Institutionum,

SIVE

PRIMORVM TOTIVS IVRIS-
prudentiæ Elementorum,

LIBRI QVATVOR:

DN IVSTINIANI sacratissimi Principis authoritate, iussúque compositi.

ommentarijs Accursij, Contij, Dionysij Gothofredi, & multorum aliorum doctorum hominum scholijs, accesserunt IACOBI CVIACII, *Iurisconsultorum nostræ ætatis coriphæi* NOTÆ *solemnes,* OBSERVATIONES, & EMENDATIONES *accuratissimæ:*

QVIBVS

atinentur variæ legum lectiones, similitudines, contrarietates; earúmque simul, ac verborum difficilium interpretationes, atque explicationes:

CVM

REMISSIONIBVS PETRI BROSSEI.

Omnia à mendis quàm accuratissimè repurgata, atque vindicata.

LVGDVNI,
umptibus Iacobi Cardon & Petri Cauellat.

M. DCXXVII.

Cum Priuilegio Christianimi Franc. & Nauar. Regis.

CARMINA RVBRICARVM
PRIMI LIBRI INSTITVTIONVM,
quæ ſunt numero ſex, & viginti.

IVſtitia. ius naturæ. perſonáque ſubſunt.
Ingenuos debent libertini ſociare.
Non omnis dominus ſeruos ſic liberat, vt vult.
Fuſia lex. iuris alieni. patria virtus.
Nubet. adoptabit. ſoluet. tutela. dabitque.
Agnatos. capitis. patronos, atque parentes.
Eſt fidus tutor. eſt Attilianus. & auctor.
Finit. curator teneatur ſat dare tutor.
Excuſat. tutor ſuſpectus erit remouendus.

De iuſtitia, & iure. De iure naturali, gentium, & ciuili. De iure perſonarum. De ingenuis. De libertinis. Quibus ex cauſis manumittere non licet. De lege Fuſia Caninia tollenda. De his, qui ſui, vel alieni iuris ſunt. De patria poteſtate. De nuptiis. De adoptionibus. Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur. De tutelis. Qui teſtamento tutores dari poſſunt. De legitima agnatorum tutela. De capitis deminutione. De legitima patronorum tutela. De legitima parentum tutela. De fiduciaria tutela. De Attiliano tutore, & eo, qui ex lege Iulia, & Titia dabatur. De auctoritate tutorum. Quibus modis tutela finitur. De curatoribus. De ſatiſdatione tutorum, vel curatorum. De excuſationibus tutorum, vel curatorum. De ſuſpectis tutoribus, vel curatoribus.

Rubricæ ſecundi ſunt quinque, & viginti.

Res. corpus. ſeruit. vſusfructus ſit, & vſus.
Eſt vſucapiens. eſt donans. eſt alienans.
Quæro. teſtari. miles permittere non vult.
Exhæres. hic inſtitui. his ſubſtituendo.
Infirmat. vel inoffitit. heres qualis. legat.
Hinc adimit. falcat. committit. ſingula. codex.

De rerum diuiſione, & acquirendo ipſarum dominio. De rebus corporalibus & incorporalibus. De ſeruitutibus ruſticorum prædiorum. De vſufructu. De vſu, & habitatione. De vſucapionibus, & longi temporis præſcriptionibus. De donationibus. Quibus alienare licet, vel non. Per quas perſonas nobis acquiritur. De teſtamentis ordinandis. De militari teſtamento. Quibus noo eſt permiſſum facere teſtamentum. De exhæredatione liberorum. De hæredibus inſtituendis. De vulgari ſubſtitutione. De pupillari ſubſtitutione. Quibus modis teſtamenta infirmentur. De inofficioſo teſtamento. De hæredum qualitate, & differentia. De legatis. De ademptione legatorum. De lege Falcidia. De fideicommiſſariis hæreditatibus, & ad ſenatuſconſultum Trebellianum. De ſingulis rebos per fideicommiſſum relictis. De codicillis.

Rubricæ tertij ſunt triginta.

Fert. inteſtatus. agnatis. Tertul. & Orfic.
Cognatis gradibus. ſeruus. libertus inhærent.
Signo libertos. poſſeſſus. & arrogo quærens.
Poſt addicta bona. ſucceſſio dupla receſſit.
Obligo. re. verbis. duo. cum ſeruis ſtipulantur.
Diuidit. eſt & inutilis. atque fideiubet omni.
Litera. conſenſus. emit. & locat. hinc ſociabit.
Et poſt mandatum. quaſi contraho. quærito. tollo.

De hæreditatibus, quæ ab inteſtato deferuntur. De legitima agnatorum ſucceſſione. De ſenatuſconſult. Tertulliano. De ſenatuſconſulto Orficiano. De ſucceſſione cognatorum. De gradibus cognationum. De ſeruili cognatione. De ſucceſſione libertorum. De adſignatione libertorum. De bonorum poſſeſſionibus. De acquiſitione per arrogationem. De eo, cui libertatis cauſa bona addicuntur. De ſucceſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex ſenatuſconſulto Claudiano. De obligationibus. Quibus modis re contrahitur obligatio. De verborum obligationibus. De doobus reis ſtipulandi, & promittendi. De ſtipulatione ſeruorum. De diuiſione ſtipulationum. De inutilibus ſtipulationibus. De fideiuſſoribus. De literarum obligationibus. De obligationibus ex conſenſu. De emptione, & venditione. De locatione, & conductione. De ſocietate. De mandato. De obligationibus, quæ ex quaſi contractu naſcuntur. Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur. Quibus modis tollitur obligatio.

Rubricæ quarti ſunt decem, & octo.

Delictum. rapit. aquilis. iniuria ſubſit.
Et quaſi delinquens ago, vel gero. noxia. pauper,
Per quos. ſatdabo. perpet. & excipiens. replicabo.
Sunt interdicta, cum pœnis, officióque.
Publica iudicia reperis in fine locata.

De obligationibus, quæ ex delicto naſcuntur. De vi bonorum raptorum. De lege Aquilia. De iniuriis. De obligationibus quæ ex quaſi delicto naſcuntur. De actionibus. Quod cum eo, qoi in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur. De noxalibus actionibus. Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. De his, per quos agere poſſumus. De ſatiſdationibus. De perpetuis, & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes, & io hæredes tranſeunt. De exceptionibus. De replicationibus. De interdictis. De pœna temerè litigantium. De officio iudicis. De publicis iudiciis.

Finis titulorum Inſtitutionum, qui ſunt numero xcix.

INDEX RVBRICARVM

INSTITVTIONVM IMPERIALIVM.

TABVLA

TABVLA AMPLA COMPREHENDENS OMNES PARAGRAPHOS INSTItutionum Imperialium, secundùm ordinem alphabeti.

Tabula paragraphorum

Si

F I N I S.

DE IVSTINIANO EX PLATINA IN LIBRO de vitis Pontificum, & ex Suida.

IVSTINIANVM Imperatorem tanti constat ingenij, tantæque doctrinæ fuisse, vt mirum non sit leges Romanas sparsas, incompositásque in ordinem ad omnium vtilitatem, si redegerit: eaque reciderit, quæ superuacanea, atque inutilia videbantur. Hac tamen in re consilio, & opera Ioannis Patricij, Triboniani, Theophili, Dorothei, & aliorum vsus est: qui & doctrina, & authoritate insignes habebantur. Immensum namque illud librorum pelagus (ad duo enim ferè millia librorum fuisse constat) coaceruatis simul ab vrbe condita ad hæc vsque tempora tot iudiciis in quinquaginta libros titulatum digessit, quos nunc Digesta, nunc Pandectas appellant, quòd omnem ciuilem doctrinam contineat. Idem quoque legum Epitomen fecit librorum quatuor; has autem leges Institutiones appellant. Dicimus item Iustiniani Codicem, & volumen esse. Sunt prætereà qui dicant Iustinianum ipsum libros de Incarnatione Domini eleganter scripsisse. Templum quoque in honorem Dei Patris (nam Filius Patris est sapientia) sanctæ Sophiæ quo nullum est in orbe maius sua impensa, suóque iussu Constantinopoli ædificandum curauit. Hæc, Platina, vera: (vt mihi quidem videtur) sed quoniam diuersa sentis, Suidas, hîc etiam id, quod is de eo memoriæ prodidit, adscribere non pigebit, Iustinianus, inquit, Romanorum Imperator in primis orthodoxus, literarum omnium expers fuit, atque etiam, quod aiunt, analphabetus. Et mirum mehercle si literarum expers fuit Iustinianus, qui omnia tamen iura in pectore habuisse creditur, atque etiam in promptuario quodam omnis antiquitatis, ne quid vsquam iuris ciuilis voluminibus vel tantulum discreparet: qui & ea, quæ per Tribonianum, cæterósque collecta erant, legisse se, ac recognouisse, non vno in loco testificatur. At valeant calumniæ: nos synceriora sequamur.

ΠΕΡΙ ΤΡΙΒΩΝΙΑΝΟΥ ΕΚ ΤΟΥ ΣΟΥΙΔΑ.

Τριβωνιανὸς Μακεδονιανοῦ, ἀπὸ δικηγόρων, τῶν ὑπάρχων. Οὗτος ὁ Τριβωνιανὸς Ἕλλην ὑπῆρχε καὶ ἄθεος ἀλλότριος κατὰ πάντα τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως. Κόλαξ δὲ καὶ ἀπατεών, καὶ πείθων Ἰουστινιανὸν τὸν βασιλέα, ὡς οὐκ ἀποθανεῖται ἀλλ' εἰς τοὺς οὐρανοὺς, μετὰ σαρκὸς ἀναληφθήσεται. ἦν δὲ κοιαίστωρ Ἰουστινιανοῦ. Οὗτος φύσεως μὲν δυνάμει ἐχρῆτο καὶ παιδείας εἰς ἄκρον τε ἀφίκετο. τῶν κατ' αὐτὸν οὐδενὸς ἧσσον. ἐς δὲ φιλοχρηματίαν δαιμονίως ἐσπουδακώς. οἷός τε ἦν κέρδους ἀεὶ τὸ δίκαιον ἀποδίδοσθαι τῶν τε νόμων ἡμέρας εἰ ἐκ τῶν ἐπὶ πλεῖστον ἑκάστης τοὺς μὲν ἀνῄρει, τοὺς δὲ ἔγραφεν, ἀπεμπολῶν τοῖς δεομένοις κατὰ τὴν χρείαν ἑκατέραν. ἔτη δὲ πολλὰ ἐπιβιοὺς τῇ τιμῇ. ἐτελεύτησε νόσῳ, οὐδὲν ἄχαρι πρὸς οὐδενὸς παθών· ἦν γὰρ αἱμύλος τε καὶ τ' ἄλλα ἡδύς, καὶ τὸ φιλοχρηματίας τὸ νόσημα, ἐπισκιάζειν, ἱκανώτατος τῇ τῆς παιδείας περιουσίᾳ.

DE TRIBONIANO EX SVIDA, BVDÆO INTERPRETE.

Tribonianus natione Græcus, cùm omnis religionis contemptor erat, tum verò in primis à Christiana fide abhorrens, assentator, & fraudulentus, vt qui Iustiniano persuaserit mortem eum non oppetiturum esse, atque in cælum cum carne assumptum iri. Quæstus indulgens, vt lucro venale ius habendum semper duxerit; Nam & leges quotidie, fermè sordida dinundinatione antiquabat idemidem, ferebátque instituebat, vt cuique commodum esse. Hic cùm diu post honorem adeptum superuixisset, morbo tandem interiit. nihil prorsus molestia à quoquam vnquam passus. Erat enim sermone blandus, & alioqui suauis, auaritiæ quoque morbum doctrinæ præstantia facile obumbrare poterat. Hæc ille. Vdalricus tamen Zasius ll. doctor celeberrimus in commentariis suis ad legem 2. ff. de orig. iur. §. & cùm placuisset. ad verbum, iniuriosè. *aliud prorsus de Triboniano sentit, nempe illum à Christiana fide minimè abhorruisse, vt qui cum aliis quibusdam Iurisperitis ad compilandum Codicem, quem vocant princeps delectus iam sanctas, tamque religiosas atque adeò Catholicas constitutiones (vt in ipsius Codicis præsertim initio videre est) collegit, vt non nisi ab homine Christiano proficisci potuerint, quas & aliàs poterat & non admittere, vt qui apud Iustinianum, quæ vellet, posset. Quod si semel recipias illum: scilicet Christi cultorem fuisse, iam cætera quæ de eo subdit Suidas, vides quam facilè exsibilentur.*

DE TRIBONIANO, ET EIVS SOCIIS EX BERNHARDO RVTILIO.

Tribonianus Macedoniani filius. inter fori principes, Cons. Iustiniano magister Officiorum, adsessor, & quæstor, quod munus tum apud Constantinop. Imperatorem solemne erat. Euenit septimo Principatus anno, vt Veneti, Prasinique seditiosa factionum nomina ita conspirarent, vt fugato Imperatore, ac senatu, vrbe magna ex parte inflammata ædes multas publicáque opera incenderint. Quem tumultũ, vt sedaret Imperator, Tribonianum, & Ioannem Prætorem præfectum, in sicariorum gratiam magistratu mouit. Id enim magnis vocibus, propter exercitam in se anteà quietis rebus seueritatem, ab armata plebe vndique flagitabatur probra in vtrumque tota vrbe iaclabantur, ipsique ad necem diu frustra quæsiti erant. Triboniano Basilides successor datus, vir mansuetudine, & æquitate inter Patricios clarus. Posteà tamen Tribonianus in suum locum redijt, quo perfunctus multos post annos morbo decessit. Vir fuit ingenio mitis, atque humano, vt nihil vnquam à quoquam præterea sit passus. Quibus moribus, & singulari omnium artium doctrina vnum auaritiæ crimen facilè obscurabat, cùm tamen non nisi iustum sectaretur lucrum, legésque assiduè aliquas ex vsu, aut antiquaret, aut cõderet. Quod qui omnino arguant, ne illi stabilem rerum humanarum conditionem parùm intelligunt. Hæc de Triboniano Procopius historicus haud paulo melior, quam Suidas nescio quis, a quo traditur Tribonianum auaritiæ morbo miserè laborasse vt ius ipsum pretio quasi promercale habuerit, ac leges ad vtriusque partis vsum nunc tulerit, nunc abrogarit, & quasi quæstuarias prostituerit, nullum putasse esse Deum, penitúsque a Religione abhorruisse adulatorem, ac impostorem fuisse, vt qui Iustiniano persuaserit non moriturum eum: sed cum ipso corpore in cælos iri sublatum. Sed hæc quis credat incerto authori: cùm contra stet scriptor grauis eorum temporum, Procopius, nec Iustiniani optimi. vel Suidæ ipsius testimonio religiosissimi Principis prudentia, & pietas passura fuisset, nedum alitura, & prouectura eiusmodi monstrum videatur. Fuit eodem tempore Tribonianus alter, ex Sida Pamphiliæ vrbe primarius & ipse causidicus, vir multæ eruditionis, & multorum operum, quæ ponit Suidas, nihil ad ius pertinentia. Theophilus quoque, Dorotheus, Theodorus, Isidorus, Anatolius, Thaleleus, & Cratinus viri illustres, & peritissimi iuris adhibiti a Iustiniano ad purgandas, seligendásque, quibus vtimur, leges, insigne ab eo testimonium doctrinæ ac fidei meruerunt.

ÆGIDII PERRINI ARREMARENSIS IN IVSTINIANI VITAM AD CLARISSIMVM VIRVM IOANNEM RAGVYERVM, ABBATEM ARREMARENSEM EPISTOLA nuncupatoria.

IVstiniani principis res gestas memoratu dignas, in diuersis sparsas auctoribus, summa vigilia, curáque nuper à nobis collectas, & in vnum veluti fascem compressas, tibi offerimus (clarissime vir) vt & ipsius Imperatoris, & eorum, quibus cum illo vel intercessit amicitia, vel efferbuit bellum, varios mores, ingenia, affectus, vitia, religionem, variásque virtutes contemplari queas: atque adeò, vt rerum omnium memorabilium per id temporis gestarum multiplici notitia mentem recrees: magna enim te historiæ oblectatione (vt cæteras tuas virtutes omittam) teneri in confesso est. In quas ego totus iampridem incubuissem, nisi earum prædicationi vnicam tuam reluctari modestiam subinde viderem. Quæ huiusmodi certè est, vt cùm laudanda libenter facias: ea tamen fecisse ee non libenter audias. Ab his igitur (quoniam ita velle te haud dubiè scio) prudens facesso, simúlque te oro, vt si quando labor hic noster (quem tua suscepi causa) inuidæ multitudinis iudicio eleuatus, mordicùs à detractoribus impeeatur, quod vitare nemo mehercle poterit, nisi qui nihil omnino scribet, eius tu in primis assertor mihi sis, atque propugnator. Vale.

IVSTINIANVS maior, Iustini primi ex sorore nepos: *Iustinianus Suarij filius.* genere Thrax, ignotis parentibus, & obscuris natus, maiores nullos habuit claros: sed vel armentarios tantùm, vel suarios. In pueritia, Iustini auunculi, ex boum custode gregarij militis facti, satelles fuit pedissequus: hinc Iustino ex gregario ad imperatorium culmen fraude sublato, per omnes dignitatum honores gradatim ascendens, ab eo est ad prætorij præfecturam euectus, consúlque designatus. Nono autem imperij anno Iustinus eundem adoptauit primùm, dein consortem imperij fecit: & quarto pòst mense decessit. Quo vita functo, Iustinianus imperauit solus. Non ergo naturalis Iustini filius fuit Iustinianus (vt voluit gloss. in prooem. Instit. & alius quidam non indoctus) sed adoptiuus solùm: & ita intelligi debet textus in §. *est & aliud. de donat. &* in §. *penultim. quibus non est permiss. facere testam. Instit.* Inciderunt autem Iustiniani principatus primordia in eum, qui quintus, & vicesimus fuit supra quingentesimum humanæ saluris annum. Quo autem auspicio ad imperatoriam peruenerit dignitatem: scribit *Ammo. monachus.* Ammonius monachus libro secundo, vbi multa narrat, quæ à fide historica *Iust. meretricem duxit vxorem.* mihi videntur prorsus aliena: atque in primis Iustinianum ipsum post acceptum imperium vulgare scortum sibi matrimonio copulasse, & ob id in grande suorum procerum odium incidisse, ac plerosque ex eis capitali sententia damnasse. Duas habuit vxores, alteram Antoniam (si Ammonio credimus) Antoninæ Belisarij vxoris sororem, quam priuatus in deliciis habuerat concubinam: Alteram verò Theodoram, cuius ab eo frequens fit in Authenticis men-

tio: & huius meminerunt pletique omnes, præter Ammonium, hiſtorici, qui
Magni plerumque viri filios habere inutiles. de Iuſtiniani tebus ſcripsêre: nihil tamen hic penitùs liberorum ex duabus reliquit vxoribus, prætet vnicam filiam Iuſtini iunioris matrem. Nec mirum;
Vſu enim ſæpè venit quemlibet propè illuſtrium virorum aut ſine liberis interite, aut tales plerumque filios habete, vt meliùs fuerit rebus humanis conſultum, ſi ſine poſteritate deceſſiſſent. Sed vt propoſitum repetamus opus, plurima certè, & maxima bella, non ſuo: ſed legatorum ſuorum marte geſſit Iuſtinianus. Nam per Mundum ſui exercitus ducem Dalmatiam inuaſit, & Solonam vrbem munitiſſimam vi cepit: in qua victoria Mundus ipſe cum filio ſuo occiſus eſt. Mauros quoque Africam infeſtantes, ductu Ioannis præfecti ſui oppreſſit.
Beliſarius. Inde Beliſarium patricium hominem Græcum, militaris diſciplinæ peritiſſimum, in Perſas rebelles cum exercitu miſit, quos ille breui deuicit, & iura imperij Romæ toti Orienti aſſeruit. Cum victoria redeuntem, & aureo curru triumphantem, magna lætitia Iuſtinianus excepit. Idémque dux triumpho inſignis, & bello clarus, in Africam mox profectus, Wandalorum gentem
Gilimer rex. deleuit, & Gilimerem eorum regem vi cepit, catenîſque aureis vinctum (quòd ferro ligatum eum ſe non ducturum promiſiſſet) Conſtantinopolim vnà cum vxore; & regia familia in triumphum egit, anno 74. vt ſcribit Volaterranus, vel (vt Paulus Diaconus vult) 96. ex quo Genſericus in Africam primùm ingreſſus eſt. Cùm autem ad conſpectum Imperatoris veniſſet, iuſſúſque eſſet rex adorare Iuſtinianum, fertur eum pleno ore ſemper riſiſſe, atque interrogatum, dixiſſe, ridere ſe fortunæ humanæ viciſſitudinem, vt qui modò rex fuiſſet, iam ſeruiret. Hic Beliſarij triumphus maior fuit, quàm Perſicus, & precioſior. Supellex enim regis diſtincta auro, lapillíſque, & margaritis, ac ſeptem vaſa auro plena, & nonnulla gemmis, in triumphum acta ſunt, vt ſcribit Pomponius Lætus in tebus Gotthicis. Poſt hæc Africam tepetens, Wanda-
Guntarith rex. los redintegratis viribus bellum renouantes, Iuſtiniano ſubdidit, ac penitùs deleuit, interfecto eorum rege Guntarith ſub pacis dolo. (Nam dolus, an virtus quis in hoſte requirat?) Victor inde Romam reuerſus, crucem auream librarum centum pretioſis gemmis ornatam, in qua res ab eo geſtæ cælaræ fuerunt, diui Petri Baſilicæ obtulit. Hic Wandalorum finis fuit, anno videlicet quinto ſupra centeſimum, ex quo Africam primùm occupauerant, vt ipſemet Iuſtinianus ſcribit in *l.1. in princ. C. de offic. præf. præto. Afri. & in proœ. Inſtit. §. 1.* cùm ait,
Procopius. Poſt tanta temporum ſpatia, quamuis Procopius dicat, Wandalorum finem fuiſſe capto Gilimere: quod verum eſſe non poteſt, cùm poſteà, vt diximus, vires ipſi redintegrarint. Ob quas tam inſignes victorias memorabile illud
Sophia templum. templum, quod ἁγίαν σοφίαν Græci vocant, id eſt ſanctam Sapientiam, Chriſto optimo, maximo (eſt enim Chriſtus patris ſapientia) Conſtantinopoli incomparabili magnitudine conſtruxit. Condidit & ſanctum Paulum, locum nutriendis pupillis, vt refert Suidas, dicatum. His Iuſtiniani ſucceſſibus perculſus
Theodatus Gotthorum rex. Amalaſiunta. Clodomirus hic rex erat Aurelioru͂, filius Clodouei regis primi Francoru͂ Chriſtiani. Theudebertus rex Metenſium, & Galliæ Narbonẽ. Clodouei ex fratre nepos. Theodatus Gotthorum rex, per legatos conatus eſt bellum, quod ei à Iuſtiniano imminebat, deprecari. Nam cùm Amalaſiunta mulier cordata, & Iuſtiniano confœderata, mortuo Athalarico eius filio Gotthorum rege adhuc impubere, eum in regno ſocium adſciuiſſet, íſque beneficij collati immemor, ipſam iuſſiſſet necari, audita Iuſtinianus eius morte, graui mox in Theodatum exarſit iracundia. Sentiens ergo Theodatus ſibi infenſum eſſe principem, apud eum factorum impunitatem impetrare adnixus eſt, nec eam obtinuit: fuiſſétque ei continuò bellum illatum, ſed, vt ſine maiore Italiæ motu ea res conficeretur, legati in Galliam miſſi ſunt à Iuſtiniano ad Clodomirum Francorum regem, qui magnis muneribus datis facilè obtinuerunt, vt Theudebertus (alij Theodebertũ vocant)

vocant(eius necessarius ex Narbonen. Gallia nihil moueret, dum in Italia bellaretur. Hac igitur cura leuatus Iustinianus conceptas contra Theodatum belli vires in Vitigem (Theodato interim è medio sublato) conuertit,& Belisarium ad liberandam Italiam contra Gotthos mittit:qui Neapolim primùm vi cepit,hinc Romam cum exercitu volente populo ingressus, varia belli fortuna cum Vitige *Vitigis Gotthorum rex.* sæpè conflixit:ac tandem eum apud Rauennam cum vxore,liberis,præcipuisque Gotthorum proceribus, ac magna vi auri, atque argenti captum ad Iustinianum Constantinopolim deduxit. Narrant historiarũ scriptores (atque in primis Procopius) Theudebertum Francorum regem, fœderis cum Iustiniano prius icti vel immemorem, vel potiùs violatorem, huius belli initio octodecim Burgundionum millia in Vitigis auxilium misisse: quem Vitigem cùm Belisarius vicisset, Francos quoque ipsos belli socios,& auxiliares vicisse creditur. Adde quòd idem Theudebertus Francorum rex (vt scribit Procopius) cum sexaginta hominum millibus, vel (vt Volaterranus) Theodoricus huius Theudeberti pater, *Theodoricus Clodouei filius.* cum armatorum millibus octoginta in Italiam posteà veniens, & Gotthorum, & Belisarij copias improuiso impetu dissipauit, & mox cùm pabuli penuria in varios languores incidissent, (vt est Gallorum fatum Italiam infesto agmine *Bucelinus. Amingus.* petentium) cum paucis est in Galliam reuersus, dimissis in Italia Bucelino, & Amingo ducibus, qui & ipsi aliquanto pòst tempore à Narsete superari, & occisi cum reliquo exercitu in Italia fuêre: *vt scribunt Anto. Sabel. Procopius, & Paulus Diaconus.* Ob quas victorias Iustinianus forsan se Francum vocat: quamquam Ioan.Fab.haud satis historiæ gnarus, in procem. Instit. ciuilium, non de nostra, sed Germaniæ Francia Iustinianum cognomento Francũ dici falsò putat. Nam ante tempora Clodouei ipsius Theudeberti aui, Francos ipsos Sicambros, seu (vt Faber vult) Germanicos in penitiorem commigrasse Galliam, eámque totam ferè occupasse, nemo vel mediocriter doctus ignorat. Procopio adstipulatur Blondus Foliuiensis de inclinatione Imperij Romani, Francos à Iustiniano victos esse adserens. Ad hæc Rhegino monachus, *libro Annalium* 1. auctor est, Narsetem Iustiniani patricium cum Bucellino, & Amingo Theudeberti, Francorum regis ducibus (qui Italiam deprædabantur) pugnasse, eósque interfecisse. Rheginoni subscribit Ioan.Tritemius, *de origine Francorum*: & ipse etiam Ammonius, ac Matthæus Palmerius Florentinus in Chronico, eosdem Francorum duces prope Tarentum fuisse à Narsete oppressos adfirmans, vel, vt Raphael Volaterran. scribit, apud Canetum Campaniæ oppidum. Scribit Procopius *in libro secundo de bello Gotthico,* Belisarium in huius belli initio hæc ad Theudebertum scripsisse: Satius est, securè sua vt quisque possideat, quàm dum aliena nimium appetit,de suis rebus periclitetur. Superato Titige, Gotthi, qui per Italiam remanserant,absente Belisario regem sibi eligunt Totilam, magni animi virum, qui confestim Florentiam obsedit: sed à Iustiniani ducibus (quos Belisarius in Italia dimiserat) repulsus est: qui cum paruo interiecto tempore Neapolim cepisset, Belisarius ad curam belli Italici rursus à Iustiniano delectus, in Italiam reuersus est. Interim Totilas rex, Italiæ ciuitates miris cladibus, di- *Totilas Gotthorum rex.* reptionibúsque afflixit, Romámque infenso agmine ingressus diripuit, incenditque, & partem murorum euertit, ciuésque variè iactauit, & vrbem penitùs desolatam, ac sine vllo habitatore reliquit. Narrat Procopius, Romam quadraginta diebus in solitudine fuisse,& tredecim emicuisse flammâ. Pari crudelitate Florentiam in Hetruria solo æquauit: quibus cladibus, Dei flagellum co- *Totilas flagellum Dei cognominatus.* gnominatus est, *vt scribit Raphael Volaterranus in gestis Gotthorum.* Verùm Platina in Leone primo, non hunc, sed Attilam flagellum Dei vocitatum esse vult.

Blondus Forliuiẽsis de inclinatione Roma. imperij auctor est, capta à Totila vrbe, Rusticianam nobilem mulierem Romæ inter mendicantes inuentam, in iudicium à Gotthis fuisse atreptam, quòd Theodorici regis statuas frangi fecisset in patris sui Symmachi, & Boëtij coniugis vltionem, qui Theodorici iussu fuerant interfecti. De facto nihil ambigebatur. Cæterùm mulieris pietas, & amor in defunctos, plus valuit apud Totilam, quàm regia maiestas. Absoluta à rege est, ac ne qua vis illi fieret, diligenter cautum. Scribunt Procopius, & Petrus Crinitus, Belisarium ad Totilam, cùm is de euertenda vrbe Roma cogitaret, vt eum à tam infando consilio inflecteret, litteras his verbis misisse: Si hoc bello victoria ad te declinabit, Romámque deleueris: rem haud sanè alienam, sed tuam perditum ibis. sin victus eris: seruata vrbe gratias immortales: deleta verò, humanitatem nullam à victore expectare debes. Vale. Quam quidem epistolam refert Procopius Totilam sæpe perlegisse, æquóque animo eius admonitionem accepisse, & ab incœpto diruendæ vrbis opere destitisse. Verum cùm media iam plus parte deflagraret, tota ferè incendio consumpta est: vnde & Francorum rex Totilæ eius filiam obnixiùs vxorem petenti, nuptui dare noluit: quòd diceret eum non esse Italiæ regem, qui Romam rerum dominam, & Italiæ caput incendisset. Belisarius autem Romam desolatam protinùs occupat, & incredibili celeritate muniuit: Septem enim, & viginti dierum spatio, fossa, vallo, propugnaculis, omnifariámque munitionibus aduersus omnem vim extrariam, hostilémque impetum, ipsam vrbem instruxit, Totilámque iterùm reuertentem magna vi repulit: quem si fugientem Belisarius fuisset persecutus, Gotthicæ victoriæ laudem Narseti ademisset. Post cuius digressum, claues vrbis Constantinopolim ad Iustinianum misit, vt sciret vrbem iterùm à se in libertatem esse assertam. Denique cùm imparem viribus se esse cerneret, nec fortuna, quæ ab initio fuit, perseueraret, per Antoninam vxorem, quam ipse præmiserat, à Iustiniano missionem impetrauit, vt scribit Procopius. Alij à Iustiniano reuocatum ferunt ob falsam affectati imperij suspicionem: quòd scilicet Vitige capto, Gotthi ei omnes regnum Italiæ obtulissent: quòd tamen, vt scribit Procopius, omnino recusauit. Vtcumque res habeat, constat herclè eum post multas victorias, & peractos triumphos, exitum tandem habuisse, magnis plerumque viris, & optimè de republica meritis communem. Nam Iustiniani iussu, siue Triboniani eius cancellarij, cuius prima apud ipsum principem erat auctoritas, odio, quin potiùs inuidia, seu veteris (vt dixi) belli suspicione excæcatus est, eidémque oculi crudeliter exempti: qui tam graui, támque iniqua oppressus fortuna, tuguriolum sibi prope viam constitui fecit, in quo reliquum vitæ transigeret, victum quæritans, & hoc subinde prætereuntibus dictitans: DATE STIPEM BELISARIO, QVEM RERVM PROSPERE GESTARVM MAGNITVDO EXTVLIT, INIMICORVM INVIDENTIA EXCÆCAVIT. Hæc Procop. & Petr. Crinit. Ammonius verò monachus scribit reuocatũ quidem à Iustiniano per inuidiam fuisse Belisarium, ac patriciatus dignitate priuatũ: qui cùm priuatã agens vitam, duodecim millia hominum semper secum haberet, Iustinianum imperio à Floriano deiectum restituit, atque ob id in Iustiniani gratiam rediisse, Italiámque denuò cum exercitu aduersus Francos petiisse, & ad postremum cũ paucis contra multos Francos fortiter magis, quàm prudenter præliantem occubuisse, & qui multarum sub triumpho gentium captiuos adduxerat reges, à Frãcorum legato victum vita simul, & nominis sui gloria spoliatum esse. Qua in re tantum abest, vt Ammonio accedam, vt nihil minùs credam. Veri enim mihi simile non est, Belisarium à Iustiniano reuocatum, belli missionẽ turpiter, ac ignominiosè passum

Symmachus. Boetius.

Roma rerum domina.

Gotthi Belisarium regẽ facere voluerunt.

Belisarius excæcatus.

passum, omnibúsque dignitatibus priuatum, duodecim millia hominum alere, vel consueuisse, vel potuisse: vtpotè cui eæ facultates vix esse poterant, vt tantum hominum toleraret: nec si tantæ fuissent, permisisse Iustinianum credam. Fuit autem Belisarius vir alioquin militaris disciplinæ peritissimus, tanta ad hæc comitate, quanta dux vllius ætatis, quod sciam, nullus: vt iuxtà diuiti, inopíque comis, facilísque semper occurreret. Exegit hic à militibus seuerè abstinentiam, vt ne ex humili quidem plebe pateretur violari quemquã, nec militaribus viris ex arboribus fruges, pomáve temerè decerpi. Hæc disciplinæ militaris seueritas præclaras illi peperit victorias. Quid enim victoriarum ab insolenti milite, quales hodie nostrates omnes ferè videas, consequi possis? Porro subuersa militiæ disciplina (cùm id militi licuit, quod libuit) nihil expectari potest aliud in castris, quàm seditio, quàm pauor, fuga, seruitus, & iniectum ceruicibus iugum. Iam & in eo non paruum bellicę virtutis exemplum extitit Belisarius, quòd octo circiter Græcorum millia eius ductu, ducenta ferè Gotthorum millia ex Italiæ possessione propemodum deiecerunt. Et cùm bello talis esset Belisarius, religio, pietásque præcipuæ illi curæ fuit: intulit enim ex Wandalorum, vt diximus, manubiis Crucem auream centum pondo, gemmis distinctam, beati Petri templo, Cerostrata item duo magni precij. Ædificauit ære suo xenodochia duo, Fanum quoque vnum, prædiísque ditauit. De cuius laudibus ita scribit Suidas: Belisarius dux corporis tũ pulchritudine, tum proceritate, ac faciei formositate facilè omnes superabat, facilem & accessibilem vnicuique se præbens allocuturo, adeò vt pauperi, & inglorio cuique similis esset. Amor eius in milites, & agricolas, inexpugnabilis: in milites quidem, omnium maximè sui temporis dona largiebatur: in agricolas tanta parsimonia, ac prouidentia vtebatur, vt bellante Belisario nullum vnquam violari contigerit. Vendebantur enim ab ipsis omnia vænalia iuxta sententiam. Segetibus verò florentibus diligenter cauebat, ne alicuius præteriens iumentum eas depasceretur. Fructus autem in arboribus maturos existentes, nulli omnino tangerę licebat. Fuit insuper prudens, & valde fortis. Et in Belisario hæ quidem fuère virtutes. Cæteri Iustiniani, præter Narsetem, duces, qui post illum in Italia exercitum habuerunt, multò inferiores habendi, consilio, comitate, abstinentia: quo contigit, vt breui cum ipso duce belli, quoque fortuna sit mutata. Alij dicunt non dignitate priuatum Belisarium: sed fama belli Parthici (quod imminere videbat Iustinianus) ab eo à rebus Italicis in Græciam reuocatum, ídque Pompeius Lætus, & Anton. Sabell. literarum monumentis tradidère. Eo autem in Græciam abscedente Germanus patricius Iustiniani Augusti frater patruelis, vir impiger, & militari disciplina clarus, contra Totilam (qui absente Belisario Romam receperat, & eam instaurare, ciuésque reuocare studebat) missus, in Illyria morbo occubuit: in cuius locum Narses eunuchus à Iustiniano suffectus, Totilam primùm, deinde Theiam reges superauit, & occidit. Valebat hic Narses plurimùm gratia apud Augustum: administrabátque eius aulam arbitrio suo: vir ad omnią virtutis opera natus, magnus quidem consilio: sed religione ac pietate maior, qui multò plura sit votis consecutus, quàm vi, & armis.

Belisarij laus.

Germanus patricius Iustiniani frater patruelis.

Narses eunuchus.

Iustinianus haud multò postquàm Italia à Gotthis: à Wandalis verò Africa armis vindicata est, atque adeò postquàm omnis Lybia Romano imperio reddita, multáque præterea ab eo interim bella fœliciter gesta (vt eius gloria domi iuxtà, forísque conspicua esset) ad ciuilem Reipublicæ statum in primis reparandum animum appulit: & immensam legum congeriem ad communem studiosorum vsum in breuem coartauit formam, cùm incondita priùs, & sparsa ciuilis illa iuris corpulentia obrueret magis adolescentũ studia, quàm instrueret. Nam

Iustinianus leges in epitomen redegit.

ad duo ferè millia librorum volumina in quinquaginta libros digeſſit: horum *[Digeſta. Pandecta.]* congeſtum Digeſta appellant. Sunt qui Pandectas vocent, quòd iuris ſcientiæ omnimodam contineant doctrinam. Edidit & Epitomen legum, partitus materiam *[Inſtitutiones.]* alioquin vberrimam, in quatuor libros, Inſtitutiones paſſim vocăt. Nouas *[Nouellæ.]* quoque leges, quas ipſe ſtatuerat, in vnum codicem redegit, Nouellăſque nuncupari *[Volumen.]* voluit: hodie Voluminis nomen ſibi vindicat. Omnes dein principum conſtitutiones, quæ in multis ſparſim voluminibus habebătur, in duodecim cō- *[Codex Iuſtiniani.]* traxit libros: Iuſtiniani Codicem vulgo nuncupant. Ex prędictis igitur palam eſt, Iuſtinianum Imperatorem, primum quidem omnium poſt adeptum ab eo imperium, bella in Gotthos, Wandalóſque geſſiſſe: atque his proſperè confectis, immenſa veteris prudentiæ volumina in epitomen redegiſſe: id, quod ipſe etiam teſtatur *in proœ. Inſtit. §. quorum vtramque. ibi, poſt tanta temporum ſpatia. & in l. ij. in prin. ibi, poſt bella enim Parthica, &c. C. de vete. iur. enucle. & in l. j §. meritò igitur. C. de Iuſtinia. Co. confir.* Nec obſt. *C. de emenda. codic. do. Iuſtin. in prin. § igitur.* vbi Accurſius aſſerit Iuſtinianum leges priùs emendaſſe, quàm arma tractaſſe. Nam licèt in ipſo imperij ſui initio leges anteà ſparſas in vnū corpus colligere propoſuerit, cœpe- *[Codices duos fecit Iuſtinianus.]* rítque: bellis tamen variis ab inſtituto auocatus, nihil ille perfectum, aut abſolutum *[Ordo librorū iuris.]* reliquit, præter veterem illum Codicem, quem finitis poſteà bellis ſubſtituto illi nouo Codice penitùs abrogauit. Et hunc quidem in dirigĕdis iuris volu- *[Codex vetus.]* minibus ordinem ſeruauit. Nam antequàm bella gereret Iuſtinianus, Codicem illū, qui à nobis nūc deſideratur, ex tribus veteribus, Gregoriano ſcilicet, Theo- *[Digeſta.]* doſiano, & Hermogeniano Codicibus edidit. Dein bellis ab eo geſtis, ex multis *[Inſtitutiones.]* legum millibus quinquaginta Digeſtorum libros contradixit. Tertiò Inſtitutio- *[Codex nouus.]* nes ciuiles. Inde eum, qui hodie circumfertur, Codicem diuulgauit, ac demùm *[Nouellæ.]* Nouellas, ſeu paruum (quod vocant) volumen in lucem emiſit, vt rectè ſcripſit Accurſius *in proœmio Inſtit §. j.* Hæc de iuris ſtructura à Iuſtiniano compacta Pomponius Lætus, cæterique penè omnes hiſtoriarum ſcriptores memoriæ prodiderunt. Addunt Anton. Sabel. & Platina in Bonifacio ſecundo, Iuſtinianum ipſum *[Iuſtinianus ſcripſit de incarnatione Chriſti. Suidas.]* non modò iura condidiſſe, ſed de Chriſti quoque incarnatione pie ſimul, & eleganter ſcripſiſſe. Cæterùm tantum abeſſe putat Suidas Græcus iura à Iuſtiniano fuiſſe condita, vt eum ne elementariū quidem fuiſſe: ſed prorſus analphabetum, ſcripſerit. Quòd ſi ita habet res, fieri mehercle non poteſt, vt homo ignariſſimus, & qui ne abecedarias quidem nouit literas, tot veterum Iuriſconſultorū ſcripta intellexerit, tótque leges callere, & in ordinĕ redigere potuerit. Conſequens igi- *[Iuſtinianus inter porcos genitus, & educatus.]* tur eſſe dicemus, non Iuſtinianum, (vtpotè literarum omnino expertem, iuriſque ciuilis prorſus imperitum, inter porcos, & armĕta genitum, natum, & educatum) *[Tribonianus iuris architectus.]* ſed Tribonianum eius quæſtorem, virum doctiſſimum, Pandectarum fuiſſe, totiúſque iuris architectum: quod & ipſe in proœmio Inſtitutionum, Digeſtorúmque planè teſtatus eſt. Multū itaque debet cùm in rebus bellicis Iuſtinianus Beliſario, Narſeti, Ioanni, ac Mundo, inclytis belli ducibus: tum verò in ciuilibus Triboniano, Dorotheo, ac cæteris eiuſdem farinæ viris, qui ipſius Iuſtiniani glo- *[Iuſtinianus nec bellum geſſit vllum, nec legē nouit.]* riam domi, militiæque famigeratam reddiderunt. Nam cùm nulli vnquā interfuerit bello, nec legem nouerit vllam, multas tamen de hoſtibus victorias eum retuliſſe, iuráque condidiſſe, & ea omnia in ipſis cordis penetralibus clauſa habuiſſe conſtans fama prædicat. Qua ex re maiorĕ retuliſſet gloriam Iuſtinianus quàm ſi imperij fines longius protraxiſſet: nihilq; ei ad ſummā defuiſſet laudem, ſi fons publici, priuatiq; iuris iniquo, & peſtilenti auctore caruiſſet: id eſt, ſi non Triboniani viri mehercle improbi, impiiſque opera in condendis legibus vſus fuiſſet. Quod ſanè effecit, vt eius inconſtantia non parum ſugillaretur. Nam, vt *[Tribonianus.]* ait Suidas, Tribonianus Græcus, ac impius fuit, omnis religionis contemptor, &

alienus

alienus in omnibus à fide Chriſtiana, adulator, deceptor, & fraudulentus, qui Iuſtiniano regi perſuaſit eum non eſſe mortem oppetiturũ: ſed in cœlum vnà cum carne aſſumendum. Fuit autem quæſtor Iuſtiniani, qui naturæ potentia, & dotibus pollens, ad tantum eruditionis faſtigium peruenit, vt nemini ſui temporis facundia, & eruditione cederet. Cæterùm ſtudio auaritiæ vſque adeò deditus, vt ius, fáſque venale haberet, ſingulis diebus (vt plurimum) leges irritas, ac ratas faciens: prout vſus eorum, à quibus pecunias acceperat, requirebat: cùm annos multos in honore vixiſſet, morbo tãdem deceſſit, ſtudio pecuniæ ſemper, quoad vixit, fœliciter incumbẽs, nec ob id vlla prorſus iniuria ab aliquo affectus, quod ſcilicet ſermone blando, comíque erat, vt auaritiæ notam abundantia eruditionis facilè obſcuraret. Procopius tamen, *libro belli Parthici primo*, refert fuiſſe Tribonianum vnà cum Ioanne, vt populi ſeditiones ad tempus ſedaret, à Iuſtiniano quandoque deiectum: vt non abſimilem illi fuiſſe arbitrer, quem Virgilius *libro ſexto* notat, qui leges fixit precio, atque refixit. Qui Procopius cùm Proclum laudare vellet: Erat, inquit, Proclus Imperatoris aſſeſſor, magiſtratum quæſtoris gerens, vir in primis iuſtus, & procul ab omni auaritia: ideò neque aliquam legem in alicuius gratiam conſcripſit: vt iam Triboniani improbitas nemini ignota eſſe debeat: tametſi eum Iuſtinianus vbique laudet: verùm facile eſt indocto imponere regi. Adde quòd Tribonianus, & qui cum eo operam conſarcinandis Iuris ciuilis libris dederũt, immenſam illam legum multitudinem, inclementium medicorum more, ad viuum reſecantes, acciſas nobis Pandectas veriùs, quàm cõpendioſas (vt Gulielmus Budæus, vir doctiſſimus, rectiſſimè ſcribit) dederunt. nimia enim religione verentes ne de fæce (vt dicitur) duodecim tab. hauſiſſe aliquid viderentur: id eſt, de priſca nimis, & obſoleta antiquitate, dum de liquido tantùm, & nitido promere volunt, aridiora proculdubio volumina, nec ſitim quorumdam ſatis explentia, reliquerunt: prorſus vt in Pandectis ſtruendis dormitaſſe veriùs credantur, quàm rectè aliquid, & compendioſè digeſſiſſe. Iuſtinianus anno, ex quo imperare cœpit, quadrageſimo, vel, vt aliis placet, vndequadrageſimo, cùm annum agens quadrageſimum imperij habenas ſuſcepiſſet, amens, & ſtultus iampridem factus, in ægritudinem tandem incidens, Iuſtinum ex filia nepotem, conſortem imperij fecit, capútque eius diademate ornauit, fortunæque fauentis ſignum in eius cubiculum miſit: nec multò pòſt ingraueſcente morbo non ſanus mente deceſſit. Qui ex quo Auguſtalem adeptus eſt ſedem, veterem Romani imperij gloriam inclinatam iam propè, & lapſam, in priſtinam vindicauit maieſtatem, eámque mirum in modum auxit, & firmiorem, quàm anteà reddidit: maximus certè, & auguſtiſſimus princeps, niſi auaritiæ, & delirij Eutychiani reus fuiſſet. Nam licèt in ipſo principatus ſui limine orthodoxus in primis fuerit, atque Chriſtianiſſimus, auctoribus Suida Græco, ac Ioanne ij. Pontifice maximo, in epiſtola, *inter claras. in fin. C. de ſumma Trinitate, & fide Catholica.* & eius nomen Ioan. Fab. in ſanctorum catalogo apud hiſtoricos ſcriptum ſe legiſſe dicat, vulgóque id multis iam ſæculis in Aureliorum, aliiſque iuris ciuilis ſcholis receptum ſit, (earum videlicet Bidellis Iuſtinianum inter diuos relatum palam proclamantibus) graui tamen poſteà hæreſis Eutychianæ infamia reſperſus eſt, cùm priùs Chalcedonenſe concilium (quo ipſius Eutychetis opinio damnata eſt) probare ſe aſſeruiſſet, literis hac de re vnà cum muneribus ad Ioannem eum, quem nuper dixi ſecundum, publicè miſſis. Quod & ipſemet teſtatur in *l. iiij. ad finem, C. de ſumma Trinitate, & fide Catholica. & in Authent. de Eccle. tit. colla. ix.* A quo Agapetus primus, Pontifex maximus, ad eum à Theodato Gottho ad excuſandam Amalaſiunthæ mortem orator miſſus, de Eutychiana hæreſi diu

Proclus.

Iuſtinianus amens moritur.

Iuſtinianus hæreticus.

rentatus, constantissimè renuẽdo dixisse fertur: EGO AD CHRISTIANISSIMVM PRINCIPEM VENIRE OPTAVI, SED DIOCLETIANVM INVENI. Qua sermonis libertate effecit, vt permotus princeps ad sanitatem redierit, Anthemiúmque eius auctorem mali, Constantinopolitanum præsulem, in exilium miserit, & Memnam Catholicum in eius locum suffecerit. In quam tamen hæresim haud ita multò post relapsum esse eum in confesso est, instigante præ-
Theodora. sertim Theodora Augusta, & Triboniano eius quæstore, viro à Christiana religione prorsus alieno. Hæc si quidem Theodora cùm Syluerio Pontifici, mortuo
Syluerius Pontifex maxi. Agapeto, iussisset, vt pulso Memna Constantinopolitano antistite, Anthemium ab exilio reuocaret, idque negasset Syluerius se facturum, quòd pontificia dignitate incolumi præstari non posset, excanduit fœmina insolens, & quæ sibi nihil non licere arbitrabatur: scripsítque ad Belisarium, vt Syluerio pulso Vigilium
Antoniana Belisarij vxor Syluerium pontificatu priuat. diaconum (cuius impulsu Anthemium restitui Theodora petebat) in eius locum substituat. Belisarius rei bellicæ intentus, Antoninæ coniugi negotium dat: quę subornatis à Vigilio testibus (qui Syluerium dicerent consilia agitasse de vrbe Romana Gotthis prodenda) hominem cogit se dignitate abdicare, pallióque deposito, monastica se cuculla induere: sícque in Pontiam relegatus insulam, breui post tempore decessit, ac tandem in martyrum ordinem relatus est: cuius
Asinaria porta. festum celebratur duodecimo Kalendas Iulias. Qui Syluerij legendam (quam vocant) scripsêre, dicunt eum ab æmulis accusatum, quòd per literas, & nuncios Vitigi pollicitus esset, Asinariam se Gotthis portam noctu patefacturũ, Lateranensi domui, quam tum Pontifex incolebat, proximam: eámque ob rem à Belisario appellatum: ibíque accidisse, vt cùm Syluerius ad ducem veniret, assideret ille Antoninæ coniugis lecto, quæ ex Neapoli accersita languebat adhuc è
Mulierũ intemperies. via, & vt est mulierum in potestatibus intemperies, insolénsque, & importuna loquacitas, vbi hæc Syluerium ad se venientem vidit, procul stolida voce correptum inclamat, Quo meo, bone vir, quóve Belisarij mei merito, tua Gotthis prodimur opera? Sic illa. ac ne potestate quidem Syluerio diluendi criminis facta, Pontificium ei cultum detraxit: ac seponi iubet. Et hæc quidem gesta sunt Iustiniano palàm non iubente, ne inconstantiæ argueretur, cùm & ipse Anthemium in exilium misisset: sed conniuenter omnia ferente. Syluerio ergo ad hunc modum Vigilij fraude, & calumnia relegato, Vigilius ipse ex Theodoræ Augustæ, & Antoninæ Belisarij coniugis sententia pontificiam sedem arripuit: qui cùm in creatione sua Theodoræ Imperatrici promisisset reuocaturum se Anthemium, paulò ante (vt dictum est) ob hæresim Eutychianam à Constantinopoleos pontificatu pulsum, cœpit imperiosa mulier instare, vt Anthemium restitueret: quod se facturum Vigilius cùm pertinaciter negaret, malis promissis standum non esse asserens: indignata Theodora Vigilium vi ad se adductum, & fœminæ mandata facere nolentem, ita cædi iussit, vt parum ab internecione abfuerit: eúmque in Euphemiæ templum furtim elapsum, & inde à tortoribus violenter extractum, iniectóque in eius collum laqueo, per totam vrbem ad vesperam vsque distractum, tandem in carceres mitti præcepit, vbi aliquamdiu panis dumtaxat fuit illi cibus, & aqua potus. Clerici autem, qui eum secuti fuerant, partim in exilium acti, partim verò in metalla damnati sunt. Tam fœdam ignominiam, & verbera, & laqueos, & carceres passus est Vigilius in domo principali, Iustiniano ipso, qui paulò antè venientem eum Constantinopolim summa cum veneratione exceperat, ac præeedente clero, & populo ad augustissimum Sophiæ templum perduci iusserat (vt par est credere) audiente, sed vidente etiam, & patienter ferente. Adde quòd cùm alterum iam annum

annum penè exactum in vinculis fuisset Vigilius, tentauit Iustinianus per Pelagium, qui Roma ad eum venerat rogandum, vt Totilam ab euertenda vrbe Romana auerteret, flectere eius animũ, vt Anthemium restitueret: ad postremum, quia sententiam mutare noluit, flagro adhibitus est, permissu principis, ac per vrbem iterùm laqueo distractus, & demùm in carceres reiectus: inde plures annos in vinculis fuit Vigilius, nec priùs solutus, quàm Narses extremam manũ rebus Gotthicis imposuit. Hæc ideò scripsi, vt intelligat cupida legum iuuentus, non tam pium fuisse Iustinianum, quàm Ioannis Fab. scripta prædicant. Verùm fertur ipse Iustinianus inclinante iam, & ingrauescente eius ætate parum fuisse, vt diximus mentis compos: quam nacta occasionem Theodora Augusta, vt est mulierum animus gloriæ, & principatus appetens, magnam administrationis partem ad se trahebat. Inciderunt in Iustiniani huius principatũ administrationes Pontificum Romanorum septem, quorum primus Felix quartus, qui, vt morientes vngerentur, instituit: Bonifacius item secundus, qui sanxit, ne Episcopus sibi sacerdotij successorem legeret, & prophanam à clero plebem, cùm res fieret diuina, discreuit. Tertio loco Ioan. secundus, qui Anthemium hæreticum Constantinopoleos Archiepiscopatum damnauit, cuius Iustinianus damnationem per literas publicè laudauit. *l. iiij. § suscipimus versic. & sanctorum patrum. C. de sum. Trinit. & fide Catholica.* & grandia ad eum misit dona, aureum scyphum geminis ornatum, & alia multi precij munera, quæ Vaticano templo illata sunt. Verùm eo mortuo Iustinianus mutata mox voluntate in Eutychianam hæresim lapsus, eam constantissimè eatenus amplexus est donec ipsum Agapetus ad veram reduxit fidem, quam nec ille diu integram seruauit. Hic ille Ioannes, qui scripsit epistolam, *Inter claras. C. de sum. Trinit. & fide Catho.* Agapetus quoque primus, quem à Theodato Gotthorum rege ad Iustinianum Imperatorem (qui Amalasunthæ reginæ vltioni imminebat) missum fuisse nuper diximus, cúmque ab hæresi Eutychiana ad orthodoxam reuocauit fidem: quo vita functo iterùm desipuit Iustinianus. Ad hæc Syluerius primus, vir sanctus, qui calumniam passus est apud Belisarium, accusante Vigilio diacono, vt paulò antè à nobis scriptum est. Dein & Vigilius ipse eius nominis primus, quem nuper memini variis contumeliis, verberibúsque iussu Theodoræ fuisse affectum, quòd Anthemium hæreticum ab exilio reuocare nollet: in quibus & extinctum eum, veterem calumniæ culpam optimo fine compensasse scribit Raphaël Volaterranus. Alij non extinctum scribunt: sed longo carcere fuisse detentum, ac tandem Narsetis precibus liberatum, Romámque reuertentem calculi morbo Syracusis periisse. Ab hoc Vigilio synodus quinta Constantinopoli, Iustiniano adhuc in humanis agente, celebrata est, vbi contra Theodorum coriarium statutum fuit, vt virgo Maria Θεοτόκος, id est, Deipara, seu Dei mater appellaretur, anno à Christi Natali 540. Vnde & diuam Annam Theotoci, id est, Dei genitricis matrem esse rectè dicimus, licèt in Ecclesiasticis illis libris, quæ breuiaria vulgò appellant, Theodoci matrem eam esse corruptè scriptum sit. Quòd si vera sunt hæc, quæ de quinta synodo auctore eodem Vigilio sub Iustiniani principatu congregata scripsimus (sicuti certè verissima esse nemo nescit literatus) à fide haud dubiè abhorrent, ac velut ex diametro distant, quæ de eadem re in literas misit Gratianus in decretis canonicis. Is namque non Vigilij pontificatu, sed Iulij, quintam ipsam synodum vniuersalem fuisse coactam auctor esse fertur in *cap. sexta. & cap. sequenti. §. quinta. xvj. distinctione.* Quod nulla ratione fieri potuisse, tam meherclè palam est, quàm cœli sidera clara. Nam duo tantùm Pontifices maximi, Iulij nomen fuêre adepti, quorum vterque multis à Iustiniano distant sæculis.

Pelagius.

Mulier principatus appetens.

Vigilij mors.

Synodus V.

Correctus locus in vita diua Anna.

Gratianus quibusdam videtur lapsus.

De

De Iulio enim secundo nihil ambigitur: quippè quem vidimus ipsi nongentis amplius post Iustinianum annis. Priorem autem Iulium Constantini magni principatus habuit, qui longo temporis interuallo eum, quem nuper dixi, Iustinianum antecessit, inter quem & Iustiniani Imperij primordia, viginti intercessêre Romani Pontifices. Ex quo constat quintum concilium non Iulio præside (vt sentire videtur Gratianus) sed Vigilio Iustiniani contemporaneo fuisse indictum. Cæterùm malim ego dicere textum in dicto §. *quinta.* esse corruptum, & expuncta inibi dictione, Iulij, in eius locum, Vigilij, verbum esse substituendum, quàm fateri tantum virum tam fœdè in re maximè aperta fuisse lapsum. Simili errore laborauit Paulus Diaconus, in Iustiniano minore quintã synodum tempore Iulij factam fuisse falsò asserens. Vigilio, ita vt proximo est loco à nobis proditum, vita functo, Pelagius primus extremis Iustiniani temporibus sacram Romæ tenuit sedem: qui, vt clerici septem horas canonicas (pensum seruitutis Ecclesiasticæ) quotidie obirent, constituit, & vt hæretici sæcularium manu coërcerentur, si ad sanitatem trahi aliter non possent. Coniiciuntur in principis huius tempora viri ingenio, & eruditione illustres, Cassiodorus Rauennas, qui ex consule monasticam amplexus vitam, non pauca de rebus diuinis scripsit, cùm multa priùs de republica scripsisset senator. Priscianus Cæsariensis, qui in Grammatica arte tam multa scripsit, quàm nemo ante eum alius. Arator carminum conditor, quibus Euangelicam est historiam complexus. Iustinianus Valentianæ Ecclesiæ antistes, rerum diuinarum studio non obscurum nomen adeptus. Dionysius Abbas, qui Romæ pascalem calculum mira arte composuit. Probantur & Facundi scripta ea tempestate in Eutychianos edita. Adde & Amalasiuntham Athalarici Gotthorum regis matrem, cui tantam fuisse indolem scribit Cassiodorus, vt sine veneratione eam viderit nemo, & pro miraculo fuerit audire loquentem, cùm Græcè, Latinéque sciret egregiè, & linguas omnium gentium teneret, quibus aliquid adhuc commercij fuit cum populo Romano: quæ cùm filium bonis artibus, moribúsque instituere conata esset, optimo eius consilio nihil æquè obstitit, ac eorum, qui puerum regebant, auaritia: nihil minus ad suas cupiditates explendas expedire arbitrantium, quàm frugi, & moderatum habere principem. Habuit illud Iustiniani sæculum & viros sanctitate claros Benedictum monasticæ vitæ institutorem in Cassino monte: Maurum eius discipulum in Gallia: Germanum & Genouefam Parisiis. Apud Scotos Brigidam. In Italia Syluerium Pontificem, martyrij lauream sub eodem Iustiniano adeptum: ac demum Clodoueum primum Gallorum regem Christianum, qui sub ipso ineuntis Iustiniani principatus articulo fatalem obiit diem.

Pauli Diaconi lapsus.

Viri illustres tempore Iustiniani.

Amalasiuntha Græcè, Latinéque docta.

Auaritia aulicorum principi perniciosa.

INSTITVTA-NE VOCANDA SINT HÆC LEGVM cunabula, (vt Iustinianus appellat) an Institutiones.

ETsi inter multos iamdiu obtinuerit Instituta vocari hæc iurisprudentiæ elementa, quippè cùm & Sypontinus Instituta interdum decreta legum, atque sanctiones dici affirmet, & ita Iustinianus opus suum elementorum inscripsisse (id, quod & ipse agnoscit Sabellicus) & in Pandectis Græcis legatur, τὰ Ινστιτοῦτα Ιουστινιανοῦ, *(id, quod in Budæanis Institutionibus adnotatum vidi) nos tamen Laurentium Vallensem, atque alios humanitatis professores magis sequimur: qui instituta interpretantur bonos mores consilio, & ratione sumptos, domesticámque disciplinam: quæ literis non mandantur; sed obseruantur communi opinione virorum bonorum per quandam consuetudinem. vnde & apud Valerium Maximum titulus est,* De institutis antiquis, *quasi de moribus antiquis. & Quintilianus lib. 1. Institutionũ oratoriarum, Nam is, inquit, de Chrysippo loquens, quanquam triennium nutricibus dederit: tamen ab illis quoque formandam quàm optimis institutis mentem infantium iudicat. cur autem ad literas non pertineat ætas, quæ ad mores iam pertinet? eandem rem appellans instituta, & mores. Hæc Quintil. Institutiones autem sunt præceptiones, quibus instituuntur, & docentur homines: vt sunt libri ab eodem Quintiliano inscripti, Institutiones oratoriæ; à Lactantio, Institutiones diuinæ; ab Erasmo, Institutio principis Christiani; ab Aldo, Institutiones Grammaticæ, & ita ab aliis multis auctoribus: vt hinc scilicet hoc opus Institutiones dici intelligas, quod præceptiones, ac documenta quædam, seu elementa totius legitimæ scientiæ contineat, quibus iam inde ab initio cupida legum iuuentus imbuatur. Quarum & Politianus Miscellaneorum cap. 84. commeminit, his verbis: Institutiones hæ, quæ vocantur in iure ciuili, Iustiniani principis nomine editæ: sed à Triboniano tamen, doctisque aliis viris compositæ, etiam Græcè scriptæ sub eodem prorsus intellectu reperiuntur, nisi quòd ritus quidam, consuetudinesque Romanorum veteres vberiùs aliquanto, & laxiùs in Græco ipso, quàm in Latino codice referuntur, vt peregrinis hominibus, atque à Romanorum more, consuetudinéque alienis, res tota penitùs innotesceret. Hactenùs ille. Quorum te voluimus monitum, humanissime lector, vt cum iurisprudentia, verborum quoque peritiam tibi adsciscas. Vale.*

F I N I S.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI[a], IMPERATOR CÆSAR[b]

Flauius[c] *Iustinianus*[d], *Alamanicus*[e] α, *Gotticus*, *Francicus* †, *Germanicus*, *Anticus*, *Alanicus*, *Vandalicus*, *Africanus*, *pius*[f], *fœlix*[g], *inclytus*[h], *victor*[i], *ac triumphator*[k] *semper Augustus*[l], *cupidæ legum iuuentuti*[m].

PROOEMIVM[n], [DE confirmatione] Institutionum.

ARGVMENTVM.

Imperatorem non solum decent arma, sed & leges: quo belli pacisque tempore Respublica rectè gubernetur.

Imperatoriam maiestatem[o] non solùm armis decoratam[p], sed etiam legibus oportet[q] esse armatam[r]: vt vtrumque tempus, & bellorum[s], & pacis[t], rectè possit gubernari[u], & princeps[x]

a Rubricam, si in ea oratio sit perfecta (vt in sit quod quis in & sim.) vt textum allegari posset aliàs nõ posse allegari pro decisione iuris hic docent doctores. vide Ang. inc.

In nomine Domini. Ista rubrica[a] diuiditur in quatuor partes. ¶ Primò ponitur inuocatio diuini nominis, per quam Deus veneratur: ibi, *In nomine Domini*. ¶ Secundò ponitur descriptio imperialis culminis proprij, & appellatiui tanquam causa efficiens ibi, *Imperator Cæsar*. ¶ Tertiò ponitur cui præsens liber dirigitur, ibi, *Cupidæ legum iuuentuti*. ¶ Quartò ponitur quædam rubrica particularis ad nigrum proximè sequens: ibi, *incipit prooemium*. Angel. Are. non continuatur ista rubr. quia continuatio debet fieri ad proxima *l.y ff. de statu homin.* Vnde cùm sit principium, nihil ante se habere potest, ad quod continuetur: *§. discipuli. in prooemio Digestorum & l. proximus de verborum significatio*. Christoph. Porcus

b Sic, nõ Christianus remouetur ab aduocandi munere, *l.vlt. C. de aduocat. diuers. iud.*

a ¶ *Iesu Christi*. ex hoc no. quòd Christianus fuit: aliàs non[b] posset imperare. i. Imperij iurisdictionem exercere vt *in Auth. iusiu. quod præstatur in pr. ibi, & communicator Ecclesiæ. coll. ij.* vbi dicitur, quòd quilibet administrator debet iurare se esse communicatorem sanctæ Catholicæ Ecclesiæ. sic & alias incipit: *vt C. de off. præt. Afri. in nomine Domini. & in Auth. de armn. in pr. coll. vj.* ex hoc enim sequitur bonum initium, melius medium, & optimus finis: *vt in Auth. quomo. oport. epis. §. 1. vers. bene autem. coll. j. & gl. j in Auth. de haer. & Fal. in princ. coll. j.*

c Imò à Iulio Cæsare eius auunculo, secundum Bal. Ioan. Fab. Christop. hic.

b ¶ *Imperator Cæsar.* a Cæsare Augusto[c], qui regnabat tépore natiuitatis Christi, iuxta illud: *Exiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis.* vt quilibet æstimaret bona suâ. & exinde quilibet Imperator dictus est Cæsar a. Vel dicitur Cæsar, quia fuit cæsus de ventre matris suæ. Aporrio. j. Vel quia tam magnam cæsariem pilorum habebat: *vt hic per Io. Fa.* Et not. quod debet coronari triplici corona: i. ferrea, argentea, & aurea: de qua glo. *in cle. j de iureiu.* & an gesta per ipsum ante coronationem teneant, communiter determinatur quod sic. *vt per Angel. & doct. Christo. hic.*

d Flauij prænomé vsurpat posuit, quod quinque principes continuassent ante eũ, Flauij appellati

e qui *procopi*. Ibi enim loquitur de Iustiniano, sub quo sexta Synodus celebrata fuit tempore Agathonis Papæ *ut xvj. di. fine sexta.* Iustini autem, cuius leges leguntur, celebrata fuit quinta synodus tempore Vigilij Papæ: *vt d. c. fin. a.*

c ¶ *Flauius.* quia erat de familia Flauiorum[d]. a. Vel quia deuicit Flauios: vt dixi. *ff. eo. in prin.* ¶ Alij habent *Flauus*. quia talis erat coloris: nam erat rubeus sed melior prima sententia.

d ¶ *Iustinianus* quia fuit filius adoptiuus Iustini: *vt j. de dona. §. est & aliud & j. quib. non est per fac. test. § pen.* Sed in Decre. *contrà distin. xvj. c. habeo librum.* vbi dicitur quòd fuit filius Constantini. Sed fortè ibi loquitur de alio[e] Iustiniano quam hîc. a. Vel dic quòd fuit filius Constantini: quia successit ei in regno. j. Vel dicitur à iustitia quam semper coluit, & subditis iniunxit colendam: *vt C. de sum. tri. & fide cath. l. j.*

e ¶ *Alamanicus.* hoc nomen & omnia sequentia nomina sunt ab euentu sibi imposita: verputà quia vicit Alamannos & sic de alijs: *vt in Auth. de har. & fal. in prin. col. j.* & hæc nomina sunt nomina prouinciarum, quas deuicit.

α *Alamanicus.* Ita habent Florentini libri, & ferè omnes manuscripti: non autem *Alemannicus*. Græcæ etiam constitutiones ἀλαμανικός, sed hoc soleone est, vt *a* pro *e*, & econtrà in multis locutionibus ponatur. CVIAC.

f ¶ *Pius.* à pio Antonino: *vt in Auth. vt le. de cætero. coll. vj. §. hoc simile. vers. facimus autem.* ACCVRS. ADDITIO. Vel pius à pietate animi, *vt C. de sum. tri. & fide cath. l. j in princ. & Co. de nupt. l. Imperialis. in prin. & C. de cadu. tol. l. vnica vlt. respon.*

g ¶ *Fœlix.* à virtute animi. x. Vel fœlix id est, prosper: quia omnia sibi ad votum succedebant.

h ¶ *Inclytus* a gestis magnificis. ACCVRS.

i ¶ *Victor* in fugando hostes ACCVRS.

k ¶ *Triumphator* post victoriam: gloriosus enim erat ob magnifica gesta sua.

f Hinc quæsitum an donatio facta à Cõstãtino valeat, vide Bal. prooem. Feud. & Gloss. *l. 2 §. in orum ff. de orig. trans. vrb.*

l ¶ *Semper Augustus.* quia huius debet esse propositi quilibet Imperator, vt augeat: licèt[f] hoc non semper faciat sic in definitione matrimonij: *vt j. de pat. po. in prin.* licèt interdum diuidatur *vt C. de repu. l. consensu.* sic in definitione iustitiæ: *vt j. de iust. & iur. in princ.* sec. Io.

m ¶ *Cupidæ legum iuuentuti* se mittit suam gratiam, seu salutem, & hunc librum.

n ¶ *Prooemium.* More rectè scribentiom præmittit prooemium, in quo reddit lectorem attentum, docilem & beneuolũ. ¶ Attentũ, cùm dicit, *summis vigiliis.* nam per hoc quòd ipse vigilauit, reddit nos attentos, vt vigilare debeamus. nam ius ciuile vigilantib. scriptũ est: *vt ff. quæ in fraud. cre. l. pupillus. in fi. & j. eo. prox. §. ibi, summa promittere.* ¶ Docilem, cum dixit, *& cum sacratissimas cõstitutiones anteà confusas.* &c. *vt j. eo §. omnes.* Docilem enim facit qui summam rei breuiter comprehendit nam per hoc, quòd ipse abbreuiauit, poterunt amodò facilius edoceri. ¶ Beneuolum i. bonæ voluntatis ad addiscendum, vbi dicit, *& quod in priori tempore.* & ibi, *summa itaque ope: vt j. eo. § cùmque in fi. & §. summa itaque*, &c.

† Anno Christi 558 victi Frãci per Italiam vagantes, duce quodam Bucillino, à Narsere Iustiniani exercitus Imperatore, idque prope Tarentum.

Imperatoriam. Diuiditur in tres partes principales totũ hoc prooemium vsque ad finẽ licèt Ioannes de platea diuidat in quinque. nam primò ponit in quib. debet versari Imperator. ¶ Secũdò ponit qualiter Iustinianus illud adimpleuit. ¶ Tertiò nos ad studium exhortatur, ostendendo fructus qui sequuntur ex assiduo studio. Secunda ibi in §. *Quorum* Tertia ibi, *Summa itaque.* Iterum prima diuiditur in duas partes: quia primò ponit dictum. Secundò ponit tres casus. Secunda ibi, *Vt vtrumque.*

CASVS. Quidam iuuenis instabat coram Imperatore, dicens: Domine Imperator, valde miror, & omnes etiam mirantur: vos estis miles, & quilibet Imperator est miles: *vt ff. de milit. test. l. j.* vbi Imperator alios milites appellat commilitones. Ex quo ergo estis miles, armis debetis intẽdere, & nõ legibus, & tamẽ contrariũ facitis, quia legibus tantùm intenditis. Fecistis enim fieri vnum codicem ex antiquis tribus codicibus, sci. Hermogeniano, Theodosiano, & Gregoriano & ex alijs extrauagantibus constitutionibus. Item fecistis compilari librum Digestorũ, seu Pandectarũ ex antiquis voluminibus desperatis. Itẽ præcepistis trib. viris peritis, s. Triboniano, Theophilo, & Dorotheo, vt librũ Institutionũ componerẽt. Dicite ergo mihi quare hoc facitis, & quare intenditis legibus tantùm & non armis, cũ sitis miles, & sic armis debeatis intendere: *vt C. de iur. delib. l. fi. circa prin.* Ad hoc respondet benignè Imperator assignãs duo tempora. s. tempus belli, & tempus pacis: & dicit, Fili mi, sic tibi respondeo: decens est, vt quilibet Imperator munitus sit his duob. tẽporibus. s. armis, & legibus: & hoc ideo, quia si his duobus temporibus est munitus Imperator: vtrumque tempus poterit rectè gubernare, & tempus belli, & tempor pacis. Nam tẽpus belli gubernabit per arma & vsum armorum & sic efficietur victor & triumphator. ¶ Tempus autem pacis gubernabit per legem, & vsum legis: & sic puniet maleficia delinquentium, & per hoc fiet religiosissimus, & sanctissimus maleficia puniẽdo, quia valde religiosum est, & sanctum, punire maleficia, seu malefactores. Et hoc vsque ibi, *Quorum.*

a Idem in assessoribus, & hominibus vt sub sede: in eos conspirantes teneantur maiestatis crimine. secundum Ioan. Fab. hic.

b Antipophora, ad tacitam obiectionem responsio.

c Hanc sequutus Ioã. Fab. & Ang. & cõcludũt hic. doctorem militem dic esse præferendum: cum doctor actu legens, si legerit per xx. annos in studio, fruatur dignitate vicariatus principis, & est comes, & dux *& est text. & ibi Gloss. & Bar. in l. 5. C. de prof. l. qui in vrbe Const. lib. xij.*

d Inepiè

e Cacophatõ.

f Opportere pro opportunum esse.

g Belli tempore an & quomodo iura seruanda.

o ¶ *Imperatoriam maiestatem.* i. Imperatorem, qui[a] est in maiestate *vt C. de leg. & const. l. digna.* Similis est loquendi ornatus. *j. quib. mod. ius pat. pot. sol. §. filius* ibi, *imperatoriam celsitudinem.* ¶ Et no. quòd antipophorizat[b] respondẽndo ad tacitam quæstionem, hanc sc. quare Imperator non facit quod suum est, scilicet armis intendere, cum milites magis arma scire, quam iura oporteat: *vt C. de in delib. l. scimus. §. arma.* Ad quòd respondet, *Imperatoriam maiestatem* &c.

p ¶ *Armis decoratam* Quæritur, quare quod erat armorum attribuit legibus, & econtra? Respondetur: vt ostenderet alterum alterius auxilio semper egere[c]: *vt C. de Iust. Cod. confir. in prin. & ff. de rei vindi. l. qui restituere. in prin.* r. Vel dic propriè ponitur arma sunt ad decorem, leges sunt ad armandum: vnde dicitur: *Militant namque*, &c *vt C. de aduoc. diuer. iudic. l. aduocati.* Et leges dicũtur armare homines: *vt C. ad leg. Iul. de adul. l. cum vir nubit. j.* Vel[d] ideò posuit, vt euitetur malus sonus verborum scilicet cacaphaton[e], id est, turpis sonus.

q ¶ *Oportet.* i.[f] opportunum est.

r ¶ *Armatam* s. ad hanc vtilitatem, quæ sequitur. ACCVRS.

s ¶ *Et bellorum* & sic quoad vsum armorum.

t ¶ *Et pacis* sic quoad vsum legum.

u ¶ *Gubernari* alterum legibus, s. tempus pacis: alterum armis, s. tempus belli. ADDITIO Vnde Io. Fab. saluando Gloss. dicit, quod tempore[g] belli non seruantur iura. s. de facto: sanctius tamen esset, quòd iustitia illo tempore fieret, quam alio tempore Dicit tamen quòd illo tempore belli non debet rigor seruari omninò. *vt extra de transact. c. fin. & xxix. distin. c. sciendum.*

x ¶ *Et princeps.* i. Imperator ADDITIO. Intellige strictè, & propriè.

Institut. AAA

propriè, secundùm glo. magnam *in cle. 1. de bapt.* vel in dubio, secundum Angel. hic, alias secus *ut not. glo. in cap. fundamenta §. prœmde de elect. lib. vi.*

a ¶ *Princeps Romanus.* vet. cod. alio ordine. *Et Princeps Romanus victor existat, non solum in hostilibus prœliis, sed etiam per legitimos cal. iniq. expellens.* ut sit sensus, Imperatorem non ex armis tantùm sed etiam ex legibus gloriosam victoriam sibi comparare. CVIAC.

Romanus a non solum in hostilibus ᵃ prœliis victor existat; sed etiam per legitimos tramites ᵇ calumniantium ᶜ iniquitates expellat: & fiat tam † iuris religiosissimus ᵈ, quàm victis hostibus triumphator magnificus.

Quantis vigiliis. quantisve sudoribus sese circa arma, & leges habuerit ab ipso effectu probat.

1. ¶ Quorum utramque ᵉ viam, cum summis vigiliis ᶠ summàque prouidentia ᵍ annuente Deo ʰ perfecimus. Et bellicos ⁱ quidem sudores nostros barbaricæ ᵏ gentes β sub iuga nostra redactæ ˡ cognoscunt: & tam Africa ᵐ, quàm Asia, & aliæ numerosæ γ prouinciæ ⁿ post tanta temporum spatia, nostris victoriis à cœlesti numine præstitis, iterùm ditioni Romanæ, nostróque additæ imperio, protestátur. Omnes verò ᵒ populi legibus iam à nobis promulgatis ᵖ δ, quàm compositis ᑫ reguntur.

2. ¶ Et cùm sacratissimas ʳ constitutiones ...

† Hanc dicendi rationē nō admittit Valensis præceptor ex Theophilo tamen commodius reddidit Iaco. Cuiac. ita vertens *Atque in his ... ut venerabilis se præbeat quà devictis hostibus magnificus triumphet.*

a Legitimis tramitibus calumniantium iniquitatē expellere quid.

b Leges, viæ gradiendi.

c Calumniatoris pœnæ varia.

d Priuata crimina & extraordinaria quæ sint, notat *gl. 2. in d. l. & in princ.*

a ¶ *In hostilibus* qui sint hostes dicitur *ff. de capt. & postlim. rever. l. hostes & ff. de verb. sig. l. hostes.* ACCVRS.

b ¶ *Per legitimos tramites* id est ᵃ, leges ᵇ, quæ sunt via gradiendi, sicut tramites eundi, secundùm Io. ¶ Bene dico calumniantes puniri ᶜ per leges nam in criminibus siue ordinariis, siue extraordinariis ad similitudinem supplicii punitur calumniator *ut C. de acc. l. fi. & ad Turpil. l. 1. & in primatis.* vbi dicitur, *& in priuatis & in extraordinariis* ᵈ *criminibus omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur.* Item in ciuilib. modò pecuniaria pœna, modò sacramēto calumniæ, modò nota infamiæ *vt ∫. de pœn. te. litig. per totum & ∫. de accus. §. si quis agens. & C. de plus petit. l. unica & de iudic. l. properandū. §. & si quidem* vbi punitur contumax in expensis. 2. Vel dic, quòd specie genera pœnarum vocat legitimos tramites *vt ff. de pœ. l. 6. in fi. & 7. & 8.* 3. Vel dic, quòd magistratus vocat tramites, per quos iura redducuntur, nam parum valeret iura esse in ciuitate, nisi essent qui ea executioni mandarēt *vt ff. de origine iuris. l. ij. § post originem* Qui puniunt in criminalibus, puniūt & in ciuilibus, in expensis, & in viatico *vt ff. de iud. l. eum, quem.* quæ vltima verior ᵉ est. ACCVRS.

c ¶ *Calumniantium.* Calumniator ᶠ est, qui falsa crimina sciēter intendit: *vt ff. ad Turpil. l. 1. in princip* & facit ad hoc, *ff. de his, qui notantur infamia l. athletas. §. calumniator.* ᵍ Quid autem sit præuaricator, & tergiuersator, dicitur in prædictis legibus. ACCVRS. ADDITIO. Tamen hic calumniantium, capitur generaliter pro omnibus delinquentibus.

d ¶ *Religiosissimus.* ¶ Nota quem ʰ fieri religiosum per leges. nam ipsæ sunt sacræ: *vt Cod. de legibus, & constitu. l. leges. 9.* ¶ Item nota hic quatuor proportionalia: scilicet arma, vsus armorum, victoria, triumphus. Item leges, vsus legum calumniæ repulsio, & iuris religio.

[*Quorum*] Diuiditur in duas partes. Primò dicit quòd Imperator perfectè se habuit circa arma, & leges. ¶ Secundò hoc suum dictum probat ab effectu. Secunda ibi, *Et bellicos.* Item secunda subdiuiditur. nam primò exemplificat qualiter se habuit circa arma. Secundò circa iura. Secunda ibi. *Omnes verò populi* CASVS Adhuc stabat iuuenis ante principē, & iterùm quærit: Domine Imperator dixistis suprà, quod quilibet Imperator debeat esse munitus his duobus temporibus, scilicet armis & legibus. & vos Domine Iustiniane, qualiter estis munitus his duobus temporibus? Respōdet maximè certè sum vtroque tempore munitus, sc. armis, & legibus. Nam circa arma probè me habui: & circa leges diutiùs vigilaui. & hoc vsque ibi. *Et bellicos.*

e ¶ *Quorum vtramque.* Si ista debens esse in principe, tu Iustiniane quid fecisti Resp. quorum vtramque.

f ¶ *Cum summis vigiliis* id est, cum summo labore quoad leges quæ iura ciuilia vigilantibus, & non dormientibus scriptum est. *vt ff. quæ in fraudem creditorum. l. pupillus in fin.* ACCVRSIVS.

g ¶ *Prouidentia.* quoad arma ¶ Et nota tres esse hominis status, memoriam præteritorum, scientiam præsentium, prouidentiam futurorum

h ¶ *Annuente Deo.* Deo gratias refert, cuius auxilio triumphum meruit obtinere: *vt Cod. de offic. præfect. Pretorio Afri l. j. in princ.*

[*Et bellicos.*] CASVS Instabat adhuc iuuenis corā Iustiniano Imperatore, & dicebat. Dicite mihi qualiter circa arma vos probe habuistis. quia dixistis *ē. proxi. §.* quòd circa arma vos habuistis probe, & qualiter circa leges: quia *ē proxi.* dixistis quòd circa leges diutius vigilastis: Iustinianus respondet, dicens primò qualiter circa arma se habuit. ¶ Et dicit Si vis scire qualiter circa arma me habui, quæras ab inimicis meis quos subiugaui, & superaui & deuici Et quæras ab omnibus de prouincia quæ appellatur Africa, quia debes scire, quòd antiquissimo tempore illa prouincia: sci. Africa, & aliæ innumerabiles prouinciæ erant subiectæ imperio Romano, & Romani perdiderunt illas prouincias & fecerunt illæ prouinciæ longissimo tempore extra iurisdictionem Romanorum. scilicet per spatium centum quinque annorum: & tandem ego Iustinianus per meam probitatem, valentiam, & sapientiam recuperaui eas, & subieci imperio Romano. & hoc vsque ibi *Omnes verò.*

e Et eā sequitur Aug & est ratio secundū eundem, quia pœnam delicti à lege impositam iudex exequitur

f Calumniator præuaricator, tergiuersator, quis.

g Qui in ordinariis criminibus puniue similitudine supplicij in extraordinariis morū iudices *ut no. in l. fi. & ibi. Glo. & dd. l. C. de crasa*

h Legib. quis sit religiosus.

i Dormientibus ius ciuile non scribitur. *concord. text. in c. ... 84. dist.* quòd pigris, & negligentibus iura non subueniunt *bene facerat l. vi. eum ff. ex quib. causis maior.*

a Status hominis tres.

i ¶ *Et bellicos.* Quod coniunctim dixerat, dicendo, *quorum vtramque viam,* &c. nunc diuidit, dicendo primò qualiter se habuit circa arma. Acc.

k ¶ *Barbarica.* Barbari ᵃ sunt qui extra Romanum imperiū sunt, & maximè hostes.

β ¶ *Gentes.* Gentes verò sunt quæ a Satrapis reguntur, nec prouinciæ formam habent, de quibus in l. *vlt. Cod. de temp. appellat.* si quidem vt est in libris scriptis ita ea legatur, *Armeniis, vel gentibus* & l. *vlt. C. de offic. mag. mil.* quæ ex eis restituenda est etiam in hunc modum: *& gentes, Anzetenā videlicet, Ingilenam, Asthianenā, Sophenam, Sophanenam, in qua est Martyropolis, Balabitenam, & primam:* & quæ sequuntur CVIAC.

a Barbari qui dicantur.

l ¶ *Redacta.* de nouo.

m ¶ *Tam Africa.* sub qua multæ prouinciæ continentur. ADDITIO. Dic quòd sunt septem *vt Cod. de offic. præf. præto. Africa l. j. §. Deo itaque auxiliante.* Auge.

γ ¶ *Numerosæ.* Tot scilicet, vt vix annumerari queant *vt in l. j. C. in quib. caus. in integ. restit. non est necess. l. numerosis scriptis.* sic namque & in eo loco legendum est, & in hac significatione vsi sunt hac voce alij auctores quamplurimi CVIAC.

n ¶ *Prouincia.* Sic construe: tam Africa, quam aliæ numerosæ prouinciæ. *Iterum additæ,* i. adiunctæ. *ditioni Romanæ,* id est iurisdictioni, nostróque imperio, *post tanta,* &c *protestantur* ᵇ, *nostris victoriis à cælesti numine præstitis.* nam istæ prouinciæ prius fuerunt de Romano imperio: post desierunt: & post centum quinque annos redierunt: vt hic: & hoc innuit quando dicit *iterùm* ᶜ. & quando dicit, *post tanta temporum spatia,* &c. *vt Cod. de officio præfecti prætorio Africa l. prima.*

b Id est, pro ... eam ... & calamitatem ... hac plenè continent ... mirantur.

c Iterum dictio propriè ... significat ... quod ... in ...

[*Omnes.*] CASVS Quæsiuit iuuenis ab Imperatore: Domine Imperator, dixistis, quomodo vos habuistis probe circa arma: nunc quæro qualiter vos habuistis circa leges? Et respondet Imperator. Fili mi, circa leges sic me habui, quòd quasi omnes homines de modo vtuntur legibus aliorū Imperatorum, quas leges in melius reformaui. Ecce enim erant olim tres Codices. scilicet Hermogenianus, Theodosianus, Gregorianus, & aliæ constitutiones extrauagantes sparsim positæ per quaternos, & leges prædictorum trium Codicum, & aliarum constitutionum extrauagantium quæ valde erant confusæ: sed ego Iustinianus ex illis tribus Codicibus, & ex aliis extrauagantibus constitutionibus feci fieri vnum Codicem clarum, & elucidatum. Secundo loco ego Iustinianus habui respectum ad aliqua volumina desperata, & immensa, seu prolixa, & infinita; & ex illis voluminibus desperatis compilari feci librum Digestorum, seu Pandectarum: & quasi per medium profundum vadens, iam per Dei gratiam adimpleui illud opus Digestorum, seu Pandectarum, & hoc vsque ibi. *Cùmque.* Franc. de Aret.

o ¶ *Omnes verò.* Vsque huc dixit, qualiter bellicam curam habuit: nunc qualiter legalem. ACCVRS

p ¶ *Promulgatis* scilicet a nobis: id est de nouo factis. Et est promulgare ᵈ, æquitatem rudem & naturæ occultam iuris laqueis innodare. Componere ᵉ autem est, difficile promulgata, in ordinem compendiosè redigere: vt in componendo socius fuerit, in promulgando solus ADDITIO. Vel dic quòd promulgare legem, est eam condere. & conditam recitare, proferre, pronunciare, patefacere, prodere, vel manifestare sed componere propriè est disponere, constituere, quasi simul ponere: vt patet in glossa sequenti ᶠ.

d Promulgare.

e Componere.

δ ¶ *Tam à nobis promulgatis.* Quidam codices, *Iam à nobis promulgatis vel compositis.* Promulgamus nostras, Componimus alienas. CVIAC.

q ¶ *Compositis.* scilicet ab aliis, quas reformauimus in melius. Vel dic, compositis à nobis: quasi diceret, compilatis a nobis: quasi simul positis à nobis: quales sunt leges Digestorum: & C. & aliorum Imperatorum. fuit enim & promulgauit. & composuit. ADDITIO. Et hanc differentiam notant Ioann. de Platea, Ioan. Fab. hic pro statutis quæ debent propriè, & strictè intelligi.

f Dic promulgo id est diuulgo, publico ... promul... Festus, leges promulgatas ... cum primum in vulgus eduntur compo... tur autē quando fiunt ergo has leges ... bis factas promulgauit ... vero & composuit. & promulgauit

r ¶ *Et cùm sacratissimas.*] Primum omnium Iustinianus Codicem fecit, tū Digesta, deinde Institutiones, ad extremū Codicē repetitæ lectionis. Prior Codex valet ex xvj. Kalend. Maij. Indictione vj. Digesta, & Institutiones ex iij. Kalend. Ianu. Indictione xj. Posterior Codex ex die iv. Kalend. Ian. Indictione iij. Ergo dum ait, *Et cùm sacratissimas* priorem Codicem intelligit, non posteriorem. At Nouellarū liber diem nō habet Sunt earū sententiæ

sententiæ quædam ab Triboniano in Pandectos relatæ, *vt in l. vxores. ff. de diuort.* quæ tota paucissimis verbis exceptis, sumpta est ex Nou. Iustiniani aa. ipsúmque orationis genus satis per se ψ...., prodit sunc & posterioris Codicis decis. quinquaginta. CVIAC.

stitutiones antea confusas [a] in luculentam ereximus consonantiam [b]: tunc nostram [c] extendimus curam [d] ad immensa [e] veteris prudentiæ volumina, & opus desperatum [f], quasi per medium profundum [g] euntes, cœlesti fauore [h] iam adimpleuimus [i].

Tribonianus Theophilus, & Dorotheus viri illustres, Iustiniani mādato, pro facilitori iuuenum eruditione, Institutiones composuerūt.

a ¶ *Confusas.* scil. in tribus Codicibus positas, Gregoriano, Theodosiano, & Hermogeniano: *vt C. de nouo Co. fa. l. j. in princ.*

b ¶ *Consonantiam.* s. in vnum Codicem quem non habemus; sed ex eo factus est iste quem habemus. Vel dicimus consonantiam, vt nulla possit ibi contrarietas reperiri, nulláque superuacua similitudo *vt C. de vete. iure enucl. l. j. circa princ.*

c ¶ *Tunc nostram.* id est, statim post compositionem illius Codicis fecimus Digesta.

d ¶ *Curam.* Et sic ex paruis, & tenuioribus releuati, ad summam, & plenissimam iuris emendationem peruenire properauimus: *vt C. de vete iure enucl. l. j. circa in princ.* ACCVRS.

e ¶ *Ad immensa.* Nam erant tricies centena millia versuum [a] (id est legum vel paragraphorum, vel responsorum) & duo millia librorum, & aliæ multæ leges: *vt Cod. de vete. iure enucl. l. ij. § sed cum omnia. & in procemio Digestorum §. & antea* [b].

f ¶ *Desperatum.* scilicet a Constantino: nam & Constantinus voluit hoc facere, sed non potuit.

g ¶ *Profundum.* Reperit enim omnium legum tramitem (qui ab vrbe Romana condita, & Romuleis descendit temporibus) ita esse confusum, vt in infinitum extenderetur, & nullius humanæ naturæ capacitate concluderetur. *C. de vete. iure enucl. l. j. in princ.*

h ¶ *Cœlesti fauore.* subaudi mediante.

i ¶ *Adimpleuimus.* Post Digesta ergo, & post primam compositionem Codicis quem non habemus, factus fuit liber: sed tamen ante compositionem secundi Codicis quem habemus. vnde & quòd hic dicitur, quandóque per C. corrigitur: vt facit de anno vtili qui obtinet secundùm hunc librum in restitutione minorū. & maiorū: *vt j. de actio. § rursus.* secus est per Codicem in dictis restitutionibus: *vt C. de temp. in integr. restit. l. fin.* Item in secunda eius compositione facit mētionem institutionum iam compositarum *vt C. de emen. Iust. Co. & secunda eius editione l. j. § fin.* ACCVRS. [c]

[*Cúmque*] Diuiditur in duas partes. ¶ Primò ponit qualiter mandauit fieri hunc librum ¶ Secundò ponit causas, per quas. Secunda ibi: *vt liceat.* CASVS Quæsiuit iterùm iuuenis ab Imperatore, Domine Imperator, nónne aliter adhuc vos habuistis circa leges? Et respondet Imperator, audi fili mi, condito Codice, & Digestorū volumine, nolui adhuc quiescere, sed misi pro tribus sapientibus curiæ meæ: sc. pro Triboniano, qui erat doctor legū, & in dignitate quæstoria tūc positus. Item misi pro Theophilo & Dorotheo, qui erant illustres viri, & antecessores nostri: quia forte fuerant cum præcedentibus Imperatorib. qui istes viri de tribus poterant commendari: primò de solertia, quia valdè intenti, & solliciti erāt circa artem legalem secundò de scientia, quia valdè erant sapiētes. tertiò de fidelitate quia præcepta mea efficaciter suscipiebant, & ad effectum fideliter perducebant, sicut iam multoties vidi & exemplo cognoui. & cum fuerunt in præsentia mea, ego rogaui eos, & præcepi eisdem, vt mea auctoritate, & meis suasionibus librū Instit. id est Instituta cōponerent, quod fecerunt. Et hic liber Institutionum fuit bonus triplici ratione Primò fuit bonus ad hoc, vt rudes scholares, qui proponunt audire iura, cùm primis studeant in istis Institutionib. a me Iustin. compositis: non autem studeant in antiquis Institutionibus quæ fabulas continent. ¶ Istæ enim Instit. vtiles sunt, quia nihil inutile continent, & nihil perperā, id est, malè positum, vel iuri contrarium, & nihil inusitatum, sed continent solummodò ea quæ sunt vtilia, & iuri consonantia, & quotidie emergentia, seu euenientia, & accidentia. Secundò bonum fuit hunc librum Institutionum componere, quia scholares rudes volentes studere in his Institutionibus plus scient, & addiscent in vno anno, quàm olim addiscebant vsque ad quadriennium, quando ab antiquis Institutionibus suum studium inchoabāt. siue incipiebant ¶ Tandem in fine huius partis quintæ dirigit sermonem suum Imperator Iustinian. iuuenibus, siue scholaribus rudibus, occasione quorum istum lib. Institut. fieri fecit, dicens: O iuuenes principiū legalis scientiæ habetis à me Iustin. s. librum Institutionum. & finem legalis scientiæ similiter à me habetis: sc. Codicem quem feci fieri ex tribus Codicibus & aliis extrauagantibus constitutionibus, quia primo anno studij legūtur Instituta, & vltimo

Institut.

a Versus pro legibus, paragraphis, vel responsis: vt hic aut potius pro lineis

b Hodie verò sunt tantū 62. libri tam Digestorum, quā C. sunt autem solum leges 12707 nam ff vetus habet leges 2028. Infort. 2234. ff nouū 3083. C 3608. tres lib. C 950. *Ægid. Per.*

c Dic quòd Iustinianus fecit primò Codicē quem non habemus, ex tribus veteribus. Secundò fecit Digesta. Tertiò has Institutiones. Quartò Codicem quem habemus. *Ægid. Per.*

nuno studij leguntur C. & ambo sunt libri Imperiales, seu Imperatoris, & à me Iustin. compositi Et sic debetis vos iuuenes valde gaudere de tanto honore, quia principiū, & finē studij habetis à me Iustiniano, & hoc vsque ad 6. *igitur* FRAN. DE ARE.

k ¶ *Hoc.* scilicet volumen Digestorum & Codicis.

3. ¶ Cúmque hoc [k] Deo propitio [l] peractum [m] est, Triboniano [n] viro magnifico, magistro [o] & exquęstore [o] † sacri palatij nostri, necnon [p] Theophilo, & Dorotheo viris illustribus [q] antecessoribus [r] † nostris (quorū [s] omnium solertiam & legum scientiam, & circa nostras iussiones fidē, iam ex multis rerum argumentis [t] accepimus [u]) conuocatis specialiter mandauimus [x], vt ipsi nostra auctoritate, nostrisque suasionib. [y]

l ¶ *Deo propitio.* id est Deo coadiuuante.

m ¶ *Peractum.* id est, completum

n ¶ *Triboniano.* hoc nomen, & sequentia sunt datiui casus: & etiā dictio, *conuocatis*, cōstruitur cum illo verbo inferius *mandauimus.*

o ¶ *Magistro.* Magistro officiorū curæ sūt: scholæ fabricensium, & agentium in rebus, disciplina palatij, cursus vehicularis. Quæstoris leges, preces, laterculū minus: *& vt est in Nou. Theod. de ann. ca. fac.* Quæstor custos est iustitiæ. Ex Quęstoribus fiunt Codicillares, aut qui vere Quæstores fuerunt. CVIAC.

o ¶ *Ex quæstore.* pro suo simplici ponitur s. quæstori. No. quòd [a] tribus modis dicitur quæstor. ¶ Primò ille [b], qui quærebat pecunias tributorū per mundū. & seruabat. Secundò ille, qui præerat capitalibus causis. Tertiò, qui stabat vt legeret libros principales, qui candidatus principis dicebatur: & ita hoc tertio modo accipitur hic: *vt ff. de offic. quæst. l. j. in fi. & de orig. iur. l. ij. § deinde cum ærarium. a.* Vel dic, secundum Ioan. quòd iam fuit in illo officio: sed nunc non est. Inde ex quæstore i. extra quæsturā positus ¶ Vel dic tertiò esse nomen dignitatis: vt exconsul *vt C. de aduo. diuer. iudi. l. patronorum, ibi: egredientem.* ADDITIO. Istæ tamen expositiones recidunt in vnum: quia extra administrationem positus quis retinet dignitatem. *C. vt dign. or. ser. l. ij lib. xij* secundùm Ioan. Fab. & Ang. hic.

p ¶ *Necnon.* No. quòd duæ [c] negationes faciunt vnā affirmationē: *vt hic, & ff. de verb. sig. l. duobus* ADDITIO ¶ Tu dic. hoc verum si sint circa idem, neque resultet sensus iuri cōtrarius: alias secus. *vt in § si verò in Auth. de hu. qui ingr. ad ap. coll. v.* Itē plures negationes in numero pari affirmant, in dispari negant, nisi aliter cōstet de mente proferētis: secūdùm Ioā. Fab. & Ang. hic.

q ¶ *Illustribus.* Quatuor [d] sunt ordines dignitatum. Maximi: vt superillustres. Magni, vt illustres. Medij vt spectabiles Minimi, vt clariss. quos specifica: *vt in Auth. de app. § j ij iij & iiij. coll. iiij. & in Auth. vt ab Illustribus, & qui supra eam dignitatem sunt coll. v.* Sunt & infimi: vt defensores ciuitatum, & magistratus municipales & isti [e] non habent merum imperium, sed superiores sic. ACCVRS. ADDITIO Vnde versus:

Illustris primus, medius spectabilis imus,
Vt lex testatur, clarissimus esse probatur.
Et superillustris præponitur omnibus istis.

r ¶ *Antecessoribus.* scientia, vel ætate, vel quia fuerant cū præcedentibus Imperatoribus. Aut certè (vt vult Erasmus) antecessores dicti sunt ab antesedendo quòd putā ante Imperatorem pro tribunali sedentem sederent. Vide si libet Alciat. *lib. dispunctionum tertio ca. x j.* qui ambigit, antecessores ne legendum sit, an anticensores.

s ¶ *Quorum.* hic est interpositio vsque illuc conuocatis, &c ¶ Et no. quòd in tribus hic commendantur qui sunt huic arti intēti. Primò in solertia, id est in [f] cautela, vel ingenij scientia: *vt l. j. C. si ma. fac. alie. fac. siue decre. va. ha.* Dicitur [g] autē solers à solum quod [h] est totum, & ars, artis: quasi totus ex arte consistēs: vt est doctus aduocatus, qui sæpè publicis, ac priuatis in rebus lapsa erigit sua industria, causam perditam restaurans, fatigata reparans: litib. multo tempore protractis finem imponens, & quem admodū miles strenuus clypeis, & thoracibus rempublicam, sic aduocatus peritus gloriosa voce, & solertia patriam, parentésq. saluat, & protegit *C. de aduo. diuer. iud. l. aduocati.* a. Itē in legum magistra scientia. Eligendus est enim talis magister, qui in se laudabilem vitam probis moribus mōstrauerit, & docendi peritiam, facundiam dicendi, interpretandique subtilitatem & copiam disserendi se habere patefecerit: *vt C. de profess. qui in vrb. Con. l. j lib. xij.* 3. Item in fidelitate Nam ex quo hactenùs fideles extiterunt, præsumitur pro eis: *ff. de re milit. l. non omnes. §. à barbaris.* De præteritis sumimus coniecturam ad futura *ff. de accu. l. si cui. § eisdem.* & quandóque occultam coniecturam sumimus ad præteritum: *vt C. ad leg. Iul. de adul. l. si his, qui adulterij.* Vide glo. fi. *in c. scribam. de præsum.*

t ¶ *Ex multis rerum argumentis.* i. ex multis [i] rebus, vel negotiis, quæ sunt argumenta ACCVR. ADDITIO Vnde dicit prouerbiū: Opus laudat magistrū *sic in Auth. de Monachis. §. sancimus. col. j.*

u ¶ *Accepimus.* id est, recepimus. ACCVRS.

x ¶ *Mandauimus.* id est præcepimus.

y ¶ *Suasionibus.* in [k] bonam partem accipe, aliàs in malam accipitur:

† *Quæstore.* legatum cunctis teste Suida, Iustiniani quæstor fuerit, & *infra in de libertin. § dedi.* tunc. dicitur, Triboniano viro excelso quæstore nostro, &c. Vide Cuiacium, *lib. de benef. dist. x c. xx.*

† *al.* antecessoribus; ab antesedeo, id est, præsideo, vt antecessor idē nihil fuerit, quod præsidens

a Quæstor tribus modis dicitur.

b Et hic in istis diuersis nominibus nuncupatur, scilicet susceptor, & opinator *vt C. de exact. trib. l. missi.*

c Negationes duæ an, & quo modo affirment, vel negent

d Dignitatem varij ordines, alij, maximi, magni medij, minimi, infimi.

e Merum imperium qui nō habent (vt sūt potestates, & rectores ciuitatum) nō possunt infligere pœnā sanguinis, quamuis cōtrarium de facto obseruetur *vt hic per Angel.*

f Solertia pro cautela, & ingenij scientia.

g Solers vnde dicatur.

h Sollo Oscè dicitur id quod nos totū Vnde solers, in omni re prudens. *Festus.*

i Præsumi non debere quempiam ex vnico actu bonū, vel malum, seu meretricem: sed ex pluribus actibus. hinc doctores colligunt si aliquis plures bene & correcte imprimit. *ex mente Pet. de Bell. Pert. & aliorum.*

k Suasio in bonam & malam partem sonatur

Institutiones ᵃ componerent. Vt liceat vobis ᵇ prima legum cunabula ᶜ, non ab antiquis fabulis ᵈ α discere: sed ab imperiali splendore ᵉ appetere, & tā aures, quàm animi vestri nihil inutile ᶠ, nihilque perperàm positum ᵍ; sed quod in ipsis ʰ rerum β obtinet argumētis, accipiant. Et quod priori tempore vix post quadriennium prioribus contingebat, vt tunc constitutiones Imperatorias legerent ⁱ hoc vos à primordio ᵏ ingrediamini, digni ˡ tanto honore, tantàque reperti fœlicitate, vt & initiū ᵐ vobis, & finis ⁿ legum eruditionis à voce principali ᵒ procedat.

Secta sunt Institutiones in libros quatuor, quibus quod olim in vsu erat, quidve hodie imperiali lima emendatum fuerit, traditur.

4 ¶ Igitur ᵖ post libros quinquaginta ᵠ Digestorum ʳ, seu Pandectarum ˢ, quibus omne ius antiquum collectum est, quos ᵗ per eundem virum excelsum Tribonianū, nécnon cæteris ᵘ viros illustres, & facundissimos confecimus: in hos quatuor libros easdē Institutiones ˣ partiri iussimus ʸ, vt sint totius legitimæ scientiæ prima elementa ᶻ. 5. ¶ In quibus ᵃ breuiter expositum est, & quod anteà obtinebat ᵇ, & quod posteà desuetudine ᶜ inumbratum, ab Imperiali remedio illuminatum est.

Institutiones compositas legit in primis Iustinianus, ac recognouit: recognitis denique plenum robur accommodauit.

6. ¶ Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipuè ex Commentariis

pitor: *vt ff. de ser. cor l. j. §. persuadere. & C. de fur. & ser. cor. l. si quis seruo alieno suaserit.*

a ¶ *Institutiones.* Ideo sic dictas, quia in statum Romani iuris nostram erigunt intelligentiam: *vt j. tit. j. §. his igitur.*

b ¶ *Vobis.* loquitur iuuenibus.

c ¶ *Cunabula* per simile loquitur, quia sicut in cunis infantes primò morantur: ita iuris inceptor Institutiones primò legere debet: *sic ff. de offic. præfe. præt. l. j. his cunabulis.*

d ¶ *Fabulis* quia in antiquis Institutionibus erant fabulæ, quæ fabulæ nec vera, nec verisimilia continebant: secundùm Tullium, *lib. j. de Inuentione* Accvrsio. Et ideò tangit hîc Angel quibus libris sit fides adhibenda.

α ¶ *Non ab antiquis fabulis.* Ammia. Marcell. *lib.* 30. Iurisperiti vt altiùs videantur iura callere, Trebatiū loquuntur, & Cascellium, & Alfenū & Auruncorum, Sicanorúmque iamdiu leges ignotas, cum Euandri matre ab hinc sæculis obrutas multis. Cviac.

e ¶ *Ab imperiali splendore.* id est, ab Imperatore, qui splendet.

f ¶ *Nihil inutile.* quoad animum. vel nihil inutile: id est, inusitatum: vt patet ex eo, quod dicit j *proxi verò & quod, &c.*

g ¶ *Perperam positum.* quoad aures. 2. Vel dic, id est, malè positum, & contra ius.

h ¶ *In ipsis.* id est, in ipsa rei veritate: vel in his, quæ quotidie emergere possunt. Non autem inueniuntur hic ea quæ non possunt euenire, quia de his non curant legislatores: *vt in Auth. vt sine prohi. ma. debi & cre. §. quia verò coll vij. & ff. de legi. & senatusc. l. nam. & l. sequen.*

β ¶ *Rerum obtinet argumentis.* Quod est in vsu. *l. vlt. C. de iur. do. tempet § pen. j de satisd.* Cviac.

i ¶ *Legerent* Nam & olim à principio legebant Imperiales constitutiones: s. Institutiones antiquas: *vt in proœmio Digestorum §. discipuli* Accvrs.

k ¶ *Primordio* i. tātum primo anno proficietis, quantū proficiebatis in quatuor. ¶ Et no quòd adulatur nobis Imperator. Acc.

l ¶ *Digni.* vos dico digni, &c.

m ¶ *Initium* s. liber iste.

n ¶ *Finis.* id est, Codex. Nam primo anno Institutiones legi debent: in quinto legitur Codex: *vt in proœmio Digestorum. §. pro responsis ib. quibus si bene.* Accvrs.

o ¶ *Principali.* id est, principis. ¶ Et no. quòd hæc scientia caput habet, & finem: licèt in aliis artibus hoc non fit, licet vilissimæ sint *vt in proœmio Digestorum. § sed quia* Accvrs.

p ¶ *Igitur* Iste § diuiditur in duas partes. ¶ Primò ponit qualiter mandauit diuidi hunc librum in quatuor libros. ¶ Secūdò ponit, quid continetur in his quatuor libris. Secunda ibi, *in quibus.* Item prima subdiuiditur in duas partes. Nam primò ponit dictum secundò eius causam. Secunda ibi, *vt sint.* Casvs. Dicit Imperator Iustinianus in hoc §. quasi se commendans: Quid feci ego post omnia prædicta, & post compositionem Codicis, & post opus Digestorum, seu Pandectarum. (quam compilationem Digestorum feci per Tribonianum, & sapientes alios) & post librum Institutionum? Ego præcepi prædictis tribus: scilicet Tribon. Theoph. & Doro. vt volumen Institu. quod fecerant, in quatuor libros diuiderent: quod fecerunt. Primus liber durat vsque, De rerum diuisione. Secundus, De hæreditatibus ab intest. Tertius, De obligationibus. Quartus abinde vsque ad finem huius voluminis. & hoc fieri feci scilicet lib. Instit. in quatuor libros partiri, ad similitudinem quatuor elementorum: scilicet aquæ, terræ, ignis, & aeris: quia sicut ex his omne corpus gubernatur humanum, ita ex hoc volumine Institut. per quatuor libros partito, seu diuiso iuuenes sustentantur, id est, adiuuantur, vt posteà possint securè accedere ad libros legales: ex quo in istis Instit. primò studuerint. Et hoc vsque ad § *in quib.* Francisc. Aret.

[*Igitur.*] Ita continua. secundùm Ioa. quia prædictorum virorum scientiā, & auctoritatem probauimus, nec per alios poterat commodiùs expediri: igitur mandauimus, per eos diuidi: vel quia ab imperiali splendore approbatur. & ideò mandat diuidi, vt meliùs possit intelligi: *ff de ver sig l vj. §. eiusque.*

q ¶ *Quinquaginta*, qui comprehenduntur intra ff. vetus, & infortiatum, & ff. nouum.

r ¶ *Digestorum* Ideò dicuntur ᵃ digesta: quia omnia ibidem decenda digeruntur, & soluuntur. Accvrs Additio. Dicebant quidam, quòd olim Digestum scribebatur per duplex dd. vel per d & g. & posteà per vitium scriptorum corruptum fuit. sed hoc non est verum: imò debet ᵇ scribi per duplex ff. quia ille liber fuit digestus secundariò per duos Fridericos Imperatores: à quorum cuiuslibet nomine sumpta est prima litera f & sic erunt duo ff.

s ¶ *Pandectarum.* à pan ᶜ quod est totum, & dectes: quod est doctrina: quia ibi est doctrina omnium iurisconsultorum: *vt Cod. de vete. iure enucle. l. j. §. sed cum omnia in fin.* vt hîc sequitur.

t ¶ *Quos* scilic. quinquaginta libros Digestorum Accvrs.

u ¶ *Necnon cæteros* scilicet xv. ex permissu Iustiniani electos. *vt Cod. de veter. iur. enucle. l. j. §. ij. & l. ij. § quo omnia.*

x ¶ *Easdem Institutiones.* id est, eadem instituta. vnde collige hunc librum sumptum ex volumine Digestorum. 2. Vel ᵈ propriè dicit Institutiones, quas mandauit fieri: nunc mandat partiri, nam partitio ᵛ animum legentis incitat, mentem intelligentis præparat, memoriam artificiosè reformat: *vt j. de legat. §. sed non vsque. & ff. de dolo ma excep. l. j.*

y ¶ *Iussimus.* q. d. Institutiones iussimus fieri ex libris antiquorum, ita vt continerent quidquid rebus, quæ in præsenti æuo in vsu vertuntur, consentaneum est: *vt Cod de vet. iur. enucle l. j. § sed cum prospeximus* Accvrs.

z ¶ *Prima elementa,* quia sicut ex quatuor elemētis omnia corpora conficiuntur: vt terra, & aqua, & igne, & aëre. i. ex virtutibus horum quatuor elementorum totus mundus gubernatur: ita hîc liber comprehendit omnia iura. ¶ Et not. quòd terra ᶠ est frigida & sicca: aqua frigida, & humida: ignis calidus, & siccus: aër calidus, & humidus. Primùm habet naturam melancholiæ: secundum, scilicet aqua, phlegmatis: ignis choleræ: sanguis respondet aëri.

[*In quibus.*] Casvs. Quidam quæsiuit ab Imperatore: Domine Imperator, quæ est materia istarum Institutionum? Et ipse respon. sicut ex auro, & argento. seu ex materia auri fit annulus: ita istæ Institutiones factæ sunt ex eo quod olim erat in vsu ex legibus antiquis, & ex eis legibus antiquis, quæ in vsu esse desierunt. Sed ego Iustin. eas illuminaui, & ad vsum reduxi, in hoc lib. Institut. eas componendo, siue faciendo eas componi. *hoc dic. vsque ad § quas ex omnib us.*

a ¶ *In quibus* s. institutionibus.

b ¶ *Obtinebat* i. erat in vsu, & nunc desiit Accvrs.

c ¶ *Desuetudine* ¶ No legem tolli ᵍ per desuetudinem ʰ: vel per contrariam consuetudinem, & iterum eandem consuetudinem per superuenientem legem tolli: *sic ff de sepul viola l ij §. diuus Hadrianus in glo. in. & in Auth. de hære. & Falc. §. 1. alias §. sed quoniam. collat.* j. Et subiicit, Ab imperiali, &c. & est optimum exemplum, *C. de sacr. l rem non nouam.*

[*Quas ex omnibus*] Casvs. Dicit Iusti prædicti tres viri scilicet Tribonianus, Theoph. & Doro. composuerunt has Institutiones ex antiquis Institutionibus, quas non habemus, ex commentariis, id est, glossis Gaij: quas glos. fecit ipse Caius ad expositionem prædictarum Institutionum antiquarum, & ad expositionem cuiusdam libri, qui appellatur Liber rerum quotidianarum, etiam ex multis commentariis ab ipso Gaio factis. Et prædicti tres sapientes: scilicet Tribon. Theoph. & Doro. qui hunc librum composuerunt, & ipsum compositum, (sicut diximus) in quatuor libros diuiserunt, tam bene compositum, & diuisum in nostra præsentia attulerunt: quem nos si legimus, & bene compositum inuenimus, sic quòd illum librum Institut. approbauimus, & plenum robur ei accommodauimus, ita quòd volumus, vt tantum valeant leges istarum institut. quantum valent leges in nostro Codice positæ extra casum: vel quantum valent leges positæ in ff. *& hoc vsque ad § summa.*

[*Quas.*]

Caij [a] *u* nostri tam Institutionum, quàm rerum quotidianarum [b], aliísque multis commentariis compositas, cum tres [c] prædicti viri prudentes nobis obtulerunt; & legimus, & recognouimus, & plenissimum nostrarum constitutionum robur eius accommodauimus.

Alacri, indefessóque studio huic disciplinæ incumbendum suadet: ac vberrimos fructus pollicetur.

7. ¶ Summa itaque ope [d], & alacri [e] studio has leges nostras [f] accipite: & vosmetipsos sic eruditos ostendite [g], vt spes [h] vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perlecto [i], posse etiam nostram [k] rempublicam in partibus eius [l] vobis [m] credendis [n] gubernari. Datum Constantinop. XI. Kalend. Decemb. D. Iustinian PP. III. Cons. [ß]

[*Quas*] scilicet Institutiones. & accipe, *legimus, & recognouimus*. scilicet, esse compositas omnibus, &c.

a ¶ *Cay nostri.* commentatus dico factis super libros Institutionum antiquarum.

a ¶ *Cay nostri* Hic Caius fuit Hadriani temporibus. *l. vtrum. de reb dub.* & Pij *l. nuper de danat. int. vir.* CVIAC.

b ¶ *Quotidianarum.* liber erat sic appellatus: eò quòd in singulis diebus gerẽda a magistratibus continebat qualiter indicarent.

c ¶ *Cum tres.* interpositio est.

[*Summa itaque.*] CASVS. In hoc §. concludit Iust. & loquitur iuuenibus, seu rudibus, dicens. O iuuenes, accipite hunc librum Institutionum alacriter: & viriliter in eo studete. & postquam ipsum studueritis, & in ipso, & aliis libris legalibus, seu aliis libros legalium scieritis: vos eritis gubernatores reipublicæ, & nostrarum ciuitatum, seu prouinciarum, propter sapientiam, & doctrinam vestram: quia citiùs viri periti, & docti eliguntur in rempubl. regendam, quam laici. & h d. tota ista constitutio. Francisc. de Aret.

d ¶ *Ope.* quantum ad corpus. Vnde Virgil [a] Labor omnia vincit improbus. ACCVRS.

e ¶ *Et alacri* Affectio [b] enim operi nomen imponit *vt ad legem Cornel. de sicar l. 1. ff. de fur l qui iniuria in principio.* ADDITIO. Vnde Ange. supra in procemio ponit hos ver. [c]

Si quis forte velit iuris consultus haberi:
Continuet studium, velit à quocunque doceri;
Inuigilet, nec vincat eum tortura laboris:
Fortior insurgat, cunctísque recentior horis.

a Virgilius.

b Affectio, & animus operi nomen imponit.

c Versus.

f ¶ *Leges nostras.* scil. Institutionum. ACCVRS.

g ¶ *Ostendite,* id est, ita proficite in hoc libro, vel ita moribus informati sitis. Nam boni [a] mores plus quàm diuitiæ operantur: *vt ff. de tuto. & cura. da. ab his l scire. § cum reliquis.* ibi. *neque enim ff. de ver. oblig. l. si quis stipulatus sit.*

h ¶ *Vt spes.* id est, hæc spes sit de vobis nostram rempublicam posse gubernari.

i ¶ *Perlecto.* id est [b], lectis aliis libris. *vel.* perfecto. CVIAC.

k ¶ *Nostram.* aliàs vestram.

l ¶ *Eius.* reipublicæ. ACCVRS.

m ¶ *Vobis.* id est, à vobis credendis. lectis etiam aliis libris. a. Vel si habes credendam, id est, committendam vobis: daruè legitur. & hoc dico legitimo opere perlecto. i. cùm quinquennio legeritis. nã tunc opus consummatur: *vt in procem. ff. § sed quia solitum* Et quod dicit partibus eius, ideo est: quia multæ sunt partes eius: vt præfectura, consulatus, & aliæ multæ: vt patet ex tractatib. *de offi ff & in C.*

n ¶ *Credendis.* id est, quia creditor, secundum primam expositionem, vel si habes, *credendam,* dic vt in glo. ACCVRS:

ß ¶ Dn. Iustiniano PP. III. Cons. Legendum, Dn. Iustiniano patre populi A. III. Cons. ex hoc die confirmantur Institutiones, ex alio valent, ex quo Pandectæ etiam valent, quæ tamen ex vlteriori die confirmantur, quemadmodum apparet ex subscriptione Constitutionis de confirmatione Pandectarum, Pandectæ igitur confectæ sunt priusquàm Institutiones: posteriùs confirmatæ. Sic prior Codex confirmatur ex VI. Id. April Indictione VII. posterior ex XVI. Kalend. Decemb. Indictione XII. ex aliis verò diebus valent. CVIAC.

a Mores optimi, & boni plus conferunt, quam diuitiæ.

b Per, dictio, significat rei perfectionem. *l. vrbana. § per. nuclare. ff de verb. signif.*

DE IVSTITIA, & Iure.

INSTITVTIONVM D. IVSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS,

LIBER I.

DE IVSTITIA, ET Iure [a].

TITVLVS I.

Iustitia, & Iurisprudentiae descriptio.

IVstitia [a] [b] est constans, & perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi [c] †.

1. ¶ Iurisprudentia est diuinarum, atque humanarum rerum notitia [d] β: iusti, atque iniusti scientia.

Leniora primum, exinde altiora tradenda sunt: ne tyrones rei perplexitate, & varietate perterriti, aut studia deserant, aut maiori cū sudore, tardius huiusce disciplinae notitiam assequantur.

2. ¶ His igitur [e] generaliter cognitis [f], & incipientibus [g] nobis [h] exponere iura populi Romani, ita maximè videntur posse tradi [i] commodissimè, si

Iustinianus tractaturus [a] iura populi Ro. praemittit de iustitia, quae est mater iuris, & ideò ab ea incipit sic obligatio [b] mater est actionis: vt ff. de proc. l. licèt. §. ea obligatio. & ideò praemittitur in tractatu: vt infra, de oblig. in prin. & de act. in prin.

ADDITIO. Aduerte hic in quantum gloss. dicit, quod iustitia est mater iuris dic hoc verum, si considerent ius prout est in actu. secus si prout est in habitu hominis: quia ius, & iustitia tunc fuerunt, & sunt simul omni tempore. Iason.

a ¶ *Et iure* [f]. quod ius iustitiam prosequitur, vt minister, vel filios. ¶ Sed quare de hoc ponitur in rub. [c] cùm in tex. nihil dicatur definiendo, licèt diuidendo sic? Respondet quidam: ideò non ponit in textu de iure: ne grauaret rudes animos, secundùm Py. quod nihil est. 2. Vel dic hoc plerunque fieri, vt aliquid ponatur in rub. quod in text. non ponitur: *vt Cod. de relig. & sump. fu. & de alea lud.* nam nihil in tex. ibi dicitur de ludo aleae. 2. Vel dic (quod est verius) ee definiatur: vt dicemus j. eo. tit. § *iuris praecepta in gl.*

IVstitia. Totus iste tit. quinque habet partes: nam in prima ponit definitionem iustitiae. In secunda ponit definitionem iurisprudentiae. In tertia declarat, quo ordine, & qua via tractandae sunt leges. In quarta describit praecepta iuris, vel definit ius, secundùm opin. quam tenebo. In quinta diuidit per membra. Secunda ibi; *Iurisprudentia.* Tertia ibi; *His igitur generaliter cognitis.* Quarta ibi, *Iuris praecepta.* Quinta ibi; *Huius studij.* Christoph. Porc.

[*Iustitia.*] CASVS. In prima parte solùm dicitur de prima parte rub. scil. de iustitia. & in ipsa prima parte definitur iustitia. ¶ Et est sciendum, quòd haec prima pars, in qua definitur iustitia, dupliciter potest intelligi: vno modo vt loquitur de iustitia diuina: alio modo vt loquitur de humana iustitia. Si vis intelligere de diuina iustitia, pone casum: Deus, qui est iustus, habet voluntatem constantem, id est, firmam, stabilem, & perpetuam id est, non temporalem: sed semper duraturam, tribuendi vnicuique ius suum. scilic. bene meritis paradisum, malè meritis infernum. Si autem vis intelligere secundo modo. scil. de humana iustitia: sic pone casum: Homo iustus habet. i. habere debet voluntatem tribuendi vnicuique ius suum. ¶ Et pone exemplū in iudice iusto, qui debet habere voluntatem absoluendi innoxios, & inculpabiles, & puniendi criminosos. Et secundùm hanc secundam expositionem, illa duo vocabula posita in definitione iustitiae scil. constans, & perpetua, sunt abijcienda, & remouenda ab ipsa definitione: quia iudex, qui est homo humanus, non est constans in voluntate nec perpetuus in secunda parte incipit tractare de secunda parte rubricae. scil. de iure: in qua secūda parte sic forma casum: Ego quaesiui a Iust. Imperatore, O domine, respondeatis mihi ad hanc quaestionē: Nos dicimus quotidie, quòd bonum est habere iurisprudentiam. Dicite ergo mihi, quid est iurisprudentia: vel quis dicatur habere iurisprudentiam? Et certè Imperator respondet, dicens, quòd ille dicitur habere iurisprudentiam, qui scit cognoscere res diuinas, & humanas & qui cognoscit iustum, & iniustum. Tertiò dicit: ex quo vidimus in prima parte quid est iustitia: & ex quo vidimus in secunda, quid est iurisprudentia: etiam videamus qualiter leges sunt docendae, & quo ordine. Et certè leges sunt docendae hoc modo: quia scholares, qui volunt audire iura ciuilia, primò debent incipere à leuibus: scil. ab hoc lib. Inst. postea debent ascendere ad grauiora. scilic. ad lib. Digestorum, & Codicis. & redditur ratio quare sit incipiendum à leuibus. quia si incipiant à grauioribus, scil. a libris Digestorum, & Codicis. vnum de duobus malum accidet, seu eueniet: quia aut rudis propter nimiam difficultatem deseret, seu relinquet penitus studium: aut si non deserat, hoc est si propter nimiam difficultatem non dimittat studium cum magno labore ad hoc perueniet, quinetiam cum diffidentia, quia non habebit spem, nec fiduciam, quòd vnquam aliquid sciet, seu perueniet ad fructum scientiae: ad cuius fructum citiùs peruenisset, si à leuioribus studium suum incohasset h. d. Franciscus de Aret.

a ¶ *Iustitia.* Iustus est, qui vult, non qui aut iusta facit, aut iniusta non facit, non qui iurisperitus est: nam iniusti quoque faciunt plerunque iusta, aut iniusta nō faciunt, aut iurisperiti sunt. Sed neque iustus est, qui vult modò, modò non vult ius suū cuique tribuere. Is verò demum iustus est, qui sic ab animo cōparatus est, vt perpetuò [illegible] ius cuique suum velit tribuere. CVIAC.

b ¶ *Iustitia.* Haec [a] iustitiae definitio potest intelligi de diuina iustitia. q. d. Diuina iustitia est voluntas [b] constās & perpetua, &c. & secundùm hoc, haec verba in ea posita sūt plana. Sed nōnne [c] iniustū fuit, quod tantum datum fuit mercenario in sero venienti, quantum illi qui manè venerat: quod tamen Dei iustitia laudat. *vt ff. de an. leg. l. y. & de verborum significatione. l. y. §. cuiusque.* Resp. illud diuinum vel mysticè, vel allegoricè debet intelligi q. d. tantum habebit de paradiso ille, qui decedit in hoc vltimo saeculo, si faciat bonū, quantum ille, qui decesserit in primo saeculo: vt patet in his versibus. *Vinea culta fuit, cultores praemia quaerunt: Non labor aequalis, aequalia dona fuerunt. Sic Deus ostendit, quod quandoque venimus. Arripiamus iter, certè de munere simus.* 2. Vel dic [d], secundùm Ioann. quòd de fragili hominis iustitia loquitur. q. d. iustitia humana, vel quae est in homine, vt voluntas constans, &c. & secundùm hoc illa duo verba, *constans, & perpetua,* abijciuntur [e] extrà: quia homini non possunt conuenire: cùm scriptum sit, quòd *septies in die cadit iustus* & illud: *Nunquam in eodem statu permanet: vt in Auth. de non alie. aut permu. §. vt autem. coll. y.* Item quod in fin. dicit, ius suum vnicuique tribuens [?]: intellige quantum, ad affectionem: quia ad actum non potest. q. d. habens affectum tribuendi: sicut *suprà, in rub. prooemij,* dicitur de Augusto. sic & de matrimonio, quod est indiuiduum: *vt infrà, de pa. po. in prin.* licèt interdum diuidatur: *vt patet, Cod. de repud. consensu.* 3. Vel tertiò expone [f] vt in summa huius tit. vt voluntas: id est, mens, constans id est, bona: quasi habitus mentis bonus. ¶ Sed Tollius sic [g] definit. Iustitia [h] est habitus animi, communi vtilitate seruata, suam cuilibet tribuens dignitatem. ¶ Sed secundùm Plateam, iustitia est virtus, quae plurimum potest in his, quae minimum possunt. ¶ Vel prout ego credo, iustitia [i] est animi congrua dispositio in singulis rebus rectè diiudicans. ACCVRS. ADDITIO. Quaesiuit modum, in quo voluit emendare iustitiam: & ideò vos dicite, quòd hic iustitia definitur generaliter, ad argumenta verò breui distinctione facilè sic respondebitis. Aliquando consideratur iustitia prout est in abstracto: & tunc iustitia est constans, & perpetua. Aliquando verò consideratur prout est in concreto: vt est posita in corpore hominum administrantium, & tunc dicitur corruptibilis, non ratione essentialitatis iustitiae: sed ratione mali continentis, hoc est praui hominis secundùm Christu. Por.

c ¶ *Tribuendi.* vt honestè viuat sibi: & sic alterum non laedat: imò proficiat. 2. Vel dic ius suum. i. hominis meritum.

d ¶ *Notitia.* Potest rectè legi vt illa dictio, *scientia,* sit ablatiui [k] casus. Vel econtra sit nominatiui casus, & haec dictio, *notitia,* sit ablatiui casus. *sic j. tit. j. in princ.* ¶ Sed nunquid secundùm hoc oportet, quòd quicumque vult iurisprudens, vel iurisconsultus esse, debeat theologiam legere? Resp. non: nam in corpore iuris haec omnia inueniuntur *vt C. de sum. Trin. & fid. Cathol. & C. de sacros. Eccles. & de Episc. & cle. & in Auth. sub multis titulis:* vbi specialiter de diuinis tractatur. ¶ Itē quae est differētia inter iustitiam, & ius, & iurisprudentiam? Resp. Iustitia est virtus. Ius est eius virtutis executiuum: Iurisprudentia est scientia illius iuris. Item iustitia est summum [l] bonum ius medium: iurisprudentia, infimū. Item iustitia vult tribuere vnicuique ius suū: ius verò coadiuuat: iurisprudētia docet qualiter illud fiat. Acc.

β ¶ *Diuinarum, atque humanarum rerum notitia.* Hoc commune est cum sapientia, cum philosophia. quod autem sequitur, proprium est Iurisprudentiae. CVIAC.

e ¶ *His igitur.* Nunc vult [m] dicere qualiter leges sunt docendae. ACCVRS.

f ¶ *Cognitis.* id est, visa definitione iustitiae, & iurisprudentiae.

g ¶ *Et incipientibus.* Datiue potest legi cum verbo, *visa, videntur* vel ablatiuè, vt superius respiciant, & haec verior. ACCVRS.

h ¶ *Nobis* loquuntur compilatores huius libri in persona Iustiniani, qui debet exponere per eos.

i ¶ *Tradi.* scil. iura populi Romani.

a Hanc continuationem sequitur Nicol. b Obligatio mater est actionis. vt hic: scilicet natiua. *Ias. in §. j. infra de act.*

g. ¶ *Concor. cū hoc princip. xy q. y. c. cum deuotissima. & Glo. in c. forus super ver. iustitia. extra. de verb. signific.*

c Rubricā interdum nigro generaliorem: hoc est titulorū inscriptiones latius interdū concipi, quā leges ipsae sint, hinc colligunt. *Vt hoc.* E conuerso, tituli inscriptio interdum est restrictior: *Nouell. de incestis nupt.* Porrò ex rubricis rectè argumentum sumi hic notat Porcus. *Adde Gl. in l. 3. C. ne fideiuss. dot.*

a Iustitia quae hic definitur.

b Id est firma, [illegible]

c Dic [illegible] patremfamilias tanquam [illegible] potuisse [illegible] Matth. Cap. 20. [illegible]

d Et bene Ang. & Fac. & est de mente [illegible] legistarum.

e [illegible] possunt.

f Hoc dicere est secundū Petr. de Bella Pertica.

g Iustitiae variae definitiones.

h Hac potest esse vera secūdum Petri de Bel. Pert.

i Hęc disciplina Petri de Bella Pert.

k Imò [illegible] quae est nominatiui casus secūdū Chr. Resp. [illegible] verbo, [illegible] obtinet [illegible] copulae.

l Hoc verum secundum [illegible] [illegible] hoc ad [illegible] [illegible] Fab. Ang. in Facties [illegible] ab [illegible] [illegible]

a ¶ Leni-

a ¶ *Leui* quoad subtilia verba. Accvrs.
b ¶ *Simplici* quoad sententiam. Additio. Et ideò positionibus debet sine replica responderi: nisi essent respondenti captiosæ, vel rei, de qua agitur, natura ipsam exigeret. Ango.
c ¶ *Diligentissima* quoad subtilia verba.

primò leui [a], ac simplici [b] via: pòst deinde diligentissima [c], atque exactissima [d] interpretatione [e] singula tradantur: alioquin si statim ab initio rudem adhuc, & infirmum animum studiosi, multitudine, ac varietate rerum onerauerimus: duorum alterum, aut desertorem studiorum efficiemus, aut cum magno labore eius: sæpe etiam cum diffidentia (quæ [f] plerunque iuuenes auertit [g]) serius ad id perducemus, ad quod leuiore via ductus, sine magno labore, & sine vlla diffidentia maturius [h] perduci potuisset.

Tria sunt iuris præcepta, ad quæ quicquid in iure scriptum est, refertur. Publicum ius publicam vtilitatem respicit: priuatum verò singulorum peculiare commodum.

3. ¶ Iuris præcepta [i] sunt hæc, Honestè [k] viuere †, alterum non lædere [l], ius suum [m] cuique tribuere.

4. ¶ Huius studij [n] duæ sunt positiones [o] [a]: publicum, & priuatum. Publicum ius [p] est, quod ad statum rei Romanæ, [q] spectat [r]. Priuatum est, quod ad singulorum vtilitatem pertinet [s]. Dicendum est igitur de iure priuato [t], quod est tripartite [u] collectum. Est enim ex naturalibus [x] præceptis, aut gentium [y], aut ciuilibus [z].

d ¶ *Exactissima* quoad subtilem memoriam, & sententiam. Accvrs.
e ¶ *Interpretatione.* id est, facili sententia.
f ¶ *Quæ.* scilic. diffidentia.
g ¶ *Auertit.* Not. contra inconstantiam [a]: *ut ff. de procur. l. in causa. in princ. & in Auth. de mona. § cogitandum coll. 1.* vnde Salomon, *Tria sunt mihi incognita, & quartum penitus ignoro: Via colubri super lapidem: Via auis volantis in aere: Via nauis in medio maris. quartum difficilius: Via iuuenis in adolescentia sua.* Vnde dantur in integ. resti. eorum facultatibus: *vt j. de hæred. qual. & diff. § extraneus.* Accvrs. Additio. Et illa patent his versibus, *Cum sit pœna grauis cognoscere, quæ via nauis, vel colubri, vel auis: pueri grauior via quæuis.*
h ¶ *Maturius.* hic nota prouerbium [b]: Qui vadit planè, vadit sanè.

[¶ *Iuris præcepta.*] Casvs. Hic incipit quarta pars, in qua dicitur quòd ius nostrum ciuile vnu de tribus præcipitur: aut præcipit vt quis honestè viuat: aut præcipit, vt quis alterum non lædat: aut vt vnus homo ius suum vnicuique tribuat. De primo ponitur exemplum in glo. quæ incipit, Quantum ad se. &c. De secundo ponitur exemplum, quòd non debet vnus alteri iniuriam inferre: *vt ff. eo. l.* ... de quo ponit exemplum vt in iudice, qui vtrique debet suum ius tribuere, prout suprà dixi in definitione iustitiæ. Franc. de Aret.

i ¶ *Iuris præcepta.* id est, iura præcipientia præcipiunt aliquid, quod pertinet ad aliquod istorum trium. Nam non [c] omne ius præcipit: imò quoddam punit, quoddã vetat, quoddam permittit: *vt ff. de leg. & senatuscō. l. legis* quoddam consulit. *vt ff. de rei vend. l. si qui destinauit* & quodda hortatur *vt D. de transac. l. age*
k ¶ *Honestè.* scilicet quantum ad se quæ honestas & circa [d] matrimonia est *vt ff. de rit. nupt. l. semper.* & circa mores seruatur: *vt ff. de tut. & cur. da. ab his l. scire oportet. § pen. & vlt.* Addit. Et ideò dicit Ang. mulierem honestè viuere, quæ viuit secundum mores loci, sed castè viuere non intelligitur, quæ transit ad secunda vota: scilicet respectu mariti defuncti, vel filiorum eius: sed respectu aliorum secus.
l ¶ *Alterum non lædere.* vnde illud: Quod tibi non vis fieri, alij ne feceris: *vt in* ... *in princip.*
m ¶ *Suum* et non solùm non lædat: sed etiam adiuuet [e]. Nam non sufficit abstinere à malo, nisi fiat, quod bonum est: *vt argu. in decre. lxxxvj. dist. in c. non satis.* ¶ Sed nónne hæc verba accipiuntur hîc sicut s. in definitione iustitiæ, in fi. Respon. non: imò ibi hæc tria comprehendit: hic autem illud solum, quod extra illa duo prima relinquitur. ¶ Et no. quòd in hoc reprobo [f] opi. Py & aliorum, qui dicebant, quòd in hoc titulo non definiebatur ius quod est ars boni, & æqui. cuius meritò quis nos sacerdotes appellet. ¶ Nam dico, quòd hæc verba, quæ hic sunt, tantundem præstant. Nam quod hic dicit, præcepta iuris, per hoc dicit ars. cùm ars sit collectio multorum præceptorum. ¶ Item per hoc, quod dicit, honestè viuere, alterum non lædere, valet tantum, quantum boni, & æqui. Item per hoc, quod dicit, ius suum vnicuique tribuere, colligo cuius meritò quis nos sacerdotes appellet id est sacra, vel iura sua cuilibet ministrantes: *vt hic, & ff. eod. leg. j. § j. respon. &.*

[*Huius studij.*] diuiditur in quatuor partes. sicut sunt quatuor dicta. Ang. Casvs. In hac quinta, & vltima parte figura casum sic: Ex quo vidimus quid est iustitia: item ex quo vidimus quot & qualia iuris præcepta: est sciendum vltimo loco, quid ius nostrum ciuile in duas partes diuiditur: scilicet in ius publicum, & priuatum. Et primò dicit, quid dicatur ius publicum: ¶ Et certè ius publicū dicitur illa pars iuris nostri, quæ tractat de vtilitate totius mundi. quod dic vt in glo. quæ incipit, Et consistit. Secundò dicit. quid dicatur priuatum. Certè ius priuatum dicitur illa pars iuris nostri, quæ tractat de vtilitate singulorū. puta vt fundus meus ab altero possessus restituatur mihi: vt putà vt debitor meus quod debet mihi soluat. & alia infinita exempla posses ponere. Tandem dicit: ex quo vidimus, quid est ius priuatum. Et secundum est, quòd ius priuatum est collectum ex præceptis trium iurium: scilic. ex præceptis iuris naturalis. Item ex præceptis, vel præcepto iuris gentium. Item ex præceptis iuris ciuilis. Et de his præceptis iuris naturalis, gentium, vel ciuilis pone exemplum: *vt in glo. quæ incipit in iure enim* Franc. de Aret.

n ¶ *Huius studij* i. artis adipiscendæ per studiū.
o ¶ *Positiones.* id est, species, secundùm Pla. Sed secūdùm Azo sic: i. super duobus generibus, non speciebus ponitur hæc ars studio legendi discēdā. Nec enim placet, quòd ex multitudine rerum multa dicātur iura. sic enim diceretur ius aliud equinum, quod super equo tractaret, aliud asininū, & sic de singulis. sed ego credo, quòd iste nō fuit Py. intellectus: sed ille, qui est præceptoris [a] mei. Accvrs. Additio. Pro concordia dicendum est, secundùm Pote. quòd species sumitur dupliciter. Vno modo dialecticè & tunc sumitur pro specie prædicabili de pluribus differentibus numero, & hoc modo Pla. intellexit, quam speciem Azo genus appellauit. Alio modo capitur species legaliter pro vnoquoque indiuiduo *l. eum, qui ædes ff. de vsucap. vt etiam not. in l. legat. ff. de legatis j. & glo. in l. ij. si cert. petatur.*

a ¶ *Duæ sunt positiones.* Alij tres fecēre iuria positiones, Sacrum, Publicum, priuatum Auson. in Fidyl. av.

Ius triplex tabulæ quod ter sanxêre quaternæ.
Sacrum, priuatum, & populi commune, quod vsquam est.

Priuatum autem ius, & publicum dicimus, cum ex aduerso ponimus pacta, vel vltimas voluntates, vel priuilegia. Cviac.

p ¶ *Publicum ius* & consistit in sacris, in sacerdotibus, & magistratibus *ff. eod. l. j. § publicum, & in Auth. vt iu. ma. & ante. § fin. versicul. quia verò iam collat. vij. & Co. de summa trinit. & fid. catho. l. inter claras. & ff. de orig. iu. l. ij. § post originē* Glo. in *dicto § publicum. in verb. in sacris* declarat hanc Ægidius Petrinus.
q ¶ *Rei Romanæ.* id est, Romani imperij: sic ponitur *infrà, de pat. po. § ius autem.*
r ¶ *Spectat.* scilicet principaliter, nam & singulorum est vtilitas rempublicam saluam conseruari. Accvrs.
s ¶ *Pertinet.* scilicet principaliter secundariò autem ad publicam vtilitatem pertinet: expedit enim reip. &c. *vt infrà, de his, qui sunt sui, vel alie. iur. § nam Antoninus.*
t ¶ *De iure priuato* Sed quid de publico? Resp. non dicet in hoc libro: sed dicitur, *ff. de iure fisci. & C. eod. tit.* & in aliis tit. sequentibus. & ferè per omnes tres libros Codicis: vbi de iure publico tractatur. ¶ Et nunquid illud est tripartitè collectum? Respond. sic vt statim dicam. & ex eisdem præceptis. ¶ Cùm ergo eadem sint exempla publici, & priuati, quare de priuato tantùm dicit, quòd est tripartitè collectum? Respon. quia plura erat de eo priuato dicturus. Item cùm fecisset hunc librum causa rudium, nolebat eos multum aggrauare, quod fecisset, si tractasset de iure publ. in hoc libro.
u ¶ *Tripartitè* in iure enim priuato, vt in suo toto tripartita sūt præcepta naturalia: vt hoc, Neminem cum alterius damno fieri locupletem [b]: *vt ff. de condict. inde. l. nam hoc natura* Item gentium: vt quòd quisque ob tutelam sui corporis fecerit, iure fecisse existimetur: *vt ff. eo. l. j. & ij.* Item, sunt præcepta ciuilia: vt præcepta de vsucap. quia de priuata vtilitate est vsucap. *vt infr. de vsuc. in principio ibi, ne dominia,* &c. Et sic publicum est ex eisdem exemplis, & pone eadem exempla: vt ecce a iure naturali, vt non locupletetur cum iactura alterius reipublicæ. A iure gentium, vt liceat reipublicæ propulsare iniuriam. Item à iure ciuili, vt respublica vsucapiat [c] sicut priuatus, quæ exempla posuimus supra statim in verbo, iure priuato.
x ¶ *Naturalibus.* id est, iuris naturalis [d].
y ¶ *Aut gentium.* id est, præceptis iuris gentium [e].
z ¶ *Aut ciuilibus.* præceptis [f].

Margin notes:

a Inconstantia non admittitur interdum in contractibus nominatis circa idem. si actus valet, seu circa diuersa, & sint connexa: aliàs secus. Angel.

† Sic dicitur in prou. Decret. in Gl. honestè, & in pro. decret. cap. bonarū gemm.

b Prouerbiū.

c Ius præcipit, punit, vetat, permittit, cō. sulit hortatur

d Honestas in matrimonio, & moribus secunda.

e Adiuuare alium alium cogitur si ab alio offenditur: vt hoc iure canonico tenent in aliis verbis interposito sine honesto modo de re q. q. vey c. argu. &c. secūdum leges regulariter non teneor adiuuare: vt l. ... § sed iusta & ibi Bal. ff. quod metus caus. Tull. lib. 1. de offi. contrà Qui alterum non defendit. si potest, inquit, tā in vitio est, quàm si patriā aut parentes deserat. An ante excommunicationem seipsum offendens, vel lædens, dic incurrere. secūdum Bart. Pett. de Bell. Pett. & Angel. hic

f Et bene secundum Porc. quamuis Iason dubitet de iure naturali.

g Similis Gloss. sunt in l. iustitia § 1 ff. de iusti. & iure.

a Azo fuit præceptor Accursij.

b Hoc exemplum reprobatur per Bar. & Pot. hic & per Bal. in § j. inf. in prox.

c Contrarium tenet Porc.

d Vt suam prolem nutrire.

e Vt suo domino parere, scilicet quod promisit per stipulationem soluere.

Institut.

DE IVRE NATVRALI, gentium, & ciuili.

TITVLVS II.

Quod naturalis instinctus omnia animalia docuit, ius naturale dicitur: ideò mares fœminas appetere: liberos procreare, procreatósque educare (quæ etiā cum brutis communia habemus) hoc iure impellimur.

DE IVRE NATVRALI, &c.

Dictum est s. quòd ius priuatū est collectum ex naturalib. præcepta

 gentium

gentium, & ciuilibus: nunc de eis dicit. & primò de iure naturali.

IVs naturale est Totus iste tit. diuiditur in quinque partes. ¶ Primò ponit de iure naturali. ¶ Secundò da iure gentiũ & ciuili. ¶ Tertiò ponit vnam diuisionẽ iuris ciuilis. ¶ Quartò rediens ad ius ciuile & naturale, ponit vnam differentiam inter ipsa iura. ¶ Vltimò ponit circa quæ versatur ius ciuile. Secunda ibi; *Ius autem ciuile* Tertia ibi; *Constat autẽ* Quarta ibi; *Sed naturalia.* Quinta ibi; *Omne autem* Et hoc principium etiam diuiditur in tres partes. Primò ponit definitionem iuris naturalis. Secundò declarat illam. Tertiò probat per effectum Secunda ibi, *Nam ius.* Tertia ibi, *Hinc descendit.* CASVS. Quidam scholaris rudis accessit ad principem Iustinianum, & coram eo talem proposuit quæstionem: Domine Imperator, dicite mihi, quid est ius naturale? Imperator respondit ei: Ius naturale est quoddam ius, quo iure omnia animalia sunt instructa, & perita a natura. i. à Deo. Vel ius naturale est quoddam ius, quo iure, natura. i. Deus omnia animalia instruxit, & docuit. & in idem per omnia recidit hæc positio casus cum prima. Bene dico, omnia animalia: quia non solùm habet locum in hominibus. sed in omnibus animalibus: siue in cœlo. i. in aëre nascantur, vt aues: siue in terra, vt alia animalia: siue in aqua nascantur, vt pisces. Videmus enim id est, videre possumus, omnia animalia, nedum homines, esse perita iuris naturalis. hoc dicit vsque ad vers. *Hinc descendit.* in quo ponuntur duo, vel tria exempla de hoc iure naturali. Mouetur enim masculus ad coniungendũ se fœmellæ: vel vir ad coniungendum se fœminæ: quæ coniunctio vocatur matrimonium, secundùm iura ciuilia. Secundùm exemplum est tale: Iure isto naturali mouetur homo, & fœmina ad procreandos, & nutriendos liberos: id est filios. Nam isto iure naturali mouentur homines, & fœminæ ad commiscendum se ad inuicem, quam coniunctionem faciunt ideò, vt liberos procreent, & eisdem liberis procreatis mouentur eodem iure naturali ad eosdem liberos alendos, & nutriendos. Fran. de Ar.

IVs naturale[a] est, quod natura[a] omnia animalia docuit. Nam ius[b] istud non humani[c] generis proprium est, sed omnium animalium, quæ in cœlo[d], quæ in terra[e], quæ in mari[f] nascuntur.

Hinc[g] descendit maris[h], atque fœminæ coniunctio[i] †, quam nos † matrimonium[k] appellamus: hinc liberorum procreatio[l], & educatio[m]. Videmus enim cætera[n] quoque animalia istius iuris[o] peritia[β] censeri †.

Quod quæque ciuitas sibi ius statuit, ius ciuile dicitur, quasi ipsius ciuitatis peculiare: quod verò rationis iudicio ab omni populo custoditur, ius gentium vocatur.

1. ¶ Ius autem ciuile †, vel

† Alias coniugatio.

a ¶ *Ius naturale* Ius in bruta non cadit: nam nec iniuria cadit: *l. 1 ff. si quadr. pau. fecisse dic.* denique vt rationis, ita & iuris bruta expertia sunt. At quæ bruta faciunt incitatione naturali, ea si homines ratione faciant, iure naturali faciunt. Quæ bruta non faciunt, ea si omnes homines ratione faciunt, iure gentium faciunt quod & ipsum naturale ius dicitur, & bonum, & æquum, & naturalis æquitas, & naturalis ratio, & lex naturalis, & natura. Quæ non omnes, sed quædam hominum congregata in vnum locum multitudo vtilitatis publicæ causa facit, ea fiunt iure ciuili. CVIAC.

a ¶ *Ius naturale est, quod natura.* [i. Deus[a].] & nominatiuè, & ablatiuè potest legi: *sic s. titu. j. §. j.* ¶ Et nota quia[b] quatuor[c] modis ius naturale ponitur 1. Quandoque pro iure gentium: *vt j. de re. diui. §. singulorum.* 2. Quandoque pro iure pactorum. & sic pro iure prætorio: *vt ff. de pact. l. j.* 3. Quandoque pro eius contrario, scilic. pro eo, quod rescindit pacta: vt in restitutione minorum: *vt ff. de minoribus l. j.* ¶ Quandoque pro instinctu naturæ: *vt hic, & ff. eod. l. j. §. ius autem naturale.* Sed secundùm cano. ius naturale dicitur, quod in lege Mosaica[d], vel in Euangelio continetur: *vt in prin. Decret.* ¶ Et istud (quod) hic est nominatiui casus, quando hæc dictio (natura) est ablatiui casus: & econtra est accusatiui, quando (natura) est nominatiui. & tunc dic. natura id est, Deus. ADDITIO. Dic secundùm Por. quòd hoc relatiuum (quod) erit accusatiui casus, & verbum (natura) erit nominatiui. Nam hoc verbum (docuit) in textu positum potest regere duos accusatiuos diuersos: *vt in gl. ordina. in l. successores Cod. ad leg. Fal. & habetur in l. eam quam. Cod. de fideicommiss.*

a Hæc non est legis intentio: & natura hic accipitur pro virtute insita cuilibet rei. *Bart. Nico. Fab. & Placen.*
b Ius naturale quot modis dicatur
c Placent. Io. & Porcius ponũt quinque, quos hic vide.
d Hoc verum in præceptis moralibus secùs in mysticis, seu figuratiuis: quia illa sunt mutabilia, secundum Christoph.

b ¶ *Nam ius* bene dico omnia animalia. Nam ius istud, &c. nõ solùm est hominum: sed commune omniũ animaliũ. ACCVRS.
c ¶ *Humani* id est. hominum.
d ¶ *In cœlo.* id est, in aëre: vt aues, quæ in arboribus, & aëre nascuntur: *vt infrà de rerum diuis. §. apud.*
e ¶ *In terra.* vt feræ bestiæ, quæ in suis lustris, id est, latibulis nascuntur: & etiam quædam aues.
f ¶ *In mari.* vt pisces. idem dico & si in qualibet alia aqua nascantur. ACCVRS.
g ¶ *Hinc.* id est, ab hoc iure naturali, s. Deo. qui primò Adam Euæ coniunxit, & in paradiso deliciarum posuit. ACCVRS.
h ¶ *Maris.* id est, masculi.
i ¶ *Coniunctio* s. animorũ, non corporũ: *vt ff. de reg. iur. l. nuptias.* ADDITIO. ¶ Est tamen differentia secundum Ang. quia secuto solo consensu possibilis est separatio per ingressum monasterij: *vt C. de epis. & cle. l. Deo nobis circa prin. & in decretalib. c. ex publico. de conuers. coniugat.* secùs autem secuta carnali copula.

k ¶ *Matrimonium* id est, effectum matrimonij ¶ Et sic nota, quòd[a] matrimonium quo[b] ad originem est de iure naturali[c]: s. de Deo: vt hic dicitur. De iure gentium etiam dici potest, quia ab eo receptum est. De iure ciuili etiã dici potest, quia formam ei adiunxit, & solennitatem, secundum Azo. *vt patet j. de nupt. per totum tit.* cùm dicit, à quarundã nuptiis abstinere necesse est: *vt ff. de ri. nup. per totum.* vnde debet dici de iure ciuili: *vt ff. de iustitia, & iure. l. ius ciuile.* ADDITIO. Intelliga hoc nisi quoad prohibitionem graduum lineæ ascendentis, vel descendentis, vel etiam collateralis in primo gradu: quia dicitur de iure diuino *cap. literas § sanè. vers. opinioni, & § sequ. extrà de restitut. spo.* ¶ Item quo ad formam verborum est de iure canonico. Sed quo ad instinctum coniunctionis, seu causam finalem. scil. conseruationem indiuidui, est de iure naturali, secundùm Christ. Por. hic.

l ¶ *Hinc liberorum procreatio.* Nam Deus operatur ad liberorum procreationem, & naturalis instinctus.
m ¶ *Et educatio* Nam hoc[d] iure. sc. naturali mouetur parens ad educationẽ filiorum suorum potiùs quàm alienorũ: *vt ff. vnde liberi. §. scripto harede in fi.* & ad hoc etiã tenetur parẽs: nisi pro se sit insufficiẽs: *vt ff. de li. agn. l. si quis § sed & si filium. & §. denique.*
n ¶ *Cætera* scilicet, animalia præter homines.
o ¶ *Istius iuris.* s. naturalis, de quo loquimur. Ex eo enim quòd auis volat, piscis natat, gallina oua calefacit, mouentur isto iure naturali.
β ¶ *Peritia.* Malim, *perita:* nisi sic exponamus, pro istius iuris peritis haberi CVIAC.

[*Ius autem*] Diuiditur in tres partes. ¶ Primò ponit dictum bimembre. ¶ Secundò ponit exemplum primi mẽbri ¶ Tertiò ponit exemplum secundi membri. Secunda ibi, *Nam quod* Tertia ibi, *Quod verò.* CASVS. Quidam scholaris accessit ad principem, & talem proposuit quæstionem. Domine Imperator, dicite mihi, quæ differentia est inter ius gentium, & ius ciuile: & ideò quæro quia volo vnum ius ab alio scite discernere. Imperator respondit: Amice, dico tibi, quòd omnes populi, qui vtuntur iure scripto, & iure non scripto: pro parte vtuntur suo proprio iure, sc. ciuili, & pro parte vtuntur iure communi omnium hominum. ¶ Secundò dicit scholaris. Domine Imperator, vos loquimini sic obscure, quòd non intelligo vos. ¶ Quid est hoc dicere, quòd omnes populi, qui vtuntur iure scripto, & iure nõ scripto. pro parte vtuntur suo proprio iure, & pro parte vtũtur iure communi omnium hominum? Dicit Imperator: Quod dixi tibi, quòd vtuntur pro parte suo proprio iure, sic intellige, quòd ius, quod sibi facit quilibet populus, illud est ius propriũ illius populi, vel ciuitatis id est, appellatur ius ciuile. i. ius propriũ illius ciuitatis: puta statut. municipalia, quæ in singulis ciuitatibus fiunt. ¶ Tertiò dicit Imperator, quòd illud ius, quo vtuntur omnes gentes de mundo, naturali ratione, id est, discretione est inductum appellatúrque ius gentium id est ius, quo omnes gentes de mũdo viuntur ¶ Et sic amodò aperta est differentia inter ius gentium, & ciuile: quia ius ciuile est propriũ cuiusque ciuitatis, ius verò gentium est commune omnibus.

¶ Quartò dicit Iustinianus: Non solùm quidã alij populi vtũtur pro parte iure proprio. i. ciuili: & pro parte iure communi omnium hominũ, i. iure gentium, sed etiam populus Romanus hoc facit: quia pro parte vtitur suo iure, i. suis propriis statutis & pro parte vtitur iure communi omnium hominũ, id est gentium ¶ Quintò respondet Imperator cuidam tacitæ obiectioni, quia possent aliqui dicere: Domine Imperat. vos fecistis mentionem nunc de iure gentium, & ciuili, dicatis de natura vtriusque iuris. Dicit Imperator, excusando se. Ego hoc dicam in competenti loco. s. in §. *pen.* vbi dicit, quòd ius gentiũ est immutabile, & ius ciuile mutabile, secũdum expositionem istius §. vel alio modo intellige istã quintam particulam: vt in gl. quæ incipit. s. Iura gentiũ. Et hoc totum in prima parte principali. In secunda parte assignat Iustin. secundam differentiã inter ius gentiũ, & ius ciuile, quæ secunda pars continet quatuor partes: vt §. dixi. Quamuis ius gentium non habeat denominationem ab aliqua ciuitate quia non dicitur ius gentium Romanorum, vel ius gentiũ Bonon. tamen ius ciuile habet denominationem ab ea ciuitate, in qua factum est: vt ecce statuta, quæ fiebant apud ciuitatem Athenarum per suos sapientes, sci. Solonẽ, & Draconem, possunt dici ius ciuile Atheniensiũ. ¶ Secundò adducit simile. sc. quòd statuta facta Romæ possunt dici ius ciuile Romanorũ vel ius ciuile Quiritũ: quia Romani appellabãtur Quirites à quodam rege eorum, qui Quirinus appellabatur ¶ Tertiò dicit. Sed quid dicemus, si simpliciter dicatur ius ciuile, nec addatur nomen ciuitatis in qua factum est illud ius, de quo iure intelligemus?

a Matrimonij introductio iure naturali [illegible] gentium & ciui.
b Vel [illegible] secundum [illegible] Fab. [illegible] res [illegible] de [illegible] altere [illegible] ratio [illegible] his [illegible] matrimonium.
c Vel quo ad substantiam consensus.
† Nomine [illegible] Cano.
† Censeri [illegible] liter [illegible] acceptum [illegible] sit, cum [illegible] placet [illegible] vide [illegible] in [illegible] Pandect. [illegible] ff. de [illegible] iure.
† alias, [illegible] gentium [illegible] quid [illegible] h. &c.
d Educatio & constitutio [illegible] ra [illegible] est de iure naturali [illegible] est [illegible] necessarium, est de iure ciuili [illegible] cogitur [illegible] ciuili [illegible] heros, [illegible] Sophocle in [illegible] Tull. in Cato.

intelligemus? Respond. per excellentiam intelligitur ius ciuile, de iure ciuili Romanorum, i. de statutis eorum. Quartò adducit simile. Ecce cùm dico: poëta, & ei non addo nomen proprium, per excellentiam intelligitur de Homero apud Græcos, vel de Virgilio apud Latinos h. d. vsque ad §. *ius autem gentium*.

a ¶ *Diuiditur*. i. vnum ab altero sic dignoscitur. Accvrs.

a ¶ *Ius autem ciuile vel gentium ita diuiditur*. hic libri scripti. Distinctio dicitur diuisio in hoc lib. sæpe. Ita ergo diuiditur: id est, ita distinguitur. Cviac.

b ¶ *Legibus, & moribus* Nam quidam sunt, qui reguntur tantùm moribus: & etiam quidam, qui nec moribus, nec legibus: et homines syluestres: etiam quidã, qui legibus tantùm, & non moribus.

c ¶ *Communi* i. eo iure, quod est in communi apud omnes: siue scriptum sit, siue non.

d ¶ *Ius ciuile* et b sunt statuta ciuitatum, quæ iure municipalia dicuntur: *vt C. de emancip. lib. l. j.* & sic dicitur ad differentiam iuris naturalis, id est, iuris gentium, & ita accipitur hic x. Secũdo modo dicitur ius ciuile lex xij tabularũ: *vt ff. de iust. & iur. l. ius ciuile §. hoc igitur* 3. Tertiò dicitur ius ciuile omne ius quod non est prætorium. & sic accipitur, *ff. de iust. & iure. l. ius autem ciuile. in princ. & §. ius prætorium*. 4. Quartò dicitur disputatio prudentũ, quæ fuit facta post ll. xij. tabul. *vt ff. de orig. iur. l. ij. §. hæc disputatio* secundùm Ioan. Quintò quidquid scriptum habemus de iure, dicitur ius ciuile: et cùm dicitur, *Est enim sanctissima res ciuilis sapientia, quæ pretio nummario non est æstimanda: vt ff. de var. & extraor. cogni. l. j. §. proinde*. 6. Sextò dicitur quotiens adijcitur aliquid iuri naturali, vt in mattimo modò diximus. Vel detrahitur iuri naturali: *vt j. de vsuc. in prin.* d Vel additur e iuri gentium: vt in tutela inuenta à iure ciuili originaliter: *vt j. de tutel. in prin.* Vel detrahitur, vt in potestate seruorum restricta: *vt j. de his, qui sui, vel alieni iuris sunt §. sed hoc tempore.* hoc enim ius ciuile dicitur: *vt ff. de iustitia, & iure l. ius ciuile. j. resp.* & hæc exempla sunt ibi notata Accvrs.

gentiũ ita diuiditur e x: Omnes populi qui legib. & morib. b † reguntur, partim suo proprio, partim communi c omniũ hominũ iure vtũtur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius cõstituit †, ipsius id proprium ciuitatis est: vocatúrq; ius ciuile d, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod verò naturalis ratio e inter omnes homines cõstituit, id apud f omnes populos peræquè custoditur: vocatúrque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes vtuntur g. Et populus itaque h Romanus partim suo i proprio, partim cõmuni omniũ hominũ iure vtitur. Quę singula k qualia sint, suis locis proponemus l.

Ius ciuile à sua quaque ciuitate, vel legislatore nomen sortitur: iuris tamẽ ciuilis simpliciter prolati appellatione ius Romanorum tanquam nobilius significamus.

2. ¶ Sed ius quidem m ciuile ex vnaquaq; ciuitate appellatur n: veluti Atheniensiũ. Nam si quis velit Solonis o, vel Draconis leges appellare ius ciuile Atheniensiũ, non errauerit p. Sic enim & ius q quo Romanus populus vtitur, ius ciuile Romanorum appellamus, vel ius Quiritium r, quo Quirites vtuntur. Romani enim Quirites à Quirino s appellantur. sed quotiens non addimus nomẽ cuius sit ciuitatis t, nostrum u ius x significamus: sicuti cùm poëtam dicimus nec addimus talem, subauditur apud Gręcos egregius Homerus: apud nos Virgilius y.

Cõmunis vsus, humanáque necessitas iuri gentiũ originẽ dedêre. Ex hoc itaque iure orta sunt bella, secutæ captiuitates, & seruitutes, ac contractus fere omnes introducti.

Ius autẽ z gentiũ omni humano a generi cõmune est. Nam vsu b exigẽre, & humanis necessitatib. gẽtes † humanę iura quædã sibi cõstituerunt. Bella c β etenim orta sunt & captiuitates secutæ, & seruitutes, quæ sunt iuri naturali cõtrariæ. Iure enim naturali ab initio d omnes homines liberi nascebantur. Et ex hoc iure gentium omnes penè e

e ¶ *Naturalis ratio*. Not. quòd ius gentium naturali ratione est inductum: *vt hic. & j. de rerum diuisione. §. singulorum.* vnde est immutabile. *vt j. eod. § sed naturalia*. Accvrs.

f ¶ *Id apud*. nunc solum. Accvrs

g ¶ *Vtuntur* vt est religio erga Deũ, vt parẽtibus, & patriæ pareamus. f vt cõtra violentiã resistamus: *vt ff. de iust. & iur. l. j. in fi. & l. ij.* Item conuentiones, siue pacta, quæ apud omnes gentes valent: *vt j. eo. §. ius autẽ gentium. & ff. de pactis. l. iur. gent. in prin.*

h ¶ *Itaque*. quia omnis populus vtitur partim iure communi, & partim, &c.

i ¶ *Suo*. quod pro se tantùm compusuerunt: aliàs esses lex generalis. *vt j. eod. § lex*.

k ¶ *Quæ singula* sc. iura gentium, & ciuilia, quibus vtuntur ciues Romani. & effectus eorum iurium dicetur *infr. de rerum diuisione. §. singulorum.* vsque ad finem tituli: vbi dicitur qualiter acquiruntur dominia iure gentium. Item infrà de vsucap. & in titulis sequentibus, in quibus dicitur qualiter acquiruntur dominia iure ciuili, & secundum hoc refertur ad proximum dictum. & illud intelligas de iure ciuili Romanorum generali. e. Vel aliter dic, proponemus *j. eod. tit. §. pen.* vbi dicit alterum de iuribus variabile, vt ciuile: alterum non, vt gentium. & secũdum hoc non refertur ad proximum dictum sed ad id, quod dicit supra. *Nam*, &c & etiam, *Quod verò*, &c.

l ¶ *Proponemus* sed vbi? Resp. fortè *j. de rer. diuis. § singulorum.* & refertur non ad proximum dictum g sed ad id, quod dictum est. *Nam quod quisque*, &c & ibi, *Quod verò*, &c

m ¶ *Sed ius quidem*. & diximus populos communis, aut proprium ius habere: sed, &c.

n ¶ *Ciuitate appellatur*. id est, nomen illius ciuitatis: vbi factum est ius ciuile debet ei imponi.

o ¶ *Solonis*. nomina fuit compositorum statutorum in illis ciuitatibus: sicuti si appellaret quis ius ciuile Bonon. statutum à compositoribus inuentum, & consilio confirmatum.

p ¶ *Non errauerit*. imò bene dixerit.

q ¶ *Sic enim & ius*. quod pro se tantùm composuerunt: aliter esset generalis lex: *vt infrà eod. §. lex est.* & de hoc, sc. iure ciuili generali potest hic intelligi, vel loqui. Accvrs.

r ¶ *Ius Quiritum*. pro eodem: licèt nomina mutet.

s ¶ *Quirino*. i. Romolo, qui a dicit eorum rex dictus a quiris. quod est hasta: quia magna haste in bello vtebatur.

t ¶ *Ciuitatis* sed simpliciter dicitur ius ciuile.

u ¶ *Nostrum* sc. Romanorũ per excellentiam. Addit. Et ideò dicit Io. Fa. quod in supplicando pro præbenda Ecclesiæ cathedralis, specificatio ipsius Ecclesiæ cessaret: quia sufficit quòd dicatur, in Ecclesia Lugd. vel Parisien. & quòd ita de facto vidit obseruari.

x ¶ *Ius* sc. ciuile Romanorum, si est proprium vel generale, si est factum vt sit generale.

y ¶ *Virgilius* idem in Apostolo. nam Paulus in diuina Scripture intelligitur. Item vbi dicitur sapiens, intelligitur Salomon.

[*Ius autẽ*] ¶ Primò ponitur vnum dictum. ¶ Secundò ponitur ratio, quare ius gentium fuit inuentum. ¶ Tertiò ponitur effectus, siue ponuntur inuentiones iuris gentium. Secunda ibi, *Nam vsu*. Tertia ibi, *Bella*. Casvs. Quãuis in superiori § tractauerit de iure gentium, & ciuili: quia tamen de iure gentium non tractauit ibi plenè: ideò hic plenius tractat repetendo etiam de eo, quod dixerat. ¶ Et diuidit hunc § in tres partes, sicut suprà dictum est. In quarum prima parte dicitur, quod ius gentium est commune omnibus hominibus de mundo. ¶ Secundò reddit rationem, quare ius gentium fuit inductum, quæ ratio talis est: Homines indigebant aliquibus statutis, & ideò multa inter se statuerunt, quæ dicuntur ius gentium: & maximè bella, & captiuitates, & seruitutes sunt à iure gentium: quæ seruitutes sunt contrariæ iuri naturali: quia de iure naturali omnes homines liberi nascebantur. ¶ Tertiò dicit, quòd ex hoc iure gentium sunt introducti quasi omnes contractus. de quibus multa exempla ponit in textu, hoc dicit vsque ad § *constat*.

z ¶ *Ius autem*. autem, pro sed. & repetit de iure gentium, vt aliquid addat.

a ¶ *Omni humano*. Sed nunquid plura humana genera sunt? Resp. non. Expono b ergo id est, omnibus hominibus.

b ¶ *Nam vsu*. ab initio enim pauci erant homines, indiguerunt tamen aliquo communi vsu & quanto plures fuerũt, tanto magis suas consuetudines habebant, & statuta: putà vt nullus vineam, vel hortum alterius intraret, & hoc sequitur, & probatur: *ff. de iustitia, & iure. l. ex hoc iure*.

c ¶ *Bella*. Sed quomodo a iure descendit bellũ, cũ sit à iure prohibitũ: *vt ff. de vsufr. l. æquissimũ*. Resp. loquitur de eo, quod à c populo Romano est indictũ hostibus: *vt ff. de cap. & postli. reuer. l. hostes. §. in bello.* Itẽ propulsare violentiã, quod est licitum: *vt ff. de iust. & iure l. vt vim. & ff. de vi, & vi armata. l. j. §. vim vi.* cũ moderamine tamen: *vt C. vnde vi. l. j.* Addit. Io quo moderamine requiritur ¶ Primò debita instrumentorũ proportio quãuis secũdũ Io. Fab. aggredientẽ siue armis, possim cũ armis repellere si aliàs tutè me defẽdere nequeo. ¶ Secũdò, quod fiat incõtinenti, in ipsa actus flagrãtia, in defẽtione personæ, vel antequã diuertatur ad extraneos actos in defẽsione reiũ. ¶ Tertiò, quod nõ ad vindictã: in quo attẽditur modus facti, qualitas personarũ, & potẽtia. Et not. secundũ Ias. quòd ipsa propulsio est de iure naturali: sed cũ moderamine, est de iure gentiũ, secundũ Aug. hĩc.

β ¶ *Bella*. Bella, captiuitates, seruitutes, postliminia, manumissiones, et sacrosancti sint hostiũ legati, regna, dominia, obligationes, acceptilationes, cũstitutiones sunt iurisgentium Cviac.

d ¶ *Ab initio*. Sed nunquid hodie? Quidam dicunt sic: nos contrà nam seruus nascitur: *vt j. de iure personarum. § serui & ff. de nata restu. l. iurerdum.* Accvrs.

e ¶ *Penè*. Penè dicit d propter quatuor e contractus: vt propter f stipulationem: *vt j. de obligationibus. § de constitutis.* Item propter literarum obligationem: *vt j. de literarum obligationibus.* Itẽ propter contractum emphyteuticũ: *vt j. de locat. & conduct. § adeo.*

† Mores quales hoc loco accipiendi sint, vide Bal. ad l. ius ciuile ff. de iust. & iur.

† Ius sibi cõstituere quisque populus potest. Lo. cons. [illegible] in Ecclesiarum in [illegible] in princip. extra de const. & in c. venerabilem, in Gl. super verbo, Laicorum extra de elect.

a Omnes tamen sunt de semine Adæ Io. Fab.

b Ius ciuile pro statutis terrarum legibus xij tabularum, iure omni nõ prætorio disputatione prudentũ liberis iure ciuili pro iure quo adijcitur, vel detrahitur iuri naturali, vel gẽtium.

c Iuri naturæ quemadmodũ adijciatur, vel detrahatur d. l. hoc. Gl. quia eo iure omnia erant communia, secundum Iaso. hic alias si Gl. præsupponeret, quod il o iure esset datum meum, & tuũ, esset falsa si per la de Aret. Bald. & Alb. in l. ius ciuile. ff. de iust. & iure.

c Iuri gẽtium quemadmodũ adijciatur, vel detrahatur.

f Vide Ias. in l. j. § & generaliter ff. de vent. in poss. mitt. quem Bal. reputat singularem in l. maxi. Cod. ad Treb. & eius ponitur sit parendum, vnde per [illegible] hic

g Hæc Gloss. contradicere videtur Glossæ præcedẽti: sed ambæ sustinẽtur, vt referatur ad proximum dictũ, vel ad remotum cùm secundum eas ambas expositiones loquamur de iure gentium, vel ciuili secundum Nico.

a Quirinus pro Romulo: & cur ita dictus.

† Gentiũ appellatione cõprehendi mares, & fœminas ex hoc loco notat Paulus. Diuisio.

b Vel expone omni. id est, toti, secundum Nico. & Ioan.

c Imò à quocunque etiam priuato pro suo recuperãdo, & de licẽtia superioris, si per ipsum recuperare nõ valeat: & hoc nõ modis cõtra suum detinentes, sed etiam nos inuantes, secundùm Ioan. & docto.

d Idem Bart. & Nicol. & vid. Gl. similem in l. ex hoc iure ff. de iust. & iur. & in l. legitima. ff. de pactis

e Contractus qui, & quot iure ciuili introducti.

Institut.

Item

aContractuũ, & obligationum differentia.
Omnes cõtractus sunt ex iure gentium: at non omnes obligationes
b Obligationes ex maleficio, vel quasi non sunt ex iure gentium, sed à lege.

Item sponsalitiam largitionem id est, donationem propter nuptias: *vt in Authent. vt spon. larg. §. j. & 7. coll. ix* ¶ Et not quòd hic dicitur, omnes contractus esse de iure gentium, sed [a] non omnes obligationes. Nam quæ [b] ex maleficio, vel quasi sunt, non sunt de iure gentium: sed vel à lege xij. tabularum, vel ab alia lege AGOTTO.

Prout glos. loquitur in quasi maleficiis approbatur, quia in his contingit aliquem obligari ex facto alieno: quod ius gentium non considerat: sed prout loquitur in maleficiis, reprobatur per *l. j. ff. de furt.* vt per Angel. & Christoph. hic.

a ¶ *Omnes obligationes.* Omnis enim obligatio pro contracto habetur: *l. omnem. ff. de iudic.* atque ideò in *l. ex hoc iure. ff. de iustitia, & iure.* Hermog. obligationes dixit, non contractus. Cur autem ait, penè? nempe quia sunt quædam conuentiones, & obligationes legitimæ. *l. conuentionum. l. legitima ff. de pactis.* CVIAC.

contractus [a] introducti sunt: vt emptio, & venditio: locatio, & conductio, societas, depositum, mutuum, & alij innumerabiles [a].

Ius ciuile ex scripto constat, & non scripto. Iuris autem scripti partes sunt sex, quæ rectè serie pertractantur.

3. ¶ Constat autem ius nostrum [b], quo vtimur, aut ex scripto [c], aut sine scripto: vt [d] apud Græcos [e] τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. Scriptum autem ius [f] est lex, plebiscita, senatusconsulta [g], principum placita magistratuum edicta, responsa prudentum.

4. ¶ Lex est [h], quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante, veluti [i] consule [k], constituebat. Plebiscitum est, quod plebs plebeio magistratu interrogante, veluti [l] tribuno, constituebat.

a ¶ *Innumerabiles.* id est, non facilè ad numerandum habiles: *vt ī. de reb. corpor. & incorpor. in princ.*

[*Constat.*] Diuiditur iste §. in tres partes. ¶ Primò ponit dictum bimembre. 2. Secundò ponit exemplum primi membri. 3. Tertiò exemplum secundi membri. Secunda ibi, *Scriptum.* Tertia ibi, in § *Ex non scripto* Item secunda subdiuiditur in duas partes. ¶ Primò ponit quid est ius scriptum. ¶ Secundò ponit exempla. Secunda ibi, *Lex.*

CASVS. Vidimus de iure naturali in principio huius tituli. ¶ Item vidimus de iure gentium ī. §. *prox.* ¶ Item vidimus de iure gentium, & ciuili mixtum ī. § *ius autem ciuile.* vsque ad §. *ius autem gentium* ¶ Sed quia de iure ciuili non plenè tractatum est, ideò tractabitur in hoc §. *& seq. vsque ad §. sed naturalia.* ¶ Ideò diuisi aliter §. quam supra, secundùm Francisc. de Aret. in sexdecim partes, vsque ad §. *ex non scripto.* ¶ In prima parte dicitur, quòd ius nostrum ciuile diuiditur in duas partes: scilicet in ius scriptum, & in ius non scriptum: & hoc ad similitudinem Græcorum, qui similiter iure scripto, & iure non scripto vtebantur. ¶ Secundò dicit, quòd primò est videndum de iure scripto. ¶ Et est sciendum, quod ius scriptum constat ex sex partibus iuris. scilicet ex lege, & plebiscito: ex senatusconsul. ex principum placitis, prætorum edictis, & ex responsis prudentum. ¶ Tertiò dicit quid est lex. Certè lex dicitur illa, quam Roman. populus faciebat consule vel senatore interrogante populum: & ecce quando emergebat aliqua quæstio, quæ non erat soluta per aliquam legem: populus pulsabatur cum campana, Ad arengam, Ad Arengam, Ad Arengam. Et sic congregabatur populus Romanus: & tunc loquebatur magistratus senatorum: & dicebat popolo ibi congregato: Domini mei, talis quæstio emergit de nouo: quam quæstionem non reperimus decisam in nostro iure: placétne vobis quòd ad decisionem illius ita, & ita statuatur? Et populus simul, vel diuisim clamabat, vel clamabant. dicentes: Sic fiat, vel sic, & sic illud taliter constitutum dicebatur lex. ¶ Quartò dicit quid sit plebiscitum. Et certè plebiscitum dicitur illud ius, quod plebs Romana faciebat tribuno plebeiorum interrogante plebē. Ecce enim quando emergebat aliqua quæstio pertinens ad plebē, seu plebeios, quæ non erat soluta per legem aliquam: pulsabatur cum quadam alia campana: Ad arengam, Ad Arengam, Ad arengam. Et sic congregabatur plebs Romana. Et sic tunc surgebat magistratus; scil. tribunus plebis, & dicebat plebi: Talis quæstio emersit, placétne vobis, quòd ad decisionem illius sic, vel sic statuatur? Et ipsi clamabant dicentes: Fiat sic, & sic. ergo illud taliter constitutum appellabatur plebiscitū. ¶ Quintò dicit? Dicimus quòd lex fit à populo, & plebiscitum à plebe. Sed quæ differentia est inter populum, & plebem? Resp. Populus est genus: quia appellatione populi omnes ciues Romani continentur: sc. nobiles patricij, & senatores, & ignobiles. Plebs verò sine patritiis, & senatoribus cæteros ciues significat. ¶ Sextò respondet cuidam tacitæ quæstioni. nam posset aliquis dicere: Nunquid tantum valent plebiscita, quantum leges? Et dicit quòd sic, ex quo fuit facta quædam lex, quæ appellabatur Hortensia: in qua continetur, quòd plebiscita obtinent vim legum. ¶ Septimò quid est senatusconsultum? Et certè senatusconsultum est statutum a senatoribus compositum, siue leges à senatoribus promulgatæ. ¶ Octauò respondet cuidam tacitæ quæstioni nam aliquis posset dicere: Senatusconsulta videntur superflua. Nónne sufficiebant leges, & plebiscita? Resp. dicens quòd senatusconsulta non sunt superflua. Nam populus Romanus erat tantùm augmentatus, quòd erat quodā modo impossibile, quòd semper quando debebant fieri aliquæ leges nouæ, populus, & plebs congregari possent; & ideò vtile visum fuit populo, quòd senatores possent iura condere sine populo, & plebe: & sic quando congregabatur populus, consul senatorum interrogabat vt suprà. ¶ Nonò, quid est principis placitum? Dicitur lex imperialis nā quod principi placuit: pro lege seruatur. ¶ Decimò respondet cuidam tacitæ quæstioni, Nā posset aliquis quærere: Quare princeps potest legē facere? Resp. quia populus Romanus trāstulit in eum principem omne ius suum & imperium: & maximè potestatem legis condendæ. ¶ Vndecimo dicit, quòd Imperator potest facere legem, vt dixi. ergo id, quod instituit Imperator, seruatur pro lege, etiam si in modum epistolæ faciat: *vt ī. de his, qui sui, vel alieni iuris sunt. §. fi.* Vel ita si inter litigantes cognouit, & definitiuè pronunciauit, volens quòd illa sententia esset lex: *vt C. de legibus, & constitutionibus l. fi.* Vel etiam si apponat in lege, quam facit, hoc vocabulum, edictali, vel edicto *vt C. de secund. nupt. l. hac edictali* ¶ Duodecimò. quòd leges Imperiales propriè appellantur constitutiones ¶ Tredecimò dicit, quòd legum, siue constitutionum Imperialium quædam sunt personales, quædam generales Personales dicuntur, quæ ad alias personas non extenduntur. Ecce si alicui ob meritum. i. propter suum meritum princeps indulsit: id est, pepercit, quia deliquit contra principē, & princeps videns illum, quòd bene sibi seruierat. dat sibi suam gratiam: ista gratia, quam dat sibi princeps, non transit ad aliam personam. ¶ Ideò dicitur in textu, quòd priuilegium personale non transgreditur personam, cui tale priuilegium conceditur. Aliæ verò generales constitutiones sunt in omnibus aliis hominibus. ¶ Quartodecimò dicit de magistratuum, siue prætorum edictis: dicens quòd prætorum edicta obtinent vim legum. Etiam dicit, quòd hoc ius prætorium potest etiam honorarium appellari, ab honore ipsorum prætorum, qui faciebāt huiusmodi ius. ¶ Quintodecimò dicit, quòd isti prætores Romani erant multi: & ex his erant quidam, qui appellabantur ædiles curules: qui similiter faciebant suas leges super certis articulis, vel capitulis quæ leges sunt pars iuris prætorij. ¶ Sextodecimò dicit, quæ sunt responsa prudentum. Et certè responsa prudentum dicuntur sententiæ, & opiniones illorū sapientum Romanorum, quib. permissum erat à principe iura componere. qui iurisconsulti appellabantur: quæ responsa eorum tantam habebant potestatem, quòd nullus iudex poterat contra eorum responsa semel pronunciare. FRANC. DE ARET.

b ¶ *Ius nostrum* i. ciuile Romanorum, de quo diximus ī. *eod. §. sed ius.* Largè vocatur ius ciuile, quicquid scriptum habemus de iure generali: *vt diximus ī. eod.* vt sunt statuta tertarum, *& c. ibi, quinto,* & c. Item quicquid habemus de moribus hic comprehendit: scilicet generalibus: vt patet ex inferioribus.

c ¶ *Scripto.* de hoc dicit vsque ad § infrà, *ex non scripto.* & de non scripto ibi dicet. ACCVRS. AGOTTO Non tamen est necessaria scriptura ad substantiam legis, sed ad probationem tantùm: *arg. l. contrahitur. ff. de pig.* secundùm doct. hic.

d ¶ *Vt.* pro sicut.

e ¶ *Apud Græcos.* Nam Græci vtebantur iure scripto, & nō scripto: *vt ī. eo. § & non ineleganter.* ACCVRS. AGOTTIO. Græcum, quod in textu est, ita vertas: legū aliæ quidem scriptæ, aliæ verò non scriptæ. Budæus verò in annotationibus ad Pandectas hoc ipso tit. legit, τὸ μὲν ἔγγραφον, τὸ δὲ ἄγραφον; sed in idem recidit.

f ¶ *Scriptum autem ius.* scilicet ciuile Romanorum: de quo dixi ī. *eod. §. sed ius* ACCVRS.

g ¶ *Senatusconsulta.* quare dicti sint consules, not. *ff. de origi. iuris. l. ij § exactis.*

h ¶ *Lex est.* hæc [a] definitio quo [b] ad sententiā concordat cū ea, quæ est, *ff. de legibus, & senatuscōsultis l. j.* licèt quoad verba dissentiat. 2. Definitur & alio modo: Lex est sanctio sancta, iubens honesta, prohibens contraria. quæ sumitur ex lege Græca, *ff. de legib. & senatusconsultis. l. ij.* 3. Item definitur tertio modo: vt in alia Græca colligitur *in eo. tit. de legib. & senatusconsul. l. j.* ACCVR.

i ¶ *Veluti.* exemplificatiue ponitur: *vt suprà, §. proxi.* Nam facta conuocatione pop. Romani, magistratus, id est, senatus non totus: sed qui maior erat omnibus, interrogabat populum: scilicet consulendo, an [c] sic placeret, & sic ad libitum populi fiebat, *vt ff. de orig. iur. l. ij. §. deinde. j.*

k ¶ *Consule.* nam consul vice omnium senatorum interrogabat populum, & sic ipsi senatores videntur interrogare. Nam qui [d] per alium facit, per se facere videtur: *vt ff. de vi, & vi ar. l. j. §. deiecisse & ff. de admin. tut. l. ita autem. §. gessisse.* Nam rectè omnia nostra facimus, quibus à nobis auctoritas impertitur: *vt ff. de vete iure enucl. l. j. § sed si quis. vers. omnia*

l ¶ *Veluti.* exemplificatiuè ponitur: *vt ī proxi.* erat enim vous

a Legis tres definitiones. b Imo lex [illegible] ... [illegible]
c Inde [illegible] ... [illegible]
d Debet [illegible] in libello exprimi, quid pertè, vel alium suo nomine [illegible] ... probando de alieo suo nomine explicite, non obstet: secundùm Fab. & Angel.

nomine

nomine tribunus, qui præerat plebeiis, & eorum magistratui: qui interrogabat plebeios. *vt ff de ori. iur. l. ij. post eà. versi. mox cum reuocatis. & §. eisdem temporib.* & multas leges habemus de his: vt de leg. Aquil. *vt ī de leg. Aquil. § ex hoc tamen capite* & ne præsides accipiant nisi esculenta: *vt ff. de officio procons. l. solent. §. fi. & ff de offi. præsid. l. plebiscito.* ADDITIO. Sed hodie nec illa, si habent salarium, vt ibi not. secus in delegatis. *extrà de rescript. c. statutum. §. insuper. lib. sexto.* Ioannes Faber.

a ¶ *Species à genere.* est autem genus a, quod prædicatur de pluribus differentibus specie: vt animalium illud rationale, aliud irrationale. & sic se habet populus (vt sequitur) ad b nobiles, & ignobiles. Species c autem est, quod prædicatur de pluribus differentib. numero: vt hominum alius Titius, alius Seius, sic se habet plebs. nam minores tantùm comprehendit: vt sequitur. ADDITIO. Et sic valet arg. de specie d ad genus affirmatiuè: *vt l. ij. §. dolo ff vi bo. rap.* non autem negatiuè. *l. duob. § si quis. ff de iureiur.* secundùm Ias. hîc.

b ¶ *Etiam.* quasi dicat, non solum populi appellatione viles connumerantur: sed etiam patricij.

c ¶ *Patriciis.* qui e erant quasi patres principis: *vt infra, quib. mod. ius pat. pote. sol. § filius.*

populus tenetur. Principem igitur populos cum vice sua constituit, & se principis legibus obligauit. CVIAC.

y ¶ *Omne suum imperium, & potestatem.* i. vicem suam. CVIAC.

p ¶ *Contulerit.* id est, transtulerit, sic vt ipse populus modò non habeat hoc ius: *sic C. de vet. iur. enu. l. ij. §. hoc autē & de leg. & consti. l. fi.* Sed alij dicunt, quòd & adhuc a populus facere potest legem. & quod dicitur solum principem hoc posse: verum est solus: id est, nullus alius solus, secundùm Ro.

q ¶ *Per epistolam. vt infrà, de his, qui sunt sui, vel alie. iuris. §. dominorum, & ff. de consti. princip. l. j.*

s ¶ *Decreuit.* scilicet sedens pro tribunali dando sententiam diffinitiuam: *vt C. de leg. & consti. l. fin.* Nam interlocutio principis non habet vim legis, nisi hoc expresserit b a princip. *vt eadem l. fi. Cod. de legi.* ACCVRS.

ADDITIO. Dic hoc verum esse, scilicet diffiniendo præter ius, & præsentibus partibus: alias non: vel etiam interloquendo dummodo in corpore iuris claudatur secūdùm Angel. hîc.

f ¶ *Edicto. vt C. de legib. & con. l. ij. & de secund. nupt. l. hac edictali*

t ¶ *Legem.* Generalem c, quam potes cognoscere quatuor modis: *vt C. de legi. & consti. l. leges.* Vel specialem: vt sequitur.

Plebs autem à populo eo differt, quo species à genere a. Nam appellatione populi, vniuersi ciues significantur, connumeratis etiam b patriciis c, & senatoribus †. Plebis autem appellatione, sine patriciis, & senatoribus, cæteri ciues significantur. Sed & plebiscita d, lege Hortensia e α lata, non minus valere, quàm leges cœperunt.

5. ¶ Senatusconsultum est, quod senatus iubet, atque constituit f. Nam cùm auctus esset populus Romanus in eum modum, vt difficile esset in vnum eum conuocare legis g sanciendæ causa, æquum visum est, senatum vice populi consuli h.

Quod princeps animo legis condendæ statuit, legis vices obtinet. & constitutio dicitur, ligátque omnes, modo generalis sit: quod si ob certæ personæ meritum, odiúmve emanarit, ad exemplum non trahitur: & cum personalis sit personam non egreditur.

6. ¶ Sed & quod principi placuit i, legis k habet vigorem l, cùm lege Regia m, quæ de imperio n eius lata est, populus ei o, & in eum β omne imperium suum, & potestatē y contulerit p. Quodcumque ergo Imperator per epistolam q constituit, vel cognoscens decreuit r, vel edicto f præcepit, legem t esse constat. Hæ sunt u, quæ constitutiones appellātur. Planè ex his quædam sunt personales x, quæ nec ad exemplū trahuntur, quoniam non hoc princeps vult. Nam quod ob meritum y indulsit alicui z, vel si cui pœnam irrogauit a, vel si cui sine exemplo b subuenit c, personā non transgreditur d †. Aliæ autem cùm generales sint omnes proculdubiò tenent e.

Prætorum edicta vim legis habent: ædilitiumque edictum pars est iuris prætorij.

7. ¶ Prætorum quoque edicta f non modicam g iuris obtinent auctoritatem. Hoc etiam ius honorarium δ solemus appellare: quod h qui honores gerunt, id est magistratus i, auctoritatem huic iuri dederūt k.

d ¶ *Sed & plebiscita.* videbantur minus valere, quasi loro, & argumento sumpto ab auctoritate: quia maior est patriciorum, & senatorum auctoritas: *vt C. de leg. l. humanum & ff. de eden. l. si quis ex argentariis. § j.* Sed hoc sublatum est per legem latam ab Hortensio rege, vt sequitur: *& ff. de orig. iur. l. ij. §. deinde cum esset. vers. mox cum reuocata*

e ¶ *Lege Hortensia.* sic dicta ab Hortensio, qui pacem composuit inter nobiles, & plebeios, & inter eos sic statuit, quòd valeret plebiscitum.

α ¶ *Lege Hortensia.* Lege Horatia primum. deinde lege Hortensia. hæc cùm plebs in Ianiculum secessisset: illa, cùm in Auentinum auctores sunt T. Liui. & C. Plin. CVIAC.

f ¶ *Constituit.* Nam poterat facere legem *vt l. ii. & ff. de legib. & senatusc. l. non ambigitur.*

g ¶ *Legis.* Nam idem est si ex alta: quia difficile erat tot homines conuenire. ACCVRS.

h ¶ *Consuli.* i. interrogari. Nam anteà populus interrogabatur: *vt s. eo. tit. § plebiscitū.* & sicut populus interrogabatur priùs: sic f posteà senatores (qui centum erant numero) interrogabantur à consule: *vt C. de petit. hered. l. fin. in princ. & ff. de orig. iur. l. ij. §. deinde quia diffic.*

[*Sed &c.*] Iste § diuiditur in quatuor partes. Nam primò ponit dictum. ¶ Secundò eius rationem. ¶ Tertiò ponit illationem. Quartò dictum modificat, & declarat. Secunda ibi. *Cum lege.* Tertia ibi, *Quodcumque.* Quarta ibi: *Planè.*

i ¶ *Placuit.* causa faciendi communem legem g, & generalem: alias non esset lex communis. vt sequitur: *& C. de sent. & interl. om. iud. l. ex stipulatione.* ¶ Nam ibi dicitur, non omnis vox iudicis est sententia. & sic non omnis vox principis est lex.

k ¶ *Legis* quam non habemus.

l *Habet vigorem.* i. lex est, & pro lege seruatur.

m ¶ *Lege regia.* Hac h lege cautum fuit, vt potestas leg. faciendæ transiret de populo ad principem *vt hîc, & ff. de orig. iur. l. ij. § nouissimè. & facit ad hoc. ff. de const. prin. l. j.* vbi sunt hæc eadem verba. Et hanc legem Regiam non habemus. Nam facta fuit super regno. id est imperio transferendo.

n ¶ *Imperio.* transferendo de populo ad principem.

o ¶ *Ei.* sc. principi, quo ad honorem & in eum, quo ad onus.

β ¶ *Ei, & in eum.* Sic auctore Accursio, ait vires populi datas esse principi, & in principem. vt in l. *est receptum. de iurisdict.* ius dici maiori, & in maiorem, nec verò vllo alio distat populus à principe, quàm quòd populus suis legibus tenetur, princeps legibus solutus est: cæterùm vt suis, & ita principis legibus

u ¶ *Hæ sunt.* scil: quas constituit Imperator. ACCVRS.

x ¶ *Personales.* dummodò d in iuris corpore non sint clausæ e: aliàs omnes sunt generales: *vt C. de Instituenco Cod. confirman do l. vnica. in § fin.* ACCVRS.

y ¶ *Ob meritum.* quia multum seruierat principi: & ideò aliquam pœnam, quam debebat ille pati propter delictum, quod fortè fecerat, ei remisit. ACCVRS.

z ¶ *Alicui.* pœnam merenti.

a ¶ *Irrogauit.* scilicet non merenti, vel merenti: sed maiore in fortè, quam qua esset dignus: vt pœna eius metus sit multorum: *vt ff de pœnis. l. aut facta. § fin.* ACCVRS.

b ¶ *Sine exemplo.* i. vt alij non caperent exemplum. ACCVRS.

c ¶ *Subuenit.* vt clericis, quibus indulta sunt specialia: *vt in Auth. vt cler. apud propriam Episc. coll. vj. & C. de episc. & cleric. l. cum clericis. & l. omnes, qui* & curiæ, & aliæ. *vt C. de legib. & const. l. ij.* ¶ Sed nunquid intelligitur sine exemplo subuenire, si cui simpliciter rescribat? Respondeo sic: dummodò non sit ibi aliquod signum ex his quatuor, quæ dicuntur. *C. de legib. & constit. l. iij.*

d ¶ *Non transgreditur.* Contrà, *ff. quod quisque iur. l. j.* ¶ Sed f distingue, an ad sui postulationem sit concessum: quo casu transgreditur: *vt ibi* aliàs non: *vt hîc, & ff. quod quisque iur. l. iij.* Et sic soluitur aliud contra *C. de fru. & lit. expen. l. fin.* 2. Vel dic ad vtrumque contra quod ad aliud extenditur: hoc est dicere, vt alius habent priuilegium. 3. Vel dic quòd illud est speciale in illa l. fin. *C. de fruct. & lit. expen.* propter æqualitatem in iudiciis obseruandam. *argu. C. de postu. l. prouidendum.* 4. Vel meliùs? licèt egrediatur personam, non est tamen generale ius: nec videtur alius: scilicet aduersarius prorsus, cùm sit contingens occasione controuersiæ.

e ¶ *Tenent.* id est, ligant. ACCVRS.

f ¶ *Edicta* quæ scripta erant in albo prætoris: *vt ff. de iurisd. om. iud. l. si quis id, quod in primo respon.* ACCVRS. ADDITIO. Et prætores hodie sunt præsides prouinciarum, habentes sub se officiales totius territorij; vt est potestas Florentiæ Ange.

g ¶ *Non modicam.* sed magnam.

δ ¶ *Ius honorarium.* Aliud est ius prætorium, aliud ius honorarium. Ius ædilitium, aut tribunicium, ius honorarium est. ius prætorium non est. CVIAC.

h ¶ *Quòd.* id est, ideò quia

i ¶ *Magistratus* scilicet ipsi prætores: *vt ff. de iustitia. & iure. l. ius autem § ius autem prætorium.*

k ¶ *Dederunt. vt ff de orig. iur. l ij. § eodem tempore.*

Ædiles

† *Concor. in cap. j. post electionem in Gl. super ver. praeelaconius post princ. in ... ... populi extra de elect. & C. Ioan. Faber super verbo, maior id est prope finem, plurimum autem appellatione extrà de rescript.*

a Genus prædicatur de pluribus differentibus specie differentibus.

b Excipiuntur tamen clerici. vide de eorum præiudicio agi ut secundū canonem. cap. 1 extra. de vita. & honest. cleric. & Ias. hîc.

c Species prædicatur de pluribus differētibus numero.

d Argumentū à specie ad genus valet affirmatiuè

e Patricij qui dicantur, vide Bud. ad l. vlt. ff de senatoribus.

α A lata Al. in no C. ... de consu. & non spar. tiua

† Dicit tamen Angel. quod quamuis loca senatorū hodie successiue consiliarij, seu decuriones: nō tamen possunt super principi reseruata statuere: puta ad famā, seu ius geniturā aliquē restituere, spurios legitimare, aut veniam ætatis concedere

g Dummodò sit iustum. & honestum, secundum Angel. & Ias. hîc per ea, quæ pulchre not. Bald. in l. quod ex libera. Cod. de ope. lib.

h Legis regiæ sententia quænam fuerit.

a Populi hodie legem facere possunt: subaudi tamē municipalem: *vt supra eod. §. omnes* seu particularem: nō autē generalem: vt per Io. Fab. & Angel. Aret.

b *Legendum.* expressū etiā.

† *Concordat in proœmio Decretalium, in Glos. vlt. post princ. ... & indulgentia. & cap. j. in Glos. post princ. extra. de calum.*

c Legē generalē quatuor notis distinguimus, & dignoscimus à speciali. *Sequuntur Nico. Ioan. de Pla. Pont. & Ias.* Dicit tamen Ioa. Fab. quod sex modis

d Lex generalis censetur id omne, quod in iuris corpus à principe redactum est.

e Hanc Gl. & sequē. in ver. irrogauit, sequitur Ang. & etiam Ioan. de Pla. & Ponc.

f Personalia an, & quibus casibus personam egrediātur: adde hîc Angelum, vbi notat sex casibus personā egredi.

Proponebant & ædiles curules[a] edictum de quibusdã causis[b]: quod & ipsum iuris honorarij[c] portio est.

Iurisconsultorũ sententiæ, (quibus à Cæsare iura interpretandi facultas data erat) responsa prudentum dicuntur: quæ vsque adeò iuris pondus obtinebant, vt nec cuiquam iudicum ab his recedere fas esset.

8. ¶ Responsa prudentum sunt sententiæ[d], & opiniones[e] eorum, quibus permissum erat iura condere[a]. Nam antiquitus institutũ erat, vt essent qui iura publicè[f] interpretarentur: quibus à Cæsare[g] ius respondendi datum est: qui iurisconsulti appellabantur: quorum omnium sententiæ, & opiniones eam auctoritatem tenebant, vt iudici[h] recedere à responsis eorum non liceret: vt est constitutum[i].

Consuetudo moribus vtentium comprobata, vim iuris scripti habet: hoc tamen ab Atheniensibus, illa à Lacedæmoniis ortum habuit.

9. ¶ Ex non scripto † ius venit[k], quod vsus comprobauit †. Nam diuturni[l] mores consensu[m] † vtentium comprobati, legem imitantur[n].

10. ¶ Et non[o] ineleganter in duas species ius ciuile[p] distributum esse videtur. Nam origo[q] eius ab institutis[r] duarum ciuitatum, Athenarum scilicet, & Lacedæmoniorum fluxisse videtur. In his enim ciuitatibus ita agi solitum erat, vt Lacedæmonij quidem magis ea, quæ pro legibus obseruabant, memoriæ mandarent. Athenienses verò ea, quæ in legibus scripta deprehendissent, custodirent.

Ius naturali ratione apud omnes gentes obseruatum, & ciuile in hoc discrepant: quoniam primum immutabile est: reliquum verò consuetudine, aut contraria lege mutatur.

11. ¶ Sed naturalia[a] quidem iura, quæ apud omnes gentes peræquè obseruantur, diuina quadam prouidentia constituta, semper firma, atque immutabilia permanent: ea verò, quæ ipsa sibi quæque ciuitas

a ¶ *Ædiles curules.* à cura dicti. obseruabant enim ne ruina, vel nocendus ædium deformaretur vrbis aspectus.

b ¶ *De quibusdam causis* vt de morbis, & morbosis, & vitiosis animalibus *vt patet ff. de ædil. edict. l. j.* A D D I T I O. Dic hoc verum respectu actionis redhibitoriæ: secus respectu actionis quanto minoris, quæ durat per annum, secundùm Ang. hic.

c ¶ *Honorarij.* Qualiter? Respond.[a] quia ædiles erant ex prætoribus: *vt infrà de dona. stip. § prætoriæ. & ff. de verb. oblig. l. prætoria*

d ¶ *Sententiæ.* Sententia[b] est firma, & indubitata responsio. secundùm Ioan.

e ¶ *Opiniones.* Opinio[c] est cum dubitatione responsio: secũdùm Ioan.

a ¶ *Iura condere.* Sic veteres libri. Id verò rectè ait Theod. fieri ἐκ πίστεως καὶ δόγματος. C V I A C I V S.

f ¶ *Publicè.* id est, quorum interpretatio fiebat publica auctoritate concessa à principe: vt Vlpia. Papi. & similes, qui fecerunt leges: *ff. de orig. iur. l. ij. §. post originem & §. iuris ciuilis scientiam.* A D D I T I O. Hodie tamen sententia doctorum est probabilis, & non necessaria. *vt not. glo. in l. j. circa fi. Co. de leg.* & legendi, seu interpretandi licentia in doctoratu collata, operatur vt hæc possint publicè fieri: quod alias non liceret: *l. j. C. de stud. lib. vrb. Rom. lib. xj.*

g ¶ *A Cæsare.* Augusto: vt supra in prima rubrica ponitur. A C C V R S.

h ¶ *Vt iudici.* scilicet nulli.

i ¶ *Vt est constitutum.* id est, sicut ipsi constituerunt.

[*Ex non scripto*] C A S V S. Vidimus de iure ciuili scripto, à §. præcedenti vsque huc: nunc hîc sequitur videre de iure ciuili non scripto. Et est sciendum quòd iste §. vsque ad §. *sed naturalia* diuiditur in duas partes principales. ¶ In prima parte dicitur, quòd ius non scriptum est illud, quod vsus populi Romani, vel alterius populi approbat, & obseruat: quod ius quãuis in scriptis non sit redactum, tamen obtinet vires, & vicem legis scriptæ. Secundò reddit rationem quare ius ciuile in duas partes diuiditur: scilicet in ius scriptum, & in ius non scriptum: *vt s. § constat.* Et est ratio: quia leges Romanæ habuerunt originem a duabus ciuitatibus Græciæ: scilicet Lacedæmonia, quæ vtebatur iure non scripto. id est, consuetudine, vel vsu, & habuerunt etiam ortum leges Romanæ ab Athenis, quæ vtebantur iure scripto.

k ¶ *Ex non scripto ius venit.* de iure scripto vidimus: quod in sex partes diuiditur. sequitur de non scripto: *vt supra eod. §. constat.*

l ¶ *Diuturni.* Sed[d] quanto tempore vsus facit mores, vel consuetudinem? Respon. x. ann. *vt ff. qui, & à quib. ma. li. non fi. l. si cum fideicommissaria. §. Aristo.* licèt secundùm quosdam exigatur tempus, cuius nõ extet memoria: *arg. ff. de aqua plu. arc. l. j. in fi. & ff. de aqua quot. & æsti. l. iij. §. ductus. & C. quæ sit lõga consuet. l. consuetudinis. & C. de sacros. Eccl. l. fin.* Item quia dicitur lõnga: *vt patet in rubr. C. eo. & ff. eo.* Longa autem, x.[e] ãn. dicitur: *vt j. de vsucap. §. j.* sequitur ergo quòd x. an. sit robusta. ¶ Sed nunquid sufficit vt intra x. ann. semel.[f] secundùm eam iudicetur? Respon. non: imò debet ad minus bis secundùm eam iudicari: *vt C. de ep. i. aud. l. iij. in fi.* Vel querimoniam, vel libellum propositum contra consuetudinem talem spernere: *vt ff. de legi. & senatuscon. l. cum de consuetudine* ¶ Nunquid ergo iudicatur[g] exemplis? Resp. non: *vt C. de sen. & interl. omnium iud. l. nemo iudex & facit ff. de offic. præ. l. sed licet.* Sed ex consuetudine, quæ approbatur exemplis, & sic conceditur aliquid per obliquum[h], quod directò non conceditur: *sic & ff. qua ret. pignori obl. pos. l. Aristo. in fin.* Sic contrà pero ex promissione, quæ promissio probatur ex longo vsu. *vt ff. de vsu. l. cum de in rem verso.*

m ¶ *Consensu.* aliàs non potest esse consuetudo: cùm dicatur[i] consuetudo, quasi communis assuetudo: & error[k] consuetudinem impediat: *vt ff. de legib. & senatuscon. l. quod non ratione,* A D D I T I O. Dic hoc verum, si error durauit, vel consuetudo sit penitùs irrationabilis: putà contra fidem, ius naturale, vel diuinum, seu inductiua peccati ¶ Sed si superuenit scientia, vel error fuit circa causam impulsiuam, quamuis sit seuera, & minùs rationabilis, tamen valet saltem in casu suo, vt ibi: nisi expressè per legem, vel constitutionem reprobetur, secundùm communiter doctor. hîc.

n ¶ *Imitantur.* id est, tantum[a] valet consuetudo, vbi lex scripta nõ est, quantum lex vbi scripta est. ¶ Et nota[b] tres virtutes consuetudinis: imitandi legem: *vt hîc.* Item interpretandi legem, vbi lex est dubia: *vt ff. eo. l. si de interpretatione. in fi.* Item corrigendi: *vt ff. de leg. & senatuscons. l. de quibus in fi. & j. eo. §. sed ea vero.* ¶ Quod distingue: aut[c] est generalis consuetudo per totũ mundum: & tunc vincit legem vbique: *vt ff. de legibus, & senatuscon. l. de quibus. § fin.* aut specialis & tunc vincit legem in eo loco, vbi est: *vt ff. communia prædiorum. l. venditor. § si constat.* dũmodò post legem fuerit inducta: aliàs vincitur a lege superueniente: *vt ff. de sepulch. vio. l. iij §. diuus* in alio autem loco consuetudo specialis non vincit legem: sed vincitur à lege: *vt Cod. eod. l. consuetudinis.* & hoc secundùm Ioan. & Py. licèt alij aliter distinxerunt. A D D I T I O. Et sic glos. dupliciter restringit illam legem: & cum ea transeunt communiter doct. sed *cap. fin. de consuetudin.* videtur dictam legem intelligere, nisi consuetudo esset rationabilis, & legitimè præscripta. Iason.

o ¶ *Et non.* hic § communis est ad duo supradicta: scilicet ad ius scriptum, & non scriptum: ideò bene est hic §

p ¶ *Ius ciuile.* large accipe: *vt not. in §. constat. suprà eodem, in gloss. j.*

q ¶ *Origo.* id est. lex xij. tabul. quæ fuit origo totius iuris ciuilis, & principium.

r ¶ *Institutis.* id est, ordinamentis. Nam Romanus populus decemuiros pro isto iure misit: qui decem tabulas eburneas retulerunt, tam de iure scripto Atheniensium, quam non scripto Lacedæmoniorum sed quia postea aliquid deerat, vel emendationem desiderabat, data fuit potestas per vnum annum his decemuiris, vt ius, & leges corrigerent addendo, & detrahendo: & si opus esset, interpretarentur: qui vt ea facerent, duas tabulas addiderunt: & sic[d] lex xij. tabularum ex accidenti dicta est: *vt ff. de orig. iur. l. ij. §. j.*

[*Sed naturalia.*] C A S V S. Iste §. dupliciter potest intelligi. Vno modo vt faciat differentiam inter ius naturale, quod est commune omnibus animalibus, quod est immutabile: & ius ciuile cuiuscumque ciuitatis, quod est mutabile. Ecce enim ciuilia iura, & statuta alicuius ciuitatis Romanæ, vel alterius tolluntur per nouam consuetudinem contrariam. Alio modo potest intelligi, vt differentiam faciat inter ius gentium, quod est commune omnibus hominibus ex vna parte, & ius ciuile ex alia parte, hoc dicit vsque ad §. *omne autem.* Franciscus de Aret.

f ¶ *Sed naturalia.* hic § potest intelligi de iure naturali primæuo[e], quo mouentur omnia animalia ad aliquid faciendum: *vt no. s. eo. tit. in prin.* ¶ Sed quod dicit esse immutabile, est contra id, quod de seruitute dicitur: quæ est cõtra ius naturale: & tamẽ præualet: *vt s. eo § ius autem* Sed dic, non[f] derogatur ob hoc, licet non seruetur in illo casu, nã nihilominùs bonum, & æquum est. Et eodem modo respondeo ad illud, quod dicitur *j. de cap. demi. §. quod autem quod est contrà.* 2. Vel ibi non tollitur cognatio, sed[g] ius succedendi. Item eodem modo vt priùs respondeo ad illud quod de vsucapione dicitur *suprà de vsuca. in prin.* quod constat esse contra ius naturale: *vt ff. de condi. indeb. l. nam hoc na*

a Hoc non reperitur iure cautum, secũdum Nic.

b Sententia quid.

c Opinio quid.

† sine scripto, &c.

d Consuetudo decennio inducitur

e Longũ tempus est decennij.

f Cõsuetudo, per decenniũ, cui vnus, & aliter actus iudicatius sit adiunctus, inducitur

g Exẽplis, an & quomodo iudicetur

h Obliquè aliquid conceditur, quod non directò

i Consuetudo vnde dicatur

k Cõsuetudinem error impedit.

† Consuetudinem hoc ... vt Glo. ... de insinuation.

† Tacitus ... si expressa ... sit lex ... principalis secundùm Nic. de Nap.

Consuetudo inducitur ex consensu ... morum.

a Consuetudo ... tantum valet ad negotia ... ex scripto ... decisa, ... quantum lex ad ea, ... scripto ... sunt comprehensa.

b Consuetudo legem imitatur, interpretatur, & corrigit.

c Consuetudo an, & quando legem vincat.

d Lex xij. tabularũ vnde ortum habuit.

e Ius naturale primæuũ immutabile

f Hoc est ius naturale, quod non in se ... (scilicet ...) ... semper ... formiter, licèt ... quorum est in concreto, potest in aliquo mutari secundum Ang. ... vel dic, ... effectus ... tamen ... essentiam ... potest.

g Ius succedendi, & succedere tolli potest non cognatio.

a Quæ sunt de necessitate naturæ, non mutantur: vt hic. sed quæ sunt de præsumptione, sic vt leonis feritas, & hominis mansuetudo in quibus inspiciunt magis accidés quam natura: quod inducitur in arg. ad represalias contra aliquos, potà fiunt contra concessas vt per Ang. & Iaf. hic.

hoc natura. a 3. Vel dic quòd iste § loquitur de iure gentium: quod patet ex illa litera, *Quæ apud omnes gentes: & supr. eod. § quod verò naturalis.*

a ¶ *Constitui.* scilicet de consuetudine speciali, vel lege municipali scripta.

b ¶ *Tacito consensu.* s. contraria consuetudine: *vt ff. de legi. & senatuscon. l. de quibus. in fi.*

c ¶ *Vel alia.* id est, contrario statuto: & sic redduntur singula singulis.

[*Omne autem*] CASVS. in hoc § de iure ciuili tractatur, & sic de tertia parte eius ipsæ. Et dicitur quod totum nostrum ius ciuile diuiditur in tres partes. In prima parte tractatur de personis: in secunda de rebus in tertia de actionibus. Secundò dicit. Primò videamus de personis tanquam de dignioribus. Et redditur ratio quare primò de personis videndum quæ ratio talis est, quia nihil prodest scire iura, nisi primò sciremus de personis, & conditionibus personarum quarum personarum causa, seu gratia, & earum fauore iura cōdita, & cōposita sunt hoc dicit vsque ad finem.

constitui: c, sæpe mutari solent, vel tacito consensu b populi, vel alia c postea lege lata.

Ius commune ad personas, res, vel actiones spectat: & à dignioribus sumendum exordium.

12. ¶ Omne d autem ius, quo vtimur vel ad personas e pertinet, vel ad res f, vel ad actiones g. Ac prius de personis videamus, nam parum est ius nosse, si personæ h, quarum causa constitutum est, ignorentur i.

DE IVRE PERSONARVM.
TITVLVS III.

d ¶ *Omne.* quid sit ius, & qualiter diuidatur dixit. nunc differentiam inter ipsa iura ponit.

e ¶ *Ad personas* de hoc dicitur infrà, *in toto primo libro vsque titu. de re. diui.*

f ¶ *Ad res.* de hoc dicitur infrà, *lib. 2. & 3. vsque ad tit. de oblig.* ADDITIO. Et quid appellatione *rei mob.* contineatur, vide per Auge. Aret. hic.

g ¶ *Ad actiones.* de his dicitur *de actio.*

b Homo dignissima creaturarum.
c Ouid. Metamorph.
d Virgil. in 6. Æneid.

h ¶ *Persona.* nam homo b est dignissima creaturarum: *vt ff. de ædil. edict. l. iustissimè in prin.* vnde Ouidius c: *Pronáque cùm spectent animantia cætera terram: Os homini sublime dedit, cælúmque tueri Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus.* Et Virgilius d: *Igneus est ollis vigor, & cælestis origo Seminibus*

i ¶ *Ignorentur.* & sic statim ponit de iure personarum ¶ Et not. hic quod digniora præponenda sunt *sic ¶. de bo. poss. §. aliam verò in glo. alteri.* & per hoc facimus e multas formationes titulorum.

e Digniora præponenda.

DE IVRE PERSONARVM.

f Hanc continuationem sequitur Petrus de Bella Pert. hic.

Quia f omne ius aut ad personas, aut ad res, aut ad actiones pertinet. l. 1. de stat. ho. §. 1. & sup. tit. 2. § 12. *cùm ergo personæ quibuscunque rebus digniores sint,* l. iustissime in princ. ff. de ædil. edic. *ideò ab eis exordium facturus, subdit de iure personarum secundum Porc.*

g Diuisio.

S*Vmma.*] Totus g iste titulus diuiditur in sex partes ¶ Nam primò ponit diuisionem personarum. ¶ Secundo definitionem libertatis, ibi *Et libertas* ¶ Tertiò definitionem seruitutis ibi *Seruitus.* ¶ Quartò quare dicantur serui, ibi, *Serui autem.* ¶ Quintò quot modis quis efficiatur seruus. ibi, *Serui autem.* ¶ Sextò ponit differentiam inter seruos & liberos. ibi, *In seruorum.* Aret.

[*Summa.*] CASVS Ad euidentiam diuide hunc titu. aliter, quam suprà, secundùm Franc. de Are. in septem partes In quarum prima parte ponitur quædam diuisio personarum: quæ diuisio talis est Dicitur enim quòd omnis homo de mundo aut est liber, aut seruus. ¶ Secūdo dicit quid est libertas. Vnde libertas est quædam potestas concessa hominibus à iure naturali, quæ consistit in hoc, vt ipsi homines possint facere quicquid voluerint, nisi efficiantur serui de iure gentium: vel nisi faciant seruos de iure ciuili ¶ Tertiò dicit quid est seruitus: & dicit, quòd cū ius gentium multa statuerit, iuxta hoc est vnum statutum, & vna constitutio ordinata à iure gētium vt quis sit subiectus alteri, & subijciatur domino alieno. quæ constitutio, siue statutum, est contrarium iuri naturali: quia secundùm ius naturale omnes homines liberi vocabantur, & nascebantur. ¶ Quartò dicit quare serui habeant hoc nomen *serui.* Et certè serui dicuntur non à seruiendo sed à seruando. Nam olim, & in tempore præterito si aliquis capiebat aliquem hominem in prælio, siue in bello, plerumque Imperatores præcipiebant capienti, id est, ei, qui hominem in bello ceperit, ne occideret illum hominem captiuum sed venderet, vel seruaret.

¶ Quintò dicit, quòd serui qui capiuntur in prælio, possunt etiam appellari mancipia: quia manu capiuntur in prælio. ¶ Sextò dicit, quòd quidam non fuere serui ab ipsa natiuitate, sed postea efficiuntur, quod accidit. i. euenit quandoque de iure gentium, vt quando aliquis capitur in prælio, tunc enim efficitur seruus capientis: quandoque de iure ciuili: vt quando liber homo patitur se vēdi en pacto, vt partē pretij habeat. vt si vado aliquem hominem, & ei dico: veni, ego sum liber: sed non habeo pecuniam scio etiam quòd tu modicam pecuniā habes sed scis quid faciemus: inueni emptorem: & dic quòd tu habes vnum seruum, & tu me vendes illi: sed tu tradas mihi quid de pretio, quòd habebis de me, mediam partē mihi trades: & alius dicit quòd vult iste talis liber homo, qui passus est se venundari, & accepit partem pretij de eo, ipse efficitur seruus de iure ciuili, & efficitur emptoris. Septimò dicit, quòd inter seruos nulla est differentia: quia tā est seruus vnus, quā alter. Sed inter libertos multæ sunt differentia: quia quidam sunt ingenui, quidā liberti, quidam latini, quidam deditij: vt in duobus titulis sequentibus *Franc. de Are.*

Prima personarum diuisio exinde libertatis & seruitutis definitio.

SVmma k itaque diuisio de iure personarum hæc est, quod omnes homines l aut liberi sunt, aut serui m. 1. ¶ Et libertas n quidem est (ex qua etiam liberi vocantur) naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur.

2. ¶ Seruitus autem est constitutio o iuris gentium a, qua quis

k ¶ *Summa* i. a prima quia & aliæ sequuntur: *vt ¶. de his, qui sunt sui, vel alie. iu. in princ. & ¶. tut. in prin.* a. Vel dic summa i. maxima: quia partim est iure naturali, vt libertas: & partim de iure gentium, vt seruitus, quorum vtrumque, scilicet ius naturale & gentium, antiquius est iure ciuili: *vt ¶. de rerū diu. §. singulorum* b. Vel dic *summa* i. breuis: *sic infr. de obli. §. 1.* ADDITIO. Est & hæc bona, secundùm omnes, quia breuior esse non potest: *vt ff. de cōdi. indeb. l. in summa. & ff. de eo, quod certo loco l. quòd si Ephesi in fine.* Prima etiam cōmuniter approbatur secundùm Christopho. hic.

l ¶ *Omnes homines* Sed pone, quòd hic sint duo homines, vnus liber & alius seruus tunc hæc propositio est c falsa. Dic quòd pluralis d oratio conuertitur in singularem & tunc est vera & non falsa: *vt ff. de cond. & demon. l. falsa §. fi. & ff. de pet. har. l. de una in si. in glo. pen. & de orig. iur. l. 2. §. exactis. & de ver. sig. non est.* Et contra singularis ponitur pro plurali e: *vt C. de test. l. sui. & ff. de test. tut. l. si quis ita. §. 1.* & dic has quæstiones positas, *ff. de stat. hom. l. 2.*

m ¶ *Aut serui.* ¶ Sed f quid de statu libero videtur liber: *ff. si ex nox. cau. agn. l. fi.* Sed contrà est: *vt ff. de statulib. l. statuliberum.* ¶ Item quid de adscriptitio g, vel censito? Videtur quòd serui sint: *vt C. de agr. & cens. l. ne diutius in fi. & l. fi. lib. xj. & C. in qui. cau. colo. de ac pos. eo lib. xj. l. fi.* Sed contrà est, secundū Ioa. (licèt alij aliter distinxerunt) cùm possint fieri clerici & contra dominorum volūtatem, quod nō est in verè seruis *vt C. de epis. & cler. l. iubemus. § serues & in Auth. de sanctis. epi. §. adscriptitios. col. ix.* Item in dubio pro liber. iudicandum est: *vt ff. de regu. iur. l. libertas.* & quod in contrarijs legibus continetur loquitur quoad seruitia, quibus est adstrictus, quare poterunt prædicti & facere testamentum h, & ferre testimonium i, & alios actus ciuiles exercere, nec alienari possunt sine solo. *vt ff. de agri. & cens. l. quemadmodum lib. xj.* Item quid de monacho k, vel vulgari canonico Resp. liberi sunt: & ideo possunt reddere testimoniū l. quod dic vt diximus *in Auth. de mon. §. cogitandum. coll. j.* licèt quo ad actus quosdā fingatur mortui, *vt in Auth. de mo. § illud. & §. si quis autem. coll. j. & in Auth. de nup. § per occasionē coll. iiij.*

n ¶ *Libertas.* Hæc oratio tribus modis potest legi. ¶ Primò secundū Io. vt definiatur libertas eo iure, quo inuenta est. s. naturali & sic etiā serui secundum hoc sunt liberi. nam & ipsi possunt facere quod volūt, nisi quòd vi, de facto, vel iure. s. aliquo prohibentur. & hæc verba, *ex qua etiam liberi,* &c. possunt esse de definitione. Nā & ipsi liberi vocantur secundùm idem ius: vt *infrà de li. § 1.* Alij dicunt definiri libertatem liberi, non libertatē serui quia ex prima vocantur. s. hodie liberi nō ex secunda. s. quā habent serui. Fit ergo libertas alia in seruo, alia in liberto. & secundum hos verbum, vt, exponitur, vt prius n. Sed nec prima, nec secunda placet, quod serui sint aliquo iure liberi, cum ius gentium in hoc derogauerit iuri naturali. *vt infr. e. §. seruitus.* Et expone, vi id est iure gētium: quod quadam necessitate induxit seruitutem. s. per captiuitatem *vt suprà. tit. 2. § ius autem* & iure. scil. ciuili, quando maior xx. an. vendit se ad pretium parti. *vt ¶. § serui* q. d. liber quilibet est, nisi fiat seruus iure gen. vel ciui. & hæc verba, *ex qua etiam liberi,* &c. nō oportet o quod sint de definitione: sed quendam effectum libertatis demonstrāt ACCVR.

o ¶ *Constitutio.* i. vnum de statutis iuris gentium: nam & alia multa statuit ius gentium. *vt suprà ti. 2. § ius autem.* Sed hodie dici potest seruitus de iure ciuili, formatione. nam alia olim, & alia hodie est hæc potestas: *vt infr. de his, qui sunt sui vel alie. iur. § pe. & fin.* quare est de iure gentium inuentione, sed de ciuili, formatione *ff. de iust. & iu. l. ius autem ciuile* ADDITIO. Et dicit Christoph. quod tunc forma dat esse rei, & ab ea fit denominatio, quando actus sine ea procedere non potest. quod non est in seruitute & ideò denominatur a iure gentium.

a ¶ *Constitutio iuris gentium.* Ergo & dominatio constitutio est

tutis

c Summa diuisio personarum, quæ dicantur.
b Hæc falsa est secundū Christophore quia est iam formalis causa statuta: vnde ciuilis vt in §. vn. infra eod.
c Vn. perfalsi creatione partie falsa, tota oratio falsa est. vel sim. quæ durentia § verum. ff. de ver. due.
d pluralis oratio in singularē verti potest
e Singularis oratio interdū sumitur pro plurali, quod verum, quādo collectiua, vel rationis paritas, seu connexitas hoc inducit l. si cum lana. ff de leg. 3. aliàs secus, secundū Ioan Fabr. & Ang. hic.
f Statuliber in quibusdā habetur pro libero, & quo ad quædā pro seruo. vt not. infra l. fi. ff. si ex noxa. cau. arg. secūdum omnes doct. hic.
g Adscriptitij, & cēsiti liberi sunt, nō serui: vt cōmunis opinione tenetur hic & c. 2. de iudaeis.
h Dic hoc verum inter extraneos, secūdam Io. Fab.
i Gl. Nouell. de testib. 90. 7. in verb. usque
k vide col. in d. c. 2.
l Dōmodo iurent cum licētia sui superioris: aliàs non valeret eorum depositio, secundum Ioan. Fabr. & Ange. hic.
m Dic secundū Pet. de Bel. Per. non reputari mortuos quātū ad actus ciuiles. sed quātum ad ea, quæ sunt cōtra iuris perfectionem.
n Hanc reprobat Ange. hic quia ex facti impedimento nō tollitur libertas vt probatur ...
o & per hoc etiam reprobatur hic secunda opin.
n Hanc cōmuniter tenent doct. hic.
p Hoc verum quoad id, quod additur non quoad id cui additur.

iuris gentium · *l si id quod ff. de cond. ind.* Cuius legis sententia hæc est, vt libertas iure naturali contineatur, & seruitus iure gentium, quod & ipsum naturale est · ita & in condictionum quæstione, debitum, & indebitum naturaliter accipitur : id est, iure gentium, non ciuiliter. & indebitum quidem naturâ condici tur: debitum naturâ nõ condicitur. Cvtac.

dominio [a] alieno contra naturam [b] subiicitur.

Serui à seruando dicti sunt, cùm magis interfit reipublicæ captiuos seruos viuere, quàm mori ingenuos : mancipia verò quasi manu capta dicuntur.

3. ¶ Serui autem ex eo appellati sunt, quòd Imperatores captiuos vendere, ac per hoc seruare [c], nec occidere solent. qui etiam mancipia dicti sunt, eò quòd ab hostibus manu capiuntur [d].

Seruorum quidam naturaliter serui, quidam iure gẽtium, quidam verò iure ciuili. Et qui ex ancilla nascitur, seruus nascitur.

4. ¶ Serui autem aut nascuntur, aut fiunt [e]. nascuntur ex ancillis [f] nostris : fiunt aut iure gentium: id est captiuitate [g] : aut iure ciuili [h] α, cum homo liber β

a ¶ *Dominio.* Aliquando sine dominio : *vt ff. de rei vind. l. j. §. j. ibi, nam rei. & ff. pro derel. l. fi. ad idem, ff. de stipu. seru. l. quod seruus. & ff. de lib. causa. l. si vsumfruct.*

b ¶ *Contra naturam.* id est contrarius naturale; cùm eo iure omnes liberi sint: *vt j. de li. §. j. & j. tit. j. §. ius autem* Acc.

e ¶ *Seruare.* Nat. seruum [a] dici à [b] seruando, & non à struendo, secundùm Isido. sed tabellio dicitur seruos publicè à seruiendo: *vt ff. de adop. l. nã et. & l. nõ eum aliter & ff. rẽ pupil. saluam fo. l. y.* qu. [c] tamen seruus non potest esse *vt C. de tab. l. generali lib. x.* Accvrs.

a Seruus à seruando nõ seruiendo dictus est

b Etymologie seu allusio vocabuli sumitur ab eo quod fieri solet secundũ Isi. hic.

c Seruus rebellionis officio fungi non potest

d ¶ *Capiuntur. ff. de sta. ho. l. cum in*

e ¶ *Fiunt*, ex accidenti.

f ¶ *Ex ancillis.* licèt patrem liberũ habeã. *vt j. tit. j. & C. de rei vind. l. partum* ¶ Quid si [d] ex adscriptitio, & libera. Resp. sequitur ventrem : *vt in Auth. con. quæ ex adscript. & lib. nat. §. 3. coll. v.* Avditio. Istam sequitur Ang. hic & ratio diuersitatis est fauor ipsius partus, cui matris conditio prodest vno de tribus temporib. scil. conceptionis, natiuitatis, vel medio tempore: patris verò tempore conceptionis tantùm, quando est causa efficiens : & de cætero nihil habet secundum eundem Angel.

d Partus sequitur conditionem matris.

g ¶ *Captiuitate* quæ occasione belli contingit: quod est de iure gen. *vt suprà, tit. prox. §. ius autem*

h ¶ *Iure ciuili.* & est tertius modus : *vt C. de adscr. et col. l. j. §. pen* est & quartus: vt per ingratitudinem reuocationis in seruitutẽ: *vt in Auth. vt liber. de cætero §. illud verò coll. vj.*

α ¶ *Aut iure ciuili.* Senatusconsulto Claudiano : *l. iij ff. quibus ad libert. proclam. non licet.* Cviac.

β ¶ *Homo liber.* Ingenuus, & sui iuris. Nam libertini, & filij familias ne eo à se modo libertatem abdicarent, ius patronatus, & patria potestas facit. Cviac.

i ¶ *Maior* in [e] quo facto sunt quatuor necessaria. sc. quòd sis maior xx ann. *vt hic, & C. de lib. cau. l. si ministerium* 2. Itẽ & vt eo animo pretij accipiat partem *vt hic, & C. de li. cau. l. non idcò.* 3 Item & quòd verè habeat [f] partem: *vt ff. qui ad lib. procl. non licet l. j.* Item quod vendatus ignoranti conditionem venditi *vt ff. de li. cau. l. liberum §. si quis sciens* ¶ Item & quintum, vt hic sciat conditionem suam: *vt ff. si lib. ingenuus esse dic. l. y.* & si quid horũ defuerit, iure communi prouocat in ingenuitatem, aliàs nõ poterat prouocare in ingenuitatem nec etiam si manumittatur: *vt ff. de statu ho. l. homo liber. & ff. de li. cau. l. eum pacto* nisi g redderet pretium, & dominus sponte acciperet nec enim dominus pretium accipere compellitur : licèt quidã contradicant: *vt ff. si lib. inge. esse dic. l. y. j. respon. & C. quando licet ab emp. dis. l. j & j. tit. j. in fi.* Vnde versus : *annis viginti iuuenem, qui venditur esse Vult ius. & pretio quo venit participare Rursum eum seruũ, qui venditur esse putare. Et propriam scire, qui venit conditionem.* ¶ Sed nunquid habet in integrum restitutionem, cùm sit minor xxv ann. maior tamen xx. Resp. non: quia non est mutanda tanta solennitas : quia non est locus restitutioni, vbi res mutat statũ progressu amittendo: *vt ff. de mi. l. si ex causa. § Papinianus, & ff. de in integ. resti. l. diuus.* ¶ Sed nunquid patri, vel affini permittitur reuocatio vel per officium iudicis, vel per reiuindicationẽ vtilem, cùm ad eorum ignominiam respiciat : *vt ff. de rei vind. l. j. §. & de lib. cau. l. j. y. ij. iij. & v.* Respon. non, *vt ff. de cap. de l. tutelas §. si libertate* licèt quidam dixerint contrà: argu. dictarum legum. Sed certè ibi non mutauerat statum, sed mutare volebat.

e Maior vt se iustè ac legitimè possit vendere quinque necessaria sũt.

f Scilicet ficte secundum loã.

Fa vel cũ effectu ex quo lex voluit eum de pretio participare & ad *l. fi. ff. de acquir. har. l. placet* Resp. quod loquitur de acquisitis per seruum tã factũ, hic verò per liberũ tẽpore, quo ad seruiturẽ progreditur, secũdum Christo.

g Imò vt reddat pretiũ nõ potest hoc casu ad ingenuitatem prouocare. *Corasp.*

γ ¶ *Ad pretium participandum.* Ad pretium partiendum. Ergo sola pretij partitio seruũ facit, & in *l. si vsumfructum. § j ff. de lib. cau.* legendũ est hoc pacto: *In summa sciendum est quæ de vẽditis seruis quibus non denegantur* nam & quæ præcedunt leges, ad eos tantùm pertinent, qui possunt ad libertatẽ proclamare. Cvtac.

k ¶ *Venundari* idem si quolibet alio titulo patiatur se transferri in alium, quod verum est si aliquod lucrum sentiat : *vt Cod. de li. cau. l. si ministerium. & ff. de lib. cau. l. si vsumfructum §. 1.*

δ ¶ *In seruorum.* Nihil interest verùm quis natus, an factus sit seruus · at verò multùm refert, vtrùm quis natus, an factus sit liber. Cvtac.

l ¶ *Nulla differentia est* Sed videtur contra. [a] nam quidam sunt in dignitate [b] quidam non: *vt j. de iniur. § sed pœna. & ff. de vsuf. l. sed & si quid. §. j* item quidam ordinarij, quidam vicarij: *vt j. quod cum eo. § cùm autẽ.*

a Seruorũ, an vna, & eadem sit conditio

b Id est in meliori statu, & opinione non autẽ in dignitate propria *Ver. l. generali, C. de tab. lib. x.* Angel.

maior [i] vigintiquinque annis ad pretium participandum γ sese venundari k passus est.

Inter seruos non est differentia, vt vnus sit magis seruus, quàm alius: inter liberos verò differentiæ sunt multa. An.

5. ¶ In seruorum δ conditione nulla differentia est [l] ; in liberis autem multæ [m] †. aut enim sunt ingenui, aut libertini.

DE INGENVIS. TITVLVS IV.

Qui liber nascitur, ingenuus est: quinetiam quantum ad ingenuitatem pertinet, matris cõditio spectatur. Ad hæc sufficit, matrem aut medio tempore liberam fuisse, vt quis ingenuus dicatur.

Ingenuus [a] is†, est, qui statim vt natus est, liber est, siue

Item alij veterani, alij nouitij: *vt ff de ædil. edi. l. fi. § fi. & ff de publ. l. interdum. §. quoties* vbi dicitur qui sunt nouitij, qui veterani. Sed dic, quòd nullus [c] est magis seruus, quàm alter, licèt quoad actus, & quoad militias, & similia, sit differentia, licèt olim magis vnus, quã alter esset seruus: *vt C. de nuda iur. Quiri. tollen. l. vnica.* nam olim quidam habebant nudum dominium in seruis, quidam plenum, quidam semiplenum.

c Seruitus non recipit plus, & minus.

† al. multæ differentiæ

m ¶ *Multa.* Quidam ponunt hic falsam notam, vt duo [d] sint multa. *arg. ff. ad Sila. l. j. §. hoc rescriptum.* Sed certè ibi sunt tria appellata, non duo tantum. Dic ergo, quòd quatuor [e] sunt differentiæ liberorum hominum : vt ingenui, libertini, Latini, dedititij : *vt hic, & j. tit. j. de lib. §. libertinorum. arg. ff. vt bo. rapt. l. iiij §. j. y. resp.* pro prima est in *Auth. de depo. & denunciationibus. in princip. ibi. cum & alia multa coll. vj.*

d Duorũ appellatione cõtinetur plures at non multa, *Fe*

e Liberorum hominũ quatuor sunt differentiæ.

† *Conuer. ex ing. princ. ... Gloss. ... parg. ...*

DE INGENVIS.

Quia [f] suprà dixit de iure personarum, quarum quædam sunt seruæ, quædam sunt liberæ : liberorum autem quidam ingenui, quidam libertini : ideo de his tractaturus præmittit de ingenuis, tanquam de dignioribus.

f Hanc continuationem sequitur Petr. de Bell. Prts. hoc.

g Diuisio.

Ingenuus.] Diuiditur [g] in duas partes. Nam in prima tractat qualiter quis dicatur ingenuus. In secunda, qualiter ingenuitas perditur. Secunda ibi, *Cùm autem.* Prima subdiuiditur in quinque. Nam in prima ponitur dictum. In seconda illud declaratur. In tertia respondetur tacitæ quæstioni. In quarta alteri quæstioni respondetur. In quinta deciditur incidens quæstio. Secunda ibi, *Siue ex duobus.* Tertia ibi, *Sed & si quis.* Quarta ibi. *Et è contrario.* Quinta ibi, *Ex his.* Casvs. Pro clariori euidentia diuide hunc tit aliter, quam suprà, secundùm Franc. de Aret. in septem partes. ¶ In prima parte dicitur, quòd si aliquis nascatur ex patre, & matre ingenuis, siue ex patre & matre libertinis, siue nascatur ex vno ingenuo, & altero libertino, quòd nihilominùs ingenuus est ab ipsa natiuitate. ¶ Secundò dicit idem, id est, quòd est ingenuus, si nascatur ex patre seruo, & matre libera, id est, ingenua, vel libertina : quia ingenuus est idem, quòd liber. Etiam libertus est seruus effectus liber per manumissionem. ¶ Tertiò dicit idem, scilicet quòd quis est ingenuus si nascatur ex libera matre, & incerto patre: vt is, qui nascitur ex meretrice, ille est ingenuus: quia nascitur ex matre libera, si libera sit : & incerto patre: quia ignoratur quis sit eius pater: quia cui pater est populus, pater est sibi nullus. ¶ Quartò dicit, quòd si mater fuerat libera tempore, quo peperit, quamuis fuerit ancilla tempore, quo grauida erat, tamen is qui ex ea nascitur, est ingenuus, id est liber: quia ingenuus est, qui statim vt natus est, liber est. Et ratio dubitandi erat, quia videbatur quòd natus ex ea, esset seruus : quia quando ipsa illum concepit, erat serua: sed decidit in contrarium. ¶ Quintò dicit, quòd idem est econtrà, vt si quando ipsa illum pariebat, erat libera, & quando ipsa illum concepit, erat serua : quòd nihilominus ipse est liber. ¶ Sextò dicit, quid autem dicemus si tempore, quo concepit, erat ancilla, & tunc fuit manumissa. & aliquo tempore stetit in libertate : posteà facta est ancilla de nouo ita quòd tempore partus inuenitur similiter ancilla : an is puer, qui nascitur ex ea, erit ingenuus, id est liber? Et dicitur quòd sic, quia sufficit ei, qui in ventre est, &c. vt in text. ¶ Septimò dicitur in §. *cùm autem.* quòd si aliquis liber homo possidetur tanquam seruus, & posteà manumittitur, talis manumissio non nocet ei, vt ob hoc (id est propter seruitutem aliquam) fiat quis sit ingenuus : quia nec prius verè seruus erat, sed ingenuitatem suam retinebat, h. d. vsque ad finem. Franc.

h Idem si quis curauit se ingenuum, necessario derogante *ff. de ... libertus.* Angel. reu.

n ¶ *Ingenuus.* quandoque aliter, quia per sententiam. *vt ff. de statu hominum. l. ingenuum.* [h] Item per restitutionem natalium. *vt ff. de natu. resti. l. j. & l. patrono. §. fin.*

a ¶ *Ex duob.* sic construe: siue ex matrimonio: subaudi. constāte, ex duobus ingenuis editus. &c. Et sic expone omnia sequentia capitula ADDITIO. Quandoque tamen ex duob. seruis nascitur liber: *vt in l. cum inter C de fideicom. lib. & ff. eo. tit. l. cum verò §. apparet. & l. si quis rogatus.* secundum Ioan. Fab. & Angel. hic Item in alio casu *in l. cum Silanianum. C. de his qui. vt indig.*

ex duobus a ingenuis matrimonio editus est, siue ex libertinis duobus, siue ex altero b libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur c libera, patre verò seruo, ingenuus nihilominùs d nascitur †: quemadmodum qui ex matre libera e, & incerto patre natus est; quoniam vulgò conceptus est. Sufficit f autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licèt ancilla conceperit. Et è contrario si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit, eum qui nascitur a, liberum nasci †: quia non debet calamitas g matris ei nocere qui in vtero est. Ex his & illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla facta postea pepererit, liberum, an seruum pariat. Et Marcellus † probat liberum nasci: sufficit enim ei qui in vtero est, liberam matrem h vel i medio tempore k habuisse, vt liber nascatur. quod & verum est.

b ¶ *Ex altero.* sic *Cod. de ope. lib. l. quod ex liberta.*
c ¶ *Nascitur.* secundùm se ACCVRSIVS.
d ¶ *Nihilominus.* quia ventris a status semper consideratur: *vt hic, & in Auth. constitutio quæ in adscrip. §. 3. colla. v. & C. de rei vin. l. partū.* nisi in casu. *vt C. de ser. fugi. l. fin.* & nisi in mutilegula, *vt C. de muriteg. l. qui autem patre & l. ingenua. & l. his, qui li. xj.* & hoc iure Romano, secùs iure Longobardorum: quia semper in deteriorem statum trahitur: vbi sit matrimonium: aliud si concubinatus: nam tunc seruatur ius Romanū, quod sequatur ventrem. Acc.
e ¶ *Libera* puta meretrice.
f ¶ *Sufficit* quantum ad conditionem: secus quantùm ad honores: *vt ff. de Sena. l. filium. & l. liberos. §. fin.* & secus quoad patriam: *vt ff. ad municip. l. assumptio. §. filius. & ff. pro soc. l. si procuratorē & ff. pro so. l. si id quod § si filius. ff. de neg. gest. l. sed an vltrò.*

† Quoad statum filius matrem sequitur quoad origi- nem, & honorem, patrem. Ratio, quia quoad libertatem leges inspexerit quod ... mat est sed mater semper sit certa eò eius conditio inspicitur. Cyn. Angel. Per.

a Partus ventrem sequatur quoad ad libertatem attinet: quoad ad originem & honores, patrem: Quid si vulgò sit quæsitus, & ignotus pater; ventrē in omnibus sequetur

† Et sic spectator intuitu: ... Gla. ... verbo ... intra quo ... sunt legitt.
† Martianus.

a ¶ *Placuit eum qui nascitur.* placuit autem principibus contra iuris ciuilis regulam, vt in notis ad Vlpianum ostendi. Placuit verò ita Adriano & D. Pio *l. Imp. 1. ff. de stat. hom. l. si ante. C. de pœnis.* CVIAC.
g ¶ *Calamitas.* quasi h calamitas: quia iterum facta fuit ancilla. sic quodammodo rursus cadit in seruitutem. ADDITIO. Et est ratio. secundùm Christoph. hic, quia partus iam concepto est ius ingenuitatis quæsitum, quod non debet tolli, &c. per regulam iuris, id quod nostrum. Et sic procedit in natis tantùm, vel conceptis antea: secùs si post: nisi adhuc viueret auus, quia etiam tunc parentum macula non noceret filiis secundum Ioannem Fab. hic. de quo Angel se remittit. ACCVR.
h ¶ *Liberam matrem.* facit ad hoc, *C si man. ita fu alie vt ma l. si ancilla.*
i ¶ *Vel.* pro saltem. ACCVRS.
k ¶ *Medio tempore. ff. de acquir rer. dom l. a. leb. §. cùm qua.*
l ¶ *Cùm autem.* ꝰ. dixit qualiter contingat ingenuitas: nunc qualiter perleueret. ACCVRS.
m ¶ *Non officit.* nisi post manumissionem talem quinquennio ita steterit: *vt ff. si liber. ingenuus esse dicatur l. y. 2.* Sed illud hodie correctum est. *vt hic, & C vbi causa sta agi. debeat. l. fin.*
n ¶ *In seruitute.* Seruum esse, & in seruitute esse, diuersa sunt: vno proprietas, altero possessio significatur. CVIAC.
o ¶ *Manumissum.* scil de facto. ADDITIO. Dic quòd ratio dubitandi poterit esse, quia manumissio tanquam priuatio præsupponit habitum *vt l. decem ff. de ver. oblig.* Sed ratio decidendi fuit: quia ex quo interuenit de facto, etiam præsupponitur seruitutem de facto præcessisse, quod non præiud. ingenuitati, secundùm Ang & Christoph. hic.
p ¶ *Natalibus.* id est, ingenuitati quæ probatur per natales. Erant antè natales b scripturæ cum annis Domini, & præconizatæ, quæ dicebant Lucium esse natum, & ingenuū. & deinceps sic erat, nisi tunc cōtradiceretur. vnde & in legendis c sanctorū intitulatur natale sancti Nicolai, quando moritur, quasi tunc nascatur nunquam moriturus: & scribuntur gesta in vita 2. Vel dic, quod natale appellatur prima natiuitas, quæ est de iure naturali, & omnem hominem dicit esse liberū: vnde bene dicitur, seruus ille restituitur natalibus id est illi libertati, quam habet de iure naturali: *ff. de nata. restit. l. y & ff. de statu hom. l. imperator.*

Natales scripturæ quod ... dic nata- ... hic sumi- ... statu, in ... quia na ... vt hic ... aliter ... hoc ... Ægi. ... legendis an ... libera

γ ¶ *Natalibus* ingenuitati Inde Paulus *lib. sent.* veritati, inquit, & origini ingenuitatis manumiss. quocumque modo facta non præiudicat. CVIAC.
q ¶ *Officere* nisi vendiderit se: *vt suprà, tit 1 § penultim.* tunc enim non redit in statum pristinum: *vt ff. de statu hominum l.*

homo liber, qua est contrà. ACCVRS.

DE LIBERTINIS.

Hic ponitur secunda pars diuisionis posita in sexta ꝰ. tit. 13. § fin. & ista est continuatio huius rubrica. ACCVRS.

Putatiua seruitus natalium splendori non officit: nec de facto secuta manumissio quicquam ingenuitati detrahit.

1. ¶ Cùm autem l ingenuus aliquis natus sit, non officit m ei in seruitute n β fuisse, & posteà manumissum o esse. Sæpissimè enim constitutum est natalibus p γ non officere q manumissionem.

DE LIBERTINIS.

TITVLVS V.

Libertini, qui dicantur, quid manumissio, & quo iure introducta. Illud annotato, Priuationem nequaquā posse præcedere habitum. *Ad hæc,* nouiter emergētia, nouo egere auxilio.

Libertini sunt, qui ex iusta r seruitute s manumissi sunt. Manumissio autem est de manumissio: id est, datio t libertatis. Nam quamdiu

Libertini] Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò ponit qui sint libertini. Secundo quid sit manumissio. Tertio quot modis serui manumittatur. Quartò quod serui inuiti pos sunt manumitti. Quintò qualiter de iure antiquo status libertorū erat tripertitus, & correctiones status libertinorū. Secunda ibi *Manumissi.* Tertia ibi. *Multis.* Quarta ibi, *Serui verò.* Vltima ibi. *Libertinorum.* ACCT. CASVS. Principium huius tituli vsque ad § *libertinorum,* diuide aliter, quam ꝰ. secundùm Franciscum, in octo partes. ¶ In prima dicitur, quod libertini sunt illi, qui verè erāt serui, & manumissi sunt per dominos suos. ¶ Secundò dicit quid est manumissio: de qua in prima parte habita est mentio. Et certè manumissio dicitur quando dominus dat libertatē seruo. nam antequam manumittatur seruus, est in potestate domini sui. Sed postquam ipse seruus est manumissus, ipse liberatur ab illa potestate. ¶ Tertiò autem dixit, quòd manumissio est primitus. i. primò inuenta à iure gentium: non autem à iure naturali, quia ius naturale prius fuit, quam ius gentium: ideò secundùm ius naturale homines erant liberi: & sic non erat cognita seruitus. & per consequens nec manumissio. sed postea per iur gentium seruitus, & manumissio est inuenta. ¶ Quartò dicit, quòd ex prædictis, quæ superiori parte diximus, patet quòd secundùm ius naturale vnum erat genus hominum scilic. quia erant omnes homines liberi: sed postea per iur gentium cœperunt esse tria genera hominum: scilicet ingenui, siue liberi, serui: Item libertini. scilic. illi qui primò fuerunt serui, & postea manumissi sunt. ¶ Quintò dicit in §. *multis.* quòd manumissio seruorum potest fieri quinque modis. Nam quandoque potest fieri manumissio in Ecclesia coram episcopo, & populo: *vt C de his, qui in Ecclesia manumittūtur, per totū tit.* quandoque potest fieri manumissio vindicta: i. cum quadam virga percutiēdo ter supra illum, quem manumittit: dicendo ter: aio te liberū: aio te liberum. aio te liberū, & ista manumissio fit causa cognita coram iudice, & in iudicio. quandoque potest fieri manumissio in præsentia amicorum: vt quando dominus manumittit seruum suum conuocatis amicis suis, & in præsentia eorum. ¶ Quandoque potest fieri manumissio per epistolam seruo suo missam: vt quando dominus mittit literam, siue epistolam seruo suo, in qua epistola continetur, quòd ipse emit seruū, quem manumittit, & dat sibi libertatem: vel in qua epistola dicitur volo, serue mi, quod de cætero sis liber: tunc valet talis manumissio. ¶ Quandoque manumissio relinquitur in testamento, vel in codicillis, vel alia quacunque voluntate. ¶ Sextò dicit, quòd serui non solùm efficiuntur liberi quinque modis: sed etiam sine manumissione: qui modi in veteribus, & nouis constitutionibus continentur. & pone exempla vt in gl. ¶ Septimò dicit, quòd solis dominis licitū est seruos suos manumittere. ¶ Octauò dicit, quòd quando manumissio fit coram: iudice, non est opus tunc quòd iudex sedeat. sed etiam eo ambulante ad balneum, ad spatiandum, ad theatrum. id est ad locum publicum ciuitatis, vel ad alium locum, potest fieri coram ipso manumissio. hoc dicit vsque ad §. *libertinorum.* Franc.
r ¶ *Ex iusta.* id est, a vera. sic econtra *vt infrà. tit. 1. §. semel.* 1. Vel b iusta: quia adeò iustè seruierunt domino, vt meruerint manumitti. 3. Vel dic, iusta: quia est de iure gentium: *vt suprà, tit. y. §. seruitus. & ff de iustit. & iure. l. manumissiones.*
s ¶ *Seruitute* & huius manumissi filius est ingenuus: *vt suprà tit. j. in princ.* licèt grammatici dicant eum libertinum: sed & manumissum libertinum dicunt.
t ¶ *Datio.* i. detectio c, secundùm Ir. sic *ff de acqui. rer. do. l. adeo. §. cùm*

a Iusta seruitus quæ dicatur.
b Rectè, quia si de facto manumissus fuis. ser, non esset libertinus ingenuus: vt s. suprà ... §. 5
c Hæ duæ expositiones displiceant Fort. & Ang

tum quis in si.ibi,cum enim grana 2. Vel dic secundùm Pla.Ioan. & Azo.quòd dat libertatem, quàm priùs ille seruus non habebat.alias si diceremus dari illam quam ante habebat, non dice retur dari : *vt infrà de actio § sic itaque.* Sed opponitur : aut quam habebat, ei dabat : & sic illi quidem nulla remanet: cùm [a] non habeat nisi vnam, aut quam non habebat : quod est absurdum. Sed dic quod dat quam [b] non habebat : & hoc plerunque cótingit,quòd quis dat quod non habet [c] : *vt infrà, qui alie.li §.j & ff.de vsufruct l.quod nostrum. & ff. de acqui.re. do.non est.*

a ¶ Et. pro,id est.

b ¶ *Potestati. ff.de instit. & iure.l manumissiones. & l.ex hoc. & l.fin. & de de iure codic.l.duas.* Acc.

c ¶ *Quæ res.* id est, manumissio.

d ¶ *Tria hominum genera.* si erant vnú,& addita sunt tria : ergo sunt quatuor Respond. non sequitur [d]. Nam si habes tres filios, & nascatur hodie vnus, incipis habere quatuor filios: & prius habebas tres, ergo septem quod falsum est : quia quod primò erat, cóputatur in sequentem numerú. *simile ff.quemadmo.seru. amit.l j.*

e ¶ *Ecclesiis.* s. sub aspectu populi.& antistitis, & interueniente,quali cunque scriptura vice actorum:*vt ff.de his,qui in eccles.manum.l. j. & ij* Accvr.

quis in seruitute est, manui [*], & [a] potestati [b] suppositus est: & manumissus liberatur à domini potestate. Quæ res [c] à iure gentium originem sumpsit: vtpotè cùm iure naturali omnes homines liberi nascerentur: nec esset nota manumissio, cùm seruitus esset incognita. Sed postquam iure gentium seruitus inuasit, secutum est beneficium manumissionis. Et cùm vno communi nomine omnes homines appellarentur, iure gentium tria hominum genera [d] esse cœperunt : liberi, & his contrarium serui:& tertium genus libertini, qui desierant esse serui.

Multimodè tam inter viuos, quàm in vltima voluntate manumissio exercetur.

1. ¶ Multis autem modis manumissio procedit. aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis Ecclesiis [e] [a] manumittuntur : aut vindicta [f], aut inter amicos [g], aut per epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet [h] vltimam voluntatem. Sed & aliis [i] multis modis libertas seruo competere potest, qui [k] tam ex veteribus [l], quàm ex nostris [m] cóstitutionibus introducti sunt.

Manumissio (cùm voluntariæ sit iurisdictionis) vbique, & quocunque tempore fieri potest.

2. ¶ Serui [n] verò à dominis semper manumitti solent, adeò vt vel in transitu [o] † manumittantur [p] : veluti cùm prætor, aut præses, aut proconsul in balneum [q], vel in theatrum [r] eant.

Libertinorum multiplici statu exploso, vnica omnium hodie est conditio: quando quidem omnes ciues Romani efficiuntur.

3. ¶ Libertinorum [s] antè status tripertitus antea fuerat. Nã qui manumittebantur, modò [t] maiorem, & iustam libertatem consequebantur, & fiebant ciues Romani : modò minorem [u], & Latini [*] ex lege Iunia Norbana fiebant: modò inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sētia de dedititiorum [x] [*]

¶ Primò tangitur qualiter status libertinorum erat tripertitus olim ¶ Secundò qualiter redactos est ad vnum cum correctione facta per eum. ¶ Tertiò id,quod generaliter dixerat, specificat in dedititiis, qui fuerunt expulsi. ¶ Quartò de Latinis. ¶ Quintò qualiter omnes libertos reduxit ad vnum ius ¶ Sextò, quòd aliis etiã modis serui efficiuntur liberti. Secunda ibi : *Sed dedititiorum* Tertia ibi: *Et dedititii* Quarta ibi: *Latinos.* Quinta ibi: *Et omnes.* Sexta ibi: *Multis.* Aretinus. Casvs. Suprà in princip. huius titul. est habita mentio de libertinis: ideò adhuc consequitur, & est sciendum quòd iste §. diuiditur in sex partes, sicut suprà in diuisione Aretini dictum est. In prima dicitur quòd iure antiquo erant tria genera libertinorum. ¶ Nam quidam erant serui manumissi, qui plenam consequebantur libertatem:& illi fiebant ciues Romani. Quidam minorem cõsequebantur, & illi appellabantur Latini. Et isti Latini fuerunt inducti per legem Iuniam Norbanam:quorum talis erat status, seu conditio, quòd in vita, seu dum viuebant, erant liberi: & in morte, seu dum moriebantur, fiebant serui. ¶ Quidam consequebãtur inferiorem libertatem : & illi appellabantur Dedititij, quasi dediti, & dati seruituti. Seruiebant enim quamdiu viuebant ; id est,durante vita eorum erant serui, morte fiebant liberi,& peculium eorum remanebat hæredibus. & isti fuerunt inducti per legem Æliam Sentiam & hanc legem statuit consul Romanorum, qui Ælius Sentius dicebatur. Latinos autem fecit consul Romanorum, qui dicebatur Iunius Norbanus : qui statuit quòd quicunque subiugaretur de nouo Imperio Romano, esset in vita sua liber: & in morte esset seruus : & peculium ipsius Romanis adsignatur. Dedititiorum autem pessima erat conditio : & propter hoc abijt in desuetudinem, id est secessit à consuetudine : & amplius non est consuetudo quòd sint tales homines dedititij. Latinorum autem conditio parum frequentabatur in orbe, vel in vrbe : Et propter hoc Iustinianus volens omnia augere, & augmentare, & reducere in meliorem statum, facit duas constitutiones: vnam scilicet *C de Lat.liber tol.l.vnica.* aliam *Cod.de dedi liber. tol l. vnica.* ¶ In quibus constitutionibus cauetur. quòd hodie Dedititij, & Latini non habeant locum, nec sint in vsu. sed quilibet, qui manumittitur, efficiatur eodem modo. Et dominus, qui manumittit, appellatur patronus : & ille, qui manumittitur, appellatur libertus : quasi a seruitute liberatus. ¶ Et hoc quidem erat iure antiquissimo, antequã veniret prædicta praua conditio scilicet Latinorum, & Dedititiorũ ¶ Tertiò dicit Dedititios esse sublatos per prædictam cõstitutionem *Cod de dedi li.tol l.vnica.* quæ constitutio est vna de quinquaginta decisionibus quam constitutionem composuit etiam Iustinianus. scilicet ex consilio Triboniani peritissimi viri quæstoris sui. ¶ Quartò concludit dicens, quòd omnes manumissi plenam libertatem hodie consequuntur : nec refert, id est non est differentia, cuius ætatis sit manumittens, id est ille qui manumittit. nec etiam refert per quem fiat manumissio: cùm multi sint modi manumittendi : *vt ĩ.eod tit. §. multis. in princip.* ¶ Vltimò dicit (quod nos habemus *ĩ.eo.§.multis.*) quòd multis modis potest fieri manumissio : hoc ampliùs est sciẽdum, quòd hodie sunt multi modi, siue casus, in quibus serui pleonè efficiuntur liberi, quandóque etiam siue manumissione: in quibus olim : id est tempore præterito fiebant Latini. hoc dicit vsque in fi. Franciscus.

a ¶ *In sacrosanctis Ecclesiis.* Aureliæ præ valuis maioris Ecclesiæ in lapide incisa est manumissio eiusmodi: Ex beneficio S. † per Ioannem Episcopum, & per Albertum S. † Casatum factus est liber Letbertus, teste hac sancta Ecclesia Cviac.

f ¶ *Vindicta.* i. causa cognita coram prætore, qua tantummodò poterat antiquitùs maior xx annis manumittere : *vt ĩ.eat j. § eadem* quæ ideò dicitur dari vindicta:quia Vindicius quidam seruus Vitelliorum primò sic fuit manumissus: *ff.de orig.iur.l.ij. §.cum placuisset.versic.initium secessionis fuisse.* 2. Vel (vt quidam dicunt) secundùm Boëtium in Top. vindicta erat virga prætoris, quater percutiebatur manumissus:& dicebat prætor ter, Aio te liberum esse more Quiritum. *arg.C.si aduersus li l.ij.ibi,vindicta,&c.* Accvrs.

g ¶ *Inter amicos.* & in hoc & sequen casu necessarij sunt quinque [f] testes: *vt C de La li tol l.j.§ sancimus.& §. sed & si quis.*

h ¶ *Quamlibet.* vt in codicillis,vel in testamento minus solenni, quod valet inter patrem,& filios: *vt C de test.l.hac consultissima. § ex imperfecto.* Additio. Ac si dicat quòd manumissio facta in testamento non solemni,valet vt facta inter viuos,non vt in testamento : *per glo.in l.j.§ j C de La li.tol.*

i ¶ *Sed & aliis.* præter supradictos.

k ¶ *Qui* scilicet modi.

l ¶ *Ex veteribus.* scilicet ex legibus aliorum Imperatorum: *vt C.quibus ex cau.ser. pro pra.li ac per totum.* Accvrs.

m ¶ *Nostris.* vt *C.communia de manu.l fi.& in Authent. de man prin.§.ij.coll iij.& in Auth de mon.§.iij coll j.*

n ¶ *Serui.* q.d.quandocunque etiam inuiti: *vt C de testa.manu.l. fi § si verò quidam.* licèt secùs sit in filiis: *vt in Auth.quib.mo.na. effic.sui § generaliter colla vij.*

o ¶ *Transitu* id est,dum transit : & est ratio [g],quia sine eo fieri poterat : vnde aliud est quando manumissio non poterat fieri sine prætore: *vt infrà,tit.j.§ eadem.* Item aliud est in contentiosa iurisdictione,quæ scilicet redditur in inuitum [h]. *vt ff de verborum oblig.tit.l.inter stipulantem. § j. & C de dila l. à præcedente.* Accvrs.

p ¶ *Manumittantur.* Nota quòd dicit instituere, vel liberare, si prætermisit dationem libertatis.

q ¶ *In balneum* tunc enim videbatur non valere : quia præ gaudio cuilibet concederet.

r ¶ *In theatrum.* id est.in locum, vbi homines stant ad videndum : & dicitur a θεᾶσθαι, quod est videre, & idem multò magis si aliò quocumque vadat.

[*Libertinorum*] Iste paragraphus diuiditur in sex partes.

s ¶ *Libertinorum.* idem erat de seruis: *vt C.de no.in.Quiri.tol.l.j. §.j* Accvrs.

t ¶ *Modò.*i aliquando.

u ¶ *Minorem.*i. mediam: *vt ĩ.de cap.demi.§.j.& ff.de aur & arg. leg.l.qui lancem.* secundùm Ioan.

x ¶ *De dedititiorum.*i. vocabantur Dedititij:& erant inducti hac

lege

[*] Manumissione an & quomodo delegatur libertas in manumisso

[*] manus id est potestas *Psal 48.* Deus redimet animam meam de manu inferi. *Aeg.Per.*

b Hoc falsum secundùm Bar quia virtus distributa recipit incrementum. *vt ff de lega.j. l.legatum § ornamentis.* vel dat eam, quam habet in potẽtia, & sic non eandem numero, sed specie vt Ioan Fab Angel & Christoph.

c Hanc reprobant communiter Doctor hic per regulã traditã. *ff de acqu.re.dom*

d Et bene secundum Pet.

e Vindicta manumissio quid.

f Testes quinque requiruntur in serui manumissione vt hic quod verum in vltima voluntate. nam inter viuos sufficiunt duo, secũdum Ioan Fab & Nico. Ægid. Per.

g Hic glossam sequitur Ia hic.

h Hoc reprobat Iason. quia etiam manumissio redditur in inuitũ & remittit ad no per Bart & Bald. in l. 2. ff. de offic. procons.

† Id est, cum vadit. tacit, quæ est actus voluntariæ iurisdictionis. ideò nõ requiritur quod iudex sedeat pro tribunali, si fit contentiosa. *Ag.* 3.*Para.* 21. Elegit Salomonẽ, vt sederet in thronum. *Ægid. Per.*

[*] Id est, fiebãt ciues Romani quo ad priuilegia ciuium, sicut Latini erant: nõ autem quo ad honores, & magistratus Romæ consequendos. *Ægid Per.*

[*] De dedititiis vide Angel Politiani miscellaneorum, ca.14. & Alciat. *lib.* 2. *dispunc.* 22.

lege Ælia Sentia:quæ & molta alia induxit.Et erant hi toto tēpore vitæ suæ serui:& tunc fiebat liberi, sũm moriebãtur:quod proderat,quia bona(vt peculium) à domino nõ occupabantur: sed in Latinis aliter fiebat: vt colligitur hic ex eo quod minus habebant Dedititij,quam Latini *vt j.de succ lib.§.fina.* ACCVRS.

ADDITIO.

Fasti *l.j.§.illud C.de La. li.toll.* & fasti secundum Io.Fa. contra illos, qui se faciunt milites, vel fratres minores in mortis articulo *ff.de mili.testa l.fi. & ff. de vsufruct. & quemadmod l. Titio cùm moriatur* Ang, Are.

a ¶ *Pietas.* i. nos, qui sumus pij.

b ¶ *Constitutionibus.* vt *C.de Lati li toll.l.j. & C. de dedi li.tol. l.j.*

c ¶ *Competebat* sc.manumissis,secundùm hoc nota tria tempora: in primo, & vltimo deinceps idem iuris est: sed in medio hoc ius pessimum fuit inductum. *vt infr de suc lib §.vlti.*

* Vide Val in suo Rāllon. vide Ad. Per ä Libertus quas operas debent patrono

d ¶ *Libertinus.* Ex quo contingit multiplex effectus in primis circa obsequia,et [d] operas, s. quæ sunt in faciendo: vt de adsurgēdo, & seruiendo: siue in non faciendo: vt de non vocando in ius sine venia: quæ ipsa natura patrono debentur etiam sine impositione. *vt C de in ius vo. l. venia. & ff. de cond. inde l.si non sortem. §.libertus.* Et si vocauerit in ius patronum sine venia, punitur in quinquaginta aureis: *ff de in ius voc.l.pen & vltima.*

numero. Sed quoniã dedititiorum quidem pessima conditio iam ex multis temporibus in desuetudinem abierat: Latinorum verò nomen non frequentabatur: ideò nostra pietas [a] omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderãs,duabus constitutionibus [b] hoc emendauit, & in pristinum statũ reduxit: quia & à primis vrbis Romæ cunabulis vna, atque simplex libertas competebat [c]: id est,eadem, quam habebat manumissor: nisi quòd scilicet libertinus [d] sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios [e] * quidem per cõstitutionem nostram expulimus, quam promulgauimus inter nostras decisiones: per quas suggerente nobis Triboniano viro excelso quæstore nostro, antiqui iuris altercationes [f] placauimus. Latinos autem Iunianos [g], & omnem, quę circa eos fuerat, obseruantiam iam alia constitutione per eiusdem quæstoris suggestionem correximus, quæ inter imperiales radiat sanctiones. Et omnes [h] libertos, nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumissoris, nec in manumissionis modo discrimine [i] habito,) sicut iam anteà [k] obseruabatur) ciuitate Romana [l] decorauimus [m] *: multis modis additis [n], per quos possit libertas seruis cum ciuitate Romana, quæ sola [o] est in præsenti [p], præstari.

quo aurei accipiũtur quilibet pro vno solido *vt infr.de pæ. temere lit §.ſi* ¶ Et ex his iuribus sumitur arg. quòd aureus pro solido accipitur in iure nostro. Sed ea quo pro eodem delicto tales sententiæ promulgantur, eædē intelliguntur esse dandæ filio emācipato,si sine venia patrem in ius vocauerit:*vt Cod de in ius voc. l.si.* Item contingit reuocatio in seruitutem propter offensam:*vt C de liber.& libe.l.si manumissus.* & alia multa [b] Sed hodie hæc omnia tolluntur,præter ea,quæ ipsa natura debētur:*vt in Auth vt liberti de cætero.§.j.coll.vi.qua est cõtrà* [c]. Tu dic vt not.*in d.l.si manumissus.*

b De quibus vide ... c Sed hoc reprobant doctor hic, nisi patronus remittat expresse

e ¶ *Dedititios.* quod dixerat in genere, nunc per species ponit. 2. Vel quod coniunctim dixerat,nunc diuidit.ACCVRS.

f ¶ *Altercationes.*quas non habemus.¶ Sed quare non erant serui sicut illi,qui penitùs sunt serui: cùm toto tempore vitæ seruire cogerentur?Resp secundũ Io. quod erant liberi,licèt seruire cogerentur:*vt C.communia de mã.l.j.§ sin autem proprietarius.*

g ¶ *Iunianos.* i. ex lege Iunia Norbana inductos:*vt suprà, eo. §. libertinorum.*

d Ordo litera.

h ¶ *Omnes.*sic [d] cõstrue:& omnes libertos decorauimus.i.honorauimus ciuitate Romana.i.plena libertate:*vt s. eo §.libertinorũ.*

i ¶ *Discrimine.*i. nulla differētia habita nec ætatis manumissi:vt etiam infans possit manumitti,imò etiam in ventre,sũm quantum ad hoc habeatur pro iã nato:*vt ff. de sta ho.l.qui in vtero* nec domini manumittētis dum tamen habeat xx annos:*vt infr.eu. j.§ eadem.*nec in modo manumittendi scil testamento,seu inter viuos quoquo modo: *vt s. eo. §. multis.* ADDITIO quòd licèt verba sint generalia, restringi tamen possunt,& debent per aliã legem specialiter loquentem concor.*l.quamuis ff.de in ius voc l. vt gradatim.§.sed si lege ff.de munic & ho per Bar. in l. j.ff.quod vi, aut clam per cano in c.ult quis.extrà,de restit spol.* & ideò si statutum dictauerit,quòd contra instrumentum publicum nulla possit opponi exceptio:potest tamen opponi,si alio statuto permittatur secundùm Christoph.

k ¶ *Anteà.*scil quam veniret ista priuata conditio.

l ¶ *Ciuitate Romana.* id est,plena libertate.

m ¶ *Decorauimus.* id est,honorauimus.

Serui liberta ein cõsequun tur nouē modis.

n ¶ *Additis.* s.a nobis eis,quos habuimus:*vt s.§ multis autem* & sunt additi nouem [e]. 1.Primus,si dominus ægrotantem seruum suum eiecit. 2.Secundus,si ancillā vendiderit ne prostituatur,& prostituta fuerit: vel si vēditor sibi retinuerit manus iniectionē: & eā ad ipsum reuertentem prostituit postea. 3.Tertius, si serui

Institut.

pileati defuncti suos præcesserunt.4. Quartus, si expressit eum velle esse Latinum. 5. Quintus, si sub conditione relicta libertate,hæres ante cõditionem manumiserit.6.Sextus,si in iudicio liberali à domino superatus seruus fuerit & pretium pro eo domino solutũ fuerit,& ipse postea receperit 7 Septimus,si ancillam suam maritauerit alicui liberto [f]. Octauus. si coram actis filiũ nominauerit seruũ suũ: 9. Nonus,si instrumenta seruitutis reddiderit coram testibus. Et probantur hi modi, *Cod. de La.lib tol.l. vnica. §.sed scimus vsque ad fi.l.*

* Alias donauimus.

o ¶ *Sola.* scilicet libertas sola.

p ¶ *In præsenti.*id est, in consuetudine.

QVI, ET EX QVIBVS causis manumittere non possunt.

TITVLVS VI.

Manumissio facta inter viuos in creditorum fraudem, iure nõ subsistit: licet tamen domino quantũuis obarato seruum suum liberum,hæredémque facere, modo nemo alius ex testamento exiturus sit hæres.

NOn tamen [a] cuicunque volenti manumittere licet.nam is qui in fraudē [r] creditorum manumittit [f], nihil agit [t]:

QVIBVS EX causis manumittere non licet.

De [a] varia modis manumittēdi dixit, sed quia non omnibus manumittere licet, nec ex omnibus causis: ideo de hoc nunc subnectit, secūdum Porc.

a Hanc continuationem sequitur & tenet Petr. de Bell. Per.hic.

NOn tamē.] Iste titulus diuiditur [b] in octo partes. ¶ Primò, qualiter quis inter viuos in fraudem creditorum seruum proprium manumittere nõ potest ¶ Secundò, qualiter in vltima voluntate cum libertate hæredē instituit. ¶ Tertiò qualiter in vltima voluntate instituit simpliciter ¶ Quartò, qualiter præsumatur, quòd manumittat in fraudē creditorum ¶ Quinto, qualiter minor aa ann. prohibetur manumittere,nisi certis causis ¶ sextò,quę sũt causæ iustæ.¶Septimò,an causa semel approbata possit improbari. ¶ Octauò,si quis attigerit decimum & octauum annum, potest in testamēto manumittere Secunda ibi,*§.licèt autem.* Tertia ibi, *Idemque.* Quarta ibi,*In fraudem.* Quinta ibi,*eadem lege* Sexta ibi, *Iusta autem.* Septima ibi, *in §. Semel.* Octaua ibi, *Cum ergo.*

b Diuisio.

CASVS,Ad euidentiam no.quòd in hoc titu ponuntur duo casus speciales,in quibus dominus non potest seruos suos manumittere. Primus quādo in fraudem creditorum fit manumissio: quia tunc non valet.exemplum,vtquando aliquis debitur debet aliquam pecuniam,& nihil habet in bonis,vel saltem nõ habet bona sufficientia ad soluendum suis debitoribus,nisi vēdat, vel det in solutum seruos:& istos seruos manumittit: vt illos nõ det suis creditoribus in solutum,& vt eos creditores frustret debito suo:tunc talis manumissio non valet:quia est facta in fraudem suorũ creditorũ, id est vt fraudet,seu defraudet suos creditores debito, nisi in casu, scilicet quādo ipse dominus instituit seruũ suũ hæredem,& liberum eum esse vult:*vt in prin. ti. vsque ad §. eadem lege* Secundus casus est,quando dominus est minor xx. annis:quia similiter nõ valet,nisi in caso.s.coram iudice,& causa cognita fiat manumissio.hoc dicit vsque ad fin.titu.¶ Et hoc præsupposito,dis in hoc princip. quòd quamuis videatur ex his, quæ suprà,in proxim.habuimus,quòd quilibet possit seruũ suũ manumittere:tamen secundum est,quòd non est licitum cuique volenti manumittere seruum suum,illum manumittere:quia si habeo creditores, & in eorum fraudem seruos meos manumittam,vt efficiat non soluendo nihil ago.hoc dicit vsque ad *§. licet autem.*Franciscus.

q ¶ *Non tamen.* quamuis *sup.tit.j § multis.& §.si* dictum sit quẽlibet manumittere posse:non tamen,&c. [c] *sic infrà, de exhære.lib. in prin.* ACCVRSIVS.

r ¶ *In fraudem* Hoc expon.infrà,*eod §. in fraudem.*

f ¶ *Manumittit.*s. inter viuos.vel in vltima voluntate,scilicet instituendo.nam tunc esset liber,& hæres:*vt j prox.§.& ff.qui.& à quibus.l.si moriu.* ADDITIO. Et dicit hic Iason.quòd si in testamento ponatur clausula, quòd valeat iure contractus,erit irreuocabile:quia contractus in eo celebratus reuocari non potest vt his de quo vide Barto. & Ang.*in l.stipulari hoc modo.ff de verborum obligat.*

c Idē Per. hic. dicit sic est nulla ipso iure alias enim esset irreuocabilis: *vt l & si pat §. sed quod Papinianus.ff de mino.* secus in alijs reuocabilibus: *vt l. si fisuns.in fin ff.de contra emp. & vta not tiс.in l.si non.*[illegible] *in prin. ff.de nona las.*

t ¶ *Nihil agit.*sc vt noceat creditoribus [d]:*vt ff qui.& à qui.l.si mortu.* ¶ Sibi tamē noret,si velit recuperare:*vt C.de ser pignor da-*

ma l. si creditoribus.

a ¶ *Quia lex Ælia Sentia.* Similis est ratio. quia lex vult. *vt J. de vsucap. §. furtiua* & illa inhibet vsucap. rei furtiuæ. Accvrs.

[*Licet autem.*] Diuiditur iste §. in iiij. partes. ¶ Primò ponit vnum dictam. ¶ Secundo illud restringit. ¶ Tertiò ponit rationē primi dicti modificati ¶ Quarto rationē rationis Secunda ibi, *Si modo.* Tertia ibi, *Valde.* Quarta ibi, *Ne iniuria.* Casvs. Sed quid, domine Imper. iam video quòd regulariter statutum est, quòd debitor manumittens in fraudē creditorum, nihil agit pro Deo dicatis mihi quæ fuit ratio huius statuti? Ad hoc respon. Iusti. dicens. Amice, ratio huius statuti est, quia in hoc quando debitor in fraudem creditorum manumittit, lex Ælia Sentia impedit libertatem. Sed domine, pro Deo, numquid generaliter hæc regula est vera, ita quòd nullam patiatur instantiam? Ad hoc resp. Iusti. & dicit quòd non: nam certè licitum est domino qui soluendo non est, seruum suum cum libertate in testamento suo hæredem instituere, licet hoc in fraudem faciat creditorum, vt iste seruus fiat liber, hæresque necessarius domino suo. & hoc est verum, si nullus alius institutus fuit in illo testamento: aut forté quia institutus morte præuentus est, aut qualibet alia causa impeditus hæres existere non potuit, aut fortè noluit: & hoc eadem lege Ælia Sentia prouisum est: vt liceat domino, qui soluendo non est, seruum suum sibi hæredem necessarium instituere. Et domine, pro Deo, quæ est ratio legis Æliæ Sentiæ, vt permittatur in casu isto domino seruum suum manumittere? Et resp. Iusti. Certè, amice, optima fuit ratio: multum enim prospiciēdum erat, vt egeni homines, quibus nullus hæres esset extiturus, saltem seruum suum hæredem habeāt necessarium, qui quidem seruus hæres institutus creditoribus domini possit satisfacere. vel si ipse non satisfecerit, creditores res hæreditarias nomine serui instituti distrahant ne memoria defuncti, si nomine ipsius res hæreditatarias distraherēt, quadam iniuria afficiatur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *Idémque iuris.* Franc. de Aret.

† Sic legis voluntas pro ratione citari potest, secundum Por. Ægi. Per.

† Sic quædam sunt permissa in vltima voluntate, quæ non inter viuos. secundum Ang. Ægi. Per.

quia lex Ælia Sentia [a] † impedit libertatem.

1. ¶ Licet [b] autem domino, qui soluendo non est, in testamento † seruum [c] suum eum libertate hæredem instituere, vt liber fiat, hærésq; ei solus [d], & necessarius [e]: si modò ei nemo alius ex eo testamēto hæres extiterit, aut quia nemo hęres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei non extiterit [f]. Idque eadem lege [g] Ælia Sentia prouisum est, & rectè [h]. Valde enim prospiciendum erat, vt egentes [i] homines, quibus alius hæres extiturus non esset, vel [k] seruum suum necessarium hæredem haberent [l] qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo [m] non faciente [n], creditores res hæreditarias serui [o] nomine vendant, ne iniuria [p] defunctus afficiatur.

Seruo simpliciter (nulla libertatis mentione facta) instituto censetur etiam data libertas.

Illud annotato, cōcesso aliquo etiā id cōcessum videri, sine quo

b ¶ *Licet.* id est, licitum est.

c ¶ *Serui.* s. vnum, & non plures: *vt ff. de hared. instit. l. ex qui soluendo in fin. cum leg. sequen.* & etiam in fraudem creditorum [a]: *vt C. de necessa. seruis l. j. in princ.* nisi specialiter pignori datus fuerit *vt ff. de hared. inst. l. pignore.* qui nō potest fieri necessarius, nisi dominus creditori satisfaciat: *vt dicta l. pignore.*

d ¶ *Solus* & in casu etiam cum alio. *vt ff. de hare. inst. l. si ii. & l. ex, qui soluendo.*

e ¶ *Necessarius.* quia siue velit, siue nolit, cogitur esse hæres: *vt infr. de hare. qua. & dif. §. j.* nisi in tribus casibus, quos habes *ff. de hare. instit. l. si seruo.*

f ¶ *Non extiterit.* quo vltimo casu seruus institutus est hæres.

g ¶ *Eadem lege.* s. quæ prohibuit, eadem & ex iusta causa concedit *vt hic, & infr. eo. §. eadem.* Accvrs.

h ¶ *Et rectè.* s. est prouisum.

i ¶ *Egentes.* Nota quòd prodest [b] pauperi: quia fauetur paupertati *vt ff. de transac. l. cum hi §. si in annos. & C. de episco. & cle. l. si quis ad declinandam §. penul. & ff. de offic. præs. l. illicitas. §. fi.* [c] Ar. contra *ff. de excu. tute. & cura. l. spadonem. §. si & in Auth. de testi. §. j. coll. vij.* & illud,

Pauper vbique iacet: licèt contrà dicatur,
Cantabit vacuus coram latrone viator. Accvrs.

k ¶ *Vel.* pro saltem.

l ¶ *Haberent.* sic *ff. de interrog. ac. l. & quia. in prin & infr. de bonorum possessione §. quos autem.*

m ¶ *Eo.* seruo nunc libero facto.

n ¶ *Non faciente.* i. non satisfaciente creditoribus. Accvrs.

o ¶ *Serui.* quondam: sed modò liber est. Additio. Et de hac dictione, *quondam,* vide glo. singularem in l. j. *super verbo, olim.*

a Sic eadē lex vnū permittit, & prohibet diuersa ratione Por.

b Paupertas prodest. *vt nec* armo paupertas nunquam prodest sed in quibusdā casibus potius pauperi fauetur, quā diuiti *secundum Per. de Bel Per. & dicit Cy. in doc. l. si quis ad declinandam. § fi.* à quo tali prodesse deliberet nos Deus.

c Vbi pœna erat extraordinaria, & pecuniaria aliàs secus: *in l. fin. ff. de in ius voc. & l. Pedius ff. de in ius voc. nauf.* Angel. & Iaf.

de ope. no. nun. & in §. sed aliquando, infr. de vsuc.

p ¶ *Iniuria.* quoad famā: quæ etiam post mortem quandóque damnatur: *vt ff. de accu. l. ex iudiciorum.*

a ¶ *Ne iniuria.* In iniuria igitur seruus ipse potius, quàm honore afficitur. *l. seruus. C. Th. de inoff. testam.* Cviac

illud consistere non posset.

2. ¶ Idémque iuris est & si sine libertate [q] seruus hæres institutus est. Quod nostra constitutio [r] non solùm in domino, qui soluendo non est: sed generaliter constituit noua humanitatis ratione, vt ex ipsa scriptura [s] institutionis [t] etiam libertas ei competere videatur: cùm non sit [u] verisimile, eum, quem hæredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, seruum remanere voluisse, & neminem sibi hæredem fore.

In creditorum fraudem manumissio facta videtur, si manumissoris facultates tēpore quo manumittit, aut alterā pares nō sint, vel datis libertatib. impares sint futura.

3. ¶ In fraudem [x] autem creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore, quo manumittit, soluendo [y] non est [z]: vel qui datis libertatibus desiturus est soluendo esse.

Non aliter poterit semel data libertas impediri, nisi & decipiendi animo, & ipso rei euentu fraudati fuerint creditores.

[*Idémque iuris est.*] Diuiditur in tres partes. ¶ Primò ampliat §. præcedentem. ¶ Secundò ampliationem extendit. ¶ Tertiò rationem subdit. Secūda ibi, *Quod nostra.* Tertia ibi, *Cum non sit.* Casvs.

Domine, iam video quòd licet domino, qui soluendo non est, seruū suum cum libertate hæredem instituere. ¶ Sed ponamus quòd aliquis instituat seruum suum hæredem, nulla facta mentione libertatis: nūquid valebit talis institutio? Ad hoc respo. Iustin. quòd sic nam certè idem iuris erit quando aliquis seruum suum hæredē instituit omissa datione libertatis, ac si eundem causa libertatis expressa instituisset. ¶ Et hoc nostra constitutio non solùm in domino, qui soluendo nō est, quadam noua humanitatis ratione, sed & in quolibet domino seruum suum instituēte generaliter constituit: vt ipse seruus institutus ea ipsa institutione beneficium libertatis consequatur: licèt dominus ipsum instituendo, libertatem non expresserit: cùm non videatur verisimile, dominum, qui seruum suum sibi hæredem elegit, voluisse ipsum in seruitute remanere, licèt dationem libertatis prætermiserit: & ita neminem sibi hæredem existere, hoc dicit vsque ad §. *in fraudem* Franciscus.

q ¶ *Sine libertate.* non quòd dicat, instituo te sine libertate: quia tunc nō esset hæres: vt statim dicetur in fine huius. §. sed prætermisit dationem libertatis: *vt in fi. §.*

r ¶ *Constitutio* qua fit liber, & necessarius hæres: *vt Co. de necessa. ser. hære. institu. l. quidam in princ.* Accvrs.

s ¶ *Scriptura.* sic ex datione tutelæ: *vt inf. qui dari tuto. pos. in prin.* de qua prædixit modò *vt C. de neces. ser. l. quidam.*

t ¶ *Institutionis.* Atq quòd aliquo [a] concesso, illud conceditur, sine quo illud esse non potest: *vt ff. de iurisd. om. iud. l. ij.*

u ¶ *Cùm non sit.* hæc est noua ratio de qua prædixit modò: sed lex ipsa antiqua fuit [b]: *vt infr. de hare. instit. §. j. qua est contrà.*

[*In fraudem.*] Diuiditur iste §. in iij. partes. ¶ Primò, qualiter præsumatur manumissio in fraudē. ¶ Secundò, quando propter fraudem impediatur manumissio, siue libertas eū ratione. ¶ Tertio, ex ratione infert. Secunda ibi, *Præualuisse.* Tertia ibi, *Itaque.* Casvs Domine Imp. vos dixistis mihi suprà, quòd debitor, qui manumittit in fraudem creditorum, nihil agit pro Deo exponatis reg. istā, & dicatis mihi, qui in fraudē manumittere dicatur. ¶ Ad hoc res. Iust. & dicit: Amice, certè ille dicitur in fraudē creditorum manumittere qui iā eo tempore, quo imponit libertates est soluēdo, sed pòst per dationem libertatis desinit esse soluendo & hæc sunt vera de rigore iuris. Præualuisse tamen videtur de æquitate non aliter reuocari libertatem, nisi debitor manumittens animum fraudandi habuerit, quamuis bona eius creditoribus non sufficiant. ¶ Sæpè enim sperant homines plus habere in suis facultatibus, quam habent. Sic igitur demum intelligimus libertates datas ab eo reuocari posse, qui soluendo non est cum vtroque modo creditores fuerint defraudati, & consilio manumittentis, & re ipsa, id est quia sicut ipse manumissor eos fraudare proposuit, ita in rei veritate fraudati sūt ambo. ita quòd iam datis libertatibus bona eius creditoribus non sufficiant Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *eadem lege Ælia Sentia* Franc.

x ¶ *In fraudem.* sic *ff. eo. ti. l. qui & à qui. ma. lib. nō fiunt. l. in fraude*

y ¶ *Soluendo.* cùm & sciat se habere creditores: *vt ff. qua in frau. credi. l. omnes §. Lucius* Additio. Et dicit Ang. quòd hoc probatur: si erat de facto suo, & non de longinquo: *arg. l. fin. ff. pro suo & est tex. in l. si quis cùm haberet ff. qua in frau. credi.* Accvr.

z ¶ *Non est.* & nunc erit peius soluendo.

a Concesso principali, id conceditur sine quo illud esse non potest.

b Et vide in Gl. super verb. Sed Chri. hic exponit, id est ingrati, quia alia non potest.

a Præualuisse nam quidam dicebant, quòd sufficiebat solus euentus: & alij dicebat quòd exigebatur vtrumque, scilicet fraus, & euentus, & ista sententia præualuit. Tamen ex prædictis videbatur sufficere euentum solum tamen, &c.

b ¶ *Non impedire libertatem* Hic diligenter [a] attende, quòd si directè detur libertas: nō solùm inter viuos, sed etiam in vltima voluntate duo necessaria sūt: scilicet consilium. hoc est fraus [b], & euentus: *vt hic. & ff eo. l. in fraudem & C. e. l. j.* In fideicommissaria sufficit solus euentus: *vt Cod. qui manu. non poss. l. fi.* Et est ratio: quia facilius libertas de facto data ab hærede [c] reuocatur, quā a defuncto (cuius dispositio videtur lex: *vt ff. de fideicom. lib. l. ay. §. fi. in fraudem.* Alia ratio not. C. eo. l. fi. In alijs autem alienationibus, quę in fraudem creditorum fiunt, dic. *vt inf. de actio. §. item si quis in fraudē.*

c ¶ *Sæpe.* respondet tacitæ obiectioni, quomodo potest esse animus bonus: cum ipsa veritate fraudet eos? Respo. Sæpe enim. &c. Sed arg. contra, *Cod. de rescinden. ven. l. quisquis.* Additio. Solue istud contrarium, & dic, quòd hoc procedit in vltimis voluntatibus: nisi contrarium aliqua suadeat qualitas: *vt in Authent. si eum testat. v. cum glo. C. ad legem Aquil.* ibi verò inter viuos in rebus immobilibus, seu mobilibus & præsentibus quæ peruenerunt ab antiquo, alias secùs, secundum Ang. Are. hic.

d ¶ *Cum vtroque modo* s. cùm fraus, & euētus interuenit, vt subiicit, *& facit ad hoc. ff. quis. & à quo manu. l. non fi. l. in fraudem.*

e ¶ *Consilio.* nota quem teneri de consilio. ¶ Sed contra. *ff. man. l. 9. §. fi.* ¶ Sed hic fuit fraus & ideò fuit tale consilium obligatorium quia fuit fraudulentum.

Præualuisse [a] tamen videtur, nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit, nō impediri libertatem [b], quamuis bona eius creditoribus non sufficiant. Sæpè [c] enim de facultatibus suis ampliùs, quàm in his est, sperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum vtroque modo [d] fraudantur creditores, id est, & consilio [e] manumittentis, & ipsa re, eò quòd bona non sunt suffectura creditoribus.

Minor annis viginti non aliter seruum manumittere potest, quàm causa cognita, & iusta manumissionis causa: quæ autem sint iustæ causæ, hic traditur.

4 ¶ Eadem [f] lege Ælia Sentia domino minori [g] viginti annis nō aliter manumittere permittitur, quàm si vindicta [h] apud consilium [i] iusta causa manumissionis approbata fuerint manumissi.

5. ¶ Iustæ autem [k] manumissionis causæ hæ sunt, veluti si quis patrem [l], aut matrem, filium, filiamve, aut fratres, sororésve naturales [m], aut pædagogum [n], aut nutricem, aut educatorem, aut alumnū [o]: alumnámve, aut collactaneum [p] manumittat: aut seruum, procuratoris [q] habendi gratia: aut ancillam matrimonij causa: dum tamen intra sex mēses in vxorem ducatur [q], nisi iusta [r] causa impediat. Et seruus qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem [s] & septem annis manumittatur.

6. ¶ Semel autem causa [t] approbata [u], siue vera sit, siue [x] falsa, non retractatur [y].

[*Eadem.*] Iste § cum §. sequenti diuiditur in tres partes. ¶ Primo ponit qualiter mino. xx. annis non potest manumittere, nisi ex causa. ¶ Secundò ponit quæ sunt iustæ causæ. ¶ Tertiò limitat vnam prædictarum caularum. Secunda ibi, *Iustæ.* Tertia ibi, *Et seruus.* Casvs Domine, iam vidi vnum impedimentum manumissionis, quod interueniret ratione fraudis: nunquid est adhuc aliquod aliud impedimentū, quod obest manumissioni? Ad hoc respondet Iustinianus quòd sic. Nam certè eadem lege Ælia Sentia statutum est dominum minorem viginti annis nō posse aliter seruum suum manumittere, nisi iusta causa manumissionis fuerit apud iudicem approbata. Sed postea, domine, pro Deo dicatis mihi quæ sunt iustæ causæ manumissionis? Ad hoc respondet: Amice, istæ causæ manumissionis sunt iustæ: veluti si quis habeat filium, vel filiam naturalē etiam, aut fratrem, aut sororem, aut nutricem, aut pædagogum, aut educatorē suū, aut eū, qui eum aluit, & velit manumittere: aut si quis velit collactaneum suum manumittere, aut seruū suum gratia procuratoris habendi: qui manumissus non minor xvij. an. manumittatur. vel si velit manumittere ancillam, vt eam ducat in vxorem. ¶ Nam certè omnes istæ causæ iustæ videntur. ita tamen in hoc casu minori xx. annis ancillam suam manumittere permittitur, si intra sex menses a tempore manumissionis connumerandos vxorem ducat, nisi aliqua iusta causa superueniens matrimoniū impediat. & hoc dicit vsque ad illum §. *Semel.* Francis. de Are.

f ¶ *Eadem* scilicet de qua habita est mentio *suprà, eod. in princip.*

g ¶ *Eadem lege.* Immo S. C. l. 1. ff. *de off. cons.* Aut facta fuit S. C. circa legem Æliam Sentiam quod & indicat *l. 4. C. qui manumit. non poss.* aut in ea l. sic scribendum est, *Cum ipse sit qui ex lege:* qui error manare potuit ex notis, quibus & legem, & senatusconsultum designare solemus: vnde etiam factum est vt in omnibus libris perperàm scriptum sit in *l. 2. §. quod ergo si petiit. ff. ad Tertyl.* An incidat in senatuscōsultum: pro, An incidat in sententiā cōstitutionis, vti apparet ex ea *l. §. quod si cum pragnans. & § quod si decesserit & l. vlt. ff. qui pot.* Cviac.

g ¶ *Minori.* Sufficit [a] ergo si non sit minor xx. annis, etiā si non sit maior: vt quia tetigit vltimum diem vicesimi anni: *vt ff. de manu. l. 1.* sicut in testamēto, fauore sui: *vt ff. de testam. l. qua ætate.* Additio. Quando autem tempus cœptum habeatur pro completo, vel non, distingue notabiliter: vt per Christoph. hic.

h ¶ *Vindicta.* hoc expone *vt suprà, tit. j. §. multis.*

i ¶ *Apud consilium.* id est, apud locum illum: vbi habetur super hoc cōsilium: id est deliberatio. & sic ponitur id, quod fit, pro eo vbi fit: *vt ff. de iust. & iure. l. pen. §. fin.* [a] e. Vel dic, apud eos, qui præsunt cōsilio: vt sunt omnes habētes ordinariam iurisdictionem: etiam minores magistratus [b]. cùm hoc sit de voluntaria iurisdictione: *vt ff. de offi. proconsul. & leg. l. 9. & in Authe. de defen. ciui. §. iusiurandum. in fi. & in glo. & quicquid & glos. pen. colla. iij.*

k ¶ *Iustæ autem.* facit, *ff. de manu. vind. l. si minor.* cum l. sequen. vsque ad l. *apud.* vbi iustæ causæ connumerantur. connumerantur enim inter iustas causas manumittendi, si dominum a periculo vitæ, vel infamiæ liberauit seruus: *vt ff. de manumiss. vindic. l. iustu.* Accvrs.

l ¶ *Patrem.* ¶ Sed qualiter potest filius habere seruum suum patrem vel econtra, vel frater fratrē suum, siue sororem? Resp. bene potest: vt quia instituit dominus filiū serui sui hæredem, vel filium ancillæ, vel econtra: & sic de alijs: quo casu sic institutus hæres liber, & dominus est omnium bonorum, quorum dominus fuerat testator: *vt §. eo. §. 1. & ff. de acqui. poss. l. cum hæredes. in prin.* Item potest esse, vt si habeat quis filium ex ancilla sua: nam est seruus & filius: *vt Cod. communia de ma. l. fin.* & econtra si seruus habeat filiū ex domina: nam filius est & liber, & dominus, cum ventrem sequatur quo ad statum: *vt C. de rei vin. l. partum.* licet possint ipse, & domina accusari: *vt C. de mu. quæ seruis pro. l. 3. & infra de hære. instit. §. 1.*

m ¶ *Naturales* & legitimos: vel naturales tantùm Accvrs.

n ¶ *Pædagogum.* s. qui ab initio instruit pueros, & dicitur a *παῖς*, quod est puer. & *ἄγω*, quod est duco: quasi ductor, siue gubernator puerorum.

o ¶ *Alumnum* passiuè quem, vel quam alumnus aluit, vt differat a superiori educatore.

p ¶ *Collactaneum.* qui simul mecum lactatur: quem fratrem Bononienses appellant.

q ¶ *Procuratoris.* Procuratores vel ad agendum constituūtur, vel ad administrandum. Ad agendum liberi, & maiores ann. xvij. Ad administrandum, etiam serui, & minores. Cviac.

q ¶ *Ducatur.* præstito super hoc sacramento. *vt ff. de manumiss. vindi. l. si collactaneus. in fin.*

r ¶ *Iusta.* vt [c] infirmitas, quæ tribuit dilationem: *vt ff. si quis cau. l. 9. §. sy. & tit. & ff. de re iudic. l. quæsitum. 2.* Vel alia quælibet iusta. *vt ff ex quib. cau. ma. l. 3. in fine.*

s ¶ *Decem.* Sed quomodo minor xx. annis potest esse procurator, *vt C. de procu. l. exigenda. & ff de procu. l. minor.* Respon. hic [d] ad negotia fuit: non autem in iudicio esse potest [e]. sic alias est differentia inter hos procur. *vt ff. mandati. l. si procuratorem. §. j.* Accvrs.

Semel.] Casvs. Domine, iam video, quòd non licet minori xx. an. seruum suū sine iusta causa manumittere. Sed ponamus quòd aliquis minor xx. ann. volens manumittere seruum suum allegabat iustam causam coram iudice, puta quò seruus ille qui volnit manumittere, fuit sibi socius in armis, vel in scholis: & iudex illam causam tanquàm iustam approbauit: vnde talis minor seruo imposuit libertatem: postea procedente tempore apparuit illam causam fuisse iniustam nunquid occasione illius causę non iustæ poterit libertas data reuocari? Ad hoc resp. Iust. quòd non. Causa enim a iudice semel approbata, siue iusta, siue iniusta fuerit, nunquam postea retractabitur. & hoc vsque ad illum §. *Cùm ergo.*

t ¶ *Causa.* s. manumissionis.

u ¶ *Approbata* s. apud consilium.

x ¶ *Siue.* q. d. si dixit filium, licèt non sit; vel patrem, vel similia, licèt hæc ita non sint, secundum quosdam, quod tej robo cū id quod falsum sit, nihil sit, nec præstet causā: *vt ff. de ver. sig. l. Paulus. & C. si ex fal. instru. per totum & ff. de excep. l. qui agnitu.* Vnde dic vera, i. iusta: falsa, id est iniusta. vt quia dixi eum sociū meum fuisse in armis, vel in scholis, quod inducebā pro iusta causa. & fuit talis causa, vel similis approbata: licet nō debuerit approbari. & sic vera ponitur pro iusta *sic ff. de leg. 3. l. si fideicomm. §. 1. & ff. de in integ. resti. l. omnes.* sic ecōtrà iusta pro vera: *vt supr. tit. 3. in prin.*

y ¶ *Non retractatur.* sic *ff. de manum. vin. l. iusta.* quia nihil facilè

a Libertas in fraudem data, ne possit reuocari.

b Præsumitur autem fraus, si sciat se habere creditorem. *vt l. si quis cum hæres. ff. quæ in fraudē.* Ægi. Per.

c Quia in ea non est voluntas testatoris. *vt ff. tex. in fi. ... l. ... in pr. ff. quæ in fraud.* nam non videtur mandasse illicitum, scilicet quòd fraudetur creditores. *l. creditor. §. fi. ff. manda.* Item nec hæres qui videtur facere ex debito: nō sua voluntate, *vt ... & ...* Et ita Hanc Glo. approbat Ias. quamuis Angel. teneat Glo. l. contrariā.

Dic quòd ... minor est ... si desiit ... hora, secundum ...

a Et hæc vera, secundū quarta reat. nō superflui. cum consilium, & verbum, ... exponitur: ... de ... sint diuersa. & sic est speciale hic vt hę manumissio fiat in loco maiorum qui exigit plenam causæ cognitionem, aliàs secus. vt ibi no.

b Hæc Gloss relata ad textum est falsa quia nunc manumissio non competit iure magistratuum nec est delegabilis: *vt ff. ... l. 2. cum ...* sed procedit in maiore manumittente, secundū Pet. Ang. & Ias. hic.

c Dilatio datur propter infirmitatem, & aliam quamlibet iustā causam.

d Procurator aliud est ad negotia, aliud ad iudicia.

e Et hæc est vera hodie de ... quæ generali ... de pro. ... Fallit tamē in casu dictæ l. exigenda. secundum doctores. Et sic ... quòd vbi articulus dubius de iure ciuili, est clarus de iure can. sequimur ius ca. etiam in territ. imperij. *secundum Pet. ... Per.*

immu

Item sponsalitiam largitionem id est, donationem propter nuptias: *vt in Authent. vt spon. larg. §. j. & y. coll. ix.* ¶ Et not. quòd hic dicitur, omnes contractus esse de iure gentium, sed [a] non omnes obligationes. Nam quæ [b] ex maleficio, vel quasi sunt, non sunt de iure gentium. sed vel a lege aij. tabularum, vel ab alia lege ADDITIO.

a Contractuũ, & obligationum differentia.
Omnes contractus sunt ex iure gentium: at non omnes obligationes.
b Obligationes ea maleficio, vel quasi non sunt ex iure gentium, sed à lege.

Prout glos. loquitur in quasi maleficiis approbatur, quia in his contingit aliquem obligari ex facto alieno: quod ius gentium non considerat: sed prout loquitur in maleficiis reprobatur per *l. j. ff. de furt.* vt per Angel. & Christoph. hîc.

a ¶ *Omnes obligationes.* Omnis enim obligatio pro contractu habetur: *l. omnem ff. de iudic.* atque ideò in *l. ex hoc iure. ff. de iustitia, & iure.* Hermog. obligationes dixit, non contractus. Cur autem aie, penè? nempe quia sunt quædam conuentiones, & obligationes legitimæ. *l. conuentionum. l. legitima ff. de pactis.* CVIAC.

contractus [a] introducti sunt: vt emptio, & venditio: locatio, & conductio, societas, depositum, mutuum, & alij innumerabiles [a].

Ius ciuile ex scripto constat, & non scripto. Iuris autem scripti partes sunt sex, quæ rectà ferie pertractantur.

3. ¶ Constat autem ius nostrum [b], quo vtimur, aut ex scripto [c], aut sine scripto: vt [d] apud Græcos [e] τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. Scriptum autem ius [f] est lex, plebiscita, senatusconsulta [g], principum placita magistratuum edicta, responsa prudentum.

4. ¶ Lex est [h], quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante, veluti [i] consule [k], constituebat. Plebiscitum est, quod plebs plebeio magistratu interrogante, veluti [l] tribuno, constituebat.

u ¶ *Innumerabiles.* id est, non facilè ad numerandum habiles: *vt j. de reb. corpor. & incorpor. in princ.*

[Constat.] Diuiditur iste §. in tres partes. ¶ Primò ponit dictum bimembre. ij. Secundò ponit exemplum primi membri. iij. Tertiò exemplum secundi membri. Secunda ibi, *Scriptum.* Tertia ibi, io §. *Ex non scripto* Item secunda subdiuiditur in duas partes. ¶ Primò ponit quid est ius scriptum. ¶ Secundò ponit exempla. Secunda ibi, *Lex.*

CASVS. Vidimus de iure naturali in principio huius tituli. ¶ Item vidimus de iure gentium ?. §. *prox.* ¶ Item vidimus de iure gentium, & ciuili mixtum ?. §. *ius autem ciuile.* vsque ad §. *ius autem gentium.* ¶ Sed quia de iure ciuili non plenè tractatum est, ideò tractabitur in hoc §. *& seq. vsque ad §. sed naturalia.* ¶ Ideò diuide aliter §. quam supra, secundùm Francisc. de Aret. in sexdecim partes, vsque ad §. *ex non scripto.* ¶ In prima parte dicitur, quòd ius nostrum ciuile diuiditur in duas partes: scilicet in ius scriptum, & in ius non scriptum: & hoc ad similitudinem Græcorum, qui similiter iure scripto, & iure non scripto vtebantur. ¶ Secundò dicit, quòd primò est videndum de iure scripto. ¶ Et est sciendum, quòd ius scriptum constat ex sex partibus iuris. scilicet ex lege, & plebiscito: ex senatusconsul. ex principum placitis, prætorum edictis, & ex responsis prudentum. ¶ Tertiò dicit quid est lex. Certè lex dicitur illa, quam Roman. populus faciebat consule vel senatore interrogante populum: & ecce quando emergebat aliqua quæstio, quæ non erat soluta per aliquam legem: populus pulsabatur cum campana, Ad arengam, Ad Arengam, Ad Arengam. Et sic congregabatur populus Romanus: & tunc loquebatur magistratus senatorum: & dicebat populo ibi congregato: Domini mei, talis quæstio emergit de nouo: quam quæstionem non reperimus decisam in nostro iure: placètne vobis, quòd ad decisionem illius ita, & ita statuatur? Et populus simul, vel diuisim clamabat, vel clamabant, dicentes: Sic fiat, vel sic, & sic illud taliter constitutum dicebatur lex. ¶ Quartò dicit quid sit plebiscitum. Et certè plebiscitum dicitur illud ius, quod plebs Romana faciebat tribuno plebeiorum interrogante plebẽ. Ecce enim quando emergebat aliqua quæstio pertinens ad plebẽ, seu plebeios, quæ non erat soluta per legem aliquam: pulsabatur cum quadam alia campana: Ad arengam, Ad Arengam, Ad arengam. Et sic congregabatur plebs Romana. Et sic tunc surgebat magistratus; scil. tribunus plebis. & dicebat plebi: Talis quæstio emersit, placètne vobis, quòd ad decisionem illius sic, vel sic statuatur? Et ipsi clamabant dicentes: Fiat sic, & sic. ergo illud taliter constitutum appellabatur plebiscitũ. ¶ Quintò dicit? Diximus quòd lex fit a populo, & plebiscitum à plebe. Sed quæ differentia est inter populum, & plebem? Resp. Populus est genus: quia appellatione populi omnes ciues Romani continentur: sc. nobiles patricij, & senatores, & ignobiles. Plebs verò sine patriciis, & senatoribus cæteros ciues significat. ¶ Sextò respondet cuidam tacitæ quæstioni. nam posset aliquis dicere: Nunquid tantum valent plebiscita, quantum leges? Et dicit quòd sic, ex quo sunt facta quædam lex, quæ appellabatur Hortensia: in qua continetur, quòd plebiscita obtinent vim legum. ¶ Septimò quid est senatusconsultum? Et certè senatusconsultum est statutum a senatoribus compositum, siue leges à senatoribus promulgatæ. ¶ Octauò respondet cuidam tacitæ quæstioni nam aliquis posset dicere: Senatusconsulta videntur superflua. Nònne sufficiebant leges, & plebiscita? Resp. dicens quòd senatusconsulta non sunt superflua. Nam populus Romanus erat tantùm augmentatus, quòd erat quodã modo impossibile, quòd semper quando debebant fieri aliquæ leges nouæ, populus, & plebs congregari possent; & ideò vtile visum fuit populo, quòd senatores possent iura condere sine populo, & plebe: & sic quando congregabatur populus, consul senatorum interrogabat vt supra. ¶ Nonò, quid est principis placitum? Dicitur lex imperialis nã quod principi placuit pro lege seruatur. ¶ Decimò respondet cuidam tacitæ quæstioni, Nã posset aliquis quærere: Quare princeps potest legẽ facere? Resp. quia populus Romanus transtulit in eum principem omne ius suum, & imperium: & maximè potestatem legis condendæ. ¶ Vndecimo dicit, quòd Imperator potest facere legem, vt dixi. ergo id, quod instituit Imperator, seruatur pro lege, etiam si in modum epistolæ faciat: *vt j. de his, qui sui, vel alieni iuris sunt. § fi.* Vel etia si inter litigantes cognouit, & definitiuè pronunciauit, volens quòd illa sententia esset lex: *vt C. de legibus, & constitutionibus l. fi.* Vel etiam si apponat in lege, quam facit, hoc vocabulum, edictali, vel edicto *vt C. de secund. nupt. l. hac edictali* ¶ Duodecimò, quòd leges Imperiales propter appellantur constitutiones. ¶ Tredecimò dicit, quòd legum, siue constitutionum Imperialium quædam sunt personales, quædam generales. Personales dicuntur, quæ ad alias personas non extenduntur. Ecce si alicui ob meritum. i. propter suum meritum princeps indulsit id est, pepercit, quia deliquit contra principẽ, & princeps videns illum, quòd bene sibi seruierat, dat sibi suam gratiam: ista gratia, quam dat sibi princeps, non transit ad aliam personam. ¶ Ideò dicitur in textu, quòd priuilegium personale non transgreditur personam, cui tale priuilegium conceditur. Aliæ verò generales constitutiones sunt in omnibus aliis hominibus. ¶ Quartodecimò dicit de magistratuum, siue prætorum edictis: dicens quòd prætorum edicta obtinent vim legum. Etiam dicit, quòd hoc ius prætorium potest etiam honorarium appellari, ab honore ipsorum prætorum, qui faciebãt huiusmodi ius. ¶ Quintodecimò dicit, quòd isti prætores Romani erant multi: & ex his erant quidam, qui appellabantur ædiles curules qui similiter faciebant suas leges super certis articulis, vel capitulis: quæ leges sunt pars iuris prætorij. ¶ Sextodecimò dicit, quæ sunt responsa prudentum. Et certè responsa prudentum dicuntur sententiæ, & opiniones illorũ sapientum Romanorum, quib. permissum erat à principe iura componere, qui iurisconsulti appellabantur: quæ responsa eorum tantam habebant potestatem, quòd nullus iudex poterat contra eorum responsa semel pronunciare. FRANC. DE ARET.

b ¶ *Ius nostrum* i. ciuile Romanorum, de quo diximus ?. *eod.* §. *sed ius.* Largè vocatur ius ciuile, quicquid scriptum habemus de iure generali: *vt diximus ? eod.* vt sunt statuta terrarum, *&c. ibi, quinte,* &c. Item quicquid habemus de moribus hîc comprehendit: scilicet generalibus. vt paret ex inferioribus.

c ¶ *Scripto* de hoc dicit vsque ad § infrà, *ex non scripto.* & de non scripto ibi dicet. ACCVRS. ADDITIO. Non tamen est necessaria scriptura ad substantiam legis, sed ad probationem tantùm: *arg. l. contrahitur. ff. de pig.* secundùm doct. hic.

d ¶ *Vt.* pro sicut.

e ¶ *Apud Græcos.* Nam Græci vtebantur iure scripto, & nõ scripto. *vt j. eo. § & non ineleganter.* ACCVRS. ADDITIO. Græcum, quod in textu est, ita verias: legũ aliæ quidem scriptæ, aliæ verò non scriptæ. Budæus verò in annotationibus ad Pandectas hoc ipso tit. legit, τὸ μὲν ἔγγραφον, τὸ δὲ ἄγραφον; sed in idem recidit.

f ¶ *Scriptum autem ius.* scilicet ciuile Romanorum: de quo dixi ?. *eod. §. sed ius.* ACCVRS.

g ¶ *Senatusconsulta.* quare dicti sint consules, not. *ff. de origi. iur. l. ij. §. exactis.*

h ¶ *Lex est.* hæc [a] definitio quo [b] ad sententiã concordat cũ ea, quæ est, *ff. de legibus, & senatuscõsultis. l. j.* licèt quoad verba dissentiat. ij. Definitur & alio modo: Lex est sanctio sancta, iubens honesta, prohibens contraria. quæ sumitur ex lege Græca, *ff. de legib. & senatusconsultis. l. ij.* iij. Item definitur tertio modo: vt in alia Græca colligitur *in eo. tit. de legib. & senatusconsul. l. j.* ACCVR.

x Legis tres definitiones.
b Imo secùd. Porc. ibi definitur lex per quiddiuam, & sui finem, & per effectum, qui ex ea sequuntur his verò per causas efficientes, seu in esse producentes.

i ¶ *Veluti.* exemplificatiuè ponitur: *vt suprà, §. prox.* Nam facta conuocatione pop. Romani, magistratus, id est, senatus non totus: sed qui maior erat omnibus, interrogabat populum: scilicet consulendo, an [c] sic placeret, & sic ad libitum populi fiebat, *vt ff. de orig. iur. l. ij. §. deinde. j.*

c' Inde itaque Aug. non inferre statuerat in suo ... ctione ... ret, quod non fuerit in concilio nec principem facta propositio ... tamen in ... ho. Aug. Al.
d Debet causã in libello exprimi, quid per se, vel alium suo nomine ... quid communi ... familiaris ... alias agendo contra se, & probando de alia suo nomine explicite, non obtineret: secundùm Fulg. & Angel.

k ¶ *Consule.* nam consul vice omnium senatorum interrogabat populum, & sic ipsi senatores videntur interrogare. Nam qui [d] per alium facit, per se facere videtur: *vt ff. de vi, & vi. ar. l. j. §. deiecisse & ff. de adminis. tut. l. ita autem. §. gessisse.* Nam rectè omnia nostra facimus, quibus à nobis auctoritas impertitur: *vt ff. de vete. iure enucl. l. j. § sed si quis. vers. omnia.*

l ¶ *Veluti.* exemplificatiuè ponitur: *vt ? proxi.* erat enim vnus

nomine

nomine tribunus, qui praetat plebeiis, & eorum magistratui: qui interrogabat plebeios. *vt ff. de ori. iur. l. ij. posteà. vers. mox eum reuocatu. & §. iisdem temporio.* & multas leges habemus de his: vt de leg. Aquil. *vt ff. de leg. Aquil. § ex hoc tamen capite* & ne praesides accipiant nisi esculenta: *vt ff. de officio procons. l. solent. §. fi. & ff. de offi. praesid. l. plebiscito.* ADDITIO. Sed hodie nec illa, si habent salarium, vt ibi not. secùs in delegatis. *extrà de rescript. c. statutum. §. insuper. lib. sexto.* Ioannes Faber.

a ¶ *Species à genere.* est autem genus [a], quod praedicatur de pluribus differentibus specie: vt animalium illud rationale, aliud irrationale. & sic se habet populus (vt sequitur) ad [b] nobiles, & ignobiles. Species [c] autem est, quod praedicatur de pluribus differentib. numero: vt hominum alius Titius, alius Seius, sic se habet plebs. nam minores tantùm comprehendit: vt sequitur. ADDITIO. Et sic valet arg. de specie [d] ad genus affirmatiuè: *vt l. ij. §. dolo ff. vi bo. rap.* non autem negatiuè. *l. duob. § si quis. ff. de tutelis.* secundùm Ias. hîc.

b ¶ *Etiam.* quasi dicat, non solùm populi appellatione viles connumerantur: sed etiam patricii.

c ¶ *Patricii.* qui [e] erant quasi patres principis: *vt infrà, quib. mod. ius pat. pote. sol. § filius.*

Plebs autem à populo eo differt, quo species à genere [a]. Nam appellatione populi, vniuersi ciues significantur, connumeratis etiam [b] patriciis [c], & senatoribus †. Plebis autem appellatione, sine patriciis, & senatoribus, caeteri ciues significantur. Sed & plebiscita [d], lege Hortensia [e] [u] lata, non minus valere, quàm leges coeperunt.

5. ¶ Senatusconsultum est, quod senatus iubet, atque constituit [f]. Nam cùm auctus esset populus Romanus in eum modum, vt difficile esset in vnum eum conuocare legis [g] sanciendae causa, aequum visum est, senatum vice populi consuli [h].

Quod princeps animo legis condendae statuit, legis vices obtinet. & constitutio dicitur, ligátque omnes, modò generalis sit: quod si ob certam personae meritum, edictúmve emanarit, ad exemplum non trahitur: & cum personalis sit personam non egreditur.

6. ¶ Sed & quod principi placuit [i], legis [k] habet vigorem [l], cùm lege Regia [m], quae de imperio [n] eius lata est, populus ei [o], & in eum [β] omne imperium suum, & potestatē [y] contulerit [p]. Quodcumque ergo Imperator per epistolam [q] constituit, vel cognoscens decreuit [r], vel edicto [f] praecepit, legem [t] esse constat. Hae sunt [n], quae constitutiones appellātur. Planè ex his quaedam sunt personales [x], quae nec ad exemplū trahuntur, quoniam non hoc princeps vult. Nam quod ob meritum [y] indulsit alicui [z], vel si cui poenam irrogauit [a], vel si cui sine exemplo [b] subuenit [c], personā non transgreditur [d] †. Aliae autem cùm generales sint omnes proculdubiò tenent [e].

d ¶ *Sed & plebiscita.* videbantur minus valere, quasi loco, & argumento sumpto ab auctoritate: quia maior est patriciorum, & senatorum auctoritas: *vt C. de leg. l. humanum & ff. de eden. l. si quis ex argentariis. §. j.* Sed hoc sublatum est per legem latam ab Hortensio tege. vt sequitur: *& ff. de orig. iur. l. ij §. deinde cùm esset. vers. mox cùm reuocata.*

e ¶ *Lege Hortensia.* sic dicta ab Hortensio, qui pacem composuit inter nobiles, & plebeios, & inter eos sic statuit, quòd valeret plebiscitum.

u ¶ *Lege Hortensia.* Lege Horatia primum, deinde lege Hortensia. haec cùm plebs in Ianiculum secessisset: illa, cùm in Auentinum: auctores sunt T. Liui. & C. Plin. CVIAC.

f ¶ *Constituit.* Nam poterat facere legem: *vt hic, & ff. de legib. & senatusc. l. non ambigitur.*

g ¶ *Legis.* Nam idem est si ex alia: quia difficile erat tot homines conuenire. ACCVRS.

h ¶ *Consuli.* i. interrogari. Nam anteà populus interrogabatur: *vt §. eo. tit. § plebiscitū.* & sicut populus interrogabatur priùs: sic [f] postea senatores (qui centum erant numero) interrogabantur à consule: *vt C. de petit. hared. l. fin. in princ. & ff. de orig. iur. l. ij §. deinde quia diffic.*

[*Sed &c.*] Iste § diuiditur in quatuor partes. Nam primò ponit dictum. ¶ Secundò eius rationem. ¶ Tertiò ponit illationem. Quartò dictum modificat, & declarat. Secunda ibi *Cum lege.* Tertia ibi, *Quodcumque.* Quarta ibi: *Planè.*

i ¶ *Placuit.* causa faciendi communem legem [g], & generalem: alias enim non esset lex communis: vt sequitur: *& C. de sent. & interl. om. iud. l. ex stipulatione.* ¶ Nam ibi dicitur, non omnis vox iudicis est sententia. & sic non omnis vox principis est lex.

k ¶ *Legis.* quam non habemus.

l *Habet vigorem* i. lex est, & pro lege seruatur.

m ¶ *Lege regia.* Hac [h] lege cautum fuit, vt potestas leg. faciendae transiret de populo ad principem. *vt hic, & ff. de orig. iur. l. ij. § nouissimè. & facit ad hoc. ff. de const. prin. l. j.* vbi sunt haec eadem verba. Et hanc legem Regiam non habemus. Nam facta fuit super regno, id est imperio transferendo.

n ¶ *Imperio.* transferendo de populo ad principem.

o ¶ *Ei* sc. principi, quo ad honorem: & in eum, quo ad onus.

β ¶ *Ei, & in eum.* Sic auctore Accursio, ait vices populi datas esse principi, & in principem: vt in *l. est receptum. de iurisdict.* ius dici maiori, & in maiorem, nec verò vllo alio distat populus à principe, quàm quod populus suis legibus tenetur, princeps legibus solutus est: caeterum vt suis, & ita principis legibus populus tenetur. Principem igitur populus cum vice sua constituit, & se principis legibus obligauit. CVIAC.

y ¶ *Omne suum imperium, & potestatem.* i. vicem suam. CVIAC.

p ¶ *Contulerit,* id est, transtulerit, sic vt ipse populus modò non habeat hoc ius. *sic C. de vet. iur. enu. l. ij. §. hoc autē & de leg. & consti. l. fi.* Sed alij dicunt, quòd & adhuc [a] populus facere potest legem. & quod dicitur solum principem hoc posse: verum est solus: id est, nullus alius solus, secundùm Ro.

q ¶ *Per epistolam. vt infrà, de his, qui sunt sui, vel alie. iuris. §. dominorum, & ff. de constit. princip. l. j.*

r ¶ *Decreuit.* scilicet sedens pro tribunali dando sententiam diffinitiuam: *vt C. de leg. & consti. l. fin.* Nam interlocutio principis non habet vim legis, nisi hoc expressum [b] à princip. *vt eadem l. fi. Cod. de legi.* ACCVRS.

ADDITIO. Dic hoc verum esse, scilicet definiendo praeter ius; & praesentibus partibus: alias non: vel etiam interloquendo dummodo in corpore iuris claudatur secudum Angel. hic.

f ¶ *Edicto.* vt *C. de legib. & con. l. ij. & de secund. nupt. l. hac edictali.*

t ¶ *Legem.* Generalem [c], quam potes cognoscere quatuor modis: *vt C. de legi. & consti. l. leges.* Vel specialem: vt sequitur.

Praetorum edicta vim legis habent: aedilitiumque edictum pars est iuris praetorij.

7. ¶ Praetorum quoque edicta [f] non modicam [g] iuris obtinent auctoritatem. Hoc etiam ius honorarium [δ] solemus appellare: quod [h] qui honores gerunt, id est magistratus [i], auctoritatem huic iuri dederūt [k].

n ¶ *Hae sunt.* scil: quas constituit Imperator. ACCVRS.

x ¶ *Personales.* dummodò [d] in iuris corpore non sint clausae [e]: alias omnes sunt generales: *vt C. de Insinuanco Cod. confirman. de l. vnica. in § fin.* ACCVRS.

y ¶ *Ob meritum.* quia multum seruierat principi: & ideò aliquam poenam, quam debebat ille pati propter delictum, quod fortè fecerat, ei remisit. ACCVRS.

z ¶ *Alicui.* poenam merenti.

a ¶ *Irrogauit.* scilicet non merenti, vel merenti: sed maiorem fortè, quam quâ esset dignus: vt poena eius metus sit multorum: *vt ff. de poenis. l. aut facta. § fin.* ACCVRS.

b ¶ *Sine exemplo.* i. vt alij non caperent exemplum. ACCVRS.

c ¶ *Subuenit.* vt clericis, quibus indulta sunt specialia: *vt in Auth. vt cler. apud proprium Episc. coll. vj. & C. de episc. & cleric. l. cum clericus. & l. omnes, qui* & curiae, & aliis. *vt C. de legib. & constit. l. ij.* ¶ Sed nunquid intelligitur sine exemplo subuenire, si cui simpliciter rescribat? Respondeo sic: dummodò non sit ibi aliquod signum ex his quatuor, quae dicuntur. *C. de legib. & constit. l. ij.*

d ¶ *Non transgreditur.* Contrà, *ff. quod quisque iur. l. j.* ¶ Sed [f] distingue, an ad sui postulationem sit concessum: quo casu transgreditur *vt ibi*: alias non: *vt hic, & ff. quod quisque iur. l. ij.* Et sic soluitur aliud contrà *C. de fru. & lit. expen. l. fin.* 2. Vel dic ad vtrumque contra quod ad aliud extenditur: hoc est dicere, vt alius habent priuilegium. 3. Vel dic quòd illud est speciale in illa l. fin. *C. de fruct. & lit. expen.* propter aequalitatem in iudicijs obseruandam. *argu. C. de postu. l. prouidendum.* 4. Vel melius [t] licèt egrediatur personam, non est tamen generale ius: nec videtur alius: scilicet aduersarius prorsus, cùm sit contingens occasione controuersiae.

e ¶ *Tenent* id est, ligant. ACCVRS.

f ¶ *Edicta* quae scripta erant in albo praetoris *vt ff. de iurisd. om. iud. l. si quis id, quod in primo respon.* ACCVRS. ADDITIO. Et praetores hodie sunt praesides prouinciarum, habentes sub se officiales totius territorij: vt est potestas Florentiae. Ange.

g ¶ *Non modicam.* sed magnam.

δ ¶ *Ius honorarium.* Aliud est ius praetorium, aliud ius honorarium. Ius aedilitium, aut tribunicium, ius honorarium est: ius praetorium non est. CVIAC.

h ¶ *Quòd.* id est, ideò quia.

i ¶ *Magistratus* scilicet ipsi praetores: *vt ff. de iustitia. & iure. l. ius autem §. ius autem praetorium.*

k ¶ *Dederunt.* vt *ff. de orig. iur. l. ij. § eodem tempore.*

† Concor. in cap. post electionem. in Gl. super ver. vallatam post princ. de ... sic nomine populi extra, de eled. & Glo. in c. fidei super verbo ... prope finem. ... autem appellatione extra de rescript.

a Genus praedicatur de pluribus specie differentibus.

b Exceptum tamen clerici ... de eorum praeiudicio ... secundū Panorm. cap. 1 extra, de vita. & honest. cleric. & Iaso.

c Species praedicatur de pluribus differētibus numero.

d Argumentū a specie ad genus valet affirmatiue.

e Patricij qui dicantur, vide Bud. ad l. vlt. ff. de senatoribus. & Alcia. ad l. ... C. ut de consu. & non spar. pars.

f Dicit tamen Angel. quod quamuis loco senatorū hodie successerint consiliarij, seu decuriones, nō tamen possunt super principis ... statuere: putà ad famā, seu ius ... geniturae aliquē restituere, spurios legitimare, aut veniam aetatis concedere.

g Dummodo sit iustum, & honestum, secundum Angel. & Ias. hic: per ea, quae pulchre not. Bald. in l. quod ex lebra. Cod. de ope lib.

h Legis regiae sententia quaenam fuerit.

a Populi hodie legem facere possunt: subaudi tamē more paleam: vt supra eod. §. omnes seu particularem nō autē generalem: vt per Io. Fab. & Angel. Aret.

b Legendum, expressū est.

† Concordat in prooemio Decretalium, in Glos. vlt. post prin. ... & in diligentia, & in j. in Glos. post princ. extra, de calum.

c Legē generalē quatuor notis distinguimus, & dignoscimus à speciali. Sequuntur Nico. Imo. de Pla. Porc. & Ias. Dicit tamen Ioa. Fab. quod sex modis.

d Lex generalis censetur id omne, quod in iuris corpus à principe redactum est.

e Hanc Gl. & seque. in ver. Irrogauit, sequitur Ang. & etiam Ioan. de Pla. & Porc.

f Personalia an, & quibus casibus personam egrediātur: adde hic Angelum, vbi notat sex casibus personā egredi.

Aediles

a ¶ *Ædiles curules.* à cura dicti. obseruabans enim ne ruina, vel incendus ædium deformasetur vrbis aspectus.
b ¶ *De quibusdam causis* vt de morbis, & morbosis, & vitiosis animalibus *vt patet ff de adil. edict. l.* j. A D D I T I O. Dic hoc verum respectu actionis redhibitoriæ: secus respectu actionis quanto minoris, quæ durat per annum, secundùm Ang. hic.
c ¶ *Honorarij.* Qualiter? Respond. [a] quia ædiles erant ex prætoribus: *vt infrà de diui stip. § prætorias. & ff. de verb. oblig. l. pratoria*

a Hoc non repetitur iure cautum, secundum Nic.

d ¶ *Sententia.* Sententia [b] est firma, & indubitata responsio. secundùm Ioan.

b Sententia quid.

e ¶ *Opiniones.* Opinio [c] est enim dubitatione responsio: secundùm Ioan.

c Opinio quid.

a ¶ *Iura condere.* Sic veteres libri. Id verò rectè ait Theod. fieri [Greek] CVIACIVS.
f ¶ *Publicè.* id est, quorum interpretatio fiebat publica auctoritate concessa à principe: vt Vlpia. Papi. & similes, qui fecerunt leges: *ff de orig. iur. l. ij. § post originem. & § iuris ciuilis scientiam.* A D D I T I O. Hodie tamen sententia doctorum est probabilis, & non necessaria *vt not. glo in l. j. in casu. Co. de legi* & legeodr, seu interpretandi licentia in doctora ctu collata. operatur vt hæc possios publicè fieri: quod alias non liceret: *l. j. C. de stud. li. vrb. Rom. lib. xj.*
g ¶ *A Cæsare.* Augusto: vt supra in prima rubrica ponitur. ACCVRS.
h ¶ *Vt iudici.* scilicet nulli.
i ¶ *Vt est constitutum.* id est, sicut ipsi constituerunt.

† sine scripto, &c.

Proponebant & ædiles curules [a] edictum de quibusdã causis [b]: quod & ipsum iuris honorarij [c] portio est.

Iurisconsultorũ sententia, (quibus à Cæsare iura interpretandi facultas data erat) responsa prudentum dicuntur: quæ vsque adeò iuris pondus obtinebant, vt nec cuiquam iudicum ab his recedere fas esset.

8. ¶ Responsa prudentum sunt sententiæ [d], & opiniones [e] eorum, quibus permissum erat iura condere *a*. Nam antiquitus institutũ erat, vt essent qui iura publicè [f] interpretarentur: quibus à Cæsare [g] ius respondendi datum est: qui iurisconsulti appellabantur: quorum omnium sententiæ, & opiniones eam auctoritatem tenebant, vt iudici [h] recedere à responsis eorum non liceret: vt est constitutum [i].

Consuetudo moribus vtentium comprobata, vim iuris scripti habet: hoc tamen ab Athenensibus, illa à Lacedæmoniis ortum habuit.

9. ¶ Ex non scripto † ius venit [k], quod vsus comprobauit †. Nam diuturni [l] mores consensu [m] † vtentium comprobati, legem imitantur [n].

10. ¶ Et non [o] ineleganter in duas species ius ciuile [p] distributum esse videtur. Nam origo [q] eius ab institutis [r] duarum ciuitatum, Athenarum scilicet, & Lacedæmoniorum fluxisse videtur. In his enim ciuitatibus ita agi solitum erat, vt Lacedæmonij quidem magis ea, quæ pro legibus obseruabant, memoriæ mandarent. Athenienses verò ea, quæ in legibus scripta deprehendissent, custodirent.

Ius naturali ratione apud omnes gentes obseruatum, & ciuile in hoc discrepant: quoniam primum immutabile est: reliquum verò consuetudine, aut contraria lege mutatur.

11. ¶ Sed naturalia [s] quidem iura, quæ apud omnes gentes peræquè obseruantur, diuina quadam prouidentia constituta, semper firma, atque immutabilia permanent: ea verò, quæ ipsa sibi quæque ciuitas

[Ex non scripto] C A S V S. Vidimus de iure ciuili scripto, à §. præcedenti vsque huc: nunc hîc sequitur videre de iure ciuili non scripto. Et est sciendum quòd iste §. vsque ad §. *sed naturalia.* diuiditur in duas partes principales. ¶ In prima parte dicitur, quòd ius non scriptum est illud, quod vsus populi Romani, vel alterius populi approbat, & obseruat: quod ius quàuis in scriptis non sit redactum, tamen obtinet vires, & vicem legis scriptæ. Secundò reddit rationem quare ius ciuile in duas partes diuiditur: scilicet in ius scriptum, & in ius non scriptum: *vt s. § constat.* Et est ratio: quia leges Romanæ habuerunt originem a duabus ciuitatibus Græciæ: scilicet Lacedæmonia, quæ vtebatur iure non scripto: id est, consuetudine, vel vsu, & habuerunt etiam ortum leges Romanæ ab Athenis, quæ vtebantur iure scripto.
k ¶ *Ex non scripto ius venit.* de iure scripto vidimus: quod in sex partes diuiditur. sequitur de non scripto: *vt suprà eod. §. constat.*
l ¶ *Diuturni.* Sed [d] quanto tempore vsus facit mores, vel consuetudinem? Respon. x. ann. *vt ff. qui. & à quib. ma. li. non fi. l. si cum fideicommissaria. §. Aristo.* licèt secundùm quosdam exigatur tempus, cuius nõ extet memoria: *arg. ff. de aqua plu. arc. l. j. in fi. & ff. de aqua quoti. & æsti. l. iij. § ductum. & C. quæ sit lõga consuet. l. consuetudinis. & C. de sacros. Eccl. l. fin.* Item quia dicitur lõga: *vt patet in rubr. C. eo. & ff. eo.* Longa autem, a [e] 10. dicitur. *vt j. de vsucap. §. j.* sequitur ergo quòd x. an. sit robusta. ¶ Sed nunquid sufficit vt intra x. ann. semel [f] secundùm eam iudicetur? Respon. non: imò debet ad minus bis secundum eam iudicari: *vt C. de ep. audi. l. iij. in fi.* Vel querimoniam, vel libellum propositum contra consuetudinem talem spernere: *vt ff. de legi. & senatuscon. l. cum de consuetudine* ¶ Nunquid ergo iudicatur [g] exemplis? Resp. non *vt C. de sen. & interl. omnium iud. l. nemo iudex & facit ff. de offic. præ. l. sed licèt.* Sed ex consuetudine, quæ approbatur exemplis, & sic conceditur aliquid per obliquum [h], quod directò non conceditur: *sic & ff. quæ res pignori ob. pos. l. Aristo in fin.* Sic contrà pero ex promissione, quæ promissiu probatur ex longo vsu, *vt ff. de vsu. l. cum de in rem verso.*
m ¶ *Consensu.* aliàs non potest esse consuetudo: cùm dicatur [i] consuetudo, quasi communis assuetudo: & error [k] consuetudinem impediat: *vt ff. de legib. & senatuscon. l. quod non ratione,* A D D I T I O. Dic hoc verum, si error dusauit, vel consuetudo sit penitùs irrationabilis: putà contra fidem, ius naturale, vel diuinum, seu indoctiua peccati ¶ Sed si superuenit scientia, vel error fuit circa causam impulsiuam, quamuis sit sincera, & minus rationabilis, tamen valet saltem in casu suo, vt ibi: nisi expressè per legem, vel constitutionem reprobetur. secundùm communiter docto. hîc.
n ¶ *Imitantur.* id est, tantum [a] valet consuetudo, vbi lex scripta nõ est, quantum lex vbi scripta est. ¶ Et nota [b] tres virtutes consuetudinis: imitandi legem: *vt hîc.* Item interpretandi legem, vbi lex est dubia: *vt ff. eo. l. si de interpretatione. in fi.* Item corrigendi: *vt ff. de leg. & senatuscons. l. de quibus in fi. & j. eo. § ea. verò.* ¶ Quod distingue: aut [c] est generalis consuetudo per totũ mundum: & tunc vincit legem vbique: *vt ff. de legibus. & senatuscon. l. de quibus. §. fin:* aut specialis & tunc vincit legem in eo loco, vbi est: *vt ff. communia prædiorum l. venditor. § si constat.* dũmodò post legem fuerit inducta: alias vincitur a lege superueniente: *vt ff. de sepulch. vio. l. iij. § diuus* in alio autem loco consuetudo specialis non vincit legem: sed vincitur a lege: *vt Cod. eod. l. consuetudinis.* & hoc secundùm Ioan. & Py. licèt alij aliter distinxerunt. A D D I T I O Et sic glos. dupliciter restringit illam legem: & cum ea transeunt communiter docto. sed *cap. fin de consuetudin.* videtur dictam legem intelligere, vbi consuetudo esset rationabilis, & legitimè præscripta. las[illegible].
o ¶ *Et non.* hic § communis est ad duo supradicta: scilicet ad ius scriptum, & non scriptum: ideò bene est hîc. §
p ¶ *Ius ciuile.* largè accipe: *vt not. in §. constat. suprà eodem, in gloss. j.*
q ¶ *Origo.* id est. lex xij. tabul. quæ fuit origo totius iuris ciuilis, & principium.
r ¶ *Institutis.* id est, ordinamentis. Nam Romanus populus decemuiros pro isto iure misit: qui decem tabulas eburneas retulerunt, tam de iure scripto Atheniensium, quam non scripto Lacedæmoniorum sed quia postea aliquid deerat, vel emendationem desiderabat, data fuit potestas per vnum annum his decemuiris, vt ius, & leges corrigerent addendo & detrahendo: & si opus esset, interpretarentur: qui vt ea facerent, duas tabulas addiderunt & sic [d] lex xij. tabularum ex accidenti dicta est: *vt ff. de orig. iur. l. ij. §. j.*
[*Sed naturalia.*] C A S V S. Iste §. dupliciter potest intelligi. Vno modo vt faciat differentiam inter ius naturale, quod est commune omnibus animalibus, quod est immutabile: & ius ciuile cuiuscumque ciuitatis, quod est mutabile. Ecce enim ciuilia iura, & statuta alicuius ciuitatis Romanæ, vel alterius tolluntur per nouam consuetudinem contrariam. Alio modo potest intelligi, vt differentiam faciat inter ius gentium, quod est commune omnibus hominibus ex vna parte, & ius ciuile ex alia parte, hoc dicis vsque ad §. *omne autem.* Franciscus de Aret.
s ¶ *Sed naturalia.* hic §. potest intelligi de iure naturali primæuo [e]: quo mouentur omnia animalia ad aliquid faciendum: *vt ne. s. eo. tit. in prin.* ¶ Sed quod dicit esse immutabile, est contra id, quod de seruitute dicitur: quæ est cõtra ius naturale & tamẽ præualet: *vt s. eo. § ius autem.* Sed dic, non [f] derogatur ob hoc, licet non seruetur in illo casu. nã nihilominus bonum, & æquum est. Et eodem modo respondeo ad illud, quod dicitur *j. de cap. demi. §. quod autem quod est contrà.* 2. Vel ibi non tollitur cognatio, sed [g] ius succedendi. Item eodem modo vt prius respondeo ad illud quod de vsucapione dicitur *infrà de vsucap. in prin.* quod constat esse contra ius naturale: *vt ff. de condi. indeb. l. nam hoc na*

d Consuetudo decennio inducitur
e Longũ tempus est decennij.
f Cõsuetudo, per decennii, cui vnus, & alter actus iudicarius sit adiunctus, inducitur
g Exẽplis, an & quomodo iudicetur
h Obliquè aliquid conceditur, quod non directò
i Consuetudo vnde dicatur
a Cõsuetudinem error impedit.

† Consensu [illegible] ... [illegible]
† Tacitus, [illegible]
a Consuetudo [illegible]
b Consuetudo [illegible]
c Consuetudo [illegible]
d Lex xij. tabularum [illegible]
e Ius naturale primæuum immutabile.
f Hoc [illegible]
g Ius succedendi [illegible]

a Quæ sunt de necessitate naturæ, non mutantur: vt hoc. sed quæ sunt de præsumptione, sic: vt leonis feritas, & hominis mansuetudo: in quibus inspicitur magis accidens quam natura: quod reducitur in aggad represalias cõtra aliquos, puta Ferrarienses concessas vt per Ang. & Iac. hic

hoc natura. a 3. Vel dic quòd iste §. loquitur de iure gentium: quod patet ex illa litera. *Quæ apud omnes gentes: & supr. in d. § quod vero naturalis.*

a ¶ *Constitui.* scilicet de consuetudine speciali, vel lege municipali scripta.

b ¶ *Tacito consensu.* s. contraria consuetudine *vt ff. de legi. & senatuscon. l. de quibus. in fi.*

c ¶ *Vel alia.* id est, contrario statuto: & sic redduntur singula singulis.

[*Omne autem*] CASVS. in hoc § de iure ciuili tractatur, & sic de tertia parte rubricæ. Et dicitur quod totum nostrum ius ciuile diuiditur in tres partes. In prima parte tractatur de personis: in secunda de rebus: in tertia de actionibus. Secundò dicit. Primò videamus de personis tanquam de dignioribus. Et redditur ratio quare primò de personis videndum quæ ratio talis est, quia nihil prodest scire iura, nisi primò sciremus de personis, & conditionibus personarum: quarum personarum causa, seu gratia, & earum fauore iura cõdita, & cõposita sunt hoc dicit vsque ad finem.

constitui a, sæpe mutari solent, vel tacito consensu b populi, vel alia c postea lege lata.

Ius commune ad personas, res, vel actiones spectat: & à dignioribus sumendum exordium.

12. ¶ Omne d autem ius, quo vtimur vel ad personas e pertinet, vel ad res f, vel ad actiones g. Ac prius de personis videamus. nam parum est ius nosse, si personæ h, quarum causa constitutum est, ignorentur i.

DE IVRE PERSONARVM TITVLVS III.

d ¶ *Omne.* quid sit ius. & qualiter diuidatur dixit: nunc differentiam inter ipsa iura ponit.

e ¶ *Ad personas* de hoc dicitur infrà, *in toto primo libro vsque titu. de re. diuis.*

f ¶ *Ad res.* de hoc dicitur infrà, *lib. ij. & iij. vsque ad tit. de oblig.* ADDITIO. Et quid appellatione *rei mea* contineatur, vide per Ange. Aret. hic.

g ¶ *Ad actiones.* de his dicitur *de actio.*

b Homo dignissima creaturarum.

c Ouid. Metamorph.

d Virgil. in 6. Æneid.

h ¶ *Persona.* nam homo b est dignissima creaturarum: *vt ff. de adil. edict. l. iustissimè in prin.* vnde Ouidius c: *Pronáque cum spectent animantia cætera terram Os homini sublime dedit, cœlúmque tueri Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus.* Et Virgilius d: *Igneus est ollis vigor, & cœlestis origo Seminibus*

e Digniora præponenda

i ¶ *Ignorentur.* & sic statim ponit de iure personarum ¶ Et not. hic quod digniora præponenda sunt *sic j. de bo. poss. § aliam verò in gl. s. alteri.* & per hoc facimus e multas formationes titulorum.

DE IVRE PERSONARVM.

f Hanc continuationem sequitur Petrus de Bella Pert. hic.

g Diuisio.

Quia f omne ius aut ad personas, aut ad res, aut ad actiones pertinet. l. j. de stat. ho. §. j & sup. tit. j § 11. *cùm ergo personæ quibus cõque rebus digniores sint,* l. iustissimè in princ. j. de ædil. edic. *ideò ab eis exordium facturus, subdit de iure personarum. secundùm Porc.*

SVmma.] Totus g iste titulus diuiditur in sex partes ¶ Nam primò ponit diuisiones personarum. ¶ Secundò definitionem libertatis, ibi, *Et libertas* ¶ Tertiò definitionem seruitutis ibi *Seruitus.* ¶ Quartò quare dicantur serui. ibi, *Serui autem.* ¶ Quintò quot modis quis efficiatur seruus. ibi, *Serui autem.* ¶ Sextò ponit differentiam inter seruos & liberos. ibi, *In seruorum.* Aret.

[*Summa.*] CASVS Ad euidentiam diuide hunc titu. aliter, quam suprà, secundùm Franc. de Are. in septem partes In quarum prima parte ponitur quædam diuisio personarum: quæ diuisio talis est. Dicitur enim quòd omnis homo de mundo aut est liber, aut seruus. ¶ Secũdò dicit quid est libertas. Vnde libertas est quædam potestas concessa hominibus à iure naturali, quæ consistit in hoc, vt ipsi homines possint facere quicquid voluerint, nisi efficiantur serui de iure gentium: vel nisi se faciant seruos de iure ciuili ¶ Tertiò dicit quid est seruitus & dicit, quòd cũ ius gentium multa statuerit, iuxta hoc est vnum statutum, & vna constitutio ordinata a iure gẽtium vt quis sit subiectus alteri, & subijciatur domino alieno. quæ constitutio, siue statutum, est contrarium iuri naturali: quia secundùm ius naturale omnes homines liberi vocabantur, & nascebantur. ¶ Quartò dicit quare serui habeant hoc nomen *serui.* Et certè serui dicuntur non a seruiendo sed a seruando. Nam olim, & in tempore præterito si aliquis capiebat aliquem hominem in prælio, siue in bello, plerumque Imperatores præcipiebant capienti, id est, ei, qui hominem in bello ceperat, ne occideret illum hominem captiuum sed venderet, vel seruaret.

¶ Quintò dicit, quòd serui qui capiuntur in prælio, possunt etiam appellari mancipia: quia manu capiũtur in prælio ¶ Sextò dicit, quòd quidam non sunt serui ab ipsa natiuitate, sed postea efficiuntur. quod accidit. i. euenit quandóque de iure gentium, vt quando aliquis capitur in prælio, tunc enim efficitur seruus capientis: quandóque de iure ciuili: vt quando liber homo patitur se vẽdi eo pacto, vt partẽ pretij habeat: vt si vado aliquem hominem, & ei dico: veni, ego sum liber: sed non habeo pecuniam scio etiam quòd tu modicum pecuniã habes sed scis quod faciemus inueni emptorem: & dic quòd tu habes vnum seruum. & tu me vendes illi. sed tu iurabis mihi quòd de pretio, quòd habebis de me, mediam partẽ mihi trades & alius

Prima personarum diuisio ex inde libertatis & seruitutis definitio.

SVmma k itaque diuisio de iure personarum hæc est, quod omnes homines l aut liberi sunt, aut serui m. 1. ¶ Et libertas n quidem est (ex qua etiam liberi vocantur) naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur.

2. ¶ Seruitus autem est constitutio o iuris gentium, qua quis

dicit quod vult iste talis liber homo, qui passus est se venundari, & accepit partem pretij de eo, ipse efficitur seruus de iure ciuili, & efficitur emptoris. Septimò dicit, quòd inter seruos nulla est differentia: quia tã est seruus vnus, quã alter. Sed inter liberos multæ sunt differentiæ: quia quidam sunt ingenui, quidã libertini, quidam latini, quidam deditij: vt in duobus titulis sequentibus *Franc. de Are.*

k ¶ *Summa* i. a prima: quia & aliæ sequuntur. *vt j. de his, qui sunt sui, vel alie. iu. in prin. & j. tut. in prin* 1. Vel dic summa i. maxima quia partim est iure naturali, vt libertas: & partim de iure gentium, vt seruitus, quorum vtrumque, scilicet ius naturale. & gentium, antiquius est iure ciuili: *vt j. de rerũ de §. singulorũ* b. Vel dic *summa* i. breuis: *sic infr. de obli. §. j.* ADDITIO. Est & hæc bona, secundum omnes, quia breuior esse non potest: *vt ff. de condi. in. leb. l. in summa. & ff. de eo, quod certo loco l. quòd si Ephesi in fine.* Prima etiam cõmuniter approbatur secundùm Christopho hic.

l ¶ *Omnes homines* Sed pone, quòd hic sint duo homines, vnus liber & alius seruus tunc hæc propositio est c falsa. Dic quòd pluralis d oratio conuertitur in singularem & tunc est vera & non falsa: *vt ff. de cond. & demon. l. falsa §. 6. & ff. de pet. har. l. de vnis in fi. in glo. pen. & de orig. iur. l. ij. §. exactis. & de ver. sig. non est.* E contra singularis ponitur pro plurali e *vt eo. tit. l. in re fin. & ff. de test. tut. l. si quis in. §. j.* & dic has quæstiones positas, *ff. de stat. hom. l. ij.*

m ¶ *Aut seruus.* ¶ Sed f quid de stato libero videtur liber: *ff. si ex nox. cau. ag. a. l. fi.* Sed contrà est *vt ff. de statulib. l. statuliberam.* ¶ Item quid de adscriptitio g, vel censito? Videtur quòd serui sint: *vt C. de agr. & cens. l. ne diutius in fi. & l. fi. li. xj. & C. in qui. cau. colo. de ae pos. eo. lib. xj l. fi.* Sed contrà est, secundũ Ioa. (licet alij aliter distinxerint) cùm possint fieri clerici & contra dominorum voluntatem, quod nõ est in verè seruis *vt C. de epis. & cler. l. iubemus. § seruos & in Auth. de sanctis. ep. §. adscriptitios. col. ix.* Item in dubio pro liber iudicandum est: *vt ff. de reg. iur. l. libertas.* & quod in contrarijs legibus continetur loquitur quoad seruitia, quibus est adstrictus, quare poterunt prædicti & facere testamentum h, & ferre testimonium i, & alios actus ciuiles exercere, nec alienari possunt sine solo: *vt ff. de agri. & cens. l. quemadmodum lib. xj.* Item quid de monacho k, vel vulgari canonico? Resp. liberi sunt: & ideo possunt reddere testimoniũ l. quod dic vt diximus *in Auth. de mon. §. cogitandum. coll. j* licèt quo ad actus quosdam m fingãtur mortui, *vt in Auth. de mo. § illud. & §. si quis autem. coll. j & in Auth. de a. ap. § per occasionẽ coll. ij.*

n ¶ *Libertas.* Hæc definitio tribus modis potest legi. ¶ Primò secundũ Io. vt definiatur libertas eo iure, quo inuenta est, i. naturali & sic etiã serui secundum hoc sunt liberi. nam & ipsi possunt facere quod volũt, nisi quòd vi: i. de facto, vel iure. s. aliquo prohibentur. & hæc verba, *ex qua etiam liberi,* &c. possunt esse de definitione. Nã & ipsi liberi vocantur secundùm idem ius: vt *infrà de li. § 1.* Alij dicunt definiri libertatem liberi, non libertatẽ serui quia ex prima vocantur. s. hodie liberi: nõ ex secunda. s. quã habent serui. Fit ergo libertas alia in seruo, alia in liberto. & secundũ eos verbum. i. e. exponitur, vt priùs o. Sed nec prima, nec secunda placet, quod serui sint aliquo iure liberi, cùm ius gentium in hoc derogauerit iuri naturali. *vt infrà. §. seruitus.* Et expone. *vi* id est iure gẽtium: quod quadam necessitate induxit seruitutem. s. per captiuitatem: *vt suprà. tit. j. § ius autem* & iure. scil. ciuili, quãdo maior xx. an. vendit se ad pretium partic. *vt j. §. serui* q. d. liber quilibet est, nisi fiat seruus iure gen. vel ciui. & hæc verba, *ex qua etiam liberi,* &c nõ oportet p quòd sint de definitione: sed quendam effectum libertatis demonstrat ACCVR.

o ¶ *Constitutio.* i. vnum de statutis iuris gentium: nam & alia multa statuit ius gentium. *vt suprà ti. j. §. ius autem.* Sed hodie dici potest seruitus de iure ciuili, formatione: nam alia olim, & alia hodie est hæc potestas: *vt infr. de his, qui sunt sui. vel alie. iur. § pe. & fin.* quare est de iure gentium inuentione: sed de ciuili, formatione *ff. de iust. & iu. l. ius autem ciuile* ADDITIO. Et dicit Christoph. quod tunc forma dat esse rei, & ab ea fit denominatio, quando actus sine ea procedere non potest. quod non est in seruitute & ideò denominatur à iure gentium.

a ¶ *Constitutio iuris gentium.* Ergo & dominatio constitutio est iuris

a Summa diuisio personarũ, quæ dicatur.

b Hæc falsa est secundũ Christophe quia etiam formalis causa est a iure ciuile: vt in §. seu infra cod.

c Vniuersalis oratione parte falsa, tota oratio falsa est. *vel. sen. quæ docentia § vero. ff. de ver. dus.*

d pluralis oratio in singula. re verti potest

e Singularis oratio interdũ sumitur pro plurali, quod verum, quãdo collectiuũ, vel rationis partis, seu connexitas hoc indu cit *l. si cui bona. ff. de leg. j.* aliàs secus, secundũ Ioan Fabr. & Ang. hic

f Statuliber in quibusdã habetur pro libero, & quo ad quædã pro seruo. *vt not. infra. l. si. ff. si ex noxa. cau. ag.* secũdum omnes doct. *hic.*

g Adscriptitij, & cẽsiti liberi sunt, nõ serui: vt cõmuni opinione tenetur *hic & c. 2. de sudoria.*

h Dic hoc verum inter extraneos, secũdum Io. Fab.

i *Gi. Nouell. de testib. qua. 7. in verb. ita fit.*

k *vide* *Gl. in d. c. 2.*

l Dũmodo iurent cum licẽtia suis superioris: alias non valeret eorum depositio, secundum Ioan. Fabr & Ange. hic.

m Dic secundũ Pet. de Bel. Per. non reputari mortuos quãtũ ad actus ciuiles. sed quãtum ad ea, quæ sunt cõtra suã perfectionem.

n Hanc reprobat Ange hic. quia ex facto impedimento nõ tollitur libertas vi prohibitur *vel conse cuntur ff. de ...*

o & per hoc etiam reprobatur hic secunda opin.

n Hanc cõmuniter tenent doct. hic.

p Hoc verum quoad id, quod additur non quoad id cui additur.

iuris gentium: *l. si id quod ff. de cond. ind.* Cuius legis sententia hæc est, vt libertas iure naturali contineretur, & seruitus iure gentium, quod & ipsum naturale est: ita & in condictionum quæstione, debitum, & indebitum naturaliter accipitur: id est, iure gentium, non ciuiliter: & indebitum quidem naturâ condicitur, debitum naturâ nō condicitur. CVIAC.

dominio [a] alieno contra naturam [b] subiicitur.

Serui à seruando dicti sunt, cùm magis intersit reipublicæ captiuos seruos viuere, quàm mori ingenuos: mancipia verò quasi manu capta dicuntur.

3. ¶ Serui autem ex eo appellati sunt, quòd Imperatores captiuos vendere, ac per hoc seruare [c], nec occidere solent. qui etiam mancipia dicti sunt, eò quòd ab hostibus manu capiuntur [d].

Seruorum quidam naturaliter serui, quidam iure gētium, quidam verò iure ciuili. Et qui ex ancilla nascitur, seruus nascitur.

4. ¶ Serui autem aut nascuntur, aut fiunt [e]. nascuntur ex ancillis [f] nostris: fiunt aut iure gentium: id est captiuitate [g]: aut iure ciuili [h] α, cum homo liber β maior [i] vigintiquinque annis ad pretium participandum γ sese venundari [k] passus est.

Inter seruos non est differentia, vt vnus sit magis seruus, quàm alius: inter liberos verò differentiæ sunt multæ. AN.

5. ¶ In seruorum δ conditione nulla differentia est [l]: in liberis autem multæ [m] †. aut enim sunt ingenui, aut libertini.

a ¶ *Dominio.* Aliquando sine dominio: *vt ff. de re. du. l. 3 §. j.* ibi, *nam res. & ff. pro derelict. l. si. ad idem, ff. de stipen. se l. quod seruus. & ff. de lib. causa l. si vsumfruct.*

b ¶ *Contra naturam.* id est contra ius naturale; cùm eo iure omnes liberi sint. *vt j. de li. §. j. & s. tit. j. §. ius autem* Acc.

c ¶ *Seruare.* Not. seruum [a] dici à [b] seruando, & non à seruiendo, secundùm Isido. sed tamen bellio dicitur seruus publicus à seruiendo: *vt ff. de adop. l. nec ei. & l. nō enim aliter. & ff. rē pupil. saluam fo. l. ij.* qui [e] tamen seruus non potest esse. *vt C de tab. l. generali lib. x.* ACCVRS.

Seruus à seruando nō seruiendo dictus est.

b Etymologia seu allusio vocabuli sumitur ab eo quod fieri solet secundū ta. hic.

e Seruus tabellionis afficio fungi non potest.

d ¶ *Capiuntur ff. de sta. ho. l. xv. in fin.*

e ¶ *Fiunt,* ex accidenti.

f ¶ *Ex ancillis.* licèt patrem liberū habeā. *vt j. tit. j. & C. de rei vin. l. partum.* ¶ Quid si [d] ex adscriptitio, & libera. Resp. sequitur ventrem: *vt in Auth. com. quia ex adscripti. & lib. nat. §. j. coll. v.* ACCVRS. Istam sequitur Aug. hic & ratio diuersitatis est fauor ipsius partus, cui matris conditio prodest vno de tribus temporib. scil. conceptionis, natiuitatis, vel medio tempore: patris verò tempore conceptionis tantùm, quando est causa efficiens: & de cætero nihil habet secundum eundem Angel.

d Partus sequitur conditionem matris.

g ¶ *Captiuitate* quæ occasione belli contingit: quod est de iure gen. *vt suprà. tit. prox. §. ius autem.*

h ¶ *Iure ciuili* & est tertius modus: *vt C. de adser. tol. l. j. §. pen.* est & quartus: vt per ingratitudinem reuocationis in seruitutē: *vt in Auth. vt liber. de cætero. §. illud verò. coll. vj.*

α ¶ *Aut iure ciuili.* Senatusconsulto Claudiano: *l. iij. ff. quibus ad libert. proclam. non licet.* CVIAC.

β ¶ *Homo liber.* Ingenuus, & sui iuris. Nam libertini, & filij familias ne eo à se modo libertatem abiudicent, ius patronatus, & patria potestas facit. CVIAC.

i ¶ *Maior* in [e] quo facto sunt quatuor necessaria. sc. quòd sit maior xx. ann. *vt hic, & C. de lib. cau. l. si ministerium 2.* Itē & vt eo animo pretij accipiat partem *vt hic, & C. de li. cau. l. non ideò.* 3. Item & quòd verè habeat [f] partem: *vt ff. qui ad lib. procl. non licet l. 3* Item quòd vendatur ignoranti conditionem venditi: *vt ff. de li. cau. l. liberis §. si quis sciens* ¶ Item & quintum, vt hîc stat conditione in suam *vt ff. si lib. ingenuus esse di. l. ij* & si quid horū defuerit, iure communi prouocat in ingenuitatem, alias nō poterat prouocare in ingenuitatem nec etiam si manumittatur: *vt ff. de statu. ho. l. homo liber. & ff. de li. cau. l. cum pacto* nisi reddet et pretium, & dominus sponte acciperet nec enim dominus pretium accipere compellitur: licèt quidā contradicant: *vt ff. si lib. inge. esse dic. l. ij. j. respon. & C. quando licet ab emp. dis. l. j. & j. tit. j. in fi.* Vnde versus: *annis viginti iuuenem, qui venditur esse Vult viris & pretio, quo venit participare Rursus eum seruū, qui venditur esse putare. Et propriam ferre, qui venit conditionem.* ¶ Sed nunquid habet in integrum restitutionem, cùm sit minor xxv. ann. maior tamen xx. Resp. non: quia non est mutanda tanta solennitas: quia non est locus restitutionē, vbi res mutat statū prorsus amittendo: *vt ff. de mi. l. si ex causa. § Papinianus, & ff. de in iu. leg. resti. l. diuus.* ¶ Sed nunquid patri, vel affini permittitur reuocatio vel per officium iudicis, vel per reiuindicationē vtilem, cùm ad eorum ignominiam respiciat: *vt ff. de rei vind. l. j. §. & de lib. cau. l. j. ij. iij. iiij. & v* Respon. non, *vt ff. de cap. de l. tutelas §. si libertate* licèt quidam dixerint contra argu. dictarum legum. Sed certè ibi non mutauerat statum, sed mutare volebat.

c Maior et se iuste ac legitime possit vendere quinque necessariis sūt

f Scilicet licè secundum los.

Fa vel cū effectu ex quo lex voluit eum de pretio participare & ad *l. fi. ff. de acquir. her. l. placet* Resp. quod loquitur de acquisitis per seruum iā factū, hic verò per liberū tēpore, quo ad seruitutē progreditur, secūdum Christo.

g Imò vt reddat pretiū nō potest hoc casu ad ingenuitatem prouocare. *Gregor.*

γ ¶ *Ad pretium participandum.* Ad pretium partiendum. Ergo sola pretij partitio seruū facit, & in *l. si vsumfructum. § j ff. de lib. cau.* legendū est hoc pacto: *In summa sciendum est quia de vēditis seruis quibus non denegantur* nam & quæ præcedunt leges, ad eos tantùm pertinent, qui possunt ad libertatē proclamare. CVIAC.

k ¶ *Venundari* idem si quolibet alio titulo patiatur se transferri in alium, quod verum est: si aliquod lucrum sentiat: *vt Cod. de li. cau. l. si ministerium. & ff. de lib. cau. l. si vsumfructum §. j.*

δ ¶ *In seruorum.* Nihil interest verùm quis natus, an factus sit seruus: at verò multùm refert, verùm quis natus, an factus sit liber. CVIAC.

l ¶ *Nulla differentia est.* Sed videtur contra. [a] nam quidam sunt in dignitate [b] quidam non: *vt j. de iniur. § sed pœna. & ff. de vsuf. l. sed & si quid. § 3* item quidam ordinarij, quidam vicarij: *vt j. quod cum eo. § cum autē.* Item alij veterani, alij nouitij: *vt ff de adil. edi. l. fi. § fi. & ff de publ. l. interdum. §. quoties* vbi dicitur qui sunt nouitij, qui veterani. Sed dic, quòd nullus [c] est magis seruus, quam alter, licèt quoad actus, & quoad militias, & similia, sit differentia, licèt olim magis vnus, quā alter esset seruus: *vt C. de nudo iur. Quiri. tollen. l. vnica.* nam olim quidam habebant nudum dominium in seruis, quidam plenum, quidam semiplenum.

a Seruorū, in vna, & eadem sit coditio

b Id est in ... hors statu, & opinione ... autē ... dignitate propter *l. generali, C. de tab. lib. x.* Angel.

c Seruitus non recipit plus, & minus.

† al multæ differentiæ

m ¶ *Multa.* Quidam ponunt hic falsam notam, vt duo [d] sint multa: arg. *ff. ad Silla. l. 3. §. hoc rescriptum.* Sed certè ibi sunt tria appellata, non duo tantùm. Dic ergo, quòd quatuor [e] sunt differentiæ liberorum hominum: vt ingenui, libertini, Latini, dedititii: *vt hic, & j tit. j. de lib. § libertinorum. arg. ff. vt bo. rapt. l. iiij §. j. ij resp.* pro prima est *in Auth. de depo. & denunciationibus. in princip. ibi, cum & alia multa coll. vj.*

d Duorū appellatione cōtinentur plures, at non multi. Pe

e Libertorum hominū quatuor sunt differentiæ.

† *Sumitur in hoc princ. ... Gloss. ... par. g.*

DE INGENVIS. TITVLVS IV.

Qui liber nascitur, ingenuus est: quinetiam quantum ad ingenuitatem pertinet, matris cōditio spectatur. Ad hæc sufficit, matrem aut medio tempore liberum fuisse, vt quis ingenuus dicatur.

INgenuus [n] is†, est, qui statim vt natus est, liber est, siue

DE INGENVIS.

Quia [f] suprà dixit de iure personarum, quarum quædam sunt serua, quædam sunt libera: liberorum autem quidam ingenui, quidam libertini: ideo de his tractaturus præmittit de ingenuis, tanquam de dignioribus.

f Hanc continuationem sequitur Pet. de Bell. Petr. hic, g Doneau.

INgenuus.] Diuiditur [g] in duas partes. Nam in prima tractat qualiter quis dicatur ingenuus. In secunda, qualiter ingenuitas perditur. Secunda ibi, *Cùm autem.* Prima subdiuiditur in quinque. Nam in prima ponitur dictum. In secunda illud declaratur. In tertia respondetur tacitæ quæstioni. In quarta alteri quæstioni respondetur. In quinta deciditur incidens quæstio. Secunda ibi, *Siue ex duobus.* Tertia ibi, *Sed & si quis.* Quarta ibi, *Et è contrario.* Quinta ibi, *Ex his.* CASVS. Pro clariori euidentia diuide hunc tit. aliter, quam suprà, secundùm Franc. de Aret. in septem partes. ¶ In prima parte dicitur, quòd si aliquis nascatur ex patre, & matre ingenuis, siue ex patre & matre libertinis, siue nascatur ex vno ingenuo, & altero libertino, quòd nihilominùs ingenuus est ab ipsa natiuitate. ¶ Secundò dicit idem, id est, quòd est ingenuus, si nascatur ex patre seruo, & matre libera, id est, ingenua, vel libertina: quia ingenuus est idem, quòd liber. Etiam libertus est seruus effectus liber per manumissionem. ¶ Tertiò dicit idem, scilicet quòd quis est ingenuus si nascatur ex libera matre, & incerto patre: vt is, qui nascitur ex meretrice, ille est ingenuus: quia nascitur ex matre libera, si libera sit: & incerto patre: quia ignoratur quis sit eius pater: quia cui pater est populus, pater est sibi nullus. ¶ Quartò dicit, quòd si mater fuerat libera tempore, quo peperit, quamuis fuerit ancilla tempore, quo grauida erat, tamen is qui ex ea nascitur, est ingenuus, id est liber: quia ingenuus est, qui statim vt natus est, liber est. Et ratio dubitandi erat, quia videbatur quòd natus ex ea, esset seruus: quia quando ipsa illum concepit, erat serua: sed decidit in contrarium. ¶ Quintò dicit, quòd idem est econtrà, vt si quando ipsa illum pariebat, erat libera, & quando ipsa illum concepit, erat serua: quòd nihilominus ipse est liber. ¶ Sextò dicit, quid autem dicemus si tempore, quo concepit, erat ancilla, & tunc fuit manumissa, & aliquo tēpore stet in libertate: posteà facta est ancilla de nouo ita quòd tempore partus inuenitur similiter ancilla: an is puer, qui nascitur ex ea, erit ingenuus, id est liber? Et dicitur quòd sic, quia sufficit ei, qui in ventre est, &c. vt in text. ¶ Septimò dicitur in *§. cùm autem.* quòd si aliquis liber homo possidetur tanquam seruus, & posteà manumittitur, talis manumissio non nocet ei, vt ob hoc (id est propter seruitutem aliquam) fiat quin sit ingenuus: quia nec primò verè seruus erat, sed ingenuitatem suam retinebat, h. d. vsque ad finem. Franc.

n ¶ *Ingenuus.* quandóque aliter, quia per sententiam. *vt ff. de statu hominum. l. ingenuum.* [h] Item per restitutionem natalium. *vt ff. de natu. resti. l. ij. & l. patrons. §. fin.*

h Idem si quis iurauit se ingenuum, aduersario deferente *ff. de iur. iur. ...* Angel. Pet.

Ex duob.

a ¶ *Ex duob.* sic construe: siue ex matrimonio: subaudi, constāte, ex duobus ingenuis editus, &c. Et sic expone omnia sequentia capitula ADDITIO. Quandoque tamen ex duob. seruis nascitur liber: *vt in l. cum inter C. de fideicom. lib. & ff. eo. tit. l. cum verò §. apparet. & l. si quis rogatus.* secundùm Ioan. Fab. & Angel. hic Item in alio casu *vt l. cum Silanianum. Co. de his qui vt indig.*

b ¶ *Ex altero.* sic *Cod. de ope. lib. l. quod ex liberta.*

c ¶ *Nascitur.* secundùm se ACCVRSIVS.

d ¶ *Nihilominùs.* quia ventris a status semper consideratur: *vt hic, & in Auth. constitutio quæ ex adscrip. §. j. colla. v. & C. de rei vin. l. partū.* nisi in casu. *vt C. de ser. fugi. l. fin.* & nisi in muliere gula, *vt C. de mulie. l. qui autem patre & l. ingenua. & l. his, qui li. xj.* & hoc iure Romano, secùs iure Longobardorum: quia semper in deteriorem statum trahitur: vbi si matrimonium: aliud si concubinatus: nam tunc seruatur ius Romanū, quod sequatur ventrem. Acc.

e ¶ *Libera.* puta meretrice.

f ¶ *Sufficit.* quantum ad conditionem: secùs quantùm ad honores: *vt ff. de Sena. l. filium. & l. liberos. §. fin.* & secus quoad patriam: *vt ff. ad municip. l. assumptio. §. filius. & ff. pro soc. l. si procuratorē & ff. pro su. l. si id quod §. si filius. ff. de neg. gest. l. sed an vltrò.*

ex duobus a ingenuis matrimonio editus est, siue ex libertinis duobus, siue ex altero b libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur c libera, patre verò seruo, ingenuus nihilominùs d nascitur †: quemadmodum qui ex matre libera, e & incerto patre natus est; quoniam vulgò conceptus est. Sufficit f autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licèt ancilla conceperit. Et è contrario si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit, eum qui nascitur α, liberum nasci †: quia non debet calamitas g matris ei nocere qui in vtero est. Ex his & illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla facta postea pepererit, liberum, an seruum pariat. Et Marcellus † probat liberum nasci: sufficit enim ei qui in vtero est, liberam matrem h vel i medio tempore k habuisse, vt liber nascatur. quod & verum est.

a Quoad statum filius matrem sequitur quoad originem, & honorem, patrem Ratio, quia quoad libertatem leges inspexerūt quod certū est: sed mater semper est certa: eò enim conditio inspicitur. Cuj. Ægid. Per.

a Partus ventrem sequitur quod ad libertatem attinet: quod ad originem & honores patrem: Quod si vulgò sit quæsitus, & ignotus pater, ventrē in omnibus sequitur.

† Et sic spectatur initiū: fac c. 2. cū Glo. super verbo conceptus extra qui fi. sint legiti.

† Marcianus.

α ¶ *Placuit eum qui nascitur.* placuit autem principibus contra iuris ciuilis regulam, vt in notis ad Vlpianum ostendi. Placuit verò ita Adriano & D. Pio *l. Imp. 5. ff. de stat. hom. l. si ante. C. de postum.* CVIAC.

g ¶ *Calamitas.* quasi b calamitas: quia iterum facta fuit ancilla. hic quodammodo rursus cadit in seruitutem. ADDITIO. Et est ratio, secundùm Christoph. hic, quia partui iam concepto est ius ingenuitatis quæsitum, quod non debet tolli, &c. per regulam iuris, id quod nostrum. Et sic procedit in natis tantùm, vel conceptis anteà: secùs si post: nisi adhuc viueret aut, quia etiam tunc parentum macula non noceret filiis secundum Ioannem Fab. hic. de quo Angel se remittit. ACCVRS.

b ¶ *Liberam matrem.* facit ad hoc, *C. si man. ita fu. alie. vt ma. l. si nulla.*

i ¶ *Vel.* pro saltem. ACCVRS.

k ¶ *Medio tempore. ff. de acquir. rer. dom. l. adeò. §. cum quis.*

l ¶ *Cùm autem.* s. dixit qualiter contingat ingenuitas: nunc qualiter perseueret. ACCVRS.

m ¶ *Non officit.* nisi post manumissionem talem quinquennio ita steterit: *vt ff. si liber ingenuus esse dicatur l. ij. 2.* Sed illud hodie correctum est *vt hic, & C. vbi causa sta. agi debent. l. fin.*

n ¶ *In seruitute.* Seruum esse, & in seruitute esse, diuersa sunt: vno proprietas, altero possessio significatur. CVIAC.

o ¶ *Manumissum.* scil. de facto. ADDITIO, Dic quòd ratio dubitandi potuit esse, quia manumissio tanquam priuatio præsupponit habitum *vt l. decem ff. de ver. oblig.* Sed ratio decidendi fuit: quia ex quo interuenit de facto, etiam præsupponitur seruitutem de facto præcessisse, quod non præiud. ingenuitati, secundum Ang. & Christoph. hic.

p ¶ *Natalibus.* id est, ingenuitati quæ probatur per natales. Erant autē natales b scripturæ cum annis Domini, & præconizatæ, quæ dicebant Lucium esse natum, & ingenuū. & deinceps sic erat, nisi tunc cōtradiceretur. vnde & in legendis c sanctorū intitulatur natale sancti Nicolai, quando moritur, quasi tunc nascatur nunquam moriturus: & scribuntur gesta in vita a. Vel dic, quod natale appellatur prima natiuitas, quæ est de iure naturali, & omnem hominem dicit esse liberū: vnde bene dicitur, seruus iste restituitur natalibus: id est illi libertati, quam habet de iure naturali: *ff. de nata. restit. l. ij. & ff. de statu hom. l. imperator.*

b Natales scripturæ quid. Verum dic natales hic sumi pro statu, in quo quis nascitur: vt hic l. 2. vbi, pro in natalibus aliter emittitur hoc verbum in c. 3. c. illi. vbi in natalibus Ægi ...

c Legendæ en ... debent.

γ ¶ *Natalibus* ingenuitati Inde Paulus *lib. sent.* veritati, inquit, & origini ingenuitatis manumiss. quocumque modo facta non præiudicat. CVIAC.

q ¶ *Officere* nisi vendiderit se: *vt suprà, tit. j. §. penultim.* tunc enim non redit in statum pristinum: *vt ff. de statu hominum l.*

homo liber, qua est contrà. ACCVRS.

DE LIBERTINIS

Hic ponitur secunda pars diuisionis posita in textu 3. tit. ij. §. fin. & ista est continuatio huius rubricæ. ACCVR.

Putatiua seruitus natalium splendori non afficit: nec de facto secuta manumissio quicquam ingenuitati detrahit.

1. ¶ Cùm autem l ingenuus aliquis natus sit, non officit m ei in seruitute n β fuisse, & postea manumissum o esse. Sæpissimè enim constitutum est natalibus p γ non officere q manumissionem.

DE LIBERTINIS.

TITVLVS V.

Libertini, qui dicantur, quid manumissio, & quo iure introducta. Illud annotato, Priuationem nequaquā posse præcedere habitum. *Ad hæc,* nouiter emergētia, nouo egere auxilio.

Libertini sunt, qui ex iusta r seruitute s manumissi sunt. Manumissio autem est de manumissio: id est, datio t libertatis. Nam quamdiu

¶ *Libertini*] Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò ponit qui sint libertini. Secundo quid sit manumissio. Tertio quot modis serui manumittātur. Quartò quod serui inuiti possunt manumitti. Quintò qualiter de iure antiquo status libertorū erat tripertitus, & correctiones status libertinorū. Secunda ibi. *Manumissi.* Tertia ibi. *Multu.* Quarta ibi, *Seruus verò* Vltima ibi, *Libertinorum* Acer. CASVS. Principium huius tituli vsque ad §. *libertinorum,* diuide aliter, quàm s. secundùm Franciscum, in octo partes. ¶ In prima dicitur, quòd libertini sunt illi, qui verè erāt serui, & manumissi sunt per dominos suos. ¶ Secundò dicit quid est manumissio: de qua in prima parte habita est mentio. Et certè manumissio dicitur quando dominus dat libertatē seruo. nam antequam manumittatur seruus, est in potestate domini sui. Sed postquàm ipse seruus est manumissus, ipse liberatur ab illa potestate. ¶ Tertiò autem dixit, quòd manumissio est primitus. i. primò inuenta à iure gentium: non autem à iure naturali, quia ius naturale prius fuit, quàm ius gentium: ideò secundùm ius naturale homines erant liberi: & sic non erat cognita seruitus. & per consequens nec manumissio. sed postea per ius gentium seruitus, & manumissio est inuenta. ¶ Quartò dicit, quòd ex prædictis, quæ superiori parte diximus, patet quòd secundùm ius naturale vnum erat genus hominum scilic. quia erant omnes homines liberi: sed postea per ius gentium cœperunt esse tria genera hominum: scilicet ingenui, siue liberi, serui. Item libertini scilic. illi qui primò fuerunt serui, & postea manumissi sunt. ¶ Quintò dicit in §. *multis.* quòd manumissio seruorum potest fieri quinque modis. Nam quandoque potest fieri manumissio in Ecclesia coram episcopo, & populo: *vt C. de his, qui in Ecclesia manumittūtur, per totū tit.* quandoque potest fieri manumissio vindicta i. cum quadam virga percutiēdo ter supra illum, quem manumittit: dicendo ter: aio te liberū: aio te liberum. aio te liberū, & ista manumissio fit causa cognita coram iudice, & in iudicio. quandoque potest fieri manumissio in præsentia amicorum: vt quando dominus manumittit seruum suum conuocatis amicis suis, & in præsentia eorum. ¶ Quandoque potest fieri manumissio per epistolam seruo suo missam: vt quando dominus mittit literam, siue epistolam seruo suo, in qua epistola continetur, quòd ipse emit seruū, quem manumittit, & dat sibi libertatem: vel in qua epistola dicitur volo, serue mi, quod de cætero sis liber: tunc valet talis manumissio. ¶ Quandoque manumissio relinquitur in testamento, vel in codicillis, vel alia quacunque voluntate. ¶ Sextò dicit, quòd serui non solùm efficiuntur liberi quinque modis: sed etiam sine manumissione: qui modi in veteribus, & nouis constitutionibus continentur. & pone exempla vt in gl. ¶ Septimò dicit, quòd solis dominis licitū est seruos suos manumittere. ¶ Octauò dicit, quòd quando manumissio fit coram iudice, non est opus tunc quòd iudex sedeat: sed etiam eo ambulante ad balneum, ad spatiandum, ad theatrum. id est ad locum publicum ciuitatis, vel ad alium locum, potest fieri coram ipso manumissio. hoc dicit vsque ad §. *libertinorum.* Franc.

r ¶ *Ex iusta.* id est, a vera. sic econtra: *vt infra, tit. j. §. semel.* 2. Vel b iusta: quia adeò iustè seruierunt domino, vt meruerint manumitti. 3. Vel dic, iusta: quia est de iure gentium: *vt suprà, tit. ij. §. seruitus. & ff. de instit. & iure. l. manumissiones.*

s ¶ *Seruitute* & huius manumissi filius est ingenuus: *vt suprà tit. j. in princ.* licèt grammatici dicant eum libertinum: sed & manumissum libertinum dicunt.

t ¶ *Datio.* i. derectio c, secundū Io. sic *ff. de acqui. rer. do. l. adeo. §. cum*

a Iusta seruitus quæ dicatur.

b Rectè, quia si de facto manumissus fuisset, non esset libertinus ingenuus: vt s. suprà tit. j. §. si

c Hæ duæ expositiones displicent Port. & Ang.

cùm quis iuss. ibi, cùm enim gratia 2. Vel dic secundùm Pla. Ioan. & Azo quòd dat libertatem, quàm priùs ille seruus non habebat. alias si diceremus dari illam quam ante habebat, non diceretur dari: *vt infrà de ser. §. sic itaque.* Sed opponitur: aut quam habebat, et dabat: & sic illi quidem nulla emanet: cùm a non habeat nisi vnam, aut quam non habebat: quod est absurdum Sed dic quod dat quam b non habebat: & hoc plerunque cõtingit, quòd quis dat quod non habet c: *vt infrà, qui alie. li. §. j & ff. de vsufruct. l. quod nostrum. & ff. de acqui. re. do. non est.*

a Manumissione an & quomodo delegetur libertas in manumisso

a manus id est potestas *Psal.* 48. Deus redimet animam meam de manu inferi. *Ac. & Per.*

b Hoc falsum secundùm Bar quia vnicus di stributa recipit incrementum *vt ff. de lega. j. l. legatum §. ornamentibus.* vel dat eam, quam habet in potentia, & sic non eandem numero, sed specie: vt Ioan Fab Angel & Christoph.

c Hanc reprobant communiter Doctor hic per regulã. *l. traditio. ff. de acqu. re. dom.*

d Et bene secundum Pet.

a ¶ *Et.* pro id est.

b ¶ *Potestati. ff. de instit. & iure. l. manumissiones. & l. ex hoc. & l. fin. & de de iure codic. l. diui.* Acc.

c ¶ *Quæ res.* id est, manumissio.

d ¶ *Tria hominum genera.* si erat vnũ, & addita sunt tria: ergo sunt quatuor Respond. non sequitur d. Nam si habes tres filios, & nascatur hodie vnus, incipis habere quatuor filios: & prius habebas tres, ergo septem quod falsum est: quia quod primò erat, cõputatur in sequentem numerũ. *simile §. quemadmo. serui. amit. l. j.*

e ¶ *Ecclesiis.* s. sub aspectu populi, & antistitis, & interuentu qualicunque scriptura vice actorum: *vt ff. de his, qui in eccles. manum. l. j. & ij* Accvr.

quis in seruitute est, manui a, & a potestati b suppositus est: & manumissus liberatur à domini potestate. Quæ res c à iure gentium originem sumpsit: vtpotè cùm iure naturali omnes homines liberi nascerentur: nec esset tota manumissio, cùm seruitus esset incognita. Sed postquam iure gentium seruitus innasit, secutum est beneficium manumissionis. Et cùm vno communi nomine omnes homines appellarentur, iure gentium tria hominum genera d esse cœperunt: liberi, & his contrarium serui: & tertium genus libertini, qui desierant esse serui.

Multimodè tam inter viuos, quàm in vltima voluntate manumissio exercetur.

1. ¶ Multis autem modis manumissio procedit. aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis Ecclesiis e α manumittuntur: aut vindicta f, aut inter amicos g, aut per epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet h vltimam voluntatem. Sed & aliis i multis modis libertas seruo competere potest, qui k tam ex veteribus l, quàm ex nostris m cõstitutionibus introducti sunt.

Manumissio (cùm voluntariæ sit iurisdictionis) vbique, & quocunque tempore fieri potest.

2. ¶ Serui n verò à dominis semper manumitti solent, adeò vt vel in transitu o † manumittantur p: veluti cùm prætor, aut præses, aut proconsul in balneum q, vel in theatrum r eant.

Libertinorum multiplici statu exploso, vnica omnium hodie est conditio: quando quidem omnes ciues Romani efficiuntur.

3. ¶ Libertinorum s autẽ status tripertitus antea fuerat. Nã qui manumittebantur, modò t maiorem, & iustam libertatem consequebantur, & fiebant ciues Romani: modò minorem u, & Latini * ex lege Iunia Norbana fiebant: modò inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sétia de dedititiorum x *

α ¶ *In sacrosanctis Ecclesiis.* Aurelię præ valuis maioris Ecclesiæ in lapide incisa est manumissio einsmodi: Ex beneficio S. † per Ioannem Episcopum, & per Albertum S. † Casatum factus est liber Leibertus, teste hac sancta Ecclesia Cvsac.

e Vindicta manumissio quid.

f ¶ *Vindicta* i. e causa cognita coram prætore, qua tantummodò poterat antiquitùs maior xx. annis manumittere: *vt* ĩ. *eo* j. *§ eadem* quæ ideò dicitur dari vindicta: quia Vindicius quidam seruus Vitelliorum primò sic fuit manumissus: *ff. de orig. iur. l. ij. §. cùm placuisset. versic. initium fecessimus fuisse.* 2. Vel (vt quidam dicunt) secundùm Boëtium in Topi. vindicta erat virga prætoris, qua ter percutiebatur manum suis: & dicebat prętor ter, Aio te liberum esse more Quiritium. *arg. C. si aduersus li. l. ij. ibi, vindicta. &c.* Accvrs.

g ¶ *Inter amicos.* & in hoc & sequen casu necessarij sunt quinque f testes: *vt C de La li tol l. j. § sancimus. & §. sed & si quis.*

f Testes quinque requiruntur in serui manumissione *vt hic* quod verum in vltima voluntate, nam inter viuos sufficiunt duo, secũdum Ioan. Fab & Nico. Ægid. Pet.

h ¶ *Quamlibet.* vt in codicillis, vel in testamento minus solenni, quod valet inter patrem, & filios: *vt C de test. l. hac consultissima. § ex imperfecto.* Additio. Ac si dicat quòd manumissio facta in testamento non solemni, valet vt facta inter viuos, non vt in testamento: *per gl. in l. j. § j C de La li. tol.*

i ¶ *Sed & aliis.* præter supradictos.

k ¶ *Qui* scilicet modi.

l ¶ *Ex veteribus.* scilicet ex legibus aliorum Imperatorum: *vt C. quibus ex cau ser. pro pra. li. ac per totum.* Accvrs.

m ¶ *Nostris.* vt *C. communia de manu. l. fi. & in Authent. de man prin § q coll iij. & in Auth de mon. §. vij coll j.*

n ¶ *Serui.* q. d. quandocunque etiam inuiti: *vt C. de testa. manu. l. fi. § si vero quidam.* licèt secùs sit in filiis: *vt in Auth. quib. mo. na. effic. sui § generaliter colla vij*

g Hãc glossam sequitur Ia. hic.

o ¶ *Transitu* id est, dum transit: & est ratio g, quia sine eo fieri poterat: vnde aliud est quando manumissio non poterat fieri sine præcone: *vt infrà, tit. j. § eadem.* Item aliud est in contentiosa iurisdictione, quæ scilicet redditur in inuitum h. *vt ff de verborum oblig. l. inter stipulantem. § j. & C de dila. l. à præcedente.* Accvrs.

h Hoc reprobat Iason, quia etiam manumissio redditur in inuitũ & remittit ad no. per Bart & Bald. in l. 2 ff. de offic procons.

p ¶ *Manumittantur.* Nota quòd dicit instituere, vel liberare si prætermisit dationem libertatis.

q ¶ *In balneum* tunc enim videbatur non valere: quia præ gaudio cuilibet concederet.

r ¶ *In theatrum.* id est in locum, vbi homines stant ad videndum: & dicitur à θεάω, quod est videre, & idem multò magis si aliò quocumque vadat.

[*Libertinorum*] Iste paragraphus diuiditur in sex partes. ¶ Primò tangitur qualiter status libertinorum erat tripertitus olim ¶ Secundò qualiter redactus est ad vnum cum correctione facta per eum. ¶ Tertiò id, quod generaliter dixerat, specificat in dedititiis, qui fuerunt expulsi. ¶ Quarto de Latinis. ¶ Quintò qualiter omnes libertos reduxit ad vnum ius ¶ Sextò, quòd aliis etiã modis serui efficiuntur liberi. Secunda ibi: *Sed dedititiorum* Tertia ibi: *Et dedititios* Quarta ibi: *Latinos.* Quinta ibi. *Et omnes.* Sexta ibi: *Multis.* Aretinus. Casvs. Suprà in princip. huius titul. est habita mentio de libertinis: ideò adhuc consequitur, & est sciendum quòd iste §. diuiditur in sex partes, sicut suprà in diuisione Aretini dictum est. In prima dicitur quòd iure antiquo erant tria genera libertinorum. ¶ Nam quidam erant serui manumissi, qui plenam consequebantur libertatem: & illi fiebant ciues Romani. Quidam minorem cõsequebantur, & illi appellabantur Latini. Et isti Latini fuerunt inducti per legem Iuniam Norbanam: quorum talis erat status, seu conditio, quòd in vita, seu dum viuebant, erant liberi: & in morte, seu dum moriebantur, fiebant serui. ¶ Quidam consequebãtur inferiorem libertatem: & illi appellabantur Dedititij, quasi dediti, & dati seruituti. Seruiebant enim quamdiu viuebant, id est, durante vita eorum erant serui, morte fiebant liberi, & peculium eorum remanebat hæredibus. & isti fuerunt inducti per legem Æliam Sentiam & hanc legem statuit consul Romanorum, qui Ælius Sentius dicebatur. Latinos autem fecit consul Romanorum, qui dicebatur Iunius Norbanus: qui statuit quòd quicunque subiugaretur de nouo Imperio Romano, esset in vita sua liber: & in morte esset seruus: & peculium ipsius Romanis adsignatur. Dedititiorum autem pessima erat conditio: & propter hoc abiit in desuetudinem, id est recessit à consuetudine: & ampliùs non est consuetudo quòd sint tales homines dedititij. Latinorum autem conditio parum frequentabatur in orbe, vel in vrbe: Et propter hoc Iustinianus volens omnia augere, & augmentare, & reducere in meliorem statum, facit duas constitutiones: vnam scilicet *C de Lat. liber. tol. l. vnica.* aliam *Cod. de dedi. liber. tol. l. vnica.* ¶ In quibus constitutionibus cauetur, quòd hodie Dedititij, & Latini non habeant locum, nec sint in vsu. sed quilibet, qui manumittitur, efficiatur eodem modo. Et dominus, qui manumittit, appellatur patronus: & ille, qui manumittitur, appellatur libertus: quasi a seruitute liberatus. ¶ Et hoc quidem erat iure antiquissimo, antequã veniret prædicta praua conditio: scilicet Latinorum, & Dedititiorũ. ¶ Tertiò dicit Dedititios esse sublatos per prædictam cõstitutionem *Cod. de dedi. li. tol. l. vnica.* quæ constitutio est vna de quinquaginta decisionibus: quam constitutionem composuit etiam Iustinianus. scilicet ex consilio Triboniani peritissimi viri quæstoris sui. ¶ Quartò concludit dicens, quòd omnes manumissi plenam libertatem hodie consequuntur: nec refert, id est non est differentia, cuius ætatis sit manumittens, id est ille qui manumittit. nec etiam refert per quem fiat manumissio: cùm multi sint modi manumittendi: *vt* ĩ. *eod. tit. §. multis. in principio.* ¶ Vltimò dicit (quod nos habemus ĩ. *eo. § multis.*) quòd multis modis potest fieri manumissio: hoc ampliùs est sciẽdum, quòd hodie sunt multi modi, siue casus, in quibus serui plenariè efficiuntur liberi, quandóque etiam sine manumissione: in quibus olim: id est tempore præterito fiebant Latini. hoc dicit vsque in fi. Franciscus.

s ¶ *Libertinorum.* idem erat de seruis: *vt C. de no. iu. Quirit. tol. l. j. §. j* Accvrs.

t ¶ *Modò.* i. aliquando.

u ¶ *Minorem* i. mediam: *vt* ĩ. *de cap. demi. §. j. & ff. de aur. & arg. leg. l. qui lancem.* secundùm Ioan.

x ¶ *De dedititiorum.* i. vocabantur Dedititij. & erant inducti hac lege

lege Ælia Sentia:quæ & multa alia induxit. Et erant hi toto tẽpore vitæ suæ serui:& tunc fiebãt liberi, cùm moriebãtur:quod prodérat:quia bona (vt peculium) à domino nõ occupabantur: sed in Latinis aliter fiebat : vt colligitur hic ex eo quod minus habebant Dedititij,quam Latini.vt j. de succ.lib.§.fina. Accvrs.

Additio.

Facit l.j.§.illud C.de La.li.tol. & facit secundum Io.Fa. contra illos, qui se faciunt milites, vel fratres minores in mortis articulo ff. de mili.testa.l.si. & ff. de vsufruct. & quemadmod. l. Titio cùm morietur. Ang. Are.

a ¶ Pietas. i. nos, qui sumus pij.

b ¶ Constitutionibus. vt C. de Lati. li. tol.l.j. & C. de dedi. li.tol. l.j.

c ¶ Competebat sc.manumissis.secundùm hoc nota tria tempora: in primo, & vltimo deinceps idem iuris est: sed in medio hoc ius pessimum fuit inductum vt insfr.de succ.lib. §.vlti.

* Vide Val. in Anto. Rãdon Aegid. Per

a Libertus quas operas debeat patrono

d ¶ Libertinus. Ex quo contingit multiplex effectus in primis circa obsequiales [a] operas. s. quæ sunt in faciendo: vt de adsurgẽdo, & seruiendo: siue in non faciendo: vt de non vocando in ius sine venia: quæ ipsa natura patrono debentur etiam sine impositione, vt C. de in ius vo. l. venia. & ff. de cond. inde.l.si non sortem. §.libertus. Et si vocauerit in ius patronum sine venia, punitur in quinquaginta aureis: ff. de in ius voc.l.pen. & vltima.

numero. Sed quoniã dedititiorum quidem pessima conditio iam ex multis temporibus in desuetudinem abierat: Latinorum verò nomen non frequentabatur: ideò nostra pietas [a] omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderãs, duabus constitutionibus [b] hoc emendauit, & in pristinum statũ reduxit: quia & à primis vrbis Romæ cunabulis vna, atque simplex libertas competebat [c]; id est, eadem, quam habebat manumissor: nisi quòd scilicet libertinus [d] sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios [e] * quidem per cõstitutionem nostram expulimus, quam promulgauimus inter nostras decisiones: per quas suggerente nobis Triboniano viro excelso quæstore nostro, antiqui iuris altercationes [f] placauimus. Latinos autem Iunianos [g], & omnem, quę circa eos fuerat, obseruantiam iam alia constitutione per eiusdem quæstoris suggestionem correximus, quæ inter imperiales radiat sanctiones. Et omnes [h] libertos, nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumissoris, nec in manumissionis modo discrimine [i] habito, (sicut iam anteà [k] obseruabatur) ciuitate Romana [l] decorauimus [m] *: multis modis additis [n], per quos possit libertas seruis cum ciuitate Romana, quæ sola [o] est in præsenti [p], præstari.

* Alias donauimus.

qui aurei accipiũtur quilibet pro vno solido: vt insfr. de pœ. temere lit. §.j. ¶ Et ex his iuribus sumitur arg. quòd aureus pro solido accipitur in iure nostro. Sed ex quo pro eodem delicto tales sẽtentiæ promulgantur, eæde intelliguntur esse dandæ filio emãcipato, si sine venia patrem in ius vocauerit: vt Cod. de in ius voc. l.si. Item contingit reuocatio in seruitutem propter offensam: vt C. de liber. & libe. l. si manumissus & alia multa [b] Sed hodie hæc omnia tolluntur, præter ea, quæ ipsa natura debẽtur: vt in Auth. vt liberti de cætero. §.j. coll. vi. quæ est cõtrà [c]. Tu dic vt not. ind. l. si manumissus.

b De quibus vide ... l. fin. C. de bonis lib.

c Sed hoc reprobant doctor hic, nisi patronus renũtiet expresse.

e ¶ Dedititios. quod dixerat in genere, nunc per species ponit. s. Vel quod coniunctim dixerat, nunc diuidit. Accvrs.

f ¶ Altercationes. quas non habemus. ¶ Sed quare non erant serui sicut illi, qui penitùs sunt serui: cùm toto tempore vitæ seruire cogerentur? Resp. secundũ Io. quod erant liberi, licèt seruire cogerentur: vt C. communia de ma. l. j. § sin autem proprietarius.

g ¶ Iunianos. i. ex lege Iunia Norbana inductos: vt suprà, eo. §. libertinorum.

i Ordo literæ.

h ¶ Omnes. sic [d] cõstrue: & omnes libertos decorauimus. i. honorauimus ciuitate Romana. i. plena libertate: vt [?]. eo §. libertinorũ.

i ¶ Discrimine. i. nulla differẽtia habita nec ætatis manumissi: vt etiam infans possit manumitti, imò etiam in ventre: cùm quandiu ad hoc habeatur pro iã nato: vt ff. de sta. ho. l. qui in vtero. nec domini manumittẽtis, dum tamen habeat xx. annos: vt insfr. tit. j. § eadem. nec in modo manumittendi s. in testamento, seu inter viuos quoquo modo: vt [s]. eo. §. multis. Additio. quòd licèt verba sint generalia, restringi tamen possunt, & debent per aliã legem specialiter loquentem: concor. l. quamuis ff. de in ius voc. l. vt gradatim. §. sed si lege ff. de mune. & ho. per Bar. in l. j. ff. quod vi, aut clam per cano. in c. vt quia extrà, de restit. spol. & ideò si statutum dictauerit, quòd contra instrumentum publicum nulla possit opponi exceptio: potest tamen opponi, si alio statuto permittatur: secundùm Christoph.

k ¶ Anteà. scil. quam veniret ista priuata conditio.

l ¶ Ciuitate Romana. id est, plena libertate.

m ¶ Decorauimus. id est, honorauimus.

n ¶ Additis. s. a nobis eis, quos habuimus: vt [s]. § multis autem. & sunt additi nouem [e]. s. Primus, si dominus ægrotantem seruum suum eiecit. 2. Secundus, si ancillã vendiderit, ne prostituatur. & prostituta fuerit: vel si vẽditor sibi retinuerit manus iniectionẽ: & eã ad ipsum reuertentem prostituit postea. 3. Tertius, si serui

... seruus liberta ... cõsequun ... nouem modis.

Institut.

pileati defuncti funus præcesserunt. 4. Quartus, si expressit eum velle esse Latinum. 5. Quintus, si sub conditione relicta libertate, hæres ante cõditionem manumiserit. 6. Sextus, si in iudicio liberali a domino superatus seruus fuerit & pretium pro eo domino solutũ fuerit, & ipse postea receperit. 7. Septimus, si ancillam suam maritauerit alicui liberto [8]. Octauus, si coram acte filiũ nominauerit seruũ suũ. 9. Nonus, si instrumenta seruitutis reddiderit coram testibus. Et probantur hi modi, Cod. de La. lib. tol. l. vnica. §. sed scimus. vsque ad fi. l.

o ¶ Sola. scilicet libertas sola.

p ¶ In præsenti. id est, in consuetudine.

QVI, ET EX QVIBVS causis manumittere non possunt.

TITVLVS VI.

Manumissio facta inter viuos in creditorum fraudem, iure nõ subsistit: licet tamen domino quantũuis obarato seruum suum liberum, heredémque facere, modo nemo alius ex testamento exiturus sit hæres.

QVIBVS EX causis manumittere non licet.

De [a] varijs modis manumittẽdi dixit, sed quia non omnibus manumittere licet, nec ex omnibus causis: ideò de hoc nunc submittit, secũdum Porc.

a Hanc continuationem sequitur, & tenet Petr. de Bell. Per hic.

Non tamẽ.] Iste titulus diuiditur [b] in octo partes. ¶ Primò, qualiter quis inter viuos in fraudem creditorum seruum proprium manumittere nõ potest ¶ Secundò, qualiter in vltima voluntate cum libertate hæredẽ instituit. ¶ Tertiò qualiter in vltima voluntate instituit simpliciter ¶ Quartò, qualiter præsumatur, quòd manumittat in fraudẽ creditorum ¶ Quinto, qualiter minor xx. ann. prohibetur manumittere, nisi certis causis ¶ Sextò, quę sũt causæ iustæ. ¶ Septimò, an causa semel approbata possit improbari. ¶ Octauò, si quis attigerit decimum & octauum annum, potest in testamẽto manumittere. Secunda ibi, § licèt autem. Tertia ibi, Idemque. Quarta ibi. In fraudem. Quinta ibi, ¶ eadem lege Sexta ibi, Iustæ autem Septima ibi, in §. Semel. Octaua ibi, Cùm ergo. Casvs, Ad euidentiam no. quòd in hoc titu. ponuntur duo casus speciales, in quibus dominus non potest seruos suos manumittere. Primus quãdo in fraudem creditorum fit manumissio: quia tunc non valet. exemplum, vt quando aliquis debitor debet aliquam pecuniam, & nihil habet in bonis, vel saltem nõ habet bona sufficientia ad soluendum suis debitoribus, nisi vẽdat, vel det in solutum seruos & istos seruos manumittit: vt illos nõ det suis creditoribus in solutum, & vt eos creditores frustret debito suo: tunc talis manumissio non valet: quia est facta in fraudem suorũ creditorũ, id est vt fraudet, seu defraudet suos creditores debito, nisi in casu, scilicet quãdo ipse dominus instituit seruũ suũ hæredem, & liberum eum esse vult: vt in prin. ti. vsque ad §. eadem lege. Secundus casus est, quando dominus est minor xx. annis: quia similiter nõ valet, nisi in casu. s. coram iudice, & causa cognita fiat manumissio. hoc dicit vsque ad fin. titu. ¶ Et hoc præsupposito, dic in hoc princip. quòd quamuis videatur ex his, quæ suprà, tit. proxim. habuimus, quòd quilibet possit seruũ suũ manumittere: tamen sciendum est, quòd non est licitum cuique volenti manumittere seruum suum, illum manumittere: quia si habeo creditores, & in eorum fraudem seruos meos manumittam, vt efficiar non soluendo nihil ago. hoc dicit vsque ad §. licet autem Franciscus.

b Diuisio

On tamen [q] cuicunque volenti manumittere licet. nam is qui in fraudẽ [r] creditorum manumittit [s], nihil agit [t]:

q ¶ Non tamen. quamuis sup. tit. j. § multis. & §. fi. dictum sit quẽlibet manumittere posse: non tamen, &c. [e] sic infrà, de exhæred. lib. in prin. Accvrsivs.

e Idẽ Pet. hic. d... tic est nulla ipso iure alias enim esset irreuocabilis: vt l. & si sine §. sed quod Papinianus ff. de mino. secus in alijs reuocabilibus: vt l. si seruus in fin. ff. de contra. emp. & ... l. si ... in prin. ff. de noua. las.

r ¶ In fraudem Hoc expon. infrà, eod. §. in fraudem.

s ¶ Manumittit. s. inter viuos: vel in vltima voluntate, scilicet instituendo. nam tunc esset liber, & hæres: vt j prox. §. & ff. qui, & à quibus. l. si mortuus. Additio. Et dicit hic Iason. quod si in testamento ponatur clausula, quòd valeat iure contractus, erit irreuocabile: quia contractus in eo celebratus reuocari non potest vt hic de quo vide Barto. & Aug. in l. stipulari hoc modo. ff. de verborum obligat.

t ¶ Nihil agit. sc. vt noceat creditoribus [d] vt ff. qui, & à qui. l. si mortuus. ¶ Sibi tamẽ nocet, si velit reuocare: vt C. de ser. pignor. da-

ma.l.si creditoribus.

a ¶ *Quia lex Ælia Sentia.* Similis est ratio.quia lex vult. *vt J. de vsucap.§ furtiua* & illa prohibet vsucap.rei furtiuæ. Accvrs.

[*Licet autem*] Diuiditur iste § in iiij.partes. ¶ Primò ponit vnum dictum. ¶ Secundo illud restringit. ¶ Tertiò ponit rationē primi dicti modificati. ¶ Quarto rationē rationis Secunda ibi, *Si modo.* Tertia ibi, *Valde.* Quarta ibi, *Ne iniuria.* Casvs. Sed quid, domine Imper. iam video quòd regulariter statutum est, quòd debitor manumittens in fraudē creditorum, nihil agit pro Deo. dicatis mihi quæ fuit ratio huius statuti? Ad hoc respon. Iusti.dicens, Amice, ratio huius clarior est, quia in hoc quando debitor in fraudem creditorum manumittit, lex Ælia Sentia impedit libertatem. Sed domine, pro Deo, numquid generaliter hæc regula est vera, ita quòd nullam patiatur instantiam? Ad hoc resp. Iusti. & dicit quòd non: nam certè licitum est domino qui soluendo non est, seruum suum cum libertate in testamento suo hæredem instituere, licet hoc in fraudem faciat creditorum, vt iste seruus fiat liber, hæresque necessarius domino suo. & hoc est verum, si nullus alius institutus fuit in illo testamento aut forsè quia institutus morte præuentus est, aut qualibet alia causa impeditus hæres existere non potuit, aut fortè noluit: & hoc eadem lege Ælia Sentia prouisum est: vt liceat domino, qui soluendo non est, seruum suum sibi hæredem necessarium instituere. Et domine, pro Deo, quæ est ratio legis Æliæ Sentiæ, vt permittatur in casu isto domino seruum suum manumittere? Et resp. Iusti. Certè, amice, optima fuit ratio: multum enim prospiciēdum erat, vt egeni homines, quibus nullus hæres esset exiturus, saltem seruum suum hæredem habeāt necessarium, qui quidem seruus hęres instituturus creditoribus domini possit satisfacere. vel si ipsę non satisfecerit, creditores res hæreditarias nomine serui instituti distrahant ne memoria defuncti, si nomine ipsius res hæreditarias distraherēt, quadam iniuria adficiatur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *Idémque iuris.* Franc. de Aret.

† Sic legis voluntas pro ratione etiam potest, secundum Por Ægi Pet.
† Sic quidam fuit permisse in vltima voluntate, quæ non inter viuos secundum Ang Ægi Per.

quia lex Ælia Sentia [a] † impedit libertatem.

1. ¶ Licet [b] autem domino, qui soluendo non est, in testamento † seruum [c] suum cum libertate hæredem instituere, vt liber fiat, hærésq; ei solus [d], & necessarius [e]: si modò ei nemo alius ex eo testaméto hæres exstiterit, aut quia nemo hęres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei non extiterit [f], Idque eadem lege [g] Ælia Sentia prouisum est, & rectè [h]. Valde enim prospiciendum erat, vt egentes [i] homines, quibus alius hæres extiturus non esset, vel [k] seruum suum necessarium hæredem haberent [l] qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo [m] non faciente [n], creditores res hæreditarias serui [o] nomine vendant, ne iniuria [p] defunctus adficiatur.

Seruo simpliciter (nullis libertatis mentione facta) instituto censetur etiam data libertas.

Illud annotato, cōcesso aliquo etiā id cōcessum videri, sine quo

b ¶ *Licet.* id est, licitum est.

c ¶ *Seruū.* s vnum, & non plures: *vt ff de hæred.instit.l.ex qui soluende in fin.cum leg.sequen* & etiam in fraudem creditorum [a] *vt C.de necessa.seruis l.j.in princ.* nisi specialiter pignori datus fuerit *vt ff.de hæred.inst l.pignori.* qui nō potest fieri necessarius, nisi dominus creditori satisfaciat: *vt dicta l. pignori.*

d ¶ *Solus* & in casu etiam cum alio. *vt ff de hære.inst.l.si is. & l.ex. qui soluendo.*

e ¶ *Necessarius.* quia siue velit, siue nolit, cogitur esse hæres: *vt infr de hære.qua. & dif §.j.* nisi in tribus casibus, quos habes, *ff.de hære.instit.l.si seruo.*

f ¶ *Non extiterit.* quo vltimo casu seruus institutus est hæres.

g ¶ *Eadem lege.* s. quæ prohibuit, eadem & ex iusta causa concedit *vt hic, & infr eo. §.eadem.* Accvrs.

h ¶ *Et rectè.* s. est prouisum.

i ¶ *Egentes.* Nota quòd prodest [b] pauperi: quia fauetur paupertati: *vt ff.de trāsac.l.cum hi §.si in annos.& C.de episco.& cle.l.si quis ad declinandam §.penul.& ff de offic præsi.l.illicitas.§.fi.* [c] Ar. contra *ff.de excu.tut.& cura.l.spadonem §.si & in Auth.de testi. §.j.coll.vij.* & illud,

Pauper vbique iacet; licèt contrà dicatur,

Cantabit vacuus coram latrone viator. Accvrs.

k ¶ *Vel.* pro saltem.

l ¶ *Haberent.* sic *ff de interrog act.l. & quia.in prin & infr.de bonorum possessione.§.quis autem.*

m ¶ *Eo.* seruo nunc libero facto.

n ¶ *Non faciente.* i. non satisfaciente creditoribus. Accvrs.

o ¶ *Seruis.* quondam: sed modò liber est. Additio. Et de hac dictione, *quondam*, vide glo. singularem in l.j. *super verbo, olim.*

a Sic eadē lex vnū permittit, & prohibet diuersa ratione Per.

b Paupertas prodest *vt hic* vnò paupertas nunquam prodest sed in quibusdā casibus potius paupertati fauetur, quā diuiti *secundum Pet.de Bel. Per. & dicit Cy. in dic. l. si quis ad declinandam § fi.* & quo tali prodesse deliberet nos Deus.

c Vbi pœna erat extraordinaria, & pecuniaria alias secus in *l.fin.ff.de in ius voc. & l. Pedum ff. de in cen rui nauf* Angel. & Iaf.

de ope.no.nun. & in §.sed aliquando.infr.de vsus.

p ¶ *Iniuria.* quoad famā: quæ etiam post mortem quandóque damnatur *vt ff de accu.l.ex iudiciorum.*

a ¶ *Ne iniuria.* In iniuria igitur seruus ipse potiùs, quàm bonore afficitur *l.seruus.C.Th.de inoff.testam.* Cviac

illud consistere non posset.

2. ¶ Idémque iuris est & si sine libertate [q] seruus hæres institutus est. Quod nostra constitutio [r] non solùm in domino, qui soluendo non est: sed generaliter constituit noua humanitatis ratione, vt ex ipsa scriptura [s] institutionis [t] etiam libertas ei competere videatur: cùm non sit [u] verisimile, eum, quem hæredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, seruum remanere voluisse, & neminem sibi hæredem fore.

In creditorum fraudem manumissio facta videtur, si manumissoris facultates tēpore quo manumittit, æri alieno pares nō sint, vel datis libertatib. impares sint futuræ.

3. ¶ In fraudem [a] autem creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore, quo manumittit, soluendo [y] non est [z]: vel qui datis libertatibus desiturus est soluendo esse.

Non aliter poterit semel data libertas impediri, nisi & decipiendi animo, & ipso rei euentu fraudati fuerint creditores.

[*Idémque iuris est.*] Diuiditur in tres partes. ¶ Primò ampliat § præcedentem. ¶ Secundò ampliationem extendit. ¶ Tertiò rationem subdit. Secūda ibi, *Quod nostra.* Tertia ibi, *Cum non sit.* Casvs. Domine, iam video quòd licet domino, qui soluendo non est, seruū suum cum libertate hęredem instituere. ¶ Sed ponamus quòd aliquis instituat seruum suum hæredem, nulla facta mentione libertatis: nunquid valebit talis institutio? Ad hoc respo. Iustini. quòd sic nam certè idem iuris erit quando aliquis seruū suum hæredē instituit omissa datione libertatis, ac si eundem causa libertatis expressa instituisset. ¶ Et hæc nostra constitutio non solùm in domino, qui soluendo nō est, quādam noua humanitatis ratione, sed & in quolibet domino seruum suum instituēte generaliter constituit: vt ipse seruus institutus ex ipsa institutione beneficium libertatis consequatur licèt dominus ipsum instituendo, libertatem non expresserit: cùm non videatur verisimile, dominum, qui seruum suum sibi hæredem elegit, voluisse ipsum in seruitute remanere, licèt dationem libertatis prætermiserit & ita neminem sibi hæredem existere, hoc dicit vsque ad §.*in fraudem* Franciscus.

q ¶ *Sine libertate.* non quòd dicat, instituo te sine libertate: quia tunc nō esset hæres. vt statim dicetur in fine huius.§. sed prætermisit dationem libertatis: *vt in fi.§.*

r ¶ *Constitutio.* qua fit liber, & necessarius hæres: *vt Co. de necessa ser.hære.institu.l.quidam in princ.* Accvrs.

s ¶ *Scriptura.* sic ex datione tutelæ: *vt inf. qui dari tuto. pos. in prin.* de qua prædixit modò *vt C. de necess.ser. l.quidam.*

t ¶ *Institutionis.* Arg quòd aliquo [a] concesso, illud conceditur, sine quo illud esse non potest: *vt ff de iuris. om.iud. l.ij.*

u ¶ *Cum non sit.* hæc est noua ratio de qua prædixit modò: sed lex ipsa antiqua fuit [b]: *vt infr de hære.instit.§ j.qua est contrà.*

[*In fraudem.*] Diuiditur iste §.in iij.partes. ¶ Primò, qualiter præsumatur manumissio in fraudē. ¶ Secundò, quando propter fraudem impediatur manumissio, siue libertas cū ratione. ¶ Tertio, ex ratione infert. Secunda ibi, *Præualuisse.* Tertia ibi, *Itaque.* Casvs Domine Imp. vos dixistis mihi suprà, quòd debitor, qui manumittit in fraudem creditorum, nihil agit pro Deo exponatis reg. istā, & dicatis mihi, qui in fraudē manumittere dicatur. ¶ Ad hoc res. Iust. & dicit Amice, certè ille dicitur in fraudē creditorum manumittere. qui iā eo tempore, quo imponit libertates est soluēdo, sed pòst per dationem libertatis desinit esse soluendo & hæc sunt vera de rigore iuris. Præualuisse tamen videtur de æquitate non aliter reuocari libertatem, nisi debitor manumittens animum fraudandi habuerit, quamuis bona eius creditoribus non sufficiant. ¶ Sæpè enim sperant homines plus habere in suis facultatibus, quàm habeant Sic igitur demum intelligimus libertates datas ab eo reuocari posse, qui soluendo non est: cùm vtroque modo creditores fuerint defraudati, & consilio manumittentis, & re ipsa, id est quia sicut ipse manumissor eos fraudare proposuit, ita in rei veritate fraudati sūt ambo. ita quòd tam datis libertatibus bona eius creditoribus non sufficiant Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *eadem lege Ælia Sentia.* Franc.

z ¶ *In fraudem.* sic *ff eo tit.l.quis & à qui.ma.lib.nō fiunt l in fraude*

y ¶ *Soluendo.* cùm & sciat se habere creditores. *vt ff qua in fraud.credi.l.omnes §. Lucius* Additio. Et dicit Ang. quòd hoc probatur: si erat de facto suo, & non de longinquo: *arg.l.fin ff pro suo & est tex.in l.si quis cum haberet ff.quæ in fra.credi.* Accvr.

x ¶ *Non est.* & nunc erit peius soluendo.

a Concesso aliquo, id concessum videtur sine quo id esse non potest.

b Et vide Gl. super verbo constitutio. Sed Chr. hic exponit nota, id est singularis: quia alia ratione nunquam potuit accipere [illegible]

a ¶ Franc

x *Præualuisse* nam quidam dicebant, quòd sufficiebat solus euentus: & alij dicebat quòd exigebatur vtrumque, scilicet fraus, & euentus, & ista sententia præualuit. Tamen ea prædictis videbatur sufficere euentum solum tamen, &c.

a Libertas in fraudem data, an possit reuocari.

b § *Non impediri libertatem* Hic diligenter [a] attende, quòd si directè detur libertas: nó solùm inter viuos, sed etiam in vltima voluntate duo necessaria sút: scilicet consilium. hoc est fraus [b], & euentus: *vt hic, & ff eo. l. in fraudem & C. eo. l. j.* In fideicommissaria sufficit solus euentus *vt Cod. qui manu. non poss. l. fi.* Et est ratio: quia faciliùs libertas de facto data ab hærede [c] reuocatur, quà a defuncto (cuius dispositio videtur lex: *vt ff de fideicom. lib. l. xiy. §. si in fraudem.* Alia ratio not. *C. eo. l. fi.* In alijs autem alienationibus, quę in fraudem creditorum fiunt, dic *vt inst. de actio. §. item si quis in fraudē.*

b Præsumitur autem fraus, si sciat se habere creditorem *vt l. si quis cum haeres ff. quae in fraud.* Ang. Pet.

c Quia in eo non est volútas testatoris. *vt est tex. in §. omnium Inst. in l. si pater. in pr. ff quae in fraud.* non non videtur mandasse filiorum, scilicet quod fraudetur creditores. *l. creditores §. in ff mand.* Item nec hæredis qua vide. tur facere ex debito: nó sua voluntate, *vt est tex in l. 1. C de h. & earum* &c ita Hanc Glo approbat Ias. quamuis Angel teneat Glo. l. contraria.

c § *Sæpe.* respondet tacitæ obiectioni, quomodo potest esse animus bonus: cum ipsa veritate fraudet eos? Respo Sæpe enim. &c. Sed arg contra, *Cod. de rescinden. ven. l. quisquis.* ADDITIO. Solue istud contrarium, & dic, quòd hoc procedit in vltimis voluntatibus: nisi contrarium aliqua suadeat qualitas: *vt in Authent. si cum testat. v. cum glo C ad legem Aquil.* ibi verò inter viuos in rebus immobilibus, seu mobilibus & præsentibus quæ peruenerunt ab antiquo, alias secùs, secundum Ang. Are. hic.

Præualuisse [x] tamen videtur, nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit, nó impediri libertatem [b], quamuis bona eius creditoribus non sufficiant. Sæpè [c] eñim de facultatibus suis ampliùs, quàm in his est, sperant homines Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cùm vtroque modo [d] fraudantur creditores, id est, & consilio [e] manumittentis, & ipsa re, eò quod bona non sunt suffectura creditoribus.

Minor annis viginti non aliter seruum manumittere potest, quàm causa cognita, & iusta manumissionis causa: quæ autem sint iustæ causæ, hic traditur.

4 ¶ Eadem [f] lege [a] Ælia Sentia domino minori [g] viginti annis nó aliter manumittere permittitur, quàm si vindicta [h] apud consilium [i] iusta causa manumissionis approbata fuerint manumissi.

5. ¶ Iustæ autem [k] manumissionis causæ hæ sunt, veluti si quis patrem [l], aut matrem, filium, filiamve, aut fratres, sororésve naturales [m], aut pædagogum [n], aut nutricem, aut educatorem, aut alumnũ [o]: alumnámve, aut collactaneum [p] manumittat: aut seruum, procuratoris [β] habendi gratia: aut ancillam matrimonij causa: dum tamen intra sex mẽses in vxorem ducatur [q], nisi iusta [r] causa impediat. Et seruus qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem [s] & septem annis manumittatur.

6. ¶ Semel autem causa [t] approbata [u], siue vera sit, siue [a] falsa, non retractatur [y].

d ¶ *Cum vtroque modo.* s. cùm fraus, & euẽtus interuenit, vt subiicit. *& facit ad hoc. ff. qui. & à quib manu li non fi l in fraudem*

e ¶ *Consilio.* nota quem teneri de consilio. ¶ Sed contra. *ff. man. l. y. §. fi.* ¶ Sed hic fuit fraus & ideò fuit tale consilium obligatorium quia fuit fraudulentum.

[*Eadem.*] Iste § cum §. sequenti diuiditur in tres partes ¶ Primo ponit qualiter mino. xx. annis non potest manumittere, nisi ex causa. ¶ Secundò ponit quæ sunt iustæ causæ ¶ Tertiò limitat vnam prædictarum causarum. Secunda ibi, *Iusta.* Tertia ibi, *Et seruus.* CASVS Domine, iam vidi vnum impedimentum manumissionis, quod interueniret ratione fraudis: nunquid est adhuc aliquod aliud impedimentũ, quod obest manumissioni? Ad hoc respondet Iustinianus quòd sic. Nam certè eadem lege Ælia Sentia statutum est dominum minorem viginti annis nó posse aliter seruum suum manumittere, nisi iusta causa manumissionis fuerit apud iudicem approbata Sed posteà, domine, pro Deo dicatis mihi quæ sunt iustæ causæ manumissionis? Ad hoc respondet Amice, istæ causæ manumissionis sunt iustæ veluti si quis habeat filium, vel filiam naturalẽ etiam, aut fratrem, aut sororem, aut nutricem, aut pædagogum, aut educatorẽ suũ, aut eũ, qui eum aluit, & velit manumittere aut si quis velit collactaneum suum manumittere, aut seruũ suum gratia procuratoris habendi: qui manumissus non minor xvij. an. manumittatur. vel si velit manumittere ancillam, vt eam ducat in vxorem. ¶ Nam certe omnes istæ causæ iustæ videntur ita tamen in hoc casu minori xx annis ancillam suam manumittere permittitur, si intra sex menses a tempore manumissionis connumerandos vxorem ducat, nisi aliqua iusta causa superueniés matrimoniũ impediat. & hoc dicit vsque ad illum § *Semel* Francis. de Aret

f ¶ *Eadem* scilicet de qua habita est mentio *suprà, eod. in princip.*

a ¶ *Eadem lege.* Immo S. C. l. j. ff. *de off cons* Aut facta sunt S C. circa legem Æliam Sentiam quod & indicat *l. 4. C qui manumit. non poss.* aut in ea l. sic scribendum est, *Cum ipso fit qui ex lege:* qui error manare potuit ex notis, quibus & legem & senatusconsultum designare solemus: vnde etiam factum est vt in omnibus libris perperam scriptum sit in *l. 2. §. quid ergo si potius. ff. ad Tertyl* An incidat in senatusconsultum: pro, An incidat in sententia cõstitutionis, vti apparet ea ea *l. 6. quod si cùm pragnant. & § quod si decesserit & l. vlt. ff qui pot.* CVIAC.

g ¶ *Minori.* Sufficit [d] ergo si non sit minor xx. annis, etiã si non sit maior: vt quia tetigit vltimum diem vicesimi anni: *vt ff. de manu. l. j* sicut in testamẽto, fauore sui: *vt ff de testam l. qua ætate.* ADDITIO. Quando autem tempus cœptum habeatur pro completo, vel non, distingue notabiliter: vt per Christoph. hic.

d Dic quòd non minor est: etiam si desit vna hora, secundum Bart. & in hoc casu habetur pro non minore in vltimo die ae. tat.

h ¶ *Vindicta.* hoc expone *vt supra, tit. j. §. multis.*

i ¶ *Apud consilium.* id est, apud locum illum · vbi habetur super hoc cõsilium: id est deliberatio. & sic ponitur id, quod fit, pro eo vbi fit: *vt ff. de iusti. & iure. l. pen §. fin.* [a] a. Vel dic, apud eos, qui præsunt cõsilio: vt sunt omnes habetes ordinariam iurisdictionem: etiam minimi magistratus [b]. cùm hoc sit de voluntaria iurisdictione. *vt ff. de off. proconsul. & leg l. y. & in Authe. de defe. ciui. §. insinuandum in fi. & in glo. & q sequit. & glos pen. colla. iy.*

a Et hæc vers. secundũ quam text. no superflui. cum consilium, & verbum, ... expositum: vt ... de ... sint diuersa & sic est speciale hic vt hic manumissio fiat in loco maiorum: quia exiget plenam causæ cognitionem, aliàs secus. vt ibi no.

b Hæc Gloss relata ad textum est falsa quia nunc manumissio non competit iure magistratui nec est delegabilis. *vt ff eo. l. 2. ...* sed procedit in maiore manumittere, *secundu Pet. Ang. & Ias. hic.*

k ¶ *Iusta autem.* facit, *ff de manu. vin. l. si minor. cum l. sequen.* vsque ad *l. apud.* vbi iustæ causæ connumerantur. connumerantur enim inter iustas causas manumittendi, si dominum a periculo vitæ, vel infamiæ liberauit seruus. *vt ff. de manumiss vindic. l. iusta.* ACCVRS.

l ¶ *Patrem.* ¶ Sed qualiter potest filius habere seruum suum patrem vel econtra. vel frater fratrẽ suum, siue sororem? Resp bene potest: vt quia instituit dominus filiũ serui sui hæredem, vel filium ancillæ, vel econtra: & sic de alijs: quo casu sic institutus hæres liber, & dominus est omnium bonorum, quorum dominus fuerat testator: *vt ff. eo §. 1. & ff. de acqui. possess. l. cum hæredes. in prin.*

Item potest esse, vt si habeat quis filium ex ancilla sua. nam est seruus. & filius: *vt Cod. communia de ma. l. fin.* & econtra si seruus habeat filiũ ex domina: nam filius est & liber. & dominus, cùm ventrem sequatur quo ad statum. *vt C. de rei vin. l. partum.* licèt possint ipse. & domina accusari: *vt C. de mu qua seruo pro. l. j. & infra de hære. instit §. 1.*

m ¶ *Naturales* & legitimos: vel naturales tantùm. ACCVRS.

n ¶ *Pædagogum.* i. qui ab initio instruit pueros. & dicitur à *παῖς*, quod est puer. & *ἄγω*, quod est duco: quasi ductor, siue gubernator puerorum.

o ¶ *Alumnum* passiue quem, vel quam alumnus aluit, vt differat a superiori educatore.

p ¶ *Collactaneum.* qui simul mecum lactauit: quem fratrem Bononienses appellant.

β ¶ *Procuratoris.* Procuratores vel ad agendum constituũtur, vel ad administrandum Ad agendum liberi, & maiores ann. xv. Ad administrandum, etiam serui, & minores. CVIAC.

q ¶ *Ducatur.* præstito super hoc sacramento. *vt ff. de manumiss. vindi. l. si collactaneum in fin.*

r ¶ *Iusta.* vt [c] infirmitas, quæ tribuit dilationem: *vt ff. si quis cau. l. y §. iy. & iiy. & ff. de re iudic. l. quæsitũ. 2.* Vel alia quælibet iusta: *vt ff ex quib cau ma l j. in fine.*

c Dilatio datur propter infirmitatem. & aliam quamlibet iustã Causam

s ¶ *Decem.* Sed quomodo minor xx. annis potest esse procurator, *vt C. de procu l. exigendi & ff de procu. l minor.* Respon hic [d] ad negotia fuit: non autem in iudicio esse potest [e]. sic alias est differentia inter hos procur. *vt ff. mandati l. si procuratorem. §. j.* ACCVRS.

d Procurator alius est ad negotia, alius ad iudicia.

Semel.] CASVS. Domine, iam video, quòd non licet minori xx. an seruum suũ sine iusta causa manumittere. Sed ponamus quòd aliquis minor xx. ann. volens manumittere seruum suum allegabat iustam causam coram iudice, puta quòd seruus ille qui voluit manumittere, fuit sibi socius in armis, vel in scholis: & iudex illam causam tanquam iustam approbauit: vnde talis minor seruo imposuit libertatem · postea procedente tempore apparuit illam causam fuisse iniustam. nunquid occasione illius causę non iustæ poterit libertas data reuocari? Ad hoc resp. Iust. quòd non. Causa enim a iudice semel approbata, siue iusta, siue iniusta fuerit, nunquam postea retractabitur. & hoc vsque ad illum §. *Cum ergo.*

e Et hæc est veritas hodie de ... quæ generaliter de pro. ... Fallit tamẽ in casu dictæ l. exigendi. secundum doc. hic Et sic nec quod vbi ... dubius de iure ei ... est clausus de iure can. sequimur ius ca. etiam in terris imperij. *secundum Pet. & Ias.*

t ¶ *Causa.* l. manumissionis.

u ¶ *Approbata* s. apud consilium.

a ¶ *Siue.* q. d. si dixit filium, licèt non sit; vel patrem, vel similia, licet hæc ita non sint, secundum quosdam, quod reprobo cũ id quod falsum sit, nihil sit, nec præstet causam: *vt ff. de ver sig. l. Paulus. & C si ex fal instru. per totum & ff de excep l. qui agnitu.* Vnde dic vera. i. iusta: falsa, id est iniusta. vt quia dixi eum sociũ meum fuisse in armis, vel in scholis, quod inducebã pro iusta causa. & fuit talis causa, vel similis approbata: licet nó debuerit approbari. & sic vera ponitur pro iusta. *sic ff. de leg. j. l. si fideicom. §. j. & ff de in integ. resti. l omnes.* sic econtrà iusta pro vera *vt supr. tit. j. in prin.*

y ¶ *Non retractatur.* sic *ff. de manum. vin. l. iusta* quia nihil facilè

mmu

immutandum est ex solemnibus: *vt ff. de in integr. restit. l. denun.* ¶ Sed contrà, *ff. de excusat. tut. l. sed & reprobari. § respon.* Sed hoc fauore libertatis: illud fauore sanitatis. Accurs. Additio Ex hac gl. dicit Bal. quòd potestas, qui duxit vicarium vsque ad annum, si ignarus reperiatur, potest remouere, & hoc fauore Reipu. quam debet administrare, secundùm Christophorum. *Cùm ergo.*] Diuiditur [a] iste §. in quatuor partes. ¶ Quia primò ponit vnum dictū. ¶ Secundò contra illud adducit plures rationes. ¶ Tertiò pro eo adducit alias rationes. ¶ Quartò, ad cōcordiā reducit mediam eligens viā: & rationem annectit. Secunda ibi, *Quod nō erat.* Tertia ibi *Sed cū.* Quarta ibi, *Ideo nos.* Casvs. Domine, ita video quid statuit lex Ælia Sentia circa minores manumittere suos seruos volētes. quid nobis videtur de statuto legis Æliæ Sentiæ: nunquid hodie obseruandum est? Ad hoc respondet Iustinianus dicens, Amice, certè nobis videtur prima facie ex statuto legis Æliæ Sentiæ quoddam ius intolerabile emergere. Cùm enim minoribus xx. annis auctoritate legis Æliæ Sētiæ certus modus manumittendi sit statutus, ex hoc statuto contingebat, vt licèt minor qui quatuordecim annos impleuerat, testamentum posset condere, & in eo hæredem instituere sibi, & legata relinquere: si tamē adhuc minor viginti annis fuerat, libertatem vni seruo dare nō poterat: quod non videtur aliquatenùs ferendum. Cùm enim huiusmodi minori omnium bonorū suorum libera dispositio in testamento concedatur: satis videtur absūrdum, quòd ei beneficium manumittendi denegetur. Quare enim nō similiter vt de cæteris rebus suis, ita & de seruis suis, in vltima voluntate quēadmodum voluerit disponere conceditur: vt ipsius libertatis beneficium possit impertiri? hoc non videtur rationi consentaneū. ¶ Veruntamen cùm libertas inæstimabilis res sit, & idcircò minori viginti annis eam præstare seruis suis antiquitas prohibuit. ideò nos his rationibus moti, quodāmodo viam mediam elegimus, & non aliter minori viginti annis cōcedimus dare seruo testamento libertatem, nisi compleuerit xvij. ann. & parū annū xviij. attigerit. ¶ Cùm enim antiquitas huiusmodi ætatis hominibus pro aliis in iure postulare concesserit: non videmus rationem, cur stabilitas iudicij sui in tantum eos iuuare non credatur, vt saltem in dicta ætate constituti, libertatem seruis suis in vltima voluntate possint imponere. h. d. vsque ad finem. Franc. Aret.

[a] Diuisio.

Minori autem annis viginti, non anteà licet proprios seruos testamento libertatem dare, quàm decimum octauum annū attigerit. Illud nota, Mediam viam eligendam.

7. ¶ Cùm ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam constitutus [a] esset, eueniebat, vt qui quatuordecim annos ætatis expleuerat, licèt testamentum [b] facere, & in eo sibi hæredem instituere, legatáque relinquere posset; tamen si adhuc minor esset viginti annis, libertatem seruo dare non posset. Quod nō erat ferendum, si is cui totorum suorum bonorum in testamento dispositio data erat, vni seruo libertatem dare non permittebatur: quare nos similiter ei, quemadmodùm alias res: ita & seruos suos in vltima voluntate disponere quemadmodùm voluerit, permittimus: vt & libertatem eis possit præstare. Sed cùm libertas [c] inæstimabilis res sit, & propter hoc ante vicesimum ætatis annum antiquitas libertatem seruo dari prohibebat, ideò nos mediam [d] quodammodo viam eligentes, non aliter minori xx. annis libertatem in testamento dare seruo suo concedimus, nisi xvij. annum impleuerit [e], & decimumoctauum attigerit. Cùm enim antiquitas [f] huiusmodi ætati & pro aliis postulare [g] cōcesserit: cur non etiā sui iudicij stabilitas ita eos adiuuare credatur, vt ad libertatem dandam seruis suis possint peruenire [h]?

a ¶ *Constitutus.* nam cùm dicit, sine causa non posse manumitti: ergo econtra cum causa valet manumissio: *sic ff. de eden. l. si quis ex argentariis § prætor. & § prohibet. & ff. de pac. l. iuris gentium. §. prætor. & §. dolo malo.*

b ¶ *Testamentum.* si est masculus: fœmina verò in duodecimo: *vt ff. de testa. l. qua ætate. & ff. de libe. lega. l. Aurelio §. Caius.*

c ¶ *Sed cùm libertas.* Vsque huc allegando innuit, quòd eundē tēpore possit manumittere, quo testari, nunc ecōtra duas rationes considerat: *& quia inæstimabilis est libertas:* tamen si vēdat quis, se pretium ad venditorem non transit, imo penes emptorē eundē dominium remanet [h]: vnde est inæstimabilis: *vt hic, & ff. de regul. iur. l. libertas. & ff. de tab. exhi. l. 1. §. 5.* & quia antiquitas aliter statuebat, cui est deseruiendum: *vt C. de testa. l. testamenta.* Quare visis allegationibus solui, mediam eligens viam *sic infr. de re. di. §. cùm ex aliena.* licèt sit ar. econtra, *ff. de neg. gest. l. Nesennius in fin. & ff. de in rem ver. l. si pro parte. §. idem quærit.* Additio. Dic quòd aut maior est præsumptio pro vna parte, quàm pro alia: & tunc non eligitur media via: *vt l. Nesennius.* & quod ibi no. glo. contra sententiā Rustici, in fine. secùs quando non esset maior præsumptio pro vna parte, quam pro alia: *vt no. in l. sed si lege. §. adeò. ff. de pet. hære.* Ang. Aret. & Iason.

d ¶ *Mediam.* Nota mediam [c] viam sectandam: *sic ff. si pars hære. petat. l. antiquis. & infr. de re. diui. §. cùm ex aliena.*

b Sed hoc reprobat Christoph. hic per *l. 1 ff qui. ad lib. procla. non li. & ib. super ver. maior. in § per. supr de iur per. f.* Ad istū respōde, quod hic non libertas, sed serui ius putatiua æstimatur. cū emptor putet suum seruum. *vt no. in di. l. lib.*

c Media via secuenda, vt hic secus si est præsumptio maior pro vna parte, quàm pro alia tunc enim non eligitur, *Ang. & Iaso.*

e ¶ *Impleuerit.* sed hodie eo quo testari possunt, & libertates relinquere possunt: *vt in auth. vt spon. lar. coll. 1. § 1.* quod intellige, si in vltima voluntate velit quis libertatē relinquere: quod patet ex hoc verbo, *relinquere* quod in dicta auth. saltem in sūmatio. Bar. positum est, quod ad morientes tantùm spectat: *vt ff. de tab. exhi. l. 1 § fi.* ¶ Sed quid si inter viuos velit quis manumittere? Respon. non potest, nisi habeat xx. ann. vel nisi causa cognita sit: cùm nec liber iste, nec Authen. loquatur, nisi in vltima voluntate. Vnde [a] seruatur seruos eiusdem legis Æliæ Sentiæ, cùm non sit correctus: *vt Cod. de app. l. præcipimus. in fine.* Additio. Et sic cum alias de contractu ad vltimas voluntates bonum sit. arg. l. *seruum filij. §. cùm, quis. ff. de leg. 1.* Imò secundum Iaso. æquiparantur in terminis propriis: *vt infrà ti. prox. & C. eo. ti.* no. secundùm cōmuniter docto. quòd lex noua corrigens in vno casu, non trahitur ad alium similem rationem habentem, vel æquiparatum.

f ¶ *Antiquitas.* vt *ff. de postu. l. 1. §. initium.*

g ¶ *Postulare.* id est, desiderium amici sui, vel clientuli sui coram iudicibus exponere [b]: *vt ff. de postul. l. 1. §. 1.* nō autem pro se poterit esse in iure: *vt C. de aduo. pro. l. clarum* & est ratio [c]: quis quādo pro alio accedit, sibi imponet qui tali committit causam suam: *vt ff. de mino. l. cum mandato.* pro se verò non: quia semper restituuntur. Accvrs.

h ¶ *Peruenire* interrogatiuè legat, & resp. non est ratio, quare sit diuersum: est ergo idem ius statuēdum: *vt ff. de ver. obli. l. à Titio. in fin.* Nam vbi est eadem ratio, idem ius statuendum est. *ff. ad leg. Aquil. l. illud. & C. ad leg. Fal. l. vlt.* Accvrsivs

DE LEGE FVSIA * Caninia tollenda.

TITVLVS VII.

Potest quis in testamento omnibus seruis libertatem dare, cessātibus omnibus aliis impedimentis sicut inter viuos, non obstante statuto legis Fusiæ Caniniæ. Aret.

LEge Fusia Caninia certus [i] modus [k] [n] constitutus erat in seruis testamento manumittendis: quam [l], quasi li-

DE LEGE FVSIA, &c.

Viso [d] ea quibus casibus manumissio fieri possit: & quia manumissio interdum prohibeatur à lege Fusia Caninia: ideo de ea nunc subdit. Porcus.

LEge fusia.] Diuiditur in duas partes. Primò facit mentionem legis Fusiæ Caniniæ. Secundò eam corrigit. Tertiò aliam rationem assignat. Secūda ibi: *Quam quasi.* Tertia ibi, *cùm satis.* Casvs. Accessit ad Iustinianum, & ita quæsiuit ab eo: Domine, vos voltis tractare de lege Fusia Canin. Dicatis mihi quid statutum fuit in lege illa? Ad hoc respondet Iustinianus dicens, Amice, in lege Fusia Caninia certus fuit modus constitutus in seruis in vltima voluntate manumittendis: vt licèt quis inter viuos arbitrio suo posset seruos suos manumittere: tamen in testamento vltra, quam ij. vel iij. fortè propter prohibitionem legis Fusiæ Caniniæ non poterat libertatē præstare: quam quidem legem Fusiam Caniniam quasi inuidam, & libertatibus impedimentum afferentem, tollendam esse iudicauimus: & eam in perpetuum silere existimauimus: & ad ipsam tollendam tali ratione moti eramus. Satis enim videbatur nobis absurdum, atque inhumanum, viuos habere licentiam totam familiam suam arbitrio suo manumittere, nisi aliquatenùs iusta causa impedimentum manumissioni præstaret: & huiusmodi licentiam ad mortem tendentibus auferre h. Franc. de Aret.

i ¶ *Certus.* vt vltra duos, vel tres fortè non possent manumittere in vltima voluntate, *vt infr. eo. in fi.*

k ¶ *Modus.* id est, numerus.

n ¶ *Certus modus.* Certus numerus. l. 83 *Cod. Theod. de Iudæis.* atque adeò nominatim omnes manumittendi erant. fuit hæc lex lata Augusti temporibus: namque eam Suetonius Augusto tribuit. fuit & lex Ælia Sentia, quam idem quoque auctor Augusto tribuit. *cap.* xl. Cviac.

l ¶ *Quam.* scilicet legem Fusiā Caniniam: fortè à quodam, qui Caninius nominabatur, inductā: vt in Pohlitana dicitur, *vt infrà, de actio. §. namque si cui. in fi.* ¶ Nā canis seruabat naturam, qui stat in palea, qui nec sibi potest habere paleam, nec alij permittit accipere. sic nec sibi poterat tenere seruos: quia moriebatur:

a Seruatur in vltima voluntate ... inter viuos ... Ang. & Ias.

* Fusia ... in infort. ...

d Hanc com... manumissio ... hic.

tur. vt ꝗ. *de dona.* §. j. nec libertatē patiebatur eis dari: vnde meritò Caninia dicitur: vt sit conueniens nomen rei: *vt infr. de donat.* §. *est & aliud.*

a ¶ *Impedientem.* id est, impedimentum adferentem.

b ¶ *Inuidam.* Not. contra inuidos *sic Cod. de cad. toll. in princip.*

ADDITIO. Intellige istam glos. esse verā actiuè, non passiuè, secūdùm Petr. Vnde Horat. Inuidiam placere paras virtute relicta: *vt l. nec quicquam.* §. *fi. ff. de offic. procons. & leg.*

c ¶ *Familiam.* id est, omnes seruos. qui familia dicuntur: *vt ff. de verb. sign. l. pronunciatio.* §. j.

d ¶ *Causa.* vt fraus. vel ætas manumittentis: *vt supr. tit. j. in princ. & § ea.*

e ¶ *Morientibus* Sed quomodo potest aliquid eis adimi, cum nihil habeant: nam mors omnia abstulit: *vt in Auth. de nupt. §. deinceps. coll. iiij.* ? Resp. dic morientibus. id est [a] ad mortem tendentibus: quia laborabant in extremis, vel quasi: vel etiam erant sani: sed timore mortis hoc faciebant: *vt ff. de donat. cau. mo. l. iiij. & v. & vj.*

f ¶ *Adimere.* Nota hic arg. quod ea, quæ fiunt inter viuos, trahuntur ad volūtates vltimas [b]. sic econtrà. *ff. de pact. l. pactum. & Cod. de lega. l. fin. & ff. de pig. act. l. non est mirum.*

a Facit ad statutum, quo cauetur si quis permiserit frumentum extrà de tepestatur in eo potestas, quod non debet puniri: quia non potuit sicut qui moritur, nondum mortuus est *secundum Pet. Ægid. Per.*

b Argumentū à contractu inter viuos ad vltimas volūtates valet. *ut hic.* Quod verū si contractus, & vltima voluntas conueniāt in rationis idētitate *Fab. Ant. g. Aug. Per.*

bertates impedientem [a], & quodammodo inuidam [b], tollendam esse censuimus: cùm satis fuerat inhumanum, viuos quidem licentiam habere totam suam familiam [c] libertate donare, nisi alia causa [d] impediat libertatem, morientibus [e] autem huiusmodi licentiam adimere [f].

DE HIS, QVI SVI, vel alieni iuris sunt.

TITVLVS VIII.

Hic ponitur secunda diuisio personarum cum subdiuisione alterius membri. Et cognito vno de contrariis, cognoscitur & reliquum: cùm contrariorum sit eadem disciplina. ARET.

SEquitur de iure personarum alia diuisio [g]. Nā quędā personę sui iuris [h] sunt, quædam alieno [i] iuri subiectæ. Rursus earum, quæ alieno iuri subiectæ sunt: aliæ sunt in potestate [k] parentum, aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno iuri subiectæ sunt. Nam si cognouerimus quæ istæ personæ sunt, simul [l] intelligemus quæ sui iuris sunt. Ac priùs inspiciamus de his, quæ in potestate dominorum sunt.

Etsi olim domino seruum occidere impunè liceret, hodie tamen eum nō (nisi ex legitima causa) saeuire licebit: quinimò vsque adeò dominorū asperitas coercetur: vt si intolerabilis sit seruos iusta pretia venundare cogatur, cùm Respublicæ intersit, ne quis re sua abutatur.

1. ¶ In potestate itaque dominorum sunt serui. Quæ quidem potestas iuris gentium [m] est. Nam apud omnes peræquè gentes animaduertere [n] possumus, dominis in seruos vitæ, necisque potestatem esse [o]: & quodcūque per seruum acquiritur [p], in domino [q] acquiri [r].

DE HIS QVI SVI VEL ALIENI iuris sunt.

Posita prima diuisione personarum, restat videre de secunda. Textus seipsum satis continuat.

SEquitur] Totus iste tit. diuiditur in v partes. ¶ Primò ponit duo genera personarum. ¶ Secundò qui sūt in potestate dominorum, & quo iure sit introductum eorum dominium. ¶ Tertiò ponit nouum statutum, restringens potestatem circa mortem & puniens contrà facientes. ¶ Quartò aliam restrictionem potestatis etiam circa sæuitiam de occidendo. ¶ Quintò ponit verba nouæ constitutionis. Secunda ibi, *In potestate* Tertia ibi, *Sed hoc tēpore.* Quarta ibi, *Sed & maior.* Quinta ibi, *Casus.* Et diuiditur hoc principium. Primò ponit vnam diuisionem personarum bimembrē. Secundò secundùm subdiuidit mēbrum. Tertiò dicit, se velle tractare de secundo mēbro subdiuisionis Secunda ibi, *Rursus.* Tertia ibi, *Videamus.* Quarta ibi, *Ac prius* Aret. CASVS. Dicit Iustin. continuando subsequentia præcedētibus. Visa prima diuisione de iure personarū, quædam alia diuisio subsequitur talis. ¶ Quædam enim personæ sui iuris sunt, quædam alieno iuri subiectæ sunt, quędā in potestate parentum sunt, quędam in potestate dominorum. Sed domine, de quibus vultis priùs tractare? verū de his quæ sui iuris sūt: an de his, quæ alieno iuri subiectæ sūt? Ad hoc respon. Iustinia. quòd primò dicturus est de his, quæ alieno iuri subiectæ sunt. Nam si cognouerimus quæ sunt illæ personæ, quæ alieno iuri subiectæ sunt. certè simul intelligimus quæ sui iuris sunt. Vnde videamus primò de his personis, quę potestati dominorū subiectæ sunt. Et hoc dicit vsq; ad illū §. *In potestate itaque.* ACCVRS.

g ¶ *Alia diuisio.* quæ est de iure ciuili [c], cum in ea ius gentiū distinguatur: *vt ff. de iust. & iure. l. ius ciuile* [d]. superior autem quam habuimus *supr. de iure pers. § vers.* est de iure gentium: cùm non sit seruitus iure naturali cognita: *vt supr. de lib § j.*

h ¶ *Sui iuris* Hic restringitur primū membrum primæ diuisionis positæ supra de iure personarum. vt nō comprehēdat quosdam liberos homines, s. filiosfamilias [e]. ¶ Item statim cū dicit, alieno iuri, &c. ampliat secūdùm membrum dictæ diuisionis: vt comprehendat etiam quosdam liberos: sc. filiosfamilias. ¶ Cùm ergo fiat additio, & detractio dictæ diuisioni, iā est de iure ciuili hæc diuisio: *vt ff de iust. & iur. l. ius ciuile.* ¶ At superior de iure personarum fuit secundùm ius naturale, & gētium, vt ibi diximus. & ideò immutabilis: *vt ꝗ. de iure nat. gen. & ciu § pe.* ACCVR.

i ¶ *Quædam alieno* Quædam neutro [f] iure tenentur: vt filij quorū patres sunt capti ab hostibus: *vt infr. quibus mod. ius po. sol. § si ab hostibus.* Nam & aliæ quædam sunt in pēdenti: *vt ff de* Iustitut.

c Imò est de iure gentium, *secundum Petrum* ...

d Quod est verum quoad patriam potestatem. secus quoad dominicam ... potestatem. quod distingue, *vt in § ... supr. de iure personarum.*

e Hæc Glos. in hoc reprobatur. quia vt nunc eos esse seruos, quod est falsum, *secundum Ang. & Per.*

f Et malè per ... Per. Æ. ...

vsufruct. l. sed & si quis interdū. §. j. *& in Authen. de non eligen.* §. *hoc autem. coll.* j. & hoc secundum quosdam. Nos cōtrà. [a] nā sui iuris sunt. cùm enim pater sit seruus hostiū, & in eorū potestate, *vt ā. de iure perso. §. seruus.* ergo alium habere non potest in potestate: *vt ff. de acquiren. rerū dom. l. homo liber.* § *quidquid. & ff. de acquir. possess. l. cum heredes, circa medium. & ff. ad legem Iuliam de adulteriis. l. sic eueniet &* præterea eorum ratio, vel sententia est absurda qui dicunt, quò hæc diuisio recipiat mediū: *vt eod. de sen. pas l. si, circa princ.* ADDITIO. Et de hoc dic vt per Aug. in d. §. *si ab hostib.*

k ¶ *Potestate.* hoc verbum quinque modis accipitur: *vt ff. de ver sig. l. potestatis.*

l ¶ *Simul.* nam vt dicit Aristoteles: Contrariorum [h] eadem est disciplina: *vt hic, & infrà, de tutel. j. respon & ff. ead. l. j.* ¶ Et hic arg. quod per notitiam vnius immediatorum, peruenitur ad alterius notitiam. & faciunt ad hunc § *ff. de procu. l. Pomponius.* §. *sed & si. ver nam cum. & ff. ead. l.* j. *& ff. de prato. stipul. l.* j §. *stipulationum quarū. & infr. de tut. circa prin.*

[*In potestate.*] Diuiditur in tres partes.

¶ Primò ponit qui sint in potestate dominorū.

¶ Secundò, vnde dicta potestas descendit.

¶ Tertiò duos eius effectus. Secunda ibi, *Quæ quidem* Tertia ibi, *Nam apud.* Ang. Aret. CASVS. Domine, iam video quòd vos priùs intenditis tractare de dominica potestate. dicatis ergo mihi si placet, qui sunt in potestate dominorum. & vnde descendit potestas quam domini habēt in seruos? Ad hoc resp. Iust. dicēs. certè in potestate dominorū sunt serui: & hæc potestas, quā habent domini in seruos, de iure gentiū est, quæ tali liquet ratione Nam apud omnes gentes perpēdere possumus peræquè dominis in seruos vitæ, necisque potestate fuisse & quodcūque per seruum acquiritur, id domino acquiri censetur. Cùm igitur ius gentium sit, quod peræquè apud omnes gentes custoditur, manifestum est istam potestatem de iure gentium originem sumpsisse. & hæc dicuntur vsque ad illum §. *Sed hoc tempore, &c.* Franciscus.

m ¶ *Iuris gentium.* i. de iu. gen. introducta: *vt suprà, de iu. per. § seruitus.*

o ¶ *Animaduertere* id est, in animo vertere, & cogitare, vt dicit Cato.

o ¶ *Esse.* impropriè ponitur pro, fuisse, vt statim cogitur. *& ff. eod. & erat eadem patris in filium:* vt colligitur secundùm vnam literam. *ff. de liber. & posthu. l. in suis. & ꝗ. de noxa. actio. §. fi. in pri. & in glo. j. C. de pat. po. l. fi.*

p ¶ *Acquiritur.* sci. instè, secundùm quosdam: *vt ff. de acqui. poss. l. quod seruus in fi.* ¶ Sed certè hoc esse non potest. nā si acquiritur, ergo domino: quia sibi non: *vt infr. per quas perso. no. acqui. § item vobis & ff. de acqui. her. l. placet* Quare dic, quòd sēper domino quæritur, etiamsi quid per dolum, vel metum seruus acquirat: *vt ff. pro emptore l. iiij. § Celsus & § Pomponius & § si seruus.* [a] Sed hoc solo inspecto, an quæratur: putà si seruus stipuletur operas a liberto: *vt ff. de stipulat seruo. l. antepenultima.* ¶ Vel si aliud factum sit in stipulatione *vt ꝗ. de stipul. ser. § sed cūm factū.* nisi in casibus quod dic: *vt ꝗ. de stipul ser § sed cum* ¶ Nec obst d l. *quod seruus.* quia nō quærit domino, vt sibi remaneat: nam tenetur reddere. ¶ Sed nūquid libertas data a domino, vel à lege (quod sit interdum: *vt C. de ser. qui pramis liber. ac. per totum. & in Auth. de mona. § y. coll.* j.) domino quæritur? Responde, non. nam licèt quæratur seruo, libero tamen non potest dari libertas: *vt infrà, de actio. § sic itaque & ff. de fideic. liber. l. generaliter.* § *si hominis.* tamen eo ipso momento sic fit liber, vt dominum non habeat [d]. Et sic hæc opposito est de puncto. sic & alias: vt hic vadit Romam & hic facit murum. non est tamen verum eum iuisse, vel opus fecisse: licèt sit in vltimo momento perficiendi. Similis quæstio fit. *ff quod metus causa. l. extat.*

q ¶ *Domino.* vel quasi domino: vt fructuario, & bonæ fid. possess. quibus quæritur ex ij. causis: *vt ꝗ. per quas. person. cob. acq. § de his.*

r ¶ *Acquiri* ¶ No. hic [e] duos effectus dominicæ potestatis: & est

a Dic quòd inspecto futuro ista sunt in pendenti: sed inspecto præsenti sunt sui iuris. *Per.*

b Contrariorū eadem disciplina, quod verum in directè contrariis, & quoad cognitionem: *ut ius.* secus quo ad effectus, vel iuris dispositionem: est enim contraria ratio *l. inter stipulantem § sacram, ff. de verborum obliga. & l. 8 § ... ma. & l. pen § ... de sol.*

c Et hoc communiter secundum doctor. in dominio, vel etiam possessione ex re peculiari acquisita vbi est multum iuris: & ideo non opus est animo, cùm acquiratur etiā ignoranti *l. cum pater § ... dic. ff. de lega. 2. secundum Ias.* secus in ea quæ habet multum facti: *vt in gen* ... Et ista omnia possunt dici de filio respectu patris vel fratrum, quo ad illius acquisita, *vt hic per Ang.*

d Intellige istud verum in his quæ nunquam possent quæri domino, sed bene ipsi seruo, alias secus etiā momento, *vt d. l. placet in Gl. alleg. secundum Ias.*

e Dominicæ potestatis hi sunt effectus

In seruos vitæ & necis esse potestatem: Item adquiri domino quidquid seruus adquirit. Item vt ne seru' in dominū torqueatur, vt hac Glos. adde seruum testamentum facere nō posse, l. qui testam. §. seruus ff. de test. Testem esse non posse, l. quamuis C. de testib. nec arbitrum l. pariter §. 1 ff. de arbitr. nec iudicē. ait prætor ff. de iud. nec matrimonium esse cum seruo Nouell. de nuptiis. §. sed & captiuitatis

est tertius: vt nō torqueatur in dominum: nisi in casibus: vt C. de quæst. l. j. & l. seruos. ACCVRS.

Sed hoc tempore.] CASVS in hoc §. vsque ad §. talis est: Domine iam video quæ fuit potestas dominorum in seruos secūdum iura antiqua nunquid licebit dominis adhoc eandem potestatē in seruos exercere? Resp. Iust. quòd non. ¶ Nam hoc tempore nullis hominibus, qui sub nostro imperio sunt, licet sine causa legibus approbata in seruos suos supra modum sæuire. Ex constitutione enim diui Pij Anto. cauetur, vt qui proprium seruū occiderit sine legitima causa, non minus puniatur, quàm qui alienum seruum interfecisset. Et non solummodò illos qui seruos occidunt, puniri iubemus; sed etiam hi qui maiorem asperitatem, quàm æquum sit, in seruos exercent, eiusdem principis constitutione coercentur. Nam idem princeps consulsus à quibusdā præsidibus prouinciarum quid iuris esset de his seruis, qui propter sæuitiam dominorum ad ædes sacras, & ad statuas principum confugiunt in rescripto suo præcepit, vt si sæuitia dominorum circa ipsos seruos intolerabilis videatur, cogantur ipsi domini seruos bonis conditionibus vendere, & pretium de seruis venditis habitum dominis detur. Sed domine, quid videtur vobis de hoc statuto diui Pij Anto. Et certè dicit Iusti. nobis videtur ipsum rectè statuisse Expedit enim Reip. ne quis re sua malè vtatur. Et verba scripta ipsius principis ad Æliū Mar. proconsulē missa sūt hæc. Dominorū quidem potestatem in seruos suos illibatam esse: id est, nō deminutam a quoquā, nec cuiquam hominum ius suum in aliquem detrahi æquum est, veruntamen in casu isto ipsorum dominorum interest, ne auxilium cōtra eorum sæuitiam, vel intolerabilem iniuriam ipsis seruis iustè deprecantibus denegetur. Nam si permitteretur eis sæuitiam suā in seruos suos exercere aut fortè seruos occiderēt, aut eos fugitiuos efficerent: & sic ipsis seruis, & eorum pretio carerent. ¶ Et ideò tu Æli Mar. de querelis seruorū qui ex familia Iulij Sab. propter eius sæuitiam ad statuas principū cōfugerunt, diligēter cognosce: & si tu cognoueris eosdem duriùs habitos, quàm æquum sit, & intolerabili iniuria affectus, venundari iube: ita quòd de cætero in potestatem Iulij Sabini non reuertantur. & si idem Iulius Sabinus huic nostræ constitutioni fraudē fecerit, sciat nos hoc delictum aduersus se seueriùs executuros. hoc dicit. Fran. Aret.

2. ¶ Sed hoc tempore nullis hominibus qui sub imperio nostro sunt, licet [a], sine causa legibus [b] cognita [c], in seruos suos supra modum sæuire, Nam ex constitutione [d] diui Pij Antonini, qui sine causa seruum suum occiderit, non minus puniri iubetur, quàm si alienum [e] seruum occiderit.

3. ¶ Sed & maior [f] asperitas dominorum, eiusdem principis constitutione coërcetur. Nam consultus [g] à quibusdam præsidibus prouinciarum, de his seruis qui ad ædem sacram [h], vel ad statuas * principum confugiunt *, præcepit, vt si intolerabilis videatur sæuitia dominorum, cogantur [i] seruos suos bonis conditionibus [k] vēdere, vt pretium dominis detur: & rectè [l], expedit enim reipublicæ, ne sua re quis malè [m] vtatur [n]. Cuius rescripti ad Ælium Martianum [o] missi verba sunt hæc; Dominorum [p] quidem potestatem in seruos suos illibatam [q] esse oportet, nec cuiquam hominum ius suum detrahi; sed & dominorum interest [r], ne auxilium contra sæuitiam, vel famem, vel intolerabilem iniuriam [s] denegetur [t] his, qui iustè deprecantur. Ideóque cognosce de querelis eorum qui ex familia Iulij Sabini ad sacram statuam confugerunt: & si vel durius habitos, quàm æquum est, vel infami [u] iniuria affectos esse cognoueris: venundari iube, ita vt in potestatem domini non reuertantur. Qui si meæ constitutioni fraudem [x] fecerit, sciat me hoc admissum seueriùs executurum.

* Hic mos fugiendi ad statuam manauit à seruo Vedij Pollionis equitis Ro. qui fugit ad pedes Augu. Cæsaris apud ipsum Vedium cœnitantis, vide Senecā, Tertul. Pe. Cri. & nostros hic Per. * confugerūt.

a ¶ *Licet.* i. licitum est.

b ¶ *Legibus.* Quia si seruus sciat insidias domino parari, & ipsi auxilium non tulerit, supplicium debet præstare, quod mortem interpretamur. Sed si accusauerit eū criminaliter (except. crim. læsæ ma.) aut si dominum viderit periclitantem, & eum nō adiuuerit, vel si immiscuerit se vxori suæ, vel alijs modis. ACCVRS.

c ¶ *Cognita.* vt quia eum vxore sua inuenerit, vel in simili delicto, quo casu etiam occidere licet: *vt ff. de verb. obl. l. qui seruum. & ff. de leg. j. l. quid ergo. j. § si hæres. & ff. ad leg. Iuliam de adulter. l. marito.* [a] §. j. si autem alias deliquerit, vel domino non obedierit, legitimè eum corrigere potest: non tamen vltra modum boni viri arbitrio comprehensum; *vt Cod. de emen. ser. l. j.* ¶ Sed nūquid sine causa verberare potest? Respon. sic modicè, secundū Ioan. [b] *vt Cod. de emen. ser. l. j.* licèt Pla. dicat, quòd non aliter si nimis corripiat sine culpa tenetur vel vēdere, vel dare: vt hîc sequitur, *& ff. eo. tit. l. j.* ADDITIO. Hæc gloss. communiter approbatur, & dicunt doc. idem in [c] marito erga vxorem, & in magistro erga scholarē, in patre erga filium, in abbate erga monachum: quia potestas tributa magistro erga scholarem, intelligitur tributa marito in vxorem: *l. sed & si quemcumque. §. fin. ff. ad leg. Aquil.* Christopho.

a Seruum occidere domino non licet, nisi seruus mereatur
b Moderata castigatio, & sæuitia domini in seruos permissa est.
c Hæc opinio Ioan. approbatur hic per Pet. de Bel. Pet. & Ang

d ¶ *Constitutione.* cuius verba sunt *infr. ec. §. fin.*

e ¶ *Alienum.* Sed certè qui alienum seruum occidit, lege Aquil. tenetur: *vt ff. ad leg. Aquil. l. ij. in prin. & infr. ad leg. Aquil. in prin.* quæ actio hic locum habere non potest, cùm non domino: imò contra dominum daretur, quod esse nō debet: *vt ff. ad leg. Aquil. l. vt Mela §. legu.* 2. Sed dic, quòd hoc, quod hic dicitur est verū quatum ad criminalē pœnam legis Corn. de sic. *vt infrà de pub. iu. §. item lex.* quæ pœna tam in seruis, quam in liberis locum habet: *vt ff. ad leg Corn. de sic. l. j. § j.* [a] Interdum etiam ciuiliter tenetur, si alterius interest, vt creditoris: *vt ff. de pig. l. seruum, quē quis.* vel fructuarij: *vt ff. ad leg. Aquil. l. sed & si proprietatis. & ff. de dolo l. & eleganter. § si seruum vsufructuarium.*

a Nisi proprietarius cum ex vulnere mortuum ... quia post ... duū ... & cum ... ... Gl. in l. C. ... non ... dam ...

Sed &] Diuiditur iste § in quinque partes. ¶ Primo ponit dictum in genere. ¶ Secundò illud exemplificat, & rationem reddit. ¶ Tertiò ponit verba rescripti, de quo fit mentio in principio §. ¶ Quartò concludit. ¶ Quintò minatur officiali non obseruāti legem istam. Secunda ibi, *Nam consultus.* Tertia ibi, *Cuius rescripti.* Quarta ibi, *Ideoque.* Quinta ibi, *Qui Sabinus.*

f ¶ *Maior.* i. magna. vel maior, quam æquū sit.

g ¶ *Consultus.* id est, interrogatus *sic ff. de pact. l. item quia. §. fi.* Vnde illud, Consulo te, quæsitus: tibi consilium dans. ACCVRS.

h ¶ *Ædem sacram.* ad quæ loca olim, & hodie confugiunt. circa quæ distingue: vt diximus *in Auth. de mand. prin. §. neque autem. in glo. cogentur. coll. iij.* ADDITIO. Et iuuantur, secun. Ioan. Fab. & Ang. quando sine armis, nullo præcedente delicto, sed propter domini sæuitiam, vel etiam sui criminis grauiorem punitionem confugiunt, vt hic, alias non: *vt l. si seruus. & l. si §. aduenientes versic. & hoc quidem. C. de his, qui ad Eccles. consug. & cap. inter alia extrà de immu. Eccle.* Sed de iure canonico non iuuatur delinquens in Ecclesia: *c. fin. extrà eo. tit.* alias sic, nisi esset publicus latro: *vt dicto cap. inter.* & idem per omnia intelligas de cœmeterio: *vt xvij. q. iiij c. si quis contumax.* Ang.

DE PATRIA POtestate.

TITVLVS IX.

i ¶ *Cogantur.* Nota hic, quòd [b] aliquis cogitur vendere rē suam,

k ¶ *Bonis conditionibus.* i. vt pretiū habeant: & ad dominum primum non reuertantur: *vt infr. §. prox. & suprà. § sed hoc in fin. &* ne simili pœna anteriorum afficiantur, vel ne exponantur, vel prostituantur, vel exportentur vel vendantur amodò: *vt j. proxi. §. & §. fin.* ACCVRS.

b Inuitus quis interdum ... cogitur

l ¶ *Rectè.* s. præcepit.

m ¶ *Malè.* quia interest principis locupletes sub se habere subiectos: *vt in auth. vt iud. sine quo suf. § consideranimus. collat. ij.* quod non cōtingeret, si cuilibet seruos suos liceret occidere. ¶ Et no. quòd illud idem [c] quod interest priuati principaliter, & reipub. interest secundario: *vt ∫. diximus de iust. & iur. §. fin.* Arg. contrà, *ff. sol. ma. l. etiam. § licèt.* [d] *& l. si constante. §. si maritus.* ACCVRS.

n ¶ *Vtatur.* ¶ No. quòd quandoque [e] detrahitur res inuito domino, propter odium dominorum: vt hic: Quandóque fauore religionis. *vt ff. de relig. l. si quis sepulchrum.* Quandóque fauore libertatis: *vt infrà, de donat. in fine.* Quandoque fauore vltimæ voluntatis: *vt ff. de leg. j. l. si fideiussor. §. si meminisse.* & hoc est contra regulam: *vt C. de contrahen. empt. l. inuitum.*

c Priuatorum quod interest principaliter: Republicæ secundariò interest.
d Soluc secundum doct. hi. Et dic non te ... de culpa, vt ibi: ... sæuitia, & ... hic: ... quia ex facti qualitate præsumitur ... ff. de dol. ...
e Inuitus ... de ... dominio ... suo priuatur.

o ¶ *Martianum.* proconsulem Beticæ, aliàs Eutici, seu Vticæ vrbis: *vt ff. eo. l. ij. in prin.*

p ¶ *Dominorum.* Hinc inde allegat, & primò duas pro dominis rationes, vel dicta ponit.

q ¶ *Illibatam.* i. non deminutam.

r ¶ *Interest.* i. eis proderit, vt seruos non perdant. & dic *denegetur*: scilicet à nobis. vel dic *interest*: id est, ad eos pertinet, ne denegetur, scilicet a se dominis: cum fortè vxor, vel filij, vel alij domini familiares infestant hos. sed prima verior.

s ¶ *Iniuriam.* quam patiuntur iure naturali inspecto, non iure ciuili: *vt infr. de iniur. §. seruis.*

t ¶ *Denegetur.* sic *ff. de offi. præfec. vrb. l. j. § quod autem.*

u ¶ *Infami.* i. infamata, seu magna iniuria.

x ¶ *Fraudem.* vel euidentem, quia obedit: vel callidam, dicens non esse illum seruum, qui fugit.

Quia suprà dixit de his, qui sunt in potestate dominorum: ideò subiungit de his,qui sunt in potestate parentum: vt promiserat su pra titul. j.§ j. Ares.

IN potestate.] Totus iste titul. diuiditur in quatuor partes. ¶ Primò ponit dictum in genere, qui sunt liberi in nostra potestate. ¶ Secundò definitionem nuptiarũ, vel matrimonij. Tertiò, qui habent filios in potestate. ¶ Quartò, ex prædictis infert specificando, quod primò dixerat. Secunda ibi: *Nuptia.* Tertia ibi, *Ius autem* Quarta ibi,*Qui igitur.* Casvs. Accessi ad Iustinianum,& quæsiui ab eo, Domine, vnc vultis tractare de patria potestate, dicatis ergo mihi, qui sunt in patria potestate? Ad hoc resp. Iustinianus dicens, In potestate nostra sunt liberi,quos ex iustis nuptiis procreauimus. Sed quid, domine? Iam video qui sunt in pat potes. dicatis mihi,quid est matrimonium, seu nuptiæ? Ad hoc resp. Iustinianus,quòd nuptiæ siue matrimonium, est viri, & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ retinens consuetudinem. & hoc vsque ad illum §. *Ius autem.* Franc. Accvrs.

IN potestate [a] nostra sunt liberi nostri,quos ex iustis [b] nuptiis procreauimus.

1. ¶ Nuptiæ [c] autem, siue matrimonium, est viri & mulieris coniunctio [d], indiuiduam [e] vitæ consuetudinem retinens.

Patria potestas iure Romano instituta fuit: solisque Romanis propria, ac peculiaris est.

2. ¶ Ius autem [f] potestatis, quod in liberos habemus, proprium est ciuium Romanorum [g]. Nulli enim alij † sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.

† Vide in hac locum Alci. *li. dispu. 2. cap. 21* multa enim pulchra in hac rem differit.

Filij ex legitimis nuptiis progeniti,omnesque per filiorũ stirpem descendentes, in patria sunt potestate:

a ¶ *In potestate* Hoc verbum multis modis sumitur: *vt supr. prox. tit. diximus §. j.*

b ¶ *Ex iustis* quæ sint iustæ,dicetur *infr. tit. prox.*

c ¶ *Nuptiæ.*& dicuntur ab obnubendo: id est,velando,quia velatæ incedere debent,vt ait Isid. Sed matrimonium dicitur ideò, quia mulier nubit,vt mater fiat [a].& hæc duo nomina(licèt diuersis rationibus)idem signãt. Item coniugium & connubium, & consortiũ: *vt ff. de rit nup. l. in eo iure. §.hoc caput* licèt hoc vltimum quandóque inter seruos accipiatur: *vt Cod de ser fug. l. fi.* inter quos propriè dicitur contuberniũ: *vt C de incest nupt. l. cum ancillis.*

a Et ideò ab ea potiùs, quã à patre denominatur: quia maiora sustinet onera: est enim ante partũ onerosa: in partu dolorosa. & post partum laboriosa: *vt extrà. de conuer. infidel. c. ex litteris*

d ¶ *Coniunctio.*animorũ, non corporum tantùm [b]: *vt ff. de reg. iur. l. nuptias.* & illa coniunctio animorũ significat vnionẽ, quæ consistit inter Deum,& iustam animam. Vnde Apostolus: *Qui adhæret Deo,vnus spiritus est cum eo* Reliquum: scilicet coniunctio corporum, designat conformitatem,quæ consistit in carne inter Christum,& sanctam Ecclesiam, id est,humanum genus. Vnde Euangelista,*Verbum caro factum est & habitauit in nobis.* Additio. Vide *cap. debitum. extrà de bigamis.*

b Hæc Gl. videtur maledicere per *l. cũ fuerit ff de con. & demon. & per l. nuptias ff. de re iud. & 27 q. 2. in princ. Angel*

e ¶ *Indiuiduam* quoad [c] affectionẽ: *sic sup. de iust. & iu in prin.* Actu enim plerumque fit separatio tam iure veteri, quam nouo permittẽte: *vt C de repu. l. cõsensu. in princ. & in Anthen de nupt. §. si ergo coll. iiij. & in Auth vt li. ma. & aui §. quia verò coll. viij.* ¶ Sed nunquid [d] hanc affectionem haber aliquis ad concubinã quandóque? Certè sic: & ideò adiicias huic definitioni,diuini,& humani iuris communicatio: *vt ff. de rit. nupt. l. j.* Diuini: quia [e] eiusdem sectæ debent esse, vt non sit vnus Christianus, & alter Iudæus: *vt C. de Iud. l. ne quis* Humani: quia [f] forum viri sequitur vxor: *vt ff. ad munic. l. j. §. y.* Sed secùs est in concubina, vel qualibet minùs legitima vxore: *vt ff. ad munic. l. de iure. §. fin.* licèt cõcubinatus de iure permittẽte sic *ff. de cõc. l. in cõcubinatu. in §.* [g] Neque valet oppositio de matre ad filiũ, quia ibi nõ est talis cõsuetudo, qualis ad vxorẽ: *vt j. tit. j. § ergo. & in Auth quomo opor episc §. j. coll. j. & §. volumus autem. ibi, sed aut sola, &c.*

c Indiuiduum est matrimonium affectu. at non actu.

d Indiuiduæ affectione haberi potest cõcubina: verum cum ea nõ est communicatio iuris diuini. & humani.

e Vir, & vxor eiusdem religionis esse debent.

f Vxor forum viri sequitur.

g Scilicet specialiter. nec sufficeret generalis. Item acc ratihabitio postea sequens: *vt not Glo. in l. j. § sed verum ff de muner* & hæc vera: nisi simul cum parte agat vel conueniatur.

Ius autem] Casvs. Domine,dicatis mihi,si placet,quorum proprium est ius pat. po. Ad hoc rẽspo. Ius pa po. quod in liberos habemus,proprium est ciuium Romanorum, i. liberorum omnium de Rom. imp. Nulli enim alij homines sunt,qui talẽ potestatem habeant in liberos, qualem nos habemus. Sed domine, dicatis mihi,qui sunt in pat pot. Ad hoc respon. Iust. Amice,diximus quòd illi sũt in potest. nostra,quos de iustis nuptiis procreauimus. Ex hoc igitur manifestè liquet,quòd illi,qui ex te,& legitima vxore tua nascuntur,in tua potestate sũt: vt proprij tui filij & qui ex filio tuo & vxore eius nascũtur,vt nepotes: & idẽ est in pronepote, & cæteris deinceps per masculinam lineã descendentibus. ¶ Sed quãquã dixerim nepotes natos ex filio in sua esse potestate: secùs tamen in nepotibus natis ex filia. ¶ Nã qui ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt sed in potestate patris eorum. & hæc dicuntur vsque ad fi. tit. Frãc. de Aret.

h Ius patriæ potestatis cõsistit in octo casibus.

f ¶ *Ius autem.* quod consistit in septem. 1. Primò quia necessitate famis pater filiũ vendere potest, vel obligare: *vt Cod. de pa.* qui fi. dist. l. j. 2. Secundò,quia ab eo in ius vocari nõ potest: *vt C. de in ius voc. l. fi.* 3. Tertiò, quia nec cum eis agendo iudicium habere possumus: *vt ff. de iud. l. lis.* 4. Quartò, quia per eũ acquirimus: *vt j. per quas perso no acqui §. j.* Quintò: quia in iudicio contra alium sine licentia initia esse non potest: *vt C. de bo. qua libe. l. fi. §. j.* [a] 6. Sextò, quia eo inuito sua bona aduenititia administramus: *vt infr. per quas perso no acqui §. j.* Quidã tamen dixerunt, quòd alimẽta adiouicem hoc iure præstantur: quod falsum est: cùm in [b] emancipatis etiã hoc fit: *vt ff de lib ag l si quis à liberis. in prin.* 7. Itẽ ciuilis obligatio inter eos esse non potest: *vt j. de inutil. stip. § item inutilis.* 8 Est [c]. & octauũ, vt possim petere filiũ in meã potestatẽ. Circa [d] quod distingue quia aut à nullo detinetur, aut ab aliquo volens, an inuitus. Primo casu petam eum per officium iudicis: *ff. de lib. exhib. l. iij. § hoc autem.* & præiudiciali actione in rem agam: *vt j. de act. §. præiudicia les* non interdicto, nisi in casu: vt si volo eũ redire hæreditatẽ, in qua factus est hæres: *vt ff. de acquir. here l. si quis mihi §. iussũ. & de li exh. l. si eum.* In secundo eadem auxilia locũ habent, & plura, scilicet rei vindicatio de iure Ro. *vt ff. de rei vind. l. j. §. j.* In tertio locũ habet interdictum de lib. ho exhi. Itẽ actio in rem de iure Quiritium: *vt ff. de rei vend. l. j. §. j. & de lib. exhi l. j. § resp.* Accvr.

a Item nisi in causa criminali, vel in casibus, vbi patri non quæritur vsusfru *secundum Ang. hic.* Item nisi sit tutor alicuius, vel procur. *c. qui generaliter. de procur. lib. 6.* Ias

b Alere etiam emancipatum filium pater cogitur: *vt e contrà* emancipatus patrẽ.

c Adde hic septimum, secũdũ doctos quia in atrocioribus delictis, filius qui est in potestate patris, non excusatur propter iussum patris: & in delictis atrocioribus in eis puniuntur licet nõ excusetur in totũ: *vt ff de reg. iur. l ad ea. Pet. de Bel. Pertica hic.*

† In scriptis quibusdam exempla. legitur. *de iustis nuptiis.*

d Petet filium an, & quemadmodum vindicare possit.

ex filia verò nati, nequaquam.

3. ¶ Qui igitur ex te, & vxore [h] tua nascitur: in tua [i] potestate est. Item qui ex filio tuo, & vxore eius nascitur, id est,nepos tuus,& neptis, æquè in tua sunt potestate: & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua nascuntur: in potestate tua non sunt [k]: sed in patris eorum.

DE NVPTIIS†.
TITVLVS X.

Masculi decimumquintum annum attingentes, & fœminæ decimumtertium, iustas coeũt nuptias: quas in patria potestate constituti, non nisi patre assentiente contrahere possunt: modò talis sit pater qui consensum præstare valeat.

IVstas autem nuptias inter se

a ¶ *Proprium est ciuium* Iam inde a Romulo moribus receptũ. *l patre furioso. ff. de his. qui sunt sui, vel al iur* atque ideò pupillaris substitutio, quæ fit iure patriæ potestatis,etiam moribus recepta est. Cviac.

g ¶ *Romanorum* id est,omnium,qui sunt de Rom. imp. aliæ verò gentes quædã vt seruos tenent filios, vt Sclaui: aliæ vt prorsus absolutos,vt Francigenæ: ideò cautè dicit infra,*talẽ qualem.* Additio. Dum dicit quòd filij Francigenarum non sunt in potestate parentum: adde quòd hanc gl. in hoc reputat vnicam & singul. Bal. in c. j. §. *si duos fratres.* alias ille § est *c. y. in ti. de fra. de nouo be. inue.* Hanc etiam gl. Bal. cõmen. Ias *in c. j. an maritus succe. vxo in benef* & vide totũ in *l. pe. in § char. C qui test. fa pos. & in d. c. j. an mari succe vxo. in benef.* dicit Bal. quod ista gl. est singul. Et eam etiã dicit singu. Ias ad hoc quod terra Franciæ non est sub imperio Romano. Ias

h ¶ *Et vxore* aliud si ex concubina: *vt j. tit. j. § fin.* vel incesto coitu natus: *vt auth. quib. mod. nat effi. leg. collat. vi § fin.*

i ¶ *In tua* si tamen tu sis tui iuris, non alias, *vt ff. ad leg. Iu. de adu l sic eueniet*

k ¶ *Non sunt.* quia qui nascuntur, patris familiam sequuntur: *vt infr de leg. ag. in. §. j.* Additio. Et in hoc sequitur conditionem patris: *vt ff. de stat. ho. l. cum legitime.*

DE NVPTIIS.

¶ *Suprà* [e] *ti. prox. in prin declaratũ est, quòd in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreauimus: ideo hic subiungitur inter quos dicta iusta nuptia contrahantur.* Ac.

e Hanc continuationem sequuntur P. de Bel Pertica. & Ange hic.

IVstas autem Iste tit. diuiditur in viij. partes ¶ In prima ponit, qui possunt contrahere matrimonium: & qualiter: subiiciẽdo de filio,& filia furiosi. ¶ Secunda ibi, *Ergo non omnes.* vbi ponit generaliter, & specialiter quasdam esse personas,inter quas nõ potest esse matrimonium, s. inter ascendentes,& descendentes. ¶ Tertia ibi, *Inter eas.* vbi ponit inter quas personas ex collateralibus etiam cõiunctis per adoptionem potest fieri, & nõ fieri matrimonium. ¶ Quarta ibi, *Adfinitatis.* vbi ponit inter quas personas non potest fieri matrimonium ratione adfinitatis. ¶ Quinta ibi, *Illud certum.* vbi ponit qualiter matrimoniũ prohibetur ratione seruilis cognationis. ¶ Sexta ibi, *Sũt & alia,* vbi ponit generaliter, quasdam esse alias personas, inter quas non potest constitui matrimoniũ. ¶ Septima ibi, *Si aduersus.* vbi annullat matrimonia contracta cõtra iuris præcepta. & quicquid secutum est exinde: & punit contra facientes ¶ Octaua ibi, *Aliquando,* vbi ponit de filiis naturalibus, & quomodo possunt legitimari. Itẽ prima pars principalis diuiditur in tres partes. Nã in prima ponit dictum generale. In secunda illud declarat. In tertia determinat incidẽtem quæstionem Secunda ibi, *Masculi.*

Tertia ibi, *Vnde quæsitum* secundùm Porc. Casvs. Accessi ad Iustinianum, & ita quæsiui ab eo Domine, vos vultis tractare de nuptiis, dicatis igitur mihi, quæ sunt iustæ nuptiæ? Ad hoc respondet Iustinianus dicens, quod iustæ nuptiæ sunt quas inter se ciues Romani, id est liberi homines secundum præcepta legum contrahunt. videlicet masculi puberes, & fœminæ viripotẽtes, & hoc est verum, siue sint patresfam. qui nuptias cõtrahunt: siue filiifam. dum tamen filiifa. de consensu parẽtum, in quorum sunt potestate, nuptias contrahant. Nam quòd filiusfa. de consensu parentum, in quorum est potestate, debeat contrahere tam ciuilis, quã naturalis ratio suadet: in tantum etiam quòd iussus parentum in matrimonio à filiofa. contrahendo præcedere debeat vnde quia consensus parentum requiritur, apud veteres dubitatum fuit, & quæsitum vtrùm filiusfa alicuius furiosi possit nubere, & contrahere matrimonium, cùm pater furiosus consentire non possit. Et certè licèt de facili consenserint antiqui, scilicèt quòd ipsa possit sine consensu patris nubere: in filio tamen varij in varias sententias declinauerunt: sed tandem ad huiusmodi dubitationem veterum sopiendam nostra processit constitutio, cuius auctoritate permissum est, vt ad exemplum filiæ furiosi filius furiosi sine paterni cõsensus interuentu vxorem ducere possit. secundùm tamẽ modum in eadem constitu. expressum. h. d. vsque ad § *ergo*. Franc.

ciues Romani [a] contrahunt, qui secundùm præcepta [b] legũ coëunt: Masculi quidem puberes [c], fœminæ autem viripotentes [d]: siue patresfamilias [e] sint, siue filiifamiliàs: dum tamẽ si filiifamiliàs sint [ɑ], & consensum habeant parentum quorum sunt in potestate [f]. Nam hoc fieri debere, & ciuilis [g], & naturalis [h] ratio [β] suadet: in tantum, vt iussus [γ] parentis præcedere debeat [i]. Vnde [k] quæsitum est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius vxorem ducere possit [l]. Cùmq; super filio [m] variabatur: nostra processit decisio [n], qua [o] permissum est ad exemplum filiæ furiosi [p], filium quoque furiosi posse & sine patris interuentu matrimonium sibi copulare secundùm datum [q] ex nostra constitutione modum.

a Circa tamen domini præiudicium. cap. s. & in Gl. verb. de coniug. seruor. quam verã intellige, nisi domino sciente, & non contradicente: vt C. de se. & lib. vel. vel altero coniugum extante in conditione personæ, si extantis fiat conditio deterior. aliàs secus. secundum Io. And.
b Dic quòd de iur. ciu. pubertas attenditur ex annis. vt l. si vir §. minor ... ad leg. Iul. de adul. & l. minorem ff. de rit. nu. ... Glo. hic Sed de iure cano. attenditur pubertas ex potentia. vt c. puberes. extra de desponsat. impuber.
c Canonicum ius in spiritualibus seruandum
d Spõsalia anno ætatis septimo contrahere quis potest
e Cur non idẽ tẽpus, quod in nuptiis, requiritur? Sponsalia solo cõsensu possunt perfici: Nuptiæ commixtionã maris, & fœminæ continent.
f Adde c. puberes. ... extra de desponsat. impub. ... in fi. ff. de adulteriis.

a ¶ *Ciues Romani*. i. liberi homines: vt ĩ. *de liber* §. *si* serui ergo non faciunt matrimonium, sed contubernium [a]: *vt hic*, & *C de ince nup. l. cum ancillis*. & *in aut. de nup* §. *si verò decretũ. vers. si vero ab initio. coll. iiij.* ¶ Sed aliud est iure canonum [b], quod præualet: *vt in auth. de eccle. ti. in princ.* & *in glo. collat. ix.* vbi dicitur, quòd canones sunt seruandi pro [c] legibus.

b ¶ *Præcepta*. quæ sunt ĩ. *eo. tit. per totum.* & *ff. eo.* & *C eo. ti. per totum.* vt colligimus in magna glo. ĩ. *eo.* §. *sunt & aliæ.*

c ¶ *Puberes*. i. maiores ann. xiiij. an. *vt infr. qui. mo. tuta. fin. in princip.* Additio. Hæc gl. non benè loquitur. nam licet quoad tutelas, & testamẽta ille appelletur pubes, qui annũ xiv. cõpleuit, si vir sit, aut xij. si mulier fuerit: quo tamẽ ad matrimonia contrahenda appellantur puberes, quum primum coire possunt: nõ igitur in matrimonio copulando pubertas cognoscitur ex annorum numero, sed ex potestate coeundi. *c. puberes. extrà de despon. impu.* secundùm Christoph.

d ¶ *Viripotentes*. i. maiores xij. an. *inf. quibus mo. tu. fi. j. resp.* Sed in sponsalibus [d] vij. ann. sufficiunt [e]: *vt ff. de spon. l. in sponsalibus* ¶ Sed nunquid hodie xv. an. sunt necessarij ad matrimonium: *vt in authent. de tempo. nõ solu. pe. super do. §. nouimus. colla. vij.* Resp. lex illa consuetudinem, & frequentiam hominum ponit: aliud de iure: vt hic. ¶ Item quid si aliquis antequàm illud tempus attingat, inuentus sit sufficiens ad matrimonium: Videtur quòd nubere possit [f] *vt ff. quando dies lega. ce. l. pen.* quasi fœlici diplomate vsus *vt ff. de verbo oblig. l. cõtinuus. § cùm ita.* Sed cõtra dico: Imò lege Iulia de adulterio & stupro cõmisso poterit puniri: *vt ff. de adul. l. inter liberas. j. respon.* & *est pro hoc, ff. de concub. l. j. §. si* Si autem de facto intra dictum tempus vxorem quis acceperit, tunc erit vxor, cùm ad ætatem prædictam peruenerit: *vt ff. de rit. nuptia. l. minorem.* Additio. Pro notatis in hac glo. vide *c. puberes. extrà, de desp. impu.* vbi opinio glo. videtur reprobari: Et pro fine huius glo. vide *c. j. de despon. impu. lib. vj.* ¶ An mulier possit contrahere matrimonium ante xij. annũ. dic secundum Io. de Pla. quod sic: vt puta propter pacẽ *vt c. ex q. de despon. imp.* Item si malitia suppleat ætatẽ: *vt c. j. de cõiu. ser.* & *c. de illis. de despon. impu.* quia maius periculum est in ea, quam in masculo, propter calidiorem sanguinem ad luxuriandum, & fragilitatem sexus: *vt infrà, in glo. quæ incipit, Nam de filia.*

e ¶ *Patresfamilias*. i. qui sunt iuris sui, cuiuscũq; ætatis sint, & sic maritus, sed filij, & filiæfa. qui sunt in potestate, cuiuscũq; ætatis sint: *vt ff. de his, qui sui, vel alien. iur. sunt. l. nam ciuili.* Accvrs.

α ¶ *Si filiifamiliàs sint*. Idem multò magis dicendum est, si filiæfamiliàs sint: nam & emãcipatæ minores xxv. annis, necesse est vt habeant consensum patris, vel matris, & propinquorum. *l. i. l. vidua. l. in coniunctione. C. de nupt.* quod tamen in filiis emancipatis locũ non obtinet. *l. filium. ff. de ritu nupt.* nisi scilicet credamus Accursio, & Harmenopulo, qui *l. filium* explicandã ex iis legibus esse censent, quæ ad filias emãcipatas pertinent. Cviac.

naturalis, vel adoptionis vinculo cõiunctis, nuptias celebrare nequeunt: idémque est, & si emancipatione soluta sit adoptio.

f ¶ *In potestate*. ¶ Quid ergo de emãcipatis? Videtur [a] idem: *vt C. eo. l. vidua.* Sed illud consiliũ est [b]: non præceptum. Quòd autem possit filius emancipatus, dicitur *ff. de contra tab. l. iij. § si emancipatus* & *ff. de rit. nupt. l. filium emancipatus.*

g ¶ *Et ciuilis*. quia est in potestate de iure ciuili Ro. *vt ĩ. tit. j. § ius.*

h ¶ *Et naturalis*. quia pater: *vt ff. de iust. & iur. l. ij.* vel quia proauus: *vt infra, de pupil. substit. § ij.*

β ¶ *Ciuilis, & naturalis ratio*. Ciuilis patria potestas. Naturalis, id est Ius gentium: quo videlicet comparatum est, vt parentibus, & patriæ pareamus. Cviac.

γ ¶ *Iussus*. Pro, voluntas: *vt in l. si suspecta §. quoniam. de inoff. testam.* Cviacivs.

i ¶ *Debeat*. aliàs nõ valet: *vt ff. de statu hom. l. Paulus respondit* [c]. videtur tamen consentire, nisi contradicat expressè: *vt ff. de sponsa. l. in sponsalibus. in §.*

k ¶ *Vnde*. quia patris consensus exigitur.

l ¶ *Possit*. Videtur quod non, cum pater non possit consentire: *vt ff. de iure codi. l. vj. §. furiosus.*

m ¶ *Super filio*. nam de filia facilè consensum fuit: quia fortè calidior sanguis est in ea: *vt in auth. de non elig. §. cùm igitur. coll. j.* vel vetitur propter fragilitatem sexus. *ut. quib. alie. licet. in prin.* sed prima non placet.

n ¶ *Decisio*. i. sententia, vel lex: *vt C. eo. l. si furiosi.*

o ¶ *Qua*. decisione.

p ¶ *Furiosi*. Idẽ & si captus fuerit, & abfuit, & pater per trienniũ: vel si nescitur an viuat, vel nõ. *vt ff. de ri. nu. l. si nepos.* § *fi.* & *l. sexta.*

q ¶ *Secundùm datum*. s. cũ authoritate curatoris patris, & dote secundum quãtitatem patrimonij patris data. *vt C. eo. l. si furiosi.* *in fi.* sed iure canonum sufficit cõsensus eorum, de quorum matrimonio agitur. sed illud fortè in aliis, non [c] in filiisfamilias intelligitur. Vel credo quòd hoc corrigitur: quia ita honesta [d] est res cõtrahere matrimonium, sicut & intrare monasterium. *vt in Auth. de sanctiss. episc.* § *sed & hoc presenti. colla. ix.*

Ascendẽtes cum descendentibus

1. ¶ Ergo [r] non omnes [s] nobis vxores ducere licet; nam à quarundam [t] nuptiis abstinendum est. Inter eas enim personas, quæ parentum †, liberorúmve locum inter se obtinent, contrahi nuptiæ non possunt, veluti inter patrem, & filiam: vel auum, & neptem: vel matrem, & filium, vel auiam, & nepotem, & vsque in infinitum † [u]. Et si tales personæ inter se coierint, nefarias, atque incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et hæc adeò vera sunt, vt quamuis per adoptionem parentum, liberorúmve loco sibi esse cœperint, non possint inter se matrimonio iungi, in tantum, vt etiam dissoluta adoptione

Ergo.] Diuiditur in quinque partes. Primò ponit vnum dictũ. Secundò ponit rationem dicti. Tertiò suum dictum specificat. Quartò ponit, quid resultat cõtrahendo cum aliqua de prohibitis hic. Quintò extendit ad filios adoptiuos Secũda ibi, *Nam à quarũdã.* Tertia ibi, *Inter eas.* Quarta ibi, *Et si tales* Quinta ibi, *Et hæc adeò.* Casvs. Dicit Iustinianus inferendo ex præcedentibus, ex quo dictum est supra quòd liberi homines, qui secũdũ præcepta legum coierint, iustas nuptias cõtrahunt: ergo manifestè patet, quòd non licet nobis quamlibet vxorem indistinctè ducere. Nam a quarũdam mulierũ nuptiis, cum quibus leges contrahi vetant, abstinendum est. Nam inter eas personas quæ parentum, vel liberorum locum inter se obtinent, nuptiæ contrahi non possunt: veluti inter patrem, & filiam, vel auiã & nepotem, vel matrem, & filium, vel auum, & neptẽ nuptiæ prohibitæ sunt: & non solum inter istas personas, sed etiam inter omnes superiores, & inferiores directò existentes vsq; ad infinitũ. Et si tales personæ inter se coierint, nefarias, atq; incestas nuptias inter se contraxisse cẽsentur. & hæc in tãtum sunt vera, vt etiam si aliqui per adoptionem loco parentũ, vel liberorũ sibi esse cœperint: inter eos tamen nuptiæ cõsistere non possint. & licet etiam per emancipationem adoptio dissoluta fuerit, idem tamẽ iuris erit: vt si aliquã adoptauerit sibi in filiã aut neptem: licèt postea eam emãcipauerit: eam tamen in vxorẽ ducere non poterit. hoc dicit vsque ad §. *Inter eas.* Franciscus de Aret.

r ¶ *Ergo*. quia secũdũ præcepta legũ fiũt matrimonia, ergo, &c.

s ¶ *Non omnes*, scilicet mulieres.

t ¶ *Quarundam* scilicet mulierum.

u ¶ *In infinitum*. adeò vt si [g] Adam hodie viueret, non posset habere

a Emãcipatus potest nuptias contrahere sine consensu patris ... non emãcipata, etiamsi vidua sit, ... in coniunctione. l. vidua. Cod. de nupt.

l Quorum appellatione continentur patres, & liberi in infinitum. ...

† Siue ex legitimis ... siue naturalibus ... l. & nihil. ff. de ritu nup. ...

b Si consilium sit ...

c Quod verum de honestate, nõ de necessitate ...

d Consensus alterius ... inest in aliqua ... intelligitur ... sit idoneus.

e Imò iure Canonico idẽ in filio familias. Iure enim canonico cõsensus contrahentium nuptias sufficit. ...

f Matrimonium inest sua ... & propria honestas, quam pertinet illud ...

g Adam si viueret, vxorem ducere non posset.

habere vxorem secundùm Io. *vt ff de rit. nup. l. nuptiæ. consistere.* AddItio. Et hæc vera, siue sint ex legitimo matrimonio, siue non: *vt ff de rit. nupt. l & nihil* secundùm Io. de Pla & Angelum.

a ¶ *Idem iuris.* vt non possint coniungi. Additio Dic secundùm Petrum de Bel. Per. quòd hoc est propter publicæ honestatis iustitiam: alias diffamaretur: quia in copulandis nuptiis semper inspicitur honestas *vel. semper. ff de ritu nupt.* secundùm Ioan. de Pla. & Angelum.

idem iuris a maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia, vel neptis esse cœperit, non poteris vxorem ducere: quamuis eam emanciparueris.

Inter fratrem, & sororem ex vtroque, vel altero parente prognatos, coniugium consistere nequit quod vis ad adoptiuos fratres (quamdiu adoptionis vinculum permanet) etiam trahitur: eo verò soluto, nihil obstat nuptiis contrahendis.

[*Inter eas*] Diuiditur in quatuor partes. Primò ponit dictum in genere in transuersalibus. Secundò illud specificat in transuersalibus coniunctis per sanguinem. Tertiò de coniunctis per adoptionẽ. Quartò infert ex prædictis vnum casum. Secunda ibi, *Sanè.* Tertia ibi; *Sed & si.* Quarta ibi, *Et ideo.* Casus. Domine iam vidi de impedimẽtis nuptiarum interuenientibus in linea recta: an eadem sit obseruatio in linea trãsuersali? Respondet Iustinianus, quòd sic Nam certè inter eas personas quæ ex trãsuersi gradu cognationis iunguntur, est quædam obseruatio, licèt non tanta, quanta est in linea recta. Nam certè inter fratrem, & sororem nuptiæ omninò prohibitæ sunt & hoc siue habuerint eũdem patrem tantum, & matrem diuersam: siue eandem matrem tantùm, & patrem diuersum. Et non solùmmodò inter fratrem, & sororem naturales nuptiæ prohibitæ sunt: sed & inter adoptiuos. Nam si aliqua mulier cœperit tibi esse soror per adoptionem: quamdiu durat adoptio, inter te, & ipsam nuptiæ consistere non possunt: si tamẽ per emancipationem postea dissoluta adoptio fuerit, iã cessat tibi soror esse vnde eam in vxorẽ ducere poteris. cùm nec naturali, nec ciuili iure tibi coniuncta sit Et non solummodò si ipsa fuerit emãcipata, eam ducere poteris sed etiam si tu à patre emancipatus fueris, nihil inter te, & ipsam nuptiis contrahendis obstabit. Vnde si quis generum suum velit adoptare: primò debet filiam suam emãcipare, & similiter si quis voluerit nurum suam, id est, vxorem filij sui in filiam adoptare, primò debet filium suum eiusdem mulieris maritum emancipare, nam si esset in potestate eiusdem: nuptiæ non possent inter eos consistere. Et non solùm prohibitæ sunt nuptiæ inter prædictas personas: sed etiã non licet alicui fratris sui, vel sororis suæ filiam ducere, nec etiam neptem: licet ipsa in quarto gradu sit. Cuius enim filiam ducere vxorem quis non potest: nec eius neptem ducere poterit. Sed licèt filiam sororis naturalis in vxorem ducere non poteris secùs tamẽ est in filia sororis adoptiuę. Nam filiam sororis illius mulieris, quam pater tuus in filiã adoptauit, ducere non prohiberis vxorem quia neque iure naturali, neque iure ciuili filia sororis adoptiuæ tibi coniuncta est. sed etiam filiã vel neptem sororis naturalis vxorem ducere non poteris. Liberi quoque duorũ fratrum, vel sororũ, vel liberi fratris ex vna parte, & sororis ex alia, nuptias inter se contrahere possunt. Item amitam tuam vxorem ducere non poteris: nec etiam materteram quia parentum loco habentur. Et eadem ratione magnam amitam, & magnam materteram vxorem ducere prohiberis h.d. vsque ad §. *Adfinitatis quoque.* Franci. de Aret.

2. ¶ Inter eas quoque personas, quæ ex transuerso gradu cognationis iunguntur, est quædam similis obseruatio: sed non tanta b. Sanè enim inter fratrem, sororémque nuptiæ prohibitæ sunt: siue ab eodem patre, eadémque matre nati fuerint, siue ab altero eorum. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse cœperit; quamdiu c quidem constat adoptio, sanè inter te, & eam nuptiæ consistere non possunt. Cùm verò per emancipationem adoptio sit dissoluta d, poteris eam vxorem ducere. Sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideò constat, si quis generum e adoptare velit, debere eum f antea g filiam h suam emancipare: & si quis velit nurum i adoptare, debere

Scilicet exclusiuè sed de iure ciuili … [illegible] … reprehẽditur Iai.

b ¶ *Sed non tanta* scilicet vsque ad gradũ septimũ. secundum canones: *vt xxxv q. iij c. progeniem. & c. de sanguinitate. &c. in copulatione & c. nulli* Sed secundùm leges vsque ad quartũ: *vt infrà eo §. fratris.* Idem hodie de iure canonico, *vt extrà de consangui. & adfinit. c. non debet. & c. vlt* Sed tamẽ aliter accipitur gradus secũdùm canones, quam secundùm nos: *vt dices infrà de gradi. cogn.*

c ¶ *Quamdiu.* sic *ff. de verborum obligat l. si stipulatus. fuero in fine. al. si stipulor. § j. sic ff de liberis & posthumis. l. si quis posthumos in fine*

d ¶ *Dissoluta.* quia ipsa est emãcipata vt differat à sequẽti casu.

e ¶ *Generum.* i. maritum filiæ.

eum anteà filium suum emancipare.

3. ¶ Fratris verò, vel sororis filiam, vxorem ducere non licet. Sed nec neptem fratris, vel sororis quis ducere potest; quamuis † quarto gradu sint †. Cuius k enim filiam vxorem ducere non licet, neque eius neptem permittitur. Eius l verò mulieris, quam pater tuus adoptauit, filiam non videris impediri vxorem ducere: quia neque naturali, neque ciuili iure m tibi coniungitur.

Filij duorum fratrum, vel sororum possunt simul contrahere matrimonium inter se. Ang.

Iure tamen pontificio, cui potius in his adhærendum est, duorum fratrum filij legitimo coniugio copulari non possunt, teste Accursio hic, cui subscribunt doctores.

4. ¶ Duorum n autem fratrum, vel sororum liberi, vel fratris, & sororis coniungi possunt a.

Nepos cum amita etiam adoptiua, vel matertera matrimonium non contrahit: nec etiam cum magna amita, & magna matertera Aret.

5. ¶ Item amitam o, licèt adoptiuam p, ducere vxorem non licet, item nec materteram q:

f ¶ *Eum.* scilicet patrem.

g ¶ *Anteà.* i. primò.

h ¶ *Filiam.* hoc ideò: quia emancipatione facta desinit esse agnata patri. ergo per patrem non potest fieri agnata tali filio adoptiuo. *vt ff. de adopt. l. qui in adoptione.* Hodie verò non desinit: *vt infrà de leg. agna. suc. § fin.* & ita hoc consilium hodie non valet. Additio. Sed hæc glo. communiter reprehenditur: quia & si non quoad facultatem succedendi: desinit tamen quoad familiæ nomen. & ad contra à *sed hodie. infrà tit. …* resp. secundùm Christopho. quòd quamuis in potestatem non transeat: iura tamen adoptionis cõsequitur: *vt C. de in ius voc. l. & l adoptiuum* Vel secundum Ias. transit: sed habetur pro non trãseunte *vt d l si* Ias.

i ¶ *Nurum.* i. vxorem filij: vt probatur *infrà eo. § adfinitatis.*

[*Fratris.*] Diuiditur in tres partes. Primò ponit dictũ Secundò illud extendit. Tertiò rationem reddit. Secũda ibi: *Sed nec.* Tertia ibi. *Cuius enim.*

k ¶ *Cuius.* Sed opponitur. filiam am. vel auiæ, non possum ducere: tamen neptẽ possum, quæ est mihi consobrina *vt infra eo. tit §. duorũ* Respon. hæc reg. strictè intelligi in eo casu, in quo loquitur, & in omni simili quando ego, & ille, cuius filiã ducere non possum, sumus, in gradu primo ad stipitem, & in potestate eiusdem. & sic cuius scilicet fratris, vel sororis meæ filia, &c. a & hoc in naturalibus secùs in adoptiuis *vt infrà e. prox.* Additio. Intellige istud verum, quando per adoptionem non contrahitur cognatio vt ibi, secundùm Ang. & Ias. alias secùs.

† Vnica ratio est huius quia ego sum … loco parentis: nam quarto gradu de iure … possunt … trahi nuptiæ.

† Alias sit te… neptis sororis, aut fratris quæ est mihi iuncta quarto gradu & caue referas ad filiam sororis: quia hæc non est mihi iuncta nisi tertio gradu

a Vel melius, secundum Ias. … infra in … materteram magnam … [illegible]

l ¶ *Eius.* Sic constitue: non videris impediri ducere vxorem filiam eius mulieris, quam pater, &c.

m ¶ *Ciuili iure* de naturali cõstat de ciuili sic probo: Illa filia sororis adoptiuæ nõ est in potestate matris: *vt suprà de hære. quali. & diffe §. qua de causa.* ergo non transit in potestatem illius qui adoptat matrem, licet mater trãseat quia illi trãseunt cum aliis qui sunt in potestate: *vt infrà tit j. §. illud & ff de adopt. l. si pater.* ¶ At ipsa mater adoptata est mihi coniuncta per agnationẽ per patrẽ, in cuius potest ste est: *ff de adop. l. qui in adoptionẽ* Accur.

[*Duorum*] Diuiditur in tres partes. ¶ Primò ponit de duobus consobrinis. ¶ Secundò de amita. ¶ Tertiò de matertera. Secunda ibi, *Item amitam* Tertia ibi, *Item nec materteram*

n ¶ *Duorum.* hoc secundùm leges: *vt hic, & C eo. l. celebrandis.* secùs iure cano b. Vel dic hoc §. loqui de adoptiuis. secus in naturalibus. Accurs.

a ¶ *Coniungi possunt* Quidã codices, *coniungi non possunt.* atque ita Theop. scribit, & Gaius li. j. *Inst.* quod pugnat tamẽ cũ l. *celebrãdis. C. de nup. l. ij. C. de inst. & sub l. iij ff. de rit. nup. & aliis innumeris.* Malim igitur, *coniungi possunt.* Adscripta est negatio Gaio ex Gothorũ iure, quo vt Cassi. indicat *Var lib. vij* decreata sunt Theo. cõstitutio, vt ne cõsobrini matrimonio iũgãtur sine venia principis de qua in *l. j. Theo si nup ex rescr.* & apud Paulũ mon. in Theod. & Ambr. *l. viij. epi ad Paternũ* Huic antè §. adscr. est negatio ex eodẽ iure, necnon illo quidẽ sed à nouissimis impp. reducto. Cu.

b Et h … communiter reprehenditur, vnde sequitur, filios Iudæorum ob … non esse legitimos, cùm eis æquè, ac nobis hæc lex correcta censeatur arg. l … de Iud. Aug. … Glo … in fi. ff. de … si habet duas filias.

o ¶ *Amitam.* quæ est soror patris.

p ¶ *Adoptiuam.* ab auo paterno.

q ¶ *Matertera.* Not. cautè: quia nõ cepetit adoptiuã materterã,

quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam, & materteram magnam [a] prohiberi vxorem ducere.

Adfinitatis veneratione, eam quæ olim mihi priuigna, nurus, socrus, vel nouerca extitit, vxorem ducere nõ licet: multòque minus licebit, si adhuc mihi sit priuigna, nurus, &c.

Quoties eiusdem dispositionis duæ sunt rationes: sublata è duabus altera, non ob id cessat dispositio reliqua remanente.

6. ¶ Adfinitatis quoque veneratione à quarumdam [b] nuptiis abstinere necesse est; vt ecce priuignam [a], aut nurum vxorem ducere non licet:

&c quia matertera, vel auunculus nõ fit adoptione. *vt hic. & suprà eo. §. eius. & ff. eo. l. si qua. §. §.* ¶ Sed cõtrà videtur. *ff. de rit. nup. l. per adoptionẽ §. pe.* Resp. Illud intelligitur quando adopto in nepotem quasi ex filia natum, vel in pronepotem quasi ex nepote nato ex filia. quod possum. sicut si nullũ haberem filium. *vt infrà tit. j. § licet.* Tunc enim soror, & frater eius loco cuius filius facta est adoptio, est matertera, & auunculus: alij mihi filij sunt: vt patet. & sic non imitatur naturam. quia aliter nepos ex filia naturali & legitima non est in potestate. hic autem cum suis cõcordantiis loquitur quãdo aliquã adopto in filiam: hæc quidẽ non erit matertera filijs natis ex alia mea filia naturali, & legitima. ¶ Sed quæ est ratio diuersitatis? Resp. quia altero casu. scilicet quando adopto in nepotem ex filia, est commodum materteræ, & auunculo: quia maiores quidem parentes imperant minoribus. Quod secùs est in aduerso casu. & ex hac dependet alia, vt naturales, & legitimi sint adoptiuo subiecti, & est ridiculum. è contrario casu esset æquum. Addit10. Hanc rationem reprobant Christoph. & Ias. hic. tum quia inter collaterales nõ est huiusmodi reuerentia: *vt not. in §. inter eas suprà eo.* tum quia idẽ videretur dicendum in patruo, & amita. Item quia esset contra ver. *eius verò. suprà eo* Et assignant aliam rationẽ: quia in d. §. *fi.* adoptatus agnascitur existenti in agnatione adoptantis, puta filiæ. hic autem non existentibus, puta filius filiæ. quod fieri non potest: *vt ff de adoptionibus. l. qui adoptionem.*

a ¶ *Materteram magnam.* magna matertera, soror auiæ maternæ est. amita magna soror aui paterni est: *vt j. de grad. cog. §. iiij* ¶ Sed quid de fratre aui materni? Resp. est patruus magnus [a]: *vt C. de sui edict. l. j.* licèt Pla cõtra. vt ibi no ¶ Sed cũ sint in quarto gradu, quare prohibẽtur: *vt s. eo § fratris*? Resp. quia hę personę sũt de superioribus transuersalibus, quę habẽtur loco parentũ. *vt in hoc §.* & quia ipsa est in primo gradu stipitis: *vt not. s. eo. §. sed nec neptem* ¶ Et sic no caute, quòd ordo [b] transuersaliũ subdiuiditur in tres partes *suprà, infrà, & ex latere: vt infrà de grad. § iij iiij. v. & vj.* maior est abstinẽtia versus superiores: vt hic. & inferiores: *vt suprà eo §. fratris.* quàm transuersalis: *vt suprà eo §. duorum.*

a Hæc communiter approbatur, pro qua facit *Glo. in § quarto gradu in ver. cõsobrino. infra de gradi. secundum Ias.*

b Transuersalium gradus in tres diuiduntur,

[*Adfinitatis.*] Diuiditur in septem partes. ¶ Nam primò ponit quandam prohibitionem in genere. ¶ Secũdò istã prohibitionẽ exẽplificat in nuru, & priuigna. ¶ Tertiò rationẽ prohibitionis factæ de nuru, & priuigna adsignet ¶ Quartò dictã prohibitionem de nuru factam modificat. ¶ Quintò rationẽ dictæ modificationis adsignat ¶ Sextò modificat prohibitionẽ circa priuignã. ¶ Septimò rationẽ dictæ modificationis adsignat: Secunda pars incipit ibi, *Vt ecce.* Tertia ibi *Quia vtraque.* Quarta ibi: *Quod ita.* Quinta ibi *Quia eadẽ* Sexta ibi. *Item si.* Septima ibi *Quia duas.* Casvs. Domine, iam vidi de impedimentis nuptiarum interuenientibus ratione cognationis tam ex linea directa, quàm ex transuersali. Nũquid adhuc plura sunt impedimenta nup Resp. Imp. quòd sic. Nam nõ solùm ratione cognationis: sed etiã ratione adfinitatis impediũtur nuptiæ. Ratione enim adfinitatis à quarumdam mulierum nuptiis abstinendũ est. Nam priuignã, vel nurum tuam vxorem ducere prohiberis: quia vtraque illarũ tibi loco filiæ est. Sed hæc specialis prohibitio locũ habet, si fuit nurus tua, & nunc non est, vel si fuit priuigna tua, & nunc non est. Nam si est adhuc nurus tua. i. si adhuc cõstat matrimonium inter ipsam, & filium tuum adhuc viuentẽ: naturali, generali, & cõmuni ratione tibi nubere non poterit: quia viuente filio tuo marito eius, nec tibi, nec cuiuis alij nubere poterit. Eadem enim mulier duobus viris simul nubere nõ potest. & idem iuris est in priuigna tua. Nã priuigna tua si adhuc est priuigna tua i. si mater eius adhuc tibi nupta est, specialis prohibitio nuptiarũ inter te, & ipsam contrahendarũ locum non habet: quia durante matrimonio inter te, & matrẽ eius, generali, & cõmuni ratione nõ poteris cum ipsa contrahere: quia eodẽ tẽpore duas habere vxores nõ poteris. Et nõ solũ inter has personas prohibẽtur nuptię ratione adfinitatis: sed etiã inter plures alias. Socrũ enim tuã. i. matrẽ vxoris tuę vel nouercã tuã, i. vxorẽ patris tui, vxorẽ ducere prohiberis quia vtraq; istarũ loco matris tibi est, & hęc similiter prohibitio specialis, sicuti in casu superiori, tũc demũ locũ habet, cùm solutũ fuit matrimoniũ, quod est causa adfinitatis.

quia vtræque filiæ loco sunt [d]: Quod ita scilicet accipi debet [a], si fuit † nurus, aut priuigna tua. Nam si adhuc nurus tua est [f]; id est, si adhuc nupta est [g] filio tuo: alia ratione [h] vxorem eam ducere non potes: quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc priuigna tua est; id est, si mater eius tibi nupta est: ideò eam vxorem ducere non poteris; quia duas vxores eodem tempore habere non licet [i].

7. ¶ Socrum [k] quoque, & nouercam prohibitum [l] est vxorem ducere; quia matris loco sunt.

Quod & ipsum dissoluta demum adfinitate [m] procedit.

Nam si adhuc est tua nouerca. i. si adhuc patri tuo nupta est, generali ratione nuptię inter te, & ipsam prohibentur, quia viuente patre tuo marito eiusdem, nec tibi, nec cuiuis alij nubere potest, quia eadẽ mulier duob. simul, & eodẽ tẽpore nupta esse nõ potest. & idẽ iuris est in socru tua. Nã si adhuc est socrus, i. si adhuc filia eius tibi nupta est, generali ratione cũ ipsa cõtrahere prohiberis: quia simul duas vxores habere non potris. Sed ponamus quòd Petrus filiũ ex vxore legitima habuit, similiter & Berta ex marito iã mortuo habuit filiam. ponamus, quòd Petrus mortua vxore cõtrahit matrimoniũ cũ Berta. certè durãte matrimonio inter Petrũ, & Bertã, filius Petri, quẽ habuit ex alia vxore, cũ filia Bertę, quã suscepit ex alio marito: licitè poterit matrimoniũ contrahere. & licèt filij ex matrimonio inter Bertã, & Petrũ contracto nasci, eorũ fratres sint cõmunes, ipsi tamẽ nec natura ulli, nec ciuili iure coniunguntur. Sed ponamus, quid si diuortium sit celebratũ inter Petrum, & vxorẽ suã, & Berta post diuortiũ cõtrahat cũ secũdo marito, & ex eo suscipiet filiã: modò quæritur vtrùm Petrus quondã maritus Bertę possit contrahere cum filia Bertę ex secũdo matrimonio nata? Et videbatur quòd sic. nã ista filia Bertę nõ est priuigna Petri quondã mariti Bertæ: quia priuigna propriè dicitur filia vxoris tuæ, quã habuit antequã tibi nuberet. sed ista filia nata fuit ex secũdo matrimonio post diuortiũ inter Bertã, & Petrũ celebratũ: ergo nõ est propriè priuigna Petri. Iulianus tamẽ in hoc casu dicit ab huiusmodi mulieris nuptiis ratione honestatis esse abstinendũ, & hoc probat per duo argumẽta à simili Spõsa enim filij nõ est nurus patris, & tamẽ a nuptiis huiusmodi mulieris abstinẽdũ est: quia neq; pater cũ spõsa filij, nec filius cũ spõsa patris cõtrahere poterũt. A simili cõcludit. licèt enim huiusmodi non sit priuigna Petri quõdam mariti eiusdem Bertæ: tamen inter ipsam, & Petrum matrimonium cõsistere non potest. h. d. vsque ad *§. Illud certum.* Franc.

† Sic verba præsentis temporis sunt absque ex præsentis, secundum Petrum Aegid. (?)

[*Adfinitatis.*] Est autem adfinitas regularis personarum ex nuptiis coniunctarum, omni carens parentela scilicet sanguinis: *vt ff. de gradi. adfini. l. nõ facile. § adfines. & §. sciendum est.* ideò dicitur ex nuptiis. quia sine nuptiis contrahi non potest [a]. sed secundùm canones etiã sine nuptiis [b]. ¶ Sed cùm vxor videatur adfinis viro. quare permittitur matrimonio vti? Resp. non est adfinis: sed causa adfinitatis [c]: sicut vnitas non est numerus: sed principium numeri. Accvrs.

b ¶ *Quarumdam.* scilicet mulierum.

c ¶ *Priuignam.* Hæc nomina exponuntur statim post in versic. *quod ita*, &c.

d ¶ *Loco sunt.* facit ad hoc. *solu. matrim. l. quia. ij. & l. rei iudi §. fi.*

e ¶ *Accipi debet.* s. hæc prohibitio.

f ¶ *Nurus tua est.* quæ contineatur appellatione istarum, dic: *vt ff. de ritu nupt. l. adoptiuus. §. nunc videamus.*

g ¶ *Nupta est.* arg. sumitur hinc, & ex prox §. quòd si quis habet generale euasium non debet petere speciale. *vt ff. de minorib. l. in causa. §. resp & de verb. obli l. dolo. & ff. de eden. l. quadam sunt.*

h ¶ *Alia ratione.* non solum supradicta.

i ¶ *Non licet.* imò efficitur infamis: *vt C ad leg. Iul. de adult. l. eum, qui.* Additio. Idem in habente duas sponsas, vel concubines, seu vxorem. & concubinam. *vt est gl notabilis in § si verò effusa. super verb consistente, in Auth. quib. mo. nat. effic sui.* licet de facto non obseruetur: vt hic per Iasonem.

a Hoc numerum Ang. (?) ad matrimonium prohibendum ... propinqui ... ff. de ... nup. l. ...

b Vide ... differentiam ... & ... in ...

c Contrarium tenent ... & Ias. in ... ubi licet ... eius in ...

[*Socrum.*] Diuiditur [d] in quatuor partes. ¶ Quia primò ponit vnum dictũ prohibitiuum cum ratione. ¶ Secũdò illud modificat ¶ Tertiò modificatum declarat circa nouercam cum ratione. ¶ Quartò declarat circa socrum cum ratione. Secunda ibi, *Quod & ipsum.* Tertia ibi, *Alioquin.* Quarta ibi, *Item si.*

d Diuisio

k ¶ *Socrum* quæ sint hæ personæ, dic *vt ff eod. titu. de ritu nupt. l. adoptiuus. §. nunc videamus*

l ¶ *Prohibitũ.* iure adfinit. & ad hoc refertur illud, *Quod & ipsũ*, &c.

m ¶ *Adfinitate.* Hæc litera sibi cõtraria videtur. nã si dissoluta est adfinitas: nõ ergo debẽt nuptię ratione adfinitatis impediri Sed dic, *dissoluta*, &c. id est, dissoluto matrimonio, propter quod cõtingit adfinitas: sed ipsa adfinitas nõ est dissoluta. Addit10. Cõcordat cũ hac gl. *s fraternitatis. § porrò. & ibi gl. xxxv. q. x.* quoad matrimonium: secùs quoad alia: *vt iij. q. vij. §. adfinitatis.* Ang.

a ¶ *Nouerca*

a ¶ *Nouerca.* sic dicta, quasi [a] nocens arcus: vel quia noua est atca, quasi sine fructu. *& facit. ff. de inoff. test. l. iij. in fin. & l. iiij.*
b ¶ *Non potes* alias non possis. scilicet eodem tempore subaudi: *vt suprà prox. §.*
c ¶ *Mariti.* licèt inter se frater, & soror prohibeantur: *vt suprà eo. § inter eas tamen, &c.*
d ¶ *Vel contrà* id est, econtrario.
e ¶ *Habeant.* illi minores
f ¶ *Ex matrimonio.* maiorem.
g ¶ *Posteà.* scilicet post natiuitatem istorum & sic aduerbiū, *posteà,* determinat dictionem. *contracto.* 2. Vel dic quòd determinat verbum, *habeant:* & dic, *contracto* scilicèt prius [b]. Nam qui ex eo matrimonio: scilicet maiorum nascuntur, fratres sunt ex parte matris illi qui natus est, vel nata priùs ex fœmina. ¶ Idem dicas econtrà, quod erit frater, vel soror ex parte patris illi, qui fuerat ex illo patre natus: & tamen illi nullo iure sibi adinuicem iunguntur, viri enim cognati vxoris iunguntur, & non aliis cognatis viri. Idem econtrà: quia cognati viri vxori iunguntur: non autem aliis cognatis vxoris [c]. Vnde reprobatur quorumdam opinio, qui dixerūt, quod nullus de arbore ducit aliam. Nā in ea continentur cognati viri, & vxoris: & tamē iunguntur. vt hic dicitur. ¶ Nec inter se ante matrimoniū inter duos cognatos viri, & vxoris contractum succedunt: *vt C. commun. de success. l. amita.* nec posteà, nisi sicut facit vir vxori deficiente omni parētela, & excluso fisco [d]: *vt C. vnde vir, & vxor. l. j. & in Authent. ibi adsignata.* Accvrs.

alioquin si adhuc nouerca [a] est: id est, si adhuc patri tuo nupta est, communi iure impeditur tibi nubere: quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc socrus est: id est, si adhuc filia eius tibi nupta est, ideò impeditur tibi nuptiæ: quia duas vxores habere non potes [b].

8. ¶ Mariti [c] tamen filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel contrà [d], matrimonium rectè contrahunt: licèt habeant [e] fratrem, sororémve ex matrimonio [f] posteà [g] contracto natos.

Etiam ob publicam honestatem à quibusdam nuptiis abstinetur: quamuis nullum cognationis, vel adfinitatis obstaculum adsit.

9. ¶ Si vxor tua post diuortium ex alio filiam procreauerit, hæc non est quidem priuigna [h] tua; sed Iulianus ab huiusmodi nuptiis abstineri †

b ¶ *Priuigna.* quia illa est priuigna mea, quæ ex mea vxore est nata, antequam esset vxor. & fœminæ ille est priuignus, qui ex marito natus fuit, antequā suus esset maritus: *vt suprà eod. § adfinitatis & § socrum.* ¶ Sed hæc posteà fuit nata. Tamen dicit Iulianus abstinendum ratione honestatis [c]: *vt subijcit. & ff. de ritu nuptia. l. si qua vxor. & l. semper* & ad hoc inducit duo argumēta. Nam, &c. Accvrs.
i ¶ *Nurum esse.* Licèt sit sponsa tamen non est nurus, antequam eius fiat vxor [f]. & econtra licet sit sponsa patris: quia tamen nō vxor patris adhuc, ideò non est filij nouerca. *vt hic. & ff. de ritu nupt. l. si qua. §. j.* & tamen licèt nulla sit adfinitas, est abstinendum. vt subiicit, *Rectius, &c.*
k ¶ *Rectius.* A simili concludit in casu proposito primò in hoc §.
l ¶ *Facturos.* i. scimus, vel constat.

[*Illud certum.*] Casvs. Domine, iam vidi de impedimentis nuptiarum interuenientibus tam ratione cognationis, quam etiā ratione adfinitatis, numquid adhuc sunt plura impedimenta nuptiarum? Resp. Iusti. quòd sic. Non solùm enim impediuntur nuptiæ ratione cognationis inter liberas personas: sed etiā inter seruos. Nam seruiles cognationes præstant impedimētum nuptiis: veluti si pater, & filia manumissi fuerint, & frater, & soror. Nam inter istas personas obstante cognationis impedimento, licet ad libertatem peruenerint, nuptiæ consistere non possunt. Sunt & aliæ personæ multæ, quæ propter diuersas causas inter se matrimonium contrahere prohibentur. quas quidem personas in latioribus libris Digestorum, seu Pandectarum enumerari permisimus. hoc dixit vsque ad §. *si aduersus.* Fran.
m ¶ *Seruiles.* i. dum durant serui.
n ¶ *Cognationes.* i. consanguinitates, quę sunt inter seruos, & impediūt nuptias inter eos. Item adfinitates: *vt hic, & ff. de rit. nup. l. adoptiuus. §. seruiles.* ¶ Sed quomodo hoc, cùm nulla cognatio sit inter eos. *vt infrà de ca. dimi. §. quod autē?* Sed illud in iure succedendi, & in tutela, vel hæreditate dicitur: hoc autem in iure sanguinis, quod nullo iure ciuili tolli potest, *vt hic, & ff. de reg. iur. l. iura sanguinis.* & per cōsequens etiam in prohibitione matrimonij. ¶ Sed nónne & alia ratione inter eos matrimonium impeditur: quia sunt serui: *vt j. eo. §. resp. & C. de incest. nupt. l. cum ancillis?* Resp. durante seruitute hæc sunt duo impedimēta: & eis manumissis durat hoc vnum, vt sequitur.
o ¶ *Manumissi fuerint.* vel ambo: & tunc tantùm est impedimētum sanguinis: vel vnus tantum, & tunc duo sunt, quæ impediūt vt modò diximus.
p ¶ *Enumerari.* Possunt autē enumerari quatuordecim [a] modi cum his, quos in titulo habemus. ¶ Primus [b] est ratione seruitutis: *vt suprà eo. § resp. & Co. de incest. nupt. l. cum ancillis.* 2. Secūdus est ratione ætatis. vt mares minores quatuordecim annis: fœminæ minores duodecim: *vt suprà eo. § vo* [c]. 3. Tertius est, ratione sanguinis: quod in tria diuiditur, ascendentes, descendentes, & collaterales: *vt suprà eo. §. ergo. & §. inter eas & §. fratris. & §. item. & § duorum.* 4. Quartus ratione adoptionis *vt supra eo. §. ergo. & §. inter eas in fi. vtrius. que.* 5. Quintus ratione adfinitatis præsentis, præteritæ, & futuræ, *vt suprà eo. § adfinitatis. & § socrum & §. si vxor.* 6. Sextus ratione matrimonij. Nam si habet vnam, non debet habere alteram eodem tempore: alias est infamia: *vt suprà eo § socrum. in fi. & §. adfinitatis. in fi. Co. ad leg. Iul. de adulte. l. eum.* 7. Septimus per senatusconsultum, quod vetat fieri matrimonium inter tutorem, & curatorem, & filios eorum ad quondam pupillam, & adultam suam, vel patris [d]: *vt C. de interdict. matrimo. inter tut. l. j.* 8. Octauus per legem Papiam, & Iuliam f. inter senatores, & eorum libertas, & libertas vel alias vilis conditionis fœminas *vt ff. de ritu nuptiar. l. Papi. & Co. de nupt. l. si libertam.* quod capitulum hodie correctū est: *vt in Authen. vt lib. de cat. § si quis autem coll. vj.* 9. Nonus est, inter præsidem, & sibi subiectam ratione iurisdictionis: *vt Co. de nupt. l. & si contra. & Co. si quacunque pra. po. l.* 10. Decimus est per constitutionem principis: vt eum ea quam quis de sacro fonte leuauit. *vt C. de nuptiis. l. si qua alumnā. in fi.* Idem seruatur de ipsa commatre: licèt nostro iure cautum nō reperiatur [e]. 11. Vndecimus est ratione honestatis: *vt suprà eo § si vxor & ff. eodem. l. si qua.* 12. Est & duodecimus ratione ordinis annexi. vt cum clericis in sacris ordinibus constitutis: *vt in Authent. quomodo oport. ep. sco. § neque autem colla. j. & in Auth. de sanct. episcop. § si quis. coll. ix.* [f]. 13. Est & tertius decimus, vt in monialibus & conuersis monachis: licet non sint in sacris ordinibus constituti. *vt in Auth. de monachis. § antepe. coll. j. & in Auth. de nuptiis. § per occasionem* [g] *coll. iiij.* 14. Est decimus quartus in muliere rapta, quæ propter nubit raptori: quod prohibetur [h]: *vt in Auth. de rapt. mulie. quæ ra. nubunt. §. j. coll. ix.* Additio. Isti autem modi possunt comprehendi his versibus: Ætas, conditio, numerus, monachatus, & ordo: Optio, nobilitas, sanguis, tutela, potestas: Fons sacer, adfinitas, raptus, repugnat honestas. Ista quæ faciunt connubia legibus hæc sunt Ang.

a *Idem Gl. hic. 19. in fi. in ver. b. participant*
b Nuptiarum prohibitarum variæ causæ, & quæ illæ sint.
c Sed de iure cannonico non incipitur numerus annorum sed potentia
d Secùs de hiure canonico: vt in cap. per extrà de sic. nup. secundùm de hoc.
e Hic modus superfluus est, secundum Ia. quia positus est suprà in quanto.
f Secus in cōstitutis in non sacris, vel minoribus ordinibus quia si incedās in habitu, & tonsura gaudēt priuilegio. *can. si quis suadēte 17. q. 41.* priuilegio fori: *vt c. 1. de cle. cōn. lib. 6. § Alias & vers. sub § distrahitur*
h Secùs est hodie de iure canonico *vt in c. si extra de rapt.* & alios modos quibus impeditur matrimonium, vide per Ang. & Ial.

10. ¶ Illud certum est, seruiles [m] quoque cognationes [n] impedimēto nuptiis esse, si fortè pater, & filia: aut frater, & soror manumissi fuerint [o].

debere ait. Nam constat, nec sponsam filij nurum esse [i]: nec patris sponsam nouercam esse: rectius [k] tamen, & iure facturos [l] eos, qui ab huiusmodi nuptiis abstinuerint.

11. ¶ Sunt & aliæ personæ; quæ propter diuersas rationes nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digestorum, seu Pandectarum ex veteri iure collectarum enumerari [p] permisimus.

Vbi nuptiæ contra legum interdicta celebratæ fuerunt, ibi neque nuptiarum, neque viri, neque vxoris, neque dotis vllum ius erit, vel appellatio: adhæc contrahentes, pœnas hic traditas aliásque plures incurrunt.

[*Si aduersus.*] Iste §. cum §. seq. diuiditur in sex partes. ¶ Primò ponit dictum suum annullans. ¶ Secūdò infert. ¶ Tertiò rationem adsignat. ¶ Quartò infert alium affectum quoad nomen. ¶ Quintò infert alium affectum quoad exactionem dotis, & donationis propter nuptias. ¶ Sextò addit alias pœnas. Secūda pars ibi, *Itaque.* Tertia ibi, *Nam nec.* Quarta ibi, *Vnde solent.* Quinta ibi, *Loquitur ergo.* Sexta in §. seq. ibi, *Qui autem* Casvs. Domine, iam vidi satis de impedimētis nupt. dicatis modo mihi, qualiter puniuntur illi, qui contra præcepta legum iniustas nuptias contrahunt? Ad hoc respon. Iustinianus, dicens, quòd si aliqui aduersùs præcepta legum tradita superiùs egerint: nec erit ibi vir, neque vxor, neque matrimonium, neque dos ibi intelligetur, nec filij ex illo coitu illicito nati potestati patris subiicientur. Sed quantum ad potestatem patris pertinet: tales erunt, quales sunt hi quos mater vulgò concepit. Nam nec hi vulgò concepti patrem habere intelliguntur: quoniam pater eorū incertus est. vnde solent filij spurij appellari, à Græca voce sic dicti: vel quasi vulgò concepti, vel quasi sine patre filij. vnde dissoluto tali illicito coitu, dos per actionem ex stipulatione repeti non poterit. Cùm enim ibi nullum intelligatur matrimonium, neque dos ibi esse poterit. & si dos ibi non sit, sequitur, quod repetitioni dotis locus esse nō poterit. Et non solùm istas pœnas patiuntur illi qui prohibitas nuptias contrahunt, sed innumeræ aliæ pœnæ, quæ in sacris constitutionibus continentur, eis infliguntur. & hæc dicuntur vsque ad §. aliquando. Fran.

a ¶ *Duas*

a ¶ *Diximus.* vt *suprà eodem, per totum* & etiam adiecimus in proxi. § ADDITIO. *Vide Clemen. 1. de consangum. & affi.*
b ¶ *Itaque.* bene infertur. *vt suprà tit. 3. in princ.*
c ¶ *Ad patriam potestatem.* propter hûc casum posuit de nuptiis post titulum de patria potestate.
d ¶ *Vulgò.* s. qui patrem demonstrare non possunt, vel a illicitum: *vt ff. de statu hominum. l. vulgo.*
e ¶ *Nec hi.* scilicet vulgò concepti. s. Vel dic, hi de quibus loquimur: scilicet illicitè concepti.
f ¶ *Incertus sit.* Cui pater est populus, pater est sibi nullus: & omnis, cui pater est populus, non habet ille patrem. & secûdùm hoc dic his. s. vulgò conceptis. 2. Vel dic his: scilicet incestuosis. & tunc dic iuris fictione est incertus.
a ¶ *Cùm & his pater incertus sit.* legendum, auctore libro scripto: *Cùm iis etiam incertus est.* hoc sensu. quia is etiam pater incertus est. Quæ verò sequuntur, vti restituenda sint, exposui in notis ad Vlpianum. CVIAC.
g ¶ *A græca voce quasi* σποράδην *concepti.* id est vulgo, passim, & sparsim & ita legi vult Alciatus *lib. prætermissorum*, 1. 10 dictione, *spurius.* nec perperàm, vt video: cum in vetustis meis exemplaribus eius dictionis vestigia inuenerim.
h ¶ *Sine patre.* iure ciuili inspecto.
i ¶ *Sequitur.* bene infert. cum enim sine matrimonio esse non potest, scilicet dos: & vbi non est dos, actio dotis non est *vt C. de donatio. ante nup. l. fi. ad s. Sicut enim*, &c.

a Hoc verum, nisi vterque s. masculus, & fœmina, vel alter tantum ignorauerit: quia tunc filij sunt legitimi. *ext. 2. an pr. qui filij sint leg.* & succedunt parenti etiã iciẽ[illegible] ... Ideo qui eos dicit spurios, debet probare *secundum Ang. hic*

† Rationẽ huius etymi. reddit Plutarc. in Romanis quæst. ita scribẽs. Quum veteres inquit, Romani cõplura nomina vnius literis, aut binis, ternisve signarent, veluti P. Cn. Ser. & Sex. hoc est, Publios. Cneos. Seruios, & Sextos, qui patrũ forent prænomina. Spurium itidẽ binis literis ita notabant Sp. quæ descriptio & orbatos parentibus indicabat: quoniã si quæ sine parẽtibus dicerent Sp. tãtum scripturabãt. Quo factum est, vt spurios etiam vocarent eos qui incerto genere crederẽtur. Hæc ille vide & lib. Christ. Landin. ... Castellanũ Cottam in dictione Sp.

11. ¶ Si aduersùs ea quæ diximus a, aliqui coierint: nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque b hi qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt quantum ad patriam potestatem c pertinet, quales sunt hi quos mater vulgò d concepit. Nam nec hi e patrem habere intelliguntur, cùm & his pater incertus sit f a: vnde solent spurij † appellari, vel à Græca voce, quasi σποράδην concepti g: vel S P. quasi sine patre h filij. Sequitur i ergo, vt dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni k locus sit. Qui autem prohibitas l nuptias contrahunt, & alias pœnas m patiuntur, quæ sacris constitutionibus continentur.

Naturales liberi curiæ oblati legitimi fiunt: & patris potestatem subintrant. Item ex ea nati cum qua iustas contrahere nuptias licebat, connubio subsecuto, dotalibúsque instrumentis confectis, æquè legitimi censentur, atque qui ex matrimonio nati sunt.

12. ¶ Aliquando autem euenit, vt liberi, qui statim vt nati sunt, in potestate parentum non sunt n, posteà redigantur in potestatem patris: qualis est is qui dum naturalis o fuerat, posteà curiæ β p datus potestati patris subiicitur. Necnon is q, qui à muliere libera γ procreatur, cuius matrimonium minimè legibus interdictum r fuerat: sed ad quam pater consuetudinem habuerat, posteà ex nostra constitutione s dotalibus instrumentis s compositis, in potestate patris efficitur. quod & aliis liberis qui ex eodem matrimonio posteà fuerint procreati, similiter nostra constitutio u præbuit.

ad 6. FRANC.
n ¶ *Parentum non sunt.* hoc mirabile per duo probat exempla
o ¶ *Naturalis.* s. tantùm.
β ¶ *Posteà curiæ.* Hic modus faciendi legitimos manat ex constitutione Theodosij in *l. 15. Cod. de natur. lib.* & Leonis in *l. 89. eo.* in qua & exemplum Philocali ponitur a patre oblati curiæ Bostræ ciuitatis. sic enim in Leonis constitutione legẽdum est, non *nostræ*. CVIAC.
p ¶ *Curiæ.* cùm enim vult aliquis naturalem filium tantùm, qui in potestate patris non est (*vt hic, & suprà tit. 1. in princ.*) facere in potestate, detur in seruitiũ Imperatoris, vel præsidis prouinciæ. Nam in potestate efficitur loco meriti patris, & efficitur legitimus loco meriti filij a: *vt hic, & in Auth. quibus mo. na. effic. sui. § f. quia igitur. coll. vj.* &c.
q ¶ *Necnon is.* nunc ponitur aliud exemplum.
γ ¶ *A muliere libera* id est ingenua *l. duas Leonis quas C. de natur. lib.* Idem tamen est, si ex libertina, vel ancilla *ex Nouell. 18 § vltim. & nouell. 89.* CVIAC.
r ¶ *Interdictum.* nam aliam vxorem non habuit tempore concubinatus. alias contra. *vt C. de concub. l. 3.* ADDITIO. Et tunc quid si cum ea per dispensationem matrimonium contraxerit: vide Christop. & Iasonem.
s ¶ *Constitutione.* vt *C. de nat. lib. l. cum quis.*

a Quod hoc ... [illegible]

DE ADOPTIONIBVS. TITVLVS XI.

Potestas patria etiam adoptione constituitur, cuius duæ sunt species: altera arrogatio dicitur: altera adoptio. Illa principis auctoritate eos qui sunt sui iuris, arrogamus: hac verò in alterius potestate existentes, imperio magistratus adoptamus.

t ¶ *Instrumentis.* sed nunquid sine instrumentis est matrimonium tale? Dicunt quidam quod nõ. vt Plac. & Azo quando decoratæ mas [illegible] dignitatibus faciunt matrimonium: *vt in Auth. vt lic. matri. & auiæ. § quia vero legem dudum. coll. viij.* melius autem *ff. quib. mod. natu. effic. legi. C. illud quoque versi. hac ergo castra. coll. vj.* Sed dic quòd matrimonium nudo consensu perficitur sine scriptura: *vt in Authent. de nupt. § nuptias coll. iiij. & ff. de regu. iur. l. nuptias.* Sed filij primogeniti non sunt legitimi, si dotalia instrumenta non sunt facta b: *vt hic. & facit ad hoc, C. de natura. libe. l. cum quis & l. nuper. & l. fin. & in Auth. de hæred. qua ab intesta. defer. § 3. coll. ix. & in Auth. de filiis ante dot. instru. natis. circa medium. coll. iiij. & in Auth. de incest. nupt. § si. coll. v. & de trien. & semiss. § 3.*
u ¶ *Constitutio.* vt *C. de nat. liberis l. nuper.* ¶ Sed si non fecerit eam sibi vxorem: adhuc tamen huiusmodi naturales sunt alẽdi à patre. Item succedunt ex testamento in totum, si pater vult, legitimis non existentibus, vel parentibus iam defunctis: aliàs liberis in vnam vnciam tãtùm permittũt naturales succedere: superiores quando ipsi tantùm supersunt, non impediunt eos, nisi in sua legitima, quæ superioribus debetur. ab intesta. verò duas habẽt vncias paternæ substantiæ cum matre eorum viriliter diuidendas, quando non sunt ascendentes, nec descendentes ¶ Alunt & ipsi patrem & hoc in licitè natis: sed non si illicitè nati sunt, imo ab omni beneficio sunt exclusi: *vt in Auth. quib. mod. nat. effi. sui § discretu. vsque in finem constitu. colla. 1. j.* c

b Dic quòd ... [illegible]

c Dic quid ... [illegible]

l ¶ *Prohibitas.* per aliquem de quatuordecim modis. licet Iur. has pœnas imposuit tãtùm eis, qui incestas nuptias faciũt, vel nefarias, non qui aliàs inutiles: *vt in Auth. de incest. nuptiis. § 1. coll. v.*
m ¶ *Alias pœnas.* vt est amissio bonorũ, & incursus infamiæ: *vt C. de incest. nupt. l. qui contra & l. si quis incesti.* hodie verò, & confiscatio bonorum, & exiliũ, & cinguli, siue dignitatis depositio, & verberatio simul eis imponitur: *vt in Auth. de ince. nup. § sancimus qui est § primus. colla. v.*
k ¶ *Exactioni* i. per actionem ex stipulatu, quæ datur pro dote: *vt infrà de actionibus § fuerat* ¶ Sed nunquid per condictionem sine causa, vel ob causam, quasi ob causam datũ fuerit, nec causa fuit secuta? Resp. Placent. quòd sic. siue ignorans, siue sciẽs dederit *vt ff. de condict. sine causa l. fin.* sed Ioan. dat talem cõdictionem ignoranter, non scienter danti: *vt C. de condi. ob cau. da. l. 1. & ff. de cond. cau. da l. 3. § fi. & l. 9.* nec immeritò: cum tunc pater dati nulla sit repetitio: *vt ff. de condic. ob tur. cau. l. si ob turpem.* & hæc omnia locum habent, quando non fuit secutum matrimonium.

[*Aliquando.*] CASVS. Domine, vos dixistis mihi suprà in proximo præcedenti, quòd illi sũt in potestate parentũ, qui ex iustis nuptiis procreantur: nunquid sunt aliqui, qui statim vt nati sũt, in potestate parentum non fiunt? Et dicit Imperator, quòd sic. Contingit enim quòd licet aliqui in potestate patris beneficio natiuitatis ab initio nõ fuerint: postea tamen legis auctoritate potestati patris subiiciuntur vt in tali casu pone quòd aliquis habeat tantùm filiũ naturalem si pater iste filium naturalẽ seruitio principis, vel præsidis prouinciæ det, vel curiæ alicuius ciuitatis offerat, per istam oblationẽ filius patris potestati subiicitur, & ius legitimi filij in bonis patris cum cæteris legitimis in omnibus consequitur. ¶ Item pone, quòd aliquis habeat licitam concubinam, ad quam consuetudinem habeat. cuius matrimonio legibus nõ sit interdictum: & ea ipsa in cõcubinatu prolem procreauerit, posteà maritali affectione ductus vir cõtrahat matrimonium, & dotalia conficiat instrumẽta: secundum nostræ constitutionis tenorem, non solum filij post dotalia instrumẽta procreati, sed etiam ante matrimoniũ celebratum nati, tãquàm legitimi patris potestati subiiciũtur, & iura legitimorum in bonis patris beneficio nostræ constitutionis obtinebũt. h. d. vsque ad 6. FRANC.

DE ADOPTIONIBVS.

Quia suprà dixit de nuptiis. ex quibus acquiruntur filij legitimi, & naturales: ideo nunc de adoptionibus, ex quibus acquiruntur filij legitimi tantùm. Vel sic, Suprà qualiter filij nostri sunt in nostra potestate, dixit: nunc autem qualiter alieni efficiantur potestatis nostræ. Angel. Aretinus.

NOn solùm] Iste titulus diuiditur in nouẽ partes principaliter. ¶ Primò ponit quòd adoptiui sũt in potestate adoptãtis. ¶ Secũdò qualiter fiat adoptio, & arrogatio. ¶ Tertiò primũ dictũ limitat, & declarat. ¶ Quartò de impubere, qui se arrogãdum dedit. ¶ Quintò quòd adoptans debet saltẽ adoptatũ præcedere

cedere xviij. an ¶ Sextò, quando aliquis vt nepos, vel pronepos adoptatur. ¶ Septimò in quibus adoptatus æquiparatur naturali. ¶ Octauò in quibus conueniunt, & in quibus non adoptio, & arrogatio. ¶ Nonò, quòd serui adoptati à dominis sunt liberi. Secūda ibi, *Adoptio* Tertia ibi, *Sed hodie*. Quarta ibi, *Cùm autem*. Quinta ibi, *Minorē*. Sexta ibi, *Licèt autē*. Septima ibi; *In plurimis*. Octaua ibi; *Illud*. Nona ibi; *Apud Catonem*. CASVS. Accessi ad dominū Iustinianum & ita proposui coram eo: Domine, vos vultis tractare de adoptionibus, pro Deo, quæ ratio mouit vos ad tractandum hic de adoptionibus? Ad hoc resp. Iustinianus dicēs: Amice, suprà tractauimus de his qui sunt in patris potestate: & quia non solùm naturales liberi, & legitimi de quibus suprà diximus, sunt in parentum potestate, sed & adoptiui: idcircò de adoptiuis hic tractare intendimus. Et hæc vsque ad § *Adoptio autem*.

a ¶ *Non solùm autē naturales* Duobus casibus adoptio filios facit, si fœmina adoptauerit iussu principis, si extraneus à patre filiū in adoptionem acceperit. CVIAC.

n ¶ *Naturales*. subaudi[a] & legitimi: quare distingue: quia filiorum alij sunt naturales, & legitimi, vt ea legitimo matrimonio nati: *vt hic*, & *suprà de pat. pot. in princ.* Alij naturales tantùm, vt nati ex concubina: *vt suprà titu. j. § fin.* Alij legitimi tantùm: vt adoptiui, de quibus hic tit. loquitur. Alij nec naturales, nec legitimi iuris præsumptione, vt incestuosi: vel alias illicitè nati. *vt in Auth. quib. mod. natu. effi. sui. § fi. colla. vj.* Alij sunt, qui priùs non fuerunt legitimi sed nunc sunt id est, efficiuntur duobus modis *vt in Auth. qui mod. na. eff. sui. § 1. & suprà tit. j. in fi.*

b ¶ *Adoptamus* i. in potestate nostra sunt, & hoc iure veteri: *vt hic. & ff. eo l. j.* Sed hodie distinguitur: *vt infrà eo. § sed hodie.*

[*Adoptio autem.*] Diuiditur iste §. in tres partes ¶ Primò ponit in genere dictum bimembre. ¶ Secundò exemplificat, & ponit exemplum primi membri. ¶ Tertiò exemplum secundi mebri. Secunda ibi, *Imperatoris*. Tertia ibi, *Imperio*. CASVS. Domine, iam video quæ ratio mouet vos ad tractandū de adoptionibus, dicatis ergo mihi, si placet, quot modis fiat adoptio? Resp. Iusti. quòd adoptio fit duobus modis: i. rescripto principis, aut imperio alicuius magistratus Sed domine, ponatis mihi exēplū quādo fit adoptio rescripto principis, & in quo casu fit imperio magistratus alicuius. Ad hoc resp. Iusti. quòd quādo aliquis adoptat eum qui sui iuris est, tunc necesse est fieri adoptionem auctoritate, siue rescripto principis. & hæc species adoptionis: quādo s. ille, qui sui iuris est, alienæ potestati subiicitur est primo, & speciali nomine arrogatio. Imperio autem magistratus adoptamus illi qui sunt in potestate parentum: siue obtineant primam gradum liberorū: qualis est filius, & filia siue inferiorem gradum obtineant, vt nepos, neptis, & deinceps pronepos, & proneptis Et hæc vsque ad §. *Sed hodie*.

c ¶ *Adoptio* est autem adoptio secundum Placen. & Ioan. legalis actio ad solatium eorum, qui liberos nō habent: penè, i. ferè naturam imitans. ¶ Sed certè & ab his, qui liberos habent, fit adoptio: *vt ff. eod. l. nec ei. § præterea. & infrà eo. § licet.* quare sic potest simpliciter definiri: Adoptio[b] est legitimus actus, per quem fit quis filius, qui nō est: penè naturam imitans. & hæc est veritas: *vt ff. eod. l. j. & infrà eo. §. minorem.*

d ¶ *Rescripto*. hoc est, vel ante ipsum principem, vel ante alium magistratum delegatione facta per rescriptum à principe, *vt C. eo. l. y. in fi. & l. arrogationes* [c]. ¶ Sed quid si Imperator non est? Resp. non potest fieri[d], licèt imperium semper sit: *vt in Auth. quomodo opor. episc. §. fi. coll. j.*

e ¶ *Magistratus* i. cuiuscunq; ordinarij, etiam defensoris ciuitatis qui minimus est. *vt in Auth. de defensor. § nulli. coll. iij.* Nec mirū

a Tu dic quòd iste textus posset stare sine subauditione, si referatur ad fin. præceden. tamen aduerte quia ibi non in quit de naturalibus tantum. quia ibi naturales tantum non sunt in potestate, vt ibi dicit: sed quando sūt legitimati. *Ias.*

b Hanc definitionem sequitur Ioā de Platea hic.

c Et sic est de legalibus quæ competit iure magistratus. *l. 1. ff. de offi. cons.* ... plenā cognitionē exquirit ut per Bart. in l. nec quicquam § vbi decre. ff. de offi. procons. & lega.

d Sed de iure hodie fieret auctoritate Apostolica: cum sit vacuo Imperatore successor Ecclesia in administratione ... *de co. compe.* ... *Ang. & Ias.*

N On solùm autem naturales a[a] liberi secundum ea, quæ diximus, in potestate nostra sunt: verumetiam hi, quos adoptamus [b].

1. ¶ Adoptio [c] autē duobus modis fit: aut principali rescripto [d], aut imperio magistratus [e]. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos, eásve, qui, quæve sui iuris sunt: quæ species adoptionis dicitur arrogatio [f]. Imperio magistratus adoptamus eos, eásue, qui, quæve in potestate parentum sunt, siue primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: siue inferiorem [g], qualis est nepos, neptis pronepos, proneptis.

Filius familiàs extraneo in adoptionem datus, extranei potestatem minimè subiicitur, quamuis illi intestato succedat: Datus verò cuiuis ascendentium, eius potestati subiicitur. *Annotatio.* Duo vincula duo fortiora esse.

2. ¶ Sed hodie ex nostra constitutione [h], cum filiusfamilias à patre naturali [i] extraneæ personæ in adoptionem datur, iura patris naturalis minimè dissoluuntur: nec quicquam ad patrem adoptiuum transit, nec in potestate eius est: licèt ab intestato iura successionis ei à nobis tributa [k] sint. Si verò pater naturalis [l] non extraneo, sed auo filij sui materno [m]; vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus [n], etiam auo paterno, vel proauo simili modo [o] paterno, vel materno filium suum dederit in adoptionem; in hoc casu quia concurrunt [p] in vnam personam & naturalia, & adoptionis iura [q], manet stabile ius patris adoptiui, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constrictum: vt & in familia, & in potestate huiusmodi patris adoptiui sit.

Impuberis arrogatio, causa cognita celebratur: cauétque arrogator, se bona arrogati, si intra pubertatem obierit, illis restituturum ad quos peruentura erant adoptione non facta.

3. ¶ Cùm autem [r] impubes

eū sit de voluntaria iurisdictione: *vt ff. de off. proconsul. & leg. l. ij.*

f ¶ *Arrogatio*. quia adoptator interrogatur, an velit eum, quem adoptat, sibi iustum filium esse, & adoptatus an id fieri patiatur. *vt ff. eo. l. y* [a]. Vnde versus,

Arrogo qui suus est: sed habet meus esse necesse.

Patru adopto suum sed patru permanet ille. Acc.

g ¶ *Inferiorē*. i. sequentē.

Sed hodie] Diuiditur in duas partes. ¶ Primò ponit quando pater dat filium in adoptionem extraneo. ¶ Secūdò quādo dat auo materno vel paterno. Secunda ibi; *Si verò pater*. CASVS. Domine, vos dixistis mihi suprà, quòd illi qui adoptantur, sunt in potestate patris adoptiui: nūquid hoc indistinctè est verum? Ad hoc respōdet Imperator, dicens: Amice, certè secundùm iura antiqua omnes adoptiui indistinctè trāsibant in potestatem patris adoptātis: hodie autem secundùm iura noua secùs.

Nam hodie statutum est in nostra constitutione, cùm filius naturalis à patre suo naturali alicui extraneæ personæ in adoptionem daturi, si pater naturalis filium suum naturalem dederit in adoptionem auo filij sui materno, vel etiam proauo materno: vel si ipse pater naturalis a patre suo emancipatus fuerit, & filiū auo, vel proauo paterno in adoptionem dederit, in hoc casu quando iste filius datus in adoptionem alicui de ascendentibus in linea directa: quia in vnam personā concurrunt naturalia, & adoptionis iura, manet stabile ius patris adoptiui vtpote naturalis cognationis vinculo copulatū, & legitimo adoptionis modo anneaū & ideò in familiam, & potestaē huiusmodi patris adoptiui amodò efficietur. & hæc vsque ad illum § *Cùm autem impubes*. FRANC.

h ¶ *Constitutione*. vt *C. de adopt. l. cùm in adoptiuis.*

i ¶ *Naturali*. & legitimo.

k ¶ *Tributa* i. in prædicta constitutione [b]: & facit ad hunc § *j. de haredit. quæ ab intest. defer. § sed ea omnia. vers. inuenimus. & infrà de exhared. lib. §. circa adoptiuos. & infrà de inoff. test. § y.*

l ¶ *Pater naturalis* & legitimus.

m ¶ *Materno* in cuius potestate priùs non erat. sed modò efficitur, vt subiicitur: *vt suprà de pat. pot. in §.* ACCVRS.

n ¶ *Emancipatum* alias cum esset in potestate aui, quomodo adoptaret eum quē habet? ¶ Certe non potest plus esse, quàm filius, vel nepos: *vt hic, & ff. eo. l. si paterfamiliàs §. qui duos* & intellige emancipationis tempore filiū non esse conceptū, qui nunc datur in adoptionem, alias in potestate aui remansisset. *vt j. tit. j § si*

o ¶ *Simili modo* i. similem facias distinctionem, nam materno proauo indistinctè: paterno verò secundùm quod modò distinxit in auo, datur in adoptionem.

p ¶ *Concurrunt*. Sed si ego adoptē filium [c] fratris mei, nūquid potestati meæ subiicitur? Resp. secūdum Ioan quòd nō. & quod hic dicitur naturalia, expone i. natiualia, quia ab eo auo, contrahit natiuitatem, & originem: quod non est in filio fratris mei.

q ¶ *Iura* vnde præferēdus est ei in quē vnū ius tantùm concurrit. & sic duæ rationes, vel plures plus ualēt vna. *vt in Auth. de trien. & semis. § quia igitur. ver. vult autem in Gl. meliores. coll. vj. & C. de adu. ... l. si* nisi vna sit melior duabus vt colligitur *ff. de inoff. test. l. nam etsi. & ff. vnde lib. l. scripto.* ACCVRS.

r ¶ *Cùm autē*. Diuiditur in quinq; partes. ¶ Primò q arrogatio fiat causa cognita. ¶ Secundò. q fit iusta causa. ¶ Tertiò ponit modū, sub quo fiat. ¶ Quartò, quòd nō potest arrogator ipsū emācipare sine causa. ¶ Quintò, quòd quartā partē bonorum suorū eidem siue in vltima volūtate, siue inter viuos relinquat. Secūda ibi, *Et exquiritur*. Tertia ibi, *Et cùm* Quarta ibi, *Item nō aliter*. Quinta ibi, *Sed etsi*. Acer. CASVS. Domine, vos dixistis mihi, quòd illi qui sui iuris sūt auctoritate principis arrogātur. Pone igitur, quòd si aliquia

a No. arg. quod in matrimonio contrahendo sponsus debet prius interrogari, quam sponsa. *de quo vide Glo. in l. 2. in prin. ff. ...*

b Etiam concurrentibus legitimis, & naturalibus quāuis inter se nihil habeāt parentelæ. *quod nota secundum Ang.* & ideo non transit in potestatē quia per vnam parationē promoretur hæreditate vtriusque secundum cōmunem opin. *vt l. cū in adoptiuis. C. eo.* Sed cum hodie nemo emancipetur inuitus. §. *generaliter. in auth. quib. modo nat. effi. sui*, vide ius iste § correctus: de quo vide Ias. hic.

c Vt filius in potestate patris, per adoptionem transeat in potestatē alterius, necesse est, quòd detur in adoptionē ad fin., qui sit de ascendentibus, puta auo paterno, vel materno quia ... pos ab auo trahit originem, & sic exponi. ius naturalia. i. natiualia. alias si detur ad fin. collaterali puta fratri patris, non transit. Similē Glo. habes. *C. eo. l. ... § fi. vna parte* tamē contra hāc Gl. est text. *in § in plurimum in prin. in verbo, non ...* *neum. infra eod.* Ias.

aliquis impubes sui iuris, qui habeat opulentam hæreditatem: nunquid poterit quilibet indistinctè auctoritate principis ipsum arrogare & in potestatem suam redigere? Ad hoc respon. Imperator quòd nõ. ¶ Cùm enim aliquis impubes arrogatur, in hoc casu arrogatio non indistinctè, id est, nõ inconsultè permittitur; sed quæritur causa arrogationis, an sit honesta, & an ipsi impuberi expediat. ¶ Item arrogatio fit cum quibusdam conditionibus: videlicet vt pater arrogator cautionem cum fideiussoribus promittat: vt si ipse pupillus arrogatus ante pubertatẽ decesserit, restituat omnia bona sua integrè illis, qui si adoptio non esset facta, ad eius successionem fuissent venturi. ¶ Item non aliàs poterit ipse pater arrogator istum impuberem auctoritate principis arrogatum emancipare, nisi priùs causa cognita dignus inuentus fuerit emancipatione: & tunc necesse habet eidẽ omnia bona sua restituere. ¶ Item si iste pater arrogator istum filiũ impuberem in testamento suo exhæredauerit, vel inter ipsos viuos ipsum sine causa emancipauerit, iubetur quartã partem patrimonij sui eidem arrogato relinquere, præter bona, quæ ad patrem arrogatorem transtulit: & præter ea bona, quorum vsumfructum post arrogationem patri arrogatori acquisiuit hi. d. vsque ad § *minorem natu.* FRAN.

per principale rescriptum [a] arrogatur, causa cognita [b] arrogatio [c] fieri permittitur, & exquiritur causa arrogationis, an honesta [d] sit, expediátque pupillo. Et cum quibusdam conditionibus arrogatio fit; id est, vt caueat [e] arrogator personæ publicæ [f] [g]: [id est tabulario] si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui si adoptio facta non esset, ad successionem eius venturi [g] essent.

Arrogatus non, nisi causa cognita, emancipatur: cui propria bona restitui debent, iubetúrque arrogator quartam bonorum suorum illi relinquere.

Item non aliter emancipare eum potest arrogator, nisi causa [h] cognita dignus emancipatione fuerit: & tunc sua bona ei reddit. Sed & si decedẽs pater eum exhæredauerit [i], vel viuus sine iusta causa emancipauerit: iubetur [k] quartam partem [l] bonorum suorum ei relinquere: videlicèt præter bona, quæ ad patrem adoptiuum transtulit, & quorum commodum [m] ei posteà acquisiuit.

Quod natura fieri non potest, nec arte poterit. Ars enim naturæ est imitatrix.

4. ¶ Minorem natu [n], maiorem non posse adoptare placet. Adoptio enim naturam imitatur [o], & pro mõstro est [p], vt maior [q] sit filius, quàm pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem, vel arrogationem facit, plena pubertate: id est decem & octo annis [r] præcedere.

5. ¶ Licet autem & in locum nepotis, vel neptis; pronepotis, vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamuis filium

a ¶ *Rescriptum.* vt quia sui iuris est. *vt suprà eo in. princ.*

b ¶ *Cognita.* quæ [a] autem in causæ cognitione vertũtur, per ordinem scripta sunt: *ff. eod. l. si pater. §. in arrogationibus & l. sequenti, vsque ad §. fin.* ¶ Et quædam etiam hic dicũtur in persona impuberis quæ & ibi dicuntur. ADDITIO. De quibus vide Ange. hic, qui dicit, quòd si fuerint quæsitæ vel per delegatum a principe *vt l. y. Co. eo.* Vel etiam per ordinarium ipsius impuberis: quamuis non benè pronunciauerit, actus tamen tenebit: *vt no. Gl. in l. olim hi. §. si prætor. ff. de transact.* Angelus Aretinus.

c ¶ *Arrogatio.* vt quia sui iuris est: *vt suprà eo. in prin.*

a ¶ *Arrogatio fieri permittitur* Ex constitutione Antonini Pij, auctore Vlp. in fragment. CVIAC.

d ¶ *An honesta.* i. non eo proposito, vt eius res deuoret. *vt ff. eod. l. nec ei § eorum.*

e ¶ *Vt caueat* i. vt cautionem promittat: sine fideiussore tamẽ: *vt C. de verb. signi. l. sancimus.* ACCVRS.

f ¶ *Persona publica* hoc est tabellioni, qui seruus publicus dicitur, *vt C. eo l. y.* aliàs enim seruus puius tabellio esse non potest: *vt C. de tabul. l. generali. lib. x.* Sed certè ideò sic dicitur, quia publicè seruit.

g ¶ *Persona publica* Rectè in libris scriptis. *persona publica* hoc est tabulario: *vt in l. orphanotrophos. C. de episco. & cler.* ne subaudiatur magistratus. CVIACIVS.

g ¶ *Venturi.* vel iure successionis ex testamẽto, vel ab intestato, vel de titulo vniuersali, vel singulari, vt legatarius, omnibus enim consulitur hac cautione, pupillo decedente in pupillari ætate: alias si postea pupillaris substitutio euanescit: *vt hic. & ff. eod. titu.* non aliter: *& l. hic verbis. & ꝟ. de pup. subst. § j.* ¶ Sed nunc sine hac cautione facta admittuntur supradictæ personæ ex testamento? Respon. non, cùm testamentum sit ruptum in intima cap. de. scilicet arrogatione *infrà quibus modis test. infir. § nõ tamen* [b]. ¶ Item nunquid legitimi sine hac cautione admittentur? Resp. non: quia potest arrogator omnia iure peculij occupare: *vt ff. de cast. pecu. l. y* [c]. Hæc tamen cautio omissa, pro facta habetur: *vt ff. eo. l. hic verbis in fin. vt & aliàs, C. de rei vxo. act. l. vnica. §. j.* ¶ Sed quare legitimi nõ stipulantur etiam vltra pupillarem ætatem: cùm & postea erant admittendi ad successionem, si adoptio facta non esset? Respõ. illud est de fortuna, & aduentitium erat: vnde nõ fuit considerandum: *vt ff. qui, & à qui. l. Iulianus.* potuissent enim post pubertatem testamentum fecisse *vt suprà qui ex cau. §. cum ergo.*

h ¶ *Nisi causa.* veluti si ita hæres instituitur iste adoptatus, si emancipatus fuerit: & tunc quartam [d] perdit, quam tunc deberet habere de bonis arrogãtis: *vt infrà prox. resp. & ff. si quid in fraud. pat. l. fina.* secundum quosdam. a. Vel dic quòd tunc non perdit quartam: *vt ꝟ proxi. respon.* probatur: quod cum isto continuatur: & quod in d. l. cõtinetur, intelligitur quando erat iusta causa contra filium, vt quia prouocabat patrem ad iram, & in tantùm, vt etiam exhæredari potuerit & beneficium collatum, vel cõferendum reuocari: *vt C. de reuo. do. l. si & in Auth. vt li. de cætero. § illud. vers. quoniam. coll. vj.* & secundum hoc intellige proxi. resp. quod seq.

i ¶ *Exhæredauerit* vel præterierit: *vt ff. eo l. si arrogator* ACCVRS.

k ¶ *Iubetur.* Nota, non cauet sic se relicturum: tunc enim non valeret: *vt C. de inut. stip. l. ex eo. & Co. de inoffi. testa. l. si quando. §. j.* sed ei iubetur per legem vt sic faciat.

l ¶ *Quartam partem* Quid ergo si alios filios sex, vel plures habeat: nunquid hic plus, quàm alij, habet? Respon. sic, secundùm Bald. quasi debeat imputari ei, quare arrogauerit. a. Vel dic (vt puto) quartam suæ partis per constitutionem ex lege diui Pij petit: *vt hic. & ff. eo l. si arrogator. & ff. de inoffi. testam. l. Papinianus. § si quis impubes* & hoc ad instar naturalium & legitimorum: *vt ff. de inoffic. testa. l. Papinianus. § quoniam. & C. de inoff. testa. l. cùm quartam. & l. parentibus* Absurdum [b] est enim hunc legitimum plus iure habere, quam naturalem & legitimum: *vt suprà eo. § sed hodie in f.* Accursius. ADDITIO Et hanc approbant communiter doctores & ad sit hodie aucta hæc quarta per *auth. nouissim. & C. de inoff. test.* vide glo. in *§. hoc obseruandum. in Auth. de trien. & semiss.*

m ¶ *Commodum.* Repete, & præter ea bona: scilicet aduentitia: quorum cõmodum filius arrogatus post arrogationem acquisiuit patri: scilicet vsumfructum: nam & hæc acquisita restituuntur dico vsumfructum ipsum quem [r] debet lucrari pater: *vt C. de bo. quæ libe. l. cùm oportet. § si quis itaque.* ad instar mariti in rebus dotalibus: *vt ff. famil. ercisc. l. si filia. §. j.* & sic hoc verbum, *præter*, non excludit: *vt hic & ff. de pigno. act. l. j. in fi. & ff. de procura. l. sed & hæ §. pen. & facit. ff. de vulg. subst. l. sed si plures §. in arrogato.*

Minorem natu.] CASVS. Domine, ego sum quidam iuuenis & habeo amplum, & magnũ patrimonium meum: & habeo quẽdam vicinũ valde discretum, & prouidum virum tam bene sexagenarium, cuius cõsilium in multis extitit mihi fructuosum: possumne ipsum arrogare, vel adoptare in filium? nunquid licet mihi hoc facere? Respon. Imperator quòd non. quia certè minor natu maiorem adoptare vel arrogare non poterit: & hoc tali ratione: quia adoptio imitatur naturam: sed contra naturã, & pro monstro esset, quòd filius maior esset tẽpore, quam pater. vnde dico tibi quòd ille qui per arrogationẽ sibi filium facere vult, debet plena pubertate, id est xviij. an. filium arrogatũ, vel adoptatum excedere ¶ Item non solum potest quis adoptare, vel arrogare aliquem in filium: sed etiam in locum nepotis, vel neptis, pronepotis vel proneptis potest quis adoptare: quãuis etiã filiũ non habeat. Et tam filium alienũ potest quis adoptare in locum nepotis, quam etiam alienum nepotem in locum filij. ¶ Sed si aliquis in locum nepotis aliquem adoptet quasi ex filio adoptiuo, aut filio naturali quem habet in potestate: in eo casu filius patri adoptanti debet consentire, ne ipse nepos ipso inuito adoptatus suus hæres agnoscatur. ¶ Si enim filius adoptioni a patre factæ consentiat, tunc mortuo auo iste nepos adoptatus in potestate patris, & suus hæres efficietur, sed licèt in hoc casu consensus filij requiratur: secùs tamen est in casu conuerso. Nam si auus nepotem ex filio natum alij in adoptionem dederit, non est necesse consensum filij interuenire. hoc dicit vsque ad *§. in plurimis.* Franciscus

n ¶ *Natu.* id est, natiuitate *sic ff. de mino. l. j. §. j.*

o ¶ *Imitatur* plerumque: quandóque tamen non: *vt ꝟ eo. §. sed & illud & §. j. in plurimis.*

p ¶ *Pro monstro est.* i. non secundùm naturam: sed contra naturam: vt *& aliàs ff. de stat. homi. l. non sunt liberi.*

q ¶ *Maior.* scilicet tempore, non persona.

r ¶ *Decem. & octo annis.* [d] id est, tot annos debet habere plus adoptans, quàm adoptatus, qui faciunt vnã plenam pubertatem tantũ

a Adoptio causa cognita hic, & quæ ea causæ cognitione contineantur.

b Et ideò ex alijs substitutionibus, quia nõ filij, sed patris testamentum censetur: quod non rumpitur per arrogationem filij: petetur ab arrogatore tanquã debitum arrogati, secundum doct. hic.

c Secus tamen si præmoreretur arrogator, ex quo etiam tabulæ pupillares conualescerent: vt hic per Ange.

d Hæc est vera, secundum Ioan. de Plat. & tenent Glo. & Sal. in l. l. Cod.

a Et hæc vera est, secundum doct. hic, qui dicunt hic quartã debere tantum in vltima voluntate propter verbum, nunquam hic positum, sicut in aliis bonis propter verbi tenor. ista.

b Arrogatum plus iure habere non debet, quam naturalis, & legitimus.

r Dominium enim fructuum remanet in eorum.

d Ætates sunt septem: infantia durat ad vij annum, pueritia ad 14. in nuce pueritia, seu pubertas ad 18. adolescentia, seu plena pubertas ad 25. iuuentus seu virilis ætas ad 50. & quandoque 60. senectus ad 70. decrepita ad 100 annos. Ægid. Per.

mari temporis. ¶ Sed nunquid qui plures adoptat, debet pluribus vicibus præcedere in tanto tempore? Resp. non, vt puto. cùm secundùm naturam etiam in vno anno ex diuersis fœminis, vel etiam vna possit habere filios plures. & in hoc adoptio imitatur naturam: vt hic. ¶ Et nota pluribus a modis disciplinam pubertatem. nam interdum xiv. ann. vt infrà quib. mod. tut. fi. §. j. & suprà tit. j. j. respon. alias xv an. vt in Auth. de tempo. non sol. pec. super dote. §. generaliter. coll. v. y alias xvij. an. vt suprà qui manu. non poss. §. fina & ff. de posiu l. j. §. pueritia. interdum xviij an b. vt hic, & ff. de alimentis, & cibalog. l. Mela. ACCVR.

a Pubertem pleña variis modis distinguit.

b Sed hæc glo. put male, aut impropie loquitur. Secundum Christophorũ, quia nulla tempus plenam pubertatem constituit, nisi st. ann. Aug.

quis non habeat a.

6. ¶ Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quàm nepotem in locum filij b.

Quando quis adoptat aliquem, ut nepotem ex filio suo legitimo & naturali, vel legitimo tantum, debet interuenire consensus filij: sed non econtrà quando auus dat in adoptionem nepotem suum ex filio. ARET.

7. ¶ Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex eo filio quem habet iam adoptatum, vel quasi ex illo quem naturalem in sua potestate habet: in eo casu & filius consentire debet c; ne ei inuito suus hæres adnascatur. Sed ex contrario, si auus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse filium consentire d.

Adoptiuus pater adoptatum filium in potestate sua constitutum, vel arrogatum alteri in adoptionē dare potest, haud secus quam naturalis pater possit.

8. ¶ In plurimis e autem caussis adsimilatur is qui adoptatus, vel arrogatus est, ei qui legitimo matrimonio natus est. & ideò si quis per Imperatorem, siue apud prætorem, vel præsidem prouinciæ, non extraneũ f adoptauerit, potest eundem in adoptionem alij dare.

Qui secundùm naturam liberos generare nequeunt, secundum artem sibi parare queunt.

9. ¶ Sed & illud vtriusque g adoptionis commune est, quòd & hi, qui generare non possunt h, quales sunt spadones i, adoptare possunt: castrati autem non possunt.

Fœmina non potest adoptare, nisi eidē propter amissos liberos ex principis indulgentia concedatur. Adnota, fœminas filios in potestate nō habere quo fit, vt iuribus potestatis patriæ minime fruantur.

10. ¶ Fœminæ quoque adoptare non possunt k: quia nec naturales liberos in sua potestate habent l: sed ex indulgentia m principis ad solatium liberorum amissorum n adoptare possunt.

Arrogatus non solum in arrogatoris concolat potestatem: sed etiam liberi quos in potestate habet.

11. ¶ Illud proprium est adoptionis illius quæ per sacrum oraculum o fit, quòd is qui liberos in potestate habet, si se arrogandũ dederit, non solum ipse potestati arrogatoris

b ¶ In locum filij. Item nepotem ex vno quasi ex altero natum: vt ff. eod. l. si pater. §. qui duos. non autem loco fratris: vt C de haer. institu. l. nec apud.

c ¶ Cōsētire debet. quod non est in aliis cognatis, qui possent separare successioné. vt ff. eo. l. cùm adoptio ¶ Et si quidem filius consentiat, bene est: & recidet nepos adoptiuus in potestatem suam: scilicet, filij mortuo patre: vt ff. eo. l. si quis nepotem. Si autem non consentiat filius tunc agnascitur: id est appropinquat, seu agnatus fit ei. id est auo hic nepos & suus efficitur hæres etiam filio inuito: nec recidit in potestatem eius: sue dicas cum succedere vt filiũ licet non sit filius: siue vt nepotem, quasi ex altero filio præmortuo natum: quo casu æqualiter cũm patruo admittatur vt infrà de hæred. quæ ab intesta. §. cùm autē. Alij dicunt hoc totum ei inuito: id est filio inuito & agnascatur id est iuxta eũ quasi nascatur quo ad successionem quod satis in idem redit. Alij hoc totum, ei inuito. id est auo inuito, qui voluntate filij proposuerat adoptare. nunc autem cōtra suum propositũ facit: & sic dicitur inuitus ratione propositi primi. Et secūdum istos dic nepos inuito auo, & filio adoptatus non succedit vnà cum filio: sed demùm eo mortuo prima verior est. Sed quare hic filius impediret matrimoniũ sui filij etiam auo volente. & non impedit hūc eiusdem actum: vt ff de rit. nupt. l. oratione. §. j? Resp. quia matrimonium est vinculum magis indiuiduum. vt s. de pa. po. j. resp. ANOTTIO. Et sic ista Gl. intelligit hūc text. tripliciter ibi, ei inuito Primò diuisim, vt exponatur ei: scilicet auo inuito: scilicet filio. Secundò, & tertiò coniunctim, vt illa verba in totum referantur vel ad filium, vel ad auum, contra quæ facit d. l. si quis nepotem IA.

d ¶ Consentire sed videtur quòd sic. nam læditur filius in duobus, & in hæreditate, siue in bonis, quæ ad filium suũ proponebat ex voto trāsmittere: vt ff vnde lib. l scripto hærede. quod non facit. vt j. de hæred. quæ ab intestu. deferuntur §. at hi. & quia in potestate illius transit, quare in patris sui naturale potestatem nō recidit iure isto veteri: vt supr. eodem, primo responso. ¶ Ad primum respondeo: qui alio modo potest euitare, instituēdo eum. ¶ Ad secundum dico, quòd non c potest æstimari patria potestas: vt ff. de lega. j. filiusfamilias § secundum vulgarem d. Sed hodie vterque timor cessat. nam & succedet, & in suam potestatem recidet: vt C. de adoptionibus. l. cùm in adoptiuis. §. scimus. & suprà eo § sed hodie.

ita pote- it inæsti- ... facit cō- ... secun- ... tac quia ... næ æstima- ... greur pte ... o, vide- ... ecessa- ... ius com-

In plurimis] CASVS. Dicit Iustinianus, quòd in plurimis ille, qui adoptatus. vel arrogatus est, assimilatur ei, qui ex legitimo matrimonio procreatus est. ¶ Vnde si quis eum, qui sui iuris est, auctoritate principis arrogauerit: vel eũ, qui in parentis potestate est, non extraneũ, apud prætorem, vel præsidē adoptauerit, poterit eundem, ac si esset filius suus naturalis, & legitimus, alij in adoptionem dare. ¶ Et non solùm prædicta in vtraque specie adoptionis commonia sunt sed etiā illud vtriusque speciei adoptionis commune est. quod illi, qui generare non possunt, nihilominùs adoptare possunt, quales sunt spadones. ¶ Ab hoc tamē generaliter excipiũtur castrati, quibus natura beneficium generandi denegauit. ¶ Castrati enim adoptare non possunt. Et idem est in fœminis. Fœminę enim neque adoptare, neque arrogare possunt. & hoc ea ratione, quia nec naturales liberos habēt in potestate: veruntamē ex indulgētia principis ad solatium liberorum pro repub. amissorum, eis adoptare permittitur. hoc dicit vsque ad § illud proprium. FRANC.

e ¶ In plurimis quandóque enim est contrà vt infrà de hæredit. quæ ab intestat. §. minus. secundùm Azo. ¶ Item in eo quod adoptiuus pater nō tenetur eum instituere: vt infrà de hære. quæ ab intest. § sed cũ omnium. versic. cum necessitas.

f ¶ Extraneum. vt sic transeat in suam potestatem. vt suprà. eo. §. sed hodie.

g ¶ Vtriusque. quarum vna hodie vocatur arrogatio alia adoptio, vt suprà eo. §. Imperatoris.

h ¶ Non possunt. qui omnes eunuchi vocantur. sed ab hoc genere detrahit castratos, qui generare non possunt: id est castè sic natos, vt nunquam potuerint generare.

i ¶ Spadones. quibus testiculi. vel genitalia abscissa sunt cultello, vel spatha. & est ratio quia fortius a est impedimentum naturæ, quam accidentis: vt hic, & ff. de lib, & posthu. l. sed est quæsitum. §. j. & ij ¶ Et no. quòd vulgariter promiscue b appellantur. ACCVRS.

k ¶ Non possunt sed ipsæ arrogari possunt: vt ff. eo. l. nam fœminæ ACCVRS.

l ¶ Habent. Nota fœminas c non habere filios in potestate. & facit ad hoc. ff. de suis. & legiti. l. nulla. & infrà de hæred. qual. & differ paragrapho cæter. & ff. de contra tab. l. illud. §. ad testamentu. ACCVRS.

m ¶ Sed ex indulgentia. de nouo iure concedenda d: vt Cod. eo. l. mulierem.

n ¶ Amissorum. in acie principis: vt hic innuit: & infrà de excu tuto. § sed & si in bello & ff. de inoffic. testam. l. suspecta. §. fin. ¶ Sed nunquid & tunc habebit in potestate? Videtur quòd sic, cùm beneficia principum sint extendenda: vt in Auth. constit. quæ de digni. §. penul. collat vj. & ff de constit. princ. l. fin. Sed tamen contradico ad instar scilicet naturalium, nam naturam imitatur adoptio: suprà eo. in § minorem e. & facit ad hoc, C. eo. l. mulierem. ACCVRS.

Illud proprium. CASVS. domine, iam vidi in quibus species adoptionis, & arrogationis conueniunt, & in quibus differunt. Nunquid est adhuc alia differētia inter eas? Resp. Imp. quòd sic. Nam illud est proprium, & speciale adoptionis illius quæ per sacrum oraculum. id est per principem, & rescriptum principis fit: vt ille qui se in arrogationem dederit, liberos in potestate sua habuerit: non solùm ipse in potestatem patris arrogatoris transeat: sed etiam omnes liberi eius quos in potestate habet, potestati arrogatoris tanquam nepotes vnà cum eo subiiciantur. & hoc factum fuit in persona diui Augusti quemdam Germanicum in filium arrogare volentis: & iste Germanicus nolebat consentire: vnde non potuit procedere arrogatio sua sed diuus Augustus cuidam nomine Tiberio iniunxit, vt ille Germanicum arrogaret: quo facto princeps arrogauit Tiberium, & ille habuit Tiberium in filium, & per consequens Germanicum filium adoptiuum Tiberij habuit in nepotem. Et hæc dicuntur vsque ad § apud Caton. FRANC.

o ¶ Oraculum, † per principem, vt de eo qui sui iuris est: & ideò transit etiam hodie in potestatē arrogatoris: vt suprà eo. in prin. ideò

a Naturæ fortius impedimentum est, quam accidentis.

b Vide Alc. lib. prater. l. in dis. castrati & cem. l. 4. 5. & 6. ff. ad leg Corn de sica. & l. spadonum. ff de ver. & re. signif.

c Fœminæ nō habent in potestate liberos.

d Scilicet à principe non autem a comite palatino secundum Ang. qui idē quod hic, dicit etiā in bastardo per eum legitimando.

e Et ad cōtrarium respondēt hic doctores quod iura debent moderari secundum ius cōmune l. ex facto in prin. ff de vulgar. & pup. sub.

† Dic quòd oraculum est, quod ad orationem alicuius, vel preces concessum est, vel est diuina voluntas sine hominis expressa, per Gl. in t digna vox. Co. de legi. Ægid. Per.

ideò sic dictum: quia oramus, siue deprecamur eum, vt in talibus præstet auctoritatem.

a ¶ *Liberi.* omnes nati, & nascituri, & etiã reuersuri ab hostibus: *vt ff. eo l. si paterfamilias. in prin.* fallit hoc, *ff. de ope. lib. l. opera.*

b ¶ *Diuus Augustus.* Hic imper. volebat adoptare quemdam nomine Germanicum, & hic Germanicus noluit consentire: vnde non poterat procedere adoptio *vt infrà tit. j. §. sed si pater, & ff. eo l. y in prin.* vnde Augustus callidè suasit cuidam nomine Tiberio, vt illum Germanicum adoptaret, quod fecit: & hunc Tiberium posteà arrogauit princeps: quare & per consequens habuit German. loco nepotis.

† Huius adoptionis meminit Suet. *in vita Tiberij Cæsaris.*

c ¶ *Is.* Tiberius.

d ¶ *Protinus.* id est, statim.

e ¶ *Adoptione facta.* à principe.

subiicitur: sed etiam liberi a eius in eiusdem fiant potestate, tanquam nepotes. Sic enim diuus Augustus b non antè Tiberium adoptauit †, quàm is c Germanicum adoptasset: vt protinus d adoptione facta e inciperet Germanicus Augusti nepos esse.

Seruus à domino adoptatus, vel apud acta filius nominatus, libertatem nanciscitur.

12. ¶ Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas, seruos, si à domino adoptati f sint, ex hoc ipso posse liberari. Vnde & nos eruditi, in nostra constitutione g etiam eum seruum, quem dominus actis h interuenientibus filium † suum nominauerit †, liberum esse constituimus: licèt hoc ad ius filij accipiendum ei non sufficiat.

Apud Catonem.

Casvs. Domine, iam video quid iuris quando aliquis adoptat liberum hominem, dicatis mihi si placet, quid iuris est si aliquis dominus adoptauit seruum suũ? Respond. Iust. Imper. dicens: Amice, antiqui referunt in hoc casu se meminisse, bene scriptũ apud Catonem, vt si serui fuerint adoptati, ex hoc posse eos consequi libertatem. Vnde nos auctoritate Catonis eruditi, illos seruos, quos dominus actis interuenientibus in filios adoptauerit, in constitutione nostra liberos esse constituimus, licèt hoc eis ad ius filij cõsequendum non possit sufficere & hæc sunt quæ dicuntur vsque ad fin. tit. Fran de Aret.

† Probās se filium alicuius, videtur probare se seruum. *Iacob. Rauen.*

† Et sic ex nominatione alicuius. *vt hic & in c. per tuas. ext. Qui filij sint legit.*

f ¶ *Adoptati.* sã domino ab extraneo autem non potest etiam libertus: *vt ff. eo. l. pater. in fin.*

g ¶ *Constitutione. vt C. de Lati. li. tol. l. vni. §. similis quoque modo.*

h ¶ *Actis.* id est coram iudice dicendo hæc verba, veni huc fili, secundùm Azo. Vel vt puto, coram iudice agebatur vt filius fieret adoptiuus, & inde facta fuit scriptura: nõ tamẽ res peruenit ad perfectionem: vt differat à proximo casu superiori. Aliud si extra iudicium talia fierẽt, vel agerẽtur *vt C. de le. au. l. po.* ¶ Et sic collige ex hoc, & superiori respon. quòd si b id quod ago, nõ valet vt ago, valet tamẽ vt valere potest. sic *C. de La. li. tol. l. vni. § similis quoque modo.* Argu. contrà *ff. de cur. cad. l. j. & ff. de pac. l. si vnus. §. si acceptilatio.* Additio. Respon. doct. quòd ibi cõstabat testantem nolle codicillari. Angel.

a Idem si huiusmodi verba blãdè, & adulatoria proferãtur in testamẽtis, quia disponũt. *l. Paulus §. Paulus ff. de pder. & l. inter.* Enunciatiua autem an debeant verificari, puta si dicatur, Semproniũ filium, vel fratrẽ hæredẽ instituo: vnde hoc per *Angel.*

b Actus si non valet, vt agitur, valet vt valere potest.

Qvibvs modis ivs potestatis soluitur.

Titvlvs XII.

Mortuo patre, mox sui iuris filius efficitur: mortuo verò auo, ita demũ nepos sui iuris euadit si non superstit et pater, in cuius recidat potestatem.

Videamus nunc quibus modis hi, qui alieno iuri sunt subiecti, eo iure liberentur. Et quidem i quemadmodum liberentur serui à potestate k dominorum, ex his intelligere possumus, quæ de seruis manumittendis superiùs exposuimus. Hi verò, qui in potestate parentis l sunt, mortuo eo m sui iuris fiũt. Sed hoc n distinctionem recipit: Nam mortuo patre o sanè omnimodò filij, filiæve sui iuris efficiuntur: mortuo verò auo, non omnimodò p nepotes, neptésque sui iuris fiunt: sed ita q si post mortem aui in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque si moriente auo pater eorum r viuit, & in potestate patris sui est: tunc post obitum aui in potestate s patris sui fiunt. Si verò is t, quo tempore auus moritur, aut iam mortuus est u, aut per emancipationem exiit de potestate patris, tunc hi qui in potestatem eius cadere non possunt, sui iuris x fiunt.

Qvibvs modis ivs potestatis soluitur.

a ¶ *Ius potestatis.* Vulgò scriptum est malè, *Patria potestatis.* nam de potestate dominorum in initio agitur: denique vox, *patria,* abest à veter. lib. Cvrae.

Videamus.] Totus isto titul° diuiditur in sex partes. ¶ Primò ostẽdit qualiter dissoluatur patria potestas morte naturali. ¶ Secũdò qualiter morte ciuili ex delicto proueniẽte. ¶ Tertiò qualiter propter dignitatẽ à filio acquisitam ¶ Quartò qualiter propter captiuitatẽ patris, vel filij. ¶ Quintò qualiter emãcipatione. ¶ Sextò qualiter per dationẽ in adoptionem auo paterno, vel materno. Secũda ibi. *Cum autem* Tertia ibi *Filiusfamilias.* Quarta ibi, *Si ab hostib* Quinta ibi. *Præterea* Sexta ibi, *Sed & si pater.* Item hoc principium subdiuiditur in quatuor, quia ¶ Primo ponit de quo tractaturus est. ¶ Secundo qualiter. aliàs supra dixit de seruis. ¶ Tertio qualiter filij liberentur à patria potestate. generaliter respondet. ¶ Quartò dictam responsionẽ diuidit. Secunda ibi, *Et quidem* Tertia ibi, *Hi verò.* Quarta ibi, *Sed hoc.* Casvs In principio illius tituli dicit Iustinian cõtinuãdo processum suũ. ¶ Videamus nũc de illis qui alieno iuri subsunt, qualiter à vinculis illius iuris liberẽtur. Sed tamẽ de liberatione seruorum qualiter a domi po lib. nihil in hoc titu dicetur. ¶ Qualiter enim serui de potestate dominorum eximãtur per ea, quę in titu. *de libertis & de manumissi sor* diximus, exponitur Sed quid domine Imper. video quòd vultis tractare in titulo isto qualiter liberantur liberi a potestate parẽtum ¶ Dicatis ergo mihi, si placet, aliquem modum tollendi pa. po Ad hoc resp. Imper. dicens: Amice, liberi in potestate parentum existentes, per mortem naturalem parentis, sui iuris fiũt. hoc tamen non est sine distinctionis remedio accipiendum. Nam mortuo patrefamilias, liberi in primo gradu existentes, vtpotè filius, vel filia generaliter sui iuris efficiũtur: sed per mortem aui, nepotes qui in eius potestate fuerant, non omninò sui iuris fiunt, sed ita demùm, si post mortem aui in patris sui naturalis potestatem nõ sunt recasuri. Vnde si tẽpore mortis ipsius aui pater ipsorum nepotum vixerit, & in patris sui naturalis potestate sit; nec ante mortem eius de potestate sua exiuit: in hoc casu nepotes ex eo post mortem aui in potestatem eius recidant: nec per mortem aui, sui iuris efficiũtur. sed si moriente auo pater nepotum aut mortuus fuerit, aut per emãcipationem de patris sui potestate liberatus tunc nepotes ex eo qui in potestatem patris iã mortui vel emancipati recidere non possunt per mortem aui, sui iuris fiunt hoc dicit vsque ad § *Cum autem.* Fran.

i ¶ *Et quidem* quasi dicat: quid sit circa seruos de absolutione potestatis eorum, diximus suprà *de lib §. 1. & §. multis* Accvrs.

k ¶ *A potestate.* subaudi dominica.

l ¶ *Parentis.* strictè accipe pro his tantùm qui sunt superiores ex linea masculina. Nam fœminæ a non habent in potestate filios: *vt suprà tit. j. §. fœmina* generaliùs accipitur *suprà tit. y. §. j.*

a Fœminæ non habent in potestate filios.

m ¶ *Eo.* i. parente.

n ¶ *Hoc.* i. quod dixi morte superioris inferiores effici sui iuris.

o ¶ *Patre.* i. familias: subaudi supra quem nullus est ratione potestatis.

p ¶ *Non omnimodò.* i. generaliter.

q ¶ *Sed ita.* i. fiunt sui iuris.

r ¶ *Eorum.* i. nepotum.

s ¶ *In potestate.* & non exiuit. nam si exiuit, & postea rediit: quia est arrogatus: non recideret filius in potestatẽ eius: *vt ff. de adop. l. si pater filiũ.* & est ratio: vt ibi notatur. Additio. scilicet quod ius semel quæsitum nepoti non debet tolli per arrogationem: per regulam iuris: ius nostrum. Alia enim ratio ibi posita reprobatur. quod facit vt post impetrationem vacaturæ nubens non obtineat, etiam si vxor moriatur. b Angel.

b Facit contra graduati nominatũ q. vxore p. ducta, & desinum ... nominati ... bus vt ... quæat ...

t ¶ *Is.* filius prædictus.

u ¶ *Mortuus est* i. filius prædictus.

x ¶ *Sui iuris.* nisi in casu: vt quando per dignitatem filius sui iuris factus fuisset: *vt in Auth. consti. quæ de dign. § illud. coll. 5.*

Cũ autẽ] Diuiditur in c quinq; partes. Primò de deportatione patris. Secũdò de deportatione filij. Tertiò de indulgẽtia principis. Quartò de relegatis. Quintò de seruis pœnę. Secũda ibi, *Pars ratione.* Tertia ibi, *Sed si ex indulgẽtia.* Quarta ibi, *Relegati.* Quinta ibi, *Pœna.* Aret. Casvs. Domine laudabiliter video qualiter morte naturali tollitur pat. pot. nũquid pluribus modis tolli poterit? Respõdet imperator quòd sic. Nam non solum morte naturali, sed etiã ciuili tollitur patria pot Si quis enim ob aliquod maleficium perpetratum, per sententiã deportationis ciuitatem amiserit, sequitur vt liberi ei° qui tali modo tollitur de numero ciuium Romanorum, perinde desinant in sua potestate esse, ac si morte naturali in potestate eius esse desinerent Eadem ratione & si liberi in potestate existẽtes deportati fuerint, per deportationem desinunt in potestate parentum esse. Et hæc sunt vera

c *Arg. ... Durant*

durante

durante deportatione. Nam si ex indulgentia principis restituti fuerint: per omnia pristinum statum recipiunt. Et hæc omnia vera sunt in deportatis: secus tamen est in relegatis. Nam parentes relegati nihilominus retinent in potestate liberos suos: & similiter in casu conuerso liberi relegati in parentum potestate nihilominus remanent. Et nō solùmmodò prædictis casibus morte ciuili tollitur patria potestas, sed etiam in hoc casu. Nam si aliquis pœnæ seruus effectus fuerit, desinit habere liberos in potestate. Sed domine, dicatis mihi quis intelligitur fieri seruus pœnæ? Ad hoc respondet, quòd illi serui pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestiis subiciuntur. Et hæc vsque ad illum §. *filiusfamilias.* Franciscus.

Deportatio patris, aut filij patriæ potestatis vinculum soluit: restitutio verò principis, id in pristinum statum reponit.

1. ¶ Cùm autem [a] is qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur [b], ciuitatem amittit; sequitur, vt qui eo modo [c] ex numero ciuium Romanorum tollitur, perinde ac si eo mortuo [d], desinant liberi in potestate eius esse. Pari [e] ratione & si is qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit; desinit esse in potestate parentis. Sed si ex indulgentia principis [f] restituti fuerint [β], per omnia pristinum statum [g]

a ¶ *Cùm autem.* Dictū est supra qualiter soluitur patria potestas morte naturali: nunc ponit quando morte ciuili. Accvrsivs.

b ¶ *Deportatur.* Hîc nota, quòd hæc sententia deportationis vt valeat, id est, vt statum, & ciuitatem perdat, non potest dari nisi [a] a quatuor iudicibus, scilicet ab imperatore, vel ab eo, qui eius vice iudicat: & à præfecto prætorio & à præfect. vrb. *ff. de pœ. l. ij. §. j. & de leg. iij. in l. j. § à præfecto. & ff. de interd. & releg. l. inter pœnas § j.* Idem credo in senatoribus, qui parem sententiam, id est, parem habēt effectum principi, vel maiorem quàm prædicti: *vt ff. à quib. app. non licet. l. j. §. j.* [b] Si autem alius iudex talem sententiā det, non valet, nec mandatur executioni, nisi princeps approbet eam, vel insulam, siue locum assignet: *vt ff. de leg. iij. l. j. §. ij. & §. deportatos. & ff. de iniu. rup. & irr. test. l. si quis. §. eius in Glo. j.* Quæ autem sint delicta [c], pro quibus in insulam debeat deportari: dicemus *j. de pu. iud. per totum titulum.* sed relegare [d] potest quilibet qui habet merum imperium: *vt ff. de inter. & rele. l. relegatorū. j. resp.* ¶ Et no. quòd primò de media, secundò de relegatione: tertiò de maxima dicit. Prima, & vltima tollūt patriā potestatem: sed relegatio non sic, cùm status nō sit mutatus, nec ea deminutio.

c ¶ *Eo modo.* i. per istam deportationem in insulam. Additio. Et ex isto tex. no. Ang. quòd dictio, *perinde* [e], importat similitudinem, sed non omnimodam, maxime in pœnalibus: *vt per Bart. in l. sacrilegij. ff. ad leg. Iul. pecu.*

α ¶ *Perinde ac si eo mortuo.* Ac si pro, *quasi* vt in *l. i. C. de his, qui à non domino manumiss. sunt. & 6. C. de erog. mil. ann. l. vlt. C. de castr. pecul. mil. & præf.* Cviac.

d ¶ *Mortuo.* No deportatum [f] mortuum, s. ciuiliter. *sic ff. de contra tab. l. j. § quidam filium. & ff. pro socio. l. verum. §. societas ver. intereunt.*

e ¶ *Pari.* Hîc not. vbi [g] est eadem, vel similis causa; idem ius constituatur *sic ff. de verb. obli. l. à Titio circa fi. & infrà, quod cū eo, qui in alie. po. § si igitur in fi. & ff. de edil. l quædam. § mancipiorum. in Gl. quia. & ff. ad leg. Aquil. l illud.* Arg. cōtrà, *ff. de coll. bo. l. si quis. in §. j. resp. ibi, hoc in patre.* Additio Solue secundùm Ioan. Fab. & Aug. hic, quòd ibi non erat eadem ratio per omnia.

f ¶ *Principis.* aliàs principali. ¶ Sed nunquid per alium potest restitui: Resp. nō: nisi fortè per senatorem, qui potest restituere ad statum: *vt ff. de postul. l. j. § eum qui. versi. de qua. & § an autem.*

β ¶ *Restituti fuerint.* Aut specialis est restitutio, aut generalis: hæc strictè accipienda est, vt pœnæ tantùm gratiam faciat, & reditum in patriam restituat *l. tutor. l. si adempta. l. generalis. C. de sent. pass. l. iij. C. de bon. proscript.* Illa si concepta sit in infinitum, nempe hoc modo, *restituo te in integrum*, plenissima: & latissima est: *l. j. § vlt. Cod. de sent. pass. l. . ff. eod.* & ideò patriam potestatem, cæteráque omnia restituit: secùs si fuerit: *vt in specie l. ij. & l. in insulam. C. eo. & l. ij. ff. eo.* Cviac.

g ¶ *Statum.* s. quantum ad honores, vel ordines, & similia: *vt C. de sen. pas. l. j.* ergo & patriam potestatem. & hoc vult dicere. Sed contra dicitur, *C. de sen. pas. l. in insulam & l. si pater.* Solutio. hic specialiter ad omnia suit restitutus, secundum M. & sic facias punctum ibi, per omnia hanc reprobo: quia semper intelligitur ad omnia restitui, nisi contradixerit expressim. nam verbū, scilicet, restitutio, generale est: *vt ff. de vsu. l. videamus ij. § in Fauianus.* Alij hoc intelligunt ad patrem reuertentem tantùm referendum, cui debet restitui filius in potestatem: sed filio restituto, non sic, quia sic noceret ei restitutio, *arg. C. de legib. & constitutionib. l. quod fauore.* Sed hanc opinionem reprobo. nam libertus deportatus, & restitutus in libertinitatem cecidit: *vt ff. de iure* Institut.

Deportandi ... quibus cōueniat ... Nouell. de ... 22. ... sed etiam ... ex decreto.

Sed tunc vi... obstare ... de sen. præ... præto. Pro... sol. ... dicens ... Se... fortè ... posse iam ... applicari.

Deportatio ... quæ delicta ...

Relegare ... possint ...

Perinde. di... nota est.

Deportatus ... mortuo ei ...

Est enim ... portatus ... ciuilem. ... vbi ea ... ibi ius ... esse de-

patro. l. siue liberum. Dic ergo interesse vtrùm princeps dicat hęc verba, restituo te: & tunc ad omnia restitutus videtur, vt hic. an hæc, indulgeo tibi: quo casu de pœna tantùm remittēda cogitasse videtur: vt in contrariis. *ar. C. de sen. pas. l. generalis. & l. inter. & l. cùm indulgentia. & C. de gene. abol. l. fin.* Accvrs.

recipiunt.

2. ¶ Relegati autem patres in insulam, in potestate liberos suos retinent [h]. Et ex contrario liberi relegati in potestate parentum remanent.

3. ¶ Pœnæ [i] seruus effectus, filius in potestate habere desinit. Serui autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum [k] damnantur, & qui bestiis [l] subiciuntur.

Sola patriciatus dignitas filium à patria potestate eximit.

4. ¶ Filiusfamiliàs si militauerit [m], vel si senator, vel consul factus fuerit, remanet in potestate patris. Militia enim,

h ¶ *Retinent.* Nota differentiam [a] inter deportatum, & relegatum quoad familiam [b], *vt hic. & supr. prox. §.* Item hic [c] bona retinet, ille non: *vt ff. de interdic. & releg. l. relegati. & l. relegatorum. §. siue ad tēpus. & §. ad tempus.* Item quòd hic ad tempus, vel in perpetuum; ille autem tantùm in perpetuum deportatur, *vt ff. de interdictis & relegatis. l. relegati. & l. relegatorum. §. hæc est differentia.* Sed in libertate [d] non est differentia. nam vterque liber remanet, *vt ff. de bonis damnatorum. l. sed & si alia. §. j.* ¶ Sed bannitos [e] nostri temporis, quibus comparabimus Resp. si tantum est maleficium: vt etiam cum ciuitate bona sua publicentur vel de iure, vel de consuetudine ciuitatum, tunc [f] deportato comparabo, aliàs relegato: *vt arg. ff. de bo. damna. l. j.* ¶ Non autem dico quòd possit deportari [g] a præside de iure: *vt s. §. prox. diximus.* nec relegari [h] aliquis potest a defensore ciuitatis, cùm sit de imperio mero [i] celegatio: *vt in Auth. de defen. ciui. § nulla. in fin. §. collat. iij.* Additio. Vide versus,

Qui deportantur, semper pœna cruciantur:
Pœna relegatis est temporis, atque perennis.

i ¶ *Pœna.* i. supplicij. supplicium enim suus dominus est, non fiscus, vnde ei nihil quærit: *vt ff. de his, quæ pro non scrip. hab. l. ij.* De nouo iure nemo ingenuus fit seruus ea supplicio. *vt in Aut. de nup. §. quod autem. & §. si verò. coll. iiij.* Additio. Dic istud esse verum, si remanet viuus, secus si in eo fiat executio mortis naturalis; vel saltem præsens ab habente potestatem capitaliter condemnetur, quia eius testamentum non valet, nisi in malè ablatis restituendis: sed in absente secus, quia valet testamentum, secundum Angelum hic.

k ¶ *In metallum.* id est, in opus metalli, ad fodiendum metallum, vel etiam deportandum, & hi ne fugerent, ligabantur, & pondere quodam opprimebantur: vt ferro, vel alio modo. Alij verò erant, qui dicebantur damnati in opus metalli: & hi non tanto pondere opprimebantur: & qui hinc fugiebant, in metallum ponebantur. Alij verò erant, qui in ministerium, vel in seruitium metallicorum tantùm ponebantur. & hoc si perpetuò fieret, erant serui: aliàs contra: *vt ff. de pœ. l. aut damnum. §. inter eos. & §. quisquis. & §. in ministerium.* ¶ Sed quid si prouincia non habeat metalla aliqua vel terri, vel alicuius similis conditionis? Resp. in vicinam prouinciam mittebantur [k]. *vt ff. de pœn. l. aut damnum. §. est pœna.* Alij sunt in opus publicum perpetuò dati, vel ad tempus, qui sunt similes relegatis: *vt ff. de pœnis. l. quidam.* Sed huiusmodi pœnæ non sunt in vsu hodie. Accvrs.

l ¶ *Bestiis.* deducendis fortè, vel etiam vt comederet cum eis, vel alia bestialia faceret. de hac pœna dic vt no. *ff. de pœn. l. quæ vltimò.*

Filiusfamiliàs.] Diuiditur in quatuor partes. Primò ponit dictum in genere. Secundò reddit rationem. Tertiò excipit a dicto. Quartò assignat rationem. Secunda ibi, *Militia.* Tertia ibi *Sed ex constitutione.* Quarta ibi, *Quis enim.* Casvs. Domine, pono quòd aliquis filiusfamilias factus fuerit miles, & senator, vel consul; nunquid liberatur a patria potestate? Respon. Imperator quòd non. Nam militia, vel cōsularis dignitas filium a patria potestate non liberat: sed ea constitutione nostra summa dignitas patriciatus filium à vinculis patriæ potest. liberat. Quis enim patiatur patrem quemlibet posse filium suum à nexibus suæ potestatis per emancipationem relaxare, & imperatoriam celsitudinem non valere eum, quem sibi elegit patrem, ab aliena eximere potestate. q. d. hoc nullatenus est tolerādum? & ideò prædictæ dignitatis adeptione filius in continenti a patria potestate liberatur. Et hoc vsque ad illum §. *sed si ab hostibus.* Franc.

m ¶ *Militauerit.* i. miles factus fuerit, ad quod multa sunt necessaria: *vt in Auth. de mā. prin. §. fin. ver. si quidem. in glo. j. coll. ij.* diximus etiam in *l. pen. ff. ex quib. cau. ma.* vbi sex [l] requiruntur ad hoc, quòd quis sit miles. Vel dic militauerit, id est, in exercitio militiæ fuerit.

a Deportati, & relegati in familia inter differentia.

b Deportatus & relegatus in familia, bonis, ciuitate, pœnę duratione differunt.

c Relegatus bona sua retinet ... nisi relegato in perpetuū pars bonorum adempta fuerit. ... relegatorum. §. ad tempus ... ff. de interdic. & releg.

d Deportatus, & relegatus in libertate nō differunt neutro enim libertas amittitur.

e Banniti nostri temporis quib. comparentur.

f Hæc reprobatur hac parte à doctoribus; Iacob de Arena; Federico de Senis, Bart. & Bal. vide Angel. hic.

g Deportandi ius qui iudices habeant. vide Glossam ... §.

h Relegādi ius quibus iudicibus competat.

i Relegād. ius meri imperij est, ... verò deportandi ius ...

k vide Glossam ...

l Miles vt sit aliquis, sex requiruntur.

a ¶ *Non liberat* hoc est iure isto. nam nulla dignitas præter patriciatum releuat filium à potestate patris, vt subijcit. Sed hodie aij. [a] sunt dignitates, quæ liberant aliquem hominem curialem à curiali conditione *vt C. de decur. l. fin. li. x.* & illæ eædē liberant a patria potestate: *vt in Auth. constitut. qua de digni. §. j. & § generaliter colla vi.* vnde cùm sit ibi cōsul, corrigitur quod de eo hic dicitur.

b ¶ *Constitutione* vt *C. de consul. l. fi. lib. xij.*

c ¶ *Patriciatus.* erat [b] enim patricius, quasi principis pater. vnde Salustius. O partes conscripti. nam scripta erās eorum nomina in aliquo loco, vel in corona capitis eorum, vel alias.

a ¶ *Summa patriciatus.* Cassiodorus in formula patriciatus: Leges, inquit, tantam patriciis reuerentiam detulerūt; vt in factis positus, cum hoc fuerit honore præcinctus, paternæ potestatis nexibus exuatur, nisi contrà specialiter a principe caueatur. CVIACIVS.

d ¶ *Illicò.* Hoc est speciale in patricio & consule. hodie etiam vt sola collatione: idest datione codicillorum: idest, dignitatis scriptæ, vel per aliquod priuilegiū hanc sui iuris etiam sine administratione, in alijs x. tūc demum, cùm cœperint administrare: *vt in Authent. const. qua de digni. § j. in gl. codicillo. coll. vi. qua est. Cod. de episc. & cle. Authen. sed dignitas. Co. de decur. l. fi. lib. x.* Item in tertio casu cùm ordinatur episcopus: qui est etiam vltra supradictos casus: *vt in Auth. constit. qua de dignita. § palam. coll. vj.*

a Dignitates quæ liberant à patria potestate adde Episcopalem, & Monachismum. *Auth. episcopalis dignitas. Cod. de Episcop. Gl. in l. si ex causa. § pe. ff. de minoribus.*

* *Vide in hunc locum Al. in 12. lib. Co. tit. de consu. & non spar. pon. & Budæum in l. vlt. ff. de sena toribus. vterque enim Accursij vanam interpretationem delibauit, patricius.*

† Patrem. i. senatorē, inquit Nebris. *in lexico suo sacro circa hoc verbo, pater.*

b Patriciatus summa dignitas quæ. *Cic. in l. vlt. ff. de senatoribus. & in rubr. eiusdem tituli.*

vel consularis dignitas de patris potestate filium non liberat [a]. Sed ex constitutione [b] nostra summa patriciatus * [c] a dignitas illicò [d] Imperialibus codicillis præstitis, filium à patria potestate liberat [e]. Quis enim [f] patiatur, patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare β; Imperatoriam autem celsitudinem non valere, eum quem sibi patrem † elegerit g, a ab aliena eximere potestate?

Captiuitate patris, aut filij pendet magis, quā intereat ius patriæ potestatis propter postliminij ius. Retrò enim fingitur in ciuitate fuisse qui ab hostibus regressus est.

5. ¶ Si ab hostibus [h] captus fuerit parens; quamuis seruus hostium fiat; tamen pendet [i] ius liberorum, propter ius postliminij [k]: quia hi qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint, omnia pristina iura recipiunt. idcirco [l] reuersus parens etiam liberos habebit in potestate; quia postliminium fingit eum qui captus [m] est, in ciuitate semper fuisse. Si verò ibi decesserit: exinde ex quo captus [n] est pater, filius sui iuris fuisse videtur. Ipse quoque filius, nepósve si ab hostibus captus fuerit: similiter dicimus propter ius postliminij, ius quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictum est autem postliminium à limine, & post †. Vnde eum, qui ab hostibus captus est, & in fines nostros postea peruenit, postliminio reuersum rectè dicimus. Nam limina sicut in domibus finem quēdam faciūt, sic & imperij finem esse limen veteres voluerunt. Hinc & limen dictum est, quasi finis quidam, & terminus. Ab eo postliminium dictum est: quia † ad idē limen reuertebatur, quod amiserat. Sed & qui captus, victis hostibus recuperatur, postliminio redijsse existimatur.

Emancipatio apud quēuis ma-

ADDITIO. ¶ Et ita. quòd vbi electio est necessaria ex parte vtriusque, vt quia eligentes coguntur eligere & electus consentire: quæritur ius ex sola electione etiam absenti, & ignoranti *l. aliud ff. de tuto. & curato. da. ab his.* Sed si non sit necessaria ex parte electi, vt in episcopo, non quæritur ius ante acceptationem *c. si tibi absenti. de preben. lib. vj.* Item vbi fit electio per viam facultatis; vt a populo, vel à domino. Sed est speciale in patricio, & consule: vt hic Angelus.

e ¶ *Liberat.* scilicet dignitas.

f ¶ *Quis enim.* quasi dicat, si quilibet pater etiam vilissimum filium suum emancipat quando vult: *vt infrà, eodem §. admonendo. & §. prætereà* quare hoc Imperator non poterit facere. 2. Vel dic in casu electi patricij q. d. cùm ipse pater patricij possit emancipare, & ad hoc compellatur cum alapis, & verberibus: *vt in Authent. constit. qua de digni. § respon. coll. vj.* quare & ipse Imperator, &c.

β ¶ *Liberare.* omnes veteres Cod. *relaxare.* CVIAC.

g ¶ *Elegerit.* quod raro fit: *vt Co. de consul. l. final. lib. xij. secundum Ma.* ACCVRSIVS.

c. Diuisio.

Si ab hostibus.] Diuiditur [c] in tres partes principales. Primò inquitur quando pater fuit captus. Secundò quando filius. Tertiò declarat, quid sit postliminium Secunda ibi, *Ipse quoque.* Tertia ibi: *Dictum est.* Aretinus. CASVS. Domine, vos dixistis mihi quòd per mortem ciuilem tollitur pat. pot. nūquid generaliter est verum? Respondet Imperator quòd non. Nam si aliquis paterfam. ab hostibus captus fuerit, quamuis seruus hostium efficiatur: tamen pat. pot. omninò nō extinguitur: sed propter ius postliminij in tempus futurum suspenditur. Illi enim, qui ab hostibus capiuntur, si in ciuitatem reuertātur, omnia pristina iura iure postliminij recipiunt. vnde & iste pater ab hostibus captus, si reuersus fuerit, liberos in potestate habebit quia ius postliminij eum qui ab hostibus captus est, si postea reuersus est, fingit in ciuitate sēper fuisse. Si verò apud hostes decesserit: filij sui iuris effecti sunt. Si ipse quoque filius, aut nepos ab hostibus captus fuerit. ius patriæ potestatis in suspenso erit iure postliminij. Sed domine, dicatis mihi, si placet, vnde dicitur postliminiū? Ad hoc resp. Imperator quòd postliminiū dictum est à limine & post. Nam eum, qui ab hostibus captus est, eum posteà ad fines nostros redierit, postliminio reuersum rectè dicimus. Sicut enim limina in domibus quēdam finem faciunt: ita finem imperij, limen esse omnes veteres voluerunt. vnde etiam limen dictum est, quasi finis & terminus quidam. & hac ratione est, vt qui ab hostibus vltra limen, id est vltra metam, & finem imperij ducebatur, postea eodē limine reuertebatur, quo amissus fuerat. Sed pone quòd aliquis sit captus intra fines imperij, & ibidem victis hostibus recuperatus: nunquid censetur ipse postliminio reuersus. Et videtur quòd non, cùm non fuerit vltra limen, id est, metam, vel finem imperij. Respondet Imperator, quod sic postliminio redijsse cēsetur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *prætereà.* Francisc. de Aretino.

h ¶ *Ab hostibus.* [a] Hostes sunt, quibus populus Romanus bellum indixit: vel ipsi populo Romano: *vt ff de cap. & postlim. re. l. hostes.*

a Hostes qui dicantur.

i ¶ *Pendet.* hinc colligitur, quoddam hominum genus esse in pendenti. vt diximus *suprà, de his, qui sunt sui vel alieni iuris. §. j.* Sed certè quòd hic dicit, *pendet*, verum est propter iuris fictionem. nā quoad [b] veritatem sui iuris est filius: *vt ff de test. l. lege Cornelia in fine. & ff de lib. & posthu. l. pe. & Cod. de sen. pass. l. fina. ibi, quod maximè. &c. & ff. ad Macedo. l. 1. § 1.* Nam pater seruus est hostiū *vt suprà, de iure perso. §. seruus.* ergo alium in potestate habere non potest: *vt ff ad leg. Iul. de adul. l. sic euenit.* ¶ Dic ergo quòd nulla præterita, vel præsentia pendent inspectu status præsentis sed futuri: *vt j. de verb. obligat. §. conditiones.*

ADDITIO. Etiam quo ad testamentum, vel contractus filij super aduentitiis acquisitis ante captiuitatē, nec in alium translatis quouis titulo præterquàm hæreditario: aliùs secùs secundùm Angelum Areti. sed secundùm Iasonem non pendent contractus filij, nisi patris præiudicium contineant.

k ¶ *Postlimin.* Est autem postliminiū ius amissæ rei recuperandæ ab extraneo, moribus, & legibus constitutum: vt colligitur, *ff. de cap. & postlimi. reuer. l. postliminium. § resp.* ACCVRS.

l ¶ *Idcirco* quia reuersi omnia iura recuperant [c].

m ¶ *Captus.* & reuersus: *vt ff. de cap. l. retro.*

n ¶ *Captus.* intra fines nostros, nec vltra deductus [d]. & ita impropriè reuersus dicitur postliminio. 2. Vel dic, captus fuerat vltra fines & tunc dicitur etiā redijsse, antequā ad limine redeat: quia sic recuperet statum, licèt impropriè & facit ad hūc §. *ff. de capti. l. in bello § j.* item ad idem, *ff. de vi, & vi arma. l. qui possess.*

[*Prætereà.*] Diuiditur in sex partes. Primò, qualiter per emancipationem liberatur filius à patria potestate. Secundò, qualiter fiebat emancipatio de iure antiquo. Tertiò, qualiter fiat hodie. Quartò. quòd pater habet legitimam in bonis emancipati, sicut patronus in bonis liberti. Quintò, quod pater legitimus est tutor filij impuberis emācipati. Sextò, quòd nepotem potest emācipare retento filio in potest. & econtrà. Secunda ibi *Sed emācipatio.* Tertia ibi *Nostra.* Quarta ibi: *Et tunc.* Quinta ibi: *Et prætereà.* Sexta ibi *Admonendi.* Aret. CASVS. Domine, iam vidi plures modos quibus tollitur pat. po nūquid adhuc tolli poterit pluribus modis? resp. quòd sic. Nā certè post supradictos modos tollitur emancipatione pat. pot. Sed Domine dicatis mihi qualiter fit emancipatio? Ad hoc resp Imperator, quòd aliter olim fiebat emācipatio, & aliter hodie fit. Nam olim aut per antiquā legis obseruationem fiebat, quæ per imaginarias venditiones, & manumissiones ab imaginario emptore factas celebrabatur: aut per imperiale rescriptum. sed nostra prouidentia hæc per quandam constitutionem in meliorem statum reformauit. statutum enim est constitutione nostra, vt antiquorum fictione sublata, parētes ad competentes iudices, vel magistratus directa via intrent: & ibidē filios, vel filias, & deinceps liberos cæteros à sua potestate dimittant: & ex tempore emācipationis factæ eadem iura præstantur parenti in bonis liberorum ab ipso emāncipatorum, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. & etiam si aliquis eorū emancipatorum impubes fuerit, parens qui emancipauit, per emancipationem eius tutelam nanciscitur. Et hæc vsque ad §. *Admo*

i Nam pater seruus est hostium...

b Filius capti ab hostibus in veritate sui iuris est.

c Excepta possessione...

d Qui fuerit captus & recuperatus intra fines...

*Admonendi autem.*Franc.
a ¶ *Præterea.* non ſolùm ſupradictis modis: ſed præterea, &c.
b ¶ *Liberi.* generale nomen eſt ad omnes inferiores. *vt* ǰ. *tit.* y § *finali.*
a ¶ *Per antiquam legis* Legis xij. tab. quæ quidem, vt Halicarnaſſ. ſcribit, ἐν τῷ ... eſt ergo alia emãcipatio legitima, alia Anaſtaſiana, quæ fit ex Imperatoris reſcripto, alia Iuſtiniana. Cvıacıvs.
c ¶ *Procedebat.* id eſt, ea demùm ad effectũ perducebatur. Accvrs.
d ¶ *Per imaginarias.* id eſt, fictitias[a] *sic ff. de reg. iur. l. imaginaria.* nam pater vendebat filium pro vno nummo fortè, & emptor eum manumittebat, *vt hic. & ff. de capit. demi. l. liberos.* §. j. *& Cod. eod. l. fin.* j. *reſponſo.* & facit ad hoc *infr. de teſt.* §. j. & propter hoc dicebatur filius capite minui. ¶ Sed cùm hodie talia non fiant, vt ſequitur, nunquid dicitur capite minui? Reſp. ſic, quia ſtatum ſuũ mutat ad minus: *vt infr. de capi demi.* j. *reſpon. &* §. *nemem.*
e ¶ *Ex imperiali reſcripto.* & hoc modo etiam ſine venditione fiebat, vt puto. Additio. Et erat ratio ſecundùm Angel. hic, quia fruſtrà precibus imploratur, quod datur à iure. *l.* j. *in gloſſ. fi. ff. ad munic.*
f ¶ *Per conſtitutionem.* vt *Co. de emancipat. liberorum. l. fi.*

a Quæ venditiones, & ex conſequenti manumiſsiones, licet eſſent nullæ quo ad cōmodum cōtrahentium *l. nuda. ff. de contrah. empt. &* §. *fi. ſupra. de ing.* tamẽ ad eorum incommodum benè valebãt vt hic per Iaſ.

giſtratum (etiam citra antiquam ſolennitatem) facta, patria poteſtatis vincula ſoluit: verùm pater ex emancipati bonis ſibi iure debitam portionem conſequitur, illiúſque, ſi impubes ſit, legitimam tutelam.

6. ¶ Præterea [a] emancipatione quoque deſinunt liberi [b] in poteſtate parentum eſſe. Sed emancipatio anteà quidem vel per antiquam legis [α] obſeruationem procedebat [c], quæ per imaginarias [d] venditiones, & intercedentes manumiſsiones celebrabatur; vel ex imperiali reſcripto [a]. Noſtra autem prouidẽtia etiam hoc in melius per conſtitutionem [f] reformauit; vt fictione [g] priſtina exploſa [h], recta via [i] ad competentes iudices [β] vel magiſtratus [k] [γ], parentes intrent [l]: & filios ſuos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps à ſua manu [m] dimittant. Et tunc [n], ex edicto [o] prætoris in bonis [p] huiuſmodi filij, vel filiæ; nepotis, vel neptis, qui, quæve à parente manumiſſus [q], vel manumiſſa fuerit, eadem iura præſtantur parenti, quæ tribuuntur patrono [r] in bonis liberti. Et præterea ſi impubes ſit filius, vel filia, vel cæteri, ipſe parens ex manumiſſione [s] tutelam eius nanciſcitur [t].

7. ¶ Admonendi autem ſumus, liberum arbitrium eſſe [u] ei qui filium, & ex eo nepotem, vel neptem in poteſtate habet [x]; filium quidem de poteſtate dimittere; nepotem verò, vel neptem retinere: & econuerſò filium quidem in poteſtate retinere; nepotem verò, vel neptem manumittere [y], vel omnes [z] ſui iuris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta eſſe intelligantur.

Adoptatus ab aſcendẽte ſi præſens adoptioni non contradicat, à patris naturalis ſoluitur poteſtate & in adoptãtis poteſtatem tranſit.

8. ¶ Sed & ſi pater filium quem in poteſtate habet, auo, vel proauo naturali, ſecundùm noſtras conſtitutiones [a] ſuper his habitas, in adoptionem dederit; id eſt, ſi hoc ipſum actis interuenientibus apud competentem iudicem manifeſtauerit, præſente eo [b] qui adoptatur, & non contradicente [c], nécnon eo præſente qui adoptat; ſoluitur quidem ius poteſtatis ...

g ¶ *Fictione.* aliàs functione, id eſt, vſu. aliàs fictione, aliàs factione. Additio. Quæ fictio non debet deduci in genere putà quòd contractus ſit ſimulatus, ſed in ſpecie. & qualiter præſumatur, vel probetur per teſtes, vide per Ange. hic.
h ¶ *Exploſa* id eſt, expulſa *ſic* ǰ. *de fideicom. hæred.* § *ſed quia ſtipu.*
i ¶ *Recta via* vel indirecta, non euro: vel dic, id eſt recto iure.
β ¶ *Competentes iudices* magiſtratus populi Romani. Cvıac.
k ¶ *Vel magiſtratus.* quoſlibet, etiamſi nõ habent merum imperium, vel mixtum. *vt in Authen. de defen. ci.* § *iuſiurandum. verſic. & quicquid aliud. & ibi gloſſ. coll. iij.* & etiam extraordinarios; vt duo Bononienſ. coram iudice Mutinenſ. *vt ff. de manu. vin. l. eorum.* §. *fi. & C. de iudi. l. vlt. alias pen.*
γ ¶ *Vel magiſtratus.* municipales.
l ¶ *Intrent.* ſi index eſt in domo, idem vbicunque ſit, dummodò non ſit in loco turpi: *vt ff. de iuſti. & iur. l. pen. & ff. de arbi. l. cum dies.* § *penal.*
m ¶ *Sua manu.* id eſt, debet capere eum per manum, & relaxare eum per verba ad hoc idonea [b], a. Vel dic, manu, id eſt, poteſtate. nam quandoque & non capta manu emancipatur: *vt Cod. de eman. libe. l. penu.* Accvrs.
n ¶ *Et tunc.* i. ex tunc. nam priùs occuparet pater omnia iure peculij: *vt* ǰ. *quib. non eſt per. fa.* § j. & eſt ſimile tunc. *ff. de condi. & demon. l. iiij. in fin. & ff. ſi cer. peta. l. lecta. circa princ. ibi, tunc eo amplius & in glo. tunc & ff. de vulg. ſubſti. l. in pupillare.* § j.
o ¶ *Ex edicto.* ſ. poſito, *ff. ſi à pa. quis fue ma. l.* j. *in fi.* j. *reſpon.*
p ¶ *In bonis.* acquirendis, vel acquiſitis, vel à patre ſibi nunc collatis.
q ¶ *Manumiſſus.* i. emancipatus. impropriè enim ponitur: *vt ff. quando act. de pec. eſt anna. l.* j. §. *alienatio.* Additio. Quod eſt verum de ſtricto iure C. ſecus de iure Digeſtorum ſecundùm Iaſon. propter *l. Pantonius. ff. ſi à pa. quis fue. manu.*
r ¶ *Patrono.* patronus autem ſuccedit liberto in totum ab inteſtato, filiis nõ extantibus: ex teſtamento in tertia parte bonorũ liberti liberis exiſtentibus, in nihilum licèt olim eſſet aliter. *vt* ǰ. *de ſucc. liber.* §. j. *& ij.* §. *ſed noſtra.* Sic erit hic in parte ¶ Sed hæc ſimilitudo [c] interdum fallit. nam interdum habet totum pater, vt ſi filius turpem perſonam inſtituit hæredem: *vt ff. ſi à parent. quis fuerit manu. l. Pantonius in principio.* Interdum nihil ex inſtitut.

... ita cõmu... obſerua... ſecundum ... quãdo fit ... præſen... ſecus ſi in... abſẽtes vt ... equitur.

... tis filium ... cipantis, ... roni ſer... anumiſ... n eman... m, & li... n ſuen. ... ers diſti... une.

ſucceſſione, vel alio modo: vt in ſex caſibus: ſcilicet, quãdo pretium emancipationis accepit pater à filio. Item quãdo filius eſt miles, & habet caſtrenſia *vt ff. ſi à pa. quis fue. man. l.* j. §. *ſi parens. &* § *eſt & aliud. & ff. de mili. teſt. l. ſi à milite.* §. *fi. & l. ſeque.* Item filiis aliis patris, licèt hæredibus, non datur: *vt ff. ſi à par. quis fuerit ma. l.* j. §. *fina.* ſecus eſt in filiis patroni. Itẽ quando emancipauit coactus: *vt ff. ſi à pa. quis fue. manum. l.* j. §. *fi.* Item Caluiſiana [a] non ita patri. vt patrono datur, *vt ff. ſi à pa. quis fue. ma. l.* j. §. *ſi parentes. & l. non vſque.* Item nec operas à filio: vt à liberto patronus habet, vel poteſt habere *vt ff. ſi à parente quis fuerit manumiſ. l. penult.* licèt hæc prædicta ſpecialia in patrono vera non ſint, vt colligitur ex generali capite illius tituli, *ſi à parente quis fuerit manu. l.* j. j. *reſp. & n.* & in ſpecialibus caſibus qui in illo titulo ponuntur, vt dictum eſt. Sed ſecundũ hoc ſemper videtur pater amittere, cùm ſemper præmium mancipationis habeat hodie: *vt infr. per quas perſo. no. acqui.* § *hoc quoque & C. de bo. quæ li. l. cum oportet.* §. *penu.* Sed dic, iſtud legale, non conuentionale præmium eſſe: & ideò licitum, nec puniendum: *vt Cod. de admin. tu. l. ſancimus creationem. ibi, non enim debet, & C. ad legem Iul. de adult. l. Gracchus verſi. quod legitimè.*
Additio. Dic quòd de conſuetudine aliter obſeruatur; quia pater in emancipatione donat aliquid filio, ſecundùm Ang. & Iaſ. hic.

a Actio Caluiſiana.

ſ ¶ *Ex manumiſſione* i. ex emancipatione.
t ¶ *Nanciſcitur.* concordat huic verbo, §. *de legi. pa. tu. & infr. de fid. tu. in prin.*
Admonendi.] Casvs. Dicit Iuſtinianus in hoc § quòd ſi parẽs filium, & ex eo nepotem, vel neptem in poteſtate retinuerit, vel econuersò, liberum erit arbitrium ei, à nexibus ſuæ poteſtatis nepotem, vel neptem dimittere, & filium in ſua poteſtate retinere, vel in ſuo arbitrio erit omnes ſimul ſui iuris efficere.
u ¶ *Liberum arbitrium eſſe* niſi in caſibus: *vt* ǰ. *eo. in fin. diximus. &* facit ad hunc §. *ff. de adop. l. liberum.*
x ¶ *Habet.* vt ſ. *de pa. po.* §. *quis igitur.*
y ¶ *Manumittere.* i. emancipare.
z ¶ *Vel omnes.* tempore, liberum eſſe. Accvrs.
Sed & ſi pater] Casvs. Domine, iam vidi plures modos, quibus tollitur pat. po. nũquid adhuc pluribus modis tolli poterit? Reſp. quòd ſic. Nam per tranſlationem poteſtatis tollitur patria poteſtas quantum ad ipſum, quem pòſt in poteſtate habuit pater. Si enim pater filium ſuum quem in poteſtate habet, auo filij ſui, vel proauo paterno; vel materno ſecũdùm tenorem noſtrarum conſtitutionum in adoptionem dederit, & hoc ipſum coram iudice competente actis interuenientibus manifeſtauerit, præſente filio qui in adoptionem datur, & non contradicente huiuſmodi adoptioni, & etiam eo præſente cui in adoptionem datur: in hoc caſu quia in vnam perſonam concurrũt & naturalia. & adoptionis iura, ius poteſtatis naturalis patris omninò diſſoluitur, & in huiuſmodi patrem adoptiuum transfertur, in cuius perſona conſtituimus adoptionem pleniſſimam eſſe, quando ea, quæ diximus, concurrunt. Et hæc vſque ad illum §. *illud autem.* Franc.
a ¶ *Conſtitutiones.* vt *C. de adop. l. cùm in adoptiuis. & ſup. de adop.* §. *ſed hodie. &* § *ſi verò.*
b ¶ *Præſente eo* niſi ſit infans: *vt C. de emancip. li. l. pen.* Accvrs.
c ¶ *Non contradicente.* Nota patientiam [b] conſenſui comparari. ſic qui tacet [c], affirmat: *ſic ff. de pignor. l. fideiuſſor. ij.* § *pater. in fi. & ff. ſol. mat. l. ij.* §. *fin.* Argu. contra, *ff. de adop. l. ij.* §. j. [d] *& de procur. l. filiusfamilias* §. j. Accvrs.
Additio. Sed ibi erubeſcentia tacuit, quo caſu non videtur conſentire:

b Patientia conſenſui comparatur.
c Tacens affirmat.
d Sed ibi ſecũdum Chriſtophor. requiritur expreſſus conſenſus pro forma.

consentire: secundùm Ias. per text. *in leg. penult. ff. de fur.* vel pro solutione distingue vt per Ange. Aret. hic.

a ¶ *Transit.* ergo non tollitur patria potestas: sed transfertur. Ad quid ergo hic casus in hoc ponitur? Respon. quia etsi non tollitur incommutabiliter, tollitur tamē quo ad primum. idem dico in eo qui iudicatur in potestate mea non esse. nam non efficitur sui iuris: cùm sententia nō faciat ius, imò remanet in potestate: licèt quo ad me pro emancipato habeatur: *vt ff. de cond. indebiti. l. Iulianus. in prin. & l. vltim.*

b ¶ *Diximus.* vt *s. tit. j. § si verò* ACCVRS.

statis patris naturalis: transit [a] autem in huiusmodi parentem adoptiuum, in cuius persona & adoptionem esse plenissimam anteà diximus [b].

Cōceptus priusquàm pater emā-ciparetur, aut cuipiā ascendētium in adoptionem daretur, in auita remanet potestate: non ita si postea conceptus sit.

9. ¶ Illud autem scire oportet, quòd si nurus tua ex filio [c] tuo conceperit, & filium posteà emancipaueris, vel in adoptionem dederis prægnante nuru tua, nihilominùs quòd ex ea nascitur [d], in potestate tua nascitur. Quòd si post emancipationem, vel adoptionem conceptus fuerit; patris sui emancipati, vel aui adoptiui potestati subiicitur.

10. ¶ Et quidem [e] neque naturales [f] liberi, neque adoptiui vllo penè [g] modo possunt cogere parentes de potestate eos sua dimittere.

a Diuisio.

Illud autem.] Diuiditur [a] in tres partes. Primò dicit de filiis ante emancipationem patris conceptis. Secundò de conceptis postea. Tertiò quod filius non potest cogere patrem ad emancipandum eum. Secūda ibi, *Quòd si post.* Tertia ibi, *Et quidem.* Aret. CASVS. Ponamus, quòd aliquis habeat filium in potestate. & vxor istius filij ex eo conceperit. & postea eundem filium emācipauerit, vel in adoptionem dederit. modò quæritur, vtrùm partus ante emancipationem conceptus, & postea editus, nascatur in potestate aui nihilominus? Resp. Iustinia. quòd sic. sed si post emancipationem conceptus fuerit, secùs erit: quia tunc partus ex ea editus in potestate parentis emancipati, vel aui adoptiui erit. Et sciendum, quòd in parētum potestate existentes nullo modo possunt compellere parentes suos de sua potestate dimittere. Et hæc vsque in finem tit. Francis. de Aretin.

Illud. Hic §. tradit duo præcepta; *vt supr. de adoptio. §. sed hodie.* ACCVRSIVS.

c ¶ *Ex filio.* s. naturali, & legitimo: secùs in legitimo tantùm, vt in adoptiuo. nam tunc filio emancipato etiam nepos ex eo emancipatus videtur secundùm quosdam: *vt ff. de ca. de l. liberos. § emancipato & ff. de adop. l. sed etiam nepot.* 2. Vel melius dic in eo idem. quod in naturali: *vt in fine huius tit. & ff. de adop. l. liberum. & ff. de ca. & postli. reuer. l. si me tibi.* ACCVRS.

b Ratio est fauor libertatis *vt l. qui in vtero ff. de statu hom.*

d ¶ *Ex ea nascitur.* secus [b] in ancilla prægnante manumissa, vel alienata: *vt s. de inge. § sufficit. & ff. de acqui. rerum do. l. fin. & C. de pecha. l. matrem.*

e ¶ *Et quidem.* hoc est secundum præceptum: & repete, scire oportet, quod neque, &c.

f ¶ *Naturales.* subaudi, & legitimi. nam naturales tantùm non sunt in potestate. *vt s. de nup. §. fin.*

c Emancipare filiū pater cogitur in quatuor casibus.

g ¶ *Penè.* Hic not. talem regulam, quòd nullus filius potest compellere patrem vt emancipet eum. quod fallit [c] in quatuor casibus: & ideo dicit. *penè.* 1. Vt si pater agnouerit legatum sibi relictum hac contemplatione, vt liberos emanciparet: nam tunc compellitur etiam ordinem emancipare *vt ff. de cond. & demo. l. si cui legatum.* 2. Item si Titius adoptauit priuignum suum, cōpellitur emancipare eum eo pubere facto, si probauerit sibi non expedire esse in potestate: *vt ff. de adop. l. nonnunquam. & l. seq.* Item in quolibet adoptiuo: *vt ff. de min. l. a. § si quis minor* 3. Item si filium malè, & contra pietatem affecerit: *vt ff. si à pa. quis fue. ma. l. fin.* Item econtra filius non potest cōpelli vt emācipetur [d]: *vt in Auth. qui. mo. na. effi. sui. § generaliter. coll. vij.* ADDITIO. Nisi [e] ex prædictis causis, secundum Bar. *in l. quidam cum filiū.* 32. *ff. de verb. obl.* [f] & Ias. hic. Sed Ange. tenet contrarium: nisi quando filius agnouisset legatum sibi relictum contemplatione emancipationis. & no. in dict. l. *quidam.* ex eisdem causis quem posse inuitum emancipari, ex quibus potest exhæredari.

d Et non si pater male tractet, &c. secundum Ioann. de Pla. & Angel. hic. Ange. Pere.

e Aliud putat Gloss. Nouella quib. modis naturales eff. sui. § generaliter *col. vij.* *ff. in Nouel.* 89. § *generaliter. vers. g.*

g Continuatio.

DE TVTELIS.

Imperator [g] continuat hanc rub. sic: Dictum est sup. de quadam diuisione personarum quia quædam sunt sui iuris, quædā alieno iuri subiectæ sunt. Verùm quia est reperire aliam diuisionem. quia quidā sunt in tutela, &c. ideo sequitur videre de tutelis.

T*Ransfeamus nunc*] Iste titulus diuiditur [a] in quatuor partes. Primò subdiuidit primum membrum personarum positum supra, tit. *de his, qui sunt sui vel alieni iuris.* Secundò definit quid sit tutela. Tertiò, qui sunt tutores, & vnde dicuntur. Quartò, qui sunt illi qui possunt tutores ex testamento dare. Secunda ibi, *Est autem.* Tertia ibi, *Tutores.* Quarta ibi: *Permissum.* Aretinus. CASVS. Iustinia. dicit hic cōtinuando processum suū. Nunc transeamus ad aliam diuisionem personarū. Nam ex his personis quæ in potestate non sunt: quædam sunt in tutela, vel in cura, quædam neutro iure tenentur. Vnde videamus de illis personis quæ sunt in tutela, vel cura. Nam cognitis illis personis quæ sunt in tutela, vel cura: cęteras quoque personas illas videlicet quæ neutro iure tenentur, simul intelligemus. Prius enim inspiciamus de illis personis, quæ sunt in tutela. & hæc dicuntur vsque ad illum §. *est autem tutela* Franciscus.

a Diuisio.

DE TVTELIS.
TITVLVS XIII.

Ponit triplicem speciem personarum. Et cognito vno de contrariis, cognoscitur & reliquum. hoc dicit. ARET.

TRanseamus nunc ad aliam [h] diuisionem personarum. Nam ex his [i] personis quæ in potestate non sunt [k], quædam vel in tutela sunt, vel in curatione; quædam neutro [l] iure tenentur.

Videamus ergo de his quæ in tutela, vel in curatione sunt: ita enim [m] intelligemus cæteras personas, quæ neutro iure tenentur. Ac prius dispiciamus de his quæ in tutela sunt [n].

Illud ex tutelæ definitione nota, tutorem primariò personæ tuendæ causa datum, secundario bonorum.

1. ¶ Est autem tutela (vt Seruius [o] definiuit) vis, ac potestas [p] in capite libero [q] ad

h ¶ *Ad aliam.* nam diximus duas: *vt suprà. de iur. perso. in prin. & supr. de his qui sui, vel alieni iuris sunt. in princip.*

b Omnis qui in tutela, vel cura est, sui iuris est.

c Curator an, & quomodo filiofamilias dari possit.

i ¶ *Ex his.* nota ergo, quòd hic subdiuidit illud membrū. *quædam sui iuris sunt*: quod est oppositum illi, quædam alieno iuri subiectæ sunt. vt supr. de his qui sui, vel alieni iuris sunt.

d Nisi in his, in quibus patris authoritas, vel consensus non sufficiat vt quia nō de ipsius, sed filij cōmodo, vel incōmodo tractatur quo casu datur curator bonis. *ut l. si § fin. aut in secunda. C. de ina.* quæ lib. curatoris sola authoritate in criminalibus, vel actionibus personalibus potest filius esse intradicto. vt pro Ang. & Ias. hic.

k ¶ *Non sunt.* Qui [b] ergo in tutela, vel cura sunt, sui iuris sunt. ¶ Filiusfamilias [c] ergo non potest habere tutorē, vel curatorē: *hic, & C. de cura. furio. l. fin. in princ.* [d] Sed contrà. *C. de sent. pas. l. fina. § 1.* quia filius eius qui est apud hostes, est in tutela. & tamē non est sui iuris: *vt infr. tit. j. §. ab hostibus.* Sed ibi [e] verè non erat in potestate, cum pater deportatus esset: vt diximus *s. tit. j. §. cum autem.*

l ¶ *Neutro.* nec tutela, nec cura.

m ¶ *Ita enim* quia contrariorum eadem est disciplina: *vt hic, & s. de his, qui sui, vel alieni iuris sunt in princ.*

n ¶ *In tutela sunt.* de aliis dicetur *j. de cura.*

e Dic quod hæc solutio nō procedit quia tum ad vera § ibi positum. qui est contrà. sed dicit Ias. quod ille casus est singularissimus. teneidum Bar. ibi.

Est autem.] CASVS. Dominè, iam video quòd vultis de aliis tractare, qui sunt in tut. Dicatis ergo, si placet, quid est tutela? Resp. Iustin. definiendo tutelam. Tutela (prout Seruius iurisconsultus definit) est vis, ac potestas, &c. Et definitionis partes in casu mutari non possunt. & hæc vsque ad illum § *tutores autem sunt*, &c. Sed domine, iam video quid est tutela: dicatis ergo, qui sint tutores? Ad hoc respon. Iustinia. quòd tutores sunt qui eam vim, & potestatem acceperunt: ea qua vi, & potestate nomē suum acceperunt Nam dicuntur tutores a tuendo, quasi tuitores: id est, defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur. Et hæc vsque ad illum §. *permissum.*

f Tutela duobus modis dici potest esse vis, & potestas.

o ¶ *Seruius.* nomen est iurisconsulti & facit ad hunc §. *ff. eo l. j.*

p ¶ *Vis, ac potestas.* s. [g] violenta potestas Nam [f] datur tutor inuitus; cum enim sit munus publicum: *vt j. de exc. tut. & in prin. ibi, exemplo cæterorum munerum.* ergo inuitus datur: *vt C. de decu. l. nullus. lib. x.* Item inuito datur: *vt ff. de tut. & cura. da. ab his l. decernen. & ff. de tut. l. ij.* Vnde patet, quòd hic est alia [h] potestas, quam patris in filium, & domini in seruum: cum illa ad cōmodum sit: *vt infrà, per quas perso. no. acqu. §. 1. & suprà, de his qui sui, vel alie. iuris sunt. §. ij.* hæc verò ad onus, tenetur enim de dolo, & lata culpa: *vt C. arbit. tut. l. ij.* Item per hoc quod datur inuito, differt [i] a curatore qui volenti datur *vt infr. de cura. § item inuiti. & ff. eo. l. ij. § si pupillus.* 2. ¶ Vel dic, vis ad cogendum, potestas ad imperandum.

g Tutela violēta potestas quia datur inuito etiam.

h Potestas tutelæ à patria & dominica differt.

i Tutor datur inuito, at non curator.

q ¶ *Libero.* nam nisi sit liber pupillus, non potest habere tutorē, cum si seruus sit, non sit sui iuris, quod est necesse: *vt suprà eo. in prin.* [k] Item & si dubius est, potest habere tutorem: *vt ff. de tu. & cur. da. ab his l. ei, qui.* est tamen casus vbi seruo datur tutor: *vt ff. de tut. & cura da. ab his l. si impuberi. § resp.* cui tamen legi signatur contra. *ff. ad Treb. l. si rei alienæ. § si seruus & l. cogi. §. fin.* & his duabus

k Hāc Glo. reprehendunt communiter doct. hic.

duabus est alio contra. ff. eo. tit. l. mulier. §. non est. Quæ legũ contrarietas ita solutum. cum libertas fideicõmissaria, & hæreditas relinquitur ab eodem prælllada, poterit seruus cogere, vt instituens hæreditaté adeat, & tunc datur etiam seruo tutor. vbi vero ab vno hæreditas, & ab alio libertas relicta est, non potest nisi prius præstita ei libertate, tunc enim coget alium hæredẽ hæreditatem adire, & sibi restituere, secundum Ioa.

¶ Per hoc differt à patria potestate. a qua filius non liberatur pubertate et pupillus a tutela, secundum Nic. & Pet.

a scilicet principaliter, sed in consequentiam. [illegible] C. de in[illegible] liber. vnde non cõsiderauit. [illegible] Christ.

tuendum [a] eum †, qui per ætatem [b] se defendere nequit, iure ciuili [c] [β] data [d], ac permissa [β].

Ille est tutor, in quem cadit definitio tutelæ. Aret.

2. ¶ Tutores autem sunt, qui eam vim [e], ac potestatem habent: ex qua re [f] ipsi nomen acceperunt. Itaque appellantur tutores, quasi tuitores atque defensores [g]: sicut æditui dicuntur, qui ædes [h] tuentur.

Concessum est patri, impuberibus filiis quos in potestate habet, testamento tutorem dare. itẽ nepotibus: modo eo mortuo non sint in eorum patris recasuri potestatem.

3. ¶ Permissum est itaque [i] parentibus [γ], liberis impuberibus [k], quos in potestate [l] habent, testamento [m] tutores [n] dare; & hoc in filios, filiásque procedit omnimodo. Nepotibus verò, neptibúsque ita demum parentes possunt testaméto tutores dare, si post mortem eorum in patris sui potestatem non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit [o];

a ¶ *Ad tuendũ* per hoc etiam remouet patriam potestatem, quæ non est ad tuendum [a], sed ad gubernandũ prout vult, & sibi acquirendum.

b ¶ *Per ætatem.* ad differentiam curatorum, qui dantur furiosis, & mente captis, qui propter morbum se defendere non possunt. *vt infrà, de cura §. furiosi.* Accvrs.

c ¶ *Iure ciuili.* Nota tutelam esse de iure ciuili [b], licèt omnes ferè cõtractus sint de iure gentium: *vt suprà, de iure natur. §. ius autem.*

b Et ideo differt à tutela propter personas, & rerum propriarum: huiusmodi enim sui & suarum rerum tutela, iuris est gentium, non ciuilis. *l. [illegible] ff. de inst. & iu. [illegible] & l. 3. ff. ad leg. Aquil. secundum Christ.*

α ¶ *Iure ciuili* lege xij. tab. Cviac.

d ¶ *Data.* scilicet à lege, vel iudice: permissa verò à testatore dicitur: *vt j. eod. §. permissum.* 2. Vel dic, data personæ principaliter: permissa secundariò rebus: *vt infrà tit. j. §. certa & infr. de excusa. tutorum § datus.*

β ¶ *Data, ac permissa.* Datur legitima, permittitur testamentaria. Datiua ex aliis legibus descendit. Cviac.

e ¶ *Eam vim.* quæ est dicta §. *proxi.* §.

f ¶ *Ex qua re.* i. vi, & potestate.

g ¶ *Defensores* & secundum hoc etiam curatores sunt tutores secundùm Ioan. & plerumque sic appellantur: *vt ff. de leg. iij. l. cum filio §. 1. & ff. de mi. l. 1. § 9.* Additio. Hanc gl. probat Iaso. quia licèt allusio vocabuli conueniat, non tamen procedit quia repugnat definitio vt not. Bart. *in l. 1. ff. de testa.*

h ¶ *Qui ædes.* vt est præfectus vigilum, & qui cum eo de nocte vadunt *vt ff. de offic. præfect. vigi. l. iij. §. secundum.* Accvrs.

Permissum est. Diuiditur in tres partes. Primò ponit dictũ in genere. Secundò illud modificat. Tertiò modificationẽ exemplificat. Secunda ibi: *Nepotibus.* Tertia ibi: *Itaque.* Aretinus.

Casvs. Domine, ex quo vultis tractare de tutelis, & testamentaria tutela: quæ dignior est dicatis ergo in primis: qui possunt dare tutores in testamento, & quibus? Ad hoc resp. Amice, permissum est parentibus, qui liberos tempore mortis in potestate habent, liberis suis impuberibus in testaméto suo dare tutores. & hoc in filiis, & filiabus generaliter locũ obtinet: sed secùs est in nepotibus, & neptibus, & cæteris liberis in remotiori gradu cõstitutis. Nepotibus enim, & neptibus ita demum possunt parentes in testamẽto suo tutores dare, si post obitum eorum huiusmodi nepotes in patris sui potestaté recasuri nõ sunt. Vnde si in tempore mortis me filium tuum, & ex me nepotes, & neptes in potestate tua habeas, nepotes, & neptes in testamẽto tuo tutores accipere nõ poterunt: licet in potestate fuerint: quia statim post mortem tuam in potestatem patris sui sunt recasuri. Sed pone: Domine, iam video quòd parentes in testamẽto suo liberis suis impuberibus tutores dare possunt. sed nunquid permittitur parentibus dare posthumis tutores in testamento? Respond. Imperator quòd sic. Nam cùm pluribus aliis causis posthumi pro iam natis habeantur, statutum est in hac causa non minùs posthumis, quam etiam iam natis tutores à parentibus in testamento dari posse: & hoc est verum, si in hac causa sint posthumi, vt si viuis parentibus essent nati, in eorum potestatem caderent. Et hæc vsque ad illum §. *sed & si emancipato filio.* Franciscus.

i ¶ *Permissum est itaque* quia quædam generaliter vidimus de tutelis: & omnis tutela est vel testamentaria, vel legitima, vel datiua: itaque priùs de testamentaria, vt potè de digniore videamus in hoc titulo, & sequẽti. De legitima autem dicetur infra, *de legit. agnat. tut. vsque ad tit. de Atil. tut.* de datiua dicetur *j. de Atil. tut. per totum.*

γ ¶ *Permissum est itaque parentibus.* Vt verò parentes instituere liberis tutores possunt, an & substituere? sic videtur: *l. [illegible] ff. de verb. sign.* Cvsacivs.

nepotes ex eo non poterunt [p] ex testamento tuo tutores [q] habere, quamuis in potestate tua fuerint; scilicet quia mortuo te, in patris sui potestatem recasuri sunt.

Posthumo quoq; (qui si viuo patre natus esset, in eius potestate futurus fuisset,) testamento tutor dari potest.

4. ¶ Cùm autem in compluribus [r] aliis causis posthumi pro iam natis habeantur, & in hac causa placuit, non minùs posthumis, quã iam natis testamento tutores dari posse: si modò in ea causa sint, vt si viuis parentibus nascerentur, sui hæredes, & in potestate eorum fierent [s].

Emãcipato vtiliter testamento datur tutor: datus tamen etiam sine inquisitione à iudice confirmandus est.

5. ¶ Sed & si emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento; confirmandus [t] est ex sententia præsidis omnimodò, id est, sine inquisitione [u] [δ].

k ¶ *Impuberibus* etiam mutis [a]. *vt ff. de tut. l. mutio* hoc etiam prætori, & præsidi licet: *vt ff. de tuto. & curato. dat. ab his. l. nec non. & l. nec mandante. § fin.*

a Mutis tutor à patre, & iudice dari potest.

l ¶ *In potestate.* naturalibus etiam dare possunt in his quæ sibi relinquuntur [b]: *vt C. de confir. tut. l. fi.*

b Et est ratio, quia tunc non dicitur dari tutor personæ: sed hæreditati, siue rebus [illegible] Et si directus, nonne tutor datur personæ? Respõ. verum, quando datur à iudice, qui habet subditus in potestate, vel à testatore habere pupillum in potestate, secundùm Christoph.

m ¶ *Testamento.* vel codicillis testamento confirmatis: *vt ff. de testa. tuto. l. iij.*

n ¶ *Tutores.* sed non curatores: *vt inf. de cur. in princ.*

o ¶ *Tua sit.* & nunquam exiuit, alioquin non recidit: *vt ff. de adopt. l. si pater filium.* & de hoc dixi *suprà, titul. j. §. j.* Accvrs.

p ¶ *Non poterunt.* licèt miles sit testator. *vt ff. de testa. mil. l. [illegible]*

q ¶ *Tutores.* si autem filius vel emancipatus est, vel mortuus, tũc nepotes ex eo sunt sui iuris mortuo auo. *vt s. tit. j. § j. in fin.* vnde ex testamento aui possunt habere tutorem, vt hic innuitur.

r ¶ *In compluribus.* vt, quotiens de commodo eorum quæritur, *vt ff. de sta. hom. l. qui in vtero,* non si de commodo aliorũ: *vt ff. de verb. sig. l. quod dicimus* vel si de incõmodo matris: *vt ff. de sta. hom. l. Imperator. ij.* quo casu non habetur pro iam nato.

s ¶ *Fierent* vt qui ex vxore nasciturus erit, vel nuru. aliud si ex concubina, nisi in his quæ sibi dimitteret *vt C. de confir. tut. l. fi.* tales enim tunc non nascerentur in potestate *s. de nupt. § fina.*

Sed & si emancipato. Casvs Domine, iam video quòd permissum est parentibus liberis suis impuberibus in sua potestate existentibus in testamento suo dare tutores. sed pone quod pater in testamẽto filio emancipato dederit tutorem nunquid valet in casu isto tutoris datio? Resp. quòd non sed tamen licet in casu isto de iure non teneat tutoris datio, si tamẽ de facto pater in testamento filio emancipato tutorem dederit, iste tutor à patre de facto datus, ex præsidis sententia confirmãdus est omnimodo, i. sine inquisitione. Et hæc dicuntur vsque in fi. tit. Franc.

t ¶ *Confirmandus* non ergo valebat datio per se: cùm non esset in potestate. *vt s. eo. § permissum.* ¶ Sed nunquid hic tutor cõfirmatus dicitur testamentarius quod si esset, præferretur legitimo: *vt j. tit. y. in prin.* an datiuus, quod potest admitti [c]. & facit pro hoc *ff. de ver. sig. l. lege.* [illegible] *Aut. de defen. ciu. §. si de cætero coll. iij.* ita legitimus tutor huic præfertur: *vt j. de Atil. tu. in prin.* [e] & ideò glossauit, sine inquisitione. non quòd vellet eum cõfirmari, si alius esset legitimus: sed quia non quæritur an sit locuples, vel non. Sed arg. contra. *ff. de cur. fu. l. si furioso puberi.*

c Tutor cõfirmatus est datiuus, & nõ testamentarius.

d Imo non tacit secundum DD quia tace non videtur, qui ex necessitate confirmat: [illegible] Sed melius probatur [illegible] vbi cum [illegible] fiunt testamentario, patet quod non est idem [illegible]

u ¶ *Sine inquisitione.* i. quia non satisdat, scilicet pupilli saluam fore. Item locuples sit, vel non. hoc enim non quæritur *vt ff. de cõfir. tut. l. j.* Sed aliud in matre dante tutorẽ filio. ibi enim & si nõ satisdetur, tamẽ cum inquisitione datur: *vt d. l. dicitur & C. de confir. tut. l. j.* Sed quare diuersum in matre dãte tutorẽ filio? Res. in memoriam præcedentis potestatis: *vt ff. de quæst. l. vnius. l. formus. j. & ff. qui pet. tutores l. fin.* facit ad hoc, *j. de satisd. tut. & cura. in prin. & ff. de liber. agno. l. j. § Iulianus. & C. de episc. audien. l. de creationibus.* Sed arg. cõtra. *ff. de in lit. iuran. l. videamus.*

δ ¶ *Sine inquisitione.* A patre tutor emãcipato datus sine inquisitione cõfirmatur: naturali datus non ietẽ nisi ei aliquid relictũ sit. A matre nũquã datur, nisi instituto. *l. pater ff. de testa. tu.* ex qua in *l. 4. C. eo. tit.* tollenda est negatio in eo loco, *quando autem non.* & is quidem ea inquisitione etiam confirmandus est. Cviac.

e Dic quod cõmunis opin. est in contrarium propter ordinẽ oculorum.

QVI TESTAMENTO TVTORES dari possunt.

TITVLVS XIV.

Filiusfamilias etiam tutor testamento rectè datur. Item propter

Dictum est suprà in §. permissum. tit. t. quibus dantur tutores. restat videre, qui possint dari tutores : ideò ad hoc videndum ponitur hic hac rubrica Acer.

D*Ari autem.*] Totus iste titulus diuiditur in quinq; partes. Primò, qui possint tutores dari. Secūdò, quomodo seruus alienus potest in testamento tutor dari. Tertiò, quando furiosus, vel minor tutor datur. Quartò, quādo ad certū tempus, vel sub conditione, vel certæ rei datur. Quintò, quando filiis, vel filiabus datur: quibus datus videatur. Secunda ibi *Seruus autem.* Tertia ibi *Furiosus.* Quarta ibi: *Ad certum tempus.* Quinta ibi. *Si quis filiabus.* Et hoc principium subdiuiditur in quatuor partes. Primò, quod paterfamilias, & filiusfamilias potest tutor dari. Secūdò, quando seruus proprius datur cū libertate. Tertiò, quòd si sine libertate, tunc tacitè videtur sibi data libertas. Quartò, quando credebatur liber. Partes de se patēt. Casvs Domine, iam vultis tractare qui possint tut. dari in testamēto. Ad hoc respon. Imp. Amice, tutor in testamento dari potest non solùm paterfamilias: sed etiam filiusfami. & non solū liberi homines in testamento tutores dari possunt: sed etiam serui. Nam quis seruum proprium in testamento suo cum libertate tutorem dare potest, & non solùm si libertatē expresserit, tenebit tutoris datio: sed etiā si proprium seruum sine libertate in testamento tutorem dederit. Ex ipsa enim datione tutelæ ipse seruus videtur directam libertatem accepisse. & per hoc administrationem cōsequitur. & hoc verum est quando testator, qui dedit eum in tutorem, serui conditionem non ignorauit. Nam si per errorem quasi liberum eū dedit, aliud erit dicendum : quia in eo casu nec liber, nec tutor erit. Et hæc vera sunt in proprio seruo. Sed si seruus alienus purè in testamēto datus tutor fuerit, cùm liber erit: putà testator ita dixit, Stichū seruū Petri, cùm liber erit, tutorem do : vtiliter datus videtur. & hoc est verum in seruo alieno. Sed si proprium seruum eo modo dederit tutorem, videlicet cum adiectione, cùm liber erit : inutiliter dedisse intelligitur. Sed pone, quidam satis inconsultè prouidēs liberis suis, dedit eis quēdam furiosum tutorem, vel fortè minorem xxv. ann. quid iuris est in hoc casu? Ad hoc resp. Imp quòd si furiosus, vel minor xxv. annis tutor datus fuerit: tūc demùm tutor erit, cùm furiosus compos mentis factus fuerit, aut maior xxv. an. extiterit. Et hæc vsque ad illum §. *ad certum tempus.* Franc.

Seruus cum libertate: quin etiam si non facta libertatis mentione tutor datus sit, tacitè libertas data videtur, nisi errore, quasi liber datus sit.

DAri autem tutor potest testamento non solùm paterfamiliàs [a]: sed etiam filiusfamiliàs [b].

1. ¶ Sed & seruus proprius testamento [c] cum libertate rectè tutor dari potest. Sed sciendum est, cum & sine libertate [d] tutorem datum, tacitè libertatem directam [e] α accepisse videri, & per hoc rectè tutorem esse. Planè si per errorem quasi liber tutor datus sit [f]; aliud dicendum est [g].

Alienus seruus sub conditione libertatis futuræ tutor in testamēto creari potest : proprius autem sub conditione prædicta tutor inutiliter datur.

Seruus autem alienus purè inutiliter [h] β testamento datur [i] tutor: sed ita, *cùm liber erit,* vtiliter datur. Proprius autem seruus inutiliter eo modo [k] tutor datur.

Tutor creatus, qui est inhabilis ratione alicuius accidētis connexi temporale impedimentum præstātis: eo cessante tutor efficaciter erit. Aretinus.

2. ¶ Furiosus, vel minor vigintiquinque annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cùm compos [l] mentis, aut maior viginti quinque annis fuerit factus.

Ad certū tempus, ex certo tempore, vel sub cōditione, & ante hæredis institutionē tutor dari potest: secus autem ad rem certam, vel causam. Aretinus.

3. ¶ Ad certum tempus [m], vel ex certo [n] tempore, vel sub cōditione γ, vel ante hæredis [o] institutionem posse dari [p] tutorem non dubitatur.

4. ¶ Certæ autem rei [q] vel causæ [r] tutor dari non potest : quia personæ [f], non causæ, vel rei tutor datur. Filiorum appellatione, postbumi quoque primi

a ¶ *Paterfamiliàs.* nisi sit mutus, vel surdus [a]: quia tutor & loqui, & audire debet : *vt ff. de tut. l. j. §. po. & §. fi.* Additio. Et ideò taciturnitas, seu sapientia tutoris non haberetur pro auctoritate *vt no. gl. in l. ij. ff. de aucto. tut.* posset tamen esse procurator ad negocia: sed non curator: vt per Ang. & alios hîc.

b ¶ *Filiusfamiliàs* [b]. cùm enim tutela sit munus publicum : *vt j. de exc. tu. in prin.* nō curatur ius pa. po. *vt ff. ad Trebell. nā quod. §. resp. & ff. de his, qui sui, vel alie. iur. sunt l. filiusfamilias.* quo casu pater de peculio tenetur, nisi agnoscat : tunc enim, s. quia agnouit in solidū : *vt ff. de tu. l. si filium. & ff. de adm. tu. l. Lucius Titius.*

c ¶ *Testamento* sed a præside tutor dari non potest seruus: *vt C. qui dare tut. poss. l. in seruili.*

d ¶ *Et sine libertate* nō expresso hoc quòd sine libertate det : sed omisit libertatis dationem *vt j. qui manu. non poss. § licet. in fin. & C. de necessa. ser. l. quidam. §. illo.* Accvrs.

e ¶ *Directam.* imò videtur, quòd fideicommissariam: *vt C. de fideic. li. l. & si non adscriptu* [c] contra ¶ Sed certè hîc testamento: hoc fit ibi alia voluntate, puta codicillis, vel per epistolā. 2. Vel dic, quòd ibi alienum credebat, hic suū sciebat. Item alia ratione non videtur valere datio : quia ille solus datur tutor, qui testamenti habet factionem : *vt ff. de testa. tut. l. testamento tutores.* Resp. illud intellige in passiua significatione : in qua etiam seruus dicitur habere testamenti factionem : *vt j. de hæredum qua lit. & diff. §. testamenti.*

a Scilicet penitus, aliàs secus. *l. si ff. de leg. tut.* Item hoc verū in personalibus: *vt hic* etiā si talis morbus superuenerit. quia desinit ipso iure: etiā si nō motus laborum intelligeretur; vt hic per Baldum Secus tamen in muneribus patrimonialibus. *l. omnes §. 1. ff. de muner. & hono.*

b Nam in his, quæ sūt publici iuris, filius habetur pro patre. maximè in his, quæ repræsentāt duplicem personam, vt sunt magistratus. sed in his, in quibus repræsentant simplicem personā, vt in testamēti factione, non habetur pro patre. secundum Nico. Ægi. Per.

c Ex quo not. quòd proma nens ad dignitatem sciente inhabilem videtur cum eo dispensare, si potest, non aliàs *l. 2. C. si seruus, aut liber ad d. cur. aliter lib. 1.* secundum Angel.

a ¶ *Libertatem directam.* Immò fideicommissariam. *l. et si non ad scripta. C. de fi. lib. l. si hæreditas. §. vlt. ff. de testa. tut. l. generaliter. §. si quis tutorem ff. de fid. lib.* idque verum est, siue institutus sit pupillus, siue exhæredatus. nā pupillo instituto perinde libertas ex S. C. Damiano competit, atque si, vt oportet, is ex causa fideicommissi manumissus esset. & hoc Paulus sūtet *lib. 4. sen. tit. de fid. liber.* Iustinianus verò vt ex hæreditatis; ita & ex tutelæ institutione hoc in loco directam libertatem tribuit, inuita Iurisprudentia. & hoc probare videtur Thalelæus *lib. 48. βασιλικῶν, tit. 13.* Cæterùm videtur & in hac specie Paulus directam libertatē tribuere in *l. quare. §. vlt. C. de testa. tu.* Id autem ideò : quia testator seruum quasi liberum duplici nomine, L. Erotem appellauit. Cviac.

f ¶ *Datus sit.* s. proprius seruus: licet hoc non sit verisimile : *vt C. de rest. ven. l. quisquis.* sed fortè ex causa hæreditaria nouerit habeat : *vt ff. de reg. iur. l. qui in alterius. & j. de vsucap. § quod autem.*

g ¶ *Dicendum est.* sci. vt neque liber, neque tutor sit. idem multo magis in alieno. *vt ff. de fideic. lib. l. generaliter. §. si quis tutorem. & ff. de testam. tutel. l. si quis tutorem.*

h ¶ *Inutiliter.* s. vt statim sit: sed cùm liber erit.

β ¶ *Purè inutiliter.* Imò inest semper hæc conditio, cùm liber erit : vel exēplo serui proprii data ei potiùs per fideicommissum libertas videtur. Potest defendi hæc non esse contraria: *arg. l. quo tutelam. §. j. & §. vl. ff. de test. tut.* Cviac.

i ¶ *Datur.* quia directò non erit liber, sed [a] per fideicommissum: *vt ff. de test. tut. l. si hæreditas. §. finali. & C. de fideicom. liber. l. & si non adscripta.*

k ¶ *Eo modo.* s. cùm liber erit. nam non erit tutor. inutilis enim dicitur etiam stipulatio propter inutilem adiectionem : *vt ff. de stipu. ser. l. sed si sibi* [b]. vel aliter inutiliter ; quia pro non adiecta habetur: & erit tutor, ac si non esset adiecta *vt & aliàs j. de hæred. insti. § impossibilis* 2. Vel dic tertiò secundùm P. non erit tutor nunc sed conditione extante. hæc non placet : quia sic non esset differentia inter suum, & alienum [c]. sed prima verior est: *vt ff. de regulis iur. l. actus.* Additio. Quæ lex procedet etiam in testamentaria tutela, quando scilicet cōditio est prohibita, vt hîc, aliàs secùs: *vt j. proxi. §.* secundùm Ioan. Fab. & alios hîc.

l ¶ *Compos.* siue hoc dictum fuerit à testatore, siue non : *vt ff. eo. l. si hæreditas. §. si furiosus.* & facit ad hoc, *ff. de iudic. l. cùm furiosus. 3 resp.*

Ad certum.] Casvs. Domine, quidam sub conditione dedit tutorem : nunquid tenet datio in isto casu? Resp. Imp quòd sic. Nam ad certū tempus, & ex certo tempore, & sub conditione, & ante hæredis institutionem tutorem dari posse non dubitatur. Certæ autem rei, vel causæ tutor dari non potest: quia tutor principaliter personæ, & non causæ, vel rei datur: & hoc in secunda parte vsque ad illum §. *si quis filius.* Franc.

m ¶ *Ad certum tempus.* vsque ad Pascha.

n ¶ *Ex certo.* i. à Paschate in antea: *vt ff. de act. & obli. l. obligationum §. j.*

γ ¶ *Sub conditione.* Ex conditione, vel ad conditionem. Cviac.

o ¶ *Vel ante hæredis.* cont. videbatur *j. de leg. §. ante hæredis.*

p ¶ *Posse dari.* a testatore, non à iudice : *vt ff. de reg. iu. l. actus.* Accvrsivs.

q ¶ *Certæ autem rei.* sci. Africanæ, vel Syriacæ vtiliter datur *vt ff. de testa. tu. l. si tamen tutor.*

r ¶ *Causæ.* s. certæ: vt ad rei vin sed videtur contrà, *Cod. de in lit. dan. tu. l. ad litem.* sed ibi tutor pro curatore ponitur. Item videtur contra, *ff. de testa. tut. l. si tamen tutor.* sed ibi vniuersitati rerum datur, non rei certæ.

f ¶ *Persona* scilicet pupilli principaliter: vt [d] cum instruat bonis moribus, & etiam salaria prestet magistris eius: *vt ff. de adm. tuto l. cùm plures. §. cùm tutor. & Co. de aliment. præstand. l. si* ad hoc enim principaliter datur: secundariò autem rebus datur: *vt infr. de excu.*

a Dic quod testatore videtur rogare hæredē vt seruum liberet, & manumittat. secundùm Nic. Æg. Per.

b Imo ibi vitiatur inutilis adiectio secundū Angel. hic.

c Quamuis op. Pla. sit reprehensibilis hæc tamē ratio reprehensionis est falsa. *l. sed si hæreditas § 1 ff. de testa. tu.* secundum Ang.

d Tutor quem in finem detur pupillo

de excu tuto. §. datus. sed in curatore econtrà. nam principaliter rebus, secundariò personæ datur: *vt C. de nupt. l. in copulandis.*

Si quis, &c.] CASVS Ponamus, Titius in testamento dedit tutorem liberis suis in hunc modum, Filiis, & filiabus meis Mæuium tutorem do & posteà decessit vxore prægnante relicta: demùm procedente tempore peperit posthumum, & posthumam: núquid in casu isto istis posthumis tutor datus videtur. Ad hoc respon. Imper. quòd sic. Nam ex quo filiis, & filiabus tutorem dedit, & posthumo, & posthumæ intelligitur dedisse. Filij enim, vel filiæ appellatione posthumus, & posthuma continentur. ¶ Sed pone quòd nepotes posthumi nati sunt ex vxore filij, quã pater tẽpore mortis habuit in potestate: nunquid huiusmodi posthumis nepotib. tutores dati intelliguntur? Res. Imperat. quòd refert quibus verbis vsus est testator dãdo tutorem. Nam si testator dixit sic: *liberis meis tutorem do*, tunc non solùm filiis; sed etiam nepotibus posthumis dedisse intelligitur. Cæterùm si pater dando tutorem ita dixit, *filiis meis tutorem do*: in hoc casu filiorũ appellatione nepotes non continebuntur. Alter enim nepotes, & aliter filij appellantur. Sed si pater ita dixit: posthumis meis tutorem do. posthumorum appellatione non solùm filij posthumi, sed etiam cæteri liberi in remotiori gradu nascituri continebuntur. hoc dicit vsque ad fin. Franc.

† Vide in hãc rem Alciat. ul. 2. Paradox. cap. 14.

‡ posthumis.

gradus continentur, non etiam vlterioris. Liberorum autẽ appellatio etiam nepotes, cæterósque descendentes includit. Posthumi verò nomen quoscũque liberorum gradus complectitur.

5. ¶ Si quis filiis suis, vel filiabus tutores dederit, etiam posthumæ, vel posthumo [a] dedisse videtur; quia filij [b], vel filiæ appellatione & posthumus, & posthuma continentur. Quid si nepotes sint; an appellatione filiorum † & ipsis tutores dati sint? Dicendum est, vt & ipsis quoque dati videantur, si modò liberos dixerit. Cæterùm si filios [c]; non continebuntur [d]. Aliter enim filij, aliter nepotes appellantur [e]. Planè si posthumis ‡ dederit; tam filij posthumi, quàm cæteri [f] liberi continebuntur.

DE LEGITIMA AGNAtorum tutela.

TITVLVS XV.

Cessante testamentaria tutela, locum est legitima: quæ quidẽ ad proximos defertur agnatos: non etiam ad cognatos. Agnati autẽ sunt per virilis sexus cognationem coniuncti: cognati vero per fœminini sexus personas.

a ¶ *Posthumo.* sc. filio.

b ¶ *Quia filij* hæc dictio, *filij*, compreh. ndit posthumũ, & posthumam: cùm masculinum possit cõcipere fœmininum. sed hæc dictio, *filia*, non comprehendit vtrũque, & sic nec posthumum, cum fœmininum non concipiat masculinum; *vt ff. de leg. 3. l. si ita scriptum, in prin. & ff. de leg. 2. l. qui duos & l. seruus legatus* [a]. ¶ Item not. quòd appellatione [b] natorum etiam non nati continentur, cùm de eorum commodo tractatur; *vt ff. de stat. ho. l. qui in vtero. & ĩ. tit. 1. § cùm autem. & facit ff. de test. tu. l. si quis ita. § 1. & l. si quis filiabus. & l. quod si.*

a Vide Glo. in c. generali de elec. lib. 6.

b Natorũ appellatione cõtinẽtur nondũ nati.

c ¶ *Si filios* sc. dixerit ACCVRS.

d ¶ *Non continebuntur* s. nepotes.

e ¶ *Appellantur.* ab omnibus in vsu, vel consuetudine sed secũdùm veram significationem verbi, quia filius dicitur à [c] philos, quod est amor, etiam nepos dicitur filius, & etiã quilibet, quem aliquis diligit paterna dilectione: *vt ff. de ver. sig. l. liberorum. §. sed & Papyrius.* quæ videtur contra.

c Filius vnde dicitur.

f ¶ *Cæteri* etiam nati secundum quosdam quod falsum est: *vt ff. de verb. sig. l. nomen* Dic ergo, cæteri, scilicet ex filiis nascituri, qui sui posthumi sunt per legem Vell. *vt ff. de iniu. rup. te. l. posthumorum & ĩ. de exhæred. lib. l. posthumi. & ff. de li. & posthu. l. Gallus ¶ responso.*

DE LEGITIMA AGNATORVM tutela.

d Cõtinuatio.

Suprà [d] *duobus titulis precedentibus dictum est de tutela testamentaria: hic autem ponitur de tutela legitima, quæ sequitur testamentariam.* Angelus.

e Diuisio.

Quibus autem] Totus [e] iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit qualiter lex xij. tabu. dat agnatos in tutores pupillis, deficientibus tutoribus testamentariis. Secũdò, qui sunt agnati, & qui non sunt. Tertiò, qualiter intelligenda sunt illa verba posita hic in principio; videlicet, *quibus autem in testamẽto tutor datus non sit.* Quartò, qualiter ius agnationis perimitur. Secunda ibi, *Sunt autem.* Tertia ibi, *Quod autem.* Quarta ibi, *Sed agnationis.* Et subdiuiditur hoc principium in tres partes: quia primò dicit qualiter deficiente tutela testamentaria vocãtur legitimi. Secundò, qui sunt agnati. Tertiò, qui cognati. Se-

Institut.

cunda ibi, *Sunt autem.* Tertia ibi, *At qui.* CASVS. Domine, iam video quòd vultis tractare de legitima agnatorũ tut. dicatis ergo mihi, quando locũ habet huiusmodi tutela? Resp. Imp. quòd deficiente testamẽtaria tutela, locum habet legi. agna. tut. Nam quib. impuberibus liberis tutor in testamento à parente datus

![Q]

QVibus [g] autem testamento tutor datus non est, his ex lege duodecim tabularum [h] agnati sunt [i] tutores, qui vocantur legitimi.

1. ¶ Sunt autem agnati † cognati per virilis sexus cognationem coniuncti, quasi à patre cognati [k]: veluti frater ex eodẽ patre natus, fratris filius, nepósve ex eo [l]: item patruus [m], & patrui filius; nepósve ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione iunguntur agnati [n] non sunt; sed aliàs naturali iure cognati. Itaque amitæ [o] tuæ filius nõ est tibi agnatus; sed cognatus: & inuicem tu illi [p] eodem iure [p] coniungeris: quia qui nascũtur patris, nõ matris familiam [q] sequuntur ‡.

non fuerit: ex his leg. xij. tab. agnati sunt tutores: & isti agnati ex leg. xij. tab. ad tutelam vocati, legitimi tutores appellantur. ¶ Sed pone, domine, iam video quando legi. agnatur. habet locum, & vnde descẽdit dicatis modò mihi qui dicuntur agnati? Resp. Imp. quòd agnati sunt cognati per virilis sexus cognationem coniũcti, & dicuntur agnati, quasi a patre cognati quia ab eodem patre natur, tibi agnatus est, vt fratris filius, & etiam nepos ex eo. Item patruus est tibi agnatus, & filius patrui, & nepos ex eodẽ filio patrui natus. Sed q per fœminini sex. cognationes iunguntur, nõ sunt agnati, sed aliàs naturali iure cognati. vnde amitæ tuæ filius non est tibi agnatus, sed tãtùm naturaliter cognatus; quia per fœmininã lineam, s. per amitã tuam tibi coniũgitur, & tu inuicem illi eodẽ iure cõiũgeris, quia qui agnascuntur, patris, non matris familiam sequũtur: Et hæc vsque ad § *quod autẽ lex.* Franc. de Aret.

† Agnatus vt sit aliquis oportet vt habeat communẽ stipitẽ mascul. generis: vt patruus meus, & pater sunt ex eodem patre. Itẽ quòd ipse nõ habeat matorem fœmin. generis, à quo descendat, & sic filius amitæ meæ nõ est mihi agnatus. *notãtur. Perr*

‡ *Concor. cap. in parte At. tit. ul. vnus. in prin. extra de appel. & c. 2. in ... super ver. potest de conuer. infid.*

g ¶ *Quibus.* scilicet pupillis.

h ¶ *Duodecim tabularum.* quos ipsa lex vocat verbis, & sententia. & nisi gerant, eorum periculo agitur: *vt ff. eo. l. legitimos.* aliàs autem quandóque ex sententia legis dãtur, non ex verbis. *vt in-frà in §. ij. & iij.* ADDITIO. Qui facto inuentario, & præstito iuramento de vtilib. faciendis, & prætermittendis inutilibus, promittendo etiã expressè ipsum pupillum defendere, & satisdare rem pupilli saluam fore non autẽ administrabũt; quam sibi per iudicem administratio decernatur *l. 3. §. fi. de admin. tut.* ANG.

i ¶ *Agnati sunt.* si sint minores xxv. annis: *vt ĩ. de fidu. tu. in fi.* & minores lxx an. aliàs excusantur: *vt ĩ. de excu. tut. § item maior.*

k ¶ *Cognati.* Nomẽ [a] ergo cognationis generale est, agnationis nomen speciale. nam omnis agnatus est cognatus: sed nõ conuertitur: *vt hic, & ĩ. de leg. agn. suc. § 1. vers. & ff. eo. l. sunt autem.*

a Cognatio & agnatio se habent sicut genus & species

l ¶ *Ex eo.* filio fratris.

m ¶ *Patruum.* repete, si fuerit natus eodem patre cum patre tuo, alioquin est cognatus: *vt C. de legit. hære. l. fi. §. sed nos & §. cùm autem.*

n ¶ *Agnati.* etiã si masculus interueniat: vt putà si sint duo fratres vterini. filius vnius fratris filij fra. sui patris non erit agnatus sed cognatus inspecto fœminino sexu, propter quem adinuicem sunt cognati, secundùm Ioan.

o ¶ *Amitæ.* sed ipsa amita est tibi agnata: quia per patrẽ tuum tibi coniungitur.

p ¶ *Inuicem tu illi.* Omnes vet. Co. *Et inuicem scilicet tu illi.* CVIACIVS.

p ¶ *Iure* s. cognationis.

q ¶ *Familiam* i. agnationem: licèt & alias multas habeat significationes hæc dictio, *familia*: *vt ff. de ver. sig. l. pronunciatio. § familia. & fac. C. de ver. si. l. fi. & ĩ. de pat. pot. § f.*

Quod autem.] CASVS. Domine, Titius laborans liberis suis impuberibus, quos in potestate habuit tẽpore mortis, Mæuium tutorẽ dedit. sed viuente adhuc Titio testatore decessit Mæuius. isti impuberes adhuc tutore carent. Agnati autem proximi ab onere administrationis se nituntur excusare tali ratione. Dicũt enim quòd legitima agn. tu. ex lege xij. tab. locum habet, cùm tutor in testamento datus non est. Cùm autem in testamento patris sui istis impuberibus tutor datus fuerit, dicunt se ab onere excusari. Domine pro Deo dicatis mihi, quid iuris est in hoc casu? Ad hoc respond. Imperator dicens: Amice, isti agnati frustra nitũtur se excusare in hoc casu ab onere tutelæ. malè enim intelligunt §. xij. tab. qui ab intestato proximos agnatos ad tutelam vocat. Non enim hanc significationem habet tãtùm, vt si

 ille

ille,qui tutorē in testamēto dare poterat,omninò testamētum non fecerit,tūc demùm vocentur agnati;sed etiam si quantum ad tutelā pertinet, intestatus decesserit. quod tātum valere poterit,si is qui in testamento datus fuerat,viuēte testatore decesserit. Cùm igitur in hoc casu proposito id contigerit,manifestū est, quòd agnati ab onere tutelæ non poterunt prædicta ratione excusari. Et hæc vsque ad illum §. *sed agnationis*. Fran.de Aret.

Quantū ad tutelam pertinet, is intestatus decessisse videtur, qui etiam cùm testatus sit, tutorem testamento nō dedit, aut datio effectum sortita non fuit.

2. ¶ Quòd autem lex duodecim tabularum ab intestato vocat ad tutelam agnatos: non hanc habet significationem [a], si omninò [b] non fecerit testamentum is qui poterat tutores dare; sed si quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit. quod tunc quoque accidere intelligitur, cùm is, qui datus est tutor, viuo testatore decesserit.

Agnationis ius (cùm ciuile sit vinculū) capitis deminutione tollitur. cognationis verò nō ita. Adnotato: Nil tā naturale esse, quàm eo genere quodque dissolui, quo ligatum est.

3. ¶ Sed agnationis quidem ius [c] omnibus modis † capitis deminutione plerumque perimitur. Nam [d] agnatio iuris nomen est [e]. Cognationis verò ius non omnibus modis commutatur; quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest; naturalia [f] verò non vtique [g].

a ¶ *Significationem*. sc. tantùm.

b ¶ *Si omninò* vel aliud contingat, quod tātundem valeat, quod diximus *infrà de hær. quæ ab intest. §. respon. & facit ff. quod cuiusque vniuers. no. l. j. §. & quidem*. Additio Et ille propriè dicitur intestatus,qui potuit testari, & non est testatus: sed dicitur intestabilis,qui testari nō potest: quod not. pro statutis,secūdùm Christopho. & Iaco.hîc. Et deficiente testamentario legitimo, vel datiuo, quis in locum deficientis admittatur, an legitimus, an datiuus; vide Ang. hîc.

Sed agnationis.] Casus. Domine,iam video quando habet locum leg agnato.tutela,& qui sint agnati,& etiam quomodo intelligātur verba leg. xij.tab.quibus agnati vocantur ad tutelam nunquid est aliqua differentia inter ius agnationis, & ius cognationis? Resp.quòd sic : quia ius agnationis omnibus modis capitis deminutione plerumque perimitur. Nā nomen agnationis à iure ciuili deriuatum est,sed ius cognationis, quod ab origine nomē sumpsit, & à iure naturali descendit,nō omni cap.dem.mutatur. Ciuilis enim ratio ciuilia iura corrumpere potest,naturalia autem nequaquam hoc dicit vsque ad finem.Franc.

c ¶ *Sed agnationis quidem ius*. § No. diligenter hunc §.Est autē ius agnationis,& ius cognationis,siue cognatorū.Agnati enim habēt ius prærogatiuum ad cognatos.scilicet [a] vt præferātur in hæreditatibus agnatorum mortuorum *vt infrà de legi.agn suc.§. respon.* Item præferuntur in tutelis agnatorum paruolorum:*vt s̄ eo tit.§ respon* his autem deficientibus,in hæreditatibus,& tutelis cognati suo iure admittūtur: inter quos etiam agnati vocantur,qui desierunt esse in iure agnatorum,vel desierūt habere iura agnatorum,vt per cap.dem. *vt j. de hæred quæ ab intesta. § Admonendi*. Illud autem ius prærogatiuū,quod habēt agnati: quia vltra iura cōmonia habēt per l xij. tab.facilè perdunt : vt omnibus modis capitis demi.i.per omnem cap de. vt per maximam, vel per mediam de quib duabus non est dubium:cùm & iura cognationis perdantur : *vt j. tit. j. §. quod autem.* Item per minimam tollitur ius agnationis,vt hîc dicitur,*& ff. de cap.dem. l. tutelas.* nisi [b] in duobus casibus tantùm, vt inter fratres,licèt aliter emanciparetur:*vt C de legit. tut. l. [illegible]* Itē inter patrem, & filium : *vt j. de le. agna. suc.§. fina* & propter hos duos casus, qui de minima cap de.excipiuntur, dicit hîc, *plerunque*. at iura cognationis non commutantur omnibus modis: quia non tolluntur minima cap.demi. & est ratio, vt subijcit.

a ¶ *Plerumque* Quid hic facit.*plerumque*? Nēpe vt intelligamus nō semper ius familiæ perimi minima capitis deminutione. Est Anastasij constitutio.ex qua fratres emācipati ad fratrum legitimam successionem, tutelam, curationem vocantur. §. j. *infr.de succes.cog.§ vlt.infrà de grad cog.l.frater C.de leg tut.l.ne lucrum. C.de cur.fur.* Est Iustiniani constitutio,ex qua & fratrū emancipatorum filij vocantur *l vlt.C de leg hær.* Est rursus alia Anastasij constitutio, qua cautum est, vt ne iura familiæ amittant, qui Anastasiana emancipatione fuerunt liberati:videlicet si ita nominatim id in Imperiali rescripto comprehensum sit : *l.si ab eo C de leg hære.* Cvıacivs.

d ¶ *Nam*.pro quia.

e ¶ *Nomen est*.i.a lege xij.tab.est inducta hæc prioritas agnatorum : sed ius cognationis est naturale nomen [c].nā ratione sanguinis hoc nomen impositum est · vnde & vnum ius ciuile potest per aliud facilè tolli *vt hîc, & ff.de reg iur l.nihil est*

f ¶ *Naturalia*. i. iura cognationis sic dicta : quia ea quis consequitur per natiuitatem : *vt s̄.de adop.§.sed hodie.in fin.* §.non sic de facili tolluntur

g ¶ *Non vtique*.Non omninò,non omnibus modis. Cviac.

g ¶ *Vtique*.i.certè non tolluntur capitis deminutione cùm sint immutabilia hæc iura:*vt s̄.de iur nat.§.sed naturalia* Item nec ea,quæ naturalem æquitatem habent, *vt ff.de c.de l. eas & l.legatum.* ¶ Item no.quia quædam [a] cognatio est ciuilis tantùm, vt per adoptionem,*vt j.de nupt.l qui in adoptionem* Itē naturalis tantùm,vt ad filios naturales tātum. Itē naturalis, & ciuilis: vt ad eos qui legitimi sunt:& de hac intelligitur hîc:*vt ff.de gra. adfi. l. non facile.* §. j. ¶ Item no. quòd & ciuili iure hæc,s. tutela & hæreditas tribus [b] modis deferuntur : vt ex verbis, & sententia legis xij tabu.vt in agnatis. Item ex sententia tantùm. *vt infr.de legit. pat. tut. & infrà de fidu. tu.* Item ex alijs legibus veteribus,vel nouis. *vt ff.de ca deme.l.tutelas.* ¶ Nunquid ergo hæc omnia facilè perduntur per omnem capitis deminutionem? Resp. sic [c] in duobus primis tantùm; non in tertio: *vt hîc, & in d. l.tutelas.* ¶ Item quarto, an futuras [d] tutelas acquirendas, & hæreditates tantùm tollat,an etiā præteritas adimat? Resp. futuras tātùm:*vt ff. vnde lib. l. fin.* Quid enim potuit diuinare [e] lex deferens hæreditatem, vel tutelam, de futura cap.de.*vt C.de testam.l iubemus in fine?* Certè nullo modo : *vt ff. manda.l fideiussor §.resp.* Hodie [f] verò istam differentiam agnationis quærere non oportet : cùm agnati ante cognatos nihil habeant : *vt in Auth de hæred, ab intest. venien §.ex his collat.ix.* ¶ Item not.quòd licèt prædicta iura cognationis tollantur maxima,& media capitis deminutione:ipsa tamen consanguinitas non tollitur.*vt ff.de reg.iur.l.iura sanguinis.*

a Agnati præferūtur cognatis in duobus; hoc est, in hæreditatibus, & tutelis.

b Hæc Glo refertur ad ius nouum.de quo in [illegible] ff eo [illegible]. cùs de iure antiquo · *vt [illegible] ant. Ang.*

c Et ideo si ita, [illegible] verbis naturalibus, putà *filius pater, mater frater, & soror*, non attendimus ius ciuile; sed solum naturale,vt sic comprehendatur etiā naturales, & spurius, & etiam seruus *vt in d. l.[illegible] secundum Ang. hîc.*

a Cognatio alia ciuilis tantùm,alia naturalis tantùm, alia naturalis & ciuilis simul.

b Legitima agnatorū tutela & hæreditas deferūtur vel ex verbis & sentētia legis xij tab. vel ex sententia tantùm, vel ex alijs legibus.

† Id est, per omnem capitis deminutione.

c Legitima tutela, & hæreditates maxima, & media omnis deminutione tantùm amittuntur at non minima. [illegible] & minima [illegible] l. capun. [illegible] ff. de suo.

d Tutelas præteritas futuras, capitis deminutio tollit nō futuras

e Diuinare nemo præsumitur

f Cognati agnatis hodie similes.

DE CAPITIS DEMINUTIONE.

TITVLVS XVI.

Est autem capitis deminutio, prioris status [h] commutatio.

DE CAPITIS DEMINVTIONE.

Continuatur [g] *: quia suprà visum est de legitima agnatorum tutela. & quia ius agnationis capitis deminutione corrumpitur.* §. fin. s̄. titul. j. *meritò sequitur videre de capitis deminutione.* Vorc.

St autē.] Totus iste titulus diuiditur in quinque partes [h]. Primò ponitur quid sit capitis deminutio, & quotuplex sit. Secundò de maxima capitis deminutione Tertiò,de media. Quartò,de minima. Quintò remouet certa dubia. Secunda ibi *Maxima.* Tertia ibi:*Minor.* Quarta ibi *Minima.* Quinta ibi:*Quibus autem* Et hæc diuisio sufficit, licèt alij aliter diuidant. Casvs. Domine, iam video, quòd vultis tractare de ca.de. Dicatis igitur mihi quid est ca.deminutio? Resp. Imp.quòd capitis deminutio est prioris status commutatio. Sed pone: Domine, video quid est ca.de.sed si placet, dicatis mihi quot modis fit cap. deminutio? Et resp. Imp.quòd cap de.fit tribus modis. Aut enim est maxima capitis deminutio:aut minor, quam quidam mediā vocant aut minima. Sed pone : Domine,iam video quot modis fit ca.de. Dicatis ergo mihi,quando locum habet cap. de. maxima,quando minor,& quando minima? Ad hoc resp. Imp.dicēs, quòd maxima cap de. est, quando aliquis ob aliquod enorme delictum ciuitatem simul, & libertatem amittit, quod contingit in his qui atroci ate sentētiæ serui pœnæ efficiuntur : vel etiam in libertis,qui propter ingratitudinem cōtra patronos cōmissam,in seruitutem rediguntur.vel etiam in his qui maiores xxv.annis ad participandum pretium suæ venditionis se venūdari passi sunt Minor autem siue media ca.de.est, cùm aliquis ob delictum suum ciuitatem amittit:sed tamen retinet libertatem · quod in eo accidit,cui igni,& aqua interdicitur, & qui in insulam deportatur. Minima ca de.est , cùm quis ciuitatem simul,& libertatem retinet,qui statum suum tantùm commutat: quod accidit in his qui sui iuris fuerunt, & se in arrogationem postea dederūt, & ita alieno iuri per speciem arrogationis subiecti esse cœperunt. Et similiter in casu conuerso , s.cùm hi qui alieno iuri subiecti sunt,per emancipationem sui iuris efficiuntur,veluti si filius fa emācipatus a patre fuerit.Nam in hoc casu minimam ca.de. pati intelligitur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §.*seruus autem* Fran de Aret.

h ¶ *Status*.hic status cōsistit in tribus,in libertate,ciuitate,& familia iure agnationis. Cùm enim primū.i.libertatē quis perdit, per cōsequens & duo vltima perdit,& tunc maximam cap. dem.

g Continuatio.

h Diuisio.

demin. patitur. Cùm verò secundũ perdit. per cõsequens perdit & vltimum sed non primũ. & tunc dicitur media ca. de. a Cùm verò vltimum perditur nõ perduntur duo prima & tunc mini mã cap. dc. patitur. vt j § 1. y. & sy. & ff. eo. l. si Sed P. dicit statum hominis id est, conditionem in qua quis plurimum potest.

a Et sic ex maioris amissione sequitur perditio minoris, si inerat vnde, & Plin. fo. aliàs non ... ff. de in ... immo regula est in contrarium vt l. qui vndigum ff. de senat. ... Aug. ...

a ¶ *Commutatio.* non ergo accipitur hic ad literam, vt dicatur capitis deminutio, quando caput abscinditur: sed quando status mutatur: vt caput, status dicatur: *vt ff. ad Tertul. l. 1. § capitis.* Sed videtur hæc definitio non cõuenire cum suo definito nam morte patris filij mutant statum: quia fit sui iuris: *vt suprà, quib. mod. ius pat. pot. sol. §. 1.* nõ tamen dicitur capite minui *vt ff. ad Mace. l. si filiusfam. §. fin.* ¶ Sed dic subaudiri hic, facto hominis interueniente b, vt emancipatione, vel deportatione c patris, vel simili modo, vel etiam quasi facto. quod dico propter filios arrogati: quia vnà cũ patre mutant statum. vt *ff. eo. l. liberos. & suprà, de adop. § pe.* Argu. contra. *in Authentic. constitut. qua de dignit. §. palam coll. vj.* vbi non ab homine sed à lege quis efficitur sui iuris. At moriente patre non interuenit factũ hominis: imò magis Dei. Quid si interficiatur pater? Resp. idẽ quia mors semper Dei dispositione aduenit. Accursio. Dicite quòd mors semper euenit diuina dispositione. vnde illud, Homo ergo morieris & illud Philosophi. Separatur hoc ab hoc tanquam perpetuum à corruptibili. Et Seneca, Prima dies dedit exitum sed mo... mortis relictus est proprio arbitrio, & libero vnde scriptum est, Sapiens dominabitur astris. de quo disputabunt Theologi. Christoph.

b Hic subauditionem improbat Iaf. & ad contrarium respond. quod ibi filius non mutat familiam & sic nec statum. ... ff. de verbo. significat.

c Hoc exemplũ reprobat Iason per l. 1. ff. de inter. & rele.

† De aqua, & ignis interdictione, vide Bal. in l. pe. ff. de in... & rele.

commutatio a: éaque tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor, (quam quidam mediam b vocant) aut minima.

Quis perdit ciuitatem, & libertatem: patitur maximam capitis deminutionem.

1. ¶ Maxima capitis deminutio est, cùm aliquis simul & ciuitatem, & libertatem amittit: quod accidit his qui serui pœnæ efficiuntur atrocitate c sententiæ: vel libertis d vt ingratis erga patronos condemnatis: vel his qui se ad pretium participandum venundari passi e sunt.

Per deportationem, vel aqua & ignis interdictionem, contingit media capitis deminutio. Aret.

2. ¶ Minor, siue media capitis deminutio est, cùm ciuitas quidem amittitur: libertas verò retinetur a. quod accidit ei cui aqua & igni interdictum f † fuerit: vel ei qui in insulam g deportatus est.

Per emancipationem, vel arrogationem contingit minima capitis deminutio. Aret.

b ¶ *Medium.* sic *ff. de au. & arg. leg. l. qui lancem & super de libertinis. § libertinorum.*

c ¶ *Atroci. ate.* est autem atrox, & dura hæc sententia: licèt iustè feratur: *vt suprà, quibus mo. ius. &c. §. pœna serui* Sed hodie propter huiusmodi pœnas nemo ingenuus fit seruus *vt in Authen. de nupt. coll. iiij. §. quod autem primo. & §. sequen.* Accurs.

d Libertus ingratus qua actione in seruitutem reuocetur.

d ¶ *Libertis.* scilicet cõdemnatis, *vt subiicit* ¶ Et quod dicit. *ingratis*, alias est, *ingratis* 11 ingratitudinis. quæ reuocatio e fit per actionem ingrati. vt dicunt quidã *vt C. de lib. & eorum lib. l. fin.* vel per vtilẽ rei vind. secundũ alios, ad instar donationis causa mortis quæ reuocatur: *vt ff. de do. cau. mor. l. si mortis causa res.* Vel (quod est verius) accusatione, vel actione extraordinaria, per quã officiũ iudicis imploratur: *vt C. de lib. & eo. lib. l. nõ est* f. & fit hæc reuocatio propter omnem offensam, & etiam leuem: *vt C. de li. & eorum li. l. y.* non autem fit propter omissionẽ obsequij: *vt C. de li. cau. l. solo.* nisi in casu, vt cùm denegat alimẽta *vt ff. de lib. agn. l. alimenta. §. Imperatoris.* Nam tunc etiam occidere velle videtur eum *vt ff. de lib. agn. l. negare* f. & hoc nisi remiserit ius patronatus tunc enim ex his causis solùm reuocatur, ex quibus & donatum: *vt in Auth. vt liber. de ca. §. illud. coll. vj.* quæ causæ sunt numeratæ, *C. de reuo. dona. l. vlti.* & hæc vera sunt, cùm quis ex voluntate propria manumittit: *vt C. de lib. & eo. li. l. j. & y.* sed si nõ ex voluntate, non reuocatur *vt C. de lib. & eorum lib. l. j.* Sed quid si manus in patronũ iniecit? Resp. Damnatur in metallum. si verò conuitia dixerit, mittitur in exilium: *vt ff. de iur. patro. l. j.*

e Hæc communiter tenetur in d. l. 2. in Glo. allegata, secundum Angel. ibi.

f Idem in filio emãcipato, & vasallo patri, vel domino alimenta denegantibus, & in donatario omnium bonorũ, vel maioris partis: *vt in Gl. in d. l. fin.* secus in paruæ quantitatis vt per Bald. & Christoph.

e ¶ *Passi.* hic multa sunt necessaria *vt supr. de iur. perso. § pen.*

a ¶ *Libertas verò retinetur.* Non potest ciuitas amitti, patria potestas retineri: quoniã patria potestas iuris ciuilis est. Contrà verò potest ciuitas amitti, libertas retineri, quia libertas iuris naturalis est. Sic Latini Iuniani, sic Dedititiorũ numero liberi sũt, nõ ciues, atque adeò ex iure Quiritium liberi non sunt: quod & in deportatis tractari potest, vt ex iure Quiritium liberi non sint, eáque, vt opinor, fuit mens Callistrati in *l. cognitionum ff. de extraord. cog.* vnde & aliàs dubitatum fuit, an de deportatis quæstio haberi posset. sed ex rescripto D. Pij, non ij tantùm, qui iure Quiritium, sed & qui iure gentium liberi sunt, non torquentur. *l. Diuus § vlt. de quæst.* Cviac.

f ¶ *Interdictum.* hanc a pœnam in vsu non habemus: sed eius loco successit deportatio: *vt ff. ad leg. Iul. pecul. l. iij.* sed instar excommunicatorum habebãtur, quibus talia denegabantur. Sed videtur hunc etiam fieri seruũ, licèt hic negetur: *vt ff. de vac. cog. l. cognitionũ. in fi. contrà.* sed perditur libertas vt ibi dicitur, vt non possit facere testamentum, cui sic est interdictum: *vt ff. de inoff. rup. testa. l. si quis filio §. eius.* non quòd fiat seruus verè.

a Aquæ, & ignis interdictionis loco successit deportatio, & excommunicatio.

g ¶ *In insulam.* secùs si in metallum: *vt sup. quib. mo. ius pa. pot. sol. § pœna.* in casu tamen etiam libertatem perdit damnatus in insulam. *vt Co. vt nemo priu. l. y §. cum autem.*

h ¶ *Subiecti esse.* vt in arrogatis.

i ¶ *Vel contrà.* aliàs est in litera *si filius à patre emancipatus fuerit, est capite minutus* b. & secundùm hoc est expositio huius verbi, *vel contrà.* aliàs verò hoc totũ deest & tunc idem subintelligo. Alij dicũt, quando sui iuris non est, transfertur in potestatem alterius, puta aui materni vel etiam paterni. *vt suprà. de adops. § sed hodie.* qui casus est contrarius illi, quando qui sui iuris est, in arrogationem datur. ¶ Sed quare filiusfa. cũ emancipatur, capite minui dicitur? Resp. propter imaginariam venditionẽ, quæ fiebat: *vt §. quib. mod. ius pat. pot. sol. § præterea, in prin.* Sed cùm hodie nõ fiat hæc vẽditio vt in eo §. continetur, videtur, quòd hodie nõ minuatur capite. Sed certè illa sola c nõ erat ratio imò & alia: quia mutat familiam *vt ff. eod. l. liberos. in prin.*

b Conuenitur tamen in solidum pro obligationibus cõtractis sub patria potestate: *vt l. 1. § 1. ff. eod.* nisi in casibus not. *in l. 1. & 2. ff. quod cum eo.* vbi potest excipere, quod non condemnetur nisi quatenus facere potest *l. pater filio ff. quod cum eo per Ang. & Ioan. Fa. ...*

c Vide omninò quæ ad hunc locum notata in Gl. *l. si ventre. §. in bon. ... ff. de priuil. credit.*

a ¶ *Vel contrà.* Nam non tantùm modo is qui sui iuris est capite minuitur: id est, emancipatione. quod ipse in libello Vlpiani latiùs executus sum. Cviac.

3. ¶ Minima capitis deminutio est, cùm ciuitas retinetur, & libertas: sed status hominis commutatur: quod accidit his qui h cùm sui iuris fuerint, cœperunt alieno iuri subiecti esse h, vel contrà i β: veluti filiusfamiliàs si à patre emancipatus fuerit, est capite deminutus.

Nemo potest dici perdere quod non habet. Vel sic: Priuatio præsupponit habitum. Aret.

4. ¶ Seruus autem manumissus capite non minuitur k: quia nullum caput habuit.

Remotus à dignitate non perdit statum. Vel sic: Qui non turpiter à dignitate remouetur, non dicitur capite minui. Aret.

5. ¶ Quibus autem l dignitas magis, quàm status permutatur, capite non minuuntur: & ideò à senatu motos, capite non minui constat m.

Cognationis ciuiles effectus, non minima, sed media, aut maxima capitis deminutione tolluntur.

Non ab re dixi, ciuiles effectus: quoniam sanguinis iura nullo iure ciuili dirimi possunt. Regula iuris.

6. ¶ Quod autem dictum

Seruus autem.] Casvs. Quidam manumisit seruum suum: nunquid in casu isto seruus manumissus capite deminutus censetur? Resp. Imp. quòd non. Seruus enim manumissus capitis deminutionem non patitur: quia ante manumissionem nullum caput habuit. Sed pone, quod aliquis sit ab ordine senatorum remotus: nunquid in casu isto capite minuitur? Resp. Imp. quòd non. Nam dignitas eius qui ab ordine senatorum remouetur, magis quam status commutatur. Cùm igitur capitis deminutio sit prioris status commutatio, manifestum est, ab ordine senatorum remotum nullam pati capitis deminutionem. Et hæc dicuntur vsque ad illum *§. quod autem.* Francisc. de Aret.

k ¶ *Non minuitur* id est, eius status non mutatur: cùm nullum primò habuerit statum. *vt h. c. & ff. eo. l. liberos. in fin. & l. sequent.* sed contrà est, *C. de bon. proscrip. l. j.* d ¶ Sed dic quòd ibi crimine capitali seruus accusatur, id est, tali, quod esset aliàs in libero capitale. Item quid si quandoque habuit caput: quia fuit liber, & nunc seruus est, & manumittatur? Respond. idem: quia præsens tempus considero. Accvrs.

l ¶ *Quibus autem.* dixi aliquem aliquo de tribus modis capite minui: *vt supr. eo. in prin.* autem, pro, sed, sed quibus dignitas, &c.

m ¶ *Constat*, vt *ff. de senat. l. iij.* & hic si fuerit remotus propter turpitudinem: non potest iudicare, vel testimonium dicere: *vt ff. ad leg. Iul. re. l. eadem. §. 1. & ff. de senat. l. y.* Accvrs.

Quod autem.] Casvs. Domine, vos dixistis mihi *T. eis pro. §. 6.* quòd ius cognationis durat etiam post capitis deminutionem: nunquid generaliter hoc est verum in qualibet capit. demin. Ad hoc resp. Imp. quòd nõ. Nã quod dictũ est manere ius cognationis post ca. dem. hoc intelligendũ est de minima ca. de. interueniẽte. quia per illam ius cognationis nõ perimitur: sed si ma-

nima ca.de.interueniat, vt putà si aliquis de cognatis in seruitutē redactus fuerit: tūc in casu isto ius cognationis amittit: & licèt postea beneficio manumissionis ad libertatē peruenerit: nō tamen ius cognationis recuperabit. Et non solùm maxima: sed etiā media ca.de. ius cognationis perimitur: veluti si quis in insulā deportatus fuerit. Nã etiã in isto casu ius cognationis amittit. Et hæc vsque ad illum § *cum autem*. Fran.de Arc.

est [a], manere cognationis ius etiam post capitis deminutionem: hoc ita est, si minima capitis deminutio interueniat: manet enim cognatio [b]. Nam si maxima [n] capitis deminutio interueniat, ius quoque cognationis [c] perit: vtputà seruitute alicuius cognati: & ne quidem si manumissus [d] fuerit, recipit cognationem. Sed & si in insulam [e] quis deportatus sit, cognatio [f] soluitur.

Tutela defertur proximioris in gradu: & si plures sunt de eadem gradu, defertur ad omnes hoc dicit. Aretinus.

7. ¶ Cùm autem ad agnatos tutela pertineat [g]: non simul ad omnes pertinet; sed ad eos tantùm qui proximiores gradu [h] sunt: vel †si plures eiusdem gradus sunt, ad omnes pertinet: veluti si plures [i] fratres sunt qui vnum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.

a ¶ *Quod autem dictum est.* supra tit prox. §. fi.

b ¶ *Cognatio.* id est, ius cognationis à prætore inductum, ex quo ad bon. poss. vocantur per vnde cognati, *iusta de hære. qua ab inte. §. admonendi.*

n ¶ *Nã si maxima.* Maxima & media similis est morti, atque ideò vt mors: ita ius sanguinis vtraque minutio perimit. Igitur mater mea mihi mater esse desinit me seruo, aut peregrino effecto. *l. 4. § j. ff. ad Tertyll.* CVIAC.

c ¶ *Cognationis* i. ius succedendi, & ad tutelam vocandi perit: sed ipsa cōsanguinitas non perit: *vt ff. de reg. iur. l. cum sanguinis.* cùm sit de iure [b] naturali: *vt suprà, de iur. nat. § pen. contrà, & suprà de nupt. illud contrà.* ¶ Sed qualiter cognatis defertur, imò agnatis: *vt* §. *tit.* j. *in princ.* Respond post agnatos: *vt infrà de hære qua ab intest* §. *admonendi.*

a Cognationis ius pro iure succedendi.

† alias, quòd si

b Cognationis ius neque pacto, neque delicto tolli potest licèt effectus ex eo iure proueniens coerceri, seu tolli possit

d ¶ *Si manumissus* aliud si restitutus, secūdùm Ioan. *vt ff. ad Tertul l.* j § *filio, qui mortuus contra. & C de sen. pas. l. fin contra. & ff. de contra tab l.* j. §. *fi & l.* 4. *contrà.* ¶ Itē contra est in eo, quod hic dicit tolli ius cognationis per maximam, & mediam capitis daminu. *ff de reb. dub. l. si* [d] *cognatus.* Sed aliud in legato, in quo vertitur ius naturale. *vt ff eo l legatum.* Vel ibi loquitur de cognatione iuris ciuilis quæ per adoptionē constituitur *vt* j. *de legit. agna suc.* §. *per adop. & ff de adop. l. qui in adopt.* Hic vero de naturali cognatione: *vt ff de grad. adfin. l. non facilè.* §. j. & sic ibi de minima capit.de. loquitur. ¶ Item contrà [c], j *de seru. cogn. in* §. j. *respon* Sol. hic loquitur in his qui primò fuerunt liberi, & postea serui: quod [f] eorum delicto contingit: vnde non debent habere commodum: *vt ff solut. matri. l. si ab hostibus* § j. *& ff. de mino. l. Papinianus ibi, indignum, &c.* licèt ibidem illa ratio corrigatur ibi verò semper fuerūt serui. Vel illa noua corrigit istam. nam ex Græca constitutione illa est extracta, vt ibi dicitur.

e ¶ *Sed & si in insulam.* hic ponit exemplum de media: sed suprà modò posuit exemplum de maxima.

f ¶ *Cognatio* id est, ius cognationis *vt* §. *proxi* §. *diximus.*

c Est & ratio differentiæ secūdum Cuiac quia restitutus intelligitur vt fiat pleno iure, [illegible] sed manumissio delet tantum labeculā seruitutis. *l. manum [illegible] ff de inge. & iur* d ibi, si restitutus fuerit omnia iura recuperauit.

u Restitutus recuperat bona, & vxorem. *l. [illegible] ff de [illegible]*

f Commodum ex eo sentire nemo debet in quo deliquit.

Cùm autem.] CASVS. Vos dixistis mihi suprà in tit præced. in princ. quòd tutela impuberum agnatorum ad agnatos ex lege xij. tabul pertinet. Pone ergo, quòd plures sint agnati ex diuersis gradibus constituti: nunquid scilicet ad omnes pertinebit? Resp. quòd non. Nam quod dictum est tutelam ad agnatos pertinere, non intelligendum est quòd ad omnes pertineat: sed ad eos tantum qui sunt in proximiori gradu constituti: vnde si plures sunt, qui eundem gradum cognationis obtineant, veluti plures fratres: omnes ex lege xij. tabul. ad tutelam vocantur. Et hæc dicuntur vsque ad fin. huius tit. Franc.de Arc.

g ¶ *Pertineat. vt supr. tit* j. *respon.*

h ¶ *Gradu.* facit ad hunc § *ff. de leg* 4. *l. si plures & infr. de leg. agn. suc* § *si plures. & ff. de sepulc. vio. l.* 4 § *si ad plures* Hodie verò hic §. corrigitur: quia æqualiter tam ad agnatos, quam cognatos defertur tutela, sicut [g] hæreditas. *vt in Authen. de hæred. ab intesta.* § *ex his, collat. ix.* ADDITIO. Et sic lex noua corrigens vnum ex specificatis à lege veteri, censetur etiam corrigere aliud: *vt hic, & l. si quis seruo C de fur. & per Ange in* § j *supr. de iure natu.*

i ¶ *Si plures.* aliàs isti duo versiculi desunt: Si plures fratres sunt, qui vnum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur. sed ego habeo. ACCVRSIVS.

g Correcto, & emendato aliquo per legē, intelligitur id omne quoque correctū, quod ab eo dependet, & causam ob eo habet vt hic datio tutelæ exurgendam habuit ab hereditate l 2. *ff. de legit. tu. tor.*

h Cōtinuatio.

DE LEGITIMA PATRONORUM tutela.

Quia [h] *suprà visum est de legitima agnatorū tutela: & quia est & alia, quæ appellatur legitima: scilicet tutela patronorum: ideò de ea tractaturus subdit de legitima patronorum tutela.* Pote.

EX *eadem.*] Diuiditur [a] in sex partes. Primò qualiter tutela libertorū patronis defertur. Secundò quomodo vocatur: & est legitima a lege xij. tabul. proueniens. Tertiò illud per rationem probat. Quartò cōfirmat per exēplum. Quintò exēplum probat per rationem Sextò rationem declarat. Secunda ibi: *Quæ & ipsa.* Tertia ibi, *Eo enim.* Quarta ibi, *Cum & agnatos.* Quinta ibi, *Quia plerūque.* Sexta ibi, *Ideò autem.* Areti. CASVS. Domine, quare intendit hic tractare de legitim pa. tutela? Ad hoc resp. Imper. Amice tractauimus de legitima agn. tutela, quæ ex verbis, & sententia legis xij. tabularum descēdit: sed quia legitim. patron. tutela. ex mente eiusdem legis ad patronos, & liberos eorum pertinet, ideireo de ea hic tractare intendimus. Et hæc eadem tutela, legitima sicuti superior appellatur. Non tamen ideò legitima dicitur, quòd aliquid de ea nominatim in verbis legis xij. tabular. expressè fuisset introductum. Sed domine, pro Deo, quæ ratio mouit iurisconsultos ad talem interpretationem faciendam? Ad hoc resp. Imperator: Amice, hæc fuit ratio, quæ mouit Iurisconsultos Lex enim xij. tabula. iussit hæreditates libertorum, & libertarum ad patronos, & liberos eorum pertinere, si intestati decessissent. vnde eo ipso crediderunt iurisconsulti veteres, quòd lex xij. tabul. vellet, quòd etiam eorum tutela ad patronos, & liberos similiter deberet pertinere & ad illam tacitam voluntatem præsumendam tali ratione mouebantur, quia lex xij. tabularum proximos agnatos ad hæreditates agnatorum ab intestato mortuorum vocat: & eosdem agnatos ad impuberum agnatorum tutelam vocat. consimiliter ergo & in casu proposito dicebant, quòd sicuti patroni, & liberi eorum ad successiones libertorum ab intestato ex lege xij. tabularum vocantur: ita debere eos ex mente eiusdem legis ad onus administrationis tutelæ vocari: quia plerumque vbi est successionis emolumentum, ibi & onus tutelæ esse debet Sed domine pro Deo, quare dixistis, *plerumque?* Ad hoc respondet Imperator. Ideò autem *plerumque* diximus: quia si aliqua fœmina filium suum impuberem manumiserit, ipsa quidem ad successionem eius ab intestato vocatur: alius tamen quàm ipsa, eiusdem tutor erit. hoc dicit vsque ad finem. FRANCISCVS ARET.

a Diuisio

Patroni ad libertarum tutelam ex sententia legis xij. tabula. vocantur: cum ipsi intestatis libertis succedant. Vnde par est, vt is onus tutelæ subeat, ad quem hæreditatis emolumentum pertinet.

EX eadē [k] lege duodecim tabularum, libertorum [l] & libertarum tutela ad patronos [m], liberósque eorum pertinet. Quæ & ipsa [n] legitima [o] tutela vocatur: non quia nominatim in ea lege de hac tutela caueatur: sed quia perinde accepta est per interpretationem [p] [ß]; atque si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso quòd hæreditates libertorum, libertarúmque, si intestati decessissent, iusserat lex [q] ad patronos, liberósve eorum pertinere: crediderunt veteres [r] [γ], voluisse legem [s], etiam tutelas ad eos pertinere: cùm & agnatos quos ad hæreditatem lex vocat [t], eosdem & tutores esse iusserit [u]:

k ¶ *Ex eadem.* s. per interpretationem: non ex verbis eius, vt subiicit, *vt ff de legi. tu. l tutela.* j. *respon.* ACCVRS.

l ¶ *Libertorum* s. impuberum.

m ¶ *Ad patronos.* quocunque modo manumittentes: nisi libertas detur a lege: *vt ff. de legi tu l. tutela. vsque ad* §. *fi.* ACCVRS.

n ¶ *Quæ & ipsa.* quasi dicat, non solùm aliæ quædam legitimæ sunt: sed & ista

o ¶ *Legitima.* s. ex mente legis, non [b] ex verbis. non tamen satisdant, nisi eorum personæ sint vulgares, & minùs honestæ: vt aut modus tutelæ: quia magnum patrimonium, vel magna tutela nimis: aut persona, quia suspecta, vel non diligens pupillum, vel non honesta: aut causa admittat: id est, recipiat satisdationem *vt ff. eo. l. legitimos.* §. j. & 4. licèt alij legitimi indistinctè satisdent. *vt infrà, de satisda. tu* §. j.

p ¶ *Per interpretationem.* s. iurisconsultorum.

ß ¶ *Per interpretationem.* scilicet legis xij. tabularum. CVIAC.

q ¶ *Lex.* i. xij. tab *vt infr de suc. lib.* j. *respon.*

r ¶ *Veteres.* s. sapientes.

γ ¶ *Veteres* Sextus Ælius, L. Atilius, P. Ælius. CVIAC.

s ¶ *Legem.* i. eandem xij tabularum.

t ¶ *Vocat* scilicet lex xij. tabularum: *vt infrà, de legi. agna succes.* §. j.

u ¶ *Iusserit.* vt j. *de legi. agna. tut.* j. *respon* & sic notabis hîc, quòd vbi est eadem æquitas, idem ius debet statui: *sic ff. ad leg Aquil. l. illud. & ff. de furt. l.* j. §. j.

b A verbis tamen legis [illegible] citum est recedere [illegible] de causis, secundum Angel Primò propter inæqualitatem insurgentem Secundò propter legis rationem repugnantem. Tertiò propter eorum [illegible] sum loquens contrariantē *l. librorum* § *quod tamen* [illegible] *ff. de leg* [illegible]

a ¶ *Plerum*

a ¶ *Plerumque.* quare hoc dicit, statim subueit, & facit ad hanc regulam, *ff. de reg. iur. l. secundum naturam. & infrà de contrahen. empt. §. cùm autem & Cod. de furt. l. fina. §. sed cùm in secunda. & Cod. de cadu. toll. § pro secundo. & ff. de peric. & commo. rei vend. l id. quod.*

quia plerumque vbi successionis est emolumentum †, ibi & tutelæ onus esse debet. Ideò autem diximus *plerumque* a: quia si à fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hæreditatem vocatur, cùm alius sit tutor b.

b ¶ *Tutor.* & ita apud alium est hæreditas, & apud alium tutela scilicet agnatũ, vel cognatum *vt hic. & ff. de leg. tut. l. j. §. j.* Item minor vigintiquinque annis manumittens succedet in hæreditate vt patronus: non tamen erit tut. *vt infrà de fidu. tut. in fine, & Co. de leg. tut. l. vlt. §. fi.* ADDITIO. Et qualiter mater, auia, vel proauia possint esse tutrices, vel curatrices, & in aliis præferantur legitimis, & trãseundo ad secunda vota, vel inhonestè viuẽdo, quomodo tutrices esse desinant, vide Angel. hic.

† Cau. 12. q. 2. [illegible]

DE LEGITIMA PArentum tutela.

TITVLVS XVIII.

Ex extensione iurisconsultorum pater emancipans est legitimus tutor filiæ emancipatæ. ARET.

EXemplo patronorum recepta c est & alia tutela, quæ & ipsa legitima a vocatur. Nam si quis filium, aut filiam, nepotem, aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipauerit, legitimus eorum tutor erit d.

DE LEGITIMA parentum tutela.

a Continuatio.

Quia a *suprà visum est de legitima patronorum tutela, & quia est & alia quæ legitima appellatur, vt parentum: ideò de ea subdit.* POR.

b Diuisio.

EXemplo.] Diuiditur b in tres partes. Primò, quòd tutela quę defertur emancipatori, est similis illi quæ defertur patrono. Secundò, quòd etiam est legitima. Tertiò exemplificat. Secunda ibi *Quæ & ipsa.* Tertia ibi *Nam si quis.* CASVS. Dicit hic Iustinianus, quòd exẽplo patronorum est alia tutela parentum per interpretationem iurisconsultorũ ex mente legis xij tabularum recepta. & sicut superior legitima appellatur ita & ista. Nam si parens filium, vel filiam, vel nepotem, vel neptem ex filio, vel deinceps impuberes emancipauerit: ipse legitimus tutor eorum erit. Et hæc dicuntur per totum titulum. Franciscus de Aret.

c ¶ *Recepta.* s. per interpretationem iurisconsultorum vt superior cùm desinebat esse agnatus: nisi contracta fiducia emanciparet. quod hodie semper præsumitur *vt suprà de legit. agna. success. §. fin.* Vnde hodie est semper legitimus.

a ¶ *Recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima.* Imò fiduciaria sed moribus receptum est, vt legitima vocetur. quod etiam nos ad Vlpianum latiùs executi sumus, igitur legitima tutela, vel lege, vel interpretatione, vel moribus inducta est. CVIAC.

d ¶ *Tutor erit.* s. qui emancipauit, si ipse est maior xxv. an. *vt infrà tit. j. in fi.* & facit ad hoc *suprà quib. mod. ius patr. pot. soluitur. §. & præterea si impubes & infra tit. j. resp.*

DE FIDVCIARIA TVTELA

c Continuatio.

Continuatur c *ad præcedentes hoc ordine. Suprà visum est de legitima parentum tutela. Verùm quia alia est quæ fiduciaria appellatur, ideò de ea tractaturus intitulauit,* De fiduciaria tutela.

d Diuisio.

EST & alia.] Diuiditur d in quinque partes. Primò ponit dictum. Secũdò illud exemplificat. Tertiò ponit diuersum in filio patroni. Quartò diuersitatis rationẽ adsignat. Quintò ponit aliud dictum. Secunda ibi *Nam si.* Tertia ibi *Atqui.* Quarta ibi *Quoniam.* Quinta ibi *Ita tamen.* CASVS. In hoc princ. dicit Iustin. quòd est quædã alia tutela, quę appellatur fiduciaria, quę habet locum in tali casu. Si parens filiũ, vel filiam, vel nepotes, vel neptes ex filio, vel deinceps impuberes emãcipauerit, ipse legit. tut. eorũ nanciscitur: sed mortuo ipso parente eorũ denique legitimo tutore, si liberi eius virilis sexus perfectæ ætatis extiterint: ipsi eorundem impuberum emãcipatorum post obitũ parentis fiduciarij tutores efficiuntur. Et hęc dicuntur vsque ad §. *atqui.* vbi dicit Iustinianus, quòd hoc videtur stare non posse: & hoc tali ratione: quia si patronus legitimus tutor libertorũ impuberum decesserit, liberti eius in eadem tutela ipsi parẽti succedunt, & similiter legitimi tutores efficiuntur. à simili videtur in casu proposito, quòd sicuti pater legitimus tutor erat: ita & filij sui in eadem tutela ei debeant succedere: & similiter legitimi tutores existere. hoc dicit vsque ad versic. *quoniam* vbi respon. Iustinianus ad opinionem prædictam in hunc modum: non est mirum si secùs sit in casu proposito de filio patroni.

Nam in casu proposito si filius defuncti qui in fiduciariã tutelã fratris recidit, in potestate patris sui semper fuisset post mortem patris, sui iuris effectus fuisset, non in potestatem fratrum suorum aliquatenus recidisset & sic non eodẽ iure fuisset apud fratrem, quo extiterat apud patrem: vnde nec in eadem tutela erit apud fratrem, in qua erat apud patrem. Sed secus est in liberto. Nam si seruus in potestate domini tempore mortis fuisset: eodem iure post mortẽ domini futurus esset apud liberos ipsius domini, in quo extiterat apud ipsum dominum viuentem. Nec igitur mirum si idem manumissus incidit in eãdem tutelam apud liberos patroni, in qua fuerat apud ipsum patronũ. Et hoc vsque ad illum §. *ita tamen.* FRANC.

DE FIDVCIARIA tutela.

TITVLVS XIX.

Pater vigesimumquintum superans annum, filij sui ab alio emancipati post eius mortem fiduciarius est tutor: item frater, emãcipati fratris: filius vero mortui patroni, legitimus tutor erit liberti impuberis.

EST & alia tutela e, quæ fiduciaria appellatur f. Nã si parens filium, vel filiam, nepotem, vel neptẽ, vel deinceps impuberes g manumiserit h: legitimam nãciscitur eorum tutelam. Quo i defuncto, si liberi k eius virilis sexus existant: fiduciarij tutores filiorum suorum l, vel fratris, vel sororis m, & cæterorũ γ efficiuntur. Atqui o patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque eius legitimi sunt tutores:

c ¶ *Est & alia tutela,* id est, alio nomine vocata.

f ¶ *Fiduciaria appellatur.* de qua dicetur *infrà §. quo defuncto.* ACCVR.

g ¶ *Impuberes.* nã si puberes, non erit eorum curator legitimus *vt ff. de excusa. tuto. l. amicissimos. §. Lucius* a. Argum. contra *in Auth. vt hi qui ob. se hab. per. §. j. colla. vj.* Ioan.

h ¶ *Manumiserit.* i. emancipauerit: *vt ff. quãdo actio de pecul. est an. l. j. § j. & facit suprà tit. j. & ff. de legi. tut. l. tutela. § fi. & l. seq.*

a Et hãc communiter approbant doc. & ad contrarium respondent quod loquitur in certis casibus ibi expressis quia nõ est dare curã legitimam nisi in furioso, prodigo, vel mente capto § *furios.* [illegible] *l. de* [illegible] *C. de epis. aud. cum simi.*

i ¶ *Quo.* scilicet patrefamilias, qui erat tutor filiorum, & nepotum ACCVRS.

k ¶ *Si liberi,* qui remanserunt in potestate patris Idem puto & si filij fuerunt emancipati. Si autem tam impuberes, quam puberes remanserunt in potestate, ipso iure reciderũt in potestatem sui patris illi qui filij sunt: sed fratres recidunt in tutelam fiduciariam semper *vt suprà quib. mod. ius pat potesta. sol. §. j. & suprà de tut. § permissum.* ADDITIO. Istam gloss. reprehendit Ia. quia tunc erit legitima ex mente, & verbis legis xij. tab. per tex. in terminis *in l. tutor. in princ. ff. ad Velleia.*

β ¶ *Liberi eius.* Liberi sui, liberis item suis mortuo parente legitimi. liberis emancipatis, fiduciarij sunt tutores: liberi emancipati, liberis suis ipso iure tutores non sunt, ex Anastasij constitutione fratres emãcipati, & patrui, legitimi sunt tutores. quod & ad patrem emancipatum trahi oportet. Liberi autem emancipati liberis emancipatis fiduciarij sunt tutores. Ergo liberi sui, aut emancipati liberorum emancipatorum fiduciarij sunt tutores. CVIAC.

l ¶ *Filiorum suorum.* s. nepotum defuncti.

m ¶ *Sororis.* Sed certè b frater videtur esse legitimus: *vt Cod. de exce. l. aduersùs. quæ est contrà* Sed certè qui c fiduciarius est, legitimus est per interpretationem d: licet aliud nomen habeat. s. fiduciarius: & illum respectum habuit ibi, vt legitimum fiduciarium appellaret. ADDITIO. Istam glo. reprehendunt communiter omnes doct. hic per hunc tex. in vers. *atqui* & ad contrariũ respondent, quòd loquitur in fratre non emancipato quẽ inter agnatos vocat lex xij. tab. secùs in emancipato: vt hic.

γ ¶ *Et cæterorum.* Filiorum. s. vel filiarum fratris. Igitur pater filio, vel filiæ: frater fratri, vel sorori, patruus filio, vel filiæ fratris tutor est fiduciarius. eodémque modo auus nepoti, patruelis patrueli, propior sobrinus propiori sobrino, patruus magnus nepoti fratri tutor esse fiduciarius potest. CVIAC.

o ¶ *Atqui.* pro certè. alias atquin & tũc dic *at* pro *sed & quin* pro *certè.* & est oppositio quare filij patronorũ sunt legitimi. *vt s. de leg. pa. tut. j. resp.* & isti filij non sic. ad quod respondet quoniã filius, &c. Sed hæc ratio nõ tenet nisi inter fratres, qui non dicũtur recidere in potestatẽ fratrum suorum sed filij. i. nepotes erãt recasuri in potestatẽ: ergo in tutelam legitimam e. Sed resp. non recidunt filij iure hæreditatis in potestatẽ sed iure paternitatis, & filiationis. At seruus si nõ esset manumissus: iure hæredi. erat futurus seruus apud filios domini. & nisi essent hæredes, nõ essent domini: sed filius etsi nõ sit hæres patris tamẽ filiũ suũ in potestate habet *vt suprà qui. mo. ius pa. po. sol. §. j.* Erat & alia ratio iure veteri: quia emãcipatione tollebatur ius agnationis minima capite etiam inter patrẽ, & filiũ, nisi esset emãcipatus cõtracta fiducia nedũ inter fratres. *vt C. de legi. tut. l. sin. & s. de leg. agn. tu. §. fi.*

b Fratris tutor frater vtrum sit legitimus, an vero fiduciarius.

c Fiduciarius omnis tutor an, & quomodo sit legitimus.

d Frater fratris tutor legitimus dici potest, non proprie: sed per interpretationem.

e Hãc patrem dicit Ias. esse veriorem Nec obst. iste text. ibi *filiorum* [illegible] quia debet intelligi s. aut defuncti: & alternatiua, vel ponitur pro, id est, cum cadat inter duo idem importantia [illegible] Nec [illegible] soluit. Glo. est bona: quia secundum eam idem esset dicendum in aut emancipati.

¶ Sed

¶ Sed hodie corrigitur : *vt d. l. iiij. & C. infrà de leg. agn. suc. §. 5.* Vnde dicunt quidã, vt Azo, hodie fiduciariam esse legitimam ex verbis, & sententia legis an. rab. ex quo hæc secũda ratio cessat. sed potest dici contrarium quia remanet prima. ADDITIO. Fortasse faciliùs, & melius habebitur intellectus totius tit. si diceremus solos fratres tutores fiduciarios suorũ fratrũ & nunquam filiorũ suorum & exponamus tex. in principio, *filiorũ suorũ* f. defuncti, vel fratris & exponatur *vel,* pro *id est* : vt sit sensus, quòd liberi virilis sexus perfectæ ætatis sint tutores fiduciarij fratrum suorũ, qui sunt filij patris defuncti, vt notũ est. & hoc euidẽter apparet per rationẽ, quam subiungit text. vbi sola de fratribus mẽtio fit. IAS.

a ¶ *Quoniam filius.* Hæc ratio ea aui & patris parte quasi claudicat: igitur recta nõ est, quod & ipse ad Vlpianum demonstraui. CVIAC.

a ¶ *Reuideret.* dicunt quidã, quòd si non esset emancipatus, non erat futurus in potestate fratris, sicut erat patris : & ideò emancipatus non ita erit apud fratrẽ, sicut erat apud patrem. i. in simili tutela.

b ¶ *Nec in tutelam.* f. legitimam, sed fiduciariam. ACCVRS.

c ¶ *Eodem iure* seruus enim si non manumittatur, erit in potestate filij patroni iure hæreditario : sed filius in potestate patris iure patriæ potestatis. ACCVRS.

quoniam filius a quidem defuncti, si non esset à viuo patre emancipatus; post obitum eius sui iuris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret a, ideóque nec in tutelam b. Libertus autem, si seruus mansisset, vtique eodem iure c apud liberos domini post mortem eius futurus esset. Ita tamen hi g ad tutelam vocantur, si perfectæ d sint ætatis. quod nostra constitutio e γ in omnibus tutelis, & curationibus obseruari generaliter præcepit f.

DE ATTILIANO TVTORE g, & eo, qui ex lege Iulia & Titia dabatur.

TITVLVS XX.

Cessante testamentaria, & legitima tutela, locus est datiuæ id est, à iudice dandæ.

SI cui nullus omnino tutor fuerat h, ei dabatur in vrbe quidem à prætore vrbano, & maiore i parte Tribunorum δ plebis tutor ex lege Attilia : in prouinciis verò à præsidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia.

Quotiens spes est testamentarij tutoris, & pendet, datiuus habet locum, qui tutor est quousque testamẽtarij impedimentũ cessat. ARE.

1. ¶ Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo k datus fuerat; quamdiu conditio, aut dies, pendebat, ex eisdem legibus tutor dari poterat l. Item si purè datus fuerat : quamdiu ex testamento nemo m hæres existebat n, tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus erat : qui desinebat o esse tutor ı, si conditio p extiterat, aut dies venerat, aut hæres extiterat.

Impedimento superueniente tutori testamẽtario, quod tamen speratur tolli, de iure cõmuni datur interim tutor à iudice, qui desinit esse tutor impedimento testamentarij stante. ARET.

Ita tamen] CASVS. Domine vos dixistis mihi, quòd mortuo patre legitimo tutore impuberum liberorum emancipatorum, cæteri liberi eorundem fiduciarij tutores erunt. Est ne hoc generaliter verum siue distinctione ætatis? Resp. quòd nõ. Nam impuberum emancipatorum liberi virilis sexus nanciscuntur tutelam, si legitimam ætatem. i. xxv an. compleuerint quod nostra constitutio non solùm in fiduciariis tutelis: sed generaliter in omnibus tutelis, & curationibus obseruari præcepit. Et hæc vsque ad fin. FRANC.

g ¶ *Ita tamen hi* liberi manumissorum. CVIAC.

d ¶ *Perfectæ.* i. xxv ann. quoties fit mentio de ætate perfecta, vel de maiore annis de xxv an. intelligitur: *vt C de his, qui ven. æta. imp. l. fi. & ff. de lega. iij l. cum filio* ADDITIO. Et per quæ alia verba intelligatur hæc ætas & an iste minor possit esse executor vltimæ voluntatis, procurator, iudex, arbiter, aduocatus, de ancianis, vel de alio regimine ciuitatis. vide Ang. hic.

e ¶ *Constitutio.* *vt C de leg. tut. l. fi.*

γ ¶ *Quod nostra constitutio.* Igitur quod de perfecta ætate in *l. tutela ff de tut. l. quo defuncto l. si reliquero. ff. de legit. tut l. de fid.* tut ab Treboniano est : nõ ab ipsis auctoribus, namque olim ita ius fuit, vt minores xxv. annis legitimi, & datiui tutores fierent. cæterùm datiui ad tempus excusabantur. § *item maior infrà de excu. tut. l. ...* & in eorum locum curator dabatur, non tutor. nec enim ipsi tutores esse desinebant. *l. 16. ff de tut. & curat da.* Testamento autem dati tutores non solebant ante legitimam ætatem. § *furiosus sup. qui testa. l. quarã. §. ... ff. de testa. tut.* proinde cùm similes ij essent ex die datis tutoribus, in eorum locum non curator modò : vt est in §. in ... sed etiã tutor dari poterat §. j *infra. tit. prox.* CVIAC.

f ¶ *Præcepit* siue sit perfectæ ætatis h. & est ratio. *vt infrà de excu. tut. § minores xxv.* ACCVRSIVS.

DE ATTILIANO TVTORE, &c.

Supra e visum est de testamentaria tutela : & subsequenter de legitima. Verum quia cessante testamentaria, & legitima, opus est prouidere de datiua: ideò subdit de Attiliano tutore. POR.

g ¶ *De Attiliano tutore.* i. de eo tutore, qui dabatur per legem factam ab Attilio. vt in text. exponitur.

Si cui] Tor a iste tit. diuiditur d in quatuor partes. Primò ponit ius antiquũ circa dationẽ tutoris. Secũdò ponit ius nouum. Tertiò ponit ius nouissimũ. Quartò ponit nouũ casũ : videlicet quòd naturali æquitati conuenit, impuberes esse sub tutorib. & quòd finita tutela teneantur ad rationẽ reddendam. Secunda ibi: *Sed hoc iure.* Tertia ibi: *Nec autẽ.* Quarta ibi: *Impuberes.* Item prima subdiuiditur in alias quatuor partes. Primò ex quib. leg. tutor dabatur deficiente omni tutore testamẽtario, & legitimo, & a quibus dabatur. Secũdo quid, dato testamẽtario dato sub conditione, vel in diem, purè tutor detur. Tertiò quid si testamẽtarius tutor sit captus ab hostibus. Quartò quomodo istæ leges ab vsu recesserunt : & causam propter quam. Secunda ibi : *Sed & si.* Tertia ibi: *Ab hostibus.* Quarta ibi: *Sed ex his.* CASVS. Domine, iam video quòd vultis tractare de datiua tutela, dicatis igitur mihi, quando locum habet datiua tutela, & a quibus dãtur tutores datiui? Ad hoc resp. Imper. Amice, Si cui nullus omninò tutor neque testamẽtarius, neque legitimus sit : tunc demũm habet locum datiua tutela. & illis qui neque testamentarium, neque datiuũ habent tutorem, olim quidem secũdum iura antiquissima dabatur tutor auctoritate legis Attil. in vrbe Ro. à prætore vrbis, & a maiore parte tribunorũ plebis. sed in prouinciis dabatur tutor eiusdem à præsidibus prouinciarũ auctoritate legis Iul. & Titiæ & nõ solummodò si nullus tutor: sed etiam licet in testamẽto tutor datus fuerat: tamẽ sub conditione, aut in diem certum dabatur. nam si in testamẽto tutor sub conditione aut in diem dabatur : auctoritate legũ prædictarũ interim quis tutor dari poterat in defectũ tutoris sub cõditione, vel in diem dati qui pendente cõditione, vel die poterat administrare. Quãdoque etiã si purè datus fuerat tutor testamento, tamen nihilominus datiuus tutor locũ habuit, quãdiu hæres ex testamento nõ adiit tãdiu enim ex eisdẽ legibus tutor dabatur & in omnibus his casibus tutor ille datiuus in defectum testamẽtarij datus desinebat tutor esse cõditione, vel die adueniente, vel hærede ex testamento hæreditatẽ adeunte. Itẽ in alio casu ex prædictis tutor dari solebat. Nã si testamentarius tutor, vel etiã legitimus ab hostibus captus fuerat, in defectum tutoris capti alius tutor ex eisdem legibus dabatur . & iste loco capti subrogatus desinebat esse tutor captiuo in ciuitatem reuerso. Nam reuersus in ciuitatem administrationem tutelæ iure postliminij recipiebat. & hæc dicuntur vsque ad illum § *sed ex his legibus.* FRANC.

h ¶ *Tutor fuerat.* f. ex testamento. nam quãdiu a testamentaria tutela superest, non b est locus aliis. Item nec c legitima : nam oer datiua tunc locum habet: *vt C qui da. tut. poss l. si sororis.*

i ¶ *Et maiore.* i. duobus Erant enim tres : *vt arg. C de offi. præto. l. ij. & ff de orig. iur. l. ij. § iisdem.*

δ ¶ *Maiore parte Tribunorum.* L. Minutio, & M. Horatio Puluillo Conss. decem creati sunt Tribuni plebis itaque cautum est, vt postea crearentur, Tito Liuio auctore *lib. 3.* Maiore igitur parte. i. sex, vel septem Tribunis. CVIAC.

k ¶ *Ex die certo.* vt à Paschate in antea sis tutor.

l ¶ *Dari poterat.* & hodie datur d. *vt ff. de test. tu. l. si quis sub cõd.*

m ¶ *Nemo.* nam si vnus de pluribus hæredibus adierit, valet tutela : *vt ff de testa. tute. in l. si nemo* e. idem in libertate in testamento relicta: *vt ff. de testa. manu. l. testamento §. testamento.*

n ¶ *Existebat.* Sed quid si nullus fuit institutus cum pupillo: sed tantum pupillus est hæres? Potest dici, quòd authoritate iudicis adeat: *vt C de iu. delib. l. si infantis* & tunc valebit tutela, & incipit tut. admin. ACCVRS. ADDITIO. Vide pleniùs hanc quæstionem *per gl. in l. si nemo ff de testa. tut.*

o ¶ *Desinebat.* i. ille qui sic erat datus in subsidium, desinebat, cùm testamentarius venit, vt subiicit.

ı ¶ *Qui desinebat esse tutor.* Imò & deserto testamento, & deficiente conditione desinebat esse tut. cæterùm hoc casu legitimus tut. illi succedebat, illo testamentarius. CVIAC.

p ¶ *Conditio.* Hic tutor tacitè vsque ad diem, vel conditionem existentem datur: taciteque non potest : *vt ff. de reg. iur. l. actus.* ADDITIO. Quod procedit in conditione intrinseca prouenienti ex natura rei secundùm Christopho. *vt hic. & l. tutor 9. sub conditione. ff. de tutelis.*

a Ætas perfecta i. dicitur annorum vigintiquinque.

b Quid si proximior agnatus minor sit, sequẽs in gradu agnatus maior : num admitteretur? si spes est pupillum ad perfectã ætatem peruenturum antequam minor agnatus ad legitimam ætatem perueniat, succedet diuinus, alias admittetur. ... & datiuus desinet esse tutor adueniente legitima ætatis ... hoc est, impedimento in eo cessante ...

c Constitutio.

d Diuiduo.

a Testamentaria tutela excludit legitimam, & datiuam.

b ... si minor. ... ff de te... l. si quis conditione ... testamentum

d Scilicet his tribus ... tum : sed ... per legem Attilianam ... Titiam ... illæ sunt ... sed ex ... ex testamento ... in re certa ... filius ... liter institutus non adeuntibus ... ex fundo ...

a ¶ Poterat

α ¶ *Tutore capto* Testamentario, vel legitimo. Cviac.
a ¶ *Petebatur* Nec erat locus legitimę: *vt ff. de leg. tut. l. 1. §. si apud.*
b ¶ *Qui desinebat.* i. iste talis, qui erat datus in subsidium.
β ¶ *Qui desinebat* desinebat & is tutor esse tutore reuerso. Ceterùm nō reuerso tutore testamentario, illi legitimus succedebat: non reuerso tutore legitimo, sequens succedebat. Cviac.

2. ¶ Ab hostibus quoque tutore capto α, ex his legibus tutor petebatur a: qui desinebat b β esse tutor, si is qui captus erat, in ciuitatem reuersus fuerat: nam reuersus recipiebat tutelam iure postliminij c.

In lege Attilia, & lege Titia, non cauebatur de satisdatione tutoris: ideò ex his desierunt tutores dari. Aret.

3. ¶ Sed ex his d legibus e tutores pupillis desierunt dari, posteaquàm primò f Consules pupillis vtriusque sexus tutores ex inquisitione g dare cœperunt, deinde Prætores ex constitutionibus γ. Nam supradictis h legibus neque de cautione δ à tutoribus exigenda rem saluam pupillis fore i, neque de compellendis k tutoribus ad tutelæ administrationem, quicquam cauebatur.

De iure nouo, Romæ præfectus, & prætor: in prouinciis præsides, vel magistratus eorum iussu si facultates pupilli non sunt magnæ, dant tutores. Aret.

4. ¶ Sed hoc iure vtimur l, vt Romæ quidem præfectus m vrbi, vel prætor secūdum suam

c ¶ *Iure postliminij*, quo iure etiam nomina alia recuperat. *vt suprà quib. mo. tut. pat. po. sol. §. si ab hostibus.* nec de administratis interim tenetur hic reuersus: *vt arg. ff. si quis caut. l. iiij. §. illud sciendum.*

Sed ex his.]Casvs. Domine, iā vidi à quibus secundùm iura antiqua dabantur tutores, dicatis mihi, si placet, qualiter illa iura antiqua correctionem receperūt. Et certe dicit ipse. Item postquam consules cœperunt dare per inquisitionē tutores pupillis vtriusque sexus, & prætores per constitutiones nostras: tunc ex supradictis legibus desierūt tutores dari. Nam in illis legibus neque de cautione a tutoribus danda rem pub. sal. fore, nec de compellendis tutoribus ad administrationē tutelæ quicquam cauebatur. Et hęc dicuntur vsque ad illum §. *sed hoc iure vtimur* Franc.
d ¶ *Sed ex his.* nunc recitat secundum ius: nā quatuor sūt iura quæ in hoc tit. notari possunt.
e ¶ *Legibus* s. Attili. & Iulia, & Titia: *vt suprà eo tit. in princip.*
f ¶ *Posteaquàm primò.* alias quamprimùm.

Tutores dās quid inquirere debet.

g ¶ *Ex inquisitione* i. inquirendo * facultates eorum, an sint pares oneri iniuncto: *vt infra de excu. tut. §. sed & propter.* Itē bona conuersatio requiritur vt & alias in parte arrogantie: *vt ff. de adop. l. nec ei §. eonum. & suprà de adop. §. cùm autem*
γ ¶ *Ex constitutionibus.* Ex eis verò constitutionibus tutores cauere compelluntur. *§. pen. inf. de sat. tut.* & administrare *l. 1. ff. de admin. tut. l. 3. C. de susp. tut. l. C. in quib. caus. tut. hab.* vt ex cautione teneātur *l. non quasi §. illud sciendū ff. re pup. sal. fo.* Cviac.
h ¶ *Nam supradictis* Bene dico quòd desierunt per has leges tutores dari, posteaquàm consules dederunt ex inquisitione. & bonum fuit propter duas rationes, quas ponit. Nā, pro *quia*, &c.
δ ¶ *De cautione.* Sed neque de inquisitione, quæ pro vinculo cautionis cedit. Cviacivs.
i ¶ *Fore* hanc cautionem præstant tutores, & curatores: *vt ff. rem pup. sal. fo. l. non quasi. §. 1. & l. & si ad species.*
k ¶ *De cōpellendis.* s. captis pignoribus: *vt infrà de satisd. tut. §. pen.*

Sed hoc iure]Casvs. Domine, iam vidi qualiter iura antiqua correcta fuerunt, & qualiter secundum mediam iurisprudentiā tutores dabātur. Ideò dicatis mihi, si placet, à quibus datur hodie tutores secundum iura moderna? Ad hoc resp. Imper. Amice, hoc iure hodie vtimur, vt præfectus vrbis, vel prætor secūdū suā iurisdictione, & in prouinciis præsides tutores pupillis possint dare. Et nō solùm pręsides in prouinciis hoc facere possunt: sed etiam magistratus delegatione eis facta à præsidibus, videlicèt si non sint magnæ facultates ipsius pupilli. Et hæc ita obtinebant primo tempore nostri imperij. Nos tamen postea: quia difficultatem esse in expectanda iussione præsidū perpendimus: huiusmodi difficultates hominū per constitutionē nostram resecare curauimus. Vnde in cōstitutione nostra statuimus, vt si facultas pupilli vsque ad quingentos solidos valeat, defensores ciuitatis vna cum eiusdem ciuitatis religiosissimo episcopo, vel alia publica persona: magistratus, vel iudices Alexandriæ non expectata iussione præsidum, tutores vel curatores dare possint, legitima cautione rem pupilli saluam fore, secundum eiusdem constitutionis normam a tutorib. interponenda, eorum videlicet periculo qui huiusmodi satisdationem accipiunt. Et hæc vsque ad illum §. *impub. autem.* Franc.

l ¶ *Sed hoc iure vtimur* hoc est tertium ius, quod erat tempore Iustiniani: & hoc ne est quart addiū, quod est infra proximo §.
m ¶ *Præfectus.* ad præfectū cognitiones criminales a, ad prætorē ciuilia negotia veniebant. *vt patet ff. de offic. præ. vr. per totū tit. & ff. de offi. præ. per totum tit.* Sed tutelam dabat vterq. vt hic. Acc.

iurisdictionem n: in prouinciis autem præsides ex inquisitione tutores creent o: vel magistratus s iussu præsidum p, si non sint magnæ pupilli facultates.

Iure nouo, si pupilli facultates aureis quingentis non fuerint ampliores, à quocūque iudice, vnà cū ciuitatis episcopo tutor datur, cautione ab eodē præstita, rem pupilli saluam fore: cuius cautionis periculum ad recipientem spectat.

5. ¶ Nos autem per constitutionem q nostram huiusmodi difficultates omninò relecātes, nec expectata iussione r præsidum, disposuimus, si facultates pupilli, vel adulti vsque ad quingentos ζ solidos ς † valeant, defensores ciuitatum vnà t cum eiusdem ciuitatis religiosissimo antistite, vel alias u publicas personas: id est, magistratus, vel iuridicum Alexandrinæ x ciuitatis, tutores, vel curatores creare: legitima cautela secundùm eiusdem constitutionis normam præstanda: videlicet eorum y periculo qui eam z accipiunt.

Æquum est, vt regatur impubes qui nescit se regere.

n ¶ *Iurisdictionem.* Præfecti vrbis est iurisdictio vsque ad centum miliaria: sed prætoris, Romę tantum: *vt ff. de offi. præf. vrb. l. 1. §. cum vrbē & in summa Azo. de offi. præt.* Dabunt ergo eum & ei quæsit de sua iurisdictione: vt statim in præside notabis.
o ¶ *Creent* s. eum n qui est de sua iurisdictione dabit: *vt ff. de tut. & cur. dat. ab his l. iis dandi.* Si verò ibi non inueniatur idonei etiam in alio loco quæret, & pręsidi nūtiabit: *vt ff. eo. de tut. & cur. dat. ab iis. l. diuus* Itē et qui sit de sua iurisdictione vel ratione originis, vel ratione domicilij *vt ff. de tut. & cura. dat. ab iis. l. 1. §. vlt. & l. diuus.* Si autē in altero horum trium locorum non inuenitur: sed in quarto loco: reducēdus est ad alterū locum de his tribus, & ibi tutelam accipiet: *vt C. qui pe. tut. vel cura. l. 1.* Accvrs.
p ¶ *Vel magistratus.* Duūuiri. His etiam iussu præsidis datum ramo fuit ius dandi tutoris, *l. 3. ff. de tut. & cur. dat.* Sed hoc iure vtimur, inquit Iustinianus, vt ne aliter possint Duumuiri tutores dare, quam si præsides iubeant, quod & circa defensores plebis, per omnia præsides, vsurpasse idem Iustin. scribit in No. xv. Cviac.
p ¶ *Iussu præsidum.* i. ergo delegatur. Sed contra *de tut. & cura. in l. nec mandatae* Sed ibi mandatum est, quod non importat necessitatē c hic iussus, qui importat *vt ff. quod iussu. l. 1. §. 1 & ff. manda. l. 1.* Vel ibi erant magnę facul. pupilli hic paruæ. Sed certe & si sint paruæ, adhuc videtur idem, nam datio tutelæ est mixti imperij: *vt ff. de tut. l. mater §. datio.* vbi dicitur, quòd tut. datio illis soli cōpetit cui nominatim hoc dedit vel lex, vel Senatusc. vel princeps ergo non potest delegari: *vt ff. de offi. eius, cui mand. est iur. l. 1. resp.* Sed dic, quod nō potest delegari non habēti iurisdictionē. sed habenti sic: *vt ff. eo. de tutorib. & curatorib. datis ad his, l. ius dandi, & hoc dicitur ¶ Sed quæ d sunt magnæ facultates?* Resp. quinquaginta aurei: *vt C. de defens. ciu. l.* 2. Vel decē libræ auri: *vt in Auth. de appellationibus §. ij. collat. iiij. vel ccc aurei. vt in Aut. de defen. ciuit. & iudicare collat.* tertia 3. Vel veteris vsque ad quingentos solidos sunt paruæ: si vltra, sunt magnæ *vt infrà proxim.* Additio. Quod est verū quoad materiam istam: alias autem relinquitur iudicis arbitrio iuxta consuetudinem, vulgatem opinionē, & qualitatem personarum: vt hic per doctores.
q ¶ *Per constitutionem.* quam non habemus.
r ¶ *Iussione* id est, delegatione, siue præcepto. Nam in hoc differt a mandato quia mandatum ex voluntate est. sed iussus necessitatis *vt ff. quod iussu l. 1. §. 3. & ff. manda. l. 1.*
ζ ¶ *Vsque ad quingentos.* Quòd si valeant vltra, à præsidibus dabitur tut. Cviac.
ς ¶ *Solidos* id est aureos *vt infrà de pæn. te. liti. §. finali* e. quorum septuaginta & duo faciunt libram auri: *vt Cod. de susp. & arca. l. quotiens lib. x.*
t ¶ *Vnà* i. simul.
u ¶ *Vel alias.* hoc quando extra ciuitatem, vt in municipio. nam magistratus municipalis dabit. Accvrs.
x ¶ *Alexandrinæ.* hoc quādo tutor datur in ciuitate Alexādrina.
y ¶ *Eorum.* s. tabellionum, & aliorum: non verò ipsorum maiorum iudicum qui habent potestatem dandi tantùm: *vt infrà de satisd. tut. vel cura. §. pe. & §. si. qui sunt contrà.*
z ¶ *Eam.* s. satisdationem.

Impuberes autem.] Casvs. Domine, iam video à quibus dabantur tutores olim iure antiquo: & etiam quibus dantur hodie

a tamē vtiā similes, secūdum Iasō de Ang. in l. 1 §. qui ai & §. cura carmi & l. 1 ff. de off. præfect. vrb. & sic non obstat l. solemus §. 1 arma... sufficit enim dare iussa... pro... e fine vergen.
b Pupillus in tribus locis potest tutatem petere

† Solidus quid significet, vide Bud. in ... & per totū quo loco explicat quid dicatur libra in iure.

c Sed spontanea ... præstatum ...

d Facultates quæ dicantur magnæ.

e Statutum loquens de moneta simpliciter debet intelligi secundum ... communem. Sed inter contrahentes ... communem ... sum regionis.

hodie secundùm cōstitutionem vestram pro Deo dicatis mihi, si placet, qualiter huiusmodi impuberes sūt in tutela? Ad hoc resp. Imperator: amice, certè naturali rationi conuenit, & etiam iuri consentaneum est: vt impuberes in tutela sint: vt videlicet illi qui perfectæ ætatis non sunt, aliorum tutela regātur. Sed domine Imperat. dicatis mihi, si placet, quo iure coguntur tutores finita tutela reddere rationem suæ administrationis? ad hoc respon. Imper. Amice, cùm tutores pupillorum, pupillarùmque negotia administrent, finita administratione actores tutelæ rationem administrationis suæ reddere compelluntur. Et hæc vsque in fi. FRANC.

a ¶ *Impuberes* hic §. est generalis ad omnes præcedentes ti. de tutelis.

b ¶ *Iuri*. i. æquitati.

c ¶ *Gerant*. alias egerūt. i. gesserunt. alias gerunt.

d ¶ *Post pubertatem.* sed & antè, si finita tutela fuerit prius: *vt ff. de tu. & rat. dist. l. nisi finita* aliàs (i. nisi esset finita tutela) nō nascitur actio tutelæ: sed aliæ actiones natæ sunt: sed nō exercentur *vt ff. de tut & ra. dist. l. si tutor. §. fina & l. non dantur* ADDITIO. Ratio diuersitatis est: quia actio tutelæ est generalis: & sufficit tam semel nasci, & non sæpiùs per singulas causas secundū Iaso. Ange. tamen tenet contra istam glos. & de casibus, in quibus possit exerceri etiam durante tutela, se remittit ad not in *l. y. C. de admini tut.*

6. ¶ Impuberes [a] autem in tutela esse, naturali iuri [b] conueniens est, vt is, qui perfectæ ætatis non est, alterius tutela regatur.

Tutela finita, administrationis ratio redditur: nec antè cōueniendus est tutor tutelæ iudicio, quam officium expirauit.

7. ¶ Cum ergo pupillorum, pupillarùmque tutores negotia gerant [c], post pubertatem [d] tutelæ iudicio [e] rationem reddunt.

DE AVCTORITATE tutorum.

TITVLVS XXI.

Pupillus etiam sine tutoris auctoritate conditionem suam meliorem facere potest, deteriorem non potest: quo fit, vt in contractibus vltrò citróque obligatoriis contrahentem sibi obliget: ipse autem illi non obligetur.

AVctoritas autem tutoris in quibusdā causis necessaria pupillis est: in quibusdam non est necessaria [f]. Vt ecce si quid dari sibi stipulentur: non est necessaria tutoris auctoritas. quòd si aliis promittant [g] pupilli, necessaria est [h] tutoris auctoritas. Námque placuit, meliorem quidam suam conditionem licere eis facere, etiam sine tutoris auctoritate: deteriorem verò non aliter, quàm cum tutoris auctoritate. Vnde in his causis, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur, vt in emptionibus, venditionibus [i], locationibus, conductionibus, mandatis, depositus [k], si tutoris auctoritas nō interueniat ipsi quidem qui cum his contrahunt, obligantur: at inuicem pupilli non obligantur [l].

e ¶ *Tutelæ iudicio.* i. actione tutelæ, quæ datur in simplum: & propter dolum, & culpā latam, & leuem. Est [a] & alia actio qua tut. tenetur. s. de rationibus distrahendis. sic enim nominatur: *vt ff. de contra act. tut l. y.* & datur in duplum, & propter dolum tantùm, & in duplo continetur rei persecutio. Prior datur cōtra tutorem, & contra hæredes, posterior contra tutorem tantum: *vt ff. de tut. & rat dist. l. j. § po. & l. y.* Item vna intentata, altera denegatur, licèt plus sit in ea, & econtra. secùs in actione tutelæ, & furti, quæ secum competit *vt ff. de tut & ra dist. l. j. §. in tutela.*

a Actio tutelæ, & actio de rationibus distrahendis differunt.

DE AVCTORITATE TVTORVM.

b Continuatio.

c Diuisio.

Dictum [b] *est suprà qualiter tutores creantur: hic quando creati sunt, qualiter se regere debeant, & auctoritatem præstare.* ARIT.

A*Vctoritas autem*] Totus iste titulus diuiditur [c] in tres partes principales. Primò ponit in quibus casibus necessaria est auctoritas tutoris: & in quibus non. Secundò quādo ista auctoritas debeat impertiri. Tertiò remouet quoddā dubium. Secūda ibi *Tutor autem.* Tertia ibi *Si inter tutorem* Itē prima pars vsque ad §. *neque tamē.* subdiuiditur in quatuor Primò ponit dictum bimēbre. Secundò exemplificat quodlibet ex dictis membris. Tertiò rationem annectit. Quartò infert, & illationem clarificat per exēpla Secūda ibi: *Vt ecce* Tertia ibi *Námque.* Quarta ibi *Vnde in his.* CASVS. Domine, vos vultis tractare de auctoritate tut nūquid semper est necessaria tut auctoritas? Res. Imp. quòd non. In quibusdam enim causis non est necessaria. si enim pupilli stipulantur sibi dari aliquid, in eo casu non est necessaria tut. auct secùs est tamen in casu cōuerso Si enim isti pupilli aliquid aliis promittant, ad hoc vt ipsi ex illa promissione eū effectu obligentur, necessaria est tut. auct. Meliorem enim suā conditionē possunt facere sine tutoris auctoritate. deteriorem verò nequaquam facere possunt, nisi tutoris auctoritas interueniat. Vnde in illis causis, ex quibus ex vtroq. latere nascitur obligatio, vt in emptione, venditione, locatione, conductione, mandato, & deposito: nisi tut. auct. interueniat, illi qui cum pupillis contrahunt, obligantur: sed pupilli eis nequaquam obligati sunt. Et hæc vsque ad illum §. *neque tamen.* FRANC.

f ¶ *Non est necessaria. vt C. de contrah. & com stip. l. neque. & l. j. C. de auct. prost.*

g ¶ *Promittant.* quia [a] tunc est verisimile quòd malè agant. & facit ad hoc, *infrà quib. alie lic vel non. § nunc admonendi. & §. at ex contrario & infra de inuti stip. §. pupillus & ff. de neque. re. do. l. pupillus & ff. de pact l. contra turis.* [b] Idem de muliere super dote paciscente *vt ff. de pac. l. dte* Item in alimentario transigente: *vt ff. de transact l. cum hi §. quod ergo* Item facit *C. de contrah & commission. stipul. l. neque.*

a Præsumitur male tunc negotium administrare, qui donat aut obligat res suas promittit.

b Intellige vt valeat tutoris auctoritas in cōtractibus ex quibus potest minor vel alterum reportare. alias non: quia etiam cum auctoritate tutoris donare non potest *l. ea autem tutor ... secundum Iaso. & Ias.*

h ¶ *Necessaria est.* in duobus tamen casibus obligatur pupillus sine tutoris auctoritate *ff. de actionibus, & oblig. l. furiosus.* vbi s. ex re actio venit.

i ¶ *Venditionibus.* si autem pupillus petat rem ex venditione, repellitur exceptione doli mali, nisi pretium dare velit: *vt ff. de rescin. vend. l. si id quod § vlt. in fi.*

k ¶ *Depositis.* Pupillus tamen doli capax tenetur depositi, si quid doli cōmisit, vel locupletior factus sit: *vt ff. depo. l. j. §. an in pupillum.* ACCVRSIVS.

l ¶ *Non obligantur* ¶ Et sic not. quòd contractus [c] claudicat quandoque. *vt h c. & ff. de act. emp l. Iulianus. § si quis à pupillo. arg. contrà. ff. de arbit. l. litigatores. §. pen. & fina. & in Authent. de non eli. secund. nub. §. prospeximus. collat. j.* [d] ¶ Item hoc est verum, nisi locupletior sit pupillus: aliàs excipitur si agat: & contrà poterit agi: *vt ff. de administra. tuto. l. si minoris & C. pro empt. l. fina. & ff. eo. l. v. §. j. & de rescin. vend. l. si id quod §. fina.*

c Claudicat interdū contractus ... de dep ... quam ... fin. ...

d Dic hoc esse speciale fauore pupilli secundum Ang.

Hæreditatem adire, bonorum possessionem petere, aut fideicommissariam hæreditatem suscipere, non nisi cum tutoris auctoritate pupillus potest.

1. ¶ Neque tamen hæreditatem [m] adire, neque bonorum possessionem [n] petere, neque hæreditatem ex fideicommisso [o] suscipere aliter possunt, nisi tutoris [p] auctoritate, quamuis illis lucrosa sit [q].

Neque tamen.] CASVS. Domine, vos dixistis mihi suprà quòd licet pupillo meliorem facere conditionē suam sine tut. aucto. Pone igitur quòd aliqua lucrosa hæreditas delata sit alicui pupillo, nunquid poterit illam hæreditatem sine tut. auctor. adire? Resp. Imper. quod non. Licèt enim dictum fuerit generaliter supra, quòd licet eis facere conditionem suam meliorem sine tut. auctor. hoc tamen fallit in casibus specialibus. Neque enim hæreditatem adire, neque bonorum possessionem petere, neque hæreditatem ex fideicommiss. suscipere poterit, nisi tut. auct. interueniat, quamuis lucrosa sit. & hoc ideò statutum est, ne ille damnum inde habeat. & hoc vsque ad §. *tutor autem.* Francis. de Aret.

m ¶ *Hæreditatem.* quæ ex testamento, vel ab intestato defertur; scilicet iure ciuili: *vt ff. de pet. hær. l. j. y. & ij* Et hæreditas [e] est successio in vniuersum ius quod habuit defunctus tempore mortis suæ, deducto [f] ære alieno; *vt ff. de verb signi, l. nihil.*

e Hæreditatis definitio

f Hæreditas intelligitur deducto ære alieno.

n ¶ *Bonorum possessionem.* ex testamento, vt secundùm tab. vel ab intestato, vt vnde liberi, & similes quæ sunt omnes de iure prætorio *vt infrà de bono. poss §. quos autem.* ¶ Et [g] est bonorū possessio ius persequendi, retinendique patrimonii. quod cuiusque fuerit cùm is moritur *vt ff. de bono. poss l. iy. § bonorū.* Hoc tamen in bonorū possessione fallit in casu, cùm pupillus non habet tutorem: tunc enim prætor auctoritatem tutoris potest supplere: *vt C. qui admit. ad bono possess. l. bonorū.* Idem in hæreditate. *vt C. de iu. delib. l. si infantis. in fin.* ADDITIO. Et alios casus, in quibus iudex supplet defectum tutoris, vel impedimentum, vide per Ang hic, Et procedunt in iurisdictione voluntaria, & quando ex actis apparet, quòd iudex facit ex certa scientia; item vbi tutor solus sufficeret; alias secùs, secundùm eum.

g Bonorum possessio quid.

o ¶ *Ex fideicommiss. vt per Senatus. Trebell. vt infrà de fideicommiss. hære. §. sed quia* [h]. Idem dico, & si bona velit recipere causa seruandarum libertatum, cùm & ibi possit timere damnum, quia est successio in vniuersum ius *vt infrà, per quas perso. no acq. § fi.*

h Si tamen si infans ... soli tutori ... restitutio ... ad Treb & ... tutor ... secus. ...

p ¶ *Tutoris.* i. administratoris, cui administratio sit cōcessa in testamento, alioquin non valet. nam & si ab eo qui tutelam non gerit, sciens aliū gerere, etiam: dominus nō efficiatur *vt ff. eo. l. iy.* ¶ Item nunquid curatoris pupilli sufficit auctoritas ad adeundam hæreditatem, vel bo. possess delatam pupillo? Resp. [i] non: *vt ff. de appell. l. cùm in vna. §. tutor. vsque ad fi. leg.*

i Hic ... non posse agere, quia facto contrà, secundum Ang & Ias.

l Hic sequitur Ang. hic.

q ¶ *Lucrosa sit.* id est, appareat lucrosa, ne occasione lucrosę adeat damnosam: quia adeundo oneratur legatis, & fideicommissis, & aliis

aliis oneribus: & ita obligatur sed nõ potest obligari sine tutoris auctoritate *vt suprà eo. in prin.* Sed si obiiciatur, cessãte causa, &c. hoc taro accidit, quòd hæreditas nõ sit onerosa sed frequenter cõtrarium: & ad ea, quæ frequentiùs accidunt, iura adaptantur: *vt ff. de leg. & Senatusc. l. nam ad ea.* Aditio. Et quamuis gl. in *l. si quis mihi bona §. 1. in glo. hæreditatem ff. de acqui. vel omit. hær.* teneat cõtrarium illa tamen est veritas, pro qua facit: quia necesse est adeuntem cognoscere causam suæ aditionis: putà ex testamento, vel ab intestato, tanquam agnatus, vel cognatus: *vt l. qui in aliena. ff. de acqui. hære.* quod pupillus discernere non potest: secundum omnes hic.

nec vllum a damnum habeant b.

Tutor præsens debet auctoritatem interponere, aliàs non valet.

2. ¶ Tutor autem statim in ipso negotio præsens c, debet auctor fieri c, si hoc pupillo prodesse existimauerit d: post tempus e verò, vel per epistolam f, aut nuncium interposita auctoritas nihil agit.

Tutor sibi auctorari non potest: nemo enim in rem suam auctor fieri potest.

3. ¶ Si inter tutorem, pupillumque iudicium g agendum sit: quia ipse tutor in rem suam h auctor esse non potest i, non prætorius tutor (vt olim k) constituitur: sed curator l, in locum eius datur m: quo interueniente iudicium peragitur: & eo n peracto curator esse desinit.

a ¶ *Nec vllum.* Est & alia ratio a etiam si sit lucrosa: quia litibus, & sumptibus vexaretur: *vt ff. de mi. l. minoribus xxv. an.* Et hic eisdem etiam rationibus nec in iudiciis ciuilibus, vel criminalibus b potest esse sine tutoris auctoritate: *vt C. si aduer. rem iud. l. cùm & moneret & C. de aucto. præ. l. clarum.* Nisi c in quatuor casibus: vt in possessione momentanea *vt C. si per vim, vel alio modo l. 1. & C. qui legi perso. l. momentanea, in glo. ij.* Item in violato thoro minor sine curatore accusat: *vt ff. de adul. l. si maritus ij §. lex* (Sed hoc in adultis) Item si veniam ætatis impetret *vt C. de his qui ve. æta. imp. l. 1. & ij.* Item in interdicto de libero homine exhibendo *vt ff. de lib. homi. exhib. l. quod & lex § sed & si mulier.*

a ¶ *Nec vllum* vet. lib. *& nullam.* Cuiac.

b ¶ *Damnum habeat* d, quia fortè subest æs alienum latẽs. Acc.

Tutor autem] Casvs Domine, iam video in quibus casibus tut. aucto. debet interuenire: dicatis mihi, si cordi est, qualiter debeat interponi tut. auct. Ad hoc respon. Impe. Amice tutor in ipso negotio à pupillo suo contrahendo debet personaliter interesse & quod actum est à pupillo, laudare, si hoc pupillo suo prodesse existimauerit. Nam tutoris auctoritas post tempus, vel epistolam interposita nihil agit. Et hæc vsque ad illum § *si inter tutorem.* Franc. de Aret.

a ¶ *In ipso negotio.* In ipso articulo. Cvsac.

c ¶ *Auctor fieri.* id est, probare, & laudare quod fit per pupillum: *vt ff. eo. l. etiam.*

d ¶ *Existimauerit.* non enim compellitur. Primò quia est iniquũ. Secundo quia tenetur pupillo damnum resarcire tutor *vt ff. eo. l. si tutor* Accvrs. Additio. Sic etiam filius non potest adire hæreditatem sine voluntate patris *vt C. de bo. quæ lib. l. fi. § pe.*

e ¶ *Post tempus.* s. nõ modicum: aliàs valet auctoritas: *vt ff. de acqui. hær. l. si quis mihi. § iussum quæ est contrà* & est ratio: quia videntur inesse, quæ in continenti fiunt *vt ff. si cer. pet. l. electa §. decebam. & ibi glo.*

f ¶ *Per epistolam* ¶ No. cautè, & redde singula e singulis. nam dixerat duo i *statim* ad quod refertur, *post tempus, &c.* Item *in ipso negotio præsens* ad quod refertur hoc *per epistolam,* quæ inter absentes mittitur f, *vt infrà de oblig. l. ex consensu. § ideò in fi.* Idem & si alio modo inutiliter auctorizetur *vt ff. eo. l. 1. §. fi. & leg. seq.*

Si inter tutorem] Casvs Domine, iam vidi qualiter debeat interponi tut. auct. dicatis mihi modò, si aliquod iudicium agẽdum sit inter tutorem, & pupillũ: quid iuris est in casu isto? Ad hoc Imp. dicit: Amice, si iudicium inter tutorẽ, & pupillũ agendum sit, in casu isto nõ prætorius tutor (vt olim consueuit fieri) constituetur: sed loco eius curator dabitur: & interueniente ipso curatore iudicium peragetur: & finito iudicio desinet esse curator. Et hæc dicuntur vsque in fi. tit. Franc. de Aret.

g ¶ *Iudicium.* s. rei vindicationis g, vel alterius personalis, vel realis actionis præter actionem tutelę, quæ contra tutorem erit danda: quæ durante officio nõ datur: *vt ff. de tute. & ra. dist. l. nisi finita. § fi. & l. cum adhuc.* & idem in vtili generali nego. gest. quę datur cõtra curatorẽ adultis: *vt ff. de admins. tut. l. cum curatore. & C. de admi. tut. l. ij & l. ratione.* Sed certè nec aliæ videntur interim posse intẽdi *vt ff. de tu. & ra. dist. l. sed nec dantur* Sed illud intelligo, vt ipsemet exerceat, non dantur sed per procuratorem sic: et hic dicitur. ¶ Item nunquid hæc corrrecta sunt hodie per authen. *vt hi qui obli. se perhi. ha. res mi. §. j. coll. vj.* cùm nullus creditor h, vel debitor possit esse tutor, vel curator? Resp. sic: nisi in tutore testamẽtario, in quo poterit adhuc hodie hic §. loqui: cum fides talis tutoris ab ipso testatore sit cõprobata: *vt infr. de satisda. tutor. vel cura. §. j. & Cod. de episco. audien. l. de creationibus* a *in prin.* Vel idem in eo, quod in aliis: *vt in prædict. authen. diximus.* Item & in ea reales actiones hunc § hodie fatemus loqui: cum in eis non sit obligatio vnde authen. cessat: *vt infrà de act. § j.* Accvrs.

Titulus sequens potissimum positus est propter actionem tutelæ, diximus enim suprà, tutores tutela durante de ratione administrationis iudicialiter conueniri non posse: sed tum demum post quàm tutela fuerit finita. Refert ergo scire, quot sint modi per quos finiatur, quos hic ordine in textu audiemus.

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

TITVLVS XXII.

Exploso impudico antiquorum iudicio, tutela masculi anno decimoquarto expleto finitur: fœminæ verò duodecimo.

h ¶ *In rem suam* & pupilli: quæ sua dicitur, cùm benè administrat: *vt ff. de fur. l. interdum. q. § qui tutelam.*

i ¶ *Auctor esse non potest.* facit ad hoc, *ff. de verb. signi. l. quod dicimus. & C. ne quis in sua cau. l. vnica* h *& C. de testi. l. omnibus & ff. eod. l. v. j. respon. augu. contrà, C. de fideicommiss. l. si u. sei, cùm ipse sibi iudex, & testis, &c.* Ratio autem textus præsentis est: quia sequeretur vt in eodem negotio esset quis actor, & reus: quod est inconueniens Accvrsivs.

k ¶ *Vt olim.* nam olim in tali casu dabatur tutor prætorius, quod hodie non est: vt hic dicitur.

l ¶ *Sed curator. C. de in lit. dan. tut. l. j.*

y ¶ *Sed curator* Id moribus receptum erat hoc casu vt tutorem habenti daretur tutor auctore Vlpiano in fragmentis: hodie quia solemnia iudicia sunt sunt, in locum prætorij tutoris curator adhibetur. Cuiac.

m ¶ *Datur.* etiam inuito *vt ff. de tute. l. iiij §. idem Cassius.*

n ¶ *Et eo.* s. iudicio.

QVIBVS MODIS TVTELA finitur.

Dictum est de ingressu tutelarum: & suprà tutu. j. de progressu restat de fine sicut est in operibus naturæ ingressus, progressus, & finis. Aretinvs.

Notandum est, quòd modi qui tutelam finiri faciunt, sunt octo & ad istos omnes alii modi possunt reduci. Et sunt hi, Suspicio: quando tutor remouetur tanquam suspectus. Crimen. quando propter crimen deportatur, vel in seruitutem redigitur. Mors naturalis; pupilli, vel tutoris. Conditio adimpleta. Status id est, capitis deminutio, vbi status mutatur: vt quando capitur ab hostibus, vel arrogatur. Ætas: scilicet pubertas. Tempus adueniens, scilicet si ad certum tempus datus sit tutor, & sit finitum tempus. Causa: quando propter aliquam causam tutor excusatur. Vnde versus.

Suspicio, crimen, mors, conditio, status, ætas,
Tempus, causa, solent tutelæ ponere metas.

Pupillis.] Totus iste tit. diuiditur d in septẽ partes. Nã primò ponitur qualiter pubertate tutela finitur & quæ sit pubertas Secũdò qualiter arrogatione, vel deportatione, vel seruitute pupilli, vel tẽporis finitione. Tertiò qualiter morte pupilli, vel tutoris. Quartò capitis deminutione tutoris. Quintò etiam minima capitis deminutione pupilli. Sextò propter aduentũ temporis, vel conditionis. Septimò propter remotionem factam de tutore. Secunda ibi *Item finitur.* Tertia ibi: *Similis modo* Quarta ibi: *Sed & capitis.* Quinta ib. *Sed pupilli.* Sexta ibi: *Præterea.* Septima ibi: *Desinunt.* Item prima subdiuiditur in tres. Nam primò ponit qualiter tutela finiatur pubertate. Secundò qualiter pubertas accipiatur de iure antiquo. Tertiò qualiter de iure nouo. Secunda ibi, *Pubertatem* Tertia ibi *Nostra autem.* Casvs. Domine, vos vultis tractare quibus modis tut. fini: dicatis ergo mihi aliquem modum, quo tut. finitur: Ad hoc resp. Imper. Amice, dico tibi generaliter, quòd pubertate pupilli, vel pupillæ tutela finitur. Cum enim pupilli, pupillæve puberes esse cœperint, a tutela liberantur. Sed domine, dicatis mihi quando censentur pupilli ad pubertatẽ peruenisse? Ad hoc resp. Imp. Amice, aliter olim æstimabatur pubertas in masculis, hodie aliter. Veteres enim non solum ex numero annorum: sed etiam ex insinuatione habitudinis corporis pubertatem in masculis æstimari volebant. quam in fœminis ex aspectu corporis æstimari, impudicum esse existimabant. Nostra autem maiestas dignũ putauit esse castitate temporũ nostrorum, hoc, quod ipsis antiquis in fœminis visum est esse impudicum, in masculos etiã extendere. Et ideò sacrã constitutionem nostrã promulgauimus: per quã constituimus, pubertatem in masculis post xiiij. annũ completum initiũ accipere: sed normam antiquitatis in fœmineis personis

a Ratio secundum Bart. quia oculus certiùs ... *Et ... §. ... infra de ... Ar. ...*

a Hæc rationẽ sequitur Bart. in l. ... Co. de ... dolo.

a al. iudiciũ.

b Contrarium tenet Ias. quia potest torqueri sine tutoris auctoritate, quã supplet iudicis præsentia, vt ... Bald. in §. ... sacramenta ... ton de post ... fina.

c Pupillus quatuor casibus in iudicio esse potest sine tutoris auctoritate

d Ratio quare solus pupillus nequit adire hæreditatem quia non habet discretionem, nec cognoscit causas acquirẽdæ hæreditatis. quod sequitur, vt l. pupillus ff. de acqui. hær. Ar. ... Per

e Singula singulis reddenda sunt in vera, ac legitima interpretatione.

f Idem Tul. lib. ... 2. epistola 3. ... Per.

g Iudicium vtrum inter tutorem, & pupillum possit esse.

h Sic nec debitor, nec creditor ... Ecclesiæ potest esse marit... ... Per.

a Et hæc est communis opinio si testator scieuit, non si ignorauerit, secundum Ang.

b Potest tamẽ in consequentiam etiam ad propriam rem & sibi soluere, ac tradere rem debitam etiam immobilẽ sine iudice vt l. si filia ff. de contrah. emp.

c Dic quod ibi impropriè dicitur iudex, & testis.

d Diuisio.

personis satis benè positã, in suo statu integram, & illibatã relinquimus, vt videlicet ipsæ fœminæ post xij. annos completos, prout antiquitùs benè erat statutum, viri potentes esse credãtur. ¶ Secundus modus finiendæ tutelæ est, si pupillus dederit se arrogandum alicui. Qualiter autem det se arrogãdum, vide suprà de adopt. ¶ Tertius est, si pupillus deportetur. ¶ Quartus modus est, si pupillus efficiatur seruus; vt quia cùm sit libertus alicuius, reuocatur in seruitutẽ propter ingratitudinẽ. ¶ Quintus modus est, si ab hostibus pupillus capiatur. ¶ Sextus modus est, si alicui pupillo datus sit tutor in testamento hac forma, vt sit tutor vsque ad certam cõditionem, putà vsque dum nauis venerit ex Asia. Nã conditione existente desinit esse tutor. ¶ Septimus est, si moriatur pupillus, vel tutor. ¶ Octauus est, si tutor patiatur maximam, vel minimã ca. demi. quia cuiuscunque generis tutor sit, desinit esse tutor. Quid autem si patiatur tutor minimam cap. de. putà quia arrogãdum se dederit, an desinat esse tutor? Resp. si legitimus erat tutor, benè desinit esse tutor, sed si erat testamentarius, vel datiuus, tunc non desinit esse tutor. ¶ Nonus modus finiendæ tutelæ est, si pupillus patiatur quãcunque cap. de. quamuis de minima habuimos suprà in secundo modo ¶ Decimus, si alicui pupillo datus sit tutor in testamento hac forma, vt esset tutor vsque ad certum tempus, putà vsque ad Pascha. Nã adueniẽte Paschate desinit esse tutor. ¶ Vndecimus est, si à tutela remoueatur tanquã suspectus, *vt infrà de suspe. tu. & cur. per totũ* ¶ Duodecimus, si iusta ea causa se excusauerit à tutela, quam iam inceperat administrare, *vt infr. de excu. tut. per totum. h. d. vsque ad finem tit.* FRANC.

Pupilli [a], pupillæque cùm puberes esse cœperint, à tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidam non solùm ex annis: sed etiam ex habitu [b] corporis * in masculis æstimari volebant. Nostra autem maiestas dignum esse castitate nostrorum temporum existimans * benè putauit, quod in fœminis etiam antiquis impudicum esse visum est; id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam [c] in masculos extendere. Et ideò nostra sancta constitutione [d] promulgata, pubertatem in masculis post quartumdecimum annum completum illicò initium accipere disposuimus; antiquitatis normam in fœminis benè positam in suo ordine relinquentes, vt post duodecimum annum completum viri potentes esse credantur [e].

Varios tutelæ finiendæ modos vsque ad tituli calcem videre potes: quos breuiori compendio perstringere potius laboriosum, quàm vtile fuisset.

1. ¶ Item finitur tutela, si arrogati sint adhuc impuberes [f], vel deportati: item si in seruitutem pupillus redigatur [g], vel si ab hostibus captus fuerit.

Tutela conditionalis finitur euentu conditionis. ARET.

2. ¶ Sed & si vsque ad certam [h] conditionem datus sit tutor testamento [i]: æquè euenit, vt desinat esse tutor existente conditione.

Morte naturali pupilli, vel tutoris, tutela finitur.

3. ¶ Simili modo finitur tutela morte [k] vel pupillorum, vel tutorum.

Capitis deminutione tutoris maxima, vel media, vel etiam minima pupilli, omnis tutela finitur: minima autem tutoris, solum legitima finitur.

4. ¶ Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas [l], vel ciuitas [m] amittitur, omnis tutela [n] perit.

Huius dicti ea est ratio: nam capitis minima deminutione tollitur agnatio.

Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti si se in adoptionem [o] dederit, legitima [p] tantùm tutela perit; cæteræ [q] non pereunt. Sed pupilli, & pupillæ capitis deminutio, licèt minima sit [r], omnes tutelas tollit.

Temporalis tutela tempore adueniente finitur.

5. ¶ Præterea qui ad certum [s] tempus testamento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam.

Qui remouentur à tutela propter suspicionem, vel qui in perpetuum excusantur, tutores esse desinunt. ARET.

6. ¶ Desinunt etiam tutores esse, qui vel remouentur à tutela ob id, quòd suspecti visi sint: vel qui ex iusta causa sese excusant [t], & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundùm ea, quæ inferiùs [u] proponemus.

* *alias*, ex habitudine corporis æstimare solebant.

* abest à libr. vet. *conue.*

a Pupilli, qui sunt.

b Iudicare an iudex debeat secũdum conscientiã *vt hic.* Verum dic, si quod est notũ iudici, vt iudicare secũdum conscientiam: si vt priuato se eundum allegata: *secundum Fer.* Quod verum est in iudice, qui est infra legem. nam si est suprà (vt princeps) vtcunque sit ei nota veritas, debet secundum eam iudicare *l. 1. C. si aduer. vend.* Ægi Fer.

a ¶ *Pupilli.* Nota, quòd pupilli [a] sunt, qui de potestate patris impuberes exierunt, vel morte, vel emancipatione: *vt ff. de ver. sign. l. pupillus. §. respon.* licet impropriè dicatur aliquando pupillus, qui est in potestate: *vt ff. de verbor. oblig. unio. l. fina. §. si pupillus.* ACCVRS.

b ¶ *Ex habitu.* i. inspectione, vtrùm haberet barbam vnam, vel alterã: vt infrà minuit. & facit *ff. de minor. l. minor xxv. an.* addito prætẽde ex aspectu, &c. ¶ Et nota pro opin. Mat. qui secũdùm [b] conscientiam dicebat iudicem debere iudicare: & facit *ff. de fert. l. y. in fi. & ff. si regun. l. si irruptione § fi. in gl. pen.* Acc. ADDITIO. Vide, tu canonista, no. per glo. *sue 1. extrà de offi. ord. & de offic. & po. iu. delega. c. pastoralis. §. quia verò. in not.* arg. cõtrà Hug. vbi gloss. concludit iudicẽ secundum allegata, & probata debere in nomine Domini iudicare, & conscientiã læsam deponere. & ibi recitatur illud dictũ Psal. *Trepidauerunt timore, vbi nõ erat timor.* facit etiam gl. *in § fi minus. infrà de actio* Opiniones in hac materia variæ in variis doctoribus inueniũtur, diuersa dãtibus cõsilia. sed inter cæteras videtur, conscientiã reddere tutiorem cõsiliũ Cæpolæ, quod inter suas cautelas cõtinetur. Procuret (inquit) iudex in tali cõstitutus anxietate, apud accusatũ, vt alium in ipsius iudicis locum surrogari petat, ipsum eundem iudicem in testem se producturum allegando: & eo pacto iudca a iudicãdi officio causa testimonij remotus, deponet pro accusato, quę sibi dictabit conscientia: contra quã facere, est ad gehẽnam ędi-

ficare, *c. literas § nos autem vers. omne. quod. de restit. spol.* Consilium istud, quod re vera tutissimum putatur, fundamentum habet ex *c. dilecto extrà de testi.*

c ¶ *Hoc etiam.* quòd sit iudicandum per aspectum impudicũ.

d ¶ *Constitutione.* vt *C. quando tut. vel cura. esse desinant. l. fi.*

e ¶ *Credantur.* facit ad hoc *suprà de nupt. j. resp.*

f ¶ *Adhuc impuberes.* i. in pupillari ętate adhuc existentes, *vt hic, & de adopt. l. nec ei. § eorum.* & hoc cum consensu omnium tutorum, *vt C. de aucto. præstan. l. fi.*

g ¶ *Redigatur.* ex [a] ingratitudine, si sit doli capax: non autem ex venditione: quia non nisi sit maior viginti ann. potest per venditionem fieri seruus; *vt suprà de iu. persona. § pe.* cõtrà est, *C. de inoffi. test. l. si quis. § fi.* Sed ibi de eo dicit qui doli capax non est.

h ¶ *Certam.* id est, specificatam, vt quãdo Titius erit consul.

i ¶ *Testamento.* Nota quod dicit, *testamento*: nam à lege, vel iudice non fic, *vt ff. de reg. iur. l. actus.*

k ¶ *Morte.* naturali: nam de ciuili iam dixit suprà proxi. §. vbi dixit de deportato, & seruo facto per ingratitudinẽ: quia mors omnia soluit, nedum tutelam: *vt in Aut. de nup. §. deinceps in prin. coll. iiij.*

l ¶ *Libertas.* Et tunc maxima; *vt suprà de ca. demi. § maxima.* ACCVR.

m ¶ *Ciuitas.* & tunc media: *vt suprà de ca. demi. § minor.* ACCVRS.

n ¶ *Omnis tutela.* etiam testamentaria, vel datiua: cùm ea, quæ sunt iuris naturalis tollũtur [b]: *vt suprà de capi. demi. § quod autem.*

o ¶ *Si se in adoptionem.* sed emancipatione filij legitima tutela non finitur; quia filius familias legitimus tutor esse non potest, cùm scilicet pater eum præcedat: *vt suprà de cap. demi. § fi.* [c] nisi in casu vt cùm manumittit seruum maternum delatum sibi; *vt suprà de legitima pat. tut. § 5.* [d] Et tunc defertur cùm sui iuris erit, *vt ff. familiæ erciscunda. l. si maritus.*

a ¶ *Legitima.* Agnatorum scilicet, non patronorum: quod nos in notis ad Vlpianum satis diligenter exposuimus. CVIAC.

p ¶ *Legitima.* Sed quare hæc legitima tantùm perit? Resp. quia agnatio perit minima cap. de. *vt suprà de leg. agn. tut. § fi.* & legitima inter agnatos tantùm consistit: *vt suprà de legitima agn. tut. § resp.* ADDITIO. Dic quòd hodie hoc non procedit: quia ita cognatis, sicut agnatis defertur tutela: *vt not. gl. suprà de legi. agna. tu. § fi.* ¶ Sed cùm ille, licèt capite minutus, remaneat cognatus, vt ibi habetur; ergo tutela potest deferri *facit l. j. cum gl. in ver. prouidentia. & quod ibi not. Bart. ff. de legit. tut.*

q ¶ *Cetera.* s. testamentaria, & datiua, secundùm M. & Azo.

r ¶ *Licèt minima sit.* vt quia datur in arrogationẽ: *vt suprà eo. § j.*

s ¶ *Ad certum.* idem si ad incertum tempus, s. ad conditionem: *vt suprà eo § sed & si* Quæ conditio ad esse, & ad non esse se habere potest, *vt infrà de verb. oblig. § conditiones.* ACCVRS.

t ¶ *Excusant.* s. in perpetuum; vt quia mutus, quod dic. *vt ff. de mino. l. verum § ex pacto.* Nam si ad tempus, non desinunt esse tutores, *vt infrà de excu. tut. & cur. § item qui reipublicæ.*

u ¶ *Inferius* [e]. *vt infrà de suspec. tuto. per totum & infrà de excu. tuto. & curat. per totum.* ¶ Et no. quòd [f] eisdem modis finitur cura, si quos habeat pupilli curatores: & eodem tempore. *vt C. quando tut. vel cura. esse desi. l. i.* Adultorum verò curatores tunc finiuntur,

a Ingratitudine minor doli capax libertatẽ potest amittere; at non si ne venditione.

b Hæc una Glo. reprobatur per Ang. hic quia naturalia sunt immobilia ... pe suprà de ... & capitis deminutio de iure ciuili ... vt suprà ... legitima ... tutela, vt sic sequitur capitis deminutionem non posse tollere iura naturalia

c Hoc dictum Gl. communiter reprobant docto. per ... pe ff. de leg. tut. vt quia pater sit impeditus impedimento naturali, vel ciuili, tunc hoc principaliter non egente & quod secùs ver ... non potest

d Quod potest saltẽ cum consensu patris, secundum Iason. quamuis Ioan. Fab. & Ang. teneant indistinctè ... per ... hoc casu ... intelligi ... telam per ... tionem ... cum tunc ... ios agnat... nis sui ... considerem... vt suprà ... Ang.

e Cura quando finitur

f Cura quibus modis finiatur

finiuntur, cùm virilem vigorem compleuerit minor. s. xxv. ann *vt ff de min. l. j. in fin & J tit. u. l. j. respon* nisi ad certam causam, vel speciem fuerint dati. Nam & tunc finito negotio finitur officiũ. *vt s. eo t. j. §. fi.* Item curatores aliorum, quàm minorum: *vt infrà. eo t. § furiosi. & § sed & mente captis.* tunc desinunt, quando sanã mentem prædictæ personæ recipiunt. *vt ff de cura. furio l. j. §. j. & §. fi.*

A d d i t i o. Nota quòd eisdẽ modis, quibus finitur tutela, finitur etiã auctoritas officij adiũcti tutori, quod est in multis casibus. *vt J. titul. j. §. interdum. in verbo, idoneus & in l. potuit. & in l. propter. Co in quibus casibus tutor vel curator. hab. tutor dari.* Nã finito officio principalis, etiam finitur illud coadiutoris adiuncti. *l. j C. quando tut. vel cur. esse desin.* & ideò coadiutor datus debili, vel suspecto episcopo: de quo in *c. venerabili. extra de offic. deleg* desinet morte prælati esse, per dictam l. j Iason.

DE CVRATORIBVS. TITVLVS XXIII.

Adultis vsque ad annũ vicesimumquintum curatores dãtur ab eisdem magistratibus, à quibus & tutores: testamento autem non rectè datur curator: datus tamen, à iudice confirmandus est, item volenti, non etiam inuito (nisi in litẽ) curator dari potest.

Masculi quidem puberes, & fœminæ viri potentes, vsque ad vicesimumquintum a annum • completum curatores accipiunt: quia licèt puberes sint; adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negotia tueri non possint.

1. ¶ Dantur autem curatores ab iisdem magistratibus b, à quibus & tutores. Sed curator testamento non datur β: datus c tamen cõfirmatur decreto prætoris d, vel præsidis e.

2. ¶ Item inuiti adolescentes curatores non accipiunt f, præterquàm in litem g. Curator h enim & ad certam causam dari potest.

Cura furiosi, & prodigi cuiuscunque ætatis, lege duodecim tabularum agnatis defertur: quibus deficientibus, à iudice datur curator: reliquis item maioribus viginti quinque annis, qui in ea causa sunt vt rebus suis superesse non possint, æquè à iudice decernitur.

3. ¶ Furiosi quoque, & prodigi i licèt maiores vigintiquinque an. sint; tamen in curatione sunt agnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent k γ Romæ præfectus vrbi, vel prætores, & in prouinciis præsides ex inquisitione eis curatores dare l.

4. ¶ Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant; quia rebus suis superesse non possunt, curatores dandi sunt m.

Si tutor pupilli, cuiuscunque generis sit, non est idoneus, vel si ad tempus excusatur; datur pupillo etiam curator.

5. ¶ Interdum autem δ, & pu-

DE CVRATORIBUS.

a Cõtinuatio. *Finita* a *tutela, pupilli indigent curatoribus: ideò de ipsis subdit.*

b Diuisio. Masculi. Totus b iste titulus diuiditur in tres partes principales. Primò de curatoribus datis puberibus. Secundò de datis illis qui laborant aliquo morbo, vel vitio. Tertiò, de curatoribus datis pupillis. Secunda ibi *Furiosi.* Tertia ibi. *Interdictũ.* Item prima pars diuiditur in tres partes. Primò qualiter puberibus dantur curatores Secundò à quibus dantur. Tertiò, an inuitus quis cogatur curatorem accipere. Secunda ibi. *Dantur.* Tertia ibi *Itẽ inuiti.* Aretinus. C a s v s. Domine, vos vultis tractare de curatoribus dicatis ergo mihi, quibus dantur curatores, & vsque ad quantum tempus? Ad hoc respondet Imperat. Amice, masculis puberibus, & fœminis viripotentibus a tempore pubertatis quo a tutela liberantur, dantur curatores vsque ad vicesimum quintum annum completum Licèt enim huiusmodi personæ puberes sint, adhuc nihilominùs ætatis talis sunt, vt sua negotia rectè administrare non possint Sed pone: Domine, iam video quibus dãtur curatores dicatis modò mihi, à quibus dantur? & respondet Imperator, quòd curatores ab eisdem magistratibus dantur, à quibus tutores: & in hoc conueniunt tutores, & curatores: sed certè in aliis differunt quia licèt tutores testamẽto dentur: curator tamen testamento dari non potest Si tamen de facto datus fuerit curator, confirmatur ex sententia prætoris in vrbe & ex præsidis sententia in prouincia. Item inuiti adolescentes non compellũtur curatores accipere, licèt secus sit in pupillis. & hoc verum est, quòd adulti inuiti non compelluntur curatores accipere prætetquàm ad litem tunc enim inuiti coguntur licèt curator ad certam causam dari non potest. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *Furiosi quoque.* Franciscus.

a ¶ *Vsque ad xxv.* Fœmina citiùs, quàm mas tutela liberatur, citiùs impetrat veniam ætatis. & vt Aristoteles scribit *lib. vij.* [illegible] Curatione tamen citiùs non liberatur: quinimò in perpetua olim tutela fœmina continebatur. Cvrac.

a ¶ *Vigesimumquintum annum.* nisi impetrẽt à principe veniam ætatis masculi in vigesimo anno, fœminæ in xviij. *vt Co de his, qui ve. æta impetra. l. j. & ij.* Accvrs.

Tutores à quibus iudicibus dantur. b ¶ *Magistratibus* id est, a c prætore, præside, proconsule, præfecto Ægypti: *vt ff. de tuto. & cur. da. ab his. l. j.* Item à præfecto vrbis & à defensore ciuitatis, vel iuridico Alexandriæ. *vt ff de At. tuto. §. pen. & in Authen. de defen. ciu. §. interim. ver. nulla. coll. iij & ff. de offic. præfect. vrb. l. j. § item solent.*

β ¶ *Sed curator testamento non datur.* Quia nulla id lege nominatim permittitur. Lege verò xij. tab permittitur patruti tutorem non etiam curatorem dare Cvrac.

c ¶ *Datus.* de facto.

d ¶ *Prætoris* scilicet in vrbe. Accvrs.

e ¶ *Præsidis.* in prouincia.

f ¶ *Non accipiunt.* secùs in tutore *vt ff de tuto & cura. da l. mecũ. & ae tut. l. ij.* vt diximus *s. de tut. § ast autem in gl. ij.* Item videtur contra. *ff. de mino l. j. in fin.* ¶ Sed quid ibi dicit non cõmitti eis adultis res suas ante xxv. ann. verum est vt sint rata quæ fiũt per eos: committuntur tamen, vt hic. sed restituuntur *vt ibi, & J. de act § si quis agens.*

g ¶ *In litem.* tunc enim cogitur a: sed pupillus in litem non cogitur: *vt ff. de tut. l. qui habet. §. si pupillus.* quod expone vt ibi. Accvrs.

h ¶ *Curator.* quasi dicat, non dubites de hoc, licèt aliud sit in tutore: *vt supr. qui da. tu. poss. §. certè.*

Furiosi quoque.] C a s v s. Domine, iam vidi quibus dantur curatores ratione minoris ætatis, & a quibus dantur: nunquid sunt aliqui alij, quibus dantur curatores? Resp. quòd sic. Nam quidam sunt, quibus dãtur curatores ratione inordinati consilij, vel ratione morbi: licèt sint maiores viginti quinque annis. Furiosi enim, & prodigi quamuis legitimæ ætatis sint: tamen sunt in curatione agnatorum ex lege duodecim tabularum. Deficientibus autem agnatis, solent præfecti vrbis, vel prætores in defectum agnatorum curatores dare: in prouinciis verò præsides ex inquisitione. Et non solùm illis personis curatores dantur: sed etiã mente captis, & surdis & mutis, & illis qui perpetuo morbo laborant, qui suis rebus administrandis superesse non possunt, curatores dandi sunt. Et hæc vsque ad illum §. *Interdum.* Franciscus de Aret.

a Etiam si sit actor, secundũ Angel. & Iaso. hic. in § 1 *supr. de tutel* Glos. & Bart. in d §. *si pupillus* tendẽ cõtrarium Et nar quod ipse curator nõ cogitur nisi ex causa. *ut l. 2. §. uit quæritur ff. de curato. bo. dan.* & debet esse præsẽs & licet de consuetudine non cõficiat inuentarium, satisdat tamen ad instar tuto. *Angel.*

i ¶ *Furiosi quoque & prodigi* Nota hos duos accipere curatorem a lege alij omnes sunt datiui, vt cautè hic colligitur, *& J. proxi. § & Cod. de episc. aud. de curatoribus* Accvrs.

A d d i t i o. Contra hanc glo. tenent Bal Io. de Pla. Pot & Ias. hic, vt omnes accipiant à lege curatorem, qui ea defectu mentis ipsum sibi petere nequeunt licèt Ang. teneat cum glos.

k ¶ *Sed solẽt* s. agnatis deficientibus, vel non habilibus cõstitutis: *vt C. de curatore furios l. 6. § sin autem testamentum* Accvrs.

γ ¶ *Sed solent* Iam igitur non sunt legitimi sed honorarij duntaxat curatores. *L. j l. obseruare. l. sæpè. ff de cur. fur.* Cvrac.

l ¶ *Curatores dare.* & hoc ratione furoris, vel dementiæ, nisi istæ personæ sint minores xxv. annis. & tunc ratione ætatis tutores, vel curatores recipiunt: *vt ff de tutel l. qui habet. § quod autem* b. Item nisi sint in potestate *C. de cur fur. l. fin. §. j.*

m ¶ *Dandi sunt.* sc. ab his, quos modò in superiori § diximus.

Interdum.] Casvs. Domine, iam video qualiter dantur curatores quibusdam maioribus vigintiquinque ann. nũquid aliquibus aliis dantur curatores. puta si legitimus tutor idoneus non sit, in subsidium eius curator datur. quia alius tutor dari nõ potest. Habẽti enim tutorem, alius tutor non datur. Et non solùm in subsidium legitimi tutoris datur curator: sed etiam quandóque in defectum testamentarij, vel datiui datur curator. ¶ Si enim tutor testamentarius, vel à prætore, vel à præside datur, nõ sit idoneus ad administrationem, nec tamen fraudulẽter negotia pupilli administrat: solet ei in subsidium curator adiungi. Itẽ in locum tutoris qui non in perpetuum: sed ad tempus ab administratione tutelæ aliqua rationabili causa excusatur, solens curatores subrogari. Item si tutor aliqua aduersa valetudine, vel alia necessitate fuerit impeditus, vt negotia pupilli sui administrare non possit: & ipse pupillus vel absit, vel infans sit, poterit prætor in vrbe, vel præses in prouincia, quem velit actorem periculo ipsius tutoris decreto suo pupillo constituere. Et hæc vsque in fin. titul. Franciscus.

b Fuerunt ibi duo actus, secũdum Bal scilicet interdictio administrationis subueniẽs prodigalitati, & decretũ tutelæ subueniẽs ætati Et quãdo naturalis causa accidentalis præpõderet & ecõtra; *vide infr. 3. q. j. sum. in c. j. 2. sup de tut.*

δ ¶ *Interdum autem.* Tutorem habenti tutor non datur: Tutorem habenti causa cognita, curator datur. denique curatorẽ habenti causa cognita, curator datur. *l. curatorem. Co qui da. tut vel cur. l. ventri. ff de tut. & curat da* Prima regula non est perpetua: nã tutorem habenti certis ex causis (vt ait l. 4. C. *in quib cau tut. hab. tutor, vel cur. dat.*) alius idoneus substi- tui sententia cõpeten-

Institut. DDD tes

gis iudicis solet, id est, in locum suspecti qui connictus, ac remotus est, & in locum excusati & hoc quidem S.C. introductũ est, cum ea pluribus tutoribus vnus aut remouetur, aut excusatur in perpetuum. *l. si quis sub cond. ff. de testa tut.* Sequitur in d. l. 4. vel defuncti, vel relegati tutoris, *vt l. 5. Cod. qui pet. tut.* & hoc etiam S. C. inductum est *d. l. si quis sub con.* In locum ergo relegati tutor, vel curator datur. *l. quæ si forte §. quid ergo ff. de solut.* Hoc amplius in locum furiosi, surdi, muti tutores legitimi, ex S. C. alius tutor datur. *l. penul. ff. de tutel.* Est & alius casus in l. *cum in vna. §. 1. ff. de appellat.* & alius in l. *si quis tutor. ff. de tutel.* & alius in tit. *de auct. tut. supe.* CVIACIVS.

pilli curatores accipiunt; vt puta si legitimus tutor non sit idoneus [a]: quoniam habenti tutorem tutor dari non potest [b]. Item si testamento [c] datus tutor, vel à prætore, aut præside, idoneus [d] non sit ad administrationem; nec tamen fraudulenter negotia administret: solet ei curator † adiungi. Item loco tutorum, qui nõ in perpetuum, sed ad tempus [e] à tutela excusantur, solent curatores [f] dari.

Si pupillus sit infans, vel absens: & tutor infirmitate, vel alia necessitate impeditur: potest actor pupillo constitui. ARET.

† Curator id est adiunctus siue coadiutor. *l. ff. sup. tit. §. fin. in tit. sic.*

a ¶ *Non sit idoneus.* vel ratione paupertatis, vel quia non est industriosus, vt decet, fidelis tamen est, & diligens. alias repelleretur prorsus. *vt infr. de suspe. tu. §. penul. & fin. Co. de suspe. tuto. l. pe. a.* Et benè dico, curatores, & non tutores; quoniam, &c. ACCVRS.

b ¶ *Dari non potest* fallit [a] hæc regula in casibus sex, vt si detur tutor loco tutoris surdi, vel muti, vel furiosi; *vt ff. de tut. l.* [b] *pen.* 2. Item & si habet tutorem ratione rerum vnius prouinciæ, poterit habere alium ratione rerum quas habet in alia prouincia: *vt ff. de excusa tu. l. propter litem alias l. licet. §. fi. & C. in quib. casibus tutorem habenti tutor. vel curator dari possit l. fi.* 3. Item & mater antequam nubat, tutrix existens, alium petit tutorem dari, *vt in Auth. de nup. §. si vero etiam naturalium tutelam. coll. iiij.* (Sed ratio est, quia abire nũc Imperatur. *vt C. communia de legat. l. fi. §. 4.*) 4. Item & quando ad tempus est relegatus, vel excusatus, vel remotus, nam interim tutor datur. *vt Co. in quib. ca. tutorem habenti l. pen.* 5. Item si quis tutor sit apud hostes non vt seruus, sed vt legatus, vel transfuga, alius datur. *vt ff. de tu.* [c] *l. si quis tutor.* 6 Item si reipublicæ causa absit, potest alius dari *vt ff. de tut. l. quæsitũ & ff. de suspectis tutoribus l. tertia. §. si quis absuturus.* Sed secundũ Pla. in his omnibus casibus tutor pro curatore accipitur, & hæc regula nõ fallit. Sed cùm litera in omnib. supradictis legibus de tutore faciat mentionem, ab ea non discedamus: *vt ff. de leg. iij. l. non aliter & ff. de exerci. l. j. §. fin. ibi, in re igitur.*

¶ Sed quæ est ratio, cùm vbique dari possit curator habenti curatorem, vel tutorem. sed tutor non potest dari habenti tutorẽ Respond. quòd [d] tutor, qui prius dabatur, habebat plenam potestatem *supr. tit. y. §. datus & supr. de tut. §. j.* ita quod alium secum in eadem plenitudine admittere non potest; sed non sic in curatore, qui rebus datur: *vt C. de nupt. l. in copulandis.* Vnde tutor auctorizatur hæreditati abeundæ, quod intrat pupilli non est. *vt ff. de appellat. l. cùm in vna §. tutor.* ¶ Sed oúnne [e] tota die inuenimus vnum pupillum plures habere tutores *vt C. de admi. tut. l. y.* Respond. illud est quando simul dantur. Nam quædam fiunt simul benè, quæ non valent si fiant separatim, vt duorum reorum obligatio. *vt infr. de duobus reis stipul. §. j.* ADDITIO. Nota glossam magistram, quæ plenè ponit casus, in quibus pupillo habenti tutorẽ tutor datur. Sed contra finem huius glossæ facit *l. y. C. de testam. tuto.* vbi simul non dantur, & tamen vterque administrat. ¶ Sed dic, quòd ibi simul dicuntur dati habito respectu ad tempus mortis, quo vterque tutor confirmatur: Sed de hac materia pleniùs videas hic per Angelum.

c ¶ *Item si testamento.* posuit exemplum de legitimo, nunc de datiuo, & testamentario minùs idoneo.

d ¶ *Idoneus.* i. sufficiens.

e ¶ *Ad tempus* excusatur enim aliquis quandóque in perpetuũ, quandóque ad tempus: vt patet per multa exempla *j. de excusatio. tutorum, & curatorum. §. 1. & quasi per totum titulum.*

f ¶ *Curatores.* vel etiam tutores: *vt ¶ proximo §. dixi,* scilicet pro iudicis videbitur: *vt C. in quibus cau. tu. hab. l. 1. & ij.* ¶ Sed quid si pupillo tutor non sit, an dari possit curator? Respondeo sic: & argumentum à contrario sensu sumitur. *ff. de tutoribus & curato. da. ab his l. curator* quod [f] est validum. *ff. de offic. eius cui mand. est iurisdictio l. j. y. huius rei.* ACCVRS. ADDITIO Nisi sit contrarium legi: *l. nemo Cod. de iurisdictio ne omnium iudicum.* vel rationi naturali. *vt Co. de episcop. & cleri. l. conuenticula*

g ¶ *Aduersa valetudine* Id est, infirmitate, quæ valetudini & sanitati contraria est.

h ¶ *Necessitate.* vt quia longo tempore absuturus est, vel sua maiora negotia habet pertractare, vel aliàs similes necessitates: *vt ff. de procu. l. filiusfamilias. §. final. & l. sequen. vsque ad l. qua* *omnia* [a]. Et nisi huiusmodi necessitas sit, non potest, secundùm quosdam *vt Co. qui da. tuto. vel cur. poss. l. curatorem. & l. curator.* Imo certè & si [b] quæcunque alia sit iusta quoquo modo: *vt ff. de admi. tuto. l. decreto* [c]. Et hæc eadem sunt in curatore: *vt C. de appella. l. si actor.*

a Tutorẽ habenti quibus, & quot casibus tutor dari possit.

b Quod nõ est verum in habente dilucida interualla *vt l. non solum §. 6. & l. post suscepram. ff. de excu. tut.* secus in perpetuo furioso *secundum Ang.*

c Idem in hoste, qui transfuga æquiparatur, *secundum Ang. &c.*

d Tutor cur dari nõ possit habenti tutorem, cum cura tor dari possit habenti curatorem vel tutorem.

e Tutores plures pupillus habere potest

Argumentum contrario sensu in iure validũ est.

6 ¶ Quòd si † tutor, vel aduersa valetudine [g], vel alia necessitate [h] impediatur, quò minùs negotia pupilli administrare possit, & pupillus vel absit [i], vel infans sit α, quem velit β [k] actorem [l], periculo ipsius tutoris prætor, vel qui prouinciæ præerit, decreto γ constituet.

DE SATISDATIONE tutorum, vel curatorum.

TITVLVS XXIV.

Soli testamentarij tutores, & ex inquisitione dati, immunes sunt à satisdando: cæteri verò rem pupilli saluam fore satisdare coguntur.

i ¶ *Absit.* Si [d] enim præsens sit, & habet intellectum, etiam procuratorem cum auctoritate tutoris facere potest: *vt Cod. de procuratoribus. l. neque.* ACCVRSIVS.

α ¶ *Vel absit, vel infans sit* Etenim si præstò sit, & fari possit, commodissimum erit, eum sibi procuratorem, tutore auctore, constituere *l. neque. C. de procurat. l. cùm minores. Cod. si ad. eam iud.* CVIAC.

β ¶ *Quem velit.* Ea eadem causa curator, vel actor, vel adiutor dari potest, vt etiã in relegati tutoris locum, vel cu. quemadmodùm superius dictum est, vel actor *l. fine. §. vltim. ff. de adm. tut.* sic in locum minùs idonei tutor, vel curator datur. *§. interdum supr.* vel actor, vel adiutor. Curatorem eligit magistratus, Actorem, Adiutor tutor. Actor ad agendum à tuto. vel à cu. constituitur *l. 1. C. de act. u. tut. seu cur. dand. l. si actor. C. de appell. l. tutor. ff quan. ex fac. tut. l. actor. ff. rem rat. hab.* quia enim ab eis procurator constitui non potest, propterea quòd domini non sunt, ideò hoc eis datũ est, vt quoties essent absturi, vel alias impedirentur, decreto Prætoris, vel Præsidis actorem darent. Adiutor ad alia tutelæ munia deligitur. *l. solet ff. de tutel.* qui ab Constantino [Greek] dicitur Suidas [Greek]. Vbi legendum [Greek]. CVIAC. ADDITIO. Rectè, *quem velit* & ideò sæpè is a tutore dari, constitui, ordinari dicitur in libris nostris CVIAC.

k ¶ *Velit.* scilicet tutor.

l ¶ *Actorem.* qui hîc dicitur actor, aliàs [e] adiutor dicitur: *vt ff de tutel. l. solet.* aliàs curator: *vt ff. de tut. & curato. datis ab his. l. in omnem. & C. de procuratori. l. neque* ¶ Et nota [f] hîc varia nomina eorum qui aliorum facta agunt, vt actor: vt hic iam dictum est. 2. Item tutor qui datur pupillis. *supr. de tut. §. est autem.* 3. Item curator, qui datur adultis, vel etiam furiosis, vel similibus: *vt ĩ. eo. in prin. & §. furiosi. & § sed & mente captus.* 4. Item procurator, qui aliena gerit negotia cum mandato. *vt ff. de procur. l. 1.* 5. Item negotiorum gestor, qui sine mandato gerit: *vt infr. de oblig. quæ ex quasi contra. §. j.* 6. Item œconomus, cui res ecclesiastica gubernanda mandatur ab episcopo cum consensu fratrum, vel capituli: *vt C. de sacrosanctis Ecclesiis. l. iubemus & C. de episcop. & clericis. l. omnes. §. hoc nihilominus versicul. hunc enim sine dubio.* 7. Item idem dicitur apocrisiarius: *vt in Authentic. quomodo oportet episco. § non aliter. & § neque autem. & §. si verò ibi, præsertim.* 8. Item syndicus, qui sic Græce dicitur, Latinè singulorum dicens causas: *vt ff. de muneribus, & honoribus. l. munerũ. §. defensores* Quandóque tamen actor, & syndicus pro eodem ponuntur: *vt ff. quod cuiusque vniuer. l. 1. §. quib. & pen. & l. item eorum §. actor.* facit ad hoc. *ff. de auctoritate tutorum, vel curatorum per totum* Vel etiam dic quòd differunt, vt ibi notatur, scilicet in *d. l. 1. quod cuiusque vniuersitatis. §. quib. in glos. syndicum* ADDITIO. Hodie tamen non fit differentia in nomine *vt in cap. petitio. extrà de procura.* Ang.

γ ¶ *Decreto* Valde nouũ est, vt qui procuratorem dare non potest, actorem constituat: ideóque decreto est opus. CVIAC.

a Idem est propter immunitatem nisi essent capitales, quia tunc esset tutor remouendus. Ang.

§ *Facit ad hoc §. a. significat cum Gof. l. in fed. ff. arcu. de appel.*

b Actorem tutor pupillo constituere nõ potest, nisi ex iusta, & legitima causa.

c Et ita secundum Ang. & Bart. in *l. Lictor. ff. vm ca.* quamuis idem Bart. & Dyn. contrarium teneant quod possit etiam sine aliqua causa.

d Actorem necessario constituere pupillo infanti tutor debet præsenti. Si infans vero, si ipse tutor velit.

e Imò actor & adiutor differunt, secundum Ioan. Fab. quia curator à iudice, actor vero iudicis decreto constituitur.

f Eorũ qui aliena gerũt negotia, variæ appellationes.

DE SATISDATIONE TVTORVM, vel curatorum

Ista rubrica sic continuatur [g]: *dictum est suprà de tutoribus, & curatoribus. & quia ipsi tenentur satisdare, ideò videndum est de satisdatione tutorum, vel curatorum eorundem.*

NEcamen. ¶ Totus iste titulus diuiditur [h] in tres partes principales. Primò ponit qui tenentur satisdare, & qui non. Secũdò, quòd illi qui non tenẽtur satisdare, si satisdant, præferuntur sociis in administratione. Tertiò, qui officiales teneantur de satisdatione nõ exacta, vel nõ idonea. Secũda ibi: *Sed si.* Tertia ibi: *Sciendum.* Item prima subdiuiditur in duas partes. Nam primò ponit regulam. Secundo ponit duas fallentias. Secunda ibi, *Sed hoc.* CASVS. Domine, iam video qualiter dantur tutores, vel curatores: nunquid ad libitum suum res pupillorum, vel adultorum sine metu periculi possunt administrare? Respondet Imperator quod non. Nec enim tutores, vel curatores res pupillorum, vel adultorum, vel cæterorum qui in curatione

g Cõtinuatio

h Diuisio.

ratione sunt, aut in totum consumant, aut in parte deminuant, curat Prætor vt tam tutores, quam curatores satisdent rem pupilli saluam fore. Sed domine, nunquid est hoc generaliter verú, quòd omnes tutores, & curatores indistinctè ad prædictę satisdationis interpositionem teneatur? Respondet, quòd non. Nam certè hoc quod diximus, tutores, vel curatores debere satisdare, non est perpetuum. Nã tutores testaméto dati, huiusmodi satisdationẽ præstare non coguntur. Et hoc tal. ratione quia fides, & diligentia eorũ a testatore qui eos in testamento dedit, satis probata videtur. Idem dico in tutoribus eũ inquisitione a iudice datis. Nam certè illi similiter huiusmodi satisdatione non onerantur: quia idonei electi sunt. Et hæc vsque ad illum §. *Sed si ex testamento*: Franciscus de Aret.

a ¶ *Ne tamen pupillorũ.* Diximus, dandos tutores, vel curatores ratione ætatis; ne tamen pupillorum, &c. Accvrs.

b ¶ *Consumantur.* in totum.

c ¶ *Deminuantur.* pro parte. Accvrs.

d ¶ *Curet Prætor.* Sic omnes veteres libri; nõ *curat.* & hoc sanè ios non ex edicto Prætoris manat; sed ex constitutionibus. § *sed ex his supra, de At. tut.* Cautio præstatur ex cõstitutionibus Prouocatio fit ex edicto Prætoris. Cautionem præstant qui cauere debent: Prouocant ad cautionem, qui cauere non debent. Actio subsidiaria datur ex Oratione D. Traiani aduersùs eos qui cautionem acceperunt, & ex constitutionibus in hæredes eorum. Cviac.

Ne tamen pupillorum[a], pupillarúmve, & eorum qui, quæve in curatione sũt, negotia à curatoribus, tutoribúsve consumantur[b], vel deminuãtur[c]: curet prætor[d], vt & tutores, & curatores eo nomine satisdent[e]. Sed hoc non est perpetuum[f]: nam tutores testamento dati satisdare non coguntur: quia fides eorum, & diligentia ab ipso testatore approbata est[g]. Item ex inquisitione[h] tutores, vel curatores dati satisdatione non onerantur: quia idonei[i] electi sunt.

Si quis ex pluribus testamentariis, aut ex inquisitione datis tutoribus satisdationẽ offerat, vt solus administrat, ne alius etiam offerret: nullo autem satis offerente, is gerat quẽ testator destinauit. quod si testamento scriptum non sit, electo à maiori parte datur administratio. ipsis autẽ inter se in electione dissidentes, iubet prætor cõcordes esse.

¶ Sed si ex testamento[k], vel inquisitione, duo, pluréſve dati fuerint, potest vnus offerre satisdationem de indemnitate pupilli, vel adolescentis, & cõtutori suo, vel cõcuratori præferri, vt solus administret: vel vt contutor, aut concurator satis offerens præponatur ei, & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisdationem à contutore suo, vel concuratore; sed offerre debet, vt electionem det concuratori, vel contutori suo, vtrùm velit satis accipere, an satisdare[l]. Quòd si nemo eorum satis offerat, si quidem adscriptú[m] fuerit à testatore, quis gerat; ille gerere debet. quòd si non fuerit adscriptum: quem maior pars[n] elegerit, ipse gerere debet, vt edicto prętoris[o] cauetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligẽdum eũ, vel eos qui gerere debent: prætor partes suas[p] interponere debet.

eundò quid fiet, si nullus ex contutorib. vult satis offerre de indemnitate. Tertiò, quid agendum cum tutores discordant in eligendo. Quartò extẽdit ad datiuos dictum in testamentariis. Secunda ibi, *Quòd si nemo.* Tertia ibi *Sin autem.* Quarta ibi, *Idē & in pluribus.* Accursius. Casvs. Dixistis mihi, quòd tutores testamentarii, & cum inquisitione dati, non satisdant: nunquid hoc est generaliter verum? Respond. Imperator quòd non. ¶ Nam si duo pluréſve tutores in testamento dati fuerint, poterit vnus ex his offerre satisdationem de indemnitate pupilli cõtutori, vel concuratori suo. & si ipse admittit huiusmodi satisdationem, et in administratione præfertur. sed tutor, vel curator non poterit per se à contutore, vel cõcuratore suo huiusmodi satisdationem exigere: sed offerre eam debet, vt electionem det cõcuratori, vel contutori suo satis accipere, & administrationem ei exponere, vt ipse solus administrare possit: & si nullus eorũ satisdationẽ huiusmodi offerat tunc si testator in testamento expresserit quis in administratione præferri debeat, ille solus administrabit. si verò à testatore de hoc nihil dictũ fuerit, tunc quem maior pars eorum idoneum elegerit, ille solus administrabit. Sed si ita fuerit, quòd in electione ipsi tutores nec aliquatenus per se cõcordare poterant, Prætor partes suas interponet, & aliquem idoneũ administratorem eligere compellet. Idem iuris est in pluribus tutoribus, vel curatoribus ex inquisitione datis: vt videlicet maior pars possit eligere aliquem [illegible], qui solus negotia pupilli administret. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *sciendum est autem.* Franciscus.

e ¶ *Satisdent.* rem pupilli saluam fore; vt diximus, *s. de tute.* §. *fin.* scilicet[a] cum fideiussore *vt ff. rem pupil. saluam fore. l. non quasi. in prin. & ff. de præto. stipula. l. prætoria. 19. & ff. qui satisdare cogan. l. j.* Accvrs.

f ¶ *Perpetuum.* id[b] est, generaliter verum alias perpetuum: id est, generale: *vt C. de edendo. l. edita.* Alias pro tempore positum. scilicet quandiu vita durat: *vt j. de verb. obli. § at si ita & ff. pro socio l. j. vbi de hoc.*

g ¶ *Approbata est.* Idem[c] in curatoribus in testamẽto datis [licet curatores non dẽtur in testamento regulariter, tamen si dati fuerint, cõfirmantur decreto Prætoris, vel Præsidis *sic s. in prox.* § *y* & tunc liberantur a satisdando, vt tutores, *vt hic. & ff. de confirman. tut. l. si filio & l. in confirmando. & l. sequenti. & l. vtilitate.* ¶ Secus[d] in dato a matre: *vt ff. de confir. tut. l. j. ad finem l. alias C. eo. tit. l. j.* Sed quare secus? Resp. quia firmum est consilium[e] patris, & non matris *vt arg. j. quibus alie. li. in fin. j. resp. & infrà, de inutil. stip.* Et quod dicit in testamento, idem in tutoribus in codicillis datis dicam: *vt ff. de testamen. tute. l. 19. & facit ad hoc, C. de episco. audien. l. de creationibus.*

h ¶ *Item ex inquisitione.* id est, dati à iudice cum inquisitione: *vt s. de Atil. tuto. § sed hoc iure.*

i ¶ *Idonei.* s. præsumptione iuris contra[f] quam non admittitur probatio in contrarium. sed si contra apparet, tenebitur ille qui dedit: *vt infrà, eod. § sciendum.* Sed hoc fallit in curatore furiosi, qui satisdat, si non habeat idoneam substantiam: licèt sit cum inquisitione datus: *vt C. de curat. furios. l. 5. §. & si quidem & §. si verò non talis.* ¶ Item debent[g] iurare illi omnes benè agere: id est, non prætermittere vtilia, & non facere inutilia: *vt in auth. vt hi, qui ob. se per. ha. res inc. §. si collatio. 7 j.* ¶ Si ergo nec testamẽtarii, nec datiui satisdant, qui erunt illi, qui satisdãt? Resp. legitimi, nisi in casu, scilicet patronus liberto: *vt ff de legit. tuto. l. legitimos § 4.* Item datiui, quando non fiunt cũ inquisitione: *vt C. de authorita. præstan. l. fin* & nisi satisdent, non administrant: *vt C. de tutor. vel curator. qui satis non ded. l. j. & fin.* ¶ Et secundum hoc sunt quatuor[h] genera tutorum scilicet testamentarii, item legitimi, item datiui cum inquisitione, item datiui sine inquisitione, vt dictum est.

Sed si. Diuiditur in quatuor partes. Primò quòd contutor tenetur contutori satisdare: vt in administratione præferatur. Secundò...

k ¶ *Sed si ex testamento.* Duo ponit, & vnum[a] tantùm nũc prosequitur, scilicet de testamentariis: sed in fine §. dicit de alio. Itẽ hæc eadem in curatoribus pluribus locum habent: *vt ff. de adm. tut. l. 19. § quod in curatoribus.* ¶ Item quid in legitimis? Resp. idẽ, cùm sit eadem ratio: ne deteriùs negotia per plures exerceantur. *vt ff. de admin. tut. l. si plures. §. j. quamuis. versic. appareat ergo.* Accursius. vnde versus:

Segnius expediunt commissa negotia plures.

l ¶ *An satisdare.* hic *j. de inutilibus stipulationibus, §. alteri. in fin.* Accvrs.

m ¶ *Adscriptum.* scilicet in testamento: vel aliter appareat eius voluntas euidenter, quia dixit in satisdatione quis præferri debeat: quòd si non fuerit adscriptum, quem maior pars elegerit, ille gerere debet. Accvrs.

n ¶ *Maior pars.* Dummodò[b] omnes velint per vnum administrari. alias enim non cõpellerentur: sed omnes gerere possunt, si velint: *vt ff. de admin. & peri. tuto. l. si plures. j. § fin. & l. vel in partes.* Et not. hic argumentum quòd statur[c] maiori parti *sic ff. de pac. l. iurisgentium §. 2. & l. & suum hæredem § fin & l. maiorem & l. sequen. §. final. & ff. de testibus. l. 19. §. 9. vbi, alias numerus testium,* &c. argu. contra. *ff. de seruitutibus rusticorum prædiorum. l. per fundum. & ff. communia prædiorum l. [illegible].*

Additio. Sol. ibi loquitur in constitutione indiuidui, puta seruitutis, in qua omnes requiruntur, hic de administratione, quæ est diuidua: & per eos vnum in solidum est possibilis. secundum Bald. 2. Vel ibi loquitur de re communi pluribus vt vniuersis: hic verò de communi vt singulis. Quæ tamẽ regulæ fallunt in multis casibus: vt per doct. hic. l. *vide cap. j. extrà de his, quæ fiunt à maiori parte capituli.*

o ¶ *Edicto prætoris.* quod non habemus.

p ¶ *Partes suas.* id[d] est, sc. & officiales suos, & milites iustitiæ. ¶ Sed cur non committitur fortunæ vt alias, *Cod. communia de legatis. l. fin. j. respons. & infrà, de legatis. §. optionis.* Respondeo, non ita alterius factum. scilicet[e] pupilli, possunt fortunæ committere, vt suum proprium. & concordat huic. *ff. de legatis. j. l. huiusmodi. §. final. & ff. de vsufructu. l. si vsufructus. j. §. sed si inter duos.* Arg. contra *in eod. titu. de vsufructu. l. quotiens duobus. j. respon.*

a Rem pupilli saluã fore iubet satisdari cũ fideiussore

b Perpetuum multipliciter sumitur.

c Curatores dati in testamento liberãtur a satisdando.

d Tutor datus à matre in testamẽto tenetur satisdare

e Consiliũ patris, & sic masculi, firmius est, & melius fœminæ, etiã matris consilio.

f Probatio nõ admittitur cõtra præsumptionem iuris

g Iurare quæ teneantur tutores Adde, tutorem debere promittere, cũ satisdat, pupillum indefensum non relinquere. Sic facere inuentarium. Item recipere administrationem ex decreto iudicis, excepto testamentario, qui sua auctoritate administrare potest. [illegible] Per

h Tutorum quatuor genera.

a Imò virum que, secundum Angel. qui ad verj. [illegible] mo. quia cum indefinite loquatur, præsumitur respondere ad interrogata l. j. de [illegible] §. qui interrogata ff. de interroga. [illegible]

b Reo tamen postulante vnum ex eis eligi, plures simul agere non possunt, & si vnus velit diuidere & alij gerere nec diuisim exterminatis per officium iudicis. [illegible]

c Parti maiori standum

d Partes suas iudex interponit, sc. vel. officiales interponendo

e Sorti, fortunæ, seu aleę iudicio pupillorum tutelę, & earum gestio committi non debet.

 n ¶ Licet

a ¶ *Idem & in pluribus.* per omnia vt suprà, nisi quia hîc à testatore non potuit scribi quis gereret: cum nihil dixerit de tutela, nam non daretur ex inquisitione, si essent testamentarij: *vt ĩ. de Atil. tuto. ʒ. respon.*

a Diuisio.

Sciendũ.] Diuiditur [a] in quatuor partes. Primò quòd officialis conuenitur subsidiaria actione. Secundò quãdo, & in quibus casibus teneatur. Tertiò ad hæredes extendit. Quartò, ponit nouum casum: videlicet quod tutor cogitur satisdare. Secũda ibi *Subsidiaria.* Tertia ibi, *Quæ quidem.* Quarta ibi, *Quibus constitutionibus.* Accursius. CASVS Domine, iam video in quibus casibus tutores satisdationem rem pupilli saluam fore, interponere debeant. Pone modo, quòd nõ fuerit pupillis per tutores bene cautum: qualiter in defectum tutorum, vel nãcitissorum ab eisdem receptorum subueniatur ipsis pupillis? Respondet Imp. Amice, in hoc casu optimum remediu beneficio legis ipsis pupillis indulgetur. Scire enim debes, quòd non solum tutores, vel curatores ex administratione sua pupillis, vel adultis, vel furiosis, vel cæteris qui in curatione sunt, tenẽtur: sed etiam in magistratus, qui huiusmodi satisdationem a tutoribus, vel curatoribus accipiunt, vtilis actio subsidiaria dabitur: quæ quidem actio subsidiaria vltimum huiusmodi pupillis, vel adultis potest præstare subsidium. Et hæc actio subsidiaria non solùm aduersùs illos cõpetit qui non idoneã cautionem a tuto. vel cur. exponi passi sunt: nec solum aduersus magistratus datur, sed etiã tam ex prudentum responsis, quam ex constitutionibus principis in hæredes eorũ extenditur: nec immerito. In eisdem enim constitutionib. exprese cauetur, vt tutores, vel curatores ad prædictam satisdationem interponendam per pignorum captionem coerceãtur. vnde cũm ipsi magistratus sibi legis beneficio poterãt ab huiusmodi periculo cauere: non est mirũ, si ipsi, & etiam eorum hæredes pro sua negligẽtia teneantur. Scire tamen debes, quod neque præfectus vrbis, neque prætor, neque præses prouinciæ, neque aliquis alius qui ius dandi tutores habet, prædicta actione subsidiaria pupillis, vel adultis, vel cæteris in curatione existentibus tenebuntur: sed solum hi qui huiusmodi satisdationem accipere solent. Et hæc dicimus vsque in h. tit. Franc.

deber. Idem & in pluribus [a] ea inquisitione datis comprobandum est: id est, vt maior pars eligere possit, per quem administratio fiat.

Qui tenetur recipere satisdationem à tutore, si non recipit, vel minus idoneam, tenetur subsidiaria actione, quæ etiam transit contra hæredes. Et potest tutor, vel curator cogi satisdare etiam captis pignorib. ei. ARET.

2. ¶ Sciendum autem est, non solùm tutores, vel curatores pupillis, vel adultis, cæterisque [b] personis ex administratione rerum teneri, sed etiam in eos qui satisdationem accipiunt [c], subsidiariam actionem esse, quæ vltimum eis [d] præsidium possit afferre. Subsidiaria [e] autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus, vel curatoribus satisdari non curauerunt, aut non idoneè [f] passi sunt cauere. Quæ [g] quidem tam ex prudentum responsis [h], quam ex constitutionibus [i] Imperialibus etiam in hæredes eorum extenditur.

3. ¶ Quibus constitutionibus [k] & illud exprimitur, vt nisi caueant [l] tutores, vel curatores, pignoribus captis coërceantur [m].

Actione subsidiaria non tenentur, qui tantum dant tutores: sed qui satisdationem exigunt.

4. ¶ Neque autem præfectus vrbi [n], neque prætor, neque præses prouinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi [o] ius est, hac actione tenebitur: sed hi tantummodò [α], qui satisdationem exigere solent [p].

DE EXCVSATIONIBVS tutorum, vel curatorum.

TITVLVS XXV.

Liberorũ numerus hîc scriptus à tutela tamnere vacationem præstat: adoptiui vero liberi ita demũ ad excusationem prosunt, si a quoquam ascendentium adoptati sint; non etiã si ab extraneo Item nepotes ex filio præmortuo prosunt.

EXcusantur autem tutores, & curatores variis ex causis; plerunque tamen propter

tertius, & postea magistratos in subsidiũ *ff. de adm. tut. l. Lucius, ʒ. § pen. & C. de diui. tut. l. ʒ.* Sed tamẽ in quatuor casib. vnus pro alterius parte tenetur, tamẽ post magistratum, scilicet si tutorẽ vt suspectũ remouendũ non remouit, vel tardè remouit, vel remouẽdo iura pupilli prodidit, vel non exegit satisdationem, rẽ pupilli saluã fore, cum videretur eũ non soluẽdo: *vt in l. C. de diui. tut. l. ʒ. & ff. de ad. tut. l. Lucius. ʒ. § pe.* Secundo casu cõueniuntur primò gerens, secundò magistratus, tertiò non gerens: nisi in dictis quatuor casibus: vbi conuenitur etiam, qui nõ gessit ante magistratum *vt C. de diui. tuto. l. ʒ & ff. de admi. tuto. l. etiam & l. Æmilius, in fin. & l. tres tutores. de hoc dixi in l. j. ff. de tut. & ra. distra. & l. j. Cod. de transact.* ADDITIO. Et not. quòd in omnibus prædictis casibus pupillus conueniẽs tutorẽ, præfertur cæteris creditoribus. *l. dubitãus. ff. de priuilegiis credit.* secùs si conueniat iudicem. *l. j. § priuilegium. ff. de magistra. con.* ACCVR.

f ¶ *Idoneè.* aduerbium est: *& facit ad hoc, ff. de magist. conue. l. j. § sciendum. & § exigere.*

g ¶ *Quæ* scil. tutelæ actio subsidiaria, vel negotiorum gestio, vt diximus.

h ¶ *Responsis.* vt *ff. de mag. conue. l. j. § sciendum est. & l. quod ad hæredem.*

i ¶ *Ex constitutionibus.* vt *Co. de mag. con. l. ʒ.* & in aliis Græcis constitutionibus: sed alter hæres tenetur qui de dolo, & lata culpa tantùm: alter defunctus, qui etiam de leui culpa tenetur: *vt ff. de mag. con. l. non similiter.*

k ¶ *Quibus constitutionibus* s. Græcis.

l ¶ *Caueant.* i. rem pupilli saluam fore.

m ¶ *Coerceantur* facit *ad hoc, ff. de administra. tuto. l. j. j. respon. & ff. de dam. infect. l. ʒ. § j.* [a] *& ff. de lib. agno. l. si quis à liberis § si quis ex his. & Cod. de suspect. tut. l. ʒ. & ff. de vent. inspi. l. j. § quid ergo.*

n ¶ *Vrbi.* s. Romanæ, per excellentiam: *vt supr. de iur. natur. § sed quoties.* Item facit ad hunc § *ff. de magistr. con. l. j.* Sed contra est, *ff. de admi. tut. l. Æmilius* [b] Sed distingue tria [c] genera iudicum. quidam possunt dare tutorem, & nõ exigere satisdationem: de quibus hîc loquitur. Alij & dare, & exigere, de quibus ibi dicit [d]. Alij exigere, & non dare: vt tabelliones, & aliquis miles iustitiæ, cui talia committuntur: & isti tenentur in subsidium: *vt s. de Atil. tut. § pen. & ff. de mag. con. l. si.* Item æstimatores [e] patrimonij pupillorum, propter quorum prauam æstimationem viliores fideiussores accepti sunt: *vt ff. de mag. con. l. j. § diuus* qui etiam dandi pro rei qualitate: *vt ff. de iu. ius vocan. l. j. & qui satisdare cogu. l. si vero. § j.*

o ¶ *Dandi.* s. c. tantum.

α ¶ *Sed hi tantummodò.* in prouinciis duumuiri, aut defensores: in vrbe, scriba, aut is quem prætor in hoc delegauerit: *l. ʒ. & ʒ. ff. rem pup. sal. for. l. vlt. C. de mag. conuen.* CVIAC.

p ¶ *Solent.* alias debent: sed illi nec debent, nec solent, vt diximus.

b ¶ *Casibusque.* vt furiosis, & mente captis: *vt ĩ. tit. j. § furiosi. & § sed & mente captus.*

c ¶ *Accipiunt.* vt magistratus. quod dic vt dicemus *ĩ. eod. § neque autem.*

d ¶ *Eis.* s. pupillis, & similibus. ACCVRS.

e ¶ *Subsidiaria* l. [b] tutelæ vtilis contra eum qui malum dederit tutorem vel vtilis negotiorum gestorum, quando malũ curatorem. Nam eadem vtilis in magistratum datur [c], quæ in administratorẽ directa datur. & vsuræ veniunt vt in prima, *vt ff. de magistr. con. l. fi. & C. eo. l. pe.* Subsidiaria autem dicitur pœnalis aptitudine, vt legis Aquiliæ actio dicitur pœnalis aptitudine: *vt ĩ. ad leg. Aquil. ʒ. hic autem.* Nam nec illa semper pœnalis est: nec hæc semper in subsidium datur: quia quãdoque agitur antequã conueniãtur omnes tutores. vt colligitur ex his quæ dicuntur in hac glo. circa fi. ¶ Quare ad horum euidentiam distingue [d]: aut fuit vn⁹ tutor, vel curator, aut plures. Primo casu cõuenitur priùs tutor, vel curator, & postea magistratus, vt hîc. Si verò plures & tunc aut omnes gesserunt tutelam, aut curam, aut nullus, aut alter tantùm. Primo casu omnes conueniantur ante magistratũ: *vt ff. de admi. tu. l. Lucius ʒ. § pe. & de magistr. con. l. duo.* In secũdo idem: *vt ff. de administ. tut. l. si plures. ʒ.* In tertio subdistingue, aut fuit diuisa tutelæ administratio per iudicem, vel testatorem, aut nõ. Primo casu pro sua gestione quilibet tenetur. & non pro al-

b *Similis est Gl. in l. j. § plane ff. de tutela & rationibus distr. & in l. j. C. de administr. tut.*

c Contrarium tenet Gloss. *in l. a tr. ff. de neg. ge.* & ibi Bart. vbi vide quæ sit actio directa, & quæ vtilis.

d Tutores plures, & magistratus quo ordine conueniri possunt.

a Imò ibi Gl... tur magistra... munici... non posse... gere quem c... nere captis ... gnoribus. V... tum ibi agit ... de magistra... municipali.

b Gloss. in ... Æmilius ... similis huic

c Iudicum ... genera.

d Et si differ... accipere sat... dationem, ... expedire ... cessum, vt h... onus transf... ad successo... poterant co... uenire in sy... dicem. ... l. § ...

e Æstimat... res bonoru... pupilli qua... tus tenean...

DE EXCVSATIONIBVS TVTORum, vel curatorum.

De excusationibus tutorum, vel curatorum nunc dicit: quod supr. quib. mod. tut. fin. §. fin. *promisit. Accur. Vel continua sic secundum Proc. Quia supr. visum est de tuto. & curat. & quia hi variis ex causis excusari solẽt. ideò meritò subdit de excusationibus tutorum, vel curatorum* PORC.

EXcusantur.] Totus iste titu. diuiditur [f] in sedecim partes. Prima ponit qualiter quis excusetur à tutela propter numerum liberorum. Secũda ibi, *Item diuus* qualiter excusetur, qui impedi

f Diuisio.

impeditur negotiis fiscalibus,& Reip. Tertia ibi; *Et qui potestat.* qualiter quis excusetur propter potestatem, & iurisdictionem. Quarta ibi, *Item propter* qualiter excusetur propter litē præcedentem cum pupillo, vel adulto. Quinta ibi, *Item tria* qualiter excusetur propter numerum tutelarum. Sexta ibi, *Sed & propter.* qualiter excusetur propter paupertatē. Septima ibi, *Itē propter aduersam* qualiter quis excusetur propter infirmitatē. Octaua ibi, *Similiter.* qualiter quis excusetur propter imperitiam literarum. Nona ibi, *Itē si propter inimicitias* qualiter quis excusetur propter inimicitias. Decima ibi, *Item n, qui* qualiter quis excusetur propter controuersiam status. Vndecima ibi, *Item maior.* qualiter quis excusetur propter ætatem. Duodecima ibi, *Idem in milite* qualiter excusetur propter militiā. Decimatertia ibi, *Item Roma.* qualiter excusetur propter exercitiū liberalium artium. Decimaquarta ibi, *Qui autem.* in quātum tempus potest quis se excusare. Decimaquinta ibi, *Qui tutelā.* qualiter quis excusetur a cura pupilli sui, vel vxoris suæ. Decimasexta ibi, *Si quis autem* declarat quòd falsa excusatio nō prodest. Item prima pars diuiditur in quinq; partes. Primò ponit quòd plures, & variæ causæ sunt, quib. quis a tutela vel cura excusatur. Secundò ponit qualiter quis propter liberos excusatur. Tertiò quot liberi habent excusare, seu propter quot liberos quis excusetur à tutela, vel cura. Quartò fortificat dictum suum per similem rationem dicendo. Quintò declarat qui liberi sint illi, qui præstant excusationem. Secunda ibi, *Plerumque.* Tertia ibi, *Si enim tres.* Quarta ibi, *Exemplo* Quinta ibi, *Sed adoptiui.* Casvs. Accessi ad Iustinianum, & ita coram eo proposui: Domine, vos vultis erectare de excu. tu. vel cu. dicatis ergo mihi, quib. modis excusantur tuto. vel cura. ab onere administrationis? Ad hoc resp. Imperat. Amice, tutores, vel curatores variis modis à tutela, vel cura poterunt excusari. Quandoque enim per numerum liberorum suorū merentur excusari: siue huiusmodi liberi in potestate sint, siue emācipati. Si enim tres liberos aliquis habuerit Romæ superstites, vel in Italia quatuor, vel in prouincia quinque, à tutela, vel cura poteris excusari. & hoc ad modū aliorum munerum ciuilium. Nam & tutelam, & curam placuit esse munus publicū. vnde sicut à cæteris muneribus publicis quis excusari poteris, ita & ab istis. Sed quid, domine Iustiniane, vos dixistis, per liberos quem posse à tutela, vel cura, excusari: dicatis mihi pro Deo, an illud locum habeat indistinctè in omnibus liberis? Respōdet Imperator quòd tibi dixi, generaliter, aliquem per liberos posse excusari: intelligere debes de naturalibus, & legitimis. Nā adoptiui liberi patri adoptiuo ad excusationem non proficiūt, liberi enim naturales, & legitimi extraneæ personæ à patre naturali nihilominus ad excusationem prosunt. & hoc vsque ad versiculum *Item nepotes.* in quo sic pone casum. Vidimus quòd per liberos quis a tutela, vel cura excusatur: sed quia appellatione liberorum veniunt nepotes, quæritur a domino Iustiniano, an istud se extendat ad nepotes? Resp. Imper. quòd non solùm liberi in primo gradu existentes prosunt, sed etiam nepotes filio mortuo auo suo ad excusationem prosunt: quia in locū sui patris mortui succedunt sed licèt nepotes ex filio post mortem ipsius filii, hoc est, patris nepotum, auo prosint: nepotes tamen ex filia ei prodesse non poterunt. Et hoc vsque ad versiculum *Filij autē.* in quo sic figuratur casus. Vidimus superiùs a principio tit. huc usque, quòd liberi, & nepotes ex filio excusant quem à tutela, vel cura. Sed quæro, domine Iustini. an hoc verum sit de filiis mortuis? Resp. dominus Imper. quòd dixi, tibi filios prodesse: intelligere debes, quòd filii superstites tantùm ad tutelæ vel curæ oneris excusationem prosunt. mortui enim non prosunt. & hoc vsque ad versiculum illum *Sed si in bello,* in quo sic ponitur casus: Ostensum est suprà quòd liberi mortui non prosunt ad excusationem tutelæ, vel curæ. Nunc quæritur ab Imperatore, quid si in bello pro Republica occisi fuerint: an patri ad excusationē prodesse possint? Et respondet Certè constat, eos prodesse qui in acie principis ceciderunt. Qui enim pro Republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere intelliguntur. hoc dicit ad §. *Item diuus Marcus.* Franc. de Aretin.

liberos [a], siue in potestate sint, siue emancipati [b]. Si enim tres liberos superstites Romæ [c] quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in prouinciis [d] quinque à tutela, vel cura potest excusari, exemplo cæterorum munerum [e] α. nam & tutelam, & curam placuit publicum munus [f] esse β. Sed adoptiui liberi non prosunt [g]: in adoptionē autem dati, naturali patri [h] prosunt [i]. Item nepotes ex filio prosunt, vt in locum patris [k] sui succedant; ex filia non prosunt [l].

Ita demū liberi à præfato munere immunitatē præbent, si superstites fuerint: mortui verò nō, nisi gloriosè pro Repu. in acie ceciderint.

Filij autem superstites [m] tantùm ad tutelæ, vel curæ muneris excusationem prosunt: defuncti [n] autem nō prosunt. Sed si in bello amissi sunt, quæsitum est an prosint. Et constat eos solos prodesse qui in acie [o] amittuntur. Hi enim, qui pro Republica ceciderunt †, in perpetuum per gloriam viuere [p] intelliguntur.

α Et hoc est verior, secundum Ang. hic. quia beneficio quod habeo propter te, nō debeo vti cōtra te, saltem vbi tu particeps de eodem, secundum Cynum super l. si in d. ii curationum ff. de muner. & hon. secus ut in d. l. amplissimos. β Hanc approbat arg. in d. §. fin. & Ang. hic.

a ¶ *Propter liberos* superstites, & incolumes: *vt ff. de vac. mu. l. ij.*

b ¶ *Emancipati* nisi pater filio emancipato curator petatur. tūc enim non [e] excusatus a cura emancipati: *vt ff eo. l. amplissimos. §. fi.* 2. Vel dic [b], quòd licèt faciat contra stimulos naturales: tamen benè potest, vt ibi innuitur.

c ¶ *Roma* hoc est. in ciuitate Romana, & vsque ad centesimum miliarium: *vt ff. de offic. praefect. vrb. l. j. §. cum vrbem.* Accvrsio. Secùs si dixisset, in vrbe, vel in vrbibus: quia vrbs muris cingitur: *vt l. vrbis ff de verborum significatione* Et quid appellatione ciuitatis, vel patriæ contineatur, & quid si dicatur Aretium, Florentia, &c. Angelus hic se remittit.

d ¶ *In prouinciis.* Sed nūquid illæ prouinciæ, quæ alias habent ius Italiæ, & hīc habebunt? Resp. non: quia illud propter tributa conceditur eis. *vt ff. de censi. l. j. & fin.*

e ¶ *Munerum* id est, munerum ciuilium, vt decurionatus: secùs si patrimonii sit onus: *vt ff. de va. mu. l. sextumdecimum. §. numerus & §. qua patrimoniorum & l. his oneribus. §. respons. & Cod. de his qui nume. lib. vel pau. excus. mer. l. j. lib. x.* Item secùs in honoribus: *vt ff. de va. mu. l. iiij. & l. in honoribus* [a]. Item secùs in oneribus quæ honoribus inhærent, *vt ff de var. mun. l. sextumdecimum. §. numerus.*

a ¶ *Exemplo cæterorum munerum.* Numerus trium liberorū excusat a legationibus, *l. j. C. de legation.* A cæteris muneribus personalibus, numerus quinque: Ab omnib. muneribus numerus xvj. *l. semper ff. de iu. immu.* sic legendum omninò est in *l. si quis decurio. C. de decur.* non xiij. sed xvj liberorum. Constantinus rectè in hunc modum, ε ἔχων δέκα ἕξ παῖδας, πάντων λειτουργημάτων ἀπαλλαττ... Cviac.

f ¶ *Publicum munus* auctoritate [b], nam datur inuitis: *vt Cod. de decurionibus. l. nullus. lib. x & facit ff de verborum signi. icatione. l. pupillus. § munus & l. munus proprie. & ff. de muneribus. & honoribus. l. j. §. illud.* Sed contrà, *ff eod. l. athleta §. tutela* Sed non est publicum munus, vt ibi dicitur vtilitate; licèt auctoritate sic, vt hic dicitur: sed vtilitate publicum est secundariò: quia expedit Republicæ, &c. *vt ī. de his qui sunt sui, vel alieni iuris. § final.* Item contra, *ff eod. l. spadonem. § qui accipit. & l. non tantùm. § non omnia.* Sed licèt [c] ibi generaliter remissionem publicorum munerum habuit, tamen generali remissione nō continetur tutela, vel cura, fauore pupillorum, & adultorū [d]: sicut & aliis de generali dicto quædam excipiuntur: *vt ff de legatis iij l. vxorem §. fœlicissimo. & ff. de procuratoribus. l. Pomponius j. resp. & ff. de liberatione legata. l. Aurelio. §. Gaius.*

β ¶ *Publicum munus esse* Tutelam esse publicum, vel ciuile munus nemo est qui nesciat; neque video qua in re ab hac sententia discrepet l. *i. no. § tutela. ff de tut.* At existimo tamen spurium esse § *tutela.* nec enim solet Modestinus Græca contexere latinas, nisi ex aliis authoribus sententias inserere. nullum verò auctorem habet § *tutela.* denique eo sermone contextus est, qui nostris auctoribus non est in vsu. nec enim prouincialis muneris vsquam fit mentio, nec reipub. munus a ciuili munere quasi diuersum vsquam secernitur. Cviac.

g ¶ *Non prosunt* & hoc dico ad excusationē *vt hic, & ff. de vacatione munerum l. sextumdecimum § adoptiui.* maximè hodie, cùm nihil ad adoptiuum transeat. *vt ī. de adop §. sed hodie* Sed olim benè acquirebant ei; scilicet patri adoptiuo. Ægi. Pers.

h ¶ *Naturali patri.* licèt adoptiuo non prosint; *vt ī. prox. respon.* & secundum hoc puncta ibi, *dati.* 2. Vel dic, dati in adoptionem naturali patri, id est, auo, vel proauo.

i ¶ *Prosunt.* scilicet arroganti: cùm transeant in familiam eius *vt ī. de adopt. § sed hodie in fin § & § sequent.* & secundùm hoc fiet hīc mentio illius noni iuris, & punctabit ibi, *naturali patri.*

k ¶ *In locum patris.* Apparet, quòd eo mortuo tantùm prosunt: eo autem viuo nō prosunt: vt hic cùm dicit, *in locum patris, &c. & C. de his qui nu. lib. l. ij & iij. lib. x.* ¶ Sed nunquid omnes loco vnius computantur? Resp. quidam quòd non. Sed contradicunt leges expressè: nam loco vnius numerantur quotcunque sunt vt in Græca *ff. eo. l. ij. § quotcunque* Nam etiam in successione loco vnius computantur. *vt ī. de hered. quæ ab intesta. § cùm filius arg. ff de coniect. tab. l. j. §. j.*

l ¶ *Non prosunt.* quia non sunt in potestate sua: *vt ī. de pat. potest. § fin.* hæc ratio non est bona: *vt supr. eo. in princ.* dicit enim de emancipato. vnde dicas, nō prosunt auo materno: quin alii prosunt: *vt C. de testamen. mili. l. v & fin.*

m ¶ *Superstites.* id est, viui.

n ¶ *Defuncti* idem & in non natis, licèt conceptis: quia quoad hunc casum non sunt pro iam natis: *vt ff. eodem. l. ij. §. qui autem in ventre* Accvr.

o ¶ *In acie,* scilicet principis *vt ī. de adop. § fœmina.*

p ¶ *Per gloriam viuere.* Not. mortuum [c] viuere per gloriam: *vt ff ad leg. Aquil. l. qua actione. § si quis in colluctatione.* Et econtrà,

† Tull. in som. Scip. dicit omnibus, qui patriam seruarunt, iuuerint, auxerint, certū esse in cælo, & definitū locū vbi beati sempiterno æuo fruantur. Æg. Per.

a Ab eo tamē excusant 12. liberi; vt tenet Glo. in l. si quis decurio 2. Cod. de decurio. lib. 10. quā approbat Ang. & Pe. hic. licèt Gloss. in l. 2. C. de his, qui numero lib. vel paup. & dicat quod requiratur 16.

b Tutela an, & quomodo publicum sit munus. An auctoritate, an verò vtilitate.

c Sic in generali dispensatione ad obtinendum quodvis beneficiū regulare, non cōtinetur beneficium regulare Cluniacen. ordi. nisi exprimatur. Æg. Per.

d Generalis immunitas fisci nō extenditur ad munus publicum auctoritate priuatum, ita nec ad reale ordinarium, sed ad extraordinarium secus not. Bar. & Dyn. in d. §. non omnia.

e In bello mortui, viuere per gloriam intelliguntur.

Institut.

a Mortuus fingitur, qui viuit in vituperio & infamia.

quis fingitur mortuus [a], qui viuit per vituperiũ, vt deportati: *vt ff de cõtra tab. l. j. §. j. & §. pen in fi. & ff. de donat. inter vir & vxo. l. cùm hic. § si donator.* vbi seruus viuit, & tamen pro mortuo reputatur quoad ius ciuile: *vt ff de regul. iur. l. quod attinet. & l. seruitutem.*

Procurator fisci excusatur à tutela, vel cura. Aret.

1. ¶ Item diuus Marcus in Semestribus [a] α, rescripsit, eum qui res fisci administrat, à tutela, vel cura, quamdiu administrat [b], excusari posse.

Republica causa absens, à tutela, & cura recenter delata excusatur: susceptam autem quamdiu abest, intermittit; egressus verò, intermisse onus statim reassumit.

2. ¶ Item qui Reipublicæ causa absunt [c], à tutela, vel cura excusantur [d]. Sed & si fuerint tutores, vel curatores dati, deinde Reipublicæ causa abesse cœperint; à tutela, vel cura excusantur [e], quatenus Reipublicæ causa absunt; & interea curator β loco eorum datur; qui si reuersi fuerint, recipiunt onus tutelæ. Nec anni habent vacationem, vt Papinianus lib. quinto Responsorum scripsit. Nam hoc spatium habent ad nouas tutelas vocati.

Publicã habens iurisdictionem, à suscipienda tutela excusatur: susceptam autem non deponit.

3. ¶ Et qui potestatem [f] ali-

Item diuus Marcus] Casvs. Domine, iam vidi, qualiter quis excusatur ab onere tutelæ, vel curæ, nunquid pluribus modis poterit cõpetere excusatio? Resp. quòd sic. diuus enim Marcus rescripsit in Semestribus suis, administrãtem res fiscales, durante administratione posse se ab onere tutelæ vel curæ, excusare. h. d. vsque ad §. *item qui* In quo sic figura casum. Titius causæ reipubli. absens datus est tutor, vel curator. quæritur ab Imperatore an possit se legitimè excusare? Resp. Imperator, quòd qui absentes causa Reipublicæ dati sunt tuto. vel curat. ab onere administrationis tute. vel curæ excusantur. hoc dicit vsque ad versiculum, *Sed & si* in quo sic figuratur casus; Vidimus qualiter absens datur tutor, vel curator excusatur. Sed quid si aliquis datur tutor, vel curator Reipublicæ causa abesse incipiat, nu similiter excusetur? Respõdet dominus Impera. quòd non solùm illi qui in absentia dati erant, possunt excusari; sed etiam si primò fuerant dati tutores, vel curatores, & postea cœperunt abesse causa Reipublicæ, à tutela, vel cura excusantur: & interim curator loco eorum datur, quibus reuersis curator loco eorũ subrogatus, desinit curator esse: & ipsi administrationis onus recipiunt. nec in casu isto post reuersionem anni habent vacationem: vt Papinianus libro v. Responsorum scripsit. Hoc enim spatium indulgetur his qui post reuersionem ad nouas tutelas, vel curas vocantur: non autẽ eis, qui pristinæ administrationis onus recipiunt h. d. vsque ad §. *Et qui potestatem.*

b Alij semestriũ appellatione notari putant libros, quibus res gestę, & administratę sex mensibus explicabantur vii & Annales, quia res vnius anni gestas continesẽt, dicti sunt

a ¶ *In semestribus.* id est [b], in sex mensibus, quibus dabant operam studio. nam alternis sex mensibus dabant operam Imperatores bello, & studio: *vt ff de orig. iur. l. ij. §. ex his in princ. vltima charta* 2. Vel dic, quod nomen erat libri in illis sex mensibus compositi, quod in idem recidit.

α ¶ *In semestribus.* An exemplo D. Augusti, & Tiberij tribuit D. Marcus cõsilia semestria? De Augusto ita Xiphilinus scribit, [illegible Greek] pariter & Tiberio. De Augusto itidem Suetonius Tranquillus. Cvtacivs.

b ¶ *Administrat.* qui dicitur procurator fisci. & facit ad hunc §. *ī. de cur. §. item in loco.*

c ¶ *Absunt.* vel absfuturi sunt: *vt ff. de procur. l. filiusfamilias. §. fin.* Additio. Quia paria [c] sunt esse, vel de proximo sperari. *leg. pen ff. de milit. testa.* quod facit an licentiatus gaudeat beneficio doctorum: de quo dic, vt ibi, per doctores.

c Quod parũ distat, nihil distare videtur xlt Aristo. Æg Pers

d Milites bello missi quot annos excusationis habeat.

d ¶ *Excusantur.* Hoc primum resp loquitur, quando eo existente in absentia Reip. causa datus fuit tutor, vel curator: quo casu perpetuò excusatur, si [d] per viginti an. militauerit, vel cõpleuerit militiæ spatium, & nõ ignominiose missus est. Aliàs qui intra quinquennium missus est: putà quia infirmus, nullam habet excusationem qui post v. an. habet annum: qui post viij. an. habet bienuium. qui post xij. habet triennium, qui post xvj habet quadriennium. qui post xx excusationem perpetuam habet: vt dictam est, *& ff. eo. l sed & milites. § j q iu. iuj. & v. & § quando que vsque ad v. qui autem post.* Accvrs.

e ¶ *Excusantur.* si hoc postulauerint prius, & etiam alium actorem, vel curatorem petierint, aliàs non. *vt C si tu. reipub. causa l. j. & ff de admin. tut. l. tutores. § qui se*

β ¶ *Et intereà curator* vel tutor. *l. quasi tũ. ff. de tut.* nisi dicamus, vt vulgus solet, tutoris, & curatoris abuti nominibus, ita Paulo quæstionẽ fuisse propositam. rectè autem Paulum non de tuto. sed de curat. respondisse, quemadmodum apparet ex *l. curatorem. ff. de tu. & cur. dat* quæ ex eodem sumpta est libro, parique errore is qui absfuturus erat Reipub. causa, desiderabat tutorẽ in locum suum dari, in *l 3. § si quis absfuturus ff. de susp. tut. & in l. 9. ff de tut. & rat. distr.* Vlpianus, *tutelam*, obiter dixit, pro curatione: *vt in l. ne iterum. Cod de cur. fur.* Is enim, qui Republic. causa abest, cùm non desinit esse tutor, in eius locum tutor substitui non potest. Cvtac.

quam habent, se excusare possunt, vt diuus Marcus rescripsit: sed susceptam [g] tutelam deserere non possunt.

Propter litem quam quis habet cum pupillo, non excusatur à tutela: nisi sit omniũ, vel maioris partis bonorum. Aretinus.

4. ¶ Item propter litem quam cum pupillo, vel adulto tutor, vel curator habet, excusari non potest: nisi fortè [h] de omnibus bonis, vel hæreditate [i] controuersia sit.

Tria tutelæ non affectata onera separatorũ patrimoniorum, quamdiu administrantur, immunitatem tribuunt.

5. ¶ Item tria onera [k] tutelæ nõ affectatæ, vel curæ, præstant vacationem, quamdiu administrantur: vt tamen plurium pupillorum tutela, vel cura † eorumdem bonorum, veluti fratrum, pro vna computetur.

† Benè expressit tutelę & curæ differentia. Tutela est personarum cura bonorum. Cuiac.

Paupertas, infirmitas, & literarum imperitia simplicitati annexa, vacationem à munere tutelæ tribuunt.

6. ¶ Sed & propter paupertatem excusationem tribui, tam diui fratres, quàm per se diuus

Et qui potestatem.] Casvs. Visum est superiùs de plurib. personis, qualiter se possũt excusare à tut. vel cura. ¶ Nunc quæritur à domino Imperatore, an sint aliæ personæ, quæ possint excusari? Resp. Imperator, quòd non solum prædicti à tutela, vel cura excusantur, sed & qui aliquam potestatem habent; vt præfectus vigilum, vel annonæ: quia tunc illi a susceptione tutelę, vel curæ durante officio suo se possunt excusare: vt diuus Marcus rescripsit: sed tutelam susceptam occasione potestatis nũ possunt deserere. ¶ Sed nunquid si aliquis datus tutor, vel cur. habeat litem cum pupillo, vel cum adulto, poterit occasione litis se excusare? Resp. quòd non. nisi de omnibus bonis ipsius pupilli, vel fortè de hæreditate aliqua ipsi pupillo delata controuersia fuerit. In hoc enim casu excusatio habebit locum. Et hæc dicuntur vsque ad §. *Item tria.* Aret.

f ¶ *Potestatem.* vt quia sit præfectus vigilum, vel annonæ: *vt ff. ss. l administrantes* [a]. & similes, qui potestates vocantur: *vt C de mod mul. l. eos.* Secùs si sit circa latus principis. cœptã enim non complebit: *vt ff eo. l. iurisperitos. in princ.* Accvrsivs.

a Melius facit l ar..., § ... dicit Bartol. quòd officiales publici vel anciani sunt immunes a gabellis, vel collectis extraordinariis, nõ ordinariis. Ang.

g ¶ *Sed susceptam.* vt ī proxi. §. Accvrs.

h ¶ *Nisi fortè* imò & sine, *fortè*: vel etiam si de maiori parte bonorum pupilli sit controuersia: *vt ff. eo. l propter litẽ. j. resp & fa. C. eo. l. si vt allegas. & ī. de auctorit. tut. §. fi. & C. qui da. tut. poss. l creditorum.* ¶ Sed hodie non potest creditor, vel debitor esse tutor. *vt in auth. vt his, qui ob. se ha. per. § j. coll. vj.*

i ¶ *Hæreditate.* f. illi pupillo à patre delata, vel à quocũque, non curo. propter magnitudinem enim litis ponit de hæreditate.

Item tria.] Casvs. Dominę, nunquid sunt adhuc plures modi quibus tut. vel cura ab onere administrationis poterũt excusari? Resp. quòd sic. Nã tria onera tutelæ, vel curæ non affectatæ quãdiu administrantur, tribuunt excusationem Ita tamẽ in casu isto intelligẽda sunt tria onera, vt tut. vel cura plursũ pupill. eiusdem hæreditatis: vt putà fratrum, vel nepotũ, pro vna tutela cõputentur. Nam non numerus pupillorum sed separatio patrimoniorũ facit plures tut & non solùm in prædictis modis locũ habet excusatio. Et hoc vsque ad §. *sed & propter.* Fran. Aret.

b Item si altera spatium vel etiam quarta superuenerit breui tempore sit ende puta semestri. *Item tamen ... pen eod.*

c Ex hoc infert ... mirum tutorum magnũ æquipollere ... & pro ea ... suspẽdi posse. Et quomodo intelligatur fratrum vel plurali in l qui § ... scribit § de ... Ang.

k ¶ *Item tria onera.* ¶ Not. dicit onera quatuor enim posset habere tutelas, quę sibi excusationem nõ darent, si [b] sint leues, vel leuissimæ, vt hic. ¶ Itẽ not. quòd dicit tria onera. tres enim posset habere, & [c] tamen pro vna computarentur: putà fratrum, vt sequitur. Nõ enim numerus pupillorum plures tutelas facit: sed patrimoniorũ separatio: *vt ff. eo l tria & l si n.* Item quod dicit, *non affectata*, no. Nam si dedisset operã, & sic affectasset eas habere, nõ prodessent: quia non viderentur onerosæ: vt & aliàs qui data opera reipubl. causa abest: *vt ff. ex qui. cau. ma. l. & qui data. & facit ff si quis cau l. y. § si tamẽ. & ff ad leg. Corne. de fal. l. vxoris* §. j.

§. [Iuxta illud, Hoc portat leuiter, quod portat quisq. libenter.] Itē hæc tria onera in domo vna esse sufficiunt, vt si pater vel filius gerat, omnes excusantur: sed non computatur, nisi ob alium tutorem teneatur: vt ff. eo. l. decimus. §. fi. & ff. de rit. nupt. l. si quis tutor. Item honorarius hoc nomine non computatur: vt ff. eo. l. spadonem. §. si curatoris.

ADDITIO. Item duæ excusationes imperfectæ diuersi generis; puta duæ tutelæ duobus filiis, non faciunt vnam plenam. l. excusantur. §. amplius ff. eodem. Et an vnus testis cum fama probet in criminalibus, vide Ang. hic.

Sed & propter.] CASVS. Titius volens facere testamentū suum, Mæuium vicinum pauperem, & adeò rebus tenuem, vt non habeat vnde viuat, nisi ex suis operis, in suo testamento filiis suis tūc uberibus curatorem instituit. Quærebatur a domino Imper. an iste Mæuius propter suam paupertatem possit se excusare ab administratione huiusmodi tutelæ? Respō. dominus Iustinia. quòd quis excusatur a tutela, vel cura propter paupertatē, si sit adeò pauper, vt non possit administrationi tutelæ, vel curæ intendere, sed habeat necesse operari vt viuat. & hoc tam diui fratres, quam diuus Marcus rescripserūt. Et hanc paupertatem debere probare is qui ad tutelam, vel curam vocatur. *Franc. Aret.*

Marcus rescripsit, si quis imparem [a] se oneri iniuncto possit docere [b].

Infirmitas excusationem præstat a tutela, vel cura. Aretinus.

7. ¶ Item propter aduersam valetudinem [c], propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet.

Homo simplex, & ignarus literarum habet a tutela excusationē.

8. ¶ Similiter eum qui literas nescit [d], excusandum esse diuus Pius rescripsit: quamuis etiam imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere.

A capitali inimico tutor testamento datus excusatur: videtur enim datus vt debitis implicetur, & negotiis inuoluatur.

9. ¶ Item si propter inimicitias [e] aliquem testamento tutorem pater dederit, hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserunt [f].

Eò quod quis non cognoscit patrem pupilli, non excusatur à tutela. Aretinus.

10. ¶ Non esse autem admittendam excusationem eius qui hoc solo vtitur, quòd ignotus [g] patri pupillorum sit, diui fratres rescripserunt.

Inimicitiæ capitales, si reconciliatio non sit secuta præstant vacationem a tutela.

11. ¶ Inimicitiæ [a] quas quis cum patre pupillorum, vel adultorum exercuit; si capitales [h] fuerunt, nec reconciliatio interuenit, à tutela [i], vel cura solent excusare.

Qui passus fuit controuersiā status a patre pupilli, habet vacationem. Aretinus.

12. ¶ Item is qui status controuersiam à pupillorum patre [k] passus est, excusatur à tutela.

d ¶ *Literas nescit.* & simplices sūt, vel rudes aliud si sunt sagaces in negotiis: tunc enim non excusantur. vt subicit, *quamuis*, &c. vt ff. eo. l. athleta. §. pe. & fi. ¶ Et no. literatū [a] ad aliquæ admitti, ad quæ nō recipitur illiteratus [b]: vt C. de postul. l. 3. & in auth. de iudi. §. 3. in gl. quæ ex. se. colla. vj. Et no. melioris [c] conditionis esse sapiētem, quam stultū.

Item si propter.] CASVS. Si pater in testamēto aliquem tut. propter inimicitias dederit, puta sic dicendo Titium tutorem pupillis filiis meis do, vt debitis suppponatur, & a pupillis vexetur, eo ipso quod pater hoc expressit, iste Titius tutor datus se poterit ab onere administrationis excusare. sicut per cōtrarium non excusantur illi qui promiserunt patri pupillorum se eorundem tutelam administrare. Sed pone, quod datus fuit tutor quibusdam pupillis. & ipse hoc solum adducit in excusationē, quod erat ignotus patri pupillorum; nunquid ratione talis excusationis ab onere administrationis liberatur? Respond. Impe. quòd non. Nam diui fratres rescripserunt, nō esse admittendam excusationem eius qui habet solum pro ratione, quod patri pupillorū ignotus fuerit. Item si aliquis exercuit capitales inimicitias cum patre pupillorum. nec postea recōciliatio interuenit: poterit se ab onere tutelæ, vel curæ excusare, ratio iuris est. Et si aliquis status quæstionē a patre pupillorū passus fuerit, vel si ille quæstionem status moueat, in vtroque casu locum habet excusatio. Et hoc dicit vsque ad §. item maior lxx. Franc. de Aret.

e ¶ *Inimicitias* vt quia ideo eum dedit tutorem, vt debitis supponatur, & a pupillo vexetur. ¶ Et no. quod tribus [d] casibus excusat inimicitia vel si expresserit, vt dictum est, vt hic. Itē & quādo interuenit post testamentum. Item & secundùm quosdam etiam quando ante testamentū, si tamen fuit capitale certamen. In quarto casu non: vt si ante testamentum facta fuit, & nō capitalis: quia videtur remisisse ex quo in testamento dedit tutorem: vt ff. eo. l. athleta. §. dat remissionem. prout est ibi in litera prior: vt & j. eo. §. inimicitiæ. ACCVRS.

f ¶ *Promiserunt* licet alias habeant excusationem: vt hic, & ff. de testa. tu. l. ex sententia. in fin. & hoc vbi promisit, vel sic se iactauit. ¶ Quid autem si in testamento se tutorem scripsit? Resp. non erit tutor, nisi vel euidenter idoneus appareat, vel pater eū confirmauerit: vt in d. l. ex sententia. & tunc de cætero erit tutor: vt ff. ad leg. Cornel. de fal. l. vxori §. 1. ACCVRS.

g ¶ *Ignotus.* sed et excusatur qui ibi domicilium non habet, vbi datus est: vt ff. eo. l. si tu. §. ADDITIO. Quod est verum secundum Aug. si ibi constituerit domicilium: alias autem non est opus excusatione: cum à iudice dari non possit: vt est glo. in l. neque C. qui da. tuto. poss. Et qua actione teneatur si sponte gessit, & an testis debeat cognoscere contrahentes: vide hic cum determinat. quid sic, si deponat de facto contrahentis.

a ¶ *Inimicitia* Qui post susceptas inimicitias testamento tutor datus est, se excusare non potest: quandoquidem hoc ipso gratiæ videtur facta reconciliatio, nisi, vt plerumque fit, pater ideo inimicum tutorem dederit, vt molestum ei, & operosum negotium exhiberet. A cæteris tutelis inimicitiæ capitales excusant, dum tamen facta non sit reconciliatio.

h ¶ *Si capitales.* Capitales [e] accipe, vel quia accusabat eum de aliquo crimine quod ingerebat pœnam capitis, id est, status: vel quod ingerebat pœnā sanguinis: vel quia insidiatur vitæ ipsius, secundū Azo. ¶ Et not. hic fieri aliquid ratione inimicitiæ, quod non fieret alias [f] sic ff. de arbi. l. nā distinguemus. §. cum quid. & §. licet autē. & ff. de lib. cau. l. si pariter §. quod adhuc Nam inimicus iudex esse nō potest: vt ff. de proc. l. filiusfamilias §. fi. & l. vel exilio.

i ¶ *A tutela.* vel datiua, vel legitima. si autem testamentaria, dic vt s. in glos. vt quia &c.

k ¶ *A pupillorum patre.* vt quia pater pupillorum quādoque di-

a ¶ *Imparem.* id est [a], si [b] non habeat tantum in bonis [c], quantū pupillus cui datur tutor: vt hic & ff. eo l. paupertas. 1. Alias autem dicitur pauper, qui nō habet quinquaginta aureos in bonis: ff. de accu. l. nonnulli. 1. Vel dic verius, eum esse hic pauperem, & imparem oneri, qui sic laboribus est implicatus propter paupertatem, vt tutelæ superesse non possit, cùm forte in agro eū tota die esse oporteat. Nec enim placet prima expositio, cū hoc munus magis in obsequio personæ quam in aliqua erogatione consistat, vnde paupertas talis nō nocet, dummodo possit superesse tutelæ [d], vt ff. de mu. & ho. l. cur §. inopes & j. eo. j. § fin. ACCVRS.

b ¶ *Docere* 1. probare. ACCVRSIVS.

c ¶ *Item propter.*] CASVS. Titius in extremis vitæ constitutus Mæuium in suo testamēto tut. aut curat. suis filiis dedit; qui quidē Mæuius adeo infirmitate detinebatur, vt suis rebus, seu propriis negotiis interesse nequiret. iste Mæuius volait se excusare ab administratione huiusmodi tutelæ, vel curæ propter suā infirmitatem, qua tenebatur, quærebatur a domino Imper. an ista excusatio eum reddat immunem ab onere tute. vel curæ? Resp. dominus Impe. quòd propter aduersam valetudinem, per quam quis propriis rebus administrandis superesse non possit, excusatio locum habebit. h. d. Franc. de Aret.

e ¶ *Aduersam valetudinem.* vt si est surdus, vel mutus, vel perpetua valetudine detentus. vt Cod. qui mor. se excus. l. 1. qui morbus prout durauerit, excusat. Sed furor [e] non excusat, sed interim curator datur, secundùm Ioannē, vt ff. eo. l. non solum §. fin. & seq. duabus legibus, vsque ad §. sunt & alij. Sed quidam ex supradictis etiam si velint non admittuntur vt surdus, & mutus: vt ff. de tu. l. 1. §. pen. & §. fi. Quare dic, quod quantum ad eos impropriè [f] ponitur excusatio. vt j. eo. §. minores [g]

Similiter.] CASVS. Vidimus superius qualiter propter penuriam rerum tēporalium & sanitatis quis a tutela excusatur. sed quia est alia penuria, quæ dicitur ignorantia, ideo quærebatur a domino Imper. an imperitia literarum quem possit a tutela, vel cura excusare? Resp. dominus Imp. quòd etiam ratione imperitiæ literarū possit quis a tut. vel cura excusari. Diuus enim Pius rescripsit, eum qui literas nescit, ab onere administrationis tutelæ, vel curæ excusandum esse. No. quid dictio *quamuis*, in medio §. posita, potest poni aduersatiuè. Item potest poni correctiuè, sine determinatiuè; sc. vt etiam imperiti literarum possint esse tut. vel cur. si sint experti negotiis. & hoc vltimum verius est. hoc dicit. Franc.

Institut.

a Tutor per quam paupertatem a tutela excusatur.
b Pauper quis dicatur vide quæ scr. psi ad Glos. Nouell. de exhi. colla. 35. c. & in verb. pauper.
a Ratio, quia munus tutelæ non est reale, sed personale, nec indigens cuiquam rei sed patrimonij sed personæ, secundum ...
d Hæc communiter approbatur per doct.

e Furor nō excusat à tutela delata, cum interim, dū cessat furor, interim alius detur.
f Excusatio impropriè est in eo qui non tutor, ac legitime tutor datus est.
g Nam mortis dat vacationē ipso iure & sic volēs admittitur. ... Co. ... tut. pos. ... Ego Petr.

a Literati illiteratis præferendi.
b Sic de iure canonico illiteratus nō potest obtinere beneficium ...
c Sapiens melioris conditionis esse debet, quam stultus.

d Inimicitia tribus casibus excusat a tutela

e Inimicitiæ dicuntur capitales duplicites
f Inimicitia causa dicitur quod aliis non fieret.

Maior septuaginta annis, à tutela se excusat: minor vigintiquinque non admittitur. Arct.

13. ¶ Item maior septuaginta annis [a] à tutela, & cura se potest excusare. Minores autem vigintiquinque annis olim quidem excusabãtur: nostra autem constitutione prohibentur ad tutelam, vel curam aspirare, adeo vt nec excusatione [b] opus sit. Qua constitutione [c] cauetur, vt nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus; cũm sit inciuile, eos qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & sub aliis reguntur, aliorum tutelam, vel curam subire [d].

Miles militãs tutor esse nõ potest.

14. ¶ Idem & in milite [e] obseruandum est, vt nec volens [f] ad tutelæ onus admittatur.

Docentes Grammaticam, vel Rhetoricam, vel Medicinam, vel Romæ, vel in patria sua intra numerum deputatum, excusantur à tutela. Arct.

sit, hunc, quem dat modò tutorem, suum serui fuisse, vel libertum. Istæ enim sunt quæstiones de statu: *vt j de act. § præiudiciales.* Et est ratio; qa mortis accusationi hæc quæstio adsimilatur *vt ff. quod met. cau. l. isti quidẽ. § 1.* Idẽ est contrà, si hic mouet quæstionẽ status ipsis pupillis: *vt ff. eo. l. athleta. § amplius.* Acc. Additio. Intellige istud verum, si non studiosè, vel per calumniam mouit quæstionem: vt ibi. alias secùs: quod facit vt testis non repellatur à testimonio contra eum qui ipsum accusauit, vel percussit studiosè, vt ipsum excluderet: secundùm Ang. hic.

Item maior.] Casvs. Domine, iam vidi plures modos, quibus tutores, vel curatores excusantur: nunquid adhuc poterunt pluribus modis excusari? Respon. quòd sic. quandóque enim excusãtur ratione ætatis. nam si maior lxx. an. tutor, vel curator datus fuerit: ratione ætatis se excusare poterit. Et nõ solùm ratione senectutis: sed etiã ratione minoris ætatis secundùm iura antiqua excusatio locum habebit. minores enim xxv. ann. olim ab onere administrationis tutelæ, vel curæ excusabantur: hodie verò per constitutionem nostram ad tutelæ, vel curæ administrationẽ aspirare prohibentur: in tantum videlicet, vt de cętero excusatio ne opus non sit. Nam etsi vellent, nullo modo admitterẽtur. In constitutione enim nostra expressè cauetur, vt nullus pupillus ad tutelam legitimam vocetur, nec adultus. Inciuile enim nobis videtur, eos qui in rebus suis administrandis alieno auxilio egere noscuntur, & sub aliis reguntur; aliorum tutelam, & curam subire. Et idem in milite in expeditione militari existente seruandum erit, vt ipse etiam volens ad tutelæ vel curæ administrationem non admittatur. Et hæc dicuntur vsque ad §. *qui autem vult.* Fran.

a ¶ *Septuaginta annis.* Iam cõpletis: *vt ff. de iu. immu. l. ii. & ad Trebell. l. qui filium. & filiam. § 1.* aliàs non esset maior. *vt ff. de mino. l. 3. § minorem* [a]. Sed in alio personali publico munere statuitur tempus lv. annorum: *vt C qui ætate. l. si. lib. x.* ¶ Et nota ratione [b] senectutis aliqua fieri, quæ alias non fierent: *vt hic, & ff. de iu. immu. l. semper. § 1. resp. & C de postu. l. prouidendum.*

a Quando autem requiratur annus cõpletus vel sufficiat cœptus, vel quando tẽpus requiratur de momento ad momentum dic vt ibi per Gl. Bartol. & dul. Aurel.

a ¶ *Itẽ maior lxx. annis.* A patrimonialibus muneribus, è mixtis, ab honorib. ætas non excusat. Ab honore decurionatus ætas lv. annorũ excusat. A muneribus personalibus ætas lxx. annorum. vt in lib. x. C. latius exponemus. vulgò perperam legitur lv. pro lxx in *l. 3. Co qui ætat se excus.* hæc enim quæ posuimus omnia, firma sunt rata, & firma. Cviac.

b ¶ *Nec excusatione.* sed in larga significatione etiam qui prohibentur, excusantur: *vt ff de postu. l. 1. § 1. initium & C qui morbo. l. vnica. & ff. de tutel. l. 1. § pen. & § fi. & j. eo § pen. & fin. & facit ad hoc ff. de reg. iur. l. eius est nolle.* Accvrs.

b Senectutis ratione quędã singulari iure permittuntur.

c ¶ *Constitutione C de legit. tut. l. fi. & facit j de fid. tut. § fi.* Accvrs.

d ¶ *Subire.* facit *ad hoc in auth. de san. epis. § damus autem ibi,* qui enim alios. *coll. ix. & ff de edendo. l. si quis ex argentariis. § prætor ait,* ibi *prohibet.* & in glo. *vt edatur.*

e ¶ *Idẽ & in milite.* i. in militia existẽte: secùs in veterano: quòd dic vt diximus *s. e. § itẽ qui respublica.* Ad hoc autẽ quòd aliquis sit miles, sex sũt necessaria: vt diximus in *auth. de mã. prin. § fi. & in l pe ff. ex quibus cau. ma. & j. de mil. test. super rub.* Additio. Et refert Ang. quòd milites nostri temporis gaudent priuilegiis, dummodò in eis sit eadem ratio, & causa priuilegii cõcedendi.

f ¶ *Nec volens.* & ita ipso iure non tenet datio: *vt hic. & C. qui da. tu. pos. l. militia.* nisi à cõmilitone detus: *vt ff e. l. propter magistratũ § fi* [c]. Aliud in cœlesti milite, vt in clerico qui admittitur vsque ad quartũ gradũ: *vt in auth. de san. epis. § presbyteros. coll. ix.* quam habes *C. de episc. & cler. super l. generaliter.* Additio. Dic quòd unò hodie vsque ad decimũ gradũ, sicut ad successionem, secundùm Ioa. de Fla. per *§. si verò neque. in auth. de hæred. ab intest.* de iure tamen canonico omnis electus, vel promotus episcopus, & monachi possunt suscipere tutelã ea causa pietatis: quamuis non cogãtur nisi in subsidium, & pro miserabilibus

c Sed Ia. de Arez. ibi tenet contrarium, & illum text. intelligit in veterano.

personis. *lxxxvi. distinct. c. peruenit & xvi. q. 1. c. generaliter in gl. j.*

g ¶ *Grammatici.* i. magistri de grammatica. & idem dicas de sequentibus. Et adiunge his Sophistas, id est, Dialecticos: ita vt omnes, qui docẽt triuiũ [a] excusentur: *vt hic, & ff. eo. l. si duas § 1.* & hoc si doceant Romæ, vbi est cõmunis patria, *vt ff. ad munici. l. Roma, & hic.* Item si in patria sua: vt hic subijcit. Item oportet quòd sint intra numerum. habebat enim quælibet ciuitas numerum secundùm suam quantitatem, & Grammaticos, & Dialecticos, & Rhetores, & Physicos, siue Medicos: ita tamen, quod nulla vltra decem haberet quibus hanc immunitatem daret: *vt ff eo. l. si duas. § fi.* Sed aliud videtur in [b] his, qui docent quadriuiũ: vt Musicam, Astronomiam, Geometriam, & Arithmeticã: nam non videntur habere excusationẽ: *vt ff. eod. l. Geometra.* Quid de legum [c] doctoribus? Non excusantur nisi Romæ: *vt ff. eod. l. sed & reprobari. § fin. & § pen.* vel nisi in consilium principis sint assumpti: *vt ff. eo. l. iurisperitos.* Vltra numerum autem, vel extra patriã suam nemo excusatur: nisi [d] sint multùm disciplinati: *vt ff. eodem l. sed & reprobari. § amplius.* Item Philosophos qui docent in naturalibus constat excusationem habere *vt ff. eodem. l. sed & reprobari. §. amplius.*

a Scientiæ triuialis excusãt tutorem.

15. ¶ Item Romæ Grammatici [g], Rhetores, & Medici, & qui in patria sua has artes exercent, & intra numerum sunt, à tutela, & cura habent vacationem.

Plures vacationis causas habẽs, si in quarũdam probatione defecerit, aliis intra præscriptum à lege tempus vti non prohibetur.

16. ¶ Qui autem † vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probauerit; aliis vti [h] intra tempora [i] constituta non prohibetur.

Qui se à tutela immunem dicere vult, si intra centũ miliaria à loco, in quo tutor destinatur, constitutus sit: excusationis causas intra dies quinquaginta cõtinuos, ex quo nouit se tutorem, proponat: qui verò supra centũ distat, pro singulis viginti millibus vnũ diem habet: & extra hos, dies triginta: sic tamẽ, vt collectis omnibus non minus sint, quàm quinquaginta dies.

† Concord. ...

b Scientiæ quadriuiales non excusant a tu...

c Tutelæ excusatione habent legum doctores Romæ promoti, aut in consilium principis adsumpti.

d Peritus, ... personæ ... tum tribuuntur ... & de Capitan. l. 2. C de ... pro emptore ... notatur, ... esse ... prohibẽdæ a ... , quod si peritus.

Qui autem vult] Casvs Domine, quidam datus fuit tu vel cura qui multas, & varias habuit excusationes & quasdã ex illis proposuit, & alias proponere prætermisit: posteà excusationes propositas in processu iudicij probare non potuit: nũquid alias excusationes, quas ab initio nõ proposuit, adhuc proponere poterit? Resp. quòd sic. Qui enim se excusare vult: si plures habeat exceptiones, & quasdam ex eis in exordio litis propositas non probauerit: alias exceptiones sibi competentes, licèt ab initio omissas, attamen intra statutum tempus proponere, & probare non prohibetur. Et hæc vsque ad illum §. *qui autem excusare se voluit, &c.* Fran. de Aretino.

b ¶ *Aliis vti.* dummodò in initio omnes proposuerit, secũdùm quosdã [a]: alias non potest: *vt ff. eod. l. scire oportet. § sufficit. versic. scire autem.* Vel quod verius est, secundùm Ioan. dic, quòd illud quod ibi dicit, quod similis est ei qui se non excusauit, qui omnes priùs non proposuit: verum est quoad non nominatas: quia oportet quòd adhuc proponat, si non est lapsum tempus: vt hic, *& ff. eo. l. propter litem. § 1. & ff. de exceptio. l. nemo. & ff. de transact. l. cum hi § si prætor. contrà C de inoff. testa. l. contrà maiores.* Sed ibi ab initio duas proponere non potuit. quia sibi esset contrarius. & ita verum est.

a Et tunc sufficit vt vnam probet & hæc tempora concurrut, etiam si ignorauerit ius sibi cõpetere, ... doct. ...

i ¶ *Tempora* quæ sunt ista tempora, habes j *prox. §.*

Qui autem excusare.] Casvs. Domine, datus fui tut. cuidam pupillo: & ego habebam tres liberos in vrbe, vel quatuor in prouincia, vel quasdam alias excusationes mihi competentes, vnde à datione tutelæ volebam appellare: iudex non admisit appellationem meam. dicatis mihi, quid iuris est in casu isto? Ad hoc respondet Iustinian. Amice, iudex contra te iustè processit. Qui enim ab onere administrationis tutelæ, vel curæ se voluerint excusare, ab ipsa datione non debent appellare: imò intra quinquaginta dies continuos connumerandos, ex quo nouerunt se datos esse tut. excusationes sibi competentes debent coram iudice proponere, cuiuscumque generis sint: hoc est, siue à testatore, siue à lege, siue à iudice dati extiterint: & hæc sunt vera, si intra cẽtesimũ miliare à loco in quo dati fuerint, habitent. Alio enim modo facienda est computatio, si vltra centesimũ miliare ab eo loco in quo dati fuerãt, habitẽt. Tunc enim pro singulis viginti miliaribus donec venerint ad locum in quo dati fuerunt, computabitur eis vnus dies: & cum venerint ad eũdem locum, numero resultanti ex computatione dierum, ex beneficio legis adiicietur spatiũ xxx dierum: intra quod poterunt se excusare. Sed tamẽ, vt Scæuola dicebat, in hoc casu si minor numerus ex computatione diætarũ, & adiectione xxx. dierum resultet, quàm spatium L dierum: de æquitate ita erit

facien

facienda computatio, vt illi qui habitant vltra centesimum milliare, ad suas excusationes proponendas nunquam minus habeant, quam l. dies. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *datus autem tutor.* Franc. de Aret.

17. ¶ Qui autem excusare se volunt, non appellant[a]: sed intra quinquaginta dies [b] continuos, ex quo cognouerunt[c] se esse tutores, vel curatores datos, se excusare [d] debent, cuiuscunque generis sint; id est, qualitercunque dati fuerint[e] tutores, si intra centesimum lapidem [f] sunt ab eo loco, vbi tutores dati sunt; si verò vltra centesimum lapidem habitant, dinumeratione facta viginti millium [g] diurnorum, & amplius triginta dierum [h], qui † tamen [i] (vt Scæuola dicebat) sic debent computari [k], ne minus sint, quàm quinquaginta dies.

Tutor simpliciter datus, totius patrimonij tutor est.

18. ¶ Datus autem tutor, ad vniuersum patrimonium [l] datus esse creditur.

Cuius pupilli quis tutelam gessit, eius curam subire non cogitur.

a ¶ *Non appellant.* Sed contra, *ff. de appel. l. cum in vna. §. tutor.* Sed ibi appellatum fuit ab ipsa sententia lata contra excusationem: sed ab[a] ipsa datione appellari nõ potest: *vt hic, & ff. quando appellan. sit. l. j. §. si quis tut.* Sed in aliis muneribus contra quia à datione appellatur: *vt C. de appel. l. his qui. & C. de tem. & re. appel. l. j. & C. de decur. l. ij. lib. x.*

b ¶ *Intra quinquaginta dies* ita tamen quòd intra quatuor menses cõtineantur isti quinquaginta dies: hoc est cognouerit se fortè datũ circa finem quatuor mensium *vt ff. eo. l. quinquaginta.* argumento eius quod est, *ff. ad legem Iuliam de adult. l. mariti. §. præterea* & hoc secundũ quosdã. a. Vel dic, quòd hi quatuor menses currunt à die cognitionis: sicut & quinquaginta: & hoc quantum ad cursum causæ. Sed initium est vsque ad quinquaginta dies: & sic parum vltra duos menses potest hæc causa durare post l. dies & sic intelligitur prædicta lex, *quinquaginta.* Et quòd ibi dicit in fine, *ex die nominationis,* subaudi, & cognitionis [b], aliàs verò regulariter triennio durant lites: *vt C. de iudic. l. properandũ, in princ.*

c ¶ *Cognouerunt.* Sed numquid in dubio præsumetur eũ scire, vel ignorare semper? Resp. Videtur quòd semper scire præsumatur, et. aio ex die nominationis, saltem ex tunc, quando ad eum notitia venire potuit, nisi probet se ignorasse: *vt C. de periculo. tutor. l. si tutor.* Sed tamen cõtradico: s. vt præsumatur semper eum ignorasse, nisi probetur eius scientia: *vt ff. de admi. tut. l. hoc autem. & C. qui mili. pos. vel non poss. l. super seruis in gloss., lib. xij. & ff. de probat. l. verius* ¶ Nec obstat prædicta *l. si tutor.* quia ibi publicè erat notum; vnde [c] nec ille tutor potuit ignorare: *vt ff. de iur. & fac. igno. l. regula.* Vel quòd dicit ibi, *idque liquidis probationibus ostenderit.* i. eo quòd non probetur contrà, vel aliter, vt ibi solet dici.

d ¶ *Se excusare.* s. dando initium excusationi, vt modò diximus: & eam redigendo in scriptis per libellum. *vt ff. eod. l. scire oportet. § oportet autem.* Non tamẽ solus libellus hic sufficit, nisi & probet excusationem, quæ ibi continetur: *vt ff. e. l. excusare.* Accursius. ADDITIO. Quod facit vt terminus datus ad opponendum seu excipiendum, intelligatur etiam datus ad opposita, seu excepta probandum, secundum Christoph. hic.

e ¶ *Dati fuerint.* siue à testatore, siue à lege, siue à iudice: *vt J. tit. j. §. y.*

f ¶ *Lapidem.* id est, milliarium. lapidibus etenim signabantur milliaria.

g ¶ *Viginti millium.* vt pro vnoquoque die viginti milliaria putentur. *vt ff. si quis cau. l. j.*

h ¶ *Triginta dierum* s. debet dari termi. intra quem se excusent. a. Vel dic, excusare se debent facta dinumeratione triginta dierum, &c.

i ¶ *Qui tamen.* repete, debent se excusare intra illos xxx. dies: *qui tamen, &c.*

k ¶ *Computari* caueas ne fallaris in hac computatione. Si enim per centũ milliaria abest, vel minus tãtùm habet dies quinquaginta: si autẽ abest vltra etiam per vnum milliarium, habet pro quibuslibet xx. milliariis vnũ diem. & sic pro cẽtum milliaribus habet quinque dies cùm quinquies viginti faciant centum. Item forte vnũ diem quia vltra est per milliariũ vnum, vel parũ plus. Item xxx dies hab. & sic hab. xxxvj. dies: & ita est in deteriori conditione qui remotior est. Sed tamen, vt subiicit, ita est facienda cõputatio, ne sint minus quã l. dies. Et sic apparet quòd nisi per xxj. dietas, vel plus sit vltra centesimum milliariũ, non prodest adiectio xxx dierum *vt hic, & ff. eo. l. si ire. §. aliud autem.*

Datus autem tutor.] CASVS. Domine quidam in testamento suo habens duo patrimonia in prouinciis tutorẽ dedit, sic dicẽdo: Titium tutorẽ do pupillo meo. Modò quæro à vobis, vtrum teneatur ex illa datione administrare res existentes in alia prouincia, quàm in qua habet domiciliũ: videtur enim mihi quòd ipso iure nõ debeat teneri de administratione existentiũ in alia prouincia: ita quòd non sit sibi opus aliqua excusatione vti. Ad hoc resp. Iust. Amice, tu in testamento datus, ad vniuersum patrimoniũ pupilli datus intelligitur. Vnde dicitur, quòd ipso iure non est liberatus ab onere administrationis alterius prouinciæ: sed si nõ vult teneri, necesse habet eatum nomine se excusare. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *qui tutelam.*

l ¶ *Patrimonium.* facit *ff. e. l. propter litẽ. §. 5.* Sed contra. *§. qui datus. pos. § certa.* Solue vt ibi.

19. ¶ Qui tutelam alicuius gessit, inuitus curator eiusdem fieri non compellitur [m]: in tantum, vt licèt paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adiecerit se eundem curatorem dare: tamen inuitum eum curam suscipere non cogendum [n], diui Seuerus †, & Antoninus rescripserunt.

† Alcia[t]. ... dicit Actium Verũ vna cum Anton. no. iussisse, vt hic legendum sit. ... Idem vult Nebris. ... Pius tamen Antoninus Baroditus ... dicit post diuum Iulianũ occisum Seuerum imperasse vnà cum hoc Antonino, cognomine Caracalla. ... ipse

Qui tutelam.] CASVS. Domine datus fui tutor cuidam pupillo: & administraui tutelã eius, & iam pubertate adueniente finita est tutela: modo idẽ adultus quõdam pupillus meus me petit in curatorem sibi dari, & iudex me inuitũ cogere vult suscipere onus administrationis: ergo quæro a vobis, quid iuris est in hoc casu? Respon. Imp. Amice, iudex te ad hoc cogere non potest. Qui enim tutelam alicuius gessit, inuitus curator eiusdem fieri non compellitur. & hoc in tantum est verũ, vt licet testator qui in testamẽto suo tutorem dederit, illum eundem curatorem se dare adiecerit: tamen in hoc casu diui Seuerus, & Anto. rescripserunt illum inuitum nullo modo cogendum esse administrationem curæ suscipere. Item si maritus fuerit datus curator vxori suæ, iidem principes rescripserunt eum posse ab onere curæ se excusare, licèt administrationi rerum vxoris suæ se immiscuerit. Et hæc vsque ad illum §. *Si quis autem* Franciscus de Aret.

Maritus etiamsi se immiscuerit in cura vxoris suæ habet excusationem. ARET.

20. ¶ Idem rescripserunt, maritum [o] vxori suæ curatorem [p], datum, excusare [q] se posse licèt se immisceat [r].

Falsis excusationibus liberatus non est excusatus. ARET.

21. ¶ Si quis autem falsis [s] allegationibus excusationem tutelæ meruerit, non est liberatus [t] onere tutelæ.

m ¶ *Non compellitur.* quasi sufficiat ei tantum seruisse: *vt Cod. de negotiis gestis. l. tutore.*

n ¶ *Non cogendum* facit ad hoc, *C. eod. tit. l. curator.* Sed contra est *ad hunc §. C. e. l. libertos §. fin.* Sed speciale est in liberto [a], vt non excusetur: licèt tutor fuerit.

a Intellige verum, si sponte per patronum fuit liberatus: secus si per fideicommissum ...

o ¶ *Maritum.* idem de sponso: *vt ff. eo. l. j. 6. §.*

p ¶ *Curatorem.* sed procurator potest esse *vt C. de procu. l. maritus.* ideò autem non ponitur hic, *tutorem*: quia aliqua vxor non est pupilla *vt T. de nup. in prin.*

q ¶ *Excusare* impropriè ponitur. nam & si vellet, non admitteretur: *vt C. qui da. tut. possunt. l. maritus* Et est ratio: quia [b] propter affectum vxor omnia sibi remitteret. Et hæc omnia sunt vera vbi datus est curator postquàm fuit sponsus, vel maritus: si verò priùs fuit tutor, vel curator, non posset postea esse maritus: *vt C. de inter. ma. per totum tit.* Iteo hic maritus qui post maritum fuit dat. cui ignorans fortè, alium debes petere substitui: *vt C. e. l. amplius & l. licet.* ADDITIO. Dic, hoc esse verum de iure ciuili: sed aliter de iure canonico: *vt habetur in cap. pen. extra de secund. nup.* secund. Christ.

b Hæc si intentia reprobatur: & est ratio quia conuocatio procuratoris pendet ex mero arbitrio domini ...

r ¶ *Immisceat.* sed si alius, scilicèt de prædictis q. excusationẽ habet, se immiscuit, nõ posset se excusare. *vt C. si ex fal. al. l. ij. & iij.*

Si quis autem.] CASVS. Domine, quidam datus fuit mihi tut. ille tutor ad excusationem suã dicebat, se habere tres liberos in vrbe, cùm non haberet nisi vnũ, vel duos fortè & iudex admisit eius excusationem: & ita falsis allegationibus se excusauit: dicatis mihi quid iuris est in casu isto? Resp. Imp. Amice, qui falsis allegationibus ab onere tutelæ se excusat, non est liberatus ab onere administrationis: imò ex tempore dationis tenetur: & ideò dico tibi, quòd tutor tuus non obstãte excusatione sua quã per falsas allegationes obtinuit, de periculo administrationis tibi tenetur. Et hæc dicuntur vsque ad finem tit. FRANC.

s ¶ *Falsis.* vbi veritas fuit mutata. nam falsum [c] nihil aliud est, quàm immutatio veritatis: *vt in Auth. de fide instr. in pr. coll. vj.*

c Falsum nihil aliud est, quàm immutatio veritatis

t ¶ *Non est liberatus* Imò ex tempore donationis tenetur: *vt C. si ex fal. al. l. j. in fi.* & facit ad hunc §. *ff. de re iud. l. diuus & de except. l. qui agnitis & C. si ex fal. instr. per totum tit.* ¶ Quid si est iniusta excusatio, licet non falsa, vel non gratiosa? Resp. potest adhuc idem dici, vt non teneat in minoris præiudicium. *vt C. si ex fal. al. l. j.* ¶ Quid si per ignorantiam? Resp. idem: *vt C. si ex fal. al. l. vlt.* licèt aliàs sententia gratiosa teneat: *vt ff. ad Trebel. l. seruo inuito. §. cùm Prætor.*

DE SVSPECTIS TVTORIBVS, VEL curatoribus.

a Cõtinuatio.

*Quia [a] suprà visum est de tutoribus, & curatoribus, ac etiam eorum excusationibus: & quia hi aliquando non excusantur, immò in ius tanquàm suspecti remouentur, ideò de his sub*iu. Porcus.

b Diuisio.

S[Ciendum.] Totus iste tit. diuiditur [b] principaliter in quinque partes. Primò vnde habuit exordium crimen suspecti. Secundò qui possunt de suspecto cognoscere. Tertiò qui possunt fieri suspecti. Quartò qui possunt accusare tutorē de suspecto. Quintò, quib. causis quis sit suspectus, & si accusatus de suspecto, quid sequitur. Secunda ibi, *Datum*. Tertia ibi, *Ostendimus*. Quarta ibi, *Consequens*. Quinta ibi, *Suspectus*. CASVS. Domine, iam video quod vultis tractare de suspectis, dicatis mihi, si sedeat animo, vnde descendit crimen suspicionis? Respond. Imp. quòd ex lege xij. tabu. descendit. Et hæc vsque ad illum §. *Datum est autem*. Sed pone: Domine, iam video vnde descendit crimen suspicionis dicatis modò mihi qui possunt de hoc crimine cognoscere & suspectos tutores ab administratione remouere? Resp. Iustin. Remouendi suspectos tu. ab administratione datum est ius Romæ prætori: in prouinciis autem præsidib. prouinciarum, & etiam delegato a proconsule. Et hæc vsque ad illum §. *ostendimus*.

† Suspicio propter crimen, quod committit tutor, vel curator, sic crimen ... Per ... est, esse crimen ciuile.

DE SVSPECTIS TVTORIBVS, vel curatoribus.

TITVLVS XXVI.

Tutores suspecti, à tutela remouendi sunt: cuius rei cognitio magistratibus hic scriptis data est.

SCiendum est, suspecti crimen [a] † ex lege [b] duodecim tabularum descendere †.

1. ¶ Datum est autem ius remouendi tutores suspectos Romæ [c] prætori [d], & in prouinciis præsidibus [e] earum, & legato proconsulis [f].

Suspecti crimen aduersus cuiuscunque generis tutores intentari potest: patronus tamen tutor quasi suspectus remotus infamiam non incurrit.

2. ¶ Ostendimus [g] qui possint de suspecto cognoscere: nūc videamus qui suspecti fieri possint. Et quidem omnes tutores [h] possūt fieri suspecti: siue sint testamentarij, siue non sint: sed alterius [i] generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. ¶ Quid si patronus sit? Adhuc idem erit dicendum [k]: dummodò meminerimus, famæ patroni parcendum [l] esse †, licèt vt suspectus remotus fuerit.

Suspecti accusatio quasi publica est: id est cuilibet de populo competens: vsque adeò, vt etiam mulieribus (modò pietate, aut propenso amore pupilli moueantur) accusatio concedatur.

3. ¶ Consequens est, vt videamus qui possint suspectos postulare. Et sciēdum est, quasi publicā [m] esse hanc accusationem, hoc est, omnib. patere. Quin immò & mulieres admittuntur ex rescripto diuorū Seueri, & Antonini: sed eę solæ, quæ pietatis necessitudine [a] ductæ ad hoc procedunt [n]: vt putà mater, nutrix quoque, & auia possunt. potest & soror. Sed & si qua alia mu-

a ¶ *Suspecti crimen* ... id est, huius criminis accusationem, s. de suspecto. s. Vel simpliciùs crimen suspecti, i. suspicionis.

b ¶ *Ex lege*. Ex quo est legitimum crimen, numquid se inscribet qui accusabit? Resp. potest dici quòd sic: *vt ff. de priua. de l. fin. & de muner. & ho. l. rescripto. §. si quis.* Alij contra: *vt ff. e. l. iij. § praterea.* Sed illud potest intelligi quando sine accusatore res proceditur. Aliud est, si etiam accusat, vt dictum est s. ¶ Sed quæ [g] erit hic pœna talionis: cum accusator non sit tutor, vt remoueatur? Resp. infamia [h]: *vt j. e. § suspectus.* Item quia quandóque erit puniendus vltra remotionem: *vt infrà e. § sed si quis præsens.*

c ¶ *Roma* hic *in Auth. de defen. ciui. §. iusiurandum. ibi, non habente. coll. iij.*

d ¶ *Prætori* & illi cui a prætore mandata est iurisdictio: *vt ff. e. l. j. §. ij.* Sed dicunt quidam, quantùm ad cognitionem, non quantùm ad remotionem, & dicunt tantum esse speciale in legato a proconsule, vt ipse possit remouere: non sic in legato a præside: sed cognoscere tantùm potest.

e ¶ *Præsidibus* sub hoc vocabulo continetur proconsul: *vt ff. de offi. præs. l. j.*

f ¶ *Legato proconsulis.* i. delegato à proconsule. Sed hic non habet ordinariam iurisdictionem: ergo remouere non potest: *vt ff. ad Tur. l. ... § suspecti qua est contrà.* Sed dicunt quidam, nomen præsidis ibi generale esse, vt etiam hunc delegatum, & sic nomen delegatum comprehendas: *vt ff. de offi. præsi. l. j.* Sed verius est, in hoc legato duo esse specialia: vnum est, vt de hoc crimine possit cognoscere, & definire: *vt hic, & ff. e. l. j. § j. & §. qui autem. & de offi. eius, cui man. est iur. l. cognitio.* Item & aliud, vt de omni crimine cognoscat, licèt non pronunciet: *vt ff. de offi. pro cons. l. solent.* Restat ergo vt per alium delegatum hoc fieri non possit, nisi per istum, & prætoris: *vt s. proximè dixi.* ADDITIO. ¶ Tu dic, quòd si accusatio sit ad remouendum, potest cognitio demandari, non autem remotio: nisi fiat a lege: quia tunc potest demandari ipsius declaratio. Sed remotio per sententiam non potest fieri nisi per delegatū proconsulis, vel prætoris: vt hic: vel etiā principis: *ar. l. à iudice. C. de iud.* Si verò fiat ad puniēdū, nullus delegatus, nec etiā ipse prætor: sed solus præses prouinciæ cognoscit: *vt ... d. § suspecti. & l. j. § si autem l. seq. ff. e.* Ang.

Ostendimus.] CASVS. Domine, iam video vnde descendit crimē suspicionis, & qui possunt de illo crimine cognoscere dicatis modò mihi, qui possunt accusari de suspecto. Et resp. Imp. De suspecto possunt accusari, siue sint testamētarij, siue alterius generis tutores: vnde & si legitimus sit, adhuc idem dicendū erit: videlicet vt accusari possit. ¶ Sed pone quòd si legit. tutor, vt patronus lib. sui, nūquid poterit de suspecto accusari? Resp. certè sic: veruntamen famæ patroni parcetur. vt nihilominus integra maneat, quamuis vt suspectus remotus fuerit. Et hæc vsque ad §. *consequens est*. Franc.

g ¶ *Ostendimus.* vt s. proxi. §. & ff. de suspect. tut. l. j. §. ostendimus.

h ¶ *Quidem omnes tutores.* i. omnis generis tutores, siue sint testamētarij, siue dati, siue legitimi: non autē omnes, i. boni, & mali: quia boni etiā si pauperes sint, non remouentur. *vt j. e. §. vlt.* Pone ergo genera singulorum tutorum & non singula [b] sub generibus posita, seu singula generum: *sic & alias s. quib. mod. tut. fi. §. sed & capitis. & j. de fideiusso. in prin. & ff. de pecul. l. quā Tuberonis. §. peculium. & ff. de iust. & iur. l. j. §. ius natural.* ¶ Sed numquid [c] eadem seruantur in quolibet alio curatore, putà furiosi, vel prodigi? Resp. sic: *vt ff. eod. l. iij. §. non tantùm. & § sed & si quis.* ACCVRS.

i ¶ *Alterius.* putà datiui.

k ¶ *Dicendum.* s. vt possit accusari, & remoueri. ¶ Sed certè [d] immò videtur debere curator adiungi tam patrono, quàm cuilibet legitimo: non autem remoueri: *vt ff. eo. l. si tutor.* quæ est huic contraria? Resp. illud est consilium, non præceptum: *sic & aliàs, C. de nup. l. videa in Gl.*

l ¶ *Parcendum.* Sed qualiter parcetur, cùm condemnatos ob dolum, statim sit infamis: *vt infra eo. §. suspectus autem?* Respond. causa [e] non exprimitur in sententia: *vt ff. eodem. l. ... enim. in princip. j. resp.*

Consequens est. CASVS. Dicit Iustinianus continuando materiam suam. Ex quo vidimus, qui possunt accusari super crimine suspicionis: consequēs est vt videamus qui possunt accusare suspectos. Et sciendum est, hanc accusationem de suspecto quasi publicam esse: hoc est, omnibus patere. Non enim solum masculi ad hāc accusationem procedere possunt: sed etiam mulieres ex rescripto diuorum Seueri, & Antonini admittuntur. Sed licèt mulieres admittātur: non tamen omnes sed illæ solæ quæ pietatis necessitudine ductæ ad hoc procedūt: vt putà mater ipsius pupilli, vel nutrix, vel etiam auia, vel soror. Et nō solummodò istæ mulieres admittuntur, sed etiam si qua alia fuerit, cuius magnam pietatem prætor intellexerit: quæ quidem mulier verecundiam sexus muliebris competentem non egrediatur: sed pietate quasi mota, iniuriam pupilli sustinere non possit ad istam accusationem eam admittit. Sed hodie numquid poterunt impuberes qui in tutela sunt, suos tutores de suspecto accusare? Et respon. quod non: sed licèt impuberes tutores suos accusare non possint puberes tamen in cura existentes, curatores suos de consilio necessariorum suorum super crimine suspicio arguere possunt & ita di. Seuer. & Anton. rescripserunt. Et hæc vsque ad illum § *suspectus autem est.* Franc.

m ¶ *Quasi publicam.* ideo dicit quasi, quia non cuilibet indistinctè accusare permittitur: vt statim probatur [f]. Publica autem dicitur quasi populi. i. cuilibet de populo competens: *vt infrà de public. iudic. §. j.*

a ¶ *Pietatis necessitudine.* Quidā cod. *pietatis necessitudinis.* CVIAC.

n ¶ *Procedunt.* etiam impudicæ. *& facit ad hoc, C. e. l. pietatem. §. fi. & ff. e. l. j. § consequens & ff. de procu. l. fœminis* Secùs in aliis accusationib. *vt ff. de accusa. l. qui accusare.* & secùs in postulatione. *vt ff. de post. l. j. §. sexum.* Sed cōtra. *ff. de reg. iur. l. ij. cum suo concor.* Sol. hoc est speciale ¶ Item in eo quod dicit matrē admit. est contra *ff. de in lit. iur. l. videamus in pr. ver. sed nec.* Sed certè si iuraret in litem pro filio, plus matri committeretur, quia quasi esset iudex, quàm si filij nomine accusaret, cùm magis sit in iudicis arbitrio verùm sit suspectus iudicandi, vel non. Sed non sic facta mentum est in arbitrio iudicis, maximè iure nouo secundùm quod non restringatur, secundùm quosdam, postquam est præstitum: *vt in Auth. de iud. §. oportet. coll. vj.* Vel licèt posteà taxetur, taxò vel parum minuit de eo, quod iurauit. ACCVRS.

a ¶ *Propensa.*

lier fuerit, quam prætor propẽsa [a] pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem [b]: sed pietate productam, non sustinere [c] iniuriam pupillorum: admittet eam [d] ad accusationem.

Impuberes de suspecto non accusant: sed puberes sic.

4. ¶ Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare: puberes autẽ curatores suos ex consilio necessariorum [e] suspectos possunt arguere: & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

Qui mala fide in tutela versatur, (tametsi diues sit) suspectus est. Et qui tutor designatus est, nec adhuc administrationem attigit, quasi suspectus remoueri potest.

5. ¶ Suspectus [f] autem est, qui non ex fide [g] tutelam gerit, licèt soluẽdo sit: vt Iulianus quoque scripsit. Sed & antequã incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum remoueri [h] idem Iulianus scripsit; & secundùm eum constitutum est.

Tutor ob dolum remotus, infamiam incurrit: ob culpam verò, integra fama à tutela abit.

6. ¶ Suspectus autẽ remotus, si quidem ob dolum [i], famosus est [k]: si ob culpam [l], non æquè [m].

Accusato de suspectu lite pendente interdicta est administratio: & suspecti accusatio morte expirat.

7. ¶ Si quis autẽ suspectus postulatur, quoad [n] cognitio finiatur, interdicitur [o] ei administratio; vt Papiniano visum est.

8. ¶ Sed si suspecti cognitio suscepta [p] fuerit, posteaque tutor, vel curator decesserit [q] [a], extinguitur [r] suspecti cognitio.

a ¶ *Propensa*. i. magna. Accvrs.

b ¶ *Egredientem*. quod fecit Galphurnia [a]: *vt ff. de postul. l. 1. §. sexum.*

c ¶ *Sustinere.*

d ¶ *Eam.* s. fœminam.

e ¶ *Necessariorum.* s. [b] parentum *& sa. ff. de in lit. iu. l. videamus. § adolescens.*

Suspectus autem est.] Casvs. Domine, iam video qui possunt accusare de susp. dicatis mihi, si placet, quis intelligitur suspectus? Ad hoc resp. Imp. quòd ille suspect. est, qui nõ ex fide tutelam pupil. sui gerit, licèt soluendo sit. & ita Iulianus scripsit. Plus etiam dicit, videlicet quòd tutor antequam incipiat tutelam administrare, poterit quasi suspectus remoueri & hoc secũdùm Iulianum constitutum est. Et hæc vsque ad illũ §. *suspectus autem remotus.* Franc.

f ¶ *Suspectus.* sic infrà e. § *nouissime.* Accvrs.

g ¶ *Ex fide.* s. bona.

h ¶ *Remoueri.* quia forsè in aliis tutel. malè fit versatus. vt *ff. eo. l. 7. § si autem.* & dic remoueri sed non accusari: *vt ff. e. l. 3. enim in fi.* quæ huic est cont. [c] Vel, ibi non possumus accusari suspecti ex verbis leg. ait. sab. sed ex sententia sic, vt hîc dicit 2. Vel dic quòd antequàm gerat, ex dolo tãtùm accusatur suspectus: vt *C. e. l. 4.* pro culpa nõ [d], & quod dicitur in d. *l. 3. enim* hoc verum est, quando ob ignauiam fecerunt. i. administrauerunt: postquàm verò cœperit gerere, & propter dolũ, & propter culpã potest accusari suspectus: *vt infra proxim. §.* Additio. ¶ Nec ob. *l. patre furioso ff. de his, qui sui vel alieni iuris sunt.* vbi faciliùs impeditur fieri, quam factum tollatur quia illud procedit vbi eadem est ratio: sed hîc est maior ratio in iam producto in esse (cùm plus delinquat) quam in producendo: *arg. l. si sterilis §. cùm per venditorem. ff. de actio. emp.* Iason.

Suspectus autem remotus.] Casvs. Domine, iam video quis est suspectus: sed pro Deo dicatis mihi: quis est effectus istius criminis? Ad hoc respondet Imper. amice, si quis remotus fuerit ab administratione sua propter crimen suspicionis si quidem ob dolũ, infamis efficitur. Si verò ob leuem culpam, vel leuissimam fuerit remotus, non efficitur infamis. Et non solùm istum effectum habet crimen suspicionis sed etiam aliam. Nam si aliquis fuerit de crimine suspicionis accusatus quousque cognitio finita fuerit, interdicitur ei administratio: & ita Papiniano visum est. Sed si aliquis huiusmodi crimine accusatus fuerit, & pẽdẽte cognitione decesserit accusatus, cognitio suspecti extinguitur. Item si aliquis tutor copiam sui non fecerit, vt alimenta pupillo suo decernantur: pupillus in possessio. bonorũ ipsius tutoris causa rei seruandæ mittitur: & quæ per morã deteriora futura sunt dato curatore vendi iubẽtur. Liquet igitur, quòd tutor qui alimẽta pupillo nõ præstat, vt suspectus remoueri possit. Si autem tutor præsens fuerit, per mendaciũ tamen alimenta pupillo decerni non posse ob inopiam pupilli dicat, ad præfectum vrbis mittetur puniẽdus: vt iurisc õsul. placuit: sicut ille remittitur ad præfectum vrbis puniendus, qui per pecuniam ministerium tutelæ redemit. Item libertus si fraudolenter gessisse tutelã, vel eorum filiorum, vel nepotum patroni probatus fuerit ad præfectum vrbis similiter remittetur puniendus, & in hoc casu vt ingratus accusari poterit. Nouissimè autem sciẽdum est, tutores, vel curatores fraudulẽter administrãtes res pupillares, omninò esse remouendos. Licèt enim satisdationẽ offerant de indemnitate pupilli, tamen quia satisdatio maleuolũ tutoris propositum non mutat: sed diutius malignandi facultatẽ præstat, remouendi sunt. Item suspectũ eum meritò putamus, qui moribus talis est, vt suspectus haberi debeat. Licèt enim tutor, vel curator pauper sit: si tamen fidelis, & diligens sit in administratione, non est vt suspectus remouendus. Et hæc vsque in finem tit. Franc.

i ¶ *Ob dolum* expressum in sententia. puta sic, remoueo te quia in dolo tali fuisti. Accvrs.

k ¶ *Famosus est.* excepto patrono. *vt suprà e. §. ostẽdimus. in fi. §. & ff. eo. l. 3. ostendimus.* ¶ Sed quid si remouetur simpliciter, nõ expresso dolo, vel culpa? Videtur quòd semper remaneat integræ famæ. *vt ff. e. l. 4. in fi & l. 3. enim, § quid ergo.* Potest [a] tamen distingui, vtrùm accusatus fuerit ob dolum, an ob culpam, an ob vtrumque. In primo fit famosus, in secundo non æquè, in tertio intelligitur semper ob culpam, nisi in contrarium probetur. Pœnæ enim non sunt augendæ, sed molliendæ: *vt ff. de pœ. l. pen. & de excep. rei iudi. l. si non testamento. & ff. de lib. & post. l. cùm quidam. & ff. eod. l. 4. § 1. & 2. resp.*

l ¶ *Ob culpam.* s. leuem vel leuissimam, secùs si propter latã, quia [b] tunc videtur infamis, *vt ff. eo. l. impuberib. §. si fraus.* Et est ratio: quia [c] dolo cõparatur *vt ff. si mensor fal. mod. dixerit. l. 1. §. hac actio. & ff. de preca. l. quæ situm. §. eum quoque. & ff. deposit. l. quod Nerua.* nisi in duobus casibus. Primus est in criminib. publicis: *vt ff. ad leg. Cor. nel. de sic. l. in lege* Secundus in delatione sacramenti in litem: *vt ff. de in litẽ iurando l. in actionib. § sed in his* his enim casibus lata culpa dolo non comparatur 2. Vel dic, secundùm Azo. & de lata etiam intelligi: vt sicut [d] in perditione personæ dolo nõ comparator, vt dictum est: sic in perditione famæ, vt non fiat infamis. ¶ Nec ob. dicta *l. ff. eo. l. impuberibus.* quia de [e] dolo intelligitur 3. Vel dic vt infrà statim dicam in *Gl. 3. non similiter in fin.*

m ¶ *Non æquè.* id est, non similiter fit famosus damnatus ob culpam leuem sicut ille qui remouetur ob dolum: fit tamen infamis de facto, sicut & alias quis fit famosus de facto solo, vt in cõdictionibus ea turpi causa descendentibus *vt ff. de act. & obl. l. cessat.* Itẽ in interdictis ex famosa causa similiter venientibus: *vt ff. de vi & vi arma. l. neque vnde vi.* ¶ Sed [f] videtur quòd etiã ea culpa leui quis fit infamis *vt ff. de his qui not. infa. l. liberorum. §. notatur. quæ est huic contra* in eo quòd ibi dicit, ignorantia iuris non excusare ab infamia. Sed certè potest dici, quòd iuris [h] ignorantia sit lata culpa: quod sic probo: quia omnes debent scientiã, exceptis [i] paucis, scilicet mulieribus, minoribus, & militibus: *vt ff. de iur. & fac. ign. l. regula in prin. & C. de leg. & const. l. leges sacratissima. & Cod. de iur. & fac. igno. l. constitutiones* ergo si quis ignorat, est in culpa lata cum culpa lata sit ignorare, quod omnes sciunt: *vt ff. de verb. signif. l. lata culpa* non est ergo mirum si est infamis: *vt ff. eod. l. impuberibus §. fin.* 2. Vel veriùs secundùm Azo. lata [k] culpa nõ infamat per sententiã damnatum sed ipso facto sic, si est tale factum: *vt in d. l. liberorum § notatur* ¶ Et sic sunt tres [l] casus vbi lata culpa non comparatur dolo vnus hîc, duo in Gl. superiori, quæ incipit. scilicet leuẽ, &c.

n ¶ *Quoad.* i. donec.

o ¶ *Interdicitur.* Arg. vt donec [m] prælatus accusatur, quòd non debet administrare Ecclesiastica bona. & facit ad hoc. *C. de sen. pass. l. si. & ff. eod. l. impuberibus. § fin. C. eod. l. quem vt suspectum & ff. de solu. l. quòd si fertò. §. 1. vers. dico igitur.* Additio. Imò adiungitur sibi alius cum quo administrat, secundùm Angel. Vide tu Canonista, notata in cap. *venerabili. de offi. deleg. in ver. suspectus.* vbi concludit Gl. quòd prælatus de dilapidatione denunciatus, seu accusatus, tanquam suspectus ab administratione non remouetur lite pendente: nisi primò probetur suspectus de dilapidatione, malè administrando.

p ¶ *Suscepta* i. incœpta.

q ¶ *Decesserit* s. accusatione pendente.

a ¶ *Posteàque tutor, vel curator decesserit.* Idem ius est, si quouis alio modo finita tutela fuerit *l. pe. ff. eod.* tunc enim aduersus tutorem sufficit tutelæ actio, quæ famosa est æque, ac suspecti actio ob dolum secuta condemnatione. Suspecti agimus pendente administratione tut. quia interim tutelæ agi non potest. Actione autẽ suspecti, id solùm intendimus, vt tutor remoueatur, quò finita hoc modo tut. deinde tutelæ eum actione conueniamus, qui non ea fide bona tutelam gessit. Alio igitur modo finita tutela, quam remotione suspecti, quod opus est vel suspecti actionem peragere. Cviac.

r ¶ *Extinguitur*, quia non nisi vt ab ea remoueatur, intenditur, sed ex

a Quid hoc ex mutua accusatione pupilli cognitio an se inscribenti in verbi crimine l. de crimi. l. quo accusatione sectio de ista te convinco vt ped. Host. & sunt tradit hic Ang. Aret.

b Requisita à lege, vnde non requiruntur: sed cum obseruatione, & aliis.

e Hæc solutio non est bona, propter text. in l. 3. fin.

d Ista hac est bona, secundùm quam in accusatione tamen non in remotione sit differentia: quoniam neque propter culpam: sicut propter dolũ remoueri potest, siue impediat administrare iuxta distinctionẽ An. hic non autem de suspecto accusari, nisi propter dolum, secundum Ias.

a Suspectus remotus a tutela, an continuò infamis.

b Infamiã contrahit qui ob latam culpam remotus fit &c. Contrarium tamen existit in Gl. proxima infra in fin.

c Lata culpa dolo non comparatur, nisi in duobus casibus, & qui illi casus sint.

d Fama per culum æquiparatur periculo vitæ secundum Gl. in l. 9 ff. de mand. vindicta.

e Immò ibi lata culpa æquiparatur dolo quoad remouendum tutorem, non quoad infamandum, secundum Ang. hic.

f Infamiã facti contrahit remotus à tutela ob culpã leuẽ, vt & damnatus condictione descendente ea turpi causa vel interdicto ex famosa causa veniẽte.

g Infamiã iuris an contrahat damnatus ob culpam leuem.

h Lata culpa est ius ignorare.

i Ius ignorare quibus permissum.

k Infamiam iuris non contrahit damnatus ob culpam latam sed facti tantum infamiam.

l Culpa lata semper dolo comparatur: nisi in tribus casibus.

m Prælatus suspectus an sit ab administratione remouendus.

Latitante tutore ne pupillo alimenta decernantur, pupillus in possessionem bonorum illius mittitur: & quæ seruando seruari non possunt, dato curatore venduntur, ac vtpote suspectus remouetur.

9. ¶ Si quis tutor copiam sui non faciat, vt alimenta pupillo decernantur [a]: cauetur epistola diuorum Seueri, & Antonini, vt in possessionem [b] bonorum [α] eius [c] pupillus mittatur [d]: & dato curatore distrahi iubentur. Ergo vt suspectus [β] remoueri poterit, qui non præstat alimenta.

Tutor præsens, qui per mendacium denegat alimenta pupillo posse decerni, remittitur ad præfectum puniendus. Idem in eo qui per pecuniam tutelam acquisiuit. Et idem in liberto qui male administrat.

10. ¶ Sed si quis [e] præsens negat, propter inopiam alimenta posse decerni [f]: si hoc per mendacium [g] dicat, remittendum [h] eum esse ad præfectum vrbi puniendum, placuit [i]: sicut ille remittitur [k], qui data pecunia ministeriis tutelam redemerit [γ].

11. ¶ Libertus quoque, si fraudulenter tutelam filiorum, vel nepotum patroni gessisse probetur, ad præfectum vrbi remittitur [l] puniendus.

Qui fraudulenter tutelam gerit, licet satisdationem de indemnitate offerat: tamen vt suspectus remouetur. Aret.

12. ¶ Nouissimè [m] autē sciendum est: eos qui fraudulēter tutelam, vel curam administrant, etiam si satis offerant, remouendos esse à tutela: quia † satisdatio tutoris propositum maleuolum non mutat, sed diutiùs grassandi [n] in re familiari facultatem præstat [o].

Mali mores, & non paupertas sola, faciunt tutorem suspectum. Aret.

13. ¶ Suspectum [p] eum putamus qui moribus talis est, vt suspectus sit. Enimuero tutor, vel curator quamuis pauper sit: fidelis tamen, & diligens †, remouendus non est [q] quasi suspectus.

sed ex quo mortuus est, verè remotus est. & quod hîc dicit, si tutela morte tutoris finiatur, idem est si quocunque alio modo finita tutela sit: *vt ff. eo. l. pen. § pen.*

a ¶ *Decernantur.* per iudicem. Accvrsivs. Ita quòd semper ex reditu patrimonii aliquid supersit, per tex. *in l. cum alimentorum. § 1. ff. vbi pup. edu. de.* Angelus.

b ¶ *Vt in possessionem* sed & multa iudici poterit: *vt ff. de arb. l. non distinguemus. §. si arbiter.* & facit *ff. eod. l. impuberibus. §. fin.*

α ¶ *In possessionem bonorum.* Ideò mittitur in possessionem: quia tutor latitat, & in eum ob hanc causam remotum tutelæ agi vix potest. Cviac.

c ¶ *Eius.* aliàs ast intoris in textu, aliàs non est: sed tamen subauditur: *vt ff. eod. l. impuberibus* [a]. Sed alij dicunt eius scilicet pupilli: vt ita administratio tutori auferatur.

a Hæc Glo. approbatur per Ang. hic.

d ¶ *Mittatur.* causa custodiæ: nō vt ex eis alatur: sed vt cautum sit pupillo, si malè gessit tutor: sed de suo: *vt ff. vbi pu. edu. de. l. si in fi.*

β ¶ *Ergo vt suspectus.* Benè, *ergo*: Nam si non potest remoueri, nō est cur pupillus mittatur in possessionem, aut bonis tutoris curator detur. Cviac.

e ¶ *Si quis.* s. tutor.

f ¶ *Decerni.* puta si neget alimenta posse decerni: id est, dari. & quod sequitur, *si hoc per mendacium*, &c fit de respon.

b Quæ remissio non in ciuilibus, sed in criminalib. fit. Si tamen iudex qui cepit malefactorē, cognouerit de delicto, non cogitur remittere, nisi esset incompetens: *vt hic* An. Are.

g ¶ *Per mendacium.* Quid si non dicat per mendacium, imò verum dicat: nunquid de suo alere tenetur? Resp. non: *vt ff. vbi pupil. edu. de. l. ij. § fin.*

h ¶ *Remittendum* sed non remouendum: *vt ff. eo. l. tutor § tutor.*

i ¶ *Placuit* hoc ideò, quia maior pœna imponetur, quàm remotio: *vt ff. de offi. præfect. vrb. l. j. § item solent.*

k ¶ *Remittitur.* [b] s. puniendus extra ordinem: *vt ff. de tut. l. in eos.* ¶ Et no. hic arg. contra eos doctores, qui pecunia data sibi acquirunt scholares: *vt ff. de offi. præfe. vrb. l. j. §. item solent. & in Authen. vt ea quæ vocantur insinuatiua. § j. coll. v.*

c Vide similem Gl. in l. 1. in verbo, tutelam occupasse. *ff. de off. pr. vrb. l. 2. ff. de calumniatoribus.*

γ ¶ *Qui data pecunia ministeriis tutelam redemerit.* Sic meo iudicio omnia restituenda sunt ex *l. 3. § tut. ff. e. tit.* non vt vulgò, *Qui data pecunia ministerium tutelæ adquisierit, vel redemerit.* Ministeriis autem: id est, Officialibus, & ministris Prætorum, per quos fit inquisitio. Cviac.

l ¶ *Remittitur.* ob hoc etiam vt ingratus accusari potest: *vt C. de lib. & eorum liberis. l. ij. & facit, C. eo. l. j & ij. & ff. e. l. libertus. quæ est lex ij.*

m ¶ *Nouissimè.* i. in vltima parte huius tit. *sic ff. de inst. act. l. nouissimè.* Nam & ibi vltima parte tractatus sui Vlpian. ponit, *nouissimè.*

n ¶ *Grassandi.* i. delinquendi: vel. i. animandi ad delinquendum: *sic ff. de pœ. l. capitalium. § grassatores.* inde grassor, aris, i. nitor ad malum.

o ¶ *Præstat.* facit *ff. e. l. suspectus. & l. quia satisdatio.* ¶ Et facit in ar. ad quæstionem talem: Si emi librū, & antequam soluam pretium, comperiam alienum, vel vitiosum, quòd non teneat soluere pretium [a]; quia expedit potiùs nō soluere, quàm cautionem de reddendo in causam euictionis, vel vitij recipere. quib. cōsonat, *ff. de compen. l. ij.* [Præterea lex dixit, quòd non debet quis se committere fragilitati cautionis. *ff. ad Treb. l. cogi. § idem quærit.*] & *C. in quib. cau. in integr. rest. non est ne. l. fin. & C. quando lic. vnicui. l. j.* Angelo. Nota quòd quotiescunque imminet euictio in limine contractus ante solutionem pretij: emptor non tenetur soluere pretiū nisi venditor det idoneos fideiussores. adde *l. si post perfecta. C. de euic. de quo per Bart. in l. j. §. stipulatio dupla. ff. de prætor. stipul.* ¶ Et an venditor compellatur satisdere iure actionis, vel ope exceptionis: dic quòd ope exceptionis: & solùm tenetur respectu illius duntaxat mouētis quæstionem *d. §. stipulatio. & ibi per Bar. Ias.*

a [illegible] dato mihi fideiussore. [illegible]

† Satisdatio propositum maleuolum non mutat, sed [illegible] grassandi facultatem præstat. [illegible]

† Quia non tantum fides sed etiam diligentia à tutore exigitur, ideóque dolo & culpâ præstat. Cuia.

p ¶ *Suspectum.* nam tutorem suspectam non facultates paruæ sed fraudulenta, vel callida conuersatio in rebus pupillaribus commendat; id est, probat. Hæres verò solis facultatibus paruis suspectus habetur creditoribus: *vt hic, & ff. de priuil. cred. l. si creditores.*

q ¶ *Remouendus non est.* Imò videtur quòd sic: *vt C. de tut. vel cura. qui non satisded. l. ij.* quæ est huic cōtra. Sol. ibi nō repellitur propter paupertatem sed quia non satisdat, hîc autem satisdedit: posset tamen iste se excusare, quod dic vt dixi *suprà tit. j. §. sed & propter paupertatem* ¶ Est tamen huic curator adiungendus *vt suprà de cur. § interdum. & C. eo. l. pietatis. §. quòd si nihil. & C. de peri. tut. l. j.*

DE

INSTITVTIONVM D. IVSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS,

LIBER II.

DE RERVM DIVISIONE, & acquirendo ipſarum dominio.

TITVLVS I.

Secundam iuriſprudentiæ partē quæ eſt de rebus, pertractandam ſumit Imperator, & ſummam rerum diuiſionem annectit.

SVperiore libro de iure perſonarum [a] expoſuimus: modò [b] videamus de rebus, quæ vel in noſtro patrimonio [c] [x] †, vel extra [d] patrimonium † noſtrū habentur [e]. Quædam [f] enim naturali iure communia ſunt [g] omnium [h], quædam publica [i] †, quædam vniuerſitatis [k], quædā nullius [l], pleráque ſingulorum: quæ [m] ex variis cauſis cuique acquiruntur, ſicut ex ſubiectis [n] apparebit.

Hæc quæ ſcribuntur hic, ſunt communia omnium: & ideo ad littus maris accedi poteſt: dummodò abſtineatur à villis, & locis ibi poſitis. Aret.

1. ¶ Et quidem naturali iure [o] communia [p] ſunt omnium hęc: aër, aqua profluens [q] †, mare [r], & per hoc [s] littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere [ß] prohibetur: dum tamen à villis [t],

tot ideò: quia per ſe nō cēſentur [a] vt eſt poſſeſſio tigni in domo poſiti quia non intelligitur tignum, dum durat domus per ſeruos ff. de vſucapio l. cum quis.

f ¶ *Quædam.* hîc fit alia diuiſio.

g ¶ *Communia ſunt.* non [b] tamen agitur communi diuidūdo. ſecundùm Plac. Addit. Quia non poſſunt ſtare ſine re, vel perſona, cuius ſunt l. ſi aliena. §. hoc iure. cum ſimil. ff. de vſur. Ang. Aret.

h ¶ *Omnium.* ſ. vſu: non proprietate. vt dicetur infrà eod. §. & quidem.

i ¶ *Publica.* quaſi populica. i. omnium populorum: vt ſuprà titu. j §. conſequens. & infrà eod. §. flumina. 2. Alias dicitur publicum quod eſt huius populi, vel illius tantum: vt cāpus Martius: vt C. de ſacroſanct. Eccleſ. l. ſi. & hoc dicitur magis vniuerſitatis. Accvrs.

k ¶ *Vniuerſitatis.* vt infrà eo §. vniuerſitatis.

l ¶ *Nullius.* vt infrà eo § nullius.

m ¶ *Quæ.* ſcilicet, quæ ſunt ſingulorum. nec enim ad ſuperiora refertur.

n ¶ *Ex ſubiectis.* infrà eo. §. ſingulorum vſque ad finem tituli.

Et quidem Diuiditur [c] in quatuor partes. Primò ponit dictū. Secundò ex dicto infert. Tertiò illationem reſtringit. Quartò illationem reſtrictionis aſſignat. Secunda ibi *Nemo.* Tertia ibi: *Dum tamen.* Quarta ibi: *Quia non ſunt.* Aret. Casvs. Domine, dicatis mihi, ſi placet, quæ ſunt cōmunia omnium? Ad hoc reſp. Amice, Certè naturali iure introductum eſt, quòd communia ſunt omnium animantium hęc, ſcilicet aër, & aqua de cœlo cadens, & mare. & per conſequens littus maris. cùm ſit eius acceſſio. Vnde dico, quòd nemo ad littus maris prohibetur accedere: dum tamen a villis, & monumentis, & ædificiis in littore poſitis ſe abſtineat: quia huiuſmodi villæ, & ædificia non ſunt communia de iure gentium ſicut eſt ipſum mare. Sed domine, dicatis mihi, in quantum durat littus maris? Ad hoc reſpond. Imper. Amice, littus maris durat quatenus hyemalis fluctus, quando maximus eſt, excurrit. Et hæc dicuntur vſque ad illum § *Flumina autem.* Franc. de Aret.

o ¶ *Naturali iure.* i. iure gentium [d], quod eſt naturali ratione inductum vt ff. de iuſt. & iure. l. omnes. §. quod verò de quo hic loquitur: vt infrà eod. § ſingulorum & in fine huius §. nam iure naturali primæuo etiam alia eſſent communia. Accvrs.

p ¶ *Communia.* non tamen agitur communi diuidundo, ſecundùm Pla. niſi poſtquam facta fuerint occupantium. Et quòd dicit, omnium, ſcilicet vſu, non proprietate, vt prædixi.

q ¶ *Profluens.* i. de cælo cadens.

r ¶ *Mare.* ſic ff. de iniur. l. iniuriarum. j § ſi quis me prohibeat.

s ¶ *Et per hoc.* i. per conſequens, cū ſit acceſſio maris arg. infrà eo. § ſi tamen. Sed contra, ff. ne quid in loc. public. l. littora. vbi dicitur, littora eſſe populi Romani. Sed illud eſt verum quo [e] ad iuriſdictionē: verè tamen ſunt communia: vt hîc. ſic C. de quadr. præ. l. benè à Zenone ſecus in ripa fluminis quæ non eſt publica, licet flumen ſit publicum. vt infrà eo. §. riparum. ibi, ſed proprietas. Et poteſt eſſe ratio, quia inundatio fluminis raro venit: & ideò poteſt eſſe vtilitas in proprietate ripæ. At mare aſſidue inundat: vnde paruula eſſet vtilitas: non ergo proprietas quæritur: vt Cod. de bo. quæ l. 6. lege fin. § fin. Accvrs.

ß ¶ *Accedere.* Non piſcandi tantùm: ſed etiam ædificandi, occupandi, vſurpandi cauſa. l. quod in littore. ff. de acq. rer. dom. l. in littore ff. ne quid in loc. pub. Nam communium [f] rerum proprietas omnibus patet, ideóque & in mari conſtructa ædificia, molea, piſæve iactæ, eius ſunt qui iecit. l. 6. §. aduerſus. l. littora ff. ne quid in loc. pub. l. quamuis. l. arg. §. vlt. ff. de acq. rer. dom. l. j. §. quòd ſi quis. ff. de noui operis nunc. Cviac.

t ¶ *Villis.* Ab alio ibi poſitis. & habet duas ſignificationes, dicitur enim caſa, vel inſula quædam in qua non habitatur ſed vel ſerta ponuntur, vel propter aquam illuc confugitur, vel fructus reponitur: vt hîc, & ff. de vſufr. l. arboribus. in princ. Si verò ibi habitaretur, eſſet prædium vrbanum: vt infrà, de ſeru. ruſtic. præd. §. prædiorum. Item dicitur villa congregatio hominum.

DE RERVM DIuiſione.

Dictum [a] eſt de perſonis, ſequitur de rebus. vt promiſit ſ. de iure nat. gen. & ciui. § fin. de quibus dicit vſque ad ti. de obl. Et in hoc modo dicitur qualiter acquirantur res iure naturali: vt à §. ſingulorū. vſque ad ti. de vſucap. Item qualiter iure ciuili, vt ab inde in antea. Item qualiter iure ſingulari: vt vſque ad tit. de teſt. Itē qualiter [b] per vniuerſitatem: vt ex teſtamento, vel ab inteſtato, vel ſimili modo: vt à titul. de teſtam. vſque ad tit. de obligatio. Accvrs.

SVperiore libro.] Iſte [c] tit. diuiditur principaliter in duas partes. ¶ Primò continuat iſtū librum ad præcedentem. ¶ Secūdò incipit tractatum. Secunda ibi: *Modo videamus.* ¶ Item iſta ſecūda ſubdiuiditur principaliter in duas partes. ¶ Nā primò ponit de rebus cōmunibus iure naturali, de publicis, & de his quæ ſūt vniuerſitatis, & de his quę in nullius bonis ſūt. & omnia iſta per exempla clarificat. ¶ Secundò ponit qualiter res acquirātur de iure gentiū, & efficiātur priuatorū. Secūda ibi, *Singulorum autē.* Et illa ſecūda ſubdiuiditur loco ſuo. Redeo ad primā, quæ ſubdiuiditur in quatuor partes. ¶ Primò ponit exēpla de cōmunibus. ¶ Secundò de publicis. ¶ Tertiò de his quæ ſūt vniuerſitatis ¶ Quartò de his quę nullius ſunt. Secunda ibi *Flumina* Tertia ibi *Vniuerſitatis.* Quarta ibi *Nullius autē.* Aret. Casvs. Dicit Iuſtinianus cōtinuando proceſſū ſuum: Poſtquam in ſuperiore libro de iure perſonarū expoſuimus, modò in hoc ſecūdo libro de rebus: quę in patrimonio noſtro, vel extra noſtrum patrimoniū habentur, videamus. z. Sed pone: Domine, vos dixiſtis mihi ſuprà, quòd vultis determinare de rebus quæ ſunt in patrimonio noſtro, vel extrà: nūquid eſt iſta diuiſio ſufficiēs? Ad hoc reſp. quod ſic. & quòd ſufficiens diuiſio præmiſſa ſit. tali ratione liquet: quia quædam naturali iure communia ſunt omnium, quædam publica, quædam vniuerſitatis, quædam nullius, pleráque ſingulorum & ea quæ ſingulorum ſunt, variis ex cauſis acquiruntur: ſicuti ex inferioribus apparebit Franc.

a ¶ *De iure perſonarum* ab illo titulo, de iure perſonarū. vſq. huc.

b ¶ *Modò* ſicut promiſimus ſuprà de iure nat. § ſi. Accvrs.

c ¶ *Patrimonio.* i. aptitudine Aptæ enim ſunt eſſe in patrimonio, vt res pro derelicto habita. Accvrs.

x ¶ *In noſtro patrimonio.* Patrimonium bona paterna ſignificat: matrimonium bona materna. Seneca li. j de benef. cap. 1. quia latè patentis matrimonij ſit, &c. qui tamen locus ab Eraſmo deprauatus eſt. nam & apud Sues. Tranq & Val. Max ita matrimonium accipi alij quidam adnotarunt. Hoc autem in loco in patrimonio id eſt, in bonis. Seruitutes propriè ex bonis non ſunt. l. 3. ff. de vſufruct. leg. at quia certe non ſunt etiam omninò extra bona, magis eſt vt bonis adnumerentur. igitur non ea tantum quæ ſunt: ſed etiam quæ intelliguntur: id eſt, incorporalia in bonis noſtris computantur. Cviac.

d ¶ *Vel extrà.* i. aptitudine: quia non ſunt aptæ vt ſint in patrimonio: vt ſunt res ſacræ, vel religioſæ: vt infrà eo. § nullius. interdum tamen dictæ res ſunt in patrimonio: vt ſi ab hoſtibus captæ ſunt: vt ff. de relig. l. cùm loca ſimiliter res prophanæ extra patrimonium noſtrum ſunt, ſi religioſis adhærent: vt ff. de rei vindi. l. quæ religioſa.

e ¶ *Habeantur.* talis diuiſio hîc ſumitur. Rerū enim aliæ ſunt in patrimonio, aliæ extrà. quæ videtur inſufficiēs: nam aliæ ſūt nec in patrimonio, nec extrà, vt ſeruitutes: vt ff. de vſufr. leg. l. 3. cōtrà. ¶ Sed tu dicis, quòd hic pueris [d] loquitur ſimpliciter. nam quædam pro docendis pueris dicuntur, quæ alias non dicerentur: vt ff. de act. & oblig. l. obligationū. in fi. quod non eſt veriſimile, quòd propter pueros male loquatur: vnde nō placet. ¶ Alij dicūt hic de incorporalibus rebus tantum loqui: quod falſum eſt: quod colligitur ex continuatione huius tituli ad quatuor ſequentes. Nos dicimus, ſeruitutes eſſe in bonis noſtris, cùm earū nomine agamus, & excipiamus: vt ff. de acquir. re. do. l. rem. & l. ſtatuas. Quod autem in d. l. dicitur, eas non eſſe in bonis nec extra. dici-

a ¶ Mon

v Communio.

b Hanc Gl. tenet: & ſequitur Ang. hic.

c Druſio.

† Vt res proſunt. Per.

† Vetes ſacræ, & religioſæ. p. dicitur in l. 2. § in ſ. rerum quędā ſunt diuini iuris, quædam humani: quædā ſunt in patrimonio, alio. quædā
... Ag. Per.

a Ratio, quia nō poſſunt ſtare ſine re, vel perſona, cuius ſunt. l. ſi aliena. § hoc iure ff. de vſuris. Ag. Per.

b Cōmune aliquid eſſe poteſt, de quo tamen, aut cuius nomine communi diuidundo agi non poteſt.

† Quo modo dicatur publicum. vide hoc notabiliter per Ang. ...

† Aqua non profluens iure gentium communis non eſt. ...

c Diuiſio.

d Tu dic, quòd immo de iure naturali primęuo quia quando imperatori placuit de iure gēti non intelligere illud expreſſit, vt in §. riparum & §. littora, infra eo. Nec obſtat ar. Gloſ. quia iuſ gentium iuri naturali derogauit quātum ad alias res: alias nō eſſet differentia inter commune, & publicum, ſecundum omnes doct. hic.

e Littora maris populi Romani ſunt iuriſdictione verò tamen communia ſunt.

f Communium rerum proprietas omnibus patet.

...xēpla non ...imus vt ... ſunt. ſed ...es ea addi... aliquid ...at. ſic & dn ... Ag. Per.

a ¶ *Monumentis.* Quid sit monumentum, habetur *ff. de relig. l. y. §. monumentum.*
b ¶ *Ædificiis.* f. aliis.
c ¶ *Non sunt iuris gentium.* i. communia de iure gentium: sicut est mare: imò eorum qui ibi ædificauerunt [a]: *vt ff. eo. l. in tantū.*
d ¶ *Sicut est mare.* Huc continua quod est *infrà statim § est autem.*

a Dummodo vsus ædifica uerint s. cū de iure possint alias per quēlibet iure publico prohiberi possunt; secundum Ang. *uno Ang. im.*

Flumina autem]C A S V S. Domine iam video quæ sunt cōmunia: dicatis modò mihi, si placet, quæ sūt publica? Ad hoc resp. Amice, publica sunt omnia flumina perpetua, & similiter portus publici sunt. vnde dico tibi, quòd ius piscandi in portu, & fluminibus omnibus in cōmuni publicè patet. & sicut ipsa flumina publica sunt ita & vsus riparum ipsorum fluminum publicus est, &c. Et ideò naues ad ipsas ripas applicare, & funes arboribus ibidem natis religare, & on[o] aliquod in his reponere cuilibet liberum est: sicut per ipsum flumen nauigare. Sed quanquam dixerim tibi, riparum vsum publicum esse, secùs tamen est in proprietate earum. Proprietas enim earum illorum hominum est, quorum prædiis adhærent, & eadem ratione proprietas arborum in ripis natarum eorundem est. & sicut ego dixi tibi de vsu riparum ita dico tibi, quòd vsus littorum omnibus publicè patet, sicut vsus ipsius maris: vnde cuilibet liberum est, casam, i. domunculam ibi ponere, in quam se recipiat. liberum est etiam cuilibet ex mari retia deducere, & ibidem siccare: sed certè proprietas littorum nullius esse intelligitur. sed eiusdem iuris: sicut est ipsum mare, & quæ subiacent mari, terra videlicet & arena. & hæc dicuntur vsque ad illum §. *vniuersitatis.* Franc Aret.

† Aliàs applicare secundum Bulgarum [illegible] sed idē est Terè Applicat primum ad Chrysidem. *Ang. Per.*

& monumentis [a], & ædificiis [b] abstineat: quia non sunt iuris gentium [c], sicut est mare [d].

Flumina, & portus sunt publica. Et litus maris dicitur, quanto plus extendi potest. A R E T.

2. ¶ Flumina autem omnia [e], & portus, publica sunt [f]: ideoq; ius piscādi omnibus [g] commune est in portu, fluminibúsque.

3. ¶ Est autem littus [h] maris, quatenus hybernus [i] fluctus maximus excurrit [k].

Riparum vsus publicus est: illarum verò dominium ad eos pertinet qui proximorum prædiorū domini sunt: littorum quoque vsus quamuis publicus sit: illorum tamen proprietas nullius est.

4. ¶ Ripaū [l] quoq; vsus public' est iure gētiū [m] ζ: sicut ipsius fluminis. Itaq; naues ad eas appellere †, funes arboribus ibi natis religare [n], onus aliquod in his reponere cuilibet liberū est: sicut per ipsum flumē nauigare: sed proprietas earū [o] illorum [p] est, quorum prædiis adhærēt [P], qua de causa arbores quoque in eisdem [q] natæ, eorundē [r] sunt.

5. ¶ Littorum [s] quoque vsus publicus [t] est, & iuris gentiū [u] δ: sicut & ipsius maris [x]. & ob id cuilibet liberum est, casam ibi ponere [y] in quam se recipiat: sicut retia [z] siccare, & ex mari reducere. Proprietas autem eorum [a] potest intelligi nullius [a] esse: sed eiusdem iuris esse cuius est mare, & quæ subiacet mari terra, vel arena.

Quæ dicantur vniuersitatis, & non singulorum propria, & quæ in nullius bonis, exemplis docet.

6. ¶ Vniuersitatis [b] ζ † sunt, non singulorum, veluti quæ in ciuitatibus [c] sunt theatra [d], stadia [e],

q ¶ *In eisdem* f. ripis.
r ¶ *Eorundem.* Sed quid si piscator vult ligare, dominus vult incidere? Videretur dominus præferēdus: *vt suprà de his qui sui, vel alie. iur. sunt in fi.* ibi, nec cuiquam, &c. *C. de Iudae. l. nemo. & ff. solut. mat. l. anim. § licet* [a]. Sed contra credo *vt ff. de vsu, & habi. l. fi. & ff. de vsufr. l. equissimum. § item Nerua.*
s ¶ *Littorum.* f. finitatis, vt sequitur.
t ¶ *Publicus.* f. eod. §. & quide. ibi, & per hoc, &c. contra Sol dicit Placen. nulla cōmunia esse publica, & econtra f. ratione quorundam vsuū, vt ecce tam mare, quā flumina, & littora, & ripæ in vsu animantiū sunt, & in bibendo, & in abluendo, & commorādo, & similia, quæ exigit natura. Sed ius piscādi, quod in his est, solū cōpetit hominibus, & retia siccandi, & quædam similia. portus tamē dixit esse publicos, nō cōmunes. Sed Ioannes dicit nulla communia esse publica, vel econtrá. Ea [b] enim demum sunt cōmunia, quæ cùm sint in vsu omnium animātium: tamen occupantibus conceduntur: vt lapilli, & gēmæ in littore maris: *vt infrà eod. §. item lapilli. & ff. eo l. item lapilli.* Sed publica non solùm non cōceduntur occupanti, imò interdicta proponuntur, ne quid in eis fiat, *ff. ne quid in loco publ. & de flu. & de aliis tit.* Prætereà quomodo potest esse, q̄ ait Placen. cum in diuisione supra posita veluti duæ species oppositæ ponantur, communia, & publica: *vt suprà eo. in principio.* Proinde quòd dicit hic, *publicus*, i. cōmunis. vel publicus quoad vsum communem non quoad proprietatem. A D D I T I O Cuius respectu vera sit opinio Ioan. nam communia sunt relicta sub suo iure naturali primæuo, quo omnia erant communia: nec in aliquo sibi ius gentium derogauit: eùm propter eorum incomprehensibilitatem in solius Dei dominio remanserit. Publica verò veluti comprehensibiliora, totius populi de mundo per ius gentium fuēre applicata dominio.
u ¶ *Iuris gentium.* i. de iure gentium.
δ ¶ *Littorum quoque vsus publicus est, & iurisgentiū.* Legendum, *publicus est iurisgentium:* vt iam ante demonstraui. C V I A C.
x ¶ *Maris.* f. vsus publicus est.
y ¶ *Casam ibi ponere.* In tantum vt soli dominus constituatur. *l. in tantum ff. de re diui.* Vt verò ædificium ponat in littore, ideo fit, quia littoris vsus publicus est iurisgentiū. Vt positū ædificiū sibi habeat, ideò quia littus est cōmune. In ripis posita ædificia solo cedunt, non ædificanti. In flumine, populo nisi publicè, i. autoritate, & consensu populi, vel principis imposita sint: *l. fluminū ff. de dam. infe.* Ex his apparet, publica à cōmunibus proprietate tantùm distare, non vsu. vsus maris, littoris, fluminis, ripæ publicus est iurisgentium. Mare, litus, cōmune. eius namque proprietas omnibus patet. flumen, publicum iure ciuili, ripa, priuata & ita Ioanni etiam videtur antiquissimo iuris interpreti. C V I A C.
y ¶ *Sicut retia.* Hysteron proteron, i. ordo conuersus: *vt ff. eod. l. riparum.*
z ¶ *Earum.* f. littorum.
a ¶ *Nullius.* i. hominis singularis: omnium autem sunt, & sic differt ab illo §. *nullius. infrà statim posito.*
Vniuersitatis.] C A S V S. Iam dixistis mihi suprà de communib. & pluribus. dicatis mihi modò, si placet, quæ sunt vniuersitatis? Ad hoc respon. Vniuersitatis sunt, quæ in ciuitatibus ad vtilitatem, vel ad delectationem populi fiunt. vt theatra, & stadia, & similia, & si quæ alia sunt communia ciuitatum. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *nullius.* Frān. Aret.
b ¶ *Vniuersitatis.* quæ etiam publica quandóque dicuntur. i. vnius populi: *vt C. de sacros. Eccl. l. fi. in prin.* Sed aliter accipitur *suprà eod. §. flumina.* nam loquitur ibi de illo quod est publicum omnium populorum.
ζ ¶ *Vniuersitatis.* Hæc sunt vniuersitatis & vsu, & proprietate. C V I A C.
c ¶ *In ciuitatibus.* & ciuitatum sunt.
d ¶ *Theatra.* a [e] Θέατρον, id est, inspicio, vt in arena Veronensi.
e ¶ *Stadia.* stadium [f] est octaua pars milliarij, quod Hercules [g] currebat vno anhelitu, vt legitur in historiis.

a Et in hoc redditum vsus proprietatem. In fructibus enascentibus. Nec obst. l. [illegible] nec tamen ff. de vsufru. quia vsus est communis quantū ad ea tantum, quæ hic in terra ponuntur, puta siccare retia, &c. Ang.

b Commune, & publicum differunt.

† Gloss. vnica circa princip. in l. cū notum extra de reb. inducit hunc §. ad confundendum illud cōmunium. vbi dicitur quòd clerici possunt facere testamentum in causa sua Ecclesia.

c Et tunc vera est opi. Placē. vt communia dicitur publica: sed non econtrà: nisi respectu quorūdam vsuum.

d Hysteron prōteron.

e Theatrum
f Stadium.
g Hercules fuit bonus cursor *vide Gel. lib. 1.*

n ¶ *Similia*

e ¶ *Flumina autem omnia.* f. perpetua, vt Padus, & Rhenus. quædam enim sunt priuata, vt fossata in agris posita, quæ crescunt, & decrescunt: quæ quandóque currunt, quandóque non: *vt ff. de flu. & ne quid in flu. l. j. §. q. & ff. eod. l. nemo in fin.*
α ¶ *Et portus, publica sunt.* Publica iurisgentium vsu, *l. adeò §. quod si toto ff. de acq rer do l. fluminum. ff. de dam. infe.* Proprietate autem publica sunt iuris ciuilis: nam fluminum, & portuum proprietas est populi, nec omnibus æquè patet, vt rerum communium proprietas. Riparum autem proprietas est priuatorum qui proximè prædia possident. Igitur publica, vsu sunt communia, proprietate non item. Id tamen notandum est, flumen, & aquam profluentem, intellectu ita discernenda esse, vt sit flumen, publicum nomen: aqua, commune. C V I A C.
f ¶ *Omnibus.* nec qui fuit primò longo tēpore piscatus, aliū superuenientem repellere potest: *vt ff. de vsuc. l. j.* nisi fortè spatio xxx an *vt ff. de diuer. & tem. præ. l. quisquam* Vel secund Io. intellige illam *l. si quisquam.* quando erat in possessione piscandi. A D D I T I O. In qua constituitur per prohibitionem alterius non contradicens. Et an idem sit de molendino, & de multis aliis quæstionibus, de hac materia vide Christophorum hîc.
g ¶ *Commune.* i. in communi omnibus patet: non autem est commune. imò publicum, secundùm Ioannem.
h ¶ *Est autem littus. vt ff. de verb. sign. l. littus.*
i ¶ *Hybernus.* i. hyemalis, quando vento vndæ trahuntur. q. d. quantumcumque mare aliquo tempore plùs extenditur in hyeme, vel æstate, tantum est littus eius.
k ¶ *Excurrit.* hic continua quod est *infrà eo. §. littorum.*
l ¶ *Riparum.* i. fluminis.
m ¶ *Iure gentiū.* i. de iure gētiū: vel, i. omnib. gētib. publicè patet.
ζ ¶ *Publicus est iure gentium.* Libri scripti habent, *iurisgentiū: vt l. adeò § quòd si toto. de acq. rer. dom. l. vlt. de vsurp. & vsuc. & §. prox.* C V I A C I V S.
γ ¶ *Religare.* In *l. riparum de rer diuis.* malè additur, *retia siccare, & ex mari reducere:* rectiúsque hoc in titulo sunt hæc verba translata ad littorum vsum. C V I A C.
n ¶ *Earum.* f. riparum.
o ¶ *Illorum.* f. hominum, quorum, &c.
p ¶ *Adhærent.* Sed quid si via publica est in medio inter flumē, & agsū? Resp. idem [b] quod hîc. *vt ff. de acquir. rer. dom. l. martius*

b Via publica nō impedit ius cohærentiæ. hinc practica tabellionū nata est ponentiū pro cohærentiis etiam agros qui sunt vltra viam publicam. *Ang. Per.*

a ¶ *Similia.* quæ sunt ad delectationem populi, vt latri vix, & picturæ in palatio.
b ¶ *Et si qua alia.* i.necessitatis causa facta, vt curia communis, palatium, nauigium. & sunt supradicta vniuersitatis, domino, & vsu. Sed Pla. dixit vsu tantùm esse vniuersitatis. Alia sunt quæ dominio, & fructu sunt vniuersitatis, non vsu: vt fundi ciuitatis, & serui: *vt ff. de in ius voc. l. sed si hac. §. qui in ius vocantur. & de verbor. signif. l. inter publica. & de contrahend. emp. l. sed Celsus.* j. A D D I T I O. Dicitur ex mente doct. quòd hæc omnia dicũtur vniuersitatis, & quo ad dominium, & quoad vsum communem: *vt hic. & l. sicut §. j. ff. quod cuiusque vniu.* ¶ Est tamen differentia inter res vniuersitatis: quia quædam vniuersitatis appellantur & quoad dominium, & quoad vsum communem. vt sunt theatra, & stadia: quædam verò sunt vniuersitatis quoad dominium, & quoad vsum particularia, vt sũt prata vniuersitatis quoad dominium, & quoad vsum particularia, vt sunt prata vniuersitatis, ex quibus commodum percipitur in particulari. & ita dicunt doct. C H R I S T O P.

& his similia a, & si qua alia b communia sunt ciuitatum.

Ea quæ sunt diuini iuris, in nullius bonis sunt. A R E.

7. ¶ Nullius c autem sunt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ. quod enim diuini iuris est, id nullius in bonis est.

Res sacræ sunt, quæ ritè per pontifices Deo dedicata sunt: seu ad diuinum ministerium deputata: quæ non possunt nisi pro captiuitate hominum alienari. A R E T.

8. ¶ Sacræ res sunt, quæ ritè per pontifices d Deo consecratæ sunt: veluti ædes sacræ e, & donaria f, quæ ritè ad ministeriũ Dei dedicata sunt: quæ etiam g per nostram constitutionem h alienari, & obligari prohibuimus, excepta i causa redẽptionis captiuorum. Si quis autem auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est. sed profanum k. Locus autẽ in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio sacer adhuc manet l, vt & Papinianus rescripsit a.

Diuisio. *Nullius autem.*] Ista pars vsque ad § *singulorũ.* diuiditur in quatuor partes. ¶ Primò ponit quæ sunt in nullius bonis. ¶ Secundò ponit exemplũ de rebus sacris. ¶ Tertiò de religiosis. ¶ Quartò de sanctis reb. Secũda ibi: *Sacræ res sunt.* Tertia ibi *Religiosum.* Quarta ibi, *Sancta quoque* Et quamlibet partem summabo per se. C A S V S. Domine, iam vidi quæ sunt vniuersitatis dicatis modò mihi, quæ sunt nullius? Ad hoc resp. Imp. Amice, nullius sũt res sacræ, religiosæ, & sãctæ & hoc patet tali ratione Huiusmodi enim res diuini iuris sunt: & quod diuini iuris est, in nullius bonis est. s. Sed pone: Domine, iam video quòd ea quæ nullius sunt, cõsistunt in sacris & religiosis, & sãctis: dicatis ergo mihi, quæ sũt sacra? Resp. Amice, sunt quæ sũt ẽper põtifices Deo consecrata sua: sicut ædes sacræ & donaria, &c. prout iacet in litera vsque ad illum § *religiosum* F R A N C.

c ¶ *Nullius* s. hominis, vel hominum nec possunt esse: sed sunt in bonis Dei, hominũ censura, siue dispositione & sic nõ obstat quod posset dici de cõmunibus, & publicis rebus vniuersitatũ: quæ videntur nullius esse: quia esse possunt, & sunt hominũ, licèt non hominis singularis a: item contrà, j. eo §. *fera.* Sol. vt ibi.

d ¶ *Pontifices* i. Papas, & Episcopos ¶ Sed nunquid Imp. dedicare potest? Videtur quòd sic: *vt ff. e. l. sacra.* §. j. vbi dedicat i. potestatem dedicandi dat, nam olim Imper. erant sacerdotes: vero canonibus dicitur j. Vel dic *dedicat,* alij puta episcopo permittendo sicut requiritur vel concedit, se requisitus.

e ¶ *Ædes sacra* hic locus dicitur sacer, vt hic, & sanctus: *vt C de sacrosanct. Eccl. l. sancimus* j. item religiosus: *vt in Auth. vt religiosa domus*

f ¶ *Et donaria* alias dona. i. thuribola, & cruces, & calices. Acc.

g ¶ *Quæ etiam.* sc. donaria. non autem refertur ad ædes sacras. nã illæ nullo modo possunt alienari: *vt in Auth. de alie. & empho.* §. *& quoniam cognouimus colla. ix.* A C C V R S I V S.

h ¶ *Constitutionem.* vt *Cod. de sacrosanct. Eccles. leg. sancimus.* A C C V R S I V S.

i ¶ *Excepta* Nam b hominum animæ c quibuslibet rebus præponendæ sunt *vt C de sacrosanct. Eccl. l. sancimus.* i. *in fi.* 2. Item propter debitũ, si quod habet Eccle. *vt in Auth. de alie. & empho.* §. *hoc etiam super ipsis coll. ix.* 3. Itẽ propter alimenta pauperum: *vt xij. quæst. ij. cap. aurum habet Ecclesia* A C C V R S. A D D I T I O. Vnde versus:

Vtilitas, incommoditas, pietásque, necesse,
Res alienari permittunt Ecclesiarum.

k ¶ *Profanum.* i. non sacrum.

l ¶ *Sacer adhuc manet.* desinit tamen esse sacer, si ab hostibus capiatur. *vt infrà de vsuc. stip.* § j. *& ff de relig. l. cum loca* Item locus esse religiosus desinit, quando ea remouentur quæ talem eum reddebant. *vt ff eod. l. sacra.* §. *illud.* *& de relig. l antepen. in fin.*

a ¶ *Papinianus rescripsit.* Hoc verbo significatur liber Responsorum: *vt in l. ex contractu. ff. de re iud.* rescripsit, dandam in eos actionem. ¶ Est etiam hæc sententia Papiniani ex li. Responsorum. *l. ade. ff. de cont. emp.* C V I A C.

a Sed dices tu: [illegible] nec est in bonis hominis singularis, nec hominũ in eum [illegible] Itẽ nec religi[illegible] potest in bonis alicuius ergo deberet poni [illegible] membro nullius Solut. quod nec sit in omnibus, nec in nullius bonis, prouenit [illegible] natura, ideò com[illegible] omnib[illegible] appellatus est: res sacræ, sanctæ, & religiosæ sunt de [illegible] Deo facto hominum: ideò nõ cõ[illegible] sed in [illegible] bonis [illegible] sunt [illegible] ecclesiasticæ quibus [illegible] possunt [illegible] nari.
[illegible] autem in præcipimus [illegible] 12. q. 2.

Religiosum locum quisque propria auctoritate facere potest: mortuum scilicet in proprium fundum inferendo: ideò socium communem fundum inuito socio religiosum non facit, nec proprietarius contradicente fructuario.

Religiosum.] C A S V S. Domine, iam video quæ sunt sacra: dicatis mihi quæ sunt religiosa. Ad hoc respond. Imperator: Amice, religiosa loca sunt, in quibus corpora mortuorum sepulta sunt. Religiosum enim locum vnusquisque pro sua voluntate facit, dum in locum suum mortuum infert, &c. omnia plana sunt vsque ad §. *sancta.*

9. ¶ Religiosum locum vnusquisque m sua voluntate facit, dum mortuum n infert in locũ suum. In communem autem locũ purum o inuito socio inferre non licet p: in commune verò sepulchrum etiam inuitis q † cæteris licet inferre. Itẽ si alienus vsusfructus r est: proprietarium s placet, nisi consentiẽte t vsufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locum consentiente domino licet inferre: & licèt posteà ratum non † habuerit, quam illatus est mortuus y sine voluntate eius, tamen locus religiosus fit.

† Concor. a. cum omni. in Glo. s. post mor. ibi, nisi rem concedant. extra de consue.

m ¶ *Vnusquisque.* aliud in sacro: *vt suprà eod §. sacra* A D D I T I O. Hodie tamen de iure canonico requiritur auctoritas episcopi. *c pen. & fi. extrà de conse. Eccle vel alta.* ista tamen ciuilis religiositas impedit loci alienationem, secundùm Ial. & Ang. hic.

† aliás doct. non.

n ¶ *Mortuum.* scilicet totum a, vel saltem caput: cuius imagine cognoscimur: *vt j. de relig. l. cum in diuersis. in fin.* ¶ Quid si partialiter caput est in diuersis locis? Resp. illum esse religiosum, vbi est maior pars: *vt ar. ff. de stat ho. l. quæritur. & infrà de vul. sub. § & si ex dispartibus* Si autem æqualiter, neuter, secundum Ioan. A D D I T I O ¶ Et not. quòd si pars anterior appareat, illa tanquam nobilior inspicitur: *arg. l. quod conclaue ff de damno infect.* Angel.

a Non tamen fundũ totum, sed locum cadaueris solum officij religiosum. *Angel.*

o ¶ *Locum purum* b, i. qui c neque sacer, neque sanctus, neque religiosus est. *ff de relig. & sump. fu. l. j. §. purus autem locus, vide glo. in c. abolenda. extrà de sepul.*

b Hæc Gloss. non reperitur in antiquis originalibus, neque eius mentionem faciunt doctores.
c Purus locus quis dicatur.

p ¶ *Inferre non licet:* extraneos. nam ipse socius rectè ibi sepeliri potest etiam sine consensu cæterorum, maximè cùm non est alius locus, in quo sepeliretur: *vt ff. de relig. & sũp. fun. l si plures.*

q ¶ *Inuitis.* hoc fauore religionis iam factu, alias contra: *vt suprà prox. § & ff. communi diuid. l. Sabinus*

r ¶ *Vsusfructus* i. loci puri. *arg. ff. de vsufr. & habi. l. fi.*

s ¶ *Proprietarium.* nisi consentiat fructuarius: vel nisi testatorem, qui vsumfructum legauit, velit sepelire hæres. *vt ff. de relig. l. ij. §. si vsumfructum.*

t ¶ *Nisi consentiente.* At d cur consentiente vsufructuario seruitutem dominus imponere non potest? An quia dum hoc domino non potest adhibito consensu fructuarij quin & fructuario datum videatur, cuius potissimum interest, seruitutem non imponi, ex qua deterior fiat vsusfructus causa. Atque ita dominus, & fructuarius sibi inuicem obstant, vt nec soli per se, nec simul seruitutem prædio fructuario imponere possint. *l. sed etsi quid. §. vlt ff. de vsufru.* C V I A C.

d Seruitutem cur dominus proprietatis non possit imponere cõsentiente vsufructuario.

t ¶ *Consentiente.* Quid si primò consensi: post pœnituit ante illationem? Resp. sufficit semel voluisse: *vt ff. de aqua pluuia arcen. l in diem. & infrà prox. §.*

y ¶ *Quàm illatus est mortuus.* In libris scriptis adducitur hæc, *sine voluntate eius.* quæ siue auctoris sint, siue interpretis, meo iudicio recta sunt, & ratihabitionem illatione posteriorem esse indicant. C V I A C.

Res sanctæ sunt portæ, & muri ciuitatum quasi pœna legati firmata. Item leges pœnales propriè vocantur sanctione. A R E T I V S.

Sancta quoque.] C A S V S. Domine iam video quæ sunt sacra, & religiosa: dicatis mihi quæ sũt res sanctæ? Ad hoc resp. Amice, sanctæ res sunt veluti muri & portæ ciuitatis. Huiusmodi enim res quodãmodo diuini iuris sunt. & ideircò in nullius bonis esse censentur. Sed domine quare dicuntur muri sancti? Ad hoc resp. Amice, idcircò muros ciuitatis sãctos legis auctoritate: i. firmos dicimus. quia pœna capitis constituta est aduersus eos qui aliquid in muros deliquerint. vnde & illas partes legum: quibus pœna contra earum transgressores constituimus, sanctiones appellamus, & hæc dicuntur vsque ad §. *singulorum.*

a ¶ *Muri.*

10. ¶ Sanctæ quoque res, veluti muri [a], & portæ ciuitatis [a], quodammodo diuini iuris sunt: & ideò nullius in bonis sunt. Ideò autem muros sanctos [b] dicimus: quia pœna capitis constituta est in eos qui aliquid in muros deliquerint [c]. Ideò & legum eas partes quibus pœnas constituimus [d] aduersus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones [e] vocamus.

Hic exordium sumit postrema pars diuisionis rerũ, quæ per vniuersum hunc secundũ librũ, & eo amplius diffunditur. Rerũ dominia singulis hominibus aut iure naturali, aut iure ciuili acquirũtur. Quibus igitur modis res fiant nostræ naturali iure, tradere incipit.

11. ¶ Singulorum † autẽ hominum multis modis res fiunt. quarundam enim rerum dominium nãciscimur iure naturali, quod (sicut diximus [f]) appellatur ius gẽtium: quarũdam verò iure ciuili [g]. Commodius est itaque à vetustiore [h] iure incipere. palàm est autem vetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura [i]

† Iste §. declarat quomodo res acquiritur iure gen. vsque ad ii de vsucap. infra. Aegi. Per.

a Et tunc capitis pœna ponitur, vt l. si. ff. e. in aliis autẽ est pœna extraordinaria ad arbitrium iudicis quòd quãdoque potest se extendere vsque ad mortẽ, si sit enorme delictum. Angel. Aret.

u ¶ *Muri.* s. ciuitatis Romanæ [a]. ¶ Quid de ciuitate alia, vel castro? Resp. nec ibi quicquã facere licet sine auctoritate præsidis: *vt ff. eo. l. sacra. §. muros* 2. Vel fortè vniuersitati licet, nõ priuato: *vt C. de oper. pub. l. omnes.* ADDITIO. Ista gloss. iuncta suo textu est not. ad hoc, quòd illi stultè agunt, imò etiam contra ius, qui domos construunt contiguas, seu adhærentes muris ciuitatis, vel castri. *vt ff. eod. sacer §. muros.* PLA.

a ¶ *Ciuitatis.* Abest à lit. vet. vt & in *l. 2. ff. de diui. re.* CVIAC.

b ¶ *Sanctos.* id est, firmos, i. sancitos, sancitos nõ calce, vel lapidibus: sed lege firmatos, vt sequitur.

c ¶ *Deliquerint.* s. transcendendo, vel rumpendo: sicut fecit Remus frater Romuli: *vt h. c. & ff. eo. l. fin.* vnde Lucanus:

Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

d ¶ *Constituimus.* vt *C. de leg. & con. l. non dubiũ. & similes.* ACCVRS.

e ¶ *Sanctiones.* in stricta significatione quandoque ponitur largiùs pro qualibet imperiali lege: *vt C. de na. C. fa. §. quib. vers. colligentes verò. &c.* Quandoque largissimè pro collectione totius iuris ciuilis: *vt in proœ. Digestorum in prin.*

b Diuisio.

Singulorum.] Ista est secunda pars principalis huius tituli, quæ diuiditur [b] in quinque partes principales. Primò qualiter acquiruntur nobis res: quæ in nullius bonis sunt. Secundò qualiter acquiruntur ea quæ sũt ulterius ex facto nostro, ex permixtione, vel fabricatione. Tertiò quando vsufructuarius, vel bonæ fidei possessor facit fructus suos & quid continetur appellatione fructuũ. Quartò ponit vnum casum exceptiuũ à prima parte: videlicet quòd ea quæ sunt in nullius bonis, non tamen in totum efficiũtur occupãtis. Quintò quando per traditionem, vel non in personã certam, vel incertam dominium transferatur. Secunda ibi in §. *cùm ex aliena materia.* Tertia ibi *Si quis autem.* Quarta ibi in § *Thesauros.* Quinta ibi in § *per traditionem.* CASVS. Domine, iam video quæ sunt naturali iure communia, & quæ publica, & quæ vniuersitatis, & quæ nullius. Dicatis ergo mihi, si placet, quæ fiunt singulorum hominum res? Et respõ. Imper. dicens quòd multis modis fiunt. Quarundam enim rerum dominium nanciscimur iure naturali, quod, sicut diximus, ius gẽtium appellatur: & quarundam rerum dominium nanciscimur iure ciuili. ¶ Sed pone cas. Domine, iam video quòd rerum dominium acquiritur de iure gentium, & de iure ciuili: sed pro Deo dicatis mihi de quo iure intenditis primò tractare? Ad hoc resp. Amice, commodiùs est à vetustiore iure incipere. Manifestum autem est, ius naturale vetustius esse, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. Ciuilia enim iura tunc primò esse cœperunt, cùm ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt. Et hæc dicuntur vsque ad §. *feræ igitur.* FRANC.

f ¶ *Diximus* Sed vbi? Resp. *suprà de iur. nat. §. j. ibi, quod verò nat.* 2. Vel *suprà de iure nat. §. sed naturalia* 3 Vel meliùs, *suprà eo. §. & quidem.* ADDITIO. Dic quòd ista Gl. videtur approbare vltimam opin. hic positam in Gl. sed illa non videtur vera: *vt in §. j. in vers. quod verò, suprà de iure nat.* ANG.

g ¶ *Iure ciuili.* vt vsucapione, arrogatione, successione, deportatione, monachatione: de quibus incipiet dicere *infrà de vsucapio.*

h ¶ *Vetustiore.* sic *ff de iure immu. l. semper.*

i ¶ *Rerum natura* i. Deus.

k ¶ *Prodidit* i. statim cùm procreauit Deus gẽtes, statim fuit ius gentium. Accur. ADDITIO. Et potes exponere, *prodidit,* id est, adinuenit. inde *proditus.* i. adinuẽtus. *vt infrà si quadr. paupe. fecis. di. in princ.* Quandóque etiam *proditus.* i. datus *infrà de ac. §. huic autẽ. ver. qua de causa.* Et sic accipi in hoc loco non esset ineptũ.

Feræ igitur.] CASVS Domine, iam video quod vultis tract. de iure gentium tanquam de vetustiore, dicatis ergo mihi, si placet, aliquem modũ acquirendi dominium de iure gentiũ. Ad hoc resp. Iust. Amice, feræ bestiæ, & volucres, pisces, & omnia animalia fera, quæ in terra, & quæ in mari, & quæ in cœlo. i. in aëre nascũtur, statim cùm ab aliquo capta fuerint, iure gentiũ occupãtis fiunt: & hoc tali ratione. Mũdi enim animalia fera, in nullius bonis esse intelligũtur: & quod ante nullius est, id iure gentium (quod naturali ratione introductum est) occupanti conceditur. Nec interest quantũ ad acquirendũ dominium, vtrùm quis huiusmodi feras bestias, & volucres in suo proprio fũdo ceperit, an in alieno: & hoc est verum, nisi prohibitio domini intrare volentes præcesserit. Nũ qui in fundum alienum ingreditur venandi, aut aucupandi gratia: poterit a domino prohiberi ne ingrediatur, si dominus fundi eũ præuiderit. Sed po. Domine, iam video quòd per occupationẽ huiusmodi ferarum, & volucrũ acquiritur mihi dominiũ: dicatis mihi, quamdiu durat mihi huiusmodi dominium acquisitum? Ad hoc resp. Amice, dico tibi quòd quicquid prædictorum animaliũ ceperis, tamdiu tuo dominio subiectum esse intelligitur, quãdiu in custodia tua detinetur. sed cùm tuam custodiam euaserit, & in pristinam naturalem libertatem se receperit, in tuo dominio esse desinit: & rursus sicut priùs, occupanti conceditur. Sed domine, dicatis mihi, quãdo dicitur se recepisse in naturalem laxitatẽ, vel libertatem? Ad hoc resp. In naturalem laxitatẽ dicitur se recepisse, cùm vel omninò conspectum oculorum tuorum euaserit: vel ita sit in cõspectu tuo, vt impossibilis sit eius persecutio. Vnde super tali quæstione apud veteres multũ fuit disputatum, & quæsitũ: Quidam venator, putà Titius, quendam ceruũ vulnerauit, & mortale vulnus ei inflixit: ita q ceruus vulneratus capi poterat. Nã in casu isto dubitatur, verùm dominiũ cerui vulnerati incontinenti post vulnus inflictũ intelligatur Titio vulnerãti acquisitũ. Et certè quidam veteres dixerunt, statim post vulnus inflictum huiusmodi ceruum vulneratum fieri Titij vulnerantis: & tamdiu in eius dominio videri, quandiu eum persequitur. Et si Titius eum persequi desierit: dixerunt huiusmodi ceruum desinere in dominio Titij esse: & rursus occupãti concedi. Alij verò non aliter putauerũt huiusmodi ceruũ fieri Titij, quam si eum Titius ceperit. Sed domine, quid dicitis vos super hoc? Certè dicit Iust. Nos posteriorem sententiã tanquam iustiorem confirmamus, vt videlicet ita demum intelligatur Titij esse, si Titius eũ ceperit. Multa enim solẽt accidere impedimẽta, vt Titius eum non capiat Et hæc dicuntur vsque ad §. *apium quoque.* FRANC.

Feræ igitur.] Quia à vetustiori incipiendum est: igitur, &c. ACCVRS.

prodidit [k]. ciuilia autem iura tunc esse cœperunt, cùm & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt.

Horum quæ subiiciuntur dominia præoccupãti iure gentium conceduntur. Et in alieno aucupata feræ occupanti quæritur.

Annotatio: alienum fundum domino reluctante ingredi nemini licere.

12. ¶ Feræ igitur bestiæ, & volucres, & pisces: id est, omnia animalia quæ in mari, cœlo [l], & terra nascuntur: simul atque [m] ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt [β].

Quod enim † antè nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur. Nec interest [n], feras bestias, & volucres vtrùm in suo fundo quis capiat, an in alieno.

Planè qui in alienum fundum ingreditur venandi [o], aut aucupandi gratia; potest à domino,

† Quod in nullius bonis est, id occupanti conceditur. & ad hunc § & sequentes etiam. vt Gloss. in c. si culpa. super verbo animalia. ante fin. Gl. extrà de iniur. & dam. da.

l ¶ *Cœlo.* i. aëre. ACCVRS.

m ¶ *Simul atque.* i. statim postquã, &c. ¶ Sed nunquid res sacræ conceduntur occupanti: *vt suprà eo. §. nullius?* Resp. [a] Res dicitur esse in nullius bonis sex, vel septem modis. 1. Natura: *vt hic.* 2. Facto: *vt infrà eo § pe* 3. Item tempore: *vt ff de acq. rer. do. l. nunquam §. thesauros.* (Et in his tribus locum habet hæc regula nisi quòd in thesauro de æquitate dimidiũ domino soli restituitur: *vt infrà eod §. thesauros.*) 4. Item censura: *vt suprà eod. §. nullius.* 5. Item casu: vt in hæreditate iacente, quæ vicem domini repræsentat: *vt suprà de stip. seruo. in prin* 6. Item culpa hominis: vt si reiiciam seruum ægrotãtem: *vt C. de Lati. lib. tol. l. j. §. sed scimus. & etiam hic.* 7. Item iuris naturalis constitutione, vt liber homo: *vt ff. de verb. oblig. l. inter stipulantem. § sacram.*

a Res dicitur esse in nullius bonis septem modis.

β ¶ *Iure gentium statim illius esse incipiunt.* Nam hæc quoque iure gentium communia sunt: *l. quod in littore. ff. de adqu. rer. dom.* CVIAC.

n ¶ *Nec interest.* quoad acquirendam dominium.

o ¶ *Venandi.* aliud si causa requirendi fugitiuum meum: *vt C. de ser. fug. l q.* [b] Vel glandis colligẽdæ causa: *vt ff. de glan. l. j.* vel recip. pecuniã, quam ibi absconditi: *vt ff. ad exhib. l. thesaurum. ver. si* vindemiam,

b Scilicet cum auctoritate iudicis, quam de facili præstabit. Sed in aliis reperditis iudiciorum, si aliqua etiam bona præcedunt indicia, secundum Chris. et an quia captus indicat furem: vide hic.

vindemiam, quam eam tollere me vendisset prohibeat[a]: *vt ff de act. empt. l. aut pendentem*

a ¶ *Ingredia. ar.* Quid si post prohibitionem quid ceperit? Resp. non facit suum *vt C. de rei vin. l. fundum & l. certum.* & facit ff. *eod. l. apium* [illegible] ADDITIO. Dic illud verum secundum Angel. si ita [illegible] fundi consistebant in venatione: aliás secus: *vt tenet Glo. in l. diuin. ff. de seruit. vrban. præd. & in l. 19. ff. de acquir. rer. dom.* quamuis Porc. sequatur istam Glos.

b ¶ *In libertatē.* i. laxitatē, vt statim sequitur: *vt ff de acqu. rer. do. l. naturalem & l. Pomponius*

c ¶ *Difficilis* i. impossibilis. *sic ff pro so. l. de illo* [illegible] *in Glo. difficile.* e contrà. *ff. de his qui deie. vel effu. l. 1.* ACCVRSIVS.

d ¶ *Perfecutio sic ff de acquir poss. l. 19. § Nerua.*

e ¶ *Illud. sic ff. de acqui. rer. do. l. naturalē. § illud*

f ¶ *Capi possit.* considerata natura hominis, & animalis, non diuina possibilitate, licet nec omnino facilitatē considero.

g ¶ *Sed posteriorem sic ff de acqui. rer. do. l. in laqueum.*

h ¶ *Accidere* licèt enim probetur vnam, id est, eam vulneratā: non tamen sequitur vt capi possit: *vt C de probat. l. neque natales.*

i ¶ *Non capias.* Nota quod inspicitur quod euenire potest: *sic ff locati l. si quis damnum. § idē quæro si sumptus. & ff ad Treb. l. Lic. tius. § pen. & ad leg. Fal. l. in quantitate. § magna & ff ex quib. cau. ma. l. sed & si per prætorem § si forte. & ff de ser. rust. præd. l. qui sella. § 4 & de dam. infe. l. qui bona. § cum inter* Aug. tamen contrà *ff de pecu. l. eo tempore. § re. p.* ADDITIO. Ibi euentus erat impossibilis, cùm nihil esset in peculio, secundum Aug. vel nō erat ciuilis, nec honestus, secundum Christ. de quo brocardo dic. vt per Ang. Aret. hic.

si is præuiderit † prohiberi ne ingrediatur[a]. Quicquid autem eorum ceperis, eousque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coërcetur. Cùm verò tuā euaserit custodiam, & in libertatem[b] naturalem sese receperit, tuū esse desinit, & rursus occupantis fit.

Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cùm vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, vt difficilis[c] sit eius persecutio[d].

Licet fera syluestris ab aliquo vulneratur, ita vt verisimiliter possit capi: tamē non efficitur vulnerantis, nisi eam ceperit. ARET.

Annotato illud vulgatū. Multa cadunt inter calicem, supremā que labra.

13. ¶ Illud[e] quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, vt capi possit[f], statim tua esse intelligatur. Et quibusdam placuit, statim esse tuam: & eousque tuā videri, donec eam persequaris; quòd si desieris persequi: desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alij verò putauerunt, non aliter tuam esse, quàm si eam ceperis. Sed posteriorem[g] sententiam nos cōfirmamus: quòd multa accidere[h] soleant vt eā non capias[i] †.

Apes, quæ in nullius bonis sunt, occupanti conceduntur, & earum fructus sicut & apes, licèt in aliena arbore capiantur. Dominus tamen à principio ingredi prohibere potest. Et examē earū tuum est, donec difficilis non est persecutio. ARET.

o ¶ *Dominus erit.* nec furti tenetur: *vt ff de fur. l. si apes*

n ¶ *Si quos effecerint.* l. agendum *si quis ea effecerat.* eos aut? eximere & inde capere quilibet potest citra furti crimen. CVIAC.

p ¶ *Integra re* id est, antequam intret, vel priusquam existimatur.

q ¶ *Præuiderit.* Quid si fuerit ingressus, ad poterit retinere eum, vt det quod acceperit: cum homo quilibet possit prohibere ne quis intret fundum suum? Respon.[a] cùm dominus factus sit per occupationem, non video quare desinat esse dominus: arg. huius §. qui tantum præuidenti consulit.

r ¶ *Examen.* id est[b], vniuersitas apiū. t. Alias pro approbatione ponitur. 3 Alias pro iudicio: *vt Cod. de aduoc. diuer. iudic. l. nemini. § 1.* Et fortè seruatur aliud de consuetudine in hoc §. & in superioribus duobus

14. ¶ Apium[k] quoque fera[l] natura est. Itaque apes, quæ in arbore tua consederint, antequam à te alueo[m] includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quàm volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. Ideoque si alius eas incluserit[n], is earum dominus erit[o]. Fauos quoque, si quos effecerint[n], eximere quilibet potest †. Planè integra re[p], si præuideris[q] ingredientem fundum tuum: poteris eum iure prohibere ne ingrediatur. Examen[r] quoque, quod ex alueo tuo euolauerit, eousque intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persecutio eius est: alioquin occupantis fit.

Animalia quæ naturaliter sunt fera, sed per accidēs mansueta: tamdiu sunt nostra, quandiu retinent consuetudinem eundi, & redeundi.

15. ¶ Pauonum quoque, & columbarum fera[f] natura est: nec ad rem pertinet[t], quòd ex consuetudine euolare & reuolare solent. nam & apes idem faciunt, quarum[u] constat feram esse naturam. Ceruos quoque quidam ita mansuetos habent, vt in syluam ire, & redire soleant: quorum[x] & ipsorum[y] feram esse naturam nemo negat. In his autem animalibus, quæ ex consuetudine abire, & redire solēt, talis regula[z] comprobata est, vt eousque tua esse intelligantur, donec animum reuertendi habeant. Nam si reuertendi animum habere desierint[a], etiam tua esse desinūt,

Pauonum quoque.] CASVS. Domine, quidam habent pauones, & columb. qui ex consuetud. sol. euolare, & reuol. modò quæro à vobis, verū natura huiusmodi pauonum, & colūbarum debeat censeri fera? Respon. quòd sic. nec obstat quominus natura pauonum, & columbarū fera censeatur, quòd huiusmodi pauones, & columbæ ex consuetudine euolare, & reuolare solent. Nam hoc idem faciunt apes, & tamen manifestum est, naturam earum feram esse. Hoc idem etiam in ceruis quandoque contingit. Quidam enim ceruos ita mansuetos habent, vt in syluas ire, & redire soleant. Nemo tamen negare potest, naturam omnium ceruorum in genere, & etiam ipsorum singulorum speciem feram esse. In his igitur animalibus accidentaliter mansuetis, quæ ex consuetudine ire & redire solent: talis regula a iure comprobata est, vt tamdiu intelligantur tuo dominio subiecta esse, quandiu habuerint animum reuertendi. Nam si reuertendi animum habere desierint, in tuo dominio esse desinunt, & occupanti conceduntur. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, qualiter perpendam, quid desierint habere animum reuertendi? Ad hoc respondet: Amice, tunc intelliguntur desinere habere animum reuertendi, cum reuertendi consuetudinem deserunt. Et hæc dicuntur vsque ad illum § *Gallinarum.* vbi tractatur de animalibus prorsus mansuetis: & casus eius planus est vsque ad illum §. *item ea, quæ ex hostibus* Franc. Aret.

Apium quoque ; CASVS. Iustin. in hoc §. prosequitur materiam suam de prorsus feris. ¶ Et dicit quòd natura apium fera est, id est, non mansueta. vnde apes si in arbore tua consederint: antequam a te in alueo tuo fuerint inclusæ, non magis intelligūtur esse tuæ, quam volucres, quæ in arbore tua nidificauerint: vnde si huiusmodi apes in arbore tua considentes aliquis alius incluserit, ipse earum dominus efficietur: & etiam si huiusmodi apes, antequam a te fuerint inclusæ, aliquos fauos in arbore tua, vel in fundo tuo fecerint, quilibet eos eximere potest. Verūtamen si re integra præuideris aliquem ingredientem in fundum tuum, poteris iure prohibere ne fundum tuum ingrediatur. ¶ Sed pone, quoddam examen i. multitudo apium euolauit ex alueo meo, in quo à me fuerat inclusum, ego quæro quādiu dom. meo intelligatur esse subiectum? Ad hoc resp. si examen ex alueo tuo euolauerit, tamdiu intelligitur esse tuum, quamdiu intelligitur esse in conspectu tuo, nec difficilis sit eius persecutio: alioquin si euasit cōspectum tuum, vel ita sit in conspectu tuo, vt difficilis sit eius persecutio occupanti conceditur. Et hæc dicuntur vsque ad illum § *pauonum.* Francisc.

k ¶ *Apium.* concordat *ff de acq. rer. dom. l. natural. em. § apium.*

l ¶ *Fera.* id est, non mansueta.

m ¶ *Alueo.* Vas id est vbi apes manent. Quandóque pro loco vbi flumen currit, ponitur: *vt j. eo § insula.*

n ¶ *Incluserit.* quod Bul. facere noluit in his & similibus, dicens, magis timeo scandalum,[c] quam futurum iudicium. *vt in. ff de acquir. rer. dom. l. in laqueum.*

f ¶ *Fera* id est, non prorsus domestica, vel mansueta. ACCVRS.

t ¶ *Nec ad rem pertinet.* i. non obstat his quæ diximus.

u ¶ *Quarum* scilicet apium.

x ¶ *Quorum.* scilicet ceruorum in genere.

y ¶ *Ipsorum.* scilicet singulorum in specie.

z ¶ *Talis regula* Hic not. tria genera animalium: Mansueta, vt sunt gallinæ, in quibus habet locum hæc regula[c], vt vbicūque sint, domini esse intelligantur: *vt j prox. §.* Item fera prorsus, & in his habet locum alia regula, qua occupanti conceduntur, *vt s. eo § fera & § illud. & § apium. & § examen.* Item fera naturaliter, sed accidenter mansueta[u]: & in his obtinet hæc præsens regula. & facit ad hæc, *ff eod. de acquir. rer. dom. l. naturalem, per totum vsque ad § in.*

a ¶ *Desierin.* Exteriora[e] indicant animi secreta interiora, *facit ff. de ædil. edict. l. si tamen. § 4* vnde versus.

Interna per mores cognoscimus exteriores. ADDITIO. Et hoc

Institut.

comprehenditur, si viso domino, vel familiaribus non redeunt vt solebant; nisi per aliquos dies hinc inde: non tamen si in syluis aberrauerint, secundum Angel.

a ¶ *Gallinarum.* scilicet omnium, vt statim innuit. Vel dic, singularum in specie.

& fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videntur desinere habere, cùm reuertendi consuetudinem deseruerint.

Gallinæ, & anseres domestici tui sunt, etiam si conspectum tuum effugerint: & qui eas accepit animo lucrandi, furtum committit. Aret.

Illud annota, Etiam in re modica & exigui pretij furtum fieri.

16. ¶ Gallinarum [a] autem, & anserum non est fera natura: id quod ex eo possumus intelligere, quòd aliæ sint gallinæ quas feras [b] vocamus: item alij sunt anseres, quos feros appellamus. Ideóque si anseres [c] tui, aut gallinæ [d] tuæ aliquo modo turbati [e], turbatæve euolauerint, licèt conspectum tuum effugerint, quocunque tamen loco sint, tui, tuæve esse intelliguntur; & qui lucrandi animo [f] ea animalia detinet, furtum committere intelligitur †.

Etiam si hominem liberum ex hostibus ceperimus, de iure gentium noster fit: qui si exierit potestatem nostram, recuperat antiquam libertatem. Aret.

17. ¶ Item ea quæ ex hostibus [g] capimus, iure gentium statim nostra fiunt: adeò quidem, vt & liberi homines in

b ¶ *Feras.* vt phasianos. Accvrs.
c ¶ *Anseres.* scilic. domestici.
d ¶ *Gallinæ.* scilicet domesticæ.
e ¶ *Turbati.* vt per vulpem, vel miluum
f ¶ *Qui lucrandi animo.* Vt habeat pennas, vel oua alias enim non committitur furtum, nisi lucrãdi animus interuenerit: *vt ff. de fur. l. 1. § fin.* Sed [a] nunquid dolus fit in ouo ouo [b]? Respon. sic. sed de dolo non agitur in re minori duobus aureis: *vt ff. de dolo. l. si oleum. § fi. & l. seq.* ¶ Sed quare non agitur de dolo, cùm agitur furti: vt hic? Respon. furtum fit plerũque [c]: & ideò frequentius puniendum est, secundum Ioan. *vt ff. de pœn. l. aut facta § fin.* [d] ¶ Et no. ex hoc §. quòd quælibet actio etiam pro [e] vno nummo datur *vt ff de dam. infect. l. si proprietarius. in fi. princip. & ff. de commun. com. emanc. libe l. 5. § illud.* Sed fallit in casibus: & ex ecce si commodo tibi seruum, & in cu n alis: non repetis a me expensas modicas: *vt ff commod. l. in rebus §. possunt. & ff. de impensis in re. do. fa. l. vemini.* & excepta actione doli, vt dictum est. Item excipe quod est, *ff. de dam. infecto l. ex damni. in princ.* Accvrs.

Item ea. quæ.] Casvs. Domine, iam vidi qualiter dominium ferarum, & volucrum singulis acquiritur per occupationem, nunquid plurium rerum dominium acquiri potest per occupationem de iure gentium? Respond. quòd sic: Nam ea quæ ab hostibus nostris capimus, statim iure gentium nostro dominio acquiruntur: Et hoc in tantum verum est, vt liberi homines quos ab hostibus capimus, dominio nostro subijciantur, & in seruitutem deducantur. si tamen nostram potestatem euaserint, & ad suos corpore, & animo reuersi fuerint, pristinum statum libertatis iure postliminij recipiunt. Et non solum supradicta iure gentium per occupationem acquiruntur, sed etiam lapilli, & gemmæ, & cætera quæ in littore maris inueniuntur statim cùm ab inuentore occupata fuerint, iure gentium, quod naturali iure introductum est, inuentoris fiunt. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *Item ea, quæ ex animalibus.* Franc.

g ¶ *Ex hostibus.* vt [f] quibus populus Romanus bellum indixit: vel ipsi populo Romano. *vt ff. de capti. & postlim. reuer. l. hostes. & ff de verb. signif. l. hostes. & l. quos nos hostes.*

h ¶ *Si euaserint* animo, & corpore: *vt ff. de capti. & postli. reuer. l. nihil. in princ.*

i ¶ *Recipiunt.* iure postliminij: *vt* ˜ *quibus modis ius pat. pot. soluitur. §. si ab hostibus.* Accvrs. Hodie tamen quantum ad personas non obseruantur iura captiuitatis, & postliminij, nisi quantum ad res.

k ¶ *Lapilli.* scilicet pretiosi. Et quæ sit inter lapillos, & gemmas, & margaritas differentia dic *vt ff de auro, & argento legato. l. cum si non sunt. § fin.*

l ¶ *Inueniuntur.* quæ tamen non sunt alicuius, alias econtrà. *vt* ˜ *eodem. §. ^a.* Accvrs.

m ¶ *Iure naturali.* id est, gentium *vt* ˜ *eo. § singulorum.* Accvrs.

n ¶ *Inuentoris.* ita demum si occupet, siue apprehendat [g], non alias, secundum Azo. nam in superiori §. & in alijs præcedentibus, de his quæ per occupationem quæruntur tractatur: vnde

a Furti actio pro minimo datur, non autem actio de dolo.
b Dolus nõ fit in vno ouo.
c Puniẽda sũt grauius, ac seuerius quæ sic quẽtes admittuntur.
d Hanc rationem improbat Io. Fa. quando. ius sit sine furti sed non econtra. Dic ergo furtum esse improbius, & eius actionem competere de iure cõmuni de dolo autẽ, iure speciali, cùm sit quædã species restitutionis tẽsum genens, quæ consensus pa[r]tium cõtemnat. l. j. ff. de dolo. ang. l. eum § militis. ff. de re militari. Angelus.
† Furti enim poena [illegible] vbi dicitur quod pro vna gallina furtiue committitur [illegible]
e Potest & hæc ratio assigni, quod quando aliquid nõ est fundatum in quantitate rei, sed in ipso iusto, tunc nõ differt paruũ à magno sic à quolibet, etiã minimo grauamine potest appellari, quia appellatio nõ est fundata super quolibet grauamine.
[illegible] super iniustitia, & iniquitate [illegible] de plura apud Gerardum de Tetta, singulari 19.
f Hostes qui dicantur.
g Hoc verbũ in vacantibus [illegible] Quod nota pro statu in loquẽte de eo qui inuenerit bannitum. Item in non vacantibus, si possidentis animo, nõ contra [illegible] alias [illegible] acquiritur aspectu

quòd idem prosequatur hic, vicinitas scripturæ innuit: *vt ff. de testa. l. hæredes. §. sed & si notam, & ff. de ij. g. u. l. si seruus plurium §. fin.* Et aduerbium tum statim. scilicet *nam*, quod est in prin. §. apertè dat intelligere, aliud esse in thesauro, cuius tractatus est valdè ab hoc separatus *vt* ˜ *eo § thesauros.* & nihil primũ videnti [b], & inuenienti, non capienti quæritur.

seruitutem nostram deducantur: qui tamen si euaserint [h] nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint, pristinum statum recipiunt [i].

Inuentoris fiunt lapilli, & alia quæ in littore maris inueniuntur. Aret.

18. ¶ Item lapilli [k], & gemmæ, & cætera quæ in littore maris inueniuntur [l], iure naturali [m] statim inuentoris [n] fiunt.

Nata ex animalibus nostris, nostra sunt. Aret.

19. ¶ Item ea [o] quæ ex animalibus [p] dominio tuo [q] subiectis nata sunt, eodem iure [r] tibi acquiruntur.

Quod per alluuionem (id est, paulatim, & latenti incremento) fundo nostro adijcitur, nostrum fit: quod verò impetu fluminis vicino prædio ademptum est, & nostro accessit, vicini remanet: arbores autem quæ fundo nostro adhæserint, & tandem radices egerunt, nostræ fiunt.

20. ¶ Præterea quod per alluuionem [s] agro tuo flumen adijcit [t], iure gentium tibi acquiritur. Est autem alluuio incrementum [t] latens. Per alluuionem autem id videtur adijci, quod ita paulatim adijcitur, vt intelligi non possit [u] quantum quoquo momento temporis adijciatur.

Item ea, quæ ex animalibus.] Casvs. Domine, iam vidi qualiter acquiritur dominiũ rerum per occupationem: nunquid pluribus modis acquiri potest? Respon. quòd sic: Nam ea quæ ex animalibus dominio nostro subiectis nata sunt, iure gentium per accessionẽ nobis acquiruntur. Et hæc dicuntur vsque ad illũ § *Præterea quod per alluuionem.* Franc. de Aret.

o ¶ *Item ea.* nunc mutat stylum, & materiã, & dicit de his quæ acquiruntur per accessionem discretam; & in seq. §. *præterea.* dicet de accessione concreta.

p ¶ *Ex animalibus.* fœminini [c] generis, siue rationabilibus, vt ex ancillis: *vt* ˜ *de iure personã. §. serui. & C. de rei vind. l. partum.* siue irrationabilibus *vt ff. de rei vind. l. idem Pomponius scribit, si frumentum. §. idem scribit.*

q ¶ *Dominio tuo.* vel quasi: vt si bona fide possides animal irrationale: *vt ff de acquir. rer. dom. l. bonæ fidei § fi.* non ita in rationali: *vt* ˜ *eo § in pecudum.* & est ratio vt ibi.

r ¶ *Eodem iure.* s. gentiũ.

Præterea] Casvs. Iustinianus in hoc §. dicit, quòd præter supra dictos modos acquirendi: de iure gentium acquiritur nobis dominium per accessionem concretam. Quod enim per alluuionem agro tuo flumen adijcit, iure gentium tibi acquiritur. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, quid est alluuio? Ad hoc respond. Est autem alluuio incrementum latens. vnde illud per alluuionem agro tuo videtur adijci, quod ita paulatim, & successiue adijcitur, vt licet tota die intuitum figas tamen intelligere non possis, quantum in quolibet momento agro tuo adiectum fuerit. verum est tamen, quod illud latens incrementum tibi iure accessionis acquiritur, sed si impetus fluminis aliquam partem grossam ex prædio tuo detraxerit, & illam partem detractam vicini prædio appulerit, manifestum est, eam partem ex prædio tuo detractam nihilominus in tuo dominio permanere. Si tamen longo tempore fundo vicini tui adhæserit, ita quòd arbores quas secum traxit, in fundum vicini radices emiserint, ex tempore immissionis radicum videntur fundo vicini iure accessionis acquisitæ esse. Et hæc dicuntur vsque ad illum § *insula.* Franc.

s ¶ *Præterea quod per alluuionẽ* In [d] occupatoriis agris, vel arcifinijs, ius alluuionis locum habet non etiam in diuisis, & assignatis: nam hi certa mensura continentur. illi etsi finibus distincti sint, certa tamen mensura non continentur. *l. in agris. C. de acquir. rer. dom.* eadémque ratione ius subsecinorum interuenit: in illis non item. Quæ autem ratione non est ius alluuionis in agris limitatis: eadem quoque in lacubus, & stagnis alluuio cessat. nam, *vt ait in l. lacus. ff. eod. tit.* licèt interdum crescant, interdum decrescant (sic enim lego: *vt in l. vicinus. de aqua, & aq. pl.*) suos terminos retinent. Cviac.

t *Adijcit.* ponendo iuxta tuum prædium.

t ¶ *Incrementum* id est, augmentum. Accvrs.

u ¶ *Intelligi non possit.* licèt [e] tota die ibi figas intuitum. & hoc propter imbecillitatem naturalis visus, qui tam subtilia perpendere non potest: vt in cucurbita patet, quæ citò crescit, quæ tamẽ percipi nõ potest, quantũ crescit quoquo momẽto tẽporis.

§ Sed

a Dictio. l. nam est repetitiua præcedentium clausularum. quod est verũ, si copulatiuè ponatur, secus si continuatiuè. Angel. Fere.
b Hanc Gloss. approbat hic.
c Valet in temporibus habẽtibus vtrũque sexum. Angel. Perv.
d Alluuionis ius quibus in agris locum habeat.
e Alluuio incrementum latens est, & quomodo

21. ¶ Quòd si vis [m] fluminis de tuo prædio aliquam partem detraxerit, & vicini prædio attulerit [a], palá est, eam tuã permanere. Planè si longiori [b] tēpore fundo vicini tui hæserit, arboresque quas secum traxerit, in eum fundum radices egerint; ex eo tempore videntur vicini fundo acquisitæ [c] esse.

Insula in medio fluminis emergens, eorũ fit qui ab vtraque fluminis parte proximorum sunt prædiorũ possessores, pro modo scil. latitudinis (id est frōtis) cuiusque prædij, quæ prope ripam est. at si in medio enata nō sit, proximiori ripa modo præscripto accedit: sed si alicuius ager ad formã insulæ à flumine redactus sit, eius remanet cuius fuit.

22. ¶ Insula, quæ in mari nata est, (quod rarò accidit [d]) occupantis fit. nullius enim esse creditur [e]. At insula in flumine [f] nata (quod frequenter accidit) siquidem mediam partem [g] fluminis tenet, communis est eorum qui ab vtraque parte fluminis prope ripã prædia possident [β]: scilicet pro modo latitudinis [h] cuiusque fundi, quæ latitudo prope ripam sit. Quòd si alteri parti proximior sit, eorum est tantùm, qui ab ea parte prope ripam prædia possidēt. Quòd si aliqua parte [i] diuisum sit flumen, deinde infra [k] vnitum [l], agrum alicuius in formam insulæ redegerit, eiusdem permanet is ager, cuius & fuerat.

Prior alueus à flumine derelictus, eorũ fit, qui prædia secundum ripam propriam habēt: nouus verò incipit publicus fieri: flumine autē in antiquũ alueum reuerso, nouus alueus derelictus eis accedet qui iuxta ripam agros habent.

23. ¶ Quòd si naturali alueo in vniuersum derelicto, ad aliã partem fluere cœperit: prior quidem alueus [m] eorum est qui prope ripam eius prædia possident: pro modo scilicet latitudinis cuiusque agri, quæ latitudo prope ripam sit. Nouus autem alueus eius iuris esse incipit [n], cuius & ipsum flumen est; id est, publicus. Quòd si post aliquod tempus ad priorem alueum reuersum fuerit flumen: rursus nouus alueus [y] eorum esse incipit, qui prope ripam eius prædia possident.

Ager impetu fluminis inundatus, nō desinit eius esse, cuius fuerat.

¶ Sed in quodam genere agrorum cessat ius alluuionis: vt in agris militibus assignatis à principe, qui limitati dicuntur: vt ff. eo. de acqui. re. dom. l. si in agris. Quæ sit ratio diuersitatis, dic vt in ea. leg. in fi.

m ¶ *Quòd si vis.* Torrentia flumina aut ex vna parte terras abstrahunt, quas in contrariam transferunt: id quod vel alluuione fit, vel in maiore. aut alueum mutant, aut per circumluuionem insulas afficiunt. aut etiam latè agros inundant. at tum ex iure quid statuendum sit, diligenter hoc in loco Iustin. exequitur. Apparat autem, aut arbitrores, vel agrimensores fluminum vice, aut hæc illorum vice, & publico in priuatum, & ea priuata in publicum, & ea vna in alium addicere. *l. ergo. §. flumina ff. de adq. rer. do.* Cassiod. li. III Var. Agrimensor, inquit, mota vastissimi fluminis, aliis spatia tollit, aliis rura concedit. Nec erit alienum id attam ea Alexiade ea confirmare, quam iu P. Faber, me auctore, in manib. habes, vt emendatã omni ex parte quãprimum in lucem emittas; in qua sic de vi, atque impetu vastorum fluminum Anna disserit Imperatoris Alexij filia, [illegible] Quod & de Mæandro, quem idem auctor tuus [illegible] appellat. Strabo in hunc modum eatulit lib. xij. [illegible] Cviac.

a ¶ *Attulerit.* alias applicuerit, id est, apposuerit vt subiicit, putà crustam terræ fortè vineatæ, vel arboratæ.

b ¶ *Longiori.* id est, longo. s. tanto vt faciat radices, vt sequitur, vel etiam ipsa terra apposita vnitatem alteri terræ fecerit, cui apponitur: *vt ff. de dam. infe. l. hoc amplius. §. ita demum.* [a] ¶ Sed quomodo scitur quando hæc vnitio, vel immixtio erit facta? Resp. per [b] rusticos qui talia sciunt: *vt in Auth. de non alien. aut permu. §. quod autem dictum est. coll. ij* Accvrs.

c ¶ *Acquisitæ.* Vtilis tamen rei vindicatio priori domino datur, secundum M. *vt ff. de rei vind. l. item Pomponius scribet, si frumentum §. de arbore.* Sed non contra sed in factum ad æstimationem datur: *vt ff. de rei vind. l. in rem 5. § item.* sed rei vindicatio nō datur, *vt ff. de dam. inf. l. hoc amplius §. Alphenus.* Additio. Dic secundùm Ioan. Fab. quòd imò nec in factum datur, *vt d. l. hoc amplius §. ita demum. ff. de da. infe. l. nec obstat §. de arbo.* quia ibi loquitur quando fuit facta vnitio actu, siue facto hominis; hîc loquitur quãdo fuit facto fluminis, & ideò cùm quæritur de flumine hoc videtur satis rationib. & fuit opinio antiquorũ: sed opin quæ hic not fuit Azo. quæ satis est æqua secund. Ang. hic.

Insula] Casvs. Domine, ponamus quòd aliqua insula nascitur in mari, dicatis mihi, cuius iuris esse intelligatur? Resp. si aliqua insula in mare nata sit, (quod tamen rarò accidit) occupanti conceditur. Nam ante occupationem nullius esse intelligitur. ¶ Sed licèt dixerim tibi de insula, quæ in mari nascitur quod occupantis fit, secùs tamen est de insula in flumine nata, nam in flumine insula nata (quod frequenter accidere solet, si quidem mediam partem fluminis teneat, communis est eorum hominum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripam prædia possident; videlicet pro modo latitudinis cuiusque fundi; quæ latitudo prope ripam sit. Quòd si alteri parti fluminis proximior est, eorum est tantùm qui ab ea parte prope ripam prædia possident. quòd si in aliqua parte diuisum flumen sit, deinde infrà vnitum, agrum alicuius in formam insulæ redegerit; huiusmodi ager ad modum insulæ diuisione fluminis circundantis redactus, eiusdem permanet cuius ante diuisionem fluminis fuerat. ¶ Sed ponamus quòd flumen naturalē alueum penitus dereliquit, & ex alia parte cœperit fluere, dicatis mihi quid iuris in isto casu? Ad hoc respon. quòd si naturali alueo in vniuersum derelicto, ab alia parte fluere cœperit? tunc prior alueus à flumine derelictus, eorum incipit esse qui prope ripam eius prædia possident, pro modo latitudinis cuiusque agri, quæ latitudo prope ripam sit. Sed ponamus, nouus alueus iam occupatus, publici iuris incipit esse, sicut est ipsum flumen: sed si post aliquod tempus ad priorem alueum flumen reuersum fuerit, nouus alueus iam à flumine derelictus, eorum incipit esse qui prope ripam eius prædia possident. ¶ Aliud tamen iuris est, si totus ager alicuius aqua inundatus fuerit. Inundatio enim aquæ faciē fundi non immutat: & ideireo si aqua à fundo recesserit, manifestum est, manere dominum fundi qui ante dominus fuerat. ¶ Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *cùm ex aliena,* &c. Fran.

Insula] Dicitur locus vndique circundatus aqua: *vt hic, & ff. de acquir. re. do. l. adeò § insula. & l. insula.* [a] aliàs quandóque pro domo in mari posita, quę in salo, i. in salso posita est, secundum Isidorum. Item quandóque pro qualibet domo: *vt ff. de re. quod certo loco da. l. ij §. si quis insulam* Item no. diligenter ista sex resp. vsque ad §. *alia sanè.*

d ¶ *Quod rarò accidit.* Sed op. uam ad ea, quæ frequentiùs accidunt, potius iura aptantur; *vt ff. de leg. & senatusc. l. nam ad ea.* Respon. quòd illud verb. *potiùs*, solutionem inducit. nam benè infertur, potiùs ergo ad alia. Accvrs.

e ¶ *Creditur* scilicet anteà.

f ¶ *In flumine* id est, in medio fluminis.

g ¶ *Mediam partem.* quod scilicet poterit sciri accepta chorda, & puncto posito in medio inter vtrumque agrum, & tunc si punctum est ex vna parte tantùm, alij cedat: alias secundùm quod punctum extenditur, vt colligitur: *ff. eod. de acqui. re. do. l. inter eos. & l. seq.* Ex his patet, quòd pro diuiso possidet insulam. & habēt dominiũ, circundantes flumē; *vt ff. eo. de acq. re. do. l. pro regione.*

β ¶ *Prope ripam prædia possident* Qui prope ripam prædia possident, ipsæ sunt domini, & insulæ natæ in flumine, & ædificij ibidem constructi, & aluei derelicti Cviac.

h ¶ *Latitudinis.* existentis ab vna parte, cùm plures sint ex vna parte, & vnius fundus latior est, quam fundus alterius, & in hoc tantum frontem agri considero, *vt ff. eod. de acquir. re. do. l. insula in prin.*

i ¶ *Parte* scilicet superiori.

k ¶ *Infrà.* scilicet in inferiori parte.

l ¶ *Vnitum* scilicet flumen, id est, coadunatum. & hîc fit punctum. s. Vel dic vnitum agrum, &c. & tunc puncta ibi, infrà.

m ¶ *Alueus.* à quo nunc vltimò recessit flumen.

n ¶ *Incipit* quantum ad strictam rationem. nam de æquitate via obtinet. id est, non obtinet: *vt ff. eod. l. adeò §. insula. in fin.* ¶ Et no. hîc quòd flumina [b] vicem iudicũ tenent, & dant, & auferunt dominia. *vt ff. eo. de acqui re. do. l. ergo. §. alluuio* Accvrs.

y ¶ *Rursus nouus alueus.* Ergo aluei mutatione dominium amissum non restituitur: inundatione amissum restituitur: *l. si ager. l. cum vsufr. ff. quib. mod. vsusfruct. amit.* Sunt qui hac in re putãt, *l. Martius & l. ergo. §. alluuio. de acqu. rer. do.* inter se discordare. Id secus est nam *l. Martius.* est de aluei mutatione, §. *alluuio.* de inundatione. Cviac.

a quod si non fuerit: poterit directò vindicari.

b Peritis in arte, licèt aliàs conditione, & sitra rustici sint, credendum sic aliàs medicis, ob stetricibus, militibus, in iis quæ ad eorum artem pertinent, creditur. Imo & veterinariis, & mare schalis, si de equi valetudine litigetur. Ang. hic.

a Insularum alia est naturalis, vt Corsica, & Sardinia: alia casualis, vel accidentalis; quę in flumine supernascitur: in mari per ratio. Naturales insulæ sūt principes. non in dominio patrimoniali: sed in dominio iurisdictionali *vt l. insula. ff. de iudic. & l. illicitas. §. qui vniuersas. ff. de off. præs.* sed de hac materia plenius vide hic per Angel.

b Flumina, & iudices æquiparantur.

24. ¶ Alia sanè causa est, si cuius totus ager inundatus fuerit. neque enim inundatio fundi speciem [a] commutat: & ob id, si recesserit aqua, palam est eum fundum eius manere [b], cuius & fuit.

Cũ ex aliena materia noua species cõfecta est, refert, an ad eandem materiam & pristina initia species reduci possit, an non possit priore casu, quis dominus est materiæ, idem quoque species dominus erit: altero verò casu, qui speciem induxit, dominium nanciscitur.

25. ¶ Cùm ex aliena materia species aliqua facta [c] sit ab aliquo [d], quæri solet, quis eorum naturali ratione [e] dominus sit: vtrùm is qui fecerit [f], an potiùs ille qui materiæ dominus fuerit: vt ecce si quis ex alienis vuis, aut oliuis, aut spicis vinum, aut oleum, aut frumentũ fecerit, aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit, vel ex alieno vino, & melle mulsum [g] miscuerit, vel ex medicamẽtis alienis emplastrũ, aut collyrium [h] cõposuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit: vel ex alienis tabulis nauem, vel armarium, vel subsellium fabricauerit. Et post multam Sabinianorum [i], & Proculianorum ambiguitatem, placuit [k] media sententia [l] existimantium, si ea species ad priorem, & rudem materiam reduci possit: eum videri dominum esse, qui materiæ dominus fuerit: si non possit reduci, eum potius intelligi dominum qui fecerit [m]: vt ecce vas conflatum potest ad rudem materiã æris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad vuas, vel oliuas, vel spicas [n] reuerti non potest, ac ne mulsum quidem ad vinum, & mel resolui potest. Quòd si partim ex sua materia, partim ex aliena [o] speciem aliquam fecerit quis, veluti ex suo vino, & alieno melle mulsum miscuerit: aut ex suis, & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium: aut ex sua lana, & aliena [p] vestimentum fecerit: dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum [q], qui fecerit: cùm non solùm operam suam dederit: sed & partem eiusdem materiæ præstiterit.

Quod cuiusque rei ornãdæ causa adhibetur, vt accessio principali cedit: etiam si pretiosius sit, quam ipsa res cui accedit.

26. ¶ Si tamen alienã [r] purpuram [s] vestimento suo quis intexuerit, ...

a ¶ *Speciem* i. faciem fundi. Sed contra. *ff. de flu. & ne quid in flu. l. 1. §. si fossa. in fi.* §. Sol. ibi totum occupauit, hic partem. 2. Vel hic eodem impetu recessit, quo venit: ibi non sed diu coopertum remansit.

b ¶ *Manere* Fuit ergo dominus etiam tunc temporis, quando aqua inundabat. Sed contrà *ff. quib. mo. vsusfru. amit. l. si ager.* Sol. ibi impropriè dicit amitti: scilicet quantum ad commodum fruendi [a]. Vel hic inundauit propter impetum aquarum; ibi vt faceret alueũ; vt probatur *prædicto titu. l. quid tamen. §. agri.* Et hæc vera sunt quantum ad proprietatem: sed possessio indubitanter tẽpore inundationis amitteretur: vt *ff. de acquir. possess. l. 3. §. Labeo. & l. qui vniuersas. §. 4. & l. Pomponius. 3. respon* [b]. tamen aqua recedente, etiam possessio restituẽda est, vt *ff. de iti. actúque priua. l. 1. §. sed & si quis.*

Cùm ex aliena] Diuiditur in quinque partes. Primò ponit thema. Secundò quæstionem. Tertiò per exempla thema declarat. Quartò ponit responsionem. Quintò per exempla responsionem declarat. Secunda ibi: *Quæri solet.* Tertia ibi: *Vt ecce* Quarta ibi. *Et post multam.* Quinta ibi. *Vt ecce vas* Casvs. Domine, iam vidi plures modos acquirendi dominium de iure gentiũ. Nunquid pluribus aliis modis de iure gentium acquiri poterit? Respond. quòd sic. Per specificationem de iure gentium acquiritur nobis dominium. Cùm enim quis ex aliena materia, &c. Casus planus est vsque ad illum §. *si tamen alienam.* Fran.

c ¶ *Facta* facta autem intelligitur etiam cœpta, licèt non perfecta: *vt ff. de aur. & argen. leg. l. & si non sunt. §. quid ergo.* Ratio huius est, quia quæ in opere sunt, in esse videntur. *ff. si cer. pe. l. lecta. § dicebam. & c. officij extrà de elect.* Avnitto. Sed ibi species quantum ad materiã erat perfecta: licet quædã ad benè esse deficerent. Et ideò reprehenditur hæc glo. propter verbum, fecerit, quod perfectionem significat: *vt l. 3. ff. quod quisque iuris.*

d ¶ *Ab aliquo.* scilicet bona fide. *vt ff. ad exhib. l. de eo. §. si quis* & suo nomine: *vt ff. de acq. re. do. l. adeò. §. cùm quis in prin. & l. quicquid. §. 4.* Item & tertium: scilicet quòd non possint redire ad priorem materiam, secundùm lo. *vt in fi. huius §.* ¶ Quid si duo specificauerunt: vnus bona fide, alius mala fide? Respond. communis est domini, & specificantis bona fide: non autem mala fide: *vt [c] ff. qui. ad lib. proclam. non licet l. si duo.* Azo. ¶ Eodem modo quæro [d], & soluo ea quæ sequuntur. Quid si ex diuersorum materiis speciem fecit: & in vna habuit bonam fidem, & in alia malam fidem? Item quid si materia vnius partim bonam, partim malam fidem habuerit? Item quid si partim suo specificantis nomine, partim nomine domini? Accvrtio. Intellige secundùm præcedentia, quòd habeat bonam fidem: item quòd omnia sint paria: alias minùs pretiosum cedet pretiosiori, secundùm omnes doct. hic, *per l. quicquid §. si ff. eo. de acquir. rer. do.*

e ¶ *Naturali ratione.* id est, iure gentium.

f ¶ *Fecerit.* id est, detraxerit quoad spicas: *vt ff. eo. de acquir. re. do. l. adeò §. cùm quis in fi. sic suprà. de libertis. §. 1.*

g ¶ *Mulsum.* id est, nectar, siue stalladiam.

h ¶ *Collyrium.* id est, vnguentum ad oculus.

i ¶ *Sabinianorum.* id est, Sabini, & suorum fautorum, qui dixerunt, speciem cedere domino materiæ. Sed Proculus cum suis sequacibus econtrà. scilicet vt specificanti tantùm: *vt ff. eod. l. adeò. §. cùm quis.*

[a] ¶ *Sabinianorum, & Proculianorum.* Hi speciem, illi materiam spectant. Est vero harum familiarum hac in re dissidentium inter se vestigium in *l. Minicius ff. de rei vind.* quæ lex nauem ædificatam ex aliena materia negat ædificantis esse: sed Minicius, & Iulianus Sabiniani fuere. Vt autem eæ familiæ proseminatæ sint, nemo est qui nesciat. Id nondum quisquam animaduertit in *l. 1. ff. rerum amot.* inuerso ordine, permixtísque familiis iurisconsultorum legi, Nerua, & Cassio: Sabino, & Proculo, quod sanè emendatione indiget. Cviac.

k ¶ *Placuit.* scilicet nobis. Accvrs.

l ¶ *Media sententia.* quæ nec [a] vni in totum, nec alteri concordat, vel discordat; sed distinguit, vt sequitur. ¶ Et not. [b] medium seruãdum. *sic ẽ. quibus ex cau. ma. non licet. §. pen.* Arg. [c] contra. *ff. de neg. gest. l. Nesennius in fi.*

m ¶ *Fecerit.* si & alia duo interuenerunt quæ in principio huius §. diximus.

n ¶ *Vel spicas.* & ita apparet quòd frumentum cedit specificanti. Sed contra. *ff. de acquir. re. do. l. adeò. §. cùm quis. in fi.* §. Sol. hæc posuit gratia exempli pro pueris: secundùm Pla. quædam etiam gratia [d] docendi dicuntur, quæ aliàs non dicerentur: *vt ff. de act. & obli. l. obligationum substantia. § fi.* Vel dic secundò secundùm Azo. illam per istam corrigi. ¶ Item ad hæc omnia exempla, in quibus dicitur speciem specificanti cedere: est contraria regula, quę dicit, Quod [e] ex re mea est, vel nascitur, meum est: *vt ff. ad exhib. l. de eo. l. si quis. in fi. & ff. de rei vend. l. solum §. meum.* Sol. Illa regula locum habet in quinque casibus, scilicet vbi dominus specificauit: item vbi alius eius mandato: item vbi sine mandato: sed ratum habet [f]: item vbi alius mala fide, & suo nomine: item vbi bona fide: sed res potest ad priorem materiam reduci: quorum nullus est hic. ¶ Item si hæc vera sunt, quòd specificanti cedant, contraria est regula quæ dicit neminem cum alterius iactura fieri locupletiorem: *vt ff. de cond. indeb. l. nam hoc natura.* Respon. licèt har sua species quoad dominiũ: tamen actione in factum tenetur ad æstimationem: *vt ff. de rei vin. l. in rem. §. item quæcunque. & ff. de dona inter vir. & vxo. l. si mulier. §. 1 & l. seq.*

o ¶ *Ex aliena.* scilicet materia.

p ¶ *Et aliena.* scilicet lana.

q ¶ *Dominum* sed si non possit reduci ad priorem materiam: sit communis, habita ratione materiarum, vt non cedat specificanti: *vt ff. de acquir. re. do. l. quicquid. §. si in fi.* Idem fortè erit & quando mala fide fecit, licèt reduci non possit: *vt ff. ad exhi. l. de eo. § si quis.* Accvrs.

Si tamen alienam.] Casvs. Titius manicam vel gyronem de purpura aliena intexuit vestimento suo: modò quæritur vtrum purpura cedat vestimento: vel vestimentum tanquam vilius, & minus pretiosum accedat purpuræ? Resp. quòd purpura licèt pretiosior sit; iure tamen accessionis cedit vestimento: & per consequens, Titio domino vestimenti acquiritur. Veruntamen ille qui dominus fuerat purpuræ, licèt iam dominium purpuræ per accessionem amiserit, contra eum tamen qui surripuit, furti habet actionem, & condictionem furtiuam, quæ semel ei contra furem competit: quam licèt posteà sine culpa sua a domino cadat, non amittit. Nam huiusmodi res quæ iure accessionis alteri rei cedunt: licèt à priori domino vindicari non possint: à furibus tamen, & quibusdam aliis malæ fidei possessoribus per condictionem furtiuam, vel sine causa condici poterunt. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *si duorum.*

r ¶ *Si tamen alienam.* hîc incipit dicere de accessione, quæ fit humana natura operante.

s ¶ *Purpuram.* vt manicam, vel gyronẽ. si autem ipsa fila, purà in tela:

a Vel fortè ibi capitur proprietas pro possessione: hic propriè. *Ang. Perr.*

b Et est ratio, secundũ Christoph. quia possessio est facti, & ex solo animo dependet, sed dominium est iuris, & in iure consistit. Et ideò possidentes prædia penes flumina, quę sæpè solẽt inundari, item prope cõfinia belli vel epidimiæ: non præscribunt.

a Imò nomine proprio, & bona fide: secundum Christoph.

d Solutio vna multas quæstiones terminat.

a Medium dicitur, quod nec vni in totum, nec alteri in totum conuenit, vel repugnat.

b Medio tenore bene. *vide Luc. 12.* Ego in medio vestrũ sum. *Ang. Perr.*

c Dic quòd in dubio, si quilibet extremorũ æqualiter se habẽt, media via est eligenda, sed vbi dictum est per alteram partem, nõ, vt in cõtrario. *Ang. Perr.*

d Nihil prohibet falsam legem exempli causa ponere, quo facilius res intelligatur. *Tolle de* ...

e Meum est sic, quod ex re mea est, vel nascitur.

f Intellige Gl. quando nomine domini specificauit alias si non fuisset specificatum nomine domini, non posset habere ratũ, cum sit factum sui fauore: *vt l. si pupilli. § si ergo. ff. de nego. gest.*

tela: tunc alia ratione est dominus factus purpuræ, scilicet iure specificationis: *vt suprà, prox. §. & præcedente.* hic autem §. aliquod vult adiicere suprà dictis: scilicet de acquisitione iure accessionis. Ne ergo nihil operetur, adiungit hoc quod nunc dixi, *vt ff. de leg. j. l. si quando. in prin.*

a Pretiosius ce... vi... Quod verò quando apponitur pretiosius gratia ornatus alias secus. quia ipsa... sequitur nobilius. *vt. ff. ... Petr.*

a ¶ *Pretiosior.* ¶ Non pretiosius[a] accedere vili: *sic ff. de contrah. emp. l. si in emptione.* Sed contra *ff. de adil. edi. l. sunt, ... ffissimè.* Sed ibi speciale in homine. Sed contra *j. de fideiuss. §. fideiussores.* Sol. vt ibi. Itē loquitur hic §. quando dicta purpura gratia ornandi vestimenti fuit apposita. Sin autem econtrà vt vestimentum seruaret purpuræ, vt fortè eam seruaret: tunc cedet vestimentum purpuræ, vt in duabus legibus contrariis: *vt ff. de vsucap. l. rerum mixtura. §. quid ergo & ff. de aur. & argen. leg. l. & si non sunt. §. permeniamus.* ¶ Si autem neutrum causa alterius apponatur, tunc neutrum alteri cedit: & vtrumque[b] possidetur: *vt ff. de vsucap. l. rerum mixtura. §. quid ergo.*

b Imò neutrū possidetur cōmuniter, sed per se. *Angel.*

ADDITIO. Dic secūdum doc. quòd neutrum possidetur communiter: sed quodlibet de per se sic: *vt no. in d. §. quid ergo.* Ang. Aret.

texuerit; licèt pretiosior[a] sit purpura; tamen accessionis vice cedit vestimento: & qui dominus fuit purpuræ, aduersùs eum qui surripuit[b], habet furti actionem, & condictionem[c]: siue ipse[d] sit qui vestimentum fecit, siue alius. Nam extinctæ[e] res licèt vindicari non possint: condici tamen à furibus, & quibúsque aliis possessoribus[f] possunt.

Materiarum confusio, dominorum voluntate, aut fortuito facta, eius quod ex confusione factum est, communionem inducit: specierum verò commixtio ita demum, si inuicem commiscentium dominorum voluntas accesserit.

27. ¶ Si duorum[g] materiæ[β] voluntate dominorum[h] confusæ[i] sint, totum id corpus, quod ex confusione fit, vtriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti, vel auri conflauerint.

c Sciens igitur qui alienū suo adiunxit, furti tenebitur *l. si ... larum. C. quod cum eo. Labeo. ... furtu.*

b ¶ *Surripuit.* si surripuit[c]: al. istis actionibus famosis non tenetur.

c ¶ *Et condictionem* scilicet furtiuam, vel sine causa: *vt ff. de cond. sine cau. per totum.*

d ¶ *Siue ipse.* scilicet fur. nam fortè erat sartor.

e ¶ *Extincta.* quantum ad dominium, quod perdidit dominus eius & ideò dicitur quantum ad eum extinctum: quia quandiu est intexta purpura, extincta est: nec potest vindicari: sed agi potest ad exhibendum, vt exhibeatur, & pòst vindicetur: *vt ff. ad exhibendum. l. gemma. & ff. de rei vind. l. in rem actio.*

f ¶ *Possessoribus* veluti à prædonibus, & malæ fidei possessoribus, et iste fuit: *vt hîc, & j. de act. § sic itaque. & ff. vsufru. quemadmodum ca. l. fi. in fine.*

α ¶ *Et quibusque aliis possessoribus.* Quia res extincta est: ideò quibusque æstimatio eius rectè condicitur: nec enim quod extinctum est, meum est. Porrò extinctum videtur, quod accessionis loco alienæ rei cohæret, atque adeò vindicari non potest: condici potest: potest & ad exhibendum agi. CVIAC.

d Diuisio.

Si duorum.] Diuiditur[d] principaliter in duas partes. ¶ Primò quando voluntate dominorū. ¶ Secundò quādo casu sunt confusæ. Secūda ibi, *Quòd si fortuitò.* Itē prima subdiuiditur. Primò quando eiusdē generis materiæ confunduntur. Secundò quādo diuersi generis. Secunda ibi: *Sed & si diuersæ.* Aret. CASVS. Sed dic Imper. nunquid dominiū de iure gentium adhuc pluribus modis acquiri poterit? Resp. quòd sic. Nā per confusionem materiarum acquiritur dominium de iure gentiū. Si enim materiæ duorū dominorū de voluntate, & cōsensu eorum confusæ sūt, totū corpus quod ex confusione materiarū resultat, vtrique dominorū commune fit: veluti si aliqui vina sua confuderunt, aut massas argenti, aut auri in aliquod vas cōflauerunt. Et ista sunt vera quando eiusdē materiæ cōfundūtur. ¶ Sed pone quòd materiæ sunt diuersæ: nunquid idem iuris est? Resp. quòd sic. Si enim diuersæ materiæ confusæ fuerint, & ex illis materiis confusis aliqua species facta sit, veluti ex vino Petri, & melle Martini mulsum: aut ex auro Petri, & argento Martini electrum: in hoc casu nulla dubitatio est, huiusmodi speciem ex diuersarum materiarum confusione de voluntate dominorum factam, communem esse. ¶ Sed pone quòd diuersæ materiæ: vel materiæ eiusdem generis, fortuito casu, & non interueniente voluntate dominorum sunt confusæ: nunquid idem iuris erit? Res. quòd sic. Hoc tamen intelligo, nisi materiæ separari possint. Si enim separari possent: secus tunc esset. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *Quòd si frumentum.* Fran. de Aret.

a Dominium variis modis quæritur.

g ¶ *Si duorum.* Acquiritur[a] dominium non solùm specificatione: *vt s. e. §. cùm ex alieno. & § quod si* & accessione: *vt s. eo §. si tamen* sed etiam confusione: *vt hîc* item immixtione: *vt infr. proximo §. quod si frumentum.*

β ¶ *Si duorum materia.* Confusio aut permistione fit, aut ferruminatione. Illa communionem ita demū inducit, si difficilis sit materię separatio. ferruminatio nō inducit cōmunionem: plumbatura multò minùs: nec enim plumbatura confusionem facit. Cæterùm si quid per applumbaturā rei alienæ accedat, ad exhibendū est actio: quia facile replūbari potest. Est & cōdictio: vti dictum est in §. *si tamen alienam* vindicatio non est. Si per ferruminationē non est ad exhibendum actio: quia referruminari vix potest: est tamen condictio & in factū actio. *l. in rem. §. item quæcumque. ff. de rei vin.* & vtilis vindicatio. Cùm verò alia alteri per plumbaturam, vel ferruminationem non accedunt, sua cuiusque res manet. *l. quidquid ff. de adq. re. dom.* ideóque integra est vnicuique in rē actio: & hic igitur est actionum ordo: Vindicatio ad exhibendum, in factum. CVIAC.

Sed & si diuersæ materiæ sint, & ob id propria species facta sit, fortè ex vino & melle mulsum: aut ex auro & argento electrum[k], idem iuris[l] est. nam & hoc casu cōmunem esse speciem nō dubitatur. Quòd si fortuitò, & non volūtate dominorum cōfusæ fuerint, vel diuersæ materiæ, vel quæ eiusdem generis sunt, idē iuris esse placuit[m].

28. ¶ Quòd si frumentum[n] Titij frumento tuo mixtum fuerit, si quidem voluntate vestra, commune est: quia singula corpora, id est, singula grana quæ cuiusque propria fuerunt, consensu vestro cōmunicata sunt[o]. quòd si casu id mixtū fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse; quia singula corpora in sua substantia durant[p]. Nec magis istis casibus commune fit frumētum, quàm grex intelligitur esse communis, si pecora

h ¶ *Dominorum.* benè dicit, dominorum voluntate. nam si vnus dominus fecit inde speciem: id est, mulsum, vel vas ex argento meo, & suo: sua est iure specificationis, non communis: *vt s. eo. § quod si partim. & ff. de rei vin. l. idem Pomponius scribit, si frumentum. §. j.* ADDITIO. Hoc intellige bona fide, & suo nomine: vt vidistis in § *ex aliena. s. eod. per gl. vt hîc.* ANGEL.

i ¶ *Confusa.* id est, simul fusæ.

a Electrū quid sit, dic, aurum in quo quinta argenti portio est, electrū vocari *Plin. lib. ... c. 4. & lib. 37. c. 2.* vbi dicit, Succinum esse de quo in ... Et erat species ... species ... ctri.

k ¶ *Electrum.* Genus[a] est vasis: Vel species metalli. & ad hoc est, *ff. de au. & arg. le. l. poculis. §. Neratius.*

l ¶ *Idem iuris.* vt sit commune, vt subiicit.

m ¶ *Placuit* scil. fit commune, nisi separari possit, veluti si ex ære meo, & plumbo, vel argento tuo species facta sit: quib. casi. separari potest & quilibet vindicat suum: *vt ff. de rei vin. l. idem Pōponius scribit, si frumētū § sed si plumbū. & ff. de acq. re. do. l. lacus § fi.*

Quòd si frumentū.] CASVS. In hoc § dicit Iusti. quòd si frumētū Titij frumētū tuo mixtum fuerit voluntate vestra: totū illud frumentū tibi, & Titio cōmune erit. nā licèt singula corpora. i. singula grana, ante mixtionem in sua substātia durent: tamē ex cōsensu vestro per mixtionē cōmunicata sunt, & hoc verū est quando fuit facta mixtio de volūtate vestra. Si tamen casu frumentū mixtum fuerit, vel si Titius nō voluntate tua id miscuit, non videtur huiusmodi frumētum per mixtionē cōmune esse. Singula enim grana in sua substātia remanēt, & durāt in dominio eius cuius fuerāt ante mixtionem. Nā in casib. istis quando fit mistio sine dominorū voluntate, non magis intelligitur frumentū commune esse, quam grex eorū communis esse intelligitur, si pecora Titij tuis pecorib. permista fuissent, vnde si totum huiusmodi frumentū retineatur à Titio, actio in rem aduersus Titiū competit: & iudex, qui in huiusmodi actione cognoscet: æstimabit quantū. & quale tuū frumentum fuerit: & tantūdem frumenti, & eiusdē qualitatis vel eiusdē æstimationis tibi faciet restitui. Et hæc dicūtur vsque ad illū §. *cùm in suo solo.* Fran. Are.

n ¶ *Quòd si frumentum.* diximus quando confunduntur ita vt separari non possint: nunc videndum est quando singula corpora in sua substantia durant: quo casu dicuntur immisceri.

o ¶ *Communicata sunt* & ideò locū habet communi diuidundo actio: *vt ff. de rei vind. idem Pomponius scribit. si frumentum. j. resp.*

b Hæc Glossa est verisimiliter Accursij, vt quæ non reperiatur in antiquis originalibus, nec de ea doct. aliquam faciunt mentionem.

p ¶ *In sua substantia durant.* Sed[b] nunquid idē si nostra volūtate fuissent immista? Videtur quòd sic. nostra enim cōtemplatio, vel volūtas non potest mutare substantiā granorum, quin semper discreta, & diuisa sint à se inuicē: quod videtur esse cōtra §. præcedentem. Sed respon. non est mirum. alias enim simile reperimus nónne tempus continuum est sui natura. cum tēpus sit mensura motus primi mobilis: qui motus est vniformis, & continuus: *vt dicit Aristot. in viij. Physicorum.* & tamen partes in ipsa contēplatione distinguimus, & assignamus, dicentes quoddam præsens, quoddam præteritum, quoddam futurum: sic in granis frumenti dicimus, quòd licèt eorū corpora sint discreta in suis terminis: cōmunia tamen ea possumus facere, ita quòd aliqua non sit particula in tuo grano, quam tu nō communices mihi: nulla in meo, quam ego tibi non cōmunicem: quod non esset, deficiente nostra volūtate, sicut nec in tēpore distinctio generaretur hę diuersitates, nostra significatione, vel respectu deficietę.

a ¶ *Mixta*

Institut.

a ¶ *Mixta.* quòd fit per errorem, quo casu dominium nō transit: *vt ff. eod de acquir. rer. dom. l. si procurator.* Vel vt melius pascantur: *& facit infrà ad legem Aquil. in princip.* vbi dicit quod gregatim pascuntur. ¶ *Sed contrà ff de solut. l si alienis.* Solut. ibi speciale[a] est in pecunia numerata, vt ibi dicitur: *vt ff. si certum peta. l. singularis.*

a Quia in pecunia non cadit affectio specialis interesse. Tantidem enim præstant ipsi, vel illi aurei, quàm mei in frumento sua est specialis bonitas, vt nō fit mutuum, priore enim per commixtionem transferri dominium, licèt qui cōmiscent, teneantur ob id factum conditione sine causa.

b ¶ *Frumentum.* nondum bona fide cōsumptum: tunc enim in factum actio datetur: *vt ff. ad leg. Aquil. l. qui occidit. §. si quis alienum vinum*

c ¶ *Pro modo.* id est, mensura.

d ¶ *Competit.* id est, quod cuilibet tantum frumentum restituatur, quantum fuit suū, quādo non apparet quod fuerit suū, & hoc propter impossibilem discretionem: *vt ff de vsufruct. l. vsufructuarium. §. si in viuariis* Si autem apparet quod cuiusque fuerit, hoc iudex æstimet: vt subiicit, secundùm Azonem, & secūdùm hoc dic, *quale*, id est, *quod*, & sic cuilibet sua grana restituantur. a. Vel dic proxi respon. *arbitrio autem,* &c. esse

Titij tuis pecoribus mixta [a] fuerint. Sed si ab alterutro vestrûm totum id frumentum [b] retineatur, in rem quidem actio pro modo [c] frumenti cuiusque competit [d]: arbitrio autem iudicis continetur, vt ipse æstimet quale cuiusq; frumētum fuerit.

Quod in suo, alienóve solo ædificatur, solo cedit: materia verò dominium eius permanet, cuius & antè fuerat: nisi quis sciēs in alieno ædificarit: tunc enim (cùm donasse videatur) etiam diruto ædificio materiam non vindicat.

29. ¶ Cùm in suo solo [e] aliquis domum ex aliena materia ædificauerit [f], ipse intelligitur dominus ædificij; quia omne quod solo inædificatur [g] [a], solo cedit. Nec tamen ideò is qui

de eo de quo est istud: scil. quomodo non apparet quod fuerit suum: & hoc innuit hoc verbum, *quale.* non enim dicit, quod [b], sed quale vt in qualitate officium vertatur, & quantitate: non autem in corpore: cùm illud sit impossibile discernere & sic probabit [c] qui dicit, suum fuisse melius ¶ Et nota triplicem [d] esse differentiam inter hunc §. & superiorem Species enim dicuntur misceri [e]: *vt hic* materia confundi: *vt s. sed* e contra. Item hic remanet eadem substantia: ibi non. Item ibi confusa fiunt communia etiam sine dominorum voluntate. *vt s. proxi.* §. hic non.

b *Quod.* essentiam [illegible] qualitatē denotat

c Probandi onus ei incumbit q frumentum suum frumento alterius commixtum, melius fuisse ait

d Differentia huius § ad superiorem, triplex est.

e Miscētur species, cōfundūtur materiæ.

Cùm in suo.] C a s v s. Domine, Titius in solo suo ædificauit ex materia aliena modò quæro quis sit dominus illius ædificij: vtrùm Titius qui ædificauit: an ille qui erat dominus materiæ? Ad hoc respond quòd Titius ædificator dominus est ædificij. Cùm enim in solo suo ex aliena materia quis ædificaverit, dominus ædificij intelligitur. & hoc propter rationem iuris gentium, qua dicitur: Omne, quod in solo ædificatur, solo cedit. Et quamuis Titio directum dominium ædificij acquiratur: ille tamen, qui dominus fuit materiæ, dominus eius nō desinit esse sed vtile dominium retinet: sed tamen quamdiu materia sua iuncta est ædificio, neque eam vindicare, neque ad exhibendum de ea agere potest: & hoc propter legem duodecim tabularum, qua cauetur, ne quis tignum alienū ædibus suis iniunctum eximere cogatur. Veruntamen domino materiæ eadē lege duodecim tabularum consulitur. Nam competit ei actio de tigno iuncto, cuius beneficio ab eo qui iniunxit, vel iniunctum habet, duplum consequi poterit Sed pone, quòd aliquis alienos lapides, vel trabes, vel cæmenta in ædibus suis ponat: quid iuris erit tunc in casu isto? Ad hoc respond quòd idem iuris est, ac si alienum tignum ædibus suis iniunxisset. Appellatione enim tigni, omnis materia, ex qua ædificata fieri possunt, intelligitur. Sed domine, quare ita statutum fuit in lege duodecim tabularum, ne quis cogatur eximere alienam materiam ædibus suis iniunctam? Ad hoc resp. Amice, hoc ideò statutum fuit in lege xij. tabularum, ne sit necessarium, ædificia ex aliena materia constructa rescindi, & vrbem ruinis deformari. Sed licèt durante ædificio materia vindicari non possit si tamen aliquo casu dirutum fuerit ædificium, poterit dominus materiæ materiam suam vindicare, & de ea ad exhibendum agere & hoc est verum, nisi per actionem de tigno iniuncto duplū fuerit pro materia sua consecutus. Et hæc dicuntur vsque ad §. *Ex diuerso.* Franc de Aret.

f Et quamuis non possideat malę fidei existens, *per l. cum qui ædes ff de vsucap.* conuenietur tamen quia dolo desiit possidere. *l. is, qui dolo ff. de rei vind.* Et vindicabitur, non quidem vt æstimetur, sed vt in litem iuretur secūdum Christo hic

g Argumētum à cōtrario sensu in iure validum est.

h Domus non affixa solo, solo non cedit.

e ¶ *Cùm in suo solo.* suum est, etiamsi alius habeat ibi vsumfructum *vt j. de hæred. instit. §. j.* vbi proprius seruus dicitur, in quo proprietatem nudam habet testator.

f ¶ *Ædificauerit* scilicet bona fide, aliàs non: imò tignum suū vindicaret [f]: *vt ff. de rei vind. l. in rem. § tignum* argu. [g] à contrario sensu. Vel ex ea exceptione quæ ibi ponitur, & iurabitur in litem: vt ibi not. Acc v r s i v s.

g ¶ *Inædificatur.* id est, in ipsa terra configitur. ¶ Quid ergo de domo [h] non affixa solo? Resp. non cedit solo: *vt ff. de acqui. rer. dom. l. Titius.* & facit ad hanc regulam, *C. de æd. pri. l. j.* ¶ Item in satis, & plantatis. quod hic in ædificatis dicitur: *vt j. eod. §. si Titius. & § qua ratione.* Vide versus.

Quicquid plantatur, seritur, vel inædificatur:
Omne solo cedit, radices si tamen egit.

Sed contra hanc regulam est, *ff. de rer. diui. l. in tantum in princip.* Sol. illud speciale est. A p o s t i o. Erat enim ibi ædificatum in communi omnium solo quoad vsum, & nullius quoad proprietatem: quod ideò cedit ædificio [a], quia primo occupanti conceditur. Christopho.

a Hic limitatur regula, verba præsentis temporis sunt absumenda præsentis ad hæc sequentia, ratione contradictionum vitandæ ampliant etiam ad præteritum secūdum Port Ægid. Port

materiæ dominus fuerat †, desinit [h] dominus eius esse, sed tātisper [i] neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum [k] de ea re agere, propter legem duodecim tabularum [l], qua cauetur, ne quis tignum [β] alienum ædibus suis iunctum eximere cogatur: sed duplum pro eo præstet per actionem quæ vocatur de tigno iuncto [m]. Appellatione [n] autem tigni, omnis materia [o] significatur ex qua ædificia fiunt. Quod ideò prouisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quòd si aliqua ex causa dirutum sit ædificium: poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum iam consecutus [p], tunc eam vindicare [q], & ad exhibendum de ea re agere.

a ¶ *Solo inædificatur* Nō est, *solo*, in lib. ver. sed & in § *quòd si partem. sup.* non est, *miscuerit.* & in §. *si tamen.* ita legitur, *sine ipse fuerit qui vest. fecit* & in §. *cum ex aliena. ad rudem massam aru, vel arg. vel aur. red.* Vnū autē aut aliud: quæ non adeò magni momenti sunt, vt salua fide præterire non potuerint. C v i a c.

b ¶ *Desinit.* scilicet ex causa ædificationis: sed ex alia causa potest desinere: *vt ff. de vsucap. l. rerum mixtura. §. Labeo.* quæ huic regulæ signatur contraria.

i ¶ *Tantisper.* i. interim.

k ¶ *Ad exhibendum* sc. vt eximatur, nisi mala fide fecerit: *vt ff. de rei vind. l. in rem. § tignum. & ff. de tigno iniuncto. l. fin.* ¶ Sed tūc non eximitur: sed in litem iuratur: *vt ff. de solut. l. quæ res. § fin.* quia arbitrariæ sunt istæ actiones: *vt ff. de in lit. iur. l. in actionibus. & j. de actio. § præterea.*

l ¶ *Duodecim tabularum.* lex quædam fuit, de qua dic *vt suprà de iure natu. § & non ineleganter.* A c c v r s.

m ¶ *Ne quis tignum.* Aut sciens tignum alienum vineis, vel ædibus iunxit; aut ignorans. si sciens [a] in duplum tenetur: præter duplum est etiam ad exhibendum actio, vel vindicatio, quasi dolo desierit possidere: & hoc apertè traditur in *l. j. §. vlt. & l. q. ff. de tign. iun.* Ignorans [b] nec vindicatione tenetur, nec ad exhibendum actione. Namque in eo cessat ille color, quasi dolo desierit possidere. sed in duplum tenetur pro tigni pretio. in illo, legitima actio pœnalis est: in hoc pœnalis esse nō videtur. ¶ An & qui sciens sciente domino iunxit, ita, vti dictum est, tenetur? Minimè gentium: quinimò hoc casu cessat lex xij. tabul. & ad exhibendum competit actio, vt soluta tigna vindicentur. *l. de eo. ff. de donat. inter virum & vxorem.* Est ipso iure, & omni casu ad exhibendum actio, ac vindicatio: ideoque scienter Decemuiri, tigna solùm prohibuerunt ignorante domino inclusa, & dupli actionem pro tignis constituerunt, *l. quæ res. in fin. ff. de solut.* C v i a c i v s.

a Tignū sciēter iniungentis pœna

b Tignū ignorāter iniungēs nō tenetur et vindicatione, nec ad exhibendum.

m ¶ *De tigno iuncto.* qua [c] actione tenetur & qui iniunctum habet, licet non iniunxerit; & qui iniunxit, licèt non possideat: sed altero soluente, alter liberatur: *vt ff. de his, qui deie. vel effu. l. si verò. §. si id, quod. & de furt. l. j. in fine. & quod vi, aut clam. l. competit § fina.* ¶ Sed quid si velit magis rem reddere, & eximere, quam duplum præstare? Respondeo, non auditur: quia propter publicam vtilitatem hoc fuit statutum: *vt infrà, eodem, quod ideò, &c & ff. de operis noui nunciati. l. prætor. & ff. de legatis primo. l. cæterùm §. si duobus.* ¶ Item nunquid hæc actio competit etiam contra eum qui bona fide iniunxit? Respondeo sic, vt hic: licèt contradixerint [d] quidam. Sed contra mala fide iniungentem, alia præter hæc auxilia competunt, vt rei vindicatio, item ad exhibendum, item furti, item furtiua condictio, item hæc actio de tigno iniuncto: *vt infrà, de actio. §. sic itaque. & ff. de tigno iniuncto. l. j. in fine. & leg. finali.* A c c v r s i v s.

c Actione de tigno iniuncto qui teneantur

d Nec obstat l. de eo. in fin. ff. de dona. inter vi. & vxo. quia ibi iure tārum hic vero & iure, & voluntate domini restagante ædificatum fuit.

n ¶ *Appellatione.* facit ad hoc *ff. de verborum significatione. l. tigni & ff. ad exhibendum l. gemma. l. tigni. & ff. de acquirendo rerum domin. l. adeò §. cùm in suo.* ¶ Item quod in domibus dicitur, idem dic in caupona, siue domuncula, vt subiicit, quod ideò, &c. ad hoc *ff. de verborum significat. l. vrbana prædia.* Quidam tamen contra. Item idem in vinea: *vt ff de tigno iniuncto. l. j.*

o ¶ *Materia.* vt cæmenta, & lapides.

p ¶ *Consecutus* hic est contra, *ff. de tigno iniuncto. l. fin.* Sed ibi non cum effectu fuit consecutus duplum quia licèt exegit: non tamen percepit adhuc duplum: *vt argu ff. de his, qui deie. vel effu. l. perceptione.*

q ¶ *Vindicare.* nulla temporis præscriptione obstāte in rei vindicatione *vt ff de rei vin l. in rē. § si.* quia non priùs agere potuit: *vt C. de an. excep. l. j. § fin.* Aliud ergo si mala fide iniunxit: quia tunc agere potuit. Vnde xxx. an. repellitur à rei vindicatione [e]:

e Sic dolosi cōditio melior est, q̄ non dolosi. quia dolosus vtitur beneficio præscriptionis nō dolosus vero nequaquā, secundum Port Æg. Port.

vt C. de

vt C. de præscrip. xxx. ann. l. sicut. ADDITIO. Quam commoditatem non ex sua mala fide: sed ex negligentia non petentis consequitur, aliàs esset absurdum secundùm omnes doctu. hic.

Ex diuerso.] CASVS. Dicit Iustin. quòd ex diuerso si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificauerit, dominium illius fit, cuius est solú. Sed certè in hoc casu est secus, quàm in prædicto. nam dominus materiæ proprietatem eius amittit: nam voluntate eius materia alienata intelligitur. & hoc est verum, si non ignorat, se in alieno solo ædificare. & ideò licèt posteà domus diruta sit, materiam tamen sua voluntate alienatam vindicare non potest. Sed pone quòd ille qui in alieno solo bona fide ex sua materia ædificauit, sit in possessione illius ædificij, & dominus soli ab eo vindicet ædificium, quid iuris est in casu isto? Ad hoc resp. Amice, certè illud constat, quòd si ædificatore cõstituto in possessione, dominus soli petat domum suam esse, & non soluat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, poterit per exceptionem doli mali repelli & hoc verum, si fuerit bonæ fidei possessor.

30. ¶ Ex diuerso, si quis in alieno solo ex sua materia domú ædificauerit, illius fit domus, cuius & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem eius amittit: quia voluntate eius intelligitur [a] esse alienata: vtique si non ignorabat, se in alieno solo ædificare. & ideò licèt diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest [b].

Possident fundum alienum in quo bona fide ædificauit, potest expensas ædificij ope exceptionis retinere. ARET.

Certè illud constat, si in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat, domú suam esse, nec soluat pretiú materiæ, & mercedes fabrorum [c], posse eú per exceptioné [d] doli [e] mali repelli: vtique si bonæ fidei [e] possessor fuerit qui ædificauit. Nam scienti alienú solum esse, potest obiici culpa, quòd ædificauerit [f] temerè in eo solo,

Nam aliàs ipse contra dominum vindicantem exciperet: dominus contra eius exceptionem ope replicationis iuuabitur: Scienti enim alienum fundum esse, propria culpa obiici potest: videlicet quòd temerè ædificauit in eo solo quod intellexit alienum esse: & ideò beneficium retentionis non habebit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *si Titius* Franc. de Aret.

a ¶ *Intelligitur* sic *C. de ædi. priua. l. si is contra quem* ACCVRS.

b ¶ *Non potest.* quæ alienata est, non potest vindicari. Sed contrà, *C. de rei vind. l. in fi.* Sed ibi [a] ex aliena materia, & in alieno ædificauit: hîc de sua in alieno. Quare dic, aut de mea materia, & in meo ædificio. & tunc planum est aut de aliena in meo *vt s. proxi.* §. aut de mea in alieno. *vt hîc.* aut de aliena in alieno: vt in dicta l. contraria continetur.

c ¶ *Fabrorum.* id est, magistrorum de lignamine, vel murorum: *sic ff. de eo quod cer. lo. l. iij. §. item Iulianus.*

d ¶ *Per exceptionem.* quæ locum habet, vbicunque æquum sit exceptionem locum habere, siue alia competat, siue non: *vt ff. de excep. do. l. ij. §. & generaliter. & ar. J. so. §. litera*

e ¶ *Per exceptionem doli.* Et hac quidem via seruantur impensæ: non per actionem. *l. Paulus. ff. de excep. do. l. ij. C. Greg. de rei vin.* sed tamẽ si per errorem sine deductione fundum restituerit, incerti condictio est i. possessionis: *vt in l. qui excep. §. si pars. ff. de cond. ind. l. iiij. ff. ad Treb.* certi condictio non est, de qua accipienda est *l. si in area ff. de cond. ind.* namque ait, ideò condictioné non competere, quod res facta accipientis non fuerit. quæ ratio non excludit condictionem incerti. De condictione certi accipienda etiam est *l. ex quibus. eod. ti.* & de retentione facti, nõ iuris: nam ex quibus causis retentionem ipso iure habemus, petitionem non habemus. ea si solueremus, certi condictio est *l. seruus qui ff. de act. emp. l. quod dicitur §. vlt. ff. impen. in reb. dot.* ¶ At vbi retentionem eam, in qua factum versatur, habemus & condictionem retentionis habemus. Vbi petitionem non habemus, nec repetitionem habemus i. certi condictionem. CVIAC.

e ¶ *Bonæ fidei.* s. ab initio, & ex postfacto cùm ædificauit. nam si antequam ædificet, sit bonæ fidei, & cùm ædificat, malæ fidei sit, eligitur quædam media via, ita vt neque vt malæ fidei puniatur: neque vt bonæ fidei expensas conseruet, quia permittitur ablatio *vt J. de rei vin. l. Iulianus. lib. viij. Digestorum scribit, si in alien,* quæ est huic contraria. & facit ad hoc, *ff. de mino. l. intra vtile. §. vendentibus*

f ¶ *Ædificauerit* cũ de nouo ædificat ¶ Et vt [b] hæc planè sciantur, dic, dum impẽdo in rem alienam, aut suo, aut meo nomine. Primo casu loquitur ille titu. de nego. gest. *& ff. & C. eod. tit.* Si meo, tunc aut fructuum gratia, & tunc ex fructibus deducitur, aliàs nullus fructus intelligitur: *vt ff. solu. mat. l. fructus. & ff. fam. ercis. l. fundus. qui* [c]. Aut causa rei seruandæ, & tunc aut de nouo faciendo, aut non. ¶ Primo casu in bona fide, habeo exceptionem, non actionem secundùm Ioan. *vt s. proxi. §. & ff. de condict.*

s Ædificari potest quadrupliciter: hoc est, ex materia aliena in alieno. de mea in alieno. de mea in meo. de aliena in meo.

b Impensæ in actionis negotiorum gestorum quæ tantur recuperantur.

c Est tamen differentia secundum Ang. quia ... petit hîc re ... fidei possessor non deducit expẽsas, si fructus non ... sed bonæ fidei sic.

Institut.

indeb. l. si in area. & ff. de doli mali excep. l. Paulus. ¶ Sed M. etiam actionem dabat. & est pro eo, *ff. de pet. hær. l. hæreditas §. j. & ff. si pars hær. pet. l. fi. & C. de rei vind. l. ij. & l. domum.* ¶ Sed ibi ipso gestu negotium fuit hæreditarium, quod necesse habuit facere, vnde actionem dabat. Sed Io. cõtra, vt dictum est. & facit etiam pro eo, *ff. de rei vindic. l. sumptus & ff. de act. emp. l. ædiumque. & ff. de petit. hæred. l. planè* [a]. Si verò mala fide, tunc nec excipiendo, nec agendo consequor, vt hîc: nam neminem mihi potui obligare: *vt ff. communi diui. l. in hoc iudicium.* secundùm Ioann. sed M. etiam dabat negotiorũ gest. actionem: *vt ff. de neg. gest. l. si pupilli. §. sed & si quis.* Sed ibi nomine alieno gerebat. Item & pro eo facit, *C. de rei vind. l. ij.* Sed ibi loquitur quando ex aliena materia, & in alieno impenditur: vt ibi planè notatur. Si verò in reficiendo, aut bona fide: & tunc necessarias, & vtiles per doli exceptionem, voluptarias per abrasionem seruamus, nisi dominus vellet tantum dare, quantum posset habere his ablatis, & corrasis: *vt ff. de rei vindic. l. in fundo.* Si verò mala fide, necessarias per officium iudicis, cùm tamen

quod intelligebat alienum esse.

Plătata, & sata etiam fiunt eius cuius sole seruntur, aut plantantur, modò radices immiserint: bona fide tamen alienũ conserens fundum, doli mali exceptione opposita, sumptus si quos fecerit, consequetur.

31. ¶ Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diuerso, si Titius suá plantam in Mæuij solo posuerit, Mæuij planta erit, si modò vtroque casu radices egerit: antequam enim radices egerit, eius permanet, cuius fuerat †. Adeò autem ex eo tempore quo radices egerit planta, proprietas eius commutatur [g], vt si vicini arbor ita terram Titij presserit, vt in eius fundum radices [h] egerit, Titij effici arborem dicamus [i]. ratio [k] enim nõ permittit, vt alterius arbor esse intelligatur, quàm cuius in fundum radices egerit. Et ideò prope confinium [ß] arbor posita, si

a Si tamen ius in re, vel causam habeat à domino, vt est emphyteuta, colonus, & similis, repetit: nisi probetur quod animo donandi fecerit, secundùm Ang. hîc

Expẽsas repeto per a, e, & o, id est, per actionem, exceptioné, & officium iudicis

† Ideóque directò vindicari potest superiore casu vtiliter, *Cuiac.*

possiden. vtiliter per abrasionem consequor: voluptarias nullo modo: *vt C. de rei vind. l. domum.* Hinc est quod dicit Bul. hîc quòd expensas repetam quandoque per a, id est, per actionem: *vt ff. de negot. gest. l. si pupilli. §. sed & si quis.* Itẽ & per e, id est, per exceptioné: vt hîc. Item & per o, i. per officiũ iudicis: *vt per l. C. de rei vin. l. domum* vt modò diximus. Et hæc in rei vin. locũ habent. In petitione verò hæreditatis bonæ fidei possessor seruat omnes: et malæ fidei possessor necessarias, & vtiles per officiũ iudicis, alias per exceptioné doli re existẽte meliori, in qua factæ sunt, voluptarias verò abradit: *vt ff. de pet. hæred. l. planè in cæteris.*

Si Titius.] CASVS. Domine, Titius eradicauit plantá Mæuij: & illam in suo solo plantauit, modò quæro à vobis, quis censetur dominus illius plantæ? Ad hoc resp. Si Titius plantá Mæuij in solo suo plãtauerit, ipsius Titij plãta efficitur. Et similiter in casu conuerso, si Titius suá plantá in solo vicini plantauerit, dominiũ plantæ vicino acquisitũ intelligitur. Et hoc est verum in vtroq; casu si planta radices egerit. Nam ante emissionem radicum, eius permanet, cuius antea fuerat. In tantũ autẽ ex eo tempore, ex quo plãta radices emisit proprietas ipsius plantæ transfertur, vt si arbor Mæuij in terrá Titij radices egerit, arbor per emissionem radicũ intelligitur esse Titij. Ratio enim naturalis non permittit, vt arbor alterius esse dicatur, quàm eius, in cuius fũdi radices egerit, vnde arbor prope confiniũ duorũ fundorum posita, si in vicini agri fundũ radices emiserit, per emissionẽ radicũ cõmunis erit. Et hæc dicuntur vsque ad illũ §. *qua ratione.*

g ¶ *Commutatur.* Sed videtur non commutari, cùm primo domino rei vind. detur: *vt ff. de rei vind. l. si frumentũ* [b]. *§. de arbore. qua est contra* Solu. licèt ibi dicant Varus, & Nerua, Damus non tamen sequitur: ergo nos damus. Vel damus de æstimatione, sed non de planta, vt diximus *s. eod. §. planè si longiore tempore.* ADDITIO. Et hæc vltima communiter approbatur per *Lan. rom. §. item quacumque ff. de rei vind.* Christopho.

h ¶ *Radices.* omnes, vt differat à sequenti.

i ¶ *Dicamus.* nnũ videtur eius, in cuius fundo originem duxit: *vt ff. ar. fur. cæ. l. si plures. §. fin.* Solu. hæc corrigit illam [c]. 2. Vel dic, ibi poterat viuere arbor ex fundo primo: hîc non. 3. Vel efficitur [d] Titij pro parte. sc. vt hîc, non in totum, vt ibi.

k ¶ *Ratio.* fac. *ff. e. de acq. re. do. l. adeò. in fi. & l. seq. & l. qua ratione.*

ß ¶ *Prope confinium.* In confinio, *ex vi. æquo.* ideóque cùm dixisset Gaius in *l. adeò. in fi. ff. de acquir. rer. dom.* prope confinium, subiecit Marcianus in l. proe. *Sed & si in cõfinio lapis nascatur. & sint pro diuiso,* sic enim legendum est, vt referatur sententia. *l. arbor ff. commun. diuid. & l. pen. ff. pro socio.* Sed de arboribus in confinio positis videamus. Est, inquit Frontinus *de limitibus agrorum* controuersiæ genus de arborum fructibus, quæ in fine sunt, siue intra, nec vllam ad radicem habent controuersiã, quotiens inclinatæ in alterutrum fructum iactauerint, inter affines mouent disputationem. Est igitur vel de radice controuersia,

b Hodie inscripti, *idem Pomponius scribit si frumentum.*

c Dic hoc tenet, quia lege correctio est cauenda. Ang.

d Hoc est verũ, *vt tenet gl. in d. §. fin. secundùm Ang.*

vel de glande legenda. Controuersia radicis ita iure nostro definitur, si ex vtraque parte arbor in fine posita radices egerit, communis est: quæ non est posita in fine, etsi vtrimque radices egerit, communis non est: *l. si plures. ff. arbor. furtim cæs. l. vlt. ff. quod vi, aut clam.* at quæ omnes radices in vicini fundum egit, omnes, inquam, radices, propria eius partis est, in qua alitur, nō in qua oritur. & hæc vetus est lex. Theophylactus Scholasticus epist. 56. *καὶ ἐκεῖνο τὸ φυτὸν τοῦ ἔχοντος τὰς ῥίζας ἐπικειμένας*, &c. De controuersia iactari fructus, vel glandis legendæ, nihil attinet in hoc loco disputare. CVIAC.

a ¶ *Radices.* pro parte.

Qua ratione]CASVS. Domine, Titius seminauit frumentum suum in solo vicini, modò quæro quis intelligitur esse dominus illius frumenti? Ad hoc resp. Amice, eadē ratione, qua diximus quòd plantæ quæ in solo alterius radices egerunt, solo cedunt, eadē ratione frumenta quæ in alterius solo seminata sunt, solo cedere intelligūtur: & per consequens domino soli iure accessionis acquiruntur. & sicut suprà diximus, quòd ille qui in alieno solo ædificauit, si dominus soli ab eo vindicet ædificium, tueri se poterit aduersùs dominum vindicantem per exceptionem doli mali, nisi pretium materiæ, & impensas in ædificio factas dominus paratus sit ei refundere; ita quis in alieno fundo bona fide suis impensis seminauit; si dominus fundi ab eo vindicet frumentum, eiusdem exceptionis auxilio tutus esse poterit. & hæc dicuntur vsque ad illum §. *Literæ quoque.* cuius casus planus est, vsque ad illum §. *si quis.* FRANC.

etiam in vicini fundum radices [a] egerint, communis fit.

32. ¶ Qua ratione autem plantæ quæ terra coalescunt, solo cedunt [b]: eadem ratione frumenta quoque quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Cæterùm sicut is qui in alieno solo ædificauit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundùm ea quæ diximus [c]: ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is qui alienum fundum sua impensa bona fide conseuit [d].

Scriptura quantumuis pretiosa cedit suppositæ chartæ: tabula tamen picturæ superimpositæ cedit.

33. ¶ Literæ quoque, licèt aureæ sint, perinde chartis [e], membranisve [f] cedunt, ac solo [g] cedere solent ea quæ inædificantur, aut inseruntur. ideóque si in chartis, membranisve tuis carmen [h], vel historiam [i], vel orationem [k] Titius scripserit: huius corporis [l], non Titius [m]: sed tu dominus esse videris. Sed si à Titio petas [n] tuos libros, tuásve membranas, nec impensas scripturæ soluere paratus sis: poterit se Titius de-

b ¶ *Solo cedunt.* vt i. proxi. §.

c ¶ *Diximus.* s. eo. §. certè. ¶ Sed quid si aliquis ex semine meo in alieno fundo seminauit, contra quem agam? Resp. contra seminantem non, quia non possidet, nec dolo fecit, quo minùs possideret. Item nec contra possidentem, quia eius facto nihil actum est. Sed tamen dic eum teneri instar tigni iniuncti, qui tenetur etiamsi positum ab alio habeat, vel teneat; vt diximus s. eo. *cùm in suo. per l. ff. de his, qui deie. vel effud. l. si verò § si id, quod positum.* Et eadem [a] quæstio fit in plantis: & eodem modo soluitur: cùm sit ratio similis: *vt ff. mand. l. Lucius. §. j in fine.*

d ¶ *Conseuit.* id est, plantauit, vel seminauit.

e ¶ *Chartis.* vt de bombyce: vt sunt hæ, quæ de Pisis veniūt. ACC.

f ¶ *Membranisve.* quæ de membris animalium eripiuntur.

g ¶ *Solo.* vt s. eadem §. *cùm in suo.*

h ¶ *Carmen.* metricè.

i ¶ *Historiam* noui, & veteris Testamenti. idem dicam in fabula vel Romancia, vel quolibet libro prosaico.

k ¶ *Orationem.* ad Deum, vel ad populum, vel ad principem.

l ¶ *Corporis.* id est, libri.

m ¶ *Non Titius.* scilicet scriptor bonæ fidei.

n ¶ *Petas.* directa in rem.

o ¶ *Bona fide.* si autem mala, laborem donasse videtur: *vt s. eo. §. certè.* ¶ Sed nunquid actionem scriptor habet reddito libro [b]? Respon. sic, si bonam fidem habuit, actionem dico, scilicet in factum: *vt ff. de rei vin. l. in rem. §. item si quacumque* si malam fidem habuit, non habet actionem: quia nec exceptionem habet: vt hic ¶ Sed cùm hodie pretiosior sit scriptura, quàm charta, nunquid mutatus hoc? Respondent quidam, vt Azo. quòd sic: nos quòd non [c]: *arg. Co. de testa. l. sancimus. & Co. de appellationib. l. præcipimus in fin.*

p ¶ *Pinxerit.* siue bona fide, siue mala fide, secundùm Planos contra: quia bona fide: *vt j. eodem. §. ibi, vtique, &c.*

a Intellige totum hic Gl. in bona fide seminante, & in eo qui seminatū habet bona fide, secundùm Fab. Aeg. Ferr.

b Si autem sit scriptor ad mercedem & sibi de suo labore nō satisfiat potest retinere quaternos: vt not. Gl. in l. si non sortē. §. si centum. & ibi Bart. & Bal. de cond. indebi. & Cyn. & doct. in l. fin. Cod. commoda. Angel.

c Et bene fecit dum Ange hic per istum tex.

q ¶ *Tabulam.* quid si in marmore? Respond. contrà seruari forte. Arg. tamen contra, j. *de testa. §. pen.* ACCVRTIO. Sed ibi loquitur in re separabili à materia, hic secùs. Et ideò nō actionem, sed exceptionem habet per istum textum.

n ¶ *Aliis videtur picturam.* Nempe Paulo in *l. in rem. §. sed & id quod. ff. de rei vind.* Gaio idem iudicium non est. *l. qua ratione. ff. de acqui. rer. dom.* Obiicies *libro y. Instit.* Gaio idem videri, quod Paulo: eodem in libro Gaius in quæstione speciei factæ ex aliena materia, Sabinianus est: eùm tamen iam antè ex eo mediam quandam sententiam Iustinianus retulerit. Non est is liber Gaij purus putus. nam immutata, addita, detracta, deprauata sunt multa Gothorum arbitrio, à quibus ea qualiacumque fragmenta veteris prudentiæ accepimus, súntque puriora multò fragmenta Pandectarum, in quibus tamen ingentia flagitia Tribonianum admisisse constat; detortis sæpè exempli gratia, Vlpiani verbis in sententiam Iustiniani, atque in ius id quo tum vtebantur, non secus, atque Gotthi, qui ex moribus, & legibus suis in Gaio, & Paulo pleraque commutarunt. CVIACIVS.

fendere per exceptionem doli mali: vtique si earum chartarū, membranarúmve possessionem bona fide [o] nactus est.

34. ¶ Si quis in aliena tabula pinxerit [p], quidam putant tabulam [q] picturæ cedere: aliis videtur, picturam [n], qualiscunque sit, tabulæ cedere [r]. sed nobis videtur melius esse, tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim, picturā Apellis, vel Parrhasij [s] in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Vnde si à domino tabulæ imaginem possidente is qui pinxit eam petat [t], nec soluat pretium tabulæ: poterit per exceptionem doli mali submoueri. At si is qui pinxit, eam possideat, consequens est, vt vtilis actio [u] domino tabulæ aduersus eum detur: quo casu si non soluat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli: vtique si bonæ fidei possessor fuerit ille qui picturam imposuit [x]. Illud autem palàm est, quòd siue is qui pinxit, surripuit [y] tabulas, siue alius [z], competit domino tabularum [a] furti actio.

Titulo, & bona fide alienū fundum possidens, perceptos fructus suos facit: malæ fidei verò possessor etiam consumptos restituit.

r ¶ *Cedere.* contrà, *ff. de rei vin. l. in rem. §. sed id, quod in charta.* Solut. hæc corrigit illam. Vel distingue [a] an pretiosior sit illa scriptura, quàm tabula: secūdùm P. qui ait locum habere quod hic dicitur, si pictus est homo, non vrsus, bono [b] colore, non atramento. ACCVRTIO. Dic quòd glo. bene loquitur in hoc, sed malè in eo quòd dicit de vrso, quia depictum semper exornat materiam, dummodò sit honestum, secundum Christopho hic.

s ¶ *Apellis, vel Parrhasij* [c]. propria nomina pictorum.

t ¶ *Eam petat.* sc. directa rei vindicatione: *vt ff. de acquir. rer. do. l. qua ratione. §. sed non vt litera.* secundum Azonem.

u ¶ *Vtilis actio.* in rem, non directa: quia desiit dominus esse. & sic est mirabile, quòd non dominus à domino vindicat. sic contingit alias in Publiciana in quibusdam casibus: *vt not. j. de action. §. alia.*

x ¶ *Imposuit.* hoc mirabile contingit hic, quòd conditio [d] possidentis est deterior, quàm petentis: aliàs contrà: *vt j. de interdi. § commodū.* sic & aliàs, *ff. de noxa. l. si quis à multis. & ff. si ex noxa. cau. agatur. l. j. in fin. & l. y. & ff. de petit. hæredita. l. cum idē.* Sed ad hoc respond. quòd in causa noxali esse poterit, quòd secundū agens non probabit. Item in petitione hæreditatis si bona iusta habuit in vincendo, hæc eadem habuit in defendendo: [e] sic non est eorum conditio deterior. Item cùm hic habeat actionem pictor, si non possideat; multò magis exceptionem debet habere soluto pretio: *vt ff. de superficiebus l. j. §. quod ausē & ff. de regulis iuris. l. cùm damus.* ¶ Sed nunquid domino quondam tabulę, eidem conceditur si possideat, si pretium picturæ soluat? Respondit Rom. quòd sic: cùm sibi actio detur. Ego contrà, vt sit differentia inter dominum, & pictorem. ¶ Item quis præfertur si ambo contra extraneum possidentem agant? Resp. is, qui directam habet actionem, i. pictor, secundùm Ioan. ¶ Sed nunquid si tabula fuerit abrasa, remanet pictoris? Respond. sic. *vt ff. de rei vind. l. in rem. §. item quacunque. verso. & quod semel.* ¶ Sed quare aliud in picturis, quàm in scripturis? Resp. quia pictura [f] pretiosior est, quàm scriptura. secundùm Ioannem.

y ¶ *Surripuit.* antequàm pingeret.

z ¶ *Alius.* post picturam.

a ¶ *Tabularū.* etiam, subaudi. nam & pictori contra extraneum furem datur. secundùm Azonem. 2. Vel meliùs (vt mihi videtur) hic

a Hæc vera est in pictura, quàm in scriptura, quod est pretiosius, secundum Ang. Aegid. Ferr.

b Bene loquitur de colore, & atramento sed de homine & vrso, non quia non est quærendū quod sit pictū, modò sit honestū. secūdùm Fab. Aegid. Ferr.

c Apellis, & Parrhasij meminit Plin. nat. hist. 35. c. 10. & alibi.

d Possidentis cōditio interdum conditione alterius deterior.

e Hęc ratiō videtur perpetua, quia scripta pretiosior esse potest & carior. secūdum Fab.

f Pictura pretiosior est scriptura secūde tamen que tunc dixi

hic loquitur quando fuit subrepta antequàm esset picta. sed etiam contra dominum tabulæ sibi suscipientem posset dari pictori furti actio, facto furto tabula iam picta. *ut infrà, de oblig. quæ ex delict. nasc. un. §. aliquando*

Si quis, &c.] CASVS. In hoc §. dicit Iustinia. quòd si emerit aliquis fundum bon. fid. à nō domino, quem tamen ipse crediderit dominū esse, vel causa donationis, vel qualibet alia iusta causa, quæ ad dominij translationem sufficiat. & bona fid. acciptat: iure gentiū, quod naturali ratione introductū est, fructus quos inde receperit, pro cultura suos facit: vnde verus dominus si postea vindicat ab eo fundum qui eum emerit: de fructibus ab eo consumptis aduersus eum agere non poterit: secùs est in malæ fidei possessore. ¶ Nam ille qui sciens alienum fundum possederit, fructus suos non facit. vnde si dominus fundi ab eo fundum vindicauerit, non solum fundum, sed etiam fructus cum fundo, licèt ab eo consumpti sint, cogitur domino restituere. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *is vero.*

35. ¶ Si quis à non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide [a] fundum emerit, vel ex donatione, aliáve qualibet iusta [b] causa æquè bona fide acceperit: naturali ratione [c] placuit, fructus [d] quos percepit, eius esse pro cultura [e] & cura [f]. Et ideò si posteà dominus superuenerit, & fundum vindicet: de fructibus ab eo consumptis agere non potest [g]. Ei verò qui alienum fundum sciens possederit, non idem [h] concessum est: itaque cum fundo etiam fructus, licèt consumpti sint, cogitur restituere [i].

Fructus à solo separati, fructuary fiunt; non etiam pendentes: ideò nondum perceptos ad hæredes non transfert.

36. ¶ Is verò, ad quem vsusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quàm si ipse [k] eos perceperit. Et ideò licèt maturis fructibus, nondum tamen perceptis [l], decesserit: ad hæredes eius non pertinent, sed domino [m] proprietatis acquiruntur. Eadem ferè & de colono [n] dicuntur.

Fœtus, lac, pilus, & lana, sunt in fructu pecudum: partus verò ancillæ non dicitur in fructu: & ideò non pertinent ad fructuarium ancillæ. ARET.

37. ¶ In pecudum fructu etiam fœtus [o] est; sicut lac, pilus [p], & lana. itaque agni, hœdi, & vituli, & equuli, & suculi [q] statim naturali [r] iure dominij fructuarij sunt. Partus verò ancillæ in fructu non est: itaque ad dominum proprietatis pertinet [s]. Absurdum [t] enim videbatur, hominem

a ¶ *Bona fide* quæ in initio exigitur, scilicet, vt credat sibi dantem habere ius distrahendi: *vt ff. de vsuris. l. quæ sit. §. finali* [a]. ¶ Nec obstat quod est *ff. de acqui rerum do. l. bona fidei. §. in contrarium.* quia ibi opponendo loquitur, non ponendo.

b ¶ *Iusta.* cùm multæ sint causæ, siue tituli acquirendi: vt in ff. colligitur in varijs titulis, *sub titu. de vsucap. vsque ad titul. de re iu. &c.* idem tamen & si titulum non habeat: *vt argu. ff. finium regun. l. iiij. §. post litem versi. sed ante*

c ¶ *Naturali ratione* id est, iure gentium. de quo loquitur hic titu. cui naturalis insita ratio est.

d ¶ *Fructus* scilicet industriales [b]: aliud in naturalibus: *vt ff. de vsur. l. fructus. Nec obstat. ff. de acquiren. rerum domi. l. bona fidei in princip.* Quod enim ibi dicit, omnes, exponitur siue facto possessoris, siue alterius percepti industriales tamen: *vt ff. de vsur. l. quæ sint. §. præterea.* ¶ Sed naturalibus fructibus consumptis, an teneatur possessor? Respond. Non tenetur possessor rei vindicatione. quia non possidet, nec dolo desijt possidere: sed condictione sine causa tenetur in quantum locupletior est: *ar. ff. si certum petatur l. si & me.* ADDITIO. Sed si non sit effectus locupletior, non tenetur, nisi esset malæ fidei. Angelus.

e ¶ *Pro cultura.* Plus est cura, quam cultura: nam & fructus pecorū curari dicuntur. *l. fructus. §. non solum. solu. mat.* Bene autem, pro cultura, & cura: nam fructus qui per se nascuntur, bonæ fidei possessoris non sunt. *l. fructus de vsur.* interim quidem sunt eius. *l. bona fidei. de acquir. rerum domin.* id est, quamdiu rei euicta non fuerit. Re euicta nisi eos vsuceperit, eorum nomine tenentur. Sic ab eo tempore fructus percepti quo possessor cognouit rem alienam esse, eius interim sunt. *l. quæ sint. §. vlt. de vsur.* ac si exitum, finémque iudicij inspicias, eius non sunt, quemadmodum Pomponius in vtraque specie potissimum suspexit. *l. fructus. l. bonæ fidei §. Pomp.* Et ita interim rectissime in *l. §. ale leg. comp. & l. per seruum. de pet. hæred.* CVIAC.

e ¶ *Pro cultura* vt segetes.

f ¶ *Et cura.* vt lac, & pilus, & lana.

g ¶ *Non potest.* nec ad pretium: *vt infrà, de offic. iudic. §. si hæreditat. versi. si verò. & ff. finium regundorum. l. iiij. §. post litem versic. sed ante.* ¶ Si tamen extant, non rei vindicatione, quia percipientis sunt, sed officio iudicis tenetur reddere: *vt C. de rei vindi. l. certum. §. bona fide*

h ¶ *Non idem.* vt faciat fructus suos.

i ¶ *Cogitur restituere.* distingue tamen, quia si habet titulum malæ fidei possessor, de consumptis condictione sine [a] causa, de extantibus rei vindicatione tenetur: de percipiendis propter titulum excusatur: *vt Cod. de rei vindicatione l. si fundum.* nisi in quatuor casibus. Primò quando emit ab eo quem scit vendere in fraudem creditorum *vt ff. quæ in fraudem credito. l. ait prætor. §. per hanc.* Secundo quando emit ab eo, qui metu compulsus est: *vt ff. quod met. cau. l. sed & partus.* Tertio quando emit contra interdicta legum sciens: *vt Cod. de agri. & consi. l. quemadmodum. lib. xj.* Item quarto, scilicet quando emit à fisco non solenniter vendente: *vt C. de fide instru. & iur. hast. fisc. l. j.* [a] Isti quatuor casus etiam not. *ff. quod me. cau. l. sed & partus. & l. si fundum. C. de rei vindicatione.* Si non habet titulum, de consumptis condictione sine causa, de extātib. rei vindicatione: *vt C. de condic. ex lege. l. pe. & Cod. de rei vind. l. si fundum* de percipiendis officio iudicis. *ff. de rei vindicatione. l. si nauis. §. finali.*

a Hic verò in aliis cōmodatibus, præterquam in emptoribus quia in illis requiritur quod duobus temporibus habeat bonam fidem. videlicet tempore contractus, & tempore traditionis ... ff pro emp. & quæ sit ratio differentiæ, vide Angel.

b Fructus industriales, qui non proueniūt sine hominis industria, vt vinum, oleum, frumentum. Naturales verò, qui ipsa natura proueniunt, vt poma, fœnum.

a Condictio sine causa competit quoties aliquid est, vel sit apud te sine causa, quod mea interest habere. ff. de cōdic. sine causa per ... Ægi. Petr.

a Hoc procedit: quia ille emit circumscripta solennitate iuris secundum Christoph.

Is verò.] CASVS. Domine, Titius habet vsumfructum in vniuersitate fundi: modò quæro à vobis, quando Titius vsufructuarius dominus fructuum esse intelligatur? Ad hoc respond. Amice, iste ad quem vsusfructus pertinet, non aliter dominus fructuum effici intelligitur, quàm cùm huiusmodi fructus ipse perceperit, & in horreo suo reposuerit: & ideò si vsufructuarius maturis fructibus, & à solo separatis, nondum tamen in horreo suo repositis decesserit, ad hæredem suum huiusmodi fructus non trāsmittit, sed domino proprietatis morte vsufructuarij acquiruntur.

¶ Et quæ de vsufructuario diximus, eadem ferè & de colono, qui nummis colit, intelliguntur. Sed pone quòd aliquis habeat vsumfructum in oue, vel in capra, vel in equo, vel in vacca, modò quæro quid intelligitur esse in huiusmodi vsufructu. Ad hoc respondet: Amice, in pecudum fructu etiam fœtus est, sicut lac, & pilus, & lana: vnde dico tibi, quod agni, hœdi, & suculi, & equuli, statim cùm editi fuerint, naturali iure in dominio vsufructuarij esse intelliguntur: sed secus est in eo qui habet vsumfructum ancillæ, quia ad dominum proprietatis pertinet. Sed domine, pro Deo, quare non fuit statutum, partum ancillarum esse in vsufructu, sicut fœtus pecorum? Ad hoc respondet: Amice, optima ratione hoc statutum fuit. Absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse, cùm omnes fructus hominis gratia ipse Deus adinuenerit. Sed si aliquis vsumfructum gregis habeat, & aliqua ouis perierit, vsufructuarius in locum demortuorum animalium ex fœtu submittere debet. & ita Iuliano visum est. Et similiter qui habet vsumfructum vinearum, vel arborum, alias substituere debet. Rectè enim colere debet fructuarius, & quasi bonus paterfamilias vti. ¶ Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *thesauros.* in quo Iustinia. determinat, qualiter per intentionem dominium acquiritur de iure gent. & casus planus est vsque ad illum § *per traditionem.*

k ¶ *Ipse.* alio enim percipiente non fiunt sui [b], sed fiunt bonæ fidei possessoris, etiam si eos alius percipiat: *vt ff. de vsuris l. quæ sint §. præterea.* vel aliter si ipse percepit, non etiam hæres eius. nec enim ad hæredem transmittit. ACCVRS.

l ¶ *Perceptis.* vt si in horreo repositi [c] sunt, facit suos fructuarius, sed bonæ fidei possessor statim vt à solo separati sunt: *vt ff quibus mo. vsusfruct. amit. l. si vsufructuarius.* Est & alia differentia, quia fructuarius facit suos naturales fructus, bonæ fidei possessor non: *vt ff. de vsufructu l. vsufructu legato. & de vsur. l. fructus*

m ¶ *Domino.* Sed per quam actionem? Respondeo, per rei vindicationem, cum dominus sit: vel condictione ex hac lege.

n ¶ *De colono.* qui [d] nummis colit. nam omnes fructus facit suos, vt vsufructuarius: sed differunt, quia colonus talis facit fructus suos statim vt à solo decepti sunt: *vt ff. de furtis. l. si apes. §. finali.* secus in vsufructuario, vt hic dicitur. vel dicas de partiarijs [e]: *vt ff loca. & conduct. l. cum in plures. § messem.* secundùm Azo. item dicit *ferè*, propter aliud. quia colonus transmittit ad hæredem: *vt infrà de loca. & condu. §. fin.* sed fructuarius non: vt hic.

o ¶ *Fœtus* quasi dicat ita fœtus: sicut, &c.

p ¶ *Pilus.* bouis, vel etiam caprarum ad bottam sellarum.

q ¶ *Et suculi.* id est, parui sues.

r ¶ *Naturali* id est, gentium, de quo loquitur *i. eo. §. singulorum.*

s ¶ *Pertinet.* Quantum ad plenam proprietatem: nisi etiam & in partu sit vsufruct. legatus: *vt ff. de vsufr. l. vetus.*

t ¶ *Absurdum* sic *de vsuris l. in pecudum.*

b Et est ratio, quia vsufructuarius adminiculum facti desiderat: *vt l. ff. quando dies legator. cedat.* nec sola naturalis possessio quam habet, sufficit ad acquirendū sine separatione nomine suo facta secundum Ange.

c Idem est si non essent in horreo: sed tamē essent plene recepti: vt quia excussi à spicis, secundū Por. Ægi. Perr.

d Colonus dicitur, qui sub certa annua mercede pecunia numerata agros suscipit colendos.

e Partiarij sūt, qui terram colunt pro parte dimidia, vel tertia, vel alia, secundum fertilitatē terræ aut sterilitatē.

in fructu [a] esse, cùm omnes fructus rerum natura [b] gratia hominis comparauerit.

Debet vsufructuarius gregis de fœtibus submittere in locum demortuorum, & similiter arbores, & vites in locum demortuarum. Aretinus.

38. § Sed si gregis [c] vsumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu [d] fructuarius submittere [e] debet, (vt Iuliano visum est) & in vinearum demortuarum, vel arborum locum alias debet substituere. Rectè enim colere, & quasi bonus paterfamilias vti debet.

Thesaurus vel in suo, vel in religioso, vel in sacro loco inuentus efficitur inuentoris: in alieno vero casu fortuito inuentus, solum pro dimidia efficitur inuentoris, & domini soli pro alia dimidia. Aretinus.

39. § Thesauros [f] quos quis in loco [g] suo [h] inuenerit, diuus Hadrianus naturalem æquitatem secutus, ei concessit qui eos inuenerit. Idémque statuit [n], si quis in sacro, aut religioso [i] loco fortuito casu [k] inuenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera [l], sed fortuitò inuenerit, dimidium domino [m] soli concessit, & dimidium inuentori. Et conuenienter si quis in Cæsaris loco [n] inuenerit: dimidium inuentoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conueniens est, vt si quis in fiscali loco [o], vel publico [p], vel ciuitatis [q] inuenerit, dimidium ipsius esse debeat, & dimidium fisci [r], vel ciuitatis.

Rerum corporalium traditio à domino facta ex causa ad dominij translationem idonea, accipientem dominum facit.

40 § Per traditionem quoque [s] iure naturali [t] res nobis acquiruntur [u]. nihil [x] enim † tam conueniens est naturali æquitati, quàm voluntatem [y] domini volétis rem suam in alium transferre, ratam haberi. & ideò cuiuscunque [z] generis sit corporalis [a] res tradi potest, & à domino [b] tradita alienatur [c]. Itaque stipendiaria [d] β quoque

a ¶ *In fructu.* scilicet vt ipse sit fructus: sed tamen in eo relinquunt vsufructat.

b ¶ *Rerum natura.* id est, Deus *sic s. de iur. na. in princ.* vnde dicitur apud Ouidium: *Pronáque cùm spectent animantia cætera terram: Os homini sublime dedit, cælúmque videre: Iussit & erectos ad sydera tollere vultus. Sic ff de adil. edic. l. iustissime. & ff de furt. l. qui vas §. ex furtiuis. & ff. de petit hære l ancillarum.*

c ¶ *Gregis.* grex est numerus decem ouium, vel quinque pecorum, simul, & congregatim consistentium [a]. *vt ff de abigeis. l. oues. & facit. ff. de vsuf. l. rerum mixtura. §. tertium.*

d ¶ *Ex fœtu:* Aliunde enim non submittit, secundùm quosdam. vel fortè submittet etiam aliunde: *arg ff. de vsufru. l. quod ergo. §. sed quod dicitur. in fi.* Adoitin. Hæc glos communiter approbatur, vt non solùm ex fœta aliarum suppleat capita: sed etiam opus habeat aliunde quærere, & supplere. Christophe. & Ange.

e ¶ *Submittere.* quæ submissio non fit si in singulis capitibus fit vsusfru. *vt ff eo de vsufruct. l. quod ergo. §. sed quod dicitur. in fin.*

f ¶ *Thesauros.* Est autem thesaurus, pecunia ab ignotis dominis vetustiori tempore abscondita: *vt C. de thesauris. l. j. li. x. in prin.* Vel depositio pecuniæ, cuius memoria non extat: *vt ff de acquir. rerum domi. l nunquam §. thesaurus.* quandóque impropriè dicitur: *vt ff de acquir possess l. peregrè. in prin. & ff. ad exhi. l. thesaurus.*

a Item decem homines constituunt populum, vel turbam tres collegium: duo congregationem, & tamen *vt c. j. extra, de electio. secundum* Christop. Et decem homines faciunt turbā: *ff. de bon. rap. l prætor. § j. &* numerus Charitum incipit conuiuium, Musarum vero numerus finit ipsum, id est, non debēt esse in conuiuio pauciores tribus nec plures decem. *vt* Gell. *in noct. Att. &* Macrob. Ægid. Bert.

g ¶ *Loco.* alias solo.

h ¶ *Suo.* iure directo, vel vtili: vt feudatarius, vel emphyteuticarius, vel similes b: licèt Placent. aliud dixerit in his. § Quid si mercenarius c dum laborat in alieno, vel creditor in pignore inuenit thesaurum? Respon. dimidium eius est, in cuius fundo inueniunt d, & dimidium sibi acquirunt: *vt ff. de acqu. re. do. l. si is, qui. §. quòd si creditor.*

b Quid si concurrant vnus contra alterū, vel ampo con traterpsi, quid iuris? nā quid in vsufructuario: vel si reperiatur in fundo præscripto, seu dotali? per Ang. hic

c Qui ad hoc fodiendū non fuit cōductus aliàs secus *vt l. qui propria §. procurator, vt in cætera ff. de procur.* Ang.

d Hoc est falsum *vt l. is. qui in alieno. § si ff. de acquir. rer. do.* Ang

n ¶ *Idemque statuit.* Idem Hadrianus, fratres Imperatores contra, sic paulò pòst *concessit:* idem scilicet Hadrianus, Gratia. Valent. Theodosius contra. Cuiac.

i ¶ *Religioso vt ff de iure fisci. l. iij §. si in loco.* contrà. Solut. hic corrigit secundùm B. vel hic secundum naturalem rationem, vt patet in litera, ibi, secundùm ciuilem rationem, quæ præualet, sicut in vsucapione contingit, secundùm Ioan.

k ¶ *Fortuito casu.* Casus est inopinatæ rei euentus ex diuersis causis proueniens ob aliud, & aliud inceptis.

l ¶ *Non data ad hoc opera.* alias totum domino redditur: in suo tamen loco potest operam dare, non tamen magica arte, alias esset fisci, *vt C. de thesau l. vnica. lib. x.* Accvrs.

m ¶ *Domino.* sed per quam actionem? Respon. per rei vindicationem, cùm dominus sit: vel condi. ex hac lege. Angelo. Pecunia tamen recondita in muro domus venditæ non cedit emptori, sed remanet reconditoris. Angel. An autem sufficiat solus oculorum aspectus, vel requiratur apprehensio, & quis præsentat, vide per Christop. hic.

n ¶ *In Cæsaris loco.* scilicèt patrimoniali.

o ¶ *Fiscali loco.* non tamen publicè deputato. Accvrs.

p ¶ *Vel publico.* id est, publicè deputato.

q ¶ *Ciuitatis.* quæ loco priuatorum sunt, *vt ff. de verb. signific. l. eum, qui vectigal*

r ¶ *Fisci.* sed si fisci partem suppresserit, totum cum altero tanto reddit. *vt ff. de iure fisci. l. iij. §. fin.*

Per traditionem.] Caivs. Domine, iam vidi multos modos, per quos acquiritur dominium de iure gentium, nunquid pluribus modis potest acquiri? Respond. quòd sic. Per traditionem enim à domino factam, iure gent. quod naturali ratione introductum est, dominium nobis acquiritur. Nihil enim tam conueniens est æquitati naturali, quam voluntatem domini volentis rei suæ dominium in alium transferre, ratam haberi. & ideò cuiuscumque generis sit res, corporalis videlicet, siue mobilis, siue immobilis, tradi potest: & à domino tradita alienatur. Et ideò stipendiaria, & tributaria prædia per traditionem eodem modo alienari possunt. Sed domine, quæ dicuntur prædia stipendiaria, & tributaria? Respondet Iustinianus: Stipendiaria, & tributaria prædia dicuntur, quæ in prouinciis sunt. Sed licet in Italia non sint talia prædia (cùm inter prædia prouincialia, & Italica, quantum ad dominij translationem, ex nostra constitutione nulla sit differentia) tamen si Italica prædia ex causa donationis, vel dotis, vel qualibet alia iusta causa ad dominij translationem sufficienti, à domino alij tradantur; sine dubio transferuntur; sicut prouincialia prædia quæ eodem modo tradita fuissent. Sed licèt dixerim tibi, per traditionem transferri; hoc tamen non generaliter est verum. nam venditæ res, & emptori traditæ a domino non aliter acquiruntur emptori, quàm si emptor venditori pretium soluerit, vel alio modo eidem satisfecerit, putà dando ei fideiussorem, aut etiam pignus: & hoc cauet etiam lex xij. ta. rectè tamen dicitur & de iure gen. hoc effici. Verumtamen si venditor neque pretio sibi numerato, neque fideiussore, vel pignore sibi dato, fidem emptoris secutus est rem tradiderit, dicendum est, statim rem emptoris fieri. Sed pone; Procurator Titij de voluntate domini vendidit mihi equum Titij, & pretio numerato equum mihi tradidit: modò quæro, vtrùm per traditionem a procuratore factam dominium equi videatur mihi acquisitum? Respondeo quòd sic. Nihil enim interest, vtrùm ipse dominus rem suam alicui tradat, an alius de voluntate eius, & ideò si alicui libera vniuersitatum negotiorum administratio à domino permissa fuerit, & ipse administrator ex huiusmodi negotiis aliquam rem vendiderit, & tradiderit: huiusmodi rem per traditionem accipientis facit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *interdum.* Franc. de Aret.

† De iure enim transfertur beneficium per sententiam [illegible] traditione [illegible]

s ¶ *Per traditionem quoque.* non solùm inuentione: *vt s. §. proxi.*

t ¶ *Iure naturali.* id est, gentium: *vt j. §. proxi.*

u ¶ *Acquiruntur.* causa præcedente vera, vel putatiua [e], vt indebitum, alias non: *vt ff. eodem. l. nunquam. & j hoc §. ibi Sed si quidem, &c.*

e In qua & tradens & accipiens consentiunt, puta quia ambo eam sciant, vel credant [illegible] esse.

x ¶ *Nihil* Imò Deo fatore: sed hyperbolicè loquitur: *sic ff. de pactis. l. j in prin. & ff. de actio. empt. l. ex empto. in princ. & Cod. de transf l. non minorem.*

y ¶ *Voluntatem.* dum tamen sit legitima. nam cui bonis interdictum est, non alienat: *vt ff. de cura. fur. l. j. in princ.*

z ¶ *Cuiuscunque* id est, siue mobilis, siue soli.

a ¶ *Corporalis.* incorporales enim tradi non possunt: *vt ff. de acquir. rerum dom l seruus. §. incorporales.*

b ¶ *A domino.* hoc quandóque fallit, & eius contrarium inuenitur verum: *vt j. quibus alienare licet, vel non.* Sed hoc est regulare: *vt hic. & ff eod. l. traditio.*

c ¶ *Alienatur* id est, dominium transfertur. Accvrs.

d ¶ *Stipendiaria.* scilicet b quæ militibus pro stipendiis dantur: *vt ff de rei vind. l. item si verberatum. §. q & de eui. l. Lucius. & de acquirendo rerum dom. l. in agris.*

b Stipendiaria prædia.

β ¶ *Itaque stipendiaria.* Hæc prædia & priuata dicuntur, & publica, quòd auctore Aggeno Vrbico, dum priuatus laborat in proprio, & tributum, aut stipendium publico, & sibi alimoniam arua excolendo procurat. Italica prædia tributaria, aut stipendiaria non sunt. Igitur publica non sunt. hæc mancipi sunt: illa nec mancipi, sed hæc posterior differentia sublata est à Iustiniano. id tamen notādum est, impetrato iure soli Italici, prouincia

prouincialia etiam prædia publica non esse. CVIAC.

a ¶ *Tributaria.* quæ a tributa Romæ reddunt.

b ¶ *Alienantur.* per traditionem. ACCVRSIO. Quæ quot modis fieri intelligatur, vide Angel. Et an per verbum, *tradidit*, positum in instrumento, probetur: vide Bar. & Christoph. hic.

a Tributaria prædia

& tributaria a prædia eodem modo alienantur b. Vocantur autem stipendiaria, & tributaria prædia, quæ in prouinciis c sunt: inter quæ d, necnon & Italica prædia, ex nostra constitutione e nulla est differentia f: sed si quidem g ex causa donationis, aut dotis, aut qualibet ex causa alia tradantur h, sine dubio transferuntur i.

Ita demum traditione res vendita emptor dominus efficitur, si aut pretium venditori solutum sit, aut aliter satis ei factum sit, aut fides de pretio habita: & quod per alium facimus, ipsi quoque facere videmur.

41. ¶ Venditæ † verò k res l, & traditæ, non aliter emptori acquiruntur, quàm si is venditori pretium soluerit; vel alio modo ei satisfecerit: veluti expromissore, aut pignore m dato n. quod quanquam cauetur lege duodecim tabularum o: tamen rectè dicitur & iure gentium, id est, iure naturali p id effici. Sed si is, qui vendidit q, fidem emptoris r secutus fuerit: dicendum est statim rem emptoris fieri s.

42. ¶ Nihil t autem interest vtrùm ipse dominus tradat alicui rem suam, aut voluntate

c ¶ *In prouinciis.* quasi dicat, talia prædia non sunt in Italia. ACCVRS.

d ¶ *Inter quæ.* scil. prouincialia b.

b Prædia prouincialia ab Italicis nõ differunt in dominij translatione, sed in tributis.

e ¶ *Constitutione.* vt *C. de vsu. transfor. l. vnica.*

f ¶ *Nulla est differentia.* scil. quantum ad dominij translationem: vt *Cod. de vsucap. transfor. l. vnica.* sed quantum ad tributa est differentia. *C. de episcop. & cleric. l. de his.*

g ¶ *Sed si quidem.* verè nulla est differentia: sed si, &c.

h ¶ *Tradantur.* scil. stipendiaria prædia, & tributaria. ACCVRS.

i ¶ *Transferuntur.* scili. prouincialia prædia: sicut Italica. & est verum in omnibus, nisi scriptura necessaria sit, secundùm Ioan. *vt C. de suffra. l. vnica. §. quod si prædia.* Item sunt vera, si accipiens inducatur in vacuam possessionem, secundùm quosdam. *vt C. de prob. l. cùm res.* Ioan. contra. *vt ff. de fun. dot. l. si fundum & de acquir. rer. do. l. homo liber. §. quicquid* sufficit enim induci in possessionem, licèt non vacuam. Quod autem in dicta *l. de proba.* dicitur: demonstratiuè, quòd sic euenerit: non causatiuè dicitur.

† Facit ad hunc §. Gl. in ca. fin. extra de pign.

c Nam hæ res propter pignus non sunt, quia adhuc suæ res sunt sicut ante traditionẽ. ratio, quia pignus & dominium nequeũt concurrere. *l. neque pignus ff. de reg. iur.*

k ¶ *Verò.* pro *sed.* ACCVRS.

l ¶ *Res* quæ loco c pignoris à venditore teneri possunt: *vt ff. de act. empt. l. Iulianus. §. offerri.*

d Quo nimirũ non principaliter, sed approbatiuè, transfert dominium in quãtum approbas ipsum contractũ dando formam, vt nõ aliter transeat, quàm si fuerit de pretio satisfactũ: Christoph.

m ¶ *Pignore.* quod sic intelligo, si placeat venditori aliud, quam pretium accipere alias non: *vt ff. si cer. peta. l. 4. §. 3.*

n ¶ *Dato* poterit ergo vindicare venditor rem, scilicet si non fuit de pretio satisfactum: *vt ff. de tribu. l. procuratoris § sed & si dedi mercedam.* nisi emptor tunc pretium offerat *vt ff. mand. l. diligenter. §. 3. in fi. & ff. de precario l. ea quæ.*

o ¶ *Lex xij tabularum.* quæ est ius ciuile: *vt ff. de iust. & iur. l. ius ciuile § hoc igitur.* non solùm gentium e.

e In contrariũ est veritas, quia tunc videtur habere fidem de pretio, & transfert dominiũ etiã si protestatus esset, se non nisi fidem vitra decem dies secundum Ang.

p ¶ *Iure naturali* sic dictum quod naturali ratione inductum fuit: *vt suprà, de iure natu. §. quod verò. & § sed naturalia.*

q ¶ *Vendidit.* &: tradidit.

r ¶ *Fidem emptoris.* Quid si dedit diem ad soluendum? respond. non facta solutione vindicat, secundùm Io. e *C. de pact. inter emp. & vend. l. commissoria.* potest tamen contradici. quia aliud est simpliciter diem solutioni statuere, aliud pactum legis commissoriæ f ponere. ¶ Item quid si simpliciter tradat? Respon. videtur sequi fidem, nisi contra probetur: vt quia fortè dicebat emptor præsentem se habere pecuniam: *vt ar. ff. de pig. act. l. 9.* Et ar. contra *ff. de trib. l. procuratoris. §. sed si dedi.*

f Pactum legis commissoriæ dicitur quãdo aliqua res venditur ea cõditione, quod nisi pretium soluatur ad certũ diẽ, erit inempta: vt colligitur ex l. 2. ff. de lege commissor.

s ¶ *Emptoris fieri.* nisi in casibus *vt ff. de iur. fis. l. si procurator §. fi. & ff. de re iud. l. à diuo Pio § sed emptor.*

t ¶ *Nihil.* Quod g enim quis per alium facit, ipse facere videtur: *vt ff. de vi. & vi ar. l. 1. §. deiecisse & infrà, de inter. §. non solum. & ff. de iniur. l. item apud. §. fecisse.*

g Per alium quod quis facit, ipse facere videtur.

u ¶ *Permissa sit.* vel ab ipso domino, vel ab alio domini voluntate.

h Procuratoris generalis & vniuersorum differentia.

x ¶ *Secus libera.* Hic alienare ita demum potest, si id exigat negotiorum administratio: non donandi, non diminuendi causa denique eadem lege transigere potest. *l. mandato. ff. de procurat.* CVIAC.

x ¶ *Libera.* secus in generali procuratore, qui non habet liberam, *vt ff. de procu. l. procurator cui. & l. procurator totorum.* Sed M. distinxit h inter procuratorem totorũ bonorum, vt ibi: & vniuersorum, vt hic. ACCVRSIO. Dic plenè per Bartol. in *l. procurator cui generaliter libera. ff. de procu.* & quando, & quomodo dicatur libera concessio. vide hic Bar. ANG.

Interdum] CASVS. Dicit supra quòd non solùm traditione transfertur dominium: sed etiam quandoque sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad dominium rei suæ transferendum: veluti si Titius aliquam rem tibi commodauit, aut locauit, aut apud te deposuit. Nam si præterea eandem rem tibi vendiderit, vel donauerit, aut dotis nomine dederit, quamuis eam rem ex causa venditionis, aut donationis, vel dotis tibi non tradiderit, eo tamen ipso quòd ipse patitur huiusmodi rem tuam esse, statim per eum dominiũ eius tibi acquiritur, ac si eo nomine tibi eam tradidisset. & idem contingit in alia causa.

eius alius, cui eius rei possessio permissa sit u.

43. ¶ Qua ratione si cui libera x vniuersorum negotiorum administratio permissa fuerit à domino, isque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit, facit eam accipientis.

Qui rem suam iamdudũ alicui ex causa ad dominium idonea traditam, eidem postea iusto titulo concessit, dominium sine noua traditione transtulit.

44. ¶ Interdum etiam sine traditione, nuda y voluntas domini sufficit ad rem transferẽdam: veluti si rem, quam tibi aliquis commodauerit, aut locauerit, aut apud te deposuerit: posteà aut vendiderit tibi, aut donauerit, aut dotis nomine dederit. Quamuis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit: eo tamen ipso quòd patiatur tuam esse z, statim tibi acquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset.

Per traditionem clauium videtur traditum dominium mercium venditarum. ARET.

45. ¶ Item si quis a merces in horreo depositas b vendiderit;

Nam si quis vendiderit tibi merces in horreo suo depositas, & claues horrei tibi emptori traditæ sunt; dominium tibi mercium acquisitum intelligitur. ¶ Et non solùm voluntate transfertur dominium, quando habet voluntatem transferendi in personam certam; sed etiam aliquando voluntas domini sufficit ad dominium rei suæ transferendum in personam incertam: vt in tali casu. Prætores, vel consules quando missilia, id est, aurum, vel argentum, in vulgus proiciunt, vt multitudine populi ad huiusmodi missilia concurrente, liberius possint pertransire: licèt ignorent quantum quisque accepturus sit, tamen quia volunt, vnumquemque esse dominum eius quod acceperit, statim accipientem dominum efficiunt. ¶ Et eadem ratione verius esse videtur, si aliquis rem pro derelicto à domino habitam occupauerit: statim ipsum occupantem dominum fieri. Sed domine, dicatis mihi, quomodo dicitur quid haberi pro derelicto? Ad hoc respond. Amice, illud pro derelicto habetur, quod dominus tali intentione abiecit, vt illud ampliùs in numero rerum suarum esse nolit: & ideò statim, cùm abiecerit, dominus esse desinit: vnde cùm in nullius bonis sit, de iure gent. occupanti conceditur. ¶ Sed & alia causa proiiciendi res est: vt quãdo in tempestate maris causa exonerandæ nauis eiiciuntur: & idcircò in huiusmodi rebus eiectis aliud ius statuitur. Nam huiusmodi res in tempestate maris eiectæ remanent in dominio eorum qui eas eiecerunt: quia verum est, dominos eas non eo animo eiecisse, vt ampliùs eas non haberent: sed quò magis ipsi cum naue exonerata periculum maris euadere possent: & ideò si quis huiusmodi res fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari consecutus fuerit animo lucrandi, furtum committit, & actione furti tenetur. Non enim multum videntur distare ab illis rebus quæ de rheda currente dominis non videntibus cadunt. h. d. vsque ad finem tit. Franc.

y ¶ *Nuda.* scilicet a traditione *sic Cod. de pact. l. traditionibus.* Item a in aliis casibus dominium sine traditione datur: qui possunt his legibus notari: *ff. de acquiren. possess. l. 1. §. si iusserim. & §. idemque. & l. quòd meo. §. si venditorem. & l. quondam. Item C. de acqui. pos. l. minus. & C. de donat. l. 1. & l. quisquis* b. Item si volens tibi tradere dominium, nomine tuo me constituam possidere, vel conducam a te: *vt ff. de acquir. pos. l. quod me. & de rei vin. l. quadam mulier.*

a Dominiũ sine traditione quibus modis acquiri possit.

b Et an habẽs instrumentum credita videatur procurator. vide Iason. hic.

z ¶ *Tuam esse* si res est præsens: *vt ff. de rei vin. l. etiam. & l. hac si. 1.* Vel hic in vera venditione, ibi in ficta. *vt ff pro empt. l. 9.* Item hoc est verum, si pretium sit solutum, vel satis factum: *vt § eod. § vendita.*

a ¶ *Item si quis.* c hic est casus: vbi sine possessione tradita acquiritur dominium, & alios habes notatos *ff. de rei vin. l. si ager. in gl. finali.*

c Hæc Gl. non est Accursij sed est addita.

b ¶ *Depositas.* id est, repositas.

a ¶ *Simulátque*

simulárque [a] claues [b] horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem [c] mercium ad emptorem.

Etiam incerta personæ fortuita à domino facta traditio dominium transfert: ideò missilia in vulgus iactata, & res pro derelicto habita apprehendentis fiunt. Quæ autem pro derelicto habita dicantur, & quæ non, subiicitur.

46. ¶ Hoc amplius [d], interdum & in incertam [e] personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem, vt ecce prætores, & consules, cùm missilia [f] iactant in vulgus, ignorant quid eorum quisque sit excepturus: & tamen quia volunt, quod quisque acceperit eius esse: statim eum dominum efficiunt.

47. ¶ Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto à domino habitam occupauerit quis statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, vt id in numero rerum suarum esse nolit [g]: ideóque statim dominus eius esse desinit [h].

Proiecta in mare tempore tempestatis, vel cadentia de curru alienius, non fiunt occupantis. Aret.

48. ¶ Alia sanè causa [i] est earum rerum quæ in tempestate leuandæ nauis causa eiiciuntur. hæ enim dominorum permanent, quia palam est, eas non eo animo eiici, quòd quis eas habere nolit: sed quo magis cum ipsa naui maris periculum effugiat. Qua de causa si quis eas fluctibus [k] expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum [l] committit. Nec longè [m] videtur discedere ab his quæ de rheda [n] currente non intelligentibus [o] dominis cadunt.

a Hac etiam non est Accur cum seq. super ver. *claues*. sed sunt additiones. ideò caue ne eas alleges pro ordinariis.

a ¶ *Simulátque.* [a] id est, statim postquàm: *vt suprà eodem. § ferè & infrà, de empt. & venditio. in prim.*

b ¶ *Claues.* aliter de consuetudine Daciæ, in qua cùm aliquis vult legare, vel dare fundum Ecclesiæ, sumit parum terræ in panniculo, & ponit super altare, & ita transfert dominium: *vt extrà de cons. cap. y.* ¶ Est tamen casus mirabilis, in quo sine omni traditione: sed sola voluntate transfertur possessio, & dominium ipso iure. *vt Cod. de donat. l. quisquis.* vbi retentio vsusfructus in re donata inducit traditionem possessionis, & dominij per quandam iuris fictionem. Item, si relinquatur Ecclesiæ, vel ciuitati hæreditas, vel legatum, vel ei res aliqua donetur, aut vendatur: statim dominiũ transfertur sine possessionis traditione *Cod. de sacrosan. Eccle. l. vt inter diuinum.*

c ¶ *Transfert proprietatem*, & possessionem. ¶ Et quod dixi de proprietate, verum est, si dominus est tradens; alias causam præstat vsucapiendi, si hæc haue coram horreis, & hoc propter præsentem visionem rei: *vt ff. de contrahen. empt. l. clauibus. & de acqui. poss. l. j. § si iusserim.* ¶ Et sunt hæc in ar. vt si [b] vendam equum, quem tradam per frænum, vel capistrum, vt dominium transeat. Accvrs.

b Possessio sæpe transfertur, licèt res non apprehendatur & qui illi casus sint.

Additio. Sunt multi casus, in quibus res non apprehenditur: & tamen possessio transfertur. Per solum visum: *vt ff. de acquir. poss. l. quod mee. § si vendiderim.* Per venditionem rei commodatæ, vel depositæ: *vt supr. eo. § interdum.* Per traditionem clauium vt hîc Per traditionem instrumenti. *vt l. j. C. de donat.* Per conductionem de re propria factam: scilicet quando quis etiam rem suam vult possidere nomine alterius. Vnde versus [c]: *Visu, siue res mutuata venditione, Clauibus, & chartis, mea si conduco scienter. Quamuis non aliter detur, possessio transit.* Vide tu canonista, notata *in c. ex literis in glo. fi. extrà de cons. vide etiam glo. in ver. nuda. § interdum supr. eod.* quæ pro hac materia allegationes posuit sufficientes.

c Versus.

d ¶ *Hoc amplius.* scilicet est hic, quam supra in alio casu, quia supra semper in personam certam: hic in incertam.

e ¶ *In incertam.* Arg. *contrà infrà de lega. § tutor.* Accvrs.

f ¶ *Missilia.* sic [d] dicta quia in populum mittuntur, siue proiiciuntur, vt illuc currente multitudine possint prætores, vel consules pertransire, vt in coronatione domini Papæ vidi: *vt ff. pro dere. l. si id, quod. § id, quod. & in Authen. de consulibus. coll. iiij. § sp argere autem ibi, argentum verò, &c.*

d Missilia vnde dicantur.

g ¶ *Nolit.* verè, vel legis interpretatione: *vt in Auth. de nupt. § & multò potius. coll. iiij. & C. de infan. expo. l. fi. & C. de La. l. ib. tol. l. j. § sed fermus.*

h ¶ *Desinit* si abiecit, vel habere desiit rem immobilem: aliu quis possessionem perdere potest, non dominium: *vt ff. de acquir. poss. l. si quis. y. § differentia. & ff. pro derelic. l. j. & y.*

Additio. Aut stat in possessione, & habet animum habendi pro derelicto, & non perdit dominium: *vt d. l. si quis vi. § differentia. ff. de acquir. poss.* Aut exiuit de possessione, & tunc etiam perdit dominium, & habetur pro derelicto. & ita tenet glossa secundùm vnam opinionem in dicto *§ differentia.* quam ibi sequitur Bartolus & doct. Angel.

i ¶ *Alia sanè causa* aliàs alia causa, scilicet proiiciendi & ideò aliud ius statuitur. Vide *c. excommunicationi de rapte extrà.*

k ¶ *Fluctibus* id est, vndis.

l ¶ *Furtum. ff. de fur. l. falsus § si iactum.* contrà Solut. distingue animum proiicientis, quod patet, vt si librum apertum proiiciam secundùm Ioan. vt ex hac lege, & illa colligitur, *vt arg. ff. de dam. infect. l. si finita. § si quis metu.* Item quid distat hoc furtum ab illo titulo, *ff. de incend. ruin. nau.* Respond. hoc locum habet quando non in ipso naufragio aliquid quis furatur: ibi in ipso naufragio: *vt ff. de incend. rui. nau. l. j. in fi. & l. y. & iy. & ff. pro derelict. l. j. y. & iy.* Accvrs.

m ¶ *Nec longè.* nam in aliquo distat: quia hoc sciente: illud ignorante domino fit: *vt ff. de acquir. poss. l. interdum. § j.*

n ¶ *De rheda.* id est, de curru ducto ab equis.

o ¶ *Non intelligentibus.* id est, non videntibus.

DE REBVS CORPORALIBUS, & incorporalibus.

TITVLVS II.

Corporalia tangi possunt de sua natura: incorporalia verò non, licèt in eis contineantur corporalia: siue sint seruitutes reales, siue personales. Aret.

Quædam præterea [p] res corporales sunt [q], quædam incorporales [r].

1. ¶ Corporales hæ sunt, quæ sui natura [s] tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles [t].

2. ¶ Incorporales autem sunt, quæ tãgi nõ possunt: qualia sunt ea quæ in iure cõsistunt [u], sicut

De rebvs corporalibus, &c.

Quia [a] *visum est de secunda diuisione rerum scilicet quòd quædam sunt publica, quædam sunt nullius, & quædam singulorum, &c. sequebatur de tertia diuisione videre, quæ ita se habet: quòd rerũ quædam sunt corporales, quædam incorporales: de qua diuisione tractaturus intitulauit istam rubri.* de rebus corporalibus, & incorporalibus. *Per.*

a Cõtinuatio.

Vædam.] Totus [b] iste titulus diuiditur in quinque partes. ¶ Primò ponit vnã diuisionem rerum ¶ Secundò definit res corporales & per exempla demonstrat. ¶ Tertiò definit res incorporales & etiam per exempla demõstrat. ¶ Quartò respõdet cuidam tacitæ quæstioni. ¶ Quintò prædicta extendit. Secunda ibi, *Corporales sunt.* Tertia ibi, *Incorporales.* Quarta ibi *Nec ad rem.* Quinta ibi, *Eodem numero.* Pone casum per teipsum, quia litera satis plana est.

b Diuisio.

p ¶ *Præterea.* i. [c] præter prædictam diuisionem. *s. tit. j. in princ.* est & alia: quia quædam communes, quædam publicæ, quædam vniuersitatis, quædam nullius, quædam singulorum. Item quædam corporales, quædam incorporales: vt hîc subiicit.

c Rerum diuisiones quæ sunt.

q ¶ *Corporales sunt.* sic *ff. de rerum diui. l. j. § quædam.*

r ¶ *Quædam incorporales.* Quid hac diuisione nos iurisconsulti egemus? Respond. quia multa in corporalibus locum habent, quæ non obseruãtur in incorporalibus Incorporalia enim non traduntur, nec vsucapiuntur regulariter [d]: *vt ff. de acquiren. rerum do. l. seruus § incorporales. & de vsuc. l. vsucapionem.* non vindicantur: *vt ff. de rei vindicat. l. vindicatio* ac non transferuntur pen itus: *vt ff pro soc. l. j. y. & iy.* non possidentur: *vt ff. de acquiren. possessione. l. iy. in princ.* Additio. Et de ista dictione, *in*, quid importet, vide Christophorum hîc adnotata, in ver. *incorporales.*

d Scilicet per se, sed cum rebus corporalibus sic, dummodò concurrat sententia aduersarij: licèt in aliis præscriptionibus non requiratur *l. § C. de præscr. long. temp.* secundum Ang.

s ¶ *Sui natura*, nam secùs si propter difficultatem, vt res in profundo maris, vel cœlo affixa.

t ¶ *Innumerabiles.* id est, non habiles ad numerandum. Ioannes.

u ¶ *Quæ in iure consistunt.* id est, sub hoc prædicabili, *ius*, continentur: in quarum definitionibus ponitur hæc dictio, *ius*, in prædicato: qualia sunt omnia iura: scilicet incorporalia: *vt ff. de rerum diui. l. j. § quædam.*

x ¶ *Quæ in iure consistunt.* In iure, non in corpore: hoc est iura. *l. & habet. i ff. de prec. l. Mutius. § fundo. de leg. 2. l. vltim. in fin. Cod. de præsc. long. temp.* Iura talia sunt: seruitus, hæreditas, dos, peculium, possessio, obligatio: nam hæc omnia iuris nomina sunt. Hæreditas igitur non est pecunia: sed successio, *l. nihil. de verborum significatione*, id est, ius successionis, *l. bonorum. y. eodem.* Ait verò qualia sunt ea quæ in iure consistunt: nec enim docet quot sint genera rerum incorporalium: sed qualia nummi iura non sunt: res tamen incorporales sunt: siquidem is qui nummos debet, quantitatem debet, non corpora, *l. qui hæredis. ff. de condict. indebiti. l. si it, cui nummos. de solution.* quæ lex citatur in *l. nam etsi fur. § vltimo. de rebus credit.* Cvíacivs.

Hæreditas.

a ¶ *Hæreditas.* vt *ff. de verb. signi. l. nihil.*
b ¶ *Vsusfructus* *infrà de vsufr. in prin.*
c ¶ *Obligationes* *infrà de oblig. in prin.*
d ¶ *Quoquo modo.* id est, siue ex contractu, vel quasi: vel maleficio, vel quasi: *vt infrà, de oblig. §. fi.*

u ¶ *Iumentum.* vel subrus, vel ante se. & idem si in vehiculo.
x ¶ *Actum non habet* per consequentiam.
y ¶ *Iter habet.* quo ad cōmodū. non quoad seruitutē. sunt enim duæ seruitutes diuersæ: *vt ff. si ser. vin. l. loci. §. 1. & ff. de adi. leg. l. 3.*
z ¶ *Eoque* sc. itinere contento sub acto.

e ¶ *Nec ad rem* respondet tacitæ obiectioni, quasi dicat, quomodo hæreditas est incorporalis, cum in ea sint res corporales?
f ¶ *Ex fundo.* in quo vsumfructū habemus.
g ¶ *Plerumque.* propter seruitutes, quæ per actionem, vel obligationem debentur *vt infrà, de act. §. q.* & propter actionum cessionem *vt ff mandat. l. si procuratorem. §. fi. & ff de rei vendi. l. si hominem.* alias, *Iulianus §. vsque adeo.* ACCVRSIVS.
h ¶ *Nam.* pro *sed* aliàs tamen & melius.
m ¶ *Nam ipsum ius. Nam*, pro *sed*: vt in *l. inter stip. § sacram de verb. oblig. l. Stichū. §. vsum fru. de solu.* vt etiam Accurs. refert in *l. cum tibi. Cod. qui per in pign.* CVIAC.
i ¶ *Ipsum ius hæreditatis* id est, ipsa hæreditas. & sic intransitiuè hæc tria leguntur.
k ¶ *Fruendi.* scilic. vsusfructus.
l ¶ *Ipsum ius obligationis.* i. obligatio ipsa.
m ¶ *Eodem numero.* id est, incorporalia.
n ¶ *Iura.* id est, seruitutes ACCVRS.
o ¶ *Vocantur.* de quibus *infrà, tit. proxim.* dicitur statim. ¶ De quibusdam quæritur, licèt ad nos non pertineant: vt [a] de aëre, fumo, & de flatu animalis. Respond. secundùm philosophos, hæc esse corporalia. Item quid de angelis bonis, & malis, & anima hominis? Respon. hæc incorporalia esse.

hæreditas [a], vsusfructus [b], vsus, & obligationes [c] quoquo modo [d] contractæ. Nec ad rē [e] pertinet, quòd in hæreditate res corporales † continentur. Nam & fructus qui ex fundo [f] percipiuntur, corporales sunt: & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque [g] corporale est, veluti fundus, homo, pecunia. nam [h] ipsum ius [n] hæreditatis [i], & ipsum ius vtendi fruendi [k], & ipsum ius obligationis [l] incorporale est.

3. ¶ Eodem numero [m] sunt iura [n] prædiorum vrbanorum, & rusticorum quæ etiam seruitutes vocantur [o].

† Sic conueniunt... semper... corpora... hoc est quod... fundus... peculio, ... quitur eo ... & ipsum ... vindic...

a Fumus, & aer corporalia sunt.

DE SERVITVTIBVS prædiorum rusticorum, & vrbanorum.

TITVLVS III.

Animaduerte seruitutum quasdam à re rei deberi (quas reales appellamus.) quasdam verò à re personæ. de prioribus hoc titulo traditur: de reliquis proximioribus titulis discutietur.

Est autem seruitus realis (vt Bartolus lib. 8. digest. tit. de seruit. in l. 1. definit) ius prædio inhærens ipsius vtilitatem respiciens & alterius libertatem diminuens.

Rusticorum prædiorum seruitutes sunt quæ rustico prædio (id est, grato fructuū percipiendorū, aut colligendorum factu) debentur: vt via, iter, actus, & ad genus similia.

Vrbanorum verò prædiorum sunt, quæ vrbano prædio (id est, ædificia) debentur: quarum exempla profusè hic traduntur. constituuntur autem seruitutes vt scribitur ad finem huius tituli.

RVsticorum [p] prædiorū iura [q] sunt hæc; iter, actus, via, aquæductus. Iter est ius eundi [r], ambulandi [s] hominis: non etiam iumentum [t] agendi [ß], vel vehiculum. Actus est ius eundi, ambulandi hominis, agendi iumentum [u], vel vehiculum. Itaque qui iter habet, actum non habet [x]: sed qui habet actum, iter habet [y], eóque [z] vti potest etiam sine iumento. Via est ius eundi [a], & agendi, & ambulandi hominis. nam iter & actum via in se continet [b]. Aquæ ductus est ius aquæ ducendæ [c] per fundum alienum.

1. ¶ Prædiorum vrbanorum sunt seruitutes hæ, quæ ædificiis inhærent: ideò vrbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia [d] omnia vrbana prædia appellamus, etsi

a ¶ *Eundi.* hæc vet. exponit: *vt §. eo. §. 1.*
y ¶ *Nam iter, & actum.* Qui actum habet, actū vindicat, non iter. & actum. Qui viam habet, aut viam vindicat, aut iter simul, & actum. Viæ latitudo legitima est, idque omnes nostri auctores solū tradidere: sed Varro *lib. vi. de ling. lat.* Actus latitudo non est legitima. Via est, quâ vehiculum, & iumentum ire potest, Actus est etiam, quâ vehiculum duci nō potest, modò si iumentum agi potest *l. si tam. ff de serait.* ponitur & alia differentia in *l. qui sella. ff. de ser rust.* Via autem per latitudinem diuisa, efficit duas semitas. *l. nam fata. ff quemad. ser. amit.* CVIAC.
b ¶ *Continet.* Sed quæ est differentia [a] secundùm hoc inter actum, & viam? Respond. qui habet viam, potest trahere trabem, & lapides, & rectè ferre hastam [b]: quæ non permittuntur habenti actum: *vt ff. de seruit. rustic. prædio. l. qui sella. §. 1.* Item certa viæ latitudo est viij. pedum in directum, in angulis xvj. nisi maiorem, vel minorem placuerit facere constituentibus [c], quod non est in actu: *vt ff de seruit. rust. prædio. l. via & l. certo. §. latitudo & l. via constitui.* ACCVRS.
c ¶ *Aquæ ducendæ.* siue inuentæ siue inueniēdæ: *vt ff eod. l. Labeo.*
Prædiorum vrbanorum.]CASVS. Domine, iam vidi quæ sunt seru. rustico. prædio. dicatis mihi, si placet, quæ sunt seru. vrba. prædiorum? Ad hoc resp. Amice, seruitutes vrbanorū prædiorū dicuntur, quæ ipsis ædificiis inhærent. Dicūtur enim seru. vrba. prædiorū, quoniam omnia ædificia, prædia vrbana appellamus, etiā si in villa posita sint. Non enim locus, sed materia vrbanum prædium efficit. Sed domine, si placet, ponatis mihi exempla de seruit. vrba. prædio. Ad hoc resp. Amice, seru. vrbano. præd. sunt hæ, vt vicinus onera vicini sui in ædibus suis sustineat: videlicet vt liceat vicino tignum de ædibus suis in parietem vicini sui immittere. Item vt vicinus stillicidium vicini sui, vel flumen in cloacam suam, vel in aream suam recipiat & etiam inter seruitutes prædiorum vrbanorum connumeratur hæc seruitus, ne quis ædes suas altiùs tollat, ne luminibus vicini sui officiat. Et hæc dicuntur vsque ad §. *inter rusticorum.* Franc.
d ¶ *Quoniam ædificia.* In distinctione vrbanorū, & rusticorum prædiorum, inter Neratium, & cæteros Iurisconsultos non conuenit. Neratius ex loco distinguit. *l. 2. ff de ser. rust. l. ecmre. ff in quib. can. pig.* Cæteri qualitate: & horum quidem sententia obtinuit etiam in familia. Vrbana enim familia à rustica, opere separatur, non loco: & in eam rē vulgò eum quæri, & inspici solet. *l. vrbana familia ff. de verb. sign.* miror quòd nondum quisquam eius mendam deprehenderit. In primis lex ait familiam loco non distingui: sed genere operis, tum ita fieri, vt dispensator in vrbanis non sit, si rerum rusticarum rationes dispenser, ibique habitet. Hæc videntur esse contraria: nam si id exigimus, vt is dispensator ibi habitet: id est, ruri, certè non tam ex genere, quam etiam ex loco rusticum mancipium definiuimus. At legendum est, *vbique habitet* id est, vbicunque: *vt in l. quod nisi fuit in fin. ff. de oper. libe. l. in lege. ff. de contr. emp.* Deinde ait lex, *quo quisque loco seruus fuerit ex numero familiæ, apparere, & vicarius.* Ex numero. i. ex libellis, & veluti matricula familiæ. At quomodo ex vicariis, legendū *cinarius.* id in *l. seruus. ff. de leg. 3.* Inuerso ordine literarum multa scripta sunt in P. Flo. vt domus pro modus, iuiux pro iuniæ: & in eo loco *vicarius* pro *cinaria.* Et hinc existunt errores multi in libris nostris. CVIAC.

a Actus, & via differunt.

b Dummodò cinstrer gerat: & non deuastet fructus. Quod no pro capitaneo, cui cōceditur trāsitus per aliquod territorium. Angel. & Ias.

c Etsi expressè in aliquo loco angusto concedatur, valet saltè vt actus, aut iter, secundùm Ang. hic.

DE SERVITVTIBVS PRÆD. &c.

Dictum est suprà de rebus incorporalibus in genere, sequitur videre in specie. & ideò in seruitutibus initium facit, quæ sunt incorporales vt suprà titu. in fine.

RVsticorum] Iste [b] titulus diuiditur in quinque partes. ¶ Primo ponit de seruitutibus rusticorum prædiorum ¶ Secundò de seruitutibus vrbanorum prædiorum. ¶ Tertiò redit ad seruitutes rusticorum prædiorum. ¶ Quartò ponit quare appellentur seruitutes prædiorum. ¶ Quintò ponit qualiter dictæ seruitutes constituantur. Secunda ibi in §. *prædiorum.* Tertia ibi in § *inter rusticorum.* Quarta ibi, *Ideò autem.* Quinta ibi in §. *si quis velit.* CASVS. Domine, iam video quòd voltis tractare de seruitutibus rusticorum prædiorum. dicatis ergo mihi, quid est iter? Ad hoc respon. Amice, iter est, &c prout continetur in litera. & sic pone casum de cæteris seruitutibus vsque ad §. *prædiorum vrbanorum.* Franc.

b Diuisio

p ¶ *Rusticorum* sic & *ff. eo. l. 1.*
q ¶ *Iura.* id est, seruitutes. ¶ Ex no. hic tria [c] genera seruitutum. 1. Quædam à personâ personæ debentur: de quibus dicitur *suprà, de iure perso.* 2. Quædam ab vna re alteri rei de quibus dicitur in hoc titulo, [d] 3. Quædam a re personæ: vt vsusfructus, & vsus. & habitatio: *vt infrà tit. 5. & 9. 4.* Potest & quartum dici, vt a persona rei debeantur: *vt ff de cond. & demonst. l. Titio centum §. Titio. 9. & de ali. & cib. le. l seruos*
r ¶ *Ius eundi* solus: vt per hoc discrepet a sequenti. ACCVRS.
s ¶ *Ambulandi.* scilicet cum alio.
t ¶ *Iumentum.* s. separatum a se, vel armenta separata à se: sed super equum ire potest: *vt ff de seruitu. rusticorum prædiorū. l. qui sella. in principio. & l. iter.* Quandóque iter non est seruitus, vt si vsufructuario detur a domino alterius prædij: *vt ff. si seruitus vin. l. 9. & 4. 9.* Tertiò grossè dicitur quælibet via, per quam itur.
ß ¶ *Non etiam iumentum agendi* Iumento vehi potest, iumentum agere non potest. Iter est quâ homines: actus quâ pecora transeunt. CVIAC.

c Seruitutum quatuor genera: alia à persona personæ: quædam a re rei: ... quædam personæ, quæ ... à personæ rei
Quæ vt contrariæ sunt, inscite cum ... re, ad quā ... quæ vadat ... si essent ... omissæ tamen. Et in ipsa ... constitui ... debet rā ... fieri ... seruientis ... cui ... constituitur ... domus ... toledum ... dotorum Ang

a ¶ In

a ¶ *In villa.* non enim locus : sed materia facit vrbanum prædium:quod dic: *vt ff. de verb signi. l. vrbana prædia.*
b ¶ *Vicinus.* id est, domus vicini.
c ¶ *Stillicidium* quod stillat:& interdum directò cadit, interdum non . propter ventum fortè : sed flumen directò cadit : & maximè per dochiam: id est, canalem : *vt ff. de ser. vr. præ. l. seruitutes §. stillicidium.* Accvrs.
d ¶ *Non recipiat.* hoc scil. non recipere, est ius nõ seruitutis: imò potiùs libertatis. & hanc negatiuam referas ad omnia exempla proximè dicta. 2. Vel dic: sicut recipere talia est seruitus: ita econtrà si desinit recipere, est mihi quondam recipienti seruitus, & contra. & sicut in præscribẽda seruitute indigebam aliquo facto, sic econtrà in præscribenda sua libertate indiget facto: scilicèt vt foramina obturet, vel similia faciat, quæ non sunt necessaria in præscriptione libertatis contra rusticam seruitutem : & ideò tantùm in affirmatiua lex dicit de eis: scilicet ius eundi, agendi, &c. *vt ff. de seruitu. vrba. prædiorum. l. v. & suprà eodem. circa princ.* Additio. Dic rationẽ diuersitatis, quòd vrbanæ seruitutes sunt nobiliores, & magis interest reipublicæ, quòd conseruentur, quã rusticæ: & ideò si quædã foramina obturẽtur, quædam non: in nihilo acquiritur libertas, secundùm Aug. hic

in villa [a] ædificata sint. Item vrbanorum prædiorum seruitutes sunt hæ: vt vicinus [b] onera vicini sustineat : vt in parietem eius liceat vicino tignum immittere : vt stillicidium [c], vel flumen recipiat quis in ædes suas, vel in aream, vel in cloacam, vel non recipiat [d] [a] : & ne altiùs quis tollat [e] ædes suas, ne luminibus vicini sui officiat.

2. ¶ Inter rusticorum prædiorum seruitutes quidam computari rectè putant aquæ haustum [f], pecoris [g] ad aquam appulsum ; ius pascendi, calcis coquendæ [h], arenæ fodiendæ.

3. ¶ Ideò autem hæ seruitutes prædiorum appellantur : quoniam sine prædiis constitui non possunt. Nemo enim seruitutem potest acquirere vrbani, vel rustici prædij, nisi qui habet prædium: nec quisquam [i] debere, nisi qui prædium habet.

4. ¶ Si quis velit vicino aliquod ius [k] constituere, pactionibus [l], atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis hæredem suum damnare †, ne altiùs tollat ædes suas [m], ne luminibus ædium vicini officiat : vel vt patiatur eum tignum in parietem suum immittere, stillicidiúmve aduersus eum habere, vel vt patiatur eum per fundum ire †, agere, aquámve ex eo ducere [n].

a ¶ *Vel non recipiat.* Aut stillicidium meo iure non recipio, aut iure seruitutis: meo iure, si non vicino cessero ius stillicidij immittendi iure seruitutis, si vicino iam antè cessero ius stillicidij immittendi. Eodémq; prorsus modo, aut iure meo ædes altiùs tollo, aut iure seruitutis Qua de re latiùs in §. *aquæ de eo.* Cvra.

e ¶ *Tollat* vel non tollat: quod potest mihi prodesse ad lumina refulgenda. vnde dicitur in libro Machabæorum [a], *Refulsit sol in clypeos aureos: & resplenduerunt montes ab eis: vt ff. eod. de ser. vrb. præd. l. si arborum. §. interdum.* 2. Vel dic quòd tollat vt sit seruitus, vt modò in aliis diximus.

a 1 Machab. 6. c.

Inter rusticorum.] Casvs. Domine, vos dixistis mihi quæ sunt seruitutes rusticorum prædiorum, & quæ vrba. sed nũquid plures sunt seruitutes rustico. præd. Ad hoc respõ. quòd sic: nam inter seru. rusti prædiorum quidã rectè putant huiusmodi seruitutes connumerari : videlicet ius hauriendi aquam ex fonte vicini, item appulsum pecoris ad aquam, item ius pascendi, item seruitutem calcis coquendæ, vel arenæ fodiendæ. Et hæc dicuntur vsque ad §. *ideò autem* Franc.

f ¶ *Aquæ haustum.* scilicet [b] ius hauriendi aquam necessariam agro meo, vel laborantibus in eodem ex fonte vicini. Additio. Dic quatenùs est necessarium pro vtilitate fundi mei : *vt l. ergo. §. Neratius. ff de seruit. rusti præd.*

b Aquæ haustus seruitus hoc præstat domino, vt ei ius sit hauriendæ ex fonte vicini aquæ necessariæ agro, vel operariis.

g ¶ *Pecoris.* s. constituti ad stercorandum agrum meum : & sic bibent, vel pascentur in tuo vicino agro & sic sunt reales seruitutes. Sed contra, *ff. de aliment. & ciba. lega. l. Mela. §. nam & si haustus in glossa persona.* Resp. ibi personales dicuntur, quia cum persona durant, *argum. ff. de seruitutibus rusticorum prædiorum. l. pecoris.* 2. Vel si non habeo prædium, cui suprà dictæ expediant, non erit seruitus: sed magis aliud ius: scilicet pactionis, vel conuentionis : *vt ff. de seruit. l. vt pomum.* Accvrs.

h ¶ *Calcis coquendæ.* necessariæ ad domunculã in agro meo conficiendã propter fructus recipiẽdos. Idẽ dicas de arena fodiẽda.

Ideò autẽ] Casvs Domine, iam video quæ sunt seruitutes tam rusticorum, quàm vrbanorum prædiorum. sed dicatis mihi quare huiusmodi seruitutes dicuntur prædiales ? Ad hoc respõ. Imperator: Certè amice, optima ratione dicuntur prædiales prædictæ seruitutes. Huiusmodi enim seruitutes sine prædiis constitui non possunt. Nemo enim seruitutem vrbanorum, vel rusticorum prædiorum potest acquirere, vel alij debere, nisi prædium habeat. Sed pone. Domine, iam video quare dicuntur huiusmodi seruitutes prædiales : dicatis mihi qualiter constituuntur huiusmodi seruitutes? Ad hoc respon. huiusmodi seruitutes possunt constitui duobus modis. Aut enim constituuntur seruitutes huiusmodi inter viuos, aut in vltima voluntate. Si inter viuos aliquos velit seruitutẽ aliquam de superioribus vicino suo constituere, hoc pactis, & stipulationibus efficere debet. Si autem in vltima voluntate, potest etiam testator in testamento suo hæredem institutum damnare vt altiùs ædes suas non tollat, &c. prout continetur in litera. h. d. vsque ad fi. tit. Franc.

i ¶ *Nec quisquam.* scilicet vt seruitus sit ; obligatio tamen esse potest : *vt ff de euic. l. fundũ. §. j. & ff fam. ercisc. l. hæredes. §. an ea stip. versi. contrà si promissor via. &c.* Additio. ¶ Et not. quòd debent esse domini in solidum, aliàs fundo communi non potest per vnum ex sociis libertat acquiri, nec seruitus imponi ; quamuis sibi præiudicet, aliis posteà etiam singulariter consentientibus potest tamen præscribere seu petere declarari ipsam deberi. Item pluribus socii promissam vnus ex eis in aliorum præiudicium remittere potest, secundùm Ange. hic.

† Damnare, id est, obligare, linguis Hebræ... [illegible]

† Ire dicit hic... [illegible]

k ¶ *Ius.* id est, aliquam seruitutem de superioribus.

l ¶ *Pactionibus*, id est, pactionalibus stipulationibus. similis expositio est, *ff de acquirend. possessio l. si rem. in fi.* Vel pactionibus: id est, contractibus aliis, vt venditione, & donatione, & quòd subiicit stipulationibus: id est, obligationibus verborum tantùm:

m ¶ *Ædes suas.* quibus seruitutibus non impositis cuilibet [a] vsque ad cœlum liberum est ædificare: *vt ff quod vi, aut clam. l. sio ; pen. 19 de ser. l. fina.*

a Ædificare licet vsque ad cœlum.

n ¶ *Ducere* his deficientibus cuilibet res sua libera est, & potest alium prohibere volentem ingredi in suum agrum : *vt j. de re di. § fera. & §. plane.*

DE VSVFRVCTV.

TITVLVS IV.

Vsusfructus, seruitus est personalis: id est, à re persona debita. Definitur autem hic à Iustiniano, constituitúrque tam inter viuos, quàm in vltima voluntate. Item vsusfructus à proprietate separatus est. Qualitas non potest esse sine subiecto: & ad remotionem subiecti, sequitur qualitatis remotio, seu accidentis. Aret.

Vsusfructus [o] est † ius [p] alienis [q] rebus vtendi [r] fruendi [s] salua re-

† Hæc definitio vsusfructus ponitur etiam in Gl. super verbo, statur in ea. ff. eod. de pig.

DE VSVFRVCTV.

Visum [b] *est supra de seruitutibus realibus. sequitur videre de personalibus : idest sequitur de vsufructu, qui est seruitus personalis:* vt l. j ff. de seruitutibus. *quia plures sunt species seruitutis* vt not. glo. 5. titu. j. in princ.

b Cõtinuatio.

Vsusfructus.] Totus iste titulus diuiditur [c] in quatuor. Primò ponit definitionem vsusfructus. Secundò qualiter constituatur. Tertiò super quibus rebus. Quartò quo modo finiatur. Secunda ibi. *Vsusfructus.* Tertia ibi *Constituitur.* Quarta ibi: *Finitur.* Casvs. Accessi ad Iustinianum, & ita proposui coram eo : Domine, iam video quid vultis tractare de vsufructu: dicatis, quid est vsusfructus? Ad hoc resp. Imperator Amice, vsusfructus est ius vtendi fruẽdi rebus alienis salua rerum substantia. Et quòd hæc definitio bona sit, patet tali ratione: vsusfructus est ius: id est, seruitus constituta in corpore: quo corpore sublato, & ipsum vsumfructum tolli necesse est. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *vsusfructus.*

c Diuisio.

o ¶ *Vsusfructus*, sic *ff. eo. l. j & 4.*

p ¶ *Est ius.* id est, [d] seruitus, & per hoc patet quòd non loquitur de ipsis fructibus fundi qui sunt corporales : imò de iure vtendi: *vt sup. de rebus corporalib & incorp. §. j.* Sicque per hoc verbum, scilicet quia expono ius: id est, seruitus, remouetur [e] vasallus [f], superficiarius, & qui alias vtile dominium habet. Item hoc ius est etiam personale, quia cum persona extinguitur : *vt j. eo. §. finitur.* Item est forma [g] quædam à proprietate separata: cùm apud vnum possit esse proprietas, apud alium vsusfructus: *vt ff. de acq. poss. l. permisceri.* Ius [h] autem, quod dominus fundi habet in fructibus percipiendis, est cum causa : id est, cum proprietate: *vt ff. de excep. rei iud. l. si cum testamento. §. penul.*

d Ius pro seruitute.
e Vsusfructuarium quatenus dicitur seruitutem habere, differt à vasallo, superficiario, & aliis vtile dominium habentibus.
f Vasallus feudi vtile dominium habet.
g Vsusfructus formalis quid.
h Vsusfructus causalis quid.

q ¶ *Alienis.* nam sua res nemini seruitutem debet : *vt ff. de ser. vrb. præd. l. iure communis. & ff. si vsusfru. pet. l. vti frui. in princ.* Item quod subiicit, rebus, dic scilicet quibuslibet, nisi vsu consumantur: *vt j. eo §. constituitur, & §. si cor po l. j. in fi.*

r ¶ *Vtendi* ad differentiam creditoris, qui vti non debet pignore: *vt j. de oblig. quæ ex delic. na. §. furtum.* Accvrs.

s ¶ *Fruendi* ad differentiam nudi vsus : in quo tantùm vti, & non

non frui permittitur: vt infrà, tit. 1. in princ.

u ¶ *Salua rerum ſubſtantia* id eſt, præſtita cautione, vel ſatiſdatione de ſaluanda ſubſtantia rei, ſecundum quoſdam. Et ſic dicunt, cautionem eſſe de ſubſtantia vſusfructus. arg. pro eis. C. eod. l. 5. & ff. de vſufr. a. le. l. vxori. Nos cōtra dicimus eum, quod hæc cautio non eſt de ſubſtantia vſusfruct. nam ſine ea vſusfructus eſt. plus dico: quia in caſibus nullo modo præſtatur: ff. vt le. vel ſidei. commiſſ. no. ca. l. 1. § ſi ad fiſcum & C. de bo. quæ li. l. finali. & ff. vſufruct. quemadmod. cau. l. ſi vſusfructus § illud. & § pla. ne. a Dic ergo, *ſaluarerum ſubſtantia*: id eſt, ne pereat rerum ſubſtantia, q. d. tamdiu durat vſusfructus, quandiu durat ſubſtantia. & hoc ſtatim probatur ibi: *eſt autem*. &c. & ſic verba illa ſunt de definitione: ſed non cautio.

b ¶ *Eſt autem* ſcilicet vſusfructus.

c ¶ *Ius* id eſt, ſeruitus, vel forma corpori inhærens.

d ¶ *Quo ſublato*. id eſt, corpore perempto: vt domo deſtructa: vel fundo chaſmate perempto. vel iumento mortuo, in quo vſusfructus habetur: vt ff. pro ſocio. l. verùm. §. pen.

e ¶ *Ipſum* ſc. ius vtendi fruendi. Accvrs.

rum ſubſtantia a. Eſt autem b ius c in corpore, quo ſublato d, & ipſum e tolli neceſſe eſt.

1 ¶ Vſusfructus f à proprietate ſeparationem recipit: idque pluribus modis accidit, vt ecce ſi quis vſumfructum alicui legauerit. Nam hæres nudā g habet proprietatē; legatarius verò vſumfructum. Et contrà ſi fundum legauerit deducto vſufructu; legatarius nudā habet proprietatem; hæres verò vſumfructum. Item alij vſumfructum, alij deducto h eo fundum legare poteſt i. Sine teſtamēto verò ſi quis velit vſumfructum alij cōſtituere k: pactionibus l, & ſtipulationibus id efficere debet. Ne tamen in vniuerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente m vſufructu; placuit, certis modis n extingui vſumfructum, & ad proprietatem reuerti.

Vſumfructū in quibuſuis rebus cōſtitui poſſe exploratis iuris eſt, his ſolis exceptis quæ vſu pereunt; quia ſalua non manet rei ſubſtantia: quaſi tamen vſusfructus in eis conſtituitur: quo caſu vſufructuarius cautionem domino præſtat (qua loco proprietatis ſuccedit) de tanta pecunia, aut rerum conſumptarum iuſta æſtimatione vſufructu ſinito reſtituenda.

2 ¶ Conſtituitur autem vſusfructus non tantùm in fundo o, & ædibus; verum etiam in ſeruis, & iumentis, & cæteris rebus, exceptis his quæ ipſo vſu conſumuntur. Nam hæ res neque naturali p ratione, neque ciuili q recipiunt vſumfructum: quo in numero ſunt vinum, oleum, frumentum, veſtimēta r: quibus proxima s eſt pecunia numerata †. Namque ipſo vſu aſſidua permutatione s quodammodo extinguitur. Sed vtilitatis cauſa ſenatus t cenſuit poſſe etiam earum rerum vſumfructum conſtitui, vt tamen eo nomine hæredi vtiliter caueatur β. Itaque ſi pecuniæ vſusfructus legatus ſit, ita datur legatario, vt eius fiat, & legatarius ſatiſdet u hæredi de tanta

Vſusfructus.] Casvs. Domine, iam video quid eſt vſusfructus, dicatis mihi, ſi placet, qualiter conſtituitur vſusfructus. Ad hoc reſp. Amice, vſusfructus recipit ſeparationem à proprietate: & hoc poteſt variis modis contingere: vt ecce, ſi Titius legauit tibi vſumfructum fundi ſui. nā in hoc caſu hæres inſtitutus nudam habet proprietatem: & tu habebis vſumfructū a proprietate ſeparatum & ſimiliter in caſu conuerſo, ſi Titius legauerit tibi fundum deducto vſufructu. nam in hoc caſu tu legatarius habebis nudam proprietatem: & vſusfructus penes hæredem Titij teſtatoris remanebit. Item poterit teſtator in ſuo teſtamēto vni vſumfructum legare. alij vſufructu deducto fundum legare poteſt. Et hæc dicuntur vſque ad illum verſ. *Si teſtamento*. Sed pone, domine, iā vidi qualiter conſtituitur vſusfruct. in vltima voluntate nunquid alio modo conſtitui poteſt? Reſpond. ſic. Inter viuos enim vſusfructus conſtitui poteſt. vnde ſi quis velit vſumfr. alij ſine teſtamento conſtituere: hoc pactionibus, & ſtipulationibus inter viuos efficere poteſt. Hæc dicuntur vſque ad illum verſ. *Ne tamen*. Sed pone, Domine, iam vidi quòd vſusfru formalis ſeparatur a proprietate. & proprietas nuda remanet: quæ ergo vtilitas erit in proprietate? Ad hoc reſpō. Amice, magna vtilitas eſt in proprietate, Ne enim in vniuerſū inutiles eſſent proprietates, ſemper vſufructu exiſtente ſeparato, ſtatutum eſt, certis modis vſumfr. finiri. Et hæc dicuntur vſque ad illum § *conſtituitur*. Franciſcus de Are.

f ¶ *Vſusfructus* Sed oppono. ante ſeparationem non eſt vſusfru. ſed nec poſt ſeparationem recipit ſeparationem. Reſpond. vſusfructus: id eſt, qui poſteà dicitur vſusfructus.

g ¶ *Nudam* ſic C. de mal. quæ ſer. propriis. l. 3. § ſily. ſic & C. communia de ma. l. 3. in princip.

h ¶ *Deducto* ¶ Nota, deducto. ſi enim vni ſimpliciter fundum, alij vſumfru. legauerit, ambo concurrunt in vſufructu: vt ff. de vſufru. accre. l. idem Neratius. § non ſolum. & de vſufruct. earū rerum quæ vſu conſu. l. ſi tibi. Additio. Quod eſt verum ſecundùm Angel. quando vtrumque legatum erat ſpeciale ſecùs ſi legatum vſusfructus eſſet vniuerſale: puta omnium bonorum: quod an obliget ad collectas, & ad debita hæreditaria, vide per Ang. infrà in § ſequen.

i ¶ *Legare poteſt*. item & aliis modis: vt ff eo tit. l. Proculus. dicit autem cùm inducitur in poſſeſſionem fructuarius, & proprietarius patitur cum vti frui: vt ff eo. l. 19. in princ.

k ¶ *Conſtituere*. inter viuos

l ¶ *Pactionibus* expone: vt ſupra tit. j. diximus. §. ſi.

m ¶ *Abſcedente*. id eſt, ſeparatu exiſtente. ¶ Et etiā pro quæſtione illa, quòd libet homo non b poterit locare operas ſuas in perpetuum, ne libertas ſit inutilis: quod ſic conceſſit arg. ff de

cendi. & demonſt. l. Titio §. Titio & de lib. & poſt. l. 1. ¶ Sed iuſ. contra, cum poſſit per ſubſtitutum ſeruire a. vt C. de epiſc. & cleri. l. quiſquis cenſibus. § fin. in gloſſ. ſurrogare. & l. ad ſimilitudinē. cùm hoc ibi agatur vt per ſe tantum operæ curetur. C. de cadu. toll. l. vni. ca § ne autem & ff. de duob. re. l. nemo eſt vel etiam poſſit intereſſe præſtare: vt ff. de re iud. l. ſi quis ab alio. §. finali. Accvrs.

n ¶ *Certis modis*. vt infrà, eodem § *finitur*.

Conſtituitur.] Casvs. Domine, iam video quid eſt vſusfru. & quibus modis conſtituitur poteſt? Ad hoc reſpon. Amice, conſtitui poteſt vſusfr. non tantummodo in fundo, & ædificiis: ſed etiam in ſeruis, & iumentis, & pecoribus, & omnibus aliis rebus tam mobilibus, quam immobilibus, exceptis videlicet his, quæ ipſo vſu conſumuntur. Nam in huiuſmodi rebus neque ciuili, neque naturali ratione vſusfru. conſtitui poteſt: veluti in vino, & oleo, frumento, & veſtimentis: quibus ſimilis eſt pecunia numerata in ipſo vſu aſſidua permutatione quodammodo ſubſtantialiter extinguitur. Sed licet propter in prædictis rebus vſusfructus conſtitui non poſſit tamen ſenatus vtilitatis cauſa ſtatuit huiuſmodi rerum quæ vſu conſumuntur, quaſi vſumfru. poſſe conſtitui. ita tamen vt nomine earum rerum hæredi idonee cautum ſit. Vnde ſi pecuniæ vſusfruct. alicui legatus ſit, ipſa pecunia ita legatario datur, vt etiam in dominium ipſius legatarij transferatur. ſed legatarius ſatiſdationem exponit hæredi de tanta pecunia hæredi reſtituenda cum ipſe legatarius moritur, aut capite minuetur. & ita ſecuritas cautionis apprehendendæ, loco proprietatis remanebit. & ſimiliter ſi vſusfructus aliarum rerum quæ ipſo vſu conſumuntur, legatus fuerit, veluti vini, & olei, & frumenti huiuſmodi res ita traduntur legatario, vt eius fiant: ſed tamen antequam tradantur legatario, æſtimantur: & legatarius ſatiſdat hæredi, ſe, cùm moritur, aut capite minuetur, tantum reſtituturum, quantum huiuſmodi res tempore traditionis æſtimatæ fuerant. Ex prædictis igitur manifeſte patet, quod ſenatus non fecit vſumfructum earum rerum quæ vſu conſumuntur (nec enim poterat hoc facere) ſed tamen per huiuſmodi ſatiſdationem hæredi expoſitam quaſi vſumfructum in rebus huiuſmodi vtilitatis cauſa conſtituit. Et hæc dicuntur vſque ad illum §. *finitur*. Franc. de Aret.

o ¶ *In fundo*. etiam ſterili: vt ff eod. l. ſtatua §. j.

p ¶ *Naturali*. quia non poteſt eſſe ſalua ſubſtantia, quod eſſe debet: vt s. eod. in princ.

q ¶ *Ciuili* quia tranſit in dominium legatarij: vnde ſibi ſeruire non poteſt: vt ff ſi vſusfruct. pet. a. l. vti frui. in princip.

r ¶ *Veſtimenta*. Contra ff eod. l. ſed & ſi quid §. & ſi veſtimentorum. Solu. ibi loquitur de quibuſdam veſtimentis quæ perpetuò durabant, hîc temporalibus. Additio. Tu dic ſecundum Iaſ. quod ibi ſit differentia quia vſusfructuarius quantitatis habet etiam dominium, vt hîc: non autem vſusfructuarius veſtimenti. vt ibi ſecundùm Ang.

s ¶ *Quibus proxima*. Similis, & affinis. Cviac.

ſ ¶ *Permutatione*. nam quæ hodie eſt mea, cras erit tua. ſic extinguitur quo ad dominium meum, quod deſinis ſic s. de rerum diui. § ſi tamen. Item ſi cum alia miſceatur b, extinguitur: vt ff de ſol. l. ſi alieni.

t ¶ *Senatus*. cuius nomen non habemus.

β ¶ *Vtiliter caueatur*. Gaius rectoiu l. 2. de vſufru. ea. ver. Rectè autem & vtiliter, id eſt, ſatiſdato. Cviac.

u ¶ *Satiſdet*. Sed nónne hæc ſatiſdatio, vel illa, qua ſatiſdat legatarius, vel vſufructuarius ſe vſurum arbitrio boni viri, poteſt remitti a teſtatore? Reſpon. non: ff. vt in poſſ. leg. l. ſi pecuniæ. & C. de vſufruc. l. 1. & C. vt lega. no. ca. l. pen. Illa autem ſatiſdatio c, quam præſtat hæres de legatis ſoluendis, benè poteſt remitti: vt ff. vt leg. no. ca. l. licet. & l. fin. ¶ Et eſt ratio: quia hæc ſatiſdatio

contem

a Periculo tamen ſuo, etiam ſi ſuerit approbatum ſtudium vt requiritur. Itē debet eſſe talis qui alias principaliter eſſe eſſet idoneus. Item verum ſi non fuit electa induſtria perſonæ, & non poſſit per ſemetipſum ſeruire. alias ſecus.

b Scilicet bona fide alias ſecus, ſecundum Angel.

c Satiſdatio de legato ſoluendo poteſt hæredi remitti à teſtatore. Quid, vſusfru. ſatiſdatio poteſt ne remitti ſatiſdatio à teſtatore de vtēdo boni viri arbitrio? non poteſt. Cur tā varie? Ne dicas cū Accurſio hāc poſſe remitti nō poſſe, quod nis hæredis ea retinne numerentur: ſed quia nominatim remiſſa vtēdi vtendi boni arbitrio conditione, videtur teſtator fructuario laxare habenas vtendi viri mali arbitrio, quod eſt iniquum. Dicet aliquis, Teſtatorē fructuario vel plenam proprietatem cōferre potuiſſe. Concedi hoc poteſt Verum eo ſemper cuſtodiendum eſt, remiſſione cautionis hac formula, vt ne cōceptis vſusfructu tam cauſas de vtendo viri boni arbitrio conceptā fructuario ipſum innuere, vt è viri boni officio diſcedat. Secus eſſet ſi materia ſi fructuario in rebus ſit ſtatuta eſſet donandi, aut proprietatis etiā alienandæ. Hæc quidem poteſtas ſemper præſtat quod ſuperior, ſed non expreſſe, aut apertis verbis in bonos mores cōcipitur. Itaq; in expreſſa ſuperior formula nocebat, tacita haud noceret videtur argu. l. ſi vſusfructus. ff. de regu. iur.

Hæc cōmuta probatio eſt . . . antiquo . . . eod. Ex . . . ſequitur, . . . nē poſſeſſionem . . . cedendi, ſe obliga . . . ad perpetuam carcerē, . . . dam Poc

contemplatione hæredis interponitur: illa autem de legato præstando, gratia testatoris, vt sua voluntas adimpleatur: *vt C. vt le ...ca aliis ... in poss. leg. l. y.* Non est ergo mirum, si illud quod sua gratia introductum est, testator potest remittere, aliud autem non: *vt C. de pact. l. si quis in conscribendo. & ff. de pac. l. pactum & de ap. l. s. l. cordonem. & ad leg. Falcid. l. quod de bonis. § fin.* ADDITIO. Imo æquè de fauore hæredis, ie de suo disponere potest, secundùm Christopho *per l. vnum ex familia § si rem ff de leg. y.* Et dicit ipse rationem: quia vno casu inuitaretur ad delinquendum: in alijs autem non Angel. Aret.

a ¶ *Morietur, aut capite minuetur.* His enim duobus modis tantùm amittitur vsusfructus: *vt ff. de vsufr. ea. re. qua vsu consu. l. ex stipulatione. & l. quoniam.*

† Sin etiã clerici censentur vsufructuarij beneficiorum suorum ... *si extra. de pign. & c. vlt. in Gl. secunda. de pecu. cleri.* & eorum morte finitur vsufruct. *vt in d. tu. q.*

b ¶ *Satisdatur.* à legatario.

c ¶ *Æstimata.* s. eo tempore quãdo dantur legatario *sic ff. de vsufr ea. re. qua vsu consu. l. si tibi vini.* ACCVRS.

d ¶ *Poterat.* s. cum substantia in his non saluetur, & dominiũ mutetur. vt suprà dictũ est.

e ¶ *Cautionem* impropriè. nam satisdare debet *vt C. de verborũ sig. l. sancimus & ff de vsufru. ea re qua vsu con. l. tribus in ...us.* quæ cautio loco proprietatis erit apud hæredem.

pecunia restituenda si morietur, aut capite minuetur [a]. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, vt eius fiant: sed æstimatis his satisdatur [b], vt si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint æstimatæ [c]. Ergo senatus non fecit quidem earum rerum vsumfructum (nec enim poterat [d]) sed per cautionem [e] quasi vsumfructum constituit.

Vsusfructus finitur modis hic descriptis. ARET.

3. ¶ Finitur autem vsusfructus morte [f] vsufructuarij †, & duabus capitis [g] deminutionibus, maxima, & media [h] [a], & non vtendo per modũ, & tempus [i] [β]: quæ omnia nostra statuit constitutio [k]. Item finitur vsusfructus, si domino proprietatis ab vsufructuario cedatur, (nã cedẽdo [l] extraneo nihil agitur [γ]) vel ex contrario si vsufructuarius proprietatem rei acquisierit [m]: quæ res [n] consolidatio [δ] appellatur. Eo ampliùs constat, si ædes incendio consumptæ fuerint [o], vel etiam terræmotu, vel vitio suo corruerint, extingui vsumfructum, & ne areæ [p] quidem vsumfructum deberi.

4. ¶ Cùm autem finitus fuerit totus [q] vsusfructus, reuertitur scilicet ad proprietatem: & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

Finitur.] CASVS. Domine, iã video quid est vsusfructus, & qualiter constituatur, & in quibus constitui potest. dicatis modo mihi quibus modis finitur vsusfructus. Ad hoc respond. Amice, vsusfructus naturali morte vsufructuarij finitur: & similiter morte ciuili, videlicet maxima, & media capitis deminutio. vsufructuarij Finitur etiam vsusfructus, si vsufructuarius non vtatur vsufructu per tempus a lege statutum & hæc omnia statuit nostra constitutio. Et non solũ modò prædictis modis finitur vsusfructus: sed etiam cessione. Nam si vsufructuarius domino proprietatis cesserit: finitur vsusfructus: secùs si extraneo cesserit. Nam extraneo cedendo nihil agit. Et similiter in casu conuerso si vsufructuarius proprietatem rei in qua habet vsumfructũ acquisierit, finitur vsusfructus: & huiusmodi acquisitio proprietatis appellatur consolidatio. Et non solùm prædictis modis finitur vsusfruct. sed etiam interitu ipsius rei, in qua quis habet vsumfruct. nam si ædes incendio in totum consumptæ fuerint, vel terræmotu, vel vitio proprio corruerint, constat vsumfructum extingui, nec areæ vsumfruct. deberi Et hæc dicuntur vsque ad illum vers. *Cùm autem* in quo ponentium sic: Domine, iam video quibus modis finitur vsusfruct. Dicatis mihi, si placet, quid iuris est quando totus vsusfructus est finitus? Ad hoc respond. Amice, cum totus vsusfructus finitus fuerit, reuertitur statim ad suam proprietatem, & consolidatur cum ea: & qui primò erat dominus nudæ proprietatis, incipit ex eo tempore plenam proprietatem & potestatem in rem habere. hæc dicuntur vsque ad fi. tit. Franc. de Aretio.

f ¶ *Morte* scilicet naturali Sed contra *ff. de noua l. si vsusfructus.* Sol. non contradicit ibi enim antequam eidem vsufructuarius, delegaui vnde ea eius persona cui delegaui. finitur: quia in eius persona incœpit. si autem postea delegauerim, ea mea persona finiretur: *vt ff. de peri. & com. rei ven. l. necessario § fin.* ADDITIO. ¶ Tu dic quod formalis vlusfructus in formalem transire non potest; sed in causalem sic, & econtra & ideò ibi vtendi tantum commoditas ceditur, secundùm Ang. hic.

g ¶ *Capitis* supra *de capi. de. § 1. & q & vy.*

h ¶ *Maxima, & media* quæ mortes ciuiles sunt: *vt ff pro soc. l. verum. § societas ver. intereunt.* Non autem minima capitis deminutione: *vt infrà de acqui. per arrog. in prin.*

a ¶ *Maxima, & media.* In *l. 1. ff. de vsufr. leg.* hæc verba *ex magna causa*, sunt Triboniani. Nam ante Iustinianum etiam minima capitis deminutio vsumfructum extinguebat. CVIAC.

i ¶ *Per modum, & tempus.* s. vt bonus paterfamiliàs [a]. 2. Vel meliùs per modum & tempus i. per moderatum tempus, scilicet decem an. inter præsentes, viginti inter absentes: *vt Cod. de vsufr. l. corruptionem.* Sed re[i]ectus [b] eius actio durat centum an. *vt ff. eo. l. an vsufr.* Actio vero competens pro vsufr. non tollitur ipso iure, cum tempus non sit modus tollẽdæ obligationis: sed per exceptionem dicto tempore tollitur, licet in alijs modis finiendi ipso iure etiam actio tollatur: *vt ff. de act. & oblig. l. obligationum fere. § placet.*

β ¶ *Per modum, & tempus.* Si fructuarius per constitutũ tempus nullo modo vtatur vel etiam si vtatur cõtra præscriptum modum, vtroque casu non vtendo vsumfr. amissum dicemus: *arg. est l. si communem. § 1. & l. si quis alia. ff. quemad. ser. amit.* CVIAC.

k ¶ *Constitutio Cod. de vsufru. l. corruptionem.*

l ¶ *Cedendo.* Contrà *infra. tit. 3. in fine primi casus.* Sol. hic dicit de iure vtendi, quod cedi non potest: imò tunc ad proprietatem redit: *vt hic. & ff. de vsu. de l. si vsufr.* ibi, de ipsa s. fructuũ perceptione. *c arg. ff. de peri. & com. rei ven. l. necessario. § 5.*

γ ¶ *Nihil agitur.* Hæc verba, vti sint accipienda, ostendi in frag. Vlpian. *tit. xviij.* quod ne nouum videatur, coniungenda erit *l. per seruum. § vlum. ff de adquir. rerum domin.* cum *l. qui mihi. ff de donat.* CVIAC.

m ¶ *Acquisierit.* scilicet finitur vsusfructus. ACCVRS.

n ¶ *Quæ res* i. est, talis acquisitio.

δ ¶ *Consolidatio.* Consolidatio inde nomen accipit, quod solidum id proprium fit, a quo vsusfruct. deductus non est, *l. in liberto. ff. de bo. liã. l. Sempronius. § pen. ff de vsufruct. leg.* CVIAC.

o ¶ *Consumpta fuerint.* scilicet in totum *vt ff eo l si cui insula.*

p ¶ *Ne area* sic *ff. quib. mod. vsusfructus amitt. l. repeti. § pen. argu. contra ff. de pigno. act. l. domo.* ADDITIO. Dic quòd ibi loquitur in pignore. & ideo faciliùs extinguitur vsusfr. quam pignus, ne proprietas reddatur inutilis, iuxta prin. huius tex. secũdũ Ias.

q ¶ *Totus* ¶ Nota, totus. si enim pro parte, non redit ad proprietatem: *vt ff. quib. mod. vsufruct. amit. l. excepta.* Item si sint duo consructuarij, vno perdente alteri accrescit: *vt ff. de vsufruct. accrescen. l. 1. § pe.*

DE VSV, ET HABItatione.

TITVLVS V.

Hæc quoque seruitus vsus personalis est: id est, à re persona debita: idem dicito in habitationis seruitute. quid autem differat vsus ab vsufructu, aperit Iustinianus.

Isdem illis modis, quibus vsusfructus constituitur [r], etiam nudus vsus constitui solet [s]: isdémque illis modis [t] finitur, quibus & vsusfructus desinit.

1. ¶ Minus [u] autem † iuris est in vsu, quàm in vsufructu. nam is qui fundi nudum habet vsum, nihil vlteriùs habere intelligitur, quàm vt oleribus, pomis, floribus, fœno [x], stramentis [y], & lignis

DE VSV, ET HABITATIONE

Suprà tractatum est de vna seruitute personali: videlicet de vsufructu, hic sequitur de alia.

Isdem illis] Totus iste titulus in tres partes diuiditur. ¶ Primò ponit de vsu. ¶ Secundò de seruitute habitationis. ¶ Tertiò facit quoddam præambulum, transiens ad alias materias. Secunda ibi, *Sed si cui* Tertia ibi, *Hac de seruitutibus.* Litera satis plana est vsque ad illum §. *Sed si cui.* ideò pone casum per te ipsum.

r ¶ *Constituitur.* s. in testamento, & inter viuos: *vt s. tit. 1. § 1.*

s ¶ *Solet.* nisi quòd vsus pro parte constitui non potest *vt ff. eo. l. vsus pars.* Sed aliud in vsufructu: *vt ff de vsufru. l. vsufructus ab initio* Et ratio est: quia diuiduus est: quod non est in alijs seruitutibus. *vt ff ad leg. Falci. l. 1. § si vsusfruct.* ¶ Nec obst. si duobus vsus constituitur: quòd concursu partes fiunt: quia occasione, id est, necessitate magis, quam ratione contingit, *vt ff. de rivis l. Labeo.*

t ¶ *Modis* quos s. tit. j. § *finitur.* habuimus.

u ¶ *Minus iuris.* sed in [d] casibus, æquales sunt fructuarius, & vsuarius: vt in vsu pecuniæ [e], *vt ff. de vsufruct. ea re l. hoc senatus. § 5.* 2. Item in fundo de quo tantùm fœnum tollitur, quantum soli sibi sufficit. *vt ff. e. l. fundi.* [f] 3. Item si in sylua remota, ex qua vterque ligna vendere poterit: *vt ff. e. l. diuus.*

x ¶ *Fœno.* id est, de herba.

y ¶ *Stramentis.* id est, de melega. genus [g] est bladi.

a *Quotã*

a ¶ *Quotidianum*. quid si hodie vsus qui mihi sufficit, constituatur, & cras ab alio in alio fundo constituatur? Resp. locus erit electioni, vel gratificationi in toto, vel in parte. *arg. infr. de leg. §. si generaliter & ff. de relig. l. si.*

a ¶ *Ad vsum quotidianum*. His omnibus eum vtetur, miror cur dixerit Nerua eum solis non vsurum, *l. plenum. §. eo.* forsitan legendum, *oleo*. P. Victorius penè simili in re apud Varronem demonstrauit pro *oleo*, legendum esse *doleis*. Nã & doleis scribebant: non *dolus l. 30. §. certis ff. ad leg. Falci. l. 15. §. proprieta ff. de vsufruct.* CvIac.

b ¶ *Vtatur*. Nunquid in vino, vel in frumento, & oleo? Respon. quidam nullo modo. Alij contra, quorum sententia est verior: *vt ff. eod. l. plenum. § prator* ¶ Item quis colet agrum? Resp. proprietarius, si a vult: aliàs vsuarius: *vt ff. eod. l. si damus vsum. & ff. de vsufr. l. hactenus.*

c ¶ *Impedimento*. aliàs: id est si alia de causa veniat dominum, & eius familiam poterit prohibere: *vt ff. eod. l. habitatio. §. fi.*

d ¶ *Alij* quasi dicat, nisi proprietario.

e ¶ *Cùm* i quamuis,

β ¶ *Cùm is, qui vsumfructũ*. Quare cũ vsusfru. extraneo vendi, locari, donari, commodari, precatiò concedi, obligari possit, cur etiam idem in iure cedi non possit. At quia cedere in iure, est ad sellam prætoris, id est, a se ius totum abdicare: at locare, aut vendere, est ius vtendi, fruendi, ita in alium transferre, vt tamen per emptorem, aut cõductorem a fructuario retineatur? Cvracivs.

f ¶ *Hæc omnia*. contrà, *suprà tit. 3. §. finitur*. Sol. vt ibi. Item *contrà. ff. loc. l. locare* Solu. ibi in prædialibus seruitutibus loquitur hic in personalibus.

g ¶ *Vt ipse tantùm*. contrà *ff. eo. l. ij § 3.* Sol. ibi ponitur solùm pro solummodò: *vt ff. de vulga. subst. l. qui liberis. in princ.*

h ¶ *Cum marito*. præsenti, & futuro: *vt ff. eo. l. cæterum. §. mulieri.* & generaliter omnes recipiet, quos & masculus, dummodò honestè: *vt ff. eo l. non solum. & l non aliter.* Additio. Et inducitur iste tex. vt statuta, & sententiæ, quamuis sint stricti iuris: tamen recipiant interpretationem extensiuam: quando alias non possunt sortiri effectum: quod no. secundùm Ang.

i ¶ *Vti potest* non autem locare d potest. si tamen aliquid conducat faciendum in eo, poterit vti opera vsuarij serui. Item ipsi eidem seruo sua opera poterit locari acquirit autem ex re, non ex opera vsuario: *vt ff. eo l. plenum. § fi. & l. sequen.* Accvrsivs.

k ¶ *Et in iumento*. facit *ff. eo. l. pen §. sed si pecoris. versicul. sed si boum ... & §. equorum.*

γ ¶ *Pecorum: veluti ouium*. nam pecorum appellatione oues continentur. Id etiã confirmat *l. plenum. §. sed etsi pecoris ff eo tit* denique in Græco ita est, Ϛρεμμάτων οἷον προβάτων. CvIac.

l ¶ *Neque lacte* nisi modico †: *vt ff. eod l plenum. § sed si pecoris.* Aliàs nullo modo, secundùm P. Io. cõtra dicit enim omnibus his ad suum vsum, & suorum posse vti †: vt in fundo supra diximus

m ¶ *In fructu*. sic *suprà de re. di. §. in pecudum*.

Sed si cui] Casvs. Dicit iuuenis: Domine Imper. vidi suprà, quid sit vsusfruct. & quid sit vsus: nunc vellẽ scire quid sit habitatio: an conueniat cum vsufructo, & cum vsu. Et respon. Impe. quòd habitatio non est vsusfructus, neque vsus sed quoddã ius medium, & proprium. Item qui habet habitationem: non solum ipse potest habitare in domo cuius habitationẽ habet: sed etiam alij, &c. Textus sequens est planus vsque ad seq. tit. Franc.

n ¶ *Habitatio, siue*. dicatur habitatio, siue vsusfructus habitationis idem est: *vt C. eo l. cum antiquitas.*

o ¶ *Sed si cui habitatio*. Habitatio non domum significat: sed ius habitandi: Ideoque si gratuitò tibi concessero habitationem, etsi vtrimque, dixerit Vivianus, esse commodati actionem, *l. 1. §. 1. ff. commoda.* tutius tamen est agere præscrip. verbis, *l. si gratuita. ff. de præscr. verb.* quando quidem habitatio nomen iuris est. quod etsi verissimum sit, in facto tamen potiùs, quam in iure consistit, id est, non tam videtur esse ius quàm factum, & quasi domus ipsa. *l. legatum, ff de cap. min.* atque ideò multum distat ab his quæ omnino in iure consistunt, id est, vsu, vsufru. Vsus vsusfruct. si gratuitò concessus sit, Viuianus commodati actionem non daret. Vsus vsusfru. non vtendo, & capitis deminutione amittitur, habitatione nõ itẽ. Vsus vsusfruct. ex persona æstimator, habitatio non tã ex persona, quàm etiã ex re ipsa, quæ habetur. At certè morte finitur habitatio exemplo vsus, & vsusfr. & id etiam ante aditam hæreditatem non cedit. Cvrac.

o ¶ *Aliquo modo*. s. inter viuos pactionibus, & stipulationibus: *sic supr. de ser. § final. & de vsufr. §. l.*

p ¶ *Neque vsus*. quia locat: *vt C. eo l. cum antiquitas.* sed vsuarius non: *vt suprà, eod. circa princip.*

q ¶ *Neque vsusfructus*. quia hæc non finitur nisi morte: *vt ff. eod. l si habitatio. circa prin.* a sed vsusfructus multis modis: *vt supr. de vsufru. §. finitur.*

ad vsum quotidianum a vtatur b. In eoque fundo hactenus ei morari licet, vt neque domino fundi molestus sit, neque his per quos opera fiunt impedimento c sit. Nec vlli alij d ius quod habet aut locare, aut vendere †, aut gratis concedere potest; cum e is qui vsumfructum β habet, possit hæc omnia f facere.

Habens vsum domus potest in ea habitare cum marito, vel vxore & familia, & hospitem recipere: sed tale ius non potest alteri cedere. Aretinus,

2. ¶ Item is qui ædium vsum habet, hactenus ius habere intelligitur, vt ipse tantùm g inhabiter: nec hoc ius ad alium transferre potest. Et vix receptum esse videtur, vt hospitem ei recipere liceat; & cum vxore, liberisque suis, item libertis, nec non personis aliis liberis, quibus non minùs quàm seruis vtitur, habitandi ius habeat. Et conuenienter si ad mulierem vsus ædium pertineat, cum marito h ei habitare liceat.

Qui habet vsũ serui, ipse tãtùm vti potest, & idem in iumento: sed si pecoris vsum habet solum vtetur ad impinguandum agrum. Aret.

3. ¶ Item is ad quem serui vsus pertinet, ipse tantum opera atque ministerio eius vti potest i: ad alium verò nullo modo ius suum transferre ei concessum est. Idem scilicet iuris est & in iumento k.

4. ¶ Sed & si pecorum; veluti ouium γ vsus legatus sit: neque lacte l, neque agnis, neque lana vtetur vsuarius †: quia ea in fructu m sunt. Planè ad stercorandum agrum suum pecoribus vti potest.

Angustior est seruitus vsus, quã habitationis: nã cui habitatio data est, nõ tantùm inhabitandi ius habet: sed etiam alteri locandi, & cõmodandi: cui verò vsus concessus fuit, vt ipse solum vtatur, oportet.

5. ¶ Sed si cui habitatio n o legata, siue aliquo modo o constituta sit: neque vsus p videtur, neque vsusfructus q; sed quasi proprium aliquod ius, quam habitationem habentibus propter rerum vtilitatẽ secundùm Marcelli sententiam nostra decisione r promulgata permisimus non solùm in ea degere; sed etiam aliis locare *.

Præmissa epilogatione, facit quoddam præambulum transiens ad alias materias.

6. ¶ Hæc de seruitutibus s, & vsufructu, & vsu, & habitatione dixisse sufficiat. De hæreditatibus autem, & obligationibus, suis locis proponemus t. Exposuimus u summatim quibus modis iure gentium res acquiruntur: modò videamus quibus modis legitimo, & x ciuili iure acquiruntur.

r ¶ *Decisione*. vt *Cod. eo. l. cùm antiquitas*.

s ¶ *Hæc de seruitutibus*. excusat se quare de hæreditatibus, & obligationibus non dicit: cùm videatur hic dicere debere; *vt sup. de reb cor. §].*

t ¶ *Proponemus*. sc. *infr. de hæred. inst. vsque ad ti. infr de obl. & exinde vsque ad tit de act.*

u ¶ *Expositimus* hæc continuatio refertur *suprà, de rerum diui. §. singulorum.*

x ¶ *Et*. pro, id est,

DE VSVCAPIONIBVS, & longi temporis præscriptionibus y.

TITVLVS VI.

DE VSVCAPIONIBVS, ET LONGI temporis præscriptionibus.

Hæc rubrica continuatur per Imperatorem ad præcedentia: vt visum est supra tit proxi. in fin. *Quia suprà dictũ est qualiter res iure gentium nobis acquiruntur: nũc sequitur videre qualiter iure ciuili nobis acquirantur* Aretinus. *Et dic de vsucap. scilicet mobilium: sed præscriptio immobiliũ*: vt patet insi à, eod in princ. & C. in quib cas. ces. long. temp. præscrip. l. ij. *Sed in ff. eo. vsucapio large sumitur per totum tit & maximè in l.* quare. Accvrsivs.

y ¶ *De vsucapionibus, & longi temporis præscriptionibus*. Rectiùs in libris vet. *de vsuc. & longi. temp. possessionibus* quod etiam Græcus interpres agnouit. Præscriptio plurimùm exceptio est. Nouissimi iuris interpretes, possessionem, siue adquisitionem longi

Margin notes:

† Centre aqua ... vsum ... (left margin, partly illegible)

β Vtpote quia ... fructum ... quàm de perpetuitate v... (left margin, partly illegible)

h Sic no quod seruitutes personales possunt alienari prædiales non, secundum Port. ... † Hæc verba ... vel ... iter ... item ... vel ... testamento potius ... modo intelligenda. vide Ang hic. i Nec alteri concedere vendendum si tamen habeat ... bouẽ ... eum ... vicini, vt ... sum sed ad ... idem ... b. Glo. in d. ... si pecoris. ... Ioan de ... specta... dicas in ... Ægid. (left margin, partly cut off)

... hæc Gl. cõ... apbatur secundum Ang. (left margin, partly cut off)

† Modico tamen lacte vti potest: neque enim tam strictè sũt interpretandæ defunctorũ voluntates. *l plenum. § sed si pecoru ff eo* Ægid. Ferr

* Non tamen gratis concedere *l. si habitatio. in prin ff. eo* Ratio quia legatum habitationis videtur legatũ alimentorum. *ff. de al legat. l. legata.* & ideò nõ potest gratis concedere: quia fieret cõtra mentẽ instituentis. secundùm Nic. Ægi Ferr.

a Et ideò non transit ad hæredes, nisi relicta esset in gaudimẽtum. Et quid iuris quando maritus relinquit vxorẽ dominam massariam, & vsufructuariam vide hic docto.

temporis, vulgò præscriptionem appellant: quod non caret exemplis. Nam sic loquitur *l. et à quo. ff. de vsurp. & vsucap.* sic *l. qui alienam. ff. de euict.* sic *§ ex his inst. per quas pers.* sic denique *l. quinque C. fin. reg.* CVIAC.

Iure ciuili] Totus iste titulus diuiditur in nouē partes. Nā ponit primò quod ad vsucapionem requiritur bona fides, & iustus titulus, & spatium temporis. Secūdò quòd licet prædicta interueniant: non tamen procedit vsucapio propter naturam, vel vitiū rei. Tertiò rediens ad primam regulam ponit qualiter in re aliena mobili possit tradens habere bonam fidem. Quartò quod in rebus immobilibus non vitio possessis mala fides auctoris nō nocet successori. Quintò ponit casum, in quo res furtiua potest vsucapi. Sextò an res fisci possit vsucapi. Septimò qualis debeat esse res, vel titulus. Octauò an possessio auctoris prosit successori. Nonò quanto tempore res alienata a fisco, vel donata ab Imperatore vsucapiatur. Secūda ibi, *Sed aliquando.* Tertia ibi; *Sed tamen.* Quarta ibi; *Quod autem.* Quinta ibi; *Aliquando.* Sexta ibi, *Res fisci.* Septima ibi; *Nouissime.* Octaua ibi; *Diutina.* Nona ibi, *Edicto.* Itē prima subdiuiditur. Nā primò ponit ius antiquū. Secūdò illud corrigit. Secūda ibi, *Et cùm.* CASVS. Dixit iuuenis legū studiosus domino Imperatori: Domine Imperator, cùm essem in domo patris mei, audiui à quodam viro antiquo, quòd pratum situm prope vrbem, in qua natus fui, pertinebat olim auo meo; & me in tantum inuestigauit, quòd conueni possessorem dicti prati in iudicio, vindicando ipsum pratum quasi ād me pertinere. ¶ Et cùm satis diu litigassemus, tandem aduocatus quidam doctissimus in legibus interrogauit aduersariū meum, quanto tempore possedisti istud pratum? qui respondit: per xx. ann. cum titulo, & bona fide. Posteà eius aduocatus opposuit in iudicio contra me præscriptionem: quamobrem absolutus fuit aduersarius meus a iudice, & ego in expensis condemnatus. Ab illo tempore citrà semper optaui fieri iurisperitus & inter cæteras rubricas iuris ciuilis desideraui scire materiā præscriptionum, & vsucapionū. Deprecor igitur maiestatē vestram, quatenùs me doceatis quid sit vsucapio, & longi tēporis præscriptio. Cui adolescenti respondet Imperator: O dilecte iuuenis, nihil nobis vnquàm delectabilius fuit, quàm iuuenum sincerus amor ad leges perdiscendas. Ideò nihil à te, quod petieris abscondetur: sed omnia ea scrinio pectoris nostri explanabimus tibi. Debes igitur scire, quòd maiores nostri aliter de vsucapionibus & præscriptionibus sentiebant, quàm nos. Nam si quis aliquam rem bona fide ab eo, quem dominū esse credebat, emerit, aut alio iusto titulo habuerit: illā rem, si erat mobilis, vsucapiebat vno anno, si immobilis, biennio. & hoc in Italia tantùm, ne rerū dominia semper in incerto essent. Nos verò vsucapionum, & præscriptionum ampliauimus & tempora, & loca, & constitutionem fecimus, qua ordinauimus, quòd vsucapiones compleantur nō minori tempore, quàm triennio in rebus mobilibus, præscriptiones verò rerum immobilium inter præsentes compleantur decem annis, & inter absentes viginti, nō tantùm in Italia: sed in omnibus locis, vel prouinciis nostro imperio subiectis iusta causa possessionis præcedente. Franciscus.

a ¶ *Iure ciuili.* id est xij. tabularum, vel Romanorum per excellentiam *vt supr. de iure na. § sed ius. &c.*

b ¶ *Qui bona fide.* quod præsumitur si à domino credat se emere: *vt ff. de contrahen. emp. l. qui à quolibet.* ¶ Vel quia putat, vendentem habere ius vendendi *vt ff. de verb. sign. l. bona fides emptor.* quæ bona fides præsumitur semper. *vt ff. de probat. l. verius* [b] Exigitur autem in venditione duobus temporibus bona fides: scilicet tempore contractus, & tempore traditionis: in aliis autem contractibus tempus traditionis sufficit. nec nocet posterior scientia secùs in petitione hæreditatis: *vt ff. pro soluto. l. penult. & pro emptore l. y. & Cod. de vsucapi. transfor. l. vnica § cùm autem ibi hoc tantummodo. & ff. de peti. hared. l. sed & si. §. quod si ab initio* ACCVRS.

c ¶ *Dominus non erat.* si enim esset dominus, & accipiens sit dominus per traditionem: vnde non vsucapit *vt ff. eod. l. sequitur. §. lana. & de capt. l. in bello. §. si quis seruum. & suprà, de re. diui. §. per traditionem.*

a ¶ *Cùm crederet.* Vet *crediderit.* & paulò post, *vsucapiebat.* Ergo, *vt quis bona fide,* id est, quemadmodum is, qui bona fide. CVIAC.

Qui bona fide rem à non domino emerit, aliòve iusto titulo habuerit, eam, si mobilis sit, annis vtique tribus: si immobilis, decennio inter præsentes, & inter absentes vicennio vsucapit.

IVre ciuili [a] constitutum fuerat, vt qui bona fide [b] ab eo, qui dominus non erat [c], cùm crederet [a] eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliáve [d] quauis iusta causa acceperit, is eam rem, si mobilis erat, anno vbique vno: si immobilis, biennio tantùm in Italico solo [e] vsucaperet, ne rerum † dominia [f] in incerto essent. Et cùm hoc placitum erat [g] putantibus [h] antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas [i] res suas præfata tempora [k]: nobis melior sententia sedit [l], ne domini maturiùs [m] suis rebus defraudentur [n], neque certo loco [o] beneficium hoc concludatur. Et ideò constitutionem [p] super hoc promulgauimus, qua [q] cautum est, vt res quidem mobiles [r] per triennium [s]; immobiles verò per longi temporis possessionē; id est [t], inter præsentes [u] decēnio inter absentes viginti annis vsucapiantur [x]. Et his modis non solùm in Italia [y]: sed etiam in omni terra, quæ imperio nostro gubernatur, dominia rerum [z], iusta [a] causa possessionis [β] præcedente, acquirantur.

Homo liber, res sacra, vel religiosa, seruus fugitiuus, non possunt vsucapi. ATCIMUS.

1. ¶ Sed aliquando etiamsi ma-

d ¶ *Aliáve.* cùm sint causæ iustæ, siue tituli: *vt ff. de publ. l. j. §. sed cur. vsque ad l. eum qui.*

e ¶ *In Italico solo.* id est in Italia, nō ergo etiam in prouinciali: *vt Cod. de vsucap. transfer l. vnica. circa princ.*

f ¶ *Ne rerum dominia.* hæc est ratio quare vsucapio sit inducta. [a] est & alia, scilicet vt aliquis sit litium finis: *vt ff. pro suo. l. fin.* ACCVRS. ADDITIO. Dic quòd illæ rationes hic introductę processerunt propter bonum publicum: *vt dicit text. in l. j. ff. de vsucap.* de hoc vide Angel. hic.

g ¶ *Et cùm hoc placitum erat.* id est, cùm illud placebat.

h ¶ *Putantibus.* scilicet iurisconsultis.

i ¶ *Ad inquirendas.* vel amittendas.

k ¶ *Præfata tempora.* scilicet anni, vel biennij.

l ¶ *Sedit* scilicet in animo.

m ¶ *Maturiùs* id est maturè.

n ¶ *Defraudentur.* quod iura nolunt: *vt C. de vsufruct. l. corruptionem. & de præscript. xxx. ann. l. finali.*

o ¶ *Certo loco.* scilicet solo Italico, vt olim *vt supr. eodem.*

p ¶ *Constitutionem C. de vsucap. transfor l. prima.*

q ¶ *Qua* scilicet constitutione.

r ¶ *Res quidem mobiles.* & se mouentes: *vt ff. de verbo. sign. l. monumentum.*

s ¶ *Per triennium* quæ [b] tempora tam præscriptionis, quàm vsucapionis continua sunt: *vt ff. eo. l. nunquam y. §. j.* & [c] in vsucapione sufficit tetigisse vltimum diem. In præscriptione verò quæritur de momento ad momentū: *vt ff. eodem l. in vsucapionibus. & ff. de actio. & oblig. l. in omnibus* ¶ Et est ratio: quia vsucapio fauorabilis est [d]: præscriptio verò odiosa: *vt C. de edict. diui Hadria. toll. l. fin. & ff. de liberis. & posthu. l. cùm quidam.*

t ¶ *Id est* quandóque longum tempus aliter ponitur: *vt ff. de dam. infect. l. si facta § non autem.* ¶ Item aliud in personalibus actionibus: *vt C. qui. non ob long. temp. præscrip. l. neque. & de constit. pec. l. y.*

u ¶ *Præsentes.* scilicet in eadem prouincia degentes: sed absentes in alia: *vt C. de præs. long. temp. l. fi.*

x ¶ *Vsucapiantur.* propriè [e] pro mobilibus accipitur: impropriè pro immobilibus quantum ad hunc titulum: *sic ff. de offic. procon. l. y.*

y ¶ *Non solùm in Italia* ex differentia eum locorum, &c. *vt C. de tem. in integ. resti. l. superuacuam.*

z ¶ *Dominia rerum.* Ex hac litera voluit dicere M. quòd præscriptione [f] decem, vel viginti annorum dominium quæratur. pro eo est, *ff. eodem. l. eum qui, in fin. j. respon.* B. contradicit [g]. *arg. ff. de iureiurand. l. si duo. §. 1. & Cod. de præscript. xxx. ann. l. si quis emptionis. in princip. & est arg. pro B. ff. de pign. l. 1. § cùm prædium. & C. de pign. l. vsucapio.* & quod hic dicitur, & *hic modo,* referas secundùm B. ad vsucapionem tantùm, per quam secundùm omnes dominium quæritur. *vt Cod. de pac. l. traditionibus.* Vel quòd dicit, *dominium,* ponitur propriè quantum ad vsucapionem. impropriè verò quantum ad præscriptionem: hoc est pro [h] effectu dominij: id est vt possidentes habeant exceptionem: non possidentes habeant actionem vtilem: *vt ff. de acquiren. re. do. l. rem in bonis. & C. de præscript. xxx. annorum. l. si quis emptionis. in princip.* ¶ Et est ratio [i] quare vsucapione magis dominium quæratur: quia mobilium rerum vilis est possessio: *vt ff. de acquis. poss. l. si rem.*

a ¶ *Iusta.* vel quasi *vt dicemus infr. eo. § error.*

β ¶ *Iusta causa possessionis* Isto titulo. Nam titulus est possessionis causa. CVIAC.

Sed aliquando.] CASVS. Instat iuuenis cupidus scientiæ legalis apud dominum Imperatorem. Domine Imperator supplico quatenùs audiatis me patienter. Intellexi à vestra maiestate morem antiquorum scilicet quātū tempore compleri valebant vsuca

† Hæc ratio vocatur in c. vigilanti cum Gl. super verbo, figmentum. extr. de rescrip.

a Dic hæc verum in rebus corporalibus. Item si habet titulum verum, vel putatiuum *vt in c. vigilāti de præscriptis* vel falsò vtatur iure communi *cap. 1. de præscr. lib. 6.* aliàs secus. Et ratio in corporalibus. quo quælibet res præsumitur libero *l. altius ff. de seruit. & aqua.*

a Putāquis si res ipsa sæpe habent sibi aliquo modo ei res incertæ essent effectu dominij vel quia aliàs esset difficile probare dominium.

b Vsucapione, & præscriptione tempora cōtinua sunt. c In vsucapionibus sufficit vltimū diem attigisse. In præscriptionibus, tempus cōputatur de momento in momentum.

d Vsucapiones fauorabiles sūt.

Verum id ... text.

e Vsucapio propriè mobilium est, præscriptio, immobilium.

f Præscriptione vtile dominium, secus effectus dominij acquiritur.

g Quē sequitur ... & procedit secundùm aliquos quando præscribit domino præsente, & ... opin. ... refert Angel. opin. tamen Glo. est communis.

h Dominium pro effectu dominij.

i Dominium vsucapione ... quàm præscriptione.

ximè quis bona fide rem possederit: non tamen illi vsucapio vllo tēpore [a] [u] procedit: veluti si quis liberum hominem, vel rem sacram, vel religiosam [b], vel seruum fugitiuum [c] possideat.

Furti, & violentiæ expulsiuæ vitium vsque adeò rei infigitur, vt furtiuæ res & vi possessæ, nec longo temporis curriculo à quantumuis bonæ fidei possessore vsucapi possint: tantum abest vt ab ipso fure, aut violento occupatore vsucapiantur.

2. ¶ Furtiuæ quoque res, & quæ vi [d] possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore [e] bona fide possessæ fuerint, vsucapi possunt [f]. nam furtiuarum [g] rerum, lex duodecim tabularũ, & lex Atilia [β] inhibent vsucapionem: vi possessarum [h], lex Iulia, & Plautia [γ].

3. ¶ Quod autem dictum est, furtiuarum, & vi possessarum rerum vsucapionem per leges prohibitam esse, non eò pertinet [i], vt ne ipse fur, quíve per vim possidet, vsucapere possit: (nam his [k] alia ratione [l] vsucapio non competit; quia scilicet mala fide possident) sed nec vllus [m] alius, quamuis ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, vsucapiendi ius habeat. Vnde [n] in rebus mobilibus non facilè procedit, vt bonæ fidei possessoribus vsucapio competat [o]. Nam si sciens alienam rem vendiderit, vel ex alia causa tradiderit: furtum eius committit.

Rem alienã bona fide possessam, vitióque reali carentẽ, si quis bona fide accipienti, ex causa ad dominium idonea tradiderit, tũc vsucapio procedit: licèt in facto, vel in iure tradens errauerit.

4. ¶ Sed tamen id aliquando

vsucapiones, & præscriptiones. Item audiui opinionem, & ordinationem vestram, qualiter tempora, & loca vsucapionum, & præscriptionum ampliastis. Sed generaliter locuti estis: scilicèt si quis rem, &c. Rei autẽ nomẽ est generale. Vellẽ igitur edoceri, si vsucapio, & præscriptio habeant locũ in omnibus rebus indifferẽter. Nam sunt quædam res sacræ, sũt quædam religiosæ, sunt liberi homines, sunt serui fugitiui, sunt quædam res furto sublatæ, sunt res vi possessæ: an si quis tales res bona fide possideat, possit eas vsucapere, seu præscribere? Ad quæ quæsita respondet Impera. Videmus te egregie adolescens ita esse subtili ingenio præditũ, quòd faciliter te in virum doctum in legibus euasurum speramus: quæ res profectò nos summoperè delectat: & veinam tales adolescentes plures in nostra republica Deus nobis consuluisset. Speramus enim nostras prouincias optimè per tales viros gubernandas fore. Laudandi enim sunt qui singula perscrutari volunt, & plenius de omnibus edoceri. Quapropter quia in te videmus multum inesse latentis energia, plenius te cupimus instituere: & de quibus vltrò quæsiuisti respondemus, quòd licet generaliter locuti simus de rebus quæ possunt vsucapi, & præscribi, excipiũtur tamẽ ab illa regula nostra liberi homines, res sacræ, vel religiosæ, serui fugitiui, res furtiuæ, res vi possessæ. Nã licèt quis tales res bona fide possederit per tempus prædictum: tamen non poterit eas vsucapere seu præscribere. Lex enim duodecim tabularum, quæ est lex antiquissima, prohibuit vsucapionem, vel præscriptionẽ talium rerũ. Quærit vltrà scholaris Serenissime Imperator, quãto plus audio de hac materia, tãto magis dubito. An hoc, quòd maiestas vestra nunc proximè dixit, debeat intelligi de ipsis furibus, qui alienas res furantur: an de his qui ipsi vi rapiũt: an de his qui inuaserunt possessiones alienas per vim? Respon. Imper. O iuuenis nõ deberis dicta nostra de talibus furibus, vi raptorib. aut violentis hominibus intelligere, quia tales alia ratione nõ possunt vsucapere, vel præscribere: quia sunt malæ fidei possessores: sed intelligẽda sunt de his personis quæ à talibus furibus, vi raptoribus, aut violentis hominibus tales res acquisiuerunt, quamuis bona fide à talibus acceperint. Et ideò in rebus mobilibus non faciliter etiam bonæ fidei possessoribus acquiruntur res per vsucapionem. Nam qui sciens alienam rem vendiderit, vel ex alia causa tradiderit furtum eiusdem rei committit.

u ¶ *Vllo tẽpore* etiam quadraginta annorum: *vt C. de præscr. long. temp. quæ pro lib. l. fi.*

x ¶ *Vllo tempore* Est vsus anni, aut biennij. Est longum tempus, est longissimum. Liberi homines: res sacræ et religiosæ nullo tempore adquiruntur: serui fugitiui longissimo tempore adquiruntur. CVIACIVS.

b ¶ *Rem sacram, vel religiosam.* nisi desinant esse sacræ, vel religiosæ quod fieri potest. *vt ff. de reli. l. cum loca.* ACCVRS.

c ¶ *Seruum fugitiuũ.* qui facit furtum suiipsius. *vt C. de ser. fu. l. j.* ¶ Sed nunquid [a] xxx. an. fugitiuus vsucapitur? Respon. non: cum possessio retineatur: *vt ff. de acqu. poss. l. j. §. per seruũ. & l. rem, quæ. in fi.* ergo nõ currit vsucapio possidenti: *vt C. de præscrip. xxx. vel xl. ann. l. male.* nisi ex tunc quando ab alio cœperit possideri, vel steterit diu [b]: quia ex tũc desinit possideri: *vt ff. de acqui. poss. l. iij. §. si forniis. & l. per eum §. per suum.*

d ¶ *Vi* sc. [c] expulsiua, non [d] compulsiua, *vt C. quod met. cau. l. si vi, vel metu in glo. fi.*

e ¶ *Prædicto longo tempore* s. triennij, vel decem, vel viginti annis sed xxx. vel xl. annis possunt: *vt C. de præscript. xxx. vel xl. annor. l. omnes & l. sicut in rem. & de ann. excep. l. j. §. ad hæc.* ACCVRS.

ADDITIO. Quod procedit in eo, qui ab ipso emit bona fide: aliàs secus de iure canonico: *vt dixi suprà.*

f ¶ *Possunt.* nisi purgato vitio: *vt infr. eo. §. aliquando*

g ¶ *Nam furtiuarum.* Similis ratio: quia lex vult *vt supr. quib. ex cau. ma. nõ li. in prin.* vnde illud: Sic volo, sic iubeo, sit pro ratione Institut.

a Seruus fugitiuus an triginta annis vsucapiatur.
b Pro libero, & bona fide stat si se para̅tes subire iudicium liberale secundum doctore hic
c Vide Gl. l. si vero, violentur C. de vsucap. pro emp.
d Violentiarũ quinque genera. Expulsiua cum quis expellitur à re immobili. Ablatiua, cum res mobilis infertur alteri & hæ duæ impediũt vsucap. & præscrip. Cõpulsiua quoties quis cogitur rem suã alienare. Turbatiua, quoties quis turbatur in sua possessione. Inquietatiua cũ duo se tendunt se possidere. Hæ non nulla vsucapionẽ vel præscriptionẽ impediũt. Gl. in l. C. quod metu

voluntas. Est & alia ratio: quia res vitiosæ sunt: *vt infrà, eodem. §. nouissimè.*

β ¶ *Lex Atilia* In P. Fl. legitur, *Atinia. l. potestatis. de ver. sig. l. 4. §. quod autẽ de vsurp. & vsuc.* & apud Aul. Gell. *lib. xvij.* qui & *lib. xiiij. cap. vlt.* id Atinio plebiscito cautũ refert, vt Trib. plebis Senatores essent. Cicero quoq; Ora. III. *in Verr.* Cedo mihi leges Atiniam, Furias, Fusias. CVI.

h ¶ *Vi possessarum.* sci. si expulit, & possedit: nec sufficit expulisse: *vt ff. eod. l. sequitur. §. si in vi.*

γ ¶ *Lex Iulia, & Plautia* Vet. libri, *lex Plautia, & Iulia*: sic & in P. Flor. in l. *non solum §. si dominus. ff. de vsurp. & vsu. ap.* quod perspicuè rectum est. Nam prior fuit lex Plautia de vi, lege Iulia. Vt autem lex Iulia de pec. repetundis vsucapionem inhibuit. *l. pen. ff. de leg. Iul. rep.* ita lex Iulia de vi. Hoc plus vet. libri habent: *vi possessarum rerum vsu lex Plautia, & Iulia.* Credo pro *Vsu*, legendum, *vsucapionem.* CVIAC.

i ¶ *Non eò pertinet.* scil. tantum.

k ¶ *Nam his.* sc. possessoribus violentis, & furibus.

l ¶ *Alia ratione.* ¶ Not. quòd præualet [a] generalis ratio specialis: *sic §. de nup. §. affinitatis. & §. socrum. argu. contrà, ff. de eden. l. quædam.*

m ¶ *Sed nec vllus* contrà, *C. quod me. cau. l. si vi, vel metu.* Sol. hĩc de vi expulsiua: ibi de compulsiua, quæ voluntatem licèt coactam habet in se: *vt ff. quod me. cau. l. si mulier. §. pen.*

n ¶ *Vnde* quia in rebus mobilibus alienis fit furtũ contrectando: *vt infrà de oblig. quæ ex deli. nasc. §. j. & ex eo fit furtiua.* sic non vsucapibilis. *vt supr. prox.* vnde sequitur, quòd in rebus mobilibus, &c.

o ¶ *Competat.* Sed videtur [b] quòd culpa auctoris non comitetur. id est, non sequatur accipientem. *vt ff. de diuer. & tẽpora. præscri. l. an vitiũ. & ff. de doli ma. excep. l. apud Celsum §. si cum legatum.* Respondeo, si vitium est [c] rei, comitatur: vt hic: si personæ, comitatur in vniuersum succedentem: *vt C. de acquirend. poss. l. vitia. & C. communia de vsucap. l. fin.* Sed si in rem singularem succedat, non comitatur: *vt ff. de do. ma. excep. l. apud § de auctoris. & C. de peri. & com. rei vend. l. delũ.* nisi quãdo vtetur accessione temporis eius auctoris. *vt ff. de acq. poss. l. Põponius. §. fi.* Sed hodie vitium personæ nocet singulari successori per Authẽ. *malæ fidei.*

Sed tamen. CASVS. Domine Imperator, inquit iuuenis, quo modo possunt hæc fieri: & qua via potest procedere vsucapio in rebus mobilibus? Respondet Imperator. profectò dilecte iuuenis, si esses vir grandæuus & prouectus: iustè possemus vobis respondere quod Dominus noster in Euãgelio respondit Nicodemo: Tu es magister in Israël, & hæc ignoras? Veruntamen quia estis teneræ ætatis, audiemus vos patienter, docebimúsque vos quomodo vsucapio potest procedere in rebus mobilibus.

Nam si aliqua res alicui commodetur, vel apud aliquẽ deponatur, vel alicui locata fuerit, & ille cui commodata, vel locata erat, vel apud quem deposita erat, moriatur: & hæres qui eidem succedit, adiuerit hæreditatẽ eius, & inuenerit res illas in hæreditate defuncti, credens eas esse de bonis ipsius mortui, easque res alicui alij vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, aut quolibet alio titulo sufficiente ad dominij trãslationem, tradiderit: in his casibus non est dubiũ quin ille qui huiusmodi rẽ bo. fi. acceperit, eã vsucapere possit: quia in prædictis casib. huiusmodi res mobilis ab hærede bo. fi. & iusto tit. tradita, furti vitio nõ est affecta. Hæres enim qui huiusmodi rem tanquã suam bo. fid. alienauit, furtũ non commisit. Et non solùm in prædictis casibus habet locum vsuca. sed etiã in alio casu. Nam si vsufructuarius ancillæ crediderit partum eius vsufr. esse, & idcircò partum ancillæ credens esse suum, alicui bona fide ementi vendiderit, ille fructuarius furtum non committit: & hoc secundum illam regulam generalem quæ canetur, furtum sine affectu furandi non committi. Et non solùm his modis: sed etiam aliis multis modis potest accidere vt quis rem alienã mobilem sine vitio furti in alium transferat, & ita efficiat vt a bo. fi. pos.

a Generalis ratio præualet speciali.
b Auctoris culpa realis comitatur omnem successorem personalis, vniuersalẽ tantùm olim, non singularẽ: hodie etiã singularẽ sequitur.
c Et quæ sint realia, & quæ personalia vitia, & an contra successorẽ agentẽ in iudicio possit opponi de vitio auctoris, vide Angel. hic.

vsucapi possit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *quod autem.* Franciscus de Acet.

a ¶ *Nam si hæres.* sic ff. *eo l potest. & l. sequen.*

b ¶ *Accipienti.* An ipse hæres vsucapit titulo pro hærede? Resp. non: *vt ff. de diuer. & temp. præ. l. cum hæres.* Alij cōtra, si vellet ex sua persona continuare possessionem: *vt Cod. de præ. long. temp. l. j.* quod falsum est. Quando a ergo locum habet vsuc. pro hærede, cùm nec in suis hæredibus locum habeat: *vt ff. pro hære. l. y. § filium & C. de vsucap. pro hæred. l. nihil.* Respon. quando defunctus retinebat aliquam rem credens suam; sed non vsucapiebat: quia deficiebat titulus, & hæres est extraneus.

a Vsucap. pro hærede quando habeat locum.

c ¶ *Dotis.* pro filia, vel alia. nam & hic iustus est tit. *vt ff. pro dote l. j.*

a ¶ *Dubium.* Ipse autē hæres vsucapere non potest, quia nec defunctus potuit. Cviac.

d ¶ *Furtum non committitur.* & ita vsucapitur. Sed nōnne fuit in iure erratum: *vt ī. de re. di. §. in pecudum.* ergo vsuca. non procedit *vt ff. eod. l. nunquam. y. in prin. & l. si fur. §. j.* Resp. hic errauit tradens: ibi accipiens: vt ex illis legibus colligitur b. Vel nõs prodest, vt ibi: sed non nocet, vt hic.

b Et est ratio diuersitatis: quia in præscribente requiritur non modò bona fides: sed & iustus titulus, quem hic error impedit: sed in tradente sufficit bona fides.

ß ¶ *Furtū nō cōmittit.* Ipse autē fructuarius vsucapere non potest: quia in iure erratū est. Cvia.

e ¶ *Furtum enim sine affectu.* sed probo quod sine affectu furtum cōmittitur. Nam in interdictū vnde vi incidit sine affectu, quod est simile furto: ergo & furtum fit sine affectu: *vt C. vnde vi. l. cum quærebatur. §. j. ver. & generali.* & ibi *cum talu.* &c. Resp. in interdicto est affectus. licet non contra personam certam, sed hic suum esse credebat.

f ¶ *Non committitur.* sic *infr. de oblig. quæ ex dele. nasc. §. placuit.*

g ¶ *Aliis.* vt si iusto errore credam me hæredem, cùm non sim: *vt ff. eo. l. potest.* Item mihi legatum: cùm sit ademptum: *vt infra. de act. §. si quis agens. sic ff. pro leg. l. iiij. in fi.* & alias vbicunque quis rem suam.

alitet se habet: nam si hæres a rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hæreditariam esse, bona fide accipienti b vendiderit, aut donauerit, aut dotis c nomine dederit: quin is, qui acceperit, vsucapere possit, dubium α non est: quippe cùm ea res in furti vitium non ceciderit: cùm vtique hæres qui bona fide tanquàm suam alienauerit, furtum non committat.

5. ¶ Item si is ad quem ancillæ vsusfructus pertinet, partum suum esse credens, vendiderit, aut donauerit, furtum non committit d ß. Furtum enim sine affectu e furandi non committitur f.

6. ¶ Aliis g quoque modis accidere potest, vt quis sine vitio furti rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat vt à possessore vsucapiatur.

Vacuæ possessionis occupator si cuipiam bona fide accipiēti ex iusta causa eam tradiderit, vsucapiendi conditionem transfert.

Quod autem.] Casvs. Domine, vos posuistis multa mihi exempla de vsucap. rerum mobilium. sed dicatis mihi, si placet, quando locum habet vsucap. rerum immobilium. Ad hoc resp. quòd quoad præscriptionem earum rerum quæ solo continentur, expeditiùs ita procedit vsucapio, vt si quis sine vi nactus sit possessionem alicuius fundi vacantis (quod potest variis modis contingere: aut videlicet propter absentiam domini, aut propter eius negligentiam, aut si dominus fundi sine successore decesserit) licet ipse qui occupauit, ma. fi. possideat, cùm intelligat, se alienum fundum occupasse: si tamen alij bo. fide accipienti huiusmodi fundum tradiderit, poterit ille cui traditur, præscribere: & hoc ideò, quia huiusmodi fundus non videtur vitio affectus: cùm ille qui fundum accepetit, neque furtiuum, neque vi possessum accepisse intelligatur. ex quo iste fundus non fit furtiuus. patet tali ratione: quia rei immobilis furtum fieri non potest. abolita est enim quorumdam veterum sententia, qui putabant, totius fundi, vel partis ipsius furtum posse committi. Patet igitur quod cum huiusmodi fundus non sit furtiuus, nec etiam vi possessus, præscribi possit. Principalibus enim constitutionibus prospectum est, ne alicui eorum qui res mobiles bon. fide possidet, longa & indubitata possessio auferri debeat. h. d. vsque ad §. *aliquando.* Franciscus.

b ¶ *Quod autem.* hucusque de vsu rerum mobilium dictum est. nunc procedit ad ius immobilium.

y ¶ *Expeditius procedit.* Expeditiùs sine vi nanciscitur quis rei immobilis possessionem, quàm rei mobilis sine furto. Cviac.

i ¶ *Loci vacantis.* locus s interdum dicitur plenus: vt qui possidetur. Interdū semiplenus: vt ille in quo aliquis est causa legatorum, vel rei seruandæ causa. *vt ff. de acqui. pos. l. iiij § fin & de act.*

s Locus dicitur plenus, semiplenus, & vacuus.

emp. l. y. §. j. Interdum vacuus: & hoc tribus modis, vt hic: *sic ff. de acquir. poss. l. si id, quod.* Accvrs.

k ¶ *Propter absentiam.* Sed hoc videtur falsum a, quod propter absentiam amittatur possessio: *vt ff. de acqui. poss. l clam §. qui ad nundinas.* Sed respōdetur hoc propter effectum absentiæ dicturū scilicet oblitionem: vt quia lōgo tempore abfuit, præsumitur quòd pro derelicto habuit. tempus c enim inducit oblitionem, & ita obliuione amittitur dominium: *vt ff. de damno infecto. l. si finita. §. non autem.* quod tempus erit in d arbitrio iudicis: *vt ff. de in. de. lib l. j. § fi. & l. sequent.* dummodò longum sit, & obliuionem inducat, & animum retinendi habere desinat: *vt ff eod. l furtum. § j. & ff de acquis. pos l quēadmodum.* Accvrs.

a Hæc Glo. fi & vnica. Ægi. Perr.

b Præsumitur rem pro derelicto habere, quia ab ipsa re longo tempore absens est.

† *Aliàs*, quo autem ad eas res, quæ so. cōri. expeditius ita procedit, &c procedit, scilicet vsucapio. *ita enim legit Franc. de Are. in casu ad hunc §*

c Tempus obliuionē inducere, quam consequitur domini perditio

d Arbitrio iudicis finitur tēpus obliuionē inducens.

Annota, Furtum in rebus soli nequaquam cedere.

7. ¶ Quòd autem h † ad eas res quæ solo continentur, expeditiùs procedit y, vt quis loci vacantis i possessionem propter absentiam k, aut negligentiam l domini, aut quia sine successore m decesserit, sine vi nanciscatur: quamuis ipse δ mala fide possideat; quia intelligit se alienum fundum occupasse; tamen si alij bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa n possessione res acquiri: quia neque furtiuum, neque vi possessum acceperit o. Abolita p est enim quorundam veterum sententia, existimātium etiam fundi, locive q furtum r fieri. Et eorum vtilitati ζ qui res soli possident, principalibus constitutionibus prospicitur; ne cui longa, & indubitata possessio auferri debeat.

Furtiua, & vi possessa possunt vsucapi vitio purgato.

8. ¶ Aliquando etiam furtiua, vel vi possessa res vsucapi f

l ¶ *Aut negligentiam.* sanctam, vt respuat res possessionem: quod facilè fit: *vt ff. de acqui. pos. l. si quis vi. §. j. & §. differentia.*

m ¶ *Sine successore.* idem & si cum successore: dummodo non fuerit apprehensa: *vt ff. de acqui pos. l cum hæredes.*

δ ¶ *Quamuis ipse.* Legendum, *qui quamuis ipse* Cviac.

n ¶ *Longa.* sc. x. vel xx. annis. Sed hic §. c duobus rationibus est hodie correctus. nam præsumitur hodie talis possessio violenta: *vt C. vnde vi. l. cum quærebatur.* ergo non habet locum hæc præscriptio: *vt supr. §. furtiua.* Item alia ratione: quia bona fides desideratur ab vtraque parte: aliàs xxx. annorum tantùm præscriptio currit: *vt in auth. vt spon. lar. §. rursus coll. ix.* Accvrs.

e Dicit § istū correctum.

o ¶ *Acceperit* verè, non furtiuè. Aaristo. Quod verum intellige, siue debitor surripuit, siue alius, secūdùm communem opi. licèt glo in vltimo casu variauerit: vt hic per Christopho.

p ¶ *Abolita.* id est, perempta. inde abolitio f; id est, accusationis peremptio.

f Abolitio nihil aliud est, quàm accusationis peremptio

q ¶ *Fundi, locive.* Fundus g est integrum aliquid. locus est portio fundi, fundus finibus regitur, nō locus. fundus ad prædia rustica, locus etiā ad vrbana pertinet: inde in §. *cōstituitur. ī. de vsufr.* in fundo, & ædibus. Ad hæc locus est sine villa: fundus cū villa: inde inter censorias notas illa recensetur à Plinio, minùs arare, quàm verrere id est, minùs habere fundi, quàm villæ. Cviac.

g Fundi, & loci differentia.

q ¶ *Locive.* id est, partis fundi: sed fundus totus dicitur: *vt ff. de verb. sig. l. locus.*

r ¶ *Furtum.* & est simile, *ff eo. l. quare.* Sed h contrà. *ff. de furt. l. si quis vxori. §. si sulphuraria. & l. si creta.* Sol. ibi non loci: sed terræ quæ eximebatur, furtum fiebat. ¶ Et quod subiicit, & eorum, &c. sic construe i: & prospicitur principalibus cōstitutionibus ne cui eorū, qui possident res soli, longa, &c. & tunc non est necesse quod in statu sit, vtilitati. & sunt hæ principales constitutiones: *vt C. de præsc. long. tem. per totum titul.* Accvrs.

h Furtum an fiat fundi, & loci.

i Ordo literæ.

ζ ¶ *Et eorum vtilitati.* Non est, *vtilitati*, in libr. ver. benè autē, principalibus cōstitutionibus. Nam vsucapio est ex xij. tab. Præscriptio longi temporis est ex cōstitutionibus. Constit. Iustiniani actio etiam prouincialibus datur, & dominium. Cviac.

Aliquando.] Casvs. Domine, dixistis mihi suprà, quòd res furtiuæ, & vi possessæ vsucapi non possunt: nūquid hoc generaliter est verū, quòd res semel furtiua, & semel vi possessa nūquā possit vsucapi? Ad hoc respond. quòd non. Nam res quondam furtiua, vel vi possessa, aliquando vsucapibilis efficitur. veluti si posteà reuersa fuerit in domini potestatem. Tūc enim purgato vitio, quod vsuca. eius impediebat, benè poterit eius vsucap. procedere. Et hæc dicuntur vsque ad §. *res fisci.* Franc. de Aret.

f ¶ *Vsucapi.* Duabus rationibus stare non potest quod hic dicitur. Prima, quia desiit esse vitiosa, vnde non erit mutabile, quod videtur velle inducere contra id quod est *supr. eo § furtiua* Resp.

Dic

a Vſucapi res quondam furtiuæ poſſunt. b Et hoc facit pro ſaluando dicto teſtis de ponente de ſibo alienato, qui non ſit notatus, quia ſubaudiatur ſi-ſius Cass ſciſset quondã. &c. Corg. Pet. ...
a Vſucapere autem furtiuam quomodo poſſunt.

Dic.furtiua,vel vi poſſeſſa ſcilicèt a quondam b. Secunda:quia dominus nõ vſucapit cùm ſua ſit.nec alius ab eo accipiens,cùm transeat dominiũ: *vt ff eod.l ſequitur § lana & § tunc in poteſtatem* Sed reſpon.vſucapi poteſt id eſt,vſucapibilis eſt.vt ſi ab aliquo ooo c domino alienatur non committente furtum eius,vſucapiet emptor.

a ¶ *Domini.* vel quaſi, vt tutoris, vel creditoris, alienam rem debitor obligauit: *vt ff eo. l.ſequitur. §.ſi pupilli & pro ſoluto l.fina.* aliud ſi ſuam, *vt ff eo l ſequitur, § ſi rem.* Accvrs.

b ¶ *Reuerſa.* vel quaſi: *vt ff.de fur l.quamuis.* & ita quòd non poſſit ab eo auelli: *vt ff.eo l.ſequitur § tunc.*

Res fiſci.] Casvs. Domine, vos poſuiſtis exemplum de quibuſdam rebus quæ vſucapi non poſſunt. ommquid ſunt plures, in quibus non habet locum vſucap.vel præſcriptio?Reſpond.quod ſic. Res enim fiſci noſtri vſucapi non poſſunt. & hoc eſt verum in rebus fiſco acquiſitis: ſed ſecus eſt in acquirẽdis. nam Papini.ſcripſit quòd ſi bo. fid.emptor de bonis vacãtibus, & nondum fiſco denũciatis, aliquam rem emerit, & eandem bon. fi. ſibi traditam acceperit: poterit eam rem beneficio vſucap. acquirere. Et hoc idem diui Seuerus, & Anto reſcripſerunt. Et hæc dicuntur vſque ad illam *§.nouiſſimè ſciendum.* Franc.

potest; veluti ſi in domini a poteſtatem b reuerſa fuerit: tunc enim vitio rei purgato procedit eius vſucapio.

Res fiſci vſucapi non poſſunt: antè tamen, quàm fiſco denunciata fuerint, vſucapiuntur. Arst.

9. ¶ Res fiſci c noſtri vſucapi non poteſt d. Sed Papinianus ſcripſit, bonis vacantibus fiſco nondum nunciatis e, bonæ fidei emptorem traditam f ſibi rem ex his bonis g vſucapere poſſe h a: & ita diuus Pius, & diui Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt.

Non aliter res vſucapibilis eſt, niſi & vitio reali, aut quaſi reali careat, & eius non ſit commercium interdictum.

10. ¶ Nouiſſimè i ſciendum eſt, rem talem eſſe debere, vt in ſe non habeat vitium k, vt à bo-

c ¶ *Fiſci.* id eſt, imperij.

d ¶ *Non poteſt* triennio mobilis, vel x. vel xx. annis immobilis. Idem in patrimoniali principis: *vt C de res domin vel templo.l.j.* Idem in re ciuitatis: *vt C.de ſac ſan.Eccl.l.ſi* Præſcribũtur tamen dictæ res ſpatio xl.annorum, excepta re mobili eccleſiaſtica, non ſacra, quæ triẽnio vſucapitur: *vt C de præſcrip.xxx.annor.l omnes & in auth.de eccleſi.tit § pro temporalibus.coll.ix & in auth.hac conſtitutio innouat conſtitutionem.coll.viij* Item excepts publicis, quæ ſunt vſui d publico deputatæ: *vt ff de via publ l.viam.* Item res populi non vſucapitur *vt ff.de acquirend.rer.domi.l bona fid in ſi. j reſponſo, ibi, nec interuit.* e Item res filij à patre alienata: niſi xxx. ann. a tempore quo eſt ſui iuris: *vt C de anna except.l.j in fine & in authent.de nupt.§.ſi verò expoſt.collat.iiij.* Item res data præſidi contra legem Iuliam repetundarum: *vt ff ad legem Iuliam repet l.quod contra legem.* Item fundus dotalis: *vt ff.de fundo dotali l.ſi fundum.* Additio. Niſi fuiſſet inchoata, antequam eſſet dotalis: vel haberetur reſpectus ad præiudicium alienantis tantùm: quia valeret. Angel.

b Ipſe tamen in re aliena præſtat vſucapiendi conditionẽ. Et nota quòd vſuc. incepta cum maiori continuatur contra minorem ſed ex clauſula generali reſtitui poteſt, niſi lõgiſſima tẽporis fuerit, quæ dormit durãte pupillari ætate. Ang.
c Præſcribi nõ poſſunt quæ ſunt in vſu publico: *vt hic. vide Gl. & quæ ibidem plenius ſcripſi in l. omnes 3.0.in fin. ff. de legat.* ...
f Bona vacantia fiſco delata poſt denũciationem nõ vſucapiuntur, vel præſcribũtur *vide plura quæ ſcripſi ad l. omnibus ij. ff de diuerſis & temporalibus.*

e ¶ *Nondum* f *nunciatis.* ab aliquo: cùm variæ ſint cauſæ, quibus ad fiſcum denunciatio fieri ſolet, *vt ff de iu.fiſ l.j.in prin.*

f ¶ *Traditam.* ſcilicet ab eo qui acceperat poſſeſſionem horum bonorum.

g ¶ *Bonis.* ſcilicet alicuius morientis ſine hærede, cui ſucceſſit fiſcus: non idem in ciuitate: *vt C.de bonis vac.l.j. & l.vacantia. lib.x.* Accvrs.

h ¶ *Vſucapere poſſe.* ſcilicèt triennio, vel decem, vel xx. an. cùm habeat titulum. ſi autem titulum non habet, & vult ex tempore delationis ſibi computare tempus, habet quatuor annos: *vt ff.de iur.fiſc.l j § diuus & de diuerſis, & temp præ.l.intra.§.j.* Sed ſi ex tempore, ex quo cœperunt ad fiſcum peruenire, xx. annos habet: *vt ff de iure fiſci l.j.§.præſcriptio* & hæc vera ſunt ſiue in re ſingulari, ſiue in vniuerſitate. & ſic loquitur, *ff. de pet.hæred l. ottauiſi putauit, §.item ſi quis à fiſco.*

a ¶ *Vſucapere poſſe.* Vſucapere ex ſententia Iuſtiniani eſt diutina, ſiue longa poſſeſſione capere. *l.quamuis.ff.eod.tit.* Opus autem hac in re fuit reſcriptis, quoniam ipſo iure bona vacantia ad fiſcum pertinent: non tamen in patrimonio fiſci eſſe videntur, antequàm nunciata, & confiſcata ſint. Cviac.

Nouiſſimè.] Casvs. Domine, tam poſuiſtis mihi exemplum quando habet locum vſucap.vel præſcriptio. Sed pro Deo dicatis mihi regulam generalem, per quã poſſim cognoſcere generaliter quando locum habere poterit vſuc. vel præſcript. Ad hoc reſpond. Imperat Amice, ſcire debes, generaliter rem talem eſſe debere, vt in ſe vitium non habeat, ad hoc vt a bonæ fidei emptore, vel ab eo qui alia quacunque ex cauſa iuſta poſſidet, vſucapi, vel præſcribi poſſit. Sed domine, iam video quòd res debeat carere vitio, ad hoc quòd poſſit vſucapi, ſed nunquid ſufficit ad vſucap. quòd poſſeſſor errore deceptus credas ſe iuſto titul. poſſidere rem, quã ſine titulo poſſidet. veluti ſi per errorem credat ſe tit. donationis, vel emptionis poſſidere? Reſpond quod non. Error enim falſæ cauſæ vſucap. non parit: veluti ſi quis rem non emerit, & ſe eam emiſſe exiſtimãs, quaſi titulo poſſideat emptionis: vel cũ res ei donata non fuerit, quaſi titul. donationis ſe poſſidere exiſtimet. Nam in his caſibus, cùm in veritate titulus deficiat: vſucap. procedere non poterit. Et hæc dicuntur vſque ad illam *§.diutina.* Franciſcus.

næ fidei emptore vſucapi poſſit, vel qui ex alia iuſta cauſa poſſidet.

Opinatio, ſeu credulitas tituli vſucapionem non inducit.

11. ¶ Error l autem falſæ cauſæ vſucapionem non parit: veluti ſi quis, cùm non emerit, emiſſe exiſtimans poſſideat: vel cùm ei donatum non fuerit, quaſi ex donatione poſſideat.

Bona fides in vſucapione ab exordio conſideranda eſt: ideo defuncti bona fides, vniuerſalis ſucceſſoris malam fidẽ excuſat. continuatur enim defuncti poſſeſſio: & ex contrario mala fides auctoris, heredi vtcumque bona fides obeſt. Item auctoris tempora ſingulari ſucceſſors ad vſucapionem complendam accedant, & continuantur.

12. ¶ Diutina poſſeſſio quæ prodeſſe cœperat defuncto: &

i ¶ *Nouiſſimè.* id eſt, in vltimis, vt breuiter dicam: *ſic ſup.de ſuſpect.tuto.§.nouiſſime.*

k ¶ *Vitium.* vel quaſi: *vt ſuprà,prox.§.& à.aliquando.* Sunt a autem vitioſa: vt quia furtiua, vel vi poſſeſſa: *vt ſuprà, eod §.furtiua.* Nunquid precaria poſſeſſio eſt vitioſa? Reſpond. non, *arg ff.commu.diuidun.l. communi diuidun § inter prædones.* ¶ Nunquid litigioſa? Reſpond non: *vt Cod de praſcr. long. tem l.j.* ¶ Nunquid clandeſtina? Reſpond. non dicitur res clandeſtina aliqua lege. ſed poſſeſſio Quidam tamen dicunt omnia ſupradicta eſſe vitia rerum: *vt arg.ff.de acquir poſſ. l.Pomponius.§. cùm quis.*

a Vitia rerum hæc ſunt, furtiuum, vi poſſeſſum: *vt hic* An precarium litigioſum, clandeſtinũ?

l ¶ *Error* De errore facti loquitur. Idem b magis in errore iuris. *vt ff. eod. l. nunquam ij in princip* Sed hic error c facti quandóque prodeſt: *vt ff pro emptore.l.quod vulgò & ff pro legat.l.pro legato. & ff.pro ſoluto.l iij & ff pro ſuo l.hominem.* in quibus caſibus dicunt quidam, locum habere titulum pro ſuo, & tantum in his & alijs qui à lege ſpecialiter inueniuntur: *vt ff de iur.de.l.Proculus.* ſecundùm Azo. Nos idem ſecundum Ioan. in omnibus. Et de his gratia exempli poſuit lex, & titulo emptoris, vel ſimili vſucapietur, non pro ſuo tantùm: vt tamen in emptione iuſtiorem errorem exigamus: *vt ff pro emp.l ij & l.iij in principio.* Item quid ſi non errat, ſed ſcit? Reſpond non poteſt ſibi cauſam poſſeſſionis mutare d: *vt ff.de acquir poſſ.l iij § illud & ff eodem.l non ſolum.§ quod vulgò.*

b Error duplex eſt facti, vel iuris
c Erqui facti quandoque prodeſt quoties nimirum iuſtiſſima eſt cauſa erroris, quæ dat cauſam vſucapiẽdi, *ſecundũ Iac. & Gloſ. in d.l. quod vul.g.*
d Sciens, vt ex iuſta cauſa quis poſſit mutare *ſecundum Gl. in d.l. nemo.* oportet primam poſſ penitus à ſe abdicaſſe *ſecũdum Ang. &c.*

Diutina.] Casvs. Domine, pater meus Titius poſſidebat alienum fundum, quem emerat a non domino, per viij. annos continuos inter præſentes & poſtea deceſſit Titius pater meus, & ego ei ſucceſſi, & eundem fundum inter præſentes per biennium continuum, vel etiam per triennium ſine omni interruptione poſſedi: & ita tempus præſcriptionis à Titio patre meo inchoatum compleui: ſed veniens poſtea verus dominus cœpit eundem fundum à me vindicare; & ego obieci ei exceptionem præſcriptionis: ipſe replicauit, præſcriptioné per mortem patris mei eſſe interruptam: Domine, dicatis mihi, ſi ope huiuſmodi replicationis poſſit exceptionem præſcriptionis elidere, & per conſequens in rei vindicatione obtinere? Reſp. quòd non. Nam diutina poſſeſſio quæ prodeſſe cœperat defuncto. & hæredi ſuccedenti de iure ciui. & etiam bonorum poſſeſſori de iure prætorio ſuccedenti continuatur: nec per mortem ipſius defuncti interrumpitur: quamuis ipſe hæres, vel bonorum poſſeſſor ſcientiam habeat rei alienæ. & hoc verum quando defunctus iuſtum habuit initium: ſecùs eſt in caſu cõuerſo. Nam ſi ipſe defunctus iuſtum initium non habuit: poſſeſſio eius hæredi, vel bonorum poſſeſſori bonam fidem habenti prodeſſe non poteſt, quod noſtra conſtitutio non ſolùm in præſcriptionibus: ſed etiam in vſucap. obſeruari conſtituit: vt videlicet inter defunctum, & eius ſucceſſorem tempora continuentur. Et hæc non ſolùm locum habent in eo qui ſuccedit in titulo vniuerſali: ſed etiam qui in titulo ſingulari ſuccedit. nam inter emptorem, & venditorem tempora debere continuari diui Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt Et hæc dicuntur vſque ad § *edicto diui Marci.* F.de Aret.

Diutina.] ſc decem annorum inter præſentes, vel viginti inter abſentes, vel triennij. *vt ff qui, & a qui l ſi viam fidei §. Ariſto &*

supr. eo. in prin huius tit. & C. eo. l. diuina. Accvrs.

a ¶ *Et haredi.* Hæres iure ciuili, bonorum possessor iure prætorio: *vt infr. de bo. poss. § quos autem.*

b ¶ *Continuatur.* nisi ipsi hæredi tradita sit possessio: *vt ff. eo. l. hæres eius.*

hæredi [a], & bonorum possessori continuatur [b], licèt ipse sciat [c] prædium alienum esse. Quòd si ille initium iustum non habuit: hæredi, & bonorum possessori, licèt ignoranti possessio non prodest. Quod nostra constitutio [d] a similiter [e] & in vsucapionibus β obseruari constituit, vt tempora continuentur.

Tempus venditoris coniungitur cum tempore emptoris. Aret.

Inter venditorem quoque, & emptorem coniungi tempora [f] γ diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

Alienam rem à fisco quouis titulo idoneo habens, mox tutus est, dominusque fit: ius autem in re, vel ad rem sese habuisse confidentes, intra quadriennium aduersus fiscum experiri debent.

13. ¶ Edicto [g] diui Marci δ cauetur, eum qui à fisco [h] rem alienam emit [i], si post venditionem quinquennium præterierit, posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio [k] autem diuæ memoriæ Zenonis benè prospexit [l] his qui à fisco per venditionem, aut donatio-

c ¶ *Sciat.* Contrà, *ff. de acquiren re de l. quæsitû. §. respons.* Solut. ibi hæres sciebat rem esse eius qui causam a testatore habet, vt legatarij: quod nocebat: hîc alterius sciebat, quod non nocet ad vsucapionem.

d ¶ *Nostra constitutio*, vt *C. de vsuca. transfor. l. j.*

a ¶ *Quod nostra constitutio.* Hic versus, vt puto, reponendus est post *§ inter.* nam in sua constitutione Iustin. hæredis, aut testatoris nullam mentionem facit: denique hoc ius semper fuit, vt vsucapio in hæredem continuaretur, propterea quòd hæredis, & defuncti eadem persona est; sed hæc nos in Pandectarum libris fusiùs exposuimus. Cviacivs.

α ¶ *Similiter.* nō solùm in præscriptione.

β ¶ *In vsucapionibus.* Rerum scilicet mobilium. Ait enim in constitutione, *vel triennij* quod in rebus mobilibus obseruandum esse censuimus. Cviac.

f ¶ *Tempora.* sc. vt continuentur. Sed in hoc differt: quia in titulo singulari vtrunque. scilicet emptorem, & venditorem bonam fidem habere oportet: *vt ff. pro empt. l. y. §. si eam rem* alias [a] contra. secùs in vniuersali tit. *vt hic.* Et est ratio: quia si hæres non adiret, hæreditas compleret: *vt ff. eod l. nunquam. y. §. vacuum.* quia est eadem persona: *vt in Auth. de tutein. à me pra in fi. j resp. ibi, cùm vtique. coll. v. concor cum hoc § ff. pro emp. l. y §. emptori & §. si defunctus.* fit hæc coniunctio ad lucrum, & ad damnum: *vt ff. quemad ser. amit l. si quis alia §. tempus*

a Præscribit hæres cū mala fide.

γ ¶ *Coniungi tēpora.* Longa tēpora, puta decēnij, aut vicēnij. Cv.

Edicto diui Marci.] Casvs. Dicit Iustinianus quod edicto diui Marci ita cautū est, quòd si aliquis emerit rem alienam à fisco vendente vt suam, & dominus rei rem suā ab emptore intra quinquennium postquàm tēpus venditionis lapsum fuerit non repetebat: posteà emptor per exceptionem quinquennalis præscriptionis dominum rei repellebat Et hoc obtinebat vsque ad tempus domini Zenonis. Posteà autē constitutio bonæ memoriæ Zenonis illis qui à fisco vendente rem alienam vt suam, aliquid emerint, aut titulo donationis, vel alia quacunque iusta causa acceperint, benè prospexit. nam in constitutione Zenonis cautum est, vt illi qui a fisco alienam rem vēdente vt suam, aliquid accipiunt: statim securi fiant, & existant victores, siue agāt aduersus alios, siue ab alijs cōueniantur. Sed certe, domine, videtur mihi quod iniqua sit cōstitutio Zenonis, quæ statuit ita veros dominos per alienationem a fisco factam statim excludi. Ad hoc respondet. Amice, non est ita iniqua constitutio Zenonis, sicut tibi videtur. nam in eadem constitutione, & dominis rerū prospectum est. Licèt enim aduersus emptores venire non possint, actiones tamē suas, si quas sibi hypotheca, vel dominio rerum à fisco alienatarum putauerint cōpetere: per eandem constitutionem vsque ad quadriennium aduersus sacratissimū ærarium poterunt exercere. Sed domine, iam video quid dominus Zeno statuit in alienationibus factis à fisco vendēte rem alienā vt suam. Sed ponamus, quòd Imperator vendat aliquam rem de patrimonio proprio quod habuit ante diadema imperij. quid iuris erit in casu isto? Ad hoc resp quòd idem iuris in casu isto erit, quod statutū fuit in constitutione, quam nuper promulgauimus de his qui a nostro priuato patrimonio, vel à patrimonio venerabilis Augustę aliquid acceperint: statuimus eadē per omnia seruari quæ in præfata diuinæ memoriæ Zenonis constitutione continentur. Et hæc dicuntur vsque ad finem tit. Franc.

g ¶ *Edicto.* id est, præcepto generali: aliàs prætorum dicuntur edicta: vt quod met. cau. & similia: *vt ff. quod met. caus. l. si mulier. circa princ.* Accvrsivs.

δ ¶ *Edicto D. Marci.* Addidit Harmenopolus, & Commodi, *libr. 151. Epit.* & Basilica ad l. *vlt. C si aduers. fisc.* Cviacivs.

nem, vel alium titulum aliquid accipiunt: vt ipsi quidem securi statim [m] fiant, & victores existant, siue experiantur, siue conueniantur. Aduersus autem sacratissimum ærarium vsque ad quadriennium [n] liceat his intendere, qui pro dominio, vel hypotheca earum rerum quæ alienatæ sunt, putauerint sibi quasdam competere actiones [o]. Nostra autem diuina constitutio [p], quam nuper promulgauimus, etiam de his qui à nostra [q], vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit quæ in fiscalibus alienationibus præfata Zenoniana constitutione continentur.

h ¶ *A fisco.* vt à procuratore imperialium rerum. nam de patrimonialibus dicitur *infr. eo. in fin.*

i ¶ *Emit.* f. à fisco vendente vt [a] suam. à quo edicto res minorū excipiuntur: *vt C. si aduer. fisc. l. fina.* Si autem vt alienam: vt quia cessatum est in solutione tributorum, tria exiguntur: & quòd sit debitum, & quòd sit cessatum: *vt Co si aduersus fisc. l. fi. & Cod. si propter pu. pen. l. fin. y. resp.* (forte biennio: *vt ff loc. & condu. l. quæro. § inter. ver. quæro.*) Itē tertiò quod res subhastetur, id est, præconizetur: *vt Cod. si propter pu pen. l. final.*

a Fiscus vendit rem vel vt suam, vel vt alienam.

Additio. Et plura alia requisita vide per Angel hic, & per glo. in *l. j. Cod. de fi. instr. & iur. hast. fis. lib x.*

k ¶ *Constitutio.* Cod *de quadri. præscrip. l. omnes.*

l ¶ *Benè prospexit.* corrigendo edictum diui Marci.

m ¶ *Statim.* contrà, *ff. de pet. hæred. l. etiamsi. §. item si quis in glo. emerit.* Sol. ibi in vniuersitate, hîc in re singulari loquitur. 2. Alij dicunt quòd hîc corrigit [b]. Et eodem modo, scilicet primo, non secundo, respon. ad l. *Cod de hær. vel act. vendit. l. j.* Item ibi erat res fisci.

b Et istū communiter approbant omnes: quia illo iure hæc præscriptio erat incognita. Ad l. 1 resp. quod ibi conuenie-batur emptor rei, quæ cōuenit contra, & debet non ex eo quod est fiscalis, neq̃ quia ad rem ipsam, sc hæreditaté, non emptor, sed fiscus cōuenitur. Ias.

n ¶ *Quadriennium* nisi sit minor, vel reipublicæ causa absens: *vt C de resti. mil l neque.*

o ¶ *Actiones.* Sed quæ? Resp. condictio ex hac lege secundū Ioan. Sed P. in rem dabat hic non domino contra dominum *arg C. de hære. vel ac. ven l. contra* Solut. ibi de vniuersitate vendita: hic de re singulari.

p ¶ *Constitutio. C. de quadri pros l. bene à Zenone.*

q ¶ *A nostra.* id est, à priuata nostra substantia, sed supr. de fiscali dixit: *vt C de quadri præscr l. bene à Zenone.* Accvrs.

DE DONATIONIBVS.

TITVLVS VII.

Donatio mortis causa dicitur, quæ ob mortis imminentis, vel futuræ, suspicionem fit: quæ (semota veteri dubitatione) instar legatorum ferè per omnia redacta est. Reuocatur autem donatoris conualescentia, & pœnitentia, item donatario præmoriente.

Est & aliud genus ac-

DE DONATIONIBVS.

Ista rubr. continuatur per Imperatorem. Dictum est suprà, de quibusdam modis acquirendi scilicet de acquisitione quæ fit per vsucapionem & præscriptionem: nunc dicendum est de alio modo acquirendi, qui fit per donationem.

Est & aliud.] Totus iste titu diuiditur in quinque partes, Primo ponit cōtinuationem cum distinctione bimembri, Secundò de donatione causa mortis. Tertio de donatione inter viuos. Quartò de donatione propter nuptias. Quintò de vna acquisitione de iure ciuili quæ est correcta. Secūda ibi in § *Mortis causa* Tertia in §. *Alia autē.* Quarta ibi in §. *Est & aliud.* Quinta ibi in §. *Erat olim.* Casvs. Domine, iam video qualiter per vsucapionem, & præscrips acquiritur dominium rerum de iure ciuili, nunquid sunt plures modi acquirendi dominiū rerum de iure? Ad hoc resp. Iustin quòd sic. est enim & alius modus ciuilis acquisitionis, videlicèt donatio. vnde hic de dona. vidēdum est. & hoc in prima parte. Sed pone in secunda. Domine, iam video quòd vultis tractare de donationibus. ponatis mihi aliquā diuisionem donationum. Ad hoc respond. Donationum duo sunt genera. Est enim quædā donatio inter viuos, & alia mortis. Sed domine, dicatis mihi, quid est sed donatio causa mortis? Ad hoc respon. Amice, donatio causa mortis est, quæ fit propter mortis suspicionem, veluti si quis donat, vt si ipsum mori contigerit, remaneat dona. penes donatariū. & huiusmodi mortis causa donatio trib' modis reuocatur: videlicet, si donator cōualuerit, vel

eum

eum donationis suæ pœnituerit, aut si donatarius priùs decesserit, & huiusmodi mortis causa dona. per omnia ferè ad exẽplũ legatorum redacta est. Nam cùm ante tempus nostrum veteres iurisprudentes dubitarẽt, verùm donationẽ causa mortis oporteret obtinere similitudinẽ cum legato, an cum donatione simplici inter viuos: & quidam antiqui eam vellent donationi simplici comparare, & quidam legato: ob huiusmodi discordiã antiquorum sopiẽdam, à nobis constitutum est, vt huiusmodi dona cau. mort. per omnia ferè legatis connumeretur: & sic omninò procedat quẽadmodum nostra constitutio procedere constituit. Et vt breuiter de hac donatione expediamus, in summa scire debes, quòd mortis causa donatio est, cùm aliquis ita donat, vt magis velit seipsum habere, si conualuerit, quàm donatariũ: magisque donatarium, si moriatur, quàm hæredem suum: sicut Homerus recitat Telemachum his verbis expressis donasse Piræo. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *alia autem*. Franc.

quisitionis [a], donatio. donationum autem duo sunt genera, mortis causa, & non mortis [b] causa.

1. ¶ Mortis causa donatio est, quæ propter mortis [c] fit suspicionem, cùm quis ita donat, vt si quid humanitus [d] ei contigisset, haberet is qui accepit: sin autem superuixisset [e] †, is qui donauit, reciperet: vel si eum donationis pœnituisset [f], aut prior decesserit is cui donatum sit. Hæc mortis causa donationes ad exemplum [α] legatorum [g] redactæ sunt per omnia [h]. Nam cùm prudentibus ambiguum fuerat, verùm donationis [i], an legati instar eam obtinere oporteret, & vtriusque causæ [β] quædam habebat [k] insignia, & alij ad aliud genus eam retrahebant [l]: à nobis constitutum est, vt per omnia ferè legatis [m] connumeretur, & sic procedat quemadmodùm nostra constitutio [n] eam formauit. Et in summa [o], mortis causa donatio est, cùm magis se quis vult [p] habere [q], quàm eum qui donat: magisque eum cui donat, quàm hæredem suum. Et sic apud Homerum [r] Telemachus donat Piræo [γ] †.

Πειραι', οὐ γὰρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα.
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
λάθρη κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσωνται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἢ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοὶ χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων. [Id est.

O Piræe (etenim verum non nouimus harum
Euentum) si me clàm lætæ per atria cæsi,
Morte proci audaces rapiant mea cuncta paterna:
Hæc ego te malo, quàm illorum quempiam habere,
Sin ego eos iusta meritos affecero clade,
Tum mihi tu læto reddas illa omnia lætus.]

Inter viuos donatio e͂, quæ nulla mortis suspicione fit: sed ex pura liberalitatis fontibus procedit, quæ

---

a ¶ *Acquisitionis* scilic. de iure ciuili [a]: nam per stipulationem tantùm contrahebatur: scilicet donatio: quæ scilicet stipulatio est de iure ciuili: sed hodie fit nudo pacto: *vt Cod. eo. l. si quis argentum. §. fin.* [b] *& j. de act. § de constituta.* 2. Vel dic, eam esse iuris ciuilis approbatione, non inuentione: sed iuris gentium: *vt supr. de re. diui. § per traditionem.* 3. Vel dic, sui origo fuit de iure gentium vno modo: scilicet per traditionem: ut postea de iure ciuili fuit ille modus approbatus, & alius inuentus: scilicèt per stipulationem. Tertiò per Iustinianum additus est tertius: puta per nudum pactum. Accvrs.

b ¶ *Et non mortis.* si largè hæc duo membra accipiuntur, in textu nihil deest, & propriè ponuntur genera: nam multæ species sub quolibet continentur, & hoc approbo. 2. Vel accipe strictè pro duabus speciebus tantùm donationum: scilicet simplicis inter viuos, & simplicis causa mortis: & adde alias donationes, vt legatum: *vt infr. de leg. in prin.* Item donationem propter nuptias: *vt infr. eod. § est & aliud.* Item & quod est *infr. eo. §. fin.*

c ¶ *Mortis.* scil. instantis, vel futuræ: *vt ff eod. l. 2. in prin. v. & vj.* siquidem vbique [c] mors timenda est, cum eius dies incertus sit: *vt ff. eadem. de mor. cau. do. l. senatus §. mortis. & ff de condit. & demon. leg. j.*

d ¶ *Si quid humanitùs ei contigisset.* id est, si moriatur: *vt ff de verbo. sign. l. in vulgari. §. fin.* & debet hoc exprimi, alias non est mortis causa donatio: *vt ff. eo. de mor. causa dona. l. Seia §. fin.* nisi ex coniectutis appareat, eum velle donare causa mortis. Aodit. Nota quòd ad hoc vt sit donatio causa mortis, requiritur quòd fiat mentio mortis. Item no. glo. Bart. Ange. Rapha. & Imo. *in d. l. Seia. §. final.* & Glos. & Bart. *in l. Seia. ff. de do. præleg.* & Bar. *in l. qua dote. in fin. 3. colum. ff. sol. mat.* alias enim licèt aliquis sit in extremis constitutus, si simpliciter donat, nec adiicitur causa mortis, intelligitur donatio inter viuos. & est text. sing. *in d. l. Seia. §. fin.* quod not. *secundum Ang.*

e ¶ *Superuixisset.* id est, conualuisset. & ita tribus modis reuocatur, vt hic subiicitur. *& ff. si cer. peta. l. non omnes.*

f ¶ *Pœnituisset* quia voluntas est ambulatoria vsque ad mortem: *vt ff. de adimen. leg. l. 4. in fin.* & quia donatio est ob causam: scil. si moriar, & sic possum pœnitere: *vt ff. eo. de mor. cau. do. l. senatus § j. in fi. & ff. de cond. cau. da. l. 19. §. 5.*

α ¶ *Ad exemplum.* Hæc eadem verba Tribonianus Paulo adscripsisse videtur in l. *Marcellus ff. de donat. causa mort.* Cviac.

g ¶ *Ad exemplum legatorum.* quantum ad vim, & potestatem: quia sicut legata morte confirmantur: ita donationes causa mortis, vt reuocari non possint.

h ¶ *Per omnia.* subaudi ferè, vt statim dicet: nam in multis differunt.

i ¶. *Donationis.* scilicet simplicis, & inter viuos; aliàs nulla esset huiusmodi distinctio, cùm omne legatum sit donatio: vt patet ex definitione eius: *vt ff. de leg. ij. l. legatum.*

β ¶ *Vtriusque causæ.* Vtriusque tituli, donationis, & legati. Cvi.

k ¶ *Habebat.* sc. donatio causa mortis. nam cum donatione inter viuos habet insignia, vt sit liberalitas: cum legato, vt morte confirmetur. & vt detrahatur Falcidia: *vt C. ad leg. Fal. l. fin.*

l ¶ *Retrahebant.* subaudi, & alij ad aliud.

m ¶ *Ferè legatis.* dicit, *ferè*: quia in [a] quibusdam discrepat à legatis. ecce enim si donat in annos singulos: donatio vna est: sed legata plura: *vt ff de don. cau. mor. l senatus § fi. 2.* Item legatum ab hærede semper traditur: vt patet ex definitione legati. *infrà, de le. in princip.* donatio autem vel ab hoc, vel ab alio. 3. Item in donatione obligatur donans, in legato non. 4. Item si testamentum accuso: perdo legatum, non donationem si tamen accuso vt falsum: *ar ff de his, quæ vt indig. l. post legatum. § qui mortis* [b] 5. Item alteri substituitur in legatis, secundùm quosdam. *vt ff. de do. cau. mor. l. et cui mortis. & de leg. ij. l. vt hæredibus.* 6. Item filiusfamilias donat, sed non legat: *vt ff eod. de mor. cau. do. l. tã m. & j. quib. non est permiss. fac. test. in princip.* 7 Item in legato tria tempora considerantur: vt sit capax legatarius: *vt j. de hære. qua. & diff. §. in extraneis.* [c] In donatione nõ: *vt ff de don. cau. mor. l. in mortis* 8. Item quia pro legato datur interdictum quorum legatorum, non pro donatione: quod dic *vt in summa. Cod. quo. leg. l. 1. & in l. Marcellus. ff de dona. cau mort.* Accvrs. Aodit. Imo habet locum quorum lẽgatorum, saltem in eo quod excedit Falcidiam: vel si per donatarium sit occupata, secundùm Ioan. Fab. & Ang.

n ¶ *Constitutio.* scil. coram quinque testibus, scriptura interueniente, vel non: *vt C. eo. l. fin.*

o ¶ *Et in summa.* id est, vt breuiter de hac donatione expediamus: *vt ff. eo. l. j.*

p ¶ *Vult.* id est, vellet

q ¶ *Habere* sc. si superuixerit: *vt ff eo. l. senatus. §. j.*

r ¶ *Et sic apud Homerum.* id est, sicut recitat poëta Homerus, quod Telemachus dictis verbis expressit donauit.

γ ¶ *Donat Piræo.* Sequitur πείραι' ὁ γὰρ nec sanè video cur à quibusdam hi versus prætermissi sint. Cviac.

Alia autem.] Casvs. Domine, iam vidi exemplum de don. cau mor. & de eius effectu ponatis mihi exemplum de donatione inter viuos. Ad hoc respond. Amice, sunt quædam aliæ donationes quæ sine aliqua mortis cogitatione fiunt & huiusmodi donationes inter viuos appellantur: & tales dona. legatis non comparantur. Si enim perfectæ fuerint, temerè reuocari non possunt. Sed domine, dicatis mihi quando dicuntur perfectæ? Ad hoc resp. Amice, huiusmodi donationes perfectæ censentur, cùm donator voluntatem suæ liberalitatis in scriptis, vel sine scriptis donatario manifestauerit: puta per talia verba, dabo, vel donabo tibi talem rem. & in nostra constitutione cautum est huiusmodi donationes semel perfectas traditionis necessitatem ad exemplum venditionis in se habere: vt sicut venditor rem venditam numerato sibi pretio tradere compellitur, ita donatori post emissam liberalitatis vocem auctoritate nostræ constitutionis tradendi necessitas imponatur. Sed antiqui principes statuerũt, donationes simplices summam ducentorum aureorum excedentes sine insinuatione scripturæ non valere: nunquid placet vobis, quòd illud hodie obseruetur? Ad hoc respond. quòd non. Nam cùm constitutiones antiquorum principum statuerunt huiusmodi donationes simplices excedentes summam ducentorum aureorum actis interuenientibus insinuari, nostra constitutio huiusmodi summam vsque ad quingentos solidos ampliauit, & statuit vsque ad quingentos solidos sine omni insinuatione valere donationes & per eandem constitutionem quasdam species donationum introduximus, quæ licèt quingentos solidos excedant: tamẽ nullam insinuationem desiderãt, sed in se sine omni insinuatione plenissimam habent auctoritatem. & alia insuper multa ad vberiorem

---

† Superuiuere. nũc saluum euadere, aliàs superuiuere, est superstitem alicui viuere Cviac.

a Modus adquirendi dominij per donationẽ est de iure gentium, si donatio incipit à traditione de iure ciuili, si à stipulatione, vel nudo pacto. Port.

b Etiam si sit donatio causa mortis secundum communiter omnes, de quo vide Angel. in §. in personam infra, de actio. & Consil. sui. 9. in Gl. manifestiùs.

c Hoc verum cum quid agitur facinorose: secus vbi virtus exercetur: quia tunc non est timẽda mors. Seneca: *Sic discas quasi nunquam moriturus, sic viuas, quasi cras moriturus, nihil enim mali in morte est.* Tullius: *Viro forti non modò non timenda mors præparata est, sed appetenda.* N. gi Pet.

d Donatio causa mortis cõparatur magis legatis, quàm contractibus (licet in eo cõueniat cũ contractib. quod ex libera facultate veniat. *l. sicut. C. de obliga.*) nec enim sumit robur, & effectum, nisi per mortem donatoris: potest quoque reuocari, vt vltima voluntas *vt hic. & l. 1. C. de do. cau mort.* in eo locum habet Falcidia *l. Seia, in fi. ff. eodem.*

a Donationes causa mortis, & legata in quibus differant.

† Odyss. xvij.

b Hoc intellige vt dicit Gl. in l etiam ff de inof. testam. & pleniùs per Io. de Imol. in l. fi. ff de don. cau. mor. Angel.

c Hoc est falsum, secũdum Ang. hic.

exitum donationum inuenimus: quæ omnia, & singula ex constitutionibus nostris, quas super huiusmodi donationibus fecimus manifestissimè colligi possunt. Sed domine, vos dixistis mihi supra, quod huiusmodi donationes simplices semel perfectæ non possunt reuocari: nunquid est hoc generaliter verum? Resp. quod non. Licèt enim dixerimus, tales donationes non posse reuocari: tamen sciendum est quòd si plenissimæ sunt huiusmodi donationes: si donatarij ingrati extiterint erga donatores, licebit ipsis donatoribus per nostram constitutionem certis ex causis eas reuocare. & hoc ideo statuimus, ne donatores qui beneficium suæ liberalitatis in alios contulerunt, ab illis iniuriam patiatur, secundùm modos in nostra constitutione enumeratos. Et hæc vsque ad illum §. *est & aliud.* Franc.

solo consensu perfecta temerè nō reuocatur: egetque publica insinuatione, si quingentorum aureorum summa prætergrediatur: in certis tamen casibus etiam citra insinuationem effectum sortitur.

2. ¶ Aliæ autem [a] donationes sunt, quæ sine vlla mortis cogitatione fiunt: quas & inter viuos [a] appellamus quæ omninò non comparantur legatis: quæ si fuerint perfectæ, temerè [b] reuocari non possunt †. Perficiuntur autem cum donator suam voluntatem [c] scriptis, aut sine scriptis manifestauerit [d]. Et ad exemplum † venditionis [e] nostra constitutio [f] eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: vt etiam si nō tradantur [g], habeant plenissimum, & perfectum robur, & traditionis necessitas [h] incumbat donatori. Et cùm retrò principū [i] dispositiones insinuari eas actis interuenientibus volebant, si maiores fuerant ducentorum solidorum: constitutio [k] nostra eam quātitatem vsque ad quingentos solidos ampliauit, quam stare etiam sine insinuatione [l] statuit. Sed & quasdam donationes inuenit [m], quæ penitus insinuationem fieri minimè desiderant [n]: sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia [o] insuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus, quæ omnia ex nostris constitutionibus quas super his exposuimus colligenda sunt.

Donatio inter viuos etiam perfecta, ex aliquibus causis reuocari potest. Aret.

Sciendum est tamen, quòd etsi plenissimæ sint donationes, si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est, donatoribus per nostram constitutionem [p] licentiam præstitimus, certis ex causis [q] † eas reuocare: ne illi qui suas res in alios contulerint, ab his quandam patiātur iniuriam, vel iacturam, secundùm enumeratos in constitutione nostra modos.

Propter nuptias donatio (quæ olim ante nuptias dicebatur) non solùm contracto matrimonio augeri potest: sed etiam constitui, & initium sumere.

3. ¶ Est & aliud genus inter

a ¶ *Alia autem.* nunc prosequitur aliud genus donationis. dictum est de donationib. causa mortis, nūc de dona. simplici: id est, inter viuos, dicit Accvrs.

a ¶ *Inter viuos.* Eæ sunt quæ directæ dicuntur in l. *donatio. C eod. titulo.* Cviac.

b ¶ *Temerè.* ideò dicit temerè: quia quandoque reuocantur: *vt infr. eo § secundum.*

c ¶ *Voluntatem.* etiam nudo pacto: *vt C. eod. de donat. l. si quis argentum. §. fina.* Accvrsivs.

Additio. Si tamen donetur factum: requiritur stipulatio, & traditio sicus olim. item præsentia donantis, & donatarij, vbi sit certæ personæ: secus si incertæ, vt cùm habetur res pro derelicto.

d ¶ *Manifestauerit.* scilicet per verba futuri temporis, *vt dabo, vel donabo* ad instar stipulationis: *vt ff. de verb. obligat. l. v. § stipulatio.* vel præsentis temporis: vt *do.* vel *dono*: cùm nudo pacto fiat: & pactum etiam fit per verba præsentis temporis: *vt Cod. eod. de donat. l. si quis argentum. §. final. ff. de pact. l. iure. in princip. & in gloss. y.*

e ¶ *Venditionis.* ex hoc verbo dicebat N. venditorem [a] præcisè teneri ad rem tradendam: *sic ff. de verb. oblig. l. vbi autem non apparet, in fin* Ioann. contrà: scilicèt vt interesse [b] dando liberetur. *vt ff de action. empt. l. j in princip.* & similitudo, quæ hic fit, est in hoc, vt sicut necessitas imponitur venditori ad aliquid: sic & donanti: licèt à principio nullus cogebatur: *vt eod. de actio. & obligat. l. sicut.* ¶ Sed nunquid donator [c] de euictione tenetur? Resp. si incipit a traditione, non: *vt ff. eodem de donationib. l. Aristo. in fin.* [d] Si à pactione sic: *vt C. de iur. dot. l. j.* Accvrs.

Additio. Et est ratio: quia cùm donatio sit doni datio: iste paciscens obligatus expressè ad dandum. *l. senatus. §. j. ff. de don. causa mort.* & ideò non liberatur nisi transferat dominium: secus autem vbi sola traditio sine facto interuenit. Ex quo infertur, quod pro euictione hîc agitur primæua actione, quasi non dederit, etiam re nondum euicta in totum, vel pro parte. Secus in venditione: vbi pro euictione noua nascitur actio, quasi per traditionem obligatione ablata, quod not. pro præscriptione, & libelli formatione, secundùm omnes hîc.

f ¶ *Constitutio.* vt *C. de dona. l. si quis argentum. §. fi.*

g ¶ *Etiam si non tradantur.* i. tradere nolit donator. Accvrs.

h ¶ *Necessitas.* per conditionem ex lege, quæ stricti iuris est. *ff. eo. de dona. l. eum, qui. & C. eo. l. si quis argentum. § fin.*

i ¶ *Retro principum.* id est, eorum qui ante nos fuerunt: ex nostra etiam patria: *vt C. eo. de dona. l. sancimus in fi.*

k ¶ *Constitutio.* vt *C. eo. l. pen. in fi.*

l ¶ *Insinuatione.* id est, scriptura facta in præsentia publicatum personarum [e], & in actis, vbi superfluum est, testes adhiberi: cùm publica monumenta sufficiant: *vt C. eo. l. data. & in l. donationibus.*

m ¶ *Inuenit* sc. nostra cōstitutio: vt si donetur in redemptionem captiuorum: vel à magistro militū donetur militibus: vel in refectionē domus donetur alicui: *vt C. eo. l. pe.* Idē & si donet Imperator, vel ei donetur: *vt in authentica de non alien. §. si verò minus. coll. ij. & in auth. vt non fiant pa. §. quia igitur. coll. v.* Idē in donatione propter nuptias, *vt in auth. vt spon lar. coll. ix. in prin.* Idem in remissione vsurarum futuri temporis: *vt ff. eod. l. Modestinus.* Accvrs.

Additio. Idem in donatione facta pro bene meritis. *l. Aedilius. ff. eo.* dummodò appareat, & eis proportionetur, secundùm doct.

n ¶ *Minimè desiderant.* licèt quingentorum solidorum summam excedant.

o ¶ *Alia.* veluti ne plures donationes diuersis temporibus factæ coacerventur: *vt Cod. eod. l. sancimus. §. si quis autem.* Item vt hi qui pecuniā recipiūt in redemptionem captiuorum, iurēt se ibi bona fide expendere. Item vt sacramento domini domus quæstio dirimatur: *vt C. eo. l pen. in fin.*

p ¶ *Constitutionem.* vt *C. de reuoc. do. l. fin.*

q ¶ *Ex causis.* quinque scilicet, [a] si atroces iniurias in eum effundat: vel impias manus inferat, vel graue damnum in bonis, vel vitæ periculum intulerit: vel si legi dictæ in donando non paruerit *vt Co. de reuoc. do. l. fina.* Sed donatio liberto facta, solo obsequio non præstito reuocatur. aliud in libertate: *vt C. de reuoc. do. l. j. & de lib. cau. l. solo.* ¶ Est & hîc arg. pro [b] domino, vt his causis possit reuocare feudum. *sic in auth. vt lic. de ca. § aliud verò. coll. vj. & ff. de lib. ag. & alen à paren. & c. l. alimenta.* Additio. Vnde versus:

Quinque modis perdo mihi quæ donata fuere.
Infero si damnum grauiter donantis in ære:
Huic per me si fit atrox iniuria facta:
Si fit persona manuali vulnere tacta:
Quando sua vita crudeliter insidiabor.
Ingratus domino, ve donata spoliabor.
Ingratum factum dat me, cùm fregero pactum.

Ius autē reuocandi donationem ex causa ingratitudinis, non transit ad hæredes, si defunctus facultatem reuocandi habuit.

Est & aliud.] Casvs. Domine, iam vidi de do. simplici, quæ appellatur do. inter viuos: nunquid est aliquod aliud genus donat. inter viuos? Ad hoc respond. quòd sic ¶ Est enim quoddam aliud genus donationum, quod veteribus iuriscōsultis penitùs erat incognitū: sed posteà à iunioribus principibus fuit introductum: & secundùm eos donatio ante nuptias appellabatur, & in se habebat tacitam conditionem, vt videlicet tunc rata esset hæc donatio, & effectū haberet, cùm matrimonium esset subsecutū. Sed domine, quare appellabatur ante nuptias? Resp. quod ideò; quia semper ante nupt. fiebat, licèt effectum non haberet nisi nuptiis subsecutis: & nunquàm post nupt. celebratas talis donatio potuit inchoari. sed postea diuus Iustinus pater meus huiusmodi obseruationem semiplenè correxit. Nam cùm permissum fuerat, dotes constante matrimonio posse augeri, permisit in constitutione sua huiusmodi donatio. ante nup. & post nupt. celebratas ad similitudinem dotium posse augeri. sed tamen nomen inconueniens peritus remanebat. nam ante nupt. vocabatur vt priùs: licèt ex constitutione sua post nupt. tale susciperet incrementum: & ita augebatur post nupt. tamen ante nuptias appellabatur. Et ita manifestè patet, quòd nomen non benè consonabat rei: vnde nos plenissimo fini sanctiones tradere cupientes, & consona nomina rebus esse cupientes, vel studentes: in nostra constitutione statuimus, vt huiusmodi donat. non solùm post celebratas nupt. augmentum suscipiant: sed etiam initium suscipere possint. & in hoc dotibus parificantur, vt quemadmodum dotes constante matrimonio non solùm augeri: sed etiam de nouo fieri possunt: ita huiusmodi donationes quæ propter nupt. introductæ sunt, nō solùm constante

† Vbi hic. & ca. vlt. in Gl. tan. si. contra eo. tit.

† Argumentū à cōtractu venditionis ad donationem valet.

a Venditor verum præcisè tenetur ad traditionem rei.

b Triplex est interesse. Cōmune, vt pretij, quod conuenit. Cōmune, vt quanti res communiter valet. Singulare, quod vtrūque aliorum excedit secundum Gl. in l. 5. ff. de act. empt.

c Euictionis non tenetur donator, si donatio incœpit à traditione: secus si à pactione non nuda.

d Nisi de ipsa etiā nudè esset promissum in l. 1. C. de euic. secundum Ang. & Ias. Itē debet intelligi quod præcesserit conuentio saltem ordine intellectus, cū aliàs ex sola traditione nō trāsferetur dominium, secū. dum Christoph. hic.

e Puta qualiscūque iudicis etiā extranei, nec habet necesse decretū interponere. Et possunt hæc omnia fieri etiam ex interuallo quæ si nō interuenerint, nō annullant meam donationem. Sed pro parte tātum, in qua excedit, Ang. Et an insinuationi possit renunciari. & si ne ea donatio validari, & an in simplici remissione ipsa insinuatio. itē in cessione debitoris citatio requiratur vide Angel. & Ias. hic.

† Scilicet propter ingratitudinē in hac doctor. & 14. q. 7 ... 36 dist. cap. ... ex de don. ...

a Donationes inter viuos, certis ex causis reuocātur.

b Feudum ob ingratitudinē reuocari potest.

constante matrimonio contracto augeri: sed etiã de nouo constitui possunt: & hæc dicuntur vsque ad illum §. *erat olim.*
a ¶ *Introductum.* vt *C. de do. ante nupt. per tot. tit.*
b ¶ *Habebat* & hodie habet, si fiat donatio priùs, nam & posteà fieri potest: *vt infrà eod. §. sed tamen.*
c ¶ *Insecutum.* de iure, & de facto.
d ¶ *Quod.* i. quia.
e ¶ *Pater noster.* sic infrà *quibus non est permiss. facere testamen. § cacm.*
f ¶ *Cum augeri.* i. cùm hoc non esset*. A c c.
g ¶ *Fuerat.* etiam ante se.
h ¶ *Tale.* putà quia augeatur dos.
a ¶ *Augeri.* Quę ita donantur, *ἀντίφερνα* nostri doctores vocãt quo vocabulo quid sit donatio propter nuptias, satis apertè significatur. *Cuia.*
i ¶ *Permisit.* s. diuus Iustinus: *vt C. de donat. ante nup. l. pen.*
k ¶ *Et consequentia.* alias conuenientia. *sic C. de epi. & cle. l. decernimus in fin. gl. fi.* & in summario: *& de offi. præfect. vrb. l. j. in fi. & de defen. ciui. l. defensores. arg. contra. C. de consti. pec. l. y. § pen. & ff. de adimen. leg. l. iy §. conditio.*
l ¶ *Constituimus.* C. *de do. ante nup. l. fi.*
m ¶ *Exæquentur.* si de nouo fiat donatio, vel dos post matrimoniũ: vel vetus augeatur, est æqualitas: *vt C. de do. ante nup. l. fi. § si igitur dote.* Si ante matrimonium, poterat esse inæqualitas: *vt C de pact. cõ. l. ex morte in princ.* Sed hodie b æqualitas est ante, & post in constituendo, & in pactis lucrum: vt quantum dat vxor in dotem, tantum det in donationẽ propter nuptias: vsumfructum tamen habeat maritus, ne accidat, matrimonij oneribus dotem non seruire. Nam æquitas c suggerit quòd dos debeat esse vbi sũt onera matrimonij: *vt ff. de iu. do. l. dotis fructum & l. plerumque. § si seruus.* Cùm tantumdem reddatur vxori, ex qua donatione consulitur mulieri soluto matrimonio, si res dotales non existant: & quia non potuit alienare maritus etiam ea consentiente d: *vt j. tit. prox. in prin.* licèt aliàs iuri hypothecæ possit renunciare, *vt C. ad Velle. l. etiam. & l. iubemus. & in auth. siue à me. eo. tit.* C. Et sicut dos vxori, sic & talis donatio iure redditur viro soluto matrimonio, cum sit æqualitas; *vt in aut. de aqua. do. §. j. coll. vy* est sponsalitia largitas, quando sponsus spõsæ per verba de futuro, vel econtrà donat putè, non respectu dotis: quæ similiter conditionem matrimonij habet: *vt C. de dona. ante nup. l. cum veterum. & l. si à sponso.* A c c v r s. A d d i t i o ¶ Tu dic quòd aliquando fit ex mera liberalitate hoc expresso quòd nullo casu repeti possit. & habet locum *l. si mater. C. de do. ante nup.* aliquando fit simpliciter nullo expresso: & tunc olim præsumebatur ex mera liberalitate, & erat irreuocabilis. *l. y. l. si filia. & l. si tibi C. eo.* hodie verò ob causam futuri matrimonij. *l. cum veterum. eo. tit.*
n ¶ *Sed eo etiam contracto.* Hodie hoc corrigitur, *in auth. de aqual. do. coll. vy.*

Erat olim. C a s v s. Domine, vidi plures modos acquirendi de iu. ciui. nunquid adhuc reperiũtur plures modi ciuilis acquisitionis? Respond. quòd sic. Erat enim olim alius modus ciuilis acquisitionis per ius accrescendi: quod quidem ius accrescendi erat tale, Si duo habebant seruum communem, Petrus & Marti. Petrus solus inter viuos, vel in vltima volũtate communem seruũ manumitteret, libertas non valebat: sed in eo casu pars Petri penitùs amittebatur. & Mar. nolenti manumittere accrescebat: & ita seruus qui priùs communis erat, totus Martino per ius accrescendi acquirebatur. Sed cùm hoc pessimum fuerat exemplum, seruũ quidem manumissum libertate defraudari, & impositione libertatis humanioribus dominis damnum inferri, & seuerioribus lucrum acquiri: ideò hoc quasi inuidia plenũ pio remedio per nostram cõstitutionem duximus corrigendum: & inuenimus viam, per quam tam manumissor, quã socius eius manumittere nolẽs, quàm etiam seruus qui libertatẽ accepit, nostræ permissionis beneficio communiter perfruantur. Statuimus enim, vt libertas seruo communi imposita, debitum effectum sortiatur. Manifestum enim est, antiquos legum latores in fauorẽ libertatis multa contra regulas communis iuris statuisse: & statuimus, quòd dominus, qui libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudeat, & socius indemnis conseruetur, & pretiũ serui manumissi à domino manumittente seruum secundùm partem dominij constitutione definiti accipiat. Et hæc vsque in fi. tit. Franc.

vivos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitùs erat incognitum: posteà autem à iunioribus diuis principibus introductum a est, quod antenuptias vocabatur: & tacitam in se conditionem habebat b, vt tunc ratum esset, cùm matrimonium esset insecutum c. Ideóque antenuptias appellabatur, quòd d ante matrimonium efficiebatur: & nunquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem diuus Iustinus pater noster e, cùm augeri f dotes & post nuptias fuerat g permissum: si quid tale h eueniret, & ante nuptias augeri a donationem constante matrimonio, sua constitutione permisit i: sed tamen nomen inconueniens remanebat, cùm antenuptias quidem vocabatur: post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequentia k nomina rebus esse studentes †: constituimus l, vt tales donationes non augeantur tantùm: sed etiam constante matrimonio initium accipiant: & non antenuptias: sed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur m, vt quemadmodum dotes constante matrimonio non solùm augentur: sed etiam fiunt: ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solùm antecedant matrimonium: sed eo etiam contracto n augeantur, & constituantur.

Hodie si vnus ex dominis manumisit seruum communem, seruus efficitur liber: & socius conseruatur indemnis, dato sibi pretio partis suæ. h. d. Aret.

4. ¶ Erat olim & alius modus ciuilis acquisitionis per ius accrescendi, quod est tale: Si communem seruum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit vel vindicta, vel testamento β: eo casu pars eius amittebatur, & socio accrescebat. Sed cùm pessimum fuerat exemplo o, & libertate seruum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri: sæuioribus † autem dominis lucrum accrescere *: hoc quasi inuidiæ plenum, pio remedio per nostram constitutionem p mederi necessarium duximus.

Habes casum, in quo contra iuris communis regulas quis inuitus rem suam vendere cogitur.

5. ¶ Et inuenimus viam, per quam & manumissor, & socius eius, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur, libertate cum effectu procedente (cuius q fauore antiquos legumlatores multa etiam contra communes r regulas statuisse manifestum est) & eo qui eam libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate † gaudente: & socio indemni conseruato, preciúmque serui secundùm partem dominij quod nos definiuimus s, accipiente t.

QVIBVS ALIENARE licet, vel non.

TITVLVS VIII.

Etiam vxoris accedẽte consensu fundi dotalis alienatio, & obligatio viro (quamuis ciuili iure dotis dominus sit) interdicta est.

β ¶ *Vindicta, vel testamento.* Rectè vindicta, vel testamento, nimirũ enim si inter amicos, per epistolam, vel conuiuium manumittat, plerisque placet nihil eum egisse. *auctor Vlpianus in tit. de liber. & Paulus lib. 4. Senten. de manumiss.* C v i a c.
o ¶ *Exemplo.* C. *de proba. l. exemplo.*
p ¶ *Nostram constitutionem.* C. *de comm. ser. ma. l. j. §. ne autem. & §. sin autem socius.*
q ¶ *Cuius.* libertatis.
r ¶ *Communes.* scil. vt libertates a per leg. Fal. non minuantur. Item vbi non valet testamentum, libertates non reuocantur. *ff. de inof. test. l. Papinianus. §. sed an & libertates. & §. fin.* Item *& ff. de fideicom. lib. l. generaliter. § si quis seruo.*
s ¶ *Definiuimus.* C. *de commu. ser. ma. l. j. §. ne autem. & §. sin autem socius.*
t ¶ *Accipiente.* vel eo depósito: *vt C. de com. ser. ma. l. j. §. ne autem. & § sin autem socius.* ¶ Et not. quòd compellitur b quis vendere: quod est speciale contra regul. *vt C. de contra. empt. l. iniustum. & C. de iu. delib. l. nec timere,* quod plenè no. *in auth. de fideiuss. §. pen. coll. j.*

QVIBVS ALIENARE, &c.

Dictum est c *suprà de acquisitione facta per vsucapionẽ, vel per donationem: nunc dicit per quos alienatio possit fieri, & per quos non.* Aret. *Vel sic continua: suprà dictum est, quomodo quis efficitur dominus iure gentium, vel ciuili, hîc tractare intendit de quadam specialitate,*

Marginal notes:
* Alias, cùm hoc esset.
† Hic est casus in quo filius corrigit patrẽ. Nec obstat authen. de nupt. § si vero expe... A gl. Per b Dos, & donatio propter nuptias debẽt esse in æqualitate.
c Dos datur vt inde matrimonij onera sustineantur.
d Nisi post biẽnio iterũ confirmat, & ex aliis bonis, quæ supersũt, sibi sit consultum: nec tunc sibi præiudicat nisi quatenus probetur versũ in rem suam. Ange. Hodie tamen de consuetudine talis donatio non cõfirmatur vt ... Cilaß. in ... aqualitat. ... ũ. & ... in auth. de ... Cavalat.
† Alias, seuioribus.
* accedere.
† Id est etiam si fiscus sit socius. quia eo inuito poterit seruus manumitti, secundum Nic. per l. 1. C. de vect. & com. mis. A. g. Fel.
a Libertatis is fauor est, vt per Falcidiam non minuatur: vt quo casu non valeat testamentum, nõ reuocetur.
b Inuitus vendere quis interdum cogitur.
c Cõtinuatio.

specialitate, quæ contingit circa eos qui dominia rerum acquirunt. Generale enim est, vt qui dominus est, possit alienare & qui dominus non est, alienare non possit, hic. & in specialib. casibus contingit contrarium.

a Diuisio.

A*Ccidit.*] Totus iste ti.[a] diuiditur in tres partes. ¶ Primò quando dominus non potest alienare res suas. ¶ Secundò econtrà quando non dominus alienat. ¶ Tertiò redit ad primò casum. Secunda ibi *Contrà autem.* Tertia ibi: *Nūc autem admonendi* Vel diuide subtiliùs ¶ Primò quādò prohibetur alienatio propter rem quæ est inalienabilis. ¶ Secundò quando permittitur ex pactione, vel propter publicam vtilitatem. ¶ Tertiò quando prohibetur ratione personæ alienantis, vel ratione personæ, in quam fit alienatio: quia pupillus est. CASVS. In prima parte dicit Iust. præmittendo ea de quibus intendit hic tractare. Aliquādo accidit, quòd ille qui dominus est rei, dominium tamen eiusdem rei in alium transferre non possit. & & in casu isto conuerso

ACcidit aliquando, vt qui dominus rei sit, alienare non possit: & contrà qui dominus non sit, alienandæ rei potestatem habeat. Nam dotale prædium [a] maritus inuita muliere [b] per legem Iuliam [a] prohibetur [c] alienare [d], quamuis ipsius sit [e], dotis causa ei datum [f], quod nos, legem Iuliam corrigentes [f], in meliorem statum deduximus [g]. Cùm enim lex [h] in soli tantummodò rebus locum habebat, quæ Italicæ [i] fuerant, & alienationes inhibebat, quæ inuita muliere [k] fiebant: hypothecas autem earum rerum etiam volente ea [l]: vtrique [m] remedium imposuimus, vt etiam in eas res,

similiter quandoque accidit, vt ille qui dominus non est, potestatem tamen dominium transferendi in alium habeat. Et hæc dicuntur vsque ad versi. *Nam dotale.* in quo talis figuratur casus. Domine, vos dixistis mihi suprà quòd dominus rei aliquando rem suam alienare non potest, ponatis mihi exemplum de hoc. Ad hoc resp. Amice, ecce maritus licèt sit dominus prædij dotalis: tamen inuita muliere prædium sibi in dotem datum, per leg. Iul. de fun. do. alienare prohibetur, & hypothecas earum rerum quæ volente etiam muliere fiebant. quam leg. Iul. per constitutionem nostram correximus, & in meliorem statum deduximus. cùm enim prohibitio leg. Iul. tantummodò in rebus immobilibus Italicis locum habeat: & alienationes rerum dotalium etiam in omni re quæ inuita muliere fiebant, inhibebat, vtrique remedium adhibuimus, & statuimus vt non solùm in Italia interdicta sit alienatio, vel obliga. rerum do. sed etiam in omni prouincia, quæ Romano subiecta est imperio: & non solummodò inuita muliere locum habeat huiusmodi prohibitio: sed etiam neque alienatio, vel obligat. licèt de consensu mulieris facta fuerit, robur obtineat & hoc ideo statuimus, ne fragilitas sexus muliebris quæ de facili ad consentiendum alienationi per blanditias mariti posset induci, in perniciem substantiæ mulierum videatur conuerti: & hæc vsque ad illum §. *contra autem.* Franc.

a ¶ *Dotale prædium.* s. inæstimatum: *vt C. de rei vxo. ac. l. j. § & cùm lex ver. in fundo autem* [b]. aliàs si æstimatum esset, posset alienari nisi æstimatio fiat vt sciatur quantum valet: *vt C. de iu. do. l. quoties & l. si inter virū. de fun. do. l. j.* Et die dotale, vel quasi *vt ff. de fun. do. l. iij. & iiij.* ¶ Quid si res mobilis [c] est? Resp. potest alienari, si maritus est soluendo. *C. de ser. pi. da. ma. l. j. factis l. si ex lapidicinis. ff. de iur. do.* ADDITIO. Sed iure canonico indistinctè valet alienatio vxore consentiente, & iurante, *c. licèt mulier. de iure i. l. vj.* nisi priùs iurasset se nunquàm tali alienationi faciendæ velle consentire.

b Et in his casibus vbi non potest alienari. an fideiussor datus à viro obligetur: vide la. hic.

c Vide Glos. in l. vnic. § & cum lex. in verb. autem C. de rei vxo. act.

b ¶ *Inuita muliere.* ergo ea volente poterat, vt innuit, quod corrigitur statim.

a ¶ *Per legem Iuliam* Hanc legem Augustus tulit. nam ex ipsa est, quæ de pudicitia, aut de adulterijs coërcendis, vti constat ex Paulo *lib. iij. Sent. de dotib.* & ex inscriptionibus multarum legum sub tit. *de fund. dot.* CVIAC.

c ¶ *Prohibetur.* nisi prouocetur ad diuisionem fundi dotalis: *vt C. de fun. do. l. fi.* Item nisi ex necessitate [d]: *vt C. de li. causa. l. j.* Item nisi cum vniuersitate: *vt ff. de fun. do. l. j.* Item nisi vertatur ad vtilitatem mulieris: *vt ff. de in. do. l. fi.*

d Ad quam si prodest mulieri etiam maritus prouocare potest. Ang.

d ¶ *Alienare* hoc largè accipias, siue dominium mutetur, siue ius aliud constituatur: *vt C de reb. alie. non alie. l. fi. & in auth. de non alie. § alienationis. coll. v. & ff. de fun. do. l. Iulianus.* ACCVRSIVS.

e ¶ *Ipsius sit.* scil. de iure gentium vt per traditionem: & ciuili. s. approbatione: secundùm Ioann. Alij dicunt de iure ciuili s. ilic fictione, non iure gentium: *vt C. de iur. dot. l. in rebus.* Sed quod [e] ibi dicitur de iure naturali vxorē dominam esse: verum est primæuo iure, quo dicitur, Quicquid calcauerit pes tuus, &c. non naturali. i. iure gentium. sed rerum domina dicitur quoad spem, & quantum ad hoc, vt ex eis sustentetur: sicut filij dicuntur do-

e Dotis dominiū an sit mariti, vel vxoris.

mini rerum paternarum: *vt infr. de hæred. qua. & differ. §. sui. versi. sed sui quidem. ff. de fur. l. quamuis. C. rerum amo. l. j.* vel dominia est inspectu extrinsecu sicut filius dicitur dominus: *vt ff. de lib. & posthumis. l. in suis.* ACCVRS. ADDITIO. Circa hoc dicas, quòd verum, & effectuale dominium habet maritus: sed fictum & interpretatū habet vxor, ex quo enim viro viuit continuò, & præsumitur eadem persona.

quæ in prouinciali solo positæ sunt, interdicta [n] sit alienatio, vel obligatio: vt neutrū eorum neque consentientibus [o] mulieribus procedat, ne sexus muliebris fragilitas in perniciem [p] † substantiæ earum conuertatur [q].

Pignus nō solùm ex debitoris pactione à creditore distrahi potest, quamuis dominus non sit: sed etiā si nulla pactio de vendendo pignore interuenerit, modò iuris præscripta forma seruetur.

1. ¶ Contrà [r] autem creditor pignus ex pactione, quāuis eius ea res non sit, alienare potest [s] †. Sed hoc forsitan ideò videtur fieri quòd volūtate debitoris intelligitur pignus alienari, qui

f ¶ *Dotis causa ei datū.* Ratio legis hæc est: quia licèt in bonis mariti dos sit cōstāte matrimonio: mulieris tamen est. *Boët. in top. Cic.* Dos, inquit, licèt matrimonio constāte in bonis viri sit, est tamen in vxoris iure, & post diuortium velut res vxoria peti potest, quod sumpsisse ie videtur ex *l. quamuis. de iure dot. & l. Lucius. §. idem respon. ad municip.* CVIACIVS.

† Id est, ne fragilitate naturæ in repentinam deducatur inopiam. *l. 1. § & cum lex. Cod. de rei vxor. actio.* Ægid. Fer.

f ¶ *Corrigentes* in duobus capitulis, & in alijs non. ACCVRS.

g ¶ *Deduximus* vt *C. de rei vxo. actio. l. vnica. §. & cum lex.*

h ¶ *Lex* scil. Iulia.

i ¶ *Italicæ* i. in Italicis prohibebat alienationē: & hoc erat primum eius vitium. ACCVRS.

† Et sic plus iuris transferre alijs, quam ipse habeat: de quo vide l. i. ff. *de reg. iur. extra de iur. patr.*

k ¶ *Inuita muliere.* sed ea volente concedebat: & hoc erat secundum vitium.

l ¶ *Volente ea* similiter prohibebat.

m ¶ *Vtrique* scilic. vitio.

n ¶ *Interdicta* Quid si fiat? Resp. vindicat maritus constante matrimonio, contra [a] factum suum veniens, cùm fuerit contra legem: *vt C de agr. & cen. l. quemadmodum circa fi. lib. xi. & de rei vin. l. doce.* sed dissoluto eo mulier repetit: *vt Cod. de iur. dotium. l. in rebus.* Idem in prælato Ecclesiæ alienante rem Ecclesiæ: quia potest eam repetere prælatura durante, *vt extra de reb. Eccl. non alien. c. si quis presbyterorum*

a Alienās quandoque repetit quod alienauit.

o ¶ *Neque consentientibus* speciale, vt suo fauori non possit renunciare: quia etiam reipublicæ interest: *vt ff. solu. matri. l. j. sic ff. de pact. de l. do. diu.*

p ¶ *In perniciem.* i. destructionem.

q ¶ *Conuertatur.* similia sunt vbi [b] etiam dominus non alienat: *vt C. ad leg. Iul. maie. l. fin. & C. de hæret. & Mani. l. Manichæi §. pen. & C. de præd. decur. l. fi. lib. x. & J. eo. § nunc admonendi.* ADDITIO. Vnde versus [c]:

b Domini multi sunt, qui suas res alienare non possunt.

c Versus.

Coniux, Ecclesia, furiosus, mentéque captus,
Prodigus, atque minor, existens sub patre natus,
Aduersus quoque maiestatis reus: sibi
Res alienare proprias de iure vetantur.
Prætacto debet sub iure decurio scribi. Aretinus.

Contra autem.] CASVS. Domine, iam vidi casum, in quo dominus alienare non possit. Pro Deo ponatis mihi exemplum quando dominus dominium rei in alium transferre potest. Ad hoc resp. Amice, licèt creditor non sit dominus rei obligatæ; tamen si ipse pignus ea pacto, vel lege alienauerit dominium eius in alium transfert. sed forsan in primo casu: videlicet quando ex pacto sibi facto à debitore pignus alienat, videtur hoc fieri: quia voluntate debitoris intelligitur pignus alienare: quia debitor ab initio contractus pactum fecit vt liceret creditori pignus vendere, si intra tempus statutum nō solueretur: & ita in casu isto potiùs ex pacto, & voluntate debitoris videtur dominium translatum, quàm ea facto sine traditione ipsius creditoris. Sed certè nō solùm in casu, quando pactum de distrahendo pignore à debitore interpositum est, licet creditori vendendi dominium pignoris ad alium trāsferre: sed etiā quando auctoritate legis pignus distrahitur. Ne ergo creditores ius suū persequi diutiùs impediantur, & etiā ne debitores nimis citò rerum suarum dominiū amittāt: nostra cōstitutione vtrique parti prospectum est, & per eandem constitutionem certus modus est inuentus, per quem quidem modū pignorum distractio possit procedere; cuius constitutionis tenore vtriusque partis indemnitati in eo casu, quando pactum de distrahendo non intercesserit, sufficienter, & abundè prouisum est. Et hæc dicuntur vsque ad illū §. *nunc autem.* Franc.

r ¶ *Contrà.* i. è contrario.

s ¶ *Alienare potest.* 2. Idem in iudice [d], *vt ff. si ex nox. cau. ag. l. ij. & infrà, de offi. iud. in fin.* 3. Idem in flumine: *vt ff. de acqu. re. dom. l. ergo. § alluuio* 4. Idem in Imperatore, & Augusta: *vt sup. de vsuca. § vlt.* 5 Idem in prælatis Ecclesiarū: *vt in auth. hoc ius porrectū. C. de sac. san. Eccl.* 6. Idē in tutoribus, qui dominorū locū obtinent:

d Alienare res alterius quib. casib. quis poss. sit.

abtinēt: *vt ff. de fur. l. interdum. §. qui tutela.* 7. Idem in procuratore qui habet liberam[a] administrationem: *vt ī. de rerum diuis. §. nihil autem.* 8. Idem in seruis habentibus liberam peculij administrationem. *vt ff. de pig. act. l. si conuenerit. §. si. & l. seq. Vnde versus,*

Princeps, Augusta, index, ac officialis.
Tutor, curator, procurator, finium, sque.
Creditor, exactor, prælatus, seruus, habentur.
His numero bis sex alienantes aliena. Acc.

a Procurator liberā habens administrationem, potestatē dotis amittē da nō habet: et nec donādi nisi exprimatur: & sic intelligitur de donatione inter vivos, non causa mortis. Quemadmodū autē libera administratio cō celatur, vide Au. hic.

a ¶ *Qui ab initio.* Idemque est si ex interuallo. *l. 4. ff. de pig. act.* Cviac.

a ¶ *Non solueretur.* s. tēpore constituto.

b ¶ *Impedirētur.* vbi nō esset pactio de pignore vendendo. Accvrs.

c ¶ *Temerè.* i. nimis citò: *vt ī. de dona. §. alia autem. in prin.*

d ¶ *Constitutione. C. de iur. do. impe. l. fin. §. 1. & 4.* Accvrs.

e ¶ *Certus modus.* vt[b] si actum[c] sit de vendēdo, iuxta cōuentionem vēdere possit. Sed si nihil fuit dictum de hoc: nūciabis semel, & tunc elapso biennio vendet: *vt C. de iur. do. imp. l. fin. §. 1. & 4.* Si autem dictū fuit vt non vendatur, ter nūciabit, & tunc vendet: *vt ff. de pig. act. l. si conuenerit.* Additio. Et inter denunciandum quæ interualla sint necessaria: item quid si emptor non reperiatur: vel pignus plus, vel minus valeat, quàm creditū: itē quid in pignore iudiciali, vel prætorio, & an huic benefi. de vendēdo pign. possit renunciari: vide Aug. hic.

b Pignus debitoris quemadmodū, & quo ordine distrahere possit creditor.

c Et per pactū modū, nec est necessaria alia denominatio de pignore luendo. quod nor pro limitatione *l. si conuenerit. ff. de pign.* Aug.

f ¶ *Casus* s. cōstitutionis.

ab initio a cōtractus pactos est, vt liceret creditori pignus vendere, si pecunia nō solueretur[a]. Sed ne creditores ius suum persequi impedirētur[b], neque debitores temerè[c] suarum rerum dominium amittere viderentur, nostra constitutione[d] consultū est, & certus modus[e] impositus est, per quē pignorū distractio possit procedere: cuius[f] tenore vtrique parti creditorū, & debitorum satis, abundéque prouisum est.

Pupillæ verū suarum sine tutoris auctoritate interdicta est alienatio: ideò mutuo datas pecunias, accipientes non facit: sed aut extātes vindicat, aut bona fide consumptas condicit, aut si mala fide absumptæ sint, de his exhibendis agit.

2. ¶ Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillam, vllam rem[g] sine tutoris auctoritate alienare posse[h]. Ideoque si mutuam pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit[i], non contrahit obligationem[k]: quia pecuniam[l] non facit[m] accipientis: ideóque vindicari nummi possunt sicubi extant. Sed si nummi, quos mutuo

Nunc admonendi.] Casvs. Domine, iam vidi casum: in quo dominus alienare nō potest, nūquid sūt plures casus in quibus dominus rei suæ alienandæ potestatē non habet? Et respond. quòd sic: quia neque pupilli, neque pupillæ sine tutoris auctoritate vllā rem alienare possunt, licèt domini rerum suarū censeātur. vnde si pupillus alicui mutuam pecuniā tutoris auctoritate non interueniente dederit, obligationē mutui non contrahit: & hoc ideo quia pecuniam quam mutuo das, accipientis nō facit. vnde si numi à pupillo sine tutoris auctoritate mutuo dari existāt, vindicari poterūt: si tamē ipse qui nūmos à pupillo mutuo acceperit, eosdem bo. fi. consumpserit: ad exhibendū eū eo agi poterit. Et licèt dixerim tibi, quod neque pupillus, neque pupilla rei suæ dominium sine tutore in alium trāsferre possint: ecōuerso tamē omnes res: videlicet tā mobiles, quam immobiles sine tutore, pupillo, vel pupillę dari possūt: ita videlicet, quòd dominiū in eos trāsferatur. & ideò si debitor pupillo, vel pupillę debitū soluerit, necessaria est ei tutoris auctoritas. si enim sine tutoris auctoritate pupillo vel pupillę soluerit, beneficiū liberationis nō consequetur. sed hoc euidētissima ratione in nostra cōstitutione, quam ad Cæsariēses aduocatos promulgauimus, statutum est in qua quidem cōstitutione dispositum est, ita demū licere tutori, vel curatori debitorē pupillarem soluere, si prætor sine iudicio, & sine omni dāno sportularū, & sine qualibet mercede tabulario præstanda hoc permittat. Nā si iudex soluendū pupillo pronūciauerit, & debitor post sententiam iudicis interpositam soluerit, huiusmodi solutio plenissimā securitatem obtinebit quoniā in nullo euētu poterit debitor post huiusmodi solutionem iterum inquietari. Si verò aliter quàm in nostra cōstitutione dispositū est: debitor pupillo soluerit, & pupillus huiusmodi pecuniam sibi solutam aut saluā habeat, aut aliàs locupletior factus sit licèt debitor per huiusmodi solutionē ipso iure liberatus nō sit: tamē pupillus adhuc eādem pecuniā petat: poterit debitor per exceptionem doli mali pupillum iterum petentem tanquàm de præda sollicitū repellere. & hæc sūt vera, quando pupillus habet pecuniam saluam, vel ea locupletior factus sit. Si verò pupillus huiusmodi pecuniam sine tutoris auctoritate sibi solutam aut male consumpserit, aut furto, aut alio casu amiserit, si iterum eādem pecuniam petat, inutilis erit debitori doli mali exceptio: quia nihilominùs ad solutionē iterum faciendam cōdemnabitur, & sibi imputet quia debitum sine tuto. aucto & non secundùm nostræ constitutionis tenorē pupillo soluerit. Similiter in casu cōuerso pupil. sine tuto. aucto. soluere nō possunt: quia id quod sine tutor. auct. soluit, non fit accipientis. Nullius enim alienatio sine tut. auct. eis concessa est. Et hæc vsque in fi. tit. dicuntur.

g ¶ *Vllam rem.* neque ratione proprietatis, neque ratione possessionis quæ animo retinetur, licèt corporalem sine tutore perdere[a] possit: *vt ff. de acquir. re. do. l. pupillus & de acq. possess. l. possessione.* Quid in adulto? Resp. si non habet curatorem, potest alienare quæ seruando seruari nō possunt, si habet curatorē, similis est prodigo: *vt C. de in integr. restit. mi. l. si curatorem.*

† Minor pro pupillo Cu.

a Non tamen alienare, aliud est enim amittere, aliud alienare *secundū Gl. in l. possessione. ff. de acquir. poss.* Reg. Pet.

h ¶ *Alienare posse.* sic *suprà de auct. tut. in prin. ff. de solu. l. quod si forte. in fin. & l. pupilla. & ff. si cer. pet. l. non omnis. §. fin.*

i ¶ *Dederit* id est[b], tradiderit: cùm dara sit accipientis facere: *vt infrà de acquir. §. sic itaque.* si poneres propriè, nō haberet locum quod sequitur, *ideoque vindicari.* &c.

b Sic verba impropriāda vt conueniant materiæ: oportet enim rebus cognatos esse sermones. i. intelligentia. extra de verb. sig.

k ¶ *Obligationem.* scilicet personalē ex mutuo.

l ¶ *Quia pecuniam.* bona est ratio: *vt infrà quib. mo. re con. obl. in princ. & ff. si cer. pet l. 2. §. appellata.*

m ¶ *Non facit.* quod est necesse. quia dicitur mutuum, quod de

minor† dederit, ab eo, qui accepit, bona fide[n] cōsumpti sunt[o], condici possunt[p] β. si mala fide, ad exhibendum[q] γ de his agi potest.

Solutione debiti facta pupillo, eiúsve tutori, ita demum debitor plenissimam consequitur liberationē si id iudicis interueniēte decreto fieri cōtigerit: quòd si soli pupillo solutum sit, & pecuniam adhuc saluam habeat, aut locupletior ex ea sit, exceptionis ope liberatur: aliàs non liberatur.

At ex cōtrario, omnes res pupillo, & pupillæ sine tutoris auctoritate rectè[r] dari possunt. Ideoque si debitor pupillo soluat, necessaria est debitori tutoris auctoritas: alioqui nō liberabitur[s]. Sed hoc etiā euidentissima ratione statutum est in cōstitutione[t], quam ad Cæsarienses aduocatos ex suggestione Triboniani viri eminentissimi quæstoris sacri nostri palatij promulgauimus: qua dispositū est ita licere tutori, vel curatori debitorem[u] pupillarem soluere, vt priùs iudicialis sententia[x] sine omni damno[y] celebrata

meo fiat tuum: *vt ff. si cer. pe. l. ij.*

n ¶ *Bona fide* credēs eum maiorem: *vt ff. pro emp. l. 2. §. si à pupillo.* vel etiam errans in iure: licèt sit arg. cōtra: *vt ff. pro emp. d. l. 2. §. si. à pupillo.*

o ¶ *Consumpti.* quod fit expendendo, vel cum aliis immiscēdo: *vt ī. de vsufru. §. constituitur & ff. de solu. l. si alienā.*

p ¶ *Condici possunt.* s. condictione certi ex mutuo reconciliato per[c] consumptionem: *vt ff. si cert. pet l. si à furioso. & l. seq.* 2. Item stipulatione reconciliatur: *vt C. si cert. pet. l. quamuis.* 3. Item vsucapione: *vt ff. de in de l. Proculus. & no. infrà quib. mo. re con. obli. in prin. in verbo, suum fiat melius in §. item is. in verbo, mutuum.*

c Mutuū reconciliatur vi cōsuptione, stipulatione. v. lucapione

β ¶ *Condici possunt.* Condictio crediti, vel condictio indebiti, alia est ex numeratione, alia ex consūptione, ex numeratione si vtilis sit numeratio, & si bonæ fidei sit consumptio. Cviac.

q ¶ *Ad exhibēdum.* quia tenetur qui dolo fecit, quò minùs possit exhibere: *vt C. ad exhib. l. ad exhib.* & sic iuratur in litē ex eo quod interest pupilli eiiùs pecuniam redditam esse: *vt de in lit. iu. l. in actionibus. & l. nummis.*

γ ¶ *Ad exhibēdam.* Imò & in rem: quia mala fides pro possessione est: sed in rem vtilis est, ad exhibendum directa. commodiùs ergo agitur ad exhibendum, quàm in rem. Cviac.

r ¶ *Rectè.* vt res fiat accipientis, non vt debitor liberetur, & hoc sequitur.

s ¶ *Nō liberabitur.* s. debitor pupilli. Sed cōtrà. *vt ff. de sol. l. si stipulatus fuero.* Resp. ibi pupillus erat adiectus: nec quicquam sibi debebatur: cùm ad solutionem tantum ponatur: *vt in eo. tit. de solu. l. quod stipulatus. & l. qui res. §. at vbi.*

t ¶ *Constitutione.* vt *C. de adm. tu. l. sancimus & l. constitutionem.*

u ¶ *Debitorem* ex mutuo, vel simili causa: nō ex pensione, vel reditu: *vt C. de admi. tu. l. sancimus. & l. constitutionem.* Additio, Tunc enim sine iudice plenissimā securitatem cōsequitur, dūmodò pensio nec duos annos, nec centū floren. summā excedat secund Aug.

x ¶ *Sententia.* i. interlocutoria, quam[d] præceptum vulgariter appellamus, vt si dicat: Decerno, vel præcipio tibi soluere, vel deponere: *vt ff. de min. l. aut pretor. §. quid tamen.*

d Sentētia interlocutoria. & præceptum iudicis. Idem

y ¶ *Sine omni damno,* vel sportularum, vel pretiorum tabellionum

a Hoc inter expressum l. fin. C. de prouinc. seruo fundo.

num a. ¶ Sed nunquid debitor pro sua parte soluet? Resp. nõ: vt C. de fruct. & lit. ex l. fi. & facit sic C. de Episc. au l. tam demente §. fin. & in auth. de san. Episc. §. sportularum coll. ix. Acc. ADDITIO. Priuilegium enim litis ordinationem, siue processum respiciens vni concessum transit ad aduersarium; secus si decisionem, nisi verba rescripti hoc sonent.

hoc permittat a: quo subsecuto, si & iudex pronũciauerit & debitor soluerit; sequatur huiusmodi solutionem plenissima securitas b. Sin autem aliter quàm disposuimus, solutio c facta fuerit; pecuniam autem saluam habeat pupillus, aut ex ea locupletior d sit, & adhuc eãdem pecuniæ summam petat e; per exceptionem doli mali poterit submoueri. Quòd si malè consumpserit, aut furto, aut vi amiserit: nihil proderit f debitori doli mali exceptio: sed nihilominùs condemnabitur g: quia temerè sine tutoris auctoritate, & non secundùm nostram dispositionem soluerit h.

Pupillus sine tutoris auctoritate nõ potest debitum creditori soluere. Arer.

Sed ex diuerso, pupilli, vel pupillæ soluere sine tutoris auctoritate non possunt i: quia id quod soluunt, non fit accipientis: cũ scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit.

a ¶ *Permittat.* nota quòd tutor, & iudex necessarij sunt secundùm P. Sed secundùm nos solus iudex sufficit: *vt ff. de minorib. l. aut prætor §. quid tamen & l. quòd si minor in fi.* Acc. ADDITIO. Et hoc est verum in casu nostro, & in alienatione rerum mobiliũ: aliàs in alienatione immobiliũ opus est vtroque. Ang. Aret.

b ¶ *Securitas.* vt nec restitutio detur: secùs in prædio alienato cum decreto: quia emptio ex voluntate, solutio b de necessitate fit: *vt ff. de mino. l. aut prætor §. quid tamẽ. & l. quòd si minor. in fin. & C. de præ. mi. l. si quidem.* ACCVRS.

b Solutio fit de necessitate.

c ¶ *Solutio.* vt soli pupillo, vel adulto curatorem habenti, sine eo: vnde ipso iure non liberatur: *vt j. ibi, nihil proderit, &c.*

d ¶ *Locupletior.* quod est & si non est factus pauperior: *vt ff. de sol. l. in pupillo.* ibi, nam hoc ipso, quòd. Accurs.

e ¶ *Petat.* & sic est de præda solicitus: vnde nõ audietur: *vt C. pro empt. l. cum quis.* ACCVRS.

* al. nobis.

f ¶ *Nihil proderit.* apparet ergo quòd ipso iure non est liberatus, si autem cũ auctoritate tutoris, ipso iure liberaretur: sed tunc restitueretur minor perdita pecunia: *vt C. si aduer. sol. l. j.*

PER QVAS PERSONAS cuique* acquiritur.

c Vel ab eo causam habẽte quia beneficiũ restitutionis credi potest & trãsit ad hæredẽ extraneũ: *vt l. quod si min. ff. de min.* Ang.

g ¶ *Condemnabitur.* ipso minore petẽte, vel alio suo nomine c: non extraneo: *vt ff. de solu. l. filius.*

h ¶ *Soluerit.* circa hãc diffusam materiam distingue: cùm debitor pupillo soluit, aut cõsequitur plenam, aut pleniorẽ, aut plenissimã securitatem. Si soluat pupillo sine tutoris auctoritate & pupillus habeat saluam pecuniam, vel ex ea locupletior est, liberatur, non ipso iure: sed exceptione: nisi esset adultus sine curatore: *vt hic, & ff. de solu. l. in pupillo.* Si autẽ soluat tutore auctore, ipso iure liberatur: potest tamen in integrum restitui, si nõ habeat rem saluam *vt C. si aduer. sol. l. j.* nisi in quatuor casibus: *vt C. de admi. tut. l. sancimus & l. constitutionem.* quod enim legitimè factum est, ex euentu tractari non debet: *vt C. de senatuscon. Trebel. l. sancimus.* Plenissima est, si iudex interueniat cum tutore, vel sine eo: *vt ff. de mino. l. aut prætor. §. quid tamen.* Et de hac materia ibi plenè notatur.

d Pupilli an, & quomodo possint soluere.

i ¶ *Non possunt.* Distingue d: aut id, quod erat soluendum, non poterat alienari sine decreto: quo casu decret. interponend. est in soluendo: *vt ff. de re. eorũ, qui sub tut. l. magis §. si pupillus* aliàs nõ tenet: & potest vindicari quod solutũ est: nisi consumpserit creditor: *hic, & ff. si cer. pet. l. non omnis §. si.* Aut poterat: quo casu solus sufficit tut. vel curator, vel adultus nõ habens curatorem nec restituuntur, cùm non sint decep. Si sine tutore soluerint, non liberatur, nec dominium transit, nisi per cõsumptionem: *vt hic, & ff. si cer. pet. l. non omnis. § fin.* Et hoc quãdo debitum erat ciuile, & naturale. Si autem naturale tãtùm, per restitutionem poterit repetere, si legitimè soluit, aliàs suo iure condicet: *vt ff. de cõd. indeb. l. interdum.* ADDITIO. Et tunc quia minor ætas facit medium concludendi, satis est dicere se minorem indebitè soluisse, etsi non exprimat per ignorantiã: quod aliàs in maiore requiritur, ne donasse videatur. quod not. secundùm Ang.

PER QVAS PERSONAS, &c.

Horat. in 1. sermonum.

Est e modus in rebus: sunt certi denique fines,
Quos vltra, citráque nequit consistere rectum.

Nam licèt multis modis res nobis acquirantur: vt à § illo singulorum. de rerum diuisione vsque nunc traditum est, tamen certi sũt homines, per quos nobis acquiritur. & sũt sex, scilicet per nos per filios nostros, per seruos nostros, per alienos in quibus vsumfructũ habemus, per alienos quos bona fide possidemus, per liberum hominem quem bona fide possidemus. Est septimus: scilicet illa, in quo nudum a vsum habemus. Est octauus quandoque, vt liber homo idest procurator: de quibus hic tit. al. dicit. Differt autem à quodam alio. infrà per quas personas nobis obligatio acquiratur. *quia ibi de obligatione acquirẽda: hic de rebus tractatur.* Accur. ADDITIO. Adde quòd etiã sunt alij, qui acquirũt alijs: vt religiosi suo monasterio: *vt extr. de stat. monac. c. cùm ad monasterium. §. 3. ll. ibi, vnde quicquam* & beneficiari suis beneficiis: *C. de episc. & cler. Auth. licentiam.* Arer.

a Hoc verum si acquisitio emanat ex re nostra, vel operis seruo. secundum Fer. Aegi Per.

TITVLVS IX.

Omne, quod acquiritur, aut dominiũ est, aut possessio, aut obligatio. De acquirẽdo dominio, aut possessione in hoc ti. agitur. De acquirenda obligatione in titul. per quas pers. nob. oblig. adquir. CVIACIVS.

Adquiritur nobis non solùm per nosmetipsos: sed etiam per personas hic descriptas. Aret.

ACquiritur nobis non solùm per nosmetipsos; sed etiã per eos quos in potestate habemus † k; item per seruos in quibus vsumfructum l habemus: itẽ per homines liberos, & per seruos alienos quos bona fide m possidemus: de quibus singulis diligentiùs dispiciamus.

† Veluti per seruos: & [illegible] Cõtinuatio.

Explosa veteri inhumanitate, hodie bonorum aduentitiorum filij solus vsusfructus patri acquiritur: profectitiorum vero etiam proprietas quæritur.

1. ¶ Igitur n liberi nostri vtriusque sexus, quos in potestate habemus, olim o quidem

Continua a antẽ istã rubricã sic. Dictum est suprà de multis modis acquirendi dominia, nunc sequitur videre de personis, per quas dominia acquiruntur, secundùm For.

ACquiritur.] Totus iste tit. diuiditur in tres partes principales. ¶ Primò ponit per quos nobis acquiratur. ¶ Secundò illud exequitur singulatim, & in specie. ¶ Tertiò facit præambulum trãsitus ad alios titulos, & materias. Secunda ibi, *igitur liberi vestri.* Tertia ibi, *Hactenus* Iste titulus in casus positione est facilis: ideò vide per teipsum.

k ¶ *In potestate habemus.* vt j. eo §. 1. & §. *item vobis.*

l ¶ *Vsumfructum.* vt j. eo. §. de his. ¶ Quid si nudũ vsum? Resp. è re nostra acquiritur b non autẽ ex opera: *vt ff. de vsu, & hab. l. per seruum. & j. per quas personas nobis acq. §. per eum quoque in Glos.* ADDITIO. Vbi videtur probari cõtrarium: & ideò dic, quòd ex locatione operarum serui vsuarij non acquiritur, vt hic: sed ex ipsis præstitis in re vsuarij, vel cõducta, sic: *v. ibi, & l. plenum. §. si ff. de vsu. & habi.* Angel.

b Dummodò stipuletur nomine, aliàs acquiritur stipulatio quàuis is teneatur nobis restituere per condictionẽ sine causa *vt l. pe. ff. de stip. ser.* Ang.

m ¶ *Bona fide.* vt j. eo § *idẽ placet.* quæ bona fides in possidẽre, nõ in possesso requiritur: *vt ff. de acq. pos. l. cũ hæred. §. 6. fi. & ff. de stip. seruo. l. si seruus ex testã. & de acq. rer. dom. l. homo lib. in pote.* & exigitur bona fides in principio possessionis, & cõtinua in libero homine quoad aliquid acquirẽdũ per eum, nõ in vsuca. quia nõ vsucapitur: *vt de acq. rer. do. l. qui bona fide. § 3. & C. de lõ. tem. præsc. quæ pro lib. l. sola.* Sed in seruo sufficit & quoad vsucapionem, & quo ad fructus, in initio bonã fidẽ habere: *vt ff. de vsur. l. qui sit. §. vl. & C. de vsucap. transfor. l. vnica §. cùm autẽ vers. hoc sanctũ modo* Acc. ADDITIO. Sed de iure canonico requiritur bona fides continua vsque ad perfectionem præscriptionis, *c. si. cum ibi notatis. extrà de præscr.* Et facit iste text. quod monachus transiens de vno monasterio ad aliud, acquirat c secundo bona fide possidenti.

c Ratio, quia monachus, & seruus æquiparãtur *cum olim. de prob.* Aeg. Per.

Igitur.] Diuiditur in tres partes. Nam primò ponit de acquisitione facta per liberos, & per quos, & quid acquiratur. Secundò quãdo per seruos nostros, & per quos, & quid acquiratur. Tertiò acquisitione per liberã personam, an possit acquiri, & quid. Secunda ibi *Item vobis.* Tertia ibi: *Ex his.* Item prima subdiuiditur in tres partes. Nam primò ponit ius antiquum. Secũdo rationem correctionis. Tertiò ponit suum statutum. Secũda *ibi: quod nobis.* Tertia ibi *Sancitum.* Aretin.

d Antiquitatis discendæ studiosi esse debemus

n ¶ *Igitur.* quia de singulis dicere vult: de filiis vt de digninribus primò dicit. ADDITIO. Facit extr. Glo. *ff. de eden. in l. argentarius in § edi.*

e Desueta cognosci interdum vtile est.

o ¶ *Olim.* Antiquitatẽ d primò recitat: & hoc ideò, vt nihil antiquitatis penitùs ignoretur: *vt j. in proxi. in prin.* Nam id e quod

tollitur

tollitur vel reformatur, non debet esse incognitum: *vt C. de cadu. tol. l. vnica in fin.*

a ¶ *Olim quod quidquid* Iure antiquo patri filius omnia adquirit, etiam castrensia, aut quasi castrensia: sed ex constitutionibus priuilegium hoc militiæ datum est, vt in castrensi peculio filius fa vicem patrisfa. obtineat: quo tamen non omnino ius antiquum abrogatur, cessat verius, & in suspenso est, quãdiu filius suo priuilegio vtitur. proinde filio intestato mortuo, id non adquiri patri, sed non admi & iure peculij, non iure hæreditatis à patre occupari dicimus, *l. proponeb. l. hæreditate. de cast. pec. l. 1. § fin. qui bona. de col. bo. l. vlt. ad S.C. Tertyl.* filio etiã deportato, id patri non auferri. *l. 3. C. de bo. pos.* Denique potest etiã pater quasi dominus castrensi prædio seruiturẽ adquirere: non tamen imponere, ne contra priuilegium faciat, *l. ex castrensi § 1. ff. de castr. pec.* & per omnia ferè in castrensi peculio similis pater est domino cui suis bonis ob dissolutionem morum interdictum est. Sic enim & patri: id est, domino castrensi peculio interdicitur ob priuilegium militiæ. Iure antiquo peculium paganum sine vlla distinctione in bonis est patris sed constit. Constantini primùm excepta sunt bona materna, Gratiani, Valent. & Th. Arcadij: item & Hon. bona materni generis, Theodosij & Valent. bona quæ ex matrimonio obueniũt, Leonis, & Auth. *qua ex sponsalibus.* Iustiniani omnia aduentitia bona horum namque bonorum proprietas liberis conseruatur. Cviac.

quidquid a ad eos peruenerat (exceptis videlicet castrensibus peculiis a) hoc parentibus suis acquirebant sine vlla distinctione b: & hoc ita parentum fiebat, vt etiam esset eis licentia, quod per vnum, vel vnam eorum acquisitum esset, alij c filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunque modo voluerant β, applicare. Quod nobis inhumanum visum est: & generali constitutione d emissa, & liberis pepercimus, & parentibus honorem † debitum reseruauimus. Sancitum etenim à nobis est, vt si quid ex re e patris ei f obueniet, hoc secundùm antiquã obseruationem totum parenti γ acquiratur. Quæ enim inuidia est g, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reuerti h? Quod autem ex alia causa sibi filiusfamiliàs acquisiuit, huius vsumfructum i patri quidem acquirat; dominium autem apud eum remaneat; ne quod ei suis laboribus, vel prospera for-

a ¶ *Castrensibus peculiis.* idem in quasi castrensibus etiam iure veteri: *vt ff. de col. bon. l. 1. § nec castrẽse.* nõ solum iure nouo: *vt C. de con. qua lib. l. cum oportet. § excepto. & § eadem obseruando.* Est autem castrense, quod filiusfamilias à quolibet in castris acquirit non acquisiturus alias a: *vt ff. de castren. pecu. l. si fortè. & l. castrense.* Quasi castrẽse est, quod magistri liberalium artium, medici, clerici, & aduocati, de publico acquirunt: *vt C. de inof. testa. l. in ad prin. & C. de episc. & cleric. l. sacrosancta. & l. cum lege.*

b ¶ *Sine vlla distinctione.* aduentitij, vel profectitij, proprietas, vel vsusfructus.

c ¶ *Alij.* s. fratri: quod grauius esse videtur: *vt C. de bonis, qua lib. l. cum oportet. § 1.*

β ¶ *Quocunque modo voluerant.* Non est, *voluerant*, in libr. scriptis. Cviac.

d ¶ *Constitutione* vt *Cod. de bon. qua liber. l. cum oportet.* Accvrs.

e ¶ *Ex re.* largè pone. i. propter rem, vt fructus ex rebus patris, vel occasione patris quocunque modo quæsitam b: *vt ff. de condic. caus. dat. l. j. § 4. & ff. de vsufruct. l. in fideicommissi. § cum Polledius & de vulg. subst. l. sed & si plures § in arrogato. & de cast. pecu. l. si fortè. & l. si castrense.* nisi aliunde filius sit habiturus per se: *vt ff. de iure dot. l. 5. § si pater.* Et sic ponitur ex re, id est, propter rem: *ff. de acquirend. hæredit. l. adituri. in fin.* Arg. contrà, *ff. de pecu. l. eo tempore. in fin.* Argum. similiter contrà *ff. de act. empt. l. Iulianus. § si quid seruo.* Accur. Additio. Solu. dictio, *ex*, propriè, & strictè sumpta denotat immediatum, vt ibi: secùs si largè: *vt hic.* Baldus.

f ¶ *Ei.* s. filio.

γ ¶ *Totum parenti.* Totum: i. solidum, & plenum, non deducta proprietate. Cviac.

g ¶ *Inuidia est.* s. filio qui acquisiuit.

h ¶ *Reuerti.* quasi dicat, nulla.

i ¶ *Vsumfructum* quem habet in aduentitiis, nisi c remiserit d: *vt C. de bonis, qua lib. l. cum oportet. § sin autem res.* 2. Vel nisi ab aliquo sibi detur, vel relinquatur hoc pacto, vt ad patrem non pertineat vsusfructus: *vt in Auth. vt lic. mat. & auia. in prin. coll. viij.* 3. Vel nisi succedat filius vnà cum patre in hæreditate fratris, vel sororis: *vt in Auth. de hær. ab intesto. ven. § si verò coll. ix.* 4. Vel nisi seruus donetur filiofamilias eo pacto, vt manumittatur statim: *vt Cod. de bo. qua lib. l. vlt. ad finem.* 5. Vel nisi quando pater noluit consentire filio adeunti hæreditatem aliquam: *vt C. de bonis, qua lib. l. fin. in fin. & § 1. & 4.* 6. Vel nisi parente minùs legitimè diuertente, bona filiis applicentur: *vt in Auth. vt nulli iud. § quia verò aliqui. coll. ix.* 7. Item quãdo pater cõtraxit incestas nuptias: *vt in Auth. de incest. nup. § j. coll. 4.* Additio. Et alios casus vide per Ange. hic. in quibus omnibus licèt nõ habeat pater ius vsusfructus: debet tamẽ habere cõmoditatem ipsius tuitionis nisi de ipsa in pacto, vel remissione fiat expressa mentio, vt hîc per eum.

tuna k accesserit, hoc in alium perueniens, luctuosum ei procedat l.

Pater filium emancipans, dimidiam vsusfructus aduentitium filio, remunerationis causa consequitur: quæ loco trientis dominij, quem olim habebat, successit.

2. ¶ Hoc quoque m à nobis dispositũ est n & in ea specie o, vbi p parens emancipando liberos suos, ex rebus quæ acquisitionem patris effugiebant q, sibi tertiam partem retinere (si voluerat) licentiam ex anterioribus constitutionibus r habebat, quasi pro pretio quodammodo ♂ emancipationis. Et inhumanum quiddam accidebat, vt filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte tertia defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum est, quòd scilicet sui iuris effectus est, hoc per rerum deminutionem decresceret s. Ideóque

k ¶ *Prospera fortuna.* Quid dicemus in dubio vnde prouenerit? Resp. quidam: ex bonis patris præsumitur habuisse: sicut a si vxor habet, præsumitur ex bonis mariti: *vt C. de dona. inter virum & vxorem. l. ottam. & ff. de dona. inter virũ & vxorem. l. Quintus.* Nos contrà. & distingue b, an filius sit diligens, vel diues, & pater inops, vel econtra: vt ex bonis diligẽtis (aliàs diuitis) quæsitum fingamus: *vt C. arbi. tu. l. si de funct. & ff. de hære. vend. l. venditor ex hæred. § sed vbi hære.* ibi, *pretiũ enim hominis, &c. & ff. ad leg. Fal. l. si hæres institutus. in prin.* Additio. Et hæc est communis secundùm Angelum, licèt Ioannes Faber hic sentiat contrarium: & malè: quia in dubio non præsumitur delictum: *vt l. merito ff. pro socio.* Ang.

a Præsumitur vxor id omne quod acquisiuit, ex bonis mariti adquisiuisse, non ex suis, vt tollatur turpis cõiectura adulterij, & ex eo lucri.

b Filius quod adquirit, verũ præsumatur adquisiuisse ex bonis patris.

l ¶ *Procedat.* Collige peculium c aliud castrense, aliud quasi castrense, aliud rusticanum, siue paganum: quod d diuiditur in profectitium, & aduentitium: *vt C. de inoffic. test. l. fin. in prin.* de quibus omnibus dicitur in hoc titulo quid iuris sit: *& C. de bo. qua li. l. cum oportet.*

c Peculium aliud castrense, aliud quasi castrense, aliud paganum.

d Peculiũ paganũ, siue rusticanũ aliud profectitium: aliud aduentitium.

m ¶ *Hoc quoque.* i. vt parentibus honorem seruemus, & filiis parcamus.

n ¶ *Dispositum est C. de bo. qua lib. l. cum oportet. § cum autem.*

o ¶ *Specie.* i. casu. Accvrs.

p ¶ *Vbi.* i. in quo.

q ¶ *Quæ acquisitionem patris effugiebant.* id est, patri non acquirebantur quantum ad proprietatem. ¶ Sed secundùm e quæ tempora locum habebat, quod hîc dicitur? Secundùm antiqua non: quia sola castrensia, & quasi non acquirebantur: de quibus nih. l detinebat pater: *vt C. de bon. qua lib. l. cum oportet. § j.* Secundùm moderna verò non: quia non erat adhuc statutum in aduentitiis, vt non acquirantur patri tempore huius legis antiquæ, quæ recitatur hîc. Respond. quatuor iura hîc successiuè considerari. Antiquissimum, quo sola castrensia, vel quasi non acquirebantur: *vt suprà § j.* Antiquum, vt tempore Constantini quo res maternæ, & ex materna linea delatæ, vt non acquirantur patri statutum est: *vt C. de bonis maternis. l. j. 4. & 11.* Tertium, quod hîc recitatur: vt pater emancipans filium de his maternis tertiam teneat pro præmio. Quartum, quo cauetur, vt omnia aduentitia acquirantur filiis quantum ad proprietatem: patri quantùm ad vsumfructum. ex quo corrigitur illud quòd iure antiquo cautum erat: *vt hic, & suprà § j & C. de bo. qua lib. l. cum oportet.*

e Pater secundum diuersa tẽpora diuersa iura habuit in bonis filij.

r ¶ *Constitutionibus.* s. Constantini ante Iustinianum: vt recitatur, *C. de bo. qua lib. l. cum oportet. § pen.*

♂ ¶ *Pro pretio quodammodo.* Benè *quasi quodammodo*: nam pretio æstimari emancipatio non potest. Constantinus huius iuris auctor ait, *muneris gratia, l. 1. & 2. C. Th. de bon. mater. l. cum oportet. § cum autem. C. de bo. qua lib. adqu.* Muneris ergo gratia triẽs dominij datur, auctore Constantino, vel, vt Iustiniano placet, semis vsusfructus. quòd si nulla sint aduentitia bona, ex quibus patri triens aut semis conseruari possit, an ex bonis postea quæsitis patri aliquid concedatur, quæstionis est: de qua nihil, quod sciam ab Iustiniano in suis libris definitum est: pertinet ad eam tamen *l. 5. C. Th. de mat. bo.* Cviac.

s ¶ *Decresceret.* atq; contrà, *supr. de le. pat. tu. per totum. & C. de ca. tol. l. vnica. § pro secundo.* Acc. Additio. ¶ Tu dic quòd nunc

cum

cum emolumento pecuniario potest causare honorem: sed honor sine emolu. non potest esse causa oneris: quamuis quandóque contingat honorem esse sumptuosum.

a ¶ *Dimidiam.* quam semper retinet, nisi expressè remittat: *vt C. de bo. quæ li. l. cùm oportet* Accvrs. Additio. Dic quòd in peculio profectitio est necesse quod pater expressè retineat: alias donare videtur. *l. donationes. y. §. pater. ff. de do.* Et est ratio diuersitatis: quia profectitium pater potest adimere & totũ ex eius voluntate dependet, ideò ei non prouidit sicut in aduẽtitio: quod pater non potest adimere, cùm proprietas sit ipsius filij, secundùm Ioan. Fab.

statuimus, vt parens pro tertia parte dominij, quam retinere poterat, dimidiam [a] non dominij rerum, sed vsusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia [b] dimidia potiturus.

b ¶ *Pro tertia.* i., loco tertiæ, quam habebat olim in bonis maternis ratione proprietatis habet hodie dimidiã vsusfructus in omnibus aduentitiis: *vt C. de bo. quæ lib. l. cùm oportet. §. pen.* Accursius.

Seruus acquirit domino etiam ignoranti. Hæreditas verò sine iussu domini ab eo adiri non potest. Et tam proprietas, quàm possessio per eum domino acquiritur. Aret.

† Aliàs incipit iste § *nã quod seruus* & ita cõmuniter allegatur: sed est subaudi. *vobis acquiritur.*

3. ¶ Item nobis † acquiritur, quod serui nostri ex traditione nanciscuntur: siue quid stipulẽtur [c] vel ex donatione, vel ex legato [a], siue ex qualibet [d] alia causa acquirant. Hoc enim nobis & ignorantibus, & inuitis obuenit [e]. ipse enim seruus qui in potestate alterius est, nihil suum [f] habere potest. Sed si hæres [g] institutus sit: non aliàs nisi nostro iussu hæreditatem adire potest. Et si nobis iubentibus adierit [h], nobis hæreditas acquiritur, perinde [i] ac si nos ipsi hæredes instituti essemus. Et conuenienter scilicet nobis legatum per eos acquiritur [k]. Nũ solùm autem proprietas per eos quos in potestate habemus, nobis acquiritur: sed etiam possessio. Cuiuscunque enim rei possessionem adepti fuerint [l], id nos possidere videmur [m]. Vnde etiam per eos vsucapio [n], vel longi temporis possessio [o] nobis accedit.

c ¶ *Stipulentur.* Et ita obligationem domino quærit: *vt infr. per quas personas nobis obligatio acquiritur. circa prin.*

a ¶ *Vel ex donatione, vel ex legato.* Sic in *l. si tibi homo. § cùm seruus. ff. de leg. 1.* sed tamẽ hæc verba nec Cod. Th. nec l. *adquiritur. ff. de acquir. rer. do.* nec libri veteres agnoscunt Cviac.

d ¶ *Ex qualibet.* vt per occupationem, vel specificationem, vel inuentionem *vt s. de rer. diui. §. feræ & § cùm quis. & §. Thesauros*

a Inuitis fit quandoq; beneficium.

e ¶ *Inuitis obuenit.* sic *ff. de acq. rer. do. l. etiam inuitis fit & ff. de ver. obl. l. seruus vetante* Arg. cõtrà, *ff. de donat. l. hoc iure. §. non potest.* Accur. Additio. Solu. dic quòd inuitis acquiritur ipso iure sed non incommutabiliter: *vt ibi, arg. l. inuito ff. de regulis iuris.*

f ¶ *Nihil suum.* s. ad suã vtilitatẽ: sed ad domini vtilitatem potest: *vt infr. de stipulatione ser. §. sed cùm factum.* quæ est contrà. Imò [b] etiam ad suam vtilitatem quandóque, vt si dominus seruo legatum relinquat. *vt C. de ne cess. ser. l. quidam § illo.* Respond. illud de æquitate, nõ ratione dicitur: quia in alimenta erat relictum: *vt C. de leg. l. seruis. & ff. de alimentis, & cib. leg. l. serues.* alias autem non tenetur hæres nisi velit. Ac. Additio. Quod facere debet de vrbanitate, si suam grauare nolit opinionem. vt ibi not. Glo.

b Seruus an possit habere aliquod suum.

c Hæreditas per seruũ a si ti non potest. nisi hæc tria concurrant. iussus domini. & quidem præcedẽs. postremus eius voluntas.

g ¶ *Sed si hæres* Not in hæreditate [c] adeunda à seruo, tria esse necessaria, quæ sunt iussus: *vt hic:* & quòd præcedat: *vt ff. de acquirenda hæreditate l. si quis mihi. §. iussum.* & serui voluntas: *vt C. de hæredib. institu. l. cùm proponas § fin. in Glo. penul* ¶ In [d] Trebellianica restitutione seruo facienda solius domini sufficit voluntas. ¶ At in [e] bonorum possessione seruo delata seruum consentire, & dominum velle siue ante, siue post oportet: *vt ff. ad Treb. l. seruo inuito. & rem ratam hab. l. pen.* In legato [f] non est opus iussione cùm emolumentum tantùm contineat: *vt ff. mandati l. si hæreditatem.*

d Seruo Trebellianicæ restitutio fit etiã solius domini voluntate.

e Seruo defertur bonorum possessio eo consentiente: domino verò volente, ante, vel post.

f Seruo legatũ defertur etiã sine iussu domini.

g Hæredis appellatione pri[mus] hæres intelligitur.

h ¶ *Adierit.* s. seruos.

i ¶ *Perinde.* quandóque non perinde: vt si filio meo substituam eos quos hæredes mihi fecerim. Nam vocantur ex substitutione qui per se [g], non qui per seruos hæredes sunt: *vt ff. de vulg. & pup. subst. l. qui liberis. §. hæc verba.* Itẽ alibi. *vt ff. de le. 3. l. cùm filio. § denique. versi. ipsi verò & vers. adeò.* Accvrs.

Additio. Quod facit vt compromissum factum in Abbatem sancti Proculi, eo mortuo non transeat in successorem: quia prædefuncti industria videatur electa: vt per Bart. ibi.

k ¶ *Acquiritur.* siue seruus tantùm velit, siue dominus tantùm: *vt C. de donatio. causa mortis. l. fin. & de alimẽtis leg. l. si seruo cum libertate.*

Alienus seruus cuius vsumfructum habemus: item is quem bona fide possidemus, siue liber sit, siue seruus, si quid ex re nostra, vel suis operis nanciscatur, nobis acquirit: quod verò extrà has causas adsequutur, vero domino, aut ipsi libero homini quæritur.

l ¶ *Adepti fuerint.* s. in iste [e], secundùm quosdã. 2. Vel aliter, quod dic vt diximus *suprà de his, qui sunt sui, vel alieni iuris. §. 3.*

e Et hoc tenet Ang. in l. quod seruus ff. de acq. quæ per quod facit vt lucrũ ex vsum non quæratur patri nec sine ratihibitione contrahendum, nisi valeat causa. de qua per eum hic

m ¶ *Videmur.* etiam ignorantes. *vt ff. de acq. pos. l. 3. § saltus.*

n ¶ *Vsucapio.* in rebus peculiaribus statim: in dominicis postquã dominus sciit: *vt ff. pro suo. l. 3. & de vsuca. l. Labeo.*

o ¶ *Possessio.* i. [b] præscriptio, quæ [c] est effectus longæ possessionis: *vt ff. de vsucap. l. 3.*

b Possessio pro præscriptione

c Præscriptio est effectus longæ possessionis.

4. ¶ De his autem seruis in quibus tantummodò [p] vsumfructum [q] habemus, ita placuit, vt quicquid ex re [r] nostra vel ex operis [s] suis acquirunt, id nobis adiiciatur: quod verò extra eas causas consecuti sunt, id ad dominum proprietatis [f] pertinet. Itaque si is seruus hæres institutus sit, legatúmve quid [t] ei, aut donatum fuerit: non vsufructuario, sed domino proprietatis acquiritur.

p ¶ *Tantummodò.* vt C. *de do. cau. mor. l. vlt. & de ali. leg. l. si seruo.*

q ¶ *Vsumfructum.* de eo in quo vsum tantummodò habemus: dic quòd ex operis tantum non acquirit: quia operæ serui in fructu sunt: *vt ff. de vsu. & habi. l. per seruum.* Accvrs.

r ¶ *Ex re.* expone: *vt suprà §. 3.*

s ¶ *Ex operis.* Quidam cod. *ex operibus* vt in §. *item placet. ad finem.* Cviacivs.

f ¶ *Ad dominum proprietatis.* nisi cõtemplatione vsufructuarij sit institutus: vel aliud sibi datum fuerit: quo casu ex re erit, s. vsufructuarij sibi quæsitum esse videtur: *vt ff. de vsufru. leg. l. sed & si quid* nõ tamẽ vsufructuarij iussus sufficit ad adeundam hæreditatem: *vt ff. de acquiren. hære. l. adiitio. §. præterea.* Accurs. Additio. Sed adibit iussu domini, qui fructuario restituet: & si nolit iubere, cogetur: *vt not. eo. tit. de acq. hære. l. si quis mihi. in princ. & in Gloss. y. & ff. de vsufruct. leg. l. si seruus.* Ioann. Faber.

Liber homo, & seruus alienus bona fide possessus, acquirunt possessori ex re ipsius, & operis suis. Ex aliis vero causis liber homo acquirit sibi & seruus domino suo. Et non tantùm per prædictos acquiritur nobis dominiũ: sed etiam possessio. Aret.

Idem placet [u] & de eo qui à nobis bona fide possidetur: siue is liber [x] sit, siue alienus seruus. Quod enim placuit de vsufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas [y] acquiritur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est [z]; vel ad dominum, si seruus est. Sed bonæ fidei possessor cùm vsuceperit

t ¶ *Quid.* i. aliquid.

u ¶ *Idem placet.* s. quoad acquisitionem, vt statim sequitur. nam in alio differt: *vt infrà eo. §. sed bona fides.*

x ¶ *Is liber.* hîc dic quod diximus *suprà eo. in prin.*

y ¶ *Extra istas duas causas.* velut si fuerit hæres institutus, vel legatum fuerit ei aliquid, vel donatum.

z ¶ *Si liber est.* præter possessionem, quæ sibi. s. libero possesso quæri non potest, cùm [d] ipse ab alio possideatur: *vt ff. ad leg. Iul. de adulteriis. l. sic eueniet.* Item præter vsucapionem, quæ sibi non quæritur sine possessione: *vt ff. de acqu. rerum domin. l. homo liber. §. quicquid. & ff. de vsucapio. l. sine possessione.* ¶ Sed in hæreditate [e] per liberum hominem mihi quærenda sex sunt necessaria: quorum si quid defuerit, nõ quæritur. s. vt mei cõtemplatione instituatur. Item vt sciat conditionem suam institutus. Item quòd iussu meo adeat. Item quòd volens adeat. Item quòd velit mihi quærere. Item quòd bona fide possideã. Benè dico oportet vt sciat conditionem suam. Nam ignarus suæ conditionis nulli acquirit: sibi enim non: *vt ff. de acquir. hæred. l. qui putat §. quẽ bona fide. & l. 3. §. 3.* quia se obligare nõ voluit. ¶ Item possessori non, si non interuenit iussus: *vt ff. de acquir. hære. l. si quis mihi bona §. iussum.* Idem & si [...] erit: *vt ff. de acquir hæred l. 3. § Celsus. & §. 3.* Nam seruus necessitate creditur hoc fecisse: *vt ff. de nego. gesta. l. atqui. §. si [...]* Quare non potest acquirere: *vt ff. de acquir. rer. domin. l. [...] liber. in prin* ¶ Si sciat conditionem suam, volens quærere mihi, quærit sibi: sed restituere

d Possessionẽ possessus non quærit

e Hæreditas non quæritur per hominem liberum bona fide possessũ, nisi sex concurrant.

mihi

mihi possessori per condictionem siue causa, cuius intuitu fuit institutus, sicut volēs quærere possessori, cuius intuitu fuit institutus, iussu eius adeundo quærit: sed si nō eius contemplatione, nihil: vt ff. de acq. rer. dom. l. liber homo & l. homo lib. in princ. a Itē potest dici, quòd ignarus quærit sibi. z ff. de acq. hæred. l. qui putat §. de eo. eùm non contemplatione possessoris instituatur: vt ff. de acqu. hære. l. qui in aliena insi.

a Hoc secundū Iol. Fab quod hoc potest esse verum, vbi iussus non interuenit: quia tunc mi videtur sibi velle acquirere ut dabo. ut ff. de acq. hæred. l. qui in alie § 2. Sed de hac materia plenius vide hic per Ang.

b Hæc est cōmunis opinio licet Ra. ibi contra. cuius etiam opinioni inhæret. Ang. hic, quē vide.

c Possessio alia ciuilis, naturalis, corporalis.

a ¶ *Dominus fit* sic C. de pact. l. traditionibus. Accvrs.

b ¶ *Non possidet* ciuiliter: sed naturaliter: vt ff. de acq. poss. l. naturaliter b vnde vtile interdictum vnde vi, sibi datur: vt ff. de vi, & vi ar. l. ij. §. vnde vi.

a ¶ *Quia non possidet.* Est ciuilis c possessio, est naturalis, est corporalis. Ciuilis, naturalis, iusta est: corporalis iniusta. Hanc pupillus sine tutore amittit, non ciuilem, nō naturalem: fructuarius autem nō ciuiliter, quia non vt sibi habeat: sed naturaliter possideat. Cvia.

c ¶ *Sed habet.* sic ff. de acq poss. l. 1. § per eum. sic ff. qui satis. cogan. l. sciendum § 9. Accvr.

d ¶ *Quia scit.* vnde non vsucapit eum malā fidē habeat: vt ī. de vsuc. in prin.

e ¶ *In vtriusque.* Nota de d tribus *vtriusque* dici. s. Vel meliùs dic: *vtriusque*, fructuarij, & bonæ fidei possessoris.

d Vtriusque, de tribus interdū dicitur.

β ¶ *Distinctionem.* Vet. *diffinitionem.* Cvia.

f ¶ *Proximè.* vt ā. e. §. de his. & §. idem placet.

g ¶ *Apparet.* s. argu. e à cōtrario sensu sumpto. nam si tātùm per dictos homines acquiritur, ergo non per alios: vt ff. de offic. eius cui mād. est iur. l. j. in prin. & ī. de tute. in prin.

e Argumentū à cōtrario sensu est in iure validum.

γ ¶ *Possessionem iustam.* Hoc in loco possessio iusta. i. bonæ fidei. l. quod seruus ff. de adquir. poss. sic seruitus iusta. i. bonæ fidei. l. & generaliter ff. de noxal. act. Cviac.

h ¶ *Acquiri* fallit in tutore, & curatore, & similibus personis: vt dicemus ī. de inut. stip. § si quis alij. Accvrs. Videbiris ibi Glo. plenā, qui potest pro alio stipulari: de quo latè per Bartolum, & doctores in l. stipulatio ista. § alteri. & §. si quis insulam ff. de ver. oblig. Ang. Aret.

i ¶ *Possessionem.* C. f de acq. poss. l. j. & ff. de acq. poss. l. possessio quoque § & si possessio.

f Ignoranti etiam possessio adquiritur.

δ ¶ *Adquiri possessionem* Possessionem ciuilem, quo pacto fit vt animo nos, & corpore alieno possideamus, atque ita dominium etiam ignorantes adquiramus: sed & possessionem naturalem per procuratorem adquirimus, vt putà pignoris. Obligationem non adquirimus, præterquā crediti condictionem l. certi. § si nummos ff. de reb. cre. & ex ea causa pignoris obligationē, auctore Iustiniano. l. ij C per quas pers. quamobrē Tribonian. l. solutum §. per liberam de pig. ac hæc adiecit, *plerumque*, non *semper* Cvsac.

g Possessio sola nobis nihil adquirit.

h Inanimatæ res nobis nihil adquirunt.

i Causa possessionis, pro dominio.

k ¶ *Constitutionem.* quæ est C per quas pers. nobis acqui. l. j.

l ¶ *Per hanc* Ita quòd & per procuratorem Namque sola g possessio (eùm res h inanimata sit, mihi non quærit. nā & per traditionem res mihi quæritur, & possessio: sed illa eadem & per me acquiritur: vt ī. de re. diui. § per traditionē & ī. eod. in prin. 2. alij dicūt, vt Azo per solam possessionem acquiri dominium: vt hoc, & C. eod. l. j. Sed ibi non dicit simpliciter, *excepta possessione*: sed dicit *excepta causa possessionis*: id i est dominio, quòd k est causa possessionis secunda post vsucapionem: vt ff. de vsucap. l. iij.

l Dominium est causa secūda possessionis secunda, nūquā nā prima causa est vsucapio.

s ¶ *Vel vsucapionem.* Non vt dominium, aut possessio ignoranti adquiritur, ita vsucapit etiā ignorans: nam hoc tātum in rebus peculiaribus receptum est l. 2. ff. pro soluto. Cvsac.

m ¶ *Præscriptionem.* vobis scientibus: vt C. de acqui. poss. l. j.

seruum: quia eo modo dominus fit a, ex omnibus causis per eū sibi acquirere potest. Fructuarius verò vsucapere non potest; primum quia non possidet b a: sed habet c ius vtendi fruendi: deinde quia scit d seruū alienū esse. Nō solùm autem proprietas per eos seruos in quibus vsū fructum babemus, vel quos bona fide possidemus, aut per liberam personā quæ bona fide nobis seruit, nobis acquiritur: sed etiam possessio. Loquimur autē in vtriusque e persona secūdùm distinctionem β, quā proximè f exposuimus: id est, si quam possessionē ex re nostra, vel ex suis operis adepti fuerint.

Per prorsus extraneam personam (excepto procuratore, per quē possessio, dominium, & vsucapiendi cōditio nobis quæritur) nihil nobis acquiri potest.

5. ¶ Ex his itaque apparet g, per liberos homines quos neq; nostro iuri subiectos habemus, neque bona fide possidemus: itē per alienos seruos in quibus neque vsumfructū habemus, neque possessionem iustam γ, nulla ex causa nobis acquiri h posse. Et hoc est quod dicitur, per extraneam personam nihil acquiri posse: excepto eo quòd per liberā personam, veluti per procuratorem, placet non solū sciētibus; sed & ignorantibus nobis acquiri possessionē i δ, secundū diui Seueri cōstitutionē k: & per hanc l possessionem etiam dominium, si dominus fuerit qui tradidit: vel vsucapionem s, aut lōgi temporis præscriptionē m, si dominus non sit.

Epilogādo transit ad alias materias cū quodā præambulo. Aret.

6. ¶ Hactenus tātisper admonuisse n sufficiat quemadmodū singulæ res nobis acquirātur o, nam legatorū ius p, quo & ipso singulæ res nobis acquiruntur: item fideicommissorū, vbi singulæ res nobis relinquuntur: opportuniùs inferiore loco referemus q. Videamus itaq; nūc quibus modis per vniuersitatem res nobis acquirantur. Si cui ergo hæredes r facti simus, siue cuius bonorum possessionē s petierimus, vel si quem arrogauerimus t, vel si cuius bona libertatum conseruandarum causa nobis addicta fuerint u, eius res omnes ad nos transeūt. Ac priùs de hæreditatibus dispiciamus, quarum duplex cōditio est. nam vel ex testamēto x, vel ab intestato ad nos pertinent. Et prius est, vt de his dispiciamus quæ ex testamento nobis obueniunt: qua in re necessariū est initium de ordinandis testamentis exponere.

n ¶ *Admonuisse.* suprà de rerum diuis. §. singulorum.

o ¶ *Acquirantur.* per vos, & alios: vt in titulo isto.

p ¶ *Non legatorum ius.* Resp. tacitæ obiectioni, quæ fieri posset de singularibus acquisitionibus legatorum.

q ¶ *Referemus* vt infrà de le. per totum. & infrà de singulis rebus per fideicommis. relic. per totum. Accvr.

r ¶ *Hæredes* s. de iure ciuili. vt ī. de hære. instit. vsque ad tit. de bonorum possessionibus.

s ¶ *Bonorum possessionē.* scilicet de iure prætorio: vt infrà de bono. possession. per totum titulum.

t ¶ *Arrogauerimus.* ī. de acquis. per arro. per totū.

u ¶ *Addicta fuerint.* ī. de eo cui liber. causa bona addi. per totum.

x ¶ *Ex testamento.* de quibus vsque ad tertiū librum dicetur.

DE TESTAMENTIS ordinandis.

TITVLVS X.

Annota, Testamentum (vt Vlpianus libro vicesimooctauo Digestorū titul. eo. l. j. *plenis verbis definit) est volūtatis nostræ iusta sētentia de eo quod quis post mortem suam fieri voluit.*

DE TESTAmentis ordinandis.

Ista rubrica, & sequētes continuantur per Imperatorem: vt suprà titul. j. §. final. dic vt ibi. Vel dicatis sic, & familiariùs. Dictum est suprà in §. final. tituli præcedentis, quòd per vniuersitatem res nobis acquiruntur, & per hæreditatem, & alios modos ibidem positos. Verùm quia hæreditates quandóque deferuntur ex testamento, & quandóque ab intestato, ideò primò sequitur videre de testamentis.

TEstamentum † ex eo appellatur, quod testatio mentis sit †.

† Hanc definitionem testamenti recitat Gl. 1. in cap. 2. extra de test. & ibi vide concor.

† Etymologiā hāc ridet Aul. Gel. lib. noct. Attica 6. ca. 12. & Lau. Val. lib. elegan. 6. c. 36. Tu illos videto

TEstamentum] Totus a iste titulus diuiditur principaliter in tres partes. ¶ Nam primò ponit siue deriuationē, siue etymologiam testamenti. ¶ Secundò de testamentis in scriptis tam de iure veteri, quàm de iure nouo. ¶ Tertiò de testamento nuncupatiuo. Secunda ibi, *Sed vt nihil* Tertia ibi *Sed illa quidem.* Itē secunda pars principalis subdiuiditur. ¶ Nam primo recitat ius antiquum, & multiplicem ordinationem testamentorū, & eorū nomina cum eorum correctione ¶ Secundò de sigillatione facienda per testes. ¶ Tertiò qui testes possunt adhiberi, & qui repellātur in testamēto. ¶ Quartò quòd nō refert in qua materia testamētū scribatur ¶ Quintò ponit vnum casum, quòd de vno testamēto possunt fieri plures scripturæ. Secūda ibi, *Possūt autē.* Tertia ibi, *Testes autē* Quarta ibi, *Nihil autē.* Quinta ibi, *Sed & vnū* Itē hæc principaliter subdiuiditur in nouē partes. ¶ Primò ponit etymologiā vocabuli ¶ Secūdo recitat duo genera testamentorū, quæ olim seruabātur. ¶ Tertiò recitat tertium genus testamentorum, quod etiā iure ciuili fuit introductū. ¶ Quartò ponit, duo genera testamētorū in desuetudinē abiisse ¶ Quintò ponit qualiter tertiū genus partim desiit per desuetudinē. ¶ Sextò qualiter posteà fiebāt testamēta de iure prætorio ¶ Septimò qualiter in confectione testamentorum ius ciuile, & prætorium coniūctum est, & etiā cōstitutiones imperiales. ¶ Octauo magis decla

a Diuisio.

git declarat quid est de iure ciuili, & quid de pretorio, & quid de iure constitutionum in formatione testamenti. ¶ Nonò qualiter per constitutiones Imperiales additum est, quòd testator scribat nomen hæredis. Secunda ibi *Sed vt.* Tertia ibi: *Accessit.* Quarta ibi: *Sed illa.* Quinta ibi: *Quod verò.* Sexta ibi, *Postea.* Septima ibi; *Sed cùm paulatim.* Octaua ibi, *Vt hoc.* Nona ibi *Sed his omnibus.* CASVS. Domine, iam video quod vos vultis tractare de testamentis: dicatis ergo mihi, vnde appellatur testamētum? Ad hoc respon. Amice, testamētum ex eo appellatur, quod testatio mentis est, sed vt nihil antiquitatis penitùs ignoretur à iuuenibus sciri debet, duo genera testamentorum de iure ciuili antiquissimo in vsu fuisse: quorum altero genere vtebātur antiqui in pace & otio: & hoc genus testamenti in pace, & otio facti appellabant antiqui calatis comitiis: & altero genere testamentorum vtebantur: cùm essent in expeditionem armorum exituri: & hoc secundum genus appellabant procinctum. Posteà verò procedēte tempore accessit tertium genus testamentorum: & hoc tertium genus appellabant per æs, & libram: & hoc tertium genus ita appellabatur; quia per quandam imaginariam venditionem fiebāt coram quinque testibus ciuibus Romanis, puberibus, libripende præsente, & eo qui familiæ emptor dicebatur & ita quodammodo sex testes de iure ciuili antiquo in factione testamenti requirebātur. Sed certè prima duo genera testamentorum videlicet calatis comitiis, & procinctu, ex veteribus temporibus in desuetudinem abierūt. Tertium verò genus, quod per æs, & librā appellatur, licèt diutiùs permāsit: tamen partim in vsu esse desiit. Et hæc tria genera testamentorū: videlicet calatis comitiis, & procinctū, & per æs, & libram, ad ius ciuile referuntur. Posteà verò de iure prætorio quędā alia forma faciendorum testamentorum inuenta est. Nam de iure nulla emancipatio, vel imaginaria venditio requirebatur, sed sigilla septem testium testamentis faciendis sufficiebāt: quamuis iure ciuili antiquo sigilla testiū non essent necessaria. Sed cùm posteà paulatim, & successiuè tam ex vsu hominum, quàm ex emādationibus constitutionum cœperit ius ciuile, & ius prætoriorū in vnam consonantiam, & vniformē obseruationem circa factionem testamentorum confluere: statutum fuit, vt vno, & eodem tempore signa septem testium in testamentis adhibeātur, quod ius ciuile antiquum quodammodo exigebat: & huiusmodi septem testes adhibiti in testamento subscribebant quod ex constitutionibus inuētum est, & ex edicto prætoris signacula testiū testamentis apponerentur: vt hodie huiusmodi ius testamentorum faciendorum ex triplici fonte videatur esse deriuatum. Nā testes, & eorum signa vno contextu testamēti celebrandi gratia à iure ciuili antiquo videātur descendere: subscriptiones autem testatoris, & testium ex conditionum obseruatione adhibentor: & sigilla, & numerus testiū ex edicto prætoris. ¶ Sed pone: Domine, iam video quid obtinebat de iure antiquo circa faciēda testamenta: & qualiter antiquitas corrigitur per constitutiones principum: nunquid addidistis per cōstitutiones vestras? Respō. quod sic. Nam omnibus prædictis propter sinceritatem testamēti, vt omnis fraus excludatur, ex nostra constitutione hoc additū est, vt nomen hæredis per manū testatoris, vel (si ipse nesciat, vel non possit scribere) per manum publicam exprimatur, & omnia secūdùm nostræ constitutionis tenorē procedāt. Sed pone: Domine, iam video quot testes debent signare testamentū: nūquid necesse est, quòd quilibet eorū proprio sigillo vtatur? Respond. quòd non possūt enim omnes testes vno sigillo, vel vno annulo signatorio signare testamētum. Quid enim si septem annuli vna sculptura fuerint, & eosdē habētes characteres: nónne sufficiūt? Ergo eadem ratione sufficit, & si omnes eodem annulo vtātur. & ita Papiniā. visum est. Et nō solùm proprio: sed etiā alieno signare possunt. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *testes autem.* Franc. de Aret.

† Calata comitia, quæ dicātur, pulchrè Gellius *libr. noctium Atticarum* 15. c. 17. & ibidē multa in hanc rem de testamentis.

† Id veteres endoprocinctu appellabant *Cuia.*

† Vide in hūc locum Budæū *in annot. ad Pandectas ad l. 2 de or. iur* qui loco quid sit fiduciaria vēditio, & quid mācipatio explicat.

† De emancipatione per æs, & libram, vide Sue. in *Nerone* Plau. in *cassina* ibi, vna libella liber affici possum. Horatium in hoc carmine, Si proprium quoduis libra mercatur & ære, Ouid. cum ait, Méque suū liber notit, & ære magis & Valer Max. *lib. 2. de more triūphandi.*

§ *Carolus Lamerus.*

1. ¶ Sed vt [a] nihil antiquitatis penitus ignoretur; sciendum est, olim quidem duo genera testamentorum in vsu fuisse: quorum altero in pace & otio vtebantur, quod calatis comitiis [b] † appellabant: altero, cùm in prælium exituri essent [c], quod in procinctu [d] † dicebatur. Accessit [e] deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs & libram [f]: scilicèt, quod per emancipationē †; id est imaginariam quandam venditionem [g] agebatur, quinque testibus, & libripende [h] ciuibus Romanis [i] puberibus [k] præsentibus, & ex eo qui familiæ [l] emptor [m] dicebatur †. Sed illa quidem priora duo genera testamētorum ex veteribus temporibus, in desuetudinem abierunt. Quod verò per æs & libram [n] fiebat, licet diutiùs permansit; attamen partim [o] & hoc in vsu esse desiit. 2. ¶ Et prædicta [p] quidem nomina testamentorum ad ius ciuile [q] referebantur. Posteà [r] verò eò edicto prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Iure etenim honorario [s] nulla emancipatio desiderabatur: sed septem testium signa sufficiebant: cùm iure ciuili signa testium non essent necessaria.

Testamenti in scriptis solennitas partim iure ciuili, partim sacris constitutionibus, & prætorio iure nititur. conficitur autem tale testamentum testibus septem vno contextu actus adhibitis, & facto testamento subscribentibus, ac demum illud suis sigillis munientibus.

3. ¶ Sed cū paulatim tam ex vsu hominum, quàm ex constitutionum emandationibus cœpit in vnam consonantiam ius ciuile, & prætorium iungi: cōstitutum est, vt vno, eodémq; tempore (quod ius ciuile quodammodo [t] exigebat) septem testibus † adhibitis [u], & subscriptione [w] testium (quod ex constitutionibus [x] inuentum est, & ex edicto prætoris) signacula testamentis imponerentur: ita vt hoc ius tripartitum esse videatur: & testes quidem, & eorum præsentia, vno contextu [y] testamenti celebrandi gratia, à iure ciuili descendant: subscri-

Testamentum ex eo appellatur.] Ponit etymologiam: vt dicitur lapis quasi lædens pedem: & argumentum, quasi argutè inuentum: & sic mutuum, quòd ex meo tuū fit: *vt ff. si cer. pe. l. ij. §. appellata.* & secundùm hoc codicillus potest dici testamentum [a]. Definitur autem sic: Testamentum est voluntatis nostræ iusta sententia de eo quòd quis post mortem suam fieri voluit: *vt ff. eod. l. j.* & est addendum: cum institutione hæredis: *vt infrà de leg. §. ante hæredis.* quia sine hæredis institutione nullum dicitur testamentum: *vt ff. de iur. cod. l. fin. & infrà de fideicom. hære. in prin.* ADDITIO. Sed hanc Gloss. communiter reprehendunt doct. quia ponit defectum in iurisconsulto *vt d. l. j.* & exponunt iusta: id est perfecta: vt probatur *in l. cum filio. § fina. ff. de lega. ij.* quæ perfectio est quadruplex: scilicet in materia, in forma, in solennitate, & quoad cōfirmationem dupliciter, vt hic. Aug.

a ¶ *Sed vt. C. de cad. tol. l. vnica §. & cùm triplicē ac contrà in eod. tit. de cad. tol. §. in pro non scriptis.* Acc. ADDITIO. Sed dic quòd licitū est scire, & allegare ius correctum ad declarationem iuris noui, non ad decisionem *l. j. in princ. C. de Lati. lib. tol.*

b ¶ *Calatis comitiis.* i. bonis initiis, vel bonis cōuentibus. Calos enim bonum interpretatur, ex initia sunt conuentus. Vel à calo quod est voco: quia vocatio personarū fiebat, vnde kalēdæ dictæ sunt. Accur. ADDITIO. Dic quòd comitium propriè est, in quo coitur ad litium, & suffragiorum causas.

c ¶ *Exituri essent.* de domibus.

d ¶ *Procinctu.* eo fortè quòd succinctè fiebat [b]. Et in his duobus testamentis hæres erat: *vt ĩ. eo § sed neque.*

e ¶ *Accessit.* similiter de iure ciuili.

f ¶ *Per æs. & libram.* proprium nomen testamenti.

g ¶ *Venditionem.* sic *ĩ. quib. mo ius. pat. pot. solui § præterea.*

h ¶ *Libripende.* i. æstimatore, qui libripēdebat, vel æstimabat familiā vno nummo: deinde emptor manumittebat totam familiam cum omnibus bonis.

i ¶ *Ciuibus Romanis.* i. liberis hominibus: *vt ĩ. de libert. §. fin.*

k ¶ *Puberibus. ĩ. quib. mod. tut. fi. in prin.*

l ¶ *Familiæ.* i. hæreditatis: *vt ff. de verb sign. l. pronunciatio. §. familia.* ACCVRS.

m ¶ *Emptor.* qui erat loco hæredis: *vt ĩ. §. sed neque.* ACCVRS.

n ¶ *Libram.* s. adæquatam id est, æstimatam rem & dicitur libra hæreditas: quia sicut libra diuiditur in duodecim vncias: ita & hæreditas: *vt ĩ de hæredi. instit. § hæreditas.* vnde dicitur adæquata libra. i. hæreditas æstimata.

o ¶ *Partim* quia numerus testium remansit

p ¶ *Et prædicta* aliàs præfata. & ita allegatum quandoque inuenitur.

q ¶ *Ad ius ciuile* s. quia in iure ciuile inuenit.

r ¶ *Posteà.* s. de media iurisprudentia.

s ¶ *Honorario.* i. prætorio. *vt ĩ de iure na. § prætorium*

t ¶ *Quodammodo* quia computato libripende, & emptore [c], septem erant ACCVR.

u ¶ *Adhibitis.* Conuocatis, & præsentibus. CVIAC.

w ¶ *Subscriptione* vt subscribant se testamento adfuisse, & cuius sit: *vt ff eod. l. pen & antepenul.*

x ¶ *Constitutionibus.* vt *C. de testa. l. hac consultissima.*

y ¶ *Vno contextu.* id est [d], nullo actu interposito, nisi necessario naturæ;

a Tamē nō est testamentū ... *l. ff. C. de* ...

† *Idem* ... *in c. cum* ... *extra eod. tit.*

b Tum verò ... quod tunc fieret cū iret ad prælium faciendum in acie vocabātur ... *Aulo Gell. li.* 15. c. 17.

c Emptor familiæ i. hæreditatis *fundū* ... Per

d Vno contextu est, ... lō testamenti immotione ... ctum.

naturæ: vt ff. eo. l. hæredes. in fi. & C. eo. l. cùm antiquitas. ADDITIO. Propter quem si aliqui recedant, antequam loco ipsorum alij subrogentur, potest aliquid fieri si imminet periculum vitæ testatoris, alias non.

a ¶ *Testatoris.* si potest. vt C. eo. l. iubemus.

ptiones autem testatoris [a], & testium, [b] ex sacratum constitutionum obseruatione adhibentur; signacula autem, & testium numerus, ex edicto prætoris.

4. ¶ Sed his omnibus à nostra constitutione propter testamentorum sinceritatem, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additum est, vt per manus testatoris, vel testium nomen hæredis exprimatur, & omnia, secundùm illius constitutionis tenorem [c] procedant.

Omnes testes possunt vno proprio, vel alieno annulo signare. hoc dicit. ARET.

5. ¶ Possunt † autem omnes testes & vno annulo [d] signare testamentum [e]. Quid enim si septem annuli vna sculptura fuerint, secundùm quod Papiniano visum est [f]? Sed alieno quoque annulo licet signare testamentum.

Qui ex testamento capere potest, is testamentarius testis esse potest: sed persona hic enumeratæ, quamuis testamenti factionem habeant, testamento testes adhiberi nequeunt.

6. ¶ Testes autẽ adhiberi possunt hi cum quibus testamenti factio [g] est. Sed neque mulier [h] [α], neque impubes [i], neque seruus, neque furiosus [k], neque mutus [l], neque surdus, neque is cui bonis interdictum est [m], neque ij quos leges iubent improbos, intestabilésque [n] [β] esse, possunt in numerum testium adhiberi.

Annota, Communem errorem ius facere, & veritati præferri.

7. ¶ Sed cùm aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber [o] existimaretur, posteà autem seruus apparuisset, tam D. Hadrianus Catonio Vero, quàm posteà diui Seuer. & Antonin. rescripserunt, subuenire se ex sua liberalitate testamento, vt sic habeatur [γ] firmum, ac si vt oportebat, factum esset: cùm eo tempore, quo testamentum signaretur [p],

b ¶ *Testium.* si non potest testator scribere. Sed hodie [a] indistinctè per alium scribere potest nomen hæredis: vt in Authen. vt spon. lar. §. quia vero coll. ix.

c ¶ *Tenorem* est autem tenor, si potest scribere, faciat, aliàs dicet coram testibus, & scribetur per aliquem, vel per aliquos de eis, aliàs non valet: imò falsi pœna tabellio tenetur vt C. eod. l. iubemus. in fi. ADDITIO. Quod est verum, quando solennitas non fuit obseruata, nec scripta in testamento: secùs si fuit obseruata, licèt nõ scripta: vt l. si librarius ff. de re iur. Angel.

d ¶ *Annulo.* scilicet habente [b] characteres, qui signatorius dicitur: & sic est in eo sigillũ. non autem alio signo: vt ff. eo. l. ad testium §. signum. & de verbor. sign. l. signatorius.

e ¶ *Testamentum.* vel etiam linteum scil. quo inuolutũ est testamentum: vt ff. eod. l. ad testium. §. final.

f ¶ *Visum est* hac ratione & cum tribus, vel pluribus potest signari testamentum: arg. infrà, mãd. §. n qui exequutur. 2. Alij dicunt tantùm cum septem, vel vno debere signari.

Testes autem] CASVS. Domine, iam video quòt testes debeãt adhiberi in testamento. Dicatis modò mihi, qui possunt esse testes in testamẽto? Ad hoc resp. Amice, testes iure adhiberi solẽt hi qui ex testamento capere possunt. Hoc tamẽ non est generaliter verum, quia neque mulieres, neque impubes, neque mutus, neque furiosus, neque ille cui administratio bo. interdicta est, neque famoso crimine damnatus, vel muliebria in corpore suo passus (quem lex iubet improbũ, intestabilémque esse) in numero testium in testamentis condendis adhiberi possunt. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. sed cùm aliquis. Franciscus.

g ¶ *Testamẽti factio.* passiuè accipe [c] hic, vt bona sit exceptio: sed neque mulier, &c. alias [d] etiam accipitur actiue: vt j. de hæred. qua. & dif. §. testamenti.

h ¶ *Neque mulier.* in alijs autem casib. omnibus recipitur, præterquam in testamentis: vt ff. eodem l. qui testamento y §. mulier. Ratio est: vt C. de fideicom. l. fin. & est timor falsitatis. ¶ Quid de hermaphrodito? Respond. si præualet in masculino sexu, recipitur [e]: vt ff. de statu homi. l. quæritur & de testib. l. repetundarum. §. j.

α ¶ *Sed neque mulier.* Quamuis sit cum eis testamenti factio iustum testamentum non est, nisi fiat septem testibus Romanis puberibus præsentibus. His verbis mares significat: ita igitur, fœminas, itémque seruos, & impuberes excludi manifestũ est. Furiosi autem, & muti, & surdi, & prodigi, absentium loco habentur: furiosi hoc ampliùs, & intestabiles, & serui, & impuberes in aliis etiam causis vix testes adhibentur. Possunt hæc eadem in diuortio dici. l. nullum ff. de diuor. & in omnibus legitimis actionibus. CVIAC.

i ¶ *Neque impubes* Quid de [f] eo, quod vidit in pupillari ætate? Resp. aliàs (id est, præterquam in testamento) posset testificari, sicut [g] & seruus: vt ff. de verb. sig. l. nonnem §. instrumentorum. & C. de hæret. & Manichæ. l. quoniam in fi. Sed hic non, quia faciunt ad substantiam testamenti.

k ¶ *Neque furiosus.* nisi [h] habeat dilucida interualla. ff. eo l. qui testamento. y. §. ne furiosus.

l ¶ *Neque mutus.* qui [i] nihil loqui, vel audire potest: vt j. qui test. fa. poss. §. item surdus ADDITIO. Etiam si talem morbum habeat a casu, & sit literatus, quamuis tunc possit testari, secundum Io. Fab. hic.

m ¶ *Interdictum est.* vel [k] à lege, vt quia commisit in legem Iuliam maiestatis: C. ad leg. Iul. maiest. l. fin. Vel à iudice: vt ff. eo. l. u. cui. in fi. i. respons.

n ¶ *Intestabilésque* vt de crimine famoso damnatus, vel muliebria passus: vt ff. eo. l. n. cui. §. fi. & l. cum lege. & ff. de test. l. ob. carmen in princip.

β ¶ *Intestabilésque.* Cõstitutio hæreticos iubet intestabiles esse. l. 44. Co. Theod. de hæ. q. es sup. relig. cont. S. C. siue lex Iulia damnatos ob crimẽ famosum. l. si eas. §. vlt. de te. l. l. lex Cornelia. §. si quis librum de iniur. Sunt & quidã ex duodecim tabu. intestabiles in quib. vt auctor est Gellius lib. 15 c. 13. ita scriptũ est: *Qui si erit testatior, libripensve fuerit, in testimonium feriatur, improbus, intestabilisq. esto.* Quæ verba, præterquã quod integrã legis sententiam non cõficiunt, etiam deprauata, atque adeò obscura sunt. Rectius in Bibliotheca Ioannis Biturigum Ducis, *Qui se sierit testarier, libripensve fuerit, in testimonium fariatur, improbus, intestabilisque esto:* modò si pro *fariatur, feriatur*, pro *quibus, quoius*, aut *cuius* testificatur. *Qui se sierit testarier*: id est, qui se siuerit ἀντιμαρτυρεῖσθαι, siue in testem cieri, eodémque modo Liuius, Impubes libripens esse non potest, neque antestari, vt Priscianus refert libro octauo, In testimoniũ feriatur: id est, ἀναγνώζεται, siue pulsetur. Integra legis sententia hæc fuit, Eum qui se passus fuerit in testẽ rogari, aut qui libripens fuerit, si nolit fidem testamenti approbare, cogendum: ac deinceps pro improbo, intestabilique habẽdum esse: quæ vt credibile est ex ea lege ab Theoph. relata est hoc in loco, & à Constantino in lib. 1. Epit. tit. 6. CVIACIVS.

Sed cùm aliquis.] CASVS. Domine, quidam condidit testamentum, & in testamento septẽ adhibuit testes specialiter conuocatos, & coram eis voluntatem suam vltimam declarauit, & nomen hæredis expressit, & testes subscripserũt, & testamentum sigillauit, quo facto decessit testator. mortuo testatore, quidã ex testibus apparuit seruus. qui tamen tempore faciendi testamẽti liber ab omnibus putabatur, modò quæro vtrùm istud testamẽtum debeat infirmari, quasi iuris solennitate nõ seruata? Et resp. quòd non: imò testamentum tanquam ritè factum firmitatem obtinebit, Cùm enim aliquis ex testibus tẽpore testamenti faciẽdi liber ab omnibus existimatur, quamuis postea seruus apparuerit, tam diuus Hadrianus, quam diui Seuerus, & Antoninus Catonio super tali dubitatione quærenti rescripserunt, subueniendum esse testamento ex huiusmodi libertate putatiua, vt sic ratum, & firmum habeatur, ac si vt oportet omnia facta fuissent. & hoc tali ratione moti dixerũt: quia eo tempore, quo testamentum à testibus signabatur, iste testis communi consensu omnium loco liberi hominis habebatur, nec erat aliquis qui eo tempore status quæstionem ei moueret. Et hæc dicuntur vsque ad illum § pater. Franciscus.

o ¶ *Liber.* libertate scilicet putatiua. & sic plus [a] valet, quod est in opinione, quàm quod est in veritate. sic ff. de su. leg. l. 19 in fi. argu. contrà j. de leg. §. si quis rem suam.

γ ¶ *Vt sic haberetur.* Vete. vt sic habeatur, ac si vt oportet. CVIAC.

p ¶ *Signaretur.* Quidam hoc intelligunt generaliter verum, vt siue attendatur testamentum in scriptis conditum, siue nũcupatiuum, debeat ei credi, siue desierint testes esse, siue non. & sic se habet consuetudo: vt arg. C. de edic. di. Hadr. tol. l. fin. & Co. de do. l. in donationibus. & arb. tut. l. fi. Nos contrà [b], scilicet in nuncupatiuo de iure. & quod hic dicitur, in testamẽto condito in scriptis loquitur. in [c] nuncupatiuo enim si proferatur, non debet ei credi sine testibus, cùm [d] in eis consistat tantùm substantia testamenti: ipsum tamen valet, licèt probatio deficiat [e]: vt ff. de testa. tu. l. duo ¶ Quid si seruus factus est, vel infamis, & velit recognoscere sigillum suum? Resp. non admittitur. vt ff. de Carbo. edict. l. Carbonianum §. duæ autem sunt.

a Opinio interdum veritati præfertur

b Testamentum prolatum nõ psũ creditur: vt ia., nisi de eo sit facta publica scriptura, vel pars cõfiteatur, testamentum sic fuisse factum, aut testes deponant antequàm ipsorum defectus appareat, quia tunc scriptura probat: etiã sine testiũ productione. Angel

c Testamentum nuncupatiuo non creditur sine testibus.

d Testamenti nuncupatiui substãtia consistit in septẽ testibus

e Testamentũ nũcupatiuum valet, licèt deficiat eius probatio.

a Error interdum prodest.

a ¶ *Omnium consensu* Nota, errorem [a] prodesse, *vt ff. de sup. le. l. ij. in fi. & C. de La. li. tol. §. sed & si quis. & ff. de offic. præt. l. Barbarius.* Et error communis facit ius, vt patet his versibus:

Error communis ius efficit, vt manifestat
Testificans seruus, qui liber creditur esse.

omnium consensu [a] hic testis liberi loco fuisset, neque quisquam esset qui status ei quæstionem moneret.

Potest in vno, & eodem testamento esse testes pater cum filiis, & fratribus, dummodò sit alienum: secus autem si proprium, vel domesticum. Aret.

8. ¶ Pater, necnon is qui in potestate eius est, item duo fratres qui in eiusdem patris potestate sunt, vtrique testes in vno testamento fieri possunt: quia nihil nocet ex vna domo plures testes alieno [b] negotio adhiberi.

Testamentarij testes esse nequeunt, qui in testatoris sunt potestate, & qui testatorem in potestate habent, item heres scriptus, & qui in sacris eius sunt, quive eum habet in potestate, & fratres sub eiusdem patris nexibus existentes quibus heres: quidquid circa hæc placitum fuerit antiquitati.

9. ¶ In testibus autem non debet esse is qui in potestate testatoris est. Sed & si filiusfamiliàs de castrensi peculio post missionem [c] faciat testamentum: nec pater eius rectè adhibetur testis, nec is qui in potestate eiusdem patris est. Reprobatum est enim in ea re [d] domesticum testimonium †.

In testamento non potest esse testis heres scriptus in eo, nec pater, nec filius in potestate, nec frater in eiusdem patris potestate. Aret.

10. ¶ Sed neque hæres scriptus, neq; is [e] qui in potestate eius est, neque pater eius qui eum habet in potestate †, neque fratres qui in eiusdem patris potestate sunt, testes adhiberi [f] possunt: quia hoc totum [α] negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie [β] inter testatorem, & hæredem agi [g]. Licèt autem totum ius tale conturbatum [h] fuerat, & veteres quidem familiæ emptorem [i], & eos qui per potestatem ei coniuncti fuerant, à testamentariis testimoniis repellebant: hæredi [k] [γ] autem, & his qui per potestatem ei coniuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis præstare: licèt hi qui id permittebant, hoc iure minimè abuti [l] eos debere suadebant, tamen nos eam obseruationem corrigentes, & quod ab illis suasum est [δ], in legis necessitate transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, meritò nec hæredi, qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet, neque aliis personis quæ ei (vt dictum est) coniunctæ sunt, licentiam concedimus sibi quodammodo testimonia præstare: ideóque nec eiusmodi veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus.

Cui legatum, aut particulare fideicommissum relictum testamento fuit, cùm ad eum non pertineat hereditatis damnum, nec emolumentum, testis in eo testamento esse potest.

Pater.] Casvs. Quidam fecit testamentum suum, & in testamento suo adhibuit vij. testes: inter quos fuit Petrus, & Martinus filius Petri, quem Martinum Petrus habuit in sua potestate: modò quæro vtrum pater, & filius existens in potestate eius; scilicet Petri, possint esse testes in eodem testamento? Resp. quòd sic. Nam pater, & ille, qui in eiusdem patris potestate est, in eodem testamento testes adhiberi possunt. Nihil enim nocet ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi posse. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *in testib.* in quo pone casum sic: Quidam condidit testamentum & in testamento suo filium quem habuit in potestate, testem adhibuit, modò quæro, vtrùm de iure hoc potuit facere? Respondeo quòd non. Nam testis non debet esse ille qui in potestate testatoris est. Et non solùm repellitur ille à testimonio, qui est in potestate testatoris: sed etiam qui habet in potestate testatorem. vnde si filiusfam. miles post reuersionem de castrensi peculio testetur, pater eius in suo testamento testis adhiberi nõ potest: nec etiam aliquis qui est in potestate eiusdem patris. non solùm enim in aliis causis, sed etiam in testamentis domesticũ testimonium reprobatum est. Et non solommodò supradictæ personæ repelluntur à testamentariis testimoniis, sed etiam hæres scriptus, & pater eius qui eum in potestate habet, & etiam parentes hæredis scripti, & fratres qui in eiusdẽ patris potestate sunt, & etiã qui in potestate testatoris sunt, penitus à testamẽtariis testimoniis repelluntur: & hoc ea ratione, quia totum negotium quod agitur iure faciendi testamẽti, creditur hodie inter hæredem, & testatorem agi: licèt olim totũ ius testamenti faciendi circa testes adhibẽdos conturbatum fuerit. nam quidam veteres in illo testamento quod dicebatur per æs, & libram, familiæ emptorẽ qui loco hæredis erat, & coniũctos ei per potestatẽ, a testimoniis testamentariis repellebãt. In primis autem duabus cõditionibus testamentorũ, hæredi coniunctis per potestatem, concedebãt testimonia in testamentis præstare: licet illi iidem quid permittebant, hoc iure minimè abuti debere eos persuadebant. vnde nos eãdem obseruationem antiquorũ corrigentes, & quòd ab ipsis antiquis persuasum est, videlicet quòd hæres, vel coniuncti ei per potestatem, inter testes admittãtur, licèt hoc eis permissum fuerat, tamẽ in legis necessitatem transferentes, ad imitationem familiæ emptoris, qui in tertio genere testamentorum (vt dictum est) a testimonio repellebatur, meritò hæredem, & coniunctos ei per potestatẽ, ab huiusmodi testimonio repellimus, nec eis licentiã damus sibi quodammodo testimonia præstare. vnde huiusmodi veterẽ constitutionem, in qua hoc permissum fuerat, nostro Codici inseri non permisimus. & hæc dicuntur vsque ad illum §. *legatarius.*

† Ridiculum est si quis in lite domesticis testimoniis pugnet *Tullius li. 4 Rhet. ad H.*

b ¶ *Alieno.* aliud si in suo. *vt infrà proxim. §. & ff. de test. l. testiu.* Accvrs.

c ¶ *Post missionem.* id est, remissionẽ. aliud si antè: *vt ff. eo. l. qui testamenti. §. per contrarium in Glo. posse.* Addittio Et est ratio secundùm Glo. ibi in verbo, *posse.* quia tunc testes neque rogati, neque ad solennizandum actum exiguntur, quamuis duo requirantur ad probandum veritatem. Angel.

d ¶ *In ea re.* idem [a] & in aliis. *vt C. de testib. l. ij.* ¶ Sed quis [b] est domesticus? Resp. colonus, & adscriptitius, vel similes: *vt C. de his, qui ad Eccle. confu. l. fina. §. sanè enim si seruus.* [c] *& C. de quæs. l. prudem.* Idem vxor marito, & econtrà. *vt suprà, de vsu, & habit. §. item is.* Item seruientes, siue dapiferi: *vt ff. de pœnis. l. respiciendum. § furta.* Addittio. Intellige istud verum, si sint seruitores commensales, vt quia viuant expensis domini, alias contrà, nisi habuissent licentiam hoc spe reuertendi. tempus enim productionis, & depositionis inspicitur, secundùm Ioa. Fab. hic.

e ¶ *Neque is.* No. quòd his tribus modis dicitur quis contingere me per potestatem.

f ¶ *Adhiberi.* quia eorum negotiũ est, cum [d] & lucrum, & damnum ad eos pertineat. *ff. quãdo appel. sit. l. j. §. in propria* [e] & vere eorum, quia, &c.

α ¶ *Quia hoc totum.* Expende, *totum.* vt hac ratione testimonium recipiatur legatarij, fideicommissarij, tutoris. Cviac.

β ¶ *Hodie.* Sublata videlicet familiæ mancipatione. Olim ergo inter testatorem, & familiæ pecuniæ emptorem, non vt hodie inter testatorem, & hæredem. Cviac.

g ¶ *Agi* cautè ponis agi, cùm sit generalissimum: *vt ff. de verb. sign. l. Labeo. ij. in princip. & l. verba.* habet enim se ad ius testandi, & contractus. Accvrs.

h ¶ *Conturbatum.* nam olim hæres in duobus primis generibus testamentorum poterat esse testis: in tertio verò ille qui erat loco hæredis, non poterat esse testis: & sic erat turbatio iurium, & ad eius similitudinem verus hæres hodie testis non erit, vt sequitur.

i ¶ *Familiæ emptorem* dicitur ille qui constituebatur hæres per æs, & libram.

k ¶ *Hæredi.* qui erat ex primis duobus generibus testamentorum.

γ ¶ *Hæredi.* Secrẽtim in tabulis scripto. Cic. *pro Milone.* Vnà fui, testamentum simul obsignaui cum Clodio: testamentũ autem palam fecerat, & illum hæredem, & me scripserat. Cviac.

l ¶ *Abuti.* sic *C. de cad. tol. l. vnica. § j. & ff. si fa. fur. fa. di. l. fi. & §. qui ex cau. ma. non licet. §. j.* Accvrs.

δ ¶ *Quod ab illis suasum est.* Sic suasio *l. 1. C. Th. de sec. nup.* vt *No. Th. de pat. seu mat. bo.* in legem conuersa est. Eti in ea No. *pro auaris,* legendum à *viris* Cviacivs.

Legatarius.] Casvs. Quidam fecit testamentum, & in testamento legauit Petro decem: veruntamen Petrum legatarium in testamento testem adhibuit, modò quæro, vtrùm ille Petrus legatarius possit esse testis in illo testamento, in quo sibi legatum relictum est. Et respon. quòd sic. Licèt enim hęredes, qui sunt iuris successores, à testimonio repellantur, legatariis tamẽ, & fideicommissariis, qui non iuris, sed rei singularis successores sunt, & aliis personis eis coniunctis testimonium præstare in testamẽtis non denegamus, imò etiam quadam constitutione nostra eis specialiter cõcessimus. & certè multò fortius his qui in potestate legatariorum, vel fideicommissariorum sunt, vel qui eos in potestate

a Domestica persona, quæ dicantur.

b Tu dic filiũ, quando nihil ei quæritur, posse pro patre testificari, secundum Ioa. Fab. idem econtrà in eo negotio, ex quo nec patri, nec filio resultat commodum, vel interesse, & quid de matre & fratribus, vt per Angel. hic

† Verbum, in potestate, non solùm refertur ad liberos qui sunt in potestate, sed etiã ad eos quos redemisti ab hostibus *l. qui testamento in princ. ff. eo.*

c Hoc verum in his quos dominus attingit ratione domus suæ, & in quibus habet aliquod ius, & sic in conditionatis in persona, nõ in simplici colono. Item hoc verũ in familiaribus vilibus, & quando domi[nus] eos produ[cit], nec est quæstio inter eos. aliàs secus secundum Angel.

d Est & alia ratio, scilicet affectio, quam mutuam habent, et quæ procedit [...] etiam hodie in casibus, in quib[us] [...] nihil quæri[...]tur. Monachi tamen in monasterio [...] sunt esse testes [...] item in [...]nibus [...] propter vniuersitat[em] vel castro [...] negotiis et quibus nõ [...] sultat comm[o]dum in pa[rti]culari, sed [in] communi [...]tium [...]

n Propter [...] fa est, cuius [e]molumẽtum vel damnũ [...] aliquẽ suo nomine pertin[et]

poteſtate habetur, huiuſmodi licentiam donauimus. Et hæc dicuntur vſque ad illum §. *nihil autem intereſt*. Franc. Aret.

a ¶ *Legatariis.* diſcrepant hi iure veteri à fideicõmiſſariis: *vt J. de fideicom. hære. § præterea.* Sed hodie non: *vt J. de reg. §. ſed nõ vſque* quidam §. hunc intelligunt quando legatum fuit repetitum à ſuccedentibus ab inteſtato, vt tunc non videatur ferre teſtimoniũ in teſtamẽto iure, quia inius ſucceſſor eſt, qui in quota parte hęres inſtitutus eſt. Accvrs

b ¶ *Non iuris.* ſed rei, & ſine onere: *vt ff. mand. l. ſi hæreditatem.* Andetin. Et per hoc patet, ſecus eſſe in fideicommiſſario vniuerſali, qui habetur loco hæredis. *§. reſtituta. J. de fideicommiſſ. hæred.* Ioan. Fab.

c ¶ *Conſtitutione.* Græca. a. Vel dic de illa, quæ eſt, *ff. eo. l. qui teſtamento. in prin.* quæ eſt Iuſtiniani per approbationem: *vt Cod. de vete. iu. enuc. l. 1. § ſed ſi in fi. verb. omnia enim merito* prima verior.

d ¶ *In poteſtate.* item tabellioni: *vt ff. eo. l. Domitius.* Accvrs.

e ¶ *Damus.* contrà. *Cod. de teſtibus l. omnibus.* Solut. hîc agitur de viribus teſtamenti inter hæredem, & alium vrgentem contra teſtamentum, aliás coniunctus pro cõiuncto non ferer teſtimonium. id eſt vnus legatarius alij. Et ſecundum hoc falsò hîc ſumitur argu. quòd ſocius in cauſa ſocij admittitur in teſtimoniũ. a. Vel dic hoc ſpeciale [a], vt coniunctus pro coniuncto admittatur quaſi in re ſua: fauore teſtamenti, & vltimæ voluntatis, quæ debet dominari ſi legitima eſt: *vt C. de le. l. cũ quæſtio. in fi.* & erit bonum arg. ẽ. dictum. Sed arg. contra eſt, *Co. de teſt. l. quoniam in fin.* Sed reſpondeo [b], finis illius legis non refertur ad totũ, quod erat dictũ. Diſtingue tamen, an lucrum redeat ad eum ſocium, vt tunc non admittatur, aliàs ſic: *vt ff. quãdo ap. ſit. l. 1. §. in propria.*

11. ¶ Legatariis [a] autem, & fideicommiſſariis; quia non iuris [b] ſucceſſores ſunt, & in aliis perſonis eis coniunctis teſtimonium non denegamus †: imò in quadam noſtra conſtitutione [c] & hoc ſpecialiter eis conceſſimus. Et multò magis his qui in eorum poteſtate ſunt, vel qui eos habẽt in poteſtate [d], huiuſmodi licentiam damus [e].

Teſtamentum poteſt in qualibet materia ſcribi. Aret.

12. ¶ Nihil autem intereſt, teſtamentum in tabulis, an in chartis [f], membranisve, vel in alia materia fiat.

Poteſt idẽ teſtamentum in pluribus ſcribi: quod quandóque neceſſarium eſt. Angel.

13. ¶ Sed & vnum [g] teſtamentum pluribus codicibus conſicere quis poteſt, ſecundùm obtinẽtem tamen obſeruationem omnibus factis: quod [h] interdum etiam neceſſarium eſt, veluti ſi quis nauigaturus, & ſecum ferre, & domi relinquere iudiciorum ſuorum conteſtationem velit: vel propter alias innumerabiles cauſas quæ humanis neceſſitatibus imminent [i].

Suprema voluntatis viua voce, corã ſeptem rogatis teſtibus, declaratio à teſtatore facta, nuncupatiuum teſtamentum dicitur.

14. ¶ Sed hæc quidem de teſtamentis quæ in ſcriptis conſiciuntur, ſufficiũt. Si quis autem ſine ſcriptis voluerit ordinare iure ciuili [a] teſtamẽtum, ſeptem teſtibus [k] adhibitis [l], & ſua voluntate coram [m] eis nuncupata [n], ſciat hoc perfectiſſimum teſtamentum iure ciuili, firmúmque conſtitutum.

Nihil autem.] Casvs. Domine, iam nobis dixiſtis plures ſolẽnitates quæ in teſtamẽto condendo debent obſeruari, ſed pro Deo dicatis mihi, in quo teſtamentũ debet ſcribi? Reſp. Amice, non refert vtrùm teſtamentũ fiat in tabulis, vel in chartis, membranisve, vel in alia materia. & etiam vnum teſtamẽtum poteſt in pluribus codicibus ſcribi, & valet cauſa neceſſitatis, veluti ſi quis extra patriam ſecum ferre velit, & domi relinquere ſuorũ iudiciorum conteſtationem, id eſt, teſtamentũ, vel propter alias innumerabiles cauſas, quæ nobis imminent. Et hæc dicuntur vſque ad illum §. *ſed hæc quidem.* Franc.

f ¶ *In chartis* ſic *ſuprà de rerum diuiſ. §. litera.* Accvrs. Andetin. Et dic in chartis etiam raſis, ſecùs tamen in aliis inſtrumentis. Angel.

g ¶ *Et vnum.* ſic *ff. eo. l. vnum.*

h ¶ *Quod.* ſc. vt pluribus codicibus fiat.

i ¶ *Imminent* ſic *in Auth. de conſan. & vter. fra. §. quia igitur. ver. ſi igitur. ibi, multa nunquam ſunt hominis. coll.* vj ¶ Sed nunquid [c] ex his exemplis probabitur? Reſp. non ſine authẽtico: *vt in Authen. vt ſpon. lar. §. & hoc inſuper coll. iii. & ff. de ſi. inſtr. l. quæcunque. & ff. de bo. poſ. ſecun. tab. l. ij. § ſed & ſi vnũ.* ſed hîc ambo ſunt principalia. Accvrs.

Sed hæc quidem.] Casvs. Domine, iam video quæ ſit obſeruanda ſolennitas in teſtamento in ſcriptis condito, nũquid tota prædi. ſolen. in teſtamento nuncupatiuo obſeruari debet? Et reſp. quòd non. nam hæc quæ ſuprà dicta ſunt de teſtamentis in ſcriptis conficiendis ſufficiunt. Si quis enim voluerit facere teſtamentum de iure ciuili ſine ſcriptis, hoc ei facere licebit, ſi ſeptẽ teſtes ad hoc conuocauerit, & voluntatem ſuã eis expreſſerit. & hoc teſtamentũ de iure ciuili factum cõſtitutionis fortiſſimũ, & firmum & hæc dicuntur vſque in fi. tit. Franc. de Are.

a ¶ *Iure ciuili.* Prætor non nouit teſtamenta non ſcripta. Datur tamen vtilis bo. poſſeſſio contra nuncupationem, vel ſecundùm nuncupationem, *l. 2. C. de bo. poſſ. ſec. tab. l. 1. C. de bon. poſ. cont. tab. & l. vl. C. de codic.* Cvrac.

k ¶ *Septem teſtibus.* quandóq. [a] nullus [b] vocatur, vt ſi miles moriatur in bello *vt in. C. de teſt. mil. l. milites* quandóque vnus [c], vt Imperator: *vt C. eo. l. omnium.* quandóque duo [d], vt inter filios: *vt C. eo. l. hac conſultiſſima. §. ex imperfecto.* Vel ſi in tẽto in faciat teſtamentũ miles: *vt ff. de mil. teſt. l. Lucius.* Quãdóq; tres, vel quatuor, vel pauciores: *vt Cod. eod. l. ſi non ſpeciali.* quandóque quinque, vt in teſtamento ruſtici. *vt Cod. eo. l. fin. § ſin autem* quandóque ſeptem generaliter: *vt hic & C. eo. l. hac conſultiſſima. circa princi.* quandóque octo: *vt C. qui teſta. face. poſſ. l. hac conſultiſſima. §. qua in eũdem. in Gl.* Accvrs.

l ¶ *Adhibitis.* id eſt [r], rogatis vt interſint: & ſint attenti: *vt ff. eo. l. hæredes. §. pe. & in Auth. de teſti. § & licet. in fi. §. coll. vij.* Accvrs.

m ¶ *Coram.* ſcil. palàm nominando hæredes: *vt ff. eo. l. hæredes. in princip.*

n ¶ *Nuncupata.* Inde dicitur nuncupatiuum teſtamentum.

DE MILITARI teſtamento.

Eſt autem miles qui iurauit à ſignis non recedere: vt ff. ex quib. cau. maior. l. penult. *& ſcriptus eſt in matricula, vbi & alij milites ſcripti ſũt*: vt ff. eod. l. penul. per totum titul. *Sunt & alia neceſſaria vt aliquis ſit miles, vt diximus* ff. ex quib. cau. mai. l. pen. & in Auth. de man. princi. § fina. coll. iij. *Item miles dicitur à malo quod ſuſtinet præ aliis: vel à mille, quia ex numero mille hominum eligitur.* vt ff. eodem l. 3. §. miles. Accvrs. Andetin. Continua [g] iſtam rubricam ab præcedentibus ſecundum Chriſtophorum Porc ſic. Viſum eſt ſuprà de teſtamentis in genere: nunc ſequitur videre de teſtamẽtis in ſpecie. Vel aliter, Viſum eſt ſupra, de teſtamentis quæ fiunt ſecundùm communis iuris diſpoſitionem, nunc ſequitur videre de illis, quæ fiunt iure priuilegiato, vt eſt teſtamentum militare: ideò, &c. ¶ Aduertendum eſt, quòd in milite, [h] ſex ſunt neceſſaria ad hoc quòd habeãt priuilegia militibus cõceſſa. 1. Primò, quòd enſe cingatur. *ff. de milit. teſta. l. penult.* 2. Secundò, quod in numerum aliorum ponatur, & in matricula ſcribatur. *ff. de mil. teſt. l. ex eo tempore.* 3. Tertiò, quòd præſtet ſacramentum, quòd mortem non euitabit pro republica, neque à ſignis recedet. *ff. ex quib. cau. maio. l. pen. & de his quæ notant. infam. l. 2. § miles.* 4. Quartò quòd ſtigma, id eſt, nota publica brachiis ſuis inſcribatur. *C. de fabr. l. iij. lib. xj.* 5. Quintò, quòd examinetur. *C. quæ mu. non poſ. l. 1. lib. xij.* 6. Sextò, quod non ſit negotiator. *Cod. neg. ne mili. l. 3. lib. xij.* vnde verſus [i],

Enſis, matricula, necnon iuratio, ſtigma,
Ac examen, erunt iſtæc in milite ſigna.
Vilia nec debet tractare negotia miles.

SVpradicta.] Totus iſte tit. diuiditur [k] principaliter in duas partes. Primò ponit de militibus teſtantibus in tentorio eorum, vel in peculio caſtrenſi. Secundò de teſtamento in quaſi caſtrenſi. Secunda ibi, *Secundum.* Item prima ſubdiuiditur. Nam primò ponit cõtinuationem per modum rememorationis, ſiue exceptionis eũ poſitionem noui ſtatuti. Secundò qualiter priuilegium conceſſum militibus, quòd poſſunt teſtari quomodo volũt, intelligatur. Tertiò, quòd etiam miles mutus, & generaliter defectiuus poteſt teſtari. Quartò, qualiter poſt miſſionem teſtatur. Quintò quòd mutatio ſtatus ipſius militis, dummodò interueniat noua volũtas, non vitiat teſtamentum factum. Secũda ibi, *Planè.* Tertia ibi, *Quinimò.* Quartà ibi, *Sed hactenus.* Quinta ibi, *Sed & ſi quis.* Casvs. Acceſſi ad Iuſtinianum, & ita propoſui coram eo: Domine, iam video quòd vultis tractare de mil. teſta. pro Deo dicatis mihi, quæ ratio mouet vos ad tractãdum ſeparatim de militari teſtamento? nũquid illa, quæ ſunt à vobis tradita, in omni teſtamento poſſunt ſufficere? Ad hoc reſpõd. Amice, quoniam ſupradicta diligens obſeruatio, quam de ordinãdis priuatorũ teſtamentis ſupra expoſuimus, auctoritate principalium conſtitutionum militibus propter eorum imperitiam remiſſa

DE MILITARI teſtamento.

TITVLVS XI.

Miles in expeditione poteſt facere teſtamentum iure militari quomodo vult. Aret.

† Sic etiam

a Teſtium numerus, qui in teſtamentis eſt adhibendus.

b Falſum: vt dicam in Gl. d. l. milites.

c Falſum & illud, vt dicam in Gl. l. omnium

d Et etiam ſi ſint mulieres, & qui aliàs non eſſent idonei: vt ibi not. per Ang.

e Adhibiti teſtis, idè quod rogatus. Itaque ſi hoc per ſcriptum erit, teſtem adhibitum ſicut negotio, præſumemus rogatum vt not. et in Glo. in l. nullum. ff. de diuortiis. Bart. Nouella de tabellionib. coll. 4. & in l. ſcripturas in verb. adhibitis. Cod. qui potiores

f Miles vnde dicitur.

g Continuatio.

h Miles vt priuilegiis militaribus fruatur ſex conditiones requiruntur.

i Verſus.

k Diuiſio.

† Exemplis

 miſſa

missa est ideo hic specialiter de priuilegiatis militum testamẽtis tractare intendimus Quamuis enim milites neque legitimũ numerum testium in suis testamentis adhibuerint, neq, aliã testamentorum solennitatẽ obseruauerint: nihilominùs rectè testantur. & hoc verum est quando in expeditione militari occupati sunt. nam vt ita demùm gaudeant priuilegio militari cùm in expeditione armorum fuerint occupati, non immeritò nostra introducta est constitutio. Quocũque enim modo voluntas suprema militis in expeditione occupati, siue in scriptis, siue sine scriptis inueniatur, valet eius testamentum ex voluntate eius. Secùs tamen est quando non est in necessitate militaris expeditionis. In illis enim temporibus quibus milites in alienis, vel suis ædibus degunt, ad vindicandum sibi tale priuilegium nequaquam poterunt adiuuari. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *Sed testari*. Sed pone: Dicit Iustinianus quòd quanquam priuilegium militibus cõcessum circa solennitatem testamenti, post missionem ab expeditione militari finiatur, aliud tamen priuilegiũ cõceditur eis circa substantiã testamenti duntaxat. nam testari possunt milites extra castra militaris expeditionis existẽtes, quamuis filiifamilias sint, iure tamen communi in hoc casu quando morantur extra castra, eadem obseruatio in eorum testamentis adhibenda est, quam scilicet in testamento paganorum exposuimus. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *planè*. Franciscus de Aret.

Supradicta diligens obseruatio [a] in ordinandis testamentis, militibus propter nimiam imperitiam [b] eorum [α], constitutionibus principalibus remissa est. Nam quamuis hi neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorum solennitatem [c] obseruauerint, rectè nihilominùs testantur: videlicet cùm in expeditionibus occupati sunt: quòd meritò nostra constitutio introduxit [d]. Quoquo enim modo voluntas eius suprema inueniatur, siue scripta, siue non scripta, valet testamentum ex voluntate eius.

Miles etiam filius familiàs tãdiu iure militari testãdi habet priuilegium, quamdiu in expeditione est: qui si extra castra degat, communi omnium iure testari debet.

Illis autem [e] temporibus per quæ citra expeditionum necessitatem in aliis locis, vel in suis sedibus [β] degunt; minimè ad vindicandum tale priuilegium adiuuantur [f]. Sed testari quidem, etsi filiifamiliàs [g] sint, propter militiam conceduntur: iure tamen communi [h] eadem obseruatione & in eorum testamentis adhibenda quam in testamentis paganorum [i] proximè exposuimus.

Licèt remittatur solennitas in re agenda, non tamen remittitur cõgrua probatio rei gestæ. Et licèt lex priuilegiet aliquod factum, intelligitur tamen inquãtum de facto legitimè appareat, & constet. Are.

1. ¶ Planè de testamentis militum diuus Traianus Statilio Seuero [γ], ita rescripsit [k]: Id priuilegium quod militantibus datum est, vt quoquo modo facta ab his testamenta rata sint, sic intelligi debet, vt vtique priùs constare debeat testamentum factum esse: quod & sine scriptura à non militantibus quoque fieri potest. Is ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, si conuocatis ad hoc hominibus [l], vt voluntatem suam testaretur, ita locutus est, vt declararet, quem vellet sibi hæredem esse, & cui libertatem tribueret: potest videri sine scripto huc modo esse testatus: & voluntas eius rata habenda est. Cæterùm si (vt plerunque sermonibus [m] fieri solet) dixit alicui; *Ego te hæredẽ facio*, vel, *Bona mea tibi relinquo*: nõ oportet hoc

a Testamenti scripti solennitas consistit in quatuor.

a ¶ *Obseruatio* [a]. quæ consistit in quatuor, vbi est in scriptis testamentum conditum, vel in sola nuncupatione hæredis coram septem testibus *vt* ꝫ. *tit.* j. §. *sed cùm paulatim.* & §. *fi.* & *ff. de hær. instit. l.* 3. §. *qui neque.*

b ¶ *Imperitiam.* Co. *de iur. delib. l. fi.* §. j. & *C. de iu. & fact. igno. l.* 3.

α ¶ *Propter nimiam imperitiam eorum.* Cor. Taci. in Agricola: credunt plerique militaribus ingeniis subtilitatem deesse, quia castrensis iurisdictio secura, & obtusior ac plura manu agens calliditatem fori non exercet Cuia.

c ¶ *Solennitatem* scilicet circa sigilla, & subscriptiones.

d ¶ *Introduxit.* Sed tunc demum cùm in militia sunt, habent priuilegium: *vt C. eo. l. pen. & hic subiicit.*

e ¶ *Autem.* pro sed.

β ¶ *Sedibus.* Rectè *sedibus vt in l. vlt. Co. de test. mili. & l. vlt. Cod. quib. non obst. lon. temp. præscr.* & apud Vegetium *lib.* 3. *cap.* 4. & *c. vlt.* eas sedes Th. sedeta vocat, cùm tamen Suidas scribat sedeta esse fossata. *l.* 1. *S. C. de episc. aud.* Cuiac.

b Cessante causa cessat effectus.

c Scilicet contumaciter, vt quia citatus à superiore minimè tamen tempore cõueniens veniat, secundũ doct. hic.

d Cessante causa finali non impulsiua, cessat effectus, secundum Pau. & gl. Pet.

f ¶ *Adiuuantur* ¶ Et nota quòd cessante [b] causa cessat & effectus. & potest hic sumi arg. quòd cessante [c] clerico ab Ecclesia, cessat præbenda, *sic C. de episc. & cle. l. generaliter* 4. *in gloss. fi.* ¶ Sed arg. contrà. *ff. de postu. l.* 1. §. *secundo loco. ver. sexũ.* quia Calphurnia dedit causam edicto, vnde cessante causa cessare debet edictũ, quod non est verum. Sed hoc vltimum generale de causa impulsiua dicit, primum de finali, sine qua res esse non potest [d]. Additio. In dubio autem præsumitur esse impulsiua: *vt per glo. fi. in l.* 4. §. 6. *ff. de don.* Ang.

g ¶ *Et si filiifam.* licèt hi aliàs prohibeantur: *vt* ꝫ. *tit.* j. *in princ.* & *ff. de do. cau. mor. l. tam is.* §. j.

h ¶ *Iure tamen communi.* scilicet quantum ad solennitatem, non quoad hoc, vt detur querela contra eius testamentum. sic in alio veterano, qui sui iuris est: *vt C. de inofficioso testamento. l. fi.* §. *m. hus.* & *ff. de inoffic. testamento l. Papinianus.* §. *si quis in militia.* Itẽ hoc est verum, quãdo est domum reuersus, sicut suprà proximè dixit aliàs sicut miles alius vtitur speciali iure, sic & iste: *ar. ff. e. l. ex militari.* §. 3 & *l. testamenta eorum.* §. *fi.* Additio. Hodie tamen secundum communẽ opin. in filiofami. milite per præteritionem factam sine causa, annullatur eius testamentũ quantũ ad institutionem. *Auth. ex causa C. de libe. præ.* Si verò cum causa, habetur pro exhære. & subiacet quere. vt per Ang. hic.

a Oir, paganorum, id est ingatorũ, quibus differunt milites. Ph. Milites à plebe annuli discernere sicut tunica ab aliis lenatum. Ang. Fer.

i ¶ *Paganorum* [a]. à pagu quod est villa, dicitur, quasi dicat, non militum.

Planè. Casus. Domine, iam video quòd testamentum de militibus mirabiliter est priuilegiatum. licèt enim iuris solennitatem non seruauerit miles, tamen testamẽtum eius in castris conditum valet. ¶ Pone igitur quòd aliquis dicat aliquem militem in expeditione militari occupatum, ipsum in suo testamento hæredem instituisse: hoc tamen neque per ministrum, neque per testes ad hoc cõuocatos probare poterat, nunquid credendum eius assertioni, ita vt ad hæreditatem militis valeat admitti? Et respondet quòd non. De militaribus enim testamentis diuus Traianus Statilio Seuero in cõsimili casu quærenti rescripsit sic, O Statili Seuere, illud priuilegium, quod militaribus testamentis datum est, vt videlicet ea testamenta quocunq, modo facta, rata sint, sic debet intelligi, vt omninò priùs cõstet, eos testamẽtum fecisse, quod etiam sine scriptura non solùm à militantibus, sed etiam à non militantibus fieri potest. Vnde si is miles de cuius bonis quæstio apud te ventilatur, ad hoc conuocauit saltem duos homines, vt causa testãdi coram eis voluntatem suam exprimeret, & ita coram eis locutus est, vt declaret in præsentia eorum, quem vellet sibi hæredẽ esse, & cui vellet libertatem tribuere, potest videri etiam sine scripto hoc modo rectè fecisse testamentum. & voluntas eius suprema omnibus modis rata habenda est ¶ Cæterùm si causa ludendi vel demonstrandi alicui iocosè dixerit, Ego te hæredẽ facio vel, Bona mea tibi relinquo, sicuti plerunque sermonibus iocosis fieri solet, non oportet hoc pro testamẽto obseruari. Nec videmur in hoc priuilegio militari in aliquo derogare. Nec enim vllorũ magis interest, quàm ipsorum militum, quibus huiusmodi priuilegium datum est, huiusmodi exemplũ pro testamentis non admitti: alioqui si tale testamentum admitteretur, non difficulter post mortem alicuius militis, existerẽt testes qui dicerent, se audiuisse militem relinquere bona sua alicui prout eis videretur expedire: & ita vera militum iudicia frequenter subuerterentur. Et hæc vsque ad illum §. *quinimò*. in quo reuertitur ad secundum casum determinando pleniùs de priuil. milit. quod circa substantiam testamenti conceditur militibus. videlicet vt quamuis sint filiifamilias, testari possint. sic & hic vt miles, surdus & mutus testamentum facere possit. Et hæc vsque ad illum § *sed hactenus*. Franc. de Aret.

b Idem Fla. Fab. & Ang.

c Necesse est tamen aliquo modo de voluntate constare. vel per duos testes, vel per cõparationem literarum, vel aliàs. & sufficit vt semissis probatio omnis ad demonstrare non de naturali sed ciuili intelligatur. Ang. hic.

γ ¶ *Statilio Seuero.* Sunt qui eodem modo legant in *l. Atilicinus. ff. de ser. rust.* Cuiac.

k ¶ *Rescripsit.* vt *ff. eo l. diuus.* & iste §. est ibi lex sub eadem verborum forma, & incipit, *Diuus Traianus.*

l ¶ *Hominibus.* saltem duobus: *vt ff. eo. l. Lucius.* & *ff. de testib. l. vbi.* & hoc est quando in tentorio. Si autem [b] in conflictu belli nullo etiam teste vocato: *vt C. eo. l. milites.* [c] si autem est domi, iure communi: *vt* ꝫ. *eo.* § *illis.*

m ¶ *Sermonibus.* fortè causa demonstrandi, vt magister discipulo, vel ludi causa: *vt ff. de act. & ob. l. obligationũ substantia.* §. *fi.* vel affectionis: *vt ff. de iur. codi. l. litera.* Additio. Tu dic quòd nulla verba operantur testamentum, nisi appareat quòd voluerit

testari,

testari, & ad hoc se disposuerit: secùs in contractibus, vbi in dubio verba præsumuntur obligatoria, nisi aliud ex coniecturis appareat. An verbum, *relinquo*, importet institutionem, legatū, vel fideicommissum, vide Ioan. Fab. hîc.

a ¶ *Nec vllorum.* sic j. *ad leg. Falcid. circa princip.* ibi, *idque ipsorum* sic *C. de testam. vom. l. ratus*

pro testamento seruari. Nec vllorum [a] magis interest, quàm ipsorum quibus id priuilegium datum est, huiusmodi exēplum non admitti: alioqui non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent qui affirmarent, se audisse † dicentem aliquem, se relinquere bona sua cui visum sit: & per hoc vera iudicia subuerterentur.

Miles, licèt sit mutus, vel surdus, tamen testatur.

2. ¶ Quinimò [b] & mutus [c], & surdus miles testamentum facere potest.

Miles post missionem, vel extra castra existens debet iure communi facere testamentum. Sed si fecerit testamentum in castris iure militari, durat etiam post missionem, si moritur intra annū, licèt post exierit cōditio institutionis. Aret.

Annotato, Conditionem in testamentis retretrahi ad diem mortis testatoris.

3. ¶ Sed hactenùs [d] hoc illis [e] à principalibus constitutionibus conceditur, quatenùs militant, & in castris degunt. Post missionem [f] verò veterani, vel extra castra alij, si faciant adhuc militantes testamentum, communi omnium ciuium Romanorum iure id facere debent. Et quod in castris fecerint testamentum, non communi iure;

b ¶ *Quinimò.* habet priuilegium [a] circa solennitatem: quinimò & circa substantiam testamēti, vt qui alias testari nō posset, hîc tamen possit: *vt ff. eo. l. iij.*

c ¶ *Mutus.* siue natura, siue casu, vt sis priuilegium aliquod, *vt C. qui testa. fa. poss. l. discretis* & hoc iure militari: *vt ff. eodem. l. iure militari.* Accursius.

Additio. Dummodò appareat, ipsum sic voluisse testari per signa sua, quæ per notos poterunt interpretari.

Sed hactenus.] Casus. Domine, dicatis ergo mihi, quādiu durat priuilegium militare circa solen. testa. Ad hoc respon. Amice, hoc priuilegiū circa solen. testa. tamdiu ex principalibus constitutionibus militibus indulgetur, quamdiu militant, & in castris degunt. Post missionem verò à castris, siue veterani, siue adhuc militantes extra castra fecerint testamentum, id communi iure omnium ciuiū Rom. facere debēt. Veruntamen illud testam. quod in castris factum est, intra annum tātùm valet. Pone igitur quòd aliquis miles in castris fecerit testa. iure militari, & hæredē sub conditione instituit, & postea iste miles iā decessit, si cōditio sub qua erat hæres institutus, diu post annū, vel fortè post biennium extiterit, nunquid valebit illud testamentum militis? Et respond. quòd sic. Nam placet, hoc testamentum quasi militis valere. Conditio enim retrotrahitur, & perinde habetur acsi hæres purè institutus statim post mortem militis aditset. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *sed & si quis ante militiam.* Franciscus.

d ¶ *Sed hactenus.* Quidā dicunt, hîc nō esse §. & asserunt [b] quòd omne priuilegium, quod habet miles, perdit cùm redit de militia. Sed nos dicimus § hîc esse, & distinguimus [c] inter priuilegium quod habet vt testetur, qui alias testari nō potest, vt filius familias, & mutus, vt illud duret post reuersionem: *vt j. prox. §. & § sed testari. & ff. eo. l. Titius. in princ.* Alia verò priuilegia quæ habet in testando, finiantur [d]: *vt hîc, & j. eo. §. illis autem.*

e ¶ *Illis.* s. militibus: vt reliqua priuilegia, scilicet de numero testium, habeant in testando. & sic non refertur ad proximum §. Accurs.

f ¶ *Post missionem* honestam. s. finito tempore militiæ, vel causariam, si ante tempus ex necessitate recessit [e]: si autem ignominiosa est missio, desinit statim valere: *vt ff. eo. l. testamentū, & C. eo. l. ex testamento* [f] Sed si miles capitali crimine damnatus fuerit, siquidem cōmuni, vt homicidio, & simili, non poterit amodò testari: *ff. de vete. success. l. j. in fin.* Si autē militari vt quia alienauit arma, vel similia, quę numerantur *ff. de re milit. l. 9. & sq.* (& idem etiā de fide rupta) non potest testari: *vt ff. eod. l. ex militari* alias poterit in castrensibus tantùm, si ei hoc in sententia permissum fuerit, alias nō: *vt ff. de inoff. test. l. si quis filios. §. irritū fit. versi. sed & si quis capite & de leg. iij. in l. si quis. in prin. §. miles.*

Additio. Ergo à contrario sensu in pagano erit secùs, imò testamentū antea factum ab eo posteà ex capitali sententia moriente, nō valet: nisi pendēte appellatione, vel supplicatione pro

Institut.

a Io. Fab. Ang & Ias.

† Testes, qui sunt præsentes in testamēto, debent audire vocem testantis. & quod magis est, etiam videre ... faciem nec suff... ... in medio: l. ... Lab. ... ff. de aqua plu. arc. teneat cōmuniū. sed reprobant per l. ... Cod. de testament.

b Miles militia reuersus vtrum amittat omnia priuilegia militaria.

c Idem Pl. hîc

d Hoc est vera. et ... si sit surdus, & mutus à natura, vt possit testari intelligendo tamen vt per Angel. supra § prox. quē ... Ioan. Fab. teneat cōtrarium

e Ange notat, studiosum, si absēs à studio per quinquē annum fuerit, priuilegium amittere.

f Idem in scholari, qui si est in patria post gradum doctoratus, vel ... ... gaudet intra annū priuilegio ... ... Bar... ... Por... Ang. ...

gratia consequenda, moreretur: de hoc vide Angel.

g ¶ *Valere.* quia cōditio retrotrahitur: *vt ff. de peri. & commo. rei ven. l. necessario. §. quòd si pendente. & qui potiores in pign. habe. l. vlt. & facit. ff. eo. l. quod dicitur & l. quod constitutum.* Accurs.

Sed & si quis.] Casus. Accessi ad Iustin. & ita proposui coram eo. Domine, quidā ante militiam fecit test. iuris solen. non adhibita, quia fortè non adhibuit nisi tres testes. ita test. non valuit propter defectum solemnitatis: posteà idem miles factus, & in expeditione militari occupatus, illud test. resignauit. i. aperuit. & quædam adiecit, siue detraxit, vel alio modo manifestauit, se velle valere hoc test. iure militari: modò quæro, vtrùm hoc test. quod ab initio non valuit, ex voluntate militis conualescere possit? Resp. quòd sic. nam in hoc casu test. valere dicendum est, quasi ex noua militis voluntate. Sed pone, Quidam miles fecit testamentū, & posteà dedit se in arrogationem, & ita post testa. passus est cap. demi. vel quidā filiusfa. in castr. pec. condidit test. & posteà à patre emancipatus est, & in capite dem. est, nunquid in his casibus per cap. demin. irritatur test. Res. quòd non imò in vtroque casu valet testa. quasi ex noua militis voluntate: & non videtur capi. demi. irritum fieri, quia sicut de nouo cap. demi. iure ciuili etiā primum testa. facere potest, ita vetus testa. cap. dem. nō euanescit. Hæc dicūtur vsque ad illum §. *sciendum est tamen.* Franc.

sed quo modo voluerint, post missionem intra annum tantùm valebit. Quid ergo si intra annum quis decesserit: conditio autē hæredi adscripta, post annum exciterit: an quasi militis testamentum valeat? Et placet, valere [g] quasi militis.

Testamentum factum ante militiam sine solennitate valet, si post militiā apparet de militis voluntate. Et idem si miles post testamētum fuerit capite minutus. Aret.

4. ¶ Sed & si quis ante militiam non iure fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degens resignauit [h] illud & quædam adiecit [i], siue detraxit, vel aliàs manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendum est, valere hoc testamentum, quasi ex noua [k] militis voluntate.

5. ¶ Denique & si in arrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamiliàs emancipatus est, testamentum eius quasi ex noua militis voluntate valet, nec videtur [l] capitis deminutione irritum fieri.

Qui de quasi castrensibus testantur, iure communi testari debent.

6. ¶ Sciendum tamen est, quòd cùm ad exemplum castrensis peculij tam anteriores leges [m] [a], quàm principales constitutiones [n] quibusdam [o] quasi castrensia dederant pecu-

h ¶ *Resignauit.* i. sigilla aperuit, & renouit, cōtrariū scilicet suo simplici.

i ¶ *Adiecit* vt *ff. de iure co. l. cōsciuntur. § similes.*

k ¶ *Ex noua.* ¶ Not. quod ab initio non valuit, ex postfacto tamen conualescit.

l ¶ *Nec videtur.* quod resignauit posteà. a. Vel dic, sicut nunc de nouo facere potest, sic vetus non rescinditur & secundū hoc dic de noua voluntate. sc. tacita. Aliud in pagano: *vt j. quibus mod. testa. infir. § alio.*

Sciendum tamen est.] Casus Domine, iam video qualiter milites priuilegiati sunt circa factionem test. & qualiter intelligendum sit priuilegium datum militibus, & in quantum durat: vnde videtur mihi q̄ de cætero possetis quiescere. Ad hoc resp. Amice, adhuc non est locus quieti: imò certè in hoc loco sciendum est, quòd ad exemplū castrensis peculij tam anteriores leges, quam principales constitutiones quibusdam personis in dignitate cōstitutis in quasi castrensi peculio specialiter cōcesserunt testari; quod quidem nostra constitutio latiùs extendens generaliter omnib. quasi castrēse peculium habentibus in hoc permisit testari, iure tamē cōmuni obseruato, cuius tenore perspecto, licitum est, nihil eorum quæ ad præfatum ius pertinent, ignorare. Et hæc dicuntur vsque ad finem tituli. Francisc.

m ¶ *Leges.* sc. digestorum *vt ff. de coll. bon. l. 3. § nec castrense.*

a ¶ *Tam anteriores leges.* Cùm ait, *leges*, Pādectas intelligit *l. 1 §. nec castrense. de coll. bon. l. 3. §. dari de bo. poss. l. 1. §. in filius ad Treb. l. filiusf. ad S. C. de dona.* Cùm *cōstitutiones*, Codicem. Nam si exemplo castrensium comparata sunt quasi castrensia, & illa sunt ex constitutionibus: hæc etiam vt sint ex constitutionibus necesse est: quæ igitur legibus continentur de quasi castrensi peculio, ex constitutionibus sunt. Cuiac.

n ¶ *Constitutiones.* vt *C. de adses. l. velut. & C. de aduo. diuer. iudi. l. fori & alia plures.* Accurs.

o ¶ *Quibusdam.* vt cōsulibus, & præfectis legionum, & præsidi-

bus pro

bus prouinciarum, qui sunt filiifamiliàs: *vt Cod. de inoffic. testa. l. fin.*

a ¶ *Quibusdam permissum fuerat.* Speciali priuilegio, vt puta proconsulibus, vt est in constit. Iustinian. & Præfectis legionum, & Præsidibus prouinciarũ. At ipse demiror quamobrem Iustinia. tribuat Præfectis legionum quasi castrẽse peculium, hi namque milites sũt. *l. 2. ff. de his, qui not. infa.* forsitan legendum, *Proconsulibus, & proconsulum legatis.* vt in *l. abesse ff. ex qui. cau. ma.* Miror etiam cur specialiter præfecto annonæ castrense peculium tribuatur in tit. *C. de castren. pecul. mil. & prefec. an.* sed iamdiu animaduerti legendũ esse, *præfectianorum,* ducta coniectura ex *l. i.* vet in quibus legitur, *præfecti annorum,* de quorum peculio quasi castrensi agitur in *l. vlt. eiusdem ti.* Sunt autem præfectiani apparitores præfecti prætorio. *l. 2. & 3. C. de offic. rect. prou.* Am. Marcell. *lib. xvij.* Vt nec præfectianus, nec præsidialis apparitor ad soluendum quemquam vrgeret. Mihi etiam Anto. Loiselus adolescens, & humanissimus, & suprà ætatem eruditus librum Codicis manuscriptum donò dedit, in quo claris literis scriptum est, *De castrensi peculio militum, & præfectianorum.* Cviac.

a ¶ *Constitutio.* Cod. de inoffi. test. l. fi. Accvrs.

b ¶ *In his.* scil. castrensi, & quasi. nam in aduentitio nõ potest, licèt habeat proprietatẽ. *vt C. de bonis. qua lib. l. fin. § filius autem fam. in gl. 1.* Acc.

c ¶ *Iure communi* nisi sit miles in castris: *vt 7. eo in princ.* Item tale testamentum nõ [e] expugnatur per querelam inofficiosi testamenti; *vt C. de inoffic. test. l. fi.*

lia, & horum quibusdam permissum fuerat a, etiam in potestate degentibus testari, nostra id constitutio [a] latiùs extendens, permisit omnibus, in his [b] tantùmmodò peculiis testari quidem, sed iure communi [c]. Cuius constitutionis tenore perspecto licentia est, nihil eorum quę ad præfatum ius pertinent, ignorare.

QVIBVS NON EST permissum facere testamentum.

TITVLVS XII.

In parentum potestate constituti, etiamsi paternus accedat consensus, iure testari nequeũt: his tamẽ demptis qui castrense, & quasi castrẽse peculium habent, id est, qui vel in castris, vel bonis literis militant.: quibus super eo (haud secus, quàm si sui iuris essent) etiam inuita patre testandi libertas data est.

Annotato, Castrensia aut quasi, mortua patre non communicanda fratribus.

NOn tamen [d] omnibus licet facere testamẽtum. Statim [e] enim hi qui alieno iuri subiecti sunt †, testamenti faciendi ius non habent, adeò quidem, vt quamuis parentes eis permiserint [f], nihilo magis [g] iure testari possint; exceptis his [h] quos anteà enumerauimus, & præcipuè militibus qui in potestate parentum sunt; quibus de eo quod in castris acquisierunt,

† Tamẽ Vestales olim vt primum erãt captæ, ius faciẽdi testamẽtum adipiscebãtur: licet prius essent in potestate parentũ, secundum Fenestellam de Vestalibus. Ægid. Perr.

a Querela inofficiosi testamenti militis expugnari non potest. *ut hic.* Verum id hodie falsum esse notat Angel.

QVIBVS NON est permissum, &c.

Dictum est suprà qualiter testamenta fiant. sequitur videre de personis quæ testari possũt, & quæ non: quamuis fuerit ordo præposterus, quia si quæramus an valeat testamentum, prius videndum est an persona testantis potuerit testari. l. si quæramus. ff. de test. *Angel. Aretinus.*

b Diuisio.

NOn tamen.] Iste titulus diuiditur in septem partes, quia enumerantur septem gradus personarum. Et primò ponit de filiisfamiliàs [b]. Secũdò de impubere. Tertiò de furioso. Quartò de prodigo. Quintò ponit de surdo, & muto. Sextò de cæco. Septimò de capto ab hostibus. Secunda ibi, *Præterea.* Tertia ibi, *Item furiosi.* Quarta ibi, *Item prodigus.* Quinta ibi, *Itẽ surdus, & mutus.* Sexta ibi, *Cæcus.* Septima ibi, *Eius qui.* Iste titulus est facilis in casus positione: ideò vide per teipsum.

a Hæc Glo. est approbata per Ang. hic.

d ¶ *Non tamẽ* videbatur quemlibet seruatorem supradicta posse testari, sed contrarium est in tredecim casibus qui in titulo isto per partes dicuntur [a]. Et hoc est, quod dicit, *non tamen, &c.* & no. *j. eo. § fin.* Accvrsivs.

d Filiosfamiliàs licèt testari nõ possit, potest tamen donare causa mortis. & cur.

e ¶ *Statim.* in primis, vel statim. i. eo ipso.

f ¶ *Permiserint.* sed [d] causa mortis filius donare potest patre cõsentiẽte: *vt ff. de donatio. causa mortis l. tam is. in fi.* Et ratio diuersitatis est, quia testamentum ex libero, non alieno arbitrio debet procedere: *vt ff. de hære. insti. l. illa institutio.* Accvrs.

Additio. Quamuis enim donatio causa mortis sit vltima voluntas, tamen magis accedit contractui: *vt not. sup. de donat. in princ.*

g ¶ *Nihilo magis.* id est, [a] non ideò magis. habet enim in se negatiuam, sicut nihilominùs affirmatiuam. Accvrs.

a Nihilo magis. & nihilominus, differunt: illud negatiuam, hoc affirmatiuam continet.

permissum est ex constitutionibus [i] principum testamentum facere. Quod quidem ius [k] ab initio tantùm militantibus datum est, tam ex auctoritate diui Augusti, quàm Neruæ [l], nécnon optimi Imperatoris Traiani: posteà verò subscriptione [m] diui Hadriani etiam dimissis à militia; id est, veteranis [n], concessum est. Itaque siquidem fecerint de castrẽsi peculio testamentũ, pertinebit hoc ad eum, quem hæredem reliquerint. Si verò intestati decesserint, nullis liberis, vel fratribus superstitibus [o], ad parentes eorum iure cõmuni [p] pertinebit. Ex hoc intelligere possumus, quod in castris acquisierit miles qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune [q] esse; sed scilicet proprium eius esse qui id in castris acquisierit: quanquam iure ciuili [r], omnium qui in potestate parentum sunt, peculia [s] perinde in bonis parentum computentur, ac si seruorum peculia in bonis dominorum numerentur: exceptis videlicet his quæ ex sacris constitutionibus, præcipuè nostris [t], propter diuersas causas non acquiruntur [u]. Præter hos igitur qui castrense peculium, vel quasi castrense habent: si quis alius filiusfamiliàs testamentum fecerit, [x] inutile est [a], licèt suæ potestatis [β] factus decesserit [y].

Impubes non potest facere testamẽtum, nec etiam furiosus, nec fu-

Additio. Aduerte, licèt textus dicat filios non posse testari, hoc tamen fallit quando testantur ad pias causas, quia tunc possunt, *cap. licet. de sepul. lib. vj.*

h ¶ *His.* scilicet castrense peculium habentibus: *vt suprà titu. proxi. § fi.*

i ¶ *Constitutionibus.* extrauagantibus.

k ¶ *Quod quidem ius.* scilicet posse testari in castrensibus.

l ¶ *Augusti, quàm Nerua, &c.* quorum dicta non habemus. Accvrsivs.

m ¶ *Subscriptione.* cuius verba nõ habemus.

n ¶ *Veteranis.* scilicet filiisfamilias: de quibus hîc loquitur.

o ¶ *Nullis liberis, vel fratrib. superstitibus.* nã liberi defuncti militis, & fratres patrem excludebant: *vt C. com. de suc. test. l. fi.* Hodie soli lib. militis: *vt in Authen. de hære. ab intest. venientibus, circa prin. ibi, si quis igitur. coll. ix.* Additio. Quibus non extantibus succedit pater vna cum fratribus: *vt in Auth. loco suprà alleg. § si igitur defunctus descendentes, versiculo si verò cum.* dummodò deferatur tanquam hæredi. *vt j. proxi.*

p ¶ *Iure communi.* non hæreditario, sed tanquã occupanti peculiũ profectitium, vel aduentitium: *vt ff. de castren. pec. l. 9.* hodie videtur etiam iure hæreditario: *vt in Authen. de hæred. ab intest. venient. § si igitur defunctus descendentes. coll. ix.* Accvrs.

q ¶ *Commune.* sic *supr. per quas personas nob. acquir. § j.*

b Tẽpore testatoris nõ consolidas inualida. [illegible]

r ¶ *Iure ciuili.* sc. antiquo, sic *j. per quas perso. no. acqui. § j.*

s ¶ *Peculia.* scilicet aduentitia, & profectitia. nam castrensia, vel quasi etiam iure veteri non acquirebantur patri: *vt ff. de coll. bo. l. 1. § nec castrensis.*

t ¶ *Nostris.* & alienæ, & nostræ sunt: *vt C. de bon. mat. & C. de bonis. quæ libe. per totum.*

u ¶ *Non acquiruntur.* scil. nobis patribus.

x ¶ *Inutile est.* quia quod [b] ab initio non valet, ex tractu temporis non conualescit. *arg. j. titu. j. circa princ. ibi, aliòquin* [c]. Argumentum, *C. de nupt. l. & si contra.* Sol. ibi non valuit matrimonium ex primo, sed ex nouo post matrimonium consensu.

a ¶ *Licèt sui potestatis.* Non satis est, habere testamenti factionẽ mortis tempore, nisi eam tempore testamẽti etiam habeamus. At satis est habere testamenti factionem testamenti faciendi tempore: etiamsi mortis tempore non fuerit testamenti factio, vt si sanus, & frugi testamentum fecero, furiosus, aut prodigus decessero, & hoc non iure tantùm ciuili, sed etiam iure prætorio seruatur. Illud tamen etiam vtroque iure receptũ est, vt iteratum fiat testamentum capitis deminutione, ideóque necesse est, lege Cornelia excepta, vt testamenti, & mortis tempore testator eius Romanus, & sui iuris existat. Cviac.

c Et hoc est indistinctè, si defectus sit in persona hæredis. idem in persona testatoris, vt quia intestabilis, vel si [illegible] creditorum [illegible] re nequeat [illegible] *l. ea, quæ soluenda ff. de hæred. inst.* defectus quoque solemnitatis, et [illegible] numero [illegible] testium [illegible] totũ, et [illegible] facto cõfirmari non potest, nisi in casu [illegible] *l. C. de sacros. & l. vlt. in fi. Cod. de fid. instr.* [illegible] *priuati. l. prætorio ff. de [illegible]* Angel.

y ¶ *Decesserit.* non idem de seruo testante, si fideicommissum sic relictum:

ctum conualescit, licèt efficiatur pubes, vel sana mentis. Aret.

Annota. *Ab initio nullum, tractu temporis non conualescere: & versa vice, rem legitimè factum, etiam si ad eum casum veniat, à quo initium sumere non potuit, nequaquam irritari.*

1. ¶ Prætereà † testamentum facere non possunt impuberes a, quia nullum eorum animi iudicium b est. Item furiosi c, quia mente carent. nec ad rē pertinet, si impuber postcà pubes, aut furiosus posteà compos mentis factus fuerit, & decesserit.

Furiosi d autem, si per id tempus fecerint testamentum quo furor eorum intermissus est, iure testati e esse videntur. certè eo quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamētum ritè factum, neque vllum aliud negotium f rectè gestum posteà furor interueniens perimit.

Non valet testamentum prodigi factum post interdictum: sed prius factum sic. Aret.

2. ¶ Item prodigus g cui bonorum suorum administratio interdicta est h, testamentum facere non potest: sed id quod antè fecerit, quàm interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est i.

Mutus, & surdus possunt certis casibus cōdere testamentum, sed nō semper. h. d. primò. Et vitiū superueniens post testamentū perfectum non nocet. Aret.

3. ¶ Item surdus, & mutus non semper k testamentum facere possunt. Vtique autē de eo surdo l loquimur, qui omnino non audit, non qui tardè exaudit. Nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tardè loquitur. Sæpè enim etiam literati, & eruditi m homines variis casibus & audiendi, & loquēdi facultatem amittunt n. Vnde nostra constitutio o etiam his subuenit, vt certis p casibus, & modis secundùm normam eius possint testari, aliáque facere quæ eis permissa sunt. Sed si quis q post testamentum factum aduersa valetudine, aut alio quolibet casu mutus, aut surdus esse cœperit, ratum nihilominus manet eius testamentum.

Cæcus cum solemnitate communi non potest facere testamentum, sed seruande quandam solemnitatem specialiter ad hoc assignatam. Aretinus.

4. ¶ Cæcus r autem non potest facere testamentum, nisi per obseruationem s quam lex diui Iustini patris nostri t introduxit.

Captus apud hostes testamentum facere non potest; sed prius factum, si ibi moriatur, ex lege Cornelia valet, si redeat, ex postliminio. Aret.

5. ¶ Eius, qui apud hostes u est, testamētum, quod ibi fecit, non

relictum: quia valet, si durat voluntas: *vt ff. de leg. iij. l. j §. 3.*

a ¶ *Impuberes* sed ex quo tetigerunt de vltimo die xiiij. vel xij. anni, satis est fauore testamēti. *vt ff. de testa. & qui test. face. poss. l. qua ætate* Idem in vsucapione: *vt ff. de vsuca. l. in vsucapionib.* Secus in præscriptionib. odiosis: *vt ff. de act. & obli. l. in omnib. temporalibus.* Item secùs vbi est fauor eius qui vult prorogare, vt in cōtractibus à minore factis, *vt ff. de mino. l. iij. §. minorum.*

b ¶ *Iudicium.* id est [a]. discretio: *vt ff. de iudic. l. cùm prætor. § non autem ver. lege.* 2. Quandóque ponitus pro sententia, vt rei iudicatæ standum est: *vt C. de re iudic. l. j.* 3. Quandóque pro instantia causæ triennij: *vt C. de iudi. l. properandum. per totum* 4. Quandóque pro actione, vt iudicium familiæ erciscundæ, vel communi diuidundo: *vt inf. de offic. iud. § si familiæ erciscunda. & §. fin.* 5. Quandóque pro lite, siue cōtrouersia, vt iudicium pendet super hæreditate: *vt ff. ad Treb. l. j. ij. respon.* 6. Quandóque pro auctoritate, vt negotia ecclesiastica non sunt disponenda laicorum iudicio, id est, auctoritate. *extrà de iudi. c. decernimus.* 7. Quandóque pro foro, vt causa iuris patronatus definiri debet ecclesiastico iudicio, id est, foro. *c. quanto, extrà de iudi.* 8. Quandóque pro arbitrio, *ff qui satisda. cogan. l. arbitrio.* Si enim arbiter est iudex, ergo arbitriū est iudicium. 9. Quandóque pro vltima voluntate b: vt iudicium testatoris cassum esse non debet, *C. de sacrosan. eccl. l. j* 10. Quandóque pro quæstione: vt ciuilis causa in iudiciū: id est, in quæstionem deducta cū criminali, post criminalem est decidenda. *Cod. de ordin. iudic. l. final.* 11. Quandóque pro discussione, siue iuris disquisitione: *vt in rubric. de iudi. ff & Cod.* 12. Quādóque pro potestate iudicandi: *vt ff. de iud. l. iudiciū soluitur vetante eo qui iudicare iusserat.* 13. Quādóque pro peruitie, siue damnatione, vt ibi c, *Qui manducat, & bibit indignè corpus, & sanguinem Domini, iudicium sibi manducat, & bibit.* 14 Quandoque pro pœna, vt ibi d, *Qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam: qui verò mala, in resurrectionem iudicij*, id est, pœnæ æternæ. 15. Quandóque pro processu iudiciali: *vt cap. j de iudiciis lib. vj.* Et ista quindecim significata iudicij possunt his versibus e comprehendi. ¶ *Actio, lis, auctor, forum, arbiter, vltima velle. Quæstio, discret. sent. instant. discussio, posse. Pernicies, pœna, processus iudicialis.* Additio. *Facit cap. in iudiciis de reg. iur. lib. vj.*

c ¶ *Item furiosi.* repete, non possunt testamentum facere.

d ¶ *Furiosi.* hac ratione idem in mente capto dicam: *vt arg. ff. de verbo obli. l. à Titio. in fin.*

e ¶ *Testati.* *vt Cod. eod. qui testamen. fa. pos. l. furiosum. in princip.* Additio. Idem in dubio si tempus testamenti erat remotum à tempore furoris: sed si vicinum, tunc ex qualitate ipsius actus præsumitur fuisse sanæ mentis, vel non. Et qualiter probetur furor, vide Angel. hîc.

f ¶ *Negotium.* vt vsucapionem f inchoatam: *vt ff. de vsucap. l. in fin. §. eum.* vel possessionē quæsitam: *vt ff. de acqui. possess. l. si is qui animo. sic ff. de pecul. l. quum Tuberonis in prin.*

Institor.

g ¶ *Prodigus.* Prodigus a est, qui neque finem, neque modum habet in expensis: *vt ff. de cur. fur. l. j.* Nam prodigus dat danda, & non danda; auarus tenet tenenda, & non tenenda; largus medium tenet inter vtrumque. Additio. Vnde versus b,

Prodigus est, animi vitio retinenda profundens.
Qui retinet danda cupide, censetur auarus.
Largus, qui sumptum facit ex ratione libenter.

vide notata *in cap. ex parte. extrà de consue. in gloss. y.*

h ¶ *Administratio interdicta est.* si dicas à iudice c, planum est si dicas a lege, vt quia d crimen legis Iuliæ maie. commisit, multò minus testator: sed & tūc priùs factum rumpitur: *vt C. ad leg. Iuliam ma. l. final.* Additio. Et sufficit quòd fiat præconiū publicè cum causæ cognitione, quòd nemo contrahat cum eo, vel quòd iudex declaret eū esse prodigum, vel det ei curatorem tanquam prodigo, seu aliter notoriè prodigus existat.

i ¶ *Ratum est.* Quid e si fiat interdictio: cùm tamen nō sit prodigus? Respond. fortè non valet interdictio: *argum. ff. de tut. & cura. da. ab his. l. Seia.* f Sed contrarium verum est, cùm g sit facta contra ius litigatoris tantùm, non contra ius legis *ff. quæ senten. sine app. re. l. j. in princi. & §. j Cod. quando prouocare non est necesse. l. ij.* Additio. Vide ca. *cùm inter. extrà de re iudic.*

k ¶ *Non semper.* sed quandóque possunt, secundùm distinctionem sequentem.

l ¶ *De eo surdo.* sic infrà, *de inutil. stipul. §. mutum.*

m ¶ *Eruditi.* sc. in motibus.

n ¶ *Amittunt.* & maximè impij aduocati, vt in adprinantur, in quo deliquerūt. *ca. literas. de temp. or. cap. pastoralis. de iure patrona. & ca. fin. de immu. eccle. cum sim.* quia per quæ quis peccat, per hæc torquetur.

o ¶ *Constitutio.* *vt C. qui testam. fa. poss. l. discretis.*

p ¶ *Certis.* vt mutus h, & surdus casu, vel mutus tātùm, siue natura, siue casu, si scribere nouit, sua manu scribat testamentū. Si autem per aliū scribere velit, impetret hoc à principe *vt ff. vo. de testa. & qui testa. fac. poss. l. si mutus* Itē si surdus tantùm casu est, vel etiam natura, testetur, si vult, si potest loqui articulatè: *vt C. qui testam. fa. poss. l. discretis.* si autem natura est surdus, & mutus, non potest, nisi sit miles: *vt ī. tit. j. §. quinimò.* Additio. Quidam dicunt debere intelligi de muto, & surdo à casu: & tunc miles testabitur de licentia principis in his casibus, in quibus paganus non posset.

q ¶ *Sed si quis* sic ī. eo. §. præterea. & § si furiosi.

r ¶ *Cæcus.* naturaliter i, vel casu, & orbatus vtroque lumine, secùs si vno tantùm: *vt C. de excu. tu. l. frater.*

s ¶ *Per obseruationem* s. vt coram septem testibus, & tabellione, vel ab alio loco eius, si non inueniatur tabellio, diluçidiùs volūtatem suam declaret, & in hæreditatibus & in legatis: & omnia in scriptis referantur: *vt C. eo. l. hac consultissima.*

t ¶ *Patris nostri.* alias mei. *sic ī. de dona. §. est & aliud.*

u ¶ *Apud hostes.* scilic. vt captus, vel obses, *vt ff. eo. de test. l. obsides.*

Margin notes:

a Iudicij quindecim acceptiones, seu significationes.

† Facit ad illum § quod dicitur in. a sicut errare, nulla Glo. super ver. mentem, extra de regul.

b Hinc iudicare quandóque, id est, in vltima voluntate aliquid relinquere *cap. lucis de sepult. lib. 6.* Regi. Rex.

c 1. Cor. 11

d Ioan. 5.

e Versus.

f Vsucapio inchoata furore nō perimitur.

a Prodigus est.

b Versus.

c Interdictio bonorum fit vel à iudice, vel à lege

d Interdictus bonis censetur qui crimē maiestatis cōmisit.

e Interdictio facta prodigo, qui re verò nō est prodigus, tenet

f Et hoc verū quando datus est simpliciter curator impuberi, tanquam puberi: *vt l. si tutor petitus ff. de tuto. & cura. da. ab his* secus si tāquam prodigo, cum non sit, *vt hic in fin.* & est ratio, quia populum declarat natura, sed prodigum ipse iudex, vel quia curatoris dario factilis, id est, solo iure temporis perdit vires, quàm prodigalitas, vbi exigitur certitudo iudiciis ad sanam mentem. *arg.*

g Sentētia lata contra ius litigatoris tenet secus si cōtra ius legis.

h Mutus, & surdus an, & quomodo testamentū possint facere.

i Testamenti per cæcum faciēdi solennitas.

n ¶ Non

a ¶ *Non valet.* quia serui sunt, vel quasi: *vt ī. de iure person. § serui & ff. de libe. ho. exhi. l. ij.*
b ¶ *Fuerat.* ante captiuitatem.
c ¶ *Postliminij.* quod fingit, a eum semper in ciuitate fuisse: *vt ī. quib. modis ius pa. pote sol. § si ab hostibus.* non autem lege Cornelia fingitur, & quod dicitur, *C. de cap. l. i & l. captiuum* impropriè b ponitur lex Cornelia pro iure postliminij.
d ¶ *Ex lege Cornelia* quæ fingit c, eum prima hora captiuitatis mortuũ, & sic liberũ *vt ff. eo. de testa. l. lege Cornelia.* Aliud esset, si nulla esset fictio, vt in seruo pœnæ facto: *vt ī. quibus modis testamen. infir. §. non tamen.* ¶ Vltimò not. quòd tredecim d sunt personæ, & plures, quæ testari nõ possunt. 1. Filiusfamilias 2. Item seruus *vt ī. eod. in princ. & ff. eodem. de test. l. si filius.* 3. Item impubes. 4. Item furiosus 5. Item mente captus. 6 Item prodigus. 7. Item mutus. 8. Itẽ cæcus. 9. Item surdus: *vt supr. eo. § præterea. & §. item furiosi. & §. item prodigus & §. item surdus. & §. cæcus.* 10. Item damnatus ad mortem naturalem vel ciuilem: *vt ff. eod. de testa. l. eius, qui §. 1. vsque ad finem.* 11. Item obses: *vt ff. eo l. obsides* e. 12 Item de crimine famoso damnatus: *vt ff. eod. l. si, cui § fi. & l. cum lege.* 13. Item de statu suo dubitantes: *vt ff. eod. de statu. & l. qui in domum & l. de statu.* 14. Itẽ monachus *vt in Auth. de mona. § illud quoque. coll. 1.* (Sed hodie secundùm quosdã corrigitur: *vt in Auth. de san. episc. § si qua mulier. coll. ix.*) 15 Item is cui interdicitur bonis a lege: *vt C. de hæret. & Mani. l. Manichæos. & ad leg. Iul. maiest. l. vltima.* Vnde versus;

Testari nequeunt impubes, religiosus,
Mortis damnatus, & sub patre filius, obses,
Prodigus, & stultus, dubius, seruus, furiosus,
Crimine damnatus, cum muto, surdus, & illum,
Qui maiestatem læsit, cæcum quoque iungas.

a Postliminij ius fingit captiuũ semper fuisse in ciuitate.
b Lex Cornelia impropriè sumitur pro iure postliminij.
c Fictio legis Corneliæ.
d Testamẽtum facere quæ, & quot personæ prohibitæ.
e Intellige si sint dati pro pace tenenda, à populo Romano, in quibus habet locum etiam lex Cornelia, secundùm Ioan. aliàs si dati ab alia ciuitate, vel domino, nõ fiunt serui vt per Angel. hic.

valet a, quamuis redierit. Sed quod, dum in ciuitate fuerat b, fecit, siue redierit, valet iure postliminij c, siue illic decesserit, valet ex lege Cornelia d.

DE INSTITVTIONE, & exhæredatione liberorum.

TITVLVS XIII.

Quisquis filium habens in potestate rite testari vult, operæpretium est, vt eum aut instituat, aut nominatim exheredem faciat. alius enim præteritione vsque adeò nullũ fit testamentũ, vt etiam si viuo patre decesserit, non conualescat. In filiabus autem, cæterisque per virilem sexum descendentibus, longè diuersam rationem tenuit antiquitas: vt ex hoc textu degustare potes.

DE INSTITVTIONE, &c.

f Continuatio. *Ista* f *rubrica continuatur per glos. infrà, in nigro.* Angel. *Vel sic, Dictum est suprà de testamentis & eorum ordinatione. verum quia in testamentis quandoque liberi exhæredantur, ideò sequitur rubr. de exhæredatione liberorum.*

g Diuisio. NOn tamen.] Totus iste titulus diuiditur g principaliter in tres partes. Primò ponit quid iuris erat de iure antiquo circa exhæredationem liberorũ, & qua forma exhæredabantur. Secundo qualiter hodie exhæredari debeant. Tertiò aliqua dubia circa prædicta subinfert. Secunda ibi, *Sed hæc quidem.* Tertia ibi, *Sed si in expeditione* Itẽ prima subdiuiditur Nam primò ponit quandam continuationem ad præcedentia. Secundò ponit qualiter exhæredationem fieri de iure antiquo sufficiebat de liberis natis, & in potestate, & primum locum, siue gradum obtinentibus Tertiò de liberis nascituris, vel de natis nõ obtinentibus primum gradum Quartò de emãcipatis. Quintò de liberis ciuilibus tantùm, & de eorum exhæredatione Secunda ibi, *Sed qui filium.* Tertia ibi, *Posthumi.* Quarta ibi, *Emancipatis.* Quinta ibi, *Adoptiui.* CASVS Domine, iam video de hac obseruatione solemni obseruanda in testamento, nunquid sufficit huiusmodi obseruatio ad hoc, quòd testamentum inexpugnabiliter valeat? Respond. quòd non Non enim vt omninò valeat testamentum sufficit prædicta obseruatio, quam supra de testa. ordi. exposuimus: sed testator qui filiũ in potestate habet, eum vel hæredem in testamẽto instituere, vel nominatim exhæredare necesse habet. Si enim eum sub silentio præterierit, inutile erit testamentum, & in tantum erit inutile, vt licèt iste filius præteritus viuente testatore mortuus fuerit. nemo tamen ex eo testamẽto hæres existere possit & hoc ea ratione, quia præterito filio in potestate tempore facti testamẽti existente, testamentũ ipso iure nullum fuit. & hoc verum fuit in filiis masculis primi gradus, sed secùs erat in filiabus. Nã non ita de filiabus, vel aliis liberis vtriusque sexus in remotiori gradu constitutis apud veteres obseruabatur. Neque enim exhæredabãtur, & tamen testamentũ propter hæredis præteritionẽ non infirmabatur. sed ius accrescendi vsque ad certam portionẽ, id est, dimidiam illius portionis, quam habituri essent ab intestato, eis præstabatur. Nec solùm fuit huiusmodi differentia inter filios masculos, & huiusmodi personas, sed etiam aliã, quia licèt filij masculi nominatim debeant exhæredari, non tamen supradictas personas nominatim exhæredare parentibus erat necesse: sed licebat eis illas personas inter cæteros exhæredare Sed domine, dicatis mihi, quid est exhæredare nominatim? Ad hoc respondet: Amice, exhæredare nominatim videtur, qui proprio nomine expresso exhæredat: veluti si testator dicat, Titius filius meus exhæres esto, vel non addito proprio nomine, sed appellatiuo tantùm, vt puta si testator vnum solum filium habuit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *posthumi quoque.* Franc. de Aret.

NOn tamen e vt omnino valeat testamentũ, sufficit hæc obseruatio quam suprà f exposuimus: sed qui filium g in potestate h habet, curare debet, vt eũ hæredem instituat, vel exhæredẽ nominatim faciat: alioqui si eum silẽtio præterierit i, inutiliter testabitur, adeò k quidẽ, vt si viuo a patre filius mortuus sit, nemo l hæres β ex eo testamento existere possit: quia scilicet ab initio non constiterit m testamẽtum. Sed non ita n b de filiabus, & aliis per virilem sexum descendentibus liberis vtriusq; sexus antiquitati γ fuerat obseruatum, sed si non fuerant scripti hæredes, scriptæve, vel exhæredati exhæredatæve, testamentum quidem nõ infirmabatur o, ius tamẽ accrescendi eis ad certam portionem p.

e ¶ *Non tamen.* licèt dicta obseruatio suprà, de testament. ordin. solennis sit, non tamen, &c. ¶ Vel sic suprà de ea obseruatione, quæ est circa fidem, & probationem, satis dictum est, nunc de ea quæ est circa pietatem, dicendum est & licèt ea obseruatio quæ circa fidem est, satis diligent sit non tamen, &c.
f ¶ *Suprà,* s. in titu. *de testa. ordinan.*
g ¶ *Filium,* etiam militem: *vt ff. de liberis, & posthumis. l. filiusfamilias.*
h ¶ *In potestate.* secùs in emãcipato iure ciuili, sed idẽ iure prætorio. *vt ī. eo. l. emancipatos.* ACCVRS. ADDITIO. Imo hodie præteritus dicit nullum etiam de iure ciuili, sicut in potestate constitutus *vt per glos. in §. exhæredatos. in gloss. videlicet in Auth. de hær. & Fal.* Angel.
i ¶ *Præterierit* s. nec instituendo, nec exhæredando: *vt ī. de hære. quæ ab inte. §. ea.* nec ipso iure valet: *vt C. de lib. præter. l. maximũ.*
k ¶ *Adeò* s. inutiliter testabitur.
a ¶ *Vt si viuo.* Vel *etsi viuo* quoniam id multò magis obseruandum est, si post mortem patris decesserit. Idem verò etiam in vno gradu obseruandum est, vt si à Primo instituto exhæredatus sum, a Secũdo substituto præteritus, & viuo, ac deliberante Primo decessero, tum deinde primus hæreditatẽ omiserit: nã substitutio nulla est. & hac in re par est causa liberorum, & posthumorum. *l. si posthumus. ff. de liber. & posthu. l. 3. §. vlt. & l. prox. ff. de inju. test.* quod etiã propositum in *l. si à primo de lib. & posth.* cæterùm in ea, non, *viuo patre;* sed *viuo primo,* legendum est: quæ castigatio suminè notada est. Dispar verò est causa liberorum, & posthumorum in specie huius §. videlicet cùm de toto testamento quæritur: nam si posthumus viuo patre natus decesserit, ex constitutionibus scripto hæredi bon. possessio datur eum re. *l. posthumus de inju. test.* si post mortem patris, testamentum nullo iure valet *l. 2. & . C. de post. hær. inst.* CVIAC.
l ¶ *Nemo ff. de iniusto, rupto testamẽto. l. filio § fin contrà.* Sol. ibi filius viuit, hic non. a. Vel a hic iure stricto, ibi æquo ACCVRS.
β ¶ *Nemo hæres* Sed neq; bon. possessor cum re, at quia sec. tab. dari potest qualis qualis, huic sed præteritus occurrere potest petita bo. possessione contra tab. CVIAC.
m ¶ *Non constiterit.* aliud si cõstitit, licèt posteà rumpatur, putà agnatione posthumi qui posteà mortuus, quia tunc recõualescit testamentũ: *vt ff. de iniusto, rupto testamento. l. posthumus. in prin.* b *& ī. eod. § posthumi.* ibi *quod & filio, &c.* Nec est mirum, quia si ab initio rumpitur agnatione posthumi, eo mortuo cõualescit: *arg. ff. de regu. iur. l. ab initio.*
n ¶ *Sed non ita.* not. ex vna parte ponit filios tantùm, ex alia filias, & omnes ex masculis, vel fœminis descendentes.
γ ¶ *Antiquitas* Mediæ iurisprudentiæ, non alij tab. § *sed hæc. infrà, l. vlt. C. de lib. præter.* CVIAC.
o ¶ *Non infirmabatur.* contrà. ī. eo. §. *sed fœminis.* Sol. vt ibi.
p ¶ *Ad certam portionem.* sc. dimidiam eius quoad ab intestato habituri essent: *vt C. de lib. præ. l. maximũ. circa me. ibi, cùm enim per contra tabulas, &c.*

a ¶ *Sed nec.*

a Tu dic filio moriente viuo patre, testamẽtum omninò nullum esse: at hoc si superaxit patri, & dixit testamẽtum nullũ, nõ valet si vero tacuit & approbauit, licet iuris subtilitate nullũ sit, ex æquo tamen reconualescit, & id pulsio tenetur
b Et sine ista sus, in quo etiam h [illegible] necessaria est bonorum poss. & alios vagina, vide per Angel. qui in [illegible] magna [illegible] liberi intra nonum, [illegible] verò intra tertium [illegible], & nã in [illegible] lum [illegible] sed contra [illegible] tore [illegible]

a ¶ *Sed nec* hæc est secunda differentia inter prædictas personas.
b ¶ *Inter cæteros*.s.hoc[a] modo, *unum de filiis meis exhæredo* Vel vno instituto sic dico *reliquos exhæredo*. nam nisi diceret, cæteros exhæredo, licèt dicat, filium meum exhæredo, cùm plures habeat nemo exhæredatus videtur: *vt ff. de li. & posthumis. l. y.* sed secùs erit in istis. nam bene valet, vt hic dicitur.

a Exhæredatio inter cæteros qualiter fit.

Sed nec[a] nominatim eas personas exhæredare parentibus necesse erat; [a]sed licebat inter cæteros[b] hoc facere.

Exhæredatio nominatim fit dupliciter. Aret.

Nominatim autem quis exhæredari videtur, siue ita exhæredetur, *Titius filius meus exhæres esto*: siue ita, *Filius meus exhæres esto*: non adiecto proprio nomine, scilicèt si alius filius non extet[c].

Posthumi præteritione non protinus ab initio infirmatur testamentum: sed ita demum cùm natus fuerit posthumus, quo non nascente firmum manet testatoris iudicium.

1. ¶ Posthumi quoque liberi vel hæredes institui[d] debent, vel exhæredari. Et in eo[e] par omnium[f] conditio est, quòd & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberis, siue fœminini sexus, siue masculini[g] præterito: valet quidem testamentum: sed posteà agnatione[h] posthumi, siue posthumæ rumpitur[i], & ea ratione totum infirmatur[k]. Ideoque si mulier ex qua posthumus, aut posthuma sperabatur, abortum[l] fecerit: nihil impedimento est scriptis hæredi-

c ¶ *Non extet* item aliis modis, vt omnes liberi mei sint exhæredati esti sit vnus tantum: *vt ff. de libe. & posthu. l. Titius. in prin.* Item si dixerit alia verba quæcunque, dummodò certa, *vt ff. si cer. peta. l. certum. & de inoffi. rup. testa. l. posthumus. § nominatim. & ff. de lib. & posthu. l. j. & y.* sed secùs si dicat *filium meum instituo, cæteros liberos exhæredo*, vel, *Seium extraneum instituo, liberos autem exhæredo*. & hic non dicit, omnes vt non contradicat princip. gloss.[b] Nam dico exhæredare filium inter cæteros quia mixtio fit cum cæteris in remotioribus gradibus constitutis, vnde non valet, cum debeant exhæredari nominatim, vt hic dicitur.

b Hanc Gl. reprehendit Io. Fab. hic.

Posthumi quoque.] Casus. Domine, iam video quid iuris est circa exhæredationem liberorum iam natorum, sed quid domine, si testator reliquerit vxorem prægnantem, nunquid necesse habet exhæredare, vel instituere ventrem. Respond. quòd sic. Nam non solùm nati liberi: sed etiam posthumi exhæredari debent, vel hæredes institui: & in eo par omnium posthumorum conditio est, quòd quocunque posthumo siue masculini sexus, siue fœminini præterito, non valet testamentum: quia si nascatur posthumus, vel posthuma, natiuitate eius rumpitur testamentum. Vnde si mulier prægnans, de qua sperabatur posthumus nasciturus, ediderit abortiuum nihil erit impedimento hæredibus institutis ad hæreditatem ex testamento adeundam. Nam iste abortiuus, qui mortuus natus est, vel contra formam humani generis editus, pro non nato habetur. Sed licèt in hac particula sit conditio omnium posthumorum parificata: in alio tamen differunt. nam fœminini sexus posthumæ vel nominatim, vel inter cæteros solebant exhæredari, prout placuerat testatori, ita tamen, vt si testator huiusmodi personas inter cæteros exhæredaret aliquid eis legaret, ne viderentur huiusmodi posthumæ per obliuionem à testatore præteritæ esse: sed secus erat in masculis posthumis. Posthumos enim masculos, putà filium & deinceps, statutum est, non posse aliter rectè exhæredari, nisi nominatim exhæredentur. Sed domine, pro Deo qualiter potest posthumus nominatim exhæredari, si testator de sexu faciat mentionem? Respond. quòd hoc modo. *Quicunque mihi filius masculus genitus fuerit, exhæres esto.* Et hæc dicuntur de veris posthumis vsque ad illum § *posthumorum.* Franc. de Aret.

d ¶ *Institui.* ista institutione ex præsenti matrimonio nascituri, & ex futuro institui videntur, *vt ff. de lib. & posthu. l. placet & l. ideoque*[c]. Quid in exhæredatione posthumorum, an omnes, siue hi qui sunt in ventro tantum, an alij qui sunt nascituri ex præsenti matrimonio, vel futuro intelliguntur exhæredati: Respon. non: cùm masculi debeant nominatim exhæredari: *vt infr. eo. § masculos.* Accurs. Additio. Et hæc vera, licèt glo. teneat contrarium: in d. *l. placet.* quam saluat Ioan. Fab. vbi essent apposita verba multiplicatiua, vel vniuersalia, *quisquis, quicunque,* & similia, secùs si indefinita tantùm: vt hic.

c Et etiam filij postea adoptati qui dicuntur posthumi ciuiles *l. si quis posthumus. ff. eod.* At autem naturales tantum & quid si instituat ventrem vxoris suæ, vide per Ang. h.

e ¶ *In eo.* s. quod sequitur: *quod & filio*, &c.
f ¶ *Omnium.* s. posthumorum ex se nascituroruin, & ex filiis suis: licèt iam natis non sit par conditio: *vt § eo. § sed non ita.*
g ¶ *Masculini.* siue ex masculo, siue ex fœmina.
h ¶ *Agnatione.* i. natiuitate *sic § quib. mod. test. infir. § j.*

i ¶ *Rumpitur.* si verò exhæredabatur, de inofficioso agebatur: *vt § de inoffi. test. § posthumi.* hodie[a] verò exhæredari non possunt: *vt C. de inoffi. test. l. si quis. § legis.*
k ¶ *Infirmatur.* Hic adde quod est *ff. de milit. testa. l. si filius fami. j.*

a Posthumi hodie exhæredari nō possunt.

bus ad hæreditatem adeundam. Sed fœminini quidē sexus posthumæ[m] vel nominatim, vel inter cæteros exhæredari solebāt, dum tamen si inter cæteros[n] exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ esse per obliuionem. Masculos verò posthumos, id est, filios, & deinceps, placuit non aliter rectè exhæredari, nisi nominatim exhæredarentur, hoc scilicet modo: *Quicunque mihi filius genitus fuerit, exhæres esto.*

Ex filio nepos, viuo patre, suus heres auo non est, quamuis in eius sit potestate. sed si viuo auo patrem mors contigerit, eius patris locum subintrans, quasi agnascendo suus heres fit, ideircò institui, vel exhæres fieri debet, ne illius præteritio aut testamentum infirmet.

2. ¶ Posthumorum[n] [a]autem loco[p] sunt hi, qui in sui hæredis[q] locum succedendo, quasi agnascendo[r] fiunt parentibus[s] sui hæredes: vt ecce si quis filiū, & ex eo nepotem, neptémue in potestate habeat, quia filius gradu præcedit, is solus iura sui hæredis habeat, quamuis nepos quoque, & neptis ex eo, in eadem potestate sint. Sed si filius

l ¶ *Abortum.* qui est pro non nato: *vt ff. de verb. sig. l. qui mortui. & C. de posthu. hæred. l. j.* Accurs. Additio. Idem in fœminato mortuo antequam perfectè extrahatur. Secùs tamen in nato exsecto ventre, qui non declinat ad monstrum, dummodò habeat pulsum etiamsi vocem non emiserit. Vide Ang. hic.

m ¶ *Posthuma* nam iam natis fœminis non erat necesse legare: *vt Cod. de libe. præt. l. maximum in fin. & suprà eo. § sed non ita.*

o ¶ *Inter cæteros.* Hodie[b] per cōstitutionem omnes nominatim. *vt infr. eo. § sed hæc. vers. nostra.* Sed nouissimo iure non, cùm non sint ingrati: *vt in Auth. vt cùm de app. eo. § aliud. coll. viij.* Accurs. Additio. Quæ causa debet exprimi, & per hæredem probari: *vt in Auth. ex causa. Cod. de libe. præte.* Ang.

b Posthumorū exhæredandorum variæ iura fuerunt: veteri iure inter cæteros exhæredari, nouo nominatim exhæredari debebant Nouissimo iure. exhæredari posthumi non possunt.

Posthumorum.] Casus. Domine, iam video, & patet mihi qualiter exhæredari liberi nati, & etiam posthumi: nunquid sunt plures modi exhæredandi, vel instituendi. Et respond. quòd sic, Nam sicuti dictum est, veros posthumos debere exhæredari, vel institui, ita & hi qui loco posthumorum sunt. Sed domine dicatis mihi, qui sunt hi qui loco posthu. sunt? Ad hoc resp. Amice, loco posthu. sunt hi qui tempore testamenti non erat immediate adiuncti testatori, postea tamen adhuc viuēte testatore in locum sui hæredis succedunt, & ita quasi agnascendo immediatè adiunguntur testatori, & sui hæredes efficiūtur, vt patet in tali exemplo: Titius habet filium in potestate sua, & ex eodem filio nepotē, hoc casu, quia filius vno gradu præcedit nepotem, solus filius iura sui hæredis habet: licèt nepos, & neptis ex eo in eius potestate sint. vnde si Titij filius viuēte adhuc Titio mortuus fuerit, aut de potestate eius exierit, incipit nepos ex filio natus in locū patris sui mortui succedere, & eo modo quasi agnatione suus hæres efficitur, cùm nullus in potestate existēs eum præcedat: & ideò sicut testator ipsum filium vel hæredem instituere, vel nominatim exhæredare debet, ita nepotem, vel neptem ex illo necesse habet exhæredare, vel hæredem instituere: ne fortè viuo adhuc testatore, filio eius qui immediatè erat ei adiunctus, mortuo, vel emancipato, vel alio modo patria potestate liberato, nepos ex filio in locū patris sui succedens, quasi agnatione eius rumpat testamentū. Et ita prouisio ad securitatem testatorum per legem Velleiā introducta est, in qua quidem lege similis modus exhæredationis ad exemplum verorum posthumorū demonstratur. Et hæc dicuntur vsque ad illum § *emancipates.* & casus eius est planissimus vsque ad §. *sed hæc quidē* Frā.

o ¶ *Posthumorum.* sic *ff. de inoffi. rup. test. l. posthumorum* vbi omnino habetur iste §.
n ¶ *Posthumorū.* Posthumi alij sunt omnino sui, alij Aquiliani, alij Velleiani, alij Iuliani. Hi nō sunt posthumi, sed posthumorū loco, quia per successionē quodāmodo renasci videntur. Curta.
p ¶ *Loco.* non tamen veri posthumi sunt: *vt § eo. § hoc. in fin.*
q ¶ *In sui hæredis § de hære. quali. & diffe. § sui.*
r ¶ *Agnascendo.* i. subeunt, vel postea nascēdo, sicut posthumus verè nō enim nascitur, cū natus sit: *vt § de ado. § j. 2.* Vel dic agnascendo. i. incipiendo esse agnati quo ad effectum succedendi.
s ¶ *Parentibus.* i. masculis. Nam testamentum fœminæ nō rumpitur per legem Velleiam: *vt ff. de lib. & posthu. l. Gallus. § nunc de lege.* ibi, *nam & si ita verba sunt.* sed[d] per querelam irritatur: *vt C. de inoff. testa. l. iij. & § eo § mater.*

c Testamentū fœminæ non rumpitur per leg. in Velleiam.

d Testamentū fœminæ non rumpitur præteritione liberorum seu propter præteritionem liberos. Potest enim mater liberos præterire sic vt eiusmodi præteritio habeatur pro exhæredatione §. mater. infr. eod. per querelam tamen irritatur.

a Necessitas alia causatiua, alia præcisa.

b Scilicet testatoris, secus in nepote post mortem eius quæsito, vt hic per doct.

a ¶ *Necesse est*. causatiuè [a]. sc. ne rumpatur testamentum, vt sequitur, non præcisè: *vt C. de adop. l. penult. §. qua in filio.*
b ¶ *Eo viuo*. secùs si post, *vt ff de iniust. rup. test. l. si quis filio.* & in hoc differat a vero posthumo [b]. Item differat ab ascendentibus, *vt ff de inoff. test. l. pater filium.*

a ¶ *Lege Iulia Velleia*. Ius antiquum, ad idque pertinens Galli cautio, est de veris posthumis. Ius nouum. i. primum caput legis Velleiæ non est omnino de veris posthumis. nã veri posthumi sunt qui patre iã humato nascuntur: qui fuit antiquus sepeliendi mos, nunc à Christianis renouatus. *Ambros lib. viij.* Nec vt creditis vllum damnum sepulturæ timemus, sed veterẽ, & meliorẽ humandi consuetudinem retinemus. Velleia autẽ posthumi viuo parente post testamentum nascuntur. Secundum caput est de quasi posthumis, quod in hoc §. proponitur. Cvtac.

c ¶ *Velleia*. nomen est cuiusdã nouæ legis: sed ius Galli Aquilij antiquius est & loquitur in vero posthumo, vt statim dicam *vt ff de lib. & posthu. l. Gallus §. si eius. qui filium.*

d ¶ *Simili*s in veris posthumis talis erat modus: *si me mortuo nascetur mihi filius intra decem menses, vt ff. de libe. & posthu l. Gallus §. resp. & §. j. ij. iij. & iiij.* sic ergo & hic per legem Velleiam, si suus hæres suus esse desierit viuo testatore, *vt ff. de lib. & posthu l. Gallus §. videndum est, num* & in hoc habet locum lex Velleia [c]: sic etiam est paritas ab intestato, *vt j de hære. quæ ab intest. § cum autem.*

e ¶ *Iure ciuili*. sic *inf. de hær. quæ ab inte §. emancipatis*.

f ¶ *Necesse est*. nam nihilo minus tenet testamẽtum aliud in eo qui est in potestate, *vt s. eo. in princ.* Additio. Dic tam de iure ciuili:

c Cuius legis difficultates euitabis apponendo talem clausulam *Omnes natos, & nascituros, qui mihi agnatione post. succedere* [illegible] Quod autem ad exhæredationem attinet & quasi posthumorum, qui sunt iam nati, & qui debent nominatim exhæredari, sic dices, *Vo omnes nepotes, vel pronepotes, [illegible]* [illegible] Propter. n. posthumi vt hæredari hodie non possunt, vt per Ioann. Fab. & Ang. hic.

eius viuo eo moriatur, aut quali bet alia ratione exeat de potestate eius, incipit nepos, neptísve in eius locũ succedere, & eo modo iure suorum hæredũ quasi agnatione nanciscitur. Ne ergo eo modo rũpatur eius testamẽtũ, sicut ipsum filium vel hæredẽ instituere, vel nominatim exhæredare debet testator, ne nõ iure faciat testamentũ; ita & nepotẽ, neptémve ex filio necesse est [a] ei vel hæredẽ instituere, vel exhæredare, ne fortè eo viuo [b] filio mortuo, succedendo in locũ eius nepos, neptísve, quasi agnatione rumpat testamẽtum. Idque lege Iulia Velleia [c] prouisũ est, in qua similis [d] exhæredationis modus ad similitudinẽ posthumorum demonstratur.

Emãcipati quoque liberi institui, vel exhæredari debẽt, alioquin eis præteritis quamuis iure ciuili succursum non sit, iure prætorio bonorum possessio contra tabulas datur.

3. ¶ Emancipatos liberos iure ciuili [e] neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse est [f]: quia nõ sunt sui hæredes [g]. Sed prætor omnes tã fœminini [h] sexus, quàm masculini, si hæredes non instituantur, exhæredari iubet: virilis sexus nominatim: fœminini verò & inter cæteros: quia si neque hæredes instituti fuerint, neque ita, vt diximus, exhæredati [i], promittit eis prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

Adoptiui quamdiu in adoptantis nexibus constituti sunt: haud secus, quàm naturales liberi instituendi, vel exhæredandi sunt: adoptione verò soluta, impunè ab adoptante patre prætereun-

quia non erat cognitus: quàm etiam de iure prætorio: quia prætor habet illas pro tabulis, si septem signis testium signatæ sint: & dat bo. poss. secundùm tab. vt *l. cùm tabula. ff de bono. poss. secundum tab.* nec de vitiis prætermissionis curauit, secundum Ange.

g ¶ *Sui hæredes*. supple & quia desierunt esse hæredes sui. aliàs non esset bona ratio, cùm filij necessa habeant patres instituere. scilicèt non sint patres sui hæredes ad filios. Filius autẽ emancipatus per capitis deminutionem desinit agnatus esse, & remanet cognatus: qui non cognoscitur a iure ciuili. *vt j. de hære. quæ ab inte defe. §. emancipati. & s de leg. agna. suc. §. si ff. de bonor. poss. l. sed cum patrono §. 1.* Accvrs.

h ¶ *Fœminini*. licèt in suis esset differentia inter masculos, & fœminas iure ciuili: *vt s. eo §. j.*

i ¶ *Exhæredati*. scitè [d]: alias autem exhæredato datur contra tab. *vt ff. de bon. poss. contra tab. l. non putauit. §. non quamuis.* Idem etiam in statutis datur contra tab. si alius committat ei edictum [e]. *vt ff de contra tab l. 14. §. si pater. versi. planè* [f]. *& ff. de leg. præ. petenda bon. poss. contra tab. l. si duo.*

k ¶ *Habentur*. quoad adoptiuum patrem.

l ¶ *Instituendi*. ab adoptiuo patre. Accvrs.

m ¶ *Iure ciuili*. quod scilicet ius ciuile (scilicet adoptionis) quo vocantur sui adoptiui ad hæreditatem, alio iure ciuili, scilicet per emancipationem, sublatum est, quod esse potest: *vt s de leg agna. suc §. final.*

d Verbum, *Irrito*, notat solennitatem iuris: *rescisso* verò iniustitiam. *sic supra de ina. test. in princ. tit. ou l. hac consult. ff de inoff test* Tul. lib. 1. rhetor de ratiocinatione: testamentum, inquit, irritũ fieri testes si [illegible] effecerunt. *vide Ang* Per

e Quum potest intestare, etiam cõmittere in [illegible] *ff. de leg. præst.* Ange.

f Et ibi Gl. declarat quid sit committere edictũ, & stipulationem committi. *vide Ang.* Per

n ¶ *Attinet*. quod vocat emancipatos: *vt s. prox. §.* & est ratio: quia desinunt esse filij. Sed naturales non possunt desinere esse filij per emancipationem: *vt j. de hære. quæ ab intesta. §. minus ergo. ibi, nec quia.* Accvrs.

o ¶ *Extraneorum ff. de contra tab. l. 1. §. & sui iuris.*

tur: quò tamen ad naturalem partem tãquam ab eo emancipati haberi incipiunt.

4. ¶ Adoptiui liberi quamdiu sũt in potestate patris adoptiui, eiusdem iuris habentur [k], cuius sunt iustis nuptiis quæsiti. Itaq; hæredes instituendi [l], vel exhæredandi sunt, secundùm ea, quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati verò à patre adoptiuo: neque iure ciuili [m], neque eo iure quod ad edictum prætoris attinet [n], inter liberos cõnumerãtur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso (quod ad naturalẽ parẽtẽ attinet) quãdiu quidẽ sunt in adoptiua familia, extraneorum [o] numero habeãtur, vt eos neque hæredes instituere, neq; exhæredare necesse sit. Cùm verò emãcipati fuerint ab adoptiuo patre [p], tũc incipiãt in ea causa esse in qua futuri essent, si ab ipso naturali patre emãcipati fuissẽt.

Sublata veteri differentia, recentiori iure sancitum est, vt hisdẽ testamẽto modis & mares, & fœminæ instituantur, vel exhæredes fiãt: idque in reliquis liberis, vt putà nepotib. neptibus & deinceps, necnon & in posthumis, & emancipatis filiis obseruare conuenit.

5. ¶ Sed hæc [q] quidẽ vetustas [r] introducebat, nostra verò cõstitutio [s] inter masculos, & fœminas in hoc [t] iure nihil interesse [u] existimãs, quia [x] vtraq; persona in hominũ procreatione simili naturæ officio [y] fungitur, & lege antiqua [z] duodecim tabularum omnes similiter ad successionẽ ab intestato vocabãtur, quod & prætores posteà secuti esse vidẽtur [a]: ideò simplex [b], ac simile ius & in filiis, & in filiabus, & in

p ¶ *Patre. ff. de bo. possess. contra tab. l. si emancipatus. §. pe in f.*

q ¶ *Sed hæc quidẽ.*] Casvs. Dicit Iustin. quòd huiusmodi differentias sexus, & modi exhæ. de quibus dictum est hucusque, vetustas, id est, media iuris prudentia introducebat: sed nostra constitutio differentias amouet, & nihil inter mascu. & fœmi. quãtum ad modum exhæredandi, vel instituendi interesse existimauit: & hoc triplici ratione. Primò, quia vtræque personæ in procreatione hominum simili naturæ officio funguntur. Secunda ratio, quia lex antiqua xij. tab omnes tam masculos, quàm fœminas pariter ad successiones parẽtum ab intestato vocabat. Tertia ratio est, quia prætores secuti sunt leg. xij. tab. dando scilicet filiabus, sicuti & filiis præteritis bo. possess contra tabul. in totum. Vnde nõ his rationibus moti, simile, ac simplex ius antiquũ, differentiis explosis, in filiabus, & filiis, & omnibus aliis per virilem sexum descendentibus, non solùm iam natis, sed etiam posthumis, introduximus, & statuimus in constitutione nostra, vt omnes siue sint sui, siue emancipati, aut instituantur hæredes, aut nominatim exhæredentur: & omnes siue sint iam nati, siue adhuc in vtero constituti, & posteà nati sunt, eundem habeãt effectum circa parẽtum suorum testamentum infirmandum, & hæreditatem à scriptis hæredibus auferendã, quem quidem effectum filij sui, vel emancipati præteriti, vel exhæredati habere poterunt. & hæc dicuntur vsque ad illum §. *circa adoptiuos* & casus planus est vsque ad fi. tit. Franc. de Aret.

q ¶ *Sed hæc*. scilicet supradicta à principio tit. vsque ad §. *emancipatos* Et dic *hæc*, scilicet differentiam sexus & gradus, & modi exhæredationis *vt s. eo. §. 1. & §. posthumi. & §. sed fœminini.* non autem dicit de his quæ posteà vsque modò dicta sunt a §. illo, *emancipato*.

r ¶ *Vetustas*. i. media iurisprudentia, vt statim sequitur.

s ¶ *Constitutio. C. de lib præt. vel exhæreda. l maximum.*

t ¶ *In hoc*. alias [a] enim multæ differentiæ sunt. *vt ff. de sta. hom. l. in multis.*

u ¶ *Nihil interesse*. in *Authen. quib. mod. natu. effi. sui. §. non autem, coll. vij.*

x ¶ *Quia*. prima ratio.

y ¶ *Officio*. id est, simili officio. vna enim indiget altera ad procreationem sobolis: *vt C. de leg. hær. l. lege xij. tab.* & hæc est prima ratio legis.

z ¶ *Lege antiqua.* [b] argumentatur [c] ex iure antiquo: *sic s. quibus non poss. §. si.* & hæc est secunda ratio.

a ¶ *Videntur*. s. dando filiæ bonorum poss. contra tab. in totũ: licèt non possit dicere nullum vt suus: *vt C. de lib. præt. l. maximũ. ibi, & si præteritum, &c.* & hæc est tertia ratio. Accvrs.

b ¶ *Simplex*. ad differentiam antiquæ distinctionis: *vt suprà eod. §. j.*

a Masculorũ, & fœminarũ in iure contrahendis [illegible] differẽtia.

b Lege xij tab ita admittebatur ab intestato fœmina, sicut masculus, secundùm Ang

c Argumẽtum duci potest a iure antiquo.

a ¶ *Per*

u ¶ *Per virilem sexum.* Quid de descendentibus per fœmininum? Resp. admittuntur, sed cum deminutione tertiæ partis: *vt infrà de hære quæ ab intest. §. item vetustas. versic. diui. & C. de coll. bo l. illam.* Accvrs.

b ¶ *Eundem habeant effectum.* quoad cõmodum: diuerso tamen iure. nam [a] suus præteritur & dicit nullum, & contra tab. habet, si non vult dicere nullũ, quando præteritus est. Sed emancipatus tantũ habet contra tab. *vt C. de libe præt. l. maximum. §. sancimus itaque, &c. & ff. de le. præst. l. n. qui.* Si [b] autem exhæredentur, habent querelam omnes: *vt ff de contra tab. l. non putauit §. non quasi. & de inoffi. test. l. Papinianus.*

cæteris descendentibus per virilem sexum [a] personis, nõ solùm iam natis, sed etiam posthumis introduxit: vt omnes siue sui, siue emancipati sint, vel hæredes instituantur, vel nominatim exhæredentur: & eundem habeãt effectum [b] circa testamenta parentum suorum infirmanda, & hæreditatem auferendam, quem filij sui, vel emãcipati habent, siue iam nati sint, siue adhuc in vtero constituti postcà nati sint [c]. Circa adoptiuos autem filios certam induximus diuisionem, quæ in nostra constitutione [d] quam super adoptiuis tulimus, continetur.

Præteritio militis in expeditione testãtis, si scit se habere liberos, pro exhæredatione habetur. Aret.

6. ¶ Sed si in expeditione occupatus [e] miles testamentum faciat, & liberos suos iã natos, vel posthumos nominatim non exhæredauerit, sed silentio præterierit, non ignorans [f] an habeat liberos: silentium eius pro exhæredatione [g] nominatim facta valere constitutionibus principum cautum est.

Matris, alterùmve per lineam maternam ascendentium præteritio, vim exhæredationis obtinet: idcircò ad eorum successionem citra querelam aspirare non potest præteritus filius.

7. ¶ Mater [h], vel auus maternus necesse non habent liberos suos aut hæredes instituere, aut exhæredare, sed possunt eos silentio omittere [u]. Nam silẽtium matris, aut aui materni, & cæterorum per matrẽ ascẽdentium, tantũ facit, quantũ exhæredatio patris. Neque enim matri filiũ, filiámve, neq; auo materno nepotẽ, neptémve ex filia, si eum, eámve hæredẽ non instituat, exhæredare necesse est, siue de iure ciuili [i] quæramus, siue de edicto [k] prætoris quo prætor præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem permittit: sed aliud eis [l] adminiculum seruatur, quod paulò post [m] vobis manifestum fiet.

DE HÆREDIBVS instituendis [a].

TITVLVS XIV.

Liber homo vel seruus proprius, vel alienus potest hæres institui sine mentione libertatis. Et etiam intelligitur proprius, in quo quis habet nudam proprietatem.

HÆredes instituere [o] permissum [p] est tam liberos homines, quàm seruos: & tam proprios [q], quàm alienos [r]. Proprios autem olim quidem secundùm plurium sententias non aliter, quàm cum libertate rectè instituere licebat: hodie verò

c ¶ *Posteà nati sint* qui [c] exhæredati nõ possunt: *vt diximus suprà. eo. §. posthumi.*

d ¶ *Constitutione.* Cod. *de adop. l. cùm in adoptiuis.* & recitatur suprà *de adopt. §. sed hodie.*

e ¶ *Occupatus.* Quid si non est in expeditione. Resp. ius commune obtinet: *vt ĩ. de mili. test. §. illis.*

f ¶ *Non ignorans.* Si enim ignorat, non valet testamentũ: *vt C. de test. mili. l. sicut certi iuris* [d]: nisi fuerit eius animi, vt si filiũ haberet, esset exhæres: *vt ff de mili. test. l. qui iure militari.*

g ¶ *Pro exhæredatione.* ideoque querela inofficiosi test. agitur: sed hoc cùm miles est paterfamiliàs. nam tunc non potest habere locũ castrẽse peculium si enim esset filiusfamiliàs, non haberet locum querela: *vt C. de inoff test. l. si §. fi.* Additio. Ista glo. hodie est falsa: vt ins ĩ. *de mili. test §. illis autem. in gloss super verbo, iure tamen communi.*

h ¶ *Mater.* idem intelligo in silentio liberorum ad maternam lineam: *vt Cod. de inof. test l. cùm filium.* Accvrs. Additio. Et hæc vera quando fuit inserta causa: & tunc hoc quoad matrem, vel eius lineam habetur pro exhæredatione, & habet lineam querela: vt hic. Quo autem ad patrem, & eius lineam, si sit facta præteritio à filio in potestate, competit ius dicendi nullum: si ab emancipato, datur contra tabulas. Sed hodie non expressa causa testamentum est nullum: *vt §. j. in Authent. vt cùm de appell. cog.*

u ¶ *Silentio omittere* Non est *silentio:* vt in vet. libr. Omittere est silentio exhæredare. *l. si patronus. ff. de bon. lib* Patet autẽ silentio exhæredare non potest. Miles, mater, ascendentes per matrem, liberi, fratres, sorores silentio exhæredare possunt. Cviac.

i ¶ *De iure ciuili.* quia [e] non habet eos in potestate: *vt infr de hæred. qualit. & differen §. cæter.*

k ¶ *Edicto.* quo emancipati vocantur: *vt ĩ. eod § emãcipatos.* quia eos [f] non potest emancipare: vnde contra tabulas locum non habet: *vt ff de contra tab. l. illud. § testamenta.*

l ¶ *Est* s. descendentibus per lineã fœmininam. datur tamen & aliis: sed his maximè: *vt C de inoffi. test. l. filiam.*

m ¶ *Paulò post* vt j. *de inoffi test per totum.*

DE HÆREDIBVS INSTITVENDIS.

Continuatur [s] *hoc modo: vidimus de ordinatione testamentorum* in ti. de testam. ordinan. *Verùm quia causa efficiẽs fuit necessaria: ideò posteà posuit de personis testantium:* vt in ti. de mili. testam. *& qui testari non possunt,* in tit. quibus licet facere testamentum, vel non *alias est tit.* quibus non est permissum facere testamentum. *Verum quia in testamentis hæredes instituuntur. videndũ est ergo de hoc tit.* Accursius. *vel sic: Visum est suprà de filiis tam natis, quàm nascituris hæredibus instituendis, vel exhæredandis: nunc sequitur videre generaliter de extraneis hæredibus instituendis.*

n ¶ instituendis. 1. [a] *qui possunt institui.* vt j̃ eo. vsque ad § si plures. & § si *Item & qualiter debeant institui:* vt j̃. eod. § si plures. vsque ad § si.

HÆredes.] Totus iste titulus diuiditur in septem partes. ¶ Primò ponit regulam generalem, quòd non solùm liberi, sed etiam serui: & non tantùm proprij, sed etiam alieni possunt hæredes institui. ¶ Secundò declarat qualiter proprius seruos potest institui, & quis dicatur proprius seruus. ¶ Tertiò quis dicatur alienus, & quomodo potest institui. ¶ Quartò quòd non tantùm vnus, sed etiam plures possunt hæredes institui ¶ Quintò ponit diuisionem portionum hæreditatis, & de effectu ipsius. ¶ Sextò de institutione sub cõditione. ¶ Septimò quòd etiam ignotus testatori potest hæres institui Secunda ibi; *Proprius autem.* Tertia ibi; *Alienus seruus.* Quarta ibi: *Et vnum hominem.* Quinta ibi: *Hæreditas plerumque.* Sexta ibi: *Hæres & purè.* Septima ibi, *Hi, quos.* t. Vel diuidas vt diuidit hic glos. rub. Casvs. Domine, vos vultis tractare de hære. institu. dicatis igitur mihi, qui possunt hæredes institui? Ad hoc respond. Amice, hæredes institui possunt tam liberi homines, quàm serui, & tam proprij serui quàm alieni: sed olim secundùm sentẽtias plurium, non licebat proprios aliter instituere hæredes, quàm cum libertate expressè data: sed hodie secus est. nam auctoritate nostræ constitutionis, licet dominis, nulla mentione facta de libertate, proprios seruos in testamento suo hæredes instituere. hoc tamen de nouo non induximus. nam antiquitùs Atilicinus iurisconsultus hoc induxerat. Paulus etiam in libris suis, quos tam ad Massurium Sabinum, quàm ad Plautium scripsit, refert hoc idem Atilicino antiquo iurisconsulto placuisse. vnde quod antiquitùs Atilicino, & Paulo placuit, nostra constitutio in legis necessitatem introduxit & hæc dicuntur vsque ad illum §. *proprius autem seruus.* in quo pone sic casum: Domine, vos dixistis mihi, quòd proprius seruus potest hæres institui. modò dicatis mihi, quis dicatur proprius seruus: Ad hoc respondet, Amice, proprius seruus quoad hoc vt possit institui, intelligitur, etiam ille, in quo testator nudam habet proprietatem, licèt alius in eo vsumfructum habeat. nam nihilominùs proprius seruus intelligitur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *est autem.* Franc. de Aret.

o ¶ *Hæredes instituere.* quasi [b] dicat dominos intus in bonis suis facere. nam hæres [c]: id est, dominus: *vt infrà de hæredum qualitate, & differentia. §. fin. ibi, pro hærede.* Item ideò dicit, *intus,* quia ita subintrat hæres in [d] dominium rerum defuncti, ac si eadem persona esset: *vt in Authent. de iureiurand. à morte. §. j. ibi. cùm vtique. colla. v. & ff. quibus ex causis mai. l. cùm miles. in fin. j. respon.* Accvrs. Additio. Non tamen est idem dominium, quod erat penes defunctum, sed fingitur esse idem. Secus autem in possessione, quam volens perdere, & in alium transferre, statim perdit, & noua renascitur statim, quòd est apprehensa, & intelligitur semper fuisse continuata, si interim à nemine fuit occupata. Angel.

p ¶ *Permissum est* s. à iure.

q ¶ *Proprios.* s. seruos.

r ¶ *Alienos.* sic ff. eo. l. *non minus.*

[a] Hæres suus præteritus habet duo remedia emancipatus vnicum.

[b] Querela cõpetit liberis exhæredatis, siue sui sint, siue emãcipati.

[c] Posthumi exhæredati iure nouissimo nõ possunt.

[d] Et si verba essent generalia apta comprehẽdere omnem nascituro. secũdum Bald. licèt Angel dubitet hic: secus tamen in pagano: vt hic per eum.

[e] Mater filios in potestate non habet.

[f] Mater filios emancipare nõ potest. vt quæ eos nõ habeat in sua potestate.

[g] Cõtinuatio.

[s] Hoc dicit ratione cõtrarij, quia gerundiũ importat necessitatem, *Gl. in rub. ff de eodem.* Videretur ergo hic agi de his qui necessariò sunt hæredes instituendi, quod est falsum, secundum Iasõ *& Ægid Perr.*

[b] Instituere pro intus in bonis suis dominum facere quæ etymologia referenda, Accursiana tota lepida est.

[c] Hæres spiritudine, non actu dominus est, nam hæres non est dominus bonorum testatoris ante aditam hæreditatem, secundum Poe.

[d] Hæres idem dominium in rebus obtinet, quod in iisdẽ defunctus obtinuit. idem, inquam, non verè, sed fictione.

a ¶ Consilium

a ¶ *Constitutione.* vt *C. de necess. ser. hære. instit. l. sium quidam.*
b ¶ *Eos.* i. proprios seruos.
1 ¶ *Non per innouationem.* q.d. non induximus hoc de nouo, sed apud antiquos hoc idē dixerat Attilicinus, vt subiicit. Sed contra *suprà quibus ex cau. ma. non licet. §. idemque iuris. ibi, noua humanitatis, &c.* Solut. istud Iustinianus non inuenit, sed rationem reddit, *cum non sit veri simile,* &c. vt ibi. 2. Vel aliter: Attilicino placuit, & Paulo, sed in legis necessitatē non deduxerūt. sic & suprà *de test. § sed neque hæres.* Iustinianus verò in legis necessitatem induxit. vt ex ipsa institutione lib. esse videatur a. ¶ Item nūquid corrigitur quod alias dicitur: scilicet quòd purè institutus, & sub conditione liber: quia expectatur conditionis euentus: *vt ff. eod. l. seruum. §. 1. & l. quoties. §. final. & l. qui filio §. 1.* Respon. non. quia istud locum habet quod hic dicitur, quando libertas nec est data expresse, nec fuit retardata: at ibi expresse fuit retardata. ADDITIO. Si autem esset expresse inhibita, non valeret institutio: *vt d. §. idemque iuris.* Angel.

a Tu dic secūdum hoc quod primo fuit ius legis necessitate postea abrogatum: tertio per Iustinianū iterum ad legem redactū.
¹ Putam.

etiam sine libertate ex nostra constitutione a hæredes eos b instituere permissum est. Quod non per innouationem c induximus: sed quoniam & æquius erat, & Attilicino placuisse Paulus suis libris, tam quos ad Massurium Sabinū, quàm ad Plautium scripsit, refert. Proprius autem seruus etiam is intelligitur, in quo nudam * proprietatem d testator habet, alio vsumfructum habente.

Seruus accusatus de crimine adulterij commissi cum domina sua, non potest ante sententiam manumitti, nec ab ea hæres institui. ARET.

Est autē casus in quo nec cum libertate vtiliter seruus à domina hæres instituitur: vt constitutione e diuorum Seueri, & Antonini cauetur, cuius f verba hæc sunt g: Seruum adulterio maculatum h a, non iure testamento manumissum i ante sententiam ß ab ea muliere videri, quæ rea

d ¶ *Nudam proprietatem.* vt ille liber, & hæres necessarius sit; *vt suprà eodem. §. responso.* Sed tamen vsufructuarius perinde vtetur, ac si esset seruus adhuc: *vt Cod. communia de manu. l. 1. §. si autem proprietarius.*

Est autem.] CASVS. Domine, vos dixistis mihi suprà, quòd dominus potest seruum suum in testamento hæredem instituere. nunquid est hoc generaliter verum, quòd liceat cuilibet domino seruum suum hæredem instituere? Et respond. quòd non. Est enim casus in quo non licet domino seruum suum hæredem instituere, quamuis libertatem eidem seruo se dedisse in testamento suo expresserit: & ita cauetur cōstitutione diuorum Seueri, & Anto. cuius constitutionis verba sunt hæc: Rationis est, seruum maculatū: id est, accusatum de adulterio cum domina sua commisso, non videri iure manumissum ante sententiam, ab eadem domina sua, quæ fuerat rea postulata eiusdem criminis. vnde sequitur, quod ex quo manumissio in testamento suo nō valet: nec cum institutione valere possit. Manifestum est igitur quòd institutio hæredis in eundem a domina collata, nullius momenti habeatur. & hæc vsque ad illum §. *alienus seruus* Franc.

b Puniuntur autē & domina, & seruus, quia verberati traduntur igni & idem non esset in domino qui cognouisset seruam vt no. Glo. in l. & probatur in l. si Cod. de mal. Propterea quia maior honestas requiritur in muliere, quàm in masculo; vt ia pr. dixi. Vnde turpius esset, vel hoc tempore, famulum cognoscere dominam quàm si dominus cognosceret famulā, propter honestatē, quę maxime requiritur in ipsa muliere. Curs. fio.

c ¶ *Constitutione.* s. Græca, quam non habemus. ACCVRS.
f ¶ *Casus* scilicet constitutionis.
g ¶ *Verba hæc sunt* quæ sequuntur.
h ¶ *Maculatum* id est, accusatum. Nam aliàs est in litteris, accusatum, *vt ff. eo. l. hu verba. §. interdum* vbi de verbo ad verbum sunt illa, quæ hic dicuntur, excepto quòd ibi non scribitur *maculatum* vt hic, sed *accusatum.* similis expositio dicitur in lib. Sapientiæ de Ioseph. *Maculauerunt me impij.* Et alibi in diuina Scriptura, *Mendaces ostendit, qui maculauerunt eum:* i. accusauerunt eum.
a ¶ *Adulterio maculatum.* Græci sic interpretantur, ἔνοχον ὄντα τῇ μοιχείᾳ· non enim, συνέχον. legendum igitur est, *maculatum,* non *accusatum,* alioquin certè pugnat hæc constitutio cum *l. reos. C. ad leg. Iul. de adult.* CVIAC.
i ¶ *Manumissum.* sc. videri, vt postea subiicit, & dic manumissum simpliciter, non institutum: & ex hoc infert quod sequitur, quòd nec cum institutione fieri potest liber, vt subiicit, *quare sequitur,* &c. Aretinus.
ß ¶ *Ante sententiam.* Ante finitam cognitionem. *l. prospexit. §. pen. ff. qui, & quib. man.* CVIAC.
k ¶ *Postulata.* id est, accusata de eodem adulterio cum seruo proprio commisso: pro quo grauiter b punitur vterque: *vt C. de mulie. quæ ser. pro se iunxe. l. 1. in princip.* ¶ Quid si cum extraneo cōmisit adulterium? Respon. nec tunc manumittit vsque ad lx. dies: *vt C. de adul. l. 19. & ff. de adult. l. si postulauerit §. sabet.* ¶ Itē quid si adulterium tale commisit: non tamen accusatur adhuc? Resp. benè potest c manumittere. sed in crimine læsæ maiestatis est speciale, vt post commissum crimen tale non possis manumittere, vel testari: *vt C. ad leg. Iul. maiest. l. si & ff. de don. l. post contractum. & l. donationes §. si* ACCVRS.

c Hoc est falsum. quia manumissio intra lx. dies prohibetur, qui cōputantur a die diuortij, at nō accusationis, vt per Iu. tat. & vang. hu.

l ¶ *Nullius momenti habeatur.* quia si valeret institutio, valeret libertas: *vt s. eod. §. resp. & s. quibus ex causis manu. non lic. § 1.* ¶ Et ita nut. arg. quod vbi a aliquid prohibetur fieri directò, similiter, & per obliquum prohibetur: *sic ff. de cond. inst. l. quæ sub conditione. § sed si sub. obs. sed est verum.* ¶ Item arg. quod cassato b principali, cassatur quicquid sequitur ex eo, vel ex his: *vt C. de legi. & con stitutio. l. non dubium.* ACCVRS.

a Directò prohibita, prohibita per obliquum quoque censentur
† Al. *hæredita ra alias non.* tum habetur, *nec hærede, nec hæreditate.*
b Principali perēpto atque abolito, quæ ab eo dependent, sublata intelliguntur

fuerat eiusdē criminis postulata k rationis est. Quare sequitur vt in eundem à domina collata hæredis † institutio, nullius momenti habeatur l.

Seruus in quo quis habet vsumfructum dicitur alienus: & ideo institutus cum libertate ab vsufructuario, non consequitur libertatem ipsam. ARET.

Alienus seruus etiam is intelligitur, in quo vsumfructum testator m habet.

Simplex proprij serui institutio eum & liberum, & domino necessarium hæredem facit: qui si viuo adhuc testatore libertate donetur, voluntarius efficitur: sin autem à domino alienetur, nec liber, nec hæres fit: sed nouo domino hæreditatem quærit.

1. ¶ Seruus autem à domino suo hæres institutus, si quidem in eadem causa n mánserit, fit ex testamento liber o, hæresque ei necessarius. Si verò à

Alienus seruus.] CASVS. Domine, vos dixistis mihi suprà, quis intelligitur propri a seruus, dicatis mihi quis intelligitur seruus alienus. Ad hoc resp. Amice, alienus seruus non solū dicitur ille in quo testator nihil iuris habet: sed etiā ille in quo testator habet vsūfruct. Et hæc dicuntur vsque ad §. *seruus autem à domino* F de A.

m ¶ *Testator,* & ideo nō potest eum cum libertate instituere: *vt ff. eod. l. si alienum. in princ.* Sed cōtradicit ad hunc §. *ff. de bo. au. iu. pos. l. in vēditione.* Sed c certè quoad alia est loco domini, nō quo ad hoc vt possit fieri lib. Sed cū aliàs manumissus esset à fructuario simpliciter sine institutione, erit tanquā liber, quamdiu duraturus erat vsusfruct. *vt C. Communia de ma. l. 1. §. si autem fructuarius.* ¶ Nūquid & hic seruus alienus hæres institutus erit tanquam liber, licèt verè liber non sit? Resp. non: quia ex morte testatoris prorsus erat futurus quasi liber, si valeret hoc quod agitur *vt argu. j. de hæred. qua. & diff. in princ.* Item & tunc erat vsusfructus perdendus: *vt s. de vsufruct. §. finitur.* vnde etiam sic esset quasi liber, donec duraret vsusfructus, quia nisi duraret post mortē testantis, nihil valet talis institutio, vt sit liber, sed domino suo hæreditatem quærit: *vt j. eod. § alienus* ¶ Sed quid si erat vsusfructus repetitus in persona primi hæredis, vel etiam vlterius, quod potest: *vt ff. quibus modis vsusfru. amit. l. repetit. in princ.* Resp. tunc erit quasi liber toto illo tempore: *vt in d. l. communia de ma. l. 1. §. sin autem fructuarius.*

c Et ff. ad S.C. Tr. l. 1. § *domini de quo vide Glo. in l. rectè dicemus ff. de verb. signi.* Ang.

Seruus autem.] CASVS. Domine, iam video quòd proprius seruus a domino in testamento hæres institui potest, pro Deo dicatis modò mihi, quis est effectus illius institutionis? Ad hoc resp. Amice, institutio proprij serui a domino facta, gloriosum habet effectum. Proprius enim seruus à domino suo hæres institutus, si in eiusdem domini dominio vsque ad mortem eius perseuerauit, mortuo testatore fit ex testamento liber, & hæres, scilicet necessarius: sed si testator viuus manumiserit, tunc post mortem testatoris adire hæreditatem suo arbitrio poterit. nam in hoc casu, quando a viuo testatore manumissus fuerit, non cogitur hæres necessarius esse, quia non consequitur hæreditatem, & libertatem ex testamento domini. Ad hoc enim vt hæres necessarius sit, necesse est eum tam libertatem, quam hæreditatem ex domini testamento habuisse. & hæc obtinent, quando dominus viuus seruum institutum manumisit. Sed pone quòd dominus seruum proprium instituit, & post institutionem alienauerit, vel quolibet alio modo in alium transtulerit, certè in casu isto mortuo testatore iussu noui domini debet iste seruus adire hæreditatem, & eam nouo domino acquirere, & ea ratione per eius aditionem iussu noui domini factam, nouus dominus hæres efficitur. Nam ipse seruus post institutionem alienatus, nec liber, nec hæres esse potest, licèt etiam cum libertate in testamento expresse hæres fuerit institutus. Dominus enim post institutionem eum alienando, à libertatis datione videtur destitisse. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *alienus quoque* Franc.

n ¶ *In eadem causa.* id est, seruus eiusdem domini. Ioann. *vt ff. si ex noxa. cau. aga. l. 1. § j.*
o ¶ *Liber.* nisi aliqua lex d impediat libertatem: *vt ff. eod. l. si non lex. ad fin. iit.* Vel conditio: *vt ff. eodem. l. quotiens §. fin.* Vel quia ex lege peruenit ad libertatem: *vt ff. eod. l. testamento. ad fin. ite.*

d Publica vox præfertur priuatæ vnde per statutum derogatur vltimę voluntati *ar. istam ff. cod. vnā Tull. lib. 1. Rot de introduct. constitutione*

secundum

secundum Io Item fit liber à semetipso, nisi institutus fuerit ita: *cùm quis mihi hæres erit, Stichus liber, & hæres esto.* nam iure a cohærede accipit libertatem, *vt ff. de acqu. hære. l. ex parte.* Item & ignorans fit hæres, & liber: *vt ff. si cer peta. l. etiã, qui.*

a ¶ *Vtrumque.* i. hæreditatem, & libertatẽ. nam vt liber fit & hæres necessarius, hæc dum consequi debet ex testamento domini *vt infra de hære. quali. & differ §. 1.*

b ¶ *Neque liber.* Directa enim libertas in seruo alieno non potest habere locum; sed institutum potest habere effectum, vt hic. sed aliud in legatis quæ adimuntur hoc ipso quòd alienatur seruus. *vt ff. de adem leg. l. seruo cum libertate.* & est ratio; quia in legato spectatur dies quo cedit, an sit manumissus: *vt ff quando dies leg. ce. l. si post. §. si cùm.* A D D I T I O. Hæc ratio non est bonà, quia sine inspiciamus diem cedentis legati; siue diem aditæ hæreditatis, vtroque casu reperitur alienus. vnde quemadmodum etiam hæreditas venit acquirenda nouo domino ita & legatum. & propterea non sedditur ratio, quia faciliùs legata reuocantur, quàm hæredum institutio. *l. ex parte. ff. de ademend. lega.* cum enim faciliùs legata instituantur, faciliùs destruuntur, *vt in Authentic. ex causa Cod de lib. prætert.* Christophor.

c ¶ *Alienauit.* scilicèt alicui habenti factionem testamenti a, *vt ff. eod. l. seruum meum. in fine. 1. respons.* & hoc nisi redimatur ab eodem testatore qui eũ instituit. & postea eum alienauit. tunc enim reuiuiscit libertas: *vt ff. de ma. test. a l verum. & ff eo. l. quotiens. §. si. & l si non lex. & l. autep.*

a Id est, capaci hæreditatis. Ægid. Per.

viuo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem potest; quia nõ fit hęres necessarius, cùm vtrumq; a ex domini testamento non consequatur. Quòd si alienatus fuerit, iussu noui domini adire hęreditatem debet; & ea ratione per eum dominus fit hæres. Nam ipse alienatus, neque liber b, neque hæres esse potest etiamsi cum libertate hæres institutus fuerit. Destitisse enim à libertatis datione videtur dominus qui eum alienauit c.

Seruus alienus hæres institutus quærit domino suo hæreditatem, si iussu suo hæreditatem adit. Si verò fuerit alteri alienatus, debet iussu noui domini adire. Si verò antequàm adeat, fuerit manumissus: potest suo arbitrio adire. A R E T.

Alienus d quoque seruus hęres institutus, si in eadem causa durauerit: iussu e eius domini a adire hæreditatem debet. Si verò alienatus fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortem eius f, antequam adeat: debet iussu noui domini g adire. at si manumissus est viuo testatore, vel mortuo antequàm adeat: suo arbitrio h adire potest hæreditatem.

Alienum quoque.] C A S V S. Domine, noo video quis sit effectus institutionis alieni serui. Ad hoc resp. Amice alienus seruus hęres institutus, si durauit in eadem causa, debet iussu domini sui adire hæreditatem, & eidem per aditionem hæreditatem acquirere Si vero alienatus fuerit a domino suo, viuente adhuc testatore, aut etiam post mortem testatoris, tamen antequàm hæreditatem adierit in hoc casu iussu noui domini debet adire hæreditatem. & hæc sunt vera quando iste seruus in seruitute remanserit sed si à primo domino, vel à nouo viuente testatore, vel mortuo ante aditionem hæreditatis, manumissus fuerit: tũc liber factus suo arbitrio hæreditatem adire, & sibi ipsi acquirere poterit Et hæc dicuntur vsque ad § *seruus alienus.* Franc.

d ¶ *Alienus.* qui sic institui potest, *cùm liber erit,* prius noo, *vt ff. de condi. instit. l. seruus alienus. & l. quia*

e ¶ *Iussu.* præcedente aditionem, *vt ff. de acq hæred. l. si quis mihi bona. §. iussum* b. & ita domino quæritur. alias si seruus nolit adire (quod potest esse etiam domino iubente) non quæritur: *vt C. eo. l. cùm proponas.* A D D I T I O. Si tamẽ coactus adeat, valet aditio Sed pater filio recusante: item monasterium monasterio recusante adire, vel ante aditionem mortuo testatore, possunt adire suo iure: vt per Angelum Aret. hic.

b Quod facit, si ex statuto, vel lege requiratur iussus, auctoritas, cõsensus, vel voluntas & an præcedere debeant, vel sequi: vide no in l. fin. § necessitatem Cod. de bon quæ lib.

a ¶ *Iussu eius domini.* Quidam Cod. *iussu domini sui.* C V I A C I V S.

f ¶ *Post mortem eius.* etiam post iussum eius; antequàm tamen adiret: *vt ff de acq hære. l. Antistius. §. 1.* A C C V R S.

g ¶ *Noui domini.* hoc est enim in hæreditate, vt illi acquiratur qui tempore aditionis est dominus, vel sibi, si liber est tũc. Sed c in legato spectatur dies cessionis: vt si tempore mortis legantis sit meus, licèt alienem, tamen mihi debeatur legatum, *vt ff quãdo de leg. ced. l. si post. §. 4 & ibi glo in verbo, statum.*

c Dies cessionis spectatur in legatis.

h ¶ *Suo arbitrio.* sic s e. § *si verò.* A C C V R S.

Seruus etiam alienus.] C A S V S. Domine, iam video quòd seruus alienus viuente domino possit hæres institui: nũquid poterit institui post mortem domini? Et respondetur quòd sic. Seruus enim alienus post mortẽ domini hæres potest institui: & cum hæreditariis seruis est testamenti factio. Nam hæreditarii serui acquiruntur hæreditati, & per consequens hæredi futuro. Hæreditas enim nondum adita sustinet vicem personæ defunctæ non hæredis futuri: vnde sicuti si defunctus viueret, ex testamento capere posset, ita eo mortuo capere posset hæreditas, cùm hæreditas quantum ad hoc vicem personæ defunctæ repræsentet Item non solùm seruus alienus iam nati institui poterit, quia quantum ad hoc, qui in vtero est, pro iam nato habetur, cùm in hoc casu de commodo eius tractetur. Et hæc dicuntur vsque ad §. *seruus autem pluriũ.* Franciscus.

Seruus alienus potest institui etiam post mortem domini sui, & etiam seruus hæreditarius, vel eius qui est in vtero. A R E T.

2. ¶ Seruus etiam alienus post domini mortem i rectè hæres instituitur, quia & cum hæreditariis seruis est testamenti factio k. Nõdum l enim adita hæreditas personæ vicem sustinet, non hæredis futuri, sed defuncti m: cùm etiam eius qui in vtero est n, seruus rectè hæres instituatur.

Seruus plurium ab extraneo institutus, acquirit vnicuique pro parte dominica. A R E T.

3. ¶ Seruus autem pluriũ cum quibus o testamenti factio est †, ab extraneo p institutus hæres, vnicuique dominorum cuius iussu q adierit, pro portione dominij acquirit hæreditatem.

Quis potest & vnum, & plures hæredes facere. A R E T.

4. ¶ Et vnum hominem, & plures vsque in infinitum r quot quis hæredes velit s, facere licet.

i ¶ *Post domini mortem.* verba legis sunt omnia, & secondùm hoc planum est, *Vel testatoris.* quia sic dicat, Instituo seruum hæredem post mortem domini. & probatur hæc lect. *4. ff. r. l. quis filio 1. resp.* Nec obstat quòd videatur in diem fieri hæc institutio: *vt j. eo. §. hæres.* quia incertus est dies mortis. *vt ff de condi. & demonst. l. 1. §. dies autem.* vnde valet. *& ff. eod. l. in tempus. in princ.*

† Passiuè scilicet vt ex alieno testamento capere possint non enim potest institui seruus nisi eius dominus habeat passiuã testamenti factionem. vt infr. de hær. qua. & diff. § in extraneis. Ægid. Petr.

k ¶ *Testamenti factio.* f. passiuè, non actiuè: *vt infrà de hæredum quali. & dif. § testamenti* & iussio hæredum spectatur, si modò cum defuncto fuit, licèt eum hærede instituto non sit testamenti factio: *vt ff. eo l. seruus hæreditarius.*

l ¶ *Nondum.* benè dico seruum hæreditatium posse institui, quia non est nullius, sed alicuius, scilicet hæreditatis quæ vicem defuncti obtinet.

m ¶ *Defuncti.* & est fortè ratio, quia defunctus est certus quis fuerit sed non sic de hærede, quia etsi certus sit institutus, potest esse, quòd non adeat hæreditatem quia potest desistere multis de causis: *vt j. quib. modis testam. infir. § posteriore.* & facit ad hunc § *j. de stip. seruo in principio. & ff. de acquirend. re. do. l. in eo. in fine. & l sequente.*

n ¶ *Eius qui in vtero est.* cùm a pro nato sit habendus quo ad commodum: *vt ff de sta ho. l. qui in vtero. & ff. eod. l. eius in principio.*

a Qui in vtero est, pro nato habetur quoties de eius commodo agitur.

¶ *Seruus autem plurium.*] C A S V S. Domine, iam video quis sit effectus institutionis, quando seruus vnius alij instituitur. Sed pone quòd aliquis instituat seruum plurium dominorum, dicatis mihi, quis sit effectus huiusmodi institutionis? Ad hoc respond. Amice, seruus plurium dominorum cum quibus testamenti factio est, ab extraneo hæres institutus, vnicuique dominorum, cuius iussu adit hæreditatem, acquirit pro portione dominij, quam in seruo habet, & efficitur hæres. Sed pone · domine, iam video quòd per institutionem serui plurium dominorum plures hæredes institui possunt, éstne hoc verum? Et resp. quòd sic. nam & vnum hominem, & plures vsque in infinitum, quot testator voluerit, hæredes facere potest. Et hæc dicuntur vsque ad §. *hæreditas.* Franc de Aret.

o ¶ *Cum quibus.* f. dominis.

p ¶ *Ab extraneo* si verò ab altero ex dominis sit institutus, acquiritur cæteris sociis hæreditas, quod dic: *vt ff. pro socio. l. verum. §. si seruo communi.*

q ¶ *Iussu.* dic quod sufficit vna iussio, licèt sint plures domini: *vt ff. de acqui. hære. l. seruus duorum* b.

b Hæc Gl. non est Accursij. Hæredes institui possunt simul omnes homines mundi.

r ¶ *In infinitum.* quid ergo si instituam omnes homines quicumque sunt in mundo? Videtur nullum esse, cùm effectum habere non possit: puto tamen valere, vt hîc, sed tamen non poterit confirmari adiunne, propter nimiam difficultatem, vel impossibilitatem.

s ¶ *Velit* cùm sua voluntas sit c lex: *vt in Auth. de nup. §. dispo. nat. coll. iiij.*

c Voluntas testatoris est lex.

Hæreditas

Hereditas.] CASVS. Domine iam video qui possunt hæredes institui, & quis sit effectus institutionis: pro Deo dicatis mihi qualiter diuiditur hæreditas? Ad hoc respond. Amice, hæreditas plerumque diuiditur in xij. vncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem hæ partes hæc nomina ab vncia vsque ad assem: vt puta hæc, sescunx, &c. prout in litera continetur. Et hæc dicuntur vsque ad §. *non autem.* in quo pone sic casum: Domine, vos dixistis mihi quòd hæreditas diuiditur in xij. vncias, & propria nomina vnciarum mihi expressistis: nunquid generaliter oportet esse xij. vncias in hæreditate? Et respon. quòd non semper duodecim vncias in hæreditate oportet esse. Nam tot vnciæ assem constituunt, quot testator voluerit. Si enim testator vnum tantùm hæredem ex semisse instituerit, totus as in semisse continebitur. & hoc ideò: quia idem ex parte testatus, & ex parte intestatus decedere non potest & hoc est verù: nisi sit miles, qui in castrensibus testari potest; & in paganicis intestatus decedere. Sola enim voluntas militis in testando spectatur. Cùm igitur aliquis in semisse vnum tantùm instituerit, & alium posteà non instituerit: præsumitur in totum assem instituisse. & similiter in casu conuerso: quia sicut ego tibi dixi non semper esse necesse xij. vncias contineri in asse, ita & in quantascunque voluerit plurimas vncias potest quis hæreditatem diuidere. Et hæc dicuntur vsque ad § *si plures instituantur* Franc. de Aret.

† Cum hoc §. *concor. c. Raynald. in Gl. super verb. expressim extra de testa.*

Vniuersa quæuis hæreditas in vncias xij. (quæ assis appellatione continentur) scinditur: quarũ quælibet certum nomen à lege sortita est: potest tamen in plures, pauciorésve vncias (prout testatori libitum erit) distribui.

5. Hæreditas † plerunque [a] diuiditur in duodecim vncias, quæ [b] assis appellatione [c] continentur. Habent autem & hæ partes [d] propria nomina ab vncia vsque ad assem: vt putà hæc, sescunx [e], sextans [f], quadrãs [g], triens [h], quincunx [i], semis [k], septunx [l], bes [m], dodrans [n], dextans [o], deunx [p], as [q]. Non autem vtique semper duodecim vncias esse oportet. nam tot vnciæ assem efficiunt, quot testator voluerit: & si vnum tantùm quis ex semisse (verbi gratia) hæredē scripserit, totus as [r] in semisse erit. Neque enim idem ex parte testatus, & ex parte intestatus decedere [s] potest, nisi sit miles [t]: cuius sola voluntas in testando spectatur. Et e contrariò potest quis in quotcũque [u] [a] voluerit plurimas vncias suam hæreditatem diuidere.

a ¶ *Plerumque* ideò [a] dicit *plerumque* quia quandóque in plures, *vt infr. eod. § si plures.* quandóque in pauciores diuiditur: *vt infr. eod. § non autem.*

a Hæreditas plerunque in xij vncias, plerunque in plures, vel pauciores diuiditur.

b ¶ *Quæ.* i.e. vnciæ simul collectæ.

c ¶ *Appellatione* i. significatione.

d ¶ *Hæ partes.* infra positæ in quantitate differentes. ı. Vel dic meliùs, hæ partes. s. vnciæ xij. ad partes redactæ est [b] enim ad superiora facienda relatio.

b Relatio eadē ratione fit ad proxima

e ¶ *Sescunx.* [c] i. vncia, & dimidia, *vt ff. de inoffic. testam l. Papinianus. § quoniam autem quarta ne si. §.* ¶ Sed quare non posuit nomen quod vnciam signaret? Respond. quia plura sunt negotia, quàm vocabula: *vt ff. de præs. ver. l. natura.* ¶ Et not. quòd primum, & secundum, & tertium, & quartum nomen interpretationem sumit ex eo, quod quotam designat hæreditatis portionem, Sescunx enim dicitur quasi semuncia, & vncia. & est tertia eius litera, s, non, x. Sextans, quia sextam eius partē signat, id est, duas vncias. Quadrans, quia quartam: & ita tres vncias signat. Triens, quia tertiam partem, & ita quatuor vncias signat. Sequentia verò nomina etymologiam habent ex eo quòd certum numerum vnciarum signant. Dicitur enim quincunx, non quia quintam partem habet: sed quia quinque denotat vncias. Semis, quia sex, & sic de singulis per ordinem. ¶ Item no. quòd non omnes vnciæ, quæ designantur per ista nomina, continentur in asse, licèt hoc innui videatur Sic enim contineret as lxxviij. vncias, & dimidiam. Ideò autem ponit has partes, quia quælibet potest in asse contineri. hac ratione & homo dicitur risibilis, & actio legis Aquiliæ pœnalis dicitur, *vt infrà ad leg. Aquil. § his verbis* ¶ Item no. ista tria nomina, as, pondo, libra, idem signare. ¶ Item quandóque as ponitur pro obulo, vnde illud. *Nónne duo passeres asse veneunt?* vnde versus: *As, obolus, pondus* [d], *as est possessio tota,* id est, hæreditas, vt hîc, sed & *pondus* largè dicitur omne quod est in statera positum: sed hîc strictè accipitur pro pondere xij. vnciatum. vnde *dupondium,* quasi duplex pondus. s. xxiv vnciarum: *vt infrà eod § & si plures. & facit ad hunc § ff. eod l. seruum meum. § fin.*

c De asse, & partibus eius, vide Blondum lib. 2 de Re in stau. ma. Bartholomæum Fontium in Persium satyr. vlt. Sext. Pompe. & Tal lib. 3. Mitt de legitima confirmatione § in antiquo Ægi. Per.

d Versus.

f ¶ *Sextans* i. duæ vnciæ, quasi sexta pars assis.

g ¶ *Quadrans* i. tres vnciæ, quasi quarta pars assis.

h ¶ *Triens* i. quatuor vnciæ, quasi tertia pars assis.

i ¶ *Quincunx.* i. v. vnciæ.

k ¶ *Semis.* i. vj. vnciæ, s. dimidium assis.

l ¶ *Septunx.* i. vij. vnciæ.

m ¶ *Bes.* i. viij. vt olim *des,* quasi dempto triente.

n ¶ *Dodrans* i. ix. quasi dempto quadrante.

o ¶ *Dextans* i. x. quasi dempto sextante.

p ¶ *Deunx.* i. xj quasi dempta vncia.

q ¶ *As.* i. xij.

Qui partibus non designatis hæredes scripti sunt, æquis portionibus scripti videntur: qui verò iam aliquot incertis partib. instituti, simpliciter instituuntur, quotquot sint, in residuo assis, hæredes fiunt: asse autem toto distributo, qui sine partibus scripti sunt, semissem hæreditatis consequuntur.

6. ¶ Si plures instituantur hæredes, ita demum partium distributio [x] necessaria est, si nolit testator, eos ex æquis partibus [y] hæredes esse. satis enim constat nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes esse. Partibus autē in quorundam personis expressis: si quis alius sine parte nominatus erit, siquidem aliqua pars assi deerit, ex ea parte hæres fit [z].

r ¶ *Totus as.* Nam [a] in totum præsumitur instituisse defunctus, cùm alium non instituit: *vt hic, & ff. eod. l. interdum. §. j.* Idem quoque præsumitur in milite: *vt C. de testament. mili. l. ij. §. nam cùm* [b] nisi quod hîc sequitur, non ad superius proœmium respondet, sed ad hoc, quod sequitur, refertur. s. *neque enim,* &c. Sed si miles fecit testamentum in castrensibus, potest decedere intestatus in paganicis: *vt C. de test. milit. l. ij.*

a Præsumitur in assem institutus, qui solus ex semisse scriptus est.

b Et hæc est communis opinio licet Ang. putet, de iure verius sic distinguendum, vt procedat quando verba possunt aptari ad ius commune, præsumitur testator de iure speciali. l. si mil. vna ex familia. ff. de mil. testa.

s ¶ *Intestatus decedere.* Imò videtur quòd sic: *vt ff. de inoff. testament. l. nam & si parentibus. §. pen. & fin. quæ est contra.* Sed hoc est verum ab initio. sed ex post facto potest: *vt C. de inoffic. testam. l. cum duobus* ¶ Et no. hic idem iuris [c] non esse in parte quoad partem, quod est in toto quoad totum. *vt ff fam. ercisc. l. in hoc iudicio.* Argum. contrà *ff. de pact. l. iurisgentium §. adeo. & § seq* & facit ad hunc §. *ff. de regulis iuris. l. in testamentis.* ACCVRS. ADDITIO Et melius, *l. ius nostrum. eod. tit.* Et procedit iste textus indistinctè, siue simpliciter sit facta institutio in re certa, vel parte, de reliqua non facta mentione, siue dixerit testator, in residuo se velle intestatum decedere Io. Fab. & Ang. Aret.

c Partis quoad partem intestatum nō idem ius est, quod totius ad totum est.

t ¶ *Nisi sit miles.* nam [d] miles benè potest pro parte testatus decedere pro parte intestatus: *vt C. de test. mil. l. ij.*

d Miles pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest.

u ¶ *Quotcunque.* & facit *ff. e. l. interdum. § paterfamilias, & l seq. vsque ad l. ex facto.*

a ¶ *In quotcunque.* Vet. cod. in *quantascunque.* CVIAC.

Si plures] CASVS. Domine, pone quod aliquis plures instituit hæredes, nũquid necesse est quòd testator exprimat partes, in quibus eos instituit? Et respond. quòd non, nisi voluerit eos ex disparibus partibus hæredes esse. Si enim plures hæredes instituantur, ita demùm necessaria est partium distributio, si voluerit testator hæredes instituendos ex inæqualibus portionibus succedere. Satis enim manifestum est, quod si eos simpliciter instituat, partibus hæreditatis in institutione non expressis, omnes institutos ex æqualibus portionibus hæredes esse intelligendum est. ¶ Sed pone quòd testator quosdam instituit in certis portionibus, puta Titium in triente, & Mæuium in sextante, & postea Sempronium instituit simpliciter, nulla portione in eius persona expressa, dicatis mihi, quid iuris erit in casu isto? Ad hoc respond. Amice, si plures instituantur certis partibus in quorundam personis expressis, & aliquis postea sine parte institutus fuerit, ille qui sine parte institutus est, si aliqua pars assi deest, ex ea parte institui intelligitur. vnde in casu prædicto ille qui sine parte institutus est, in semisse erit hæres. & idem iuris est, si plures parte instituit sine: nã omnes in eam partem quæ assi deest, conueniunt. & hæc sunt vera quando aliqua pars deest assi. sed pone quod totus as completus sit: quia instituit Publium in semisse, & Mæuium in alio semisse: posteà vnum, vel plures sine parte instituit: quid iuris est in casu isto? Ad hoc respon. Amice, si totus as sit completus, omnes instituti vocantur in dimidiam partem hæreditatis, & ille solus qui sine parte institutus fuerit, vel etiã si plures sine parte instituti fuerint, in alteram partem vocabuntur. Nec etiam interest in eo casu, quando aliqui sunt instituti in certa portione, & posteà alius sine portione institutus est, vtrùm primus vel medius, an nouissimus sine parte institutus fuerit. nã semper illa pars quæ vacat, intelligitur data ei qui sine certa portione institutus est. & hæc dicuntur vsque ad §. *videamus.* Franc.

x ¶ *Distributio.* i. assignatio partium, quam s. partem velit testator quemlibet habere.

y ¶ *Ex æquis partibus.* facit. *ff e. l quotiens. § hæredes.*

z ¶ *Hæres fit.* eadem est ratio in dupondio *vt ff eod. l. item quod Sabinus.*

Sabinus & ¶ eo.§.& si plures Itē est hoc verū, si testator non ig notat, *ut ff eo.l.quo loco.§ 1.quæ est contra.* Accvrs.

a ¶ *In dimidiam partē.* aliter enim si asse expleto scripsit, *ex reliqua parte hæres esto.* tunc enim cùm nihil reliquum sit, ea nulla parte hæres institutus est: *ut ff eo.l. Itē quod Sabinus §.unde. vers. sed si asse* Accvrs.

b ¶ *Vocantur* s. illi qui erant instituti in tota hæreditate partibus expressis.

c ¶ *Omnes.* qui erant instituti sine partibus Accvrsivs.

d ¶ *Nec interest.* hoc refertur nō ad proximum casum: sed ad superiorem: scilicet quando pars vacat. idem tamen in secundo: sed non haberet locum ratio quæ redditur, *Ea enim*, &c. 2. Vel dic quòd ad proximum §.& statim cùm sit fit institutio, intelligitur pars vacare. & facit ad hoc, *ff. eodem l. quo loco.1 resp.*

Videamus.] Casvs. Domine, iā video quid iuris est quando aliqua pars deest assi, & aliquis instituitur sine parte. sed pone quòd aliqua pars prævalet: & nemo sit institutus sine parte: ut in tali exemplo. Testator instituit Publium in quadrante, & M. in alio quadrante, & Titium in quadrante, & ita tres instituit ex quartis partibus. modò manifestè liquet quòd quarta pars hæreditatis vacat dicatis mihi, quid iuris est in casu isto? ad hoc respond. Amice, si tres ex quartis partibus hæredes instituti sunt in hoc casu cōstat vacantem partem singulis tacita voluntate testatoris pro hæreditatis portione accedere: & deinde erit ac si ab initio singuli ex certis portionibus fuissent instituti. ¶ Idem iuris erit in casu converso: nam si plures in portionibus instituti fuerint: singulis pro hæreditariis portionibus decrescet: ut putà si iure in certis portionibus instituti sunt. nam si testator Publium instituit in triente, & Mevium in alio triente, & Titium in alio triente, & Caium in alio triente, in hoc casu perinde erit ac si unusquisque in quadrante institutus fuisset. Et hæc dicūtur usque ad illum §. *& si plures unciæ.* Franc.

Et si plures sine parte scripti sunt omnes in eandem partem concurrunt. Si verò totus as completus sit: hi qui nominatim expressas partes habent, in dimidiam partem [a] vocantur [b], & ille, vel illi omnes [c] in alteram dimidiam. Nec interest [d], primus, an medius: an novissimus sine parte hæres scriptus sit: ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

Pars hæreditatis per testatorem non distributa, accrescit hæredibus pro portionibus hæreditariis. Idem econtrà si testator plus distribuit, quàm sit in hæreditate: tunc enim cuilibet hæredum decrescit pro rata. Aretinvs.

7. ¶ Videamus [a] si pars aliqua vacet: nec tamen quisquam sine parte sit hæres institutus, quid iuris sit: veluti si tres ex quartis partibus hæredes scripti sunt. Et cōstat, vacantem partem singulis tacitè pro hæreditaria parte accedere, & perinde haberi, ac si ex tertiis partibus hæredes scripti essent: & ex diverso [e] si plures hæredes scripti in portionibus sint, tacitè singulis decrescere: ut si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus hæredes scripti sint, perinde habeantur, ac si unusquisque ex quarta parte scriptus hæres fuisset.

c ¶ *Videamus. ut ff eodem l. interdum. §. paterfamilias. usque in finem leg.*

Et si plures unciæ] Casvs. Quidam instituit Publium in semissem, & Mævium in bessem. & ita plures unciæ, quam duodecim sunt distributæ & postea instituit Titium sine parte: modò quæro quid iuris sit in hoc casu? Ad hoc respo. Amice, si plures unciæ, quàm duodecim à testatore distributæ sunt, & postea aliquis sine parte institutus fuerit: in hoc casu ad dupondium transeundum erit: & qui institutus est sine parte, quod deest dupondio habebit: & idem iuris est, si dupondius fuerit completus nam tunc transeundum est ad tripondium: & sic deinceps: nec propter hoc augetur hæreditas, licet in plures uncias distribuatur: quia omnes partes distributæ posteà ad assem revocantur: quamvis sint plurium unciarum. Et hæc dicuntur usque ad illum § *hæres & purè* Franc.

s Hæc Glo dividitur in quatuor partes. In prima declarat text. In secūda format unum contrarium ad illū ver. *usque* & solvit. In tertia format aliud cōtrariū non ad illum ver. sed ad vers. *& si plures* proximè præcedentem. In quarta format aliud contrarium, quod potest esse cōmune ad utrūque vers.

f ¶ *Dupondio* dicitur autem dupondium, pondus, sive hæreditas in xxiv. uncias divisa. sic enim pondus dicitur ea quæ in xij dividitur. & tripondium quod in xxxvj. & quadripondium, quod in xlviij & sic de singulis.

g ¶ *Idemque erit* [a]. id est, quod diximus si quis expleto asse fuit institutus hæres, in dimidiam vocatur: vel nō expleto asse in vacantem partem vocatur. *ut suprà eod. §. partibus autem* vel transcendente in vacantem usque ad dupondium. *ut suprà proximo responso.* Idem est etiam si dupondius sit expletus. Sed contrà, *ff. eodem. l. item quod Sabinus in fine legis.* ubi dicit, expleto dupondio institutum non habere partem vacantem usque ad tripondium. Sed certè imò dicit quòd sic, si rectè illa litera intelligitur, & concordat. Item videtur contrà, *ff eod. lex uncius. 2.* Sed certè & illa est cōcordantia, si rectè ibi fiat computatio unciarum. Sed magis videtur contra, *C. de legat. l. cum quæstio.* ubi dicit, nō fieri transitum ad dupondium, vel tripondium: sed tantum videtur adimi primo, quantum confertur secūdo. 2. Sed distingue, aut voluit testator excedere assem vel dupondium; quod potest: *ut suprà e. §. non autem* & ita hîc intelligitur. Aut noluit, & tunc habeat locum lex contraria. Item & tunc quando dubium est, similiter locum habeat *l. cùm quæstio.* quæ est contra. Alij dicunt, hāc corrigi per illam. Accvrsivs. Additio. Adverte diligenter, quòd si nominatim assem explevit, videtur transire ad dupondium, aliàs non: *ut l qui non militabat. §. filius. ff eod.* Et de effectu an fiat transitus ad dupondium, vel non, vide Ioan. Fab. hîc, qui infert, quòd si Papa ex certa scientia provideat duobus de eadem præbenda, quòd utterque admittatur *extrà de rescript. cap. duobus. in fin. lib. vj.*

h ¶ *Revocantur.* Hæreditas enim non augetur, quòd in plures dividitur uncias, sicut nec libra, licèt per solidum, vel alium numerum dividatur: & ideò quotam partem quis debet habere in dupondio, totam potest partem habere de asse: *ut hîc, & ff. eo. l. ex unciis.*

Si plures unciæ, quàm duodecim sint distributæ, & alius sit institutus sine parte, transit ad dupondium. Aret.

Annota, dupondiū appellat hæreditatē in XXIV. uncias distributam, quasi duo pondo, id est, duo asses: sic in tripondio dictio.

8. ¶ Et si plures unciæ, quàm duodecim distributæ sint, is qui sine parte institutus est, quod dupondio [f] deest, habebit. Idémque erit [g] si dupondius expletus sit, quæ omnes partes ad assem posteà revocantur [h], quamvis sint plurium unciarum.

Hæres potest institui purè, & sub conditione: non autem ex certo tempore, vel ad certum tempus. Si tamen sic instituatur, valet institutio tanquam pura, vitiata tali adiectione.

9. ¶ Hæres & purè, & sub conditione institui potest: ex certo tempore [i], aut † ad certum tempus † non potest, veluti, *Post quinquennium, quàm moriar,* vel, *Ex Kalendis illis,* vel, *Usque ad Kalendas illas hæres esto.* Denique diem [a] adiectum haberi pro supervacuo placet, & perinde esse, ac si purè hæres institutus esset.

Impossibilis conditio adiecta institutioni, legato, vel fideicommisso, vitiatur, dispositione pura remanente.

Hæres.] Casvs. Domine, quidam instituit hæredem sub conditione, nūquid valet talis institutio? Et resp. quod sic. Nam hæres purè, & sub conditione institui potest: ex certo tamen tempore, vel usque ad tempus non potest institui: veluti si quis ita instituerit, *Titium post quinquennium quàm moriar, hæredem instituo.* In hoc enim casu non valet institutio eo modo quo facta est. Dies enim in institutione adiectus pro supervacuo, sive pro non adiecto habebitur, & proinde erit, ac si Titius purè, & sine diei adiectione institutus fuisset. Et hæc dicuntur usque ad illum §. *impossibilis conditio.* Franc.

i ¶ *Ex certo tempore* Sed in [a] diem incertum quis potest institui hæres, puta cùm ipse poterit capere ex testamento [b], vel cùm ipse morietur, vel cùm Titius morietur: *ut ff. eo. l. in tempus, & l. qui filio. 1 resp. & ff. de lib. & post. l. filius à patre. 1. resp. & C eo. l. extraneum* Miles autem potest etiam extraneum ex certo tempore, vel in certum tempus instituere *ut ff de milit. testa. l. miles* & facit ad hunc §. *ff. eo. l. hæreditas* Arg. tamen est contra, *ff. de regulis iuris. l. actus.* Sed ibi non loquitur de hoc actu, s. factionis testamenti unde interpretandum est, ut magis valeat, quàm pereat: *ut ff. de rebus dubiis. l. quotiens.*

a ¶ *Denique diem* Vet. cod. *Denique adiectum pro supervacuo haberi placet.* Cviac.

Impossibilis.] Casvs. Quidam Titium hæredem sic instituit: Titium hæredē instituo, si cœlū digito tetigerit, quæro à vobis, utrū valeat institutio ista? Et respon. quòd sic. Nam in hoc casu impossibilis cōditio non vitiat, sed vitiatur, & institutio pro pura habetur. Impossibilis enim cōditio in institutionibus, & legatis, & fideicommissariis libertatibus adiecta, pro nō scripta habetur, & perinde est ac si nulla cōditio fuisset apposita. Sed pone: quidam instituit hæredem sub pluribus conditionibus, nūquid oportet

† Ratio quia quod non recipit divisionem in re, nec in tēpore, sed hæreditas non recipit divisionē in re, quia nō potest quis decedere partim testatus, & partim intestatus. ergo nec in tempore, secundum Pote. Æg Per.

† Ratio, quia impossibile est, ut qui fuit semel hæres, desinat esse hæres, secundum Nic. Ægid. Per.

a Institui hæres quis potest in diē certum.

b Quod verū est, quando incapacitas est respectu hæredis tantum, secus si esset respectu testantis, ut in spatio de quo vide Ang. hic

oportet omnes conditiones adimpleri, antequàm possit adire? Ad hoc resp. Amice, si plures institutioni adscriptæ sunt conditiones: distingue vtrum per coniunctionem copulatiuam, vel disiunctiuam illæ conditiones sunt appositæ. nam si per coniunctionem copulatiuam, vt putà *si illud, & illud factum fuerit, Titium hæredē instituo*, necesse habet hæres in hoc casu omnes conditiones adimplere. Si verò sub disiunctiua coniunctione plures conditiones appositæ sunt: vt putà *si illud, aut illud factum fuerit, Titium necessarium meum hæredem instituo*: in hoc casu tantùm alteri obtemperare satis est. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *hi quos nunquam* Franc. de Aretio.

10. ¶ Impossibilis conditio [a] in institutionibus, & legatis, nécnon in fideicommissis, & libertatibus, pro non scripta [b] habetur.

Ad veritatem copulatiuæ requiritur implementum vtriusque partis. Ad veritatem vero alternatiuæ, sufficit verificatio alterius.

11. ¶ Si plures conditiones in institutionibus adscriptæ sunt; si quidem coniunctim: vt putà, *Si illud & illud factum fuerit*; omnibus parendum est [c]: si separatim [d], veluti, *Si illud, aut illud factum erit*; cuilibet conditioni obtemperare satis est.

Etiam penitus ignotus, & quem testator nunquam vidit, potest hæres institui. Aret.

12. ¶ Hi quos nunquàm testator vidit, hæredes institui possunt: veluti si fratris filios [e] peregrinantes [f] ignorans qui essent, hæredes instituerit. Ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.

a ¶ *Impossibilis conditio.* Tribus modis potest dici conditio impossibilis. Vel de natura, vt *si cœlum digito tetigeris, hæres esto*: vt *infrà de inuti. stipulat. §. si impossibilis.* Item de iure [a]: vt *si patrem ab hostibus non redemeris* vel similis. nam hoc facere non ob posse præsumitur ius *vt ff. de condi. instit. l. conditiones. in gloss. j. & l. fil. ss.* & in his duabus habet locū iste §. *impossibilis.* Item de facto, vt si montem aureū dederis, hæres esto. Et hoc casu nō valet institutio, vel libertas: cùm nec animus dādi fuerit, iuris præsumptione, vt *ff de fru. vlib. l. cum hæres. §. j.* Item est quædam quarta impossibilitas propter perplexitatem, quæ vitiat: vt hæc. *si Titius hæres erit, Seius hæres esto vt ff. de conditio. instit. l. si Titius* quæ lex est huic contra. Sed certè hic de impossibilitate naturæ dicitur *vt infrà de inuti. stip. §. si impossibilis.* Sed certè idem videtur in primis duabus, quod vitietur institutio *vt infrà de leg. § fin. in gloss. impossibilia. quæ est contra.* Sed solue vt ibi. Item facit *ff. de leg. j. l. si mihi. §. j.* *ff de condi. instit. l. j.* Accvrs.

b ¶ *Pro non scripta.* sed cur secus in contractibus, vbi vitiat contractum impossibilitas: *vt infrà de inut. stip. § si impossibilis. & ff. de action. & oblig. l. non solum?* Resp. hoc solum est fauore vltimæ voluntatis.

c ¶ *Parendum est.* si sit potestatiua, vt hæc, *si decem dederis*, vel mixta, vt *si ieris Romam, vt ff. eo. l. seruus quoque. § pœ generaliter.* si autem casualis, tunc sufficit primam existere. *vt ff. de cond. instit. l. si plures institutiones* Accvrs.

d ¶ *Si separatim.* i. sub disiunctiua coniunctione. Item in legato seruatur quod hic in institutione dicitur. Sed si in diuersis partibus testamenti inseratur, nouissimæ debet obtemperari [c]. Sed in libertate directa cuilibet obtemperari sufficit. *vt ff de cōd. & demon. l. sub diuersis.* in fideicommissaria nouissimæ: *vt ff. de condi. & demo. l. per fideicommissum. & l. quod tradisam secundum Ioan.* Et facit ad hunc §. *ff. de verb. oblig. l. si ita quis stipulatur.*

Hi, quos.] Casvs. Domine, quidam instituit quosdam sibi ignotos hæredes: nunquid valet talis institutio? Et resp. quòd sic. Nam hi quos nunquam vidit testator, hæredes institui possunt: veluti si aliquis fratris sui filios peregrinantes hæredes instituit: non ideò impeditur institutio, si testator ignorauerit qui essent, ignorantia enim testatoris inutilem institutionem non facit. Et hæc dicuntur vsque ad finem tituli. Franc. de Aret.

e ¶ *Fratris filios.* vel etiam suos seruos, vel quemcumque alium, *vt C. eod. l. extraneum.*

f ¶ *Peregrinantes.* alias peregri natos: putà quia visitant limina sancti Iacob, vel sancti Petri. aliud si esset peregrinus, i. deportatos tunc enim institui non potest: *vt C. eod. l. j. quæ est huic cōtrà. & ff. eo l. sed & si in cōditione. §. solemus.* Item sunt & alij qui non possunt institui hæredes, vel habere commodum ex testamēto, quos notauit *infrà de lega. §. legatis.*

a ¶ *Peregrinantes* Omnes libri scripti habent, *peregri natos*, & sic alias quoque legi adnotauit Accurs. Diuidenda autem ea dictio est in hunc modū, *peregri natos* Peregri dicimus, cùm quis in loco est. Peregrè cùm it in locum: vt Fl. Sosipater scribit. Iam ergo non *peregrinantes*, sed *peregri natos* legatur in hoc §. Cviac.

a Et ista impossibilitas aliquando ponitur in dispositione: & tunc si sit circa substantialia, semper vitiat: si circa accidentalia, in vltimis voluntatibus vitiatur: Item in cōtractibus bonæ fid. & in iudicijs, si a principio inerat: saltem vbi iudex eam nō expressit. Aliquā do ponitur in cōditione & tūc in cōtractibus vitiatur: vt hic, sed in iudicijs, vel arbitris vitiat sententiam.

b Hæc Glo. est dia'olica, secū dum Pet. Fab. Ange. & Porc quia vbi sunt plures conditiones in institutione, debent omnes obseruari.

c Quod verum est in legatis: sed in institutionibus videtur quòd prior, quæ extiterit vt d. l. si plures & isto casu potest verificari Gl præcedens.

DE VVLGARI SVBSTITVTIONE.

Suprà dictum est de institutionibus primis vt suprà eo. tit. 4. j nūc de secundis, quæ substitutiones dicuntur [a], siue primo gradu fiant, siue [b] alio vt j. eod. in princ. Et quia vulgaris est magis comunis, quia & à quolibet, & cuilibet fieri potest, ideò de ea vulgari præmittit. Accvrs.

DE VVLGARI substitutione. TITVLVS XV.

Potest quis plures gradus hæredū facere, & in subsidium substituere seruum necessarium hæredem. Est autem substitutio: vt Accursius, & interpretes eudē in ff. in Rubr. definiunt, secūda conditionalis institutio. Vulgaris autem substitutio, de qua hoc tit. differitur, vt ex dictis scribentium in l. j ff. eodem. colligere est, sic potest definiri. Substitutio vulgaris est directa substitutio in locum prioris institutionis effectum non sortientis facta, quæ à quolibet, & cuilibet fieri potest, nihil specialitatis habens.

Potest † autē quis in testamento [g] suo plures gradus [h] hæredum facere: vt putà: *Si ille hæres non erit, ille hæres esto*: & deinceps in quantum [i] velit testator, substituere [k] potest, vt nouissimo [l] loco in subsidium vel [m] seruum necessarium hæredem instituere † possit.

Potest.] Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. ¶ Primò ponit, quod cuilibet liberum est facere pluralitatem graduum hæredū. ¶ Secundò, quid loco vnius institui possunt plures substitui & econtrà. ¶ Tertiò, quādo partes sunt in institutione expressæ, & non in substitutione. ¶ Quartò, quando seruus alienus, vt paterfamilias instituitur. Secūda ibi. *Et plures.* Tertia ibi. *Et si ex disparibus.* Quarta ibi: *Si seruum.* ¶ Et not. quòd istud principium textus eum § j. habetur ferè sub eadem forma verborum *in l. potest ff. de vulgari, & pupillari substitut.* Casvs. Domine, vos vultis tractare de substitutione vulgari: dicatis ergo mihi qualiter fit vulgaris substitutio? Ad hoc respondet: Amice, testator in testamento potest facere plures gradus hæredum vnde hoc modo habet fieri vulgaris substitutio, veluti si testator primò ita instituat: *P hæredem instituo. & si P hæres non erit, M eis substituo. & si M. non erit hæres, Titium substituo* & deinceps in quantum testator voluerit, substituere potest, per negatiua verba gradus substitutionis multiplicando. & nouissimo hoc si habet hæreditatem suspectam. seruum suum potest hæredem de necessitate substituere. vt si fortè omnes alij hæreditatem repudiauerint, saltem seruum in subsidium hæredem necessarium habeat. ¶ Et non solùm vnus in locum vnius substitui potest sed etiam plures in locum vnius substitui possunt. & etiam ipsi hæredes instituti inuicem substitui possunt, & vnus in locum plurium substitui potest, veluti si testator ita dixerit. *P. & M. hæredes instituo, & eos sibi inuicem substituo.* nam in hoc casu tacitè vulgariter alter alteri intelligitur substitutus. Et hæc dicuntur vsque ad illum § *& si ex disparibus.* Franciscus de Aretio.

g ¶ *In testamento.* in [c] alia autem voluntate, quàm in testamento, vt in codicillis, vel aliqua alia, non fit huiusmodi substitutio, vt directò valeat, sicut nec institutio fieri potest: *vt infrà de codicil. § pen. & C. de codicil. l. hæreditatem*. fit tamen in codicillis ex certa scientia, vt per fideicommissum saltem directò substiturus per hæc verba, *substituo*, admittatur: *vt ff. ad Trebell. l. Scæuola respond.* nisi testator putaret, se facere testamentum, & facere codicillos non destinasset, licèt posset. Nam tunc substitutus in his, nec directò, nec per fideicommissum admitteretur, licèt posset: *vt C. de codicill. l. fin. §. illud quoque. & facit ff. eod. l. potest.* Accvrs.

h ¶ *Gradus.* ad similitudinem enim graduum sic dicuntur qui faciunt scalas. sic & dicitur gradus consanguinitatis, *vt ff de gra. l. iurisconsultus. § gradus.*

i ¶ *in quantum* i. in quot.

k ¶ *Substituere* s. potest.

l ¶ *Nouissimo.* i. vltimo. *sic j. de suspe tut. § nouissimè* ¶ Sed nunquid in alio, nisi in vltimo fieri potest? Resp. non: cùm enim ipse seruus omninò esse hæres compellatur: vt hic subijcit, *& j. de hæred. quali. & diff. § j.* patet, aliū qui esset ei substitutus, admitti: *vt C. eo. de imp. & ali. subst. l. post aditam* Accvrs. Additio. Et sic licèt datio substitut. vulgaris tollat suitatem in filio, non tamen tollit necessitatem in seruo, & intelligitur tunc collata substitutio in casu impotentiæ. Angelus.

m ¶ *Vel.* pro saltem.

a Nam omnis hæres post primū dicitur secūdus, siue in dū. Boet. in ep. Plin. lib. 7. c. 5 ... sententia Maf. ... Iurisc ... de hærede legitimo ... Glo. ... ff. eo. & C. de ... filius qui ... du ff. eo. Suetonius tamen in Clau § ... vocat tertios hæredes secūdo loco substitutos. ... Apud Fur.

b Debetūr tamen, quia substitutus in re certa per verbum commune, nunquam trahitur ad totum, vt Leg. § qualiter ... Treb. nisi esset substitutus in quota, alio non existente hærede, secus tamen est in institutione ... § j. ... ff. de ... Ang.

† De forma huius substitutionis vulgaris habetur in ... hæres ... super ... de tuta ...

† Hic textus nō negat seruum substitui posse, licet dicat, vltimo loco institui, quia verbum ... non inducit necessitatem l. 1 C. quando, & quando ... ff. de ...

c Substitutio hæredis directò non fit, nisi in testamento. In codicillis per fideicommissum fieri potest, si modo testator non testamentum sed codicillos ipsis facere voluit.

d Nec exhæredatio, & ex ... fieri in ... testam. sine ipsis autem codicillari voluisse præsumitur ... § ... cod. & ... Gl. singularis in l. verbo ... ff. ...

a ¶ *Vel vnus.* sc. substitui potest in locum plurium.
b ¶ *Inuicem.* sic infr. tit. j. §. *substituitur.* & [a] per talia verba fit substitutio compendiosa.
c ¶ *Ipsi.* sc. possunt substitui

Et si ex disparibus.] C A S V S. Quidam fecit testamentum, & in testamento suo instituit tres hæredes ex disparibus partibus, putà P. in sex vncias M. in quatuor, & Titium in duas & posteà adiecit, vos inuicem substituo: & nullas partes in substitutione expressit, mortuo testatore P. in sex vncias institutus, antequam adiret, decessit: vel fortè vnus portionem suam repudiauit. modò quæro in quas portiones substituti P. debeant succedere? Ad hoc respond. Amice, si ex disparibus partibus hæredes instituens testator inuicem substituerit: & nullam mentionem partium in substitutione fecerit: easdē partes videtur in substitutione dedisse, quas in institutione expressit. & ita diuus Pius rescripsit. vnde dico tibi, quòd in casu proposito M. institutus in iiij. vncias, quatuor vncias ex substitutione habebit: & Titius institutus in duas, ex substitutione ad duas similiter vocabitur. Eodem enim modo, quo eos testator dilexit in institutione, videtur eos in substitutione dilexisse. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *Sed si instituto* Franciscus

Possunt plures in locum vnius, & vnus in locum plurium, & singuli singulis, vel omnes inuicē substitui. A N G E L.

1. ¶ Et plures in vnius locum possunt substitui: vel vnus [a] in plurium, vel singuli in singulorum, vel inuicem [b] ipsi [c] qui hæredes instituti sunt.

Quem testator instituendo prædilexit eum etiā substituendo prædilexisse creditur: adeo hæredes ex disparibus institutis, & inuicem simpliciter substituti, & hisdem portionibus substituti censentur, ex quibus instituti fuerunt.

2. ¶ Et si ex disparibus partibus [d] hæredes scriptos inuicem substitueris, & nullam mentionem partium in substitutione habuerit †, eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit [e], & ita diuus Pius rescripsit.

† al. fecerit.

Si institutus fuerit cohæredi substitutus, & demum tertius substituto: substitutus admittitur ad partes vtriusque, neutro institutorum adeunte. A R E T.

3. ¶ Sed si instituto hæredi [f] & cohæredi [g] suo substituto dato, alius [h] substitutus fuerit: diui Seuerus, & Antoninus sine distinctione [i] rescripserunt, ad vtramque partem substitutum admitti.

Vulgariter substitutus alieno seruo quem testator liberum opinabatur, quāuis domini iussu seruus hæreditatē adierit, ad partem hæreditatis admittitur. qualis autem sit horum verborum, si hæres non erit, interpretatio, hic traditur.

4. ¶ Si seruum alienum quis patremfamiliās [k] arbitratus, hæredem scripserit: & si hæres non

d ¶ *Disparibus partibus* puta vnum in sex vncias, alium in quatuor, alium in duas institutum ponas. nam si nō adeat institutus in sex vncias iv. accrescunt habenti iv & duo habenti duas *vt hic. & ff. eo. l. si in testamento. & l. si plures. & C. eo. l.* j.
e ¶ *Expressit.* contra *ff. ad Trebellianū l. quoties. & l. nonnūquàm* Sed hic loquitur, cùm non expressit propria nomina [b]: nam pecuniam ex eiusdem partibus substitutos dare iussit.

Sed si instituto] C A S V S. Quidā fecit testamentū, & in testamēto suo Titiū. & Seiū hæredes instituit & postea adiecit, Si Titius hæres nō erit Seium cohæredem suum substituo & si Seius hæres nō erit. Mæuiū substituo. Mortuo testatore, Titius primò repudiauit, Seius secundò: modo Mæuius qui fuit substitutus Seii, vult admitti ex substitutione: modò vertitur quæstio, vtrùm debeat admitti Mæuius ad totā hæreditatem, vel ad partem dimidiam? Et certè respondet, quod ad vtramque partem admittitur & ita diui Seuerus, & Antoninus in hoc casu requisiti sine distinctione rescripserunt. Et hæc dicuntur vsque ad §. *si seruum alienum.* Franc.

Sed si instituto.] C A S V S. Titius, & Seius instituti sunt hæredes & Titio Seius substitutus & Seio fuit substitutus Mæuius, primò Titius, secundo Seius repudiauit admittatur Mæuius in partem vtriusque hæredis: *vt hic, & ff. eod. l. si Titius. & Leobaren in princip.* A C C V R S.
f ¶ *Hæredi.* sc. Seio.
g ¶ *Cohæredi suo.* sc. Titio.
h ¶ *Alius.* sc. Mæuius.
i ¶ *Sine distinctione.* sc. ordinis pupillaris, vel vulgaris substitutionis, quasi dicat, non distinguitur si fuerit pupillaris, vel vulgaris substitutio: & quæ fuerit primò facta vel institutio, vel substitutio, & idem in vulgari. Sed hæc reprobāt quidam, quia debet ibi esse ordo: vt primò principalis institutio, & postea substitutio fiat: *vt ff. de vulgari, & pupillari substitutione l. q. § prim.* Sed certè ille §. prius corrigitur per seq. § vsque in fin. d. l. Sed ego hoc reprobo. quia non est hæc huius literæ intentio: sed hæc, quia sic fuit de facto, quòd non distinxerunt cùm ab eis quæreretur. Est tamen distinguendum a nobis, sicut & alias *ff. de vulg. l. non potest [illegible] de pupil. l. Imperator. in fin glos § q.* Item nō dicitur hic de pupillari, sed de vulgari tantùm vt patet ex sene ttu. per [e] quod etiam reprobatur superior sententia. sc. quia in principio glo. fuit dictum, secundùm quosdam non distinguitur, an fuerit pupillaris, an vulgaris substitutio ¶ Distingue ergo, vtrùm institutus adiecit, vel cohæres, vel ambo, an nullus. si enim vterque adiuit, substitutus repellitur. si cohæres tantùm, scilicet Seius: idem, quia Mæuius repellitur. Itē si neuter, habet locū, quod hic dicitur.

tor, scilicet quòd Mæuius habet totum. si autem Titius tātùm scilicet primus hæres adeat & Seius non: in partem repellitur, scilicet Mæuius. nam in partem repellitur quam adiuit Titius: *vt Cod. eod. l. post aditam. & ff. de vulgar. sub. l. qui habebat filium. §. responso.*

a ¶ *Sine distinctione* Nā neque ordinē scripturæ in hac re spectamus, neque ordinē successionis. Cæterum [a] in pupillari substitutione ordo successionis spectādus erit. *l. qui habebat ff. e.* C V I A.

a Ordo successionis in pupillari substitutione spectandus est.

Si seruum alienum.] C A S V S. Quidam fecit testamentū, & in testamēto suo seruū Parin, quem credebat liberum hominem, hæredē instituit. & posteà adiecit, & si institutus hæres non erit, Mæuium ei substituo: mortuo testatore apparuit quòd ille quem testator errore deceptus credebat fuisse liberum, & tanquam liberum hæredem instituit, seruus erat P. & ita iussu P. domini adiuit hæreditatē, quā eam dicebat sibi acquisitam: ex aduerso Mæuius substitutus viriliter se Per. opponebat, & allegabat in hūc modum: Ego domine Per. dico, quòd per aditionem serui tui in casu isto non potest tibi acquiri hæreditas: quia testator errore deceptus credebat liberum seruum tuum, quem sibi hæredem instituit: vnde cùm in veritate nō teneret institutio facta: ideo deficiēte institutione, dico me ex substitutione ad totam hæreditatem admittendum, & te omnino repellendum. Sed in cōtrarium P. videbatur sibi posse defendere hæreditatem, in hūc modum allegando, contradicens: Domine Mæui, ego dico quòd veritās præferenda est opinioni, vnde cū in veritate seruus meus fuerit institutus, & si hæres nō esset, tu ei futurus eras substitutus: & si ipse seruus iussu meo adierit hanc hæreditatē, mihi per traditionē totā hæreditatē acquisiuit & vulgaris substitutio expirauit: & sic ex virtute vulg. substitu. nihil iuris in hac hæreditate poteris vendicare, cùm per aditionem substitutio penitùs sit extincta. & ita magis crescebat contentio inter P. dominum serui instituti, & Mæuiū substitutum, & ideò supplicauit Imperatori dicēs, pro Deo, domine, si placet, terminetis istam contentionem, & dicatis quid iuris est in casu isto proposito? Ad hoc resp. Amice, si quis alienum seruū patremfamilias arbitratus, hæredem instituerit & si hæres non esset Mæuium substituerit, licèt iste seruus per errorē institutus, iussu domini adierit hæreditatem non tamen substitutio vulgaris penitùs euanuit: imò Mæuius vulgariter substitutus in partem hæreditatis acquisitæ admittendus est. Sed domine qualiter respondebitis ad allegationes hinc inde propositas? Ad hoc respond. Amice, allegatio domini pro seruo instituto, locū habet in eo seruo quem testator sciens esse seruum, hæredem instituit. Illa enim verba, quæ ponūtur in vulgari, *Sed si hæres non erit,* in eo quem testator in rei veritate scit esse seruū, intelligūtur, si neque ipse seruus institutus acquirit sibi hæreditatem, neque domino præsenti, neque futuro: quia tunc demū admittitur substitutus, si in hoc casu primo ignorabat ipsum esse seruum & ita non omnino obtinet allegatio domini. Allegatio verò Mæuij substituti locum habet in eo seruo quem testator sciens hominem liberum instituit, & ei vulgariter substituit. Ista enim verba. scilicet, *Si hæres non erit,* in eo seruo quem testator scit esse patremfamil. hoc significant: si neque ipse sibi acquirit hæreditatē: neque illi cuius iuri posteà subiectus erit. tūc enim demùm ad hæreditatem admittitur substitutus. sed certè secus erat in casu proposito. nā testator credebat ipsum esse liberū, & in rei veritate seruus fuit: vnde non est mirum, si aliud in j. resp. quàm in secundo, vel tertio statutū sit. Nec videatur alicui nos aliquid durum hoc casu statuisse. Nam ita Titus Cæsar in persona Parth. serui sui quondam à testatore per errorem instituti constituit. Francisc. de Aret.
k ¶ *Patremfamiliās.* id est, liberum hominem. A C C V R S.
A D D I T I O. Et hoc verum, nisi error esset in ea personæ qualitate, quæ præsumeretur causa finalis ipsius institutionis putà in consanguinitate *vt l. si pater. C. de hære. institutien.* Angel.

a Hæreditatē sine domini iussu præcedē-te seruus adire non potest.

a ¶ *Iussu.* quem a necessariò oporteret procedere: *vt ff. de acquiren. hære. l. si quis mihi §. iussum.*

b ¶ *In partem* Sed in quam? Respond. hæreditas in duas partes diuiditur: & iterum vnus semis diuiditur in duas partes, quę sūt duæ quartæ totius. & vnam harum particularū habet dominus instituti, aliam substitutus: *vt ff. de hære. instit. l. si paterfamil. in fin.* ¶ Sed de alio semisse quid erit? Respond. quidam quòd substitutus habet inspecta opinione testantis; scilicet qui credidit, institutum liberum fuisse: & ita per cōsequens credit substitutum admitti, si hæreditatem sibi institutus nō acquisierit, vel alij cuius iuri posteà subiectus foret: *vt in fine huius §.* ergo si aliquod istorum duorum non contingit, debet habere substitutus secundùm opinionem testātis totam hæreditatem. sed quia non erat liber, vt testator credidit, de æquitate datur domino ipsius quarta hæreditatis. (& facit pro hoc illud generale, opinionem b considerandam: *vt ff. pro empt. l. 9. § si à pupillo. in gloss. si in re & ff. de acquiren. hæred. l. si, quis putat.*) 2. Alij c dicūt, quod domino datur, considerata veritate magis, quàm opinione: quia verè seruus eius domini factus erat ille qui institutus fuit: quod verius esse videtur, veritate magis attenta. vnde facit & illud generale, veritatem spectandam. *vt infrà, de leg. § si quis rem* A c c v r s.

esset, Mæuium ei substituerit, isque seruus iussu a domini adierit hæreditatem: Mæuius substitutus in partem b æ admittitur. Illa enim verba c, *Si hæres non erit* d, in eo quidem, quem alieno iuri subiectum esse testator scit e, sic accipiuntur; si neque ipse hæres erit f, neque alium g hæredē effecerit h. In eo verò quem patremfamiliàs esse arbitratur i, illud significant: si hæreditatem sibi, vel ei cuius iuri postea subiectus k esse cœperit, non acquisierit l. Idque Titius † Cæsar in persona Parthenij serui m sui constituit †.

† al. Tiberius. Flor.

† Princeps potest esse iudex in causa sua *Concord. l. & hoc Tiberius ff. de hæred. instit.* & ratio huius text. sit magis ex voluntate principis, quàm ex subtilitate rationum. *Ægid. Per.*

† *Vide Alc. lib. dispunc. 1. c. 1. & Cauchanū Coniectum in dilhone, post emerituum.*

b Opinio an, & quando sit veritati anteponenda.

c Et hanc opinionem veri esse refert Angelus. & ita notat Glo. & doctores in l. si pater ff. in videlicet vt dominus serui habeat integrum alium semissem.

A d d i t i o. Dic quod vltima opinio glossæ est verior: *& ita not. Gloss. & do. in dicta l. si paterfamilias.* videlicet quod dominus serui habeat totum alium semissem. Angel. Aretinus.

a ¶ *In partem.* In partem dimidiam scilicet nam *l. si paterfamiliàs. de hæred. instit.* ait in hoc casu semisses fieri. & l. proxi. hæreditatem diuidi inter dominum, & substitutum obstare creditur l. *si paterfamiliàs*: in illo loco: *ita vt alter semis*, nec poterit vnquam quisquā vlla ratione, quo minùs obstare videatur, efficere; siquidem eo in loco Tribonianus non notas pro notis accepit. hæc namque verba, i t a v t a s, sic explananda esse censuit, ita vt alter semis, cuiusmodi à nobis multa sunt in Pandectis notata, & animaduersa, quæ pòst suo tēpore, ac loco proferētur. Sic ergo rectè, cùm dixisset Iulianus in l *si paterfamilias.* in hoc casu semisses fieri, subintulit, *Ita vt as æquis portionibus diuidatur* C v i a c i v s.

c ¶ *Illa enim verba.* nunc mutat casum: nam suprà dixit quādo aliud arbitrabatur testator, & aliud erat in his autem duobus responsis, quæ sequuntur, idem est id quod arbitratur testator. A c c v r s.

d ¶ *Si hæres non erit.* quæ apponuntur in substitutionibus vulgaribus.

e ¶ *Testator scit* & verum scit alias enim non diceretur scire, nisi esset: *vt ff de aqua pluuia arcenda. l 9. § idem Labeo ait, cùm quæritur.*

f ¶ *Erit.* scilicèt liber factus.

g ¶ *Neque alium.* id est, si neque sibi, si liber fieret, vel domini suo præsenti, vel etiam futuro quæreret.

h ¶ *Effecerit.* nam tunc quando non est aliquod istorum duorum, admittitur substitutus.

d Testator, est aliquem instituit, conditionem instituti vel scit, vel in ea errat, vel dubitatur cō-ditionem sciuerit, necne. Hi casus quotiens accidunt, quid iuris sit, quæri potest. Dic. vt hac Gl.

i ¶ *Arbitratur.* scilicet testator, subaudi, & verum arbitratur. A c c v r s i v s.

k ¶ *Subiectus.* putà quia vendidit se ad pretium participandū, vel quia dedit se in arrogationem, quod potest.

l ¶ *Acquisiera.* supple in litera At in nostro casu, primo scilicet huius §. aliud est, & aliud arbitratur. ende in partem admittitur, vt ibi diximus, & hæc omnia sic distinguendu seruauit princeps, quando seruus suus fuit institutus, & alius substitutus: *vt hic dicitur, & ff. de hæredibus instituendis. l. & hoc Titius.* ¶ Collige ergo talem distinctionem: quia cùm hæredem aliquem instituo, & si hæres nō erit, substituo. Aut d scio liberum, aut scio seruum: & tunc seruatur quod in secundo, & tertio responso huius §. dicitur. 2. Aut puto liberum: sed falsò, cùm sit seruus: & tūc subdistinguo: aut per eum volui, aut nolui alium fieri hæredem; quia hoc expressi, & tunc seruatur mea voluntas *vt Cod. de hæredibus instituendis. l. cum proponas. in gloss. penultima. ibi: item not. quæ est huic contraria* 3. Aut est dubium an volui, vel non, alium fieri hæredem per eum: & tunc seruatur, quod in principio huius §. dicitur. Si autem puto seruum, cùm sit liber a, hic casus indubitabilis est: scilicet quod erit liber hæres. A c c v r s.

m ¶ *Serui.* scilicet instituti b, cui fuerat alius substitutus. Nam diuisa fuit hæreditas inter Titium dominum serui, & inter ipsum substitutum: *vt patet in l. & hoc Titius. ff. de hæredibus instituendis.*

a In dubio autem error non præsumetur, & tunc hoc constitit in animo testatoris, quæ non probatur nisi ex coniecturis Quid si item in hæc, vel monacho instituit cum datione substituti vulgaris, hæc quis testator credebat esse sui iuris, vel etiam sciebat esse alienu, & an hæres primo institutu ex iure deliberandi præfertur, an substitutum, vide Ang. hic

† Forma huius pupillaris substitutionis ponitur in *ep. Ra nat ... super verso, ... pro ... de ...*

b Hæc Cuiacij est Accursij, sed additio

DE PVPILLARI † substitutione.

TITVLVS XVI.

Qui liberos impuberes in suis habet sacris constitutos, non solum vulgariter, id est, si hæredes non erunt, sed etiam pupillariter, si hæredes fuerint, & intra pubertatem decesserint, eis substituere potest; ideo primo casu contingente, substitutus fit testatoris hæres: secunda verò casu, ipsi pupillo hæres efficitur.

Liberis n † suis impuberibus, quos in potestate quis habet, non solùm ita vt suprà diximus o substituere potest: id est, vt si hæredes ei non extiterint, alius sit hæres; sed eo ampliùs, vt si hæredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis hæres: veluti si quis dicat hoc modo p; *Titius filius meus hæres mihi esto* q. *Et si filius* r *meus hæres mihi non erit, siue hæres* s *erit, & prius moriatur quàm in suam tutelam* & *venerit, id est, antequàm pubes* t *factus sit, tunc Seius hæres esto:* quo casu u si quidem non extiterit hæres filius; tunc substitutus patri fit hæres x. Si verò extiterit hæres

DE PVPILLARI substitutione.

Continuatur: Quia suprà visum est de vulgari substitutione & quia parentes non solum vulgariter: verum etiam pupillariter liberis substituere possunt, ideò sequebatur videre de pupillari substitutione. Christophor. Porcus.

Liberis.] Totus iste titulus diuiditur in sex partes. ¶ Primo ponit qualiter quis possit facere pupillarem substitutionem. ¶ Secundò de exemplari substitutione, cui fieri potest. Tertiò redit ad pupillaris substitutionis materiam. ¶ Quartò, quòd etiam exhæredatis potest fieri illa substitutio. ¶ Quintò circa pupillarem substitutionem aliquos casus ponit, & potissimum vsque ad quam quantitatem fieri possit. ¶ Sextò, quòd masculi, vel puberi; vel extraneo fieri non potest pupillaris Secunda ibi, *Qua ratione* Tertia ibi, *Igitur.* Quarta ibi, *Non solùm.* Quinta ibi, *Quacunque.* Sexta ibi, *Extraneo.* Litera in hoc titulo est planissima: ideò pone casum per te ipsum.

n ¶ *Liberis.* Not c. ex hac litera tria esse necessaria, vt pupillaris substitut. teneat. 1. Primum, vt sit de liberis cui substituitur. nam extraneo substitui non potest: *vt infra. eo. §. extraneo.* 2. Secundū, quod sint impuberes nam puberibus nō potest substitui: *vt infrà eo. § masculo.* 3. Item tertiò quòd habeat in potestate. vt in hac litera probatur per ordinem. Emancipatis autem non potest substitui *vt ff. eodem. l. 9. §. j.* d 4. Item est necessarium quartum, quòd filij sint instituti, vel exhæredati: aliàs nullum esset principale testamentum: *vt suprà, de exhæred lib. in princip. & ff. eodem. l. 1. in fine.* vnde nec pupillare valeret: *vt infrà, eodem §. liberis.* & hæc omnia similiter in nepotibus seruantur, si non sint recasuri in sui patris potestatem: *vt ff. eodem. l. 9 §. planè posthum.* alias cùm sunt recasuri, non valet testamentum: cum in ea causa sint, vt eorum testamenta non valeant, etiamsi ipsi essent maiores.

c Substitutio pupillaris habet quatuor necessaria

d Et est ... quia ... tiones ... inter ... eman. ... habetur ... extraneo ... tamen ... militis ... ... dato ff. ... omnia ... do filius ... in potestate ... sui, alias ... cus. ... ff. eo ...

o ¶ *Ita vt suprà diximus.* s. vulgariter, *suprà tit.* j. & hoc idem hîc subiicit: vt si hæredes, &c.

p ¶ *Hoc modo.* hic cautè nota quòd primò ponit verba institutionis, secūdò substitutionis vulgaris, tertiò substitutionis pupillaris. A c c e r a. A d d i t i o. Aliqui dicunt quòd omnia sunt verba pupillaris substitutionis, quæ etiam non hæredi, & exhæredato fieri potest: cùm hic text. non intēdat exemplificare vulgarem. Ioan. Fab.

q ¶ *Esto* Hæc est institutio tantùm A c c v r s.

r ¶ *Et si filius.* ecce vulgaris. A c c v r s.

s ¶ *Siue hæres.* ecce pupillaris.

& ¶ *In suam tutelam.* Vt qui sunt alieni iuris, manumissione sui iuris fiunt: ita qui sunt alienæ tutelæ, pubertate fiant suæ tutelæ *l. quoties. §. 1. ff. de admin. tut.* quod planè est in suam tutelam venire. C v i a c i v s.

t ¶ *Pubes.* benè facit quod exponit: aliàs interdum pro quatuordecim annis, interdum pro vigintiquinque annis ponitur hæc oratio, cùm in suam tutelam venerit. *ff. de leg. 3. l. cum filio.*

u ¶ *Quo casu* suprà dicto.

x ¶ *Patri fit hæres,* & solius patris habeat bona, secundùm Azo.

a ¶ *Ipso*

a ¶ *Ipsi filio* & nihilominus patri: *vt ff. eo l. paterfamilias*. & bona pupilli vndecunque quæsita sint, habet *vt ff. eo. l. sed si plures. §. ad substitutos*. nisi in duobus casibus: vt in testamento militis, & arrogatoris: *vt ff. eo. l. sed si plures §. in arrogatore. & § ad substitutos. in fin.* ACCVRS.

b ¶ *Moribus*. aliàs è maioribus. *vt Cod. de impu. & aliis substitu. l. humanitatis.*

c ¶ *Ætatis*. vt masculi ante quatuordecim annos, fœminæ autem ante duodecim annos *ff. de testam. l. qua ætate & suprà, qui manumittere non possunt § cùm ergo.*

d ¶ *Excitati* scilicet nos Iustinianus.

e ¶ *Constitutionem*. *Cod. de impub. & aliis substitutionibus. l. humanitatis.*

a ¶ *Ad exemplum* Ratione[a] successionis duo tantùm sunt genera substitutionum. Ratione personarum tria vulgaris, pupillaris, Iustinianea. Ratione scripturæ quatuor: nã vel primus casus exprimitur, vel secundus, vel vterque, vel neuter. CVIAC.

a Substitutionum prima, vel posteriora genera sunt diuersis respectu, ratione successionis vnum genus est personarum tria genera scripturæ quatuor.

f ¶ *Certas personas*. scil. filios mente captos si habeant: aliàs fratres mẽte captos[b]: alias quoscunque volet. vt in dicta *l. humanitatis*, continetur. ADDITIO. Etiã supradictis existẽtibus, qui sunt spurii, vel naturales tantùm, nos etiam mente capti. Ang.

b Adeò vt certè exheredatis, vel ex iusta causa prætermissis, vnũ tantummodo substituere potest. *Angel.*

g ¶ *Resipuerint* i. cùm compotes mentis, vel sani facti fuerint.

h *Ad exemplum* & ita hæc vocatur exemplaris substitutio. Vnde vt plenè de his habeas notitiam, distingue quinque genera substitutionum: quia alia est vulgaris, alia pupillaris, alia exemplaris, alia breuiloqua, alia cõpendiosa ¶ Prima sc. vulgaris[c] subdiuiditur: quia alia expressa[d], vt quæ fit verbis negatiuis vt si hæres nõ erit. Titius erit hæres: *vt suprà proxi.* Alia tacita, quæ fit verbis affirmatiuis: vt his, vos inuicem substituo: *vt ff. de hæred. instituend. l. cùm in testamento. §. 1.* Item hæc, *quisquis erit mihi hæres, sit filio meo impuberi hæres: vt ff. eodem l. qui liberis. §. hæc verba*. & hæc[e] vulgaris adita hæreditate expirat *vt Cod. eodem. l. post aditam.* ¶ Secunda[f] autem, scilicet pupillaris, similiter subdiuiditur: quia alia expressa, quæ fit verbis affirmatiuis vt hic, si hæres eris, & moriaris in pupillari ætate, Titius sit hæres: *vt suprà proxi.* Alia tacita, scilicet vt si vulgariter tãtùm pupillo substituatus: quo casu tacita subintelligitur pupillaris. sic & sub pupillari tacita vulgaris intelligitur *vt ff. eod. l. nam hoc iure in princip. & Cod. de impube & aliis substitut. l. quamuis* & hæc adueniente pubertate expirat: *vt in fine huius §.* ¶ Tertia[g], scilicet exemplaris, sic ideo dicitur, quia ad exemplũ pupillaris est inducta, vt hic dicitur, in[h] multis tamen differũt. 1. Quia hæc etiam maioribus fit, sed illa tãtùm impuberibus. 2. Item vsque ad certam ætatem fit pupillaris. scil. vsque ad decimumquartum annum, vel duodecimum annum in fœmina: *vt ff. eod. § masculo* vel etiam minus tempus certum, non maius: *vt ff. eodem l. si ita quis substitutione. & l. in pupillari.* at hæc exemplaris in incertum 3. Item in hac scilicet exemplari, certæ personæ substituuntur: *vt Cod. eodem l. humanitatis.* in pupillari autem quilibet potest substitui ¶ Quarta autem id est, breuiloqua[i], fit ita duobus hæredibus institutis *Vos inuicem substituo*: etsi ambo pupilli sunt. nam quatuor substitutiones his verbis breuibus comprehenduntur: & appellas lex hanc reciprocam substitutionem: *vt ff. eodem. l. nam[k] hoc iure. §. 1.* ¶ Quinta: scilicet compendiosa[l], fit his verbis aliquo instituto: *quandocunque decesseris, Titium substituo.* & si quidem hæc fiat à milite, pupillo, vel non pupillo: valet iure directo: quãdocunque decedas institutus: *vt ff. de militari testamento. l. miles*

c Substitutionis vulgaris species

d Substitutio vulgaris expressa fit verbis negatiuis: tacita affirmatiuis

e Substitutio vulgaris adita hæreditate expirat

f Substitutio pupillaris, alia est expressa, alia tacita

g Substitutio exemplaris quæ & cur ita appellata.

h Substitutionis exẽplaris, & pupillaris differentiæ.

i Substitutio breuiloqua vti fiat.

k aliàs, iam & infra

l Substitutio compendiosa vt fiat.

filius, & ante pubertatẽ decesserit: ipsi filio[a] sit hæres substitutus. nam moribus[b] institutũ est, vt cùm eius ætatis[c] filij sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciant.

Qua ratione potest pater filio impuberi pupillariter substituere, eadem poterit filio furioso, aut mente capto exẽplarem substitutionẽ facere. ita que sicut pupillaris pubertate adueniente expirat. ita exemplaris furore sedato, & sanitate mentis restituta euanescit.

1. ¶ Qua ratione excitati[d], etiam constitutionem[e] in nostro posuimus Codice, qua prospectum est, vt si qui mente capti habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes cuiuscunque sexus liceat eis, etsi puberes sint, ad exemplum a pupillaris substitutionis certas personas[f] substituere: sin autem resipuerint[g], eãdem substitutionem infirmari sancimus: & hoc ad exemplũ[h] pupillaris substitutionis: quæ[i] postquam pupillus adoleuerit[k], infirmatur.

Facta pupillari substitutione, censentur duo testamenta, vel vnũ duarum hæreditatum. ARET.

2. ¶ Igitur in pupillari substitutione secundùm præfatũ modum[l] ordinata duo quodammodo[m] † sunt testamenta; alterum patris, alterum filij †, tanquam si ipse filius sibi hæredem instituisset: aut certè vnum testamentum est duarum causarum: id est, duarum hæreditatũ.

Potest pater facere substitutionẽ pupillarẽ filio separatim, clausam, & signatam: & disponere quòd nõ aperiatur viuo filio. quæ dispositio valet etiam si non fuerit per se ita clausa, & signata. ARET.

3. ¶ Sin autem quis ita formidolosus[n] sit, vt timeat ne filius suus pupillus adhuc, eo quòd palàm substitutum acceperit, post obitum eius periculo insidiarum subiaceat[o]: vulgarem quidem substitutionem[p] palàm facere, & in primis testamenti partibus ordinare debet. Illam autem substitutionem, per quã & si hæres extiterit pupillus, & intra pubertatẽ decesserit, substitutus vocatur[q]: separatim in inferioribus partibus scribere[r] debet, eamque partem proprio lino[s], propriáque cera cõsignare, & in priore parte testamenti cauere[t], ne inferiores tabulæ viuo filio, & adhuc impubere aperiantur. Illud palàm est, non ideò minus[u] valere

† Dictio quodammodo est nota impropietatis: vt hic, & l. in fine, ff. de le. & pupilla. Gl. in l. si non in vacuam ff. de inoff. test. Ægid. Pet.

† Et sicut pater potest facere filio impuberi testamentum ita etiam potest eidem eligere sepulturam vt habetur in c. de vxo. [illegible] super verb. defunctum extra de sepultu ra.

a Substitutio pupillaris quot modis finiatur.

b Et est ratio, quia tunc impeditur arrogatus non suum ex defectu ætatis testati. sed & ex alio defectu, quia est subiectus alteri potestati, cui per dationem pupillaris substitutionis potuit prouidere secundum Christo

e Substitutionis pupillaris dum sunt quodammodo testamenta & vnum: diuerso tamen respectu.

d Ordo hic est institutionis, & substitutionum, vt primo loco sit institutio: secũdo substitutio vulgaris: tertia pupillaris.

e Linum in testamento quid sit.

f Doctores cõtrà propter publicam vtilitatem, ad tim itudinem signi inductã vt per Ioann. Fab. & Angel. hic.

tris hæredem scribere potest §. 1. nisi mater sit in medio, quo casu iure fideicommissi vales, si pubes iam factus decedat institutus: *vt Cod. eodem l. precibus tua.* Si verò paganus, siue non miles faciat eã, vales iure directo, si moriatur institutus in ætate pupillari. Si vero postea, tunc aut per hæc verba fit, *substituo illum*: & tunc trahitur ad fideicommissarium: *vt ff. ad Trebellianum l. Scæuola*, aut per hæc verba, te instituo: & si decesseris quandocunque, tibi illum facio hæredem. & hæc non vales: *vt ff. eodem. l. verbis ciuilibus.* ACCVRS.

i ¶ *Quæ*. scilicet pupillaris

k ¶ *Adoleuerit*. Item[a] finitur arrogatione impuberis *vt ff. de adoptionibus. l. nec ei. in fine*[b]. 2 Item si patris nõ fuit hæreditas adita: *vt ff. eodem l. sed plures. §. si ex asse.* 3. Item si nascitur posthumus testatori: *vt ff. eodem. l. si pater filium impu.* 4. Item per secundum testamẽtum, quod tamen valeat *vt ff. eodem l. si quis eum, qui. §. final.* 5. Item si testamẽtum paternum rumpatur per querelam iussorum, aliud si pro parte: *vt ff. eodem l. in substitutione filij & de inofficioso testamento. l. Papinianus. §. sed nec impuberis filij.* Sed contra tabulas bonorum possessio mota non facis pupillarem substitutionem cessare: quia ibi non quæritur de viribus testamenti: *vt ff. eodem. l. ex duobus. §. final. & de inofficioso testamento. l. filius §. 1.*

l ¶ *Præfatam modum*. *vt suprà eodem, in principio.*

m ¶ *Duo quodammodo*. ¶ Nota quod duo[e] dicuntur quoad quid: quia duobus fit. nam instituitur hæres duobus: patri scilicet, & filio. Item duarum hæreditatum. Vnum verò dicitur, quia ab vno factum. & facit ad hoc. *ff. eodem. l. patris, & filij. & ff. de cõditioni. & demõstrationibus l. hac scriptura. & ff. de bonorum possessione secundum tabulas. l. si ita scriptũ §. fin. & l. vt bonorum.*

n ¶ *Formidolosus*. id est, timidus, & meticulosus.

o ¶ *Subiaceat*. quibus insidiis eum subiiceres substitutus, vt haberes eius hæreditatem. vt fecit Zacharellus.

p ¶ *Substitutionem*. Item ipsa institutione. nam hic est ordo[d], vt primò institutio, secũdò vulgaris substitutio, tertio pupillaris fiat: *vt suprà eodem in princ.*

q ¶ *Vocatur*. quæ est pupillaris.

r ¶ *Scribere*. vel etiam alia charta: quia & hoc fieri potest: *vt ff. eo. l. patris, & filij.*

s ¶ *Proprio lino*. linum[e] appellat ipsam chordulã, quæ fit de lino: videmus fieri in literis domini Papæ: in quibus chordulis testamentis apponebantur septem sigilla de cera ¶ Et ideo dicit, *proprio lino*: quia si alieno, vendicaret dominus[f], & ita aperiretur & consilium legis nullum esset 2. Vel dic *proprio*: id est, separato ab aliis partibus testamenti. Sed nónne magis insidiabitur substitutus, cùm tantam cõstructionem: id est, ordinationem videbit, & propter se? Respond. hic ignorabit an propter se, an propter alium facta fuerit illa ordinatio. ACCVRS.

ADDITIO. Nec ideò inualidabitur istud consilium: quia sub expressa vulgari tacita pupillaris continetur: quia illud verum, nisi de mente tacita, vel expressa testantis cõtrarium appareat: *vt hic. & l. iam hoc iure. ff. eo.*

t ¶ *Cauere*. idem est, & si hoc non caueat, dum tamen separatim signet ACCVRS.

u ¶ *Non ideò minus* quasi dicas, diximus quòd si cautè fieri potest, sed si non ita fecerit, nunquid valet ideò minus? Respond. non ideò minus, &c. vt dicit.

Institut.

a ¶ *Tabulis.* scilicet apertis. ACCVRS.
b ¶ *Exhæredatis* scilicet substituere possunt.
c ¶ *Eo casu* scilicet quando exhæredato substituitur.
d ¶ *Fuerit.* vt quia gratiosus erat hic pupillus, sic vt ei donaretur vel legaretur.

substitutionem impuberis filij, quod in eisdem tabulis ᵃ scripta sit, quibus sibi quisque hæredē instituisset: quamuis pupillo hoc periculosum sit.

Substitutio pupillaris potest fieri non solū filio instituto: sed etiam exhæredato: & veniunt in ea omnia bona pupilli vndecūque quæsita: quod locum habet etiam in posthumis. ARET.

4 ¶ Non solùm autem hæredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parentes possunt, vt si hæredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis hæres is, quem ipsi voluerint: sed etiam exhæredatis ᵇ. Itaque eo casu ᶜ si quid exhæredato pupillo ex hæreditatibus, legatisve, aut donationibus propinquorum, aut amicorum acquisitum fuerit ᵈ: id omne ᵉ ad substitutum ᶠ pertinebit. Quæcunque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel hæredum institutorum ᵍ vel exhæredatorum ʰ; eadem etiam de posthumis intelligimus.

Non potest pater pupillo suo substituere pupillariter, nisi sibi faciat testamentum: & si non valet testamentum patris, nō valet dicta substitutio ARETINVS.

5. ¶ Liberis autem † suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi ⁱ faciat ᵏ, etiam pupillare testamentum, pars ˡ & sequela est paterni testamenti: adeò vt si patris testamentum non valeat ᵐ, nec filij quidem valebit.

Pupillaris substitutio potest fieri singulis pupillis, vel ei qui vltimus morietur. ARET.

6. ¶ Vel singulis ⁿ liberis, vel ei qui eorum nouissimus ᵒ impubes morietur, substitui ᵖ potest. Singulis quidem, si neminem eorum intestatum decedere voluerit: nouissimo, si ius legitimarum hæreditatum † integrum inter eos custodiri velit.

Pupillo substitutus dari potest certe, & proprio nomine, aut generaliter, his verbis, Quisquis mihi erit hæres: filio meo impuberi sit hæres. quo casu qui ex testatoris iudicio hæredes fuerunt pro hæreditariis portionibus substitui videntur.

7. ¶ Substituitur autem impuberi aut nominatim ᵠ: veluti, *Titius hæres esto*: aut generaliter: vt *Quisquis mihi hæres erit*. ʳ Quibus ˢ verbis vocantur ex substitutione impubere mortuo filio, illi qui & scripti sunt hæredes ᵗ, & extiterunt ᵘ & pro qua parte ˣ hæredes facti sunt.

Pubertate euanescit pupillaris substitutio, nec longiorem habet progressum, quàm in pubertatem vsque.

8. ¶ Masculo igitur vsque ad quatuordecim annos ʸ substitui potest; fœminæ vsque ad duodecim annos: & si hoc tempus excesserit, substitutio ᶻ euanescit †.

Extraneo, & pubere filio post aditam hæreditatē directò substitui

e ¶ *Id omne.* Imò videtur, quòd tantùm in eis bonis valet substitutio, quæ à matre peruenerūt ad filium exhæredatū: *vt ff. de milit. testamen. l. miles. §. exhæredato. quæ est huic contraria.* Solut. ibi miles emancipato substituebat: quod in alio scilicet pagano non toleratur: *vt infrà, eod. § extraneo.* & ideò eum vnum pro eo inducitur: scil. quòd potest substituere emancipato aliud contra eum inducitur: scilicet quòd non potest substituere emancipato, nisi in his bonis quæ sibi dedit *vt ar. ff. de tutelis. l. eū. qui. in prin.* ADDITIO. Imò existenti in potestate. quòd patet: quia exhæredatur, quæ exhæredatio esset inepta in emancipato. vnde dic quòd ibi loquitur in milite, qui instituto, vel emancipato potest substituere pro parte, & pro parte non: secùs in pagano. Angelus.

f ¶ *Ad substitutum.* qui substitutus nullo potest granari legato, etiam in ea re, quæ pupillo fuit relicta: *vt Cod. de legat. l. cùm quidam.* Sed ipse exhæredatus sic in re sibi relicta ᵃ. *vt ff. eodem. l. cohæredi, §. cùm filia. in fin. §.* ¶ Et not. hunc §. non posse habere locū, nisi talis sit impubes qui possit esse ingratus, vt proximus pubertati: *vt no. § qui. mo. tu. fin. §. item si in seruitutē.* alias non potest exhæredari: *vt Cod. de inoffi. testa. l. si quis in suo §. legis.*

g ¶ *Institutorum* vt sup. eo in princ. vsque ad proximum §.

h ¶ *Exhæredatorum.* vt suprà proximo §.

i ¶ *Et sibi.* Hic not. ᵇ quòd si filius exhæredet, cui substituat prius sibi, deinde debet facere filio testamentum ᶜ. Si autem eum instituat, tunc vel ante, vel post valet institutio, vel substitutio. *vt ff. eod. l. 2. §. prius. & §. sed si quis. & §. sed & si. & § final.* ADDITIO. Sed hanc repro. doct. quia non habet rationem: & dicunt, istū text. & d. §. *prius* procedere quando substitutio fit ex interuallo. secus si eodem contextu. quia non curatur quid præcedat. Angelus.

k ¶ *Faciat.* hoc fallit in milite, qui ᵉ potest substituere pupillo, licet non instituat sibi aliquem hæredem *vt ff. de vulg. & pu. sub. l. 2. §. quisquis.*

l ¶ *Pars* sic *ff. quemadmodum testa. ape. l. pe.*

m ¶ *Non valeat.* scil. a principio. vt quia filius fuit præteritus: *vt ff. eo. l. si quis cum. in fi. l.* Vel alias. si non valet testamentū à principio. cùm multi sint modi, quibus testamentum non valet. *vt ff. de iniust. rupt. test. l. 1.* Idem etiam si ex postfacto rūpatur infirmatur: scilicet testamentū patris. secùs si pro parte tantum: quia tūc substitutio remaneret: *vt ff. eodem. l. in substitutione. & ff. de inofficioso testamento. l. Papinianus. §. sed nec.* Item hæc sunt vera, si ᵉ iure ciuili expugnetur testamentum. Aliter autem si iure prætorio: vt si per cōtra tab. expugnetur testamētū: quia remanet substitutio: *vt ff. eod. l. si ex duob. in § & l. fe. quæ huic l. contraria sunt.* Sed certè aliud est, cùm expugnatur iure ciuili, vt hic: aliud cùm iure prætorio, vt ibi. nam prætor non potest facere esse, nec definere hæredem. *vt infr de bon possess. §. quod autem* ¶ Itē no. hic quod ᵃ de alienis rebus quis testatur: vt pater de bonis filij. sic & alias. *ff. de donationibus inter vi. & uxor. l. cùm hic. §. si donator. versic si miles. & ff. de iniust. rupt. test. l. si quis filio. §. sed & si quis fuerit.* Est & alius casus secundū quosdam *vt C. de sec. nup. l. fœminæ. §. fin.* Sed de iure communi aliter est: *vt ff. de testam. l. eius qui §. 1. & de tut. cod. l. confectiuntur. §. si post.*

n ¶ *Vel singulis.* Potest enim esse quòd quis habeat plures filios, & omnes impuberes. si ergo cuilibet substituere vult, poterit ᵇ. Si autem vltimo loco morienti, & hoc potest: *vt hic & ff. eodem. l. vel singulis,* & hoc casu vno moriente defertur sua portio iure legitimo scil. per leg. xij. tabularum, ad fratres: *vt hic, & infr de leg. ag. suc. § 1.* ¶ Sed certè ex eo quòd tanùm vltimo morienti substituit, videtur eos inuicē substituisse vsque ad vltimum & ita iure substitutionis magis quàm legitimo inter eos succedi videtur, *vt ff. de leg. 3. l. Titia Seio. § Seia. in fine. quæ est huic contrà.* ¶ Sed certe ibi dixit plus scilicet quòd non alienarent, quod testator eis dimittebat. & ex hoc ibi dicitur iure substitutionis succedere. non quia vltimo tantùm substituit: *vt ff. de lega. 2. l. si quis. in fine.* ADDITIO. Et nunc. quod iste §. est lex. *ff. eodem titul.* & incipit. *vel singulis.* ideo non ab re sic à iste debet incipere. & ita habent correcti codices.

o ¶ *Nouissimus.* id est, vltimus: puta his verbis: *Qui ex liberis meis impubes vltimus morietur ei Titius hæres esto.*

p ¶ *Substitui.* scil. pupillariter.

q ¶ *Nominatim.* sic *suprà de exhæred. li. § nominatim.*
r ¶ *Hæres erit.* subaudi hæres filio meo.
s ¶ *Quibus.* scilicet generalibus verbis.
t ¶ *Hæredes.* scilicet patris.
u ¶ *Extiterunt.* scilicet ipsimet hæredes ᶜ Nam secus si alij quærant: vt puta patri, vel domino. nam tales: scilicet pater, & dominus, qui sunt hæredes per filium, vel per seruum, ex his verbis generalibus non admittūtur ex substitutione. Idem dicas de hærede hæredis *vt hæc notantur ff. eo. l. cum filio. & l. qui liberis. §. hæc verba & l. sequen.*
x ¶ *Pro qua parte.* prout enim dilexit testator eos, instituit æqualiter, vel inæqualiter: sic ᵈ in substitutione præsumitur: *vt hic & ff. eo. l. si pater & supr. tit. ij. §. & si ex disparibus.*
y ¶ *Vsque ad quatuordecim annos.* scilicet completos. nam pupilli esse desinunt: *vt suprà, quibus modis tutel. finitur. in princip.* Sed intra hos annos potest substitui: *vt ff. eodem l. si ita quis, & l. qui plures.*
z ¶ *Substitutio.* scil. directa. si tamen aliqua verba inueniātur fideicommissi in testam. iure fideicommissi, valebit: *vt C. de fideicom. l. si fratter tuus.*

a Et est ratio diuersitatis: quia substitutio exhæredati est simpliciter testamentum filij, ita vt non patris, à quo nullam quotā hæreditatis accepit, & ideò in alieno testamento legare non potest [illegible] ex eadē voluntate quo tam hæreditatem habere substitutum, & substitutioni locus esse possit. [illegible] Ang.
† Facit ad hoc § [illegible] Glo. [illegible] de sepultura
b Exhæredans filium pater, et quē substituens pupillariter, prius sibi, deinde filio testamentum facere debet.
c Substituere pupillariter filio volens pater, & eum instituere, potest antè sibi, deinde filio: vel econtrà, testamentum facere.
d Substituere pupillo miles potest, etiamsi non instituat sibi aliquem hæredem.
e Testamentū alio effectu impugnatur per ius ciuile, alio, per ius prætorium.
a Testātur quibus casibus [illegible] de re aliena.
† quasi dicat, cum substituitur ei qui vltimo morietur, si vnus præmoriatur, eius portio defertur ad alios fratres & hoc fit iure legitimo scil. per leg. 12. tabul. Angel. Per.
b Etiam [illegible] substitutione quod facit, vt si vni alibus legem certam pro qualibet, [illegible] non tamen habent ius accrescendi [illegible] Angel.
† Contra [illegible] Glo. super verbo liberis [illegible] pupillaris [illegible]
c Hoc fit [illegible] heredis [illegible] Angel.
d Præsumitur ea affectio esse in substitutione quæ [illegible] fuit in [illegible] institutione

a ¶ *Per fideicommissum* quod ᵃ semper fecisse videtur, cùm dixit, *si filius meus quandocunque decesserit, substituo ei Vitalem*, quia verbum, *substituo*, cùm sit generale verbum, & ad directam, & ad fideicommissariam substitutionem possit trahi: ad id restringetur quod est iustius, id est, ad fideicommissum: quia directa non habet locũ quandocunque decedit. & probatur hoc, *C. de impu. & alijs substi. l. precib. §. si vera substitutio* ᵇ. *& ff. de vulga. subst. l. coheredi. §. cum filio. & ff. de le. & senatuscon. l. in ambigua*. forte idem si dicat, *Vitalis hæres esto*. nam trahitur ad fideicommissariam: quia de hæreditate restituenda rogasse videtur: *vt ff. ad Trebellia. l. ex facto. §. respo. & §. Scæuola*. Sed contra est, *vt not. in destincti*.

b ¶ *Obliget*. rogando eũ per fideicommissum, vt restituat. ACCVRS.

c ¶ *Trademus*. vt infrà, *de fideicommissariis hæredit. per totum*.

non potest: sed per fideicommissum potest.

9. ¶ Extraneo verò, vel filio puberi hæredi instituto, ita substituere nemo potest, vt si hæres extiterit, & intra aliquod tẽpus decesserit, alius ei sit hæres: sed hoc solum permissum est, vt eum per fideicommissum ᵃ testator obliget ᵇ alij hæreditatem eius, vel totam, vel pro parte restituere, quod ius quale sit, suo loco trademus ᶜ.

QVIBVS MODIS testamenta, &c.

Vsque nunc qualiter firmentur testamenta: nũc qualiter infirmentur. nam nihil est adeò firmũ quod non rumpatur. in auth. *de nup. § nuptias.* collatione quarta.

TEstamẽtum] Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò ponit qualiter testamentum tollatur agnatione sui hæredis nouiter adoptati. Secundò qualiter per secundum testamentum tollatur primum. Tertiò qualiter testamentum irritetur capitis demi. testat. s. Quartò an voluntas solennis possit tolli nuda voluntate testantis. Vltimò quod etiam Imperator non capit ex testamẽto imperfecto. Secunda ibi in § *Posteriore*. Tertia ibi *Alia quoque*. Quarta ibi, *Ex eo autẽ*. Quinta ibi, *Eadem oratione*. CASVS. Domine, vos vultis tractare quibus modis infirmentur testamen. dicatis mihi primò, quandiu valet testamentum rectè factum? Ad hoc respond. Azo, testamentum iure factum semper valet donec aliquo modo rumpatur, vel irritum fiat. Sed quid domine, iam video quandiu valet testamen. dicatis modo mihi, quando intelligitur testam. rũpi? Ad hoc respond. Azo, testam. propriè dicitur rumpi quãdo in eodem statu manente testatore ipsius testa. vitiatur: vt patet in tali exemplo, Quidam fecit testa. solẽne, & post testam. arrogauit Imperatoris rescripto quendam sibi in filium aut forte per prætorem aliquem sibi adoptauit secũdum tenorem nostræ cõstitutionis: nam in casu isto per arrogationem vel per adoptionem istius filij, qui necesse exhæredatus nec institutus, rumpitur testa. sicut rumperetur si post factum testa. aliquis suus hæres testatori agnasceretur. Et hoc dicit vsque ad illum §. *Posteriore quoque*. Franciscus.

a ¶ Quæ ab initio valent iure ciuili, aut rupti, aut irrito vitio infirmantur. Iure prætorio per bonorum poss. contra tabulas rescinduntur. CVIAC.

d ¶ *Adoptauerit*. id est, arrogauerit.

e ¶ *Constitutionem*. puta auus est qui adoptat: *vt C. de adop. l. cùm in adoptiuis. & supr. de adopt. § sed hodie*.

f ¶ *Rumpitur* si ᶜ autẽ eum prius instituisset, non rumperetur, licèt postea arrogaretur: *vt ff. de lib. & posthu. l.* [illegible] *§. si.* Si autem fuit exhæredatus filius emãcipatus, & postea arrogatus, tũc nõ rumpitur: aut extraneus qui postea arrogatur & tũc rumpitur: *vt ff. de contra tabul. l. non putauit § si quis emancipatum*. ¶ Extraneum ᵈ autẽ oportet recipe, qui non est suus hæres cum alius eum præcedat ᶜ, alias frustra tunc exhæredaretur: *vt ff. de verbo. oblig. l. quidã filium filium. & de lib. & posthu. l. si quis posthumos §.* Institut.

QVIBVS MODIS TESTAmenta infirmentur.

TITVLVS XVII.

Si quis facto testamento quempiã sibi seu in filiũ arrogauerit, vel ex suis descendentibus aliquem adoptauerit, protinus quasi sui hæredis agnatione, quod prius fecerat, rũpitur testamentum.

TEstamẽtum iure factum vsque eo valet, donec rumpatur, irritũmve fiat ᵃ.

1. ¶ Rumpitur autem testamẽtum, cùm in eodem statu manẽte testatore: ipsius testamenti ius † vitiatur. Si quis enim post factum testamentum adoptauerit ᵈ sibi filium per Imperatorem, eum qui est sui iuris: aut per prætorem secundùm nostram constitutionem ᵉ eum qui in potestate parentis fuerit, testamentum eius rumpitur ᶠ quasi agnatione ᵍ sui hæredis.

Posteriore testamento, ex quo iure condi aliquo casu adiri potuit hæreditas, quamuis adita non fuerit, rumpitur prius testamentum.

2. ¶ Posteriore quoque testamento quod iure perfectum est, superius rumpitur ʰ: nec interest, extiterit aliquis hæres ex eo ⁱ, an non. hoc enim solum spectatur, an aliquo casu existere potuerit ᵏ. Ideóque si quis ˡ aut noluerit hæres esse, aut viuo testatore, aut post mortem eius antequàm hæreditatem adiret, decesserit ᵐ, aut conditione sub qua hæres institutus est, defectus sit: in his casibus paterfamiliàs intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet, ruptum à posteriore: & posterius æquè nullas habet vires; cùm ex eo nemo hæres extiterit.

Etiam posteriore rite facto testamẽto, in quo in certis rebus quispiã

fisilum. ADDITIO. Et hæc vera, quando ante testamentum fuit facta exhæredatio, quid autem si in eodẽ, vel in vno testamento instituatur, in alio postea simpliciter exhæredetur, aut si posthumus exhæredatio confectatur? vide Ang. hic.

g ¶ *Quasi agnatione*. id est, sicut natiuitate alicuius posthumi nã tunc certum est, rumpi, *vt ff. de iniusto, rupto testa. l. 1. in fine & l. 3. in princip. & l. certum* ᵃ. & hoc in masculi testamento: secus in testamento fœminæ: *vt ff. de li. & posthu. l. Gallus. §. nunc de lege Vellea. in fi.* & est ratio, quia præteritio matris habetur pro exhæredatione: *vt supr. de exhære. libe. §. fin.* sed de inoffic. testa. agitabit posthu. *vt C. de inoffic. test. l. 3.*

Posteriore quoque] CASVS. Domine, iam video qualiter rumpitur testam. arrogatione, & agnatione sui hæredis: nunquid pluribus aliis modis rumpi potest? Et respond. Imperator quòd sic. nam certè primum testa. de iure factum rumpitur per secũdum testam. iure factum, nec in hoc casu refert, verùm quis hæres extiterit ex secundo testamento an non. Nam hoc solũ spectatur quãtũ ad hoc, vt per secundũ rũpatur primum: an aliquo casu ex secundo testamento existere potuerit: ideóque si quis in secundo testamento institutus aut repudiauerit hæreditatem, aut viuo testatore, aut post mortem eius antequam adierit, decesserit, aut fortè deficiente conditione sub qua fuit hæres institutus, esse non possit: in omnibus his casibus paterfamiliàs intelligitur intestatus decessisse. nã primũ testamentum non valet, quia ruptum est per secũdum cum solennitate factum & similiter secundum nullas vires habet, cùm ex eo nullus hæres extiterit. & ita nec valet primum, nec valet secũdum. Et hæc dicuntur vsque ad § *Sed & si quis*. Frãc. de Are.

h ¶ *Rumpitur* hoc est verum secundùm quosdam, quando secũdum non concordat cum primo: aliàs durat primum: *vt C. de test. l. sancimus*. ¶ Sed certè hoc stare non potest. nam si valet secundum, non valet primum: cùm idem non possit duo testamenta facere: cùm ex secundo tantùm adeatur hæreditas ᵇ. Econtra ᶜ in sententia, nam valet prima, non secunda ab eodem, & super eodem lata: *vt ff. de re iudicata. l. iudex*.

i ¶ *Ex eo*. l. posteriore testamento.

k ¶ *Existere potuerit*. Nota, non considerari quod est, sed quod esse potest. *vt hic. & ff. de hæredi. instit. l. pater filio. & ff. de iniust. rupto testa. l. cùm in secundo. in prin. & § in futurum*. Sed contra, *ff. de libor. & posthumis. l. si filius*. Solut. ibi secundum testamentum valuit, licèt ex eo nõ adeatur hæreditas. ¶ Item nota ᶜ quòd id, quod valet plus, rumpitur per id quod minus valet: *sic ff. de adimen. legat. l. legatum sub conditione §. 3.* Argument. contra, *ff. de rescindend. vendit. l. si id, quod. in princip. & §. fina.* dic vt ibi notatur in glo. 3.

l ¶ *Ideóque si quis*. s. instituitur hæres in secundo testamẽto. ¶ Et iste ᵗ ver. est exemplum quando valet secundum test. & non extitit ex eo hæres. & vide exempla.

m ¶ *Decesserit*. quare non trãsmittit nec olim, nec hodie ad hæredes: *vt C. de cadu. tollen. § in nouissimo*.

Sed & si quis.] CASVS. Domine, iam video qualiter rumpitur testamentum primum per secundum, licèt secundum testamentum non habeat effectũ: an pluribus aliis modis rumpi potest? Et respond. quòd sic. nam aliquãdo rumpitur primum per secundum, ita tamẽ, quòd vtrumque valeat si primum valet iure fideicommissi non tanquam ex primo: sed tanquam ex secũdo vt liquet in tali exemplo. Quidam fecit testamentum solemnitate

a Testamẽtum tamen iure factum postea per ingressum monasterij nõ irritatur. sed regulatur secũdum Authent. si qua mulier. C. de sac. san. Eccle. dic vt per Ang. hic.

b Hoc verum vbi nunc ex interuallo aliàs, in eodem contextu, & eisdẽ testibus possent duo originalia confici. Io. Fab.

c Sententiarũ in re eadẽ plurium, prima valet *vt hic ad. de Gl. in l. secundum exceptione. § hæc autem adhuc. ff. quod metus causa.* Imo vtraque valet *Gl. in l. 1. C. quando prouocare.* Dic vtramque valere, si idem contineant: si diuersum, primam *vt hic Gl.* d An, & quando non consideremus id quod fit: sed id, quod esse possit.

e Tollitur id quod plus est, per id quod minus esse potest, si de eo negotio agatur, quod facile possit reuocari secus si agatur de actu solenni.

f Testamẽtum secundum sæpe quãdo, & quot casibus valeat, licèt ex eo hæres non existat.

pietate obseruata. postea fecit testamentum secundum similiter cum debita iuris solemnitate & in secũdo testamento instituit hæredem in certis rebus. & cùm fecisset secundum testamẽtum, adiecit, Volo quòd illud quod dixi in primo testamento, valeat. In casu isto dubitatur verùm primum testamẽtum videatur ruptum per secũdum? Diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, primum testamentum per secundum sublatũ esse, licèt in secundo testamento hæres in certis rebus sit institutus. & verba cõstitutionis prędictorum principum in hoc titulo inferimus, & sunt verba constitutionis hæc Imperatores Seuerus, & Antoni. Augu. Coccio Campano salutem; Dubitari non oportet testamentum secundo loco factum, licèt in eo in rebus certis hęres scriptus sit, perinde iure valere, ac si certarum rerum mentio in eo facta non esset, sed tanquam hæres esset simpliciter institutus. Veruntamen in hoc casu hæres scriptus in secundo testamento debet esse contentus rebus sibi in secundo testamento datis, si sufficiant ad quartam totius. vel si non sufficiant, suppleta sibi quarta ex lege Falcidia tenebitur vi fideicommissi hæreditatem hæredibus scriptis in priore testamento restituere: & hoc propter hæc verba inserta in secũdo testamento, quibus testator expressit vt prius testamentum valeret. Et iis modis supradictis, videlicet arrogatione & sui hære. agnatione, & secundi testamenti constitutione, testamẽtum iure factum rumpi intelligitur, &c. Cætera, quæ in hoc titulo dicuntur, planissima sunt.

a ¶ *Sed & si quis iste §. est lex. ff. ad Trebellianum. & incipit: Si quis priore.* A c c v r s i v s.

institutus fuit, primũ, cui hæres est vniuersalis, tollitur testamẽtum: sin autem secundis tabulis, vt priores quoque vim obtinerẽt, iusserit testator: tunc qui ex re certa scriptus est, vniuersam hereditatem heredi, qui priore institutus est testamẽto, restituere tenetur.

3. ¶ Sed & si quis [a] priore testamento [b] iure perfecto, posterius æquè iure fecerit; etiam si ex certis rebus [c] in eo hæredem instituerit: superius tamen testamentum sublatum esse, diui Seuerus, & Antoninus Augusti rescripserunt. cuius constitutionis verba & hîc inseri iussimus [d], cùm aliud [e] quoque prætereà in ea constitutione expressum sit: Imperatores [f] Seuerus, & Antoninus Augusti Coccio Campano [g]. Testamentum secundo loco factum, licèt in eo [h] certarum rerum hæres scriptus sit, perinde iure valere [i], ac si rerum mentio facta non esset: sed teneri hæredem scriptum [k], vt contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta [l] ex lege Falcidia [m], hæreditatem restituat his qui in priore testamento scripti fuerant, propter inserta verba secundo testamento, quibus vt valeret prius testamentum, expressum est [m]: dubitari non oportet. Et ruptum quidem testamentum hoc modo [n] efficitur.

Per capitis deminutionem testamẽtum propriè fit irritum. Et largo modo testamentum ruptum, vel iniustum dicitur irritum: & econtrà. A r e t.

4 ¶ Alio quoque modo testamenta iure facta infirmantur: veluti cùm is qui fecit testamentum capite deminutus sit [o]; quod quibus modis accidat, primo libro retulimus [p].

5. ¶ Hoc autem casu [q] irrita fieri testamenta dicuntur [r], cùm alioqui [s] & quæ rumpuntur, irrita fiant, & ea quæ statim ab initio non iure fiunt, irrita fiot. Sed & ea quæ iure facta sunt, & posteà per capitis deminutionem irrita fiont: possumos nihilominùs rupta dicere. Sed quia sanè commodiùs erat, singulas causas [t] singulis appellationibus [u] distingui, ideò quædam non iure facta [x] dicuntur, quædam iure facta rumpi [y], vel irrita fieri [z].

Capitis deminutione testatoris iure ciuili irritum fit testamẽtum: quod tamen, si testator mortis tempore pristinum statum recuperarit, iure prætorio cõualescit: & ex eo secundum tabulas bonorum possessio peti potest.

6. ¶ Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta quæ ab initio iure facta, per capitis deminutionem irrita facta sunt. Nam si septem testium signis signata suot [a], potest scriptus hæres secundùm tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere; si modò defunctus & ciuis Romanus [b] & suæ potestatis [c] mortis tempore fuerit.

a Appellationis sententia secuta, vtrum ex ea agatur, an verò ex prima sententia
b Dic quod aut prima sententia tẽporis lapsu cõfirmatur (vtporè quod appellatio deseratur) & agitur ex prima. Aut cõfirmatur per secundam: & ex ea agitur: *Gloss. in l. hæres. ¶ Bart. Cod. de appell.*
c Institutus in re certa nullo dato cohærede vniuersali, habetur pro hærede, tenetur, seu non cõsiderata rei mentione.

b ¶ *Priore testamẽto.* ¶ Nota hîc arg. pro [a] sententia appellationis: verum ex ea vel ex prima agatur. Sed contrà arg. *C. de donationib. inter virum, & vxorẽ. l. ex verbis.* & simile potest notari *in l. pen. eiusdem tituli.* [b] A c c v r s. A d d i t i o. Tu dic. quòd agitur ex prima in criminalibus. Idem in ciuilibus, si lapsu temporis sit cõfirmata: putà quia est appellatio deserta. alias & per secundam sententiam, secudùm Ioa. Fab. agitur ex vtraque: sed secundùm Angelum ex secunda, ea qua etiã agitur, si sit cõtraria primæ.
c ¶ *Ex certis rebus.* quia totum [c] habet, licèt ex certa re sit institutus & ideò rumpitur primum testamentum *vt hic. & ff. de hæredibus instituẽdis. l. j. §. si ex fundo in glos. institutum.* A d d i t i o. Et hoc verum quando in eodem testamento nõ est datus alius cohæres: aliàs haberetur loco legatarij, præterquàm in querela inofficiosi testamenti: de quo dic vt per Angelum hîc.
d ¶ *Inseri iussimus.* hoc titulo statim.
e ¶ *Aliud.* s. quod expresse confirmari potest primũ in secundo, & aliter vt patet in sequentibus.
f ¶ *Imperatores.* ecce verba dictæ constitutionis. A c c v r s.
g ¶ *Campano* s. rescripserunt salutem.
h ¶ *In eo.* sc. secundo testamento.
i ¶ *Valere.* Accipe, dubitari non oportet, quod est infr. A c c v r s.
k ¶ *Scriptum.* sc. in secundo testamento.
l ¶ *Suppleta quarta.* s. si res sibi datæ non faciant quartam.
m ¶ *Ex lege Falcidia* Lex Falcidia est de legatis. Cæterum inducta etiam est constitutione Seueri in donationibus causa mortis & Se. Pegasiano in fideicommissis, & constitutione Antoni. in codicillis factis ab intestato. Hic locus indicat, eam obtinere in fideicommissis. *Cuiacius.*
m ¶ *Expressum est.* Nam [a] testator voluit primum testa. manere: & tamen nõ potuit, nisi de iure fideicom ex tacita tamen voluntate quæ ex secundo testamento percipitur, remanet primum [b]: vt si dicam in secundo, ideò instituo talẽ: quia mortuus est quem institueram in primo. nã si erravit, remanet primus hęres, & legata ex vtroque præstantur: scilicet a primo hærede: *vt ff. de hæred. instit. l. final.* A d d i t i o. Et sic ea qualitate præfationis colligitur causa finalis ipsius dispositionis: & tunc ab ea licitum est arguere. Ange.
n ¶ *Hoc modo.* sc. tribus modis: per arrogationem, & agnationem: *vt suprà, eo. §. j.* Item & per secundi testamenti cõpositionem, *vt supr. eod. §. posteriore quoque. vsque huc.*
o ¶ *Deminutus sit* licèt minima capitis deminutione. *vt supr. eo. §. non tamen in fi. & ff. de in. codic. l. conficiuntur §. si post factum testamentum.* sed cõtrà, *supr. de milit. testa. § penul.* ¶ Sed illud speciale est in milite.
¶ Potest & alius modus irritandi testamentum adduci: quia per legem quandoque cassatur in duobus [c] casibus: *vt in authent. vt cùm de appella. cogno. §. si quis de prædictis. & § si vnum ex parentib. coll. viij.*
p ¶ *Retulimus.* vt *supr. de capit. deminu.* a
q ¶ *Hoc autem casu* scilicet cùm quis capite deminuitur.
r ¶ *Dicuntur.* scili. propriè.
s ¶ *Alioqui.* scili. si impropriè dicere velim, & largè.

a Testamento secundo primo statim tollitur licet in secundo voluerit testator primum valere. *l. hac consultissima. § si quis autem Cod. de testament.*
b Ex præfatione colligitur causa finalis dispositionis ideoque præfatione falsa, vitiatur dispositio quia causa finalis vitiat dispositionẽ, si deficiat. *l. 2. in f. ff. de donat.*
c Primus casus est, quando ille qui cognouit se hęrede scriptum, in testamento testatorem supra laborare non alit (?) ... vitiatur ... Secundus casus est, quando testatorem ab hostibus captum non redemit ... indignatur quadam hæredis, testamentum vitiatur, propterea, quod hæreditas ex eo non adimitur, secundùm constit.
d Hæc Gl. cum duabus sequentibus non sunt Accur. sed additiones

t ¶ *Causas* id est, differentias.
u ¶ *Singulis appellationibus* id est, propriis nominibus. *& fact. ff de sup. leg. l. Labeo. §. fin.*
x ¶ *Non iure facta.* [d] vt sunt illa quæ carent solennitate testiũ, s. Vel quoniam testator non habuit testamenti factionẽ, & fecit: vel quando filium in potestate constitutum præteriuit, *vt l. j. ff. de iniu. rup. testa.*
y ¶ *Rumpi.* s. tribus modis: videlicet per arrogationẽ, per agnationem, & per secundi testamenti compositionem.
z ¶ *Irrita fieri.* vt per capitis deminutionem testatoris, vel quãdo hæres institutus non adit hæreditatem quia tunc testamentum constituitur irritum: *vt l. j. ff. de iniust. testa.*
a ¶ *Signata sunt.* & postea testator capite deminutus est.
b ¶ *Ciuis Romanus* vt quando maximam, vel mediam capitis deminutionem passus fuerit, & posteà restitutus,
c ¶ *Suæ potestatis.* vt in minima. A c c v r s.
6 ¶ *Et sua potestatis* Hæc antẽ bo. poss. cum re futura est, si alius nemo iure legitimo hęres sit, vt rectè Vlp. adiicit in frag. *eo. ti.* Id ẽ quid sit cum re, & sine re, explicat rectè in ti. *de poss. dan.* vt tã inde appareat quid in *l. filius, & C. de inoffic. test.* hęc sibi velint, bo. poss. cũ re accipere, & in *l. posthumus. ff. de iniust. test.* bonorũ possessionem accipere, remque obtinere & in *l. t. §. pen. si tab. test. nul. ext.* bonorum possessores rem habituros. Res est hæreditas, aut bona. Ambros. *lib. iii. Epist. ad Clementianũ.* Sed sunt hæredes sine re: sunt & cum re. & dicuntur hæredes testatore viuente, qui scripti sunt, sed sine re.

a ¶ *Fuerit*

rit [a]. Nam si ideò irritum factum sit testamentum quia ciuitatem, vel etiam libertatem [b] testator amisit, aut quia in adoptioné se dedit, & mortis tempore in adoptiui patris potestate sit: non potest scriptus hæres [a] secundum tabulas [c] bonorum possessionem petere.

Simplici, nudáque voluntatis expressione præcedens rite factum testamentum minimè infirmatur: itē posterioribus tabulis imperfectis, non fiunt irritæ priores perfectæ.

7 ¶ Ex eo autem solo [d] non potest infirmari testamentum, quod posteà testator id noluerit [e] valere: vsque adeò vt & si quis post factum priùs testamétum posterius facere cœperit, & aut morte præuentus, aut quia eum eius rei pœnituit, id non perfecerit: diui Pertinacis oratione cautum sit, ne aliàs tabulæ priores iure factæ, irritæ fiant [β], nisi sequentes iure ordinatæ, & perfectæ fuerint [f]. Nam imperfectum testamētum sine dubio nullum est [g].

Si quis ideircò principem hæredem scripserit, vt aduersario, cū quo sibi lis erat, duriorem cōstitueret litigatorem, nulla est dispositio huiusmodi.

8. ¶ Eadem oratione expressit [h], non admissurum se hæreditatem eius qui litis causa principem reliquerit [i] hæredem: neque tabulas non legitimè factas, in quibus ipse ob eam causam [k] hæres institutus erat, probaturum [l]: neque ex nuda voce hæredis nomen admissurum [m]: neque ex vlla scriptura †, cui iuris auctoritas desit [n], aliquid adepturum. Secundùm hoc diui Seuerus, & Antoninus sæpissime rescripserunt [o]. Licèt enim (inquiunt [p]) legibus soluti [q] simus: attamen legibus viuimus [r] †.

a ¶ *Fueris* & aliquo indicio voluntatem primam retineat: *vt ff. de bonorum possession. secundùm tabulas l. qui ex libert. § testamēto*

b ¶ *Libertatem.* Imo etiam facto seruo testatore: vt quia captatus ab hostibus, & ibi seruus moriatur. nā tunc valet testamentum: *vt supr. quibus nō est per facere test. §. fin. qua est contra.* sed illud est propter fictioné legis Cornel. *vt ibi, & ff. de vul. substitut. l. lex Cornel.* ADDITIO. Et tunc quando impedimentum tollitur per viá fictionis, vt ibi: vel restitutionis in integrū à principe: *vt l. si quis filio. § penul. ff. de inius[to] testam.* reconualescit testamentum etiam de iure ciuili, nisi quoad relictum tali damnato factum, vel ipsius institutionem, secundum Angel. hic.

α ¶ *Non potest scriptus hæres* Et hoc sané casu nec sine re quidem dabitur a prætore bonor. posses. nam is qui testatus est, mortis tempore testamenti factionem non habuit, quod vtique semper in iure prætorio exigitur. CVIAC.

c ¶ *Secundùm tabulas.* Nota, quòd de iure ciuili nō admittitur cùm sit irritum testa. sed iure prætorio: quo inspecto non potuit infirmari, quod erat factum: cum circa talia ius prætoriū non habeat vim: *vt insr. de bono. posse. § quos autem* ACCVRSIVS.

d ¶ *Solo.* benè dicit, *solo,* quia si plus interueniat, licèt non sit perfectum, secundum tamen quandóque rumpit primū: vt in fine huius §. dicemus.

e ¶ *Noluerit.* s. dicendo hæc verba, nolo testamentum quod feci, valere [a].

β ¶ *Irrita sunt* Et ideò ne fiscus admittatur, qui tunc solet admitti. cùm non infirmato testamēto aut hæredem testator indignum dixit, aut eius tantùm deleuit nomen. *l. hæreditas. l. cū quidā. l. cū tabulis § vlt ff. de his, quibus vt indig.* CVI.

f ¶ *Perfecta fuerint.* Imò quādoque & si sint imperfectæ secundæ rumpunt primò factas: *vt C. de test. l. sancimus qua est contra.* Sed ibi eam ex cursu decennij, quam [c] mutatione voluntatis illud euenit, nō sola mutatione ¶ Item contra, *ff. de milit. testamē. l. etiam militis. §. si militiæ missus.* Sed ibi primum erat minus solenne, iure enim muni inspecto: vnde facilè potuit rumpi. [c] ¶ Item contra, *ff. de iniust. rup. testa. l. y.* sed ibi secundum licèt non sit perfectum iure communi, est tamen perfectum iure militari vnde rumpit primum. ¶ Item contra, *C. de test. l. hac consultissima §. si quis autē.* Sed ibi in secundo fuerūt instituti, qui & alias ab intestato successuri erant vnde facilè rumpitur primum testamētum, in quo extranei sunt instituti, & facilius admittūtur venientes ab intest. *vt arg. ff. de vulg. & pupi. substitut. l. si filius.* [d] Item contrà, *C. de testa. l. nostram.* & ad idem contra *ff. si ta. test. nulla ex l. y. § si hæres.* Sed in istis legibus plus fecerat testator vt rumperet primum: quia sciuit, quod magis est, quàm si aliud testamentum facere voluisset *arg. ff. de his, quæ in testa. delentur. l. y* ¶ Item contrà, *ff. de acquir. hære. l. Claudius.* [d] Sed ibi non valet primum: non quia ruptum sit à secundo: sed quia hæres institutus in primo nō adiuit ex eo hæreditatem: vnde non valet testamentum quod hæ institut.

a Nisi declaret voluntatem suam in actis [...] coram testibus, & post lapsum decennij *l. sancimus Cod. de testamen[tis]*

b Facilius tollitur actū solenni suo iure singulari, quam iure communi: & tantam intestati aliamentem naturam testati validiorem esse, & potiorem esse actum factis, quam verba hinc colligit Porcius.

c Vel dic, illū casum nō esse propriè exceptum à regula: quia hic primum erat validum de iure communi: sed ibi primū erat validum iure speciali ex priuilegio. *Angel.* d *Alias.* Cla[...] dius.

redem non habet: *vt ff. de his, quæ in test. delen. proximè* nec potuit eam transmittere suo hæredi adeundo *vt C. de cadu. toll. l. vnica. § in nouissimo.* ¶ Item cōtra *C. de his, quib. vt indignis l. hæreditas.* Sed ibi dixit talia verba, quod hæres erat indignus, vel similia, quæ plus faciunt, quàm si simpliciter diceret, nolle prius valere: vel quàm si secundum cœpisset facere: & ideò ibi receditur à primo. [a] Vel dic illud quod hîc dicitur, esse verum de iure directo, vt non rumpatur primum, sed tamen auferatur ei hæreditas vt indigno: vt ibi, cùm hoc cogitauerit testator: *vt arg. ff. de condit. instit. l. quidam. in fin.*

g ¶ *Nullum est.* Nota [a] nihil esse, quod perfectum non sit *Co. de his, quibus vt indignis. l. cum Syllanianum. in fin.* Sed cōtrà *ff. quemadmo. test. aper. l. y. §. testamentum* Sed ibi abusiuè dicitur aliquid quod non erat perfectum. Item contra, *Co. de testa. l. hac consultissima §. ex imperfecto* Sed illud speciale est fauore liberorum, vt ibi dicitur sicut & illud est speciale in illis, vt difficiliùs rumpat testator illud in quo ipsi instituti sunt: *vt in Auth. de test. imper. § pen. coll. viij.*

h ¶ *Expressit* scil. diuus Pertinax.

i ¶ *Reliquerit,* scilicet in solemni testamento: quod facit, vt duriorem faciat aduersarium suis aduersariis [b]: quæ institutio est odiosa & inuidiosa: *vt ff. de hæred. inst. l. pen.*

k ¶ *Ob eam causam* sci. litis. nam si legitimas nō probat, scilicet principeps: multò minus probabit non legitimas. ACCVRS.

l ¶ *Probaturum.* id est, commendaturum.

m ¶ *Admissurum* id est, nisi solenniter sit institutus, nollet etiam nomen hæredis habere. ACCVRS.

n ¶ *Auctoritas desit.* vt quia aliquid desit, propter quod testamentum non valet: cùm multa sint in eius factione necessaria: *vt supr. de testa. § 1 & y.*

o ¶ *Rescripserunt* vt *Co. de testa* [c] *l. ex imperfecto.*

p ¶ *Inquiunt.* Imperatores. [d]

q ¶ *Soluti.* vt *ff. de legi. & senatusconsul. l. princeps. & facit. ff. de iure fisci l. fiscus y. § fin.*

r ¶ *Viuimus.* id est, viuere volumus: *vt hic. & C. de leg. & consti. prin. l. digna vox. & facit. ff. de lega. y. l. quod princip. & l. seq. & ff. de leg. y. l. ex imperfecto & ff. de inoff. test. l. Papinianus § si Imperator.* ADDITIO. Imò contra fiscum in dubio est ferenda sententia, si causa sit merè lucratiua: aliàs secùs, vt hic. Angel.

† q. d. si testamentum est imperfectum, valet, etiam si princeps sit in eo institutus *secundum Al. de Imo. Ægid. Per.*

† Quia nihil tam proprium est imperij, quàm legibus viuere: *vt dicitur in d. l. Ægi. Per.*

a Imperfecta pro nullis habentur.

b Et ita in dubio præsumitur propter fisci extremam potestatem secus in priuato. *vt l. in hoc, § sed & hæredes. ff. de alie. iu. mu. causa.* Angel.

c Concord. c. 1. in glo. super verbo, ab omnibus in fin. extra de constitu.

d Imo est Alexander Imperator: *vt d. l. hoc citata.*

DE INOFFICIOSO testamento.

TITVLVS XVIII.

Hac actione testamenta rescinduntur: & hæreditates petuntur Vulgo autē dicitur actio accusatio, querela inofficiosi testamenti Item q; petitio hæreditatis de inofficioso: vt in l. si quis filiū Cod. eod. l. penul. § sed quemadmodū ff. de bon. posses. contra tabul. *Dicitur & cētumuirale iudicium sed hac appellatio communis est in omni petitio hæreditatis cētumuirale iudiciū est.* l. vlt. Co. de petit. hęred. *Paul* lib. v. sent. xvj *Restat igitur de inofficioso agi apud cētumuiros. l. vlt.* C. de liber. præter. l. petitor. ff de lib. leg. l. qui repudiāris. l. Titia. ff. de inofficioso testamento. *Ideòque in* l. 10 ff. eod. si pars iudicantium *id est, Centumuirorū. Plinius* lib. v Epist. *Post hoc ille cū cæteris scripsit cētumuirale iudiciū. id est, de inofficioso Ille enim est Curianus, qui a matre fuerat exhæredatus. Paulus* [μονόβιβλον] *scripsit de centumuiralibus iudiciis, ex quo est l. 7. 18. 31. ff. eo. Vnde etiam appatet actionem de inofficioso cētumuirale iudicium esse.* CVIAC.

Liberi indebitè exhæredati, inofficiosi querela proposita, parentū possunt impugnare testamēta quod ius parētibus quoque a liberis, exhæredibus factis competit: item fratribus, turpi persona instituta: reliquis autem cognatis non conceditur hoc querelæ beneficium.

Qvia plerumque parentes sine causa liberos suos exhære-

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

Qualiter ipso iure testamenta infirmentur suprà titul. y. dictū est. Nunc autem qualiter officio iudicis: id est, per sententiā iudicis intentetur querela inofficiosi testamenti.

Q*via plerumque.*] Totus [e] iste titulus diuiditur principaliter in duas partes. ¶ Primò ponit quibus personis competat querela. ¶ Secundò, quando querela cesset. Secunda,

e Diuisio.

ibi: *Sed hæc ita.* Item prima subdiuiditur. Nam primò de querela descendentium contra testamenta ascendentium. Secũdò ecõtrà de querela ascendentium contra testamenta descendentiũ. ¶ Tertiò de querela collateralium. ¶ Quartò, quòd querela est remediũ subsidiarium. Secunda ibi. *Non autem.* Tertia ibi: *Soror.* Quarta ibi *Tam autem.*

CASVS. Domine, vos vultis tractare de querela inofficiosi testamẽti: dicatis mihi, si placet, quare querela inofficiosi testamẽti fuit introducta? Ad hoc respõ. Amice, ideò fuit introducta quia plerũque parẽtes ex linea paterna in testamẽto instituũt hæredes, & liberos suos sine iusta causa exhæredant: vel etiam ex linea materna prætereunt: idcircò in subsidiũ liberorũ introducta fuit querela inoff. test. vt liberi qui conqueruntur se a parentib. sine iusta causa exhæredatos, aut iniquè præteritos, per querelam inofficiosi testamenti parẽtum suorum testamentum, in quo iniustè à beneficio suæ successionis exhæredati sũt, aut ex linea materna præteriti, possint expugnare, & eo modo hæreditatẽ scriptis hæredibus auferre. Et sub hoc verborum colore querelam proponent,

dant a a, vel omittunt b; inductum est, vt de inofficioso testamento agere possint c liberi, qui d queruntur e aut iniquè se exhæredatos f, aut iniquè præteritos g: hoc colore h quasi non sanæ mentis fuerint, cùm testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi verè furiosus sit: sed rectè quidem fecit testamentum: non autem ex officio pietatis †. Nam si verè furiosus sit, nullum testamentum i est.

1. ¶ Non autem liberis tantùm permissum est testamentum parentum inofficiosum accusare: verũ etiam liberorum † parentibus k. Soror autem, & frater l † turpibus m personis scriptis hæredibus, ex sacris cõstitutionibus prælati sunt n. Non ergò o contra omnes hæredes agere possunt p. Vltra q fratres igitur, & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere r.

† Pietas enim vt inquit Cic. est, per quam sanguine coniunctis, patriæque beneuolis officiis & diligẽs tribuitur cultus. Quid igitur a pietate alienius, quàm liberos proprios hoc est, sua ipsius velut viscera negligere?

† Pone casum de Vitellio lenone apud Va. Maxi. li. 7. tit. 7.

† Pone casum in filio Terea qui patrem exhæredauit: sed Piso verba profectus contra filium iudicatur: cum autẽ mouit patria maiestas, donum vitæ, & beneficiis educationis vt ait Valer. Maxim. eo. & infr. eod. §. versi. frater.

quasi insanæ mẽtis fuissent parẽtes cùm ordinarent testamẽtũ. Non autem dicent, parentes fuisse furiosos eo tempore quo fecerunt testamentum: sed rectè quidem fecerunt testamentum: officium tamen pietatis circa sanguinem suum omiserunt, liberos suos sine iusta causa exhæredando, vel prætereundo, & instituendo extraneos. Et hæc dicũtur vsque ad illum §. *Nõ autem liberis* In quo Imperator determinat, quibus cõpetit querela inoffic. testam. & plana est litera vsque ad illum §. *sed hæc ita accipiẽda* in quo Imperator determinat, qualiter quis excluditur à querela inoff. testa. Et hæc similiter plana est vsque ad illũ §. *si tutor.* Ad cuius euidentiam notandũ est, quod qui semel approbat testamentum agnoscendo aliquid ex illo testamẽto: postcà idem testamentum reprobare nõ potest. & similiter in casu cõtrario, qui scilicet reprobat testamentum, intentando querelam inoffi. testa. approbare, vel aliquid ex eo petere non potest. His breuiter prænotatis, pone casum sicut ponitur in apparatu. Cætera quę dicũtur, plana sunt vsque in finem tit. Francisc. de Aret.

a ¶ *Exhæredant, vel omittunt.* Satis erat dicere, exhæredant: nam & omissis tantùm eis datur hæc actio, qui pro exhæredatis habentur. cæteroquin omissis hæc actio non datur. Verùm nonnunquam institutis etiam hæc actio datur, vt putà si exhausta sit hæreditas, nec legi Falcidiæ locus sit. *l. Papinianus. §. ssy ff. eod. tit. Paulus lib. 4. sen. ti. 5.* CVIAC.

a ¶ *Exhæredant* hoc refertur ad eos qui ascendunt per lineam masculinam a, & fœmininam sed sequens clausula respicit tantùm fœmininam.

a Pone casũ de Testia filio Testij apud Vale. Max. li. 7. de test. rescis. §. Co. autem.

b Pone casum de Sepritta, & eius filiis, apud eundem Va. Max.

b ¶ *Vel omittunt* hoc tantùm ad fœmininam b lineam refertur. Nam illatum præteritio pro exhæredatione habetur: *vt s̃ de exhæred. lib. §. mater* ¶ Si autem aliquis de linea masculina omitteret filium in potestata, nullum ipso iure esset testamentum, si emancipatum filium omitteret, valeret. sed per contra tab. rumpitur: *vt s̃ de exhæred. lib. in prin. & §. emancipatos.* hodie etiam emancipatus præteritus potest dicere nullum ipso iure: *vt s̃. de exhær. li. §. nostra. alias §. sed hæc quidem. & C de l. præt. l. maximũ* ACCVRS. ADDITIO. Quod est verum, si sine legitima causa sit facta præteritio, alias contra tab. habet locum secundum communem opin. *Ang.*

c ¶ *Agere possint* sc. ab adita hæreditate intra quinquẽnium c: *vt C. eo. l. scimus. §. fi. & l. si quis filiũ, in fi. & ff. e. l. Papinianus. in fi. & C. in quib. cau. in integ. resti. nõ est necess. l. y.* Et hoc proposita quadam petitione ad hoc vt testamentum rescindatur: quæ non est actio prorsus, nec accusatio, sed mediũ tenet, & quãdoque actio: quãdoque accusatio dicitur: sed propriùs dicitur querela *vt not. ff. eo. l. posthumus. § si quis ex personis in gloss. j. & gloss. si quis. in fi.*

c Supplementum autem legitimæ etiam præparatum transmittitur, & durat 10 an. secundum communem opin.

d ¶ *Qui.* sc. liberi.

e ¶ *Queruntur* id est, conqueruntur.

f ¶ *Se exhæredatos.* à qualibet linea.

g ¶ *Præteritos.* ab aliquo de linea fœminina.

h ¶ *Hoc colore* id est, hac honestata verborum.

i ¶ *Nullũ testamentũ.* vt *s̃. quib. non est permis. fa. test. §. itẽ furiosi.*

k ¶ *Liberorum parentibus.* s. est permissum accusare filiorum testamentũ, quãdo sũt ab eis exhæredati & hoc accipe in filio pagano, nõ emãcipato. alias a si esset miles, nõ subiaceret querelæ: *C. eo. l. fi. infi.* Item si esset in potestate, testamentũ ipso iure non valeret: *vt s̃ quib. nõ est permi. facere testam. in prin.* & facit *ff. eo. l nam & si parentibus.*

a Querela non datur aduersus testamentum filij militis.

Querela inofficiosi non habet locum vbi cõpetit aliud remedium.

2. ¶ Tam autem naturales s liberi, quàm secundùm nostræ constitutionis diuisionem t adoptati u, ita demùm de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio iure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hæreditatem totam, vel partem x eius alio y iure veniunt p, de inofficioso agere nõ possunt. Posthumi z a quoque, qui nullo alio iure venire possũt, de inofficioso agere possũt.

Cessat querela, vbi aliquid relinquitur: quia tũc ad supplemẽtũ agitur.

3. ¶ Sed hæc a ita accipienda sunt, si nihil eis penitùs à testatoribus testamento b relictum est quod nostra constitutio c ad verecundiam naturæ introduxit. Sin verò quantacunque hæreditatis pars, vel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescẽre, id quod eis d deest y, vsque ad quartam

l ¶ *Soror autem, & frater.* Hoc accipe in consanguineis, & vterinis, vel consanguineis tantùm b: nam vterini non possunt: *vt C. e. l. fratres.* ¶ Et no. quòd duo c dicit iste § primum, quod frater, & soror possunt agere querela. secundò, quod hoc verũ est quãdo turpes personæ instituuntur hæredes.

b Dummodo sint ex legitimo matrimonio naturales, etiam si per rescriptum principis ei sint legitimati. Item ponendis iste text. siue sint exhæredati, siue præteriti dũmodò legitimam in toto, vel in parte non habeant, quia tunc agitur ad supplementum. *vt hic per Ang.*

m ¶ *Turpibus.* s. infamibus ipso iure, vel per sententiam, vel etiam de facto. AUDITIO. Et talis infamia d iuris vel facti etiam excludit à querela: *vt l. in arena. Cod. eod.* Angel.

n ¶ *Prælati sunt.* id est, admissi sunt. & tũc turpibus personis, ablatiui sunt absoluti. 2. Vel dic prælati sunt. i. præpositi turpibus personis, datiuũ legendo.

c Querela aduersus testamẽtũ fratris fratri competit, turpi persona à fratre testamento instituta.

o ¶ *Non ergo* hoc refertur ad primum responsum: vel potiùs ad secundum. ACCVRS.

d A querela excludit facti etiã infamia.

p ¶ *Possunt.* scilicèt de iure.

q ¶ *Vltra.* hoc ad secundum, vel potiùs ad primum, si rectè inspiciatur series textualis.

r ¶ *Agentes vincere.* i. etiã de facto agentes non vincerẽt. meliùs ergo facerent, si se sumptibus inanibus non vexarent: *vt ff. eo. l. 3.* Sed cõtrà. *ff. eod. l. posthumus §. si quis ex his.* Sed ibi nemo repulit agentem: repelli tamen potuit: *vt hic.* ¶ Sed an e filij fratrũ agant? videtur ex hac litera excludi. Sed cùm hodie vocentur ab intestato, & fratribus æquiparẽtur: fortè & ipsis querela datur: *vt in auth. de hære. ab intest. ve. § relinquens & in auth. vt fratrũ filij. §. j. coll. ix. quæ est in C. de legi. hære. auth. cessãte. & arg. ff. de inoffi. test. l. posthumus in prin.* Sed respondent quidam, quòd nõ admittũtur ad querelam: & tamen vnà cùm eo qui potest agere admittuntur ab intestato: *vt C de inoffi. test. l. fratres. Cod. cõmunia de succ. aut. itaque.* Vel posset respondere, quòd admittuntur iure diuerso. nam frater agit querela & rũpit & filius alterius fratris cùm sit ruptum testamentum, admittitur ab intestato ACCVRS.

e Filij infratris querela competere videtur, si turpis persona sit instituta à patruo Contrariũ sentit An. in *l. fratres. 21. eod.* Idem tenet Hostien. *in summa de testam. §. qualiter vers. ad nonnquam* Bartol. *Nou. 5. in prin. num. 14.*

ADDITIO. Si nepos esset solus, à querela excluderetur. Ang.

s ¶ *Naturales* sc. & legitimi: nam naturales tantùm non agunt in bonis patris: sed matris *vt ff eo. l si suspecta. § j.*

t ¶ *Diuisionem.* vt ab auo paterno, vel materno.

u ¶ *Adoptati* i. arrogati qui habent quartam ex cõstitutione diui Pij: *vt ff. eo l. Papinianus. § si quis impubes* f. Itẽ adoptati, si auo paterno dati sũt: *vt C de adop. l. cùm in adoptiuis. & supr. de adopt. §. sed hodie.* & hoc prædicat.

f Hæc expositio est mala quia arrogati cõsulitur alio remedio scilicet per conditionem ex l. *vt In. & l. si arrog. à to ff. de adop. ignar.*

x ¶ *Partem* s. quartam. si autem minus, tunc ad supplementum agitur: *vt infr. §. prox.*

y ¶ *Veniunt* i. venire possunt: vt iure legati, vel donationis: *vt j. eo. § pe.* vel quia eorum filij, vel serui sunt instituti: *vt ff eo l. nihil.*

z ¶ *Posthumi.* Posthumi sui: vt filij de inoffic. testa patris: Posthumi legitimi. vt filij de inofficioso testam matris, fratres, nepotes ex filia. Posthumi cognati: vt nepotes ex filio concepti post emancipationem. Posthumi ergo non sui tãtùm: sed etiam alieni *l posthumus. l Papinianus § si ex causa. ff eo tit.* CVIACIVS.

g Cuius beneficio plenius consequitur, quàm legitimã, propter accrescendi ius quod habent in testamento etiam ex causa patris, vel ex, quod habent legatarij ...

z ¶ *Posthumus.* sc. exhæredati. nam si præteriti, ipso iure rumpitur testamentum: *vt supr. de exhære lib §. posthumi.* sed hodie nõ possunt exhæredari: *vt C. eo. l si quis in suo. §. legis.*

a ¶ *Sed hæc.* hoc refertur ad supradicta à principio vsque huc.

b ¶ *Testamento.* scil. iure institutionis g cùm testamentum facit: *vt in auth. vt cùm de app. cog. § aliud. collat. viij.* Sed si aliã voluntatem facit, sufficit quoquo relinquatur tit. *vt in authent. de trien. & semiss. §. j. coll. iy.*

c ¶ *Constitutio.* vt *C. eo. l. omnimodo* ACCVRSIVS.

d ¶ *Eis.* sc. exhæredatis, vel præteritis.

y ¶ *Id quod deest.* Instituto filio supplendum est id quod Falcidiæ deest. & hoc Paul. scribit *lib. 4 tit. sentẽ. si de inoffi. que.* Æquè exhære

exhæredato, si minus quarta relictum sit, ex constit. Iustiniani supplenda est quarta: quod tamen videtur Vlpiano Tribonianus attribuere in l. si non mortis. ff. eod. olim verò necesse erat id adiici in testamento. l. 4. C. Theod. eod. tit. CVIAC.

a ¶ Quarta legitimæ partis. Legitima pars debetur ab intestato. Quarta legitimæ partis in testamento. Est igitur quarta legitimæ portionis portio, quæ (vt credo) exemplo legis Falcidiæ inducta, & desinita est. ideóq. & Falcidia dicitur passim. Eam verò Iustinianus mutauit in trientem, vel semissem pro numero personarum: ideóque si duo sint filij, sextans singulis relinquendus est: id est, triens legitimæ partis: si sex, vncia: id est, semis legitimæ partis: denique omnibus quadrans ex iure antiquo, & triens, vel semis omnium bonorum ex iure nouo relinquendus est. singulis quadrans, vel triens, vel semis legitimæ partis. quibus etiam constat, si aliquis ex eis institutus sit, ab eo partem fieri. Auxit porro Iustin. eorum omnium portionem qui de inofficioso agere possunt, vt ipse testatur in Nou. xviij. quod à Græcis interpretibus. deinde porrectum est non malè ad legem Falcidiam, & ad ea quæ exemplo legis Falcidiæ inducta diximus titulo superiùs proximo. CVIAC.

legitimæ partis a repleatur: licèt fuerit adiectum a, boni viri arbitratu debere eam compleri.

Qui affici necessitate coactus legatum ex eo in quo exhæres factus fuerat, testamento petiit, non prohibetur illud inofficiosi querela impugnare: è regione etiam qui impugnauit, legato sibi in eo testamento facto minimè priuabitur.

4. ¶ Si tutor b nomine pupilli cuius tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, cùm nihil erat tutori relictum à patre suo, nihilominùs c poterit nomine suo de inofficioso patris d testamento agere.

5. ¶ Sed si econtrariò e pupilli nomine cui nihil relictum fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse tutor, quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.

Sufficit quod filius habeat vnam quartam quoque relicti titulo ad hoc vt excludatur à querela, siue sit vnus, siue plures. AZET.

Nouissimo tamen iure institutionis titulo aliquid relictum esse operæpretium est, vt testamentum valeat.

6. ¶ Igitur quartam f quis debet habere, vt de inofficioso agere non possit, siue iure hæreditario β, siue iure legati g, vel fideicommissi, vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter viuos h: in his tantummodò γ casibus quorum nostra constitutio mentionem facit, vel aliis modis i qui in nostris δ constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus k, ita intelligendum est, vt siue vnus fuerit, siue plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur, vna quarta eis dari possit: vt ea pro rata eis distribuatur: id est, pro virili portione l s.

a ¶ Non fuerit adiectum vt C. eodem l. scimus. in princ.

b ¶ Si tutor. testator extraneum instituit, & filium exhæredauit, & quidam pupillo existenti in tutela filij sui legatum reliquit: quod petiit filius nomine pupilli sui: non tamen ideò repellitur à querela suo nomine. Sed cōtra. ff. eo. l. si. 3. resp. Sed ibi certè aduocatus, vel procurator spontè faciebat, eùm a illa officia sint spontanea: vt j. mand. §. mandatum at hîc etiam ex necessitate: quia tutela ex necessitate suscipitur: vt ff. de tuto. & cura da ab his l. necnon. & necessariò geritur: vt ff. de admi. tut. l. 3. in primo.

a Aduocati, & procuratoris officium est spontaneum.

c ¶ Nihilominùs. nam videbatur paternum iudicium approbasse: & sic non posse posteà querela agere: sed tamen nihilominùs potest, vt hîc dicit.

d ¶ Patris. scilicet ipsius tutoris, imò erat exhæredatus ACCVRS.

e ¶ Sed si econtrariò. hîc testator filium suum pupillum exhæredauit, & tutori quem ipsemet pater filio dabat, legatum dimisit: licèt ergo agat de inoffi. nomine pupilli, & succumbat, tamen ad legatum admittitur. ¶ Et ita not. arg. b ex hoc, & superiori responso quod quis agit aliquid interdum non vt ipse: sed vt alius. simile, ff. de adopt. l. si pater. §. qui duos. & ff. eo. l. si n qui. §. si hæres & l. aduersus. §. 1 & C. de admi tuto. l. cum quadam, & ff. de compen l. pen. C. de dol. l. 1.

b Tanquam alij interdum aliquid agere possumus, quod vt nos, atque ipsemet non possumus. vide quæ scripsi in l. si pater. ff. de adopt.

f ¶ Igitur quartam Contrarium formatur ex eo quod habes suprà, eo. §. sed hæc ita. vbi dicit, etiam si minus quarta habet, non agi in nostris querela: sed ad complementum Sol. hîc loquitur ante Iustinianum vt C. eo. l. cùm quæritur. & ff. eo l Papinianus. §. quoniam autem quarta. arg. suprà, secundùm Iustiniani tempora c, per l. C eo. l. omnimodo ¶ Et illud. igitur, quod est hîc ponitur inceptiue, d non illatiuè: sic ff. de iustitia & iure. l. in titulo. §. hoc igitur. Vel lege illatiuè ex eo quod habes suprà eod. §. an autem. in fin.

c Quartæ supplementi actio introducta à Iustiniano.

d Igitur particula inceptiua, interdum illatiua.

β ¶ Sine iure hæreditario. Idem in l. omnimodo. C. eod. & in No. v. xxq. xvuj. Cæterùm ex Nou. cxv, quarta non excludit querelam: sed elogium in testamento adscriptum, & comprobatum ab hærede, quod non ideò Iustinianus constituit, vt iure hæreditario relinquatur: sed ne cuiquam frustrà apponatur exhæredationis nota. Eadem Nouella tolluntur iura quæ dictant, actione de inofficioso omni ex parte testamētum rescindi: namque Iustin. solam institutionem rescindi putat oportere, & hoc est, quod dicitur, *Ex causa præteritionis vel exhæredationis, &c.* quod de ea præteritione accipiendum est, quæ vicem exhæredationis obtinet: nam si pater filium præterierit, nihil in eo testamento scriptum valet, si tamē rescindatur per bonorum poss. contra tabul. libertates quidem, & legata non debentur, nisi exceptis personis: at secundæ tabulæ valent, & quæ in eis sunt relicta legata, à Prætore conseruantur. Ius enim prætorium quàm ius ciuile benignius est. CVIAC.

g ¶ Iure legati. Sed hodie iure institutionis, si facit testamētum, vt in Auth. vt cùm de appel. cog. §. aliud. coll. viij. a Si verò alia sit voluntas, sufficit quoquo relicti titulo: vt in Auth. de trien & semiss. §. 3. coll. iij.

a Legitima liberis hodie relinquenda iure institutionis, si fiat testamentum: quoquo relicti titulo, si non fiat testamentum.

h ¶ Inter viuos. sc. data ea conditione, vt hæc donatio inter viuos, in quartam computetur b, vt C. eo l. si quando. §. generaliter. & hîc subiicit.

b Quod est verum etiam in legitima, quæ debetur parētibus. & an sit necesse quod expressè relinquatur iure institutionis. an sufficiat relinquere pro legitima, vel Falcidia: vide Angel. hic.

γ ¶ In his tantummodò. Nō dicit in eo casu, sed in his casibus. puto intelligi duos casus. l. pen. C. de collat. quibus donationem inter viuos non tantùm conferri opinor, sed etiam in quadrantem imputari. benè autem mentionem facit. nam alterum casum Iustin. non induxit. ad de l. si quando. § generaliter. C. eo. & l. si non mortis ff. eod. CVIAC.

i ¶ Aliis modis. vt dotis causa, & donationis propter nuptias: vt C. de inoffi. testa. l. quoniam nouella.

δ ¶ Vel aliis modis, qui in nostris. vete. lib. non habent, in nostris, quod rectum est: nam dos, vel donatio propter nuptias de quibus hoc in loco agitur, quæ olim in quadrātem non imputabantur, l. 1. & 2. C. Greg. de inoffic. test. nunc vt imputentur, ab Iustiniano effectum non est. CVIAC.

k ¶ Diximus. vt suprà proxi. §.

l ¶ Pro virili portione vt scilicet quilibet habeat quartam huius partis, quā habiturus erat ab intestato vt C eo. l. parentibus. & l. cùm quæritur. hoc tamen est hodie iure authenticorum mutatum, scilicet vt tertia detur, si sunt quatuor, vel pauciores. Si verò plures sunt filij exhæredati, habent dimidiam: vt in Auth. de trien. & sem. §. 1. coll. iij. quæ est C. eo. Aut nouissima. e Vnde versus d:

Quatuor, aut infrà, dant natis iura trientem:
Semissem verò dant natis quinque vel vltrà.

¶ Et not. in fine huius tit. quod quidam dicūt hūc titulum hodie non habere locum, nisi inter fratres turpibus personis hæredibus institutis: & hæc fuit sententia M. per Authen quæ est C. de libe præte. vel exhære. Auth non licet. & Auth ex causa. Sed nos dicimus, quod habet locum vt olim: quod plenè diximus in Auth. vt cùm de appel. cogn. §. aliud. coll. iij. in gl. nominatim. in fi. & d. Auth. ex causa. nisi quod quædam capitula in d. Authen. circa querelam sunt innouata: vt quia olim non transmittebatur ad hæredem etiam suum, nisi esset præparata: vt ff. eo. l. posthumus. §. fin. & l. seq. hodie sic ad suum hæredem: vt C. eo l. scimus. in fin. Item olim quarta dabatur, hodie triens, vel semis, vt dictum est. Item olim filij se gratos esse probabant: hodie hæredes probant ingratos: vt C. eodem l. omnimodo in glo. arguantur. Itē not. bene tit. loqui de gratis filiis. si enim essent ingrati, nihil tenaretur pater eis dimittere, vt in auth. de hære. & Falc. §. exhæredatas. coll. 1. in glo. iustè. ibi, vt quia. & in Auth. de immen. do. in filios. §. hæc itaque. ¶ Et sunt e causæ ingratitudinis xiiij. quibus filij exhæredantur: & vij. quibus pater à filiis; vt in Auth. vt cùm de appell. cog. §. causas. & § & hoc prædiximus. Et tres quibus frater à fratre. vt in Authen. de nupt. §. ingratitudinem ACCVRS.

ADDITIO. Istæ omnes causæ facilè habentur per hos versus: *Bis septem causis exhæres filius esto. Si patrem feriat, vel maledicat ei: Carcere detrusum si negligit, aut furiosum Criminis accuset, aut paret insidias. Si dederit grauia sibi damna, nec ab hoste redemit. Testari prohibet, aut das arenæ iocum. Si prauos sequitur, vel amat genitoris amicam: Non orthodoxus, filia quando coit. Sed pater ex septem, si nati spernet honorem: Hunc accusabit, dira venena dabit. Testari vetat, aut vxorem diligit eius: Non redimit captum: dum furit, odit eum. Pellitur à fratre frater causis tribus: vt si, Arguit hunc sceleris, vel ei vult tollere vitam: Vel si iacturam rerum sibi mouerit vnquam.*

e Quod satis videtur exprimere, si dixit, dono tibi hoc pro parte tua: argum. l. pen. in prin. ff. de leg. 2. Et est ratio huius Gl. quia legitima debetur ex bonis quæ reperiuntur mortis tēpore: in quibus non reperitur hæc donatio: cùm iā in vita patris patrimonium perfectè exuerat. Ang. d Idem in quarta debita parentibus: secùs in debita fratribus. An autem portio vnius filij in capacis accrescat alij: vide Ang. hîc

e Exhæredare pater filiū potest 14. casibus: filius patrem septem frater fratrē tribus

s ¶ Portione quarta. Sic rectè legitur, quarta. Et sensus hic est. diuidi inter eos quartam omnium bonorum pro rata earū partium, quas ab intestato habituri essent, ita vt virilis singulorum portio sit quarta legitimæ partis. Sic igitur pro virili diuiditur, & pro rata, siue ἀναλόγως diuiditur. sic in l. 3. C. vnde lib. & l. si socer. in fin. ff. solut. matr. CVIAC.

DE HÆREDVM QVALITATE, & differentia.

Quia hæredes de quibus suprà dictum est, diuersi sunt, ideo de eorum differentia, & qualitate id[a] est, differenti qualitate videamus.

a Figura est hendiadis nā diuersa nomina in vnā conuenientiā iunguntur *ut sup. de test.* § *ibi. vim, atque potestas violentia patiebatur*. Virgil. Molemque & montes: montes, molem montium. & patera libamus, & auro. i. pateris aureis. & in prædam, & partem. id est parte prædæ *& de aggre & cens. in vult. & l. Deo nobis ibi*. legitimè, vel ex pacto. i. ex pacto legitimo *C. ne ipsis. & cle*. Aegid. Per.

DE HÆREDVM QVALITATE, & differentia.

TITVLVS XIX.

Triplices sunt[i] hæredes. Ang. Aret.

Hæredes autē aut necessarij [a] dicuntur, aut sui, & necessarij, aut extranei [b].

Seruus proprius hæres à domino institutus, dicitur necessarius: quia est hæres, velit, nolit: bona tamen, quæ post mortē domini quærit propria sibi reseruantur. Aret.

1. § Necessarius [c] hæres est seruus hæres institutus: ideóque sic appellatur: quia siue velit, siue nolit, omnino post mortem testatoris protinus [d] liber, & necessarius [e] hæres fit. Vnde [f] qui facultates suas suspectas [g] habent, solent seruum suum primo, aut secundo, aut etiam vlteriore gradu hæredem instituere: vt si creditoribus satis non fiat [h], potiùs eius hæredis [i] bona, quàm ipsius testatoris à creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos diuidantur. Pro hoc tamen incommodo [k] illud ei commodum præstatur [l] †, vt ea quæ post mortem [m] patroni [n] sui sibi acquisierit, ipsi reseruentur [o]. Et quamuis non sufficiant bona defuncti creditoribus: iterum tamen ex ea causa res eius quas sibi acquisierit, non veneunt [p].

† Qui in vno grauatur in alio releuatur *ut gl.* Per.

ACCVRSIVS

Hæredes.] Totus iste not. titu. diuiditur principaliter in duas partes. Primò ponit regulam, quòd hæredum sunt tria genera. Secundò illa genera prosequitur, & declarat seriatim. Secunda ibi. *Necessarius hæres.*

a § *Necessarij.* scilicet tantùm.

b § *Aut extranei.* de his autem omnibus hic titu. dicit per ordinem: *vt infrà, proxi.* §. *&* §. *sui.* *&* §. *cæteri.*

Necessarius] Diuiditur in tres partes. § Nā primò prosequitur primum genus hæredum: scilicet qui sunt necessarij hæredes tantùm. § Secundò prosequitur secundum membrum, siue genus: videlicet qui sunt sui, & necessarij. § Tertiò prosequitur qui sunt extranei hæredes. Secunda ibi: *Sui autem.* Tertia ibi: *Cæteri, qui.* Item subdiuiditur prima pars in quatuor partes. Primò, quis sit hæres necessarius tantùm. Secundò rationem adsignat quare sic vocatur. Tertiò infert, cōsulendo testatori qui non est soluēdo. Quartò prouidet ipsi seruo. Secunda ibi: *Ideo.* Tertia ibi *Vnde qui.* Quarta ibi *Pro hoc tamen.*

c § *Necessarius.* ad hoc vt sit necessarius, est necesse vt sit seruus testatoris tēpore testamenti: *vt hic. & ff. de hære. insti. l. si alienū. in prin.* [b] Item & tempore mortis. *vt i. de hæred. insti.* §. *seruus.* 1. Item quòd non sit alteri legatus, tunc enim legatario quæreret hæredi: & ipse eius esset nisi idem seruus sibi substitutus esset hæres, & liber: *vt ff. de pup. subst. l. si* §. 1.

b Dic hoc verum siue in solidum siue pro parte sit hæres *ut ibi* Aegid.

d § *Protinus.* id est, statim & si quidem purè institutus est, à se ipso libertatem consecutus videtur: *vt ff. de requi. hære. l. ex parte. & ff. de hære. inst. l. sed si in cōditione.* §. *fi.* & etiam ignorans *vt ff. si cer. pe. l. etiis qui. in prin. & in glo. statum. & ff. de testa. l. qui in domini.*

e § *Et necessarius.* nisi sit institutus sub hac conditione *si vellet* quæ verba faciunt eum voluntarium, sed in extraneo nihil operantur: *vt ff. de condit. instit. l. verba. & ff. de hæred. instit. l. Cornelius.* ACCVRS.

f § *Vnde.* quia necessarius.

g § *Suspectas,* vt quia sciunt se non esse soluendo: *& facit suprà quib. ex cau. manu. non licet. in prin. & suprà, de vul. substit. in prin.*

h § *Satis non fiat,* scilicet ab hoc seruo hærede & libero instituto.

i § *Hæredis.* id est, serui instituti. & hoc ne defunctus iniuria afficiatur. *vt suprà, quib. cau. manu. non licet.* §. 1. *in fin.*

k § *Incommodo.* Quia inuitus hæreditati adstringitur. ACCVRS.

l § *Commodum præstatur.* sic & alias inuenitur in multis locis. vt qui in vno casu grauatur, debet in alio releuari. *vt ff. de iureiur. l. eum qui in prin. in glo. probando.*

m § *Post mortē.* scilicet ante aditam hæreditatem: *vt C. ad Sila. de his qui. vt indig. l. cum Silanianū.* Vel certe hic protinus videtur adita hæreditas: *d. l. cum Silanianum.* alio casu loquitur. ADDITIO. Scilicet quando libertas est legata sine institutione quæ statim non cedit: *vt l. vnica.* §. *libertatibus. C. de cadu. tol.*

n § *Patroni.* id est, qui esset patronus, si esset liber in via illius.

o § *Reseruantur.* separatione impetrata, si bona Patroni non attingat id est, non inceperit administrare: *vt ff. de sepa. l.* 1. §. *fin.* alias: id est, si incepit administrare, nō poterit postea impetrare separationem, nisi sit minor: *vt ff. de minori. l. in prætor, non solum* quo casu tantùm: scilicet cùm est minor, separationem impetrabit: etiam si iam attigerit hæreditatem, non autem vt ab hæreditate se abstineat: *vt ff. de acquir. hæred. l. necessarius* §. *fi.*

p § *Non veneunt.* id est, non venduntur.

Sui autem.] Iste § diuiditur in quatuor partes. § Primò ponit qui sunt sui, & necessarij hæredes. § Secundò hoc limitat, & restringit. § Tertiò rationem reddit quare dicuntur sui hæredes. § Quartò rationem ponit quare dicuntur necessarij. Secunda ibi: *Sed vt nepos.* Tertia ibi: *Sed sui quidem.* Quarta ibi: *Necessarij.*

Vt quis, sui nomine dignus sit, duo copulatim interuenire necessarium est: vt scilicet in potestate sit morientis, & priorem locum tunc temporis obtineat: quorum alterum nequaquam sufficere aperto iure ostenditur: & quanquàm olim qui sui erant, hi quoque essent necessarij: iure tamen prætorio eis abstinendi beneficium conceditur.

2. § Sui autem & necessarij hæredes sunt, veluti filius, filia, nepos, neptisve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui modò in potestate [q] morientis fuerint. Sed vt nepos, neptisve sui hæredes sint, non sufficit, eum, eámve in potestate aui mortis tempore fuisse: sed opus est, vt pater eius viuo patre suo desierit [r] suus hæres esse, aut morte interceptus [s] [a], aut qualibet alia ratione [t] liberatus à patris potestate †: tunc enim nepos, neptisve in locum patris sui succedit [u] [β]. Sed sui quidem hæredes ideo appellantur [x]: quia domestici [y] [γ] hæredes sunt, & viuo quoque patre quodámodo

q § *In potestate.* alias si sunt emancipati, extranei sunt: *vt infrà eod.* §. *cæteri.*

r § *Desierit.* impropriè ponitur: quia viuo patre non fuit hæres: sed dicitur desinere quantum ad id quod futurum erat: *sic & alias: vt ff. vsufruct. quemadmo. a. l. si* §. *desinere.*

s § *Interceptus.* scilicet filius. & alias est interemptus, alias intereceptus. id est, remotus ab hoc sæculo. ADDITIO. Vnde Ouidius in sua Metamorphosi loquens de tauris dicit.

Colla intercepta videntur.

a § *Aut morte interceptus.* Et hic quidem nepos *Opiter* à veteribus dicebatur, cuius scilicet pater viuo auo mortuus esset, auctore Sext. Pompeio. CVIAC.

t § *Alia ratione.* veluti emancipatione, vel deportatione: *vt suprà, quibus mod. ius pa. pot. sol.* §. *prætereà. &* §. *cùm autem.*

u § *Succedit.* ita vt si etiam filius emancipatus repellatur: & nepos, qui remāsit in potestate ex eo, vel alio natus, admittatur & hoc, iure ciuili, quod nō cognouit emancipatos: quia erant capite minuti: *vt infrà, de hære. quæ ab intest. def.* §. *emancipati.* de iure autem prætorio soli filij emancipati admittuntur, non nepotes: *vt d.* §. *emancipati.* sed per edictum de coniungendis cum emancipato liberis eius, admittūtur simul filius, & nepos: *vt ff. de coniung. cum emancip. l.* 3. *y. respons.* Quod (id est, quòd simul nepos cum patre, vel fratre patris admittatur) locum hodie non haberet, cùm sit sublata omnis differentia, quæ fiebat occasione emancipationis: *vt in authen. de hære. ab intest.* §. 3. *coll.* 9. ACCVRS. ADDITIO. Quod est verum, quando ab intestato succeditur nullo facto testamento, vel facto, sed non solenniter: aut eo per querelam penitùs expugnato Secùs si per contra tabulas de iure prætorio filius succedet: quia etiam hodie procedit dictus titul. de coniungend &c. Angel.

† Vel si est pater exhæredatus. tunc enim nepos est suus hæres, & necessarius *l. quo in aliena.* §. *interdum ff. de acq. hær.* Aegid. Per.

β § *Succedit.* Ex lege Iulia Vellea. CVIAC.

x § *Appellantur.* scilicet supradicti filij, & nepotes. ACCVRSIVS.

y § *Quia domestici.* Not. filium [a] domesticum patri. Sunt & alij multi domestici: *vt C. de his, qui ad eccles. confu. l. præsenti.* §. *sancimus & ibi glossa.* 3. ACCVRS.

a Domestico patri persona filius accenseri.

ADDITIO. Et ideò ex furto facto per filium, seruum, aut vxorem non oritur actio ciuilis, vel criminalis: cùm sit domesticum: nisi esset magnum, quod nota. secundùm Angelum hic.

γ § *Quia domestici.* Suorum nomen est ex XII. Tab. vt ostendi *in notis ad Vlpianum.* Eo potestas significari videtur. nā & hæredem suum, & filium suum dicimus, pro eo qui est in potestate. *l. penult.* §. *& verior. de bon. poss. cont. tab. l. nepos de leg. præst. l.* 8. *ff. de iure patron.* Domestici etiam, & domus appellatione potestas significatur §. *pater. sup. de test.* An igitur hæredes sui ex eo nomine accipiuntur, quod sint in potestate? at possit etiam hac ratione seruus suus hæres dici: filiúmque suum cùm dicimus, aut posthumum suum, id nomen potiùs ad hæreditatem referimus. Fortasse propius est, suos hæredes dici quasi *αὐτοκληρονόμους*, quo modo & suum assentatorem dixit Seneca *libro* 5. *de benef. cap.* 7. suum fratrem, *cap.* 10. quamobrem non adire hæreditatem, sed retinere dicuntur *leg. si patronus.* §. *vltimo de bon. libert.* non

liberi non furari ex ea hæreditate, non subripere, non expilare: sed leuiore verbo amouere, *l. si seruus. §. prætor. de acquir. hæred.* non hæredes fieri. sed cãstere: id est, apparere, quod est Theophilo ἀναφαίνεσθαι, in tit. *de bon. possess.* CVIAC.

a ¶ *Existimantur.* sc. ex artificio [a] iuris ciuilis, quod fingit eandem personam patrem, & filiũ [b]. *vt C. de impub. & ali. sub. l. fin. in fine.* Item eandem vocem vtriusque. *vt infrà de inutil. stipul. §. æquè* irẽ & ideò videtur dominus [c], quia in bonis patris aliter sicut ipse pater: sicut vxor domina dotis dicitur, & habere possessionem *vt C. de iur. dot. l. in rebus. ad prin. & in gloss. iure naturali. & C. quæ pot. in pig. l. fi.* [d] Item & possessionem [e] viuo patre habere videtur filius: *vt ff. pro hærede. l. 4. in fin.* hinc est quòd sola administratio dicitur transire ad filium, cùm pater moritur. *vt ff. de libe. & posthum. l. in suis.*

b ¶ *Liberorum. vt infrà de hære. quæ ab intest. §. 1.*

c ¶ *Dicuntur.* sc. dicti filij.

d ¶ *Hæredes fiunt.* scil. iure ciuili inspecto, aliud de prætorio: vt subiicit. quod præualet.

e ¶ *Prætor permittit.* sc. liberis in potestate positis: non vt habeant necessitatem adire prætorem: sed sufficit si non se immisceant: *vt ff. de acquir. hære. l. et qui se. & C. si min. ab hære. se abst. l. 3.*

f ¶ *Appellantur.* sic *C. de rei vxor. act. l. §. accedit. versic. extraneum.* A O N S T I U. Alio modo dicitur extraneus ille cui nihil attinet, vel non est de ascendenti, aut descendenti linea, quæ faciũt ad quæstionem de eo qui promisit non alienare in manum extraneam, secundùm Ioan. Fab. & Ang. hîc.

g ¶ *Non habent vt suprà de adopt. §. fœminæ.*

h ¶ *Habetur.* s. vt sit hæres extraneus: nam non consequitur iste vtrumque: scilicet libertatem, & hæreditatem ex domini testamento: quod est necesse vt sit hæres necessarius: *vt suprà de hæredibus instituendis. §. si verò à viuo.*

i ¶ *In extraneis hæredibus* [f]. iste §. habetur sub eadem verborum forma in *l. si alienum seruum ff. de hæredibus insti. circa prin. vsque ad finem legis.*

k ¶ *Testamenti factio* passiuè accipe, id est, vt possit capere ex testamento. quod potest quilibet, exceptis quibusdam, quos nota, *suprà tit. j. §. legari.*

l ¶ *Eorum.* nam seruo instituto, domini persona inspicitur: *vt suprà de hære. insti. §. seruus autem plurium.*

m ¶ *Id.* s. quòd sit capax.

n ¶ *Duobus temporibus.* aliàs tribus, & aliàs duobus. sed tamen tria spectantur tempora, vt subiicit.

o ¶ *Inspicitur* [x] testaméti facti, vt constiterit institutio: & mortis testatoris, vt effectum habeat: ita est text. in *l. si alienum ff. de hæred. instit.* & re vera meliùs, & ornatiùs quàm hîc.

p ¶ *Mutatio* vt quia medio tempore efficiatur non capax, tamen his tribus temporibus benè inueniatur capax [a]: *vt hîc. & ff. de hære. instit. l. sed & si in conditione. §. solemus. & l. si alienum. §. in extraneis.* Sed contra *ff. de acquirend. hæredita. l. si seruus eius, qui*

a Pater, & filius iuris acri fictione, & ficti one, dicuntur vna, & eadem persona, eadẽ vox vtriusque.

b Sic Christus *Ioann. 4.* Ego in patre, & pater in me est & filius est pars ipsius patris secundum Arist. *lib. 3. Ethic. &c.* Per

c Hoc verum quoad dominium interpretatiuum, & intellectuale secus quoad effectuale, & verũ. quia dominiũ est quædã plenitudo, quæ nõ capit plures in solidum *l. si vt certo §. si duob. ff. commo. secundum Per.*

d Dic quòd in matrimonio maritus est dominus, & possessor constante matrimonio non vxor. *vt l. doti cum de iu. per dot. & doc. C. de rei vxo.* Sed mortuo viro dominiũ trãsfertur in vxorẽ & perinde est, ac si semper fuisset apud eã *vt d. l. in rebus. C. de iu. dot.* sed in filium non trãsfertur. sed continuatur. *vt l. in suis ff. de lib. & posthu.*

e Hoc verum de possessione interpretatiua, & intellectuali non de vera, & naturali. *Aeg. Per* & hic ideo filius est extraneus hæres matri: ex quo sequitur quod furtum tantum causatur ex patria potestate, qua sublata tollitur & ipsa furtum.

i Hæc Gl. est Accur.

g Hæc Gl. est Accur. Iou. audiuo.

domini existimantur [a]. Vnde etiam si quis intestatus moriatur: prima causa est in successione liberorum [b]. Necessarij verò ideò dicuntur [c]: quia omnino, siue velint, siue nolint, tam ab intestato, quàm ex testamento hæredes fiunt [d]. Sed his prætor permittit [e] volentibus abstinere ab hæreditate, vt potiùs parentis, quàm ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur.

Qui non est in potestate morientis tempore mortis, dicitur hæres extraneus. ARET.

3. ¶ Cæteri qui testatoris iuri subiecti nõ sunt, extranei hæredes appellantur [f] †. Itaque liberi quoque nostri qui in potestate nostra non sunt, hæredes à nobis instituti, extranei hæredes videntur. Qua de causa & qui hæredes à matre instituũtur, eodem numero sunt quia fœminæ in potestate liberos non habent [g]. Seruus quoque hæres à domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur [h].

Extraneum heredem (quà ex testamento sibi delatam adsequatur hereditatem) tribus temporibus esse capacem iura requirunt, testamenti scilicet tempore, & mortis testatoris, item aditionis: media autem tempora inter prædicta, hereditatis capessendæ eum minimè inhabilem reddunt.

4. ¶ In extraneis hæredibus [i] illud obseruatur, vt sit cum eis testamenti factio [k]: siue hæredes ipsi instituantur, siue hi qui in potestate eorum [l] sunt. & id [m] duobus tẽporibus [n] inspicitur [o]: testamenti quidem facti, vt constiterit institutio: mortis verò testatoris, vt effectum habeat. Hoc amplius, & cùm adit hæreditatem, esse debet cum eo testamenti factio: siue purè, siue sub conditione hæres institutus sit. Nam ius hæredis eo maximè tempore inspiciendum est, quo acquirit hæreditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio [p] iuris non nocet hæredi: quia (vt diximus) tria tempora [q] inspici debent.

Testamenti factio capitur in actiua, & passiua significatione.

5. ¶ Testamenti autem factionem [r] non solùm is habere videtur qui testamentum facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alij acquirere [s], licèt non possit facere testamentum. Et ideò furiosus, & mutus, & posthumus, & infans, & filiusfamiliàs, & seruus alienus, testamenti factionem [t] habere dicuntur. Licèt enim testamentum facere non possint, attamen ex testamento vel sibi [u], vel aliis [x] acquirere possunt.

Extraneis heredibus facultas libera est adire, vel repudiare, nisi semel fuerit hereditas adita: quia tunc non potest repudiari: nisi à minore. ARET.

6. ¶ Extraneis autem hæredibus deliberandi potestas est de adeunda hæreditate, vel non adeunda. Sed siue is cui abstinendi [y] potestas est, immiscuerit se bonis hæreditatis; siue extraneus cui de adeunda [z] hæreditate deliberare [a] licet, adierit: posteà relinquendæ hæreditatis facultatem non habet, nisi minor [æ] sit vigintiquinque

Sed certè quòd seruus in seruitute non dicebatur capax, vt ibi, ea persona domini principaliter erat: nam dominus erat non capax: vnde eo manumisso nõ nocet ei manumissio, cùm præsumatur nunc, quòd tunc fuerit capax. Item sunt argu. contra, *ff. pro empt. l. 4. in principio. & in authentic. vt cum de appel. cog. §. generalem. coll. viij.* A N D R E T I O. Dic, prout loquitur ibi in contractu emptionis, concordant sed cùm loquitur in aliis contractibus, contradicit. sed ibi loquitur in capace, & qui non patiebatur defectum in persona sua. sed hîc secùs. ANG.

q ¶ *Tria tempora.* scilicet [b] in extraneo hærede: sed in suo, & necessario exigitur vnum, secundùm Ioann. scilicet tempus mortis: *vt suprà eo. §. sui.* Vel secundùm Azo. etiam tempus testamenti inspicitur: tempus autem aditæ hæreditatis non inspicitur: quia statim sunt hæredes patre mortuo, s. de iure ciuili: *vt ff. de suis, & legiti. l. in suis.* In necessariis autem tantùm duo tempora inspiciuntur: scilicet testamenti, & tempus mortis: *vt ff. de hære. insti. l. si alienũ. j. resp. & l. seruum.*

r ¶ *Factionem.* scilicet in actiua significatione.

s ¶ *Acquirere.* scilicet potest.

t ¶ *Factionem.* in passiua significatione.

u ¶ *Sibi.* si sunt sui iuris.

x ¶ *Aliis.* si sunt in aliena potestate: *vt hîc, & ff. de testa. l. filius fami. & facit ff. de fid. l. 3. §. fi.*

y ¶ *Abstinendi.* vt est suus heres, cui datur abstinendi facultas per prætorem: *vt suprà eo §. necessarij.* ACCVR.

z ¶ *De adeunda.* Not. hîc quatuor proportionabilia [c], scilicet immiscere [d], & abstinere, quæ duo pertinent ad suos hæredes. Item adire, & repudiare: quæ duo pertinent ad extraneos, vt hîc dicitur. Sed quandóque sui dicũt adire, & repudiare: *vt C. de legi. hæred. l. defunctis.*

a ¶ *Deliberare* intra annum deliberationis petito tempore, & indulto ab Imperiali culmine: à nostris autem iudicibus intra nouem menses, & non nisi semel peti potest. *vt C. de iur. delib. l. scimus §. & hæc quidem.* ACCVRS.

æ ¶ *Nisi minor.* Impuberi datur beneficium abstentionis. Puberi restitutionis in integrum. Hoc, si immiscuerint se, vel adierint: nunc velint abstinere: quid autem fiet econtrariò? Minor si repudiatam hæreditatem adire velit, indiget eodẽ beneficio: videlicet si omnia sint in integro, nam rebus distractis, finitisque omnibus

a Nisi ex tali mutatione rectè induceretur repudiatio hæreditatis vel quia faceret actum contrarium incompatibile.

b Hæredũ capacitas quot tẽporibus est inspicienda.

c De argumẽto à proportione vide Eneradum in locis.

d Hæredes sui immiscent & abstinent: adeunt & repudiãt extranei.

tempibus oegnitis hæreditariis, caret restitutione, nisi forsitan impubes sit *l.quòd si minor* §. *Scæuola.ff de minor*. Minor si post abstentionē se immiscere velit rebus non distractis, non prohibetur, nec indiget restitutione. *l si quis suus.de iu.delib.* nam & idem maiori datur adhibita scilicet definitione. *l.vlt. C.de rep. hered.* Rebus distractis, minor indiget restitutione in integrum. Quod dictum est, impuberem, qui repudiarit, & rursus adire velit in rebus iam distractis *restitui*, ei obstat *l.nam quod.* §. *1.ff. ad Trebel.* Vulgò male in eo §. legitur, *Pretorem*, & in lib. Flor. § *preceptorum*. legendum enim est, *per pretorem*. & est quidem hæc eius §. sententia. Diuersa sunt repudiare, & recusare. Repudiatio fit in iure, *l. suus l. sicut. C. de rep. hered.* Recusatio quoquo modo, *l. recusare. ad Trebel. l.recusari. de adq. hered.* Eum qui recusat adire, fideicommissarius cogit adire per præturem, & restituere. quæstionis est, an etiam is cogi possit qui repudiarit? Regula iuris hæc est, eum qui repudiarit, adire non posse: sed tamen hoc casu, si iustas causas habeat fideicommissarius, quibus vel repudiationi nō potuerit obstare, vel ante repudiationem decretum postulare, æquum est ei succurri, vt cogat adire, exemplo eius qui tempore exclusus est, *l. facta.* §. *penult. ff. ad Trebel.* Hoc ita, si omnia sint integra, nam bonis venditis quamuis pupillus fuerit scriptus, qui vtique etiam re non integra restitui potest in integrum, non cogetur tamen per prætorem restituere fideicommissario, nisi ex iusta causa. CVIAC.

annis. Nam huius ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus [a] causis, deceptis ita & si temerè damnosam hæreditatem susceperint, prætor succurrit [b]. Sciendum est tamen, diuum Hadrianum etiam maiori [c] vigintiquinque annis veniam [d] dedisse, cùm post aditam hæreditatem grande æs [e] alienum quod aditæ hæreditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem diuus Hadrianus cuidam speciali beneficio præstitit; diuus autem Gordianus [f] posteà in militibus tantummodò hoc extendit.

Quisquis inuentarium rerum hereditariarum ritè confecerit, tutus etiam citra deliberationem subire hereditatem potest, creditoribus et eatenus tantum tenebitur, quatenus hereditatis vires sese extendunt.

7. ¶ Sed nostra beneuolentia commune omnibus subiectis imperio nostro præstitit [g] hoc [h] beneficium [α]: & constitutionem [i] tam æquissimam [k], quàm nobilissimam [l] scripsit; cuius tenorē si obseruauerint homines, licet ei adire [β] hæreditatem, & in tantum teneri quantum valere bona hæreditatis contingit: vt ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis [γ] necessarium, nisi omissa obseruatione nostræ constitutionis [m] & deliberandum existimauerit, & sese veteri grauamini [n] additionis supponere maluerint.

m ¶ *Constitutionis* quæ de cōpositione dicti inuentarij loquitur.
o ¶ *Veteri grauamini.* Sed quod erat grauamē? Resp. tenebatur in solidum omnibus creditoribus, & legatariis, etiam si excedant mensurā hæreditatis *vt C.de iure delibe.l.fi.§ si verò postquàm.* Si autem petiit tempus ad deliberandū, & fecit etiam inuētarium: creditoribus quidē tenetur in solidum, sed de legatis detrahit Falcidiam, siue adierit hæreditatem intra deliberationis tempus, siue non recusauerit. sed non fecisset inuentariū, omnibus in solidum tenetur *vt C. de iure delib. l. fi.* §. *si autem hoc aliquis.* & § *si quis autem.* ACCV.

Etiam nuda voluntate verbis aut facto declarata, aditur hereditas: facto autem declarat, qui se pro herede gerit, id est, hos actus exercet, qui non nisi ab herede, & domino fieri queunt.

8. ¶ Item extraneus hæres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam [o] hæreditatem vocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda voluntate [p] suscipiendæ hæreditatis hæres fieri.

o ¶ *Ad legitimam.* s. iure ciuili. aliud si iure prætorio. tunc enim necesse habet coram prætore agnoscere *vt C.de iure delibe l. 1. & l. pubere & l.sui & C qui ad mit.ad eo.poss.l.vlt.* ADDITIO. Dic quòd sola agnitio bonorū possessionis facta coram prætore etiam non auctoritate, sufficit, siue sit bonorū possessio secūdùm tabulas, siue ab intestato, siue etiam contra tabul. *vt est gle.singu. in l.fi §.1 C. de curat. furiosi.in verb.pro antiquo.* Ang.

9. ¶ Pro hærede [q] autem gerere quis videtur, si rebus hæreditariis tanquam hæres vtatur, vel vendendo res hæreditarias, vel prædia colendo, locandóve, & quoquo modo voluntatem suam declaret, vel re, vel verbis † de adeunda hæreditate: dummodò sciat, eum, in cuius bonis pro hærede gerit testatum, intestatúmve obiisse [r], & se ei hæredem esse [s]. Pro hærede enim gerere, est pro domino [t] gerere, veteres enim hæredes pro dominis [δ] appellabant.

p ¶ *Nuda voluntate.* oportet tamen quòd extrinsecus declaretur [a]: Si quid ergo pro hærede veluti hæres gessit [b], vt hic dicit, tunc voluntatem illam declaret, nisi protestetur [c], se non vt hæredem facere: *vt hic & ff.de acquir hered. l.pro hered in princ. & l. gerit.* Sed contra id quod dicit hic, nuda voluntate, est *C de iure deliberand.l.potuit.* Sed certè est necessaria voluntas, & actus, si ab actu incipias sic & alias *ff de acq pos. l quemadmodum.*
q ¶ *Pro herede.* id est, factis ipsis gerendo pro hærede.

10. ¶ Sicut autem nuda voluntate extraneus hæres fit: ita contraria destitutione [u] statim ab hæreditate repellitur.

¶ Eum qui surdus, vel mutus natus, vel posteà factus est, nihil prohibet pro hærede gerere, & acquirere sibi hæreditatem: si tamen intelligit [x] quod agit.

a ¶ *Omnibus.* nisi sint vsi iure communi [a]. *vt ff de mi.l.verum* §. *item non restituitur.* Item nisi [b] iurauerit adultus super contractum *vt in l.Friderici, hac edictali in Auth.de pace tenenda inter sub §.item sacramenta lt.y.seu quæ est in Auth. sacramenta puberum.C.si aduer ven.* [c].
b ¶ *Succurrit.* vt *ff.de minoribus.l.uti prætor.§. sed & si hæreditatem.*
c ¶ *Maiori,* s. cuidam pro priuilegio.
d ¶ *Veniam.* abstinendi ACCVR.
e ¶ *Grande æs.* sic *ff.de condi.indebi.l.ij §.si quid. & l.iij.*
f ¶ *Gordianus.* Sed vbi sunt leges illorum Imperatorum? Resp. non habemus. sed habetur mētio earum, *C.de iure delib.l.scimus in princ.*
g ¶ *Præstitit.* aliàs præstauit.
h ¶ *Hoc.* s. vt aliquis non grauetur propter improuisum debitū, vel etiam præuisum, si non est sufficiens hæreditas: *vt C.de iure delibe l scimus.§.ex omnibus.* & hoc facto inuētario si res præsētes sunt, intra [d] tres menses. si absuerint intra annale spatium: *vt C.de iure delibe.l.scimus § sin autem dubium. & §.sin autem a locis.*
α ¶ *Præstitit hoc beneficium.* Legendū vt in vet. *hoc præstitit beneficium.* Est autem hoc beneficium repertorij. CVIAC.
i ¶ *Constitutionem.* vt *C.de iure delibe.l.scimus.*
k ¶ *Æquissimam.* quantum ad tractatum.
l ¶ *Nobilissimam* quantum ad sententiam.
β ¶ *Licet eis adire.* Vet. *licet eis & adire hereditatem, & in tan.ten. in quantum.* CVIAC.
γ ¶ *Sit eis.* Vet *eis fiat.* CVIAC.

r ¶ *Obiisse.* aliàs enim nisi hoc sciat, non præiudicat sibi aditio. nam non videtur adire. *vt hic. & ff.de acq.hered l.si is ad quem. & l.eum qui duobus.*
s ¶ *Hæredem esse.* etiam purè. nam si sub conditione, non potest ante eas[illegible] cōditionem adire: *vt ff.de acq.hered.l is qui heres, §.cæterū.* Sunt & alia necessaria: s. vt sit liber. & sui iuris qui adit: alias nō potest: nisi iussu patris, vel domini procedente: *vt ff.ad l.si quis mihi.§.iussum. & l quotiens.* 1. Item oportet quòd sit cōpos mentis: *vt in pri.huius tit.* Item quòd sit maior xiv. annis. alias non potest adire *vt C de iure deliberand l.potuit & l. si infanti.in princ.* Item quod sciat mortuum esse testatorem: alias non potest adire: *vt ff.de acq.hered.l.is qui heres §. si quis dubitet. & l.qui hereditatem & l.nominem. & l qui superstitis.* Itē certus [e] de cōditione testatoris esse debet: *vt ff.de acquir.hered.l heres j. §.fin. & l seq.* ADDITIO Simile habetur in l illud.si pars hered. pet. *& l.is qui putat.de acquir hered.* hinc est quod vulgo dicitur, quod ille qui vult adire hæreditatem, debet scire causam ex qua defertur: *vt l.si is ad quem de acquirend.hered. secundum Christ.*
t ¶ *Pro domino.* vnde heres [f] i.dominus: *vt ff ad leg. Aquil l at Mela.§.item & eam eo.versi legis autem Aquilia.* 2. Item dicunt Teutonici *her,* [g] i.dominus.
δ ¶ *Haredes pro dominis* Heres sic dicitur quasi herus: ideoque in P.Flor. rectè *heres, & hereditas* sine diphthongo: quod in M. Tullij libris P. Victorius adnotauit. inde in *l.si is ad quem. ff. de adquir hered.* pro dominis facere, pro domino administrare. CVIACA.
u ¶ *Destitutione.* dummodò & hoc actu extrinseco [h] declaretur. arg. tamen contra *ff.de pecu.lega l. non statim* [i]. ACCVRS.
x ¶ *Intelliget.* non demens, vel furiosus.

a Id est, eo in iure quo quilibet diligens paterfa vteretur, quia non eueniens damni restitutionē indulget, sed inconsulta facilitas *d.l. verum.* Ægi. Per.
b Iuramentum firmat contractum minoris vt hic qualiscūque ille sit, nisi fortè renunciauerit eo iuramento beneficio restitutionis in integrum in hoc enim videtur deceptus: vt scripsi *ad l.si iudex 4. ff de mino* & id quidem nihil sanè æquius videtur, licet aliis[illegible] sentiāt. *de quo vide Odonum de restitutionib quæst 26. art 6.*
c Et sic iuramentum interpositum tollit beneficium restitutionis, *secundum Petr.* Ægid. Per.
d Inuētarij faciendi tempus hoc est: res præsentes intra tres menses, absentes intra annum in inuentario describendæ.

† In exemplo et vendo ... pud diol victorem adnotat. [illegible]
a Et sic quod vulgo dicitur, hæreditatem nuda voluntate posse adire intelligitur dūmodo hæc voluntas ad eos sit declarata. *secundum* Pet. Ægi Per.
b Gerit pro hærede, qui animo cognoscit successionem. licet nō attingat rem hæreditariam. *ligare. ff de acq* [illegible] Ægi Per.
c Quæ protestatio non est necessaria vbi ta[illegible] actum purum, quia dilationem non recipit necessitas vbi facit actum contrarium [illegible]
d Hæreditatem adire quis et possit, quæ & quot necessaria sint
e Vide Gl. in la [illegible] *ff. de acq. hered*
f Hæres pro domino.
g Her Germanis dominus
h Repudiatio requirit actū extrinsecum [illegible] An verò qui repudiat suā repudiationē reuocare, vide hic apud Ang.
i Tibi adquisitum erat dominio; vel loquitur de actu qui realiter fieri debet
k Est legitimè necessaria curatoris authoritas in furioso, & demēte, si pro hærede gerat. vide tamē Bal. in *l.* [illegible] *ff.de adquir* [illegible] & Ang.

DE

DE LEGATIS.

a Cõtinuatio.

Dic ^a *quòd textus continuat istam rubricam. Vel sic: Dictũ est suprà de testamentis, in quib. legata relinquuntur: nunc sequitur videre de ipsis legatis.*

b Diuisio.

Post hæc] Totus iste titulus diuiditur ^b principaliter in quinque partes. ¶ Primò continuat se ad præcedentia ¶ Secundò ponit definitionem legati. ¶ Tertiò recitat quot genera legatorum olim erant ¶ Quartò illud corrigit. ¶ Quintò incipit tractare materiam legatorum. Secunda ibi *Legatorum.* Tertia ibi. *Sed olim.* Quarta ibi; *Nostra autem.* Quinta ibi, *Non solùm autem* Et illa quinta suo loco subdiuiditur. C A S V S. In hoc prine. dicit dominus Iusti. continuando processum suum Post hæc quæ diximus suprà de testamentis, videamos de legatis nunc. sed certè hæc pars iuris, quæ circa legata vertitur, videtur esse extra propositam materiam. nam locuti sumus supra de illis solis iuribus quibus per vniuersitatem nobis acquiritur. Igitur videtur mihi quòd materia legatorum hic nõ debeat tractari. Sed licèt hoc prima facie videri possit: tamen cùm diligenter de testamentis locuti simus, & de hæredibus qui in testamentis instituuntur: cùm legata relinquantur in testamentis, & ab hæredibus præstentur: ideò potest in hoc loco sine ratione competenti materia legatorum tractari. & hæc dicuntur vsque ad illum § *legatum itaque est.* Franc.

DE LEGATIS.

TITVLVS XX.

Legatarius triplici actione earũ persequi posse legata concessum est: videlicet personali, in rem, & hypothecaria.

Post hæc ^a videamus de legatis, quæ pars ^b iuris extra propositã ^c quidem materiam videtur: nam loquimur ^d de his iuris figuris ^e quibus per vniuersitatem res nobis acquiruntur. sed cùm omninò ^f de testamentis ^g, & de hæredibus ^h; qui in testamento instituuntur, locuti simus; non sine causa sequenti ^i loco potest hæc iuris materia tractari. 1. ¶ Legatũ ^k itaque est donatio quædam ^l † à defuncto relicta, ab hærede præstanda †.

† Quia sit propter mortẽ. ¶ Tamen hoc *ab hærede præstanda*, in scel. prius exẽplarib. non habetur.

Antiqua solennitas verborũ quæ olim in legato obseruabatur, est hodie sublata. A R E T.

a ¶ *Post hæc.* i. quæ diximus ʃ. *de testa. ordi. § hucusque.*

b ¶ *Pars* s. quæ est circa legata, & longa est: *vt patet ff. eo. per multas rubricas.*

c ¶ *Propositam.* ʃ. *per quas personas nobis acquir. § fi.* A C C V R S.

d ¶ *Loquimur* i. locuti sumus. Et sic tempus ^c pro tempore ponitur. *vt C. de his, qui no. infamia. l. si Possidonium* 2. Vel *loquimur.* id est, loqui deberemus, si materiam præcedentẽ prosequeremur: ^d *sic in auth. de consangui. & vter. fra. l. si igitur coll. vj.*

e Tempus vnũ interdũ ponitur pro alio tẽpore. adde Glos. & Bart. in l. quoties ff de verb. signif.

d Dic, quod præteritũ per fectũ subiunctiui eo cõtrahibus, quãdo non potest verificari in præterito trahitur ad futurum vt l. cum stipulamur ff. de verb. ob. sed in testamẽtis, & legibus, quæ dãt formam, & essentiã, capiuntur à futuro secũdum Ang.

e ¶ *Figuris.* Formis, & modis, *l. 1. de obli. & actio. l. mortis causa capitur de donat. cau. mort.* C V I A C.

e ¶ *Figuris.* i. partibus, vel formis: quæ quatuor sũt: per successionem ciuilem: per prætoriam, per arrogationem, per addictionẽ conseruandæ libertatis causa: *vt ʃ. per quas personas no. acq. § fin.*

f ¶ *Omninò,* i. diligentissimè.

g ¶ *Testamentis.* vt ʃ. *de testa. & trib. sequen. tit.* A C C V R S.

h ¶ *Hæredibus* vt ʃ. *de hære. insti. vsque huc.* A C C V R S.

i ¶ *Sequenti:* quia nec debentur nisi in testamẽto relicta: & post hæredis institutionem. Sed hodie cõtrà in vtroque: *vt J. de fideicommiss. hæred. §. præterea. & J. eod. §. sed non vsque. & §. ante.* A C C V R S I V S.

Legatum] Diuiditur in septem partes. ¶ Primò ponit qualiter definiatur legatum. ¶ Secundò, quot erant olim genera legatorum. ¶ Tertiò, qualiter vnumquodque genus legatorum fiebat: quia erant certa verba adsignata. ¶ Quartò, qualiter dicta verborum solennitas est hodie sublata ¶ Quintò, qualiter legatorum sunt redacta ad vnam naturam, & legatariis datur ius persequẽdi legata altero de tribus modis. ¶ Sextò remouet differentiam quæ erat inter legata, & fideicommissa, & exæquat. Septimò respondet cuidam tacitæ obiectioni Secunda ibi: *Sed olim* Tertia ibi: *Et certa quædam.* Quarta ibi. *Sed ex constitutionibus.* Quinta ibi. *Nostra.* Sexta ibi *Sed non vsque* Septima ibi: *Sed ne in primis.* C A S V S. Domine, iam video quòd vultis tractare de legatis: dicatis ergo mihi, si placet, quid est legatum. Ad hoc respon. Amice. legatum est donatio quædam à defuncto relicta, &c. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *sed olim.* Franc. de Aret.

k ¶ *Legatum. sic ff. de leg. ij l. legatum* sed aliter definitur *ff. eod. j. de legatum est. ad fin. titu.*

l ¶ *Donatio quædã.* sunt ^a enim tres donationes: *vt ff. de don. l. j.* ¶ Et differt ^b hæc à donatione causa mortis: vt diximus ʃ. *de don. §. 1. in fi.* Item à donatione ^c inter viuos: cùm legatum reuocari possit vsque ad mortem. *vt ff. de adimẽ. lega. l. ij. in fi. & l. iij.* Sed in donatione inter viuos non est ita. *vt* ʃ. *de don. §. alia.* ^d Item differt ^e ab hæreditate: cùm hoc singulare & sine ^f onere sit: illud verò vniuersale, & cum onere: *vt ff. mãd. l. si hæreditatem. & ar. ff. de vbeu. l. quædã. §. nihil interest.*

a Donationũ tres species. ait minimũ Donatio causa mortis. inter viuos & legatũ & quarta, que & continetur l. Aquil. ff de dona. l. in re rem. de S. omn. & alia obiter. sim vt donatio propter nuptias. §. ex. ... sopra de ... Id est, ab... tione vel ... donatione in pœnam vt si hæres ... tũ dare ... ni ... eius cantũ lego. ... Per.

f Id est, ante captionẽ. ... Per.

b Legati à donatione causa mortis differentia

c Legati à donatione inter viuos differentia.

d Ex hæc inducuntur ad quæstionem Si testator dicat do no Titio fundum præsenti, & recipe ... an censeatur legatum, vel donatio: legatũ est. Nã ... verbũ, dono, legati ... test. l. a. C. ... ma de lega. & v. tha pro subiecta materia interpretanda sunt, hoc ex natura testamẽti, cui verbũ dono. inseritur, Fa. Imo valet & donatio inter viuos. cũ in testamento cõtractus inter viuos possit heri. l. hæredes palãm ... ff. de testam.

e Legati ab hæreditate differentia

f Legatum regulariter est sine onere. interdum tamen est cum onere. l. ... §. l. ff. de lega. 2.

Sed olim quidem.] C A S V S. Dicit Imperator, quòd olim erant quatuor genera legatorum adsignata: per quæ quidem verba genera legatorum discernebantur. Si enim testator legabat his verbis: purà vindica tibi rem illam: tunc dicebatur illud genus legati per vindicationẽ. Si autẽ diceret testator hæredi suo: Dãno te Titiũ legatario illo rẽ dare: tunc illud legatum dicebatur per dãnationẽ. Si dicebat hæredi: sinito Titiũ illã rem habere: tunc dicebatur per sinendi modum. Si verò dicebat alteri hæredum: illam rem præcipito, id est, ante partem hæreditariam capito. tũc dicebatur per præceptionẽ. Extra singula genera legatorum ex verbis singulis quibus testator in legando vtebatur, propriũ nomen sortiebãtur, & hoc ita antiquitùs obtinebat: sed postea ex constitutionibus duorum principum huiusmodi verborum solennitas penitùs sublata est. Nos verò cupientes volũtates testatorum esse validiores: & non verbis testatorum sed voluntatibus eorũ fauentes, in constitutione nostra quam cum magna deliberatione fecimus, disposuimus, vt omnibus legatis de cætero vna sit natura & quibuscunque verbis, idoneis tamen aliquid à testatore relictum sit, liceat legatariis ad legatũ persequi, non tantùm per personales actiones ex testamento sed etiã per rei vindicationem & per hypothecariam: videlicet in aliis rebus quæ erant testatoris tempore mortis: & ita triplex remedium competit legatario ad legatum sibi relictum persequendum. & huius nostræ constitutionis perpensum modum potestis ex ipsius constitutionis tenore perfectissimè accipere. Et hæc dicuntur vsque ad illum § *sed non vsque.* Franc. de Aret.

2. ¶ Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor; per vindicationem, per damnationẽ †, per sinendi modum, per præceptionem †. Et certa quædam verba ^m cuique generi legatorum adsignata erant, quæ per singula genera legatorũ significabantur. Sed ex cõstitutionibus ^n duorum principum solennitas huiusmodi verborum penitus sublata ^o est.

In omnibus legatis in quibus spectatur potius voluntas, quàm verba, vna natura imponitur: habéntque legatarij ius persequendi legatum tribus actionibus.

Nostra autem constitutio ^p, quam cum magna fecimus lucubratione ^q, defunctorum voluntates ^r validiores ^s esse cupientes, & non verbis; sed voluntatibus eorum fauentes, disposuit, vt omnibus legatis ^t vna sit natura ^u; &

m ¶ *Quædam verba,* vt si dicat legatario. 1 Vindica tibi rem tamen, vel hæredi dicat Damno te illũ ære alieno liberare: *vt J. eo. § sed & tale* 2. Item si dicat Sinito illam habere talem rem *s.* 3. Item si dicat vni hæredum, præcipito rem illam. i. ante partem capito: *vt ff. eod. l. si à pluribus. in prin. ibi, præcipere iubeatur.* Acc.

n ¶ *Ex constitutionibus* quas non habemus A C C V R S.

o ¶ *Sublata.* scilicet dudum retrò.

p ¶ *Constitutio.* quæ est *C communia de leg. l. j.*

q ¶ *Lucubratione.* id est, vigilatione: maximè nocturna, nam secundùm Philosoph. luna ^l dicitur habere radios lugubres: sed sol claros: *sic in Authent. vt iudi. sine quoquo suffra. in princ. coll. ij.*

r ¶ *Voluntates.* interdum non est voluntas validior scriptura: *vt ff. de vsufruct. le. l. si aliq.* ^k *& ff. de sup. le. l. Labeo* & facit ad hoc quod in textu dicitur: scilicet quòd voluntas sit validior scriptura, quod est verum: *vt ff. de leg. ij. l. cùm pater. §. cùm imperfecta. & de leg. j. l. iij.* secundùm Ioann. & hoc nisi sit impossibilis, vel probrosa: *vt J. eod. § fin.* vel inepta: *vt ff eod. j. l. sermo alieno § fi.*

s ¶ *Validiores* quàm ^l sint solennia, vel quàm sit scriptura. A C C V R S.

t ¶ *Omnibus legatis.* id est, omni genere legatorum.

u ¶ *Vna sit natura.* quantum ^m ad hoc vt debeantur: sunt tamen

g Vel ita ... est ... cui legatur, & testator iubeat apud eum manere ... Per.

h Neque refert verba sint directa, vel obliqua de quo vide Gl. l. 2. C communia de legatis.

i Lune & solis radij diuersi.

k Non obstante l. si aliq. quia videtur solum contra licere. quia ibi attenditur scriptura, quia voluntas testatoris erat ambigua. Cæterùm si esset clara voluntas, ab ea non recederetur, imò obseruaretur scriptura vel etiã interpretatione vt l. cum mater. C. de fideicomm. & hoc. l In interpretatione testamenti recurrendum esse ad iudicem hinc colligit Angelus. m Legatorum omnium eadem est natura: quia æqualiter debentur. non eadem, quia alia aliis fauorabiliora.

quædam

quædam fauorabiliora aliis: *vt infra de oblig. quæ ex quasi contractu § fin.*

a ¶ *Quibuscunque verbis.* aptis tamen ad hoc. *sic ff. de constit. pecu. l. qui autem. in fin. & ibi gloss. fin. & l. sequent.* ADDITIO. ¶ Nota quòd lex generaliter loquens, recipit restrictionẽ de habilitate. *concordat glo. j. l. j. §. nunciatio. & ibi docto ff. de no. ope. nun. & in l. vt gradatim. §. sed si lega ff. de mu. & ho.* & Bar. latè. *in l. omnes populi ff. de iust. & iur.* Angel.

a Generalia verba ad aptitudinẽ restringenda *adde Gl. l. 1. §. nunciatio. ff. de ope no nun. l. vt gradatim. §. sed si leg. ff. de mune.*

† *Contra c. Raymundus. in Gloss super verb. does post medium extra de testa.*

quibuscunque verbis a aliquid relictum sit, liceat legatariis id persequi, non solùm per actiones personales b, sed etiam per in rem c, & † per hypothecariam d: cuius constitutionis perpensum e modum ex ipsius tenore perfectissimè accipere possibile est.

b ¶ *Per actiones personales.* s. ea testamento

c ¶ *Per in rem.* id est, per rei vindicationem. nam recta via transit dominiom rei legatæ in legatarium: *vt ff de fur. l. à Tutio.* ACCVRS. ADDITIO. scilicet fictè b a morte testatoris, & vere ab adita hæreditate: reuocabiliter tamen. Et hæc vera, quãdo purè legatur res testantis, & legatarius non repudiat. Et tunc fructus post mortem. & ante aditionem: post mortem tamen adeundi ab hærede percepti, demùm facta aditione debẽt legatario restitui. si verò legetur res hæredis, nullo modo transit domiotũ, nisi facta traditione.

b Dominiũ legati an. & quãdo, seu à quo tempore trãseat in legatarium,

Sublata legatorum, & fideicommissorum multiplici differentia, omnium hodie vna eadémque natura est.

3. Sed non vsque ad eam f constitutionem standum esse existimauimus. Cùm enim antiquitatem inuenimus legata quidem strictè g concludentem, fideicommissis autem quæ ex voluntate magis h descendebant defunctorũ, pinguiorem naturam indulgentem, necessarium esse duximus, omnia legata fideicõmissis exæquare i, vt nulla sit inter ea differentia: sed quod deest k legatis, hoc repleatur ex natura fideicõmissorum; & si quid amplius l est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis m permixtim de his exponendo, studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem, operæ pretium esse duximus n, interim o separatim priùs de legatis p, & posteà de fideicommissis q tractare; vt natura vtriusque iuris † cognita r: facilè possint permixtionem eorum eruditi s subtilioribus auribus accipere.

Etiam res aliena potest legari: & hæres tenetur eam redimere, si potest, & soluere: aliàs tenetur æstimationem præstare. Et hoc verum, si testator sciit esse rem alienam: & agenti incumbit onus probandi. ARET.

d ¶ *Per hypothecariam.* c scilicet in rebus aliis d, quæ fuerunt defuncti ¶ Et not. quòd e si legatum sit in specie, & sit res testatoris, competunt illæ tres actiones. Si in genere, vt seruum, competunt duæ, scilicet testamenti. & hypothecæ, sed in eo casu tantùm vna actio, scilicet ex testamento, & vna exceptio competit, vt si lego debitori liberationẽ, *vt ff. de lib. le. l. quod mihi & ff. vt in poss. leg. l. 1. § si debitori.* Si autem sit res aliena, duæ tantùm competunt. scilicet personalis, & hypothecaria, *vt Cod. communia de leg. l. 1.* Non tamen omnibus aget, id est, actione in rem, & ex testamento, sed vna quam elegerit, *vt ff. de leg. ij. l. cum filium. §. varius.* ¶ Sed si legatarius sit dominus qualiter personaliter ager, *vt infrà de act. § sic itaque?* Resp. ratione f possessionis, *vt ff. de cond. triti. l. 1.* ADDITIO. Et sic ea testamento agitur ad præstandum, seu tradendum, non autem ad dandam. 2. Vel dic, quòd § *sic itaque.* loquitur in vero domino facto per traditionẽ de iure communi, hic verò de iure speciali sine traditione. Igitur non est mirum si datur conentsur; *vt l. in rebus. C. de iure do. secundum de*

e ¶ *Perpensum.* i. deliberatum.

Sed non vsque] CASVS. Domine iam video quòd fecistis satis vtilem constitutionẽ circa materiam legatorum, in qua quidem constitutione satis diligẽter legatariis prouisum est. vnde videtur mihi quòd illa cõstitutio possit sufficere. Sed ad hoc resp. Amice, certè minus benè videtur sufficere. Non enim prædicta constitutione cõtenti sumus. Inuenimus enim quòd antiquitas stricto iure concludebat legata, & fideicommissis pinguiorem naturam indulgebat. Ideircò nos hac differẽtia ab antiquo iure introducta moti, necessarium duximus, omnia legata omnibus fideicommissis penitùs exæquare, vt de cætero inter ea nulla sit differentia. Statuimus enim eadem constitutione, vt quod hactenùs legatis defuit, hoc ex natura fideicommissorum impleatur. & si quid amplius etiam fuit in legatis, hoc fideicõmissis accedat, & per hoc fideicommis. & legata per nostram constitutionem exæquata sunt. Vnde dias, Quare igitur coniũctim nõ tractatis de legatis, & fideic? Ad hoc resp. Amice, ad hoc optima ratio nos induxit, vt diuisim de illis tractare debeamus. Ne enim in his primis legũ cunabulis coniunctim de lega. & fideicommiss. tractando, adolescentibus studiosis difficultatem introducamus, vtile nobis visum est, separatim primò de legatis, & postea de fideicommissis animos informare, vt ita natura vtriusque iuris per se cognita, facilè possint iuuenes de vtriusque natura eruditi, & permixtionem eorũdem subtilioribus auribus intelligere. Et hæc dicuntur vsque ad illum paragraphum non solùm. Franc.

f ¶ *Sed non vsque ad eam.* id est, non fuimus contenti scilicet dicta constitutione, imò & aliam fecimus circa istam, & eandem materiam, *vt C. communia de leg. l. ij.* Prima tamen remouet differentiam quatuor generum legatorũ, scilicet in quo erat differentia inter se. Secunda verò remouet differentiam inter legata, & fideicommissa. ACCVRS.

g ¶ *Strictè* id a est, stricto iure: sic vt ex testamento tantùm debeantur: *vt j. de fideicommiss hæred. § præterea.*

h ¶ *Magis.* s. quam legata: vt ab intestatu etiã debeantur *vt j de fideicom. hære. § præterea.* 2. Vel dic ea voluntate magis, quam ea solennitate testamenti. ACCVRS.

i ¶ *Exæquare.* quantum b ad sententiam, & tractatum: nõ quantùm ad verba. nam non dicitur hodie legataria libertas, & hæreditas: licèt fideicommissaria appelletur. Item propter legatum non cogitur quis adire: sed propter fideicommiss. vniuersale c sic: *vt infrà de leg Falci. § quæsitum. versic. ex diuerso. & ff. ad Treb. l. quia poterat. & infra de fideicom. hæred. §. ergo. versic. sed si recusset*

k ¶ *Sed quod deest.* In tribus enim deest: *vt infrà eod. §. post mortem. & infrà de fideicom. hæred. §. præterea. & j. de sing. rebus per fideicommiss. re. in princ.*

l ¶ *Amplius.* scilicet vt ex necessitate dentur. quod non erat in fideicommiss, *vt j. de fideicom. hæred. in princ.*

m ¶ *In primis legum cunabulis.* id est, hoc volumine, *vt suprà eod. in proœm. circa medium.*

n ¶ *Operæpretium esse duximus.* i. pulchrum putauimus, & vtile, vt dicitur in Salustio.

o ¶ *Interim* i, antequàm veniamus ad illam constitutionem, vbi tractantur communia eorum.

p ¶ *De legatis.* vt hoc titulo, & duobus sequentibus.

q ¶ *De fideicommissis.* vt *infra de fideicomm. hæred. & alio sibi proximo titulo.*

r ¶ *Cognita.* s. separatim.

s ¶ *Eruditi.* sic *s̄ de iust. & iure. §. his igitur generaliter.*

Non solùm.] CASVS. Domine iam video quid est legatum, & quot erãt olim genera legatorum, & qualiter auctoritate vestræ cõstitutionis natura legatorum, & fideicommis. exæquata est: & quæ ratio vos induxit ad separatim tractandũ primò de legatis: & posteà de fideicom. pro Deo dicatis modò mihi, si placet, quæ res legari possunt? Ad hoc resp. Amice, non solùm res testatoris, vel hæredis legari potest sed etiã aliena. Sed in hoc casu, quando testator rem alienam legat, hæres eius cõpellitur rem legatam redimere à domino rei, si emere potest. Si enim nullo modo, vel pro non certo pretio redimere potest ad eius æstimationem tenetur, & hoc verũ est, si talis est res cuius commercium haberi possit. Si enim res legata sit talis, quòd super ea cõtrahere non licet: tunc nec ipsa res, nec eius æstimatio debetur: valuti si testator alicui legauerit campum Martium, vel basilicas, vel templa, vel ea quæ sunt publico vsui destinata Nam in his casibus legatum nullius momenti est. Sed quod diximus generaliter, alienam rem legari posse, hoc ita intelligendum est, scilicet, si testator quando legauit, sciebat rem alienã esse. non autem si ignorabat alienam esse, quia tunc forsitan si sciuisset rem alienam esse, nõ legasset: & ita omnia hæc diuus Pius rescripsit. Sed pone casum; Quidam legauit Petro rem alienã, vnde mortuo testatore Petr illud legatum petebat ab hærede: hæres autẽ ex aduerso ad sui defensionem allegabat, testatorẽ ignorasse illam rem esse alienam, & ideircò dicebat, se non teneri ad huius legati præstationem. Legatarius verò in contrarium adserebat testatorem sciuisse rem alienam, & ita dicebat, legatum valere vnde magna fuit discordia inter hæredem, & legatarium super isto legato. Pro Deo, domine, dicatis mihi quid iuris est in casu isto: videlicet vtrùm legatarius debeat probare testatorem sciuisse rem alienam esse, vel hæres debeat probare testatorem ignorasse? Ad hoc respondet: Amice, in hoc casu verius est, ipsum legatarium oportere probare scientiam testatoris, non autem oportet hæredem probare ipsius ignorantiã, & hoc propter illam regulam generalem, qua cauetur, quòd semper necessitas probãdi illi incumbit qui agit. Igitur cùm legatarius in hoc casu agat ad legatum sibi relictũ præstandũ, meritò onus probandi

a Hæc Gloss diuiditur in quatuor partes. In prima declarãdo textum remouet quoddam contrarium tacitum. In secunda per modum notabilis remouet aliud contrarium. In tertia remouet aliud contrariũ. In quarta, & vltima per modum quæstionis remouet aliud cõtrarium. Secũda ibi & *not.* Tertia ibi *Non tamen omnibus.* Quarta ibi *sed si legatarius.*

d Hypothecaria nõ cõpetit legatario in ipsa re testatoris legata: seu in aliis testatoris *simile Gl. in l. 1. C de legat. in verbo, de multis.*

e Legatario quot actiones competãt pro legato.

f Personalis actio datur legatario legati ipsius dominij. nõ vt consequatur dominium (id enim iã habet: & aliãs personali actione dominium nõ petimus) sed ipsius legati possessionem. Aliàs solutiones Cyni, & Raphaelis, & Imolæ vide hic apud Angelum.

a Fideicommissorum natura lure Digestorum, seu ante quo plenior fuit, quàm legatorum

b Legata fideicõmissis quatenus adæquata.

c Hic legatorũ, & fideicõmissorũ adæquationem dic procedere in legatis particularibus quo ad particularia & in vniuersalibus quoad vniuersalia: non aliter *vt per doct. ibi, & in l. 1 ff de lega.*

† Scilicet legati, & fideicommissi *Ang. hic.*

probandi ei debet incûbere. Et non solùm in casu isto prædicto locū habet hæc distinctio: sed etiam in alio casu: veluti si testator legauit rem creditori suo obligatam. Nā in hoc casu idē placet, quod in superiori fit: vt videlicet ita demū necesse habeat hæres eam à creditore luere, si testator sciebat rem esse obligatā. & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserūt. & hoc est verum, nisi appareat de contraria voluntate testatoris Nā si testator voluerit legatarium luere, & hoc in testamento, & codicillis expressit quamuis testator sciebat rē obligatam hæres tamen in hoc casu eam luere non debet. Et hæc dicuntur vsque ad illum § *Si res aliena*. Fran.

a ¶ *Hæredis*. & in his nihil refert, an sciente hoc defunctus, an ignorauerit: *vt infrà eod. § si quis rem suam. & ff. de leg. y. l. vnum ex familia. § si rem suam.* Idem de re communi legata, secundum Ioan. *vt ff. eod. § 1. & y.* Sed certe ibi non valet legatum, nisi pro ea parte, pro qua nō est error A D D I T I O. Idem si si certa rem communem simpliciter legaret: quia non valeret nisi pro parte sua Et est ratio: quia cùm pro illa parte legatum sit vtile, maior ratio facit vt ad eam referatur nō sic in re penitùs aliena. Io. Fab

b ¶ *Aliena* etiam hostium a: *vt ff. eod. 3. l. ab omnibus. § 1. item* secundùm Ioan. Item ab hostibus capta: *vt ff. eod. 3. l. seruus ab hostibus. & l. id, quod.*

c ¶ *Cogatur redimere*. speciale propter præceptū testatoris. *sic ff. communi diuidū. l. communi diuidundo § fin* Regulariter cōtra *vt C. de contrahen. empt. l. inuitum.*

d ¶ *Non potest redimere*. vllo modo. quia non vult vendere vel si vult, tamen nimiū petit pro pretio: *vt ff. e. l. non dubium. § fi. & de leg. l. apud Iulianum. § constat.*

e ¶ *Commercium non est*. id est, non potest super ea re contractus haberi.

f ¶ *Adipisci* passiuè accipitur: i. acquiri, vel haberi.

α ¶ *Vel adipisci non potest* Hæc à libr. scriptis emendatioribus absunt. Rei autem non esse commercium, & rei non habere commercium, diuersa sunt nam rei non esse commercium: id est, rem à nemine acquiri posse: rei non habere commercium, id est, rem a se acquiri non posse. ab alio posse. Quid ergo si rei legatæ sit commercium: eius tamen commercium legatarius non habeat? Et placet, sicut inutilis est stipulatio, *l. multum. de verb oblig* ita inutile, & inane legatum esse, *l. mortuo. § Labeo. ff de leg. y.* nec quicquam mutat. si testator serena incapaci legauerit opponitur *l. fideicommissi § si seruo. ff de legat. 1y.* sed ea ibi est natura legati, vt æstimationem contineat, *l. mortuo § 1. ff de legat. y.* Opponitur *l. filiusfa. § si quid. ff. de legat. 1* sed ibi legatarius non est incapax nam lex aut licitè legatum. Opponitur *l. sed si res. ff eod.* & hic quidem est labor. At verò didici ea ea demendam esse secundam negationem, vt sit sensus, æstimationem deberi, si ius sit fideicommissario possidendi rem sibi relictam a legatario quam tamen ipse legatarius parare non possit. quod & ad hæredem trahi potest, a quo ei cuius est possidendi rea quæ ab illo parari non potest, legata est. *d. § Labeo. d. l. multum.* Vulgata scriptura inepta est. nam si sic interpreteris, ei: id est, legatario quæ sequuntur abundant. si ei id est, si fideicōmissario, illa abundant, cuius commer. leg. nō habet nam etsi legatarius eius rei commercium non habeat, inutile est fideicommissum et iam ante fundatum est à nobis C V I A C.

g ¶ *Nec æstimatio*. Si b aliud nullum est cōmercium, vel etiam est: sed cum grandi d difficultate, nō valet legatū: *vt hic. & y ff. e. l. apud Iulianū § 4* nisi testator voluerit cōtrarium manifeste. *vt ff. eo. l. si quis in quilinos. ad fi. tit. & ibi Gl. cy* & nisi in alio casu: vt si liber homo sibi legetur, qui fuerat redemptus ab hostibus: quo

4. ¶ Non solùm † autem testatoris, vel hæredis a res, sed etiam aliena b † legari potest: ita vt hæres cogatur redimere c eam, & præstare: vel si eam non potest redimere d, æstimationem eius dare. Sed si talis sit res cuius commercium non est e, vel adipisci f non potest α: nec æstimatio g eius debetur: veluti si quis campum Martium, vel basilicas h, vel templa, vel quæ publico vsui destinata sunt i, legauerit. nam nullius momenti tale legatum est. Quod autē diximus, alienā non posse legari, ita intelligendum est, si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat k. forsitā enim si sciuisset l alienam rem esse, non legasset. & ita diuus Pius rescripsit.

Annatur, ignorantiam in dubio præsumi: ideirco scientiam asserens, onere probandi grauatur.

Et verius est m, ipsum qui agit: id est, legatariū probare oportere, sciuisse alienā rē legasse defunctum: non hæredem probare oportere ignorasse alienā: quia semper necessitas probādi incumbit illi qui agit n.

Res hypothecata, quā testator cuipiam sciens prudénsque legauerat, luitio ad hæredē spectat: nisi aliud sensisse testatorem appareat.

5. ¶ Sed & si rem obligatā creditori aliquis legauerit, necesse habet hæres eam luere o. Et in hoc quoque casu idem placet quod in re aliena: vt ita demùm luere necesse habeat hæres, si sciebat defunctus rem obligatā esse. & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus voluerit, legatarium luere, & hoc expresserit: non debet hæres eam luere.

Legatarius rei sibi legate dominium ex causa lucratiua nactus, legatum nequaquàm petere potest: diuersum erit, si ex onerosa qui tamen lucratiuo titulo æstimationem rei adeptus fuit, non prohibetur ex alio rem ipsam petere.

casu à pignore eximitur: *vt ff. eod. l. senatusc § fin* Si autē cōmercium a est in cōmuni: sed non est ei b, s. a quo relinquitur, valet vsipsū derui, vel eius æstimatio: *vt ff. eo. y l. mortuo boue § Labeo. y. resp* & sic intelligitur *ff. de leg. 1. l. sed si res.* Si autem tantum ei non est, cui præstari debet, si propter suum delictum, vel sectæ diuersitatem: vt in Iudæo, & mancipio Christiano: *vt C. ne Iud. Christ. man. l. 1.* non valet, nec æstimatio datur: *vt ff de leg. y. l. mortuo boue. § Labeo. 1. respons. & de verb. obl. l. multum interest* Si propter status conditionem, vel corporis vitium: vt quia seruo militia, vel contractu legetur stipendiū cursoris: si testator scit vitium inesse, datur æstimatio: alias non: *vt ff. de legat. 1y. l. fideicommissa § si seruo alieno. & ff. eod. 1. l. filiusfamilias. § si quid alicui.* Accursius. A D D I T I O. Vide Gloss. ferè similem c, *ff. eod. 1. l. sed si res aliena. facit Glos. in l. multum. ff. de verbo. oblig.*

h ¶ *Basilicas*. Basilica d Græcè, Latinè regia domus dicitur. A C C V R S.

i ¶ *Domestica sunt*. vt via publica.

k ¶ *Ignorabat*. quæ ignorantia nocet, nisi e coniunctæ f personæ sit relictum: *vt C. eo. l. cùm rem alienam.* & nisi cùm relinquitur libertas g seruo alieno: *vt ff. de fideic. lib. l. Paulus 1. re.* ¶ Quid si res legata fuerit euicta h? Respon. si in specie, non teneri debet hæres de eui. *vt ff. de eui. l. hæres. & ff. de legat 1. l. si à substituto. § hæres i*. Si in genere, siue extra iudicium, siue in iudicio tradita fuerit legatario non stipulanti de eui. aget, ac si nihil sibi datum esset, si est extraneus. s. iste legatarius *vt ff. de leg 1. l. si domus. § 1. & l. non quorumque & de leg. 1y l. qui concubinam § si hæres & ff. de eui l. hæres.* Si de coniunctis est legatarius, vel si vni de fratribus est prælegatum, non agat, ne crescat inuidia inter eos: *vt C. de bo. quæ lib. l. cùm oportet & ff de leg. y l. cùm pater. § euicta* Sed quando omnibus est prælegatum, omnes agunt siue distributio prælegatorum fit per iudicem facta, siue per partes. Si autem à testatore: excipiendo seruant, non agendo *vt C. communia vtriusque iud. l. si fratres. & ff. de legat y. l. cùm pater. § euicta.*

l ¶ *Si sciuisset*. in eo casu quo ignorauit.

m ¶ *Et verius est* *vt ff. de proba. l. verius. C. de rei vin. l. fin. & ibi Gloss. fin. & C. de eden. l. qui accusare volunt. C. de excep. l. si quidem. infrà, de interdi. § commodum C. de act. & obligat. l. negantis & C. de prob. l. actor.*

n ¶ *Qui agit*. nisi qui negat, neget ius, & nisi præsumeret ius pro actore: tunc enim probat reus negans: *vt ff. de prob. l. ab ea parte. & ff. de dona. inter virum, & vxorem l. Quintus.*

o ¶ *Luere*. Tribus k casibus luit hæres. 1. Si sciebat testator rem esse obligatam: *vt hic.* 2. Item si ignorabat: sed reliquit coniunctæ personæ: *vt C. de fideic. l. prælia* 3. Vel l si pro tanto res erat obligata quantum valet, vel pro minori summa: *vt ff. de leg. 1 l. si res obligata, § 1.* A D D I T I O. ¶ Not. quòd quando testator legat rem pignoratam obligatam pro tanto, vel pluris quam valebat siue sciuerit, siue ignorauerit obligatam, tenetur hæres luere. Nam si teneretur legatarius, ex legato nullū commodum reportaret. Sed tamen dubium facit: quia quando obligatur res pro tanto, vel pluris quam valeat, videtur res ipsa haberi pro aliena facit quod not *Gloss. in l. qui habebat. ff de legat. iy.* Sed quando legatur extraneo res aliena ignoranter nō tenetur hæres luere. ergo nec hoc casu. & hanc tenuit Rapha. sed hæc est communior. Ias. Aduerte m diligenter, quod luo est verbū æquiuocum ad quatuor. Vno modo significat redimere, siue liberare vt luo pignus ære. & sic accipitur hic. ¶ Secūdo modo est sustinere, siue pati, vel puniri, vt fur luit pœnas & crux luit in illa. id est, punit ¶ Tertio modo est purgare, vel expellere: vt lux luit tenebras. ¶ Quarto modo pertinet ad actum venereum, cùm oues sunt in ardore coitus. Vnde versus: *Aere luo pignus,*

crace

a Cōmercium dicitur esse de re, quando est in dominio vtilicuius, & potest subiici dominio alterius priuati. Ægid. Per

b Cōmercium legati non est, vel ei a quo relinquitur, vel legatario idq; vel propter suum delictū, vel status conditionem

c Vide Gl. similem in l. mortuo, § 1 ff de leg. 2.

d Basilica quid.

e Legare rem alienam scienter coniunctæ personæ possumus, vt & libertatem seruo alieno. aliàs extraneo scientes rem alienam legare non possumus.

f Coniunctæ personæ quæ dicantur vide Gl. in l. cum alienam. C. eod.

g Vel quid ad præcautias fie cum causa libertati comparantur. Ang.

h Legatum si euincatur, an legatario pereat.

i Nisi sciens alienā, vel coniunctæ personæ legasset, ... Sed secundum Angelum deberet per viam retentionis non actionis, si sit hæres, & coheredibus etiā fuerit prælegatum. ... de qua materia vide Ang. hic.

k Legata res obligata per hæredem, tribus casibus est luenda.

l Idem si legatū ipsum iam à se legatum pignorauit. Ang

m Luo, luis habet quatuor significata.

cruce pœnas, luce tenebras. Dicitur & luere, quando saliunt ouis. Vel sic: & breuius, *Crux luit, as, crepo, lux, mala, pignus, ouem. tenebrásque* De hoc est glossa notabilis *in l. licet certis C. de loca. & conducto.*

Si res.] Casvs. Domine, quidam legauit Petro rem alienam: & Petrus viuente adhuc testatore consecutus fuit dominium illius rei: modò quæro, verùm mortuo testatore Petrus ratione illius legati, cuius dominium habuit ante mortem testatoris, aliquid consequi ab eius hærede possit? Ad hoc respond. Amice, si res aliena legata fuerit, & eiusdem dominium legatarius viuo testatore consecutus fuerit, distinguendum est ex qua causa legatarius consecutus fuerit dominium rei legatæ. nam si ex causa emptionis, vel alia causa onerosa dominium consecutus fuerit: nihilominùs actione ex testamento æstimationem eiusdem rei ab hærede testatoris consequi poterit: si verò ex causa donationis, vel ex alia causa lucratiua, putà ex causa legati in alio testamento sibi relicti factus fuerit dominus rei illius, tūc de cætero ab hærede nihil petere poterit & hoc propter regulā iuris generalem, qua cauetur, duas lucratiuas causas in eundem hominem, & in eandem rem non posse directè concurrere. Et eadem ratione si ex duorum testamentis eadem res alicui legatario debeatur: multum refert, vtrùm legatarius rē, an æstimationem ex testamento vnius consecutus sit nam si ipsam rem habeat, aduersus hæredem alterius agere non poterit: cùm ea causa lucratiua iam ipsam rem habeat. Si verò æstimationem rei illius consecutus prius fuerit: nihilominùs ab hærede alterius ipsam rem consequi poterit Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *ea quoque res* Franc.

6. ¶ Si res aliena legata fuerit, & eius rei viuo testatore [a] legatarius dominus factus fuerit; si quidem ex causa emptionis: ex testamēto actione pretium consequi potest [b]. Si verò ex causa lucratiua, veluti ex donatione, vel ex alia [c] simili causa: agere [d] non potest. Nam traditum [e] est, duas lucratiuas causas in eundem hominem [f], & eandē rem [g] concurrere nō posse [h]. Hac ratione [i], si ex duobus testamentis [k] eadem res eidem debeatur [l]: interest vtrum rem, an æstimationem ex testamento consecutus sit. Nam si rem habet, agere nō potest [l]; quia habet eam ex causa lucratiua: si æstimationem, agere potest [m].

a ¶ *Viuo testatore* idem & si post mortem *vt* ꝫ. *§. si cui.*

b ¶ *Consequi potest.* ¶ Not. autē poni, *consequi* nam pretium petere non potest: sed rem quæ tantùm est in obligatione secūdùm nos: æstimatio tamen datur propter defectum *vt ff. de verb. obligat l. si seruum. §. ... Sed contra nos est, ff. de legat. ij l. si res mihi.* Respond. ibi propter defectum iuris petendi, ex præsūpta voluntate defūcti rem legatam legatarius amisit: sed hîc nō ex voluntate defuncti amisit emendo Quidam tamen dicunt æstimationem esse in obligatione. *vt ff. de condi fur. l. in re furtiua. in princip. ibi, sed vtrùm* [a] *in fin.* ¶ Et nota quatuor casus, quibus peto [b] id, quod habeo. Primus est vbi res mihi data potest auferri. *vt ff. de sol. l. si rem. & l. quæ res. j. respons.* [c] 2. Item si habeo ea alia causa, quam debeā habere: quia non videor habere, cùm pretium absit: *vt hîc.* 3. Item si aliquid iuris rei deest id adhuc tradendum est: *vt ff. de solu l. etiam. & de verb oblig. l. Iulianus. §. fin.* 4. Item si res deterior est dolo datis, ex causa stricti iuris datur de dolo, licèt habeat rem *vt ff. de dolo l. & eleganter. §. non solùm.* Sed in bonæ fidei agitur ea primo contractu: *vt ff. commoda. l. ij. §. si reddita.*

c ¶ *Ex alia* vt legati: *vt ff. mandati l. si hæreditatem* non [d] dotis promissione: *vt ff. de actionibus & obligationibus l. ex promissione.* Accvrs.

d ¶ *Agere* etiam si sua posteà esse desinit: *vt ff. de lega ij. l. Mauius § duobus*

e ¶ *Traditum* [e]. à iure: *vt ff. de act. & oblig. l. omnes & ff. de leg. j. l. si seruus legatus. § Stichum* Accvrs.

f ¶ *In eundem hominem. ff. eod. j. l. si seruus §. j. contrà* Solu. ibi per obliquum concurrunt non directò: *vt hic & arg. ff. de vulg. substi. l. qua liberis § fin.*

g ¶ *Rem.* i. speciem. aliud si quantitatem: *vt ff. de leg ij. l. Titio Seio in princ.*

h ¶ *Non posse.* Sed cur secùs quando amit? Respondeo: quia nec rem habere videtur: cùm pretium ei absit, & loco rei successerit; *vt ff. de pet hæred l. & si rem. & quod met. caus. l. videamus & l. si ipsa*

i ¶ *Hac ratione.* s. supradictæ regulæ.

k ¶ Ex *duobus testamentis.* s. duorum hominum: si enim vnius esset, primum per secundum corrigeretur: *vt s̄ quib. mod. testa. infir. § posteriore.* ¶ Quid si in eodem bis legauit? Resp. distingue [f] speciem a quantitate *vt ff. de le. j l. planè vbi. §. si eadem vsque ad illum §. si coniunctim,*

a In dādi obligationibus res ipsa petenda, etiamsi præsta si non possit: verū executio fit in æstimatione *l. si seruum in fi ff de verb obli.*

b Petere id quod iam ipsi habemus, quatuor casibus possumus.

c Hæ leges nō faciunt ad propositum: quia cùm res sit euicta, non potest dici quòd eam habeat. & petat: sed facit *ff. de le. j l. ... inprinc*

Est & alius casus, quādo res traditur: forma tamē mutata *vt l. ... liberto. § ... esse ff de verb. signi. secundum Ioan Fab*

d Dotis causa onerosa est respectu viri mulieris respectu lucratiua est *l. ... ff quæ in fraudem*

e Causæ duæ lucratiuæ regulariter in eādem personā, & de eadē re concurrere nō possunt *vt hic.* vide tamē exceptiones apud Socinum, regula, *Causæ duæ lucratiuæ. ... & Ang. ...*

f Speciei, & quātitatis differentia.

l ¶ *Agere non potest. vt ff. de lega. j. l. planè vbi § si eadem versic. sed si duorum. contrà.* vt sequitur, ex eodem testamento. Solue, illa intelligitur secundùm huius §. distinctionem.

m ¶ *Agere potest.* Contra *de lega. j l. ... §. j.* Solu. ibi testatoris [a], & hæredis testantis est eadem persona: *vt in Authent. de ... in princip. colla v.* Vel ibi in secundo legato commodum repræsentationis primi legati relictum videtur: *vt* ꝫ. *eod §. ex contrario.* quia [b] non videtur legari bis in duobus testamentis: & ideò non habebit nisi semel.

a Testatoris & eius hæredis censetur vna persona.

b Bis idē legari non videtur in duobus testamentis.

Etiam res quæ nōdū existit, tamē esse speratur, legari potest. Artt.

7. ¶ Ea quoque res [n] quæ in rerum natura non est, si modò futura est [o], rectè legatur: veluti fructus qui in illo fundo nati erunt, aut quòd ex illa ancilla natum erit [p].

Ea quoque.] Casvs. Domine, pono quòd aliquis legauit rem quæ tempore conditi testamenti in rerum natura non erat: futura tamen sperabatur: nunquid valet legatum? Et respond. quod sic, ea enim res quæ in rerum natura non est, si tamen futura speretur, rectè legari potest: veluti si testator legauerit fructus qui in fundo Semproniano nati erunt: vel si legauerit quod ab ancilla natum erit nam in vtroque casu valet legatum. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *si eadem res duobus.* Franc. de Aret.

Eiusdem rei legatum duobus cōiunctim, aut separatim factū, vtrique accipiētis æquis portionibus quæritur: sin autē alterius portio defecta fuerit, accrescendi quodam iure ad collegatarium pertinebit.

8. ¶ Si eadē res duobus [q] legata sit, siue coniunctim [r], siue disiunctim [f]: si ambo perueniāt ad legatum, scinditur [t] inter eos legatum. Si alter deficiat: quia aut spreuerit legatum, aut viuo testatore [u] decesserit [x], vel alio quoquo modo defecerit [y],

n ¶ *Ea quoque res.* sic *ff. de leg. j. l. quod in rerum. in princ. & de leg. iij. l. etiam.* Accvrs.

o ¶ *Futura est.* si autem nec fuit res, nec est in rerum natura, nec erit, vt Chimæra, vel fuit: sed [a] non est, vt homo mortuus, non potest legari *vt* ꝫ. *de inu. stip. in princ.* Si autem est dubium an sit, vel non sit in rerum natura, caret hæres de prosequendo, & restituendo: *vt ff. de le. j. l. seruo legato §. fi.* Idem in seruo legato qui fugerat ante testamentum aliud in eo qui fugerat post scilicet testamentum qui s. est periculo legatarij: *vt ff eo. tit. l. cum seruum. & l. si seruus legatus. j. respons.*

Additio. Dic plenius, & ordinatiùs per Glos. *in dicta l. cum seruus.* & ibi Bart & doct. *ff de legat. j. & per. Glos. in l. si quis seruo. ff de leg ij & adde quod not. Gloss. & doct. in l. quod legatur. ff de iud.* Ang.

p ¶ *Natum erit.* & [d] tunc competit sibi exactio: *vt ff. de verb. oblig l. interdum. j resp.*

Si eadem res.] Casvs. Domine, quidam legauit eandem rem duobus P & M ego quæro quid iuris sit in isto casu? Ad hoc resp. Amice, si duobus eadem res legata sit; si diuisim, vel coniunctim legetur, si ambo peruenerint ad legatum diuiditur inter eos legatum. Si autem alter eorum per modum repudiandi deficiat, vt quia legatum peruenit in casum caduci, vt putà quia legatarius decesserit viuo testatore: vel si quolibet alio modo deficiat. veluti per mortem ciuilem: tunc omnibus his casibus totum legatum ad legatarium iure accrescendi pertinebit. Sed domine, iam video quid iuris est quando eadem res legatur duobus, siue coniunctim, siue disiunctim: pro Deo dicatis mihi, quando quis censetur legare coniunctim: & quādo disiunctim? Ad hoc respon. quòd coniunctim videtur quis legare in hunc modum, veluti si quis dicat, Titio, & Seio hominem Stichum do lego: Sed disiunctim videtur quis ita legare, veluti si dicat, Titio Stichum do lego: Seio Stichum do lego. nam in hoc casu etiam si expresserit eundem hominem: scilicet dicendo sic, Stichum do lego, nihilominùs eum disiunctim legare intelligitur. Et hæc vsque ad illum § *si quis fundum.* Franc. de Aret.

q ¶ *Duobus.* Quid si dicat, illi, aut illi lego? Resp. duo rei stipulandi esse videntur: *vt ff. de leg. ij l. si* [g] *Titio, aut Seio* Accvrs.

r ¶ *Coniunctim.* s. [f] per copulatiuam coniunctionem; *vt ff. de hæred. inst. l. si ita* [g] *quis hæredes*

f ¶ *Disiunctim* i. separatim: *vt* ꝫ. *prox. §.*

t ¶ *Scinditur.* virilitèr: nisi simul [h] duo coniuncti essent, qui locum vnius obtinent: *vt ff. de hæred. instit l. Titius. & l. interdum. in princ.* Accvrs.

u ¶ *Viuo testatore.* nam si testatore mortuo legatarius decedat, ad hæredem suum legatum transmittit: *vt C. de cadu. tollen. §. cùm igitur.*

x ¶ *Decesserit.* post testamentum tamen: vt differat à sequenti.

y ¶ *Defecerit.* s. legatarius, vt per mortem ciuilem 2. Vel dic legatum, quod tribus casibus deficit, & accrescit legatario. præter [i] duos qui ponuntur hîc. Primus, si non est collegatarius in rerum natura tempore testamenti: *vt Cod. de cadu. tollendis. §. j. in*

c Homo mortuus non est homo.

d In futura obligatione statim oritur obligatio & actio differtur tamē exactio in tempus fructus.

e Gloss ... coniunctionis huius Gloss ...

f Coniunctim legatur per copulatiuam coniunctionem.

g Coniunctis re tantum admittitur cum verbis ... coniunctio ... ita ... intellectum ... dicas cum ... nitus esse separatos.

h Coniuncti eum vnius obtinent ... quis partibus institutum.

i Legatū quibus casibus deficit & legatario accrescit.

§.1.in princ. 2. Secundus si mihi, & posthumo legatur, qui abnetur postea: vt ff. eo. 1. l. si duobus § fi. 3. Tertius, si mihi, & hæredi suo legat: vt ff. eod. 1. l. planè vbi. § si duobus & sic sunt quinque casus. Econtra a sunt tres casus, quibus deficit legatum, sed collegatario non accrescit. 1. Primus, si mihi, & seruo suo legat: vt ff. eod. 1. l. planè vbi. §. si coniunctim. 2. Secundus, si mihi, & tibi res sua legatur: vt ff. eod. 1. l. huiusmodi. § si Titio. 3. Tertius, si mihi, & non capaci legatur: vt ff. de leg. 1. l. si Titio.

a Legatum in tribus casibus deficit, nec legatario accrescit.

totum ad collegatarium pertinet. Coniunctim a autem legatur, veluti si quis dicat, *Titio, & Seio hominem Stichum do lego.* Disiunctim b ita, *Titio hominem Stichum do lego. Seio hominem Stichum do lego* c. Sed & si expresserit eundem hominem Stichum, æquè disiunctim d legatum intelligitur.

Si legati fundi proprietas ad legatarium oneroso titulo peruenerit, vsusfructus verò lucratiuo, proprietatis æstimationem iudicis officio tantum consequetur.

9 ¶ Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit e proprietatem deducto vsufructu, & vsusfructus ad eum peruenerit f, & postea ex testamento

a ¶ *Coniunctim* scilicet re, & verbis: vt ff. de leg. 1. l. re coniuncti.

b ¶ *Disiunctim.* scilicet verbis tantùm. nam re sunt coniuncti.

c ¶ *Do lego.* sed adimendo dando Seio adimit Titio: vt ff. de pupill. subst. l. si quis eum. & de adim. leg. l. 3. in prin. & l. sicut 1 Resp. sic, si probatur, testatorem hoc scilicet adimere Titio, & dare Seio voluisse: b non alias: vt ff. eo. 1. l. si pluribus. §. 1.

d ¶ *Disiunctim.* sc. verbis c tantum: re tamen coniuncti sunt: vt ff. de leg. 1. l. re coniuncti.

b Puta quia hoc expressit, vel sub commemoratione prius legauit secundo, vt fundum quem legaui Titio, lego Sempronio, aut hoc fecit ex interuallo, secundum Io. Fab.

c Disiunctorum alij disiuncti tantum verbis, alij re & verbis, alij re tantum.

d Coniunctorum alij coniuncti re & verbis, alij re tantum, alij verbis tantum.

e Coniuncti re & verbis præferuntur omnibus aliis coniunctis & disiunctis, re tantum, simul admittuntur verbis tantum, disiunctis re, & verbis præferuntur.

2. Sunt & alij re, & verbis disiuncti, vt si ita dicam, lego Titio dimidiam serui: Sempronio lego dimidiam eiusdem serui: vt ff. eo. 1. l. & Proculo. Nec obstat in eod. titu. de leg. 1. l. Maeuio. in princ. quia ille intelligitur quādo vnam dimidiam vtrique legauit. Et in istis non habet locum accessio, id est, ius accrescendi. vt d. l. & Proculo. 3. Sunt etiam re disiuncti, sed verbis coniuncti, vt si dico, lego tibi, & Sempronio pro æquis portionibus. Sunt & alij d re, & verbis coniuncti: vt s. proxi. Et e coniuncti vtroque modo præferuntur disiunctis vtroque, vel altero tantùm modo coniunctis. Coniuncti verò vno modo tantùm, simul admittuntur scilicet re tantùm. Coniuncti verbis tantùm disiunctis re, & verbis præferuntur: vt ff. de hæred. inst. l. si ita quis hæredes. & ff de leg. 1. l. re coniuncti. § pe. & §. fi. A C C V R S I O. Similem Glo. habet in l. 1 § si ff de vsufruct accresc.

Si cui fundus.] C A S V S. Domine, quidā legauit Petro fundum alienū, postea legatarius, scilicet P. proprietatem eiusdem fundi emit, vel ex alia causa onerosa deducto vsufructu acquisiuit. procedente tēpore vsusfructus eiusdem fundi peruenit ad Petrum per mortem, vel per capitis deminutionem vsufructuarij, vel ex alia causa lucratiua, vsufructu finito, & ad proprietatē reuerso: & ita legatarius fundum in plena proprietate habuit: modò Petrus nihilominùs agit ex testamento contra hæredem, & petit totū fundum in plena proprietate ab hærede testatoris. modò quæro, vtrum Petrus legatarius rectè agere videatur. Et resp. quòd sic. Nam si fundus alienus legatus fuerit, & postea legatarius emerit proprietatem eiusdem fundi deducto vsufructu: licèt postea vsusfructus ad legatariū ex causa lucratiua peruenerit, tamen ad fundum nihilominùs actione ex testamento rectè agere poterit & ita Iulianus ait. Contrarium tamen videbatur nā si legatarius petat fundum in plena proprietate: (quæ proprietas constat ex duobus, videlicet ex nuda proprietate, & vsufructu) si legatarius ex causa lucratiua habuit vsumfructum, videtur quòd fundum in plena proprietate petere non potest. Ad istam tacitam obiectionem, quæ fieri posset, respōdet Iulianus in litera, dicēs quòd hæc obiectio non obstat: quia vsusfructus in petitione tali, videlicet quæ fit per actionē ex testamento, nō obtinet partem dominij, sed vicem seruitutis: & ideò petendo fundum in plena proprietate, non videtur petere illam partem rei quæ sibi obuenerat ex causa lucratiua, scilicet vsumfructum, & hoc est verum de rigore iuris: sed de æquitate ait Iulianus, officio iudicis contineri, vt æstimatione vsusfruct. deducta, hæredem ad æstimationem nudæ proprietatis debeat condemnare. & hæc dicuntur vsque ad illum § *sed si rem.*

e ¶ *Emerit* scilicet legatarius.

f ¶ *Peruenerit.* scilicet morte vsufructuarij, vel capitis deminutione, vel simili causa, lucratiua tamen: vt s. de vsufr. §. finitur. & sic factus est causalis.

g ¶ *Et fundum.* id est, proprietatem plenam. de iudicis tamen officio aliter fit: vt j. sequitur.

h ¶ *Petere.* hic repete quod diximus s. eo. §. si res. A C C V R S.

i ¶ *Quia vsusfructus.* dixit, fundum peti, & sic in plena proprietate. ¶ Sed opponitur: plena f proprietas constat ex duobus, scilicet ex nuda proprietate, & vsufructu: & ità habet partem, id

f Proprietas plena constat ex duobus, puta ex proprietate nuda, & vsufructu.

Institut.

est, vsumfructum ex causa lucratiua, quo modo ergo petitur fundus in plena proprietate? Respond. vsusfructus hoc a casu, cùm fundus petitur in plena proprietate, non obtinet partem dominij, sed vicem seruitutis prædialis, quæ non est pars rei, cùm non possit esse sine re: & ideò non videtur peti ea pars rei quæ obuenit ex causa lucratiua, scilicet vsusfructus: & hoc de rigore, sed contrà de æquitate, vt subiicit.

a Vsusfructus an, & quando sit pars dominij, vel nō sit.

agat: rectè eum agere, & fundum g petere h, Iulianus ait: quia vsusfructus i k in petitione k seruitutis l locum obtinet: sed officio iudicis continetur, vt deducto † vsufructu m, iubeat æstimationem n præstari o.

Legatum rei propriæ legatarij non valet, etiam si post testamentum sua esse desierit. A R E T.

10. ¶ Sed si rem legatarij quis ei legauerit, inutile est legatum p: quia quod proprium est ipsius, amplius eius fieri non potest q †. Et licèt alienauerit r β eam, non debetur nec ipsa res, nec æstimatio eius.

Valet legatum rei testantis, licèt testator putauerit alterius.

o ¶ *Quia vsusfr.* Intentio eius qui fundum petit, hæc est, vt si à proprietate separatus sit vsusfructus, hęc confundantur, atque ita fūdus detur. Rectè igitur in hoc casu legatarius ex testamēto agit. nam vsusfr. seruitutem petit, quam ipse non habet. In re enim sua nemo vsumfructū habet. C V I A C.

† Id est, detracto à proprietate. Sic Plaut. Deduco pedes de lecto id est, detraho, separo. vt gl. Per.

k ¶ *In petitione.* scilicet tali, id est, prædicta, per actionem ex testamento. aliàs in b multis locum dominij habet: vt ff de damn. infect. l. quis bona. §. & superficiarium. & ff. de bo. auct. iud. pos. l. in venditione. in princ. & ff. fa. ercisc. l. & puto. §. 4. & ff. de vsufr. l. 4. & v. A C C V R S I O. Dic quod non est pars dominij prædicatiua, seu subiectiua, vt posita specie ponatur genus, sed est pars integralis: quia fructus iuncti cum proprietate faciunt plenum dominium: et per Glos. in l. rectè dicimus ff de verb. sign. Aug.

† Concor. cū hoc §. ser. inc. inter dilect. ante si cū Glos. super ver. quod meum etc. de fid. instr.

b Vsusfructus in multis locis dominij habet.

l ¶ *Seruitutis.* scilicet realis.

m ¶ *Deducto vsufructu.* id est, æstimatione vsusfructus: quem scilicet vsumfructum ex causa lucratiua habet: & ideò non debet plus habere, vt s. eod. §. si res.

n ¶ *Æstimationem* scilicet proprietatis.

o ¶ *Præstari* scilicet ab hærede suo

Sed si rem.] C A S V S. Domine, quidam legauit P. fundum ipsius P. modò quæro a vobis, vtrùm valeat? & respond. quòd non. Nam licèt supra dictum sit, alienam rem legari posse: si tamen aliquis rem propriam ipsius legatarij ei legauerit, inutile est legatum. & hoc ideò: quia illud quod proprium est ipsius legatarij, amplius eius fieri non potest: & in hoc casu itatùm inutile est legatum, & nullius est momenti, quia nec ipsa res, nec ipsa æstimatio debetur. Sed pone, Quidam testator rem suam propriam credens esse alienam rem, quasi alienam legauit P. ego quæro, vtrùm valeat? Respon. Iustinianus, quòd sic, dicens ita: Si quis rem suam quasi alienam legauit, in hoc casu benè valet legatum. nam plus valet quod est in veritate, quam quod est in opinione. Sed domine, ponamus quòd testator putans, rem suam esse legatarij, legauit: nunquid valet tale legatum? Respond. quòd sic. In hoc enim casu legatum valere constat, quia voluntas testatoris volentis huiusmodi rem acquiri legatario, exitum habere potest. Et hæc dicuntur vsque ad § *si rem suam.* Franc.

p ¶ *Legatum.* vt ff. de lib. leg. l. j. contra. Sol. ibi liberatio relinquitur, quæ non erat debitoris.

q ¶ *Non potest.* sic infrà, de act. §. sic itaque. ff. de le. 1. l. cùm quis j respon. & ff. de excep. rei iudi. l. & an eadem §. actiones. & de acqui. pos. l. 3. §. ex pluribus A C C V R S.

r ¶ *Alienauerit.* Contra, ff. de reg. Cato. l. j. in fin. Solut. secundum Bart. ibi, viuo testatore alienauit, hic posteà c: Vel hic purum fuit, ibi conditionale, secundum Ioan. arg. ff. eodem l. cætera §. 1.

c Hæc responsio nō est bona, quia quantum ad cōualescenoam legati, nihil refert, an viuo testatore rem sibi legatam propriam alienauerit, an vero post eius mortem. vt l. cætera §. 1. ff de leg. 1.

β ¶ *Et licèt alienauerit.* Hoc verò fit ex regula iuris, quæ Catoniana dicitur, l. cætera. §. 1. ff de legat. 1. ideoque ita ponamus necesse est, eum alienasse viuo testatore. nam si post mortem alienauerit, iam non tam regula Catoniana, quam quòd legati dies inutiliter cesserit impedimento est, l. vltim. ad fin. ff. communia prædiorum. l. cùm filius. §. seruus. ff. de legat. 1. Opponitur l. 5. ff de reg. Caton. animaduerti Celsum ab aliis sæpissimè dissentire. idemque ipse hac in re ausim statuere. Iustiniano enim, siue Triboniano affirmanti concordare omnia inter se, fidem nullam habeo. aliam circa Catonianam regulam controuersiam retulit Theophi. in §. an seruo. j. Est autem hæc regula iuris antiqui, non iuris noui, vt ipse ad Vlpianum adnotaui tit. de legatis. explicata l. vlt. ff. de reg. Caton. (quæ ingeniorum vsque adhuc quædam veluti crux exstiterat) hoc modo: non pertinere Catonis regulam ad leges Iulias, & Papias, ex

quibus

quibus legata cedűt ab apertis tabulis, sed ad leges att. Tab. ex quibus ea cedunt a morte testatoris. quod quidem hac de re cùm disputaremus inter nos, P. Faber, vterque nostrum eodem penè momento in mentem venisse commemini. Cv i a c.

a ¶ *Quasi alienam* id est, credens alienam.

11. ¶ Si quis rem suam quasi alienam [e] legauerit, valet legatum. Nam plus valet quod in veritate est, quàm quod in opinione [b]. Sed & si legatarij esse putauerit, valere constat: quia exitum [c] voluntas defuncti habere potest.

Ita demum rei legatæ alienatio, aut pignori datio legatum adimit, si testatorem adimendi animo alienasse constet.

12. ¶ Si rem suam legauerit testator, posteàque eam alienauerit [d], Celsus putat, si non adimendi animo [e] vendidit, nihilominùs deberi [f]: idémque [g] diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt. Iidem [h] rescripserunt, eum qui post testamentum factum prædia quæ legata erant, pignori dedit [i], ademisse legatum non videri [k]: & ideò legatarium cum herede eius agere posse, vt prædia à creditore luantur. Si † verò [l] quis [m] partem rei legatæ alienauerit, pars quæ non est alienata, omnino debetur. pars

b ¶ *In opinione.* Nota *sic ff. de man. vin. l. si pater. §. quotiens. ibi*, plus est enim, *& ff. de iur. & fac. igno. l. regula. §. qui ignorauit. arg. contrà, ff. de acquir. hered. l. is. qui putat.* Solu. ibi de re quæ consistit in animo.

c ¶ *Exitum* id est, effectum: *vt ff. quemad. testa. ape. l. vel negare.* ibi, publicè enim expedit suprema hominum iudicia exitű habere: id est, ret talis legatario acquiri potest.

Si rem suam] C a s v s. Quidam legauit Petro fundum: posteà idem testator eundem fundum vendidit M. quæro, vtrùm valeat legatum, an verò videatur ademptum per alienationem factam à testatore: Respon. Iustinianus, quòd in hoc casu sententia Celsi tenenda est. Celsus enim in hoc casu existimat, si testator non adimendi animo fundű legatum vendidit, nihilominùs etiam post alienationem deberi legatum. & hoc idem diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt: & iidem principes in quodam alio casu idem ius statuerunt, videlicet in tali casu. Quidam fecit testamentum, & in testamento suo quædam prædia legauit P. & postea eadé prædia P. legata pignori obligauit. Nã rectè in hoc casu rescripserunt: testatorem obligando prædia legata, legatum non videri ademisse: & ideò legatarius cum hærede experiri poterit actione ex testamento, vt prædia a creditore luantur. Et quòd dicit suprà, idem iuris est & si partem rei legatæ alienauerit. nam in parte non alienata ita demum valet legatum, si testator nõ adimendi animo eam alienauerit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *si quis debitori suo.* Franc.

† Si feudatarius feudi partem domino non rogato alienet, feudi ea sola parte priuari feudatarium hinc colligunt, quod nõ placet Iac. de Are. Siquidem, per contrauentionem in parte toto feudo is cadit, *per l. si quis in grat. §. si quis ignorans ver. fin. C. ad Velleia.* & etiã si pars *ff. de leg. 1.* de quo plenius vide Bal. & Alvar. in vsib. fin.

d ¶ *Alienauerit.* vendendo: sed donando indistinctè videtur adimere, nec distinguitur an valeat donatio, vel non. & etiam si reuocetur: *vt ff de adimen leg l. cùm seruus. & l. rem legatam. & l. legatum sub conditione* §. j. si ea alia causa à donatione, distingue animum, vt hic. & in dubio probat hæres mutatam voluntatem: *vt ff de leg. iij l. fideicommissa. §. si rem. & ff. eo. ij l. Lucius. §. pe. ibi, nisi hæres & ff de proba l. cum, qui.*

e ¶ *Non adimendi animo.* qui animus ex hoc probatur: quia si necessitate rei familiaris, non videtur reuocasse: alias sic. quæ distinctio in donationem non cadit: *vt ff de adimen leg l. rem legatam. & not. C. eo. l. qui post.* A c c v r s.

f ¶ *Deberi.* scilicet rem legatario. *argu. s. eod. § non solùm.* vbi ab initio fuit alienata.

g ¶ *Idémque.* scilicet iuris esse.

h *Idem.* scilicet Imperatores Seuerus, & Antoninus.

i ¶ *Pignore dedit.* quod si rem obligatam creditori debitor legauerit, nunquid valet legatum? Respon. sic: & nihilominùs poterit petere debitum, nisi voluntas testatoris ostendatur volentis compensare: *vt ff de leg. ij. l creditorem.* A c c v r t r v a.

k ¶ *Non videri.* [a] nisi sub dicta distinctione: id est, an habuit animum adimendi, vel non: *s.* Vel dic nullo modo. *vt hic. & C. eo. l. qui post.* & hoc quia primò valuit relictum, alias contra: *vt C. de dona. inter vi. & vxo l si maritus ij. & ff de don. inter vir. & vxo. l. cùm hic status §. si maritus. & ibi sing'e.* j.

a Nisi pro tanta pecunia esset pignorata, quod non sit verisimile eã redimi *vt l qui habent ff. de leg. j.* Ang.

l ¶ *Si verò.* Nota de toto ad partem.

m ¶ *Quis.* scilicet testator.

Si quis debitori.] C a s v s. Quidam habuit debitorem in c. & in testamento suo legauit debitori suo liberationẽ: modò quæro, vtrùm valeat huiusmodi legatum? Et respond. Iustinianus quòd sic. nam si quis debitori suo liberationem, siue quittationem legauit, in hoc casu vtile est legatum, & neque ab ipso debitore, neque ab hærede debitoris, vel à quocunque alio eius successore hæres testatoris aliquid consequi poterit: sed etiam debitor cui liberatio legata est, cum hærede testatoris agere poterit, vt eum liberet. Et non solùm in casu prædicto valet legatum: videlicet quando liberatio legata est, sed etiam si dilatio debiti legata sit. Potest enim testator iubere, ne hæres suus vsque ad aliquod certű tempus à debitore petat.

autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.

Liberationis legatum, tutum legatarium, eiúsque in posterum tutos successores reddit: actionémque ei aduersus creditoris hæredem, vt liber ab obligatione fiat, acquirit.

13. ¶ Si quis debitori suo liberationem legauerit [n], legatum vtile est [o]: & neque ab ipso debitore, neque ab hærede eius potest hæres [p] petere [q], neque ab alio qui hæredis loco sit [r], sed & potest à debitore conueniri, vt liberet [s] eum. Potest etiam quis vel ad tempus [t] iubere, ne hæres petat.

Debitor creditori debitum legando, tunc vtiliter legat, cũ qualecunque commodum creditor ex legato consequitur.

14. ¶ Ex cõtrario, si debitor [u] creditori suo [a] quod debet, legauerit: inutile est legatű, si nihil plus est in legato, quã in debito: quia nihil amplius [y] per legatű habet. Quòd si in diem,

Sed licèt dixerim tibi valere legatum liberationis, secus tamen est in casu conuerso. Nam si debitor quod debet purè creditori suo, eidẽ legauerit, inutile est legatum. & hoc est verum, si nihil plus est in legato, quàm in debito: quia in hoc casu legatarius nullam vtilitatem ex huiusmodi legato habiturus est. & hoc est verum quando purè debitum legauit. sed si debitor quod in diem, vel sub conditione debet creditori suo, purè legauit eidem, in hoc casu vtile est legatum, videlicet propter modum repræsentationis, quia illud quod primò erat in diem, vel sub conditione debitum, per legatum mortuo testatore purificatum est. ¶ Sed quid, si viuo testatore dies venerit, vel conditio extiterit: nunquid legatum euanescit? & certè videbatur quòd sic, cùm debitum per aduentum diei, vel cõditionis, iam sit effectum purum: & ita nihil amplius est in legato, quàm in debito, Papinianus tamen in hoc casu scripsit, nihilominùs valere legatum, & hoc ideò quia ab initio tenuit, & certè sententia Papiniani est vera. Non enim placuit nobis sententia quorundam existimantium, in hoc casu extinctum esse legatum: quia in eam causam peruenit à qua incipere non potest. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *sed si vxori.* Casus qui sequuntur, planissimi sunt vsque ad illum §. *si poculum.* Franc. de Aret.

n ¶ *Liberationem legauerit.* quod tribus modis fit. Primus, petitionem, vel, quod debet relinquo, vel actionem remitto. & hic liberandus est legatarius ab omni debito: *vt hic, & ff. de lib. leg. l. si quis rationes, & l. Aurelio. j. respon* Secundus est, si negotium testatoris gessisset. & testator dixerit, rationes reddere nolo. & hic ab omni liberatur, nisi ab eo quod penes eum sit, & ab eo quod dolo fecit: *vt ff. de lib. lega. l. Aurelio. §. fin. cum suis concor.* [a] *vt in Gloss. si. ibidem.* Tertius, si damnauit hæredem ne exerceat actiones: quo casu si bonam causam habet testator, litis euentus, & sumptus ab aduersario facti legati videntur: *vt ff de lib. leg. l. petitor.* si malam causam, nihil videtur legare: *vt in eadem l.* A c c v r s. Similem Glo. habes *in l. Aurelio. ff. de lib leg.*

a Tenebitur tamen purè vel in gloss rationes reddere, omissa scrupulosa inquisitione *vt l. si. seruo inter ff de leg. j*

o ¶ *Vtile est.* licèt res sua sibi legari videatur: *vt ff de lib leg. l. j. j. respon.* & est hoc verum, nisi testatore viuo exactio fiat: *vt infrà eodem titu. §. tam autem. & ff eod. iij l fideicommissa. § si rem.* A c c v r s.

a quia si non valet principale, nec accessorium.

p ¶ *Hæres.* vel hæres hæredis: *vt ff. de lib. leg. l j. in fin.*

q ¶ *Petere.* cùm effectu propter exceptionem: *vt ff. de lib. leg. l. iij § nunc de effectu*

r ¶ *Hæredis loco sit.* sicut est bonorum possessor, & fideicommissarius vniuersalis: *vt infrà, de bon. poss §. quos autem, & de fideicom. hære. §. restituta.*

s ¶ *Vt liberet.* per acceptilationem, si solus est debitor. si habet correum socium, idem: alias correus, siue socius pacto liberatur: *vt ff. de lib. leg l. iij. §. nunc de effectu, in fi.*

t ¶ *Ad tempus.* vt *ff. de lib. leg l. non solùm nostrum §. ij.* A c c v r s.

u ¶ *Si debitor.* secus si alius: quia interest creditoris, plures reus habere: *vt ff. de lib leg. l. si quis decedens. §. fi.* aliàs incipit, *Instantia.*

a ¶ *Creditori suo.* scilicet ciuiliter, & naturaliter, & cum effectu, & purè: aliàs valet: *vt ff. de leg. j. l. si creditori. per totam legem. & l sin autem* A c c v r s.

y ¶ *Nihil amplius.* Sed nunquid hodie semper est plus, cùm habeat statim rei legatæ dominium, & hypothecariam aliarum

rerum

rerum defuncti? Respond. non: vt ff. de leg. iij. l. iij. §. si rem. ª quia plus tantùm quatuor modis dicitur: vt j. de act. § plus autem. & iste modus est aliquis de his. A c c v r s.

a ¶ *Ei.* scilicet creditori.

b ¶ *Legauerit.* scilicet debitor.

c ¶ *Vtile esse.* ff. de leg. ij. l. debitor in princ. contra, vbi est inutilis. Solu. hoc corrigitur 2. Vel ibi dicit inutile: id est, non vtile, cùm & aliam habeat actionem,ᵇ potest tamen & ista agi: vt hic. A c c v r s.

d ¶ *Constituit.* id est, valuit. A c c v r s.

e ¶ *Quia.* ratio illius falsæ opinionis.

f ¶ *Non potest.* Nota argu. pro vtraque parte ad hanc regulam: vt ff. de verb. oblig. l. existimo. & l. pluribus. §. si placeat. & de his quæ pro non script. ha. l. si in metallum. § item si seruo. & de seruitu. l. pro parte. A d d i t i o. De isto brocardo dic vt per Dynum in regula, factum legitimè, de regulis iuris. in vi. & per Bart. in l. pluribus §. 1. ff de verb. oblig. Ang. Aret.

vel sub conditione debitum ei ª purè legauerit ᵇ, vtile est legatum propter repræsentationem. Quòd si viuo testatore dies venerit, vel conditio extiterit, Papinianus scripsit, vtile esse ᶜ nihilominus legatum, quia semel constitit ᵈ, quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia ᵉ in eam causam peruenerit, à qua incipere non potest ᶠ.

Dotis prælegatio vxori à marito facta, iure subsistit propter commodum repræsentationis dotē igitur (etiam si nullam dederit) consequetur vxor: modò certam dotis quantitatem testator legando expresserit.

15. ¶ Sed si vxori maritus dotem legauerit, valet legatum: quia plenius est ᵍ legatum, quàm de dote actio. Sed si quam non acceperit dotem ʰ legauerit: diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter † legauerit, inutile esse legatum †. si verò certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis ⁱ in prælegando ᵏ demonstrata sunt, valere legatum.

Si res legata facto hæredis etiam ignorantis præstari nō potest, hæres tenetur: secus si nō suo facto. A r e t.

16. ¶ Si res ˡ legata sine facto ᵐ hæredis perierit ⁿ, legatario decedit ᵒ. Et si seruus alienus legatus sine facto ᵖ hæredis ᑫ manumissus ʳ fuerit, non tenetur hæres. Si verò hæredis seruus legatus sit, & ipse eum manumiserit, teneri ˢ ipsum Iulianus scripsit: nec interest ᵗ, sciuerit ᵘ, an ignorauerit, à se eum legatum esse. Sed & si alij donauerit ˣ seruum ʸ: & is cui donatus est, eum manumiserit, tenetur ᶻ hæres, quamuis ignorauerit ª, à se eum legatum esse.

Copulatorum altero pereunte, aliud æque principale firmum manet: quod si alteri fuerit accessoriū, principali corruente, & id quod accedit, corruere necessum est.

17. ¶ Si quis ancillas cum suis natis ᵇ legauerit: etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt ᶜ. Idem est ᵈ & si ordinarij ᵉ serui cum vicariis legati fuerint, quia licèt mortui sint ordinarij, tamen vicarij legato cedunt. Sed si seruus fuerit cum peculio legatus, mortuo ᶠ seruo, vel manumisso, vel alienato, peculij legatum extinguitur ᵍ. Idem est si fundus instructus ʰ ᵍ, vel cum

g ¶ *Plenius est.* scilicet ᶜ in commodo repræsentationis, cùm legatum statim, dos verò annua bima trima die olim, hodie ᵈ post annū mobilia, sed immobilia statim: vt C. de rei vxo. act. l. j. § cùm autem. & ff. de dote prælega. l. 1. §. verum est. Item de dote datur actio in quantum maritus facere potest, vel eius hæres: vt ff. sol. mat. l. etiam. §. respon. at legatum in solidum, nisi in falcidia per beneficium inuentarij: vt in Auth. de hære. & Fal. § si vero non fecerit. coll. j. Item si qua pacta in præiudicium mulieris facta sunt, beneficio legati tolluntur: vt ff. de dot. prœleg. l. j. §. respon. A c c v r s.

h ¶ *Dotem.* id est, illam dotem quam nunquam recepit.

i ¶ *Instrumentum dotis.* scilicet in quibus confessus fuit, se recepisse dotem quam non recepit: vt ff. de do. præ. l. j. §. fi. & l. cùm scriptum §. item eo, quo.

k ¶ *In prælegando.* id est, legando abundat enim, præ: vt ff. de dote præleg. l. j. §. resp. in Glo. j.

m ¶ *In prælegando.* Dos ᵉ prælegari dicitur propter repræsentationem. Peculium prælegari in l. j. §. si seruus. ff. de excep. rei ven. Dos enim relegari dicitur in tit. de dot. præ. l. sæpe. quod nō tam legari, quam retrodari videatur. l. cùm pater. § filia. ff. de leg. 2. l. 3. § dicebam. ff. de do. præleg. Paul. lib. 4. sent. tit. j. Re enim, redditionem significat, vt verius eum maritus dotem legando dicat, do, lego. hoc dicere videatur, Redde, relego. C v i a c.

l ¶ *Si res.* puta seruus Stichus.

m ¶ *Sine facto.* id est, mora: quo casu de interitu tenetur: vt ff. de ver. oblig. l. si seruum. j. respon. & de leg. j. l. cùm res. §. fin. ᵗ Vel quia sine causa occidit: vt d. l. si seruum. Aliud si cum causa: vt ff. de leg. j. l. quid ergo §. si hæres. tenetur enim de dolo, & lata culpa, & leui: vt ff. eo. j. l. cùm res. §. sed si Stichus, & vers. sed si culpa. § culpa. A c c v r s.

n ¶ *Perierit.* vel non compareat, quo casu caueat hæres de dando, si ad eum redierit, & suis sumptibus recuperatur, quādo post mortem fugit. alias, id est, si in vita, sumptibus legatarij: vt ff. de leg. j. l. cùm res. §. item si res. & de leg. ij. l. si quis seruum. in prin.

o ¶ *Decedit.* quia qui in specie tenetur, eius interitu liberatur: vt hic ʰ, & ff. de verb. oblig. l. si ex legati.

p ¶ *Sine facto.* in hoc quoque, scilicet alieno seruo, potest admitti culpa, putà non certificauit hæres dominum (qui si sciuisset, se posse vendere, non manumisisset) scilicet fortè cùm videret eum velle manumittere: vt ff. eo. j. l. cùm res. § sed & si aliemus. & §. eo. & fi. Item si fuerit in mora emendi: vt ff. de ver. obli.

l. si seruum. § si autem alienus & dic facto. id est, culpa, vel mora.

q ¶ *Hæredis.* contra ff. de leg. præ. l. namque naturam ᵉ.

r ¶ *Manumissus.* nam manumissus ʰ similis est mortuo: vt ff. de solu. l. si mihi alienum.

s ¶ *Teneri.* scilicet ad æstimationem: vt ff. eodem. j. l. si quis inquilinos. §. j. & ff. qui & à quibus. l. hæres. Sed hic non dicit, teneri manumissionem; sed dicit, quòd non minùs valeat legatum, scilicet quoad æstimationem. A c c v r s. A d d i t i o. Et valet etiā manumissio quia dominium serui hæredis non transit in legatarium: vt hic, & dict. l. si quis inquilinos. secus in seruo hæreditario, etiam sub conditione legato. l. si seruum quis. sub conditione ff. de manumissio. Ang.

t ¶ *Nec interest.* Cur secus vbi seruum indebitum sibi solutum quis manumiserit: vt ff. de condi. inde. l. in summa. §. si seruum. quæ est contra? Io. respond. quia ᵉ debuit scire cùm factum suum censeatur; vt in Auth. de instrur. à mo. j. respon. coll. 5.

u ¶ *Sciuerit.* scilicet ipse hæres.

x ¶ *Donauerit.* scilicet hæres.

y ¶ *Seruum.* à testatore legatum: & erat hæredis.

z ¶ *Tenetur.* ad æstimationem: vt suprà, proxi. dixi.

a ¶ *Ignorauerit.* scilicet hæres.

b ¶ *Suis natis.* aliàs suo nato.

c ¶ *Cedunt.* quia duo legata sunt separata: vt ff. de pecul. lega. l. 1. & si ancilla. quæ est l. iij. Sed contra, ff. de ven. inspe. l. j. § ex hoc. vbi dicitur, quod partus est portio viscerum matris. Respon. ibi loquitur donec in ventre est.

d ¶ *Idem est.* sic ff. de pecu. leg. l. iij.

e ¶ *Ordinarij.* Qui sunt hi? Dic, vt j. quod cum eo. §. item autem.

f ¶ *Mortuo.* scilicet viuo testatore, non si pòst: vt ff. de pecu. leg. l. tunc inutile.

g ¶ *Extinguitur.* quia ᵉ accessio est: vt ff. de pecu. leg. l. j. & ij. ¶ Sed quare non ita in superiori casu? Respond. propter hominis dignitatem, quia non ita accedit. vt ff. de ædil. edic. l. iustissimè. in prin. Item quid si vicarij erant tantùm in peculio, & legatus est cum peculio? Resp. idem, vt exprimere peculium noceat: vt ff. de condi. & demonst. l. si in diem in fin. A d d i t i o. Idem & si aliæ res erant in peculio, eadem ratione. Si verò leget ordinarium cum vicariis, & peculio, obtinet, quasi separet vicarios à peculio: l. si peculium. §. si seruus ff. de pecu. leg.

h ¶ *Instructus.* Huic primo articulo contradicit, ff. de fundo instru. l. si cui in fi. sol. secundùm Ro. hic simpliciter propter rudes hic loquitur. 2. Vel dic quòd sit idem quod in partu, & vicariis. & quod sequitur, cum instrumento, referatur ad proximum de peculio. 3. Vel subtilius: refert inter instrumentum fundi, quod perit semper perempto legato fundi, & instrumentum patrisfamilias, quod non perit, licet legatum fundi pereat. & hoc casu loquitur lex contraria, & alia contraria in eo. tit. l. j. arg. contrà ff. de fundo instru. l. quæsitum. § si fundus. & § si instructo. quibus dicitur si fundus instructus legatus sit: instrumentum patrisfamilias continetur, non agri. Sed ibi subaudi, tantum 4. Vel dic, illam esse Pauli sententiam vel secus. illam Labeonis à Iustiniano probatam, & sic corrigitur illa.

g ¶ *Fundus instructus.* Vt quod tentatur, alienato fundo legato, id nullo modo teneatur fundo pignerato videlicet quia illo casu obscura est voluntas defuncti, hoc non item, §. si rem suam. sup. Ita & si nihil interest, fundus instructus, an fundus cum instrumento legetur, tamen illo casu poterit dici, id est, tentari aliud potest, separatim instrumentū esse legatum, videlicet

a Falsa est hæc Glo.

b Manumissus similis est mortuo. id est, ipsi manumittenti mori, & perire videtur

c Scire quisque negotia, & quæ facti sui sunt, tenetur.

d Partus, dum in ventre est, portio matris & eius viscerum est: vt hic. vnde colligitur, quòd mater vehendo in naui, non debet mercedem pro fœtu in vtero, l. sed addes § si quis mulierem ff. loca.

e Principali legato extincto, eius accessio, & sequelæ extinguuntur. Secus autem esset in fœtu animalium brutorum: & in his quæ non veniunt per modum principalis, & accessorij, vt si legetur equus cum asino, quia duo legata censentur. Et hæc inducuntur ad quæstionē de ingrediēte monasterium vt vitiato ingressu non valeat bonorum dedicatio, nisi expressè, se & sua dedicasset, secundum doct. hic.

e Dotis legatū à marito vxori factū valet propter commodum repræsentationis.

d Dotales res immobiles statim, mobiles post annum redduntur.

† dicendo dotem vxori, secundum Petr. Ang. Per.

† quia non constat quam dotem legauerit, secundum Petr. Ang. Per.

e Prælegari quæ dicantur.

f Relegari dicuntur quæ redduntur.

Institut.

licet

licet si ea mens defuncto fuerit, *l. si cui legatum ff. de instr. vel instrum leg.* hoc verò casu, id est, fundo cum instrumento legato, frustra id tentatur: quandoquidem manifesta est sententia defuncti. *l. 1 ff eod.* C V I A C I V S.

Instrumenti fundi quid sit, hic declaratur. Instrumentum patrisfamilias est quod habetur in toto pro subsidio personæ. *Aegid. Perr.*

† i fundi non patrisfa. *Gio. in l. si cui. ff. de fun. instr.* A.g. Perr.

a ¶ *Instrumento* est autem instrumentum [a] apparatus rerum diutius permansurarum, sine quibus non posset exerceri possessio: *vt ff. de fundo instru. l. quæsitum. §. respon* & sunt instrumenta fundi quæ fructus quærendi, cogendi, seruandi gratia comparata sunt *vt ff. de fun. instru. l. instrumento. in princ.*

instrumento [a] legatus fuerit. Nam fundo alienato [b], & instrumenti † legatum extinguitur.

b ¶ *Alienato.* à testatore.

Grex etiā in vna oue retinetur, & legato grege veniūt oues adiunctæ gregi post testamentum. Idem est in legato adium.

† Grex non potest nisi ex pluribus capitibus constitui, constitutus tamen semel, gregis nomen retinet, & si ad caput vnum deuenerit *vt hic. & l. grege legato. cum l. seq. ff. eod.* Idque in proprietatis legato: quoniam secus in legato gregis vsufructus gregis, quia si grex ad pauciora capitibus deuenias, extinguitur. *l. si. ff. quib. mod. vsusfr. amit.*

c ¶ *Si grex* qui ex decem ouibus constat, vel quatuor, vel quinque porcis. *vt ff. de abigeu. l. oues.* A D O S T I O.

Tres autem homines constituunt collegium: *vt l. Neratius ff. de verb. signi. & not. in ca. 1. extrà de elect.* secundū Christoph.

18. ¶ Si grex [c] † legatus fuerit, & posteà ad vnam ouem [d] peruenerit, quod superfuerit, vindicari potest [e]. Grege autem legato [f], etiam oues quæ post testamentum factum gregi adiiciuntur, legato cedere Iulianus ait. Est enim gregis vnum corpus [g] ex distantibus capitibus, sicut ædium vnum corpus est ex cohærentibus lapidibus.

d ¶ *Ad vnam ouem.* sic *ff. quod cu. vns. l. sicut. §. fin & ff eo. 1. l. grege*

e ¶ *Vindicari potest.* Cōtra, *ff quibus mo. vsusfr. amit. l. fin.* Solò facilius perditur legatum vsusfructus, quam proprietatis: *vt arg. ff. eod. tit. l. repetit. § rei mutatione & ff. eod. 3. l. si grege in fi.*

† id est, accedere, siue adcrescere alteri est in ius alicuius venire: *vt infra, c. § 1 ibi, legatarius cedere.* Item cedere diem legati, est incipere legatum deberi. *infra eo. § quia, quia huiusmodi, vide l. cedere diem ff de verb. signi.*

f ¶ *Legato.* sic *ff. eod. l. grege sic §. §. proxi.*

19. ¶ Ædibus denique legatis, columnas, & marmora quæ post testamentū factum adiecta sunt, legato dicemus cedere [h] †.

Quicquid legato peculio adhuc viuo testatore accrescit, vel decrescit, legatarij commodum, vel damnum respicit, quicquid vero mortuo testatore, nōdūmque adita hæreditate accedit, ipsi seruo manumisso cedit. quod si alij quam seruo legatum sit quod ex rebus peculiaribus augmentum prouenit, tātum consequitur legatarius.

b Corporum tria genera sunt.

g ¶ *Corpus.* Tria [b] enim sunt corpora rerū. Vnum, quod vno spiritu, id est, elementario ne continetur: vt homo, lapis. 2. Secundum quod ex cohærentibus constat, vt domus, & armarium. 3. Tertium, quod ex distātibus corporibus, vt grex, & populus, *vt hic, & ff. de vsuc. l. rerū mixtura § 1. & ff. de rei vin. l. in rem actio §. at in his.*

h ¶ *Cedere.* sed columna, vel tignum domus legari per se nō potest: *vt ff. de lega. 1. l. cætera.* ne vrbs deformetur. A C C V R S.

Si peculium.] C A S V S. Quidā in testamento suo legauit peculium, & viuo testatori auctum est, vel forte deminutum est. modò quæro, cuius lucro, vel periculo huiusmodi augmētatio, & deminutio peculij est? Ad hoc respondet Iustinianus generaliter, quod si peculium legatum fuerit, quidquid viuente testatore peculio accesserit, vel decesserit, sine dubio legatarij dāno, vel lucro cedit. & in hoc caso si augetur, vel deminuitur peculiū viuente testatore, non refert vtrùm legetur seruo proprio cum libertate an alicui extraneo, secus tamen est, si augeatur peculiū post mortem testatoris ante aditam hæreditatem. nam si seruus hæreditarius aliquid acquisiuerit, vel alio modo peculiū legatū augmentum susceperit: Iulianus ait, quòd si ipsi seruo manumisso peculium legatum fuerit, quicquid ante aditam hæreditatem peculio accesserit, ipsi seruo legatario cedit. Sed secus est, si peculium extraneo fuerit legatum: in persona enim extranei dies legati à morte testatoris in peculio legato cedit. & hoc est verū, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium: in hoc enim casu augmentum ex rebus peculiaribus procedens legato cedere debet. Et hæc dicuntur vsque ad illum *§. peculium autem*

i ¶ *Legatum fuerit.* seruo, vel extraneo.

k ¶ *Peculio.* nam & futurum peculium legari potest: *vt ff. de pecu. leg. l. et quoque & facit ad hoc §. proxi §.*

l ¶ *Legatario.* eidemque manumisso. A C C V R S I V S.

m ¶ *Cedere.* nō. tria tempora, ante mortē testatoris, & post ante aditam hæreditatem, item & post. In primo tempore: scilicet quo inuenitur cessisse dies legati, omnes legatarij suos pares oā quicquid eo tempore acquirit seruus talis, ei cui hoc peculium est legatum, acquirit, siue ipsi seruo, siue alij extraneo sit relictum, quia non cedūt legata. similiter in tertio, scilicet sunt pares. In secūdo distinguitur extraneus à seruo, vt hic. Nam quod legatum cedit extraneo à morte, hoc seruo ab adita hæreditate, quia nec libertas sibi priùs debetur. *C. de cad. tol. §. cum igitur. & § in nouissimo.* Nam plura legata, vel in diem certam relicta, a morte cedūt, nisi in sex casibus, vbi ab adita hæreditate *vt C. de cad. tol. §. cum igitur. & §. in nouissimo. & ff. quando dies lega. ce. l. 1.* [a] inter quos legatū seruo manumisso relictum, est vnum, vt hic. Conditionalia, vel in diē incertum relicta, ea die, vel ea conditione existente cedūt, id est, transmittūtur ad hæredes. nam ante conditionē, vel diem venientem, si decedit legatarius, non transmittuntur. *vt C. de cad. toll. §. sin autem* nisi in tribus casibus. Primus, *ff. de cond. & demon. l. conditiones.* Secundus, *ff. eo. 1. l. 19.* Tertius, *ff. quādo dies leg. ce. l. si cui præstitione.* Item verbum, *cedere,* duas habet significationes, i. incipere deberi: *vt ff. de ver. signi. l. cedere.* hic cedere quantum ad trāsmissionem: vt accipitur *C. de cadu. tol. per totum.* & in vtraque potest hic accipi.

a Et hæc vera, quando est certa: non quando incerta. Si vero non est certa, sed incerta, vt quādo in diem mortis & sic ... apponitur in diem mortis legatarij & habetur pro puro. Si certa ... vel hæredis, habetur pro conditionali. (sicut quando dies ... est incerta) Sed quando omnino est contra, vt si sol ... antichristus nascetur, pro puro ... *Ang. hic.*

20. ¶ Si peculium legatū fuerit [i], sine dubio quicquid peculio [k] accedit, vel decedit viuo testatore, legatarij lucro, vel damno est. Quòd si post mortem testatoris ante aditam hæreditatem aliquid seruus acquisierit, Iulianus ait, si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne quod ante aditam hæreditatem acquisitum est, legatario [l] cedere [m] †: quia [n] huiusmodi legati dies ab adita hæreditate cedit. [a] †. sed si extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit [o].

n ¶ *Quia.* bona est ratio. si enim priùs cedesset: idem esset quod in extraneo. Est & alia ratio: *vt ff. de pec. le. l. denique. § fi.* vbi dicitur, quod verisimile est, eū omne augmentū ad ipsū pertinere voluisse, cui, &c.

† i. in suo eius vente. *Aegid. Pere.*

† l. huiusmodi legatum incipi deberi a die adire hæreditatis. *Aeg. Per.*

Datus libertati in vltima voluntate, peculium (nisi expressim legatum sit) nequaquam petere potest: secus si inter viuos sit quod autem seruus cui peculium quoque legatum fuit, pro domino impenderit, non repetit. Item legata alicui libertate, si rationes reddiderit, & reliqua intulerit, etiam legatum videtur peculium.

Peculium [p] autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur: quamuis [q] si viuus manumiserit, sufficit si non adimatur. & ita diui Seuerus, & Antonin[v] rescripserunt. Iidem rescripse-

n ¶ *Ab adita hæreditate cedit.* Pura legata ex iure antiquo cedunt à morte testatoris: ex iure nouo ab apertura tabularum. Veniunt autem iure antiquo ex constit. Iustin. Sunt tamen quædam legatā quæ ab aditione cedunt: vt puta vsus, vsusfructus, habitationis, & eorum quæ in hæredes non transmittuntur: libertatis, & id, quod seruo manumisso, vel legato relinquitur scripto scilicet hærede voluntario, non necessario: & ad ea quidem legata regula Catonis non pertinet. C V I A C.

o ¶ *Auctum fuerit.* scilicet peculium.

Peculium autem.] C A S V S. Quidam condidit testamentum: & in testamento suo, Sticho valde pingue habuit peculium, legauit libertatem, nulla mentione facta de peculio. modò quæro, Verùm legando libertatem videatur legasse peculium? Et respon. quòd non. Nam peculium nisi expresse fuerit legatū, seruo manumisso non debetur. & hoc verum est in vltima voluntate, secùs tamen est inter viuos: quia si manumiserit, videtur ei donasse peculium, nisi illud expresse ademerit. & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt. Sed po. Quidam legauit seruo suo peculium: ille seruus, idemque legatarius multa de peculio impendit in rationes domini: & ita dominus factus est debitor peculiaris: modò quæro, vtrùm seruus mortuo testatore ab hærede domini petere possit illud quod in rationes domini impenderit? Et respon. quòd non. nam iidem principes, scilicet Seuerus, & Antoninus, in hoc casu rescripserunt, peculio legato non videri id relictum seruo, vt petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes domini ess impendit. & hæc dicuntur vsque ad illum § *iidem rescripserunt.*

p ¶ *Peculium.* sic *C. de pecu. eius, qui li. me. l. j.*

q ¶ *Quamuis.* Cur tam variè? Respondeo, quia secundo casu, scilicet, quando inter viuos, operas eius manumissor erat habiturus. vnde conuersa donatio præsumitur, secundùm Ioannem, *vt ff. mandati. l. si verò non §. idem Papinianus* [b]. Vel secundum P. propter præoccupationem mortis, quia præsumitur auferre, si potuisset: *vt in Auth. de trien. & semis. §. illud quoque,* ibi, *pro tumultu mortis angustiatus,* &c *& C. qui testa. fac. pos. l. hac consultissima. § at cum*

b Hanc rationem reprobat ... Fab. hic, cum per manumissum debeat operæ eius seruo filio, non ... si ex conuentione debeantur ... Vnde patet inter viuos ... manumissionem ... priuat domino seruus, & eius seruus quod retineri poterat. Aliud esse vbi mortis datur, quæ sibi retineri non potest. Alias rationes vide per Ange. hic.

Iidem rescripserunt.] C A S V S. Quidam legauit seruo suo libertatem his verbis: Volo quòd seruus meus redditis rationib. liber sit, & de peculio reliqua soluantur, id est, ea in quibus apparuerit, eū mihi teneri. modo quæro, vtrum testator his verbis videatur legasse peculium? Et resp. quòd sic. nam prædicti duo principes rescripserunt, peculium videri legatum, cum rationibus redditis seruus liber esse iussus est, & ea ipso peculio reliqua

reliqua inferre. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *iam autem corporales res* Cæteri casus qui sequuntur in parte ista, planissimi sunt vsque ad § illum *legari autem*

a ¶ *Peculio legato* sc seruo. & etiam libertas fuit legata. aliud si extraneo: *vt ff. de pecu legato l. vij. §. ß. & l. si Sticho.* ACCVRA.

b ¶ *Petitionem* nisi testator fuerit huius consuetudinis, vt redderet seruo quæ sibi debebat: *vt ff. de pecu le. l. dominus Sticho. § j. in fi.*

c ¶ *Cum rationibus.* quasi diceret, si relinquo seruo libertatem rationibus ab eo redditis, eo ipso & peculium legare sibi videor. aliud ecōtrà si libertatem relinquo, & rationes reddere veto, quia non videtur legatū peculium: *vt ff. de lega. j. l. si seruus vetitus in fin.* Rationes autem reddere dicitur, quando amoto dolo, & fraude reddit: *vt ff de fideicom. lib. l. Thau. § Stichus.* ANDREXTO. Et sic not. quòd remissio redditionis rationum non comprehendit reliqua, nec dolum, seu latam culpam, sed scrupulosam tantum inquisitionem. quod facit ad quæstionem de eo cui concessum est liberum arbitrium, ita quod non possit syndicari, secundùm Ange. hic.

d ¶ *Reliqua.* aliàs reliquas. id est, alia quæ erant reddenda, reddere. cùm iam quædam reddiderat, vel etiam si nihil: *vt ff. de verb. sign. l. cæterorum.*

e ¶ *Inferre.* repete, iussus est.

f ¶ *Incorporales.* id est,[a] actiones, & seruitutes: *vt ā. de rebus corpo. & incorpo & ff. de leg. j. l. j. & l. cætera in prin.*

runt, peculio legato [a] non videri id relictū, vt petitionem [b] habeat pecuniæ quam in rationes dominicas impenderit, iidem rescripserunt, peculium videri legatum, cùm rationibus [c] redditis liber esse iussus est, & ex eo reliqua [d] inferre [e].

Iura incorporalia possunt legari. ARET.

21. ¶ Tam autem corporales res legari possunt, quàm incorporales [f]: & ideò quod defuncto debetur, potest alicui legari, vt actiones suas hæres legatario præstet [g], nisi exegerit [h] viuus testator pecuniam. nam hoc casu legatū extinguitur †.

Facta legari possunt.

Sed & tale legatum valet, *Damnatus esto heres meus domum illius reficere:* vel, *illum ære alieno liberare* [i].

Legati in genere †, electio est legatarij.

22. ¶ Si † generaliter † seruus, vel res alia [k] legetur, electio legatarij [l] est; nisi aliud testator dixerit.

Optandi ius (quicquid antiquo iure seruaretur) hodie ad heredes transfertur: pluribus autem quibus optio competit, inuicem circa optandum dissentientibus, illius in optione potior erit sententia, ad quem sors deuenerit.

† Nisi probetur non adimendi animo exegisse l. pen. § j. ff. de adi. le.

† Infimo. q. d. si genus infimū legetur, datur optio legatario.

† Dic si legetur genus generalissimū, vt substātia, non valet, si subalternū, vt animal, etiam nō valet, si infimū vt seruus, equus, valet, & datur optio. si species, vt Stichus, etiā valet.

* Concor cū hoc § ca. inter ceteras. eiu Glos super verbo, quodcunque. extra. de rescript.

a Incorporalium seru numero cōtinentur actiones, & seruitutes.

g ¶ *Præstet.* sine cessione tamen vtiles habet legatarius: *vt C eo. l. ex legato.* ACCVAS. ADOTRTO. Nisi res sit litigiosa, vel lis cœpta, *l. quicunque & Auth. nunc si hæres. C. de litig. secundum Ange.* ¶ Et nota quod quamuis directam personalem exercere non possit, nisi cedatur, potest tamen exercere directā realem: quæ quia non ossibus affixa est, transfertur in eum directa via, *l. siue § fin. cum l. seq. ff. de condict. furt.* Angel.

h ¶ *Nisi exegerit* Na si exegerit, semper in dubio præsumo voluisse legatum extingui: *vt ff de adimen. leg. l. pen. vj fin. & de lib. le. l. non solum autem § liberatio.* nisi probetur contrariū, vel quia debitor vltrò obtulit eo non petente; vel quia exactā pro legatario deposuit: *vt ff de lega. i. j. l. fideicommissa §. si rem.*

i ¶ *Ære alieno liberare* nam vtilitatem habet.

k ¶ *Res alia.* vt equus.

l ¶ *Electio legatarij* Et à principio, & ex postfacto, secundùm Batt. *vt hic. & ff. de leg. j l. si seruus legatus § cum homo.* Sed Ro. à principio dabat electionem hæredi, sed ex contumacia transferebat in legatarium *arg ff. de seruit. l si eius. & C. de sol. l. j.* Io. distinguit aut genere generalissimo, vel subalterno, vt si substantia, vel corpus, vel animal legatur, quo casu non valet, cùm festucam, vel muscam dando liberetur. vel in eo genere quod Dialectici speciem appellant, vt homo, & similia, & tunc subdistingue: aut habebat in hæreditate seruos & tunc legatarius eligit, dummodò non meliorem [b]: *vt hic. & ff eod. j. l. legato. j. respon. & l. qui duos. & de lib. leg. l. q.* Aut non habebat, & tūc hæres eligit. *vt ff. de vi tri & oleo leg. l. xy. j. respon & l. xy.* Si autem testator ex certis reliquit incertum, aut ipse sensit de certo (quod patet expresso nomine eius) & tunc eligit hæres, & eius voluntatem interpretatur: *vt ff eo. j. l. si quis in filia § si quis plures* aut non sensit, & tunc legatarius eligit: *vt ff. de lega. j. l. qui duos.* In domo autem in genere legata, si habeat testator domos, vnā ex his eligit hæres, si non habet, & reliquit, derisorium est legatum *vt ff eod. j. l. si domus.* In fundo in genere legato dic non valere legatum: cùm vix intelligi possit fieri fundus: *vt ff. de iure do.*

b Quia non est verisimile testatorē voluisse id legare quod non fuisset in specie cōcessurus. sed vbi electio est hæredis, vel debitoris, potest dare vilius, dū tamen non sit nimium nociuum, quia potuit testator. vel creditor cogitare quod dares mi- nus ... l. eam. hab.

Institut.

l. cùm post § genere & ff eo. j. l. licet. & l. quod in rerū § quod si quis.

m ¶ *Conditionem.* scilicet si eligeret.

n ¶ *Et ideò* bona ratio *vt C. de cad. tol. § fin autem.*

o ¶ *Ex constitutione.* quæ est, *C. communia de leg. l. fi. in princ.*

p ¶ *In nostra constitutione.* scilicet prædicta.

23. ¶ Optionis legatum, id est, vbi testator ex seruis suis, vel aliis rebus optare legatariū iusserat, habebat olim in se tacitam conditionem [m]. & ideò [n] nisi ipse legatarius viuus optasset, ad hæredem legatum non transmittebat. Sed ex constitutione [o] nostra & hoc in meliorem statum reformatum est: & data est licentia hæredi legatarij optare seruum, licèt viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra constitutione [p] additum est, siue plures legatarij extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo: siue vnius legatarij plures hæredes sint, & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente [q], ne pereat legatum, (quod plerique prudentium contra beneuolentiam [r] introducebant) fortunam esse debere huius optionis iudicem, & sorte [s] hoc esse dirimendum, vt ad quem sors peruenerit, illius sententia [t] in optione præcellat.

Illi possunt ex titulo legati capere, qui possunt hæredes institui.

24. ¶ Legari autem illis solùm [u] potest, cum quibus testamenti factio [x] est.

q ¶ *Eligere cupiente.* & alio aliud subaudi.

r ¶ *Contra beneuolentiam.* id est, contra æquitatem, s. quòd perirent, id est, de iure stricto perire deberent: *vt ff. eo. j. l. huiusmodi. § fin.*

s ¶ *Et sorte.* vel cum taxillis, vel alio modo: *sic ff de iud. l. in tribus.* [a] ¶ Sed quare iudex non compellit eos ad consentiendum: *vt ff eod. j. l. huiusmodi in fi.* Respon. imò hoc modo compellit. vel ibi compellit in actione eligenda quæ datur à iudice, hîc autē non compellit in eo, quod datur à testatore.

t ¶ *Sententia.* vt tamen cæteris æstimationem præstet suarū partium: *vt C. communia de lega. l. fin. in princ.*

Legari autem.] CASVS Domine, iam video quæ res legari possunt, dicatis mihi quibus legari possunt? Et ipse respond. quòd illis, cum quibus testamenti factio est, id est, ad quorum vtilitatem testamentum fieri potest Sed secundùm antiqua iura multæ erant personæ, quibus legari non poterat Incertis enim personis neque legata, neque fideicommissa relinqui olim concessum erat, & hoc in tantum secundum iura antiqua obtinuit, vt nec etiam milites incertæ personæ legare potuerint. & ita diuus Hadrianus rescripsit. 2. Sed pone domine, iam video quòd olim incertis personis legari non poterat, pro Deo, si placet, dicatis mihi quæ persona censebatur incerta? Ad hoc respondet, Amice, incerta persona videbatur, quam testator opinione incerta animo suo subiiciebat, veluti si quis dicat in hunc modum, Quicumque filiam suam filio meo in matrimonium copulauerit, hæres meus illi fundum Semproniamum dato. nam in hoc casu huiusmodi legatum incertæ personæ videbatur relictum. & similiter in hoc casu, veluti si quis ita dicat, His qui post testamentum scriptum primi consules designati erunt, hæres meus c. dato. Nam in hoc casu incertæ personæ, sicuti in superiori casu, legari videbatur. & multæ aliæ species reperiri possunt, in quibus incertæ personæ legari videatur, & incertæ personæ libertas dari: veluti si quis ita dicat; Illum seruum qui primus ascenderit Capitolium, liberum esse volo. Olim enim libertas hoc modo data, inutilis erat: & hoc ideò, quia placebat seruos nominatim liberos fieri. Sed licèt dixerim tibi, incertis personis legari antiquitùs non posse: sub certa tamen demonstratione, id est, ex certis personis incertæ personæ etiam olim rectè legabatur, veluti si quis ita dicat, Ex cognatis tuis qui nunc sunt, quicumque filiam meam in vxorem duxerit, hæres meus illi fundum Semproniamum dato. Nam casu isto licèt incertæ personæ videbatur relictum, ratione tamen demonstrationis etiam olim valebat. Sed licèt dixerim tibi, legata, vel fideicommissa incertis personis relicta olim non valere, cautum tamen erat in sacris constitutionibus, talia legata, vel fideicōmissa per errorem soluta repeti non posse. Et hæc dicuntur vsque ad illum § *posthumo quoque*

u ¶ *Solùm.* & econtra idem solus legat: *vt ff. de legatis primo. l. q.*

x ¶ *Testamenti factio.* in passiua significatione accipe, *vt suprà, de hæred. quali. & diff. § testamenti.* ¶ Sed qui [b] sunt isti qui non habent testamenti factionem? Resp incerta persona: *vt j prox. § 2.* Item peregrinus, siue deportatus: *vt Cod. de hæred. instit. l. j.*

a Et hoc verò, quando dubiū oritur super iure, nec à lege deciditur, & discordant in præiudiciū sui, alias si ad præiudiciū tertij iudex cōpellit ad cōcordiam aliquādo præcisè, & aliquādo causatiuè dubium autem super facta probatione dirimitur vel ... C. de proba. Angel.

b Testamenti factionem passiuam qui non habeant, seu qui ex testamēto capere non possint.

III 3 Item

3. Item in metallum damnatus: *vt ff. de hu qua pro non scrip. ha. l. si in metallum.* 4. Item seruus de adulterio cum domina commisso accusatus: *vt suprà, de hære insti. § ij.* 5. Item collegium, nisi probetur licitum: *vt C. de hære insti. l. collegium.* 6. Itē incestuosi, *vt in Authen. quibus modis nat. effic. sui § vlt. coll. vij.* 7. Item hæretici maioris hæresis: *vt ff. de hær. l. Manichæos. § ipsos quoque. & § erga.* 8. Item apostatæ: *vt C. de apostat. l. his, qui sanctā.* 9. Item mulier nubens intra annum à tempore mortis mariti: *vt in Authen. de nupt. § 1. colla iv.* ADDITIO. Sed hoc hodie cessat propter dictū Apostoli, quia omnes pœnæ propter festinationem intra tempus luctus sunt sublatæ: non autem propter trāsitum ad secunda vota. Ange.

Neque paganus, neque miles poterant olim incertæ personæ relinquere, & quæ dicatur persona incerta, declarat per duo exempla. Angel.

25. ¶ Incertis verò personis neque legata, neque fideicommissa olim relinqui concessum erat [a]. Nam nec miles [b] quidem incertæ personæ poterat relinquere, vt diuus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subiiciebat, veluti si quis ita dicat, *Quicunque filio meo filiam suam in matrimoniū dederit* †, *ei hæres meus illum fundum dato.* Illud quoque quod his relinquebatur qui post testamentum scriptum primi consules designati essent [c], æquè incertæ personæ legari videbatur. Et denique multæ aliæ huiusmodi species sunt.

† id est, collocauerit. Cuiac.

Olim legatum etiam libertatis, quæ est multum fauorabilis, incertæ personæ factum erat inualidū.

Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari [d]; quia placebat ‡ nominatim seruos liberari [e].

‡ Ex lege Fufia Caninia. Cuiac.

Incertæ personæ ex certis personis etiā olim legari poterat. Ang.

Sub certa [f] verò demonstratione, id est, ex certis personis incertæ personæ rectè legabatur, veluti, *Ex cognatis meis qui nunc sunt, si quis filiam meam vxorem duxerit, hæres meus illam rem dato.*

Licèt legata incertis personis facta olim essent inualida: si tamen per errorem soluta fuerant, repeti non poterant. Angel. de Arer.

Incertis autem personis legata, vel fideicommissa relicta, & per errorem soluta repeti non posse [g], sacris constitutionibus cautum erat.

Olim non poterat legari posthumo alieno, id est, qui non erat testatori futurus suus hæres.

26. ¶ Posthumo quoque alieno inutiliter anteà legabatur [h]. Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos [i] [α] hæredes testatori futurus [k] non est. Ideóque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus [β] erat posthumus auo.

Hodie legatum incertæ personæ, aut posthumo alieno factum, valet. hoc dicit tuncta Glossa.

27. ¶ Sed nec [l] huiusmodi species penitùs est sine iusta emendatione relicta: cùm in nostro codice [γ] constitutio [m] posita sit, per quam & huic [n] parti medemur, non solùm in hæreditatibus, sed etiam in legatis, & fideicommissis: quod euidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit.

Tutor certus, & certa persona dari debet. h. d. cum Glos.

Tutor autem nec per nostram constitutionem [o] incertus [p]

a ¶ *Concessum erat.* Hodie contra etiam ante legem Græcam inferius sem in pauperibus: *vt C. de episcop. & cler. l. id, quod.* ADDITIO. a. Tu dic quòd aut incertitudo est in persona legantis, & valet legatum, quia hæredi onus iniunctum intelligitur. aut in persona legatarij, & tunc aut certificāda ex futuro euētu, aut non. Primo casu valet, etiam si erat incerta de incertis: *vt l. si quis ita scripserit. ff. de rebus dubiis.* Secundo casu valet, si per legem certificatur: *vt d. l. id, quod C. de epis. & cler.* sed de hoc vide Angelum.

b ¶ *Nam nec miles.* enī eos scilicet militis volūtas seruatur pro lege, alias *vt C. de testamento mili. l. 1.*

c ¶ *Designati essent* in Kalen. [a] Ianuarij sortiebātur, id est, incipiebant honores administrare: & antè per tres menses designabantur. *vt ff. de condi. & demon. l. Publius. & C. de magi. munic. l. 1.*

a Cōsules Kalendis Ianuarijs sortiebantur magistratum. anteà designabantur.

d ¶ *Posse dari* vt si dicat ita: *Illum liberum esse volo qui Capitolium primus ascenderit*, vel quid simile fecerit: *vt §. prox. § incertis.* Vel, *Stichum liberum esse volo* cùm habeat duos Stichos, *vt ff. de manumiss. testa. l. cum ex pluribus.*

e ¶ *Seruos liberari* aduerte quòd in aliquibus libris sequitur ista clausula. Tutor quoque incertæ personæ dari non potest. quam non inuenies in emendatis codicibus, & si ea quæ sequuntur in text. & glos. diligenter perspexeris, profectò eam prorsus superuacuam iudicabis [b].

b Hac Gl. non est Accurs. sed Parr.

f ¶ *Sub certa.* sic *ff. de leg. 1. l. 29. § hoc amplius.* sic *ff. de lega. 3. l. si seruus legatus § huiusmodi* sic *ff. de rebus dubiis. l. quidam.* sic *ff. eod. 1. l. legato. § 1.*

g ¶ *Repeti non posse* quasi naturale debitum: *vt ff. de condi. indeb. l. Iulianus in fi. & l. frater à fratre. in princ. ibi, naturalem enim. & l. si dominus. in fin.*

[*Posthumo quoque*] CASVS. Domine, iam video pluses personas quibus olim legari non poterat, nunquid sunt adhuc plures personæ quibus olim legari non poterat? Et respondet quòd sic. nam posthumo alieno olim inutiliter legabatur. Sed domine, si placet, dicatis mihi quis censetur posthumus alienus? Ad hoc respondet. Amice, alienus posthumus est, qui inter hæredes suus hæres testatori futurus non est, sicut nepos ex filio emancipato conceptus, extraneos posthumus erat auo. & hæc omnia supradicta secundùm iura antiqua obtinebant. sed non solummodò omnia supradicta ab eo § *incertis.* sed etiam speciem circa posthumum alienum correximus. Nam in Codice nostro quædam constitutio posita est, per quam quidem cōstitutionem etiam huic parti remedium adhibuimus non solùm in hæreditatibus, vt alienus posthumus hæres institui possit, sed etiam in legatis, & fideicommissis. & hoc euidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Sed quanquam dixerim tibi, incertis personis auctoritate nostræ constitutionis hodie legari posse: tutor tamē incertus nō solùm secundùm antiqua iura, sed etiam per nostram constitutionem dari non debet. & hoc ideò quia certo iudicio debet quisque pro tutela suæ posteritati prospicere. & licèt suprà dixerim alieno posthumo secundùm iura antiqua legari non posse, alienus tamen posthumus & olim de iure prætorio, & hodie potest hæres institui de iure ciuili. & hoc verum est, nisi sit in vtero illius mulieris, quæ de iure nostro vxor esse non potest. & hæc dicuntur vsque ad illum §. *si quis in nomine.*

h ¶ *Legabatur.* sed nec instituebatur iure ciuili: *vt ff. de libe. & posthu. l. Gallus §. ille casus.*

i ¶ *Suos.* scilicet quondam ante emancipationem, vt sequitur.

α ¶ *Qui natus inter suos.* Ver. lib. quos etiam secusus videtur Accurs. *qui natus inter suos hæredes testatori futurus nō est.* Alieni igitur sunt hi qui sui non sunt. aut inter suos. Proinde ex emancipato filio conceptus nepos alienus est: quia cognatus est, non suus: *vt not. in l. posthumus. ff. de inoffi. test.* Item fratris filius, quia legitimus, non suus, *l. penul. ff. de leg. 1.* eadem ratione posthumus matri alienus est posthumus. Item qui in vtero est nurus filij eius qui in adoptiua familia est, quia cognatus, *l. 1. § si filius. ff. de ven. in pos. mit.* Quod si posthumi legitimi, vel cognati, alieni sunt posthumi, & hi multò magis sunt alieni, qui neque legitimi, neque cognati, veputà qui sunt in vtero eius quæ vxor nostra non est, vel esse non potest, quos omnes hæc Iustiniani definitio complexa est. Qui natus, inquit, inter suos hæredes testatori futurus non est: id est, qui suus non nascitur. CVIAC.

k ¶ *Futurus.* scilicet hæres.

β ¶ *Extraneus.* Ergo alienus, & extraneus, *ἀτ τοῦτο ὅτι ...* In l. tamē *extraneo. ff. de ventre in possess. mit.* extraneus est is qui neque legitimus, neque cognatus est: nam legitimus, vel cognatus omninò mittitur in possessionem, & non tantùm si instituatur sed etiam ab intestato succedit. CVIAC.

l ¶ *Sed nec.* quasi dicat, non solùm in posthumo, sed omnia supradicta ab illo § *incertis.* correcta sunt: *vt arg. ff. eod. 19. l. hoc legatum. 1. respon. & l. ea tamen.*

γ ¶ *Cum in nostro Codice.* Extat in *libro sexto Codicis, titul. ad SC. Trebellianum & de incertis personis.* Sub eo tamen nihil de incertis personis agitur. sed is titulus ita diuidendus est, vt præcedat titul. *de incertis personis.* sub quo vetustissimo in Codice manuscripto hæc annotata inueni: *Iste titulus vnam constitutionem habet Iustiniani totam Græcam, quæ tenet folia octo: id est, quaternionem vnum. Tum deinde sequitur titul. ad SC. Trebellianum* CVIAC.

m ¶ *Constitutio* quam non habemus.

n ¶ *Huic.* scilicet posthumo.

o ¶ *Per nostram constitutionem.* scilicet supradictam constitutionem Græcam, nec veteri iure: *vt ff. de testament. tut. l. tutor incertus.*

p ¶ *Incertus.* vt si ita dixit, illum tutorem do qui primus de Tuscia venerit. nec incertæ personæ datur: *vt ff. de testam. tut. l. tutor in a.* ADDITIO. Et est ratio secundùm Ioan. Fab. quia quamuis

quamuis posteà certificetur, tamen poterit venire talis ribaldus, quòd pupillo prouisum non erit, contra id quod iura intendunt. incertæ tamen personæ post certificandæ testamentarius dari potest, non datiuus, vt hic per eum.

a ¶ *Posteritati.* id est, filiis.

b ¶ *Poterat.* scilicet de iure prætorio, non ciuili: *vt j. de bon. poss. l. 1. possessi. contrà. & ff. de libe. & posthum. l. Gallus §. ille.* ACCVRS. ADDITIO. Sol ibi loquitur in posthumo alieno tempore testamenti nato: non suo, qui posteà succedendo in locum primi, suus efficitur. hic verò etiam in eo qui nunquam efficitur suus Ang.

a ¶ *Anteà poterat* Iure prætorio, non iure ciuili, §. 1. j. *de bon. possess. l. posthumus ff. de inoff. testam. l. 1. § si filius ff. de vet. in poss. mis.* CVIAC.

c ¶ *Nostro.* id est, Romano.

d ¶ *Non potest.* Sed quæ est illa, quæ vxor esse non potest? Respond. multæ sunt illæ, quæ vxores esse non possunt: *vt s. de nupt. deximus. § si aduersus. & C. de incest. l. eiy.*

† Si quidem.
† Vide in hunc locum Alciat. lib. dispunct. c. 1.
† Deest ab emendationibus codicibus.

dari debet, quia certo iudicio debet quis pro tutela suæ posteritati [a] cauere.

De iure prætorio alienus posthumus etiam olim poterat hæres institui, & hodie potest: dummodo nasciturus sit ex ea quæ vxor esse possit. ANGEL.

28. ¶ Posthumus autem alienus hæres institui & anteà poterat [b] [a] & nunc potest, nisi in vtero eius sit quæ iure nostro [c] vxor esse non potest [d].

Error nominis, prænominis, agnominis, non vitiat, si de corpore constat. ARET.

29. ¶ Si quis † [e] in nomine † [f], cognomine, prænomine, agnomine † legatarij testator errauerit, si de persona constat, nihilominùs valet legatum [g]. Idemque in hæredibus [h] seruatur. & rectè. Nomina enim significandorum hominum gratia reperta sunt, qui si alio quolibet modo intelligantur [i] †, nihil interest [k].

Falsa demonstratio non vitiat legatum.

30. ¶ Huic proxima est illa iuris regula, Falsa demonstratione † legatum non perimi: veluti si quis ita legauerit: *Stichum seruum meum vernam* [l] *do lego.* Licèt enim non verna, sed

Si quis in nomine] CASVS. Quidam fecit testamentum. & in testamento legauit cuidam c. sed tamen errauit in nomine legatarij. nam cùm deberet dicere, lego Titio, dicebat, lego Sempronio: vnde constabat de persona legatarij: modò quæro, verum huiusmodi error vitiat legatũ. Et respond. quòd non. Si quis enim in nomine, cognomine, vel agnomine. & prænomine legatarij errauit, si tamen de persona constat, nihilominus valet legatũ & idem seruatur in hæredibus instituendis, vt si quis errauit in nomine, cognomine, agnomine. & prænomine ipsius hæredis instituendi, nihilominus valet institutio, si de persona hæredis constat. Et certè in vtroque casu hoc optima ratione statutum fuit, nomina enim significandorum hominum gratia inuenta sunt. igitur si per quodcunque aliud iudicium intelligantur, nihil refert. vnde argumento huius regulæ cauetur, falsa nominatione legatum non perimi. Est etiam quædã alia iuris regula, qua cautum est, falsa demonstratione legatum non vitiari, veluti si quis ita legauerit: Stichum seruum vernã Titio do lego. Licet enim Stichus non verna, sed emptus sit, si tamen de persona constat, non obstante huiusmodi falsa demonstratione valet legatum: & similiter si ita demonstrauerit testator, Stichum seruum meum, quem à Seio emi, Titio do lego. Licèt enim ab alio emptus sit, nihilominùs valet legatum, si de persona serui constat. Et sicut dixi tibi. scire debes quòd longè magis adiecta falsa causa legato legatum non vitiat, veluti si quis ita dixerit. Titio qui absente me negotia mea vtiliter curauit, vel gessit, Stichum do lego. vel si ita dixerit, Titio quia patrocinio eius à capitali crimine liberatus sum, Stichum do lego. nam si ita dixerit, valet legatum. Licèt enim Titius legatarius negotia testatoris nunquam gesserit, neque testator patrocinio Titij legatarij a capitali crimine liberatus sit, in vtroque tamen casu legatum valet. Sed aliud ius statutum est, si huiusmodi causa conditionaliter enuntiata sit, veluti si quis dixerit hoc modo: si negotia mea curauerit, fundum ei do lego. nam in hoc casu ita demum valet hoc legatum, si conditio extiterit. Et hæc dicuntur vsque ad §. *an seruo hæredis.*

† Quia nomina imposita sunt ad res cognitionem, ut hic. & l. ad recognoscendos C. de ingen. manu. & sufficit vt res cognoscatur, siue per se, siue per alium [illegible]. Agid. Pert.

† [illegible]

e ¶ *Si quis.* sic *C. de test. l. si in nomine.* ACCVRS.

f ¶ *In nomine.* Nomẽ [a] est genus, sed ponitur hic pro specie sua, vt Albertus, quod dicitur proprium personæ nomen. Cognomen, quasi commune cognationis nomen, vt Asinellus. Prænomen, quod causa differẽtiæ ponitur, vt si sint duo Tullij, & vni superaddatur Marcus: & dicatur Marcus Tullius nam Marcus est prænomen. Agnomen est, quod imponitur ab euentu: vt Institut.

a Nomen, Cognomen, Prænomen, Agnomen, quid.

Africanus quia vicit Africam, Alemanicus, & Gothicus: *vt s. in rubr. proœmij huius lib.*

g ¶ *Valet legatum* sic *ff. si cer. pet. l. certum. & C. eo. l. si Fortidianũ*

h ¶ *In hæredibus.* scilicet si erret in eorum nomine.

i ¶ *Intelligantur.* sc. à testante. & hoc in proprijs. in appellatiuis distingue secũdum Ioã. An parum erret, vt si libros membranas appelles: quo casu valet, maximè cùm fuerit consuetus sic appellare: *vt ff. de leg. iij. l. liberorũ. §. quod tamẽ Cassius.* An multum erret, & tunc contra: *vt ff. eo. t. l. quarta [a]. & de sup. leg. l. Labeo. in medio legis. §. sed de his. in fine.*

k ¶ *Nihil interest.* vnde liber [b] homo sibi nomen mutare potest: licèt seruus non possit: *vt C. de muta. no. l. 1. & ff. ad leg. Corn. de fals. l. falsi.*

l ¶ *Vernam.* Verna est seruus ex ancilla testatoris domi natus.

m ¶ *Emptus.* idem & si non emit: *vt arg. ff. de vsucap. l. nunquam. §. fina.* secus in venditione: *vt ff. de contrahẽda empti. l. si quis fundum.*

n ¶ *Longè magis.* ideò dicit, magis, quia verba falsæ demonstrationis sunt de substantia ipsius legati, vt cùm dico, Stichum vernam do lego, sed verba falsæ causæ non ita. Item quia causæ legandi non cohærent legato: *vt ff. de condi. & demon. l. cum talo. §. falsam causam* [c]. Item quia hic donare præsumitur: *vt ff. de condic. indebi. l. in summa. §. id quoque.*

o ¶ *Sed si conditionaliter.* ¶ Not. conditio [d] per si. opponitur: & per cùm: *vt hic. vt ff. de cõd. indeb. l. qui promisit. & ff. de verb. oblig. l. quodcunque. §. non solum.* nisi in casu: *vt ff. de ins. l. mulo. §. sub conditione.* ¶ Modus [e] per vt: *vt Cod. de his quæ sub mo. l. ij.* ¶ Causa [f] per quia: *vt hic.* ¶ Demonstratio [g] fit ostendendo aliquid quod non est: *vt suprà prox. §. & ff. eod. l. si sic §. 1.* ¶ Circa hæc quatuor sic dicas: & primò, Falsa [h] causa non nocet, vt hic. Conditio nocet, si deficiat: *vt hic, & ff. si certum peta. l. cùm ad præsens. & l. itaque.* Modus idem, quod conditio operatur; excepto quòd id quod datur sub modo, etiam antequam modus impleatur, petitur: cautione tamen interposita de modo implendo, quod non est in conditione: *vt ff. de condit. & demonst. l. qui hæreds. §. fin. & de annu. legu. l. liberto. §. Lucius. & ff. eodem. iij. l. si tibi.* In demonstratione distingue: *vt ff. eodem. 1. l. si sic §. 1. & l. non quocunque.* vnde versus: *Scito quod vt, modus est, si, conditio quia, causa. vide ca. verum. extrà, de condi. appo.*

An seruo hæredis.] CASVS Domine, quidam fecit testamentum, & in testamento suo Titium instituit hæredem: & Sticho seruo ipsius hæredis instituti legauit fundum: modò quæro, verum huiusmodi legatum valeat? Ad hoc respondet Iustinianus, distinguendo vtrum seruo hæredis instituti purè, vel sub conditione legetur. nam si purè legetur, inutile est legatum, nec quicquam proficit, etiam si viuente testatore seruus legatarius de potestate hæredis exierit. Illud enim, quod inutile foret, si statim post testamentum factum testator decessisset, non debet ideò valere, quia testator diutiùs vixit. sub conditione tamen seruo hæredis rectè legari potest. nam in hoc casu, si tempore existentis conditionis in potestate hæredis non sit, legatum valet. Sed (quicquid dixerim tibi) seruo hærede instituto, domino ipsius sine conditione legari posse non dubitatur: veluti si quis ita dixerit: Stichum seruum Sempronij hæredem instituo. & posteà adiecerit: Sempronio domino Stichi hæredis instituti fundum do lego. Nam in hoc casu quamuis statim post factum testamentum testator decesserit, non tamen apud eum qui hæres sit, dies legati cedere intelligitur. Per seruum enim institutum, si antequam iussu domini adierit hæreditatem, in

a Et est ratio ibi, quia nomẽ appellatiuum tanquam naturale mutari nõ potest sine mutatione essentiæ ipsius rei, cum sit de substantia, alias secus. sed de hac materia vide plenius per Angelum.
b Nomen sibi mutare liber homo potest.

c Purà quia de necessitate dispositio nõ sequitur ex causa, aliàs secus, vt hic per Angel.
d Cõditio demõstratur per dictiones, si & cum
e Modus demõstratur per, vt
f Causa demõstratur per, quia
g Demõstratio vti fiat
h Falsa conditio, causa, demonstratio, & falsus modus an, & quando noceat.

alterius potestatem translatus fuerit:alij hæreditas acquiri poterit, vel si fortè ipse seruus ante aditionem à domino suo fuerit manumissus: tunc enim ipse hæres efficietur, & valet legatum. sed si ille seruus in eadem causa permãserit, & viuente domino, eodémque legatario hæreditatem adierit, euanescit legatum. Et hæc dicuntur vsque ad § *ante hæredis institutionem*. cuius casus planus est vsque ad fin. titu.

32. ¶ An seruo hæredis rectè legemus, quæritur. & constat, purè inutiliter [a] † legari [b]: nec quicquã proficere [c], si viuo testatore de potestate hæredis exierit [d]: quia † quod [e] inutile foret legatum si statim post factum testamentum decessisset testator, non debet hoc ideò valere [f], quia diutiùs † testator vixerit †. Sub conditione verò rectè legatur seruo, vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis non sit [g].

33. ¶ Ex diuerso, hærede instituto seruo, quin domino rectè etiam sine conditione legetur, nõ dubitatur. Nam & si statim [a] post factum testamentum decesserit testator, nõ apud eum [h] tamen qui hæres sit [i], dies legati cedere intelligitur [k], cùm hæreditas à legato separata sit, & possit per eum seruum alius hæres effici, si priusquàm iussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit, vel manumissus ipse hæres efficitur: quibus casibus vtile est legatum. Quòd si in eadem causa permanserit, & iussu legatarij [l] adierit, euanescit legatum.

Legata, & libertas hodie relinqui possunt ante hæredis institutionem, & posteà, & inter institutionem, & substitutionem. Aret.

Annotato, Pot ius spectandã voluntatem, quàm scripturæ ordinem.

34. ¶ Ante hæredis institutionem inutiliter anteà legabatur [m], scilicet quia testamenta vim ex institutione hæredis accipiunt: & ob id veluti caput, atque fundamentum [n] intelligitur † totius testamenti hæredis institutio. Pari ratione nec

a ¶ *Inutiliter* contra: *sic Co. de neces. ser. hær. instit. l. quidam. §. illo.* Sed ibi non imponitur necessitas dandi. Vel in alimentis loquitur: *vt ff. de ali. & cib. leg. l. seruos.* [a] nameùm sit purum, à morte testatoris cedit: *vt Co. de cadu. toll. §. cùm igitur* & domino ex persona serui acquiritur: vt *suprà, per quas perso. nob. acquir. § item nobis acquiritur, quod serui, &c.* sed idem dominus erit hæres: ergo non valet legatũ, quia idem non potest esse hæres, & legatarius: *vt ff. de leg. j. l. legatũ est. §. j.* Additio. Quod est verum, si legatur sine libertate seruo testatoris, vel hæredis, secus si alieno, quia cederet ab adita hæreditate, nisi dies mortis, & aditionis esset idem: *vt l. si optio. ff. de opt. leg.* quãdo verò cum libertate legatur, cedit vel à die competentis libertatis, si sit sub conditione relicta, vel ab adita hæreditate, si vtrumque sit purum: *vt § in nouissimo. C. eod. tit. de cad. toll.* Angelus.

† Ratio, quia hæreditas non separatur à legato, & idem esset hæres, & legatarius cũ per seruũ sibi acquirat legatum.

† Et sic quod per mortem vtile non sit, per vitam non conualescit.

[a] Vel dic secũdùm Ioã. Fab. quòd ibi testator legauerat seruo proprio, hic verò hæredis.

† Quod ab initio non valuit legatũ, ex postfacto non conualescit.

† Et sic quod ab initio non valuit, tractu temporis non conualescit: *similem in c. 2. cum Gla. fin. extra de eo qui duxit in matrimonium, quam pol. per adul.*

b ¶ *Legari.* propter confusionem hæredis, & legatarij, quia eadem persona sibiipsi debere non potest.

c ¶ *Nec quicquam proficere.* quia actus morientium non possunt esse in suspenso: *vt ff. communia prædi. l. si in fi.* & propter regulam Catonis quæ sequitur.

d ¶ *Exierit.* seruus legatarius.

e ¶ *Quia quod. &c.* hæc est regula Catoniana

f ¶ *Valere.* Exceptis quibusdam casibus, vt cùm res tua sit tibi legata, & ante mortem testatoris alienata.

† *Contra cũ hoc tex. cap. Raynaldus. versic. Gl. super verb. legauit prope fin. extra de test.*

g ¶ *Non sit* nam si est adhuc seruus, non valet legatum, aliàs valet. *sic ff. ad legem Falcidiam. l. si à seruo.*

a ¶ *Nam & si statim.* Eadẽ propemodum inspectio est in *l. si optio. ff. de opt. leg.* Item in *l. quæsitum. §. j. ff. de leg. 3.* quæ citatur in *l. Iulianus ff. de cond. & dem.* Cæterùm in proposita specie dies legati cedit a morte, *l. à filio. ff. de leg. j.* & vtile est legatum dum pendet aditio hæreditatis. In illis nisi dies cederet ab aditione, si statim testator decessisset, inutilia forent legata. Cviac.

h ¶ *Apud eum* id est, apud eundem scilicet dominum qui fit hæres per seruum, quia adhuc non est. Accvrs.

i ¶ *Hæres fit.* hoc est dicere mortuo testatore statim post testamentum, non ideò statim dominus serui erit hæres per seruũ, & legatarius per se, & ita nõ erit apud eum id est, eundem hæredem hæreditas, & legatum: quod erat superiori §. Imò [b] ad hoc vt sis hæres per seruum, duo præcedere oportet, iussum domini, & obedientiam serui. & interim serui conditio poterit variari: sed legatum tantùm interim habebit dominus: sunt ergo separata, hæreditas, & legatum interim: cùm legatum apud

b Seruus hæres institutus non acquirit domino, nisi duo cõcurrãt.

dominum sit hæreditas apud nullum, donec seruus, vel manumissus sibi, vel iussu alicuius domini eam adeat.

k ¶ *Intelligitur.* Nam nemo est hæres adhuc, cùm & domini iussus, & serui debeat sequi voluntatem. *vt C. de hæredibus instituendis. l. cùm proponas.* & licèt hæreditatis dies cedat ea adita, tamen legatum à morte testatoris cedit: *vt Cod. de caducis tollendis. § in nouissimo.* vnde apud dominum erit legatum: sed hæreditas apud nullum, quæ poterit esse vel apud hunc, vel apud alium, si alienabatur, scilicet seruus priùs, vt sequitur.

† Et sic legata præcedere possunt testamentum ordine literæ. sed ordine intellectus institutio præcedit. Ægid.

libertas ante hæredis institutionem dati poterat. Sed quia † inciuile esse putauimus, scripturæ ordinem [o] quidem sequi, (quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum) sperni autem testatoris voluntatem [p]: per nostram constitutionem [q] & hoc vitium emendauimus: vt liceat & ante hæredis institutionem [r], & inter medias [s] hæredum institutiones legatum relinquere: & multò magis libertatem, cuius vsus fauorabilior est [s].

Hodie ante, & post mortem hæredis, & legatarij, & pridie mortis ipsorum legari potest. Aret.

35. ¶ Post mortem quoque hæredis, aut legatarij simili modo inutiliter legabatur, veluti si quis ita dicat; *Cùm hæres meus mortuus fuerit, do lego* item, *Pridie quàm hæres, aut legatarius morietur*. Sed simili modo & hoc correximus [u], firmitatem huiusmodi legatis [x] ad fideicommissorum similitudinem præstantes: ne in hoc casu deterior causa legatorum, quàm fideicommissorum inueniatur [y].

Hodie potest pœnæ nomine legari, & legatũ transferri, vel adimi, nisi præcipiatur aliquid impossibile, vel legibus interdictum, vel probrosum. hoc dicit. Aret.

36. ¶ Pœnæ quoque nomine inutiliter legabatur, & adimebatur [z], vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coërcendi hæredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat [a], aut non faciat [b]: veluti si quis ita scripserit: *Hæres meus, si filiam suam*

l ¶ *Legatarij.* qui & dominus est.

m ¶ *Legabatur.* aliud in tutore etiam olim: *vt suprà, qui da. tut. poss. § ad certum.*

n ¶ *Fundamentum* cùm sine illa nullum dicatur [a]: *vt ff. de iure codi. l. fina. & infrà, tit. xy. §. in primis. & de his quæ in testa. delen. l. pen. ibi.* Calphurnius.

a Contra Gl. in prin. in c. cum tibi. extra de testamen.

o ¶ *Scripturæ ordinem.* Not. ordinem [b] scripturæ non seruandum: *sic ff. de sol. l. non enim.* Sed contra *argu. ff. de fideicommis. lib. l. generaliter. § quid ergo. & in Auth. de hære. & Falci. §. inordinatum coll. j.*

b Ordo scriptura an. & quando seruetur.

p ¶ *Voluntatem.* repete vituperandum erat.

q ¶ *Constitutionem.* quã non habemus, secundùm quosdam: vel dic veriùs, quòd loquitur de ea quæ est *Cod. de testamentis. l. ambiguitates.* & quod ibi dicit, *non ex mente*, referas ad alia, non ad hanc ordinem.

r ¶ *Ante hæredis institutionem.* quia primò potest legare rem, & posteà hæredem instituere.

s ¶ *Medias.* quia primùm instituit hæredem, & postea legauit, & postea alium hæredem instituit: & ita legat inter medias hæredum institutiones.

t ¶ *Fauorabilior est.* nisi in [c] duobus casibus: *vt ff. de manumiss. test. l. cùm ex pluribus. & de legata. j. l. si quis à filio. § pen. & l. forte. & ad Trebellia. l. si patronus. § sed & si sine fructibus.* Additio. Dic secundùm Ioan. Fab. quòd hoc non videtur verum, imò videtur vtrobique, quia incertitudo vitiat legatum. & libertatem, secùs in re legata. vbi autem libertas legatur, est incertitudo & in re, & in persona, & sic vitiat: *vt not. Dy. in regul. in obscuris de regula iuris. in vj.* Angel.

c Libertas quibus casibus non fauetur.

u ¶ *Correximus.* *Vt C. vt act. ab hærede, & contra hære. l. j.*

x ¶ *Legatis* in stipulationibus idem: *vt d. l. j. C. vt act. ab hærede, & contra hære. l. j.* ¶ Caue tamen, quia legatum sic incipit ab hærede, vel hæredi dari, quod primò nullo modo fuit: [d] sed stipulatio fuit, licèt inefficax: *vt ff. de euict. l. quæ à pupillo & l. si per imprudentiam. §. non mirum.*

d Hoc verum si legatur post mortem hæredis vel alterius; secus si post mortem legatarij, quia statim est nata obligatio, vnde stipulatione fiunt in Gl. in *cedere diem ff. de verb. sig.* Angelus.

y ¶ *Inueniatur.* vt *ff. eodem. l. j. & suprà eodem titulo. §. sed non vsque.*

z ¶ *Adimebatur.* hæc verba expone vt *j. tit. j.*

a ¶ *Aliquid faciat* quod fieri vult secundum Ioan. hoc adiecto se, in pœnam hæredis se committere: alias est conditio, & valet. *vt de his quæ pœ. no. l. j. §. y.*

b ¶ *Non faciat.* quod fieri non vult. Accvrs.

a ¶ *Collocauerit.*

a ¶ *Collocauerit*.sc.quod fieri oolo, sc.eam collosari.
b ¶ *Non collocauerit*.sc.quod fieri volo,sc.eam cullocati.
c ¶ *Alienauerit*.quod nolo.
d ¶ *Non alienauerit*. nam vt alienausit,volo.
e ¶ *Perquam* id est,valdè.
f ¶ *Agnoscere*.i.posse vt *sapr.quib.mod.testa.infir.* §.fi. in fi.
g ¶ *Obseruabantur*. vt *C.de testa mil..l.j.*
h ¶ *Collocauerit*. scilic. quod fieri nolo.
i ¶ *Constitutionibus*. vt *C. de bo.quo pe no l j.*
k ¶ *Impossibilia.ff. de lega.j.l si mihi,& tibi* § j. *contra*.Sol.ibi oon erat impossibile, poterat enim esse quòd diu viueret, & intra triduū posset id fieri quod fieri volebat.t..Vel dic, quòd ibi voluit testatot, hæredem cōstituere se soluturum, si decederet, scilicèt testator intra triduum : quod potuit, non autem soluere [a]. Item sontra *suprà de here instit.§. impossibilia*. Solut. quidam dicunt, noo valere sicot testator voluit, vt hîc : valet tamē purè,vt ibi.3. Vel distingue secundum Io. aut apponitur conditio impossibilis hæredi, aut legatatiu,si hæredi, non valet legatum, vt hic:si legatatio,valet:vt ibi & quære exempla, *Cod. de his,quæ pœn.no. l.j.* A D D I T I O. Exemplum qoando apponitur sonditio impossibilis hæredi siue onerato:vt det hæres, si cœlum digito tetigerit : & tunc vitiat quasi noo stet per eum, quò minùs impleat, sed per impossibilitatem. Quando legatario, siue honorato, vt tibi relinquo si sœlum tetigeris digito, & hæc oon vitiat, sed vitiatur, & pro non adiecta babetur. Et est ratio, quia non debet auferri beneficium honotato cui prouidere voluit testator.

† Quamplurimis
† Significaretur.

a Has solutiones reprehendit Ioan. Fab hic,& dicit ibi ideo valere legatum,quia nō côtinet impossibile,sed adiectionē temporis esse impossibilem, quæ non vitiat † i. cohæredē. † i. adiungi. s. hæredi prius instituto. Æg Petr.
† Et hæc est pœna, quia ex quo Titius filiā dedit Seio vxorem, testator adiecit. i. adiunxit ei pro pœna ipsum heredem cohæredem. Æg.Petr.
* Sic ergo per nœ nomine legari potest : vt *hic,& in c Raynaldus. cū sua Gl. super verb adiecimus. extra. de testa*.
* Vbi si hæres iubeatur facere impossibile, & si nō faciat, legatur aliquid ab eo, non valet. *l. 3. c.de his qua per nom ra*tio quia nō est imponenda, si no impleuerit impossibile, *l. in testamento. ff. de cond. & dem.* Æ.gid Petr
† Testamentorum.

in matrimonium Titio collocauerit [a] : vel ex diuerso, *Si non collocauerit* [b], *dato decem aureos Seio.* Aut si ita scripserit, *Hæres meus, si seruum Stichū alienauerit* [c]: vel ex diuerso, *si non alienauerit* [d], *Titio decem aureos dato.* Et in tātum hæc regula obseruabatur, vt perquàm [e] pluribus † principalibus cōstitutionibus significetur †, nec principem quidem agnoscere [f] quod ei pœnæ nomine legatum sit. Nec ex militis quidem testamento talia legata valebant : quamuis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valde obseruabantur [g]. Quinetiam nec libertates pœnæ nomine dari posse placebat. Eo amplius nec hæredem † pœnę nomine adiici † posse Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat; *Titius hæres esto : si Titius filiam suam in matrimonium Seio collocauerit* [h], *Seius quoque hæres esto* †. Nihil enim intererat, qua ratione Titius coërceretur : vtrùm legati datione, an cohæredis adiectione. Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit. Et generaliter ea,quæ relinquuntur, licèt pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata, nihil distare à cæteris legatis constituimus [i] * vel in dando, vel in adimendo,vel in transferendo: exceptis videlicet his quæ impossibilia [k] sunt *, vel legibus interdicta [l], aut aliàs probrosa [m]. Huiusmodi enim testatorum † dispositiones valere, secta meorum temporum [n] non patitur.

vide Gloss. *notab.in l.j.ff.de condit.instit.* [I M P O S S I B I L I A.] de impossibili dis:præcepit hæredem transferre montem, alias ei adiecit sohæredem, vel aliam pœnam imposuit. De legibus interdicto,vt præcepit hæredi,vel legatario vt daret inquilino sine prædiis. De probroso, vt præcepit reliquias suas in mare proiici. vel se cum vestibus sepeliri : alias pœnam imposuit. nam in prædictis, & similibus remanet hæres, & legatarius nec tenetur ad impossibile, vel legibus interdictum, vel probrosum,nec etiam ad pœnam, ideò quòd impossibile, vel legibus interdictum,vel probrosum non impleuit.

l ¶ *Legibus interdicta*.vt inquilinos sine prædiis: *vt ff.de leg.j.l.si quis inquilinos*, vt patuit suprà. A D D I T I O. Et hoc verum vbi aliquid est per ius dispositum,vel consuetudinem, quod testator immutare non potest. vt quia fortè ob ius publicum, vel fauorem aliàs fecit. Ioan.Fab.

m ¶ *Probrosa*.vt vestimenta in funus: *vt ff.eo.j.l.seruo alieno.§.fi.* vel reliquias in mare *vt ff.de condi. insti l.pen.in princ.*

o ¶ *Secta meorum temporum*,id est, ego qui insequor iustitiam hoc tempore,non potior *sic ff.de pact.l.fin.in fin.*

DE ADEMPTIONE LEGATORVM, &c.

b Cōtinuatio.

Quia [b] *ambulatoria est defuncti voluntas vsque ad supremum vitæ exitum* vt ff.de adimen.lega l.3.§.fi. & l.seq. *ideo post data legata,& de eis adimendis videamus.*

A *Demptio.*] Diuiditur [a] in duas partes. Primò loquitur de ademptione. Secundò de translatione. Secunda ibi, *Transferri* — a Diuisia

o ¶ *Adimantur*. scilicet legata.

p ¶ *Codicillis*,scilicet testamento confirmatis,secundùm quosdam : non aliter. Sed oos contra [b] *vt in Authen.de testi,fideic.§.manifestum.coll.ix.* ACCVR. A D D I T I O. Et est ratio : quia non est ridiculum, sodicillos etiam contrarios per testamentum confirmari : quia videmus agi ex contractu, vt contractus rescindatur. *l. sed Celsus. §. j. ff. de contrahen.emp.*

b Legata relicta in testamēto possunt adimi in codicillis etiam non confirmatis,licèt aliud sit in hæreditate

q ¶ *Firma est*. vt si eodem testamento fiat, videatur oet datum : si alia voluntate, videatur datum, sed posteà ademptum : *vt ff.de his quæ in testamen. de.l.j. in pri.& ff.de lega.j. l.si ita scriptam.* ¶ Sed videtur quòd nulla talis voluntas valeat : sūm videatur sibi repugnare: *vt ff.de regulis iuris l.vbi repugnātia*.quæ est huic contraria.Sed dic,quòd ibi dicit de repognantia quæ fit propter simplicitatem verborum : *vt ff.de condi. instit. l.si Titius.* 2. Vel habet locum prædicta regula, quando non apparet quæ sit vltima : quo casu neutra valet. Si autem appatet,vltima valet : *vt ff.eod l.nihil prohibet.* ACCVRS.

r ¶ *Aliis*. scilicet vt adimo, vel pœniteo eius quod dedi, vel similia.imò etiam nuda [c] voluntate præsumpta, vt si inimicus posteà factus sit legatarij. *ff.de adi.leg.l.iij in fi. & l.seq.* A D D I T I O. Idem si ab ignorante fiat ignoranti aliqoid etiam post mortem, quod si sciuisset testator, non fuisset legatarius. A N G A L.

c Legata voluntate præsumpta reuocātur.

DE ADEMPTIONE LEGATORUM, & translatione.

TITVLVS XXI.

Quod cuipiam testamento relictum fuit, potest codē,alteróve testamento quibuslibet verbis adimi, vel ad alium transferri.

ADemptio legatorum, siue eodem testamento adimātur [o], siue codicillis [p], firma est [q]. Sed & siue contrariis verbis fiat ademptio, veluti si quis ita quid legauerit, *Do lego* : ita adimatur, *Non do,non lego.* siue non contrariis : sed aliis [r] quibuscunque verbis.

1. ¶ Transferri [f] quoque legatum ab alio ad alium potest, veluti si quis ita dixerit : *Hominem Stichum, quem Titio legaui, Seio do lego*: siue io eodem testamento, siue in codicillis hoc fecerit. quo casu simul & Titio adimi videtur, & Seio [s] dari.

DE LEGE FALCIDIA.

TITVLVS XXII.

Ne suprema testantium iudicia non adita hereditate corruant, lege Falcidia cautum fuit, ne cuipiam bonorū dodrantem legatis exhaurire fas sit : alioquin quadrans hereditatis per legem Falcidiam resecatur, & penes vnum, pluresve heredes remanet.

SVperest vt de lege

f ¶ *Transferri*.facit *ff.eo. l.translatio.* A C C V R S I V S.
t ¶ *Et Seio*.Sed si Seius non est capax, nunqoid ademptio à primo facta valet? Resp.sic.*vt ff.de leg.j.l.planè.in prin.* ACCVRS.

DE LEGE FALCIDIA.

d Cōtinuatio

Qualiter [d] *minuantur legata ademptione, vel translatione, dictum est : nunc qualiter lege Falcidia minuantur,& ideò dicit, superest.* A C C V R S. *Differentia inter hunc titul. & sequentem habetur per hos versus.* Tunc defalcatis, si per legata grauaris, Sed trebellaris, cùm reddere cuncta rogaris.

e Diuisio.

S *Vperest.*] Totus iste tit. diuiditur [e] principaliter in quinque partes. ¶ Primò continuat se ad præcedentia. ¶ Secundò ponit effectum legis Falsi.tam de iure legis duodecim tabularum, quam de iure quo nos vtimur ¶ Tertiò ponit vnum dubium, scilicet an hæres noo grauatus respectu sui cohæredis grauati,possit detrahere Falcidiam.¶ Quartò ad quod præsens tempus redigatur vt inspiciatur an lex Falcidia habeat locum ¶ Quintò quando lex Falcidia imponitur, quid est ante deducendum. Secunda ibi: *Cùm enim.* Tertia ibi : *Et cùm quæsitum.* Quarta ibi, *Quantitas autem.* Quinta ibi,*Cùm autem.* C A S V S. Domine, multa dixistis nobis circa materiam legatorum,& de adempt & translat. eorundem: vnde videtur quod ad aliquam aliam materiam de cætero poteritis transire. Satis enim videtur,quod ea quæ iam dicta sunt circa materiam legatorum possint sufficere. Ad hoc respon. Iustinianus: Amice,non benè tibi videtur, imò circa materiam legatorum etiam insistendum est adhuc. nam ex quo de ademptio. & translat.lega-

totum vidimus: superest vt de lege Falcid. per quam modus legatis nouissimè impositus est, dispiciamus. Sed pone: Domine, iam video quod vos vultis tractare de lege Falcidia, dicatis mihi, si placet, quare fuit introducta lex Falcid. & quis sit eius effectus? Ad hoc resp. Amice, Lex Falc. optima ratione fuit introducta, & eius effectus fructuosus est. Cùm enim olim leg. xij. tabularum libera erat legandi potestas, in tantum vt liceret testatoribus totum patrimonium suum per legata erogare, & nihil penitùs apud hæredes scriptos relinquere; (nam lege duodecim tabularũ ita cautum erat, quòd sicuti quisque legasset rem suam, ita ius esset:) idcircò vtile visum est legum latoribus, huiusmodi liberam licẽtiam legandi coarrare, quia propter huiusmodi plerumque moriebantur homines intestati. nam licèt hæredes essẽt instituti, scripti tamen hæredes pro nullo hæreditatis lucro eam nolebant adire. & quamuis etiam super huiusmodi licencia legandi coartanda tam lex Furia, quàm Voconia latæ sũt, neutra tamen earum ad rei consummationem sufficere videbatur. Vnde nouissimè lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne liceat testatoribus plus legare quàm dodrantem totorum bonorum, vt siue vnus hæres sit institutus, siue plures: apud eum, quando vnus esset institutus, vel apud eos, quando plures essent instituti, quarta pars totius patrimonij ipsius testatoris integra remaneat. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *& cùm quæsitum.*

Falcidia [a] dispiciamus, qua [b] modus † nouissimè legatis impositus est. Cùm enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, vt liceret vel [c] totum patrimonium legatis erogare: quippè cùm ea lege ita cautum esset, *Vti quisque* † [d] *legasset suæ rei* [e], *ita ius esto*, visum est, hanc legandi licentiam coarctare, idque ipsorum testatorum [f] gratia prouisum est, ob id, quòd plerumque intestati moriebantur, recusantibus scriptis hæredibus, pro nullo, aut minimo lucro hæreditates adire [g]. Et cùm super hoc [h] tam lex Furia, quàm lex Voconia [a] latæ sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur, nouissimè [i] lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare [k] liceat, quàm dodrantem [l] totorum bonorum; id est, vt siue vnus hæres institutus sit, siue plures, apud eum, eósve pars quarta remaneat.

† Hinc lo l. eiusmodi ff. de do. cau mor. emendandum est, modo legatis concessit. Cuia.

† Additus fuit articulus, quisque, nam certè ita lex cœpta fuit, Paterfamilias vti legasset, super pecunia, tutelâve suæ rei. auctore Cornificio. Conna.

a ¶ *Falcidia.* ideo sic dicta, quia vt falx fœnum sic hæc lex legata resecat. 2. Vel dic à Falcidio auctore [a], vt & Publiciana à Publicio dicta, *vt infrà, de act. §. alia.*

b ¶ *Qua.* scilicèt Falcidia.

c ¶ *Vel.* pro etiam.

d ¶ *Vti quisque.* hæc sunt verba legis duodecim tabularum.

e ¶ *Suæ rei.* id est, in sua re tota quam ipse legauit, vel etiam aliena, nam & aliena res legari poterat, & potest, *vt hic, & ff. ad legem Falcidiam. l. 1. in princip. & 2. de legatis. §. non solùm autem.*

f ¶ *Ipsorum testatorum.* non [b] tamen licet testatoribus eam renunciare, nisi in casu, *vt ff. eod. l. quod de bonis. §. fin. & l. si debitor.* argum. contrà, *C. de pact. l. pen. ibi, cùm & alia regula sit, &c.* Sed hodie *per authent. sed cùm testator.* quæ est *Co. ad leg. Fal.* contrà A C C V R S I O. Quod est verum expresse: secùs si tacitè, puta dicendo, tota, vel integra legata soluas: nisi adiicerent quod amplius hæres habere non possit, &c secundùm Angelum. in Trebellianica autem idem dicas quod in Falcidia, secundùm Ioan. Fab.

g ¶ *Adire.* facit J. tit. 1. § *sed quia hæredes.* A C C V R S.

h ¶ *Super hoc.* id est, super coartanda legandi licentia.

a ¶ *Lex Voconia.* Lege Voconia multa continebantur. Vt ne quis census plus cuiquam legaret, quàm ad hæredem perueniret, cuius rei auctor est non Th. modò, sed etiam M. Tullius *in ij. act. in Verrem.* Vt ne vltra consanguineus fœminæ ab intestato succederent, auctore Pau *lib. iiij Senten.* Vt ne quis censûs mulierem hæredem faceret vltra quadrantem, siue, *vt Dion. scribit lib. 56.* ὑπὲρ δύο ἡμισυ μυριάδας, id est, vltra xxv. millia sestertium, quæ quarta pars est bonorum eius qui census dicitur. ex quo etiam apparet censum dici eum qui centum millia sestertium possidet, vt in lege Papia. § *sed nostra infrà, de succes. liber.* quod etiam Ascon. Pedianus annotauit. Inde verò idem Dion. rectè scribit, instituta Liuia ab Augusto ex triente, impetrasse Augustum à Sanatu, vt tantundem ei liceret παρὰ τὸν νόμον καρπώσασθαι, ex quo apparet quod de lege Voconia à Quintiliano traditur *Declamatione* 264. vt ne mulieri plusquam semissem relinquere liceat, vt in scholasticis exercitationibus ferè fit, ab Quintiliano esse confictum. C V I A C.

i ¶ *Nouissimè.* id est, vltimò. A C C V R S.

a Qui fuit cõsul & ideo Falcidiam resecat ipso iure. vt l. lineam ff. eod si eius si fuisset prætor, secundum Iod. Fab.

b Falcidiæ detractionẽ inter veteri testator prohibere non poterat: nouissimo iure potest. Sed quæ ratio constituendi fuit vtroque iure? Interpretes putant, Ethnicos homines, lucello aliquo ad adeundas hæreditates allicie ados: ad quas adeundas Christiani pietate sola vel satis mouentur.

k ¶ *Legare.* vel [a] etiam causa mortis donare. (nam & ibi locum habet Falcid.) 2. Item & in mortis causa capione: *vt Co. eo. l. pen.* (licet de hac quidam contradicant & est pro eis argumentum, *ff. eod. l. acceptis*) 3. Item in fideicommissis [b] *vt Cod. eod. l. 4.* 4. Item in donatione inter viuos quæ morte confirmatur, non alias: *vt C. eo. l. in donationibus.* & in his habet locum quod hic de legatis dicitur.

l ¶ *Dodrantem.* id est, nouem vncias totius hæreditatis: sic enim dodrans dicitur: *vt §. de hære. institu. § hæredi tas.* Si ergo fiat in contrarium, de singulis poßet fieri sectio, id est, quartæ partis detractio, & ipso iure, proposita etiam rei vindicatione *vt ff. eo. l. lineam. in fine. §. respon. & l. Plautius. & Cod. eod. l. 4.* Iam ergo non est quæstio an hæres possit retinere Falcidiam in vna re. nam non potest: *vt in d. l. Plautius* [c] Sed aliud quando quis legat partem bonorum. tunc enim succurritur hæredi, siue rerum partes, siue æstimationem dare maluerit *vt ff. de leg. 1. l. non amplius § 1.*

hæredum quilibet partis suæ legatis exinanita quartam detrahere potest, quãuis cohæredis portio nullatenus grauata extiterit.

2. ¶ Et cùm quæsitum esset [m], duobus hæredibus institutis, veluti Titio, & Seio, si Titij pars aut tota exhausta sit legatis [n] quæ nominatum ab eo data sunt, aut supra modum [n] onerata: à Seio verò aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem eius dumtaxat in partem dimidiam minuant [o], an quia is [p] quartam partem [q] totius hæreditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis quæ ab eo relicta sunt, retinere liceret, vt quartam partem suæ partis saluam habeat [r], placuit, posse retinere [s]. etenim in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est.

Vt Falcidiæ locus sit, vel non, quantitas patrimonij testatoris à morte spectanda est: adeò vt bona mortuo testatore hæreditate iacẽte aucta nihil obsunt hæredi, quin quartam de legatis detrahat: ita & deminuta non prohibent; quin solida legata debeantur.

Et cùm quæsitum.] C A S V S. Domine, iam video, quod effectus legis Falcidiæ talis est, quòd testator non potest legare vltra dodrantem totorum bonorum, videlicet vt quarta pars patrimonij ipsius testatoris remaneat apud hæredes, siue sit vnus hæres scriptus, siue plures. Dicatis igitur mihi, quid iuris est in tali casu? Quidam fecit testamentum, & in testamento suo instituit duos hæredes pro æquis portionibus, puta Titium, & Seium, & partem Titij, aut totam exhausit legatis, quæ nominatim reliquit à Titio præstanda, quòd nihil penitùs apud Titium remansit, aut si aliquid remansit, supra modum tamen partem Titij onerauit: à Seio verò aut penitus nulla legata reliquit, aut si quam ab eo reliquit partem, tamen dimidia portio eadem integra penes ipsum Seium remansit. & ita quarta pars totius hæreditatis apud Seium hæredẽ scriptum sine aliqua deminutione, & sine onere remansit; vnde in hoc casu multum fuit dubitatum, & quæsitum, vtrùm liceret Titio vltra quartam partem suæ portionis grauato aliquid ex legatis ab eo nominatim relictis retinere: vt ita beneficio legis Falcidiæ quartam partem suæ portionis saluam habeat? Ad hoc respondet Iustinianus: Amice, certè in quæstione proposita placuit, vt liceat Titio vti beneficio legis Falcidiæ, & de singulis ab eo relictis in tantum detrahere, vt quartam partem suæ portionis saluam habeat, non obstante quòd quarta pars totius hæreditatis apud Seium cohæredem suum integra remaneat. Nam in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ habenda est, vt quilibet quartam suæ portionis saluam habeat. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *quantitas autem.* Franc.

m ¶ *Et cùm quæsitum esset.* facit *ff. eo. l. in singulis.*

n ¶ *Exhausta sit legatis.* Legata quæ dodrantem excedunt, hæreditatem onerare dicuntur, quæ assem absumunt, exhaurire, quæ dodrantem non excludunt, delibare. Igitur per legem Falcidiam delibari hæreditas potest, non onerari, non exhauriri. C V I A C.

n ¶ *Supra modum* id est, supra quartam. A C C V R S I V S.

o ¶ *Minuant.* & sic remanent ei tres vnciæ, quæ sunt quarta pars totius assis. A C C V R S.

p ¶ *Is.* scilicet Seius.

q ¶ *Quartam partem.* id est, tres vncias.

r ¶ *Habeat.* hoc interrogatiuè lege: & posteà responde, & placuit posse, &c. A C C V R S.

s ¶ *Posse retinere.* scilicet quartam partem suæ partis, quam iure hæreditario habet. Non autem datum causa adimplendæ conditionis sibi ab aliquo imputabit sibi in quartam, nisi à statulibero esset datum, & de pecunia hæreditaria, de qua ei dare permittitur: *vt ff. eodem. l. si autem. & de donationibus causa mortis. l. quod statuliber.* Item nec legatum à cohærede relictum sibi imputat

a Falcidia locum habet in legatis, in mortis causa donatione, in mortis causa capione, in fideicommissis, in donatione inter viuos quæ morte confirmatur.

b Quod est verum in fideicommissis particularibus, non in vniuersalibus: *vt infr. in proæ §. 1.*

c Hoc verum si plures sint legatarij, secus si vnus, quia potest ex rei necessitate, vel legatarij voluntate, *vt d. l. plane & l. si quis si fuas* [illegible] Vbi autem non ca[illegible] dit commoda diuisio diuiditur ad arbitrium iudicis, *vt l. non ampl. ff. de lega. 1.* De Trebellianica vero, vel legitima dic vt habetur in l. *filiam, quem cohæredem Ioan. ariscand.* Ang.

a Hanc Glo. sequuntur Fab. Sa. & Angel.

imputat, *vt ff. eodem. l. in quartam.* nisi testator hoc cauerit [a], *vt ff. eodem. l. quod autem. i. respon. § Marcellus.*

Quantitas autem. CASVS. Domine iam video, quod beneficio legis Falcidiæ singulis hæredibus prouisum est, sed dicatis mihi, quo tempore inspicitur vtrùm lex Falcidia locum habeat? Ad hoc respondet, Amice, quantitas patrimonij a testatore relicta, ad quam ratio legis Falcidiæ reducitur, tempore mortis ipsius testatoris inspicitur, sicut manifestè liquet in tali exemplo: Quidam habuit centum aureos in bonis. Ipse laborans in extremis condidit testamentum, & in testamento instituit hæredem, & centum aureos legauit, & ita totum patrimonium suum exhausit legatis, vnde mortuo testatore beneficium legis Falcidiæ locum sibi vindicabat. sed quid si antequam hæres adierit hæreditatem, bona hæreditaria per seruos hæreditarios, vel ex fœtu pecorum, vel ex partu ancillarum in tantum sint aucta, quòd omnibus legatis in solidum solutis, hæres quartam partem totius hæreditatis, vel etiam amplius, saluam habere possit? Et respond. quòd certè huiusmodi augmentum post mortem testatoris ante aditionem hæreditatis adueniens legatariis non proderit, sed nihilominus hæres beneficio legis Falcidiæ quæ tempore mortis ipsius testatoris competit, vtetur, & quartam partem a singulis legatis detrahet. Et idem ius in casu conuerso obseruatur. nam sicut augmentum rerum hæreditariarum ante aditam hæreditatem potest prodesse legatariis, ita deminutio rerum hæreditariarũ eis non nocet verbi gratia, Ponamus retento primo themate, quòd ille qui habebat centum in bonis, legauit septuagintaquinque, & ita reliquit quartam partem hæreditatis. vnde mortuo testatore ratio legis Falcidiæ locum sibi vindicare non poterit. si tamen ante aditionem hæreditatis bona hæreditaria in tantũ decreuerint, incendiis forsè, aut naufragiis, aut fortè per mortem seruorum, aut pecorum, vt septuagintaquinque tempore aditionis in hæreditate vix inueniantur, certè in hoc casu huiusmodi deminutio legatariis non nocet, imò nihilominus hæres ad præstationem legatorum in solidum tenetur. ¶ Sed fortè obiiceret aliquis sic, Hoc videtur iniquum, videlicet compelli adire hæredem huiusmodi damnosam hæreditatem, & nihil lucrari. Ad istam tacitam obiectionem respondet Iustinianus in litera, ac si facta esset sibi, dicens: Amice, hoc nullatenus damnosum est hæredi. nam liberum habet arbitrium non adire hæreditatem, & ita huiusmodi periculum euitare, vnde in hoc casu necesse est ipsis legatariis cum hærede de certa portione legatorum recipienda pacisci, ne hæres deserat testamentum, & ita deficiente testamento, legata in eo relicta non debeantur. Hæc dicuntur vsque ad illum § *cùm autem ratio.*

3. ¶ Quantitas autem patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore [a] spectatur. Itaque verbi gratia, si is qui centum aureorum patrimonium in bonis habebat, centum aureos legauerit, nihil legatariis prodest, si ante aditam hæreditatem per seruos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum accesserit hæreditati, vt centum aureis legatorum nomine erogatis, hæres quartam partem hæreditatis habiturus sit: sed necesse est, vt nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso, si septuagintaquinque legauerit [b], & ante aditam hæreditatem in tantum decreuerint bona, incendiis forte, aut naufragiis, aut morte seruorum, vt non amplius, quàm septuagintaquinque aureorum substantia, vel etiam minus relinquatur, solida legata debentur [c]. Nec ea res [d] damnosa † est hæredi, cui liberum est non adire hæreditatem. quæ res efficit, vt sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum hærede in portione pacisci [e].

a ¶ *Mortis tempore.* supr. *de lega. § si peculium. contrà.* Sol. ibi remanet seruus, quasi peculij dominus. ADDITIO. In æstimatione tamen debitoris est secùs quia si post mortem testatoris, & ante aditam hæreditatem efficiatur non soluẽdo, cedit damno hæredis: si cõtrà, cedit lucro legatariorum quoad Falcidiam, *vt l. cum quo. ff. eo* Et est ratio, quia est spes, quòd de inopia deueniat ad pinguiorem fortunam. *l. si defunctus ibi, nec enim pauperibus. C. arbi. tu.* Ioan. Fab.

b ¶ *Legauerit.* scil. tres partes hæreditatis, & quarta remanet, ita quòd non habet locum Falcidia, quia centum habebat in bonis, vt suprà dictum est.

c ¶ *Solida legata debentur.* aliàs deerunt. Hoc locum habet, quando res hæreditariæ non legatæ perierunt. Si [b] autem legatæ pereant, distingue: aut erant in pondere, numero, vel mensura, & tunc idem quod hic dicitur [c]. Aut non, & tunc aut incertum, vtputà hominem & tunc idem quod hic. aut incertum ex certis vt vnum de seruis suis. & tunc si omnes pereant, legatarij damnum est, *vt ff. eodem. l. in ratione legis Falcidiæ mortes. § diligenter. & § incerta.* aut penitus certa, vt Stichus, & tunc perit legatario, *vt suprà de leg. § si res legata.*

b Legatæ rei periculum ad quẽ pertinet.
c Nisi talia essent legata. vt species, putà lagẽ vegetem vini. *l. si vero §. fi. cum l. seq. ff. solu. matr.*

d ¶ *Nec ea res* Respondet tacitæ obiectioni, quasi dicat: nónne erit iniquũ compelli adire, & non lucrari, & ita damnũ sentire.

e ¶ *Pacisci.* id est, aliquid oportet eos dare hæredi vt adeat ¶ Et ita not. quòd non [a] per omnia etia hodie sunt exæquata fideicommissa legatis, nec legata fideicommissis. nam fideicommissarius cõpellit hæredem scriptum adire, & nihil ei datur *vt j. tit. j. §. ergo si quidem. versic. sed si recuset.* sed illud est in generalibus fideicommissis, hoc in specialibus. Quæ autem sit differentia inter legata, & fideicom dixi *in l. j. ff. de lega. j.*

a Fideicommissa etiam nouissimo iure legatis, non sunt omnina exæquata.
† Ea res non debet videri alicui damnosa, quam ipse volens fecerit. *vt leg. ad Pers.*

Falcidiæ ratio ita habenda est: primum omne æs alienum, funeris impensa, & seruorũ pretia deducuntur: exinde si quod reliquũ est, à legatis exuperetur, vsq; adeò quorumlibet minuuntur legata, vt vsribus patrimonij coæquetur: postremò ita Falcidia detrahitur, vt quadrantem hæres, dodrantem verò legatarij ferant.

4. ¶ Cùm autem [a] ratio legis Falcidiæ ponitur, antè deducitur æs alienum [f], item funeris [g] impensa, & pretia seruorum [h] manumissorum, tunc demùm in

Cùm autem.] CASVS. Domine, video quare lex Fal. fuit introducta, & qui eius effectus sit, & quo tempore spectatur vt l. Falcid. locum sibi vindicet: pro Deo dicatis mihi in quibus rebus locum sibi vindicet lex Falcidia. Ad hoc respon. Amice, cùm ratio leg. Falc. ponitur, primò deducitur omne æs alienũ, id est, quicquid testator tempore mortis aliis debebat Item impensæ circa funus testatoris factæ: & etiam pretia seruorum manumissorum similiter deducuntur, & facta tali deductione, tunc deinde in residuo habes locum ratio legis Falcid. vt ex eo quarta pars integra apud hæredem remaneat, & tres partes residuæ inter legatarios pro rata portione eius quod cuique legatariorũ relictum fuerit, distribuantur. Ponamus igitur, quòd aliquis habens patrimoniũ cccc aureorum, quadringentos aureos legauerit, certè in hoc casu quarta pars singulorũ legatariorũ de singulis legatis detrahi debet: vt per huiusmodi detractionem quartã partem e. hæres scriptus leg. Falc. beneficio habeat & hoc est verũ quando tantum erat legatum, quantum erat in patrimonio. 2. Sed pone, retento primo themate. s. quod ille qui habeat in patrimonio quadringentos aureos, legauit cccl. & itam. pars quadringentorũ apud hæredem remaneat in hoc casu hæres non quartã sed tantùm octauam partẽ singulis legatis detrahet, retenta parte octaua, quam saluam habuit hac scilicet octaua a singulis legatis detracta, quartam totius patrimonij integram habebit. 3. Sed pone retento primo themate, quòd testator habẽs quadringentos aureos in bonis, legauerit quingentos, & ita plus legauerit, quàm erat in patrimonio. in hoc casu primò e in quibus excessit patrimonium, detrahenda sunt id est, perinde habenda, ac si non essent relicta, & posteà quartã partem singulis legatariis detrahat hæres. Et sic primò detrahendũ est quod vltra patrimonium testatoris legatũ est: & postea illud quod ex bonis testatoris superest, apud hæredem remanere oportet Et hæc dicuntur vsque in fi. tit. Franc.

a ¶ *Cùm autem.* Deducto ære alieno, & si quid est aliud æris alieni loco, deducta funeris, aut monumenti necessaria impensa, defunctis libertatibus, deductis deorum donis, & generaliter deductis his omnibus quæ Falcid non patiuntur, & quæ extra dona defuncti esse censentur, id quod superest pro dodrante, & quadrante diuiditur inter hæredem, & legatarios. Quod diximus de deorum donis, Paulus scribit *lib. 4. sent.* de SC. Pegas. vt & idem videatur non improbabiliter in l. 1. §. *ad municipum. ff. ad leg. Falc.* scripsisse non etiam ea. *Cuiacius.*

f ¶ *Æs alienum.* etiam quod ipsi hæredi debetur tempore mortis. licèt confusione [b] sit factum indebitum: *vt ff. eo. l. qui fundum. & Cod. eod. l. irritum.* [c] nisi expressè prohibeat: *vt ff. ea l. si debitor creditore.*

g ¶ *Funeris.* non monumenti: *vt ff. eod. l. 1. § final.* ADDITIO. Nisi esset impensa necessaria: puta quia esset dedecus sepelire in terra, secundùm Angel.

h ¶ *Seruorum* Mos erat antiquitùs, vt qui seruos nõ habebat, vnũ, vel plures emeret, qui honoris causa funus testatoris pileati antecederẽt: quo facto statim intelliguntur manumissi & sic illorum manumissorum detrahitur pretiũ. & facit ad hanc positionem *Cod. de La. lib. tol. § sed & qui domini.* 2. Vel dic, quòd testator [d] alicui x. legauit, vt alienum seruũ redimeret legatarius, & manumitteret. de hoc enim legato non detrahitur Falcidia, nisi de eo quod superesset fortè facta emptione. *vt ff. de fideicom lib. l.*

b Creditor succedens debitori debiti ius amittit confusione, nisi ius e is inuentariũ, vt mox dicetur.
c Quod verum est hodie, si fecit inuentariũ: alias secus. *l. in compensa. C. eo.*
d Legatũ alicui, vt seruum manumittat, non defalcatur.

lib. l.decem & ff.eodem. l.sed & si non seruus. Si autem vt suum proprium legatarius manumitteret, tunc nullam patitur Falcidiam legatarius [a]. & ita hæc pretia deducuntur, vt Falcidiam non patiantur *vt ff.eodem l si seruus. & l Iulianus.* ADDITIO. Ex quibus legibus nota, quòd quando vni legantur duo, quorum alterum tantum est defalcabile, quòd de illo Falcidia pro vtroque deducitur, secus autem si diuersis esset legatum, *vt not.gl.in Aut. similiter. Cod. eod.* Angel.

a Hodie tamē est clarū, quod de legato libertatis, & sic pio, non detrahitur Falcidia *Auth. similiter. §p.14.*

a ¶ *Ratio habeatur.* habita sc. æstimatione rerum, non ex affectione: sed communi æstimatione: *vt ff ad l.pretia*

b ¶ *Pro rata.* vt ita quartam detrahat hæres, si nihil ei dimiserat testator. vel si aliquid erat residuum penes eū, adhuc detrahat ad suppletionem, vel quintā, vel etiam millesimam: *vt ff eo.l.in quantitate.§. fin. & facit ad hoc Cod. eodem.l.y & ff.eodem. l. Plautius.*

c ¶ *Fingamus* retento casu quod habebat in bonis quadringenta.

d ¶ *Octaua.* scilicet quadringentorum, quæ est quinquaginta. & ita habebit hæres prima quinquaginta, & hæc alia quinquaginta detracta, & sic centum, & sic quartam.

e ¶ *Quingentos.* retento casu quod habebat in bonis quadringentos, & sic legauit vltra quàm haberet cētum.

reliquo ita ratio habeatur [a], vt ex eo quarta pars apud hæredem remaneat; tres verò partes inter legatarios distribuantur, pro rata [b] scilicet portione eius quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus [c] quadringentos aureos legatos esse, & patrimonij quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse; quarta pars legatariis singulis debet detrahi. quòd si trecentos quinquaginta legatos fingamus; octaua [d] debet detrahi. Quód si quingentos [e] legauerit, initio quinta, deinde quarta detrahi debet [f]. Antè enim detrahendum est quod extra bonorum quantitatem est: deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

DE † FIDEICOMMISSAtis † hæreditatibus. & ad senatusconsultum Trebellianum.

† Fideicommissum dicitur. quia olim pendebat ex fide hæredis. *ad l'er.*

† In quibusdā exemplaribus solum legitur, *de fid hæ inst.*

b Verbum semel positum proprie, & improprie potest poni.

f Falcidia in 14. casibus.

f ¶ *Detrahi debet.* impropriè autem ponitur detrahi quoad id quod excedit, & propriè quoad quartam quæ est in bonis & sic [b] semel positum verbum, propriè, & impropriè ponitur, *vt ff de offi procon.l.q.* [a] Item not. quod hæc Falcidia cessat in multis casibus quos dicas vt diximus *in l testamento.in gl.ff.q. Cod. ad leg Falci & in Auth. de hæred. & Fal.§.hinc nobis coll.1.* Et isti casus [c] patent in his vers. *Falcidiam cessare facit pars debita natis. Dos, miles, vetitum, libertas, sponte solutum, Res vetita vendi, pietas, & chartula, crimen. Ac hæres si non faciat inuentaria subsit.* ADDITIO. Nota diligenter hos versus, ex quibus habes, quod Falcidia cessat in 11. casibus. Primò, in bonorum subsidio liberis relicto Secundo, in legato dotis, quando videlicet maritus vxori dotem suam legat. Tertiò, in testamento militis. Quartò, quando testatos prohibuit illam detrahi. Quintò, in libertatibus relictis. Sextò, quando hæres non ignoraos patrimonium defuncti, sponte soluit, non retenta Falcidia Septimò, quando testator aliquam rem legat, & prohibet illam a legatario alienari. Octauo, in legatis ad pias causas relictis Nonò, in legato chartularum, siue instrumentorum, quando videlicet aliquis legat instrumenta prædiorum aliquorum, quod quidem legatum affert vtilitatem probationis, quæ defalcari non potest. Decimo, cessat Falcidia propter crimen, siue delictum hæredis, qui tacitum legatum personæ incapaci soluit. Vltimò, quando hæres inuentarium facere non curauit.

DE FIDEICOMMISSARIIS, &c.

d Cōtinuatio.

• Summitur hic Falcidia improprie, vt comprehendat Trebell. *Ang. Per.*

Iustinianus [d] *post tractatum legatorum, de lege Falcid. a prim quàm de fideicommissis tractauit, quia lex Falcidia* [•] *in legatis prius fuit inuenta quàm in fideicommissis, secundum P. Val fiet Dictum est de leg. sed quia de fideicommissis fuimus polliciti dicere: vt supra, de leg. §.sed ne in primis. ideo de fideicommissis tractemus. Et quia fideicommissorum aliud generale, aliud speciale, generale verò dignius, de generali primò videamus,* vt infra, eodem in princip. & infrà, tit.[...] princip. ACCVRSIVS

Nunc *transeamus.*] Totus iste tit. diuiditur in septem partes. Primo ponit qualiter iure vetustissimo non de necessitate, sed verecundia quadam fideicommissa præstabantur Secundò, quomodo tempore Augusti certis personis ex necessitate præstabantur. vel etiam de iure prætorio. Tertiò, quomodo fideicommissum fieri debeat, vt valeat. Quartò, quādo restituta erat hæreditas, quod ex senatuscon. transibant actiones omnes in fideicommissarium. Quintò, qualiter ex senatusconsul. Pegasiano, hæres institutus poterat detrahere quartā & qualiter dicto iure hæres rogatus de tota hæreditate restituenda, vt transirent actiones pro rata in fideicommissarium, stipulatio interponebatur, si hæres volebat adire. si verò recusabat, ex dicto senatuscōsult. cogebatur. Sextò, Iustinianus ista duo senatusconsulta æquiparat, & omnia, quæ senatusconsultum Pegasian. statuit, attribuit senatusconsul. Trebelliano. tanquam antiquiori. ¶ Septimò circa materiam fideicommissorum certos casus dubitales ponit. Secunda ibi, *Postea.* Tertia ibi: *Imprimis.* Quarta ibi, *Restituta.* Quinta ibi: *Sed quia hæredes.* Sexta ibi: *Sed quia stipulationes.* Septima ibi: *Nihil autem interest.* CASVS. Domine, multa iam dixistis nobis circa materiam legatorum: pro Deo, dicatis mihi quid proponitis in hac materia facere? Ad hoc respond. Amice, certè ex quo expedita est materia legatorum, nunc ad fideicom. transeundum est, & primò de fideicom. hæreditatibus breuiter videamus. Et hæc dicuntur vsque ad illum versicul. *sciendum est.* in quo pone casum sic: Domine, video quod vultis tractare de fideic. hæred. dicatis mihi modò, si placet, qualiter erant introducta fideicom. & qualiter sic appellabantur? Ad hoc respon. Amice, scire debes quod olim omnia fideicom. tam generalia quàm specialia primitiuis temporibus infirma erant: quia nemo inuitus huiusmodi fideicom. de quibus erat à testatore rogatus, soluere cogebatur, & pro filiis spuriis, & cæteris non capacibus, quibus testatores non poterant hæreditates, & legata in testamento suo relinquere, fuerunt fideicom. introducta. vnde sub hac tutela relinquebant. nam fidei eorum qui capere poterant ex testam hæreditatem, committebant, & ideò fideicom. appellata sunt: quia nullo vinculo iuris innodata erant, sed tantum pudori eorum committebant testatores huiusmodi fideicom. soluere · sed non cogebantur. & ita hoc vsque ad tempus diui Aug. obtinebat: postea verò pius diuus August. gratia personarum capacium, quia fideicom. defraudabantur, motus, fideicomm. huiusmodi ad iuris necessitatem induxit, vnde quia aliquando per fidem suam, vel per ipsius principis salutem aliquis rogatus non soluebat fideicom. ideò propter magnā quorundam perfidiam, qui fidem implere recusabant, præcepit consulibus, vt ipsi auctoritatem suam interponerent: & quia hoc iustum videbatur, & populo expediebat, paulatim conuersum est in assiduam iurisdictionem: & per processum temporis fauor fideicomm. in tantum augebatur, vt etiam proprius prætor circa huiusmodi fideicommissa crearetur quem fideicommissarium prætorem appellabant. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *in primis.*

TITVLVS XXIII.

Fideicommissa ab hæredis fide nomen acceperunt: quia licet nulla iuris necessitate, sed solo fidei pudore olim præstarentur, hodie tamen ad iuris necessitatem redacta sunt.

Nunc transeamus ad fideicommiss. sed priùs est vt de hæreditarib. † fideicommissariis videamus.

† Quæ etiam à talibus *in l. Seruus ad Trebel.* fiduciariæ dicuntur ex forma, qua & hæres fiduciarius, id est, fideicommissarius.

1. ¶ Sciendum itaque est [g] omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse; quia nemo inuitus cogebatur præstare id de quo rogatus erat. Quibus [h] enim non poterant [a] hæreditatem, vel legata relinquere, si relinquebant, fidei committebant eorum qui capere ex testamento poterant hæreditatem. & ideò fideicōmissa appellata sunt, quia nullo vinculo [i] iuris: sed tantùm pudore eorum, qui rogabantur, continebantur.

g ¶ *Sciendum itaque est.* q. d. tractatis nobis de fideicommis. quia eorum apud antiquos aliter se habet tractatus, ne quid antiquitatis penitus ignoretur: itaque dicamus de fideicommiss generalibus, & specialibus: *vt argumento suprà, de testam. in princip.*

h ¶ *Quibus.* vt spuriis. & in his nihil innouatur. nam nec hodie valet [•] fideicommissum *vt ff. de iur fisc l.non intelligitur § i y & iy. & Cod. de natu. lib. l. j. & y. & Cod ad leg. Falci l. etiam.* secundum Azo ¶ Sunt & alij, qui capere non poterant, nec possunt: *vt ff. de leg. § legati diximus* & in his omnibus nihil innouatur, vt in muliere quæ transit ad secunda vota intra tempus luctus, cui ab extraneo relinqui non potest; *vt Co. de incest nup. l si quis incestis & C de sec. nup. l 1.*

a ¶ *Quibus enim non poterant* Quod tamen hodie, cùm fideicommissa sint iuris extraordinarij, siue, vt Iustinian. placet, ordinarij, in fraudem legum fieri certè nullo modo potest. CVIAC.

a Nisi tamen ipsis à p[...] relictū esset ab extraneo per fideicommissum nam tunc valere non [...] cula, [...] Cum [...] esse ait Bald. quod ipsis a iure relinqui prohibitum non [...] qua [...] possint etiam [...] spurij, [...] Carpol [...]

i ¶ *Nullo vinculo.* id est, nulla actione, sed per officium iudicis: *vt ff. de ver sig. l. pecuniæ verbum. § actionis.*

Persona

a ¶ *Personarum* capacium duntaxat: non earum, quæ sunt non capaces: de quibus supra locutus est. & dic, personarum quarundam.

a ¶ *Per ipsius.* Vere. *per Augusti ipsius* hoc verò est cum iureiurando rogare. *l. cum pater. §. filium ff. de legat. 2. siue eo* ... *l. 1. com. de leg.* vt si quis per Deũ rogaret. *l. 1. ff. de iure fisc.* CVIACIVS.

Posteà diuus Augustus primus semel, iterúmque gratia personarum [a] motus, vel quia per ipsius [a] salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, iussit consulibus auctoritatem suam interponere [b]. Quod quia iustum videbatur, & populare [c] erat, paulatim conuersum est in assiduã iurisdictionem [d], tantúsque eorum [e] fauor factus est, vt paulatim etiam prætor proprius [β] crearetur [f], qui de fideicommissis ius diceret, quem fideicommissarium appellabant †.

Ad hoc vt valeat fideicommissum vniuersale ex testamento, debet heres vniuersaliter institui, qui potest grauari de tota, vel parte hæreditatis capax restituenda. ARET.

2. ¶ In primis igitur [g] sciendum est, opus esse, vt aliquis recto iure testamento hæres instituatur [h], eiusque fidei committatur, vt eam hæreditatem alij restituat, alioquin inutile [i] est testamentum, in quo nemo hæres instituitur. Cùm igitur aliquis scripserit; *Lucius Titius heres esto*: potest adiicere, *rogo te, Luci Titi, vt cùm primum poteris hæreditatem meam adire, eã Caio Seio reddas, restituas.* Potest autẽ quisque & de parte restituenda hæredem rogare. Et liberum est vel purè, vel sub conditione [k] relinquere fideicommissum, vel ex † certo die.

b ¶ *Interponere.* scilicet vt fideicommissa præstentur generaliter in omnibus.

c ¶ *Populare.* id est, populo expediens.

d ¶ *In assiduam iurisdictionem.* id est, vt assiduè de hoc ius redderetur etiam ab aliis, quam à consulibus ACCVRS.

e ¶ *Eorum.* s. fideicommissorum.

β ¶ *Prætor proprius.* Eius autem vice in prouinciis præsides de fideicommissis cognoscebant. *l. cùm etiam. Cod. de reb. cred. l. si res. ff. de legat.* 1. CVIACIVS.

f ¶ *Crearetur* vt ff. de orig. iu. l. 2. §. post deinde diuus. ACCVRS.

† Quis autem de fideicommissis prius cognouerit Romæ, nadir Quintilianus lib. 3. cap. 6. Non debes apud Prætorem petere fideicõ. sed apud cõsules. Maior enim prætoria cognitione summa est. At ea infert hoc quę tradit Bal. in Pandec. lib. 2.

In primis.] CASVS. Domine, iam video qualiter fideicommiss. quę olim erant infirma, posteà per diuum Augustum ad necessitatem iuris sunt introducta. pro Deo dicatis mihi modò qualiter testator in testamento suo rogat aliquẽ soluere huiusmodi fideicommissa. Sed antequam Iustinia. soluat hanc quæstionẽ, præmittit quoddam aliud, & dicit Amice, in primis sciendum est, quòd necesse est quòd aliquis hæres instituatur in testamento, & posteà fidei hæredis institoti committatur vt illam hæreditatem alicui alij restituat Si enim secùs fieret, testamentum inutile esset, in quo nullus hæres esset institutus. & per consequens ea quæ in illo testamento relinquerentur, nullius essent momenti. Cùm igitur aliquis in testamẽto sibi adscripsit hæredem, puta per talia verba, Lucius Titius hæres meus esto, poterit postea sic adiicere, Luci Titi hæres meus cùm primùm possis hæreditatem adire, eam Caio Seio reddas, & restituas. Et non solum de hæreditate restituenda potest testator rogare hæredem suum, sed etiam de parte hęreditatis alicui restituen. eum rogare potest & liberum est ipsi testatori vel pure, vel sub conditione, vel ex die certo fideicomm. tam generale, quam speciale relinquere. Et hæc dicuntur vsque ad illum § *restituta*. FRANC.

† Fideicõmissaria hæreditatis potest esse in suspenso vt ... nõ potest § *hæres supr. de hæredib. inst.*

g ¶ *In primis igitur.* scilic. quia ius fideicommissorum expositurì sumus. quoniam autem fideicommissa vniuersalia, & singularia hoc: scilicet, vt hæres primò instituatur, in sua habent natura communiter: igitur de eo in primis notandum est sic & contra dicitur, & continuatur *suprà, de lega.* § *sed ne in primis.*

h ¶ *Hæres instituatur.* potest enim ab intestato, *vt infr. eo §. præterea. qui est iuntra*

b. Testamẽtum non valet sine hærede.

i ¶ *Inutile* Not. non [b] valere testamentũ sine hærede *sic ff de his quæ in test. delen. l. proxime. §. Calphurnius Lõginus.* & *ff. de cond. l. si.*

k ¶ *Sub conditione.* quot, & à quo sunt implendæ conditiones, dic *vt ff. ad Trebel. l. facta. §. si sub conditione.* ADDITIO. Secùs tamen est in directa. § *hæres supr. de hær. inst.* ¶ Et est ratio, quia hoc ius hæreditarium non est in suspenso: quia remanet penes hæredem *vt infr. prox. §.* Angel.

Restituta.] CASVS. Domine, iam video qualiter testator potest rogare hæredem institutum, vt ipse alicui restituat totã hæreditatem, vel eius partem. a. Sed pone; Quidam instituit Petrum hæredem, & rogauit eum per fideicommiss. vt totam hęreditatem restitueret M. modò quæro a vobis, vtrùm facta restitutione secundùm voluntatem testatoris, P. nihilominùs debeat hæres censeri? Et resp. Iustinian. quòd sic. nam restituta hæreditate, ille hæres qui fuit institutus, nihilominùs post restitutionem permanet hæres. Fideicommissarius verò cui hæreditas restituitur, quandóque loco hæredis, quandóque loco legatarij habebatur. sed Neronis temporibus Trebellio Maximo, & Annæo Seneca existentibus consulibus factũ fuit senatusc. Trebel. in quo quidem senatuscon: cautum est, vt si hæreditas ex causa fideicom. alicui restituta sit: omnes actiones quæ de iure ciuili ipsi hæredi, vel aduersus hæredem competerent, fideicommissario, & aduersus ipsum post restitutionem hęreditatis ei factam darentur. & post illud senatusconsultum prætor actiones ipsi fideicommissario, & aduersus ipsum quasi hæredi, & in eundem dare cœpit. & ita manifestè liquet quòd secundum senatuscon. Treb. ille cui ex fideic. restituta erat hęreditas, quãtum ad emolumentum & onus, loco hæredis habebatur. & ista dicũtur in tertia parte vsque ad illum §. *sed quia hæredes.*

Restituta hæreditate nomen hæredis indelebile apud restituentem remanet: in fideicommissarium verò aliæ, passiuæque actiones transferuntur.

3. ¶ Restituta autem hæreditate, is quidem qui restituit, nihilominùs hæres permanet [l]: is verò qui recipit hęreditatem, aliquando [m] hæredis, aliquando [n] legatarij loco habetur.

4. ¶ Et Neronis quidem temporibus Trebellio [o] Maximo, & Annæo Seneca consulibus [p], senatusconsultũ factum est, quo cautum est, vt si hæreditas ex fideicommissi causa restituta sit, omnes [q] actiones quæ iure ciuili [r] hæredi, & in hæredem competerent, ei, & in eum darentur cui ex fideicommisso restituta esset hæreditas. Post quod senatusconsultum prætor vtiles actiones [y] ei, & in eum, qui recepit hæreditatem [ſ], quasi hæredi, & in hæredem dare cœpit.

Pegasiano Senatusconsulto introductum fuerat, heredem totam hæreditatem restituere grauatum, quadrantem detrahere posse, ne frustra nomine heres esset; actionibus tamen actiuis, passiuisque apud eum remanentibus, nisi stipulatione sibi prouideret, damnum, lucrúmque sibi, & fideicommissario pro quota commune fore: sin autem intra dodrantem restituere rogabatur, tunc Trebelliano Senatusconsulto locus erat: ex quo

l ¶ *Hæres permanet.* No. quod semel [a] est, semper erit: *sic* [b] *ff. de mino. l. etiam si sint.* alias incipit, *& si sint. §. sed quod Papini. in fi. ubi. siue dub. heres. & ff. de hæred. inst. l. ex qui soluendo. in fin.* ACCVRSIVS.

a Semel quod est, semper erit.

b Semel hæres, semper hæres, neque hæres desinit, nisi per in integrum restitutionem.

ADDITIO. Hoc obtinet in immutabilibus de natura, vel constitutione iuris, aliàs secus: *arg. §. vt autem. in Auth. de non alie. coll.* 1.

m ¶ *Aliquando.* id est, secundùm vnum ius: vt per Trebell. vt statim dicet. nam omnia transibant.

n ¶ *Aliquando.* i. secundùm aliud ius non erat loco hæredis, sed legatarij: vt per Pegasianum secundùm quod retinet institutus quartam: *vt* ĩ. *eo. § sed quia. & §. post quod*

o ¶ *Trebellio.* hinc dictum fuit Trebellianum senatusconsultum, vt & Macedonianum à Macedone: *vt ff. ad Mace. l.* 1.

p ¶ *Consulibus* scilicet existentibus.

q ¶ *Omnes.* Imò non omnes, etiam per Trebellianum: *vt infrà, eodem § ergo contrà* Sol. licèt hic dicat, *omnes*: non [c] tamen dicit totæ, vel in totum secundùm Ioan. s. Vel dic, quòd quando de toto erat rogatus, habebat locum quod hic dicitur. si autem retenta quarta de cætero erat rogatus, habet locum quod dicitur infrà. ACCVRS.

c Omn. est distributiuũ vniuersalium. Totus verò, particularium *quod tot secundum Aug. Se. Ioan.* Fab. hoc reprobat, & tenet sequẽtem sol.

r ¶ *Iure ciuili.* vel etiam prætoria: dummodò tales sint prætoriæ, quæ sunt transitoriæ. vt sunt persecutoriæ: *vt ff. de act. & obl. l. in honorariis. & ff. eo. ad sena. Treb. l. 1. §. quanquam.* secus in pœnalibus: *vt* ĩ. *de act. § pœnales.*

y ¶ *Vtiles actiones.* Potuit Senatus fideicommissarium hæredem facere. *§. quos.* ĩ. *de bonor poss.* at quia hæredem eum non fecit, & de transferendis tantùm actionibus cauit, ideò hæredi, & in hæredem directæ, fideicommis. & in fideicommissarium vtiles dantur tanquam in hæredem § *ergo.* ĩ. *eod.* CVIAC

ſ ¶ *Hæreditatem* Non [d] facta cessione actionum. aliàs enim etiam directas habet ex nomine cedentis.

d Actiones quæ si per hęredem non transeunt in fideicommissarium, nisi cedantur. Ideoque hæres restituens, cautionem à fideicõmissario exiget indemnitatis.

Sed quia hæredes.]CASVS. Domine, iam video quòd secũdum senatuscon. Treb. cui restituebatur hęreditas, quæ ad onus, & emolumen

tam hæres, quàm fideicommissarius pro ratis portionibus onera sustinebant.

5. § Sed quia † hæredes scripti cùm aut totam hæreditatem, aut penè totam plerumque restituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum, vel minimũ lucrum recusabant [a]: atque ob id extinguebantur fideicōmissa: posteà Vespasiani Augusti temporibus Pegaso, & Pusione cōsulibus [b] senatus censuit, vt ei qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde † liceret quartam [c] partem †retinere †, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus quæ per fideicommissum relinquũtur, eadem retētio permissa est [d]. Post quod senatusconsultum [e] ipse hæres onera [f] hæreditaria sustinebat; ille autem qui ex fideicommisso recipiebat partem [g] hæreditatis, legatarij partiarij loco erat, id est, eius legatarij, cui pars bonorum [h] legabatur: quæ species legati portio [a] vocabatur, quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem. Vnde quæ solebant [i] stipulationes inter hæredem, & partiarium legatarium interponi [k], eadem interponebantur inter eum qui ex fideicommisso recepit hæreditatem, & hæredem: id est, vt lucrum, & damnũ hæreditarium pro rata parte inter eos commune esset [l].

Olim quãdo quis erat rogatus de restituẽdo dodrantem, ex senatusconsulto Trebelliano actiones diuidebantur pro rata: sed si vltra dodrantem, tunc ex senatusconsulto Pegasiano omnes actiones remanebant penes hæredem, nisi stipulatio de diuidẽdo fuerat interposita. Et hoc si sponte adibat: sin autem coactus, ex senatusconsulto Trebelliano actiones omnes transibant in fideicommissarium. Aret.

6. § Ergo si quidem [m] non plus quàm dodrantẽ hæreditatis scriptus hæres rogatus sit restituere: tunc ex Trebelliano senatusconsulto restituebatur hæreditas, & in vtrũque actiones hæreditariæ pro rata parte [n] dabantur: in hæredẽ quidẽ iure ciuili; in eum verò qui recipiebat hæreditatem, ex senatusconsulto

molumentum loco hæredis habebatur. Sed vos dixistis mihi s. quod hæreditas quo ad onus quandóque habebatur. Ad hoc resp. Iustin. quia s. diximus, quod hæredes scripti in testamento totius hæreditatis restitutione poterant grauari, nec per senatuscon. Treb aliquod remedium habebant, & ideircò hæreditatem ob nullum, vel minimũ lucrum adire plerumque recusabāt, cùm vel totam hæreditatem vel ferè tota per fideic. restituere cogebantur, vnde testamēto ab hæredib. scriptis deserto fideicommissa in testamento relicta penitùs extinguebantur: ideò postea temporib. Vesp. Augusti, Pega. & Pusione existentibus consulibus factum erat senatusc. Pega. in quo quidē senatusc. statutum fuit vt liceret hæredi scripto, qui rogatus esset per fideicōmissum hæreditatem restituere, quartam totius hæreditatis retinere: sicuti beneficio leg. Falci. ex singulis legatis quartam retinere cōceditur. § Et non solùm huiusmodi beneficium retentionis quartæ in vniuersitate erat hæredibus concessum, sed etiam in singulis quoque rebus per fideic. relictis eadem retentio quartæ ex Pega. senatusc. hæredi indulgebatur. vnde post senatusc. Pega. hæres scriptus occasione illius onera hæreditaria sustinebat, ille verò qui ex fideic. partem hæreditatis recipiebat, putà dodrantē loco legatarij partiarij habebatur, id est, illius legatarij, cui pars bonorum legabatur. nã huiusmodi species legati vocabatur partitio, & hoc ideò, quia talis legatarius cum hærede partiebatur hæreditatem (& in hoc casu stipulationes, quæ solebant inter hæredem, & partiariũ legatarium interponi, eædem inter fideic. & hæredem interponebantur. sc. vt lucrum, & damnum hæreditarium pro rata portione inter eos commune esset. vnde tunc demum habebat locum senatuscon. Treb. quando non totam hæreditatẽ, vel vltra dodrantẽ hæreditatis restituere rogabatur hæres: & in hoc casu ex senatus. Treb. fiebat restitutio, & sine interpositione stipulationis actiones hæreditariæ in vtrumque, videlicet hæredem scriptum, & fideicōmissariũ qui loco hæredis habebatur, pro rata portione diuidebātur. Si verò plusquam dodrantẽ, vel totam hære. fideicōmissario restituere rogabatur, tunc ex senat. Pega. fiebat restitutio, & hæres qui semel adierat hæreditatẽ, si sua volũtate. & non compulsus hoc fecerat, siue beneficio Pega. vsus sibi quartã retinebat, siue quartam sibi retinere nolebat, nisi per interpositionem supradictæ stipulationis sibi prospexisset, vniuersa onera hæreditaria per senatusc. Peg. sustinebat: quarta tamẽ ab hærede retẽta, etiam ad euitationem onerũ hæreditariorum quasi partis pro parte stipulationes interponebantur, quæ solebãt interponi inter legatariũ partiariũ, & hæredẽ. Alter enim ab altero stipulabatur, vt vterq; onera hæreditaria sicut emolumentũ pro rata portione sustineret: si verò hæres scriptus totam hæreditatem fideicōmissario restituebat, in hoc casu emptæ, vel venditæ hæreditatis stipulationes inter ipsum hæredem, & fideic. interponebantur. & hæc dicuntur vsque ad illũ versi. *Sed si recuset.* In quo ponc casũ sic: Domine, iam video in quo casu habebat locum senatuscon. Treb. olim, & in quo casu locum habebat Peg. & quæ fuit ratio suæ inuẽtionis Pegasiani, & in quibus differũt illa duo senatusc. pro Deo dicatis mihi, si placet, si in aliquo habeãt conuenientiam illa duo senatusc. Ad hoc resp. Iustin. quòd sic. Dictũ enim est supra, quid iuris est quando hæres scriptus sua sponte adibat, & restituebat hæreditatem. sed certè si scriptus hæres recusauerit hæreditatem adire, quia dicat eam sibi suspectam esse quasi dãnosam in hoc casu cauebatur senatuscon. Peg. vt desiderante fideic. sibi restitui hæreditatem, iubẽte prætore scriptus hæres hæreditatem adire, & restituere fideic. compelleretur. & tũc omnes actiones hæreditariæ ipsi fideic. & aduersus eum cui auctoritate Pega. sen. facta fuisset restitutio, dabantur, & in hoc casu quãdo hæres coactus hæreditatem restituit, stipulationes à Peg. descendẽtes nō erãt necessariæ: quia sine interpositione cuiuslibet stipulationis simul hæredi scripto qui coactus hæreditatẽ restituebat, plena datur securitas, & omnes actiones hæreditariæ ipsi fideic. & in eũ transferebantur. In hoc enim casu vtrũque senatusc. quoad mentẽ concurrebat. Et hæc dicũtur vsque ad illum §. *sed quia stipulationes.*

† Pegasianum senatusconsultum cur constitutum.

† Nota quos charitas non prouocat ad beneficia, spe lucri incitandos.

† Ergo videtur quod hæc quarta debeat dici Pegasiana potius, quam Trebellianica. Dic quod sublatũ est senatusc. Pegasian. & eius auctoritatem habet Trebel. vt infra eo §. sed quia.

† *Concor. an hac tex. cap. Raynutius in cilo super ver. Trebellianam, ante oneradum. extra de testa.*

u ¶ *Recusabant* sic s. *tit. 1* in prin.

b ¶ *Consulibus.* scil. existentibus.

c ¶ *Perinde liceret quartam, &c.* i. dicere, sicut per legem Falcidiã defalcũtur specialia legata: *vt* s. *tit. 1.* §. *cum autem.* & § 3. & ita generale fideicommissum defalcatur per Pegasianum senatusconsultũ: vt hîc. ¶ Et no. triplicem [a] esse quartam. 1. Vna dicitur iure naturæ debita: vt quæ debetur filiis, & filiabus, & inferioribus, & superiorib. & quibusdam transuersalibus. *vt C. de inoffic. test. l. cũ quæritur. & l. parẽtibus.* quæ est aucta *in Authent. de trien. & se.* § 1. *coll. 3.* (& hæc dicitur debitum bonorum subsidium: *vt C. de inoffic. donat. l. si totas.*) 2. Alia est quæ debetur iure institutionis: vt ex singularibus legatis, & fideicommissis. *vt* s. *tit. 1.* 3. Alia quæ dicitur Trebellianica: *vt infr. eod.* §. *sed quia.* licẽt fuerit per Pegasianum inducta: *vt hic* 4. Item est quarta quædã, quæ debetur ex constitutione diui Pij filio arrogato: *vt supr. de adopt.* §. *cum autem.* Additio. Item est & alia, quæ debetur concubinæ quam quis acceperat ea intentione, quòd eam duceret in vxorem. quoniam si postea animo mutato illam expellat, tenetur ei quartam partem suæ substantiæ dare. *vt in Auth. quibus mod. nat. effic. legit.* §. *sit igitur.* aliàs & meliùs, §. *quoniam autem. quasi circa fi. tit. coll. 6.*

a Quartæ, seu legitimæ variæ species sunt. Est alia debita iure naturæ, alia iure institutionis, alia iure fideicommissi alia, constitutione D. Pij. Est & alia de qua hic in additione, similis est Glossa in l. in quarta ff. ad leg. Falc. & in l. si. (...)

d ¶ *Permissa est.* per senatusconsultum Pega. scilicet ab hærede, non à legatario grauato alij dare, vel restituere, vt dicemus j. *tit. 1.* §. 1.

e ¶ *Post quod senatusconsultum* sc. Pegasianum. Accvrs.

f ¶ *Onera.* scilicet omnia.

g ¶ *Partem.* scilicet dodrantem.

h ¶ *Pars bonorum* [b]. Intelligas tamen sub nomine hæreditatis: alias autem iste textus non procederet. quia ille cui relinquitur pars bonorum, non sustinet aliqua onera: *vt l. bonorum. ff. de ver. sign. & nota in l. non amplius.* §. *fin. in gl. fin. cum l. seq. & ibi Bart. ff. de leg. 1. & facit tex. cum gl. & Bar. in l. mulier quæ duob.* §. *fin. ff. eo. ad sena. Trebell.* Aug.

b Hæc (...) est Accur. additio.

a ¶ *Partitio.* Ostendi ad Vlpianum *tit. de leg.* de hac partitione accipiendam esse *l. nomen.* §. *partitionis. ff. de verb. sig.* Moneo de eadem accipiendum esse quod de partitione Cicero scribit, 2. *de legib.* hoc sensu. Legatarium partiarium alligari sacris, cum quo scriptus hæres hæreditatem partiri, & diuidere iussus est, nisi adiectum sit, deductis nummis. At deductione in testamento non scripta, eum etiam sacris liberari, si minus ceperit, quam hæredi relinquatur. Cviac.

i ¶ *Solebant* saltem vetustissimo, secundùm Plac. nam legatarius nō sustinebat onera, & ideò hæc stipulatio interponebatur. Sed cum hodie legata fideicommissis sint adæquata *vt* s. *de leg.* §. *sed non vsque.* & in fideicommisso diuidantur onera inter hæredem, & fideicommissarium: *vt* j. *prox.* §. *ergo. &* §. *sed quia stipulationes.* patet quòd hæc legata vniuersalia, seu particularia sine stipulatione debent transire cum onere *& facit ad hunc* §. *ff. de leg. 3. l. si quis seruum* § *fin. & l. seq. & in prin. tit.* Accvrs.

c Legata vniuersalia, & particularia hodie sine stipulatione transeunt cum onere.

k ¶ *Interponi.* puta quando legabatur dodrans. Accvrs.

l ¶ *Commune esset.* sed hac stipulatione non interposita omnia onera erunt hæredis rogati occasione quartæ quam retinebat: *vt* j. *eo.* § *prox. versi. ea si plus.* Accvrs.

m ¶ *Ergo si quidem.* tunc demum locum habet senatusconsultum Pegasianum, quando vel totum, vel vltra dodrantem hæres rogatus est restituere. ergo, &c.

n ¶ *Pro rata parte.* contrà, s. *eod.* §. *restituta. contra.* Solu. vt ibi in gloss.

in gloss. omnes. Accvrs.

a ¶ *Vniuersa onera.* nisi stipulationem supradictam interposuisset: *vt supr. eo. §. sed quia versi. post quod & hoc subiecit.*

b ¶ *Restitueret.* s. sponte. nam poterat quartam retinere per Pegasianum: *vt supr. eo. §. post quod.*

Trebelliano, tanquam in hæredem. At si plus quàm dodrantẽ, vel etiam totam hæreditatẽ restituere rogatus esset, locus erat Pegasiano senatusconsulto: & hæres qui simul adierat hæreditatem, si modò sua voluntate adierat, siue retinuerat quartam partem, siue retinere noluerat; ipse vniuersa onera [a] hæreditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta quasi partis, & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium, & hæredem. Si verò totam hæreditatem restitueret [b], emptæ, & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur [c].

Hæreditatem restituere grauatus, inuitus adire, & restituere cogitur: quo casu in fideicommissarium omnes transmittuntur actiones.

Sed si recusabat scriptus hæres adire hæreditatem, ob id quòd diceret, eam sibi suspectã, quasi damnosam [d]: cauebatur Pegasiano senatusconsulto, vt desiderante eo cui restituere rogatus esset, iussu prætoris adiret, & restitueret hæreditatem; perindéque ei, & in eum, qui reciperet hæreditatem, actiones darentur, ac iuris est ex Trebelliano senatusconsulto. quo casu [e] nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic qui restituit, securitas datur; & actiones hæreditariæ ei, & in eum transferuntur qui recipit hæreditatem, vtroque [f] senatusconsulto in hac specie concurrente.

c ¶ *Interponebãtur.* facit *ff. de pecu. l. si creditor. & ff. ma. l. hæredem. §. final.*

d ¶ *Quasi damnosam.* licèt causam non adsignet: quia variæ sunt hominum voluntates: *vt ff. ad Trebell. l. quam po terant. ibi, non enim.* Accvrs. Additio. Idem dicunt doctores hic in recusatione iudicis [a]: quia sufficit simplex allegatio suspicionis cũ iuramento: nisi recusatio esset notoriè frustratoria, vt quia datus esset de communi concordia partium: & ideò initium processus iudicis recusati est nullus ipso iure: quæ omnia obtinent de iure ciuili, & in terris imperij: sed de iure canonico debet inseri causa, & probari coram arbitris cõmuniter eligendis. *c. suspicionis. extrà de off. deleg. & c. cum speciali. de app. extrà, de off. deleg. & c. cum speciali. de app.* Angel. & Pore.

a Iudicem recusanti sufficit allegare suspicionem.

e ¶ *Quo casu.* id est, cùm per Trebellianum restituitur tota. 2. Vel dic per Pegasianum. scilicet in casu proposito: vbi coactus adijt. si verò nõ coactus, sed sponte, secùs, *vt s. eo. §. si verò totã*

f ¶ *Vtroque.* scilic. Trebelliano, quia nihil retinebat, & Pegasiano, quia cogebatur. & ita quo ad sententiam cõcurrunt: cùm alio casu vnum, & alio aliud loquebatur.

Sed quia stipulationes.] Casvs Domine, iam video in quibus senatusc. Trebel. & senatusc. Peg. differebant, & in quibus conueniebant: nunquid remanet adhuc hodie vtrumque in suo vigore? Ad hoc resp. quòd non. Cùm enim stipulationes ex Peg. senatuscon. descendentes non solùm modernis, sed etiam ipsi antiquitati displicuerint & Papini. homo excelsi ingenij easdem stipulationes in quibusdam casibus captiosas appellet, & nobis magis simplicitas quam difficultas in legibus placeat, ideò relatis nobis omnibus tam similitudinibus, quàm differẽtijs vtriusque senatusc. placuit. abrogato senatusc. Pegasia. quod postea circa fideicom. hæreditates inuentum erat, omnem eius auctoritatem senatusc. Treb. attribuere: vt hodie ex sc. Treb. fideicommissariæ hæreditates restituantur: siue hæres ex voluntate testatoris quartam partem, siue plus, siue minus, siue penitùs nihil retinuerit, & in eo casu quando ex voluntate testatoris vel nihil, vel minus quarta habet, liceat ipsi hæredi vel quartam, quando nihil penitùs habet, vel quod deest quartæ quando aliquid habet. minus tamen quarta, ex nostra auctoritate retinere: vel si fortè totam hæreditatem per ignorantiam facti restituerit, liceat et quartam repetere: & in hoc casu statuimus ex senatusc. Treb. actiones hæreditarias tam in hæredem qui restituit hæreditatem, quam in fideic. cui restituitur. pro rata portione vtrisque cõpetere. & hæc locum habent quando hæres quartam sibi retinet. Si verò hæres totam hæreditatem fideic. sponte restituerit, in hoc casu omnes actiones hæreditariæ in fideic. & aduersus ipsum dabuntur. Et non solùm quæ dicta sunt, transtulimus in senatusconsul. Trebel. sed etiam illud quod præcipuum fuerat in senatusconsul. Pega. vt scilicet quando hæres scriptus recusabat adire, auctoritate Pega. compelleretur, & totam hæreditatem fideicommiss. restituere, & omnes actiones ad fideicom. & aduersus eũ conferre: & hoc etiam ad senatusc. Treb. transtulimus, volẽtes vt ex eo solo hæres compellatur adire, & fideicom. desideranti hæreditatem restituere: in hoc casu nullo damno, vel commodo apud hæredem adire & restituere coactum, remanente. Et nihil in hoc casu interest vtrùm aliquis hæres institutus ex asse totam hæreditatem, aut pro parte restituere rogatus fuerit: an ex parte hæres institutus totam partem, aut partem illius partis restituere sit rogatus. nam & in hoc casu eadem iussimus obseruari, quæ in restitutione totius hæreditatis suprà diximus. & hæc dicuntur vsque ad §. *si quis vna.* qui casus planus est vsque ad §. *præterea.*

Explosõ senatuscõsulto Pegasiano, & omni eius auctoritate Trebelliano attributa, hodie hæres restituere grauatus, quadrãtẽ hæreditatis indistinctè consequitur: actionésq; inter eũ, & fideicõmissarium pro quota portione scinduntur, nisi integram hæreditatem, spõte restituat, vel coactus adeat: quib. sanè casib. quicquid commodi, vel oneris est in hæreditate, id totum in fideicommissarium deuoluitur.

7. ¶ Sed quia stipulationes ex senatusconsulto Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus [g] captiosas eas homo excelsi ingenij Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas [h], quàm difficultas placet: ideò omnibus suggestis [i] tam similitudinibus, quàm differentiis vtriusque senatusconsulti, placuit; exploso senatusconsulto Pegasiano quod posteà [k] superuenit, omnem auctoritatem Trebelliano senatusconsulto præstare, vt ex eo fideicommissariç hęreditates restituantur: siue habeat hæres ex voluntate testatoris quartam [l], siue plus, siue minus, siue nihil penitùs, vt tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat [m] ei vel quartam, vel quod deest, ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solutum [n] quasi ex Trebelliano senatusconsulto: pro rata portione [β] actionibus [o] tam in hæredem, quàm in fideicommissarium competentibus. Si verò totam hæreditatem sponte restituerit [p], omnes hæreditariæ

Sed quia] dixi interponi stipulationes ex senatusconsulto Pegasiano, &c. Accvrs.

g ¶ *Quibusdam casibus.* scilicet [a] propter solẽnitatem verborum, vt dicunt: vel tũc quando is cui restituta erat, non erat soluendo: vnde inutilis erat stipulatio. Vel veriùs hos modos captiosos modò nescimus, qui sint.

a Pegasiani senatusconsulti captio in quibus consistebat.

h ¶ *Simplicitas.* [b] not. simplicitatem amicam legibus, *& facit infr. de leg. agn. succ. §. nos verò. & ff. de dolo. l. 1. in princ.* Additio. Intellige de simplicitate quæ est cõtraria fraudi: non autem de fatuitate: quia illa est damnabilis. *l. iij. §. si. ff. de suspe. tuto.*

b Simplicitas fraudi contraria legibus est amica at non fatuitas, seu negligentia.

i ¶ *Suggestis.* hîc nota quòd in sententia sunt allegationes repetendę.

k ¶ *Quod posteà.* quia priùs fuit Trebellia.

l ¶ *Quartam.* scilicet de bonis hæreditatis: detracto tamen alieno ære [c]: *vt C. eod. l. & fine scriptura.*

m ¶ *Liceat.* etiam contra voluntatem defuncti iure isto; scilicet institutionum: *vt C. ad legem Falcid. l. si vt alleuas.* Hodie fortè contrà [d] secundùm quosdam: *vt in Authent. de hæredi. & Falcid. §. si verò expressim. collat. j.*

c Potest tamẽ fideicommissario volente quartã totius hæreditatis deducere. & tunc tenetur creditoribus pro sua rata. de quo. & qualiter legatarius teneatur, v. de per Angel. hic.

d Atque ita testator videtur posse vtiliter prohibere Trebellianicam: quod Glossa negat & quidem verissimè in Authent. Sed cum rebel. or in verbo. Sic C. ad leg. Falcid. vide Bart. Nouella 1. c. 1. §. si vero expressim.

n ¶ *Solutum* propter facti, non iuris ignorantiam: *vt C. ad legem Falcid. l. error.*

n ¶ *Vel repetere solutum.* Benè, *quasi ex Trebelliano,* id est, ignorans legem Falcidiam interuenire, nam si quasi ex Pegasiano, repetitio cessat. nec enim videtur indebitum soluisse qui plenam defuncto fidem exhibet. Cviac.

β ¶ *Pro rata portione.* Deducto ære alieno hæreditas diuiditur inter hæredem & legatarios. Nulla fit deductio inter hærede & fideicõmissarium igitur priore casu, hæres omnia sustinet onera, posteriore pro sua quisque parte. Onera inquam creditorum. An & legatariorum? Hæc verò onera ad solum fideicommissarium spectant, qui tamen quartæ retentionem non habet. Hæc ita si hæres totam hæreditatem restituere rogatus sit, non si partem *l. 4. C. ad Trebell. l. 1. §. si is, qui cecc. ff. eo.* Cviac.

o ¶ *Actionibus.* scilicet creditorum, non legatorum, secundùm B. *vt ff. ad senatusconsultum Trebellia. l. 1. in fine. & l. apud. 1. resp.* Sed & legatarijs respõdet hæres, cùm ei fideicommissaria portio non sufficit, sic tamen vt totius hæreditatis quarta sibi reseruetur: *vt ff. ad Trebellianum. l. 1. § si is, qui.* secundùm Ioan. Sed Azo contra, *C. ad Trebell. l. 4.* Sed illa secundùm supradictam distinctionem intelligitur.

p ¶ *Restituerit.* quæ restitutio fit [e] re, & verbo. *Re:* [f] vt si patiatur res hęreditarias a fideicommissario possideri vel totas, vel aliquas earum hac mente, vt sibi restituatur hæreditas. *Verbo* [g] autem

e Restitutio fideicommissi fit re, vel verbo.

f Restitutio fideicommissi re vt: [illegible]

g Restitutio fideicommissi verbo, vt: [illegible]

autem sis, restituo hæreditatem tibi, licèt corporaliter rerũ possessionem non tradam. & ex tunc res fiunt fideicommissarij in vtroque casu, vt ff. ad Trebellian. l. facta. in princ. ¶ Sed nũquid [a] etiam ante factam restitutionem est fideicommissarius dominus: vt C. communia de leg. l. fin. §. sed quia? Respond. non, quia [b] ante restitutionem omnia facit hæres, & etiam manumittit seruum hæreditarium, quod nõ faceret, si alius esset dominus: vt ff. ad Trebell. l. Marcellus. §. res & l. si hæres Nec obstat d. l. fin. Cod. communia de lega. quæ [c] dicit, dari rei vindicationem fideicommissario generali. Nam est intelligendũ ea quo hæreditas est restituta. a. Vel speciale est in rebus alienatis, vt ante restitutam hæreditatem detur fideicommissario vtilis rei vindicatio.

a ¶ *Competant.* quia per omnia est vt hæres, *vt ff. quod cum eo. l. si filius. § finali.*

b ¶ *Fuerat. vt supr. eo §. ergo. versic. sed si recuset.* Accvrs.

c ¶ *Apud hæredem.* cui [d] etiam cauebit fideicõmissarius de præstando eum indemnem futurũ occasione hæreditatis: *vt ff. ad Trebellianũ. l. cum hæreditas* & etiam pro futuris habet exceptionem: *vt ff. ad Trebellianum l. j. §. quanquã* [e]. Sed hæc [f] cautio de qua hîc dicitur, qualiter fit? Respon. per officium iudicis, postulante eo cui est restituenda hæreditas, vel quota pars, non autem si singulare fideicõmissum sit relictum: *vt ff. ad Trebellian. l. nam quod §. non omnis.* Vel etiam postulante procuratore [g] eius, cui sit mandatum. nec sufficit cauere de rato: *vt ff. ad Trebellianũ. l. quidã §. j.* Addítio. ¶ Et nota, quòd procuratori simpliciter, & habenti speciale mandatum potest fieri restitutio hæreditatis: nõ autem procuratori in rem suã, siue cessionario, vt est casus mirabilis in *l. si mulier. §. ex asse ff. de iure dot*

d ¶ *Diximus.* vt *suprà. eodem §. sed quia stipulationes. & proximo §.* ¶ Et not. quòd idem [h] iuris est in toto quoad totum, quod in parte quoad partem: *vt ff. de acquirend. hæredita. l. seruus. & ff. de vsur. l. qui scit. in principio.* Argument. contra *ff. de vulg. l. ex mille in gl. pro parte.* Addítio. Tu dic quòd hæc regula procedit quando est eadem ratio in parte, quæ in toto: aliás non, vt in contrario.

e ¶ *Quartam.* vel etiam minus quarta: sed tamẽ agitur ad supplementum [i], vel retinebit, *vt ff. eo. l. j. §. si hæres præcepto. in fine.*

a ¶ *Quæ quartam continet.* Quòd si plus quarta contineat, hæres etiam legatarijs in id tenetur quod quartam excedit: videlicet si plus legatarijs debeatur, quam ad fideicommissarium perueniret. Cviac.

a Fideicommissarius ante factam ei restitutionem hæreditatis, non alij ejus dominus.

b Hæres ante restitutam fideicommissario hæreditatem in ea hæreditate facit omnia vt dominus.

a Fideicõmissario generali datur rei vindicatio post restitutam ei hæreditatẽ. Imò ante restitutã ei datur vtilis rei vindicatio.

a Fideicommissarius hæredi restituẽti cauere de indemnitate debet.

a Hoc verũ facta restitutione: sed ante ipsum benè cõuenitur *l. nam et § qui et Trebellianꝰ ff. eo*

f Cautio, quæ à fideicommissario præstatur hæredi restituendi, officio iudicis præstanda.

g Fideicommissum restitui potest procuratori speciale mandatum habenti.

h Totius ad totum eadem ratio, quæ partis ad partem.

i Et tunc pro eo quod supplevit, tenetur creditoribus: quia illud videtur habere ad restitutionẽ quotæ.

actiones fideicommissario, & aduersus eum competant [a]. Sed & id quod præcipuum Pegasiani senatuscõsulti fuerat [b], vt quando recusaret hæres scriptus sibi datam hæreditatem adire, necessitas ei imponeretur totam hæreditatem volenti fideicommissario restituere, & omnes ad eum, & contra eum transferre actiones: & hoc trãsposuimus ad senatusconsultum Trebellianum: vt ex hoc solo necessitas hæredi imponatur, si ipso nolẽte adire fideicommissarius desideret restitui sibi hæreditatem: nullo nec damno, nec commodo apud hæredem [c] remanente.

Quod iuris est de toto quoad totum: idem iuris est de parte quoad partem. Aretinvs.

8. ¶ Nihil autem interest, vtrùm aliquis ex asse hæres institutus: aut totam hæreditatem, aut pro parte restituere rogatur, an ex parte hæres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem obseruari præcipimus, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus [d].

Hæreditatẽ deducta quarta restituere grauatus, pro ea parte hæreditaria onera sustinet: quòd si certa re quantumuis maxima, certave quantitate præcepta, restituere rogetur, nullatenus oneribus implicatur sed vniuersa ad fideicommissum conuolant.

9. ¶ Si quis vna aliqua re deducta, siue præcepta quæ quartam [e] continet [a], veluti fundo, vel alia re, rogatus sit restituere hæreditatem: simili modo ex Trebelliano senatuscõsulto restitutio fiet, perinde ac si quarta parte retenta rogatus esset reliquam hæreditatem restituere. Sed illud interest, quòd altero casu: id est, cùm deducta, siue præcepta aliqua re restituitur hæreditas, in solidum ex eo senatusconsulto actiones [f] transferuntur: & res quæ remanet [f] apud hæredem, sine vllo onere hæreditario apud eum remanet quasi ex legato ei acquisita. Altero verò casu: id est, cũ quarta parte retenta rogatus est hæres restituere hæreditatem, & restituit: scinduntur actiones [g], & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium: pro quadrante remanent apud hæredem. Quinetiam licèt vna re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hæreditatem rogatus sit, in qua maxima pars hæreditatis contineatur: æquè in solidum transferuntur actiones. Et secum deliberare debet is cui restituitur hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interueniunt, & si duabus pluribúsve deductis, præceptisve rebus restituere hæreditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta, præceptáve, quæ quartam, vel etiam maximam partem hæreditatis continet, rogatus sit aliquis hæreditatem restituere; idem iuris est. Quæ autem diximus de eo qui ex asse institutus [h] est, eadem transferimus & ad eum qui ex parte hæres scriptus est.

Ille qui ab intestato bona defuncti ceperit, & etiam fideicommissarius potest grauari de restituendo totam hæreditatem, vel partem hæreditatis. h. d. Aret.

10. ¶ Præterea intestatus quoque moriturus potest rogare [i] eum ad quem † bona sua vel legitimo iure, vel honorario pertinere intelligit, vt hæreditatem suam totam, partemve eius, aut rem aliquam, veluti fundum, hominem, pecuniam, alicui restituat [k]: cùm alioqui legata nisi ex testamento non valeant [l].

11. ¶ Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, vt id rursum alij aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat [m].

Quis sit huius literæ sensus, acerrimè inter iuris cõmentatores pugnatum est, ad extremúmque anhelitum vsque laboratum: iuxta tamen receptiorem, & communi calculo probatam sententiam hoc dicit: si quis legum solemnia obseruare nolens, hæredis fide, ac legalitate fretus, fideicommissum reliquerit, iusiurandum subire cogitur hæres, num tale quid relictum fuerit: quod si recusat, ad fideicommissi solutionem arctatur, nec audiendus est si minus solemnem voluntatem alleget.

12. ¶ Et quia prima fideicõmissorũ cunabula à fide hæredum

f ¶ *Remanet.* facit. *C. de hære. instit. l. quotiens.*

g ¶ *Actiones.* scil. creditorum, non legatorum. quod dic: *vt ĩ. eod. §. sed quia in fin.*

h ¶ *Institutus.* vt restituat retenta certa re.

Præterea.] Casvs. Domine, vos dixistis mihi qualiter hæres oneratur ad præstationẽ fideicom. sed nunquid poterunt successores ab intestato fideicomm similiter grauari? Respõ. Iustinianus quòd sic. nam præter supradictos modos, quibus in testamento grauatur hæres ad restitutionem fideic. potest etiam quis, si fortè esset intestatus moriturus, per fideic. rogare eum quem intelligit sibi de iure ciuili, vel de iure prætorio ab intestato successurũ, vt hæreditatem suam totam, vel partem eius, aut rem aliquam singularem, veluti fundum, hominẽ, vel pecuniam alicui restituat: sed licet hoc est verum in fideicom secùs tamen est in legatis. Legata enim olim non nisi ex testamento valebant. Et non solùm successorem in vniuersitate ab intestato potest quis grauare, sed etiam eum cui aliquid restituitur per fideicom. potest rogare, vt illud rursus alij totum, aut pro parte restituat, aut etiam aliquid aliud, quod tantundem valeat & hæc dicuntur vsq; ad §. *& quia primo.*

i ¶ *Rogare* in codicillis.

k ¶ *Restituat* ideò potest ab his fideicommissũ relinquere, quoniã sua spõte relinquere legitimam hæreditatem videtur, non instituendo aliom: *vt ff. de iure cod. l. conficiuntur. §. j.*

l ¶ *Non valeant.* Sed quo iure hoc est verũ? antiquo non *vt ff. de leg. j. l. j.* Item nouo non: *vt C. com. de leg. l. y.* Dic ergo antiquiori iure locũ habere quod hic dicitur. a Vel dic, quòd *dicta l. j. de leg.* j secundùm noua iura loquitur, secũdum quæ æquiparata sunt legata fideicommissis [a]: *vt ĩ. de lega. §. sed non vsque.*

m ¶ *Restituat.* etenim in quanto quis honoratur, & onerari potest: *vt insf. tit. j. §. hoc solum.* Sed nunquid quartam retinebit? Resp. *vt infrà, tit. j. §. hoc solum.*

Et quia prima.] Casvs. Domine, iam video quid

† Dicendo quis, quis mihi hæres erit & non est necesse exprimere proprium nomen, secundum Iason. *Ag. lex.*

a Bretõ q. Sed vna directo ... codicillis ... qui non pot... ... fideicom... ... nisi in libertatibus, & ... lis de quibus dic in ... §. non ...

pendent, & tam nomen [a], quã substantiam acceperũt: & ideò, diuus Augustus ad necessitatem iuris eadẽ detraxit † [b]: nuper & nos eundem principem superare contẽdentes †, ex facto [c] quod Tribonianus vir excellentissimus quæstor † sacri palatij suggessit, constitutionem [d] fecimus, per quam disposuimus, si testator fidei hæredis sui commisit, vt vel hæreditatem, vel speciale fideicommissum restituat, & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicommissis legitimus [e] esse noscitur) possit res manifestari: sed vel pauciores, quàm quinque, vel nemo penitùs testis interuenerit: tunc siue pater hæredis, siue alius quicũque sit, si fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit, si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsecutam: si fideicommissarius iusiurandum ei detulerit, cùm priùs ipse † de calũnia † iurauerit [f]: necesse † eum habere [g] vel iusiurandũ subire, quod nihil tale à testatore audiuerit, vel recusantem, ad fideicõmissi vel vniuersalis, vel specialis solutionem coartari [h], ne depereat vltima voluntas testatoris fidei hæredis cõmissa. Eadem [i] obseruari censuimus & si à legatario, vel fideicommissario aliquid similiter relictũ sit. Quòd si [k] is à quo relictum dicitur, postquàm negauerit, confiteatur quidem aliquid à se relictum esse: sed ad legis subtilitatem [l] recurrat [n], omninò soluere cogendus est [m].

DE SINGVLIS REBVS per fideicommissum relictis.
TITVLVS XXIV.

Etiam res singularis potest per fideicommissum relinqui, & tam ab hærede quàm à legatario.

Potest tamen quis etiam † singulas [n] res per fideicommissum relinquere, veluti fundum, argentum, hominem, vestem, & pecuniam numeratam: & vel ipsum hæredem rogare, vt alicui restituat, vel legatarium [o]: quamuis à legatario legari non possit [p].

Non tantùm res testatoris, sed etiã hæredis, aut cuiuslibet alterius per fideicõmissum relinqui potest. Et legatarius de re sibi legata vel sua, vel aliena alteri restituẽda potest grauari: dũ modò nõ plus oneretur, quàm honoratur. Et quan lo res aliena legatur vel ipsa, vel eius æstimatio præstanda est. ACCVRS.

A nota, eatenus quem fideicommissis grauari posse, quatenus honoratur.

1. ¶ Potest autem non solùm proprias res testator per fideicommissum relinquere: sed & hæredis, aut legatarij, aut fideicõmiss. aut cuiuslibet alterius [q].

quid eras olim circa fideicom. & quid hodie obtinemus. Vnde cum satis manifestum sit, quid de antiquitate collatum, & in quibus per vestram constitutionem circa fideicom insistere debeamus: transeatis igitur, si placet, ad aliquã aliam materiã. Ad hoc resp. Amice, adhuc non est ad aliquã aliam materiam transeundum. Primò adhuc circa materiam fideic. insistendum est. namque prima fideicommissorũ cunabula à fide hæredum pendebant, & tã nomen, quam substantiam acceperũt. & ideò primò diuus Aug. vt s. *dictum est.* fideicom. ad legis necessitatẽ deduxit, & laqueis iurisinnodauit. Igitur nos eũdem principem circa figmenta fideicom. nuper superare cõtendentes, ea quodã facto per Tribonianum virum excelsum sacri palatij quæstorem nobis relato, quandam fecimus cõstitutionem qua statuimus, vt si quis testator hæredem suum per fideicommiss. rogauit, vt vel hæreditatem vel aliquod speciale fideicom. alicui restituat, & huiusmodi voluntas testatoris neque ex aliqua solenni scriptura, neque per quinq. testes, qui in codicillis sufficiant, probari possit, qui fidẽ hæredis sui elegit: in hoc casu si hæres perfidia ductus fidẽ adimplere recusauerit, negãdo tale onus a testatore sibi fuisse impositũ, si fideicõmissarius iusiurandum ei detulerit: sacramento de calumnia à fideicommiss. priùs præstito, necesse habebis hæres vel iusiurandum subire, vel fideicommiss. siue generale, siue speciale ab eo relictũ fideicõmiss. soluere. & ita per nostram cõstitutionem induximus, ne vltima voluntas testatoris fidei hæredis sui commissa depereat. Sed pone quod ille, a quo fideicomm. petitur: postquam per sacramentum, aut per testes conuictus fuerit, confiteatur fideicom. a se relictum: ad legis tamen subtilitatem decurrat videlicet allegando ea minus solenni volũtate hoc fuisse relictum certè in hoc casu pœnam incidit mendacij: & non obstante huiusmodi defensione ad fideicommiss. præstationem omnino cogendus est. Et hæc dicuntur vsque in fi. titu. Franc. de Aret.

a ¶ *Nomen* Not. nomẽ [a] cõsequens rei: *vt s. de don. §. est & aliud.*
b ¶ *Detraxit.* hæc iura sunt s. *eo. in princ.*
c ¶ *Ex facto* id est, ex quæstione de facto.
d ¶ *Constitutionem* vt *C. de fideicommiss. l. fin.*
e ¶ *Legitimus* Not. testes [b] quinq. in codicillis necessarios esse: *vt C. de codic. l. fin. & de fideicom. l. finali.* ibi. *sed siue quinque.* &c.
f ¶ *Iurauerit.* Nam [c] in omni casu erat olim iurandum, & in omni capitulo *vt C. de iuramen. calum. l. in princ.* Hodie sufficit semel iurare: *vt in Auth. de lit. qui ingred. ad appel. §. fin. coll. v.*
g ¶ *Necesse eum habere.* Sed nunquid hodie corrigitur hoc, cùm nulli deferatur iurato: *vt C. de iureiur. l. fina. & l. generaliter. §. sed iuramento versi. fin. a. item?* Respon. non: quia hæc est [d] posterior constitutio Iustiniani *vt C. de fideicom. l. fina.* & ita est iste specialis casus, in quo quis compellitur iurare.
h ¶ *Coartari.* Nota propter [e] contumaciam non iurantis eum condemnari: *vt C. de iura. calum. l. ij. §. penul.*
i ¶ *Eadem* scilicet vt compellatur [f] iurare, vel soluere.
k ¶ *Quod si.* Dixi quando contumax fuit non iurando: nunc quando iurauit, & per sacramentum fuit confessus, vel etiã antequàm iuret, sed priùs negauerat, relictum: vt in fi. huius tit. dicemus statim.
l ¶ *Subtilitatem* quæ [g] est vt ex quo est voluntas non solennis, Institut.

non valeant ea, quæ facta sunt: *vt C. de fideicommiss. l. si veritas. & C. de testa. l. non dubium. §. illud.*
n ¶ *Recurrat.* Vet. *decurrat.* fauor hic est magnus fideicommissorum in codicillis relictorum, vt omnimodo præstetur ab hærede, qui fateatur se rogatum, etiã si nullus fuerit adhibitus testis, vt inficiator iurare cõpellatur, vt recusans iurare pro confesso habeatur. CVIAC.
m ¶ *Soluere cogendus est* Sed quomodo [a] coarctatur ea non solenni voluntate? sic ergo soluuntur inutiliter relicta, sicut & vtiliter, quod esse non debet. *vt C. de fideicommiss. l. si veritas, quæ est contra.* Sol. quidam dicunt quòd vbi solenniter testari voluit, & non fecit, habet locum lex contraria. aliàs si noluit testari solenniter, habet locum quod hic dicitur: *vt ff. de iure codic. l. j.* Sed hæc falsa est, quia & hic de testatore loquitur, qui solenniter facit: vt ibi, si testator [b] fidei hæredis sui cõmisit. 2. Alij: vt B. dicebãt esse distinguendum. An dicat hæres, Non est verum sibi legatum esse, in quo casu cogitur probare, esse verum, & solenne, vt in contrario, eo saluo, vt si deferatur sacramentum, iuret: *vt s. prox. §.* An dicat, non potes petere: quia est minus solenne: in quo casu cogitur *vt hic.* Sed hoc non valet, quia secundùm hoc expediret ei negare, quod esse non debet: *vt ff. de tribu. l. illud §. pen.* 3. Dic ergo secundùm Io. aut ab initio confitetur relictum, & tunc non tenetur ex non solenni voluntate: vt in l. illa contraria. Aut negauit: & tunc ea non solenni volontate non tenetur: sed posteà per sacramentum, vel per Probationes compellitur: vt ita ratione sui mendacij teneatur: *vt hic, & arg. in Auth. de trient. & semiss. § istud. & §. ad hoc.*

a Fideicommissum an ex minus solenni voluntate sit præstandum.
† *Etiam* particula implicatiua *l. etiam Co. si cntor. vel curat. interuen.*
b Fideicõmissum relinqui potest in minus solẽni voluntate à persona hæredis cum solenni testamẽto instituti Cum enim hic dicatur in minus solenni voluntate fidei hæredis cõmissum, ponendum est necessariò, anteà fuisse solenniter institutũ hæredem.

DE SINGVLIS REBVS PER FIDEICOMmissum relictis.

De fideicommissis generalibus suprà, tit. j. dixit: nunc de specialibus dicit. ACCVRS.

Potest.] Totus iste titulus diuiditur in tres partes Primò ponis de fideicommisso pecuniario Secundò de libertatibus. Tertio per quæ verba fieri debeant. Secunda ibi: *Libertas quoque* Tertia ibi, *Verba.*
n ¶ *Singulas* non [c] solùm generaliter: *vt s. tit. j.*
o ¶ *Vel legatarium.* scilicet rogare vt aliquid alicui restituat.
p ¶ *Non possit.* antiquo iure inspecto, sed nouo iure aliter est. nã potest [d] à quolibet qui commodum quocunque modo habet, legari, & fideicommitti: *vt C. com. de leg. l. ij. §. fi.* & hoc statim subicit. ACCVRSIO. Dic secundùm Io. Fab. quòd accipiendo legatum propriè, fortè [e] non potest legari nisi ab hærede: sed fideicommitti sic: *vt l. si fuerit. § 1 ff. de le. ij. & quod ibi no maxime per Bar.* Sed quia legatum, & fideicommissum idem sunt, & facta sunt hodie similia, & synonyma, ideò illa differentia hodie non tenet: *vt d. l. ij. §. fi. Cod. communia de lega. & plenè no. per glo. & doct. l. j. ff. de leg. j. & ibi dixi s. de leg. §. j.* Sed ibi Raph. dicit, quòd iste text. non potest loqui de iure antiquo, cùm hic sit verb. *possit*, dum dicit. *legari non possit.* non autem dicit, legari non poterat, &c. dic vt per Ang.
q ¶ *Alterius.* refert tamen an leget rem extranei, an hæredis. Primo casu distinguitur an sciuerit alienam, vel credidit suam: secundo non: *vt s. de leg. §. quod autem. & ff. de lega. ij. l. vnum ex familia. § si rem.*

c Fideicõmissum etiam particulare potest relinqui.
d Fideicõmissum relinqui potest ab hærede, à legatario, & fideicõmissario.
e Legari propriè nõ potest nisi ab hærede, fideicommitti etiam à legatario, vel fideicommissario potest.

a ¶ *Ipsius.* legatarij.
b ¶ *Inutiliter* ᵃ facit. ᵇ *ff. de lega. j. l. planè y §. fi. & l. videndum. & ff. de lega. ny. l. 7. § secundum. & l. 29. § Iulianus. & l. si legatarius in prin.* ¶ Sed contra in d. *l. planè § si cum* sed ibi stetit per legatarium quò minùs meliorem acceperit. Vel melior videtur esse quem elegerit, licèt deteriorem elegerit: *vt argu. infrà, de act. §. præterea.* Item arg. contra, *ff. de lega. y l. Impera. §. 1. ibi, enimuerò, &c.* Sed hoc quod hic dicitur intellige, quando in quantitate legatur alicui, & in quantitate oneratur: ibi autem quando quantitas datur, & in specie grauatur: quo casu tãtum videtur æstimasse speciẽ suam legatarius, accipiendo quantitatem, vt ex eadem leg. colligitur. ¶ Item contra, *ff. ad leg. Falcid. l. sed & si non seruum in princ.* Sed & ibi eodem modo responde, quia quantitas erat legata, & onus erat positum in faciẽdo. ¶ Sed cùm ᶜ quantitas legatur, & in quantitate grauatur, sicut hic loquitur, nunquid quartam iure Falcidiæ potest oneratus retinere: siue sit legatarius, siue fideicommissarius qui sit grauatus? Quidã dicunt quod sic: *vt argu. ff. ad leg. Falcid. l. pœnales § fi.* Nos contra: *vt in ea. tit. l. lex Falcidia si interueniat. § nunquam. & de vulg. substi. l. cohæredi. § cum hic.* ADDITIO. De quo dic vt per glo. *in d. §. nunquam. & in l. denique.* & ibi Barto. *ff. ad Treb.* & per Angel. hic notabiliter.

Itaque & legatarius, & fideicommissarius non solùm de ea re rogari potest vt eam alicui restituat, quæ ei relicta sit: sed etiam de alia, siue ipsius ᵃ, siue aliena sit. Hoc solum obseruandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quàm ipse ex testamento ceperit: nam quod amplius est, inutiliter ᵇ relinquitur. Cùm autem aliena res per fideicommissum relinquitur: necesse est ei qui rogatus est, aut ipsam redimere, & præstare: aut æstimationem eius soluere.

Etiam libertas seruo per fideicommissum potest relinqui: & non tantum seruo proprio, sed etiam alieno: vt quando poterit ematur, & manumittatur. h. d.

2. ¶ Libertas quoque seruo per fideicommissum dari potest, vt hæres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius. Nec interest vtrùm de suo proprio seruo testator roget, an de eo qui ipsius hæredis, aut legatarij, vel etiam extranei ᶜ sit. Itaque & alienus seruus redimi, & manumitti debet. Quòd si dominus eum non vendat ᵈ, si modò ᵉ nihil ᶠ ex iudicio eius qui reliquit libertatem, perceperit ᵍ: non statim extinguitur fideicommissaria libertas: sed differtur ʰ quoad possit tẽpore procedente, vbicunque occasio serui redimendi fuerit, præstari libertas.

Directa libertate datus, testatoris libertus efficitur: fideicommissariam autem adeptus libertatem, hæredis est libertus.

c ¶ *Extranei* licèt eum crediderit suum: *vt ff. de fideicom. liber. l. Paulus. 1. respon. & l. alieno. in princ.* ¶ Sed in pecuniario legato distinguitur, sciuerit, vel ignorauerit, rem alienam. *vt suprà de lega. §. quod autem. & §. non solùm* ᵉ.
d ¶ *Non vendat.* vel etiam si vendat: sed vltra iustum pretium vendere vult. nam tunc perinde ᶠ est, ac si non vendat: *vt ff. de leg. 1y. l. non duobus. § finali.*
e ¶ *Si modò.* interpositio est.
f ¶ *Nihil.* si enim aliquid etiam modicum relinquitur alicui, vt vendat, & ille legatum accepit, compellitur vendere: *vt hic. & C. de fideic. lib. l. debere. & l. si te donatam. & C. ad leg. Falc. l. si ea, cuius filium.*
g ¶ *Perceperit.* scilicet dominus istius.
h ¶ *Differtur.* quod ᵍ differtur, non aufertur: *sic ff. de iudic. l. cum furiosus.* Arg. contra, *C. de inoffic. testa. l. scimus § fi. & ff. de vsufruct. l. si* ʰ *vsusfruct.* ¶ Item not. quod inspicitur quod ⁱ euenire potest: *sic ff. de iurisdic. om. iud. l. si idem, § si in glo adiudicari. & ff. de adi. leg. l. si seruo.*
i ¶ *Eius qui manumittet.* id est, hæredis, vel legatarij, vel fideicommissarij. *C. de fideicom. l. his quibus.* ACCVRS.
k ¶ *Orcinus.* sic ᵏ dictus ab orco. i. manumissus ab eo qui tendit ad orcum. i. infernum. 2. Vel orthinus ab orthos, quod est rectum. Vnde Orthinus. i. directò manumit. 3. Vel ab orce, ˡ quod est capio (nam & inde archiorcus) quia multa capiunt manumissi in testamento, in quo multa fiunt.
l ¶ *Ex suo.* non expectata manumissione ab alio facienda.
m ¶ *Testamento.* vel etiam codicillis testamento confirmatis: *vt ff. de manumiss. testa. l. libertas*

n ¶ *Velut ex suo testamento.* Et hoc nimirum est directò, siue recto iure. Legata ex ipso testamento, fideicommissa ex fide hæredis pendent vt rectè Suidas legata definiit, τὰ ἐκ διατάξεως, fideicommissa, τὰ ἐκ μὲν οὐ διατεταγμένου ὑπὸ δὲ μᾶλλον ἀπολλύμενα. Illa igitur sunt directa, hæc non item. CVIAC.

Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, nõ testatoris fit libertus, etiamsi testatoris seruus sit: sed eius qui manumittit ⁱ. At is qui directò ex testamento liber esse iubetur, ipsius testatoris libertus fit: qui etiam orcinus ᵏ appellatur. Nec alius vllus directò ex testamento libertatem habere potest, quàm qui vtroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directò * autem libertas tunc dari videtur, cùm non ab alio seruum manumitti rogat: sed velut ex suo ˡ testamẽto ᵐ a libertatem ei competere ⁿ vult.

Siue præceptiuis, siue rogatiuis verbis fideicommissum fiat, valet. hoc dicit. ARET.

3. ¶ Verba autem fideicommissorum hæc maximè ᵒ in vsu habentur: peto, rogo, volo, mando, † fidei tuæ committo, quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in vnum congesta essent.

n ¶ *Competere.* quæ cõpetit hæreditate adita etiam ab vno ex pluribus hæredibus: *vt ff. de manu. testa. l. testamento manumissus §. testamẽto.*
o ¶ *Maximè.* ᵃ ideò hoc dicit, quia quibuscunque verbis relinqui possunt. *vt ĩ de leg. in prin.* siue directis, siue precariis: *vt Cod. commu. de leg. l. omne verbum.* & facit, *ff. ad Trebell. l. Scæuola.* ADDITIO. Et hoc verum, si verba important dispositionem, itẽ fideicommissum, vel ad hoc extendi possint ex coniectura a mente testatoris, non aliàs: *vt l. pater. §. pater filios. ff. de leg. 1y.*

DE CODICILLIS.
TITVLVS XXV.

Codicillos etiam non testatus quiuis facere potest: porrò ante testamentũ facti, nulla expressa confirmatione, noua iure indigent.

ANte Augusti tẽpora constat, codicillorum ius in vsu non fuisse: sed primus Lucius Lẽtulus (ex cuius persona etiam fideicommissa esse cœperunt) codicillos introduxit. Nã

DE CODICILLIS. *Quia* ᵇ *testamenta, & eorum accidentia dicta sunt: nunc de codicillis ad est, de paruula, vel de minima scripta voluntate. Nam ideò codicilli dicuntur, quia in breuiori chartula, vel codice quã testamentum fiebant: & solum in eis quædam fideicommissa relinquebãtur, & tales sunt ad testamentum, qualis* ᶜ *est scapha ad nauem. Sed nunquid secundum hoc possunt fieri sine scriptura? Quidam dicunt quod non. sed tamen dico etiã* ᵈ *sine scriptura hodie fieri posse, licet fortè olim in scriptis tantum fierent.* vt Cod. de bo. liber. l. fin. in principio. ACCVRS.

ANte Augusti, &c.] Iste titul. diuiditur ᵉ in quatuor partes. ¶ Primò quomodo fuerit introductus vsus codicillorum. ¶ Secundò, quando codicilli testamento confirmati valent. ¶ Tertiò, an hæreditas directò possit dari, vel adimi in codicillis. ¶ Quartò, an quis possit facere plures codicillos. Secunda ibi, *Non tantum.* Tertia ibi, *Codicillis.* Quarta ibi, *Codicillos* ¶ CASVS. Domine, iam video quod vultis tractare de codicillis: dicatis igitur mihi, si placet, quando primò ius codicillorum in vsu esse cœperit, & quis primò introduxit codicillos? Ad hæc respon. Amice, ius codicillorum temporibus diui Augusti primò in vsu esse cœpit: vnde certum est, ante Augusti tempora ius codicillorum in vsu non fuisse, sed primò Lucius Lentulus, ex cuius persona etiam fideicommissa sumpserunt originẽ, codicillos introduxit. Nam cùm prædictus Lucius Lẽtulus in Africa diem extremum clauderet, quosdam scripsit codicillos in testamento suo cõfirmatos, quibus rogauit Augustũ per fideic vt aliquid faceret, & cum diuus Augustus volũtatem suam in codicil. contentã impleuisset, postea cæteri auctoritatem principis secuti, fideicommissa præstabant: & filia eiusdem Lentuli legata in codicillis patris sui contenta soluit, ad quorum præstationem diuus Augustus iurisprudentes conuocauit, inter quos erat Trebatius, cuius tunc auctoritas maxima habebatur, & ab iisdem iurisconsul. quæsiuit, an vsus codicillorũ recipi posset, & an dissoni esset codicilli iuris rationi? & dicitur Trebatius respondisse Augusto vtilissimum, & necessarium fore vsum codicillorũ: & maximè propter longas, & magnas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent, vt si quis testa. solenne propter impotentiam facti facere non posset,

a Vtile per inutile non vitiatur.
b Grauari nemo potest in plus, quàm honoratus sit: vt hac cursus sententia vide quinque exceptiones apud Portium hic.
a Et hoc quando species erat sua. si vero aliena, procedit text. hic. Vbi autem relinquitur species si simpliciter grauetur habet locum iste text. si alternatiue, procedit text. in d. §. sicut, d Falcidiã nõ deduci legatarius, vel hæ. fideicommissarius grauatus præstatione, siquis res Falcidiæ enim ratio inducta est, vt hæreditas adiretur & eius aditione legata præstarẽtur. Sed hæc ratio cessat: vbi iam ab hærede instituto adita est hæreditas. Ideoque cessare debet ratio dispositi.
a At in ebetatiõ facit text. vt d. l. alieno.
f Pares sunt nolle vẽdere, & iniusto precio velle vendere.
g Quod differtur, nõ aufertur vide Bar. in l. inter § fin. ff. de verb. oblig.
h Legendu. sed i Euentus inspicimus, seu inspicitur. quod euenire potest, adde Glo. in l. 1. §. 2 C. commun. de legatis.
k Orcinus quis & vnde dictus.
l Mulonis, & merè agasonis ridicula hæc est etymologia.

a De verbo, maximè, vide Glos. in l. [illegible] ff. ad leg. Aquiliam ad [illegible] extra de [illegible] præsu. Hoc autem est [illegible] particula legi, vel statuto ad[illegible] vt [illegible] intelligantur esse in casu nõ expresso.
* Directa.
b Cõtinuatio.
† Volo i. cupio. Mando i. est committo. Hæc verba imperatiua [illegible] sunt sed [illegible] sua [illegible]
c Codicilli [illegible] testamento [illegible] [illegible] magnitudine [illegible] d Codicilli sine scriptura fieri possunt.
e Diuisio.

ſet, faceret ſaltē codicillos, quibus vltimā voluntatē declararet. vnde poſt illa tempora cùm etiam Laben iuriſcōſul. codicillos feciſſet, etiam nemini dubitāuerat, quin codicilli iure optimo admitterentur. Et hæc dicuntur vſque ad §. *non tantùm autem.*

a ¶ *Confirmatos.* Hic no. quòd quatuor [a] modis codicilli confirmantur: aut enim in futurum confirmantur: veluti teſtamento priùs facto, in quo dictum eſt, quicquid dixero in codicillis, valere volo, & poſtea codicilli facti ſunt. Aut in præteritum, veluti codicillis priùs factis teſtamento facto poſteà confirmati ſunt. & hi duo caſus ſunt, *C eo. l. ſi*ue *in initio* b Tertiò fiunt cum teſtamento, veluti cùm teſtator qui teſtamentum implere nequiuerit, addiderit vt vim codicillorum haberet: *vt C. eo. l. ſi. §. illud planè.* ibi, *niſi* c *alle. &c* Quartò ſine teſtamento. ſcil. ab inteſtato: *vt ff. eo. de iur. codicil. l. conficiuntur. & infrà, eod. §. non tantùm. & C eo. l. non ideircò* hic autem fuerunt confirmati vel antè, vel poſt.

b ¶ *Auguſto.* cui aliquid relinquebatur.

α ¶ *Deinceps reliqui.* Reliqui cohæredes Auguſti. CVIACIVS.

c ¶ *Eius.* ſ. Auguſti.

β ¶ *Legata quæ iure.* Id eſt codicillis teſtamento confirmatis directò hæredes ſcribi non poteſt: legata tamen in eis, & tutelæ, & libertates relinqui poſſunt. quod igitur ait, filiam Lentuli legata ipſo iure non debuiſſe: nempe quia ius codicillorum non erat receptum. CVIAC.

d ¶ *Non debebat.* quia legata non debebantur niſi ex teſtamento iure antiquo, vt diximus ſ. *tit. 9 §. prætereà.*

a Codicilli quatuor modis hîc, nimirum ante, vel poſt teſtamentum, per clauſulam codicillarem, nullo condito teſtamento quo vltimo caſu adeunte hæredes ab inteſtato confirmantur.

b Confirmatio interdum præcedit ſuum confirmabile. ſa[c] ſecundùm Bal. & Salyc. in d. l. ſiue in initio. C. eod. ita ſic epiſcopus poteſt confirmare electionē fiendam per patronos eccleſiæ, antequam fiat quod notatur l. cum antea. C. de arbit. An quis poſſit approbare laudum, antequā proferatur, & ſic, an primò quis poſſit approbare, & confirmare electionem antequā facta fuerit.

c Codicillaris clauſulæ adiectione hoc efficitur, vt ſi teſtamentum non teneat vt teſtamentum, teneat vt codicillus.

cùm decederet in Africa, ſcripſit codicillos teſtamento confirmatos [a], quibus ab Auguſto [b] petiit per fideicommiſſum, vt faceret aliquid. Et cùm diuus Auguſtus voluntatem eius impleſſet: deinceps reliqui *α* eius [c] auctoritatem ſecuti, fideicommiſſa præſtabant: & filia Lentuli legata quæ iure *β* non debebat [d], ſoluit. Dicitur autē Auguſtus conuocaſſe ſapientes viros, intérque eos Trebatium quoque, cuius tunc auctoritas maxima erat: & quæſiſſe, an poſſet recipi hoc, nec abſonans à iuris ratione codicillorum vſus eſſet: & Trebatium ſuaſiſſe Auguſto, quod diceret vtiliſſimum, & neceſſarium hoc ciuibus eſſe, propter magnas, & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuiſſent, vbi ſi quis teſtamentum facere non poſſet [e]: tamen codicillos poſſet. Poſt quæ tempora, cùm & Labeo codicillos feciſſet, iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur.

Etiam ab inteſtato codicilli fieri poſſunt. Sed quando ante teſtamentum fiebāt, non aliter valebant, niſi erant in teſtamento confirmati. Hodie verò ſemper videntur confirmati. ARET.

1. ¶ Non tantùm autem teſtamento facto poteſt quis codicillos facere: ſed & inteſtatus quis decedens fideicommittere codicillis poteſt. Sed cùm ante teſtamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait, non aliter vires habere, quàm ſi ſpeciali poſteà voluntate confirmentur [f]. Sed diui Seuerus, & Antoninus reſcripſerunt; ex his codicillis qui teſtamētum præcedunt, poſſe fideicommiſſum peti, ſi appareat, eum qui teſtamentum fecit, à voluntate *γ* quam in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe.

Codicillis nec dari, nec adimi directò hæreditas poteſt: nec inſtituto hæredi conditio adiici, nec directò ſubſtitui, fideicommitti autē poteſt.

2. ¶ Codicillis autem hæreditas neque dari [g], neque adimi *δ* † poteſt, ne confundatur [h] ius teſtamentorum, & codicillorū: & ideò nec exhæredatio ſcribi [i]. Directò autem hæreditas codicillis neque darj, neque adimi poteſt. nam per fideicommiſſum hæreditas codicillis iure relinquitur [k]. Nec conditionem hæredi inſtituto [l] codicillis adiicere [m], neque ſubſtituere directò [n] quis poteſt.

Plures codicillos vnus facere poteſt, omnes habentes effectum: ſecus in pluribus teſtamentis. ARET.

3. ¶ Codicillos autem etiam plures [o] quis facere poteſt, & nullam [p] ſolennitatem ordinationis deſiderant.

e ¶ *Non poſſet* propter impotentiam facti, vt quia non habet tot teſtes, qui teſtamento conficiendo ſufficiāt, ſecùs ſi propter impotentiam iuris: *vt ff. eo. l. diui. §. codicillos. y quæ eſt contrà.* Et probatur hæc ſolutio, *ff. eo. l. conficiuntur. § codicilli.*

Non tantùm autem.] CASVS. Domine, iam vidimus quòd primò Lucius Lentulus fecit codicillos teſtamento ſuo confirmatos, nunquid igitur requiritur de neceſſitate, quòd fiat teſtamentum ad hoc quòd poſſint valere codicilli? Et reſpond. quod non. Nam non tantùm facto teſtamento poteſt quis codicillos facere, ſed etiam inteſtatus decedens codicillos facere poteſt: & in eis fideicom. relinquere. Papinianus tamen ait, codicillos ante teſtamentum factos non aliter vires neceſſitatem habere, niſi poſtea ſpeciali voluntate teſtatoris, & in teſtamento confirmētur. Sed diui Seuerus, & Anto. reſcripſerunt, ex codicillis ante teſtamentum factis poſtea cum effectu fideicom. peti, licèt in teſtamento ſubſecuto non fuerint expreſſe confirmati, ſi tamen appareat, teſtatorem qui poſt factos codicillos facit teſtamentum, à voluntate in codicillis expreſſa non receſſiſſe. & ita non eſt neceſſaria ſpecialis confirmatio: ſed ſufficit ſi non appareat de contraria voluntate teſtatoris. Et hæc dicuntur vſque ad illum §. *codicillis autem.*

f ¶ *Confirmentur.* ſcilicet expreſſim, vel etiam ſi quoquo iudicio reuocatur prima volūtas: *vt ff. eod. de iur. cod. l. ante tabulas teſtamenti.* Sed Ioan. contrà. Nam ſiue antè, ſiue poſt fiāt: ſemper videntur confirmati. vt hîc ſtatim: *& ff eo. de iur. cod. l. ſi quis cum. §. ſi & l. ab inteſtato.* ACCVRS. ADDITIO. In hoc tamen remanet hodie differentia ſecundùm Ioan. Fab. quia quando expreſsè confirmantur, valent iure directo quæ in his cōtinētur: ſecùs ſi tacitè. *l. liber. ff. de manu. teſta. & de teſt. tut. l. 9.* quamuis gloſſa ibi notet contrarium.

γ ¶ *A voluntate.* Et hoc quidem ad Papinianum Tribo. appin-xit in *l. ante tabulas. ff. de iure codicill.* quod nec Paulū admiſiſſe indicat *l. impuberem. §. qui codicillos ff. ad leg. Corn. de falſ.* CVIAC.

Codicillis autem.] CASVS. Domine, iam video quòd codicilli ante teſtamentum, & poſt teſtamētum fieri poſſunt, & ab inteſtato. Sed nunquid eandem poteſtatem habent codicilli, quam & teſtamentum? Ad hoc reſpon. quòd non: imò codicilli in multis differunt à teſtamento. Hæreditas enim in codicillis nec directò dari, nec adimi poteſt, & hoc ideò ſtatutum eſt, ne iur teſtamentorum, & codicillorum confundatur: vnde nec exhæredatio directò in codicillis ſcribi poteſt: ſed omnia ſupradicta in teſtamento fieri poſſunt. ſed licèt in codicillis hæreditas directò dari non poſſit, in illis tamen fideicommiſſ. iure relinqui poteſt. Item nec conditio hæredi inſtituto in codicillis adiici poteſt: nec etiam ſubſtitutio directò fieri. Et non ſolùm in prædictis differunt codicilli à teſtamento: ſed etiam in aliis. nam plures codicillos facere quis poteſt, ita vt omnes valeant: & nullam ſolennitatem ordinationis verborum deſiderant: licèt ſecus ſit in teſtamento Et hæc dicuntur vſque ad finem tituli.

g ¶ *Neque dari.* directò: ſed [a] per fideicommiſſum, ſiue ab eo quē priùs fecerat hæredē, ſiue a legitimis benè poteſt relinqui: *vt ff. eod. de iure cod. l. 9. §. ſi & C eo. l. hæreditatem. & ī prox. §.* ADDITIO. Et aſſignat gloſ. *in dicta l. hæreditatem.* rationem differentiæ, quia non tantùm aufertur per fideicommiſſ. ſicut directò aufertur. 2. Vel dic, ſecundùm Salycetum, aliqua virtus attribuitur vni, quæ non attribuitur alteri: *vt l. fin C eod.* & maiorem vim teſtamenta, quàm codicilli habent, propter maiorem ſolennitatem in eo requiſitam. Angelus.

δ ¶ *Neque adimi.* Quod fit per exhæredationem. CVIAC.

h ¶ *Ne confundatur.* id eſt, ne iſtæ duæ voluntates ſic miſceantur, vt vna ab altera diſcerni non poſſit. nam ſi idem ſignificarent, quare diuerſa nomina darentur: *vt C. eo. l. ſi idem.*

i ¶ *Nec exhæredatio.* Eorum ſcilicet qui hæredes ſcripti ſunt. Eorum verò qui hæredes ſcripti non ſunt, exhæredatio nulla eſt, niſi ſuorum numero ſint. CVIAC.

i ¶ *Scribi.* ſcilicet vt de iure valeat.

k ¶ *Relinquitur.* Sed [b] qua ratione hæc hæreditas, vel etiam alia in codicillis relicta petentur? Reſp. quidam cōdictione ex lege: *vt ff. de condi. ex leg. l. 1.* 2. Vel dic, vtili actione ex teſtamento, cùm ad inſtar teſtamenti codicilli ſint inuenti: *vt ff. eod. de iur. codi. l. 9 §. 1.*

l ¶ *Inſtituto.* ſcilicet teſtamento.

m ¶ *Adiicere.* & cui conditioni adiectæ neceſſe parēre non habet: ſed in eius conditionis defectum de ademptione hæreditatis cogitaſſe videtur: *vt ff. de condi. inſtit. l. penul. in fin.* [c] Sed fortè in vanum cogitauit, vt ibi dixi.

n ¶ *Directò.* ſi tamen ſubſtituerit, [d] videtur rogaſſe per fideicommiſſum, vt reſtituat *vt ff. ad Trebel l Scæuola.*

o ¶ *Plures.* vt etiam ōmnes valeant, niſi contrariam contineant voluntatem. *vt C. eo. l. cùm proponas.* aliud in teſtamentis. *vt ſuprà quibus mod. teſt. inf. §. poſteriore & facit. ff. eo. l. diuus. §. 1.*

p ¶ *Et nullam.* ſ. de illis quatuor, quę in teſtamento deſiderantur: vel ſeptē teſtium, vel ſigillorū, vel quod ſua manu ſcribantur, vel quod ſubſcribāt teſtes: *vt ī. de teſta. § 1.* Sed quædam ſolennitates & hic deſiderātur: vt [e] ſunt quinque teſtes: vt diximus *ī. tit. 9. ſi.*

† vel *l. Scæuola ff. ad Trebell. & vide Ioan. Andr. & eo. la. in cap. ſi pater. in Gl. ſuper verb. interdum lib. 6.*

a Quid ſi hæreditas directò codicillis nominatim data eſt? Si ius directū, & ſtrictū inſpicimus, directò deberi non poteſt ex æquo tamen, & bono per fideicommiſſū præſtabitur, & id vt communius refert Pont.

b Codicillis relicta vtili ex teſtamento actione petuntur, *adde Gloſ. vlt. Cod.*

c Idem è contrario quia cōditio appoſita in teſtamento non poteſt in codicillis remoueri: quia tunc pura hæreditas dari videtur cōtra iſtum textum: niſi forſan ob fauorem liber torum. *per not. in l. diui ff. eod.* clauſula tamē derogatoria appoſita in teſtamento, poteſt in codicillis reuocari: vt per Angel. hic.

d Subſtituens videtur rogare per fideicommiſſum

e In codicillis teſtes requiruntur ad ſolēnitatem: *vt hîc.* Imo ad probationem tātum *Gloſ. vt. ff. eod.* Dic teſtes in codicillis nūcupatiuis requiri ad probationem, in ſcriptis ad ſolennitatem.

DE HÆREDITATIBUS, quæ ab intestato deferuntur.

Hæc rubrica est generalis ad omnes sequentes titulos vsque ad tit. de bon.possess. *vbi mixtim tractabit ex testamento, & ab intestato: sed textus huius tituli loquitur tantùm de suis hæredibus. & sic aliàs,* ff. si certum pet. & de rebus credi. *vbi tractat de mutuo in specie tantùm.* Accurs.
Additio. *Ista rubrica sic continuatur. Dictum est suprà de hæreditatibus, quæ testamento facto deferuntur: nunc sequitur videre de hæreditatibus quæ ab intestato deferuntur.*

INSTITVTIONVM D. IVSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS, LIBER III.

In vetustissimo, & probatissimo Codice, quo in conscribendis his notis vsus sũ, frequentissimè sic habetur Dn. Iustiniani perp. A. Institutionum compositarum per Tribonianũ virum magnificum magistrum, & exquæstorem sacri palatij, & Theophilũ, & Dorotheũ VV. illustres, & antecessores incipit liber tertius. Cuiac.

DE HÆREDITATIBVS, quæ ab intestato deferuntur.

TITVLVS I.

Hic titulus pertinet ad totam materiã intestatæ successionis: specialiter autem sub eo de suorum dumtaxat successione tractatur, cuiusque summa hæc est, Suos hæredes nobis esse ex XII. tab. legitimos filios, vel naturales factos legitimos. In suorum linea vlteriorẽ à proximiore non excludi. Vlteriorem vice sui patris admitti. Inter suos hæredes à prætore vocari emancipatos, non etiam eos qui sunt in adoptiua familia. Inter suos hæredes ex constit. vocari nepotes ex filia, & deinceps cæteros. Cuiac.

Intestatus dicitur quis decedere pluribus modis, qui hic describuntur. Aret.

Intestatus † decedit, qui aut omnino testamentum non fecit [a], aut non iure fecit [b] aut id quod fecerat, ruptum [c], irritúmve [d] factum est, aut si ex eo nemo hæres extiterit [e].

Intestatorum hæreditates suis hæredibus in primis deferuntur: in quorum numero sunt naturales liberi, quàm primum legitimi secundùm præscriptos in lege modos sunt effecti.

1. ¶ Intestatorum autem hæreditates ex lege duodecim tabularum primùm ad suos hæredes pertinent.

2. ¶ Sui autem hæredes existimantur (vt suprà diximus) [f] qui in potestate morientis fuerint [g]; veluti filius, filiáve: nepos, neptísve ex filio: pronepos, proneptísve ex nepote: ex filio nato [h] prognatus [i] [æ], prognatáve. Nec interest vtrùm naturales [k] sint liberi, an adoptiui [l].

Liberi legitimati siue per oblationem curiæ, siue per subsequens matrimonium, de numero suorum hæredum sunt censendi. Aret.

Intestatus.] Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes principales. ¶ Primò ponit quis dicitur decedere intestatus. ¶ Secundò quòd prima causa est liberorum, & qui sunt liberi, & sui. ¶ Tertiò de emancipatis quomodo admittantur, & de adoptiuis. ¶ Quartò ponit aliquas suas correctiones. Secunda ibi, *Intestatorum autem.* Tertia ibi, *Emancipati autem.* Quarta ibi, *Sed ea omnia.* Casus. Domine, iam video quòd vos vultis tractare de hæreditatibus quæ deferuntur ab intestato; pro Deo, si placet vobis, dicatis mihi quis intelligitur decedere intestatus? Ad hoc respond. Intestatos decedere intelligitur ille qui aut nullo modo fecit testamẽtum, aut de facto quidem fecit testamẽtum, non tamen de iure, vt potè quia iuris solennitate caruit, vel testamenti factionem non habuit: aut testamentum quod iure fecerat, arrogatione ruptum fuit, vel capitis deminutione irritum factum est: aut si ex testamento solenniter facto nullus hæres extiterit. omnibus enim his modis intelligitur quis intestatus decedere. & hæc dicuntur vsque ad illum §. *intestatorum.* Domine, iam video quis intelligitur decedere intestatus: dicatis modò mihi, si placet, ad quos intestatorum hæreditas pertinet? Ad hoc respon. Amice, hæreditas intestatorum ex lege xij. tabularũ primò pertinet ad suos hæredes. Sed quid, domine Imperator: vos dicitis quòd hæreditas intestatorum pertinet ad suos hæredes: dicatis mihi, si placet, qui intelliguntur sui hæredes? Ad hoc respon. Amice, sui hæredes intelliguntur, qui in potestate morientis sunt de cuius hæreditate tractatur; veluti filius, & filia, nepos, & neptis, & descendentes ea filio pronepos, & proneptis, & per masculinam lineam directè descendentes: nec interest quoad hoc vt hæredes censeantur vtrum sint naturales liberi, an adoptiui. nam adoptiui liberi tempore mortis in potestate existentes, sui hæredes intelliguntur: & non solum supradicti ex binis matrimoniis castificentes procreati, dicuntur sui hæredes: sed etiam necesse est eos inter suos hæredes connumerari, qui ab intestato non erant in potestate parentum, vt potè naturales, qui non sunt ex legitimo matrimonio geniti: postea tamen a parentibus naturalibus curiis dati sunt, & ita in potestatem patris redacti. Hi enim beneficio diualium constitutionum quæ super filiis naturalibus positæ sunt, iura suorum hæredum nanciscuntur. Nec solum supradicti inter suos hæredes constituuntur: sed etiam illi quos nostra constitutione statuimus, vt si quis aliquam mulierem in suo contubernio copulauerit, non tamen ab initio affectione maritali eam habuerit: erat tamen talis cum qua poterat habere legitimum coniugium: si ex ea prolem procreauerit & postea maritali affectione interueniente cum eadem muliere instrumenta dotalia confecerit, & filios, & filias ex eadem habuerit: statuimus dico, non solùm posteriores liberos scilicet post matrimonium contractum editos, legitimos, & in potestate patris esse, sed etiam priores: videlicet ante matrimonium editos. & hoc meritò statuimus. Nam isti liberi ante matrimonium nati, occasionem legitimi nominis etiam aliis post matrimoniũ natis præstiterunt. Ratione enim affectionis quam pater ad prolem primò procreatam habuit, & quia matrem eorum habuit in prole secundam, ideò eam sibi maritali affectione copulauit. & hoc obtinere cẽsemus, non solùm si post dotalia instrumenta confecta liberi nati fuerint, & extiterint; sed etiam si nulli post matrimonium fuerint nati, vel etiam si aliqui fuerint nati: sed postea mortui. In omni enim cõtu censemus, liberos ante matrimonium natos, maritali affectione secundùm tenorem nostræ constitutionis posteà subsequuta, legitimos esse, & iura suorum hæredum in omnibus habere. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *sed ea demùm.* Franc.

† An autem idem sit intestatum decedere, quod ab intestato, vide per Bart. in l. Centurio ff. de vulg. & pup. & l. 1. ff. de suis & legit. per Bal. in l. generaliter ad princ. Cod. de instit. & substitu. sub condi. & per Ioan. Andr. in additi. ad Specul. tit. de success. ab intest.

a ¶ *Non fecit.* vel [a] quia non vult, Vel quia non potest, vt pupillus, furiosus: licèt hi impropriè intestati dicantur esse: quia & si vellẽt testari nõ possunt: *vt ff. eo. de suis, & leg. l. j. in princ.* Additio. Quod not. secundũ Ioan. Fab. contra eos qui vindicant sibi bona intestatorum ex consuetudine, vel præferuntur ex statuto. de quo. & an facto testamento, & postea rupto, habeat locum dictum statutum, quòd ab intestato præferantur agnati, &c. vide late per Ange. hic.

a Testari aliqui nolunt, aliqui non possunt.

b ¶ *Non iure fecit.* quia caruit solennitate testium, vel non habuit testamenti factionem, & fecit.

c ¶ *Ruptũ.* arrogatione [b], vel agnatione posthumi: *vt* ī. *quib. mo. test. infir.* ¶. *rest.* [c]. Et nota, quòd non est per omnia idem quando rumpitur, ac si nullum factũ esset, si tamen fecit codicillos. cùm primo casu: scil. quando rumpitur, legatum, vt ex codicillis non valeat: *vt C. de codicil. l. j. in prin.* secundo sic: *vt* ī. *de fideicommiss. hæred. §. præterea. & ff. de iur. codic. l. si quis cum in fi. j. respon. & in l. ab intestato. & sup. tit. j. §. non tantum.* Accurs.

b Testamentũ rũpitur adrogatione, & agnatione.

c Intellige vt ibi per Ioan. Fab. Fort. & Angel.

d ¶ *Irritúmve.* vt per capitis deminutionem testatoris: *vt* ī. *quib. mod. test. infir. §. non tamen. & facit, ff. de verb. signific. l. intestatus.*

e ¶ *Extiterit.* sunt & alij duo modi, vt per querelam, vel contra tabulas testamento rescisso: *vt C. de colla. l. vt liberis.* Accurs. Additio. Hoc verum si sit mora ante aditam hæreditatem: secus si post: quia prætor non potest facere, desinere, quem esse hæredem *§. quos autem.* ī. *de bono. poss.* Ange.

f § *Suprà diximus.* ī. *de hæredum quals. & diffe. § sui.* Accurs.

g ¶ *Fuerint.* item aliud est necesse, vt nemo eos præcedat, vt ibidem dicitur: *vt suprà de hære. quali. & diffe. § sui.*

h ¶ *Ex filio nato.* aliud si ex filia *vt* ī. *de patria potest. §. filius.*

i ¶ *Prognatus.* i. procul à me natus: quia in quarto [d] gradu est mihi qui vocatur adnepos: *vt* ī. *de grad. §. iiij.* 2. Vel [e] dic, cõpositum ponit pro simplici, i. natum, vel natam & sic ponit pro nepote prædicto. 2. Vel dic meliùs, loquitur de omnib. descendentibus vlterioribus, & ideò dicit, *prognatus,* quia vsque in infinitum succedunt: *vt in Auth. de hær. ab intest. §. j.* & sic propriè ponitur prognatus, id est, procul natus.

d Imo quarto gradu, secundùm Nic.

e Primo etiam hoc secundum eundem Nic.

æ ¶ *Prognatus.* Natus dicitur de filio, prognatus de nepote, vel pronepote: vt Ciceroni Thyestes Tantalo prognatus qui Tantalo est nepos, Ioui pronepos. Cuiac.

k ¶ *Naturales.* id est, legitimi.

l ¶ *An adoptiui.* quo ad hoc vt sui dicantur [f], nisi emancipati fuerint: tunc enim interest, cùm naturales emancipati iure prætorio succedant, adoptiui non: *vt ff. de suis, & legi. hæred. l. j. §. suos. & infrà, eo. § minus.* Accurs.

f Scilicet ab intestato, secus ex testamento, & dic vt per Angel. in § eo. dic supra, & ibi. Item hoc non obtinet in feudo ... nouo, etiam cum con... domini ... adoptiui ... tutel. §. de ... suis autem ... fac. fin. ... per Ioan. Fab. & Angelum.

u ¶ Quibus

Quibus [a] connumerari necesse est etiam eos qui ex legitimis quidem matrimoniis non sunt progeniti, curiis [b] tamen ciuitatū [n] dati secundùm Diualium [c] constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem, hæredem suorum iura nanciscuntur. Necnon eos [d] quos nostræ amplexæ sunt constitutiones [e], per quas iussimus, vt si quis mulierem in suo cōtubernio copulauerit, non ab initio affectione maritali: eam tamen cum qua poterat habere coniugium, & ex ea liberos sustulerit [f]: posteà verò affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta [g] cum ea fecerit, & filios, vel filias habuerit: non solùm eos liberos qui post dotem editi sunt, iustos [h], & in potestate patris esse: sed etiam anteriores †, qui & his qui posteà nati sunt, occasionem legitimi nominis præstiterunt [i]. Quod obtinere censuimus [k], & si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce subtracti fuerint.

Nepotes, & infrà hos etiam posteriores, itā demum suorum nomine digni sunt, si in potestate constituti, primarias etiā partes in gradu occupent, quod accidit, si quis eos præcedebat, viuo adhuc parente desierit in potestate esse.

Ita demùm tamen nepos, neptisve, & pronepos, proneptisve, suorum hæredum numero sunt, si præcedens persona desierit [l] in potestate parentis esse: siue morte id acciderit, siue alia ratione, veluti emancipatione [m]. Nam si per id tēpus quo [n] quis [o] moritur, filius in potestate eius [p] sit [q]: nepos ex eo † suus hæres esse non potest. idq; & in cæteris deinceps liberorum personis [r] dictum esse intelligimus. Posthumi quoque, qui si viuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui hæredes sunt [s].

Suus heres statim post mortem parentis efficitur heres, etiam ignorans: licet sit pupillus, vel furiosus, & sine autoritate sui administratoris.

3 ¶ Sui autem hæredes etiam ignorantes [t] fiūt: & licèt furiosi sint, hæredes [u] possunt existere: quia quibus ex causis ignorantibus nobis acquiritur, ex his causis, & furiosis acquiri potest.

a ¶ *Quibus* scilicet suis hæredibus.

b ¶ *Curiis* Erat enim curia [a], siue corpus in qualibet ciuitate, quæ curia indigebat officialibus vt negotia expedirentur. *vt in Authen. de defen. ciuit. § nulla in fi. coll. iij.* vnde quicunque vellet naturalem suū filiū dare illi curiæ, vel ipsemet filius post mortem patris se offerre, nō extantibus legitimis, vel pater testamento illud diceret, legitimus fiebat *vt in Auth. quib. mod. nat. effic. sui. § quod verò. & § si quis igitur. coll. vij.* licet [b] ut remissio peccatorum his qui vadunt vltra mare.

n ¶ *Curiis autem ciuitatum* Dari autem possunt etiam extantibus iustis filiis. Sunt enim in *l. 3. C. de nat. lib.* temerè ab aliquo adiecta hæc verba. *Naturalem dumtaxat fœcunditatem sortiantur* ex ipsa Nou. 1. *Theod. de bon. decur.* contra *l. communium Co. de nat. lib.* quæ meritò taceantur ab Triboniano prætermissa, vt auctores sunt omnes libri scripti. Memini eodem modo in *l. 2. C. quand. & quib. quar. pars deb.* ea No. 2. *Theod. de bo. decur.* perperam additā fuisse verba hæc, *Ex optionis conditione in offerendis rebus quarta partis, vel dodrantis.* quæ absunt ab omnibus libris scriptis, & meritò, cum eius optionis in *l. 2.* nulla mentio antè habeatur. At ibi etiam in eo peccatū est quod cùm in Nou. Th. post illa verba, *Quarta partis,* si [illegible] relictum esset, suppleret, *vel dodrantis:* hæc scilicet potiùs cùm supplenda essent, *sine enim pretio.*

c ¶ *Diualium* id est, principum, scilicet Theodosij, & Leonis: *vt C. de natu. libe. l. si quis. & l. quoniam.*

d ¶ *Necnon eos.* s. necesse est connumerari inter suos. A C C V R S.

e ¶ *Constitutiones C. de nat. lib. l. cum quis & l. nuper.*

f ¶ *Sustulerit.* id est, habuerit.

g ¶ *Instrumenta.* in quibus continetur, matrimonium inter Titium & Bertam esse contractū, & dotem datam esse, quæ instrumenta dotalia, vel nuptialia dicuntur. & sine his duobus, scilicet scriptura, & dote, dicit P. nō valere matrimonium: quia lex plenumque de his dixit tali casu: *vt hic, & ī. de nup. § fin.* non alias: *vt ff. de ve. in. l. nuptias.* nos [c] dicimus valere matrimonium: *vt C. de nupt. l. si vicinus. & in Auth. de nup. § nuptias coll. iiij.* sed non fieri liberos legitimos *vt in auth. de trien. & sem. § fin. coll. iij.*

h ¶ *Iustos.* repete, iussimus.

i ¶ *Præstiterunt.* scilicet primi. nam & ob [d] hoc retinēt quidam prius concubinas, vt experiantur an ex eis possint filios habere: vt posteà accipiant eas in vxores, vel repellant. quod, scilicet vt repellantur, an vxore prohibitum est: *vt in Auth. quibus mod. nat. effi. leg. § quoniam coll. vij.* A C C V R T I O. Nota cautelam glos. quæ vult habere filios: sed dicta cautela non est bona quoad animam, quia omnis fornicatio est hodie prohibita: *vt dicit ī. de nu. § si aduersus. & § fi.* Ang.

k ¶ *Censuimus.* q. d. non solùm si nascantur posteà, & viuant cum primis. siue non nascantur aliqui, siue etiam nascantur, & moriantur: *vt C. de nat. lib. l. nuper.* ¶ Et no. quòd etiam si legitimos habeat ea vxore quondam: tamen hæc valent, [e] & siue ex libera, siue ex liberta, siue ex serua, quam posteà manumiserit, & in vxorem duxerit. hæc seruantur: *vt in Auth. de incest. nup. § fi. coll. a iij. & in Authen. de trien. & se. § fi. coll. iij & in Authen. de filiis ante do. instrument. natis. per totam tit. coll. a iij*

Ita demùm] C A S V S. Domine, vos iam dixistis mihi suprà, quòd nepos & neptis, & pronepos, & proneptis, in numero suorum hæredum computātur, si persona directò præcedens desierit in potestate esse siue hoc cōtingat morte, siue capitis deminutione: si enim eo tempore quo quis moritur, filium habuit in potestate: nepos ex eodem filio procreatus, suus hæres auo esse non potest: quia pater eius gradu præcedens eum a iure suo hæredis excludit. & idem est in pronepote intelligendum, & in cæteris liberorum personis. Si enim aliquis ex filio nepotem habuerit, ex eodem nepote pronepos non poterit suus hæres existere. Nepos enim, id est, pater pronepotis, ipsum pronepotem tanquam in remotiori gradu constitutum à iure sui hæredis excludit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *posthumi quoque.*

l ¶ *Desierit.* Sed quandoque [illegible] filius præcedit nepotem ex altero filio vno gradu. *vt infrà, de grad. co. §. primo gradu. & §. 4* & tamen non excludit [a] *vt infrà, eodem § cùm filius* ? Respon. non videtur præcedere, cum [b] sui patris locum obtineat [c] † *vt in dicto § ī eodem.*

m ¶ *Emancipatione* vel capi. deminutione maxima, vel media: non autem capitositate: *vt suprà ī, quibus modis ius pat. pote sol. §. si ab hostibus. & ff. eo de suis, & legit. here. l. 3. § si filius.*

n ¶ *Nam si per id tempus quo* contrà. ī *eod. §. cum autem quæritur. in prin.* Sol. vt ī titul. j. §. prox. A C C V R S.

o ¶ *Quis.* veluti auus.

Filius in potestate eius sit.] Quippe cùm mortis tempore is nepotem gradu præcedat. sed & illud necessarium est, vt nepotem in hæreditate præcedat. *l. scripto, ff. vnde lib. §. cùm autem* ī. C V I A C.

p ¶ *Eius* scilicet aui.

q ¶ *Filius in potestate eius sit* Quippe cùm mortis tempore is nepotem gradu præcedat. sed & illud necessarium est, vt nepotem in hæreditate præcedat. *l. scripto ff. vnde lib. §. cùm autem infrà.* C V I A C I V S.

q ¶ *Ex eo.* scilicet auo.

r ¶ *Personis* cùm omnes liberi appellentur: licèt [d] post trinepotem impropriè *vt ff. de grad. l. iurisconsultus § parentes. & ff. de verborum signif. l liberorum.*

Posthumi quoque C A S V S Domine, iam vos plures enumerastis mihi, qui inter suos hæredes connumerari possunt; nunquid sunt aliqui alij à prædictis, qui debeant inter suos hæredes connumerari? Respond. quòd sic. Non enim solùm iam nati: sed etiam posthumi inter suos hæredes connumerantur. & hoc est verum, si tales sunt posthumi, qui si suo legitimo viuo parente nascerentur, sui, & in potestate eius essent futuri. Scire enim debes, quòd sui hæredes, siue iam nati, siue posthumi etiam ignorantes hæredes fiunt, & licèt furiosi sint, nihilominùs hæredes existere possunt; & hoc ideò quia ex quibus causis nobis ignorantibus acquiritur, ex eisdem causis etiam furiosis acquiri potest. & statim post mortem parentis quasi continuatur dominium inter suum hæredem, & defunctum, & ideò pupillis hæredibus suis non est necessaria tutoris auctoritas, ad hoc vt adquiratur eis hæreditas: cùm suis hæredibus, etiam ignorantibus (vt suprà dictum est) acquiratur hæreditas. nec etiam furioso suo hæredi consensu curatoris sui acquiritur hæreditas: sed ipso iure, & hæc dicuntur vsque ad illum § *interdum autem.* Franc.

s ¶ *Sui hæredes sunt* cùm habeantur pro natis, quotiens de eorum commodis quæritur [e]: *vt ff. de statu hominum. l. qui in vtero* ¶ Et nota, quòd posthumus [f] dicitur propriè, qui post humationem patris nascitur: & dicitur etiam impropriè ille qui facto testamento nascitur: *vt ff. de iniusto rupto testamento. l. iij. §. 3.*

t ¶ *Etiam ignorantes.* & inuiti & statim, licèt iure prætorio abstinere possint: *vt ī de hære. quali. & differ. § sui. & ff si quis omiss. causa testa l. 1. § prætermittitur. vers. qui sunt.* A D D I T I O. Quod prætoris beneficium, etiam si non impetretur, competit ipso iure *l. ei qui se immiscuit, ff. de acquir. hære.* Ang.

u ¶ *Hæredes.* scilicet sui. alias non nisi per curatorem, secundùm quosdam: *vt C. de curat. fur. l. fi. § tales itaque.*

a Curia veteribus quid.

b Peccata remittuntur peregrinantibus

† Concord. cum hoc tex. [illegible] Gl. extra qui fi. sint legitimi.

c Matrimoniū sine scriptura, & dote potest valere: sed nō filij legitimati, vt inst. Idem Angel. in §. fin. supra, de nupt.

d Hanc cautelam sequuntur Ang. & Pete.

e Quod verum intellige etiā sine ipsorum consensu, & nulla de ipso instrumento facta mentione: secus tamē in legitimatione fienda per rescriptū, secūdum Ang. hic

a Idem Fab. Plac. & Ang.

b Nepos sui patris locum obtinet, ideoque à patruo in successione non excluditur

c Repræsentatio ea est, hoc est, nepos patrē mortuum repræsentat.

† Nepos tamē ex alio filio præmortuo bene esset suus hæres vnà cū isto filio viuo. Ægi. Pet.

d Liberi post trinepotē impropriè liberi dicuntur

e Idem Angel. in §. cum aut. supra de tut.

f Posthumus propriè, qui post humum, seu mortem patris. impropriè, qui post testamentum patris

molumentum loco hæredis habebatur. Sed vos dixistis mihi s. quod hæreditas quo ad onus quandóque habebatur. Ad hoc resp. Iustin. quia s. diximus, quod hæredes scripti in testamento totius hæreditatis restitutione poterant grauari, nec per senatuscon. Treb. aliquod remedium habebant, & idcircò hæreditatem ob nullum, vel minimū lucrum adire plerumque recusabāt, cum vel totam hæreditatem vel ferè totā per fideic. restituere cogebantur, vnde testamēto ab hæredib. scriptis deserto fideicommissa in testamento relicta penitùs extinguebantur: ideò postea temporib. Vesp. Augusti, Pega. & Pusione existentibus consulibus factum erat senatusc. Pega. in quo quidē senatusc. statutum fuit vt liceret hæredi scripto, qui rogatus esset per fideicōmissum hæreditatem restituere, quartam totius hæreditatis retinere: sicuti beneficio leg. Falci. ex singulis legatis quartam retinere cōceditur. ¶ Et non solùm huiusmodi beneficium retentionis quartæ in vniuersitate erat hæredibus concessum, sed etiam in singulis quoque rebus per fideic. relictis eadem retentio quartæ ex Pega. senatusc. hæredi indulgebatur. vnde post senatusc. Pega. hæres scriptus occasione illius onera hæreditaria sustinebat, ille verò qui ex fideic. partem hæreditatis recipiebat, putà dodrantē. loco legatarij partiarij habebatur, id est, illius legatarij, cui pars bonorum legabatur. nā huiusmodi species legati vocabatur partitio, & hoc ideò, quia talis legatarius cum hærede partiebatur hæreditatem & in hoc casu stipulationes, quæ solebant inter hæredem, & partiariū legatarium interponi, eædem inter fideic. & hæredem interponebantur, s. vt lucrum, & damnum hæreditarium pro rata portione inter eos commune esset. vnde tunc demum habebat locum senatuscon. Treb. quando non totam hæreditatē, vel vltra dodrantē hæreditatis restituere rogabatur hæres: & in hoc casu ex senatusc. Treb. fiebat restitutio, & sine interpositione stipulationis actiones hæreditariæ in vtrumque, videlicet hæredem scriptum, & fideicōmissariū qui loco hæredis habebatur, pro rata portione diuidebātur. Si verò plusquam dodrantē, vel totam hære. fideicōmissario restituere rogabatur, tunc ex senat. Pega. fiebat restitutio, & hæres qui semel adierat hæreditatē, si sua volūtate, & non compulsus hoc fecerat, siue beneficio Pega. vsus sibi quartā retinebat, siue quartam sibi retinere nolebat, nisi per interpositionem supradictæ stipulationis sibi prospexisset, vniuersa onera hæreditaria per senatusc. Peg. sustinebat; quarta tamē ab hærede retēta, etiam ad euitationem onerū hæreditariorum quasi partis pro parte stipulationes interponebantur, quę solebāt interponi inter legatariū partiariū, & hæredē. Alter enim ab altero stipulabatur, vt vterque onera hæreditarie sicut emolumentū, pro rata portione sustineret: si vero hæres scriptus totam hæreditatem fideicōmissario restituebat, in hoc casu emptæ, vel venditæ hæreditatis stipulationes inter ipsum hæredem, & fideic. interponebantur. & hæc dicuntur vsque ad illū vers. *Sed si recuset*. In quo pone casū sic: Domine, iam video in quo casu habebat locum senatuscon. Treb. olim, & in quo casu locum habebat Peg. & quæ fuit ratio suæ intentionis Pegasiani, & in quibus differūt illa duo senatusc. pro Deo dicatis mihi, si placet, si in aliquo habeāt conuenientiam illa duo senatusc. Ad hoc resp. Iustin. quòd sic Dictū enim est supra, quòd iuris est quando hæres scriptus sua sponte adibat, & restituebat hæreditatem sed certè si scriptus hæres recusauerit hæreditatem adire, quia dicit eam sibi suspectam esse quasi dānosam in hoc casu cauebatur senatuscon. Peg. vt desiderante fideic. sibi restitui hæreditatem, iubēte prætore scriptus hæres hæreditatem adire, & restituere fideic. compelleretur: & tūc omnes actiones hæreditariæ ipsi fideic. & aduersus eum ex auctoritate Pega. sen. facta fuisset restitutio, dabantur, & in hoc casu quādo hæres coactus hæreditatem restituit, stipulationes à Peg. descendētes nō erāt necessariæ; quia sine interpositione cuiuslibet stipulationis simul hæredi scripto qui coactus hæreditatē restituebat, plena datur securitas, & omnes actiones hæreditarię ipsi fideic. & in eū transferebantur. In hoc enim casu vtrūque senatusc. quoad mentē concurrebat. Et hæc dicūtur vsque ad illum §. *sed quia stipulationes*.

† Pegasianum senatuscōsultum cur constitutum.

† Nota quod charitas non prouocat ad beneficia spe lucri incitandos.

† Ergo videtur quod hæc quarta debeat dici Pegasiana potius, quam Trebellianica. Dic quod sub latū est sena tusc. Pegasian. & eius auctoritatem habet Trebel. in insti. §. *sed quia*.

† *Concor. in hoc tex. cap. Raynutius in Glo. super ver. Trebellianam ante medium, extra de testa.*

tam heres, quàm fideicommissarius pro ratis portionibus onera sustinebant.

5. ¶ Sed quia † hæredes scripti cùm aut totam hæreditatem, aut penè totam plerumque restituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum, vel minimū lucrum recusabant [a]: atque ob id extinguebantur fideicōmissa: posteà Vespasiani Augusti temporibus Pegaso, & Pusione cōsulibus [b] senatus censuit, vt ei qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde † liceret quartam [c] partem † retinere †, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus quæ per fideicommissum relinquūtur, eadem retētio permissa est [d]. Post quod senatusconsultum [e] ipse hæres onera [f] hæreditaria sustinebat; ille autem qui ex fideicommisso recipiebat partem [g] hæreditatis, legatarij partiarij loco erat, id est, eius legatarij, cui pars bonorum [h] legabatur: quæ species legati portio [a] vocabatur; quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem. Vnde quæ solebant [i] stipulationes inter hæredem, & partiarium legatarium interponi [k], eadem interponebantur inter eum qui ex fideicommisso recepit hæreditatem, & hæredem: id est, vt lucrum, & damnū hæreditarium pro rata parte inter eos commune esset [l].

Olim quādo quis erat rogatus de restituēdo dodrantem, ex senatusconsulto Trebelliano actiones diuidebantur pro rata: sed si vltra dodrantem, tunc ex senatusconsulto Pegasiano omnes actiones remanebant penes hæredem, nisi stipulatio de diuidēdo fuerat interposita. Et hoc si sponte adibat. sin autem coactus, ex senatusconsulto Trebelliano actiones omnes transibant in fideicommissarium. Aret.

6. ¶ Ergo si quidem [m] non plus quàm dodrantē hæreditatis scriptus hæres rogatus sit restituere: tunc ex Trebelliano senatusconsulto restituebatur hæreditas, & in vtrūque actiones hæreditariæ pro rata parte [n] dabantur: in hæredē quidē iure ciuili, in eum verò qui recipiebat hæreditatem, ex senatusconsulto

a ¶ *Recusabant.* sic s. tit. j. in princ.

b ¶ *Consulibus.* scil. existentibus.

c ¶ *Perinde liceret quartam, &c.* i. dicere, sicut per legem Falcidiā defalcātur specialia legata: *vt s. tit. j. §. cum autem. & § j.* & ita generale fideicommissum defalcatur per Pegasianum senatusconsultū: vt hîc. ¶ Et no. triplicem [a] esse quartam. i. Vna dicitur iure naturæ debita: vt quæ debetur filiis, & filiabus, & inferioribus, & superiorib. & quibusdem transuersalibus. *vt C. de inoffic. test. l. cū quaritur. & l. parētibus.* quæ est aucta *in Authent. de trien. & se. §. j. coll. iij.* (& hæc dicitur debitum bonorum subsidium *vt C. de inoffic. donat. l. si totam.*) e. Alia est quæ debetur iure institutionis: vt ex singularibus legatis, & fideicommissis: *vt s. tit. j. 3.* Alia quæ dicitur Trebellianica: *vt infr. eod. §. sed quia.* licèt fuerit per Pegasianum inducta: *vt hic 4.* Item est quarta quædā, quæ debetur ex constitutione diui Pij filio arrogato: *vt supr. de adopt. §. cum autem.* Accursio. Item est & alia, quæ debetur concubinæ quam quis acceperat ea intentione, quòd eam duceret in vxorem, quoniam si postea animo mutato illam expellat, tenetur ei quartam partem suæ substantiæ dare: *vt in Auth. quibus mod. nat. effic. legit. §. sit igitur.* aliàs & meliùs, §. *quoniam autem. quasi circa f. tit. coll. vj.*

d ¶ *Permissa est.* per senatusconsultum Pega. scilicet ab hærede, non a legatario grauato alij dare, vel restituere, vt dicemus j. tit. j. §. j.

e ¶ *Post quod senatusconsultum* sc. Pegasianum. Accurs.

f ¶ *Onera.* scilicet omnia.

g ¶ *Partem.* scilicet dodrantem.

h ¶ *Pars bonorum* [b]. Intelligas tamen sub nomine hæreditario: alias aurem iste textus non procederet quia ille cui relinquitur pars bonorum, non sustinet aliqua onera: *vt l. bonorum. ff. de ver. sign. & nota in l. non amplius. §. fin. in glo. fin. cum l. seq. & ibi Bart. ff. de leg. j. & facit tex. cum glo. & Bar. in l. mulier qua duob. §. fin. ff. ad sena. Trebell.* Ang.

a ¶ *Partitio.* Ollendi ad Vlpianum *tit. de leg.* de hac partitione accipiendam esse *l. nomen. §. partitionis. ff. de verb. sig.* Moneo de eadem accipiendum esse quod de partitione Cicero scribit, *q. de legib.* hoc sensu: Legatarium partiarium elligari sacris, cum quo scriptus hæres hæreditatem partiri, & diuidere iussus est, vti adiectum sit, deductis nummis. At deductione in testamento non scripta, eum etiam sacris liberari, si minus ceperit, quam hæredi relinquatur. Cuiac.

i ¶ *Solebant.* iure vetustissimo, secundùm Plac. nem legatarius nō sustinebat onere, & ideò hæc stipulatio interponebatur. Sed cum hodie legata fideicommissis sint exæquata. *vt s. de leg. §. sed non vsque.* & in fideicommisso diuidantur onera inter hæredem, & fideicommissarium. *vt j. prox. §. ergo. & §. sed quia stipulationes.* patet quòd hæc legata vniuersalia, seu particularia sine stipulatione debent transire cum onere *& facit ad hunc §. ff. de leg. ij. l. si quis seruum §. fin. & l. seq. & in prin. tit.* Accvrs.

k ¶ *Interponi.* puta quando legabatur dodrans. Accvrs.

l ¶ *Commune esset.* sed hac stipulatione non interposita omnia onera erant hæredis rogati occasione quartæ quam retinebat: *vt j. eo. § prox. vers. cū si plus.* Accvrs.

m ¶ *Ergo si quidem.* tunc demum locum habet senatusconsultum Pegasianum, quando vel totum, vel vltra dodrantem hæres rogatus est restituere. ergo, &c.

n ¶ *Pro rata parte.* contrà, s. eod. §. restituta. contra. Solu. vt ibi in gloss.

a Quartæ, seu legitimæ variæ species sunt. Est alia debita iure natura, alia iure institutionis, alia iure fideicommissi alia, constitutione D. Pij, alia. Est & alia, de qua hic in additione, similiter Glossa in l. in quarta ff. ad leg. Falc. & in l. si bonorum. C. fam. h.

b Hæc Glossa est Accursij addito.

c Legata vniuersalia, & particularia hodie sine stipulatione transeunt cum onere.

in gloss. omnes. Accvrs.

a ¶ *Vniuersa onera* nisi stipulationem supradictam interposuisset: *vt supr. eo. §. sed quia versi. post quod & hoc subiecit.*

b ¶ *Restitueret.* s. sponte. nam poterat quartam retinere per Pegasianum *vt supr. eo. § post quod.*

Trebelliano, tanquam in hæredem. At si plus quàm dodrantē, vel etiam totam hæreditatē restituere rogatus esset, locus erat Pegasiano senatusconsulto: & hæres qui simul adierat hæreditatem, si modò sua voluntate adierat, siue retinuerat quartam partem, siue retinere noluerat; ipse vniuersa onera a hæreditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta quasi partis, & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium, & hæredem. Si verò totam hæreditatem restitueret b, emptæ, & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur c.

Hæreditatem restituere grauatum, inuitus adire, & restituere cogitur: quo casu in fideicommissarium omnes transmittuntur actiones.

Sed si recusabat scriptus hæres adire hæreditatem, ob id quòd diceret, eam sibi suspectā, quasi damnosam d: cauebatur Pegasiano senatusconsulto, vt desiderante eo cui restituere rogatus esset, iussu prætoris adiret, & restitueret hæreditatem; perindéque ei, & in eum, qui reciperet hæreditatem, actiones darentur, ac iuris est ex Trebelliano senatusconsulto. quo casu e nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic qui restituit, securitas datur; & actiones hæreditariæ ei, & in eum transferuntur qui recipit hæreditatem, vtroque f senatusconsulto in hac specie concurrente.

c ¶ *Interponebātur.* facit *ff. de pecu. l. si creditor. & ff. ma. l. hæredem. §. final.*

d ¶ *Quasi damnosam* licèt causam non adsignet: quia variæ sunt hominum voluntates; *vt ff. ad Trebell. l. quia poterant.* ibi, *non enim.* Accvrs. Additio. Idem dicunt doctores hîc in recusatione iudicis a: quia sufficit simplex allegatio suspicionis cū iuramento. nisi recusatio esset notoriè frustratoria, vt quia datus esset de communi concordia partium: & ideò interim processus iudicis recusati est nullus ipso iure: quæ omnia obtinent de iure ciuili, & in terris imperij: sed de iure canonico debet inseri causa, & probari coram arbitris cōmuniter eligendis. *c. suspicionis extrà de off. deleg. & c. cùm speciali de app. extrà, de off. deleg. & c. cùm speciali. de app.* Angel. & Porc.

a Iudicem recusanti sufficit allegare suspicionem.

e ¶ *Quo casu.* id est, cùm per Trebellianum restituitur tota. a. Vel dic per Pegasianum scilicet in casu proposito: vbi coactus adiit. si verò nō coactus, sed sponte, secùs, *vt s. eo. § si verò totā.*

f ¶ *Vtroque.* scilic. Trebelliano, quia nihil retinebat, & Pegasiano, quia cogebatur. & ita quo ad sententiam cōcurrunt: cùm alio casu vnum, & alio aliud loquebatur.

Sed quia stipulationes.] Casvs Domine, iam vidisti quibus senatusc. con. Trebel. & senatusc. con. Peg. differebant, & in quibus conueniebant: nunquid remanet adhuc hodie vtrumque in suo vigore? Ad hoc resp. quòd non. Cùm enim stipulationes ex Peg. senatuscon. descendentes non solùm modernis, sed etiam ipsi antiquitati displicuerint: & Papin. homo excelsi ingenij easdem stipulationes in quibusdam casibus captiosas appellet, & nobis magis simplicitas quam difficultas in legibus placeat, ideò relatis nobis omnibus tam similitudinibus, quàm differētiis vtriusque senatusc. placuit abrogare senatusc. Pegasia. quod postea circa fideicam hæreditates inuentum erat, omnem eius auctoritatem senatusc. Treb. attribuere: vt hodie ex se. Treb. fideicommissariæ hæreditates restituantur: siue hæres ex voluntate testatoris quartam partem, siue plus, siue minus, siue penitùs nihil retinuerit, & in eo casu quando ex voluntate testatoris vel nihil, vel minus quarta habet, liceat ipsi hæredi vel quartam, quando nihil penitùs habet vel quod deest quartæ quando aliquid habet. minus tamen quarta, ex nostra auctoritate retinere: vel si fortè totam hæreditatem per ignorantiam facti restituerit, liceat ei quartam repetere: & in hoc casu statuimus ex senatusc. Treb. actiones hæreditarias tam in hæredem qui restituit hæreditatem, quam in fideic. cui restituitur, pro rata portione vtrisque cōpetere. & hæc locum habent quando hæres quartam sibi retinet. Si verò hæres totam hæreditatem fideic. sponte restituerit, in hoc casu omnes actiones hæreditariæ fideic. & aduersus ipsum dabuntur. Et non solùm quæ dicta sunt, transtulimus in senatusconsul. Trebel. sed etiam illud quod præcipuum fuerat in senatusconsul. Pega. vt scilicet quando hæres scriptus recusabat adire, auctoritate Pega. compelleretur, & totam hæreditatem fideicomm. s. restituere, & omnes actiones ad fideicom. & aduersus eū conferre: & hoc etiam ad senatusc. Treb. transtulimus, volētes vt ex eo solo hæres compellatur adire, & fideicom. desideranti hæreditatem restituere: in hoc casu nullo damno, vel commodo apud hæredem adire & restituere coactum, remanente. Et nihil ex hoc casu intersit verùm aliquis hæres institutus ex asse totam hæreditatem, aut pro parte restituere rogatus fuerit: an ex parte hæres institutus totam partem, aut partem illius partis restituere sit rogatus. nam & in hoc casu eadem iussimus obseruari, quæ in restitutione totius hæreditatis suprà diximus. & hæc dicuntur vsque ad §. *si quis vna.* qui casus planus est vsque ad §. *præterea.*

Exploso senatusconsulto Pegasiano, & omni eius auctoritate Trebelliano attributa, hodie heres restituere grauatus, quadrantē hæreditatis indistinctè consequitur: actionésq; inter eū, & fideicōmissarium pro quota portione scinduntur, nisi integram hæreditatem, spōte restituat, vel coactus adeat: quib. sanè casib. quicquid commodi, vel oneris est in hæreditate, id totum in fideicommissarium deuoluitur.

7. ¶ Sed quia stipulationes ex senatusconsulto Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus g captiosas eas homo excelsi ingenij Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas h, quàm difficultas placet: ideò omnibus suggestis i tam similitudinibus, quàm differentiis vtriusque senatusconsulti, placuit; exploso senatusconsulto Pegasiano quod postcà k superuenit, omnem auctoritatem Trebelliano senatusconsulto præstare, vt ex eo fideicommissariæ hereditates restituantur: siue habeat hæres ex voluntate testatoris quartam l, siue plus, siue minus, siue nihil penitùs, vt tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat m ei vel quartam, vel quod deest, ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solutum n α quasi ex Trebelliano senatusconsulto: pro rata portione β actionibus o tam in hæredem, quàm in fideicommissarium competentibus. Si verò totam hæreditatem sponte restituerit p, omnes hæreditariæ

Sed quia.] dixi interponi stipulationes ex senatusconsulto Pegasiano, &c. Accvrs.

g ¶ *Quibusdam casibus.* scilicet a propter solēnitatem verborum, vt dicunt: vel tūc quando is cui restituta erat, non erat soluendo vnde inutilis erat stipulatio. Vel veriùs hos modos captiosos modò nescimus, qui sint.

a Pegasiani senatusconsulti captio in quibus consistebat.

h ¶ *Simplicitas.* b not. simplicitatem amicam legibus, *& facit infr. de leg. agn. succ. §. nos verò. & ff. de dolo. l. j. in princ.* Additio. Intellige de simplicitate quæ est cōtraria fraudi: non autem de fatuitate: quia illa est damnabilis. *l. iij. §. si ff de suspe. tuto.*

b Simplicitas fraudi contraria legibus est amica at non fatuitas, seu negligentia.

i ¶ *Suggestis* hîc nota quòd in sententia sunt allegationes repetendę.

k ¶ *Quod posteà.* quia priùs fuit Trebellia.

l ¶ *Quartam.* scilicet de bonis hæreditatis: detracto tamen alieno ære c: *vt C. eod. l. & sine scriptura.*

m ¶ *Liceat.* etiam contra voluntatem defuncti iure isto; scilicet institutionum: *vt Cod. ad legem Falcid. l. si vt allegas.* Hodie forsè contrà d secundùm quosdam: *vt in Authent. de hæreds. & Falcid. §. si verò expressim. collat* j.

c Potest tamē fideicommissario volente quartā totius hæreditatis deducere, & tunc tenetur creditoribus pro sua rata. de quo, & qualiter legataria teneatur, vide per Angel. hîc.

d Atque ita testator videtur posse vetare prohibere Trebelliani am: quod Glossa negat & quidem verissimè. *in Authent. sed cum testator. in verb. ersfac C. ad leg. Falcid. vide Bart. Nouella 1. o. 2. §. si verò expressim.*

n ¶ *Solutum* propter facti, non iuris ignorantiam: *vt C. ad legem Falcid. l. error.*

α ¶ *Vel repetere solutum.* Benè, *quasi ex Trebelliano*, id est, ignorant legem Falcidiam interuenire, non si quasi ex Pegasiano, repetitio cessat. nec enim videtur indebitum soluisse qui plenam defuncto fidem exhibet. Cviac.

β ¶ *Pro rata portione.* Deducto ære alieno hæreditas diuiditur inter hæredem & legatarios. Nulla fit deductio inter hærede & fideicōmissarium igitur priore casu, hæres omnia sustinet onera, posteriore pro sua quisque parte. Onera inquam creditorum. An & legatariorum? Hæc verò onera ad solum fideicommissarium spectant, qui tamen quartæ retentionem non habet. Hæc ita si hæres totam hæreditatem restituere rogatus sit, non si partem *l. q. C. ad Trebell. l. j. §. si is, qui cccc. ff. eo.* Cviac.

o ¶ *Actionibus.* scilicet creditorum, non legatorum, secundùm B. *vt ff. ad senatusconsultum Trebellia. l. j. in fine. & l. apud. j. resp.* Sed & legatariis respōdet hæres, cùm ei fideicommissaria portio non sufficit, sic tamen vt totius hæreditatis quarta sibi reseruetur: *vt ff. ad Trebellianum. l. j. § si is, qui.* secundùm Ioan. Sed Azo contra, *C. ad Trebell. l. q.* Sed illa secundùm supradictam distinctionem intelligitur.

p ¶ *Restituerit.* quæ restitutio fit e re, & verbo. *Re:* f vt si paratus res hęreditarias a fideicommissario possideri vel totas, vel aliquas earum hac mente, vt sibi restituatur hæreditas. *Verbo* g autem

e Restitutio fideicommissi fit re, vel verbo.

f Restitutio fideicommissi re vt fiat

g Restitutio fideicommissi verbo, vt fiat

autem sit, restituo hæreditatem tibi, licèt corporaliter serũ possessionem non tradam. & ex tunc rei fiunt fideicommissarij in vtroque casu, *vt ff. ad Trebellian. l. facta in princ.* ¶ Sed nũquid [a] etiam ante factam restitutionem est fideicommissarius dominus: *vt C. communia de leg. l. fin. §. sed quia*? Respond. non, quia [b] ante restitutionem omnia facit hæres, & etiam manumittit seruum hæreditarium, quod nõ faceret, si alius esset dominus: *vt ff. ad Trebell. l. Marcellus. §. res & l. si hæres* Nec obstat d. l. fin. *Cod. communia de lega.* quæ [c] dicit, dari rei vindicationem fideicommissario generali. Nam est intelligendũ ex quo hæreditas est restituta. a. Vel speciale est in rebus alienatis, vt ante restitutam hæreditatem detur fideicommissario vtilis rei vindicatio.

a Fideicommissarius ante factam ei restitutionem hæreditatis, non sit eius dominus.

b Hæres ante restitutam fideicommissario hæreditatem in ea hæreditate facit omnia vt dominus.

a Fideicõmissario generali datur rei vindicatio post restitutam ei hæreditatẽ. Imò ante restitutã ei datur vtilis rei vindicatio.

a ¶ *Competant.* quia per omnia est vt hæres, *vt ff. quod cum eo. l. si filius. §. finali.*

b ¶ *Fuerat.* vt *supr. eo §. ergo versic. sed si recusat.* Accvrs.

c ¶ *Apud hæredem* cui [a] etiam cauebit fideicõmissarius de præstando eum indemnem futurũ occasione hæreditatis: *vt ff. ad Trebellianũ. l. cum hæreditas* & etiam pro satoria habet exceptionem: *vt ff. ad Trebellianum. l. j. §. quamquã* [e]. Sed hæc [f] cautio de qua hic dicitur, qualiter fit? Respon. per officium iudicis, postulante eo cui est restituenda hæreditas, vel quota pars, non autem si singolare fideicõmissum sit relictum *vt ff. ad Trebellian. l. nam quod §. non omnis.* Vel etiam postulante procuratore [g] eius, cui sit mandatum. nec sufficit cauere de rato: *vt ff. ad Trebellianũ. l. quidã. §. j.* Additio. ¶ Et nota, quòd procuratori simpliciter, & habenti speciale mandatum potest fieri restitutio hæreditatis: nõ autem procuratori in rem suã, siue cessionario, vt est casus notabilis in *l. si mulier. §. ex asse ff. de iure dot*

d Fideicommissarius hæredi restituẽdi cauere de indemnitate debet.

e Hoc verũ fit facta restitutione sed ante ipsam benè cõuenitur *l. nota men. § qui ex Trebelliano ff. eo.*

f Cautio, quæ à fideicommissario præstatur hæredi restituendi, officio iudicis præstanda

g Fideicommissum restitui potest procuratori speciale mandatum habenti.

d ¶ *Diximus.* vt *suprà, eodem §. sed quia stipulationes. & proximo §.* ¶ Et not. quòd idem [h] iuris est in toto quoad totum, quod in parte quoad partem: *vt ff. de acquirend. hæredita. l. seruus. & ff. de vsur. l. qui fini. in principio.* Argoment. contrà *ff. de euict. l. ex mille iugl. pro parte.* Additio. Tu dic quòd hæc regula procedit quando est eadem ratio in parte, quæ in toto: aliàs non, vt in contrario.

h Totius ad totum eadem ratio, quæ partis ad partem.

e ¶ *Quartam.* vel etiam minus quarta: sed tamẽ agitur ad supplementum [l], vel retinebit, *vt ff. eo l. j. §. si hæres præcepto in fine.*

l Et tunc pro eo quod suppletur, tenetur creditoribus. quia illud videtur habere ad restitutionẽ quotæ.

a ¶ *Quæ quartam continet.* Quòd si plus quarta contineat, hæres etiam legatarijs in id tenetur quod quartam excedit: videlicet si plus legatarijs debeatur, quam ad fideicommissarium peruenerit. Cvrac.

actiones fideicommissario, & aduersus eum competant [a]. Sed & id quod præcipuum Pegasiani senatusconsulti fuerat [b], vt quando recusaret hæres scriptus sibi datam hæreditatem adire, necessitas ei imponeretur totam hæreditatem volenti fideicommissario restituere, & omnes ad eum, & contra eum transferre actiones: & hoc trãsposuimus ad senatusconsultum Trebellianum: vt ex hoc solo necessitas hæredi imponatur, si ipso nolẽte adire fideicommissarius desideret restitui sibi hæreditatem: nullo nec damno, nec commodo apud hæredem [c] remanente.

Quod iuris est de toto quoad totum: idem iuris est de parte quoad partem. Aretinvs.

8. ¶ Nihil autem interest, vtrùm aliquis ex asse hæres institutus: aut totam hæreditatem, aut pro parte restituere rogatur, an ex parte hæres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem obseruari præcipimus, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus [d].

Hæreditatẽ deducta quarta restituere grauatus, pro ea parte hæreditaria onera sustinet: quòd si certa re quantumuis maxima, certave quantitate præcepta, restituere rogetur, nullatenus oneribus implicatur sed vniuersa ad fideicommissum conuolant.

9. ¶ Si quis vna aliqua re deducta, siue præcepta quæ quartam [e] continet, veluti fundo, vel alia re, rogatus sit restituere hæreditatem: simili modo ex Trebelliano senatuscõsulto restitutio fiet, perinde ac si quarta parte retenta rogatus esset reliquam hæreditatem restituere. Sed illud interest, quòd altero casu: id est, cùm deducta, siue præcepta aliqua re restituitur hæreditas, in solidum ex eo senatusconsulto actiones [f] transferuntur: & res quæ remanet [f] apud hæredem, sine vllo onere hæreditario apud eum remanet quasi ex legato ei acquisita. Altero verò casu: id est, cũ quarta parte retenta rogatus est hæres restituere hæreditatem, & restituit: scinduntur actiones [g], & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium: pro quadrante remanent apud hæredem. Quinetiam licèt vna re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hæreditatem rogatus sit, in qua maxima pars hæreditatis contineatur: æquè in solidum transferuntur actiones. Et secum deliberare debet is cui restituitur hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interueniunt, & si duabus pluribúsve deductis, præceptísve rebus restituere hæreditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta, præceptàve, quæ quartam, vel etiam maximam partem hæreditatis continet, rogatus sit aliquis hæreditatem restituere: idem iuris est. Quæ autem diximus de eo qui ex asse institutus [h] est, eadem transferimus & ad eum qui ex parte hæres scriptus est.

Ille qui ab intestato bona defuncti ceperit, & etiam fideicommissarius potest grauari de restituendo totam hæreditatem, vel partem hæreditatis h. d. Aret.

10. ¶ Præterea intestatus quoque moriturus potest rogare [i] eum ad quem † bona sua vel legitimo iure, vel honorario pertinere intelligit, vt hæreditatem suam totam, partemve eius, aut rem aliquam, veluti fundum, hominem, pecuniam, alicui restituat [k]: cùm alioqui legata nisi ex testamento non valeant [l].

11. ¶ Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, vt id rursum alij aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat [m].

Quis sit huius literæ sensus, acerrimè inter iuris cõmentatores pugnatum est, ad extremùmque anhelitum vsque laboratum: iuxta tamen receptiorem, & communi calculo probatam sententiam hoc dicit: si quis legum solemnia obseruare nolens, hæredis fide, ac legalitate fretus, fideicommissum reliquerit, iusiurandum subire cogitur hæres, nun tale quid relictum fuerit: quod si recusat, ad fideicommissi solutionem arctatur, nec audiendus est, si minus solemnem voluntatem alleget.

12. ¶ Et quia prima fideicõmissorũ cunabula à fide hæredum

f ¶ *Remanet.* facit. *C. de hære. instit. l. quotiens.*

g ¶ *Actiones.* scil. creditorum, non legatorum. quod dic: *vt* ¯*s. eod. § sed quia. in fin.*

h ¶ *Institutus.* vt restituat retenta certa re.

Præterea.] Casvs. Domine, vos dixistis mihi qualiter hæres oneratur ad præstationẽ fideicom. sed nunquid poterunt successores ab intestato fideicomm. similiter grauari? Respõ. Iustinianus quòd sic. nam præter supradictos modos, quibus in testamento grauatur hæres ad restitutionem fideic. potest etiam quis, si fortè esset intestatus moriturus, per fidei. rogare eum quem intelligit sibi de iure ciuili, vel de iure prætorio ab intestato successurũ, vt hæreditatem suam totam, vel partem eius, aut rem aliquam singularem, veluti fundum, hominẽ, vel pecuniam alicui restituat: sed licèt hoc est verum in fideicom secùs tamen est in legatis. Legata enim olim non nisi ex testamento valebant. Et non solùm successorem in vniuersitate ab intestato potest quis grauare, sed etiam eum cui aliquid restituitur per fideicom. potest rogare, vt illud rursus alij totum, aut pro parte restituat, aut etiam aliquid aliud, quod tantundem valeat. & hæc dicuntur vsq; ad §. *& quia prima.*

† Dictio quis quis enim hæres erit & non est necesse exprimere proprium nomen, secundum Iason. *Ang.* [illegible]

i ¶ *Rogare* in codicillis.

k ¶ *Restituat.* ideò potest ab his fideicommissũ relinquere, quoniã sua spõte relinquere legitimam hæreditatem videtur, non instituendo alium: *vt ff. de iure cod. l. conficiuntur. §. j.*

l ¶ *Non valeant.* Sed quo iure hoc est verũ antiquo non. *vt ff. de leg j. l. j.* Item nouo non: *vt C. com. de leg. l. ij.* Dic ergo antiquiori iure locũ habere quod hic dicitur. a. Vel dic, quòd *dicta l. j de leg j* secundùm noua iura loquitur, secũdùm quæ æquiparata sunt legata fideicommissis [a]: *vt* ¯*s. de lega. §. sed non vsque.*

a Hodie quæ [illegible] codicillis [illegible] qui non [illegible] [illegible] in d. l. j. ff. de leg. j. tamen [illegible] valent vt fideicommissa & nihilominus habent [illegible] [illegible] in libertatibus, & [illegible] de quibus dic: *vt inf. de* [illegible] § non autem

m ¶ *Restituat.* etenim in quanto quis honoratur, & onerari potest: *vt infr. tit. j. §. hoc solum.* Sed nunquid quartam retinebit? Resp. *vt infrà, tit. j. §. hoc solum.*

Et quia prima.] Casvs. Domine, iam video quid

quid erat olim circa fideicom. & quid hodie obtinemus. Vnde cùm satis manifestum sit, quid de antiquitate rollatur. & in quibus per vestram constitutionem circa fideicom. insistere debemus: transeatis igitur, si placet, ad aliquã aliam materiã. Ad hoc resp. Amice, adhuc non est ad aliquã aliam materiam transeundum. Primò adhuc circa materiam fideic. insistendum est. namque prima fideicommissorũ cunabula à fide hæredum pendebant, & tã nomen, quam substantiam acceperũt: & ideò primò diuus Aug. vt s. dictum est. fideicom. ad legis necessitatẽ deduxit, & laqueis iuris innodauit. Igitur nos eũdem principem circa figmenta fideicom. nuper superare côtendentes, eũ quodã facto per Tribonianum virum excelsum sacri palatij quæstorem nobis relato, quandam fecimus cõstitutionem qua statuimus, vt si quis testator hæredem suum per fideicommiss rogauit, vt vel hæreditatem vel aliquod speciale fideicom. alicui restituat, & huiusmodi voluntas testatoris neque ex aliqua solenni scriptura, neque per quinq. testes, qui in codicillis sufficiunt, probari possit, qui fidẽ hæredis sui elegit: in hoc casu si hæres perfidia ductus fidẽ adimplere recusauerit, negãdo tale quid a testatore sibi fuisse impositũ, si fideicõmissarius iusiurandum ei detulerit sacramẽto de calumnia à fideicom. nil prius præstito, necesse habebit hæres vel iusiurandum subire, vel fideicommiss. siue generale, siue speciale ab eo relictũ fideicõmis. soluere. & ita per nostrum cõstitutionem induximus, ne vltima voluntas testatoris fidei hæredis sui commissa depereat 1. Sed pone quod ille, a quo fideicomm petitur: postquam per sacramentum, aut per testes conuictus fuerit, confiteatur fideicom. a se relictum: ad legis tamen subtilitatem decurrit: videlicet allegando eu minus solenni volũtate hoc fuisse relictum certè in hoc casu pœnam incidit mendacij: & non obstante huiusmodi defensione ad fideicommiss præstationem omnino cogendus est. Et hæc dicuntur vsque in fi. titu. Franc. de Aret.

pendent, & tam nomen a, quã substantiam acceperũt: & ideò, diuus Augustus ad necessitatem iuris eadẽ detraxit † b; nuper & nos eundem principem superare contẽdentes †, ex facto c quod Tribonianus vir excellentissimus quæstor † sacri palatij suggessit, constitutionem d fecimus, per quam disposuimus, si testator fidei hæredis sue commisit, vt vel hæreditatem, vel speciale fideicommissum restituat, & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicommissis legitimus e esse noscitur) possit res manifestari: sed vel pauciores, quàm quinque, vel nemo penitùs testis interuenerit: tunc siue pater hæredis, siue alius quicũque sit, si fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit, si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsecutam: si fideicommissarius iusiurandum ei detulerit, cùm priùs ipse † de calũnia † iurauerit f: necesse † eum habere g vel iusiurandũ subire, quod nihil tale à testatore audiuerit, vel recusantem, ad fideicõmissi vel vniuersalis, vel specialis solutionem coartari h, ne depereat vltima voluntas testatoris fidei hæredis cõmissa. Eidem i obseruari censuimus & si à legatario, vel fideicommissario aliquid similiter relictũ sit. Quòd non valeant ea, quæ facta sunt: vt C. de fideicommis l. si veritas. & C de testa. l. non dubium. §. illud.

a ¶ Recurrat. Vet. decurrat. fauor hic est magnus fideicommissorum in codicillis relictorum, vt omnimodo præstetur ab hærede, qui fateatur se rogatum, etiã si nullus fuerit adhibitus testis, vt inficiator iurare cõpellatur, vt recusans iurare pro confesso habeatur. C v i a c.

si k is à quo relictum dicitur, postquàm negauerit, confiteatur quidem aliquid à se relictum esse: sed ad legis subtilitatem l recurrat a, omninò soluere cogendus est m.

DE SINGVLIS REBVS per fideicommissum relictis. TITVLVS XXIV.

Etiam res singularis potest per fideicommissum relinqui, & tam ab herede quàm à legatario.

POtest tamen quis etiam † singulas n res per fideicommissum relinquere, veluti fundum, argentum, hominem, vestem, & pecuniam numeratam: & vel ipsum hæredem rogare, vt alicui restituat, vel legatarium o: quamuis à legatario legari non possit p.

Non tantùm res testatoris, sed etiã heredis, aut cuiuslibet alterius per fideicõmissum relinqui potest. Et legatarius de re sibi legata vel sua, vel aliena alteri restituẽda potest grauari: dũmodo nõ plus oneretur, quàm honoratur. Et quando res aliena legatur vel ipsa, vel eius æstimatio præstanda est. A v e t.

A viota, ea tenus quem fideicommissis grauari posse, quatenus honoratur.

1. ¶ Potest autem non solùm proprias res testator per fideicommissum relinquere: sed & hæredis, aut legatarij, aut fideicõmiss aut cuiuslibet alterius q.

m ¶ *Soluere cogendus est* Sed quomodo cogatur eu non solenni voluntate? sic ergo soluuntur inutiliter relicta, sicut & vtiliter, quod esse non debet. vt C. de fideicommis. l. si veritas. qua est contra. Sol. quidam dicunt quòd vbi solenniter testari voluit, & non fecit; habet locum lex contraria. aliàs si noluit testari solenniter, habet locum quod hic dicitur: vt ff. de iure codic. l. j. Sed hæc falsa est, quia & hic de testatore loquitur, qui solenniter facit: vt ibi, si testator b fidei hæredis sui cõmisit. s A-lij: vt B dicebãt esse distinguendum, An dicat hæres, Non est verum tibi legatum esse. in quo casu cogitur probare, esse verum, & solenne, vt in contrario. eo saluo, vt si deferatur sacramentum, iuret: vt s. prox. §. An dicat, non potes petere: quia est minus solenne: in quo casu cogitur vt hic. Sed hoc non valet, quia secundùm hoc expedires ei negare, quod esse non debet: vt ff. de trebu. l. illud. §. pen. 3. Dic ergo secundùm Io. aut ab initio confitetur relictum, & tunc non tenetur ex non solenni voluntate: vt in l. illa contraria. Aut negauit: & tunc eu non solenni voluntate non tenetur: sed posteà per sacramentum, vel per Probationes compellitur: vt ita ratione sui mendacij teneatur: vt hic, & arg. in Auth de trient. & semiss. § istud. & §. ad hoc.

a Fideicommissum an ex minus solenni voluntate sit præstandum.

† *Etiam* particula implicatiua *l. etiam. C. si certu. vel cu. vn. auerrare.*

b Fideicõmissum relinqui potest in minus solẽni voluntate à persona hæredis cum solenni testamẽto instituti. Cum enim hic dicatur in minus solenni voluntate fidei hæredis cõmissum, ponendum est necessario, antea fuisse solenniter institutũ hæredem.

a ¶ Nomen Nor. nomẽ a cõsequent rei: vt s. de don. §. est & aliud.
b ¶ Detraxit. hæc iura sunt s. eo. in princ.
c ¶ Ex facto id est, ex quæstione de facto.
d ¶ Constitutionem vt C de fideicommiss l fin.
e ¶ Legitimus Nos. testes b quinq. in codicillis necessarios esse: vt C. de codicil. l fin. & de fideicom. l. finali. ibi. sed siue quinque, &c.
f ¶ Iurauerit. Nam c in omni casu erat olim iurandum, & in omni capitulo: vt C de iuramen calum. l. in princ. Hodie sufficit semel iurare: vt in Auth de his qui ingred. ad appel §. fin coll. v.
g ¶ Necesse eum habere. Sed nunquid hodie corrigitur hoc, cùm nulli deferatur iuram. vt C. de iureiur. l. fina. & l. generaliter. §. sed iuramento vers. sin autem? Respon. non quia hæc est d posterior constitutio Iustiniani: vt C de fideicom. l fina. & ita est iste specialis casus, in quo quis compellitur iurare.
h ¶ Coartari. Nota propter e contumaciam non iurantis eum condemnari. vt C. de iura. calum. l. y. §. penul.
i ¶ Eadem scilicet vt compellatur f iurare, vel soluere.
k ¶ Quòd si. Dixi quando contumax fuis non iurando: nunc quando iurauit, & per sacramentum fuit confessus, vel etiã antequàm iuret, sed priùs negauerat, relictum: vt in fi. huius tit. dicemus statim.
l ¶ Subtilitatem quæ g est vt ex quo est voluntas non solennis, Instituit.

DE SINGVLIS REBVS PER FIDEICOMmissum relictis.

De fideicommissis generalibus suprà, tit. j. dixit: nunc de specialibus dicit. A c c v r s.

POtest]Totus iste titulus diuiditur in tres partes Primò ponit de fideicommisso pecuniario Secundò de libertatibus. Tertio per quæ verba fieri debeant. Secunda ibi: *Libertas quoque.* Tertia ibi. *Verba.*
n ¶ *Singulas* non c solùm generaliter: vt s. tit. j.
o ¶ *Vel legatarium.* scilicet rogare vt aliquid alicui restituat.
p ¶ *Non possit.* antiquo iure inspecto, sed nouo iure aliter est nã potest d à quolibet qui commodum quocunque modo habet, legari, & fideicommitti: vt C. com. de leg l. y §. fi. & hoc statim subicit A d u e r s o. Dic secundùm Io. Fab. quòd accipiendo legatum propriè, fortè e non potest legari nisi ab hærede: sed fideicommitti sic: vt l. si fuerit. §. j ff. de le. ÿ. & quod ibi no maximè per Bar. Sed quia legatum, & fideicommissum idem sunt, & facta sunt hodie similia, & synonyma, ideò illa differentia hodie non tenet: vt d l. y §. fi. Cod. communia de lega. & plenè no. per glo. & doct. l. j. ff de leg. j. & ibi dixi s. de leg. §. j. Sed ibi Raph. dicit, quòd iste text. non potest loqui de iure antiquo, cùm hic sit verb. possit, dum dicit legari non possit non autem dicit, legari non poterat, &c. dic vt per Aug.
q ¶ *Alterius.* refert tamen an leget rem extranei, an hæredis. Primo casu distinguitur an sciuerit alienam, vel credit suam: secundo non: vt s. de leg. §. quod autem. & ff de lega. y. l. vnum ex familia. § si rem.

c Fideicõmissum etiam particulare potest relinqui.
d Fideicõmissum relinqui potest ab hærede, à legatario, & fideicõmissario
e Legari propriè nõ potest nisi ab hærede, fideicommitti etiam à legatario, vel fideicommissario potest.

Itaque & legatarius, & fideicommissarius non solùm de ea re rogari potest vt eam alicui restituat, quæ ei relicta sit: sed etiam de alia, siue ipsius [a], siue aliena sit. Hoc solum obseruandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quàm ipse ex testamento ceperit. nam quod amplius est, inutiliter [b] relinquitur. Cùm autem aliena res per fideicommissum relinquitur: necesse est ei qui rogatus est, aut ipsam redimere, & præstare: aut æstimationem eius soluere.

Etiam libertas seruo per fideicommissum potest relinqui: & non tantum seruo proprio, sed etiam alieno: vt quando poterit ematur, & manumittatur. h.d.

2. ¶ Libertas quoque seruo per fideicommissum dari potest, vt hæres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius. Nec interest vtrùm de suo proprio seruo testator roget, an de eo qui ipsius hæredis, aut legatarij, vel etiam extranei [c] sit. Itaque & alienus seruus redimi, & manumitti debet. Quòd si dominus eum non vendat [d], si modò [e] nihil [f] ex iudicio eius qui reliquit libertatem, perceperit [g]: non statim extinguitur fideicommissaria libertas: sed differtur [h] quoad possit tempore procedente, vbicunque occasio serui redimendi fuerit, præstari libertas.

Directa libertate datus testatoris libertus efficitur: fideicommissariam autem adeptus libertatem, hæredis est libertus.

Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, nõ testatoris fit libertus, etiamsi testatoris seruus sit: sed eius qui manumittit [i]. At is qui directò ex testamento liber esse iubetur, ipsius testatoris libertus fit: qui etiam orcinus [k] appellatur. Nec alius vllus directò ex testamento libertatem habere potest, quàm qui vtroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directò [n] autem libertas tunc dari videtur, cùm non ab alio seruum manumitti rogat: sed velut ex suo [l] testamẽto [m] libertatem ei competere [o] vult.

Siue præceptiuis, siue rogatiuis verbis fideicommissum fiat, valet. hoc dicit. AREX.

3. ¶ Verba autem fideicommissorum hæc maximè [a] in vsu habentur: peto, rogo, volo, mando, † fidei tuæ committo, quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in vnum congesta essent.

DE CODICILLIS.

TITVLVS XXV.

Codicillos etiam non testatus quiuis facere potest: porro ante testamentũ facti. nulla expressa confirmatione, nouo iure indigent.

ANte Augusti tẽpora constat, codicillorum ius in vsu non fuisse: sed primus Lucius Lẽtulus (ex cuius persona etiam fideicommissa esse cœperunt) codicillos introduxit. Nã

a ¶ *Ipsius.* legatarij.

b ¶ *Inutiliter* [a] facit, [b] ff. de lega. j. l. planè ij §. fi. & l. videndum. & ff. de lega. iij. l. j. § sciendum. & l. iij. § Iulianus. & l. si legatarius in prin. ¶ Sed contra in d. l. planè § si cui. sed ibi stetit per legatarium quò minùs meliorem acceperit. Vel melior videtur esse quem elegerit, licèt deteriorem elegerit: vt argu. infrà, de act. §. præterea. Item arg. contra, ff. de lega. ij l. Imperator §. j. ibi, enumerata, &c. Sed hoc quod hic dicitur intellige, quando in quantitate legatur alicui, & in quantitate oneratur: ibi autem quando quantitas datur, & in specie grauatur: quo casu tãtum videtur æstimasse speciẽ suam legatarius, accipiendo quantitatem, vt ex eadem leg. colligitur. ¶ Item contra, ff. ad leg. Falcid. l. sed & si non seruum in princ. Sed & ibi eodem modo responde, quia quantitas erat legata, & onus erat positum in faciẽdo. ¶ Sed cùm [d] quantitas legatur, & in quantitate grauatur, sicut hic loquitur, nũquid quartam iure Falcidiæ potest oneratus retinere: siue sit legatarius, siue fideicommissarius qui sit grauatus? Quidã dicunt quod sic: vt argu. ff. ad leg. Falcid. l. pœnales § fi. Nos contra: vt in eo. tit. l. lex Falcidia si interuenerat. § nunquam. & de vulg. substi. l. cohæredi. §. cum ita. ADDITIO. De quo dic vt per glo. in d. §. nunquam. & in l. dominque. & ibi Barto. ff. ad Treb. & per Angel. hic notabiliter.

c ¶ *Extranei* licèt etiã crediderit suum: vt ff. de fideicom. liber. l. Paulus. respon. & l. alieno. in princ. ¶ Sed in pecuniario legato distinguitur, sciuerit, vel ignorauerit, rem alienam. vt suprà de lega. §. quod autem. & §. non solum [a].

d ¶ *Non vendat.* vel etiam si vendat; sed vltra iustum pretium vendere vult. nam tunc perinde [f] est, ac si non vendat: vt ff. de leg. iij l. non dubium. § finali.

e ¶ *Si modo.* interpositio est.

f ¶ *Nihil.* si enim aliquid etiam modicum relinquitur alicui, vt vendat, & ille legatum accepit, compellitur vendere: vt hic, & C. de fideic. lib. l. debere. & l. si te donatam. & C. ad leg. Falc. l. si ea, cuius filium.

g ¶ *Perceperit.* scilicet dominus istius.

h ¶ *Differtur.* quod [g] differtur, non aufertur: sic ff. de iudic. l. cum furiosus. Arg. contra, C. de inoffic. testa. l. scimus § fi. & ff. de vsufruct. l. si [h] vsusfruct. ¶ Item not. quòd inspicitur quod [i] euenire potest: sic ff. de iurisdic. om. iud. l. si idem, § si in glo. adiudicare. & ff. de adi. leg. l. si seruo.

i ¶ *Eius qui manumittit.* id est, hæredis, vel legatarij, vel fideicommissarij. C. de fideicom. l. hi quibus. ACCVRS.

k ¶ *Orcinus.* sic [k] dictus ab orcu. i. manumissus ab eo qui tendit ad orcum. i. infernum. 2. Vel orthinus ab orthos, quod est rectum. Vnde Orthinus. i. directò manumiss. 3. Vel ab orce, [l] quod est capio (nam & inde archiorcus) quia multa capiunt manumissi in testamento, in quo multa fiunt.

l ¶ *Ex suo.* non expectata manumissione ab alio facienda.

m ¶ *Testamento.* vel etiam codicillis testamento confirmatis: vt ff. de manumiss. testa. l. libertas.

a ¶ *Velut ex suo testamento.* Et hoc nimirum est directo, siue recto iure. Legata ex ipso testamento, fideicommissa ex fide hæredis pendent: vt rectè Suidas legata definiuit, [illegible], fideicommissa, [illegible]. illa igitur sunt directa, hæc non item. CVIAC.

n ¶ *Competere.* quæ cõpetit hæreditate adita etiam ab vno ex pluribus hæredibus: vt ff. de manu. testa. l. testamenta manumissum §. testamẽto.

o ¶ *Maximè.* [a] ideò hoc dicit, quia quibuscũque verbis relinqui possunt. vt ĩ de leg. in prin. siue directis, siue precariis: vt Cod. commu. de leg. l. omne verbum. & facit, ff. ad Trebell. l. Scæuola. ADDITIO. Et hoc verum, si verba important dispositionem, itẽ fideicommissum, vel ad hoc extendi possint ex coniecturata mente testatoris, non alias: vt l. pater. §. pater filios. ff. de leg. iij.

DE CODICILLIS.

Quia [b] testamenta, & eorum accidentia dicta sunt: nunc de codicillis id est, de paruula, vel de minima scripta voluntate. Nam ideò codicilli dicuntur. quia in breuiori chartula, vel codice quã testamentum fiebant: & solum in eis quædam fideicommissa relinquebãtur, & tales sunt ad testamentum. qualis [c] est scapha ad nauim. Sed nunquid secundum hoc possunt fieri sine scriptura? Quidam dicunt quod non. sed tamen dico etiã [†] sine scriptura hodie fieri posse, licèt fortè olim in scriptis tantum fierent: vt Cod. de bo. liber. l. fin. in principio. ACCVRS.

ANte Augusti, &c.] Iste titul. diuiditur [c] in quatuor partes. ¶ Primò quomodo fuerit introductus vsus codicillorum. ¶ Secundò, quando codicilli testamento confirmati valent. ¶ Tertiò, an hæreditas directò possit dari, vel adimi in codicillis. ¶ Quartò, an quis possit facere plures codicillos. Secunda ibi, *Non tantum.* Tertia ibi, *Codicillis.* Quarta ibi, *Codicillos.* CASVS. Domine, iam video quòd vultis tractare de codicillis: dicatis igitur mihi, si placet, quomodo primò ius codicillorum in vsu esse cœperit, & quis primò introduxit codicillos? Ad hæc respon. Amice, ius codicillorum temporibus diui Augusti primò in vsu esse cœpit: nã certum est, ante Augusti tempora ius codicillorum in vsu non fuisse, sed primò Lucius Lentulus, ex cuius persona etiam fideicommissa sumpserunt originẽ, codicillos introduxit. Nam cùm prædictus Lucius Lẽtulus in Africa diem extremum clauderet, quosdam scripsit codicillos in testamento suo cõfirmatos, quibus rogauit Augustũ per fideic vt aliquid faceret, & cum diuus Augustus volũtatem suam in codicil. contentã impleuisset, postea cæteri auctoritatem principis secuti, fideicommissa præstabant: & filia eiusdem Lentuli legata in codicillis patris sui contenta soluit, ad quorum præstationem diuus Augustus iurisprudentes conuocauit: inter quos erat Trebatius, cuius tunc auctoritas maxima habebatur, & ab eisdem iurisconsul. quæsiuit, an vsus codicillorũ recipi posset, & an dissoni essent codicilli iuris rationi? & dicitur Trebatius respondisse Augusto vtilissimum, & necessarium fore vsum codicillorũ: & maximè propter longas, & magnas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent, vt si quis testa. solenne propter impotentiam facti facere non posset,

a Vtile per inutile non vitiatur.
b Grammatice nemo potest in plus, quàm honoratus sit: vt hoc cuius sententiæ vide quinque exceptiones apud Portium hic.
c Et hoc quãdo species esset sua: si vero aliena, procedit text. hic. Vbi autem relinquitur species si simpliciter grauetur habet locum iste text. si alternatiuè, procedit ius ord. § fi. ... Falcidiã nõ deducit legatarius, vel fideicommissarius grauatus præstatione alicuius rei: Falcidiæ enim ratio inducta est, vt hæreditas adiretur & eius aditione legata præstarentur. Sed hæc ratio cessat: vbi iam ab hærede instituto adita est hæreditas. Ideoque cessare debet ratio dispositionis.
a Aet in cõtrarium facit text. in d. l. alieno.
f Varia sunt nolle vẽdere, & iniusto pretio velle vendere.
g Quod differtur, nõ aufertur: vide Bar. in l. inter § si curam ff de verb. oblig.
h Legendũ. sed.
i Euentus inspicimus, seu inspicitur, quod euenire potest. adde Glo. in l. j. § 2. C. commun. de legatis.
k Orcinus quis & vnde dictus.
l Mulonis, & meretricis agasonis ridicula hæc est etymologia.
a De verbo, maximè, vide Gloss. in l. ... ad Aquiliam ... verbo ... particula ... vel ... intelligatur esse in ... expresso.
a Directa.
b Cõtinuatio.
† Volo ... pro ... Hæc verba ... sunt sed ... in ...
c Cod. ... testamento ... ne ... diuersitate ... magnitudine ... Codicilli ... possunt.
c Diuisio.

set. faceret fal. codicillos, quibus vltimã voluntatẽ declararet. vnde post illa tempora cùm etiam Labeo iurisconsul. codicillos fecisset, etiam nemini dubiũ erat, quin codicilli iure optimo admitterentur. Et hæc dicuntur vsque ad §. *non tantùm autem.*

a ¶ *Confirmati.* Hic no. quòd quatuor [a] modis codicilli conficiuntur: aut enim in futurum confirmantur: veluti testamento priùs facto, in quo dictum est, quicquid dixero in codicillis, valere volo, & posteà codicilli facti sunt. Aut in præteritum, veluti codicilli priùs facti testamento facto posteà confirmati sunt. & hi duo casus sunt, *C eo l. siue ex instio.*
b Tertiò fiunt cum testamento, veluti cùm testator qui testamentum implere nequiuerit, addiderit vt vim codicillorum haberet: *vt Co. eo l. si § illud planè. ibi, nisi c silo. &c.* Quartò sine testamento. scil. ab intestato: *vt ff. eo. de iur. codicil. l. conficiuntur. & infrà, eod § non tantùm. & C eo l. non idcircò.* hic autem fuerunt confirmati vel antè, vel pòst.
b ¶ *Augusto.* cui aliquid relinquebatur.
a ¶ *Deinceps reliqui.* Reliqui cohæredes Augusti Cuiacius.
c ¶ *Eius.* s. Augusti.
β ¶ *Legata quæ iure.* Id codicillis testamento confirmatis directò hæres scribi non potest: legata tamen in eis, & tutelæ, & libertates relinqui possunt. quod igitur ait, filiam Lentuli legata ipso iure non debuisse: nempe quia ius codicillorum non erat receptum. Cuiac.
d ¶ *Non debebat.* quia legata non debebantur nisi ex testamento iure antiquo, vt diximus s. *tit. y §. præterea.*

cùm decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos [a], quibus ab Augusto [b] petiit per fideicommissum, vt faceret aliquid. Et cùm diuus Augustus voluntatem eius implesset: deinceps reliqui [a] eius [c] auctoritatem secuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata quæ iure β non debebat [d], soluit. Dicitur autẽ Augustus conuocasse sapientes viros, intérque eos Trebatium quoque, cuius tunc auctoritas maxima erat: & quæsisse, an posset recipi hoc, nec absonans à iuris ratione codicillorum vsus esset: & Trebatium suasisse Augusto, quod diceret vtilissimum, & necessarium hoc ciuibus esse, propter magnas, & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent, vbi si quis testamentum facere non posset [e]: tamen codicillos posset. Post quæ tempora, cùm & Labeo codicillos fecisset, iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur.

Etiam ab intestato codicilli fieri possunt. Sed quando ante testamentum fiebãt, non aliter valebant, nisi erant in testamento confirmati. Hodie vero semper videntur confirmati. Aret.

1. ¶ Non tantùm autem testamento facto potest quis codicillos facere: sed & intestatus quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cùm ante testamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait, non aliter vires habere, quàm si speciali posteà voluntate confirmentur [f]. Sed diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt; ex his codicillis qui testamẽtum præcedunt, posse fideicommissum peti, si appareat, eum qui testamentum fecit, à voluntate γ quam in codicillis expresserat, non recessisse.

Codicillis nec dari, nec adimi directò hæreditas potest: nec instituto hæredi conditio adijci, nec directò substitui, fideicommitti autẽ potest.

2. ¶ Codicillis autem hæreditas neque dari [g], neque adimi [δ] † potest, ne confundatur [h] ius testamentorum, & codicillorũ: & ideò nec exhæredatio [ɩ] scribi [i]. Directò autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi potest. nam per fideicommissum hæreditas codicillis iure relinquitur [k]. Nec conditionem hæredi instituto [l] codicillis adiicere [m], neque substituere directò [n] quis potest.

Plures codicillos vnus facere potest, omnes habentes effectum: secus in pluribus testamentis. Aret.

3. ¶ Codicillos autem etiam plures [o] quis facere potest, & nullam [p] solennitatem ordinationis desiderant.

e ¶ *Non posset* propter impotentiam facti, vt quia non habet tot testes, qui testamento conficiendo sufficiát, secùs si propter impotentiam iuris: *vt ff. eo. l. diui. § codicillos. y qua est contrà.* Et probatur hæc solutio, *ff. eo. l. conficiuntur. § codicilli.*

Non tantùm autem.] Casvs. Domine, iam vidimus quòd primò Lucius Lentulus fecit codicillos testamento suo confirmatos, nunquid igitur requiritur de necessitate, quòd fiat testamẽtum ad hoc quòd possint valere codicilli? Et respond. quod non. Nam non tantùm facto testamento potest quis codicillos facere, sed etiam intestatus decedens codicillos facere potest: & in eis fideicom. relinquere. Papinianus tamen ait, codicillos ante testamentum factos non aliter uires necessitatem habere, nisi posteà speciali voluntate testatoris, & in testamento confirmẽtur. Sed diui Seuerus, & Anto. rescripserunt, ex codicillis ante testamentum factis posteà cum effectu fideicom. peti, licèt in testamento subsecuto non fuerint expressè confirmati, si tamen appareat, testatorem qui post factos codicillos facit testamentum, à voluntate in codicillis expressa non recessisse. & ita non est necessaria specialis confirmatio: sed sufficit si non appareat de contraria voluntate testatoris. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *codicillis autem.*

f ¶ *Confirmentur.* scilicet expressim, vel etiam si quoquo iudicio retineatur prima volũtas: *vt ff. eod. de iur. codi. l. ante tabulas testamenti.* Sed Ioan. contra. Nam siue antè, siue pòst fiat, semper videntur confirmari, vt hìc statim: *& ff e. de iur. codi. l. si quis cum. §. si. & l. ab intestato.* Accvrs. Additio. In hoc tamen remanet hodie differentia secundùm Ioan. Fab. quia quando expressè confirmantur, valent iure directò quæ in his cõtinẽtur: secùs si tacitè. *l. liber. ff. de manu. testa. & de test. tut. l. y.* quamuis glossa ibi notet contrarium.
γ ¶ *A voluntate.* Et hoc quidem ad Papinianum Tribo. appin- Institut.

xit in *l. ante tabulas. ff. de iure codicill.* quod nec Paulũ admisisse indicat *l. impuberem. § qui codicillos ff. ad leg. Corn. de fals.* Cuiac.

Codicillis autem.] Casvs. Domine, iam video quòd codicilli ante testamentum, & post testamẽtum fieri possunt, & ab intestato. Sed nunquid eandem potestatem habent codicilli, quam & testamẽtum? Ad hoc respon. quòd non: imò codicilli in multis differunt à testamento. Hæreditas enim in codicillis nec directò dari, nec adimi potest, & hoc ideò statutum est, ne ius testamentorum, & codicillorum confundatur: vnde nec exhæredatio directò in codicillis scribi potest: sed omnia supradicta in testamento fieri possunt. sed licèt in codicillis hæreditas directò dari non possit, in illis tamen fideicommiss. iure relinqui potest. Item nec conditio hæredi instituto in codicillis adiici potest: nec etiam substitutio directò fieri. Et non solùm in prædictis differunt codicilli a testamento: sed etiam in aliis. nam plures codicillos facere quis potest, ita vt omnes valeant: & nullam solennitatem ordinationis verborum desiderant: licèt secùs sit in testamento. Et hæc dicuntur vsque ad finem tituli.

g ¶ *Neque dari.* directò: sed [a] per fideicommissum, siue ab eo quẽ prius fecerat hæredẽ, siue a legitimis benè potest relinqui: *vt ff. eod. de iure codi. l. y. § si & C eo. l. hæreditatem. & § prox.* Additio. Et assignat glos. *in dicta l. hæreditatem.* rationem differentiæ, quia non tantùm aufertur per fideicommiss. sicut directò aufertur. 2. Vel dic, secundùm Salycetum, aliqua virtus attribuitur vni, quæ non attribuitur alteri: *vt l. fin. C eod.* & maiorem vim testamenta, quàm codicilli habent, propter maiorem solennitatem in eo requisitam. Angelus.
δ ¶ *Neque adimi.* Quod fit per exhæredationem. Cviac.
h ¶ *Ne confundatur.* id est, ne istæ duæ voluntates sic misceantur, vt vna ab altera discerni non possit. nam si idem significarent, quare diuersa nomina darentur: *vt C. eo l. si idem.*
ɩ ¶ *Nec exhæredatio.* Eorum scilicet qui hæredes scripti sunt. Eorum verò qui hæredes scripti non sunt, exhæredatio nulla est, nisi suorum numero sint. Cviac.
i ¶ *Scribi.* scilicet vt de iure valeat.
k ¶ *Relinquitur.* Sed [b] qua ratione hæc hæreditas, vel etiam alia in codicillis relicta petentur? Resp. quidam cõdictione ex lege: *vt ff. de condi. ex leg. l. j.* 2. Vel dic, vtili actione ex testamento, cum ad uires testamenti codicilli sint uinienti: *vt ff eod. de iur. codi. l y §. j.*
l ¶ *Instituto.* scilicet testamento.
m ¶ *Adijcere.* & cui conditioni adiectæ necesse parẽre non habet: sed in eius conditionis defectum de ademptione hæreditatis cogitasse videtur: *vt ff. de condi. instit. l. penul. in fin.* [c] Sed fortè in vanum cogitauit, vt ibi dixi.
n ¶ *Directò.* si tamen substituerit, [d] videtur rogasse per fideicommissum, vt restituat *vt ff. ad Trebel l. Scæuola.*
o ¶ *Plures.* vt etiam omnes valeant, nisi contrariam contineant voluntatem. *vt C. eo l. cum proponas.* aliud in testamentis. *vt suprà quibus mod. test. infi. § posteriore & facit. ff. eo. l. diuus. § j.*
p ¶ *Et nullam.* s. de illis quatuor, quæ in testamento desiderantur: vel septẽ testium, vel sigillorũ, vel quod sua manu scribantur, vel quod subscribãt testes: *vt s. de testa. § j.* Sed quædam solennitates & hic desiderãtur: vt [e] sunt quinque testes: vt diximus *s. eit. § fi.*

a Codicilli quatuor modis fiunt, nam ante, vel post testamentum, per clausulam codicillarem, nullo condito testamento quo vltimo casu adituræ hæredis ab intestato confirmantur.

b Confirmatio antecedum præcedit suum cõfirmabile: *secundùm Bal. & Salyc. in d. l. siue in initio. C.* vnde sic episcopus potest confirmare electionẽ fiendam per canonicos ecclesiæ, antequam fiat quod not. *videtur l. cum antea. C. de arbit.* An quis possit approbare laudum, antequã proferatur, & sic, an primò quis possit approbare, & confirmare electionem antequã facta fuerit.

c Codicillaris clausulæ adiectione hoc efficitur, vt si testamentum non teneat vt testamentum, teneat vt codicillus.

† *Vid. Scæuola ff. ad Trebell. & vide Ioan. And. de testa. in cap. si pater in Gl. super verb. interdum lib. 6.*

a Quid si hæreditas directa codicillis nominatim data est? Si ius directũ, & strictũ inspicimus, directa deberi non potest: ex æquo tamen, & bono per fideicommissũ præstabitur, & id vt communius refert Pote.

b Codicillis relicta vtili ex testamento actione petuntur, *adde Gloss. ult. Cod.*

c Idem è contrario quia cõditio apposita in testamento non potest in codicillis remoueri: quia tunc pura hæreditas dari videtur cõtra istum textum: nisi forsan ob fauorem libertatum. *per not. in l. diuus ff. eod.* clausula tamẽ derogatoria apposita in testamento, potest in codicillis reuocari: vt per Angel. hic.

d Substituens videtur rogare per fideicommissum.

e In codicillis testes requirũtur ad solẽnitatem: *vt me* Imo ad probationem tãtum *Glos. vlt. ff. eod.* Dic testes in codicillis nũcupatiuis requiri ad probationem, in scriptis ad solennitatem.

INSTITVTIONVM
D. IVSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS,
LIBER III.

DE HÆREDITATIBUS, quæ ab intestato deferuntur.

Hac rubrica est generalis ad omnes sequentes titulos vsque ad tit. de bon.possess. *vbi mixtim tractabit in testamento, & ab intestato sed textus huius tituli loquitur tantùm de suis hæredibus, & sic aliàs,* ff si certum pet. & de rebus credi. *vbi tractat de mutuo in specie tantùm.* Accvrs. Addittio. *Ista rubrica sic continuatur Dictum est suprà de hæreditatibus, quæ testamento facto deferuntur. nunc sequitur videre de hæreditatibus quæ ab intestato deferuntur.*

INtestatus.] Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes principales. ¶ Primò ponit quis dicitur decedere intestatus. ¶ Secundò quòd prima causa est liberorum, & qui sunt liberi, & sui. ¶ Tertiò de emancipatis quomodo admittantur, & de adoptiuis. ¶ Quarto ponit aliquas suas correctiones. Secunda ibi, *Intestatorum autem.* Tertia ibi; *Emancipati autem.* Quarta ibi; *Sed ea omnia.* Calvs. Domine, iam video quòd vos vultis tractare de hæreditatibus quæ deferuntur ab intestato: pro Deo, si placet vobis, dicatis mihi quis intelligitur decedere intestatus? Ad hoc respond. Intestatus decedere intelligitur ille qui aut nullo modo fecit testamētum, aut de facto quidem fecit testamētum, non tamen de iure, vt porè quia iuris solennitate caruit, vel testamenti factionem non habuit: aut testamentum quod iure fecerat, arrogatione ruptum fuit, vel capitis deminutione irritum factum ex: aut si ex testamento solenniter facto nullus hæres extiterit. omnibus enim his modis intelligitur quis intestatus decedere. & hæc dicuntur vsque ad illum §. *intestatorum* Domine, iam video quis intelligitur decedere intestatus: dicatis modò mihi, si placet, ad quos intestatorum hæreditas pertinet? Ad hoc respon. Amice, hæreditas intestatorum ex lege xij. tabularū primò pertinet ad suos hæredes. Sed quid, domine Imperator: vos dicitis quòd hæreditas intestatorum pertinet ad suos hæredes: dicatis mihi, si placet, qui intelliguntur sui hæredes? Ad hoc respon. Amice, sui hæredes intelliguntur, qui in potestate morientis sunt de cuius hæreditate tractatur; veluti filius, & filia, nepos, & neptis, & descendentes ex filio pronepos, & proneptis, & per masculinam lineam directè descendentes: nec interest quoad hoc vt hæredes censeantur verum sint naturales liberi, an adoptiui. nam adoptiui liberi tempore mortis in potestate existentes, sui hæredes intelliguntur: & non solùm supradicti ex binis matrimoniis existentes procreati, dicuntur sui hæredes: sed etiam necesse est eos inter suos hæredes connumerari, qui ab intestato non erant in potestate parentum, vt porè naturales, qui non sunt ex legitimo matrimonio geniti: postea tamen a parentibus naturalibus eorum dati sunt, & ita in potestatem patris redacti. Hi enim beneficio diualium constitutionum quæ super filiis naturalibus positæ sunt, iura suorum hæredum nanciscuntur. Nec solum supradicti inter suos hæredes constituuntur: sed etiam illi quos nostra constitutione statuimus, vt si quis aliquam mulierem in suo contubernio copulauerit, non tamen ab initio affectione maritali eam habuerit: erat tamen talis cum qua poterat habere legitimum coniugium: si ex ea prolem procreauerit & postea maritali affectione interueniente cum eadem muliere instrumenta dotalia confecerit, & filios, & filias ex eadem habuerit: statuimus dico, non solùm posteriores liberos scilicet post matrimonium contractum editos, legitimos, & in potestate patris esse, sed etiam priores: videlicet ante matrimonium editos. & hoc meritò statuimus. Nam isti liberi ante matrimonium nati, occasionem legitimi nominis etiam aliis post matrimoniū natis præstiterunt. Ratione enim affectionis quam pater ad prolem primò procreatam habuit, & quia matrem eorum habuit in prole fœcundam, ideò eam sibi maritali affectione copulauit. & hoc obtinere cēsuimus, non solùm si post dotalia instrumenta confecta liberi nati fuerint, & extiterint; sed etiam si nulli post matrimonium fuerint nati, vel etiam si aliqui fuerint nati: sed postea mortui. In omni enim euētu censuimus, liberos ante matrimonium natos, maritali affectione secundùm tenorem nostræ constitutionis posteà subsequuta, legitimos esse, & iura suorum hæredum in omnibus habere. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *sed ea omnium.* Franc.

In vetustissimo, & probatissimo Codice. quo in conscribendis his notis vsus sū, frequentissimè sic habetur Dn. Iustiniani perp. A. Institutionum compositarum per Tribonianū virum magnificum magistrum, & exquæstorem sacri palatij, & Theophilū, & Dorotheū VV. illustres, & antecessores incipit liber tertius. Cviac.

DE HÆREDITATIBVS, quæ ab intestato deferuntur.

TITVLVS I.

Hic titulus pertinet ad totam materiā intestatæ successionis: specialiter autem sub eo de suorum dumtaxat successione tractatur, cuiusque summa hæc est. Suos hæredes nobis esse ex XII. tab legitimos filios, vel naturales factos legitimos. In suorum linea vlteriorē à proximiore non excludi. Vlteriorem vice sui patris admitti. Inter suos hæredes à prætore vocari emancipatos, non etiam eos qui sunt in adoptiua familia. Inter suos hæredes ex constit. vocari nepotes ex filia, & deinceps cæteros. Cviac.

Intestatus dicitur quis decedere pluribus modis: qui hic describuntur. Aret.

INtestatus † decedit, qui aut omnino testamentum non fecit [a], aut non iure fecit [b] aut id quod fecerat, ruptum [c], irritùmve [d] factum est, aut si ex eo nemo hæres extiterit [e].

Intestatorum hæreditates suis hæredibus in primis deferuntur: in quorum numero sunt naturales liberi, quàm primùm legitimi secundùm præscriptos in lege modos sunt effecti.

1. ¶ Intestatorum autem hæreditates ex lege duodecim tabularum primùm ad suos hæredes pertinent.

2. ¶ Sui autem hæredes existimantur (vt suprà diximus) [f] qui in potestate morientis fuerint [g]; veluti filius, filiáve: nepos, neptísve ex filio: pronepos, proneptísve ex nepote: ex filio nato [h] prognatus [i] [a], prognatáve. Nec interest vtrùm naturales [k] sint liberi, an adoptiui [l].

Liberi legitimati siue per oblationem curiæ, siue per subsequens matrimonium, de numero suorum hæredum sunt censendi. Aret.

a ¶ *Non fecit.* vel [a] quia non vult, Vel quia non potest, vt pupillus, furiosus: licèt hi impropriè intestati dicantur esse: quia & si vellēt testari nō possunt: *vt ff eo. de suis, & leg. l.* j. *in princ.* Addittio. Quod not. secundū Ioan. Fab. contra eos qui vindicant sibi bona intestatorum ex consuetudine, vel præferuntur ex statuto. de quo, & an facto testamento, & postea rupto, habeat locum dictum statutum, quòd ab intestato præferantur agnati, &c. vide latè per Ange. hic.

b ¶ *Non iure fecit.* quia caruit solennitate testium, vel non habuit testamenti factionem, & fecit.

c ¶ *Ruptū.* arrogatione [b], vel agnatione posthumi: *vt* ī. *qui. mo. test. infir.* j. *resp.* [c] Et nota, quòd non est per omnia idem quando rumpitur, ac si nullum factū esset, si tamen fecit codicillos: cùm primo casu: scil. quando rumpitur, legatum, vt ex codicillis non valeat: *vt C. de codicil. l.* j. *in prin.* secundo sic: *vt* ī. *de fideicommiss. hæred.* § *prætoreā. & ff. de iur. codi. l. si quis cum in fi.* j. *respon. & in l. ab intestato. & sup. tit.* j §. *non tantum.* Accvrs.

d ¶ *Irritúmve.* vt per capitis deminutionem testatoris: *vt* ī. *qui. mod. test. infir.* §. *non tamen. & facit, ff. de verb signific. l. intestatus.*

e ¶ *Extiterit.* sunt & alij duo modi, vt per querelam, vel contra tabulas testamento rescisso: *vt C. de collat. l. vt liberis.* Accvrs. Addittio. Hoc verum si sit mora ante aditam hæreditatem: secùs si post: quia prætor non potest facere, desinere, quem esse hæredem § *quos autem.* ī. *de bono. poss.* Ange.

f ¶ *Suprà diximus.* ī. *de hæredum quali. & diffe.* § *fin.* Accvrs.

g ¶ *Fuerint.* item aliud est necesse, vt nemo eos præcedat, vt ibidem dicitur: *vt suprà de hære quali. & diffe.* § *fin.*

h ¶ *Ex filio nato.* aliud si ex filia *vt* ī. *de patria potest.* § *filius.*

i ¶ *Prognatus.* i. procul à me natus: quia in quarto [d] gradu est mihi qui vocatur adnepos *vt* ī. *de grad.* §. *in.* 2. Vel [e] dic, cōpositum poni pro simplici. i. natum, vel natam & sic pone pro nepote prædicto. 2. Vel dic meliùs, loquitur de omnib. descendentibus vlterioribus, & ideò dicit, *prognatus*, quia vsque in infinitum succedunt: *vt in Auth. de hær. ab intest.* §. j & sic propriè ponitur prognatus, id est, procul natus.

a ¶ *Prognatus.* Natus dicitur de filio, prognatus de nepote, vel pronepote: vt Ciceroni Thyestes Tantalo prognatus qui Tantalo est nepos, Ioui pronepos. Cviac.

h ¶ *Naturales.* id est, legitimi.

l ¶ *An adoptiui.* quo ad hoc vt sui dicantur [f], nisi emancipati fuerint: tunc enim interest, cùm naturales emancipati iure prætorio succedant, adoptiui non: *vt ff. de suis, & legi. hæred. l.* j. §. *suus. & infrà, eo.* §. *minus.* Accvrs.

¶ An autem idem sit intestatum decedere, quod ab intestato, vide per Bart. in l. Centurio ff de vulg. & pup. & l. 1 ff. de iure & legis per Bal in l generaliter ad princ. Cod. de instit. & substit. sub condi & per Ioan. Andr. in addit. ad Specul. tit de success. ab intest.

a Testari alii quia nolunt, alii quia non possunt.

b Testamentum rumpitur adrogatione, & agnatione.

c Intellige ibi per Ioan. Fab. Post la Angel.

d Imò quarto gradu secundum Nic.

e Prima citatur secundum eundem Nic.

f Scilicet ab intestato, secus ex testamento, [illegible] dic vt per Angel in § [illegible] dic supra, [illegible] dop. Item hoc nō obtinet in feudo [illegible] nouo [illegible] cum conc[illegible] domo [illegible] adoptetur [illegible] adoptiui [illegible] fue. contra [illegible] fue. fu[illegible] per Ioan. [illegible] & Angelum.

a ¶ Quibus

Quibus [a] connumerari necesse est etiam eos qui ex legitimis quidem matrimoniis non sunt progeniti, curiis [b] tamen ciuitatum dati secundùm Diualium [c] constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem, hæredum suorum iura nanciscuntur. Necnon eos [d] quos nostræ amplexæ sunt constitutiones [e], per quas iussimus, vt si quis mulierem in suo contubernio copulauerit, non ab initio affectione maritali: eam tamen cum qua poterat habere coniugium, & ex ea liberos sustulerit [f]: posteà verò affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta [g] cum ea fecerit, & filios, vel filias habuerit: non solùm eos liberos qui post dotem editi sunt, iustos [h], & in potestate patris esse: sed etiam anteriores †, qui & his qui posteà nati sunt, occasionem legitimi nominis præstiterunt [i]. Quod obtinere censuimus [k], & si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce subtracti fuerint.

Nepotes, & infra hos etiam posteriores, itū demum suorum nomine digni sunt, si in potestate constituti, primarias etiā partes in gradu occupent, quod accedit, si quis eos præcedebat, viuo adhuc parente desierit in potestate esse.

Ita demùm tamen nepos, neptisve, & pronepos, proneptisve, suorum hæredum numero sunt, si præcedens persona desierit [l] in potestate parentis esse: siue morte id acciderit, siue alia ratione, veluti emancipatione [m]. Nam si per id tēpus quo [n] quis [o] moritur, filius in potestate eius [p] sit [q]: nepos ex eo [q] † suus hæres esse non potest. idq; & in cæteris deinceps liberorum personis [r] dictum esse intelligimus. Posthumi quoque, qui si viuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui hæredes sunt [s].

Suus hæres statim post mortem parentis efficitur hæres, etiam ignorans: licet sit pupillus, vel furiosus, & sine auctoritate sui administratoris.

3. ¶ Sui autem hæredes etiam ignorantes [t] fiūt: & licèt furiosi sint, hæredes [u] possunt existere: quia quibus ex causis ignorantibus nobis acquiritur, ex his causis, & furiosis acquiri potest.

a ¶ *Quibus* scilicet suis hæredibus.

b ¶ *Curiis* Erat enim curia [a], siue corpus in qualibet ciuitate, quæ curia indigebat officialibus vt negotia expedirentur: *vt in Authen. de defen. ciuit. § nulla in fi. coll. iiij* vnde quicunque vellet naturalem suū filiū dare illi curiæ, vel ipsemet filius post mortem patris se offerre, nō extantibus legitimis, vel pater testamento illud diceret, legitimus fiebat *vt in Auth. quib. mod. nat. effic. sui. § quod verò. & § si quis igitur. coll.* vi. Ecce [b] ut remissio peccatorum his qui vadunt vl... a mare.

a ¶ *Curiis autem ciuitatum* Dari autem possunt etiam extantibus iustis filiis. Sunt enim in *l. 4. C de nat. lib.* temerè ab aliquo addita hæc verba. *Naturalem duntaxat fœcunditatem sortiatur* ex ipsa Nou. 1. *Theod. de bon. decur.* contra *l. communium Co. de nat. lib* quæ merito fuerant ab Triboniano prætermissa, vt audeter sunt omnes libri scripti. Memini eodem modo in *l. 2. C quand. & quib. quar. pars deb.* ex No. 1. *Theod. de bo. decur.* perperam addita fuisse verba hæc, *Et optionis conditio in offerendis rebus quarta partis, vel dodrantis* quæ absunt ab omnibus libris scriptis, & meritò, cum eius optionis in *l. 1.* nulla mentio antè habeatur. At ibi etiam in eo peccatū est quod cùm in Nou. Th post illa verba, *Quarta partis,* spatium relictum esset, supplere, *vel dodrantis.* hæc scilicet potiùs cùm supplenda essent, *sine eius pretio.*

c ¶ *Diualium* id est, principum, scilicet Theodosij, & Leonis *vt C. de natu. libe. l. si quis. & l. quoniam.*

d ¶ *Necnon eos.* s. necesse est connumerari inter suos. A c c v r s.

e ¶ *Constitutiones C. de nat. lib. l. cùm quis & l. nuper.*

f ¶ *Sustulerit* id est, habuerit.

g ¶ *Instrumenta* in quibus continetur, matrimonium inter Titium & Bertam esse contractū, & dotem datam esse, quæ instrumenta dotalia, vel nuptialia dicuntur & sine his duobus, scilicet scriptura, & dote, dicit P. nō valere matrimonium. quia lex plenunque de his dixit tali casu: *vt hic, & ī. de nup § fin.* non aliàs: *vt ff. de re. iu. l. nuptias* nos [c] dicimus valere matrimonium: *vt C. de nupt. l. si vicinus & in Auth. de nup. § nuptias coll. iiij.* sed non fieri liberos legitimos: *vt in auth. de trien. & sem. §. fin. coll. iiij.*

h ¶ *Iustos*, repete, iussimus.

i ¶ *Præstiterunt* scilicet primi. nam & ob [d] hoc retinēt quidam prius concubinas, vt experiantur an ex eis possint filios habere vt posteà accipiant eas in vxores, vel repellant. quod, scilicet vt repellantur, in vxore prohibitum est: *vt in Auth. quibus mod. nat. eff. leg. § quoniam coll. viij.* A d d i t i o. Nota cautelam glos. quæ vult habere filios: sed dicta cautela non est bona quoad animam, quia omnis fornicatio est hodie prohibita: *vt in vi ī. de nu. §. si aduersus & §. si.* Ang.

k ¶ *Censuimus.* q. d. non solùm si nascantur posteà, & viuant cum primis, siue non nascantur aliqui, siue etiam nascantur, & moriantur *vt C. de nat. lib. l. nuper.* ¶ Et no. quòd etiam si legitimos habeat ex vxore quondam: tamen hæc valent, [e] & siue ex libera, siue ex liberta, siue ex serua, quam posteà manumiserit, & in vxorem duxerit. hæc seruantur: *vt in Auth. de incest. nup. §. si. coll. a. iiij. & in Authen. de trien. & se. § si. coll. iiij. & in Authen. de filiis ante do. instrument. natis. per totum tit. coll. a. iiij.*

Ita demùm.] C a s v s. Domine, vos iam dixistis mihi suprà, quòd nepos & neptis, & pronepos, & proneptis, in numero suorum hæredum computātur, si persona directò præcedens desierit in potestate esse. siue hoc cōtingat morte, siue capitis deminutione si enim eo tempore quo quis moritur, filium habuit in potestate: nepos ex eodem filio procreatus, suus hæres suo esse non potest: quia pater eius gradu præcedens eum à iure sui hæredis excludit. & idem est in pronepote intelligendum, & in cæteris liberorum personis. Si enim aliquis ex filio nepotem habuerit, ex eodem nepote pronepos non poterit suus hæres existere. Nepos enim, id est, pater pronepotis, ipsum pronepotem tanquam in remotiori gradu constitutum à iure sui hæredis excludit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *posthumi quoque.*

l ¶ *Desierit.* Sed nunquid filius præcedit nepotem ex altero filio vno gradu. *vt infrà, de grad. co. §. primo gradu. & §. 4.* & tamen non excludit [a] *vt infrà, eodem § cùm filius* t Resp. non videtur præcedere, cum [b] sui patris locum obtineat [c]: *vt in d. l. § ī eodem.*

m ¶ *Emancipatione* vel capi. deminutione maxima, vel media: non autem captiuitate: *vt suprà: quibus modis ius pat. pote. sol. §. si ab hostibus. & ff. eo. de suis, & legit. hære. l. 1 § si filius.*

n ¶ *Nam si per id tempus quo* contra. ī eod. §. *cum autem quartior.* in prin. Sol. *vt ī titul.* j. §. *prox.* A c c v r s.

o ¶ *Quis.* veluti auus. *Filius in potestate eius sit*] Quippe cùm mortis tempore is nepotem gradu præcedat. sed & illud necessarium est, vt nepotem in hæreditate præcedat. *l. scripto, ff. vnde lib. §. cùm autem* ī. C v i a c.

p ¶ *Eius* scilicet aui.

q ¶ *Filius in potestate eius sit* Quippe cùm mortis tempore is nepotem gradu præcedat. sed & illud necessarium est, vt nepotem in hæreditate præcedat. *l. scripto ff. vnde lib. §. cum autem. infrà.* C v i a c i v s.

q ¶ *Ex eo.* scilicet aui.

r ¶ *Personis.* cùm omnes liberi appellentur: licèt [d] post trinepotem impropriè: *vt ff. de grad. l. iurisconsultus § parentes. & ff. de verborum signif. l. liberorum.*

Posthumi quoque C a s v s Domine, iam vos plures enumerastis mihi, qui inter suos hæredes connumerari possunt: nunquid sunt aliqui alii à prædictis, qui debeant inter suos hæredes connumerari? Respond. quòd sic. Non enim solùm iam nati: sed etiam posthumi inter suos hæredes connumerantur. & hoc est verum, si tales sunt posthumi, qui si suo legitimo viuo parente nascerentur, sui, & in potestate eius essent futuri. Scire enim debes, quod sui hæredes, siue iam nati, siue posthumi etiam ignorantes hæredes fiunt, & licèt furiosi sint, nihilominùs hæredes existere possunt, & hoc ideò quia ex quibus causis nobis ignorantibus acquiritur, ex eisdem causis etiam furiosis acquiri poterit: & statim post mortem parentis quasi continuatur dominium inter suum hæredem, & defunctum; & ideò pupillis hæredibus suis non est necessaria tutoris auctoritas, ad hoc vt adquiratur eis hæreditas: cùm suis hæredibus, etiam ignorantibus (vt suprà dictum est) acquiratur hæreditas. nec etiam furioso suo hæredi consensu curatoris sui acquiritur hæreditas: sed ipso iure, & hæc dicuntur vsque ad illum § *interdum autem.* Franc.

s ¶ *Sui hæredes sunt.* cùm habeantur pro natis, quotiens de eorum commodis quæritur [e]; *vt ff. de statu hominum l. qui in vtero* ¶ Et nota, quòd posthumus [f] dicitur propriè, qui post humationem patris nascitur: & dicitur etiam impropriè ille qui facto testamento nascitur: *vt ff. de iniusto rupto testamento l. iiij. §. j.*

t ¶ *Etiam ignorantes.* & inuiti, & statim, licèt iure prætorio abstinere possint: *vt ī de hære. quali. & differ. § sui. & ff. si quis omiss. causa testa. l. 1. § prætermittitur. vers. qui sunt.* A d d i t i o. Quod prætoris beneficium, etiam si non impetretur, competit ipso iure. *l. ei qui se immiscuit, ff. de acquir. hære.* Ang.

u ¶ *Hæredes.* scilicet sui. alias non nisi per curatorem, secundùm quosdam: *vt C. de curat. fur. l. fi. § talis itaque.*

Institut.

a Ædiva veteribus quod.

b Peccata remittuntur peregrinantibus.

† Concord. cum Ins. tex. c. tanta. extra. Qui filii sunt legitimi.

e Matrimonium sine scriptura, & dote potest valere sed nō filij legitimari, vt inc. Idem Angel. in §. fin. suprà, de nupt.

d Hanc cautelam sequuntur Ang & Port.

e Quod verum intellige etiā sine ipsorum consensu, & nulla de ipso instrumento facta mentione: secus tamē in legitimatione fienda per rescriptū, secūd. Ang. hic

a Idem Fab. Plac. & Aug.

b Nepos sui patris locum obtinet, ideoque à patruo in successione aui non excluditur.

c Repræsentatio ea est, hoc est, nepos patrē mortuum repræsentat.

† Nepos tamē ex alio filio præmortuo bene esset suus hæres vnà cū isto filio viuo. Aug. Port.

d Liberi post trinepotē impropriè liberi dicuntur.

a Idem Angel. in §. cum aut. supra de iur.

f Posthumus propriè, qui post humum, seu mortem patris, impropriè, qui post testamentum patris.

a ¶ *Acquiri potest sic ff de act. & oblig. l. sicu furiosa in princ. & ff. si cer. pet. l. si a furioso.*
b ¶ *Quasi.* Hoc ideo, quia in corporalibus dicitur propriè continuatio, sed dominium est incorporale. Hoc reprobo, quia & possessio a est res incorporalis a: & tamen vnà cum alia continuatur: *vt ff de acquir. poss. l. Pomponius. §. præterea. & §. in dotem. & §. si iussu. & § sed & legatario. & § penult.* Dic ergo impropriè fieri continuationem: quia inter diuersa, non inter eadem fieri debet: sed pater, & filius vnum fictione iuris sunt: *vt Cod de impub. & aliis subst. l. fi. § fi.*

a Incorporalis res est possessio
b Hoc verū secundum Bartol de iure ciuili; nō autem de iure gentium.

c ¶ *Pupillis.* aliàs si est hæreditas extranei, & non patris: tutoris auctoritas, & pupilli actus necessarius est, nisi sit infans, quo casu sufficit tutor: *vt Cod. de iur. delib. l. potuit. & l. si infanti. §. parenti. & ff. de tutorib. & curatoribus datis ab his. l. impuberi.*

test a. Et statim à morte parentis quasi b continuatur dominiū. Et ideò nec tutoris auctoritate opus est pupillis c, cùm etiam ignorantibus acquiratur suis hæredibus hæreditas: Nec curatoris consensu acquiritur furioso, sed ipso iure.

Qui ab hostibus captus suus esse desiit, etiam mortuo parēte regressus, beneficio postliminij retrò sēper suus fuisse fingitur. Itē patre etiam post obitum maiestatis damnato, filius iure suitatis priuatur.

4 ¶ Interdum d autem licèt in potestate parentis mortis tēpore suus hæres non fuerit, tamen suus e hæres parenti efficitur: veluti si ab hostibus quis reuersus fuerit post mortem patris sui: ius enim postliminij f hoc facit.

5 ¶ Per contrariū autem hoc euenit, vt licèt quis in familia defuncti sit mortis tempore: tamen suus hæres non fiat, veluti si post mortem g suam pater iudicatus fuerit perduellionis h

Interdū autem.] Casvs. Domine, vos dixistis mihi suprà, quòd illi censentur sui hæredes qui erant in potestate parentum tempore mortis eorum: nunquid est illud generaliter verum, quòd existentes in potestate tēpore mortis, fiunt sui hæredes, & nulli alij? Ad hoc respond. non. Quandóque enim contingit, vt licet aliquis in potestate parentis tempore mortis non fuerit, nihilominùs tamen suus hæres parenti efficiatur, sicut contingit in filiofamilias ab hostibus capto. Nam si post mortem patris in ciuitatem reuersus fuerit: suus hæres patri efficitur. Ius enim postliminij semper fingit eum in ciuitate fuisse, & sic per consequens in potestate patris tempore mortis extitisse: & ita postliminium eum patri suum hæredem facit. Et non solum in hoc casu recipit prædicta regula instantiam sed etiam in casu contrario. Contingit enim quandóque, vt licèt quis in potestate defuncti tempore mortis fuerit, tamē hæres suus existere non possit: veluti si pater eius post mortem suam iudicatus fuerit reus perduellionis, & per hoc memoria eius damnata sit. nam in hoc licèt filius in potestate patris tēpore mortis extiterit, suus hæres patri esse non poterit. Pater enim cuius memoria per sententiam damnata est. suum hæredem habere non potest cum fiscus ei succedat. & hæc sunt vera de iustitia primitiua sed hodie dici potest, ipso iure filiū suum esse hæredem licèt postea sententia lata contra memoriam patris, desinat esse suus hæres. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *cum filius filiáve* Franc. de Aret.
d ¶ *Interdum. vt ff. de suis, & legit. l. j. §. sed si quis. vers. interdum.* Accvrs.
e ¶ *Suus.* Contrà, *ff. de testa. l. lege Corn in fi.* Solu. ibi ille qui fuit captus, non fuit reuersus, sed hic sic.
f ¶ *Postliminij.* quod fingit eum semper in ciuitate fuisse: *vt s. quibus modis ius pat. pot. solui. §. si ab hostibus*
g ¶ *Post mortem.* Nota quædam c delicta transire contra hæredem etiam lite non contestata: vt læsæ maiestatis in duobus casibus, quando quis contra principem, vel rempublicam d fuit molitus, aliàs non: *vt ff. ad leg. Iul. ma. l. fin* & his duobus casibus hic tantùm loquitur. 2. Item de residuis, & peculatus, & repetundarum: *vt ff ad leg. Iul. repe l. fi.* 3. Item apostatatus: *vt C de apo. l. iiij & l apostatarum. in fi.* 2 ¶ Quædam etiam non transeunt lite non contestata. vt omnia alia publica, *vt ff. de accusa. l ex iudiciorum.* 3. ¶ Alia contestata lite transeunt, aliàs non, vt omnia priuata delicta: *vt C. de delic. defun. l. j. & infrà, de perpe. & tempo. actionibus §. non autem.*
h ¶ *Perduellionis.* ideò dicit perduellionis: quia e per duellū fiebat certamen, si aliquis criminis huius dicebatur reus, quòd aliquid in ipsum principem, vel rempublicā fuisset molitus, secundùm Pla. Et potest dici hoc, & defendi, quia & secundùm iura Romana dicitur posse fieri debere pugna: & sunt aliqua arg. *vt ff ad legem Aquil. l. qua actione. § si quis in colluctatione. & ff. de rec. arb. l. cūmodus. & ff. de his, qui not. infa. l. athletas & C. de athlet. l. j. & ff. de excus. tut. l. athleta. in prin. & C. quæ res pig. da. poss. l. spem. & ff. de don. l. donationes. in fi.* his enim legibus habetur mentio de tali pugna, quæ non fieret, nisi de iure esset. 2. Vel dic, *perduellionis* a, id est, hostilis criminis. nam perduelles hostes dicuntur: *vt ff. de verb. signif. l. quos nos.*

c Delictorum alia transeunt ad hæredem etiam lite non cōtestata: alia non transeunt lite non cōtestata: alia lite cōtestata transeunt
d Scilicet Romanorum *arg. l. eum qui vectigal, ff de verb. signif.* Idem in aliis ciuitatibus, secundum Gl. in *l fallacitur. C. de abolit.* Quod est verum, si non recognoscit superiorē alias secus *vt est Gl. in l. 2. in princ. ff ad le. Iul. Ma.* dic *vt per Ang.* hic.
a Perduelles vnde dicti
e Duellū iure ciuili permissum, *vt* iure canonico est prohibitū talibus pugnātibus ministrari sacramenta maximè pro mortuis, *vt 2. par. 4. monomachia. & in Spec. de accu. § sequitur. ver. quid si.* Angel. hic.

reus, ac per hoc memoria i eius damnata k fuerit. suum enim hæredem habere non potest, cùm fiscus ei succedat: sed potest dici l, ipso quidem iure esse suum hæredem, sed desinere m.

Nepotes ex præmortuo filio eorū patris locum assumentes simul cum patruo, vel amita, aut successionē consequūtur, in stirpes scilicet, non in capita, quòd si ex præmortuis fratrib. nepotes tantū supersint, qua que proles in eā duntaxat partem succedet, quam pater, si superstes esset, adsequuturus fuisset.

6 ¶ Cùm filius, filiáve, & ex altero filio n nepos, neptísve existūt, pariter ad hæreditatē aui vocantur: nec qui gradu proximior est, vlteriorem excludit. Æquū o enim esse videtur, nepotes, neptésque in † patris sui locū succedere. Pari ratione & si nepos, neptísve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptísve, simul vocantur p. Et quia placuit, nepotes, neptésve, item pronepotes, proneptésve in parentis sui locum succedere,

i ¶ *Memoria.* nam b ipse, cùm sit mortuus, non potest damnari nisi à Deo: *vt ff. quæ senten. sine appell. re. l. penult.*
k ¶ *Damnata.* hoc c scilicet modo. Proponitur contra imperium Lucium fecisse, & ideò bona eius in fiscum inferri. nam per hoc memoria damnatur, & infamia quadam defunctus afficitur d: *vt suprà quibus ex causis non non. li. §. j.* & ex tempore commissi delicti alienationes ab eo factæ non valebunt: *vt Cod. ad legem Iul. maiesta. l. penultima in fin. & ff. de donation. l. donationes §. finali.* Additio Ex hoc loco notari potest, quod de crimine alicuius etiā post mortem quærere licet, quod verum est, si agitur propter bona, vel contra personam. & bona sequi si contra personam, vel de persona tantùm: quia tunc non licet, cùm crimina morte extinguātur. Vide pro hoc gl. no. *in c. à nobis ij de sentent. excomm. in notula, putà* *ne hæresi, &c.* Iurium allegationes breuitatis gratia omitto, quas illic videre poteris.
l ¶ *Potest dici* scilicet verius.
m ¶ *Desinere* scilicet lata sententia. Nam non facit ipso iure desinere hæredem suum esse tale delictum

a Perduellio pro hostili crimine.
b Mortui memoria interdū damnatur.
c Mortui memoria qua formula damnari possit, aut damnata intelligatur.
d Idem Fab. Pla. & est singula. secūdum Angel.
† In stirpes succeditur quoties inferior gradu parentis sui gradū assumit vtque admodū eius parens pro vna parte succederet, ita ius filij, etiam si essent decē.

Cùm filius.] Casvs Quidam decessit, qui tempore mortis habebat filium in potestate, & ex altero filio præmortuo nepotes. Modò quæro, vtrùm iste, qui gradu præcedit nepotes ex fratre suo, a successione intestati parentis illos nepotes debeat excludere? Ad hoc respondet quòd non. Cùm enim filius, filiáve, & ex altero filio præmortuo nepos, vel neptis extiterint, omnes simul ad hæreditatem vocantur, nec ille, qui gradu proximior est, in vlteriore gradu constitutos a successione excludit. Æquum enim est visum, nepotes, & neptes in locum patris sui præmortui succedere. Igitur pari ratione si quis intestatus decedens habuerit nepotem ex filio præmortuo, pronepotem, vel proneptem, omnes pariter ad successionem vocantur intestati patris. Et quia in hoc casu placuit, nepotes, & neptes, & pronepotes, & proneptes in locum patris sui præmortui succedere, conueniens esse visum est, in stirpes, & non in capita eos hæredes esse; ita videlicet, vt filius ex vna parte existens dimidiam hæreditatis habeat, & nepotes ex altero filio, siue sint duo, siue sint plures, alteram dimidiam consequuntur: vt sicuti pater si viueret, vnà cum fratre suo in vna dimidia totius intestato patri succederet, ita nepotes ex eo in locum eius succedentes, ad portionem eius tantummodò admittantur. Et idem est si ex duobus filiis præmortuis nepotes, vel etiam neptes existant, & ex altero fortè vnus, vel duo: & ex altero filio præmortuo tres, vel quatuor. Nam in hoc casu, sicut in superiori, ad vnum, vel ad duos ex altero filio natos dimidia pars hæreditatis aui intestati pertinet: ita, & ad tres, vel quatuor, vel plures ex altero filio natos altera dimidia pertinebit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *cùm autem quæritur* Franciscus de Aretio.
n ¶ *Ex altero filio* secùs e si ex filia: *vt j. eo. §. item vetustas. & j. eo. §. diui.* Additio. Hodie secùs: *vt ibi not. & in l. lege in princip. C de legit. hæred.* Angel.
o ¶ *Æquum* vt in *Auth. quibus mo. natu. effic. sui. §. ergo.* ibi, *quid enim legalibus. coll. vij.*
p ¶ *Vocantur.* idem est & si per bonorum possessionem vocentur: *vt ff. de contra tab. l. j. §. vocantur* f. Sed contra. *ff. de contra tabu. l. iij. §. j.* Solu. non est contra; quia ibi præcedit filius: quia patris loco est adoptatus in nepotem. *vt suprà, eodem §. ita demum.*

e Nepotes ex filia hodie auo suo succedunt. *C. de legitim. hæredibus*
f Et sic nepotes adsumunt personam patris non modò ab intestato, sed etiam [illegible] testamēto. quod posteà [illegible]. Quod verum est si succeditur [illegible] hæredi[illegible], quia [illegible], quæ [illegible] est, contra [illegible], secus si [illegible] fideicommissario, quia [illegible] consideratur affectio, quæ maior est erga filios quàm nepotes. Ang.

a ¶ In

a ¶ *In ſtirpes* contra.] *in.* j. §. *hoc etiam addẽdum. in fi.* Sol. vt ibi.
b ¶ *Ex altero.* tic]. *eod* [illegible] *fin. ſic ff de inoffic. teſta l. Papinianus.* §. *proinde ſi ex duobus. ſic & C de ſuis, & leg. l. nepotes.*
c ¶ *Ex duobus filiis.* præmortuis.
d ¶ *Ex altero* ſcilicet filio.
e ¶ *Vnus* ſcili nepos

Cum autẽ quæritur.] Casvs. Domine, iam viden qui ſunt hæredes: & qualiter ſui hæredes ſuccedunt, ſiuẽ ſint in eodẽ gradu, ſiue in diuerſis gradibus cõſtituti. Dicatis ergo mihi, quando quærẽdũ eſt an aliquis ſuus hæres eſſe poſſit? Ad hoc reſp. Amice, cùm quæritur an aliquis ſuus hæres exiſtere poſſit eo tempore quærendũ eſt, quo certum eſſe cœperit eum inteſta deceſſiſſe & hoc cõtingere poteſt etiam teſtamento deſtituto: quod patet tali exẽplo: Quidam, qui habebat filium in poteſtate, & ex filio nepotem, condidit teſtamentum, & in teſtamento ſuo quendã extraneum inſtituit hæredem, & filium propriũ exhæredauit, mortuo teſtatore, ante aditam hæreditatem deceſſit filius exhæredatus. mortuo filio extraneus hæres ſcriptus deſeruit teſtamentum, vel fortè quia noluit adire hæreditatem, vel morte, vel alia cauſa impeditus hæres eſſe non potuit. in hoc caſu, cum certum eſſe potuerit hæredem inſtitutum ex teſtamẽto non fieri hæredem, nepos ex filio præmortuo ſuus hæres auo ab inteſtato exiſtit, quia quando certum eſt, patremfa. inteſtatum deceſſiſſe, & ita cauſa teſtamenti redacta eſt ad cauſam inteſtati, ſolus nepos ſuus hæres auo inuenitur. Et hæc obtinent non ſolùm ſi iſte nepos viuente auo natus ſit ſed etiã licet poſt mortem aui ſit natus viuo tamen auo conceptus. Secus enim eſſet, ſi poſt mortem aui conceptus fuerit, & natus. Nam certè in hoc caſu ſuus hæres auo exiſtere non poteſt. & hoc ideò, quia nullo iure cognationis patrem ſui patris id eſt, auum ſuum attigit. Auo enim viuente nõdum animal fuit. Et ſicut ipſe nepos poſt mortem aui cõceptus, & natus. ſuus hæres auo eſſe nõ poteſt ita nec ille inter liberos connumeratur, quem filius emancipatus poſt emancipationem adoptauerit vnde cùm hi, videlicet nepotes nati poſt mortem aui, & à filio emancipato poſt emãcipationem adoptati, nõ ſunt ſui liberi quãtum ad hæreditatem de iure ciuili: neque bo. poſ. de iure prætorio petere poſſunt quaſi proximi cognati. Et hæc de hæredibus dicta ſufficiant. Et hæc dicuntur vſque ad §. *emancipati autem.* & littera planiſſima eſt vſque ad finem tituli Fran.

f ¶ *Cum autem* eo diligenter notato qui ſunt hæredes: nunc nota quo tempore quærendum eſt, qui ſuus hæres ſit.
g ¶ *Certum eſt* Contra]. *eo.* §. *ita demùm.* Solu. vt ibi dixi.
h ¶ *Sine teſtamento.* quod contingit ſeptem [a] modis: *vt*]. *eod. in princ. diximus in gloſ. extiterit.*
i ¶ *Quod accidit.* ſ. vt videatur quis ſine teſtamento deceſſiſſe.
a ¶ *Hac ratione ſi filius.* Liberi qui ſunt in familia, ſi primum gradum obtinent, ſui hæredes appellantur, dummodo vt in gradu, ita in hæreditate præcedãt. In hac igitur ſpecie filius nepoti non obſtat: quoniam poſt mortem filij, teſtamẽtum deſtitutum. Cæterùm non deſtituto teſtamento, filius nepoti obſtat, *l. ſcripto vtque lib. l. ſi quis filio. de inoff. rupt. teſt.* ideóque nepos teſtamentum quaſi ſucceſſione non rumpit quia non niſi poſt mortem teſtatoris ius filij exhæredatione abſciſſum fuit. *l. filius. §. videamus. in fin. ff. de bon poſſeſſ. contra tab l.* 1 §. *poſt ſuos. ff. de ſuis, & legit. hær.* At ſi filius præteritus qui eſt apud hoſtes, in eo ſtatu decedat, nepos teſtamentum rumpit. Ius enim filij non fuit hoc caſu moriente teſtatore abſciſſum ſed pependit, *l. illa* § 1 *ff. de hæred. inſt.* & hæc eſt ſententia *l. ſi quis poſthumos* §. *ſi filium ff. de lib. & poſthum.* Huic ſimilis alia ſpecies ponitur in *l.* 1. §. *ſciendum ff. de ſuis, & legit. hære* cui Paris in *l. vlt. ff. de condi. inſt.* hunc videtur connexiſſe, his verbis, *quemadmodum ſi exhæredato,* & quæ ſequuntur. quæ tamen Papiniani ſententia valde amputata, aut certè deprauata eſt. Cviacivs.

conueniens eſſe viſum eſt, non in capita, ſed in ſtirpes [a] hæreditatẽ diuidi: vt filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero [b] filio duo, pluréſve nepotes alterã dimidiam: Item ſi ex duob. filiis [c] nepotes, neptéſve exiſtant, ex altero [d] vnus [e] fortè, aut duo: ex altero tres, aut quatuor, ad vnum, aut duos dimidia pars pertinet, ad tres, vel ad quatuor altera dimidia.

Vt quis ſuus dici queat, etiam deſtituti teſtamẽti tempus inſpicitur, quo fit, vt qui nepos mortis aui tempore ſuus non erat: ſi tamen deſtituto teſtamento priorem locum occupat, ſui hæredis iura nãciſcatur: modo viuo auo cõceptus fuerit: alioquin nullatenus admittetur.

7. ¶ Cùm † autem [f] quæritur, an quis ſuus hæres exiſtere poſſit: eo tempore quærendum eſt, quo certum eſt [g] aliquem ſine teſtamẽto [h] deceſſiſſe. quod accidit [i] & deſtituto † teſtamento. Hac ratione ſi filius [a] exhæredatus fuerit, & extraneus hæres inſtitutus, & filio mortuo [k], poſteà certum fuerit, hæredem inſtitutum ex teſtamento non fieri hæredem, aut quia noluit eſſe hæres, aut quia nõ potuit [l]: nepos auo ſuus hæres exiſtet. quia quo tempore certũ eſt inteſtatum deceſſiſſe patremfamiliâs, ſolus [m] inuenitur nepos. & hoc certum eſt [n].

8. ¶ Et licèt poſt mortem aui natus ſit: tamen auo viuo conceptus †, mortuo [o] patre eius, poſteáque deſerto [p] aui teſtamento, ſuus hæres efficitur. Planè ſi & cõceptus, & natus fuerit poſt mortem aui, mortuo patre ſuo, deſertóque poſteà aui teſtamento, ſuus hæres auo non exiſtet: quia nullo iure cognationis patrem ſui patris attigit [q]. Sed nec ille eſt inter liberos aui quem filius emancipatus adoptauit. Hi autem [r] cùm non ſint quantũ ad hæreditatem liberi, neque bonorũ poſſeſſionẽ petere poſſunt quaſi proximi cognati [s]. Hæc de ſuis hæredibus.

Emancipatus de iure ciuili incognitus ad ſucceſſionem parẽtis non venit prætoris tamen beneficio per bonorũ poſſeſſionem Vnde liberi, *perinde admittitur, ac ſi in eius poteſtate manſiſſet.* Arbt.

9. ¶ Emancipati autem liberi iure ciuili nihil iuris habẽt (neque enim [t] ſui hæredes ſunt, quia in poteſtate parentis eſſe deſierũt) neque vllo alio iure [u] per legem duodecim tab. vocantur. Sed prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum poſſeſſionem *Vnde liberi*, perinde ac ſi in poteſtate parentis tẽpore mortis fuiſſent: ſiue ſoli ſint [x], ſiue cũ ſuis hæredibus [y] concurrant. Itaque duobus liberis exiſtentibus, emancipato vno, & eo qui tempore mortis in poteſtate fuerit: ſanè quidem is qui in poteſtate fuit, ſolus iure ciuili hæres eſt: id eſt, ſolus ſuus hæres eſt. Sed cùm emancipatus beneficio prætoris in partẽ admittitur, euenit vt ſuus hæres pro parte [a] hæres fiat.

Emancipati filii qui ſeſe adoptandos extraneo dedêre, ita demũ naturali patri olim ſuccedebant, ſi eo viuo facta eſſet adoptio, quæ ſi eo mortuo diſſolueretur, nec ad eius, nec ad adoptiui patris ſucceſſionẽ vllo iure peruenire poterant.

k ¶ *Filio mortuo.* ſcilicet exhæredato.
l ¶ *Non potuit* morte præuentus: *vt ſuprà, eo. §. ita demum.*
m ¶ *Solus* ſcilicet ſuus hæres.
n ¶ *Certum eſt.* ſcilicet nepotem ſuum hæredem eſſe: cùm nullus præcedat eum: *vt ſuprà, eod.* [illegible]
o ¶ *Mortuo* antequam adeatur ex teſtam. hæreditas. Vnde conſtat, non tranſmitti ad filium de inofficioſo querelam: imò etiam ea adita non tranſmittebatur olim: Sed hodie contra [a]: *vt Cod. de inoffic. teſta. l. ſcimus* §. *fi. & l. ſi quis filium. ibidem*
p ¶ *Deſerto.* ſcilicet ab hærede, qui non vult adire.
q ¶ *Attigit.* nec enim fuit proximus cognatus ei, ſcilicet auo viuo, qui viuo nondum animal erat: *vt ff. vnde cogna. l.* 1 §. *ſi quis proximus* ¶ Sed nunquid hodie per Authent ſuccedit: *vt in Authent. de hær. ab inteſt.* §. j. *coll. ix.* P. dicit quòd ſic: quia naturalis cauſa tantùm ſpectatur. Ioan. contra [b]: quia nec de iure prætorio, quo caſu naturalis inſpiciebatur, admittebatur, vt ſequitur: *vt*]. *eod.* § *emancipati. & ff de ſuis, & leg. l. Titius. & l. po* Additio. Et hæc eſt communis opinio: vt per Io. Fab. & per Ang. hic.
r ¶ *Hi autem.* ſcilicet concepti, & nati poſt mortem aui.
s ¶ *Quaſi proximi cognati* id eſt, tanquam agnati. nam agnati proximiores, quam cognati. ¶ Nunquid ergo tertio ordine inter cognatos vocantur? Reſp. M quod ſic *vt*]. *eo. tit. in fin. & in gloſ. fi.* Io. contra, quia ibi de conceptis priùs, natis poſtea, loquitur, ſecùs ſi poſteà concipiuntur, & naſcantur: *vt hic* [c]. *& ff. de inoffic. rupt. teſta. l. ſi quis filio.* § *non fuiſſe.*
t ¶ *Neque enim* bona ratio: *vt*]. *de hære quali. & diffe.* § *ſui &*]. *eo.* § j. ibi, *ſui autem.* &c.
u ¶ *Neque vllo alio iure.* ſcili. neque vt patroni, neque vt agnati, quos vocat lex xij. ta. *vt*] *tit.* j. *in pr. &]. de ſuc. li. in pr.* aliud econtra: *vt*]. *tit.* . § *fi.*
x ¶ *Soli ſint.* ſcilicet emancipati.
y ¶ *Cum ſuis hæredibus.* ſ. cum aliis qui remanſerũt in poteſtate.
a ¶ *Pro parte* ſcilicet dimidia. *vt ff. de ver ſig. l. nomen filiorum.* §. *portionis.*

† *vide infrà eo tit. § proximo.* [...] *declarat hoc* [...]

† i. deſerto.

† Suus eſt etiam qui viuo patre conceptus, Suus igitur vt dicatur, ſufficit viuo patre fuiſſe conceptum.

a Inteſtatus moritur quis ſeptem modis.

a Idem Fab. Pla. & Ang.

b Sequitur to. Fa. & Angel.

c Et hæc communiter tenetur, quæ hodie procedit, quãdo filius fuit ritè, & iuſte exhæredatus, nec ſecuta aditio, contra Gl. ſing. in § exhæredato, in Auth. de hæred. & Fal. aliàs virtute tranſmiſſionis admittitur, vt per Ioan. Fab. & Ang.

a ¶ *At hi.* scilicet vocantur emancipati ad successionem patris. sed non omnes, & hoc sequitur, at hi, &c.
b ¶ *Adoptionem.* id est, arrogationem.
c ¶ *Non admittuntur.* contra, ff *de contra tab. l. iij. § si quis filio.* Sol. ibi non valuit adoptio secundum Ioa. sed hic valuit. Vel distingue an detur extraneo, vt hic: an detur in adoptionem nepos ex filio emancipato patri eiusdem: vt ibi: *argu. supra, de adopt. §. sed hodie.* ¶ *item. C. de adopt. l. pr. §. sed si quidem.* [d] quæ est contra. Solut. illam intellige: *vt infra eod §. admonendi.*
d ¶ *Cum is.* scilicet pater naturalis.
e ¶ *Viuo eo.* scilicet patre naturali.
f ¶ *Ab ipso.* scilicet patre naturali.
g ¶ *Fuissent.* vt *supra, de exhared. lib. §. emancipatos.*
h ¶ *Extraneorum.* Si autem morte patris adoptiui facti essent in eis sui, durat agnationis ius inter eos: id est, inter adoptiuum, & naturalem filium adoptantis non emancipatum, vt sibi succedat: *vt ff. de gra. adfi. l. si pienam naturalem & l. non facile. § cognationis. & ff. vnde cog. l. j. §. cognationem. & de adopt. l. antepen.* M Item & ipsi adoptiuo patri succedunt: *vt J. eo § sed ea.*
i ¶ *Adoptiui.* post emancipationem, non prius. *vt supra, eod. § antestatorum vers. nec interest*
k ¶ *Eius* scilicet naturalis patris.
l ¶ *Ad agnatos.* Nam si non emancipat, certum est quòd filij non succedunt naturali patri & ita agnati succedunt: *vt supra, proxi. & ff. vnde le. l. j.* Si autem emanciparet, succederent filij: *vt supra, proxi. §.* & sic in eius potestate esset, ad quem bona naturalis patris pertinerent: quod est absurdum, & contra regulam iuris. *vt hic, & ff de hære. insti. l. illa institutio. circa princip.* ADDITIO. Item quia tunc videtur quòd auferretur ius quæsitum agnatis: quòd est inconueniens. Et ex his nota quòd neque ex testamento, neque ab intestato potest esse voluntas captatoria. Angelus Aretinus.

† Et hi, qui ab ipso patre in adop. dati sūt. hæc prædicta verba vel ad text. sunt supplēda. vel textus ita legēdus est At hi, qui emancipati in arrogationem: & hi, qui a parente in adoptionem dati sunt abias Tribonianus videtur hallucinatus: vt *scriptum infra, eod. §. sed ea omnia. in princ.* Angel. Vett.

* Dic quod hæc differentia est secundū ius antiquū quia secundum nouum debet dici contra quia quando datur ascendenti, nō admittitur ad successionē patris naturalis quando extraneo, sic: *vt supra. de adopt. § sed hodie secund. Ioa. hab.* Sed tu dic melius secundum Ioan de Pla. quod hic loquitur de arrogatione. ibi de adoptione. Ang.

† abat. admittantur.

10. ¶ At hi [a] qui emancipati à parente, in adoptionem [b] se dederūt †, non admittuntur [c] ad bona naturalis patris quasi liberi, si modò cùm is [d] moreretur, in adoptiua familia fuerint. Nam viuo eo [e] emancipati ab adoptiuo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emācipati ab ipso [f] essent, nec vnquā in adoptiua familia fuissent [g]. Et cōuenienter, quod ad adoptiuum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiūt. Post mortē verò naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre, & quantū ad hunc adoptiuum patrē pertinet, æquè extraneorū [h] loco fiūt: & quantū ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorū gradū nanciscūtur. Quod ideò sic placuit: quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptiui [i], ad quos bona naturalis patris pertinerent, verùm ad liberos eius [k], an ad agnatos [l].

Filius legitimus, & naturalis emācipatus vocatur ad bona patris naturalis beneficio prætoris: sed filius adoptiuus emancipatus nullo modo potest admitti ad bona patris adoptiui. ARET.

11. ¶ Minus ergo iuris [m] habent adoptiui filij, quàm naturales. Namque naturales [n] emancipati, beneficio prætoris gradum liberorum retinent, licèt iure ciuili perdant. Adoptiui verò emancipati [o], & iure ciuili perdūt gradum liberorum, & à prætore non adiuuātur [p] †: & rectè. naturalia enim iura ciuilis ratio [q] perimere non potest [r]. nec quia desinunt sui hæredes esse, possunt desinere filij, filiæve, aut nepotes [s], neptésve esse. Adoptiui verò emancipati [t] extraneorum loco incipiūt esse [u]; quia ius, noménque filij, filiæve, quod per adoptionem cōsecuti sunt, alia ciuili ratione, id est, emancipatione perdunt.

Filius legitimus, & naturalis in

t ¶ *Incipiunt esse.* ¶ Not. quòd si [a] emanciperis filius, vel filia, vel deinceps, non sunt sui hæredes: non tamen desinunt esse filij, vel filiæ.
u ¶ *Eadem* quæ obseruantur in bonorum possessione. Vnde liberi: & in contra tabulas bonorum possessione seruantur.

a Emācipatione tollitur suitas. at non filiatio, eiusque ius.

potestate, vel emācipatus, habet cōtra tabulas de iure prætorio, si sit præteritus, nisi fuerit in adoptiua familia tunc temporis: adoptiuus verò secus.

12. ¶ Eadem [u] hæc obseruantur & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est, neque hæredibus institutis [x], neque vt oportet [y] exhæredatis [z], prætor pollicetur. Nam eos quidē qui in potestate [a] mortis tēpore fuerint, & emācipatos vocat prætor ad eādem bonorū possessionem, eos verò quia in adoptiua familia fuerint per hoc tēpus quo naturalis parēs moreretur, repellit [b]. Item adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, sicut nec ab intestato, ita longè minus cōtra tabulas testamēti ad bona eius admittit: quia desinūt in numero liberorum esse.

Quamuis olim emancipato filio, extraneo in adoptionē dato, ad patris naturalis successionē cōsequendam bonorū possessio Vnde liberi, vel Vnde agnati denegaretur: etiamē Vnde cognati bonorū possessio, omnibus demum liberis, & agnatis deficientibus, deferebatur.

13. ¶ Admonendi tamē [c] sumus, eos qui in adoptiua familia sunt, quive post mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati fuerint: intestato parente naturali mortuo, licèt ea parte edicti qua liberi ad bonorū possessionem [d] vocantur, nō admittantur: alia tamen parte vocari: scilicet qua cognati defuncti vocātur. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui hæredes liberi, neque emācipati [e] obstent, neque agnatus quidem vllus interueniat. Antè enim prætor liberos vocat tam suos hæredes, quàm emancipatos [e]: deinde legitimos [f] hæredes; tertiò proximos [g] cognatos.

Filius qui ad extraneū patrem adoptione translatus est, omnia sui

x ¶ *Institutis.* His enim institutis non datur hæc bonorum possessio: nisi [b] præteritus rumpat testamētum, & hunc scilicet institutio viam aperiat: & hoc est, quod dicitur, nisi præteritus committat edictum: *vt ff de contra tabu. l. iij. §. si quis ex liberis. j.* Si autem præteritus nolit postquam semel agnouit [c], institutus habet contra tabulas iure, & secundum tabulas quod est mutabile: nec capectat præteritum: *vt ff. de contra tabu. l. si post mortem. §. si & de leg. præstan. l. nonnunquam.* ACCVRS. ADDITIO. Quod facit ad quæstionem vt ex contempta alterius, qui debuit in electione adhiberi: etiam ipso nolente cæteris, qui interfuerunt, possint eam dicere nullam. Dic. *vt in ca. quod sicut. extrà de elect. per Ioann. Fab. hic.*
y ¶ *Vt oportet.* scilicet masculi nominatum: fœminæ inter cæteros. *vt supra, de exhære. lib. § j.*
z ¶ *Exhæredatis.* Cùm ergo matris [d] præteritio pro exhæredatione habeatur: *vt supra, de exhared. libero § vlt.* cessat ibi contra tabu. bonorum possessio: *vt ff. de contra tab. l illud. §. ad testamenta.* ADDITIO. Et est ratio: quia etiam remoto emancipationis obstaculo (id; quod prætor principaliter intendit) non esset seruus fœminæ: cum eas in potestate habeat vt ibi. Ange
a ¶ *In potestate.* emancipatis committentibus edictum: non alias, secundùm Mar. *vt ff de contra tab. l. iij. § si quis ex liberis.* Sed Ioann. contra. nam nullum dicere possunt, & contra tabu. suo iure habet [e]: *vt ff. de lega. præ. l. si duo. & C. d. de libe. præte. l maximum* ACCVRS.

b Præteritum edictum committere dicitur, quoties ob præteritionem suā rumpit testamentum.

c Etiam id est etiam si repudiat vt est casus in l nonnunquam. ff de leg. præsta. Ang

d Præteritio matris habetur pro exhæredatione.

e Dic vt in potestate & de leg. præst. l. vt hic est text. clarus: licet pro emancipatis prætor subuenerit bonorum possessione, quia eis necessaria, non tamē voluit eam denegare suis [illegible] concessit in casu, quo valuit, vt dolus [illegible] quia qui vocatur ad contra tab. nō vocantur de iure ciuili: vt l. j. § vocantur ff. de contra tab. Ang
f Sic supra de successi. lib. § [illegible] & infra de grad. cogn. in pr. & ff. de gra. af. l. j. § sed admonendi & l. 2. § admonendi [illegible]

m ¶ *Minus ergo iuris.* quia [b] naturales emancipati iure prætorio vocantur: sed adoptiui emancipati non: *vt § proxi. § ergo, &c.*
n ¶ *Naturales* & legitimi.
o ¶ *Emancipati.* ab adoptiuo patre.
p ¶ *Non adiuuantur.* nisi sint de suis: quia auus adoptauit nepotem in filium, & postea emancipauit. *vt ff. ad Tertyllian. l. y liberi autem vers. adoptiui.*
q ¶ *Ciuilis ratio.* id est, [c] emancipatio, quæ de [d] iure ciuili est: *vt ff. de re. iu. l. actus.*
r ¶ *Non potest.* sic *supra, de leg. agnat tut §. fina. sic ff. de re iur. l. nemo bil. tam.*
s ¶ *Emancipati.* ab adoptiuo patre, & post mortem naturalis: *vt § proxi. vers. sed si mortem.*

b Emancipato naturalis, ab adoptiuo emancipato differentia. Prior iure prætorio admittitur: nō posterior.
c Ciuilis ratio pro emancipatione.
d Emancipatio est de iure ciuili

ximum ACCVRS.
b ¶ *Repellit.* scilicet prætor: nisi sint instituti, & eis committatur edictum: *vt ff de contra tab. l. non putauit §. in adoptione. & § vt autem* Item contrà *ff de contra tabu. l. iij. § si quis filio.* Sol. *vt supra, eod. § at hi.* ACCVRS.
c ¶ *Admonendi tamen.* licèt hos duos, qui sequuntur, non admiserim de iure ciuili *vt § eo. § at hi.* tamen admonendi sumus: id est, admonemus [f], &c.
d ¶ *Ad bonorum possessionem.* scilicet vnde liberi.
e ¶ *Emancipati.* qui sunt sui per prætorem: *vt supra, eo. § emancipati.*
f ¶ *Legitimos* id est, adgnatos: *vt J. tit j. j respon.*
g ¶ *Proximos.* sic *ff si tab. testam l. j. sic ff. quis ord. in bono possess. seruetur.* ACCVRS.

a ¶ Sed ea

naturalis patris inuiolata iura retinet, perinde atque si in familiã alienam datus non fuisset: idcircò et intestato. aut testato succedit adoptiuo antè patri ex intestato tãtum succedit: condito autem testamẽto præteritus, testatoris nequaquã impugnat iudiciũ: nisi cuipiã ascendentium in adoptionem datus sit.

14. ¶ Sed ea omnia [a] antiquis ut quidem placuerunt: aliquam [b] autem emendationem à nostra constitutione [c] acceperant, quam super his personis exposuimus † quæ à parentibus suis naturalibus [d] in adoptionem aliis dantur. Inuenimus enim nonnullos [e] casus, in quibus filij & naturaliũ parentum successionem propter adoptionem amittebant, & adoptione facilè per emancipationem soluta [f] ad neutrius [g] patris successionem vocabantur [h]. Hoc solitò more corrigentes, constitutionem [i] scripsimus, per quam definiuimus, quando parens naturalis filium suum adoptandum alij dederit, integra omnia iura ita seruari, atq; si in patris naturalis potestate permansisset [k], nec penitùs adoptio fuisset subsecuta: nisi in hoc tantummodò [l] casu, vt possit ab intestato [m] ad patris adoptiui venire successionem. Testamento autem ab eo [n] facto: neque iure ciuili [o], neque prætorio [p], ex hæreditate eius aliquid persequi potest, neque contrà tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi [q] querela instituta: cùm nec necessitas patri adoptiuo imponatur vel hæredem eum instituere: vel exhæredem † facere: vt potè nullo naturali vinculo copulatum, neque si ex Sabiniano senatusconsulto [r] ex tribus maribus fuerit adoptatus. nam & in huiusmodi casu neque quarta ei seruatur, neque vlla actio ad eius [s] persecutionem ei competit. Nostra autem cõstitutione [t] exceptus est is quem parens [u] naturalis adoptandum susceperit. Vtroque enim iure tam naturali, quàm legitimo in hanc personam concurrente, pristina iura in tali adoptione seruamus [x]: quemadmodum [y] si paterfamiliàs sese dederit arrogãdum. quæ specialiter & sigillatim ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi.

Explosa veteri iniquitate, Diualibus constitutionibus statuitur, vt ex filia nepotes, pronepotésve cum reliquis filiis, & ex eis descendẽtib. ad materni aui successionem æquo iure vocentur: sed cum trientis deminutione: quæ etiã locum obtinẽt, cùm nepotes vnà cũ filiis, aut filiabus superstitibus auiæ succedunt.

15. ¶ Item vetustas [z] ex masculis progenitos plus diligens, solos [a] nepotes, vel neptes, qui, quæve ex virili sexu descendũt, ad suorum vocabat successionem, & iure agnatorum eos anteponebat [b]: nepotes autem qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerans, post agnatorum lineam eos vocabat [c] tam in aui, vel proaui materni [d] [α], quàm in auiæ, vel proauiæ [β], siue paternæ, siue maternæ [e] successionem. Diui autem principes [f] non sunt passi talem contra naturam † iniuriam sine competenti emendatione relinquere: sed cùm nepotis, & pronepotis nomen commune sit vtrisque qui tam ex masculis, quàm ex fœminis descendunt: ideò eũdem gradũ [γ] & ordinem successionis eis donauerunt [g]. Sed vt amplius aliquid sit eis [δ] qui non solùm naturæ: sed etiam veteris iuris [h] [ε] suffragiis muniuntur [i]: portionem nepotum [ζ] vel neptum, vel deinceps [η] (de quibus suprà diximus [k]) paulò [l] minuendam esse

a ¶ *Sed ea omnia* s. quæ *supr. eo. § at hi* dicta sunt, *proxi. §.*
b ¶ *Aliquam* q d quædam correximus, quædam retinuimus.
c ¶ *Constitutione vt Cod de adopti. l. pen.*
d ¶ *Naturalibus* & legitimis.
e ¶ *Nonnullos.* id est, aliquos. Accvrs.
f ¶ *Soluta.* l post mortem secus si ante *vt supra eo § at hi.*
g ¶ *Ad neutrius vt supra eo. § at hi.* Accvrs.
h ¶ *Vocabantur* hoc idē videtur etiam contingere hodie in casu quē habemus *infr. hoc §. vers. sic vt ita autem. Cod de adoptio. l. pen. §. sed hoc.* Sed dic quod auus adoptans tenetur ei relinquere quartam vt filio arrogato. *vt infr. hoc §. vers. nostra, ibi, quemadmodum, &c.* Additio. Sed hanc reprobat glossa *in dicta l. penultima.* quia vbi destituitur omni remedio, sibi imputet qui se emancipari permisit.
i ¶ *Constitutionem* scil. prædictam.
k ¶ *Permansisset* Nunquid ergo non permansit? Resp. imò permansit: *vt sup. de adopt. §. sed hodie.* Sed hoc dicit referendo se ad factum q.d. ac si de iure, & de facto in eius familia permansisset.
l ¶ *Tantummodo* Nunquid eum in ius vocabit sine venia. Itē nunquid alimenta tali filio dare tenetur? Respond. non per hanc literam: *vt supra, de adoption. §. sed hodie* [b]. P dicit contra.
m ¶ *Intestato.* id est, simul cum aliis naturalibus *vt C. de suis & legi. l. si te* non tamen succedit aliis consanguineis sui patris adoptiui: *vt C. de adoptio. l. pen. §. sed si quidem. in fine* Accvrs. Additio. Hoc verum de iure nouo, secùs de iure antiquo: *vt ff. de adopt. l qui in adoptionem.*
n ¶ *Ab eo.* sci. adoptiuo patre.
o ¶ *Neque iure ciuili.* quia non est in potestate sua.
p ¶ *Neque prætorio* quia non est emancipatus ab eo *vt supr. de exhære. lib. in princip. § emancipatos. & § fin.*
q ¶ *Inofficiosi.* contrà, *suprà, de inoffic. testa §. tam autem* Sol. illa intelliguntur secundùm distinctionem huius *§ vt ibi dicitur.*
r ¶ *Sabiniano senatusconsulto.* quod non habemus: sed dicebat quod tres iuuenes arrogandi offerebantur, vt vnum eligeret: quo casu magna erat hæc solennitas. vnde ex constitutione diui Pij quartam ei dabat arrogator: quod hodie non est in vsu: imò idem hoc casu vt & alias: *vt hoc § & Cod. de adopt. l. pen. §. qua autem*
s ¶ *Ad eius* scilicet quartæ.
t ¶ *Constitutione vt C de adop. l. pen § si verò pater.*
u ¶ *Parens.* hoc † in infinitum accipe: *vt ff. de grad. affi. l. iurisconsultus § parentes.*
x ¶ *Seruamus* vt siue loco filij, siue nepotis adoptetur, perinde habeatur ac si verè naturalis esset, scilicet filio præcedente nepotem *vt C. de adoptionibus l. pen. §. qua in filio.*

Institut.

y ¶ *Quemadmodũ* quasi dicat, sic trãsit vt in hoc casu qui sequitur.
z ¶ *Item vetustas.* Correximus ius antiquũ circa liberos primi gradus naturales, siue adoptiuos, nunc circa vlteriores.
a ¶ *Solos.* in hoc malè. Accvrs.
b ¶ *Anteponebat* in hoc benè.
c ¶ *Vocabat.* scilicet vetustas, non ciuilis iuris auctoritas: *vt j. § sed prætorij vt j tit. j. § sed quia.*
d ¶ *Materni.* s. moriente masculo, de cuius bonis agitur: *vt j § proxim.*
α ¶ *Tam in aui, vel proaui materni.* Auus maternus respicit nepotē ex filia natũ, proauus maternus respicit pronepotem ex nepte ex filio, vel filia natũ. Idem tamen dicendum est in proauo paterno, qui respicit pronepotē ex nepote ex filia nato. Cvi.
β ¶ *Quàm in auia, vel proauia.* Auia materna respicit nepotē ex filia natum: paterna nepotē ex filio. Proauia paterna pronepotem ex nepote ex filio. filiáve nato natum. materna pronepotem ex nepte ex filio, filiáve. Cviac.
e ¶ *Materna.* s. moriẽte fœmina: *vt j prs. §.* Acc.
f ¶ *Diui autem principes vt C. de suis, leg. l. si defunctus & C de collat. l. illam. circa princ.*
γ ¶ *Eundem gradum.* Id est, suorum hæredum Cviac
g ¶ *Donauerunt.* scilicet principes sed non idem cõmodum vt sequitur.
δ ¶ *Aliquid sit eis.* id est. filiis, filiabúsque, qui, quæve ad successionem patris vocantur ex xii. tab. Item filiis, filiabúsque, qui, quæve ad successionem matris vocantur ex S. C. Orfitiano. Item nepotibus, neptibúsve ex filio, qui, quæve ad successionem aui paterni vocantur: vt sit, inquam, eis amplius aliquid, quàm nepotibus ex filia iam mortua venientibus ad successionem aui materni, aut nepotibus ex filio, vel filia ad successionē auiæ paternæ, vel maternæ, aut pronepotib. ex nepote ex filia nato ad proaui paterni, aut pronepotibus ex nepte ex filio, filiáve nato ad proaui materni, aut pronepotib. ex nepote ex filio, filiáve nato ad proauiæ paternæ, aut pronepotib ex nepte ex filio, filiáve nata ad proauiæ maternæ: quos omnes Cõstitutio vocat inter suos. Cv.
h ¶ *Veteris iuris.* id est, leg. xij. tab.
ε ¶ *Veteris iuris.* xii. tab. vel S.C. Orfitiani. Cviac.
i ¶ *Muniuntur* nor. duas rationes vincere vnam *vt s. de adopt. §. sed hodie. in fin. §.*
ζ ¶ *Portionem nepotum.* Nepotum ex filia, si quæratur de hæreditate aui materni. Item nepotum ex filio, vel filia, si quæratur de hereditate auiæ paternæ, vel maternæ. Cviac.
η ¶ *Vel deinceps.* Vt pronepotem ex nepote ex filia nato, si quæratur de successione proaui paterni, & cæterorum, de quibus superiùs dictum est. Cviac.
k ¶ *Diximus* sc. nullo modo, nisi in tertio ordine succederet *vt s. prox. §.*
l ¶ *Paulò.* Notã, parum [a] de tertia parte totius rei dici: *sic in*

a Male loquitur hæc Gl. Nam in § per eam hic citato, text. nō loquitur nisi de arrogatis in quibus nihil corrigitur hic, sed antiquatum seruatur. [illegible] § Dic ergo datorum aliter quod Tribonianus [illegible] vel [illegible] natæ est, vt de filiis aparte in adoptionē datis corrigens, quod non est in hoc tit. dictum, cum nulla de his in hoc titulo mētio fiat, aut quod oportet extendere §. at hi sup. eo. vt etiam de adopt. intelligatur. quod vt fiat, lege legas illum text. vel ad eū supplicas vt ibi [illegible] § At hi, cum [illegible]

b Opinionem istius Gl. contra Pla. approbat Ange. hic quoad primā quæst. quē in [illegible] licet Io. Fab. videatur tenere cum Plac. Itē quod secundā nisi [illegible] peraretur ipsi patri adopti[uo] [illegible] vel nisi pater naturalis ageret. & adoptatus non habeat vnde se [illegible] possit [illegible] exhæredatarum.

† Parentes in infinitum accipiuntur.

† Contra naturam est plus diligere nepotem ex virili sexu, quàm fœminino Fa. Lma. x nam. Cod. de lib. pra. Ægid. Per.

a Parum dicitur. quod tertiam partem [illegible] est, vt hic nihil dicatur arbitrio iudicis id relinquitur.

Authen de exhibēn & intro. reu § sanciumus. in gloss. nullum. coll. v. ADDITIO. Quod facit ad multa Imo tu dic quod hoc relinquitur arbitrio iudicis. *l. hac adiectio ff. de verb. signi. & l. cum furti. ff. de in le iu.*

a ¶ *Existimauerunt.* scilicet principes.

α ¶ *Quàm mater eorum* Cum defunctus est auus maternus, de cuius successione nunc agitur. CVIAC.

β ¶ *Vel auia.* Cum defunctus est proauus maternus, auiæ maternæ pater, de cuius successione nunc pronepus litigat. CVIAC.

γ ¶ *Fuerat acceptura.* Mater de hæreditate patris defuncti qui est ad nepotes ex filia auus maternus: auia iā mortua post filiam suam de hæreditate patris, qui proauus maternus est ad pronepotes ex nepte ex filia nata. & sic intelliguntur hæc quando masculus mortuus est, cuius de hæreditate agunt ij qui ex filiabus, & nepotibus nati sunt. CVIAC.

δ ¶ *Vel pater eorum.* Cùm quæritur de auiæ paternæ hæreditate, addendum videtur, *Vel mater eorum*, atque ita Th. legit. cùm similiter auia materna defuncta est, cuius defuncta matre nunc hæreditatem nepotes sibi defendunt. CVIAC.

ε ¶ *Vel auus paternus.* Cùm proauia mea paterna mortua est. CVIACIVS.

ζ ¶ *Siue maternus.* Cùm proauia materna defuncta est. His adde *vel auia paterna, siue materna.* CVIAC.

b ¶ *Mortua sit.* ¶ Not. duos casus. Si enim moritur fœmina nepotes vel neptes ex masculis, vel fœminis in nihilum olim, nisi post agnatos: hodie cum deminutione tertiæ partis succedunt. Si moritur masculus, nepotes ex filia tantùm vocantur cum deminutione tertiæ partis, vt hic dicitur.

existimauerunt [a]; vt minus tertia parte acciperent, quàm mater eorum α vel auia β † fuerat acceptura γ, vel pater † eorū δ, vel auus paternus ε †, siue maternus ζ, quando fœmina mortua sit [b] η, cuius de hæreditate agitur: hisque [c] (licèt soli sint) adeuntibus, agnatos minimè vocabat. Et quemadmodum lex duodecim tabularū filio mortuo nepotes, vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui ad successionem aui sui vocar [d]: ita & principalis dispositio in locum matris suæ, vel auiæ eos cum iam designata partis tertiæ deminutione [e] vocat.

Quamuis olim extātibus etiam ex filia nepotibus quadrans hæreditatis agnatis transuersalibus defuncti deberetur, hodie tamen non debetur: item nepotes ex filia ex persona matris cum auo filio succedentes, in stirpes succedunt.

16. ¶ Sed nos, cùm adhuc dubitatio maneret inter agnatos, & memoratos nepotes, quartam partem substantiæ defuncti agnatis sibi vindicantibus ex cuiusdam θ constitutionis [f] auctoritate; memoratam quidem constitutionem à nostro Codice segregauimus, neque inseri eam ex Theodosiano Codice in eo cōcessimus: nostra autem constitutione [g] promulgata, toti iuri eius derogatum est: & sanximus, talibus nepotibus, vel filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps superstitibus, agnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicare; ne hi qui ex transuersa linea [h] veniunt, potiores his [i] habeantur, qui recto iure descendunt. Quam cōstitutionem nostram obtinere secundùm sui vigorem, & tempora [k], & nunc sancimus: ita tamen [l] vt quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas [ι] statuit [m] non in capita; sed in stirpes diuidi hæreditatem: similiter † nos inter filios, & nepotes ex filia, distributionem fieri iubeamus, vel † inter omnes nepotes, & neptes, & inter pronepotes, & proneptes, & alias deinceps personas: vt vtraque progenies matris suæ, vel patris, auiæ, vel aui, portionem sine vlla deminutione [n] cōsequatur: vt si fortè vnus, vel duo ex vna parte: ex altera tres, aut quatuor extent, vnus, aut duo dimidiam, alteri tres, aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant [o].

DE LEGITIMA AGNAtorum successione †.

TITVLVS II.

Post suos hæredes, eósque qui eorum loco habentur, agnatis proximis, id est per virilis sexus cognationem sui, cuius successio defertur in quarum, etiam alio sunt, qui ciuiliter (hoc est per adoptionem) fiunt agnati.

SI nemo [p] suus [q] hæres, vel eorum quos inter suos hæredes prætor [r], vel constitutiones [s] [x] vocant, existat [t] qui successionem [u] λ quoquo

θ ¶ *Ex cuiusdam. L. si defunctus. Cod. Theodos. de legitim. hæredibus.* ex qua etiam sirenus deductio fit. Quadrantem tollit in hoc § Iustinianus: sed & trientem tollit in Nouell. 18 & 118. sîque Græci ad Theophilum adnotarunt, aut idem ipse Theophi. in extremo huius §. vt & in titul. *quibus modis testament. inf.* de ratione mutati quadrantis Falcidiani, auctore Viglio Zuichemo. CVIAC.

η ¶ *Quando fœmina mortua sit.* Id est, auia, vel proauia. Suprà quando masculus id est, auus, vel proauus mortuus est. Cùm de hæreditate masculi quæritur, multum distant qui per virilem sexum ex his qui ex fœminis descendunt. nam illi ex XII. tab. hi ex constitutionibus vocantur. Cùm de hæreditate fœminæ, eodem omnes iure vocantur. CVIAC.

c ¶ *Hisque* scilicet qui descendunt ex fœmineo sexu.

d ¶ *Vocat.* supra eod. §. *cum filius* ACCVRSIVS.

e ¶ *Partis tertiæ deminutione* Quod de hac deminutione tertiæ dicitur corrigitur per sequentem § secūdùm M. Sed nos secundùm B. dicimus sequente §. loqui in quadam alia parte quæ debebatur agnatis; scilicet quarta non autem de hac tertia. Sed per authent. dicimus de hac tertia correctū vt scilicet æqualiter hodie veniant, *vt in authent. de trien & semis § neque illo. coll. iij.*

f ¶ *Constitutionis* quam non habemus vt sequitur.

g ¶ *Constitutione* vt *C. de suis, & leg. l. fin.*

h ¶ *Transuersa linea,* sic *in authent. de non eligend. §. cum igitur. circa finem coll. j.*

i ¶ *His.* scilicet nepotibus, & pronepotibus ex filia.

k ¶ *Et tempora* vt in futuris casibus tantùm valeant: *vt C. de sum. & legit. l. vlt.* ACCVRS.

l ¶ *Ita tamen.* hoc quod sequitur est referēdum suprà, ad § *diuinos ad proximum.*

ι ¶ *Antiquitas* Lex duodecim tab. *l. 3. C. de suis, & legitim. hæred.* CVIAC.

m ¶ *Antiquitas statuit.* S. eod. § *cum filius.*

n ¶ *Deminutione.* scilicet quartæ, quæ debebatur agnatis, non tertiæ, quæ debebatur patruis. vt S. *proxi. § diximus.*

o ¶ *Habeant.* Imò in capita videtur diuidi: *vt in tit. j. § hoc etiam addendum in fin.* §. Sed ibi de collateralibus, hic de descendentibus loquitur. ADDITIO. Not. quòd non tantùm nepotes [b] sed & pronepotes succedunt in stirpes, & veniunt [c] per repræsentationem, cuius contrarium videtur dici *in authen. de hæred. ab intest. coll. ix.* Angel.

DE LEGITIMA agnatorum successione.

Quia suprà iit proxim. dictum est quātur succedunt sui hæredes, siue liberi, & quia post suos vocantur primi agnati: quàm cognati: vt i. ff. eo. §. final. & l. j. §. post suos, ff. de suis, & legit. hæc post titulum præcedentem posuit ipsum Angel. Aret.

SI nemo suus.] Tota [e] iste titulus diuiditur in vij. partes. Primò quando admittitur agnatus. Secundò, quis est agnatus. Tertiò, vsque ad quorum gradum agnati vemūt, & vsque ad quotas personas fœmininas deuoluantur tam de iure vetustissimo, & de iure prætoris, quam etiam media iurisprudētia lex xij. tabu. & tempore Iustiniani. Quartò, quòd generi agnatorum Imperator addit vnum cognatum. Quintò quòd leg. xij. tab. proximus agnatos vocatur: & quis dicatur proximus. Sexto, quòd ex lege xij. tab. proximo repudiante sequens non admittebatur, hodie verò sic. Septimò, quòd filij emancipati hæreditas est legitima patri. Secunda ibi, *Sunt autem.* Tertia ibi, *Cæterùm.* Quarta ibi, *Hoc etiam addendum.* Quinta ibi, *Si plures sint* Sexta ibi, *Placebat* Septima ibi, *Ad legitimam.*

p ¶ *Si nemo* etiam vnus *vt ff. de iust. tutel. si nemo*

q ¶ *Suus* supr. tit. j. §. j. ACCVRS.

r ¶ *Prætor.* supr. tit. j. §. *emancipati.* ACCVRS.

s ¶ *Constitutiones* supr. tit. j. §. *quibus connumerari. & §. item vetustas. versi. diui* ACCVRS.

x ¶ *Vel constitutiones.* Naturales qui in constitutionibus redacti sunt in potestatem patris, sui sunt, & hoc est quod Iustinianus ait *in tit. proxim. Quibus connumerari,* &c. id enim est suis connumerari, idémque ipsius tituli ordo indicat. nam vsque ad §. *emancipati.* de suis tractatur ex xij. tab. deinde de his quos prætor vocat inter suos, tum in §. *item vetustas.* de his qui ex constit. vocantur inter suos: eiusmodi sunt nepotes, neptésve ex filia, pronepotes, proneptésve ex nepte ex filio, filiáve nata, vel ex nepote ex filia nato. non etiam naturales facti legitimi, quo in errore est Theoph. *tit. de succes. cogn.* CVIAC.

t ¶ *Existat.* dic, & amplectatur. ita hæc duo necessaria sunt. ACC.

u ¶ *Successionem* defuncti, ACCVRS.

λ ¶ *Extitat, qui successionem.* Vet. cod. *extitit & successionem.* CVI.

Quoquo

† Si agitur de hæreditate patris ipsius aui g. *A. gl. sic.*

† Si agitur de hæreditate matris eius. s. patris

† Si agitur de hæreditate matris ipsius aui paterni: & sic proauus

a Leges secundum sua tempora interpretanda, hoc est ad futuros casus referendæ.

† Nepotū appellatione cōtinetur neptes etiam ex filia

† In stirpes successione locū habere inter se nepotes & pronepotes inter se etiam si ne patruis succedentes hinc colligitur

b In stirpes etiam succedūt pronepotes.

c Repræsentationis ius competit etiam pronepotibus.

d Cōi. matu.

† al. vnde legitimi & vnde cognati.

e Diuisio.

a ¶ *Quoque modo*. sci ciuili, vel prætorio iure.

a ¶ *Agnatum* Sui hæredes sunt etiam agnati. *l. filium. de suis & leg. hered. l. 1. §. 1. ff de grad. & adf. l. de bonis. §. huic autem. de Car.* ad Sed differentiæ causa separantur sui ab agnatis. In ordine suorum non seruatur gradus prærogatiua quod secus est in ordine agnatorum. Hi diuidūt hæreditatem in capita, illi in stirpes. In his habetur discretio sexus: in illis nō item. Hi fiūt hæredes aditione, illi existunt. His capite deminutis non datur bonorum possessio, Vnde legitimi: illis tunc etiā datur bo. possessio, Vnde liberi. Agnati, & sui dicuntur etiā legitimi. CVIAC.

a Sui, & suorū appellatione continentur etiam agnati.

modo [a] amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum ad agnatum [a] [b] proximum [c] pertinet hæreditas.

Agnati sunt illi qui ex linea masculina descendunt, vel etiam ex adoptione: dummodo sint in priori gradu. Angel.

1. ¶ Sunt autem agnati [d] (vt primo quoque libro [e] tradidimus) cognati per virilis sexus personas cognatione [f] coniuncti, quasi à patre cognati [β]. Itaque eodem patre nati fratres agnati sibi sunt, & qui consanguinei [g] [γ] vocantur: nec requiritur an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem [h] is illi agnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles: id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt: qui etiam consobrini [i] vocantur. Qua ratione etiam ad plures agnationis gradus peruenire poterimus. Hi etiam qui post mortem patris nascuntur, iura consanguinitatis [k] nanciscuntur. Non tamen [l] omnibus simul agnatis dat lex [m] hæreditatem: sed his [n] qui tunc proximiores gradu sunt, cùm certū [o] esse cœperit, aliquem intestatum decessisse.

2. ¶ Per adoptionem quoque [p] agnationis ius consistit: veluti inter filios naturales [q], & eos quos pater eorum adoptauit. Nec dubium est, quin hi impropriè [δ] consanguinei appellentur. Item si quis [r] ex cæteris agnatis tuis, veluti frater, aut patruus, aut denique is qui longiore gradu est, adoptauerit aliquem, agnatos † inter suos esse [s] non dubitatur.

† *Alias*, agnatus.

Ex cognatis mulieribus nulli penitus (nisi sorori) ad agnatorum successionem per mediam iurisprudentiam dabatur aditus: quamuis prætoris beneficio post omnes demum agnatos, cognatósque, per

b ¶ *Agnatum* capite non minutum: *vt ff. de suis, & legit. hæred. l. capitis.*

a ¶ *Proximum*. i. qui proximior est defuncto. *infrà eo. §. plures & § prox.* ACCVRS.

d ¶ *Sunt autem agnati*. sic *ff. de leg. tuto. l. sunt autem.* ACCVRS.

e ¶ *Libro*. vt *supr. de legit. agnat. tut. § sunt autem.*

f ¶ *Cognatione*. cognatio est genus: agnatio species. Vnde quisquis est agnatus, est cognatus sed non cōuertitur.

β ¶ *A patre cognati*. Ve. *à patre cognati* id est, per patrem. sic & in §. 1. *de agn. tut.* CVIAC.

g ¶ *Consanguinei*. quasi [b] ex eodem sanguine nati: cæteri agnati non dicuntur consanguinei [a]: *vt ff de suis & le. l. 9. & supr. de succ. cog. § vulgò.*

b Consanguinei cur, & vnde dicti.

a Quid autem in veteribus an dicantur consanguinei: vide Angel. hic.

γ ¶ *Qui & consanguinei*. Semper in libris nostris consanguinei sunt fratres, sororésque ex eodem patre, licèt non ex eadem matre. Verùm verè non sunt consanguinei, denique consanguinitas est fraternitas: nec vllo in loco aliter hoc verbum vsurpatur. CVIAC.

h ¶ *Inuicem*. i. filius fratris patruo

i ¶ *Etiam consobrini*. impropriè: *vt J. de gradi. cogn. § iiij.*

k ¶ *Iura consanguinitatis*. scilic. ad suos fratres priùs natos ad reliquos verò agnatos agnationis tantū ius acquiritur: *vt suprà prox. diximus*

Et est verum hoc, si viuente eo de cuius hæreditate agitur concepti saltē erant: *vt ff. de su. & legi. hæred. l. Titius. ibi, respond. & ff vnde cogn. l. 1. § si qua proximior.* ACCVRS. ADDITIO Alias ex persona sua non succedit, sed benè ea persona patris. Angel.

l ¶ *Non tamen*. quamuis agnati vocentur ad hæreditatem: non tamen, &c. ADDITIO. Et sic nota secundùm Ang. dispositionem absolutam debere intelligi secundùm ordinis prærogatiuam. Quod facit ad eum qui accepit in emphyteusim: vel cui legatur aliquid pro se, & filiis suis: videantur esse vocari secundùm ordinis charitatem.

m ¶ *Dat lex*. sc. duodecim tabularum.

n ¶ *Sed his* & omnibus: *vt infrà, eo §. si plures.*

o ¶ *Certum*. quod est etiam scilicet facto testamento, quod euanuit: quod dic: *vt infrà, §. prox.*

p ¶ *Per adoptionem quoque*. q. d. non [d] solùm iure naturali cōstituitur agnatio, sed etiam ciuili: vt per adoptionē scilicet quamlibet iure isto: *vt ff. de ads. l. j. & suprà, de adopt. in prin.* Sed hodie per eam tantùm, a qua transit in potestatē arrogatoris *vt supr. eo. tit. §. sed ea omnia. versi. nostra autem.* sed tamen licet non fiat agnatus, scilicet hodie, quia non transit in potestatem extranei arrogatoris, succedit tamen ab intestato patri tantùm, non aliis patris agnatis: *vt C. de ad. l. pe. §. sed ne articulū. ver. sed si quidem.* ACCV.

d Agnatio iure naturali, vel ciuili constituitur.

vnde cognati *ad bonorum possessionem admittebantur. Hodie autem constitutum est, omnes agnatos, siue masculos, siue fœminas pari ratione ad iura successionis ab intestato vocari.*

3. ¶ Cæterùm [t] inter masculos quidem agnationis iure hæreditas, etiam si longissimo [u] gradu sint, vltrò, citróque capitur. Quod ad fœminas [x] verò attinet [ζ]: ita placebat [y], vt ipsæ consanguinitatis [z] iure tantùm capiant hæreditatem, si sorores sint: vlteriùs non capiât: masculi autem ad earum [a] hæreditates (etiam si longissimo gradu sint) admittantur. Qua de causa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua [b] verò ad illas non pertinebat. Quod ideò ita constitutum erat, quia commodius videbatur, ita iura constitui, vt plerumque [c] hæreditates ad masculos [d] confluerent. Sed quia sanè iniquum erat, in vniuersum eas [e] quasi extraneos repelli: prætor eas ad bonorum possessionem admittit, ea parte qua proximitatis [f] nomine bonorum possessionem pollicetur: ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque agnatus vllus, neque proximior cognatus interueniat [g]. Et hæc quidem [h] lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: sed simplicitatem [i] legibus amicā amplexa, simili modo omnes agnatos, siue masculos, siue fœminas, cuiusque gradus, ad similitudinem suorum inuicem ad successionem vocabat. Media autem iurisprudentia, quæ erat lege quidem duodecim tabularum iunior [k]; imperiali autem dispositione anterior [l], subtilitate quadam excogitata, præfatam [m] differētiam inducebat, & penitùs eas [n] à successione agnatorum repellebat; omni [o] alia

q ¶ *Naturales* & legitimos, non tamen emancipatos: *vt ff. de grad. & adf. l. si filium*

δ ¶ *Quin hi impropriè l. 1. § Ait. ff. de suis, & leg. hære. l. 2. §. sed etsi ipsi. ff. ad S. C. Tertyl.* CVIAC.

r ¶ *Item si quis* non solùm pater de quo dictum est.

s ¶ *Ex cæteris agnatis tuis*. Vet. lib. non habēt, *tuis*. Si quis igitur ex cæteris agnatis adoptauerit aliquē, non dubitatur eū inter suos agnatos cōnumerari. CVIAC.

s ¶ *Inter suos esse*. id est, agnascuntur aliis agnatis adoptantis, & eis cognatus fit: *vt ff. de adoptio. l. qui in adoptionem.*

t ¶ *Cæterùm*. id est, certè. Vel aliter, lex quidem xij. tabul. deferebat hæreditatem agnatis proximis sed media iurisprudentia cum distinctione, & ideò hîc dicit *cæterùm*, pro *sed*.

u ¶ *Longissimo*. i. decimo: *vt infrà, de success. cog. §. fin.*

x ¶ *Fœminas*. agnatas.

ζ ¶ *Quod ad fœminas verò attinet*. In vet. lib. attinet. CVIAC.

y ¶ *Ita placebat*. Not. cautè dicit, *placebat*, & non placet: *vt infr. §. nos verò*. & hoc erat per mediam iurisprudentiam, non per leg. xij. tabularum, neque per prætorem: *vt infr. eod. §. & hoc quidem & § media.*

z ¶ *Consanguinitatis*. id [a] est, agnationis.

a Consanguinitatis pro agnatione

a ¶ *Earum*. scilicet fœminarum.

b ¶ *Tua*. sci. hæreditas.

c ¶ *Plerumque*. Hoc propter consanguineas sorores, de quibus modò dixit. ADDITIO. & hinc sumitur ratio statutorum communiter per Italiam, quod stantibus masculis fœminæ non succedant: quia statuta ex parte masculorum sunt fauorabilia, & ea parte fœminarum odiosa: vt hîc per Angel.

d ¶ *Ad masculos*. sic J. tit. j. §. *item vetustas.*

e ¶ *Eas* id est, agnatas fœminas.

f ¶ *Proximitatis*. id [b] est, cognationis.

b Proximitas pro cognatione.

g ¶ *Interueniat*. nec aliquis suorum. *vt J. tit. j. §. admonendi in fi. §.*

h ¶ *Et hæc quidem*. quæ scilicet in §. *cæterùm. & §. sed quia.* dicta sunt.

i ¶ *Sed simplicitatem* [c]. remota differentia agnatorum inter masculos, & fœminas, *sic J. de fideicommiss. hære. §. sed quia.*

c Simplicitas legibus amica.

k ¶ *Iunior*. & sic nota quòd lex xij tabularum est vetustior, quàm media iurisprudentia, & quàm ius prætorium.

l ¶ *Anterior*. id est, constitutione anteriori infra scripta, quæ est *C. de leg. hæred. l. lege xij. tabularum.* ACCVRS.

m ¶ *Præfatam*. scilicet dictam J. eo §. *cæterùm*.

n ¶ *Eas*. agnatas fœminas, nisi sorores.

o ¶ *Omni*. Nā ordo cognatorū non erat adhuc, s. Vel dic etiam

deficien

deficientibus agnatis, ipsi tamen non vocabantur.
a ¶ *Iuris ciuilis.* id [a] est, mediæ iurisprudentiæ, quod scilicet ciuile dicitur. *vt ff. de orig. iur. l. 2. §. hac disputatio.* Accvrs.

cum parentibus fratribúsque, non ex ea, inquam, sed ex 127 Denique Bulgarus, Iulianúsque patricius Nouellarum interpretes ea verba non agnouerunt. Cviacivs.

successione incognita, donec prætores paulatim asperitatem iuris ciuilis [a] corrigentes, siue quod deerat adimplentes, humano proposito alium ordinem suis edictis addiderunt: & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adiuuabant, & pollicebantur his [b] bonorum possessionem, quæ *Vnde cognati* [c] appellatur. Nos verò [d] legem duodecim tabularum sequentes, & eius vestigia hac in parte conseruantes: laudamus quidem prætores [e] suæ humanitatis: non tamẽ eos in plenum huic causæ [f] mederi inuenimus. Quare etenim [g] vno, eodémque gradu naturali concurrente, & agnationis titulis [h] tam in masculis, quã in fœminis æqua lance constitutis [i]: masculis quidem dabatur [k] ad successionem venire omnium agnatorum: ex agnatis autem mulieribus nulli penitùs nisi soli sorori ad agnatorũ successionem patebat aditus [l]: Ideò nos in plenium omnia reducentes, & ad ius duodecim tabularum eãdem dispositionem exæquantes [m] nostra constitutione [m] sanximus omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes (siue masculini generis, siue fœminini sint) simili modo [n] ad iura successionis legitimæ ab intestato vocari secundùm sui gradus prærogatiuam: nec ideò excludendas: quia consanguinitatis [o] iura, sicut germanæ non habent.

Vterina, vel consanguinea sororis filij filiave ad auunculi successionem vna cum filiis fratrum defuncti (non etiam cum ipsis fratribus) hoc iure admittuntur, in capita scilicet, non in stirpes.

4. ¶ Hoc etiam [ß] addendum nostræ constitutioni existimauimus [p], vt transferatur vnus tantummodò [q] gradus à iure cognationis in legitimam [r] successionem: vt non solùm fratris filius, & filia (secũdùm quod iam definiuimus) ad successionem patrui sui vocentur: sed etiam germanæ [s] consanguineæ, vel sororis vterinæ [t] filius, & filia soli, & non deinceps [u] personæ vnà cùm his ad iura auunculi sui perueniant: & mortuo eo qui patruus quidem est, sui fratris filiis: auunculus autem sororis suæ soboli, simili modo ab vtroque latere succedant, tanquam [x] omnes ex masculis descendentes, legitimo iure veniant: scilicet vbi frater, & soror superstites [y] non sunt. His etenim personis præcedentibus, & successionem admittẽtibus, cæteri gradus remanent penitùs semoti: videlicet hæreditate non in stirpes, sed in capita [z] [y] diuidenda.

Licèt sint plures agnati, tamẽ solus proximior in gradu vocatur. Et si plures sunt in proximiori gradu, omnes simul vocantur, h. d. Aret.

5. ¶ Si plures sint [a] gradus agnatorum: apertè lex duodecim tabularum proximum vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus, frater potior habetur [b]. Et quamuis † singulari numero vsa lex duodecim tabularum [d] proximum vocet: tamen dubium non est, quin si plures sint eiusdem gradus, omnes admittantur †. Nam & propriè proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen dubium non est, quin licèt vnus sit gradus agnatorum, pertineat ad eos hæreditas.

Proximus inspicitur tempore testamenti destituti, quando testamentum factum est: aliàs autem tempore mortis testantis. Aret.

Eum proximiorem agnatum etiam dicimus, qui destituti testamenti tempore proximior est.

6. ¶ Proximus [c] autem si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is cuius de hæreditate quæritur [d]. Quòd si facto testamento quisquam decesserit: per hoc tempus requiritur, quo certum esse cœperit, nullũ ex testamento hæredem exiturum: tunc enim [e] propriè quisque intestatus decessisse intelligitur quod quidem aliquando longo tempore [f] declaratur. In quo spatio temporis sæpè accidit, vt proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus.

Lege duodecim tabularũ cessabat edictum successorium de gradu in gradũ, nisi quoad tutelæ onera: vnius enim capitis persona deficta, sequentes in gradu personæ nequaquam admittebãtur: sed protinus alteri capiti deferebatur successio: quod hac constitutione emendatur.

7. ¶ Placebat [g] autem in eo

b ¶ *His.* scilicet mulieribus agnatis vltra sorores.
c ¶ *Vnde cognati.* sic dicta: quia per eam cognati vocantur.
d ¶ *Nos verò* Hic Iustinianus loquitur.
e ¶ *Laudamus quidem prætores* [b]. Nota quòd [c] ille laudandus qui est inuentor alicuius ordinationis, siue dispositionis, licèt non æquè perfectè adinuenerit: quia facile est adinuentis [d] addere: *vt l. 1. Cod. de veteri iur. enuclea. §. omnis enim nostra* Angel. Aret.
f ¶ *Huic causæ.* id est, expulsioni agnatorum.
g ¶ *Quare etenim.* Benè dico fore prouidendum agnatis fœminis: quare etenim.
h ¶ *Titulis.* id est, nominibus. Accvrs.
i ¶ *Constitutis.* id est, ordinatis.
k ¶ *Dabatur.* id est, concedebatur.
l ¶ *Aditus.* certe non erat ratio iusta, vel sufficiens: licet aliqua sit: *vt suprà, eodem §. ceterum. in fin.*
m ¶ *Exæquantes.* Quidã cod. *exequentes* Hęc igitur est ex XII. tabul. & const. Iustiniani legitimorum definitio Legitimi sunt agnati vtriusque sexus, siue natura, siue adoptione quæsiti sint. Ex Vocconia. Legitimi sunt agnati virilis sexus: quod ego latiùs exposui in notis ad Vlpianum. Cviac.
m ¶ *Constitutione.* vt *C. de leg. here. l. lege xij. tabularum.* Accvrs.
n ¶ *Simili modo.* id est, hinc inde. i. Vel dic, ita fœminæ ut mares.
o ¶ *Consanguinitatis.* id est, licèt non sint sorores, quę germanę vocantur, quasi ex eodem germine natæ.
ß ¶ *Hoc etiam* Ex constitutione Iustiniani inter legitimos vocantur sororis germanæ, vel vterinæ filij tantummodo, & filiæ, vel soli, vel vna cum consobrinis, quibus ipsi sunt amitini: videlicet si nulli extent defuncto consanguinei, aut vterini, quod tamẽ *in Nou.* 118. omninò aliter distinguitur, Sunt verò hæc omnia in ea No. temerè addita, καὶ ἀδελφῶν παίδων: item ἢ ἀδελφῶν παῖδες: item ἀλλὰ καὶ οἱ ἀδελφῶν παῖδες τῶν μετὰ ... ἰδίῳ γονέως λαμβάνουσι: & paulò pòst; ὁμοίως ... ἀδελφῶν παῖδες, nam etsi ex ea fratrum filij cum fratribus succedãt: non tamen succedunt

p ¶ *Existimauimus.* vt *C. de legi. hære. l. lege xij. tabularum. §. 3. & § in his* Accvrs
q ¶ *Tantummodò* id est, non vlterior proximior tamen sit, vt ipsæ sorores, vel fratres vterini, vel vterinæ, vt sequitur: *vt C. de legi. hære. l. fi. 3. sed neque*
r ¶ *In legitimam.* scilic. agnatorum. Accvrs.
s ¶ *Germanæ.* id est, natæ ex eodem patre, & matre cum defuncto.
t ¶ *Vterinæ.* i. natæ ex eadem matre tantùm.
u ¶ *Deinceps.* id est, vlteriores, siue in gradu remotiores.
x ¶ *Tanquam.* [a] Not ex hoc text. quòd isti impropriè sunt agnati, & ideò non comprehenderentur in statutis loquentibus de agnatis. Angel.
y ¶ *Superstites.* hoc corrigitur *per Aut. cessante Cod. de legi. hæred.* quia cum [b] his admittuntur. Itẽ & in alio, quod subiicitur, hic §. corrigitur. quia in stirpes fit diuisio hodie. sed post hos filios fratrum fit diuisio in capita: *vt in authent. de hæred. quæ ab intesta. §. si igitur defunctus neque. coll. ix & in Authen. vt fratrum fil. §. 1. colla. ix.* i. Vel dic. quod dicitur in authent. in stirpes diuidi verum est quando cum aliis scilicet patruis vocãtur nepotes [c], alias in capita, vt hic.
z ¶ *In capita.* contrà, *suprà tit. 1. in fin.* Sol. ibi de descendentibus loquitur, hic de collateralibus. Accurs. *vide gloss. 1. § huiusmodi in auth. de hære. ab intestu.*
y ¶ *Sed in capita.* Inter ipsorum fratrum filios, nullis aliis concurrentibus: quòd a Iustiniano abolitum non est. Cviacivs.
a ¶ *Si plures sint.* sic in *auth. de hære ab intestat. vt §. si vero neq. fratres coll. ix & §. de suis, & legi. hære. l. 2. § hæreditas.*
b ¶ *Habetur.* hoc corrigitur: *vt s. dix. per authen. cessante.* Accvrs.
d ¶ *Vsa lex xij tab.* In vet. lib. non est XII. sed intelligitur tamen. Cviac.
c ¶ *Proximus* sic s. *tit.* 1. *§. cùm autem.*
d ¶ *Quæritur.* sic *supr. eo. § sunt autem. versic. non tamen.*
e ¶ *Tunc enim.* scil. cùm non aditur hæreditas ex testamento.
f ¶ *Longo tempore.* id est, post mortem.
g ¶ *Placebat.* sci. ex leg. xij. tabularum.

a Iuс ciuile Pro media iurisprudentia
b Hæc Gloss. non est Accursij sed additio.
c Inuentoribus rerum, laus debetur.
d Inuentis addere facile est.

a Hæc Gloss. etiam non est Accursij
† Vnde si statutũ est, quod primus qui intrauerat castrum, haberet centum & si plures simul intrarent simul habebunt centum, & partientur, inter se, per hunc tex ...
b Filij fratris succedũt cum patruo, & in stirpes fit diuisio.
† Æqualiter & sic per capita.
c Id est, quando succedunt nepotes sine patruo superstite, ratio quia æqualiter distant à defuncto, ergo æqualiter debent succedere, vt infr. § 6 Plures.

a ¶ *In eo genere.* sc. inter successores.
b ¶ *Successionem non esse.* id est, successoriũ edictum inter agnatos locum non habere, scilicet de persona in personam: sed inter cognatos sic vt infrà sequitur *vt ff. de succ. edic. l. j. §. quibus.* sed de ordine in ordinem: seu de capite in caput sic [a], vt de liberis in agnatos, de agnatis in cognatos, & post in virum, & vxorem, vt sequitur *vt ff. si tab. testa. nul. ex. l. j. j. respons.*
c ¶ *Nihilo magis.* id est, non ideò magis
d ¶ *Sed nos.* loquitur Iustinianus.
e ¶ *Protulimus.* scil. in Græco.
f ¶ *Cùm satis.* ratio prima.
g ¶ *Apertum est.* sc. successorium edictum de persona in personam.
h ¶ *Maximè* ratio secunda.
i ¶ *Gradu.* agnatorum
k ¶ *Ad legitimam.* est enim filius agnatos patri proximus: *vt ff. de suis, & legitimis. l. filius.* quod iura non tollitur per capitis deminutionem, sicut neque inter fratres *vt hîc. & Cod. de legit tute. l. iij.* Accurs. Additio. Quamuis tamen pater succedat filio ab intestato, & sic secundùm tacitam eius voluntatem: *vt l. consequuntur ff. de iure codi.* non tamen contra voluntatem, si ab ipso filio aliquid, vel tantum acceperit, quod satis sit ad legitimam *l. j. §. si parens ff. si à pa. quis fuer. ma.* de qua materia dic vt per Angel. hîc.
l ¶ *Parens.* secùs econtrà. *vt supr. tit. j. §. emancipati* [b].
α ¶ *Qui contracta fiducia.* Fiducia est redhibendi, aut reuendendi lex venditioni apposita. Igitur in emancipatione filij, tunc pater contrahit fiduciam, cùm vendit eum interposita reuendendi, aut remancipandi [c] fide: atque ea re quidem is qui ea conditione emit, pater dicitur fiduciarius. Hanc verò legem pater naturalis interpouit, vt sibi ex ea filius reuendatur, atque ita à se manumittatur. & per manumissionem vt sibi iura legitimæ successionis adquirantur *auctore Caio lib. 1. Insti.* alioquin manumissione emptor legitimus fieret: fiducia igitur lex est redhibendi, aut reuendendi, *vt in l. 2. Cod. de pact. inter empt. & vend.* vel empti serui manumittendi, *vt in l. 4. §. si ab ignoto. ff. de manumiss. l. 4. ff. de obseq. à lib. præst.* Lex denique commissoria exemplũ est fiduciæ, id est, fiduciariæ emptionis, aut fiduciarij pignoris: & ideò Paul *li. 2. sent.* sub tit. de lege commiss. non nisi de fiducia, & actione fiducia. tractat. Cæterùm hodie fiduciaria emptio rectè fit, id est, sub lege commissoria, non etiam fiduciarium pignus *l. vlt. C. de pact. pig.* quod tamen ante eam constitutionem & ex Cicerone, & ex Paulo, & ex Isidoro æquè probatum fuisse constat. Cviac.
m ¶ *Constitutione* vt *C. de emancipa. lib. l. fin.*
β ¶ *Omnino.* Vel *omnimodò* Ergò ex constit. Iustiniani inter legitimos vocantur qui non contracta fiducia emancipauerunt. & superuacua est bon. poss. Vnde decem personæ. Cviac.
n ¶ *Contracta fiducia.* sic dicendo: ius succedendi in bonis tuis mihi reseruo. vel etiam sic: emancipo te contracta fiducia.
γ ¶ *Apud veteres.* Libri scripti *apud antiquos* Cviac.
o ¶ *Non aliter* [c] quod non erat rectum *vt ff. de reg. iuris l. secundum naturam. & supr. de legit. patro. tute. in fi. & infr. de empt. & vẽ. §. cùm autem. circa medium.* Nam qui sentit incommodum, sentire debet cõmodum: vt dicunt iura superiùs allegata, & econuerso non est enim ferendus, qui lucrum amplectitur, onus autem subire recusat. *C. de cad. toll. l. vnica. §. pro secundo. in fine.* habent canonistæ regulam iuris, qui sentit onus *de reg. iur. in vj.*
p ¶ *Manumisisset.* id est, emancipasset: *sic ff. quando act. de pe. est ann. l. j. §. alienatio.*

a Nota prĩ e materia quòd caput, siue ordo est generalius, & sunt quatuor, vnde liberi, vnde cognati & vnde vir & vxor, & vnumquodque ipsorum continet sub se plures gradus, patà in vnde libe sunt primo filij, secũdò nepotes: tertio pronepotes & sic deinceps & eodẽ modo in quolibet capite.

b Erat ratio diuersitatis: quia pater multum conferebat filio per emancipationem, sic expoliando priuilegiis patriæ potestat. ideo in recompensationem admittebatur ad eius hæreditatem.

c Hæc Glosa est Accurs. sed additio.

genere [a] percipiendarum hæreditatum, successionem non esse [b]: id est, vt quamuis proximus qui secundùm ea quæ diximus, vocatur ad hæreditatem: aut spreuerit hæreditatem: aut antequam adeat, decesserit: nihilò magis [c] legitimo iure sequentes admittantur. Quod iterùm prætores iure imperfecto corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant: [d] sed ex cognatorum ordine eos vocabant, vt potè agnationis iure eis recluso. Sed nos [d] nihil perfectissimo iuri deesse cupientes nostra cõstitutione, quam de iure patronatus humanitate suggerẽte protulimus [e], sanximus, successionem in agnatorum hæreditatibus non esse eis denegandam: cùm satis [f] absurdum erat, quod cognatis à prætore apertum est [g], hoc agnatis esse reclusum: maximè [h] cùm in onus quidem tutelarum primo gradu [i] deficiente, sequens succedit; & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum.

Olim pater admittebatur ad legitimam hæreditatẽ filij emãcipati, si in emancipatione fuerat cõtracta fiducia. Hodie verò præsumitur, contractam esse fiduciam. Aret.

8. ¶ Ad legitimam [k] successionem nihilominùs vocatur etiam parens [l] qui contracta fiducia [α] filium, vel filiam: nepotem, vel neptem, ac deinceps emancipat. quod ex nostra constitutione [m] omnino [β] inducitur, vt emancipationes liberorum semper videantur quasi contracta fiducia [n] fieri: cùm apud veteres [γ] non aliter [o] hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumisisset [p].

DE SENATVSCONSVLto Tertylliano
TITVLVS III.

Lege duodecim tabularũ mater nõ succedebat filio ab intestato, nec econtra filius matri: sed ex cõstitutione senatusconsulti Tertylliani, si ingenua tres, libertina quatuor, liberas enixa fuerat, illis ab intestato succedebat. Aret.

Annotat. Filiam etiam nuptui datam in paterna semper residere potestate.

Ex duodecim tabularum ita stricto iure vtebatur & præponebat [q] masculorum progeniem [r], & eos qui per fœmini sexus necessitudinem [s] sibi iunguntur, adeo expellebat, vt ne quidem inter matrem, & filium [t] filiámve, vltrò citróque hæreditatis capiendæ ius daret †: nisi quòd prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successioné, bonorum possessione *Vnde cognati* accommodata, vocabant. 1. ¶ Sed hæ iuris angustiæ [u] postea [x] emendatæ sunt. Et primus quidem diuus Claudius matri ad solatium liberorum amissorum [y] legitimam eorũ [z] detulit hæreditaté.

. a ¶ Posteà autẽ senatuscõsulto Tertylliano, quod diui Hadriani [δ] tẽporibus factũ est, plenissimè de tristi † successione matri: non etiã auiæ [a] [ε], deferẽdæ cautũ est: vt mater ingenua [ζ] trium liberorũ [b] ius habens, libertina

DE SENATVSconsulto Tertylliano.

Post [a] agnatos, de quibus suprà, succedunt cognati ideò sequebatur videre de cognatis. Verùm licèt mater & filius sint cognati: tamen ex speciali prouisione sibi admuicem vt agnati succedunt. vt supra, de succe. cogna. in princip. *ideò post alios agnatos ante cognatos ponit de successione matris ad filium. & econtrà.* Aret. *Differentia huius tituli, & sequẽtis notari potest in his versibus:*
Matri dat mœstæ genitri bona Tertyllianum.
Fili maternas tibi res dabit Orficianum.

a Cõtinuatio

¶ *Ex duodecim.*] Totus iste [b] titulus diuiditur in quinq; partes. Primò quòd ex leg. xij. tabul. mater ad hæreditatem filij, & econtrà non admittebatur. Secundò, qualiter admittebatur ex senatusconsulto Terty. Tertiò quæ personæ præponebãtur tunc matri. Quartò, cõstitutionem Tertylliani remouet. Quintò, remouet alias cõstitutiones. Secunda ibi; *Et primus.* Tertia ibi *Praferuntur.* Quarta ibi, *Sed nos.* Quinta ibi, *Sed cùm anteà.*

b Diuisio.

q ¶ *Præponebat* impropriè [e]. nam cognatos nullo modo vocabat, vt sequitur.

e Nam propriè non dicitur id proponi illi quod non sequitur quamuis propriè proximus dicatur quem nemo sequitur: vt ff. vnde cogn. l. 1 § pen. Ang.

r ¶ *Masculorum progeniem* id est, agnatos: *vt supr. tit. j. in princ.*
s ¶ *Necessitudiné.* id est, cognationem. nam dicũtur cognati necessarij: *vt ff. de inst. & iur. l. fi.*
t ¶ *Matrem, & filiũ.* qui adinuicẽ sunt cognati: *vt j. de suc. cogn. § vulgò.*

† Al. dateius

† Successio liberorum est tristis. *Ægid. Ferr.*

d Sed quandoque dicitur iniquum.

u ¶ *Iuris angustiæ.* ¶ Not. [d] ius dici angustiosum, alias iniquum dicitur: *vt j. de succ. lib. in prin. & ff. quod quisque iur. l. iij. in princ.*
x ¶ *Posteà.* post legem xij. tabularum, & per diuum Claudium, & per senatusconsultum Tertyl. vt sequitur.
y ¶ *Amissorũ.* s. in acie principis: *vt arg. ĩ. de exc. tut. in prin. 2.* Vel dic ꝙ generaliter statuit *vt C. de inof. te. l. liberi.* Prima verior est.
z ¶ *Eorum* scilicet filiorum.
δ ¶ *D. Hadriani.* Id est, D. Pij, Tertullo, & Sacerdote Coss. *sic in l. inceptis. ff. ad leg. Falci. l. deducta. §. nummus. ad Trebel. coniuncta l. in quartam. ad leg. Falc. sic in l. si de vi. de iud. coniuncta l. 5. de vi pub.* sic epistola D. Hadriani de diuidenda actione ea stipulatu, vel mandati id est, D. Pij, *l. si testamento. §. quod si duo ff. de fideiu.* quam appellationem D. Pius sortitus est adoptionis iure. *sic l. 3. si pars hære pet. & l. 3. de sepul. viol.* Cviac.
a ¶ *Auia.* etiam hodie auia succedit sicut mater: *vt in Auth. de hære. quæ intestà § consequens. coll. ix.*
ε ¶ *Non etiam auia.* Vt ex constitutionibus nepos, neptísve auiæ succedit, ita miror eum ante Iustinianum non exticerit constitutio aliqua, quæ auiæ mutuam successionem daret. Cviac.
ζ ¶ *Mater ingenua.* Ingenua vel ciuis, vel Latina ius Quiritium consecuta, item libertina. Latina ingenua, & Latina libertina non consecuta ius Quiritium ex S.C. Tertulliano non succedit auctore Paul. *lib. iiij. Sentent* Latina ingenua est, quæ nata est ex Latinis libertinis. Cviac.
b ¶ *Trium liberorum.* id est, tres habẽs filios, non autem in potestate:

ſtate: *vt ſupr de adop §.fœmina.* quas tres habere videtur, etiamſi tergeminos pepererit: ſecundùm Ioan: *vt ff. de verborum ſignifica l.ter enixa.*

a ¶ *Filiorum.* quod dic: *vt ſupr. de hære. quæ ab inteſta. §.j. & y. §. emancipati. & §.diui.*

quatuor, ad bona filiorum [a], filiarúmve admittatur inteſtatò mortuorum, licèt in poteſtate parentis ſit [b]: vt ſcilicet: cùm alieno iuri ſubiecta eſt, iuſſu [c] eius adeat hæreditatem cuius iuri ſubiecta eſt †.

Fily defuncti excludunt matrem vſque in infinitũ, Idem in patre, & fratre: qui etiam matrem excludunt. Soror autẽ defuncti vnà cum matre admittitur. ARET.

3. ¶ Præferuntur autem matri liberi [d] defuncti [e], qui ſui ſunt [α], quíve ſuorum [f] loco ſunt, ſiue primi gradus [g], ſiue vlterioris [h]. Sed & filiæ [i] ſuæ [β] mortuæ filius, vel filia præponitur [k] ex conſtitutionibus [γ] matri defunctæ [l]: id eſt, auiæ ſuæ. Pater [m] verò vtriuſque [n]; non etiam auus, & proauus matri anteponitur; ſcilicet cùm inter eos [o] ſolos de hæreditate agitur. Frater autem cõſanguineus tam filij, quàm filiæ excludebat [p] matrem: ſoror autem conſanguinea pariter cum matre [∂] admittebatur [q]. Sed ſi fuerant frater, & ſoror conſanguinei, & mater liberis [r] onerata, frater quidem matrẽ excludebat: cõmunis autem erat hæreditas ex æquis partibus fratribus, & ſororibus.

Abiecta antiqui iuris impietate, hoc iure vtimur: vt quæcũque matres (etiamſi ter enixæ nõ fuerint) inteſtatorum filiorum ſucceſſionem exclusis agnatis cõſequãtur, excepti tamen defũcti fily fratribus ex vtroque, vel altero parẽte natis, qui vnà cum matribus forma hîc tradita ſuccedunt.

4. ¶ Sed † nos conſtitutione quam in Codice [ſ] noſtro nomine decorato poſuimus, matri ſubueniendum eſſe exiſtimauimus, reſpicientes ad naturam, & puerperium, & periculum, & mortem ſæpè ex hoc caſu matribus illatam. Ideóque impium eſſe credidimus, caſum fortuitum [t] in eius admitti detrimentum. Si † enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immeritò defraudabatur ſucceſſione ſuorum liberorũ. Quid enim peccauit [u], ſi non plures: ſed paucos peperit: Et dedimus ius legitimum plenum matribus (ſiue ingenuis, ſiue libertinis) etſi non ter enixæ fuerint, vel quater; ſed eum [x] tantùm, vel eam, qui, quæve morte intercepti [y] ſunt, vt ſic vocentur in liberorum ſuorum legitimam ſucceſſionem.

Mater præfertur omnibus alijs agnatis, exceptis fratribus, & ſororibus, & cũ ſororibus ſolùm venit ad dimidiam: & cum ſororibus, & fratribus pro virili. † ARET.

5. ¶ Sed cùm antea conſtitutiones [z] [ε], iura legitimæ ſucceſſionis perſcrutantes, partim matrem adiuuabant, partim eam prægrauabãt, & non in ſolidum eã vocabant: ſed in quibuſdã caſib. tertiam ei partem abſtrahẽtes, certis legitimis dabãt perſonis [a]: in alijs autẽ contrarium faciebãt [b]: nobis viſum eſt [c], recta, & ſimplici via matrẽ & omnib. perſonis [d] legitimis anteponi,

b ¶ *Parentis ſit.* ſcil. matri. ¶ Et ita no. de [a] iure Romanorũ vxorem alicuius eſſe [b] in poteſtate parentis, non mariti, niſi [c] quo ad debitum carnis (aliud de iure Longobardorum: *vt hic. & C. de condi. inſer. l. ſi vxor tua. & in Longobarda qualiter mulieri alienare permiſſũ ſit. l.j.*) Tenetur tamen operari viro vxor: *vt l. ſicut. cum ibi notatis. ff. de oper. libertorum.*

c ¶ *Iuſſu.* ſcil. iure antiquo, cùm quælibet hæreditas patri per filium quæreretur; *vt ff. de acquir. hæred. l. qui in aliena. in prin.* Sed hodie in ſola profectitia, non aduentitia, ſcilicet exigitur iuſſus: *vt Cod. de bon. quæ liber. l. fin. §. ſiue econtrariò.* ANGELVS. Nota quòd in profectitiis iuſſus hodie nõ eſt correctus: ſed neceſſarius, vt olim. Idem not. glo. in fin. § j. Cod. de bon. quæ libe. Angel.

d ¶ *Liberi.* etiam adoptiui: & ita demũ ſi ipſi ſuccedere velint. *vt ff. eo. l.y. §. liberi. & §. ita demum.* ACCVRS.

e ¶ *Defuncti.* ſc. filij, de cuius hæreditate nunc agitur.

α ¶ *Qui ſui ſunt.* Ergo liberi qui in adoptionem dati ſunt, matrem non excludunt: nam neque ſui ſunt, neque bo. poſſeſſores: quin potiùs ipſi excluduntur à matre. nam matri Vnde legitimi: ipſis Vnde cognati datur: eam verò ex decreto D. Pij matrem excludũt, ne quaſi legitima ſuccedat, & ſimul cum matre ex illa parte vocentur qua cognati, quem ſi non admittãt, mater ſuccedit in eorum locum quaſi legitima: atque ita fit vt edicto Vnde cognati, ſuccedat edictum Vnde legitimi, *l.2. § ſed ſi quis decesſoris ff. eod. ti.* Id quod etiam contingit in ſpecie *§. ſi ſit conſanguinea. eod. l.* CVIACIVS.

f ¶ *Suorum.* quod dic: *vt suprà, de hære. quæ ab inteſt. §.j. & y. & §.j emancipati. & § diui.*

g ¶ *Primi gradus.* vt filij.

h ¶ *Vlterioris.* vt nepotes, & ſimiles.

i ¶ *Sed & filia.* quaſi dicat, nõ ſolùm nepos ex filio maſculo excludit matrem defuncti: ſed & nepotes ex filia.

β ¶ *Sed & filiæ ſuæ.* Filia, quæ ex S.C Orficiano admittitur, præfertur auiæ, quam S.C. Tertyllianum vocat: quod & de neptre traditur, & proauia, *l. 1. & 4. C de S.C Orficiano. l. ſi matre. C. de ſuis, & legit. lib.* CVIAC.

k ¶ *Præponitur.* id eſt, præfertur.

γ ¶ *Ex conſtitutionibus.* Ex S.C. Tertylliano mater vocatur, proptereà quod filia ſuus hæres non eſt, aut ſui loco. Rurſus filia ea S.C. Orficiano. Id verò diſſidium ex conſtitutionibus ſedatũ, & compoſitum eſt. CVIAC.

l ¶ *Defuncta.* ſcil filiæ.

m ¶ *Pater.* non adoptiuus: *vt ff. eo. l.y. § ſed neque auus.*

n ¶ *Vtriuſque.* ſc. filij, & filiæ, hoc eſt, maritus huius mulieris volentis ſuccedere filio ſuo mortuo.

o ¶ *Inter eos.* ſcilic. auum & matrem defuncti. Si autem ſit auus, & pater, & mater defuncti, præfertur auus matri, & etiã patri: *vt ff. eod. l. æquiſſimum. §. j.* ¶ Et nota quòd hic fallit regula [d], ſi vinco vincẽtem te, &c. *vt ff. de diuer. & tem pre l. de acceſſionibus §. nam quis me.* nam auus patri defuncti præfertur: *vt ff. eo. l. æquiſſimũ. §. j* & pater matri; non autem auus ſolus præfertur matri. Sic fallit *in Authent. de æqual. do. § his conſequens coll. vy.* Item *in Authent. quæ mod. na. offic. ſui. § diſcretus in glaſ. continge. coll. vj.* Item *ff. qui po. in pign. ha. l. Claudius. ſic ff. de inoffic. teſt. l. pa.*

p ¶ *Excludebat.* ſed malè hodie; *vt infr. eo. §. ſed cùm.*

∂ ¶ *Pariter cum matre.* Et mater filię pro dimidia: filio pro virili ſuccedebat. *l. 2. C Th. de ſec. nupt.* CVIAC.

q ¶ *Admittebatur.* & benè. *vt infr. eodem §. ſed cùm.*

r ¶ *Liberis.* tribus, vel quatuor, *vt ſupr. eo. §. poſteà autem.*

ſ ¶ *In Codice* non in eo quem habemus: ſed in primo Cod. remanſit, *qua eſt Cod. de iure delib. l.y.*

t ¶ *Fortuitum.* ſcilicet habere, vel non habere tot filios: cùm ex diuina gratia hoc deſcendat.

u ¶ *Peccauit.* nã ſi peccatum eſt, magis fuiſſet mariti *vt Co de leg. hær. l. lege xy. tabul. in fin. j. reſpon.*

x ¶ *Eum.* ſci. cui ſuccedere vult.

y ¶ *Intercepti.* aliàs interempti.

z ¶ *Conſtitutiones.* quas non habemus, ſecundum Ioan. ACCVRS.

ε ¶ *Sed cùm antea conſtitutiones.* Conſtantini, & aliorũ, *l. 1. 2. 7. C. Th. de leg. hær.* quarum ſententia hęc eſt: Vt mater quæ liberis onerata nõ eſt, cum agnatis filio, filiæve ex triente ſuccedat: vt quæ liberis onerata eſt, trienteũ aſpergat fratri cognato (nam frater agnatus matri præfertur,) vel patruo, eiúſque filio, vel nepoti, non vlterioribus. Contrà verò Iuſtinianus matrem in ſolidum ad hæreditatẽ filij vocat, niſi concurrant ſorores, quibus dimidiam partem relinquit de iure antiquo, vel fratres ſoli, aut cum ſororibus, cum quibus pro capitibus hæreditatem diuidit: nec intereſt, agnati fuerint, an cognati, habuerit ipſa ius liberorum, an non habuerit. Mortuo filio emancipato, & concurrente patre mater excluditur ex S. C. Tertylliano. Rurſus pater excluditur à filiis ſuis emancipatis, fratribúſque defuncti: ſed ex conſtit. Iuſtiniani, id eſt, *l. vlt C. ad Tertyl.* hoc caſu patri matríque datur vſusfructus ex beſſe. Mortuo autem filiofam. fratribus emancipatis, ſororibúſque, & matri ſecundum prædictam diſtributionem proprietas, patri vſusfructus, quo & ſuperſtite filio vſus eſt, conſeruatur. Quòd ſi fratres concurrant non emancipati, ſiue defunctus fuit emancipatus, ſiue non, bona fraterna ex conſtitutione, *l. cùm oportet. C de bon. quæ lib. adq. & l. de emancipatis. C. de ſuis, & legit. lib.* quæ legem *vlt C. ad Tert.* conſecuta eſt, patri adquiruntur vſusfructus iure. Æquum igitur erit cõcurrente matre, virilem ei, aut dimidiam portionem proprietatis dari. Sed hæc omnia miram in modum perturbantur in Nouellis Iuſtiniani.

a ¶ *Perſonis* patruo, & filio, & nepoti patrui: *vt C. eod. l. fin. in fin. j. reſpon.*

b ¶ *Contrarium faciebant.* id eſt, nihil dabant, niſi prædictis.

c ¶ *Viſum eſt.* vt *C. eo. l. fin*

d ¶ *Omnibus perſonis.* etiam patri defuncti, niſi in vſufructu, & toto, quando habebat defunctum in poteſtate: aliàs in beſſem tantùm: ſed & in hoc caſu hodie etiam in totum habet: *vt Cod. eodem. l. fin. & de legit. hæred. l. de emancipatis.* Iure verò

Authent.

a Vxor iure ciuili nõ erat in poteſtate mariti: ſed patris.
b Et ideo non poteſt teſtari, nec codicillari, etiam cum conſenſu patris, vt per Angel.
† Hæc triplex differentia ſublata eſt per §. *ſed nos infra eo.* Ægid. Per
c Vxor iure ciuili in poteſta te mariti duobus caſib. fuit. *vt ipi.*

d Si vinco vincẽtem te, vinco te quandóque fallit.

† Quartum ius quo mater indiſtinctè ſuccedit. *Ægi. Per.*

† Fœminæ, quæ liberis procreandis ſtrenuam nauabant operã, olim laudabantur. *Ægid. Per.*

† Idem ea pra.

Authen.ascendentibus defertur æqualiter paternis,& maternis. *vt in Auth.de hæred ab intest §.si igitur defunctus descendẽtes.collat.* ix Addition. Dic quod hodie defuncto relicta matre, & sorore.vel fratre alter succeditur: *vt Authent. defuncto Cod eod.* Angel

& sine vlla deminutione [a] aliorum suorum successioné accipere, excepta fratris, & sororis persona, siue sola cognationis iura habentes: vt quemadmodum [b] eam [c] toti alij ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres, & sorores, siue legitimi sint, siue non, ad capiendas hereditates simul [d] vocemus: ita tamen, vt si quidem solæ sorores [e] agnatæ, vel cognatæ, & mater defuncti, vel defunctæ supersint: dimidiam quidem mater: alteram verò dimidiam partem omnes sororer habeant. Si verò matre superstite, & fratres, vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, siue legitima [f], siue sola cognationis [g] iura habentibus intestatus quis, vel intestata moriatur: in capita distribuatur eius hæreditas.

Quæ filio suo impuberi intra anni spatium tutorẽ petere neglexerit, ab eius successione (si intra pubertatem decesserit) prorsus sit aliena.

6. ¶ Sed quemadmodum nos matribus prospeximus [h]: ita eas oportet suæ soboli consulere [i]: scituris eis [k], quòd si tutores liberis non petierint, vel in locũ remoti, aut excusati intra annum petere neglexeriot, ab eorum impuberum [l] morientium successione meritò repellentur.

Filio non tantum legitimo: sed etiã vulgò quæsito mater succedit.

7. ¶ Licèt autem vulgò quæsitus [m] sit filius, filiáve: potest tamẽ ad bona eius mater ex Tertylliano senatuscõsulto admitti.

DE SENATVSCONSVLto Orficiano [n].

a ¶ *Deminutione* quæ fiebat per agnatos supradictos in principio istius §.

b ¶ *Quemadmodum* q. d qui ita [a] vno honoratur, in alio grauetur: *sic ff.de tutor. l. eum qui in princip.*

c ¶ *Eam*, scilicet matrem.

d ¶ *Simul* scilicet cum matre.

e ¶ *Sorores*. hoc casu est hodie idem quod in sequenti §. *vt in authent de nuptiis. §.penul & §. & quoniam. collat. iiij*

f ¶ *Legitima*. quia sunt sorores ex vtroque parente.

g ¶ *Cognationis*. quia sunt tantum ex matre sorores.

h ¶ *Prospeximus*.in successione.

i ¶ *Consulere* scilicet in tutore petendo Accvrs. Additio. Et dic petendo, scilicet intra annum, *vt hic* Et istam opinionem dicit Angelus esse communem, & eam tenet tanquam magis æquam.per *l. sciant Cod.de leg.hæred* quamuis Bart. & doct. velint quòd teneatur petere statim cùm potest, nisi fuerit impedita legitima causa: ita quòd annum non transcendat.

k ¶ *Scituris eis*. scilicèt matribus negligẽtibus. alias non perdunt, *vt C. qui pe tu l cùm à matribus.* & maioribus, alias similiter non perdunt *vt C. si aduer. dolo. y.* [b] Accvrs.

l ¶ *Impuberum*. aliud si puberes moriantur, *vt Cod.eo.l.matres.*

m ¶ *Vulgò quæsitus*. nisi mater sit illustris. Sic ecõtrà: alias filius illustri matri non succedit, *vt Cod. ad Orfic. l.si qua illustris.* Additio. Idem si esset natus ex damnato coitu: secùs si ex concubina etiam illustri: vt per Angelum hic.

a Commodum sciens sentiat eos.

b Ex fuerit efse minorem tepore mortis matris, etiã facta intra annum nõ petierit. Angel.

DE SENATVSCONSVLTO ORficiano

c Cõtinuatio.

Visum [c] *est tit. superiori, qualiter mater succedat filiis per senatusconsul Tertyllianum videamus nunc, qualiter filij succedũt matri. quod fit per senatusconsultum Orficianum.*

n ¶ *Senatusconsulto Orficiano*. Hoc senatuscõsulto filius succedit matri, & quamuis matri cognatus sit, non agnatus, matris tamẽ agnatis præfertur. Eius auctores fuere D Marcus, & Cõmodus oratione in senatu habita, aut per cãdulatos recitata, *l. sacratissima. ff. ad Tertyl.* Aliud verò eius S.C. caput refertur à Paulo *lib. sing. sent ad legem Cinciam.* Cassiodorus *in l. de Consulibus.* Orficio, & Rufo Coss. inquit, Impp. ne quid bonitati deesset, seueriores quasque leges nouis constitutionibus temperarunt Cviac.

d Diuisio.

¶ *Ex contrarium.*] Totus iste titulus diuiditur [d] in quatuor partes. Primò ponit qualiter filij ad hæreditatẽ matris, & nepotes ad hereditatem auiæ admittantur. Secundò nũquid capitis deminutione tale ius succedendi tollatur. Tertiò qui sunt illi filij, qui ad hæreditatem matris admittuntur. Quartò subnectit nouum casum ad materiam ab intestato. Secunda ibi, *Sciendum est.* Tertia ibi *Nouissimè.* Quarta ibi, *Si ex pluribus.*

o ¶ *Per contrarium*. id est, econtrariò. nam in tit. j. tractatum est qualiter mater filio succedit, nunc dicit cõtrà. Vnde versus.

Matri succedes ô nate per Orficianum
Inuidiã potiat econtrà Tertyllianum. Accvrs.

TITVLVS IV.

Filius, & nepos veniunt ad hereditatẽ matris & auiæ ab intestato ex senatuscõsulto Orficiano. Arg.

Per contrarium [o] autem liberi [o] ad bona matrum [p] intestatarum admittuntur ex senatusconsulto † Orficiano, quod Orficio, & Rufo consulibus factum est, diui Marci temporibus: & data est tam filio, quàm filiæ legitima [q] hæreditas, etiam si alieno iuri subiecti sint: & præferuntur [r] consanguineis [a], & agnatis defunctæ matris.

1. ¶ Sed cùm ex hoc senatusconsulto nepotes, & neptes ad auiæ successioneo legitimo iure non vocarentur, posteà hoc constitutionibus [r] [β] principalibus emendatum est, vt ad similitudinem filiorum, filiarúmque, & nepotes [u], & neptes vocentur.

Successio ex Tertylliano, vel Orficiano non tollitur minima capitis deminutione.

2. ¶ Sciendum autem est, huiusmodi successiones, quæ ex Tertylliano, & Orficiano senatusconsultis deferuntur, capitis deminutione [x] non perimi, propter illam regulam [y] †, qua nouæ hæreditates legitimæ capitis deminutione non pereunt; sed illæ solæ [z] quæ ex lege duodecim tabularum [a] deferuntur [b].

Etiam filius vulgò quæsitus ad hæreditatem matris admittitur.

3. ¶ Nouissimè sciendũ est, etiã illos liberos qui vulgò quæsiti [c] sunt, ad matris hæreditatem [d], ex hoc senatusconsulto admitti [e].

Quatenus pluribus legitimis hæredibus delata est hæreditas, non adeuntium portio adeuntibus accrescit. quod accrescendi ius ad hæredes quoque transfertur.

o ¶ *Liberi* strictè ponitur pro filiis tantùm: *vt j. in §. j. ver. sed cũ.* aliàs contrà. *vt ff. de ver. sign. l liberorum.*

p ¶ *Matrum*. ingenuarum, vel libertinarum: *vt ff. eodem. l j. j. respons.* Imò & ancillarum, dũmodò sit sibi facta mora in fideicom. libertate præstanda. *vt Cod. eo. l. fi.*

q ¶ *Legitima*. non quia lege duodecim tabularum daretur. imò denegabatur: *vt supra, tit. j. in princ.* sed senatusc. dat, quod vicem legis obtinet: *vt j. de except. §. hac exempli causa.*

r ¶ *Et præferuntur*. scilicet filij.

s ¶ *Consanguineis*. id est, cognatis. Accvrs. Additio. Aliter exponitur, cõsanguineis, id est, fratribus. *vt l. j. C. eod. titu.* & illa communiter tenetur. Angel.

r ¶ *Constitutionibus*. quas non habemus.

β ¶ *Posteà hoc constitutionibus*. Valentiniani, Th & Arcadij cum deminutione certæ partis, vt dictum est in §. *item vetustior*. Cviac.

u ¶ *Nepotes*. idem in aliis descendentibus ex hac linea dicam. ¶ Sed quid si nepos iste fuit cõceptus post mortem auiæ? Resp. *vt ĩ. de hære. quæ ab intesta. § cùm autem.* diximus.

x ¶ *Capitis deminutione*. sc. minima. nam per alias omne ius etiã cognationis tollitur: *vt supra, de cap. demi. §. quod autem.*

y ¶ *Regulam*. cuius tenor est hic, *& ff de capi. deminutio. l. tutelas. j. resp.*

z ¶ *Sed illa sola*. contrà, *ff. vnde le. l. fin in fin* Sol. Hic dicit, *sola*, vt excludat eas tantùm quæ ex senatusconsulto deferuntur: non prætorias successiones, vt ibi.

a An autem in correlatiuis seruetur æqualitas, vide Bar in l. 2. Co de dec libr 11 Angel.

† De quo, & item libelli super eo formatione, quòtque tridẽ, vt competat, requiratur, vide apud Rosman, vid. 7. parte

† Id est, quæ ex nouis legib. dantur, vt ea senatusc. Tertyl. & Orfi. *& l. tutelas in fi. ff. de cap dim.* Ægid Fer.

a ¶ *Ex lege duodecim tabularum* sic *ff. eod. ad senatusc Tertyllian. & Orfic. l. j. §. capitis. sic ff. de suis. & legit. l capitis.*

b ¶ *Deferuntur*. Quare magis lege duodecim tabularũ data hæreditas perditur per capitis deminutionem minimam, quàm senatusconsulto delata? Resp. quia illa agnatis defert. quæ agnatio per capitis deminutionem minimam tollitur, at senatuscõsultum filio qui matri est cognatus, & cognatio non tollitur per capitis deminutionem minimam *vt ĩ. de leg agna. tut. §. j.*

c ¶ *Vulgò quæsiti*. quia non habent certum patrem *vt ĩ de nupt. § si aduersus.* multò magis in naturali tantùm *vt C. eo. l pen.*

d ¶ *Hæreditatem*. sci. vna cum legitimis, nisi erat mater illustris: tunc enim cum legitimis ab intestato non veniunt: secùs in naturalibus ex licita consuetudine procreatis *vt C. eo. l. pen.*

e ¶ *Admitti*. Nunquid hodie succedit vulgò [b] quæsitus? Videtur quòd non *vt in Authen. quibus modis natur. effic. sui. §. vltim.* ¶ Sed tamen distingue, aut est ex tali coitu qui posset damnari, vt incestus, adulterij, nefarij, & similis: quo casu non succedit, cùm

b Ex incestuoso, adultero, vel nefario cõcubitu nati matri non succedunt: alij vulgò quæsiti succedunt.

eùm ob hoc ipsum dãmnandus est, *vt in d. auth. & ff. solu. matrimo. l. si ab hostibus* a, aut non, & tunc succedit matri, vt hic: nõ b patri, cùm sit incertus. nam etsi habet certũ patrem naturalem, non tamen succedit ei, nisi in duabus vnciis ab intestato, non extantibus legitimis: alias in nihilum, *vt in aut. quibus modis nat. efficiun. sui. §. discretu. colla. vij.*

4. ¶ Si ex pluribus a legitimis hæredibus quidam omiserint hæreditatem: vel morte, vel alia causa b impediti fuerint, quo minùs adeant: reliquis qui adierint c, accrescit d illorum portio: & licèt antè decesserint a quàm accrescere e †, ad hæredes tamen eorum pertinet f.

a ¶ *Si ex pluribus.* Iste §. est communis ad omnes titulos, quos in hoc tertio libro habuimus, non tantùm ad hunc titulum: & de iure accrescendi inter legitimos tantùm tractat: *vt hic, & ff. eodem l. j. §. si nemo. & Cod. de cad. tollen. § hu ita.* Idem etiam est in his, qui de iure prætorio succedunt: *vt ff. de bonorum possessione. l. iiij. in fine. & libro 4. & 5.* ADDITIO. ¶ Nota quod *iste §. est lex. ff. de suis, & legitim. hæredi. & incipit,* Si ex pluribus.

b ¶ *Alia causa.* vt si defecerit cõditio, sub qua instituti erant: *vt suprà, quibus mod. testa. infir. §. posteriore.*

c ¶ *Adierint* sic *ff. de leg. iij. l. cùm pater. §. libertis. ibi, Cæterùm prout.*

d ¶ *Accrescit.* Sed pro qua parte? Resp. prout c erãt instituti: *vt Cod. de cadu. tollend. §. huic ita. & suprà, de vulga. substitu. §. j.* ¶ Item nunquid est necesse iterum adire? Resp. non, nisi quando ex alterius persona, puta serui, fiat mihi augmentum: *vt ff. de acquiren. hæred. l. si solus in j. respon. & in fine leg.*

e ¶ *Et licèt antè decesserint.* Vet. *& licèt antè decesserũt, quàm adierint.* legendum tamen est *quàm accresceret.* vt in *§. si ex pluribus.* vel potius, *quàm adierint.* CVIAC.

e ¶ *Quàm accresceret.* quam accresceret eis. s. Vel dic, antequàm illi repudiarent, vel antequam adirent illorum portionem: non autem antequàm suam partem adirent. imò adierant, vt sequitur. alias non transmitterent olim, vel hodie. *vt C. de cadu. toll. § in nouissimo* nisi in personis liberorum, *vt C. de his qui ante apertas tabu. l. j.* ADDITIO. Hoc verum, nisi in hæreditate ascendentium ex vtraque linea, non in hæreditate transuersalium, vel coetaneorum: quia non adita per liberos, ad posteritatẽ non transmittitur. Sunt transmittit ad quoscumque, etiam extraneos: dic vt per Angel. hic.

f ¶ *Pertinet.* scilicet augmentum supradictum, vel portio illorum.

DE SVCCESSIONE cognatorum.

TITVLVS V.

Vbi defuncto neque suus hæres, neque agnatus superest: tũc proximiores cognatos: id est, per fœminas oriundos, ad successionem vocat prætor: in quorum numero sunt emancipati agnati: solis tamen fratre, & sorore demptis.

POst suos g hæredes, eosque quos inter suos hæredes prætor h, & constitutiones i vocant: & post legitimos † (quorum † in numero sunt agnati k, & hi l quos in locum agnatorum tam supradicta senatusconsulta m, quàm nostra erexit constitutio n,) proximos o cognatos prætor vocat.

1. ¶ Qua parte naturalis† cognatio p † spectatur. Nam agnati capite deminuti, quique q ex his progeniti sunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur r, sed à prætore tertio ordine s vocantur: exceptis t solis tantummodò fratre, & sorore emancipatis, non etiam liberis β † eorum, quos u lex Anastasiana x cum fratribus integri iuris y constitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hæreditatem, siue sororis: non æquis tamen partibus: sed cum aliqua deminutione z y, quam facile est ex ipsius constitutionis verbis colligere. Aliis verò agnatis inferioris gradus, licèt capitis deminutionem passi non sunt: tamen anteponit eos a, & procul dubiò cognatis b.

Transuersales per lineam fœmininam, & liberi in alterius familia adoptiua existentes vocãtur ex isto ordine. ARET.

2. ¶ Eos etiam c qui per fœminini sexus personas ex transuerso cognatione iunguntur, tertio gradu d proximitatis nomine δ prætor ad successionem vocat.

3. ¶ Liberi e quoque, qui in adoptiua familia sunt, ad naturalium parentum hæreditatem hoc eodem gradu f vocantur.

Vulgò quæsitus non habet agnationem, sed cognationẽ: ideò succedit matri, & aliis ex sua linea descendentibus isto ordine. ARET.

4. ¶ Vulgò quæsitos, nullos habere agnatos manifestum est: cùm agnatio à patre, cognatio à matre sit: hi autem nullum patrem habere intelliguntur. Eadem ratione inter se quidẽ possunt videri consanguinei esse: quia consanguinitatis ius, species est g agnationis. Tantum ergo cognati sunt sibi h, sicut

i ¶ *Constitutiones* vt ĩ. *de hæred. quæ ab intest. §. quibus. versi. nec non & §. item vetustas. versi. dum.*

k ¶ *Agnati.* vt ĩ. *de legit. agn. suc. in princ.*

l ¶ *Et hi.* scilicet qui sunt de numero legitimorum.

m ¶ *Senatusconsulta.* vt ĩ *proximis duobus titulis.*

n ¶ *Constitutio.* vt ĩ. *de leg. agna. suc. §. hoc etiam.*

o ¶ *Proximos* sc. quos a nemo cognatus antecedit, vel præcedit, siue vnus sit, siue plures. ¶ Et inspicitur b quis proximior sit eo tempore quo bonorũ possessio defertur: *vt ff. eod. vnde cog. l. j §. proximum. & §. gradatim.*

p ¶ *Cognatio.* Nunquid ergo inter seruos datur hæc bonorum possessio? Respon. etiam si fiat postea liber, non datur: *vt ff. eod. vnde cogna. l. j. §. pertinet. & l. ii. qui.* Sed nunquid adoptiuis, quia non videtur ibi naturalis causa? Res. sic: quia quib. agnascitur, & cognascitur: *vt ff. eodem. vnde cognat. l. j. § cognationem.* ACCVRS. ADDITIO. Sed hoc non obtinet iure nouo. Vide ĩ. *de hæred. quæ ab intest. § at hi, qui. versic. post mortem. in fin.*

q ¶ *Quique.* breue debet esse illud *que.*

r ¶ *Non habentur.* vt ĩ. *tit. j. § secundum.*

s ¶ *Tertio ordine.* nam sunt quatuor c ordines succedendi. *vt ff. si tabula testament. nulla ex. ta. l. j.*

t ¶ *Exceptis.* nam isti inter legitimos numerantur.

β ¶ *Non etiam liberis.* Imò ex constitut. Iustiniani etiam filiis. *l. vl. C. de legit. hære.* CVIAC.

u ¶ *Quos.* scil. fratres emancipatos, & sorores. ACCVRS.

x ¶ *Lex Anastasiana.* quam nõ habemus, sed de ea habetur mentio, *Co. de leg. tut. l. iiij. de leg. hæred. l. si §. j.* ACCVRS.

y ¶ *Integri iuris.* id d est, non emancipatis.

z ¶ *Deminutione.* tertiæ partis forte.

y ¶ *Cũ aliqua deminutione.* Vt ecce si vnus sit frater integri iuris: alter emancipatus: integro datur bes, deminuto triens si duo sint emãcipati, vnus integri status, huic semis, illis singulis quadrans. si duo integri, vnus deminutus, huic sextãs duella, & duellę quarta pars: illis dodras duella, & alteri duellę reliquũ. Sẽper enim id exigim, vt singuli integri duob. partib. amplius habeãt, quã emancipatus. sed hæc deminutio à Iustin. sublata est. CVI.

a ¶ *Eos.* s. fratres emancipatos. ACCVRS.

b ¶ *Cognatis.* scilicet anteponit: & sic vocantur cum fratribus, & agnatis vlterioribus præferuntur.

c ¶ *Eos etiam.* non solùm agnatos capite minutos: vt suprà.

d ¶ *Tertio gradu.* scilicet cognationis.

δ ¶ *Proximitatis nomine.* Hoc e proprio nomine cognatio naturalis significatur: namque in ea sola proximitas spectatur. In suorum, in agnatorum ordine, nõ quis sit proximior. sed quis suus, quis agnatus spectatur, ac sæpè fit vt proximiorem suus, vel agnatus excludat. *§. repetitis. §. vlt. ĩ. tit. prox.* CVIAC.

e ¶ *Liberi* vt ĩ *de hæred. quæ ab intest. §. admonendi.* ADDITIO. Dic, hodie immutatum est, vt habetur. *C. de adopt. l. pen.* Angel.

f ¶ *Eodem gradu.* s. tertio, puta cognationis.

g ¶ *Species est.* nam agnatio genus f est. Consanguinitas g est illa, quæ inter fratres tantum est: *vt ff. de suis, & legit. l. y. j. resp. & ĩ. de leg. agn. success. §. j.*

h ¶ *Cognati sunt sibi.* sic *ff. eo. l. si spurius.*

DE SVCCESSIONE COGNATORVM.

Continuatur per ipsum textum in principio ad præcedentia. Vel sic, & clarius Quia suprà de successione suorum, & agnatorum dictum est, & quia post illos vocantur cognati: ideò sequitur de successione cognatorum

POst suos.] Totus d iste tit. diuiditur in tres partes. Primò quando cognati admittantur, & quo iure. Secundò qui sũt cognati. Tertiò vsque ad quorum gradum cognati, & agnati admittuntur. Secunda ibi, *Qua parte.* Tertia ibi, *Hoc ideo.*

g ¶ *Suos.* vt c *suprà, de hæred. quæ ab intesta. §. j. & infrà, de seruil. cogn. §. j.*

h ¶ *Prætor.* vt *sup. de hæred. quæ ab intest. § emancipati.*

a De æquitate tamen canonica à parẽtibus sunt alendi, cum haberet de eo qui de iure ma. quem pol per a dul ex quo in ferunt doct. quod pater potest relinquere bastardis pro dote, & alimentis, sed vltrà in fraudem non relinquat. secũdum Angelũ.

b Nulli vulgò quæsiti patri succedunt

† In scripto exemplaribus legitur: & licèt antè decesserint, quàm adierint, ad, &c.

c Dic, quòd in hæreditate pars deficiens accrescit etiã inuitis, &c.

† Legitimos id est, agnatos.

† alias, quo

† Naturalis ratio, lex atque coniunctioprætoris semper spectanda.

† Cognatio est de iure naturali, ideò capitis deminutione non tollitur, *supr. de eadem. §. quod autem.*

† Imò ex const. Iustiniani etiam filius *l. vl. C. de leg. hære.*

a Proximus est quem nemo antecedit.

b Proximus consideratur eo tempore quo bonorum possessio defertur.

c Succedendi quatuor sunt ordines

d Integri iuris, pro non emancipatis

e Proximitas nomine naturali

f Consanguinitatis species agnationis

g Consanguinitas est inter fratres tantum

d Diuisio.

a Sui hæredes aliis omnibus præferuntur, eorum priuilegium habetur ratio in succedendo.

Itaque

a ¶ *Sicut & hi ex matre cognati sunt.* Vet. *sicut ex matre cognati.* Sensus hic est, eos inter se cognatos esse, sicut & illis qui per matrem coniunguntur cognati sunt. Agnati sunt ex patre cognati: Cognati sunt ex matre cognati. CVIAC.

a ¶ *Itaque omnibus* inter se, & cum matre. *vt ff unde cogna. l. hac parte*

& matri ᶜcognati sunt a. Itaque omnibus ᵃ illis ex ea parte competit bonorum possessio qua proximitatis nomine cognati vocantur.

Agnati ad decimũ vsque gradum: cognati verò in sextũ, ad hæreditatem ex intestato admittuntur.

6. ¶ Hoc loco ᵇ & illud necessariò admonendi sumus, agnationis quidem iure admitti aliquẽ ad hæreditatem, & si decimo gradu sit: siue de lege duodecim Tabularum quæramus, siue de edicto quo prætor legitimis ᶜ hæredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. Proximitatis ᵈ verò nomine his solis prætor ᵉ bonorum possessionẽ promittit, qui vsque ad sextum ᶠ ß gradum cognationis sunt, & ex septimo ᵍ à sobrino, sobrináque nato, nátæve ʰ.

DE GRADIBVS COGNAtionum ʏ.

TITVLVS VI.

Quò huiusce tituli perfectam notitiam, veŕ ámque graduum cognitionẽ intus, & in cute oculari quadã inspectione assequaris, ad cuiusdam arboris figuram, quæ nõ ab re hîc inseritur, accurrito. Ad hæc, si quid sit cognatio, quid gradus, quid linea, quid affinitas, ac plurium denique vocũ significationes scire concupiscas, amplissimus de gradibus affinitatis tractatus ex Pãdectarũ trecesimo octauo libro decerptus, omnia egregiè tibi suppeditabit.

HOc loco necessarium ⁱ est exponere quemadmodum gradus ᵏ cognationis numerentur. Quare in primis admonendi ˡ sumus, cognationem aliam suprà numerari: aliam infrà: aliam ᵐ ex transuerso, quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est parentum, inferior liberorum, ex transuerso fratrum, sororúmve, & eorum qui quæve ex his generantur: & cõuenienter patrui, amitæ, auunculi, materteræ. Et superior quidem, & inferior cognatio à primo gradu incipit: at ea quæ ex transuerso numeratur, à secundo ⁿ.

Ponit personas primi gradus tam ascendẽdo, quàm descendẽdo.

1. ¶ Primo gradu est suprà pater, mater ᵒ: infrà filius, filia ᵖ.

Auus, & aliæ personæ hîc enumeratæ sũt in secũdo gradu. ARE.

2. ¶ Secundo gradu suprà auus, auia: infrà nepos, neptis: ex transuerso ᵠ frater, soror.

Proauus, & aliæ personæ hîc positæ, sunt in tertio gradu cognationis. Angelus.

3. ¶ Tertio gradu suprà proauus, proauia: infrà pronepos, proneptis: ex transuerso ʳ fratris, sororisque filius, filia: & conuenienter patruus, amita: auunculus, matertera. Patruus ᶠ est frater patris, qui Græcè πατρῶος appellatur.

Auunculus est frater matris, qui apud Græcos μητρῶος dicitur: & vterque promiscuè θεῖος appellatur. Amita † est patris soror: matertera verò matris soror. vtraque promiscuè θεία appellatur, vel apud quosdam τίτθις.

Qui distat à stipite per tres personas, vel gradus, tam in linea ascendenti, quàm descendenti, directò est in quarto: sed in linea transuersali, si distat per duas personas. ARET.

4. ¶ Quarto gradu suprà abauus, abauia: infrà abnepos, abneptis: ex transuerso fratris, sororisque nepos ˢ †, neptis, & cõuenienter patruus magnus ᵘ, & amita magna: id est, aui frater, & soror: itẽ auũculus magnus ˣ,

b ¶ *Hic locus* est communis ad totum istum titulum, & illum *suprà, de legit. agna. succeß.* hic *suprà, tit. 1. §. fin.*

c ¶ *Legitimis,* s. agnatis.

d ¶ *Proximitatis,* i. cognationis.

e ¶ *Prætor.* cautè tacet hic de iure ciuili: nã cognati de iure ciuili non vocantur. ACCVRS.

f ¶ *Vsque ad sextum* imò vltra: quod vsque ad quintum tãtùm veniebant tam agnati, quam cognati: *vt C. de vetera mil. suc. l. 9. § 6.* Sed respon. illa etiam in castrensibus loquitur, hæc in aliis. 2. Vel dic quòd ibi ita erat de facto. scil. quidam in quinto gradu. & ita factum narrat. ADDITIO. ᵇ Dic quòd prima solutio probatur, & obstat in duobus quo ad agnatos: sed ibi speciale. quia ius priuilegiatum, quod non trã sit. sicut ius commune. Angel.

g ¶ *Vsque ad sextum.* Et ideò Vlp. *in tit. de sol. capac.* si cognati inter se coierint vsque ad sextum gradum. & Pap. *in l. 8. vnde cog.* Octaui gradus cognato deferri bon. posses. vnde legitimi, etiam si lege hæres non extiterit, vt putà si hæreditatẽ non adierit, aut se pro hærede non gesserit: eidem vt proximo cognato non dari. Vnde cognati, etiam si se pro hærede gesserit. nam vltra sextum gradum, ne agnatis quidem ipsis qui etiam hæredes extiterint, quasi cognatis bon. poss. deferri potest. CVIAC.

g ¶ *Ex septimo.* subaudi qui sunt.

h ¶ *Natæve.* sed nunquid sunt alij in septimo gradu? Respõ. multi & alij esse possunt: vt colligitur *infrà tit. 1 §. sexto.* Item & quare magis hi vocantur, quàm alij in septimo gradu? Respon. quia hi respiciunt inferiùs lineam transuersalem, alii omnes superiùs: *vt arg. ff. vnde lib. l. scripto. in §.* ¶ Sed nunquid corrigitur hodie distinctio huius §. *per Auth. de hæres. ab intest. §. 3. colla. ix.* vbi nulla inter agnatos differentia fit? P. dicit omnes in infinitum succedere, & sic corrigi quod hîc dicitur. Nos omnes vsque ad decimum gradum vocamus non autem trahimus agnatos ad cognatos, cùm extendere successionem debeamus: id est, velimus: *vt infrà, de bonorum possession. § adhuc.* arg. contrà, *C. de pact. con. l. lege.* ᶜ *& in Auth. de nup. § deinceps coll. iv.* ADDITIO. Quod dictum est, patet in *Auth. in successione, & C. de suis, & leg.*

a Proximitas pro cognatione.

b Hic colligi potest ex verbis Glos. quod non liceat ducere argumentum ab enunciatiuis verbis legis: quod sæpe [illegible] cidit: vt habetur in l ex iis. C. de testib.

c Solu. ibi maior trahitur ad minorẽ. quia constat patres in hoc tantum consensisse. ad hoc satis constat de mente legis successionem ampliare volentis. Præterea cùm lex hodie vocet cognatos, & agnatos: constat, eos censeri legitimos, & vt legitimos succedere vsque ad decimum gradum: *vt hic. arg. supra. eo. in prin.* Ang.

DE GRADIBVS COGNATIONVM.

Quoniam in succedendo admittitur qui est proximior in gradu: vt comprehendatur quoto gradu quis sit, ponitur iste tit. Aretin.

Institut.

y ¶ *De gradibus cognationum.* Vet libri, *De gradibus cognationũ.* & ideò *infrà, Agnationis quoque gradus,* inquit. CVIAC.

HOc loco.] Iste titu. diuiditur in plures partes. Primò continuat materiam. Secundò incipit dinumerare gradus. Tertiò dat vnam regulã generalẽ in gradibus ad cognatos. Quartò ponit quo modo numerentur gradus agnatorum. Secunda ibi; *Quare in.* Tertia ibi; *Hactenus.* Quarta ibi: *Agnationis.*

i ¶ *Necessarium.* Sed quid ad nos de his? Respon. propter hæreditates quæ per gradus deferũtur: & tutelas, propter testimonia non dicenda: *vt ff. eo. de gradib. affi. l. iurisconsultus.*

k ¶ *Gradus.* quid sit, dic: *vt j. eo. § hactenus.*

l ¶ *Admonendi.* sic *ff. eo. de gra. affin. l. j.*

m ¶ *Aliam.* Cõtrà. hæc superflua videtur: *vt ff. ad stemata.* Sol. ibi in directa linea tantũ loquitur. hîc in indirecta.

n ¶ *A secundo.* Sed quare non à primo? Respon. cũ ego patri meo sim in vno gradu, & ipse pater fratri meo in alio. sumus ergo in duobus grad. ego cũ fratre, facto ascensu ad patrem quasi per quendã gradũ: *vt ff. eo. l. iurisconsultus. § gradus* ᶜ sed nullus ex trãsuerso proximior fratre inuenitur; ergo non potest inueniri primus gradus à latere: *vt hic, & ff. eod. de gra. affi. l. 1. in princ.*

o ¶ *Pater, mater.* Si pater est mihi in primo, & ego sibi in alio primo: ergo sum᷈ in duobus? Resp. non sequitur. nã sum ei in primo, ita quod in eodem, & inter me, & ipsum vnũ tantũ gradũ facimus ad similitudinẽ fenestræ: nam duæ colũnæ ex laterib. vnã faciunt fenestram: tertia autem adiecta fiet alia fenestra. & ita in gradu persona adiecta etiam vna deinceps faciet gradum: *vt j. eodem. §. hactenus:* ADDITIO. Not. hanc Gloss. quòd ad faciendum vnũ gradum primum, non sufficit ponere vnã personam. sed duæ personæ primæ faciunt vnũ gradũ: quo primo gradu facto ex duabus personis, vnaquæque persona sola quæ posteà adiungitur, facit alium gradũ, ad similitudinẽ fenestræ: quia necessariò ad perficiendũ vnam fenestram requiruntur duæ columnæ: posteà vnaquæq. colũna superaddita facit aliã fenestrã. Ang.

p ¶ *Filius, filia.* qui licèt multi sint: omnes tamẽ sũt patri in primo: inter se autẽ in secũdo: *vt ff de gra. affi. l. iurisconsultus § trãsuersa.*

q ¶ *Ex transuerso.* nunc de hoc gradu incipit: cùm ᵈ nemo ex hoc ordine in primo gradu inueniatur: *vt ff eod. l. j. in princip.*

r ¶ *Ex transuerso* No. cautè quod etiã illi ᵉ, qui sunt ex trãsuerso, diuiduntur in superiorẽ & inferiorem lineã: & sic reperies in sequentibus gradibus, & quandóque in parentibus: *vt j. eo. §. iv.*

s ¶ *Patruus.* vnde vers. Sunt patrui, patris fratres, amitæque sorores: Frater auunculus est matertera matris.

t ¶ *Nepos* hoc inferius respicit.

u ¶ *Patruus magnus* hoc refertur ad superiorẽ lineã trãsuersalẽ.

x ¶ *Auunculus magnus* Hoc ᶠ autem constat, quid qui est mei patris

a Graduum cognitio cur vtilis.

b Cognatio transuersalis quare non incipit à primo gradu.

c In plano, enim de iure ci nihil nõ est gradus: & iterũ à patre descenditur ad filiũ. & est secundus gradus de iure autem cano. non ascẽditur ad stipitẽ, imò per saltus etiã in linea plana fit cõputatio: *vt per Ant hic, & infra. § hactenus*

Amita dicitur quasi à me tertia, vel quia à patre meo amata sit nam plus sorores à fratribus, quã fratres diligi solent Æg. P.

d Primus gradus nullus est in linea collaterali.

e Collateralium alij inferiore, alij superiore gradu sunt.

f Hic dicunt Nic. & Ange quòd filius fratris dicitur nepos, *per hunc tex. & in l. perfecta C. de don. quæ sub mo.* Sed hi tex. non hil faciunt dicit tamẽ Dy. quòd propriè capitur nepos pro filio filij quandoque & impropriè pro filio fratris *vt in Gl. 1. & in l. auũculo. ff. de dona. cau. mor. tex. in au. cap. quib. mo. fen. § similiter.* sic Augustus Cæsaris nepos ex sorore dictus est. Æg. Parr.

f Patrui, & auunculi magni quemad. modũ dignoscantur.

patris patruus, mihi erit magnus patruus: qui meæ matris auunculus est, mihi erit magnus auunculus. Sed quid si erat patruus matris meæ, vel auunculus mei patris? Respon. Io omnem illum mihi esse patruum, vel auunculum magnum, qui est meo patri, vel matri simplex, *vt ff. eod. de gra. affin. l. iurisconsultus. §. patruus.* *& C. de suis. eds. l. j.* Sed Ro. contra.

& matertera magna: id est, auiæ frater, & soror, consobrinus, consobrina: id est, qui, quæve ex fratribus progenerantur, aut sororibus. Sed quidam rectè consobrinos eos propriè dici putāt, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos. Eos verò qui ex duobus fratribus progenerātur, propriè fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ nascūtur, sorores patrueles appellari. At eos qui ex fratre, & sorore progenerantur, amitinos propriè dici putant. Amitæ tuæ filij a consobrinum te appellant: tu illos amitinos.

Atauus, & atnepos, & alia persona hic enumerata, sunt in quinto gradu. ARET.

5. ¶ Quinto gradu suprà atauus, atauia: infrà atnepos, atneptis: ex transuerso fratris, sororisque pronepos, proneptis: & conuenienter propatruus, proamita: id est, proaui frater, & soror: & proauunculus, & promatertera: id est, proauiæ frater, & soror. Item fratris patruelis, vel sororis patruelis, consobrini, & consobrinæ: amitini & amitinæ filius, filia a: propior † sobrinus b, propior † sobrina: hi

† al. propius.
† al. propius.

a ¶ *Amita tua filij.* At quis sit matruelis. in *l. 1. ff. ad leg. Pompeiam de parricid.* dubitatur an materteræ filius: consobrini autem, & consobrinæ appellatione in ea lege continentur ex fratre, & sorore filij. Nā & si auunculi filius mihi sis consobrinus, ego illi amitinus, vt Instit. refert, & Paulus *lib. sing. sent. eod. tit.* (in quo, vt hoc in transcursu dicam, error est, dum ait: *id est, auunculi, & matertera.* nā abundant hæc, *& matertera.*) possunt tamen inter se amitini appellari, auctore Caio in *l. 1. de grad. & adf.* & Paulo in *l. Iurisconf. eod.* & Nonio Marcello. Amitini, ait Nonius, fratrum maris & fœminæ filij patrueles marium fratrū filij. Possunt & eodē modo confusis appellationibus inter se consobrini appellari. Igitur non malè Donatus *in Terent.* Cùm, inquit, de fratre natus est alter, & alter ex sorore, consobrini cùm ex fratribus, patrueles dicuntur. Suus & consobrini quidem in sexto gradu, hi sunt patruelium, consobrinorum, amitinorum filij: & hoc est, quod Paulus ait in *l. Iurisc.* sororum, fratrúmque meorum nepotes, neptésve, item mei inter se consobrini sunt. & *lib. 4. sent.* Propioris, inquit, sobrini filius, filia, qui consobrini appellantur. & paulò post, in vi. gradu constituit consobrini filios, filiásque, id est, sobrino natos, natásque. hi ab Theophilo in hoc titulo [Greek] vocantur, & simpliciter consobrini in *§. vlt. de success. cogno.* Propriè autem sobrini dicuntur, & sobrinæ, *l. 3. ff. de grad. & adf.* quæ appellatio à plerisque etiam matruelibus tribuitur. Spartianus in Hadriano Traianum consobrinum patris Hadriani, ipsius quoque Hadriani consobrinum vocat: quem nos propius, vel propiorem, vel propriorem sobrinum, sobrinam, aut propiorem sobrino, sobrina, omnimodo recte, Theo propriùs consobrinum, consobrinam, & Sex. Pompeius in ver. *sobrinus.* Est igitur propior sobrino, sobrina, patris mei consobrinus, consobrina, ego illi sum consobrini filius, filia. & hoc Paulus indicat in *l. 5. §. Iurisc. vers. persona. & vers. his omnibus, quos à patrui nepote.* Hinc emendandum est quod Tacitus *lib. 12.* scribit in hunc modum: *Quia Lepida minore Antonia genita auunculo Augusto, Agrippina sobrina prior, ac Cnei mariti eius soror.* & pro *minore* legendum, *maiore* auctore Suetonio in *Nerone cap. 5.* & pro *sobrina prior*, *sobrina propior*, fuit enim Lepida Germanici patris Agrippinæ consobrina. Germanicus ex Antonia minore, Cn. Domitius & Lepida ex Antonia maiore. Sed tamen, vt confusa est vtrimque amitini, & consobrini appellatio, quemadmodum superius dictum est: ita factum est, vt propiori sobrino ego etiam vocer propior sobrinus. Sex. Pompeius. Propius sobrino mihi est consobrini mei filius & patris mei consobrinus. Nō malè igitur in *l. 2. C. vnde legit. Cùm propiorem sobrinum, id est, natum à consobrina.* Idem verò Sext. rectissimè ex Ælio Gallo tradit, sobrinū esse consobrini patris mei filium, & consobrinæ matris meæ filium. Sobrini autē mei filius qui septimo gradu est, mihi sobrino natus est, ego illi patris sui sobrinus, ipsi inter se sobrinorum filij se inuicem sobrinis natos appellant. nam vltra sobrinos non est cognationis nomē, i. vltra sextum gradum, *l. Iurisc. §. pen.* vbi Trebatij auctoritate vtitur. Vt autem consobrini, amitini, propius sobrini cōfusam, permixtámque appellationē fuisse ostendimus, ita ex *l. Iurisc. §. pen. vers. amita magna*, cōstat, quemadmodum sobrini mei filius mihi est sobrino natus: ita patris mei sobrinum mihi esse sobrino natū, at lex, *ipse autem iisdem sobrino sobrináve natus*, id est, is cuius de cognatione quæritur patrui magni, & aliorum pronepotibus. CVIAC.

a ¶ *Filius, filia.* isti nominatiui regunt superiores genitiuos, ab illo ver. *Item fratris*, &c. Et sunt omnes isti in quinto gradu lineæ collateralis respectu descendentium.

sunt c patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ, filius, filia.

Tritauus, & alia persona hic enumeratæ, sunt in sexto gradu.

6. ¶ Sexto gradu suprà tritauus, tritauia: infrà trinepos, trineptis: ex transuerso fratris sororisque abnepos, abneptis: & conuenienter abpatruus, abamita: id est, abaui frater & soror abauunculus, abmatertera, id est, abauiæ frater, & soror: Item propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius, filia. Item propioris sobrini, sobrinæve filius, filia. Item sobrini, sobrinæque: id est, qui quæ vel ex fratribus, vel sororibus patruelibus, vel consobrinis, vel amitinis progenerantur.

Vnica persona adiecta alteri personæ per carnis propagationem, facit gradum tam in cognatis, quam in agnatis.

7. ¶ Hactenùs ostendisse sufficiat quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam est intelligere, quemadmodum vlteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe semper generata d β persona gradum adijcit e: vt longè facilius sit f respondere, quoto quisque

b ¶ *Propior sobrinus.* quasi dicat, qui filius dicitur propior sobrinus, & filia, quæ dicitur propior sobrina. ACCVRSIO. a. Vel dic, & fortè melius, sensum textualē esse, quòd propior sobrinus, & propior sobrina sunt in quinto gradu. Et qui sint tales, declarat textus subiungens, *Hi sunt patrui*, &c. Est a enim propior sobrinus, filius patrui magni, vel amitæ magnæ & idem dicat de propiore sobrina, quòd scil. sit filia, &c. vt clarè patet in arbore. Qui aliter intelligeret, arborem corrumperet.

a propior sobrinus

c ¶ *Hi sunt* subaudi, in quinto gradu lineę collateralium ex parte ascendentium. scilicet filius patrui mei magni, & similium: de quibus dicitur hic, *& ff. eod. l. j. in fin. & l. 9.*

d ¶ *Generata.* Hoc est verum, si vna ab vna: non si plures ab vna: *vt ff. eo. l. iurisconsultus. §. transeamus*, & hoc est verum ex omni ordine graduū secundū nos b. Sed secūdum canones, ex latere transuerso aliud est. nam quem nos dicimus in secundo, ipsi dicunt in primo: & quem nos in quarto, ipsi in secundo: & sic de singulis: *vt in Decret. xxxv. quæst. v. cap. 9.* Sed fuit eorum consideratio bona propter matrimonia c: nostra etiam bona propter hæreditates quæ per gradus deferuntur: *vt j. de bono. possess. §. quos autem. & ff. eod. l. iurisconsultus. in prin.* ADDITIO. Idem in statutis, & pactis, vbi de pacto non agitur, secundùm Ang. Hic no. hanc glossam, quæ allegatur quotidie, quòd in concernentibus peccatum præualet ius cano. etiam in terris imperij: & contra in non concernentibus peccatum præualet ius ciuile etiam in terris Ecclesiæ, vt per Angelum hic.

b Et sic in d. ne'ichil mut. cedentium, & descendentium non est differentia quia vtroque sunt personæ, de quibus agitur, distant æqualiter quoto gradu distant inter se, & inæqualiter, quoto gradu distat remotior

c Ipsi enim incipiunt à persona, ex qua descenditur, de quorum gradu agitur. Sed de iure ciuili incipimus ab vno ex illis de quibus agitur, extendendo ad stipitem & ab eo vsque descendendo ad alium & quot gradibus remotus, tot gradibus distant inter se vt hic per doctores.

β ¶ *Generatā.* Vet. *generata quæque*, vnaquæque generatio, vel successio gradum efficit. Affinium nulli sunt gradus: quia nec alij ex alijs gignuntur, nec successione veluti quadam inuicem nectuntur: vt ecce qui ex genero nascitur, affinis non est: sed cognatus, ideóque in *l. Iurisconsultus* existimo legendum, *Iurisconsultus cognatorum gradus, & adfin.* vt in inscriptione legis, & in ipso titulo. CVIAC.

e ¶ *Adijcit.* hic potest colligi definitio gradus, vt dicatur, Gradus est numeratio singularum personarum in cognatione, vel affinitate sibi coniunctarum, quoto e gradu vna persona distat ab altera, optimè indicans. Dictus quasi lapideus gradus: *vt ff. eo. l. iurisconsultus. § gradus.* ACCVRS. ADDITIO. Gradus secundum doctores aliter definitur. Gradus est distantia vnius personæ ab alia in linea consanguinitatis. Vel est habitudo distantium personarum, qua cognoscitur quota agnationis, vel cognationis, seu affinitatis distantia.

d Gradus quid.

e Gradus hic definitur per gradum [illegible]

f ¶ *Longè facilius sit.* propter duas rationes: & quia vltra trinepotem, vel tritauum vocabula non inueniuntur specialia: sed superiores, & inferiores vocantur: *vt ff. eo. l. fi. §. parentes* & hoc: quia sunt plura negotia, quam vocabula. *vt ff. de præscrip. verbis l. iiij.* Sed vsque ad quem numerabimus? Respon. vsque ad vij. cognatorum, & vsque ad x. agnatorum: *vt ff. eod. l. non facile. & j. titul. j. §. fi.* vlli ratione demonstrandi vellemus vlteriùs numerare, nō vtilitatis: licèt Decretistæ hic aliter dicant. ADDITIO. Nota quòd Decretistę contrarium dicūt solùm in collaterali linea: nō autem in directa: vt supra dixi. Si vis ergo scire de duobus agnatis quoto gradu distāt de iure ciuili: incipe ab vno, & computa ab illo descendendo ad personam mediam, ex qua omnes descen-

descendūt: & postea descēde ab illa vsque ad aliam, quā vis cōputare: & apparebit quotu gradu sit. Sed de iure canonico incipias a persona ea qua descēdunt personæ: de quarū gradu agitur: v.g. vis scire quoto gradu sunt filij duorū fratrū de iure canonico incipe ab avo, & fac vnū gradū ad filiū: & de filio ad nepoté ex alio fratre similiter est in secūdo gradu: vnde quoto gradu quilibet distat a stipite, tali gradu sunt inter se remotiores autē addit gradum *vt in c. sedem. xxx. quæstio. j.* Angelus.

a ¶ *Quoto quisque gradu* s. octavo, vel decimo.

a ¶ *Agnationis.* Vt sex cognationis gradus numerātur ita agnationis gradus, qui penè in infinitū extēduntur. Qui

gradu a sit, quàm propria cognationis appellatione quenquam denotare.

In gradibus agnationis, & cognationis similis est cōputatio. Et quia facilius ostēditur res ad oculū corporalem, quàm intellectualē: ideò necessarium est hic arborem cōsanguinitatis inscribi. Aretinus.

8. ¶ Agnationis a quoque gradus eodem modo b numerātur.

9. ¶ Sed cùm magis veritas oculata fide, quàm per aures c animis hominum infigatur: ideò necessarium duximus, post enarrationem graduum, eos etiam præsenti libro inscribi: quatenùs possint & auribus, & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduū doctrinam adipisci d †.

septem numerant cognationis gradus, hoc ideò faciunt: quia ex septimo gradu cognationis iure vocatur sobrino sobrināve natus. Cuiac.

b ¶ *Eodem modo.* scilicet adiecta persona.

c ¶ *Per aures.* Vnde Horatius in arte poetica: Segniùs irritāt animos demissa per aures, quā quę sūt oculis subiecta fidelibus. Certior aure arbiter est oculus: & vt ait Candaules in Herodoto Magis incredulæ sūt hominibus aures, quā oculi. *Ægid. Per.*

d ¶ *Adipisci.* Vnde quidam habent hîc arborē. Sed eā vide in dig. tit. de gradib. & affin. Acc. Additio. Et in rei veritate debet esse, cū textus, & Glossa illā requirant.

† Debemus dare doctrinā per modum magis facilem. Ægi. P.

COGNATIONIS SPIRITVALIS STVDIOsissimis quibuscunque præsertim ecclesiasticis, apta, & vtilis materia.

Christophorus Porcus iuris vtriusque professor acutissimus: quia difficultates aliquas circa cognationis spiritualis materiam hic luculēter tractauit: eius mentem verbis non mutatis referre non erit absonum, neque à proposito alienum, quæ verba talia sunt:

¶ Quæritur an ratione cognationis spiritualis matrimonium impediatur? Circa quem articulū dicite breuiter, quòd inter cōpatrem, & commatrem impeditur matrimonium: ac etiam inter patrem spiritualem, & filiam susceptam ex sacro fonte & hoc si ista cognatio spiritualis fuerit causata siue per sanctum baptisma, siue per sanctum chrisma. *xxx q. iv. c. si quis vnus.*

Addite prędictis, quòd si maritus, & vxor tenuerint aliquē, vel aliquam ad baptismum, vel chrisma: quilibet eorum efficitur compater, vel commater. *d. ca. si quis vnus.* & hoc verum, quando tempore cognationis spiritualis contractæ constabat inter eos matrimonium secùs si ex postfacto fuerit contractum. *c. Martinus Bertam. extrà de cog. spirit. cum sua Glos.* Ecōtrà autē si tenuerit ad sacrum chrisma, vel sanctum baptisma filium, vel filiam meam ex alia muliere quàm vxore, non efficitur sibi commater. *c. qui spirituale xxx q. iv.* Ratio quia in contrahenda cognatione spirituali maritus, & vxor copulant sibi actiones, & non passiones. Quod igitur agit vnus coniugum, intelligitur alius agere, quia sunt duo in carne vna *d. c. si quis vnus in fine.*

¶ Sed quid si fornicator teneat aliquem ad sacrum baptisma, an concubina efficiatur cōmater? Videretur quòd sic. Nam sicut vxor hoc casu ideò efficitur commater, quia est eadem caro cū marito. *d. c. si quis vnus.* ita de cōcubina: quia qui adhęret meretrici, vnū corpus efficitur cū ea *xxxij. q. iv. c. in eo* alij ibi tenuerūt contrarium, quorum sententia magis placet: quia absurdè dictū videretur, quòd spiritualitas super re improbata causaretur: ex vtraque scriptura, & hominū opinione. Non obstat, quòd cōcubina, & fornicator dicantur duo in carne vna: quia illa verba exponuntur id est, dum conueniunt in eodem opere carnali. & ita exponit Glo. *in d. c. in eo.* ¶ Sed an vxore mea mortua, potero mihi copulare eam quæ fuit mihi cōmater ante matrimonium? Dicite quòd sic *c. post vxoris obitum xxx. q. iv.* ¶ Sed quid de filiis duorum compatrum, an poterunt simul matrimonio copulari? Dicite quòd sic siue nati fuerint ante compaternitatē, siue post, dummodò matrimonium non contrahatur cum eo, vel cum ea, per quorum alterum deuentum fuit ad compaternitatem. *cap. 1. & c. super eo extra de cogna. spiri.* Christophorus Porcus iuris vtriusque doctor acutissimus

¶ Nota pro ampliori & faciliori intelligentia huius materiæ, quòd cognatio spiritualis, quæ impedit matrimoniū contrahēdum, & dirimit post contractum, oritur ex duorum dumtaxat sacramentorum ... : quæ sunt baptismus, & confirmatio: non autem ex aliorum datione, seu ministratione, patet *in cap. fin. de cog. spirit. lib. vi.* Ratio est: quia in baptismo renascimur: & chrismatio frontis ipsum confirmat: quod non est in aliis sacramentis. *Ioan. And. in d. c. fin.*

¶ Nota vlteriùs, quòd ex hac cognatione, xx. sunt casus prohibiti: scilicet x. ratione baptismi, & x. ratione confirmationis. Ratione enim baptismi contrahitur cognatio spiritualis impediens, & dirimens: vt dictum est.

Primò inter has personas.

Baptizatum, & baptizantem:
Baptizatum, & vxorem baptizantis priùs cognitam:
Baptizatum, & filios baptizantis:
Parentes baptizati, & baptizantem:
Parentes baptizati, & vxorem baptizantis priùs cognitam.

Secundò inter has personas, videlicet inter

Baptizatum, & suscipientem:
Baptizatum, & vxorem suscipientis priùs cognitam:
Baptizatum, & filios suscipientis:
Parentes baptizati, & suscipientem:
Parentes baptizati, & vxorem suscipientis priùs cognitam.

Ecce decem casus prohibiti ratione baptismi. Totidem in cōfirmatione reperies: in qua sunt confirmatus, confirmans, & tenens ante confirmationem: qui scilicet ponit fasciolam supra frontem post confirmationem episcopalem. De hoc vide text. cum Glossa *in cap. 1. de cognatione spirituali, libr. vi.* Ista clarissimè referantur per carmina sequentia:

Spiritualis ab his cognatio fit sacramentis.
Quæ sunt baptismus, ac confirmatio frontis:
Personásque decem connectit quodlibet horum:
Baptizans, huius vxor, si cognita primo:
Ac eius nati sunt abluto sociati:
Cum consorte thori, baptizans, atque parentes:
Fonte sacro loti, sunt tali fune ligati.
Baptizans, & suscipiens hic æquiparantur.
In confirmato totidem reperire licebit.

Hæc nota diligenter: quia singularia sunt, & plurimùm vtilia: nec est plures casus reperire, qui matrimonium dirimant.

Quæritur ad propositum materiæ præsētis de quæstione quotidiana, & apud vulgares satis dubia. Pone quòd duo, vel plures tenēt aliquem in baptismo: nūquid isti inter se efficiuntur compatres? Innocent ius (& benè) dicit quòd nō: vnde possunt adinuicē contrahere matrimonium. Nam quemadmodum compatres carnales, vt concubinarius, & concubina non prohibentur matrimonium contrahere: *vt in cap. tanta extra qui filij sint legi.* ita & isti qui sunt compatres spirituales respectu baptizati, non habent prohiberi contrahere matrimonium. Et pro hoc facit text. & ibi Gloss. *in cap. fina. xxx quæst. iv.* vbi dicitur, quòd maritus, & vxor non debent aliquem simul de sacro fōte leuare, ne infamētur de facto, nam vulgares existimant, illos esse compatres. Hæc sunt verba Abbatis Siculi *in cap. Martinus, extrà de cogna. spiri.* De hoc in summula pauperum. Vnde versus:

Masculus, & mulier puerum de fonte leuantes,
Legitimè iungi poterunt: nec sunt prohibendi.

Quæritur vlteriùs, Pone, quòd tenui aliquam puellam in baptismo, volo contrahere cum eius sorore, an possim? Dicendum quòd sic: pater enim spiritualis si copuletur sorori filię spiritualis, benè tenet matrimonium. *xxx. q. iij. c. vlt.* Vnde versus:

Duco mea nata germanam spiritualis.

Quæritur insuper: Pone quòd filius meus tenuit in sacris fontibus puellā: volo cū illa puella postquàm ad annos nubiles peruenit, cōtrahere, an liceat? Dic quòd sic. potest enim pater sumere filiā spiritualem filij sui carnalis: quia licèt cognatio spiritualis de patre ad filios descēdat *vt c. j. & c. super eo, extrà de cogna. spi.* non tamen ascendit de filiis ad patrem, cùm iure cautū non reperiatur. & edictum de matrimonio prohibitorium est: adeò quod cuilibet licet contrahere, nisi expresśe prohibeatur. *ca. cum apud. extrà de spons. & matrimo.* Hoc notat Ioānes Teutbonicus glossator decre. *in c. si. xxx. q. iij.* Hoc idem recitat, & approbat Ioannes And. *in c. j. de cogna. spiri. lib. vi.* Vnde versus:

Esse mei nati coniux, mihi spiritualis
Filia legitimè poterit, nec iure vetatur.
Descendunt, & non ascendunt talia vincla.

Moltò plura de huiusmodi materia possent adduci: sed pro nunc hæc sufficiant. Si tamē vis videre an per procuratorem talis cognatio spiritualis possit contrahi, recurras ad Bartolum *in l. Gallus. §. forsitan. ff. de lib. & posthu.* Ad Angelum Aretinū *in §. illud, Inst. de nupt.* ad Ioan. And. in regula, Potest quis per alium. *de reg. iur. in vj.* & ad Panorm. *in c. veniens. extrà de cogn. spiri.* Decisionem tamen communem, & magis approbatā potes notare per versus sequentes, in quibus patet, quòd licèt matrimonium per procuratorem possit contrahi. *c. fin. de procura. lib. vj.* non tamen cognatio spiritualis. Vnde versus.

Procurator habet nodos vincire iugales:
Non tamen hos nexus domino dat spirituales:

DEO GRATIAS.

Arboris ciuilis decimum ad gradum descendentis peculiaris declaratio.

Gradus, lineæ, & consanguinitatis definitionibus omissis, sciendum quòd numeratio punctorum, qui sunt in cellulis, est numeratio graduum habita respectu ad cellulam vacuam: à qua omnes sumunt nomen, exceptis, quæ per geminum nominatur Hanc Ioan. And. nomine sui bidelli Petrucium vult vocari. Puncti, qui superiores sunt, computationem iuris canô. denotant. Illi autem, qui inferiorem locum tenent, computationem ciuilis iuris exprimunt: quòd canonico subesse ipsa graduum situatio declarat. Ex prædicta computatione si diligenter inspicitur, apparet, quòd in ascendentium, & descendentium numeratione ius vtrumque concordat: quia in eis persona addita personæ per carnis propagationem, gradum adijcit. Vt autem hæc arbor cunctis innotescat, notandæ sunt tres regulæ.

Prima Ascendentium, & descendentium quot sunt personæ, de quibus quæritur: computatis intermedijs, vna dempta, tot sunt gradus inter eas Verbi gratia, Abauus distat a Petrucio quatuor gradibus: & sic de alijs

Secunda (secundum ius ciuile, cuius tantùm gratia hæc arbor fuit hic impressa) talis est: Collateralium in linea æquali quoto gradu quis distat a communi stipite, toto duplicato distant inter se, vel sibi attinent: vt P. & pronepos propatrui distant viij. gradibus, cum abauum stipitem facis. Nam secundùm leges quælibet persona gradum facit in collateralibus: vnde duo fratres duos efficiunt gradus.

Tertia Collateralium in linea inæquali quot sunt personæ, stipite dempto, tot sunt gradus: vnde P. distat a propatruo quinque gradibus ab eius filio, sex. & sic de alijs Non inutile forsitan iudicabitur, si aliquid de computationis diuersitate inter ius ciuile, & canoni subiunxerimus. In legibus ob nihil aliud ipsa graduum numeratio facta est, nisi vt hæreditas, vel successio ab vna ad alteram personam inter consanguineos deferatur. In canonibus vero ab hoc progenies computatur, vt aptè monstretur vsque ad quotam generationem a consanguineorum nuptijs sit abstinendum. Hac ergo de causa, quia hæreditates nequeunt deferri nisi de vna ad alteram personam: idcirco curauit sæcularis Imperator in singulis personis singulos perficere gradus Quia vero nuptiæ sine duabus non valent fieri personis, ideo sacri canones duas in vno gradu constituere personas Hæc habentur plenè in c. q. xxxv quæst. v. & fermè per totam illam quæstionem, Et hoc idem not. hic Christoph. Porc. *in ver. circa primum. ibi. secunda differentia.* & Ioan. Andreas in declaratione huius arboris.

Christophori Porci in arborem, & ipsius intelligentiam quæstiones plurimum vtiles.

Pro declaratione iuris cano. & ciuil. & etiam intelligentia huius materię & eorum quæ pertinent ad illam, quædam videnda sunt. Primò qualiter fiat dinumeratio graduum de iure ciuili, & de iure canon. secûdùm vtriusque iuris rationum diuersitatem. Secundò vsque ad quê gradum deferantur hæreditates, & tutelæ. Tertiò vsque ad quem gradum copula matrimonialis impediatur Quartò vsque ad quem gradum possit Papa dispensare.

¶ Circa primum dicite, quòd quoad lineam ascendentem nulla est differêtia inter ius ciui. & ius cano. Vtroque enim iure pater, & mater sunt in primo gradu ascendentium: & similiter filius, & filia descendentium. & sic supra, & infra in infinitum: quia in dinumeratione graduum in linea ascendentium, & descendentium, vtrumque ius habuit respectum ad stipitem, scilicet ad primum parentem: *vt hoc, cum glo. xxxv q. v. c. ad sedem* In linea transuersali inter ius ciuile, & ius can. duplex est differentia. Prima, quia iure ciuili frater, & soror sunt in secûdo gradu: iure canonico sunt in primo Ratio differentiæ sumitur ex regula iuris ciuilis, quæ dicit, quòd vnaquæque persona adiecta nouum gradû generat: *vt hic in ver. hactenus* Vnde cùm ego sim in primo gradu patri meo: si nascatur mihi frater, vel soror ex generatione huius personæ, causatur nouus gradus: & consequenter appellatur in secûdo. Sed iure cano. ideò appellatur in primo: quia ius canonicum non considerauit dinumerationem graduum in linea transuersali habito respectu ad stipitem: id est, communem parentê: sed considerauit quòd duo fratres, & duæ sorores tribuunt initium lineæ transuersali: & ideò in primo gradu illius lineæ illos constituit. Secunda differentia est: quia iure ciuili regula traditur, quòd in linea transuersali sola persona adiecta nouum gradum facit, vt hîc. Iure autem canonico pro regula traditur, quòd ad causâdum nouum gradum duæ personæ requirantur *d. c. ad sedem.* Ratio differentiæ: quia ius canonicum dinumerat gradus ratione copulæ matrimonialis: vnde sicut ad causandâ copulam matrimonialem requiritur côcursus duarum personarum: ita ad causandum gradû quoad eam. Sed ius ciuile dinumerat gradus quoad, hæreditates, & tutelas vnde cum tutela, & hæreditas deferantur de vna persona in aliam: nihil mirum si vnaquæque persona generat nouum gradum. Ista fuit ratio posita *in d. c. ad sedem.*

Quo igitur ad inhibendam, vel permittendam copulam matrimonialem, dinumerabuntur gradus secundùm ius canonicum: quo autem ad tutelas, & hæreditates deferendas, connumerabuntur secundum ius ciuile.

¶ Circa secundum dicite, quod vsque ad decimum gradum deferuntur hæreditates, & tutelæ. vt vidistis *suprà tit. j. §. fina. cum sua Gloss & suprà de capitis dimi. §. fin. & de legiti. agnat. tut. in textu, & in Glossa.*

¶ Circa tertium dicite, quòd olim [a] erat prohibita copula matrimonialis vsque ad septimum gradum agnationis, vel cognationis inclusiue: hodie autê est prohibita vsque ad quartum gradum inclusiuè, dinumeratione facta secundùm ius canon. *cap. non debet. extra de consanguin. & affin.* Sed hic dubitatur. Pone quod vnus sit in quinto gradu transuersalium, alius sit in quarto: an impediatur copula matrimonialis? Si inspiciamus personam existentem in quarto gradu, illa impeditur. Si inspiciamus personam existentem in quinto gradu, permittitur. Dicite, quòd copula est permittenda. quia quoto gradu remotior distat a stipite: eodem gradu distat a quolibet descendente. *cap. fina. extra de consanguin. & affin.* Illud tamen est palam, quòd inter ascendentes, & descendentes, est prohibita copula matrimonialis in infinitum. vnde si Adam viueret, vxorem habere non posset. *§. inter eas & ibi Gloss. s. de nuptiis.*

[a] Matrimonium vsque ad quartum gradum prohibitum.

¶ Sed quid de gradu affinitatis? Dicite, quòd licêt olim ratione affinitatis esset prohibita vsque ad tertium genus, vt aliqui dixere: veritas tamen hodie est, quòd solum prohibetur quoad genus primum *vt no. Gloss. sup. in cap. non debet. extrà de consanguin. & affinit.*

¶. Sed numquid per coniunctionem [b] illicitam causatur affinitas In hoc articulo non parcam in totum verecundiæ. Archidia. *xxxv q. iij cap extraordinaria.* dixit per hanc dissolui matrimonium, & sic hucusque bene: sed non causari affinitatem, propterea quod affinitas est regularitas personarum ex nuptiis descendentium. *l. non facile §. affines ff. de grad. et aff.* vbi ergo non sunt nuptiæ, ibi non causatur affinitas. Sed Glo. tenuit contrarium *in §. affinitatis. de nup* quæ communiter comprobatur *per cap. ina & per ca. Iordana. & per cap discretionem. extra de eo qui cogno. consangui. vxo. suæ* Stat igitur conclusio, quod per illicitam coniunctionem contrahitur affinitas Sed quid si quis non intrauit claustra vuluæ, in circuitu tamen palpitauit, vel feras reserauit sed opus non expleuit an contrahatur affinitas? Glo. *in dict. cap extraordinaria*, dicit quod non Item dicit illud, quod non dicit Dicit Inn. quòd ad causandum affinitatem, requiritur côcursus vtriusque sanguinis. Sed tamen causa euitandi peccata, iura canonica, & sancta mater ecclesia in dubio præsumunt ex copula concursum vtriusque sanguinis maris, & fœminæ interuenisse. *cap inuenis extra de sponsa.* Addite prædictis, quod si aliquis promiserit aliciu illam accipere in vxorem, postmodum habeat copulam cum ea sine alijs verbis, intelligitur validum matrimonium extitisse contractum: nec cum alia contrahere posset sed matrimonium postea cum alia contractum esset dissoluendum *cap is qui fidem. extra de sponsa.*

[b] Affinitas contrahitur ex coitu illicito.

¶ Circa quartum dicite breuiter, quod in gradu ascendentium, & descendentium non posset Papa dispensare vt copula matrimonialis contrahatur Non enim posset Papa dispensare quod filia patri copularetur Item nec in linea transuersali in gradu primo. vnde non posset Papa dispensare, quòd fratri soror nubat. Item nec in gradu secundo linea existente inæquali: vnde nô posset dispensare quod neptis patruo nuberet, vel auunculo. In linea verò æquali bene posset dispensare vt consanguinea consanguineo copularetur. & ita communiter concluditur in *cap literas extra de restitutio spoliato.* facit capitu *gaudemus. extrà de diuor.*

¶ Sed an [c] Papa possit dispensare vt matrimonium semel contractum dissoluatur? Dicite breuiter, aut matrimonium fuit per copulam carnalem consummatum, aut non: priore casu non potest. posteriore autem sic. quia primo casu effecti fuere duo in carne vna: secundo vero non. Item quia matrimonium consummatum sortitur naturam ex constitutione diuina, contra quam non potest Papa dispensare. *cap propositum. & ibi. suprà inn. extra de concess. præbend.* Sed matrimonium non consummatum sortitur naturam ex constitutione Ecclesiæ, contra quam Papa benè potest dispensare. Ista est Glossa ordinaria *in capit. ex publico. extrà de conuer coniuga. in Glo. fin.*

[c] Matrimonium semel consummatum an possit per Papam dissolui.

¶ Sed numquid maritus, & vxor possunt se separare? Dicite, aut copula non est subsecuta: & tunc quilibet eorum altero inuito potest separare matrimonium per ingressum religionis secus si copula fuerit subsecuta, nisi vterque concordauerit, quòd vterque pariter intret religionem: vel alter qui remanet in seculo, sit talis conditionis, & qualitatis, quòd nulla suspicio fornicationis sinistra sit contra eum: vt quia sit ætate confectus: *cap quidam. capitu. verum. cap. vxoratus. & cap. cùm sis prædictus extrà de conuersio. coniugato.*

Dij

DE SERVILI COGNATIONE.

Quia [a] *suprà de cognatione, & successione cognatorum libera conditionis dictum est nunc quia naturali iure inspecto inter seruos etia cades cognatio & dubitare posset, an inter seruos esset successio, ideò de seruili cognatione meritò sub in.* ¶ *Nec obstat quod inter illum titulũ de* succeß. cognat. *& istum, fit* titulus *intermedius* de gradib. *quia ex quo peruenit ad materiam bonorum titulorum, cognatio non tractatur,* l. 1. eos. §. fin. ff. de duobus reis. *Poreus.*

Illud certum.] Totus [b] iste titu. diuiditur in tres partes. Primò ponit vtrùm serui habeat ius cognationis contractæ in seruitute. Secũdò infert ex ratio. nib. præpositis. videlicet quòd nõ semper sequitur, quòd qui prior est in gradu, potior sit in iure. Tertiò illa melius declarat. Secunda ibi, *Repetum.* Tertia ibi, *Ametu.* CASVS Domine, ià video quòd vos vultis tractare de seruili cognatione, & specialem tractatum facere. Nam vos dixistis mihi suprà *sy. tit.* de succes. cogna. circa quos in bonorum poss. vnde cogn. quam

a Cõtinuatio.

b Diuisio.

† Seruilis cognatio dicitur quæ originem habuit in seruitute

† q. d. seruos non habere cognationem: quod fallit quoad matrimonia. Ægid. Pet.

DE SERVILI COGNAtione.

TITVLVS VII.

Cognationem seruilem: id est, sanguinis necessitudinem, quã seruorũ filij cum parentibus habent, antiqua iura non adiuuabant: hodie autẽ serui nati, & deinde manumissi, non modò parẽtib. etiã libertate donatis ex intestato succedũt, & parentes eis: sed etiã sibi inuicẽ. & cũ reliquis fratribus ex legitimis nuptiis atque in libertate procreatis ad successionem vocantur.

Illud [a] certum est, ad seruiles † cognationes illã partem edicti [b] qua proximitatis [c] nomine bonorum possessio permittitur, non pertinere [d]. nam nec † vlla lege talis cognatio computabatur [e]. Sed nostra constitutione [n], quam pro iure patronatus

prætor proximis agnatis pollicetur, sola naturalis causa spectator: nũquid igitur cognati in statu seruili cõcepti, & nati, & postea manumissi, per bonorum pos. vnde cogn. in tertio ordine causa naturali inspecta sibi inuicem poterũt succedere? Ad hoc respond. Iustinianus quòd nõ. illud enim certum est, eandẽ partem edicti prætoris, qua bonorũ posses. iure cogna. permittitur, ad seruiles cognationes antiquitus nõ pertinere. Nec enim vlla antiqua lege talis cognatio, quoad onus tutelę, vel ad cætera onera ciuilia computabatur. vnde visum erat huiusmodi cogna. seruilem quoad emolumẽtum succes. nõ computari nec quoad onera computabatur. Et hæc vsque ad nostra tẽpora ita obtinebant sed nos per constitutionem nostram, quam pro iure patro. fecimus (quod quidem ius patron. vsque ad tempus nostrũ satis obscurum, atque nube plenum, & vndique confusum fuerat) & hoc suggerẽte humanitate statuimus, vt si quis in cõsortio seruili constitutos, ex libera, vel seruilis cõditionis muliere liberũ, vel liberos habuerit, vel econuersò mulier serua ex libero, vel seruo liberos cuiuscunque sexus habuerit, & tãdem parentibus, & liberis ex seruili ventre natis ad libertatẽ peruenientibus, vel dum forte ipsę mulieres liberę erant, & ita liberi ab illis nati ingenui, & postcà patres, qui huiusmodi liberos in seruili statu procreauerint, ad libertatem peruenirẽt, statuimus dico in omnib. his casibus, vt omnes hi liberi ad successionem patris, vel matris ab intestato admittantur: iure patro. in hac parte penitùs sopito. Nam hos liberos non solùm in parentum suorum successionem, sed etiam parentes in liberorum mutuam successionem auctoritate prædictæ constitutionis nostræ specialiter vocamus. & hoc obtinere statuimus, siue huiusmodi liberi ex seruili matre nati, postcà manumissi soli fuerint, siue cum aliis qui post libertatem parentum concepti, & nati, ad successionem vocentur: siue ex eodem patre, vel eadem matre, siue ex aliis nuptiis procreati fuerint. & hoc statuimus ad similitudinem eorũ qui ex iustis nuptiis procreantur. Et hæc dicitur vsque ad illum §. *repetitis itaque.* Cætera plana sunt vsque ad finem titu. quia non potest casus poni nisi secundùm quod litera iacet. hoc dicit Franciscus de Aretio.

n ¶ *Illud* alias est hìc Rubrica de seruili cognatione, aliàs non. ACCVRSIVS.

b ¶ *Edicti.* Sunt enim quatuor [c] partes successionis ab intestato: *vt ff. quis ord. in bo. pos. ser. l. 1.*

c ¶ *Proximitatis.* id est [d], cognationis, vt sequitur: *vt ff. vnde cog. l. 1. §. pertinet.*

d ¶ *Non pertinere.* sed nec aliam aliquam, vt vel ipse succedat, vel ei succedatur: *vt C. communia de succes. l. seruus* nisi in suis casibus: *vt Cod. de his, quibus vt indignis. & ad Silania. l. penul.* [e] *& Cod. de suis, & legiti. l. apud hostes* [f] *& Cod. ad Orphitia. l. fi.*

e ¶ *Computabatur.* hæc videtur mala ratio: cùm magis iure prætorio quod naturalem causam intuebatur, deberet compu-

Instituit.

c Successionis ab intestato quatuor sunt partes.

d Proximitas pro cognatione

e Ibi liber erat legis authoritate.

f Sed illud procedit ex fictione postliminij: *vt ibi notat Ang.*

tari: *vt suprà de hære. quæ ab intesta. §. emancipati.* quàm ciuili. Sed dic quod etiam ad alia, vt ad tutelas, & similia: nisi quoad nuptias: *vt suprà de nupt. §. illud.* [a] *& ff. de ritu nup. l. adoptiuus. § seruiles.* [b] Sed nunquid dominus ex sui persona succedit cognatis serui? respon. non vt hic [c] dicitur. ACCVRS.

fecimus (quod ius vsque ad nostra tempora [f] satis obscurum, atque nube plenum, & vndique confusum fuerat,) & hoc humanitate suggerente concessimus: vt si quis in seruili constitutus consortio †, liberum, vel liberos habuerit, siue ex libera, siue ex seruilis conditionis muliere: vel contrà serua mulier ex libero, vel seruo habuerit liberos cuiuscunque sexus: & ad libertatem his [g] peruenientibus, hi qui ex seruili [ß] ventre nati sunt, libertatem meruerint: vel dum mulieres liberæ erãt, ipsi [h] in seruitute [i] eos habuerint, & posteà ad libertatem peruenerint [k]: vt hi omnes ad successionem patris, vel matris veniant [l], patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solùm in suorum parẽtum successionem: sed etiam alterum in alterius successionem [m]

ADDITIO. Nos. ergo acquiri domino ab intesta. sicut ex testamento. Et est ratio, quia ius solum defert hæreditatem ab intestato, secundùm quod seruilis nihil est. *l. quod attinet. ff. de regulis iuris.* Sed ex testamento defert voluntas testantis, quam ius sequitur. Aliud tamen est in monacho, & monast. *vt l. Deo nobis. C. de episc. & cleric.*

n ¶ *Sed nostra constitutione.* Ex hac constit. filij naturales, id est, vel in seruitute, vel post libertatem vulgò quæsiti, inter legitimos vocantur. Aut verò liberi ex ancilla propria, vel aliena: aut libera ex seruo proprio, vel alieno: aut seruus ex ancilla liberos suscepit. Primo casu manomissa ancilla cum natis, nati nõ succedũt matri ex Orficiano: quia nec cognati quidem sunt: sed ex hac constitutione patri autem non succedunt, nisi is cum matre dotalia instrumenta confeciat: quo casu non ex hac constitutione: sed ex l. 12. tab vocantur tanquam sui. rursus post libertatem nati matri nõ ex hac constit. sed ex S. C. Orficiano succedunt: sed tamen vtrique simul vocantur, in seruitute suscepti ex hac constitutione, in libertate ex Orficiano. Secundo casu matri, sublato iam S. C. Claudiano, ex S. C. Orficiano succedunt, hi videlicet quos suscepit ex seruo alieno, non ex seruo proprio seruo autem alieno manumisso filij ex hac constitutione succedunt simul cum his qui ex eadem, vel alia muliere post libertatem in concubinatu suscepti sunt. si enim non ex eadem, sed ex alia muliere nuptiis contractis filij quæsiti sint, hi proculdubio obstant in seruitute susceptis. Tertio casu omnibus manumissis, filij patri, matrique ex hac constitutione succedunt vna cum his qui post libertatem vulgò quæsiti sunt, qui patri ex eadem constitutione, matri ex Orficiano succedunt. Et hæc vera sunt siue nati, siue facti sint serui: nam quod *in titulo de cap. demin.* traditur, cognationem manumissos non recipere, id Iustinian. in sua constitutione non negat: hoc enim solis filiis dat vt libertinis legitimi hæredes sint, non etiam reliquis cognatis. *Lex autem, ex libera. C. de suis, & legiti. lib.* quæ huic constitutioni opponitur, si titulum sub quo posita est, inspicias, certè pugnat cum hac constitutione. at meo quidem iudicio lex fugitiua est, id est, non suo titulo posita, vt & *l. 1. eiusdem tituli, l. 1. C. de dolo l. 1. C. de accusatio. l. data Cod. qui accus. non possunt l. 3. ff. de appell. recip. l. cum pro quo. ff. de inoffic. voc.* & aliæ complures incuriæ Tribuniani manifestæ indices. Cæterùm ipsi inter se filij naturales inuicem quasi iure consanguinitatis ex eadem constitutione succedunt. CVIAC.

f ¶ *Nostra tempora.* loquitur Iustinianus.

g ¶ *His.* scilicet parentibus.

ß ¶ *Hi qui ex seruili.* Vet. *& hi qui ex seruili.* CVIACIVS.

h ¶ *Ipsi.* scilicet parentes.

i ¶ *In seruitute.* id est, donec serui erant.

k ¶ *Peruenerint.* scilicet parentes.

l ¶ *Veniãt.* aliud si liber factus seruus iterùm manumittatur: *vt ff. vnde cog. l. si quis contra. & suprà, de cap. demi. l. quod autem.* quia est ibi quod sibi imputetur. ¶ Sed nunquid etiam iste qui est *in l. si quis.* hodie succederet, naturali causa inspecta: *vt C. de suis, & leg. hæred. Auth. in successione?* Respon. non [d], secundùm Ioan. quia prætor naturalem causam intuebatur: & tamen non vocabat eum, vt dictum est. Item contra, *C. de suis, & legit. l. ex libera.* Sol. hic [e] nouum ius. 2. Vel ibi loquitur quando nec [f] de facto erat matrimonium. 3. Vel ibi quoad [g] honores loquitur, hic quoad successiones.

m ¶ *In alterius successionem.* id est, parentes liberis, & ecõtrà, excluso patrono: & hoc secundùm omnes. Item libertũ vnũ alteri eidem fratri suo, & ita frater liberti præfertur patrono, & hoc secundùm quosdam, vt hic. Sed Ioan. contra: præfert [h] eum

a *Vt vide Glo. & Ang.*

b In seruis quo ad matrimoniũ impedien. dum eriã post manumissionẽ debet esse cognatio: *vt d. §. illud.* quia etiã dicitur esse affinitas: *vt d. §. seruiles.* Ang.

c *Similis est Gl. in l. seruus. Cod. commu. de success.*

† Iure ciuili matrimonium non erat inter seruum, & liberam, vel liberum, & ancillã. *l. cum ancilla. C. de incestu.* secùs de iure canonico *ext. de coniugio seruorum.*

d Nisi restituatur: *vt not. in § seruus. suprà de cap. deminutione.*

e Hæc non est bona quĩs non apparet expressè de correctione. *vt ar. l. præcipimus. in fin. C. de ap.*

f Spurius legitimari per matrimoniũ non potest, quotiẽs nec de facto tenuit matrimoniũ quia naturales, nõ spurij legitimantur. *Auth. quib. mod. naturales* Ang. & Imo. *in l. ex facto § si quis rogatus. ff. ad Treb.*

g Spurius non sequitur cõditionem patris quoad dignitates.

h Patronus liberti præfertur eius fratri: habet enim contra tabul. & ius legitimæ *§. sed nostra. infra, de suc. cess. lib.* quod in fratre non est. *§ soror. suprà de inoffic.*

mutuam vocauimus, ex illa lege [a] specialiter eos vocantes: siue soli inueniantur, qui in seruitute nati, & posteà manumissi sunt: siue vnà cum aliis qui post libertatem parentum concepti sunt: siue ex eodem patre [α], siue ex eadem matre, siue ex aliis nuptiis, ad similitudinem eorum qui ex iustis nuptiis procreati sunt.

Cùm de intestatorum successione agitur, liberorũ prima habetur ratio: quia etiã si gradu sint remotiores, quoscunque ascendentes, & agnatos quantumuis proximiores excludunt.

1. ¶ Repetitis [b] itaque omnibus quæ iam tradidimus [c], appareat, nõ semper eos qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari: eóque amplius, ne eum quidem qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cùm enim prima causa sit suorum hæredum, & eorum quos inter [β] suos hæredes enumerauimus [d]: apparet, pronepotem, vel abnepotem defuncti potiorem esse quàm fratrem, aut patrem, matrémque defuncti: cùm alioqui pater quidem, & mater (vt suprà quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant: frater verò secundum: pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit [e], an non, quòd vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex fœmineo sexu [f] propagatus est.

Nouissime tamen iure, agnationis, & cognationis sublato discrimine, omnes simul æquo iure succedũt: ita tamen vt eorum prior habenda sit ratio, qui sũt gradu proximiores.

Amotis [g] quoque suis hæredibus, & quos inter suos hæredes vocati diximus: agnatus qui integrum ius habet [h] agnationis, etiam si longissimo gradu sit, plerumque [i] potior habetur, quàm proximior cognatus. Nam patrui nepos [k], vel pronepos [l] auunculo, vel materteræ [m] præfertur [n]. Totiés [o] igitur dicimus aut potiorẽ haberi eum qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos qui cognati sunt, quotiens neque suorum hæredum, quique inter suos hæredes sunt, neque agnationis iure aliquis præferri debeat, secundùm ea quæ tradidimus [p]: exceptis [q] fratre, & sorore emancipatis, qui ad successionem fratrum, vel sororum vocantur: qui & si capite deminuti sunt, tamen præferuntur [r] cæteris vlterioris gradus agnatis.

patronum fratri: vt ff. de bo. li. l. liberto. & ff. de suis, & legi. l. intestato. in prin. & infrà, tit. j. in §. sed nostra versi. sin autem fine.

a ¶ *Ex illa lege.* scilicet supradicta Græca. ACCVRS.

α ¶ *Siue ex eodem patre.* Locus hic admodum deprauatus est. legendum, *siue ex eodem patre, vel eadem matre, siue ex aliis qualecunque copulatione nati sint, ad similitudinem,* &c. Nam aliæ nuptiæ non sunt, cùm priores nullæ fuerint. rursus si ex nuptiis sunt quidam, naturales cum eis concurrere non possunt. tum verò si sunt ex nuptiis, cur adiecit, *ad similitudinem,* & quæ sequuntur? Emendationis huius auctores mihi sunt libri scripti. CVIAC.

b ¶ *Repetitis.* hic §. communis est ad omnes sis. suprà, hoc lib. iij. positos. & idem in sequẽti prox. §. Sic & alias, ī. de succes. cog. §. vlt. & ad Orfi. §. fin.

c ¶ *Tradidimus.* à principio tertij libri.

β ¶ *Et eorum, quos inter.* Vet. cod. *quosque inter suos hæredes iam enumerauimus* CVIAC.

d ¶ *Enumerauimus.* vt curiæ datos, & emancipatos. *vt suprà, de hære. quæ ab intest. §. j. & §. quibus connumerari. & §. emancipati.*

e ¶ *Fuerit.* hoc subdiuiditur.

f ¶ *Ex fœmineo sexu.* qui tamé cum deminutione tertiæ partis succedit huius legis tempore. ī. *de hære. quæ ab intest. §. item vetustas. versic. dum.* hodie sine deminutione: *vt in Authen. de triente, & semiss. §. necnon colla* j.

g ¶ *Amotis.* id est, cessantibus suis. fallit adhuc hæc regula, qui prior est in gradu, &c. *vt* ī. *eo §. totiens.* ACC.

h ¶ *Integrũm ius habet.* id est, [a] capite minutus non est. *sic* ī. *de success. cog. j. respon. in fi.* nam seruus esset, si esset capite minutus: quia [b] illæ successiones, quæ veniunt ex leg. xij. tabul. pereunt per mini cap. demi. *vt suprà, de senatuscon. Orfi. §. secundum*

i ¶ *Plerumque* propter [c] fratrem, & sororem emancipatos: *vt infrà, eod. ibi, exceptis.* Item propter quosdam cognatos qui vocantur vt agnati: *vt suprà, de leg. agna. succ. §. hoc etiã.* Item propter patrem qui filium emancipauit: *vt suprà, de leg. ag. suc. § fi.*

k ¶ *Nepos.* qui est in quinto gradu agnationis.

l ¶ *Pronepos* qui est in sexto gradu agnationis.

m ¶ *Auunculo, vel matertera* qui sũt in tertio gradu cognationis.

n ¶ *Præfertur.* in successione eius qui tales habet agnatos.

o ¶ *Totiens.* No. regulam [d] bonam: *vt C. communia de succ. l. auunculo. & C. vnde lib. l. ij.* ¶ Et ad eius euidentiam nota tres [e] esse ordines succedẽdi: scilicet inferiores, & superiores, & ex latere venientes: *vt in Auth. de hære. ab intesta. in princ. colla. ix.* Primò descendentes [f] in infinitum vocantur: *vt suprà, de hære. quæ ab intesta. §. j. & in Auth. de hæred. ab intestato. §. j. coll. ix.* His cessantibus [a] vocãtur ascendentes: primò pater, & mater: secundò auus, & auia, & sic deinceps: sic [b] tamen vt fratres ex vtroque parente defuncto cõiuncti, cum his superioribus vocentur, licet quidam dicant eum patre, & matre tantum eos vocari & alios [c] superiores per fratres excludi. & pro nobis est *Auth. de hæred. ab intesta. § si verò cum ascendentibus colla. ix. & ff. de suis, & leg. l. iiij. § hæreditas.* Superioribus [d] cessantibus: primò frater ex vtroque parente, & sorores, & eorum [e] filij. Secundò ex latere tantùm & eorum filij. Tertiò hæc regula obtinet: vt qui prior est in gradu, &c. *vt hic, & in auth. de hæred. ab intest. §. si reliquum & § si verò neque frater & in Auth. vt fratrum filij. §. j. coll. ix.* ACCVRS.

ADDITIO. Dic quòd hodie est sublata differentia agnationis, & cognationis: *vt in d. §. j. in Auth. de hære. ab intest. ven. coll. ix.* Christophorus.

p ¶ *Tradidimus.* vt *suprà §. prox. & hoc eo. §.*

q ¶ *Exceptis.* excipit ab eo quòd ī. dixerat, *qui integrum, &c.*

r ¶ *Præferuntur.* vt *suprà, de success. cog. j. resp. in.*

a Integrum ius habere dicitur, qui capite minutus non est

b Successiones quæ ex legibus 12. tabularum veniunt, pereunt capitis deminutione.

c Agnatus defuncti remotior succedit defuncto exclusis eius fratribus & sororibus emancipatis, & iis cognatis qui succedunt vt agnati: sed & patri qui filium emancipauit: vt hic. Verùm hodie vt agnatus ita cognatus succedit: *Nouel. de hæred. ab intesta §. 1.*

d Proximior gradu cognatus totiés præfertur, ac succedit quoties sui, quique inter suos sunt, & agnati nulli præferri debent

e Succedendi tres sunt ordines

f Descendentes in infinitũ parẽtibus suis succedunt.

a Ascendentes descendentibus liberis, liberis suis succedunt gradu suo cõsecutiuo iure: vt primò succedant qui in primo ascendentium gradu, putà pater, & mater: atq; de qui secundo & sic deinceps.

b Ascendentibus ad successionem liberorum venientibus concurrunt in eam successionem fratres defuncti ex vtroque parente coniuncti: imò secundum quosdam, altero tantum parente nati

c Frater igitur fratri succedet atque excludet auũ: imò non excludet. Etsi enim pater, & frater defuncti, atque succedant defuncto, non exclusi patre tamen defuncti mortuo, eius auus, & qui locum illius subeant ex descendentibus æquitatis: *Auth. defuncto. Cod. Tertull.*

† Lege quid de successione in bonis libertorum.

* Sic ff. de iis libert.

d Collateralis collateralibus quo ordine succedant

e Coniuncti ex vtroque parente inspiciuntur in successione fratris, & patris.

f Communis

g Diuisio.

DE SVCCESSIONE † libertorum *.

TITVLVS VIII.

Olim patronus habebat ex lege duodecim tabularũ ius in bonis liberti solùm ab intestato, nullo suo herede relicto. ARET.

Nvnc [s] de libertorum bonis videamus. Olim [t] itaque licebat liberto patronũ suum impunè [u] testamento præterire. Nam ita demùm [x] lex duodecim tabularum ad hæreditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede suo nullo relicto. Itaque intestato [γ] mortuo liberto, si is suum hæredem [y] reliquisset, patrono nihil [z] [δ] in bonis eius iuris erat. Et si quidem ex naturalibus [a] liberis aliquẽ suum hæredem reliquisset, nulla videbatur querela [b]. Si verò adoptiuus filius fuisset, apertè iniquum erat, nihil iuris patrono superesse.

Prætorio iure patronus in liberti bonis dimidiam habebat, non solũ herede instituto: sed etiã ab intestato relicto filio adoptiuo. Ipsũ tamẽ patronum excludebant liberi, siue essent in potestate, siue emãcipati, siue etiam in adoptionem dati: dũ-

DE SVCCESsione libertorum.

Suprà [f] de successione ingenuorum visum est. Et quia in bonis libertorum est dare successionem: ideò de his subdit. Vnde nota quod dicit hic Accursius, de successione libertorum, passiuè accipi id est, qualiter succedatur eis, non actiuè: id est, qualiter ipsi succedant aliis.

Nvnc de libertorum. Totus iste titul. diuiditur in tres partes. Primò circa successionem libertorum ponit duplex ius antiquum. Secundò ponit statutum circa successionem: & quod vsque ad quartum gradum agnati patronorum succedunt liberto. Tertiò ponit aliam nouam constitutionem circa personas, & genera libertorum. Secunda ibi: *Sed nostra.* Tertia ibi: *Sed hæc.* Aret.

s ¶ *Nunc.* quia hucusque de bonis ingenuorum dixit.

t ¶ *Olim.* scilicet lege duodecim tabul. & hoc est primum ius. quatuor enim sunt: *vt hic, & infrà, §. j. & §. postea. & §. sed nostra*

u ¶ *Impunè.* id est, sine timore testamenti rumpendi. ACCVRS.

x ¶ *Ita demùm.* & non aliter.

γ ¶ *Itaque intestato* Vet. *itaque intestato quoque mortuo.* CVIAC.

y ¶ *Hæredem.* naturalem, vel adoptiuum: *vt infrà innuit.*

z ¶ *Nihil* id est, nullum ius, secundùm Ioan.

δ ¶ *Patrono nihil.* Vet. cod. *nihil in bonis eius patrono ius erat.* atque ita etiam legit Ioannes. CVIACIVS.

a ¶ *Ex naturalibus.* ad differentiam adoptiuorum.

b ¶ *Querela.* id est, non poterat patronus conqueri. ACCVRS.

a ¶ Quia

a ¶ *Qua de causa posteà.* secundum iuc.
b ¶ *Iuris iniquitas.* Dic *vt suprà, ad S.C. Tert. in pr.*
c ¶ *Libertus.* nullum filium habens legitimum, & naturalem: *vt infrà, eod. § prodesse.*
d ¶ *Dimidiam* nisi in castris sint bona quæsita: *vt ff. de bo. lib. l. iij. § patronus.* Accvrs.

modò instituti essent, aut præteriti bonorũ possessionẽ petijssent. Aret.

1. ¶ Qua de causa posteà [a] prætoris edicto hæc iuris iniquitas [b] emendata est. siue enim faciebat testamentum libertus [c], iubebatur ita testari, vt patrono partem dimidiam [d] bonorum suorum relinqueret. & si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat: dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiæ bonorum possessio [e]. Siue intestatus moriebatur suo † hærede relicto filio adoptiuo: dabatur æquè patrono contra hũc suum hæredem, partis dimidiæ bonorum possessio. Prodesse autem liberto solebant [f] ad excludendum patronum [g] naturales [h] liberi, non solùm quos in potestate mortis tempore habebat: sed etiam emancipati, & in adoptionem dati [i]: si modò aliqua ex parte scripti hæredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum possessionem ex edicto prætorio petierant. nam exhæredati nullo modo repellebãt [k] patronum.

Per legem Papiam patronus vocabatur ad successionẽ liberti vnà cũ filiis ipsius liberti pro virili: nisi tres; vel plures fuissẽt liberi, vel libertus minus centũ aureis habuisset in bonis: siue decessisset intestatus, siue condito testamento. Aret.

2. ¶ Posteà [l] verò lege Papia adaucta sunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. cautum [m] est enim, vt ex bonis eius qui sestertiorum cẽtum millium patrimonium reliquerat, & pauciores quàm tres liberos habebat: siue is testamẽto facto, siue intestatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur [n]. Itaque cùm vnum quidem filium, filiámve hæredem reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine vllo filio, filiáve intestatus decessisset. Cùm verò duos, duásve hæredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellebatur patronus.

e ¶ *Bonorum possessio.* vt legitimi: *vt infrà de bonorum possessionib. § cùmque.*
f ¶ *Solebant.* Hoc iure prætorio: nam de primo non erat dubiũ. *vt suprà, ibi: itaque intestato,* &c.
g ¶ *Ad excludendum patronum.* s. in totum.
h ¶ *Naturales.* & legitimi.
i ¶ *In adoptionem dati* si instituti erant, vt sequitur: nec contra tab. dantur eis: *vt ff. de contra tabu. l. non putauit. § in adoptionem*
k ¶ *Repellebant.* quia pro mortuis habentur: *vt ff. de cap. minu. l. cum emancipa. lib. l. j. § sed & si patruus.* [a] nec a iure ciuili respiciuntur: *vt in Auth. de hære. & Falc. § exhæredatos. colla. j.*
l ¶ *Posteà.* tertium ius.
m ¶ *Cautum.* scil. lege Papia: & malè: vt & alias, *Cod. de cad. tol. in princ.* Accvrs.
n ¶ *Deberetur.* ex lege Papia.
o ¶ *Sed nostra* quartum ius.
p ¶ *Omnium notione.* aliâs, omni natione: aliàs, omnium notitia.
q ¶ *Compositum* & huius, vt credo, habetur mentio in multis locis: *vt j. titu. j. de ser. cog. in prin. & suprà, de leg. ag. suc. § fin.*
u ¶ *Centenarius.* Centenarius est, qui olim censos dicebatur: de quo memini me dixisse tit. *de lege Falc.* unde centenarium est C. mille sestertiorum. vel ex definitione Iustiniani, C. aureorum quantitas. & ita accipiendũ est quod Suidas scribit in hunc modum: ἀυτωνάριον, ... & quod alio in loco cùm Prises cuiusdam Emeseni fallacias describit, ... : vbi etiam plura notat de origine præscriptionis centum annorum pertinentia *ad l. vl. de sac. Eccl. C.* Cviac.
r ¶ *Sic enim.* interpositio est.
s ¶ *Nullum locum.* & in hoc non corrigitur lex Papia. ¶ Et not. quòd [b] prodest paupertas filio liberti. sic & alias, *C. de episc. & cler. l. si quis ad declinandam. § sin autem. in Gl. pauperior.* Additio. ¶ Not. quòd paupertas prodest: sed a tali prodesse libera nos Domine. *de quo in l. cum non facile. in Gl. fi. ff. si cui plus, quàm per legem Falc. & in l. si quis ad declinandam. § j. C. de episc. & cler. & in authen. cui relictum. C. de indict. viduit. toll.* Accvrsivs.

[a] Et sic adoptiuus est suus hæres. sic suprà vers. si verò. & suprà de hære. quæ ab intest. defe. § j.

[a] Nisi quando tractatur de portione sua cui accrescat: computatur enim in numero filiorum. vt faciat augeri legitimã fratrum secùs in fratre minore, & filia dotata per statutum succedere prinata quia non possunt. Ang.

[b] Paupertas an, & quatenus prosit filio liberti.

t ¶ *Fecerint* scilicet isti liberti minores centenarij.
u ¶ *Reseruauit.* scilicet nostra constitutio, scilicet vt in totum succedat: *vt suprà eod. in prin.*
x ¶ *Bonorum possessores.* id est, filios emancipatos: *vt suprà de hæred. quæ ab intest. § emancipati.*

Abiecto antiquo iure, hoc vtimur, vt liberto minori centenario: id est, cuius facultates minores sunt aureis cẽtum, etiã præterito patrono liberum testandi ius sit: ei tamẽ intestato nulla sobole relicta, patronus succedit. quod si maior sit cẽtenario, & testatus fuerit, patronúmque præterierit: tunc si careat liberis, vel eos exhæredes fecerit: patronus per cõtra tabulas bonorũ possessione quadrantẽ oneribus liberum, aut illius supplementũ, si quid forsan ei relictum fuerit, consequetur.

3. ¶ Sed nostra [o] constitutio, quã pro omniũ notione [p], Græca lingua compendioso tractatu habito cõposuimus [q]: ita huiusmodi causã definiuit, vt si quidem libertus, vel liberta minores centenariis [u] sint: id est, minus centũ aureis habeant substantiam (sic enim [r] legis Papiæ summam interpretati sumus, vt pro mille sestertiis vnus aureus computetur) nullum locum [s] habeat patronus in eorum successione: si tamen testamentum fecerint [t]. Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronus ius quod erat ex lege duodecim Tabularum integrum reseruauit [u]. Cùm verò maiores centenariis sint: si hæredes, vel bonorum possessores [x] liberos habeant [y], siue vnum, siue plures, cuiuscumque sexus, vel gradus: ad eos [z] successiones parẽtum deduximus: patronis omnibus modis [a] [β] vnà cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint: si quidem intestati, ad omnem hæreditatem patronos, patronásque vocauimus [b]. si verò testamẽtum quidem fecerint [c]: patronos autem, aut patronas præterierint, cùm nullos liberos haberent, vel habentes, eos exhæredauerint, vel mater, siue auus [d] maternus eos præterierint, ita vt non possint [e] argui inofficiosa eorum testamenta: tunc ex nostra constitutione [f] per bonorum possessionem contra tabulas, non dimidiam, vt anteà [g]: sed tertiam partem bonorum liberti consequantur [h]: vel quod deest eis, ex cõstitutione [i] [γ] nostra

y ¶ *Habeant.* scilicet liberti.
z ¶ *Ad eos.* scilicet liberos libertorum: qui tamen hæredes instituti si se abstinuerint, vel mixti hæreditati, in integrũ restituti fuerint, dabitur patrono ius succedẽdi: *vt ff. de bo. lib. l. & si ex modica. § si filius.*
a ¶ *Omnibus modis.* Sed nunquid econtra moriente filio qui est libertus, præponitur pater patrono? Respond. sic: *vt suprà. tit. j. de ser. cog. in. § j. respon.* Additio. No. quòd sicut patronus excluditur per filios liberti, ita etiã per parentes liberti. & idem not. Glos. *suprà tit. j. in fi. in verbo, alterius.* Ang.
β ¶ *Patronis omnibus modis.* Vet. Cod. *omnibus patronis.* Cviac.
b ¶ *Vocauimus.* etiam ante fratres liberti: quod dic, *vt j. tit. j. in fi. j. respon.*
c ¶ *Fecerint.* scilicet ad extraneos.
d ¶ *Mater, siue auus.* quorum præteritio pro exhæredatione habetur, *vt suprà, de exhæreda. liber. § mater.*
e ¶ *Non possint.* quia iusta causa ingratitudinis intercessit: quæ sunt xiiij. [a] *vt in auth. vt cùm de ap. co. § causas coll. viij.* quo casu nullo iure agunt: *vt in Auth. de immen. do. § fin. in fin. coll. vij.* ¶ Sed quid si filium emancipatum pater prætereat sine causa, vnde contra tab. habet: non autem querelam, videtur admitti patronus? Sed respond. hic largè accipi de inoffi. vt etiam [b] contineat per contra tab. *sic Cod. fa. erci. l. fily.* Accvrs. Additio. Nec obstat. quia hodie ad instar filij in potestate præteriti videatur posse dicere nullũ, &c. cùm sit sublata differentia emancipationis, & patriæ pote. quia illud est verũ ab intestato non autem ex testamento Ang.
f ¶ *Constitutione.* l. Græca. Accvrs.
g ¶ *Vt anteà* sicut erat de iure prætorio. *vt suprà, eod. § qua de causa.* Accvrs.
h ¶ *Consequantur.* scilicet quocunque tit. relicti: *vt ff. de bo. lib. l. iij. § fin.*
i ¶ *Constitutione.* scilicet condictione ex lege Græca: *vt ff. de cond. ex lege. l. j.*
γ ¶ *Ex constitutione.* Condictione ex lege, non vt olim per bon. poss. contra tab. Cviac.

[a] Ingratitudinis causæ 14.

[b] Testamentũ inofficiosum quandoque cõtinet exhæredationem, & præteritionẽ.

Institut. a ¶ Replea

a ¶ *Repleatur.* Præter a hoc ius succedendi, est & aliud ius patronatus: scilicet vt non vocetur ab eo in ius sine venia: *vt C. de in ius vocan. l. y. 3.* Item vt alat eum: *vt ff. de libe agn. l. si quis à liberis. §. solent.* 4. Item vt turpem actionem, vel exceptionem côtra eum non proponat: *vt ff. de doli mali exceptio. l. apud Celsum. §. aduersus & ff de obse. l. honori. & l. parens.* 5. Item vt possit eum in seruitutem reuocare: *vt in Authen. vt liber. de cætero. §. j. coll. vj.* 6. Item vt vbi eum inuenerit, faciat ei reuerentiam: *vt ff. de in ius vocando. l. generaliter.* ¶ Et hæc b iura multis modis perduntur. c Primò, si patronus remiserit: *vt in Authentic. vt liber. de cætero. §. illud. coll. vj.* c 2. Item si compulit libertum iurare, ne accipiat vxorem, vel libertam ne nubat: *vt ff. de iure patro. l. qui contra legem. & l. adigere.* 3. Item si denegat ei alimenta: *vt ff. de bo. liber. l. si patronus non aluerit.* 4. Item propter tertiæ partis concessionem: *vt hîc, & ff de bonis liber. l. etiam. §. potuens.* 5. Item si alteruter eorum relegatus fuerit, vel deportatur: *vt ff. de iure patrona. l. fine.* 6. Item si natalibus restitutus est libertus: *vt ff. de bon. libert. l. etiam. §. j.* 7. Item si mercedem pro futuris operis ab inuito liberto extorsit: *vt ff de agno. libe. l. si quis. §. si quis.* 8. Item si libertus domini mortem vindicauerit: *vt ff. de iure patrona l penult.* 9. Item si eum patronus capitis accusauerit: *vt ff. de bonis liberto. l. qui cum maior. j. respon.* 10. Item si non suis nummis emptus est, vel à principe factionem liberam testamenti impetrauerit: *vt ff. de bonis libert. l. etiam. §. y.* Accvrs.

a Ius patronatus in quibus consistat.

b Ius patronatus quibus ex causis amittatur.

c Dic hoc verum, quod ad ius succedêdi attinet remanet tamen sibi ius reuerentiæ quàm remisetit ius patronatus: ac etiã tali casu ex iniuria non verbali, sed illata in personam tantùm potest etiam eum in seruitutem reuocare: *vt est tex. in. §. C de liber & eo. lib.* Ang.

repleatur a, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus, vel liberta eis reliquerit: ita sine onere b, vt nec liberis c liberti, libertæve ex ea parte legata, vel fideicommissa præstentur d: sed ad cohæredes e eorum hoc onus redûdet.

Liberto non tantùm patronus succedit: sed etiã coniunctis ipsi patrono vsque ad quintum gradum, in capita tamen: & qui proximior est patrono, præfertur. Aret.

Multis aliis casibus f à nobis in præfata constitutione côgregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi dispositionem iuris perspeximus: vt tã patroni patronæque g, quàm liberi h eorum, nécnon qui ex transuerso latere veniunt, vsque ad quintũ gradum i ad successionem libertorum, libertarúmve vocentur k, sicut ex ea constitutione intelligendum est: vt si eiusdem patroni, vel patronæ, vel duorũ, duarúmve, vel plurium n liberi sint, qui proximior est ad liberti, vel libertæ vocetur successionem: & in capita l, non in stirpes diuidatur successio: eodẽ modo & in his qui ex transuerso latere veniunt m, seruando. Penè n enim consonantia iura ingenuitatis, & libertinitatis in successionibus fecimus.

Differentia inter libertos est hodie sublata: & ideò prædicta procediũ in omnibus libertis: quia hodie omnis manumissus efficitur ciuis Romanus. Aret.

4. ¶ Sed hæc de his libertinis hodie dicẽda sunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt o: cùm nec sint alij liberti: simul & dedititiis & Latinis sublatis cùm Latinorum legitimæ successiones nullæ penitùs erant: quia licèt vt liberi vitam suam peragebant: attamen ipso vltimo spiritu simul cum anima libertatem amittebant: & quasi seruorum, ita bona eorum iure quodammodo p peculij, ex lege Iunia Norbana manumissores detinebant. Posteà verò senatusconsulto Largiano cautum fuẽrat, vt liberi manumissoris non nominatim q exhæredati facti, extraneis hæredibus eorum r in bonis Latinorum præponerentur. Quibus s etiam superuenit diui Traiani edictum, quod eundem hominem, si inuito, vel ignorante patrono ad ciuitatem Romanam t venire ex beneficio principis festinabat, faciebat quidem viuum ciuem Romanum, Latinum verò morientem. Sed nostra constitutione a propter huiusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam legem Iuniam, & senatusconsultum Largianum, & edictum diui Traiani in perpetuum deleri a censuimus; vt omnes liberti ciuitate Romana fruantur: & mirabili modo quibusdam adiectionibus y ipsas vias quæ in Latinitatem ducebant, ad ciuitatem Romanam capiendam transposuimus.

b ¶ *Sine onere.* sic in *Authen. de hæred. & Fal. §. non autem. coll. j.* Accvrsivs.

c ¶ *Liberis,* quibos dantur alias legata etiam rupto testamento per contra tab. *vt ff. de leg. pra. contra tab. bono. poss. pe. l. j.*

d ¶ *Præstentur.* Sed cùm filij sint, quare non excludunt patronum: *vt suprà eod. §. cum verò maiores?* Respôdetur: hi filij erant ingrati: *vt suprà, eo. §. si verò.* Vel dic quòd hi liberti erãt nepotes, qui & liberi dicuntur: *vt ff de verborum significatio. l. libertorum.* & eos præcedit eorum pater, & eis talia legata dabantur: *vt ff. de liberis præteritis l. j. § generaliter.*

d Licèt filij patroni, vt succedant liberto, non sit necesse vt sint hæredes patris debent tamen esse tales, qui patri, vel matri succedere possint. Angel.

e ¶ *Ad cohæredes.* Sed nunquid in solidum tenebantur cohæredes? Respon. non: *vt ff. de leg. ij. l. si. §. si. & de vulgari substitutione. l. & si contra tab.*

f ¶ *Multis aliis casibus.* qui sequuntur statim.

g ¶ *Patronæque.* vt *ff. de bo. liber. l. patrono d.*

h ¶ *Liberi.* vt *ff. de bonis liber. l. si patre exhæredato. & l. si ex patronis. ey § Iulianus.*

i ¶ *Vsque ad quintum gradum.* Nunquid filius trinepotis ipsius patroni, vel etiam ipse trinepos admittetur? Videtur quòd non: quia hic dicit vsque ad quintum gradum: si quis tamen velit contradicere, illud pro se inducet, quòd non omnes ascendentes sui patris loco succedunt: *vt suprà, de hæred. quæ ab intestato. §. cum filius. & in Auth. de hæred. ab intestat. §. j. colla. ix.* Additio. Ista glo. non procedit, duplici ratione. Primò: quia hic non assumitur persona alterius, vt cum altero pariter succedat. Secundò, quia etiam in casu vbi assumitur, hoc non est vsque in infinitum, vt per Ang. hic.

k ¶ *Vocentur.* per nostram constitutionem: licèt olim per bonorũ possessionem tanquam ex familia vocarentur: *vt j. de bon. poss. §. sunt autem. versicul. quintò tanquàm.*

n ¶ *Duarúmve, vel plurium.* Vet. cod. *vel duarum, plurimve* Cviac.

l ¶ *In capita.* cùm eodẽ gradu plures inueniantur: alias patruus nepotẽ ex fratre excludit: *vt ff. de bo. liber. l. si libertus præterito. §. si libertus. in fin.* Accvrs.

m ¶ *Veniunt.* scilicet ab ipsis patronis.

n ¶ *Penè.* Propriè tria a dicit *penè*: & quia hîc vsque ad quintum gradum succedunt, vt hîc dicitur: aliàs vsque ad decimum, vel sextum: *vt I. de success. cogna. §. fi.* Item quia hîc in capita succedunt, vt hic dicitur. alias non: *vt I. de hæredi. quæ ab intestate §. & quia placuit. aliàs est versic. in §. cum filius.* b Item quia vnus patroni filius excludit nepotes ex altero: quod non est ita in ingenuis: licèt M. contradixerit: *vt ff. de bo. libe. l si libertus præterito. §. si libertus. & de legit. tu. l. tutela. § si duo* Acc.

a Successio libertinorũ, & ingenuorum triplicitet differt.

b Et est tertia quia in successione ingenuorum plures descendentes et vno heredes: vt vnus secundum in successione liberta, vt hîc fallit in patronis Ecclesiæ vt in campo pro. de iure patrona.

o ¶ *Peruenerunt.* i. qui facti sunt plenè liberi.

p ¶ *Quodammodo.* non enim est verè peculium, cùm sint liberi: *vt C. de inoffic. test. l. fin. in fin.*

q ¶ *Nominatim.* Quid hoc sit, dic *vt suprà, de exhæred. liber. §. j.*

r ¶ *Eorum.* scilicet manumissorum.

s ¶ *Quibus.* s. Latinis.

t ¶ *Ad ciuitatem Romanam.* scilicet vt ciuis Romanus efficeretur, impetrando ius aureorum annulorum, vel natales: quod inuito patrono non est faciendum: *vt ff. de na. re. l ij. in fi. & l. pen. & fi.*

a ¶ *Constitutione.* vt *C. de Lati. liber. tol. per totum.* Accvrs.

a ¶ *In perpetuum deleri.* c Not. quòd quando d fit abrogatio alicuius iuris, intelligitur esse perpetua: quia lex semper loquitur, & est in viridi obseruantia: *vt l. Arrianus. C. de hæret.* Ang.

y ¶ *Quibusdam adiectionibus.* scilicet x. vel xj. casibus: *vt C. de Lati. lib. tol. per totum.*

c Hæc Gl. non est Accursij

d Abrogatio omnis in dubio, intelligitur, & præsumitur perpetua.

DE ASSIGNATIONE libertorum.

TITVLVS IX.

Patrono duos, pluréfve liberos in potestate habenti concessũ est, libertũ vni liberorũ assignare: per quã assignationẽ is cui assignatur, solus efficitur patronus, & successor in bonis liberti, aliis liberis prorsus exclusis. quòd si is, cui assignatio facta fuit, sine sobole decedat, ad cæteros ius patronatus transfertur. Item emancipatione eius cui fuit assignatus libertus, assignatio prius facta euanescit.

IN summa, quod ad bona libertorum attinet, admonẽdi sumus,

DE ASSIGNATIONE LIBERTORVM.

Suprà e visum est quemadmodum patroni, & eorum liberi succedant libertis: verùm quia liberti interdum consueuerunt assignari liberis patronorum, ideò de hac assignatione subdit. Porcus.

e Côtinuatio

I*N summa, quod.*] Totus iste tit. diuiditur f in tres partes. Primò, quod pater potest vni ex liberis libertum assignare: & ille

f Diuisio.

& ille solus liberto succedit. Secundò, declarat quibus liberis hoc fieri potest. Tertiò, quibus verbis, & in qua voluntate. Secunda ibi: *Datur autem.* Tertia ibi: *Nec interest.*

a ¶ *Senatum.* cuius verba sunt. *ff. eodem. de assigna. lib. l. j.*

b ¶ *Pertineant.* nulla s. facta assignatione.

c ¶ *Eius.* scilicet patroni.

censuisse senatum [a], vt quamuis ad omnes patroni liberos qui eiusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant [b]: tamen licere parenti, vni ex liberis assignare libertum, vt post mortem eius [c] solus is patronus habeatur, cui assignatus est: & cæteri liberi qui ipsi quoque ad eadẽ bona nulla assignatione interueniẽte pariter admitterentur, nihil iuris in iis bonis habeant: sed ita demum pristinum ius recipiant, si is cui assignatus est, decesserit nullis liberis relictis.

1. ¶ Nec tantùm libertum, sed etiam libertam: & non tantùm filio [d], nepotéve, sed etiam filiæ, neptive assignare permittitur.

Vni ex liberis in potestate potest libertum assignari in omni voluntate, & quibuscũque verbis. ARE.

2. ¶ Datur autem hæc assiguandi facultas ei qui duos, pluréisve liberos [e] in potestate habebit: vt eis quos in potestate [α] habet, assignare libertum, libertámve liceat. Vnde quærebatur, si eum cui assignauerit, posteà emancipauerit: num [f] euanescat [g] assignatio? Et placuit euanescere, quod & Iuliano, & aliis plerisque visum est.

3. ¶ Nec interest, an testamento quis assignet, an sine testamento: sed etiam quibuscũque verbis [h] hoc patronis permittitur facere, ex ipso senatusconsulto, quod Claudianis temporibus factum est, Suillo † Rufo, & Osterio Scapula † consulibus.

d ¶ *Filio.* etiam posthumo: *vt ff. eod. de assigna. lib. l. fin.*

e ¶ *Pluréisve liberos.* nam in vno non est necesse. ACCVRS.

α ¶ *Vt eis, quos in potestate.* Non etiam emancipatis. idque ipsa S. C. verba indicant. Sed ob. *l. ix. ff. eod. tit.* quam ego sic explicandã esse censeo. Assignatio tũc verilis est, cùm duo, aut plures sunt in potestate. Si vnus tãtùm sit in potestate, nulla est assignatio. Emãcipato quoque, remotis suis facta assignatio nulla est. Et hæc quidem omnia dubitatione carent. Dubitari tamen potest, an emancipato postea facta assignationem adiuuet? quod hoc §. definitur. Dubitari & illud potest, an si præter emãcipatum duo existant sui, possit patronus non tantùm vni ex suis: sed simul etiam emancipato assignare? quod in illa *l. ix* ita definitur, vt possit quis vni ex suis, & emancipato pariter assignare: atque ita vt quod per se non haberet emancipatos, id per coniunctam personam habeat, *vt in l. mulieri. de cond. & dem. l. vlt. de lib. & posth.* Quòd si vnus tantùm sit in potestate, vnus emancipatus, & vtrique fiat assignatio: quæ in persona sua nulla est assignatio, nec propter emancipatum vtilis futura est. & ita censeo. CVIAC.

f ¶ *Num.* id est, an.

g ¶ *Euanescat.* *ff. eodem. l. verum et. contrà.* Sol. secundùm Pla. ibi valet assignatio facta emancipato: vt ibi: licèt emancipatióne hoc perdatur, si anteà facta fuerit assignatio: *vt hic arg. ff. de arbit. l. non distinguimus. §. sacerdotio.* 2. Vel dic secundùm Azo. quòd in l. contraria non dicit fieri assignationem in emancipatum: sed quærit an soli fieri in potestate possit: sed *nec in d. l. de arbi.* dicit solui compromissum: sed non compelli sententiam dicere. ACCVRS. ADDITIO Requiritur ergo vt assignatio teneat, quòd filios sit in potestate, vt hic: siue sit exhæredatus, vel non, siue iam natus, siue posthumus *vt l. 1. §. 1. & l. fi. ff. eo.*

h ¶ *Quibuscunque verbis.* etiam nutu [a]: *vt ff. eod. l. j. §. assignare.* & purè, vel sub conditione: *vt ff. eo. l. assignare.*

† *ff. eod. l. 1. legitur, Velleio Rufo, &c.*

a Quod facit vt obligatus assignare seditus, non teneatur tradere fundos, nec dominium eorum: sed sufficiat dicere, fiat per tali fundo recipiatis. de quo vide Io. Fab. hic.

DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

Suprà visum est de hæreditatibus quæ ex testamento, & ab intestato deferuntur iure ciuili, & partim iure prætorio: verùm quia prætor interdum emendauit, interdum confirmauit ius ciuile in successione testati, & intestati, dando bonorum possessionem, ideò subdit de bonorum possessione.

I*Vs bonorum.*] Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit causas, propter quas fuit introducta bo. pos. de iure prætorio. Secundò ponit quas bo. pos. prætor facit. Tertiò Imper. quasdã corrigit, & emendat. Quartò, quantũ tẽpus, & quale statutum sit ad agnoscendã bo. pos. Secunda ibi: *Sunt autem bonorum.* Tertia ibi, *Sed eas quid.* Quarta ibi, *Cùm igitur plures.* CAIVS. Domine, iam video quòd vos vultis tractare de bo. poss. dicatis igitur mihi, si placet, quare bo. poss. inuẽtæ fuerint. Ad hoc Instit. resp. Amice, ius bon. pos. introduxit prætor gratia antiqui iuris emendandi. Nec enim solùm in hæreditatibus intestatorũ antiquum ius per bo. poss. emẽdauit prætor, vt supra dictum est: sed etiam in hæreditatibus eorum qui facto testamento decesserũt. Nam olim si alienus posthumus ab aliquo esset institutus: quãuis iure ciuili hæreditatem adire non poterat, vt potè quia institutio non valebat iure tamen prætorio iuuabàtur, & ad bonor. poss. admittebatur. Et ita loquitur in hoc casu, qualiter prætor vetus ius & facto testamento per bo. poss. emendauit. Sed licèt hoc de iure antiquo obtinebat hodie tamen per nostrã constitutionem huiusmodi posthumus alienus rectè institui potest tanquam iuri ciuili non cognitus. Sed quãquam dixerim tibi quòd prætor introduxit bo. poss. gratia antiqui iuris emendandi, aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi antiqui iuris: sed magis confirmandi gratia prętor bon. poss. pollicetur. Prętor enim non solùm indigẽtibus à iure ciuili exclusis: sed etiam non indigentibus, suum tribuit auxilium. Nam & illis qui in testamento facto hæredes instituti sunt, & de iure ciuili adire possunt, bo. poss. secũdùm tabu. testamenti pollicetur. Itẽ ab intestato suos hæredes, & cognatos ad bo. pos. admittit. Hi tamen omnino boo. possessione remota de iure ciuili ad hęreditatem admittuntur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *Quos autem.* Francisc.

† In nonnullis exemplaribus non indiligenter recognitis legitur, *Suellio Rufo & Asterio Scapula consulibus.*

DE BONORVM POSsessionibus.

TITVLVS X.

Bonorum possessiones introduxit prætor, iuris ciuilis emendandi, impugnandi, & coadiuuandi, seu confirmandi gratia, quæ tam ex testamento, quàm ab intestato competunt. ex testamento quidem duæ; ab intestato verò octo: quarum quatuor vtpote superuacuas, reuocauit Iustinianus, & ad sex ordinarias omnes redegit: septimámq; ordinariam adiecit, cuius locus est, quotiens noua lege bona. possess. ex testamento, vel ab intestato alicui defertur.

IVs bonorum possessionis [i] introductum est à prætore emendandi [k], vel potiùs supplendi [β] veteris iuris gratia. Nec solùm in intestatorum hæreditatibus vetus ius eo modo prætor emendauit [l], sicut suprà dictum est: sed in eorum quoque qui testamento facto decesserint. Nam si alienus posthumus [m] fuerit institutus, quamuis hæreditatem iure ciuili adire non poterat [n], cùm institutio non valebat: honorario [o] tamen iure bonorum possessor [p] efficiebatur, videlicet cùm à prætore adiuuabatur. Sed & is [q] à nostra cõstitutione [r] hodie rectè hęres instituitur, quasi & iuri ciuili nõ incognitus [s]. Aliquando tamen neque emendandi [t],

i ¶ *Ius bonorum possessionis.* i. bonorum possessio, quæ [a] est ius persequendi, retinendique patrimonij, quod cuiusque, cùm is moritur, fuerit: *vt ff. eod. l. ij. §. bonorum.* ACCVRS.

k ¶ *Emendandi.* id est, supplendi: quia minùs plenè dixerat ius ciuile, non cognoscens emancipatos, *vt supr. de hære. quæ ab intestato. § emancipati. sic ff. ad legem Rhodiam de iactu. l. vlt. §. 1. & fi.* 2. Vel dic, *emendandi* propriè: vt in agnatis fœminis, vbi ius prætorium contra ius ciuile induxit: *vt supr. de legit. agn. succ. §. cæterum. versic. sed quia & in posthumo vt sup. § prox.*

β ¶ *Emendandi, vel potiùs supplendi.* Addidi, *vel potiùs supplendi:* *vt in §. media. de leg. agn. success.* vt potà cùm prætor cognatos vocat, aut posthumo alieno defert bon. poss. secun. tab. supplet ius ciuile, non etiam impugnat, eos namque lex nominatim hæreditatem capere non prohibet: alioqui nec bonorum eis possessio daretur. *l. non est. ff. de bo. poss.* Sed tamen qui supplet, etiam emendat. CVIAC.

l ¶ *Emendauit* expone: *vt supr.*

m ¶ *Alienus posthumus.* quis sit [b], *dic vt supr. de leg. §. post.*

n ¶ *Non poterat.* contrà: *vt supr. de leg. §. posthu.* Sol. vt ibi.

o ¶ *Honorario.* contrà *ff. eo. l. non est. § vbicunque contra.* Sed hic specialiter ex illa regula excipitur per ipsum prætorẽ: & quoad hoc derogatur illi regulæ generali, quia non est dubium, quin generi per speciem derogetur: *vt ff. de pœnu. l. sancimus legum.*

p ¶ *Bonorum possessor.* secundùm tabulas.

q ¶ *Sed & is.* scil. posthumos alienus. ACCVRS.

r ¶ *Constitutione.* sc. Græca: *vt supr. de leg. § posthumos.*

s ¶ *Non incognitus.* sed cognitus. Nam constitutiones sunt de iure ciuili, *vt ff. de iustitia, & iure. l. ius autem ciuile.*

t ¶ *Neque emendandi.* vt *suprà, eodem, j. respon.* Et dic emancipandi: id [c] est, supplendi.

a Bonorũ possessio aliud, & aliud possessio bonorum hinc colligũt quod altera iuris sit, altera verò facti quæ qui sint, vide hic apud Bal. Ioa. Fab. & Pe. Ias. in add. ad Por. Et cur ita appelletur, vide apud eundem Porc. nu. 5.

b Tu verò videto hic apud Porc. & ibidem de triplici posthumo ibidem in addi. Iason. Genus per speciem derogetur.

c Emendat, qui supplet.

a ¶ *Neque impugnandi. vt sup.pro.resp.* ¶ Et dic:id est,corrigendi.
a ¶ *Neque impugnandi.* Impugnare ius videtur bon.pos cou.tab. vt appellatio ipsa significat. nec enim contra hæredem datur: sed contra tabulas,contra signum,contra testamẽtum:maximè cùm liberis emancipatis datur,aut partooo præterito. CVIAC.
b ¶ *Veteris iuris.* scil.ciuilis.
c ¶ *Bonorum possessionem.* Noca ires vias prætoris.
d ¶ *Remota.* Quare ergo fecit prætor? Resp. vt successorib. vias amplia ret:*vt infra,eodem §. quos sic ff.de leg.ij. l.cum filius § varis. Argu.contra, ff. naut. caup. sta. l. idem. §. sed an si. & §. sed si gratis.* ADDITIO. Dic quod imò concordant: quia ibi etsi non necessarium: vtile tamẽ fuit prætorem se intromittere: quia qui recipit,omninò tenetur, vt ibi: quod non semper erat de iure ciuili, secundùm Angelum hic.

neque impugnandi [a] n veteris iuris [b]: sed magis confirmandi gratia prætor pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque qui rectè testamento facto hæredes instituti sunt, dat secũdùm tabulas bonorum possessionem [c]. Item ab intestato suos hæredes, & agnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota [d] quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hæreditas iure ciuili.

Prætor solus non facit quem hæredem: sed loco hæredis. ARET.

2. ¶ Quos autem solus vocat prætor ad hæreditatem [e]: hæredes quidem ipso iure non fiunt. nam prætor † hæredem β facere non potest. Per legem enim tantùm, vel similem iuris γ constitutionem hæredes fiunt, veluti per senatusconsulta [f], & constitutiones principales: sed cùm eis prætor dat bonorum possessionem, loco † hæredum constituuntur [g], & vocantur bonorum possessores.

Prætor ampliat successionis materiam vlterius, quam sit per xij. tabul.h.d. ARET.

Adhuc autem & alios com-

Quos autem.] CASVS. Domine, iã video quòd prætor succurrit nõ solùm indigentibus: sed pro Deo,nunquid est & alia differẽtia inter eos qui de iure prætorio, & eos qui de iure ciuili succedunt? Ad hoc respond. quòd sic. Illi enim quos solus prætor ad successionem vocat, ipso iure hæredes non sunt. Nam prætor hæredes facere non potest. Per legem enim tantum,vel per similè constitutionem iuris, velut per senatusconsulta,vel per constitutiones principum fiunt hæredes: sed illi quibus prætor dat bo.poss. loco hæredum constituuntur, & in bon.poss.loco hæredum inducuntur,& bonorum possessores appellantur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §.*adhuc autem.*

† Hæredem directò prætor facere non potest, obliquè potest: idque propter identitatẽ,& æquitatem causæ public. ac naturalis.

† Hæres propriè dicitur qui directò & iure ciuili est hæres: impropriè, seu loco hæredis, qui obliquè,& effectu hæres.

e ¶ *Ad hæreditatem* id est,ad successionem: vt emancipatos ab intestato,& cognatos.
β ¶ *Nam prætor hæredem.* Nam nec dominum Prætor facere potest,*l.qui vsumfructum.ff.si vsusfruct pet.* ideóque in dominio pignoris addicendo auctoritate principis opus est, *l.& elegãter.ff. de pign. action. l debita.ff.ad Trebell.* & in adquirendo eius rei dominio quam prætor possidere iussit vsucapione,*l.Prætoris, l.hu ius.l.si finita §.Iul anus.§ si de vectigalibus.ff de da.infect.* CVIAC.
γ ¶ *Similem iuris* Vet.*similiam legu.* CVIAC.
f ¶ *Per senatusconsul.* Tertyl.& Orficia.
g ¶ *Constituuntur.* vt *C.de suis,& legitimis hære l fi.* ADDITIO. Idem in succedentibus ex constitutione alicuius Baronis, vel Marchionis:quia censetur esse ius prætorium. ¶ Et not. quòd non habent nisi actiones vtiles , nec ciuiles efficiuntur prætoriæ , secundùm Angelum.

Adhuc autem.] CASVS. Domine,iam video quare prætor introduxit bo.poss.& in quo differant illi qui admittuntur de iure ciuili,ab his qui de iure prætorio admittuntur: nunquid est aliqua alia ratio,quæ mouit prætorem, vt ipse successiones ampliaret? Et ipse respõdet quod sic. Adhuc enim omnes alios gradus in bon poss. dandis fecit prætor Multum enim studuit prætor ad hoc,ne aliquis sine successore moriatur: & ius percipiendatum hæreditatum per legem duodecim tabularum finibus angustissimis constitutum prætor ex bono,& æquo(bonorum possess introducendo)dilatauit. Et hæc dicuntur vsque ad illum § *Sunt autem bonorum possessiones.* cuius casus est planissimus vsque ad illum §.*Sed eæ.* Franc.
h ¶ *Compluresquam* lex duodecim tabularũ,vel quàm dixerat.
i ¶ *Ne quis.* sic *ff.de interrogat act.l.quia.in princ.*
k ¶ *Nam angustissimus.* nam sui hæredes, & agnati tantùm succedebant de iure ciuili,ius integrum habentes: quia non sunt emancipati.de aliis enim non dicitur: *vt supr.de hæred. quæ ab intest.§.& de legit.agn.success.in princ.*

δ ¶ *Prima.* Prima pars: primum edictum est de bonorum possessione contra tabulas *l ideoque l.scriptus ff de Carb. ed.l. 2.ff.de bo lib.* CVIACIVS.
l ¶ *Præteritis liberis.* siue emancipatis,siue non: *vt C.de lib prætor. l.maximum circa princ.* ACCVRS. ADDITIO. Non tamen datur exhæredatis:item nec institutis,nisi commisso * edicto per præteritos: *vt bene putans, in princip. ... ff. de bonorum poss.contra tabul.* hæc: adhuc dictus præteritus non petat, nec ampliùs petere possit contra tabulas , secundùm Angelum.
m ¶ *Contra tabulas.* Sed quare datur suis contra tabulas: cùm ipso iure nullũ sit testamentum: *vt supr.de exhæred. lib. in princ.* Resp. duas habet vias: vnam de iure ciuili, per quam potest dicere nullum. Aliam de iure prætorio , per quam non dicit nullũ: sed annullandum: cùm nec fieri , nec desinere possit hæres de iure prætorio: *vt C. de liber.prætor.l.final.& supr eodem §. quos autem.* ¶ Item quare cõtra tabulas dicitur ex testamẽto:cùm magis contra testamentum dici deberet, cùm rumpit testamẽtum *vt Cod.de collat.l.vt liberis* Respond. ideò sic dicitur:quia sine testamento competere non potest. ¶ Item quare hanc præmisit,cùm secũdùm tabulas dignior sit: Respond. quia donec ista competit, illa dari non potest *vt ff.de contra tabul.l illud.§. final. & de secund.tabul l.j.§.aquissimum j.respons.* ¶ Item nunquid hæc parenti datur contra tabul. filij emancipati? Respond.sic, ad instar patroni: *vt ff. si à patre quis fuerit manumissus l.j.& arg.ff.de bonis dam.l.fin.sic ff.si tabu.testa. nul.exta.l.j.*[a].

* Committere edictũ, id est, aperire edictũ institutio de sõnata. quod facit præteritus petendo, *Gloss in l.3.§.3 quis a libro ff de contraria* institutio ipso quod alij sunt præteriti, habent bo. poss contra ta. *Gloss in l.3 post mortem.§.§. de bo poss contra tab.* & non solùm * aperitur edictum per natum sed etiam per nascituru:*l. illud.§.fin.ff. de contra ta.*

¶ Idem ferè operatur bon. pos.contra tabu. & querela inofficiosi testamenti sed illa de iure prætorio hæc de ciuili.

plores [h] gradus prætor fecit in bonorum possessionibus dandis dum id agebat,ne quis [i] sine successore moreretur. Nam angustissimis [k] finibus constitutum per legem duodecim tabularum ius percipiendarum hæreditatum prætor ex bono,& æquo dilatauit.

Decem bonorum possessiones hic enumerantur, quarum duæ primæ competunt testamento facto: reliquæ verò ab intestato. ANGEL.

3. ¶ Sunt autem bonorũ possessiones ex testamento quidem hæ; Prima δ quæ præteritis liberis [l] datur,vocatúrque *Contra tabulas* [m] †. Secunda, quam omnibus iure scriptis hæredibus prætor pollicetur, ideóque vocatur *Secundum tabulas* [n] ι: Et cùm de testatis prius locutus est, ad intestatos transitum fecit [o]. Et primo loco [p] suis hæredibus, & his qui ex edicto prætoris inter suos hæredes connumerantur [q], dat bonorum possessionem, quæ vocatur *Vnde liberi* [r]. Secundo,legitimis [s] hæredibus. Tertio, decem personis [t], quas extraneo manumissori præferebat. Sunt autem decem personæ ζ hæ; pater , mater , auus , auia tam

n ¶ *Secundùm tabulas.* sic ff. *si tabu. testa. nulla ext.l j.* Et hoc quando testamentum factum est in scriptis , alias secundùm nuncupationem: *vt C de secundis tabu.l.y*
ι ¶ *Secundùm tabul.* Vet. Cod. *secundùm tabul testamenti : & cùm de test.* CVIACIVS.
o ¶ *Fecit.* sic *ff si tab.testa.nulla exta.l j.in princ.*
p ¶ *Primo loco* s.inter eas quæ ab intestato deferuntur. ¶ Et nota hunc ordinem,qui sequitur, in edicto fuisse: sed non in obseruando: *vt infr.sequitur.*
q ¶ *Connumerantur. vt suprà , de hæredi quæ ab intest §.y. & §. emancipati.*
r ¶ *Vnde liberi.* Quid erit econtrà filio emancipato mortuo? Respond pater habet bonorum possessionem *Vnde parentes*, vel *Vnde liberi vtiliter.* cùm æqua ratione vocent patrem ad hæreditatem filij: *vt ff de inofficio testamento,l.nam & si. & ff vnde liberi.l scripto.2.* Vel dic, *vnde legitimi*: cùm semper contracta fiducia cum emancipet: *vt supr de legitima agnatorum successione § fi.* ¶ Item numquid filio in bonis matris datur hæc bonorum possessio? Respon.non: *vt C.de suis,& legitimis hæredibus.l.finale.* ¶ Item nunquid in aliis vlterioribus ex linea descendentibus supradicta seruantur,scilicet vltra filios Respond,sic, cùm omnes inferiores dicantur liberi: *vt ff.de verborum signific.l.liberorum.in princ.* ACCVRS.
s ¶ *Secundo,legitimis* id est,agnatis, & eis qui eorum loco sunt: *vt supr de legit.agna.success.§.j.& y.& §.hoc etiam. & ff.vnde legitim.l.y §.hac autem y.& l.ay.*
t ¶ *Tertio , decem personis, quas extraneo manumissori* : id est, ei qui emebat filium a patre,& posteà eum manumittebat[b]: nam sic stabat olim emancipatio : *vt suprà,quib. mod ius patr.pot. sol. §.præterea.* vel meliùs, *vt infrà,in §. quæ autem.*
ζ ¶ *Sunt autem decẽ personæ.* Totidem etiã,talésque personæ ex edicto prætoris fisco præferuntur in specie *l j.C.de sec.nupt.* Cv.

n Etiamsi sit nullum testamentum , quia sine eo præteritus sit, sicut dictum est , & hæc vera in descendentibus per masculini sexum secus si per fœminam, quia datur querela tantum. *l. illud.§.ad testamenta.ff de contra tab* Angel. Pater quoque venit ad bona filij emancipati

b Placet Iß. & Angl.

a ¶ Consan

paterni, quàm materni: item filius, filia: nepos, neptis; tam ex filio, quàm ex filia: frater, soror, consanguinei a, vel vterini. Quarto, cognatis a proximis. Quinto, *Tum quem* † *ex familia* b. Sexto, patrono c, patronæque, liberísque eorum, & parentibus. Septimo d, viro & vxori. Octauo, cognatis manumissoris.

Bonorum possessiones contra tabulas, & secundum tabulas: item Vnde liberi, & Vnde legitimi, siue agnati: hodie sunt necessariæ.

4. ¶ Sed eas a † quidem prætoria introduxit iurisdictio: à nobis tamen nihil incuriosum f prætermissum est; sed nostris constitutionibus g omnia corrigentes, contra tabulas quidem, & secundùm tabulas bonorum possessiones admisimus, vt potè necessarias h constitutas: necnon ab intestato *Vnde liberi*, & *Vnde legitimi*, bonorum possessiones.

Bonorum possessio Vnde decem personæ, est hodie sublata, & in eius locum bonorum possessio Vnde cognati, est collocata. Angel.

Quæ autem in prætoris edicto quinto loco i posita fuerat, id est, *Vnde decem personæ*, eam pio proposito, & compendioso sermone superuacuam ostendimus. Cùm enim præfata bonorum possessio decem personas proponebat extraneo manumissori k: nostra constitutio l quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdémque manumissoribus m contracta fiducia n manumissionem o facere dedit p: vt ipsa manumissio q eorum hoc in se habeat priuilegium, & superuacua fiat supradicta β bonorum possessio r. Sublata igitur prædicta quinta bonorum possessione, in gradum eius sextam anteà bonorum possessionem induximus, & quintam fecimus, quam prætor proximis cognatis pollicetur.

Bonorum possessiones, Tanquã ex familia, & Vnde liberi patroni, patronæque, & parentes eorum, sunt sublatæ. Arat.

Cúmque anteà septimo loco fuerat bonorum possessio, *Tum quem ea familia*, & octauo, *Vnde liberi, patroni, patronæque, & parentes eorum*: vtramque per constitutionem s nostram, quam de iure patronatus fecimus, penitus euacuauimus. Cùm enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuerimus t: quas vsque ad quintum gradum tãtummodo coarctauimus, vt sit aliqua inter ingenuos, & libertinos differentia: sufficit eis u tam contra tabulas bonorum possessio, quàm *Vnde legitimi, & Vnde cognati*: ex quibus possunt sua iura vindicare, omni scrupulositate, & inextricabili errore duarum istarum bonorum possessionum resoluta.

Etiam hodie viget bonorum possessio, Vnde vir, & vxor, & sextum locum occupat. Et bonorũ possessione Vnde cognati manumissoris, prorsus sublata, remanent tantùm sex bonorum possessiones ordinariæ. Angel.

Aliam verò bonorum possessionem, quæ *Vnde vir & vxor*, appellatur, & nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore seruauimus, &

---

a ¶ *Consanguinei.* Vet. *siue consanguinei, siue vterini.* Cviac.

a ¶ *Quarto, cognatis.* qui iure ciuili non vocantur: *vt ff. vnde cog. l. j. §. j. respon. & supr. de succes. agn. § respon.*

b ¶ *Quinto, tum quem ex familia.* quæ dabatur patruo, liberto moriente intestato. sequens dabatur eodẽ liberto moriente cum testamento, secundùm quosdam. 2. Vel dic a quòd hæc familia; id est, agnatis transuersalibus patroni datur vsque ad quintum gradum *vt ff. de verborum significat. l. pronunciatio. § familiæ. & infr. eod. § cùmque. & supr. de succes. lib. § mul tis.* Sequens patrono, & descendentibus, & ascẽdẽtibus vsque ad quintum gradum. Prima enim non valet, cùm hic tractetur tantùm de his quæ ab intestato deferuntur.

c ¶ *Sexto, patrono.* Quare primò agnati patroni vocantur, quam ipsi patroni? Respon. hic ordinem edicti seruat, nõ qualiter succedi de facto debeat: & hic error in aliis casibus inuenitur.

d ¶ *Septimo.* deficiente patronela, & fisco excluso: *vt C. vnde vir, & uxor l. j.*

Sed eas] Casvs. Domine, iã video quòd prætor decem bon. pos. introduxit, duas ex testamento, & octo ab intestato. nunquid remanẽt omnes in statu suo? Ad hoc respond. quòd non. Nam licèt supradictas decem bon. poss. prætor ex sua iurisdictione introduxerit, à nobis tamen nihil sine cura, & studio prætermissum est: sed per nostras cõstitutiones omnia corrigentes, duas bo. pos. ex testamento à prætore introductas, videlicet contra tabul. & secundùm tabu. vtpotè necessarias constitutas, diuisimus: nihil penitùs circa eas immutantes, & similiter ab intestato bonorum possess. *Vnde liberi*, & bonorum possess. *Vnde legitimi*, in suo ordine, & vigore remanere permisimus. Illam autem bonorum poss. quæ appellatur, *Vnde decẽ personæ*, & quæ in edicto prætoris quinto loco posita fuerat, adnumeratis videlicet duabus bonorum possessionibus: eam pio proposito, & cõpendioso sermone superuacuam esse ostendimus. Cùm enim prædicta bonorum possessio decem personas supra enumeratas extraneo manumissori præponebat: id est, illi qui non cõtracta fiducia succedẽdi emãcipauerat: nostra constitutio de emãcipatione liberorum facta, omnibus parentibus liberos manumittentibus, aut gaudere priuilegio concessit, vt ea ipsa liberorum emãcipatione (licèt hoc non dicatur expressè) fiduciam succedendi tacitè videantur contraxisse. Manifestè ergo liquet prædictam bonorũ possessionem, *Vnde decẽ personæ*, superuacuã esse, cùm nullus hodie manumissor, nostræ constitutionis auctoritate (vt dictũ est) sine contracta tacitè fiducia succedẽdi in bonis manumissi intelligatur manumittere. Sublata igitur quinta bonorum poss. in gradum eius & locum illam bonorum poss. quæ anteà sexta fuerat, videlicet bonorum poss. *Vnde cognati*, per nostram constitutionẽ induximus, & eandem quintam fecimus: & cùm olim in edicto prætoris septimo loco posita fuerat bon. poss. *quasi ex familia*, & octauo loco bono. poss. *Vnde liberi patroni, patronæque, & parentes eorum*: vtramque per nostram constitutionem de iure par. factam euacuanimus. cùm enim ad similitudinem successionis ingenuorũ, libertinorum successiones vsque ad quintum gradum coarctates posuerimus, sufficiunt prædictis personis tam contra tab. bon. posse. quàm Vnde legitimi, & Vnde cognati; per quas possint prædictæ personæ sua iura vindicare: omni scrupulositate, & inexplicabili errore duarum prædictarum bon. poss. remota. Et bonorum poss. *Vnde vir, & vxor*, quæ inter veteres bon. possessiones in nono loco posita fuerat, in suo vigore seruauimus: & altiori loco: id est, sexto eam posuimus. Decimam verò bo. poss. quæ appellabatur, *Vnde cognati manumissoris*, propter prędictas causas meritò abrogauimus. Vt tãtùm sex bonorum poss. ordinariæ permaneant suo vigore pollentes. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *Septima eas.* Franc.

e ¶ *Sed eas.* sci. supradictas decem bonorum possessiones.

f ¶ *Incuriosum.* id est, sine cura.

g ¶ *Constitutionibus.* quæ remanserunt in Græco. Accvrs.

h ¶ *Necessarias.* i. a vtiles *sic ff. de offi. præto. l. j. in princ.* Aoοιτιο. Dic, imò aliquæ sunt necessariæ: *vt infr. eo. §. si &c.* Angel.

i ¶ *Quinto loco.* sci. connumeratis bonorũ possessionibus ex testamẽto, & ab intestato.

k ¶ *Manumissori.* Expone b vt supra, §. *sy.* Vel dic, quòd extraneus manumissor est ipse pater, quando non est contracta fiducia emancipat. Sed si quæras, quare sibi ipsi præfertur? Resp. sanè intelligas, vt pater auum emancipantem nepotem præcedat, vel si ipse pater emancipauit: inueniuntur tamen nouem personæ quæ eum præcedunt.

l ¶ *Constitutio.* Cod. *de emancipa. lib. l. fi.*

m ¶ *Manumissoribus.* id est, emancipatoribus.

n ¶ *Contracta fiducia.* id c est, saluo d iure succedendi. Accvrs.

o ¶ *Manumissionem.* id est, emancipationem.

p ¶ *Dedit.* id est, concessit.

q ¶ *Manumissio.* id est, emancipatio.

β ¶ *Supradicta.* Veter *prædicta.* & paulò post, *præfata.* Cviacivs.

s ¶ *Supradicta bonorum possess.* vnde decem personæ.

ſ ¶ *Constitutionem.* de qua habuimus mentionem *suprà de succe. lib. §. sed nostra.*

t ¶ *Posuerimus.* vt *supr. de succes. liber. §. multis.*

u ¶ *Sufficit eis* scilicet tam cognatis, quàm agnatis patroni. Aoοιτιο. Qui excludunt agnatos, & cognatos ipsius liberti: *vt l. liberto siue liberis ff. de bon. lib.* nec eis fit iniuria: quia si stetissent in seruitute, non habuissent.

a ¶ *Altiori.*

---

§ Idem Io Fab. Arg. & Ias.

† Sunt prima edicti verba: vt in l. 1. l. si ex duobus. ff. vnde leg. l. ex illa. ff de verb. sign. Cviac.

† Decem bonorum possessiones.

a Necessarium pro vtili.

b Extraneus manumissor.

c Fiducia contracta manumittit, qui saluo iure succedendi, manumittit.

d Saluo iure, clausula conseruat ius succedendi.

a Dignioribus altior sedes tribuenda
b Et ad hoc implorari potest officium iudicis: non autem agi actione iniuriarum, secundum Io. Fab. hic.

a ¶ *Altiori.* Hinc trahe, quòd digniores a altiori loco sedere debent b: & est altior, qui proximior domino est, tyrones verò posteriori: *vt C. de tyro. l. fi. lib. xij. & ff. de aqua plu. arcen. l. j. §. penult. C de offic. recto. pro. l potiores* Accvrs.

b ¶ *Decima.* benè dico, sexto poni & hoc dico sublata decima. Accvrs.

altiori a loco: id est, sexto, eam posuimus: decima b veteri bonorum possessione, quæ erat *Vnde cognati manumissoris*, propter causas enumeratas c meritò sublata: vt sex tantummodò bonorum possessiones ordinariæ permaneant suo vigore pollentes.

Si lex dat alicui bonorum possessionem de nouo ex testamento, vel ab intestato: illa dicitur septima extraordinaria. Aret.

Septima eas secuta, quam optima ratione prætores introduxerunt d. Nouissimè autem permittitur edicto his etiam bonorum possessio, quibus vt detur e, lege f, vel senatusconsulto g, vel constitutione h comprehensum est: quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt, neque his quæ ex testamento sunt, prætor stabili iure connumerauit: sed quasi vltimum, & extraordinarium i auxilium (prout res exegerit) accommodauit: his scilicet qui ex legibus, senatusconsultis, constitutionibúsve principum, ex nouo iure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt.

Ne diutiùs creditores suis actionibus experiri remorentur, ac percunctando eludantur, liberis, & parentibus anni spatium: agnatis verò, & cognatis dierum centum, ad petendam bonorum possessionem præfinitur: portio autem non petentis pari in gradu accrescit: vel si nullus extiterit, per edictum successorum, qui in sequenti sunt gradu, admittuntur.

Cùm igitur plures k species

c ¶ *Enumeratas.* suprà eo § cùmque.

Septima est.] Casvs. Domine, iam video qualiter extraxistis ius prætoriũ circa bonorum poss. à prætore introductas: & qualiter quatuor per vestram constitutionem sublatis, sex tantummodò bonorum posses. fecistis: pro Deo dicatis, si places, nunquid est aliqua alia bonorum possess. Et respon. quòd sic. nam sex prædictas bonorum possess. ordinarias septima extraordinaria subsecuta est, quam quidẽ septimam extraordinariã prætores optima ratione introduxerunt. Et hæc septima extraordinaria omnibus his competit, quibus vt detur bonorum possessio, lege, vel nouo iure, vel senatusconsulto cautum est: quã quidem septimam extraordinariã bonorũ posse. prætor neque bonorũ possessionib. quæ ab intestato, neque ea quæ ex testamẽto sunt, stabili iure connumerauit: sed quãdoque ex testamento, & quandoque ab intestato quasi vltimam & extraordinarium auxilium, prout res exigit, accommodauit illis qui ex legibus, vel senatuscon. vel principum constitutionibus nouo iure ex testamento, vel ab intest. ad successionem veniunt. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *Cùm igitur plures species.* Cæteri casus vsque ad finem ut plani sunt.

d ¶ *Introduxerunt.* vt ff. vt ex leg. & senatusc. l. j. §. respons.

e ¶ *Vt detur.* scilic bonorum possessio. ¶ Et no. e duo esse necessaria, vt hæc bonorum possessio competat, scilicet vt lege caueatur, vt bon poss. detur: & quòd de iure ciuili non possit succedere, aliàs competit Vnde legitimi: *vt ff. vnde legitimi. l. ij. & ff vt ex legib & senatusconsultis. l. j. §. fi.* Accvrs.

e Imò quatuor requiruntur *les. in l. fi. C. vnde legitimi.*

f ¶ *Lege.* Ponunt quidam exẽplum ex testamento: *vt C. de inoffic. testa. l. ij. § sed cum eam.* ex eo quòd filius natus in puerperio institutus præsumitur. Ab intestato ponunt exemplum in agnasis fœminis, & in quibusdam cognatis qui efficiuntur agnatis similes: *vt supr. de leg. agna. succes. §. hoc etiam.* Vtrumque reprobo d: quia nulla lex expressè dat supradictis bonor. possess. sed eos succedere dicit. Ergo non datur hæc septima sed Vnde legitimi: *vt ff vnde legitimi. l. ij* Pone ergo exẽplum ex testamẽto in posthumo alieno instituto *vt supr. eodem §. j.* e qui incipit, *nam si alienus* Item est tam ex testamẽto, quam ab intestato, pone exẽplum in eo qui decessit apud hostes, in cuius bonis datur bonorũ possess. ex lege noua Cornelia *vt ff. de bon. poss. l. ij. § sed & sine.*

d Placet Alex *in l. fi. C vnde legi. in 4. colum*
e Dic hoc exemplum non esse bonum secundum doct. quia de iure nouo succedunt: de iure ciuili ergo habent vnde legitimi: *vt ff. de legit. l. 3* de iure autem quo prætor dabat bon poss. ergo ista cessat *vt sup. de leg. § posthumo.* Angel.

g ¶ *Senatusconsulto* Orfic & Tert. *vt ff. vnde leg. l. ij. in prin. & § fi.* nam eis datur bonorũ poss. ibi, & non succedebant de iure ciuili *vt s. ad Tertyll. in pr* debet ergo dari sic: *vt ff. vnde legitim. l. ij.*

h ¶ *Constitutione.* Ponunt exemplum *s. de legitima agnatorũ suc. § hoc etiã.* Item *C de emanc. lib. l fi.* Sed hoc reprobo: cùm lege nõ caueatur eis dari bo pos Vnde habẽt *Vnde leg. vt ff. vnde legitim. l. ij.* Potest tamẽ dici quòd ibi subaudiatur, *maximè.* & sic stabit prima expositio. 2. Vel meliùs dic, si aliqua noua constitut. fieret de nouo, quæ daret bonorũ possess. ex ea, daretur hæc septima.

i ¶ *Extraordinarium.* ¶ Not. duobus a modis fieri bonorũ possessionem extraordinariam: quia vaga, vt hic Item quia nõ tribuit ius vt Carboniana, & si venter mittatur in possessionem, & illa quæ datur gratia agnoscendæ litis, quæ datur b sine causæ cognitione: *vt ff. de Carbo. edict. l. iij. §. causa. & de ventre in poss. mit. l. vbicunque. §. interdum. & de inofficioso test. l. Papinianus. §. j.* & aliæ cum causæ cognitione c: *vt ff. de bonorum poss. l. ij §. si causa. & quis ordo in bonorum possessio. ser. l ij. §. dies & § in bonorum.*

a Extraordinaria bonorũ possessio dicitur, vel quia vaga est, vel quia ius non tribuit
b In scriptis exemplaris est, datur.
c Hodie autem sine petitione, & sine causæ cognitione, & datio no coram iudice agnoscuntur. *arg. l. pe & fin. & quod dic. per glos. & dict. C qui adm. ad bon poss.* &c. Angel.

successionum prætor introduxisset, eásque per ordinem disposuisset l, & in vnaquaque specie successionis sæpè plures extent dispari gradu personæ: ne actiones creditorum differentur m: sed haberent quos conuenirent: & ne facilè in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent: ideò petendæ bonorum possessioni certum tempus præfiniuit. liberis n itaque, & parentibus tam naturalibus, quàm adoptiuis in petenda bonorum possessione anni. spatium o: cæteris (autem a agnatis vel cognatis) cẽtum dierũ dedit.

5. ¶ Et si † intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, eiusdẽ gradus personis accrescit p: vel si nullus, si deinceps cæteris bonorũ possessionem perinde ex successorio edicto q pollicetur r, ac si is qui præcedebat, ex eo numero non esset s.

† Sic sua cuique nocet mora.

Primo repudiante bonorum possessionem, statim sequenti incipit currere tempus. Aret.

Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiauerit t, non quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur, sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur u.

Dies ad bonorum possessionem agnoscendam præfixi, vtiles sunt, non continui: & bonorum possessionem extra solemnitatem coram iudice agnoscere sufficit.

In petenda autem bonorum possessione dies vtiles x & singuli considerantur.

k ¶ *Plures.* quia decem, quarũ sex remanserunt ordinariæ: *vt supr. eod. §. aliã. vsque ad §. septima.*

l ¶ *Disposuisset.* alio modo in edicto, quam de facto competit *vt diximus suprà eo. tit. § vj.*

m ¶ *Differentur.* sic *ff. de succ. edic. l. j. j. respons.*

n ¶ *Liberis.* naturalibus, & emãcipatis, & emancipantibus: *vt ff. de success. edict. l. j. § fin.*

o ¶ *Anni spatium, &c.* in honorem sanguinis. imò non videtur coarctãdi eum velut ad propria bona veniant: *vt ff. eo. de succ edict l. j. §. largius. & de liberis, expositã l. in suis.*

α ¶ *Cæteris autem.* Vet. *Cæteris c. dierum dedit.* Cviac.

p ¶ *Accrescit* partes enim non petentium accrescunt petentibus d: *vt C. quando non pe. par. pet accres. l. j.*

q ¶ *Ex successorio edicto.* hoc intellige in cognatis: sed inter agnatos successorium edictum locum non habebat: sed hodie vtrumque locum habet: *vt suprà, de legit. agna. succ. §. placebat.*

d Et hoc verum etiã ipso iure, quando eodẽ iure succedunt secus si diuerso vt hic per Angel.

r ¶ *Pollicetur.* sc prætor.

s ¶ *Non esset.* exclusus tamen tamquam filius, admitti potest vt agnatus: & exclusus vt agnatus, admittitur vt cognatus: vt sibi succedere videatur: *vt ff. de success. edict. l. j. §. sed videndum.* Accvrsio. Tu dic quòd simplex repudiatio, vel relata ad hæreditatẽ, cõcernit omne ius, & omnes vias succedenti, quando habet substitutũ: secus si ad ius adeundi: quia ad illud tãtùm refertur, quod exprimitur: nisi esset adiecta causa generalis puta quia hæreditas est dãnosa vel similis. nã ex tali ratione repudiatio ad vtrumq; refertur, secundũ Ang. hîc.

t ¶ *Repudiauerit.* intra suum tempus.

u ¶ *Admittuntur.* vt C eo l. fin.

x ¶ *Dies vtiles.* in e quib. tria occurrere oportet, scilicet quòd iudicis copia sit, item actoris, item rei: *vt ff de diuer. & tem. præs. l. j. & ff. quis ord. in bo. poss. ser. l. j. in prin. & §. dies* Accvrsio. Hoc verum intellige de iure antiquo Itẽ in illis bo. poss. quæ tribuũt ius: secus in aliis, vt est bo. pos. quę datur gratia litis agnoscẽdę: item Carboniana, & quæ ventris nomine, de quibus an tribuãt ius in poss. & an hodie procedant, & in eis locũ habeat iste tex. vide per Io. Fab. hic. Hodie autẽ indistinctè in omnibus bonor. poss. dies dicũtur vtiles, etiam si iudex pro tribunali nõ sedeat, & incipiunt currere à die scientiæ. & currunt quandiu non dubitat an sibi competat bon. poss. secundùm Angel. hic.

e Vtiles hic vt cursus qui requiruntur.

x ¶ *Dies vtiles.* Dies f vtiles sunt, quibus scierit sibi bon. poss. cõpetere, quibúsque eam potuerit petere. His g opponuntur dies continui. Edictalis bonorum possessio quocumque die peti, & de plano dari potest. Decretalis non, nisi de tribunali. Decreta enim tribunal exigunt: Edictalis ordinaria est: Decretalis non item.

f Vtiles dies qui dicuntur.
g Vtilibus diebus opponuntur continui.

item *l.filiū.§.ſi quis cōtra.ff.de leg præſt.l.iy. § vlt.ff.de Carb. edict.* in hoc tit.propoſitæ ſunt. Exempla decretalium cōmodiore tradentur loco. Cviac.

a ¶ *Principes.* Cod. *qui admit.ad bon.poſſ.l.pen & ſi.*

b ¶ *Pro petenda.* erat enim alia edictalis, quæ ex edicto moꝛtui prætoris competebat. hanc non erat neceſſe petere: *vt ff.de bon poſſ.l.iy.§ ſed ſi nemo* Alia decretalis, quæ a prætore viuo decernitur ᵃ:& hoc olim ſolemniter: hodie ſufficit quocunque modo dicat ſe velle agnoſcere:quæ iudicialis dici poteſt:quia in iudicis præſentia agnoſcitur:*vt hic.& Cod qui admit. ad bon.poſſ.l.pen. & ſi* Item nunquid hodie bo poſſ. locum habent? Reſpon. ſic: nam & ea proponere quis poteſt & contra tab. neceſſaria etiam eſt filio emācipato, & præterito. Item Vnde vir,& vxor, neceſſaria videtur:& vt olim aliæ non erant neceſſariæ, ſic nec hodie: eis tamen vti poſſumus. Alij contrà: cùm nouus modus ſuccedendi ſit inuentus: *vt in auth.de hære ab inteſt. per totum.coll.ix.*

c ¶ *Oſtenderit.* coram quocunque iudice.

a Hodie tamē neceſſe ab eo ... quia nec decreto, nec ... ne opus eſt ... *d l ſ. ſecundum* Acc.

§ Id eſt, voluntatis ſignum.

† Id eſt, principium.

Sed benè anteriores principes ᵃ & huic cauſæ prouiderūt, ne quis pro petenda ᵇ bonorum poſſeſſione curet; ſed quocunque modo admittentis eam iudicium † intra ſtatuta tempora oſtēderit ᶜ, plenum habeat eorum † beneficium.

DE ACQVISITIONE per arrogationem. TITVLVS XI.

Quamuis omnia arrogati bona (his dēptis,quæ capitis deminutione pereūt) arrogatori patri olim pleno iure acquirerētur: hodie tamen ſolus aduētitiorū vſusfructus inſtar naturaliū liberorum illi quæritur.

Eſt & alterius generis per vniuerſitatē ſucceſſio ᵈ, quæ neque lege duodecim tabularum, neque prætoris edicto; ſed eo iure quod conſenſu ᵉ receptum eſt,introducta eſt. Ecce enim cùm paterfamilias ſeſe in arrogationem dat, omnes res ᶠ eius corporales, & incorporales,quæque ei debitæ ſunt,arrogatori anteà ᵍ quidem pleno iure acquirebantur: exceptis his quæ per capitis deminutioné ʰ pereunt,quales ſunt operarū ⁱ ᵃ obligationes, & ius agnationis ᵏ †. vſus etenim, & vſusfructus licèt his anteà connumerabantur:attamen capitis deminutione minima eos tolli noſtra prohibuit conſtitutio ˡ.

2.§ Nunc autem ᵐ nos eandem acquiſitionem quæ per arrogationē fiebat, coarctauimus ad ſimilitudinem naturaliū parentum ⁿ. Nihil enim aliud niſi tātummodò vſusfructus tā naturalibus parentibus β, quàm adoptiuis per filiosfamiliās acquiritur in his rebus quæ extrinſecùs ᵒ filiis obueniunt,dominio eis integro ſeruato.

Arrogati filij in arrogatione vita fūcti ſucceſſio ad arrogatorē pertinet: niſi ſuperſint qui ei præferātur.Itē pro debitis ante arrogationē contractis nō tenetur arrogator.

Mortuo autem filio arrogato in adoptiua familia, etiam dominium rerum eius γ ad arrogatorem pertranſit: niſi ſuperſint aliæ perſonæ ᵖ,quæ ex conſtitutione noſtra patrem in his quæ acquiri nō poſſunt ᑫ,antecedāt.

Arrogator nō tenetur nomine proprio ad debita arrogati prius cōtracta:ſed nomine filij tenetur. Aret.

3.§ Sed ex diuerſo pro eo quod is debuit qui ſe in adoptionem dedit,ipſo quidē iure δ arrogator non tenetur:ſed nomine filij cōuenitur ʳ ε: & ſi noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes noſtros magiſtratus bona quæ eius cum vſufructu futura fuiſſent,ſi ſe alieno iuri non ſubiecisſet,poſſidere, & legitimo modo ea diſponere.

DE ACQVISITIONE per arrogationem.

Quia ᵇ bona, quæ nobis acquirūtur titulo vniuerſali: aut acquiruntur per aditionē hæreditatis, aut per bono poſſ. aut per arrogationem,aut per addictionē bonorum cauſa libertatum conſeruandarum §.fin.ſupr per quas perſo.nob. acquirit ideò viſo ſuprà de hære & bo. poſ.ſequitur videre de acquiſitione per arrogationem. Porcus.

b Diuiſio.

§ Perdit arrogatus agnationem,i iura ſuccedendi tanquā agnatus: ſed non tanquam cognatus. Ægi Pet.

E *Si & alterius.*] Totus iſte tit.diuiditur in tres partes.Primò vnde fuit introducta acquiſitio per arrogationem.Secundò poſteà illud declarat tam de iure antiquo, quàm moderno: & quòd arrogatori acquiratur. Tertiò.an arrogator teneatur ad debita arrogati.Secunda ibi,*Ecce enim.* Tertia ibi,*Sed ex diuerſo.*

d ¶ *Succeſſio.*vt *ff.pro ſocio.l.Actione.§.morte vnius.verſic.ſocietas.*

e ¶ *Conſenſu.*ſcilicet arrogantis,& arrogati.

f ¶ *Omnes res.* & etiam filij:vt *ſuprà.de adopt.§ illud.*

g ¶ *Anteà.* id eſt,iure veteri.

h ¶ *Per capitis deminutionem* ſcilicet minimam: nam dando ſe in arrogationem,minimam capitis deminutionē patitur: *vt ſuprà.de cap.demi.§.minima.*

i ¶ *Operarum.*hoc intellige de operis quę à libertis debentur,& non tranſeunt ad hæredem extraneū:vt ſunt obſequiales ᶜ quę in faciēdo conſiſtunt.l.aſſurgere,& ſimilia:*vt ff.de ope.lib l.liberti.*Item in fabrilibus incertis:*vt ff. de oper.lib l ſi operarū iudicio.* aliud ſi cōduxerit ille arrogator operas alicuius nam iſtæ arrogatori quæruntur.

c Operas obſequiales debent liberti patronis.

a ¶ *Quales ſunt operarum.*Hic locus eſt difficilis:eū ſe mox Th. explicaturum pollicetur,non explicat tamē etiato memoriæ,vt opinor,qua etiam lapſus eſt in *§.pen.de cap demin.*Quæſtio eſt, cùm adrogatione non pereat ius patronatus. *l ſed ſi hær.§ patronum.de in ius voc.l ſi libertus prætorio.l patrone de op lib* cur tamen operarum obligatio pereat.Loquitur de operis libertorum.Seruorum enim operas capitis deminutione nō perire cōſtat inter omnes. *l.c. de vſufruct leg.* quod & de fabrilibus, pictoriis, aut alterius artificij operis mihi debitis dici conuenit Officiales adrogatione pereunt Officiales ſunt cuiuſcunque artificij operæ, quas patrono libertus officij cauſa pręſtat *l.opera ff.de ope.lib* hæ natura debētur:& ideò ſi eas ciuili iure indebitas libertus patrono exhibuerit,cōdictio ceſſat *l.ſi nō ſortem.§ libertus,de cond. indeb.*& ſoli patrono debentur:denique ſoli patrono ſoluūtur,nō adiecto *l ſeruus patroni.cum ſeq.ff.de ope.lib.*non alij cuilibet,niſi iubente patrono. illæ quæ in artificio ſunt, non hæredi patroni extraneo.Illæ quæ nondum indictæ ſunt id eſt,quæ nondū ceſſerunt.Liberis tamē debētur.quia patroni ſunt.liberis,inquam, non exhæredatis, etiam ſi hæredes non fuerint, Credo in *l. pro hærede.§. ſi quid tamen. ff. de adquir. hære.* ſic legendum eſſe, *cùm petitio earum etiam nō hæredibus competat,vt in l.à duobus. & l. ſi operarum de oper.lib.* ſequitur, *& maximè futurarum*, quia ſcilicet prætertitarum petitio ſolis hæredibus competit. Creditori ſanè operarum petitio nō competit. ſed neque adrogatori operarum obligatio acquiri poteſt: quia patronus non eſt. Ea igitur obligatio vt adrogationę pereat neceſſe eſt: quandoquidem in arrogati perſona conſiſtere non poteſt: quin & adrogatori ipſa ſtatim adquiri videatur.& hæc eſt huius loci vera, ni fallor, explicatio. Illud notandum eſt, ab officiis in iure noſtro ſeparari obſequia: rurſus fabriles, pictorias, aut ſimiles operas ſeparari ab officialibus, quòd hæ officij cauſa à liberto, illæ non officij cauſa ab alio, vel à liberto nō vt liberto: ſed vt à quolibet edantur. denique nihil eorū,quæ de officialibus ſupra dicta ſunt, in illas cadit. Illud etiam adijci dignum eſt in §. *libertus*, pro, *veluti pictorius.* legendum eſſe *vel pictorias.* vt in *l ea opera.l.quotiens. de op.lib.* Cviac.

k ¶ *Ius agnationis.* ius ſuccedendi, quod quis per agnationem conſequitur.& hoc hodie eſt: *vt infr.eo.§. mortuo.* Item ius petendæ bo.poſſ perit, ſi ante eam petitam arrogandum ſe dederit,aliud ſi iam petiit:*vt ff.vnde lib.l.fin & de contra tab.l.iy.§.ſi emancipatus* Accvrs. Angelvs. Ius tamen adeundi de iure ciuili indiſtinctè retinet: & fortè etiam inuitus adire cogi poterit ad inſtar naturalis.

l ¶ *Conſtitutio.C.de vſufru l.corruptionem.* Accvrs.

m ¶ *Nunc autem.* aduerſatur ei quod ſupra dixerat, quòd omnes res acquirebantur arroganti.

n ¶ *Naturalium parentum* vbi ᵃ in aduentitiis tantùm vſusfructus quæritur:*vt C.de bon.quæ libe.l.cum oportet.*

β ¶ *Parentibus.*Vet.*patribus.*

o ¶ *Quæ extrinſecùs.*id eſt,in aduentitiis.

γ ¶ *Rerum eius.*Vet.non habent,*rerum*, & paulò poſt,habent, *Antecedunt.* Cviac.

p ¶ *Aliæ perſonæ.* vt ᵇ deſcendentes ex filio arrogato, (*vt Cod. communia de ſuc.l.fin* vbi eſt conſtitutio de qua hic fit mentio.) a. Item ſi hic arrogatus eſſet impubes, & impubes decederet, admitterentur etiam alij ex ſtipulatione: *vt ff. de adop. l. non enim alter.& l.his verbis & l.hæc autem. & ſuprà, de adoptio. §. cum autem.* 3. Sed quid in patre naturali, a quo hic arrogatus erat emancipatus? Reſp Pla.eum præferri arroganti.ᶜ ſed hodie fratres vtrinque coniuncti vocabuntur cum arrogante: *vt in auth.de hær.ab inteſt.§ conſequens.coll.ix.*

q ¶ *Non poſſunt.*vt in aduentitiis:profectitia enim ſibi non auferuntur.

δ ¶ *Ipſe quidem iure* Id eſt, *prætorio iure.* Cviac.

r ¶ *Conuenitur.*de facto.nam nō tenetur de iure.ſed de his quæ cōtraxit,poſtquàm fuit arrogatᵘˢ,tenetur de peculio:*vt ff.de pec. l.in arrogatorē*ᵈ.& ſi tūc nō defendat pater,in bonis ipſius patris fit miſſio.*vt ff.quib.ex cau.in poſ eatur l. Fulcinius.§ ſi quis.* Acc.

ε ¶ *Conuenitur.* Vet. *conueniretur.* Cviac.

a Aduentitiorum filij nudus vſusfructus patri adquiritur.

b Arrogato quæ perſonæ ſuccedere debeant

c Quod verū intellige, vbi arrogatus eſt ſibi in ſecundo gradu: vt quia eſt arrogatus aliquam nepos: alias ſecus ſecundum Angel hic.

d Quod verū ſi contraxit de peculio . alioquin ſi ſibi hæredem de lata facti, diſtinguitur,an iuſſu patris quæſierit,vel non: & an filius repudiet, & pater adierit pro ſe,& ecōtrà: ſicut fit in naturali,& legitimo: vt *l ſi. §.a.C.de bo quæ lib.* Angel.

DE

† Addicere quid sit, vide Bud. in annota. ad Pandec. tit. de eo cui bona addicuntur, & Nebris. in lexico iur. Cui in dictione addicere. Significat enim ferè hoc est ad dici, idē quod adiudicari per iudicem vnde hæc etiam prætoris verba, do, dico, addico.

DE EO, CVI libertatis causa, &c.

Suprà visū est de acquisitione quæ fit per arrogationem, & sic titulo vniuersali: verùm quia est & alia quæ fit per addictionem bonorum libertatum conseruandarum causa §. fina. supra, per quas personas nobis acquir. ideò subdit de eo cui libertatis causa bona addicuntur. Porc.

a Diuisio.

a [A]Ccessit.] Totus [a] iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit acquisitionem causa libertatis conseruandæ. Secundò illud per rescriptum diui Marci probat. Tertiò, verba dicti rescripti interpretatur. Quartò, illud supplet. Secunda ibi: *Et ita diui* Tertia ibi: *Hoc rescripto.* Quarta ibi, *Sed cùm multas.* Accvrs.

a ¶ *Nouus casus successionis.* Et est hic quartus succedendi modus: *vt suprà. per quas perso. nobis acqui. §. fin.* Accvrs.

b ¶ *Ex constitutione.* cuius verba sunt *infrà, eod. §. si Virginio.*

c ¶ *Acceperunt.* destinatione.

d ¶ *In testamento.* idem priuilegium datur cuilibet petenti bona hac contemplatione: *vt C. de testa. man. l. final.* Accvrs. Additio. At is præfertur qui præuenit: *vt ibi in dicta l. fin. § sancimus.*

e ¶ *Non aditur.* scilicet ab hærede.

f ¶ *Hæreditas.* Quomodo [b] ergo valet, quod in eo relictum est: *vt C. de fideicommiss. lib. l. eam, quam?* Respond. hîc speciale est.

b Libertas data competit ex eo testamento ex quo adita non est hæreditas.

† Sic ff. de fideicom. l. 4. §. hi qui ad.

g ¶ *Venire.* id est, vendi.

h ¶ *Idoneè.* fideiussoribus [c], vel pignoribus, vel fide habita: *vt ff. de fideicommiss. liber. l. iiij. § addici.*

c Idoneè cauet qui dat fideiussorem, vel pignus, vel cui fides habita est.

i ¶ *Creditoribus* vel omnibus, vel vni nomine omnium [d]: *vt ff. de fideicommis. lib. l. iiij. § addici. versic. creditoribus.*

d Stipulari priuatus potest pro altero certis casibus, *contrà l. stipulatio ista. §. alter. ff. de verb. obli. & in §. alteri. infra, de ver. oblig.* & est ratio fauore libertatis, vt faciliùs possit vnica ratio, qua libertatē serui consequantur. *Ang.*

k ¶ *Adita esset.* Nota mirabile, quòd ex hac pactione serui fiunt liberi, vt Orcini: *vt hîc, & ff de fideicommis. liber l. iiij. § hi qui ad.* Qui sint Orcini, & vnde dicantur, dictum est suprà *de singu. re. per fideicom. relic. § pen.*

l ¶ *Tui liberti fiant.* subaudi, hoc tibi concedimus: sed operas neque Orciniæ, neque ab eo manumissis imponet: *vt ff de ope. liber. l. si qua hac lege.*

DE EO CVI LIBERTAtis causa bona addicuntur. †

TITVLVS XII.

Si hæreditas illius qui libertates reliquit, non adeatur, potest ille cui libertas est relicta, vel alius petere sibi addici bona defuncti, & satisfacere creditoribus, & erit tanquam successor defuncti: & serui quibus libertas directò, vel per fideicōmissum est relicta, erūt liberi, etiam si bona fuerent à fisco occupata. Aret.

[A]Ccessit nouus casus successionis [a] ex constitutione [b] diui Marci. Nā si hi qui libertatem acceperunt [c] à domino in testamento [d], ex quo non aditur [e] hæreditas [f], velint bona sibi addici libertatum conseruandarum causa, audiuntur.

¶ Et ita diui Marci rescripto ad Pompilium Rufum cōtinetur. Verba rescripti ita se habēt: *Si Virginio Valenti, qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona eius esse cœperunt, vt venire [g] debeant: is cuius de ea re notio est, aditus, rationem desiderij tui habebit, vt libertatum tam earum quæ directò, quàm earum, quæ per speciem fideicommissi relicta sunt, tuendarum gratia addicantur, tibi si idoneè [h] creditoribus [i] caueris de solido, quod cuique debetur, soluendo. Et ij quidem quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hæreditas adita esset [k]. Ii autem quos hæres manumittere rogatus est à te libertatem consequentur: ita vt si non alia conditione velis bona † addici, quàm vt hi etiam qui directò libertatem acceperunt, tui liberti fiant [l], nam huic [m] etiam voluntati tuæ, si hi de quorum statu agitur, consentiant [n], auctoritatem nostram accommodamus [o]. Et ne huius rescriptionis nostræ emolumentum alia ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere voluerit, & hi qui rebus nostris attendunt [p], sciant commodo pecuniario præferendam [q] esse libertatis causam: & ita bona cogenda [r], vt libertas his salua sit qui eam adipisci potuerunt, ac si hæreditas ex testamento adita esset [s].*

Bonis addictis cessat venditio ipsorum.

¶ Hoc rescripto subuentum est & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur, & veneant [t]. Certè si fuerint hac de causa bona addicta, cessat bonorum venditio. Existit enim defuncti defensor, & quidem idoneus, qui de solido creditoribus cauet.

Addictio bonorum tunc demum habet locum, cùm defunctus reliquit libertates ex testamento, vel ab intestato. Aret.

¶ In primis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus decedens codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hæreditas, fauor cōstitutionis debebit locum habere. Certè si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem: competere eam [u], nemini dubiū est.

¶ Tunc constitutioni locum esse verba ostendunt, cùm nemo successor [x] ab intestato existat. Ergo quamdiu incertum erit verum existat, an non: cessabit constitutio. Si verò certum esse cœperit, neminem [y] existere, tūc erit cōstitutioni locus.

Licèt ille qui repudiauerit hæreditatem, possit in integrum restitui, & iterum adire: tamen addictio semel facta, & libertates non cessabunt.

6. ¶ Si is qui in integrum restitui potest, abstinuerit hæreditate: quamuis potest in integrum restitui, potest admitti constitutio, & bonorum addictio fieri [z]. Quid ergo si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus? Vtique non erit dicendum reuocari libertates: quia semel competierunt.

Si libertates datæ fuerint inter viuos; datur addictio bonorum: sed reuocatur in dubium, an datæ fuerint in fraudem creditorum. Aret.

¶ Hæc constitutio, libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ, cessat hæc constitutio. Quid ergo si viuus dederit libertates, vel mortis causa, & ne de hoc quæratur, vtrum in fraudem creditorum, an non factò sit, idcirco velint sibi addici bona: an audiendi sint? Et magis est vt audiri debeant, etsi deficiant verba constitutionis †.

† Verb. licèt deficiat, si tamen legis mēs vigeat, debet locū legis dispositio, & idem mē legis locum habet ... verbis ... secundùm Angel.

Supplet rescriptum D. Marci. Aret.

7. ¶ Sed cùm multas diuisiones [a] eiusmodi constitutioni deesse perspeximus: lata est à nobis plenissima constitutio [b], in qua multæ species [c] collatæ sunt, quibus ius huiusmodi successionis plenissimum est effectum, quas ex ipsius lectione constitutionis potest quis cognoscere.

m ¶ *Nam huic.* subaudi concedimus.

n ¶ *Consentiant.* aliàs in seruitute remaneant: & quem nolunt habere patronum, habebunt dominum. *Cod. de manumiss. testa. l. fin. §. quarto.* Additio. Vide quod not. in dicta *l. fina.* quia quod dicitur hic, obtinet vbi extraneus petit addici: secùs si petit aliquis de illis cui sit relicta libertas: quoniam etiam potest petere dissentientibus aliis Ang.

o ¶ *Accommodamus* ff. *de fideicom lib. l. iiij. §. hi qui.*

p ¶ *Attendunt.* vt procuratores nostri.

q ¶ *Præferendam.* hoc [a] est: quia competent libertates. Accvrs.

a Libertas est modo pecuniario præferenda est.

r ¶ *Cogenda* i. accipienda per fiscum.

s ¶ *Adita esset.* olim priùs fiscus admittebatur bonis non aditis ab alio, & etiā aditis dummodò essent bona soluendo: alias aditio ab alio facta valebat: *vt ff. de fideicommiss. libe. l. iiij. §. penultim.* hodie indistinctè admittitur: *vt C. de testa. manu. l. fi. §. penultimo.*

t ¶ *Veneant* id est, vendantur.

u ¶ *Eam.* libertatem. Accvrs.

x ¶ *Successor.* ¶ Nunquid ex testamento, vel ab intestato erit iste hæres? Respond. neutrum dici potest. Dic ergo hunc anomalum [b] successorem esse. sicut illū qui succedit hæredi non implenti defuncti voluntatem [c]: *vt in authen. de hæred. & Falc. §. in omnibus. colla. j.* & iura sepulchrorum habet, vt bonorum possessor: *vt ff. de fideicommiss. lib. l. iiij. §. a autem cas.*

b Anomala successio quid, vide quæ... apud Laudensem ... & qui in succedit, hic anomalus. de quo vide ... Mōtferratum ... de successione ... & ...

y ¶ *Neminem.* hæredem ab intestato. Additio. Puta quia repudiauit, vel lapsus est terminus præfixus ad instantiam petentis bona sibi addici. Sed si solùm ad instantiam creditorum fuisset præfixus, haberetur pro hærede. Angelus.

c Anomalus successor ... eitur, qui succedit hæredi non implenti voluntatem defuncti.

z ¶ *Fieri* & respondeo sic: *vt ff. de fideicom. lib. l. iiij. §. j.* Accvrs.

a ¶ *Diuisiones.* i. casus.

b ¶ *Constitutio. C. de testa. manu. l. fi.*

c ¶ *Species.* i. casus.

DE

DE

DE SVCCESSIONIBVS, &c.

a Continuatio. *Suprà* [a] *visum est de multiplici specie successionum: sed quia sunt quędam quę hodie sunt sublata: vt est illa quę fiebat per bonorum traditionem, vel senatusconsultum Claudianum, ideo subdit de successionibus sublatis.* Pute.

b Diuisio. *Rant ante prędictam.*] Totus iste titulus diuiditur [b] in duas partes. Primò tollit venditiones, & successiones quę ex eis fiebant Secundò, quę fiebant ex senatusconsulto Secunda ibi *Erat*.

a ¶ *Bonorum emptio.* Bonorum emptor similis erat bonorum possessori, cum eo creditores experiũtur *l.nam posteà. § sodatsi quis. ff.de itrauar.* vel certa parte deriduũt. *l.imperator ff.de pacta.* qua forma constituatur, The. refert. cui & illud adiungi potest, quod Cicero scribit in hunc modum *lib.vj. ad Att.* Alterum quòd sine edicto commodè transigi non potest de hęreditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciendis, vendendis, quę ea edicto & postulari, & fieri solent CVIAC.

c Vendicionis verbum interdum ponitur pro emptione, & econtrà. Qualicèt sint simplicitet altera tantùm proferatur, vtrumque intelligitur, vt quę sint correlatiue vt l.ff. C. de ind. viduit. toll & l.1. ff. de mu. Angel.

a ¶ *Emptio* id est, venditio [c]: vt sequitur *sic & ff. de actio emp.l. veteres.* ACCVR. ADOSTIO. Quod facit, vt pœnale dispositum in vno, putà vendente habeat locum etiam in emente, cùm sint correlatiua.

DE SVCCESSIONIBVS

quæ fiebant per bonorũ venditiones, & ex senatuscõsulto Claudiano, sublatis.

TITVLVS XIII.

Successio facta per venditionem bonorũ debitoris, est hodie sublata. ARET.

ERant ante prædictam successionẽ olim & aliæ per vniuersitaté successiones: qualis fuerat bonorum emptio α [a] quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages [b] fuerat introducta; & tunc locum habebat, quando iudicia ordinaria [c] in vsu fuerant: sed cum extraordinariis iudiciis β posteritas vsa est, ideò cum ipsis ordinariis iudiciis etiam bonorum venditiones expirauerunt [d]: & tantummodò creditoribus datur officio iudicis bona [e] possidere, & prout vtile eis visum est ea disponere quod ex latioribus Digestorum libris [f] perfectiùs apparebit.

Successio, quę fiebat per senatusconsultum Claudianum, est hodie sublata. ARET.

1. ¶ Erat & ex senatusconsulto Claudiano γ miserabilis per vniuersitatem acquisitio: cùm libera mulier seruili amore bacchata g, ipsam libertatem per senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam [h]: quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & à nostra ciuitate deleri, & non inseri nostris Digestis concessimus.

b ¶ *Ambages.* nam proponebat creditori actionẽ: & si cadebat à syllaba, cadebat à causa. Si verò non cadebat: bona debitoris absentis, vel præsentis vendebat sua auctoritate. quod hodie non est: *vt hic, & C. de form. & impe. l.j. & ij.*

c ¶ *Ordinaria.* id est, solennia.

β ¶ *Extraord. iudicia.* Cùm non solenni more & certis præscriptisque formulis iudicia exercerentur. CVIAC.

d ¶ *Expirauerunt.* id est, cessauerunt.

e ¶ *Bona* scilicet omnia: *vt ff. quibus ex cau. in poss ea. l.j.* sed hodie pro mensura debiti declarati: *vt in authen. de exhibẽ. & intro. re. §. si verò semel collat. v.* ADOSTIO. Dic hoc verum, quando agitur personali: secùs si agatur etiam hodie reali, vel hypothecaria, quia iura antiqua remanent incorrecta: & sic fit missio in solidum in poss. *vt no. glo. in auth. in qui. C. de bo. auctor. iud. poss. & in l. iij in glo. pen. C. de præto.*

f ¶ *Libris.* vt *ff. qui ex cau. in pos. ea. per totum. & de bo. auct. iud. poss per totum.*

γ ¶ *Ex S C. Claudiano.* Error est in Suetonio Tranquillo, cùm hoc S.C. & id quod Macedonianum dicitur, Vespasiano tribuit. Verius enim est, vtrumque esse Claudianum, vt scribit Tacitus *lib. xi.* & priùs quidem à me ὑπομνήμασι fuit explicatum in notis ad Vlpian *tit. de tutelis.* CVIAC.

Ebrina, & mulier luxuriosa æquiparatur.

g ¶ *Bacchata.* id est, capta, vel decepta: vt [d] enim vino quis capitur, vel Baccho: ita & amore. Item furore [e] amoris nihil vehementius inuenitur: *vt in authen. quib. mod. na. effi. legitimi. § illud. ver. nouimus. collat. vj.* ADOSTIO. Et maximè in iuuenibus.

Vide quę scripsi ad Noui quibus modis naturales efficiuntur. cap. 4. verbo, vehementius.

Vnde versus.

Militat in teneris annis amor hospes amœnus
Atque in tantum ridiculosa Venus.

Facit *c. cùm iuuentute. extrà de præsump*

h ¶ *Substantiam.* si coniungebat se alieno seruo, & contra domini nunciationem: *vt C. ad senatusconf. Clau. l.j.*

DE OBLIGATIONIBVS.

Continuatio Angeli. *Hic* [f] *incipit tertia pars principalis diuisionis totius istius operis, gratia cõmodioris diuisionis, & etiam materiarum.* facit l. Caius §.1. ff. de leg iii. cum si. ibi in *quoniã hic tractatur de tertia parte, siue de tertia materia, in qua versatur ius nostrum. quoniã versatur circa tria aut circa personas, aut circa res, aut circa actiones, & obligationes, vt s. de iu. na. gẽ. & ciu. §. fin. Vsque huc tractauit de personis, & rebus.* vt dicit glo. rubr. *igitur aliam & tertiã partem faciamus de obligationibus, & actionib. & per cõsequens de tertia materia totius iuris ciuilis.* Aretin. ¶ *Accurs. autem* [a] *sic cõtinuat istam rubricam. Dictum est supr. de personis, lib. 1. de rebus in secũdo, & tertio, vsq; huc nũc de actionibus debet dicere:* vt s. de iur. natur. §. fi. *sed quia obligatio mater est actionis.* vt ff. de procu. l. licèt. §. ea obligatio: *adeò præmittitur de his obligationibus. & adeò dicit hic:* Nunc, &c. ACCVR. — a Continuatio Accursij.

DE OBLIGATIONIBVS.

TITVLVS XIV.

Tertiam iuris ciuilis partem expositurus, de obligationibus: vnde actiones, ceu ex matre oriuntur, titulum generalem, atque deinceps earum species proponit: quò prælibatis obligationibus, naturas actionum maturiùs adsequamur.

NVnc transeamus ad obligationes. Obligatio [i] est iuris vinculum [k], quo necessitate [l]

b Diuisio. *Vnc transeamus, &c.*] Totus [b] iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit definitionem obligationis. Secundò ponit vnam diuisionem obligationis. Tertiò ponit secundam diuisionem. Quartò illam diuisionẽ in aliam subdiuidit. Secunda ibi: *Omnium autem.* Tertia ibi *Sequens.* Quarta ibi: *Prius est.* CASVS. Quæsiui ab Impera. sic Domine, cũ curam adhibueritis ad res, & ad personas: ad quod proponitis vos transferre? Respondet Imperator: Nunc, &c. Quæsiui etiam vltrà sic: Domine, Quid est obligatio? Respondet ipse. Obligatio est, &c. Sed quia vnũquodque tũc perfectè cognoscitur, cùm in se & in suis partibus demonstratur, ideò dominus Iusti. data definitione dat obligationis diuisionem, vt sic obligationis in se, & in suis partibus pleniùs, & perfectiùs habeatur notitia. Et primò dat dominus Iustin. obligationis diuisionem generaliorem, & breuem: secundò specialiorem, & primam continentem. Item primò diuidit: secundò membra diuidentia exponit: & sic vno modo ponitur casus Aliter autem ponitur secundùm dominum Gul. sic casus. Ego iuuenis volens legalibus fulciri nutrimentis, accessi ad Iustinianum, & talia verba proposui coram eo: Domine, vidi per continuationes multiplices, quòd nunc est ad tract. de obli. transeundum: pro Deo dicatis mihi, quid est obligatio? Frater, dicit Iustin. obligatio est, &c. Franc.

i ¶ *Obligatio.* videtur quòd [c] nulla obligatio definiatur. nã ciuilis sola non habet effectum exigẽdi: vt patet in obligatione literarum ante biennium [d]: *vt infr. de lit. ob.* Item patet in omni obligatione ciuili, & naturali simul. nam si pactum fieret de non petendo tollitur naturalis, & remanet ciuilis: *vt ff. de sol. l. Stichum, aut Pamphilum. §. naturalis.* & tamen non habet effectum istum: *vt j. de excep. §. prætereà* Item nec naturalis: quia nec per eam fit actio, licèt impediatur repetitio: *vt ff. de donat. hoc iure §. fi. & ff. de condi. indeb. l. iudex & l. Iulianus.* Sed dic, quòd simul vtraque definitur. Item si [e] bona est definitio, ergo conuertitur cum suo definito. Vbicumque ergo est iuris vinculum, est obligatio. & econtrà, vbi non est tale iuris vinculũ, non est obligatio: ergo nec fideiussor adhiberi potest: *vt ff. de verb. obli. l.j. §. y. incipit, si quis ita. in fin.* q est falsũ quia naturali obligationi accedit: *vt infr. de fideiuss. in prin.* Sed dicas, quòd hic est deceptio. nã si dicas, oẽ est obligatio. s. ciuilis, & naturalis: vera est si dicas obligatio, s. nulla etiam naturalis, falsa est. & sic vit est in dictione *obligatio*: vbicũque enim dico, quòd naturali obligatione quis tenetur, intelligo de iure gentiũ: quia conuenit solis hominibus, & omnibus.

c Obligatio an rectè hic definiatur

d Et hæc sententia communis habetur licèt Vlcramon, nec naturalẽ, nec ciuilem natam velint. *de quo habetur in l. cùm quis. l. de iur. & fac igno.* & cũ his sentit Iaco. ab Ares. tametsi glossam sequitur hic Porcius, quem vide.

e Definitio bona conuertitur cum suo definito.

k ¶ *Iuris vinculum* id [f] est, ius vinciens & sic est res incorporalis: *vt suprà de re. cor. & incor. in fin.* vt enim boues funibus visualiter ligantur: sic homines verbis ligantur intellectualiter: *vt ff. de verb. sig. l. rei. §. j.* ADOSTIO. Iuxta illud: Verba ligant homines: taurorum cornua funes. Cornu bos capitur: voce ligatur homo.

f Iuris vinculum quid.

l ¶ *Necessitate.* Tunc [g] enim verè debitor est, cùm necesse habes soluere: *vt ff. de verb. sign. l. debitor.* & ita secundùm hoc nulla obligatio cui opponitur exceptio, definitur hic, quod verum est, si

g Debitor verè dicitur, à quo inuito potest exigi.

est, si opponatur exceptio ideo quia desiit esse vinculum naturale, vel ciuile. Nam quædam exceptiones proponuntur etiã quãdo vtrumque vinculum adest: vt Macedoniani, & Velleiani. Sũt enim effectualis[a] obligationis duæ radices: vna naturalis scilicet quæ consensu nascitur quæ inter omnes fieri potest etiã inter seruos: & hæc naturalis dicitur: vt ff. de pac. l. j. §. adeo. hæc radix cõtrario cõsensu tollitur, vt ff. de sol. l. Stichum §. naturalis. quia iura naturalia, &c. vt ff. de reg. iu. l. nihil tam. sed hæc naturalis vim non habet cogendi: impedit tamẽ soluti repetitionem: vt ff. de fideiuss. l. fideiussor. §. fideiussor. Huic quandoque accedit ciuilis etiã radix: quæ illi naturali faciem dat, vel formã, vel vestem, vt possit parere actionem. Et hæc[b] ciuilis tollitur contrario ciuili actu, non naturali, vt per acceptilationem: vt infra . quib. mod. tol. oblig. §. j. alias §. item per acceptilationem. Item per sententiam, remanente naturali: sed hoc non est ipso iure, sed per exceptionem: vt ff. de cond. indeb. l. Iulianus. sententia[c] enim est de iure ciuili, cũ omnia iudicia sint de iure ciuili: vt diximus supr. de iure natu. §. ius autem in gl. ve ius, & per l. ff. de orig. iur. l. ij. §. his legibus latis. versi. hac disputatione Et hæc[d] ciuilis nõ adhæret seruis, cùm nihil sint inspecto iure ciuili: vt ff. de regu. iur. l. seruitutem, & l. quod attinet. Itẽ filio cõtra patrem, vel econtra non nascitur: vt ff. de cond. l. frater à fratre. cùm inter eos non possit esse iudicium: vt ff. de iudic. l. lis. iure ciuili impediẽte, ratione patriæ potestatis: vt supr. de pat. pot. §. ius autẽ. ACCVRSIVS. ADDITIO Hodie tamen in aduenitiis fortè nascitur ciuilis obligatio, quamuis durante patria potestate contra eum non exerceatur[e]. Angel.

a Obligatio effectualis habet radicem naturalem, & ciuilem.
† Solutio fieri debet secundum ciuilia iura. Cuiac.
† Id est, prima. Cuiac.
† Velutí ex pacto in quibusdam causis.
† Veluti ex cõuentionibus iuris gẽtium. Cuiac.
b Obligatio ciuilis tollitur per acceptilationem, & sententiam.
c Sententia est de iure ciuili.
d Obligatio ciuilis quibusdã personis non adhæret.
e Et idem ait Bald.

adstringimur alicuius rei[a] soluendæ † secundum[b] nostræ ciuitatis iura.

Ponit primam diuisionem obligationum: quia aliquæ sũt ciuiles: aliquæ prætoriæ.

1. ¶ Omnium autem obligationum summa † [c] diuisio[d] in duo genera deducitur: namque aut ciuiles sunt, aut prætoriæ.

¶ Ciuiles sunt, quæ aut legibus[e] constitutæ †, aut certè iure ciuili comprobatæ † [f] sunt.

¶ Prætoriæ sunt, quas prætor ex sua iurisdictione cõstituit[g], quæ etiam honorariæ[h] vocantur.

Ponit secũdam diuisionem obligationum, quæ est quadruplex.

2. ¶ Sequens diuisio[i] in quatuor species diuiditur. Aut enim ex contractu[k] sunt, aut ex quasi contractu[l]: aut ex maleficio[m], aut ex quasi maleficio[n].

Obligationes ex contractu sunt in quadruplici differentia. Ang.

Prius est, vt de his quæ ex contractu[o] sunt, dispiciamus. Harum æquè[p] quatuor sunt species. Aut enim re cõtrahuntur[q], aut verbis[r], aut literis[s], aut consensu[t]: de quibus singulis dispiciamus.

QVIBVS MODIS RE contrahitur obligatio.

TITVLVS XV.

Mutuum ex eo dictum quòd de meo tuum fiat, in his rebus tantum consistit, quas numero, pondere, vel mensura constantes, in hoc damus, vt eorum fiat a quibus recipiuntur, & ad nos non illa ipsa, sed eiusdem qualitatis alia reuertantur.

a ¶ Rei. vel etiam facti, quia verbum rei, generale est: vt ff. si cert. peta. l. j. in fi. & ff. de verb. signi. l. rei ADDITIO. ¶ Not. appellatione rei factum contineri: ex quo dixerunt aliqui, quòd si statuto caueatur, quòd pro quacunque re petita soluatur solidus pro libra, quòd habebit locum in facto petito, quod verum limitat hic Bald quãdo tale factum petitum erat æstimabile, vt librum scribi, domum ædificari, & fossam fodi. Si autem esset inæstimabile, vt facere vxorem consentire, tunc nihil esset soluẽdũ, quia verba statuti debent intelligi in casu possibili: hoc est, quo res æstimari possit. l. non solum ff. de actio. & obliga. & leg. si idcirco. Cod. de his, quib. vt indig. Christophor.

b ¶ Secundum. istud[f] secundum, potest referri ad totã definitionem, q. d. obligatio sic definitur secundùm iura Romana, i. secũdũ leges, & sic ciuilis & naturalis hic simul definitur. 2. Vel dic, quòd refertur tantùm ad principium, scilicet iuris vinculum. Et quod dicit, quo astringimur scilicet quandóque: vt quando est ciuilis & naturalis. quãdóque nõ: vt quãdo est naturalis sola, vel ciuilis sola. & secũdum hoc quælibet definitur hic: non etiam naturalis, vel ciuilis sola. 3. Vel dic, quòd ponitur remotiuè hæc dictio, secundùm, quasi dicat, illa obligatio est iuris vinculum: quæ est secundùm ius, non contra ius. ff. de verborum obligation. l. generaliter. & l. veluti. & secundum hoc refertur ad primum. 4. Vel dic, quòd refertur tantùm ad illam dictionem, soluendæ nam secundum ius[g] sunt faciendæ solutiones, vt[h] res æquè bona soluatur: vt ff si certum peta. l. cum quid. & ff. commo. l. iij. § si reddita. Item congruo loco & tempore: vt ff de solu. l. si soluturus Item de euictione promitti debet: alias nõ videtur soluere, vt ff de verborum obligat. l. Iulianus §. qui fundum. & ff de condict. causa da. l. final & de euictio. l. ij. Item per competentes actiones, & iudices fiat solutio: aliter non valet sententia, nec solutio fieri debet: vt C si à non competen. iudi. l. fin.

f Hæc particula definitionis, secundum, quo referenda sit.
g Solutio secũdum ius facienda est.
h Solutio iure fit, quoties res æquè bona congruo loco, & tempore, & euictione promissa, competenti actione, & iudice, soluitur.

Omnium autem] CASVS. Obligationis posita definitione, hic ponit eius duplicẽ diui. quæ patet in litera: dum tamen sciatur, quòd prima diuisio sumitur respectu iurium à quibus procedit obligatio quælibet: secunda verò procedit à causis propter quas introducuntur obligationes: quia omnis obligatio est ex contractu, vel quasi, &c. Franc. de Aretio.

c ¶ Summa. id est[i], prima. 2. Vel summa: id est, breuis sic supr. de iur. perso. in princ. est enim quandóque maior: vt inf. eo. § fin.

d ¶ Diuisio. Diuisio[k] est innumerabilis materiæ breuis compositio: & diuisio ad multa facit: vt diximus in prox. §. penult.

i Summa pro primo, vel breui.
k Diuisionis definitio.

e ¶ Legibus. vt legis[a] Aquiliæ obligatio: vt infr. de leg. Aquil. in prin. Itẽ de pauperie per leg. xij. tab. ff. si quad. pau. fe. di. l. j. j resp. Item furti nec manifesti: vt j. de noxa. § sũt aut. Secùs autem est de furto manifesto: quia illa obligatio est prætoria. vt infr. de perpe. & temp. act. § furti quoque.

a Obligationes ciuiles legibus constitutæ quæ dicantur.

f ¶ Iure ciuili comprobatæ. vt[b] sunt obligationes iure gẽtium inuentæ: vt supr. de iure nat. §. ius autem quæ à iure ciuili sunt comprobatæ: vt ff. de iusti. & iure. l. ius ciuile.

b Obligationes iure ciuili comprobatæ quæ dicantur.

g ¶ Constituit. vt[c] obligatio ex furto manifesto vt infr. de perpe. & tempo. act. §. j. Item ex rapina, & vbicunque prætor aliquam obligationem inducit: vt patet per multos titulos. vt ff. de iusti. & iur. l. ius autem ciuile. §. ius prætoriũ.

c Obligationes Prætoriæ quæ.

h ¶ Honoraria. quia prætores honores gerebãt, quod dic vt supr. de iu. natu. §. prætorum.

i ¶ Sequens diuisio. scilicet obligationum.

k ¶ Ex contractu. vt infra, vsque ad tit. de oblig. quæ ex quasi contractu.

l ¶ Ex quasi contractu. vt infr. de oblig. ex quasi contractu. Sequẽtes duo tit. vsque ad quartum lib. sunt communes. scilicet per quas perso. no. acqu. & quot mo. tol. oblig.

m ¶ Aut ex maleficio. vt infr. de oblig. ex malefic. vsque ad titu. de oblig. ex quasi malefic.

n ¶ Ex quasi maleficio. vt infr. de oblig. ex quasi malefic. & subaudi. aut ex variis figuris causarum, vt ff. de act. & oblig. l. j. in princip.

o ¶ Ex contractu. Propriè[d] ponitur quoad illos contractus vbi hinc inde nascitur obligatio: impropriè quo ad alios: vt ff. de ver. sig. l. Labeo. sic ff. si cer. pe. l. certi condictio. in princ. & de offi. procon. & leg. l. ij. ADDITIO. No. appellatione contractus intelligi propriè contractum vltro, citróque obligatorium, pro quo, l. Labeo ff. de verb. signifi. Ex quo dicit Bald. quod si statuto caueatur, quòd qui non petierit debitum ex contractu intra x. an. cadat a iure suo, non habeat locum in creditore ex mutuo, quia ille non est propriè contractus, cùm solum præcipiens obligetur: non autem numerans. Christoph.

d Contractus propriè dicitur vbi hinc & inde nascitur obligatio: impropriè in aliis.

p ¶ Æquè. vt supra ACCVRSIVS.

q ¶ Re contrahuntur. vt infr. tit. prox.

r ¶ Verbis. vt infra tit. ij. vsque ad tit. de lit. oblig.

s ¶ Literis. vt infr. de lit. oblig.

t ¶ Consensu. vt infr. de oblig. ex consen. cum sequen. tit. Sed quæ[e] est differentia inter actionem, & obligationem & contractum? Resp. contractus est verborum conceptio, vel cõsensus, vt patet ff. de verb. obli. l. stipulationum. § stipulatio. & est facti, vt ff. de cura. fur. l. consilio. in fine. Obligatio est, quæ inde nascitur, argument. ff. si cert. peta. l. ij. circa finem. Actio est quod postea inde surgit, & sic nullum est alterum: vt ff. de procur. l. licet. §. ea. & infra, tit. ij. in princ. & hæc duo sunt iuris, vt in definitionibus patet.

e Contractus, obligationis & actionis differentia.

QVIBVS MODIS RE CONTRAhitur obligatio.

Continuatio istius tit. ad præcedentem, patet suprà, ti. prox. in fi. Ang.

RE *contrahitur.*] Totus iste titu. diuiditur[f] in quinque partes. Primò ponit de mutuo. Secundò de indebito soluto. Tertiò de commodato. Quartò de deposito. Quintò de pignore dato. Secunda ibi in §. *Is quoque.* Tertia ibi, *Item is.* Quarta ibi, *Prætereà.* Quinta ibi in §. *Creditor quoque.* CASVS. Domine, supra dixistis mihi, quòd obligationũ quæ ex contractu nascũtur, quatuor sunt species. Quarum prima est, quòd re cõtrahitur obligatio. Domine, pro Deo dicatis mihi qualiter re contrahitur obligatio? Et dominus Impera. respõd. quòd mutui datione cõtrahitur obligatio re. Sed domine, pro Deo, in quibus rebus cõsistit mutui datio? Ad hoc resp. dominus Imperat. quòd mutui datio consistit in his rebus quæ consistunt pondere, numero, & mensura: veluti vino, oleo, frumento, &c. hoc est, in rebus illis quæ sunt vt quãtitas, non vt species, quas res aut in numerando, & hoc refertur ad pecuniã numeratã, aut in metiendo, & hoc refertur ad vinum, oleum, & frumentũ, aut in appendendo, & hoc refertur ad æs, aurum, & argentum: in hoc damus vt accipientium fiant & de natura mutui est, vt non idẽ corpus reddatur, sed in eodem genere. Transit enim dominium rei mutuatæ in accipientem: licèt teneatur de corpore æquiualenti in

f Diuisio

eodem

eodem genere. Ideò enim dicitur mutuum, quia de meo fit tuum. Sed domine, vos tota die loquimini de contractu mutui, sed pro Deo, quæ actio nascitur ex illo contractu? Respon. Imperator, quòd nascitur ex isto contractu quædam actio, quæ vocatur certi condictio specialis: & hoc dicit dominus Guido.

† Hoc princ. respondet tit. de reb. cred. ff. Agi.Pett.

Vel alio modo pone sic casum: Posuit Iusti. determinando species obligationis, & specierum species. Vnde primò de prima specie subdit exemplum. Dixi etiam ei, Domine, vos dixistis mihi supra, quòd quandóque re contrahitur obligatio. sed dicatis, si placet, quando? Respond. Imperat. Re contrahitur, &c. Et quia cõsistit primò in mutui datione, ideò consequenter determinat in quibus consistit mutuum, siue mutui datio: ibi, *Mutui*. Consequenter modum designat. & addit rationem quare sic appellatur. ibi, *Vnde. &c.* In fine dicit quòd actio ex eo nascitur, determinando, & ita quinque principaliter in hoc responso continentur. Franciscus.

† a datio.

† quoniam.

† al. vnde.

RE † contrahitur [a] obligatio, veluti ex mutui datione. Mutui [b] autem obligatio † in his rebus consistit, quæ pondere [c], numero, mensurâve constant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res aut numerãdo [d], aut metiendo [e], aut appendendo [f] in hoc damus, vt accipientium fiant, & quandóque [g] † nobis non eædem res, sed aliæ eiusdem naturæ, & qualitatis [h] reddantur [a]. Vnde [i] † etiam mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, vt ex meo tuum fiat [k]. Et ex eo contractu nascitur actio quæ vocatur certi condictio [l] [β].

Indebito errore soluto, perinde re obligatur recipiens, atque si ei mutuum fuisset, ideirco in eum condictitia actio datur: impuberes autem sine tutore indebitum recipiẽtes, nihilo magis re obligantur, quam ex mutuo.

¶ Is quoque † qui non debitũ accepit ab eo qui per errorẽ [m] soluit, re obligatur: datúrque agẽti cõtra eũ propter repetitionem condictitia actio [n]. Nã perinde ab † eo [o] condici [p] potest, si apparet [q] eum dare oportere, ac si mutuum accepisset [r].

a Pactũ modis sex modis vestitur

b Et dicitur pactũ nudum, quod stat in finibus conuentionis: alias si transit in propriũ nomen cõtractus, vel formã, seu solennitatem, vel causã per quam robur & efficaciam assumit, erit vestitum. Ang.

† Hoc non recipit Azo, quẽ sequitur hic Bald.

a ¶ *Re contrahitur*. In primo not. vestiri [a] pactum id quod est nudum, vi modis [b], Re, vt hîc. Verbo. *vt infrà, tit.* 3. Literis: *vt infrà, de lit. ob.* Consensu: *vt* ĩ. *de oblig. ex cons.* Cohærentia contractus, vt si iuxta contractũ apponatur aliquod pactum ante, vel post: *vt C. de pact. l. petens. & ff. de pact. iurisgẽtiũ §. quinimo.* Item interuentu rei, vt in contractibus innominatis: ex quibus nascitur actio demùm re secuta. *vt C. de rerum perm. l. ex placito* Sed quid differt ea quæ vestitur re, ab ea quæ interuentu rei vestitur? Respon. prima habet vestimentũ, & robur statim cùm nascitur: nam tacitè agitur vt reddatur mutuum, vel commodatum. *ff. si cert. pet. a l. cùm quid.* Sed in alia dudum fortè posteà quando res traditur. *C. de pact. l. petens & C. de rerum permut. l. ex placito.* Et adde duos modos: *vt not. d. §. quinimo in glo.* 1. scilicet quando vestitur legis auxilio, † quod est, quoties nudum pactum actionem parit, vt in donatione: *vt ff. de pact. l. legitima.* Itẽ rei principio, vt in pollicitatione facta reipub. *vt ff. de pollicita. l.* 3. Accvrs. Additio. Item vestitur pactum auctoritate legis: *vt C. de donat. l. si quis argentum.* sed iste modus cõprehenditur sub prædictis licet iureiurãdo: *vt ff. de op. lib. l. vt iurisiurãdo.*

b ¶ *Mutui*. Nota quòd quatuor debent esse in mutuo: natura, vt ad hoc sit inuenta, vt mensuretur, vel ponderetur, vel numeretur, sicut est in pecunia: *vt ff. de contrahen. emptio. l.* 1. Item consuetudo. Item aptitudo vt ad numerum, vel ad pondus suæ naturæ aptetur. Item actus, scilicet vt detur secundùm naturam suam. Nam si dedero pecuniam in sacculo non numeratam, vt tantundem reddas, non erit mutuum, sed innominatus contractus. Vide hos casus, *ff. si certum pet. l.* 2 *§.* 2.

c ¶ *Pondere. ff. si cert. pet. l.* 2. *§. mutuum contrà* Solutio ibi largè accipitur nomen pecuniæ *vt ff. de leg.* 3. *l. talis.* Accvrs.

d ¶ *Numerando.* vt pecuniam.

e ¶ *Metiendo* vt vinum, oleum, frumentum.

f ¶ *Appendendo* vt ære, & argento, & auro. ¶ Sed quid si librum ad pondus dedero? Resp. non est mutuum, quia consideratur [c] consuetudo, & aptitudo, & natura rei talis: *sic ff. eo. l.* 2. *§.* 1. ¶ Item quid si pecuniam in sacculo vt speciem? Respond. non est mutuum, quia actus mutuo similis exigitur: *vt ff. de lega.* 3. *l. planè vbi §.* 2 *vers. sed hoc ita erit.*

c Consuetudo & alia tria in mutuo sunt consideranda.

g ¶ *Et quandoque.* incidenter enim quandoque eadem, quia non indiget ea: *vt argu. ff. si cert. pet. l. quis pecuniam.* sed cũ accipit, eius debet esse propositi, vt aliud reddat: *vt ff. si cert. pet. l.* 2 *in prin.* Ac.

h ¶ *Qualitatis* idest, bonitatis, quod tacitè semper præsumitur agi: *vt ff. si certum peta. l. cùm quid §.* 2.

a ¶ *Reddantur.* Non dantur mutuo nisi quod & reddi potest in suo genere, cùm Stichus pro Pamphilo datur, Stichus non redditur. sed datur. cùm vinum pro vino datur æquè bonũ, eadémque mensura reddatur vinum verius, quam datur. Cvrac.

i ¶ *Vnde.* quia fit accipientis Accvrs.

k ¶ *Tuum fiat.* componitur enim ex integro, & corrupto: *vt hîc, & ff. si cer. pe. l.* 2 *§. appellata.* ¶ Et not. quòd licet deseruire nomini, quia nomina debent esse consonantia rebus: *vt* ĩ. *de dona. § est & aliud.* ¶ Et not. reconciliari mutuum tribus modis: *vt not. ff. si cert. pet. l.* 2. *§. appellata. in glo.* 2 *&* ĩ. *eod. § item is in glo. mutuũ.* Additio. Quibus adde duos alios modos, scilicet propter superuenientiam dominij in mutuantem ex causa de præterito, *vt l. proinde ff. si cert. pet.* Item ratihabitione secuta. *vt l.* 3 *procurator. ff. de condi. indebiti.* Et hæc vera in mutuo merè

Institor.

naturali, alias merè ciuili cursu bienuij. Item ciuile cõi naturæ cooperatur, reconciliatur stipulatione, siue præcedat, siue sequatur: vt per Angel. hîc.

l ¶ *Certi condictio* sc. specialis [a] quæ de mutuo datur: vt hîc: appellatur à quibusdam, si certum petatur: *vt ff. de tritica. l.* 1. Sed dic quòd cõdictio certi ex mutuo specialis dicatur. Est & alia generalis [b], quæ datur ex omni causa, & ea omni contracta ex quo certum petitur: *vt ff. eo. de reb. cred. l. certi condictio. in prin.* ¶ Sed nunquid [c] ad interesse datur certi condictio? Quidam dicunt quòd non: *vt ff. si quis in ius voc. non ie. l. fi.* Nos dicimus quòd sic. & quòd d. l. dicitur incerti condictio, dic, id est, certi condictio quæ datur ad interesse, quod est incertum. & est ratio: quia licèt prima facie sit incertum, certificatur tamen per iudicem: *vt* ĩ. *de act. §. curare.* [d] secus si ad factum, quia etiam in sententia non certificatur quantitas: *vt ff. de verb. oblig. l. vbi autem §. qui id. quod. & ff. de re iudi. l. si quis ab alio. §. fin.*

a Cõdictio certi specialis datur ex mutuo.

b Condictio certi generalis.

c Interesse petitur condictione certi.

† Pacti ad bonae §. c. vlt cum glo. §. ante med. ibi, indebitum iure naturali. extrà, de solut. vbi est bona glo. de materia repetitionis indebiti.

† alias ei

d Et pro hoc alle. Angel. hic casum in l. 2 C. de contr. stipula. Non est enim in potestate actoris quantitas interesse sed spectat ad iudicem

β ¶ *Condictio* inde tit. *de condict. lib.* 12. *Digestorum.* Cvrac.

Is quoque.] Casvs. Dixi Imperatori: Domine, iam benè vidi qualiter in mutuo re contrahitur obligatio: contrahitúrne alio modo? Ad hoc respon. dominus Imper. quòd sic, quia non solùm qui mutuum accepit, re obligatur: sed etiam ille qui indebitum sibi per errorem solutum recepit, re obligatur: vnde si aliquis putat se tibi teneri in c. cùm in veritate non teneatur, & illa tibi soluerit, re obligatus es ei, & cõpetit tibi contra te condictio indebiti, quæ datur propter indebita soluta. Nam ab eo qui indebita recepit a sibi soluente per errorem, poterunt condici per condictionem indebiti: sicut ab eo qui accepit mutuam pecuniam, potest illa pecunia condici per condictionem certi specialis de mutuo: & ita quæ ista duo paria sunt in effectu, & in modo obligationis. Sicut enim qui mutuam pecuniam recipit, tibi re obligatur, & potest ab eo pecunia recepta condici per condictionem certi specialis de mutuo, sic & iste qui indebitum recipit ab eo qui indebitum soluit per errorem, re obligatur, & ab eo potest pecunia illa cõdici. Sicut ergo paria sunt in ponendo, hoc in affirmando: sic & paria debent esse in negando. Vnde sicut pupillus, si sibi mutuaretur pecunia, non tenebitur: sic nec tenebitur si indebitum sibi fuerit solutum. In fine dicit quòd quædam iniuria videtur fieri huic speciei, eò quòd ponitur inter species quæ ex contractu oriũtur, eò quòd ille qui indebitum soluit, credens se teneri, cùm tamen non teneatur, magis intendat distrahere negotium, quam contrahere, eò quòd solutum intendit deliberare. Franc.

m ¶ *Per errorem* aliud si ex certa scientia: *vt ff. de cõd. inde. l.* 1. *& ff. de reg. iur. l. cuius per errorẽ & C. de iur. & facti igno. l. cùm quis.* Accvrs. Additio. Ex quo not. modum concludendi esse, quòd indebitum soluit per errorem iuris, vel facti, prout fuerit, & est necesse hoc exprimere, nisi qualitas personæ agentis esset causa dandæ condictionis, vt in pupillo, in demente, vel furioso. Angel.

n ¶ *Condictitia actio.* id est, condictio indebiti [e], quæ datur propter indebita soluta, si facta sint accipientis: *vt ff. eo. de cond. inde. l. indebiti. §.* 1. alias nulla [f] condictio datur, nisi dominium sit translatum: *vt ff. vsufruct. quemad. ca. l. fi. &* ĩ. *de act. § sic itaque. & §. appellamus* 2. Item ad augmenta naturalia: *vt ff. eo. de cond. ind. l. indebiti* non ad ciuilia. *vt C. eo l.* 1. 3. Et in quãtum locupletior est accipiens, si bona fide percepit. *vt ff. eo. l. si non sortem § libertas.* alias si sciens acceperit, in totum: *vt ff. eo. l. in summa. § si seruum.* & quandoque furti: *vt ff. de cõd. fur. l. quoniã.* Vel dic vt ibi.

e Cõdictio indebiti ad quid detur

f Cõdictio nulla datur, nisi dominium sit translatum.

o ¶ *Ab eo* scilicet qui soluit.

p ¶ *Condici* ei, cui solutum est. Accvrsivs.

q ¶ *Si apparet.* si, id est, quia. Sed videtur hîc dici quòd primò appareat indebitum, & sic probatur antequam actio proponatur & ita ante lit. contesta. quod est falsum, nisi in casu: *vt C. de testi. in auth. sed & si quis.* Sed resp. hoc verbum, *potest*, quod hîc est, intelligitur eum effectu sc. vt condemnetur reus.

r ¶ *Accepisset.* vnde tenetur, nisi [g] in casibus, vt si soluitur ex causa, quæ inficiatione crescit: *vt Cod. eod. de condi. inde. l. ea, qua.* 2. Item ex causa pietatis: *vt ff. eo. l. cùm his. §. similiter.* 3. Itẽ trãsactionis: *vt ff. eo. l. in summa.* 4. Item rei iudicatæ: *vt C. eo l.* 1. 5. Itẽ scientiæ: *vt ff. eo l.* 1. & hîc dicitur. 6 Item iuramenti: *vt* ĩ *de ac. §. item si quis postulante.* Et alias, *vt not.* ĩ *de oblig. ex quasi contractu. § fin.* & etiam in *l. eleganter. § fin. in glo. fin. ff. de condi. indeb.*

g Indebitũ accipiens in certis casibus restituere non tenetur.

MMM Vnde

a ¶ *Vnde pupillus.* sed si pupillo solueris indebitum per errorem, credens teneri, non poteris contra pupillum agere condictione indebiti, nec certi condictione ex mutuo. Sed ista obligatio non videtur ex condictione descendere, quia soluit pupillo per errorem.

Vnde pupillus [a], si ei sine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione: non magis, quàm mutui [b] datione [c]. Sed hæc species obligationis non videtur ex contractu [d] cōsistere, cùm is qui soluendi animo dat, magis velit negocium distrahere quàm contrahere †.

Non minus re obligatur qui commodatum accepit, quàm qui mutuum: in hoc tamen differunt, quod mutuum accipiens rei dominium assequitur, & ob id aduerso casu non liberatur: is autem cui commodatur, dominus non fit: qui quamuis rei custodiendæ exactissimā curam præstare debeat, de casu tamen fortuito (nisi culpa præcesserit) minimè tenetur.

¶ Item † is cui [e] res aliqua vtenda datur [f], id est, commodatur, re obligatur: & tenetur commodati actione. Sed is ab eo qui mutuum accepit, longè distat. Namque [g] non ita res datur, vt eius fiat [h]: & ob id de ea ipsa re [i] restituenda [k] tenetur. Et is quidem [l] qui mutuum accepit [m], si quolibet fortuito casu amiserit quod accepit, veluti incendio, ruina, naufragio [n], aut latronum, hostiúmve incursu, nihilominùs obligatus remanet †. At is qui vtendum accepit, sanè quidem exactam [o] diligētiam custodiendæ rei præstare iubetur, nec sufficit ei [p] tantam diligentiam adhibuisse, quantā suis rebus † adhibere solitus est: si modò alius diligentior poterat eam rem custodire, sed propter maiorem vim †, maioréſve casus [q] non tenetur: si modò nō ipsius culpa is casus interuenerit. Alioqui si id quod tibi commodatum est domi, peregrè tecum ferre malueris, & vel incursu hostium, prædonúmve, vel naufragio amiseris, dubium nō est, quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc propriè intelligitur, si

Sed differentia [a] est inter illum qui mutuum accepit, & illum cui commodata est res, quia si commodauero tibi equū meum, ego non do tibi eum, vt tuus fiat, & ideo teneris mihi de eadem re restituenda, secùs in mutuo, quia si mutuo tibi, non teneris mihi reddere eandem rem, sed aliam rem eiusdem naturæ, & æquè bonam. Alia est differentia, quia qui mutuum accepit, si casu fortuito amiserit quod accepit mutuo, veluti incēdio, ruina, naufragio, aut incursu latronum, vel hostium: nihilominùs possum agere contra eum ex mutuo. Sed commodatarius diligenter debet custodire rem sibi commodatam: nec sufficit si adhibeat talem diligentiam in custodiendo, qualem in suis rebus solet adhibere, si alius homo diligentius poterit custodire. Si verò propter maiores casus cōmodatarius rem sibi commodatam amiserit, non tenetur: dum tamen propter culpam suā casus ille non euenerit: alioqui si tibi cōmodauero scyphū meum, vt haberes in domo tua, & tu forsitan tecum in peregrinationem tuleris, & incursu latronum amiseris, vel naufragio, teneris mihi de eo restituendo, vel ad eius æstimationem.

b ¶ *Mutui.* quia neu-tru, nisi sit factus locupletior.

c ¶ *Datione.* Sed qualiter [a] tenetur ex mutuo? Distingue, aut est infans, & tunc nullo modo tenetur [b]: *vt ff. eo. de condi. inde. l. quod pupillus & ff. de actio. & obligatio. l. pupillus* Aut maior infante, & tunc si tutori promittat, nullo iure debetur: *vt ff. de aucto. tute. l. pupillus.* Si alij promittat, & sine tutore, naturaliter tantum tenetur. *vt ff. de nouatio. l. j.* si cum tutore, etiam ciuiliter, & naturaliter obligatur, sed restituitur: *vt ff. de auct. tut. l. impuberes, & C. si tut. vel cura. inter. per totum.* Et in adulto habente curatorem idem, quod in pupillo: *vt C. de in integ. restit. mi. l. si curatorem* aliter enim, id est, si curatorem non habes, ciuiliter, & naturaliter tenetur [c], sed restituitur. Et hæc omnia sunt vera, nisi factus sit locupletior: vel quia sit salua pecunia, vel in aliam rem versa: *vt ff. de sch. l. in pupillo.* tunc enim tenetur & ciuiliter, & naturaliter, & cum effectu: *vt ff. eo. l. naturaliter. §. si & l. seq. & ff. rem rat. l. iij.* His ergo eisdem modis & de indebito tenetur, vt hic dicitur. Et not. similitudinem inter mutuum, & indebitum, quod valet ad multa: *vt ff. eo. l. indebiti. § j. & q.* vbi reconciliatur indebitum eisdem modis quibus mutuum.

a Pupillus ex mutuo quemadmodū obligetur.

b scilicet actione ex eo contractu, etiā si ad eū aliquid peruenit tenetur tamen tunc cō dictione sine causa, vel ad exhibendum: *vt l. j. in prin. ff. commo.* Et idē dicas de proximo infantiæ: secundū Ang.

† Quia intendit liberare solutum.

† Item est dictio repetitiua. *l. in repetendo. ff. de lega. j.* Ægi. Petr.

c Nisi contrahat super re, cuius alienatio est interdicta. quia non obligaretur sine decreto. *l. ad re soluendam C. de præ. min.* Angel.

d ¶ *Ex contractu.* nec est, imò ex quasi contractu: *vt j. de obliga. ex quasi contract. §. item is.* Aliquid tamen tacitè geritur, propter quod est positus hic casus inter obligationes ex contractu: *vt ff. eo. l. si in area. j. respon. & ff. commo. l. si is qui §. z. le.*

Item is cui, &c.] C a s v s. Expeditis duobus modis, quibus re contrahitur obligatio, sc. mutui datione, & indebiti solutione, superest aliud genus per quod re contrahitur obligatio, sc. per commodatum. Si enim res alicui vtendi gratia detur, id est, commodetur, re obligatur, & tenetur actione commodati. Sed diceret aliquis, Domine, satis patet similitudo inter illum qui recipit mutuum, & illum qui recipit commodatum, quia vterque re obligatur. sed si placet, dicatis mihi, quæ est differentia inter eos? Frater, dicit ipse, differentia est, quia qui mutuum recipit, fit dominus rei mutuatæ, si dominus fuerit ille qui rem sibi mutuauerit: qui autem commodatum accipit, non fit dominus rei cōmodatæ: vnde tenetur restituere idē corpus quod accepit. Domine Iusti. dixi ego, nunquid alia differentia inter eos reperitur? Vtique, dicit ipse, ille enim qui recipit mutuum, re obligatur, & ab illa obligatione per casum fortuitum nequaquam liberatur, secus in illo qui recipit commodatum, quoniam is exactam quidem custodiam tenetur præstare circa rem sibi commodatam. si tamen eam per casum fortuitum amiserit, non tenetur: & hoc verum est, nisi culpa sua præcessit casum illum. Sed domine, pro Deo ponatis mihi exemplum de culpa fortuitum casum præcedente. Libenter, dicit ipse. Si ego tibi scyphos meos argenteos commodauerim, vt eis domi inter vicinos tuos, quos ad conuiuium inuitauerat, vtereris, & tu eos tecum peregrè portasti: si postea aliquo casu fortuito amiseris, tenebetis, eo quod tua culpa præcesserit casum illum. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, quando dicitur res propriè commodata? Frater, dicit ipse: Res tunc dicitur commodata propriè esse, quando nulla merces interuenit, quia si merces interueniret, diceretur potiùs locata vel conducta: quod non est in commodato, quia commodatum debet esse gratuitum. Franc.

e ¶ *Item is cui* quasi dicat, non solùm in duobus superioribus casibus, scilicet quando aliquis accipit mutuum, vel quando accipit indebitum, obligatur re, sed etiam in hoc casu. Accvrs.

A d d i t i o. Nota quòd si commodauero tibi aliquam rem, re obligaris, vt possim contra te agere commodati actione.

f ¶ *Datur* id est, traditur [b], quia dare est dominium transferre, *vt l. vbi autem. §. si. ff. de verbo. oblig. & j. de actio. §. sic itaque.* quod non fit in re commodata. Christoph.

g ¶ *Namque* prima differentia inter mutuum, & cōmodatum.

h ¶ *Vt eius fiat.* quod est in mutuo.

i ¶ *De ea ipsa re.* quod non est in mutuo.

k ¶ *Restituenda* etiam non deteriore, aliàs non videtur reddita, vnde tenetur ad interesse. *vt ff. commoda. l. iij. §. si reddita.*

l ¶ *Et is quidem.* secunda differentia.

m ¶ *Mutuum accepit.* Hic not. mutuum [c] esse triplex. Naturale tantùm, scilicet quando fit numeratio sine stipulatione de soluendo. Ciuile tantùm, quando stipulatio interuenit de soluendo sine numeratione. Ciuile & naturale, quando numeratio, & stipulatio interuenit *vt ff. si cert. pet. l. eg. u.* Ite not. quòd deficit [d] mutuum ratione rei, vt in fure: *vt ff. eo l. y. §. mutui. & §. appellata* & ratione personæ: *vt ff. si cert. pet. l. si à furioso.* & ratione dissensus: *vt ff. si certum peta. l. si ego pecuniam. & l. si & me, & Titium* ¶ Reconciliatur [e] autem mutuum consumptione: *vt ff. si cer. pet. l. nam & si fur* stipulatione: *vt C. si certum pet. l. quamuis.* vsucapione, ad instar alienæ pecuniæ datæ in dotem: *vt ff. de iure dot. l. Proculus.*

n ¶ *Naufragio.* hic nota fortuitos casus meliùs, quàm in aliqua lege sic enumerantur aliqui casus: *C. de pigno. act. l. quæ fortuitis.*

n ¶ *Exactam.* malim, *exactissimam.* vt in *l. j. ff. de obligation. & actionib.* C v s a e.

o ¶ *Exactam* aliàs exactissimam [f]. & sic ponitur positiuus pro superlatiuo ¶ Et distingue [g], quia interdum solus dolus venit in commodato, vt si commodo vxori meæ, vt compta veniat ad me *vt ff. eo. com. l. si vt certo §. nunc videndum. & §. interdum.* Quandóque dolus, & culpa leuis, vt si commodo tibi scyphum, vt communes amici inuitentur ad cœnam: *vt ff. eo. commo. l. in reb. §. hoc ita* Interdum leuissima, & hoc generaliter: vt hic. interdum casus, vt si culpa præcedit casum: vt hic sequitur: *& ff. eo. l. in rebus certa prin. vers. alioquin.* A d d i t i o. Si quæratur [h] an in commodato commodatarius teneatur de dolo, lata culpa, vel leui: dic ex mente docto. in *d. l. si vt certo* quòd si contractus celebratur gratia dantis, tunc recipiens tenetur solum de dolo, & lata culpa. Sed si gratia recipientis tantùm, tunc tenetur de dolo, & omni culpa: sed non de casu fortuito, nisi culpa præcedat casum, vt hîc. Si gratia vtriusque, tunc de dolo, lata culpa, etiam leui. Quid si res commodata sit æstimata, antequàm commodetur? Dic quòd æstimatio semper addit vnam speciem obligationi primæ: *vt per Glossam, & Bartol. in d. l. si vt certo, &c.* secundùm Iaso. & Christopho.

p ¶ *Ei.* scilicet commodatario.

q ¶ *Casus.* scilicet alios.

a Commodato & mutuo differūt dupliciter.

† al. permanet.

† Vel quantā in suis

† Vis maior quæ dicatur pulchre Bald. in ... Paul. ... h maior.

b Hæc glosa est Accurs.

c Mutuum est triplex, naturale, ciuile, & mixtum.

d Mutuū deficit ratione rei, personæ, dissensus

e Mutuum conciliatur consumptione, stipulatione, vsucapione

f Sic in ... exemplaria legitur

g Commodatori quid præstare commodatarius debeat.

h Commodatarius de casibus ...

¶ Mercede

a ¶ *Mercede.* sic ȷ. *locati* §. j. *sic infrà mandati.* §. *fin.*

b ¶ *Commodatum.* Commodatum [a] est, si dedi tibi rem meam vt vtaris, nec inde accepi mercedem. si verò merces interueniat, erit locatio, & conductio gratuitum enim debet esse commodatum. ideò teneris ad exactissimam diligentiam *sic* ȷ. *loca.* §. j. *sic* ȷ. *mand.* §. j.

a Comodati declaratio generalis.

nulla mercede [a] accepta, vel constituta res tibi vtenda data est: alioqui mercede interueniente, locatus tibi vsus rei videtur: gratuitum enim debet esse commodatum [b].

Depositarius obligatur re, & tenetur de dolo. A R E T.

3. ¶ Præterea [c] & is apud quē res aliqua deponitur [d], re obligatur, tenetúrque actione depositi, quia & ipse [a] de ea re quā accepit restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo [e] commiserit: culpæ [f] autem nomine, id est, desidiæ, ac negligentiæ, non tenetur. Itaque securus est qui parùm diligenter custoditam rem furto amiserit: quia qui negligenti amico rem custodiendam tradit, non ei, sed suæ facilitati id imputare [g] debet [h].

Pignoris quoque obligatio re contrahitur: quæ quia vtriusque contrahētis gratia celebratur, creditorem de dolo, & leui culpa tantùm obnoxium reddit.

4 ¶ Creditor [i] quoque †, qui pignus accepit [k], re obligatur, qui & ipse de ea re quam accepit, restituenda tenetur actione pignoratitia [l]. Sed quia pignus vtriusque gratia datur, & debitoris, quò magis pecunia ei credatur, & creditoris, quò magis ei in tuto sit creditum, placuit sufficere, si ad eam rem [β] custodiendam exactam [m] diligentiam adhibeat: quam [n] si præstiterit, & aliquo fortuito casu [o] rem amiserit, securum esse [p], nec impediri creditum petere.

† Hic § respondet in ff. de pig. actio.

Præterea] C A S V S. Hic prosequitur Iust. quartum modum, quo contrahitur re obligatio: dicens quòd præter prædictos modos re contrahitur obligatio, scil. in deposito: vnde si tu rem tuam penes aliquē deposueris, ipse tibi obligatur, & competit tibi actio depositi. depositarius tamen non tenetur nisi de solo dolo (subaudi, & de lata culpa) de alio verò non. vnde si rem depositam per modicā culpam amiserit depositarius, non tenetur: quia est quod imputetur deponenti. Suæ enim facilitati imputare debet, & conqueri, qui rem suam custodiendam amico tradidit negligenti. Item dicit Imperator in §. *creditor*, quòd non solùm dictis quatuor modis re contrahitur obligatio, sed etiam creditor, qui pignus accepit à debitore, re obligatur: & tenetur de ea re restituenda, quā accepit, pignoratitia actione. Sed domine, dixi ego, teneturne de leui culpa? Respon. quòd non. quia pignus vtriusque gratia datum est; creditoris, vt magis pecunia sua in tuto sit, & debitoris, quia forsan nō crederetur ei pecunia: propterea sufficit vt exactam diligentiam adhibeat. & hæc est illa quam rebus suis adhibere solet, quam si præstiterit, quanquam pignus amiserit, non tenetur: & nihilominus creditum petere poterit. hoc dicit.

b Depositi declaratio

c In deposito quando veniat dolus, lata culpa, & leuissima.

d Et sic cum text. dicat. *solo dolo* not quòd licèt lex taxatiuè loquatur, tamen extenditur ad casum similem vt hic per Angel.

e Doli, latæ culpæ, leuis, & leuissimæ, & casus fortuiti differentia.

f Dolus quid.

g Culpa lata quid.

h Culpa leuis quid.

i Culpa leuissima quid

k Cū leuissima tamen adhuc est casus fortuitus secus si sit leuis & sic intelligitur quod not. in *l. nauta. ff. nau. cau. stabul.*

l Incendiū nō nascitur sine culpa leuissima inhabitantium. de quo vide plura apud Ferrariū cautela 30.

c ¶ *Præterea.* id est, præter supradictos modos accipiens depositum, re obligatur. Vnde si [b] deposui penes te rem meam, mihi obligaris, & possum agere contra te actione depositi ad rem mihi restituendam, & teneris ea solo dolo, si dolum commiseris sed si negligenter custodieris, non teneris. Et ideo si depositarius rem sibi depositam per negligentiam suam amiserit furto: debet sibi imputare, qui custodiendam rem suam amico suo tradidit negligenti, vt dicitur in fine huius §.

d ¶ *Deponitur* id est, custodienda datur: *vt ff. deposi. l.* j. A C C V R S.

a ¶ *Quia & ipso.* legendum, *quia & ipse*: vt in *l.* j *ff. de obligatio. & actionib.* Commodatarius, depositarius, creditor de eadem re tenentur. Debitor, id est, qui mutuum accepit, de eadem re non tenetur. C V I A C.

e ¶ *Dolo.* Not. in deposito [c] solum dolum venire: *vt hic. & ff. deposit. l.* j *§. illud.* Item venit lata culpa quæ pro dolo accipitur [d]: *vt ff. e. l. quod Nerua.* Quādoque leuissima, vt si hoc fuerit pactū: *vt ff. eo. l.* j. *§ sæpè* Item si fuit in culpa, quia portauit rem depositam per locum periculosum: *vt ff. commo. l. in rebus* § j. *& l. si vt certo.* §. *interdum.* Item mora facta in restitutione: *vt ff. depos. l. si in Asia* §. *fin* & hic, & superior similiter tenetur de casu.

f ¶ *Culpa* scilicet leuis.

g ¶ *Imputare.* sic *infrà pro socio.* §. *fina & ff. de minor. l. cum mandato* §. *fin.*

h ¶ *Debet.* Hic nota aliud esse dolum [e], vt quando [f] est machinatio studiosa: *vt ff de dolo. l.* j § *y* i. Aliud latam [g] culpam, vt, non intelligere quod omnes intelligunt *vt ff de iuris & facti ignorantia l. regula.* § *si filius. & de verborum, & rerū significatione. l lata.* 3. Aliud leuem [h], vt desidiæ, & negligētiæ: vt hic. 4. Aliud leuissimam [i], vt si quocumque modo potuit præuidere, & non præuidit vnde furtum fieri non potest sine leuissima culpa: *vt ff. pro socio. l. cùm in duabus* [k] vel incendium [l] nasci, licèt non noceat inculpabilibus: *vt ff. de officio præfecti vigilum. l nam salutem republica* §. j *& ff de periculo, & commodo rei vendita l. si vendita. & suprà proximo* §. 5. Aliud casum fortuitum, qui scilicet præuideri non potest *vt* ȷ. *proximo* §. *& C. de pignoratitia actione. l. quæ fortuitis* A C C V R S.

Instiut.

i ¶ *Creditor.* Creditorem accipe ex omni [a] causa: *vt in authen. de fideiusso* § *fin. & ff de verborum significa. l si cui.*

a Creditoris, & crediti generalis est significatio.

k ¶ *Accepit.* Nota cautè poni, *accepit* aliter non dicitur re obligari, sed pignus creditori etiam nuda conuentione tenetur: *vt ff. de pignorati actio. l.* j. & hypothecaria sibi nascitur ad pignus illud persequendum: *vt insti. de actionibus* §. *item Seruiana.* A D D I T I O. Pro hac glo. vide text. *in l. grege.* §. *& in superficiary ff. de pigno.*

l ¶ *Actione pignoratitia.* Quæ nascitur demùm soluta pecunia, vel alias satisfacto: *vt ff. de pignoratitia actione. l. si rem alienam* §. *omnis pecunia.* ¶ Sic [b] in actione tutelæ, quæ demùm finita tutela nascitur: *vt ff. de tutelæ, & rationibus distrahēdis. l si tutor.* §. *fin. & l. sequenti.* licèt quidam dicant etiam prius eam nasci: sed non intentari; vt notatur in *d.* §. *omnis pecunia.* A C C V R S I V S. F L O R E N T.

b Actio hypothecaria, & actio tutelæ quādo nascātur

β ¶ *Si ad eam rem.* Vet. *quod ad eam rem.* In cōmodatario exactiorem requirimus. C V I A C.

m ¶ *Exactam* propriè ponitur, nō pro superlatiuo exactissimam: *vt suprà eodem* §. *at is qui vtendum accepit.* non enim tenetur de leuissima: *vt ff. de pignoratitia actione. l. si cum venderet.* §. *venit autem. & l. seq.* A C C V R S.

n ¶ *Quam* scilicet exactam diligentiam.

o ¶ *Fortuito casu.* Sed quis probabit hunc casum? Respond. creditor probat se amisisse. *vt C. de pigno actio. l si creditor.* Item debitor probabit dolum, vel culpam creditorem commisisse: *vt ff de probatio l. in exceptionibus. & l quotiens.* §. *qui dolo.* Sed tertiò creditor probat casum, si vult euadere [c], licèt Bul. aliter distinxerit: *vt not. d. l si creditor.*

p ¶ *Securum esse.* repete, placuit.

c Et hæc est cōmunis opinio secundum Io. Fab. & procedit indistinctè, quoties talis casus est qui committi possit sine culpa, vt hostium incursus alias debet probare in tali casu culpam nō commisisse *Ang.*

DE VERBORVM obligationibus.

TITVLVS XVI.

Quæ ex stipulatione id est, vltrò, citróq; facta interrogatione, & responsione, obligatio oritur, verborū obligatio dicitur: ex qua si certum in eam deductum sit, certi condictio: si incertum, ex stipulatu actio proficiscitur. & quamuis solennis quædam verborum formula olim concipi deberet: hodie tamen quibuscunque verbis (modò vterque contrahentium quid alter velit, intelligat) fieri potest.

VErbis obligatio contrahitur ex interrogatione [q], & respōsione, cū quid dari [r],

DE VERBORVM OBLIGAtionibus.

Ista continuatur ad præcedentia, vt patet in textu suprà de obligationibus in fine. Aret.

VErbis] Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit qualiter obligatio verbis contrahitur, & quæ actio ex ea resultet. Secundo, quibus verbis olim, & hodie concipitur. Tertiò, quot modis stipulatio fieri potest. Quartò, illud per exempla declarat. Secunda ibi, *In hac re olim.* Tertia ibi: *Omnis stipulatio.* Quarta ibi, *Purè veluti.* C A S V S. Quæsitū à Iustiniano, Domine, qualiter obligatio contrahitur verbis? Et respondet: Ex interrogatione præcedente, & responsione subsequente, cùm quid dari, fieriue stipulamur. Ex qua obligatione verborum duæ proficiscuntur actiones: scilicet certi condictio ex stipulatione, & actio ex stipulatu, si res incerta deducatur in stipulationem. Sed domine, quod est nomen verborum obligatio? Et respondet dominus Imperator, quòd vocatur stipulatio. Sed domine, quare dicitur hæc obligatio stipulatio? Et ad hoc respondet quòd hoc est ideò, quia stipulum apud veteres firmum appellabatur, a stipite descendens: & ideò hæc obligatio tanquam firma vocabatur stipulatio Franc de Aret.

q ¶ *Ex interrogatione* scilicet præcedente, & responsione sequente: *vt hic, & C. de vsur. l.* j. alias non valeret.

r ¶ *Dari.* scilicet certum [d], quòd appareat quid, quale, vel quantum sit in obligatione: *vt ff. eodem. l stipulationum. & l. sequenti.* A C C V R S.

d Certum est quod apparet quid, quale, quantum

a ¶ *Fierive.* vel [a] etiam non fieri: *vt ff eo l. vbi autem. §. id quod. & j. eod. §. fin.* ACCVRS.

b ¶ *Stipulamur.* est autem stipulatio verborum conceptio, qua aliquid dare, vel facere promittimus, &c *vt ff eod. l. v §. stipulatio* ACCVRS.

fierive [a] nobis stipulamur [b]: ex qua [c] duæ proficiscuntur actiones, tam condictio certi [d], si certa sit stipulatio, quàm ex stipulatu [e] si incerta [f] sit: quæ [g] hoc nomine inde vtitur, quòd stipulum [h] † apud veteres firmum [i] β appellabatur, fortè à stipite † descendens.

Olim requirebatur quadam solennitas in stipulatione, qua hodie est sublata: nec refert qua lingua fiat interrogatio, & responsio, dummodò se intelligant. ARET.

1. ¶ In hac re [k] olim talia verba tradita fuerunt: *Spondes? Spondeo. Promittis? Promitto. Fidepromittis? Fidepromitto. Fideiubes? Fideiubeo. Dabis? Dabo. Facies? Faciam* [l]. Vtrùm autē Latina, an Græca, vel qualibet alia lingua [m] stipulatio cōcipiatur, nihil interest, si vterque stipulantiū [n] intellectum eius linguæ habeat: nec necesse est eadem lingua vtrūque vti: sed sufficit congruēter ad interrogata respondere. Quin etiam duo Græci Latina lingua obligationem cōtrahere possunt. Sed hæc [o] solénia verba olim quidem in vsu fuerunt: posteà autem Leonina [p] constitutio [p] lata est, quæ solennitate verborum sublata, sensum [q], & consonantem intellectum ab vtraque parte solùm desiderat, quibuscumque [r] tandem [s] verbis expressum sit †.

Stipulationis pura statim cedit dies, & petendi ius competit: stipulationis verò in diem, quamuis statim dies cesserit, non tamen anteà promissum peti potest, quàm etiam tota dies in quam stipulatio facta fuit, praterierit.

2. ¶ Omnis stipulatio aut purè, aut in diem, aut sub conditione fit. Purè veluti, *Quinque aureos dare spondes?* idque confestim [t] peti potest. In

c ¶ *Ex qua.* sc. obligatione verborum.

d ¶ *Condictio certi.* scil. generalis, de qua dicimus: *vt j. tit. j. diximus circa prin.* Itē & triticaria locum habet, vbi petitur certū, vel incertum, nisi petatur [b] pecunia numerata: *vt ff de tritic. l. j.*

e ¶ *Ex stipulatu.* si autem incertū quid mihi debeatur, non ea stipulatione, sed ex alio contractu, agitur cōdictione incerti. nam dico quòd est proprium non actionis: *vt ff. de condict. indeb. l. fed & si me. §. j. vbi de hoc notaui.* ACCVRS.

e ¶ *Ex stipulatu.* Actio ex stipulatu plerumque generaliter accipitur, & pro certi condictione. *l. inter stipu. §. si rem. quam. ff. de verb. oblig. l. si pacto, quo pœnam. Cod. de pact. l. vnica. C. de rei vx. act.* stipulatum pro stipulatione dicimus, *l. pecunia ff de vsur. l. vxori. §. vlt de leg. iij. l. iij C. de inut. stipu.* vt transactu pro trāsactione, *in l. vlt. C. si aduers. trans.* & comperendinatum pro comperendinatione apud M. Tull. Actio igitur ex stipulatu. i. ex stipulatione, qua agitur hoc modo: *Quod mihi ex stipulatione hac facere oportet.* Certi cōdictione, hoc modo: *Aio te mihi ex stipulatione certū dare oportere.* Actio ex stipulatu, incerti est actio. *l. si stipulatus sis ff. de vsuris.* CVIAC.

f ¶ *Si incerta.* nisi in casu: *vt C. de rei vxo. act. in prin.* ¶ Sed quid si promitto aliquid in genere? Respon. non valet: nam dando muscam, liberarer. oportet enim, quòd aliqua certitudo ibi sit, vt homo, vel equus, quæ certis finibus contineatur, aliàs non valet: *vt ff. eod. l. ita stipulatus. in princ. & ff. de iure do. l. cùm post §. gener à socero.* ACCVRSIVS.

g ¶ *Qua* scilicet stipulatio.

h ¶ *Stipulum.* alludit vocabulo. *sic j. de testa. in princ. & ff. de acquir. poss. l. j. in princ.* Nam nomina cōsonantia debent esse rebus: *vt j. de dona. §. est & aliud.*

i ¶ *Firmum.* nam & baculum, vel stipitem paleæ dabat vnus alteri pro inuestitura, vt hodie fit in Marchia: sed in Lombardia bibunt alibi per mantellum inuestiunt *sic ff de pact. l. j. §. j.* ACCVRS. ADDITIO Ista tamen inuestitura non est necessaria de iure ciuili, sed de cōsuetudine fit. Idem in beneficiatibus de iure canonico: per eam tamen possessio non acquiritur, vt hic per doctores.

β ¶ *Firmum.* Sunt qui & arrham dici putent παρὰ τὸ ἀραρός, quod est firmum. Vt enim stipulatio, ita & arrha datur firmandarum obligationum gratia. CVIAC.

In hac re.] CASVS. Quæsiui à legislatore sub qua forma fieret stipulatio. & dicit legislator, id est, ipse Iustinianus, Frater, recitabo tibi antiquitatem circa hoc, & etiā nouitatem & recitas primò antiquitatem, dicens, quòd antiquitas erat, quod per illud idem verbum, per quod fiebat interrogatio debebat fieri responsio: mutata scilicet persona secunda à parte quærentis in primam personam à parte respondentis. Verbi gratia, Spondes? Spondeo. Sed hæc solennitas identitatis verborum per do. Leonem fuit sublata per constitutionem suam, quam habes *C. de contrah. & commit. stipu. l. omnes.* Vnde constitutio illa Imperatoria de solennitate verborum non curauit, sed intellectum consonantē inter partes desiderauit, vt stipulantes adinuicem se intelligerent. nec curauit illa constitutio, per quæ verba fieret stipulatio, dummodò fieret per verba ad stipulationem idonea: & istam constitutionem approbat hic Iusti. & sic patet sub qua forma debet hodie fieri stipulatio. Sed quid domine, iam bene video, quòd solennitas verborū, quæ olim necessaria erat ad stipulationem, hodie est sublata: sed domine, pro Deo possetne stipulatio fieri diuersis linguis? Ad hoc resp. & dicit quòd non refert quacūque lingua fiat stipulatio, siue Græca, siue alia, dummodò contrahentes se adinuicem intelligāt. Nec necessarium est quòd ambo vna lingua vtātur, sed prius vnus vna lingua quærere, & alius alteri lingua respondere potest: & nihilominùs valet stipulatio, dum tamen verba apta fuerint ad stipulationem, & vterque alterum intellexerit. Nam duo etiam Britones verbis Gallicis contrahere possunt, & Galli Britonicis verbis, dummodò se intelligant: vnde Græci Latina lingua contrahere possunt. Franc.

k ¶ *In hac re.* scilicet stipulatione contrahenda.

l ¶ *Faciam* quæ omnia dici debebat in stipulatione, vel aliqua de his: *sic j. de singu. reb. per fideicom. rela. §. fi.* Sed hodie vel vnum ex his, vel etiam aliud, dummodò aptum, sufficit: *vt j. eod. §. versic. sed hæc.* qui continuari debet cum illo §.

m ¶ *Lingua.* vt Assyria, Latina, Græca, vel alia: *vt ff. eodem. l. j. §. fi.* ADDITIO. Dummodò se intelligant, aliàs erit necessarius interpres. idem in teste in Illyrico nato, cuius lingua non intelligitur, quia iudex eum interrogabit per interpretē. Et si ipse iudex, & notarius, vel etiam notarius solus sit interpres, sufficiet: imò ipsius scriptura, vel instrumentatū faceret fidem etiā contra nūcium, vel testem, dicentes aliter denunciasse, vel deposuisse, quam scriptum sit. & hæc vera in iudiciis ciuilibus, secùs in criminalibus, vt per Angel. hic.

n ¶ *Stipulantium.* propriè, & impropriè dicitur: *sic in authent. de æquali. do. §. j. coll. vij.* & sic impropriè [a] etiam promittens dicitur stipulari: *vt hic. & ff. de condict. indeb. l. si non sortem. §. si decē.*

o ¶ *Sed hæc.* quæ diximus *j. eo §. in hac.*

p ¶ *Leonina.* Vet. *Leoniana* vt & in *l. cùm lege. C. de episco. & clericis* quamquam & à Leone dici possit Leonina: vt Leonina societas. CVIAC.

p ¶ *Constitutio.* vt *C. de contrahen. & commit. stipu. l. omnes.*

q ¶ *Sensum.* aliàs consensum, scilicet verbis [b] expressum ab vtroque. & incontinenti: *vt ff eo. l. in prin. & §. qui præsens. & §. si quis ita interroget.* licèt verba inutilia fuerint inserta: *vt ff eod. l. qua extrinsecus* aliàs si diceret, verba expressa non exigi, non differret ab his contractibus qui consensu contrahuntur: *vt j. de obligat. ex consensu §. j. respon.* ACCVRS.

s ¶ *Quibuscumque.* habilibus [c] tamen ad hoc. Quid enim si dicam a, & velim repræsentare, promittis: tu dicas b, & velis repræsentare, promitto? non valet: *vt ff. de constituta pecu. l. qui autem. §. fin. in glo. fin. & l. sequen & ff. de mun. & hono. l. vt gradatim §. & si lege. ibi, si idonei sunt.*

ʃ ¶ *Quibuscumque tandem.* Omnes cod. quos in manibus habeo (habeo autem complures manuscriptos) *licèt quibuscumque verbis expressum est.* quibuscumque, id est, τοῖς τυχοῦσι, non directis, non solennibus. CVIAC.

Omnis stipulatio.] CASVS. Dixi Iustin. Domine, procedatis in materia, & dicatis mihi aliquam stipulationum diuisionem. Et respond. quòd omnis stipulatio aut est pura, aut in diem, aut sub conditione. Sed domine, posuisti iam trimembrem diuisionem, ponatis de primo exemplum, si placet. Et respon. quòd stipulatio fit purè. nam si quærā à te sic, frater, quinque aureos dare spondes? & tu respondeas, promitto: ista stipulatio dicitur pura: & ideò illud quod in istam stipulationem deductum est, statim peti potest. non tamen sic intelligendum est, vt statim veniat cum sacco paratus. Sed domine, iam vidi qualiter fit stipulatio purè, sed qualiter fit in diem? Resp. In diem fit stipulatio, veluti si dicat stipulator, Promittis mihi in primis Kalend. Iunii decem? & promissor respondeat, promitto. ista est stipulatio in diem; & statim stipulatione facta debetur quod promissum est: sed non potest peti antequam dies venerit, & die adueniente, vel stante adhuc non potes petere promissum, nisi tota dies sit præterita, siue elapsa, quia incommutabiliter non possumus dicere quòd non soluerit sua die, id est, apposita, vel præfixa, antequam totus dies fuerit elapsus.

t ¶ *Confestim.* i. statim: *vt ff. eo. l. cum qui Kalendis. §. fin.* & hoc nisi ratione loci sit in diem *vt j. eod. §. loca.* Vel ratione rei quæ adhuc non est in rerum natura: *vt j. de except. §. antepen. & ff eo. l. interdum. in princ.* [d] *& ff. de cond. & dem. l. j. §. fi.* ¶ Sed id quid fit promissio, cū non incontinenti soluitur? Respond. non est sic praue intelligendum verbum, *confestim*, vt veniat statim cū sacco paratus: *vt ff. de sol. l. quod diximus.* sed aliquod spatium, puta à decem

a Faciendi verbo, non fieri quoque intelligitur.

† Stipulum in hac significatione, quam dicit Iustinia. apud Latinos nō reperiri asserit Catellianus Cotta in memorabilib. suis. & stipulationem à stipe potius deduci, quod circa stipem, i. pecuniā maxime consistat.

† Stipulari est stipem, [illegible] obligare. Valer. Max. lib. 8. Ægid. Perr.

b Cur autē pro pecunia numerata non competat triticaria iure somniant hic doct. in reddēda ratione de quib. licet videre hic apud Por. Tu verò cum Zasio in l. mercantem de verb. oblig. dicito id esse ob id quod sub appellatione tritici veniāt opes frumētariæ omnes, quæ in terra seruntur, & vt veteres intellexerunt. Item & quæ in pecoribus cōsistebāt, excepta pecunia numerata; & proinde triticariam cōdictionem veteribus dictā, nō vt glo. ibi sentit, à tritico existimat idem Zasius. Nam & olim veteribus triticum suprà modum nobile fuit.

† Et sic potest fieri sine interrogatione. Gl. in l. sponsio ff. de verbo. signif.

a Stipulantes propriè dicuntur, qui promittit stipulantis.

b Vnde si mutus capere non valet. l. j. §. fi. eo. quia concipeus mētis deprehēdi debet per verba, non per signa. tamē refert de quodam, qui per motum labiorum quemlibet loquentem intelligebat. Ægid. Perr.

c Generalia verba ad habilitatem & aptitudinem sunt referenda.

d Non est in meo iure actio, veluti gario, quod sit incertum fructus nascitur, vel non. dies quo non rè inest, habetur pro conditione. vt j. § de condit. & dem. Angel.

decem [a] dierum dandum est: *vt J. de inutil. stipu. § si. & in gl. si. & ff. de consti. pec. l. promissor.* Et etiam ferè vbique consuetudo interpretatur, vt intra decem dies fiant præcepta à potestatibus, quæ est bona legum interpres: *vt ff. de leg. & senatusc. l. si de interpretatione & ca. cùm dilectus. extrà, de consuet.*

a Inde id cum mittitur arbitrio iudicis, vt pote, vt l. si de ... modicum tempus. ff. de ... vbi dixi.

diem [a], cùm adiecto die quo pecunia soluatur, stipulatio fit: veluti, *Decē aureos primis* [b] *Kalendis Martiis dare spōdes?* Id autē quod in diem [c] stipulamur, statim quidem debetur: sed peti priusquàm [d] dies venerit, non potest [e]. At ne eo quidem [f] ipso die, in quem stipulatio facta est [g], peti potest; quia totus is dies arbitrio soluentis tribui debet [h]. Neque enim certum est, eo die in quem promissum est, datum non esse [i], priusquàm [k] is prætereierit.

Stipulatio annua quoad quis viuet, pura, & perpetua est: sed post

a ¶ *In diem.* sc. fit stipulatio. ¶ Sed nunquid stipulatio [b] est actus ciuilis? Resp. sic: *vt J. de not. § constitu.* ergo [c] nō debet recipere diem, nec etiam conditionem: *vt ff. de regu. iur. l. actus.* Sed dic quòd hic actus ibi non computatur. sic in nouatione, vt dicitur *ff. de noua. l. nouatio.* Et illa regula *actus* habet locum in suis numeratis casibus.

b Stipulatio autem est ciuilis

c Stipulatio an possit fieri sub conditione.

b ¶ *Primis.* superfluè hoc dicitur: *ff. eo. l. cum, qui calendis. in princ.*

c ¶ *In diem.* Aliud si ad diem. [d] Nam tūc vsque ad diem tenetur. & non post: *vt ff. de actionib. & obligatio. l. obligationum ferè. § j.* & dic quòd idem [e] est dicere ex die, quòd in diem *vt dictu l. in princ. & hic*

d In diem. & ad diem differunt.

e Ex die, & in diem sunt idem.

d ¶ *Priusquàm* nam cessit, sed non venit dies: quod dic: *vt ff. de verb. signifi. l. cedere.*

e ¶ *Non potest.* sic *ff. si cert. petat. l. certi condictio in prin.* & si petat, repellitur per exceptionem *vt J. de excep. § præterea.*

f ¶ *Ne eo quidem* nisi ab initio sic dicat: Hodie dare spondes? quo casu pura est: *vt ff. eo l. liber homo §. decem.* Sed si est pura, ergo peti non potest ante decem dies. Ita [f] enim determinatur verbum *confestim. J. eo. § annus. & in dictu l. ff. eo l. liber homo* dicitur quòd eadem die ergo male. Sed ibi expressa est dies.

f Confestim determinatur per decē dies.

g ¶ *Facta est.* vt soluatur.

h ¶ *Tribui debet* hic not. quæstionem de facto. Iudex statuit terminum peremptorium partibus ad audiendam sententiam, putà diem Iouis, vna partium non veniente eadem die, quæro, quando debeat ea sententia ferri, an die statuta, vel sequenti? Et videtur quòd nun die statuta, quia vt in contractibus, tota illa dies videtur sua: *vt hic, & pro hoc est ff. de feriis l. more Romano.* per quam legem etiam si media nocte venisset, satis sufficeret. vnde patet, quòd ea die ferri non debuit. Item alia ratione: quia post peremptorium debet partem absentē citare iudex: *vt ff. de iud. l. & post edictum* & inter vnam citationē, & aliam debebat esse spatium decem dierum olim *vt ff. de iudi. l. per interuallum.* hodie xxx. dierum. *vt in auth. de litig. § omnem. colla. vij.* secundùm consuetudinem Bononiē. vnius diei. Vnde patet, quòd in die peremptorij non debet ferri. Sed in illa *l. & post edictum.* exponitur, *debet* [g], idest, potest. ¶ Item videtur [h] econtra quòd in die peremptorij debeat iudicari: *vt C. quando prouo. non est necess. l. cùm non eo die.* Item si sic ita propè serò, vt certum sit eam partem ampliùs non posse venire, debet iudicare in die peremptorij: *vt ff. de verb. oblig. l. cùm stipulatus sum mihi à Procule. & l. liber homo in fin.* Et hæc est verior opinio. Sed tamen post vesperas statim, vel in ipsis vesperis debet ferri: *vt in authen. de iudi. §. sedebunt coll. vi.* Sed nec in nocte debet ferri sententia, & ita paulò post excessum vesperarum debet iudicari. Et ita quidam electi ad quoddam consilium de facto iudicauerunt. A u o r t o. Nisi iurisdictio iudicis sit perpetua. Et hæc procedunt in diffinitiua, non in interlocutoria, quæ etiam de nocte ferri potest. & ob opinionem illius glo. quam etiam tenuit Bart. & Bald dicit Angel. non esse recedendum. & an die sequenti peremptorium possit ferri sententia, vide pulchrè per eum hic.

g Debet, pro potest

h Sententia die perfixa debet ferri etiam absente altera parte.

i ¶ *Datum non esse* id est, nō est hoc verum incommutabiliter

k ¶ *Priusquàm* vt *ff. eo. l. quicquid. §. fin. & de pign. actio. l. si necessariæ §. si annua.*

At si ita stipuleris] Casvs. Suprà vidimus quòd ille qui promittit, non potest conueniri cum effectu, quousque dies venerit. Sed do, quid diceretis de illa stipulatione, qua quis mihi promittit decem quoad viuam? Fateor, dicit ipse, ista stipulatio pura est, & perpetuò obligatus est promissor. vnde si pura est: possum singulis annis, quamdiu viuam, agere de decem in principio cuiuslibet anni, & hæres etiā meus de rigore iuris potest agere; sed submouebitur per exceptionem pacti facti de non petendo, quasi videar tacitè pactum fecisse. quòd ego possum petere dum viuo, hæres autem meus non possit. Illud autem, (vt dicunt) pactum tacitum est inductum à potestate iuris ab isto verbo in stipulatione inserto, videlicet *quoad viuam*. Eo enim ipso quòd fuit mihi promissum illud annuum quoad viuerem, per hoc tacitè videor pactus fuisse, ne hæres meus petat. & hoc dicit. Et legatur illud, *at*, scilicet quod ponitur in Institut.

princip. §. aduersatiuè, videlicet sic: ita est quòd illa stipulatio in diem, quæ est in proximo §. non est pura: *at*, pro *sed*.

l ¶ *Annuos.* aliud [a] si diceret singulis annis. Nam primo casu in initio cuiuscumque anni, secundo in fine committitur stipulatio: quia sic est in legato sic relicto: *vt C. quando dies lega. ced. l. j. & ff. quando dies le. ce. l. j. nec semel.* Vnde versus:

Annua si debes, tunc incipies caput anni:
Anno si debes, in fine tenebēris anni.

vt dices infrà, *de inutili stipu. § qui hoc anno & ff. eod. l. qui hoc anno* ¶ Sed nunquid est vna stipulatio, vel plures? Resp. vna est: *vt ff. eo l. si Stichum. §. j.* [b] ¶ Sed quæ est ratio? Respond. quia semel in stipulatione inspicitur conditio stipulantis, vt si sic filius, acquirat patri: & vna est actio: *vt ff. eod. l. si filium.* sed in legatis pluries considerantur: scilicet singulis annis: cùm singulis annis cedat

a Promitto decē aureos annuos, & singulis annis, differunt.

b Hoc verum, vbi non cummetitur anni, siue aliquid quod personæ non cohæreat, sit ex parte stipulatoris implendum, siue nihil: dummodò excursu temporis debeat stipulatio committi, aliàs si in euentum alicuius conditionis, vel expressè fuerint anni dinumerati, est secus: vt per An. hic.

mortem stipulatoris obstat exceptio heredi. Aret.

Annota: Tempus ipso iure non posse tollere obligationem, sed exceptionis ope.

3. ¶ At si ita stipuleris: Decem aureos annuos [l] [a], quoad viuam [m] dare spondes? & purè facta [n] obligatio intelligitur, & perpetuatur [o]: quia ad tempus non potest deberi; sed hæres petendo, pacti exceptione [p] submouebitur.

Stipulatio collata in aliquem futurum euentum incertum, est conditionalis. Aret.

4. ¶ Sub conditione stipulatio

dies legati, & plures sint actiones: *vt ff. de ann. le. l. cùm in annos. & quando dies legati cedit. l. cùm in annos.* Sed Mart. dicebat, hāc esse differentiam, quia in stipulatione est vna verborum conceptio, sed quantum ad rei veritatem plures sunt, sicut legata. & facit pro eo. *ff. eod l. pluribus. §. 1.* Sed ibi certè per alia verba fuit facta, scilicet per hæc, annua, bima, trima die. vel dic, quòd ibi quorumdam sententia recitatur. Nec obstat quòd vna est conceptio, nam & in legato vna est conceptio.

a ¶ *Annuos.* Nihil interest vtrùm annua, vel in annos singulos, vel quotannis stipuleris. Est autem pura stipulatio. Simile etiam legatum purum est. *l. nec semel. ff. quando dies lega. ced.* præterea vna est stipulatio, eàque incerta, quòd certum, & definitum tempus non comprehendat. Legatum verò est multiplex. In stipulatione semel, in legato quotannis ius capiendi inspicitur *l. senatus. §. vlt. ff. de don. causa mortis l. cùm in annos. de annuis legatis. l. cum in annos. 1. & 4. ff. quando dies lega. ced.* Stipulatio perpetua est, Legatum morte finitur. *l. si Stichum §. vltimo. de verborum oblig. l. si in singulos. de annuis legatis.* Quæsierit aliquis rationem differentiæ. & respondebitur, annua legata relinqui alimentorum habitationis, disciplinæ, vestiatus, vel aliàs vt legatario consulatur. In stipulatione non alimentorum, aut similis causæ rationem haberi, sed promissorem sibi potiùs diuisis pensionibus consulere, quàm stipulatori, quo fine etiam si testator legauerit, nempe vt hæredi consuleret, nihil planè distabit legatum à stipulatione: & hoc proditum est in *l. nec semel. l. si cum praef. l. Firmio. § vltimo ff. quando dies lega. ced.* Ab illis autem stipulationum formulis, eæ separandæ sunt quæ sequuntur. Hoc anno in annum vnum, vel in annos decem: nam eæ sunt in diem. *l. qui hoc. de verbo oblig. l. si annos. ff. de condit. & demonst.* vbi male Haloan. *si intra*: nam qui intra decem annos liber esse iubetur, statim liber fit. *l. si ita fuerit. in fin. de manum. test.* quòd si in annos decem liber esse iubeatur, nouissimus decennij dies spectatur. Cviac.

m ¶ *Quoad viuam.* id est, donec viuam.

n ¶ *Purè facta.* scilicet ratione primi anni: sed ratione sequentium est in diem quo ad quid, quia ante annum non debetur, & conditionalis quo ad aliud, nam alias non debetur, nisi viuam: argu. *ff. eo. l. hoc iure & l. in illa.* 2. Vel dic, quòd est pura abnegatiuè, id est, non conditionalis.

o ¶ *Perpetuatur* id est, donec viuat: *sic ff. pro socio. l. j.* secundùm quosdam imò dic per omnia sæcula, etiam post mortem. nam tempore non tollitur obligatio, ipso scilicet iure, [c] vt sequitur: *vt ff. de actione & oblign. l. obligationum ferè § placet & ff. de seruit. l. seruitutes.* sed per exceptionem, vt sequitur: sed hæres petendo, &c. *vt ff. de actio. & obligatio. l. obligationum ferè. §. placet. & ff. de seruo. l. seruitutes.*

p ¶ *Pacti exceptione.* Ita fit vt quæ iure ciuili non tollitur obligatio, iure prætorio tollatur. Tollendæ obligationis modi ex iure ciuili certi, ex iure prætorio incerti, & infiniti sunt: in his factum exigitur, in illis non item. Cviac

Sub conditione,] Casvs. Dixi Iustiniano, Domine, iam vidi exemplum de primo membro diuisionis nostræ, scilicet qualiter fit stipulatio purè. & etiam de secundo membro, scilicet qualiter fit stipulatio in diem. ponatis modò, si placet, exemplum de tertio membro, scilicet qualiter fit stipulatio sub conditione. Et ad hoc resp. dominus Iustin. quòd sub conditione fit stipulatio, cū in aliquem casum promissio differtur, hoc est ad aliquid, quod indifferenter se habet ad esse, & ad non esse: veluti, si aliquid factū fuerit, promittis mihi decē; vel si aliquid

c Nisi expressè, vel tacitè ex stipulantis paupertate pro alimentis deducta censeretur: & ita secundū Bart. potest saluari Glos. in l. Stichum. § transf. mod. ff. eod. licèt sit magna diuinatio. Vel dic quòd quoties agitur de multiplicanda obligatione, infinitas est euitanda: vt l. fideicommissa §. si decem ff. de leg. 3 Ang

 factum

factum non fuerit, promittis mihi decem? Et primò ponit exemplum conditionis, quæ fit per verba affirmatiua: vt putà, Si Titius factus fuerit consul, quinque aureos date spondes? Franc.

a ¶ *In aliquem casum.* id est, in aliquam fortunā inopinatam: vt possit se habere ad esse, & non esse: quod in futuris tantū est: vt j. eo. §. *conditiones.*

fit, eū in aliquē casum [a] differtur obligatio [b]: vt, si aliquid factum fuerit, vel nō fuerit, committatur stipulatio: veluti, *Si Titius consul fuerit factus, quinque aureos dare spondes?*

Stipulatio sub negatiua conditione concepta, cum viuo stipulatore impleri nequeat, eo mortuo effectum sortitur.

Si quis ita stipuletur, *Si in Capitolium non ascendero* [c], *dare spondes* [d]? perinde erit ac si stipulatus esset, cùm morietur [e] †, sibi dari.

Conditionalis stipulationis spes transmittitur ad hæredes.

Ex conditionali † stipulatione tantùm spes est [f] debitum iri: eamque ipsam spem in hæredem trāsmittimus [g], si priusquàm conditio [α] extet, mors nobis contigerit [h].

Si certo loco solutio fienda destinetur, etiam pura stipulatio tacitā habet diem, qua scilicet ad locum versimiliter perueniri possit.

5. ¶ Loca etiam [i] inseri stipulationi solent: veluti, *Carthagini dare spondes?* quæ stipulatio licèt purè fieri videatur, tamen re ipsa habet tempus [k] adiectum [β], quo promissor vtatur ad pecuniam Carthagini dandam. & ideò si quis Romæ ita stipuletur, *Hodie Carthagini dare spondes?* inutilis erit stipulatio, cùm impossibilis [l] sit repromissio.

Eam propriè conditionem dicimus quæ futurum respicit: ideircò conditio quæ ad præsens, aut præteritum refertur, stipulationē conditionalem non reddit, sed aut puram, aut nullam.

6. ¶ Conditiones quæ ad præsens, vel præteritum tempus referuntur, aut statim infirmant obligationem, aut omninò non differunt: veluti, *Si Titius consul fuit* [m]: vel, *si Mæuius viuit, dare spondes?* Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio: sin autem ita se habent, statim valet. Quæ enim per rerum naturam [n] [γ] sunt certa,

b ¶ *Differtur obligatio.* Nam [a] ante euentum conditionis obligatio cessat: vt ff. *si cert. pet. l. non omnis.* & sic ea pendente non est debitor, sicut nec hæres sub conditione institutus interim est hæres: vt ff. *fam. ercis. l. si maritus.* Arg. contrà, C. *de constitut. pecu. l. y.* in eo quòd dicit conditionale [b] debitum posse constitui: quod nō posset, nisi esset debitum: vt ff. *de constit. pecu. l. j.* Sed dic quòd sufficit debitum speciale. Item nec illud interim debetur: vt ff. *de constit. pecu. l. id quod.* Item argu. contra, ff. *ex quibus cau. in poss. ea. l. in possessione* & ff. *de verbor. signific. l. creditores.* Sed ratione spei [c] creditores dicuntur: vt *infrà eodem. §. ex conditionali.* ADDITIO. Impropriè tamen: propriè autem creditor est, qui fidem alterius credendo secutus est. Et ita intelligitur statutum, de eo qui credidit faciens mentionem. secus si de creditore simpliciter, quia intelligitur, quocūque modo alium habeat obligatū: dūmodo non in diē, vel sub conditione. Ange.

a Conditione pendente promissor non est debitor: instit tutus, non est hæres.

b Cōditionale debitum pōtest constitui.

† Ratio, quia ex stipulatione cōditionali non potest agi priusquàm cōditio sit purificata, sed nō potest purificari ante mortem: ergo, &c. Ægid. Perr.

† Vide infrà. de inut. stipul. § cū quis sub. quo hūc § declarat. Ægid Perr.

c Spei ratione creditor quis dici potest.

Si quis ita stipuletur.] CASVS. Ponit exemplum conditionis prolatæ per verba negatiua, dic, quòd si aliquis ita stipuletur, Promittis mihi decem, si Capitolium non ascendero? bene valet talis stipulatio, sed perinde est, ac si stipulator stipulatus esset, cùm morietur decem sibi dari: nam in vtroque casu demùm post mortem stipulatoris poterit illud quod in stipulationem deductum est, peti cum effectu. Not. quòd conditio alia respicit tempus futurum: vt j. eod. § *sub conditione.* alia præteritum, & alia præsens.

c ¶ *Si in Capitolium non ascendero.* suprà posuit in affirmatiua conditione, & negatiua, nunc in negatiua tantum.

d ¶ *Dare spondes?* scilicet quinque aureos, vel aliquid aliud.

e ¶ *Cùm morietur.* Similes sunt istæ duæ stipulationes in hoc, quia mortuo stipulante in vtroque casu committitur, vt hæredes agant. nam potest obligatio [d] ab hærede sic incipere: vt C *vt act. ab hære. & contra hære. l. j.* Dissimiles in hoc, quia prima conditionalis, secunda in diem: quem diem certum est euenire: vt ff. *de condi. indeb. l. nam si.* licet nesciamus quando: vt ff. *de condi. & demon. l. j. & in auth. de nupt. §. deinceps coll. iiij.*

d Obligatio potest ab hærede incipere.

Ex conditionali.] CASVS. Aliquis stipulatus est aliquid sibi dari sub conditione quæ pendet, nunquid habet statim alium sibi obligatum, scilicet illum à quo stipulatus est? Et respond. quòd non: imò ex conditionali stipulatione tantùm spes est in debito: & si contingat ipsum decedere, antequàm conditio existat, ipse istam spem transmittet ad hæredem suum.

f ¶ *Spes est.* non autem cessit [e], vel venit dies: sed in pura statim cedit, & venit: ff. *de verborum signifi. l. cedere.* sed in illa quæ est in diem, statim cedit dies legati, sed non venit: *suprà, eodem. §. in diem.*

g ¶ *Transmittimus.* sic C. *de his qui ante aper. tab. l. j.*

α ¶ *Conditio.* Vet. *conditio existat.* In stipulationibus spectatur tempus contractus. Ex hoc iuris principio multa sequuntur: vt seruus hæreditarius frustra vsumfru. etiam sub conditione stipuletur. *l. vsumfruct. de stip. seru.* vt si filiusfam sub conditione stipulatus, & pendente conditione emancipatus fuerit patri actio competat. *l. si filiusfam. de verb. oblig. l. quæ legata. l. non omne quod licet. de diuers. regul. iur.* vt seruus ad prædium domini seruitutem rectè stipuletur. *l. si vnus ex sociis de seru. rust.* vt stipulatio conditionalis conferatur. *l. y. §. id quoque ff de collat.* vt de eo quod sub conditione, filiofam. promissum est, paciści is non possit. *l. & hæredi. §. filiusfam. ff. de pactis.* vt stipulatio conditionalis ad hæredem transmittatur. quæ omnia in legatis cessant: nimirum quia in eis non testamenti præsens tempus: sed successionis futurum tempus spectatur. CVIAC.

e Diū cedere, & venire differūt. Cedit dies cū incipit deberi, venire, cū potest exigi. In pura obligatione, & stipulatione, vtrūque præsens est: in obligatione in diem cessit dies, non venit. In conditionali pendente conditione, neque cessit, neque venit.

h ¶ *Contigerit.* Sed quare legatarius conditionalis legati spem ad hæredem non transmittit: vt C. *de cad. tollen. §. si autē aliquid.* Respon. in stipulatione interuenit factum stipulantis volentis sibi prospicere, & sic hæredi: vt ff *de probatio. l. si pactum.* quod non est in legatario, cuius nullum factum interuenit: & eodem modo responde in hæreditate conditionali.

Loca etiā inseri.] CASVS. Suprà dictum est, quòd in stipulationem quandoque dies, quandoque conditio venit. Et non solùm illa quæ suprà dicta sunt, possunt venire in stipulationem: imò etiam loca stipulationibus inseri possunt, puta si dicam sic, Promittis, te mihi daturum Carthagini? & tu respondeas, Promitto. Et huiusmodi stipulationes, licèt puræ videantur, re ipsa tamen habent tacitè tempus adiectum, quo aliquis ire, vel mittere possit ad locum illum in quo promisit pecuniam se daturum. vnde si aliquis ita stipuletur Romæ, hodie Carthagini dare spondes? ista stipulatio non valet, cùm repromissio sit impossibilis, & ratione huius impossibilitatis vitiatur huiusmodi stipulatio.

i ¶ *Loca etiam.* non solùm conditio, vel dies.

k ¶ *Tempus.* quod bonus iudex arbitratur. quod dic: vt ff. *eod. l. continuus. § cùm ita.* ADDITIO. Nota, quòd licèt in actibus iudicialis tempus itinerandi sit statutum certum, vt viginti miliarū singulo die: vt l. j. ff. *si quis cau.* & dic vt ibi per Bart. & doct. tamen in contractibus non est determinatum, sed totum residet in pectore iudicis, qui multa debet considerare, & locum, & periculum, & qualitatem personæ: vt *l. continuus. §. j.* & ibi, *vide Bart. & Imol. ff. eod.* Ang.

β ¶ *Adiectum.* Vet. cod. *inse[c]tum.* CVIAC.

l ¶ *Impossibilis.* Ratione [a] enim impossibilitatis stipulatio vitiatur, vt j *de inu. stip. §. si impossibilis.* nisi vterq; haberet ibi procuratorem, & egisset quilibet cum suo, vt eadem die fieret solutio: vt ff. *eo. l. fin. §. si inter eos.*

a Impossibilitatis ratione stipulatio vitiatur.

Conditiones quæ.] CASVS. Quæsiui à Iusti. Domine, suprà dictum est, quòd stipulatio cōditionalis est, cū differtur in aliquē casum. Sed domine, nūquid omnis stipulatio est incerta, quæ fit per hāc coniunctionē, *si*? Resp. dominus Iusti. quòd non. nam ea quæ sunt præsentia, vel præterita, non dicuntur pendere: sed ea quæ sunt futura, propriè dicūtur pendere quasi diceret: tunc intelligitur stipulatio sub conditione quando differtur in aliquē casum futurū. Quādo autē in aliquem de præterito, vel de præsenti cōcipitur: tūc nō est stipulatio sub cōditione: imò aut statim valet obligatio, aut nō valet. Ea enim quæ per rerū naturā certa sunt, nō morātur obligationē. Si enim dicā: Promittis mihi decē, si Mæuius viuit? & tu respondeas, Promitto, si viuit tempore cōceptæ stipulationis, statim valet stipulatio. si autem non viuat tempore conceptæ stipulationis, nō valet: imò statim infirmatur, & ita stipulationes quæ concipiuntur in aliquē casum præsentē, vel præter. quanquā illi casus nobis sint incerti, quia tamē quoad naturā naturatē sunt incerti, nō morātur, &c. Frāc.

m ¶ *Consul fuit.* sic ff *si cert. pet. l. itaque & l. cùm ad præsens tempus.* patet etiam in *l. conditio. ff. de verb. oblig.*

n ¶ *Naturam.* Ergo nec futura morantur obligationem: nam etiam illa per rerū naturam certa sunt. vt ff *de iud. l. sed & si resistuatur. §. fin. contrà.* Sed dic, quòd aliud [b] est, esse certū per rerum naturā, i. per naturalem cursum naturæ: per quam sola præterita, & præsentia sunt certa: & ita hic accipitur. Et etiam illa futura certa sunt, quæ nō habent se ad vtrumlibet, vt si morior. nam & hæc non morantur obligationem: vt ff. *de cond. inde. l. nā & si l. praced. & seq & ff. de nouat. si pupillus. §. qui sub cōditione* [c]. Et aliud est in natura rerum, i. in scientia Dei, in qua omnia, quæ sunt, vel fuerunt, vel futura sunt, teste Boetio tanquā præsentia sunt. Item & aliàs, sunt mille anni ante oculos eius tanquā hesterna dies, quæ præteriit, & dicitur prima natura naturata: sed secunda natura naturans: quod idem est, quod ipse Deus.

γ ¶ *Quæ enim per rerum naturam.* In præteritis, vel præsentibus rerum naturam intuemur, non inscitiam nostram. In futuris inscitiam nostram: non rerum naturam intuemur. nam & quæ futura

b Certum esse per rerum naturam, & per naturalē cursum naturæ differunt.

c Conditiones in futurū collatæ quę necessariam habent existentiā, non differunt obligationem. Quod verò natura, si ita perfectantur, vt tempus sequatur vt promitto cum moriar. §. ad autem. infra. de inut. stip. Christophor.

futura ſunt in rerum natura, certa ſunt. nihil denique naturæ rerum incertum eſt, & quodcumque fit, id iam per rerum naturam certum erat, priuſquam fieret: cùm & quæ futura ſint, αὐτόματα ſit fieri quæ tamen vetus eſt Philoſophorum quæſtio. Naturæ autem hominum ea quæ futura ſunt, penitùs incerta, & incognita ſunt. Nam & ſi præſentia, & præterita complures ſcire poſſint, propterea quòd iam vera ſunt, aut falſa, futura tamen ne vnus quidem ſciat, quamuis ea prudentes viri præuideant ſæpè, ſed aliud eſt ſcire, longè aliud præuidere. Alia igitur eſt natura rerum, alia hominum: huic futura incerta ſunt: illi certa omnia, & explorata ſunt. CVIAC.

a ¶ *Non morantur.* id eſt, non ſuſpendunt, ſiue differunt. ACCVRS.

b ¶ *Incerta ſint.* contrà, *ff de reg. iur. l. in totum.* Solut. illa loquitur in his vbi præſens ſolennitas exigitur, vt ſeptem teſtes in teſtamento: *vt ſ. de teſta.* § 1. Vel loquitur in illis caſibus vbi certa ſcientia, & intellectus de præſenti exigitur in cōtractibus puris: *vt C de dona. l. nec ignorans, nec inutiiis.* hîc autem in conditionali.

Non ſolùm res.] CASVS. Supra dictum eſt de ſtipulationibus quæ conſiſtunt in dando: nunc tractandum eſt de ſtipulationibus quæ conſiſtunt in faciendo: vnde dicit Iuſtin. Non ſolum res poſſunt deduci in ſtipulationem, ſed & facta: puta cùm ſtipulor aliquid à te fieri, vel non fieri in futurum: & ſi non fuerit factum ſecundùm ſtipulationem, potero agere contra te, & petere intereſſe meum. & quia difficile eſt probare intereſſe, propterea dat Iuſtinia. conſilium ſtipulatori, vt adiiciat pœnam in ſtipulatione, quam petere poterit ſtipulator, ſi non fuerit factum ſecundùm ſtipulationem: & ita non habebit neceſſariò probare quanti ſua intereſt. Et licet in litera, qualiter pœna debet ſtipulari, dicens, quòd ſi aliquis ſtipuletur aliquid fieri, veluti turrim, ita adiicere debet, Et ſi turrim non feceris, decem aureos dare ſpondes nomine pœnæ? Contingit autem aliquando quòd in eadem ſtipulatione ſtipuletur quis aliquid fieri, & aliquid non fieri, puta, Stipulor à te, vt eas Romam, ſed quòd non eas per Florentiam. & in iſtis ſtipulationibus, in quibus ſtipulor aliquid fieri, & non fieri. ita erit pœna adiicienda: ſi aduerſus ea factum fuerit, id eſt, ſi iueris per locum prohibitum, ſeu ita factum non erit, id eſt, ſi non iueris Romam, decem aureos dare ſpondes? & hæc dicuntur vſque ad finem.

c ¶ *Non ſolum.* de ſtipulationibus quæ in dando conſiſtunt, huculque diximus: nunc de his quæ in facto conſiſtunt. ACCVRSIVS.

d ¶ *Pœnam ſubiicere* ſic *ff de prato ſtipulatio. l fin* vbi datur ſimile conſilium

e ¶ *Quantitas. ff de arbi. l. non autem. contrà.* Solut. non intereſt quo ad hoc vt valeat compromiſſum. intereſt tamen quo ad vtilitatem ſtipulationis.

f ¶ *Probare.* Sed [a] quomodo intereſſe probatur? Reſpon. per teſtes, vt hîc innuitur *& C. de ſenten. quæ pro eo. l. j. §. j.* niſi petatur ex dolo alterius, quia tunc per ſolum ſacramentum. *vt ff quod vi, aut clam. l ſemper §. in hoc interdicto & §. ſeq. & C. vnde vi. l. ſi quando & C. de in. do. imp. l. j.*

g ¶ *Quædam fieri.* putà ire Romam.

h ¶ *Quædam non fieri.* putà per Florentiam non ire.

i ¶ *Clauſula* ſcilicet pœnalis. ACCVRS.

k ¶ *Factum erit.* hoc redditur ſecundo dicto.

l ¶ *Factum non fuerit* hoc refertur ad primum Et ſi ex vno capite ſit pœna commiſſa, non committetur plus. *vt ff. de arbi. l ſi duo. § fin.* niſi hoc actum ſit, vt pluties committatur: *vt ff de tranſact. l. qui fidem* ADDITIO. Item niſi ſit appoſita ſuper Inſtitut.

† Reus ſtipulandi, eſt reus credendi. i. cui debetur res: nō quod ei res credatur, ſed quia res credat, vel perinde ſit, ac ſi crederet.

† Reus promittendi, eſt reus debendi. i. qui rem ſibi creditā debet, & eā promittit ſoluere. & breuiter reus actiuè eſt reus ſtipulādi, paſſiuè reus debendi, ſeu promittendi.

a Probari id quod intereſt, quemadmodū poſſit. vide in ff. ... quod met. cau. & apertius in c. ſi diligenti, extr. de for. com. & ff. de vi. & vi arm. l. 3. §. interdicto & § 4. ... 3. in c. quod fratr & per In no. ca. fin. quod metus cauſa & Bart. in l. nemo ff de duobus reis ad fin. Adde, q licet nihil de eo quod intereſt, probatū ſit. ſi tamen iudici aliūde, vtpotè ex informationib. quibuſdā officio eius receptis conſtet, debet ipſe iudex cōdemnationem facere, vt l. 1. C. de ſenten. quæ pro eo quod inter. & videm per Bart. & l. ſemper. in Gl. alleg. ... Et facit quod notat idem Bart. in l. fin. quod cum I'a ... ff de lega.

nō morantur [a] obligationem, licèt apud nos incerta ſint [b].

Factū in ſtipulationibus deduci poſſe exploratı iuris eſt, quibus (cum intereſſe præſtādo à facti obligatione eximatur promiſſor) vtile eſt pœnam adiici propter eius quod intereſt, difficilem probationem.

7. ¶ Non ſolùm [c] res in ſtipulatum deduci poſſunt, ſed etiam facta: vt ſi ſtipulemur fieri aliquid, vel non fieri. & in huiuſmodi ſtipulationibus optimum erit, pœnā ſubiicere [d], ne quantitas [e] ſtipulationis in incerto ſit, ac neceſſe ſit actori probare [f] quod eius intereſt. Itaque ſi quis vt fiat aliquid ſtipuletur: ita adiici pœna debet, *Si ita factū non erit, tunc pœnæ nomine decē aureos dare ſpōdes?* Sed ſi quædam fieri [g], quædam nō fieri [h], vna, eadémque conceptione ſtipuletur quis, clauſula [i] huiuſmodi erit adiicienda: *Si aduerſus ea factum erit [k], ſiue quid ita factum non fuerit [l]: tunc pœna nomine decem aureos dare ſpondes?*

DE DVOBVS REIS ſtipulandi †, & promittendi † [a].

TITVLVS XVII.

fačto iterabili, vel continente plura capitula, ſi ratione intereſſe petatur, ſecundum Ioannem Fabr. hic? Et nota quòd iuramentum de non contrauenicndo habet vim iſtius clauſulæ: item facit vt actus valeat ex meliori modo quo poteſt. Angel.

Ne credas hic reos à reatu, ſiue delicto dici, ſed eos reos ſtipulandi dicimus, qui duo, pluréſue ab aliquo ſibi quid dari, aut fieri ſtipulantur, quib ſimul reſpōdetur: promittendi verò reos, qui ſeparatim interroganti cuipiam idē dare: aut facere ſinguli promittunt: proinde quod duob. reis ſtipulandi debetur, ſingulis in ſolidum debetur, & è regione quod plures promittēdi rei ſpoponderunt, ſinguli ſolidum dare tenentur, vnius tamen ſolutione, aut receptione, vtriuſque perimitur obligatio.

ET ſtipulandi, & promittendi, duo, pluréſue rei fieri poſſunt. Stipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, *Spondeo* [m]: vt putà cùm duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpōdeat, *Vtrique veſtrùm dare ſpondeo.* Nam ſi priùs Titio ſpoponderit: deinde alio interrogante ſpondeat [n], alia atque alia erit obligatio: nec creduntur duo rei [o] ſtipulandi eſſe.

Si duo promittant eidem eādem pecuniam, efficiuntur duo rei promittendi. ARET.

DE DVOBVS reis ſtipulandi, & promittendi.

Quia in ſtipulatione, de qua dictum eſt ſuprà, tit. j. plures perſonæ interueniunt quandoque, quarū quædam dicuntur rei ſtipulandi, aliæ rei promittendi: idcò dicit de duobus reis ſtipuladi, ac promittendi ACCVRS.

a ¶ *Stipulandi, & promittendi.* Reus ſtipulandi, reus promittendi, reus credendi, reus debendi. *l. ſi duo. de rec. arb* reus ſatisdandi, reus ſatis accipiendi. *l. qui hominem. §. quidam. de ſolut.* CVIAC.

ET *ſtipulandi.*] Totus iſte titul. diuiditur in quatuor partes. Primò ponit de duobus reis ſtipulandi, qualiter fiant. Secundò de duobus reis promittendi. Tertiò ponitur effectus ipſius obligationis plurium reorum. Quartò redit ad duos reos promittendi. Secunda ibi, *Duo, pluréſue.* Tertia ibi, *Ex huiuſmodi.* Quarta ibi, *Ex duobus* CASVS. Quæſiui à Iuſtin. qualiter poſſunt fieri duo, pluréſue rei ſtipulandi, vel promittendi? Et Reſpond. dicens, quòd hoc pacto, ſi poſtquam duo ſtipulati fuerint eandem rem ab eodem, ipſe poſt amborum interrogationem reſpondeat, vtrique veſtrùm dare ſpondeo: verbi gratia, pone quòd ſum ſtipulatus a Titio in hunc modum, Promittis mihi Stichum? & Petrus in continenti poſt meam ſtipulationem, & ante promiſſionis reſponſionem ſtipulatus fuerit ab eodem Titio ſibi dari eundem Stichum, & ipſe poſt ambas interrogationes reſpondeat: Vtrique veſtrùm dare ſpondeo: & ego, & Petrus effecti ſumus duo rei ſtipulandi. Sed pone, domine, quid ſi mihi primo ſtipulanti Stichum promiſerit: deinde Petro ſtipulanti ex interuallo eundem Stichum promiſerit? Reſpondet dominus Iuſtinianus, dicens, quòd nos, ſcilicet ego, & Petrus ſumus duo creditores in eadem re, ſed non ſumus duo rei ſtipu. vnius obligationis, ſed diuerſarum obligationum. Vna enim obligatio mihi eſt acquiſita, & alia Petro ſtipulanti ex interuallo, quia natura duorū reorū ſtipulandi hæc eſt, vt nihil ſit mediū inter ſtipu. vnius, & alterius, ſed ſi ſtatim poſt vnam ſtipulationem fiat alia, qualiter intelligi debeat, ex ſequentibus apparebit. Franc.

Et ſtipulandi.] Hic dicitur reus [a] ſtipulandi ille qui rem aliquam vt pecuniam ſtipulatur: à re, non à reatu dictus. Et econtrà reus [b] promittendi, qui aliquam rem promittit: *vt ff eod. l. j.* aliàs reus tantùm debitor dicitur: *vt patet C. de ſer. colum l. ij.* aliàs dicitur reus qui conuenitur: *vt C de iud. l. properandum. §. & ſi quidem.* & dic *vt ff. eod. l. j.* Poteſt dici & alio reſpectu reus ſtipulandi, & promittendi, vt dicitur in glo. ACCVRS.

a Reus ſtipulandi.

b Reus promittendi.

m ¶ *Spondeo.* hoc adiecto, vt ſint duo rei in ſolidum etiam iure veteri, *vt ff. eod. l. reos. § fin & §. idem in tabulis.*

n ¶ *Spondeat.* ex interuallo [c], putà ſi diuerterint ad alios actus extraneos. *vt ff. eo l. duos. §. fin* aliàs ſi non eſt extraneus actus, cōtradiceret d. l. ei quod modò dixerat ibi *nam ſi priùs,* & quod dicitur, *ff. eod. l. iij.* ACCVRS, ADDITIO. ¶ Tu dic, quòd interuallum magnum, putà vnius diei, cum actu extraneo, vitiat conſtitutionem duorum correorum, ſi interueniat inter interrogationem, & reſponſionem: aliàs ſi inter obligationem vnius perfectam, & alterius perficiendam: non vitiat conſtitutionem correorū expreſſam, ſed tacitam ſic, ſaltem in duobus reis credendi.

c Reorum debendi, vel credendi cōſtitutio ex per interuallum impediatur.

o ¶ *Nec creduntur duo rei* ſ. vt vna ſit obligatio, & vnius rei: ſed ſunt creditores duo, & diuerſarū rerum: *vt ī eo. §. ex huiuſmodi.*

Duo, pluresve rei promittendi ita fiunt; *Maui, decem aureos dare spondes? &, Sei eosdē decem aureos dare spondes?* si respōdeant singuli separatim, *Spondeo* [a] *a*.

Natura duorum reorum est, vt quilibet teneatur in solidū: sed vnius solutione, & receptione, tollitur obligatio vtriusque. Aret.

1. ¶ Ex huiusmodi obligationibus [b], & stipulationibus in solidum singulis debetur: & promittentes singuli in solidum tenentur. In vtraque [c] enim obligatione vna res vertitur, & vel alter [d] debitum accipiendo, vel alter [e] soluendo, omnium perimit obligationem [f], & omnes liberat [g].

Etiam diuersitas temporis adrecta solutioni nō facit cessare constitutionem duorum reorum. Aret.

2. ¶ Ex duobus reis promittendi, alius purè, alius in diem, vel sub conditione obligari potest [h]: nec impedimento erit dies, aut conditio, quò minùs [i] ab eo qui purè obligatus est, petatur.

Duo, pluresve.] Casvs. Dixi, Iustin. Domine, suprà dixistis qualiter fiant duo rei stipu. ponatis, si placet, exempla de duobus reis promittendi? Resp. dominus Iustin. dicens sic: In duobus reis stipulandi sunt duo qui stipulantur ab eodem: sed vbi sunt duo rei promittendi, vnus stipulatur à pluribus. Vnde scire debes, quòd duo rei promittendi ita fiūt, si fuero stipulatus in hunc modum: Mæui, promittis mihi x aureos, & ipse respondet, promitto. & postea sine interuallo dixero Seio, Sei, promittis mihi eosdem x. aureos, quos stipulatus sum à Mæuio? & ipse respondet promitto: isti sunt duo rei debendi, vel promittēdi, sunt enim duo debitores debentes eandem rem. Franciscus.

a ¶ *Spondeo.* hoc acto vt fiant duo rei, & in solidū: *vt ff eo. l. reos §. si.*

a ¶ *Spondeo.* Vno verbo, *spondeo*, contrahitur obligatio, Cic. *pro Cæcinna.* Si quis quod spopondit, qua in re verbo se vno obligauit. Cvia.

Ex huiusmodi.] Casvs. Dixi, Iustin. iam vidi qualiter fiant duo rei stipulandi, & promittendi, pro Deo, dicatis mihi, quis est effectus earum obligationum? Ad hoc resp. Iustin. quod ex stipula. huiusmodi solidum singulis debetur, sup. reis stipulanti, & solidum debent singuli, scilicet rei promittēdi, quia vterque eorum in solidum obligatur: sicut singulis eorum stipul. solidum debetur: sed licèt in solidum teneantur, vel solidum singulis debeatur, tamen vna res sola in obligatione vertitur: vnde si fuerint duo rei stipul. & ita duo creditores, si tamen vnus eorum recipiat illud quod deductum erat in stipulationibus, ille qui recipit, perimit obligationem singulorum: vnde ab altero reo stipulandi liberatur promissor. & si fuerint duo rei promittendi, & ita duo debitores eiusdem rei, si alter rem illam soluat, perimit oblig. illam, & liberat alter. Franc.

b ¶ *Obligationibus.* hoc refertur ad reos promittendi, & quod sequitur, *& stipulationibus*, ad reos stipulandi: vt probatur infrà statim.

c ¶ *Et stipulationibus.* Cùm dixerit, *ex huiusmodi obligationibus*, frustrà adiicit, *& stipulationibus*, legēdum, *& stipulātibus*: ideoque Theo. rectè vertit καὶ τῶν ἐπερωτώντων, non καὶ τῶν ἐπερωτήσεων. In proximo etiam versu legendum est, *in vtraque enim.* Sententia autem huius §. emendata dicitur ab Iustiniano in Nou. xc ix. quod secus est. Nam Nou. Iustiniani dat beneficiū D. Hadriani eis qui se ἀλληλεγγύως obligant. emendat igitur *l. reos. ff de duobus reis.* non hanc sententiam. Cviac.

a ¶ *In vtraque.* id est, vtriusque obligatione. nam vna [a] est quoad vnum effectum: *vt ff. eo. l. ij. in fin.* sed plures sunt, quia plures tenentur, vt hic.

d ¶ *Alter.* scilicet reorum stipulandi.

e ¶ *Alter.* scilicet reorum promittendi.

f ¶ *Perimit obligationem* ille qui accepit.

g ¶ *Liberat.* ille [b] qui soluit. Similis lectio, seu implicatio verborum est, *ff. de arbi. l. si duo. in princ.* a. Vel dic. quòd quilibet istorum refertur ad vtrumque supradictū & possunt fieri in stipulatione duo rei, & in quolibet genere obligādi: *vt ff. e. l. eandē.*

Ex duobus reis, &c.] Casvs. Quæsiui à Iustinia. an vnus de duobus reis promittendi alter possit obligari, quàm alius. Et videtur quòd non, quia videtur quòd æquitas omnimoda, siue paritas debeat esse inter duos reos debendi: dicit tamen quòd ex duobus reis promittendi alter purè, & alter sub conditione obligari potest: putà x. fui stipulatus à Titio purè, & eadē x. fui stipulatus à Martino sub conditione. Isti duo intelliguntur esse duo rei debendi: & licèt M. sub conditione obligetur, non ideò minus petere potero illa x. à Titio, qui mihi purè est obligatus, quanquam adhuc pendeat conditio. & hoc dicit. Franc.

h ¶ *Potest.* Sed [c] nónne est hìc imparitas? quod esse non debet: *vt ff. eo. l. eandem. §. sed si quis.* Resp. secundùm M. quod ibi regulariter dicitur, fallit hìc, *vt ff. eo. l. si ex duobus. §. fin.* Alij, vt P. dicunt, quòd hìc non est imparitas, cùm adueniente conditione, vel die ambo æqualiter teneantur, sed adhuc medio tempore remanet imparitas. quare dic [a] quòd in quantitate debita, vel re quæ debetur, non potest esse imparitas, vt ibi, sed in aliis potest, *vt hic. & ff. eod. l. si ex duobus. §. fin.*

i ¶ *Quò minùs.* sed adueniente conditione socium poterit conueniri mandati secundùm quosdā, vel verius neg. gest. *vt C. eod. l. j.* Patet ergo constitui [b] posse purè duos reos debendi, & quemlibet in solidum conueniri: *vt C. eo. l. j.* Hodie contrà, etiam si hoc actum est expressim [c], nisi altero absente, vel inope existente: *vt in Authent. de duob. reis §. j. coll. y. & in auth. hoc ita. eod. tit. Cod.* nisi renunciatum fuerit illi constitutioni: *vt C. de pact. l. pen. & ff. de mino. l. si index.*

a Et hanc post omnem disc. pignoris stipulatus sit

b Rei debendi in solidum, et quomodo possint conueniri.

c Hanc quidem mirabilem notat, atque custodit lat. quam vide hic cum magno emolumento sibi futuro emolumento

a Obligatio eadem potest esse vna, & plures.

b Liberare creditorē impropriè dicitur debitor, cùm soluit

c Obligatio an possit imparitatem continere.

DE STIPVLATIONE seruorum.

TITVLVS XVIII.

Si quid hereditarius seruus iacente adhuc hereditate stipuletur, futuro heredi acquiritur. Item vtcumque concepta fuerit seruo, aut filij stipulatio, domino, aut patri protinus quaritur.

Seruus ex persona domini [k] ius stipulandi habet. Sed & hæreditas in plerisque [l] personæ defuncti [m] vicem sustinet: ideóque † quod seruus hæreditarius ante aditam hæreditatem stipulatur, acquirit hæreditati [n], ac per hoc etiam hæredi posteà facto acquiritur.

Seruus, siue filiusfamilias à quocūque stipuletur, & in cuiuscūque persona stipulationem cōcipiat, acquirit domino, & patri. Aret.

1. ¶ Siue autē dño, siue sibi [o],

DE STIPVLAtione seruorum.

Suprà tit. j. & tit. præced. dictum est de stipulatione liberarum personarum, verùm quia interdū serui stipulantur: ideò de his tracturus, intitulauit de stipulatione seruorum.

Seruus.] Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò, quòd seruus stipulando acquirit domino, in cuiuscumque persona stipulatio concipiatur. Secundò, excipit à regula, quòd factum non acquiritur. Tertiò, si sint plures domini, pro dominicis portionibus acquiritur. Secunda ibi, *Sed cùm factum.* Tertia ibi: *Seruus communis.* Casvs. Quæsiui à Iustin. vtrùm serui haberent ius stipulandi, & videbatur quòd non, cùm stipulatio sit actus ciuilis, & quantum ad ius ciuile attinet, seruus pro mortuo habetur. & respon. dominus Iustin. quòd quamquam seruus quantum ad personam suam propriam pro mortuo habeatur, ex persona tamen domini sui potest habere ius stipulationis. Sed dicet aliquis, Domine, hoc verum est, si seruus habet dominum: sed quando non habet dominum, putà dum hæreditas iacet nunquid valet stipulatio? Et resp. Iustin. quòd sic, quia hæreditas in casu isto vicem domini sustinet. vnde si seruus hæreditarius ante aditam hæreditatem stipuletur, acquirit hæreditati, & sic hæredi futuro. Franc.

k ¶ *Domini.* qui dominus [d] caput est serui *vt j. de noxa. §. omnis.* ex sua enim persona nihil potest: *vt ff de regu. iuris l. seruitutem. & l. quod attinet* nisi ex quo manumittitur: tunc enim incipit habere caput: *vt ff de cap. demin. l. hodie.*

l ¶ *In plerisque.* hoc propterea dicit: quia [e] hæreditati furtum fieri non potest, nisi in tribus casibus: *vt ff. de furt. l. hæreditaria. & l. seq.* Item propter vsumfructum, qui seruo hæreditario promitti non potest, vt hæreditati quæratur: *vt ff eod. l. vsusfructus.* Additio. Et est ratio, secundùm Docto. quia sine persona cui accedit, deberi non potest.

m ¶ *Defuncti.* non hæredis, *vt hic. & j. de hæredi. instit. §. seruus. & ff. de acquir. rer. dom. l. hæreditas* 2. Et quæ sit ratio quare [f] personam defuncti, & non hæredis sustinet, dic *vt d. §. seruus.*

n ¶ *Hæreditati.* sic *ff. de iniur. l. j. § quotiens autem.*

Siue autem, &c.] Casvs. Dixi, Iustin. Domine, vidi quòd si seruus stipuletur aliquid dari domino suo, quòd illud domino suo acquiritur: sed ponamus quòd non domino suo, sed sibi stipuletur aliquid dari: acquiritne domino suo? Et resp. Iust. dicens, quòd siue seruus stipuletur domino suo, siue sibi, siue conseruo suo, siue impersonaliter, id est, persona non adiecta, omnibus istis modis quatuor domino acquirit. Idem iuris est & in filio, qui qualitercumque stipuletur, patri suo acquirit ex his causis, per quas pater per filium acquirere potest. Franc.

o ¶ *Siue sibi.* nisi in casibus, vt cùm factum est in stipulatione: quo casu domino non acquiritur; *vt j. proxi. §.* & cùm operas à liberto stipulatur [g]: *vt ff. eo. l. antep.* & in aliis casibus quos no. *ff. eo. l. j. & l. seq.* Sed núquid frater potest stipulari fratri suo in eadem potestate existenti. Dic quòd sic, quia seruus conseruo suo stipulari potest, vt hic: igitur frater fratri. arg. *C. de diuer. resc. l. j.*

† Ergo potest stipulari, ut ... te hæreditate; quia personam defuncti repræsentat. *vide* Petr.

d Dominus est caput serui.

e Hæreditati furtum fieri non potest.

f Hæreditas potius defuncti personam, quàm hæredis sustinet

g Nec valet ... lis stipulatio, quia cum persona cohæret, ... de persona in dominum transire non possunt. Item ... operas ... nisi domino stipulantur ... lerent ... si eas vel ... personaliter, vel domino stipularetur, vt per ... hic.

Item

Item quia vox filij, vox patris intelligitur: & vox serui, vox domini intelligitur: *vt j. de inut. stip. §. ei verò, qui. & §. post mortē.*
a ¶ *Conserui*. Poterit etiam frater fratri, si ambo in eiusdem patris potestate sint. Cviac.
a ¶ *Impersonaliter* nullius facta mentione, id est, vel proprio nomine, vel appellatiuo. vel facta mentione de nomine appellatiuo, sed non proprio: *vt s. de exhared. lib. §. 1.* Accv. Additio. Idem per nimoria dici pūt in monacho stipulante. Ang.
b ¶ *Acquirere* vt ex causa profectitia, & aduentitia isto iure quod dic. *vt suprà, per quas perso. no. acqui. §. 1.*

siue conseruo a suo, siue impersonaliter a seruus stipuletur: domino acquirit. Idem iuris est & in liberis qui in potestate patris sunt, ex quibus causis acquirere b possunt.

Seruus factum, suam ipsius personam respiciens stipulando, sibi, non domino, quærit.

2. ¶ Sed cùm factum c β in stipulatione continebitur, omnimodo d persona stipulantis continetur e veluti si seruus stipuletur, vt sibi ire agere f liceat: ipse enim tantùm prohiberi non debet, non etiam dominus g eius.

Ex communis serui stipulatione vnicuique dominorum pro portione scilicet dominica acquiritur: nisi vnius domini iussu, aut nomine stipulatus sit. quod autem vni dominorum quæri non potest, alteri accrescit.

Sed cùm factum, &c.] Casvs. Suprà dictum est quod quocumque modo seruus stipuletur, quòd domino acquirit: sed hoc est verū, si ipse stipuletur aliquid quod consistat in dando. Sed pone quòd seruus aliquid factum stipuletur, puta vt liceat ei ire agere, tunc seruus per hanc stipulationem domino nihil acquirit, sed sibi soli. vnde si dominus vellet ire agere, benè posset prohiberi ne iret, vel ageret. Franc. de Aret.
c ¶ *Cùm factum.* sed si stipulatur seruus sibi scribi librum, & sic factum: nónne acquirit domino? Resp. sic, & quod hic dicitur, sed cùm factum, &c. id est, à seruo faciendum, & non ab alio, vel etiam à domino. Additio. Tu dic secundùm Angel. quòd factum si personæ serui inhæreat, à quocumque siue ipsi seruo, siue sibi ab alio sit præstandum, non acquiritur domino: alias secùs. Ioan. Fab.
β ¶ *Sed cùm factum.* Quæ iuris sunt, ad dominum transeunt; quæ facti sunt, non transeunt. In his quæ iuris sunt, nihil interest vtrùm sibi, an domino, vel impersonaliter stipuletur. In his quæ facti sunt contra, nam si factum sibi stipuletur, persona domini stipulatione non comprehenditur, acquiritur tamen domino obligatio. Factum in stipulatione comprehenditur, si vt sibi fiat, si vt sibi facere liceat stipuletur. Exempli gratia, vt sibi ire, vel agere liceat, vt sibi habere, sibi possidere liceat, id est, tenere. *l. stipulatio ista. § his qui sunt & § hæc quoque. de verb. obli.* at si stipuletur sibi operas officiales, inutilis est stipulatio, quoniā soli patrono hoc factum præstari potest, neque vlla interpretatione talis stipulatio conseruari potest, *l. si operas. de stip. ser.* eadem ratione si ipse sibi se stipuletur ab vno ex dominis, inutilis est stipulatio: atque ita legendum est in *l. 4. ff. de stip. ser.* Cvia.
d ¶ *Omnimodo* sic *ff. de vsu. & habi. l. plenum. §. si vsus.*
e ¶ *Continetur.* sic *ff. de condit. & demon. l. qui hæredi.*
f ¶ *Ire agere* hæc verba expone *vt suprà, de ser. in princ. & ff. de seruit. rust. præd. l. 1.* ¶ Et not. quia hic per verba loquitur, aliud si per nomen, puta iter. tunc enim domino acquiritur, *vt ff. eod. l. si communis.*
g ¶ *Non etiam dominus* subaudi, prohiberi non debet, quasi diceret, debet prohiberi. Sed contrà *s. per quas perso. no. acqui. §. non solùm. & s. de his, qui sunt sui, vel alie. iur. § 1.* Sed non est contrà quia & hic acquiritur domino commodum. nam ad sui domini vtilitatem ibit seruus.

Seruus communis, &c.] Casvs. Suprà dictum est quando seruus vnius stipulatur. sed domine, quid iuris est, si seruus communis stipuletur? Et respon. Iusti. quod seruus communis stipuletur aliquid sibi dari impersonaliter, vel dominis sub nomine appellatiuo, acquirit vnicuique domino pro portione dominij, & non pro portione virili: nisi vnus ex dominis iusserit eum stipulari. tunc enim iubenti acquiritur: vel si nullus eorum iusserit ei, ipse tamen alterum nominauerit, putà stipulatus est Petro domino suo: tunc per hanc stipulationem acquiritur nominato. Si autem vnus iusserit, & ipse alium nominauerit, quid iuris sit, habes in glo. Franc.
h ¶ *Seruus communis stipulando.* impersonaliter, vel sibi, vel dominis suis sub nomine appellatiuo, aliud si propria nomina expresserit, nam tunc acquirit pro virili, non pro portione dominij. ¶ Sed quid si proprium α nomen, & appellatiuum? Respon. si præponat proprium, pro virili: si appellatiuum præponat, pro dominica: *vt ff. de stipula. seru. l. si communis seruus ita stipulatur, Lucio Titio. & ff. de statulibe. l. ita. § 1.* Accvrs.

α Ratio, quia nomina appellatiua sequentia stant demonstratiuè non dispositiuè. Aegid. Per.

i ¶ *Nominatim.* proprio nomine: *vt s. de exhared. lib. §. 1.* vel appellatiuo; dummodò intelligatur de quo domino dicas: *vt C. de lib. præterit. l. 4. & in ff. si certum peta. l. certum.* Accvrs.
k ¶ *Stipulatus est.* hoc disiunctim, id est, diuisim exaudi. ¶ Sed quid si vnus iussit seruo, & ipse alteri stipulatus est nominatim? Distingue, ex cuius re, vt si ex re iubentis, sibi quæratur: aliàs nominato: *vt C. per quas perso. nobis acqui. l. fi. § fi. & ff. eo. l. proinde. § fi. & l. seq.* licèt antiqui aliter distinguebant.

3. ¶ Seruus communis stipulando h, vnicuique dominorum pro portione dominij † acquirit: nisi iussu vnius eorum, aut nominatim i alicui eorum stipulatus est k: tunc enim soli ei γ acquiritur.

Seruus cōmunis stipulando rem quā nō potest vni ex dominis acquirere, acquirat in solidū alteri. Aret.

Quod seruus cōmunis stipulatur, si alteri ex dominis acquiri non potest, solidum alteri acquiritur: veluti si res quam dari stipulatus est, vnius domini sit l.

γ ¶ *Tunc enim soli ei.* Cùm seruum communem vnus ex dominis suo nomine iubet stipulari, plus valet iussum quàm nomē. Cùm verò seruum communem simpliciter iubes stipulari, plus valet nomen, quàm iussum. atque ita rectè Azo accipiendam censet *l. vlt. C. per quas person. nobis acquir.* Cviac.

† Fallit primò quando stipulatur vni ex dominis nominatim. Secūdò si iussus vnius præcedit. Tertiò si res stipulata nō possit acquiri alteri ex dominis. Aegid. Per.

Quod seruus communis.] Casvs. Suprà dictum est, quid iuris sit quando seruus communis stipulatus sibi dari aliquid: & dictum est quòd vtrique dominorum potest acquiri. Sed domine, quid iuris est, si seruus communis stipuletur aliquid quod alteri dominorum acquiri non potest, veluti si res, quam seruus stipulatus est, sit alterius dominorum, cùm res sua sibi acquiri non possit? Et respondet Iustinianus, quòd tunc necessarium est quòd alteri acquiratur. hoc dicit. Franc.
l ¶ *Vnius domini sit.* nam cùm sua sit, ampliùs ei quæri non potest; *vt s. de leg. § sed si rem. & j. de actio. §. sic itaque.* restat ergo vt soli alteri quæratur. Aliud si ex re vnius stipuletur, quia tunc omnibus quæritur: sed communi diuidundo iudicio redderetur, id est, cùm aget communi diuidundo pro isto seruo, potest etiam deducere, quòd socius suus lucratus erat ex stipulatione facta ex rebus suis, & redditur illi ex cuius re quæritur: *vt ff. eod. l. si ex re. § 1.*

DE DIVISIONE stipulationum.

TITVLVS XIX.

Prætoria stipulatio est, quæ est inducta ab edicto prætoris. iudicialis

DE DIVISIONE STIPVLATIONVM.

Suprà a dictum est de stipulationum materia: verùm quia earum multiplex est species: ideò subdit de diuisione stipulationum. Porcus.

a Continuatio

Stipulationum] Totus iste titulus diuiditur b in duas partes principales. Primò ponit diuisionem stipulationis. Secundò illam per exempla declarat. Secunda ibi, *Iudiciales.* Casvs. Tradidit Iustinianus diuisionem stipulationum: modò singula membra diuisionis per exempla declarat. Et primò ponit, quæ sunt iudiciales, dicens, quòd illæ sunt iudiciales stipulationes, quæ à mero iudicis officio proficiscuntur, quod sic intellige, scilicet quæ proficiscuntur ab officio iudicis mercenario & appellatur iudicis officium mercenarium, quando aliquid expeditur per iudicem, propter quod iudex principaliter non aditur: Verbi gratia, aliquis vsucepit rem meam, quam à non domino emit bona fide. ego egi contra eum rei vendicatione, & litem cum eo sum contestatus, lite contestata compleuit vsucapionem. non obest ei litis contestatio quo ad cursum vsucapionis complendæ. Sed secùs est in præscriptione, quia si tantùm completa vsucapione probem illam rem meam esse, tenetur illam mihi restituere: & ita licèt quoad cursum non noceat sibi litis contestatio, tamen quoad effectum vsucapionis ei obest: & debet iudex ipsum facere cauere, quòd nō commisit dolum in re illa, seruum forsan perimendo, alienando, vel manumittendo, vel aliquo alio modo: *vt ff. de rei vindic. l. si post acceptum.* Et illam cautionem debet iudex facere interponi per officium mercenarium: & sic accipe quod litera dicit, *mero.* quia nunquam prætor viuus, vel mortuus de hoc se intromisit: sed lege iubente interponitur huiusmodi cautio: vt in cautione de dolo, per legem priùs allegatam, *ff. de rei vindic. l. si post* & subdit exempla duo: primum est velut de dolo cautio. Secundum dicitur esse quædam stipulatio iudicialis. Si enim ago contra aliquem pigneratitia actione, debet iudex ex officio suo facere reo interponere cautionem quod in re pignorata non cōmisit dolō, seruitutes amittendo: vnde aliquo modo ius læserit: vel de persequendo seruo. Si enim aliquis metu abstulit à me seruum meum, & illum posteà perdiderit, debet iudex facere cauere de persequendo seruo illo, & de restituendo eius pretio. Prætoria autem propriè est illa stipulatio, propter quam aditus iudex viuus ad hoc quòd illud exequatur quod mortuus iudex pro-

b Diuisio.

misit, vel præcepit. Cùm enim prætor mortuus præceperit quòd ille cuius domus minatur ruinam, caueat de damno infecto, si adeatur prætor viuus ad executionem illius præcepti, hoc est, vt faciat ipsum cuius domus minatur ruinam, cauere de damno infecto: ista cautio, siue stipulatio prætoria nuncupatur. In versic. *prætoria* Iustinia. manifestat per exempla quæ sunt prætoriæ stipulationes, quæ proficiscuntur à mero prætoris officio, id est, puræ, ita quòd non iudicis officio interponantur: veluti damni infecti cautio, & legatorum. & dicunt, stipulationes ædilitias sub prætoriis stipulationibus contineri. ita quòd si animal tibi vendam, & de vitiis (prout teneor) caueam: dicitur ista cautio, quã ædilitia, prætoria sit. Franc.

à iurisconsultis, vel aliis partibus iuris, quàm à prætore: cõuentionales à sola partium cõuentione: communis quandoque à prætore, quandoque à iurisconsultis inducta est.

Stipulationum [a] aliæ sunt iudiciales [b], aliæ prætoriæ [c], aliæ conuentionales [d], aliæ communes [e] tam prætoriæ, quàm iudiciales.

1. ¶ Iudiciales [f] sunt duntaxat, quæ à mero iudicis officio proficiscuntur: veluti de dolo cautio [g], vel de persequendo seruo [h] qui in fuga est, restituendóve [i] pretio.

2. ¶ Prætores [k] sunt quæ à mero [l] prætoris officio proficiscũtur, veluti damni infecti [m], vel legatorum [n]. Prætorias autem stipulationes sic exaudiri oportet, vt in his etiam contineantur ædilitiæ † [o]. nam & hæ à iurisdictione prætoris veniunt [p].

3. ¶ Conuentionales sunt, quæ ex cõuentione vtriusq; partis † cõcipiuntur, hoc est, neque iussu iudicis, neque iussu prætoris, sed ex conuentione contrahentium, quarum [q] totidem genera sunt, quot (pene [r] dixerim) rerum contrahendarum [s].

4. ¶ Communes [t] a sunt, veluti rem saluam fore pupillo, (nam & prætor [u] iubet rem saluam fore pupillo, caueri, & interdum iudex [x], si aliter hæc

a ¶ *Stipulationum.* simile per omnia, *ff. de verb. obl. l. stipulationũ.* y.

b ¶ *Iudiciales.* quando iudex cognoscit de aliqua causa, & pendente causa incidenti facit interponere cautionem, & dicuntur iudiciales à iudice.

c ¶ *Prætoria.* quando non aditur iudex alia de causa, sed principaliter vt talis cautio interponatur, veluti dãni infecti, & cautio legatorum præstandorum. & talis est differentia inter ea, quæ dicta sunt. ¶ Sed cùm hîc ponatur, *prætoria,* vt species oppo. *iudi.* quare, *ff. de præ. stipu. l. j. in prin.* ponitur vt genus? Resp. ibi aliter accipitur iudicialis, scilicet [a] à iudicio. hîc a iudice *vt ff. manda. l. Lucius.* ADDITIO. Gl. ista non intellexit benè differentiam, sed melius dicit ĩ *eo.* in verbo, *veniunt.* Christo.

a Hæc Bal. nõ placet, quem tu hîc vides.

d ¶ *Conuentionales.* quæ ex conuentione partium fiunt: & de his certum est, & planum.

e ¶ *Communes.* veluti [b] rem pupilli saluam fore, quia principaliter potest adiri iudex vt interponatur cautio, cùm pupillus habet tutorem qui non satisdedit rem pupilli saluam fore, & sic dicitur prætoria. Potest verò adiri iudex non principaliter, vt cautio illa interponatur, sed ex alia causa, veluti cùm pupillus non habet tutorem potest petere coram iudice & iudex qui dat tutorem, ex officio suo facit interponi cautionem rem pupilli saluam fore: & tradicitur iudicialis. ¶ Item quidam dixerũt illam cautionem rem [c] ratam haberi, esse communem, quia quandoque interponitur à procuratore actoris, quandoque à procuratore rei: *vt ff. de procu. l. Pomponius. §. sed & si, qui.* Vel alia ratione dicitur communis: veluti cùm procuratorio nomine quis alium conuenit: iudex ex officio suo debet facere vt cautio, rem ratam haberi, interponatur; & tunc est iudicialis. Prætoria est, quando quis promisit mihi quòd promitteret rem ratam haberi. modò volo quòd promittat, & sic principaliter ad istam stipulationem vado ad prætorem: vt ipsa interponatur. [Residuum glos. quæ in aliis impressionibus hîc communiter ponitur: in fi. glo. huius tit. habetur.]

b Cautio rem pupilli saluam fore, est communis.

c Cautio rem ratam haberi, est communis.

f ¶ *Iudiciales.* scilicet stipulationes.

g ¶ *De dolo cautio,* vt si ago pignoratitia, caueas ne seruitutes dolo perdideris vel rei ius in aliquo læseris: *vt ff. de pig. act. l. creditor.* Item si rei vin. agã pro re quam vsucepisti iam lite contestata caues de dolo, ne alienaueris vel manumiseris seruum *vt ff. de rei vind. l. si post. lit. & ff. mand. l. si procuratorem. § pen & l. seq.*

h ¶ *De persequẽdo seruo.* vt si meum mihi abstulisti seruum, quem postea perdideris: caueas de eo persequendo, vel eius pretio restituendo: *vt ff quod met. cau. l. si cum exceptione. §. quatenus. versic. quod si homo* Item emptor qui redhibet, & non habet seruum quẽ reddere debet, quia aufugit, debet cauere venditori de persequendo seruum vt si habere poterit, illi restituat: *vt ff. de ædil. edic. l. redhibere. §. si sic & ff de condi. cau. da. l. si pecuniam. §. penul.*

i ¶ *Ve.* pro vel.

k ¶ *Prætoria* stipulationes.

l ¶ *A mero.* id est, puro. sic quòd non iudicis officio. scilicet, tali, quali in superiori casu: vt statim dicam.

m ¶ *Dani infecti.* vt *ff. de dam. infect. l. prætor ait. §. de eo ver. eum, qui* Dicitur & alio respectu prætoria illa quæ ab initio exigitur: siue sit prætoria inuentione, siue ciuili, siue alio quocumque modo inuẽta: ex eo sc. quòd prætor eam approbat: *vt ff de verb. signi. l. lege.* & hoc sensu comprehendit prætorias, & iudiciales, & communes, & omnes præter conuentionales: & ita accipitur: *vt ff. de stipul. præto. l. j.* sic est de adoptione: *ff. de adop. l. y.*

n ¶ *Vel legatorum.* vt *ff. vt leg. vel fideicom. no. ca. l. j. respon.*

o ¶ *Ædilitia.* sc. stipulationes: vt si animal tibi vendo, de vitiis eius cauere debeo: *vt ff. de ædil. edict. l. itaque. & l. si venditor.*

p ¶ *Veniunt.* cùm ædiles erant ex prætoribus. *vt Ĩ. de iure nat. §. proponebant.* ¶ Sed [a] quæ erit intelligibilis differentia inter prætorias, & iudiciales, cùm hoc titulo accipiatur prætoria, & iudicialis? Resp. quia prætoria a prætore mortuo inducta est, sed iudicialis a iurisconsultis aliis. 2. Item in prætoria inuenies iudicem ob hoc ipsum principaliter adiri, sed in iudiciali per consequentiam, vt patet ex supradictis exemplis. 3. Item iudiciales vagæ sunt per totum corpus iuris. sed prætoriæ licèt & ipsæ sint vagæ, comprehensæ tamen sunt simul in vno tit. vt *ff. de præto. stipul. l. j. 4.* Itẽ potes notare quartam differentiam, vt notatur *ff. de verb. obl. l. vi. §. y.* ADDITIO. Hanc differentiã dominus Ioan. adiit, dicens, quia prætoriæ sunt, quæ per solum iudicẽ ordinarium interponuntur [b], & iudiciales, quæ per quemlibet alium iudicem.

a Stipulationes prætoriæ, & iudiciales multipliciter differunt.

† Cõtinebuntur etiam munitiæ. Cuiac.

† Id est, utrarum.

Conuentionales sunt, quæ, &c.] CASVS. Quæsiui a Iustin. quæ essent stipulationes conuentionales? Et respon. quòd illæ sunt stipulationes conuentionales, quæ sunt vel fiunt ex conuentione contrahentium: hoc est, neque iussu prætoris, neque iussu iudicis ordinarij. Sed domine, quot sunt genera conuentionalium stipulationum? Respon quòd tot ferè sunt, quot dicimus esse genera rerum contrahendarum, & in quibusdam valet cõtractus, verbi gratia, venditio in quibusdam valet, in quibusdam non valet stipulatio *ff de contrahen. empt. & vendit. l. & liberi. & l. liberi hominis §. fin & Ĩ tit. proxi. j. resp.* Franc. de Arei.

b Hic quoque damnant aliqui, vt per Ioãnem Fab. hic, quia de dãno infecto, quamuis sit prætoria, per quemlibet etiam minimum magistratum expediri potest *l. j. §. & l. 4. § 1. ff. de dam. infe. sed* fortè dicas, id speciale propter periculum moræ. Ang.

q ¶ *Quarum.* scilicet conuentionalium.

r ¶ *Pene.* ideò dicit, *penè,* quia in quibusdam valet alius contractus: vt venditio in libero homine, & similibus: *vt ff. de contrahen emptio l. & liberi. & l. liberi hominis. & Ĩ. de contrahend. empt. §. 6.* in quibusdam non valet stipulatio *vt Ĩ. tit. j. j. respon. §. j.*

s ¶ *Rerum contrahendarum.* scilicet esse genera, id est, quot possumus dicere esse genera contractuum, tot sunt genera stipulationum, id est, vbicunque potest contrahi, ibi potest stipulatio interuenire. nam stipulatio propriè non est contractus: *vt ff de verb. sign. l. Labeo.*

Communes sunt, &c.] CASVS. Quæsiui à Iustin. quæ essent communes stipulationes. Et ipse respon. dicens, quòd communes stipulationes sunt, veluti rem pupilli saluam fore. Stipulatio enim quæ interponitur, rem pupilli saluam fore, est communis, quia & prætor mortuus præcepit hanc cautionem interponi, & iudex viuus hoc exequitur, si aliter res huiusmodi non possit expediri. Similiter stipulatio de rato est communis, quia prætor mortuus præcepit quòd caueterent de rato à procuratore actoris, & quandoque præcipit iudex viuus quòd caueatur de rato. Alio etiam modo dicitur cautio de rato communis, quia interponitur à procuratore actoris propriè, & quandoque a procuratore dicitur, vel quandoque interponitur in iudicio, & quandoque extra: vt hîc habes in glo.

t ¶ *Communes.* abnegatiuè [c] lege, id [d] est, non prætoriæ tantùm, vel iudiciales tantùm, vel conuentionales tantùm, sed partim [e] ex vno, partim ex altero naturam accipiunt. Nam si non cauerit tutor pupillo, hoc ipsum peti potest: & quoad hoc habes naturam prætoriæ. Si petitur tutor, & per consequens præstatur satisdatio; in hoc habet naturam iudicialis, *vt suprà, de satisdatione tutorum §. j.* Sed hoc dic plenius: *vt ff. de verborum obligat. l. v. §. prætoria.* vbi est hîc tit de verbo ad verbum. Item si petatur hæc satisdatio ab altero tutorum, vel curatorum, ex consequentia [f] petitur, & non præcisè. vnde & in hoc habet naturam iudicialis: *vt ff. de administratione tutorum. l. iy j. respon & suprà, de satisdatione tutorum, vel curatorum. §. j. & § y.* Vel dic communes alio modo: *vt infrà, eodem §.* sed secundum hoc omnis prætoria potest esse communis. ADDITIO. Dic, quòd hæc glossa secuta fuit errorem suum, quòd illa appellatur cautio prætoria, propter quam interponendam iudex principaliter aditur: illa appellatur iudicialis, propter quam interponendam iudex non principaliter, sed in consequentiam aditur. quæ opinio ibi fuit reprobata, secundùm Christophorum.

c Definitio per negationẽ, & remotionem contrarij.

d Communes stipulationes, quæ neque prætoriæ tantum, neque iudiciales tãtum, neque cõuentionales tantum, sed mixtæ ex duabus earum.

e Cõmune est quod partim ex vno, partim ex altero naturam accipit.

f Cautio petitur à tutore quandoque principaliter quandoque incidenter.

a ¶ *Communes.* Vet. Cod. *communes sunt stipulationes, veluti rem saluam fore pupilli.* CVIAC.

u ¶ *Prætor.* scilicet mortuus, cuius verba non habemus, sed sententiam: *vt Ĩ. de satisda. tut. in princ. & §. j.*

x ¶ *Iudex.* scilicet viuus.

a ¶ *Non potest,*

res expediri non potest [a],) vel de rato [b] stipulatio †.

DE INVTILIBVS stipulationibus.

TITVLVS XX.

Stipulatio rei quæ non est, nec esse potest in rerum natura, non valet: secus si posset in nostro dominio haberi. ARET.

OMnis res, quæ dominio nostro subiicitur [c], in stipulationem deduci potest, siue illa mobilis [d] sit, siue soli.

1. ¶ At si quis rem quæ in rerum natura [e] non est, aut esse non potest, dari stipulatus fuerit, veluti Stichum qui mortuus sit, quem viuere credebat [f]; aut hippocentaurum [g] qui esse non possit, inutilis [h] erit stipulatio.

Stipulatio rei quæ in dominio nostro non est, vel quæ est: sed postea desinit, licèt possit effici in nostro commercio, non valet: siue purè, siue conditionaliter fuit concepta. ARET.

2. ¶ Idem iuris est [i], si rem sacram [k], aut religiosam [l], quam humani iuris esse credebat, vel publicam rem, quæ vsibus [m] populi perpetuò exposita sit, vt forum [n], vel theatrum [o], vel liberum hominem quem seruum esse credebat [p], vel cuius commercium [q] non

a ¶ *Non potest.* Quia sponte non vult satisdare ex præcepto mortui præturis, vnde inuitus compellitur à iudice viuo.

a Cautio de rato est communis.

b ¶ *De rato.* hæc [a] est communis alia causa, quam superior. nam hæc est conuentionalis quandoque: vt si fiat extra iudicium ea conuentione: *vt ff. rem ratam haberi l. interdum.* Item iudicialis, quando interponitur à procuratore actoris, cùm dubium est, an sit procurator, *vt C. de procur. l. i. & de satisdat. l. j.* alias non potest res expediri, cùm non admittatur: *vt infra, de satisdat. § pen.* Alij dicunt, eam communem, scilicet de rato quia & à procuratore rei præstatur quandoque non solum actoris *vt ff. de procura. l. non solum § si stat. & §. est & alius casus. & §. vltim. & l. Pomponius. §. y. & l. si defunctus. §. vlt.* ACCVRS. ADDITIO. Et hæc melior, quòd ideò dicantur communes, quia partim per prætores, vt in procuratore actoris, partim per iurisconsultos, vt in procuratore rei, fuerint inuentæ, vt hic. Cautio [b] autem, quæ ex forma statuti inducitur si sit facta à toto populo, vel repræsentantibus ipsum, dicetur ciuilis. Si vero ab episc. duce, vel marchione, dicetur prætoria. Angel.

† Al. habetur, tenetur.

b Cautio à statuto inducta, an sit ciuilis, an prætoria.

c Continuatio.

DE INVTILIBVS STIPVLATIONIBVS.

Suprà [c] *in tit.* de verb. oblig. *dixit in genere de stipulationibus interpositis ab vno, verùm quia tam ex parte creditoris, quàm ex parte debitoris aliquando plures personæ interueniunt, & sunt duo rei: ideò subiecit titulum* de duobus reis *Verùm quia non tantùm stipulatio interponitur à libero: sed etiam à seruo: ideò subiecit titulum* de stipulatione seruorum *Verùm quia stipulatio non est simplex, sed multiplex, ideò postea annectit tit.* de diuisione stipulationum. vt supra. tit. proximo. *Verùm quia aliquando stipulatio est inutilis, & quia hoc potest contingere multis modis: ideò ponit hic istum tit.* de inutilibus stipulationibus. Angel. Aretin.

OMnis res] Quoniam iste titul. est valdè longus, & habet plurimos §§. & vnusquisque habet materiam de per se, ideo non diuidam, quia esset valdè longa diuisio. CASVS. Quæsiui à Iustin. super quibus rebus posset fieri stipulatio Respond. dominus Iustin. quòd super illis quæ dominio humano subiici possunt siue illa res sit mobilis, siue immobilis, dum tamen sit subiicibilis commercio humano. Sed si quis stipulatus fuerit sibi dari, quod non est in rerum natura, licèt fuerit, putà Stichum iam mortuum, aut rem quæ esse non potest, puta hippocentaurum, non valet stipulatio hoc dicit. Franc. de Aret.

c ¶ *Subiicitur.* id est, subiici potest. Sunt [d] enim quædam res quæ non possunt esse in nostro dominio, vel quia nec sunt, nec fuerunt, scilicet in rerum natura, *vt j. prox. §.* Vel si sunt, impossibile est, de natura, vt in Sole, & Luna, & similibus, *vt j. eod. § si impossibilis* de facto, vt aureum montem: *vt ff. de statulib. l. cum hæres §. j.* Vel de hominum dispositione, vt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ, & publicæ, & in vsu publico existentes, & aliæ similes: vt liber homo ex sui natura: *vt infrà prox. §. & suprà, de rerum diuis. i. respons. & §. nullius. & ff. de verb. oblig. l. inter stipulantem §. sacram.* ACCVRS.

d Dominiū in quibusdam rebus habere nō possumus.

d ¶ *Mobilis* cuius [e] appellatione & per se mouentia, vt equi, continentur [f], *vt ff. de verb. signif. l. mouentium* ACCVRS.

e Mobiliū appellatione mouentia se continentur.

f Iura autem, & actiones sub simplici bonorum appellatione continentur & sūt quędā species per se, quæ secundum rem, cui adiiciūtur, mobilia vel immobilia esse iudicantur, secundùm Ang.

e ¶ *In rerum natura.* id est, apud aliquos homines, *sic suprà, de verb. oblig. §. conditionum.*

f ¶ *Credebat* maximè subaudi. nam idem si sciret mortuum, nisi mora debitoris præcessisset mortem *vt ff. de consti. pecu. l. promissor. & ff. de verb. oblig. l. inter stipulantem. §. Stichum quæ est contrà.* ADDITIO. Et tunc res ipsa & in stipulationem, & in petitionem in condemnationem deduci debet: in eius tamen æstimationem fiet executio. *l. si seruum. § effectus. vbi gloss. in verbo, possit. & doct. ff. de verb. oblig.* Angel.

g ¶ *Hippocentaurum* animal [g] fortè natum ex equo, & tauro, quod nunquam fuit visum. vnde Horat.

Humano capiti ceruicem pictor equinam
Iungere si velit, &c.

g Hippocētaurus est homo equo mixtus, [illegible] equus, & [illegible] id est, [illegible]ngere. vide [illegible]odo & Vir[illegible] Hiero. [illegible] vita Pauli [illegible]it. centau[illegible] ab Anto[illegible] visum [illegible] in 7. nit. hippocen[illegible]rum vidisse [illegible]nelle alla [illegible] Claudio [illegible]ncipi ex [illegible]pro ergo [illegible]ra hunc [illegible] quod est [illegible]ossibile es[illegible] centaurum [illegible]

h ¶ *Inutilis.* id est, vitiosa, quia contra ius est.

Idem iuris, &c.] CASVS. Suprà dictum est quòd inutilis est stipulatio, si quis stipulatur dari sibi hippocentaurum, qui esse non potest. Similiter inutilis est stipulatio, si quis stipulatur dari sibi rem sacram, vel religiosam, quam credebat esse humani iuris: vel publicam, quæ publico vsui deputata est, vt forum, vel theatrum, vel liberum hominem quem seruū esse credebat: & rem cuius commerciū haberi non potest: vel rē suam sibi dari Et si dicas, videtur quòd istæ stipulationes non debent esse, vel dici inutiles: sed magis in pendenti, eo quòd illud quod modò publicum est, potest priuatum fieri, & ex libero homine potest seruus fieri: & sic de alijs, & sic stipulatio potest valere: nihil dicis. Stipulatio enim cùm iuribus nitatur: ea præsenti illicò valet, vel inutilis est. & hoc dicit. Suprà dictum est, quòd si aliquis stipulatus fuerit sibi dari liberum hominem, non valet stipulatio, licèt posteà factus fuerit seruus, vel si aliquis fuerit stipulatus dari sibi rem suam. licèt posteà aliena facta fuerit, non valet stipulatio: vel econuersò si fuerit aliquis stipulatus rem alienam sibi dari, si posteà facta fuerit sua, non valet stipulatio. Similiter si aliquis stipulatus fuerit sibi dari rem priuatam, & posteà fiat sacra, & sic de alijs, non valet stipulatio Quotiescunque enim suo facto promissoris illud quod stipulatur, deductū est in eum casum à quo incipere non possit, non valet stipulatio. Sed enim debes quòd si ego stipulor mihi dari rem sacram, vel religiosam, vel liberum hominem, non valet stipulatio Sed pone quòd si dicam: Promittis mihi Petrum qui liber est, cùm fuerit seruus, vel rem sacram, vel religiosam, cum facta fuerit priuata, & sic de alijs, quid iuris erit? certè non valet stipulatio. Quæ enim de natura sui à dominio nostro exempta sunt, nullo modo in stipulationem deduci possunt. & hoc dicit. Franc.

i ¶ *Idem iuris est.* scilicet vt sit inutilis. ACCVRS.

k ¶ *Sacram.* licèt non valeat stipulatio, vt hic, valet [a] tamen venditio inter ignorantes, vt actio detur: *vt j. de contrah. emp. §. fin. & ff. de contrah. empt. l. liberi. & l. sed Celsus.* Sed quæ est ratio? Respond. quia in venditione non est necesse transferri dominium, stipulatione sic, *vt ff. de contrahen. emptio. & venditio. l. si ita. § fi. & in glo. fin.* Et est similis ratio quare quis potest rem alienam vendere. *vt ff. de contrahen. empt. l. rem alienam* sed non obligare: *vt C. quæ res pign. ob. poss. l. qui filios.* quia in pignore debet ius constitui creditori. quod sibi det hypothecariam actionem: in venditione sola traditio cum obligatione euictionis sufficit: *vt ff. de pign. l. & quæ nondum §. quod dicitur. & de actione empti. l. ex empto.* ACCVRS.

a Sacræ rei venditio valet inter ignorantes.

l ¶ *Religiosam.* hæc verba, sacram, & religiosam, expone, vt s. *de rer. diuis. § nullius, & § religiosum.* ADDITIO. Dic hoc verum, quando res in totum est sacra, vel religiosa: sin autem esset pro parte, an valeat stipulatio, emptio, vel alia dispositio: vide l. hanc. & l. immodicum ff. de contrahen. emptio. Angel.

m ¶ *Vsibus* alias si non est in vsu publico, potest alienari: *vt ff. de contrahen. emptio. l. sed Celsus. j. respon. & l. pacta. §. fin. sic de via publica l. viam.*

o ¶ *Forum.* sc. [b] vbi redditur ius: *vt ff. de iusti. & iur. l. pen.* vel rerum venalium. Sed forus est bursa. ACCVRS. ADDITIO. Item forus dicitur locus exercendarum litium: *vt ca. forus. extrà, de ver. signif.* Item calcatorium, id est, locus vbi vua calcatur, quòd pede calcantis feratur. Dicuntur etiam fori tabulata nauium, ab eo quòd incessos ferant. Item spectacula, hoc est, loca erecta vt ex his spectetur. Item forus dicitur foramen illud, per quod remus immittitur, à forando. Vnde versus:

Causatur, venditque forum, signátque foramen:
Alta fori loca sunt, dátque carina foros.

b Forum. & forus.

Hostien. dicit quòd forum in neutro genere ponitur pro territorio cuiusque iudicis, intra quod potest in facinorosos homines animaduertere. vnde tota diœcesis dicitur territorium episcopi. *xvi. q. vij. ca. omnes basilicæ.*

o ¶ *Theatrum.* expone, *vt s. de rer. diuis. §. vniuersitatis.* ACCVRS.

p ¶ *Credebat* idem si sciebat *vt j. proxi. § & ff. de verb. obligat. l. inter stipulantem §. sacram. ibi, casum, &c.*

q ¶ *Commercium.* generale [c] nomen est ad omnes contractus. Vnde dicitur aliquis habere commercium rei, quando per emptionem, vel alio modo potest eam habere: quare Iudæus non habet commercium Christiani mancipij: *vt C. ne Christianum man. Iu. &c.* Vnde si Iudæus Iudæo promittit tale mancipium, non valet: vel Christianus Iudæo. vt hic. si autem Christiano promittat Iudæus valet: *vt ff. de verb. obli. l. multum interest. & de lega. j. l. apud Iulianum. § fin.*

c Cōmercium comprehendit omnes contractus.

n ¶ *Suam.*

a Stipulatio rei suæ non valet.

a ¶ *Suam* Nam cùm sua a sit, plus sua fieri non potest. *vt* ĩ. *de leg.* § *sed si rem* & ĩ *de act.* § *sic itaque.* nisi ratione possessionis apud aliũ constitutæ, *vt ff. de contra.empt.l.si in emptione* § *49.* vel nisi sub cõditione, dum tamen adueniente cõditione stipulatoris res esse desierit. *vt ff. de verb. oblig. l. si rem meam.* & *l. existimo.*

habuerit, vel rem suam a dari quis stipuletur.

Annota, Euentum rei, ad quem præsens status non tendit, nequaquam considerandum.

Nec in pendenti erit stipulatio ob id quòd publica res in priuatam deduci, & ex libero seruus fieri potest, & commercium adipisci stipulator potest, & res sua stipulatoris esse desinere potest: sed protinùs b inutilis est †.

Annota, Etiam quod à principio valuit, si ad eum perueniat casum à quo initium sumere nequit, vitiari.

Item contra c, licèt ab initio vtiliter res in stipulatum deducta sit; si tamè posteà in aliquam eorum causam d, de quibus suprà dictum est, sine facto e promissoris deuenerit: extinguitur f stipulatio. Ac nec statim ab initio talis stipulatio valebit, *Lucium Titium, cum seruus erit dare*

b ¶ *Protinus.* id est, statim, quia pura stipulatio suspẽdi non potest: *vt ff. de stip. seru. l. vsusfructus* secus in aliis actibus viuorũ. *vt ff. com. præd. l. si in §.* ACCVRS. ADDITIO. Puta per euentum confirmationis, quæ ea postfacto fieri potest: sed tamen ipse actus in veritate non pendet, sicut nec stipulatio: sed interim vel est nullus, vel sola ipsius qualitas, puta dominij translatio, vel quæ acquiratur, pendere dicitur. & hæc vera in actibus puris.

c ¶ *Item contrà.* id est, e cõtrariò. nam suprà dixit quando ab initio res erat sacra, vel similis, sed posteà desiit; nunc econtrà quando priùs non sacra, sed postea fit.

d ¶ *Eorum causam.* id est, sacra, vel religiosa, vel similis: *vt suprà,* § *prox.* ACCVRS.

e ¶ *Sine facto* quod est eũ erat res aliena: alias si sua, semper sun facto factum videtur, etiam si alienauerit post tempus stipulationis. Idem & si erat aliena, dummodò post mortem, *vt ff. de verb. oblig. l. si seruum.* § *1.* & *9.*

f ¶ *Extinguitur.* Arg. contra b, *suprà de leg.* § *si quis debitori. vers. quòd si vino.*

g ¶ *Similes* putà rem sacram, cùm erit profana & sic de singulis, scilicet sacra, vel religiosa. *vt suprà prox.* §.

a ¶ *Quæ enim.* Ver. *quæ natura sui dom. nos. excepta in obligationem* Dixit autem *quæ*, pro *quatenùs*, siue *quoniam*, & benè, *natura sui.* nam rem meam rectè stipulor sub cõditione, cùm aliena erit, quæ etsi nunc mea effici non possit, natura sui tamen tantùm abest vt à dominio meo exempta sit, vt in eũ nunc sit vel maximè: atque ita licèt, quantum ad personas attinet, ex quibus obligatio consistit, tempus contractus inspiciatur, vti dictum est *tit. de verb. oblig.* non tamen quantum ad eas res pertinet. quæ in stipulationem veniunt. CVIACIVS.

h ¶ *In obligationem.* scilicet istam, hoc est, stipulationem

Si quis.] CASVS. Quidam promisit quòd dominus episcopus daret mihi decem valétne ista stipulatio? Dicitur quòd nõ, quia videtur factum alienum promisisse. si tamen promitteret, se facturum, vel præstiturum, vel procuraturum, quòd alius aliquid mihi faceret, factum suum promittere videtur, & ideò stipulatio valet, & ea ea obligatur. & hoc dicit. Et ad instantiam illam quæ ponitur in glo. contra regulam istam, de eo qui cauit, dominum suum ratam habiturum: respondet. non videtur factum alienum promisisse: sed interesse rei qui conuenitur, si dominus suus pro quo agit, ratum non habeat. & similiter est in aliis instantiis Franc.

i ¶ *Alium* prorsus extraneum

k ¶ *Non obligabitur.* & est ratio, quia nemo alienum factum promittere potest: *vt hîc,* & *ff. de verb. oblig. l. stipulatio ista. in pri.* c. Nisi c pœna d promittatur: *vt inf. eod.* § *. versi. vice 2.* Nisi in casibus, in quibus præsumit lex ex interesse promitti, nisi fiat, vt in cautione iudicio sisti e, *vt ff. de verb. obligatio l. quotiens quis.* 3. Item in stipulatione ista, habere licere f: *vt ff. de verb. obliga. l. stipulatio ista. 3 respon.* 4. Item in stipulatione de rato: *vt ff. rem ratam haberi. l. in stipulatione.* 5. Item in stipulationibus ædilitiis, vt sanum esse seruum venditum, vel non furem, & similia, *vt ff. de ædil. l. si ita quis.* 6. Item in stipulatione rem pupilli saluam fore. nam cùm sit prætoria, exigitur fideiussor, *vt ff. de prætor. stipula. l. prætoria.* (Stipulatur ergo pupillus his verbis a fideiussore, Promittis rem meam saluam fore per tutorem, vel curatorem? nam & his verbis ab eis stipulatur, *vt ff. rem pupilli saluam fore. l. 3.* & *l. cum pupillus*) 7. Præterea nónne quis semper promittit per se, & suos hæredes ea facta, quæ per alium possunt explicari? *vt C. de contrah. stip. l. fi.* licèt contra sit, si non potest per alium fieri, *vt ff. eo. de verb oblig. l. continuus.* § *. ad quod.* & *C. de cadu. tollen. l. vnica.* § *. sed autem?* Respon. Non est alius hæres, quàm testatori imò idem præsumitur: *vt in auth. de restit. à mo. pra.* § *. coll. v.* ADDITIO. Adde secundum Angel. alios casus 8. Putà quando promittit alium dare, vel facere ad quod promissor tenebatur. 9. Item quando iurauit, quia facit valere omni meliori modo, quo potest. *vt l. cum pater.* § *. filium. ff. de leg. 2.* Angel.

b Dic. ideo ibi actum non vitiari, licet in eũ casum perductus esset à quo cœpisse non potuit, quod ille casus ad eundem finem pertinebat, ad quem & causa ipsa, nempe vt legatum valeret secundũ Porc.

c Alienum factum certis casibus vtiliter possumus promittere

d Pœnæ promissio non cõfirmat facti aliení promissioné inutilé, sed efficit vt interim pœna ei dem pareatur.

e Non est speciale in cautione iudicio sisti, vt facti alieni promissio teneat. cum id obtineat in omnibus prætoriis stipulationib. *Lo. l. 2. ff. rem pupil.*

f Hæc promittimus emptorem defendere aduersus omnes

g Et hoc ideò sibi. quia præcessit contractus emptionis, de cuius natura tenetur ex facto omnium etiã extraneorum, puta de euictione, secundum Ag. secũdum Ioan. Fab. contra quia etiã tunc non nisi de facto suo, vel hæredis tenetur, nisi vel quanti interest, vel pœnã promiserit

spondes? & similia g; quæ enim natura sui dominio nostro exẽpta sunt, in obligationem h deduci nullo modo possunt.

Alieni facti promissio inutilis est, facti autem proprij, vtilis.

3. ¶ Si quis alium i † daturum, facturúmve quid promiserit †, non obligabitur k; veluti si spondeat, Titium quinque aureos daturum. Quòd si effecturum l se, vt Titius daret, spoponderit, obligatur.

Stipulari nemo potest vt alteri, quàm ei cuius iuri subiectus sit, aliquid detur, aut fiat.

4. ¶ Si quis alij, quàm ei cuius iuri m subiectus sit, stipuletur, nihil agit n.

Adiecto solutioni obligatio non quæritur: et tamen rectè soluitur, talísque solutio obligationem perimit: tenetur tamen adiectus mãdati actione proposita stipulanti quod accepit, restituere.

l ¶ *Effecturum.* tunc enim suum factum manifestè promittit. Idem si dixit, se curaturum, vt fiat: *vt ff. si cer. pet. l. fina.* § *. fi.*

Si quis alij.] CASVS. Pone quod ego stipuler dare ei centum cuius iuri non sum subiectus: valétne ista stipulatio? Et respondet Iustin. quòd non, considerata stipulationis natura. Inuenta enim fuit stipulatio, vt per stipulationem vnusquisque sibimet aliquid acquirat. Sed licèt stipulando extraneo aliquid acquirere non possumus, tamen in personam alterius solutionẽ possumus cõferre. Verbi gratia, Promittis mihi decem, aut Seio? & tunc valet huiusmodi stipulatio. Obligatio enim mihi stipulanti acquisita est, solutio tamen potest fieri adiecto, me inuito & cõtinget promissori plena liberatio. Competit tamẽ stipulatori contra adiectũ actio mandati propter id quod solutum est. hoc dicit. Extra casum nota specialem casum, in quo si soluat debitor alij quam ei cui soluere debet, putà adiecto, scilicet alternatiuè, liberatur. Nota, quòd vox patris est vox filij, & econtrà. Franc de Aret

m ¶ *Iuri.* id est, dominio, vt seruus domino cui acquirit: *vt* ĩ. *per quas perso. nobis acqui.* § *. item vobis* 2. Item reuerentia patriæ, vt filius patri: *vt* ĩ *per quas perso. nobis acqui.* § *. 1.* 3. Item obedientia, vt monachus monasterio cui quærit & se, & alia: *vt in auth. de mona.* § *. illud. coll.* 1. 4. Idem dicas de seruo fructuario. 5. Idem de vsuario 6. Idem de seruo bona fide possesso, & libero bona fide possesso. qui ex duabus causis quærunt: *vt* ĩ. *per quas perso. nobis acquir.* § *. de his.* & § *. idem placet.*

n ¶ *Nihil agit.* & est ratio. quia inuentæ sunt, &c. *vt infrà, eod.* § *. alteri.* & *ff. de verb obl. l. stipulatio.* § *. alteri.* Fallit a tamen in casibus 20. In primis, vt si stipulantis intersit b, quia si tutor eius cui stipulatur rem pupilli saluam fore. 2. Secundò, quia procurator stipuletur domino. 3. Tertiò, si stipuletur creditori *vt* ĩ. *eod.* § *. sed si quis stipuletur. versi.* & *si creditori* & *ff. de verb. oblig. l. stipulatio ista.* § *. si stipuler* & § *. si quis insulam.* 4. Quartò, fallit in omnibus prætoriis stipulationibus c: *vt ff. de præ. stipu. l. in omnibus* (vt est damni infecti. *ff. de dam. infect. l. damni.* § *. fin.* Item iudicatum solui, & similes. *vt ff. de procur. l. ea causa.* § *. fi.* d) 5. Item fallit in procuratore præsentis *vt ff. de verborum obligat. l. si procuratori.* & *ff. de proc. l. quod procurator.* e 6. Item fallit in actore municipum ex cuius pacto quæritur municipibus. 7. Item in curatore furiosi, & consimilium personarum, & tutoribus: *vt ff. de const. pecu. l. cum quis.* § *. si actor.* 8. Item fallit in institore. f nam sibi actio ex pacto institutis quæritur: *vt ff. de institut. l. 5. in fin.* & *l. 9.* g 9. Item fallit in iudice, vel notario, vel simili persona publica, h ex quorum pactis, & stipulationibus alteri quæritur: *vt ff. rem pupil. saluam fore. l. 4* & *14.* & *ity. 1. respon.* & *in authen. de execu.* & *his qui con.* § *. 1. coll. v.* & *in authen. vt hæc ab initio test.* § *. ex his. coll. ix.* 10. Itẽ fallit in creditore, ex cuius pacto quæritur actio debitori: *vt ff. de pig. act. l. si cùm venderet.* § *. respon.* 11 Item fallit, si auus paciscatur dotem reddi nepti quam iam in potestate non habet: *vt ff. solu. matri. l. Casus Seius.* 12. Item fallit in procuratore vendentis: *vt ff. de act. empt. l. Iulianus.* § *. si procurator.* 13. Item fallit in deponente, si paciscatur alij rem restitui. 14. Item fallit in commodante faciente simile pactum: *vt ff. depo l. Publia.* & *Cod. ad exhib. l. si res.* 15. Item fallit in donante simile pactum faciente in euentum alterius conditionis: *vt C. de dona. quæ sub modo. l. quotiens.* i 16. Item fallit si pater stipuletur filio, vel alij posito sub sua potestate post mortem suam, scilicet patris. nam & filio quæritur, licèt hæres non sit. *vt ff. de verb. oblig. l. quodcumque.* § *. si quis ita.* Si verò purè, & non post mortem, ipsi stipulanti quæritur: *vt ff. de verb. obligat. l. dominus seruo.* His enim casibus ex pacto, vel stipulatione alterius

† Facit ad hunc § quod dicitur vt r ex ... in Glos. si. in fine extra de sortu.
† Vt. spoponderit,

a Promittens factũ alienum regulariter non tenetur Iason 6. Ri ... 226. quem tu vide.

b Stipulatio alteri facta valet, & tenet, quando stipulatoris interest eam ex ... demandari

c In quibus forma æquitatis sideratur. Prætor enim solã æquitatem, mẽtã substantiaé inspicit. *l. quod si Ephe. ff. quod cer.* Et sic in prætoriis stipulationibus valet stipulatio alteri facta.

d Etiam si ... met verba ... persona domini, & est ratio auctoritas iudicialis, per quam interponuntur: *f* ... *dum. si cum pro* toga ...

e Nec refert cuius persona verba comprehendunt ... Ioan. Fab.

f Institori ... tuenti stipulari potest

g Hoc ex necessitate officij receptum Ideoque valebit stipulatio alteri facta, quando quis obligatur alteri stipulari ex necessitate

h Hoc tribuitur authoritati similium personarum

i Hoc operatur dominium rei quod est in persona illius cui stipulatur. Ex quo collige, stipulationem alteri factam super re sua, valere & tenere *Iason Clary ope.*

alterius alteri quæritur, non aliàs *vt hic, & C. per quas person. nobis acquir. l. 1.* Cùm enim sint specialea, non sunt trahendi ad consequentiam *vt ff. de legi. & senatusconsul. l. quod verò* Sed M. dicebat, hus casus facere regulam & si quis casus esset contra illud, speciale esse & quod hic regulariter dicitur, *& j. eo. §. altero. & C. per quas perso. nobis acquir. l. j.* dicebar, iure directo non valere, sed vtiliter acquiri posse. & sic secundùm eum semper ex pacto alterius quæritur. quod falsum est, cùm parum interesset, directò, an vtiliter quæreretur *vt ff. de neg. gest. l. actio.* Accursius.

a ¶ *Acquiratur.* scilicet tantùm

b ¶ *Seio.* non tamen hæredi[a] eius: *vt ff. de verb. obligat. l. cum quis.* ¶ Item hoc intellige statu[b] huius adiecti non mutato, aliàs contrà. *vt ff. de solu. l. cù quis.* Item hoc intellige ante[c] litem contestatam à stipulante, aliàs contrà: *vt ff. de solutio. l. si quis stipulatus fuerit de com. § 1.* Item licèt solui[d] possit adiecto, non tamen agere potest adiectus. *vt ff. de constit. pecu. l. sed & si filius fam. in fine & l. si verò.*

c ¶ *Inuito eo.* qui stipulatur.

a Solvendi adiecto facultas non transit ad eius heredem.
b Solvendi adiecto facultas tollitur status mutatione
c Solvendi adiecto facultas litis contestatione tollitur, quia ex præuẽtione ius est quæsitũ stipulatori.
d Solui adiecto potest: licet ipse agere non possit.
† al. valebit quidem.

Planè solutio etiam in extraneam personam conferri potest: veluti si quis ita stipuletur, *Mihi, aut Seio dare spondes?* vt obligatio quidem stipulatori acquiratur[a]: solui tamẽ Seio[b], etiam inuito eo[c], rectè possit, vt liberatio ipso iure contingat[d]: sed ille[e] aduersus Seium habeat mandati[f] actionem.

Si quis sibi, & alteri copulatiuè stipulatur, dimidia tãtùm stipulatori debetur.

Annota: Ea est ratio, nam extranei adiectio inutilis vtilem pro parte stipulatoris vitiare nõ debet stipulationem: vtile enim per inutile nequaquam vitiatur.

Quòd si quis sibi, & alij cuius iuri subiectus non sit, dari decem aureos stipulatus est: valet[g] quidem † stipulatio, sed vtrùm totum debeatur stipulatori quod in stipulationem deductum est; an verò pars dimidia, dubitatum est: sed placuit non plus[h] quàm † dimidiam partem ei acquiri.

d ¶ *Contingat.* nisi in casu *vt ff. de eo quod certo loco. l. iij. §. idem Iulianus.* Sed[e] sibi facta fuit solutio alibi, quam fieri debuit vnde venit interesse. *vt infrà, de actio. § loco* in quo non poterit dominu præiudicare accipiendo sortem adiectus: *vt ff. de regul. iur. l. non debet* licèt & ipse dominus posset: *vt ff. de eo quod certo loco. l. conuentum. in fin. & l. fin. in fine.*

e Promissor nõ liberatur soluens adiecto, si alio loco ei soluit, quàm debuit solui.

e ¶ *Ille* scilicet stipulator.

f ¶ *Mandati.* Nunquid[f] adiectus mandati semper tenetur? M. dicit quòd sic *vt hic, & ff. de verb. oblig. l. Iuliana. §. fin.* Nam semper tacitum mandatum, etsi non expressum, interuenire dicebat & in absentia, & sine nuntio, vel epistola: quod est cõtra legem, *vt ff. de procurat. l. 1. § 1.* Quare dicemus, quòd mãdati agitur, si intercessit mandatum vt quia præsente adiecto fuit stipulatus. *vt hic, & ff. de verb. oblig. l. Iulianus §. fin. & ff. mand. l. qui fidem* aliàs agit nego. gestorum cùm non sit procurator: *vt ff. de solu. l. vero procuratori. §. interdũ & j. de oblig. qua ex quasi contrac. in prin.* Accursius. Nota bene hanc glo. qua actione teneatur. & ista sunt vera, nisi adiectus esset animo sibi donandi. *vt d. l. Iulianus § j. & ibi Bart. ff. de ver. oblig.* In dubio autem non videtur adiectus animo donandi *vt l. si cùm aurum. ff. de sol.* Accursius.

f Adiectus solutionum gratia qua actione teneatur.

Quòd si quis.] Casus. Suprà dictum est, quòd si stipuler alteri dari, quam ei qui iuri meo subiectus est, non valet stipulatio. Sed pone quòd aliquis stipuletur aliquid sibi dari, & extraneo: valétne ista stipulatio? Respon. quòd sic. sed nunquid in totum? Respon. quòd non, sed pro parte dimidia, scilicet pro parte stipulatoris. Super istu §. quæri potest, quare ita est quòd si ego emero fundum mihi, & extraneo pro x. valet totus contractus *vt ff. de contrahen. emp. & vend. l. fundus.* Si autem stipulatus fuero x. dari mihi, & extraneo, non valet stipulatio in totũ: sed pro parte? Respon. Contractus empt. & vend. celebratur tam gratia emptoris, quàm venditoris: vnde tam emptori, quàm venditori expedit, quòd valeat cõtractus & nisi in totum valeret venditio contractus qui vtriusque gratia celebrari dicitur, in detrimentum alterius partis redundaret quod esse nõ debet. Sed si dicas, potest esse quod non expediet emptori, quòd emptio in totum valeat semper. Ad hoc dico, quòd sibi imputet. Regulariter enim loquendo, gratia vtriusque contractus huiusmodi dicitur fieri. Non sic autem est in stipulatione. Semper enim expedit promissori, quòd stipulatio potiùs valeat in partem, quàm in totum. hoc dicit Franc.

g ¶ *Valet* scilicet pro parte dimidia, vt subiicit: *vt ff. de eo quod certo loco. l. iii. §. si quis.* ¶ Et collige, quòd[a] non viriatur vtile per inutile. Sic *ff. de verb. oblig. l. j § sed & si mihi.* arg. contrà. *ff. de arbit. l. parui. aliàs Padeus §. 1* & dic, vt ibi.

a Vtile per inutile non vitiatur

h ¶ *Non plus.* vt *ff. de verb. oblig. l. si mihi* Sed contrà. *ff. de contrahen. emp. l. fundi.* Sed dic, vt ibi.

Et quo] Casus. Suprà dictum est, quòd si stipulor aliquid dari extraneo, non valet stipulatio. Sed pone quòd stipuler aliquid dari ei qui iuri meo subiectus est, vt para filio, vel seruo: valétne stipulatio ista? Dicitur quòd sic, quia vox patris, vox filij intelligitur. & hoc verum est, quòd valet stipulatio in rebus illis quæ patri possunt acquiri per filium: vt in bonis aduentitiis proficit, in bonis autem castrensibus, vel quasi non valet. hoc dicit Franc de Aret

i ¶ *Acquiris.* sic *ff. de verb. oblig. l. dominus seruo. & C. de contrah. & commit. stipu. l. ij. & ff. de pact. l. & hæred. §. nos autem.*

Si pater stipulatur filio, acquirit sibi. Aret.

Ei verò qui iuri tuo subiectus est, si stipulatus sis, tibi acquiris[i]: quia vox tua, tanquã † filij † sit[k], sicuti & filij vox, tanquam tua intelligitur, in his rebus quæ tibi acquiri possunt[l].

k ¶ *Filij sit.* cùm vna[a] persona censeatur pater, & filius *vt C. de impu. & ali. subst. l. fin.* sic & in seruo, & domino est eadem vox: *vt infrà eod. §. post mortem*

l ¶ *Acquiri possunt.* vt profectitio peculiu, & aduẽntiu quo ad vsumfructum: *vt s. per quas perso. no. acqu. §. j* Acc.

a Filius, & pater censentur eadẽ persona.
† al. vt nõ plus quàm dimidia pars ei acquiratur.
† Filius est pars viscerum patris, Arist. in 3 Ethico. vnde Christus *Ioa.* 5. *Ego*. inquit, *in patre, & pater in me manet.*
† Quia pater, & filius cẽsentur vna persona. *& concord. Gl. in c. super eo. ibi. & pater, & filius. extra. de testa. & c. in à nobis. in gl. super verb. liuers circa med. extra. de deci.*

Responsio interrogationi nõ conueniens stipulationem nullã efficit: & qui interrogatis simpliciter respondet, in omnibus interrogationi connexis qualitatibus respondisse censetur: quandoquidem ad omnia in interrogatione deducta refertur simplex responsio.

Præterea inutilis] Casus. Dixi Iustin. Domine, suprà dixistis multos casus, in quibus inutilis est stipulatio: sed præter illos suntne alij casus in quibus stipulatio inutilis sit? Et resp. quòd sic. Quotiescumque enim ille qui promittit, ad ea quæ interrogatus est nõ respondet, veluti si dicat aliquis, Promittis mihi decẽ? & tu respondeas, Promitto quinque: vel econuersò: vel dicat aliquis, Promittis mihi x. & tu respondeas, Promitto, si nauis venerit ex Asia, vel si alicui stipulanti in diem, vel sub conditione, tu respondeas, præsenti die, vel purè: dum tamen illud exprimas, videlicet, præsenti die vel purè respondeo: non valet stipulatio. Si enim stipulanti in diem, vel sub conditione, responderes, & non exprimeres quòd præsenti die, vel purè promitteres: valeret stipulatio, & videreris in eandem diem, vel purè spopõdisse. Non enim necesse est in respondendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expressit. quæ enim in præfationibus dicuntur, in responsionibus repetita creduntur: *vt ff. de verb. obli. l. Titia. §. idem respondit.* Item dicitur quòd si ad ea quæ interrogata sunt, non respondeat promissor, non valet stipulatio. Hoc intelligas nisi diuersitas placeat stipulanti. Quæ[b] autem diuersitas vitiet stipulationem, vtrùm ea quæ est in qualitate, vel in quantitate, vel in specie, habes in glo. ordinaria. non tamen sufficienter h. d. Franciscus.

5. † Præterea inutilis est[m] stipulatio, si quis ad ea quæ interrogatus fuerit, non respondeat[n]: veluti si quis decem aureos[a] à te dari stipuletur, tu

b Stipulatio nõ semper vitiatur ea responsionis diuersitate.

m ¶ *Inutilis est.* interdum in totum. interdum in parte.

o ¶ *Non respondeat.* s. congruè. diligenter tamen attende quòd vbicumque est diuersitas, si incontinenti placet diuersitas stipulatori, valet stipulatio: *vt ff. de verb. oblig. l. j. § cùm adiicitur.* Si autem non placeat[c], aut est in qualitate, aut in quantitate, aut in specie diuersitas. In primo casu nullo modo valet: *vt hic*, ibi, *aut si ille, &c. & ff. eo. l. j. §. cùm adiicitur. & §. si quis simpliciter.* Si verò in quantitate, in eo quod cõsonat valet, siue detrahat, siue adiiciat[d]: *vt ff. de verb. oblig. l. j. §. si stipulanti.* quæ est contrà. in aliu nõ: *vt hic*, ibi, *veluti, &c.* Si autem in specie, aut promittitur vna species pro altera, & tunc non valet: *vt j. eo. §. si de alia.* aut alia adiecta, & ita copulatiuè, & tunc valet in alia, non in adiecta: *vt ff. de verb. obli. l. 1. §. sed si.* Si autem plures res stipuletur, tunc aut copulatiuè fuit facta interrogatio, & valet in eo quod responsum est, aut disiunctiuè vt, Illam, aut illam rem promittis? quo casu valet, siue ad vtrumque, siue simpliciter respondeat, & in vtraque. Si verò in vna, non valet etiã in ea. licèt in summis non vitietur alternatiua, si respondeatur ad vnam tantùm: *vt ff. de verb. oblig. l. j. §. si quis. & l. inter stipulantem. §. si stipulantem.* Acc. Accursius. Et est ratio diuersitatis, secundùm Ioan. Fab. quia in speciebus talis responsio facit diuersitatem in qualitate: quia in qualibet sub conditione interrogasse videtur. ¶ Sed in alternatiua summarum rainor est in obligatione, *l. si ita stipulatus fuero decem, aut quinque. ff. eo.* ideò de ea interrogatum, & responsum esse videtur.

c Subaudi, nec expressè displiceat, quia tunc nõ esset locus d. §. cum adiicitur nec huic materiæ. *Ioan. Fab.*
d Nisi esset actũ stipulationem non valere, nisi sub toto, vel nisi validitas stipulationis noceret stipulanti *vt l. si decem. ff. eod.* & hæc vera quando stipulatio, & responsio est de toto, & parte numerabili: aliàs si de toto integrali, & parte propria, vel impropria dic vt per Io. Fab. & Ang. hic.

a ¶ *Veluti si quis decem aureos.* Idem Caius scribit *lib. 11. Institut.* Vlpianus cõtrà in *l. j. §. si stipulãti. ff. de verb. obl.* sed hic primum Vlp. statuit, inutilem esse stipulationem, si quis purè interrogatus, sub conditione respondeat, vel contrà: vel si intra Cal. Idib. respondeat inde generalem regulam proponit, *Cùm adiicit promissor aliquid obligationi, vel detrahit, sẽper ac omni casu probandũ esse, inutilẽ stipulationẽ esse, cũ exceptione hac,* Nisi stipulatori, *&c.* & ad hanc quidem exceptionem proximus §. accommodari debet, hoc pacto, vt si stipulanti tibi decem. viginti respondeam, quamuis illicò tibi placuerit responsio: non tamen cõtracta sis

obliga

obligatio, nisi in x. quia me non de xx. sed de x. interrogasti. & ex diuerso, vt ne in plus quisquam obligetur, quam responderit. Igitur satis non est, placere diuersitatem responsionis, nisi responsio in interrogatione, aut vicissim hæc in illa insit. Vnde etsi ei qui purè stipulatus est, placeat statim conditionalis responsio, vel ex contrario, non ideò magis vtilis stipulatio est: quia simplici enuntiationi conditionalis, aut conditionali simplex nulla inest. idē dicendum est, si stipulanti intra Cal. placeat responsio Idib. Sequitur apud Vlpianum: *sed si mihi Pamphilum*. Cùm verò in hac specie idem statuas, quod in superiori, cur eam exorsus est à nota aduersæ sententiæ? Credo, quia etsi diuersitas responsionis non placet, vtilis stipulatio est propter variarum rerum causam. CVIAC.

quinque promittas, vel contrà: aut ille purè stipuletur, tu sub conditione promittas: vel contra; si modò scilicet id exprimas, id est, si cui sub cōstitutione, vel in diem stipulanti, tu respondeas, *Præsenti die spondeo*. Nam si hoc solum respōdeas, *Promitto*, breuiter videris in eādem diem, vel conditionem spopondisse. neque enim necesse est in respondēdo eadem omnia repeti, quæ stipulator expresserit [a].

Inter dominum, & seruum, patrem, & filium non contrahitur stipulatio. ARET.

6. ¶ Item inutilis [b] est stipulatio, si vel ab eo stipuleris qui tuo iuri subiectus est, vel si is à te stipuletur [c]. Sed seruus quidem non solùm domino suo obligari non potest [d], sed nequidem vlli alij. Filij verò familiàs aliis obligari possunt [e].

Mutus, & surdus omnino nō possunt stipulationē cōtrahere. ARET.

7. ¶ Mutum neque stipulari, neque promittere posse, palam est, quod & in surdo receptum

a Præfationibus dicta, in cōtractibus, & sequentibus repetita intelliguntur.

a ¶ *Expresserit.* Quæ enim in præfationibus dicuntur, in contractibus repetita creduntur: *vt ff. de verb. obli. l. Titia. §. eadem respondit.*

Item inutilis.] CASVS. Non solùm in casibus qui præcesserunt, est inutilis stipulatio, sed etiam in aliis, quia si fueris stipulatus aliquid ab eo qui iuri tuo subiectus est, vel si is à te fuerit aliquid stipulatus, inutilis est stipulatio. Sed differentia est inter seruum qui est in potestate, & filiumfamiliàs qui similiter est in potestate: quia seruus neque domino, neque extraneo promittendo obligatur. Filius autem familias patri suo non obligatus, præterquam in voto, & in mutuo. Sed videtur, quod filiusfam. promittendo in voto obligatur *per l. in authen. de sanct. Episco. § interdicimus.* Sed potest responderi, distinguendo inter votum personæ, & votum rerum. In voto rerum non obligatur: in voto autem personæ obligatur, & sic loquitur in authent. Franc.

b Obligatio naturalis inter patrem, & filium, an. & quando possit consistere.

b ¶ *Item inutilis.* quantum ad ciuile vinculum: sed [b] naturale contrahitur: *vt ff. de condi. inde. l. si id quod & l. frater à fratre. §. j.* vnde fideiussor accedit: *vt infra, de fideius. in prin.* Et hæc vera sunt, nisi in castrensi pecu. vel quasi. nam tunc est loco patrisfamil. *vt ff. ad Macedo. l. 2. & ff. de colla. bono. l. j. §. nec castrense.* tunc enim & cum patre obligatus, & agitur cum effectu: *vt ff. de iudic. l. in nulla.*

c ¶ *Stipuletur* contrà, *C. de pact. con. l. pactū dotalo. Solut. maximè* ibi positum abundat: *sic C. de testa. ma. l. si. §. j.*

c Maximè, particula, interdū abundat.

d ¶ *Obligari non potest* scilicet ciuiliter. ACCVRS.

e ¶ *Obligari possunt.* ex omni causa. *vt ff. de iud. l. tamen ex contractibus.* & conueniri in solidum durante patria potestate auctoritate tamen patris interueniente: ad quod pater compellitur officio [d] iudicis *vt C. de bon. quæ lib. l. cùm nō solum §. j.* & postea, nisi [e] in sex casibus qui sunt, *ff. quod cum eo. l. q.* Excipe duos [f] casos, vt in mutua pecunia, ex qua nō tenetur cum effectu propter exceptionem Macedoniani, neque pater: *vt C. ne filius pro patre. l. j.* Item in voto, vel Deo, vel Reip. facto: *vt ff. de polli. l. si quis rem. § voto.* Nam licèt alias, se ea contractu, vel quasi conueniatur à prælato maiore loci illius: hic tamen non conuenitur *vt C. de episcopis & clericis. l. nullis. & in authent. de eccles. tit. §. si quis colla. ex.*

d Filiusfamiliàs sex casibus obligari non potest.

e Scilicet capris pignorib. Et si nullo modo velit cōsentire si filius agat, & pater sit præsens, repellitur à iudicio: secus si pater sit absens lōga absentia, vel filius conueniatur. *Ange.*

f Filiusfamiliàs non obligatur ex mutuo, & voto reali, se rei a Iicuius præstandæ.

Mutum.] CASVS. Quæsiui à Iustin. verùm mutus stipulari posset? Et respondit, dicens, quòd mutus neque stipulari potest, neque promittere: & ratio huius est, quia stipulatio fit vno interrogante, altero respondente, & sic vtroque loquente. Idem dicit de surdo propter defectum auditus. Qui enim stipulatur, exaudire debet promittentem: & qui promittit, verba interrogantis similiter exaudire debet. & hoc planum est. Quod tamen de illo surdo intelligitur qui omnino non exaudit, & non de illo qui tardiùs exaudit. Qui enim tardè exaudit, promittentem, & stipulantem poterit exaudire, quanquam non illicò: & ita stipulari, & promittere potest. Item quæsiui à Iustin. de furioso, an posset verbalem obligationem contrahere? & dicit quòd non. Nullum enim negotium furiosus rectè gerit, quia non intelligit quod agit. Franc.

f ¶ *Nullum negotium.* scilicet obligatorium. Idem in prodigo cui bonis interdictum est. *ff. de verborum obligatio. l. si cui.* quia furioso similis est. *vt ff. de cura. furio. l. j. j. respon. & ff. de regulis iuris. l. furiosi.* Idem [a] in mente capto: *vt C. de curat. §. j.* ADDITIO. Idem in fatuo. Et intellige de his qui omnino nihil rationis sapiunt: alias secùs, secundùm Angelum.

a Tu tamē intellige gl. hic de prodigo, & mente capto, cui bonis interdictum sit, alioqui obligaretur, quamuis manifestè, & apertè prodigus esset, secundum Bal.

est: quia & is qui stipulatur, verba promittentis, & is qui promittit, verba stipulantis audire debet. vnde apparet, non de eo nos loqui qui tardiùs exaudit, sed de eo qui omnino non audit.

Furiosus neque stipulari, neque aliter contrahere potest. ARET.

8. ¶ Furiosus nullum negotium [f] gerere potest [g]: quia non intelligit quod agit.

Qui infantiam excessit, aliū sibi obnoxiū etiam sine tutoris auctoritate reddere potest: ipse autem alteri obligari non potest.

9. ¶ Pupillus [h] omne negotium rectè gerit: ita tamen †, vt vbi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor, veluti si ipse obligetur [i]. nam alium sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate [k] potest.

† al. vt tutor sicubi tutoris

10. ¶ Sed quod diximus de pupillis, vtique de his verum est qui iam habent aliquem intellectum. nam infans [l], & qui infantiæ [a] proximus [m] est, non multum [n] à furioso distant: quia

g ¶ *Potest.* scilicet ciuiliter. ACCVRS.

Pupillus.] CASVS. Quæsiui à Iustiniano, an pupillus posset rectè stipulari? Respond. quòd pupillus omne negotium rectè gerit, dum tamen tutoris auctoritas intercedat. & hoc quando necessaria est, scilicet cum se alteri velit obligare; alterum tamen sine tutoris auctoritate benè potest obligare. In versiculo, *sed quod diximus*, pone sic casum: Suprà dictum est, quòd pupillus rectè gerit omne negotium; ergo cùm infans sit pupillus, omne negotium rectè gerit, & ita stipulari, vel promittere rectè poterit. sed non est ita simpliciter. Et ad hoc respondens legislator dicit, quod dictū est de pupillo, intelligendum esse de eo qui proximus est pubertati: & etiam de illo qui aliquem habet intellectum. Infantes enim, & illi qui proximi sunt infantiæ, non multum distant à furiosis, quia nullum habent intellectum. Sed deinde statim corrigit iam dictum suum quo ad vnum membrum; dicēs, quòd pupilli proximi infantiæ non per omnia sunt censendi pubertati proximi, scilicet tanquam furiosi, sed habent idem iuris, quòd cum tutoris auctoritate se aliis possint obligare, & sine tutoris auctoritate sibi alios obligare possint. Sed potéstne filiusfamiliàs impubes auctoritate patris sui alteri obligari patris auctoritate præcedente, sicut potest pupillus tutoris auctoritate? Et respondetur, quod non. & huius ratio potest esse: quia si tutor malè præstiterit auctoritatem pupillo suo, pupillus habebit illum sibi obligatum: non sic autem filius patrem. Franc. de Aret.

h ¶ *Pupillus.* scilicet pubertati proximus. vt sequitur, & est ratio. quia intellectum habet: *vt ff. de reg. iur. l. in negotiis.*

i ¶ *Obligetur.* scilicet alij.

k ¶ *Auctoritate.* sic *s. de aucto. tuto. in princip. sic ff. de pact. l. contra iuris ciuilis.*

l ¶ *Infans.* id est, vsque ad septem annos: *vt C. de iure delibe. l. si infantis. j. responso.*

a ¶ *Et qui infantia.* Vet. *& qui infanti* & paulò post: *sed in proximis infantibus.* Aliud est non intelligere quid loquamur, longè aliud non intelligere quid agamus. Infans non intelligit quid loquatur: proximus [b] infanti non intelligit quid agat. proximus pubertati vtrumque intelligit. Proximus infanti est, qui egressus est infantiam, & qui linguæ gnarus, rerum adhuc ignarus est. Proximus pubertati, qui nondum ingressus est pubertatem, sed prope eam est tamen, ita vt annale tantummodò, vel semestre tempus reliquum sit. CVIAC.

b Proximus infanti qui dicatur.

m ¶ *Infantiæ proximus.* id est, [c] vsque ad decem annos, & dimidium. & sic *proximus*, respicit infra. sed cùm dico, pubertati proximum, à decem annis, & dimidio suprà intellige. nam sic in masculis debet fieri dimidiatio, in fœminis in nono, & dimidio: *vt suprà, quibus ex caus. ma. non licet. §. si. & suprà, quib. modis tut. finit. j. respon.*

c Proximus pubertati quis...

n ¶ *Non multum.* Nam distat [d] aliquantulum, vt in hæreditate quam transmittit infans: *vt C. de iure deliber. l. si infanti. §. j.* secùs in furioso: *vt C. de cur. fur. l. fin. §. sin autem. & hoc secundùm Azonem.* Sed certè sic posset dici ille, quia vnus paruus, alter magnus, alter continuum tempus, alter habet interualla dilucida. Dic ergo, distat [e] in stipulando in hoc: quia infans sine intellectu interdum stipulatur, sed furiosus nunquam: *vt ff. rem pup. saluam fore. l. seruum pupilli.* Item dicit, *non multum*, propter proximum infantiæ, qui intellectum habet, & ideò corrigitur statum quod hic dicitur ibi, *sed in proximus.* ACCVRS.

d Hæreditatem transmittit per... sed non furiosus.

e Stipulari quandoque... sans... tem...

Benignior,

a ¶ *Benignior.* quàm suprà dictum est.
b ¶ *Idem iuris habeat.* vt alios sibi obligent: aliàs verò non obligentur sine tutore. *vt suprà proxi.* §.
c ¶ *Impubes* aliud si pubes. nam ª obligatur ac si esset sui iuris: *ut* ff. *eod. de verb. oblig. l. si.* §. *j.* nisi in duobus casibus: vt S. *eo.* § *item inutilis.* diximus.

a Pubes in potestate patris patre auctore obligari potest, nisi duobus casibus. b Pupillus tutore auctore obligari potest. filius impubes patre auctore nō obligatur, & quæ sit diuersitatis causa.

d ¶ *Patre* Sed ᵇ quæ est ratio se hoc ad pupillum, cùm tutore auctore obligetur? Respondent quidam, quòd ob hoc ipsum datur tutor. sed patria potestas est ad corrigendum. & est proert, *C. de bo. quæ lib. l. fin.* § *sin autem* 2. Vel dic, quòd tutorem habet obligatum, si male auctoratur, patrem nō: *vt C. de bo. quæ lib. l. cum oportet.* § *sub hac tamen. vers. non autem hypothecam.* Accvrs.
Additio. Hoc verum quando de pupillo meo obligando tractatur: secus si de mera vtilitate, quia potest etiam sine patre. Si verò potest esse vtilitas, & damnum, puta quando vsusfructus, vel aliquid patri quæri potest (quo casu de iure nouo pater legitimam administrationem habet) sufficit ipsius auctoritas, non in aliis: *vt l. si infante. C. de iure delibe.* Angel.

huiusmodi ætatis pupilli nullū habent intellectum. Sed in proximis infantiæ, propter vtilitatem eorum benignior ª iuris interpretatio facta est; vt idem iuris habeant ᵇ quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes ᶜ, ne auctore quidem patre ᵈ obligatur.

Cōditio impossibilis vitiat stipulationem: conditio verò necessaria facit eam haberi pro pura. Aret.

Annota: Cōditionem impossibilem negatiuè conceptam, cum potius necessaria quā impossibilis dicatur, stipulationē non vitiare, nec suspendere, sed puram reddere.

11. ¶ Si impossibilis conditio obligationibus ᵉ adiiciatur, nihil valet stipulatio †. Impossibilis autem conditio habetur, cui natura ᶠ impedimento est, quò minus existat: veluti si quis ita dixerit, *Si digito cœlum attigero, dare spondes?* At si ita stipuletur, *Si digito cœlum non attigero, dare spondes?* purè ᵍ facta obligatio intelligitur: idcóque statim ʰ peti potest.

† Quis impossibilium nulla est obligatio: *vt hic, & in cap. ad audientiam* vnde la glo. super verb. habere per prin. ext. de presc. & ea. l. si ita. Vide certo glo. super verb. impossibilia extra, de condi. appo.

Si impossibilis] Casvs. Supra habuistis multa exempla inutilium stipulationum: adhuc ponitur hic vnum, scilicet cùm impossibilis conditio stipulationi adiicitur, & appello impossibilem conditionem, illam scilicet, cùm natura impedimento est: vt puta hominem in statu isto existentem cœlum digito tangere. vnde ista stipulatio: Promittis mihi decem, si cœlum digito tetigeris? inutilis est. sed si negando, conditionem impossibilem promittas aliquid alicui stipulanti, vt puta, Promitto tibi decem, si cœlum digito non tetigeris, pura est stipulatio: & quòd stipulatur, incontinenti peti potest. hoc dicit. Nota, quod impossibilis conditio vitiat stipulationem. Franciscus.
e ¶ *Obligationibus.* quibuscumque: *vt hic, & ff. de act. & oblig. l. non solum.* ᶜ secùs est in vltimis voluntatibus: quia tunc pro non apposita habetur: *vt S. de hæred. insti.* § *impossibilis.*
f ¶ *Cui natura* non ita si verborum perplexio sit: *vt ff. de condi. insti. l. si Titius.* Ioan. contra: tunc enim quandoque non diceretur impossibilis, licet non posset existere. *vt ff. de verb. oblig. l. si Titius.* secundùm Azonem Et facit ad hunc § *ff. de regu. iuris. l. impossibilium & ff. eo. l. impossibilis.* § *j.*
g ¶ *Purè* id est, sine conditione, etiam si dies esset apposita: *vt ff. eod. l. in illa stipulatione* §. *fin.*
h ¶ *Statim* cum spatio tamen quo solui possit: *vt infrà eodem* § *fin. & ff. eodem l. cum qui Kalendis.* Et de hoc dixi *suprà de verb. oblig.* §. *omnis stipulatio* Accvrs.

c Et dū glo. ibi soluit contra rium de l. si ma... C. de cand. ... eis est contraria huic gl. ... tamen est verior. Nec obstat contra. quia concord. ... hic & ibi conditio, & cau... impossibilia annullet effe... um, nō enim ... conficien... agitur. sed solum ad reum ... da mādata ... secundum Ioan. Fab.
d Futurum dicitur, quod est sine conditione.

Item verborum.] Casvs. Suprà dixistis, domine, multa exempla de inutilibus stipulationibus, sed pro Deo, quid si inter absentes fiat stipulatio, valétne stipulatio? Respon. quòd non: sed est inutilis. & hoc, scilicet quòd stipulatio inter absentes concepta, inutilis sit, hoc ideò est, quia viam, siue materiam altercandi contentiosis hominibus præstabat. Cum enim aliquis ab aliquo sibi promissum per stipulationem peteret: & instrumentum in quo fuit promissum, pro se produceret in medium, in huiusmodi casibus solebant promissores sæpissime contra stipulatores talibus vti allegationibus. Frater, quanquam in instrumento contineatur, me tibi hoc vel illud promisisse: ista tamen stipulatio nullius est momenti, cùm ego non essem præsens tali die in loco in quo conficiebatur instrumentum: vel etiam eùm tu non esses præsens, & stipulatio inter absentes concepta sit inutilis. Et ideò propter celeritatem dirimendarum litium, introducta fuit à domino Iustiniano quædam constitutio, quam habes *C. de contrahendis & committendis stipulationibus l. optimam* quam scripsit ad Cæsarienses aduocatos: in qua cautum est, quòd huiusmodi scripturis quæ partes præstò fuisse indicant, omnimodo fides adhibeatur, nisi ille qui talibus vtitur allegationibus, scilicet dicendo aliquam partium absentem fuisse, manifestissimis probationibus, veluti per scripturam aliam, vel per testes idoneos, quibus nulla possit opponi exceptio, probauerit, se, vel aduersarium suum in alio loco fuisse, quam vbi instrumentum confectum erat h. d. Franciscus.
i ¶ *Item verborum.* sicut per conditionem impossibilem, ita per absentiam fit inutilis stipulatio.

Stipulationis cōtractus partium præsentiam expostulat publica tamē scriptura partes præsentes fuisse narranti, vsque adeo fides adhibetur, vt nisi absentiam allegans eam legitime probarit, perpetuò illi stetur.

12. ¶ Item verborum ⁱ ª obligatio inter absentes ᵏ concepta, inutilis est. Sed cùm hoc materiam litium contentiosis hominibus præstabat ˡ, fortè post tempus ᵐ tales ⁿ allegationes opponentibus, & non ᵒ præsentes fuisse vel se, vel aduersarios suos contendentibus: ideò nostra constitutio ᵖ propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses aduocatos scripsimus ᵠ, per quam disposuimus, tales scripturas ʳ quæ præstò ˢ esse partes indicant, omnino ᵗ esse credendas: nisi is qui talibus vtitur improbis ᵘ allegationibus, manifestissimis ˣ probationibus, vel per scripturam ʸ, vel per testes idoneos ᶻ approbauerit, toto

a ¶ *Item verborum.* Cæteri omnes contractus, item pacta rectè fiunt inter absentes, & fieri possunt à mutis, & surdis, neque in eis exigitur adeò congrua responsio. *l. si stipuler* §. *vlt. ff. de verb. oblig.* sola stipulatio fit inter præsentes, & inde nomen verborum obligationibus. nam verba sunt præsentium, non absentium. Non fit à muto, & surdo. denique congruam responsionem exigit. Cvsac.
k ¶ *Absentes.* ita intellige absentem ª, vt audire non possit. vnde si est in turri, vel à remotis, & clamet, valet stipulatio, si se audiant, ᵇ *arg. ff. ad Sil. l. j.* §. *eo.* ᶜ alias accipitur multis modis: *vt ff. de verbo. signific. l. absentem & notatur in authent. de fideiuss.* §. *j.* Sed contra est, *ff. de don. inter vir. & vxorem. l. cum, quæ.* Sed ibi intercesserat stipulatio ante absentiam, cuius verba etiam inter absentes nunc reperiuntur. Item contra, *ff. de pactis. l. Labeo. in prin.* Sed aliud in pacto quolibet alio, quod sine huiusmodi solennitate fieri potest, sed stipulatio non: *vt ff. de pactis. l.* . *in fine. & j. de actio.* §. *de constituta.* ¶ item contra. *ff. de sponsalibus. l. iiij. & l. v.* Sed ᵈ potest dici, ibi speciale, vt valeant inter absentes. 2. Vel dic, quòd & per stipulationem fieri possunt sponsalia, & tunc inter præsentes, *vt hic.* Item consensu, scilicet solo possunt fieri sponsalia, & tunc etiam inter absentes, vt *dicta l. iiij.* Accvrs. Additio. Et hæc vltima communiter tenetur in *l. j. in prin. ff. eodem*

a Absens in stipulatione dicitur, qui vicinum audire non possit.
b Si se intelligant.
c Vicinus est, cuius vox audiri potest, si in hostio clamauerit. Aegi. Perr.
d Spōsalia inter absentes possunt cōtrahi, licet sponsiones nō fiāt, nisi inter præsentes.

l ¶ *Præstabat.* antiquitùs.
m ¶ *Post tempus.* post ideò dicit, quia quando conueniuntur post tempus contractus, talia opponuntur. Accvrs.
n ¶ *Tales.* quales subiicit statim, *& non.* Accvrs.
o ¶ *Et non.* ecce allegationes.
p ¶ *Constitutio* vt *C. de contrah. & commit. stipul. l. optimam.*
q ¶ *Scripsimus.* Loquitur Iustin. auctor illius constitutionis.
r ¶ *Scripturas.* Sed quid si ᵉ vnus proferat instrumentum in quo continetur, contrahentes fuisse præsentes Romæ tali die, alter quod Bonon. Dicunt quidam, quòd neutri creditur. Alij, quòd bonus iudex debet animaduertere cui potiùs credendum sit: vt si stipulatur ipso tempore tenebat scholas Bono. stabitur illi instrumento, quo continetur, ipsum fuisse Bononiæ.

e Instrumenta duo si sint eiusdem diei, sed diuersi loci, cui stari oporteat.

s ¶ *Præstò.* id est, præsentes.
t ¶ *Omninò.* Nota, standum ᶠ scripturæ, nisi contrà probetur. *sic C. de probat. l. cum precibus & j. eo.* §. *si scriptum. & j. tit. j.* §. *fin.* & hoc quando formam habet publicam: alias si priuatam. si ᵍ pro scribente, non valet: si contra scribentem, valet, si est cum causa: *vt in auth. de tutore. à me.* §. *j. & C. de non num. pecu. l. generaliter.* Accvrs. Additio. Scilicet sola: sed cum adminiculis sic, puta si à tribus testibus sit annotata: pro tertio tamen, si persona scribens sit legalis, scriptura priuata facit semiplenam probationem, vt per Ioan. Fab. & Ang. hic.

f Scripturæ publicæ standum est, nisi cōtrarium probetur.
g Scriptura priuatæ statur contra scribentem: non pro scribente.

u ¶ *Improbis.* scilicet prima facie, quæ fortè probæ apparebunt tandem. *sic C. de episcopis & clericis. l. omnes, qui. circa princ.* secundum Ioan.
x ¶ *Manifestissimis* quia contra scripturam.
y ¶ *Scripturam.* scilicet aliam quod est melius.
z ¶ *Idoneos.* omni exceptione maiores: id est, quòd nulla exceptio potest eis opponi: *vt C. de contrahen. & commit. stipulatio. l. optimam.* Accvrs.

a ¶ *Eo die.*

eo die [a] quo [b] conficiebatur instrumentum, sese, vel aduersarium suũ in aliis locis esse [c].

Actiones hodie ab hæredibus, & cõtra hæredes initiũ capere possũt.

13. § Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat [d] non magis [e] quàm post eius mortem à quo stipulabatur. Ac nec is qui in alicuius potestate est, post mortem eius [f] postulari poterat: quia patris, vel domini voce loqui videtur [g]. Sed & si quis ita stipularetur, *Pridie [h] quàm moriar, vel pridie quàm morieris, dare spondes.* inutilis erat [i] stipulatio. Sed cùm, vt iam [k] dictum est [l], ex consensu contrahentium stipulationes valeant: placuit [m] nobis, etiam in hunc iuris articulũ necessariam inducere emendationem, vt siue post mortem, siue pridie quàm moriatur stipulator, siue promissor, stipulatio concepta sit, stipulatio valeat [n].

a ¶ *Ex die.* ¶ Not. quod dies debet inseri in instrumẽto. & alia sunt necessaria: *dixi in auth. vt præponatur nomen Imperatoris.* & facit *C. de diuer. re. l. si qua.* Sed quomodo hoc probabitur, cũ dies instrumenti non debeat exhiberi: *vt ff. de eden. l. j. §. editiones*? Respon. tribus [a] modis petitur instrumentum edi. i. Primò vt fundet intentionem ex instrumento rei actor. vel reus ex instrumento actoris fundet exceptionem, cùm neutro casu aduersarius vtetur, quod non debet esse, & tunc nulla pars instrumenti debet exhiberi: *vt C. de eden. l. fi. in fine & C. de test. l. omnium.* 2. Secundò, scilicet quando aduersarius vtitur: nam tũc editur, vt videatur an aliquid possit ei opponi: & tũc exhibetur: sed sine die, & consule ne materia detur falsum fabricandi: *vt d. l. ff. de eden. l. j. §. editiones. & ff. quemadmo. testa. ap. l. j. §. j.* 3. Tertiò, vt de falso accusetur [b]: & tunc etiam cum die, & consule est exhibendum: *vt hic, & C. de contrahen. & commit. stipu. l. optimam & C. de fide instrum. l. fin.* 4. Aliis autem modis petuntur instrumẽta edi, vel tradi per varia genera actionum: *vt ff. de edend. l. quædam personæ sunt.* sed dictis tribus modis petuntur edi, id est, demõstrari. ¶ Item quomodo hoc est, quòd hic probat reus contra iuris ordinem: *vt C. de edend. l. qui accusare*? Respon. hoc propter præsumptionem, quæ est contra eum propter scripturam. *vt ff. de pro. l. iura gentium §. quod ferè* ¶ Item nunquid duo testes hoc probantes, scilicet alterum contrahentium abfuisse, sufficiunt? Respõ. sic: *vt ff. de testib. l. vbi.* ¶ Sed nõnne instrumentum vicem duorum tenet? *vt C. de fid. instr. l. in exercendis.* quare videtur quòd in dubio pro instrumẽto stetur. Sed certè non directè contradicitur instrumento, sed per obliquum, scilicet, se fuisse in scriptura quadam facta Romæ, vel vt testis, vel vt contrahens. Si verò cõtra eam directè dicitur, plures, quam duo exiguntur, vt vincant scripturam *vt ff. de test. l. iij. ibi, alias numerus, &c.* 2. Vel dicas etiam hìc exigi tres. ¶ Sed nunquid si aliqui testes dicant pro instrumento, vel in eo scripti, vel non: tot, vel plures erunt necessarij contra instrumentum? Respondet, sic: quia instrumentum per se vicem duorum tenet, vt dictum est. Item & præter ipsum sunt probationes, vt ponis: *vt ff. de pig. l. contrahitur.* ¶ Item quod dicit, *eo die*, idem dicas si alio tali, quod hic esse non potuit *vt arg. suprà, de verbo. oblig. §. loca.* A c c v r s. A d d i t i o. Ex hac glossa nota, quòd duo testes probantes per indirectum contra instrumentum, faciunt vacillare instrumentum, quia probant affirmatiuam: & etiam voci viuæ magis creditur, quam mortuæ *authent. si quis aliquid C. de testib.* Christophorus.

b ¶ *Quo.* vel etiam alio, dummodò sit tantùm remotus locus, in quo dicitur fuisse tempore quo dicitur instrumentum fuisse factum, quòd hic non potuit esse: *vt ff. de verb. oblig. l. vlti. §. fin. & suprà de verb. oblig. §. loca.* A c c v r s.

c ¶ *Esse.* id est, fuisse. *sic suprà, de his qui sunt sui, vel alieni iuris. § in potestate.*

Post mortem.] C a s v s. In §. isto recitat nobis Iustinia. antiquam formam stipulationum, & eam corrigit. Olim enim ita fuerat, quòd si aliquis stipularetur ita, Promittis mihi decẽ post mortem tuam? non valebat stipulatio: eo quòd post mortẽ stipulatoris, vel promissoris, qui, quod in stipulationem deductum est, solueret, vel reciperet ex iure vetustissimo, quod in fine huius §. corrigitur: neque ab hæredibus, neque contra hæredes incipere posset obligatio. Similiter si is qui in potestate alicuius esset, vt patris, vel domini, stipularetur sibi aliquid dari post mortem patris, vel domini, non valebat stipulatio olim: sicut si ipse pater, vel dominus stipularetur aliquid post mortem suam sibi dari: quia filius, vel seruus vocè patris, vel domini loqui videtur. Similiter si quis olim ita stipularetur, Pridie quã moriar, vel, Pridie quàm morieris, promittis mihi decem, non valebat stipulatio. Sed demùm iam dicta corrigit Iustinianus, dicens, quòd cum stipulationes valeant quæ consensu contrahentium sunt conceptæ, sibi placuit hunc iuris articulum emendare: statuens, vt siue post mortem, siue pridie quàm moriatur, fuerit quis stipulatus aliquid sibi dari, vel promisit aliquid se daturum, valeat stipulatio. Et hoc dicit. Franciscus.

d ¶ *Nemo stipulari poterat.* Iure vetustissimo [a]: quod hodie corrigitur: *vt in fin. huius §.*

e ¶ *Non magis.* quia nec hæc valebat. A c c v r s.

f ¶ *Eius.* scilicet patris, vel domini.

g ¶ *Videtur.* vnde siue patre, vel domino sic stipulante erat stipulatio inutilis, ita & seruo talia verba dicente, vel filio: *vt hic, & j. in §. ei qui & fac. C. de impub. & aliis subst. l. fin.*

h ¶ *Pridie.* id est, die præcedente mortem: *vt ff. de feri. l. pridie.*

i ¶ *Erat* sc. olim.

k ¶ *Sed cùm, vt iam.* nunc corrigitur.

l ¶ *Dictum est* sic j. *de verb. oblig. § sed hæc.*

m ¶ *Placuit.* vt *C. de contrahen. & commit. stipulatione. l. scrupulosum* [b]. A d d i t i o. Et sic, quando cõstat de mẽte contrahentium, secundùm eam fit interpretatio, etiam in his quæ stricti iuris sunt. quod facit, vt statutum recipiat interpretationem extensiuam etiam actiuam. si sic constet de mente statuẽtium: alias secus vt per Ang. hic.

n ¶ *Valeat.* scilicet statim: efficax autem erit post mortem. vnde ab hærede, & contra hæredem incipient actiones hodie, quod olim non erat: *vt C. vt act. ab herede, & contra heredem. l. j.*

a Instrumenti editio triplicter petitur sic.

b Siue criminaliter, siue ciuiliter, & contra quamcumque partem instrumenti falsitas opponatur si alio legitimo modo probari nõ possit: aliàs illa pars tantũ editur, contra quam opponitur. Debet tamẽ ante exhibitionem accusator se subscribere ad pœnã talionis vt per Ioan. Fab. & Ange. hic.

a Imò iure fi. alio quia superuacanea esset correctio *l. fi. C. de contr. & commit. stip.* Nec huic obstabit *l. quodcumque §. in ff. ea.* quoniam loquitur in stipulatione cum moriar: de qua in sequenti §.

b Contractus stricti iuris intelligitur secundum mentem, & consensum contrahentium cõsensum, nunquam, saltem tantum aut statut stipulat.

Præpostera stipulationis conceptio inutilem minimè reddit stipulationem.

14. § Item si quis ita stipulatus erat, *Si nauis cras ex Asia venerit* [o], *hodie dare spondes*? inutilis erat stipulatio, quia præposterè [p] concepta est. Sed cùm Leo inclytæ recordationis in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, nõ esse reiiciendã existimauerit [q], nobis placuit [r] & huic perfectum robur accommodare, vt non solùm in dotibus, sed etiam in omnibus [s] valeat huiusmodi conceptio [t] stipulationis.

Stipulatio, cùm morietur promissor, vel stipulator, vel post mortem tertij, valet etiam de iure veteri. A r e t.

15. § Ita autem concepta stipulatio, veluti, si Titius dicat, *Cùm moriar, dare spondes*? vel, *Cum morieris*? & apud veteres vtilis erat [u], & nunc valet.

16. § Item post mortem alterius [x] rectè stipulamur.

Item si quis.] C a s v s. Suprà vidimus stipulationem vnam, quæ olim erat inutilis. & adhuc recitat vnum casum, in quo olim erat stipulatio inutilis: hodie tamen vtilis est. Olim enim si aliquis stipulabatur ita. *Si nauis venerit ex Asia, hodie dare spondes*? inutilis erat talis stipulatio propter præposterationem. innuitur enim in ista stipulatione, quòd datio euentum conditionis debeat præcedere. Sed cùm Leo præposteram stipulationem in dotibus non existimauerit reiiciendam, placuit Iustiniano, & huic stipulationi, non obstante præposteratione, perfectum robur accommodare: vt non solùm in dotibus, sed & in aliis valeat stipulatio præpostera, & præposterè concepta. hoc dicit. Francisc. de Aret.

o ¶ *Venerit.* Post [c] hoc verbum, *venerit*, est punctum, & subaudi quandoque, vel vsque ad annum. 2. Si autem esset post illam dictionem, *hodie*, non esset stipulatio inutilis etiam iure veteri, sed vtilis, & conditionalis. *vt j. de verb. oblig. § sub conditione.*

p ¶ *Præposterè.* Primò [d] enim debet venire nauis secundùm naturam conditionalis stipulationis, vel conditionis, quam dari hodie.

q ¶ *Existimauerit.* sc. cùm ita stipulabatur mulier. Si sine liberis decesseris, promittis mihi dotem reddere, vt de ea possim testari; cùm prius testari proponebat, & ea mortua dotem reddi. *vt C. de iure dot. l. si mulier.* 2. Vel dic, secundùm Ioannem, cùm stipulatur maritus sic, Si dabis mihi decem, promittis te mihi nupturam? primò enim nubere, & posteà dare debebat.

r ¶ *Placuit.* vt *C. de testa. l. præposterè.*

s ¶ *In omnibus.* scilicet obligationibus.

t ¶ *Conceptio.* exactio tamen fit post conditionem existentem: *vt C. de test. l. præposterè. in fin.* ¶ Et facit [e] ad hunc §. scilicet quòd non sit curandus ordo scripturæ. *ff. de pecu. leg. l. quædam. in fin. & glo. fin. & j. de lega. §. ante. & ff. de solu. l. nec enim.*

Ita autem concepta.] C a s v s. Supra dictum est quòd huiusmodi stipulatio, Promittis mihi decem post mortẽ? inutilis erat olim, hodie tamẽ vtilis est. Sed quid dices de ista stipulatione, *Cùm moriar, dare spondes*? Et respondet Iustinian. dicens, quòd olim huiusmodi stipulatio vtilis erat, & hodie etiam vtilis est. Item si quis ita stipuletur, Promittis mihi x. post mortem Titij? benè valet stipulatio huiusmodi. & h. d. Franc.

u ¶ *Vtilis erat.* vt *ff. de bo. auct. iud. possid. l. hæreditarium.* A c c v r s.

x ¶ *Alterius* scilicet tertij.

Si scriptũ fuerit.] C a s v s. Scriptũ fuerit in quodã instrumento, Petrũ promisisse Titio c. postmodũ Titio c. illa petẽti prin textu

c Duplicem literam op...

d Ordo scripturæ in ... per secundum fit, vide hic apud Angelum.

e Ordo scripturæ semper attendendus non est

illius

illius instrumenti, Petrus opponit in hunc modū, Frater, quanquam connotatus in instrumento me tibi promisisse e. tamen non continetur ibi, quod interrogatio promissionem præcesserit vnde cùm non valet promissio in stipulatione, nisi interrogatio præcedat, nō poteris per illud instrumentū ad illa c agere. Quæsiui ergo a Iustiniano in isto casu quid iuris? & respondet dominus Iustinia. quòd si scriptum fuerit in instrumento quempiam aliquid promisisse, perinde habetur, ac si interrogatione præcedente promissio facta esset. Cùm enim in instrumento contineatur ipsum promisisse, videntur omnia solenniter acta, & h. d. Franc.

a ¶ *Si scriptum.* Nunquid idem [a] sit, si testes dicant, aliquem promisisse, vt etiam tunc intelligatur præcessisse interrogatio? Videtur quòd sic: *vt C. de fide instrument. l. in exercendis.* Sed tamen contradico: *vt C. de vsuris l. 1. in glo. penult.* Et est ratio, secundùm Ioann. quia testes non sic in iure instructi sunt, vt instrumenta quæ à iurisperitis fiunt. [b] Accvrs.

a ¶ *Si scriptum.* Hæc sententia sumpta est ex Paulo li. 5. sent. de oblig. adiecit Iustin. idem esse si scriptum sit, præsto contrahentes fuisse §. *item verborum. sup.* Cviac.

b ¶ *Perinde.* nisi contra probetur: *vt ff. de pact. l. iuris gentium. §. quòd fere.*

a Promittendi verbum, in instrumento adiectum, intelligitur per stipulationē. secus si à testibus proferatur & cur.

¶ Facit ad hunc §. i. præterea. cū Glo. 2. ibi. nam arantea de verbo. signif.

b Sæpè testes sunt iuris periti: tabelliones nō. Dic ergo quod id prouenit ex ratione intellectus, quia ita conceptus intellectus indicat in instrumento sed testes nō audiūtur super eo quod percipiunt ratione intellectus sed super eo quod percipiūt sensu corporeo ad extra declarato.

Verbum promisisse, in scriptis repertū, importat stipulationē.

Annota: Ea est ratio: nam omnia solenniter acta præsumuntur.

17. ¶ Si scriptum [a] in instrumento fuerit, promisisse aliquē, perinde [b] habetur, atque si interrogatione præcedente responsum sit.

Si plures res deducantur in stipulationem, & simpliciter respōdet promissor, ad omnes tenetur: aliàs ad eas tantum, in quibus respondet. Aret.

Annota: tot inesse stipulationes, quot sunt res in stipulationem deductæ.

18. ¶ Quoties † plures res vna stipulatione cōprehenduntur, si quidem promissor simpliciter respondeat, *Dare spondeo:* propter omnes tenetur. Si verò vnam ex his, vel quasdā daturum se spoponderit [c], obligatio in his pro quibus spoponderit, contrahitur [d]. Ex pluribus enim stipulationibus vna, vel quædam videntur esse perfectæ. Singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus [e].

Quoties plures res.] Casvs. Quidam stipulatus est sibi dari plures res, vt puta Codicem, Digestum, & Instit. quæritur vtrum valet talis stipulatio? Et respondet, quòd si respondeat, promissur, Promitto: omnia videtur promisisse. Si autem respondeat, Institutta promitto, pro solis Institutis contrahitur obligatio. Singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus. h. d. Franc. de Aret.

c ¶ *Spoponderit.* aliàs respondeat.

d ¶ *Contrahitur.* Imò videtur non valere, cùm sit diuersitas in respondendo: *vt ī. eodem. §. præterea.* Sed distingue vt ibi diximus.

e ¶ *Respondere debemus.* si volumus in omnibus teneri, aliàs tenemur tantùm in his in quibus respondemus: *vt hic.* Itē & sufficit simplex responsio, vt diximus, cùm æquiparetur ei quando ad omnes respondet. sic *ff. de verb. oblig. l. Titia §. idem respondit. & ī. eodem. § præterea.*

Alteri stipulari.] Casvs. Suprà dictum est, quòd nemo potest alteri stipulari, eo quòd inuentæ sunt huiusmodi obligationes ad hoc, vt vnusquisque sibi acquirat quod sua interest: sed non interest stipulatoris, quòd aliquid alteri detur. Sed ponamus quòd aliquis velit alteri aliquid stipulari, qualiter poterit hoc facere. Et resp. quòd pœnā debet stipulari: videlicet sic nisi ita factum sit, vt comprehēsum est in stipulatione, verbi gratia: Promittis Titio decē? Promitto. & nisi illa decem dederis, promittis mihi vigīti. Pœna autē adiecta in secunda stipulatione, non facit primam stipulationem, quæ primò erat inualida, valere: sed metu pœnæ quod in prima stipulatione contentum est, soluit. Nisi enim dederit decem in prima stipulatione contēta, committitur illa stipulatio: scilicet in viginti. Cùm autem quis stipulatur pœnam, non inspicitur quid intersit stipulatoris: sed quæ sit quātitas in cōditione stipulationis. quod ii intelligunt quidā, quod pœna nō excedat duplum. Alij autem dicunt quod nō debet excedere quadruplum. Dominus autem Guido sic distinguit: Cùm autem pœna interponitur, aut interponitur per verba quātitatem designātia, cuiusmodi sunt, duplum, triplum, quadruplum. & talis pœna nō debet excedere quadruplum. aut per verba designantia qualitatem: & tunc quantacunque fuerit quantitas, etiam in centuplum, bene valet stipulatio. h. d. Franc.

Stipulando teri quandoque illi actionē quærimus, quandoque an

Stipulantes teri, interdū adquirimus actionē directam, vel vtilē, nullam.

f ¶ *Alteri.* sic *ff. de verborum obligationibus l. stipulatio ista. § alteri.* Accvrs.

g ¶ *Vt suprà dictum est. suprà, eo § si quis alij* hinc tamen fallit [c] in multis casibus, vt ibi diximus. ¶ Et not. hic, quòd tribus [d] modis alteri stipulamur. Nam interdū directam acquirimus actionem,

Instit.

nem, subaudi alteri stipulando, vt filius patri, seruus domino, & econtra: *vt ī. eo § si quis alij & §. at verò quis.* Quandoque vtilem, vt tutor pupillo. & in similibus ratione officij, vt seruus publicus: *vt ff. de consti. pecu. l. eum qui. §. pen. ff. rem pup. sal. fo. l. 2.* Interdū nullam, & tunc necessaria est pœna, vt hic dicitur. ¶ Itē no. quòd hoc [a] vltimo casu verba stipulationis & sortis, & pœnæ, possunt formari tribus modis. Aut enim sic dico, Promittis mihi quòd dabis illi, & eodē modo pœnam? Aut sic, Promittis illi, quòd dabis ei, & eodem modo pœnam? Et in his duobus casibus non valet neque sortis, neq; pœnæ promissio. Sed aliud quando deberet vtiliū, vel directa acquiri, vt in primis duobus casibus: *vt ff. de consti. pecu. l. eum qui § si alteri. & §. Iulianus, & hic.* Aut sic, Promittis mihi quòd dabis illi, aut pœnam mihi tantum stipulor, quia & tunc habet locum quòd hic dicitur. Aut quarto modo dico, Promittis quòd dabis mihi recipienti nomine eius? quo casu valet vtrumque, & ego illi cedam, cuius nomine stipulatus sum: *vt ff. mandati. l. si procuratorem. §. fin.* Additio. Et hoc verum, siue sim procurator habens mandatum, siue negotiorum gestor, siue saltem generalis, vt mihi acquiram, & postea cedam, sicut procurator cum ratihabitione, &c. *vt l. fi. Cod. ad Macedonia. & l. si ego. ff. de nego. gest.* vt per Ioan. Fab. & Angel. hic.

a Stipulari alteri pœnā quibus formulis possimus.

† Hūc locum intellige, ac limita: *vt per Bart. ac Gl. in l. stipulatio ista §. stipulatio. ff. de verb. obl. Ang. in § sed & si quis. infrà, eod.*

Vt alteri detur, vel fiat, stipulari non possumus, quandoquidem alteri acquiri nostra minimè interest: pœnam tamen, si promissa non præstantur, stipulari nobis non prohibemur.

19 ¶ Alteri [f] stipulari, vt suprà dictū est [g], nemo † potest. Inuentæ [ß] enim sunt huiusmodi obligationes ad hoc, vt vnusquisque acquirat sibi quod sua interest. Cæterùm si alij detur, nihil interest stipulatoris. Plane si quis velit hoc facere, pœnam stipulari cōueniet: vt nisi ita factum sit, vt est comprehensum, cōmittatur pœnæ stipulatio etiā ei [h] cuius nihil interest. Pœnā enim cùm stipulatur [i] quis, nō illud inspicitur, quod intersit eius: sed quæ sit quantitas [k]

ß ¶ *Inuentæ.* Illud notandum est, hac in re promissoris, & stipulatoris diuersam esse causam. Reus nāque promittēdi est is qui pro altero quid promittit: *vt ī. de fideiuss. in princ.* Reus stipulandi nō est is qui alteri adstipulatus est. quod ex Ælio Gallo Verrius Flaccus, aut Sex. Pompeius Festus refert *lib. xxj.* Cviac.

h ¶ *Etiam ei.* scilicet stipulanti; cuius tamen non interest dari ei cui fuit stipulatus. nec mirum, quia sibi fuit stipulatus pœnā, vt modo diximus. & facit *ff. de recept. arbitr. l. cum pœna.* Sed contra, *ff. de recept. arbit. l. aduersus. sed si cum.* Sed ibi non directò contra arbitrium itur, & ideò inspicitur an intersit etiam in pœna: cùm ad ea quæ frequenter accidunt, iura se referant: *vt ff. de legib. l. nam ad ea.* Item contrà, *ff. si quis in ius voc. l. 2. §. fi. in glo. intersit.* Sed ibi in pœna prætoria, hic autem in conuentionali dicit. Vel ibi ideo non committitur, quia non debuit venisse, quia aduersarij non intererat, & ita per obliquum illa ratio redditur.

i ¶ *Pœnam enim cùm stipulatur.* Not. quòd cautè [b] ponit, stipulatur: nam secus [c] est cum paciscitur tantùm. cum pœna ex nudo pacto etiam incontinenti apposito, sicut vsura [d], non possit peti: *vt ff. de ser. exportan. l. seruus. in glo. 1. & C. de vsuris. l. 2.*

k ¶ *Quæ sit quantitas* i. quæ sit quantitas, & quæ sit conditio. Inspicitur conditio, vtrum sit possibilis, vel probabilis, vel non. *vt ī. eo. §. si impossibilis. & ī. eo. § quod turpe.* Quātitas verò quæ sit, inspicitur, vt quantacūque sit, petatur certi cōdictione, si est certa, alias si stipulatio est incerta, actione ex stipulatu: *vt hic, & ī. de verb. obl. in prin.* Ista enim nomina [e] quæ, & quæ, substātiæ sūt significatiua, nō quantitatis, sc. certæ, vel taxatæ. vel taxandæ: & hoc secundum Azonem. Sed contra est, *vt ī. de actionibus. §. omnes.* Solua vt ibi [f]. Item contra, *ff. de euict. l. si dictum in princ.* Sed ibi sic agebatur. Itē contra. *C. de sponsa. l. mulier § quæ omnia.* Sed illud fauore matrimonij, ne in infinitum pœna excedat: *vt C. de inutil. stipulationibus l. 2.* Alij, vt M. dicunt vsque ad duplum: & in hoc consideratur hic quātitas, vt duplum non excedat, secūdùm eum: *vt C. de senten. quæ pro eo quod interest l. 1.* Alij, vt Ioannes, distinguūt inter eum qui scienter promittit vltra duplum, cùm sciat se nō teneri, vt ille teneatur, alias non: *vt ff. si quis cau. l. sed si quis. §. fina.* Alij dicunt vsque ad quadruplum semper extendi, & non plus: *vt ī. de actio. § omnes* prima verior est. Accvrs.

Additio. Quæ procedit vbi datio quantitatis non est in obligatione: vt quia promittis daturum te centum Titio. ad ea cum agere non possum: & sic facti obligationi pœna censetur apposita, secundùm Ioan. Fab. & Ang. hic.

b Pœna non potest deberi nisi ex stipulatione.

c Pœna ex pacto non potest peti.

d Si vsuræ mutui ex pacto peti non potest, aliorum cōtractuū peti potest ex pacto contractui apposito. *Ang.*

e Quis & quæ substātiam significant.

f Dic quòd ibi loquitur in pœna legali, quæ non excedit quadruplū: sed nos loquimur in pœna conuentionali, quæ potest excedere quadruplū ex dispositione contrahētium, minus enim agitur cum lege, quàm cum homine *vt l. si compro. §. fin. & l. sequen. ff. de arb.* Cuiac.

a ¶ In com

a ¶ *In conditione stipulationis.* id est, in pœnali stipulatione, quæ est conditionalis, scilicet si non pareat promissor principali promissioni. ACCVRS.
b ¶ *Titio dari.* Vt promittis Titio, vel mihi, quòd dabis Titio. ACCVRSIVS.

in conditione stipulationis [a] †. Ergo si quis ita stipuletur, *Titio dari* [b], nihil agit. Sed si adiecerit pœnam, *Nisi dederis, tot aureos dare spondes* [c]? tunc committitur stipulatio [d].

Quotiens nostra interest extraneo dari, toties ei stipulari possumus.

20. ¶ Sed & si quis stipuletur alij, cùm eius [e] interesset †, placuit stipulationem valere. Nam si is qui pupilli tutelam administrare cœperat, cesserit [f] administrationem contutori suo, & stipuletur, rem pupilli saluam fore, quoniam interest stipulatoris fieri quod stipulatus est (cùm obligatus futurus sit pupillo, si malè res gesserit) tenet obligatio [g]. Ergò & si quis procuratori suo dari stipulatus sit, stipulatio vires habebit [h]. Et si creditori suo quis stipulatus sit, quòd [i] sua interest, ne fortè vel pœna cōmittatur, vel prædia distrahantur quæ pignori data [k] erant, valet stipulatio [l].

Promissio facti alieni non valet nisi apposita sit pœna. ARET.

21. ¶ Versa vice [m], qui alium facturum promisit, videtur in ea esse causa, vt non teneatur, nisi pœnam [n] ipse promiserit.

c ¶ *Spondes.* scilicet mihi, aliàs non valet hoc, vt modò diximus. ACCVRS.
d ¶ *Committitur stipulatio.* scilicet pœnæ, eo non dante. non autem illa inutilis efficitur vtilis, sed pœnæ metu illi statur: *vt & aliàs C. de arbit. l. i.* ACCVRS.
Sed & si quis.] CASVS. Suprà dictum est quòd nemo potest alteri stipulari: vnde quæritur, qualiter hoc est intelligendum. Et dicit Imperator quòd hoc est sic intelligendū: nisi intersit eius qui stipulatur. Nam si tutor qui tutelam pupilli sui cœpit administrare, cesserit administrationem contutori suo, benè poterit a contutore stipulari, rem pupilli saluam fore, & alteri stipulari, cùm eius intersit, eò quòd si malè administrauerit contutor tutelam, haberet pupillus tutorem qui primò administrauit, sibi obligatum. Et eadem ratione poterit aliquis alicui stipulari procuratori, qui aliquid certe die a domino suo promisit sub pœna, ne pœna committatur, vel creditori suo, ne pignora sua distrahantur. h.d. Franciscus.
e ¶ *Eius.* scilicet stipulantis.
f ¶ *Cesserit.* sic suprà, *de satisdatio. tuto. §. 4 alias 14*
m ¶ Vel. *cessit adm. cont. suo, & stipulatus est.* mox deinde sic legendum est, *esset pupillo, si malè res cesserit.* vt in *l. stipulatio. §. si stipulor. de verb. oblig.* CVIAC.
g ¶ *Tenet obligatio* nam vtilis actio pupillo datur: *vt ff. de mag. conue. l. j. §. penultimo.* Item ipsi stipulanti directa acquiritur, vt hic dicitur.
h ¶ *Vires habebit.* Interest enim mea, procuratori meo solui, qui in rem meam expendit: *vt j. manda. §. j. versicu. sua gratia, & mandantis.*
i ¶ *Quòd.* id est, quia.
k ¶ *Data.* ab isto qui nunc stipulatur.
l ¶ *Valet stipulatio.* non [a] vt procuratori, vel creditori actio cōpetat: sed qui stipulatus est, aget actione ex stipulatu ad interesse quanti sua interest, creditori, vel procuratori fuisse solutū: *vt C. de inutil. stipul. l. fina. & ff. de verborum obligationibus. l. liber homo. §. fina. & C. de dona. l. cum res.* Vel secundùm nos, aget certi condictione ad interesse, quod probauimus *suprà de verbo. obligatio. in princ.* ACCVRS.
Versa vice.] CASVS. Suprà dictum est, quòd si aliquis alteri stipuletur, non valet stipulatio, nisi fuerit stipulatus sic, si ita non factum fuerit, vt in stipulatione comprehensum est in casu cōtrario. Nam si aliquis promiserit alium aliquid facturum, & stipuletur: non valet promissio, nisi pœnam promiserit, si illud non fecerit alius. h. d. Franciscus.
m ¶ *Versa vice.* ad superiorem §. *alteri.*
n ¶ *Pœnam.* Sed & [b] tunc ad pœnam tantùm tenetur. & facit *suprà, eo. §. si quis alium.*
Item nemo.] CASVS. Aliquis promisit tibi fructum futurum fundi tui, valétne huiusmodi stipulatio? Et respondet Iustinia. quòd non. Nemo enim rem suam futuram in eum casum quo sua sit, vtiliter stipulatur. h. d. Franc.
o ¶ *Futuram.* vt partum ancillæ, vel fœtum animaliū suorum, quæ sua futura sunt: *vt j. de re diui. § item ea.* Item multo magis si stipuletur rem quæ nunc est sua: *vt j. eo. §. j.*
p ¶ *Quo sua sit.* hoc ideò, quia in eo casu, quo sua futura nō est, valet stipulatio: *vt ff. de verb. ob. l. si rem meam.* ACCVRS.
q ¶ *Stipulatur.* scilicet dari. & est ratio, quia quod suum [a] est, amplius suum fieri non potest: *vt j. de action. §. sic itaque.* [b] restitui [c] tamen possum stipulari: *vt ff. de verb. oblig. l. nemo.* [d] *j. resp. & ff. vsufruct. quemadmodum. l. j. §. sed quod diximus.*

† Cui nō possit adiici pœna, vide hic per Angel. *ex sententia Iacob. But. Bar. & Ioa. And. in 3. col. ad med. vers. solet esse dub.*

† Ratio quia hic deest causa finalis, ob quam modus stipulationi adhibēdus est: quia quis stipulatur quod sua interest.

a In modo stipulandi alteri differētia est, vtque inutilis est stipulatio hæc, Promittis Titio te X. aurea daturum. Contrà hæc, Promittis mihi te Titio daturum valet, si mea intersit Titio dari. Priore casu obligationis promissio, & executio in alienam personam confertur: posteriore sola executio.
b Factum alienū promittere pœna adiecta possumus.

Nemo potest stipulari rem suam. ARET.

22. ¶ Item nemo rem suam futuram [o], in eum casum quo sua sit [p], vtiliter stipulatur [q].

Inutilis est stipulatio, si in re, quæ in stipulationem deducitur, dissensus versetur.

23. ¶ Si de alia re stipulator senserit, de alia promissor, perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset: veluti si hominem Stichum à te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quem Stichum vocari credideris [r].

Stipulatio turpis, vel ex turpi causa descendens, non valet. ARE.

24. ¶ Quod turpi ex causa promissum est [s], veluti si quis homicidium, vel sacrilegium se facturum promittat, non valet [t].

Stipulatio conditionalis transit ad heredes stipulatoris, & promissoris. ARET.

25. ¶ Cùm quis sub aliqua cōditione stipulatus fuerit, licèt ante conditionem decesserit, posteà existente conditione hæres eius agere potest [u]. Idem est & ex promissoris parte.

Si de alia.] CASVS. Stipulatus fui à Titio in hunc modū: Promittis mihi animal? intelligebam de equo: & ipse respon. Promitto, intelligens de asino, valétne stipulatio? Et resp. dominus Iustinian. quòd non. Cùm enim de vna re senserit stipulator, & de alia promissor, perinde non valet stipulatio, ac si ad interrogatum responsum non esset. & hoc dicit. & istum §. benè intellige, nisi diuersitas illa placeat stipulatori, quia si sic, bene valet stipulatio. h. d. Franc.
r ¶ *Crediderit.* hoc est verum, quando certum est, eos dissensisse: *vt ff. de verb. oblig. l. continuus. §. j.* Alias [e] autem si potest secundùm vtriusque intellectum valere, valet secundum intellectum promissoris: *vt ff. de verbo. obliga. l. quæ ex pluribus. & l. stipulatio ista. §. cum quis.* [f] Nec ob. quod dicitur, minorem præstari debere. *vt ff. de leg. j. l. apud Iulianum. §. fin.* quia minor est, quam dare vult promissor: *vt j. de act. §. præterea.* Si autem secundùm vnius intellectum tantùm valere potest, secundùm eius intellectum valet: vt, hodie dare mihi Bonon. x. promittis? si enim de hac Bononia, in qua sumus, intelligatur, valet: alias non: *vt ff. de verb. oblig. l. quotiens in stipulationibus, & de re. dub. l. quotiens. l. 4.*
Quod turpi.] CASVS. Stipulatus fui sic, Promittis mihi x. si Titium occidero, vel si furtum fecero? valétne huiusmodi stipulatio? respon. quòd non. Quod enim ex turpi causa promissum est, &c. Franc.
s ¶ *Promissum est.* siue dicam, Promittis homicidium facere, siue dicam, Promitto decem; quia promittit facere homicidium: *vt ff. de verb. oblig. l. generaliter.*
t ¶ *Non valet.* huiusmodi enim conditiones turpes, impossibiles præsumuntur a iure: *vt ff. de condit. institu. l. filius.* vnde non valet stipulatio: *vt suprà eodem. § si impossibilis.* ¶ Circa quod tamen dic, quòd aut ipsum quod promittitur, est turpe, vt facere homicidium: & tunc non valet, nec etiam pœna apposita: *vt ff. de verborum obligationibus. l. generaliter. & l. veluti. & l. si plagij.* Idem dico, & si sub conditione turpi: *vt hîc.* Aut si honestum promittatur, sed tamen turpiter, vt dare decem, sed per metum, vel per dolum, tunc valet quidem promissio facta, sed exceptione eliditur [h]: *vt Cod. de inutil. stipulationibus. l. dolo.* nisi in casu, vbi ipso iure non valet promissio facta per metum: *vt ff. quod metus causa. l. similiter. §. si dos. secundùm Ioannem.*
Cum quis.] CASVS. Stipulatus fui à Titio dari mihi x sub aliqua conditione: antequam extiteret conditio, decessit: postmodum existente conditione, quæritur vtrùm meus hæres agere possit ex ista stipulatione? Et resp. Iustinia. quòd sic. Eodem modo si me stipulatore viuente, demùm ante conditionis euētum decedat promissor, postmodùm si existat conditio, potero agere contra hæredes promissoris. Franc.
u ¶ *Agere potest.* hoc in contractibus: [h] *vt hic, & suprà de verb. obligat.*

a Nostrū amplius nostrum fieri non potest.
b Stipulari rem nostram sub cōditione possumus, nempe, si nostra esse desierit.
c Nostra nobis restitui stipulari possumus.
d Pretium rei nostræ stipulari possumus.
e Interpretatio sumitur pro promissore.
f Nisi fauorabilius esse secundum stipulatorem interpretari ambiguo, ff. de reg. iur.
g Turpis causa, vel turpe promissum non valent.
h Vel per iure exceptionis dolo. C. de inutil. stipul. & l. fin. § si...
i Ex conditione spes transit ad heredes.

s Vide ibi Glossam.

obligat. §. *ex* a *conditionali.* aliud in relictis: *vt C. de cadu. tollen.* §. *sin autē aliquid.* & *ff. de manu testa l. si non scriptum fuerit in fin. l.* Et facit ad hunc §. *ff. de pericul.* & *commod. rei vendita. l. necessario.* §. *quod si pendente.* 1 *respons.*

Qui hoc anno.] C a s v s. Stipulatus fui à te dari mihi a hoc anno, vel hoc mense, quæritur quādo possim ista a petere? Et respon. Imperat. quòd omnibus partibus anni, vel mensis præteritis possū petere. Aliud autem est si stipulatus fui mihi dari aliquod annuū: quia tunc in principio anni peti potest. Franc. de Aret.

† Nota, quia hoc tempus additū est fauore promissoris. vnde interpretandum est in eius fauorem, vt debitum anno finito teneatur, secùs si dixisset. annuum promitto, quia hoc tēpus est adpositum fauore stipulatoris. Ægid. Rorr.

Qui promittit certo tempore dare, non potest conueniri, nisi totus terminus sit elapsus.

26. ¶ Qui hoc anno a, aut hoc mēse dari stipulatus est, nisi omnibus partibus anni, vel mēsis præteritis b nō rectè † petet.

Promissori datur tempus habile ad soluendum. A r e t.

Si fundum dari stipuleris, vel hominem, non poteris continuò agere, nisi tantum spatium prætererit, quo traditio fieri possit c.

a ¶ *Qui hoc anno.* id est, qui stipulatus est his verbis, Promittis hoc anno, vel hoc mense? Et nota quòd iste § *est lex ff. de verborum obligatio.* & *inscript. Qui hoc anno.* A c c v r s.

b ¶ *Præteritis.* id est, elapsis, sed secùs est in relictis fauore vltimæ voluntatis, quia in capite anni præstatio fit: *vt C. quando di. leg ce. l. j.* Vel distingue, aut promittit per hæc verba, hoc b anno, vel quolibet anno, & tunc in fine anni fit solutio: *vt hic.* & *ff. de verborum obligat. l. qui hoc anno.* & *l. cum qui certarum.* Aut annuum, & tunc in capite anni fit solutio, siue legatum sit, siue in contractu fiat promissio, secundùm Io. & B. *vt ff. de condi.* & *demon. l. si in annos* & *ff. quando di. leg. ce. l. nec semel.* Vnde versus,

Annua si debes, tunc inspicies caput anni:
Anno si debes, in fine tenebere anni.

Sed quid si vsque ad forum rem promiseris? Videtur quòd statim incœpto c foro possit agi: *vt ff. ad Treb. l. qui filium.* §. *Sublimus.* A d d i t i o. Et hanc approbat Angel hic, propter dictionem *vsque*, quæ de proprio significato excludit. *vt l. j. ff. de pig. act.* secundum Angel.

† Solutio fit in fine anni, si hoc anno, vel quolibet anno promissū est, anni initio, si annuum promissum.

c Vsque ad nundinas promissa, incœpto foro, seu in principio nundinarum solet solui, vt hic, quod Bartol. in l. cum qui certarum ff. eod. & Raphaël ibi reprehendunt. Hanc tamen Glossam Ang. & Franc. de Aret. defēdūt. idque ex proprietate verbi, vsque, quod exclusiuum est. l. j. ff. de pignoratitia.

Si fundum.] C a s v s. Promisisti fundum, & hominem purè: quæro ergo cùm ista stipulatio sit pura, vtrùm ex ea incontinēti possim agere? Et resp. Iustin. quòd non, nisi tantum tēpus præterierit, quo traditio fieri possit. & h. d. Super autem isto titu. solebat aliquando a quibusdā fieri tale quære, quare apud antiquos ista stipulatio, Promittis mihi pridie quam moriar, erat inutilis: hæc autem, Promittis mihi decem cùm moriar, apud antiquos erat vtilis? Quidam istud *quære*, reputant pro trufa, cum iam antiquum hodie sit correctum sic tamen respondetur: Incertus est dies mortē præcedens, quam dies mortis dicatur, vt in pluribus, & propter maiorem incertitudinem dies proxima morti dicebatur apud antiquos stipulatio in diem proximam mortis, non sic autem in diem mortis. Franc.

d Promissor an statim conueniri possit.

e Aliud igitur, vbi lege id determinatū fuerit, vt in iudicato, constituto, dote. Aret. hic.

c ¶ *Fieri possit* cum d commodo promissoris: *vt ff. de verbo significat. l. nepos Proculo* nec tamen nimium expectatur, licèt prius nō possit soluere. *vt ff. de verborum obligat. l. continuus.* §. *illud.* Item de si incontinenti potest, non tamen ideò statim exigitur: *vt ff. de solu. l. quod diximus.* Quoddam ergo tempus medium exigimus, scilicet a dierum secundùm quosdam: *vt ff. de constit. pecu. l. promissor.* Vel dic arbitrio iudicis, cùm e lege nō sit determinatum: *vt ff. de iur. delib. l. j. in fin.* qui iudex statuet tempus quoddam, nec nimium, nec modicum: *vt ff. de solu. l. ratum* & *rem ratam habe. l. quoniam* §. *j.* & *j. de offi. iud. j. respon.* ¶ Item nunquid idem in quantitatibus, quod in speciebus hic dicitur? Respon. non f: imò tempore tanto, quantum iudicatis datur, expectatur: *vt ff. de iud. l. si debitori.* scilicet quatuor mensium g: *vt C. de vsur rei iud. l. ij.* secundùm quosdam. Vel h verius dic, vt not. *j. de verb. oblig.* §. *omnis. in glo. j. statim,* &c.

f Imò idē arg. l. in fideicom. ff. de v. inte. Aret. & tamē Faber hanc Glossam defendit.

g Quibus pendentibus capi poterit, nisi satisfaciet quod ad tempus termino satisfaceret nec interim compēsare, vel aliquod exponere poterit: quia tale tempus misericordiæ causa conceditur, secundum Ang.

h Dic potius vt notatur in si domus ff. §. in pecunia. in ver. modicū tempus ff de leg. j. arbitrio iudicis. Aret.

DE FIDEIVSSORIBVS.

TITVLVS XXI.

Quandoquidem non semper ei qui promittit, tutum est credere, cautius erit aliū assumere qui obligationem illā in se recipiat, promissore quoque remanente obligato: quem fideiussorem à fide promissa appellamus: cui quidem cuiuis obligationi vtcunque contracta, etiamsi naturalis tantum sit, accedere potest.

P Ro eo qui promittit d, solent alij obligari, qui fideiussores a appellantur: quos e homines accipere solent f, dum curant, vt diligentiùs sibi cautum sit g.

Omni obligationi accedere potest fideiussor, & ciuili tantum, & naturali tantum: & non tantùm pro homine libero, sed etiam pro seruo. A r e t.

1. ¶ In omnibus autem obligationibus h assumi possunt: id est, siue re, siue verbis, siue literis, siue consensu i contractæ fuerint. Ac nec k illud quidem interest, vtrùm ciuilis l, an naturalis m sit obligatio cui n adijcitur fideiussor: adeò o quidem, vt pro seruo p

DE FIDEIVSSORIBVS.

Continua sic. Visum est de his qui principaliter obligantur ex pluribus contractibus. verum, quia, vt hic dicit text. in prin. pro eo qui obligatus est, solet accedere fideiussor, ideò post illos tit. subijcitur iste, De fideiussoribus. Aretinus.

P Ro eo.] Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò qualiter fideiussores accipiuntur. Secūdò, in qua obligatione accedere possūt. Tertiò, quādo sunt plures fideiussores, an in solidū, vel pro parte quilibet obligetur. Quartò, quòd nō potest fideiussor in plus obligari, quā principalis, & quādo dicitur in plus obligari. Quintò, quādo solēnitas intrinseca præsumitur. Secūda ibi, *In omnib.* Tertia ibi, *Si plures* Quarta ibi, *Fideiussores.* Quinta ibi, *In stipulationibus.* C a s v s. Quæsiui a Iustiniano, vnde procederēt fideiussores, siue ortum haberēt. Certè, dicit ipse, sæpè contingit, quod vnus principaliter obligatur, & alius pro eo intercedendo obligatur, qui fideiuss. appellatur. & fideiussores istos accipiunt creditores, dum curant vt tutius sibi caueatur. Franc.

d ¶ *Promittit.* scilicet principaliter, sc. per stipulationem. & idem si quocunque alio modo quis obligetur: *vt infrà, eod* § *j.* & *ff. eod l. j.* Nunquid autem accessoriæ obligationi accedere fideiussor potest? Respond. sic: *vt ff. eod. l. Græcè.* § *si.* & *de pign. act. l. si rem.* §. *j.*

a ¶ *Fideiussores* fideiubere est suo periculo fore id de quo agitur, recipere: quod per stipulationem fit. C v i a c.

e ¶ *Quos.* scilicet fideiussores.

f ¶ *Solent.* scilicet creditores.

g ¶ *Cautum sit.* & est cautum sine dubio: *vt infrà de replica.* §. *fi.* A d d i t i o. Vnde plena a cautio dicitur cum fideiussoribus, sed plenior cum pignoribus: simpliciter verò prolata ab homine, intelligitur sine fideiussoribus, secus si à lege, vel a prætore, nisi procederet vltra declarando nudam cautionem sufficere. Angel.

a Plena cautio est cū fideiussoribus: plenior cum pignoribus. simplex ab homine prolata, sine fideiussore est, secus, si a lege, vel prætore.

In omnibus] C a s v s. Quæsiui ab Imperat. an fideiussor accipi possit solummodò a debitore qui est verbis obligatus? Respondit dicens, quod fideiussor potest accipi in omni obligatione, siue sit obligatio contracta re, siue verbis, siue consensu: & plus dico, quod fideiussor potest dari pro obligatione ciuili tātùm, & pro naturali tantum & pro ciuili & naturali. Vnde cum seruus domino suo possit naturaliter obligari, potest & dare fideiussorem domino suo in id quod ei naturaliter debet, & etiam extraneo & erit ille fideiussor a seruo datus domino, naturaliter & ciuiliter obligatus, cùm tamen debitor principalis sit tantùm naturaliter obligatus quod mirum videtur, cùm plus non debeat esse in accessione, quam in principali obligatione, vt j. eo tit. §. *fideiussores* Ad quod respon. quòd plus loco, vel tempore, vel re, vel causa non potest esse in fideiussore, quàm in principali debitore, tamen circa illud idem quod debet principalis debitor, potest esse efficacior obligatio fideiussoris, quàm principalis debitoris. Franc.

h ¶ *In omnibus autem obligationibus.* id est, in omni specie obligationum, dummodò non sit contra legem: *vt ff. eo l. cum lex.* Sed contra, *C ne fideiuss. do. den l. j.* Solu illud speciale est. b Itē in præsentibus, & futuris negotiis potest accedere fideiussor. *vt ff. de iudi. l. non quemadmodum.* & *j. eo.* §. *fideiussor.*

b Hoc verum in fideiussore dotis conferuandæ propter perfidiam custandam inter eos, vt ibi dicit lex. Quòd autē de dote restituenda j vide in l. cum . § quoties. ff. sola. matri. Ang

i ¶ *Consensu* siue etiam ex maleficio, vel quasi *vt ff. eo l. Græcè.* §. *sed* & *si ex delicto.*

k ¶ *Nec.* id est, non.

l ¶ *Ciuilis.* scilicet tantùm, vt pro eo qui fuit cōfessus spe futuræ numerationis: *vt j. titu. proxim.* habet tamen eandem exceptionem, quam reos: *vt C. de non nume. pecu. l. pe. in fi.* & *l. tum mandatori* ¶ Et sic notat, ciuili tātùm obligationi accedere fideiussorem: vt hic, & d. l. dicitur. & *ff. eo l. fideiussor obligari.* §. *ij.*

m ¶ *Naturalis.* scilicet, vt pro seruo, vt subijcit, & *ff. eo. l. fideiussor obligari.* § *fideiussor accipi.* ergo quantum ad dationem fideiussoris non interest, sed quoad alia multa interest, scilicet inter ciuilem, & naturalem obligationem: *vt ff. de consti. pecunia. l. j.* §. *debitum.* & *l. quòd si maritus.* §. *si quis autem.* A c c v r s i v s.

n ¶ *Cui.* scilicet obligationi.

o ¶ *Adeò.* id est, in tantum.

p ¶ *Pro seruo.* qui seruus de iure naturali tenetur tantùm, non c ciuili; *vt ff. de cōdi. indebit. l. si id quod.* & *j. de lib.* §. *j.* & *j. de inut. stip.* §. *item inutilis.* & huic naturali accedit hic fideiuss. At ipse seruus fideiubere non potest: *vt ff. eo l. seruus inscio.* & *l. seq.*

c Seruum obligari ciuiliter non posse.

a ¶ *Obligetur* fideiussor, qui pro eo intercedit.
b ¶ *Dominus.* non idem econtrà vt dominus seruo possit fideiussorem dare. Et est ratio, quia talis fideiussor obligando se seruo, per consequens domino obligatur. Item pro eodem, sci. domino obligatur, quod esse non potest, vt idē pro eodē, & apud eundē possit obligari: *vt ff e l. si quis pro eo. §. j. & l. Vranius. & ff ad Velleian l. tutor.* ACCVRS.

quoque obligetur [a] siue extraneus sit qui fideiussorē à seruo accipiat, siue ipse dominus [b] in id quod sibi naturaliter debetur.

Obligatio fideiussoria, est transitoria ad hæredem. ARET.

2. ¶ Fideiussor non tantùm ipse obligatur, sed etiam hæredem relinquit obligatum [c].

Fideiussor potest adhiberi etiam pro futura obligatione. ARET.

3. ¶ Fideiussor & præcedere [d] obligationem, & sequi potest.

Si plures sint fideiussores pro eodem intervenientes, in solidum tenentur singuli: dum tamē Hadriani beneficio si omnes litis contestatæ tēpore soluendo existant, in viriles scinditur debitum. quòd si vnus fideiussorū, neglecto diui Hadriani beneficio, solidum debitū exoluerit, frustra a confideiussoribus viriles repetere nitetur: sed ei cum principali debitore experiendum est.

4. ¶ Si plures sint fideiussores, quotquot erunt numero, singu-

li in solidū tenentur [e]. Itaque liberum est creditori, à quo velit solidum petere. Sed ex epistola [f] diui Hadriani [a], cōpellitur creditor à singulis qui modò soluendo sunt litis contestatæ tempore, partes [g] petere. Ideoque si quis ex fideiussorib. eo tempore soluendo non sit, hoc cæteros onerat [h]. Sed si ab vno fideiussore creditor totum consecutus fuerit, huius solius detrimentum erit, si is [i], pro quo fideiussit, soluendo non sit: & sibi imputare debet, cùm potuerit iuuari [k] ex epistola diui Hadriani, & desiderare, vt pro parte in se detur actio.

Fideiussoria obligatio accessoria est principali: quo fit, vt maior principali esse nequeat, minor autē queat. Annota illud vulgatum, Qui citò dat, bis dat.

5. ¶ Fideiussores ita obligari nō possunt, vt plus debeant, quā debet is, pro quo obligantur [l]. Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis: nec plus [m] in accessione potest

Fideiussor.] CASVS. Si aliquis pro debitore aliquo fideiubeat, non solū ipse est obligatus quamdiu viuit, sed etiā si decesserit, relinquit hæredem obligatum, & huius ratio est, quia ex contractu eius tenentur hæredes.

c ¶ *Relinquit obligatum* siue hoc dictum sit, siue non. & idem in omni obligatione ex contractu, vel quasi in ipsa re principali: *vt hic, & ff. de act. & oblig. l. ex contractibus* ¶ Sed quid si [a] ad pœnam furti obligatus est, vel alia actione, vel obligatione, quæ non transit ad hæredes? Respon. non puto teneri ex hoc casu hæredē, quasi naturam mutet hoc casu stipulatio: *vt arg. ff. si quis caut. l. si cū §. qui iniuriarum. & supra, de actio § fuerat autem.* [b] & facit ad hunc §. *ff. eod. l. iiij §. fi.*

a Fideiussio facta pro maleficio extinguitur morte fideiussoris. vt hic. vide Marsil. *tract. de fideiussorib. numero 161.*

b Hæc verum intellige quando simpliciter pro tali actione, vel delicto fideiubet secus si pœnam, vel certā summam, licèt pro delicto promisserit, vel pro eo qui iam erat condemnatus quia contra hæredem trāsit nisi sub cōditione promisisset; *vide Io. Fab. & Ange. hic.*

Fideiussor.] CASVS. Ponè quòd aliquis ita fideiussit pro Titio, Fideiubeo pro Titio in id quod sibi credes, vel in id quod sibi credidisti, valetne talis fideiussio? Resp. quòd sic. & hoc est quod in istis duobus §§. dicitur. Franc.

d ¶ *Fideiussor & præcedere* potā, fideiubeo in id quod sibi credes vel credidisti, vel credit. Nam in tribus temporibus potest accipi: *vt hic, & ff de vsufr. earum re. quæ vsu con. l. quoniam. §. fi.*

Si plures.] CASVS. Pone quòd pro quodam debitore penes suum creditorem quatuor fideiusserūt, nunquid isti plures fideiussores tenentur in solidum? Respon. Iusti. quòd sic, & liberum est creditori a quo petat, si velit exigere solidum, de rigore iuris primitiui, sed postea inuenta fuit epistola diui Hadriani, in qua cautum, quòd inter omnes fideiussores qui sunt soluēdo tēpore litis contestatæ diuidatur obligatio: sed si tempore litis contestatæ vnus inueniatur non soluendo, cæteros onerat. Sed pone, cùm quatuor sunt fideiussores, quòd vnus conuentus à creditore, solidum soluerit, quod iuris in isto casu? Respon. Iust. quòd si principalis debitor non sit soluendo, hoc erit suum detrimētum, & sibi debet imputare quare totum soluit, quia potuisset se iuuisse epistola diui Hadriani. h. d. Franc.

e ¶ *Tenentur.* idem est in pluribus mandantibus vel iubentibus: *vt ff quod iussu. l. fi.* ¶ Sed videtur iure nouo quòd pro parte sua tantum quilibet teneatur ipso iure, vt iā nō sit necessaria epist. de qua subiicitur hic, nisi expressè in solidū promittatur: & sic videtur corrigi quod hic dicitur: *vt in aut. de duo reis §. j. coll. vj.* 2. Vel verius (vt puto) dicta auth. loquitur in pluribus reis debendi, in quibus etiam iure veteri videtur fuisse cautum, vt pro partibus teneantur: *vt ff. de duob. reis. l. reos* At secus fit in fideiussoribus, quorum quilibet tenetur in solidum vt ipse reus pro quo intercedit. & ita habebit locum epistola hodie, vt olim AVDITIO. Et ista communiter approbatur: Adhibentur enim isti pro securitate: *vt j. eod. in princ.* secus in duobus reis, ideò &c. Ioan. Fab. & Angel.

f ¶ *Ex epistola.* Sed vbi est hæc epistola? Respondet, non habemus eam scriptam, multotiens tamen de ea mentionem facit lex: *vt hic, & C. de constit. pec. l. si & ff. e. l. inter fideius. & l. sequen.*

a ¶ *Ex epistola diui Hadriani.* Quod etiam edicto comprehensum fuisse Paulus indicat *lib. 1. sent.* Hoc beneficium omnibus accessionibus datur. *l. vlt. C. de const pec.* cuius legis extrema ratio sic restituenda est *æquitatem enim diuisionis species actionis.* vt apparet ex *l fideiussorum. ff. de fid. tut.* CVIAC.

g ¶ *Partes.* Hæc tamen epistola fallit in quinque [c] casibus. 1. Vt in fideiussoribus tutorum, qui non implorant beneficiū, licèt tutores implorent: *vt ff rem pupil. sal. fore. l. fin & ff de tu. & rat. distrah. l. j. § nunc tractemus.* 2. Itē fallit in fideiussore fideiussoris: *vt ff. eod. l. si plures. § fin.* 3. Item fallit quando cæteri fideiussores soluendo non sunt tempore litis cōtestatæ: *vt j. sub ucem statim* 4. Item fallit quando eiusdem summæ sunt fideiussores, sed non pro eodem debitore: *vt ff. eo. l. si à Titio.* 5. Item & quando inficiantur: *vt ff eo l. si dubitet. §. ita.*

c Exceptio diuisionis fallit in quinque casibus.

¶ Sed nunquid [a] hæc exceptio epistolæ est peremptoria, vel dilatoria? Videtur peremptoria, quia prorsus perimit id to quo opponitur. Item econtrà videtur dilatoria, quia ante litem cōtestatam opponi debet, *vt hic*, quare videtur dilatoria: *vt C. de proba l. acceptionem* Sed dico, eā quasi anomalā, est nec peremptorias prorsus imiteur, quæ vsque ad sententiam opponuntur: nec dilatorias, quæ tantum differunt: *vt j. de exceptio. §. hæc exēpli. & C sent. rescin. non poss. l. peremptorias.* [b] ¶ Sed quid si solui, nunquid repeteret quasi sit fauorabilis exceptio? Videtur quòd sic, vt in Velleiano: *vt ff. de cōdic. indeb. l. qui exceptionem. & ff. eo. l. si contendat* Sed cōtradico: quia non inuenio quod sit sic fauorabilis: & quia suū recepit: *vt ff. de cōdic. indeb l. repetitio.*

a Exceptio epistolæ Hadriani est anomala, non peremptoria, aut dilatoria.

b Tu dic exceptionem epist. D. Hadriani etiam vsque ad sententiā posse opponi. *vt no. Glos. in l fideiussor C eod* An autem post sententiā, vide Ange. hic.

h ¶ *Onerat.* Arg. contrà *ff. ad leg. Rhod. de iac. l. ij. §. si quis* ACCVRS. ADDITIO. Sol. ibi nō erat fideiussor obligatus nisi pro sua parte.
i ¶ *Si is.* scilicet reus.

k ¶ *Iuuari* facit *ff. eod. l. vt fideiussor.*

Fideiussores.] CASVS. Quæsiuit a Iustin. vtrùm fideiussores ita possint obligari, quòd plus debeant, quàm debeat debitor principalis? Et respon. Iustin. quòd nō. Obligatio enim fideiussoria accessoria est principali obligationi. Plus enim non debet esse in accessione, quam in principali obligatione, sed ecōuersò benè potest esse. Si enim principalis debitor obligetur in decem, bene potest fideiussor obligari in v. quòd fideiussor obligetur in xx. hoc esse nō potest. In versiculo, *Itē si ille.* casus est talis Supra dixi quòd in maiori quantitate non potest teneri fideiussor, quàm debitor principalis. Idem dico in tempore, non enim potest esse quod fideiussor teneatur purè, quādo principalis debitor sub conditione obligatur: quia sic in plus teneretur fideiussor, quam debitor principalis, quia plus intelligitur non solùm in quantitate, sed etiam in tempore minus, & plus intelligitur. econuersò autem non potest obligari purè, hoc dicit,

l ¶ *Obligantur.* Sed nunquid in idipsum, in quo reus tenetur, saltem remanet obligatus, quando in plus fideiussit? Quidā dicunt quòd sic, pro quibus est hoc generale, Vtile per inutile nō vitiatur. *vt ff. eo. l. si à reo. §. j. & C. de don l si quis argentum. § sed in his omnibus.* Nos contra, scilicet quòd in nihilo teneatur: & est pro nobis, *ff. eod l. Græcè. §. illud.* ADDITIO. Collige ex glo. duas opiniones. Prima, quod vbi fideiussor fideiuberet in plus, quam reus principalis debet, obligatur pro occurrente quantitate. & pro hac sententia allegatur primò, *l. si à reo. ff. eod. l. habebant in fi. ff de const. pec. l. rogatus in fi. ff. man.* allegatur etiam vulgaris regula: Quia vtile per inutile vitiari non debet, *regula in reg. vtile. lib. vj.* Christoph.

m ¶ *Nec plus* Contrà [c] hanc regulam est *j. de rerum diui. §. si tamen rem alienā* Itē *ff de contrah. emp. l. si in emptione. in princ. ibi, nec refer.* Itē *ff. de solu. l. qui res. §. mihi decē. & §. qui stipulatur. & §. mihi Romæ* Sed his omnib. da generalem solutionē, vt sic exponas hanc literā, nō plus esse potest in accessione, &c. id est, in accessoria obligatione, secūdùm Ioannē. Item contrà, *ff de iuds. l. non quemadmodum.* Solu. ibi non est plus, quia licèt fideiubeat ante reum, non tamen in plus tenetur. Item contrà, *supr. eodem. § j. versic at nec.* Sed ibi non est plus eo modo quo dicitur plus. Dicitur enim plus quatuor [d] modis, quorū nullus est ibi: *vt j. de actio §. plus autē.* ACCVRS. ADDITIO. Et est ratio, quia in dictis quatuor modis disparitas prouenit ex facto stipulatoris, ideò sibi imputet. Disparitas verò in efficacia, seu substātia obligationis ex iuris ordinatione prouenit, ideò sibi magis succurritur.

c Plus in accessione an esse possit, quàm in principali.

d An autē his quatuor modis contingat in amplius fideiussorē, atque reum obligari vide hic per Io. Fa.

a ¶ Contrà,

a ¶ *Contra.* id est, reus v. promisit, fideiussor x.
b ¶ *Contrà verò* Si reus sub conditione promittat, & fideiussor pure. Accvrs.
c ¶ *Plus est enim.* Facit ad hoc *ff. de verb signif. l. si cui. § fi. & infra. de actio §. plus autem. & ff. de solutio. l. solidum. & ff. solu. matri. l. si constante § quotiens.* Accvrs.

Si quid] Casvs. Supra dictum est quòd inter fideiussorem, & creditorem est obligatio verborum sed quæ obligatio inter fideiussorem, & principalem reum? Et respondet Iustinianus, quòd si aliquid fideiussor pro reo soluerit, habet contra eum actionem mandati. & ita quanquam verborum obligatio quæ est stricti iuris, sit inter fideiussorem, & principalem debitorem., est obligatio mandati, quæ est bonæ fidei. Franc.

d ¶ *Soluerit.* siue per iudicem, siue non: *vt ff. mandati. l. idemque. §. fideiussores* ¶ Sed a etiam in casibus quatuor, antequàm soluat, agit mandati, vt si hoc dictum sit, et ad tempus teneatur. 2. Item si fuerit condemnatus 3. Item si cœpit bona sua dissipare reus. 4. Item si diu steterit fideiussor in obligatione: *vt C mand. l. si pro te & ff. mand. l. Lucius* b aliàs non agit, antequàm soluat, sed soluere debet: *vt ff. de cond. indeb. l. indebitam.* ¶ Sed c etiam in his casibus nullo modo agit. 1. Vt si pro inuito, aut donandi animo. 2. Aut in rem suam fideiussit *vt ff mand. l. si remunerandi. §. si passus. & l. si pro te præsente.* 3. Item si hoc actum sit, vt non agam: *vt ff mand. l. si remunerandi. §. Marcellus.* 4. Item si mandatum non sit obligatorium: *vt ¯j. mandati. §. illud.* 5. Item si fideiussor non opposuit exceptionem quam debuit opponere: *vt ff. man. l. si fideiussor* Accvrs.

e ¶ *Mandati iudicium* id est, actionem, si intercessit mandatum. Vel etiam eo præsente fideiussisset: *vt ff. mand. l. qui fide & l. ex mandata.*

f ¶ *Græcè* Facit *ff. eod l. Græcè. j. respon. & infrà, quibus modis tolli. obligatio § j. versiculo, sed & Græcè. & ¯i. de verba. oblig. ¶. j. vtrùm autem.* Accvrs. Additio. Græcum quod in texto habetur, sic exponitur. ti emi pisti keleuo, &c. ti emi, mea: pisti, fidei keleuo, iubeo: lego, dico. Quid autem hic significet iubeo, nemo vel paulò humanior ignorat: deinde sequitur thelo, id est, volo: siue boulomai, id est, cum destinatione quadam animi volo. sed & si dixerit phemi, id est, aio, promitto, pro eo erit, ac si dixerit lego, id est, dico.

a ¶ *Ita accipitur.* Legendum, *ita accipitur* · τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω, λέγω, θέλω, siue βούλομαι Sed & si φημὶ dixerit, pro eo erit. ac si dixerit, λέγω: *vt in l. Græcè. de fideiuss & in lib. scriptis.* Ad idem pertinens *l. blanditus. C eod* nondum a quoquam ea fide bona restituta. sic emendanda est auctoritate librorũ antiquorũ. *quòd cùm pro alio interuenires τῇ ἐμῇ, dixisti* q optimè conuenit cũ *l. t. §. si quis interroget ff de verb obl* vel vt docet *Obs. t. 4. c. 40.* Cvrac.

In stipulationibus fideiussorum.] Casvs. Stipulatio autem fideiuss. potest esse cauta & nõ cauta. si autem cauta non sit, vt si instrumentum dicat quòd ipse promiserit creditori interroganti: nihilominùs omnia præsumuntur solenniter acta, quasi interrogatio promissionem præcessisset. hoc dicit vsque ad fi. Franc.

g ¶ *Etiam actum* quasi dicat, si ita dicit scriptura, ac si verè ita fuisset factum, quod fortè fuit, vel non fuit actum, certè præsumitur pro scriptura, vt sic videatur actum: & hæc scriptura priuata. dicit enim *si quis se, &c.* & ex causa: vnde incontinenti præiudicat, nisi contrà probetur: *vt ff de non num. pe. l. generaliter.* Et facit ad huoc § *ff. de verbor. oblig l. sciendum. & Cod. de contrahen. stipu. l. j. & supra, titu. j. § si scriptum.* In scriptura autem publica constat, et standum multò magis, nisi contra probetur *vt Cod. de proba. l. cum precibus. & in authent. de fide instrument. § si verò moriantur. in princip. §. coll vj.* d ¶ Item nota, hîc præsumi omnia solenniter acta, quod probant supradictæ leges. Accvrs.

h ¶ *Solenniter* id est, etiam interrogationem factam fuisse, quam necesse est præcedere: *vt ¯i. de verborum oblig in princ. & Cod. de contrahen. & commit. stipul. l. j.*

¶ *al.* non solum enim.

a Fideiussor in quatuor casibus agit antequàm soluat.

b Intellige de arbitrio iudicis, secundum cõmunem opi. & no. quia debuit stetisse in obligatione, nec sufficeret quòd stetisset in promissione tantum, vel fideiussione Et alios casus adde ad istã glos. vt per Angel. hic

c Fideiussor soluès quibus casibus non agat, aut agere non possit aduersum reum principalem.

d No. secundũ Angel. hic, quod falsitas instrumenti, item solutas, vel error scribentis possunt probari per testes. Item in simulatione, dũ modò contractus fuerit sine scriptis celebratus, licèt in scriptis redactus fuerit: aliàs si in scriptis sit celebratus, nõ reprobatur, nisi per contrariã scripturam. De hac materia vide, supra, [illegible]

esse, quàm in principali re. At ex diuerso, vt minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit, fideiussor in quinque rectè obligatur: contrà a verò obligari non potest.

Item si ille purè promiserit, fideiussor sub conditione promittere potest: contrà verò, b nõ potest. Non solùm autem † in quantitate, sed etiam in tempore minus, aut plus intelligitur. Plus est enim c statim aliquid dare, minus est post tempus dare.

Fideiussor soluens pro reo habet contra eum mandati actionem. Aret.

6. ¶ Si quid autem fideiussor pro reo soluerit d, eius recuperandi causa habet cum eo mandati iudicium e.

7. ¶ Græcè f etiam fideiussor ita accipitur a, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω, λέγω, θέλω, siue βούλομαι.

Sed & si φημὶ dixerit, pro eo erit, ac si dixerit, λέγω.

Solemnitas intrinseca interuenisse præsumitur, quando scriptura verba apta sunt illam comprehendere.

8. ¶ In stipulationibus fideiussorum sciendum est hoc generaliter accipi, vt quodcunque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum g. Ideoque constat, si quis scripserit, se fideiussisse, videri omnia solenniter h acta i †.

DE LITERARVM OBLIgationibus † a.

TITVLVS XXII.

Qui se mutuum accepisse numerationis futuræ spe in scriptis cõfessus fuerit, ni intra biennij spatium non numeratæ pecuniæ exceptionem obiecerit, posteà literis effectualiter obligatur.

i ¶ *Acta.* sed contrà, *ff. de Pub. in rem actio. l. quacunque. §. fina.* Solut. ibi sunt extrinsecæ solennitates de tutore, & iudice, qui debent adesse cum pupillus vendit. At hic actus promissionis nollus est sine actu interrogationis. Vnde ex quo dixi, *fideiubeo, vel promitto,* intelligitur interrogatio facta esse, quasi sit para promissionis, & sic non est extrinseca solennitas, cùm sit pars stipulationis.

DE LITERARVM obligationibus.

Ista Rub. continuatur ad præcedentia. Quia suprà visũ est de obligationibus quæ contrahuntur re, & verbis, ideò nũc ponit de his quæ contrahuntur literis. Aretinus.

a ¶ *De literarum obligationibus.* De his nullo in loco fit mẽtio in Pandectis: sed de aliis tribus duntaxat. *l. Græcè. §. j. ff. de fideiuss. l. j. de nouat. l. j. §. 2. l. obligamur. de oblig. & act.* fuit enim olim perpetua exceptio non numeratæ pecuniæ: nulla igitur literarum obligatio. Impp. cum exceptionem temporariam fecerunt, atque ita induxerunt obligationem literarum. Cvrac.

† Sic etiam præsumitur pro sententia iudicis, quòd sit solenniter lata, vide tamen *cap. quoniam contra. in Glo. fi. extrà de proba. & in cap. sicut nobis. in Gloss super verb. exprimatur post med. extrà de re iudic.*

† *Sic Cod. de non numerata pecunia.*

OLim scriptura.] Totus iste tit. diuiditur in duas partes. Primò ponit qualiter olim scriptura obligabat, & eius correctionem, & nouũ statutum. Secũdo ponit intra quãtum tẽpus olim, & hodie potest opponi exceptio nõ numeratæ pecuniæ. Secunda ibi: *Multum.* Casvs Quæsiuit a domino Iustin quid esset obligatio literarum. Et resp. dicens, quòd oblig. literarum est illa, quæ neque constat re, neq. verbo, neque consensu sed literis, siue scriptura. Ista obligatio literarum fiebat olim cum quadam solennitate, quam hodie non habemos. Obligatio tamẽ ista inefficax est, quamdiu ei potest opponi exceptio non numeratæ pecuniæ, scilicet olim vsque ad quinquennium, sed hodie intra biennium. Ex ista autem obligatione nascitur actio, quæ vocatur cõdictio ex lege, scilicet tunc quando non habet locum exceptio non nume pec. cum non sit verborum obligatio. si enim esset verborum oblig. non haberet locum tit. iste, sed ad præcedentes tito. esset recurrendum. Ad intellectum tamen tam text. quam glos. istius §. sciendum est, quòd si aliqua confiteatur in iudicio se debere aliquid alicui, tunc valet ista confessio, etiam si sine causa confiteatur, cùm auctoritas iudicis, siue iudicij vicem causæ suppleat: *vt ff. de inter. act. l. j. & ij.* Si autem extra iudicium facta sit confessio: aut est facta sine causa, & tunc non valet: aut cum causa, & tunc distingue: quia aut opponitur causa mutui, & tunc in odium fœneratorum poterit opponi exceptio non nume. pec. intra biennium, & compelletur fœnerator probare, pecuniam se numerasse. Aut opponitur causa dotis, & tunc intra mensem, vel annum poterit opponi exceptio non nume. dotis. Si autem ex alia causa confiteatur se debere, veluti causa empt. similiter incontinenti præsumitur causa vera, & sic confitenti præiudicat. Item quæritur, cùm quis confitetur in scriptura se debere, quare non statur scripturæ præcisè: sed potest opponi contra eam except. non nume. pec. Dicas, quòd multum refert, vtrùm in scriptura ista cõtineatur sic: Noueritis M. in nostra præsentia constitutum confessum fuisse se debere tali causa mutui c. Hæc enim scriptura non dicit, pecuniam sibi num fuisse: sed confessum fuisse debere tali, quod forsan spe futuræ numerationis facit, quæ forsan non fuit subsecuta; & propterea contra talem scripturam benè potest opponi exceptio non numeratæ pecuniæ, nec sequitur quòd de necessitate tali stetur scripturæ, vt potest subtiliter indaganti liquere. Si autem ita contineatur in scriptura, Noueritis quòd talis in præsentia nostra constitutus numerauit, vel numerari fecit tali c. hic fit mentio præcisè in scriptura de numeratione facta, ideò scripturæ stare oportet, quia non potest huiusmodi literis exceptio non nume. pecu. opponi. Item scire debes, quòd propter tres gradus existentes in scriptura, scilicet scripturæ, stipulationis, & iuramenti dicunt quidam quòd tres sunt exceptiones respondentes istis iij. gradibus. Aut enim confiteatur quis se debere aliquid in sola scriptura scilicet, sine stipulatione, & iuramento: & contra istam scripturam habet locum

excep. non num. pe. aut in scriptura, in qua continetur stipulatio: & contra istam opponitur excep. in factum. Aut in scriptura, in qua continetur iuramentum, & contra istam opponitur exceptio doli. Alij dicunt, quòd excep. nō nu. pec. nō est exceptio specialis, sed generalis, cum qua cōcurrit excep. doli specialis. Sed quia exceptio doli non habet locum contra patrē, vel patronum. ideò adinuenta fuit excep. in factum, quæ poterit opponi contra scripturas in tali casu. Multi autē dicunt, quòd si debitor ante biennium excep. nō nume. pec. opponas, & arctet creditorem ad probandum pecuniam fuisse numeratam, post biennium etiam poterit ipsam opponere, sed non cum tanto effectu, quia tunc necesse habebit probare pecuniam non fuisse numeratam. hoc dicit. Fran. de Aret.

Olim scriptura [a] fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur: quæ nomina hodie non sunt in vsu. Planè [b] si quis [c] debere [d] se scripserit [e] quod sibi numeratū non est [f], de pecunia minimè numerata post multum [g] temporis exceptionem [h] opponere non potest. hoc enim sæpissimè constitutum est [i]. Sic fit, vt & hodie [k] dum queri non potest [l], scriptura [m] obligetur [n], & ex ea nascatur condictio [o], cessante scilicet verborum obligatione [p]. Multum. [q] autem tempus in hac exceptione anteà quidem ex principalibus constitutionibus [r] vsque ad quinquennium procedebat, sed ne creditores [s] diutiùs possint suis pecuniis [t] forsitan defraudari, per constitutionem [u] nostram tempus coarctatum est, vt vltra biennij metas [x] huiusmodi exceptio minimè extendatur [y] †.

a Scriptura obligatio olim fiebat certa solennitate.

a ¶ *Scriptura.* id [a] est, solennitate quadam scripta, quæ per quædam nomina specialia fiebat, vt subiicit.

b ¶ *Planè.* licèt dicta verba in vsu esse desierint, *planè*, &c.

b Scriptura priuata probat cōtra scribentem.

c ¶ *Si quis.* scilicet homo priuatus. [b] Idem est & si fiat per aliū, dummodò per publicam personam: *vt C. de proba. l. instrumenta.* Arg. tamen contrà, *ff. de pig. l. fideiussor. §. j.* Sed ibi in scribentis præiudicium creditur. A D D I T I O. Not. regulariter scripturam priuatam non facere fidem. Fallit quando hæc scriptura aliquid continet contra scribentem, quia non est verisimile, aliquem scribere contra se, quod veritati nō innititur *arg. l. exemplo. cum ibi no. C. de prob.* Fallit secundò si talis scriptura priuata habet subscriptionem trium testium fide dignorum. *auth. si quis vult cautè disponere. C. qui pot. in pig. hab.* Christ.

d ¶ *Debere.* scilicet ex causa mutui, & siue stipulatione. hæc enim verba non sunt apta ad stipulationem: *vt j. de verb. obli. § j.* Si autē sine causa, non præiudicat: *vt ff. de prob. l. cùm de indebito. in ¶.* Quid si stipulatio interuenit? Resp. & tunc habet locum effectus huius tit. nam exceptionem in factum potest opponere: *vt C. eo. de non num. pe. l. cùm vltra.* & hoc si spe futuræ numerationis, alias si tanquam iam esset debitum, cùm non esset, sciens confitetur, videtur donare. aliàs, i. si non vult donare, sed quia credit se ei debere, non valet stipulatio: quia obiicitur exceptio: *vt ff. de re iu. l. eum, & ff. de excep. do. l. ij. § ij.* ¶ Et not. cautè hîc, quòd per verba præsentis tēporis fit hæc obligatio, vt per hæc, Scribo me debere: vel, Confiteor me debere: vt hîc dicitur: & sic

c Stipulatio contrahitur per verba futuri temporis tantum.

est contra opinionem nostrā, qua dicimus [c], obligationem literarum debere fieri per verba futuri tēporis tantùm: *vt C. de pe. stul. l. si sub specie.* vt, Scribo me daturum tibi x. ex causa mutui: ad instar stipulationis quæ per verba futuri temporis tantū fit: *vt ff. de verb. obl. l. stipulationū. j. § stipulatio.* Sed certè nec hîc dico quòd per hæc verba nascatur nunc, & vt nunc: sed quasi etiā prius nata sit, si confiteor per verba præsentis, vel præteriti temporis, *& facit, C. de epis. aud. l. si præsens. & C. de non nu. pe. l. in contractibus. in princip.* 2. Vel apertiùs: non faciunt hæc verba vt

d Hæc Glossa Portio non placet.

obliger: sed vt obligatus præsumar, licèt [d] habeam exceptionē. 3. Vel verius licèt apponam verba præsentis, vel præteriti temporis; tamen semper intelliguntur futura. Quid enim prodest dicere, Confiteor me accepisse x. vel debere x. ex causa mutui, & hoc scribam, nisi intelligatur, & ideò reddam? ¶ Itē quid si dicam, Recepi ab illo a. ex causa mutui, & hoc scribam? Resp. quidam non teneri propter supradictam rationem, quia per verba futuri temporis debet fieri. Sed certè satis puto, quòd præsumar

e Lex est imponēda rebus, non verbis.

obligatus, sicut & cùm scribo me debere: *vt hic.* Nec [e] enim verbis, imò rebus legem imponimus: *vt C. commu. de leg. l. p.* Vel dic, quòd ibi intelligitur futurum, vt prædixi.

e ¶ *Scripserit.* id est, scriptura confessus fuerit.

f ¶ *Numeratum non est.* aliàs enim si numeratum esset, non literis, sed re obligatus esset: *vt j. quib. mod. re contrahitur oblig. j. resp.*

g ¶ *Multum.* hoc exponitur infrà, prox.

h ¶ *Exceptionem.* scilicet non nume. pecuniæ: quæ potest proponi petat actor, siue non: * *vt arg. C. eod. de nō numer. pec. l. si quasi.* & in scriptis secūdum quosdam: *vt in auth. de sanc. non sol. pe. super dote. §. j. col. vij.* Vel fortè illud speciale in dote. Primū tamen, secūdum Ioannem, verius est. A C C V R S. A D D I T I O. Et hoc verum, vbi non prouocatus opposuit. Et est ratio: quia tūc obtinet vicem actoris: alias secus. Angel.

* Et hoc in his quæ numero, pondere, &c. constant. At in his, quę nō numero, ac pōdere cōstant, habet locum exceptio nō habitę rei, in qua excipiens debet probare, secundùm Perchin.

i ¶ *Constitutum est.* à multis Imperatoribus, qui fecerunt leges tales. *C. per totum vsque ad l. generaliter.* nam posteà Iustin. fuit.

k ¶ *Hodie.* sic loquitur quasi supradicta loquantur ante tempora Iustiniani: & nunc subiicit quod hodie sit idem. 2. Vel dicis *hodie* id est, postquam cucurrit hoc tempus: scilicet quinquēnium olim, hodie biennium: *vt infrà, prox.* & secundùm hoc non debet esse *&*, in textu. A C C V R S.

l ¶ *Dum queri non potest.* dum querimoniam proponere nō potest de excep. non num. pecuniæ quia ex quo cucurrit tempus, obligabitur per scripturā ad dandam pecuniam non numeratā.

m ¶ *Scriptura.* id est, per scripturam. Sed certè videtur, neminem scriptura, vel literis obligari: sed intellectu, qui ex literis percipitur, & verbis. *ff. de act. & oblig. l. non figura.* quod quidam concedunt. Sed certè vtrunque facit ad obligationem, & ipsa figura literarum, & cōsensus quem capiunt: & quòd d. l. dicitur *non figura*, scilicet sola. ¶ Item nonquid [a]

a Literarum obligatio tolli potest per contrariam scripturam.

& per contrariam scripturam obligatio ciuilis nata poterit tolli, vt si creditor sic scribat, Confiteor me non numerasse, vel te confessum non fuisse, vel illū soluisse? Resp. sic: *vt ff. de reg. iur. l. nihil tam naturale est.* A C C.

† Concor. cū hac Glos. j. aut vn. de & hoc est verum in c. vlt. extra de solu.

n ¶ *Obligetur* scilicet ciuiliter, & naturaliter post biennū, quasi biennium pariat naturalem obligationem: nam antè erat ciuilis tantùm, non naturalis, cùm nihil numeratū fuerat. Item si ciuilis non esset, frustrà diceretur habere locum exceptio. Dicimus ergo quòd sola ciuilis fit ante biennium: sed post biennium naturalis adiicitur. ¶ Vel quod est verius, non adiicitur: sed prima ciuilis incipit habere vim naturalis, & ciuilis. Nam & stipulatio est de iure ciuili, habet tamē effectum naturalis obligationis & ciuilis. nam ciuilis per se non valet ad agendum, vt diximus *suprà de oblig. §. j.* Item sic est in re iudicata. Adhuc [b] tamen dicunt quidam, vt Ioa. & Hug. quòd si vult post biennium exceptionem opponere, & probare sibi non numeratam pecuniam, quòd admittitur; sed ante biennium probat creditor: *vt C. eod. de non num. pecu. l. si ex cautione.* quod certè est æquum. & ita biennium hoc solum operatur, quòd probationis conuertatur onus. & etiam pro his facit quod aliàs dicitur, quòd nō fiant illicitæ exactiones: *vt ff. de offic. præsid. l. illicitas.* Sed certè aliter de iure videtur, scilicet vt nullo modo admittatur etiam probans. nam sacramentum non potest deferre, quòd [c] est species probationis: *vt C. eod. l. in contractibus § illa. & Cod. de iure delib. l. fi. § licentia.* Sed certè satis credo primum verum & æquum. ¶ Nec obstat quod de iuramento dixi, quia ex parte illius l. *in contractibus*, non habet iuramentum vim probationis, si non vult aduersarius. *vt C. de reb. cre. & iurciur. l. generaliter. §. fin. autem.* A D D I T I O. Ex hac glo. collige, quòd ille qui opponit exceptionem non num. pec. ante biennium, non tenetur probare fundamentum suæ exceptionis, hoc est, pecuniam non fuisse numeratam, imò agens tenetur probare illam fuisse numeratam. Christoph.

b Exceptio nō numeratæ pecuniæ etiam post biennium potest opponi.

c Iuramentum est species probationis.

o ¶ *Condictio.* sc. ex illa *l. C. de non num. pec. l. in contractibus.*

p ¶ *Verborum obligatione.* id est, stipulatione quæ verbis fit. nam tunc titulus iste cessat, & habet locum *j. de verb. oblig.* quando accepit, vel habet locum exceptio in factum: *vt C. eod. tit. de non num. pec. l. cùm vltra.* quando non accepit.

Multum autem.] C A S V S. Quia suprà dixit Iustinian. quòd exceptio non nume. pec. post multum tempus opponi non poterat, ideo hîc exponit, quid est multum tempus, dicens quòd hoc tempus erat olim vsque ad quinquennium: sed ne creditores suis pecuniis defraudarentur propter longum tempus, intra quod olim potuit opponi exceptio non num. pec. ideò illud tēpus per constitutionem Imperatoris vsque ad biennium est coarctatum, ita quòd intra biennium possit illa excep. opponi cum effectu: post biennium verò non cum effectu: sed cùm oneret creditorem ad probandum pecuniam fuisse numeratam, poterit etiam post biennium probare hoc, vt supra dictum est, h. d. vsque ad finem tit. Franc.

q ¶ *Multum.* quia post multum tempus exceptionem proponere non potest, vt suprà modò dixi. Quid sit multū, exponit hîc. ¶ Et not. multum [d] pro quinquennio poni, sed diu pro decennio ponitur: *vt ff. qui, & à qui. l. si cùm fideicommissaria. §. Aristo.*

d Multū quinquennium & diu, decēnium comprehēdit, vt hic: sed multum, aut modicū iudicari secūdùm materiam subiectā, vel hoc fuit arbitrio iudicis.

r ¶ *Constitutionibus.* quas non habemus.

s ¶ *Sed ne creditores.* non solùm isti, sed veri.

t ¶ *Suis pecuniis.* subaudi, etiam. Nam occasione huiusmodi frādaremus longum tempus, etiam veri debitores interdum talia opponerēt: & ita occasione liciti committeretur illicitum: quod esse non debet: imò etiam licitum coarctatur vt vitetur illicitum: *vt hic, & in auth. de eccle. re. immo. aliena. in prin. coll. v.*

u ¶ *Per constitutionem.* vt *C. de non num. pec. l. in contractibus.*

x ¶ *Vltra biennij metas* sic *C. de omni agro deserto. l. qui agros. li. xj.*

y ¶ *Minimè extēdatur.* & hoc in causa mutui si verò ex alia causa confiteatur in scriptis, veluti emptionis, vel simili; incontinenti præiudicat

præiudicat sibi, nec potest contra probari, nisi per aliam scripturam: *ut C. de non nume. pecu. l. generaliter.* Item hoc in debitore confitente, sed in creditore cōfitente sibi solutum, xxx dies statuuntur, nisi in casibus ubi incontinenti præiudicatur. *ut Cod. de non nume. pec. l. in contractibus §. super cautio. & §. sed quoniam.*

DE OBLIGATIONIBUS ex consensu.

Suprà [a] dictum est de obligationibus quæ verbis, & literis contrahuntur, verùm quia sunt aliæ quæ consensu contrahuntur, ideo de his subdit. Christ. Por.

a Cōtinuatio.

Consensu.] Totus iste tit. [b] diuiditur in tres partes. Primò ponit quot casibus quis obligetur ex consensu solo. Secundò, quare in his magis cōsensu solo, quā in aliis obligatio contrahitur. Tertiò, ponit effectum huius obligationis, ponendo differentiam inter hunc contractum, & stipulationem. Secunda ibi, *Ideo autem.* Tertia ibi, *Item in his.* CASVS. Quæsiui a Iustin. Domine, in quibus exemplis est hoc, quòd obligatio solo cōsensu contrahitur? Et resp. quòd in emptione, venditione, locatione, conductione, societate, & mādato. Sed quæsiui iterum: Domine, quare dicitur his quatuor modis contrahi obligatio consensu? Quia ad hoc quòd istis quatuor modis contrahatur obligatio, nō est necesse quòd partes sint præsētes, neq. quòd interueniat scriptura, neque etiam aliquid dari, sed sufficit quòd cōtrahentes consentiant. vnde isti cōtractus etiam inter absentes cōtrahi possunt, vel per epistolā, aut per nuntium. h. d. Frā. de Aret.

b Diuisio.

DE OBLIGATIONIBUS ex consensu.

TITVLVS XXIII.

Annota. In contractibus qui consensu perficiuntur, ea omnia venire quæ ex bono & æquo præstari oportet: in stipulationibus verò ea sola quæ ex conuentione partium expressim stipulationi adiecta sunt.

Consensu [a] fiunt obligationes in emptionibus [b], vēditionibus, locationibus [c], cōductionibus, societatibus [d], mandatis [e]. Ideò autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi, quia neque scriptura [f], neque præsentia omnimodo opus est. at nec dari quicquam necesse est, vt substantiam capiat obligatio: sed sufficit, eos qui negotia gerunt, consentire. vnde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epistolam [g], vel per nuntium. Item in his [h] contractibus [i] alter alteri obligatur in id quod alterum alteri ex bono, & æquo præstare oportet [k], cùm alioquin in verborum obligationibus alius stipuletur [l], alius † promittat.

† Ratio differentia est, quia in stipulatione partes sūt præsētes, & imputatur eis, si quid omiserint quin rem eorum sit. hæc autem obligatio fit etiā inter absentes, ideò lex absētium curā habet nempe vt ex æquo, & bono eis succurratur.

DE EMPTIONE, ET venditione.

TITVLVS XXIV.

Emptio & venditio sine scriptis contracta solo consensu perficitur quamprimum de pretio conuenit, etiam si nihil sit numeratū, aut arrhæ nomine datū, quæ verò in scriptis conficitur, non aliter perfecta est, nisi instrumēta emptionis completa, atque in mūdum recepta, & partibus prælecta fuerint: quibus nondum absolutis, impunè contrahentibus ab emptione recedere licet, ni arrha interuenerit: quas perdet emptor, venditor autem duplicatas restituit.

† Ti. de contra. empt. & vend. ff. correspōdet huic, & de perie. & comm. vend.

Emptio & venditio contrahitur [m] simul atque [n] de pretio conuenerit, quamuis nondum pretium numeratum [o] sit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ

a ¶ *Consensu. sic ff. de actio. & oblig. l. consensu quæ est l. ij.* ACCVRS.
b ¶ *In emptionibus. vt ff. de contrah. emp. l. j. §. fi. & j. tit. j. in princ.*
c ¶ *Locationibus vt j. tit. ij. in princ.* ACCVRS.
d ¶ *Societatibus vt j. pro soc. in princ.* Sed contrà, *ff. pro soc. l. iv. j. respon.* Sed certè ibi non negatur quin consensu contrahatur societas, vnde non est contrà.
e ¶ *Mandatis* sed nonne in stipulatione consensus debet interuenire: *vt suprà, de verb. oblig. §. j. versi. sed hæc. & ff. de pact. l. j. §. pen.* Respon. ibi expressis verbis debet esse consensus: *vt ff. de verb. oblig. l. j. j. respon.* hic autem etiam sine verbis, & inter absentes: *vt j. prox. ibi, inter præsentes tantum. & s. de inutil. stipul. § Item verborum.*
f ¶ *Neque scriptura.* hic cautè nota differentiam, quam facit inter hunc tit. & superiores. Nam quòd dicit, *neque scripturam,* in hoc discrepat [c] ab obligatione literarum. *vt s. tit. j.* Item in eo quod dicit, *neque præsentia*, dicit propter verborum obligationem, quæ inter præsentes fit: *vt s. de inutil. stipul. §. item mutulus.* Item in eo quod dicit *non esse necesse quid dari*, ideò dicit, vt discrepet ab illa quæ fit re: *vt s. qui mod. re contrah. oblig. per totum.* ADDITIO. Tu potes dicere, secundùm Ioa. Fab. quòd imò etiam iste text. dicit ad differentiam cōtractus innominati, qui rei interuentu contrahitur: *vt l. ex placito. C. de re. permu.* Angel.
g ¶ *Per epistolā. vt ff. de rei vind. l. quadā mulier. ad fi. tit.* ACCVRS.

e Dicidem videri posse dici in omnib. pactis, quib. contrahitur obligatio ex consensu: *vt ff. de solu. l. in hac. § Imperator.* & tamē regulariter non requisit scripturam nisi tantum in quatuor casibus hic descriptis. *ut l. pactis, quod bona fide. C. de pactis.* & ita videtur hic textus deficere. Sed dic secundum Ioann. Fab. hic contrahi obligationes efficaces, ubi nō vnde hic de obligationibus ef(f)icacib. agere intendit. Ang.

Item in his contractibus.] CASVS. Ad intellectum istius §. scire debes, quòd stipulatio dicitur stricti iuris. Sed quæritur, quando contractus dicitur stricti iuris? Ad hoc dico generaliter, quòd quotiescumque in contractu nihil venit, nisi quod inter partes expressè conuenit, tunc ille contractus dicitur stricti iuris. vnde rescripta demandata iudicibus dicuntur tota die esse stricti iuris: eo quòd in eis nihil venit, nisi ea de quib. in eis cautum est. & arbitrium dicitur etiam stricti iuris, eo quòd in arbitrio nihil venit præter verba expressa in conuentione, siue in compromissione. Hoc prænotato, pone ca. in isto §. sic: Dixi Iustin. Domine, vidi supra differentiam generalem inter hunc tit. & species superiores contrahendi, scilicet inter obligationē, quæ fit re, & obligationem verborum, & obligationes literarum. Sed domine, pro Deo detia aliam differentiam inter obligationem quæ fit ex consensu, & obligationem verborū. Et respon. dicens, Frater, ecce etiam aliam differentiam: In obligatione enim quæ fit ex consensu, obligatur hinc, & inde alter alteri in his etiam quæ non sunt dicta in conuentione, si ex bono, & æquo ea præstari oporteat. In stipulatione autem verborum nihil venit vltra id quod inter partes conuenit. h. d. vsque ad fi. tit. Franc. de Aret.

h ¶ *Item in his.* fuit superior differentia ad tria genera obligationum, hic autem fit differentia ad stipulationem, vel verborum obligationem. ACCVRSIVS.
i ¶ *Contractibus.* qui fiunt consensu.
k ¶ *Oportet.* q. d. hinc inde contrahitur obligatio etiam in his quæ non sunt dicta. nam veniunt vsuræ post morā: *vt ff. de act. empt. l. Iulianus. § ex vendito.* Idem est & in omnibus bonæ fidei iudiciis: licèt non ex contractu, sed quasi nascantur: *vt infrà, de actio. §. in bonæ fidei.* ACCVRS.
l ¶ *Alius stipuletur.* q. d. necesse est quòd omnia deducantur in stipulationem. nam aliàs nihil venit in talem obligationem: * *vt ff. de neg. gest. l. si pupilli. in fin. & l. quia tantundem.* ACCVRS.

* Nec aliquid extrinsecus subintelligitur *l. ea stipulatione. §. Chrysogonus l. in conuentionibus & l. quicquid astringenda. ff. de verb. oblig.*

DE EMPTIONE, ET VENDITIONE.

Suprà dictum est de obligationibus quæ consensu contrahuntur: verùm quia illæ consistunt aut in emptionibus & venditionibus, aut locationibus & conductionibus, vel societatibus, vel mandatis: vt s. tit. j. in princ. ideò de his tractaturus incipit de emptione & venditione. Christoph. Por.

Emptio.] Totus iste titulus diuiditur in quinque partes. Primò, quando emptio, & venditio contrahatur, & quādo ab ea possit recedi. Secundò, quòd pretium debet interuenire. Tertiò, quando emptio est perfecta ad quem spectat periculum rei venditæ. Quartò, an sub conditione possit emptio celebrari. Quintò, quibus casibus emptio esse non possit. Secunda ibi, *Pretium autem.* Tertia ibi, *Cùm autem* Quarta ibi, *Emptio tam sub conditione* Quinta ibi, *Loca sacra* CASVS. Quæsiui a Iustin. qualiter contrahitur emptio & venditio? Et respond. dicens, quòd emptio & venditio contrahitur solo consensu, quàm citò fuerit de pretio conuentum, licèt non fuerit arrha data, neque pretiū, neque aliquid loco pretij. & hæc obtinet ea natura emptionis, & venditionis, quæ fit sine scriptura. In huiusmodi enim emptionibus & venditionibus nihil à nobis innouatum est. Franc.
m ¶ *Cōtrahitur.* Hic no. tribus [a] modis perfici emptionē. 1. Vno modo scilicet ex quo non possunt discedere contrahentes: *vt C. de act. & oblig. l. sicut ab initio,* secundùm quem modum etiam conditionalis emptio est perfecta a. Secundo modo, quādo est pura, & tunc incipit periculum rei ad emptorem pertinere: *vt ff. de peri. & cōmo. rei vend. l. necessariò. in prin.* & ita contrahitur hic, sine perficitur. 3. Tertiò, quando res traditur, dicitur plus perfici adhuc, sine impleri: *vt ff. de act. empt. l. si quis rem alienam* ADDITIO. Et istam inducit Ioan. Fab. ad decisionem quæstionis, an, & quando ex consuetudine domino, vel proximo per rei vend. ius aliquod quæsitum esse censeatur. Angelus.
n ¶ *Simul atque* id est, statim postquàm: *vt s. de rerum diuisione §. ferè.* ACCVRS.
o ¶ *Numeratum,* nec aliquid datum loco pretij: *vt suprà, tit. j. in principio.*
p ¶ *Arrha* vt *ff. eod. de contrahen. empt. l. quod sæpè. in princ.*

a Emptio tribus modis perficitur.

a ¶ *Emptionis, & venditionis contracta.* non autem est de substantia contractus.
b ¶ *Sine scriptura.* id est, sine solennitate scripturæ.
c ¶ *Venditionibus* scilicet quæ fiunt sine scriptura.

In his autem.] Casvs. Domine, suprà dictum est, quòd si fiat emptio, & venditio sine scriptis, solo consensu perficitur. sed quid erit de emptio. & vend. quæ scriptura conficitur? Et respondet dicēs, quòd aliter non valet talis emptio & venditio, nec est perfecta, nisi instrumenta ab omni vituperio munda, manu alterius contrahentium fuerint conscripta: vel si ab aliis sint scripta, oportet quòd illa à contrahētibus fiat subscripta: & si fiant per tabellionem, oportet quòd illa scripta sint à partibus subscripta, & approbata, vt accipiant complementum. Donec enim aliquid deest huiusmodi scripturæ, pœnitentiæ locus est tam emptori, quàm venditori sine aliqua pœna. & hoc verum est, si non fuerit arrha data, siue in scriptis, siue sine scriptis celebrata fuerit emptio, quia tūc emptor à contractu recedere potest, perdit tamen arrhas quas dedit. Si autem venditor qui arrhas recepit, à cōtractu recedere velit, poterit: sed restituet arrhas duplicatas ipsi emptori. etiā si super arrhis inter contrahentes actum fuerit. hoc dicit. Quæri potest hîc, si tabellio scripturam suam super contractu empt. & vendi. fecerit, & eam per annum, vel biennium tenuerit, vtrùm sit contrahentibus locus pœnitentiæ? & potest responderi quòd non: nisi contractus in scriptis celebretur, sine scriptura sic. Sed vlteriùs quæri potest, quis contractus in scriptis celebrari potest? Et respon. quòd super hoc diuersæ sunt opinion. Mar. enim dicit, quòd contractus tunc dicitur in scriptis celebrari, quando ita conuenit inter partes, quòd non valeat contractus, nisi inde fiat scriptura sed hoc non inuenitur in lege cautum. Dominus autem Gu. dicit, quòd cōtractus dicitur fieri in scriptis, quando in prin. dictū est, quòd super contractu illo debeat fieri scriptura: *vt C. de fide instrum. l. contractus.* Sine [a] scriptis autē appellat contractus, super quibus non conuenit vt fieret scriptura: vel si fiat scriptura, tamen non fit vt per scripturam contractus meliùs valeat sed solummodò ad memoriam. Scire [b] autem debes ad dilucidiorem huius materiæ intellectū, quòd in Italia talis est consuetudo, quòd primò fit imbreuiatura, quando super aliquo contractu à tabellione publico debet confici scriptura: & fit munda: quod [c] nihil aliud est, nisi noua scriptura principalis, quæ debet esse nō cancellata, non vitiata, nec in aliqua sui parte abolita; sed ab omni vituperatione mūda, & postea vocantur partes, & legitur illud mundō coram partibus, si consentiant partes, tunc dicitur scriptura à partibus absoluta. Cùm autem à tabellione fiunt subscriptiones, tunc est superscriptura completa. Et ista consuetudo, dicit dominus Iacobus Baldus, ab isto § est deriuata. illa autem ab isto §. *hoc enim subsecuto siue in scriptis, siue sine scriptis, &c.* sic intellige vtrunque § quantum ad pœnam arrharum. Idē est siue in scriptis, siue in non scriptis fuerit venditio celebrata: sed non intellige quo ad pœnitentiam: vnde referas hoc quod dicit, solummodò ad pœnam arrharum, & concordabit scriptura. Nam tunc quando contractus in scriptis celebratus est, & completus, si velit emptor, vel venditor à contractu recedare, sustinebit pœnam arrharum, sed non solam. Si autem non fuerit contractus scriptura completus, volens recedere à cōtractu, solam pœnam arrharum sustinebit. No. quòd solo consensu empt. & ven. perficitur. Item not. quòd arrha non est de substantia contractus. Item not. puniri in arrhis illum contrahentem quem pœnitet. Franc. de Are.

d ¶ *Scriptura conficiuntur.* patet hîc quòd alia est empt. siue venditio in scriptis, alia sine scriptis. In [d] scriptis dicitur, quando hoc agunt contrahentes, vt non aliter valeat contractus, nisi fiat scriptura, secundùm quosdam: quod non videmus in vsu. Alij dicunt, vt P. quòd sufficit quòd contrahentes, vel aliquis eorum dicat in principio contractus, quòd inde scriptura fiat, licèt non dicat quòd aliter non valeat, nisi fiat: & hoc approbat [e] *vt C. de fide instrumentorum. l. contractus*, ibi, *illos tamen, quos in scripturis fieri conuenit, &c.* Si autem simpliciter fiat contractus: sed postea ad probationem fiat scriptura, valet quod actum est, & etiam valuisset sine ea: *vt ff. de pignoribus. l. contrahitur.* Et eodem modo dico esse intelligendum vbicunque dicitur lege contractum aliquem in scriptis fieri, vel distractum: *vt C. de testibus l. testium & in authen. de testibus. §. & licet. vj.* ¶ Sed cùm fiat in scriptis huiusmodi venditio, & sine scriptura non valeret, quare non dicitur obligatio literarum? Respon. quia aliud habet nomen, scilicet emptio: & verum est hoc nomen. vt in mutuo non est verum mutuatum esse: tunc enim re esset obligatio contracta: *vt suprà, de lit. obl. §. planè.*

a Sine scriptis cōtractus quis.

b Scripturæ, & instrumenta quo ordine de scribantur, & legantur partibus.

c Mundū scriptura, seu instrumenti, vel in instrumentis quid.

d Venditio in scriptis quid.

e Et hæc vera, *secundùm Ang.* quando cōtractus, ad sui validitatem, vel saltem probationem requirit scripturam siue de iure cōmuni siue municipali, aut consuetudinario: *vt not. in c. 2 de cens. in 6. & in princ. in l. instrumentis C. de fid. instrum.* aliàs secus *secundùm Angel.*

nomine datur, argumentum est emptionis & venditionis contractæ [a]. Sed hoc quidem de emptionibus & venditionibus quæ sine scriptura [b] consistunt, obtinere oportet. nam nihil à nobis in huiusmodi emptionibus & venditionibus [c] innouatum est. In his autem quæ scriptura conficiuntur [d], non aliter perfectam esse venditionem, & emptionem constituimus [e], nisi & instrumenta [f] emptionis fuerint conscripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidē scripta, à contrahentibus [g] autem subscripta: & si per tabellionem fiunt [h], nisi & completiones [i] acceperint [k], & fuerint partibus absoluta [l]. Donec enim aliquid deest, potest emptor, vel venditor sine pœna [m] recedere ab emptione, & venditione. Ita tamen impunè eis recedere cōcedimus, nisi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum. Hoc enim subsecuto, siue in scriptis, siue sine scriptis venditio celebrata est, is qui recusat adimplere contractum: si quidem est emptor, perdit quod dedit: si verò venditor, duplum restituere compellitur [n], licèt nihil super arrhis expressum sit [o].

e ¶ *Constituimus* præteriti temporis est, & dic: *vt C. de fide instrumentorum. l. contractus.*
f ¶ *Instrumenta.* quæ vulgò rogationes dicuntur secundùm Ioan.
g ¶ *A contrahentibus.* emptore, & venditore: & talis subscriptio fit & alias, vbi contractus alios fit in scriptis: *vt in authent. de fide instru.* alias *de instrumento, cautela, & fi. § si quis igitur, & §. sed & si quis aut mutuo & §. seq. coll. vj.*
h ¶ *Fiunt.* scilicet hæc instrumēta. & subaudi, non aliter valeant, nisi & comple. &c.
i ¶ *Completiones.* id est, nondùm completum.
k ¶ *Acceperint.* s. ab eodem tabellione, & à partibus, vt subiicit.
l ¶ *Absoluta* vt quia lecta fuerint partibus, & laudauerint. Vel dic *absoluta* id est, subscripta.
m ¶ *Sine pœna.* ¶ Sed quomodo sine pœna, cùm statim in arrhis eum puniat? Resp. sine pœna interesse, & iurisiurandi in litem. Nam hæc pœna esset quantum ad soluentem, licèt non quantū ad accipientem: *vt ff. si quis ius dic. non ob. l. j. §. fin.* non autem ab arrhis aliter liberantur, vt subiicit, *ita tamen, &c.* Itē iste talis non facit contra legem *C. de actionibus, & obligationibus l. sicut.* cùm hæc lex sibi permittat. ¶ Et no. [a] quòd huius legis permissio est cum aliqua pœna: *arg. contrà in auth. constitutio, quæ de dignit. §. illud. colla. vj.* ¶ Sed [b] si non est subscriptus, & tamen res est tradita, an valeat translatio? Quidam dicunt quòd non *vt C de sufra. l. vpera.* Alij contra, *vt C. si quis alteri, vel sibi. l. multum interest in fin. & in glo. fin & ff. de dolo. l. & eleganter in prin.* Distingue aut per errorem, aut scienter.
n ¶ *Compellitur.* ¶ Sed qua [c] actione? Respond. condictione ex lege ista, & ex lege illa *C. de fide instrumentorum. l. contractus.* 2. Vel etiam per officium iudicis: *vt arg. C. de rescind. l. y. 3.* Item per actionem ex empto, si tamen fiebat venditio sine scriptis. Nam si fieret in scriptis, nec esset mundum completum, non ageretur actione ex empto, cùm non esset adhuc venditio, vt dictum est. ¶ Sed nunquid [d] vltra hanc duplicationem arrharum tenetur venditor ad interesse, si non tradat: *vt ff. de actione emp. l. j. & l. ex empto. §. & ex empto. vers. idem Neratius?* M. & Azo dicunt, quòd non, quia sibi præiudicauit accipiendo arrhas, sicut & alias sibi præiudicat quis sibi eligendo, *vt ff. de tribu. ac. l. quod in herede. §. eligere.* Item quia hoc videtur agere contrahentes inter se, vt amissione, & duplicatione arrharum debeant esse contenti, ergo pro expresso est habendum: *vt ff. si cer. pet. l. cum quid.* Item facit *ff. de lega. y. l. cùm filius. §. varus* B. & Ioa. [e] contra. Dicunt enim adhuc posse agi ad hoc vt tradatus, vel ad interesse, ita vt arrhæ in interesse computentur. [f] & facit pro eis, *ff. de milit. testat. l. 2. & ff. de inoffi. testamen. l. mater. & Cod de pac. do. l. fin.* facit meliùs *ff. de act. empt. & vend. l. prædia. in fi.* Sed [g] quid si dederit [h] pro arrhis, & pro pagamento? Respond. pactum seruandum: id est, non potest discedere: *vt ff. de pact. l. in traditionibus.* Et not. duo operari isto casu, vnum, vt arrhæ debeant duplicari venditore pœnitente. Item vt emptio remaneat firma, & agatur ad interesse. Item emptore pœnitente eadem duo [i] operatur. Accvrs. Additio. Et nunc non totum, sed quod pro arrhis duntaxat datum est, duplicatur. ¶ Et not. quòd vbi venditor se nomine emptoris possidere constituit, non potest agere ex empto vt tradat: sed aut rei vindicatione, vel Publiciana simul, aut vt possidentis: *vt dicit glo. in authent. sacramenta puberum. C. si aduersus venditio.* Ang.
o ¶ *Nihil expressum sit.* id est, nihil dictum fuit à partibus quid super arrhis fiat altero pœnitente.

Pretium.] Casvs. Suprà dictum est quòd emptio, & venditio contrahitur inter contrahentes, si inter contrahentes fuerit de pretio conuentum. Sed debes scire quòd oportet quòd pretium sit constitutum, & etiam quòd certum pretium constituatur. Sed pone, cùm vellem equum amici mei emere, dixit mihi quòd haberem equum illum pro tanto, pro quanto Titius communis amicus noster æstimaret, quid erit in isto casu? Et dicit Imperator, quòd alibi ordinatū est, quòd si communis amicus

a Permittit lex interdum aliquid, sed cum pœna.
b Hoc residuū non est Accursij *Æg. Per.*
c Arrhas qua actione emptor petat à venditore: *ad. de similem glo. in l. 17 in verb. reddere cod. de fide instrumen.*
d Venditor vltra vitia arrharum duplicium perditionem teneatur ad interesse.
e Et Hugol. *d. l. 17.*
f Et sic ad interesse agitur, quatenus est vltra arrhas. quæ opinio verior est, secundum Angelū Cōtrarium tamen, seu priorem opinionem communiter conceptā hic testatur Fortius quam etiā defendit *Zas. 2. singular. 24.* tametsi hic Accursius infra. *eodem.* secundam amplecti videtur, *Bar. in l. contrahas cod. de fide instru.* etiā distinctione adfert, quā vide.
g Et adde huiusmodi contractū arrharum esse contractū per se, ab alio tamen pēdere, de quo vide *Cyn. in d. l. C. quando licet ab emptione discedere*
h Quod præsumitur in dotione. *Glos. in l. 2. Cod. quando liceat ab empt.*
i Id est, emptorem arrhas amittere, & casū pretium soluere captata mancam venditione.

amicus noster definierit pretium, valeat contractus. Si autem ille qui nominatur, noluerit, vel non potuerit pretium definire: non valeat contractus. Idem etiam intelligitur in locato & conducto. h. d. Franciscus.

a ¶ *Esse potest.* vt ff eo. l. ij. & C. eod. l. vlt.

Contractui emptionis certum debet interuenire pretium: pretio autem in arbitrium tertij collato, suspenditur effectus emptionis, vt si tertius arbitretur, valeat: eo non arbitrante, non valeat.

Pretium autem constitui oportet. Nam nulla emptio sine pretio esse potest [a].

¶ Sed & certum [b] esse pretium [c] debet: alioqui si inter aliquos ita conuenerit, vt quanti Titius rem æstimauerit, tanti sit empta: inter veteres satis, abundéque hoc [d] dubitabatur, constarétne venditio, an non. Sed nostra decisio [e] ita hoc constituit, vt quotiés sic composita sit venditio, *Quanti ille æstimauerit* [f], sub hac conditione staret contractus, vt si quidem ille qui nominatus est [g] pretium definierit [h]: tunc omninò secundùm eius æstimationem & pretium persoluatur [i], & res tradatur [k], & venditio ad effectum perducatur [l]: emptore quidem ex empto [m] actione, venditore ex vendito agente. Sin autem ille qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire: tunc pro nihilo [n] esse venditionem, quasi nullo pretio statuto [o]. Quod ius cùm in venditionib. nobis placuerit: non est absurdum & in locationibus [p] & conductionibus trahere.

Vendita rei pretium in numerata pecunia consistere debet, non etiam in alijs rebus: alioqui facilè discerni non posset vter emptor, & venditor sit: nec quæ res vendita, quódve pretium: ideò tunc potius permutatio dicetur, quæ separatam ab emptione speciem parit.

2. ¶ Item pretium [q] in numerata pecunia cōsistere debet. Nā in cæteris rebus, an pretium [r] esse posset, valdè quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga, alterius rei pretium esse posset. Et Sabinus, & Cassius etiam in alia re putabant [r] pretium posse consistere. vnde illud est quod vulgò dicebatur, permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi, eámque speciem emptionis & venditionis vetustissimam esse: argumentóque vtebantur Græco poëta Homero [s], qui aliquam partem exercitus Achiuorū vinum sibi comparasse [y] ait, permutatis quibusdam rebus [t]: his verbis [u] †: Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί, ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ, ἄλλοι [illegible]

b ¶ *Sed & certum.* No. duo, & quòd [a] pretium debet esse, & quòd certum.

c ¶ *Pretium.* repetit de pretio quod debet interuenire: vt addat duo, s. quod sit certum: item in pecunia numerata. Accvrs.

d ¶ *Hoc.* id est, de hoc.

e ¶ *Decisio.* vt C. de contrahend. emp. l. fi.

a ¶ *Decisio* Cuius verba pene integra Triboni. ad Caium appinxit in l. si merces. ff. locati. Cvia.

f ¶ *Æstimauerit.* ¶ No. quòd caute ponit de tertia persona. Nam secùs [b] si in contrahentis arbitrium, vt dicemus infra. eo. §. emptio.

g ¶ *Nominatus est.* Quid si in innominatum cōtulimus, vt vendo pro quanto æstimabitur? Respond. non valet, instar locationis sic factæ, vt ff. locati. l. si merces in princip. nisi in vno casu qui est ff. de pign. l. si fundus. §. fin. Accvrs. Additio. Solu. ex præcedentibus contractibus quorum occasione deuenitur ad venditionem, potest super declaratione pretij officium iudicis implorari, vt ibi. Secus si nullus præcessisset contractus, vt hic. Ang.

h ¶ *Definierit.* etiam inique, quia a persona incerta non receditur: vt ff. de verb. obliga. l. si quis arbitratu. [c] & hoc verum est, quando id quod est de substantia contractus, apponitur, sed secùs si conferatur quod est de accidente contractus, nam tunc ad arbitrium boni viri recurritur, vt ff. eodem, de contrah. empt. l. hac venditio. & ff. pro socio l. si ita coita. & l. si societatem & ff. locati. l. si in lege. in princip. & sic omnes huic sunt contrariæ. & hoc secundùm Ioan. Sed secundùm Azo. hoc redigitur ad arbitrium boni viri, & sic non contradicunt d. leges. ¶ Nec ob. d. l. ff. de verb. oblig. l. si quis arbitratu. quia ibi nō fuerat arbitratus: quo casu concedo, non recurri ad boni viri arbitrium. sed quando dicitur, iniquè definit? Resp. fortè vltra dimidiam iusti pretij: vt arg. Cod. de rescinden. vend. l. si voluntate & l. ij. 2. Vel vt puto, iudicis officio expeditur, etiamsi minor sit deceptio, dummodò non minima, vt ff. de in integ. rest. l. scio. Nam non tantùm sibi committitur in alienat, quantum ipsis dominis liceret: vt ff. solut. matr. l. etiam. §. j. & l. si constante. §. si maritus.

i ¶ *Persoluatur* ita quòd accipiens sit: vt ff. de act. empt. l. ex empto. § j. etiā vsuræ post morā. vt ff. de act. empt. l. Iulianus. §. ex vendito.

k ¶ *Tradatur.* cautè dicitur, *tradatur.* & non detur: nam non tenetur facere accipientis sed de euictione se obligare: vt ff. de act. empt. l. ex empto in princip. Sed nunquid [d] præcisè tenetur ad rem tradendam? M. dicit quod sic. & facit pro eo, quod hic dicitur omnino *tradatur*, &c. vt ff de rei vindic. l. qui restituere & suprà, de donat. §. alia. Sed Bart. contra: dicit enim eum liberari præstando interesse. & facit pro eo, ff. de act. emp. l. j. respon. & l. ex empto. §. & ex empto. ver. idem Neratius scribit. & C. de act. empt. l. iiij. Sed fortè hic posset distingui, an venditor habeat rem, & tunc sententia M. tenet per suas leges, an non habeat rem, & tunc aut dolo, aut culpa desijt eam habere, in fraudem puta emptoris, & tunc sententia B. tenet. Aut sine dolo, & culpa & tunc tenetur venditor: vt infrà, eod. § cum autem. Esset enim valde mirum (quod ait B.) vt sic compellatur æstimationem pro re recipere: vt ff si cer. pet. l. ij. §. ij. & Cod. de fideicom. lib. l. fin. item sic improbè pacta rumpere, cùm prætor dicat, pacta seruabo: vt ff. de pact. l. iuris gentium § ait prætor.

l ¶ *Ad effectum perducatur.* scilicet iam dicto modo, scilicet per Instrut.

a Venditio sine pretio, eoque certo, esse non potest.

b Venditionis pretium in alterius contrahentis arbitrium conferri non potest: in alterius potest.

c Hoc reprobant doctores: quia quando non fuit arbitratus, receditur ab eius persona, etiamsi de stando eius sententia iuratum fuerit: in hoc: ius iurandum. ff de op. l. & c. quintauallo. extra de iureiur. Angel.

d Venditor an teneatur præcisè ad rē tradendam, vel ad interesse.

traditionem rei, & pretij. vt j. quib. mod. tollitur obl. §. fin.

m ¶ *Ex empto.* not. quòd ex empto emptor, ex vendito venditor agit. vt hic, & ff. de actio. empt. l. ex empto. j. resp. & l. Iulianus. § ex vendito.

n ¶ *Pro nihilo.* vt [a] nec ad boni viri arbitrium recurratur, vt modò diximus, sed legatū non: ideò non est pro nihilo relictum: vt Cod. commun. de leg. l. si duobus. §. sed & si quis. Sed ibi fauore vltimæ voluntatis, ne pereat. Additio. Hoc verum intellige cum distinctione, an fuit datum arbitrium conditionaliter, an non iuxta l. j. cum materia ff. de leg. ij. Item quoad substantiam legati, non quoad pœnæ commissionem: vt l. multa in princ. ff. de condit. & demon. Angel.

o ¶ *Pretio statuto.* sine quo esse nō potest venditio: vt in principio huius §.

p ¶ *Et in locationibus.* vt ff. locati. l. si merces. in princip.

Item pretium.] Cavas. Supra dictum est, quod duo requirūtur ad hoc quòd valeat emptio, & venditio: videlicet quòd pretium constituatur, & quod certum pretium: & adhuc tertiū est necessarium. scil. quòd sit in pecunia numerata. Sed nónne si dedero tibi equum pro vino, & ita equum pro vino permutauero, erit emptio, & venditio? Et respon. Imper. di. quod super hoc apud antiquos quærebatur: & Cassius, & Sabinus dicebant quòd sic. Dicebant enim quòd permutatio erat vetustissima species empt. & ven. & hoc probabant argumento Homeri, dicentis quòd aliqua pars exercitus Achiuorum vinum sibi emit permutatis quibusdam rebus pro vino: & ita permutatio dicitur emptio secundùm Homerum. Sed diuersæ scholæ auctores aliud sentiebant. Dicebant enim, aliud esse emptionem, aliud permuta. quia in permutatione potest parere, quæ res nomine pretij data est, & quæ data non est. Quod autem vtraque videatur vendi, & loco pretij dari, hoc nulla ratio permittit. Sed Proculus dicebat, permutationem esse speciem separatam ab empt. & vend. & eius sententia præualuit. Sed domine, quid viderur vobis de sententia Cassij, & Sabini, quæ vtitur auctoritate philosophorum. Et resp. quòd sententia Proculi melior est, & rationibus validioribus nititur. h. d. Franc.

q ¶ *Item pretium.* dixit pretium debere certum esse: nunc dicit quod in numerata pecunia.

a ¶ *An pretium.* Vet. *an pretium esse possit, veluti an homo, an fundus, aut toga alterius rei pretium esse possit, valdè quærebant.* Sab. & Cassius etiam in alia re putant pretium posse consistere, vnde illud, *quòd vulgò dicebant.* & paulò post, *argumento vtebantur.* Cviac.

r ¶ *Putabant.* sed malè, vt infrà dicam.

s ¶ *Poeta Homero.* ¶ Nota argum. quòd auctoritates [b] auctorum & philosophorum sunt in causis allegandæ: sic ff. de soln. l. si pater. §. nam & Aristoteles & ff de sud. l. proponebatur & ff. de sta. ho. l. septimo. Sed interdum redarguuntur: vt hic. & ff. de rerum diuis. l. in tantum. §. fi. & l. sed dum.

y ¶ *Comparasse* Plinius ait emptitasse lib. 35 cap. 1. Cviac.

t ¶ *Rebus* pro equis.

u ¶ *His verbis.* scilicet Græcis, quæ legi non possunt. Accvrs. Additio. Ab aliquo huius artis ignaro. Versus Homeri sunt in septimo Iliados, quorū interpretatio est: *Cæsarie insignes redimunt hinc vina Pelasgi. Pars dedit æs nitidum, ferrū pars altera bobus Tergora dat, pars hic produxit, ille agit ipsos Ad naues tauros, hic bello corpora capta* Ægidius Pertinat. Vides igitur mentem textus optime probari per illud Græcum. Græci enim pro vino dedo

a Venditionis arbitrio nō arbitrante pretium, quia vel noluit, vel non potuit, pro nihilo venditio est, vt hoc casu non recurratur ad arbitrium viri boni: In legato secùs, id est, fauore vltimæ voluntatis.

† Vide Budæum in annot. ad Pā. in l. 1 ff. de contr. empt. & Alciat. li præter. 2. hoc ipso ius.

b Probant auctoritates potentium & philosophorum.

dederunt aliqui æs,& alij ferrum,alij coria,alij ipsos boues,alij mancipia. *

a ¶ *Schola.* singularis numeri hic est: *Sic infrà, de man. §. is qui exequitur.* *

b ¶ *Expediri.* id est, cognosci.

c ¶ *Speciem contractus.* scilicet innominati. Nã non habet nomẽ suum; *vt ff. de rerum permut. l. 1. §. item emptio.* ¶ Sed quare dicitur innominatus, cùm ita eutiale nomen habeat? Resp. quia illi cõtractus sunt nominati, qui statim vt fiunt, pariũt actionem: *vt ff. de pactis. l. iurisgentium. in princ.* siue fiant cõsensu, vt venditio: *vt suprà, eod. in princip.* siue re; vt mutuũ, *vt suprà, quib. mod. re contrahitur obligatio. in prin.* At permutatio nec ex pacto parit actionem, nec ex re: sed ex vtroque. s. postea dũ re interueniente ex pacto primo, vt subtiliter colligitur, *Cod. de rer. permu. l. ex placito.* Et ex hoc contractu oritur actio præscriptis verbis, *vt infr. de action. § actionum.* & condictio ob causam: *vt ff. de præscrip. verbis. l. naturalis. §. 1.* Accursio. ¶ Nota quòd sunt quidam cõtract⁹ nominati, & quidã innominati. *de quibus in d. l. iuris gentium. in princip. ff. de pact. l. naturalis. per totum. ff. de præscr. ver.* & naturam talium cõtractuum habes in glos. vnde dixerunt quidam quòd donatio erat contractus innominatus: quia ex se non pariebat actionem, cùm detur condictio *ex l. si quis argentum. Cod. de dona.* Christo.

d ¶ *Digestis vt ff. eo. l. 1. §. 1.* Accurs.

e ¶ *Latiùs.* id est, meliùs, & aptiùs in ff. dicitur, quàm hîc.

ᾔτεον, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν, ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι. Diuersæ scholæ [a] auctores contra sentiebant aliódque esse existimabant permutationem rerum; aliud emptionem & venditionem; alioqui non posse rem expediri [b], permutatis rebus, quæ videatur res væoisse, & quæ pretij nomine data esse: nam vtramque videri & vænisse, & pretij oomine datam esse rationem oon pati. Sed Proculi sententia dicentis permutationem propriam esse speciem contractus [c] à venditiooe separatã, meritò præualuit: cùm & ipse aliis Homericis versibus adiuuaretur †, & validioribus * rationibus argumentaretur: quod & anteriores diui priocipes admiserunt, & in nostris Digestis [d] latiùs [e] significatur.

Absoluta venditione, res vendita commodum, & periculum (licèt res nondum tradita sit) ad emptorem pertinet: modo neque dolus, neque culpa venditoris interuenerit, aut periculum custo-

Cùm autem.] Casus. In superioribus dictum est, quòd emp. & vendit. contrahitur simul atque de pretio conuenerit; licèt adhuc res noo sit tradita, neque pretium solutum: & hoc sine scriptura contracta fuerit venditio. Si etiã aliqua venditio contrahitur in scriptis, poterit tã emptor, quàm venditor impunè a cõtractu recedere, donec totum fuerit completum. Cùm igitur dicat legislator post cõtractum completum periculum rei venditæ ad emptorẽ pertinere, apparet quòd periculum rei venditæ pertinet ad emptorem postquam de pretio fuerit cõuentum. Completus autem dicitur contractus, vt ex præcedẽtibus patet, quàm citò de pretio cõuentum est, quamuis emptori res tradita non fuerit, sed penes venditorem perierit. Vnde si seruus fuerit venditus, & antequã emptori tradatur, sine dolo, & culpa venditoris penes vẽditorem decesserit, vel aliqua parte sui corporis læsus fuerit, emptori perit & nihilominùs necesse habebit vẽditori integrum pretium restituere, si nõdum pretium fuerit solutum. Idem etiam est, si ædes venditæ, antequam tradantur, totæ, vel aliqua ex parte sui incendio consumptæ fuerint: vel fundus venditus, antequam tradatur, vi fluminis totus, vel ex aliqua parte ablatus sit, vel inũdatione aliquo modo deterior sit factus: quia semper emptionis damnum erit. Quicquid enim sine dolo, & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est: periculum autem ad emptorem pertinet. Sed pone quod in re vendita antequam tradatur, aliquod lucrum contingit, puta res vendita per alluuionem, vel aliquo alio modo longè melior est effecta, cuius erit lucrum? Et resp. dominus Iustinian. quòd emptoris: quia secundùm naturam est, vt eum sequatur commoda, quem sequuntur incommoda. h d. Franc. de Aret.

a ¶ *Cùm autẽ emptio.* Cùm emptio, & venditio plena, & perfecta sit. Vt autẽ perfecta sit, hæc requiruntur: vt si fiat scripto, cõpleantur ea quæ prin. huius ti. proposita sunt: vt si fiat ex non scripto, & purè, certum sit pretium, certa merx si sub conditione, vt existat cõditio. Itẽ si non vno pretio res væneat: sed verbi gratia in singula iugera fundi, aut in singula gregis capita, aut in singulas olei metretas, aut argẽti libras, aut in singulos eos nummos qui mercis loco habentur, cuiusmodi sunt nummi peregrini, auctore Vol. Mætiano, & nũmi victoriati, *vt eo. l. 1. ca. vij.* Plinius scribit: si inquam, ita pretium statuatur, necesse est vt põdus, numerus, mensura, exploretur, & peragatur. Quod non ita vænit, sed vno pretio, auersione vænisse id dicimus, siue διὰ τὸν ἀποκλείσμενον, quòd scilicet quasi auersi quodammodo negotium ita contrahamus, re omni neque perfecta, nec explorata benè. Cviac.

f ¶ *Diximus.* supra, *eo. in principio.*

dia vsque ad traditionem venditor susceperit.

3. ¶ Cùm autem emptio [a] & venditio contracta sit (quod effici diximus [f] simul atque de pretio conuenerit cùm sine scriptura res agitur) periculum rei venditæ statim [g] ad emptorem pertinet; tametsi adhuc ea res emptori tradita oon sit. Itaque [h] si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes totæ, vel aliqua ex parte incendio coosumptæ fueriot, aut fundus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte ablatus sit, siue etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine deiectis, longè minor, aut deterior esse cœperit, emptoris damnum est, cui oecesse est, licèt rem non fuerit nactus pretium soluere. Quicquid enim sine dolo, & culpa venditoris accedit, in eo venditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluuionem accesserit, ad emptoris cõmodum pertinet. Nam & commodum eius esset debet, cuius periculum est [i]. Quòd si

g ¶ *Statim.* Certè imò non statim, sed nouem [a] fuiit necessaria. Primò quòd venditio fiat oon in scriptis, alias i. si fiat in scriptis venditio, non trãsit ad emptorem periculum, nisi mundum esset completum: *vt hic & C. de fide instru. l. contractus. & C. de peri. & commo. rei vend. l. cùm inter.* 2. Item quòd fiat purè, aliàs nõ perit emptori, licèt secus si facta sit deterior: *vt ff. de peri. & commo rei vend. l. necessariò §. quòd si pendente. versicu. sanè si extat.* 3. Item quòd sit facta venditio in specie * nam si in genere, vt puta vẽdo hominem, non perit emptori ante traditionem: *vt ff. de peric. & cõmo. rei ven. l. cumque. & l. quòd si neque. in glo. 1.* 4. Item quòd sit certa species, quia si sub incertitudine sit vendita, licèt sit species, non tamen spectabit semper periculũ ad emptorem; puta vendo Stichũ, aut Pamphilũ, primus enim moritur periculo venditoris: *vt ff. de contra. hen. empt. l. si in emptione §. si emptio.* 5. Item quod alio modo pereat, quàm publicatione rei. nam tunc non perit emptori: *vt ff. eo. l. si fundus.* 6. Item quòd nullum pactum sit insertum, quòd periculum venditorem respiciat. nam tunc non perit emptori: *vt ff. eod. de peric. & commo. rei vend. l. si in venditione in princ. & infr. proxi. §. quòd si fugerit, &c.* siue specialiter esset de casu fortuito dictum, secundum Mart. vt diximus, *ff. si quis cau. l. sed & si quis. §. quæsitum* [b]. 7. Item quòd venditor non fuerit in culpa, vel dolo, quare res pereat: *vt j. proxi. §.* 8. Item quòd non sit in mora. nam tunc qui vltimam fecit moram, sibi perit: *vt ff. de pericul. & commod. rei vendita. l. illud.* & hoc est verum hoc casu: sc. siue res peritura erat penes emptorem, siue non, secundùm Io. *vt ff. de leg. 1. hominem rei. §. fi.* licèt M. distingueret: *arg. l. ff. de rei vend. l. item si verberatum. §. fin.* 9. Item quod non sit res, quæ degustationem desideret vt vinum & zinziber, & similia. Nam tunc distinguitur an vendatur in specie, & tũc post degustationem est periculum emptoris. An in genere, & tũc sunt duo necessaria vt sit emptoris periculo, s. degustatio, & mensura, siue pondus: & hoc secundum Ioan. & B & Pla. *vt ff. de peric. & commo. rei vend. l. 1. in princ. & § 1.* Sed Azo dicit, quòd in vino sit speciale, quòd statim facta venditione, etiam ante degustationem sit emptoris periculum si sit in specie venditio: *vt ff. eod. de contrahen. emptione. l. quod sæpè. §. in his.* ¶ Sed nunquid distinguitur periculum peremptionis a deteriorationе vino vendito in mensura, vt in venditione conditionali diximus modò per legem *ff. de peric. & commo. rei vendita. l. necessariò. §. quod si pendente.* vt sic effusionis periculũ ad venditorem, acoris, & mucoris ad emptorem pertineat. Bul. ait quòd sic, quia hoc sub quadam conditione fit. sc. si degustetur. Sed certè ipsemet mutauit consilium postea, & meritò, quia aliud est in alia conditione quæ non est in potestate venditoris, aliud in hac quæ in sua potestate est, cùm possit denuntiare emptori vt gustet, & accipiat, aliàs potest effundere [c]: *vt ff. de peric. & commo. rei vend. l. 1 § fi.* Et sic indistinctè periculum ante mensuram est venditoris. Accurs.

h ¶ *Itaque.* nunc ponit exempla.

i ¶ *Periculum est.* facit *ff. de pericul. & commo. rei vend. l. id quod. & ff. de regul. iur. l. secundùm naturam. & suprà, de legit. patro. tut. §. final.*

Quòd si fugerit.] Casus. Dixi Iustiniano: Domine, suprà dictum est quid iuris est, si res vendita, antequam tradatur, penes venditorem deterior fiat, vel pereat: sed modò quæro, quid iuris sit, si seruus venditus post completam venditionem, antequam tradatur, fugerit, vel surripiatur: ad quẽ spectabit periculũ istud fugæ? Et respond. dominus Iustin. dicens, quod si sine dolo, &

culpa

* Tunc illud Plin. li. 33. quibus feliciore æuo, cum res ipsæ permutabantur inter se; vt Troianis tẽporibus Homero credi cõuenit, ita enim vt opinor, cõmercia victus gratia inuenta, alios coriis, alios ferro emptitasse tradit. Seruius in versu illo Georg. Quamuis Milesia magno Vellera mutẽtur: id est, magno pretio cõparentur. Æg.

* Et malè. nam hic non reprehenditur dictũ Homeri, sed Sabini iuricõsulti dictum alia Homeri auctoritate reprehenditur

a Permutatio cur innominatus sit contractus.

† Hi apud Homerum leguntur in 4. Iliados. Latine sic, *Imperator atque mutare hic præcordia Glauco. Qui cum Tydide diomeni crispantia mutat Arma sub aratis auro refulsa coruscis.* Vel sic declara vltimũ versum, vt apud Atul. *lib. 2. ca. 2. cap. 9. Pro quo nouem centum. pro ferro traditur aurum* ibi enim dicitur, Glaucum arma aurea permutasse cum ærcis non euenit æream cum arma aurea emptitasse ægris. Æg. Per.

* Per hac opinione facit illud Instit. ... 3. Emo singulas res non pecunia, sed compẽsatione mercium Lycurgus iussit, auri que, & argenti vsũ velut omnium scelerum materiam sustulit. Plutarchus tamẽ ait, eum ferreum nummum percussisse. Æg. Per.

a Venditione facta non pertinet ad emptorẽ periculum rei venditæ, nisi nouem concurrant.

b Cautio tamẽ est, quod maximi casus, & terribiles exprimãtur quia clausula generalis subsequẽs nõ nisi ad alios minores, vel æquales refertur. vt *in cle. 1. de procur.* Ino vbicũque quis tenetur de casibus, intelligitur de cõsuetis & solitis, & nõ aliter, *per Instit. §. fin. ff. eod.* Angel.

c Vel ab reditu in antea petere pensionem vasis. Et hoc verum, quãdo est appositum tempus ad mẽsuradum aliis dẽbet conceptum, donec vasa erant sibi necessaria. & hæc procedũt in vino sicut autem in aliis rebus, quæ propter hoc effundi nõ poterunt. Angl.

culpa venditoris fugerit, vel surreptus fuerit, animaduertendum est primò verùm venditor aliquod fecerit pactum cum emptore, per quod in se recepit periculum fugæ, vel surreptionis, veluti si custodiam serui venditi in se susceperit vsque ad traditionem: tunc enim periculum tam fugæ, quàm surreptionis ad venditorem pertinebit; & de omni periculo contingente tenebitur. Aliqui autem dicunt, quòd etiam adstringitur per illud ad pactum generale, si periculum contingat. Si autem nihil conuenerit inter emptorem, & venditorem tunc erit periculum emptoris. Sed qualiter poterit ei subueniri, cùm non sit dominus serui, eò quòd seruus non erat traditus, sed magis seruum illum à venditore possit petere, vel rei vendi. vel condictione furtiua? Et responderi potest ad hoc, quòd emptor aget contra venditorem ad hoc, quòd venditor cedat ei tam vindicationem, quam condictionem furtiuã. Idem dicit, si damnum datum fuerit in seruo vendito post contractum perfectum, quia actionem legis Aquiliæ sibi competentem propter damnum in te datum post contractum, tenetur venditor cedere emptori. h.d Franciscus.

fugerit homo qui vænit [a], aut surreptus fuerit, ita vt neque dolus, neque culpa [b] venditoris interuenerit: animaduertendũ [c] erit, an custodiam eius vsque ad traditionem vẽditor susceperit [d]. Sanè enim si susceperit, ad ipsius periculum is casus [a] pertinet: si non susceperit, securus est. Idem & in cæteris animalibus, cæterisque rebus intelligimus.

Annota: Quotiens quis ideò tenetur quia actionem habet, eam cedendo liberatur: alioqui secus.

Vtique tamen vindicationem rei, & condictionem [f] exhibere [g] debebit emptori: quia sanè qui rem nondum emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti, & de damni [h] iniuriæ actione.

Etiam sub conditione potest emptio celebrari: & accidentalia contractus possunt in alterutrum ex contrahentibus celebrari. ARET.

4 ¶ Emptio tam sub conditione, quàm purè contrahi potest. Sub conditione, veluti, *Si Stichus intra certam diem tibi placuerit* [i], *sit tibi emptus aureis tot* [k].

Emens ignoranter rem quæ non est in commercio, habet contra venditorem actionem ex empto ad interesse. ARET.

5. ¶ Loca † sacra [l], vel religiosa, item publica (veluti forum, basilicam) frustrà quis sciens † emit: quæ tamen si pro prophanis, vel priuatis [m] deceptus à venditore quis emerit, habebit actionem ex empto, quòd [n] non habere ei liceat, vt consequatur quod sua interest eum deceptum non esse. Idem iuris est, si hominem liberum pro seruo emerit [o].

a ¶ *Venit* id est, venditus est.

b ¶ *Neque culpa.* etiam tali qualis in commodato gratia vtriusque partis contracto venit, *vt ff de peric. & commo. rei vendit. l. custodiam & ff commo. l. si vt certo. §. interdum.*

c ¶ *Animaduertendum* id est, distinguendum.

d ¶ *Susceperit.* quod pactum valet: *vt hic, & ff. cod. de contrah. emp. l. quod sæpè. § si res. & ff. de peric. & com. rei vend. l. j. §. j.* ACCVRSIVS.

e ¶ *In casus.* etiam [a] leuissima culpa contingens, secundùm Ioann. non verò fortuitò: licèt Matt. contrà: *vt C. de pig. act. l. quæ fortuitu.*

a Periculũ qui in se suscepit, de casu non tenetur sine aliqua culpa, saltem leuissima contingente. *Angel.*

f ¶ *Condictionem* scilicet furtiuam, quæ scilicet soli domino dabatur: *vt hic, & ff de condict. fur. l. j.*

g ¶ *Exhibere.* scilicet cedendo actiones istas. & hoc quando non fuit in culpa, aliàs non liberatur cedẽdo: *vt ff. pro socio l. de illo. in princip. quæ est contrà.*

h ¶ *Et de damni* putà si fuerit res vendita venditori subtracta, vel in ea datum sit damnum, *vt in princip. huius §.* nam hæc actio damni iniuriæ, domino datur. *vt ff. ad leg. Aquil. l. item Mela. §. lege.*

Emptio tam] CASVS. Quæsiui à legislatore: Domine, volo plura dicere de emptione, & venditione? Et ipse resp. dicens: Frater, adhuc præter prædicta scire debes, quòd emptio tam purè, quàm sub conditione cõtrahi potest. Et ponit exemplum de emptione facta sub cõditione: quia pura emptio omnibus manifesta est. Et est exemplum suum tale. si emptori dicat vẽditor in hunc modũ Si Stichus intra certũ diem, veluti hinc ad quindecim dies tibi placuerit, erit tibi emptus pro decem. hęc est emptio sub cõditione. h.d ¶. Et nota ad intellectum huius §. quòd cùm tria sint in emptione, scilicèt commerciũ, pretium, & res: duo prima non possunt conferri in arbitriũ alterius contrahẽtium hoc est, emptoris; veluti si dicat venditor emptori sic: Vendo tibi rem pro quãto volueris. secùs autem est quando datur à venditore emptori optio in re ipsa: veluti cùm conuentum est de pretio: & dicit venditor emptori sic, Si res tibi placeat hinc ad dies octo sit tibi empta pro tot. Sed dicet aliquis, semper intra terminum illum potest emptor dicere quòd res sibi non placet: & ita in potestate emptoris erit vtrùm contractus valeat, néne. Certè verum est quòd per obliquum, & implicitè est hoc in potestate sua: sed directè non, neque expressè. Expressa enim nocent, non expressa non nocent. Francisc.

i ¶ *Placuerit.* Sed [a] videtur quòd in alterius contrahentium arbitrium conferatur emptio, quod esse non potest: *vt Cod. eod. de contrahen. emptio. l. in vendentis, vel ementis. & ff. eo. de contrah. emptio. l. quod sæpè §. quæ sunt contraria.* Sed dic, rem ipsam hîc conferri in arbitrium emptoris. Aliud si commercium, vt sit tibi empta, si vis, vel pretiũ pro quanto voles, vt dictis legibus contrariis [b]. ¶ Item opponitur. hæc venditio quæ hîc fit, non videtur conditionalis: *vt ff. eodem. de contrahend. emptio. l. iij. quæ est contrà.* Sed certè ibi fuit empta purè: sed resolutio debebat sub cõditione fieri. at hîc sub conditione facta fuit. vnde non potest impleri nisi impleta conditione: *vt ff. eo. l. hæc venditio. in princip.*

a In arbitrium alterius cõtrahentium an conferri possit emptio.

b Tu dic, quòd omnia ista sunt de substãtia contractus quę in voluntatem alterius cõtrahentium committi non potest etiam per verba importãtia arbitrium boni viri: hîc autem non substantia, sed accidẽs, vel qualitas committitur. *Angel.*

k ¶ *Aureis tot* putà x.

Loca sacra.] CASVS. Quæsiui a Iustin. vtrùm possim emere loca sacra, vel religiosa? Et respõdit, quòd loca sacra, & religiosa, cuiusmodi sunt iter, forum, & basilica, frustrà quis emit. & hoc verum est de publicis quæ publico vsui destinata sunt, cuiusmodi sunt forum, & basilica. secùs autem est in rebus quæ sunt in patrimonio publico, vt cœmeterium. Et hoc est verum, si sciens quis huiusmodi res emerit si autem quis ignorans emerit deceptus à venditore, credens ea profana vel priuata: tunc sibi competit act. cõtra venditorem ad interesse. Idem iuris est, si hominem liberum deceptus à venditore pro seruo emerit. h.d. Franc.

† *Facit ad hunc istum §. de iure pa. & ca. 2. cum Gl. i. de reb. & aut. sum.*

† Secùs si ignorans: quia tenet contractus non vt consequatur rẽ venditam, sed interesse *l. & in liber. ff eo.* & si venditor ignorat, soluit pretium tantum: si scit, soluit interesse totale *l. emptorem. in fi. & Glo. ff. de act. empti.*

† *Sic ff locati. & conducti.*

l ¶ *Loca sacra.* quæ sunt ista, habes *s. de rerum diui. §. flumina. & §. nullius. & §. religiosum.*

m ¶ *Priuatis* redde singula [c] singulis. nam priuata [d] contraria sunt publicis: profana [a] sacris, & religiosis: *& facit. ff. eod. de contrahen. empt. & l. liberi & l. quid. & l. libero.* ACCVRS.

n ¶ *Quòd.* id est, quia.

o ¶ *Emerit.* ignorans: *vt ff de contrahen. emp. l. liberi hominis.*

c Singula singulis reddẽda. *firmatur est Glo. in l. quoniam. 16. in verbo petere. Co. de appel. Nouel. 94. c. 4. in verbo, perscrutamur*

d Priuata, & publica differunt.

a Prophana à sacris, & religiosis differunt.

DE LOCATIONE, ET conductione † [a].

TITVLVS XXV.

Sicut emptio, & venditio solo consensu, simul atque de pretio conuenit, perficitur: ita locatio, & conductio, quum primum merces constituta est: quæ vsque adeò emptioni similis est vt eisdem regulis constet: idcirco si locationi incerta merces interuenerit,

DE LOCATIONE, ET CONDVCTIONE.

Textus continuat rubricam. Quia locatio est similis emptioni, vt in textu, & ff. eodem l. j. *ideò post emptionem sequitur videre de locatione.* Aret.

a ¶ *De locatione, & conductione.* Locare est dare aliquid vtendum, vel faciendum: Conducere est accipere aliquid vtendum, vel faciendum. CVIAC.

Locatio.] Totus iste tit. diuiditur in quinque partes. Primò ponit quòd iste contractus habet similitudinem cum contractu empt. Secundò, illud per exempla declarat. Tertiò, quid veniat in isto contractu. Quartò, ad quid tenetur conductor. Quintò, an iste contractus transeat ad hæredem. Secunda ibi, *Nam vt emptio.* Tertia ibi in §. *Conductor.* Quarta ibi; *Qui pro vsu.* Quinta ibi in fin. *Mortuo.* CASVS. Quæsiui à Iustinia. quæ esset natura locationis, & conduct. Et respon. dicens, quòd proxima est emptioni, & venditioni. Eisdem enim regulis consistunt isti duo contractus. nam sicut emptio, & venditio contrahuntur simul atque de pretio conuenerit, ita locatio & conductio, cùm certa merces, id est, pretium fuerit inter eos constitutum, contrahitur. & sicut in præcedenti contractu actio ex empto datur emptori, & actio ex vendito datur venditori, sic in isto contractu actio ex locato datur locatori, & actio ex conducto datur conductori. & dicit, quòd locatio, & conductio proxima est emptioni id est, vicina quoad tractatum, & quoad sententiam. Sed domine, satis vidi quòd

quòd isti duo contractus consistunt iisdem regulis: haberisne plura exempla? dicit quòd sic: quia sicut si vendidero rem pro pretio quod Petro iustum visum fuerit, si pretium definiuerit Petrus, valet contractus: si autem non fuerit arbitrator, quod sit iustum pretium, non valet contractus: *vt suprà, titulo proximo dictum est*: sic est in contractu locationis & conductionis: quia si aliquis domum suam locauerit alicui pro quanto Petrus æstimauerit: si Petrus æstimationem definiuerit, valet contractus, si non definiuerit, non valet contractus. h. d. Franc. de Aret.

à contrahentibus tamen postea certificanda, non propriè est locatio; sed innominatus contractus.

Locatio [a] & conductio proxima est [b] emptioni, & venditioni, iisdémque iuris regulis cõsistit †. Nam vt emptio & venditio ita cõtrahitur, si de pretio [c] conuenerit, sic etiam locatio & conductio ita cõtrahi intelligitur, si merces [d] [a] cõstituta sit. & competit locatori [e] quidem locati actio, conductori verò conducti.

1. ¶ Et quæ suprà diximus [f], si alieno arbitrio [g] pretium permissum fuerit, eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces permissa fuerit. Qua de [h] causa si fulloni [i] [β] polienda curandáve, aut sarcinatori [k] sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed posteà [l] tantum daturus, quantum inter eos conuenerit: non propriè locatio, & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine [m] actio præscriptis verbis [n] datur ɣ.

Locata rei merces in numerata pecunia consistere debet: aliaquin si in specie consistat, non locatio quidem, sed innominatus contractus est, ex quo præscriptis verbis actio oritur.

2. ¶ Præterea sicut vulgò quærebatur [o], an permutatis rebus emptio & venditio contraheretur, ita quæri solebat de locatione & cõductione, si fortè rem aliquam vtendam, siue fruẽdam tibi aliquis dederit, & inuicem à te vtendam, siue fruendã aliam rem acceperit. Et placuit, non esse locationem & conductionem: sed proprium genus [δ] contractus, veluti si cùm vnum bouem quis haberet, & vicinus eius vnum, placuerit inter eos, vt per denos dies inuicem boues commodarent [p] vt opus facerent, & apud alterum bos perierit [q]: neque locati, vel conducti, neque commodati competit actio; quia non fuit [r] commodatũ gratuitum; verùm præscriptis verbis [s] agendum est.

Emphyteuseos constitutio (id est, cùm prædium perpetuò fruendum alicui personæ constituta cuipiam conceditur) neque venditio, neque locatio est, sed propriam contractus speciem parit: in qua si de rei periculo nihil inter cõtrahentes actum sit, totius rei interitus ad dominum, particularis verò ad emphyteutam spectat.

a ¶ *Locatio. sic ff. eo. l. ij.* Accvrs.

b ¶ *Proxima est.* quoad tractatum, & quoad sententiam.

c ¶ *Si de pretio. vt supr. tit. j. § pretium autem.*

d ¶ *Si merces.* Certa, & in pecunia numerata, *vt ff. depositi l. j. § si quis seruum & ff. de præscript. ver. l. naturalis § at cum do.* Vnde partiarius [a] colonus, qui partem domino reddit fructuum, impropriè dicitur conductor, imò socius magis, *vt ff eo. l si merces. § vis maior* Accvrs. Additio. Et ideò emptor cogetur stare tali colono. quod nota pro limitatione notatorum in *l. emptorem. Cod. eo.* Ang.

α ¶ *Si merces.* quæ & pretium dicitur *l. si quis ante. de adq. poss l. vlt. § vlt. de leg Rho & in titu. loca. sæpè.* Plautus in milite, Dabitur quantum ipsius pretij poscet. Cviac.

e ¶ *Locatori.* sicut venditori ex vendito, emptori ex empto actio competit, *vt supr. tit. j. § sed & certum esse pretium. in fin.*

f ¶ *Suprà diximus*, vt *sup. tit. j. § sed & certum esse.* Accvrs.

g ¶ *Arbitrio. ff. eo. l merces. j. respon.*

Qua de causa.] Casvs. Versiculus iste non refertur ad versiculum proximè dictum, & præcedentem, sed ad illud quod dictum est in princ. tit. quia sicut emptio, & vend. contrahitur, quàm citò de pretio conuenitur, scil. certæ pecuniæ, ita si in pecunia numerata fuerit merces constituta, contrahitur locatio, & conductio, qua de causa si in pecunia numerata non fuerit certa mihi res constituta, non valet contractus loca. & cõduct. Pone ergo quòd tradidero vestes meas poliendas nulla certa mercede constituta: dicitúrne contractus locat. & conduct. & respon. quòd nõ. Qualiter ergo agetur inter me, & ipsum cùm non possit agi locati, & conducti? & respon. dicens, quòd agetur præscriptis verbis. h. d. Franciscus.

h ¶ *Qua de.* quia dixi certum debere pretium interuenire.

i ¶ *Si fulloni.* Est autem fullo [b] qui lauat, siue tingit, siue polit. Accvrs.

β ¶ *Fulloni.* Fullonis officia hæc sunt, polire, curare, siue, vt Vlp. dixit in *l. s. ff. de con. sine cau.* lauare. Polire [illegible], curator [illegible], siue [illegible], dicitur ab Theo. *§. vlt. mand. & § item si fullo. de obl. quæ ex del. nasc.* Cviac.

k ¶ *Sarcinatori.* sarcinator [c] est, qui fracta vestimenta resarcit, vt dicemus *infr. man. in fin.* Et propriùs dixisset *sartor*, secundùm aliquos, a sarcio is. Additio. Tamen etiam benè stat sarcinator, & dicitur à sarcina; & est propriè ille, qui plurimum vestium sumit, & aliquando ponitur pro sartore, vt hîc.

l ¶ *Posteà* ¶ Not. postea. Nam prius re non secuta. i. nondum tradita ad resarciendum, actio non daretur, *vt C. de rerum permu. l. ex placito*

m ¶ *Nomine.* quasi ex nouo contractu nominato, *vt ff. de præscr. verb. l. j.*

o ¶ *Præscriptis verbis.* infrà, *man. § si contrà.* ¶ Sed distingue [d], aut certa merces interuenit & tunc agitur locati, *vt supr. eod. in princ.* aut incerta, & tunc præscript. verb. agitur, vt hîc: aut nulla, & tunc est mandatum: *vt ff. de præscr. verb. l. si tibi polienda. & in contrario.* Additio. Intellige si res erat solita locari, alias secus: *vt l. naturalis. § at cum do. ff. de præscript. verb.* Angel.

ɣ ¶ *Præscriptis verbis actio datur* Datur hæc actio, etiam si priùs fecerit fullo, aut sarcinator, quam merces detetur vlla: nimirum quia ita res ab initio gesta fuit, dabo vt facias, non faciam vt des. Huic actioni nomen est ex eo quod detur ex præscripto conuentionum, vel proinde vti conuenerit, si conuentio scripta non sit *l. j. § si quis seruum. depos. l si dominus. de præscrip. ver.* Est igitur præscriptis verbis, [Greek] actio. sic enim ab Constantino nuncupata est *in lib. xi. Epi. tit. iy.* ex quo apparet, non omnem in factum actionem, & præscriptis verbis esse: si quidẽ non omnis actio in factum ex conuentione descendit, omnis tamen actio præscriptis verbis ex conuentione descendit. Cviac.

Præterea sicut.] Casvs. Dixi Iustin. Domine, benè perpendi per exempla superiora, quòd isti duo contractus, s. emp. & vend. loca. & cond. magnam habent adinuicem familiaritatem, siue conuenientiam, quid amodò super istis ostendere proponitis? Frater, dicit ipse, adhuc illud tibi propono ostendere in alio exẽplo. sicut enim dictum fuit in præced. quòd apud veteres dubitabatur verùm empt. & ven. possit esse in permutatione, & dictum fuit quòd non: ita solebat quæri de locat. & cond. vtrũ posset fieri in rerũ permutatione: & dicitur quòd nõ, sed est proprium genus contractus. Pone enim, quòd ita conuenerit inter me, & te, quòd si ego non haberem nisi vnũ bouem, & tu similiter vnum, quod si haberes bouẽ meum ad arandum vnà cum tuo per duos dies, & ego tuũ haberẽ postea ad arandum per alios duos dies, & bos meus apud te tua culpa perierit: quæ actio mihi competit contra te? non actio empt. & vend. quia non est certum pretium conuentum inter nos. neque loca. & cõdu. quia non est certa merces constituta inter nos. neque commodati: non enim erat gratuitum. Quid ergo erit? Et resp. quòd præscriptis verbis est agendum. h. d. Franc. de Aret.

o ¶ *Vulgò quærebatur.* vt s. tit. j. § item pretium.

δ ¶ *Sed proprium genus.* Vet. *sed proprium genus esse.* sic in *l. rogasti. ff. de præsc. verb* & inde actio propria, id est, præscriptis verbis in quæst. *l. petens. ff. de pign. act.* in qua nec ad exhibendũ est actio, quia creditor rem non tenet, nec commodati, quia non gratuito, sed res obliganda data est satisfactionis specie. Vt igitur nouum, ac proprium, ita & propria actio. Cviac.

p ¶ *Commodarent.* impropriè ponitur, vt sequitur.

q ¶ *Bos perierit.* sua culpa, alias non tenetur, cùm vtriusque gratia contracta sit: *vt hîc, & ff. de præscr. ver. l. si gratuitam. § si margaritas. & ff. comm. l. si vt certo § nunc videndum.*

r ¶ *Quia non fuit.* bona ratio: *vt supr. quib. modis re contra. oblig. § commodata*

s ¶ *Præscriptis verbis.* quæ cõpetit ex contractibus tribus innominatis, do vt des, facio vt facias, do vt facias: *vt ff. de præs. ver. l. naturalis. § j. ij. & iij.* a. Aliàs datur ea [a] pactis incontinẽti appositis: *vt C. de re. perm. l. rebus* [b]. Alias datur quando dubium est de nomine contractus: *vt ff. de præscr. ver. l. j. § fi. & l. ij. iij. & iiij.*

Adeò autem.] Casvs. Dixi Iustinian. Domine, per exempla suprà dicta perpendi quòd est maxima familiaritas inter contractum istum, & præcedentem. quid plura? Frater, adhuc maior familiaritas potest patere in isto casu, in quo dubitatur an sit contractus loca. & conductio vel contract. empt. & vend. Pone ergo quòd ego tradiderim alicui sub annuo censu aliquod

† At consistunt.

a Colonus partiarius non est conductor: sed magis socius.

b Fullo

c Sarcinator.

d Merces quandoque est certa quandoque incerta. quandoque nulla.

a Præscriptis verbis agitur tripliciter.

b Hoc verum si super accidentalibus [illegible] ponatur, secus si super substantialibus [illegible] l. pacta ff. de contrah. empt. [illegible]

quod prædium de meis fruendum: dicens, quòd quamdiu pẽsio prædij domino prædij, vel eius hæredi solueretur, non liceret domino, neque eius hæredi, conductori, neque eius hæredi, vel ei cui conductor, hæresve eius prædium vendiderit, aliòve modo alienauerit, auferre. de contractu tali dubitabatur apud antiquos vtrùm esset contractus empt. & ven. eo quòd conductori non potest dominus auferre prædium quandiu pensio fuerit soluta. rursum potest iste cõtractus sapere naturã loca. & eo quòd quolibet anno soluitur certa pẽsio. super hoc dubitauerunt antiqui vsque ad tẽpora Christianissimi Zenonis, qui dicebat, contractũ istum nec esse emp. & vend. neque loca. & condu. sed contractum emphyteuticum, qui dicitur proprius contractus, & suam propriam habet naturam. Sed po. quòd tanta fuerit sterilitas in prædio dato in emphyteusim perpetuã, ita quod conductor nihil possit de fructibus illius prædij suscipere: cuius erit detrimentum.

§ Sic exponit Gl. in q. 2. in § perpetua. quæ ponit q. 40. modis accipitur hæc dictio. perpetuum.

3. ¶ Adeò autem [a] aliquam [b] familiaritatem iniet se videntur habere emptio & venditio [c], item locatio & conductio [d], vt in quibusdam causis quæri soleat, vtrùm emptio [e] & vẽditio contrahatur: an locatio [f] & conductio: vt ecce de prædiis, quæ perpetuò [g] a quibusdam fruenda traduntur: id est †, vt quandiu pensio [h], siue reditus [i] pro his domino præstetur: neque ipsi conductori, neque hæredi eius, cuive conductor, heresve eius id prædium vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, aliòve quocunque modo alienauerit [k], auferre liceat [l]. Sed talis contractus quia inter veteres dubitabatur, & à quibusdam locatio, à quibusdam venditio existimabatur; lex Zenoniana [m] lata est, quæ emphyteuseos [n] † contractus propriam [o] statuit naturam, neque ad locationem [p], neque ad venditionem [q] β inclinantem; sed suis pactionibus fulciendam: & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si natura talis [s] esset contractus. sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominũ [s] super hoc redundare periculũ: sin autẽ particularis [t], ad emphyteuticarium huiusmodi damnum venire: quo iure vtimur [u].

Conventio vt ex artificis mate-

vel domini conductoris, vel illius emphyteutæ? Et resp. Iustin. quòd Zeno ita ordinauit in isto contractu, quòd si aliqua conuentio facta est inter ipsum qui prædium dedit in emphyteusim, & emphyteutam, quòd conuentio illa obseruetur. si autem nihil conuenerit inter eos, aut est periculum totale: & tunc detrimentum illud pertinet ad dominum, ita quòd non teneatur emphyteuta pro tẽpore illo sibi reddere pensionẽ, aut est particulare detrimentũ, & tunc erit periculũ emphyteutæ. h. d. Franc.

a ¶ *Adeò autem* quia [a] iisdem regulis, & constitutionibus consistunt: multa ergo habent inter se communia.

a Emptionis, & conductionis locationis, & venditionis communia.

b ¶ *Aliquam.* aliás non est litera, *aliquam.*

c ¶ *Et venditio.* sc. ex vna parte.

d ¶ *Et conductio.* scil. ex alia.

e ¶ *Vtrùm emptio* quod videbatur, cùm talis datio alienatio sit, *vt in Auth. de non alienand. § alien. coll. 9.* quod [b] locatio non facit: *vt ff. eod. l. non solet.* ACCVRS.

b Alienationis verbo nõ continetur locatio.

f ¶ *An locatio* quod videbatur, cùm mercedem soluere tenetur.

g ¶ *Perpetuò* aliter accipitur, *ff pro soc. l. 1.*

a ¶ *De prædiis, quæ perpetuò* Ius ἐμφυτευτικόν. ius prædij est, quod & ἐμβατευτικὸν dicitur in l. *sed si pecunia. § si ret ff de reb. cor.* Est autem, vt vulgò dicitur, ἐμφυτευτικόν, vel ἐμβατευτικὸν ius perpetuarium quinimò temporarium esse potest. *l. vlt. ff si ag. vect. i. emphyt. pet.* videlicet si non ad modicum tempus prædia fruenda tradantur. sic enim hæc verba, *ad tempus* in ea lege interpretes accipiunt, argumento superficiarij, *l. 1. § quod autem. de superfic.* & rectè: nam idẽ ferè ius est superficiarij, & emphyteuticarij. Vterque in rem actionem habet, & Publicianã, & Vti possidetis, vterque seruitutem imponere potest, vterque possidet, vterq; nouũ opus nũtiare potest, vterque ius alienãdi, vterque seruitutũ vindicationem habet. Ille tamen in sola superficie, hic in vniuerso solo ius habet. Locationes ferè vt a censoribus, ita & à priuatis in lustrum fiebant, vt non frustrà Iustin. ex No. cxx. nominatim Ecclesiæ Constantinopolitanæ permiserit locationes vltra lustrũ. atque eò fit, vt putem, eas locationes quæ lustrum egrediũtur, ius superficiariũ, vel emphyteuticarium cõstituere. CVIAC.

h ¶ *Pensio.* in pecunia.

i ¶ *Reditus.* in specie.

k ¶ *Alienauerit.* cùm multi sint modi alienandi: *vt ff. de publ. l. 19. tit. v. & vi.*

l ¶ *Auferre liceat.* Interdum [c] autem datur ad certum tempus, interdum in tertiam personam, vel generationem, cùm omnia pacta super hoc contractu habita valeant, *vt infrà proxim. §.* sed Ecclesia dat in emphyteusim vsque ad tertiam generationem tantùm: *vt Auth. de non alie. coll. 9. § emphyteusim. 1.* Vel, vt puto, etiam in perpetuũ dabit, vt quilibet priuatus, *vt hic, & in Auth. de alie. & emphy. § licentia. coll. ix.* ACCVRS. ADDITIO. ¶ Tu dic de iure canonico (cui standum est) quod aut fit hoc solemnitate, de qua habetur *xij. q. ij. c. sine exceptione & in cap. 1 de reb. eccle. non alie. in sexto. & in c. nulli. extrà eo. ti.* & tunc non valet vllo modo. aut fit cum dicta solemnitate, & valet, & ad omnes etiam extraneos transibit. Angel.

c Emphyteusis datur ad varia tempora

m ¶ *Lex Zenoniana.* vt *C. de iure emphy. l. 1.*

n ¶ *Emphyteuseos.* emphyteusis [d] Græcè, Latinè dicitur melioratio, hoc ideò, quia olim tantùm sterilia dabantur, vt melioraretur: sed hodie non tantùm sterilia dantur, sed etiã fertilia, nisi in Ecclesia, quæ dat solæ ea, quæ congrua videntur œconomo, & aliis gubernatoribus Ecclesiæ: *sic C. de sacr. Eccl. Auth. perpetua quoque.* ACCVRS.

d Emphyteusis vnde dicatur.

o ¶ *Propriam.* Agitur ergo condictione [a] ex lege ad omnia obseruanda, quæ conueniunt. ¶ Sed nunquid emphyteuta [b] potest alij dare in emphyteusim? Respond. sic: *vt in hoc §. & in Authent. de non alie. aut permu. § alienationis coll. 9.* ¶ Item nunquid [c] illud vtile dominium quod solum habes, transfert in eum? Respond. sic, cùm rei vindicatio vtilis sibi detur: *vt ff. si ager vec. l. 3. & 19.* ¶ Sed qualiter aget primus [d] emphyteuta cõtra secundum, vt eum expellat? Resp. rei vindicatione, quæ licẽt de iure sibi non competat, exceptio tamen opponi nõ potest, quia replicaretur. & sic non [e] dominus dominum vincit: *vt Cod. de transact. l. vlt.* vbi de facto tantum agit, & vincit. *& ff. de excep. rei iud. l si quis rem.* 2. Vel veriùs aget præscriptis verbis. 3. Vel ea lege Zenonis ad mercedem.

a Imò oritur quædam actio specialis, quæ vocatur actio emphyteusis. secundum Bart. in l. 1. ff. de condict. ex le. & Angel. hic.

† Concord. cum hoc text. cap. ad. tum cum Glos. & pen. extra eo tit.

b Emphyteuta alij in emphyteusim dare potest.

c Emphyteuta in emphyteusim alij dans, solùm vtile dominium, quod habet, transfert.

d Emphyteuta primus aduersus secundum qua actione experiri possit.

e Dominus vincitur à non domino.

p ¶ *Neque ad locationem.* Imò differt in septem [f]. 1. Nam hic etiam in specie præstatur pensio: sed ibi in pecunia tantùm. vt hic scripsimus. 2. Item hic possidet naturaliter, sicut fructuarius, *vt ff. de acq. poss. l. naturaliter.* sed conductor non: *vt C. communia. de vsucap. l. 1.* 3. Item hic hab. dominium vtile: sed conductor non: *vt ff. eod. l. non solent* [g]. 4. Itẽ hic contractus fit in immobilibus tantùm, ille etiam in mobilibus: *vt in Auth. alienat. & emphyt. § licentia. coll. ix.* 5. Item hic agitur condictione ex lege: ibi ex conducto. 6. Item hic contractus iuris ciuilis est, ille naturalis, vt hic dicitur. 7. Item est hic in scriptura, ille etiam sine ea: *vt Cod. de iure emphy. l. 1. & suprà, de oblig. ex consensu. vt supr. eod. in princip.*

f Emphyteusis à locatione in septem differt.

g Nisi conduxisset ad non modicũ tempus. *vt ff. si ager vec. per to.* Ang. Fab.

q ¶ *Neque ad venditionem.* Quia [h] hic pensio præstatur, ibi res libere transit. 2. Item ab hoc res reuocatur, sed ab emptore, non per venditorem: *vt Cod. de rei vindic. l. mulier.* 3. Item hic vtile transit dominium, ibi directum: *vt suprà, de re. diuis. § per traditionem.*

h Emphyteusis differt à venditione in tribus.

a ¶ *Ad venditionem.* Zeno dicit, *Alienationem.* & ex eo quidem apparet *alienandi* verbo propriẽ venditionem significari. CVIACIVS.

s ¶ *Natura talis.* Placuit vt scriberemus *natura talis.* non vt antea naturalis: *vt in l. si constante. § si maritus. ff. sol. matr. sic in l. o. rei. ff. de fundo dot.* pro *dotalis.* scribendum est *dotis talis:* vt, inquit, ambulatoria est talis obligatio dotis. nempe disiunctiua, ita & potestas leg. Iuliæ.

(¶ *Ad dominum.* vt pensionem non habeat. ACCVRS.

t ¶ *Particularis.* i. [i] medietatis, vel minus secundùm M. & Ioan. *arg. ff. de vsufru. l. etiam. & de ver. sign. l. nomen filiorum. § portionis. & ff. de dam. infe. l. inter quos. § damni. & de contrahẽ. emptio. l. domam.* 2. Nos dicimus, si aliquid etiam parum remanserit, damnum emphyteutæ esse, *vt hanc §. & C. eod. l. 1.* De hoc dantur tales versus, *Res perit tota, tunc nil dabit emphyteota: Si pro parte perit, non ita liber erit.*

i Emphyteutica res si pereat, cuius erit damnum.

u ¶ *Vtimur.* Sunt [k] & duo alia naturalia, siue tacita pacta in hoc contractu, vt de reiiciendo emphyteuta si non soluerit pensionem per triennium: *vt Cod. eodem. l. 2. § 1. & in Authent. de non alienan. § fin. collat. 9.* Item & si velit emphyteuta vendere, quòd domino primò denuntiare debet: *vt Cod. eod. l. fi. § 1.* ACCVRS. ADDITIO. Quod dictum est, emphyteutam posse expelli non soluta pensione per triennium, verum est in emphyteuta priuati, quoniam emphyteuta Ecclesiæ cessans per biennium in solutione expelli potest. *Auth. qui rem. C. de sacrosan. Eccl. & no. C. de iure emphy. l. 2. in gl. repellere & extrà de locato. c. potuit. & in Auth. de non alie. § fin. in glo. hominum. collat. 9.* Sed in simplici colono indistinctẽ biennium expectatur: *vt ff. de loca. l. quæro. § inter locatorem.*

k Emphyteusis duo tacita pacta cõtinet.

Item quæritur.] CAIVS. Per exempla superiora vidisti familiaritatem inter istos contractus adhuc est familiaritas mirabilis in exẽplo sequenti. verbi gratia, conueni cum quodam aurifice, vt de suo argento mihi faceret scyphũ certæ formæ, certique põderis, quæritur modò vtrum inter me, & ipsum videatur empt. & vendit. vel loca. & cõductio? Cassius dicit, quòd in hoc casu

casu quantum ad materiam est emptio & venditio: quãtum verò ad operam, est conduct. & locat. Iustinian. autem dicit, quòd magis placet sibi, quod ex toto sit emptio, & venditio: quia perinde est, ac si aurifaber scyphum de argento suo fecisset, & postea mihi factum vendidisset. Sed pone quòd conuent cum aurifabro, vt de meo argento mihi scyphum certi ponderis, certæque formæ, & mensuræ faceret: quid iuris in isto casu? Et resp. Iustin. quòd nõ dubium quin sit locatio, & con.

a ¶ *Suo.* scilicet artificis.

b ¶ *Formæ.* scilicet demonstratæ. ¶ Sed quid si certa non est materia demonstrata? Respond. non interest: *vt ff. de cõtrahen. emptio. l. conuenit. & l. Sabinus.* Vel facies punctũ in dictione, *suo.* reficiendi, nihilominùs.

Conductor autem omnia.] C a s v s. Dicit dominus Iustinia. quòd conductor omnia, secundùm quod conuenit in conuentione facere debet. si autem aliquid esset omissum, ita quòd in conductione de eo nihil esset actum: verumtamen inter eos debet illud quod fuit omissum, ex bono, & æquo præstari: putà si conductor in mora fuerit soluendæ pensionis. Nam licèt de vsuris nihil actum fuerit, tenetur tamen ad vsuras: & econuersò licèt nihil actum fuerit de ostiis reficiendis, nihilominùs adhuc tenetur locator. & hoc vult dicere litera præsens.

c ¶ *Legem.* id est, pactũ: *vt ff. depos. l. 1. § si conuenit.* A c c v r s.

d ¶ *Ex bono, & æquo.* vt vsuras post moram: *vt Cod. eodem. l. præses.* Idem econtra: nam cõductor agit, vt domus, & ostia sibi reparentur: *vt ff. eod. l. ex conducto in princ.*

Qui pro vsu aut vestimentorum.] C a s v s. Quidam cõcessit mihi iumentum suum, aut vestimentum suum, aut argentum vtendum pro certa mercede, quæritur qualem custodiam in ista re mihi concessa præstare tenear? Et respond. Iustinia. quòd talem diligentiam teneor præstare, qualem paterfam. diligens præstaturus esset. & ita expone, diligentissimus. i. diligens. & hoc est, quia vtriusque gratia celebratur contractus. hoc dicit. Francisc.

a Superlatiuus pro positiuo quandoque ponitur.

e ¶ *Diligentissimus.* id est, [a] diligẽs. sic exponitur: *vt ff. eo. l. si merces. § qui columnã.* 2. Nam cùm vtriusque gratia fiat locatio, non venit exactissima diligentia, *vt ff. commo. l. si vt certo. §. nunc videndum.* Alij propriè ponunt, & dicunt speciale in his rebus quæ facilè possunt frangi. A d d i t i o. Et hæc vltima videtur communior. & ratio diuersitatis fundatur super facili harum rerum fragilitate: ideoque diligentior cura est adhibenda: *cap. vbi periculum de elect. lib. vj.* Christoph.

f ¶ *Amiserit* vel damnum datum sit, quod præuideri non poterat: *vt ff. eo. l. sed & damno.*

Mortuo conductore. C a s v s. Quæsitum à Iustinia. sic. Quidam conduxit sibi hospitium: intra tempora conductionis decessit conductor, & successit ei hæres eius in conductione, poteritne alteri domum locare? Et respondet Iustinian. quòd sic, quod intellige iure loca. & conduc. non autem iure societatis. h. d. vsque ad fi. titu.

b Et hæc vera vbi ius vsusfructus cõstituitur: secus si fructus vsq. ad certum tẽpus vendantur, vel locentur, *vt ibi per dot.*

g ¶ *Conductore.* proprietatis, secùs in vsufructu, *vt Cod. de vsufru. leg. 1. domina.* t. vel dic, vt ibi [b], *& de iur. dot. l. si socrus in fin.*

h ¶ *Succedit* vt *C. eo. l. viam.* Sed an moriente scholari, vel recedente, substituere potest. Resp. sic de iure conductionis, sed ratio societatis prohibet, quæ præualet vbi certa persona eligitur: *vt j. tit. j. § soluitur.*

via opus fiat mercede certa constituta, venditio est: quod si ex conductoris materia, locatio est.

4. ¶ Item quæritur, si cum aurifice Titius conuenerit, vt is ex auro suo [a] certi ponderis, certæque formæ [b] annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos: vtrùm emptio, & venditio, an locatio, & conductio contrahi videatur? Cassius ait, materiæ quidem emptioné, & venditionem contrahi, operę autem locationem, & conductionem. Sed placuit, tantùm emptionem, & venditionem contrahi. Quòd si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubium non est quin locatio & conductio sit.

Quæ partium expressa conuentione prodita fuerunt, nécnon & quæ bono & æquo præstari debent, licèt de his conuentum non sit, hæc in contractu seruanda sunt.

5. ¶ Conductor autem omnia secundùm legem [c] conductionis facere debet: & si quid in lege prætermissum fuerit, id ex bono, & æquo [d] præstare.

Conductor de leui culpa tenetur. A r e t.

Qui pro vsu aut vestimentorum, aut argenti, aut iumenti, mercedem aut dedit, aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus [e] paterfamiliàs suis rebus adhibet: quam si præstiterit, & aliquo casu fortuito eam rem amiserit [f], de restituenda ea non tenebitur.

Contractus locationis ad hæredes transit conductoris. A r e t.

6. ¶ Mortuo conductore [g] intra tempora conductionis, hæres eius eodem iure in conductione succedit [h].

DE SOCIETATE.

Ista rubrica sic continuatur. Dictũ est suprà, de quibusdam contract. qui fiunt consensu: verùm quia societas est etiã contractus qui fit consensu, vt patet suprà, de oblig. ex consensu. §. 1. *ideò sequitur rubrica de societate. Est autem societas (vt ait Marcus Tullius) duorum, pluriúmve conuentio honesta [a] contracta ad vberiorem quæstũ, & commodiorem vsum.* A c c v r s.

† *Suff. pro soc.*

a Nam maleficiũ nõ est societas [illegible] §. [illegible] ff. de [illegible] ergo si [illegible] [illegible] contractũ. [illegible]

DE SOCIETATE †.

TITVLVS XXVI.

Et omnium bonorum, & certa negotiationis coiri potest societas: in qua quæ circa lucrum, aut dãnum pacta sunt, seruari oportet. quod si nihil conuentũ sit, æquas partes & in lucro, & in dãno inuicem referre decet: in hac tamen socij paciscuntur, vt alteri plus lucri, alteri plus damni obueniat: quinimò & quod vnus lucri partem ferat, de damno verò non teneatur.

Annota: Id lucrum dici, quod omni damno deducto superest.

Societatem coire solemus aut totorum [i] bonorũ, quam Græci specialiter κοινοπραξίαν † appellant, aut vnius alicuius negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum † emendorúmque: aut olei, aut vini, aut frumenti emendi [k] vendendique.

† Aliàs κοινωνίαν.

† Hæc [illegible] negotiatio dicitur.

1. ¶ Et quidem si nihil de partibus lucri, & damni nominatim conuenerit, æquales [l] scilicet partes & in lucro, & in damno spectantur. Quòd si expressæ [m] fuerint partes, hæ seruari debent. Nec enim vnquàm dubium fuit, quin valeat conuentio [n], si duo inter se pacti sint, vt ad vnum quidem duæ partes & lucri, & damni

Societatem.] Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit in quibus reb. possit contrahi societas. Secundò, quæ partes possunt esse in lucro, & dãno: & si non fuerint a partibus expressæ, quæ intelligantur. Tertiò quando societas, & quomodo finitur. Quartò ad quid socius tenetur. Secũda ibi, *Et quidem.* Tertia ibi, *Manent autem.* Quarta ibi, *Socius socio.* C a s v s. Dicit Iustinian. Domine, benè perpendi per supradicta, quòd tãde societate estis tractaturi, pro Deo qualiter contrahitur societas? Et respon. dominus Iustinia. quòd solemus contrahere societatem omnium bonorũ, quam Græci cœnopraxian appellabant. aut vnius negotiationis, veluti vini, olei, frumenti vendẽdi, & emendi: & tũc æqualiter participabunt lucrum, & damnum. si autem super partibus lucri, aut damni aliquid statuerint: tunc quod inter eos conuenit, seruabunt. Sed quid dices de tali conuentione, vt ad Titium duæ partes lucri pertineant, damni verò tertia, ad Seium verò duæ partes damni, tertia verò lucri, valetne ista conuentio. & dicitur quòd sic. Quintus tamen Mutius dicebat, quòd talis conuentio erat contra naturam societatis, & quòd non valebat. Seruius autem Sulpitius dicit, quòd talis pactio valeat, quòd iure conuentionis intelligi potest etiam ita contrahi, quòd vnus pecuniã conferat, alius autem nihil, lucrum tamen inter eos communicabunt quia sæpè alicuius prouidentia, vel opera pecuniæ præualet. Sed quid si ita fuerint pacti inter se, quòd vnus habeat partem lucri, partem autem damni non ferat: valétne pactũ tale in societate? Dicit Seruius quod sic. ita tamen quòd si sit in vna re lucrum, in alia damnum, debet fieri compensatio lucri cum damno, & illud solum quod superest, dicitur lucrum. h. d.

i ¶ *Totorum* i. omniũ, & expressè: *vt ff. eo. l. 3 §. 1. & l. 19. §. 1.* Nam hoc nomen, scilicet *totus, ta, tum,* totalitatem ad vnã rem signat. A d d i t i o. Hoc verum si ad vnam adijcitur. alias si ad vniuersitatem, de illa tanquam de vno prædicatur. Ioan. Fab.

b Si nõ fuerit expressè dictum, quod sit omnium bonorum, & tũc valeret esse com vniuersorum quæ ex quæstu [illegible] [illegible] quod sit lucrũ ex emp. vend. loca. condu. & sic facere [illegible] secundum Glo. [illegible]

k ¶ *Emendi* item duobus alijs modis, scilicet simpliciter [b]. *vt ff. eo l. coiri. & l. nec adiecit.* Item vnius rei *vt ff. eo. l. societatem.* A c c v r s.

l ¶ *Æquales.* sic *ff. de hære. instit. l. quotiens §. hæredes. & j. de hær. inst. §. si plures. & ff. eod. l. non fuerint.* & dic æquale fuisse capitale. A c c v r s. A d d i t i o. Alias erit in arbitrio iudicis considerati sociorum operis. Et not. quòd sicut capitale, ita nec lucrum durante societate extrahi potest. Angel.

m ¶ *Expressa.* etiam in solo lucro: *vt j. eo. § illud.*

n ¶ *Conuentio.* sc. talis vt sequitur.

a ¶ *Tertia.*

a ¶ *Tertia* scil. pars lucri, & damni.

b ¶ *Ad Titium.* Computatio hic ita expedita fiat, vt lucrum in vna re, in alia verò damnum contigerit: vt si deducto omni damno lucrum superest: vnus in duas partes, alius in tertiam partem admittatur eius lucri. Si verò tantùm damnum superest, is qui duas partes damni ferre debet, in rebus quæ supersunt, tantò minus quàm alter accipiat, quàtum faciat tertia para damni, *vt ff. eo. l. Mutius*

pertineant; ad alium tertia [a].

Valet conuentio inter socios, vt maiorem partem lucri ferat alter quàm damni, & econtrà: & etiam quòd lucrum participet alter, & damnum nō sentiat. Et lucrū quod superest omni dāno deducto. Aret.

2. ¶ De illa sanè conuentione quæsitum est: si Titius, & Seius inter se pacti sunt, vt ad Titium [b] lucri duæ partes pertineant, damni tertia: ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conuentio. Quintus Mutius contra naturam societatis talem pactionem esse existimauit; & ob id non esse ratam habendam. Seruius [c] Sulpitius (cuius sententia præualuit) contrà sensit: quia sæpè [α] quorundā ita pretiosa est opera in societate, vt eos iustum sit cōditione meliori in societatem admitti. Nam & ita coiri posse societaté nō dubitatur, vt alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit; quia sæpè opera alicuius pro pecunia valet. Et adeò [d] contra Quinti Mutij sententiam obtinuit, vt illud quoque constiterit posse conuenire, vt quis lucri partē [e] ferat, de damno non teneatur: quod & ipsum [f] Seruius conuenienter sibi [g] fieri existimauit [β]. Quod tamen ita intelligi oportet, vt si in alia lucrum, in alia damnum illarum sit;

c ¶ *Seruium.* hic Seruius sibimet contradicere videtur. *vt ff. eod. l. Mutius.* Sed non est verum. nam ibi dicit de facto hoc esse non posse: scilicet vt damnum, & lucrum sit in eadem societate eodem damnum [a] lucro, & econtra lucrum [b] damno deducto intelligatur: vt ibi dicitur, *& infrà, eod. versic. & adeò.*

a Damnum lucro deducto intelligitur.
b Lucrum dāno deducto intelligitur.

α ¶ *Quorum sæpè.* Celsus ait in *l. cùm duobus §. si non fuerint. ff. pro soc.* pretium operæ artis est velamentum. quæ verba obscura sunt. Credo Celsum dixisse ... ... Petrum enim operæ artis, quomodo & pleraque alia in Pandectis, præsertim Etruscis scripta sunt. *Velamentum* autem (vt in alijs plurimùm dictionibus accidere ostendi in *com. de seruitu suprà.*) præpostero literarum ordine scriptum, pro *leuamentum*, atque in vetustiss. Codice prorsus ita se legisse mihi confirmauit Arnold. Ferronius senator Burdegalensis, cum iuris ciuilis, tum omnium disciplinarum cognitione eruditissimus. proinde hic erit sensus: in ea etiam societate quam quis ita contraxit, vt ipse pecuniam, alter artem operámve conferret, ab ipso culpam præstari: quòd æstimatio, siue pretium artis, vel operæ ei sit leuamentum. i. examen, siue sacoma Vsus est eadem voce Vlpian. *l. 3. § vlt. ff. si famil. furt. fec. dic.* Cviacivs.

d ¶ *Et adeò.* Hæc pacta inæqualia tunc demùm locum habent, quando alter plus contulit operæ, vel industriæ, quàm alter: *vt ff. eodem. l. si non fuerint. in princip. ibi, si placuerit. secundum Azo.* cùm societas sit fraternitatis ius: *vt ff. eod. l. verùm. in fin. 1. respon.* 2. Ioan contrà. & subaudit in l. illa, *si non fuerint.* maximè. 3. Alij idem quod Ioan sed tali ratione, quia iure conuentionis valent, non societatis. *ff. de pollic. l. 1. § si conuenerit.* Accvrs. Aoditio. Ista communiter approbantur. vt per Christoph. hic. Et hæc vera intellige, quando vel de vtroque, vel de altero tantùm aliquid inter partes conuentum est. Si verò nihil: sed simpliciter tantùm sit contracta societas: dic vt per Ang. hic,

e ¶ *Partem.* non totum, aliàs esset leonina [a]: vt dicitur in fabula Auiani, vel Æsopi, *& ff. eo. l. si non fuerint. §. fin.* [d] *& l. si vnus. §. sed si pretium in fi.*

a Id est, si non habito respectu ad lucrum de certa quantitate cautum sit: puta volo x. annuatim: etiam si concedēs pecuniā in se periculū suscipiat, secundum Ang.
d Iniquissimū enim genus societatis est, in qua quis damnum; non etiā lucrū spectet. vt ibi dicitur *Ægid. Pers.*

f ¶ *Quod & ipsum.* sc. dictum hoc proximo casu.

g ¶ *Conuenienter sibi.* i. conueniens suæ sententiæ, quam dixit *suprà eod §. de illa.*

β ¶ *Conuenienter fieri existimauit.* Omn. vet. cod. *conuenienter sibi existimauit.* quod Græco more dictum est, *vt in l. vlt. § vl. de bon. dam. l. in ratione. §. si filio. ad leg. Falcid.* & apud M. Tullium conuenienter naturæ viuere, ... Cviac.

Illud expeditum.] Casvs. Poo. Duo mercatores societatem adinuicem contraxerunt, & super hoc literas confici fecerunt, in quibus continebatur, quòd lucrum, si quod inter eos contingeret, diuideretur, & nulla fuit facta mentio de damno, quid iuris in hoc casu? Respond. quòd eadem est ratio obseruanda in damno, quæ & in lucro est expressa, & econuersò hoc dicit.

h ¶ *Seruari.* Not. eandem [a] esse rationem contrariorum *sic ff. de leg. 1. l. si. & ff. fam. ercisc. l. si filia § Papinianus.* Arg. contra. *ff. de lib. & posthu. l. comodissimè. & ff. loca. l. ea lege 1. resp. & ff. de neg. gest. l. si quis negotia.*

a Contrariorū eadē est ratio.

compensatione facta, solum quod superest, intelligatur lucro esse.

Pars in lucro adiecta, in damno quoque adiecta videtur, & è diuerso.

3. ¶ Illud expeditum est, si in vna causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro, vel in solo damno, in altera verò omissa: in eo quoque quod prætermissum est, eandem partem seruari [h].

Renunciatione soluitur societas, quò fit vt quæ post renunciationem obuenêre, communicanda non sint: nisi callidè quis societati ideò renunciarit, vt solus expectatum lucrum consequeretur.

4. ¶ Manet autem societas eousque donec in eodem consensu perseuerauerint. At cùm aliquis renunciauerit [i] societati, soluitur societas. Sed planè si quis callidè [k] in hoc renunciauerit societati, vt obueniens aliquod lucrum solus habeat; veluti si totorum [l] bonorum socius, cùm ab aliquo hæres esset relictus, in hoc renunciauerit societati, vt hæreditatem solus lucrifaceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si quid verò [m] aliud lucrifaciat quod non captauerit [n] γ †, ad ipsum solum pertinet. Ei verò cui renunciatum est, quicquid omnino post renunciatam societatem acquiritur, soli conceditur [o].

Manet autem.] Casvs Suprà dictum est qualiter societas contrahitur, restat nunc videre, qualiter dissoluitur. Dicit ergo Iustin. quòd societas inter aliquos tamdiu manet: quamdiu perseuerauerit in eodem consensu: cùm autem alter eorum societati renunciauerit, dissoluitur societas. si autem callidè renunciauerit societati, ad hoc quod ipse solus aliquod lucrum sentiat, illud lucrum solus non habebit, sed tenetur illud lucrum socio suo communicare: si autem aliquod lucrum aliunde senserit, quàm sibi sperabat, scilicet quando societati renunciauit, id est, ex insperato sibi euenit, in totū habebit. quicquid autem lucratus fuerit ille cui renunciatum est, post renunciationem illi soli acquiritur.

i ¶ *Renunciauerit.* præsenti socio [b], non absenti: *vt ff. eo. l. sed & socius § si absenti.*

b Vel eius procuratori. aliàs non tenet, nisi in præiudicium renunciantis *Ang.*

k ¶ *Callidè.* idem & si intempestiuè renūciet: item & si expediat non renunciari: *vt ff. eodem. l. actione. §. Labeo. & l. sed & si socius. § fi.*

l ¶ *Totorum* id est, omnium, hoc expresso: *vt ff. eodem. l. 1. §. j.* aliàs contrà: *vt ff. eodem. l. nec adiecit.*

m ¶ *Si quid verò.* aliàs si quidem. *sic ff. ex quib. cau. in poss. eat. l. Fulcinius §. quid si aduersus. sic ff. eodem. l. actione. §. diximus.*

n ¶ *Non captauerit.* i. non præcogitauerit.

γ *Quod non captauerit.* Captatoria renunciatio non valet. Captatoriæ scripturæ non valent. denique vix est vt captatorium quicquam iure nostro sustineatur. Captatoriæ scripturæ definitio ab Socino primùm explicata est, quem denique plerique omnes secuti sunt, nondum tamen quisquam, quod in mentem tibi venit, P. Faber animaduertisse videtur circa *l. illa. ff. de hære. instit.* quod hoc in loco, etsi alienus videatur, adnotare non pigebit. Superest, vt ais, in *l. illa*, vox Mæuios. Nam & si in futurum ita concepta sit institutio, *Qua ex parte me Titius hæredem instituerit, ex ea parte Mæuius hæres esto,* certè captatoria institutio non est. *l. clemens. §. vltim. ff. de hæred. inst.* miraríque è Constantino Ant. Augustinum exemisse vocem ..., & vocem *Mæuius* retinuisse in *l. illa*, quod tamen meliùs explicat Obser. xvj. Etiam illud adiungis, perperam Constantino eum addidisse ... . siquidem in eo Constantini loco ... articulus ... est, vt apud Aristotelem, & Platonem sæpe: quod perspicuum est. Cviacivs.

† Captare hoc loco accipitur pro eo quod est blanditiis quibusdam, ac illecebris, obsequiisque, & laudationibus venari, vt sic dixerim. Hinc & captatoriæ institutiones. *ff. de hære. inst. l. captatorias* Hinc & captāda hæreditas. *Cod. de transa. l. si maiores* & apud Horat. *lib. 2. ser mo.* Captes astutus vbique Testamenta senum.

o ¶ *Conceditur.* Not. [c] hîc quinque modos soluendæ societatis: & sequentibus quatuor §§. sunt & alij duo, vt interemptione rerum naturali, vel ciuili: *vt suprà, ff. eodem. l. verum § pen. incipit. societas.* Item cùm ab alio stipulor animo nouandi, vel iudicium cum aliquo dicto animo nouandi: *vt ff. eodem. l. actione. 1. respon.* Accvrs.

c Societas quinque modis soluitur.

Soluitur adhuc.] Casvs. Non solùm per renunciationem, de qua dicitur suprà, soluitur societas, sed & morte, vnde non succedet socio superstiti hæres in societate, nisi hoc placuerit ipsi socio superstiti: & tunc etiam dicitur contrahi societas, & si plures contraxerunt adinuicem societatem; si vnus illorum decesserit

deceſſerit, diſſoluitur ſocietas inter omnes, niſi aliter conuẽtum fuerit inter eos. In §. *item ſi alicuius rei*, &c. dicit Imperator, quod nõ ſolùm duobus modis ſupradictis diſſoluitur ſocietas. imò & tertio modo ſcilicet quando finis impoſitus eſt negotio propter quod contraxerunt adinuicem ſocietatẽ. In §. *publicatione*. caſus talis eſt: Iam vidiſtis tres modos ſoluẽdi ſocietatem, modò ponit hic quartus modus quo ſoluitur ſocietas: putà per publicationem omnium bonorum ſuorum in fiſcum propter ſuum delictum. Quãdo enim fiſcus in loco ſuo ſuccedit, pro mortuo habetur.

Item ſi quis.] Iam vidiſtis quatuor modos quibus ſoluitur ſocietas. Item quinto modo ſoluitur ſocietas: veluti ſi vnus ex ſocijs ceſſerit bonis, ne in carcerẽ detrudatur ſi tamen adhuc alter in ipſum conſenſerit, noua videtur contrahi ſocietas.

Adijciuntur quatuor modi, quibus finitur ſocietas: ſcilicet morte ſocij, negotio finito, publicatione, & bonorum ceſſione.

5. ¶ Soluitur adhuc ſocietas etiam morte [a] ſocij: quia qui ſocietatem contrahit, certam perſonam ſibi eligit. Sed & ſi conſenſu plurium ſocietas contracta ſit, morte vnius ſocij ſoluitur, etſi [b] plures ſuperſint, niſi in coëunda ſocietate aliter conuenerit [c].

6. ¶ Item ſi alicuius rei [d] contracta ſocietas ſit, & finis negotio impoſitus eſt, finitur ſocietas.

7. ¶ Publicatione [e] quoque diſtrahi ſocietatem manifeſtum eſt; ſcilicet ſi vniuerſa bona ſocij publicentur. nam cùm in eius locum alius [f] ſuccedat, pro mortuo [g] habetur [h].

8. ¶ Item ſi quis ex ſocijs mole debiti prægrauatus bonis ſuis ceſſerit [i], & ideò propter publica, aut priuata debita [k] ſubſtantia eius væneat [l], ſoluitur ſocietas. Sed hoc caſu [m] ſi adhuc conſentiant in ſocietatem, noua videtur incipere ſocietas.

Socium in communi re tantam adhibere diligentiam: quantã in re propria, ſufficit: ideò eo nomine tãtũ tenetur ſi quid in cõmunibus rebus ſegniùs egerit, quàm in ſuis.

a ¶ *Morte.* idem eſt in tutela: ſecùs in depoſito, & mandato: *vt ff. de his, qui not. infa. l. furti. §. illud.*

b ¶ *Etſi.* id eſt, quamuis. Accvrs.

c ¶ *Conuenerit.* ſcilic. vt duret inter ſuperſtites etiam vno moriente nõ autem ad hæredem trãſit [a] etiam ex pacto: *vt ff. eod. l. adeò. & l. nemo.* niſi in ſocietate vectigaliũ: *vt ff. eodem. l. verum. §. in hæredem. & l. adeò. j. reſponſ.* & niſi denuò conſentiant: *vt ff. eod. l. planè.* Additio. Itẽ niſi iuramento hinc inde appoſito. quia fortè de iure canonico teneret etiam in perſona hæredis, nec morte vnius ea ſocius ſolueretur, *per ca. cùm contingat. extrà de iureiuran.* ſecundùm Ioan. Fab. hic.

a Ratio, quia in ſocietate eligitur induſtria perſonæ. & licet hæres non ſit ſocius: tenetur tamen inchoata à defuncta perficere *l. hæres ſocij ff. eod.* Ægid. Petr.

d ¶ *Item ſi alicuius rei* vt duo tabernarij de vendendo vinum in foro.

e ¶ *Publicatione.* quæ publicatio fit propter delicta: *vt ff. de bon. dam. l. j. j. reſpon.*

f ¶ *Alius* alias, *alter.* ſcilicet fiſcus,

g ¶ *Pro mortuo.* ſic *ff. eod. l. actione. §. publicatione.* Accvrs.

h ¶ *Habetur.* ſed quid ſi hic ſocius, cuius bona publicata ſunt, ratione operæ ſocius erat, non rerum, quod eſſe poteſt: *vt ſuprà, eod. §. de illa. verſ. nam & ita?* Reſpond. idem, cùm libertatem, vel vitam, vel ciuitatem amittat: *vt ff. de bon. dam. l. j. & infrà, proxim. § amittitur. in fin.*

i ¶ *Bonis ſuis ceſſerit.* quod facere poteſt, ne [b] in carcerem detrudatur: *vt infr. de act. §. ſi. & Cod. de ceſſio bo. l. j.*

b Ceſſio bonorum fit carceris euitandi cauſa.

k ¶ *Debita.* quia fiſco, vel priuatis debebat: *vt ff. eo. l. actione. §. j.*

l ¶ *Væneat* id eſt, veudatur.

m ¶ *Sed hoc caſu.* quaſi dicat non ſicut ſuperiori proximo: ſcilicet quando bona fuerunt publicata. nam hic viuens, & in ciuitate exiſtens ſibi poſtea acquirere poteſt: *vt ff. de ceſſis bo. l. v.*

Socius ſocio.] Casvs. Dixi Imperatori: Domine, iam vidi quinque modos, quibus ſocietas ſoluitur: modò quæro, vtrùm ſocius ſocio ſuo teneatur propter dolum, vel etiam propter culpã: vel etiam ex negligentia teneatur? Et reſpond. Impera. quòd non ſolùm ex dolo tenetur, ſed etiam ex negligentia. Sed domine, quã diligentiam debet præſtare ſocius? Et reſpõdet quòd non exactiſſimam: ſed eandem quam in rebus ſuis ſolet præſtare. vnde ſi in rebus ſuis ſolet eſſe negligens: quanquam in omnibus rebus ſit diligens, non tenetur: ſed debet de ſe conqueri, qui parum diligentem ſocium ſibi aſſumpſit. h. d.

n Codens tamen non liberatur à creditoribus; ſed in poſteà quæſitis habet beneficium, ne cõueniatur niſi in quãtum facere poteſt. *l. in. ff de ceſſ. bon.*

n ¶ *Pro ſocio actione.* quæ eſt directa ab vtraque parte: *vt j. de pœn. te. lit. §. ex quibuſdam.* & finita ſocietate naſcitur: *vt Cod. eod. l. tamdiu.* niſi in caſu: *vt ff. eod. l. actione. § ſi communem. verſic. nonnunquam.*

o ¶ *Paſſus eſt.* qui de [a] ſolo dolo tenetur, & lata culpa quæ dolũ repræſentat: *vt ff. depoſi. l. quod Nerua. & ff ſi quis teſt. li. eſſe iuſ. ſue. l. j. § non autem.*

a Depoſitarius ſolum tenetur de dolo, & lata culpa.

p ¶ *Teneri.* niſi alter tantam culpam præſtiterit, quãtam & iſte, & afferret per damnum: quo caſu compenſatur culpa. Item dolus cum dolo: *vt ff. de compen. l. ſi ambo. in prin. & de dolo l. ſi duo*

9. ¶ Socius ſocio vtrùm eo nomine tantùm teneatur pro ſocio actione [n], ſi quid dolo commiſerit, ſicut is qui deponi apud ſe paſſus eſt [o], an etiam culpæ, id eſt, deſidiæ, atque negligẽtiæ nomine, quæſitum eſt: præualuit tamen etiam culpæ nomine teneri [p] eum. Culpa autem non ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere ſociũ, qualem ſuis rebus adhibere ſolet [q]. Nam qui parum diligentem [r] ſocium ſibi aſſumit, de ſe queri, ſibique hoc imputare debet.

q ¶ *Solet.* ante contractam ſocietatem [b]. & in hoc diſcrepat à depoſitario, qui vt in præſenti tenetur: *ſic ff depo. l. quod Nerua.* ſic eſt in eo cum quo habeo rem communem ſine ſocietate: *vt ff famil. erciſc. l. hæredes §. non tantum.*

b Scilicet ſi tunc erat diligentior, aliàs ſecus vt per Gl. in l. contractus, § 2 ff. eo.

r ¶ *Qui parum diligentem.* ſic ſ. *quib. modis re contra. ob. § præterea.*

DE MANDATO † . TITVLVS XXVII.

† Sic ff. mandati

Mandatum obligatorium contrahitur pluribus modis: nec obligatur quis, ſi mandatarij gratia tantùm mandet.

Mandatum [s] contrahitur quinque modis [t]: ſiue ſua tantùm gratia aliquis tibi mandet, ſiue ſua & tua, ſiue aliena tantùm, ſiue ſua & aliena, ſiue tua & aliena. At ſi tua tantùm gratia tibi mandatum ſit, ſuperuacuum eſt mandatum: & ob id nulla ex eo obligatio [u], nec

DE MANDATO.

Obligationum [c] *aliæ re contrahũtur, aliæ verbis, aliæ literis, aliæ conſenſu*, vt ſupra de oblig. *Item earum quæ ex conſenſu, aliæ per emptionem & venditionem, aliæ per locationem & conductionem, aliæ per ſocietatem, aliæ per mandatum*: vt ſupra, de obliga. ex conſenſu. in princip. *De tribus primis dixi: nunc de quarta, ſcil. de mandato,* Accvrs.

c Cõtinuatio.

Mandatum.] Totus iſte tit. diuiditur [d] in quatuor partes. Primò ponit quot modis mandatum contrahatur, & illud per exempla declarat. Secundò, quòd fines mãdati non ſunt prætereundi. Tertiò, quomodo mandatum finiatur, & quando mandato poſſit renunciari. Quartò, quòd mandatum debet eſſe gratuitum. Secunda ibi, *Is qui.* Tertia ibi, *Rectè.* Quarta ibi, *In ſumma.* Casvs. Quæſiui à Iuſti. de mandato quot modis contrahitur: & ipſe conſiderans reſpondet quòd ſex modis. Dicit enim quod mandatum quinque modis obligatorijs contrahitur. Aut enim tua gratia contrahitur, &c. aut alijs quatuor modis enumeratis in litera. Sextus autem modus non eſt obligatorius, quia quando aliquis tua gratia tantùm mandat, nullum eſt mandatum, nec aliqua naſcitur obligatio: ſed quinque modis præcedentibus obligatio contrahitur: & ex his mandati actio naſcitur.

d Diuiſio.

s ¶ *Mandatum.* Mandatum [e] eſt officium gratuitum ab eo qui ſuſceperit exhibendum. niſi enim fiat gratis, incipit eſſe locatio, ſi non erat facturus aliàs tale factum, ideóque conſueuit: *vt j. eod. §. fin* & per verbum rogo, volo, mando, ſupplico, & ſimilia: *vt ff. eod. l. j. §. j.*

e Mandati definitio.

t ¶ *Quinque modis.* Imò videtur quòd ſex, vt ſequitur. Sed dic [f], quinque, ſcilicet obligatorijs. Vltimum enim. ſ. quando tantùm tua gratia non eſt obligatorium: *vt ff eo. ti. l. ij. §. ſi.* Itẽ ſecundùm Ioan. eſt quoddam aliud ſextum obligatorium, vt cùm ſua gratia, & tua, & aliena aliquis tibi mandat, vt emas fundum pro me & te, & Titio. Accvrs Additio. Et exemplifica: *vt ff. eod. l. ſi procuratorem. §. ſi tutores.* vbi tutor mandat contutori ſuo, vt ſeruum neceſſarium emat pupillo, & ſic gratia mandantis, & mandatarij, & pupilli contrahitur mandatum.

f Mandatum ſex modis contrahitur.

u ¶ *Obligatio.* niſi dolus, & calliditas intercedant [g]: *vt ff de reg. iur. l. conſilij.*

x ¶ *Mandantis tantùm.*] Casvs Quæſiui à Iuſti. Domine, qualiter poteſt interuenire mandatũ gratia mandantis tantùm? Et reſpon. quòd tunc mandantis gratia interuenit mandatum, cùm mandat tibi aliquis, vt negotia eius geras, aut fundum ei emas, aut pro eo fideiubeas. & ſi tale mandatum ſuſceperis, de neceſſitate obligaueris: quanquam ab initio tibi liberum ſit ſuſcipere mandatũ, vel non ſuſcipere. & hoc dicit. & ſuper illa gl. & tunc quia ſuſcepit, & intellige, q ſi benè iuſſiſſet, non eſſes obligatus. Item

g Intellige ſi ſit conſilium non honeſtæ, nec eſſet alias factuns: & tamen qui ex hoc damnum ceperit, indiſtinctè tenetur qui conſilia dedit vt per Ang. hic.

Itē si malè gessit, non propter hoc est obligatus: sed si malè gessit. cùm ei esset mandatum obligabitur eodem modo, ac si ita esset mandatū, vt non ageret, & gessit tua gratia, & sua, & respō. quòd tunc hoc modo contrahitur: sed malè impleuit. Modò sumus in vers. *Tua gratia*, &c. Quæsitū à Iusti. qualiter mandatum contrahitur quādo aliquis tibi mandat, vt sub vsuris pecuniam credas ei qui in rem suā esset mutuaturus: vel si fideiussor datur tibi, mādet tibi volenti agere cōtra eū, vt periculo suo ex pertaris cum reo principali: vel si idem fideiussor tibi mandet, vt suo periculo stipuleris à quodam quem delegauit tibi eo tempore quo cœpisti agere cōtra eū. Qualiter enim huiusmodi mandata contrahantur tam mandantis gratia, quam mādatarij patet cuilibet intuenti. Et sumus in vers. *Aliena*, &c. Modò videamus qualiter aliquis mandat gratia alterius tantùm: & exemplum est planum: veluti si mandet tibi aliquis, vt Petri negotia gereres: quod nō est gratia tui, nec sui: nuō solùm gratia Petri. & sic de alijs exemplis. In vers. *Sua & aliena*, &c. ponit eaēplum qualiter mandatum contrahitur gratia sua, & aliena, & nihil ad vtilitatē suam: & est exemplum tale: veluti si de communibus negotiis sibi, & Titio, tibi mandet aliquis vt sibi, & Titio fūdum emeres: vel vt pro eo, & Titio penes aliquē spōdeas. hoc dicit. Frāc.

a ¶ *Gereres* & tūc quia suscepit mandatum, nō quia gessit, tenetur: *vt ff. eo. l. si remunerādi. §. j.*

mādati inter vos actio nascitur.

Eius gratia fieri mandatum dicitur. cuius emolumentum respicit.

1. ¶ Mandantis tantùm gratia interuenit mandatum †: veluti si quis tibi mandet vt negotia eius gereres [a], vel vt fundū ei emeres, vel vt pro eo spōderes.

2. ¶ Tua gratia, & mandantis, veluti si mandet tibi, vt pecuniā sub vsuris [b] crederes ei [c] qui in rem ipsius [d] mutuaretur: aut si volēte te agere cum eo ex fideiussoria causa, mandet [e] tibi vt cum reo agas periculo mandantis: vel vt ipsius periculo stipuleris ab eo quem tibi deleget in id quod tibi debuerat.

3. ¶ Aliena autem tātùm causa interuenit mandatum: veluti si tibi aliquis mandet, vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes.

4. ¶ Sua & aliena: veluti si de cōmunibus suis, & Titio negotiis gerendis tibi mandet [f], vel vt sibi, & Titio fūdum emeres, vel vt pro eo, & Titio spōderes.

5. ¶ Tua, & aliena: veluti si tibi mandet, vt Titio sub vsuris crederes. quia si sine vsuris pecuniam crederes [g], aliena tantùm gratia intercedit mandatum.

Mandatum gratia mandatarij

† Mandatum, importat voluntatem spontaneam iussum, necessitatem Rogatiu si emanat à superiore, præceptum. Hinc vulgò dici solet: rogatio domini præceptum est. Ouid. Est orare ducum species violenta iubēdi. Et quasi nuda supplicat ense potens Ausonius, Blando sed imperio vnde col. [illegible] ad eg. ff. quod iussu.

b ¶ *Sub vsuris.* in hoc est vtilitas mutuantis, propter vsurarium lucrum. Sed contra, *ff. de vsur. l. cùm quidam. §. si pupillo. in fi.* Sed ibi debet subaudiri, *tantùm*. 2. Vel dic, non sunt propter lucrum inductæ leges principaliter, vt ibi. secundariò tamen sic: vt hic dicitur. A c c v r s. A c c v r s o. Solue aliter, secundùm doct. aut vsuræ debentur ex stipulatu: quia in stipulationem expressè deductæ sunt: & tunc lucrum sapiunt, vt loquitur hic. aut debentur vsuræ propter moram, siue negligentiam non soluentis: & tunc non sapiunt lucrum: quia tanquam interesse præstantur, vt loquitur *d. l. cùm quidam §. si pupillo.* Christopho.

c ¶ *Ei.* putà procuratori mandantis.

d ¶ *Ipsius.* scilicet mandantis. & in hoc est vtilitas mandantis

e ¶ *Mandet.* scilicet fideiussor. Et hoc casu agetur contra fideiussorem mandatorem actione mandati, non ex stipulatione prima, si nouandi animo hoc mandatum intercessit: *vt ff. eodem l. si mandato meo. in fin. l.* Si autem non nouandi animo, agetur ex prima causa: *vt ff. de procu. l. licèt. & §. ea obligatio. in fin.*

f ¶ *Mandet.* hic agi potest duabus actionibus, mandati scilicet contra mandantem, & negotiorum gestorum contra Titium, quæ datur & mandanti. *vt Cod. de neg. gest. l. si mandatum.*

g ¶ *Crederes.* scilicet mandauerit.

Tua tantùm gratia.] C a s v s. Vidistis iam qualiter quinque modis obligatoriis contrahitur mandatum, licèt etiam sexto modo contrahatur mandatum, sed non sit obligatorium: veluti si mandet Titius, vt pecunias tuas potius fœneres, quam in emptionem prædiorum colloces, vel ecōuersò. & huiusmodi obligatio plus sortitur nomē consilij, quam mandati. & hac de causa non est obligatorium. & illud patet euidenter: quia nemo ex huiusmodi consilio obligatur, quanquam mandatario non expediat, nisi in casibus exceptis & hoc ideò est quia liberum est suscipienti consilium, penes se explorare an susceptum consilium sibi expediat, nécne: & propter hoc si te pecuniam habentem monuerit aliquis, vt ex ea rem aliquam comparares, vel

Instisut.

crederes, non tenetur tibi iudicio mandati: licèt tibi non expediat eam emisse, vel alieni credidisse. & hæc vera sunt cùm mandatum sit sine adsignatione certæ personæ. Sed pone quòd mandabat tibi aliquis, vt Titio nominatim crederes pecuniam, nunquid eo facto is qui tibi mandauit, erit tibi obligatus? Et certè secundùm sententiam domini Sabini, dicendum est quòd sic: quia fortè aliter non credidisses Titio: nisi tale mandatum suscepisses. Franc.

tantùm factum, potiùs consilium, quàm mandatum est: quam ob rem mandantem non ligat: cùm ex consilio etiam pernicioso non obligetur, nisi vt certa persone mutuetur, mandatum fuerit.

6. ¶ Tua tātùm gratia [h] interuenit mandatum: veluti si tibi mādet, vt pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quàm fœneres: vel ex diuerso, vt pecunias tuas fœneres potiùs, quàm in emptiones prædiorum colloces. Cuius generis mandatum, magis consilium, quàm mandatum est: & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio [i] mandati [k] obligatur, etiam si non expediat ei cui mandabatur †: cùm liberū [l] cuique sit apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, vt rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat eam tibi emisse, vel credidisse: non tamen tibi mandati tenetur. Et adeò hæc ita sunt, vt quæsitum sit, an mandati teneatur qui mandauit tibi, vt pecuniam Titio fœnerares: sed obtinuit Sabini sentētia, obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia non aliter [m] Titio credidisses, quàm si tibi mandatum esset.

h ¶ *Tua tantùm gratia.* hic autem addunt doct. sextum modum: quòd dic *vt suprà eodem in principio in glo. imò videtur, &c. in fine glo.*

i ¶ *Ex consilio.* Nota bonam regulam. quem [a] de consilio non teneri. Fallit tamen in casibus qui his legibus dicuntur: *vt ff. de dolo §. quod si cùm scires. & ff. de proxenet. l. ij.* ¶ Sed certè ibi fuit fraudulentum [b] consilium: *vt ff. de regul. iur. l. consilij.* Item fallit: *vt ff. ad leg. Aquil. l. liber homo §. respon. & infrà de iniur. §. non solùm. & ff. de iniur. l. non solùm. in principio. & §. Proculus. & ff. quod vi, aut clam. l. semper. §. 1 & ff. de fur. l. si quis vxori. §. cùm Titio. & ff. de ser. cor. l. j. §. j. respon & §. persuadere.* Sed hoc in maleficiis: [c] ideò non datur mandati: tenetur tamen vel de dolo, vel aliis actionibus. Item alias facturus non erat in prædictis casibus, aliàs obtinet hæc regula: *vt hic, & ff. eodem. l. si remunerandi. §. planè.* Sed certè nec his casibus videtur teneri: *vt infrà proxi. §.* Sed dic, non tenetur illi cui tale consilium præstitit, vt ibi: sed illi, in cuius læsionem consuluit, vt hic dicimus. Vnde dici potest quòd nec his casibus fallit dicta regula: cùm dicat non teneri illi, scilicet cui consilium præstitum est, nisi in casu illius *leg. ff. de dolo. l. quòd si cùm scires & illius l. ff. de proxene. l. ij.* A d d i t i o. Eandem gl. habes, *ff. eodem. l. ij. § fin.*

a Consilio, seu ex consilio nemo obligatur, nisi certis casibus.

b Cōsilio fraudulento obligatur qui dat consilium.

† al. cui dabatur

c Consilium dans maleficiis, obligatur.

k ¶ *Mandati.* scilicet actione.

l ¶ *Liberum.* scilicet suscepto consilio: sed suscepto mandato necesse est consummari, secundùm Ioan. nisi congruo tempore renuntietur: *vt infrà eod. §. mandatum ff. eod l. si mandauero §. fina & ff. commo l. in commodato. §. sicut.*

m ¶ *Non aliter.* Hoc esse videtur pro opi. Pla. qui dicit duo, sc. vbi consulo certæ personæ mutuari: teneor ita demùm si alias facturus non eras. Vbi autem non est designata aliqua persona, non teneor, etiam si alias facturus nō eras. Sed Ioan. in vtroque casu dicit contra. Nam primò indistinctè teneor, siue aliàs eras mutuaturus, siue non. Secundò autem cum distinctione, non aliàs: *& facit pro eo, ff. eod. l. si remunerandi § planè. & suprà eo. §. tua & aliena. in fin. & ff. de neg. gest. l. ij. in fi. & l. iij.* ¶ Nec obstat quod hic dicitur: quia & si alias etiam facturus erat, tenetur qui mandauit, vt dictum est. vnde potest subandiri, maximè: quia non aliter, &c. A d d i t i o. Hæc opinio Ioan. veluti communiter approbatur: *de quo in l. si remunerandi. §. planè. ff. eo.* Chri.

Illud quoque.] C a s v s. Dicit Iustin. Domine, suprà vidimus qualiter mādatum contrahitur quinque modis obligatoriis & etiam sexto modo non obligatorio. quid modò plus diceris? Et dominus Iusti. respondet: Frater, vna cum prædictis scire debes, quòd sicut mandatum gratia tua tantùm non est obligatorium. sic nec consilium, seu mandatum de re turpi: veluti si tibi mandet aliquis vt furtum facias, vel iniuriam, aut damnum alicui inferas, huiusmodi non obligant quem & si mandatarius præstiterit pœnam ei contra quem deliquit, attamen aduersùs mandantem nullam habebit actionem. Fran.

OOO a ¶ Nō

Mandatum rei turpis, vel contra bonos mores, non valet.

7. ¶ Illud quoque mandatum non est obligatorium [a] quod contra bonos mores [b] est: veluti si Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de iniuria facienda mandet tibi. licèt enim pœnam istius facti nomine præstiteris [c]: non tamen vllam habes aduersus Titiū [d] actionem.

Mandati fines excedere nequaquam licet alioqui excedenti, quatenus excesserit, mandati actio denegatur.

8. ¶ Is, qui exequitur mandatum [e], non debet excedere fines mandati: vt ecce si quis vsque ad centum aureos mandauerit tibi, vt fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fideiubere: alioqui non habebis cum eo mandati actionem [f]: adeò quidē vt Sabino, & Cassio placuerit, etiam si vsque ad cētum aureos cum eo agere volueris, inutiliter acturum. Sed diuersæ scholæ auctores rectè vsque ad centum aureos te acturum existimant. quæ sententia sanè benignior est. Quòd si minoris emeris, habebis scilicet cum eo mandati actionem [g]: quoniam qui mandat vt sibi centum aureorum fundus emeretur, is vtique mandasse intelligitur, vt minoris (si possit) emeretur [h].

Mādatum re integra reuocatū extinguitur. rem autem integram appellamus, si quando nihil, quod ad mandati consummationem attinet, vel factum, vel inchoatum sit. morte quoque mādantis re integra contingente, euanescit mandatum: mandatarie tamē mortem, aut reuocationem ignoranti subuenitur.

9. ¶ Rectè [i] quoque mandatum contractum, si dum adhuc integra res sit, reuocatum fuerit, euanescit. [k] †.

10. ¶ Item si adhuc integro [l] mādato mors alterutrius interueniat: id est, vel eius qui mandauerit, vel illius qui mandatum susceperit, soluitur mandatum †. Sed vtilitatis causa receptum est: si eo mortuo qui tibi mandauerat, tu ignorans eum decessisse executus fueris mandatum, posse te agere mandati actione: alioqui [m] iusta, & probabilis ignorantia [n] tibi damnum afferret [o]. Et huic [p] simile est quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Titij, per ignorantiam liberto [q] soluerint, liberari eos [r]: cùm alioqui stricta [s] iuris ratione non possent liberari [f]: quia alij soluissent, quàm cui soluere debuerint.

Mandatum suscipere voluntatis est: susceptū verè adimplere necessitatis: nisi congruo tempore illi renuntiatur: quòd si aut non renuntietur, aut intempestiuè renuntiatum sit, mandati actio aduersus mandatarium competit: nisi iusta ratione excusetur.

11. ¶ Mandatum non suscipere cuilibet liberum est: susceptum autem consummandum est, aut quàm primum [t] renunciandum, vt per semetipsum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuncietur, vt integra causa mandatori reseruetur eandem rem explicandi: nihilominùs mandati actio locum habet: nisi iusta causa [u] intercesserit aut non renunciandi, aut intempestiuè renunciandi.

a ¶ *Non est obligatorium.* etiam [a] si iuramentū interuenerit: *vt in Auth sacramenta non solum. §. j. colla. v.* [b] *& facit ad hunc §. ff eod. l. si remunerandi. §. rei & l. si mandauero §. qui aedem. & ff de arb l. si cum dies §. compromisso. & suprà de inutil. stip. §. quod turpi. & ff. de verb. obli. l. generaliter. & l. seq. & ff de condi. insti. l. conditionos. j. & q.*

b ¶ *Contra bonos mores.* Hic quæritur, quid si mandaui tibi vt illi nomine meo iniuriam inferres, an tenear? Respon. vtique: *arg. ff. de dam. infect. l. damnum. §. si mandato.*

c ¶ *Præstiteris.* scilicet ei cui commissum est maleficium, vt pœnam dupli. & ita licèt interfit mandatarij, tamen non agit: quia nec inter esse fingitur: *vt ff de condi. insti. l filius. in fin. & melius, ff. de reg. iur. l. quod quis ex culpa. in fin.*

d ¶ *Titium.* scilicèt mādantem.

Is qui exequitur.] Cacvt. Dixi Iustiniano, Domine, bene vidi quot modis, & qualiter contrahitur mandatum: pro Deo dicas mihi, qualiter mandatarius tenetur exequi id quod sibi datur in mandatis? Dicit ipse, Scire debet, quòd si mandetur alicui sub certa forma, non debet mandatarius illam formam excedere. nam si aliquis tibi mandasset vt ei fundum emeres, velitti pro c. vel vt pro Titio in tanta pecunia sponderet: nec teneberis pluris emere, nec in ampliorem pecuniam fideiubere. quòd si feceris, ad id quod expenderis, prædictam actionem non habebis, vnde Cassius, & Sabinus dicebant in hoc casu, quòd non competeret tibi actio contra mandantem etiam pro centum aureis in mandato comprehensis. & hoc, si contra formam mandati plus expenderis. Aliter tamen obtinuit secundùm opinionem aliorum, quòd vsque ad pecuniam in forma mandati comprehensam agere poteris. Sed pone quòd is cui mandaui vt emeret mihi fundum pro centū aureis, pro minori pretio illum comparauit: nunquid habebit act contra me? Et certe sic: quia tītè videor mandasse, vt dictū fundum pro minori pretio emeret, si posset. Litera est plana vsque ad si tit. Franc.

e ¶ *Mandatum.* scilicet certæ formæ. Nam quandoque [c] habet certā formā, & tunc habet locum quòd hic dicitur: *vt ff eod. l. diligenter.* quandoque non: & tunc bona fide facere debet: *vt ff. e l. iq.* & probatur etiam hæc distinctio, *ff eo. l. si quis pro eo.*

f ¶ *Mandati actionem.* sed nec certè nego. gest. secundùm B. & Ioan. & est pro eis *C. de nego. gest l. vlti. & ff. de nego gest. l. qui aliena. §. libertos & de peculio l. si creditor. §* Sed M dabat vtilem neg. gest actionem & respondebat illi *l. fin. de neg gest.* quia specialis ibi fuit prohibitio. [d] Sed certè miror de hac opinione: cùm videatur lex expedita, quæ etiam vtilem denegat expresse *vt ff eo. l. si pro te & ff de eodem l. j §. causa.*

g ¶ *Mandati actionem.* pro pretio dato: *vt ff. de in rem ver. l. si fundum*

h ¶ *Emeretur.* est autem illa ratio: quis maiori summæ minor inest. *vt hic, & ff. de verborum obligationib. l. j. §. q. & l. inter stipulantem. §. q. & ff. de recept arbi. l diem. § si plures.* Additio. Et hæc vera vbi negotium quod mandator, respicit damnum, vel vtilitatem mandantis, vel mandatarij, secus si tertij tantùm: quia non potest ampliari, nec restringi tanquam odiosum: *vt in c. ain de non sacerdotali. de prabin. in vj.* Ioan. Fab.

i ¶ *Rectè.* nam si non rectè, non est necesse reuocari: *vt suprà eod. §. illud.*

k ¶ *Euanescit.* speciale est in mandato, vt sic facilè reuocetur per voluntatem vnius partis tantùm. In aliis enim contractibus non sic: *vt Cod. de act. & oblig. l. sicut.* quæ est contraria huic. Et est ratio: quia hîc non statim interest, & ideò non statim hinc inde nascitur obligatio, quæ ea interesse datur: *vt ff. eod. l. si procuratorem §. mandati actio.* & facit ad hunc §. *ff de iurisd. om. iud l & quia. & ff. de minor l. quod si minor. & Scæuola. & Cod. de repudiare. l. si. & ff. de ritu nupt. l. plerique.*

l ¶ *Item si adhuc integro.* sed vsque quò dicitur integrum? Respon. si mandata sit emptio, donec arrhas dederit, vel aliàs se emptori obligauerit, & idem in similibus. Et (vt breuiùs accipias) si iam cœperit interesse mandatarij, non est res integra, aliàs sic *arg. ff. eodem l si procuratorem. § mandati.* Si verò non est res integra, non finitur mandatum nisi in iudicio: *vt ff. de iudi l. tam ex contractibus. §. fi.* Sed [a] quid prodest, si non finitur mandatum re non integra? Respon. quia per hæredem cœpta negotia debent consummari. *ff pro socio l. si nal* licèt noua incoare necesse non sit: *vt ff. de nego. gest. l nam & Seruius. § si vino & ff. pro socio. l. hæres socij.* quod non est re integra: cùm nullum cœptum sit.

m ¶ *Alioqui.* id est, si non posset agere. Accvrsivs.

n ¶ *Probabilis ignorantia.* quæ est in facto alieno: *vt hic. & ff eodem l idemque. §. penultimo.* aliàs non est probabilis: *vt ff. ad Velleianum. l. quamquam. & Cod. de rescindenda venditione. l quisquis. & ff. de adil. l. j. §. causa.*

o ¶ *Afferret.* quod esse non debet.

p ¶ *Et huic.* scilicet proximo casui.

q ¶ *Liberto.* primo dispensatori, & seruo. Accvrs.

r ¶ *Liberari eos.* facit, *ff si cer. peta. l. eius qui in prouincia. & Cod de solu. l si cum seruus.*

s ¶ *Stricta* Strictæ iuris rationi, id est, stricto iuri, aduersam facit vtilitatem. ex quo apparet *vtilitatis* nomen in libris nostris æquitatem, & ius gentium significare, ea qua etiam vtiles actiones nomen acceperunt. *l. quia actionem. de præscr. ver. l. seruitutes. § si sublatum. de ser. verb. l. si longius. in fi. de iudic.* Cviac.

f ¶ *Non possent liberari.* nisi in casibus: *vt infrà quib. mod. tol. obliga. in prin. decorrus.*

t ¶ *Quam primum.* scilicet potest fieri.

u ¶ *Iusta causa.* putà casus fortuitus. [b] vnā de dolo tenetur, & lata culpa, & leui, & leuissima, secundùm Bart. & Ioan. *vt C. eod l. in*

* Quia tale iuramentum velut peccati nutritiuū nec est seruādum, nec contractum firmat. *c non est de regul iur. lib. 6. Ægi Per.*

b Et hoc verū in omnibus pactis quæ ratione turpitudinis, vel publicæ vtilitatis principaliter improbantur. Secus si secundario, vel in odium creditoris: aut propter defectum sensus, vel imbecillitatē personæ improbētur; quia iuramento confirmantur. Et quod dicitur non valere iuramentum cōtra legē, intellige de canonica non autem de ciuili, vt per *Ang. in.*

c Mandati certam formam habentis fines excedere mandatarius non debet incertā formā non habētis, ex bona fide fines mandati excedere potest.

d Quo casu nō habet etiam vtilem: nisi in causis piis, & necessariis, putà alendo liberos, vel faciendo id quod tēdit ad exonerationē, vel euasionem personæ, seu infamiæ mandantis, vt per *Ioan Fab & Ang in*

† *Simile in casu can. si. vbi res non est integra cū gl. super verb. integra. extra de sim.*

‡ Nisi mandatum sit exequendum post mortem, vel mādans de necessitate teneatur exequi.

a Dic. quod in mādata iurisdictione, res integra esse dicitur etiā per solam citationē. In mādato verò procuratoris ad solicia, si sit aduersus per lit. contest. si res, sufficit quod dominus pro eo sciente, vel volente satisfecerit. In procuratore autem ad negotia sufficit fecisse præparamenta necessaria: putà sine quibus principale negotium expediri non potest *Angel.*

b Mandatarius præstat doli. & culpam omnē: hoc est latam, leuem, & leuissimam.

l. in re mandata & l. à procuratore. a. Alij dicūt de leuissima mādatarium non teneri: sed de dolo tantùm, quando gratia mandantis tantùm fit: vel de leui culpa: quando vtriusque gratia, instar aliorum contractuum: *vt ff. de regul. iur. l. contractus* 3. Sed primum videtur verius, cùm hic contractus multùm discrepet ab alijs contractibus.

A C C V R S I O. Tu dic quòd de lata, leui, vel leuissima culpa eatenùs tenetur, quatenùs id quod venit in mandato, exactam, vel exactissimam requirit diligentiam. Ange.

a ¶ *In summa.* id est, breuiter amodò hunc tit. expediamus.

b ¶ *Negotij.* id est, contractus.

c ¶ *Mercede.* scilicet vt mercede: vt quia aliàs non erat pariturus mādato. si autem alias pariturus eras, & constituatur aliquod salarium gratia [a] remunerandi, non minus erit mandatum: *vt ff. eod. l. si remunerandi. 1. respon.* ¶ Et ad huius rei euidētiam distingue: quia aut est incertum re, & genere: putà si dicam tibi, Benè retribuam tibi hoc seruitium, vel recognoscam. & tunc non potest peti quicquam: *vt Cod. eod. l. salarium. & ff. eod. l. qui mutuam §. salarium.* [b] Aut certum genere, licèt incertum specie: vt dabo tibi equum, vel par vestimentorum: & tunc potest dici quòd valeat conuentio salarij, cùm non sit prorsus incertum. *vt ff. eod. l. si fideiussor in gloss.* 1. secus in his quæ pondere, vel numero consistunt: *vt ff. de leg. 1. l. si hominem* Si autem certum omninò. tunc aut stipulatione promittitur, & tunc certi conditione petitur. Si autem sine stipulatione, & incontinenti ante mandatum, vel post: petitur actione ex eo contractu, scilicet contraria mandati informata. Si autem ex interuallo, scilicet postquam contrahentes ad alia diuertissent negotia, petitur officio iudicis *vt C. eod. l. 1. & ff. eo. l. salarium & Cod. de pact. l. petentes. & ff. de duobus reis. l. duos. in fin.* A C C V R S.

c ¶ *Interueniente mercede* sc. in pecunia numerata: *vt diximus ¶ in prin.* Item hæc regula generalis est vera, nisi sit talis persona, quæ non consueuerat locare operas suas: vel res talis quæ non consueuerat locari: tunc enim non locari. sed præscriptis verbis agitur: *vt ff. de præscriptis verbis. l. si tibi. & l. naturalis. §. at cùm do.*

d ¶ *Fulloni.* Fullo [c] est qui lauat, & tingit pannos, & etiam polit eluendo superflua. Sed sarcinator [d] econtra, qui sarcit, & addit vbi est scissum vestimētum, vel pannus, & consuit. Vnde dicitur, Iste habet sarta tecta quia cùm essēt fracta, sunt reparata ex quibusdam adiunctionibus: *vt ff. de vsufruct. l. hactenus.* Et dicitur sarcinator a sarcina: & significat propriè eum qui plurimùm vestium sumit. Aliquando etiam pro sutore accipitur. vt hic.

e ¶ *Actio* imò videtur præscriptis verbis competere: *vt suprà loc. § 1.* solue vt ibi.

12. ¶ Mandatum & in diem differri, & sub conditione fieri potest.

Mandatum debet esse gratuitum: aliàs transit in alium contractum. A R E T.

13. ¶ In summa [a] sciendum est, mandatum nisi gratuitum sit, in aliam formam negotij [b] cadere. Nam mercede constituta incipit locatio & conductio esse. Et, vt generaliter dicamus, quibus casibus sine mercede suscepto officio mandati, siue depositi contrahitur negotium, his casibus interueniente mercede [c] locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideò si fulloni [d] polienda, curandáve quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neque promissa, mandati competit actio [e].

a Potest tamē officio iudicis peti, sicut quādo nullo modo fuit promissum: dummodò non cōstet quòd sine præfatis verbis gratis fuisses pariturus. Angel.

b Salarium id locari, & procuratoris peti tūc officio iudicis.

† aliàs de obligationib. quæ ex contractu.

† *Sic ff. & C. de nego. gestis.*

e Fullo.

d Sarcinator.

DE OBLIGATIONIBVS, quæ ex quasi † contractu nascuntur †.

TITVLVS XXVIII.

Valet argumentum à sufficienti partium enumeratione. A R E T.

DE OBLIGATIONIBVS, &c.

Rubrica istius continuatio sumitur ex §. sequent. suprà titu. de obligationibus: *vbi dicitur, quòd obligationum quædam sunt ex contractu, quædā ex quasi contractu, &c. Et quia dictum est suprà de obligationibus ex contractu sequitur de* obligatio. ex quasi contractu. *& etiam hic continuatur in text.* Acc.

e Diuisio.

P*Ost genera.*] Totus iste titulus diuiditur [e] principaliter in duas partes. Primò ponit continuationem rubricæ, de qua est tractaturus. Secundò illud per exempla declarat. Secunda ibi: *Igitur cùm quis.* C A S V S. Istum titulum continuat Iustin. cum præcedentibus, ita dicens, quòd post genera contractuum enumerata, dispiciendum est de quibusdam cōtractibus siue obligationibus quę nō ex contractu propriè nascuntur. quia tamē non oriuntur ex maleficio, nec ex quasi maleficio supple per totum titulum istum, vt bona sit illatio: nec ex contractu, vt dictum est in principio. relinquitur ergo quòd ex quasi contractu nascātur. Vnde de huiusmodi contractibus, siue obligationibus notat dominus Iustinianus plura exempla. Et primum exemplum est tale: Aliquis gessit negotia absentis alicuius sine mandato: ex ista gestione nascuntur duæ actiones, i. nasci possunt. Si enim benè gessorit negotia absentis, datur sibi actio nego. gest. contraria contra eum cuius negotia gessit, ad repetendum illud quod impendit. Si autē malè gessit, datur actio nego. gesto. directa ei cuius negotia gesta sūt, contra gerentē. Sed domine, quæ est differentia inter has duas actiones? Et dicis quòd quo ad effectum nulla est differentia, sed subtilitate iuris talis est differentia, quòd actio illa quæ datur domino contra gerentem, vocatur directa: illa autem quæ datur gestori contra dominum, vocatur contraria, vt dictum est. & nascuntur istæ duæ actiones, vt suprà dictum, quando aliquis sponte, & sine mandato accedit ad negotia alterius gerenda, vt putà absentis: & si ea benè, & vtiliter gerit, habet eum cuius negotia gerit, & ignorantem, & inuitum sibi obligatum, & hoc maximæ vtilitatis causa factum fuit, siue institutū. scilicèt ne negotia negotiatorum, qui subita festinatione compelluntur abesse, nulli demandata negotiorum suorum gestione, deserta relinquerentur: quod contingeret, nisi huiusmodi actiones negotiorum gestoribus darentur. Nullus enim sine mandato accederet ad negotia aliena gerenda, si de eo, quod impendisset, ad illud recuperandum nullam haberet actionem. In versiculo, *Sunt autem,* casus est talis: Supra dictum est, quòd ille qui sine mandato vtiliter gessit negotia absentis: si aliquid de suo impendit, poterit illud recuperare per actionem negot. gest. contrariam. Eodem modo & econuerso. scilicet, si malè se habuerit gestor in gerendo negotia absentis, domino tenetur actione negotiorum gestorum directa. & hac ratione ad reddendas rationes administrationis suæ tenetur gestor præstare exactam diligentiam & non sufficit quòd talem diligentiam adhibeat, qualem in rebus suis adhibere solet. & hoc est verum, si alius diligentior eo accessisset ad negotia illa gerenda, si ipse ea non gessisset. hoc dicit. Franciscus.

POst genera [f] cōtractuum enumerata, dispiciamus etiam de his obligationibus quæ quidē non propriè nasci ex contractu intelliguntur: sed tamen quia non ex maleficio [g] substātiam capiunt, quasi ex cōtractu nasci videntur.

Cùm quis absentis negotia sine mādato curauit, hinc inde ex quasi cōtractu nascitur obligatio: ex qua duæ proficiscuntur actiones: altera negotiorū gestorū aduersus dominū, si quid eius nomine vtiliter impenderit, competit: altera verò domino contra gestorem, vt administrationis rationē reddat. qui quidem si minus diligēter, quàm oportebat, gesserit, tunc etiam de leuissima culpa tenetur, cùm alius commodius negotia erat administraturus.

1. ¶ Igitur [h] cùm quis negotia absentis gesserit, vltrò citróque [i] [k] inter eos nascūtur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorum. sed domino quidem rei gestæ aduersus eum qui gessit, directa cōpetit actio; negotiorum autem gestori [a]

f ¶ *Genera.* id est, maneries, vel diuersitates contractuum: *vt suprà de oblig. §. 1. vsque huc.*

g ¶ *Ex maleficio.* subaudi, vel quasi: vt sit bona argumentatio. *sic infrà de oblig. quæ ex quasi maleficio in prin.*

h ¶ *Igitur.* quia de his obligationibus quæ ex quasi contractu sunt, dicere debemus, incipiamus de hac quæ ex sola prouenit amicitia: *vt infrà eod. §.*

i ¶ *Vltrò, citróque.* id est, hinc inde possibile est eas nasci. nam ex vna parte tantùm quandoque agitur: vt si alterius non intersit, sed sua tantùm. A D D I T I O. Nor. verba legalia significare habilitatem, & potentiam: licèt semper significare non possint: *vt not. suprà de iustit. & iur. in principio.* secundùm Christophorum.

k ¶ *Vltrò, citróque.* contractus est negotiorum, ex quo mutua actio, mutuáque obligatio nascitur: & ea quidē actio vel vtrinque directa est: vel hinc directa: illinc contraria. Directa: id est, principalis: Contraria; id est, quæ principalis non est: sed ex contrario in eum datur, cui principalis actio competit. Aut igitur vno tantùm ex latere principalis est actio, aut vltrò, citróque. Contraria actio principalis non est: quia ea indemnitati tantùm consulitur, quamobrem nec famosa est, nec in ea iuratur in litem. *l. et apud quem. C. depositi* C V I A C.

k ¶ *Negotiorum autem gestori.* licet etiam vnum negotium sit

 gestum,

gestum *ff de nego.gest.l iy §* j.*versi negotia,sic infrà,vt bono.rapt in prin.& ff.vi bono.rap.l.y.§.quod ait praetor.*

a ¶ *Sine mandato.* scilicet eius cuius negotia gesserit. & sic soluitur,*C.de neg.gest. l si mandatum.*

b ¶ *Idque.* scilicet vt repetat quod impendit. nisi [a] denuntiatio inhibeat, *vt Cod. de neg. gest. eo. l. fin.* Vel paterna affectio: *vt C. eo. l si paterno. & l. quod tu vxorem. & ff. eod. de neg. gest. l. si quis.* Vel obsequium, quod est si libertus patroni neg. gerat,*vt Cod. eod. l. officio.* His enim casibus nihil repetitur, alioqui quandoque repetitur in quantum locupletior est, vt dicemus *infrà § prox.*

a Negotiorum gestor certis in casibus non repetit quod impendit.

contraria: quas ex nullo contractu propriè nasci manifestú est, quippè ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato [a] quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit. Ex qua causa hi, quorú negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur, idque [b] vtilitatis causa receptum est, ne absentium qui subita festinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregrè profecti essent, desererentur negotia [c], quæ sanè nemo curaturus esset, si de eo quod quis impendisset, nullam [d] habiturus esset actionem. Sicut autem is qui vtiliter gesserit negotia, habet obligatum [e] dominum negotiorú: ita & contrà iste quoque tenetur vt administrationis reddat rationem. Quo casu ad exactissimam [f] quisque diligentiam compellitur reddere rationem: nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modò alius diligentior eo commodiùs administraturus esset negotia.

Ea quæ inter tutorem, & pupillum ex gestione tutelæ oritur obligatio, ex quasi contractu nasci dicitur: ex qua tutelæ actio directa, & cõtraria resultat: prima pupillo datur, vt tutelæ rationem cõsequatur: reliqua tutori, vt quod ei pupilli nomine abest, recuperet.

2 ¶ Tutores [g] quoque, qui tutelæ iudicio tenẽtur, non propriè ex contractu obligati esse intelliguntur: (nullum enim negotium inter tutorem, & pupillum contrahitur) sed quia sanè nõ ex maleficio [h] tenẽtur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutuæ sunt actiones. Non tantùm enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem [i], sed ex contrario tutor cum pupillo habet cõtrariam [k] tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus [l], aut rẽ suam creditoribus eius obligauerit.

c ¶ ¶ *Desererentur negotia.* quod in multis noceret, *vt ff. eo. l* 1. Accvrs.

d ¶ *Nullam.* cùm neminem sit verisimile suam pecuniam iactare, vel effundere, *vt ff. de proba. l. cùm de indebito. §. qui enim*

e ¶ *Obligatum.* scilicet in solidum, dummodò sit vtiliter cœptum negotium, licèt diuersus exitus sit secutus, *vt ff. ea.l. sed an vltro § j.* In casibus tamen non tenetur in solidum, vt si pupillus est, cuius negotia sunt gesta. 2. Item si animo deprædandi gessit *vt ff. eo. de nego. gest. l. si pupilli. j. respon. & § sed & si quis negotia mea.* 3. Item & si ad noua [b] negotia gerendo accessit: *vt ff. ea.l si quis negotia.* 4. Item si pacto [c] hoc actum est: *vt Cod. eod. l. negotium.* 5. Item & si fuit in culpa gerens: *vt ff eod l sine hæreditaria.* 6 Item si fuit in mora: *vt ff. de leg. 3. l cum res §. fi.* Avdit. o Et est ratio: quia in omnibus istis casibus gerens tenetur etiam de casu fortuito, & in eis non sufficit esse cœptum vtiliter, nisi vtilitas perduret: *vt no glo.in l si negotia in verbo sit solitus.ff. de negot.gest.* Angel.

b Noua negotia insolita sũt enim tria genera negotiorum, cõsueti, insolitum, & desertum. *in l si negotia.ff eod*

c Pacto, si casum cepit in se per pactum.

f ¶ *Ad exactissimam* ¶ Not. gestorem [d] interdum de dolo solo, & lata culpa teneri: vt si ad deserta neg. accessit, *ff. de neg gest.l. iy §.interdum.* Quandoque de dolo, lata culpa, & leui & hoc regulariter. *vt Cod.ea.l.tutors. & ff eo.l.si pupilli. §. fi.* 3. Quandoque de leuissima vt quando alius diligẽtius volebat administrare, vt hic dicitur, *vt ff.eo.l.si pupilli §. videamus.* 4. Quandoque de casu, vt in his casibus vbi agitur in quantum dominus locupletior est; *vt modo suprà diximus in eod.§.* Accvrs. Avdit. o. Et hæc vera in gestis. de neglectis autem tenetur, siue gerere incœpit, & postea dimisit: siue non incœpit: dummodo a principio vt omnia gesturus accesserit. Idem si nõ vt omnia gesturus, si alias diligens erat gesturus: aliàs secus. Ange.

d Negotiorum gestor an, & quando præstet dolum, culpam, & casum

Tutores quoque] Casvs. Viso vno exemplo de obligatio. quæ ex quasi contractu nascũtur, videndum est de alio. Non solùm enim gestores negotiorũ tenentur sine mandato, quasi ex contractu: verùm etiam tutores, qui tutelæ officio tenentur, ex quasi contractu obligantur. Nullum enim negotium inter pupillum, & tutorem geritur: sed quia non tenetur ex contractu, nec ex maleficio, vel quasi supple, ex quasi contractu teneri videtur. & nascuntur actiones hinc inde. Ex ista enim obligatione oritur actio directa pupillo cõtra tutorem: contraria verò nascitur tutori contra pupillum ad petendum si aliquid impendit de suo in negotiis pupilli. aut si aliquid est ei abfuturum, vel si pro pupillo alteri fuit obligatus. b.d.Franc.de Aret.

g ¶ *Tutores.* scilicet quondam. nam quamdiu est tutor, non oritur obligatio: *vt ff de tuto. & ra. distra. l.si tutor.§.fi. & l.non datur* Azo.

h ¶ *Ex maleficio.* subaudi, vel quasi vt bona sit illatio. Accvrs.

i ¶ *Actionem.* scilicet directam. tenetur etiam aliis actionibus tutor *vt diximus suprà de Atil.tut. §.* & ita habes hoc §. actionem [a] tutelæ directam, & contrariam esse ex quasi contractu. ¶ Quid de actione protutelæ? Respon. idem [b], cùm ad instar actionis tutelæ sit inducta: *vt ff. de eo qui pro tut.nego.gess.l.j §.pro tutore.*

a Tutelæ directa, & contraria actio est ex quasi cõtractu.

b Actio protutelæ directa, & contraria est ex quasi contractu

Habentes rem aliter, quàm ex contractu societatis, communem, vltrò citróque ex quasi contractu obligantur: quæ obligatio actionem familiæ erciscundæ, & communi diuidundo producit.

3. ¶ Item si inter aliquos communis res sit sine societate [m], veluti quòd pariter eis legata, donatáve esset, & alter eorum alteri ideò teneatur communi diuidundo iudicio, quòd solus fructus ex ea re perceperit, aut quòd socius eius [n] solus in eam rem necessarias impensas fecerit, non intelligitur ex cõtractu propriè obligatus esse, (quippe nihil inter se contraxerunt) sed quia ex maleficio [o] nõ tenetur, quasi ex contractu teneri videtur.

4. ¶ Idem iuris [p] est de eo qui cohæredi [q] familiæ erciscundæ iudicio ex his causis [q] obligatus est.

k ¶ *Contrariam.* quam finita tutela demùm intendit, vt modo diximus de directa: *vt ff. de contra. act.tut.l.j. § final.* Accvrs.

l ¶ *Obligatus.* vnde absumtum est: quod perinde est, ac si iam abesset; *vt de nego gest l. iy. in si. & l. si quis mandato. in fin.*

Item si inter aliquos, &c.] Casva. Vidistis iam duo exempla de obligationibus quæ ex quasi contractu nascuntur: modò ponit hîc dominus Iustinia. tertium exemplum, dicens: Si inter aliquos fuerit res aliqua communis sine societate: vt quia eis pariter fuerit legata, vel donata: si vnus eorum alteri teneatur iudicio communi diuidundo, & hoc vel quia alter solus in re communi fecerit impensas, vel quia ipse solus fructus ex ea re ceperit: tunc non intelligitur propriè obligatus ex contractu, eo quòd nihil inter se contraxerint: sed quoniam ex maleficio, vel quasi supple, nõ tenetur ex quasi contractu teneri videtur. Idem iuris videtur de eo qui cohæredi suo obligatur, vel quia cohæres in re cõmuni fecerit impensas necessarias, vel quia ipse solus fructus perceperit. cùm enim inter se non contraxerint, nec ex maleficio sit obligatus, vel quasi, ideò ex quasi contractu obligatus videtur. h d.Franc.

m ¶ *Sine societate.* Tunc enim ageretur pro socio e. scilicet si esset societas. Videtur tamen, quòd hic § sibi ipsi contradicat. nam nunc dicit quòd non est societas, & posteà dicit, socius eius, &c. Sed dic quòd non est societas vera: sed quædam accidens: nam vera contrahitur consensu: *vt suprà de obliga.ex consensu.in princ.* Hæc autem præter spem. *vt in hoc §. dicitur.*

n ¶ *Socius eius.* id est, consors eius. impropriè enim ponitur, vt modò diximus.

o ¶ *Ex maleficio.* sub. vel quasi: vt sit bona illatio. *vt suprà eodem in princip.* & facit ad hunc *§. ff. fami. erciscun. l. hæredes § non tantum in fi. §. & ff. communi diuidun. l. y. in fin. 1. respon. & ff. pro socio. l. vt sit pro socio. & l. actione §. si post distractam.* Accvrsivs.

p ¶ *Idem iuris.* non [d] per omnia: quia superior scilicet communi diuidundo, pro rebus singularibus competit: hæc autem ad vniuersitatem: *vt suprà §. proxi. & ff. pro socio. l. pro socio arbiter.* 2. Item superior pluries intendi potest: hæc autem semel tantùm, *vt ff fami ercisc. l. si filius. §. familia & Cod. famil. erciscun.*

q ¶ *Qui cohæredi.* Vet. *qui cohæredi suo.* finium regundorum non est in personam, nisi ex maleficio. Communi diuidundo, & familiæ erciscundæ sunt in personam quasi ex contractu. Petitio hæreditatis, quæ etiam mixta est actio, est quasi ex contractu. Cvia c.

q ¶ *Ex his causis.* quas superiori §. diximus.

Hæres quoque, &c.] Casva. In proximo §. dictum est, quòd hæres si sit cohæredi obligatus ex causis suprà dictis, scilicet si fructus rei communis solus percepit, vel si cohæres suus in rem communem impensas fecerit necessarias: quòd tunc ex quasi contractu intelligitur obligatio contracta. Sed quid diceres de hærede,

c Accursius præsupponit communi diuidundo hic non agi quod est falsũ per l. 2. ff commun diuidũdo. Dic igitur rẽ hic communẽ dici sine societate, quia aliàs esset contractus, & non quasi de quo hic agit. An autem expensæ per vnũ ex fratribus factæ debeant in diuisione imputari. vide Io. Fab. hic.

d Familiæ erciscũdæ, & cõmuni diuidendo differẽtia.

Aditione hæreditatis quasi contrahere hæres cū legatariis dicitur.

5. ¶ Hæres quoque legatorum nomine non propriè ex contractu obligatus intelligitur. neque enim cum hærede, neque cum defuncto vllum negotiū legatarius gessisse propriè dici potest: & tamen quia ex maleficio [a] non est obligatus, quasi ex contractu debere intelligitur [b].

Qui recipit indebitū solutum per errorem, ex quasi cōtractu dicitur obligatus ad restituendū illud. ARE.

Annotat. Videto §. is quoque. suprà, quibus modis re contrahitur obligatio.

6. ¶ Item is cui quis per errorem non debitum soluit, quasi ex contractu debere videtur [c]. Adeò enim nō intelligitur propriè ex contractu obligatus esse, vt si certiorem rationem sequamur, magis (vt suprà diximus [d]) ex distractu, quàm ex contractu possit dici obligatus esse. Nam qui soluendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, vt distrahat potiùs negotium, quàm contrahat. Sed tamen perinde is qui accipit, obligatur [e], ac si mutuum ei daretur, & ideò condictione [f] tenetur.

Si in eo causarum genere quæ infic|ando duplantur, indebitū solutū fuerit, repetitio cessat: ideo quod ex lege Aquilia, vel legato religionis, & pietatis intuitu venerabilibus locis facto solutū est, non repetitur.

7. ¶ Ex quibusdam [g] † tamen causis repeti non potest quod per errorem [h] non debitum solutum sit. Sic namque definierunt veteres, ex quibus causis inficiādo lis crescit, ex iis causis nō debitum solutum repeti nō posse. veluti ex lege Aquilia [i], item ex legato [k]. quod veteres quidē in his legatis [l] locū habe-

a Rei vindicatio quæ datur legatariis, non est ex quasi contractu.

b Cmò non idē dicendum: differunt enim; quia rei vindicat nulla præcedente oblig. ex solo dominio causatur: sed hypothecaria ex conuentione & per suppositionem obliga personalē esse, vel fuisse: ideo in ea dic idē, quod in actione ex testamēto. *secundum Io. Fabr. & Angel. ibi.*

c Soluens contrahere negotium aliquod intelligitur.

d Locupletari nemo debet cum aliena iactura.

e Erroris in re, vel in obligatione differentia.

† *Hic §. respōdet tit. de cōdi. inde. ff. & C. Huius §. & Gloss. facit mentionē Gloss. 1. in c. vlt. in nō. extrā de sol.*

a Solutum per errorem indebitū octo casibus repeti non potest

b Quādo causa crescat per inficiationē, declarat Gl. 1. 2. & 3. in l. ea qua C. eo.

c Vel dic, ratio nem; quia videtur soluisse propter dubiū probationis, vt euitet dolū, ex quo resurgit quædam ficta trāsactio, quæ repetitionem impedit.

d Confitendo se cōmisisse delictū, licèt quis sibi præiudicet ciuiliter ad pœnā tēporalem; secus tamen si agitur criminaliter ad pœnā corporalē. Ratio differētiæ est; quia illic est arbiter suorū bonorum; hic verò non est dominus suorum membrorum *vnde Ang. hic.*

e Et est ratio; quia licèt cesset causa indebiti tamen nō cessat cōiectura pietatis, quæ impedit repetitionē. *vt l. cū ii. §. mulier ff. de condi. indebiti.* præsertim cum non sic euidēter relictū nō esse; sicut dānum datū non esse apparere nō possit. *Ang.*

---

de hærede qui obligatus est legatario: obligatur non ex quasi cōtractu? Et respon. dominus Iustinianus, dicens quòd ex cōtractu non est obligatus legatario, eò quod nullū negotium gessit legatarius cum hærede, neque cum defuncto: nec ex maleficio, nec ex quasi, supple: quare intelligitur obligatus ex quasi contractu. hoc dicit. Franciscus.

a ¶ *Ex maleficio.* subaudi, vel quasi.

b ¶ *Intelligitur.* scilicet actione ex testamento: *vt suprà de leg. §. nostra.* Rei vindicatio [a] autem quæ datur: *vt in eo. § dicitur.* nunquid est ex quasi contractu? Respondeo, non puto: quia non est obligatio: vnde non debet dici ex contractu, vel quasi: *vt i. de actio. §. 1.* Idem [b] scilicet quod in rei vindicatione, dic hypothecaria dico, quæ similiter legatarius datur, *vt C. communia de leg. l. j. & in d. §. nostra. suprà, de leg.* Sed vnde nascitur hic quasi cōtractus, vel vnde oritur actio ex testamento? Respon. adeundo hæreditatem hæres quasi contrahere videtur: *vt ff. quibus ex caus. in poss. eatur. l. apud Iulianum. §. fin. & l. sequenti.* ¶ Item quid de petitione hæreditatis? Respon. & hæc est ex quasi contractu cùm is non contraxerit, qui possidet pro hærede, vel pro possessore: nec etiam deliquit, vel quasi. vnde sequitur ex argumentis, quæ fiunt in hoc titulo, quod sit ex quasi cōtractu. ¶ Item quid de actione finium regundorum? Respon. idem: quia & illa habet similitudines multas cū actione familiæ erciscundæ, & communi diuidundo, & cum petitione hæreditatis: *vt infrà de actio. § quadam. & ff de peti. hære. l. si bona fide. §. petitor autem hæreditatis. & l. sed & si lege § petitio hæreditatis.*

Item is cui quis.] CASVS. Iam habuistis multa exempla de oblig. quæ fiunt ex quasi contractu. Adhuc restat vnum exemplum: veluti si quis credens se debere Titio centum cùm in veritate sibi in nullo teneretur, per errorem soluerit indebitum: habet Titium cui ista centum soluuntur indebita, obligatum, & non ex contractu, propriè: imò videtur magis ex distractu obligatus. Dicitur ex distractu: quia qui soluendi animo pecuniam dat, potiùs eam dare videtur, vt distrahat, quàm vt contrahat: nec ex maleficio est obligatus, vel quasi, supple: quia per diuisionem illam *suprà de obligationibus. §. sequens diuisio.* apparet, quòd ex quasi contractu obligatus est. vnde iste qui indebitum accepit, perinde obligatur, ac si mutuum ei daretur. & hoc verum est quantum ad effectum obligandi, & non quantum ad nomen obligationis, vel actionis. h. d. Franc.

c ¶ *Debere videtur.* Nam [c] eo ipso quòd soluit, aliquid negotij contrahere videtur: *vt ff. de cond. inde. l. si in area.* Cùm ergo sit ex quasi contractu: ad quid ponitur hæc cōdictio indebiti inter actiones, siue obligationes ex contractu supra *quibus modis re contrahitur oblig. §. j. quæ est huic contraria* Respō. vt ibi in fi. §. diximus. in glos. *conductitia.* ACCVRS. Respond. quòd ideò hæc condictio indebiti fuit apposita inter obliga. quæ re contrahūtur: non quia dicatur prouenire ex contractu: sed quia non potest sine re sustentari. ibi igitur posita fuit, vt eius substantia denotetur: hic autem etiam posita fuit, vt eius insinuetur origo: quia ex quasi contractu trahit originem. Christoph.

d ¶ *Suprà diximus.* *vt suprà quibus modis re contrah. obligatio. §. is quoque.* ACCVRS.

e ¶ *Obligatur.* scilicet benignitate inspecta, quæ præualet: *vt C. de iudic. l. placuit.* nam nemo [d] debet locupletari cum aliena iactura: *vt ff de condictio. indeb. l. nam hoc natura.*

f ¶ *Condictione.* scilicet indebiti. & ita transit dominium in accipientem. aliàs enim condictio nulla daretur, nisi contra furem: *vt ff. vsufru. quemadmodum ca. l. fin.* Sed contra, *ff. de acquir. re. do. l. si procurator.* Solu. multum interest [e] an error sit in obligatione, an in re. Primo casu transit dominium, vt hîc dicitur, & condictio oritur. Secundo verò nec transit dominium, nec oritur actio: vnde agens exceptione repellitur: *vt ff. man. l. seruum Titij.* ACCVRS.

Ex quibusdam.] CASVS. Iste §. non est propriè pertinens ad titulū istum: sed ponitur hîc gratia vberioris doctrinæ ad proximam materiam de indebito. ¶ Et pone casum sic: Supra dictum est, quòd si aliquis soluit alicui indebitum per errorem, quòd ille qui indebitum recipit, soluendi obligatur ex quasi contractu: & iste qui soluit, à recipiente pecuniam illam repetere potest. Aliquando tamen in aliquibus casibus non est ita: veluti si quis soluerit indebitum ex causa illa quæ ex inficiatione crescit. Est & aliud exemplum in legato relicto: & hoc verum erat: sed non in omni legato. Quatuor enim olim erant genera legatorum: scilicet per vindicationem, per damnationem, per sinendi modum, & per præceptionem: *vt suprà de leg. §. j.* Illud autem beneficium, per quod cresceret legatū per inficiationem, solummodò locum habebat in relicto per damnationem: sed cùm vna hodie sit natura omnium legatorum, & etiam fideicommissorum: *vt suprà de leg. §. nostra autem constitutio.* Ideò non distinguitur hodie qualiter legetur: sed cui legetur. Si enim sacrosan. Eccle. vel aliis venerabilibus locis, quæ religionis, vel pietatis intuitu decorātur, aliqua legata sint: huiusmodi legata per inficiationem crescunt: & si huiusmodi locis legata indebita soluuntur, non repetuntur. h. d. vsque ad finem. Franc.

g ¶ *Ex quibusdam.* iste §. non facit ad hunc titulum: sed ponitur hîc gratia vberioris doctrinæ ad proximam materiam de indebito.

h ¶ *Quod per errorem.* licèt ponat vnum casum tantùm, in quo solutum per errorem [a] indebitum, non potest repeti: tamen & alij sex sunt: vt si scienter soluit indebitum: nam non habet locum repetitio: *vt ff. de condict. indeb. l. j.* 3. Item propter sententiam solutum etiam indebitum non repetitur: *vt C. de cōdi. inde. l. j.* 4. Itē propter transactionem: *vt ff. de condi. indebiti. l. in summa. in princ. ver. & quidem. & Cod. eo. l. ij.* 5. Item si iurauit quis sibi deberi etiam indebitum, deferente aduersario, & fuerit solutum, non repetitur: *vt ff. de iureiuran. l. nam postea. §. j.* 6. Item quando soluitur in causa quæ per inficiationem [b] crescit. *vt ff. eod. de condict. indebit. l. eleganter § fina. in gl. fin. & C. eod. de condi. inde. l. ea qua. & hic dicitur.* 7 Item causa pietatis solutum indebitum non repetitur: *vt ff. de condi. l. cùm id. §. si mulier.* 8. Item si est ab alio debitum, licèt sit indebitum ab eo qui dedit: *vt Cod. de peti. hæredi. l. de hæreditate.* ADDITIO. Intellige si nomine debitoris soluerit, aliàs secùs. *l. si pœna §. j. ff. de cond. indeb.* Ange.

i ¶ *Ex lege Aquilia.* vt si soluam emendando damnum ab alio datum, quasi ego dedissem: videor enim confiteri me damnum dedisse, quod ab alio datum est [c]. Nam si à nullo datum est, non impediar repetere: sicut nec mihi præiudicat confessio mea, si à nullo datum esset damnum: *vt ff. ad legem Aquil. l. e. de Neratius. §. fin. & l. sequen. & ff. de interrogat. actio. l. qui seruum. §. j. & §. ij. in fine.* ¶ Sed nunquid hæc sunt vera siue in iure, siue in facto erret is qui soluit? Respond. cùm lex illa *Cod. eodem titu. de condict. inde. l. ea qua.* non distinguat, nec ego distinguam: *& est argu. ff. vt in possess. l. j.* Sed quia distinxerunt, vt si errauit in iure, non repetat: si in facto, repetat. Primæ tamen sententiæ sto: *vt ff. eodem. de condict. indebi. l. sed & si me putem.* Sed contra hunc §. est *ff. de condict. indeb. l. si eleganter. §. fina.* Solu. illa erat [d] pœnalis à principio: hæc autem ex inficiatione: *vt hic dicitur, & infrà, de action. §. sed furti.*

k ¶ *Item ex legato.* quod & ipsum per inficiationem crescit: *vt infrà de action. §. item mixta.*

l ¶ *In his legatis.* scilicet indebitè solutis quantum ad soluentem: debitè tamen quantum ab alio, vt & modò diximus in lege Aquilia: & hoc secundùm quosdam. Sed B. econtrà dicit enim de indebito à quolibet: & sic differt à superiori proximo casu: & est speciale in hoc legato de quo hîc dicitur: [e] aliàs autem: id est, in alio legato distinguo: aut soluitur scienter indebitum legatum quocunque modo, & tunc non repetitur: *vt ff. de condictione indebit. l. fideicommissum.* Si autem per errorem iuris, idem est, vt non repetatur, si est debitum naturaliter: sed ciuiliter indebitum: *vt Cod. ad legem Falcidiam.*

l. error. Nisi sit minor, qui repetit vtroque casu per restitutionem in integrum: *vt C si aduersus solu. l. y.* Si verò per errorem factu, repetitur: *vt C. de condict. indeb. l. fideicommissum.*
a ¶ *Per damnationem.* vt per hæc verba, Damnas esto hæres illum ære alieno liberare: *vt suprà de lega. § sed & talc.*
b ¶ *Cuique.* aliàs cuicumque.
c ¶ *Constitutio* vt *Cod. communia de leg. l. y.*
d ¶ *In omnibus legatis.* id est, in omnibus generibus legatorũ: quorum quatuor erant genera: *vt suprà de leg. §. 1.*
e ¶ *Legatariis.* vt eis solutũ indebitum non repetatur.
f ¶ *Religiosis.* vt monasteriis.
g ¶ *Pietatis.* vt hospitalia, & similia, quæ nominantur *in Authen. de non alie. §. nos igitur. coll. y.*

re voluerunt, quæ certa cõstituta per damnationem [a] cuique [b] legata fuerant. Nostra autem constitutio [c] cùm vnam naturam omnibus legatis, & fideicommissis indulsit, huiusmodi augmentum in omnibus legatis [d], & fideicommissis extendi voluit: sed non omnibus legatariis [e] hoc præbuit: sed tantummodò in his legatis & fideicommissis, quæ sacrosanctis Ecclesiis, & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis [f], vel pietatis [g] intuitu honorantur, relicta sunt: quæ si indebita soluantur, non repetuntur.

PER QVAS personas nobis obligatio acquiritur.

Continua istam rubricam vt hic in nigro in princ. Dictum est suprà de obligationibus, tam de illis quæ contrahuntur re, verbis, literis, & consensu, quàm de aliis. nunc sequitur videre per quas personas nobis acquiritur obligatio.

PER QVAS PERSONAS nobis obligatio acquiritur.

TITVLVS XXIX.

Obligatio acquiritur etiam per seruum, vel filium: per seruum quidem in totum: per filium autem quoad commodum vsusfructus. ARET.

Expositis generibus obligationum quæ [h] ex contractu, vel quasi ex cõtractu nascuntur, admonẽdi sumus acquiri nobis non solùm per nosmetipsos: sed per eas quoque personas quæ in nostra potestate sunt: veluti per seruos, & filios nostros: vt tamen [i] quod per seruos nostros nobis acquiritur [k], totũ nostrum fiat: quod autem per liberos quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit acquisitum, hoc diuidatur secundùm imaginem [l] rerũ proprietatis, & vsusfructus, quam nostra decreuit constitutio [m]: vt quod ab actione commodum perueniat, huius vsumfructum quidem habeat pater: proprietas autem filio seruetur: scilicet patre actionem [n] mouente, secundùm nouellæ nostræ cõstitutionis diuisionem [o].

Liberi, & seruus alieni bona fide possessi, & seruus vsufructuarij, & vsuarij acquirunt nobis ex re nostra, & ex opera ipsorũ. ARET.

1. ¶ Item per liberos homines [p], & alienos seruos quos bona fide possidemus, acquiritur nobis: sed tantùm ex duabus causis: id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra acquirant.

2. ¶ Per eũ quoque seruum in quo vsumfructum [q], vel vsũ † habemus, similiter ex duabus istis causis nobis acquiritur.

Expositis] Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò ostenditur quomodo nobis acquiritur per illos qui sunt in totum in dominio, vel potestate nostra. Secundò quomodo per illos in quibus habemus aliquod ius, vel qui seruiunt nobis bona fide. Tertiò quomodo acquiritur per illos qui sunt in dominio nostro pro parte. Secunda ibi: *Item per liberos.* Tertia ibi: *Communem.* CASVS. Dicit Iustinianus, quòd non solùm per nosmetipsos nobis acquiritur aliquid: sed etiam per eos quos in potestate habemus, veluti per seruos, ac filios nostros. Sed domine, estne differentia inter illud quod acquiritur alicui per seruum: & illud quod acquiritur alicui per filium? Et respond. quòd sic. Quod enim ex obligatione aliqua per filium meũ mihi acquiritur, illud mihi acquiratur quoad vsumfructum: filio autẽ quoad proprietatem *Cod. de bo. quæ lib. l. fin.* & hoc verum est, nisi obligatio fuerit ex castrẽsi peculio, vel quasi: tunc enim nec quoad vsumfructum, nec quoad proprietatem patri acquiritur, quod ex tali obligatione filio debetur. Ex omni enim causa aduẽtitia acquiritur proprietas rei filio per obligationem in personam filii factam, & vsusfructus patri: & competit etiam actio patri, & non filio. hoc dicit. Franc.

h ¶ *Quæ.* sc. obligationes. ¶ Sed [a] quid differt hic tit. à superiori, *suprà, per quas person. nob. acquiritur.* Respõd. ille [b] dicit de reb. acquirendis: hic autem de obligatione, vt ibi diximus. ¶ Itẽ quid differt ista ab alio. *Ff. de stipu. seruo* cùm ibi de obligatione dicatur? Respõ. ille specialis est in obligationibus quæsitis per stipulationem: hic autem in omni genere obligationum loquitur acquirendo [d] per filium, vel seruum præterquam si fiat ex castrẽsi peculio, vel quasi quibus casib. nec ad proprietatẽ, nec ad vsumfructũ patri acquiritur: *vt Co. de bonis, quæ lib. l. cum oportet. § y.*
i ¶ *Vt tamen.* alias est attamen: alias, vt quod. & hic similiter subauditur tamen.
k ¶ *Acquiritur.* nisi ab alio possideatur seruus: qui possessori nec dominium, nec possessionem quærit, si non ex re eius comparauit, vel ex opera sua, nec domino si ex re bonæ fidei possessoris, vel opera sua acquisiuit: quia eum non possidet: *vt ff. de acqu. rerum domini. l. si seruus. j. respon. & l. homo liber. §. fi.*
l ¶ *Secundùm imaginem.* quasi dicat, fiat hæc diuisio imaginariè [e], & intellectualiter. Nam visibiliter fieri non potest: cùm sint incorporalia quæ non diuiduntur: *vt ff. de acq. re. do. l. seruus. §. incorporales & suprà de re corpo. & incorpo. j. respon. & suprà de vsufruct. in princ.*
m ¶ *Constitutio.* vt *C. de bonis. quæ lib. l. fi. § vbi autem.* ACCVRS.
n ¶ *Actionem* proprietas [a] tamen ipsius actionis est filij, vt hic dicitur, & hoc obtinet hodie in omnibus aduentitiis. Sed olim [b] tãtùm quinque actiones filiofam. competebant ratione proprietatis: vt iniuriarum, quod vi aut clam, depositi, commodati, & actiones in factũ: *vt ff. de act. & obli. l. filiusfamilias & l. in factum.* has tamen pater exercebat, vel suus procurator, non filius *vt ff. de iniur. l. sed si vnius. §. ait prætor & §. filio. & l. pater. in fi.* nisi pater abesset: *vt ff. de iudi. l. si longius §. j.* quod etiam in mutuo erat: *vt ff. si certum petatur. l. cùm filius.* Sed hodie [c] ex omni causa aduentitia acquiritur ipsi filio proprietas, vt hic dicitur. ADDITIO. Dic vndecunque dictæ actiones in factum descendunt, vel ex edicto prætorum, vel ex interdictis, & est ratio: quia prætor vsus est æquitate, & illa tantùm motus: & in illis nõ tantùm quæritur patri, quãdo aliquid non remanet penes filium: *vt l. j. tum ibi no. C. quis admit. ad bono. possess.* ergo non est mirum, si omnes actiones in factum filiofa. competebant. & ita dicit Bart. in *d. l. in factum.* Angel.
a ¶ *Patre actionem.* Ex profectitiis causis filio vtiles actiones dantur absente patre. Ex aduentitiis, si pater vsumfructum respuat, filius agit consensu patris: si amplectatur, ipse agit consensu filij (idque consti. Iustiniani indicat in §. *& filius. & §. vbi autem in vnum.*) Vel etiam filius absente, aut permittente patre, vt rectè ACCVRS. noster adnotauit *in l. si longius. de iudic.* Restat, in causis aduentitiis communes esse actiones proinde vtroque ratihabitio exigitur, exemplo de dote actionis, quæ iure antiquo communis est patris & filiæ: nec enim simile est patris tutori, curatori, syndico, & aliis quibusdam, qui non explorato aliorum consensu agunt. Pater enim non agit ignorante filio, vel si agit, ideo cauet de rato. CVIAC.
o ¶ *Diuisionem.* quam diuisionem longum esset hic dicere: sed dicitur plenè per ordinem *in d. l. Cod. de bo. quæ lib. l. fi.*

Item per liberos homines.] CASVS. Non solùm per filios nostros, & seruos nobis acquiritur. sed etiam per liberos homines, & seruos alienos, quos bona fide possidemus, nobis aliquid acquiritur. sed hoc intellige in duobus casibus: scilicet si ex operis suis aliquid acquirant, aut ex re nostra: & similiter per seruum illum in quo vsumfructum habemus, vel vsum, secundùm aliam literam: vt patet in notula, ex duabus causis nobis aliquid acquiritur h. d. Franc.
p ¶ *Per liberos homines* No. quòd liber [d] homo quandoque bona fide possidetur, (vt quando possessor credit, eum seruum esse, & suum.) & quandoque mala fide, (vt quando credo eum seruum esse, & scio meum non esse: *vt ff de acquir. possess. l. j. § sed & per eum*) quandoque [e] nullo modo possidetur, licet detineatur: vt quando scit liberum esse: *vt ff. de acquir. poss. l. qui vniuersas §. j. & ff. de prob. l. si quis liberum.*
q ¶ *Vsumfructũ* in quibusdam libris, est in litera *vsumfructũ* [f], *vel vsum* & secũdũ hoc [g] videtur, quòd per eũ seruũ, in quo habeo vsum, ex duabus causis acquirã. Sed cõtra *ff. de vsu. & ha. l. per seruum. in prin.* Sol. dicũt quidã illud corrigi. Vel dic, secundùm lo. quòd illud verbũ, *ex duobus*, referatur ad solũ vsumfructũ: alterũ verò, *si ex re*, ad vsuariũ: & sic erit in litera cõfusio: sicut, *C. de coll. l. illã. & §. qui da tuto. pos § si quis* Sed in aliis libris non est, *vel vsum.* & tũc planũ est, & nullum est cõtrarium. AC.

ADDITIO.

a Differentiis huius tituli à titulo *per quas personas nobis acquiritur* libri secundi suprà.
b Rerũ acquisitio differt ab obligatione. Aliud est enim acquirere, & aliud obligare.
c Differentia huius tituli à titulo de stipulatu seruorũ.
d Ac proinde constat patri per filiũ quæri. at qualiter ex patris stipulatione filio acquiritur · vide hic apud Bald.
e Imaginaria diuisio fit in incorporalibus.

a Aduentitiorum proprietas filij est.
b Filiofamilias olim quinque actiones competebant ratione proprietatis, quæ tamen nõ exercebat.
c Aduentitia omnia hodie filio acquiruntur proprietate.
† Vsuarius serui operis potest in suos vsus vti, non eas locare
d Liber homo quãdoque bona, quãdoque mala fide possidetur, quandoque neutro modo
e Inter bon. & mal. fidem medium quoddam est.
f Ex hanc rec. per Haloãder.
g Seruus vsufructuarius quærit nobis ex re, & operis: sed vsuarius ex re tantum

Additio. Tu dic secundùm do. vsuarium posse vti operis serui in suis fundis: non autem eas alteri locare. Ange.

Communem seruum.] Casvs Supra dictú est, quod per seruos nostros acquirimus. sed núquid per seruum communem possumus nobis acquirere? Et respód. quòd per seruum communem domino non acquiritur. quod intelligo vt sic dicendo: Dominis meis dare spondes: fiat stipulatio. si propria nomina in stipulatione inserendo tunc enim pro virilibus portionibus dominis acquiretur. Et hoc verum est, nisi nominatim vni eorum rē stipulatus fuerit, vel vni tradiderit. Item quæsiui à Iustiniano, Domine, si vnus dominorum seruo communi iusserit quòd aliquid sibi stipuletur: ipse autem seruus alterum (cui voluerit acquirere) nominauerit in stipulatione: cui acquiritur per stipulationem illā? Et resp. quòd ei qui iussit, & non ei quē nominauit. sic ponunt multi casū in isto vlt. resp. *sed si domini.* Et sic vult glo. ordinaria quòd ita ponatur: sed dominus Guido dicit, quòd ille nō est casus istius ver. quanquam veritatem contineat. iste enim est casus quem habes *C. per quas pers. nobis acquiritur l. y.* & non istius responsi. & hoc patet per hoc, quod dicit in fine istius versic ibi, *suprà dictū est.* Potest ergo sic poni casus. Sed quid si vnus ex dominis iusserit seruum communem aliquid stipulari, cui acquiretur per stipulationem istā? Et respō. di. quod licèt ante tempora huius libri in tali casu dubitaretur vtrum duobus dominis an iubenti per stipulationem istam acquireretur: tamen post compositionem huius libri est quæstio ista expedita. scilicet quod iubenti tantùm acquiter *vt suprà dictum est de stipulatione seruorum. § vltimo.*

Seruus communis acquirit dominis communiter proportione dominica: nisi vni, vel iussu vnius fuerit stipulatus. Aret.

3. ¶ Communem seruum pro dominica [a] parte dominus acquirere certum est: excepto eo quòd nominatim vni stipulando, aut per traditionem accipiendo, illi soli acquirit: veluti cùm ita stipulatur: *Titio domino meo dare spondes?* Sed si domini vnius iussu seruus fuerit stipulatus [b], licèt anteà dubitaretur, tamen post nostram decisionem res expedita est, vt illi tātùm acquirat, qui hoc ei facere iussit, vt suprà dictum est [c].

a ¶ *Pro dominica.* nisi cùm propria nomina eorum stipulationi inserit, vbi pro virilibus portionibus acquirit. *vt ff. de stipulat. ser. l. si communis seruus.*

b ¶ *Stipulatus.* scilicet simpliciter vel sibi, vel domino iubenti: vt statim sequitur alias nullum esset dubium *vt suprà, de stipul. ser. § penul.*

c ¶ *Suprà dictum est.* suprà de stipul. ser § penult.

QVIBVS MODIS TOLLITVR, &c.

a Continuatio *Visum [a] est suprà de obligatione inducenda, sequitur videre de obligatione dissoluenda, siue tollenda: quia nihil tā naturale est, quā vnumquodque vinculo quo ligatur, dissolui posse.* l. nihil tam naturale. ff. de regulis iuris. *hoc dicit.* Aretinus.

b Diuisio T*Ollitur.*] Totus iste titulus diuiditur [b] in quatuor partes. Primò ponitur qualiter tollatur obligatio solutione. Secūdò qualiter acceptilatione. Tertiò qualiter nouatione. Quartò qualiter cōsensu. Secūda ibi: *Item per acceptilationem* Tertia ibi: *Prætereà obligatio* Quarta ibi: *Hoc amplius.* Casvs. Scire debetis, quod obligatio tollitur per solutionem eius quod debetur. Sed nūquid tollitur obligatio, si debitor soluat aliud, quàm debeatur, puta si asinum dederit pro pecunia quam debebat? Et respon. quòd sic, dum tamen volente creditore fiat. Regulariter enim loquendo, inuito creditori aliud pro alio solui non potest. Sic ergo, vt iam dictum est, solutione eius quod debetur, tollitur omnis obligatio: sed verum est, si ipse debitor soluat, quod debetur, siue aliquo nomine debitoris, etiam debitore inuito, & ignorante h. d. Ad intellectum glossæ signatæ super illo verbo, *Omnis obligatio,* &c. scire debes quod omnis obligatio tollitur solutione eius quod debetur, etiam si fuerit ciuilis tantùm. Et ad legem inductam in contrarium, *ff. de soluto l. qui hominem. § fin.* respōdet dominus Iusti quòd speciale est ibi, quòd aliud operatur solutio, quàm credebat soluens. & pone casum qualiter aliquis solū ciuiliter obligatur. pone quòd aliquis mihi centum numerauit & ita naturaliter, & ciuiliter sum obligatus. fecit mihi posteà pactum de non petendo: & ita tollitur obligatio naturalis, & remanet ciuilis. Sed si post illud pactum factum de non petendo ignorans tibi soluero quod debebam, non liberor à ciuili obligatione per istam solutionē. quia operatur repetitionem, vnde liberationem petere non potest: *vt in prædicta l. qui hominem.* Item in superioribus dictum est, quòd benè liberatur debitor solutione eius quod debetur. sed numquid per istam solutionem liberantur fideiussores? Et respond. quòd sic: & econuersò si soluat fideiussor creditori quod ei debetur, liberatur principalis debitor. hoc dicit Franc.

Institut.

d ¶ *Tollitur* alias *tollitur.* aliàs *soluitur.* [a] Si tollitur: ergo non renascitur de cætero: *vt ff. de solu. l. qui res. § aream. versic. in perpetuū & de noxa. l. si alienum. & C. de remissio. pign. l. omn ex causa. & de sentent. pas. l. si debitor.* vbi magis suscitatur solutio eius quod debetur: quam tollatur: *vt ff. de noxa. l. electio. § fin.* Sed ibi æquitatis ratione nec sublata dicitur.

a Hic finis Gl. Accur. in veteri impresso Vener. & scriptis exemplaribus. Ægid. Perr.

QVIBVS MODIS TOLLItur obligatio.

TITVLVS XXX.

Eius quod debetur, solutio à debitore, vel à quouis ipsius nomine facta, omnē obligationem perimit: quo fit vt solutione principalis, euanescat fideiussoria obligatio: & versa vice idem dicito.

TOllitur [d] autem omnis † obligatio [e] solutione eius, quod debetur: vel si quis consentiente creditore [f] aliud pro alio soluerit. Nec interest [g] quis soluat: verùm ipse qui debet: an alius pro eo. Liberatur enim & alio soluente, siue sciente, siue

e ¶ *Omnis obligatio.* siue re, siue verbis, siue literis, siue consensu. nam de his suprà dictum est à titu. de obligationibus, vsque huc. Sed numquid est idem in his, quæ ex maleficio sunt, vel quasi: Respon. sic. [b] Item hæc sunt vera, siue ciuilis, & naturalis fuerit obligatio simul, siue naturalis tantùm, *vt hic. & ff. ad leg. Falcid. l. si pupillus in princi.* Sed numquid ciuilis tantùm tollitur solutione eius quod debetur? videtur quòd non: *vt ff. de solu. l. qui hominem. § si* & hoc quidam dicunt. Sed contradico si enim sciēs me debere ciuiliter tantùm. soluam: sicut econtrà si nudo pacto tibi x. debeam, & soluam causa meæ fidei implendæ: quare non liberor? *vt ff. de condict. indebi. l. fideicommissum.* Quod autem in d. *l. qui hominem*, dicitur: ideò est, quia aliud operabatur solutio, quam crederet soluens, scilicet repetitionem: cùm errabat, credens se teneri naturaliter. non ergo mirum si non facit quod credebat soluens, scilicet liberationem. Item est contrà ad hoc, *i respon. in Authen. vt hi qui ob se hab. per. rei. § si vero tacuerit. coll. vi.* [c] Solu. illud speciale est. Item contra, *ff. de sol. l. si rem meam.* Item contra *ff. de verb. obli. l. Iulianus. § qui fundum.* Item cōtrà, *ff. commo. l. iy. § si reddita.* Sed hic legibus licèt fuerit facta solutio: non tamen fuit facta sicut debuit fieri: vnde pro non facta, quantum ad hoc, habetur. Item contra id quod subicit, quòd demùm sciente creditore soluitur aliud pro alio *ff. de leg. j. l. non amplius § fi. & l. si domus § y & iy. & ff. de aur. & ar. leg. l. j. § fi. & C. de dona. l. si quis argentum. ff. de solu l. qui hominem. & ff. de verb. oblig. l. inter stipulantem. § pe. & l. si seruus.* In quibus legibus dicitur, quòd liberatur quis soluendo aliud pro alio. Sed hæc specialia sunt hoc autem regulare.

† *Contra: cum hoc princ. c. l. & sua Glos. post med. ibi, item tollitur contrà & rega. suo. ss. est.*

b Ex hac Glos. habes quod obligatio ex maleficio, vel quasi, solutione facta damnum passo tollitur quod verum est quando pœna non est applicanda fisco: quia tus publicum pacto priuatorū non tollitur. *l. ius publicum. ff. de pact.*

c Dic quòd ideò in prædictis legibus solutio nō parit liberationem, quia fuit facta aut aliter, quā debuerit: aut alteri, quā debuisset. Formāda est igitur regula per hūc modum solutione eius quod debetur, facta pleno iure per sonæ cui debetur, debitor liberatur, & cessabunt omnia cōtraria. Christoph.

a ¶ *Solutione* Solutio est naturalis datio. Acceptilatio, nouatio, delegatio ciuiles solutiones sunt. propriè autem satisfactiones dicuntur. huc pertinet *l. solutam. ff. de solut.* Pertinet ea lex ad hypothecariam formulam, cuius conditiones eæ sunt, si soluta est pecunia, aut satisfactum sic enim edicto Seruiano comprehensum est: & eæ quidem conditiones in ea lege sic explicantur, vt soluta sit pecunia, quæ numerata est, vt satisfactum sit, si acceptum latum sit. At *satisdationis* verbo lex vtitur, non *satisfactionis.* satisdare autem propriè est fideiussores dare: satisfacere latiùs pertinet. Verùm enim *satisdationis* nomine interdum satisfactio significatur *l. satisdationis. de verb. sign. & in l. 2. pro hærede. l. promissor. § vlt. de const. pec.* atque ita *satisdationis* verbum in *l. solutam.* accipi conuenit: vt sit sensus, si accepto latum sit, solutam pecuniam non videri: quod etiam *l. promissor.* confirmat. Veruntamen satisdatum, id est, satisfactum videri. *Solutionis* quidem, inquit, verbum non proficiet, vt in superioribus casibus, quibus dixit solutionem proficere: sed *satisdationis* sufficit, vt sublata videatur hypothecæ obligatio. Quid autem est, quod ait, *vel sine stipulatione accepto lat. sit,* scribendum reor, *vel si sine stipulatione accepto latū sit.* Superiore casu ipso iure vtilis est acceptilatio, propterea quòd verb. obligatio præcessit, cuius nomine hypotheca, de qua quæritur, obligata erat. hoc casu ipso iure inutilis est acceptilatio: quia acceptilatio solam stipulationē tollit: attamen doli, aut pacti exceptio competit. *l. cum emptor. de resc. vend. l. an inutilis. l. si accepto latum. de accept.* & ideò satisfecisse is etiam videtur, cui sine stipulatione accepto latum est. Restat igitur pacto hypothecam solui. *l. 5 quibus modis pig. sol.* Cviac.

f ¶ *Consentiente creditore* interdum tamen etiam aliud pro alio soluitur creditori etiam inuito: *vt diximus in Authen. de fideiuss. § pen. in glo. contrarium. coll. j.* & quosdam ex his notauimus suprà proximè.

g ¶ *Nec interest.* Vet. *nec tamen interest* & paulò post: *siue sciente debitore, siue ignorante, vel inuito solutio fiat.* Cviac.

a ¶ *Solutio fiat.* patet hic, quòd beneficium cōfertur in inuitum. Sed contrà, *ff. de regulis iuris, l. inuito.* Solu. illa regula in priuilegiis loquitur: hæc autem in aliis. Vel dic, quòd nō potest directò, potest tamen per medium. prima verior est. [a] Sed nunquid econtra potest fieri aliis solutio inuito creditore? Respon. non, *vt ff. de noua. l. si Stichū.* Si sit nisi creditori creditoris soluatur: *vt ff. de neg. gest. l. si liber.* vel procuratori creditoris: vel ei cui extiterit hæres creditor: vel futuro debitori: vel similibus personis quæ enumerantur, *ff. de solu. l. solutam. & ff. de pign. l. solutum. §. solutam.*

a Ita dic quòd cōtrarium loquitur, vbi beneficium respicit commodū contradicentis tantum secus si etiā alterius. *in tito tun. de muner. & hon. & hic. Angel.*

b ¶ *Interuenerunt.* vt sunt fideiussores, & mandatores, & sponsores: *vt ff. de except. l. omnes. & C. de non nume. pecu. l. vt.*

c ¶ *Ipse solus liberatur.* scilicet fideiussor. & si quidem soluat nomine suo,[b] liberatur ipso iure: reum autem liberat per exceptionem: *vt ff. mandati. l. si quis. in fi. & l. Papinianus. & ff. de per. har. l. si quid possessor. in prin.* Si verò nomine rei, liberat ipso iure reum: *vt ff. de nego. gest. l. soluendo & ff. de nouat. l. si Stichum. in fine.* Sed si hoc verum est, quòd liberatur reus soluente fideiussore, quomodo cedet actionem creditor fideiussori, quod facere debet: *vt ff. de sol. l. Modestinus. & ff. de fideiuss. l. fideiussoribus.* quæ sunt contra hanc legem? Respon. illud potest fieri ante solutionem, scilicet cessio: vel etiam posteà, hoc acto prius: quia videtur inesse, probatur hæc solutio, *ff. de fideiussorib. l. cùm is.* ¶ Item nota hic, vnam solutionem parere plures liberationes. & facit *suprà de duobus reis. §. ex huiusmodi. & ff. de arbit. l. si duo* Accursivs.

b Quod in dubio præsumitur: nisi essent æquè principaliter obligati: vt duo rei, & duo tutores: quia tunc simpliciter soluēdo totalem actionem, quæ ambos ligat, dissoluit secūdum Angel.

ignorāte debitore, vel inuito eo solutio fiat [a]. Item si reus soluerit: etiam hi qui pro eo interuenerunt [b], liberantur. Idem ex contrario contingit, si fideiussor soluerit. Non enim ipse solus liberatur [c], sed etiam reus.

Acceptilatione, id est, imaginaria quadam, & ficta solutione, mutua interrogatione, & responsione concepta, verborum obligatio tantùm tollitur: reliqua verò obligationes ex re, consensu, & alio quouis modo contracta, non antea soluuntur, quàm in Aquilianam stipulationem: id est, verborum obligationem deducantur: vt sic demum acceptilatione sopiri queant.

1. ¶ Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio, imaginaria [d] solutio [a]. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si

Item per acceptilationem.] Casvs. Iam vidistis vnū modum principalem obliga. tollendæ: est & alius modus obligatio. tollendæ principalis, vt per acceptilationem. Sed domine, quid est acceptilatio? & respōdet dicens, quòd acceptilatio est imaginaria solutio. Si enim creditor debitori suo illud, quod sibi debet ex verborum obligatione, remittere velit, poterit hoc facere in hūc modum, si patiatur debitorem hæc verba dicere: Domine creditor, quod tibi debeo per stipulationem, habésne acceptū? & respondeat creditor, Habeo: liberatus est debitor, ac si creditor soluisset ei quod debuisset. Itē videbatur aliquibus, quòd stipulatio posset fieri per verba Latina tantùm, & nō per verba Græca. & quasi ad istam dubitationem respōdet Iustinianus, dicens, quòd non solùm per verba Latina: sed etiam per verba Græca potest fieri acceptilatio: dum tamen per verba Græca sic fiat, sicut exigitur per verba Latina. Et dissoluuntur per acceptilationem obligationes verbis solummodò contractæ: quia consentaneum est iuri, obligationem verbis contractam, verbis posse dissolui. Ad intellectū finis notulæ signatæ super illo verbo, *cætera*, distinguere debes, vtrùm acceptilatio sit inutilis ratione rei super qua concipitur: vt si super debito conditionali concipiatur: quia talis acceptilatio inutilis est: & quanquam non habeat hanc vim acceptilationis, attamen habet vim pacti. & sic intellige illas leges, *ff. de rescin. ven. l. cùm emptor. & ff. de accep. l. acceptilatio.* Aut ratione conceptionis ineptæ, vt si tibi dicam, Quod ego tibi debeo, habésne acceptum in diem? & tu ipse respondeas, Habeo acceptum. & talis acceptilatio inutilis non habet vim pacti. & sic intelligo *l. ff. de accep. an inutilis.* In versi. *Sicut autem.* casus est talis: Quæritur à legislatore, an acceptilatio possit fieri in parte debiti, sicut fit in toto. Et respon. dicit, quòd acceptilatio potest fieri pro parte debiti, sicut potest fieri pro toto. hoc dicit, & sumus in versic. *Est autem prodita* in quo dic. Tractatum est suprà, quòd obliga. alia à verbali potest deduci in stipulationem, & tunc tolli potest per acceptilationem. hic autem dicit, quòd est prodita quædam stipulatio, quæ vulgò Aquiliana appellatur. Aquilius enim qui valde fauorabilis erat ad stipulationes dissoluendas, adinuenit istum modum dissoluendi, & liberandi per acceptilationem debitorem illum, qui ex quocunque contractu alio teneretur, quàm ex contractu verbali: sicut potest liberari per acceptilationem is qui verbis est obligatus. Adinuenit enim stipulationem quandam, in quam possent deduci omnes aliæ obligationes, quæ in stipulationem deductæ, per acceptilationem tolli possunt. Stipulatio enim Aquiliana omnes obligationes nouat. Qualiter autem confici debeat hæc stipulatio, narrare magis laboriosum est, quàm subtile. Apertissimè enim de hoc traditur litera. Et h. d. vsque ad illum §. *præterea.*

d ¶ *Imaginaria.* id est, ficta: *sic ff. de regul. iur. l. imaginaria.* a. Vel dicitur imaginaria: id est, per momentum duratura: *sic in Authent. quomodo opor. episc. circa princip. §. neque enim idiotis. in gloss. nec imaginariam. coll. j.* & in Psal. [a] In imagine pertransit homo, &c. Additio. Ipsa tamen acceptilatio habetur pro solutione: *vt l. si ex pluribus ff. de accep.* vt in simili etiam dicimus de iuramento, quod habetur loco solutionis inter deferentem, & iurantem: non tamen etiam est propriè solutio: *vt l. duobus §. j. & ibi gloss. in verbo solutionis. & doct. ff. de iureiuran.* Accvrs.

a Psal. 38.

Titius velit remittere, poterit sic fieri, vt patiatur [e] hæc verba debitorē dicere, *Quod ego tibi promisi, habésne acceptum?* & Titius respondeat, *Habeo.* Sed & Græcè [f] potest acceptilatio fieri, dummodò sic fiat, vt Latinis verbis solet exigi. ὅπερ ὑπεσχέθην σοί, ἔχεις προσδεκτόν; ἔχω.

Quo genere, vt diximus [g], tantùm eæ soluuntur obligationes quæ ex verbis consistunt: non etiam cæteræ [h]. Consentaneum [i] enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolui. Sed & id quod alia ex causa [k] debetur, potest in stipulationem deduci, & per acceptilationem dissolui [l]. Sicut autem quod debetur, pro parte rectè soluitur [m]: ita in partem debiti acceptilatio fieri potest.

a ¶ *Imaginaria solutio.* Illa fit re, hæc verbis. Illa naturalis, hæc ciuilis est. Seneca *lib. vj. de benef.* Omnis, inquit, solutio non idem reddit: sed tantundem: nam & pecuniam dicitur reddidisse, quamuis numerauerimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi: sed delegatione, & verbis perfecta solutio sit. Cviac.

e ¶ *Vt patiatur* & etiam respondeat ei, vt sequitur *infrà eodem §. est autem. in fin. §.* nam sola patientia non prodest. Accvrsivs.

f ¶ *Sed & Græcè.* non solùm Latinis: sed etiam Græcis verbis, dum tamen aptis ad hoc, vt sequitur, *& facit suprà, de verbor. obligat. § vtrùm. & ff. de verbo. oblig. l. j. § fin.* Accvrs. Vide [b] verba Græca in textu posita sunt huic proposito apta, si rectè exponantur. Sunt autē talia. Hoper hyposchesthn soi, echeis prosdecton? echo. Et sic intelliguntur: hoper hyposchesthn soi, id est, quod promisi tibi: echeis prosdecton? id est, habes acceptum? & respondeatur: Echo, id est, habeo.

b Hoc Glossa fidutum nō est Accursij, qui ne Græca quidem elementa nouit: *vt in suprà, de emp. & vend. § cum pretium. in his verbis*

g ¶ *Vt diximus suprà, eodem. §. ibi, quod enim ex verborum.* Accvrs.

h ¶ *Cætera.* scilicèt quæ sunt de iure gentium, cùm acceptilatio, [c] quæ est ciuilis actio: *vt ff. de regu. iur. l. actus* non possit iura gentium tollere: *vt suprà, de leg. agna. su. § fin.* quæ sunt vetustiora, & firmiora: *vt suprà, de re. diuis. §. singulorum* ¶ Sed nunquid alias obligationes iuris ciuilis tollet acceptilatio, vt literarum, & emphy. & similes, vt diximus *suprà de iur. nat. gen. & ciuili. §. ius autem?* Respondetur, non: cùm solam obligationem verbis inductam tollat, vt hìc dicitur. Sed certè licèt nō possint tolli iure acceptilationis, scilicet obligatio iuris gentium, & aliæ ciuiles: tamen possunt iure pacti etiam acceptilatione facta, secundùm Ioan. *vt ff. de rescin. ven. l. emptio & l. cùm emptor.* Quod generaliter etiam dicebat M. quòd vbicunque fieret acceptilatio [d] inutilis, quòd habeat vim pacti. & facit pro eo, *ff. de pactis. l. si vnus § pen.* vbi de hoc Az. B. totum contrarium. & erat pro eo, *ff. de accepti. l. an inutilis. l. responsi & ff. de constit. pecu. l. j. §. cum, quo.* Sed nos dicimus idem, quod M. vbi fuit inutilis ratione rei, vt dictum est. Item idem quod Bul. vbi est inutilis ratione conceptionis. & facit pro nobis, *ff. de accepti. l. si accepto latum.* Accvrsivs. Additio. Et est ratio diuersitatis: quia minus est peccatum quod prouenit ex alieno facto, vt in primo casu, quam quod prouenit ex propria culpa, vt in secundo casu. Ioannes Fabri.

c Acceptilatio nō tollit obligationes iuris gentium.

d Acceptilatio inutilis ratione rei, habet vim pacti. secus si est inutilis ratione conceptionis ineptæ

i ¶ *Consentaneum* & facit ad hoc, *infrà eodem. §. fi. & ff. de reg. iur. l. nihil est tam. & Cod. quando li. ab emp. dis. l. ij. & ff. de pact. l. ab emptione.*

k ¶ *Alia ex causa.* scilicet quàm verbis.

l ¶ *Dissolui.* scilicet ipsum debitum. Et nota mirabilem proditionem. nam cùm non pateretur contractus alius tolli suo contrario actu: scilicet per acceptilationem, decipitur, & deducitur in quendam non prorsus cōtrarium actū: vt in stipulationem, quod est obligatorium: & sic fit nouatio indistinctè iure isto: *vt infrà, eodem. §. præterea. & ff. de act. & oblig. l. obligationum ferè, § fin.* & ipsa stipulatio patitur se tolli per acceptilationem, vt hic dicitur.

m ¶ *Rectè soluitur.* sc. volente creditore ¶ Sed nunquid [e] eo inuito debiti pars soluitur? Respō. aut confitetur de toto debitor: & tunc

e Solutio particularis an creditore inuito possit fieri.

& tunc non potest soluere nisi totum *vt ff. de vsur. l. tutor §. Lucius qua est huic contraria.* nisi volenti creditori, vt hic dicitur. Aut differtur & tunc pars confessata tantum recipietur ab inuito. *vt ff. si cer. peta. l. quidam existimauerunt.* & hoc etiam casu potest intelligi quod hic dicitur.

2. Est autem prodita stipulatio, quæ vulgò Aquiliana appellatur: per quam contingit: vt omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes; & à Gallo Aquilio ita composita est [a], *Quicquid te mihi ex quacumque causa dare [b] facere [a] oportet, oportebitve, præsens, in diémve, aut sub conditione quarúmque rerum mihi tecum est actio [c], quæque aduersus te petitio [d], vel aduersus te persecutio est, vel erit: quódque tu meum habes, tenes, possides, doloue [e] malo fecisti, quo minus possideas: quanti quæque earum rerum res [f] erit, tantam pecuniam dari stipulatus [g] est Aulus Agerius, spopondit Numerius Nigidius.* Item ex diuerso [g] Numerius Nigidius interrogauit Aulum Agerium. *Quicquid tibi hodierno die per Aquilianam stipulationem spopondi, id omne habésne acceptum? Respondit Aulus Agerius: Habeo, acceptúmque tuli.*

a ¶ *Ita composita est.* id est, his verbis, quæ sequuntur. *quicquid te, &c.* Idem habes *ff. de accep. l. & vno. §. omnes.* ¶ Et not. quòd non potest sic legi, quin aliqua verba sint hic superflua. Item numquid verum solùm ea his duobus, scilicet dare vel facere, sufficit: scilicet dare: cùm solum, quod erat dandum, in hanc stipulationem deducitur? *vt infrà. ibi, tantam pecuniam, &c.* Respond. sic *arg. suprà, de verborum obligat. §. sed hæc solennia. & Cod. de donat. l. finali.*

b ¶ *Dare* vbi debet dominium transferre: *vt infrà. de act. § sic ita que. & ff. de ver. obligat. l. vbi autem non apparet. §. fin.*

a ¶ *Dare facere.* Dare, vt dare e auteos. facere, vt suscipere in se obligationem. *l. si mandato. §. quotiens ff. mandat.* Oportet, præsens tempus significat, & ideò adiicitur, Oportebit, *l. si stipulatus fuerim. §. 1. l. si à colono. l. cùm stipulamur. de verb. obliga.* quæ verba ea quæ sequuntur, explicant, *præsens, in diemve.* addidére quidam *aut sub conditione*: non malè: nam & quod sub conditione debetur, acceptilatione tolli potest *l. quod in diem. de ac epti. l. sub conditione. de solut.* sed tamen ea non habentur in vet. lib. in Theoph. ac ne quidem in *l. & vno. de accept.* CVIACIVS.

a Actionis, petitionis, & persecutionis, differentia

b Persecutio côtinet actionem, & petitionem.

c Actio realis potest in stipulationem deduci

c ¶ *Actio.* in [a] personam, at petitio in rem, persecutio [b] vtrumque continet. *vt ff. de act. & obligat. l. actio in personam.*

d ¶ *Petitio.* in rem.

e ¶ *Ve.* pro vel.

f ¶ *Res.* id est, æstimatio.

g ¶ *Stipulatus.* nunc mutat personas de secunda enim transit ad tertiam ¶ Et nota quòd etiam realis [c] actio deducitur in stipulationem facta rei æstimatione, & ita ipsa pecunia, siue rei æstimatio deducitur in stipulationem, & in acceptilationem. Nam ipsa res non potest, cùm nemo rem suam possit stipulari sibi dari. *vt suprà, de inutil. stipul. §. 9.* Sed quomodo deducam æstimationē, cùm non debeatur? Respond. imò quasi debita est. liberatur enim exceptione quasi a rei vindicatione, si præstat æstimationē, *vt ff. de rei vendi. l. eius rei. & l. seq.* Si autem ipsam rē in acceptilationem deducam, valet iure pacti secundum B. vt diximus *supr. eod. §. quo genere.* ACCVRS. ADDITIO. Tu dic quòd quamuis actio realis nec obligationem, nec officium iudicis præsupponat: præsupponit tamen quandam æquitatem, ex qua datur actio & illa æquitas nouatur per acceptilationem. Angelus.

g ¶ *Quod Numerius.* Rectè vet. lib. *Item ex diuerso Numerius Nigidius interrogauit Aulum Agerium, Quicquid tibi hodierno die per Aquil. stipulationem spopondi, id omne habésne acceptum, Respondet Aulus Agerius, Habeo, acceptúmque tuli.* CVIAC.

Præterea nouatione.] CASVS. Iam vidistis, quòd duobus modis tollitur oblig. tollitur etiā tertio modo: scilicet per nouationem voluntariam. veluti si illa decem quæ debes Seio, Seius stipulatus sit ab aliquo alio quam à te, animo nouandi. quia tunc tollitur prima obligatio interuētu nouæ personę: & noua nascitur obligatio, prima obligatione translata in posteriorem, adeò etiam quòd si non valeat noua obligatio, prima per secundam nihilominùs tollitur: veluti si a pupillo sine tutoris auctoritate fuerit stipulatus illud quod tibi debebam Omnino enim amittitur actio tua, eò quod prima obligatio sublata est & sic inutilis est actio quoad effectum experiendi. Est tamen aliqua scilicet naturalis: Sed pone: Supra dictū est, quòd si creditor stipulatus fuerit à pupillo id q̄ debitor pupilli sibi debet. tollitur obligatio ipsius debitoris. Sed scire debes, quòd non idem iuris est, si

Instituc.

creditor stipulatus est a seruo alicuius animo nouādi illud quod debitor sibi debet. cum enim secūda obligatio nulla sit ipso iure, neq. naturali, neq. ciuili: perinde remanet prior debitor obligatus, ac si nō esset aliqua nouatio facta. verbi gratia: Vbi enim per secundam obligationem debet tolli prima. oportet quod secunda sit aliqua, putà naturalis, vel ciuilis. Itē in versicul *Sed si eadem.* casus est talis. Supra dictum est, quòd interuentu nouæ personæ noua nascitur obligatio, sed pone quòd stipulatus sit a debitore meo quod ex alia quacumque causa, quàm ex stipulatione mihi debebat: dicetúrne in hoc casu fieri nouatio cùm hoc casu noua persona non interuenerit? & respon. quòd sic, si aliquid noui interuenerit in secūda obligatione id est, in stipulatione ista. veluti si conditio, vel dies, vel fideiussor obligationi adiiciatur. Scire tamē debes, quòd si conditio in nouatione addita existat, valet nouatio. si autem non existat, non valet. & sumus in vers. *Sed cùm.* in quo dic Supra dictum est, quòd nouatio fit interuentu nouæ personæ, vel etiam eiusdem, dummodò fiat per diei, vel conditionis adiectionē, vel subiectionem: sed scire debes quòd apud antiquos hoc verum erat, quòd his modis fiebat nouatio: dum tamen animo nouandi fieret: & ita quòd sæpe diuersæ præsumptiones inducebantur ad probandum, quòd animo nouādi fieret. vnde super hoc apud antiquos magna fuit altercatio. & propter hoc dicit dominus Iustinia. fecimus quandam constitutionem ad huiusmodi altercationes tollēdas, in qua cauetur quòd tūc demū intelligatur fieri nouatio interuētu nouæ personæ, vel etiam eiusdem personæ (vt dictum est) quando hoc expresse actum est inter contrahentes, quòd propter nouationē prioris obligationis hoc fiat, alioqui si hoc non fuerit expressè actum, nō intelligitur fieri nouatio interuentu nouæ personæ: sed accedit secunda obligatio primæ, & manet vtraque obligatio Franciscus.

aliam obligationem transfusio: quo fit vt anteriori obligatione sublata, noua constituatur: quæ olim nouæ personæ interuentu (etiam quæ naturaliter tantùm obligari posset) inducebatur. eadem verò interueniente persona, ita demum nouatio facta erat, si quid priori obligationi posterior adiiceret, vel detraheret. hodie autem nunquam indicta censetur nouatio, nisi expressim à contrahentibus hoc agatur: aliàs anterior firma manet, & posterior loco incrementi accedit.

3. ¶ Præterea [h] † nouatione [i] † tollitur obligatio: veluti si id quod tu Seio debebas, à Titio dari stipulatus sis. Nam interuentu nouæ personæ [k], noua nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in posteriorem: adeò vt interdum licèt posterior stipulatio inutilis sit: tamen prima nouationis iure tollatur. veluti si id quod tu Titio debebas, à pupillo [l] sine tutoris auctoritate stipulatus fueris: quo casu res amittitur. nam & prior debitor liberatur, & posterior obligatio nulla est [m] [a]. Non

† Huic § respondet ti. de nouat. ff.

† Nouatio est prioris obligationis in aliam transmissio, vt prior perimatur, & noua constituatur *l. 1. ff. de nouat.* Ægid.

h ¶ *Præterea.* non solùm solutione, vel acceptilatione, vt dictū est suprà

i ¶ *Nouatione.* si [a] fiat per stipulationem, vt subiicit, siue per iudicium: vt [b] si aliquis nomine meo iudiciū suscipiat animo nouandi: *vt ff. de sol. l. solutionē & ff. de in rem ver. l. si pro patre. & ff. de ver. obl. l. scire debemus in fi. 3. respon.*

k ¶ *Noua persona.* etiam si hoc non agitur, vt fiat nouatio iure isto hodie contra. *vt infrà, eod. §. sed cùm.*

l ¶ *A pupillo* qui naturaliter tenetur *vt ff. de noua. l. 1. in fin. l. si est* maior infante, aliàs nec naturaliter *vt ff. de act. & oblig. l. pupillus.*

m ¶ *Nulla est* Sed nunquid restituitur creditor in priorē debitorem? Quidā dicunt quòd sic: *vt Cod. de repud. l. 1. §. 1. & ff. de fideiusso. l. si Titius §. huic. quæ est contra.* & quod hic dicitur, *res amittitur.* scil. iure communi. sed non per restitutionem, dictum est. Alij, vt Pla. dicunt, hanc in impubere (quasi stultè acceperit hic creditor tam paruulum) illā in pubere loqui. 3. Vel verius refert an minor iuuetur, vt nō teneatur per beneficiū restitutionis. & tunc etiam restituitur creditor in veterem debitorem, vt ibi. An verò non restituatur. quia non est necesse, cùm tantùm naturaliter sit obligatus [c]. *vt ff. de noua. l. 1. in fi.* & tūc nec creditor restituitur: vt hic nec etiam tunc quando dolo creditoris minor fuit obligatus: *vt ff. de fideiusso. l. si Titius §. final* [Vnde [d] huic doloso nō succurritur: quia frustra legis auxilium inuocat, qui cōmittit in legem *ff. de mino. l. auxiliū. in fin. & l. si ex causa. §. nunc videndum, & ad Velleianum l. si decipiendi.*] Quod etiam in muliere distinguitur. nam restituitur in primū debitorē actio ea subducta per Velleianū: *vt C. ad Velleian. l. si mulier* nisi fuerit dolo inducta. *vt ff. ad Vellea. l. quidā. & d. l. si Titius. in fin.* At secùs esset vbi nulla esset secunda obligatio, vt in seruo subuenitur: qui nō potest etiam naturaliter teneri fideiubendo, vel intercedendo

a Nouatio fit vel per stipulationē, vel per iudicium

b Nouatur iudicialis fit, alio nomine meo iudicium suscipiente.

c Festa communiter tenetur, nisi virtute talis obligationis soluisset quia tunc contra solu. & contra obli restituentur. Ang.

d Hæc clausula, *vnde, &c.* vsque ad illam, *quod etiam &c.* non est Acc.

 quo

quoquo modo: *vt ff. de fideiuss. l. seruus inscio. & l. seq.* Idem etiam in infante dicam qui secundo se obligauerit. Nam cùm nulla sit non tollitur prima, cum non habeat in quem transeat. Quidam tamen dixerunt, naturaliter seruum teneri etiam fideiubendo: quod falsum est nam nec aliter tenetur, nisi naturaliter. cuius occasione dominus tenetur de peculio at hic non tenetur: *vt ff. de peculio. l. 19. §. si filius* & facit ad hunc §. *ff. de fideiussor. l. si Titius. §. hunc similis.*

a Ne naturalis quidem, nimirum quia pupillus animi iudicio caret. *l. quod pupillus. de cond. indeb. l. pupillus. de oblig. & act.* Sed tamen si pupil. factus sit locupletior, iure naturali obligatur: *vt ait l. naturaliter. §. vl. & l. prox. de cond. indeb.* Addatur etiam *l. cum illud. §. heres. quando dies leg. ced.* se quidē in edi. Flo. legitur *accepisset, locupletior*: vbi tamen ex priore dictione repetita syllaba legēdum est, *accepisset & locupletior*: vti sit in *l. ita tamen. §. 1. ad Treb.* & alibi passim. CVIAC.

a ¶ *Non idem.* Sed quæ est ratio diuersitatis inter hunc §. & superius responsum? Resp. quia ibi saltem naturalis obligatio fuit, hic nulla in seruo, vt ibi diximus. Item hoc ideò: quia pupillus potuit obligari naturaliter, & ciuiliter cum auctoritate tutoris: & per eum se creditorem stetit. quare sibi imputet. vnde prior actio tollitur, & posterior non manet. Seruus autem nullius auctoritate potest obligari ciuiliter: ideóque non imputatur. se creditori: vnde etiam actio prior durat. ADDITIO. Dic quòd seruus non potest esse fideiussor alicuius, nisi ex causa peculiari. *vt l. 19. §. si iussu. ff. de pecul.* Angelus

idem [a] iuris est, si à seruo quis fuerit stipulatus. nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si posteà nullus stipulatus [b] fuisset. Sed si eadem persona sit à qua posteà stipuleris: ita demùm nouatio fit [c], si quid in posteriori stipulatione noui sit: fortè si cōditio, aut dies, aut fideiussor adiiciatur, aut detrahatur. Quod autem [d] diximus, si conditio adiiciatur, nouationem fieri: sic intelligi oportet, vt ita dicamus factam nouationem, si conditio extiterit: alioqui si defecerit, durat prior obligatio. Sed quoniam hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri nouationē, cùm nouandi [e] animo [a] in secūdam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubium erat quando nouandi [f] animo videretur hoc fieri, & quasdam de hoc præsumptiones alij in aliis casibus introducebant [g]: ideò nostra processit constitutio [h], quæ apertissimè definiuit, tunc solùm nouationem prioris obligationis [ß] fieri, quotiens hoc ipsum inter cōtrahentes expressum fuerit, quòd propter nouationem prioris obligationis conuenerunt: alioqui & manere pristinam obligationem, & secundam ei accedere [i]: vt maneat ex vtraque causa obligatio secundùm nostræ constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertiùs cognoscere.

Contractus qui consensu contrahitur, contrario consensu non re secuta dissoluitur. Aret.

4. ¶ Hoc ampliùs, eæ obligationes quæ consensu [k] contrahuntur, contraria voluntate dissoluuntur. Nam si Titius, & Seius inter se consenserint vt fundum Tusculanum emptum Seius haberet centum aureis: deinde re nōdum secuta: id est, neque pretio soluto [l], neque fundo tradito, placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione, & venditione: inuicem liberantur. Idem est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus qui ex consensu descendunt: sicut iam dictum est [m].

a Stipulor significat interrogo.

b Nouatio triplici iure fit, antiquissimo, nouo, nouissimo.

b ¶ *Stipulatus.* i. interrogatus. Stipulor [a] enim: id est, interrogo, secundùm Priscianum, sic accipiatur, *ff. de cond. indeb. l. si non sortem. § si decem.*

c ¶ *Nouatio fit.* Nota hîc tria [h] iura circa nouationem. Antiquissimum, vbi etiam si nihil noui interueniret, fiebat tamen nouatio: *vt ff. de actio. & oblig. l. obligationum ferè § fin.* 2. Item nouum, vbi nouatio præsumptiuè fiebat, quotiens noui quid interueniret & semper intelligebatur hoc agi: *vt hic, & ff. de noua. l. 9.* 3. Item tertiū, quando hoc expressim diceretur. *vt Cod. de noua l. fi. 2.* Vel dic tātùm (& verius, duo esse. Primò fiebat, si hoc agebatur expressè, vel tacitè *vt ff. eod. de noua. l. 9.* & nouo iure, si id exprimatur *vt infrà, eod. § prox. & in d. obligationum ferè.* nouum interueniebat, scilicet stipulatio pœnalis & facit ad hoc *sup. quib. mod. testa. infir. §. 1. & ff. de re iud. l. 19. § si ex conuentione. & §. sed & si pignora.* ADDITIO. Et notat quòd casus in quibus olim ex verbis expressis insurgebat tacita coniectura nouationis, hodie non corriguntur: quia in illis fit nouatio saltem ope exceptionis. Angelus.

d ¶ *Quod autem.* facit *ff. de noua. l. quotiens.*

e ¶ *Cum nouandi.* expressè, vel tacitè.

a ¶ *Cùm nouandi animo.* Et hoc est quod dicitur, Si hoc agatur, si hoc actum sit, in *l. 2. l. 6. l. si Stichum. §. 1. & §. si quis ita. & §. vlt. de nou. l. si vnus §. pactus. de pact.* Quod tamen dicitur in *l. aliam. & l. si rem aliquam. § si duo. eod. titu.* Cùm id specialiter agit, Iustiniani est: a quo id cōstitutū est, vt nisi id specialiter agatur, ἀναβατικῶς (sic enim legendum in constitut. Iustinianeæ ex veter. lib.) causa procedat. CVIAC.

f ¶ *Quando nouandi* scilicet tacitè.

g ¶ *Introducebant.* & alij in aliis, vt quia fortè aliquid noui in obligatione erat adiectum *vt supr. eod. §. ver. sed si eadem.*

h ¶ *Constitutio vt C. de noua. l. fin.* ACCVRS.

ß ¶ *Tunc sol. no. prioris obligationis.* Hæc subdititia sunt, *prioris obligationis.* CVIACIVS.

i ¶ *Accedere.* sit tamen exactio tantùm semel de eodem: *vt ff. de reg. iur. l. bona fides.*

Hoc ampliùs.] CASVS. Iam vidistis tres modos princip. tollendæ obligationis: quarto etiam modo obligationes quæ consensu nascuntur, contrario consensu tolluntur: veluti si conuenerit inter me, & Titium, vt fundum Tusculanum habeam emptum pro c. deinde nondum pretio soluto, nec fundo tradito, placuerit inter nos, quod ab emptione, & venditione discedatur, inuicem liberamur & sic per contrarium consensum tollitur obligatio consensu contracta. Idem etiam intelligas in omnibus aliis contractibus ex consensu descendentibus, hoc dicit vsque ad finem.

k ¶ *Quæ consensu* [a], scilicet solo ¶ Sed quæ sunt hæ? Respond. connumerantur *supr. de oblig. ex consensu.* ¶ Item in quibusdam ex maleficio, vt nudo consensu etiam tollantur ipso iure vt iniuriarum, item furti, & similes: *vt ff. de pactis l. si tibi x. §. quadam actiones.* [b] aliæ non ipso iure tolluntur consensu, sed pacto de non petendo, seu per exceptionem: *vt ff de pactis l. si vnus § pactus.* ACCVRS.

l ¶ *Neque pretio soluto.* Sed quid si partem pretij soluat? Respōd. non est res integra, & ideò nō receditur nudo consensu: sed ita demum si hinc inde facta sit retrò traditio *vt C. quādo licet ab emptio. disc. l. 1. & ff. de pactis. l. ab emptione.* & est ratio vtrobique: quia nihil est tam conueniens naturali æquitati, quàm eodem genere quodque dissolui, quo ligatum est: *vt ff. de reg. iur. l. nihil.*

m ¶ *Dictum est supr. eo. §.* ¶ Et not. in fine huius tit. duodecim [c] esse modos per quos tollitur obligatio tam ciuilis, quam naturalis ipso iure, vt nullæ maneant reliquæ. 1. Per solutionem *vt supr. eod. in princ.* 2. Item per acceptilationem: *vt infr. eo. §. seq. per acceptilationem.* 3. Item per nouationem volūtariam *vt supr. eod. §. præterea. & sup. proxi §.* 4. Item per nouationem necessariam, vt per sententiam, & contestationem litis, vt si alius meo nomine subeat pro me iudicium animo nouandi, & liberandi me: *vt ff. de noua l. delegare. § 1. & l. alia.* 5. Itē per cōpensationē: *vt infr. de act. §. pe. & §. in bona fidei.* 6. Item per delegationē: *vt ff. de noua l. delegar. 1 respons.* 7. Item per confusionē debiti: *vt ff. de fideiussorib. l. si debitori creditor* 8. Item per oblationem [d], cōsignationem, & depositionem *vt C. de sol. l. obsignatione.* & etiā ipso iure *vt ff. deposit. l. 1 § si pecunia. in fi. §.* 9. Item per interitum speciei. *vt ff. de ver. oblig. l. si ex legati.* 10 Item maleficio tuo, mora nō præcedente *vt per constit. si quis in tantam.* vel per edictū diui Marci *vt Cod. vnde vi. l. si quis in tantam. & ff. quod met. caus. l. extat. & ff ad legem Iuliam de vi pri. l. penult.* 11. Item nudo consensu quandoque: *vt in hoc §.* 12. Item nudo pacto, vt in maleficiis.

Sed & aliis modis solluitur, non vtraque, scilicet ciuilis, & naturalis, sed interdum [e] ciuilis tantùm, & remanet naturalis, vt per sententiam: *vt ff. de condic. indeb. l. Iulianus.* ¶ Item remanet [f] ciuilis, & tollitur naturalis, vt per pactum, & chirographi redditionem [g], & iusiurandum. *vt ff. de sol. l. Stichum. §. naturalis.* Ipsa etiam ciuilis sic eliditur, vt non habeat vigorem: *vt infrà, de except. § præterea.* ¶ Item sunt & alij modi, quibus tollitur obligatio per [h] exceptionem, quos habemus *infr. de except. per totum.* ACCVRS.

a Obligationes quæ solo consensu contrahuntur, solo dissensu dissoluuntur. [illegible] Ægid. Per

b Hoc verum intellige quo ad præiudiciū partis nō fisci, vel reipu. sicut contra principes faciendo gratiam malefactori, nō tollit ius pœnæ quæ fisci parti. Angel.

c Obligatio naturalis & ciuilis simul duodecim modis ipso iure ita tolli potest, vt nullæ omnino reliquæ eius maneant. & qui illi modi sint

d Oblationem tamen supple, factā dam esse congruo loco, & tempore & solam sufficere in iudicio: sed & extra iudicium si res sit immobilis. alias [illegible]: quia requiritur [illegible], & deposito Ange.

e Obligatio ciuilis sola per sententiā tollitur manente naturali obligatione.

f Obligatio naturalis tantum sine ciuili tollitur pacto, chirographi redditione, & iureiurando

g Creditor reddens instrumentum videtur tacite pactum iure non petendo & ideo solam naturalem oblig. tollit. *l. Labeo § de pac.* Secus autem in pignoris redditione, per quā non videtur remissum debitum Et ratio diuersitatis est quod instrumenti redditio nullam affert aliam vtilitatem, quam debito remissionem contra vero pignoris redditione [illegible] vnde per Bar. in l. item quia & d. l. Labeo & [illegible] per Par.

h Obligatio quibus modis tollatur per exceptionem.

DE OBLIGAtionibus, &c.

Hanc continua vt in princip. huius tit. continuatur. Dictum est suprà, de obligationibus ex contractu, & ex quasi contractu. verùm quia est reperire obligationes, quæ sunt ex delicto, & ex quasi delicto: ideò videndum est de ipsis. Sed quia obligationes ex delicto sunt maiores, & generaliores, ideò de ipsis prius videndum est.

† Su ff de fur.

INSTITVTIONVM, SEV ELEMENTORVM D. IVSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS, LIBER IV.

DE OBLIGATIONIBVS, quæ ex delicto nascuntur. †

TITVLVS I.

Omnis obligatio ex delicto, nascitur ex re: id est, ex maleficio. ARET.

CVm expositum sit libro superiori de obligationibus ex cōtractu [a] & quasi ex cōtractu [b]: sequitur vt de obligationibus ex maleficio [c], & quasi ex maleficio dispiciamus. Sed illæ [d] quidem (vt suo loco tradidimus) in quatuor genera diuiduntur [e]: hæ [f] verò vnius generis sunt. nam omnes ex re nascuntur: id est, ipso maleficio, veluti ex furto [a], aut rapina, aut damno, aut iniuria [g] †.

Furtum latius, clariúsque sic definitur: Furtum est contrectatio rei alienæ inuito domino, fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam vsus eius, vel possessionis.

1. ¶ Furtum est [h] [g] contrectatio fraudulosa [i] lucri faciendi gratia, vel ipsius [k] rei [l], vel etiam vsus [m] eius,

CVm sit.] Totus iste tit. in nouem partes diuiditur. Primò continuat istum librum ad librum præcedentem. Secundò ponit definitionem, allusionem, & definitionem furti. ibi, *Furtum est contrectatio.* Tertiò ponit duo genera furtorum cotum pœnam annectendo, ibi, *Manifestum est.* Quartò in quibus rebus fiat furtū, & quando fur excusetur: ibi, *Furtum autem fit.* Quintò quando quis præstat opem, ibi, *Interdum furti.* Sextò quando ille qui suot in potestate alterius, domino, vel patri furantur: ibi, *Hi qui,* Septimò, cui competit actio furti: ibi, *Furti autem actio* Octauò an impubes cōmittens furtum, teneatur: ibi, *In summa.* Vltimò ponit quæ sit vera pœna furti manifesti. CASVS. Cum igitur in superioribus satis dictum sit de oblig. quæ ex contracto, vel quasi contractu nascuntur: nunc tractandum est de oblig. quæ ex maleficio, vel quasi descendunt. Scire tamen debetis, quòd obligationes quæ nascuntur ex contractu, in quadruplici genere reperiuntur, vel in quatuor genera diuiduntur obligationes tamen, quæ nascuntur ex maleficio in vno genere reperiuntur. semper enim nascuntur ex re ipsa, id est, ab ipso delicto perpetrato veluti ex furto, aut damno, aut iniuria. h. d. Sed super §. isto dubitari potest super id quod dicit, quòd obligationes ex contractu in quatuor genera diuiduntur: obligationes tamen, quæ ex maleficio nascuntur, sunt vnius generis. Et quia sicut obligationes, quæ ex contractu nascuntur, aliquando ex re, aliquando ex verbis, aliquando ex literis, aliquando ex consensu nascuntur. sic obligationes quæ ex maleficio oriuntur, aliquando fiunt re, vt patet in furto. aliquando verbis, vt patet in contumelia: aliquando literis, vt patet in libello famoso ad infamiam alicuius composito quid est ergo quod dicit obliga. ex maleficio esse vnius generis, magis quam obligationes ex contractu? Si dicas, quòd omnes nascuntur ex re ipsa, id est, ex maleficio ipso: sic similiter, & ex alia parte omnes obligationes ex contractu nascuntur. Ad hoc dicas, quòd ex vno fonte nascuntur oblig. ex maleficio: ideoque omnes sunt eiusdem generis. vnde licèt omnes sint odiosæ, & stricti iuris, & diuersam habeant pœnam. secùs tamen est in obligat. quæ nascuntur ex contractu quia diuersam sortiuntur naturam secundùm diuersam contractuum qualitatem. Quædam enim sunt obligationes bonæ fidei, quædam stricti iuris. Item obliga. quæ fiunt ex maleficio, statim obligant maleficio commisso sic autem non est in obligationibus, quæ nascuntur ex contractu. Sed diceret aliquis: Nónne actio iniuriæ dissimulatione abolentur! quare ergo ipso maleficio non videtur malefactor obligatus? Respond. imò deberes contrarium concludere. si enim abolentur dissimulatione, ergo nata fuit. h. d. Franc.

a ¶ *Ex contractu.* vt *supr. de obligat. ex contractu, vsque ad titulum de obliga. ex quasi contractu.*

b ¶ *Quasi ex contractu.* vt *suprà. de obligat. quæ ex quasi contractu.* ACCVRS.

c ¶ *Ex maleficio.* Caue tibi: quia licet hic promittat [a] dicere de omnibus his, non tamen dicit in hoc tit. de iis, quæ sunt ex quasi maleficio sed dicet *infr. de obliga. ex quasi maleficio.* Nec etiam de omnibus quæ ex maleficio, sed de solo furto agitur in hoc tit. sicut & alias rubrica est generalior quam sit tex. *vt ff. si certam peta & de con. cer. & Cod. de reb. cred. & iureiur.* Nam non dicit ibi de re. cre. sed [b] in sequentibus tit. post illum. ADDITIO. Nota, quòd non est inconueniens, quod rubrica sit aliquando generalior textu. de quo dic, vt dictum est sup. in rub. proœmij. Angelus.

a Imò Imperator non pollicetur, se hoc in titulo de omnibus maleficiis tractaturū sed in hoc libro. Angel.

b Rubrica interdùm generalior est textu.

d ¶ *Sed illæ.* scilic. quæ sunt ex contractu: non autem repetit eas quæ sunt ex quasi contractu.

e ¶ *Diuiduntur* scilicet re, verbis, literis, & consensu: *vt suprà, de obli. §. fin.*

f ¶ *Hæ.* scilic quæ sunt ex maleficio, vel quasi.

a ¶ *Veluti ex furto.* Rectè vet. lib. *veluti ex furto, aut rapina, aut damno, aut iniuria* hæc verò sunt priuata maleficia quatuor: alia aute sunt publica, aut popularia, aut extraordinaria. CVIACIVS.

† Hæc sunt priuata maleficia quatuor, alia aut sunt publica, aut popularia, aut extraordinaria. Cuiac.

g ¶ *Iniuria.* Sed nónne fit iniuria verbis, & cōuitio, *vt ff. de iniu. l. j. §. iniuriam.* Item in literis infamatoriis: *vt ff. de iniu. l. lex Cornel. §. si quis librum. & infr. de iniu. §. j.* Sed certè & tunc ex maleficio fit, & sic re fit: quia maleficium fit verbis, vel literis: & sic habet locum, quod hic dicitur. ACCVRS.

Furtum, &c.] CASVS Quæsitū à legislatore quid esset furtum, & quid rapina, &c. Et ipse primò ponit definitionem de furto, dicens quod furtum est contrectatio rei alienæ inuito domino. & exponit hoc nomen, *rei*, di. siue ipsius rei, id est, proprietatis, siue possessionis, & istud furtum communiter fuit prohibitum à lege diuina, scilicet per præceptum illud, Non furtum facies. h. d. Francisc.

h ¶ *Furtum est, &c.* & facit extrà *de elec. c. dudum. ij. circa princ. in ver. retinendo & ibi glo. furtum* hæc [a] exigitur in furto: & sine ea non fit furtum: licèt voluntas, vel alia verba, vel scriptura interueniat: *vt ff. eod. l. si quis vxori. §. si quis asinum & l. inficiando in princip. & l. j. §. sola.* Quandoque tamen sine contrectatione: vt in charta rasa, *vt ff. de fur. l. qui tabul. §. fina. & l. si quis vxori. §. si quis asinum* Sed certe ibi contrectatio intercessit, cùm generaliter contrectationem accipiamus: licèt non fuerit ibi amotio. ACCVRS.

a Hic incipit Glo. Acc. quod præcedit, non est ipsius. Æg. Fer.

g ¶ *Furtum est.* Solius possessionis furtum fit. *l. j. §. Scæuola. ff. si quis test. lib.* Qui rem alienam quam non tenet, aufert, possessionis furtum facit. Commodatarius qui re commodata diutiùs vtitur, vel qui ea ad aliam rem atque accepit, vtitur, vsus, naturalis possessionis: depositarius si pro suo possidere instituat eam rem, quam iure depositi tenet, ciuilis possessionis: debitor, qui pignus contrectat, vel hypothecam distrahit, naturalis possessionis furtum facit. Solius igitur possessionis furtum fit. Et id verò nec fraude fit, nec contrectatione sola, sed contrectatione fraudulosa. fraus in eo versatur, vt quis possessionem sibi habeat: contrectatio in eo vt res loco moueatur. *l. iij. §. si rem. de acquir. poss.* CVIAC.

b Furtū interdum fit sine affectu furādi.

c Furtū fit secundariò licet non principaliter.

d Furari non possum rem immobilem, incorporalem, & meam.

i ¶ *Fraudulosa.* hoc ideò dicit quia si credat sibi licere, non facit furtum: *vt infrà tit. j. §. quia tamen* Item si credat, dominum permissurum, non facit furtum *j. eod. §. placuit.* In duobus [b] tamen casibus videtur furtum fieri etiam sine fraude furandi: vt in eo qui saccum pecuniæ surripuit. Nam etiam sacci nomine furti tenetur, licet saccum nō proposuerit furari: sed pecuniā, *vt ff. eodem l. qui saccum* Sed certè licèt non [c] principaliter: secundariò tamen voluit saccum surripere. Alius casus est: *vt ff. de condic. cau. da. l. penultima, §. sed si tuus in gloss. fin.* Item subaudi ad definitionem, quæ fit inuito domino: nam eo volente non potest committi furtum. *vt infr. eo. §. placuit.*

e Dic tamen, quod licèt socius possit cōmittere furtū: tamē non præsumitur: *vt l. merito ff. pro so.* quod est verū, quando socius vtitur re ad eum vsum, ad quem est destinata: *vt l. Sabinus & l. si a. die. ff. communi diuid.* secus si aliter vteretur: ita quod auferetur socijs commoditas partis suæ, vt *d. l. Sabinus* ita dicit *Bart. in d. l. si socius.* Ang.

k ¶ *Vel ipsius.* i. proprietatis ipsius rei.

l ¶ *Res.* subaudi mobilis. nam de immobili non potest [d] fieri furtum: *vt suprà, de vsucap. § quod autem.* nisi in casu, vt in creta. Sed certè iam illa est mobilis: *vt ff. eodem. de fur. l. si creta.* ¶ Item subaudi, corporalis: nam de incorporalibus non fit furtum. cùm nec contrectatio in his esse possit. *vt ff. de acquir. rerum do. l. fornus. § incorporales.* ¶ Item subaudi, alienæ: quia rei meæ non facio furtum, in eo quòd est meum: secùs in communi: *vt ff. eo. l. si socius.* [e] Idem & si est nullius: vt hæreditariæ rei non fit furtum: *vt ff. eod. l. hæreditariæ.* & ideò dixi subauditi, alienæ.

m ¶ *Vsus.* vt habes exemplum *infrà. eod. titul. §. furtum autem fit.* ¶ Sed qualiter quadruplicatur hic? Respond. vsus [f] æstimatio tātùm quadruplicabitur, vt non plus extēdatur pœna, quam delictum. *vt C. de pœnis l. sācimus. in fine. & facit, ff. eod. l. vulgaris, in fine.*

f Hæc probatur Angel. *facit Gl. l. 2. C. de seruis fugitiuis.*

in fine. & l. si quid fur. j. respons. §. j. & ij. & l. verum est. a. Alij dicunt, etiam ipsam proprietatem debere æstimari, quia non potest separari vsus à proprietate: vt ff. eodem l. qui iumenta. & l. si vendidero. § cùm autem. Prima tamen verior est vt not. in l. ij Cod. de ser. fugit. Accvrsio. Hic primam opinio. quòd vsus tantùm quadrupletur, tenes glos. in l. ij de ser. fugi. & ibi Cyn. & docto. in gl. in l. qui furtum. ff. de condi. fur. & istam opinionem sequitur Bartol. in d. l. qui iumenta. ff. eodem. Angel.

eultauit ille exi fiebat. Nam licèt fur visus fuerit, tamen est fur nec manifestus: vt ff. de furt. l. si quis in seruitute. §. cæterùm. Accvrsivs.

i ¶ *Deponere destinasset.* in tantum secundùm Hugo. vt si vltra montes perferre destinasset; tamen si deprehendatur antè, erit fur manifestus.

possessionisve [a], quod lege naturali [b] † prohibitum est admittere.

2. ¶ Furtum autem vel à furno; id est, nigro dictũ est, quòd [c] clam & obscurè fiat, & plerumque nocte; vel à fraude; vel à ferendo, id est, auferendo [d]: vel à Græco [a] sermone, qui φῶρας appellant fures. Imò & Græci ἀπὸ τοῦ φέρειν φῶρας dixerunt.

Qui cum re furtiua, antequam eò peruenerit quò furtum perferre destinarat, vbiuis locorum deprehensus fuit, fur est manifestus: qui si ad locum destinatum iam aduentarit, etiamsi deinde cum re deprehendatur, non manifestus dicitur.

3. ¶ Furtorum autem duo sunt genera: manifestum, & nec manifestum. Nam conceptum, & oblatum, species [f] potiùs actionis sunt cohærentes, quàm genera furtorum: sicut inferiùs apparebit [g]. Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ † appellant: nec solùm is qui in ipso furto deprehenditur: sed etiam is qui in eo loco deprehenditur, quo furtum fit: veluti qui in domo † furtum fecit, & nondum egressus ianuam deprehensus fuerit: & qui in olivero, oliuarum: aut in vineto, vuarum furtum fecit, quamdiu in eo oliueto, aut vineto deprehensus fuerit. Imò vlteriùs furtum manifestum extendendũ est, quamdiu eam rem fur tenens visus, vel deprehensus fuerit, siue in publico, siue in priuato, vel à domino, vel ab alio [h], antequàm eò peruenerit, quò deferre, vel deponere destinasset [i]. Sed si pertulit quò destinauit: tametsi deprehendatur cum re furtiua, non est manifestus fur. Nec manifestum [k] furtum quid sit, ex his quæ diximus, intelligitur. nam quod manifestum non est; id scilicet nec manifestum est.

Varia furtorum genera, ex quibus quoque varia actionum species prodibant, hodie in desuetudinem abierunt. Qui sciens, prudénsque res furtiua & receptator, & occultator est, furti manifesti obnoxius fit.

4. ¶ Conceptum furtum dicitur, cùm apud aliquem testibus præsentibus [l] furtiua res quæsita, & inuenta sit. nam in eum propria actio constituta est [m], quamuis fur non sit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cùm res furtiua ab aliquo tibi ablata sit, eáque apud te concepta sit: vtique si ea mente tibi data fuerit, vt apud te potiùs, quàm apud eum qui dederit, conciperetur. nam tibi apud quem concepta sit, propria aduersus eum qui obtulit, quamuis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur, Oblati.

¶ Est etiam prohibiti furti actio aduersus eum qui furtum quærere testibus præsentibos volẽtem prohibuerit. Prætereà pœna constituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti aduersus eum qui furtiuam rem apud se quæsitam, & inuentam non exhibuit. Sed hæ actiones, scilicet concepti, & ablati, & furti prohibiti, necnon furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt. Cùm enim requisitio rei furtiuæ hodie secundùm veterem obseruantiam, ...

a ¶ *Possessionisue.* ex hoc dico, ipsam possessionem duplicari, cùm aliud sit pretium rei, aliud possessionis, vt ff. vti poss. l. si duo. §. fin. & subaudi, quòd hoc fecerit animo lucrãdi. alias non est furtum: vt ff. eodem. l. j. §. j. Accvrsivs.

b ¶ *Lege naturali.* id est, [a] diuina. vnde illud, Non facies furtum, &c. Item illud, Quod tibi non vis fieri, alij ne feceris.

c ¶ *Quòd.* id est, quia.

d ¶ *Auferendo.* quia fur aufert.

e ¶ *A Græc.* [b] phor Græcè, dicitur fur Latinè; & phoras, id est, fures: & epautophoro, i. manifestus fur: scilicet qui cum re deprehenditur. & est indeclinabile. nam apud Græcos aduerbium est. alias dicitur autophoros.

Furtorum autem, &c.] Casvs. Satis suprà dictum est, quid est furtum, & vnde dicatur: modò dicendum est, quot sunt genera furtorum: & dicitur, quòd duo: quia furtum aut est manifestum, aut nec manifestum. Imò diceres aliquis quòd quatuor sunt genera furtorum: Aliud est manifestum, aliud nec manifestum, aliud conceptum, & aliud oblatum. Et respondetur quòd non est ita, quia conceptum, & oblatum ponunt species pœnæ, quàm genera. Et super hoc quod in isto §. dicitur, quòd si extraneus viderit furem rem meã furtiuè asportantem, quòd propter visionem extranei fur ille dicitur manifestus & ita actione furti manifesti tenetur mihi ad quadruplum: & ita visione extranei mihi acquiritur actio: quod est contra illud generale, Per liberam personam nihil nobis acquiri. Ad hoc dicunt quidam, quòd hoc est speciale in odium furti: sicut & in odium furis hoc introductum est, quòd aliquis teneatur actione furti perpetuò: tamen aliæ prætoriæ actiones pœnales sunt annales. Alij dicunt, quòd in isto casu mihi acquiritur actio, nõ per liberam personam. sed ex delicto furis mihi acquiritur, cùm exinde vitiatur. h. d. Francisc.

f ¶ *Species.* i. casus. Accvrs.

g ¶ *Apparebit.* vt infrà, eod. §. conceptum. & §. oblatum. Accvrs.

h ¶ *Ab alio.* Per hoc videtur infringi regula [c], per liberam personam nihil acquiri, vt C. per quas person. no. acquir. l. j. quod falsum est, quia magis ex delicto suo proprio quam alterius facto hoc euenit: vt ff. de vsuris. l. si quis solutioni. §. fin. & ff. quod vi, aut clam. l. prohibere. & sunt hæc vera, nisi in casu scilicet cùm se occultauit ille exi fiebat. ...

k ¶ *Nec manifestum.* scilicet, quia [a] contrariorum eadem est disciplina: vt suprà, de his qui sui, vel alie. iur. sunt. §. j. & facit ad hunc §. ff. eod. l. ij. iij. iiij. v. vj. vij. & viij.

Conceptum furtum, &c.] Casvs. Dicit Iustinian. Domine, satis vidi, quid est furtum manifestum: & ex consequenti quid est furtum nec manifestum: sed intellexi à vobis fieri mentionem de furto concepto, & oblato. vnde quæro: Domine, quid est furtum conceptum? Et dicit Imperat. Frater, hodie furtum conceptum non est in vsu: olim tamen erat talis eius natura, quòd si aliquis credebat, rem furtiuam in domo alicuius esse, ad eam cum magna pompa conueniebat: & si dominus domus eam restituere nolebat, quanquam nõ esset fur, dabatur tamen domino rei contra eũ actio furti concepti. Olim quoque erat alia species furti, quæ vocabatur oblati. & habebat olim locum actio furti oblati in tali casu. Pone sic: Quidam erat amicus meus specialis: & penes eũ erat res furtiua deposita: ipse autẽ videns quòd res furtiua cum magna diligentia quærebatur, plus diligens suam honestatem, quàm meam, penes me rem illam furtiuam deposuit, deinde furtiua illa furtiua penes me inuenta: Vnde teneor ego actione furti concepti: & ille qui penes me rem illam deposuit, tenetur mihi actione furti oblati, ad resarciendũ quicquid illi soluero cõuentus act. furti concepti. Fuit etiam olim quædam actio quæ vocabatur actio furti prohibiti: quæ dabatur cõtra eum qui me quærere prohibuit testibus præsentibus rem furtiuam, quam in domo sua esse dicebam, & adhuc ex edicto prætoris fuit instituta actio furti non exhibiti aduersus eum qui rem furtiuam quæsitam, & penes eum inuentam non exhibuit. sed omnes istæ actiones, videlicet furti cõcepti, oblati, prohibiti, nõ exhibiti, quæ propter inquisitionẽ rei furtiuæ olim erant adinuentæ, hodie in desuetudinem abierunt, quippè cùm hodie requisitio rei furtiuæ locum nõ habeat, eo quòd hodie omnes qui rem furtiuã sic receperint, & occultauerint, furti nec manifesti teneantur. Item quæsiuit à Iustiniano quæ esset pœna furti manifesti. Resp. Iustinian. quòd pœna furti manifesti est quadruplum: nec manifesti autem, duplum. Franc.

l ¶ *Testibus præsentib.* [b] No. quòd magis [c] dicitur notus ille qui præsentibus testibus in delicto deprehenditur. facit l. hæredes palam in princ. ff. de testa. Angel.

m ¶ *Constituta est.* sc. olim. Accvrs.

† Furtum prohibitum est iure naturali: vt hoc. & l. j. ff. eod. Iustinus lib. 2. Nullum crimẽ apud Scythas furto grauius, qui iure naturali tantum vtebantur. idem dicitur iure diuino Exod. 2. Non furtũ facies. & Leuitic. 19 & Deuter. 5 & Exod. 21 Qui furatus fuerit hominem, & vẽdiderit, morte moriatur. Vide Glos. in l. v. § ius naturale. ff. de iust. & iur. Ægid. Per.

a Aut potius naturali ratione inducta. Angel.

b Hæc Gl. non est Accur.

† ἐπ' αὐτοφώρῳ legit hic Andreas Alci. lib. præterniss. 2. tit. de fur.

† Duo faciunt furtum manifestum: locus, in quo furtum commissum, & apprehensio, seu clamor, antequam perueniret ad locũ destinatum. Ægid. Per.

c Per liberam personã vtiam aliquando nobis adquiratur.

a Contrariorum eadem est disciplina.

b Hæc Glo. non est Accursij.

c Notus magis dicitur, qui testibus præsentibus in delicto deprehenditur. vel ex. Manifesti est, quod fit testibus præsentibus.

a ¶ Non

...nationem non fiat [a] α, meritò ex consequentia [b] etiam præfatæ actiones ab vsu communi recesserunt: cùm manifestum sit †, quòd omnes, qui scientes rem furtiuam susceperint, & celauerint, furti nec manifesti obnoxij sunt.

5. ¶ Pœna manifesti [c] furti, quadrupli † est tam ex serui [d], quàm ex liberi [g] persona: nec manifesti [e], dupli [f].

Quæuis indebita aliena rei contrectatio inuito domino facta, furti alligat contrectantem: quapropter qui re aliena abutitur, furtum committit.

6. ¶ Furtum autem fit non solùm cùm quis intercipiendi causa rem alienam amouet, sed generaliter cùm quis alienam rem inuito domino [g] contrectat. Itaque siue creditor pignore, siue is apud quem res deposita est, ea re vtatur, siue is qui rem vtendam accepit, in alium vsum eam transferat, quàm cuius gratia ei data est, furtum committit: veluti si quis argentum vtendum acceperit quasi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregrè secum tulerit, aut si quis equum gestandi causa [h] commodatum sibi, longius aliquò duxerit. quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset [i].

Contrectans rem quam contrectare credit probabiliter domini voluntate, furti non tenetur.

7. ¶ Placuit tamen, eos qui rebus commodatis aliter vterentur, quàm vtendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant [k] id inuito domino facere: cúmque, si intellexisset, non permissurum [l], at si permissurum credant, extra crimen videri; optima sanè distinctione: quia furtum sine affectu furandi non committitur [m].

Qui etiam inuito domino contrectare falso credit, si id volente domino faciat, furti reus non est; excepe alium seruus improbum solicitatorem, quippe qui, etiam si domini applausu eius rē assequutus fuerit, furti obnoxius est: nihilominus serui corrupti iudicium subiturus.

8. ¶ Sed & si credat aliquis, inuito domino se rem commodatam sibi contrectare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum [n] non fieri. Vnde illud quæsitum est, cùm Titius seruum Mæuij solicitauerit, vt quasdam res domino [o] surriperet, & ad eum [p] perferret γ, & seruus id ad Mæuium pertulerit [q], Mæuius autem dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit seruo quasdam res ad eum perferre, verùm furti, an serui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cùm nobis super hac dubitatione suggestū est, & antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti, neque serui corrupti actionem præstantibus, qui-

a ¶ *Non fiat.* imo [a] fit. *vt ff. de ser. fugi. l. j. §. hoc autem.* Sed illud est speciale in persona serui.

α ¶ *Obseruationem non fiat.* Furtorum quæstiones cum lance, & licio euanuerunt. Gel. *lib.* 16. *cap.* 10. In vic. autem libris hoc in loco scriptum est. *non fit.* CVIAC.

b ¶ *Ex consequentia.* hæc non [b] est semper bona consequentia, vt sublata solennitate, ideò id tollatur quod cum solennitate fit, *vt suprà, de verb. oblig. § sed hæc. & C. de formulis. & imper. sub. l. j. & 4.* ACCVRS.

c ¶ *Pœna manifesti* quæ est de iure prætorio *vt infr. de perpet. & tempor. actio. §. j.* ACCVRSIVS.

d ¶ *Ex serui.* hoc tamen casu seruus pro noxa dari poterit: *vt infrà. de noxa. act. in principio*

g ¶ *Tam ex serui, quàm ex liberi.* In ciuilibus actionibus furti manifesti liberi separantur à seruis, vt auctor est Au. Gell. *lib.* 11. non tamen in prætoriis. Verum autem hodie prætoria, non ciuilibus. CVIAC.

e ¶ *Nec manifesti.* scilicet quæ descendit ex lege xij. tabul. *vt infrà, de noxa §. sunt autem.*

¶ Sed quare minor pœna iure legis xij. tabula. imponitur, quàm per prætorem? respond. quia [c] maius delictum est: *vt infrà, titul. proxi. in princip.* Præterea tempore l. xij. tab. pauperiores [d] erant homines: vnde minores pœnę imponebantur: *vt infrà, de sanior. §. pœna.* ACCVRSIVS.

f ¶ *Dupli.* nisi in casu *vt C. de ser. fugi. l. mancipia.* ACCVRS.

Furtum autem fit, &c.] CARVA. Quæsiui à Iustinian. qualiter fieret furtum. Respondet dicens, quòd non solùm fit furtum, quando animo intercipiendi, id est, auferendi proprietatem aliquis quippiam amouerit: sed etiā cùm aliquis rem inuito domino contrectat. vnde si creditor pignore vtatur, vel depositarius re deposita penes ipsum, vel res quæ ad vnum vsum conceditur, in alium transferatur, quàm cuius gratia data est: omnibus his casibus furtum fit: Vnde scire debes, quòd illi qui habent rem sibi ad vnum vsum commodatam: si in aliū vsum conuertant, ita demùm furtum committūt, si se intelligant inuito domino hoc facere. Sed pone: quid si credant se inuito domino hoc facere, sed dominus hoc ratum habeat, fitne furtum in hoc casu? Resp. quòd non. Vnde ad hoc quòd commodatarius conuertens rem sibi commodatam in alium vsum, quam in eum, ad quē accommodata erat, furtū faciat, duo exiguntur, videlicet quòd credat se inuito domino hoc facere, & credat, eum non permissurum *h. d. vsque ad §. sed & si.* Franc.

g ¶ *Inuito domino.* & quandoque volente. *vt infrà. eod. §. vnde illud.* ACCVRSIVS.

h ¶ *Gestandi causa.* id est, ducendi. AVRETIO. No. contra illos qui accipiunt in commodatum equum vsque ad villam, & postea ducunt eum Bononiā: quia furtum cōmittunt. Augel.

i ¶ *Perduxisset.* idem est & si alij commodauit. species [e] enim furti est de alieno largiri: *vt ff. eo. l. si pignore. §. j.*

k ¶ *Intelligant.* & est ratio, quia voluntas [f] distinguit maleficia. *vt ff eo. l. qui iniuria in fi. §. versicu. & fuit C. ad leg. Corn. de sic. l. j. & ff si cer. pet. l. quod te.* [g] patet in c. *cum voluntate. extra de senten. excommun.*

l ¶ *Permissurum.* Quid si hoc credidit: scilicet dominū permissurū, sed stultè credebat? Resp. furti non tenetur: cùm [h] non fiat furtum absque affectu. vt hic subijcit, *& supr. de vsuca. §. nō si vi.* & facit, *ff. de furt. l. inter omnes §. recte.* Sed actione ex eo contractu: vt commodati vel simili, benè tenetur: *vt ff eodem. l. qui re sibi commodata.* Secùs si stultè opinor, te permissurum rem tuam accipere: *vt ff de furt. l. qui vas. §. veteres* ACCVRS. ADDITIO. Quid autem in filiofamiliar, vxore, viro, vel monacho corruptis: an habeat locum pœna istius §. dic vt per Angelum hic.

m ¶ *Non committitur.* nisi in duobus casibus, vt dixi *suprà, eodem. § j.* ACCVRS.

Sed & si.] CARVS. Supra dictum est quòd furtum non fit nisi contrectatione rei alienæ, & domino inuito. & ita necesse est, quòd duo concurrant, scilicet quòd contrectans credat, se inuito domino contrectare: & quòd domino inuito cōtrectet. & quia ita est, ideo quæritur, vtrùm verum esset furtum commissum in tali casu: Titius accessit ad seruum meum, & eum solicitauit hoc modo: Serue nequam vade furari domino tuo res istas, & cum eis venias ad me ad castrū meum, & ego benè defendam te contra dominum tuum. Seruus autem ille accessit ad me dominum suum, & intimauit mihi omnia hæc. ego autem volēs Titium in furto deprehendere, dixi illi seruo meo. Serue bone, & fidelis, super multa te constituam, vnde volo quòd res illas capias, & fugias ad Titium solicitatorem. seruus autem ille de voluntate mea res illas detulit ad Titium: venio posteà, & res meas furtiuas, seu furatas simul cū seruo meo inuento apud Titiū: facio eum in iudicium conueniri: & intento contra eum tam actionē furti quàm serui corrupti. Ex aduerso aduocati Titij ipsum viriliter defendentes dicunt se paratos esse ostendere, quòd neutra istarum actione teneatur. in nostris enim iam nobis tota veritas. Actione enim serui corrupti non tenetur, dicunt ipsi, quia seruus non est corruptus: quia non habet res illas te inuito, sed magis te volente. & iussu tuo fuerunt sibi deportatæ. Super ista quæstione olim fuit magna dubitatio: constitutio tamen domini Iustiniani statuit, quod teneatur actionibus ambabus: quia quantum in eo fuit, ipse res illas inuito domino contrectauit, & etiam seruum corrupit. Et propter hoc statuit Iustinianus, quòd prædictis duabus actionibus teneatur, vt auferatur occasio delinquendi: ne fortè si in casu isto impunitus remaneret, ea huius impunitate alij tentarent seruos alienos corrumpere, qui de facili possent corrumpi: quanquam iste bonus non fuit corruptus. h. d. & litera plana est vsque ad *§. interdum quoque furti.* Franc.

n ¶ *Furtum.* vt furti actio nascatur furtum [a] tamen fit secundùm quosdam. Sed certè imò nec furtum fit, *vt ff. eodem. l. inter omnes. §. penult.*

o ¶ *Domino.* s. Mæuio. ACCVRS.

p ¶ *Et ad eum.* s. Titium.

γ ¶ *Subriperet, & ad eum perferret.* Vet. cod. *subriperat, & ad eum perferat, & ser. id ad Ma. pert. (Mæuius, dum vult Titiū in ip. del. de. permisit ser. quasdam res ad eum perferre) verùm, &c.* In hac verò specie nec furtum commissum videtur, nec seruus corruptus est; furti tamen, & serui corrupti actio competit. CVIAC.

q ¶ *Pertulerit.* i. domino hoc renunciauerit; *vt C. de furt. l. si quis serno* [b] *alieno persuaserit.*

a ¶ *Decisionem.*

a Fur quidem fuit an hodie fit in vsu.

b Solennitate sublata non semper id tollitur, quod cū solennitate fit: atque ita cessante causa solennitatis, non cessat id, quod solenniter factum est

† et manifestissimum fit

† Sic Luca 19 Si aliquem defraudaui, quadruplum reddo. & Exod. 22 Si quis furatus fit bouem, aut ouē, quinque boues pro vno, & quatuor oues pro vna, restituit: si non habuerit quod pro furto reddat, ipse venūdabitur. Et nota, quòd pro furto quæsita non debet fieri eleemosyna: exemplo Zachæi, sed potius reddi domino cū quadruplo: c. si res aliena. & quia ij. §. Ægid. Fer.

c Pœna augetur vbi maius est delictum.

d Pœnæ pecuniariæ minuūtur pro inopia & paupertate temporis, & regionis.

e Furtum facit, qui de alieno largitur

f Voluntas distinguit maleficia

g Hoc non est Accur. sed

h Furtum non fit sine effectu

a Furtum interdum committitur etiā inde furti actio non nascatur vide Gloss. in §. aliquando A... infr. eod

b Illam legem Glossa ibidem extendit ad filiumfamiliās, quē alius corrumpere voluit.

a ¶ *Decisionem.* vt *Cod. de fur. & ser. corrupt. l. si quis seruo alieno persuaserit.*
α ¶ *Sancimus.* Vet. cod. *sanximus.* sic etiam legendum est in l. 8. *C. de test. & l. 1. Co. de numera. & ad.* non *sancimus.* auctoribus eisdem codicibus Cviac.

busdam furti tantummodò: nos huiusmodi calliditati obuiam euntes, per nostram decisionem [a] sancimus α, non solùm furti actionem [b]; sed & serui corrupti contra eum dari. Licèt [c] enim is seruus deterior à solicitatore minimè factus sit, & ideò non concurrāt β regulæ [d], quæ serui corrupti actionem introducunt; tamen consilium corruptoris ad perniciem [e] probitatis serui introductum est, vt sit ei pœnalis actio imposita, tāquàm si re ipsa fuisset seruus corruptus: ne ex huiusmodi impunitate [f] & in alium seruum qui facilè posset corrumpi, tale facinus à quibusdam [g] pertentetur.

In filiis in potestate potest etiam furtum committi. h.d. Aret.

9. ¶ Interdum etiam liberorum hominum furtū fit [h]: veluti si quis liberorum nostrorum qui in potestate nostra γ sunt, surreptus fuerit.

Debitor qui surripit rem pigneratam creditori furti tenetur.

10. ¶ Aliquando autem etiā suæ rei furtum quis committit; veluti si debitor rem quam creditori pignoris causa dederit, subtraxerit [i].

l. sequitur. §. si rem. & ff. pro emp. l. si rem ¶ Vnde [a] dic quòd quandóque est res furtiua, & fit furtum, & nascitur actio furti: vt ferè in toto hoc tit. *& ff. eodem. & C. eod.* interdum nullum eorū est: vt si re mea vtar. 2. Interdum furtum fit, & res furtiua, sed actio furti non nascitur. *vt infrà, sed §. hi, qui*

Furti quoque actione tenetur nō modò qui furatur: verum etiā qui opem, & consilium ad id patrandū præstat: eadémque pœna, qua fur, condemnandus est: qui si consilium tantum dederit, non tenetur.

11. ¶ Interdum quoque † furti tenetur [k] qui ipse furtum non fecit: qualis is cuius ope, & consilio furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nummos excussit, vt alius eos raperet; aut tibi obstiterit, vt alius [l] rem tuam exciperet: aut oues tuas, vel boues fugauerit, vt alius eos acciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo qui panno rubro ∂ fugauit armentum. Sed si quid eorum per lasciuiam [m], & non data opera vt furtum admitteretur, factum est, in factum [n] ε actio dari debet. At vbi [o] ope Mæuij Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur.

¶ Ope †, consilio eius quoque furtum admitti videtur, qui scalas fortè fenestris supponit [p]; aut ipsas fenestras, vel ostium effringit, vt alius furtum faceret: quíve ferramenta ad effringendum, aut scalas vt fenestris supponerentur, commodauerit, sciens cuius rei gratia commodauerit. Certè qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit; sed tantùm consilium dedit ζ, atque hortatus est ad furtum

Interdom furtum fit, & actio nascitur, sed non fit res furtiua, vt hic dicitur.

Interdum quoque furti.] Casvs. Scire debes, quòd quandoque tenetur ille qui furtum non fecit: & hoc reperitur in illo cuius ope, & consilio furtum factum est, cuiusmodi est ille qui de manu tua pecuniam, seu nummos excusserit, vt ab alio surriperentur: & etiam qui tibi volenti euadere restitit, vt alius res tuas raperet: necnon & ille, qui panno rubro, vel aliquo alio modo, oues, vel boues fugauerit, vt alius abigens eas surriperet. Et hoc verum est, si hoc eo animo fecerit, vt alius eas surriperet. Si enim per lasciuiā hoc fecerit, & non vt ab aliquo alio surriperentur, tūc non tenetur act. furti, sed legis Aquil. Cum autem ope vnius alter fecerit, ambo act. fur. tenetur. Et caue tibi, quòd benè scias literam, & naturam distinguere: quia quod tam dictum est, quod ille cuius ope fit furtum, tenetur act. fur. intellige de eo qui opem expressam præbuit, sicut si aliquis furtum volentē facere, sciens quid ipse facturus esset, accommodauit scalas, vt fenestram ascēdat, & frangat. nam aliter vult litera sequēs, scilicet quòd ille qui præbet consilium tantùm facienti furtum, act. fort. non teneatur: veluti si aliquis solum consilium dederit alicui facienti furtum: quia tunc actio furtiua non tenebitur. h.d. Et ita habes in hoc §. tres casus. vnus est, quando aliquis opem, vel consilium expressum præbuit furtum facienti. secundus quando opem, vel consilium tacitum. tertius, quando solum consilium, & non opem. In primis duobus casibus tenetur actio furt. in tertio non tenetur. h.d. Franc.

b ¶ *Furti actionem.* speciale est, quòd hic dicitur, aliàs [a] non fit furtum volenti: *vt sup. prox. §. & ff. de donat. inter virum, & vxorem l. de eo: in §. qua est contrà.*
¶ Sed videtur quòd nec hoc casu debeat esse speciale: *vt Co. de ser. fugit. l. quicunque. § fin.* Sed ibi incepit malitia à domino: hic autem ab ipso corrumpente. Accvrsivs.
c ¶ *Licèt.* i. quamuis Accvrs.
β ¶ *Non concurrant.* Vet. *non currant reg. quæ ser. cor. act. introducerent.* Cviacivs.
d ¶ *Regulæ.* quas regulas habemus *ff. de seruo corrupt. l. j. in principio. & per totum titulum.*
e ¶ *Perniciem.* id est, destructionem.
f ¶ *Impunitate.* sic *infrà, titul. j. §. sed ne dum talia.*
g ¶ *Quibusdam.* item & vt vnius [b] pœna sit metus multorum: *vt C. ad legem Iul. repet. j.*
¶ Et nota in hoc §. puniri [c] affectum, etsi non sequatur effectus *sic C. de episc. & cle. l. si quis nō dicam. & Cod. de his qui ad eccle. confug. l. præsenti* Argumentum contra *ff. de pœnis. l. cogitationis* Sed certè hæc cogitatio iam deuenerat ad aliquem actum: vnde non erat nuda Accvrsivs. Additio. Tu dic circa istam materiam, quòd aut quis non cogitat delinquere, nec agit, nec perficit, & regulariter non tenetur. fallit in casu *l. quisquis Cod. ad leg. Iul. maie. & l. 4. C. de lib. & eorum libe.* aut cogitat tantū, & iure poli punitur, non fori. Aut cogitat, & agit, sed non perficit, & tunc ciuilis actio non datur, nisi delictum de facili transeat in exemplum, vt hic. In criminali autem distingue, quia pro delicto accessorio, puta quia fregit ostium, vel fenestras, punitur, non pro principali, nisi processerit ad actum proximum ipsi delicto, quod ex facti impedimento non perfecerit. Aut egit, & perfecit, sed non cogitauit & tunc siue culpa id euenerit, siue casu, semper tenetur, dummodò culpa præcesserit casum: mitiùs tamē punitur, quatenus ex leuiori culpa fuit obnoxius. Quando autem agit, cogitat, & perficit, clarum est, ipsum fore puniendum nec est locus pœnitentiæ. *l. qui in monte. ff. eod.* fallit in *l. 4. ff. de crimin. stellio* Angel.
h ¶ *Furtum fit.* non [d] ratione dominij [e], sed maleficij: & ideò ex hoc maleficio nō ciuiliter, sed criminaliter agitur. Nam cùm sit liberum [f] corpus, non recipit æstimationē. *vt infrà de oblig. quæ ex quasi delict. §. ob homines.* Criminaliter autem extra ordinem ageretur. *vt ff. eodem. l. final. & de priua. delic. l. fin.* Mater [g] verò non agit. sed & pater non agit conditione furtiua. cum [h] ipsa ad possessionem, vel proprietatem competat, quorum neutrum in filio habet locum: *vt ff. eod. l. eum qui § an pater versic. si filius. & l. mater in princip. & § liberorum & ff. de acquirend. possess. l. cum hæredes. §. fin. & ff. de rei vendi. l. j. §. per hanc.* Additio. Istā glo. reprobant doctores: quia imò ciuiliter agitur, & duplicantur operæ, vel damna quę pater sustinuit: qui licèt non propriè: largo tamē modo habet in filium dominium, & possessionem: quod patet, quia habet rei vind. de iure Romano: *vt l. j §. j. ff. de rei vindi.* Accvrs.
γ ¶ *In potestate nostra.* Vet. *in pot. nos. sit.* & in §. prox. *aliquando etiam sua rei furtum quisque committit.* Cviac.
i ¶ *Subtraxerit.* Sed hæc res non efficitur furtiua: *vt ff. de vsucap.*

k ¶ *Furti tenetur* non manifesti: licèt etiam deprehendatur: *vt ff. eo. l. si quis.*
l ¶ *Alius.* facit ad hoc, *ff. ad leg. Aquil. l. si seruus seruum. §. si quis de manu mihi. & ff. de furt. § pen. & l. qui seruo.*
∂ ¶ *Panno rubro.* Seneca *lib. 3. de ira* Taurum, inquit, color rubicūdus excitat: ad vmbrā aspis exurgit, vrsos, leonésque mappa proritat. Theophylactus *in epi.* ... Plutarchus de Alexandri fortuna ... Cviac.
m ¶ *Per lasciuiam* i. [b] stultitiam.
n ¶ *In factum.* i. vtilis legis Aquiliæ si corpora læsa sint, alioquin subsidiaria, *vt insr. ad legem Aquil. §. fi. & § pen.*
ε ¶ *In factum.* In factum prætoria aut si præcipitata sunt pecora, in factum ciuilis. Cviac.
o ¶ *At vbi.* aduersatur proximo dicto, vbi dixit dari in factum.
p ¶ *Supponit* Nota hic dari consilium [c] solo facto. ¶ Alias [d] dicitur consilium, hominis intentio, vel propositum: *vt ff. eod. l. si quis sue §. j. s.* Item dicitur consilium quod alij datur bonum, vel malum: *vt ff. eod. l. in furti § pe. in fi. §.* Item consilium dicitur, quòd capitur à multis: *vt C. de leg. & consil. l. humanum.*
ζ ¶ *Consilium dedit.* Qui consilium dedit, furti non tenetur, nisi cōsilium etiam effectum habuerit id est, nisi furtū factum fuerit *l. sæpè §. vlt. de verb. sign. l. qui seruo. §. j. & §. idē Pompon. l. si quis vxori. §. neque, de furt. act.* tum etiā cōsultor ita rectè cōuenietur

a Furtum non fit volenti.
b Pœna vnius metus multorū esse debet.
c Affectus punitur, licèt nō sequatur effectus Sic Metellus Celer Sergiū damnauit, & nō factum; sed animus in quæstionē deductus est, plus que voluisse peccare nocuit, quàm nō peccasse profuit. *Val. Max. lib. 6. c. 1. de pud.*
d Furtum liberi hominis quēadmodum fiat Gl. hic negat furti actionem esse quod falsum. Nam vel hoc textu dicti, furtum fieri & reputat *l. eum qui. § si filium. ff. de furtis.* Dic vt mox declarabitur.
e Pater in dominio suo, vel possessione filium non habet: & hic. subaudi propriè: sed impropriè, ea ratione furtū fit filij patri, vt ipse pater furti eo casu possit agere
f Corpus liberum est inæstimabile
g Furti ob filiū subreptum mater non agit: vt hic multo minus frater ob fratrem subreptū Ratio: filius in matris, frater in fratris nō est potestate; neque enim debere operam. Nec obstat *l. si frater. C. de platoer.* ea enim loquitur non de furto; sed criminali actione
h Conditio furtiua ad possessionem, vel proprietatem competit.

a Furtum, furtiua res, actio, conductio furti quandoque separantur *ad. de Gl. l. sequitur, §. si rem ff. de vsucap.*
† *De magna hunc §. vide in c. qui cum fure. ... Gloss. extr. de furt.*
† *Concord. cum hoc §. cap. si culpa ... Gl. super ver. subh. ex de iniu. ... Dam. Ant.*
b Lasciuia quid Bud. in anno ad Pandectas *et de loca. & conduct. l. ... conducto §. sed & si labes.*
c Cōsilium interdum datur solo facto.
d Consilium quid sit propriè.

OPE, CONSILIO TVO FVRTVM FACTVM ESSE AIO nam huius formulæ sensus hic est, ope. aut consilio. Quin etiam in l. *quæ seruo*, is qui tantummodò consiliũ dedit, opem consilium tulisse dicitur, & in l. *proinde. de cōd. furt.* ei non condicetur ope, consilio furtum factum est, quod ad eũ duntaxat pertinet, qui consilium dedit: quia enim is qui opem tulit, non multum abest ab eo qui contrectauit, ei condici potest. *l. sæpe.* In hoc etiam § ex libris scriptis probatioribus, sic legendum est. *Qualis est, enim ope, consilio* tum deinde *Ope consilio eius*: & in §. proxi. *si verò ope consilio.* Inde ille antiquorũ notæ O C. quas Petrus Diaconus (nisi mendosus est liber eius de notis) sic malè interpretatur, Ore, concilio. De hac autem actione, Ope consilio, in l. *si seruum seruum. §. si quis manum. ad leg. Aquil.* si, inquit Vlpianus, ad aliquem peruenerint. Ope, consilio furtum factum agendum. CVIAC.

a ¶ *Non tenetur furti.* cùm alias facturus esset furtum etiam sine consilio huius aliàs: id est, si non erat alias facturus, tenetur vterque. *ff. de fur. l. quæ seru. & de verb. sig. l. sæpe.* Aliud videtur in actione serui corrupti: vbi tenetur etiam si alias esset facturus nec enim oportet laudando augeri malitiam: *vt infrà ad leg. Aquil. §. cæterum. & infrà de act. §. in quadruplum. & ff. de ser. cor. l. 3. § persuadere.* ¶ Sed quæ est ratio. Respond. quia hic agitur de delicto secuto post persuasionem, non autem ex ipsa persuasione. Et ideò distinguitur, an erat aliàs facturus, vel non. Sed in aliis casibus ex ipsa persuasione agitur, quicquid postea sequatur: *vt infr. eo §. vnde illud.* dummodò nō [b] ex interuallo nimio sequatur: *vt ff. de ser. cor. l. in hoc & l. Nerati.* Item est contra [c], *infr. de iniur. §. non solum.* Sed ibi non erat alias facturus, & fecit.

faciendum, non tenetur furti [a].

Si quid filius patri furto surripiat furtum facit: itaque furtiuum efficietur: & ea propter inusucapibile: filius tamen furti conueniri minimè potest: opem autem & consilium illi præstans, potest.

12. ¶ Hi qui in parentum, vel dominorum potestate sunt, si rem eis surripiũt, furtum quidem faciunt, & res in furtiuam causam cadit, nec ob id [b] ab vllo vsucapi potest, antequàm in domini potestatem reuertatur: sed furti actio non nascitur [a] [c]: quia nec ex alia vlla causa potest inter eos actio nasci. Si verò † ope, consilio alterius furtum factum fuerit: quia vtique furtum committitur, conuenienter ille furti tenetur, quia verum est ope, consilio eius furtum factum esse.

Actio furti cōpetit illi cuius interest furtũ factum nō esse. ARET.

13. ¶ Furti autem actio ei competit, cuius interest [d] rem saluam esse, licèt dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quàm si eius intersit, rem non perire.

14. ¶ Vnde constat, creditorem de pignore surrepto furti actione [g] agere posse, etiam si idoneum debitorẽ habeat: quia expedit ei pignori potiùs incũbere, quàm in personam agere: adeò quidem, vt quamuis ipse debitor eam rem surripuerit, nihilominùs creditori competat [a] actio furti [f].

Qui alienæ rei custodiendæ exactam curam præstare tenentur (vt putà fullo, & sarcinator) re furto sublata, contra furem experiri possunt, modo integre soluẽdo existant.

15. ¶ Item si fullo [g] polienda, curandáve, aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa constituta [h] acceperit, eaque furto amiserit: ipse furti habet actionem; nõ dominus, quia domini nihil interest, eam rem non perire: cùm iudicio locati à fullone, aut sarcinatore rẽ suam persequi possit. Sed & bonæ [i] fidei emptori surrepta re quam emerit, quamuis dominus non sit, omnino [7] competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni verò, & sarcinatori non aliter furti actionem competere placuit, quàm si soluendo fuerint: hoc est, si domino rei æstimationem soluere

Hi qui in, &c.] CASVS. Meus filius, vel seruus meus codicẽ meum mihi surripuit numquid possum cõtra eum agere act. furti? Respond. quòd non: res tamen ipsa in furtiuam causam deuenit, vnde nec vsucapi potest, antequàm in domini potestatẽ reuertatur. Si tamen aliquis filio meo, vel seruo mihi furtum facienti, ipse consilium, & opem dederit: tenebitur actione furti. Franciscus.

b ¶ *Nec ob id* quod verum est. scil. rem furtiuam non posse vsucapi, nisi [d] fuerit lit æstimata, vel dominus vendiderit furi: *vt ff. eo l. quamuis in fi. sic* ACCVRS.

a ¶ *Furti actio non nascitur.* Directa non nascitur. Vtilis tamen in factum nascitur aduersus filiumfa. militem, hoc est, non *actione* ... sed *actione* ... eadẽ pater tenetur filiofami. militi, mater filio, filius matri *l. si quis vxori ff. de fur.* frater fratri. vt Conscribit. *lib. 1. Epitom.* quod probo. id enim officiorum & honestatis ratio exigit, quæ eam quoque iuris regulam extorsit, vt ne frater fratrem capitis reum accerseret. *l. si magnum. Cod. qui acc. non poss.* CVIACIVS.

c ¶ *Non nascitur.* nisi [a] sit filius habens castrense peculium, vel quasi castrense, vbi filius tenetur patri & pater filio. Idem de vxore [f], quod hic de filio dicitur: *vt ff. eod. l. si quis vxori. in princip. & in §. 1.*

Furti autem, &c.] CASVS. Dixi legislatori: Domine, iam bene video in quibus potest fieri furtum. quia nedum in re aliena: sed & in re propria. Sed domine, pro Deo cui cõpetit actio furti? Ipse respond. dicens, quòd actio furti competit ei cuius interest rem non fuisse surreptã, quamuis non sit dominus rei surreptæ: quia etiam ipsi domino rei non competit, nisi eius intersit, furtum factum non esse, vnde si creditori res obligata surripiatur: domino rei: scilicet debitori non competit actio furti. sed magis creditori ipsi quamuis enim creditor habeat actionem personalem, per quam possit à debitore suum consequi, si idoneus fuerit debitor, tamen tutius est ei pignori incumbere, quàm in personã agere. & hoc vult innuere: quia si debitor creditori pignus surripuerit, poterit creditor cõtra debitorem actione furti experiri. hoc dicit.

d ¶ *Cuius interest.* etiam [a] modicè: *vt infr. tit. 1 §. fin. & ff. vi bo. rap. l. 2. § in hac actione. verb. sed ideò additur.* Item oportet quòd intersit ex iusta causa, & probabili. Nam si [b] est malæ fidei possessor, vel huius rei fur, furti non [c] agere: *vt ff. eodem l. itaque. circa princip. ver. sed furti. & l. eam qui emit. §. is autem.* Sed si bonum initium habuerit, vt quia sibi commodaui, vel locaui, habet actionem furti. Et hic est casus [d], in quo fur furti agere potest [e]: *vt ff. eod. l. qui vas. §. si ego tibi. ver. quia non debueras. ibi, furtum admiseris.*

a ¶ *Furti actione.* Vete. lib. non habent hîc, *actione.* nec in §. *fulloni:* (*actionem.*) Creditori, conductori, colono, mandatario, bonæ fidei emptori, & possessori, commodatario, vsuario, fructuario, inspectori, & depositario interdum, atque etiam ei qui precariò rogauit, furti actio datur: & generaliter non domino tantùm, sed etiam ei cuius interest non subripi, furti actio datur, modò si ex honesta causa intersit. furi enim, & malæ fidei possessori furti actio non datur. Excipio duos casus, quib. fur furti agit. vnus est in l. *qui vas. §. si ego. ff. de furt.* alter in l. *itaque. § pen. eo. tit.* siquidem dempta negatione, vti res ipsa postulat, sic scribamur. *Et sic fit vt teneatur furti, & agat* quod & si in lib. Flor. deprauatum sit, non tamen aliorum librorum auctoritate caret, confirmatur à Paulo in lib. 2. *sentent. tit. de furt. Rem,* inquit, *pignori datam. &c.* CVIAC.

e ¶ *Competat.* contra debitorem qui surripuit.

f ¶ *Actio furti.* res tamen non fit furtiua [g]: *vt dixi suprà eo. §. aliquando.*

Item si fullo.] CASVS. Suprà positum est vnum exemplum, in quo actio furti datur ei cuius interest, licèt non sit dominus: vt dictum est in creditore. Hîc ponitur aliud in fullone, & sarcinatore. Si enim fullo, vel sarcinator vestimenta mea, quæ sibi curanda, sarcinandáve certa mercede constituta dedi, furto amiserit, mihi non competit actio furti, eò quòd mea non interest vestimenta illa fuisse surrepta: cùm iudicio locati à fullone æstimationem vestimentorum meorum consequi possim. Et sumus in versi. *Sed & bonæ fidei.* &c Iam habuistis duo exempla, vel tria in quibus competit actio furti illis quorum interest furtum factum non fuisse. Hic adhuc ponit quoddã exemplum de eodem. Si enim bonæ fidei emptor à non domino rem emerit, & ei fuerit tradita, & posteà surrepta, quanquam non sit dominus, sibi nihilominus competit actio furti: sicut & creditori. Scire tamen debes, quòd aliter fulloni, vel sarcinatori non competit actio furti, nisi sint soluendo. ratio, quia nihil est periculo eius qui nihil habet. Similiter si pro parte fuerit soluendo fullo vel sarcinator: domino, non fulloni competit acti. hoc dicit. Franciscus de Aretio.

g ¶ *Fullo.* is, & sarcinator, qui sint, dic, vt *supr. mand. § fin.*

h ¶ *Constituta* a. supple in pecunia numerata. aliàs autem non esset locatio: vt *l. 1. § si quis seruum. ff. deposi.*

i ¶ *Sed & bona.* facit. *ff. eod. l. itaque.*

7 ¶ *Omnino.* Vel *omnimodo.* id est, siue par, siue impar soluendo fuerit. CVIAC.

u ¶ *Possint.*

a *Dic ut per Bart. in l. non solum § si ex mandato ff. de iniur.* Obserua tamen eo casu teneri de dolo: *vt l. si auro seruus ff. de dolo* Ang.

b Mandatum habens vt aliquid emat, vel faciat: si id emat, vel faciat ex longo interuallo, mandans non uidetur fecisse non videtur *vide Socin. reg. mandat. 152.*

c Dic furtum verbo non cõmitti. *l. si quis vxor § neque verbis. ff. de furtis.* intuitũ verbis. & litteris fieri *l. ex Cornelia. in fin. ff. de iniuria.*

+ Sic licet aliàs vbi principale non tenet, nec accessoriũ *l. Græci § illud ff. de fideius.* hoc tamẽ fallit hic quia licet principalis faciens furtum non teneatur, tenetur tamen persuasor. *Vide Bart. in l. si quis seruo § eo.*

d Furtiua res certis casibus vsucapi potest *vt hic.* Dic id. si redeat in domini potestatem *de quo dic per Angel. in § aliquando suprà. de vsucap.*

e Furti actio datur contra filium militem, filio militi cõtra patrem, marito contra vxorem, & è cõtra, competit: de qua tamen quod ad vxorem attinet: plenius mox dicam) Idem domestico. ...

f Furti actio datur marito aduersus vxorem ob res furto subtractas constante matrimonio: vt h. a. quod rectè sanè intelligendum est. Nam vt constante matrimonio furtum fecerit furti tamen actio aduersus mulierem non competit eo casu constante matrimonio: sed soluto tãtum. *Doctores in l. 1. ff. rerum amota.* secundo fallit in furto graui, cuius ratione vel constante matrimonio furti actio marito aduersus vxorem dari potest *Cinus & Bart. in l. ... ff. de pœn.*

a Furti agit is cuius interest, etiam modicè, ex causa iusta & probabili ex initio, seu titulo legitimo.

b Furti cui malè fidei possessor, & fur agere non possit: quia eius non interest, furtũ factum fuisse, aut si interest, interest sanè ex iniusta causa.

c Imò agere. *l. qui vas § si ego. ff. de furt.* dic, agere non ratione vsus, aut possessionis, eo enim casu in honestam causam habet fur quia possessionem, vel vsum contrectauit, sed proprietatis, quæ penes dominum rei mansit.

d Fur quandoque agit

e Quia eius interest rem vero domino reddi. Hoc igitur casu fur furti agit in eum finem, at non vt dupl. consequatur. *l. si vendidero. in fin. de furtu.*

f Sed quæ duplicat i ideGl. *in l. eam, qui. §. idem scribit ff. de furtis.*

g Hæc Glossa non est Accur. sed additio.

possint [a]. Nam si soluendo non sint: tunc quia ab eis suum dominus consequi non possit †, ipsi domino furti cõpetit actio: quia hoc casu ipsius interest rem saluam esse. Idem est [b] & si in parte soluendo fuerit fullo, aut sarcinator.

Quæ è duabus experiundi viis alterutram elegerit: ita demum alteri renuntiasse videtur, si sciens, prudénsque plures sibi competere, alteram intentarit. quod si aut nescit, aut dubitãs egerit, nihil prohibet, quin sã instituta actione omissa, sibi competentem proponat.

16. ¶ Quæ de fullone, & sarcinatore diximus, eadem & ad eum cui commodata res est; transferenda veteres existimabant. Nam vt ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat: ita is quoque qui commodatum vtendi causa accepit, similiter necesse habet custodiam præstare. Sed nostra prouidentia etiam hoc in nostris decitionibus [c] emendauit, vt in domini voluntate sit, siue commodati actionem aduersus eum qui rem commodatam accepit, mouere desiderat: siue furti aduersus eum qui rem surripuit: & alterutra earum electa † dominum non posse ex pœnitentia ad alteram [d] venire actionem, sed si quidem furem elegerit: illũ, qui rem vtendam accipit, penitùs liberari: sin autem commodator veniat aduersus eum qui rem vtendam accepit, ipsi [e] quidem nullo modo competere posse aduersus furẽ furti actionem: eum autem, qui pro re commodata conuenitur, posse aduersus furem furti habere actionem [f]: ita tamen, si dominus sciens rem esse subreptã, aduersus cũ cui res commodata fuerit, peruenit [g]. Sin autem nesciens, & dubitans rem surreptam esse apud eum, commodati actionem instituerit: posteà autem re comperta voluerit remittere quidem commodati actionem: ad furti autem actionem peruenire: tunc licentia ei conceditur & aduersus furem venire, obstaculo nullo ei opponendo, quoniam incertus cõstitutus mouit aduersus eum qui rem vtendam accepit, commodati actionem nisi domino ab eo [h] satisfactum fuerit: tunc etenim omnino furem à domino quidem furti actione liberari: suppositum [i] autem esse ei [k] qui pro re sibi commodata domino satisfecit: cùm manifestissimum [l] sit, etiam si ab initio dominus actionem commodati instituerit, ignarus rem esse subreptam, postea autem hoc ei cognito, aduersus furẽ transierit: omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quemcũque causæ exitum dominus aduersus furem habuerit eadem definitione obtinente siue in partem, siue in solidum soluendo sit is qui rem commodatam acceperit.

Depositarius, qui tenetur de dolo, non habet furti actionem: sed dominus. h. d. Aret.

17. ¶ Sed is apud quem res deposita est, custodiam nõ præstat: sed tantùm in eo obnoxius est, si quid ipse dolo [m] malo fecerit, qua de causa si res ei surrepta fuerit: quia restituendæ eius rei nomine depositi non tenetur, nec ob id eius interest rem saluam esse furti agere non potest: sed furti actio domino competit.

Impubes non tenetur furti, nisi fuerit doli capax. Aret.

Cùm ex furandi doloso animo furtum consistat, is tantùm furti tenetur qui doli capax est.

18. ¶ In summa [n] sciendum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amouendo [o] furtum faciat. Et placuit, quia furtum ex affectu furandi consistit; ita demum obligari eo crimine impuberem [a], si proximus pubertati [p] sit, & ob id intelligat se delinquere †.

Duplum, aut quadruplum quod in furti actione venit, ad pœnæ persecutionem tantùm pertinet, cùm præterea res ipsa furto subtracta, aut à quocumque possessore per rei vindicationem, aut ab ipso fure, eiusque herede per condictionem furtiuam extorqueri queat.

19. ¶ Furti actio, siue dupli, siue quadrupli, tantùm ad pœnæ persecutionẽ pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecùs habet dominus; quam aut

a ¶ *Possint.* Imò videtur quòd semper dominus debeat furẽ cõuenire: *vt ff. loca. & conduct. l. cum in plures. §. vestimenta.* Sed ibi de actione in rem, vel condictione furtiua dicit, hîc autem de actione furti.

b ¶ *Idem est.* vt furti actio competat domino. & facit ad hunc §. *ff. de condi. sine causa in l. si fullo.*

Quæ de fullone.] Casvs. Suprà dictum est, quòd si vestimentum fulloni, vel sarcinatori curandum, vel sarcinãdum traditum surreptũ fuerit: quòd fulloni, si soluendo fuerit, non domino competit actio furti. Idem intelligas, si res fuerit surrepta commodatario: quia si fuerit soluendo, sibi, & non commodatario cõpetit actio: quia ad rem restituendam non tenetur. & hæc vera fuerunt secundùm iura antiqua. Dominus tamen Iustinianus in quadam constitutione, quam habes, *C. de fur. & ser. corrupto. l. fi. § tales itaque.* hoc emendauit. Statuit enim, quòd in electione commodatoris sit, vtrùm velit agere contra commodatarium actione commodati, vel aduersus eũ qui rem surripuit, actione furti. & si dominus vnam istarum actionum elegerit, ad alteram non potest redire. Si enim dominus actionem furti moueat aduersus furẽ, commodatarius penitùs liberatur. si autem contra commodatariũ moueat actionem, non poterit aduersus furem habere actionem, & nullo modo commodator, nisi ignarus rei surreptæ, contra commodatarium actione commodati egerit primò. ex hoc enim non obiicitur sibi obstaculum a iure re comperta, quin possit agere, nisi à commodatario sibi fuerit satisfactum. hoc dicit. Franciscus.

c ¶ *Decisionibus.* vt *Co. de fur. & ser. corrup. l. fi. §. tales itaque.*

d ¶ *Ad alteram.* vnde [a] actio furti hoc casu nõ est ambulatoria. Accvrs. Et de dictione, *penitus*, vltra istum textum, vide textum *in l. final. Cod. de noua.* Angelus.

e ¶ *Ipsi.* s. commodatori.

f ¶ *Habere actionem.* & pœnam exactam domino restituere nõ cogitur, quia [b] vbi [c] periculum, ibi commodum: *vt C. de furt. l. fin. §. sed cum in fin §.*

g ¶ *Peruenit.* agendo contra eum actione cõmodati. Accvrs.

h ¶ *Ab eo.* scil. commodatario.

i ¶ *Suppositum.* s. furem.

† Et sic etiam in delictis doli capacitas supplet ætatem: vt hic, & in l. fin. notat Gla. super verb. prudentia eat. de desp. imp.

† Optionem habens aduersus duos, aut plures vno semel electo, an, & quando in alio præiudicet sibi, & quãdo ei variare liceat, vide diffuse per Bart. in l. nunquam. ff. de coll. bonorum.

a Furti actio quo casu non sit ambulatoria.

b Hæc ratio certa non est. Nam ad cõductoré non spectat periculũ: & tamen non restituit pœnam [illegible] vide hic Ang.

c Onus sentiẽs habet lucrum.

k ¶ *Ei.* scilicet commodatario.

l ¶ *Cum manifestissimum.* bene dito quòd eligendo [a] vnam, repellitur ab altera, si sciens a principio fuit: eum, &c.

Sed is, apud quem.] Casvs. Dictum est suprà de fullone, & commodatario, qualiter eis competit actio pro re aliena: modò videamus de depositario, vtrum si res apud aliquem deposita fuerit, depositario competat actio furti. Non enim tenetur nisi de dolo: & ita non interest suam rem non fuisse surreptam. si autem in dolo fuit, non dabitur sibi actio, ne ex malitia sua actionem consequatur. h. d. Franc.

m ¶ *Dolo.* suprà, *quibus modis re contra. obli. §. præterea. & Cod. deposit. l. j. §. pen. & l. fina.* & idem, quod hic habemus, *ff. eod. l. cum qui. §. si autem.*

In summa.] Casvs. Dixi Iustinian. Domine, quid plura vultis dicere in titulo isto? Iam tantum dixistis de materia ista, quòd generatur tædium Deo, & toti mundo. Et respond. Iustini. Frater, vt breuiter hunc titulum expediamus, scire debes, quòd apud antiquos quæsitũ fuit verum impubes rẽ alienam amouẽdo, furtum facere possit, & placuit domino Iustiniano, quòd si impubes animum furãdi habuerit, & in ipsum posset cadere istud delictum, hoc est, si sit proximus pubertati: quòd actione furti teneatur. hoc dicit. Franciscus.

n ¶ *In summa.* id est, vt breuiter hunc titulum expediamus.

o ¶ *Amouendo.* Not. quòd furtum [b] fit contrectando, & amouendo. & sine eo non fit: vt *l. eu, qui. ff. eod.* Angel.

a ¶ *Impuberem.* Actione furti impuberem teneri ex xij. tab. constat, quibus cautum est, vt in manifesto furto prehẽsi impuberes prætoris arbitratu verberentur, vtque noxa ab eis facta sarciatur. Cviac.

p ¶ *Proximus pubertati.* à [a] decimo anno, & dimidio scilicet: *vt suprà, diximus de inutil. stipul. §. furiosus.* & facit ad hunc §. *ff. eo. l. impuberẽ. & ff. ad Silania. l. excipiuntur. & ff. de regulis iur. l. pupillus.*

Furti actio.] Casvs. Quæsiui à Iustiniano de natura furti, scilicet ad quid detur actio furti. Et respond. Iustinia. quòd act. fur. siue sit ad duplum, siue ad quadruplum, datur ad pœnam, & non ad rẽ suam persequendam. Datur etiam domino alia actio: scilicet rei vindic. & cond

a Electio vnius actionis, alterius est exclusio.

b Furtum fit contrectando, & amouendo.

a Proximus pubertati quis.

† Ratio, qui nõ habet quod reddat, eius periculo nihil est. *l. itaque fullo. in prin. ff. eod.* Et inanis est actio, quam inopia debitoris excludit. *l. cum si ff. de dolo.*

& cōdictio furtiua. Scire tamen debes, quòd rei vindicatio datur contra quemlibet possidentem: condictio furti datur contra furem, & eius hæredem. h.d. vsque ad finem tit. Franc.

a Vindicat qui rei dominium petit.
b Cōdicit qui in personam agit.

a ¶ *Vindicando.* id est, a dominium petendo, si extet.
b ¶ *Condicendo.* id est, b in personam agendo condictione furtiua, si consumpta sit. *& facit ad hunc §. ff. de condictione furtiua l. si pro fure §. furti & l. in condictione. & infrà de act §. sic itaque. & C. de fur. l. ancilla.*

vindicando a, aut condicendo b potest auferre. Sed rei vindicatio quidem aduersus possessorem est, siue fur ipse possidet, siue alius quilibet. condictio autem aduersus furem ipsum, hæredémve eius, licèt non possideat, competit.

DE VI BONORUM raptorum.

TITVLVS II.

Quisquis res alienas rapit, non tantum furti obnoxius est: sed etiam vi bonorum raptorum actione conueniri potest: quæ intra annum à commissa rapina in quadruplum: post verò in simplum datur: in quo in quadrupla etiam rei persecutio continetur. eius enim triplum in pœnam; simplum verò in rem computatur.

QVi vi † res alienas a rapit, tenetur quidem etiam furti d: (quis enim magis alienam rē inuito domino contrectat, quàm qui vi rapit e? ideóque rectè dictum est, eum improbum furem esse) sed tamen propriam actionē eius delicti nomine prætor introduxit,

† al. non habetur, vi.

DE VI BONORVM raptorum.

c Cōtinuatio.

Viso c de furto, sequitur de rapina: & consequenter vt potes videre suprà tit. 1. in princ.

QVi vi res.] Totus iste titulus diuiditur in tres partes. Primò quòd raptor, & fur non æqualiter puniuntur. Secundo, quando quis rapit rem suam, vel alienā putans esse suam. Tertiò, quid sit subiectum in hac actione: videlicet quid debet deducere actor. Secunda ibi, *Quia tamen.* Tertia ibi, *Sanè in hac.* CASVS. Diui Iustiniano, Domine, iam vidi quòd ille qui rem alienam clàm surripit, tenetur act. fur. sed quid diceris de illo qui rem alienam vi rapit? Et respon. quòd ille similiter actione furti tenetur. Nullus enim magis rem inuito domino contrectat, quam qui eam vi rapit: vnde improbus fur dicitur. & pro ista improbitate prætor introduxit actionem vi bonorum raptorum. Et est intra annum quadrupli, post annum verò simpli. & datur propter vnam rem vi raptam: quā quam aliter secus videretur propter verba in numero plurali posita à prætore in nomine actionis scilicet vi bon. rapt. Et sumus in versi *Quadruplum autē, &c.* Supra dictum est, quòd act. vi bo. rapto intra annum datur in quadruplum post annum verò in simplum: quæro vtrùm quadruplum illud sit totum pœna? Et respon. quòd non, & in isto quadruplo simplum inest, & triplum est pœna; siue comprehendatur raptor in delicto, siue non. Non enim debet esse melioris conditionis raptor, quam fur. hoc dicit. Franciscus.

c ¶ *Alienas.* largè accipe, vt etiam si sint communes, idem sit quoad socij partem *vt ff. de fur l. si socius.* ACCVRSIVS.

d ¶ *Furti* scilicet non manifesti, etiam si deprehendatur, secundùm P. quod falsum est: imò si deprehendatur, manifestus est, & in d quadruplum potest conueniri: *vt ff. de fur. l. si vendidero. §. cum raptor.* e alias si non deprehendatur, non manifesti tenetur: qua actione si fuerit actum, tollitur vi bonorum raptorum: nisi in id, quod excedit: *vt ff eod. l. 1.* item in casu nec manifesti, non manifesti tenetur, vt si quis ex domo in qua nemo erat, rapuerit, sed tantùm hac actione vi bonorum raptorum tenetur, secundùm P. *vt ff. de fur. l. si quis de domo.* Sed hoc est falsum, quia ibi erat actio furti non manifesti, & ideò amplius cessat actio furti: & ideo datur hæc f actio vi bo. rapt. quia excedit, & in id quod excedit: *vt d. l. ff. eod. l. 1. & ff. de actio. & obligationibus l. qui seruum. §. final.*

d Raptor qua actione tenetur.
e Sed hoc est falsum, secundùm Bart. in d. l. si vendidero. quia oportet vt acclametur l. 2. & l. si quis in seruitute. ff. de fur. Ang.
f Pœna minor inducta à lege nō tollitur per maiorē inductam ab alia lege, nisi quarenus inun. & cō currunt secundum Bart. in l. 2. C. eo.
g Pluralis oratio interdum ad singularem.

e ¶ *Qui vi rapit.* quasi dicat, nullus: *vt hic. & ff. quod metus causa. l. si cum exceptione § quod vim.* ACCVRS.

f ¶ *Annum* sc. vtilem: *vt C eo l. fi. & l. vet. & C de noxa l. pen.*

g ¶ *Quadrupli* nisi in casu, quo agitur ad duplum tantum: *vt C. de paga. l. Christianis. quæ est huic contrà.* Sed illud est speciale.

h ¶ *Vtilis.* id est, efficax, & directa. 1. Vel dic, quòd directa competit quando pluraritates raptæ sunt: sed vtilis quando vnum tantum bonum raptum est, id est, vna res rapta est. Et facit ad hoc quòd pluralis g oratio, scilicet *raptorum*, trahatur ad singularem. *ff de condi & demonst. l. falsa. §. vlt. & ff. de negot gest. l. sy. §. ha: verba. versic. negotia. & ff. de pots. hared. l. regulariter. & l. licet.* Institut.

quæ appellatur *vi bonorū raptorum*; & est intra annū f quadrupli g, post annū simpli: quæ actio vtilis h est, etiam si quis vnam rem, licèt minimam, rapuerit. Quadruplum autem non tantum † pœna est †, sicut in actione furti manifesti diximus i, sed in quadruplo inest & rei persecutio, vt pœna tripli sit, siue cōprehendatur raptor k in ipso delicto, siue non. Ridiculum l enim esset, leuioris conditionis esse eum qui vi rapit, quàm qui clàm m amouet.

† Quia pœna est tripli tantū, & rei persecutio simpli, & ita ambo faciunt quadruplū, licèt Gl in verb. extra, dicat contra.
† Nonnulli locum hunc ita legunt, pœna est. & extra pœnā rei persecutio est, sicut in, &c. vt Cuiac.

Si quis rem suam, aut quam suam opinabatur, penes alium constitutam violenter aut rapuerit, aut inuaserit, is si dominus sit, à dominio cadet. si non sit, post rei restitutionem, eiusdem quoque æstimationem vim passa præstare cogitur.

1. ¶ Quia tamen n ita competit hæc actio, si dolo malo quis rapuerit, qui aliquo errore ductus rem suam esse existimans, & imprudens iuris, eo animo rapuerit, quasi domino liceat etiam per vim rem suam auferre à possessoribus, absolui n debet a. Cui scilicet cōueniens est, nec furti teneri eum qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne dum p talia excogitantur,

i ¶ *Diximus.* vt s. tit. 1. in fin.

k ¶ *Comprehendatur raptor.* Sed quomodo a potest raptor non deprehendi, cum dicatur eripere, quasi de manu auferre: *vt ff. ne quis eum qui in ius l. ay §. ii* Resp. Distingue b animum auferentis, vt si erat amicus ei palam, & quasi per vim auferēdi, licèt ibi neminem inueniat: tamen est raptor. Sed fur est, qui habet animum vt faciat clàm, licèt interdum deprehendatur: ex qua deprehensione efficitur manifestus: *vt argum. suprà titul. 1. §. furtum autem à furuo.* AGOLTIO. Vult dicere glos. quòd fur manifestus semper tenetur vi bonorum raptorum, sed non manifestus ita demùm, si habuit animum, &c. Et aduerte vnicum furtum dici, quod de loco vnico contextu, siue vnico tempore fit, licèt plures res simul asportentur: ex quo non veniret quis furca suspendendus, nisi esset egregium, quod pluribus partis præualeret, vt hic per Angelum.

a Raptor verè esse posse, qui deprehēdatur.
b Raptor, & fur distinguūtur.

l ¶ *Ridiculum.* benè dixit, siue non: ridiculum enim, &c.

m ¶ *Qui clàm.* id est, fur nec manifestus. Nā raptor tenetur in quadruplum: hic autem, scilicet fur non manifestus, in duplum tantum, vel triplum cum re surrepta. sed c qui palam furatur, certum est in plus teneri quam raptorem, cùm in quintuplum cum re teneatur. ACCVRSIVS. AGOLTIO. Et est ratio diuersitatis, secundùm Angel. quia raptor se exponit morti. & ideò cùm incurrat maius periculum in persona, leuiùs punitur in pœna pecuniaria: *ar. l. quid ergo. §. pœna grauior ff. de his qui not. infam.* 2. Vel dic quòd ex raptoa inducitur crimen publicum, & in hoc grauatur: quia a quolibet de populo potest accusari, ideò in alio alleuiatur: *argu. l. cum qui in principio in glo. probandi. ff. de iureiuran.* Quare autem in vi bonorum raptorum prætor eandem pœnam in manifesto, & non manifesto imposuit, cùm lex duodecim tab. & ipse prætor in furto diuersas imposuerit? Dic, esse rationem propter eundem animum rapiendi qui semper requiritur.

c Raptor in minus tenetur, quàm fur manifestus.

Quia tamen.] CASVS. In isto §. dicit, quòd act. *vi bonorum raptorum*, ita competit, si aliquis rem alterius dolo malo rapuerit. Cæterùm si aliquis errore ductus, rem alienam credens esse suam, eam alieni rapuerit; iure primitiuo non tenetur actione vi bonorum raptorum, sed inueniatur via per quam raptores suam malitiam impunè possint exercere; constitutionibus principum est prouisum, ne alicui liceat rem mobilem, vel immobilem, licèt suam esse dicat, vel æstimet, alicui per vim auferre. si contra hoc statutum venerit, si sit dominus rei qui eam rapit, cadit à dominio suæ rei. Si autem res aliena fuerit, debet eam primò restituere, & posteà in pœnam sui delicti æstimationem rei præstare. & illud non solùm habebit locum in rebus mobilibus; sed etiam in immobilibus: vt ex hac causa ab omni rapina homines se abstineant. hoc dicit. Franciscus.

n ¶ *Quia tamen.* illud *quia* videtur superfluum. Vel, pone *quia* pro *sed* Alij, *ita tamen.* & tunc est planior.

n ¶ *Absolui.* scilicet ab actione vi bonorum raptorum iudicis sententia, vt quidam dicunt. 1. Vel d ipso iure, secundùm Azo. *argum. ff. de publicanis & vectigal. l. commissa. §. final.*

d Et vtraque opinio est vera sc. prima, si fuerit in iudicia deductum. Item secunda, si non fuit deductum in iudicio: vt per dict. sic.

a ¶ *Absolui debet.* Verustiss. codex, *absolui de pœna rapti non de re debet* sunt autem ea verba, *de pœna rapti, non de re*, sumpta ex sententia constitutionum infra scripta. itaque manifestum est, interpretis ea esse, non auctoris. CVIAC.

p ¶ *Sed ne dum*, pro *tamen*, secundùm quosdam: vel pone propriè.

n ¶ *Inueniatur via.* sic I. tit. j. § *unde illud.*
b ¶ *Constitutionibus.* vt *C. unde vi. l. si quis in tantam. & in aliis sequentibus usque in finem tit.* Sed hic prosequitur tantùm tenorem illius *l. si quis in tantã.* Super qua materia longum esset hic dicere, cùm plures quæstiones ibi notentur super prædicta.

a ¶ *Res quidem sua.* Qui [a] rem suam rapit, nec vi bo. raptorum tenetur. *l. ij. §. hac actione & deinum. ff. eod.* nec lege Iulia *l. si quis ad fundum. Cod. ad leg. Iul. de vi.* sed dominio rei suæ mulctatur *ex l. si quis in tantam. C. unde vi.* qua abrogatur *§. vlt l. iij. C. Th. ad leg. Iulia. de vi.* CVIAC.

a Rapiens rem suã, dominio rei suæ mulctatur.

inueniatur via [a], per quam raptores impunè suam exerceant auaritiã: meliùs diualibus constitutionib. [b] pro hac parte prospectum est, vt nemini liceat vi rapere vel rem mobilem, vel se mouentem, licèt suam eandem rem esse existimêt: sed si quis contra statuta principum fecerit, rei quidem suæ a dominio cadere [c]: sin autem aliena res sit, post restitutionem eius, etiam æstimationem eiusdem rei præstare. Quod non solùm in mobilibus rebus quæ rapi possunt, constitutiones obtinere censuerunt: sed etiam in inuasionibus quæ circa res soli [d] fiunt, vt ex hac causa ab omni rapina homines abstineant.

b Hac Gloss nõ est Accur.

c ¶ *Cadere,* [b] repete, prospectum est, & ibi etiam præstare: nec est necesse ponere cogitur, vel debet: quæ verba non inueniet in libris emendatis.

c Occupantur mobilia. inuaduntur immobilia.

d ¶ *Res soli.* propriè [c]: quandoque tamen impropriè: *vt Cod. de act. empt. l. ij.* sed rei mobilis dicitur occupatio: licèt etiam quandoque immobilia dicantur occupari: *vt Cod. de rei vendi. l. domum in gloss j.*

Is cuius interest rapinã factam non fuisse, quanquàm dominus non sit, vi bonorum raptorum actionem mouere potest: vt id scilicet consequatur quod sibi abesse docuerit.

Sanè in hac.] CASVS. Dixi Iustiniano, Domine, cõpetitne mihi hęc actio tãdemùm, si dominus fuero rei? Respondetur, quòd imò siue in bonis eius fuerit res rapta, siue in bonis videlicet eius qui ius aliquod habuerit in re: vt quia sibi sit commodata, vel impignorata, siue locata, vel deposita, vel aliquid iuris habeat in ea, ita quòd eius intersit modò non rapi. Semper enim competit ista actio, non vt dominium rei raptæ accipiatur, sed quod res sibi rapta restituatur. Et vt breuiter me expediam: ea quacunque causa potest competere alicui actio furti propter furtum datum in re; ea omni consimili causa potest dari actio vi bonorum raptorum propter rapinam in re factam. d. h. Franc.

2. ¶ Sanè in hac actione [e] non vtique spectatur, rẽ in bonis [f] actoris esse. Nam siue in bonis sit, siue non, si tamen ex bonis sit [g], locum hæc actio [h] habebit. Quare siue locata, siue cõmodata, siue etiam pignorata, siue deposita [i] sit res apud Titiũ, sic vt intersit eius eam rem per vim non auferri [ß] (veluti si in deposita re culpam quoque promisit) siue bona fide possideat,

e ¶ *In hac actione* scilicet vi bonorum raptorum.
f ¶ *In bonis.* id est, in dominio: *vt ff. de acquiren. re dom. l. rem in bonis. & l. statuas. & ff. de verb. signif. l. bonorum appellatio.* Vel si etiam bona fide possideantur, idem est.
g ¶ *Ex bonis sit.* vt aliquod ius habeat: vt statim per exempla probat.
h ¶ *Hac actio.* scilicet vi bonorum raptorum.
i ¶ *Deposita.* promissa custodia a depositario: *vt suprà titulo j. §. penultimo.* Vel etiam commisit culpam, vt sequitur. [d] Vel etiam si pretium acceperit depositionis: non tamen quasi mercedem, tenetur eidem: *vt ff. eodem. l. iiij. §. dari aliquis:* alioqui esset locatio: *vt suprà mandati. §. finali.* ADDITIO. Dic vt habetur *in l. naturalis. §. ij. in gloss si res. ff. de præscript. verborum & facit l. j. § si quis seruum. in gls. non datur. ff. depo.* Angel.

d Dic, quia si cõmisisset dolum, nõ haberet actionẽ furti, nec aliam actionẽ, nec ex improbitate sua cõsequitur actionẽ *vt not. in d §. pe & facit l. itaque. ff. de fur.* Ang.

ß ¶ *Per vim non auferri* Vet. non habent, *per vim.* Quod autem sequitur, vnum casum exprimit quo depositarius & furti, & bon. rapt. actionem habet. Est & alius, si pretium depositionis non quasi mercedem accepit. & hoc Vlp. explicat in *l. 2. § & generaliter. ff eod. tit.* at *nam,* inquit, *& furti act. habet, si rei depositæ culpam quoque repromisit, vel pretium depositionis non quasi mercedem accepit. Vtilius,* &c. quæ verba ideò contra morem meum retuli, quòd vulgò sunt ab interpunctionibus mendosissima. CVIAC.

k ¶ *Dominium.* id est, [e] dominij æstimationem: *vt ff. quod met. caus. l. si mulier. § qui possessionem. & ff. vti possi. l. penult. §. final.* ACCVRSIVS.

e Dominium pro dominij æstimatione.

l ¶ *Hanc actionem.* facit *ff. vi bonorum raptorum. l. j. §. & generaliter.*

DE LEGE AQVILIA.

Post [a] *maleficium rapinæ sequitur de damno quod per legem Aquiliam punitur.* ACCVRS.

a Cõtinuatio.

sine vsumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud iuris, vt intersit eius non rapi, dicendum est, ei competere hanc actionem, non vt dominium [k] accipiat, sed illud solum quod ex bonis eius qui rapinam passus est, id est, quod ex substantia eius ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio competit in re clàm facta, ex eisdem causis omnes habere hanc actionem [l].

DE LEGE † AQVILIA †.

TITVLVS III.

Primo legis Aquiliæ capite cautum est, vt qui alienum seruum, aut quadrupedem quæ eorum numero est, quæ gregatim pasci consueuerunt, iniuria occiderit, quanti ea res eo anno retrorsum plurimi fuerit, tantum domino præstare cogatur.

DAmni iniuriæ [γ] actio [m] constituitur per legem Aquiliam; cuius primo capite [n] cautum est, vt si quis alienũ hominem, alienámve quadrupedẽ quæ pecudũ numero sit, iniuria [o] occiderit [p], quãti ea res in eo anno [q]

Damni.] Totus iste titulus diuiditur [b] in duas partes. Et primò tractat de primo capite leg. Aquil. Secundò tractat de tertio capite. Secũda ibi; *Capite tertio.* Itẽ prima subdiuiditur, quia primò ponit verba primi capitis legis Aquiliæ. Secũdò illa interpretatur. Secunda ibi; *Quod autem non præcisè.* Item secunda principalis subdiuiditur in duas partes. Nam primò ponit verba, secundò interpretatur. Secunda ibi; *Itaque si quis.* CAIVS. Si aliquis dederit mihi damnum per iniuriam: ad damnũ istud puniẽdum constituitur actio per leg. Aquil. Et sciendum est, quod legis Aquil. tria sunt capita. videndum est ergo de primo capite. In primo autem capite est cautum, vt si aliquis seruũ alienũ, alienámve quadrupedem quæ in pecudum numero sit, iniuria occiderit, quanti pretij ea res in anno proximo præterito fuerit, tantum domino dare cõdemnetur. In versic. *quod autem.* dic casum. Positis materialiter verbis Galli Aquilij, quæ aliquantulum sunt obscura, intendit Imperat. verba illa per ordinem exponere: & primò exponit quare non sufficit sibi dicere præcisè, *si quis hominẽ alienum, alienámve quadrupedem occiderit.* sed adiecit, *quæ in pecudum numero sit,* hoc enim adiecit, ad significandum, quòd si aliquis occiderit vrsum meum, vel leonem, vel aliam feram bestiam, quòd non debeat puniri per primum caput leg. Aquil. eo quòd non sunt de numero pecudum illarum quæ gregatim pascuntur. id est, in pascuis custodiuntur, sicut equi, muli, oues, & boues, capræ, & similia. Sed domine, de suibus quid dicemus? continentúrne sub pecudum numero? Et respõdit, quòd sic, quia gregatim pascuntur. & hoc confirmatur per auctoritatem antiquorum, dicens quòd sic voluerunt Homerus, & Ælius Martianus. Franc. de Aretio.

b Diuisio.

† Hic largè sumitur lex pro plebiscito: quia Aquilius tribunus plebis hanc rogauit. Ægi. Pers.
† *Sic ff. ad leg. Aquil.*

γ ¶ *Damni iniuria.* Videtur legendum, *damni iniuria* vt in *l. impuberem de furt. l. quemadmodũ §. idémque Labeo l. si seruus seruũ. §. si fornum §. Proculus. § si calicem. ad leg. Aq.* Cicero *pro Flacco.* Lite contestata iudicio damni iniuria constituto. Sed veteres etiam dicebant, damni iniuriæ, genitiuum pro ablatiuo vsurpãtes. vt in *l. sæpè. de verb. sign. pecunia, insulave sententia.* & in *l. 3. ad leg. Corn. de sicar. pœna.* & in constit. Iustiniani de confir. Pãdect. *§ hoc autem, quod & ab initio. vrbe Romana.* CVIAC.

m ¶ *Iniuriæ actio.* id est, actio legis Aquiliæ quæ competit pro damno dato, id est, destructione alicuius rei facta [c]. Nam sic dicitur damnum [d], deminutio patrimonij: *vt ff. de dam. infect. l. iij.* si autem rem alterius surripueres, licèt videaris damnum inferre: tamen non infers tale, quòd per hunc titu. tenearis: sed actione furti. *vt ff. eod. l. si seruus seruum. § si olenam & §. idem & in sylua.*

c Nota differẽtiã inter actionem furti, vel bonorũ raptorũ, & hãc: quia actio furti vel bonorũ raptorum compe[tit], quando rem meam [...] asportat: [sed] quando occi[dit], vel de[struit, qua] competit hæc actio, licet v[troque] modo fit damnum, & sic deminutio patrimonij, quod benè no[ta].
d Damnũ patrimonij destructio

n ¶ *Primo capite* habebat enim hæc tria capita, siue capitula, & de primo capite dicitur hic. Secundum autem non est in vsu. De tertio dicitur *infrà eo. §. caput secundum & §. capite tertio. & ff. eo. l. ij.* ACCVRS.
o ¶ *Iniuria.* id est, non iure: *vt infrà, ea. § iniuria.*
p ¶ *Occiderit.* nota, occiderit: nam si alio modo læserit, ex tertio capite agitur: *vt j. eo §. capite tertio.* ACCVRS.
q ¶ *In eo anno* scilicet præterito.

u ¶ *Plurì*

a ¶ *Plurimi* habita æstimatione, non ex affectione singulorum, sed communi æstimatione: *vt ff. eo. l. si seruum meum.*
b ¶ *Domino. vt ff. eo. l. item Mela. §. item & cum eo. versi. legis autē Aquil.* vel a quasi domino, vt fructuario, vel alij qui habet ius in re: *vt ff. eo. l. item Mela. §. si. & sequen.*

plurimi [a] fuerit, tantum domino [b] date damnetur.

1. ¶ Quòd autem non præcisè [α] de quadrupede, sed de ea tantùm, quæ pecudum numero est cauetur, eò pertinet, vt neque de feris bestiis, neque de canibus cautú esse intelligamus: sed de his tātùm, quæ gregatim propriè pasci dicuntur, quales sunt equi, muli, asini, oues, boues, capræ. † De suibus quoque idem placuit. Nam & sues pecudum appellatione continentur, quia & hi gregatim [c] pascuntur. sic denique & Homerus in Odyssea ait: sicut Ælius Martianus in suis institutionibus refert [d].

† Δέμῳ τόνδε σύεσσι παρήμενον. αἱ δὲ νέμονται Πὰρ κόρακος πέτρῃ ἐπί τε κρήνῃ ἀρεθούσῃ.

Qui casu occidit, lege Aquilia non obligatur: qui autem aut dolo, aut culpa, obligatur.

2. ¶ Iniuria [e] autem occidere intelligitur, qui nullo iure occidit. Itaque qui latronem [f] insidiatorem occiderit, nō tenetur: vtique si aliter periculum effugere non potest.

3. ¶ Ac ne is quidem hac lege tenetur qui casu occidit: si modò culpa eius nulla inueniatur. nam alioqui [g] non minùs [h] ex dolo, quàm ex culpa quisque hac lege tenetur.

4. ¶ Itaque si quis dum iaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem seruum tuú traiecerit, distinguitur [i]. Nā si id à milite in eo campo, vbi solitú est exercitari, admissum est, nulla culpa [k] eius intelligitur. si alius tale quid admiserit, culpæ reus est [l]. Idem iuris est de milite, si in alio loco, quàm qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit.

Ex qualitate loci iudicatur dānum datū dolo, vel culpa incidēti. h. d. Vel sic: *In putāte dicitur adesse culpa, quādo diligentia potuit prouidere: & non fecit.* Aret.

5. ¶ Itē si putator [m] ex arbore, deiecto ramo seruum tuú transeūtem occiderit, si prope viam publicam, aut vicinalem [n] id factum est, neque præclamauit †, vt casus euitari posset, culpæ reus est [γ]: sed si præclamauit †, nec ille curauit præcauere, extra culpam est putator. Æquè extra culpam esse intelligitur, si seorsū à via fortè, vel in medio fundo cædebat, licèt non præclamauit [n], quia in eo loco nulli extraneo ius fuerat veniandi.

Imperitia culpæ adscribenda est: quò fit, vt qui onus pueritia, & viribus impar subierit, si ob eius imperitiā, vel imbecillitatem quid dānum datum sit, culpæ reus dicatur.

6. ¶ Præterea si medicus qui seruum tuum secuit, dereliquerit † curationem eius, & ob id mortuus fuerit seruus, culpæ reus est †.

7. ¶ Impetitia † [o] quoque

α ¶ *Practiè dominium:* vt in *l. 1. § si quis. vt leg. no. cau.* Abscisse in *l. semper. de in immu* Cviac.
c ¶ *Gregatim pascuntur* facit *ff. de leg. iij. l. legatis seruis §. pecoribus.*
d ¶ *Refert.* [b] duo hæc carmina Græca ex Odysseæ Homeri lib. 13. circa finem deprompta sunt, quorum hic est sensus: Inuenies autem illum suibus assidētem iuxta Coracis saxum, ac fontem Arethusam.

Iniuria autem.] Casus. Exponit Iustinianus illud verbum positū priùs, *iniuria occiderit*, dicens, quòd ille iniuria occidit qui nullo iure occidit & manifestat per exempla, qualiter quis potest iure occidere, quia hoc videretur alicui dubiū. Vnde dicit. Si enim seruum meum latronē diurnū: dum tamen telo se defenderet, quis occiderit, iure permittente eum occidere videtur, & ideò non tenetur. & hoc intellige ita, si non possit occisor modo alio euadere periculū. Idem dicit de eo qui casu occidit seruum alienum, si non fuerit in culpa, & dolo: & de hoc ponitur tale exemplum. Quidā milites ludebant cum iaculis in campo eis deputato ad se exercendos: si seruus alicuius ibi transitum fecerit ad ludum respiciēdum, cùm tamen eius non interfit, si eum aliquis militum se exercitantium traiecerit, non intelligitur miles esse in culpa, & ideò non tenetur. Si autē aliquis priuatus hoc fecerit, cuius non intererat telo traiicere, culpæ reus est, & ideò tenetur ex primo capite legis Aquil. eod. modo si miles in alio loco, quàm militibus ad se exercitandos destinato hoc fecerit, culpæ reus est, & tenebitur. h. d. Franc. de Aret.
e ¶ *Iniuria.* facit *ff. eodem. l. sed & si quemcumque. §. iniuriam.* Additio. Ex quo text. nota differentiam [e] inter hanc actionem, & actionem iniuriarum: quia in illa non sufficit culpa, sed requiritur contumelia, & dolus. est & alia differentia, quia in hac agitur ad damnum: sed in actione iniuriarum agitur ad vindictam, & sapit instar causæ criminalis: *vt ff. de iniu. l. prætor edixit. §. 1.* Accvrsivs.
f ¶ *Latronem* diurnum, vt tamen clamet, & ille se defendat: sed furem etiam si se non defendat: *vt hic subiicit, & ff. eod. l. iij.* Accvrsivs. Additio. Sed hoc est contra *l. furem. ff. de sica.* vnde dic quòd est differentia [d] inter insidiatorem latronem, & furem *vt in auth. vt nulli iud. §. pen.* quia latronem insidiatorem itineris possum occidere indistinctè: *vt l. iij. ff. eodem. facit l. 1. & 4. Cod. quando l. se si iud. vin.* Si autem sit fur, tunc debet distingui, aut est diurnus: & tunc si potest capi, vel a damno euadi: non debet interfici. Nocturnum autem licet occidere, si interficiēs non possit ei parcere sine periculo suo, vt dicit text. in *l. furem ff. de sica.*
g ¶ *Alioqui* si culpa interueniat.
h ¶ *Non minus.* id est, non plus ex dolo, quàm ex culpa, cùm etiam leuissima culpa in hanc actionem veniat: *vt ff. eod. in l. 44.* 2. [f] Vel propriè lege, & conuerte literam, *non minus*, &c. id est, non minus ex culpa, quàm ex dolo. sic & alias, *ff. de pact. l. iuris gentium § pactorum. in gloss. non minus & Cod. de secun. nup. l. cùm apertissimè in gloss. quamuis filio & ff. de pigno. l. Paulus. §. domus.* & est figura hysteron [g] proteron. i. ordo conuersus: secundum Io.

Institui.

i ¶ *Distinguitur.* vtrùm commiserit dolo, vel culpa, vel non.
k ¶ *Nulla culpa.* Nisi data opera factum est: *vt ff. eo. l. item si obstetrix. in fi. & l. nam sicut.*
l ¶ *Reus est.* quia hoc nō est ei deputatum *arg. in Auth. vt hi qui ob. se ha. per. vos ini. §. fin verò tacuit. coll. vj. & ff. eo. l. idem iuris. in fi.*

Item si putator.] Casus. Hic ponitur aliud exemplum, in quo si in culpa fuerit qui hominem occiderit, tenetur lege Aquil. si autē eum sine culpa occiderit, nō tenetur. & est exemplum tale: Quidam putator ex arbore deiecto ramo seruum alicuius interfecit. Vnde quid iuris in isto casu sit, quæritur, & respondetur, quòd distinguitur, quia aut illud factū est prope viam publicam, aut prope viam vicinalem: & tunc si non præclamauit, videtur esse in culpa, & tenetur. si autē præclamauit, & qui trāsibat, hoc non obstante processit, & sibi præcauere noluit, tunc putator extra culpam est, & nō tenetur. Idem dico, si prope locum aliquem vbi non erat ius conuersandi, vel transeundi, ramo ex arbore deiecto putator seruum alicuius ibidem transeuntem occiderit, quia tunc quanquam non præclamauerit, extra culpam est, nisi de dolo putatoris constiterit, quem cùm viderit, tamen non præclamauit. in isto tamen casu semper præsumendum est pro putatore, scilicet, eum esse extra culpam, & dolum, nisi dolus possit probari: & sic intellige quod hic dicitur. In §. *prætereà.* Imper. ponit adhuc bonum aliud exemplum, in quo si aliquis seruum alicuius occiderit: si fuerit in culpa, tenebitur: si autem non fuerit in culpa, non tenebitur. Si enim medicus seruum tuum secuit, & postea curationē eius reliquit, & seruus tuus mortuus est, in culpa est medicus: & ideò tenebitur. & idem erit si imperite eum secuit, & propter hoc mortuus est. in culpa enim est: & ideò tenetur. imperitia enim culpæ adnumeratur. h. d. Franc.
m ¶ *Putator* i. qui putat vites in arboribus positas, vt in quibusdā terris sunt. Vel etiam ipsas arbores. nam & arbores putantur.
n ¶ *Publicā, aut vicinalē.* Vicinalis via, & publica est, quia vniuerso populo patet. sed & agraria, quæ è via publica diuertitur in villas, aut colonias, publica est, priuata via, id est, seruitus, nō item. De his *in l. vlt. de loc. & itin. pub. l. ij. §. viarum. ne quid in lo. pub. l. vlt. de seru. rust.* & apud Siculum Flaccum in lib. de cond. ag. Magnoperè autem hæsitare me confiteor, quid sit via signataria in Aggeni Vrbici commentario *de limit. agr.* Plerumque, inquit, via, dum cum limite currit, etiam si vicinalis est, aut signaria, aut priuata, finem præstat. Cviac.
γ ¶ *Culpæ reus est.* Ergo incidit in legem Aquiliā. in legem verò Corneliam & si non incidat, atque adeò non sit vltimo supplicio afficiendus: *l. in lege. ff. ad leg. Corn. de sicar.* in metallum tamen damnatur auctore Paulo *lib. v. sent. eod. tit.* Cviac.
n ¶ *Licèt non præclamauit*, nisi fortè dolo: *vt ff. eod. l. si putator.*
o ¶ *Imperitia.* facit [a] *ff. de reg. iur. l. imperitia. & ff. loca. l. si quis fundū. §. Celsus & § si quis vitulos. & ff. de susp. tut. l. tutor qui quis § si.* Addi. In isto casu medicus nō tenetur de sica. quia illa lex requirit dolū. *vt l. 1. C. ad leg. Cor. de sica. & l. in lege. ff. e. tit. ad le. Cor. de sic.*

Impetu quoque] Casus. Habebas mulionem quendam, qui seruum Titij impetu mularum quas propter imperitiam retinere non potuit, oppressit. vnde mulio iste in culpa est, & ideò tenetur. Si autem propter infirmitatem eas retinere non potuit: alias tamen benè eas retinuisset, adhuc in culpa est, & tenetur.

a Quasi domini dicuntur, fructuarij, & qui ius habent in re.

b Hæc Gl. non est Accur.

† Hic fœmin. potest cōcipere mascu. quia etiam capri intelliguntur quod not. Ægi. Perr.

† Vide Alcia. lib. præterm. ff 2 tom. de leg. 4. vbi alij versum hūc substituūt. πληγῇ δ' ἄμοτον ὀφθαλμῷ ... L. grunnitu autem ingens excitabatur suū stabulantiū stabulantium, quam, quod natò finim animalibus diuersi pastus. Tu nunc dispice quid subtiliquas.

e Legis Aquiliæ, & iniuriarum actionis differentia.

d Insidiatoris, latronis, & furis differentia.
e Pone exemplum secundum Ol. in leuissima, si Titius aggreditur te, tu resistis, venit alius ad diuidendum vos, & tu resistendo volens percutere aggressorem, percussisti mediatorem, teneris. vt l. si vnum, §. qui cū aliter. eod. Ang.
g Hysterō proteron.

† Sic clamans tempore & loco cōgruo excusatur, & faciunt contra eos qui faciūt currere equos. nā debent dicere garda, garda secundum Bald. in l. si putator. ff. eo. Æg. Per.
† Scilicet effectiuè, non post factū: vnde sumpta est practica, vt rectores domorum, dum domos operiūt, ponant perticas ante domos suspēsas, vt transeuntes admoneantur. Angel.
† Medicus curam cœptam deserens tenetur Aquilia.
† Hoc verum in adsciscēte se peritum. Æg. Perr.
† Concord. cum hoc text. cap. si culpa. cum Gloss. super verb. imperitia. extra de iniur.

a Imperitia culpæ adscribitur quod nō tantum in literatis hominibus verum esse putat Angelus, sed & in artificibus qui buscunque, & ita est, id verum est ad capratū vsque & vitulorum custodes: argum. d. § si quis vitulos. hic allegat.

Idem iuris est in eo, qui ascendit equum tuũ, & propter imperitiam, vel infirmitatem eum retinere non potuit, quia si equus seruum alicuius oppresserit, æquè tenetur. Si autem satis fortis fuit mulio, & tamen aliquo casu fortuito per mulas quas ducebat, vel equum quem ascendebas, seruus alicuius oppressus fuerit, non tenetur: attamen infirmitas, vel imperitia alicuius nulli debet esse damnosa. h. d. Franc.

† Medicus tenetur de culpa non facti, nõ prouidendo. in facto, malè secando: post factũ, dimittendo, secundum Gloss. in l. idem iuris. ff. eod.

a ¶ *Infirmitatem.* non enim debet infirmitatem suam in alterius læsionem conuertere: *vt ff. eod. l. idem iuris.* A c c v r s.

b ¶ *Vheretur.* putà in rheda, vel vehiculo, vel etiam ipso equo.

His autem verbis.] C a s v s. Expositis duobus verbis positis supra in princip. hic exponit tertium membrum, scil. hoc quod dictũ est ibi, *quanti in eo anno plurimi fuerit*, dicens, quod hoc nihil aliud est dictum nisi quod si aliquis interfecerit seruum tuũ, si eo die quo interfecerit, fuerit luscus, vel mancus, in anno tamẽ proximo præterito fuit integer, & pretiosior valde, quam eo tempore quo occisus fuerit, tenetur quãti in anno proximo præterito plurimi fuerit, & non quanti eo die quo occisus fuerit: & ideo dicitur hæc actio pœnalis de sui primitiua natura, quia obligat delinquentem non tanti, quantum damni datum est, sed aliquando longè pluris. Et propterea etiam in hæredem non datur: in eum autem daretur, nisi vltra damnum lis æstimaretur. hoc dicit. Et caue: quia quidam volunt dicere, quòd hæc actio de sui primitiua natura non est pœnalis: sed pœnabilis solùm. Dominus autem Gui. dicit, hanc esse pœnalẽ de sui primitiua natura: sicut satis potest probari per literam istam, pœnalem autem esse huius legis verum est, dicit ipse, in duplum. quòd autẽ duplum præstetur in hac actione, hoc contingit per inficiationem. & sic est pœnalis in duplum. & in pœnali de sui primitiua natura semper intellige. h. d. Fran.

¶ Quid enim si quis damnũ dedisse se negat. probetur tamẽ testibus, aut instrumẽtis? Dices tum propter mendacium eum damnãdum in duplum, & in vniuersum id, quod læsi interest, duplicandum: quod aliquatenus in simplum deducẽdum erat, vt tradit Gloss. eo. in l. contra negantem. Secus tamen si actor nõ probet per testes, aut instrumenta, sed tantum per iuramentum ipsi delatum quoniam cum is leuetur a probandi onere, fiet condemnatio dũtaxat in simplum. l. eum qui. ff. de iureiur. Quid autem si deferente reo ipsi actori iuramẽtum, actor ipse detrectet, in quiens se velle testibus probare, ne condemnatio minuatur, num id possit? & posse tradit Gloss. & Bart. in d. l. eum qui. secundum Ful. mom.

culpæ annumeratur: veluti si medicus † ideò seruum tuum occiderit, quia malè eum secuerit, aut perperàm ei medicamentum dederit.

Si mulio, vel equus propter imperitiam, vel imbecillitatẽ mulionis, vel equitantis, seruum alterius occiderit, tenetur mulio, vel equitans lege Aquilia. A r e t.

8. ¶ Impetu quoque mularũ, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si seruus tuus oppressus fuerit, culpæ reus est mulio. Sed & si propter infirmitatem [a] eas retinere non potuerit, cùm alius firmior eas retinere potuisset, æquè culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cùm equo veheretur [b], impetum eius aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non potuerit.

Pœnales actiones in delinquentis heredes non dantur.

9. ¶ His autem verbis legis, *Quãti id in eo anno* [c] *plurimi fuerit*, illa sententia exprimitur, vt si quis hominem tuum qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit, non tanti teneatur, quãti hodie erit; sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum est, pœnalem esse huius legis actionem; quia non solùm tanti quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquãdo longè † pluris. Ideoque constat, in hæredem eam actionem non transire [d]: quæ transitura fuisset, si vltra damnũ nunquàm lis æstimaretur [e].

c ¶ *Quanti id in eo anno.* materialiter hæc verba ponuntur. & habes ea §. eod. tit. in prin.

d ¶ *Non transire* nisi ex damno locupletior factus esset, *vt ff. eo. l. inde Neratius. §. si infans. versi. hanc actionem.*

e ¶ *Æstimaretur.* Opponitur de eo qui hodie plurimi fuerit, quam olim, & occisus est ab aliquo. Nam non videtur in hoc casu pœnalis hæc actio. ergo videtur transire debere in hoc casu ad hæredes. Sed non sequitur, licèt enim reperiatur in hoc casu quod non sit pœnalis, tamẽ non est apta nata vt trãsire debeat, vt in hoc exẽplo, aliquis nõ videt, vel non videt actualiter, tamẽ est aptus videre, vel videre naturaliter. *vt ar. ff. de aqua quot. & æsti. l. j. § quotidiana. & ff. de flum. l. j. §. item fluminum.* A d d i t i o. Et sic inspicimus propriam, & primæuam naturam actionis, & secundùm illam iudicamus: non autem secundùm accidentalem. *facit quod not. glo. in l. si conditori. ff. de leg. j.* Quando actio subrogatur, & capit naturam alterius, intelligitur secundùm naturam ordinariam, & propriam, & primæuam. quod not. Aret.

Illud non ex verbis legis.] C a s v s. Scire debens, quòd non ex verbis legis, sed ex interpretatione est, quòd si aliquis seruum meum occiderit iniuria, non solùm act. leg. Aquiliæ fiat æstimatio serui perempti, secundum quod iam dictum est, sed & omnis damni mihi in seruitio meo per illud corpus occisum dati in aliis rebus meis: veluti si seruus meus institutus fuerit, & antequam hæreditatem adiret, ab aliquo fuerit occisus, non solùm corporis mei serui fiet æstimatio: sed hæreditatis amissæ est habenda ratio. Ad hoc etiam adiungere possum multa alia exempla. Si enim ex vno pari mulatum vna occisa fuerit, vel si ex quadrigis equorum vnus occisus fuerit, vel ex comœdis vnus occisus fuerit, non solùm æstimatio corporis est habenda, sed si per vnius mortem alter, vel altera minùs vtilis facta, vel factus fuerit, totius illius damni ratio est habenda h. d. Franc.

In lege Aquilia non modò illud damnum perempti corporis æstimatur, sed eo amplius quicquid perempto eo corpore damni patimur: siue in amittendo, siue in non acquirendo consistat.

10. ¶ Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit, non solùm perempti corporis æstimationem habendam esse, secundùm ea quæ diximus [f]: sed eo ampliùs, quicquid preterea perempto eo corpore damni nobis illatum fuerit, veluti si seruum tuum hæredem ab aliquo institutum antè quis occiderit, quàm is iussu tuo hæreditatem adierit. nam hæreditatis [g] quoque amissę rationem esse habendam constat. Item si ex pari mularum vnam, vel ex quadrigis equorum vnum quis occiderit, vel ex comœdis [h] vnus seruus occisus fuerit, non solùm occisi fit æstimatio: sed eo ampliùs id quoque computatur, quanti depretiati sunt qui superfunt [i].

Actio legis Aquiliæ non solùm ciuiliter, sed etiam criminaliter potest intentari. A r e t.

11. ¶ Liberum autem est ei cuius seruus occisus fuerit, & ex iudicio priuato legis Aquiliæ damnum [k] persequi, & capitalis criminis [l] eum reum facere.

12. ¶ Caput secundum legis Aquiliæ in vsu non est.

f ¶ *Diximus* per totum hunc titulum.

g ¶ *Non hæreditatis.* in lege enim Aquilia damnum consequimur: & amisisse dicimus quod aut consequi potuimus, aut erogare cogimur: *vt ff. eodem l. proinde* [a] *si seruum occidisti. & l. si seruum meum.*

a Vide. & dic. vt in Gl. ibid.

h ¶ *Vel ex comœdis.* id est, qui cantabant de comœdia: & vnus sine altero cantare nesciebat.

i ¶ *Qui superfunt.* facit argu. contra, *ff. de act. emp. l. si sterilis §. cum per venditorem* [b]. *& de periculo, & commo. rei vend. l. si.*

b Solue, quia ibi in contractu, hic in delicto, in quo venit omne interesse. *ff. de furt.* [illegible] *§. 1. & in Bar. ff. de vend. fur.* [illegible] *& ff. de* [illegible] *dicto.* & ad hoc text. facit [illegible] *Labeo* [illegible] *ff. de leg.* [illegible] post mortem, & sic post delictum hæres tenetur nõ solum ad serui mortem, sed etiam ad hæreditatẽ, in qua erat institutus. *l. si seruum ff. de verb. oblig. in pr.*

Liberum.] C a s v s. In isto §. vl. dicit Iustinianus, quòd secundum quod iam dictum est, si seruus meus iniuria iam occisus fuerit, si voluero contra eum agere ad persequendum damnum mihi datum in seruo meo occiso, possum hanc facere actionẽ legis Aquil. ex primo capite. possum etiam, si voluero, criminaliter contra eum agere, & possum eum accusare leg. Cor. de sica. & hoc intellige, si, dolosè eum occiderit: secùs autem est, si solum fueris in culpa occisor. Sed quid domine, satis vidi de primo capite: modò dicans de secundo capite. Et respon. Frater, caput secundum in vsu non est. h. d. Franc.

k ¶ *Damnum.* sc. quanti fuerit in anno retrò: *vt §. eo. in princ.* [c]

c Audi inc. Ang.

l ¶ *Capitalis criminis.* sc. leg. Cor. de sica. *vt ff. eo. l. inde Neratius. § si dolo seruus. & §. sed & si.* Nam pro seruo occiso eadem lege agitur vt pro libero: *vt ff. ad leg. Cor. de sica. l. j. §. j.* donec [d] tamen agitur vna, non poterit agi reliqua: *vt ff. de publ. iud. l. iiij. & ff. vi bon. rap. l. j. § j.* sed peracto vno ager reliquo: *vt C. quando ciu. ac. præiu. cri. l. j. & ff. vi bo. rap. l. iij. §. j.*

d vnde hoc. Ang.

Capite tertio.] C a s v s. Supra vidi de capite primo, & secundo, restat videre de tertio capite. Et scire debes, quòd in capite tertio cauetur de omni damno, de quo non est cautum in capite primo. Vnde tertium caput locum habet cùm aliquis seruum, vel quadrupedem illam quæ pecudum numero est, vulnerauerit, vel occiderit: & sic caue tibi, quia mors venit in isto capite tertio, sicut in primo, sed non illis animalibus, in quibus venit in primo. Item damnum iniuria datũ in cæteris animalibus, & in cæteris rebus inanimatis hoc tertio capite vindicatur. vnde si quid fuerit ruptum, vel fractum, vstum, vel cæsum, actio ex hoc capite constituitur. Scire tamen debes, quòd plura verba hic posuerunt iuris conditores, quam necesse fuerit. Omnia enim verbo *rupti* contineri potuerunt. Adhuc etiam scire debens, quòd si aliquis in alienum vinum, vel oleum aliquid miscuerit, per quod natura vini, vel olei corrumpatur, hoc tertio capite

capite leg. Aquiliæ tenetur. Item sicut pro occisione, de qua in primo capite tractatur, per leg. Aqu. pœna imponitur, si dolo, vel culpa facta fuerit occisio, & aliter non: similiter & hic non debent puniri propter damnum datum, de quo in tertio capite tractatur nisi dolo, vel culpa hoc factum fuerit. Scire etiā debetis, quod in primo capite punitur occisor tāti quanti plurimi fuerit res in anno retrò: sed in tertio capite fit æstimatio quanti fuerit in xxx. diebus retrò, & nō repetitur hęc dictio *plurimi* in hoc tertio capite, sufficit enim eā esse positam in primo capite. Intelligitur enim hæc dictio *quanti plurimi*, &c. in primo capite posita, in tertio repetita. h. d Franc.

Reliqua, quæ præter mortē serui, aut quadrupedis quæ pecudū numero est, rebus nostris animatis, vel anima carentib. dāna illata sunt, capite legis Aquiliæ tertio vindicantur: quapropter quisquis alteri vrendo, frangendo, depascendo, secando, rumpendo, & id genus modis damnum fecerit, quanti ea res in diebus triginta retrò proximis plurimi fuerit, domino dare damnabitur.

13. ¶ Capite tertio de omni cætero damno [a] cauetur. Itaque si quis seruum, vel eā quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulnerauerit, siue eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem, aut feram bestiam vulnerauerit, aut occiderit, hoc capite actio constituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus quæ anima carent, damnum iniuria hac parte vindicatur. Si quid enim vstum, aut ruptum [a], aut fractum fuerit, actio ex hoc capite constituitur, quanquā poterat sola rupti [b] appellatio in omnes istas causas sufficere [c]. Rupti † enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est. Vnde nō solùm fracta, aut vsta: sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo cōtinentur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum, aut oleum id miscuerit, quo naturalis bonitas vini, aut olei corrumperetur. ex hac parte legis Aquiliæ eum teneri.

14. ¶ Illud palam est, sicut ex primo capite ita demum quisque tenetur, si dolo, aut culpā [d] eius homo aut quadrupes occisus, occisáve fuerit: ita ex hoc [e] capite, ex dolo, aut culpa de cætero damno [f] quemque teneri. Hoc tamen capite non quanti in diebus triginta [g] proximis res fuerit, obligatur is qui damnum dederit.

u ¶ *Cætero damno.* quod scilicet non [a] continetur in primo capite: *vt* *ĩ. eod. in princ.*

a Repetitionē, & quando intelligamus, quæ dicta in vno capite, vide hic Ang.

a ¶ *Aut ruptum.* Scribendum reor, *aut fractum, aut ruptum:* vt generale verbum postremo loco ponatur. *l. si seruum. §. Tertio §. inquit §. cum eo. ff eodem.* quod & Decem viri generaliter acceperunt, auctore Sex. Pompeio in ex, vt suspicor, lege, quæ de damno iniuria est ab eis proposita. *l. 1. ff eodem.* CVIAC.

b ¶ *Rupti* quod verbum est legis tertij capitis.

b Generalis oratio plerūque solet subieci pluribus enumeratis, vt ea generali oratione species antea enumeratæ comprehensæ intelligantur.

c ¶ *Sufficere.* Sed non [b] est nouum vt specialiter quibusdam enumeratis generale subiiciatur verbum, in quo singula complectantur: *vt ff eod. l. si seruum seruum, §. inquit lex.*

† Rupti appellatione continetur omne quod deterioratum est seu per scissuram, seu per effusionē, aut aliter. Ægid. Perr.

d ¶ *Culpa.* etiam leuissima: *vt ff eod l. In lege Aquilia & leuissima.* alias non: *vt supra eo. §. iniuria*

u ¶ *Ex hoc.* scil. tertio, quod est loco secundi.

f ¶ *Damno.* id est, damno dato in cæteris rebus.

g ¶ *Triginta.* Sed quare minus spatium in tertio capite, quam in primo apponitur? Respond. [c] quia in primo grauiùs deliquit, & ideò grauiùs punitur: *vt ff. de offi præsi. l. diuus.* & meliùs facit lex præcedens. ACCVRS

c Spatium minus datur in grauioribus delictis, quàm in leuioribus.

h ¶ *Ac nec* plurimi *quidem verbum adiicitur.* id est, non est positum in hoc tertio capite.

i ¶ *Plebem Romanam* ergo est plebiscitum, quod est verum: *vt ff. eo. l 3. & ĩ. de iur. natu. §. plebiscitum*

k ¶ *Prima parte.* Quæ [d] enim in præfationibus dicuntur, in contractibus repetita esse creduntur *vt ff de verb. obl. l. Titia §. idem respondit & l. qui sic. & ff de re. dub. l. si & C. famil. erc. l. quotiens. & ff. de condi. insti. l. cùm seruus & ff. de act. empt l. si venditor hominis & ff. de contrah empt l qui fundum. & de leg. iij l. in repetendis. & de condi & dem l. mea. & l libertis. & ff. de leg. ij. l. Latinus. & ff. de fun. instr. l. iij & l. Seia. § Caio & ff. de pac do l. cùm pater.* Sed arg. contraria sunt *ff de an. le l. Seio. § fin. & ff. de fideicom. lib. l si § fin. in Gl. non videtur & in Glos. fin. & ff de hæred. instituendis l. item quod Sabinus.* secundùm Ioa.

d In præfationibus dicta, vt sequētibus repetita intelligantur: *vt hic.* Quod verum nisi repetitio inducat vitiū, *vt in contrarum legibus.* Ægid. Perr.

Cæterùm placuit] CAIVS. Scire debetis, quòd tunc demum

Institut.

habet locum act. leg. Aquiliæ directa, cùm corpore suo aliquis damnum dederit in corpus: quando autem aliquo alio modo, quàm corpore suo aliquis damnum dederit in corpus, habebit contra ipsum act. leg. Aquil vtilis locum, veluti si hominem alienum, aut pecus ita incluserit vt fame necaretur: & similiter in aliis exemplis positis in litera. Sed quid dicemus de illo qui seruum alienum in fluuium deiecit, & is suffocatus fuerit? Respond. quòd non est dubium, quin corpore suo in corpus dānum dederit: & ideò actione legis Aquil. tenetur. Sed domine, quid si alicui damnum datum fuerit à non corpore in corpus, vt putà si aliquis misericordia ductus seruum alicuius compeditum soluerit, vt effugiat, quid dicemus in isto casu? Respond. quòd neque dabitur in hoc casu actio legis Aquiliæ directa, neque vtilis, sed actione in factum subsidiaria, quæ datur pro damnis quæ in lege Aquilia non comprehenduntur, tenebitur, h. d Franc.

† *alib.* interrogante.

15. ¶ Ac nec *plurimi* quidem verbum adiicitur [h]: sed Sabino rectè placuit, perinde hābēdam æstimationem, ac si etiam hac parte *plurimi* verbum adiectum fuisset. Nam plebem Romanam [i], quæ Aquilio tribuno rogante † hanc legem tulit, contentam fuisse quod prima parte [k] eo verbo vsa esset.

Directa legis Aqu. actio competit, si corpore damnum illatum sit: quod si à non corpore corpori, vtilis dabitur: sin autem neque à corpore datum sit, neque corpus læsum, in factum actioni locus est.

16. ¶ Cæterùm placuit, ita demùm directā ex hac lege actionem esse, si quis præcipuè corpore suo dānū dederit: ideóque in eū qui alio modo dānū dederit, vtiles actiones dari solēt: veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, vt fame necaretur: aut iumentum ita vehementer egerit, vt rumperetur: aut pecus in tantum exagitauerit, vt præcipitaretur: aut si quis alieno seruo persuaserit, vt in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, & is ascendendo, vel descendendo aut mortuus [l], aut aliqua parte corporis læsus fuerit: vtilis actio [m] in eum datur. Sed si quis alienum seruum aut de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit, & is suffocatus fuerit: eo quòd proiecit, corpore suo damnum dedisse non difficulter [n] intelligi potest: ideóque ipsa lege Aquilia [o] † tenetur. Sed si non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læsum fuerit: sed alio modo alicui damnum contigerit, cùm non sufficiat neque directa, neque vtilis legis Aquiliæ actio: placuit, eum qui obnoxius fuerit, in factum actione [p] [γ] teneri: veluti si quis misericordia ductus [q] alienum

l ¶ *Mortuus.* quia qui occasionem [a] damni dat, damnum dedisse videtur: *vt ff eodem. l. qui occidit. §. in hac quoque actione.* ADDITIO. Tu dic, secundùm Florent. ibi, quòd aut quis dat operam rei licitæ, & adhibet illam diligētiam quam potest: & tunc non tenetur de his quæ postea sequuntur: *vt dicto §. in hac. in fine.* Secùs si non adhibeat diligentiam, aut det operam rei illicitæ: quia tenetur: *argum. ff eod. l. item Mela. in princip. & est gloss. in cap. sicut nobis extrà de testi. in verbo, dederunt* Angelus.

a Occasionem damni dans, damnum dedisse videtur.

m ¶ *Vtilis actio.* in eum datur, scilicet legis Aquiliæ: & nihilominus in factum: *vt ff eodem. l item si obstetrix. §. si quis hominem.*

† Hoc est quod dicimus, ipso iure. Cuiac.

[γ] ¶ *Vtilis actio.* Quæ in factum dicitur. est autem in factum ciuilis, id est, ad instar legis Aquiliæ. CVIAC.

n ¶ *Non difficulter.* imò facilè: *vt ff. eodem. l. qua actione. §. penultimo.*

o ¶ *Lege Aquilia.* id est, directa actione legis Aquiliæ.

p ¶ *In factum actione.* id est, subsidiaria [b], quæ pro damnis datur, quæ lege Aquilia non comprehenduntur, vel non tenentur: *vt ff. eod. l. si seruum. § final.* & videtur hæc esse prætoria. *vt ff. de præscrip. verbis. l. quia actionum.*

b Subsidiaria actio est, quæ datur in subsidium, vbi mēs, & verba legis Aquil. desunt.

[γ] ¶ *In factum actione.* Hæc est in factū prætoria, quæ nusquam dicitur vtilis Aquilia: quinimò hic casus, quia à lege Aquilia dissimilis est, non potest in eo vtilis Aquilia dari. *l. si mensor. ff si mens. fal. mod. dix. l. si verò. § de viro. sol. mat.* & omninò necessaria est actio in factum prætoria extremum iuris sui persequendi subsidium. CVIAC.

q ¶ *Si quis misericordia ductus.* sed si non ductus misericordia, datur furti: *vt ff. de dolo. l. & eleganter. §. idem Labeo.*

a ¶ *Compeditum.* est enim dolo proximum : *vt ff. depo. l. si hominem. 3. respon.*

a Dānum datur quadrupliciter.

b ¶ *Vt fugeret.* Hîc nota a : Quandoque b damnum datur à corpore in corpus. & tunc locum habet actio legis Aquiliæ directa. a. Quandoque a non corpore in corpus, vt patet per multa exempla *suprà proxim.* §. 3. Quandoque econtrariò de corpore in non corpus, vt si annulum excusserit, vt in aquam caderet : *vt ff. eod. l. si seruus seruum, §. si quis de manu.* Et in his duobus casibus habet locum vtilis actio legis Aquiliæ : & nihilominùs in factum, secundùm Ioan. *vt ff. eod. l. quemadmodum §. magistratus municipales* cùm vtroque casu vtramque reperiam dari, secundùm Ioan. *vt ff. vi bono. rapt. l. ij. § si publicanus.* 4. Quandoque à non corpore in non corpus & tūc subsidiaria in factum competit : *vt ff. eod. l. si seruum § fin.* ¶ De qua c actione in factum quot habet naturas, dic *vt ff. de præscrip. verb. in rubr,* & vt diximus j. *de contrah.* §. *fina.*

b Aquilia directa locum habet, si damnum datum sit de corpore in corpus, vtilis, si de nō corpore in corpus, vel de corpore in non corpus: subsidiaria in factū, si de non corpore in non corpus damnum datum sit.

† Iniuriæ genus continet multas species sub se, i. species iniuriæ, scilicet cōtumeliam, culpam, iniquitatem, iniustitiam.

Tull. lib. 1. de off. item de duobus generibus iniustitiæ.

† ita sumitur hîc, *secundum Glan. l. 1. ff. eod.*

† ὕβρις.

c Actio in factum cuius sit naturæ.

seruum compeditum a soluerit, vt fugeret b.

DE INIVRIIS †.

TITVLVS IV.

Iniuria potest capi generaliter, & specialiter : & specialiter sumitur tripliciter. ARET.

GEneraliter c iniuria dicitur omne quod non iure fit: specialiter aliàs contumelia †, quæ à contemnendo dicta est, quam Græci ὕβριν appellant d, aliàs culpa, quam Græci † ἀδίκημα dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuria datum accipitur: aliàs iniquitas, & iniustitia e, quam Græci ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν vocant. Cùm enim prætor, vel iudex non iure contra quem pronunciat, iniuriam accepisse dicitur f.

Iniuria non solùm committitur in corpus, vt verberibus, & pulsatione : sed etiam extra corpus, vt conuictis, famosis libellis, pudicitia attentata, aliisque modis innumeris.

DE INIVRIIS *.

*Tull. lib. 4. rhet. po de defin. iniuria, inquit, est, quæ aut pulsatione corpus, aut conuicio aures, aut aliqua turpitudine vitā alicuius violat. vide l. 1. ff. eo.

Post alia priuata delicta, & de iniuriis patet, quod priuatum est delictum, id est, non publicum. hæc enim cuilibet competit : sed iniuriato tantum. ACCVRS.

GEneraliter.] Totus iste titu. diuiditur in sex partes principales. Primò ponitur quot modis accipitur iniuria, & qualiter committitur. Secundò, ex cuius persona nobis iniuria illata intelligitur. Tertiò, quæ est pœna actionis iniuriarum. Quartò, quando iniuria atrox æstimatur. Quintò, quòd pro iniuria potest etiam criminaliter agi : & an tunc possit interuenire procurator. Sextò, quando tollitur ista actio. Secunda ibi, *Patitur autem.* Tertia ibi, *Pœna autem.* Quarta ibi, *Atrox.* Quinta ibi, *In summa.* Sexta ibi, *Sed hæc actio.* CASVS. Quæsiuit à Iustiniano quid dicatur fieri per iniuriā? Et respōdet dicens, quòd generaliter dicitur fieri iniuria, quod non iure fit. & ita ponitur hîc priuatiuè. Specialiter autem dicitur iniuria pro contumelia à contemnendo dicta, quam Græci appellabāt sicut voluerunt. Quandoque autem specialiter dicitur culpa, sicut sumitur in actione legis Aquiliæ : vbi ponitur damnum iniuria datum, i. culpa facientis datū. Tertio modo sumitur iniuria pro iniquitate, vel pro iniustitia : vnde cum prætor, vel iudex contra aliquem iniquè pronunciat, ille, contra quem iudicatum est, iniuriam accepisse dicitur, siue iniustitiam. hoc dicit. Franc.

c ¶ *Generaliter.* facit *ff. eo. l. j.* ACCVRS.

d Hæc Gl. non est Accurs.

d ¶ *Græci* d *hybrin appellant.* Hybris Græcè, dicitur contumelia Latinè : vt asserit textus. Adikema est culpa. Anomia iniquitas. Adikia est iniustitia. inde adikon : id est, iniustum.

e ¶ *Iniustitia.* iniquitatē committit iudex, quando contra æquitatem pronuntiat: iniustitiam, quando contra strictum ius : iniquitatem, & iniustitiam, quando contra vtrumque pronuntiat. ACCVRS.

f ¶ *Accepisse dicitur.* scilicet ille contra quem est iudicatum. a. Vel dic accepisse, id est, fecisse iudicem *sic ff. de dam. infect. l. Proculus.* ACCVRS.

Iniuria autem.] CASVS. Scire debes in principio, quòd licèt iniuria quatuor modis sumatur, vt ex præcedenti responso liquet, attamen in totō isto titulo propriè sumitur iniuria pro cōtumelia. Voluit ergo scire à legis latore quomodo dicitur iniuria, siue contumelia committi. Et resp. dicens, quòd non solùm committitur iniuria, cùm quis pugno pulsatus fuerit, aut fustibus cæsus, vel verberatus: sed etiam si alicui conuicium aliquod dictum fuerit. Item plus dico, quòd si aliquis vellet possidere bona alicuius tanquam bona debitoris sui, sciens eum nihil sibi debere, iniuriam committit. Item dico, si aliquis ad infamiam alicuius libellum famosum composuerit, aut scripserit, aut ediderit, iniuriam cōmittit : si aliquis pudicitiā alicuius bonæ matronæ attentauerit, vel matrēfamiliās adsectatus fuerit: vel prætextatum, id est, masculū, vel prætextatam, id est, fœminam adsectatus fuerit, & aliis pluribus modis h. d. Franc. de Aret.

g ¶ *Iniuria.* hic prosequitur prout hoc tit. accipitur.

1. ¶ Iniuria g autem committitur, non solùm cùm quis pugno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel etiam verberatus † erit: sed & si cui conuicium h factum fuerit, siue cuius bona quasi debitoris i qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo qui intelligebat k, nihil eum sibi debere : vel si quis ad infamiam alicuius libellum, aut carmen, aut historiam a scripserit, composuerit, ediderit, dolóve malo fecerit quo quid eorū fieret l; siue quis matremfamiliās m, aut prætextatum n, prætextatāmve adsectatus o fuerit †: siue cuius p pudicitia attentata esse dicetur : & denique aliis plurimis modis q admitti iniuriam manifestum est.

Quæ liberis, vxori, aut nurui irrogatur iniuria, parenti, marito, aut socero illata videtur: quo fit, vt quādoque pro eadem iniuria pluribus personis iniuriarum actio cōpetat: viro tamen illatam iniuriam vxori vindicare non licet.

2. ¶ Patitur autem quis iniuriam nō solùm per semetipsum: sed etiam per liberos suos quos

h ¶ *Conuicium.* quasi a conuocium : cùm in vnum plures voces conferuntur : *vt ff. eodem, l. item apud Labeonem. §. conuicium.* AVDITIO. Nota quòd verbum iniuriosum dicitur, siue in genere, siue in specie improperatur aliquod delictum commissum : *vt notat Bartol. Bald. & docto. in l. iij. in princip. ff. de liberis, & posthumis.*

a Conuicium vnde dicatur.

† Dicitur verberare, qui alio modo, quā pugno percutit ergo pugno percutiens nō puniretur, pro ista statuti punientis verberantem.

i ¶ *Quasi debitoris.* cùm non esset : *vt hic, & ff. eodem l. si iniuria.* ACCVRS.

k ¶ *Qui intelligebat* ex b affectu enim fit iniuria : *vt ff. eod. l. ij.* Sed quid si erat verè debitor ? Adhuc videtur idem, cùm nihil adeò durum sit, quam familiarem pompam ostendi. Quid enim tam durum, támque inhumanum, quam publicatione, pompáque rerum familiariū, & paupertatis s detegi vilitatem, &c. *vt C. quando, & qui. debe. quarta pars ex bo. defun. l. ij. §. j. lib. x.* Sed dico contrà in sequenti casu, si iure eum prouocaui, vel meum debitorem appellaui, cùm esset : *vt argu. ff. eod. l. eum. in principio.*

b Iniuria sit ex affectu.

† Facit contra inquieros Aoselicanēses, qui quotidie affectantur pulsare *Latina.* §. *appellare. ff. eod.* secus si colludendi, aut ostē[…] causa id fiat : *d. l. item. §. […]* hoc verum si sit in veste matronali, e *l. § si quis virgines. & ibi per.*

s Paupertatem detegere crudele est.

a ¶ *Aut carmen aut historiam.* Duo postrema verba non sunt in veter. lib. Est verò ex XII. tab. de famosis libellis capitalis actio. Ex lege Iulia, & ad eam pertinente S.C non capitalis. CVIAC.

l ¶ *Fieret.* nisi nocens erat. Nam peccata nocentium nota esse expedit: *vt ff. eod. l. eum qui in princ.*

m ¶ *Matremfamiliās.* matremfamiliās eam dicimus, quæ est notæ auctoritatis, & honestæ vitæ in domo sua : *vt ff. de lib. exhib. l. iij. §. fin. & ff. de his qui sunt sui, vel alieni iu. l. nam ciuium.*

n ¶ *Prætextatum.* Prætexta d genus est vestis, qua nobiliores ciues Romani solebant vti. Vnde si alius quam cui permissum erat deferre, e deferebat in alicuius certæ personæ ignominiam : iniuriarum tenebatur illi quem insectabatur. sic plerumque fit. ACCVRS.

o ¶ *Adsectatum.* adsectari, est frequenter sequi : sed attentare, est blando sermone pudicitiam alicuius impetere : *vt ff. eod. l. item apud Labeonem. § aliud.*

p ¶ *Cuius.* id est, alicuius.

q ¶ *Plurimis modis* qui notantur *ff. eod. per totum. & Cod. eodem, per totum.*

d Prætexta q̄d. Vide Bud. in annot. ad l. de in l. 2. ff. in Senato. vbi locum hūc diligētissime cum cæ aliis, ná Au Gel. explicat.

e Not. secundū in Fab. contra istos gabiedeos, qui sumūt habitum eremitarū, seu religiosorum, quia possunt puniri. *vide … Aut. de Sanct. episc. § 1. Aug.*

Patitur autem quis.] CASVS. Suprà dictum est, quot modis fit iniuria : modò videndum est, qualiter quis patitur iniuriam. Patitur autem quis iniuriam non solùm si aliquo prædictorum modorum ei directò fiat iniuria, vt putà quia conuitium ei fiat, vel aliquo alio modo, sed etiam si liberis eius quos in potestate habet, aliquo prædictorum modorum fiat iniuria, pater dicitur passus iniuriā. vnde pro iniuria facta vni personæ quandoque tribus, quandoque quatuor datur actio iniuriarum. veluti si facta fuerit iniuria filiæfamiliās nuptæ, datur actio iniuriarum patri mulieris, & etiam mulieri, & marito mulieris. Sed quid si marito fuit iniuria facta? Potéstne vxor agere pro iniuria sibi facta, & econuersò ? Resp. quòd non. Æquum enim est vxores a viris defendi, & non maritos ab vxoribus. Quatuor enim personis competit actio iniuriarum pro iniuria facta vni personæ in tali casu. Pone quòd aliqua filiafamiliās nupta filio meo sit quem in potestate habebam : huic si facta fuit iniuria, competit actio iniuriarum nuptæ, & mihi socero pro iniuria facta nurui meæ : & etiam filiofamilias marito mulieris, & etiam patri mulieris. h. d. Franc.

a ¶ *In potestate habet.* si ille qui iniuriam facit, scit eos esse in potestate, licèt ignoret in cuius potestate sint, alioquin non: sicut marito, si mulierem viduam credat: *vt ff. eod. l. eum qui nocentem. §. fin.* ACCVRS.

b ¶ *Per vxorem suam.* vel sponsam: *vt ff. eod. l. item apud. §. sponsam quoque.*

c ¶ *Sed etiam patris.* licèt in potestate patris eius non esset: *vt ff. eod. l. 1. § item* AVVNCVS *u.* Ista Gloss. non est vera, per legem, *sed si vnus §. ait prætor. versic. idem est & si emancipatus. ff. eodem & ibi videatur Gloss.* Præterea si non competit patri actio iniuriarum, quando credit pulsatum fore patremfamilias: *vt d. l. eum qui §. fi. ff. eodem.* Ergo multò fortius non competit sibi, quando in veritate est paterfamiliàs, sc. quando est emancipatus, secundùm Ioann. Fab. quod credo verum. Ang.

d ¶ *Cuius.* scilicet fœminæ, vel nurus.

in potestate habet [a] : item per vxorem suam [b] : id enim magis prætaluit. Itaque si filiæ alicuius quæ Titio nupta est, iniuriam feceris, non solùm filiæ nomine tecum iniuriarū agi potest: sed etiam patris [c] quoque, & mariti nomine. Contrà autem si viro iniuria facta sit, vxor iniuriarum agere non potest. Defendi enim vxores à viris, non viros ab vxoribus, æquum est. Sed & socer, nurus nomine, cuius [d] vir in eius potestate est, iniuriarum agere potest.

Ex iniuria facta seruo, non agit seruus, sed eius dominus, si iniuria in suam contumeliam fiat, vel fuerit atrox. ARET.

3. ¶ Seruis autem ipsis quidem nulla iniuria [e] fieri intelligitur, sed domino per eos fieri videtur: non tamen iisdem modis quibus per liberos [f] & vxores: sed ita, cùm quid atrociùs [g] commissum fuerit, & quod apertè [h] ad contumeliam domini respicit [i], veluti si quis alienum seruum atrociter verberauerit: & in hunc casum [k] actio proponitur. At si quis seruo cōuitium fecerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio

Seruus autem.]CASVS. Supra dictum est quòd patitur aliquis iniuriam non solùm per semetipsum: sed & per vxorem suam, & per liberos suos quos in potestate habet. Hæc autem omnia intelligere debes vera esse in liberis. Si enim alicui seruo fiat iniuria, non intelligitur ei fieri aliqua iniuria, eo quòd inspecto iure ciuili serui pro nullo habentur: sed domino seruus fit iniuria per iniuriam factam seruo, sicut per iniuriam factam vxori, vel liberis, iniuria fit marito, vxori, & illi, in cuius potestate liberi sunt. Solùm enim in duobus casibus fit domino iniuria per iniuriam factam seruo, si vel in contumeliam domini apertè facta fuerit seruo iniuria, licèt non atrox, vel si seruus atrociter verberetur. Cæterùm si aliquis contra seruum tuum conclamauerit, & eum leuiter pugno percusserit, non dabitur tibi actio iniuriarum hoc dicit. Franc.

a Iniuria seruis non fit, vt omnes agere possint iure ciuili. Fit tamē & fieri potest seruo iniuria inspecto iure naturali

b Vel dic agere me iniuriarū posse, si seruo meo a seruo tuo iniuria illata est in meā contumeliam imo etiā sine mei cōtumelia (vt seruo iniuriam possit facere, liber vero facere non cēseatur. Ang.

c Maleficium non debet remanere impunitū *l. ita vulneratus ff. ad leg. Aquil.* Ex quo nota, quod si iniuriā passus non potest agere ex forma statuti, (quia fortè non sol. nit collectas) tamē iudex ex suo officio potest iniuriantē punire *vt d. §. si quis sic fecit. & ibi bonus tex. & ibi Bart. in l. ni solum §. qui quis ff. eo.* Ang

d Nō modum libellādi, & agēdi, quia dominus debet dicere, seruum fuisse verberatū in cōtumeliā sui, & ideò quia sibi iniuria illata est, suo nomine iniuriarū agit, si autem alio modo ageret, succumberet. Ang

e ¶ *Nulla iniuria.* quantum [a] ad hoc vt agant, scilicet inspecto iure ciuili, sed fit, inspecto iure naturali: *vt ff. eod. l. eum qui. §. 1. & ff. de his qui sunt sui, vel alieni iur. l. 1. & suprà de his qui sunt sui vel alieni iur. §. fin. quæ est contrà* [b].

f ¶ *Per liberos.* id est, filios.

g ¶ *Atrocius.* quam æquum sit.

h ¶ *Et quod apertè.* repete, & cùm id commissum fuerit, quod, &c. Si autem non in domini contumeliam: sed serui tantùm, tamen adhuc non debet inulte relinqui à prætore: *vt ff. eod. l. item apud Labeonem. § si quis sic fecit* [c].

i ¶ *Ad contumeliam domini respicit.* his duobus casibus domino datur actio: hoc est, siue ad eius contumeliam fiat iniuria, siue seruus atrociter verberetur, & sic dominus aget propter iniuriam seruo factam: non tamen serui nomine [d], quasi seruo competat actio. sed in primo casu suo nomine, pro iniuria scilicet sibi commissa.

k ¶ *In hunc casum* non solùm in superiori casu, quando ad contumeliam domini facta est iniuria.

Si communi seruo.] CASVS. Suprà dictum est, quod si seruo alicuius qui in totum alicuius est, fiat iniuria, quòd in duobus casibus actio iniuriarum cōpetit domino. sed pone quòd seruo cōmuni alicuius simplicis hominis, & alterius nobilis viri pro æqualibus partibus, fiat iniuria eo qua nascatur actio iniuriarum, qualiter debet ista iniuria æstimari? Et respond. quòd non debet fieri iniuriæ æstimatio pro ea parte pro qua quisque eorum dominus est, sed ex persona dominorum, hoc est, dignitatibus: hoc est dicere quod licèt humilis persona tantum habeat in seruo, quantum & nobilis: non tamen tantum debet iniuria sua æstimari, quantum iniuria facta nobili. Ad leg. autem inductam per contrarium, *ff. eodem. l. sed non est æquum.* respondet. sic exponendo *leg. sed non est æquum,* pro maiori parte, quàm pro qua dominus est, damnationem fieri, hoc sic intelligo, quòd quilibet dominorum habebit dimidiam emendæ respectu facta ad suum totum. Si enim seruus cui facta est iniuria, totus fuisset nobilis, æstimaretur iniuria sua xx. solidorum, sed quia nō est nisi dimidius, æstimabitur decem, & ita æstimatio nobilis viri deducitur ad suum totum. Aut illud æstimabitur habito respectu ad diuturnitatem. Si autem seruus cui facta est iniuria, totus esset domini ignobilis, non valeret iniuria nisi decem. cùm ergo non habeat nisi medietatem in seruo suo, æstimabitur quinque. Alijs autem modis soluitur ibidem. Sed quid si fiat iniuria seruo, in quo aliquis habet vsumfructum, cui competit actio iniuriarum? Et respond. quòd domino proprietatis. Sed pone quòd alicui libero homini qui tibi bona fide seruit, fiat iniuria, dabiturne tibi actio iniuriarum? Et respond. quòd non, sed sibi: & hoc verum est, nisi in contumeliam tui domini, cui bona fide seruit, sit vulneratus, vel pulsatus. Item est in seruo alieno bon. fid. seruiēte: vt tunc pro iniuria ei facta tibi concedatur actio iniuriarum, quando in contumeliam tui iniuria fuerit ei facta. Et hæc sunt, quæ in litera continentur. Franc.

domino competit.

Pro iniuria illata seruo communi, agit vterque dominus habita distinctione dignitatis vtriusque. ARET.

4. ¶ Si communi seruo iniuria facta sit, æquum est, non pro ea parte qua dominus [l] quisque est, æstimationem iniuriæ fieri, sed ex dominorum persona [m]: quia ipsis fit iniuria.

5. ¶ Quòd si vsusfructus in seruo Titij est, proprietas Mæuij, magis [n] Mæuio [o] iniuria fieri intelligitur.

Pro iniuria facta libero homini, & seruo alieno, qui seruiunt nobis bona fide, si facta fuerit in despectum nostrum, competit nobis actio iniuriarum. ARET.

6. ¶ Sed si libero homini, qui tibi bona fide seruit, iniuria facta sit, nulla tibi actio dabitur: sed suo nomine is experiri poterit, nisi in contumeliam tuam pulsatus sit. tunc enim competit & tibi [p] iniuriarum actio. Idem ergo est & in seruo alieno bona fide tibi seruiente: vt totiens admittatur iniuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam [q] iniuria ei facta sit.

l ¶ *Dominus.* Imò pro parte dominij: *vt ff. eo. l. sed non esse contrà.* Solu.[a] non contradicit, si rectè intelligatur. Nam quilibet agit ratione dimidiæ, vt si duo sunt, vnus nobilis, alius ignobilis, si seruus esset totus nobilis, ageret iniuriarum in viginti. nunc ergo aget in decem. ignobilis autem ageret in decem, si esset totus suus seruus: tunc ergo aget in quinque, & ita quilibet pro parte sua, & ratio dignitatis habetur. 2. Vel ibi erant pares per omnia domini.

a Vera solutio, *secundum Bart. in Inst. §. fin. ff. eod.* est, quia aut fit iniuria ad contumeliam dominorum, & habet locum hic tex. aut nō: sed simpliciter fit seruo, & tunc loquitur lex contraria. *Æg. Parc.*

m ¶ *Ex dominorum persona.* quasi dicat, non ex serui persona.

n ¶ *Magis.* quàm Titio.

o ¶ *Mæuio.* nisi ad contumeliam vsufructuarij facta sit: *vt ff. eod. l. item apud Labeonem. §. si vsumfructum. & §. item si liberum. ad fin. legis.*

p ¶ *Et tibi.* non solùm ei.

q ¶ *In tuam contumeliam.* nec minùs ipse iniuriarum aget. ideò in fructuario distingui oportet: *vt ff. eodem. l. item. §. item si liberum.*

Pœna autem iniuriarum] CASVS. Dixi Iustiniano, Domine, dicatis mihi, quæ pœna imponitur pro iniuria in actione iniuriarum? Ipse narrat mihi antiquas fabulas, dicens quòd antiquitùs imponebatur vna pœna pro iniuria per leg. xij. tabul. & alia per prætores, posteà, & secunda: &, vt breuiter dicam, membrum pro membro. propter os verò fractum, vt si aliquis in ore percuteretur, ita quòd sanguis vndique flueret, secūdùm dominum Gui. sunt pecuniariæ pœnæ constitutæ propter veterum paupertatē, quia ita pauperes erant tunc, quòd satis puniebantur propter os fractum, si parum de pecunia soluerent. Maluerunt enim tunc temporis suspendi, quàm aliquid de pecunia sua dare. vel potest hoc quod dicit propter nimiam paupertatem veterum, referri non ad proximum dictum, sed ad aliud, quod dicit, erat pœna talionis. Quòd enim ita pauperes erant olim, quòd non habebant pecuniam vnde satisfacere possent membrum ruptum: propter hoc fuit statuta pœna talionis. Sed postea prætores circa naturam iniuriarum tractātes statuerunt, quòd pro iniuria agatur ciuiliter: & tunc debet iudex in tantum condemnare iniuriantem, quanti ille cui fit iniuria, iniuriam sibi factam æstimauerit, vel minoris; secundùm quod sibi æquum visum fuerit. Dicit etiā Iustin. quòd pœna leg. xij. tab. in desuetudinem abiit: pœna autē a prætoribus introducta hodie

habet locum. nam secundùm qualitatem personæ, cui fit iniuria, crescit, vel minuitur iniuriæ æstimatio h.d. Franc.

a Membrum quid dicatur.

a ¶ *Membrum* putà [a] manum, vel pedem. ADDITIO. Not. ex text. & glo. quid dicatur membrum: & habetur *in l. nõ sunt liberi. ff. de sta. ho. per glo. & doct.* & an dens dicatur membrum, habetur *in l. cui dens. ff. de adil. edict.* de quo vide Barto & Ioan. de Imo. *in l. 9. ff. de publ. iudic.* Angel.

b ¶ *Ruptum.* id est, detruncatum.

c ¶ *Talio* id est, similitudo supplicij: vt membrum pro membro.

a ¶ *Talio.* In XII. tab. duplio duplum, talio tale: id est, similem, siue reciprocam perpessionem significat. Impp. dixêre reciprocam pœnam in *l. 3. Cod. Th. de exhib. reu. l. in quor. C. Th. de accusat.* Verba legis XII. tab. hæc sunt, SI MEMBRVM RVPIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO. sic enim ea lex cùm in Gellio, tum in Sex. Pompeio restituenda est, nondum ab quoquam restituta. Lex ait *pacit*, ab antiquo verbo Paco, quod est paciscor. CVIAC.

† Iudex habet authoritatem taxãdi, minuẽdi, augendi, & prorsus tollẽdi. *l. videamus. §. fi. & l. in actionib. ff. de in litem iurando.*

d ¶ *Quasi in magna.* hæc est ratio, non ad proximum: sed ad illud, quòd erat pœna talionis. ACCVRS.

e ¶ *Æstimauerit.* per sacramentum, taxatione iudicis.

f ¶ *Honoraria* facit *l. de iur. nat. gen. & ciui. §. proponebant.*

g ¶ *In iudiciis frequentatur.* Atque ideò moribus recepta hæc actio dicitur. Mista autem iure actio legis Corneliæ, legitima actio abolita est. CVIAC.

g ¶ *Æstimatio.* proposita actione iniuriarum prætoria, quæ [b] anno continuo tollitur *vt C. eo. l. si non conuicij.* nisi in casu, vbi anno vtilis datur [c] *vt ff. quod me. cau. l. si cum exceptione. §. post annum.*

b Iniuriarum actio prætoria anno tollitur.

c Dic licèt Gl. *infrà prin. §. & in d. l. si non conuicij* nullã approbet, & ponat multas op tamẽ his & in *Lex Corn* hanc approbat, quòd hæc actio sit ciuilis in tribus casibus *§. prin. infra. eo.* Angel.

h ¶ *In seruo actore.* id est, castaldo.

i ¶ *Medij actus homine.* qui mesinauta, alias mediastinus dicitur. *ff. nautæ, caupones. stab. l. 1. § qui sunt vers. nec enim. & §. caupones. vers. cæterùm.*

k ¶ *Compedito.* id est, in eo seruo qui nullam aliam affert vtilitatem: sed tantùm ligatus stat.

Revecta talionis pœna, quæ olim iniuriosis irrogabatur, hodie pecuniaria imponitur, vt scilicet tanti reus condemnetur, quanti iniuriã passus æstimãdam duxerit, aut iudici taxanti æquum visum fuerit: quippe pro dignitate illius, cui infertur, pluris, minorisue iniuriam æstimabit.

7. ¶ Pœna autem iniuriarum ex lege duodecim tabularũ propter membrum [a] quidem ruptum [b] talio [c] [α] erat: propter os verò fractum nummariæ pœnæ erant constitutæ, vt in magna [d] veterum paupertate. Sed posteà prætores permittebant ipsis qui iniuriam passi sunt, eam æstimare, vt iudex vel tanti reum condemnet, quanti iniuriam passus æstimauerit [e], vel minoris, prout ei visum fuerit. † Sed pœna quidem iniuriæ quæ ex lege duodecim tabularũ introducta est, in desuetudinem abiit: quam autẽ prætores introduxerũt (quæ etiã honoraria [f] appellatur) in iudiciis frequẽtatur [g]. Nam secundùm gradum dignitatis, vitæq; honestatẽ, crescit, aut minuitur æstimatio [g] iniuriæ: qui gradus condẽnationis & in seruili persona non immeritò seruatur: vt aliud in seruo actore [h], aliud in medij actus homine [i], aliud in vilissimo, vel compedito [k] ius æstimationis constituatur.

Lege Cornelia de iniuriis tenetur quis etiam in tribus casib. hîc specificatis: & domus nostra dicitur etiam conducta. ARET.

8. ¶ Sed & lex Cornelia [l] de iniuriis loquitur, & iniuriarum actionem introduxit [m] quæ cõpetit ob eam rem, quòd se pulsatum [n] quis, verberatúmve, [o]

Sed & lex Cornelia] CASVS. Scire debes, quòd pro omni iniuria de mundo debet agi actione iniuriarum ex lege Corne. de iniuriis. quod contingit in tribus casibus: puta si aliquis dicat se pulsatum, verberatum, vel domum suam vi introitam & appello domum suam, siue propria tibi fuerit, siue locata, siue gratis concessa. h.d. Franc.

l ¶ *Lex Cornelia.* ideò sic dicta, quia Cornelius Sylla præfectus primus eam fecit: *vt ff. de accusatio. l. hos accusare. in fine l.* ACCVRSIVS.

m ¶ *Introduxit.* scilicet dicta lex Cornelia: in qua actione condemnatio fit æstimatione iudicis, non iureiurando in litem: *vt ff. eodem. l. constitutionibus.* ¶ Sed nunquid [d] in his casibus qui tres sunt ex lege Cornelia, est hæc actio perpetua? Dicunt quidam, vt M. quòd sic, cùm omnis actio ex lege descendens sit perpetua: *vt infrà de perpe. & tempo. act. in principio.* Sed Ioann. contrà. dicit enim, semper eam anno continuo tolli: *vt Cod. eodem. l. si non conuicij.* ¶ Et not. quòd his tribus casibus est ciuilis,

d Actio iniuriarum, an sit annalis in omnibus casibus.

aliàs est vbique prætoria, cùm à prætore sit inducta: *vt ff. eod. l. prætor.* ACCVRS.

o ¶ *Pulsatum.* sine dolore.

o ¶ *Verberatum.* scilicet cum dolore: *vt ff. eo. l. lex Cornelia. § 1.*

y ¶ *Vel domum.* Vel *domúmve.* ab his scilicet, qui directarij vocantur, vt Paulus adiecit *lib. v. senten.* de quibus in *l. sacculary. de extr. cogn. l. 1. de effract.* CVIAC.

vel domum [y] suam [p] vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in conducta, siue gratis, siue hospitio receptus sit.

p ¶ *Domũ suam.* [a] facit *ff. de his, qui deiec. vel effu. l. 1. § habitare.*

a Relatiuum suus, sua, suum, nõ semper importat dominium, & facit quod no. Bart. in l. Quintus § argento ff de auro, & arg. le Ang.

Atrox iniuria grauiùs punitur: atrocem autem iniuriam ex facto, loco persona, & corporis parte, qua læsa fuit, reputamus.

Atrox iniuria.] CASVS. Intelligit, domine Iustin. superiùs fieri mentionem de atroci iniuria: sed domine, qualiter cognoscã atrocem iniuriam? Et ipse resp. dicens, quòd atrox iniuria quatuor modis cognoscitur: videlicet ex loco dupliciter, scilicet ex loco vbi fit, vel loco vulneris. Item ex facto, vt si aliquis vulneratus fuerit, vel grauiter læsus. & etiam ex persona: vt patet ex litera. h.d. Franc. de Aret.

9. ¶ Atrox [q] iniuria † æstimatur vel ex facto [r], veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus; vel ex loco, velut si cui in theatro, vel in foro, vel in cõspectu † prætoris iniuria facta sit: vel ex persona, veluti si magistratus iniuriam passus fuerit, vel si senatori ab humili persona [s] iniuria facta sit, aut parenti, patronóve fiat à liberis, vel libertis [t]. Aliter enim senatoris, & parentis, patronique, aliter extranei, & humilis personæ iniuria æstimatur. Nonnunquam [u] & locus vulneris atrocem iniuriam facit, veluti si in oculo quis percussus fuerit. Parui autem refert, vtrùm patrifamiliàs, an filiofamiliàs [x] talis iniuria facta sit. nam & hæc atrox iniuria æstimabitur.

† Contra cõbus § ex vi, in Gl. fi. per verb. atrocem, etc. dodo. vbi vocat iniuriam … § … Gl. … pañis post mod. & … natura … sacrosancto …

† Hã atrocior est, quæ fit in cõspectu prætoris … ff. eod.

q ¶ *Atrox.* ideò atrox [b] iniuria ab alia separatur, quia sit minor, vt per hoc magis puniatur: *vt i. eo. §. pœna autem ff. eod. l. prætor dixit. §. atrocem. & §. fin. & l. vulneris. & l. seq.*

b Atrocis & leuioris iniuriæ differentia.

r ¶ *Ex facto.* magis, quam ex pretio rei: *vt ff. de incen. rui. nauf. l. Pedius § 1.*

s ¶ *Humilis persona* quæ sit [c] persona humilis, dic: *vt Cod. de incestis nup. l. humilem.*

c Humilis persona quæ dicatur.

t ¶ *A liberis, vel libertis.* quibus aduersus parentes, & patronos agere permittitur, si [d] sit atrox iniuria facta eis à parentibus, & patronis: *vt ff. eodem. l. prætor edixit. § prætereà* putà in oculo, vel in ore: *vt ff. eodem l. prætor. §. 6. & l. sequ.* ACCVRS. ADDITIO. Dicas secundùm Salyc. *in l. iniquum. Cod. qui accus. non poss.* quòd licèt pro leui iniuria filius in potestate non possit patrem solenniter accusare: *vt l. in nulla ff. de iudic.* tamen iudicis officium potest implorare pro graui: *vt l. si lenones Cod. de episc. aud.* Emancipatus quoque pro leui delicto non accusat sed pro graui sic, dummodò ciuiliter agi non possit: alias secùs, vt hîc per doct.

d Iniuria atrocis nomine filius aduersus parentem libertus aduersus patronum agere potest.

† Sed leuis sic siue atrox quia qui torũ dicit, nihil excludit. Angel. Perr.

Illata iniuria, aut ciuiliter, aut criminaliter vlciscitur: ciuiliter, quando mulcta iniuriato adiudicatur: criminaliter, si quando reus iudicis arbitrio extra ordinem puniẽdus committitur: quo casu procurator interuenire nequaquã potest: nisi qui iniuriam persequitur, vel se defendit, aut illustris, aut superillustris sit.

10. ¶ In summa sciendum est, de omni † iniuria eum † qui passus est, posse vel criminaliter agere [y], vel ciuiliter. Et si

u ¶ *Nonnunquam.* id est, aliquando: & sic [e] duæ negationes faciunt vnam affirmationem. ACCVRS.

a ¶ *Filiofamiliàs* vbi quia facta [f] iniuria filio, duæ actiones nascuntur: & vtriusque exercitium competit patri: *vt ff. eo. l. sed si vnius. § filiofamiliàs & l. pater.* sed facta iniuria patri, non ideò filius aget.

In summa.] CASVS. Ille qui patitur iniuriam, potest agere de iniuria sibi illata ciuiliter, si voluerit, vel criminaliter. Si autem ciuiliter agat: æstimatione facta secundùm quod suprà dictum est, iudex pœnam reo irrogabit. Si autem criminaliter: tunc extraordinaria pœna est imponenda. Hoc tamẽ vult semper obseruari dominus Iustinianus, quia illustres, & superillustres iniurias sibi illatas, per procuratores agere possint tã criminaliter, quàm ciuiliter secũdùm tenorem constitutionis Zenonis, quam habes, *C. eod. l. fina.* ad quam recurre. Franc.

y ¶ *Agere.* & sic [g] tollitur vnum iudicium per aliud: cùm vtrumque sit proditum ad vindictam: *vt ff. eod. l. prætor. §. 1. & l. quod*

† Solum, non quemlibet … populo qui iniuriam … prinum … fallit … famoso Angel. Perr.

e Negationes duæ faciunt affirmationem.

f Iniuria duæ actiones nascuntur ex vna iniuria illata.

g Actio quando aliã actionem tollit.

senatus [con]

senatusconsultum. in fin. in Gl. fin. secùs si alterum esset de re familiari. *vt C. quando ciui. act. crimi. pra. l. 1.* Et ideò si de iniuria atroci actum est iniuriarum, nihilominùs potest agi lege Aquilia ad damnum, & econuersò. Nec enim actione iniuriarum agitur ad damnum vt ad damnum, sed vt ad contumeliam. *vt ff. eod. l. item apud Labeonem. § si quis seruo verberato.*

quidem ciuiliter agatur, æstimatione facta secundùm quod dictum est [a], pœna [b] reo imponitur: sin autem criminaliter, officio iudicis extraordinaria [c] pœna reo irrogatur: hoc videlicet obseruando quod Zenoniana constitutio [d] introduxit, vt viri illustres [e] α, quique super eos sunt, & per procuratores possint actionem [f] iniuriarum criminaliter vel persequi, vel suscipere, secundùm eius tenorem, qui ex ipsa manifestiùs apparet [g].

Etiam qui curauit, vt cuipiam per alium iniuria fieret, iniuriarum tenetur.

11. ¶ Non solùm autem is iniuriarum tenetur qui fecit iniuriam; id est, qui percussit: verùm ille quoque tenetur qui dolo fecit β iniuriam, vel qui procurauit, vt cui [h] mala [i] pugno percuteretur [k].

Actio iniuriarum non nascitur, nisi ab initio iniuriatus ad animum suum iniuriam reuocauerit. Vel secundum Glo. Actio iniuriarum iam nata tollitur dissimulatione. Aret.

12. ¶ Hæc actio dissimulatione [l] abolетur: & ideò si quis iniuriam dereliquerit; hoc est, statim vt passus ad animū suum non reuocauerit [m], posteà ex pœnitentia remissam iniuriam non poterit recolere.

a ¶ *Dictum est vt supr. eo. § pœna in fi. §*

b ¶ *Pœna.* pecuniaria scilicet actore danda.

c ¶ *Extraordinaria* scilicet [d] capitis, vel status, si iudici sedeat, vel pecuniaria inferenda fisco, non actori: *vt ff. eo. l. fin.* Accvrs. Additio. Et sic vbi pœna est in arbitrio iudicis, potest suum arbitrium extendere vsque ad mortem: quod est verum pensata & attenta facti qualitate. *l. Pa. ditus. § 3. ff. de incendio, ruina, naufra.* Item ex hac Glossa elici potest, quòd si ageretur de crimine ad pœnam pecuniariam fisco applicandam, iudicium dicitur esse criminale.

d ¶ *Constitutio.* vt *Cod. eo. l. fi.*

e ¶ *Illustres* hi [b] sunt qui iaoiuiti nomine illustres sunt, & non dignitate. Illi autem sunt super eos qui dignitatem, & administrationem habent, supra quos nemo est nisi Imperator [c]: quod dic vt notatur in *Authen. vt ab illustr. & qui sup. eos sunt. coll. v.*

α ¶ *Viri illustres.* Idem Valentia. dedit episcopis, & presbyteris in No. *De epis. & cl.* Cviac.

f ¶ *Actionem* id est, [d] accusationem. Et est speciale in accusatione, alias contra: *vt ff. de procu. l. iudi. §. ad actionem. & ff. de pub. iudi. l. pen. § ad crimen.*

g ¶ *Apparet* dic ergo hîc casum eius legis.

Non solum.] Casvs. Scire debes quod non solùm tenetur actione iniuriarum qui fecit iniuriam: sed & ille qui procurauit vt ab alio fieret. h. d. Franc. de Aret.

β ¶ *Qui dolo fecit.* Legendum, ne idem repeti videatur, *qui dolo fecit, vel qui curauit.* quod & vet. lib. confirmant. Cviac.

h ¶ *Vt cui.* id est, alicui, vel cuius, id est, alicuius.

i ¶ *Mala.* id est, maxilla.

k ¶ *Percuteretur.* Sed videtur quòd ex tali consilio non teneatur: *vt supr. de oblig. quæ ex delict. nascuntur §. ope. in fin. §.* Sed dic vt ibi diximus. Item argu. contra, *supr. man. §. tuo tantùm, ibi, quia nemo ex consilio.*

Hæc actio] Casvs. Si aliquis fecerit mihi iniuriam, & ego dissimulauerim [e]: si pœniteam posteà, & velim agere iniuriarum, non possum h. d. Franc.

l ¶ *Dissimulatione.* Vt si [f] risi, vel lusi, vel comedi cum eo posteà. Item tollitur etiam nudo [g] pacto ipso iure: *vt ff. de pactis. l. si tibi. §. quadam actiones.* ¶ Sed nunquid est nata [h] etiam statim facta iniuria: an ita demum si dicat, ad animū reuoco? Quod vltimum dicit B. vt dicunt. Sed certè imò est nata statim: nec enim ex reuocatione ad animum, vel ex verbis talibus nascitur hæc actio, sed ex contumelia. *vt ff. de pact. l. si vnus. §. pactus.* Item quomodo aboleretur hæc, nisi esset nata? certè nullo modo: *vt ff. de inofficio rupto irrita. l. nam & si §. post defunctum. & ff. de ver. oblig. l. decem.*

m ¶ *Non reuocauerit.* id est, [i] aboleuerit. Non enim oportet dicere, ad animum reuoco: sed sufficit si semauerat iratus, & ei non reconciliatur [k]. ¶ Sed quid [l] si in vltima voluntate in pœnitentia remittit quasi coactus morte & posteà conualescit: nunquid renascitur? Videtur quòd sic: *vt arg. de dona. § mortis causa.* Itē quia coactus [m] remisit, vnde prætor ratum non habet: *vt ff. quod metus causa l. 1.* Sed cōtradico, quia fuit semel extincta vnde in perpetuum resuscitari non potest: *vt ff. de sel. l. quæret. §. arcam. ibi, in perpetuum.* Itē præsumo, quòd perpetuò voluerit remittere, hoc conualuerit, sine non nam alias non potuit benè pœnitere. præsumam ergo, eum non fuisse immemorem suæ salutis: *vt C. ad leg. Iul. repe. l. fin.* ¶ Item est contra ad id, quod hîc dicit, nuda voluntate tolli hanc actionem. *ff. de neg. gest. l. Pomponius. ibi, nam quemodo, &c. & ibi not. Gl. nuda.* sed certè ab initio tollitur nuda voluntate, & simplici [a], & vnius tātùm. sed si semel ad animum reuocauerit, non remittitur per nudam voluntatem. sed per voluntatem nudam, verbis vel pacto expressam, sic etiam ipso iure, vt dictum est *per l. ff. de pactis. l. si tibi. §. quadam.*

Institut.

a Pœna arbitraria ad mortem extenditur

† In aliis vbicumque potest imponi pœna corp. non admittitur procurator, neque agendo, neque defendēdo, secundum Bart. *Æqui. Perr.*

b Illustres, & superillustres qui dicantur.

c *Dic ut per Gl. & omnes doct. in l. fi. C. eod.* Ang.

d Actio pro accusatione

e Iniuriarum actio dissimulatione quemadmodum tollatur

f Iniuriæ remissæ signa hæc sunt cum eo qui iniuriā intulit, risisse, lusisse, comedisse, in me quod verū intelligit Faber, si id motu proprio factū est non si necessitate: verbi grā, si in epulis publicis, aut nuptialibus vtrique inuitati prope assidere iussi sunt à communi domino, si tessera panis in templo, vtrique data est à diuinæ legis ministro

g Iniuria nudo etiā pacto tollitur ipso iure

h Iniuriæ actio nascitur ex ipsa cōtumelia, nō ex reuocatione ad animum iniuriæ, aut protestatione vindictæ

i Iniuriam nō reuocare ad animum quis, & quando dicatur

k Dic vt ff. de adu. leg. l. filio § Nero & vide l. 3 § fi. de iur. ead. cū Angel.

l Iniuria in articulo mortis, aut cōfessione facta (qualis ea est, quæ fit coram ecclesiæ ministris personis) remissa cōualescēnte egro neq; tacitè, neq; expressè reuocari potest

m Coacta remissiones ratæ non habentur à prætore.

a Quo casu putari, remissa iniuria, non censeri interesse ex iniuria remissum.

DE OBLIGATIONIBVS quæ quasi ex delicto nascuntur.

TITVLVS V.

Obligatio ex quasi delicto oriri dicitur, quando non ex dolo malo, sed magis imperitia quadam, & minus prouidè delinquitur: quo pacto & iudex si per imprudētiam perperam pronūciauit, facit litem suam: id est, damnum eius litis, vt æquitati iudicantis videtur, læso restaurare compellitur.

Si iudex [o] litem suā [o] † fecerit [p], non propriè ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu [q] obligatus est, &

DE OBLIGAtionibus, &c.

Quia [b] *de obligationibus ex maleficio diximus, sequitur de his quæ ex quasi maleficio sunt.* Accvrs.

Si iudex.] Totus iste tit. diuiditur [c] in duas partes principales. Primò ponit casus in quibus quis obligatur ex quasi maleficio. Secundò qua actione his casibus agatur. Secunda ibi: *In his autem.* Casvs. In toto titul. isto nihil aliud dicitur, nisi quòd ponūtur quędam exempla, in quibus quidem exemplis tenetur aliquis ex quasi delicto: & inter omnia exempla primū exemplum est de iudice, qui cognoscens inter me, & aduersarium meum, per suā imprudentiam, vel imperitiam contra iustitiam meam pronūciauit, credēs æquum de me facere. Iste enim iudex dicitur litem facere suam: hoc est, damnum alterius in se transferre. In id etiam mihi tenetur, in quo per imperitiam suam me læsit. Sed quo genere dicemus ipsum mihi obligatum? Respond. vt superiùs dictum est, quòd cùm non sit obligatus ex contractu, nec ex quasi contractu, eo quòd neque contraxit, neque quasi contraxit: neque maleficio, quia credebat benè facere, ex quasi delicto obligatur. Sed pro Deo, in quantum sustinebit iudex iste imperitus pœnam? Respond. quòd in quantum æquum visum fuerit iudici maiori: hoc est, secundùm quod plus, vel minus iudex maior viderit ipsum errasse. Secùs enim est, si circa certa, & communia aliquis iudex errauit: & secùs si errauerit circa occulta huius philosophiæ, hoc dicit. Franc.

n ¶ *Iudex.* siue [d] sit paterfamiliàs iudex, siue filiusfamiliàs, sed quando est filiusfamilias, pater de peculio tenetur in quantum fuit in peculio, cùm filiusfamilias litē suā fecerit, vt ita sint duo specialia. & quia datur de peculio, licèt sit quasi maleficiū, quod non est alias: *vt ff. de his qui deiec. vel effu. l. 1. §. si filiusfa.* Itē quia inspicitur tempus, quo fecit litem suam in condemnando: licèt alias rei iudicatæ tēpus spectetur: *vt ff. de pecul. l. quæ sum.* & probantur hæc, *ff. de iudi. l. si filiusfamilias.* a. Vel dic quòd filius cōuenitur [e], *vt no. in d. § si filiusfamiliàs.* Accvrs. Additio. ¶ Not. quòd iste titulus non habet locum quādo iudex per dolum, vel corruptela tulit sententiam, quia tunc tenetur propriè ex delicto *vt etiam not. Bart. in d. § si filiusfamiliàs.* Angel. Aret.

o ¶ *Litem suam* id est, [f] controuersiam, vel litigium: vt in id teneatur ipse, in quo læsit aliquem. & hoc quando [g] per ignorantiam, vel imperitiam, *vt infr. sequitur.* Nam si dolo, tunc non habet locum hic titulus sed [h] ex maleficio tenetur, & fit infamis: *vt C. de pœna iudicis qui malè iudica. l. final.* ¶ Sed nunquid [i] hæc omnia in arbitro locum habent? Dicit Ioan. quòd sic [k]: *vt C. de pac. l. si quis in conscribendo.* Alij cōtra, cùm possit pœna peti tantùm, nec sententia valeat *vt Cod. de arbit. l. 3. & 5.* & maximè secundùm noua iura. quæ loquūtur cùm est iuratum ab arbitro, vel à partibus. secundùm quæ nihil eis erit præter sacramētum: *vt in Aut. de iud. § quia verò. vers. si autē ex ignorantia. coll. xj.* Sed certè sentētia prima vera est. nec obstat hæc Aut. quia nihil erit ei, id est, arbitro, præter sacramētum, & scilicet vt possit cogere partes suo stare iudicio. vel eis: id est, partibus Nā vocabit alteram partem per iuramentum, sed & contra arbitrium nihilominus aget, vt dictum est, & per actionē in factum, *vt J. eo. § fi.*

p ¶ *Fecerit.* id est, malè iudicauerit.

q ¶ *Ex contractu.* vel quasi.

b Cōtinuatio

c Diuisio.

† Idem in tabellione malè faciente instrumentum, *secundum Nico. de Neapo.*

d *Similis est Gl. in l. vlt. in fin. ff. de varijs, & extra. cogni.*

e De peculio, cùm pater cōsuetur conueniri

f Litem suam facere quid sit.

g Litem suam iudex facit per imperitiā non per dolum iudicando.

h Iudex dolo iudicās ex maleficio tenetur, & fit infamis

i Arbiter si facit litem suam an sit puniendus sicut iudex.

k Litem suam facit arbiter, etiā si iuratū sit à partibus. *adde Gloss. Nouel. de iudi. § 2. c. 11 in verbo, ex simili est Gl. in l. vlt. in fin ff. de varijs & extra. cogni.*

vtique peccasse aliquid intelligitur, licèt per imprudentiam; ideò videtur quasi ex maleficio α teneri: & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur a, pœnam sustinebit.

Si ex ædibus quas quis inhabitat, quidpiam deiectum, effusúmve fuerit, quod transeunti damnum intulerit, aut ea parte qua vulgò iter fit, aliquid suspensum habeat, cuius casus periculosus sit, ex quasi delicto obligatus, pœnas hic descriptas incurrit.

1. ¶ Item is ex cuius cœnaculo vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitat b, deiectum, effusúmve aliquid est, ita vt alicui noceret; quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideò autem non propriè ex maleficio obligatus intelligitur; quia plerumque ob alterius β culpam tenetur, aut serui, aut liberi †. Cui similis γ est is qui ea parte qua vulgò iter fieri solet, id positum c, aut suspẽsum habet, quod potest †, si ceciderit d, alicui nocere † quo casu pœna e decem aureorum f constituta est. De eo verò quòd deiectum, effusúmve est, dupli, quantum damni datum sit, constituta est actio g. Ob hominem verò liberum occisum, quinquaginta h aureorum pœna constituitur. Si verò viuat, nocitúmque ei esse dicatus, quantum ob eam rem æquum iudici videtur, actio datur i. Iudex enim computare debet mercedes medicis præstitas, cæteráque impendia quæ in curatione facta sunt: prætereà operas quibus caruit, aut cariturus est ob id quod inutilis est factus k †.

Si ex cœnaculo filij habitantis seorsum à patre aliquid fuerit proiectum, vel aliquid fuerit appensum, vel fecerit litem suam, pater non tenetur. Aret.

2. ¶ Si filiusfamiliàs seorsum l à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectũ, effusúmve fuerit; siue quid positum, suspensúmve habuerit, cuius casus periculosus est: Iuliano placuit in patrem nullam esse m actionem: sed cum ipso filio agendum esse. Quod & in filiofamiliàs iudice obseruãdum est, qui litem suam fecerit n.

α ¶ *Quasi ex maleficio.* Hæc actio est velut ex maleficio: quia plerunque in imperitum iudicem datur. Imprudentia verò iudicis prolata sententia ἐν ἀδικήματι ἢ ἁμάρτημα ... quemadmodum Arist. scribit *lib. v. Eth.* Cuiac.

a ¶ *Videbitur.* vt si dubitauit circa legem Fusiam Caniniam, durius puniatur. si autem in l. illa, *Gallus Aquilius.* mitiùs a puniatur: & hoc quando b non fuit data pecunia iudici, vel promissa: alias graues pœnæ sequerentur: *vt Cod. de pœna iu. qui ma. iudica. Auth. noua iure.* & facit ad hoc resp. *ff. de va. & extraord. cog. l. fin.* Accurs.

Item is ex cuius cœnaculo,] Casus. Iam vidistis vnum exemplum vbi obligatur est aliquis non ex contractu, neque ex quasi cõtractu, neque ex maleficio. sed ex quasi maleficio est obligatus. Modò ponit hîc aliud exẽplũ: vt ecce, Si de cœnaculo alicuius fuerit aliquid eiectum, vel effusum, ex quo aliquis læditur, iste de cuius cœnaculo illud eiicitur, vel effunditur, est obligat9, non ex contractu, neque ex quasi contractu, neq; ex maleficio, quia ipse non eiecit, sed ex quasi maleficio, id est, quoad id quod imminet, quasi deliquisse videatur, eo quòd vsus est opera malorum hominum. Et possum coniungere sequentem versiculum, *si ex certa scientia non facto.* vt per exempla distinguam Et sumus in versi. *Cui similis est.* Iam vidistis duo exempla in quibus est obligatus ex quasi maleficio: adhuc ponit aliud exemplum parum differens à secundo. Ecce si aliquis habebat aliquid positum, vel suspensum super viam publicam, quod nocere posset transeuntibus: qui ita patitur positum, vel suspensum, tenetur ex quasi delicto, vel maleficio, quanquàm nemo læsus fuerit, dum tamen id quod positum est, vel appensum, lædere possit aliquem, si ceciderit. & punitur ex secundo edicto de eiectis & effusis, in x. aureis: licèt nihil nocuerit. Non enim inspicitur hîc euentus. sed quid euenire potest. In eiectis verò, vel effusis tunc demum puniendus est quis, cùm per eiectum, vel effusum alicui nocitum fuerit. Sed Domine pro Deo, quæ est pœna de eiectis, vel effusis? Et respon. dominus Iustinian. quòd ex primo edicto de eiectis, vel effusis pœna est tripli damni dati. Si autem liber homo interfectus fuerit per eiectum, vel effusum. tunc constituta est pœna quinquaginta aureorum. Si autem veniat liber homo, & per eiectum, vel effusum et nocitum sit, tunc punitur in quantum iudici æquum videbitur. Debet enim index computare impendia in curatione facta, & operas eius, quibus caruit forte si scriptor manu dextra mutilatus est, vel alibi est vulneratus, ita quòd scribere non potest: vel quibus cariturus est vt potà scriptor est, & manus est ei abscissa, qua scribere solebat. quod tamen difficillimum est enarrare, dicit Gloss. quòd non referas ad impendia, sed ad operas, quibus caruit, &c. Licèt enim ita esset, quòd solebat quolibet anno decem libras scribendo lucrari: non tamen propter hoc sequitur quòd in posterum faceret. Posset enim contingere quòd non inueniret qui operas suas conduceret. & hoc vult dicere litera ista. h. d. Franc. de Aret.

b ¶ *Habitat.* hospes planè non tenetur. sed is qui hospitium dederit: *vt ff. de his, qui deiec. vel effu. l. 1. § pe.* Additio. Nota quòd quando quis debet citari ad domum solitæ habitationis, non sufficit citari ad hospitium *iuxta l. iij. §. prætor. & ibi late Bar ff. de dam. infect.*

β ¶ *Quia plerumque ob alterius.* Et hoc quidem casu cùm ipse nihil nocuerit, certo certius est, cessare actionem legis Aquiliæ: atque ideò sic nummutatis permutatisque verbis quibusdam legendum esse in *l. v. § cum autem ff. de his qui effud. vel deiec. Cum autem hac actione propter hoc quis condemnatus est, quòd hospes, vel quis alius de cœnaculo deiecit, merito ei in factum.* quod & alij quidam aduocarunt. Cuiac.

γ ¶ *Cui similis.* Quia & hæc, & illa est quasi ex maleficio: Cæterùm pœnæ sunt diuersæ. Et hæc quidem popularis est, illa priuata ex primo capite, popularis ex secundo: hæc hæredibus non datur, illa datur hæredibus ex primo capite: hæc annua est, illa perpetua ex primo capite. Cuiac.

c ¶ *Id positum,* licèt ipse non posuerit.

d ¶ *Si ceciderit.* non enim expectatur vt noceat.

e ¶ *Pœna.* præstanda.

f ¶ *Decem aureorum.* vel a solidorum: *vt ff. de his qui deie. vel effu. l. si vera §. prætor. & § fi.* & tunc dicas actionem in factum fore annuam: *vt ff. de popula. act. l. fi.*

g ¶ *Constituta est actio.* perpetua, quæ hæredi datur: sed in hæredem non datur: *vt ff. de his qui deie. vel effu. l. si verò. §. hac autem actio.*

h ¶ *Quinquaginta.* ideò h certa pœna statuitur, quia non potest æstimatio liberi corporis fieri: *vt ff. ad leg. Rho. de iac. l. 2. § 2.* Et cõpetit hæc actio intra annum, & nec hæredi, nec in hæredem datur, cum sit pœnalis, & popularis: quæ priùs datur ei, cuius magis interest: *vt ff. de his qui deiec. vel effu. l. si verò. §. qua autem.*

i ¶ *Actio datur.* Perpetua sibi: sed alij, putà hæredi pro eo, si mortuus est, annalis datur: *vt ff. de his qui deiec. vel effu. l. si verò plures. §. hac autem actio. ibi, sed si libero, &c.*

k ¶ *Est factus* quia difficillimum e est æstimare futuras operas.

Si filiusfamiliàs, &c.] Casus. Suprà dictum est, quòd si aliquid de hospitio patrisf. eiectum, vel effusum sit, quod alicui nocuerit: vel si aliquid positum, vel suspensum fuerit supra viam publicã, cuius casus transeuntibus sit periculosus, qualiter agatur contra patremfa. ex edicto de eiectis, vel effu. Sed pone quòd ex domo alicuius filiifa. seorsum a patre habitantis fuerit aliquid eiectum, vel effusum, quod alicui transeunti nocuerit, vel aliquid habuit appensum, &c. quid iuris in isto casu? dabitúrne actio in patrem? Et respond. Iustinian. quòd non dabitur in patrem aliqua actio, nec etiam actio ex peculio: sed contra filiumfamil. est agendum. Hoc etiam idem obseruandum dicit litera in filiofamil. iudice, qui per imperitiam suam litem suam fecit, & per imprudentiam suam. Hoc autem exponunt quidam, quòd si filiusfa. per imperitiam litem suam fecerit: si seorsum à patre habitauit, non tenetur pater etiam de peculio. Si autem cum patre habitauerit, pater de peculio tenetur. Sed Guido pro constanti ponit, quòd si filiusfa. per imperitiam litem suam fecerit, siue seorsum habitauerit a patre, siue cum patre, hoc non refert. Semper enim filius tenetur in solidum: pater autem, peculio tenus, & glossat secundum quod in Glossa ordinaria est. Idem est in filiofamil. quoad hoc, scilicet vt semper teneatur filiusfa. in solidum, siue cum patre habitauerit, siue seorsum a patre: sed tamen quando filius litem suam facit, pater tenetur de peculio, licèt filius seorsum habitauerit, quanquam in casu quando filiusfam. aliquid appositum habet quod nocere possit, pater non teneatur. Franc.

l ¶ *Seorsum.* i. separatus à patre.

m ¶ *Nullam esse.* etiam de peculio: *vt ff. de his qui deiec. vel effu. l. 1. § si filiusfam.* d.

n ¶ *Litem suam fecerit.* scilicet si sine patre habitauerit: alias pater de peculio tenetur: *vt ff. de iudic. l. filiusfamiliàs.* secundum Ioan. a. Vel dic idem, scilicet vt teneatur ipse filiusfamilias, siue habitet cum patre, vel non. Sed secundum Azonem pater hîc tenetur de peculio, vt dictum est per *l. ff. de his qui deiec. vel effu. l. 1. § si filiusfam.* Filio verò condemnato, & ibi pater tenetur de peculio:

a Et idem si fuerit secutus intellectum multorum doctorum in vna lege, quæ habet plures intellectus, licèt ille nõ sit communis, vt dicit *Bar. in l. cum prolatam in fin. ff. de re iudic.* valeret tamẽ talis sententia: vnde opus esset appellatione, & iudex appellationis posset sequi aliam opinionem. & alium intellectum: & retractare, vel confirmare sententiam. *vt no. Bar. in l. 4. §. hoc autem iudicium in fin. ff. de dam. infec.* De hac materia vide *latiùs per Ang. hic.*

b Nam si fuit data, iudex tenetur ex delicto. *Bart. in l. si filiusfamilias. §. iudex ff. de iudicijs.*

† Aut vxoris. *Ægid. Per.*

† Scilicet facilè, aliàs non tenetur. *Æg. Per.*

† Vnde vbi lex cõsiderat quid potest euenire non debemus requirere quid actualiter euenerit. *secundùm Bart. Æg. Per.*

a Aureus, & solidus idem.

† Cicatricum autem nulla fiet æstimatio: quia liberum corpus non æstimatur. *l. fi. ff. eod.*

h Contributio propter sacrũ, quoties fit, nõ fit computatio liberi hominis *facta l. sed addi. §. si quis mulierem ff. loca.* Angel.

e Quin dubiũ est quãdiu viuet, & quamdiu erit aptus ad operãdum. *Ægid. Per.*

d Dic vt in peculio an *§. fam autem ff. de peculio.*

a Hæc verior est quia ex cõtractu, vel quasi patet tenetur de peculio non autem ex delicto, vel quasi.
b Vide ibi Bar. & Dyn.

peculio cùm videatur quasi contrahi cum filio a: *vt ff. de noxa. act. l. & si condemnatus & ff. de pecul. l. iij. §. idem scribit* b.

Item exercitor] CASVS. Non solùm in exemplis prædictis tenetur quis, siue obligatur ex quasi maleficio sed similiter potest cõuenienter poni exemplum de exercitore nauis, aut caupone, aut stabulario. Si enim aliquod furtum, vel dãnum fuerit factum in naui, vel caupona, vel stabulo per aliquẽ eorum, quorum opera vtitur magnus exercitor nauis, vel stabuli, vel dominus cauponæ, ex quasi maleficio obligatur: quia deliquisse videtur, qui opera malorum hominũ vtitur. In omnibus autẽ quatuor exemplis, siue casibus supradictis potest aliquis per actionem in factum quæ hæredi datur: sed non contra hæredem, consequi illud, in quo sibi obligatur prædicti. h. d. vsque ad fin. tit. Franc.

† Secus si extra hospitium: vel si non est factum a familia quod verũ nisi receperit saluum fore. Ægid. Perr.
† Quia in culpa est, qui vtitur opera malorum. Ægid. Perr.

Nauis, caupona, & stabuli exercitio præfectus, si his quorum opera vtitur, furtum, aut dolum in naui, caupona, aut stabulo commiserint, ex quasi delicto obligatus eorum factum præstare debet.

3. ¶ Item exercitor u nauis, aut cauponæ, aut stabuli, de dãno, aut furto quod in naui, aut caupona †, aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio b teneri videtur †: si modò ipsius nullum est maleficium; sed alicuius eorum quorũ opera a nauem, aut cauponam, aut stabulum exercet. Cùm enim neque ex maleficio, neque ex contractu c sit aduersus eum constituta hæc actio, & aliquatenùs culpæ reus d sit, quòd opera malorum hominum vteretur, ideò quasi ex maleficio teneri videtur.

Ex quasi maleficio agitur actio-

a ¶ *Item exercitor.* quis sit, dic *vt sup. quod cum eo. § 9.* ACCVRS.
b ¶ *Quasi ex maleficio.* id est, actione in factum in duplum: *vt ff. nau. cau stab l. fin. & ff fur. aduers nau. cau stab. l. 1.* Item est & alia in factum actio, quæ est ex eo contractu de recepto; *vt ff. de nau. cau. sta. l. 3. in prin.* ADDITIO. Et hic dicit Ioan. Fab. quòd si dominus fuit condemnatus ex facto nautarum, ab eis potest repetere: *arg. l. si colonus. ff. de aqua plu. arcen. & l. si verò. §. cum autem. ff. de his qui deie. vel effu.*
a ¶ *Quorum opera.* Factum autem vectorum in hac actione non venit: in actione de recepto, quæ est ex contractu, factum vectorum venit. CVIAC.
c ¶ *Ex contractu.* vel quasi.
d ¶ *Aliquatenus culpæ reus.* facit *ff. ad leg. Aqui. l. si seruus seruum. § Proculus & ff fur. aduer. nau. cau stab l. 1. § pen.*
e ¶ *In his autem casibus.* scil. supradictis omnibus.
f ¶ *Hæredi.* s. patientis iniuriam. Sed in casu de suspenso non datur hæredi: vt diximus *supr. eod. §. item si. ver. ob hominem.*

e Actio ex maleficio, & quasi ex maleficio differunt.

¶ Et nota differentiam e inter actionem ex maleficio, & quasi ex maleficio. Nam vbi est ex maleficio, si plures sunt, quilibet in solidum conuenitur: sed secùs in hac actione ex quasi maleficio: *vt Cod de condic. fur. l. 1. & ff nau. cau sta. l. 3. & l. fi. § si plures.* 2. Item in actione ex quasi maleficio: *vt C. de cond fur. l. 1. & ff nau. cau. sta l. 1. & l. fi. § si plures.* 1. Item in actione ex maleficio vnus soluendo non liberat alium: sed in hac sic: *vt ff nau cau. sta. l. licet §. possumus. & d. l. 1 de condict. fur.* Item furi non cedunt actiones ex maleficio: *vt ff. nau cau stab l. sed & ipsi.* sed in actione ex quasi maleficio cedunt: *vt d. §. possumus.* 4. Datur etiam hæc actio non cessu: *vt Cod. de his qui deie. vel effu. l. si verò plures. §. cum autem.* 5. Item hæ generalius dantur hæredibus actorum, vt hic, quàm illæ quæ sunt ex maleficio. *vt inf. de perpe & temp. act. § sed hæredibus.*
g ¶ *Aduersus hæredem.* vt *ff de ind. l. Iulianus autem. & ff nau. cau stab l. fi. § hæc iudicia.*

DE ACTIONIBVS.

Rubrica ista continuari potest vt dicit Gl. supr. in tit. de obli. *quam sequitur Bal. hic. Vnde not. diligenter Gl. Accursij positam super rubrica, quæ soluit aliquas notabiles quæstiones dicens sic:*

Actio in singulari rectè definitur.

h ¶ *De actionibus.* ideò ponit in plurali: quia plures actiones sunt: *vt infrà, eodem, per totum.* Sed cùm sint plures, quare in singulari numero definitur *vt infrà, eodem* §. 1. Respond. licèt sit numeri singularis: tamen ponitur vt genus, vt in alijs definitionibus contingit: & sub se continet omnes actiones. Item quare non dicit de agendo? Respond. quia illud est facti: hoc iuris. ACCVRS. ADDITIO. Vult dicere Gloss. quòd gerundia denotant actum prout est in facto, vt est in exercitio: quia deriuantur à verbo, quod significat agere, vel pati. sed hic non tractatur de actionibus prout sunt in actu: sed prout sunt iuris. ita dicunt doctores hic.

d Diuisio.

¶ *Vperest.*] Totus iste d titulus diuiditur in tres partes principales. Primò ponitur constitutio istius tituli ad præcedentes materias. Secundò definitur actio. Tertiò ponitur diuisio omnium actionum. Secunda ibi propè principium, *Actio autem nihil.* Tertia ibi, *Omnium autem actionum* CASVS. Dicit Iustinianus continuando processum suum: Ex quo expeditum est primò de personis, & rebus: superest vt iã de actionibus loquamur. Sed pone, Domine, iam video quòd vos vultis tractare de actionibus, dicatis ergo mihi, quid est actio? Ad hoc resp. Iustinian. definiendo actionem sic: quòd actio nihil aliud sit, quam ius persequẽdi in iudicio quod sibi debetur. & hoc vsque ad illũ §. *Omniũ autem actionum.* Franc. de Aret.

ne in factum: quia non transit contra hæredem. ARET.

4. ¶ In his autem casibus e in factum actio competit, quæ hæredi f quidem datur; aduersus hæredem g autem non competit.

DE ACTIONIBVS h. TITVLVS VI.

Non summatur, quia Imperator definiendo procedit: nec possunt definitiones breuius sũmari. ARE.

Annota: Tertiam iuris ciuilis partem quæ actiones respicit, aggreditur Imperator, quas meritò tractatus obligationum postposuit: cùm ab obligationibus, vtpote à matre originem ducant.

SVperest vt de actionibus loquamur. Actio autem k nihil aliud est l, quàm ius m

i ¶ *Superest.* Sed quid superest? Resp. forma a: *vt supr. de iur. nat. §. fin.* a. Vel dic, quòd supra tractatum est de oblig. quarum filię sunt actiones: *vt ff de proc. l. licet § ea obliga. in princip.* ideò de filia post matrem ponit b quasi ordine successorio.

a Hãc sententiam sequuntur Cyn. Fab. Ang. & Ias.

b Hanc secundam continuationẽ quodam modo impugnat Iac. Butr. vide hic per doctores. Ias.

k ¶ *Actio autem.* Nota quòd actio quandoque pro actu ponitur: *vt in Auth. de non alie. §. fine. mus. in fi. in Glo. actio. coll. 9. & Cod. de sacros. eccle Auth. hoc ius porrectum. in princip. & da de. inter vir. & vx. l. 19. §. secundum. circa med.* 2. Quandoque pro accusatione criminali: *vt C. quando ciuil. actio. cri. præd. l. 3.* Quandoque pro iure agendi, vel persequendi c: *vt hic. & ff eo. l. nihil* d. Item nota quòd illud. quod de actione hic dicitur, voluit Pla. dicere de causa. scil. quòd causa sit actio: vt sicut apud dialecticos dicitur argumentũ quod ex propositione, assumptione, & conclusione consistit non tamen conclusio sic apud leg. stas actio. causa agẽdi dicatur, vt si dicam Cõuenio te ad decem, quia vẽdidi tibi equum pro x. sit idem ac si dicerem, ago contra te actione ex vendito. Sed Azo dicit, (quod & verum est) aliud esse causam, & aliud actionẽ. Nam obligatio est causa, & mater actionis: *vt ff de proc. l. licèt. §. ea obligatio.* sicut ergo aliud est obligatio, & aliud est actio, sic aliud est causa, & aliud actio. Item quia vendidi, est factũ e, sed actio est ius: *vt ff. de condict. furt. l. consilio. § 1. & fi. & hic.* Itẽ potest esse quòd vendidi, & non cõpetat mihi actio quia mihi solutũ est, vel quia remisi. vnde hæc verba, quia vendidi, non sunt actio. Itẽ nomina certa actionũ sunt à iure inducta. s. ex empto, & similes, nec hoc inductũ est vt causa sit actio. Si quis ergo hoc velit dicere, nõ potest, cùm lex non dicat: *vt ff. de supel. lega. l. Labeo. in fin.* Item si causa esset actio, frustrà diceret lex mutari actionis nomẽ, cùm agitur de dolo patroni, vel parentis, vel similium personarum: de quorum dolo non agitur per actionem de dolo, sed per actionem in factum f. Nam ad quid mutaretur nomen cùm tamen causa maneret eadem, si esset ius in solo causa? Concludo ergo, & dico g quòd aliud est causa, & aliud est actio. Item licèt dixerim quòd nomina sunt actionum ex empto, & similes, caue tibi, quia non sunt actiones: sed actionum nomina, sicut hæc dictio *homo*, non est homo, sed significat hominem.

c Hãc primam partem sequuntur Fab. Ang. & Ias.

d Quarto modo capitur pro administratione. *vt in § insinuandũ. in Auth. vt iud. sine quo. suffr.*

e Huic argumento impossibile est respõdere, *secund. Io. Fab.*

f Verbis temperatam. Bart. *in l. infamem ff. de pu. iu.*

g Et benè Dy. Fab. Angel & Ias.

l ¶ *Nihil aliud est.* Patet ergo quòd olim aliud erat h, erat enim conceptio verborum formata a magistratibus. *vt ff. de orig. iur. l. 2. §. deinde ex his. & §. omnium.* vnde formola vulgaris dicebatur: *vt ff. de fur. l. si seruus nauem.* Sed hodie hæc solennitas est sublata. *Cod. de formul. & impe. l. 1. & 2.* & etiam circa interdicta est sublata huiusmodi solennitas: *vt infr. de interdictis. §. fi.* i ¶ Sed quæ erat olim differentia inter actionem, & interdicta? Nam & interdicta erant verborum conceptiones: *vt insr. de interdictis. in principio.* Respon. k vt dicemus ibi. At hodie nulla est differentia inter interdicta, & actiones, cum interdictum nihil aliud sit, quàm actio prætoria: *vt j. de interdictis. §. fina.* ADDITIO. Idem tenuit gloss. *in rubr. ff. de interdictis.* quæ reprehenditur per Bart. & doct. ibi, quia est differentia inter actionem, & interdictum, sicut inter matrem, & filium: cùm ex interdicto oriatur actio in factum: *vt in §. fi. j. de interdictis.*

h Imò idem in substantia. *Ang. & Ias.*

i Istam Gl. reprobat Ia. ideo dic aliter vt per eum.

k Dic, olim fuisse differentiam solum in modo loquendi, & formula. *Nic. Fab. & Ias.*

m ¶ *Quàm ius.* scilicet l ciuile, vbi est actio ciuilis: vel prætorium, vbi actio prætoria est. Nam ciuiles actiones, & prætorias dico hic definiri. ¶ Itẽ no. quòd actio m est ius, quo persequimur; sed obligatio est ius, propter quod persequimur. ¶ Et si quæratur quod n sit istud ius, vel naturale, vel ciuile, vel prætorium, vel gentium? Resp. quia ciuile, vel prætoriũ, vt modò diximus. Nec facias

l Actio est tam de iure ciuili, quàm prætorio.

m Iuria quo, & quod persequimur differentia

n Actia ius dicitur, & quod ius sit

factus magnam vim ibi: quia cùm multas habeat significationes hæc dictio, *ius: vt ff. de iustitia & iur. l. pen. & fi.* hoc est etiam vnum de significatis eius, vt dicatur ius, agendi, vel persequẽdi. ¶ Sed a ad cuius differẽtiam ponitur in definitione ius, cum singula membra posita in definitione habeát suum ministerium? Resp. secũdum M. quòd ad differentiam rerum corporalium hic ponitur: vt det intelligere quòd actio sit res incorporalis: quod verum est *vt inf. de rebus corporalibus, & incorporalib.* §. 1. 2. Vel meliùs dicas, ad differentiam officij iudicis, quod b non c

a Actio cur dicatur ius.

persequendi a in iudicio b quod sibi debetur c.

Prima actionum diuisio hæc est, vt quædam reales sint, quædã personales. Personalibus etenim cum eo experimur, qui nobis aut ex cõtractu, aut quasi: vel ex delicto, aut

b Officium iudicis an sit actio.

c Probatur Iason.

d Id est, exercitio.

e Et sit officium iudicis non est facti; sed consistit in facto; putà in exercitio

f Idem Ang. & Ias.

est actio: *vt ff. de minoribus. l. quod si minor. §. fi.* licèt M. dicat, quòd officium iudicis est actio. & est pro eo quòd dicitur lex in actione iniuriarum fieri æstimationem iudicis officio: *vt supr. de iniuriis §. pœna autem. & §. in summa.* Sed certè actio iniuriarum est actio, cui inhæret officium iudicis: non tamen illud officium est actio, sed in facto d potiùs hoc consistit. ius enim petendi per actionem mihi competit, quod per hoc officium iudicis mitigatur. e Sed quid petam? Respond. f quod æstimauero. nam debeo æstimare, licèt iudex possit refrænare. Est tamen quoddam aliud officium, quod vicem sustinet, & obtinet actionis, vt dicemus, *inf. eod.*

g Actio dicitur persecutio ad differentiã exceptionum.

a ¶ *Persequendi.* Hoc dicitur ad g differentiam exceptionum, quæ dantur reis, per quas defenduntur. Sicut enim actiones sunt arma actorum, ita exceptiones sunt arma reorum, *vt ff. de excep. l. 2. in prin. & §. illud.*

a ¶ *Ius persequendi.* Ius formula in iudicio, apud Pedaneos iudices. In iure actione non vtimur. Deberi autem quodcumque peti potest: quin etiam debetur, & petatur sunt paria. *l. si stipulatus. in fi. l. ita stipulatus de verb. oblig.* Hæc igitur definitio omnem actionem comprehendit. CVIAC.

h Actio dicitur ius persequendi in iudicio: ad differentiam extraiudicialium persecutionũ.

i Et male Angel.

b ¶ *In iudicio.* h. d. ad differentiam h eorum quæ fiunt, licèt etiam extra iudicium: non tamen sunt actiones, vt si nocturnum, vel diurnum furem vel militem deserentem militiam quis capiat: *vt ff. ad leg. Aquil. l. 2. 4. & Cod. quando liceat vnicuique sine iu. se vin. l. 1. & 2.* Item & propter debitorem fugitiuum, quem capere possumus: *vt ff. de his quæ in fraud. credi. l. ait prætor. §. si debitorem.* licèt quidam i exponant l. illam, ibi, quòd captus fuit auctoritate iudicis. ACCVRS. ADDITIO. Dic idem in omnibus personis, quæ pertinẽt ad obedientiam perpetuam, de quo non sit quæstio: vt in monacho fratre, vel vxore. quia si aufugiant, poterunt capi propria auctoritate: *vt per Bald. in l. 3. C. vbi quis de curia. aliáue condi. conuen.* secùs si esset quæstio. Iason.

k Actio, quæ hic dicitur esse debiti persecutio, verum actiones in rem populares & iniuriar. & similes quoque cõprehendat.

l Nota pro statutis, in quibus verba sũt strictè intelligenda. *l. 3. §. hæc verba. ff. de neg. gest. & l. quicquid. ff. de verb. oblig.*

m *Idem Io. Fab. & Nic. in Gloss. super ver. quam ius super eo. §*

n Glosso modo (liceat lectori, veniam præfari) verba statutorum interpretari posse hinc colligunt interpretes. *Plac. Angel. & Ias.*

o Istud etiam realis secundũ communiter doc. hic.

p Hæc solutio non procedit secundam doctores si mate riã textus nostri inspicias.

q Probatur do ctoribus.

r Hæc reprobatur communiter per doc. hic.

c ¶ *Quod sibi debetur.* Hoc k duobus modis exponitur: vel ad differentiam realis actionis, secundùm Azo. & ita strictè l accipitur hæc definitio pro personali actione tantùm, sicut accipitur *ff. eod. l. actio in personam* 2. Vel largiùs m, vt etiam realem contineat, non tamen officium iudicis *vt ff. eo. l. actionum genera.* quandoque largissimè, vt etiam iudicis officium contineat. illud scilicet, quod est loco actionis: vt per quod restitutio minorum petitur, *vt ff. eo. l. actionũ verbo.* 3. Vel ponuntur hæc verba ad differentiam criminalium actionum, per quas non persequor mihi debitum, sed ad vindictam ago: & secundùm hoc etiam realem actionem dicas definiri hic. licèt enim non sit obligatus, qui realiter tenetur: *vt infr. eodem. § 1. ibi, aut cum eo agit qui nullo, &c.* verum est personaliter grossè n tamen potest dici, quòd sit realiter obligatus. Et facit pro hoc, vt etiam realis hic definiatur: quia verbum *debere*, & ad actionem in rem, & ad actionem in personam refertur: *vt ff. de verb. signi. l. pecunia. § fin.* Item facit quod est in definitione verbum *persequendi*, quod est commune tam ad realem, quàm ad personalem actionem: *vt ff. eod. l. actio in personam.* Item facit *infr. eod. § 1. in princip.* vbi actio realis species est actionis sicut personalis & ita largè accipio hic verbum, *debetur*, sed in stricta significatione verbi huius, *debere*, tantùm alienum, & non meum mihi debetur, vnde personalis o actio tantùm definiri videtur: *vt ff. eod. §. sic itaque. & sup. de leg. §. sed & si rem.* Sed certè quandoque agitur etiam ad id quod mihi non debetur. *vt Cod. de pact. l. pacto quo pœnam.* nam ibi ago ad id quod non est debitum: sed ad id, quod ex nudo pacto continetur. Sed certè illud naturaliter erat debitum quod nudo pacto debebatur p: *vt ff. de fideiussor. l. fideiussor. §. fideiussor.* Vel q non agitur ibi ad id quod nudo pacto debetur, sed ad id quod verè debetur, sed prætextu eius consequitur etiam quod nudo pacto debetur: *vt ff. de verborum significatio. l. si cui.* ¶ Item oppono de popularibus actionibus. Nam in eis non dicitur debitum & tamen petitur. *vt ff. de popul. act. l. penult.* Sed non obst. quia saltem post litem contestatam debetur. 2. Vel dic, quia & sibi debitum persequitur. nam cùm enim populo sit debitum: ergo & sibi. ¶ Item r op. de actione iniuriarum: quia non dicitur esse in bonis: *vt ff. de iniu. l. iniuriarum.* Item non ad debitum, sed ad vindictam competit: *vt ff. de coll. bo. l. 2. §. emancipatus.* & tamen est actio. Resp. non est in bonis vt transeat ad hæredes: *vt ff. ad legem Falcidiam. l. pœnalis.* Item licèt detur ad vindictam, tamen potest deberi mihi propter id quod est in æstimatione vindictæ, vel propter id quod est in alterum, vt vindicta. ¶ Item oppono de petitione hæreditatis. Item de actione de peculio. Nam in his agitur etiam, antequam sit penes possessorẽ, vel antequam sit in peculio. *vt ff. de petitione hæreditatis. l. 4. & l. si quæ. & ff. de pecu. l. quæsitum. in principio & ff. de liber. l. si quis rogatus §. idem.* Sed a dic esse subaudien. hic, *vel deberi speratur.* scilicet. Vel dic, quòd quando fuit actio proposita, fuit efficax tantum pro eo quod, tunc erat penes possessorem, vel in peculio: & posteà cùm augebatur, eatenus & actionis efficacia crescebat, cum vniuersalis, vel in aliquo vniuerso fuit petitio: *vt ff. de iuds. l. solemus.* ¶ Item opponitur de actionibus, quas intendunt aliqui pro aliis, vt procurator, & tutor, & prælatus, & similes. nam agunt, & tamen non sibi debitum petunt. Sed dic quòd quasi domini sunt: *vt ff. pro empt. l. qui fundum. §. si tutor.* Vel dic sibi, id est, ei cui actio competit, quæ intenditur. Vel subaudi, quod sibi debetur, vel et cuius nomine agitur. huius alternatiuæ secunda pars est vera.

quasi obnoxius est: realibus verò quotiescumque cum eo agimus, qui nullo iure nobis obligatur: res tamen nostra possessor est.

a Sed hæc reprobatur: vt arguat textum de defectu.

1. ¶ Omniũ autem actionum quibus inter aliquos d apud iudices e, arbitrósve f, de qua-

b Diuisio

Omnium autem.] Ista pars diuiditur b in sex partes, prout in hoc titul. ponuntur, scilicet diuisiones actionum, quas enumerat per ordinem Gloss. magistralis in *§. sunt præterea infr. eod.* Et ibi Gloss. addit alias sex diuisiones, quæ ponuntur in aliis locis extra hunc titulum. Prima diuisio actionum est, quæ respicit causam materialem: quia quædam actiones sunt reales, quædam personales, quædam causam mixtam habentes. Et ista pars durat vsque ad *§. sed ista.* Secunda diuisio est quæ respicit causam efficientem, quia quædam ciuiles, quædam prætoriæ. Et durat vsque ad *§. sequens.* Tertia est respiciens causam finalem, quia quædam sunt rei persecutoriæ, quædam pœnales, quædam mistæ rei, & pœnæ. Et durat vsque ad *§. Omnes.* Quarta est respiciens causam formalem, quia quædam dantur ad simplum, quædam ad duplum, quædam ad triplum, quædam ad quadruplum, vsque ad *§. actionum.* Quinta est respiciens causam substantialem, quia quædam sunt bonæ fidei, quædam stricti iuris: ibi vsque ad *§. sunt præterea.* Sexta est respiciens persecutionis effectum, quia quædam sunt persecutoriæ solidi, quædam non, vsque ad finem, vt sequitur Bald. hic. Item prima subdiuiditur in duas partes. Primo diuidit. Secundo membra declarat. Secunda ibi, *Namque.* nam totus iste titulus procedit per diuisiones actionum. CASVS. Accessi ad Iustinianum, & ita proposui coram eo. Domine, ego satis benè video, quid est actio: pro Deo dicatis mihi, si placet, aliquam compendiosam viam, vel diuisionem actionis. Et ad hoc respondet Iustinia. Amice, libenter dico tibi, quia omnium actionum, quibus inter aliquos litigatores apud iudices ordinarios, vel delegatos, vel etiam apud arbitros compromissarios, de quacumque re corporali, vel incorporali agitur, summa diuisio in duo genera deducitur. aut enim omnes actiones sunt in rem, aut in personam. Et quòd ista diuisio sit bona, liquet tali ratione. Nam quicumque in iudicio experitur, aut agit cum eo qui obligatus est ex contractu, vel quasi: aut ex maleficio, vel quasi: aut aliis quibusdam: id est, ex variis causarum figuris. & in hoc casu quando agitur contra eum qui aliquo prædictorum modorum obligatus est, proditæ sunt actiones in personam, per quas actor intendit, aduersarium suum aliquid ei dare, aut facere oportere. Aut agis cum eo qui nullo iure sibi est obligatus: mouet tamen ei controuersiam de aliqua re. & in hoc casu proditæ sunt actiones in rem. Cùm ergo quicumque agit, aut agit contra eum qui sibi obligatus est & tunc contra eum habet locum act. in personam: aut contra eum qui nullo iure est sibi obligatus, & tunc habet locum actio in rem: & pluribus modis agi non potest. liquet igitur manifestè, quòd supradicta diuisio bona sit. Sed domine, iam video quia diuisionem vestram satis probabili ratione cõfirmastis, pro Deo, si placet, ponatis mihi familiare exemplum qualiter agitur cum eo qui nullo iure est obligatus? Ad hoc respond. Imperat. Amice, ponamus quòd aliquis possideat aliquam rem corporalem, quam Titius affirmat esse suam. & ille qui possidet, dicat rem illam suam esse. Nam in casu isto, si Titius rem illam suam esse intendat, & a possessore iure dominij eam vindicet, tunc actio in rem locum habet. Et hæc dicuntur vsque ad illam § *æquè si agat.* Franc.

c Quia relatiuum quæ, vel quæ adiũctum ibicat generalitati sine copula, illam restringit. *l. ac tamen adiectio. ff. de leg. 3.*

d Idem Ioan. Fab. Plat. Ang. & Ias.

e Hæc sequuntur Bald. & Paul. *in d. auth. generaliter.*

d ¶ *Inter aliquos.* videtur innuere quòd aliæ actiones sunt, quæ coram aliis proponuntur c: sed non est verũ. Acc. ADDITIO. Solutio. dic, quòd hic relatiuum stat declaratiuè, quia adiicitur qualitati conueniens vnicuique contentu sub genere.

e ¶ *Iudices.* ordinarios, vel delegatos.

f ¶ *Arbitrosve.* s. compromissarios. Nam & apud eos actiones d proponendæ sunt: *vt hic, & ff. de arbitris. l. 1.* Acc. ADDITIO. Est etiã libellus offerendus: *vt C. de recep. arb. l. cùm antea §. exceptis. videlicet in gl. consensum. circa fin.* Sed contra secundum Pla. C. *de episcopis, & cleric. Authent. generaliter.* Ad quod respon. e quia

ibi

ibi non de libelli oblatione loquitur, sed de remissione cautionis, quæ consensu partium fieri potest: vt ff. de ferijs l. 3. §. responso. ¶ Iudices adduntur actionibus strictis: Arbitri actionibus bonæ fidei, & arbitrariis. Illi ex formula: hi ex bono, & æquo iudicant. sic in l. à D.Pio. l. furiosi. ff. de re iudic. l. 7. ff. ad legem Iuliam repetund.

CVIACIVS.

a ¶ *De quacunque re.* generaliter accipe verbum rei [a]: *vt ff. si cer. petat l. 1. in fi.* Nam pro corporalibus, & incorporalibus competunt actiones: *vt infrà, eodem. §. prox. & §. 9. & ff. si seruit. vindic. l. 3. & 9. in principio.*

a Vt etiam factum comprehendat Bart. in l. 1 ff si cer pe.

eumque re [a] quæritur, summa [b] diuisio in duo genera diducitur: aut enim in rem sunt [c], aut in personam. Namque agit vnusquisque aut [d] cum eo qui ei obligatus est vel ex contractu, vel ex maleficio [e]: quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas [e] intendit [f] aduersarium ei dare [g], aut facere [h] oportere, & aliis quibusdam modis [i] [β]. Aut cum eo agit qui nullo iure [k] ei obligatus est; mouet tamen ei de aliqua re controuersiam; quo casu proditæ actiones in rem sunt, veluti si rem corporalem [l] possideat [m] quis, quam Titius suam esse affirmet; possessor autem dominum eius se esse dicat [n]. nam si

b ¶ *Summa.* id est, prima quoad tractatum sc. [b] vel summa, id est, breuis breuior enim esse non potest, quàm bimembris, sicut ista est. ¶ Sed opponitur infrà, *eo. §. quadam* Resp. quia & illæ sunt reales, quando ad res agitur. Item in personam, quādo ad personales præstationes agitur: imò etiam si simul agatur, non tamen egrediuntur hanc diuisionem, cùm sint in rem, & in personam. nisi enim sic exponeretur, iam multæ inuenirentur breuiores, *vt infr. eod. § alia. & § actionum.* & aliæ quædam diuisiones, quę breuiores inuenirētur. AVRETTO. Dic, melius facit text. in *l. quis ergo cusu. ff. de pecu.* Sed contra glo. instatur, quia actio in rem scripta, rem concomitatur, & tamen non est realis, *vt infrà, eod. §. quadam.* sed solue vt ibi, quia ius agendi ea reali, oritur ex ipsa re, & ipsi rei competit. & cōtra ipsam rem, *vt hic*: & in simili dicimus in seruitute debita fundo, *ff. de neg. gest. l. qui aliena § fi.* & sic in actione personali in rem scripta, *vt d. § quadam.* Angel.

b Et hoc ideo quia per eam cognoscitur causa mediata, & immediata actionum. Ias.

c ¶ *Aut enim in rem sunt.* Idem in rem dicuntur quia rem comitantur [e] *vt ff de pub. l. Imperatores* & in personam, quia non recedunt à persona obligati, vel hæredis eius, cuius eadem est persona. *vt ff eod. l. actionum genera. §. 1. & 9. & in Aut. de sacrament. à mo præst. in princip coll. v.*

e Imo quia dātur occasione directi dominij. vtilis, vel quasi.

LIBELLVS IN ACTIONE IN rem, siue in rei vindicatione.

Namque agit.]In actione in rem, siue rei vindicatione, si libellum quis formare velit, non poterit nisi contra possessorem: quia possessio parit in rem actionē aduersario, *vt C. de alie. iud. mutan. cau. fact. l. vnica*, vel contra illum qui dolo desiit possidere: *vt ff de noxa. actio. l. electio ff de regulis iur. l. qui dolo. extrà de iudic. c. dilecti.* propter quod sic interrogat reū, cùm vult experiri cōtra eum, vtrùm possideat, vel dolo desiit possidere, ne frustrà experiatur: *vt ff. de rei vindicatione. l. qui petitorio.* & cogitur respondere: & in iure facienda est interrogatio, & responsio. *vt ff de interrog. actio l. qui seruum. § in iure & l. 1. in princ.* & si neget reus se possidere, cùm possideat, amittet possessionem, & trāsfertur in actorem propter mendacium suum: *vt ff de rei vindicat. l. fina. in principio.* & si non possideat, liber erit, nisi dolo desierit possidere: quem dolum oportebit actorem probare: *vt ff. de probatio. l. quotiens. § qui dolo* Si verò dicat verè se possidere, cùm possideat: tunc formabitur libellus in hunc modum, Propono, siue dico ego A, contra B, quòd ipse detinet rem meam: vnde propono rei vindicatio. contra eum, & peto rem ipsam mihi adiudicari: & ipsum B, ad restitutionem mihi condemnari. Nec miretur aliquis, quòd ego dixi, qui detinet, & non dixi, qui possidet: nā ideo dixi, quia multi detinent rem qui nō possident: & tenentur rei vindicatione. Hoc enim solum considerat libellans in rei vindicatione, quòd habeat reus facultatem rei restituendæ: *vt ff de rei vindicatione. l. officiū.* & licèt actionis nomen editum non sit in libello sufficit tamen adsignare causam: *arg Cod. de edicto diui Hadriani tollen l fin & ff. si cert petat. l certū.* maximè hodie per nou. decret domini Alexandri Papæ, *extrà de libel. obla. cap fin.* Quidam tamen contrarium dicunt *per l. ff. de eden. in l. 1 & C. de eden. l edita* Et erit causa petendi in hoc libello talis Vnde cùm mea sit, peto illam rem mihi restitui Hoc verum est, quòd in omnibus actionibus sufficit proponere causam, nisi talis sit causa, quæ plures pariat actiones. tūc enim nomen actionis est exprimendum: *vt ff. de tribut. l quod in hæreds § eligere & ff de lega 3. l. cùm filius. §. varius. & infrà quibus. cum eo. § is quoque. circa finem & in gl. fin.* oportet etiam quātitatem, & qualitatē rei exprimere, si sit res mobilis & hoc per *l. si in rem. §. 1. ff. de rei vindic.*

d ¶ *Aut.* hoc *aut* respicit aliud *aut*, quod est *infrà eodem*, aut cum eo, &c.

e ¶ *Vel ex contractu, vel ex maleficio.* Hoc etiam trahi debet ad varias causarū figuras: ex quibus, scil. agitur quasi ex maleficio: sic enim varias causarum figuras accipi oportere, ex collatione, & cōiunctione *l. 1. de obl. & act.* cū *l. eu.* liquidò cōstat. CVIAC.

d Hæc Gl. & Gl. posita in verbo, dare. & Gloss in ver. facere. declarantur per Ang. in Gl. magistra. in § 1a §

c ¶ *Per quas* sc. personales actiones.

f ¶ *Intendit.* [d] sc. vnusquisque, vel actor.

g ¶ *Dare.* cùm datio est in obligatione, *vt ff. de verb. obligat. l. vbi autem non apparet. § fin*

h ¶ *Facere.* cùm factum sit in obligatione, vt si promisisti scribere librum: quod petitur actione ex stipulatu. *vt supr. de verbo. oblig. in princ.*

i ¶ *Et aliis quibusdam modis.* id est, ex quasi cōtractu, & ex quasi maleficio, (nec enim de his suprà dixerat) quod reprobatur [a], quia ex quo dixit de his quæ sunt ex contractu, vel ex delicto, per consequens & de his quæ sunt ex quasi contractu & ex quasi delicto dixit, *vt supr. de oblig. quæ ex quasi cōtractu in principio. & supr eo. 1. in principio.* [b] s. Vel dic, omnia ista suprà esse comprehensa: sed sunt supradicta intelligenda vbi præcisè agebatur ad dandum, vel faciendū: hîc autem quando non præcisè, sed sub alternatione, vt hoc, aut illud. Sed & hoc reprobatur: quia suprà non dixit quòd præcisè quid fieret. Dic ergo, hîc de conditione furtiua loqui, quæ est personalis: non tamē ex contractu, vel quasi, vel ex maleficio, vel quasi, sed ex variis figuris causarum oritur, *vt ff de actionibus & oblig. l in principio.* Item de interdictis omnibus potest dici, quòd omnia sunt personalia *vt ff. de interdict. seu extraordin. actio. l. 2. § fi.* non tamen iure ordinario, sed extraordinario sunt introducta vnde non continentur sub hac diuisione ex cōtractu, vel quasi, ex maleficio, vel quasi: ex delicto tamē, vel propter delictum quādoque dantur, vt in interdicto *vnde vi* potest videri. quandoque non, vt in interdicto, *quod vi, aut clam*, quādo contra eum qui non fecit opus, sed factū habet, datur, *vt ff quod vi, aut clam. l. 19. § clam. & l. competit. § fin* Et, vt breuiter dicam, ille tertius articulus qui dicitur, *ff. eodem. l. 1. in prin:* ex variis figuris, &c. est quod hîc dicitur, *& aliis quibusdam,* &c. ACCVRS.

a Imò approbatur per Bar. Nico. Angel. & Ias.

b Hanc primā expositionem licet Gl. reprobet tamē eam sequuntur cōmuniter doct. hîc, & inducūt ad hoc *l. 1. ff eo.* vide hîc per do. Ias qui longe tractat an appellatione cōtractus veniat quasi contractus.

β ¶ *Et aliis quibusdam modis.* Ex his actionibus quædam & re ipsa, & figura verborum in personam sunt: quædam in rem sunt scriptæ, vt ipsa in personam. priores semper aduersus eundem dantur, posteriores non æquè. Illis intēdimus, aduersarium dare, aut facere oportere: his non item, quandoquidem eas non in personam sed in rem & generaliter concipimus: Harum exempla hæc sunt, Ad exhibendum, Quod metus causa, Ex causa interdictorum. CVIAC.

k ¶ *Nullo iure.* not. hîc quòd ille qui rem meam tenet, non est mihi ideò obligatus, sed ratione possessionis [c] eum possum cōuenire, *vt C. de alie. iud. mu. causa fact. l. 1.* Sed oppono, teneris mihi ad rem restituendam: ergo es obligatus? Respon. non est verum [d], quia verbum *tenetur*, duobus modis accipitur. Nam si dicas, teneris ideo, quia ex natura actionis sis mihi obligatus, falsum est. Si verò dicas, *teneris*, quia per officium iudicis debet tibi necessitas imponi vt restituas, verum est, *vt ff. de rei vindicatione l. qui restituere.* & si hoc modo accipiatur, *teneris*, ergo es obligatus, non sequitur. AVRETTO. Et est ratio, quia officium iudicis nullam præsupponit obligationem *l. qui per collusionem. in fine ff. de actio empt. l. Quintus in principio, & fin. & gloss. 4 ff de ann leg.* nisi largo modo, secundùm quod dicit Bart. in *l. fin. ff da*[illegible] *& vide gloss supr in princ. in verbo, debetur.* Angel.

c Vel ratione nudæ detentionis. Ang & Ias.

d Idem Ioann. Fab. Platea, & Ias.

l ¶ *Rem corporalem.* benè dicit, *corporalem*, quia incorporalia non vindicantur [e], *vt ff de rei vindica. l. vindicatio.*

e Idem Io. Fab. & alij in apparatu Nicol. & Ias in Gl. sequi.

m ¶ *Possideat* nota, in actione in rem ex parte actoris alterum duorum [f] debere interuenire. scilicet dominiū, *vt ff. de rei vindic. l. in rem actio. & hic*, vel quasi dominium [g], vt in emphyteuta, superficiario, & in bonæ fidei emptore, & similibus [h], *vt infr. eod. § alia, & ff si ager vec. vel emphyteut l. 1 § finali. & l. 4. & l. 19. & ff. de superfic. l. 1. in fine. § respons & § quod au.* Item ex parte rei similiter dantur alterum, scilicet possessionem, vel quasi: vt quia dolo desierat possidere: *vt hic, & ff de interrogator actio. l. qui seruum. §. in iure. & l. si seruus. & de noxa actio. l. electio. §. 1.* AVRETTO. Ista glossa vix potest saluari, nisi loquatur de rei vindicatione specialiter, quia illa nunquam competit, nisi in possidentem, vel quasi.

f Imò alterum quatuor. s. dominium directum, vtile, vel quasi, vel ius in re. *Dyn. Nic. Angel & Ias.*

g Displicet Nicol. Fab & Angel.

h Dic hoc non videtur benè dictum: quia ibi non habes tantummodo Publicianam vt infr. eodem. § id est alias si haberet vtile dominium vt dicit Gl. præferretur domino directo. *l. 3 § 1. ff si ager vec vel emphy.* & tamē hoc est falsū: quia regulariter excluditur à vero domino *l. pe. & quod in nota. ff. de pu*[illegible] *bli.*

n ¶ *Dicat.* hoc non [i] est necesse probare, vel dicere, sed ex voluntate dicitur hoc. *vt C. de edend. l. qui accusare. & de rei vindicatione. l. fi. & ff de interdict. §. commodum* ACCVRS.

i Onus tamen probandi pōsit assertorē sic vult Nicol. Fab & Ang.

Æquè.] Supra, §. proximo ponitur de actionibus in rem pro rebus corporalibus: nunc pro rebus incorporalibus Et sunt duæ actiones, cōfessoria, & negatoria. Et diuiditur iste §. in duas partes. Primò ponit de actione cōfessoria, quæ intentatur pro seruitute constituta conseruanda, vel custodienda. Secundò ponit de actione negatoria, quæ competit domino negando aduersario suo ius esse seruitutis, & sic competit pro libertate cōseruanda. Secunda ibi, *Contrà quoque.* Itē totus iste § sex facit. Primò ponit exemplum de cōfessoria, quæ datur pro seruitute personali. Secundò dat exempla de confessoria pro seruitute reali rusticana, Tertiò ponit quatuor exempla de confessoria pro seruitute

reali

reali vrbana Quartò ponit plura exempla de negatoria. Quintò ponit differentiam inter actiones reales quæ competunt pro rebus incorporalibus: & inter eas quæ competunt pro rebus corporalibus. Sextò infert quandam exceptionem. Secunda ibi; *Vel per fundum*. Tertia ibi, *Eiusdem*. Quarta ibi, *Contra quoque*. Quinta ibi, *Quod genus*. Sexta ibi, *Sanè*. CASVS. Accessi ad Iustinianum, & ita quæsiui ab eo, & dixi: Domine, iam video de actione in rem, & vnde actio in rem habet locum pro dominio rerum corporalium, sed nunquid sunt plures actiones in rem? Et resp. Iustinianus quòd sic. Sicut enim dixi tibi, quòd actio in rem locũ sibi vindicat quando aliquis rem corporalem aliquam iure dominij in iudicio intentat suam esse: eodem modo dico tibi, quòd si aliquis ius

Titius suam esse intendat, in rem actio est.

Etiam pro incorporalibus rebus in rem prodita sunt actiones: confessoria scilicet, & negatoria. prior quidem ei qui sibi personalem, siue realem seruitutẽ vrbani, vel rustici prædij debitam contendit, conceditur: altera pro libertate vindicãda contra vicinum agimus: cui ius seruitutis in re nostra esse negamus. In corporalium autem rerum huiusmodi actiones ab his quæ pro corporalibus rebus competunt, in hoc differunt, quod illæ possidenti conceduntur: hæ verò non.

vtendi fruẽdi sibi esse in fundo, vel ædibus vicini sui dicas, vel si dicat, ius sibi esse ducendi aquam in fundum suum per fundum vicini sui: in omnibus his casibus actio cõfessoria locũ habebit, & non solùm in seruitutibus rusticorum prædiorum vindicãdis locum habet in rem actio confessoria, sed & in seruitute vrbanorum prædiorum. Eiusdem enim generis est actio quæ de iure vrbanorum prædiorum competit veluti si aliquis agat se habere ius ne vicinus suus altiùs ædes suas tollat: vel si aliquis dicat, se habere ius prospiciendi aliquid de fundo suo in fundum vicini sui, vel proiiciẽdi aliquid de suo in fundũ vicini sui. Aut si agat, ius sibi esse immittendi tignum de ædibus suis in ædes vicini sui. & sic in his omnibus superioribus casibus actio confessoria locum habet in rem. Sed quid domine, iam satis mihi liquet de confessoria in rem quæ habet locum in vindicat. rerũ incorporalium: nunquid plures sunt actiones in rem, quæ locum habere possunt in rebus incorporalibus: Ad hoc respõdet dominus Iustinianus quòd sic. Nam sicut ego dixi, quòd in seruitutibus rusticorum, vel vrbanorum prædiorum vindicandis locum habet cõfessoria in rem: eodem modo dico tibi in casu cõuerso, quòd si aliquis negat te habere seruitutem rusticorũ, vel vrbanorum prædiorum, competit ei actio in rem negatoria. Nam de vsufructu, & de seruitutibus rusticorum prædiorum, item de seruitutibus vrban. prędio. prodite sunt in rem actiones negatorię: veluti si quis agat ius vtendi fruendi in fundo suo, vel in ædibus suis aduersarium suum non habere: vel si aliquis agat, ius non esse aduersario suo eundi, vel agendi per fundum ipsius aduersarij: vel si quidam dicat aduersarium suum non habere ius in ædibus sui ipsius actoris, vt ipse actor non teneatur altiùs tollere ædes suas: vel si quis dicat, aduersarium suum non habere ius prospiciendi per fundum, vel proiiciendi aliquid in fundum suum: vel si quis agat, ius non esse aduersario suo immittendi tignum ex ædibus aduersarij in ædes suas. Nã in omnibus casibus his, sicut in superioribus, habent locum actiones in rem: sed tamen negatoriæ. Sed hoc genus negatoriæ scilicet actionis, in rebus corporalibus locum nõ habet Nam licèt in his casibus supradictis agat possessor negatoria, & hoc in rebus incorporalibus: in rebus tamen corporalibus ille agit qui non incumbit in possessionem: quia nõ est aliqua actio corporalis à iure prodita, beneficio cuius actionis possit negare illam rem corporalem actoris esse. Sed licèt tibi dixerim regulariter, quòd possidenti, & detinenti in rebus corporalibus non competat actio in vno tamen casu ille qui possidet, nihilominùs actoris partes sustinet: sicut in latioribus Digestorum libr. apertiùs apparebit. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. *sed ista*. hoc dicit. Aret.

¶ *Libellus pro seruitute personali.*

Est quædam actio realis quæ datur pro seruitute vindicãda, siue sit realis, siue personalis: *vt hic, § æquè. & ff si seru. vind l. ij* & primò circa seruitutem personalem formatur libellus. Est autẽ seruitus personalis vsusfructus, quem habemus in rebus alienis: *vt ff de vsufru. l. j. & supr. de vsufruct § constituitur & supr. de vsu, & habit. in princip* forma igitur libellum primò in seruitute personali, in hunc modũ B, Dico ego C, contra B, quòd ipse habeat prædium, in quo habeo ius, siue seruitutem vtendi fruendi: vnde propono confessoriam actionem contra dictũ C, & peto dictam seruitutem mihi adiudicari: & ipsum C, vt patiatur me vtifrui, condemnari. In qua etiam actione sufficit causam proponere, vt suprà dictum est & proponetur ita, Vnde eũm habeam ius vtẽdi fruendi, peto mihi illum cõdemnari. Eodem modo formabis libellum in eo qui habet tantùm vsum dimittendo hoc verbum *frui*. & potest addi sic, & qui tanto tẽpore me prohibuit, & impediuit vti frui: peto dictum C, in fructibus quos percepissẽ, vel percipere potuissem, mihi condemnari. & hoc per *l. j. ij. & iij. resp. & l. si. ff. si vsusfructus peta.*

¶ *Libellus pro seruitute reali.*

Circa seruitutem realem forma sic libellum. sed primò sciendum est, quòd seruitus realis non potest deberi, nisi vterque habeat prædium: vnus vnum, quod seruiat: alter aliud cui seruiatur: *vt supr. de seruit. § ideò autem. & communia prædio. tam rustic. quàm vrbano l. j. in fin.* Seruitutes rustico. prædio sũt iter, via, actus, & aquæductus: *vt ff. de seruit. rustic. prædio l. j. in princip.* Forma ergo sic libellum in seruitu. rustico prædio. Dico ego A, contra B, quòd habeo seruitutem eũdi per fundum suum ad fundum meum: vnde propono confessoriam contra ipsum B, & peto ipsam seruitutem mihi adiudicari: & ipsum vt patiatur me vti hac seruitute, mihi condemnari. Eodem modo formabis in aliis ser. rusticorum prædiorum, & loco actio. si vis potes ponere causam, & assignare scilicet hanc. Vnde quia ius habeo eundi, & formabis vt in libello superiori continetur.

2. ¶ Æquè [a] si agat [b] quis, ius sibi esse fundo fortè, vel ædibus vtendi [c] fruendi, vel per fundum vicini eundi agendi; vel ex fundo vicini aquam ducendi, in rem actio est [d]. Eiusdem generis [e] est actio de iure prædiorum vrbanorum, veluti si quis agat sibi ius esse [f] altiùs ædes suas tollendi [g] [α], prospiciendi, vel

a ¶ *Æquè* sci. datur actio in rem.

b ¶ *Agat.* sc. actione confessoria. Quod sic vocetur, legitur *ff. si seruit. vindic. l. ij in princ.*

c ¶ *Vtendi.* hæc seruitus est personalis, sed sequentes reales: *vt ff de seruit. l. j.*

d ¶ *In rem actio est.* sc. confessoria.

e ¶ *Eiusdem generis.* scilicet vt sit in rem.

f ¶ *Sibi ius esse* [a] Not. quòd confessoria [b] proponitur verbis affirmatiuis, & negatoria negatiuis: & ex hoc comprehenditur medium concludendi in huiusmodi actionibus: de quo dic vt per Angel. hic.

g ¶ *Tollendi.* vt si eras in quasi possessione seruitutis domus meæ, ne mihi liceret altiùs tollere, me volente ædificare, debeo agere negatoria. & hic ita interserit [c] exemplum negatoriæ: *vt ff. si ser. vin. l. & si forte. § j.* In hac enim seruitute negatoria verbis affirmatiuis, & confessoria negatiuis proponitur *vt ff. si ser. vind. l. loci.* Alia verò exempla quæ ponuntur, benè ponuntur in confessoria vsque illuc, *Contra*, &c. a. Vel pone hoc exemplum in confessoria: vt si talem mihi debeas seruitutem, vt altiùs teneas ædificatum: *vt ff. de seruit. vrba. præd. l. si arborem. §. interdum. & l. eum debere.*

α ¶ *Altius ædes suas tollendi* Aut iure meo, aut iure seruitutis ædes altiùs tollo. Iure meo, si non vicino cessero, ius mihi non esse altiùs ædes tollendi: Iure seruitutis, si vicino iam antè cessero ius mihi non esse altiùs ædes tollendi: *vt in Lege tecum. ff. de exc. rei vend. l. si domus. de ser. vrb. l. si mihi de ser. rust.* Iure meo ædes altius in immensum tollere possum, Iure seruitutis vel vsque ad certam altitudinem, vel in infinitum, dum tamen inferius vicinus ne grauetur. *l. cuius, de seruitut. vrb.* Iure meo si ædes sublatas habeo in earum refectione antiquam formam seruare non cogor: Quòd si iure seruitutis seruare debeo formam ædium antiquarum, quas ipse cùm depressas haberem, vicino concessa seruitute, is mihi porrò concessit, vt altiùs tollerem: Ergo eisdem fundamentis, & eadem seruata crassitudine muri eas reficere debeo. *l. qui luminibus l seruitutes. §. si sublatum. de ser. vrb.* CVIACIVS.

a Hæc Gl. non est Accur. sed additio

b Confessoria affirmatiuis, negatoria negatiuis verbis concipitur actio.

c Displicet Dy. Ni. Ioan. Fab. & Ang. & dicit Ias. quod est destru.

¶ *Libellus pro seruitutibus vrba. prædiorum.*

Contrà quoque.] Seruitutes vrb. prædiorum sunt, vt seruitus prospiciendi, vel immittendi tignũ in vicini ædes, & aliæ similes: *vt i. hoc § Æquè. ver. eiusdem & ff de ser. vrb. prædio. l. j.* & forma libel. in qualibet istarum actio. hoc modo: Dico C, cõtra A, quòd ego habeo ius immittendi tignum de domo mea in ædes suas: vnde propono confessoriam contra ipsum, & peto dictum ius, siue seruitut. immittẽdi tignum mihi adiudicari & ipsum A, vt me patiatur vti tali seruitut. mihi condẽnari. & in libel. potes edere causam pro act. & erit causa talis: Quia seruitutem habeo immittendi tignum de ædibus suis in ædes meas, inde peto, &c. nihil aliud in libello mutatur. Et eodẽ modo forma libel. in aliis seru. vrb. prædiorũ, excepta seruitut. altiùs non tollendi, in qua lib. debet formari verbis negatiuis, scilicet hoc modo: Dico ego A, contra B, quòd ipse non habet ius altiùs tollendi ædes suas, quia ego habeo seruitutem in ædes suas non tollẽdi, vnde proponendo confessoriam contra ipsum B, peto seruitutem altiùs non tollendi mihi adiudicari, & ipsum ne altiùs tollat, mihi peto condẽnari. Et in ista sicut in aliis potest loco actionis causa propon.

proponi.hoc modo. Vnde cùm habeam ser. in ædes suas altiùs non tollendi, peto, &c.

¶ *Libellus in actione negatoria.*

Est & alia realis actio, quæ competit pro seruitute neganda tam in rustico prædio, quam vrbano, & appellatur negatoria, *vt ff. si seruit. vind. l. ij. in prin. & hic in ver. contrà*. Super quo formandus est libellus & in rusti prædio, & in vrba. Sed primò in seruit. rust. prædio. formatur libellus hoc modo: Dico ego A, contra B, quòd cùm ipse sit in quasi possessione seruit. eundi per fundum meum ad fundum suum, & ipse non habeat seruitutem in fundo meo; proponendo negatoriam contra ipsum B, peto absolui à tali seruitute. In isto libello potest poni causa loco actionis: vnde cùm seruitutem non habeat eundi, peto, &c. Similiter in aliis seruit. prædio vrba. formatur negando; scilicet vt actio sit negatoria, & causa similiter. Vnde cùm non habeat ius istius seruitutis, peto, &c. potest etiam in actione negatoria quæ datur pro seruitutibus vrbano. prædio denegādis, sic formari libel. Dico ego C. contra B, quòd cùm ipse sit in possessione immittendi tignum de ædibus suis in ædes meas, & ipse non habeat ius immittendi tignum in ædes meas, peto, &c. Et sic formatur libellus in aliis seruitu. vrba. præd. denegandis, formando per verba negatiua. Similiter formatur sic, quando negatur seruitus altius non tollendi; in qua non formabitur libellus verbis affirmatiuis: sed negatiuis, hoc modo. Dico ego A, contra B, quod cùm ipse sit in quasi possessione seruit. ædium mearum, quòd ipse habeat seruit. in ædes meas, ne mihi liceat illas altiùs tollere: ideò peto proponēdo negatoriā actionē contra ipsum B, ab huiusmodi seruitute absolui, & ipsum, ne me altiùs tollentē impediat, mihi cōdēnari, & causa in hoc libello proponitur talis. Vnde cū ipse nō habeat seruitutem in ędibus meis, ne liceat mihi altiùs tollere, peto, &c.

proiiciendi a aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. Cnnità a quoque ß de vsufructu, & de seruitutibus prædiorum vrbanorum, inuicē quoque proditæ sunt actiones b: vt, si quis intendat ius non esse aduersario vtendi fruendi, eundi, agendi, aquámve ducendi, item altiùs tollendi a, prospiciendi, proiiciendi, immittendi. Istæ quoque actiones d in rem sunt; sed negatiuæ γ. Quod genus actionis e in controuersiis rerum corporalium proditum non est. Nam in his f is agit qui non possidet: ei verò qui possidet g, non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse h δ. Sane vno casu ε i, qui possidet, nihilominus is actoris partes obtinet: sicut in latioribus ζ Digestorum libris opportuniùs apparebit k.

Iam secūda actionum sectio pertractanda capitur: & primò de in rem prætoriis. Quo subiecto titulo ab

a ¶ *Prospiciendi vel proiiciendi* Proiectionis sunt meniana, quæ Græci ἐξώστας vocant. sic vero legendum est in *l. meniana. C. de ædif. priuat*. Cvrac.

ß ¶ *Contrà* id est, in contrarium. Nam suprà, de confessoria, per quam seruitutes debentur. nunc de negatoria, per quam seruitutes denegantur *vt ff. si ser. vind. l. ij. in princip.*

ß *Contrà quoque* Paulò post ait, vt est in ver. *inuicem quoque*. & inde nimirum contraria hæc actio dicta est *l. sicuti. ff. si ser. vind.* Cvsacivs.

b ¶ *Proditæ sunt actiones* scil. negatoriæ.

c ¶ *Altiùs tollendi.* Exemplum confessoriæ a. In his enim exemplis omnibus repetitur, *non*. a. Vel dic non repeti b, *non*, ad hoc exemplum: sed ad alia sic. ¶ Sed quæritur hîc, quare nomina talia dantur talibus actionibus? Respondet Plac. quia negatoria negatiuis verbis proponitur, confessoria verò affirmatiuis. Hæc opinio reprobatur in seruitute altiùs tollendi: ibi enim confessoria negatiuis, negatoria affirmatiuis c verbis opponitur. Dic ergo potiùs inspiciendam esse naturam, quam verba, vt confessoria ideò dicatur, quia ad hoc vt confiteatur se debere, datur negatoria autem quia negatur ¶ Item quare istæ dicuntur in rem? Respondet quia ad similitudinem rei vindicationis dantur. Sicut enim illa ratione dominij, vel quasi datur, sic & istæ. Vt ecce ratione dominij datur confessoria, sc. domino fundi cui seruitus debetur *vt ff si seruit. vindi. l. ij. §. hoc autem.* & ratione quasi dominij, vt fructuario creditori d, & superficiario e. Item Publiciana datur ei cui seruitus est constituta à non domino fundi: *vt ff de remiss. l. j. §. idem Iulianus. & de superfic. l. j. §. final. & si vsusfruct. peta. l. j. & de Public. in rem actio l. si ego ij. & i. ij. respon.* Item sicut ratione possessionis, vel quasi datur rei vindicatio, & sic hæc confessoria ratione veræ possessionis aduersus eum qui possidet agrum qui seruitutem debet, *vt ff. si vsusfruct. peta. l. vti frui §. verùm* vel quasi possidet: *vt ff. si vsusfructus peta. l. fin.* Hoc idem in negatoria: nam ipsa ratione dominij datur domino fundi qui negat seruitutem deberi, vtilis autem quasi domino, quia ius habet in fundo quem negat seruitutem debere: *vt ff si seruit. vind. l. ij.* Et etiam ratione possessionis intenditur contra eum qui possidet rem ratione vsusfructus, *vt ff. de acquirend. possess. l. naturaliter.* vel quasi possidet, vt si te vetatur propter illam seruitutem, quam sibi dicit debitam. in quibus non est vera possessio etiā naturalis: *ar. ff. de seruit. vrbano. prædio. l. si ædes. § libertas. & §. seq.* & ratione horū, & similiū dicūtur in rē. Item nota quod dicit Plac. quòd negatoria ita demùm datur, si fuerit seruitus constituta, & postea amissa. sed falsum est, competit enim & si nulla fuit: *vt ff si serui. vindi. l. loci. §. competit. & l. fistulas.*

d ¶ *Ista quoque actiones.* de quibus ī. prox. §. dixi Nam ad proxima est facienda relatio a: *vt ff. de leg. j. l. si seruum plurium §. fin. & de test. l. heredes. §. sed & si notam.* Nam aliæ nō sunt negatiuæ, sed affirmatiuæ, sed in eo quòd dicit, in rem sunt, potest ad vtrumque referri

γ ¶ *Negatiuæ.* Sic *in l. vti frui. si vsusfruct. pet.* frequenter autem negotiatoriæ dicuntur. Cvrac.

e ¶ *Quod genus actionis.* scilic. negatoriarum, & affirmatiuarum. ¶ Et nota quòd nomen *actionis* largè hic ponitur b: alias verò pro personalibus tātùm, vt diximus ī *vt* §. j.

f ¶ *In his* scil. causis rerum corporalium.

g ¶ *Possidet.* scilicet in solidum. Si enim duo asserant se possidere, & vterque vincit, poterit alter vindicare: *vt ff vti poss. l si duo. in fin. j respons.*

h ¶ *Neget rem actoris esse.* Hæc verba restringunt c præcedētia, scilicet *si verò*, &c. Nam hoc perpetuò verum est, quòd alias non darēt actio possidenti, per quam neget, rem actoris esse. Sed potest poni casus vt possessor habeat actionem, per quam dicat se dominum esse: *vt ff de rei vind. l officium. & ff. de vsufru. quemadmodum ca. l. si vsusfructus nomine.* Constat enim, commodatarium non possidere, & commodantem possidere: *vt ff. commo. l. rei.* Idem in conductore & locatore: *& ff. de vsucap. l. non solùm. §. j.* Alij dicunt d legem illam *officium*, loqui quando alius non possidens agit, vt sic ratione detentionis talis agatur. Sunt & alij, vt Bul. & Ioannes, qui dicunt quòd eo ipso quòd agit possessor rei vindicatione, renunciat e causæ possessionis, cùm hoc sit impossibile, te possidere, & vindicare posse. Prima verior est. Accvrs.

δ ¶ *Rem actoris esse* Actoris, i. petitoris qui se dominum esse contendit. Possessor in petitorem negatoriam non habet. In ipsum possessorem petitor confessoriam habet. Cvrac.

i ¶ *Vno casu.* vt in duplicibus iudiciis: *vt ff. de iudic. l in tribus. & j. eo §. quædam. & ff. vti possidet. l si duo. §. j. & j de interdict. §. tertio & ff familia erciscund. l. j.* f a. Vel dic quòd dicit de qualibet exceptione proponenda. Nec enim hic dicit, quòd sit actor, sed cautè dicit quòd partes, siue onera actoris sustinet, secundùm Ioannem: *vt ff de exceptio l. j.* Additio Dic, nec etiam placet hoc Pe. & Dyno, quia secundùm hoc essent plus quam mille casus. Vnde Pet. ponit exemplum quando reus suscepit in se onus probandi, s. quòd res petita pertineat ad eum, & non ad actorem: *vt l. circa. ff. de proba.* & hoc exemplum placet hîc Ioan Fab nam litera non dicit, actor, sed, vicem actoris sustinet, & sic non propriè exceptio, sed quædam illatio. Angel.

ε ¶ *Sanè vno casu.* Quid. cod. *sanè in vno.* quidam. *sed vno.* Placet à Batone annotata lectio, *sanè in hoc casu*, id est, in controuersiis seruitutum. Vel potiùs quod quidam cod. habent; *sanè hoc vno casu.* Cvrac.

ζ ¶ *Sicut in latioribus.* Tit. *si vsusfr. pet.* & tit. *si ser. vind.* In his libris sic sæpe relegat nos Iustin. ad Pandectas. Semper autē non legem aliquam, aut caput vnum: sed titulum aliquem, aut librum significat *vt in §. rursus. tit. ex quib. caus. maio. & in §. item si de dote. titul. de imp. in res dot. fac. & in §. hæc exempli de excep. lib. de exceptionib. & in §. vlt. de publ. iudic.* librum, *publicorum.* Cviacivs.

k ¶ *Apparebit.* vt *ff. de iudi. l. in tribus*, secundùm primum: *vel ff. de excep. l. j.* secundum secundum.

• *Sed ista*] Diuiditur in duas partes. Primò ponit, & declarat actiones præcedentium §§. fore ciuiles. Secundò ponit de actionibus prætoriis, ibi. *Alia autem.* Item ista secunda subdiuiditur. Nam primò ponit de actionibus in rem prætoriis. Secundò ponit de personalibus. Secunda inferiùs in § *in personam.* Item prima subdiuiditur. Nam primò ponit, quando res petitur quasi vsucapta quæ non est. Secundò vsucapta est: & petitur ac si vsucapta non esset. Secunda ibi in § *rursus.* Item prima subdiuiditur. Nam primò ponit de actionibus prætoriis in rem. Secundò de eis duo ponit exempla. Secunda ibi, *Ecce plerumque.* Primum exemplum prosequitur ibi, *Namque si cui.* Secundum in § *Rursus.* iam allegato. Azo.

Casvs. Domine, iam posuistis mihi vnam compendiosam diuisionem actionum, & membra diuisionis per dilucida exempla declarastis, Pro Deo nunquid sunt plures diuisiones actionum? Et respond. Iustinianus, quòd sic. Nam actiones quædam sunt ciuiles, quædam prætoriæ. Istæ enim actiones de quibus superiùs mentionem habuimus, & si quæ eis aliæ similes sunt,

a Ridiculū est secundum Dy. Io Fab. & Ias.
b Idem Dyn. & Ias.

a Habendo respectū ad medium concludendi. Ange & Ias.

d Ista duo exempla displicent Dy. Bart Ioan Fab Pla. Angel & Ias.
e Illud exemplum placet Nicol Fab Pla. Angel. & Ias. & idem dic in emphyteuta, & vasallo

a Hoc verum nisi ad omnia possint fieri. Dy. & Ni.

b Idem Ni.

c Sequuntur Angel. & Ias.

d Ista displicet Angel.

e Hoc verum quando agit occasione illius possessionis quæ erat penes ipsum, & per semetipsam possidebat, & ferebat se possidere. Angel & Ias.
f Hoc exemplum sequitur Dyn. hic, sed Ioann. & Pet. contrà, quia exceptio debet esse de regula, nam in rebus incorporalibus possidendis, nō datur actio nisi in vno casu: sed secundùm Gln. essent plures, quàm mille. Præterea in istis duplicibus iudiciis qui agit non negat rē actoris esse, nec agit rei vindi. prout litera requirit.

sunt ex legitimis, & ciuilibus causis descēdūt: id est, ciuiles sōt: aliæ autem actiones sunt, quas prætor introduxit ex sua iurisdictione. Sed Domine, nunquid prætoriæ diuidi possunt? Et respōdet quòd sic. Prætoriarum enim quædam in rem, quædā in personam sunt. Prætor enim quasdam actiones, ex sua iurisdictione comparatas habet tam in rem, quàm in personam: quas etiam ipsas prætorias necessarium est, id est, vtile, exemplis ostendere. Et hoc vsque ad illum versiculum, *ecce plerunque*, &c. in quo ponit sic casum: Domine, vos dixistis mihi suprà quòd prætoriarum actionum quædam sunt in rem, quædam in personam, & promisistis, quòd easdē per exempla mihi ostenderetis. Ad hoc respondet Institutianus, Amice, libenter. Ecce plerunque prætor permittit in rem agere ita, vt actor dicat se aliquā rem quasi vsucepisse, quam in veritate non vsucepit: & tamen vult in rem actione prætoria ita vindicat suam esse, quasi vsucepisset. Et non solùm in casu isto locum habet actio prætoria in rem: sed in casu conuerso. Quandoque enim ita permittit prætor in rem agere, vt aliquis dicat, aduersarium suum rem quasi non accepisse, quam in veritate vsucepit: & ita eam rem ab eo prætoris auxilio auocat, quasi eam nunquam vsucepisset. Sed pone Domine, pro Deo dicatis mihi exemplum familiare, in quo actor dicit, se quasi vsucepisse rem, quam in rei veritate non vsucepit. Ad hoc respondet. Amice, dabo tibi bonum exemplum. Nam pone quod aliqua res alicui ex causa iusta, puta Petro a non domino tradita sit, veluti ex causa emptionis, vel donationis, aut ex causa dotis, aut ex causa legatorū, vel ex alia simili causa apta ad dominij trāslationem: & nec dū Petrus bonæ fidei possessor illius dominiū beneficio illius vsucapionis adeptus sit, si possessionem illius rei aliquo casu amittat, nullam habet de iure ciuili directā actionem in rem ad illam rem persequendam. Ita enim proditæ sunt actiones in rem de iure ciuili, vt quis ratione dominij rem suam vindicaret. Cùm igitur de iure gentium, puta per traditionem non sit illius rei dominus effectus, neque de iure ciuili, putà per vsucapionem, liquet manifestè, quòd omne beneficium iuris ciuilis in hoc casu Petro sit præclusum. Sed quia prætori, qui naturali æquitate mouetur, durum videtur in hoc casu Petro possessori bonæ fidei deficere penitùs actionem, quandam actionem, de æquitate introduxit, beneficio cuius actionis Petrus qui possessionem amisit, dicit, se eam rem quasi vsucepisse: & ita prætoria in rem vindicat suam esse, sicut si in rei veritate eam vsucepisset, & directa in rem ciuili eam vindicaret. & ista actio de æquitate prætoris in hoc casu introducta, Publiciana appellabatur: quæ ideò sic appellatur, quia primùm à Publicio prætore in edicto proposita est. Et hæc dicuntur vsque ad illum § *Rursus ex diuerso*. Franciscus.

eo quem dominum credebat, rem traditam accepit, si prius a rei possessione ceciderit, quàm vsucapionem absoluerit, is aduersus possessorem Publicianam in rem actionem intentare potest, vt perinde ei restituatur, ac si vsucapione eius rei dominium nactus fuisset.

3. § Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem [a] habuimus, & si quæ sūt similes [b], ex legitimis [c] & ciuilibus causis descendunt.

§ Aliæ autem [d] sunt, quas prætor ex sua iurisdictione cōparatas habet tam in rem [e], quàm in personam: quas & ipsas [f] necessarium [g] est exemplis ostendere: vt ecce [h] plerūque [i] ita permittit prætor in rem agere, vt vel actor dicat [k] se quasi vsucepisse quod non vsuceperit: vel ex diuerso [l] possessorem aduersarium suum non vsucepisse quod vsuceperit.

Actio Publiciana dicitur prætoria, & datur ex æquitate prætoris illi qui rem nactus est à non domino ex aliquo iusto titulo qui esset aptus ad dominij trāslationem: & datur quasi ipse rem vsuceperit. Aret.

4. § Namque si cui ex iusta causa [m] res aliqua tradita [n] fuerit (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut

a Actio in rē, quæ datur cōtra eum qui dolo desiit possidere, an, & quomodo sit ciuilis, & prætoria.

b Inuentione sed extensione dicitur prætoria *Fab. Ang. & Ias.*

c Actionē ciuilē a prætoria an distinguamus inspecta actoris persona, an inspecta origine.

d Imo inspecta origine. *Bal. & Ias.*

e Commodati actio est ciuilis. Sequuntur eam Fa & An.

f Actiones ciuiles eas dicimus, quæ oriūtur ex aliqua quinque partium iuris ciuilis *Accurs. Ang. Ias.*

Sed ista.] Latentee accedit ad secundam diuisionem, scilicet aliæ sunt ciuiles, & aliæ prætoriæ: & de omnibus exempla ponit.

¶ Sed quæritur de duabus: scilicet de [a] actione in rem, quæ datur contra eum qui dolo desiit possidere. Videtur enim prætoria, *vt ff. de noxa. act. l. actio §. 1.* Sed & ciuilis videtur, inspecta persona actoris, qui de iure ciuili admittitur ad agendum, *vt ff. de rei vindicatione l. in rem actio.* Sed dic, eam ciuilem [a], inspecta potius persona actoris, quæ dignior est, *vt ff. de doli mali exceptio. l. purè, §. fin.* Et hæc cōsideratio semper habetur. Nā hæreditatis petitio dicitur prætoria, quando bonorum possessori datur, vel fideicommissario, licèt contra possidentem, pro hærede, vel pro possessore detur. & econtrà si detur hæredi de iure ciuili, dicatur ciuilis: *vt ff de petitio. hæredi l. 1.* Semper [c] enim iudicamus an actio sit ciuilis vel prætoria, inspecta [d] persona actoris. § Secundò quæritur de actione cōmodati. Sed dic, eam ciuilem [e]: *vt ff. commodati. l. in cōmodato. §. sicut.* Et quod dicitur eodem titulo, *ff commodati l. 1. in principio. in glossa, ait prætor, quæ est glossa 1.* vel approbando, vel confirmando dicit, nō inueniēdo, sicut & de petitione hæreditatis dicitur, *ff. si pars hæreditatis petatur. l. 1. in principio.* Sed tamen ipsa ciuilis est, cùm sit ea senatusconsulto, & etiammortalis dicatur: *ff. de petitione hæredita l. itē veniūt. § item antequā. & Cod de hæreditatis petitio. l. fi. in principio.* Omnes [f] enim actiones quæ oriuntur ex his quinque partibus iuris: scilicet legibus, senatusconsultis, plebiscitis, principū placitis, & responsis prudentum, ciuiles sunt. Quæ [a] verò à magistratibus, vel prætorū edicto descendunt, prætoriæ sunt: *vt §. de iure natur. §. constat.* vsque *ad § ex non scripto. & ff. de iustitia, & iure l. non autem. & §. de perp. & temp. act. in prin.* ¶ Aliæ præter duas suprà dictas certæ sunt, vtrùm sint prætoriæ, vel ciuiles. Accvrs.

a ¶ *Quarum mentionem.* scilicet expressam, vt de quibusdam dictum est.

b ¶ *Et si quæ sunt similes.* vt quæ sunt ex contractu, vel quasi: vel ex delicto, vel quasi: & quæ descendunt ex variis figuris causarum: *vt supr. eod. §. 1. & 4.*

c ¶ *Ex legitimis.* id est, ex lege duodecim tabularum. 2. pro, id est, *ciuilibus.* 3. Vel dic, *ex ciuilibus*, id est, ex auctoritate iuris prudētum, & eorum responsis. nam totum est ius ciuile. *vt ff. de iustitia, & iure l. non autem ciuile. & de origine iuris. l. 2. §. nouissimè.*

d ¶ *Aliæ autem [e].* Aduerte quòd hîc doctores ita distinguunt hūc §. incipiendo ibi. Sed istæ quidem. tamē communiter allegatur in materia Publicianæ. § *aliæ.* hîc. & non superiùs incipiendo.

e ¶ *Tam in rem* id est, tam in rem tantùm, quàm in personam tantum. Nec [d] enim aliqua prætoria inuenitur, quæ sit mixta; scilicet in rem, & in personam licet ciuilis [e] talis inueniatur: *vt §. eo. §. quadam.* Et primo hîc de realibus dicit, vsque ad *§. in personam* & postea de personalibus dices. Accvrs.

f ¶ *Ipsas* scilicet prætorias, quasi diceret, non solùm ciuiles quas exposuimus.

g ¶ *Necessarium.* id est, [f] vtile: quod [g] enim medicamenta morbis, hoc exhibent iura negotiis: *vt in Auth. hac constitutio inno in princ. coll. viij.* Nec [h] enim necessitas in principe poni potest: *vt ff. de legi. & senatuscon. l. princeps.* Item quia per exempla [i] apertius intelligitur. *vt hîc, & C. de transactio. l. vt responsum. & ff. de collatio. bono. l. prætor. § Iulianus.*

h ¶ *Ecce* Hoc est primum exemplum, quod exponitur statim ibi. Namque, &c.

i ¶ *Plerunque.* Quia hoc semper dicere non potest: scilicet contra dominum, nisi in casibus, vt statim dicemus.

k ¶ *Dicat.* agendo Publiciana.

l ¶ *Vel ex diuerso.* hoc exponitur infrà § *Rursus.*

a Actiones prætoriæ dicuntur, quæ à magistratibus, vel eorū edicto descendūt.

b Actiones ex legitimis causis descendentes, an quæ ex lege xii. tabularum, an quæ ciuiles, an quæ authoritate, & responsis prudentum?

c Hæc Gl. non est Accur.

d Actio prætoria nulla est in rem simul, & personam

e Actiones ciuiles quædam sunt in rem, & personam.

f Necessarium pro vtili

g Iuris, & medicamentorum similitudo, & proportio.

h Necessitas principi auferri non potest.

i Exemplis res apertius intelligitur.

¶ *Libellus in actione Publiciana.*

Namque si cui.] Hîc tractatur de actionibus prætoriis realib. & primò de Publiciana, in qua qualiter formetur libellus, est videndum. Vnde sciendum est, quòd actio Publiciana competit, quādo res aliena traditur ex iusta causa. vnde si cadat a possessione aliquo casu, poterit hac actione agi contra possessorem, nisi sit dominus qui possidet: *vt ff. de Publicia. l. 1. §. penultimo, & finali. & §. eod. §. prox. versiculo, Ecce plerumque.* Formabis ergo sic in actione libellū. Dico ego A, contra B, quòd ipse detinet rem mihi traditam ex causa emptionis, quam quasi vsucepi. vnde proponendo Publicianam contra ipsum B, peto, ipsam rem iure quasi dominij mihi adiudicari, & eundem B, ad eius restitutionem condemnari. In hoc libello licèt nomen actionis non proponatur, sufficit vt causa edatur, quæ talis est. Vnde cùm ipsam rem quasi vsuceperim, peto, &c. vt in prædicto §. *Ecce plerumque.* Vel potest assignari pro causa hoc. Vnde cum ipsa fuerit mihi tradita ex causa emptionis, peto, &c. & est eadem prima cùm ista, quia traditio ex causa parit vsucapionem: *vt ff de Publicia l. 1. & 13. & 14.*

m ¶ *Ex iusta causa.* id est, ex aliquo contractu qui descendit ex iusta causa, id est, ex affectione vtriusque partis: *vt ff. eodem. l. in omnibus rebus, ad finem tituli* quam affectionem iustum est seruari: *vt suprà, de rerum diuisione. §. per traditionem.* Et hoc dummodò [k] talis titulus fuerit aptus dominium transferre, licèt non transferat, quia traditio non plus transfert, quàm sit apud eum qui tradidit: *vt ff. de acquirend. rerum dom. l. traditio.* Et nominantur huiusmodi contractus. *ff. de publi. l. 1. in fi. & l. 4. 13. 14. & vi. & septima.* si verò contractus non est habilis transferre dominium, non competit Publiciana: *vt ff. de Public. l. quacumque §. 1. & fin.*

n ¶ *Tradita.* à non domino.

k Idem Fa. Ar. & Ias.

a ¶ *Dominum*

e ¶ *Dominus effectus* per vsucapionem. Nam per traditionem dominus factus non fuit. Si autem altero istorum modorū factus dominus fuerit, Publiciana ei non datur: sed directa rei vindicatio: *vt ff. de Publicia. in rem act. l. j. in prin. & §. j.*

b ¶ *Casu* imo & si quocunque modo. Nam & si per furtum, vel rapina [a], vel aliam vim amiserit: non tamen habet in rem actionem directam, sed hanc: licèt habeat & alias actiones, vt furti, vel vi bonorum raptorum. & similes: *vt suprà de oblig. quæ ex delicto. § sed & bona fides. & suprà vi bonorum raptorum §. fin.*

a Furtū & rapina non connumerātur inter casus fortuitos. Ang.

c ¶ *Nullam.* de aliis autem realibus constat: sed de hac rei vindicatione dubitatur.

d ¶ *Directam.* Sed [b] nunquid Publiciana cōpetit ratione vtilis dominij? Quidam dicunt, quòd sic, dicentes quòd vtile dominium habet, ei Publiciana competit. & dicunt hanc esse causam Publicianæ, sicut directum dominium est causa directæ actionis in rem: *vt ff. de rei vindicatio. l. in rem actio. in prin.* Alij dicunt [c], quòd nec vtile dominium habeat, cùm ille, qui vtile dominium habet, etiam contra dominum agat: *vt ff. si ager vectig. vel emphyteu. pe. l. j. & ij.* quod non est in Publiciana: *vt ff. de Publicia. l. pen. & fin.*

b Actio Publiciana verum competat habenti vtile dominium.

c Et benè Nico Fab. & Iason.

legatorum) & necdum eius rei dominus effectus [a] est: si eius rei possessionem casu [b] amiserit, nullam [c] habet in rem directam [d] actionem ad eam persequendam: quippè ita proditæ sunt iure ciuili actiones, vt quis dominium suum vindicet [e]. Sed quia sanè durum erat, eo casu [f] deficere actionem [g], inuenta est à prætore actio [h], in qua dicit [i] is qui possessionem amisit, eam rem se vsucepisse, quam vsu non cepit, & ita vindicat suam esse: quæ actio *Publiciana* appellatur, quoniam primùm à Publicio [k] prætore in edicto proposita est.

Quemadmodum Publiciana pro re nondum vsucapta recuperanda datur: ita ex diuerso rescissoria actio pro re quæ vsucapta est à parte, rehabenda. Si quis itaque Reipublicæ, aliàve quauis causa absens, rem præsentis vsuceperit, domino concessum est reuerso possessore (impetrata prius rescissione vsucapionis) statim intra annum rescissoriam actionē instaurare, perindéque rem petere, atque si vsu nunquam capta fuisset.

5 ¶ Rursus ex diuerso, si quis

e ¶ *Vindicet.* hoc videtur falsum. nam aut habeo dominium, & tunc non vindico quod habeo, si non habeo, nec tunc vindico: *vt ff. de rei vind. l. in rem actio. § respon.* Item dominium est ius, & res incorporalis; quomodo ergo vindicatur? Sed dic, *dominium*, id est, rem ratione dominij.

f ¶ *Eo casu.* scilicet isto supradicto.

g ¶ *Deficere actionem* quod erat secundùm ius ciuile.

h ¶ *Actio.* scilicet Publi. vt statim subijcit: alias [d] nisi prætor actionis nomen diceret, in factum daretur: sicut ex ciuili obligatione noua datur condictio ex lege, si non caueatur de nomine actionis: *vt ff. nau. caupo. stab. l. j. & ita. §. ait prætor. in glo. ij. & de condict. ex lege l. j.* A D D I T I O. Not. glo. secundum Dy. quam tene menti pro regula, quæ actio competat ex remedio ciuili, vel prætorio: pro qua facit text. *ff. de adult. l. quod ex his* Sed contra hoc opponitur. *l. sed & possessori. in principio de suron. communia glo. in verbo, dandam.* vbi actio in factum, & Publiciana videntur esse idem. Sed tu responde, vt ibi per glo. & doct. Ang.

d Actio in factū est prætoria, condictio ex lege, ciuilis.

i ¶ *Dicit.* & sic videtur quòd prætor permittit mētiri: quod Placent. cōcessit [e], & idem in sequētibus casibus tribus, & facit *Co. de bo. ma. l. j.* vnde sic libellum formabat: Peto talem rem, quam possides, & quam emi, vel alia simili iusta causa habui a nō domino; quam dico me vsucepisse. Nam licèt hæc verb. quia dico me vsucepisse, &c. directam rei vindicationem magis videantur inducere: tamen ex adiunctis Publicianam signant. 2. Alij dixerunt, ita esse formandum: Peto talem rem, quam dico meā: sed quia fortè non possem probare meam, propono Publicianam [f]. 3. Alij dicunt vtramque alternatiuè proponi: scilicet rei vindicationem, & Publicianam hoc modo, Peto talem rem iure directi dominij, vel quasi, & hanc approbat consuetudo [g]. Sed certè duæ primæ non placent: quia quomodo diceret rem suam se vsucepisse, cùm hoc non sit verum? sic enim peieraret in sacramento calumniæ: *vt Co. de iureiuran. propter calum. dan. l. ij.* Sed illi respondent; quia hoc facit lege permittente: vnde non peierat: *ff. qui satisdare cogantur. l. fin.* Sed nec vltima placet, quia vnam debet eligere, & nō pluribus agere actionibus: *vt ff. de reg. iur. l. nemo §. quotiens.* 4. Dic ergo quartò esse formandum in hunc modum libellum, Peto rem talem mihi restitui iure quasi dominij, perinde ac si vsucepissem. Verbum enim *quasi* positum *suprà eod. §. alie.* hic repete. & similitudinariè ponatur, non affirmatiuè: id est, dicere, sicut vindicatem quoad effectum re verè vsucapta, ita nunc quasi vsucapta & ita in sequētibus casibus. Ex prædictis patet, quòd quinque sunt necessaria vt detur Publiciana: scilicet traditio, vel quasi, quod dico propter res incorporales, quæ tradi non possunt: *vt ff. de acquirēdo rerum dom. l. seruus. §. incorporales. ff. de Publicia. l. j. & l. traditionē §. j.* Secundò quòd ex titulo ad mutationem dominij: vt hic dicit: vt ex venditione: vel similibus. Item quòd à non domino accepit: Nam aliàs dominium esset translatum: *vt ff. eodem de Publicia. in principio, ibi, à non domino. & ibi not.* Item quartò, quòd bona fide acceperit: vnde credidit se dominum factum esse tūc [h]: *vt ff. de Publicia. in rem actio. l. cum quis à furioso. §. prætor.* 5. Quintò, quòd credat, se dominum hodie non esse, cùm proponit eam,

e Et malè Fab. Angel & Ias.

f Has duas libelli formas Gl. reprobat & benè secundum doct & maximè reprobat istam vltimam, quia hodie non est necesse, quòd exprimatur nomen actionis in libello: vt in c. ... de ... Angel

g Et etiam si certitudo erat probabilis. Ias.

h Et benè Nic. Fab. Angel. & Ias.

aliàs esset sibi contrarius. Sed tantum duo prima ex quinque sunt difficilia agenti, scilicet probatio traditionis, & tituli: reliqua consistunt in intellectu agentis, cùm sint de sua conscientia [a]: quæ per testes probari non possunt. ¶ Sed quid si dubitat hodie verùm actor fuerit dominus, vel non? Responde, salua fide proponat quod sibi melius videtur, vel rei vindicationem, vel Publicianā. Sed quando penitus est in dubio, proponat Publicianam: & in ea obtinebit, nisi aduersarius probet, actorem huius dominum fuisse: quod si probet, dabitur ei rei vindica. qui enim agit actione Publiciana, & succubuit: non repellitur à rei vindicatione directa. Idem contrà: *vt ff de euict. l. minor. §. si seruum.* licèt quidam dixerunt contrà, in vtroque casu: quia ius suum vndecumque, & qualecumque in primo iudicio deduxisse videtur: *vt ff. de excep. rei iu. l. si mater. §. eandem.* Sed expone vndecunque, & qualecumque: id est, siue de iure ciuili, siue de iure gentium, dummodò directum: *vt ff. de rei vindicatio. l. in rem actio. in principio.* At illi dicebant, siue directum, siue vtile, & ita patet, quòd cùm sint contrariæ [b] rei vindicatio directa, & Publicia. vno libello proponi non possunt: *vt Cod. si ser. exto. l. j.* sed ex consuetudine contrarium seruatur. Nam vtraque simul proponitur: licèt super vna probationes tantùm inducat, ne sibi contrarius sit. quod certè est contra *d. l. Cod.* & regulam illam: *ff. de reg. iu. l. nemo. §. quotiens.* & hoc ex parte actoris. Ex parte autem rei spectamus, an possideat, vel dolo desierit possidere: vt in rei vindicat. diximus. Nam contra omnem possidentem datur, præterquàm contra dominum: *vt ff. de Public. l. penult. & l. fi.* ¶ Sed etiam contra dominum datur in [c] vj. casibus [d]: primus est, si a non domino emi, qui postcà vero domino successit, & ad eum possessio redierit. nam licèt sit factus dominus, tenetur tamen Public. *vt ff. de rei vindic. l. si à Titio.* 2. Secundus est, si rem à non domino emi, & postea verus dominus voluerit à me vindicare: sed ego fui absolutus, & posteà res ad illum redit, egam Publicia. & si excipiat de dominio, ego replicabo: quia quandoque eo agente fui absolutus: *vt ff. de exceptione rei iud. l. si quis rem.* 3. Tertius est, si egi noxa. siue enim contra me possidentem verus dominus agat, siue eo possidente ego agam Public. obtineo: *vt ff. de noxa. l. & generaliter. & l. præcedente. in fin.* 4. Quartus est, si ego fui missus in posses. vicinæ domus, quam aliquis bona fide possidebat, possessore non cauente, & postea verus dominus iubeatur possidere vi forte, & vnde vi interdictum & Publicianam habeo: *vt ff. de damn. infect. l. damni infecti. §. si pupillus. versicul. non solum.* 5. Quintus etiam adijcitur, vt si rem possideo, & eam non dolo: sed culpa desij possidere: & sic litis æstimationem tantùm secundùm ius vindicanti præstiti, (*vt ff. de rei vindicatione. l. qui restituere.*) si posteà res ad dominum redeat, agam Publicia. contra eum: *vt ff. de rei vindicat. l. si culpa.* Vel expone l. illam, vt habeat vtilem actionem, quam actor directam haberet, quasi nomen emisse videatur. 6. Sextus adijcitur, si me mandante rem meam vendidisti: sed me prohibente tradidisti emptori, hac actione, vel exceptione defenditur. Prætereà etiam contra me dominum hac actione agit: *vt ff. de Publiciana l. Papinianus.* A D D I T I O. Nota hanc glossam, quæ ponit casus, in quibus datur Publiciana contra dominum. ¶ Idem not. *in l. fi. ff. eodem.* Et aduerte, quòd licèt Angel. *in d. l. fin* addat casum *l. Papinianus ff. eodem.* secundùm lecturam Dyn. ibi, quòd procurator vendidit rem domini; tamen non est opus, quòd addatur, quia habes hîc glos. ordin. dum dicit. Sextus adijcitur, si me mandante rem meam vendidisti. pondera ibi, *meam*, & sic mandantis Ange.

a Hinc Glos. est sing secundum Bald. in a bone l. de postul. præ. ...

b Rei vindicatio & Publiciana contrariæ sunt, vt inc. origine, nam effectu sunt æquipollentes. Ias.

c Publiciana sex casibus datur contra dominum.

d Hanc Gl. vsque ad fin. sequuntur Nico. Dyn. Fab. Angel. & Ias.

k ¶ *A Publicio.* Sicut ab Aquilio Aquilia fuit inducta: *vt suprà de lege Aquilia. § ex hoc tamen capite.*

R V R S V S E X D I.] Iste §. diuiditur [e] in duas partes. Primò enim ponit de restitutione danda præsenti contra absentē. Secundò addit, & extendit ad alios multos casus. Secunda ibi *quod genus.* C A S V S. Duo sunt hic posita, scilicet *rursus*, quæ est dictio iteratiua: & etiam hæc dictio, *ex diuerso*: Dictionem iteratiuā ideò bis posuit, quia sicut suprà tractauit de prætoria in rē, sic & hîc: licèt aliquis posset dicere, quòd hîc tractetur de prætoria in personam: in pluribus tamen dicitur rescissoria in rem, & etiam fuit ratio, quam do. Ioannes in arbore actionis

e Diuisio.

posuit inter act. reales, referens se ad ea quæ frequentiùs accidunt, & contingunt. Et ita respondebat domino Iac. de Bal. reprehendenti dominũ Io. eo. quòd rescissoriam inter reales ordinauit in arbore sua. Ex diuerso autem dicit: quia hic tractauit de actione, per quam actor negat, alium vsucepisse, quod vsuceperat. in supe. §. tractauit, qualiter actor affirmat se vsucepisse quod nõ vsucepit. Qualiter autem absens rem præsentis potest vsucapere, habes in gl. Item scire debes quod in isto

cũ reipublicæ [a] causa abesset [b], vel in hostium [c] potestate [d] esset, rem eius, qui in ciuitate esset [e], vsuceperit, permittitur domino, si possessor reipublicæ causa abesse desierit, tunc intra annum [f] rescissa [g] vsucapione eam petere: id est, ita petere, vt dicat, possessorem vsu non cepisse [h], & ob id suã rem

§. notatur secunda causa inuentionis titul. de maioribus restituendis. Prima enim causa fuit, ne absentes a præsentibus læderentur: vel si læderentur, vt restituerentur, & de ista causa tractatum est ĩ prox. §. Secunda causa fuit, ne læderentur præsentes ab absentibus: & de ista secunda causa tractat §. iste, tc. de restituendis præsentibus contra absentes. Sed quid si ambo essent absentes, restitueretúrne vnus contra alium? Respon. quòd sic. Benè enim restituitur priuilegiatus contra priuilegiatum, vt Ecclesia contra Ecclesiam, & minor contra minorem. Tria enim principaliter debes scire circa istum §. Primum est quando, & quibus detur restitutio. & de hoc vsque huc dictum est. Secundum est, intra quod tempus detur restitutio: de quo diuersimodè dicunt, vt habes no. *super §. quod tempore militia. Cod. de rest. mil. & ff. ex quib. cau. ma. l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter.* Dominus autem Iac. dicebat, quòd tempus ipsius non mutatur, sed est semper quadriennium continuum: sed cùm aliquis tempore læsus sit, tempus ad hoc bene mutatur. Tertium est de rescissoria. Docto. autem dicunt, quod non est proprium nomẽ act. & dicebant, quòd minores restituuntur iur. act. & maiores offic. iudi. Dominus Iac. dicit contrarium. Dixit enim quod simili modo restituũtur maiores, & minores. vnde dicebat, quòd nihil aliud est rescissoria, quàm actio, quæ primo ante vsur. vel præscriptio fuit directa: modo est vtilis. Item quid est quòd dicit hic lib. corrigi per C. cùm liber iste postea factus sit. & ante Pandect. Codex factus sit: *vt suprà in proœm. §. & cùm sacratissimas?* Ad hoc respond. quòd verum est, quòd Impera. primò ad Imperiales constitutiones curam suam direxerit: & ex tribus Codicibus, scilicet Hermog. Grego. & Theo. fecit fieri vnum Cod. quem de suo fœlici nomine nuncupauit. deinde erexit curam suam ad immensa veteris prudentiæ volumina, &c. Et tertiò librum istum mandauit componendum: *vt suprà habetur in proœ. in præallegato.* Sed postea videns, imperatorias constitutiones vagari extra corpus iuris, mandauit postea dissolui Cod. & quod insererentur illæ constitutiones, & sic factum fuit. vnde constitutio illa quæ corrigit libr. istum, est vna de constitutionibus.

Libellus in actione rescissoria.

Hic tractatur de actione rescissoria, in qua qualiter formetur libellus, est videndum. Sed primò sciendum est, quòd actio rescissoria locum habet, cùm absens causa reipubl. vel captus ab hostibus, vel ex alia causa necessaria, vel probabili, vsucepit rem præsentis, vel præsens rem absentis ea causis præmissis: *vt in hoc §. rursus. & ff. ex quibus causis maiores in integrum restit. l. j. & ij.* vnde reueniẽ absente, formabitur libel. in hunc modũ: Dico ego A, contra B, quòd ipse in absentia mea rem meam vsucepit vnde supplico vobis, domine iudex, implorando officium vestrum, quatenùs rescindatis vsucapionem, vt ea rescissa possim rem meam petere, quasi eam non vsucepisset, quo impetrato, poterit agere vtili rescissoria rei vindi. Nec erit proprium nomen act. hoc quod dicit, rescissoria: sed adiectio quædam: & illa, quæ primò erat directa, dabitur vtilis: *vt Cod. quib. ex causis maiores in integrum restit. l. j. & C. de capti. & postl. reuer. & de redem. l. ab hostibus. ij.*

Rursus ex diuerso.] id est, econtrariò. Nam suprà affirmando, & se vsucepisse dicit. hic negando, & aduersarium non vsucepisse dicit. A c c v r s.

a ¶ *Reipublicæ.* scilicet ciuitatis Romanæ: *vt ff. de verborũ significatione. l. eum qui.* Idem tamen ex generali clausula posita: *ff. ex quibus causis ma. l. j. in fine.* in cæteris ciuitatibus [a] dicendum est: *vt ff. ex quibus causis ma. l. sed & si per prætorem. §. pen.* Idem etiam si causa municipij [b] alicuius: *vt ff. ex quibus cau. ma. l. legatus.*

b ¶ *Abesset.* aliàs absens esset. Iste qui abfuit reipublicæ causa, rem præsentis duobus modis potuit vsucapere, scilicet per se, & quia rem illam secum detulit, siue domi dimisit, & animo possedit: vt dicitur de eo qui ad nundinas profectus est: *vt ff. de acquirend. possess. l. clam possidere. §. qui ad nundinas.* Item per alium, scilicet per filium, vel seruum, vt statim in captiuo dicemus.

c ¶ *Vel in hostium.* Qui sint hostes, dicitur *ff. de capti. l. hostes. & ff. de ver. sig. l. hostes* scilicet quibus populus Romanus bellum indixit, vel qui populo Romano bellum indixerunt. ¶ Si ergo ab alio quis capiatur, nunquid hoc locum habebit, quod hic dicitur? Credo quòd sic: [c] sicut quando abest causa alicuius ciuitatis, vel municipij, vt suprà dictum est. In hoc autem differunt: quia non fiunt serui talium hostium: *vt ff. de cap. l. hostes.* & sic poterit facere testamentum, quod alias non posset [a]: cùm esset seruus, immò & eius obses non posset: *vt ff. de testa. l. eius qui. & l. obsides.* A c c v r s. A d d i t i o. Idem si princeps, vel papa, siue eius legatus de commissione papæ alicui ciuitati subditæ ecclesiæ bellum indixerit: quia capti efficiantur serui, & eorum bona efficiuntur capientium: & sic in omnibus his habebit locum fictio postliminij. quòd nos perpetuò.

d ¶ *Potestate.* id [b] est, seruitute, aliàs accipitur pro iurisdictione, vt cum dicimus, potestas habet homines de districtu in potestate: id est, iurisdictione. Item ponitur pro obedientia: in qua potestate est monachus sub abbate, & clerici sub prælatis. Item ponitur pro dilectione, siue pietate, & hæc patria potestas dicitur: *vt ff. de verborum significatione. l. potestatis.*

¶ Sed quomodo iste ab hostibus captus potest vsucapere, cùm ipse ab alio possideatur: *vt suprà de iur. personarum. §. seruus.* ergo ipse possidere non potest: *vt ff. ad leg. Iul. de adul. l. si euenerit, ibi, in sua enim, &c. & ff. de acquiren. re. domi. l. homo liber. § quicquid,* ergo nec vsucapere: *vt ff. de vsucap. l. sine possessione?* Respond. vsucapit [c] per filium, vel per seruum in re peculiari: *vt ff. ex quibus causis ma. l. item ait prætor. §. hæc autem. & l. denique. & l. ait prætor. §. in planè. & ff. de vsucap. l. iusto. §. fina.*

¶ Sed nec videtur quòd per seruum possit captiuus vsucapere: *& ff. de vsucap. l. neque seruum.* Sed dic, quòd illa loquitur in causa non peculiari. quod verum est, 2. Vel loquitur ibi ipsa veritate inspecta [d]: hic autem iure postliminij inspecto, quod præualet veritati: *vt suprà quibus modis ius patria potestat. soluit. §. si ab hostibus.* A d d i t i o. Doctores communiter sequuntur gloss. & dominus Ias. reprobat hic Angel. quem videas, & dum textus noster dicit, quòd captus ab hostibus potest vsucapere, Ias. exemplificat de actione personali, in qua currit præscriptio, non ex possessione præterentis: sed ex solo cursu temporis, negligentia petentis. vide hic per eum.

e ¶ *In ciuitate esset.* quasi dicat, qui non abest.

¶ Quid ergo si vterque abest, & alter alterius rem vsurpit? Respond. & tunc habet locum hæc restitutio: [e] *vt ff. ex quibus cau. ma. l. fina.* videtur autem desinere abesse, cum domum redit, vel redire potuit finito negotio, pro quo erat absens: & tunc dicitur desinere abesse, nisi iusta causa impeditus fuerit in redeundo. statuuntur enim ei viginti miliaria diecena: *vt ff. ex quibus causis ma. l. si cuius §. tamlius.* Et sic patet quod de necessaria absentia tunc intelligitur, [f] alias contra: *vt ff. eodem ex quibus cau. ma. l. hi qui. & l. sequen.* Sed verbum, *desierit,* hic positum, strictiùs ponitur: id est, quod possit conueniri. Item contra si præsens rem absentis vsucepit: *vt ff. ex quibus cau. ma. l. ij. §. verba.* & tunc siue completa est tota vsucapio in præsentia, id est, intra modicum tempus, siue in absentia, siue postea partim, idem est: *vt ff. eodem. l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter.*

f ¶ *Annum.* scilicet vtilem: qui constat ex ccclxv diebus: *vt ff. de stat. liberis. l. cum hæres §. Stichus.* In quibus actor habuit facultatem agendi: nec impediretur per se, nec per reum, nec per iudicem: nam hæc tria [h] necessaria sunt vt vtilis dies, ac annus currat: *vt ff. de diuer. & tempora. præscript. l. j.* Hodie verò in omnibus restitutionibus quadriennium continuum computatur: *vt Cod. de tempo. in integrum restitution. l. fi.* ¶ Et ita nota, quòd hic liber corrigitur per C. in hoc anno vtili generaliter, secundùm quosdam. Sed dico contrà, quia illa tantum in restitutionibus dicit: vnde in aliis remanet vtilis annus [i].

g ¶ *Rescissa.* per in integrum restitutionem petitam à iudice viuo, vt inducatur tempus vsucapionis quo fuit absens: *vt Co. de restitu. milit. l. ij.* sicut & minores petunt: *vt ff. de excep. l. exceptiones, quæ personæ. in fin. leg.* Et hoc ipsum, scilicet quod postulare possunt, a mortuo prætore conceditur eis: *vt ff. eodem. l. j. per totum.* Restituit [h] ergo eos prætor viuus, vt sic agant antiqua actione, ac si res non esset vsucapta, vel actio præscripta. & ideò actio ad quam restituitur, dicitur rescissoria, non quòd sit nomen propriũ actionis: sed quæ erat primò realis, siue personalis directa, nunc dicitur vtilis: *vt C. ex quib. cau. ma. l. fi. & de capti. l. ab hostibus ij.* [l] Alij dicunt, quod statim eo reuerso habet rescissoriam, & dicunt, esse proprium nomen actionis. & sic dicunt, quòd maiores iure actionis, sed minores officio iudicis restituuntur. Dicunt tamen, quòd hæc rescissoria actio efficaciam non habet, antequam insufflet in eam prætor spiritum vitæ, dando restitutionem: quod satis recidit in primam opinionem. Nam semper verum est hoc, quòd a prætoris mortui edicto hoc fit, & auctoritate prætoris viui.

h ¶ *Vsu non cepisse.* Et sic videtur concedere mentiri, quod P. confitetur. Sed dic, quòd non mentitur: sed dicit sibi restituen

a An priuilegium datum Reipublicæ cõpetat municipio, ciuitati, castro, villæ. in Gl. in l. si furtã. ff. § si de vectigalibus ff. de dãno adde Balbum trad. de præscrip. 5. par. te 1. q. 2.

b Dic idem si esset absẽs pro facto vnius villæ, vel castri quia lata significatione dicitur abesse causa reip. vt not. Gl. in l. legatu allegata infra. Ange.

c Rectè. Quoties enim præsenti cõtra absentem datur restitutio, non refert de causa absentiæ. Ang. & Ias.

a Sequuntur hanc Glo. An. & Ias.

b Melius dixisset i. dominio. Nu. & Ias.

c Sequitur hic Glo. Ias.

d Idẽ Dy. Angel. & Ias.

e Hãc Glo. approbant Ange. & Ias.

f Quando absens cõtra præsenẽ restituitur: aliàs non fit distinctio, secundum Ias.

g Recepta, & cõmunis sentẽtia est, quod si vsucapio sit pro maiori parte complenda in absentia, & finita in absentia, quod absens restituatur ad tempus absentiæ ... reliqui verò temporis ad vsucapionis cõmodum ... Et ita dic. in l. quod tempore Cod. de restit. mil.

h Similis Glo. habetur in l. ... in verbo, quod ff. de diuers. & temp. præscript. ... Cod. de temp. in integr.

i Et hæc opin. cõmuniter approbatur in d. l. fin.

k Restituto igitur petitur officio iudicis ... l. quod si minor. § ... ff. de minor. & l. si. quis stipulatus. ff. ex quib. cau. ma. & hoc probatur ratione: quia quotiès verba legis referuntur ad iudicẽ, tunc ex illo edicto oritur officium iudicis, vt not. Gl. in l. si finita C. de colla. & notatur in l. 4. ff. de alim. & ... & not. a pleno Bart. in l. 2. ff. de condi. ex leg. Sed hoc edictũ est huiusmodi vt ... ff. ex quib. cau. maiores ... & ... Angel.

l Hæ duę leges nihil ad propositum faciunt.

restituendam, ac si vsucaptum non esset: vt ī. prox. §. dicimus.

a ¶ *Actionis*. scilicet rescissoriæ supradictæ. Accvrs.

a Hanc tenent Dyn. & Bal.

b ¶ *Quibusdā* vt si rem absentis vsucapiat præsens [a]. Itē si absens fuit probabili causa, vt studiorum. Item in vinculis positus: *vt ff. eo. ex quib. cau. ma. l. j. & l. sed & si per prætorem. in fin. & l. sequen.* & de illis legibus infra facit mentionem, cùm dicit de voluminibus Digestorum.

esse. Quod genus actionis [a] & alijs quibusdam [b] simili æquitate motus prætor accommodat [a]: sicut ex latiori Digestorum, seu Pandectarum volumine intelligere licet.

a ¶ *Accommodat*. Accommodari propriè dicontur actiones vtiles: cuiusmodi sunt rescissoriæ omnes, & restitutoriæ. Cviac.

Quæ in creditorum fraudem alienata fuêre, perinde à quibuscunque possessoribus per creditores prius in bonorum debitoris possessionem missos reuocari possunt, atque si tradita non fuissent, & semper in debitoris patrimonio mansissent.

Item si quis.] Diuiditur in duas partes. Primò ponitur dictum, ex quo tacita quæstio. Secundò determinatio quæstionis. Secunda ibi, *Permittitur*. Casvs. De rescissione alienationis, id est, qualiter possim petere per rescissoriam rem meam absente me vsucapta, vel præscriptam, rescissa vsucapione per beneficium restitutionis, satis est dictum supra in materia sua Nunc autem videndum est de quadam alia reuocatione, quę fit alio casu, videlicet de reuocatione, quę fit à creditore, quando debitor in fraudē creditorum mala fide alienat. Et circa hanc materiam dicit legislator breuiter, quòd si debitor bona fide in fraudem creditorū alienauerit, permittitur creditoribus bona fide reuocare ab ipso ea quæ sunt alienata, perinde ac si bona illa remanserint in bonis debitoris illius. Vnde hic tractat de alia reuocatoria, quā fecit in proximo §. quæ vocatur Pauliana Sed videtur in principio, quòd prætor permittat mentiri hic sicut in duobus proxi. §§. Et respondetur, quòd nec hic, nec ibi permittit prætor mentiri. Ipsa enim verba hic posita sunt, sicut si in bonis debitoris mansissent & verba posita superiùs, ac si non vsucepisset, effectum denotant: quasi dicat, sicut in rescissoria permittitur ei qui fuit absens causa Reipublicæ, vel alia iusta de causa, dū res sua vsucapta fuit, in effectu agere, ac si rem suam non vsucepisset aduersarius. eo quòd fingit lex, rem non esse vsucaptam, rescissa vsucapione per beneficium restitutionis & sicut prætor fingit, hoc non esse vsucaptū, quod in veritate est vsucaptum, remouendo vsucapionem de medio, & sic fictio hæc veritati præiudicat: sicut & alibi in fictione leg. Corneliæ, quæ fingit captiuum mortuum, præmortuum prima hora captiuitatis & in fictione postliminij, vbi fingitur captiuum similiter semper fuisse in ciuitate: *vt ff. de cap. & postli re. l. postliminium. & l. pater. §. fina. & l. quod si filius.* Sic & in illa reuocatoria permittitur creditoribus rē debitoris in eorum fraudem, alienatam, ac si non esset alienata, petere Sed videtur, quòd malè ponitur in litera hæc dictio iteratiua, *item*, cū in proximo § tractatum sit de reuocatoria prætoria in rē: cùm Pauliana sit in personam Cùm igitur simus in tractatu prætoriarum realium, sicut patet ī & ī & *in illo § in personam*; vbi de personalibus agit, malè videtur hic inserere actiones prætorias personales, & malè videtur hic poni hæc dictio, *item*, iteratiua, cùm quasi de alia materia hic tractet. Ad hoc resp. Non est dubium, quin Pauliana, de qua principaliter in hoc §. tractatur, & aliæ de quib. fit mentio, scilicet Pauliana, Fauiana, & Caluisiana, *ff. de vsur. l. videamus. y. § in Fauiana.* inter personales sint. tamē eas inter prætorias interserit propter similitudinem quam habet benè in reuocando ideò dicit, *item*. Super isto § potest formari vnum quære, tale: Reuocatur per Paul quod in fraudem creditorū a creditoribus est alienatum: per Calui. autem, & Fauian. (quanquā super hoc sit dissensio) reuocatur illud quod in fraudem patroni est a liberto alienatū: quare ergo cùm necesse sit, quòd probetur fraus tam emptoris, quam venditoris, ad hoc quòd creditor possit reuocare illud quod in fraudem eius est alienatū, in reuocatione, quæ fit a patrono rei alienatæ in eius fraudem à liberto suo, sufficit quod probet, fraudem alienantis solùm. Ad hoc dicitur, quòd creditor qui agit Paulia. reuocat alienata ab eius debitore nō soluto pretio & propter hoc grauatur, quia tam emptoris, quam venditoris fraudem necesse habet probare. Patronus autē qui vult reuocare alienata in eius fraudem, necesse habet soluere pretium emptori, & ideò in hoc releuatur, quia non habet necesse probare nisi fraudē alienantis. Sed domine, quæ est ratio huius diuersitatis, quòd plus debeat grauari patronus, quam creditor qui reuocat? Frater, dicit Iustinianus, Ratio vna iam dicta est, sc. quia qui in vno grauatur, in alio debet releuari, per *l. ff. de sureta. l. cum qui. in prin. in glos. probāda*. Alia ratio est ista, & magis specialis, quia patronus qui reuocat, certat de lucro capiendo: creditor autem de dāno vitando. De act. autem Pauliana, Fau. & Calus. diuersimode sentiūt. Quidā enim, sicut Gar. & omnes antiqui vsque ad Ioa. & Azo. dixerunt, quòd Caluisiana datur patrono, & Pauliana creditori, & Fauiana vtrique Et pro se allegabant *ff. de vsur. l. videamus. y. §. in Fauiana*. Dixerunt enim quod in l. illa dicit litera, per quas. vnde isti fecerunt tales versus, Cal. pa. sed Pau. cre. Fauiana ca uebit vtrique. Io. & B. & eorum sequaces dixerunt, quod Fauiana patrono, Pauliana creditori, & Caluisiana datur vtrique, per alios versus: Creditor à Paulo, Fauióque patronus amictur: Istis Caluisius communis amicus habetur. Dominus Gut. dicit, quòd Pauliana datur soli creditori, secundùm quod omnes alij dicunt: quia Caluisiana, & Fauiana dantur soli patrono, & nunquam creditori. nec meminit, se vidisse legem quæ dicat, Fauianam, vel Caluisianam dari creditori, nisi in *l. videamus. de vsuris*. sic illa litera, *per quas*, quod non credit. communis enim est litera, *per quam*. & non *per quas*. Franc.

Institut.

6. ¶ Item si quis † in fraudē [c] creditorum [d] rem suam [e] alicui

† scilicet debitor.

Libellus in actione in factum, quæ & Pauliana dicitur.

Hic de alia prætoria, & personali tangitur: & illa datur creditori ad reuocandum ea quæ in fraudem eius sunt alienata, & appellatur Paoliana, siue in factum: *de qua, ff. de vsuris. l. videamus. y. §. in Fauiana. & ff. de iis quæ in fraud. cre. l. hac in factum.* Et ponitur hæc actio inter reales, propter quandam similitudinem, quam habet cum rescissoria: quia sicut per illam rescinditur vsucapio, ita & per hanc traditio: *vt in hoc §. item si quis.* & forma in ea libel. sic. Dico ego A, contra B, quòd debitor meus alienauit, & vendidit ei in fraudem bona sua, & quòd ego iussus sui ex sententia præsidis possidere bona ipsius debitoris: vnde proponendo contra ipsum Paulianam act. peto possidere illa bona, ac si non essent tradita ipsi B, & bonorum pos. in me transferendam adiudicari peto. Causa istius act. est hæc: Et quia in fraudem alienauit, peto, &c. & sufficit quòd loco actionis ponatus causa, sic. Vnde cùm in meam fraudem debitor alienauerit, peto, &c. Et datur illa Paul. ad reuocanda corporalia. actio verò in factum datur ad incorporalia. secundùm quosdam Sed dicas quòd Pau. non est proprium nomen actionis: sed quędam adiectio, & datur actio in factum tam pro corporalibus, quam pro incorporalibus.

Libellus in actione Fauiana.

Actio verò Fauiana datur patrono ad reuocandum ea quæ libertus in eius fraudem alienauit. & eodem modo formabis lib. sicut in Paoliana. vel in factum, de qua est hic proximè dictum.

Libellus in actione Caluisiana.

Caluisiana verò actio datur vtrique, scilicet tam creditori, quàm patrono, in qua eodem modo formatur libellus, sicut in prædictis actionibus.

c ¶ *In fraudem*. ¶ Not. quòd vtrique tam debitor, quàm receptor oportet quod fraudem participet [a], quando titulus nō est lucratiuus, si autem est lucratiuus (putà donationis, vt si dedit, & hoc intellige ad hoc vt creditor possit reuocare alienationē) tunc sufficit fraudem debitoris tantum interuenire: *vt Co. de reuoc. his quæ in fraudem cred. l. penul. & ff. quæ in frau. cre. l. quis autem §. hoc edictum. & § similique modo.* Et de hac fraude not. bonam distinctionem, quia aut adhibetur à debitore alienante inter viuos, aut in vltima voluntate, vel a liberto in fraudem patroni, similiter inter viuos, vel in vltima voluntate: si in vltima voluntate, tunc aut per legata, aut per libertates. & si per libertates, aut directas, aut fideicommissarias. Si debitor in fraudem alienet inter viuos, vno casu præsumitur fraus, scilicet quando omnia alienauit: *vt ff. eodem quæ in fraudem credit. l. omnes. §. Lucius.* [b] Si autem non omnia, non præsumitur. sæpè enim de facultatibus suis amplius, quam in eis est, sperant homines *vt ī. qui ma. non pos. §. in fraudem*. debet ergo eam probare creditor. Et hæc distinctio per omnia seruatur etiam in patrono: *vt ff. de proba. l. patronus & l. quotiens. § qui dolo.* In vltima voluntate si legatum, vel fideicommissum in fraudem creditoris relinquit, solum euentum inspicimus, licèt fraus non interuenerit, vt in donatione causa mortis: *vt Cod. de m. deleb. l. fi. §. si verò creditores.* cùm legata non debeantur nisi deducto ære alieno: *vt ff. eodem. quæ in fraus cre l. quis autem. §. penul. & ad Trebel. l. j. §. n. qui quadringenta.* Idem in patrono per omnia, si libertus in fraudem legauit, vel fideicommissum reliquit, vel donauit causa mortis. nam solum euentum inspicimus: *vt ff. si quid in fraud. patro. l. j. in prin. & §. j.* In libertatibus autem in fraudem relictis, distingue directas a fideicommissariis. In primo enim casu consilium, & euentum: in secundo euentum tantùm inspicimus: *vt C. de his qui manum. non pos. l. fin. & l. j.*

a Secùs in patrono, qui reuocat alienata quocunque titulo, quamuis solus libertus participauerit fraudem. Ang. & Iason.

b Quæ text. licet loquatur in alienatione lucratiua tamen etiam habet locum in onerosa: vt est glo. in l. qui testamentum in ver. ...

c Creditor lata significatione eum comprehēdit, cui quid debetur.

d ¶ *Creditorum* Large [c] accipe pro omni eo cui aliquid debebatur: *vt ff. de verb. sign. l. creditores. & l. si cui. & in Auth. de fideiusso. §. penult. coll. j.*

e ¶ *Rem suam* scilicet corporalem, ex eo quòd dicit, tradiderit.

Idem tamen est in incorporalibus : vt patet per multa exempla, *ff. quæ in fraudem creditorum l. j. §. & 19. vsque ad l. qui autẽ* ADDITIO. Not. singul. illam l. in principio quòd si debitor repudiat hæreditatem, vel legatum, vel alio modo, & titulo poterat acquirere, & non vult, imò repudiat etiam in fraudem, & despectum creditorum, an habeat locum ista materia? Dicitur ibi quòd non : quia dummodò non deminuat de suo patrimonio, non habet locum dispositio huius § quod nota benè. Angelus.

tradiderit, bonis eius à creditoribus possessis [a], ex sententia præsidis [b], permittitur [c] ipsis creditoribus rescissa traditione eam rem petere [d], id est, dicere eam rem traditã non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse [e].

Seruiana quoque, & quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria dicitur, in rem prætoriæ sunt, prima locatori competit in res inquilini,

a ¶ *Possessis.* i. possideri iussis : nec enim reipsa à creditorib. fuerãt possessa bona debitoris, cũ ipse alienauerit. 2. Vel dic [a], *possessis*, quæ remanserant, & non sufficiebant *vt ff. eod. l. ait prætor, quæ Lucius.*

a Hanc tenent Nico. Pla. Ioã. Fa. & Ias.

b ¶ *Præsidis.* puta quia fuit condemnatus, & non satisfecit condemnationi intra tempus : vnde missus fuit actor in possessionem bonorum.

c ¶ *Permittitur.* s. intra annum vtilẽ : *vt ff. de his quæ in fran. creditorum l. j. respon.* de eo tamen quod peruenit ad eum, vel quod dolo fecit quò minùs perueniret, perpetuò datur : *vt ff. eod. l. ait prætor, quæ Lucius. § hæc actio* ADDITIO. De ista materia excussionis vide hic latè per doctores. & refert hic Iason casum singul. *in Auth. contrà rogatum quis. C. ad Trebellia.* vbi etiam in rei vindica. est necessaria excussio bonorum.

b Creditor an alia, atque alia actione res corporales debitoris & iura eiusdem reuocet.

c Hæc glo. intelligunt doct. in alienatis inter viuos, sed in vltima voluntate datur vel cōdictio indebiti, vel hypothecaria *ut l. fi. § si verò creditores, C. de iu. deli.*

d Pauliana simpliciter an sit quędam actio an potius ea dicenda sit in factũ Pauliana.

e Pauliana in factum actio ad quid detur.

f Fauiana actio quæ dicatur.

g Caluisiana actio quibus detur.

h Pauiana, & Caluisiana

i Dic Paulianam, Fauianã, & Caluisianã actiones esse personales in rem scriptas *Ioã. Fab. Ias.*

k Actio hypothecaria licèt in rem sit, nostrum tamen non petimus, sed possessionem tantum

l Reuocatoriæ actiones sunt Pauliana, Fauiana, Caluisiana.

m Et sic tenet Glo. quod hæ reuocatoriæ sint mere personales. Sed Ias. in hoc reprobat Glo. & tenet esse in rem scriptas vide hic per eundem

n Vide maiorẽ text. in l. prætor.

o Quæ potior in pig. habea. Ias.

d ¶ *Eam rem petere.* Sed qua actione? Respon. Pauliana, quæ [b] datur creditori ad reuocanda corporalia : sed in factum, ad reuocanda iura : *vt ff. de vsur. l. videamus, y. § in Fauiana & ff. eod. quæ in fraudem creditorum l. hac in factum* [c] a. Vel verius dic [d], quòd nulla dicitur Pauliana, nisi adiectiuè, quia à Paulo fuit inducta : sed in factum Pauliana dicitur, quæ [e] ad reuocanda corporalia, & incorporalia competit, & datur contra accipientem, & hæredem eius in quãtum ad eos peruenit, etiam non restituto ei pretio. *vt ff. eod. l. ait prætor, quæ Lucius. §. fi. & l. sequen. & l. si debitor. & l. ex his.* In eum autem qui in fraudem alienauit, actio non datur, cùm nudus sit : nisi ita fraudulenter dispersit, vt res apparere non possit, quo casu etiam in carcerem detruditur : *vt ff. eod l. fin. § fin.* ¶ Est & Fauiana [f], quæ datur soli patrono ad reuocanda ea quæ libertus in fraudem patroni alienauit inter viuos, vel in vltima voluntate, quo minùs patronus habeat tertiam : *vt ff. si quid in fraudem patroni l. j. in prin. & §. j. & C. de succes. lib. § sed nostra constitutio* ¶ Est & Caluisiana [g], & ipsa tam patrono, quam creditori competit : *vt ff. si quid in fraudem patroni l. in Fauiana.* ¶ Quidam tamen dicunt contra in eo quod de Fauiana dictum est, *arg. ff. de vsur. l. videamus y §. in Fauiana.* Sed certè ita dicit ibi litera, *per quam.* & hic refertur ad proximam tantum, scilicet Paulianam. ¶ Et istæ duæ [h] imitantur naturam superioris in factum Paulianæ. ¶ Sed quæro, quare sunt hic hæ positæ inter reales prætorias, cùm ipsæ personales sint quod probatur per id quod dicit litera. In Fauiana quoque: *vt ff. de vsuris l. videamus. §. in Fauiana.* Nam proximè tractat de personalibus : vnde continuat eas cum personalibus, & probatur *ff. si quid in fraudem patroni l. j. §. hæc actio.* Sed responde [i] : quia similitudinem habent cum superioribus duobus casibus, in eo quòd sicut ibi permittitur aliquid dicere quod non sit, vel esse facienda aliqua ac si non processissent quæ processerunt, sic & hic. Item sicut ibi fit reuocatio, ita & hîc ergo secundum hæc ita dici debent hæ reales, sicut superiores, quod quidam concesserunt. Sed respon. hic non petitur, quod meum fuerit, vt in superiori casu, nec quasi meum, vt in Publiciana: *vt suprà so. §. alia.* Nec obstat j. §. *proxi.* quia hypothecaria [k] est in rem : nec tamen meum petitur, vel quasi, quia ibi quod peto, peto quasi meum id est, possessionem per hypothecariam actionem, vel Seruianam. Hic autẽ neque possessio, neque dominium est meum, nec fuit imò in accipientem transiuit, licèt in fraudem sit alienatum. *vt ff. de contrahend. emp. l. si sciens in fi.* Et prædictæ [l] tres actiones reuocatoriæ [m] dicuntur. ¶ Sed vnde oritur hæc actio? Respon. ex quasi maleficio, quando dolus fuit in vendente, & emente. Si autem in vendente tantùm : tũc potest dici ex quasi contractu, si agitur contra illum possidentem. ¶ Sed nunquid habet retentionem, vt ab eo non reuocetur, si vult soluere, quod sibi creditori reuocare volẽti debetur? Quidam negant : *vt arg. ff. rerum amotarum l. si cùm dos. § finali. & l. sequenti.* Sed contradicit ipsi iustitiæ posterioris creditoris, qui si vult soluere priori quod sibi debetur, potest habere retentionem : *vt ff. de auctio l. auctius* [o] quod dicit *vt ff. quæ in fraudem creditorum l. ait prætor, §. illud.*

e ¶ *Eam rem petere.* Hæc actio Pauliana dicitur. Est & Fabiana siue Caluisiana Pauliana est in rem. Fabiana in personam. l. s. §. *hac actio. ff. si quid in fraud. patr.* Cùm enim Fabiana nõ omnino rescindat traditiones, *d. l. i. si quid in fraudem.* non tam in rem patronus, quam in personã cum possessore. quasi cum debitore agere videtur. *l. quod si in diem. §. idem scribit. de pet. hæred.* atque eo etiam fit, vt non finiatur anno. Rescissoria finitur anno : quia est contra legem, id est, contra vsucapionem. *l. in honorariis. ff. de oblig. & act.* Pauliana æquè anno finitur, quia est contra alienationẽ iure factam CVIAC.

vel coloni, ædibus, vel fundo locato inuectas : quæ pro mercede locationis (etiam si nihil conuenerit) tacitè hypothecata sunt : altera verò relinquitur creditoribus pignora, & eorum hypothecas persequuntur : nec refert, an eo cum nomine experiuntur, pignus fuerit est, vt in re mobili traditum, an verò hypotheca : id est, in re soli consistens. vtique enim hypothecariæ semper locus est.

e ¶ *Mansisse.* videtur ergo quòd permittat mentiri, quod non est verum. sed ita petit, ac si mansisset in bonis debitoris : *vt i. eod. §. alia. & §. rursus.*

Item Seruiana.] Diuiditur [a] in tres partes. Primò, quòd actio Seruiana, vel quasi Seruiana est prætoria. Secũdò, quæ sit differentia inter actionem Seruianam, vel quasi. Tertiò, quæ sit differentia inter pignus, & hypothecam. Secũda ibi; *Seruiana autẽ.* Tertia ibi; *Inter pignus.* CASVS. Adhuc prosequitur Iustinianus materiam suam, dicens quòd non solùm præcedentes sunt prætoriæ in rem, sed etiam Seruiana, & quasi Seruiana, quæ & hypothecaria vocatur: & statim dicit effectum vtriusque. Seruiana enim cõpetit locatori, siue domino domus pro rebus coloni, quæ pignoris iure pro mercedibus fundi, vel domus tacitè obligantur. Quasi Seruiana autem vocatur alia, per quã creditores pignora, hypothecásque persequuntur. Quæ autem sit differentia inter ista tria nomina, Seruiana, & quasi Seruiana, & Saluianum interdictum, quæ videntur nomina synonyma, satis potes petere ex nonula literæ. Et licèt hypothecaria reuocet nudam possessionem, & Saluianum interdictum similiter, tamen differunt, quia qui intendit Saluianum interdictum, non habet probare nisi vnum: scilicet quòd ille qui cõduxit domum, tempore cõductionis possedit res illas. In Seruiana verò debet probare duo. Dominus autem Iason hic agitabat vnum verbum, de quo nunquam fecerunt mentionem glossatores: scilicet quare vna actio vocatur Seruiana, alia quasi Seruiana. Et ad istam quæstionem ita respondebat Actiones vocãtur veræ, & directæ in casu isto, in quo sunt extensæ. Seruiana autem sicut ea primitiua sui natura est, intendebatur contra colonum, & certè posteà extendebatur contra quemlibet alium debitorem, & tunc per extensionem sortita est naturam quasi Seruianæ. 2. Vel sic, & meliùs: Seruiana dicitur illa actio, quæ nobis seruit verè, sicut aliquis dicitur nobis verè seruire, quando gratis seruit. Sic autem est de actione Seruiana. Quando enim domum meam tibi loco, non conuenio tecum, quod res illatæ mihi sint obligatæ, & tamen sunt. & ita sine pacto interuenientes res illatæ mihi obligatæ sunt, & pro eis competit mihi Seruiana. Item voluit scire a legislatore, quæ sit differentia inter pignus & hypothecam, ad hoc, quia in fi. proxim. §. dicit quòd quasi Seruiana est actio, per quam creditores pignora, hypothecásve persequuntur. Et ipse respondet, quòd nulla est differentia inter pignus, & hypothecam, quoad actionem hypothecariam. Nam quæcunque res fuerit a debitore creditori obligata, siue fuerit creditori tradita, siue nuda conuentione sine traditione sibi obligata : semper potest creditor illam rem à quocunque possessore petere per hypothecariam actionem. In aliis tamen facimus differentiam inter hæc verba. Dicimus enim, quòd pignus propriè dicitur res obligata, & tradita creditori, dico, mobilis. Quando autem aliqua res nuda conuentione sine traditione obligatur, eam dicimus appellatione hypothecæ contineri. hoc dicit. Sed videtur in principio, quòd litera dicat falsum, cùm dicat, quòd inter pignus, & hypothecam nulla est differentia : quia actio hypothecaria vindicatur habenti possessionem, *ff. de pignoribus l. & quæ nondum sunt* §. j. sed qui habet pignus, habet detentionem ad minus. quare ergo non potest habere actionem hypothecariam? Frater, qui habet pignus, sine dubio quandiu habet pignoris possessionem, siue detentionem, non habet hypothecariam. sed si pignus traditum, fuerit postea amissum, vel si pignus alii precariò concesserit, tunc competit creditori hypotheca. & posteà cantè dicit in notula, vt hac actione peti possit à quolibet possessore & hoc est quod dicit. Franciscus.

a Diuisio.

Libellus in actione Seruiana, & quasi Seruiana.

Hic tangitur de Seruiana, & quasi Seruiana, quæ etiã hypothecaria vocatur : in quib. qualiter formetur libellus, est videndũ. Sed primò sciendũ est, quòd Seruiana datur domino fũdi in rebus coloni, quæ pignoris vice, vel iure pro mercedib. fundi eidẽ tenentur : *vt in hoc §. ult Seruiana. & ff. quib. ex causis pig. tac.*

contra

contrahitur l.ij. Formatur ergo in hac actione sic libellus: Dico ego A, contra B. quòd bona quæ sunt illata, & inuecta in fundũ meũ, sunt mihi obligata pro mercede fundi, vnde proponendo Seruianã, siue hypothecariã cõtra ipsũ B, peto illa pignora mihi tradi, & eundem B, ad restitutionem eorundem pignorum mihi condemnari.

7. ¶ Item Seruiana [a], & quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur, ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiunt. Seruiana autem experitur quis [b] de rebus coloni [c], quæ pignoris [d] iure pro mercedibus fundi [e] ei tenentur [a]. Quasi [f] Seruiana [β] autem est, qua creditores pignora, hypothecásve persequuntur. Inter pignus autem, & hypothecam, quantum ad actionem hypothecariam attinet, nihil interest [g]. Nam de qua re [h] [ȝ] inter creditorem, & debitorem conuenerit, vt sit pro debito obli-

Causa autem pro ista actione poterit poni hæc, scilicet: Vnde cùm bona illa vbicumque sint, ipso iure tacitè mihi sint obligata, peto, &c. Eodem modo forma lib. in actio illa hypothecaria, siue Seruiana, quæ datur domino domus in bonis inquilini in eandem domum illatis. Quasi Seruiana, siue hypoth. datur creditori ad pignora sua prosequenda: *vt suprà de actio. § Seruiana.* & sic forma lib. in ista quasi Seruiana: Dico ego C, contra D, quòd ipse detinet equum meum, quem ipse mihi obligauit pro decem libr, vnde proponendo contra ipsum hypotheca. peto dictum equum mihi tradi, & ipsum ad restitutionem ipsius equi cõdemnari. Et causa erit in hoc libello, quem sufficit proponere, scilicet hæc, Vnde cùm dictus equus sit pro decem libris mihi obligatus, peto, &c. Hæ verò act. scilicet Seruiana, & quasi Seruian. quæ hypothecaria vocatur, sunt in rem: vnde dantur contra quemlibet possidentem.

a ¶ *Item Seruiana.* quasi dicat, non solùm Publiciana, & rescissoria reales sunt, & prætoriæ, de quibus dictum est: sed etiam duæ istæ capiunt vim ex prætoris iurisdictione, id est, prætoriæ sunt: *vt hic, & ff. de pactis l. si tibi. § de pignore.* ACCVRS.

b ¶ *Quis* scilicet dominus fundi, siue sit partiarius [a], siue nummis colat. Item etiam pro deterioratione domus [b]: *vt ff. in quibus cau. pig. vel hypotheca tac. contrahi. l.ij.* licet ex loco ita actio. *vt ff. locat. l. qui fundum*

c ¶ *Coloni.* sub. vel inquilini: nam & eius res sunt tacitè obligatæ: *vt ff. in qui. cau. pig. vel hypotheca tac. con. l.ij.* [c] Et est colonus in villa, inquilinus in ciuitate: *vt ff. de acquir. possess. l. re pignoris* [d] Differentia tamen est inter has duas tacitas obligationes. nam in rusticis ita demùm, si dominus sciat inducta, & illata, in vrbanis, siue sciat, siue non: Et est ratio, quia sancta rusticitas omnia palam habet: sed inquilinus multa etiam clàm apportat, quæ locator ignorat: *vt C. locati l. certi iuris.* Ita tamen in vtroque, si eo animo sint inducta, vt ibi sint perpetuò, non ad tempus: *vt ff. de pig. l. debitor. & ff. in quibus causis pignus, vel hypotheca ta con. l. in prædiis § .j.*

d ¶ *Pignoris* scilicet taciti.

e ¶ *Fundi.* vel domus. *vt suprà dictum est.*

a ¶ *Pro mercedibus fundi ei tenentur.* Non tacito iure, sed ex pacto *§. interdictum. infrà. de interd.* & hoc certissimum est nec fuit alia sententia *l. certi. C. de loca.* In prædiis, inquit, rusticis necesse est voluntate, siue scientia domini pignus induci: quæ verba conuentionem significant. *l. Pomp. ff. in quib. caus. pig. vel hypoth.* In vrbanis, conuentio non est necessaria. Enimuerò res coloni pignoris iure tenentur, non tantùm generali pacto, veluti si conuenerit vt inuecta, & illata pignori essent: sed etiam speciali: & hoc quidem pacto etiam ea quæ inducta non sunt, tenentur, *l. si non inducta. C. in quibus caus. pign. tac. contr.* Hæc de rebus coloni. Ibi nata quia solebant semper pro mercede obligari. *l. si seruus. § locauit. ff. de fur.* nemo dubitat, in eis tandem receptum fuisse ius pignoris CVIAC.

f ¶ *Quasi.* hæc dictio ponitur ad differẽtiam superioris. vtraque tamen Seruiana dicitur, à seruando, fortè dicta: cùm omne ius aut in acquirendo, aut in seruando, aut in amittendo consistat: *vt ff. de le. & senatuscon. l. finali.* [e] Sed quæ est differentia inter Seruianam actionem, & Saluianum interdictum, cùm illud ad idem competere videatur: *vt j. de inter. § interdictum.* Resp. quia in Seruia. oportet, quòd creditor probet, debitorem fuisse dominum [f] tempore obligationis: *vt ff. de pig. l. & qua nondum sunt. § .j.* Sed in Saluiano sufficit, quòd probet eum possedisse, vt colligitur, *ff. de Sal. interdic. l.j in princ. & diximus j. de interdict. §. interdictum.*

β ¶ *Quasi Seruiana.* Et hac igitur actione etiam de rebus inquilini agitur: nam de rebus tantùm coloni Seruiana actio, Saluianumque interdictum propositum fuit. CVIAC.

g ¶ *Nihil interest* nisi in sono vocis: *vt ff. de pig. l. res hypotheca. §. inter pignus.* imò & etiam quantum ad actionem videtur interesse. Nam præscriptio habenti pignus non currit, cum possi-

Institut.

a Hæc Glo. est singul. secundũ Ang. & Ias.
b Etiam pro alia obligatione Ang.
c Et ita communiter tenetur, licet Vltramõtani contra
d Hæc Glo. & omnes similes reprobantur communiter per scriben.
e Hypotheca autem dicitur ab hypo, quod est sub & thesis positio: quasi suppositio vel obligatio: vt probatur per text. de reb. eo. non alie. vel sup.
f Imo sufficit probare rem fuisse in bonis debitoris. l. ij. l. in rem l. ff. de pignorib. l. 23. ff. de probat. hoc est, debitorẽ fuisse bonæ fidei possessorẽ, vel vtile dominium habuisse. l. bonorum 49. ff. de verbo. signif. facit l. si ab eo. ff. de pignorib. ad. de Bald. in l. & quæ nondum. §. quod dicitur ff. de pignoribus,

deat, secus in hypothecaria, cui currit præscriptio interdum decem [a], interdum xx. [b] interdum xxx. [c] interdum xl annorum [d]: *vt C. si aduer. cre. l. j. & C. de præscr. xxx. vel xl. anno. l. cùm notissimis. & de anna. excep. l. j. § j.*

h ¶ *De qua re* mobili, vel immobili, tradatur creditori, vel non

gata, vtraque hac actione [i] continetur. Sed in aliis differentia est: nam pignoris appellatione eam propriè [ɗ] rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maximè [k] si mobilis sit: at eam quæ sine traditione, nuda conuentione tenetur, propriè hypothecæ appellatione contineri dicimus.

Hactenus de prætoriis in rem: nunc de his quæ sunt in personam, quæ quamuis innumeræ sint, de tribus tantum hic disseritur.

corporalis, vel incorporalis sit: excepta tamen vrbana seruitute, quæ non potest obligari, ne ruinis ciuitas deformetur: *vt ff. de pig. l. si is qui. §. fin. & l. seq.* ADDITIO. Dic, quòd attenta ratione gloss. si esset seruitus etiam vrbana, quæ non esset deformatio ciuitatis, posset obligari, verbi gratia, obligo tibi seruitutem altiùs non tollendi, donec pecunia non soluatur, nam tunc valere ita dixit Bartol. *in d. l. si is qui. § fin.* Angel.

ȝ ¶ *De qua re.* Siue de pignore, siue de hypotheca. CVIAC.

i ¶ *Hac actione.* scilicet hypothecaria, vt hac actione peti possit à quolibet possessore.

ɗ ¶ *Propriè.* Propriè pignus traditione, hypotheca conuentione constituitur: actione tamen hypothecaria his omnibus abutimur, & ideò Marcianus de hypothecaria formula tractans, dixit, pignus ab hypotheca sono tantùm differre, quod est ac si diceret, significatione non differre. nam quemadmodum pharmaca, quæ eadem sunt, odoribus tantùm, & coloribus: ita verba quæ idem significant, sono tantùm, aut syllabis, literísque inter se differunt. Significatio igitur est eadem, sonus est diuersus, syllabæ, & literæ sunt diuersæ. CVIAC.

k ¶ *Maximè.* hoc abundat: *vt C. de testa. man. l. finali. § ij.* Duo [a] enim oportet interuenire vt sit pignus, & quòd tradatur creditori, vt hic, & quòd mobilis sit, cùm pignus à pugno dicatur: *vt ff. de verborum significatione l. plebs §. pignus.* Si autẽ mobilis est, & non tradatur, item si immobilis [f] est, tradatur vel non, hypotheca est. ¶ Patet ergo, quòd quatuor [g] sunt prætoriæ actiones in rem, scilicet Publiciana, & rescissoria, & Seruiana, & quasi Seruiana. Item aliæ duæ reales præiudiciales: *vt j. eod. § præiudiciales.* Est & alia, quæ datur superficiario, quando [h] quis ad non modicum tempus conduxit: *vt ff. de superfic. l. j. in fin. j. respon. & §. quod aut. & l. finali & ff. de rei vind. l. superficiario.* Est & octaua actio in rem: vt quæ datur metum passo. nam illa prætoria est in rem: *vt ff. quòd met. cau. l. metum. §. volenti.* Sunt & aliæ, scilicet bonorum [i] possessoria hæreditatis petitio: item fideicommissaria hæreditatis petitio. Prima datur ei qui succedit per prætorem. Secunda ei cui per Trebellianum hæreditas restituta est: *vt ff. de leg. præstand. bonor. possess. per l. j. & ij. & ff. de fideicomm. hæreditatis petitione l. j. ij. & iij.* & sic decem sunt prætoriæ in rem.

In personam.] Iste [a] §. vsque ad § *pœnales.* tractat de tribus actionibus personalibus, & prætoriis. Et hoc principium vsque ad §. *actiones autem.* diuiditur, quia in principio præmittit de actione de constituta. & de pecul. Item & de iuramento in genere, & secundò in specie, & de vnaquaque dicit. Secunda ibi: *de constituta.* Item prima diuiditur: quia primò ponit qualiter olim erat in actione de constituta, & receptitia, hodie verò sunt omnia redacta ad constitutam. Secunda ibi: *sed ex nostra.*

CAIVS. Non solùm prætor introduxit actionem in rem: sed etiam actionem in personam. Cùm igitur suprà dictum sit de realibus prætoriis, restat de personalibus prætoriis tractare. Prætoriarum autem personalium actionum ad minùs duæ sunt actiones. Prætor autem quasdam introduxit actiones in personam, quæ sunt persecutoriæ, & non pœnales, & quasdam introduxit pœnales. In primo igitur nobis ponit exempla prætoriarum actionum in personam, quæ non sunt pœnales. Primum exemplum est in actione de constituta pecunia, & illi actioni erat olim similis actio, quæ dicitur receptitia. sed si quid antea pleniùs habebat, hodie in actionem de constituta est transmissum, & ea tanquam superuacua hodie constitutionibus principalibus iussa est recedere ab aula. Secundum exemplum est in actione de peculio. Prætor enim proposuit actionem de peculio seruorum, vel filiorum. Tertium exemplum est de actione in factum, quæ descendit de iureiurando. Prætor enim introduxit actionem ex iuramento, in qua solùm quæritur an actor iurauerit. & non solùm has actiones personales, & actiones pœnales introduxit prætor, sed & alias plures, & hoc dicit.

a Hoc verum quãdo res possidetur per aliũ à debitore habentem bonam fidem & titulum, & inter præsentes. Pla. & Ias.
b Hoc verum quãdo res possidetur per aliquem, & & inter absentes. Plat. & Ias.
c Hoc verum quãdo res possidetur per alium à debitore non habentem titulũ nec bonam fidem. Plat.
d Hoc verum etiam quando res possidetur per ipsummet secundum Ias.

a Pignus vt interueniat, duo requiruntur, vt tradatur creditori, & sit mobile
f Hypotheca rerum est immobilium.
g In rẽ actiones prætoriæ, quatuor. præiudiciales duæ septima datur superficiario: octaua datur metum passo. Nona bonorũ possessoria hæreditatis petitio. Decima fideicõmissaria hæreditatis petitio
h Superficiel actio datur ei qui nõ ad modicum tempus conduxit.
i Fideicõmissariæ hæreditatis petitionis & possessoriæ hæreditatis petitionis differẽtia. Illa datur ei cui restituta est hæreditas per Senatusconsultũ Trebellianum. Altera ei qui succedit per prætorem
a Diuisio.

a ¶ *In personam.* quasi dicat, dictum est de realibus prætoriis: sequitus de personalibus prætoriis, licèt & de quibusdam personalibus suprà interposuerit. §. *item si quis.*

b ¶ *De pecunia.* vt *ff. de constitut. pecu. l. j. in princ.*

c ¶ *Cui similis.* scilicet quo [a] ad quædam: quia vtraque dabatur, vbi quis constituebat, se soluturum pro se, vel alio. Sed & dissimilis videbatur: quia actio de constituta pro his tantùm rebus in constitutione deductis competebat, in quibus mutuum consistit, scilicet quæ pondere, & mensura continentur, sed receptitia, quando aliæ res in constitutione deducebantur. sed hodie pro omnibus competit actio de constituta: cùm omnes res appellatione pecuniæ contineantur: *vt Cod. de constit. pecu. l. ij. §. penultimo.*

a Actionis de pecunia constitutæ, & receptitiæ similitudo, & differentia.

8. ¶ In personam [a] quoque actiones ex sua iurisdictione propositas habet prætor, veluti de pecunia [b] constituta. Cui similis [c] videbatur receptitia: sed ex nostra constitutione [d], cùm & si quid pleniùs habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est, & ea [e] quasi superuacua iussa est cū sua auctoritate à nostris legibus recedere. Item prætor [f] proposuit actionem de peculio seruorum filiorúmque familiâs, & eam, ex qua quæritur, an actor iurauerit, & alias [g] complures.

Quisquis quod à se, aliòve debetur, sese soluturum nudo pacto cōstituit, actione de constituta conueniri potest.

9. ¶ De constituta autē pecunia [h] cum omnibus [i] agitur, quicumque vel pro se, vel pro alio soluturos se cōstituerint [k], nulla [l] scilicet stipulatione interposita. nam alioqui si stipulanti promiserint, iure ciuili [m] tenentur.

Pro filij, vel serui cōtractu eatenus pater, aut dominus actione de peculio impeti possunt, quatenus peculij vires patiuntur.

10. ¶ Actiones autem de peculio [n] ideò aduersùs patrem [o], dominúmve [p] comparauit prætor, quia licèt ex contractu filiorum, seruorúmve ipso iure [q] non teneantur; æquum

d ¶ *Constitutionē.* vt *C. de constit. pecu. l. ij.*

e ¶ *Ea.* scilicet receptitia. A c c v r s.

f ¶ *Item prætor.* Hæc capitula exponuntur *infrà proxi. §.* & ideò his non dicas.

g ¶ *Et alias.* de quibus dicet *j. §. pœnales.*

De constituta autem pecunia] C a s v s. Suprà proxi. §. posuit Iustinianus tria exempla prætoriarum actio. personalium pœnalium, quorum primum fuit act. de consti. pecu. Sed dixi ei, Domine, pro Deo dicatis mihi effectum act. de constit. pecu. & quando agitur act. de constituta pecunia, siue cui cōpetit actio hæc? Frater, dicit ipse, ista actione agitur cōtra omnes illos, quicunque pro se, vel pro alio se aliquid soluturos constituerunt, dum tamen non interponatur aliqua stipulatio. nam si stipulatio esset interposita, teneretur iure ciuili, & non actione prætoria hoc dicit.

h ¶ *De constituta autem pecunia.* j. hac actione, quæ sic vocatur.

i ¶ *Cum omnibus.* sc. aptis alias obligari pro se, vbi pro se interuenit constitutio, vel alij, vbi pro alijs interuenit constitutio. si ergo furiosus [b] cùm nec pro se, nec pro alijs obligetur, nec constituere se debere potest. Idem in prodigo, & similibus. Item mulieres, cùm alias pro se tantùm obligentur, & hæ constituent pro se tantùm, & non pro alijs: *vt ff. de constitu. pecu. l. j. §. j. & ij.* A c c v r s.

b Idem de pupillo, secundum Ang.

k ¶ *Constituerint.* vt purà per hæc verba, Constituo me soluturum quod ego, vel ille debet, & similia: *vt ff. de constit. pecu. l. qui autem. in fine. & l. sequen.* [c] & hoc ita, si sit debitum quòd præcedat, siue ciuile, & naturale simul, siue naturale tantùm, siue prætorium. Secùs si ciuile tantùm: *vt ff. de constit. pecu. l. j. § pe. & fin. & l. iij. § j.*

c Si quis constituerit, aliquem fideiussurum pro se, valet tale cōstitutum, secus si nō pro se, sed alio vt hic per Iason.

l ¶ *Nulla.* Ergo ex nudo pacto oritur actio hic, quod est contra ius commune positum, *ff. de pact. l. iurisgentium. §. sed cum nulla. & § quinimò. & §. vt penult. versiculo, idem Marcellus. & versi. idem responsum. & C. de pact. l. legē.* & est hoc ideò fortè speciale, quia sicut vnum pro eo qui constituit, inducitur, (vt nō teneatur nisi elapsis decem diebus: *vt ff. de constitu. pe. l. promissor.* cùm aliàs statim teneatur: *vt ff. de ver. oblig. l. eum qui Kalendis. § quotiens. & de verbo. signif. l. cedere diem*) sic & aliud contra eum, vt ex nudo pacto teneatur: *vt arg. ff. de iureiur. l. eum qui in prin.* Sunt [d] & alij adhuc sex casus, in quibus ex nudo pacto oritur actio: vt ecce in donatione hodie [e] licèt olim fuerit necessaria stipulatio: *vt Cod. de donationib. l. si quis argentum* [f], *§. sin autem.* Item si mulier dotem sine stipulatione dare marito conuenit: *vt C. de de pro. l. ad exactionem. & de rei vxo. actio. l. j. §. j.* [g] Item si quis ob honorem decretum, vel decernēdum palàm pollicitus fuerit, id est, sine interrogatione: *vt ff. de pollicita. l. j. §. j. & l. pactum.* Item in nautico fœnore, *vt ff. de nautico fœnore l. periculi. in fin.* [h] Item in acceßione frumēti, vel vini, vel olei, vel hordei: *vt C. de vsur. l. frumenti.* Item in vsuris ciuitati promissis: *vt ff. de vsur. l. etiam.* Aliàs autem propter sui frigiditatem nudum pactum actionem parere non potest. A c c v r s o. Adde alios casus, vt puta in curia mercatorum. *arg. l. Quamuis Mineus. ff. man. & ibi Barto.* Itē si fieret in iudicio: quia fingitur stipulatio. Item quando per pactum nudum aliquid abest parti, si non seruet promissa, quia contra non seruantem datur actio de dolo: *vt est text. not. in l. eleganter. § seruus. ff. de dolo. vt hic per docto.*

d Ex pacto nudo actio quibus, & quot in casibus nascatur

e Hæc glos. cōmuniter reprobatur per doctores quia etiam hodie non oritur actio: sed cōdictio ex lege. propter ipsum pactum.

f Hæc lex habet locum in donatione causa, & propter nuptias, & in donatione præsumpta. Ias.

g Hic § nō procedit hic, cum fingatur tacita stipulatio. Fa. Pia. Ango. & Ias.

h Et est ratio propter ipsum periculum. facit canonogatis. glossa de vsuris.

m ¶ *Iure ciuili.* vel actione ex stipulatu, vbi certum est in stipulatione, vel in condictione certi, quæ ex stipulatione oritur, vbi est certum: *vt j. de ver. obli. in prin.* quæ stipulatio est à iure ciuili inducta: *vt hic*, cùm de iure gentium ipsa non fuerit, licèt alij contractus fuerint de iure gentium: *vt suprà de iure natur. gentium, & ciuili. §. ius autem.* Non autem dicitur ideò de iure ciuili, quòd non habeat in se vinculum naturale, imò habet, quia sine consensu non valet, qui consensus est de iure naturali: *vt ff. de pact. l. j. §. penult.*

Libellus in actione de constituta pecunia.

Hic tangitur de actionib. prætoriis personalibus, in quibus qualiter formetur libellus, est videndum. Et primò de act. de constit. pecu. est videndum. Et nascitur ista actio, quotiens aliquis constituit se soluturum quod ipse debet, vel alius: *vt ff. de constitu. pecu. l. qui autem. in fine. & l. seq.* dum tamen sit debitum ciuiliter, & naturaliter, vel naturaliter tantùm: secùs si ciuiliter tantùm: *vt l. j. § penult. & l. iij. § j. in dicto titul.* Vnde sic formabis libellum. Dico ego A, contra B, quòd ipse constituit se soluturum decem libras, quas ipse mihi debebat causa mutui: vnde proponendo actio. de constitu. pecu. contra ipsum, peto eundem mihi in dictis decem libris condemnari. Et eius causa istius actionis, hæc scilicet: Quia constituit, se mihi soluturum, quod debet mihi, ideò peto, &c. Sed si pro alio constituit se decem libras tibi soluturum, formabis in narratione sic libellum: Vnde cùm ipse pro tali constituerit, se decem libras mihi soluturum, peto, &c. Et eodem modo formabis si ex alia causa, quam ex mutuo debeatur.

Actiones autem.] C a s v s. Dixi domino Iustiniano, Domine, iam vidi effectum primi respon. pro Deo dicatis mihi de secundo exemplo, quare inuenta fuit de peculio actio? Respon. Frater, æquum fuit quod istæ actiones inuenirentur, per quas contra patrem vel dominum posses agi ex contractu filiorumfamilias, vel seruorum, quia licèt actione de peculio de iure ciuili non teneantur patres, vel domini, æquum tamen est quòd peculio tenus teneantur: eò quòd peculium est quasi patrimonium filiorum, vel seruorum. hoc dicit.

Libellus in actione de peculio.

Hîc tangitur de actione de peculio, quæ datur contra dominum ex contractu serui: *vt j. quod cum eo. in principio.* & etiam datur contra patrem nomine filij. Formabis ergo in ea sic libellum: Dico ego A, contra B, quòd vendidi D, seruo suo equum pro decem: quare ipse B, de peculio serui sui D, mihi tenetur. vnde proponendo contra ipsum B, actionem ex vendito, peto: quatenus est in peculio ipsius serui sui D, vsque ad quantitatem illorum decem ipsum B, mihi condemnari. Et aduerte quia hæc actio de peculio, non est proprium nomen actionis, sed est quædam adiectio, sicut exercitoria, institoria, & tributoria: *arg. l. iij § Iulianus. ff. de pecu.* Et erit causa in hac actione talis; scilicet: Quia vendidi. quam sufficit proponere loco actionis, scilicet sic: Vnde quia pro decem vendidi, peto, &c. Similiter contra patrem ex contractu filij potest sic formari libellus. Dico ego A. contra B, quòd vendidi C, filio suo, quem ipse habet in potestate equum pro decem, &c. De filio in potestate feci mentionem, quia qui sui iuris est, peculium habere non potest: *vt Cod. de inoffic. testa. l. fi. in fi.*

n ¶ *De peculio.* Volunt quidam dicere, hæc esse propria nomina actionum, scilicet de peculio, & de in rem verso: & quod sufficit item exercitoria, & tributoria, & institoria, ex eo quòd leges plerumque appellant eas actiones, vt hîc. Sed verius est, vt adiectiuè ponantur. sic enim dicitur mandati actio de peculio: *vt ff. de pecu. l. iij. §. cui congruit.* [a] A c c v r s.

a Hæc secunda opi. communiter tenetur hic per docto.

o ¶ *Patrem.* scilicet respectu filij. A c c v r s.

p ¶ *Dominúmve* sc. respectu serui. sunt enim correlatiua.

q ¶ *Ipso iure.* scilicet ciuili, quòd non vult vt alter ex alterius persona obligetur: & sic pater non debet teneri pro filio, inspecto iure ciui. sicut eo inspecto pro seruo nō debet teneri dominus, quia seruus [b] pro nullo est inspecto iure ciuili: *vt ff. de reg. iur. l. quod attinet.* Sed tamen prætor æquitatem considerat, vt quia peculium quasi patrimonium est filij, vel serui, vt subijcit: quia peculium est, quod sibi quis parsimonia quærit: [c] *vt ff. de pecu. l. peculium. in princ.* verè tamen non est patrimonium filij peculium: *vt Cod. de inofficioso testamento. l. fina. in fine.* Item nec serui: *vt ff. de verborum obligationib. l. liber homo. ij. in fin. j. respon.*

b Seruus pro nullo reputatur.

c Hoc declaratur per Bart. in rub. ff. de pecul. Ias.

Ideò

a Patres pro filiis, & domini pro seruis, an, & quomodo actione de peculio teneantur.

Ideo tamen quia quasi patrimoniũ est, patrẽ pro filio, dominum pro seruo teneri dicit. ¶ Diligenter tamen distingue a, verũ contrahat filius, vel seruus, vel quasi cõtrahat. Itẽ verùm delinquat, vel quasi. Si cõtrahat, quilibet illorum dominus, vel pater, actione ex eo contractu tenetur in peculium, in cuius condemnatione deducitur ex ipso peculio quicquid seruus naturaliter domino debuit, vt quia dominus seruo mutuauit, vel alias secum contraxit. Item deducitur quod debetur his qui sunt in potestate domini, vel tutela, vel cura: cùm videatur dominus præuenisse: *vt ff. de pecul. l. sed si damnum. §. 1 & 9.* obligatus enim seruus domino naturaliter: *vt supra de fideiuss. §. 1* Et sunt hæc communia in

tamen est, peculio tenus (quod veluti patrimonium est filiorum filiarúmque, item seruorum) condemnari eos.

Si deferente reo, actor eũ sibi debitorem iureiurãdo asseuerarit, vsque adeò plena fides illi adhibetur, vt omissa quæstione an debeatur, in factum actio iurante aduersus reum competat.

11. ¶ Itẽ si quis a postulante b aduersario iurauerit c, deberi d sibi pecuniam quã peteret, neque ei soluatur; iustissimè e accommodat u ei talem actionẽ f, per quam non illud quæritur g, an ei pecunia debeatur: sed an iurauerit.

Qui edictũ in albo prætoris positum corruperit, vel qui vocat patrẽ, vel patronũ in ius sine venia, & eximens dolo aliquem vocatum in ius, vel exemi faciens, tenetur actione prætoria. Aret.

seruo, & filio, excepta causa mutui, ex qua nec filius, nec pater tenetur secus in seruo *vt supra titulo primo. §. illud & C. ad Mac. l. penul.* Item quæ dicta sunt quando contrahit filius, vel seruus, eadem & quando quasi cõtrahit, vt si alterius negotia gessit: *vt ff. de neg. gest. l. si filiusfami.* ¶ Præter hanc actionem de peculio adhuc pater, vel dominus quandoque tenetur de b in rem verso: quando sc. filius in rem patris, vel seruus in rem domini conuertit, & est in solidum vsque ad quantitatem versam: *vt j. tit. j. §. in rem* c. Aza. Sed de peculio agitur quatenùs peculium ditat, *vt j. eo. §. sunt præterea & j. tit. j. §. in rem autem.* ¶ Item est actio quod iussu d, quæ est in solidum quando filius, vel seruus iubente domino, vel patre contraxit. videtur enim contrahi cũ ipso patre, vel domino: *vt ff. quod iussu. l. 1. & fi.* ¶ Item sunt aliæ tres sc. exercitoria, e quæ datur cõtra dominum nauis qui præposuit magistrum nauis seruũ suum, & eius rei gratia contractum fuit. Et ideò dicitur exercitoria, quia exercitor dicitur dominus nauis. ¶ Item institoria, f quæ habet locum, quando aliquis seruum suum tabernæ, vel stationi præposuit. i Itẽ tributoria h, qua agitur ita quòd dominus vocatur in tributũ *vt j. tit. j. §. introduxit & §. institoria* i *& §. 1.* ¶ In delictis autem, & quasi delictis idẽ olim seruabatur in filio, & seruo, vt pro noxa dari possent: *vt j. de noxa. in §. tit.* Sed hodie pro seruis tantum agitur noxaliter, vt ibi dicitur, & pro delictis *vt j. de noxa. in pr. & ff. de noxa l. 1.* & in quasi delictis, vt si seruus habitans cũ domino, habuit suspensum, vel appensum, vel effudit aliquid quod alicui nocuit *vt ff. de his qui deie. vel effu. l. 1. § si seruus. & l. si verò §. prætor.* nisi in duobus casibus: *vt ff. de his qui deie. vel effu. l. 1. § cùm seruus.* vbi non habitat cum domino. *& ff. de min. l. quòd si minor. § si seruus* ¶ Porrò licèt in delictis, & quasi agatur noxaliter, tamen & de peculio agitur, si locupletatus est dominus, in quantum id peculium locupletius k est: *vt ff. de in dol. l. sarp. ex contractibus. & ff. de pecu. l. licet. §. ex furtiue causa.*

b Actio de in rem verso.

c Vers. est in §. præterea.

d Actio quod iussu.

e Actio exercitoria.

f Actio institoria

g In hac materia vide casum singularem in l. 5. ff. de exer.

h Actio tributoria.

i Versiculus est sub § agitur.

Item si quis postulante.] Casvs. Dixi Iustin. Domine, iã vidi naturam duorum exemplorum. nunc si placet, dicatis mihi naturam tertij exempli, scilicet actionis in factũ, quæ datur ex iuramento, scilicet quando habet locum hæc act. & ipse respon. Frater, dicit ipse. Si aliquis petierit decem ab aliquo, dicens illa sibi deberi, & reus sacramentum sibi deferat, & actor delato iuramento, iurauerit illud esse sibi debitum quod petit, & post iuramentum noluerit reus soluere quod petitum est, in isto casu accommodat sibi prætor actiõ per quam quæritur, an iurauerit, vel non: & non an sit debitum; quia iuramentum hîc pro veritate est acceptum. Franc.

k Et nõ vltra, vt l. 5. § ex furtiuo. ff. de pecul. Addе id etiam verum esse in filio ante seruitutem. Sed si filius ex delicto, vel quasi conueniatur actione in factũ, datur in patrẽ quoque in factũ vsque ad peculij quãtitatẽ dict. l. 1. §. idem scribit ff. de pecul. & l. quod an. & l. condemnatus ff. de noxa. secundùm Dy. Potest & hoc addi, quod si seruum deliquit, tum datur in dominũ actio, &c. quatenus peculij locupletius est: sed aduersus dominum noxalis actio proponitur, ex qua ad peculium deuenit.

Libellus in actione in factum ex iureiurando.

Hic tangitur de iureiurando præstito ex delatione iudicis, vel partis aduersæ, ex quo oritur actio in factum, si iuretur non adiecta causa, ex qua dicat sibi deberi, scilicet si iuret informiter. Si autem adiciat causam, ex qua sibi deberi, veluti ex mutuo, vel similibus, oritur actio ex illa causa & tunc dicit iurasse formiter, quasi forma, sine causa adiecta: *vt l. si duo. § si quis iurauerit. vers. idem dicemus & § Marcellus. ff. de iureiur.* & ideò forma in illa libellum sic. Dico ego A, contra B, quòd cum peterem ab ipso decem causa mutuĩ. ipse detulit mihi iuramentum, & ego simpliciter iuraui quòd ipse mihi debebat illa decem: vnde proponendo act. in factum ex iureiurando prouenientem, peto dictum B, in dictis decem libris mihi condemnari. Causa in isto libello est talis: quia iuraui. quæ poterit poni loco actionis. Si autem iuraui formiter: id est, adiecta causa, vt scilicet quia ex causa mut. debebat. tunc dicam: Vnde quia propo. conditionem certi quæ nascitur ex mutuo, iuraui ex causa mut. mihi debe. peto, &c.

a ¶ *Item si quis* scilicet actor. Accvrsivs.

b ¶ *Postulante.* id est, petente reo, vel deferente. si enim sine voluntate aduersarij iuraretur, nihil proficeret iuramentum: *vt ff. de iureiur. l. 17. in princ.*

Institor.

c ¶ *Iurauerit.* vel ei remissum fuerit: *vt ff. de iureiur. l. non erit §. fin. & l. sequenti. & Cod. de rebus creditis. l. actori.* Additio. Idem si post acceptatum iuramẽtum, etiam antequàm iuretur, pœniteat deferentem, quia habetur pro remisso.

d ¶ *Deberi.* sic simpliciter, scilicet non adiecta causa quare debeatur; quod informiter a dicimus. si autem cum forma, veluti quia vendidi: tunc agitur actione veili ex eo contractu, nata ex sacramento, cùm pro veritate accipitur: & aduersario similiter actionem tribuit, ac si verè contractus præcessisset. Idem est in alijs contractibus: *vt ff. de iureiuran. l. si duo. §. si quis iurauerit. & §. idem dicimus & § Marcellus.* Item circa actionem realem, si rem suam esse iurauerit; datur actio in rem vtilis: præterea in factum contra deferentem tantùm, vel hæredem: *vt ff. de iureiuran. l. nam posteà §. finali. & l. sequenti.* Et ita actori interdum datur in factum, interdum vtilis ex eo contractu & vtilis in rem. Ex parte autem rei b, si iurat in actione personali, tunc exceptionem tantùm parit. Si autem in actione reali, tunc distinguitur c, an d iurauerit, rem petitoris non esse quo casu exceptio tantùm datur, an suam esse, quo casu etiam actio datur, si res ad actorem redeat, non contra alium. Et hoc quod dixi in actore, habet locum si iuratus ex sacramenti delatione. sed si iuratur ex traditione facta occasione iurisiurãdi, tunc Publiciana datur contra quemlibet. cùm sit iusta causa traditionis. *vt ff. de iureiuran. l. nam postea § finali. & l. quia. & l. sequenti. & de Publiciana l. 7. in fin. vsque ad l. eum qui.* Nec obstat *in eodem titu. de iureiuran. l. eum qui. §. si parentes.* quia ibi verbum *duntaxat* e, dominum tantum excludit, contra quem Publiciana non datur: *vt ff. de Publiciana l. pen. §. finali.* Additio Hæc glossa in ista parte fina. communiter reprobatur. vide hic ad longum per dominum Iasonem.

a Informiter petit, qui causam petendi non adiicit.

b Iuramentum rei in personali, & reali actione quos effectus habeat.

c Iurat quia rem petitoris nõ esse, & suã esse interest.

d adde Glo. in l. si. ff. de iureiurando.

e Dũtaxat particula taxatiua.

e ¶ *Iustissimè.* quia propter sacramentum datur.

u ¶ *Accommodat.* Et ideò vtilis est actio ad instar iudicati. *l. sed si poss. § vlt. l. quod si iurauit. l. si duo. §. 1. de iureiuran.* Cvtacivs

f ¶ *Actionem* in factum *C. de rebus credit. l. actor.*

g ¶ *Non illud quæritur* etiam si periurium vellet probare, quia sufficit diuina vltio: *vt ff. de dolo. l. quòd si deferente & l. sequen. & Cod. de re cre. l. 1. nisi in casibus: vt Cod. de re. cred. l. fin. vt ff. de iureiuran. l. admonendi.* ¶ Et nota, quod f hoc sacramentum quod est de re, (*vt ff. eodem. de iureiurando. l. quæ. tiens*) id est, de veritate (*vt ff. ad leg. Corneliam de fal. l. 1. § qui in rationibus*) triplex inuenitur. 1. Voluntarium g, quod ex voluntate datur, suscipitur, & recusatur, & extra iudicium fit: *vt ff. eodem de iureiurando. l. iusiurandum quod* 2. Item necessarium h, quod necessitate imposita à iudice defertur, & suscipitur: *vt argum. ff. de in lit. in l. final.* Nec enim potest hoc sacramentum referri, vel recusari, nisi prætendatur iusta causa recusationis: *vt Cod. de re. credit. l. generaliter. §. sin autem.* 3. Item iudiciale, quod i sic dicitur à iudicio, quando scilicet pars parti sacramentum in iudicio defert, quod non est necesse subire, k sed potest recusari, & referri: *vt Cod. eodem de re. cre. l. delata. & l. generaliter. §. sin autem*: sed iure veteri non poterat recusari: *vt ff. eodem. l. manifestè.* l Sed secundùm P. ita demùm actio in factum datur ex sacramento, si sententia non subsequatur; alias quare oriretur actio in factum, cùm ex sententia eadem nasceretur: *vt Cod. de re cred. l. actori?* Sed nos contra. licèt enim duæ sint, & ad idem, & eodem nomine, non nocet: *vt ff. de act. empt. l. non est nouum. & ff. de fideiussoribus. l. hæres à debitore* Semel tamen fiet exactio tantùm: *vt ff. de verborum obligationibus. l. qui his & de regul. iuris. l. bona fides.*

f Iuramentum de re, seu de veritate triplex est, voluntariũ, necessarium, iudiciale.

g Iuramentum voluntarium quod defertur volenti.

h Iuramentum necessarium à iudice defertur inuito.

i Iuramentum iudiciale quid.

k Puta quia iã probauit, vel se offert probaturũ. l. 2. ex. ea. de probat. Item si semel iuramentũ velit pars iterum deferre: vt l. si quis iusiurandum. Cod. de rebus cre.

l Doct. tamen communiter tenent dictum § sin autem nũ correxisse, sed declarasse dictã l. manifestè: vt perscribẽ hîc.

Pœnales quoque] Casvs. Multæ diuisiones consueuerunt notari in hoc §. adhuc tamen non habuimus principaliter nisi duas, quarum prima est, quòd omnis actio aut est in rem, aut in personam. Secunda est, quòd omnes actiones aut sunt ciuiles, aut prætoriæ. Sub materia autem prætoriarum multæ sunt diuisiones, quia prætoriarum aliæ sunt in rem, aliæ in personam. Item actionum prætoriarum personalium aliæ sunt pœnales, aliæ non pœnales. De prætorijs autem actionibus non pœnalibus personalibus dictum est suprà in penu. §. De prætorijs autem personalibus videndum est in littera præsenti. Non solùm enim, dicit Iustinianus, introduxit prætor actiones personales, non pœnales, imò & multas prætorias personales pœnales. & de hoc ponit tria exempla. Primum est, quòd prætor introduxit tria, actionem prætoriam personalem pœnalem in eum qui album ipsius corrupit. Secundum est,

quòd prætor introduxit actionem prætoriam personalem pœnalem in eum qui patronum, parentémve in ius vocauerat antequam hoc à iudice impetrasset. Tertium est, quòd prætor introduxit actionem prætoriam personalem pœnalem in eum qui in ius vocatum vi exemit, vel aduersus eum, cuius dolo fuerit exemptus. h.d. Franc.

Libellus contra corrumpentem album prætoris.

Annota. Hic de tertio prætoriarum actionum genere, quas ideo pœnales appellamus: quia ad pœnam, non etiam rei persequendæ causa competunt.

12. ¶ Pœnales quoque [a] actiones prætor penè [b] † multas ex sua iurisdictione introduxit, veluti aduersus eum qui quid [c] ex albo [d] eius corrupisset [e]: & in eum [f] qui patronum [g], vel parentem [h] in ius vocasset [i], cùm id non impetrasset [k].

Hic de actionibus pœnalibus tangitur: & primò de illa quæ datur pro albo prætoris corrupto. Erat enim album prætoris, dealbatio quædã posita in eminenti loco, in quo erat scriptum: de citando aliquem, vel de aliquo præcepto generali, vel speciali: *vt ff de al. scri.l.j. & ij.* Et est pœna quinquaginta aureorũ statuta contra corruptorũ malitiam, *vt ff de iurisf. om.iu. l.si quis* Forma ergo in hac act. sic libell. Dico ego A, contra B, quòd ipse corrupit album prætoris, vnde proponẽdo contra ipsum actionem in factum, peto ipsum in quinquaginta aureis nomine populi mihi condemnari. Ista enim actio popularis debet dici à populo, quia ius populi tuetur: *vt ff. de popul. actio. l. ij.* Et erit causa istius actionis hæc, quia album prætoris corrupit quæ poterit poni loco actionis.

Libellus in actione in factum, quæ datur patrono, vel patri contra libertum, vel filium, &c.

Est & alia actio in factum, quæ datur patrono contra libertũ, vel patri contra filium: & illa habet locum, quando libertus patronum in ius venia non impetrata, vel filius patrem vocat: *vt C. de in ius vocan. l. ij.* & hoc in versicu. *veluti.* & est pœna illius quinquaginta aureorũ: *vt ff. de in ius voc. l. pen.* Forma ergo libel. sic in hac actio. Dico ego A, contra B, libertum meum quòd ipse me vocauit in ius non impetrata venia, & ideò incidit in edictum & tenetur ad pœnam l. aureorum vnde proponendo contra ipsum act. in factum, peto eundem mihi condemnari l. aureis nomine pœnæ. Et erit causa istius actionis: quia me patronũ in ius vocauit non impetrata venia, quæ proponi potest loco actionis. Et eodem modo si pater agat contra filiũ hac actione, formatur lib. Sed caue: quia hæc actio non datur contra filium qui est in potestate: quia etiam impetrata venia non posset patrem in ius trahere: *vt C. de in ius voc. l. finali* quia nulla lis inter patrem, & filium esse potest, nisi de castrensi peculio, vel quasi. *vt ff de iudi. l. lis nulla.*

a ¶ *Pœnales quoque* Dictum [a] est superiùs de prætoriis rei persecutoriis, nunc de pœnalibus prætoriis. ¶ Sed quæ est differentia [b] inter pœnales, & rei persecutorias? Resp. multæ. 1. Quia pœnales prætoriæ [c] sunt annales, excepta actione furti: *vt j. de perpetuis & temporalibus actionib. in prin.* Sed rei persecutoriæ sunt perpetuæ: *vt ff de actio. & oblig. l. in honorariis* 2. Item pœnales odiosæ sunt, rei persecutoriæ non [d]: *vt ff. de pœ. l. interpretatione* 3. Itẽ pœnales non transeunt contra hæredes, nisi aliquid ad eos peruenit, vel lis sit contestata: *vt C. ex delict. defunct. l. j.* sed persecutoriæ sic: *vt ff de ac. & ob. l. ex contractibus.* 4. Item vbi plures tenentur rei persecutoria, vno soluente cæteri liberantur, non ita in pœnali: [e] *vt C. de condict. furt. l. j. & ff. de lib. caus. l. vlti. & ff ad legem Aquil. l. item Mela. § si plures* ACCVRS.

b ¶ *Penè* id est, ferè. 2. Vel meliùs dic, quòd abundat: nam verè multæ sunt, & sanè in vetustis codicibus non habetur, & prorsus vacat.

c ¶ *Quid est.* id est, aliquid.

d ¶ *Ex albo* Erat enim album, dealbatio quædam posita in loco eminenti, vt apparet *vt in Auth. de lit. § omnẽ ibi, vocans enim præconum, &c. coll. viij.* in quo albo erat scriptum, vel de citando aliquo, vel de alio præcepto generali, vel speciali [f]: *vt ff. de albo scriben. l. j. & ff de iurisd. omnium iud. l. si quis id.*

e ¶ *Corrupisset.* vel positum sustulisset, quamuis non corruperit: & siue per se, siue per aliũ: & tunc ambo tenentur, nec vnus liberat aliũ. & est in quinquaginta [g] aureos: *vt ead. l. si quis l. seq.* tenetur etiam ille corruptor lege Cornel. de falsis *vt ff ad leg. Cornel. de fal. l. penul.* cuius pœna est deportatio. & omnium bonorum publicatio: in seruis etiam vltimum supplicium: *vt ff. ad leg. Corne. de fal. l. j. in fi.*

f ¶ *In eum.* sc. filium, vel libertum datur actio in factum, quæ est similiter pœnalis (vt superior) in quinquaginta aureos: quæ datur patrono, vel patri, & si libertus non possit soluere dictam pecuniam, castigabitur [h]. Idem fortè in filio, licèt noxaliter non detur: *vt ff. a. scilicet de in ius vocan l. penul. & j. de noxa. in fi.* Superior tamen ponit solum dolum, hic solam factum considerat *vt C. de in ius vocan l. venia.*

g ¶ *Patronum.* subaudi, vel patronã: item filios, & patres eorum: *vt ff. de in ius voc. l. ij. § j.* ¶ Et accipe hic patronũ, qui manumisit, vel pro quo iudicatũ est in casu ingenuitatis, & libertinitatis, vel si ex causa fideicommissi manumisit, vel si emit eo pacto, vt manumitteret, & manumisit, vel non manumisit: sed ex constitutione diui Marci peruenit ad libertatem: *vt ff. de in ius vocan. l. adoptiuum § j. & l. is quoque & l. sed si hac lege.* ¶ Item liberos patroni accipe mares, & fœminas, & parentes etiã adoptiuos [a]: *vt d. l. sed si hac lege § liberos quoque. & § parentes.* ACCVRS.

h ¶ *Vel parentem.* & hic accipe marem, & fœminam, & vsque in infinitum, vt etiam si Adam viueret, non posset vocari in ius sine venia. Item non refert si sunt legitimi parentes, vel naturales: *vt ff de in ius vocan. l. iiij. § j. ij. & iij. & l. parens. & l. adoptiuum in princ.*

i ¶ *In ius vocasset.* id est, iuris experiendi causa vocasset: *vt ff. de in ius voc. l. j.* & hoc siue causa sit ciuilis, siue criminalis multò magis. nam & tunc, scilicet quando causa est criminalis, etiam cum venia non potest, quia non [b] conceditur: *vt ff. de in ius vo. l. sed & si hac. § prætor ait. & ff. de accu. l. qui accusare in fi. & l. iis tamen. § ij.* ¶ Sed quid si solum libellum dedit? Respon. non incidit in hoc edictũ: *vt ff. de in ius vocan. l. libertus. ij.* ¶ Item quid si non veniat vocatus? Respond. semper incidit: sed faciliùs remittitur hæc pœna, quãdo vocatus non venit: *vt ff. de in ius voc. l. quamuis.* Sed quidam dicunt, vocantem nullo modo cadere in edictum, si vocatus non venit: ea prædicta *l. quamuis.* & hoc ideò, quia verba cum effectu sunt accipienda: *vt ff. ne quis eum, qui in ius voca. est, vi exi. l. penul. § docere.* Sed prima sententia verior [c] est, quia d. l. *quamuis.* non dicit, quòd non incidat in edictum, sed quòd non remittitur pœna nisi causa cognita. ¶ Item nunquid [d] hæres potest vocare in ius sine venia? Et certè si extraneus est, potest: *vt ff. de obseq. præstan. à liber. l. hæres.* filius non potest vocare in ius sine venia. ¶ Sed quare secus in hærede liberti, & in hærede patroni? Respond. in primo odium versatur, quod debet restringi: in secundo fauor, qui debet prorogari: *vt ff. de libe. & posthu. l. cùm quidã.* Item si alter agat tutorio nomine, vel curatorio *argu. ff. de in ius voc. l. sed si hac lege § si. & l. quæsitum* Ratio quia nemini officium suum debet esse damnosum: *vt ff. quemadmodum testa. ape. l. sed & si quis ex signatoribus.*

k ¶ *Cum id non impetrasset.* id est, non petiisset, & nõ accepisset. debet enim a prætore sic petere. Domine, permitte mihi vt possim conuenire patrem, vel patronum meum: vt colligitur *infrà de pœ. te. lit. § fin. & ff de in ius voc. l. iij. & iiij. § j.* ¶ Illud etiam quæro, an hæc postulatio veniæ debeat fieri in personis omnium qui in ius vocari non possunt, quæ enumerantur *ff. de in ius voc. l. ij.* & si non fiat, quòd cadat in pœnam? Quidam dicunt, quòd sic. Nos quòd non: quia hæc pœna in eum tantùm statuitur, qui incidit in edictum: at illæ personæ in edictu non continentur: quòd maximè probatur ex hoc §. Aliter tamen puto eos puniendos, prout placuerit iudici, ad [e] similitudinem istorum. ¶ Sed nunquid hæc petitio hodie est correcta. vt quia habent hodie liberti ius natalium, & generationis *vt in Auth. vt liber. de cæt. § j. coll. vj.* Respon. non, quia & ibi reseruantur iura patroni: maximè obsequialia, quæ natura debentur. ¶ Superiora quantum ad libertum plana sunt. In filio distingue: aut erat emancipatus, aut in potestate. si emancipatus erat, habent locum superiora. si verò in potestate, tunc nec cum venia, nec sine venia potest conuenire patrem: *vt Cod. de in ius voc. & ff. de act. & oblig. l. actiones* nisi pro castrensi, vel quasi castrensi peculio: *vt ff. de iudi. l. lis nulla* & tunc cum venia: *vt ff. de in ius voc. l. adoptiuum. § j.* [f] & hoc cùm agit contra patrem. Si autem contra extraneum, tunc secundùm vetera iura tantùm quinque actiones filiofa. competebant: *vt ff. de act. & oblig. l. filiusfamilias, & l. in factum actiones* Sed hodie omnes venientes ex aduentitia causa, vt dixi *suprà per quas perso. nob. acqui. § j.* ¶ Item quæro, quis iurabit de calumnia cùm filiusfam. in iudicio erit? Respond. si filius emancipatus petita venia patrem conueniat, iurabit filius, si maior est: alias curator ei dabitur ad litem: *vt in Authent. vt lic. ma. & aua. § j. in fi. coll. viij* Si autem sit in potestate patris, & agat de castrensi, vel quasi castrensi peculio, tunc iurat filius: cùm paterfamilias habeatur: *vt ff. ad Maced. l. ij.* Si verò esset minor, daretur curator liti, non personæ, cùm sit in potestate: *vt Cod. de cura. fur. l. fi. in princ. & de bo. quæ lib. l. fin. § si autem pro patre.* Si autem contra extraneum agat filius, si agat pater eius nomine, pater iurat: *vt C. de iur. propter calum. dan. l. ij. § quod obseruari.* Si filius fortè patre absente, vel secundũ veteres leges in quinque casibus, vel secundùm nouas in omni aduentitia causa, iurat filius, cùm suo nomine agat, & maior est, si modò pater in aduentitiis non habet vsumfructum: aliàs pater ageret, & responderet, & iuraret: *vt C. de bo. ma. l. j. in princ.* vbi verò filius iurat, licèt pater non habeat vsumfructum, debet tamen pater consentire filio agenti & respondenti: *vt Cod. de bo. quæ lib. l. fin. in principio.* ADDITIO. De isto iuramento vltra hanc gloss. vide per gloss. in *l. ij. § quod obseruari. C. de iur. propter calum. dan.*

a ¶ *Item*

a Continuatio huius § ad præcedentem
b Pœnalium, & rei persecutoriarum actionũ differentiæ
c Ciuiles verò perpetuæ *infrà de perpetuis.*
d Actio tamen de dolo, rei persecutoria est & odiosa *l. 1. § vlt. l. debi. ff. de dolo*
e Fallit, si pœnalis sit ex parte rei: rei verò persecutoria ex parte actoris: tunc enim vnius solutio alios liberat. *l. 1. § si plures ff. de eo per quem.* fallit quoque si pœnalis nõ ex delicto, sed quasi delicto descendit, *l. 3. ff. de his qui deiecerunt*
f Imò hæc pœna locum non habet in corrumpente albũ prætoris tẽporale, & speciale, sed arbitraria *DD. hic per l. 1 § expilatores ff. de effractoribus.*
g Imò sine vide Gloss. in d. *l. si quis.*
h Non habens in ære, luit in corpore quod verũ vbi pœna debetur ex delicto, non ex cõtractu. Fallit quoque in nobilibus, & honestis personis. Fallit, si nolit, nisi non petat aduersarius. Fallit in pœna extraordinaria, seu mulcta, vt & in minimis summis.

a Quidam hoc hodie correctũ putant *vide Iasonem hic.*
† *In correctis exemplaribus nõ scribitur dictio penè.*
b Nisi ex magna causa. *Nic. Fab. Ang. Ias.*
c Cum qua secundùm Iom. Fab transeunt communiter doct. Sed Ia. dicit, quod non approbãt aliã opinionem, vt tunc nõ committatur pœna, quia ratione citationis venit committenda.
d Ab hoc vers. vsque ad fi. nõ est gl. Accursi sed additio, secundum Ias.
a In criminalibus, & pœnalibus proceditur de similibus ad similia, secũdum Ang. hic.
f Idem dic vbi cũque filius in potestate potest agere contra patrem. vt not. per Glos. d. *l. lis nulla.*

a ¶ *Item aduersus eum* scilicet datur actio in factum pœnalis: vt ecce cùm vocarem Titium in ius, qui tenebatur mihi actione temporali dum esset in tractu, detinuisti eum vi, vel capiendo eum per personam vel faciendo dolo vt alius eum detineret. & tantum, quod dies actionis inde exiuit. teneris enim mihi quanti iurauero in litem, & sic est actio pœnalis ex parte mea: quia vltra rei veritaté forté iurabo, & ex parte tua, quia das mihi aliquid, & tibi nihil adest: *vt ff. ne quis eum, qui in ius vocat. vi ex. l. penult. §. j.* ¶ Super hoc §. primò quæro, cùm duo sint tituli: *vt ff. ne quis eum, qui in ius voc. vi ex.* & alius titul. *de eo per quem factum erit,* de quo fit mentio in hoc

Item aduersus eum [a] qui vi exemerit eum qui in ius vocaretur, cuiúsve dolo alius exemerit: & alias innumerabiles [b].

Actiones quibus quæritur, an quis sit liber, an seruus: libertus, an ingenuus: filius, an non: præiudiciales in eo sunt: quorum prima ciuilis est: reliqua verò prætoria: ideo sic dicta: quia magnũ in eis præiudicium versatur, cùm per eas de statu hominis quæratur, aut quia cæteris quæstionibus præiudicium faciant: vt scilicet interea sileant, quando hæ ventilantur.

§. j. Respond de primo: quia inde oritur actio ex vtraque parte pœnalis, vt dictum est: sed ex alio est pœnalis ex parte rei tantùm: eùm ad interesse actoris detur. *vt ff. de eo per quem factum erit. l. finali §. resp.* [a] Item primus de quo fit mentio hic, consulit actori tantùm, vt patet *in l. j. & in §. eximere. ff. ne quis eum, qui in ius voca. vi exi.* At secundus consulit & vocato, non solùm vocanti, *vt ff. de eo per quẽ factum erit. l. j. § si reus in fi. & l. fin. §. respon.* [b] Item primus habet locum quando aliquis exemptus est ante satisdationem, & post in ius vocationem, sed secundus post satisdationem scilicet factam iudicio sisti & alias quæ firmant iudicium: *vt ff. de præto. stipul. l. j in prin.* Et patet hæc differentia ex ordine [c] illorum titulorum. Item primus quando vi exemptus sit quis: at secundus etiam si sine vi: *vt patet in l. j. §. si dolo, de eo, per quem factum est, & tit. ne quis eum, qui l. j. & y. in fi.* [d] a. Vel satis dici potest, quod de vtroque hic loquitur quia licèt duo sint illi tituli. tamen de vno edicto sunt. Item & quod dicatur pœnalis actio etiam illa, quæ ex vna parte tãtùm est pœnalis. ¶ Super hoc §. secundò quæritur. Nõnne per conuentionem solam etiam iure veteri perpetuabatur actio: *vt ff. de act. & oblig. l. constitutionibus,* non solùm per noua iura *vt C. de præscrip. xxx. an. l. cùm notissimi. & l. sicut?* Respond. hic non per executorem, sed per suam denunciationem eum conuenerat [e]. Vel verbum *quasi,* positum in d. l. *constitutionibus,* assertiuè ponitur, non similitudinarié. & secundùm hoc hodie esset correctum quod hic dicitur. 3. Vel dic [f], quòd talis fuit conuentio in illa l. *constitutionibus,* quæ pro lite contestata habebatur: vt quia actio erat temporalis, & libellus fuit principi datus, *vt Cod. quando libel. princ. da lit. con. fac. l. j. & y. 4.* Vel dic, secundùm Ioann. quod leges veteres circa personales actiones loquuntur, vbi non perpetuatur per executorem sed lex illa *cùm notissimi.* & l. *sicut in rem.* loquuntur in reali vnde adhuc etiam hodie non corrigitur quod hic dicitur. Accursio. Hanc etiam impugnant doctores: quia d. l. *sicut. & d. l. cùm notissimi,* loquuntur tam in personalibus, quàm in realibus, secundùm Ias.

a Et in hoc quòd actio in factum descēdens ex edicto de quo in isto §. sit merè pœnalis ex parte actoris, & tamen licèt docto. antiqui tenuerint cōtra Gl. tamen Io. Fab. & alij doctor. moderni tenēt cum Gloss. vt per Ias. hic.

b Hanc impugnāt doc. cùm sit eadem ratio ante satisdationem, quę post: ergo idē ius. vt per Bar. *in l. j. ff. de eo per quem fac. est.*

c *Vide Gloss. in Rubr ff. de eo per quem.*

d Hāc approbant communiter doc.

e Hæc Glo. reprobatur quia hæc materia loquitur quādo quis iudiciali auctoritate, imo iussu maioris iudicis fuit citatus. *l. 3. § 1. ff. ne quis eum, qui*

f Displicet Ias. & est de mente aliorum.

Libellus in actione in factum contra eum qui debitorem, &c.

Præterea datur actio in factum contra eum qui debitorem alicuius vocatum in ius, vi detinuit, vel dolo detineri fecit, vt ipse liberaret eum a temporali obligatione, qua obligatus esset. & datur in ipsum actio in quantum actor iurauerit in litem cōtra ipsum *vt ff ne quis eum qui in ius voc. est, vi exi l. pen. §. j.* Et formatur libellus in hunc modum Dico ego A, contra B, quòd ipse debitorem meum in ius vocatum vi detinuit quò minus in iudicio compareret, vt ita liberaretur debitor actione qua mihi tenebatur. Vnde proponendo actionem in factum contra ipsum B, peto eundem B, quantum in litem iurauero, mihi condemnari. Et causa istius actio, est, Quia vi exemit a iudicio meum debitorem, & ita actio qua mihi tenebatur, liberatus est, quam causam sufficit proponere loco actionis. Eodem modo formatur contra eum qui procurauit vt alios eximeret. Sed quid si non vi, sed alio modo procurauit quominùs veniret? Dic quòd tunc habet locum actio in factum, quæ procedit ex eo edicto, Per quem factum erit, quò minus in iudicium veniret. & datur ad interesse actoris: *vt ff. de eo per quem factum erit, l. fi. j. respon.* Et hæc est differentia inter hanc actionem, & superiorem quæ descendit ex eo edicto. Ne vis fiat ei. &c. Et in vtraque eodem modo formabis libellum, sed in prima facias mentionem de vi: in secunda nequaquam.

b ¶ *Innumerabiles* imò numerari possunt, sed dicuntur innumerabiles: quia de facili non possunt numerari. vnde dicitur non posse fieri, quod cùm difficultate fieri potest, *vt ff de verb. signif. l. nepos Proculo.* Enumerat [g] ergo aliquas: vt est actio in factum de calumniatoribus, de qua dicetur *infr. § quadrupli.* Item actio, Quod metus causa Item furti manifesti. Item serui corrupti in duplum, de quibus dicemus *infr. eo §. omnes autem actiones.* Sunt & aliæ in factum, vt de effusis, & eiectis, & de appensis, *vt ff de his qui deie. vel effu. l. j. § vera. §. prætor.* Et aliæ multæ sunt, quas enumerare non expedit. Accurs.

g Actiones pœnales prætoriæ iurisiurando [illegible]

Præiudiciales autem.] Casus. Suprà dictum est, quòd sub materia prætoriarũ multæ sunt diuisiones. Quædam enim sunt actiones prætoriæ in rem, & quædam in personam. Prætoriæ autem in rem subdiuiduntur, quia quædam sunt pœnales, & quædam non pœnales, sicut iam suprà dictum est. modò redeundum est ad alterum membrum diuisionis primæ prætoriarum: scilicet ad prætorias in rem, & de illis scire debetis, quòd realium actionum prætoriarum quędam sunt præiudiciales de quibus hîc tractat: & quædam non præiudiciales, de quibus dictum est supr. Et

13. § Præiudiciales [c] actiones in rem esse videntur: quales sunt, per quas quæritur, an ali-

ponit Iustinian. tria exempla in isto §. in honorem sanctæ Trinitatis de actionibus prætoriis præiudicialibus. Primum exemplum est de actione in rem, per quam quæritur an aliquis sit liber, vel seruus simpliciter. Secundum exemplum est in actione per quam vindico te in libertum meum. hæc enim actio est prætoria, & realis, & præiudicialis. Tertium exemplum est in actione qua te dico filium meum esse, & hæredem, & vindico te in filium, tu autem econtrà viriliter te defendis. hæc enim actio similiter est realis, & prætoria, & præiudicialis. Scire tamen debetis, quòd vna istarum trium actionũ ferè legitimam habet causam. id est, ferè est ciuilis, illa scilicet, qua quæritur an aliquis sit liber, vel seruus. Cæteræ autem duæ benè sunt prætoriæ. h. d. Franciscus.

Libellus in actionibus præiudicialibus.

Hic loquitur de præiudicialibus actio. Et primò videndum est de illa, qua quæritur, an aliquis sit liber, vel seruus, & habet locum, quando aliquis vindicat sibi in seruum, eum qui est in potestate, & possessione libertatis: vel quando is qui est in potestate seruitatis, vindicat sibi libertatem. In primo forma sic libellum: Dico ego A, contra B, quòd licèt ipse B, sit in possessione libertatis, est tamen seruus meus: vnde vindico ipsum in seruitutem, & peto eundem mihi adiudicari. Et econtra si B, sis in possessione seruitutis Titij, sic formabitur libellus. Dico ego B, contra C, quod licet ipse C, me possideat in seruitute, sine in libertinitate, liber tamen sum: vnde vindico me in libertatem, & peto me liberum pronunciari: & ipsum C, ne me impediat vti libertate, mihi condemnari. Item forma sic libellum in illa præiudiciali, qua quæritur, an aliquis sit libertus, vel ingenuus: Dico ego B, contra C, quod licet sit in possessione ingenuitatis, tamen est libertus meus: vnde vindico ipsum in libertum, siue in libertinitatem, & peto ipsum tanquam libertum meum mihi adiudicari. & econtra si C, a B, possideatus vt libertus, proponetur sic libellus: Dico ego C, contra B, quòd licet possideat me vt libertum, tamen sum ingenuus: vnde vindico me in ingenuitatem, & peto me ingenuum pronunciari, & ipsum B, ne me impediat vti ingenuitate, mihi condemnari. Item in illa præiudiciali, qua quæritur an quis sit filius alicuius, an non, formabitur libellus hoc modo Dico ego A, contra B, quòd licèt ipse sit in possessione sui iuris, tamẽ filius meus est: vnde vindico ipsum in filium, & peto eum in filiũ mihi adiudicari. Econuerso formabitur sic libellus, Dico ego B, contra A, quod licèt ipse possideat me in filium, tamen dico me non esse filium eius. vnde vindico me in propriam libertatem, & peto me non filium eius iudicari, & ipsum A, ne me impediat vti propria libertate, vt extraneum mihi condemnari. Istæ [a] autem act. dicuntur præiudiciales, vt hic, quia præiudicant omnibus aliis actionibus, vel quæstionibus, siue criminalibus, siue ciuilibus, quia primò quæritur, &c. *vt ff. de origin. iur. l. j. & y. in princ. de ordin. cog. per totum.*

a Præiudiciales actiones quare dictæ

c ¶ *Præiudiciales.* pro constanti ponit, quòd hæ prætoriæ sunt, cùm in tractatu prætoriarum ponantur, & sunt in rem, quia repetitur, & vindicatur. Vnde quæritur quare non posuit has supra inter reales prætorias? Respond. quia [b] quædam de eis est ciuilis: vnde eius occasione, & de cæteris hic dicere reseruauit. Et sunt tres. Prima est, per quam quæritur an aliquis sit liber, subaudi, vel seruus. Secunda, an aliquis sit libertus, subau. vel ingenuus. Tertia est de partu agnoscendo, per quam quæritur, an quis sit filius, vel non: vt omnia consequatur, quæ filius à patre consequi debet: aliàs autem agitur de partu agnoscendo propter alimenta tantùm, & tunc filiationi non præiudicatur, quia summarim quæritur *vt ff. de lib. ag. l. j. §. Iulianus. & l. si quis à liberis ali. § si vel parens. & ff. de his qui sunt sui, vel alie. iur. l. si iudex.* licet videatur contra *C. de ordi. cog. l. y. §. fin.* Sed dic, vt ibi. Sed dicunt quidam, & malè, quòd tantùm duæ sunt, & de duabus primis faciunt vnam, boc modo, an aliquis sit liber: id est, ingenuus, vel libertus. & hæc vna. Aliam verò de

b Istatio cō. muniter reprobatur, quia secundum hoc deberent poni supr in tractu ciuilium & sic post §. *sed ista*

partu agnoscendo non mutant Sed prima opi vetior est : cùm sit commodiùs singulas causas singulis appellationibus distinguit, *vt supr. quib. mod. test. infir §. alio autē modo.* Item quia postea dicit, *Cætera verò,* &c. & ita loquitur de pluribus, excepta vna[a]. In prima ergo vbi quæritur an sit liber, vel seruus: dico quod siue seruus agat contra dominum, dicens se esse liberum : siue econtra dominus cōtra seruum: & seruus sit in possessione libertatis : quòd hæc actio in rem, quæ intenditur, est præiudicialis : *vt ff. de lib. cau. l. liberu. §.* Idem dico si-

quis liber, vel libertus sit a, an seruus : vel de partu agnoscendo. Ex quibus a ferè b β vna, illa legitimam c causam habet, per quam quæritur, an aliquis liber sit d: cæteræ ex ipsius præ-

ne patronus vindicet libertum, siue libertinitatem, siue libertus se vindicet in ingenuitatem. vtraque est præiudicialis: *vt ff. si lib. inge. esse dica. l. fi. in princ & §. fi.* Intenditur etiam hoc casu officium iudicis, *vt de tutor. ar. l. si duo patroni. in princ & ff si lib. inge. esse di. l. j & y. & ff. de rei vindi. l. j. §. j.* Item dicas in tertia: vt siue agat pater petendo filium in filiationem, vel filius dicat, se non filium, est præiudicialis, & directa hinc inde. Sed quidam dixerunt quòd directa datur patrono, parenti, & domino : sed illa quæ datur liberto, filio, & seruo, est contraria, quod nulla lege cautum inuenitur : licet aliæ quædam inueniantur directæ, & contrariæ, vt mandati, depositi, & similes[b]. Sed qualiter formantur libelli in his? Resp. sic. Peto Io filium meum iudicari, vt mihi patri debitam præstet reuerentiam, & alia quæ patribus a filiis debentur, & idem in patrono & ea tunc lata sententia, alimenta patri, & patrono præstabuntur. *vt ff. de lib ag. l. si quis a liberis. in princ. & § solent* quia sententia pro veritate accipitur, *vt ff de statu hom. l. ingenuum* Et probatur hæc libelli formatio *Cod. de fideicom. l. j* In seruo, & domino sic : Peto in seruum meum talem pronunciari: quia eum meum dico. Econtra seruus, vel libertus, vel filius dicet. Peto me non inquietari a Titio, qui me to seruum, vel libertum, vel filium tenet, quia me tali vinculo non subesse dico *vt Cod. de inge manu. l. diffamari* ¶ Vel sic, Peto vt ingenuus, vel liber, vel non filius pronunciet contra Titium: quia sic se rei veritas habet. Et differt hæc ab ea qua petit pater filium in potestatem ex iure Romano cum ibi tantùm de potestate quæratur hic autem de filiatione. *vt ff de rei vindicatione. l. j. §. j.* & hīc dicitur. Item hæc præterita, vt hic illa ciuilis. Quibus autem modis filius possit peti, diximus *s. de patria potestate. § ius autem potestatis.* Item quare[e] dicuntur præiudiciales? Responde secundùm quosdam. quia[d] in modum exceptionis proponuntur, & ita præiudicant vt si agas contra me hæreditatis petitione, & ego obiiciam tibi quod seruus sit defuncte, vel quia ipse defunctus seruus fuit, *vt ff. de petitione hære. l. si quis libertatem.* tunc non potest esse lis inter nos : *vt ff. de iudic. l. lis nulla. & supr. de obligat qua ex delic. §. si quis.* & facit pro hac sententia. *Cod de ordi. cogni. l. & de petit hæredi. l. liber. & ff si quis ingenuus esse dicatur. l. j. §. s.* Alij dixerunt ideò dici præiudiciales, quia sententia lata super his fit præiudicium omnibus aliis quæstionibus: *vt ff. de statu hominū. l. ingenuum. & ff. de liberis agnoscendis. l. j. §. fi. & l. y* Sed certe secundum hoc etiam querela inofficiosi testamenti dicitur præiudicialis : quia præiudicat aliis quæstionibus, *vt ff. de inoffic. testamento. l. Papinian. § fin* Sed cōtra hanc sententiam est, *ff. de libe cau. l. si seruus.* Sed[e] ibi non fuit pronūciatus ingenuus, vel collusio ibi fuit. 3. Vel dic secūdum Ioann. quòd præiudiciales ideò dicuntur quia omnes aliæ quæstiones, quæ interim inter eas personas mouētur debent silere, *vt C. de ordi. cog l. j. & iy. & ff. de libe cau l ordinata.* & ad hoc facit optimè, *ff. de noxa. l. penulti j. resp.* Nisi esset talis causa quæ ageretur, etiam si constaret eum esse seruum, quod est quandoque: *vt ff. de iudic l. xix.* Sed secundùm hunc cùm quæritur inter patronū, & libertum de libertinitate non est hæc quæstio præiudicialis, cū aliæ quæstiones interim inter eos possint exerceri, verū tamē petit*ur vt supr. eo. § & in eum.* Sed dic quòd illæ quæstiones quiescunt, quæ non competerent, si constaret, eum esse liberū. *vt ff. de in ius vocan l. sed si hac. § penult. & fina.* Item quid si nulla alia quæstio mouetur? nonne tunc illæ dicuntur præiudiciales, cùm non habeāt, cui præiudicent? Azo dicit, quòd non. Sed Ioan. contra, Inspicitur enim aptitudo[f]. quia habilis est esse præiudicialis: sicut Augustus dicitur, licèt non semper augeat. *vt supr. in rubrica proœmij.* ¶ Item nunquid sunt plures[g] præiudiciales, nisi hæ tres? Respondeo sic. vt hæreditatis petitio. Nam & tūc cessant omnes aliæ quæstiones, donec illa intēditur: *vt ff. de petit. hæredi. l. si quis libertatē & l. diuus. in fin.* licèt hodie cōtrarium sit: *vt C de petit. hæredit. l. fi. §. j. & y* ¶ Item quo iure adscriptitij[h] coloni, censiti, & similes petuntur? Respon. vtili[i] præiudiciali, non[k] directa : & ipsi coloni se petunt in libertatem contraria, præiudiciali vtili, non directa. Ideò vtili: quia liberi sunt, nō serui, *vt in Authentic. de sanctissimis episcopis. §. adscriptitios. & § si seruos. collat ix.* Item ideo præiudicialis quia parum[l] à seruis distant quoad seruitia quæ facere debent. *vt Cod. de agricolis, & censitis. l. ne dominus. lib. xj.* 2. Sed alij dicunt, quòd officio iudicis petuntur, & petunt : *vt C. in quibus causis coloni censiti dominos accusare possunt l. j. lib. xj* Sed certè officium[m] iudicis nō potest

a Hanc approbant omnes : quia pluralis locutio nō potest esse contenta minori numero, quàm duobus. *l. vbi numerus. ff de testimo.*

b Hæc Gl. cōmuniter approbatur licèt contrariis; ibi. *item quo iure ad scripti, &c.*

c Præiudiciales actiones quare dicantur.

d Hæc opin. secundum Ias. non est vera: quia quocunque modo proponātur, semper sunt præiudiciales

e Hæc opinio reputatur à doctorib. derisoria

f Aptitudo se spectatur

g Præiudiciales actiones plures tribus nō sunt si præiudicialem intelligimus & accipimus quę personam præiudicat.

h Adscriptitij coloni censiti vtili præiudiciali, non directa aut officio iudicis petuntur hi, quidam tamen putant, etiam officio iudicis eos peti aliā negatoria, & confessoria vtili.

i Præiudicialiū actionum alia directa

k Actionē directam, & cōtrariam nunquam oriri ex contractu feudi, nisi in casibus in iure expressis, hunc colligit Cacciala *tract. de feudis cognit. art. 5 rep. 7 addit Gl l omnium. ff de stupensis.*

l Adscriptitij, coloni, censiti parum à seruis differūt, quòd ad seruitia attinet, quæ facere debent

m Officium iudicis locū non haber in futuris præstationibus, nisi ratione præteritis iuris.

locum habere ad futuras præstationes: *vt ff de vsur. l. j.* Alij dixerunt, habere locum negatoriam, & confessoriam vtilem, & quæ detur directa in seruitutib. aliis, hæc vtilis hic detur. quod nihil est. ¶ Item si quis ad aliqua annua[a] seruitia teneatur: quo iure petitur vt condemnetur, vt præstet in posterū, & ipse quo iure petit absolui? Respond. satis puto, quòd iudicis officio hoc fiat, siue[b] promissa fuerint hæc seruitia, siue ea consuetudine habeantur hæc seruitia, sine ipsa præstita longo tempore ex promissione petitur *vt ff. de vsuris. l. cum. de in rē*

toris iurisdictione substantiam capiunt.

Eam rem quæ nostra est, actione personali non adsequimur. ineptè enim agit, qui rem suam sibi dari petit, cum dare sit dominiū trans-

verso. quæ promissio probabitur[c] ex longo vsu, vt ibi. Addit. ¶ Et not. quòd verba sententiæ, Condemno te ad soluendū par caponum tali domino omni anno, secūdùm quod tui antecessores fecere, nullam penitùs conditionē faciunt. sed cōdemnatus simpliciter tenetur *vt per Bart. in l. eum qui §. Iulianus. y. ff de consti. pecun & in Extrauagant ad reprimendam. in vers. prout.*

a ¶ *Vel libertus sit.* Interpretes addidēre, *an seruus*, quod superfluum est. Addidēre & alia præiudiciorum exempla. ipse tria hæc duntaxat agnosco. Nam quod ait *l. y ff de lib agnos.* locum esse præiudicio, si disceptetur, an vxor fuerit, eò pertinet, vt in præiudicio de agnoscendo, illa quæstio disceptetur, an vxor fuerit. & in *l. Impp. de priuil. cred* non, præiudicio, sed per iudicē. rectiùs in aliis codicibus legitur hoc sensu frustrà desiderari per principem rescindi venditionem, cùm per iudicem rescindi liceat. Legendum enim etiam est, *per principem.* quanquam Florent. duntaxat legatur, *principem.* Cviac.

a ¶ *Ex quibus.* scilicet tribus præiudicialibus quæstionibus. Accvrs.

b ¶ *Ferè* ferè ideò dici, quia in ciuilibus quæstionibus quatuor cōsiderantur. s. actor, reus, iudex, & ipsa res. Hic autem est idem qui conuenit, & conuenitur, & res. Vel ideò, quia prætor introduxit de partu agnoscendo, & a senatusconsulto confirmatur.

β ¶ *Ex quibus fere.* Quid. cod. *ex quibus fere*, malim, *ex quib. terē* fuitque iam olim similis error in *l. quidquid. de verb obli.* Huius autem sententiæ ratio ea meo iudicio verior est, quam Placentinus tradit in *lib. Actionum.* Cviac.

c ¶ *Legitimam.* scilicet de iure ciuili.

d ¶ *Liber sit.* subaudi, vel seruus.

¶ *Sic itaque*] Aduerte diligenter, quòd hic §. difficilis sic clarè potest summari[d]. Actor pro re sua non potest intentare actionem personalem ad dandum contra aliquos, nisi contra fures : contra quos omnis condictio degenerat. Sic declaro : quia condictio non competit nisi quando dominium est trāslatum: sed in furem dominium rei subtractæ non trāsfertur, & tamen condictione furtiua ipse tenetur. igitur condictio degenerat. Ex hoc habes, quòd nemo potest cōdicere rem suam præterquam a fure. Vel sic, & clarissimè summatur. Qui debet intētare actionem realem, non potest intentare personalem, cùm sint distinctæ. h. d. ¶ Et diuiditur[e] iste §. principaliter in tres partes. Primo ponit regulam generalem illatiuam ex præcedentibus, secundùm glos. sed secundùm doctores, epilogatiuam. Secundò ponit vnam fallentiam, ibi, *Planè* Tertiò, naturam actionum realium, & personalium, & earum differentias, ibi, *Appellamus.* Item prima subdiuiditur, quia primò ponitur quædam illatio, seu epilogatio ex supradictis. Secundò ponit rationem. Secunda ibi : *Nec enim.* Casvs. Inter omnes principales diuisiones actionum, hæc principalior est, sc. quod actiones aut sunt in rem, aut in personam Hæc enim diuisio locum habet in iure ciuili, & in iure prætorio. Cùm igitur superiùs dictum sit, quòd actiones quædam sunt in rem, & quædam in personam, & etiam quædam sunt reales, & quædam personales, & hoc siue sint ciuiles, siue prætoriæ, sic itaque discretis, & diuisis actionibus, sc. quòd quædam sunt in rem, & quædam in personam, necessarium est naturam vtriusque videre. Natura autem actionis realis est, vt per eam petat aliquis, rem suam sibi restitui. Ista autem natura realis non tangitur hīc nisi in fi. §. quasi incidenter, vbi dicitur, qualis sit aduersus eos hæc in rem actio, per quam aliquis rem suam petat. Natura autem actionis personalis est, vt per eam petat quis, rem alienam sibi dari. Certum est ergo, aliquem non posse petere rem suam per actionem personalem, per quam personalem dicat aduersarium dare oportere, quia quod meum est, meum ampliùs fieri non potest, sed dare est accipientis facere, quare non potest aliquis agere ad rem suam petendam actione personali, quia intendit aduersarium suum dare oportere. Hoc verum est communiter loquendo : in quibusdam tamen casibus possum petere rem meam per actionem personalem, vt patet in condictione furtiua. quanquam enim hoc regulariter sit verum quòd actione personali non possit quis rem suam petere : in odium tamen furis est statutum contrarium in hoc casu, vt scilicet contra fures actio ad petitionem dupli, si quidem sit furtum non manifestum, vel ad quadruplum, si sit manifestum, competat domino ad rem suam recuperandam condictio furti, quæ est personalis actio. non ob-

stante

a Seruitia annua, officio iudicis petuntur.

b Seruitia debentur ea promissione, consuetudine, præstatione diuturna.

c Probatur promissio seruitij, ex longo vsu.

d Summarium

e Diuisio

stante quòd dominus rei est, & eam potest vindicare. Francisc.

Libellus in condictione certi generali.

Hic tangitur de condictione, & primò dicendum est, quod est quædam condictio certi generalis, quæ datur pro omni eo quod debetur: *vt ff. si certum petatur. l. certi.* & in ea forma sic libellũ: Dico ego T, contra L, quod ipse mihi debet equum ex causa empt. vnde proponendo contra ipsum condic. certi, peto eundem L, ad traditionem equi ex causa præmissa mihi condemnari. Eodem modo forma libellum in ista generali condictione, si ex aliqua alia causa tibi certum debeatur.

Libellus in condictione certi speciali.

Item sunt aliæ condictiones speciales: vt condictio certi ex mutuo, condi. certi ex stipu. condi. indebiti. sine causa, & similes: in quibus formatur libellus sicut in generali condictione. Sed tantummodò in condictionibus generalibus assignatur causa. quia alicui non datur aliqua condictio ex re sua: sed tantùm pro eo quòd debetur ex causa alia, nisi ex causa furtiua. Illa enim pro re sua tantummodò datur contra furem, & eius hæredem: & est speciale in ea. vt pluribus actionib. teneatur fur: *vt in hoc §. sic itaque. & ff. vsufru. quemad. ca. l. si*

ferre. excepta tamen condictione furtiua, quæ aduersus furem competit.

14. ¶ Sic itaque [a] discretis actionibus, certum est, non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, si apparet eum dare oportere. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet [b]: quia scilicet dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur vt eius fiat: nec res quæ iam actoris est, magis [c] † eius fieri potest. Planè odio [d] furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, vt extra pœnam dupli, aut quadrupli, rei recipiendæ

a ¶ *Sic itaque.* formatur hoc itaque ex illa diuisione, quæ fit s. eo §. 1. q. d. dictum est. quæ sunt in rem actiones, & quæ in personam: itaque sic eis discretis. i. separatis, & diuisis, patet, quòd hæc regula est vera, quia personalis actio quæ cõpetit ad dandum, non competit pro re sua alicui. vt hic. Ideo dixi, *ad dandum* quia [a] ad tradendum benè potest dari actio personalis: vt commodati, depositi, & similes: & ita est vis inter dare & tradere, vt hic subiicit: *& ff. de act. empt. l. ex empto in principio. & ff. de verborum obligat. l. vbi autem in fin. vers. si rem trade. & l. nemo.* & quod subiicit *si apparet* id est, quia apparet, eum dare oportere. & ita agitur in personam, vt aliquid detur. Sed quidam dicunt, vt P. quod hæc verba *si apparet eum dare oportere*, sunt nomina cuiusdam actionis. Accvrs. Addition. Dic, quòd istud quòd hic dicit gloss. secundùm Pla. nihil est dicere: sed textus vult dicere, si apparet, id est, si agat dare oportere, quia medium concludendi non debet esse istud: sed ad tradendum, vel constituendum, vt dicit gloss. Angel.

a Actio ad dandum, & ad tradendum differunt.

b ¶ *Oportet.* id est, oportet, quòd non detur. est enim impossibile quòd detur, vt subiicit, quia dare est accipientis facere, vt subiicit, nec res, quæ, &c.

c ¶ *Magis.* Sed opponitur, pluries deberi potest *vt ff. de except. rei iudic. l. & an eadem. §. actione. in fi. §.* ergo pluries dominium potest fieri meũ. Sed non sequitur. nam licèt pluries debeatur, tamen semel facta sua, non debet plus fieri sua, vt ibidem dicitur: *vt ff. de acquir. poss. l. iij. §. ex pluribus. & s. de leg. §. sed & si rem legatarij.* nisi iterum desineret esse sua: *vt ff. de verb. oblig. l. si rem meam.*

d ¶ *Planè odio.* Sed in quo vertitur istud odium? Respon. [b] quia in condictione furtiua quis de facto infamatur apud bonos & graues viros: *vt ff. de obsequiis à lib. & in liber. l. honori.* licèt non infamia iuris: *vt ff. de actionibus, & obligationibus l. cessat.* Sed in rei vindicatione, neque de facto, neque de iure infamatur. Item multa veniunt in condictione furtiua, quæ non veniunt in rei vindicatione: vt quia interitu rei non liberatur [c]. sed in rei vindicatione sic: *vt ff. de condict. furt. l. in re.* & ideo malum est furi, quod etiam hac actione teneatur. Item sicut prodest alicui plures habere reos debitores: *vt ff. de lib. lega. l. si quis decedens §. finali.* & habere plures actiones *vt ff. de legat. ij. l. cum filium. § verum.* ita econtra, debet ei nocere si pluribus teneatur actionibus, licèt etiam nulla alia sit vtilitas. Item nunquid vna tollitur per aliam? Dic quòd sic: *vt ff. de condict. fur. l. si pro fure. §. furis.* Accvrs.

b Hanc Gl. sequitur Iason & est de mente aliorum.

c Odio furis: quia semper fur dicitur in mora & moro sus in interitu rei non liberatur. Ias.

e ¶ *Si apparet.* id est, quia appares eos, &c. id est, dicere, actione in personam. ¶ Sed videtur hoc stare non posse: nam certum est, eum qui agit, dominum fuisse, ergo & nunc est quia sine facto suo dominium ab eo discedere non potuit, *vt ff. de regulis iuris l. id quod nostrum. & C. de probationibus. l. sine possiderit.* ergo nõ potest agere vt sibi detur quod est suum & tamẽ hic dicit quòd sic. Sed dic relationem esse faciendam ad genus, non ad speciem, quasi dicat, ea actione per quam aliàs agitur ad dandum, scilicet personali, sed non ad dandum intenditur. Et ita est mirabile, quòd rem meam per personalem actionem peto restitui, aliàs contrà. *vt ff. quemadmodum vsusfruct. ca. l. si. & ff. de cõdictione indebiti. l. si vrbana* Sed est speciale, vt hic dicitur. a. Vel dic, agi etiam ad dandum: scilicet possessionem dandam: quam amiserat per furtum [a]: *vt ff. de acquirenda possessione. l. rem quæ nobis. & ff. de condict. tri. l. ij.*

a Hæ solutiones reprobantur à doctis. vide hic per nos.

nomine fures etiam hac actione teneantur, si apparet [e] eos dare oportere: quamuis sit aduersus eos etiam hæc in rem actio [f], per quam rem suam quis esse petit.

Reales actiones ad vindicandum dantur, personales verò, quas etiam abusiuè cõdictiones appellamus, ad dãdum, vel faciendum competunt.

15. ¶ Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes [g], in personam verò actiones, quib. [h] dare, aut facere oportere intenditur, condictiones [i]. Condicere enim est denunciare [k] [m] prisca lingua [n]

f ¶ *In rem actio.* id est, rei vindicatio, quæ pro dominio de iure ciuili, vel gentium quæsito intenditur: *vt ff. de rei vindicat. l. in rem actio.* ¶ Item not. quòd hic §. locum habet in quolibet malæ fidei possessore alienæ rei, non solùm in fure: *vt supr. de rerum diuisione. § si tamen. & ff. de cond. crit. l. j. in fine. & l. ij. in princip.* [b] Interdum etiam contra bonæ fidei possessorem datur condictio tantùm possessionis: *vt ff. de cond. indebit. §. sed & si nummos.* ¶ Sed nunquid etiam rem suam potest quis à non fure per cõdictionem sine causa condicere: *vt ff. de condic. sine cau. per totum* Resp. secundùm quosdam, ibi dicitur condictio actio personalis, non tamen talis, per quam intendatur, vt aliquid detur. Alij dicunt, quòd si alicubi inueniatur condictio sine causa pro re sua competere, de vtili intelligendum est. Additio. Dic, secundùm Ioannem Fab. quòd prima est verior; nam per eam non agit dominus ad dandum nisi contra furem, supple, & malæ fidei possessorem, *vt hic in Gloss.* sed ad restituendum, vel forte ad possessionem agi debet, secundum Angelum.

b Dic secundùm Ioa. Fab. quod Gl. procedit in mala fidei possessore contrectãte rem mobilẽ, qui scienter contrectando committit furtum. *C. quod cum eo. l. si liber. tam. & de fur. l. si alienam.* sed ego intelligo generaliter in omni malæ fid. posse qui rem aliquam detinet sciens cõtra voluntatem domini: quia cõtra eum potest condici, & agi ad dandum *l. si quis nec cau. sam § 1. ff. de reb. credit.* Angel.

Appellamus autem.] Casvs. Iam dicta est natura realium actionum, & personalium: quia realis datur ad rem suam persequendam: personalis autem ad debitum. Modò quia de realibus, & personalibus dixerat actionibus dominus Iustinianus, ad vberiorem eorum doctrinam plus de illis in litera præsenti determinat: & dicit, quòd appellamus actiones in rem, vindicationes. & ideò vbi in C. & ff. tractatur de realibus actionibus ab illis qui erant legum compositores, intitulatur titul. *De rei vindicatione.* Actiones autem in personam, quibus dare, vel facere oportere aliquid intendimus, vocamus condictiones. Et ita omnes actiones personales de mundo, condictiones possunt dici. & hoc erat olim consonum effectui actionis in personam: sed hodie non est ita. In actionibus enim personalibus olim fiebant denunciationes, quæ fiebant per verba solennia in actione personali tantùm, & quicumque cadebat à syllaba, cadebat à causa. Aliis modis exponitur ista denunciatio in notula. Sed hodie cessant istæ denunciationes: & propterea vocantur abusiuè actiones in personam hoc dicit. Franciscus.

g ¶ *Vindicationes.* siue rerum corporalium, de quibus est, *C. de rei vind. per totum. & ff. de rei vindi. per totum.* siue rerum incorporalium, *de quibus est, ff. si vsufru. petantur. per totum. & ff. si ser. vin. per totum.* siue sint directæ, siue vtiles istæ vindicationes: *vt ff. de Pub. per totum. & ff. si ager vectig. per totum.*

h ¶ *Quibus.* ideo dicit, *quibus*, quia sunt & aliæ [c], quibus non intendimus dare facere, sed restitui, vt commodati actio, & depositi, & similes & istæ non appellantur condictiones in stricta significatione accepto vocabulo, vt hic dicitur [d]. a. Vel dic, quòd etiam in actione commodati, & depositi, & similibus intenditur dari [e], vel fieri, scilicet ipsa detentio rei, quasi ipsum factum possit quis in stipulationem deducere. *vt ff. de verborum obligationibus l. vbi autem non apparet. § qui.* id quod non fieret, nisi aliquid daretur, cùm suæ rei nulla sit stipulatio, sed alienæ tantùm. *vt s. de inutil. stipulation §. j.* Accvrs.

c Hæc Glo. tenent Ioa. Fab. Placen. Angel & Ias.

d Hanc approbant docto. quia hic semper loquitur solũ de actionibus, quæ cõpetunt ad dandum: sed istæ, de quibus in Gl. competunt ad reddendum, seu restituendum. *l. 3 § a red. dat. & l. si eq. certo. § rem tibi dote § ...*

e Nihil est Fab. Plac. Ang. & Ias. Fab. Pla.

f Idem Ioann. Fab. Pla. Ang. & Ias. & est sing. secundum Ang. & Ias.

i ¶ *Condictiones.* scilicet appellamus.

k ¶ *Denunciare.* Dicunt quidam, quòd qui volebant alium cõuenire, primò sibi denunciare debebant: *vt ar. ff. de seruit. vrb. prædi. l. quidam.* Sed hæc non placet, quia ex voluntate, aut bonitate, vel vrbanitate hoc fit, non necessitate. ¶ Sed dic [f], quòd hæc denunciatio fiebat per magistratus, cùm actiones constituebant, vel dabant: *vt ff. de origin. iur. l. ij. §. omnium.* quod est hodie sublatum: *vt in fine huius §. dicitur. & Cod. de form. l. j. & ij.*

m ¶ *Denunciare.* Denunciationem sequebatur actio in personam, Terentius. *Ego te cognatum dicam, & tibi scribam dicam:* vbi Donatus, A denunciatione, inquit, in personam, ne diceret, non mihi denuntiasti. Cviac.

n ¶ *Prisca lingua* In iure augurali condictio est denunciatio, cùm denunciatur, vt ante diem tertium quis ad inaugurandum

dum adſit : auctore Seruio in Virgilium. Cuiac.

a ¶ *Abuſiuè.* verè abuſiuè dicitur condictio.id eſt,actio in perſonam quia non benè conſonat nomen ei quam ſignat.quod fieri debet:*vt ſupr.de dona.§ eſt & aliud.*

nunc verò abuſiuè [a] dicimus condictionem,actionem in perſonam eſſe, qua actor intendit dari ſibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio ſit.

Nunc tertiam actionum diuiſionem exorditur Iuſtinianus:ſcilicet quòd quædā res perſecutoriæ ſunt, quædam pœnales, quædā mixtam cauſam habentes. Perſecutoriæ rei dicuntur,quæ eius rei quæ nobis abeſt,& alteri adeſt,perſequēdæ cauſa,cōparata sūt:ideò omnes & reales,& perſonales ex contractu,dēpta depoſiti actione in quatuor caſibus,res perſecutoriæ sūt. Pœnales, quibus meram pœnā perſequimur, vt actio furti, & id genus alia. Mixta, tam pœnæ, quam rei perſequendæ cauſa inſtitutæ ſunt, hoc eſt, in quibus rei perſecutio in pœna continetur : vt vi bonorum raptorum, leg. Aquil.& ea quæ infitiando creſcunt.

16. ¶ Sequens [b] illa diuiſio eſt, quòd quædam actiones rei perſequēdæ gratia comparatæ [c] ſunt,quædam pœnæ perſequendæ,quædam mixtæ [d] ſunt.

Rei perſecutoriæ ſunt omnes in rem actiones,& etiam in perſonam ex contractu deſcendentes,excepta depoſiti actione, quæ in quatuor caſibus mixta eſt.

17. ¶ Rei perſequendæ cau-

Sequens] Iſte § vſque ad §.*Quadam*.diuiditur in duas partes. Primò ponit vnam ſententiam principalium actionum. Secundò declarat eam per exempla.Secunda ibi,*Rei perſequendæ* Casus. Dicit gloſſator, & malè, quòd hic ponitur quarta diuiſio. Si enim loquamur de principalibus diuiſionibus quæ traduntur à prædeceſſoribus noſtris, non eſt niſi tertia principalis. Prima enim fuit hæc; Actionum quædā ſunt in rem, & quædam in perſonam.Secunda fuit hæc, Actionū quædam ſunt ciuiles,& quædam prætoriæ:Tertia autem principalis eſt diuiſio iſta. Cōnumerando autem ſubdiuiſiones præhabitas cum principalibus diuiſionibus,hæc eſt quarta diuiſio. Prima enim fuit hæc, quòd omnis actio aut eſt in rem, aut in perſonam. Secunda hæc eſt,omnis actio aut eſt ciuilis, aut eſt prætoria. Tertia hæc eſt prætoriarum alia in rem, alia in perſonam. Quarta hæc eſt,omnis actio perſonalis prætoria,aut eſt pœnalis,aut non pœnalis. Quinta hæc eſt,prætoria in rē,aut eſt præiudicialis, aut non præiudicialis, & hæc de qua agimus in præſenti,eſt ſexta. Supponēdo ergo,quòd ſit tertia diuiſio principalis : venio ad caſum,in hunc modum : Poſt duas diuiſiones principales, de quibus ſuprà dictum eſt, ponit hic Iuſtinianus tertiam diuiſionem principalem : & ait talis diuiſio: Inter omnes actiones de mundo,quædam ſunt inuentæ cauſa rei perſequendæ,& quædam cauſa perſequendæ pœnæ,& quædam mixtæ,tam gratia rei perſequendæ,quam pœnæ. Rei perſequendæ cauſa inuentæ ſunt omnes reales actiones,& ferè omnes perſonales quæ ex cōtractibus naſcūtur:veluti cùm aliquis pecuniā mutuam,vel in ſtipulatum deductam petit,& de hoc etiam potes habere exemplum in cōmodato,& mandato, etiam pro ſocio,& in actione ex empto,& vendito, ex locato, & conducto. Perſonales quæ ex contractibus naſcuntur, ideò dixi, ad differentiam illarum quæ ex delictis naſcūtur. *Ferè* autem ideò dixi propter quandam actionem perſonalem,quæ ex contractu procedit:& tamen in quatuor caſibus eſt perſecutoria rei,& pœnæ. Hæc autē eſt actio depoſiti. Si enim rem meam penes te depoſuerim cauſa incendij,vel ruinæ,vel tumultus,vel naufragij & poſteà non vis mihi eam reſtituere,vel dolum in ea feceris:cōueniri potes in duplū.hoc dicit. Videtur quòd iſta diuiſio ſit eadem cum diuiſione ſuperiùs habita,quæ eſt quod actionū prætoriarum perſonalium quædam eſt non pœnalis, & quædam pœnalis. Frater,non eſt eadem Hæc enim diuiſio eſt in contractu ciuilium, vnde hic dicitur, quòd ciuiles quædam ſunt pœnales, & quædam non. Prior autem fuit in contractu prætoriarum,& ſic non eſt vna,& eadem cum altera. Item ſcire debet, quòd actiones mixtæ dicuntur duobus modis. Vno modo dicitur actio mixta,quæ continet tam,& pœnam,& de tali mixtione loquitur hic. Alia enim mixtura eſt.quòd quædam actiones dicuntur mixtæ quia ſunt in rem, & in perſonam. Et de illa mixtione habes *infr.eo.§.quadam.* hoc dicit. Franciſcus.

b ¶ *Sequens.* Hæc eſt tertia diuiſio actionum in hoc tit. Accur.

c ¶ *Comparata.* id eſt,adinuentæ.

d ¶ *Mixta.* Sed nónne quædam ſunt quæ nullum horum habent:vt ſi ago nequid fiat in loco ſacro, vel ſancto : vel ſi factum eſt,vt tollatur:& aliæ ſimiles, quæ neque ad rem, neque ad pœnam,neque mixtim ſe habent:ſed vel ad rei reuerentiam, vel ad publicam vtilitatem dantur? Reſpond. ſatis ad rei perſecutionem ſcilicet diuinæ,vel reipublicæ pertinent:cuius nomine agere videor vel etiam meo nomine [a],cum cuilibet interſit Deum venerari:*vt C.de hæret.l.iiij.* Accurs.

a Prohibetur hæc Gloſſa ab omnibus.

Rei perſequendæ.] Iſte §.diuiditur in quinque partes. Nam primò ponit de actionibus rei perſecutoriis. Secundò de actionibus mixtis ex contractu deſcendentibus. Tertiò ponit vnam regulam,vel ſummulam in actionibus ex maleficio deſcendentibus. Quartò illud per exempla declarat. Primò ponendo de actionibus pœnalibus. Secundò de actionibus mixtis. Secunda principalis eſt in verſic.*planè*. Tertia in §. *ex maleficiis*. Quarta in §.*pœna*.Quinta in verſ.*ſed & legis*.

Libellus in actione ex ſtipulatu.

Hic tangitur de actione ex ſtipulatu:& hæc datur quādo aliquid incertum promittitur:*vt I.de verb.obliga.in princip.*& formatur ſic libel. Dico ego A, contra B, quòd ipſe promiſit mihi facere domum per ſtipulationem, & quia non fecit, propono contra ipſum actio. ex ſtipulatu, & peto ipſum ad intereſſe meum (quod æſtimo x.) mihi condemnari. Iſtius libelli formatio poteſt elici,*ex l ſi quis ab alio. §.ſi quis. ff. de re iudic.* Et licet nomen act. non ponatur in libello:ſufficit tamen ponere cauſam, hanc ſcilicet : quia domum per ſtipulationem mihi facere promiſit, & non fecit.

Libellus in actione commodati.

Item in actione commodati,de qua hic,formatur ſic libellus:Dico ego M, contra A, quòd ego commodaui ſibi codicem meum ad ſcribendum, vnde propono act. commodati cōtra eum finito vſu, ad quem codex fuit commodatus : & peto eundem A, ad reſtitutionem codicis mihi condemnari. Et erit cauſa in iſta actio. quæ ſufficit proponere, hæc. Quia commodaui ſibi codicem meum ad ſcribendum : & vſus finitus eſt.

Libellus in actione depoſiti.

Item in actione depoſiti,de qua etiam hic formatur ſic libellus. Dico ego T, contra L, quòd ego depoſui penes eum Digeſtum meum: vnde proponendo contra eundem,actionem depoſiti, peto ipſum ad reſtitutionem Digeſti mihi condemnari & erit cauſa in iſta act. quam ſufficit proponere,talis, quia depoſui. Et aduerte quòd datur in ſimplum act. depoſiti, niſi in his caſibus,ſc.quando depoſitum eſt cauſa incendij, tumultus, ruinæ,& naufragij.in quibus caſibus ſi depoſitarius infitietur, tenetur ad duplum *vt hic verſi planè. & ff.depoſiti.l.j.* & formatur ſic libellus : Propono ego L, contra T, quod ego ob timorem incendij Digeſt. meum apud ipſum depoſui & quia inficiatur depoſitum. proponendo contra ipſum act. depoſiti, peto eundem T, mihi in duplum condemnari. Et erit cauſa in hac act. quia depoſui apud ipſum rem,& ipſe inficiatus eſt. Item eodem modo forma libellum quando petitur in aliis quatuor caſibus,ſ.quando cauſa tumultus,incendij,ruinæ, & naufragij depoſitum eſt.

Libellus in actione mandati.

Item in actione mandati, de qua etiam hic, formatur ſic libellus : Dico ego T, contra S, quòd ego ſibi mandaui vt emeret mihi equum : & ille ſuſcepit mandatum : ſed ille non impleuit: propter quod damnificatus ſum ad valorem decem librarum: & tantùm æſtimo intereſſe meum. vnde proponendo contra ipſum act. mandati, peto eundem S, in x. libras intereſſe mihi condemnari. Iſta enim actio tunc demùm competit, quando incipit intereſſe ad intereſſe enim datur : *vt ff mand.l ſi procuratorem §.mandati actio.*

Libellus in actione pro ſocio.

Eſt & actio pro ſocio, de qua etiam in hoc§.& habet locum, quando ſocietas inter aliquos contrahitur cōſenſu *vt ff.pro ſoc. l.vt ſit.*& naſcitur finita ſocietate:*vt C.eo l.tamdiu.*& formatur libellus ſic:Dic ergo T,quòd S.& ego inijmus ſocietatē emendi vinum vſque ad centum libras. vnde cùm ipſe ſocius nomine ſocietatis tantùm de vino emerit : peto partem vini deducto capitali mihi adiudicari,& ad reſtitutionem dictæ partis ipſum condemnari. Et erit cauſa in iſta actione talis : quia contraximus ſocietatem. & ſimiliter datur propter dolum, vel culpam ſocij:*vt ff.pro ſoc.l.nemo l ſeq & C.eo l iiij.*

Libellus in actione ex empto.

Item etiam hic agitur de actione ex empto: in qua ſic forma libellum dico ego T, contra S, quòd ego emi equum ab eo pro x.libris. vnde proponendo contra ipſum actio.ex empto, peto eundem ad reſtitutionem equi mihi condemnari. Ex parte autem venditoris petetur ſic : Dico ego S, contra T, quòd ipſe debet mihi decem ex venditione talis equi, quem ſibi vendidi, & tradidi.vnde proponendo contra ipſum actio.ex vendito, peto ipſum T, in illis x.libris mihi condemnari. Et erit cauſa in hac actione talis : Quia vendidi, & tradidi.

Libellus in actione locati.

Eſt & finaliter actio locati, de qua hic.in qua ſic forma libellū: Dico ego B, cōtra C, quòd ego locaui ſibi domum talem vſque ad an

ad annum pro mercede decem librarũ constituta mihi, & promissa ab eodem C: vnde proponendo contra ipsum act. locati, peto ipsum in decem libras mihi condemnari. Et econtrà conductor proponet hoc modo: Dico ego C, cõtra B, quòd ego cõduxi talem domum ab eo pro mercede decem librarum sibi promissarum, vnde proponendo contra ipsum actin ex conducto, peto eundem B. vt domum conductam ad habitandum mihi tradat, condemnari

sa cõparatæ sunt omnes in rem actiones [a]. Earum verò actionum, quæ in personam sunt, ex quidem quæ ex contractu nascuntur, fere [b] omnes rei persequendæ causa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor [c]: item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto [d]. Planè si depositi agatur eo nomine, quòd tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositũ sit: in duplum [e] actionem prætor reddet, si modò cum ipso apud quem depositum sit, aut cum hærede eius de dolo ipsius [f] agitur: quo casu mixta est actio.

a Actiones in rem septem numero sunt

a ¶ *In rem actiones* scilicet. [a] quæ decem sunt, vt diximus *supr. eodem §. item Seruiana.* ¶ Sed certe videtur, quòd sint omnes pœnales. nam in [b] eis iuratur in litem: *vt ff. de rei vendicat. l. qui restituere. & ff. de in lit. iurand. l. in actionibus.* Sed dic, quòd illud, scilicet iuramentum in litem, non fit iure actionis, sed officio iudicis, *vt infr. eod. §. præterea.* ideo vndo non dicuntur pœnales. [a] Alij tamen dicebant, quòd ideò non dicebantur pœnales: quia nõ originaliter illud fit, quòd crescant per sacramentum in litem, sed ex contumacia, *vt ff. de in lit. iurand. l. j.* & ideò magis attendebant quod naturaliter erat, quam quòd incideret. Sed certè actio [d] depositi quatuor casibus ab initio est rei persecutoria, & tamẽ dicitur pœnalis, inspecto quòd crescit ex contumacia, *vt infrà, prox. & infrà, eod. §. quadrupli. alias § at illa.* vnde primam responsionem approbo. A D D I T I O. Secundùm doct. hæc gloss. videtur aduersari gl. magnæ positæ in §. *pœnales, in versic. item aduersus in prin. supr. eod.* quæ videtur concludere, quòd ibi illa actio dicatur pœnalis, quia iuratur in litem & tamen secundum eos constat, quòd illud iuramentum venit offic. iudic. sicut in qualibet alia actione: & dicunt hanc gloss. esse veriorem.

b Iuramentum in litem præstatur in actionibus realibus.

c Idem Ange & Ias.

d Deposi ti actio quatuor casibus ab initio rei est persecutoria; & tamen quia ex contumacia crescit, pœnalis est.

b ¶ *Ferè.* ferè dicit propter actionẽ ex stipulatu, per quam pœna petitur, nec inspicitur quid intersit, *vt suprà, de inutil. stipu. § alter.* secundùm quosdam, quod est falsum [e]: imò propter actionem depositi in quatuor casibus *vt infrà, subiecit.* Item propter actionem redhibitoriam, quæ datur in duplum aduersus vendentem, qui neque pretium, neque accessiones soluit. *vt ff. de adil. edi. l. redhibitoria.*

e Quia ibi loquitur de pœna conuentionali, hic de legali. Angel & Ias.

c ¶ *Petit actor.* ad vtramque autem [f], scilicet ad mutuum, & ad eam pecuniam quæ in stipulatum deducta est, certi condictio dãtur, *vt ff. si cer. pet. l. si quis certum. & suprà, de verbo. obliga. in princ.* ita quòd ad mutuum detur condictio specialis de mutuo, *vt supr. quib. mo. re con. oblig. in princip.* ad pecuniam deductam in stipulationem detur condictio certi generalis, si certum sit, *vt supr. de verborum obligation. in princip.*

f Glo. sequuntur Ang. & Ia.

d ¶ *Conducto.* sed nõnne omnes istæ dantur ad interesse, etiam quod est vltra rem, *vt ff. de act. emp. l. j. in prin.* ego peto aliquid quod tibi non abest: ergo sunt pœnales. [g] ¶ Sed dic, tribus modis dici actionem pœnalem [h]. Primò illa quæ hinc inde est pœnalis, vt furti, & similes, quando peto quod mihi non abest, & quod tibi non abest, & hoc modo acceptæ dicuntur hîc istæ non pœnales. Secundò quando est pœnalis ex parte vna, scilicet ex parte rei tantùm, quod est, vbicũque actoris interesse excedit id quod reo adest: & in hac significatione actiones istæ dicuntur pœnales: scilicet exemplo, & similes. & etiam rei vindicatio, quãdo in litem iuratur. Et quòd inspecta persona rei tantùm pœnales dicantur, probatur, *ff. de eo per quem fac. erit. l. j. § si plures. & l. fin. & supr. eo. § pœnales.* [i] Tertiò dicitur pœnalis inspecta persona actoris tantum: vt si accepisti ab aliquo aliquid vt me accusares per calumniã. nam repeto, licèt nihil mihi absit, a te scilicet, cui abest. vt probatur, *ff. de calum. l. generaliter. § illud erit notandum.*

g Dic, quòd illud interesse non venit iure actionis sed officio iudicis Fab Angel & Ias.

h Magistralis Gl. secundum Angel. hic.

e ¶ *In duplum* scilicet si rem inficietur: *vt infrà, eodem. § sed furti.* A C C V R S I V S.

i Hanc Gloss. impugnant Ioan. Fab. & Ias. hic. Est enim ridiculũ quòd actiones hic enumeratæ, & cæteræ bo. fid. propter ea quod in eis iuretur in litem, sint pœnales per ea quæ habentur *supr. eod. § pœnales* ac Gl. magna in versic. item aduersus.

f ¶ *Ipsius.* sci. hæredis. ex dolo enim defuncti in simplum tantùm, *vt ff. depos. l. j. § j.* Et ratio quare in his quatuor casibus datur in duplum, & in alijs in simplum, est, quia hîc ex necessitate deponitur, nec potuit prouidere apud quem deponeret: *vt ff. depo. l. j. § merito.*

Ex maleficiis.] C A S V S. Iam vidistis vnam diuisionem, in qua canetur, quòd actiones aut sunt introductæ rei persequendæ causa, aut pœnæ tantùm, aut sunt mixtæ, & de illis quæ sunt introductæ tantùm rei persequendæ causa, iam habuistis: quæ sunt omnes reales actiones, & ferè omnes personales, quæ descendunt ex contractibus: modò vult tractare de actionib. procedentibus ex delictis quarum quædam sunt pœnæ persecutoriæ tantùm, & quædam rei tantùm, & quædam mixtæ tam pœnæ, quam rei: & sic prosequitur partes illas primæ diuisionis hîc positæ in § *sequens illa diuisio.* Et primò tractat de actionib. ex maleficiis procedentibus pœnam tantùm persequentibus, & de hoc ponit vnum exemplum, scilicet in actione furti. Si enim agitur actione furti manifesti ad quadruplum, siue non manifesti ad duplum, totum duplum, vel quadruplum est pœna, quia propter illam actionem competit domino rei vindicatio ad rem suam vindicandam, siue ille fur rem suam possideat, siue aliquis alius: & præter hoc datur condictio furtiua contra furem, & sum in versicu. *Vi autem bonorum rapto.* In superioribus dictum est de actionibus descendentibus ex delicto quæ persequuntur pœnam tantùm. modò videndum est de illis actionibus quæ proficiscuntur ex delictis, & sunt mixtæ tam rei, quam pœnæ. Et de hoc ponit duo exempla. Primum est in actione vi bo. rapt. quæ datur intra annum ad quadruplum, & ita est mixta, & continet rem, & pœnam. Secundum exemplum est in actione leg. Aquil. quæ quando datur contra inficiantem est in duplum, & vnum simplum est pœna, & aliud pro rei persecutione: & ita similiter est mixta: quia continet rem, & pœnam contra inficiantem. Et etiam potest esse mixta actio leg. Aquil. veluti si quis seruum meum occidit, qui tempore quo occidebatur, luscus fuit, vel aliter fuit ita deterioratus, quòd vilis pretij erat, in anno tamen retrò magnæ æstimationis, vel magni pretij fuerat. & tunc condemnabitur occisor quanti plurimi fuit in anno retrò. Ex primo capite, in versic. *item mixta.* casus est talis: Vidistis supra de realibus actionibus quæ sunt rei persecutoriæ tantùm & etiam de personalibus quæ descendunt ex contractu: quæ sunt reales ferè omnes. & de actionibus personalibus quæ descendunt ex delictis quæ sunt mixtæ: modò intendit dicere de quadam actione personali, quæ non descendit ex quasi contractu, nec ex delicto, sed est personalis mixta, quæ descendit ex quasi contractu: & est mixta tam rei, quam colpæ: & de hac venio ad tale exemplum: Quidam testator fecit testamentum, ipse aliquid reliquit alicui Ecclesiæ, vel alicui venerabili loco. hæres testatoris distulit soluere id legatum, donec in iudiciũ vocaretur. ille hæres conuentus actione ex testamento quæ descendit ex quasi contracto, condẽnandus est in duplum & hoc dicit. Frater, actio ista ex testamento, de qua fit mentio in isto §. descendit ex quasi contractu: *vt s. de oblig. quæ ex quasi contractu nascuntur.* Alij voluerũt dicere, quòd prosequitur hoc modo materiam suam inchoatam, & quòd hîc tractatur de delictis: & propter delictum est hoc, quòd condemnatur ad duplum, videlicet quia distulit soluere donec in iudicium euocaretur, sed dico, quòd ex procrastinatione, & pro mora sua condemnatur in duplum. vnde dico, quòd descendit actio ista ex quasi contractu. h. d. Franc. de Aret.

Actionũ descendentium ex maleficiis quædam sunt persecutoriæ pœnæ tantùm, quædam mixtæ tam rei, quam pœnæ. primum per vnũ: vltimum per tria exempla declarat. A R E T.

18. ¶ Ex maleficiis verò proditæ actiones, aliæ tantùm pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt, aliæ tam pœnæ, quàm rei persequendæ, & ob id mixtæ sunt. Pœnam tantùm persequitur quis actione furti; siue enim manifesti agatur

Libellus in actione furti manifesti.

Ex maleficiis.] Hîc tangitur de actione furti manifesti, in qua sic forma libellum Dico ego A, contra B, quòd ipse palam surripuit equum meum: vnde proponendo contra ipsum actio. furti manifesti, peto eundem in quadam summa pecuniæ nomine pœnæ mihi condemnari. Et erit causa in hac actione quam sufficit proponere, talis; Quia furtum fecit manifestum. Et eodem modo forma libellum in act. furti non manifesti. sed hæc est differentia, quia in prima actio. quadruplum est pœna vltra rei restitutionem vt in hoc §. in secunda verò, scilicet furti non manifesti, duplum est pœna vltra rei persecutionem

Libellus in actione vi bonorum raptorum

Vi autem bonorum.] In actione autem vi bonorum raptorum, de qua hîc, sic formatur libellus: Dico ego C, cõtra B, quòd ipse è manibus meis talem rem vi rapuit: vnde contra ipsum actio. vi bonorum raptorum proponens, peto eundem B, in quadruplum (re in ipso quadruplo computata) mihi condemnari: *vt hîc in §. vi autem bonor. rapto. & s. vi bonorum raptorum. § quadruplum* In furto autem manifesto totum quadruplum est pœna. Et erit causa in ista actione sicut dictum est: Quia talem rem rapuit de manibus meis.

Libellus

Libellus in actione legis Aquiliæ.

Sed & legis Aquiliæ] Item io actiooe legis Aquiliæ sic forma libellum contra negantem. Dico ego C. cootra B, quod ipse per culpam suam occidit seruum meum, quem æstimo decem, & si negat se ipsum occidisse, proponendo contra eum act. legis Aquiliæ, peto eundem B, in duplum, scilicet in xx. mihi condemnari, vt vnum simplum sit pro damno dato, & aliud pro pœna, quia negauit. Contra confitentem autem formatur libellus similiter sicut dictum est supra proxim sed simplum petitur. Erit autem causa in priori actione talis, scilicet quia damnum dedit, & fuerit in primo casu pœna: in secundo verò non. Præterea io alio casu est pœnalis: quia si agitur ex primo capite legis Aquiliæ, æstimabitur res quanti plurimi fuerit retrò intra annum. Si verò agatur ex tertio capite, tunc æstimabitur res quanti plurimi retrò fuerit intra xxx. dies. *vt suprà, ad leg. Aquil.* §. j. *vers. & ex hoc tamen capite & sup de act* § *sed & legis Aquiliæ*. & tunc in ea sic forma libellum: Dico ego C, contra D, quòd ipse occidit seruum meum, qui valet x. sed hoc anno valuit xxx. vnde proponēdo contra ipsum actio legis Aqui quia debet mihi fieri æstimatio serui occisi quanti retrò plurimi fuerit intra annum, peto eundem mihi in triginta condemnari. Eodem modo forma libellum si agatur ex tertio capite, sed non fiet æstimatio nisi quanti plurimi retro fuerit intra xxx dies.

quadrupli [a], siue non manifesti dupli: de sola pœna agitur. Nam ipsam rem propria actione persequitur quis; id est, suā esse petens [b], siue fur ipse rem possideat, siue alius quilibet [c]. Eo amplius aduersus furem etiam condictio [d] est rei.

19. ¶ Vi autem bonorum raptorum actio mixta est: quia in quadruplo [e] rei persecutio continetur: pœna autem tripli est. Sed & legis Aquiliæ actio de damno iniuria dato mixta est, non solùm si aduersus inficiantem in duplum agatur; sed interdum, & si in simplum [f] quis agat: veluti si quis hominē claudum, aut luscum occiderit, qui in eo anno integer, & magni pretij fuerit. tanti enim damnatur, quanti is homo in eo anno plurimi † fuerit, secundùm iam traditam [g] diuisionem.

¶ Item mixta [a] est actio contra eos [h], qui relicta sacrosanctis Ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis [i], legati, vel fideicommissi nomine, dare distulerint [k], vsque adeò, vt etiam in iudicium [l] vocarentur. tunc enim & ipsam rem vel pecuniā quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna [m]: & ideò in duplum eius fit condemnatio.

Aliæ quoque sunt actiones mixtam causam tam in rem, quàm in personam habētes: euiusmodi sunt diuisoria iudicia: in quibus quotiēs res, quæ commodā diuisionē accipere nequit, occurrit: permittitur iu-

a Clandestina an grauius, an verò minus puniantur, quam quæ palam facta sit. *adde Gloss.* 2 § *& generaliter ff. vi bonorum raptorum. vbi dixi.*

a ¶ *Quadrupli* Sed quare [c] plus manifestum furtum punitur, quàm non manifestum cùm clam facta magis punienda sint: *vt ff. de admi. tut. l. non existimo & ff. de ritu nupt. l. vlt.* Respond. imò magis delinquit qui palam [b], quam qui clam amouet *vt sup vi bono. raptor. in princ.* vnde magis punitur, *vt arg. ff de offi præsi. l. Diuus* ADDITIO. Sed per hanc solutionem non respondetur contrario in ea alleg. vnde dicas secundùm Cy. quem cæteri sequūtur. quia ista textus procedit in omnino illicitis, contrariū autem in his quæ possunt esse licita, secundum Angel.

b Hoc verum in his quæ sunt de genere prohibitorum, secus in his quæ possunt esse licita. Nic. Bald Ioa. Fab. Plac Angel & Ias.

b ¶ *Petens.* sc. rei vindicatione.

c ¶ *Quilibet* vt *supr. de oblig quæ ex delic nascun.* § *fin.*

c Cōdictio furtiua datur soli domino, eiusve hæredi aduersus furem, eiusve hæredē

d ¶ *Condictio.* sc. furtiua, quæ [c] soli domino datur, & hæredi eius aduersus furem, & eius hæredem: *vt ff. de cond fur. l. j. & l. v. & supr de obli. quæ ex delicto nascuntur* § *fi.*

d *Idem Nic & Ias* & est de mēte aliorum

e *Idem Dy. Ioa. Fab & Angel.*

e ¶ *Quadruplo.* vsque scilicet ad annum; post annū in simplō [d], *vt supr. vi bon rap. in princip.* nisi in casu. vt si Iudæus cōtra Christianum agat, tunc in duplum tantùm agit: *vt Cod. de pag. l. Christianis.* ¶ Sed nunquid etiam raptor tenetur actione furti manifesti? Dic quòd non. secundùm P. quia in duplum tātùm tenetur, si furti conueniatur: *vt ff. vi bono rapt. l. j.* nisi casu vbi nec in duplum tenetur, secundùm eum, *vt ff de furt. l si quis ex domo.* Sed certè ibi erat actum actione vi bonorum raptorū: vnde sublata erat actio furti nō manifesti, nisi in id quod excedit: *vt ff. vi bon. rapt l. j & ff. de act & oblig. l. qui seruum.* Sed satis [e] videtur, quòd etiam manifesti furti nomine cōueniatur: & in quadruplum: *vt ar ff de fur. l. si vēdidero* § *cùm raptor. & l si quis ex domo.* licèt Pla. contra dixerit, vt dictum est [f].

f Cum opinio. istius Gl. transeunt indistincte doctor. hic.

f ¶ *In simplum.* vbi contra confitentem datur nam tunc in simplum, & contra negantem in duplum: *vt hic, & infrà, eodem.* § *at illa. & Cod. de leg. Aquiliæ. l contra negantem. & ff. de iniur. l. eum, qui.*

g ¶ *Iam traditam vt supr. de leg. Aquil in princip.* Nam ibi diuisit primum caput legis Aquil. à tertio capite: ex quo tertio fit condemnatio quantum res retro valuit in proximis xxx. diebus: *vt supr. eod titul* § *ex hoc capite.* Item adiūge [g] actionem quod metus causa, nam & ipsa mixta est, *vt ff. quod metus causa. l. si cum exceptione.* §. j. ACCVRS.

g Idē *Nic. Fab. Pl. Ang & Ia.*

a ¶ *Item mixta.* Cùm initio dixerit, *ex maleficiis.* videtur hæc actio esse ex maleficio. Sed verius est quasi ex contractu eam nasci §. *hæres.* § *vlt. supr de obli quæ ex quasi contr.* CVIAC.

h ¶ *Contra eos.* scilicet hæredes vel alios qui legatis, vel fideicommissis grauari possunt: quoniam honorati sūt pecuniariter, *vt supr de sing. re. per fideicommiss. relict. in prin. & ff de lega. j. l. planè* § *in fine.*

i ¶ *Venerabilibus locis* quæ multa sunt, & enumerātur *in auth. de non alie* § *nos igitur coll. ij.*

k ¶ *Distulerint.* scil. fraudolēter [a], vel sine iusta causa: aliàs non puniuntur: *vt ff. si cert pe. l quod te & ff de vsur. l. sciēdum. & ff de peti. here. l. illud in pri.* ¶ Et nota, quòd puniri ex procrastinatione, vel donatione illicita: *sic ff. de odā l. prætor* §. *sed & si seruus in fi.* Et est speciale [b] in his legatis, in aliis legatis vel fideic. nō præstatur duplū, sed vsuræ currūt ex mora, vel [c] saltem post contestationem litis, & fructus rerum restituūtur. *vt Cod. de vsur. & fru. legator. seu fideicommiss. l. j.* Item hæc legata habent in alio priuilegium, vt si indebitum soluatur, non repetatur: *vt supr. de obligat. quæ ex quasi contractu. in fine,* ¶ Quid si primò negauit, posteà confiteatur? Respond potest pœnitere [d] cum exoneret actorem à probando: *vt ff. de iureiu l. eum qui. in princip.* Arguitur contrà *ff. de adil. edic. l quis sit fugitiuus. in princip.* ¶ Item quid si confessus est, & posteà negat? Respon. punitur [e], cùm vltima mora noceat: *vt ff. de pre. & commod. rei vendi. l. illud* ¶ Item quid si non inficietur, sed dicat non valere: vel aliam proponat rationabilem causam? Resp. quidam quòd puniuntur, ne inueniatur via, per quam negantes suam excæcent auaritiam: *vt s. vi bonorum rap* §. *quia tamen.* Alij contrà. quod [f] verum puto: *vt s eodem.* § *at illa* Item nunquid hoc in legato generali, & speciali locum habet? Respond sic, secundùm Ioan. cùm vtrumque sit legatum: *vt s. de fideicommiss. hære.* § *fi. & C. de fideicommiss. l. in principio.* ¶ Item quid si duplum non potest soluere? Resp. luat in corpore. *vt ff de pœn l. j.* §. *generaliter. & C de seruis fugitiuis. l quicunque.* § *quod si. & in glo. castigatio. & ff de in ius vocando. l. pe. & fi.*

a *Idē prædic scrib.*

b Idem *Nic. Fa. Plac. & Ias.*

† *al.* plurimi & magni pretij fuerit.

c Non est opus litis contestatione, secundū Ias.

d Hoc verum quando ecclesia vellet vti confessione, & per eam probare legatum: aliàs secus *Nico Fab. Pla. & Ias*

e Hāc conclusionem, & præcedentem limita nisi inter uenisset iustus error, quia sic te excusaretur, *vt per Iac. Fab. hic.*

f Hanc Gl. *vt* quæ ad fi. sequūtur *Nico, Fab. Pla. & Ias.*

l ¶ *In iudicium.* Quid si in iudiciū non vocantur: sed aliàs sunt in mora? Resp. quidam ad hoc idem, vt dupletur [g]. sed hic lex contradicit: & in dubiis pœnæ sunt molliendæ: *vt ff de pœnis. l. interpretatione* Sed dicā currere vsuras, & fructus deberi ex mora [h]: & ipsa re, id est, siue interpretatione dicam moram committi ad instar minorum, quibus legata debentur: *vt C. in quib. caus. in integ. rest. non est ne. l. in minorum* ¶ Item quid si reipublicæ, vel fisco relinquatur? Videtur, quòd idē sit quòd hic dicitur, cùm ius diuinū, & publicum simile sit: *vt C. de sacrosan Eccle l. fin. & in Auth. de non alie.* § *si minus. coll q.* Sed dico contra [i] quia pœnæ sunt molliendæ, vt diximus: *vt ff de pœn. in prin.* ¶ Item quid in redemptione captiuorum? Videtur idē, quasi sic rei venerabili sit relictum. Sed certè [k] non [l] extendam, scilicet id quod dicitur in hoc §. ad hunc casum, cùm sit pœna. ¶ Itē quid si Deo, vel alicui sancto, vel administratori, quæ idem valent. *vt in Auth de Eccle tit.* §. *si quis in nomine. coll. ix. & ff. ad leg. Fal. l. j.* §. *si quis. &* §. *ad municipium.* Resp. locum habet hic § quia venerabili loco est relictum: *vt ff de annuis lega l. annua* § *à Titia.* ADDITIO. Not. ex hac gloss. quòd in pœnalibus non fit extensio de similibus ad similia, quando pœnæ imponuntur, habito respectu ad priuilegium alicuius personæ, etiam si ipsi casus essent à iure æquiparati, vt pulchrè per Ias. hic, qui allegat duas glossas iuris can. contrarias, vide per eum.

g Hoc verum si negauerit, aliàs requiritur vocatio in iudicium.

h Hæc Gl. est sing. secun. Ias.

i Et benè *Angel. & Ia.*

k De hac re vide Bal. *in l. contra negantem. C. ad leg. Aquil.*

l Imo secundū *Fab. Ange. & Ias.*

m ¶ *Pro pœna.* si hæc est ratio vt sit mixta, patet [m] quòd condictio ex lege illa *si quis in tantam*: sit mixta *vt C. vnde vi. l. si quis in tantam.* Item & illa condictio quæ datur ex lege Constantini: *vt C. finium regund. l. si constiterit.* & omnes illæ actiones: vbi & res, & aliquid pro pœna petitur. quod verum est.

m Cōdictio lege *si quis* & *l. si constiterit C. finium regu.* est specie....

Quædam actiones.] Diuiditur in tres partes. Primò ponit dictū generale. Secundò illud per exempla declarat. Tertiò ponit quæ possunt esse partes iudicis in istis actionibus. Secunda ibi, *Qualis est.* Tertia ibi, *In quibus tribus, &c.* Aretinus. CASVS. Dictum est suprà de quibusdam actio. quæ mixtæ sunt tam rei, quàm pœnæ, ponit modò de quibusdā mixtis, quæ sunt tam in rem, quam in personam. Et scitote, quòd posset dici, quòd hic adiicitur tertium membrum illius diuisionis quam habuistis s. *eod. in princ.* vbi dicitur, quòd actionum quædam sunt in rem, & quædam in personam. Et ibi posset addi tertium membrum, quod hic ponitur, scilicet quòd quædā sunt mixtæ, vt ibi dictū est de actione hac, quæ est mixta in rem, & personā. Ponit hic dominus Iustinianus mihi tria exempla. Primum exemplum est in actione in factum, quæ competit cohæredibus de diuidenda

hære

hæreditate. Secundum exemplum est in iudicio communi diuidundo, quod redditur inter eos inter quos aliquid est commune sine societate, vt diuidatur. Tersium exemplum est in action. finium regundorum, quæ habet locum inter eos qui confines agros habent. Et in his tribus iudiciis licebit iudici ex bono & æquo vni rem adiudicare, & illum cui res est adiudicata, in certa summa pecuniæ alij condēnare. hoc d. Franciscus.

dici, vni ex litigatoribus eā in solidum adiudicare, & eum inuicem alteri certa pecunia condemnare.

20. ¶ Quædam actiones [a] mixtam caussam obtinere videtur, tam in rem, quàm in personam: qualis est familiæ erciscundæ a actio [b], quæ competit cohæredibus de diuidenda hæreditate. Item communi diuidundo [c], quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune [d] est, vt id diuidatur. Item finium regundorum [e] actio, qua inter eos agitur, qui confines [f] agros habent. In quibus tribus [g] iudiciis permittitur [h] iudici, rem alicui ex litigatoribus ex bono, & æquo adiudicare [i]: & si vnius pars prægrauari videtur, cum inuicem certa pecunia alteri condemnare.

Libellus in actione familiæ erciscundæ.

Hic tangitur de actione familiæ ercisc. quæ habet locum inter cohæredes: & nascitur ea quasi contracta: *vt supr de oblig. quæ ex quasi contractu nasc. § idem tutor.* dum tamen ambo possideant, vel confiteantur se hæredes. & fortè in ea formatur libellus sic: Dico ego G, contra S, quòd fuimus cohæredes in hæreditate, vnde proponendo act. famil. erciscun. contra illum, peto illam hæreditatem diuidi. Et dico quòd in ista actione, & duabus sequentibus permittitur iudici rem vni adiudicare, & illum alteri in certa summa pecuniæ condemnare, prout ipsi videbitur, & erit causa in hac actione, Quia fuimus cohæredes.

Libellus in actione communi diuidundo.

Item simili modo formabis libellum in actio. communi diuidundo quæ habet locum inter eos quibus est aliqua res communis sine societate, veluti legata, vel donata, vnde oritur ex quasi contractu: *vt ff. de oblig. quæ ex quasi contractu § item si inter aliquos.*

Libellus in actione finium regundorum.

Est actio finium regundorum, de qua hic loquitur. in qua ita formatur libellus: Dico ego B, cōtra C, quòd inter me, & ipsum habemus duos fundos: ipse vnum, & ego aliam adeò confines, quòd vix possint agrorum fines discerni: vnde proponendo cōtra ipsum actionem finium regundorum, dico ego, & peto, vt fines diuidantur, & merè discernantur, sic vt finalis iurgij quæstio sine controuersia inter nos sopiatur.

a Et malè Bal. Fab. Angel. & Ias.

b Familia pro hæreditate.

c Erciscere pro diuidere.

d Actio familiæ erciscundæ cur mixta dicatur.

n Actio familiæ erciscundæ diuersa ratione realis, diuersa personalis.

a ¶ *Quædam actiones.* hic adiicitur secundùm quosdam [a] tertium membrum illi diuisioni quam habet *supr. eo. § j.* et ibi diximus.

a ¶ *Erciscunda.* Sex. Pomp. Erctum scitum quod fit inter consortes, vt in libris legum Romanarum legitur. Erctum à coercendo dictum est. Vnde erciscundæ, & ercisci. Sunt autem ex eres actiones ex XII. tabul. quod & ipsæ actionum appellationes indicant, quæ sunt antiquæ: *vt l. 1. famil. erciscun. l. vlt. fin. reg.* CVIACIUS.

b ¶ *Familiæ erciscundæ actio.* Ista ideò sic dicitur, quia familia [b] pro hæreditate ponitur: & erciscundæ, id est [c] diuidendæ nam ercisco, cis, id est, diuido, diuidis, quasi dicat actio diuidendæ hæreditatis. ¶ Item ideò dicitur [d] mixta. 1. Quia in qualibet re mihi adiudicata partem habeo iure meo: & quo [e] ad hoc est in rem. Item partem vice consortis, & vt ab eo. quia portio mea erat sua, & quoad hoc est personalis. 2. Vel ideò dicitur mixta, quia in ea petuntur dominia rerum corporalium non dari, sed tradi, vel adsignari pro parte sua: & in hoc dicitur realis. Item petuntur fructus si alter tantùm eos percepit: vel ipse solus impensas fecit & hæc petuntur dari nil est, vt fiant sui cui dantur. & propter hoc dicitur personalis: *vt ff fam. erciscū. l. item Labeo § familia & supr de oblig ex quasi contractu. § item si inter. & suprà eodem. § sic itaque.* ¶ Sed quanto [f] tempore durat? Respō. XXX. annis inspecto potiùs quòd sit personalis. *vt Cod. de anna. except. l. j.* ¶ Item quæro ex quo nascitur? Respo. secundùm Mar. ea voluntate agentium: *vt ff. famil. erciscund. l. j.* Sed certè imò ex quasi contractu. *vt supr de obliga. quæ ex quasi contractu. § item si inter. in fi.* ACCVRSIUS.

f Præscribitur actioni familiæ erciscundæ triginta annis, & hoc quidē cùm alter tantùm possidet, aliàs durante communione nō currit præscriptio. adde Gl. l. 2 § ad hoc. Cod. de annal. except. Baldum tract. de præsc. 4. parte 4. 91.

c ¶ *Communi diuidundo* quæ sūt hic loco personaliū præstationum, & quæ loco realium, dic eodem modo vt proximè diximus in actione familiæ erciscundæ: & idem in proximo casu. & facit ad hanc § ff. *communi diuidund. l. per hoc iudicium, § sicut.*

d ¶ *Aliquid commune.* sc. & sine societate, vel cum societate: *vt ff. pro socio l. quibus. & l. si actum. & supr. de oblig. ex quasi contractu. § item si inter.*

g Cōmune si quid est sine societate: potest.

e ¶ *Item finium regundorum.* scili. est mista: *vt hic. & ff. finium regun. l. sed & loci. § in iudiciis.*

f ¶ *Confines.* Quid si domos habent conuicinas? Resp. non habet locum, si hinc inde sint domus [a]: *vt ff. fi. regun. l. iij in fi. § hoc iudicium* [b], vbi ponitur differentia inter confinium, & vicinium. Si autem ex altera parte tantùm sit domus, ex altera fundus, suum locum habet etiam iudicium finium regundorum: *vt ff. fin. regund. l. ij. in princip.* Et adiunge his tribus actionibus mixtis quandam aliam scilicet hæreditatis petitionem [c]: *vt C. de petit. hæred. l. hæreditatis. & ff. de petit. hæred. l. si bona fidei. § fi.* [d] Item quid de omnibus noxalibus actionibus? Videtur enim, quòd sint in rem: quia contra quemlibet possidentem seruum dantur: *vt infr. de noxa. act. § omnes autem.* ¶ Item quid de actione de tigno iniuncto: nam & hæc datur contra quemlibet possidentem: *vt ff. de tigno iniuncto. l. 1 in fi.* ¶ Item quid de actione, quòd metus causa, nam & hæc quemlibet possidentem perquirit: *vt ff. quod metus causa. l. si cum exceptione. § Pedius?* ¶ Item quid de actione in factum, quæ datur contra eum qui aliquid habet in loco publico positum *vt ff. ne quid in loco publico. l. ij. § antepenul.* ¶ Item quid de actione in factum, siue interdicto quod vi, aut clam. Nam & hæc contra possidentem datur: *vt ff. quod vi, aut clam. l. competit. in fine?* ¶ Item quid de actione ad exhibendum? Nam & illa possidentem persequitur, sicut & cæteræ superiores vnde videntur omnes in rem: *vt ff. de actio. & obl. l. actionum genera?* Quidam dicunt eas anomalas: id est, nec in rem, nec in personam. Sed dic, omnes esse personales [e], vt patet in actione ad exhibendum: *vt ff. ad exhi. l. iij. § est autem personalis hæc actio.* ADDITIO. Dicunt doct. quòd omnes actiones de quibus in gl. sunt personales in rem scriptæ: *vt in dicta l. iij. § est autem personalis. vbi gl. j.* quæ est magistralis.

a Hanc Gl. sequuntur Fab. & Angel.

b Dic & l. 2. in prin. eo. tit. & est ratio, quia in agris faciliter turbātur confinia, non sic in vrbanis: ideò rusticis in specie fuit prouisum. Angel.

c Imò est realis origine, licèt habeat quasdam personales præstationes. Ang. & Ias.

d Aliàs est lex: l. sed & si lege. § petitio.

e In rem scriptas. Angel & Ias.

Iam ad quartam actionum diuisionem properat.

21. ¶ Omnes autem [k] actiones, vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplū, vel in triplū, vel in quadruplum: vlterius [l] autem nulla actio extenditur.

22. ¶ In simplum agitur, veluti ex stipulatione, ex mutui datione, ex empto vendito,

g ¶ *Tribus.* scilicet famil. erciscun. communi diuidun. finium regund.

h ¶ *Permittitur.* à lege. ACCVRS.

i ¶ *Adiudicare* & quod adiudicatur, statim fit eius cui adiudicatur: *vt J. de offi. iudi. § fi.*

Omnes autem. Hic ponitur quarta diuisio actionum, vt dicitur in glo. quia quædam dantur ad simplum, quædam ad duplum, & triplum, & quadruplum. Et diuiditur in tres partes. Primò ponit dictum generale. Secundò illud per multa exempla in quolibet membro declarat. Tertiò ponit aliquas differentias inter ista exempla. Secūda ibi, *In simplum agitur.* Tertia ibi, *Sed furti quidem.* h. d. Aret. CASVS. Post alias diuisiones superiùs positas ponit his vnam aliam diuisionem dominus Iustin. quæ talis est. Omnes actiones siue sint in rem, siue in personam, sunt in simplum, aut in duplum, aut in triplum, aut in quadruplum: vltra autem quadruplum nulla actio pœnalis debet extendi. Et sciendum est, quòd hæc diuisio posita *s. in illo §. sequens diuisio,* esset quarta, secundùm quod malè inuenitur scriptum in omnibus libris communiter, tunc esset hæc quinta diuisio, prout ferè in omnibus libris reperies: sed sicut sups. dixi, in illo *§. sequēs illa diuisio.* ponitur tertia diuisio. & hæc est quarta: *vt in fin. gl. signata super illo verbo, actionis.* Addere etiam potes, quòd quidam dicunt, quòd multum refert, an aliquis stipuletur pœnam per verba respectiua significantia, vel designātia qualitatem: & huiusmodi verba sunt, duplum, vel triplum: vel per verba simplicia, putà promittis mihi c. nomine pœnæ, vel ducenta, vel mille. In primo enim casu non potest esse vltra quadruplum. In secundo casu benè potest esse etiam vltra quadruplum. & sum in versic. *In simplum,* &c. Dictum est suprà, quòd omnes actiones aut sunt in simplum, aut in duplum, aut in triplum, aut in quadruplum: modò videamus quæ sunt istæ actiones, quibus agitur in simplum tantùm. & enumerat eas in litera. hoc dicit. Franciscus.

k ¶ *Omnes autem.* hæc est quarta [f] diuisio, quæ fit in hoc titulo.

l ¶ *Vlterius.* scilicet vltra quadruplum. ¶ Sed contrà in lege Aquilia, vbi occasione vilis serui interfecti agitur ad vnam hæreditatem perditā, quæ valet centū marcas [g]: *vt s. ad leg. Aquil. §. illud.* ¶ Item contra eum qui velum clauum de naui abstulit, quare tota nauis periit. nam ad totum damnum tenetur, quod etiam in quadruplum, & vltrà excedit: *vt ff. de incen. rui. nau. l. iij. § senatusconsulto.* ¶ Item aliud contrà in actione ex empto, vbi occasione pecoris morbosi totus meus grex contaminatus est, vel occasione tigni vitiosi tota domus corruit: *vt ff. de actio. empt. l. Iulianus. in princip.* Sed certè his tri. contrariis non agitur ad aliquid quod sit pœna, inspecta persona agētis [h], sed totum est suum

f Potest satis dici quinta. Ias.

g Octo vncie faciunt marcam Ias.

h Ita sequitur Dyn. Nicc. Fa. Ang. & Ias.

est suum interesse. Nam hunc §. intelligo, quando pœnalis est actio ex vtraque parte. ¶ Item contra in eo qui manumisit seruum alienum in præsentia principis: nam duo mancipia domino, & tria similia dat fisco, & ita in [illegible]plum damnatur vt C. de his qui à non dom. manu. fu. ¶ Item [illegible]tra in eo quod dicit lex si dedi tibi pecuniam ne mihi calumniam facceres, & ab alio accepisti vt calumniam faceres: in octuplum mihi teneris, vt ff. de calum. l. & generaliter. § fin. Sed certe primo casu præstatur pœna diuersis, non vni a: nec est ibi aliqua præstatio vltra quadruplum. In secundo autem casu non vna actione habeo octuplũ, sed duabus. ¶ Itẽm contra in eo quod dicitur si dedisti pecuniam ne mihi fieret calumnia: nam tu repetis quod dedisti, & ego in quadruplum prosequor, vt ff. de calumn. l. si quis ab alio. in princip. Sed certè duobus fit præstatio. & neuisi vltra quadruplũ. ¶ Item contrà in eo quòd dicit, seruũ manumissum in seruitutem reuocari occasione leuis offensæ, & ita pœna in immẽsum excedit, vt Cod. de lib. & eorum. lib. l. si manumissus. Sed dic quòd illa est accusatio non actio a. Vel dic, quòd nõ præstatur pœna habito respectu ad rẽ. ¶ Item cõtrà, in eo qui surripuit seruum fiscalem: nam damnatus in xij. li. argenti, & seruo restituendo Cod. de ser. fugit. l. si quis seruum. Sed ibi non fit relatio ad ipsam rem, vel ad simplum. Est enim hic §. intelligendus b, quando actio est pœnalis, & in pœna ad ipsam rem habetur respectus c. Item contrà supr. de inutil. stipul. §. alteri. Nam ibi non inspicitur quanta sit pœna: sed tota exigitur, sed ibi non habetur respectus ad ipsam rem. Vel dic aliud in pœna conuentionali, vt ibi: quam in legali, vt hic. ¶ Item contrà in eo quòd dicitur, eum qui emit administrationem. Nã qui accepit pecuniam ab electo, quadruplum reddet, & sua bona cõfiscantur, & cingulo priuatur: vt in authent. vt iudi. sine quoquo suf. § sic igitur in fin. coll. ij. Sed illud fit per accusationem, nõ per actionem.

locato, cõducto, mandato, & denique ex aliis quamplurimis causis.

Quinque actiones hîc positæ dãtur ad duplum. h. d. A R E T.

23. ¶ In duplum agimus: veluti furti nec manifesti a, damni iniuriæ ex lege Aquilia b, depositi ex quibusdam causis c. Item serui corrupti: quæ competit in eum cuius hortatu, consilióve seruus alienus fugerit, aut contumax aduersus dominum factus est, aut luxuriosè viuere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit d. In qua actione earum rerum quas fugiendo seruus abstulerit, æstimatio deducitur e. Item ex legato quod venerabilibus locis relictum est: secundùm ea quæ supra diximus f.

Quia maiorẽ summam ideò in libello complexus fuit, vt reus maioribus grauaretur sportulis, eius damni quod reus ab id passus est, triplum præstare cogitur, in quo tamen inest ipsius damni persecutio.

24. ¶ Tripli a verò agimus, cùm quidam g maiorem veræ æstimationis † quantitatem in libello h conuentionis inse-

In duplum. C A S V S. Dictum est iam quæ sunt actiones quæ dantur ad simplum, modò videndum est, quæ sunt actiões quæ dantur ad duplum. Et de hoc ponit Iustinianus quinque exempla. Primum est actio furti non manifesti. Secundum actio leg. Aquil. Tertium actio depositi in quatuor casibus; scilicet incendio, ruina, naufragio, & tumultu. Quartum est actio serui corrupti, quæ competit contra eũ cuius hortatu seruus alienus quolibet modo deterior factus sit. Quintum est actio ex testamẽto, quæ datur alicui pro venerabili loco relicto, quod quidem legatum hæres distulit soluere donec in iudicium vocaretur. & hoc dicit. ¶ Et nota quòd magna est differentia inter ista quinque exempla: quanquam hic coniungãtur tanquam essent actiones similes. Duæ enim actiones, furti nõ manifesti, & serui corrupti, a principio sunt pœnales; aliæ duæ scilicet actio leg. Aquil. & depositi, in quatuor casibus non, nisi per inficiationem. Tertium autem habet singularem fultum: quia pœnalis est per inficiationem, & per nimiam procrastinationem. & ad istam differẽtiam manifestandam habetis supr. eo. § sed furti. Franc.

Libellus in actione serui corrupti.

Hic tangitur de actio. serui corrupti: & illa datur contra eum qui seruum alienum hortatu, vel consilio corrupit in animo: vt supr. de oblig. quæ ex malef. §. vnde illud quæsitum & Cod. de furt. & ser. corrup. l. si quis seruo alieno suaserit. & ff. de ser. corrup. l. 1. § persuadere & quasi per totũ tit. Vnde in hac actione sic formatur libellus: Dico ego A, contra B, quòd ipse persuasit seruo meo vt aufugeret, & aufugit & sic eũ corrupit. vnde proponẽdo actionem serui corrupti, peto ipsum B, in duplũ, scilicet pro deterioratione in decem, & pro pœna in aliis decem mihi condemnari. Et erit causa in hac actione talis, scilicet: Quia seruum corrupit quam sufficit proponere loco actionis.

a ¶ *Furti nec manifesti.* vt supr. de obligatio. quæ ex delict. nascũtur. § pœna.

b ¶ *Ex lege Aquilia.* putà per inficiationem, vt infrà, eodem. § at illa.

c ¶ *Ex quibusdam causis.* veluti quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum est, vt supr. eo. § rei persequenda.

d ¶ *Deterior factus sit.* scilicet in mẽte nam si in corpore, locum habet lex Aquil. vt suprà, de leg. Aquil. in princ. & hoc siue fiat de bono malus, siue de malo deterior: vt ff. de ser. corru. l. 1. § persuadere vsque in fi. & l. seq. A C C V R T I O. ¶ Nota differentiam inter istam actionem serui corrupti, & actionem legis Aquiliæ pro seruo, quia illa competit quotiẽs in moribus seruus est deterioratus: sed lex Aquilia habet locum quando mores non mutantur, sed corpus læditur, vt ibi. Angel.

e ¶ *Æstimatio deducitur.* vt omne cum ipsa re damnum a dupletur, siue peruenerit res quã secum seruus portauerat, ad ipsum solicitatorem, siue ad alium: vt ff. de ser. corrupto. l. in hoc iudicio. ¶ Sed nunquid iure actionis fit hæc æstimatio, vel iudicis officio: Respon. fit iudicis officio, secundũm Ir. ita fit in actione quod metus causa. ff. quod me. cau. l. si cum exceptione. §. 1 & § quadruplatur b. ¶ Sed pro filio corrupto, vel pro filia qualiter agitur? Respond. habet vtilem actionem: vt ff. de ser. corrup. l. vt tantũ §. 1. vnde dicunt, quòd veniet interesse patris consistens in operis filij, quia non vult operari, & cùm sit corruptus, aliud quàm opera nõ potest æstimari, quia liberum corpus non recipit æstimationẽ. vt ff. de his qui deiec. vel effu. l. fi. habet enim istam vtilem, ac si esset in bonis, & erit in tam, scilicet summam, quã ipse æstimauerit suo iuramẽto, vt de actione iniuriarum dicitur: vt s. de iniur. §. pœna. & ff. de iniur. l. in constitutionibus 2. Vel dic, quod primò æstimat iudex summam, ad quam competat: vt arg. ff. de cust. reorum, l. si quis reum.

f ¶ *Diximus.* supr. eo §. item mixta d.

Tripli verò. C A S V S Dixi vobis exempla illarum actionum, quibus agitur in simplum, & illarum quibus agitur in duplum: modò ponam vobis exemplum de quadam actione, quæ vocatur condictio ex l. noua: & ista datur in triplũ. Scire autẽ debetis, quòd olim erat consuetudo, quòd viatores, & nuntij iudicũ, qui citationes faciebant, exigebant nomine sportularum magis, aut minus à reis in iudicium conuentis, secundùm quod maior, vel minor quantitas erat petita. Quidam ergo ad hoc vt me reum grauaret in sportulis præstandis, executori maiorem quantitatem in libello suo inseruit, dicitur in l. quòd quicquid damni reus passus est per malitiam actoris in isto casu: triplum consequetur ab actore. Sed domine, qua actione? Frater, condictione ex quadã leg. noua, quæ in nostro Cod. refulget. Et sciatis, quia l. illam nouam inueni hic, & fortè fuit in Cod. veteri, quem non habemus, & constitutio ista siue l. noua à leg. condictitia emanauit. Erat enim lex condictitia olim, sub qua erant multæ constitutiones. Sportulæ a autem dicuntur salaria, quæ dantur nuntiis iudicis, & sic vocatur illud quod datur, pro eo in quo datur, sportula. Sporta enim, vel sportæ, vel sportula est quoddam genus vasis. De istis sportulis habetis specialem rubricam in principio tertij Cod. de sportu. Franciscus.

Libellus in actione ex lege condictitia.

Hic tangitur de condictione ex lege quæ nascitur ex lege condictitia: & datur ad triplum cõtra eum qui maiorem summam in libello conuẽtionali, quàm deberet, inseruit, vt aduersarius eius in præstatione sportularum grauaretur: vt in hoc §. tripli. & in ea sic formatur libellus: Dico ego A, contra B, quod ipse in libello conuentionali contra me porrecto, maiorẽ summam quàm deberet, inseruit, vt ob hoc me grauaret in præstatione sportularum occasione cuius maioris quantitatis damnificatus sum in decem solidis: vnde proponendo contra ipsum B, condictionem ex lege, peto eum in triplum, scilicet in xxx. solidos (videlicet in x. nomine damni dati, & in xx. nomine pœnæ) mihi condemnari. Et cõdictione ex eadem lege agitur contra executorem pro eo quòd exegit maiores sportulas à reo, quam deberet, secundùm quantitatem in libello comprehensam & formatur libellus mutatis mutandis: vt s. prox. scripsi.

a ¶ *Tripli.* Quid. end. in triplum: ab omnibus autem abest, agimus. Actio furti concepti, furti oblati fuit tripli, dupli. l. vlt. C. de nox. act. C V I A C.

g ¶ *Cum quidam.* scil. actor.

h ¶ *In libello.* Hic nota duo. ¶ Primò quòd libellus f est faciendus in causa: quod est verum iure nouo: vt hic, & C. de episcop. & Cler. Auth. generaliter. & C. de lit. contest. Auth. offeratur. nisi in quatuor casib. quos no in Aut. de mã. pr. § sit tibi. coll. ij. Aliud est iure veteri h. nã tũc nõ fiebat nisi ex volũtate: vt ff. de eden. l.

a Benè dicit Gl. Nam secus esset si vni, vt ff. de actio. & obligat. l. [illegible]. Possunt enim plures actiones ex eodem crimine acquiri diuersis, suprà. de iniur. § pa[illegible]. nec vna remissa, altera tollitur, vt ff. de iniur. l. 1. § si facit pro prædictis, ff. de actio. & obligat. quotiens.

b Idem Nic. Fa. & Ang. dicit tamen Ias. quod præcedẽs solutio est vera: etiam ad istud contrarium.

c Hæc solutio pluries reprobatur per Ias. quamuis placeat Fab. Pla. & Iac.

a Scilicet rem illatã, & ablatam [illegible] motum. secus in eo quod postea sequitur. quod facit ille qui corrupit virginem, aut persuasit alicui vi seruum malum faceret, vt non teneatur de fornicationibus cum aliis viris, vel exteris malis postea commissis. Io. Fab. & Angel. hic.

† Vera æstimatione.

b Hoc impugnant cõmuniter doctores. imo totum tenet iure actionis.

c Sequuntur hanc Gl. Nic. Fa. Ang. & Ia. & idem in maxito pro vna re, secundum eosdem.

d Versic. est & § ex maleficio

a Sportula quid.

f Libellus continens causa quotiens pets c[illegible] casibus.

g Melius [illegible] gasser Gloss. [illegible] tiam de [illegible] Fab. Pla. Ang. & Ias.

h In causa vtili: sec[illegible] criminali: [illegible] Plac. [illegible] Iac.

eden l. j nisi in casu *vt C. de dig. l. quotiens lib. xij* ¶. Item secundò no. quod quantitas * certa est in libello comprehendenda. vel res: & itineratum in personali actione debet actor certificare reum: *vt hic, & in Authen. de litig. § ad excludendas coll. viij & ff. de rei vindi. cu lege in rem. § & si vestimenta.* ° ¶ Tertiò not quod sportulæ *, vel salaria, quæ dabantur executoribus (id est, nuntiis, qui faciunt homines repræsentari: & alias qui faciunt huiusmodi citationes) pro suis officiis dabantur secundùm quantitatem petitã. vt hic dicit. Sed hodie magis secundum consuetudinem. ᵈ vel longitudinem itineris: *vt C. de episcopis, & clericis. Authent. sed hodie.* Et dicas, quod hic dicitur ex hac causa, esse causatiuè, non consecutiuè dictum. Sed istæ ᵉ sportulæ quæ iudicibus dabantur, certæ sunt: nec crescunt licet quantitas petita sit magna: nec decrescunt licet sit parua ᶠ *vt in Authentic. de iudi. § ne autem. colla. ij.* ¶ Itẽ not. quod reus soluebat huiusmodi sportulas: *vt hic, & C. de episcop. & clericis Authen. generaliter* sed actor ei restituebat, nisi iusta causa eum vocasset: *vt ff. de iudic. l. eum quem temerè* ¶ Item not. adhuc, quòd huiusmodi sportulæ quibusdam penitus remittũtur, vt pauperibus *vt in authen. de man. prin. § sportas coll. iij.* a quibusdam pauciores exigebantur. vt a clericis: *vt C. de episcopis & clericis. l. eũ clericis. & in Authen. ibi posita. sed hodie* Aliis autem per priuilegiũ principis viuentis remittuntur in totum, vel pro parte: *vt C. de fru. & lit. expen. l. fin.* ¶ Sed quæro si hæ personæ quæ habẽt priuilegium, scilicet de nõ soluendo sportulas, sportulas soluãt, an habeat actionem in triplum? Dicunt quidam quod sic: ne fauor noceat eis *vt C. d. de legib. & constitu. l. quod fauore* Alij dicunt quod non quasi suo iuri id est, priuilegio stultè renunciauerint, cùm volenter soluerunt, quod poilunt: *vt C. de pac. l. si quis in cõscribendo* quod verius est ᵍ. Si autem inuiti exacti sunt, in quadruplum contra exactorem, vel executorem agitur: *vt infra eo. § quadrupli* ¶ Sed cùm hodie caueatur de duplo restituẽdõ: *vt in Authen. de execu. § 1. coll. vij.* videtur corrigi quod hic dicitur. Vnde ʰ hodie nulla est actio in triplum: quod verum puto Sed alij dicunt si cautio est omissa, habet locum quòd hic dicitur: aliás habet locum Authen. prædicta. A D D I T I O. Hæc communiter reprehenditur. quia illi § 1. *in Authen. de executo & Authen. libellum. C. de litis contesta.* loquuntur in diuersis ter. a texto nostro. vide hic per dominum Ias.

a ¶ *Viatores* Hi sunt, qui in ius vocant, qui iudicata exigunt, quibus immunendi (sic enim legendum est in *l. 12. C. de prox. sacr. scrin.*) litibus solicitudo iniuncta est. C V I A C.

a ¶ *Sportularum.* ideò sic dicuntur: quia in sportulis quibusdam oblationes huiusmodi ponebant. Est autem genus vasis sportula, vel sporta.

b ¶ *Reus.* aliæ ⁱ sportulæ. quæ iudicibus præstabãtur, ab vtroque præstabantur: *vt in Authen vt iudi. sine quoque suffra § volumus. colla. ij* Item istæ sportulæ, quæ dabantur executoribus, dabãtur ante litẽ contesta. id est porrecto libello: illæ aliæ in cõtestatione causæ ᵏ dabantur iudicibus: *vt in auth. de exhi. § sancimus. coll. v. & de iud. § ne autem circa hoc labor coll. vj.*

c ¶ *Consequetur.* constitutione ex hac lege Græca, vt subiicit: quæ erat in alio Codice: non autem est in eo quem habemus. Et patitur actor hanc pœnã tripli, siue sine dolo, siue cum dolo inferat. & sic causatiuè, vel consecutiuè dicitur ˡ Sed nõnne etiã causam amittit: *vt C. de plus pe. l. j.* Sed certè ibi plus deliquit. quia in certamine negotij cautionem de pœnis exegit: vnde grauius punitur: *vt argu. ff. de offic. præsi. l. diuus.*

d ¶ *Codice.* quem non habemus.

e ¶ *Ex lege condictitia* lex quædam erat, quæ condictitia vocabatur, & sub se quasdam constitutiones habebat: *vt hic, & infrà eod. § item ex lege condictitia* A C C V R S.

Quadrupli. C A S V S. Dixi vobis duo exempla illarum actionum quibus agitur ad simplum, & illarũ quibus agitur ad duplum, & earum quibus agitur ad triplum, modò videndum est de actionibus quæ dantur ad quadruplum: & certe ad quadruplũ agitur per actionem furti manifesti, & per actione quod metus causa, & per actionem in factum, quæ descẽdit ex edicto de calumniatoribus, quæ locum habet, quãdo aliquid datur alicui, vt alium calumniosè vexet. Datur enim tunc actio in factum, quæ

Iustitut

ruit †, vt ex hac causa viatores ᵃ id est, executores litiũ ampliorem summam sportularum ᵃ † nomine exigerent. tũc enim id, quod propter eorũ causam dãnum passus fuerit reus ᵇ in triplum ab actore cõsequetur ᶜ: vt in hoc triplo etiam simplum, in quo damnũ passus est, commeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quę in nostro Codice ᵈ fulget, quã procul dubio † est, ex lege cõdictitia ᵉ emanare.

Iste §. summatus est cum §. omnes autem. C *tamen in specie hoc dicit: Quatuor actiones hic posita dantur ad quadruplum.* Ange.

25. ¶ Quadrupli autem agitur, veluti furti ᶠ manifesti, item de eo quod metus ᵍ causa factũ sit, deque ea pecunia ʰ quæ in hoc data sit, vt is cui datur, calumniæ causa negotium ⁱ alicui faceret, vel non faceret.

An om: Executorem maiores iusto extorquentem sportulas, eorũ quadruplum restituere debere.

Item ex lege condictitia ᵏ † nostra constitutio ˡ oritur, in quadruplũm ᵐ condemnationem imponens his executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis ⁿ normam ᵒ à reis ᵖ quicquam exegerint.

Furti actio, & serui corrupti, sua origine semper pœnales sunt: actio vero legis Aquiliæ, depositi in quatuor casib. & quæ pro legatis locis venerabilibus factis competit, ex accidenti pœnales fiunt. hoc est, vel inficiatione, aut morosa dilatione: alias rei persecutoriæ sunt.

est in quadruplum, ei ad cuius malũ id datum fuerit. Quartum exemplum est in condictitia actione ex lege: vnde dicit Iustini. quòd ex nostra constitutione oritur, quæ imponit pœnam quadrupli illis executoribus litium, qui plus exigunt quàm fuerit statutum, contra constitutionis nostræ normam.

Libellus in actione in factum, quæ descendit ex edicto, de calumniatoribus.

Hic tangitur de actio. in factum quæ descendit ex edicto de calumniatoribus, & datur in quadruplum ad annum, post annum verò perpetuò in simplum. *vt ff. de calumniator. l. j. in principio.* & habet locum contra ipsum qui à me aliquid recepit, vt me calumniosè nõ vexet. Et idem si ab alio recepit, vt me calumniosè vexet. in vtroque enim mihi datur actio contra eum: *vt ff. de calumnia. l. generaliter. § si.* Et in ea sic formabis libellum Dico ego T, cõtra S, quòd ipse accepit decem à Mæuio vt calumniosè me vexaret. vnde proponendo contra ipsum actio. in factum, peto eũdem in quadruplum: scilicet in decem quæ accepit, & in triginta nomine pœnæ mihi condemnari. Et erit causa ista actio. quam sufficit proponere, hæc scilicet. Quia decem à Mæuio accepit, vt mihi faceret negotium calumniosè. Si autem a teipso accepit, vt te non vexaret calumniosè: sic forma libellum Dico ergo T, contra S, quòd ipse accepit a me decem ne me calumniosè vexaret, & moueret mihi litem. vnde proponendo actio. in factum contra ipsum, peto ipsum in quadruplũ. scilicet in decem, quæ accepit a me, & in triginta nomine pœnæ condemnari. Et erit in hac actione causa talis, scilicet. Quia decem a me accepit, ne calumniosè cõtra me moueret negotium.

f ¶ *Furti.* facit *s̃ de oblig. quæ ex delic. nascun. § pœna.* A C C V R S.

g ¶ *Quod metus.* s. actio quæ ex contumacia fit in quadruplum. *vt j. eod. § item actio* & vsque ad annum tantùm post annum in simplum. *vt ff. quod metus causa. l. si cum exceptione § j.* A C C V R S.

h ¶ *Deque ea pecunia.* scilicet actio in factum de calumniatoribus annalis in quadruplum, & perpetuo in simplum *vt ff. de calum. l. j. in prin. & § j.* quæ locum habet si do alicui aliquid, vt calumniosè ᵃ aliquem vexet. datur enim actio in factum ei ob cuius malum data fuit, nõ autem danti. Item danti quando dedit vt sibi negotium per calumniam non fieret. *vt hic, & ff. de calum. l. 1 & l. ij generaliter. § fin.*

i ¶ *Negotium* scilicet malum.

k ¶ *Lege condictitia* de qua dic *vt suprà eodem. § tripli. in fi. §. diximus*

l ¶ *Constitutio.* quam non habemus. A C C V R S I V S.

m ¶ *In quadruplum* cuius quadrupli iure nouo triplum ᵇ fisco, simplum damnum passo datur *vt authen. vt lit. iur. iurexor. lit §. & hoc quoque Coll. ix.* & petitur per condictionem ex hac lege quam non habemus: cùm non sit cautum quo genere actionis agamus: ᶜ *vt ff de condi. ex leg. l. j.*

n ¶ *Constitutionis.* prædictæ, quam non habemus.

o ¶ *Normam* id est, formam. certa enim erat forma in constitutione, quam non habemus.

p ¶ *A reis.* conuentis.

Sed furti quidem nec manifesti.] C A S V S Isti duo proximi §§. sunt hic positi ad vberiorem doctrinã. Quia enim superiùs in isto titu. in §. *in duplum* posuit quinque actiones in simul, & pro similibus, cùm tamẽ in multis sint dissimiles: propterea ne propter hoc crederet aliquis, actiones illas similes esse omnimodo: ad errorem illum remouendũ ponit hic istos duos §§. In primo ergo §. dat differentiam inter illas quinque actiões pro duplo, quas ponit *s̃ eod. §. in duplum.* videlicet inter actionem furti non manifesti, & actionem leg. Aquil. & actionẽ depositi in quatuor casibus. & actionem serui corrupti, & actionem ex testamento, quę datur pro legato relicto alicui loco venerabili. Et dicit, quod istarum quinque actionũ duæ sunt quæ omnimodo sunt pœnales a principio: sed demum inficiatione secuta, videlicet actio depositi in quatuor casibus, & act. leg. Aquil. Quinta autem actio singulare habet filium. Etenim pœnalis per inficiationẽ, & per nimiam procrastinationem. h.d. primus §. Et quòd dicit in litera, omnimodo sunt pœnales, non intelligas, quòd per se sint in pœna: sed similiter omnimodo: id est, à principio ambæ sũt pœnales: licèt non secuta fuerit inficiatio. Franc.

R R R. a ¶ Omnis

Libello certa quantitas continerì debet
b Hanc secundum petem sequuntur Ang. & Ias.
c Vide in hãc l. eum Alexan. vt dixi § 57.
c Sportulæ executorum olim dabantur secundum quantitatem petiti, sed hodie secundum consuetudinem, & longitudinem itineris
d Idem Ias. dicit Fab. & Angel. dicunt id esse tutè
f Id est, dubiũ non est quidã legunt, procul dubio, certum est quæ lectio multis non malè arridet. Cu.
e Sportulæ iudicum secundum quantitatem petitã, neque crescunt, neque decrescunt.
f Dummodo excedant summam centum aureorum. Fa. Ias. Angel. & Ias.

g Idẽ in quic quid de Jo. Fla. & Angel.

h Actio nulla hodie datur in triplum

i Sportulæ iudicum dabantur ab vtroque litigatore.

k Quoad me dietatem alia mediatas in fine causæ Ang. & Ias.
l Hæc Gl. dicit contrarium e eius quod suprà dixerat: & ideo captiosa est.

† quæ à nostra constitutione oritur.

a In iudicio: secus si extra iudicium. Fab. licet Ias contradicit.

b Imò totum applicatur parti. Ang. & Ias. licet Fa. cõtra.

c Hanc Gl. sequuntur communiter doct.

a De vi bulus dictiensis omnimodo, habetur in l. si cum exceptione §. quamvis. & ibi Bar. ff. quod metus causa. & in l. Gracc. §. illud. ff. de fideiussor. De- notat enim perpetuitatem a- ctionis, ut not. Gl. s. & ibi Petrus de Anc. in cle. 1. de vi. & hon. cle. Ang

a ¶ Omnimodò a De actione furti constat, quòd semper est in duplum: *ut hic, & I. de obligatio. quæ ex delic. nascũtur. §. pœna autem.* Itẽ de actione servi corrupti, nisi in casib. ut quando marito in uxorem datur, & econtra: *ut hic, & ff. de ser. cor. l. doli verbum §. hac actio. & l. fi. s.* Vel dic omnimodò, id est, sive neget, sive non: non autem in omni persona. Accursius.

b ¶ *Depositi.* alias est in litera, *de dolo depositi*: & tunc dic, actionem depositi propter dolum. Nam utraque non potest habere locũ simul, scilicet de dolo actio, & depositi: *ut ff. de dolo. l. j. §. j.* alias non est de dolo. & tunc plana est litera.

c ¶ *Duplicantur.* scilicet si legitimis probationibus, non iureiurãdo convincantur: *ut C. ad leg. Aquil. l. contra. & ff. de iureiur. l. cum qui.* Additio. Et sic

b Probatio per iuramentũ nõ censetur legitima probatio.

probatio b per iuramẽtum non censetur legitima. Adde aliam glo. *in l. cum de indebito. in prin. in verbo legitimis. ff. de proba.* Iason.

d ¶ *Sed illa.* scilicet actio ex testamento. Et construe, sed illa actio scilicet, ex testamento, quæ scilicet actio competit de his quæ sunt ec. ve. lo. duplicantur non solùm, &c. Accurs.

26. ¶ Sed furti quidem nec manifesti actio, & servi corrupti, à cæteris de quibus simul locuti sumus, eo differunt, quòd hæ actiones omnimodò a dupli sunt: at illæ, id est, damni iniuriæ ex lege Aquilia, & interdũ depositi b, inficiatione duplicantur c: in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa d quæ de his competit quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solùm inficiatione e duplicantur: sed etiam si distulerit relicti solutionem, quousque iussu magistratuum nostrorum conveniatur. In confitentem verò, & antequàm iussu magistratuum conveniatur, solventem, simpli redditur.

Qui illato metu quicquã ab altero extorserit, si illud iubente iudice restituat metum passo, pœnam quadrupli evitat, quam non parendo incurrisset: & in hoc à cæteris quæ in quadruplũ dantur, differt, quod metus causa actio.

e ¶ *Inficiatione.* benè dicit, inficiatione. quia si confitentur, non tenentur: vel si iusiurandum detulerit actori qui exonerat eũ a probatione: *ut ff. de iureiuran. l. cum qui.* Accursius.

Item actio, &c.] Casus. Tu iam vidisti qualiter se purgavit primo vitio: modò in isto §. purgat se à secundo vitio: ponens differentiam inter quatuor actiones in quadruplum, quas posuit quasi similes *suprà eod. §. quadrupli.* Dic, quòd actio quod metus causa est in quadruplum, verùm non à principio: sed ita demùm si iste fuerit contumax. & noluerit rem restituere, obediẽdo primæ sententiæ, tunc enim debet sequi sententia secunda, quæ est in quadruplum. Aliæ autem omnes ab initio sunt in quadruplum Franc.

Libellus in actione quod metus causa.

Hic tangitur de actione quòd metus causa. & illa datur contra eum qui metum intulit, & contra quemlibet possessorem: *ut ff. quod metus causa l. si cum exceptione. §. in hac actione.* In qua sic forma libellum: Dico ego Titius cõtra Sempronium, quòd ipse detinet rem mihi per metum ablatam: unde proponendo act. quod metus causa contra ipsum, peto eundem ad restitutionem eei mihi condemnari. Et tunc iudex condemnabit eum ad restitutionem rei & si restituere non vult, petetur ab eo quadruplũ, in quo quadruplo ipsa res continetur: *ut ff. quod metus causa l. si cum exceptione. §. hac autem actio.* & tunc forma hoc modo libellum: Dico ego Titius contra Sempronium, quòd ipse rem mihi per metum ablatam detinens, istãm non vult restituere, licèt sit super hoc condemnatus: unde proponendo cõtra ipsum actionẽ quod metus causa, peto, ipsum in quadruplum: id est, ad eet restitutionem, & in triplum nomine pœnæ mihi condemnari. Et adverte, quòd si vult restituere ante sententiam, liberabitur à pœna tripli: *ut in hoc §. item actio.* Et esse causa in hac actio. quam proponere sufficit, hæc scilicet, Unde cùm per metum res ista sit mihi ablata, peto, &c. Et datur hæc actio usque ad annum tantùm in quadruplum: post annum verò in simplum: *ut ff. quod metus causa l. si cum exceptione. § 1. & 4.*

c Dic, non esse necessariã nisi unã sententiã: quamvis duæ possint ferri Ang. Sed Bart. ibi. quem communiter desequuntur, tenet, non esse necesse ferri nisi unã. d Tu dic, cen feri definitionem: quia definit negotiũ. sed alio respectu potest potius dici executio primæ sententiæ quã nova sententia definitiva: secund. Bart. in l. Tu. ff. de arm.

f ¶ *Simul.* cavẽ ponit illud *simul* id est, unà cum eis, de quibus alias dixi. *ut suprà eo. §. quadrupli.*

g ¶ *Restituat.* usque ad definitivam sententiam c, quod intellige de secunda sentẽtia. Nam in actione quod metus causa, duæ feruntur sententiæ. Prima de restituẽda re alia de dando, quadruplo, re computãda in eo: *ut ff. quod met. cau. l. si cum exceptione §. hac autem.* ¶ Sed nunquid utraque est definitiva? Dic quòd sic: quia utraque definit cõtroversiam. *ut ff. de re iud. l. j.* Alij esse dicunt admonitionem quandam primam sententiam: *ut in auth. de hære. & Fal. § si quis autem nõ. coll. j.* & ex eo quòd per primam sententiam admonetur, & tamdiu expectatur qui metum intulit, dicitur hæc actio arbitraria: *ut infrà eod. §. præterea* d.

h ¶ *Absoluatur.* scilicet à præstatione quadrupli

i ¶ *In cæteris casibus.* qui enumerantur *suprà eodem §. quadrupli.* Accurs.

Actionum.] Dividitur in tres partes. Nã primò ponit regulam generalem. Secundò in specie ponit, quæ sunt actiones bonæ fidei. Tertiò, quòd licet olim esset dubitatio, tamẽ hodie clarum est, quòd petitio hæreditatis est bonæ fidei. Secunda ibi; *Bonæ fidei.* Tertia ibi; *Quamvis.* Aret. Casus. Multas divisiones actionum habuistis suprà, & post illas de quibus dictũ est suprà, ponitur hîc quædã alia divisio. Et hoc est quod dicit dominus Ias. Divisio est hæc per se, non pendens ex præcedentibus. Et tractat iste §. ut dicit Ioan. de iustitia positiva ubi non redditur alia ratio, nisi quia ita placuit iuris conditoribus. Est quippè divisio quam hic ponit talis: Actionum quædam sunt bonæ fidei, quædam stricti iuris. & enumerat hic septemdecim actiones bonæ fidei. Prima est actio ex empto, secunda ex vendito: & sic de aliis. Est & hæreditatis peti. de qua semper ante tẽpora Iustin. magna fuit dubitatio, utrùm esset bonæ fidei, vel stricti iuris. Nostra tamen cõstitutio (dicit) quam habes, *C. de peti. hære. l. ultima* disposuit eam esse bonæ fidei. De aliis actionibus tractat in sequenti §. Notare autem debes in principio, quòd duplex est bona fides. Una quæ est contraria dolo, & fraudi, & hoc modo omnes contractus bonæ fidei sunt: in omnibus enim debet abesse dolus & fraus. Est & alia bona fides, quæ antonomasticè vocatur bona fides propter exuberantem fidem, quæ est in ea. Ab ista bona fide dicuntur contractus in isto §. enumerati bo. fi. Sed domine, quæ est exuberantia fidei, quæ est in ista, sive in istis actionibus? Respon. Frater, ex hoc quòd in eis multa veniunt ex bono & æquo, de quibus non fuit actum inter partes. In contractibus autem stricti iuris solum veniunt ea de quibus actum est inter partes ut venirent. De act. depo. quando ipsa sit bonæ fidei, nemini venit in dubium quantum ad aliquid. De ipsa tamen dixerunt quidam antiqui, quod simpliciter est bonæ fidei: in quatuor tamen casibus, puta tumultus, incendij, ruinæ, naufragij. Dominus autem hæc dicit quòd actio depo. bonæ fidei est. Franc.

Actionum.] Hæc est quinta divisio actionum. Sed quare actionum dicit, & non contractuum? Respondeo, quia generaliùs, & pleniùs loquitur dicendo actionum, quàm cõtractuum. Accurs.

27. ¶ Item actio de eo quod metus causa factum sit, à cæteris, de quibus simul f locuti sumus, eo differt, quòd eius natura tacitè continetur, ut qui iudicis iussu ipsam rem actori restituat g, absolvatur h. quod in cæteris casibus i non est ita: sed omnimodò quisque in quadruplum condemnatur: quod est & in furti manifesti actione.

Accipe quintam actionum sectionem: & quæcunque hic enumeratam non inveneris, stricti iuris eam iudicato.

28. ¶ Actionum autem quędã bonæ fidei sunt, quædam stricti iuris a. Bonæ fidei sunt k hæ

a Actiones bonæ fidei sunt decem.
b Imo sunt compu[...] actionibus [...]
[...]
Ang & Iason.
c Gloss. [...] in [...] actionibus [...] in contractu [...] fid. [...] Gel. & [...]
d Cur non [...] nes [...] nes bonæ [...]
e Sed si [...] ctus [...] (puta [...] contractu [...] fidei [...] cessit [...] tio) tunc [...] dans [...] cõtractu [...] dum [...] tractu [...] [...]
f Hæc Gloss. non respondet ad quæstionem scilicet quare quędam actiones bonæ fidei ponantur, quàm [...] idee [...] Iason [...]

a ¶ *Quædam stricti iuris.* The. legit, *quædam stricta.* sed non malè etiam stricti iuris dicuntur. *l. unica. §. sed & si non ignoramus. Cod. de rei uxor. act.* Bona fides & syncera fides dicitur in *l. a. Cod. si prop. pub. pensi.* Bonæ fidei clausula arbitrio liberum arbitrium tribuit: doli, pacti, in factum actionem, exceptionẽmque, & omnia condictionum genera complectitur. Strictum iudicium neque bonæ fidei, neque arbitrij clausulam habet, ea re dolus stricto iudicio non vindicatur, neque ulla enim eo conditio concurrit, neque iudici liberum est absolvere, aut quanti velit litem æstimare. Cuiac.

k ¶ *Bonæ fidei sunt hæ* scilicet xvij. a actiones, quæ enumerantur in hoc §. & sequenti, bonæ fidei sunt b: aliæ autem omnes sunt stricti iuris. Nam quamcunque c hic non inveniam, stricti iuris eam iudicabo: quia posito uno de contrariis, & omnia alia intelligenda sunt: *ut suprà, de his qui sui vel alie. iur. sunt. §. videamus.* ¶ Sed quare d magis hæ dicuntur bonæ fidei, quam aliæ? nunquid ideò: quia possit esse mala fides in aliis? Respon. non: quia in omni contractu debet bona fides intervenire. *ut Cod. de act. & oblig. l. bonam fidem.* Imò si intervenia, dolus in contractu bonæ fidei qui dee causam contractui, non valet ipso iure: *ut ff. de dolo l. & eleganter. in principio.* Sed in contracto stricti iuris purgatur per actionem, vel per exceptionem doli: *ut Cod. de inutil. stip. l. dolo.* Si verò incidit in contractum bonæ fidei, purgatur per actionem ea eo contractu, *ut ff. de act. emp. & vendi. l. Iulianus. § si venditor.* Sed in stricti iuris de dolo agit. vel excipitur, ut dictum est: *ut ff. de dolo. l. & eleganter. §. non solum & ff. de verborum oblo. l. si quis cum aliter.* e Cùm ergo dolus ubique puniatur, vel mala fides: ad quid bonæ fidei istæ dicuntur? Respon. aliæ stricti iuris dicuntur f, quia non venit in eis nisi quod strictè exigit natura actionis. Unde non veniunt usuræ ex mora in contractibus stricti iuris; *ut ff. de negotiis gestis. l. quia tantundem. &*

C. de

C. de vsur. l. ij. & de mand. iude. l. j. Sed in contractibus bonæ fidei sic: vt ff. de act. emp. l. Iulianus §. ex vēdito. & ff. de vsu. l. mora §. in bonæ fidei. Item in actionibus stricti iuris fructus non veniunt ex mora, si petam quod non fuit meum, nisi à tempore litis contestatæ: tunc enim incipiunt venire fructus ex mora. Sed si petam quod aliquando fuit meum, veniūt fructus ex mora: secus in bonæ fidei iudiciis: vt ff. de vsur. l. videamus §. si actionem. Item non venit interesse, si rem dari est in obligatione: secus si rem tradi, vel factum: vt ff. de verb. oblig. l. vbi autem. §. fi. & l. si fundum. & ff. de re iudi. l. si quis ab alio. §. fi. quæ veniunt in bonæ fidei iudiciis: vt ff. de actio. emp. l. j. in prin. Ista ergo omnia quæ vicem obtinent accessionum, non veniunt in contractibus stricti iuris, nisi vt dictum est. Nec obstat quòd veniunt ista in arbitrariis quæ sunt stricti iuris, quia iudicis officio veniunt, non iure actionis: vt infrà eo. §. præterea & §. sed ista. in fi. Sed in bonæ fidei, iure actionis [a] veniunt, præter vsuram, quæ venit ex mora officio iudicis; vt C. depo. l. iiij. & ff. de neg. gest. l. quia tantundem. Item in bonæ fidei iudic. veniunt ea de quibus nec actum, nec cogitatum est, [b] vt rutæ cæsa, & similia: vt ff. de act. empt. l. fundi §. si ruta. & C. de actio. emp. & vend. per totum. Item ex hoc § nota quandam differentiam circa compensationem: quam dic, vt infrà, eod. § in bonæ fidei. Patet ergo, quòd exuberantiùs, & pinguiùs iudex officium suum ad ea quæ bonæ fidei sunt, extendit, quam in contractibus stricti iuris: & facit suprà de obliga. quæ ex consensu. in fi. & ideò dicuntur bonæ fidei: & aliæ stricti iuris [c], vnde de talibus dantur tales versus:

Empti, conducti, mandati, depositique,
Pignora, ersciunda, communi præ socióque,
Dotis, & hæredis, tutela commoda, gestor,
Præscriptis verbis si mutat sina licetur,
Ista bona fides stricti sunt cætera iuris.

A D D I T I O. Vide glo. ferè similem in c. cùm venerabilis. extra de except.

a ¶ *Depositi.* hanc actionem dicunt quidam esse stricti iuris in iiij. casibus, qui enumerantur ff. deposi. l. j. § j. Sed Ioan. contra. [d] Et datur in duplum contra eum qui depositum suscepit, de eo quod dolo fecit: sed in hæredem defuncti, ex dolo defuncti datur in simplum. Sed hæres ex dolo suo tenetur in duplum: vt in d. §. j. alias semper tenetur in simplum qui depositum suscepit. Et est ratio quare plus puniatur in prædictis quatuor casibus qui enumerantur, ff. deposi. quia grauius est, fidem fallere ei qui ex necessitate deponit, quam qui ex voluntate: vt d. l. j. ff. depo. §. merito. Sed nunquid in his casibus est bonæ fidei? Dicunt quidam quòd non. ar. ff. de preca. l. j. Nos contra: & dicimus, quòd sit bonæ fidei: nam cùm lex non distinguat, nec nos distinguere debemus.

b ¶ *Pro socio.* quæ est vtrinque directa ab vtraque parte: vt infrà de pœ. te. liti. §. ex quibusdam.

c ¶ *Tutelæ.* Sed cum istæ tam contrariæ, quàm directæ inueniantur, nunquid omnes sunt bonæ fidei? Respon. sic in dubio, cùm fauor sit extendendus: vt ff. de liberis & posthum. l. cùm quidam. A D D I T I O. Not. quòd actio tutelæ est bonæ fidei. & idem dicas in actione prototelæ directa, & contraria: vt posà in eo qui gessit vt tutor, cùm non esset: vt not. Bar. Dy. & Bal. in l. j. §. pro tutore. ff. de eo qui pro tuto. vel curat. Angelus.

d ¶ *Pignoratitia.* tam [e] directa [f], quæ debitori datur soluto debito: vt suprà quib. mod. re contrahi. obli. §. fi. quam contraria, quæ datur creditori: vt ff. de pign. actio. l. tutor. §. contrarium. A D D I T I O. Quæ pignoratitia datur debitori contra creditorem ad repetendum pignus traditum, & nascitur tempore solutionis, vel satisfactionis creditis quomodocunque de voluntate ipsius creditoris factæ: vt l. si rem. § omnis. & ibi glo. Bar. & doc. ff. de pig. actio. licèt nascatur ex contractu dudum facto, & initio: vt § quib. mo. re contrahitur obli. §. fi. secūdùm Ang.

e ¶ *Familiæ erciscundæ.* quæ [g] inter cohæredes datur: vt ff. fam. ercisc. l. ij. & §. de obliga. quæ ex quasi contra. §. idem iuris.

f ¶ *Communi diuidundo.* quæ [h] datur inter eos qui habent rem communem cum societate, vel sine, vt diuidatur: vt §. de obligat. quæ ex quasi contractu. § item si inter aliquos. & not. suprà eod. §. quadam. ¶ Sed quid de [i] actione finium regundorum? Respon. quidam, idem propter similitudinem quam habet cum his duabus: vt suprà eod. §. quadam actiones. Sed contradico [k]: cùm hic de ea non inueniam. & potest esse ratio quare, secus sit in ista, quam in aliis duabus: quia in ista id quod purè est meum, potest alteri adiudicari: vt ff. finium regun. l. ij. in fi. Sed in aliis duabus communis res, non propria adiudicatur: vt § de off. iudi. §. fi. Institut.

a Et est esse [illegible] quia tunc si iudex omittat in sententia condemnare: nihilominus possent peti iure actionis. secus si venirent officio iudicis: vt ff. [illegible] in l. mora [illegible] in verbo, comm. ff. de rei vendi.

b Glos. sequitur Ias. licèt displicet Fab. & Pla.

c Hactenus progreditur Accursij glossa.

d Hæc opinio Io. communiter approbatur per doct.

e Pignoratitia actio directa, & contraria bonæ fidei est, vt hic. hypothecaria stricti iuris, vide Negu. sant de pignoribus parte 7. mēbro 2.

f Actio pignoratitia est duplex, vna directa, alia contraria.

g Actio familiæ erciscundæ inter quos detur.

h Actio communi diuidundo inter quos detur.

i Actio finium regundorum est stricti iuris.

k Cum ista opinione cōmuniter transeunt doct.

ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi [a] pro socio [b], tutelæ [c], commodati, pignoratitiæ [d], familiæ erciscundæ [e], communi diuidundo [f], præscriptis verbis quæ de æstimato [g] proponitur, & ea [h] quæ ex permutatione [i] competit, & hæreditatis petitio [k] *a*. Quamuis enim vsque adhuc [l] incertum erat, inter bonæ fidei *ß* iudicia connumeranda hæreditatis petitio esset, an non: nostra tamen constitutio [m] apertè eam esse bonæ fidei disposuit.

Rei uxoriæ actione sublata, hodie dotis exigēdæ, vel recuperādæ causa, ex stipulatu actio competit, quæ illius in lo. ū subrogata, & bonæ fidei est, & tacita hypotheca priuilegia suffulta: vsque adeò vt in ea mulier reliquis creditoribus simpli hypotheca vtentibus, longo interuallo præferatur.

g ¶ *De æstimato.* vt si tibi rem meam do, & æstimo tibi eam decem: vt aut rem, aut decem reddas, si verò plus vendas, tuū sit: & est [a] tunc periculum accipientis indistinctè: vt hic, & ff. de æst. act. l. j. in fi. Si verò sic dixerim, aut æstimationem reddas: tunc distinguitur quis rogauerit, vtrùm ego te de vendendo, an tu me de tradēdo: vt sit periculum rogantis: vt ff. de præscrip. verbis. l. si gratuitam. § j.

h ¶ *Et ea.* s. actio præscriptis verbis.

i ¶ *Ex permutatione.* quæ [b] nascitur re demùm ab altera parte secuta: & tunc non ex traditione rei: sed ex pacto dudum apposito scilicet nascitur: vt C. de rerum permutatione l. ex placito. ¶ Sed cùm istis duobus casibus sit bonæ fidei, quæro vbi stricti iuris erit? Respond. vbi datur ex pacto incontinenti apposito quod euenit: vt ff. de pact. l. iurisgentium. §. sed cùm nulla. & § quinimò. & est ratio: quia non inuenio quòd sit bonæ fidei, nisi in duobus casibus. Item in contractibus tribus innominatis: do vt facias: facio vt facias: & in tertio, de quo diximus, do vt des: quod est permutatio. In primis enim duobus præscriptis verbis actio est stricti iuris: sed in tertio est bonæ fidei, vt hic dicitur. In quarto contractu innominato, scilicèt facio vt des, de dolo agitur, non præscriptis verbis [c]: vt ff. de præscri. verb. l. naturalis. § quod si faciam vt des. Item in omni contractu vbi est incertum de nomine actionis, habet locum hæc actio: & est stricti iuris: vt ff. de præscri. ver. l. ij. a. iij. & iiij. ¶ Sed quid de actione in factum? nunquid est bonæ fidei? Respon. quatuor [d] sunt genera actionis huius in factum. Vnum, vt detur ex omni edicto, vel interdicto prætoris: vbi non dedit prætor certum actionis nomen: vt §. de interd. §. fi. & ff. naui. cau. sta. l. & ita §. ait prætor in glo. ex edicto. Secundò, vbi datur in subsidium legis Aquil. vt §. de leg. Aquil. §. fi. Tertiò, vt detur, vbicunque præscriptis verbis actio datur: & tunc eadem est quod actio præscriptis verbis: vt ff. de præscrip. verb. l. j. in fi. Item quartò dicitur in factum: quæ est ex variis figuris causarum. vt C. de sacr. sanct. Eccle. l. sancimus. j. § sin autem. quod quartum genus non potest sub regula comprehendi, sicut nec mora: vt ff. de vsu. l. mora. in prin. ¶ Nunquid ergo est stricti iuris semper? [e] Respond. sic, cùm non inueniam quod bonæ fidei sit. Sed quidam dicunt, quòd in tertio casu: vbi loco præscriptis verbis datur quæ competeret ex permutatione, vel æstimatione, sit bonæ fidei, quod est falsum: quia in omni contractu, vbi certum debetur, habet locum certi condictio: vt ff. si cer. pet. l. certi condictio. & tamen nemo dicit, aliquam condictionem esse bonæ fidei. ¶ Item quid de [e] actione præscriptis verbis quæ pro precario datur? Dicunt quidam, quod bonæ fidei est: vt ff. de preca. l. ij. §. hoc interdictum. Sed contradico: [f] quia non inuenitur quòd sit bonæ fidei: vt ff. de preca. l. ij. §. hoc interdictum. A C C V R S. A D D I T I O. Nisi tale pactum sit æstimatio, vel permutatio: vt quia in vtraque sit species certa præstanda: quia tunc talis actio præscriptis verbis est bonæ fidei. Ias.

k [a] *Hæreditatis petitio* quæ [g] datur contra possidentem pro hærede, vel pro possessore. vt ff. de peti. hæred. l. regulariter. & l. sequ. & l. qui interrogatus.

a ¶ *Hæreditatis petitio.* Lex sola bonæ fidei iudicia facit. Fuit olim stricta ex stipulatu actio pro dote: nunc est bonæ fidei ex constit. Iusti. fuit olim petitio hæreditatis stricta, nunc est bonæ fidei eodem auctore. C V I A C.

l ¶ *Vsque adhuc* id est, vsque ad tempora huius legis, vel nostræ constitutionis: de qua statim memoriam facit.

ß ¶ *Inter bona fidei.* Vet. cod. sine inter bonæ fidei iud. cont. har. pet. esset, sine non similis a me adnotata est scribendi ratio in §. pretium supr. de empt. & vend. C V I A C.

m ¶ *Constitutio* vt C. de peti. hære. l. si in fi.

Fuerat antea] C A S V S Domine, intellexi, quòd xvij. sunt actiones bonæ fidei: quæ enumerantur in proximo superiori §. est & xviij. quæ vocatur actio ex stipulatu pro dote: de qua in præsenti tractare intendimus: pro Deo dicatis mihi, quæ est eius natura? Frater, dicit ipse, scire debes, quòd olim erat quædam actio quæ erat bonæ fidei, quæ vocabatur rei vxoriæ actio: quæ competebat mulieribus ad dotes suas repetendas: & olim numerabatur xvij. sed quicquid olim erat in actione illa, hodie transfusum est in actionem ex stipulatu pro dote: & illa penitus est sublata. Duo autem bona erant in illa actione, videlicet antiqua quia erat bon. fid. & etiam tacitam habuit hypothecam: vnde dicimus, quòd actio ex stipulatu, quanquam stricti iuris sit ex sui primitiua natura: tamen quia in omnibus supplet naturam rei vxoriæ actionis quando datur pro dote, dicimus quòd habet ista duo: scilicet quòd est bo. fid. & etiam tacitam habet hypothecam. h. d. Franc.

a Æstimatoriæ rei cuius est periculum.

b Actio quando nascitur ex permutatione.

c Quod verum vbi ex facto meo nihil tibi adest. aliàs secus vt per Ia. hic ponentem etiam qualiter ex permutatione plures, & diuersæ, & ad diuersa tendentes competant actiones.

d Actionis in factū quatuor genera.

e Actio præscriptis verbis quæ datur pro precario stricti iuris est actio.

f Hanc communiter approbant doct. hic.

g Hæreditatis petitio in quos datur.

a ¶ *Fuerat antea.* Vet. *fuerat & rei ante vxoria. & §. in ex stipulatu actione, quae de dot. ex prop. transtulimus.* CVIAC.

a Actio rei vxoriæ

a ¶ *Rei vxoriæ actio.* nomen erat actionis. 1. Vel dic quòd factum denotat, id est, rem ipsam. 3. Vel quia pro re vxoris competebat soluto matrimonio.

b ¶ *Ex stipulatu.* quæ similiter pro dote datur.

c ¶ *Transtulerimus.* vt C. de rei vxo. act. in prin. ¶ Et b competit hæc actio ex stipulatu siue marito, c vel ei dos detur, siue vxori, vel patri eius, vt restituatur: & siue veriter fuerit interposita stipulatio, siue non: tamen semper greditur tacitè, & vtiliter interuenire: vt C. de rei vxor. act. §. 1. Nam & alias d intelligitur stipulatio tacita: vbi non est: vt ff. de adop. l. his verbis. & ff. si cui plus quàm per leg. Fal. l. nisi. §. item sciendum.

b Actio ex stipulatu pro dote cõpetit marito, & vxori. Non quod nõ omnium vxori ad repetẽdam dotem præsotimus frequẽter stipulatio: vt hic. sed etiã ex parte viri ad consequendã dotem, & ex vtraque parte inest tacitè hypotheca: vt est text. in l. vn. §. 1. C. de rei vxo. ac. & in stipulationẽ, & hypothecam. &c. Aug.

d Tacita stipulatio nonnunquam subintelligitur.

d ¶ *Meruit.* scil. actio ex stipulatu: vt hic, & Cod. de rei vxo. act. §. sed & si non ignoramus. alias enim stricti iuris est, cum non inueniatur, quòd sit bo. fi. vt supra eod. §. actionum.

e ¶ *Tacitam.* scilicet actionem hypothecariam.

f ¶ *Ei.* scilicet actioni ex stipulatu, vel mulieri. ADDITIO. Quod verum intellige quantum ad priuilegium tacitæ hypothecæ: secùs quo ad priuilegium prælationis: quia competit mulieri & est effectus: quia tunc est personale, & non transit ad alium, nisi ad filium: vt hic in glo. p. secus in primo casu, vt hic per doctores.

29. ¶ Fuerat antea a & rei vxoriæ actio a vna ex bonæ fidei iudiciis: sed cùm pleniorem esse ex stipulatu b actionem inuenientes, omne ius quod res vxoria antè habebat, cum multis diuisionibus in actionem ex stipulatu quæ de dotibus exigendis proponitur, transtulerimus c: meritò rei vxoriæ actione sublata, ex stipulatu actio quæ pro ea introducta est, naturam bonæ fidei iudicij tantùm in exactione dotis meruit d, vt bonæ fidei sit. Sed & tacitam e ei f dedimus hypothecam g.

Præferri autem aliis creditoribus h in hypothecis β tunc censuimus, cùm ipsa i mulier de dote sua experiatur: cuius solius k prouidentia hoc induximus l.

g ¶ *Hypothecam.* scilicet ex vtraque parte: siue ex parte mulieris ad repetendam dotem; siue ex parte viri ad petendam eam. Semper enim sunt sibi tacitæ hypothecæ: vt Codic. de rei vxo. actio §. 1.

e Dotis actione virum non licet præferetur anterioribus creditoribus expressam hypothecam habẽtibus.

h ¶ *Creditoribus.* Sed e nunquid omnibus indistinctè? Respon. secundùm M. sic, siue primi habeant pignus expressum, siue nõ. Sed hæc opinio nõ valet quia lex distinguit: vt C. de iure do. l. vbi. lecto titulus, & mulier pari passu ambulant: vt C. de pri. fisc. l. quamuis. & fiscus non præfertur habentibus expressam: vt ff. qui potio. in pig. ha. l. si pignus. ergo nec mulier. 2. Secunda est opi. vt distinguatur inter pignus traditum, & hypothecam. s. non traditam: vt primo casu non præferatur mulier: secundo sic: vt ar. ff. quib. mo. pig. ta. contra. l. pe. Sed & hanc reprobo per id, quod est s. eo. §. item per pignus 3. Tertia est opi. secundùm M. & Io. & Az. vt habentibus tacitam hypothecam præferatur. non autem habentibus expressam. Lex enim suum priuilegium, quod dederat primis, eis adimere præsumitur propter mulierem non autem id priuilegium, quod quis sibi adinuenit. & hoc autem probatur per verba leg. C. qui pot. in pig. hab. l. si vbi, licet anteriorum temporis priuilegio sint vallati, &c. ACCVRS.

f Hoc verum in procuratore simili. si vero sit procurator in rem suã, distingue. vt per Ial. hic

g Scilicet prælationis habet tamen priuilegium tacitæ hypothecæ vt per Ias. hic in §. quodo no.

β ¶ *In hypothecis.* Tacitis, vel manifestis, vt Martino videtur, & verum est. Excipitur fiscus, cui si prior tempore fuerit mulier, non præfertur videlicet si inter eos solos controuersia sit. l. 1. C. de pr. fis. namque in hac specie, res obligata est Titio, deinde fisco, tum doti. fisco præfertur Titius, Titio mulier: atque ita fit, vt dos fisco sit potior. quæ species ab Græcis interpretib. exposita est. Simile in l. 8. de bon. dam. CVIACIVS.

h Dotis nomine mulier quãdo experiri possit.

i ¶ *Cum ipsa.* vis facienda est in eo quod dicit, *ipsa.* Nam alius non admittitur ad tale priuilegium agens pro dote, etiam hæredes mulieris: vt C. de pri. do. l. 1. nisi sit de suis hæredibus, id est, de filiis, & aliis descendentibus mulieris: vt Cod. qui po. in pignus hab. l. si en fin. f Sed nunquid procuratori mulieris dabitur hoc priuilegium? Respon. sic. 1 vt ff. sol. matrim. l. alia. & ff. de procu. l. minor. §. quoniam. ¶ Item quod hic dicit de dote sua. ideò dicit, quia aliud est in donatione propter nuptias: nam in ea non habet hoc priuilegium: g vt Cod. qui po. in pignor. hab. l. fin. in fin. ¶ Sed h quando mulier potest experiri de dote? Respon. soluto matrimonio, non priùs, nisi i maritus ad inopiam vergat. vt Cod. de iure do. l. vbi & ff. solu. mat. l. si constante in principio. & hoc siue ipsa dederit dotem, siue alius extraneus: qui tamen non fuit pactus de ea sibi reddenda: quo k casu sibi, non mulieri daretur: vt Cod. de rei vxo. act. §. accedit. Si l autem pater mulieris dederit dotem, patri actio, & filiæ simul dabitur: imò aliquantulum habet plus pater qui agit: & filia semper creditur consentire, nisi habeat nullam causam contradicendi, & contradicat: vt ff. sol. ma. l. 4. § fi. & l. non solum. & hanc dotem integram debet seruare pater pro filia: nisi clade: id est, tempestate, vel vi patrimonium suum fuerit deminutum: vt in Auth. de æquali dot. §. quia verò ornata cella. vij. ¶ Sed nunquid patri hoc priuilegium dabitur? Videtur quòd non, quia sua actione agit: vt ff. solu. matri. l. 9. §. voluntate. Econtra quod sic, videtur: quia per hoc filiæ prouidetur, cùm pater hanc reseruare cogatur filiæ, vt dictum est. & hoc verum puto: a vt hic dicitur, cuius prouidentia, &c.

i Dotis nomine constãte etiam matrimonio mulier experiri potest marito ad inopiam vergẽte.

k Dos ei reddẽda, ac restituẽda, cui eã sibi reddi stipulatus est.

l Dotis profectitiæ nomine pater, & quomodo agere filia aduersus maritum, eiusve hæredes possit.

a Hoc verum intellige quãdo filia esset in tẽpore, quo pater agit: aliàs secus vt hic per doct.

k ¶ *Soluit.* scilicet mulieris.

l ¶ *Hoc induximus.* scilicet vt aliis præferatur.

Quæ olim inter bonæ fidei iudicia, & stricti iuris circa cõpensatio-nes fiebat differentia (vt scilicet in illis ipso iure: in his opposita doli exceptione fieret compensatio) hodie sublata est. hoc igitur iure vtimur, vt quibuscunque actionibus obiiciatur compensatio, illas statim iure ipso aut perimat, aut minuat: dempta depositi actionem, quæ nulla cõpensationis exceptione tollitur.

30 ¶ In bonæ fidei iudiciis libera potestas permitti videtur iudici, ex bono & æquo æstimandi quantum actori restitui m debeat. In quo n & illud continetur, vt si quid inuicé præstare o actorem oporteat: eo compensato p, in reliquum is cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & in stricti iuris iudiciis ex rescripto diui Marci opposita doli mali exceptione q, cõpensatio inducebatur. sed nostra constitutio r eas cõpensationes quæ iure aperto s nituntur, latiùs

In bona] Diuiditur in tres partes. Primò qualiter compensatio fit in bonæ fidei iud. Secundò qualiter olim, & hodie fit in stricti iuris. Tertio facit quandam exceptionem. Secunda ibi: *Sed in stricti iuris.* Tertia ibi: *Excepta.* CASVS. In superioribus dictum est, quæ actiones sunt bo. fid. & etiam per oppositum patet, quæ sunt stricti iuris: quia sunt omnes præter eas quæ in aliis præcedentibus §§. enumerantur. Modò intendit dominus Iustinianus prosequi quandam largam materiam, quam habet iudex in iudiciis bonæ fidei. Vberiùs enim, & pinguiùs exercet iudex officium suum in actio. bonæ fidei, quàm in actio. stricti iuris. adeò quòd ex ista vbertate permittitur iudici, ex bono, & æquo in actio. bonæ fidei æstimare quantum per actiones istas actori sit præstandum: in quo iudicis officio continetur, vt si actor qui petit: puta x v. reo teneatur in aliquo, puta in x. compensatio eo quod actor reo debet, iudex reum in solidos quinque condemnabit. & fiebat ista compensatio iudicio bonæ fidei ipso iure: sed in actio. stricti iuris non poterat habere locum compensatio: nisi opposita doli mali exceptione. & hoc erat inductum ex constitutione diui Pii: sed nostra constitutio (dicit Imperator) induxit eandem compensationem ipso iure tam in stricti iuris iudiciis, quàm in bo. fi. vsque ad concurrentem in petitione quantitatem in omni actione, in qua petitur quantum. dum tamen quantitas ex alia parte sit debita. & hoc siue sit actio in rem, siue in personam: excepta actione depositi: in qua videtur absurdum aliquid compensationis nomine opponi: ne prætextu compensationis aliquis depositarum rerum actione fraudaretur. h. d. Franc.

m ¶ *Restitui* largè accipe: siue pro dando, siue pro restituendo: vt ff. de verborum significatio. l. verbum reddenas. & hoc intelligas siue in vsuris ex mora. vt ff. de vsur. l. mora. §. in bona fidei. siue in interesse agentis, vt supra de oblig. ex consensu. ACCVRSIVS.

n ¶ *In quo.* scilicet officio iudicis.

o ¶ *Præstare.* scilicet reo.

p ¶ *Et compensato.* scilicet opposita exceptione compensationis tantum.

q ¶ *Doli mali exceptione.* quæ exceptio ideò dabatur; quia dolo facit qui petit quod restituturus est, vt ff. de excep. do. l. dolo. ¶ Et tamen quantum ad effectum nulla est differentia sed quantum b ad verba, vel rigorem iuris.

b Hæc tamen loquitur cum leges non verbis, sed compensatione. ... de iure

r ¶ *Constitutio.* vt C. de compen. l. fi.

s ¶ *Iure aperto.* s. c vbi quantitas hincinde debetur. Nam species ad speciem, vel speciei ad quantitatem, vel quantitatis ad quantitatem (si est quantitas vt species) non fit compensatio, quia non patet iure aperto vt ff. de pigno. act. l. si conuenerit. §. 1. respon. & ff. de condict. indebi. l. si non sortem §. si centum & de compen. in reb. aut. fal. l. quod dicitur. & l. si. & ff. de pecul. l. si creditor. § 1.

c Cõpensatio nes quæ liquidæ iure aperto nituntur.

d Compensatio actioni in rem obiici potest.

e Cõpensatio speciei ad quantitatem.

¶ Sed nónne statim hîc subiicit, quod actioni d in rem potest obiici compensatio? ergo e videtur fieri de specie ad quantitatem. Sed dic, quòd fit rei vindicatio, quando re non restituta iuratur in litem, vel in veram æstimationem. vt ff. de rei vindica.

l. quis

a Compensatio fit generis ad genus.

l. qui restituere. § Item quid[a] si hinc inde debitum est in genere: vt deben tibi hominem, & tu mihi hominem? Respond. fit compensatio: *vt ff. si pars hareditatis pet. l. 1. § item si cum me. & ff. de hered. instit. l. qui non militabat § respon. & ff. de lega. y. l. nemo ex familia § sed si vno.* § Item[b] quid si ab vna parte debitum est

b Compensatio non fit debiti liquidi & confessati, ad non liquidum, & non confessatum.

confessatum: ab altera negatum? Respon. non patet aperto iure: vnde non fit compensatio: *vt C. de compen. l. fin. §. pen.* ADDITIO. Nisi tale debitum non confessatum posset de proximo liquidari: *vt d. l. fi. C. de compensa.* Quando autem oppositio compensationis requirat altiorem indaginé, & quantum tempus detur ad probandum: vide hic per docto.

introduxit, vt actiones[a] ipso iure[b] minuant[c], siue in rem, siue in personam, siue alias[d] quascunque: excepta sola depositi[e] actione, cui aliquid compensationis nomine opponi satis iniquum esse credimus: ne sub prætextu compensationis, depositarum rerum quis exactione defraudetur[f].

Arbitrarias actiones eas cognominamus, quæ à vero iudicis arbitrio pendent: in quibus si iubente iudice reus non restituat rem, soluat, vel exhibeat, potest iudex ipsum quantum interesse partis perpenderit pro arbitrio condemnare: illud tamen pro viribus curet iudicens, vt in his, aliisque omnibus actionibus certam ferat sententiam: etiam si petitio incerta sit.

31. § Præterea[a] quasdam actiones arbitrarias[g]: id est, ex arbitrio[h] iudicis[z] pendentes appellamus, in quib[y], nisi arbitrio

a § *Vt actiones.* accusatiui casus. Est enim sensus, vt compensationes minuant actiones.

c Compensatio voce hominis opponi debet.

b § *Ipso iure.* Adeò[c] vt dixerint quidam, non esse necesse voce hominis opponi compensationem, vt hic. Sed certe imò est necessarium vt opponatur, quod probo tribus rationibus. 1. Nam fideiussor conuentus eligit, vt vel quod sibi, vel[d] quod reo debetur, compenset: quæ electio sibi non daretur, si ius compensaret: *vt ff. de compen. l. quid.* 2. Item & reus conuentus eligit in quam causam compenset, si debeat ex pluribus causis: *vt ff. de compensa. l. quod Labeo.* 3. Item lex dicit, cum malè agere cui obiici potest compensatio. *vt ff. de compen. l. verum. § sicut* sed qui malè agit, habet actionem: sed eliditur exceptione: *vt ff. quando di vsusfru. lega. ce. l. 1. in fin.* § Sed secundum hanc opinionem quid adicitur in actione stricti iuris ad id, quod erat olim? Respon. quia doli mali tantum obiiciebatur exceptio: per quam nō extinguebantur actiones ipso iure: sed nunc etiam compensationis exceptio opponitur, per quam ipso iure hinc inde actio extinguitur: *vt hic, & infrà eod. §. pen.* & nihilominus doli: cùm generalis sit: *vt ff. de exce. do. l. y. § generaliter*

d Compensare interdum quis potest nō tantum debitum sibi: sed debitum alteri. *dic vt ibi. Ang.*

c § *Minuant.* scilicet compensationes.

d § *Alias* actiones scilicet mixtas quæ sunt iu *vt supra eod. §. quadam actiones.* Item persecutio[e] fideicommissorum. Item officium iudicis, & similia, quæ actiones sūt, largissime accepto vocabulo: *vt ff. de act. & oblig. l. actionis verbo.* Vnde & petitiones cautionum occasione damni infecti compensantur. *vt ff. de dā. infe. l. 1. & l. quæ bona §. si quis quia.* ACCVRS. ADDITIO. Hoc verum intellige de debito officii iudicis, in quo nullum obstaculum est in medio, alias secus: *vt per Bart. in l. fin. §. fi. ff. de condict. indeb.*

e *Actionis.* verbo continetur persecutio, & officium iudicis.

e § *Depositi.* Quod tu intelligas quando pecunia non signata est deposita: quo casu etiam alia similem reddere potest. *vt ff. depo. l. Lucius & l. dic sponsalium. § 1.* Si autem esset depositio facta in specie, vel in pecunia, vt in specie (quod esse potest: *vt ff. de leg. 3. l. planè. § si eadem vers. sed hoc ita*) tunc etiam alia ratione non obiicietur compensatio: quia in specie nō fit compensatio. 2. Itē[f] quod hic dicit in actione depositi, idem dicunt quidam in actione commodati *vt C. de commo. l. prætexta.* Sed certe imò est ibi ratio: quia in specie fieret. Nam solæ[g] species commodantur, nō quantitates, nisi quantitas vt species commodetur: *vt ff. commo. l. iy. § fin.* 3. Item cessat alias compensatio: vt quando per violentiam mihi rem abstulisti: *vt C. de compensa. l. si. in fin.*[h] 4. Item & fisco non opponitur in quibusdam casibus: quos dic *vt ff. de iure fisc. l. aufertur. §. quæ compensationum. & C. eodem. de compensationibus. l. compensationes. & l. in on.* Item in curatore, qui fraudauit publicam annonam *vt ff. de compensationibus. l. ob negotium*

f Compensatio in multis casibus cessat.

g Commodantur species solæ at non quantitates, nisi vt species commodentur.

h Hoc de violentia intellige: vt ibi no. Gl. & dollo. Ang.

f § *Defraudetur.* Sed nónne hæc ratio vbique potest habere locum? Respond. non ita: quia si restitutio denegatur, est dolus: *vt ff. man. l. si procuratorem. § dolo.* Item depositarius de[i] dolo tantùm alias tenetur. vnde si hic magis grauetur, nō est mirum: *vt arg. ff. de iureiuran. l. eum, qui. in prin.*

i Depositarius de dolo tantū tenetur.

k Diuisio.

Præterea.] Diuiditur[k] in tres partes. Primò quare dicantur arbitrariæ. Secundò quæ sint istæ arbitrariæ. Tertiò quid iudex in his possit. Secunda ibi; *Sed istæ.* Tertia ibi; *In his enim* Ares. CASVS. Præter actiones, de quibus facta est mentio suprà, adhuc scire debetis quòd sūt quædam actiones arbitrariæ, hoc est, ex arbitrio iudicis dependentes. In quibusdam enim actionibus nisi reus actori iudicis officio satisfaciat, veluti rem restituat, cùm rei vindica. agitur: vel rem exhibeat, cùm ad exhibendum agitur: vel soluat, cùm aliquid certo loco est soluendum: vel ex noxali causa seruum dedat, cùm noxaliter agitur contra ipsum: ille qui sic condemnatur à iudice, etiam scilicet: si non vult satisfacere ad arbitrium iudicis, potest condemnari vel ad interesse, vel vt in litem contra eum iuretur & hoc dicit litera ista *præterea* q. d. istæ actiones de quibus ad præsens tractare Instituit.

propono, nec sunt bonæ fidei, nec stricti iuris: sicut illæ de quibus proximè tractatum est: sed habent aliam quandam naturam per se & in hac opinione fuerunt quidā antiqui. Alij dicunt, quod sunt bonæ fidei: & hoc quia in istis habet iudex largas habenas, sicut in contractibus bonæ fidei. Sed tu dic, quòd censentur stricti iuris: cùm inter eas quæ sunt bo. fidei, non numerentur. Item videtur quòd ista litera, *vel ex noxali causa seruum dedas*: non innuat, quòd dominus qui conuenitur noxaliter, præcisè condemnari debeas ad hoc, quòd seruum dedas pro noxa: cùm lex dicat, æstimationem damni esse in obligatione noxæ, aut deditionem in liberatione: *vt ff. de reg. iur. l. miles. §. aut noxa.* Frater, intellige, quòd facta fuit condemnatio in æstimatione damni: sed poterat euitare illam damnationem dando seruum pro noxa. vnde expone literam, debet condemnari. 2. Vel sic potes dicere, quòd omnia iudicia sunt absolutoria: adeò quòd si aliquis alicui in veritate debet decem, qui à creditore in iudicium vocetur: & in tali statu sit, quòd contra eum debeat ferri sententia: si tamen ante sententiam soluerit, illud iudicium quod debebat esse condemnatorium, modò erit absolutorium. & sic intelligo illud verbum, *iudicia sunt absolutoria.* Pone ergo, quod seruus ignorante domino damnum dederit in rem alicuius: ille qui damnum passus est, agit contra dominum, petens quòd damnum emendet. certè condemnabitur dominus ad æstimationem, nisi ante condemnationem dederit seruum pro noxa, & sum in ver. *Sed istæ actiones.* &c. Dixi vobis, quod actionum stricti iuris quædam sunt arbitrariæ. Istarum autem quædam sunt in rem, quædam in personam. Arbitrariæ in rem sunt, vt putà Publiciana, & Seruiana. In personam sunt actiones quod metus causa: de dolo actio quæ est arbitraria actio: & actio per quam petitur pecunia certo loco promissa: & actio ad exhibendum. Et in omnibus istis casibus, & similibus permittitur iudici ex bono. & æquo æstimare secundum rei naturam in quantum actori satisfieri oportet. h. d. l. tanc.

a § *Præterea.* Præter strictas, & bonæ fidei. CVIAC.

g § *Actiones arbitrarias* Sed nunquid sunt bonæ fidei, vel stricti iuris? Resp. quidam quòd bonæ fidei sunt: quia in iudicis arbitrio sūt: *vt infrà proxi. §. in si & suprà eod. § in bonæ fidei iudiciis.* Sed hæc non valet: quia officium iudicis quod in bon. fi. iudicis venit, est iure actionis. Sed hoc quod est in arbitrio, merum est, & in iudice tantū est *vt ff. de eo quod cer. lo. l. in bo. fi.*[b] Alij dicunt, quòd nec sunt bonæ fidei, nec stricti iuris: imò est tertia species ad illam diuisionem quæ est *suprà eod. § actionum.* & facit pro eis *ff. de in lit. iu. l. in actionibus § planè. & ff. de vsur. l. in fideicomm. quæ est l. iy § in his.* hanc etiam reprobat: quia dicta diuisio est perfecta, & immediata. Alij dicunt, quod verius est, quòd sint stricti iuris, cùm bon. fid. non inueniantur: *vt suprà eodem. §. actionum.* ACCVRS. ADDITIO. Hæc vltima vera[c] est: & eam sequuntur communiter scribentes hic.

a Actiones arbitrariæ quæ, & quot sint: vide apud Menoch. 1. de arbitrariis q. 5. §.

b Hoc probatur Angela, nō probatur Ias.

h § *Ex arbitrio* benè dicit *ex arbitrio.* Nec enim obligatus est rem restituere, vel simile quid facere: quod promptè dices, esse verum in actione in rem. In personalibus autem, & arbitrariis, quæ hic enumerantur, dices quòd licèt exhibitio, vel restitutio sit in obligatione: pœna tamen, id est, interesse, vel quanti in litem iuratum est, non nisi per officium iudicis præstatur & ideò arbitrariæ dicuntur.

c Imò aliud sentiunt neoterici apud Menochiū d. l. quandoquidem. præter actiones stricti iuris, & bonæ fidei datur hic tertia species arbitrariarum.

z § *Ex arbitrio* Arbitrium iudicis, & arbitratum dicitur, *l. qui restituere de rei vind. l. illud. de eo quod met. causa* & officium. *l. metum §. ex hoc edicto. eod.* Actiones autem arbitrariæ non vtique sunt illæ in quibus condemnationem iussus præcedit: quemadmodum fit in vindicatione, ad exhibendum: quod metus causa. sed ex quibus condemnatio fit officio, arbitrióque iudicis. In actionibus bonæ fidei condemnatio fit ex actionis natura, in qua additum est, *Tum ex bona fide reus damnetur.* In actionibus strictis condemnatio fit ex stricta formula, neque in eis ampliùs quiddam venit, vel actionis natura, vel officio iudicis CVIAC.

y § *Nisi arbitrio iudicis.* Non est satis rem restitui, non est satis solui, nisi quod interest ratione loci, soluas. Non est satis dedere seruum, vt libereris, debes sine dolo dedere. quid enim si prius venenum dedisti seruo, atque ita dedisti? Non est satis restituere te rem quam metu à me extorsisti: cum omni causa, & fructibus restituere debes: hæc autem officio, arbitrióque iudicis debentur, quæ nisi præstes, in ea te condemnat Iudex. CVIAC.

iudicis, is eum quo agitur, actori satisfaciat, veluti rem restituat [a], vel exhibeat [b], vel soluat [c], vel ex noxali [d] causa seruum dedat [e], condemnari [f] debeat. Sed istæ actiones [g] tam in rem [h], quàm in personam inueniuntur. In rem, veluti Publiciana [i], Seruiana [k] de rebus coloni, quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam, veluti quibus de eo agitur, quod vi, aut metus causa [l], aut dolo malo [m] factum est. Item cùm id [n] quod certo loco promissum est [o], petitur. Ad exhibendum quoque actio ex arbitrio iudicis pendet. In his enim actionibus [p], & cæteris similibus [q], permittitur iudici ex bono & æquo secundùm cuiusque rei de qua actum est, naturā [r] æstimare, quemadmodum actori satisfieri [s] oportear.

a ¶ *Rem restituat* vt in rei vindicatione, quæ est arbitraria: cùm primò rem restituendo liberetur: aliàs iudicis arbitrio in litem iuratur: *vt ff. de in li. iu. l. in actionibus. & ff. de rei vindica. l. qui restituere.* [a] Vel hypothecaria: *vt infrà prox. §.* vbi hæc omnia exempla diligentius dicuntur.

b ¶ *Vel exhibeat* cùm ad exhibendum agitur.

c ¶ *Vel soluat.* scilicèt cùm certo loco soluendum est.

d ¶ *Vel ex noxali.* cùm noxaliter agitur.

e ¶ *Dedat.* id est, det. Accvrs.

f ¶ *Condemnari.* diuersis modis fiet condemnatio: sicut diuersæ sūt istæ arbitrariæ, vt dicemus *infrà proxi. §. in fin.*

g ¶ *Sed istæ actiones.* scilicet arbitrariæ.

h ¶ *In rem.* separatim intellige: nam vna, & eadem actio non potest in rem, & in personam esse, nisi in quatuor casibus mixtis: *vt suprà eo. §. quædam actiones.*

i ¶ *Publiciana* de qua habes *suprà eodem. §. alia.*

k ¶ *Seruiana.* de his duabus habes *suprà eo. §. Seruiana* Accvrs.

l ¶ *Metus causa.* licèt sit in personam, vt hic: tamen in rem est scripta: *vt ff. quod met. cau. l. metum. §. cùm autem.* & de hac dic: *vt suprà eod. §. item actio.*

m ¶ *Dolo malo.* actio de dolo est arbitraria, vt hîc. quod est ideò quia liberatur dolosus verum interesse præstando, si restituere non possit: aliàs iudicis officio iuratur in litem: *vt ff. de dolo. l. arbitrio. in princip.*

n ¶ *Item cùm id.* scilicet pecunia.

o ¶ *Promissum est.* Idem etiamsi legatum sit relictum certo loco dandum: & idem si mutuum sit datum certo loco reddendum. Nam in his tribus casibus locum habet certi condictio arbitraria: vel ex testamento arbitraria, scilicèt in promissione, & legato, & mutuo: & aliàs non: *vt ff. de eo quod cer. loco. l. y. §. hac aut. & l. si hæres. & l. aut si* [b] Et quod hic dicitur, *petitur.* scilicet alibi quam sibi fuerat promissum dari: & venit in ea vtilitas tam agentis, quàm rei *vt infrà eo § loco.*

p ¶ *Actionibus.* scilicet personalibus, & arbitrariis.

q ¶ *Similibus.* scilicèt in rem. & sunt decem: [c] de quibus dixerat supra. a. Vel dic, quòd & aliæ sunt arbitrariæ, quæ hîc non enumerātur: vt ecce actio in factum quæ datur contra nautam, cauponem, stabularium: *vt ff. nau. cau. stabu. l. j. in princ.* Sed quidam dicunt, eam non esse arbitrariam: quia ibi non feruntur sententiæ duæ. Item est actio in factum, quæ datur contra publicanum: *vt ff. de publ. l. j. in prin.* [d] Item actio finium regund: *vt ff. finium regum. l. y. in fin. & l. iy.* Item actio redhibitoria: *vt ff. de adil. edict. l. redhibitoria* Item actio ex stipulatu, quæ pro dote repetēda datur: *vt ff. solu. matr. l. filiofamilias. § maritum.* Sed certè isto casu non ideò iuratur in litem: quia arbitraria sit: sed quia bonæ fidei sit: *vt suprà eo § fuerat.* Item actio rerum amotarum est arbitraria: *vt ff. rerum amotarum. l. si cùm dos. in fin.* Accvrs.

r ¶ *Naturam.* id est, bonitatem vt dicunt quidam. 2. Vel meliùs, id est, secundùm naturam actionis arbitrariæ quæ intenditur. ¶ Nā [a] triplex potest modus condēnationis deprehendi in arbitrariis. 1. Vnus vt duæ sententiæ ferantur. prima de restituenda re: & nisi restituatur, fiat cōdemnatio in pœnam, vel interesse per delationem iurisiurandi in litem: vt patet in actione quòd metus causa, & in actione de dolo, & rei vindicatione, & in actione ad exhibendum, & similibus. 2. Est & alius modus, vt vna feratur sententia: & in ea statim interesse consideratur: vt quando certo loco aliquid dandum est, & hoc est in ista sola. 3. Tertius modus est, vt non in quantitate condemnationis fiat arbitrium: sed in qualitate, vt in actione noxali, in qua arbitratur iudex, an liberetur dando seruū pro noxa, quod est quando domino ignorante, vel prohibere non valente deliquit. aliàs in solidum tenetur: *vt ff. de noxa. l. y. in prin. & l. in delictis. in princ.*

s ¶ *Satisfieri.* Sed nónne hoc idē in bonæ fidei iudiciis fit? Resp. dic, quòd triplex [f] est iudicis officium. 1. Primum, quod obtinet actionis vicem: per quod officium petūtur salaria aduocatorum, & restitutiones maiorum, & minorum: *vt ff. de minoribus. l. quòd minor. §. fin.* 2. Aliud est quod bonæ fidei actionibus inhæret quod iure actionis venit: *vt ff. de eo, quod certo loco l. in bona, fidei.* & vnà cum actione petitur: *vt ff. depo. l. iij.* 3. Tertium est quod inhæret actionibus stricti iuris quibusdam, scilicet arbitrariis. & hoc ex solo motu iudicis descendit: vt quasi liberum sit ei hoc facere. sed in actionibus bonæ fidei restringitur ad hoc [a]. Item in actionibus bonæ fidei vna fertur sententia: in his autem plerumque duæ, vt modò diligenter notauimus. Add. tib. Tu dic, secundùm Ias. quòd in actionibus bonæ fidei officium iudicis eas deseruiens prouenit ex natura ipsarum, per quod statim quòd debitor est in mora, potest condemnari ad vsuras, vel interesse: sed in actionibus stricti iuris prouenit ex quodam accidenti extrinseco: puta quia non præstatur res in qua fuit facta condemnatio: & sic istæ actiones sunt arbitrariæ.

Iudex debet ferre sententiam certam etiam super libello incerto, si incertitudo est in potestate iudicis. h. d. Aret.

32. ¶ Curare † autem debet iudex, vt omnino quātum possibile [t] ei sit, certæ pecuniæ [u], vel rei [x] sententiam ferat [y], etiam si de incerta [z] quantitate apud eum actum est.

Quisquis olim re, loco, tempore, aut causa plus quàm sibi debebatur petisset, totam rem amittebat: sed D. Iustiniani cōstitutione cautum est, vt qui loco, quantitate, aut causa, plus iusto petierit, atque ex hoc damni aliquid aduersario inferatur, eius dāni triplum restituat, si autem ante tempus solutionis litem moueat, inducias quas ex conuentione debitori dederit, vel quæ ex natura actionis indulgentur, in duplum habeat debitor.

Curare.] Diuiditur in tres partes. Primò mandat iudici deferendo certam sententiam. ibi, *Certa pecunia.* Secundò limitat mandatum, si illud est possibile: ibi, *Quantum.* Tertiò remouet vnum obiectum: ibi, *Etiamsi de incerta.* Casvs. Suprà dictæ sunt multæ diuisiones actionum: adhuc ponet plures: sed in præsenti §. dat quendam effectum actionis: & dicit quòd si quædam actio coram iudice proponatur: curare debet iudex vt quantū possibile est, & in quantum natura actionis hoc patitur, vt certam ferat sententiam. h. d. Franc.

t ¶ *Possibile.* hoc ideò dicit: quia interdum [b] non potest certam ferre sententiam. Quid enim si homo in genere promissus petitur, vel sub alternatione: putà Stichum [c], aut Pamphilum: aut damnum emendari, vel seruum pro noxa dari? certè iudici non est possibile ferre certam sententiam: quia natura actionis non patitur: *vt infrà, de offic. iud. in principio.* Idem dico in hæreditatis petitione: nam sicut sufficit in libello proponere vniuersaliter: ita & in sententia: puta sic: Pronuncio te hæredem extitisse ex asse, vel ex semisse: & ideò tibi hæreditatem restituendam.

u ¶ *Pecunia.* scilicèt cùm pecunia petitur.

x ¶ *Vel rei.* quando alia res petitur quæ in quantitate consistat, vel non: & hoc si certum est petitum: aliàs enim non tenet sententia, nisi in aliqua parte actorum res certa scripta inueniatur: *vt C. de sent. quæ sine cer. quan. l. hac sententia.* 1. si autem est incertum: aut certificari potest, vt si peto interesse, quod debet coram iudice probari, & deduci ad certitudinem: *vt C. de sentem. quæ pro eo, quod interest. l. unica. §. y.* & tunc locum habet hic §. aut nō potest deduci in certitudinem, vt in homine generaliter petito, & similibus, quæ modò diximus: & tunc nō habet locum iste §. Accvrsivs.

y ¶ *Sententiam ferat.* & in [d] scriptis *vt C. de sentent. ex breui. reci. l.* fi. nisi in quatuor casibus: *vt in Auth. de man. prin. § sit tibi coll. iy. & in Authen. vt iud. sine quoquo suff. §. necessitatem. coll. y. & in Authen. vt cle. apud propri. epis. conue. §. j. colla. vj.*

z ¶ *De incerta.* vt de interesse.

Si quis agens.] Diuiditur [e] principaliter in duas partes. Primò ponit id quod erat de iure antiquo quando plus petebatur. Secundò id quod est de iure nouo. Secunda ibi, *Et hæc quidem* Item prima subdiuiditur in tres. Nam primò ponit regulam generalem iuris antiqui, qualiter puniatur plus petens. Secundò, quot modis dicatur plus petere. Tertiò exempla vniuscuiusque. Secunda ibi, *Plus autem* Tertia ibi, *Res veluti.* Aretinus. Casvs. In superioribus dictum est de natura omnium actionum: nunc autem nihil aliud intendit legislator ostendere, nisi qualiter abusores actionum puniantur. Dicit ergo, quod quotiescunque actor plus ponit in intentione sua, quam sibi debeatur, quocunque genere plus petendi, cadit à causa, hoc est, rem quam petit, amittit. nec succurritur ei de facili à prætore per in integrum restitutionem, nisi fuerit minor. Si enim minor xxv. annis aliqua facilitate lapsus plus petierit, tunc causa cognita succurritur ei: sed maioribus plus petentibus nullo modo succurrebatur, quin à causa caderent. nisi haberent magnam, & iustam causam erroris: tunc enim parcendū erat eis. & de hoc ponit duo exempla. Primum est, quando aliquis maior petebat totum legatum: putà petebat legatum relictum sibi in testamēto: & per

a Sed ita quòd Bar. in l. actionibus ff. de in lit. iura. in verb. iureiurando habet locum in, & c. dat vnam regulā, quod omnis actio in qua res nō restituitur secundùm præceptum iudicis, dicitur arbitraria: vt iudex habeat potestatē deferendi iuramētum in litem & secundū illud condēnandi siue sit actio bonæ fidei, siue stricti iuris personalis, siue in rem, siue quæcunque actio sit: & allegat d. l. qui restituere. quod credo verum propter identitatem rationis quia in omnibus casib. contemnitur maiestas præsentia *secundum* Ang.

b Bart. & communiter doct. in d. l. si hæres. reprobant hāc Glo. & dicunt quòd omnis actio stricti iuris propter adiectionem loci potest esse arbitraria, vt refert hic Ias.

c Arbitrariæ in rem actiones quæ, & quot sint.

d Sed Gl. *libro edicti in verbo, æstimat.* contrarium tenuit & illam sequitur ibi Bart. post Dy. reprobata hac Glo. secundum Ias.

a Condēnationis triplex est modus in arbitrariis.

f Officium iudicis triplex.

a Fabet reprehendit hanc glossam: quia in arbitrariis iudex cogitur imperio officium: sed non cogitur ad talem, vel tales: vt hic per eum.

† Conso. l. licet in Glos. super verb. possidere. post princ. extra de proba. & c. cumnam. in glos. 2. post prin. extra de spon.

b Sententia nō potest semper esse certa.

c Hoc exemplum de seruo communiter reprehenditur quia in causa noxali iudex debet certam ferre sententiam puta ad emendationē damni. cum illud solum sit in obligatione: vt hic per doctos.

d Sententia est in scriptis ferenda.

& per errorem, cùm aliqua pars legati, vel fortè solida legata in codicillis essent adempta: quia tamen ignorauit, succurrebatur ei. Secundum exemplum est in maiore qui integra legata petebat: & tamen tota erant aliis legata: ita quòd locus erat Falcidiæ. Hoc erat olim in quolibet genere plus petendi: scilicet, quòd cadebat à causa, nisi iustam causam haberet: vt suprà dictum est, sed hodie non est ita: *vt habetur infrà eod. §. & hæc quidem anteà.* Franciscus Aret.

a ¶ *Intentione sua.* i. in libello vbi erat intentio sua. Accvrs.

a ¶ *Intentione sua.* Vet. *in intentione sua plus complexus fuerit, quàm ei competebat, causa cadebat.* & hoc quidem lege xii. tabul proditum fuisse, sunt qui existiment, quod Cic. in hunc modum scribat in i. *de Orat.* Quod alter plus lege agendo petebat, quàm quantum lex in xii. tabul permiserat, quibus ipse non assentior: nam de actione tutelæ Cicero loquitur, quæ lege xii. tab. in duplum permissa est. *l. tres tutores. de adm. tut.* ille autem petitor ea lege agendo plus petierat quàm quantum lex ipsa permisisset, putà triplum, vel quadruplum: atque ita litem perdiderat. Patronis nota erat lex xii. tab non tamen illa iuris definitio, qua cauetur, formula excidere eum qui intentione sua plus complexus fuerit, quàm ei debeatur Cviacivs.

33. ¶ Si quis agens, in intentione sua[a] plus[b] complexus fuerit quàm ad eum pertineat, causa cadebat: id est, rem amittebat[c]: nec facilè in integrum restituebatur à prætore, nisi minor erat vigintiquinque annis. Huic[d] enim, sicut aliis in causis, causa cognita[e] succurrebatur, si lapsus iuuentute[f] fuerat: ita & in hac causa succurri solitum erat. Sanè si tam magna causa iusti erroris interueniebat, vt etiam constantissimus[g] quis labi posset: etiam maiori β vigintiquinque annis succurrebatur: veluti si quis totum legatum petierit; pòst deinde prolati fuerint codicilli, quibus[h] aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis[i] legata data sint, quæ efficiebant vt plus petisse videretur petitor quã dodrantem, atque ideò lege Falcidia legata[k] minuebantur[l].

Summatus est iste §. suprà: tamen specialiter hoc habet: Plus petitur quatuor modis: scilicèt, re, tẽpore, loco & causa: & primò tres primos modos exẽplariter declarat. Ang.

Plus autem quatuor modis[m] petitur: re, tẽpore, loco, & causa. Re, veluti si quis pro decem aureis qui ei debebantur, viginti

b ¶ *Plus* etiam tempore: *vt ff. de lib. leg. l. non solum. §. i. & §. fi.* nam plus quatuor modis dicitur: *vt infrà prox. §.* & in omnibus his locum habet §. iste.

c ¶ *Amittebat.* facit *infrà de except. §. temporales.* [a] & quod hic dicit in priuato, idem erat in fisco: *vt C. de iure fis. l. iusiūi.* [b] *lib. x.*

d ¶ *Huic* minori xxv. annis.

e ¶ *Causa cognita* benè dicit, *causa cognita.* Nam omnes in integrum restitutiones causa cognita permittuntur: *vt ff. de in integr. restit. l. omnes* Accvrs.

f ¶ *Iuuentute* id est, facilitate sua. idem multò magis si dolo aduersarii: *vt ff. de mino. l. y.* Accvrs.

g ¶ *Constantissimus.* quia errauit in facto, in quo prudentissimi falluntur. *vt ff. de iur. & fac. igno. l. y.*

β ¶ *Etiam maiori* Seneca *lib. vj. epist.* Quid enim aliud agitis, cùm eum quem interrogatis, scientes in fraudē inducitis, quam vt formola cecidisse videatur? sed quemadmodum illum Prætor, sic hos philosophia in integrum restituit. Cviac.

h ¶ *Quibus.* scilicet codicillis.

i ¶ *Quibusdam aliis.* scilicet legatariis.

k ¶ *Legata.* scilicet ea quæ sibi in testamento relicta sunt.

l ¶ *Minuebantur* nam tot erant legata vel ea Falcidia locũ haberet: id est, oportebat vt legata defalcarentur, ad hoc vt haberet hæres Falcidiam: quia dodrantem excedebant: vnde hæres debet detrahere Falcidiam: *vt suprà ad legem Falcidiam §. primo.*

Plus autem.] Casvs. Domine, suprà dixistis, quòd quicunque petebat plus quocunque genere petendi plus, cadebat à causa, & rem amittebat, nisi iustus error eum excusasset. Sed domine, cùm plus pluribus modis peti possit: dicatis mihi quot modis plus petitur? Ad hoc respondet dominus Iustinianus sic: Quatuor enim modis plus petitur: re, tempore, loco, causa. Re, vt si ille cui debentur decem, petat viginti, vel triginta: vel si ille cuius fundus est pro parte, totum petat: petit plus re. Tempore, de hoc habuistis exemplum de eo cui aliquid debetur in diem, vel sub conditione, si ante diem, vel conditionem existentem petat. Et sum in versicu. *Loco plus petitur.* Suprà vidistis duo exempla, in quibus plus petitur, scilicèt re, & tempore: modò videatis exemplum de eo qui plus petit loco. & est exemplum in eo qui quod certo loco stipulatus est sibi dari: petit in alio loco, nulla facta commemoratione de loco, in quo promisit promissor: vt putà si aliquis stipulatus fuerit a Titio aliquid sibi dari Ephesi, & illud petas Romæ sibi dari: iste plus petit loco, eo quòd aufert commoditatem, vel vtilitatem promissori, quam habuit ratione loci, in quo promisit. Vnde in isto casu habet locum actio arbitraria loci: in qua habebitur ratio vtilitatis quæ competitura esset promissori, si soluisset loco illo in quo promisit se soluturum. Et ista vtilitas in mercibus: veluti in frumento, oleo, vino, & in aliis mercibus benè apparet. Merces enim in diuersis regionibus diuersa habens pretia. vnde si decem modia frumenti promisi tibi Ephesi, & tu petas ea Romæ aufera mihi magnam vtilitatem. modium enim quod non valebat Ephesi, nisi x. valet fortè Romæ xv. vel xx. & illius vtilitatis habebitur ratio. Sed domine, quid dicetis vos de pecunia? Respond. idem dico tibi de pecunia: quia plus expedit promissori, pecuniam soluere in vno loco, quàm in alio, eo quòd in vno loco potest pecuniam sub leuioribus vsuris habere quã in alio. Sed quid si is qui alio loco certo sibi aliquid dari stipulatus est, in eodem loco pecuniam petat, quo sibi promissa est? Respond. tunc agit rectè, nec habet locũ arbitraria loci, quia loci commoditas est salua promissori.

petierit: aut si is cuius ex parte res est, totam eam, vel maiorem partem suam esse intenderit.

Tempore, veluti si quis ante diem, vel ante conditionem petierit. Qua enim ratione qui tardiùs soluit quàm soluere deberet, minus soluere intelligitur: eadem ratione[n] qui præmaturè petit, plus petere[o] videtur. Loco plus petitur, veluti cùm quis id quod certo loco sibi dari stipulatus est, alio loco petit sine commemoratione[p] illius loci in quo sibi dari stipulatus est: verbi gratia, si is qui ita stipulatus fuerit, *Ephesi dare spōdes*? Romæ purè intẽdat sibi dari oportere. Ideò autem plus petere intelligitur: quia vtilitatem quam haberet promissor, si Ephesi solueret, adimit[q] ei pura intentione. Propter quam causam alio loco petenti arbitraria[r] actio proponitur[s]: in qua scilicet ratio habetur vtilitatis quæ promissori[t] competitura fuisset, si illo loco solueret, quo se soluturum spopondit. Quæ vtilitas plerumque in mercibus maxima inuenitur: veluti vino, oleo, frumento, quæ per singulas regiones diuersa habent

m ¶ *Plus autem quatuor modis.* vt omnibus his modis à causa videatur cadere iure antiquo. vnde isti quatuor modi plus petendi patent in hoc versu.

Plus petitur causa, vel tempore, rèque, locòque.

n ¶ *Ratione.* à simili per contrarium.

o ¶ *Petere.* vt hic, *& suprà de fideicommiss. §. non solum.*

p ¶ *Sine commemoratione.* id est, sine vtilitate rei debitæ, vel interesse rei. nam est habenda ratio eius vtilitatis, si sua interesset in loco destinato potiùs conueniri. [a] Vel dic, commemoratione: id est, mentionem faciente de ipso loco. nam ipsum locum, vbi erat facienda solutio, in libello ponere debet: sic petit vt a. mihi soluas hic, vel vbi soluere promisisti: *vt hic, & ff. eodem. quod certo loco. l. y. §. fin.* post hæc nisi soluat, poterit eum conuenire vbicunque voluerit, dummodò conuentus habeat ibi forum, nõ alias *vt ff. de iudic. l. hæres absens. in fine.* Sed Pla. dicit quòd scilicet vbicunque poterat eum conuenire, potest ibi etiam: vbi non habeat forum: & est pro eo, *ff. de iud. l. eum qui & ff. de constitu. pecu. l. si duo. § sed & certo.* Sed certè quod dictis legibus dicitur, vt quolibet loco possit conueniri: verum est idoneo, vbi conuentus habeat forum: *vt ff. de mune. & hono. l. vt gradatim. § j.*

q ¶ *Adimit.* id est, adimere desiderat, non tamen adimere potest.

r ¶ *Arbitraria.* id est, vtilis certi condictio ex stipulatu: vbi stipulatio intercessit, vt hic sui: vel vtilis certi condictio, ex mutuo: vbi mutuum erat datum certo loco reddendum: vel vtilis actio ex testamento, vbi legatum est dandum certo loco. Nec enim est proprium nomen actionis: *vt ff. de eo quod cer. lo. l. y. § hæc autem actio. & l. si hæres. & l. ait si mutua.* Accvrs.

s ¶ *Proponitur.* id est, tribuitur, vel datur: *vt ff. de eo quod certo loco l. quòd si Ephesi.*

t ¶ *Promissori.* sed & actoris vtilitas attenditur: & vtriusque vtilitas simul attenditur: *vt ff. de eo quod cert. loc. da. opor. l. y. j. teipon.* Additio. Dic quòd interesset rei, si conuentus in alio

a Seruo, ibi dici inducias duplicari. neque posteà cogi litem suscipere, nisi refectis sibi expensis. *& idem dicit tm in c. 3. extra de pœn. petit.* Ang.

b Adde & hoc quòd *d. l. iusiũ.* hodie sit correcta, tenet Gl. in *d. l. iusiu.* vbi Bart. Nico. de Neap. & Ias. hic quamuis contra teneuerunt Ioan. Fab. Io. de Platea, & Ang.

a Quærit Ioa. Fab. si est notorium, quod vtilius est debitori soluere in loco vbi agitur, quàm in loco conuento, nunquid tunc debeat actor mentionẽ facere de loco conuẽto & dicit quòd sic: quia petitor semper debet narrare formã obligationis. *vt infra prox. §. eo §.* item quia aliquando expedit, & facilius est debitori soluere qd damnosius est sibi. *infra eo §. prætorea. in fin.* tenet Ang.

in ulio loco: semper æstimatur: sed non actoris, nisi reus fuisset in mora, vel culpa: *vt not Gl. Bar. & doc. in d l 9. in princ.* Ang.

a ¶ *Pura.* id est, non habita mentione, vel ratione loci, vbi erat facienda solutio. *vt diximus suprà eo §.*

Huic autem.] C a s v s Supra dictum est, quocunque genere plus petendi olim plus petebatur, cadebat à causa, & rem amittebat plus petens. qualiter autem plus petebatur re, vel tempore, vel loco, dictum est supra. modò dicit dominus Iustinianus, qualiter plus petitur causa: & de hoc ponit duo exempla: vnum in isto §. & aliud in sequenti. Primum exemplum est tale: Si quis est stipulatus Stichum, aut decem, vel viginti aureos, & postea petit Stichum præcisè: plus petere causa videtur. Habuit enim electionem promissor soluendi decem, vel Stichum. vnde eùm præcisè petat vnum, adimere sibi videtur electionem: & ita plus petere causa videtur: & ita olim cadebat à causa. Quid ergo debet facere stipulator? quid petet? Respond. secundùm qualitatem contractus debet facere libellum: & hoc est optimum verbum quotidianum: hoc est, eodem modo, quo stipulatus est: vnde quia stipulatus est alternatiuè, & alternatiuè debet libellum suum conficere, vel formare. Fe. sum in vers. *Præterea si quis.* Tu habes vnum exemplum de eo qui plus petit causa Hic ponit dominus Iustinian. aliod exemplum de eodem. Plus enim petit causa ille cui homo in genere promissus est, si hominem certum petat & similiter est in vino. & in purpura, & in aliis. Generaliter enim quandocunque aliquid debetur in genere, si certum quid petatur, plus peti videtur. Videtur enim promissori adimere electionem, vel ad minus hoc facere intendit. Diceret aliquis hoc verum est, quando aliquid in genere promissum est: & ille cui promissum est, certum petit: quia tunc si pretiosissimum petat, plus petere causa videtur. Sed quid diceretis, vos domine. si aliquid in genere esset promissum, & ipse præcisè petat illud quod vilissimum est in illo genere: videtúrne plus petere? Et respond. quòd sic quia adhuc electionem soluendi promissori adimere videtur. Sæpè enim accidit, vt promissori faciliùs sit soluere illud quod maioris pretij est. Omnibus ergo istis modis dicitur plus peti & quocunque istorum modo tum plus petatur, cadebat plus petens a causa. Hodie non est sic: vt patet in proxi. §. Franc.

pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus sub eisdem vsuris fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, quo vt sibi detur, stipulatus est, pura [a] actione rectè agit, idque etiam prætor monstrat: scilicet quia vtilitas soluendi salua est promissori.

Summatus est iste § suprà: tamē specialiter hic declarat per exempla qualiter plus petitur causa. vnde nota quòd in alternatiuis cōtractibus in dubio est electio debitoris. concor. l. plerumque. in fin. ff. de iure dot. Aret.

Huic autem qui loco plus petere intelligitur, proximus est is qui causa [b] plus petit: vt ecce si quis ita à te stipuletur, *Hominem Stichum, aut decē aureos dare spondes?* deinde alterum petat velut hominem tātùm, aut decem aureos tantùm. Ideò autem plus petere intelligitur: quia in eo genere stipulationis promissoris est electio [c], vtrùm pecuniam, an hominem soluere malit. Qui igitur pecuniam tātùm, vel hominem tantùm sibi dari oportere intendit: eripit [d] electionem aduersario: & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit [e]: aduersarij verò sui deteriorē. Qua de causa talis in ea re prodita est [f] actio, vt quis intendat, hominē Stichum, aut aureos decē sibi dari oportere: id est, vt eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea [g] si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichū petat: aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat, plus petere intelligitur: quia electionem aduersario tollit [h], cui stipulationis iure liberum fuit, aliud soluere quàm quod peteretur. Quinetiam licet vilissimum sit quod quis petat, nihilominùs plus petere intelligitur; quia sæpe accidit, vt promissori facilius sit illud soluere, quod maioris pretij est [i].

Sūmatus est in § si quis agens, tamen specialiter hoc habet: Hodie cōtra plus petētem tempore, duplicantur induciæ: & fit condemnatio ad omne damnum litis: petens verò plus aliis modis, in triplum summæ quem sustinuit reus litis nomine, est condemnandus. Angel.

Et † hæc quidem [k] anteà in vsu fuerant; posteà verò lex Zenoniana [l], & nostra [m] rem coarctauit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum: quid statui oporteat, Zenonis diuæ memoriæ loquitur constitutio [n]. Sin autem quantitate [o], vel alio modo [p] plus fuerit petitum in omne, si quod fortè damnum ex hac causa acciderit ei contra quem plus petitum fuerit commissa tripli condemnatione (sicut supra diximus [q]) puniatur [r].

† al. Sed.

b ¶ *Qui causa.* hanc causam, electionem iam vocabit.

c ¶ *Electio* nisi cùm iam vnum interiit tūc enim alterum quod superest, præstabit: *vt ff. de eo quod certo loco. l non vtique § qui Stichum.* & facit ad hunc §. *ff. de iure dotium. l. plerumque. in fine* [a].

d ¶ *Eripit.* id est. eripere vult.

e ¶ *Facit.* id est, facere vult

f ¶ *Prodita est.* id est, data. Et est actio ex stipulatu hoc modo: scilicet alternatiuè proponenda, vt dicitur hic.

g ¶ *Præterea.* hoc est aliud exemplum qualiter causa plus petitur.

h ¶ *Tollit.* id est, tollere vult.

i ¶ *Maioris pretij est.* facit ad hoc *ff. lo. l. item quæritur. §. 1. & ff. de condit. & demon. l. quod traditum est & l seq. & ff. de in diem addic. l si venditor. §. sed si nemo. & ff. de vsu & habi. l. fin.* [b] *& ff. de vsufruct. l. hactenus §. fi. & l. sequenti.*

a Tu verò pro huius declarationis videto *Bart. in l. Stichum, aut Pamphilum in prin. col. 2. vers. vnā summe ergo. ff. de sol.*

b Hæc lex facit ad proposi tum alia nihil faciunt. *Ias.*

Et hæc quidem.] C a s v s. Ab illo § *si quis agens* vsque nunc solùm habuistis, quòd quatuor sunt modi plus petendi: & quicunque aliquo istorum modorum plus peteret, cadebat a causa sua: propter quod dicit dominus Iustinianus, quòd hoc videtur iniquum, & correctione dignum, & dicit: hæc anteà in vsu fuerant: sed posteà lex Zenoniana, & nostra constitutio hoc arctauerunt Et hodie obtinet, quòd nullus à causa cadat, scilicet qui plus petit tempore, aut alio modo. Sed si plus petatur tempore: tunc in pœnam petentis plus tempore, duplicabuntur induciæ ita quòd si illud quod post annum debebatur, incontinenti petat: non poterit illud petere nisi post biennium: & etiam necesse habebit adhuc soluere omnes expensas quas in lite reus fecerit. Si autem re, vel loco, vel causa plus petat Respon. Imperator, quod tunc omne damnum, quod sustinebit reus per pluris petitionem, resarciet sibi actor in triplum hoc dicit. Sed videtur per hoc quod dicitur hic, quòd non habebit locum id, *C. de plus pet. l. vnica.* Respon. imò: quia titulus ille in alio casu loquitur: vt patet in apparatu propter moderationem enim ibi punitur.

k ¶ *Et hæc quidem* scilicet quæ diximus, vt plus petendo cadat à tota causa: *vt suprà eodem § si quis agen* Additio. Et consulit d. Ias. ad euadendum istas pœnas, quòd in libello semper adiiciatur illa salutaris clausula saluo iure superfluo. &c.

l ¶ *Lex Zenoniana.* scilicet Græca, quam non habemus Accursius.

m ¶ *Et nostra* scilicet Græca, quam non habemus.

n ¶ *Constitutio.* scilicet Græca vt diximus cuius sententia est, vt tempus debeat duplicari conuento & omnes expensæ sibi restitui: *vt infrà de except. §. hodie autem.*

o ¶ *Quantitate* & sic re.

p ¶ *Alio modo.* id est, loco, vel causa: *vt suprà. §. plus autem.* Acc.

q ¶ *Diximus. vt suprà eod. § tripli.* & ibi huius nostræ constitutionis Græcæ sententia recitatur. Sed si non solùm petit: sed etiam cautionem exegit post litem contestatam, amittet debitum etiam hodie [a]: *vt C. de plus pet. l. 1.* quæ est huic contraria. Si ante litem contestatam pœniteret, non punitur [b]: quia non petit sed petere vult. *vt ff rem ratam haberi l. amplius non pete & in d l C de plus pet. l 1.*

r ¶ *Puniatur.* scilicet condictione ex leg. illa Græca, cuius effectum habuimus *suprà eodem. §. tripl. & in hoc §. plus autem.*

a *Idē Fab. Plat. Ang.*

b *Sequuntur Bald. Fab. Pla. Ang. & Ias. & est Gloss. iuncta in c. 1. extra de plus peti.*

Si minus.] Diuiditur in duas partes. Primò quando minus petiit. Secundò, quando aliud pro alio peteret tempore. Secunda ibi: *Si quis aliud.* Aret. C a s v s. Vidistis iam de eo qui plus petit, qualiter puniebatur olim: & qualiter hodie punitur. Dominus Iustinianus nihil volens dimittere indiscussum, adhuc tractat de eo qui minus petit, quid iuris sit, & dicit, quòd qui minus petit. hoc potest facere sine periculo: & in eodem etiam iudicio plus petere potest: quia ea constitutione bonæ memoriæ Zenonis fuit hoc introductum, quòd ille qui minus peteret, posset in eodem iudicio plus petere Et scire debetis, quòd hæc materia illius *l. C. de eden. l. edita actio.* & ea quæ super repetitione illius leg. dicuntur, possunt hic reperi. Quidam autem

per §.

per § istũ voluerunt dicere, quòd emendatio libelli, & mutatio possit fieri vsque ad sententiam definitiuam: quia vsque ad sententiã definitiuam semper manet idem iudicium. Doctores tamen nostri in hoc resident omnes, quòd ante litis cõtestationem potest fieri emẽdatio, & mutatio. & literam istã ita intelliguot. in eodem iudicio, id est, ante litem cõtestatam. Vel sic, in eodem iudicio, id est, apud eundem iudicem non in eadem instantia iudicij. Vocatur tamen iudiciũ idem propter identitatem iudicis & causarum. Fran. de Aret.

n ¶ *Intentione* id est, in libelllo intentionis. & hoc per errorem. si enim scienter, donare præsumitur secundum quosdam. Sed contra puto, quòd nunquam donare præsumitur nisi tunc quando traditio fieret ab eo qui donare præsumitur. *vt ff. de regulis iuris. l. cuius per errorem* hic autem non erat datio: sed quædam abstinentia. Vnde siue de reliquo sciat, qui agit siue non, tempore cœpti iudicij: locum habet §. iste. Additio. Ista Glossa in se, & relata ad textum nostrum est vera & secundùm Iasonem vnica, & singularis non tamen est simpliciter vera in quantum dicit nunquam præsumi donationem, nisi interueniat traditio Prosequere vt per eum.

† Libello adijciende sunt hæc verba, falso non addendis, &c. Gregi. in c. inter dilectos. super ver. addendo.

Qui minus quàm sibi deberetur, iudiciali libello petierit, nihil prohibet, quin coram eodem iudice, quod reliquũ est, petere possit. idem quoque iuris est in eo qui errans aliud pro alio sibi deberi intenderit, cui etiam in eadem instantia errorem corrigere conceditur.

34. ¶ Si minus † intentione n sua complexus fuerit actor, quàm ad eum pertineat: veluti si cùm ei decem aurei deberentur, quinque sibi dari oportere intenderit: aut si cùm totus fundus eius esset, partem dimidiam suam esse petierit, sine periculo agit In reliquum enim nihil minùs iudex aduersarium eodem iudicio b ei condemnat, ex constitutione c diuæ memoriæ Zenonis.

Si quis per errorem aliud pro alio petierit, libellum mutare poterit. Aret.

b ¶ *In eodem iudicio.* id est quandocumque ante sentẽtiam reliquum petierit sine noua contestatione, secundùm quosdam, vt hic dicitur & hoc propter duas rationes falsas. Vna, quia potest emendare libellum quandocũque ante sententiam, vt dicunt & est pro eis. *ff. de noxa l. in delictis. § si detracta.* & sic intelligũt, *C. de edendo l. edita.* Altera ratio est quia secũdùm eos etiamsi non petat, vel probet hoc actor: tamen iudex si scit, debet secundùm suam conscientiam condemnare reum & est pro eis ad hãc rationem *ff finiũ regund. l. si irruptione §. ad officium* & in hac sententia fuit dominus Mar. sed certè secundum Ioannem positum est falsum & duæ rationes malæ. Nã non potest quis immutare a libellum, nisi vsque ad litem contestatam. nec etiam hodie post datum libellum b, quia sic dicit authentica. quòd non habet necesse in primo libello persistere: *vt in Auth. de litig. §. omnem collat. vij.* Item quia non videtur in iudicium venisse quod post litis contestationem contingit: *vt ff. de iudic. l. non potest. & ff de exceptione rei iudicatæ l. cum quæritur. & l. eis.* ¶ Nec obstat quod hic dicitur, & quod dicit, eodem iudicio. Nam dic: id est, corã eodem iudice. & ab eodem actore, & reo Nam & propter hanc causam scilicet propter identitatem personarum, etiã vbi prorsus aliud petitur, tamen dicitũr iudicium idem: *vt infr. prox.* ¶ Item non obstat *ff. de noxa. l. in delictis § si detracta* quia ibi ex eadem causa, & eadem actione, & ad idem agebatur: licèt esset variatio in quodam beneficio quod dominus habet per legem, vt possit pro noxa dare: *vt infr. de noxa. actionib. §. summa & ff de re iudicata. l. miles § j.* Item alia ratio non est bona: quia non secundùm conscientiam: sed c secundùm allegata debet iudex iudicare & pronunciare: *vt ff de offi. præsid l. illicitas. §. veritas.* nisi habeat conscientiam vt iudex: *vt in d. l. & ff. finium regundorum. l. si irruptione. § ad officium.* & hoc in singularibus iudicijs. ¶ Sed quid in vniuersalibus? Resp. potest in eis adijci quandocumque ante sententiam: *vt ff de petit. hæred. l. iiij. & l. si quo tempore.* & sic intelligitur *Cod. de appella. l. si §. fi.*

a Caue ne te Glossa fallat, quæ suprà vsa est verbo, *emendare*, modò *immutare*, quasi pro eadẽ quo ad iuris terminos, sumitur: quod falsum est, siquidem habẽt significationem longè diuersam *vt l. edita. Co. de edẽ. ibi, emendare, vel mutari.*

b Contrarium tenent Fab. Plac. Angel & Ias.

c Iudex qui supra legem est, vt imperator, vel princeps, cuius dictum habetur pro lege, debet semper secundum conscientiam suam iudicare qualitercũque eam habeat, siue ex actis, siue nõ: alias peccaret: Item no. quòd executor tenetur exequi sententiam etiam contra propriã conscientiam, nisi in causa criminali, & corporali quia tunc iudex nõ debet exequi contra suam conscientiam. *Ias.*

c ¶ *Constitutione.* scil. Græca quam non habemus. Accurs.

Si quis aliud.] Casvs Suprà vidistis, quid iuris de eo qui plus petit. Sed quid si aliquid aliud pro alio petierit, vel si vnam actionem pro alia proposuerit? Respon. quod non propter hoc periclitabitur ei aliquid. sed in eodem iudicio cognita causa errorem suum corrigere potest. h. d. Franc.

d ¶ *Intenderit* scil. sibi deberi.

e ¶ *In eodem iudicio* id est, apud eundem iudicem. & dicitur idem iudicium, propter identitatem personarum, & iudicis tamẽ verè aliud est ¶ Sed nunquid nouæ dilationes dabuntur? Respond. si potest esse instructus ex petitione prima etiã ad secundam, non dabuntur: cùm necessariæ, non voluntariæ sint dãdæ dilationes: *vt Cod. de dilat. l. j.* Nam si primò egit actione vi bonorum raptorũ & postea mutetur, & agatur actione satisfaciẽ potest esse reus instructus. Si autem sunt diuersæ petitiones, vt in hoc §. dicitur: nouæ dilationes dandæ sunt: *vt C. de dilat. l. j.* ¶ Item nunquid iterum de calum. iurabitur? Respond sic quia potest & in hac causa calumniari: *vt ff. de damn. infect. l. qui bona fide §. antepe. & penul tamen.*

35. ¶ Si quis aliud pro alio intenderit d, nihil eum periclitari placet: sed in eodem iudicio e cognita veritate errorem suum corrigere f ei permittitur: veluti si is qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit g quod ex stipulatu debetur.

Adest sexta, huiusque tractatus nouissima actionum diuisio, vt quædam sint solidi persecutoriæ quædam verò quibus non semper solidum consequimur: quarum aliquot exempla vsque ad tituli metas subijciuntur.

36. ¶ Sunt præterea quædam actiones h, quibus non semper

f ¶ *Corrigere.* No. quòd permittitur alicui errorem suũ corrigere. Sed nunquid in veteri habet necesse persistere? Respon. non, secundùm hanc l. sed hodie contra: *vt in Authent. de lit. §. omnem. coll. viij.* & ita intentabit veterem, & nouam: nisi reo absoluto in veteri obijciatur exceptio rei iudicatæ in noua: vt quia sit eadem causa agendi, & eædem personæ, & eadem res, licèt alia sit actio: *vt ff. de iureiurand. l. duobus. §. exceptio. & ff. de excep. rei iudic. l. si mater. §. eandem. & l. cum quæritur.* Vel nisi actio prima a ita se habeat ad secundam, vt electione tollatur: quod in casibus contingit: *vt Cod. de furtis. l. j. & Cod. si seruus ext. emi se mandauerit. l. j. & Cod. de codic. l. final. & Cod. de pact. inter empto. & vendit. l. commissoria. & ff. de tribus. l. quod in herede. §. eligere. & ff. de legat. ij. l. cum filius. §. varius.*

a Cumulationis quæstionem aggreditur hic de qua vide apud Bar. Bal Saly & *in l. edita. Co. de edẽ* Ioan. Fab. & Anghi.

g ¶ *Intenderet.* scil. sibi debere.

Sunt præterea.] Diuiditur in duas partes. In prima ponit vnum dictum generale, videlicèt quòd non omnis actio est persecutoria solidi. Secundò illud per plura exempla probat. Secunda ibi: *Vt ecce.* Item secũda subdiuiditur. nam primò ponit exemplum de peculio. Secũdò de dote Tertiò quando agitur cõtra patrem, patronum, socium, vel donatarium. Quartò quando agitur per compensationem. Quintò quando agitur contra illum qui bonis cessit Secunda ibi *Item si dote* Tertia ibi *Sed & si quis cũ parente* Quarta ibi *Compensationes.* Quinta ibi. *Cum eo quoque.* Legam tamen per particulas, vt clarius vnaquæque materia comprehendatur. Aret. Casvs. Iam vidistis in tit. de actionibus, varias, & diuersas diuisiones actionum. Adhuc etiam est alia diuisio actionum, quam innuit nobis Iustinianus, & vsque in finem tit. prosequitur & est diuisio ista talis: Actionum quædam sunt quibus persequimur solidum, quædam quibus non solidum, & quædam quibus minus. Et ponit exemplum, dicens, quòd per actionẽ de peculio aliquãdo persequimur solidũ: veluti si tempore litis contest. tantum reperiatur in peculio, deducto omni eo quod de iure deduci debet, quantum nobis debetur. & quemadmodum peculium intelligi debeat, suo loco proponemus. Et sum in §. *item si de dote.* Iam vidistis exemplum de vna actione, quæ est quandoque persecutoria solidi: quandoque non. Modò dabo vobis exemplum de alia actione, quæ quandoque datur in solidum, quandoque non: & est exemplum de act. de dote, quæ est persecutoria solidi, quãdo maritus solidum facere potest. Si autẽ non habeat vnde solidum facere possit: tunc debet condemnari in quantum facere potest. & sumus in ver. *Propter retentionem.* Iam vidistis vnum casum, in quo non consequitur mulier solidum per actionem de dote. Hic ponit dominus Iustinianus alium casum, puta quando maritus vtitur retentione propter impensas factas in dote. h. d. Franc. de Aret.

h ¶ *Sunt præterea quædam actiones.* Innuit hĩc quandã diuisionẽ actionum scilicet quòd aliæ sunt persecutoriæ in solidum, aliæ non. & hanc prosequitur vsque in finem huius tituli: & non est ista diuisio de duodecim b diuisionibus. Nam prima est, quòd aliæ sunt in rem, aliæ in personam, *vt supr. eod. §. omnium.* 2. Secunda est, quòd aliæ sunt ciuiles, aliæ prætoriæ: *vt supr. eodem. §. sed istæ quidem actiones sunt.* 3. Tertia fuit c, *supr. eodem. §. sequens.* 4. Quarta *suprà, eodem. §. omnes autẽ actiones* 5. Quinta, *sup. eo. § actionũ autem quædam sunt.* 6 Sexta est, quòd aliæ sunt tẽporales, aliæ perpetuæ. 7. Septima, quòd aliæ sunt trãsitoriæ ad hæredes, aliæ non: *vt j. de perp. & temp. actio. §. nõ omnes.* 8. Octaua est, quòd aliæ sunt famosæ, aliæ nõ *vt inf. de pœ. te. lit. § pen.* 9. Nona quòd aliæ sunt directæ, aliæ vtiles: *vt ff. si qua. paup. fe. de. l. penultim* 10. Decima, quòd aliæ directæ, aliæ contrariæ: *vt suprà, de obligat. quæ ex quasi contractu, §. j. & 9.* 11. Vndecima, quòd aliæ singulares, aliæ vniuersales, aliæ generales: *vt ff. pro socio. l. pro socio*

b Actionum diuisiones sunt 12

c Potest defendi, tertiam diuisionem fuisse in § *præiudiciales* & hoc modo diuisio § sequentis quarta. *Iaso.*

Institut.

socio arbiter. l a. Duodecima [a] diuisio est, quòd aliæ sunt simplices, aliæ duplices, vt fam. ercifcund. communi diuidun. finium reguo. & quædam interdicta: *vt inf. de interdi. §. tertia diuisio.* Est autem & extrauagans, de qua hic dicitur.

a ¶ *Proponemus. vt infr tit. j. § cùm autem.*

solidum quod debetur nobis persequimur: sed modò solidum persequimur, modò minus: vt ecce si in peculium filij, seruíve agamus. Nam si non minus in peculio sit, quàm persequimur: in solidum dominus, patérve condemnatur: si verò minus inueniatur: eatenùs condemnat iudex, quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus [a].

In dotis restitutione condemnatur maritus in quantum facere potest.

Annota, maritum dotis restituendæ nomine conuentum, non vltra quàm facere possit, condemnandum.

37. ¶ Item si de dote in iudicio mulier agat: placet eatenùs maritum [b] condemnari debere, quatenùs facere possit: id est, quatenùs facultates [c] eius patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates eius, in solidum damnatur: si minus, in tantum quantum facere potest. Propter retétionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas [d] in res dotales factas, marito quasi retentio concessa est: quia ipso iure necessariis sumptibus dos [e] minuitur: sicut ex latioribus Digestorum libris [f] cognoscere licet.

In his quatuor casibus reus con-

b ¶ *Maritum*, vel eius hæredes: scilicet filios communes [b]: secùs in extraneis hæredibus: *vt ff soluto mat. l. etiam filios mulieris. & l. maritum & l. seq.*

c ¶ *Facultates.* vt tamen ipse maritus non egeat [c]: *vt ff. de re iudic. l. inter eos. & ff. de re. iur. l. in condemnatione personarum.* & hoc nisi dolo fecerit maritus, quo minùs possit: cautione exposita ab eodem de solido soluendo si ad meliorem fortunã peruenerit: *vt C. de rei vxo. act. §. cùm autem. & ff. sol mat. l. etiam filios. §. licet & ff. pro socio. l. verum est § id quod.* Additio. Item nisi mulier ipsa esset pauper, ita vt ad ipsius victum tota dos esset necessaria. Item si res dotalis, vel alia acquisita ex re dotali, extaret: quia non haberet locum beneficium istius textus: vt per doct. hîc.

d ¶ *Impensas.* Dic [d], quòd impensæ aliæ necessariæ sunt, vt quibus non factis res erat peritura, vel deterior futura. Aliæ vtiles, vt quibus non factis res non erat peritura: sed eis factis res est melior futura. Aliæ voluptuariæ, quæ tantùm rem exornant: *vt ff. de verborum significatio. l. impensæ. & ff de impen in rebus dota. factis. l. j. & l. quod dicitur. j. § vtiles. & l. voluptaria autem*

e ¶ In [e] primis impensis dic, quod minuunt dotem ipso iure, si consistat in pecunia, & specie, vt si est fundus, & pecunia in dotem data quia quantum in fundum impenditur, tantùm in pecunia ipso iure deberi desinit. Si vero solus fundus in dote sit: tunc si tantum expéditur simul, vel diuersis vicibus, quanti est fundus: tunc ipso iure desinit esse dotalis: nisi mulier intra annum sponte marito impensas obtulerit. Si verò non tantùm, non desinit esse dotalis. sed tamdiu totus, vel pro parte retinetur, quamdiu impensæ restituantur: *vt ff. de impẽs. in rebus do factis. l. quod dicitur. & ff de iur. do. l. si quis. § penul. & fi.* & hoc in necessariis impensis. ¶ Si autem vtiles [f] sunt, tunc per act. neg. gest. vel mandati si mandato mulieris fecit, repetuntur. ¶ Voluptariæ [g] non repetuntur, etiam si mandato mulieris factæ sunt: sed abradũtur sine læsione prioris status: *vt C. de rei vxor. act. § sed nec ob impensas & ff. de rei vind. l. in fundo.* [h] Et secundùm hanc distinctionem hunc §. intelligas. & quod dicit in litera *quasi*, non denotat improprietatem, sed est impensa necessaria vt dictum est, sed si vtilis, vel voluptaria, nullo modo locum habet hic §.

e ¶ *Dos.* in pecunia consisteos.

f ¶ *Libris. vt ff de impen. in re. do fa. per totum tit.* Accvrs.

Sed & si quis. Casvs. Præter actiones iam dictas sunt & aliæ, quibus quandoque persequimur solidum, quãdoque non. Eiusmodi sunt illæ quæ dantur contra parentes, & patronos, & contra socium. Idem dico in actionibus quæ competunt contra eum, qui conuenitur ex sua donatione. h d. Franc.

g ¶ *Sed & si quis.* scilicet filius, vel libertus, qui agunt venia impetrata. aliàs puniuntur: *vt supr. eod. §. pœnales. versic veluti. ibi, & in eum.* Accvrs.

h ¶ *Socio.* & se confitente socium: aliàs non datur ei hoc beneficium: *vt ff pro socio. l. si vnus §. vlt.* Additio. Quod verum intellige, si perseueret in negatione vsque ad litem contesta. & negauit specie se esse socium, alias secùs, putà si in genere: vt nego narrata prout narrantur, &c. secundum docto. hîc.

a Aliis videtur hoc titulo cõtineri tantùm sex diuisiones. Prima in § 2. Secunda in §. *sed ista.* Tertia in § *seq* Quarta in §. *omnes* Quinta in § *actionum* Sexta hic Ias. & est de mente aliorum.

b *Vide quæ scripsi ad hanc Glo in Glo. l. verum. in verbo. aætero- rum. ff pro socio.*

c Et in hoc deducẽdo debet attendi modus circa duo. Primò circa quãtitatẽ rei, consideratis facultatibus, & cõditione personæ vt si possit operari, & habeat officium, vel artificium sibi competetur & fiat deductio istorũ operum nobilis ocio plus expendat, quã rusticus. Secũdò circa quãtitatem temporis, putà annorum ipsius mariti. secundum formam *l. hæreditatem. in princ. ff ad leg. Falc. vt per Ioa. Fab. & Angel. hic*

d Impensarum aliæ necessariæ, vtiles, & voluptuariæ & quæ illæ sint.

e Impensa necessaria quemadmodum dotem minuant.

f Impẽsæ vtiles quemadmodũ dotem minuant

g Impẽsa necessaria quẽadmodum dotem minuant.

h Et hoc est speciale in vxore ab alio tamen, cuius voluntate factæ fuissent in re sua, rectè repetuntur *l. pœnales. §. si maiorem. ff de rei vend. versic.*

i ¶ *Potest.* quod semper accipe detracto tamen, quòd possit inde viuere conuentus: *vt ff. de reg. iuris. l. in condemnatione.*

demnatur in quantum facere potest. Arg.

38. ¶ Sed & si quis [g] cum parente suo, patronóve agat, item si socius cum socio [h] iudicio societatis agat, non plus actor consequitur, quàm aduersarius eius facere potest [i]. Idem est si quis ex donatione [k] sua conueniatur [l].

Compensationis exceptio obiecta petitioni, efficit vt vltrò citróque debito compensato, in eo iudex reum petitori condemnet, quod reliquum tantùm debet.

39. ¶ Compensationes quoque oppositæ plerumque [m] efficiunt, vt minus quisque consequatur, quàm ei debeatur. Nam ex bono & æquo habita ratione eius quod inuicem actorem ex eadem causa [n] præstare oportet: in reliquum eum cum quo actum est, condemnat: sicut iam dictum est [o].

Qui bonis cessit. quamuis postea pinguior arriserit fortuna, non tamen vlterius quàm facere potest, conueniendus est.

40. ¶ Cum eo quoque qui creditoribus [p] suis bonis cessit: si postea aliquid acquisierit quod idoneum emolumentum habeat: ex integro [q] in id quod facere potest, creditores experiũtur. inhumanum enim [r] erat,

k ¶ *Ex donatione.* id est, quãdo non potest soluere, cùm donare promisit. Accvrs.

l ¶ *Conuenietur.* scilicet condictione ex lege: *vt C. de dona. l. si quis argentum. §. sin autem.* ¶ Et not. quòd hîc solus conuenitur in quantum facere potest deducto ære alieno: *vt ff. de re iudicat. l. inter eos. §. j. & ij. & in vlt. §. fin.*

Compensationes.] Casvs. Supra vidisti qualiter quandoque per actiones persequimur solidum, & quandoque non: & hoc per naturam actionis, vt in superioribus patet. Hic autem dicit, quòd similiter per actione quandoque non persequimur solidum propter compensationem factam, vel compositam ab homine. h. d. Franc.

m ¶ *Plerumque.* hoc dicit propter actionem depositi, & alias quasdam in quibus non obiicitur compensatio: *vt supr. eo §. in bona fidei. & Cod. de compen. l. fi.*

n ¶ *Ex eadem causa.* hodie ex quacumque causa, & in quolibet contractu bonæ fidei, vel stricti iuris [a]: *vt s. eo §. in bona fidei.*

o ¶ *Iam dictum est.* supr. eo §. in bona fidei.

Cum eo quoque Casvs. Adhuc ponit dominus Iustinianus nobis aliud exemplum actionis, in quo exemplo non semper persequimur solidum, sed aliquando minus solido. Pone, quod habebam debitorem qui cessit bonis: deinde tamen ad pinguiorem fortunam deuenit: intento contra eum actionem vtilem, quæ mihi ante bonorum cessionem competebat directa: condemnabiturne in ista actione secunda in solidum? Respond. quòd non: sed in quantum facere potest. Inhumanum enim esset quòd de postea acquisitis in solidum condemnaretur. hoc dicit. Franc.

p ¶ *Creditoribus.* quod fieri non potest antequàm debitum agnoscat, vel in iure confiteatur: *vt ff. de cess. bo. l. pen.* ¶ Prodest [b] autem hæc cessio, vt non ducatur debitor in carcerem: *vt C. qui bo. ced. poss. l. j.* & quòd in acquisito posteà conueniatur in quantum facere possit, vt subiicit.

q ¶ *Ex integro.* videtur sibi ipsi contraria litera, quòd ex integro, & in quantum facere potest, conueniatur, vt subiicit. Sed sic intelligitur, quòd in solidum conueniatur, quandiu potest soluere: hoc tamen est deducto semper ne egeat: *vt ff de cess. bonorum. l. qui bonis & ff. de regulis iuris. l. in condemnatione.* Additio. Vel dic, & longè faciliùs, ex integro [c]: id est, denuò, siue iterùm, vt sit vna dictio: & ita exponunt doctores periti. Et hoc, scilicet quòd qui cessit bonis, potest [d] iterùm conueniri si perueniat ad pinguiorem fortunam, verum est: nisi prođo iam sustinuisset pœnas corporales, vel cessionem fecisset calo nudo super lapidem: de hoc *Gl. no. in verbo, si habent. in cap sicut dignum, § eos insuper. extrà de homici. & in c. peccatum. de regulis iuris. in vj.*

r ¶ *Inhumanum enim.* benè dico quòd in quantum facere potest deducto, &c. ne conueniatur. inhumanum enim, &c.

a Hæc Gloss. pessimè loquitur, secundum Ia. quem vide plenius.

b Cessio bonorum in quibus prodest.

c Ex integro agere quid.

d Cessione bonorum facta nõ semper conuenitur, qui cessit, etiamsi ad meliorem fortunam peruenerit.

QVOD CVM EO, QVI IN aliena est potestate, &c.

a Cõtinuatio.

Qualiter [a] *conuenimur ex contractibus, vel furtis nobiscum habitis, dictum est: nunc qualiter conuenimur ex habitis cum his quos in potestate habemus.* A c c v r s i v s.

spoliatum fortunis suis, in solidum damnari.

QVOD CVM EO †, QVI in aliena est potestate, negotium gestum esse dicitur.

† Alias, quod cum eo contractum est, qui in aliena est potestate

TITVLVS VII.

Cognito contractu seruorum ad obligandum dominum, erit cognitum quid de contractu filij ad obligandum patrem.

Quia tamen † superiùs [a] mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorumfamilias, seruorúmque agitur: opus est, vt de hac actione, & de cæteris quæ eorundem nomine in parentes, dominósve dari solent, diligentiùs [b] admoneamus. Et quia siue cũ seruis negotium gestũ sit, siue cũ his qui in potestate parentum sunt, eadẽ ferè [c] iura seruantur: ne verbosa fiat disputatio [d], dirigamus sermonem in personã serui, dominique, idem intellecturi [e] de liberis quoque & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam si quid in his [f] propriè seruetur [α], separatim ostendemus [g].

† Autem.

Dominus tenetur ex contractu serui in solidum, si contrahi iusserit: vel si ipsum, vel liberum hominem naui, vel alicui alij negotiationi præposuerit, actionibus cognominatis quod iussu, & exercitoria, & institoria. A n g e l.

1. ¶ Si igitur iussu domini [h] cum seruo negotium gestum erit, in solidum prætor aduersus dominum actionem pollicetur: scilicet quia is qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur [i].

Qui seruum, aut hominem liberum naui, tabernæ, aut cuiuis negotiationi præfecerit: in id quod eius rei nomine, cui præpositus fuerit, contractum est, in solidum obligatur.

2. ¶ Eadem ratione [k] prætor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria [l], altera institoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cùm quis seruum suum [β] magistrum naui præposuerit, & quid cũ eo eius rei gratia [m] cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideò autem exercitoria vocatur: quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus nauis quæstus [n] pertinet. Institoria tũc locum habet,

b Diuisio.

Quia tamen.] Totus iste [b] titulus diuiditur in sex partes. Primò ponit continuationem rubricæ. Secundò quod filius, & seruus æquiparantur ideò dictum in vno, potest intelligi dictum in alio. Tertiò prosequitur de contractibus seruorũ qualiter, & in quantum eorum dominus teneatur. Quartò illud extẽdit ad filios. Quintò ponit verum in filio quod non habet locum in seruo. Sextò redit ad contractum serui. Secunda ibi, *Et quia.* Tertia ibi, *Si igitur.* Quarta ibi, *Quæ diximus.* Quinta ibi, *Illud propriè.* Sexta ibi, *Illud in summa.* C a s v s. Supra titulo proximo § *sed & si quis cum parente.* tractatum est de actione de peculio, quæ datur contra parentẽ, vel dominum pro cõtractu facto cum filiofamilias, vel cum seruo: sed non plenè: & propterea dicit in hoc loco, quòd de ea vberiùs tractare proponit: & occasione inde sumpta, tractat de omni negotio quod gestum esse dicitur cum eis qui in nostra potestate sunt. Dicit ergo, siue cum filiofamilias, siue cum seruo negotium gestum sit, quòd in omnibus ferè eadem natura seruatur. & sine dubio in quolibet articulo possemus tractare, & exemplificare de ambobus: quia tamen in his duobus eadem ferè natura intelligitur: ne verbosa fiat disputatio, sermonem nostrum in personam serui, & domini dirigamus, & idem intelligamus in parentibus, & liberis: & de hoc tractabimus *infr. eod. §. illud propriè.* Argum. eius quod dicitur, opus est vt de hac actione, &c. voluerunt quidam dicere, quòd hoc verbum *de peculio*, est proprium nomen actionis nos contrà: sed sunt adiectiones, vt notatur in fine huius §. h. d. Franc. de Aret.

a ¶ *Superiùs.* vt *supr. tit. j §. actiones autem & § sunt præterea*

b ¶ *Diligentiùs.* quam supra dictum sit. Vel dic diligentiùs. id est, diligenter.

c ¶ *Ferè.* hoc dicit propter Macedonianum. quod habet locum in filiis, non in seruis: *vt infr. eo. § quæ diximus.* & propter alios casus quos ibi dicemus. A c c v r s.

d ¶ *Disputatio* [a]. Not. tamen multos doct. qui legendo, & consulendo multa, & inutilia effundunt, cum paucis vti possint: contra id quod dicitur, quòd gaudent breuitate moderni. nam in multiloquio non deest peccatum: *facit l. ampliorem. §. in refutatoriis. cum ibi no. per Gl. & doct. C. de appel.* Angel.

a Hæc Gl. non est Accur.

e ¶ *Idem intellecturi.* Nam similium [d] eadem est disciplina: vt *hic. & ff. de in rem ver. l. 14. § proinde. & §. quotiens.*

d Similitudo tamen in vno, non cogit similitudinem in alio ... per ... facit ... ff. de vulga. & p. ...

f ¶ *In his.* scil. parente, & filio.

α ¶ *Seruetur.* Vet. *obseruatur.* vt & initio *§. illud. infr. & in §. proxi* actionem *quod iussu*, pollicetur. C v i a c.

g ¶ *Ostendemus.* vt *infr. eo §. quæ diximus.*

Si igitur iussu domini.] C a s v s. Supra dictum est, quòd tractandum erat de actionibus, siue adiectionibus actionum, quæ competunt propter negocia gesta cum seruis, & filiisfamilias. Videamus igitur primò de illa actione, quæ competit propter negotium gestum cum seruo iussu [e] domini. Dicit igitur, quod si aliquis iussu domini cum seruo contrahat, cum domino contraxisse videtur. & ideò contra dominum competit ei actio in solidum cum hac adiectione, quod iussu. & in solidum. Fidem enim domini sequi videtur, qui eius iussu cum seruo contrahit. Similiter posset poni exemplum in filio, cum quo iussu patris contractum est. sed ne verbosa id est, verborum sit disputatio: idem intelligas in filio, & patre, quod dicit in seruo, & domino. & sum in versic.

e Actio quod iussu.

Eadẽ ratione prætor, &c. ¶ Vidistis duas actionum adiectiones in solidum: adhuc præter illas duas adiectiones prætor ponit alias duas, quarum vna vocatur exercitoria, & alia institoria. ¶ Et primò ponit exemplum de a exercitoria: dicens, quòd tunc competit exercitoria: cùm dominus nauis, siue nauta qui exercere dicitur, seruum suum magisterio nauis præposuit, & cum seruo illo contractum fuerit. Datur enim tunc contrahenti contra dominum nauis actio exercitoria in solidum, cùm præposuerit eum in solidum. & quanquam litera in seruo suo loquatur: idem tamen intelligas in seruo alieno, vel in libero homine magisterio nauis præposito, si cũ eo contractum fuerit eius rei gratia ad quam præpositus fuerit: & sic trahit exercitoria nomen suum ab ipso domino nauis qui alium præposuerit negotio, qui exercitor dicitur, sed institoria econuersò trahit nomen ab eo qui certo negotio præponitur, qui institor appellatur. & sumus in vet. *Institoria, &c.* ¶ Suprà vidistis, quando locum habet exercitoria actio: modò videatis quando locum habet institoria [b]: & certè habet locum, cùm quis præponit seruum tabernæ, aut alicui negotiationi: & cum eo contractum fuerit eius rei gratia cui præponitur. Tunc enim datur actio contra eum ex contractu, cum hac adiectione, institoria. Qui autem à domino præponitur, institor appellatur. In versic. *Istas tamen duas actiones, &c.* casus est talis, Suprà diximus, quòd locum habet exercito. siue institor. cùm seruum suum naui, vel tabernæ, vel alteri rei siue certæ negotiationi dominus præposuerit. Istas etiam duas actiones prætor reddit, & donat: & si dominus seruum alienum, vel liberum hominem alicui negotiationi præposuerit: quia eadem ratio æquitatis in eo casu inuenitur. h. d. Franc.

a Exercitoria actio.

b Institoria actio.

h ¶ *Domini.* scil. volentis cum seruo cõtrahi, siue dirigat iussum ad seruum, siue ad contrahentem cum seruo, siue subscripsit, siue quocumque modo contractum ratum habuit: *vt ff. quod iussu. l. j. §. j & §. sed & si seruus chirographo. & §. si ratum.*

i ¶ *Videtur.* vt etiam ab ipso domino debitum condici possit, *vt infr. eo. §. penul.*

k ¶ *Eadem ratione.* quia fidem domini sequi videtur: *vt suprà, prox. §. in fin.*

l ¶ *Exercitoria.* quæ perpetuò datur hæredi, & in hæredem: *vt ff. de exerc. l. tamen. §. fin.* [c] Idem in institoria: *vt ff. de insti. l. nouissimè.* Idem etiam de in rem verso: *vt ff. quando de pec. act. anna. est. l. quæsitum. in fin.*

c Dic hoc verum, si prima actio dabatur hæredi, vel cõtra hæredem: quia ista non sũt propriè actiones, vt habetur in *d. l. si tamen. § fin.* secund. Ang.

β ¶ *Cùm quis seruum suum.* Vet. non habẽt, *suum.* & paulò post habent, *cui præpositus erat.* sic & in versic. *institoria.* Est autẽ hæc actio quasi quædam institoria. *l. 4. Cod. de instit. act.* sed tamen à prætore ideò seorsim proposita est, quòd in ea præcipua quædam ex vtilitate nauigantium obseruantur. C v i a c.

m ¶ *Eius rei gratia.* benè dicit, *eius rei gratia.* Nam si ob aliam rem, puta negotij sui: vel esset præpositus ad vehendum onus, ipse accepit mutuam pecuniam, non ad vtilitatem nauis, non tenetur dominus: *vt ff. de exerc. l. j. §. non autem.*

n ¶ *Quæstus.* i. prouentus siue lucrum. Sed magister appellatur, cui totius nauis anchora. id est, gobernatio commendatur: *vt ff. de exer.*

de exer. l.i §. magistrum nauis.

a ¶ *Seruum* vel liberum. vt *in fin.huius* §.

b ¶ *Vocantur* nota quod institoria à præposito: sed exercitoria à præponente vocatur: *vt hîc, & supr.prox.§.*

c ¶ *Duas.* per hoc quòd dicit duas, excludit primam, quod iussu. Accvrs.

cùm quis tabernæ fortè, aut cuilibet negotiationi seruum [a] suum præposuerit, & quid cum eo eius rei causa cui præpositus erit contractum fuerit. Ideò autem institoria appellatur: quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocantur [b]. Istas tamen duas [c] actiones prætor reddit: & si liberum quis hominem, aut alienum seruum naui, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit: scilicet quia eadem æquitatis [d] ratio etiam eo casu interueniat.

Si seruus in peculiari merce sciente domino negotians, ex contractu quibusdam creditoribus obnoxius fiat, tunc si quid inde etiam domino debeatur, inter eum, cæterósque creditores merces peculiares secundum ratam cuiusque portionem inuicem contribuuntur, quòd si eius creditorū minus, quàm oporteat, contigerit, actione, quæ tributoria dicitur, aduersus dominum experitur.

3. ¶ Introduxit & aliam prætor actionem, quæ tributoria vocatur. Namque si seruus in peculiari merce [e] sciente domino negotietur [f], & quid cum eo eius rei causa [g] contractum erit: ita prætor ius dicit [a], vt quidquid in his mercibus erit, quódque inde receptum erit id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro rata portione distribuatur. Et ideò tributoria vocatur [β], quia ipsi domino distributionē prætor permittit. Nam si quis ex creditoribus quæratur quasi minùs [h] ei tributum sit, quàm oportuerit; hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur.

a Ius idem statuerit, vbi est eadem æquitas.

d ¶ *Æquitatis* Not. [a] quod vbi eadem est æquitas, idem ius statuendum est *sic ff. ad leg. Aquil. l. illud. §. cùm enim. in Glo. æstimari. & supr. quib. modis ius patriæ potestatis solui. §. pars ratione.*

Introduxit] Casvs. Præter prædictas actiones quod iussu, exercito. & instito. adinuenit adhuc prætor aliam actionem, quæ vocatur tributoria: & habet locum hæc actio, quando domino sciente, & iubente in mercibus pecularibus negotiatur seruus, tunc enim si aliquis in illis mercibus cum seruo contrahat, statuit prætor, quòd quicquid in illis mercibus cum seruo contractum est, vel inde receptum, quòd totum inter dominum, & creditores tributoria agentes distribuatur, & quia domino permittitur distribuere: si contigerit quòd malè distribuerit dominus, propterea in hoc casu accommodauit prætor hanc actionem, siue adiectionem creditori conquerenti de mala distributione. hoc dicit. Quidam tamen dicunt, quòd non habet locum tributoria contra dominum, nisi in eo casu, quando dominus iam malè distribuit. to.dic contra. Frone.

e ¶ *In peculiari merce.* hoc cautè dicit, non in dominica: *vt ff. de instit. l. sed & si pupillus §. po.* [b]

b Nota ex illo § pen differentiam: quia institoria habet locum in merce dominica: tributoria in merce peculiari: & si vna egi, & succubui, quo modo intentam: possum aliam intentare: de quo d. c. vt ibi per Gl. Ang.

f ¶ *Negotietur.* ad omnem quoque porrigitur negotiationem: *vt ff. de tribu. l. illud. & l. 3. §. licet.*

g ¶ *Eius rei causa.* not. quòd ad hoc vt competat ista actio, oportet quòd sit contractum illarum mercium causa: aliàs non competeret; vt per Ang. hîc.

α ¶ *Ius dicit.* Quid. cod. *ius reddit.* Theo *διαιωδεῖ*. Intelligit autem edictum prætoris, quo tamē veriùs ius prædicitur, quam dicitur, & adeò non potest edicere is cui vt ius diceret, à prætore, aut præside mandatum est. Cviac.

β ¶ *Et ideò tributoria vocatur* Hæc verba, *ideò tributoria vocatur*, non sunt in vet. lib. certè superuacanea sunt: quandoquidem in extremo huius §. ait. *quæ tributoria appellatur*, sic autē habent vet. libri, *Et quia ipsi domino distributio permittitur. Nam si quis.* quod delota particula. *nam*, ita corrigendum reor *Et quia ipsi domino distributio permittitur, si quis, &c.* Apparet ex eo per hanc actionem distributionem non fieri: sed a domino iniquè factam distributionem accusari, quod etiam confirmat *l. 3. §. si seruus l. procuratoris. in prin. l. illud §. si cuius. l. quia non. l. vlt ff. de trib. act. l. 3. quand. ex del. tut.* Cviac.

h ¶ *Minus.* hanc actionem tributoriam dicunt quidā non dari, nisi dominus primò distribuat: & dicunt, quòd cogitur officio iudicis: & hoc intelligitur ex hoc §, quia dicit, *minus.* Sed dico quòd antè, & post competit: quia minus tribuit qui nihil tribuit: *vt ff. de trib. l. illud. §. si cuius dolo. ver. minus, & arg. ff. de ver. sig. l. minus & l. verbum amplius.* secundùm Ioan.

Præterea introducta] Casvs. Iam vidistis naturam diuersarum actionum: videlicet actionis quod iussu, exercitoriæ, & institoriæ, & tributoriæ: adhuc præter istas sūe inductæ à prætore aliæ actiones, quarū vna vocatur de in rem verso, & alia de peculio. & sunt diuersæ à prædictis quia supradictæ actiones nunquam habēt locum contra dominum pro contractu facto cum seruo, nisi hoc factum fuerit domino volēte: sed istæ duæ actiones dantur contra dominum pro contractibus factis cum seruo, domino ignorante, & nolente, adeò quòd si sine domini voluntate negotium gestum sit: tamen si quid in eius negotium versum fuerit, id totum præstare tenetur dominus: & ad hoc potest agi actione ex illo contractu cum hac adiectione, de in rem verso, si autem non sit aliquid versum in rem eius, tunc potest dominus cōueniri, quatenus est in peculio. Deinde docet, quid videtur versū in rē domini: deinceps, quod illud videtur versum, quod in rem eius necessariò impendit seruus, & de expensis necessariis ponit multa exempla. ¶ Sed pone, quod seruus alicuius qui sciente domino in negotiis pecularibus negotiatur, à Titio decem aureos accepit mutuo & quinque aureos creditoribus suis soluerit: reliquos verò quinque alio modo consumpserit: pro illis quinque, quos in rem domini conuertit, debet dominus in solidum conueniri: pro aliis verò quinque peculio tenus dominus conuenitur. Si autem omnes decem aurei in rem domini versi fuissent, decem aureos consequetur per actionē de in rem verso. Licèt enim vna sit actio sine adiectio, qua de peculio, & de eo quod in rem domini versum sit, agitur: tamē duas habet condemnationes. Iudex ergo, cùm quo de in rem verso agitur, debet inspicere, an in rem domini versum sit, an non. Non enim aliter debet venire ad æstimationem peculij, nisi aut nihil in rem domini versum sit, aut non totum. h.d. Frone.

Quod ex contractu serui etiam inscio domino inuito, in domini vtilitatem versum est, in solidū soluere cogitur. In rem autē versum intelligimus, si quid seruus impēderit quò meliorē rem dominus habeat, aut non deteriorem: vt exemplis aperitur. Quod si versum nō fuit, eatenus tātum tenetur dominus, quatenus vires peculij sese extendunt.

4. ¶ Præterea introducta est actio de peculio, déque eo [i] quod in rem domini versum erit: vt quamuis sine voluntate domini negotium gestum erit: tamen siue quid in rem eius versum fuerit, id totum præstare debeat: siue quid non sit in rem eius versum, id eatenùs præstare debeat, quatenùs peculium patitur [k]. In rem autem domini versum intelligitur, quicquid necessariò in rem eius impenderit seruus: veluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius soluerit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit [l]. Itaque si ex decem [m] putà aureis, quos seruus tu⁹ à Titio mutuos accepit, creditori tuo quinque aureos soluerit: reliquos verò quinque quolibet modo consumpserit: pro quinque quidem in solidum damnari debes [n]: pro cæteris verò quinque eatenùs, quatenùs in peculio sit. Ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. Licèt [o]

i ¶ *Déque eo* caue tibi: quia de duabus actionibus simul dicit, scilicet de peculio, & de in rem verso.

k ¶ *Patitur* facit, *ff. de pec. l. si quis seruum. §. etiam* & hîc adiunge §. *cæterùm qui est infrà.*

l ¶ *Mercatus erit.* facit, *ff. de in rem verso. l. 3. §. proinde.*

m ¶ *Ex decem.* quia quot sunt consumpti, in tot debet teneri: *vt supr. proxi. §.*

n ¶ *Damnari debes* facit, *ff. de in rem verso. l. si pro patre. §. idem*

o ¶ *Licèt.* hoc punctum, quod est hîc, ita prauè intelligunt quidam, quòd vbicunque agit de peculio, videtur intentare illā formulā, & agere. sc. de in rē verso: *vt hîc, & ff. de in rem ver. l. filiusfamilias. in fi. & ff. de pec. l. 1. §. est autē.* quæ opinio necessaria esse videtur. Nam cùm de peculio agitur, debita peculia computantur, & ita quod seruus debet domino, & dominus debet seruo naturaliter: quia quòd seruus impendit in rem domini, venit in actione de pecul. *vt ff. de pecul. l. quā Tuberonis. §. in peculio. versic. sed & id.* quod nihil aliud est, quam de in rem verso agi. & ita qui agit de peco. & de in rem verso agit. Sed Ioan. dicit, quod diuersæ [a] sunt actiones, & actionū formulæ, nec qui formulam vnius proponit, alterius formulā proponere videtur. ¶ Nec obstat *d. l. de pecu. l. 1. §. est autem.* quia licèt ibi videatur sub actione, & edicto

a Actio de peculio, & de in rem verso sunt diuersæ.

enim una sit [a] actio, qua de peculio, déque eo quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex apud quem de ea actione [a] agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculij æstimationem trãsit, quàm si aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum.

In peculio dicitur esse id quod superest, deducto eo quod debetur domino, dummodo non debeatur vicario servi. h. d. Aret.

Cùm autem quæritur quantum in peculio sit: ante deducitur quicquid servus domino [b], sive qui in potestate eius sit, debet: & quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id quod ei debet [c] servus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: velut si is [d] in ipsius [e] peculio sit. Quod eò pertinet [f], ut si quid vicario suo servus [g] debeat, id ex peculio eius [h] non deducatur.

Cui competit actio institoria, vel exercitoria vel quod iussu, cõpetit etiã de peculio: & in actione de peculio, totius eius quod est in peculio ratio est habenda: in tributaria solius eius circa quod negotiatur. Quapropter quandoque expedit agi una, quandoque alia. Aret.

5. ¶ Cæterùm [i] dubium non est, quin is quoque qui iussu domini contraxerit, cuique institoria, vel exercitoria actio competit: de peculio, déque eo quod in rem domini versum est, agere possit. Sed erit stultissimus [k], si omissa actione, qua facillimè solidum [l] ex contractu consequi possit, se ad difficultatem perducat probandi, in rem domini versum esse, vel habere servum peculium, & tãtum habere, ut solidum sibi solui possit.

Hac inter actionẽ de peculio, & tributoriã inest differentia, quòd in priori, quod domino debetur ante omnia deducitur, in posteriori verò, dominus tanquam extraneus cum cæteris creditoribus in tributum vocatur: item in illa totius peculij ratio habetur: in hac eius tantùm, in quo negotiatus est servus. quò fit, ut quandoque una, quandoque altera experiri expediat.

Is quoque [m] cui tributoria actio competit: æquè de peculio, & de in rem verso agere potest. Sed sanè huic modò [n] tributoria expedit agere, modò de peculio & de in rem verso. Tributoria ideò expedit agere: quia in ea domini conditio præcipua non est, id est, quod domino debetur, non deducitur: sed eiusdem iuris est dominus, cuius & cæteri creditores: At in actione de peculio antè deducitur [o] quod domino debetur. Et in id quod reliquum est, creditori dominus condẽnatur. Rursus de peculio ideò expedit

& edicto de peculio actionem de in rem verso proponere: tamẽ non demonstratur edictum, quod sit de peculio tantùm: sed generale. quod dicit de nomini eo quod fit cum eo qui in aliena est potestate: ut in ea. l. 1. §. verba autem § item non ob. d. l. filiusfam. in fin. quia quo [a] ad effectum proponit de in rem verso, qui proponit de peculio, non quo ad formulam. § Et eodem [b] modo expone quod hic dicitur: una est actio de peculio & de in rem verso i. ille qui proponit actionẽ de peculio cõsequitur effectũ actionis de in rem verso. Et quod [c] subiicit, duas habet condemnationes, scilicet actio de peculio. una scilicet pro suo effectu, & alia pro effectu, scilicet actionis de in rẽ verso. Accurs. Additio. Hæc opin. glos. quod sint diversæ actiones, verior est quia habẽt diversa nomina, & diversa media concludendi.

a Agẽs de peculio, effectu ipso, non formula, experitur actione de in rem verso.
b Actio de peculio & de in rem verso quomodo una sit actio.
c Actio de peculio quo sensu duas condemnationes habere dicatur.

a ¶ *Licèt enim una sit* Ver. *licet enim una est.* Actioni de peculio inest adiectio, De in rem verso. nam quodcunque servo dominus debet, in peculium imputatur. Id autem quod in rẽ domini versum est, servo dominus debet. *l. 1. in fi. l. si pro parte §. versum. & §. si dominus. de in rem vers.* ergo id etiam in peculium imputatur. Condemnationes tamẽ diversæ sunt: nam de in rem verso dominus in solidum condemnatur, neque id deduci potest quod domino servus debet. *l. quedam l. servum si in rem § cum Sticho ff. eodem.* Aut enim in rem versum non est, aut domino nihil servus debet: propterea quòd si domino quid servus debeat, aut debere incipiat, iam ob id ipsum in rem versum non est, aut esse desinit. *l. si pro patre § si dominus § ubi quærit l. quod ... ff. eo.* Cum verò in rem versum non est, de peculio fit condemnatio deducto eo quod domino debetur. Verum enim cum ex his liquidò constet actioni de peculio inesse actionem de in rem verso, quod posset etiã comprobari a *l. 1. §. filiusfamilias ff de in rem ver l. 1. § apud Iulianum de her vend. l. 2. quan. de pec. ac. annal.* sit tunc solum dicemus necessariam esse actionem de in rem verso, cùm deficit actio de peculio. *l. 1. l. si pro patre. §. t. l. si in rem. l. filiusfamilias ff. de in rem ver.* Cuiacius.

a ¶ *Actione.* scilicet de peculio.

Cùm autem] Casus In fine prox. §. habuisti, quòd tunc demùm transeundum est ad æstimationẽ peculij, quando nihil est in rem domini versum vel nõ totum. Sed domine, pro Deo, dicatis mihi qualiter in isto casu debuit æstimari peculiũ? Frater, respond. cùm quæritur quantum peculium sit solũ quod superest deducto eo quod domino debetur, & etiã eo quod illis debetur qui in sua potestate sunt, vel catela: aliud quod superest, dicitur esse in peculio: & sum in versic. *Aliquando tamen.* Iam intellexistis, quòd peculiũ intelligitur illud quod remanet deducto eo quòd domino debetur, & etiam illis qui in eius potestate sunt, quandoque tamen contingit, quòd dominus nõ primò deducit quod servis suis debetur, puta si habeã servum ordinariũ, & ipse habeat servum vicarium & ordinarius meus debeat mihi cẽtum & vicario suo quinquaginta: ego posteà cõventus actio. de peculio pro contractu servi ordinarij, prædeducã illa centũ, quæ mihi debebat: possũne deducere illa quinquaginta, quæ servo suo vicario debebat? dicitur quòd non. Et ratio huius est hæc: quia leges imponuntur rebus, & non verbis. Si enim dominus deduceret debitum vicarij de peculio ordinarij, & illud poneretur in peculio vicarij, hoc nihil aliud esset, quàm una manu auferre de peculio ordinarij, & alia manu ponere idẽ in peculio ordinarij, cùm peculium vicarij sit peculium ordinarij h. d. Franc.

b ¶ *Domino* scilicet debet Cùm enim respectu iure naturali servus liber sit, apparet quod naturaliter potest obligari etiam domino suo ut *ff de condict. inde l. si is, quod. & ff. de pecu. l. nec servus. & sup. de fideius. §. j.* Accurs.

c ¶ *Debet.* q. d. & id deducitur quod debet dare servus his qui sunt in potestate: ut cõservis suis, & filius domini, & pupillis domini. *ut ff de pecul. l. peculiũ autem. in princ.*

d ¶ *Si is.* scilicet cui debetur: puta habeo servum castaldum [a]. qui ordinarius dicitur: qui habet sub se aliũ qui vicarius dicitur. Si ordinarius aliquid debet vicario, & conveniot de peculio ordinarij, non deducam quod vicario debetur. & est ratio in promptu: quia si deduco pro vicario, adhuc remanet peculiũ ordinarij: & sic frustrà fieret deductio, cùm semper maneret ordinarij peculium.

a Castaldus is servus dicitur ab Alci. in commentariis ad l. ... ff de ... in versi. ... domus cui casa seu domus cura est demandata.

e ¶ *Ipsius.* sci. ordinarij.

f ¶ *Quod eò pertinet* id est, quod modò sub uerbe dixi, obtinet in hoc casu.

g ¶ *Servus.* scilicet ordinarius.

h ¶ *Eius* scil. ordinarij.

Cæterum dubium.] Casus. Dixi Iustinia. Domine, suprà fecistis mentionem de actionibus: & duas ultimò posuistis: scilicet de peculio, & de in rem verso. sed domine, posuistis eas ultimò propterea quia non dantur in casibus in quibus aliæ quatuor dantur. Frater, resp. dominus Iustinia. non: imò nulli dubium est, quin ille qui iussu domini contraxit, possit etiam de peculio, vel de in rem verso agere: sed stultissimus esset, si omissa act. quod iussu, per quam facilè solidũ consequi possit, trãsiret ad difficultatem probandi, in rem domini versum, vel probandi, quòd tantũ sit in peculio, quòd solidũ per actiones illas consequatur, & sumus in versi. *Is quoque* Scire debet is, quòd ille etiam cui cõpetit tributoria, potest agere de peculio, & de in rẽ verso: & quandoque expedit plus agere tributoria: quia in tributoria nõ habet dominus privilegium deductionis, seu prædeductionis: sed cum aliis creditoribus vocatur in tributum. Aliquando (dicis) plus expedit agere de peculio, puta si non fuerit contractum in toto pec. Sed in quadam merce peculiari, quæ est in tertia, vel in quarta parte peculij: maior autem pars peculij non est in merce: sed in prædijs, & mancipijs, & fœnebri pecunia, & tunc si agit tributoria, habebitur non solùm eius merces, in qua negotiatur: sed & id quod inde receptum est. Si autem de peculio agat: habebitur ratio peculij totius, & propterea debet quis cautè providere, & eligere illam actionem, quæ magis sibi proficere possit. Sed quicunque potest probare in rem domini versum, de in rem verso agere potest, vel debet. hoc dicit. Franc. de Ares.

i ¶ *Cæterũ.* diximus sup. in illo §. *præterea.* quòd is agit de peculio qui contrahit cum servo, invito, vel ignorante domino. unde videtur, quòd qui cõtraxit eo volente, putà iussu suo, non possit agere de peculio, sed tamen aliud est: ideò dic, *cæterum*, pro, *sed.*

k ¶ *Sed erit stultissimus* Not. quem [b] esse stultum, si eligat malum, cùm possit eligere bonum: *ut in Auth. quib. mo. nat. effi. sui. § coll. vi.* ¶ Unde versus, Qui videt utilius, & sumit deteriora, Abit ei radius luminis absque mora. Accurs.

b Electio melioris esse debet.

l ¶ *Solidum* ¶ No. quòd habens [c] duas actiones, unam, ex qua solidum consequi possit, & alterã cum deminutione, debet intentare illam, ex qua solidum consequatur. Angel.

c Actione in solidũ potius experiri debemus, quam ex qua partem tantùm nobis tribuit.

m ¶ *Is quoque.* facit *ff. de tribu. l. aliquando.*

n ¶ *Modò.* id est, aliquando.

o ¶ *Antè deducitur* No. quòd in actione de peculio dominus est

primi

priuilegiatus. quia primò sui debiti ratio habetur: *de quo supr. eo. §. præterea.* Angel.

a ¶ *In hac actione.* scil. de peculio.

b ¶ *Negotiatur.* & quod inde receptum est: *vt ff. de tribu l. procuratoris. §. mercu. versi. per hanc. & supr. eo. §. introduxit.* ACCVRS.

a Electa actione qui eligit, variare nō potest.

c ¶ *Eligere.* & postquam [a] elegerit, non variabit: *vt ff. de tributo. l. quod in hæredem. §. eligere.* nisi fuerit deceptus quando primam elegit: *vt ff. quod cum eo qui in alie. pote. l. sed si ex parte. § fin.*

Quæ diximus.] CAIVS. Quæ diximus de illo qui contraxit cum seruo, intelligatis & in eo qui cū filio, vel filia, nepote, vel nepte contraxit. Item licet idē sit de seruo quoad dominum, quod in filio quo ad patrem, & econuerso, aliquid tamen speciale est in filio, quod non habet locum in seruo. scilicet senatusc. Maced. quod prohibet filiofam. mutuari: quod non loquitur de seruis. Quare autem senatusc. Macedon. introductum fuerit melius habetis in litera, quam in alia parte iuris. h. d. Franc.

d ¶ *Quæ diximus.* à princip. tit. vsque huc.

b Filius, & seruus nō in omnibus conueniunt. Vide hic 21. differentias per Ioan. de Platea.

e ¶ *Eadem.* quantum ad actiones supradictas: sed in [b] quibusdam non conueniunt, vt in mutua pecunia, quod dic *ut infrà. prox* §. Item filius potest subire iudicium, & arbitrium, & patrem [c] obligat quasi ex contractu de peculio: sed seruus non: *vt ff de pec. l. xy. §. si seruus. & §. idem scribit. & Cod. de iudi l. seruus.* Item filius fideiubere potest, & patrem de peculio obligare: *vt ff de pecul. l. xy. §. si filius* ¶ Sed seruus nō. *vt ff. de fideiuss. l. seruus. & l. seq.* & propter hoc dixit, *ferè, supr. eod. § j.*

c Quemadmodum autē fiat executio filio condemnato, habetur *infrà*, *rem. l. §. fi.* Angel.

† Regulariter tamen filiusfamil. obligari potest, dempta hac mutui causa, & vobis ita vt si non sit soluendo, detrudatur in carcerem. *vt Lenm. sing. Ca. quibus. cod.* licèt sit sentiat contra Et in hoc non rectè *et in l. 3. §. ..., cd. vtrum. an verb. comment. ff de nu.* Et adde exceptionē Macedon. non fuisse post sententiā opponi posse quod pluribus aliis accidit. *nota in l. tametsi. ff. ad Maced. & Co de iure, & fall. igno. l. x*

d Dic idem si tacitè ratum habuisse dicatur, vt quia receperat litteras à filio cōntinētes, quòd pecuniæ mutuò acceptas soluerer, & non est statim protestatus de contraria sua voluntate: *vt est text. in l. si filius fa. ff. ad Maced.* Angel.

agere, quòd in hac actione [a] totius peculij ratio habetur: at in tributoria eius tantū quo negotiatur [b]. Et potest quisque tertia fortè parte peculij, aut quarta, vel etiā minima negotiari: maiorē autem partē in prædiis, vel mancipiis, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem, vel illam eligere [c] debet. Certè qui potest probare in rem domini versum esse, de in rem verso agere debet.

Dicta de dominis, & seruis, intelliguntur in parentibus, & liberis.

6. ¶ Quæ diximus [d] de seruo, & domino, eadem [e] intelligimus & de filio, & filia, & nepote, & nepte, & patre, auóve, cuius in potestate sunt.

Qui filiofamilias in patria potestate constituto mutuam dederit pecuniam, is neque in patrē, neque in filium etiam postquàm sui iuris effectus est, vllam habet actionem, Senatusconsulto Macedoniano ita constituente.

7. ¶ Illud propriè seruatur in eorum persona, quod senatusconsultum Macedonianū prohibuit mutuas pecunias dari eis qui in potestate parentis sunt: & ei qui crediderit, denegatur actio tā aduersus ipsum † filium, filiámve, nepotem, neptémve (siue adhuc in potestate sint, siue morte parentis, vel emancipatione suæ potestatis esse cœperint) quàm aduersus patrem [f], auúmve, siue eos habeat adhuc in potestate, siue emancipauerit. Quæ ideò senatus [g] prospexit: quia sæpè onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam cōsumebant, vitæ parentum insidiabantur.

f ¶ *Aduersus patrem.* etiam de peculio non tenetur pater: *vt hic dicitur & C. ad senatusc. Mace. l. si filius* & cautè colligitur, *C. ne filius pro patre, vel pater pro filio l. j.*

g ¶ *Senatus* scilicet senatusconsultum Macedonianum: *vt ff. ad Maced. l. j.* quod cessat in multis casib. s. xi. Primò si fuerit miles filiusfami. *vt C. ad senatusconsul. Maced. l. fin.* Item si dixerit, se patremfami. *vt C. ad senatusc. Maced. l. j.* Item si publicè paterfamil videbatur: *vt ff ad senatusconsul. Mace. l. si quis patremfamil.* Itē si fuerit in scholis: *vt ff ad senatusc. Maced. l. sed Iulianus. §. quod dicitur & C. eo. l. Macedoniani.* Item si alii creditori soluit: *vt ff. ad senatusconsul. Maced. l. sed Iulianus. § pa.* Item si factus paterfamil. debitum primò contractum quocunque modo agnouit: *vt C. eo. l. Zenodorus* Item si vertit in rem patris: *vt ff. eodem. l. sed Iulianus. § proinde si acceperit.* Item & si non accepit vt verteret in rem patris: postea tamen vertit: *vt ff eod. l. sed Iulianus §. proinde. versicu. sed & si ab initio* Item cessat quando pater consensit, vel præsens non contradixit: *vt ff. eo l sed Iulianus § quanquam & l. si tamen sciente. & C. eo. l si permittente.* Item si postea pater ratū habeat [d]: *vt Cod. eod l. fin. in princ.* Item si paterfamil factus soluere cœpit: *vt ff. eo l. sed Iulianus §. fi. & l. seq.* Alias autem locum habet, vt non teneatur pater vel filius, siue pecunia fuerit mutuo data, siue aliud in fraudem senatusconsulti, *vt ff. eo. l. si filiusfa. §. si autem & l sed Iulianus. §. mutui dationem*

Illud in summa] CAIVS. Dixi Iustiniano, Domine, satis dixisti de natura illarum actionum. Frater, dicit ipse, verum est. Adhuc in summa debes scire, quòd si aliquis contraxit cum filio, vel cū seruo, iussu patris, vel domini: vel in rem patris, vel domini aliquid versum fuerit, poterit agere cū patre, vel domino, ac si cū eo contraxisset: & ab eo condicere directa actione, vel institu. vel quod iussu, vel alia. Ipse enim, qui potest agere exercito. vel insti. poterit agere directa contra dominū, vel patrem: quia iussu ipsorum contraxisse videtur. Semper enim qui instituit, vel præponit: quasi iubere, & velle videtur quod cum eo ageretur. hoc dicit. Franc.

Actione quod iussu, vel de in rem verso, vel institoria, vel exercitoria potest agi directò contra patrē, vel dominum ex contractu filij, vel serui. ARET.

8. ¶ Illud in summa admonēdi sumus, id quod iussu patris, dominive contractum fuerit, quódque in rem eius versum erit, directò [a] [h] quoque posse à patre, dominóve condici, tanquàm si principaliter cum ipso negocium gestum esset. Ei quoque qui exercitoria, vel institoria actione tenetur, directò posse condici [i] placet: quia huius quoque iussu contractum intelligitur [k].

a ¶ *Directò.* paulò post ait, *principaliter.* ex quo apparet, idem esse directò, & principaliter: *vt & in l. vlt. ff. de legat. 3.* Certi condictio principalis est actio, siue directa: Quod iussu, De in rem verso, Institoria, Exercitoria, veluti accessoriæ quædam sunt actiones. Ergo agitur cum patre, dominóve, aut quasi cum reo principali, aut quasi cum accessore. Directa actio vtili opponitur, opponitur contrariæ, idque translatitium est opponitur verò etiam honorariæ. *l. electio. § si plurib. de noxal act.* & accessoriæ. *l. de ferre. § vlt. de iur. fisci.* & præparatoriæ. *l. 3. §. idem subiungit. l. si quis hominem. ff. ad exhib.* CVIACIVS.

h ¶ *Directò.* id est, certi cōdictione directa, non adhibita hac adiectione, de peculio, vel de in rem verso. Sed nunquid supradicta sex nomina: scilicet quod iussu, exercitoria, institoria, tributoria, de peculio, & de in rem verso, sunt nomina actionum? Respon. quidam quòd sic. & faciunt pro eis infinitæ leges, quæ dicunt de act. de pecu. & sic de singulis: vt patet etiam in rubrica cuiuslibet titu. Sed Io. contra. Dicit enim, quòd [a] sunt actiones: & facit *pro eo, ff. de nego. gest. l. mandati. & ff de pecul. l. xy. §. cui congruit.* ADDITIO. ¶ Not. quòd illæ actiones sunt adiectiuæ, non autem proprium nomen actionis. Et idem vult. *in gloss. in l. si tamen plures § fin. ff. de exercit. & in l. xy §. si filius. ff. de poen.* Ang.

a Quod iussu, exercitoria, instit. tribut. nō sunt actiones. sed actionum adiectiones.

i ¶ *Condici.* s. certi condictione, non adhibita hac adiectione institoria. Item & de in rem verso: *vt ff. de in rem verso. l. j. in princ. pet. l. si institorem.*

DE NOXALIBVS actionibus.

TITVLVS VIII.

Quotiens alienus seruus noxam, seu damnum cuipiam intulerit, actio noxalis aduersus dominum instituitur: qua si condemnatus fuerit, ei licet aut damnum soluere, aut ipsius serui datione, damni vitare æstimationem, is tamen qui noxæ deditus est, quamuis dominus serui sit effectus, eum tamen posteà damnum resarcientem manumittere cogitur.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

Non [b] *solùm ex contractibus eorum qui in nostra potestate sunt, conuenimur. sed etiam ex delictis. & quia pro eis noxaliter agitur, ideò de noxalibus ponitur.* ACCVRS. ADDITIO. *Ad istam continuationem facit* l. j. ff. eod.

b Cōtinuatio.

EX *maleficiis.*] Totus iste titulus diuiditur [c] principaliter in duas partes. Primò ponit qualiter deditio pro noxa habet locum in seruo delinquente. Secūdò, an habeat locum in filiosfamilias. Secunda ibi: *Sed veteres.* CAIVS. Quæsiui a legislatore in quibus habent locum noxales actiones. Et ipse resp. dicens, quòd introductæ sunt ex maleficiis seruorum. Et ponit exemplum in litera de diuersis maleficiis, pro quibus datur actio noxa. In quibus noxa. act. si condemnatus fuerit dominus noxaliter cōuentus, liberum est ei soluere æstimationem damni, vel dare seruū pro noxa. Sed domine, quid est noxa? dicit ipse. Noxa [d] est ipsum corpus quod delinquit, siue nocet: Noxia est ipsū maleficium, propriè loquēdo promiscuè tamen vtimur his verbis. s. noxia, & noxa, & sumitur ver. *Summa autē.* in quo pone sic casum. Quæsiui à legislatore quare fuit constitutum quòd dominus qui conuenitur actio. noxali, possit liberari dādo seruum pro noxa? Frater, dicit ipse: hoc summa ratione fuit introductū. Iniquum enim esset, si seruus per nequitiam suam domino suo vltra æstimationē corporis sui posset damnum dare. h. d. Franc.

c Diuisio.

d Noxa, & noxia differunt.

En

a ¶ *Ex maleficiis.* Idem est ex quasi maleficio: *ut ff. nau. cau. sta. l. fina. § servorum.* & de hoc plene diximus *supra, de act. § actiones autem.*

b ¶ *Furtum fecerint.* sup. extraneo. & idem in sequentibus articulis. Nam cum domino talia committendo, agi non potest: *ut sup. de obl. ex delict. § hi qui. & ff. de noxalibus. l. cum servum.*

Ex maleficiis[a] servorum, veluti si furtum fecerint[b], aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam commiserint, noxales actiones proditæ sunt: quibus domino damnato[c] permittitur, aut litis æstimationem[d] sufferre, aut ipsum hominem[e] noxæ dedere.

1. ¶ Noxa autem est ipsum corpus quod nocuit: id est, servus: noxia[e] ipsum maleficium: veluti furtum, damnum, rapina, iniuria.

2. ¶ Summa autem ratione permissum est noxæ deditione fungi. Namque erat iniquum[f], nequitiam eorum ultra ipsorum corpora domini damnosam esse.

Pro delicto servi dominus liberatur dando servum pro noxa: & in damnum passum transfertur dominium: quod auocari potest, si dominus emendet damnum, & velit eum manumittere. A R E T.

3. ¶ Dominus noxali iudicio servi sui nomine[g] conuentus, servum actori noxæ dedendo liberatur[h]: nec minus[i] in perpetuum eius servi dominium a domino transfertur. Sin autem damnum ei cui deditus est, servus resarcierit quæsita pecunia: auxilio[k] prætoris inuito domino manumittetur.

Noxalium actionum quædam sunt civiles, & quædam prætoriæ. A R E T.

4. ¶ Sunt autem constitutæ

c ¶ *Domino damnato.* nescienti cum delinqueret servus: vel scienti, tamen prohibere non valenti, alioquin in solidum tenetur: *ut ff. de noxa. act. l. 4. & l. in delictis. & C. eo. l. 4.*

d ¶ *Æstimationem.* puta decem ad quæ semper est obligatus. sed liberatur dando animal. scil. quousque actione iudicati conuenitur: *ut ff. de re iudic. l. miles. § decem. & ff. de petit. hære. l. etiam tenentur. § cum prædiximus.* A C C O R S.

e ¶ *Aut ipsum hominem.* Quid. cod. *aut hunc hominem.* quid. *aut hominem.* hos vero probarim potius, quam illas: malim tamen, *aut noxam dedere.* ut in § 1. *infra, de offic. iud. l. 1. ff. de nox. act.* alioqui non recte sequitur. *Noxa autem est corpus.* sed noxa etiam pro peccato accipitur. Noxæ igitur hominem dedere, id est, pro peccato, quod alibi *ad noxam, in noxam, l. si servo. § ult. de nox. actio. l. 1. § cum arietes. ff. si quadr. paup. fec.* C V I A C.

e ¶ *Noxia.* unde versus: Noxia delictum, delinquens noxa vocatur. sed quandoque unum pro alio vtimur.

f ¶ *Iniquum.* sed quandoque iniquius esset officium, alterius esse sibi damnosum, secundum Ioannem: *ut ff. de fur. l. si servus communis. § quod vero.*

Dominus noxali] C A S V S. Quod iam dictum est de noxalibus actionibus, sufficeret pro toto titulo. In § tamen isto dicitur, quod si dominus conuenitur pro maleficio servi, dando servum liberatur: & in isto casu licet dominus pro delicto servi, & non pro facto suo servum tradat ipsi actori, tamen dominium transfert in ipsum actorem, sicut transferret dominium servi in tradendo servum pro proprio facto: puta si vendidisset eum. ¶ Verumtamen scire debetis, quod si servus datus pro noxa quæsita pecunia ab amicis suis, damnum velit resarcire, auxilio prætoris manumittetur. Quod est mirabile: sed hoc est in favorem libertatis. h. d. Franciscus de Aretio.

a Hæc Gl. non est Accurs.

g ¶ *Servi sui nomine*[a]. not. quod dominus tenetur nomine servi, & ita debet fundari libellus secundum Ang. Aret.

h ¶ *Liberatur.* Sed cum servus non sit in obligatione: sed damni æstimatione: *ut ff. de re iudic. l. miles. § decem.* quomodo dando servum liberatur, cum aliud pro alio inuito creditore solui non possit: *ut ff. si certum petatur. l. 2. § 1.* Respond.[b] Speciale est: quia iniquum est, servi nequitiam ultra ipsius corpus extendi: *ut* ā *eod. § summa.*

b Vel dic: vendi. *Mart. in d. l. miles. § de re iud.* quod ibi servus grat in solutione vnde ipsum soluendo liberatur: *ut argu. l. si a sto. stipulatus ff. de sol.* Angel.

i ¶ *Nec minus* quasi dicat, licet detur pro alio: scilicet pro delicto, vel æstimatione delicti, tamen dominium transfertur.

k ¶ *Auxilio.* sed nonne iniquum est, auferri quod perpetuo sibi quæsitum est, ut modo dicebatur: & probatur *severum amotarum l. nō omnis.* Sed certe est speciale favore libertatis *sic & aliis. C. de patribus, qui fil. distr. l. 2. & ff. si liber ingenuus esse dicatur l. 2. sic & ff. de hæredib. instit. l. si pignora.* A C C V R S. A D D I T I O. Et dicit hic. Angelus, quod redimens aliquem ab hostibus (qui hodie intelliguntur infideles) potest eum retinere loco pignoris, ut serviat sibi per quinquennium: nisi se redemerit. *l. senatus. § f. ff. de lega. j. & l. 1. C. de capti.*

Sunt autem.] C A S V S. Ego dixi Imperatori. Domine, vellem scire, an actiones illæ

noxales actiones aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus, veluti furti[l] ex lege duodecim tabularum, damni[m] iniuriæ ex lege Aquilia. Edicto prætoris: veluti iniuriarum, & vi bonorum raptorum.

Omnis ad quem servus delinquens transit, noxaliter conuenitur. Et noxaliter etiam quis punitur pro delicto liberi hominis facti postea servus. A R E T.

5. ¶ Omnis autem noxalis actio caput sequitur. Nam si servus tuus noxiam commiserit[n]: quamdiu in tua potestate sit[o]: tecum est actio: si autem in alterius potestatem peruenerit, cum illo incipit actio esse: at si manumissus † fuerit, directo[p] ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diuerso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is servus tuus esse cœperit (quod quibusdam casibus effici primo libro[q] tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ antea directa fuisset.

Ex delicto servi proprii nulla competit domino actio, etiamsi postea alienetur, vel manumittatur. Item in servo alieno qui efficitur ipsius damnum passi. Item ex delicto domini non datur actio servo libero facto. A R E T.

Annotato: Quotiens ab initio actionis ortus impeditur, quamquam res ad eum casum perueniat in quo nasci actio posset, nihilo magis suscitatur, vel oritur actio: è regione autem

noxales procedat a iure ciuili, an a prætorio? Et dixit, quod ab vtroque iure procedunt. Est enim vna actio noxalis quæ procedit a lege duodecim tabularum, sc. actio furti non manifesti. Est & alia noxa, quæ descendit a lege Aquilia, sc. damni iniuriæ. & aliæ sunt actiones noxales, quæ descendunt a iure prætorio: veluti vi bonorum raptorum, & iniuriarum. Fran.

l ¶ *Furti.* sc. non manifesti. Nam[a] actio furti manifesti est prætoria: *ut infr. de perpe. & temp. act. § 1.*

a Furti non manifesti actio est ciuilis. Furti vero manifesti, prætoria.

m ¶ *Veluti furti.* Veter. *veluti furti lege 12. tabu. damni iniuria lege Aquilia.* Recte autem Accur. noster, [furti nec manifesti.] Actio enim furti nec manifesti in duplum est ex XII. tabu. Actio furti manifesti in quadruplum est e iure prætorio, quod & ex recentioribus Anton. Augustin. probat, & Ant. Contius Biturigum scholæ non incelebris doctor fortiter defendit, & mihi verissimum videtur. C V I A C I V S.

† Et idem si servus moriatur: quoniam tunc extinguitur crimen, & dominus liberatur, etiam si dolo possidere desiit ut sequitur conueniatur: vel antequam sit in mora iudicii accipiendi *l. ult. § si ea, quam ff. ... secundum Io. de Pla.*

m ¶ *Damni.* scilicet actio.

Omnis autem.] C A S V S. Scire debetis, quod omnis actio noxalis caput sequitur. Vnde si servus tuus damnum dederit, & postea incipiat aliquis eum possidere, agitur noxaliter contra nouum dominum ipsum servum possidentem: vel si manumissus fuerit, tunc poterit directo conueniri de delicto suo & similiter contingit e conuerso plerumque; quod ille qui tenebatur directo prima ex delicto suo, postea incipiat teneri noxaliter. & de hoc exemplificat dominus Iustinianus satis in litera hic dicit.

n ¶ *Commiserit.* sc. extraneo.

o ¶ *In tua potestate sit.* vel dolo fecisti quo minus sit. nam tunc vtilis noxalis locum habet *ut ff. eo. l. si bona fide. & l. electio. § si ei.*

p ¶ *Directo* hic distingue[b] an servus deliquit, an contraxit, primo casu si in dominum, non tenetur postea factus liber *ut supr. de obl. quæ ex delict. § hi qui. & infr. proxi. §. & ff. de fur. l. servi. & filii.* Si in extraneum, tenetur directo, ut hic. Si autem contrahat, & fuerit connexa gestio illa, quam gessit in servitute, cum ea quam in libertate fecit, tenetur, non alias: *ut ff. de nego. gest. l. cum actum. & C. an servus ex suo facto. l. 2. in fin.* nisi in casu: *ut C. de petitio hære. l. fina. § pen. in fin.* A D D I T I O. Alios etiam casus habes notatos in *l. cum actum. in glo. reddere ff. de nego. gest.*

b Servus manumissus, an & quando teneatur de gestis in seruitute.

q ¶ *Primo libro,* ut *supr. de iure perso. § pe.*

Si servus domino.] C A S V S. Pone, quod servus deliquerit contra dominum suum: certe de hoc nulla obligatio prodita est, quia nulla est actio ciuilis inter dominum, & servum & adeo hoc verum est, ut si nouum dominum inceperit servus ille qui contra dominum deliquit, obtinere: vel si liber factus fuerit, non possit quondam dominus contra eum agere, nec nouum dominum noxaliter conuenire. Sed quid si servus alienus aliquid deliquerit contra te, & postea factus fuerit servus tuus poteris ne agere contra de

ex dominum quondam serui tui nunc ex illo delicto? Et respō. dominus Iustinian. quòd iam finita est illa actio quæ primò competebat. Deducta est enim in eum casum a quo non poterat incipere. & quamuis postea illum seruum alienaueris, adhuc non poteris contra eum agere: sicut nec poterit seruus alienatus, vel manumissus in quem dominus suus deliquerat, agere contra ipsum. h. d. Franc.

a ¶ *Obligatio.* scil ciuilis: sed naturalis sic: *vt supr. de fideiussor.* §. j.

b ¶ *Cum ipso.* manumisso · *vt hic.* & *Cod eo. l. j. in fi.* ACCVRSIVS.

c ¶ *In potestate* cùm alienatus est, & *facit ff. de pec. l.* & *ancillarum.* §. *si seruus. ver. sed si alieno.* ACCVRS.

d ¶ *Esse cœperit* ante litem contestatam. Nam post litem contestatam non interciditur: *vt ff. eod. l. si alienus seruus.* Et est ratio: quia imputatur ei quare alienauerit: *vt ff. eod. l. quemadmodum. in princip.*

e ¶ *Interdicitur.* facit *ff. de usu l. verum. in fin.* §. *vesp* & *ff. de leg.* j. *l. legatarum. in fin.*

f ¶ *Non potuit.* scilicèt noxalis actio. ¶ Et non rem impedit, si deducitur in eum casum, à quo incipere non potest *arg supr. de leg* § *ex contrario.*

g ¶ *Non potes arg ff. de capt. & postlim. l* ij §. j. *alias de cap. demi. l* ij §. *eo. qui.*

Sed veteres] CASVS. Dixi vobis qualiter dominus conuenitur actione noxali, & qualiter poterit se liberare dando seruum pro noxa. Hoc etiam habebat olim locum in filiis vtriusque sexus. Noua autem constitutio recte respuendam hanc asperitatem existimat, & statuit, hoc solum in seruis habere locum: & maximè, quia veteres legum auctores scripserunt aliosfa. pro delictis eorum conueniri posse. h. d.

quæ semel nata est obligatio, si in eum casum res perducatur a quo initium capere nō posset, euanescit.

6. ¶ Si seruus domino noxiam commiserit, actio nascitur. Namque inter dominum, & eum qui in potestate eius est, nulla obligatio [a] nasci potest. Ideóque & si in alienam potestatem seruus peruenerit, aut manumissus fuerit; neque cum ipso [b], neque cum eo cuius nunc in potestate [c] sit, agi potest. Vnde si alienus seruus noxiam tibi commiserit, & is posteà in potestate tua esse cœperit [d], intercidetur [e] actio; quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit [f]. Ideoque licèt exierit de tua potestate, agere non potes [g]: quemadmodum si dominus in seruum suum aliquid commiserit: nec si manumissus, aut alienatus fuerit seruus, vllam actionem contra dominum habere potest.

Veteres iure filiosfamiliàs noxiam inferentes, nō secus, atque serui, noxæ dedebantur: quod vtpote asperū, & inhumanū hoc iure exauctoratum fuit: cum filiusfamiliàs, qui deliquit, ipse conueniri possit.

7. ¶ Sed veteres quidem hoc & in filiisfamiliàs masculis, & fœminis admisère [h]. Noua autem hominum conuersatio huiusmodi asperitatem rectè respuendam esse existimauit [i]: & ab vsu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur, filium suum, & maximè filiam, in noxam alij dare, vt penè [k] [a] per filij corpus pater magis quàm filius periclitetur: cùm in filiabus etiam pudicitiæ fauor [l] hoc benè excludat? Et ideò placuit, in seruos [m] tantummodò noxales actiones esse proponendas: cùm apud veteres legum commentatores inuenerimus sæpiùs dictum, ipsos filiosfamiliàs [n] pro suis delictis posse conueniri [o].

h ¶ *Admisère.* Iure [a] veteri dabatur filius pro noxa, vt seruus: vt hic. Itē occidebatur licite a patre, sicut seruus à domino: sed hodie non sic [b]: *vt supr. de his qui sunt sui. vel alie iu.* §. ij. & *supr. de iur perso.* §. ij. & *ff. de li. & posthum l in suum an fi.* & *C de pat. pe l. fi.*

i ¶ *Existimauit.* vt hic. & *Cod. de fur & ser. cor. l. apud antiq. in fin.* ACCVRSIVS.

k ¶ *Penè* i. ferè: vel pœnæ nominaliter. scil. per corpus pœnæ: & tunc diphthongatur. q. d. per corpus filij patientis pœnam.

a ¶ *Dare vt penè.* Om. vete. cod. *naro vt penè per corpus pater magis* rectissime. Sensus est patrem per corpus suum propemodum periclitari magis, quam filium Saluianus 8. *de proucd.* In supplicio filij pietas paterna torquetur. CVIACIVS.

l ¶ *Pudicitia fauor* ¶ No quod pudicitia est multum fauorizanda. *facit l. nec ei.* §. *pen. ff. de adop* Angel.

m ¶ *In seruos* id est, propter seruos.

n ¶ *Filiosfamiliàs* non etiam patres: vt si filiusfamilias iudex litem suam fecerit malè iudicando: *vt ff. de iudic l si filiusfamiliàs.* Vel si damnum alicui dederit proiiciendo, eo separatim habitāte à patre *vt supr. de oblig. ex quasi delict.* § *si filiusfamiliàs.* & *ff. de his qui deie. vel effu. l.* j. § *si filiusfa* & de his legibus dicit hic, cū dicit, antiquos commentatores ACCVRS.

o ¶ *Conueniri.* directò: *vt ff eod. l noxalis* & *l sequen* quibus filius condemnatis datur in patrem actio in factum de re iudicata in peculium: *vt ff. eod. l.* & *si condemnatus.* & *ff. de pecu l.* iij. § *sed si seruis.* ¶ Sed [c] quid si iudicium filius accipere noluit, imò contumaciter nō venit, an mitti actor debet in possessionem peculij profectitij? Videtur quòd non: quia ex delicto filij nō debet conueniri pater, vt hic dicitur. Econtrà videtur, quòd sic: quia alias diceret lex, quòd potest cedere bonis in peculio tali: *vt C. qui bo. cede. poss. l. cum & filij* in eo quod dicit vel a patre, &c. Sed huic verbo resp. Aldricus, quòd dicta lex, *cum & filij* loquitur de castrēsi, vel de eo quod habet a patre sibi cunti in castra donatum, quod etiam castrense dicitur *vt Cod. famil. ercisc. l. si filiusfamiliàs.*

a Et ideò quia hoc non erat etiam de iure Digestorum, necessario sequitur, quod iste text debet intelligi ante iura Digestorum. Aug.

b Filius olim pro noxa dabatur, & à patre licite occidebatur.

c Contumacia filij an faciat quòd actor mitti debeat in peculium profectitium.

SI QVADRVPES PAVperiem fecisse dicatur.

TITVLVS IX.

Quoties quadrupes contra innatam sui generis consuetudinem commota feritate, lasciuia, vel alio quouis modo damnum intulerit, actio noxalis aduersus quadrupedis dominum accommodatur: vt aut damni æstimationem soluat, aut animal noxæ dedat.

ANimalium [p] nomine †, quæ ratione carent, si quā lasciuia [q], aut feruore [r], aut feritate [s] pauperiem fecerint, noxalis actio [t] lege duodecim tabularum prodita [u] est. Quæ animalia si noxæ dedantur proficiunt seu ad liberationem: quia ita lex duodecim tabularum scripta est [x] [β]: vt putà, *Si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus [y], cornu petierit.*

SI QVADRVpes pauperiem fecisse dicatur

De maleficiis seruorum dictum est. nunc de maleficiis irrationabilium animalium. Nam [a] aut damnum dat homo liber, & tunc locum habet tit. supr ad leg. Aquil per totum. Aut seruus, & tūc locum habet supr tit. j. per totum. Aut aliud animal, & tunc locum habet hic tit. ACCVRS.

ANimalium.] Totus iste titulus diuiditur in duas partes. Primò, quando actio de pauperie locum habet, vel non. Secundò loquitur quando habet locum actio de ædil. e dic. vel non. Secūda ibi, *Hæc autem* vel ibi, *Cæterum.* CASVS. Quæsitu a legislatore, qualiter conueniamur nomine animalium quæ ratione carent, si damnum dederint? Et resp. si animal ratione carens, lasciuia, vel feritate damnum dederit, vel pauperiem fecerit aliceui: poteris contra te agi act. noxali de pauperie, quæ quidem actio descendit e lege xij. tabul. poteris tamen liberari dando illud animal pro noxa sed domine, qualiter animal irrationale potest dare damnum, aut pauperiem facere? Et ipse respond. Frater, si equus tuus calcitrosus calce percusserit aut bos cornu solitus cornu petere, cornu petierit & damnum dant, aut pauperiē faciunt: propter hoc locū habet hæc act. secundum quod de hoc in proæmio § apparebit. Et sum in versic. *hæc autem actio* Quæsiui a domino Iustinian. Domine, pro Deo dicatis mihi, vtrum hæc actio locum habeat in omnibus animalibus, quæ ratione carent? Et respond. Frater, hæc actio locum habet in omnibus animalibus quæ carent ratione, dummodo contra naturam sui generis, & consuetudinem moueantur, & alicui damnum dederint: cæterùm si ex naturali feritate alicui damnum dederint, cessat hæc actio vnde si vrsus a domino fugerit, & alicui nocuerit, vel pauperiem fecerit: non potest dominus eius quondam conueniri: quia ex quo fera euasit, desinit esse dominus. Et sumus in ver. *pauperies.* in quo dic casum Domine pro Deo exponatis, & dicatis mihi, quid est pauperies Et respond. Frater, pauperies est damnū sine iniuria, &c. Animalia autem irrationabilia, quæ ratione carent, non possunt iniuriam facere: quia iniuria pertinet ad noxalem actionem. h. d. ACCVRS.

p ¶ *Animalium.* s. quadrupedum *vt ff. eo. l. j. in princip* sed nomine damni dati a bipede, vtilis locum habet, *vt ff. eo. l pen*

q ¶ *Lasciuia* i. luxuria. [b] Vel dic, facilitate, vt facit pullus.

r ¶ *Feruore* id est, amore: vt si equus tuus, vt equam meā adiret, ostium meum fregerit. & dicitur feruor: quia calefecit amor: *vt in Auth. quib. mo. nat. effi. legi.* § *illud. versi. sed nihil coll.* vij.

s ¶ *Feritate.* i. crudelitate. i. sua nō sui generis natura: *vt* j. *prox.* §.

t ¶ *Actio.* quæ vocatur in factum, vel simpliciter de pauperie.

u ¶ *Prodita.* id est, adinuenta.

x ¶ *Scripta est.* vt *supr. tit.* j. §. *sunt autem* & *ff. eod. l.* j. *in princ.*

β ¶ *Scripta est* Deditio reiprodest ad liberationem: quoniam ita lex xij. tab. scripta est. At quæ sequuntur, vt puta *si equus*, &c. exempli gratia ponuntur: nec sunt ex xij. tab. CVIAC.

y ¶ *Solitus* subaudi in vtroque exemplo, etiam. Nam idem est & si non

a Obseruandi gatur gloss hanc, quæ tradit differentiā inter actionē leg. Aquil quæ est aduersus liberum hominem, & noxalem, quæ aduersus seruum, ac postremo actionem in factum de pauperie, quæ occasione quadrupedis datur, idem tradit gl. in c. si super ver. animalia. extrà de iniur. & dā. da dicēs tamē & Aquil. iniest. nom esse noxalem, & in quadrupedem quoque.

† Concord. cum hoc toto princ. c. si culpa. de iniur. & dam. dat.

b Et tunc animal pro noxa vt ponitur pro eodem

si non sit solitus vt in prin. huius tit. ADDITIO. Hoc verum si fere nocens non euasit, quæ habebat consuetudinem redeundi: alias si euasit, nec vtili, nec directa tenetur dominus, etiam si postea redierit: *ar. l. quis res §. aream ff. de sol.* Ang.

Hæc autem † actio in his quæ contra naturam [a] mouentur, locum habet. Cæterùm si genitalis [b] † sit feritas [c], cessat actio [d]. Denique si versus fugerit à domino, & sic nocuerit: non potest quondam dominus conueniri: quia desiit dominus esse, vbi [e] fera euasit [f]. ¶ Pauperies [g] autem est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest animal iniuriam fecisse dici, quod sensu caret [h]. Hæc [i] quidem ad noxalem pertinent actionem.

Si quadrupes non mansueta iuxta naturam sui generis dãnum dederit in liberum corpus non occidendo, dominus ex ædilitio edicto arbitrio iudicis condemnatur: in aliis rebus in duplum, vel noxalis actio his duobus casibus contra dominum dirigitur: & pœnales actiones pro eodem facto concurrentes non perimunt se concursu. ARET.

Annota: Quotiens plures pœnales actiones pro eodem facto competunt, concursu inuicem nequaquam se periment.

1. ¶ Cæterùm sciendum est, ædilitio edicto [k] prohiberi nos, canem, verrem, aprum [ß], vrsum, leonem [l] ibi habere, quà vulgò iter fit. & si aduersus ea factum erit, & nocitum [m] libero homini esse dicatur, quod bonum, & æquum iudici videtur, tanti dominus condemnetur [n]: cæterarum verò rerum quanti damnum datum sit, dupli. Præter has [o] autem ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit [p]. Nunquã enim actiones, præsertim pœnales de eadem re [q] concurrentes, alia aliam consumit [r].

a ¶ *Contra naturam.* id est, consuetudinẽ generis illius animalis: licèt sit sua consuetudo vt calcitret: *vt s. prox. §.* Nam maior pars equorum non percutit: & maior pars boum cornu non petit: quia equi [a], & boues dicũtur mansueti. Et mãsueta [b] dicuntur, quæ gregatim pascuntur. vnde secundùm hoc canis non est in numero ferarum, nec mansuetorum. Nam maior pars canũ non mordet: & maior pars non gregatim pascitur. ¶ Sed videtur etiam, quòd in his feris locum habeat hæc actio: *vt j. eod. §. fin. qua est contra.* Solu. vtilis (vt ibi) locum habebat, directa non: *vt hic, & ff. eod. l. j. §. in bestiis.* ACCVRS.

† *Contra: s. in gl. pa. in Glos. super verb. animalia. in mod. contra de mar.*

† *alias* genitalis.

a Equi, & boues mansuetis animalibus annumerantur.

b Mansueta animalia dicuntur quæ gregatim pascuntur.

b ¶ *Si genitalis.* id est, [c] si à genere habeat, quòd sit fera.

c Genitalis feritas ea dicitur, quam animal habet à genere.

c ¶ *Feritas.* id est, crudelitas.

d ¶ *Actio.* scilicèt directa.

e ¶ *Vbi.* id est, postquàm.

f ¶ *Euasit.* vt *suprà de re. diui. §. fera.*

g ¶ *Pauperies.* mirabilis est hæc expositio, & legalis: ideò sic fortè dicta: quia pauperiem aliquam facit: sicut & damnum diminutio, vel ademptio patrimonii dicitur: *vt ff. de dam. infect. l. iij.*

m ¶ *Pauperies autem.* Quid ergo fiet, si quadrupes depasta sit agrum alienum? depasci enim est vti: vti autem non est damnum dare. *l. qua occidit §. si quis alienum. ff. ad leg. Aquiliã* sed tamẽ vna eadẽque lege simul de pauperie quadrupedũ, & de pastu pecoris prodita est noxalis actio, auctore Paulo *lib. 1 sent. eod. tit.* CVIAC.

h ¶ *Sensu caret.* quandoque tamen res inanimata iniuriam facere dicitur impropriè: *vt ff. commod. l. si vt certo. § planè si sic commodaui.*

i ¶ *Hæc.* scilicet supradicta duo, & quòd nomina feræ bestiæ non agatur hac actione, & quòd nomine mansuetæ noxaliter tantum agatur: *vt suprà prox. § & in prin. tit.*

Cæterùm sciendum est.] CASVS. Iam dictum est s. quòd non habet actio noxalis de pauperie locum, nisi animal fuerit sine ratione, & contra naturam sui generis nocuerit. Et scire debetis, quòd ædilitio edicto prohibitum est, ne quis habeat canem, verrem, vel aprum, vel aliud animal, quod transeuntibus nocere possit, ea parte, qua vulgò iter fit. & si habeat, & illud animal libero homini nocuerit: condemnabitur ille qui illud animal habuerit, in quantum iustum visum fuerit iudicanti: non habendo deformitatis æstimationem, quia deformitas humani corporis æstimari non potest. Si autem in aliis rebus dedatit damnum condemnabitur in duplum. In versic. *præter has autem.* scire debetis, quod quando aliquod animal nociturum contra naturam sui generis, est in eo loco quà vulgò iter fit: præter actionem in factum, quæ descendit ex ædilitio edicto, similiter habet locum contra eum actio noxalis de pauperie vtilis. Sed domine, si sic est, ergo vos datis duas actiones pro eodem delicto. Frater, verum est. Cùm enim plures sint actiones pœnales ex eodem delicto descendentes, vna alteram concursu non tollit. hoc dicit. Franc. de Aret.

k ¶ *Edicto.* positũ *ff. de aedil. edict. l. hi enim §. deinde. & l. sequen.*

ß ¶ *Verrem, aprum* Hinc planum fit in *l. hi enim de aedil. edict.* hæc verba superesse, *vel minorem* CVIAC.

l ¶ *Leonem.* item lupum, pantheram, & generaliter omne animal quod debeat nocere, siue solutum, siue ligatum: ita tamen quòd damnum nihilominùs facere possit *vt ff. de aedil. edic. l. hi enim & l. & generali. & l. seq.*

m ¶ *Et nocitũ* in corpore, ita quòd non sit mortuus aliàs ec folidi debentur, [d] *vt ff. de aedil. edict. l. quà vulgò. §. resp.* ACCVRS.

d *Hæc pœna secundum Gl. quæ vulgò applicatur pro parte fisco, & pro parte parti allega. ff. de iis qui deic. l. si verò § cum pro eo iusiurando tag.*

n ¶ *Condemnetur.* ratione deformitatis non habita: sed impensarum tantùm in curatione factarum, & operarum amissarũ, & amittendarum: *vt ff. eo. l. ex hac.* Item condemnatur in duplum occasione damni dati in aliis reb. ex hoc edicto: *vt hic, & ff. de aedil. edict. l. quà vulgò. §. respon. in fi.*

o ¶ *Præter has.* i. præter hos modos agendi ædilitio edicto.

p ¶ *Habebit.* s. vtilem. aliàs contrà: *vt s. eod. §. hic autem.* ACCVRS.

q ¶ *De eadem re.* i. ex eodem facto & delicto.

r ¶ *Consumit.* hoc est intelligendum concursu. præceptione enim vna aliã consumit. ¶ Et ad euidentiam istorum, dic, quod quando [a] cõpetant plures actiones eidem, & contra eundẽ: aut omnes pœnales sunt, aut omnes rei persecutoriæ: aut aliæ pœnales, aliæ rei persecutoriæ. 1. Primo casu subdistingue: aut omnes ex vno delicto, & tunc vna tollit aliã præceptione, nõ in id quod excedit *vt ff. vi bonorum raptorum. l. j. & ff. de act. & oblig. l. qui seruum. §. respons.* & hoc cùm ex vno delicto: non autem concursu: vt hîc dicit. vbi autem ex diuersis factis, vna non tollit alteram etiam præceptione: *vt ff. de priua. deli. l. nunquam. in prin.* 2. In secundo casu, quando omnes sunt rei persecutoriæ: dic, quòd aut contra eundem dantur, & tunc tolluntur ad inuicem præceptione, nõ concursu: *vt ff. loc. l. si merces. §. culpa.* aut contra diuersos, & tunc non tolluntur etiam præceptione: *vt ff. de tab. exhib. l. locum. §. condemnatio.* 3. In tertio casu, sc. quando alia est pœnalis, & altera rei persecutoria, iterum subdistingue, quia aut est pœnalis originaliter, & tunc neutra per alteram tollitur: *vt ff. de fur. l. si pignore. § cum furti. & ff. de condict. furt. l. si pro fure. §. furti.* hoc tamen fallit in casu. *vt ff. nau. cau. stabul. l. & ita §. fi.* quia ibi competebat altera de iure communi, altera de iure speciali. Aut non est merè, vel originaliter pœnalis, & tunc vna per alteram tollitur. *vt ff. quod metus causa. l. metum. § licèt.* ADDITIO. Similem glossam habes: *ff. naut. caup. stabul. l. & ita.* quæ olim incipiebat, *idem ait § fi. & in l. nunquam actiones. ff. de regulis iuris* cuius regulæ tenor ponitur hîc in fi. text.

a *Actiones plures si competant, an vna mota tollantur aliæ.*

DE HIS PER QVOS agere possumus.

TITVLVS X.

Actiones intentantur per nos, & per procuratores nostros: quorum vsus olim prohibitus erat, nisi in certis casibus: sed nũc necessarius est, quando principalis agere, vel defendere impeditur. ANG. ARET.

NVnc admonendi sumus [s], agere [t] posse quẽlibet [u] hominem aut suo nomine, aut alieno. Alieno, veluti procuratorio, tutorio, curatorio:

DE HIS PER QVOS AGERE POSSVMVS.

Quia de actionibus diximus, videamus, per quos exerceantur, & in hoc incipit, Nunc. &c.

NVnc.] Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primò ponit vnum dictum bimembre. Secundò vnum membrum assumit, & declarat tam de iure antiquo, quàm hodierno. Tertiò declarat quid est procurator, & tutor. Secunda ibi: *Alieno veluti.* Tertia ibi: *Procurator.* CASVS. Accessi ad dominum Iusti. & quæsiui ab eo: Domine, quis est ille qui potest pro alio agere? Frater, dicit ipse: Scire debes, quod licitum est cuilibet nomine suo agere, vel nomine alieno. Nomine suo, sicut pro facto suo: nomine alieno, veluti nomine procuratorio, vel tutorio, vel curatorio. & sic seruatur hodie. Olim autem potuit quilibet agere nomine suo: sed nõ nomine alieno: nisi in casib. positis in litere. Et quia antiquitas ista modernis dura videbatur, & magnã adferebat incõmoditatẽ, quòd alieno nomine agere nõ licebat, eo quòd multis de causis impediebantur homines, quo minus res suas exequi possent: propterea cœperunt homines per procuratores litigare. h. d. Franc. de Aret.

s ¶ *Admonendi sumus,* id est, admonemus.

t ¶ *Agere.* sc. hodie.

u ¶ *Quemlibet.* scilicet idoneum: propter seruum, qui nec suo nec alieno nomine admittitur: *vt C. de iud. l. seruum.* [b] Item propter papillũ: *vt C qui leg. pers. hab. per totũ.* AC. ADD. Ex hac glos. nota.

b *Dic quòd seruus nõ potest esse in iudicio nisi in certis casibus de quibus in l. ver. curio. ff. de iud.*

SSS

nota, quòd lex generaliter loquens recipit restrictionẽ ex habilitate, siue idoneitate: *vt l. vt gradatim. §. & fi. ff. de mune. & hono.*
a ¶ *Cum.* id est, quamuis.
α ¶ *Pro populo.* Pro populo syndicus, actor: pro libertate assertor: pro tutela tutor: sed & pro populo, pro libertate, & de suspecto tutore, qualibet experiri potest. CVIAC.

cùm a olim in vsu fuisset alterius nomine agere non posse, nisi pro populo α, pro libertate, pro tutela. Prætereà lege Hostilia permissum erat, furti agere eorum nomine b qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa abessent, quive in eorum cuius c tutela essent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem † habebat, quòd alieno nomine neque agere, neque excipere actioné licebat, cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & ætas & necessaria peregrinatio, itemque aliæ multæ causæ sæpè hominibus impedimento d sunt, quò minus rem suam ipsi exequi possint.

Procurator constituitur verbis habilibus interpositis, etiam aduersario absente, & ignorante. Aoge.

1. ¶ Procurator neque certis verbis e β neque præsente semper aduersario, imo plerumque eo f ignorante cõstituitur. Cuicumque g enim permiseris rem tuam h agere, aut defendere i, is tuus procurator intelligitur.

De tutoribus, & curatoribus remittit.

2. ¶ Tutores, & curatores quemadmodum constituantur, primo libro k expositum est.

b ¶ *Eorum nomine* scilicet si quis faceret furtum captiuis, vel reipub. causa absentibus. ADDITIO. Dic, quòd hæc ratio fuit impulsiua, secundùm Ang.
c ¶ *Cuius.* id est, alicuius q. d. procurator potest agere nomine eorum qui sunt in tutela, captiuorum, & reipublicæ causa absentium.
d ¶ *Impedimento.* sed quid si nullum sit impedimentum? Respon. idem: *vt ff. de procu. l. j. § vsus.*

Procurator.] CASVS. Accessi ad dominum Iust. & quæsiui ab eo, si procurator debeat institui certis verbis, & præsente aduersario? Et respond. dominus Iusti. dicens, quòd certa, & solennia verba non oportet esse, quibus procurator constituitur: sed per quæcumque verba constitui potest: dum tamen per verba ad hoc apta cõstituatur. & procurator absente aduersario, & etiam ignorante eo, plerumque cõstituitur. Sed domine, qualiter constituuntur tutores, & curatores? Frater, hoc in primo libro habuisti. h. d. Franc.
e ¶ *Neque certis verbis.* Imò quibuslibet, aptis tamen ad hoc, siue generaliter, siue specialiter. In casibus a tamen speciale mandatum exigitur, vt in interdicto de lib. ho. exhi. *vt ff. de procur. l. Pomponius. in princip.* Idem si mando alicui, quòd inueniat maritũ filiæ meæ: *vt ff. de ritu nup. l. generale in prin.* Itẽ in causa suscepti tutoris: *vt ff. de procur. l. non solum. §. fina.* Item quando duos generaliter facio procuratores: nã neuter ab altero exiget: nisi habeat speciale mandatum: *vt ff. de procur. l. itaque. & l. quo duos* Item in integ. resti. petenda: *vt ff. de mino. l. illud. § si talis.*
β ¶ *Neque certis verbis.* Et hoc est quod Paulus ait *lib. 1. senten.* Procuratorem nudis verbis constitui, sequitur ex vet. lib. *neque præsente aduersario: imò & plerumque.* CVIAC.
f ¶ *Eo* scilicet aduersario.
g ¶ *Cuicumque.* scilicet habili, nõ b militi: *vt ff. de proc. l. filiusf. §. veteranis.* 2. Item non fœminæ: *vt ff. de proc. l. fœminas. & l. neque.* 4 Item non habenti imminens impedimentum quare non possit cogi: *vt ff. de proc. l. neque fœmina.* 5. Item non minori xxv. an. *vt ff. de proc. l. minor* 6 Item non furioso, vel muto: *vt ff. de proc. l. 9. §. furiosus. & l. mutus. 1. resp.* 7. Item non accusato de crimine capitali: *vt C. de procu. l. reum.* ACCVRS. ADDITIO. Qui omnes prohibentur esse procuratores, nisi fuerit lis contestata. Et est ratio: quia hæc exceptio debet opponi ante litem contestatam: alias habilitatur persona procuratoris. *vt hic per docto. & in l. sta demùm. & in l. exigendi. C. de procur.*
h ¶ *Rem tuam.* ergo & vnam, & plures. ergo nuntius c est procurator, quod verum: *vt ff. de proc. l. j. §. j.*
i ¶ *Defendere.* scilicet mandato interueniente. aliàs simpliciter positum hoc verbum, *defensor*, intelligitur d sine mandato: sed procurator cum mandato est: *vt ff. de procu. l. si procurator. §. per contrarium.* & facit ad hunc §. *ff. famil. ercis. l. planè in fin.*
k ¶ *Primo libro,* vt T. *qui da. tut. pos. per totum & de legi. agna. tut. per totum. & per alios seq. tt. vsque ad titu. de satisd. tuto. & curatorum.*

† Nor. igitur propter hominum necessitatẽ, & commoditatem, vsum procuratorum esse introductum: qui tamẽ etiam sine necessitate constitui possunt. Nam liberum est cuilibet procuratorem cõstituere, vel non cõstituere: *vt hic & l. 1. § vsus ff. de proce.* Quod in liminabis *vt d. § vsus.* notatur.

a Mandatum speciale in multis casibus exigitur.

b Procuratoris officium quibusdam est interdictum.

c Nuntius est procurator.

d Defensor à procuratore differt: ille sine mãdato, hic cum mandato.

DE SATISDATIONIBVS.

Facta a mentione procuratorum à quibus satisdatio exigitur, competenter de satisdatione subiungitur. ACCVRSIVS.

a Continuatio.

DE SATISDATIONIBVS. TITVLVS XI.

Antiquo iure quisquis in rẽ, vel in personam suo nomine agebat satisdare non adstringebatur: alieno autem nomine agens, rem ratam dominum habiturum præstare debebat. Cæterum reus in rem actione conuentus, siue suo, siue alieno nomine iudicium susciperet, satisdationis iudicatũ solui onere grauabatur: personali verò actione impeditus, ita demum, si alieno nomine defendebatur.

Satisdationum modus alius antiquitati placuit, alium nouitas per vsum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor l compellebatur, vt si victus esset γ, nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem, potestas esset petitori, aut cum eo m agendi, aut cum fideiussoribus n eius: quæ satisdatio appellatur *Iudicatum solui*. Vnde autem sic appelletur, facile est intelligere o, námque stipulabatur quis, vt solueretur sibi quod fuisset iudicatum. Multò magis is qui in rem actione conueniebatur, satisdare cogebatur δ, si alieno nomine iudicium accipiebat. Ipse autem qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator verò si in rem agebat, satisdare iubebatur, rem ratam dominũ habiturũ. Periculum p enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores verò, & curatores eodem modo quo procuratores satisdare debere, verba edicti q r faciebant: sed

Satisdationis. b Titulus iste sic diuiditur in tres partes. Primò ponit, quid iuris erat olim circa satisdationem in iudicio, siue quis agebat nomine suo, siue vt procurator. Secundò quid iuris sit hodie. Tertiò extendit hanc legem ad omnes prouincias. Secunda ibi: *Sed hodie hæc.* Tertia ibi: *Quam formam.* CASVS. Modus satisdationis alius fuit olim, alius est hodie. Apud antiquos ita erat olim, quòd quicumque conueniebatur actione in rem, & suo nomine, ipse debebat satisdare sub hac forma, quòd si victus esset, rem restitueret, vel litis æstimationem: & super hoc dabat bonum fideiussorem: & licebat petitori agere cum ipso reo, vel cum eius fideiussore & ista satisdatio vocabatur olim *iudicatum c solui*: quoniam ponebatur pro iudicato soluendo, & multò fortiùs debebat præstare istam satisdationem qui conueniebat in rem actione, & nomine alieno. Sed quid erat de eo olim qui agebat act. in rem? Frater, aut agebat nomine suo & tunc non cogebatur satisdare, dominum suum rem ratam habiturum. Periculum enim aliàs esset ipsi reo, ne ipse dominus iterum ageret pro eadem re. tutores etiam, & curatores qui agebant actione in rem nomine pupillorum, vel adultorum, eandem satisdationem interponere solebant. Sed quid erat olim in actio. personali? Frater, in persona actoris idem intellige quod in persona rei. In persona tamen rei est differentia, quia in personali actione, reus si suo nomine conueniatur, nullam satisdationem præstat de iudicato soluendo: Si autem alieno nomine conueniatur in actione personali, tunc necesse habet satisdationem præstare de iudicato soluendo: quia in aliena re nemo idoneus defensor sine satisdatione intelligitur. hoc dicit. vsque ad illum § *sed hodie.*
l ¶ *Possessor.* suo nomine conuentus.
γ ¶ *Si victus esset.* Vet. non habet, *esset.* Sunt verò huius satisdationis vestigia quædam in *l. si petitor § si seruus. & passim sub titu. iudic. sol. l. penult. de dolo. l. si vnum hominem de fideiussor. l. in causa. §. si ex parte. de procurator. l. 2. de præt. stip.* CVIACIVS.
m ¶ *Cum eo.* scilicet reo victo.
n ¶ *Aut cum fideiussoribus.* ex fideiussione.
o ¶ *Facile est intelligere.* cùm nomen d sit consequens rei: *vt supra, de dona. §. est & aliud.*
δ ¶ *Satisdare cogebatur.* Non tantùm de iudicato, sed etiam de rato. *l. Pomponius. §. sed & si quis. de procurat.* De iudicato cauet etiam si apud acta constitutus, vel alias confirmatus sit: *l. 1. C. de satisd.* non tamen de rato. CVIAC.
p ¶ *Periculum.* facit *ff. de proc. l. non solum. §. item ait. & de iur. l. nam postea.*
q ¶ *Edicti.* sc. prætoris, quod edictum non habemus.
r ¶ *Verba edicti. L. seruum. §. aut prætor. de procurat.* vulgò autem receptum est, vt ne caueant de rato: quia domini sunt: &

b Diuisio.

c Iudicatum solui.

d Nomen consequens rei esse debet.

verò

verò rem in iudicium deducunt, nisi si dubitetur, an tutores, vel curatores sint, vel an administratio eis commissa sit. *l. vulgò. de administrat. tut.* quod & in actoribus vniuersitatum obseruatur. *l. item. §. actor. quod cuiu. vniuers.* Actores autem tutorum, vel curatorum omnimodo cauent de rato: id est, siue dubitetur de decreto, siue non. *l. actor. ff. rat. rem hab.* idémque dicendum est de procuratoribus, siue cōstet de mandato, siue non. CVIAC.

a ¶ *Ha.* scilicet tutoribus, & curatoribus. ¶ Sed quando hoc? Respon. fortè tunc quando erāt testamentarij, vel dati scilicet per inquisitionem. Nam tunc non cauebant de rato *vt supra de satisda. tut. in prin.*

b ¶ *Remittebatur* scilicet de facto.

c ¶ *Hæc ita erant.* hic non debet esse § secundum Io. quia & quod sequitur, est de antiquitate.

d ¶ *Agitur.* vt suo nomine agens nō caueat, aliàs caueat rem ratam dominum habiturum: *vt §. sed §. ipse autem. & §. procurator.*

e ¶ *Omnimodo* scilicet siue cum mandato, siue sine mandato.

f ¶ *Satisdaret.* scilicet iudicatum solui.

aliquando his [a] agentibus satisdatio remittebatur [b]. Hæc ita erant [c], si in rem agebatur.

1. ¶ Si verò in personam, ab actoris quidem parte eadē obtinebāt quæ diximus in actione qua in rem agitur [d]: ab eius verò parte cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interueniret, omnimodo [e] satisdaret [f], quia nemo [g] defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Quòd si proprio nomine aliquis iudiciū accipiebat in personam: *Iudicatum solui* satisdare non cogebatur [h].

Suprascriptis satisdationib. ex auctoritate hodie reus quauis actione suo nomine conuentus, de lite ad finem vsque prosequenda quandoque satisdatione idonea, quādoque iuratoria cautione cauere debet.

2. ¶ Sed hodie hæc aliter obseruātur. Siue enim quis in rem actione conuenitur, siue personali [a] suo nomine, nullam satisdationem [i] pro litis æstimatione [k] dare compellitur: sed pro sua tantùm [l] persona, quòd in iudicio permaneat [l] vsque ad terminum [m] litis: vel committitur suæ promissioni [o] cum iurejurando, quam iuratoriam cautionem [o] vocant: vel nudam promissionem [p], vel satisdationem pro qualitate [q] personæ [r] [s] suæ dare compellitur.

a ¶ *Omnimodo satisdaret.* Defensor in iudiciis in rem & de rato cauet, & iudic. solui. De rato ideò, quia si fortè fortuna ipse vincatur, periculum est, ne reuersus dominus rem qua de agitur, suam esse petat. In iudiciis in personam, de iudicio cauet, non de rato. *l. de pupillo. § pen. l. vlt. de no. op. nunt.* nam condemnato defensore, non est ratio, qua possit dominus retractare id quod actum est, exceptis quibusdam, in quibus & ob eam rem de rato exigitur cautio *l. sed & si ea. § vlt. & l. prox. de procu.* CVIAC.

a Defensor nemo idoneus efficitur sine satisdatione.

g ¶ *Quia nemo.* Nota antiquam regulam, quæ etiam hodie bona est *vt hic. & §. eo § si verò reus. & ff. de procura. l. non videtur. & l. qui proprio § qui alium.*

h ¶ *Non cogebatur.* In hoc solo casu differebat ab actione in rem, licèt per multa verba hucusque inter eas notauerit differētiam. ADDITIO. Dic secundùm Ioan. Fab. quòd hæc glo. rectè loquitur, quæ supponit quòd olim conuentus actione personali, non satisdabat, & idem dicit, *ff. de procur. l. si procurator meus. in glo. non datur.* Sed contrarium dicitur in rubr. *iudic. solui.* pro qua *ff. de solut. l. cum quis. § de peculio* secundùm Ang.

b Rei iudicio sisti, non iudicatum solui hodie satisdāt.

c Cautio iudicio sisti tribus modis perficitur.

Sed hodie] CASVS. In superioribus dixi, quòd conuentus actione in personam, non tenebatur iu. sol. satisdare: sed conuentus in rem actio. suo nomine, satisdare tenebatur iudi. sol. Sed hodie aliud est, siue enim hodie aliquis conueniatur [b] in rem, siue in personam, & suo nomine, non tenetur satisdare de iud. sol. Sed tenetur satisdare iudicio sisti vsque ad terminum litis. & in ista cautione [c] quandoque statur suæ promissioni cū iurejurando, aliquando suæ nudæ promissioni: aliquando fit ista cautio per bonos fideiussores secundùm qualitatem personæ, si fuerit extraneus. Secùs si fuerit patronus, vel parens, quilibet fideiussor pro idoneo habetur. h. d. Franc.

a ¶ *Siue personali.* Vet. *siue in personam.* & in § *si verò reus: vel personam* CVIACIVS.

d Satisdationi oboenlus fideiussorem dare cogitur.

e Iudicatū solui cautio tria continet.

f Satisdant actores de duobus.

i ¶ *Nullam satisdationem.* id est, nullam promissionem per fideiussores facere. Nam satisdatio [d] per fideiussores fit: *vt ff. qui satisd. cogand. l. j.* Nam nec de [e] defendendo, nec de dolo, quod absit: nec iudicatum soluere promittit, quæ tria continentur sub clausula hac, scilicet, iudicatum solui *vt ff. iud. sol. l. iudicatū solui.* nec vllam aliam, nisi vnam quam subijcit. ¶ Sed econtra nunquid actor [f] aliquam facit satisdationem? Dic, quòd sic duas. Primò, quòd litem contestabitur vsque ad duos menses computandos à die libelli porrecti: *vt in Auth. de exec. & hoc. §. j. coll. vij. quæ est Auth. in C. de lit. contest. l. libellum.* Aliam, quòd persistet vsque ad finem: & si victus fuerit iniustè se mouisse litem, decimam partem litis nomine expensarum dabit reo: *vt in Auth. de litis § ad excludendas coll. ix. quæ est in C. de episc. & cle. Auth. generaliter.* Quandoque tamen hæ duæ ex consuetudine non seruantur, nec sunt in vsu. ACCVRS.

k ¶ *Pro litis æstimatione.* iudicatum solui ACCVRS.

l ¶ *Sed pro sua tantum.* Hodie reus non satisdat iudicatum solui, sed iudicio se adfuturū vsque ad finem litis aut satisdat, aut Institut.

iurat, aut repromittit. Iurat [a] vir illustris *l. quoties. C. de dign.* & qui immobilia possidet. *l. si ... qui satisd. cog. l. in sacris. C. de prox. sacr. scri. l. multis. C. de prin. agen. in reb. Nov. Valent. de episc. iud.* Repromittit clericus in quibusdam causis, qua de re agitur *in l. cum clericus & l. omnes. C. de episc. & cler.* CVIAC.

a Qui iurēt, & repromittant.

Totiens actoris procurator rati cautionem præstare debet, quotiens de mandato dubitatur, quod etiam in procuratore eorū locū sibi vindicat qui alienarum rerum administratores sunt. reus autem conuentus procuratorem etiam mandato munitus) iudicatū solui satisdare debet: à qua satisdandi onere releuatur, domino iudicialiter, vel extrà, eius nomine cum clausulis opportunis, & bonorum hypotheca, de iudicato soluendo fideiubente.

l ¶ *In iudicio permaneat.* hæc satisdatio [b] appellatur iudicio sisti: *vt patet. & ff. qui satisd. cogan. l. ij. § prætor ait. in fi.* ¶ Et caue tibi in notanda differentia horū capitulorū. hic enim primò loquitur quando immobilia non possidet: *vt hic. & ff. qui satisdar. cog. l. sciendum est. in prin.*

b Satisdatio in iudicio sisti ad id quod interest committitur. *l. 2. ff. qui satisd. cogan.* datur que aduersus fideiussorē actio in factū, & certi conditio generalis, *secundum Glos. in d. l. 2. § si.* Et adde Barto. *in l. 2. ff. iudi. sol.* in hoc, habeat executionē parata aduersus fideiussorē sine nouo processu, & Bal. *in § si verò reus.*

m ¶ *Ad terminum.* hoc est tempus definitiuæ sententiæ. ¶ Sed nunquid fideiussor tamdiu tenetur, scilicet quandiu durat lis? Distingue, aut fideiussit in certum tempus, & tunc tamdiu tenetur, & non vltra: *vt Cod. de fideiuss. l. pen.* Aut non, nec in causa publica, nec in scriptis: & tunc non tenetur vltra duos mēses: vt dicitur *d. l. C. de fideius.* Et est ratio, quia actor videtur sibi remittere, cùm promiserit litem se contestaturum vsque ad duos menses: *vt in Auth. de exeen. §. j. coll. vij.* Si autem in causa publica, vel in scriptis: tunc perpetuò, vel (quod est verius) vsque ad triennium tenetur, cùm tantùm duret instantia causæ: *vt C. de iudi. l. properandum. in princip.* ¶ Sed nunquid sub pœna fidei hæc satisdatio? Respon. non, nisi conueniat inter partes: sed interesse tantum venit: *vt ff. qui satisda. cogan. l. ij. §. p.* Sed si est promissa, & est statutum tempus intra quod reoeatur fideiussor: si quidem sex mensium est, intra alios sex menses poterit fideiussor moram purgare, si maius, non habet tamen nisi sex menses, intra quos potest moram pœnæ purgare. si exhibeatur reus, licèt primò exhibitus non fuerit: quæ dic: *vt Cod. de fideiuss. l. antepe.* [c] ¶ Sed quid si possidet immobilia tantum, quæ valent x. & conuenitur in centum, nunquid satisdabit? Respon. sic, ad minus in eo quod excedit, quia quod iuris est in toto, quoad totum, idem erit in parte quoad partem: *vt ff. de acqui. hered. l. si seruus eius,* & dixi *in l. qua de tota. in gloss. dicta sunt. ff. de rei vendic.*

c Intelligas dispositionē huius l. procedere in casu suo: videlicet in stipulatione prætoria, & iudiciali: non autem in stipulatione conuentionali, vt ibi ponit Bal. Angel & Sal. & no Bart. in l. 4. circa fin. ff. de ea pro reo, quod no. secundum Ang.

n ¶ *Promissioni.* scilicet vbi possidet immobilia. Item propter priuilegium: *vt Cod. de prin. agen. in reb. l. fin. lib. xij. & de digni. l. quoties. eodem lib.* Item in casu quando non possidet immobilia, *vt Cod. vt omnes tam ciui. quàm crimin. l. j. ibi, iuratoria tantùm cautione.*

o ¶ *Iuratoriam cautionem.* scilicet iudicio sisti.

p ¶ *Nudam promissionem.* repete, dare compellitur, vt [d] œconomus, & alij clerici: *vt in Auth. de sanct. episc. §. si quis autem pro pecuniaria causa coll. ix.*

d Iuratoria cautione committitur œconomus.

q ¶ *Pro qualitate.* vt si sit parens, vel patronus rei, vel actoris: vt quia vocet patronum, vel parentem: tunc [e] enim quilibet fideiussor pro idoneo accipitur: *vt in ius vocati vt eant. l. j. ij. & iij. ff. qui satisd. co. l. ij. § iij. & §. quod ait prætor.* ¶ Sed nunquid hodie indistinctè satisdandum est: *vt in Auth. de exhiben. & intro. re. §. suscepto. coll. v. quæ est in C. de lit. contest. Authen. offeratur?* Respon. Illa secundum distinct. huius l. intelligitur. Nam posteriora per priores intelliguntur: *vt ff. de leg. & senatuscon. l. sed & posteriores.*

e Fideiussor quilibet etiam non idoneus, & quibus casibus detur.

r ¶ *Persona.* scilicet rei.

s ¶ *Pro qualitate personæ.* Fideiussores idonei dantur pro qualitate rei qua de agitur. *l. 1. ff. in ius voc. vt eant. l. si verò §. 1. qui satisdar. cōg.* non, vt ACCVRS. opinatur pro qualitate rei cum quo agitur. Sensus autem horum verborum, *pro qualitate personæ suæ,* hic est, pro qualitate reorum, aut fideiussoriam, aut iuratam, aut nudam ab eis repromissionem præstari. CVIAC.

Sin autem per procuratorem. CASVS. Suprà dictum est, quòd si aliquis suo nomine conueniatur, quòd nunquam satisdabit de iudi. sol. sed solùm præstabit cautionem vsque ad terminum litis. Sed quid si quis litiget per procuratorem? Frater, per procuratorem potest actor litigare, vel reus. Et primò videamus de illis qui litigant per procuratorem ex persona actoris. tunc enim necesse est, quòd caueat de rato, si dubitetur de man

de mandato. Si enim constet de mandato, tunc non tenetur cauere de rato. Sed qualiter poterit constare de mandato procuratoris? Franci tibi dico, de mandato procuratoris constabit, si mandatum est actis insinuatum: vel si dominus litis in iudicio est præsens, & in iudicio procuratoris personam confirmauerit. Idem obseruandum est de tutore, & curatore volente agere per procuratorem: & in aliis quibuscumque personis alienarum rerum gubernationem habentibus: *vt in glo.* Et sum in versic. *Si verò aliquis.* in quo ponit casum sic: Iam habuistis, quid iuris sit quando lis infertur per procuratorem actoris: modò videamus, quid iuris sit quando lis suscipitur per procuratorem rei. Tunc enim potest reus præsens esse fideiussor procuratoris sui coram iudice: vel extra iudicium potest esse fideiussor sui procuratoris pro omnibus clausulis contentis sub illo verbo, iud. sol. ita quòd teneatur per illam satisdationem & etiam hæres eius. Debet etiam cauere procurator rei, quòd reus veniet ad iudicium tempore sententiæ definitiuæ: vel si non venerit, quòd soluet omnia quæ in definitiua sententia fuerint nisi a definitiua ipsa fuerit appellatum. b. d. Hæc tamen vltima cautio in persona rei hodie non habet locum, nec etiam aliæ duæ in persona actoris, scilicet quod caueat, se contestaturum litem intra duos menses: & quòd idem soluet decimam partem litis, si succumbat. vnde quod satisdetur in lege cauetur, sed in vsu non habetur. Franc.

3. ¶ Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel suscipitur, in actoris quidem persona, si non mandatum [a] actis insinuatum [b] est, vel præsens dominus litis in iudicio procuratoris sui personam confirmauerit [c], ratam rem dominum habiturum [d] satisdationem procurator dare compellitur: eodem obseruando, & si tutor, vel curator, vel aliæ tales personæ [e], quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium inferunt [f].

4. ¶ Si verò aliquis conuenitur: si quidem præsens [g] procuratorem dare paratus est, potest [h] vel ipse in iudicium venire, & sui procuratoris personam per *Iudicatum solui* satisdationem solenni stipulatione firmare: vel extra iudicium satisdationem exponere [i], per quam ipse sui procuratoris fideiussor existat [k] pro omnibus *Iudicatum solui* satisdationis clausulis [l], vbi & de hypotheca suarum rerum conuenire compellitur [m], siue in iudicio promiserit, siue extra iudicium cauerit, vt tam ipse, quàm hæredes eius [n] obligentur: alia insuper cautela, vel satisdatione propter personam ipsius [o] exponenda [p], quòd tempore sententiæ recitandæ in iudicium veniet [q]: vel si non venerit, omnia dabit fideiussor [r], quæ in condemnatione continentur [s], nisi fuerit prouocatum.

Quisquis absentis defensionem subire vult, eum iudicatum solui satisdare opera pretium est.

5. ¶ Si verò reus præstò [t] ex quacunque causa non fuerit, & alius velit defensionem eius subire, nulla differentia inter actiones in rem, vel personales introducenda, potest hoc facere: ita tamen, vt satisdationem [u] *Iudicatum solui* pro litis æstimatione præstet. Nemo [x] enim secundùm veterem regulam (vt iam dictum est [y]) alienæ rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur.

a ¶ *Mandatum.* extra ius factum.

b ¶ *Insinuatum.* id est coram iudice demonstratum.

c ¶ *Confirmauerit.* repete non, nam confirmare potest, & tunc satisdare non tenetur *vt i. proxi.* §. alias est in litera, non. ACCVRSIVS. Nota quòd quando procurator agit præsente domino, & confirmante, non potest procurator repelli defectu mandati, sed vbi dominus mittat literas aduersario, vel iudici: *vt l. si procuratorem. ff. de procu.* Angel.

d ¶ *Habiturum.* id est, quòd dominus hab. bit ratum, quæ committitur, quando dominus scit, & potest habere ratum, & non habet *vt ff rem ra. hab. l. qui enim* §. *1. & ff. de sol. l. ratum.* [a] vbi dicitur, ratum autem habere dominus debet, cùm primùm certior factus est. Hic tamen distinguit, an sit certũ habere mandatum, & tunc non cauet. *vt hic, & Cod. de satisd. l. 1.* Aut certũ est, quod non habet, & tunc etiam non admittetur *vt ff. de neg. gest. l. si pupilli.* §. *pen.* Aut dubium est, & tunc secundùm P. est in electione rei vtrum exigat probationem mandati a procuratore, an satisdationem recipiat: & est pro eo argu. *in Auth. de coll.* §. *cui. in fin. coll. ix.* Sed ibi non loquitur de procurat. sed de exactore tributorum. Sed Ioan. contra. Dicit enim in electione procuratoris esse, quod duorum istorum facere velit: quia [b] quoties ad duo quis alternatiuè tenetur, eius est electio: *vt supra de act.* §. *huic.* Bul. autem distinguebat, verùm diceret, non habeo mandatum, & tunc probet mandatum. an dicat, dubito: & tunc satisdat. Sed Ioan. opinio verior est. Præstat etiam aliam cautionem procurator actoris: scilicet de defendendo eum pro quo agit: *vt ff. de procur. l. seruum.* §. *fin.* alias denegatur ei actio: *vt ff. de procu. l. mutus* §. *pœna.*

e ¶ *Personæ.* vt [c] sunt patres in bonis filiorum: *vt C. de bo. ma. l. 1. & de bo. quæ lib. l. fi.* §. *vbi autem.* 2. Item orphanotrophi, & brephotrophi: *vt C. de episc. & cler. l. orphanotrophos.* 3. Item œconomi, vel actores, vel syndici: *vt ff. quod cuiusque vniuer. no. l. 1.* §. *quibus. & l. nulli. & l. item.* §. 1. *& C. de sac. sanc. eccle. l. iubemus.* §. *certa prom. ibi. nulli œcon. mo. & C. de episc. & cle. l. omnes qui vbique.* §. *hoc nihilominus.* 4. Itẽ apocrisarii: *vt in Auth. quomodo oper. episc.* §. *& illud coll.* 1. 5. Item magistratus nomine municipii. [d] *vt C. de tut. propter calum. dan. l.* 4. §. 3. Isti enim possunt inferre per alium litem, vt hic subiicit.

f ¶ *Per alium inferunt.* scilicet per procuratorem quod est intelligendum, si prius ipsi litem contestentur, & fictitium domini efficiantur: *vt C. de procu. l. neque.* aliàs non: cùm non domini, sed administratores sint: & procurator a domino debet constitui: *vt ff. de procu. l.* 3. *in princip.* ¶ Sed si ipsæ supradictæ personæ agunt, nunquid de rato cauent, vel de iudicato soluendo, si conueniuntur? Respon. non: *vt Cod. de adm. tut. l. tutoret debita. & l. sancimus.* §. *defensionem.* Sed tamen in tutore videtur dicere lex contra, si sit incertum de officio suo: *vt ff. de adm. tut. l. vulgo.* Sed certè ibi nõ dicit, quod debeat de rato cauere, sed quòd reus damnum non subibit propterea quòd ille non sit tutor. ¶ Sed [a] quæ est ratio, quod procuratores satisdant, sed supradictæ personæ nõ? Respon. quia prædictæ personæ quasi domini sunt: *vt ff. pro emp. l. qui fundum* §. *si tutor. & de episc. & cler. l. orphanotrophos.* sed in procuratoribus secus: quia non sunt domini verè, sed ficte: *vt ff. de procur. l. 1. in prin.*

g ¶ *Præsens.* præsentem accipe etiam si sit in hortis vel in continentibus ædificiis: *vt ff. de procur. l. præsens. & l. & qui in foro. & l. & ideò.*

h ¶ *Potest.* id [b] est, debet secundum quosdam. dicunt enim quòd si dominus est præsens: ipse tantùm debet fideiubere pro procuratore suo. si autem absens est, procurator potest, & debet fideiussores suos dare. & facit pro eis *ff. de sol. l. si ad defendendum & ff. de procu. l. qui proprio in prin.* 2. Vel dici potest, quod etiam si dominus est præsens, tamen potest procurator dare alios fideiussores, cùm [c] etiam sine mandato quilibet possit alium defendere: *vt C. de satisd. l.* 3. *& C. de procu. l. exigendi.* & etiam inuitum *vt ff. de sol. l. solutionem* & ita propriè accipitur hoc verbum *potest.*

i ¶ *Exponere.* actuis, vel notario scribenti procurationem: ex cuius stipulatione quæritur actori vtilis actio: *vt ff. rem pupil. sal. fo. l. non quasi.*

k ¶ *Fideiussor existat.* No. quòd [d] dominus etiam extra iudicium potest pro suo procuratore fideiubere, & releuare eum ab omni onere satisdandi, fideiubendo pro eo notario, qui de suo mandato est rogatus *vt l. si defunctus. in prin. ff. de procurat.* Ange.

l ¶ *Clausulis.* quæ [e] clausulæ tres sunt, scilicet de defendendo reo, & de dolo quid absit, & quod sonat ipsum verbum: *vt ff. iud. sol. l. iudicatum solui & hic dicitur.*

m ¶ *Compellitur.* per iudicem. ACCVRSIVS.

n ¶ *Hæredes eius.* Nam [f] habet naturam hæc stipulatio, vt ad hæredes transeat, sicut illa iudicato solui: *vt ff. si quis caut. l. si enim.* §. *qui iniuriarum.*

o ¶ *Ipsius* scilicet rei. ACCVRSIVS.

p ¶ *Exponenda.* a procuratore.

q ¶ *Veniet.* scilicet reus, qui litem prius contestatur est suo nomine.

r ¶ *Fideiussor.* datus nunc à procuratore.

s ¶ *Continentur.* ergo debet condemnari procurator præsens.

Si vero reus. CASVS. Intellexi §. præcedentem in eo qui præsens erat & constituit procuratorem ad se defendendum. Si autem reus sit absens, siue conueniatur in rem, siue in personam, procurator eius debet satisdare iud. sol. pro litis æstimatione: nec alio modo admittetur, quantæcunque bonæ famæ fuerit, quia nemo, &c. Franc.

t ¶ *Præstò* scilicet post litem contestatam contra reum.

u ¶ *Satisdationem.* No. quòd siue [h] interueniat procurator ante lit. contest. *vt supra eod.* §. *si verò.* debet satisdare: siue posteà: *vt hic, & Cod. de consor. eius. lit. l.* 4. ¶ Nec obstat quod dicitur, quòd debet fieri ante litem contest. *vt ff. de procu. l. Pomponius.* §. *ratihabitionis.* quia ibi interuenit procurator ante lit. contest. vbi autem postea interuenit, & postea [h] satisdat: vt dictum est.

x ¶ *Nemo.* scilicet procurator: *vt ff. de procuratoribus. l. qui proprio.* §. 4.

y ¶ *Dictum est.* suprà eod §. *ab eius.*

Margin notes:

a Dic. quòd in illa stipulatione rati committitur admittere se & si ad totale vel particulare interesse prout satis pro parte, vel nullo modo habetur *ff. rem rat. hab. & Bar. &c.*

b Electio est promissoris in alternatiuis.

c Personæ alienarum rerum gubernationem habentes.

d Magistratus municipales pro sua ciuitate, vel municipio possunt agere *vt ff. quod in aut.* Ang.

a Procuratores satisdant, non autem patres orphanotrophi.

b Potest, id est, debet.

c Defendit quilibet etiam sine mandato.

d Fideiubere pro suo procuratore etiam extra iudicium dominus potest.

e Iudicatum solui tres clausulas habet.

f Iudicatum solui satisdatio ad hæredes transit.

g Iudicio sisti satisdatio ad hæredes transit.

h Procuratores sine interuentu ante litem contestatam, siue post, tenetur satisdare.

i Et adde huiusmodi satisdationis effectum esse, vt procurator possit ad defendendum domini & iudicium suscipiendum *ff. de procu.* Item vt domini mortè nõ finitur mandatum.

a ¶ *Regia.*

a ¶ *Regia vrbe.* scilicet Constantinopolitana. 1. Vel dic de veteri Roma Accvrs.
b ¶ *Caput. C. de vete iur. enucl. l. 3. §. nulla. vers. sed & si qua leges.*
c ¶ *Sequi.* imò non videtur inspiciendum, quid ibi fiat, sed quid fieri debeat. *vt ff. de offic. præsi. l. sed licet. quæ est contrà* Sed hæc est intelligenda, quando ex certa scientia est consuetudo, vel lex: non per errorem, vt ibi. & facit ad hanc, *ff. de leg. & senatuscon. l. de quibus.* Accvrs. Additio. Hoc verum quando lex tollit consuetudinem. alias vnusquæque ciuitas abundat in sensu suo: & sic obseruare debet suam consuetudinem: & ex generali principis permissu inducere potest particulares consuetudines etiam contra leges, quibus stari debet: *vt habetur in §. ex non scripto supra de iure natu. gent. & ciui.* Quæro tamen an in fideiussorem de iudicato soluendo fiat executio sine nouo processu? Et communiter doct. dicunt quòd sic: *vt in l. fi. Cod. de vsu. rei iud. & Bart. in l. 3. ff. iud. sol. per text. d. l. fi.* vbi dicitur, *statim*: quia dictio *statim*, importat summariam cognitionem sine ordine iudiciario: *vt l. momentanea. C. vnde vi.* dic vt in dictis iuribus latius per do. Ange.

Experientia est rerum magistra. Aret.

6. ¶ Quæ omnia apertiùs, & perfectiùs à quotidiano iudiciorum vsu in ipsis rerum documentis apparent.

Omnes ciuitates debēt sequi consuetudinem ciuitatis Romanæ.

7. ¶ Quam formam non solùm in hac regia vrbe [a], sed etiã in omnibus nostris prouinciis (etsi propter imperitiam aliter fortè celebratur) obtinere censemus: cùm necesse sit, omnes prouincias, caput [b] omnium nostrarum ciuitatum: id est, hanc regiam vrbem, eiúsque obseruantiam sequi [c].

DE PERPETVIS, ET temporalibus actionibus, & quę ad hæredes, & in hæredes transeunt.

DE PERPETVIS, ET TEMPORALIBVS, &c.

a Cõtinuatio. *Quia de [a] actionibus est dictum; & quædam sunt perpetuæ, & quædam non: ideo de his ponit,* vt ¶ eod. in prin. *Item quia quædam transitoria sunt hæredibus, & contra hæredes, & de his ponit* ¶ eod. ¶ non autem. Accvrs.

Additio *Sed melius resideret ista rubrica immediatè post titulum de actio. quia continuatur à remotis nimium, cum non simus in prin. libri.*

b Diuisio. [H]Oc loco.] Totus iste tit. diuiditur [b] in tres partes. Primò ponit regulam, & exceptionem: scilicet, quæ actiones sunt perpetuæ. Secundò ponit regulam, & exceptionem, scilicet quæ actiones sunt transitoriæ ad hæredes. Tertio ponit nouum casum. Secunda ibi, *Non autem omnes.* Tertia ibi, *Superest.* Casvs. Scire debetis (dicit Iustinia.) quòd quædam actiones erant olim perpetuæ. hoc est, sine temporis præfinitione durabant. sed hodie quædam sunt perpetuæ: id est, duratiuæ vsque ad tempus a sacris constitutionibus constitutum, hoc est, vsque ad triginta annos. cuiusmodi sunt illæ actiones quæ descendunt a legibus, & a sacris constitutionibus Imperatorum, & senatuscon. sed prætoriæ regulariter loquendo & olim erant, & hodie sunt annales: quia prætoris imperium & olim erat, & etiam hodie est annale. & hoc dicit. Et caue tibi, quia propter hoc quod dicit litera, donec sacræ constitutiones tam in rem, quàm in personam, &c. non vult innuere, quòd actiones in rem solæ erant perpetuæ, sed hoc ideò dicit, quia tam in realibus, quàm in personalibus dederunt sacræ constitutiones fines certos. & sum in ver. *aliquando.* Supra proxi. § dixit Iustin. quòd plerumque sunt annales prætoriæ actiones. Sed domine, quare dicitis vos *plerumque*? Et respon. ideò, quia non omnes prætoriæ actio. annales sunt: sed aliquando perpetuæ, hoc est, vsque ad finem sacris constitutionibus constitutum duratiuæ: vt patet in bono. poss. hæreditatis petitione, quæ datur succedenti de iure prætorio. Hæc enim est prætoria. & tamen perpetua & idem in fideicommissariis: quia bonorum possessores sunt hæredes de iure prætorio: fideicommissarij verò sunt viles loco hæredum: vnde coniunctos immediatè vnum post alium habetis istos tit. in ff. vete. similiter in pœnalibus prætoriis quædam actiones reperiuntur perpetuæ: vt act. furti manifesti, quæ a prætoris iurisdictione descendit. Absurdum enim videbatur, actionem ita famosam anno finiri. h. d.

d ¶ *Ex lege.* xij. tabularum: vt famil. erciscund. *vt ff. famil. erciscun. l. 1.* Item noxalis de pauperie: *vt suprà, si quadru. paupe. fecis. dica. in princip. & ff. si quadru. paupe. fecis. dica. l. 1. in principio.*

e ¶ *Senatúsve consulto.* vt hæreditatis petitio: *vt ff. de peti. hære. l. item veniunt. § prides. & C. de pet. har. l. fi. in princ.* Item si quis clauum de naui abstulerit, cuius causa tota nauis perit: *vt ff.* Institut.

de incen. rui. nau. l. iij. § senatusconsultum.

f ¶ *Constitutionibus.* vt [a] condictio ex lege, quæ datur ex constitutionibus quibuslibet post leg. xii. tab. constitutis: *vt ff. de condic. ex leg. l. vnica & ff. ad leg. Iul. de adul. l. quod ex his. & C. de don. l. si quis argentum. § fin. & suprà de act. § tripli.* Vel ex quacunque alia parte iuris, vt plebiscito, vt patet in lege Aquilia: *vt suprà de leg. Aquil. § cæterum & ff. ad leg. Aquil. l. 1.* Nam quinque sunt partes iuris præter prætorium: *vt suprà de iu. natu. §. constat* & totum est iusciuile *vt ff. de iust. & iur. l. ius autem ciuile.* & actiones ex eo descendentes sunt perpetuæ, vt hic dicitur: id est, sine præfinitione temporis secundùm antiqua tempora. Sed sacræ constitutiones in [b] personalibus metas imposuerunt xxx. annorum: *vt Co. de præscript. xxx. vel xl. an. l. sicut, & l. omnes & Cod. quibus non obiicitur longi. tempo. præscri. l. neque & C. de anna. excep. l. 3. & de cens. pecu. l. 4.* In realibus [c] autem imponitur meta per constitutiones in rebus mobilibus trium annorum: in immobilibus x. an. inter præsentes: xx inter absentes. & hoc quando [d] titulum habet possessor. alias xxx. an. *vt Cod. de vsuc. transfor. l. j. & ¶. de vsuc. §. 1.* In hypothecaria [e] etiam quæ est in rem, certa statuuntur tempora vel x. vel xx. vel xxx. vel xl. an. *vt C. si aduer. cred. l. diuturnum. & C. de præscri. xxx. an. l. cum notissimi, & de anna. exce. l. 1.* ¶ Sed quomodo erat perpetua rei vindicatio secundùm antiqua tempora imò temporalissima *vt ¶. de vsuc. in princ.* Respon. quod hic dicit, quòd erãt perpetuæ scilicet personales: sed metæ imponuntur tam in realibus, quàm in personalibus. ¶ Itẽ [f] caue tibi, quia duæ personales sunt ciuiles, quæ durant per annum tantum. vna iniuriarum [g], quæ descendit ex lege Corn. *vt C. de iniur. l. si non conuitij cau. fi.* Alia, quæ datur ex leg. Iul. repetundarum, *vt ff. ad leg. Iul. repe. l. 4.*

a Quæ actiones ex constitutionibus oriãtur. Actiones ex quinque partibus iuris descendẽtes, sunt ciuiles, & perpetuæ

b Personales actiones triceñio præscribuntur
† De hoc verbo *perpetua*, quot modis accipiatur, vide Glo. in. q. 2. c. ex ann. § perpetuo.

c Reales actiones quo tẽpore præscribantur

d Adde vltra titulũ requiri etiã possessionem nam sine possessione nõ inchoatur vsucapio *l. sine possessione ff. de vsucap.* licet aliquãdo inchoata trahatur ad fi. *vt l. cum post ff. de vsucapio. sine mundat l. 1. & scæuola. ff. si quis iusta. li. esse iuss.* Angel.

e Hypothecaria quo tẽpore præscribatur

f Quædã personales actiones non sunt perpetuæ

g Imò hæc actio ciuilis iniuriarum est perpetua. *Gl. in l. si non conuitij § in fi. C. de iniuriis.*

TITVLVS XII.

Quæcumque à iure ciuili constituta fuerunt actiones, olim quidem perpetuæ erant: hodie verò certis sunt finibus limitatæ: prætoriæ autẽ si pœnales existãt, anno perimũtur, dempta furti manifesti actione: sin rei persecutoriæ sũt, perpetuò dãtur.

HOc loco admonendi sumus, eas quidem actiones quæ ex lege [d], senatúsve consulto [e], siue ex sacris constitutionibus [f] proficiscuntur, perpetuò † solere antiquitùs competere, donec sacræ constitutiones tã in rẽ, quàm in personã actionib. certos fines [a] dederũt. Eas [g] verò, quę ex propria pręcoris iurisdictione pendent, plerũque [h]

a ¶ *Certos fines.* Omnium autem celeberrima est constitutio Theodosii de præscriptione xxx. annorum *l. sicut C. de præscrip. xxx.* de qua & in Nouell. Th. & Valet. *de xxx anno. præscrip.* & in No. *de epis. and.* Sidonius Apollinaris *lib.* x. Per ipsum ferè tempus, vt decemoraliter loquar, lex de præscriptione tricennij fuerat proquiritata, cuius peremptoriis abolita subtiles lis omnis in sextum tracta quinquennium terminabatur. Intelligit autem Sidonius No. de præscript. xxx. *anno.* nam vt ex eodem auctore apparet, Asterio consule ea lex proquiritata (& id quidem decemuirale verbum est) fuit. De hac præscriptione Cassiod. *lib.* 5. Tricennalis, inquit, humano generi patrona præscriptio eo quo cunctis, vobis iure seruabitur. & Suidas in verbo, [illegible] Quod autem ait de hypothecariis, & præscriptione xl. annorum, in debitoribus locum obtinet, & hæredibus debitorum, & posterioribus creditoribus quamdiu debitor superstes est. alioquin ad hypothecariam sufficit xxx. annorum præscriptio. Addit & in quibusdam aliis causis necessariam esse præscriptionem xl. annorum, quod ex titu. *de præscrip. xxx. vel xl. ann.* colligi potest, nósque id ad maiorem scribendi diligentiam reseruamus, nunc prætermittemus. Cvtacivs.

g ¶ *Eas.* scilicet pœnales. & tunc non est necesse: *plerunque.* vel si habes *plerunque*, expone: *vt infrà.* Accvrs.

h ¶ *Plerunque.* h. d. propter prætorias rei persecutorias, quæ [h] perpetuæ sunt. 1. Nisi in rescissoria, quæ annalis est, quia contra ius ciuile datur: *vt ff. de act. & oblig. l. in honorariis. § sed cũ rescissa. & suprà. de ac. §. rursus. & ¶ ea. t. 2.* Item nisi in redhibitoriis, quæ dantur ad tempus, licèt rei sint persecutoriæ: *vt ff. de edil. edic. l. sciendum. §. fi.* quia dantur contra id in quod conuenerunt contrahentes. Item fallit dicta regula: *ff quod fal. tuto. au. l. breuem acti. no. § hæc actiones. & quæ in frau. cre. l. ait prætor §. si debitorem. ver. annus C. de dolo. l. fi. & ff. de eo per quem fac. est. l. 3. § penul.* ¶ Si autem sunt pœnales [i] prætoriæ, locum habet quod hic dicitur, vt sint annales: siue pœnales ex vtraque parte, siue ex altera tantùm: *vt ff. de cal. l. 1. & de in ius vo. l. penul. & ff. de ali. in. mu. cau. fac. l. vel post annum.* Accvrs. Additio. Sed secundùm An. illa est pœnalis ex vna parte tantùm:

h Prætoriæ actiones regulariter perpetuę, quibusdã exceptis vt sunt rescissoria, redhibitoria, quæ to in. nasis, & de dolo. vide Bal. in tract. de præs. 4. parte 4. vers 5.

i Prætoriæ pœnales sunt annales.

& ideò non videtur benè excipi. Sed Bart. *in l. honorarius. ff. de ac. & obli.* concludit, quòd omnes rei persecutoriæ ex vtraque parte sunt perpetuæ. Ex parte autem actoris, rei persecutoriæ: & ex parte rei pœnales, & finiuntur anno.

b ¶ *Intra annum.* scilicet vtilem. Nam de talibus annis prætores loquebantur: *vt patet ff. de vi, & vi ar. l. j. §. quod autem ait prætor. intr. annum. & ff. de adil. edic. l. sciendum §. fin.* nisi in casu, vbi est inutilis ad sui principium: sed continuus ad sui processum: *vt ff. de calum. l. annus.*

intra annum [a] viuere. Nam & ipsius prætoris intra annum erat imperium. Aliquando [b] tamen & in perpetuum extēduntur, id est, vsque ad finem cōstitutionibus [c] introductum: quales sunt eæ quas bonorum possessori [d], cæterisque qui hæredis loco sunt [e], accommodat. Furti quoque manifesti actio quamuis ex ipsius prætoris iurisdictione proficiscatur [f], tamen perpetuò datur. absurdum enim esse existimauit [g], anno eam terminari.

Ex maleficiis pœnales actiones quāuis contra hæredes non dentur, hæredibus tamē offensi dantur, excepta actione iniuriarum: actiones autē ex cōtractu dolo inito aduersū hæredes si nihil ex eo ad eos peruenerit, minimè competunt. Omnes tamen pœnales actiones lite contestata contra hæredes transeunt.

h ¶ *Aliquando.* ecce quare dicis, *plerumque.*

a ¶ *Constitutionibus* de quibus dixis *suprà eod. in princ.*

d ¶ *Bonorum possessori.* id est, cuilibet possessori, qui vult succedere de iure prætorio, qui habet hæreditatis petitionem bonorum possessoriam: de qua habes, *ff. de possessoria hæred. pet. per totum.* Accvrs.

e ¶ *Hæredis loco sunt.* vt quibus restituta est hæreditas per fideicommissum: quibus datur hæreditatis petitio fideicommissaria: de qua habes, *ff. de fideicomm. hære. pet. per totum.* Et hæ duæ sunt rei persecutoriæ. Accvrs.

f ¶ *Proficiscatur.* Nota, [a] actionem furti manifesti esse prætoriam, sed non manifesti est ciuilis: *vt ī. de nox. § sunt autem.*

g ¶ *Existimauit.* scilicet prætor & idem in qualibet pœnali in eo quod peruenit ad delinquentem: *vt ff. de vi. & vi arma. l. j. in princ. & ff. de dolo l. Sabinus.*

Non autem omnes] Casvs. Expediuit iam dominus Iustinianus primam partem rubri. modò incipit tractare de secunda parte, dicēs, Non autem omnes, &c. vnde quæsitum, vtrùm omnes actiones dentur hæredibus, & in hæredes? & resp. quòd nō. Certissima est enim regula iuris, quæ dicit, ex maleficio actiones in hæredes non competere: cuiusmodi sunt actio furti, vi bo. ra. iniuriarum, damni iniuriæ. quod intellige lite non conte. contra defunctum: etiam si ad hæredes furtum peruenerit per maleficium. Et possem cum isto §. coniūgere illum §. *pœnales actiones,* &c. dicendo, quòd pœnales actiones descendentes ex maleficio, lite conte. cum defuncto, competunt, vel dantur hæredibus eorum qui maleficium passi sunt: excepta actione iniuriarum, & si qua alia similis inueniatur. & sumus in versi. *Aliquando tamen.* Quia propter quandam generalitatem, quam vidistis modò in §. præcedenti (vidistis enim, quòd certissima iuris regula est, quæ dicit, ex maleficio pœnales act. in hæredem non cōpetere & habetis regulam istam, *ff de pri. deli.*) videbatur à contrario sensu, quòd omnes actio. quæ non sunt pœnales ex maleficio, dentur in hæredes: & sic quòd omnes actiones ex contractu prouenientes dentur contra hæredes: ideò contra generalitatem istam sumptam à contrario sensu, ex ista generali regula loquitur litera ista, & dicit. Aliquando tamen actio ex cōtractu non datur contra hæredem; veluti si dolosè versatus fuerit testator in contractu, & ex dolo testatoris ad hæredē res non peruenerit. Et sum in versi. *Pœnales autem.* Suprà vidistis, quòd certissima est iuris regula, quæ dicit, ex maleficio pete*n*tis pœnales actiones, de quibus supra dixi, si ab illis principalibus personis in eis lis fuerit cōtestata, hæredibus dantur, & in hæredes transeunt. h. d. Franciscus.

h ¶ *Non autem* hîc ponit diuisionem, quòd aliæ sunt transitoriæ, aliæ non: sed superior fuit, quòd aliæ erant perpetuæ, aliæ non: *vt ī. eod. in princip.*

i ¶ *Ipso iure.* scilicet ciuili.

k ¶ *Dari solent.* scilicet iure prætorio Accvrs.

l ¶ *Ex maleficiis* scilicet priuatis, vt subiicit in exemplis, & subaudi, vel quasi maleficiis: *vt suprà, de obligat. ex quasi delict. §. fi.* [b] ¶ Quid in publicis, de quib tractatur ī. *de publ. iudi.* Respō. idem, & plus: quia etiam lite contestata non transeunt contra hæredes: *vt ff de accusa. l. ex iudiciorum.* nisi [c] in quinque casibus. 1 ¶ Primus est legis Iuliæ maiesta. in duobus capitulis tantùm eius legis: *vt ff. ad leg. Iuliam maiest. l. fin.* 2. Secundus est crimen hæresis: *vt C de apost. l. ij. & l. apostatarum in* n. 3. Tertius est crimen repetundarum. 4. Quartus est de residuis. 5. Quintus peculatus crimen: *vt ff. ad legem Iul. pecu. l. fi.*

m ¶ *Non competere.* nisi [d] lis fuerit contestata: *vt infrà, §. pœnales. & ff. de act. l. ex iudiciorum. in fi.* Item nisi aliquid ad hæredem peruenerit, tunc enim tenetur: *vt ff. de calum. l. in hæredem. & ff. quod me. cau. l. videamus.* ¶ In duobus tamen casibus est contra, vt in actione vi bono. rapto. quæ non datur in hæredem, licèt ad hæredem aliquid peruenerit: sed furtiua datur condictio: *vt ff. vi bo. rapt. l. ij. §. fin.* Item in interdicto vnde vi: quod non datur in hæredem: sed in factum actio: *vt ff. de vi, & vi arm. l. ij. §. fi.*

a Furti manifesti actio, prætoria, non manifesti, ciuilis.

b Dic, quòd est verum in quasi delicto omittēdo commisso, secus si cōmittendo: *vt l. 4. §. ff. de dam. inf.* vel dic vt ibi per Bar. Ange.

c Morte quæ crimina, & delicta nō extinguantur.

d Iure cōi & in delictis, & in cōtractibus siue ad hæredē quid peruenerit, siue nō peruenerit, siue cū defuncto fuerit lis contest. siue minime, semper hæredem teneri in solidum. *16. q. 6. c. si episcopum. & 12. q. 2. c. episcopus. vbi Gloss. hanc distinctionem ponit. & de sepul. c. fi. & Inno. cap. ex litteris. de rap.* Vnde inferunt, hæredē vsurarij. defūcti ad restitutionē vsurarū teneri: *vt in c. tua nos. de vsur. & not. in cap. quanquam. de vsur. lib. 6.*

1. ¶ Non autē [h] omnes actiones quæ in aliquem aut ipso iure [i] competunt, aut à prætore dantur, & in hæredem æquè competunt, aut dari solent [k]. Est enim certissima iuris regula, Ex maleficiis [l] pœnales actiones in hæredem rei non competere [m]: veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriæ [n]. Sed hæredibus [o] huiusmodi actiones competunt, nec denegantur, excepta iniuriarum actione [p], & si qua alia similis inueniatur [q]. Aliquando tamen etiam ex contractu [r] actio [s] contra hæredem non competit; veluti cùm testator [β] dolosè [t] versatus sit, & ad hæredem [u] eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autem actiones quas suprà diximus [x], si ab ipsis principalib. personis fuerint contestatæ [y], & hæredibus

n ¶ *Damni iniuria.* legis Aquiliæ actio.

o ¶ *Sed hæredibus.* id est, hæredibus eorum qui passi sunt hæc maleficia.

p ¶ *Iniuriarum actione.* Nam hæc non datur hæredi nisi lis contestetur. hoc ideò: quia non est in bonis nostris ante lit. contest. *vt ff. de iniur. l. iniuriarum. ij. & l. iniuriarum. j. in principio. & in gloss. y.* Est & alia ratio quia nihil mihi de patrimonio abest, nec reo adest: *vt ff. de col. bo. l. cùm emancipati. §. emancipatus.* Sunt & alia similia et, vt subiicit, in quibus nec actori aliquid de patrimonio abest, nec reo aliquid adest: vnde idem iuris est quod & in ista, vt est actio in factum, quæ datur contra libertum vocantem patronum in ius sine venia, in quinquaginta aureos, vel in filium vocantem patrem: *vt infrà de pœna temer. lit. §. fin. & ff. de in ius vo. l. pen.* Idem in popularibus act. vt si quis habeat positum, vel suspensum: *vt ff. de his qui deie. vel effu. l. si verò. §. qua autem.* Quidam dicunt idem de actione in factum de calumniatoribus: *vt ff. de calum. l. hac actio.* Sed certè ibi alia est ratio, quia habet condictionem ob turpem causam, vt ibi dicitur. Item quia abest ibi aliquid actori, & adest aliquid reo, vnde non est simile supradictis.

q ¶ *Et si qua alia similis.* Huic similis fuit actio de moribus. *l. vlt. C Th. de inc. nupt.* Cviac.

q ¶ *Inueniatur.* hic continuatur ille §. qui est ī *eo* §. *pœnales.*

r ¶ *Etiam ex contractu.* non solùm ex delicto.

s ¶ *Actio.* scilicet de dolo, nata propter dolum adhibitū in contrahendo. Nam si [a] dedit dolus causam contractui, nō agitur actione ex eo contractu, cùm nullus sit, sed de dolo: *vt hic. & ff. de dolo. l. & eleganter. in prin.* Si enim esset incidens, ageretur actione ex eo contractu, vt purgaretur dolus: *vt ff. de act. empt. l. Iulianus. § si venditor.* & daretur in hæredes: *vt ff. de act. & oblig. l. ex contractibus.* s. Vel pone casum, quòd dolus fuit incidens, vel superueniens, & remanet contractus, & non agitur contra hæredem, nisi peruenerit aliquid ad eum; vt in actione depositi, quæ datur in duplum contra eum qui dolum commisit in deposito causa tumultus, vel incendij, vel ruinæ, vel naufragij, sed in hæredem non datur in duplum ex dolo defuncti, licèt in simplum detur: *vt ff. deposit. l. j. §. j.* Item qualis est actio in factum quæ datur contra agrimensorem: non autem aduersus hæredem: *vt ff. si mens. fal. mo. de. l. iij. §. penul.* Item in actione ex stipulatu iudicio sisti in eo qui erat conuentus iniuriarum: *vt ff si quis cau. l si eum §. iniuriarum.* Idem est in actione tributoria: *vt ff. de trib. l. aliud. § fi.* & de his casibus loquitur hîc §. cùm dicit [b], ex contractu in hæredem non dari quādoque. Alias autem ex contractu agitur contra hæredem etiam de dolo defuncti regulariter: *vt ff. de actio. & obliga. l. ex contractibus. & l. ex depositi. quæ sunt huic contraria* & hanc specialitatem, si velis tenere primam opinionem, denotat hæc litera, cùm dicis, Aliquando tamen, &c.

β ¶ *Veluti cùm testator.* Nec enim ex omni dolo defuncti tenetur hæres, sed ex eo tantùm, quòd rebus actoris damnum attulit. *l. t. C de hær. tut.* Cviac.

t ¶ *Dolosè.* dolo dante causam contractui. s. Vel dic incidenti, vel superuenienti, vt modò diximus. Accvrs.

u ¶ *Ad hæredem.* sed si superuenisset actio in factum, perpetuò contra hæredem, & contra defunctum daretur: *vt ff. de dolo. l. itaque.* Sed de dolo olim intra annum vtilem, hodie intra biennium continuum datur: *vt C de dolo. l. fi.*

x ¶ *Diximus* vt ā. *eod.* § *non autem omnes.*

y ¶ *Contestata* Imò vt dentur hæredi, sola præparatio sufficit: *vt ff de inoffic. testamento. l. posthumus. § fina.* Ioann. a. Vel sine

a Dolus aliud dat causam cōtractui, alius incidit.

b Actiones ex contractu descendētes quæ non dantur in hæredes.

a Querela nisi non ita parata hodie datur hæredi.
b Operæ liberti impositæ non transeunt ad hæredem extraneum.
a Pœnales actiones duobus casibus hæredibus dantur.

sine a præparatione datur querela hæredi hodie.

a ¶ *Dantur.* nisi b in duobus casibus. Primus c cùm agitur ad operas contra libertum & moritur patronus extraneo hærede relicto, ad quem non transeunt operæ etiam lite contestata, *vt ff. de oper. liber. l. si operarum in iudicio.* Secundus in patre repetente dotem filiæ, quæ a viro diuerterat, si decedat pater extraneo hærede relicto, etiam lite contestata, *vt C. de rei vxor. act. l. vnica, § videamus.* ADDITIO. Nam eo ipso quòd pater moritur, vel aliter filia efficitur sui iuris, statim actio consolidatur in filiam, *vt dicto §. videamus.* licèt pater fuerit litem contestatus: & sic propter hoc non facit transitum in suum hæredem. & sic est speciale in dote, quia est proprium patrimonium filiæ, *vt l. ij. § sed vtrùm. in fin. ff. de minor. & facit l. Pomponius Philadelphus ff. fam. erciscun.* Angelus.

d Pœnales actiones duobus casibus contra hæredes dantur.

b ¶ *Transeunt.* nisi d in duobus casibus. Primus in actione de dolo, *vt C. de dolo l. fin.* Secundus in retractione alicuius in seruitutem, vel libertinitatem qui per collusioné pronunciatus fuerat ingenuus, *vt ff. ne de sta. defunct. l. j. §. sed interdum.*

dantur a, & contra hæredes transeunt b.

Si pendente adhuc iudicio reus satisfecerit, ab obseruatione iudicij absoluendus est.

2. ¶ Superest c vt admoneamus, quòd si ante rem iudicatam is cum quo actum est, satisfaciat actori, officio iudicis conuenit eum absoluere d: licèt in ea causa fuisset iudicij accipiendi tempore, vt damnari deberet. & hoc est quod anteà vulgò dicebatur, omnia iudicia absolutoria esse.

DE EXCEPTIONIBVS. TITVLVS XIII.

Instituta ideircò fuerunt exceptiones, vt qui ipse iure obnoxij sunt, iniquas petitorum actiones excludant: quod exemplis aperitur.

SEquitur vt de exceptionibus dispiciamus. Comparatæ e autē sunt exceptiones defendendorum eorum f gratia cum quibus agitur. Sæpè enim accidit, vt licèt ipsa persecutio qua actor experitur, iusta sit g; tamen iniqua sit aduersus eum cum quo agitur.

Superest.] CASVS. Omnia quæ iam dixi à princip. tit. vsque nunc, in duobus consistunt, scilicet in vita, & transitu actionum. Modò vult dicere de officio iudicis, & parum defecit quòd non posuit hunc eorum ti. de offi. iud. sed residuum seruet vsque ad tit. specialem de offi. iud. dicit ergo Iust. Volo quòd vos sciatis, quòd si ille qui conuenitur, ante condemnationem satisfaciat: offi. iud. conuenit eum absoluere. licet erat talis qui debebat condemnari. Et licèt istud iudicium de sui natura debebat esse condemnatorium per solutionem tamen ante condemnationem factum sit absolutorium & hoc est quod vulgò dicitur, omnia iudicia esse absolutoria. Franc.

a Cōtinuat dicta dicendis.

c ¶ *Superest.* Hæc a de vita & transitu actionum. secūdùm quod in rubrica promisit. dicta sunt nūc de iudicis officio dicit: quod cùm exponere debeat: iam pauca, vt modicum respiret, deliberat: nam conceptum sermonem quis retinere potest? quia igitur iam concepit in animo tractare de offi. iudi. quomodo poterit tacere, quin dicat aliquid hic?

d ¶ *Absoluere.* s. ab obseruatione iudicij. nam principalis causa est sublata solutione: *vt supr. quib. mo. toi. oblig. in princip.*

DE EXCEPTIONIBVS.

f Cōtinuatio

Quia f exceptio tenet vicem actionis: vt ff. de exceptio. l. j. *ideò post actiones ponit de exceptionibus. Vel quia de armis actorum vidimus, & de reorum armis videndum est: ideò dicit, vt sequitur.* ACCVRSIVS.

g Diuisio.

SEquitur.] Totus iste titulus diuiditur g in quinque partes principales. Primò continuat ad præcedentia rubricā. Secundo ponit causam quare fuerint exceptiones inuentæ. Tertiò id demonstrat per exēpla tam in actionibus realibus, quàm in personalibus. Quartò ponit duplicem, vel potiùs triplicē diuisionem exceptionum. Quintò id exemplificat. Secūda ibi: *Comparatæ sunt.* Tertia ibi: *Verbi gratia.* Quarta ibi in § *appellantur.* vel potiùs in §. *aliquæ ex quia multis* Quinta ibi: *perpetuæ, & peremptoriæ.* CASVS. Viso de actionibus, sequitur (dicit Iustin.) vt de exceptionibus videamus. Et domine Iustinia pro Deo instrua tis nos competenter materiā de exceptionibus. Frater, dicit ipse Institut.

scire debes, quòd inuentæ sunt, seu institutæ exceptiones ad defensiones reorum, sunt enim arma reorū. Frequenter enim contingit, quòd actio competens actori, prima facie iusta videtur: iniquum tamen esset reum condēnare, vt puta si metu coactus aliquid promisit: & ideò datur reo contra actorem exceptio de dolo, vel exceptio quod metus causa. Omnis enim exceptio adinuenta fuit ad actionem impugnandam. h. d. Franc. de Aret.

2. ¶ Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus h, aut errore lapsus, stipulanti Titio promisisti i quod non debueras promittere: palam est, iure ciuili te obligatum esse k: & actio qua intenditur dare te oportere, efficax est l: sed iniquum est m, te condemnari: ideóque datur tibi exceptio, Quod metus causa n, aut Doli o mali, aut in factum p composita q, ad impugnandam actionem.

Qui futuræ numerationis spe mutuum recepisse scriptis fassus fuit, exceptione non numeratæ pecuniæ tutus est.

3. ¶ Idem iuris est, si quis quasi credendi causa pecuniam [à te] stipulatus fuerit, neque numerauit. Nam eam pecuniam à te petere posse eum certum est: dare enim te oportet, cùm ea stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo nomine te condemnari, placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere. Cuius tempora nos (secundùm quod iam superioribus libris scriptum est q) constitutione r nostra coarctauimus.

Si debitori creditor non petere pactus fuerit, ex pacto præcedens

e ¶ *Comparatæ.* aliàs inuentæ. ACCVRS.

f ¶ *Eorum.* scilicet reorum. Nam a ipsi sunt cum quibus agitur: *vt ff. de iureiur. l. ij. in prin. & in §. eum.*

a Rei impropriè agere dicuntur, cū ipsi sint, in quos agitur. vnde colligit Angelus, altero verbo in statuto, reum non intelligi.

g ¶ *Iusta sit.* prima facie. ACCVRS.

h ¶ *Dolo inductus.* hoc est in strictis iuris iudiciis: in bonæ b fidei autem iudiciis ipso iure non tenet contractus: *ff. de dolo. l. & eleganter. in princip.* ACCVRSIVS. ADDITIO. Hoc verum in odium dolosi, sed in sui præiudicium tenet contractus: & ex eo potest conueniri, nisi lex resistat actui. quia tunc ex neutra parte datur actio *vt est in glo. l. à Diuo Pio ff. de re iu. nuptia. in gloss. y & Bart. in l. j. Cod. plus vale quod agi.* Angel.

b Dolus dans causam cōtractui an, & quomodo reddat contractū ipso iure nullum: *dic vt hoc Gl. & in additione.*

i ¶ *Promisisti.* credens te debere. cum non deberes: *vt hîc, & ff. de except. dol. l. y. § circa c.*

c Sed secūdùm Angel. hic tex. non facit ad propositum: quia loquitur quando stipulatio fit sine causa, hic vero secus.

k ¶ *Obligatum esse.* sci. inspecto iuris rigore: de æquitate obligatus non es *vt ff. de lib. cau. l. vel obligatus est. v. obligatū. & ff. de verb. signif. l. si creditor* quæ sunt cōtra.

l ¶ *Efficax est* scilicet in sui substantia. Nam ciuiliter, & naturaliter d est obligatus, & porè: sed non est efficax, quantū ad opem exactionis. a. Vel dic, efficas est inspectu genere. nam prima facie condemnatus videtur: sed inspecta qualitate: quia sit dolo facta, & metu, vel simili causa impediatur, est inefficax. & ita expone in seq. casu.

d Quia coacta etiam voluntas, est voluntas *Ang.* Et tamen Faber notat, ciuiliter tantum obligari, qui coactus promisit.

m ¶ *Iniquum est.* ¶ Nota quòd contra iniquitatem & sic contra ex æquitate datur reo exceptio. *l. quæ æquitate. ff. de do. ma. except.* Angelus.

n ¶ *Metus causa.* hoc quando e metu fuit compulsus.

e Quis autem metus in hoc requiratur, habes sub metum, cum multis aliis *seq. ff. quod met. causa,* nempe, quod sit vel mortis, vel corporis cruciatus. Et adde, reum post metum cessantē solutiōem non posse repetere, quoniam solutio illa vt spōte facta, præcludit viā tum actioni, tū metus exceptioni. Secus tamē foret, si solutionis tempore metus duraret, qui promissionis tempore fuit. *vt l. 2 & ibidem per Bar. C. quod met. cau.*

o ¶ *Dolo.* hoc quando inductus fuit per dolum.

p ¶ *In factum.* redde singula singulis propositis causis, secūdùm Ioan. ¶ Sed nónne hoc tertio casu, scilicet quando per errorem promisit, datur doli exceptio? Certè sic: *vt ff. de do. ma. except. l. y. § circa.* Quare dic, quòd hæc actio in factum est proponéda in subsidium doli exceptionis, sc. contra patronum, & parentem, contra quos turpes exceptiones non opponuntur: *vt ff. de do. ma. except. l. apud Celsum. § aduers.* & ita hic accipitur. ACCVRS.

q ¶ *In factum composita.* Quod ait *composita*, ad solam exceptionem in factum referendum est, quæ & in factum concepta dicitur *l. quod de bonis. ad legem Falcid.* Est autem hæc erroris exceptio CVIAC.

Idem iuris.] CASVS. Iam dixi vobis vnum exemplum, in quo videtur æquum prima facie, vt actor debeat obtinere: iniquum tamen inspecta persona rei, quia competenti excep. potest se defendere. Et de hoc eodem recito vobis hic aliud exemplum, scilicet de eo qui causa credendi pecuniam, stipulatus est pecuniam sibi reddi: & posteà pecuniam non numerauit. vnde si agat stipulator, competit promissori excep. non numeratæ pecuniæ. h. d. Franc. de Aret.

q ¶ *Scriptum est.* suprà, *de lit. oblig.*

r ¶ *Constitutione* vt *C. de non nume. pecu. l. in contractibus.*

Præterea si debitor.] CASVS. Iam vidistis duo exempla, in quibus prima facie æquū videtur, quòd actor debeat obtinere: iniquū tamen videtur, inspecta persona rei, quia cōpetenti excep.

se defendere potest modò ponit tertium exemplum: putà cùm creditor fecerit debitori pactum de non petendo sicus patet in litera.

a ¶ *Peteretur.* ¶ Not. quòd pactum de non petendo tria operatur. nam tollit naturalem ipso iure: *vt ff. de sol. l. Stichum. §. naturalis.* Itē elidit ciuilem, *vt in hoc §.* Item obligat naturaliter paciscētem nō petere. Nam & aliàs quis est obligatus naturaliter aliquid nō facere: vt nō facere furtum: *vt sup. de obl. quæ ex delicto nascuntur §. 3.*

obligatio non perimitur: sed pacti conuenti exceptio aduersus creditorem agentem paratur.

3. ¶ Præterea debitor, si pactus fuerit cum creditore ne à se pecunia peteretur [a]: nihilominùs obligatus manet; quia pacto cōuento obligationes non omnino [b] dissoluuntur: qua de causa efficax est aduersus eum actio, quam actor intendit, si paret [c] eum dare oportere. Sed quia iniquum est, contra pactionem eum condemnari, defenditur per exceptionem pacti conuenti.

Qui iureiurando delato se nihil debere asserit, ipso iure liberatus non est; sed exceptione iurisiurandi munitus æquè si quis in rem conuentus, rem petitam suam esse iurauerit, non propterea actor dominus esse desinit; verum exceptio iurisiurandi sibi postea vindicanti obstabit.

4. ¶ Æquè si debitor creditore deferente iurauerit, nihil se dare oportere, adhuc obligatus permanet. sed quia iniquū est [d] de periurio queri, defenditur per exceptionem iurisiurandi [a]. In his quoque actionibus quibus in rem agitur, æquè necessariæ sunt exceptiones, veluti si petitore deferente possessor iurauerit, eam rem suam esse [e], & nihilominùs petitor eādem rem vindicet. Licèt enim verum sit quod intendit, id est, rem eius esse, iniquum tamen est possessorem condemnari.

Absolutio rei conuenti primariam obligationem minimè tollit: absolutio tamen rei iudicata exceptionem acquirit.

b ¶ *Non omnino.* non ciuilis, sed naturalis tātùm. *vt ff. de solut. l. Stichum §. naturalis.* In casibus tamen etiam ipso iure vtrūque tollit pactum, vt in maleficiis factis si quis paciscatur, ne [a] agatur. item in pignore remisso per pactum. *vt ff. de pact. l. si tibi. §. quadam actiones. & §. de pignore.*

c ¶ *Si paret.* oratio posita loco actionis secundùm P. Sed secundùm Ioa. contra, *vt diximus supr. de act. § sic itaque.* Accvrs.

Æquè si debitor.] Casvs. Iam vidistis tria exempla, in quibus prima facie videtur æquum, quòd actor debeat obtinere. iniquum tamen videtur inspectæ personæ rei: quia competenti exceptio. se defendere potest. Hic ponit quartum exemplum de eodem: puta in exceptio. iurisiurādi, cùm iuramentum delatum fuerit debitori à vero creditore: & ipse se nihil debere iurauerit: si agat actor contra reum qui iurauit, defendere se potest reus per exceptionem iurisiurandi. & sunt in vers. *In his quoque actionibus*, &c. In superioribus habuistis, qualiter exceptiones opponuntur contra actiones personales. modò intendit tractare de exceptionibus quæ opponuntur contra eos qui agunt actionibus realibus: vt si rem tanquam meam vindicem: dicens rem meam esse. & verum dico, quia res mea est: tamen iniquum esset quòd ipse reus qui iurauit, condemnetur contra stylum sui iuramenti hoc dicit. Franc.

d ¶ *Iniquum est* ¶ Hic not simile. *ff. de in lit. iur. l. fin. & ff. de iureiu. l. nam postea §. iureiurando dato. & ff. de dolo. l. nam sufficit.* Hoc tamen [b] fallit, quotiens est contra leges iuratum: quia [*] non seruatur sacramentum *vt in Auth. sacramenta puberum. §. non enim si quis. coll. v. quia est C. de nup. Auth quod est. & ff. de iure patro. l. adigere. & C. de leg. & consti. l. non dubium. in fi. 2.* Item quando veritas [d] aliàs per testimonium potest inueniri: *vt C de re cre. l. fi. 3.* Item quando [e] defertur sacramentum à iudice: *vt ff. de iureiur. l. admonendi.* aliàs autem obtinet quod hic dicitur.

a ¶ *Exceptionem iurisiurādi* Defendi etiam potest per exceptionem pacti. *l. sed & si seruus. ff. de iureiur.* Nam iusiurandum ex pactione venit Ex hac etiā exceptione. & aliis omnibus oritur generalis exceptio doli. *l. 9. §. & generaliter. ff. de doli except.* Cviac.

e ¶ *Rem suam esse.* Distinguitur [f] tamen verùm iuret suam rem esse, vel petitoris non esse: quia si iuret suam esse, datur sibi actio, & exceptio. Sed si iuret, petitoris non esse, nascitur sibi exceptio contra petitorem tantùm: *vt ff. de iureiur. l. sed & si possessor. 1. & 9. respon. ibi, non enim.*

Item si in iudicio.] Casvs. Adhuc præter exceptiones illas de quibus supra dictum est, quædam alia est exceptio. per quam potest reus se tueri. veluti si verus debitor per sententiam iudicis fuerit absolutus sententialiter. Licèt enim per imperitiam verus debitor absoluatur, naturaliter tamen manet debitor sed contra creditorem agentē poterit se tueri excep. rei iudic. & hoc dicit. Sed quid est quod hic dicitur, quòd ex sola naturali obligatione possit agi? Frater, dicit Iustinianus, ex sola naturali a principio nō agitur: sed quādo naturalis, & ciuilis fuerint cōiunctæ a principio, si tollatur vna ipsarum, ipso iure ex altera potest agi. licèt agenti obstet exceptio Fran. de Aretio.

a Remittens tamen actiones ex maleficiis, non videtur remittere damnum, vel interesse: vt per Dy. Barto. Bald & Ang. in § quadam in Gloss. vbi etiam vide an per remissionē iniuriarum factam in foro pœnitentiali, tollantur istæ actiones ex maleficiis.

b Iuramentum quibus casibus retractari possit: & de eo quære

c Iuramentum cōtra leges nō est seruādum.

d Hoc indulgetur fauore vltimæ voluntatis, vt non in ea falsi aliquid constituatur

e Iuramenti exceptio non adquiritur reo iuranti, quotiens iuramentum ei delatū est non à parte, aut ab aduersario. sed à iudice

f Iuro rem meam esse. & quo tuam non esse differunt.

5. ¶ Item si in iudicio tecum actum fuerit [f], siue in personam: nihilominus obligatio durat [g]; & ideò ipso iure de eadem re posteà aduersus te agi potest; sed debes per exceptionem rei iudicatæ adiudicari.

6. ¶ Hæc exempli causa retulisse sufficiat.

Hæc prior est exceptionum diuisio, vt quædam ciuiles sint, quædam prætoriæ.

Alioqui ex quàm multis, variisque causis exceptiones necessariæ sint, ex latioribus Digestorum, seu Pandectarum libris intelligi potest.

7. ¶ Quarum quædam ex legibus [h], vel ex his quæ legis vicem obtinent [i], vel ex ipsius prætoris iurisdictione [k] substantiam capiunt.

Iam adest posterior exceptionum sectio: vt quædam perpetuæ & peremptoriæ sint, quædam temporales, & dilatoriæ. Perpetuæ, & peremptoriæ sunt, quæ & semper locum habent, & causam principalem perimunt: dilatoriæ verò sunt, quæ ad tempus nocent, & actionem in tempus differre solent, vt exceptio pacti ne intra certum tempus petatur, & similes, quæ olim ante tempus agenti opposita, actionem omnino consumebant, hodie verò duplum induciarum debitori tribuunt: item finito tempore non antea actor audiendus est, quàm expensas litis refuderit.

8. ¶ Appellantur autem exceptionū aliæ perpetuæ, & peremptoriæ; aliæ temporales, & dilatoriæ.

f ¶ *Actum fuerit.* subaudi, & fuerit absolutus sicut hic loquitur. Additio. Intelligas istum textum cum ista glossa, quòd reus fuit absolutus: vt intra paret. Angel.

g ¶ *Obligatio durat.* f. si primò erat obligatus. vnde si soluas, non repetit. cùm debitum soluat *vt ff. de condi. indebi. l. Iulianus. & l. index.* Et caue tibi, quia [a] per iusiurandum, & per pactum naturalis tollitur obligatio, & remanet ciuilis: *vt ff. de iureiur. l. fi. in princ. & ff. de solut. l. Stichum. aut Pamphilum. §. naturalis.* ¶ Sed per sententiam tollitur ciuilis, & remanet naturalis *vt ff. de condi. indeb. l. Iulianus.* ¶ Sed cùm actionem inducat res iudicata, vbi nulla omnino erat: *vt C. de reb. credit. l. actor.* quare non tollit. vt ibi? Respo. res [b] iudicata de iure ciuili est. & ideò tollit, & inducit ea, quæ sunt de iure ciuili: & ita obligationem ciuilem tollit: & actionem (quæ est de iure ciuili) inducit: *vt ff. de orig. iur. l. 2. §. deinde ex his.* Ea autem quæ sunt iuris naturalis, non tollit, vt obligationem naturalem: *vt arg. suprà de legit. agna. tut. §. fin.* Additio. Istam glossam intellige de iuramento voluntario, & sic delato à parte parti, nō autem de necessario. quia illud habet eandem vim, sicut res iudicata: *vt l. 2. ff. de iureiur.*

h ¶ *Ex legibus.* vt ne quis conueniatur, nisi coram suo iudice: *vt C de except. l. fin.*

i ¶ *Legis vicem obtinent.* vt [c] senatusconsulta: *vt S. tit. l. in princ.* sicut est exceptio Macedoniani, & Velleiani: *vt ff. ad Macedon. & Vellei. per totum titulum.* Accvrs.

k ¶ *Prætoris iurisdictione* vt de dolo malo, & metus causa: *vt ff. de except. do. per totum.* Item pacti, *vt ff. de pact. l. iurisgentium §. prætor ait* Accvrs.

Appellantur] Diuiditur [d] principaliter in tres partes. Primò ponit duplicem distinctionem exceptionum: quia quædā sunt perpetuæ, & quædam temporales. Item quædam sunt perēptoriæ, & quædam dilatoriæ. Secundò ponit exēpla cuiuslibet. Tertiò ponit quā pœnā olim patiebatur, & quam hodie patitur qui pendente dilatione legali, vel lata ab homine, ante dilationē finitam egerit. Secūda ibi, *Perpetuæ, & peremptoriæ.* Tertia ibi, *Alioqui.* Aret. Casvs. Suprà vidistis multa de exceptionibus: adhuc autem circa naturā exceptionum scire debetis, quòd quædā exceptiones dicuntur perpetuæ, & peremptoriæ, videlicet illæ quæ semper agentibus obstant, & semper rem perimunt de qua agitur, sicut est exemplū de exceptione doli mali, & de exceptio. pacti cōuenti, quando conuenit, ne omnino pecunia peteretur, id est, sine tēporis præfinitione, & illud est quod semper dicunt canonistæ, Ecclesiā debere semper restitui. & sum in ver. *Temporales.* Tu vidisti exemplū de exceptionibus peremptoriis,

modo

a Obligatio naturalis tollitur per pactum, & iuramentum ciuilis per sententiam

b Sententia est de iure ciuili.

c Senatusconsulta legis vicem obtinent

d Diuisio

a Peremptoria exceptio opponitur sine præfinitione temporis, sed tamen ante sententiam, vt hic (probatur autem ante publicationem attestationum: Autent. a quo semel. de proba.) nisi sæpè casibus.
b similis Glo. in l. 4. C. de temp.
c Exceptio peremptoria sæpè casibus potest opponi etiam post sententiam, id est, si exceptio opponatur à minore.
e Hoc verum intellige quando post sententiam opponitur tale ex quo apparet, dictum iudicem non habuisse iurisdictionem, sed vera in causa de qua iudicatum: nec fuit facta prorogatio tacitè, vel expressè, vt latè per Angel. hic.
f Ea est declinatoria temporis: non peremptoria.
g Dilatoriæ exceptiones opponuntur ante litis contestationem, probatur vero post quam actor non fuit auditus.
h Exceptio nō numeratæ pecuniæ vel non numeratæ dotis, an sit perēptoria, vel dilatoria. sub Aut. Nouell. de dote pro prima cad.
i At huiusmodi pœna locū in petitione hereditatis nō habet, quæ generalis, & ea quæ actiones temporales, & conditionales continentur: quod si in diem ff. de pet. hered. nisi post in specie petitur à debitore temporali, vel cōditionali vt hic. Quod facit ad intellectū Gl. in ver. in duplum. Idē non videtur habere locū in libello oblatione scilicet dum descendit ad litis cōtestationem, vt apparet ex litera, quæ ait, litem inferre, quod tamē intelligitur dū lis cōtestatur: vt in c. vt puta a nostra de ver. sig. per Bar. in l. sp. C. de transact. & quod not. in l. aut. in ff. prima. habet.

modò videamus exemplum de temporalibus dilatoriis, quæ & tempore nocent. vt puta si sit pactum factum de nō petendo vsque ad tempus (& hic habes aliquid de materia plus petitionis.) Si enim aliquis creditor debitori suo fecerit pactum ne nō petendo vsque ad quinquennium, propterea actionem suam non perdat: sed intra quinquennium olim suam causam perdebat, nec amplius agere poterat, sed non vult dominus Iustinia. quòd hoc hodie ita stricte procedat: sed vult in casu isto, quòd locū habeat constitutio Zenoniana, de qua facta est supra mētio *de actio. sed hæc quidem.* scil. quod debeant induciæ duplicari. & post quinquennium duplicatum adhuc nō audiatur, nisi omnes expensas, quas reus in litem fecerit eò quod prematurè eum conuenerit, reo soluat. & hoc ideò constitutum est, vt tali pœna perterriti actores tempora litium doceantur obseruare.

a ¶ *Semper* id est, sine præfinitione temporis: *vt ff. de do. excepto l. purè. §. fin.* ita tamen si ante sententiam opponātur: *vt Co. sententiam rescindi non posse l. peremptorias.* nisi b in septem c casibus in quibus etiam opponi possūt post sententiam. 1. Vt ratione d ætatis: *vt Co. sent. rescin. non poss. l. peremptorias. & ff. de minor. l. minor xxv. ann. omissam.* 2. Item miles: *vt Cod. de iur. & fact. ignor. l. 1.* 3. Item in Macedoniano, & Velleiano *vt ff. ad Mace. l. tametsi.* 4. Item in donatore, qui opponit vt conueniatur in quantum facere potest,

9. ¶ Perpetuæ & peremptoriæ sunt, quæ semper a agentibus obstant, & semper rem de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factum est, & pacti conuenti, cùm ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur.

10. ¶ Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis est pacti conuenti b, cùm ita conuenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquēnium. Nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo hi quibus intra certum tempus agere volentibus obiicitur exceptio aut pacti conuenti c, aut alia similis d: differre debent actionem, & post tempus agere. Ideò enim & dilatoriæ illæ exceptiones appellantur.

Alioqui si intra tempus egerint, obiectáque sit exceptio: neque eo iudicio quicquam consequebantur propter exceptionem: neque post tempus olim agere poterant, cùm temerè u rem in iudicium deducebant, & consumebant: qua ratione rem amittebant e.

Hodie si actor plus petat tēpore, siue pendēte dilatione, reo induciæ duplicantur: & idē reo actor in expensis factis in causa dānnabitur, ante quarum refusionem super principali negotio audientia denegabitur. Aret.

etiam post sententiam. *vt ff. de re iudica. l. Nesennius. § fin.* 5. Item exceptio falsi procuratoris: *vt C. de procura. l. licet.* Secus si ratione personæ procuratoris opponantur exceptio. vt quia sit miles, vel mulier: quia talis exceptio est dilatoria: *vt inf. eo. § præterea.* 6. Itē vbicunque diceret nullum fuisse iudicium, vt quia sit venalis sententia, vel falsis testibus, vel instrumentis iudicata: *vt Cod. quando prouoc. non est necesse. l. venalis* vel cùm iudex sit nō suus: *vt Cod. si à non comp. iud. per totum.* 7. Item si iniquè à iudice compulsus est eo tempore quo compelli non debuit: *vt ff. de fer. l. 1.* ¶ Sed dilatoria g proponitur ante litem contestatam: sed probatur postquam actor monstrauerit quod asseuerat: *vt Co. de probat. l. exceptionem. & C. eo. de except. l. si quidem.* Secus in exceptione fori: quia ante litem contestatam opponi, & probari debet secundùm quosdam: *vt ff. eod. l. pen.* ¶ Sed quid de exceptione h non numeratæ pecuniæ, nunquid est perpetua, vel temporalis? Respond. quidam anomalam eam esse. Nos dicimus, quod est tēporalis: biennij sc. vel xxx. dierū. *vt supr. de lit. oblig. §. fin. & Cod. de non nu. pec. l. in contractibus. § 1. & §. super cautionibus.* ¶ Sed in hoc potest dici anomala. quòd cùm alias probet qui excipit: hic tamen non probat: *vt C. de non nu. pec. l. si ex cautione tua.* ¶ Item quare in exceptione non numeratæ dotis? & eo modo solue: *vt C. de do. cau. nō nu. l. sin. & Aut. ibi posita.* ¶ Item quid de ea quæ opponitur, vt quis conueniatur in quantum facere potest? Respond. eam esse temporalem: quia præsumitur quòd aliqua acquiret. & sic postea poterit soluere: *vt C. arbi. tu. l. si defunctus.* Nā non repetitur quod solutum: licet facere nō posset cōsimiliter *vt ff. de cond. indeb. l. nā & maritus.* quod fieret, si esset perpetua. cùm sit fauorabilis *vt ff. de cond. inde. l. qui exceptionem.* Et circa hoc vide quod notatur in *l. 3. Cod. de iuris, & facti igno.*

b ¶ *Pacti conuenti.* sc. exceptio.

c ¶ *Pacti conuenti.* sc. vsque ad quinquennium.

d ¶ *Alia similis.* veluti si quis stipuletur id quod in vtero est, vel fructus futuros: vel domum certo loco ædificari: vel cùm Romæ esset, Ephesi dari stipulatus est: *vt ff. de ver. oblig. l. interdum,* secundùm Azo.

u ¶ *Cùm temerè.* Quia obstabat exceptio rei iam antè in iudiciū temerè deductæ, & consumptæ, id est, exceptio rei iudicatæ: atque ita obstabat ante tempus dilatoria, post tempus perēptoria exceptio, ideò rem amittebāt. Vt verò res in iudiciū illud prius deducta videatur, necesse est, actorē egisse purè. sibi dari oportere: namque si egerit sub exceptione hac, Cuius pecuniæ dies fuerit, & reus iudici probauerit, eius pecuniæ diem nondum esse, nec malè egisse, nec rem in iudicium deduxisse, & consumpsisse videtur. Quamobrē à Q. Pompeio Prætore, vt M. Tullius refert in 2. *de Orat.* cùm petitor ante diem putam actionem sibi dari postularet, sententiam perquam stultè contendebat, sine illa exceptione actionem dari non oportere: neque intelligebat, si purè actum esset, litem eum amissurum: si sub exceptione, post tēpus eum denuò rectissimè acturum. Similis fuit imperitia Hypsæi, & Octauij, quæ a me fuit explicata in §. *si quis agēs. suprà. de actionibus.* Erat de tutela ex xii. tabul. actio rationibus distrahendis in duplum. Hypsæus pro pupillo a M. Crasso prætore postulabat, vt sibi liceret in triplum agere. Octauius pro tutore non nisi in duplum actionem dari oportere contendebat, neque intelligebat, si in triplum actionem impetrasset, hoc solo se tutelæ actione liberatum iri.

Hodie autem non ita strictè hoc procedere volumus: sed eū, qui ante tempus pactionis, vel obligationis litem inferre ausus sit, Zenonianæ constitutioni f subiacere censemus, quam sacratissimus legislator de his qui tempore plus petierint, protulit, vt & inducias quas ipse actor sponte indulserit, vel quas natura actionis continet g, si consumpserit, in duplum h habeant hi qui talem iniuriam i passi sunt: & post eas finitas, non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis anteà acceperint: vt actores tali pœna perterriti k tempora litium doceantur obseruare.

Exceptionum tertium genus est, quia quædam vocatur dilatoria iudicij personalem respiciens, vt exceptio incompetentis procuratoris, & similis. Aret.

11. ¶ Præterea etiam ex persona sunt dilatoriæ exceptiones, quales sunt procuratoriæ, veluti si per militem, aut mulierem l agere quis velit. Nam militibus nec pro patre, vel matre m, vel

e ¶ *Rem amittebant.* facit *suprà, de act. § si quis agens & ff. de liber. legat. l. non solum. § fi. & de in* vo. §sc. l. iustum. lib. x.

f ¶ *Zenonianæ constitutioni.* s. Græcæ. cuius meminit §. *de actio. §. sed hæc quidem.*

g ¶ *Continet.* quod dic, vt modò dixi *per l. interdum. ff. de verbo. obligat.*

h ¶ *In duplum* sed videtur, quòd nullam patitur pœnam: *vt ff. de pet. hered. l. quod si ea diem. in princ. quæ est huic contraria.* Sed dic, illam corrigi. vel meliùs, speciale est ibi, quia ad hoc solum agebatur, vt eodem iure penes agentem haberetur, quo erat apud defunctum vnde nōn fuit plus petitum.

i ¶ *Iniuriam.* non tamen talem, propter quam agere possent.

k ¶ *Tali pœna perterriti* facit, *C. ad leg. Iulia rep. l. 1. & ff. de pœnis. l. capitalium. § famul. & C. de inoffic. testa. l. si quis in suo. in fi. | resp.*

Præterea etiam ex persona.] Casvs. Scire debetis, quòd quædam exceptiones dilatoriæ sunt, quæ quidem ex lege, vel ex natura rei dantur: quædam sunt dilatoriæ, quæ ex persona dantur: veluti si aliquis per mulierem agere velit. Mulier enim non potest esse procurator, nisi pro patre, similiter miles non potest esse procurator patris, vel matris, vel alicuius alterius etiam si hoc per rescriptum imperiale sibi fuerit indultum. Quod intelligo, nisi in rescripto inseratur clausula: *Hoc non obstante,* &c. Pro causa tamen sua, vel iure suo, siue offensa disciplinæ suæ benè potest esse procurator, & agere. Et illud verbum ita intellexerunt quidam, quòd miles suis proprijs negotijs interesse potest, si per hoc non impediatur officium disciplinæ suæ: aliter non. de hoc plenè habes glos. Franc.

l ¶ *Mulierem.* quæ a pro alio agere non potest, nisi pro parentibus si morbus, aut ætas eos impediat, nec sit qui eorum nomine agat: *vt ff. de procur. l. fœminas.* Accvrs. Additio. Mater tamen non admitteretur pro filio minore, etiam ad defendendum, nisi in causa appellationis. & est ratio, quia est maioris præiudicij, quàm principalis Angel. a Mulier pro patribus sa, & quomodo agat.

m ¶ *Nec pro patre, vel matre.* nisi pro eorum libertate: *vt ff. de lib. cau. l. in* quæ est contra, secundùm Ioan. Additio. Dic, quòd in tito casu dicitur defendere causam propriā pro suo interesse: vt l. j. §.

l.j. q.iv & iiij ff de libe.caus facit l.non tantum.ff de appell.

a ¶ *Sine offensa.* i. si hoc fit sine offensa disciplinæ, non autem sic intelligitur, vt hoc non possit fieri, si disciplina: id est, exercitium militare offendatur. Sed siue offensa datur, siue non, præsumitur non offendi: vt *hic & C de procu.l. qui stipendia.*

vxore, nec ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri conceditur: suis verò negotiis superesse sine offensa [a] militaris disciplinæ possunt.

Exceptio infamiæ procuratoris, quæ antiquitus competebat, hodie tanquàm minùs frequētata exantiquatur.

Eas verò exceptiones quæ olim procuratoribus propter infamiam vel dantis, vel ipsius procuratoris opponebantur, cū in iudiciis nullo modo frequentari perspexerimus, conquiescere [b] sancimus: ne dum de his altercatur, ipsius negotij disceptatio protelet ur.

Eas verò exceptiones] Casvs Iste §. tota die in iudicio frequentatur ad probandum quòd infamis [a] potest esse procurator, quamuis non possit esse aduocatus. & rationem diuersitatis reddunt quidam: quia procuratio est tantum onus: aduocatio autem est onus cum honore. His prætaxatis venio ad casum in hunc modum: Olim ita erat, quòd si tu eras procurator Petri contra meite poteram repellere propter infamiam tuam, vel propter infamiam Petri: sed hodie non vult Iustinia. quòd istæ exceptiones infamiæ in iudiciis frequententur: ne dum super eis altercatio fuerit, ipsius principalis negotij disceptatio protelet ur. Franciscus.

h ¶ *Conquiescere.* Sed contrà, *ff. de postu. l.j. §. secundo loco. & in §. hat edicto.* Solu. ibi de maxima infamia: hic de parua. Vel illud de aduocato qui [b] emolumētum tantùm habet: hic in procuratore, qui tātùm habet onus.

a Procurator esse potest, qui infamis si non aduocatus.

b Aduocatus lucrum: procurator onus habet

DE REPLICATIONIBVS.

TITVLVS XIV.

Quemadmodum exceptio actionem excludit, ita exceptionē replicatio, & replicationem duplicatio, rursus triplicatio duplicationē, & deinceps vlteriores defēsiones multiplicatis nominibus, vbi opus fuerit, proponi possunt.

Interdum euenit, vt exceptio quæ prima facie iusta videtur, iniquè noceat [c], quod cùm accidit, alia allegatione opus est adiuuandi actoris gratia: quæ replicatio vocatur: quia per eam replicatur, atque resoluitur ius exceptionis: veluti cū pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat: deinde posteà in contrarium pacti sunt: id est, vt creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor, vt ita demùm condemnetur, si non conuenerit ne eam pecūniam petitor petat: nocet ei exceptio. conuenit [d] enim ita. nāque nihilominùs hoc verū manet, licèt posteà in contrariū pacti sint: sed quia iniquum est, creditorem excludi [e], replicatio ei dabitur ex posteriore pacto conuento.

1. ¶ Rursus interdictum euenit, vt replicatio quæ prima facie iusta est, iniquè noceat [f]. quod cùm accidit, alia allegatione opus est adiuuandi rei gratia: quæ duplicatio vocatur.

2. ¶ Et si rursus ea [g] prima facie iusta videatur, sed propter aliquam causam actori iniquè noceat, rursus alia allegatione opus est, qua actor adiuuetur: quæ dicitur triplicatio.

3. ¶ Quarum omnium exceptionum vsum interdum vlteriùs quàm diximus, varietas negotiorum introduxit: quas omnes apertiùs ex Digestorū [h] latiore volumine facile est cognoscere.

In rem defensiones debitori competentes (vt pacti de non petendo) fideiussoribus etiam competunt: quia si quid fideiussores pro reo soluerunt, id actione mandati ab eo repetunt. exceptiones verò in personam (vt cessionis bonorum, & id genus aliæ) ad fideiussores non porriguntur.

4. ¶ Exceptiones [i] autem, quibus debitor defenditur, plerumque accommodari solent etiam fideiussoribus [k] eius, & rectè, quia quod ab his [l] petitur, id ab ipso debitore peti videtur, quia mandati iudicio redditurus est eis, quod hi pro eo soluerint. Qua ratione [m] & si

DE REPLICAtionibus.

Quia [c] *exceptio per replicationem eliditur, ideò per consequens de replicatione dicit: vt infrà, eod. in prin. & ff. de except. l. ii. §. replicatio*

Interdum] Totus iste tit. diuiditur [d] in duas partes principaliter. Primò ponitur de replicatione, quæ prodest actori: & quæ non Secundò quæ exceptiones competentes reo principali, prosunt fideiussori, & quæ nō prosunt. Secūda ibi, *Exceptiones autem.*] Casvs. In superioribus dictum est, quia illud quod videtur iustum prima facie ex parte actoris, videtur iniquum inspecta persona rei petētis se defēdere per exceptionem legitimam. & ad similitudinem illius scire debes naturam replicationis. Sæpius enim contingit, quòd reus prima facie habeat exceptionem: sed forsan actor habet replicationem contra suam exceptionem: quia iniquū esset, quod sua exceptio posset nocere actori, cùm exceptionem rei per suam replicationē possit elidere. Et de hoc ponit hic exemplum faciendo mentionem eius quod dicitur in §. *pactus ne peteret.* & sū in versicu. *rursus interdū, &c.* Supra habuisti, quòd replicatio datur propter actori contra exceptionem rei. Sed quandoque cōtingit, quòd replicatio actoris aliquando prima facie videatur iusta: sed inspecta rei persona, qui se per duplicationem competentem potest defēdere, videtur iniusta. Iniquū enim esset, quòd actoris replicatio ei noceret: & propterea datur ipsi reo cōtra replicationem actoris duplicatio. Et sic vlterius potest varietas negotiorū ista nomina multiplicare. Cōtra enim duplicationem rei datur actori triplicatio: & contra triplicationem actoris datur reo contra actorem quadruplicatio. nunc enim plerumque infringit suum propositū præcedens. Et si naturam istarum omnium actionum plenè velis videre, hoc ex latioribus Digestorū voluminibus facere poteritis. *ff de except. l. ii.* Franc.

c Cōtinuatio.

d Diuisio.

c ¶ *Noceat* i. non prosit. Vel dic propriè scilicet actori. Accvr.

d ¶ *Conuenit.* i. ita fuit conuentum.

e ¶ *Excludi.* s. per exceptionem Accvrsivs.

f ¶ *Noceat.* i. non prosit. Accvrsivs.

g ¶ *Ea.* scil. duplicatio. Accvr.

h ¶ *Digestorum.* vt *ff. de excep. l. ij.*

Exceptiones.] Casvs. Iste §. debet poni in fi. præcedentis titul. hic tamen satis conuenienter ponitur, quia omnes replicationes exceptiones dicūtur. Dicit enim Iustinianus in isto §. quòd omnis exceptio, quæ cōpetit alicui reo, debet competere & eius fideiussori. Parum enim, vel nihil ipsi reo prodesset, nisi suo fideiussori competeret, qui recursum haberet contra eum. & sum in vers. *Sanè exceptiones, &c.* Dixi vobis supr. quod exceptio quæ competit reo, competit & eius fideiussori. Hoc autē fallit in vno casu. sc. quando debitor cēsserit bonis. Hæc enim exceptio fideiussoribus non prodest. Illi enim qui alios pro reo obligant, hoc maximè prospiciunt, quòd si reus principalis fuerit facultatibus suis lapsus, possint à fideiussoribus totum suum debitum consequi. h. d. Franc.

i ¶ *Exceptiones.* videtur quod hic § deberet esse in fine superioris titulr. Sed certè cùm & replicatio sit exceptio, hoc ponitur hic generaliter tam ad exceptiones, quam ad replicationes pertinens. Accvrs

k ¶ *Fideiussoribus.* Appellatione [b] *fideiussorum* omnem accessorem accipe; siue sit mandator, siue fideiussor, siue alius, ex eo dictus fideiussor, quòd pro alio fidem suam adstrinxerit. ¶ Et nota quòd dicit, *plerumque*, quia & exceptio rei competens gratia suæ personæ (vt quia sit minor) fideiussori non competit vt *ff. de minor. l. in causæ. in princip. & ff. de except. l. exceptiones. q in fin e.* Item si est damnatus in omnibus bonis suis ratione sui delicti: *vt Cod. de fideiussoribus. l. j.* 3. Vel si cessit bonis. Vnde personaliter ei subuenitur, ne in plus conueniatur, quàm in quantum facere potest *vt suprà, de action § fin. & infrà eodem in fin.* Idē vbicumque quis in quantum facere potest, condemnatur nam fideiussori non datur exceptio [d]: *vt ff. pro socio l. verum. §. j. & ff solu. matrimo. l. alia.* Vbi autem exceptiones cohærent [e] rei, & nō personæ, vt pacti conuenti, & rei iudicatæ, fideiussoribus competunt: vt hic etiam inuito reo: *vt Cod. de except. l. defensiones. & ff. de excep. l. omnes.* Additio. Dic *vt in l. pen. & in l. tam mandatori. Cod. de non numera pec.* Angelus.

a ¶ *Etiam fideiussoribus.* Eis verò quæsita semel exceptio inuitis non extorquetur *l. vlt. ff. de pact* cui non aduersatur *l. si vnus. §. pactum. eodem titul.* Nam in eo §. hæc verba, *Eadem ratione*, sic accipienda sunt, si ipsis fideiussoribus posterius pactum interpositum est, vt qua ratione reus amittit exceptionem, eadem amittant fideiussores. Cviacivs.

l ¶ *Ab his.* sc. fideiussoribus.

m ¶ *Qua ratione* exemplificat. Accvra.

a Nocet impropriè quod non prodest.

b Fideiussor est nomen generale & dicitur à fide

c Fideiussori cōpetit exceptio reo competens suam eius persona

d Vt *ff. de re iudica. l. & ff. de fideiussor. in princip.* nisi fideiussor vt defensor conueniatur tunc enim vt defensori non vt fideiussori datur.

e Exceptiones reo competentes gratia personæ, fideiussori non competunt sed si rei cohærent.

a ¶ Quia.

a ¶ Quis. s. creditor. ACCVRSIVS.
b ¶ Illis quoque. s. fideiussoribus, & similibus.
c ¶ Per exceptionem. propter huoc casum dixit. supr plerumque. & propter alios, vt diximus.
d ¶ Maximè. facit supr. de fideiussoribus in princ

de non petenda pecunia pactus quis [a] cum reo fuerit; placuit, perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conuenti illis quoque [b] qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sanè quædam exceptiones nō solent his accommodari. Ecce enim si debitor bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur; defenditur per exceptionem [c], si non bonia cesserit. Sed hæc exceptio fideiussoribus non datur, ideò scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maximè [d] prospicit, vt cū facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab his quos pro eo obligauit, suum consequi.

DE INTERDICTIS.

a Cōtinuatio.

Quia [a] interdicta vicem sustinent, seu obtinēt actionū, ideò post actiones de interdictis proponitur vt infrà, eodem in princ. ACCVRSIVS. ADDITIO. Sed ista rubrica congruentius posita fuisset ante titulum de except. vt fecit Iurisconsul. in Digestis, quia ante titul. de except. posuit istum tit. sed in hoc non est vis.

a ¶ Interdictis Actionis verbo continentur interdicta l. actiones. ff. de obligat & act. Cicer pro Caein. Verùm hanc actionem habetis, qua nos vsi sumus. Cæterùm hoc inter se distāt quòd actioni addatus iudex, interdicto nō item. CVIACIVS.

b Diuisio.

S Equitur.] Totus iste tit diuiditur in quatuor [b] partes. Primò ponit quid olim erant interdicta. Secundò ponit vnam diuisionem interdictorum. Tertiò ponit aliam diuisionem. Quartò ponit vnam aliam diuisionem interdictorum. Secunda ibi Summa autem. Tertia ibi, Sequens. Quarta ibi, Tertia diuisio. CASVS. Dixi Iustinia. Domine, benè video quòd vultis tractare de interdictis, quæro, quæ fuit interdicta? Frater, dicit ipse, olim interdicta erat quædam solennis conceptio verborum, per quam volebat prætor aliquid fieri, vel prohibebat & maximè hoc faciebat quando disceptabatur de possessione, vel quasi h. d. Franc

e ¶ Actionibus sc. in factum, vt infr. eod. §. fin

c Cōceptiones verborū in interdictis quid

d Interdicta, & actiones olim differebant.

f ¶ Conceptione verborum. id est, [c] dicere, verba cōcepta, & formata à prætore proponēte interdicta. ¶ Sed secūdum [d] hoc quæ erat differentia olim inter interdicta, & actiones, cùm & actio erat formula: vt ff. de origine iuris. l. ij. § deinde ex his. Resp. quidā, vt præceptor meus Azo, quòd interdicta formabātur in persona volentium ea intentare tantum loquēdo eis, vnde interdicta inter duos dicūtur reddi a prætore loquente duobus, vt infr. eod. §. exhibitoria & hoc etiam colligitur. ff. sub multis titulis in tractatu de interdictis. Sic enim dicitur, vnde vi illum deiecisti, &c. vt ff. de vi, & vi arma l. j. in prin. Itē vti ædes de quibus, &c. vt ff. vti poss. l. j. in princ. & sic de aliis. Sed actiones generaliter & in persona omniū formabantur: vt quicunque emerit, ex empto agat. & sic de cæteris, quod colligitur. ff. de origine iuris l. ij §. omnium & §. de his. s. Vel dic breuiter, differentiam talem fuisse: quia interdicta a prætoribus: sed actiones à cæteris magistratibus formabātur, vt patet ex eo, quòd omnia interdicta sunt prætoria: vt ff. de interdict. per totum librum. Sed hodie [e] nihil aliud est interdictum, quam actio prætoria in factum, vt infrà, eod §. fin. ADDITIO. Dic secundùm Ioannem Fab. imò est aliud, & potest agi vel interdicto, vel actione in factū ad electionem actoris: vt ff. ne vis fiat ei. l. si quis missus. § cùm prætor. ff. vti possid. l. j. §. restituendi & not. ff de vi, & vi arma in § fi. licèt gloss not. idē quod hic in sub. ff eo. Sed Dy. reprehendit glo. & hoc est verum. Ang

e Interdictum hodie nihil aliud est, quàm actio prætoria in factum.

g ¶ Iubebat quod est in interdictis restitutoriis, & exhibitoriis: vt infr eo § restitutoria, & §. exhibitoria.

h ¶ Prohibebat. quod facit in prohibitoriis interdictis, vt infr. eo. §. prohibitoria.

f Interdictis quandoque litigatur super proprietate quandoque super proprietate, & possessione.

g Possessio potest peti sine interdictis.

i ¶ Maximè hoc idē dicit, quia quandoque [f] per interdictū nō super possessione sed super iure rei contēditur: vt patet in interdicto de mortuo inferēdo vbi licet inferre: & sepulchro inædificando vbi licet inædificare: vt ff de mor. infer. l j. in princ & §. prætor ait. 2. Item quādoque proprietatis & possessionis simul, vt ff. de aqua quotid. & æstiu. l. j. §. fin. & ff eodem. l interdictorum. §. quædā. ¶ Sed nunquid [g] alio modo quàm per interdicta, id est, de iure ciuili agitur de possessione? Respond. sic, vt per condictionē in-debiti: vt ff. de cond. indeb. l indebiti. § sed & si nummi. s. Item per triticariam: vt ff de cond. tritic. l. j. in fin. & l. ij. 3. Item per condictionem ea lege: vt C. de acquir. possess l. j. in fi. & ff. de rei vind. l fi. & C loca l si quis. ACCVRS

k ¶ Possessione. siue retinenda, siue recuperanda, siue adipiscenda: vt j. eo §. sequens diuisio.

DE INTERDICTIS.

TITVLVS XV.

Interdicta olim nihil aliud erant, nisi certæ conceptiones verborum, lata à prætore, interdictum interponente, cùm inter duos de possessione agebatur. ARET.

SEquitur vt dispiciamus de interdictis, seu actionibus [e] quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta, formæ, atque conceptiones verborū [f], quibus prætor aut iubebat [g] aliquid fieri, aut fieri prohibebat [h]. Quod tunc maximè [i] fiebat, cùm de possessione [k], aut quasi possessione [l] inter aliquos contendebatur.

l ¶ Quasi possessione. vt cùm contenditur de possessione rerum incorporalium, vt viæ, & itineris, & actus, & aquæductus: vbi non est vera possessio: sed [a] quasi: vt ff. de acqui. re. do l seruus §. incorporales. Sed tamen est ibi quædam quasi possessio, & de ea retinenda competūt interdicta de itinere, & actu, & via, & aqua: quando contendo me esse in quasi possessione prædictorum iurium: vt ff. de iti. actúque priu. per tot. & ff. de aqua quotid. & æstiu. per totum. & ff. de ser. l pen. & ff. si seru. vind. l. sicuti. § Aristo.

n Res incorporales, quasi possidentur.

Prima interdictorum diuisio hæc est, quòd quædā prohibitoria sunt: vt interdictum ne vis fiat: item de mortuo inferendo, & similia. quædam restitutoria, vt interdictum quorum bonorū, vnde vi, & id genus alia, quædam exhibitoria, vt de libero homine exhibendo, de liberis exhibendis, & huiusmodi.

1 ¶ Summa [m] autem diuisio interdictorum hæc est: quòd aut prohibitoria sunt, aut restitutoria [n], aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus prætor vetat aut aliquid fieri, velutí vim [β]

Summa autem.] CASVS. Dixi vobis, quòd olim erant interdicta quædam solennis conceptio verborum, per quam, &c. Modò volo quòd sciatis primam diuisionem interdictorum: & est trimembris. Interdicta enim aut sūt prohibitoria, aut restitutoria, aut exhibitoria. Interdicta prohibitoria appellantur ab effectu prohibitionis, vt putà, cùm aliquis sine vitio, iussu iudicis, vel aliquo alio legitimo modo possidet, prohibet prætor ei vim fieri. Itē prohibet ædificari aliquid in loco publico, vel in itinere solito. Itē prohibet aliquid poni in flumine publico, ripáve eius, quo peius per flumen nauigetur. & sum in versicul. Restitutoria sunt, &c. Item vidistis quæ sunt interdicta prohibitoria; modò videatis quæ sunt restitutoria ¶ Et dicuntur restitutoria ab effectu restituendi: videlicet cùm prætor iubet interdicto aliquem restitui. Verbi gratia; Si ego sum bonorum possessor de iure, prætor iubet mihi restitui quicquid aliquis de hæreditate illa vel pro hærede, vel pro possessore possidet: & illud competit mihi per interdictum quorum bonorum ¶ Et not. quòd cùm dicitur quòd interdictum quorum bonorum est restitutorium, sumitur hoc verbum, restituere, impropriè, scilicet pro eo quod est per se dādi, sicut & verbum reddendi significationem per se dandi habet. 2. Vel potes dicere, quòd propriè dicitur hoc verbum restituere, habito respectu ad personam defuncti, qui res ipsas possedit, & hæres censetur eadem persona cum persona defuncti. Sed diceret aliquis: Domine, qualiter potest interdictum quorū bonorum esse interdictum recuperandæ possessionis cùm sit interdictum adipiscendæ? Frater, verbū restituendi sumitur impropriè vt iam dictum est. & sumus in versic Exhibitoria, &c. Iam vidistis quæ sunt interdicta prohibitoria, & restitutoria, modò videatis quæ sunt exhibitoria. Et vocantur exhibitoria interdicta ab effectu exhibendi: cùm scilicet prætor iubet aliquid exhiberi mihi. Et de hoc ponuntur tria exempla in litera quæ satis patēt. In versi. sunt tamen. scire debetis, quòd tam prohibitoria, quàm restitutoria, & etiam exhibitoria, interdicta vocantur. sunt tamen qui putant, quòd solummodò prohibitoria, interdicta debeant dici: & quòd magis debeant dici decreta, quàm interdicta. Nos autē (dicit Iustinian.) dicimus, quòd omnia debent dici interdicta: quasi inter duos dicta, non habendo respectum ad hoc, quòd interdictum resonat prohibitionem. h. d. Franc.

m ¶ Summa. i. prima, non minima: quia de duobus membris aliqua inuenitur: vt j. eod. §. tertia.

n ¶ Restitutoria. quandoque tamen quædam inueniuntur mixta tam prohibitoria, quam exhibitoria, vt ff eod. l. j. §. interdictorum. & ff. de lib. ho. exhiben. l. j. Nam petitur exhiberi, & prohibetur inuitus retineri. ADDITIO. Vide gl. in in dicto §. interdictorum. quæ plenius loquitur. Angel.

β ¶ Veluti vim, Vti interdicto, Vti possidetis, & de superficiebus, ADVERSVS NA VIM FIERI VATO: quod & in l j. ff vti poss. & ex Ælio Gallo integrum ab Sext. Pomp. proponitur,

tur, vbi quid sit possessio definit. CVIAC.

a ¶ *Possidenti.* vt si quis missus in possessionem iussu prætoris, *vt ff. ne vis fiat ei qui in poss. in s. est l. j. in princ.* Nam iure possidet, & sine vitio, qui auctore prætore possidet: *vt ff. de acquirend. poss. l. iustè.* ACCVRS.

b ¶ *Inferendi.* quod interdictum est, *ff. de mor. infer. l. j. in prin. & §. hoc interdictum.*

c ¶ *Ædificari.* quod interdictum habes, *ff. ne quid in loco sa. l. j. in prin.* ACCVRSIVS.

d ¶ *Vel in flumine* & hoc habes, *ff. de flu. l. j. in prin. & ff. ne quid in flum. pub. l. j. in fi.*

n ¶ *Bonorum possessori.* non rerum, sed iuris, id est succedenti de iure pretorio tantum, vt filio emancipato, vel cognato, qui [a] dicuntur bonorū possessores ex bonorum possessione edictali, & decretali. Nam statim habent hoc interdictum directum [b], vt [c] consequantur possessionem hæreditatis, quod appellatur *quorum bonorum, vt infr. eodem. §. adipiscendæ* Vtile [d] verò datur illi qui succedit de iure ciuili, vel ab intestato, *vt ff quorum bono. l. j. in princ. & Cod. quorum bonor. l. j.* ¶ Sed econtra est in hæreditatis petitione. Nam directa [e] datur hæredi de iure ciuili: vtilis verò ei qui succedit de iure prætorio: *vt ff. de possessoria hæred. pe. l. j.* Est & aliud nouum auxilium per nouā constitutionem iustinianeum, per quod petitur possessio hæreditatis, si testamentum apparet non vitiatum, vel vituperatum in aliqua sui parte. *vt Cod. de edi. diui Hadria. tol. l. fin.* ¶ Sed quare dicitur hoc restitutorium, cùm nunquam hic bonorum possessor habuerit possessionem? Respond. impropriè [f] dicitur *restituere*, pro *dare*: *vt ff. de verb. signific. l. verbum reddendi. & ff. de leg. ij. l. cùm quidam.* 2. Vel dic [g] quòd inspecta persona defuncti dicitur restitutorium: sed natura sui dicitur adipiscendæ possessionis: *vt ff. quorum bonorum l. j. §. fin.*

a Bonorū possessor quis dicatur.

b Interdictum quorū bonorū est duplex: sc. directum, & vtile.

c Interdicto quorū bonorum directo quid cōsequamur.

d Interdictum quorum bonorum vtile ad quid detur.

e Hæreditatis petitio est duplex: alia directa: alia vtilis: † *Lege quadam,* quia interim dicantur.

f *Restituere* quādoque sumitur pro *dare*.

g Hæc vltima verior quia licet vera possessio nō trāsferatur ad hæredem: *vt l. cum hæredes ff. de acquirend. possess. in princip.* fingitur tamen transferri præsertim decretalis bonorum possess. & hoc respectu, & hoc arietis dicitur restitutorium: inspecta tamē veritate adipiscēdæ. & saluatur iste text. ibi, vbi dicitur *adipiscendæ*. Angel.

h Successionū duæ viæ: alia fit iure ciuili: alia prætorio.

i Successio iuris ciuilis continet possessorium, & petitorium.

k Successio iuris prætorij continet possessorium, & petitorium.

sine vitio possidenti [a], vel mortuum inferenti quò ei ius erat inferendi [b], vel in loco sacro ædificari [c], vel in flumine [d] publico, ripáve eius aliquid fieri, quo peius nauigetur. Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid iubet, veluti bonorum possessori [e] possessionem eorum quæ quis pro hærede aut pro possessore [f] possidet [g] ex ea hæreditate: aut cùm iubet ei qui vi de possessione fundi deiectus sit, restitui possessionem. [h] Exhibitoria sūt per quæ iubet [i] exhiberi: veluti eum de cuius libertate [k] agitur, aut libertum cui patronus operas indicere velit [l]: aut parenti [m] liberos qui in potestate eius sunt. Sunt tamen qui putant propriè interdicta ea vocari, quę prohibitoria sunt, quia interdicere sit denunciare, & prohibere. restitutoria autem, & exhibitoria, propriè decreta vocari. Sed tamen obtinuit [n], omnia interdicta appellari: quia inter duos [o] † dicūtur [n].

Iam secundam interdictorū diuisionem aggreditur. Quorū bonorum interdictū adipiscendæ possessionis gratia comparatum est. quod iure prætorio succedenti cōceditur, pro adipiscenda scilicet possessione

f ¶ *Pro possessore.* Duæ [h] sunt vię succedēdi: scilicet iure ciuili, & iure prætorio. Prima [i] subdiuiditur in possessorium per constitutionem diui Hadriani, & petitorium, vt per petitionem hæreditatis directam. Item secūda [k] similiter subdiuiditur in possessorium, vt per interdictum quorum bonorum, per quod petit successor de iure prætorio se mitti in possessionem bonorū quæ tenebat defunctus tempore mortis: vt hic Item in petitorium: vt per petitionem hæreditatis bonorum possessoriam.

g ¶ *Possidet.* vel dolo fecit, quò minùs possideat: *vt ff. quorum bonorum l. j. in princip.* & expone hæc verba, pro hęrede & possessore, *vt infrà, eodem. § pro hærede. & § pro possessore.* ACCVRSIVS.

h ¶ *Restitui possessionem.* per interdictum *vnde vi.* quod intra annum locum habet pro his quæ non peruenerunt ad violentum: pro aliis perpetuò: *vt ff de vi, & vi arma. l. j. in princip.* & hoc si ciuiliter, & naturaliter possideat deiectus Si autem naturaliter tātùm, vtile habet tantùm, vt fructuarius, *vt ff. de vi, & vi arm. l. vj. §. vnde vi.*

i ¶ *Iubet.* scilicet prætor.

k ¶ *Libertate.* vt quia liber homo detinetur inuitus, quod interdictum habes, *ff. de lib. ho. exhi. l. j.*

l ¶ *Indicere velit.* id est, iniūctas operas dicere velit, vel cōuentas iniungere. quo casu ageret de libero homine exhibendo: *vt ff. de lib. ho. exhi. l. fi.*

m ¶ *Parenti.* in hoc casu duo sūt interdicta: vnum de liberis exhibendis: alterum de liberis deducendis: *vt ff. de libe. ho. exhib. l. j. j. respon. & l. iv. j. respon. in princ.*

n ¶ *Obtinuit.* inter sapientes.

a ¶ *Quia inter duos.* Sic constanter habent omnes libr. script. non *quia interim.* Isidorus tamen, & Anianus *in Notis ad Paulum lib. 5. sentent.* interdictum definierunt, sententiam interim dictam. CVIAC.

o ¶ *Inter duos dicuntur.* id est, à prætore formantur: *vt no. suprà, circa princip.*

hæreditariarum rerū, quæ apud eū sunt qui pro hærede, vel pro possessore possidet. Interdictum quoque Saluianum causa adipiscendæ possessionis rerum per colonum fundo illatarum (quæ tacitè pro mercede hypothecata sunt) contra quoscunque possessores datur.

2. ¶ Sequens diuisio interdictorum hæc est: quòd quædam adipiscendæ possessionis causa comparata sunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.

3. ¶ Adipiscendæ possessionis causa interdictum accommodatur bonorum possessori, quod appellatur *Quorum bonorum*, eiusque vis & potestas hæc est, vt quod ex his [p] bonis quisquę, quorum possessio [q] alicui data est [r], pro hærede [s], aut pro possessore possideat: id ei cui bonorum possessio [t] data est, restituere debeat. Pro hærede [u] autem possidere videtur, qui putat se hæredem esse. Pro possessore is possidet, qui nullo iure rem hæreditariam, sciens [x] ad se non pertinere, possidet. Ideò autem adipiscendæ possessionis vocatur interdictum: quia ei tantùm vtile est, qui nūc primùm conatur adipisci rei possessionē. Itaque si quis adeptus

Sequens diuisio, &c.] CVCVI. Suprà vidistis vnam diuisionem interdictorum, hîc sequitur alia & est hæc, scilicet quòd quædam sunt interdicta adipiscendæ possessionis gratia prodita, vel etiam inuenta: & quædam etiam retinendæ possessionis gratia: & quædam recuperandæ. Adipiscendæ possessionis gratia inuentum est interdictum *quorum bonorum. & quorū legatorum.* quamuis de eo non fiat hîc mentio, & Saluianū interdictum. Per interdictum enim *quorum bonorum*, potest ille, cui bonorum poss. data est, petere pos. omnium rerum hęreditariarum, ab eo qui pro hærede, vel pro possessore possidet. & sum in versicul. *Pro hærede autem, &c.* Dixistis, quòd interdictum *quorum bonorum*, appellatur interdictum *adipiscendæ possessionis.* Sed domine Iustin. pro Deo dicatis mihi, quare sic appellatur? Frater, dicit ipse: tantum vult hoc dicere, quòd nunc primum velit adipisci possessionem bonorum, quorum possessio. nunquam habuit. Vnde si aliquis habuit possessio. bonorū, & posteà eam amiserit, non competit ei hoc interdictum: sed magis interdictum recuperandæ possessionis. Et sumus in versic. *Interdictum quoque, &c.* Iam habuistis vnum exemplum de interdicto adipiscendæ possessionis, adhuc dicā vobis aliud exemplum de eodem. Interdictum enim Saluianum locum habet ad adipiscendam possessionem omnium rerum quas possedit colonus tempore illo, quo fundum meum conduxit, quæ quidem res pro mercedibus fundi tacitè mihi erant obligatæ. & competit mihi hoc interdictum vtile contra quemlibet extraneū possidentem: vt sunt res, quas colonus tempore conductionis possedit. contra colonum autem possidentem res illas, datur mihi istud interdictum directum hoc dicit. Francisc.

p ¶ *Quod ex his.* Innuitur hîc quòd hoc [a] interdictum etiam pro vna re competat. Sed contrà videtur quòd sit vniuersale: *vt ff. quorum bonorum l. j. §. fin.* Sed certè nihilominùs est vniuersale, licèt ad vnam rem detur. sic enim est in hæreditatis petitione: *vt ff. de pe. hære. l. regulariter. & l. licèt.* quam constat vniuersalem esse: *vt ff de rei vind. l. j. j. respon.*

a Interdictum quorū bonorum, & petitio hæreditatis pro vna sola re possunt competere.

q ¶ *Possessio.* scilicet decretalis.

r ¶ *Data est.* scilicet à voce prætoris viui: vel hodie coram quolibet iudice: *vt C. qui admit. ad bo. possess. l. fin.* ACCVRSIO. Dic, quòd non est necesse, quòd iudex, siue prætor, siue alius iudex bonorum possessionem concedat, secundùm Angel.

s ¶ *Pro hærede.* sed nunquid hi tit. sunt? Respond. non: *vt Cod. in quib. cau. cess. long. temp. præscript. l. hæreditatem* ergo vsucapio potest procedere. Sed contrà, *quorum bonorum. l. j. j. respon.* Sed illud expone vt ibi.

t ¶ *Bonorum possessio.* scilicet decretalis. ACCVRS.

u ¶ *Pro hærede* [b]. hæc oratio quandoque accipitur pro vero titulo: *vt ff. pro hærede per totum.* quandoque pro falso, vt quia credebat se hæredem, cùm non sit & ita hic accipitur. & quandocumque agitur petitione hæreditatis: *vt ff. de peti. hæreditat. l. pro hærede.*

b Oportet tamen vt nō sit hæres pro quo tamē (si hæres aliter sit) habeatur pro legatario: *vt l. quotiens. Cod. de hæred. inst. cum ibi not. Ang.*

x ¶ *Sciens.* vnde si quæritur ab eo quare possideat, dicit, quia possideo, vel si dicat pro hærede, tamen falsum sciens ser dicit: *vt ff. de in tit. hæred. l. qui interrogatus.*

u ¶ Possessio

a ¶ *Possessionem* quæ est facti. Accvrs.
b ¶ *Eam* scilicet possessionem, quæ est facti.
c ¶ *Inutile est* Sed aget amodò rei vindicatione, cùm sit dominus. Accvrs.
d ¶ *Comparatum est*. contra colonum directum, contra extraneos vtile: *vt C. de Saluiano interdicto l. 1. & ff. de Saluia. interdi. l. 1.*

possessionem [a], amiserit eam [b]: hoc interdictum ei inutile est [c]. Interdictum quoque quod appellatur *Saluianum* adipiscendæ possessionis causa comparatum est [d]: eóque vtitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus [e] fundi pignori futuras pepigisset [f].

Interdictum Vti possidetis, *&* Vtrubi, *sunt retinendæ possessionis, quæ præsertim locum habent, si de proprietate alicuius rei futura sit controuersia. antequam enim proprietatis quæstio moueatur, vter ex litigatorib. possideat, & vter petere debeat, inuestigandum est: tum quia sine petitore, & possessore nullum super petitorio institui potest iudicium: tum propter commodum possessionis, in qua remanet is, qui possidet, quamuis dominus non sit quoad petitor rem suam probauerit.*

4. ¶ Retinendæ † possessionis causa comparata sunt interdicta *Vti possidetis* [g], & *Vtrubi* †: cùm ab vtraque parte de proprietate [h] alicuius rei controuersia sit, & antè quæratur, vter ex litigatoribus possidere, & vter petere debeat [i]. Namque nisi antè exploratũ fuerit vtrius eorum possessio sit [k], non potest [l] petitoria actio institui: quia & ciuilis [m], & naturalis [n] ratio facit, vt alius possideat, & alius à possidente petat. Et quia longè commodius est possidere, quàm petere: ideò plerũque, & ferè semper ingens [o] existit contentio de ipsa possessione [p]. Cõmodum autem pos-

e ¶ *Pro mercedibus* Item & pro damno, si quod contulit in eodem: *vt ff. de Saluiano interdicto l. 1. & arg. ff. in quibus causis pig. vel hypothe. ta. contra. l. 4. vers. non solum.*
f ¶ *Pepigisset.* scilicet tacitè: *vt Cod. de loc. & condu. l. certi iuris.*

a Interdicti Saluiani, & actionis Seruianæ differentia.

¶ Sed quid [a] interest inter hoc interdictũ, & Seruianam actionem? Respond. In Seruiana oportet locatorem probare colonũ fuisse dominum tempore obligationis: *vt ff. de pigno. l. 3. §. cùm prædium in fi. & l. quæ nondum sunt §. quod dicitur.* Sed in interdicto isto sufficit si probet ipsum possedisse, *vt ff. de Saluiano interdict. l. 3.* Accvrsivs.

Retinendæ possessionis, &c.] Casvs. Supra vidistis exemplum de interdicto adipiscendæ possessionis, modò videatis de interdicto retinendæ possess. Retinendæ autem possessionis causa adinuenta sunt duo interdicta, scilicet interdictum *Vti possidetis*, & *Vtrubi*. Sed domine pro Deo, quãdo habent locum hæc interdicta? Frater, dicit Dominus Iustinianus, quãdo ab vtraque parte de proprietate alicuius rei quæritur, & etiam quando de possessione eiusdem rei est contentio, quia quilibet eorum dicit, se possidere, vt aduersarium ad onera probationis compellat. Tunc enim datur hoc interdictum ad hoc, vt appareat vter eorum possideat: quia non potest actoris petitio institui, antequàm appareat, quis rem possidet. Quamdiu enim quis rem detinet, eam petere non potest, sed quia longè commodius est rem possidere, quàm petere; propterea super possessione frequenter magna contentio existit. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, quòd est illud commodum possess. Frater, dicit ipse, magnum. quanquam enim ille qui possidet, non sit dominus rei: tamen si ille qui petit rem, non potest probare, rem illam suam esse, remanebit res illa penes possidentem. Est etiam aliud, quia in dubio si iura possessoris, & petitoris sunt dubia, pro possessore iudicari solet. Franc.

† Facit ad hunc quod dicitur in c. licet in Gl. super verb. mandum. ibi, sed hec ... probat. & in Gl. super ver. possideant. ante fin. ... interdictum, extra de probat.
† Aliàs vtrubi, vt in manuscriptis exemplaribus, & quibusdam impressis legitur.

g ¶ *Vti possidetis.* quod de rebus immobilibus dicit, sed *Vtrubi* de mobilibus: *vt j. eo. § sed interdicto.* Accvrs.
h ¶ *Proprietate* ob hoc quidem comparatum est. sed & sine hac controuersia proprietatis dabitur, vt si de sola possessione contendatur, secundùm Ioannem.
i ¶ *Vter petere debeat*, id est, vter sit actor, & vter reus.
k ¶ *Vtrius eorum possessio sit* id est, vter possideat.
l ¶ *Non potest. vt ff. de iudi. l. inter litigantes.* Accvrs.
m ¶ *Ciuilis* vt quia parit actionem in rem aduersario. *vt C. de ali. iudic. mut. cau. fa. l. 1.*
n ¶ *Naturalis.* vt quia nemo à seipso posset petere secundũ naturam: *vt ff. de recep. arbi. l. pe.* & facit ad hoc benè. *ff. vti poss. l. 1. §. hoc interdictum & ff. de acquirenda possessione l. exitus.*
o ¶ *Ingens* i. magna. & hæc eadem contentio & in aliis interdi Institut.

ctis retinendæ possessionis est, vt in illo de superficiebus: *vt ff. de superficieb. l. 1. j. respon.* Item in illo de itinere, actúque pri. & via priua. *vt ff. de itinere, actúque priua l. 1. j. respon.* Idem de aqua quotid. & æsti. Item inter eos qui [a] ducunt aquam per eũdem riuum; qui corriuales dicuntur. Itẽ inter eos qui ex eodem castello: *vt ff. de aqua quoti. & æstiua. l. 1. j. respon. & §. si inter corriuales. & §. ait prætor, quo ex castello.* In his enim omnibus interdictis vbi de incorporalium quasi possessione agitur, est idem modus agendi qui in duobus istis: vnde in Digesto nouo continuè post illum titulum, *Vti possi.* illi supradicti ponuntur per ordinem.

a Corriuales dicuntur qui aquam per eũdem riuum ducunt.

sidenti in eo est, quòd etiam si eius res non sit qui possidet: si modò actor non poterit suam esse probare, remanet [q] in suo loco possessio. propter quam causam cùm obscura sunt vtriusque iura, contra petitorem iudicari solet †.

† Quia faciliores sumus ad absoluendum, quàm ad condemnandum. concor. c. vlt. in fin. cum Gl. super verbo. Immunerem. extra de transact.

Vti possidetis pro rebus immobilibus. Vtrubi verò, pro rebus mobilibus competit. hoc dicit. Aret.

Sed interdicto quidem *Vti possidetis*, de fundi, vel ædium [r] possessione cõtenditur: *Vtrubi* [s] verò interdicto, de rerum mobilium possessione.

Licèt interdicta Vti possidetis, *&* Vtrubi, *olim plurimùm differrent; tamen hodie ille obtinet in vtroque, qui tempore litis contestatæ non vi, non clam, nec precariò ab aduersario possidet.*

Quorum [t] vis, ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam *Vti possidetis* interdicto is vincebat, qui interdicti tempore [u] possidebat: si modò nec vi, nec clam, nec precariò nactus fuerat ab aduersario possessionem, etiam si alium [x] vi expulerat, aut clàm arripuerat alienam possessionem, aut precariò rogauerat aliquẽ, vt sibi possidere liceret. *Vtrubi* verò interdicto is vincebat, qui maiore [y] parte eius anni nec vi, nec clam, nec precariò ab aduersario possidebat [z]. Hodie tamen aliter obseruatur. Nã vtriusque interdicti potestas

p ¶ *Possessione.* not. quòd maximè lites sunt in possessorio: quia, vt sequitur in textu, est maximum commodum possidere. Aug.
q ¶ *Remanet* facit Cod. de edendo. l. qui accusare. in fi. & Cod. de rei vindicatione. l. si res quæ est. l. fi. & ff. si vsusfruct. peta. l. vti frui.

Sed interdicto, &c.] Casvs. Iam habuistis de interdictis *Vti possidetis*, & *Vtrubi* quãdo locum habent. sed domine Iustiniane, quæ est differentia inter interdictum *Vti possidetis*, & *Vtrubi*? Frater, dicit ipse, scire debes, quòd olim erant duæ differentiæ inter ista duo interdicta, quarum vna adhuc remanet, & alia est sublata. olim autem, & hodie est differentia, quòd quando de possessione immobilium tractatur inter duos, veluti de possessione fundi, vel ædium, tunc locum habet interdictum *Vti possid.* Pro possessione rerum mobilium datur interdictum *Vtrubi*. Sed domine, quæ olim fuit differentia quæ hodie non est in vsu? Respondet, differentia fuit ista, olim in interdicto *Vti possidetis* vincebat ille qui tempore iudicij. id est, tempore litis contestatæ, comperiebatur possidere non vi, non clam, non precariò ab aduersario. Dicit autem Iustinianus, quòd ipse vult, quòd hodie quantum ad possessionem retinendam adæquata sint hæc iura. hodie igitur in vtroque modo obtinebit ille qui se probauerit possidere tempore litis contestatæ, non vi, non clàm, non precariò ab aduersario. hoc dicit. Franciscus.

r ¶ *Vel ædium. ff. vti possidetis l. j. §. respon.* Accvrs.
s ¶ *Vtrubi* Hoc dicitur ab [b] vtrum. & vbi: vt *vtrum* [c] ponatur pro *ad* vel *apud* vbi. ponatur pro *quem*: quasi dicat apud quem est, apud eum sit Non fit autem mentio hic possessionis, cùm [d] mobilia propriè non possideantur: sed immobilia tantùm, cùm dicatur possessio, quasi [e] pedum positio: *vt ff. de acquiren. possessione l. 1. in principio* Abusiuè tamen tam mobilia, quam immobilia dicuntur possideri Accvrs.
t ¶ *Quorum.* scil. duorum interdictorum.
u ¶ *Interdicti tempore.* id est, tempore quo proponitur interdictum.
x ¶ *Alium.* dummodò non aduersarium.
y ¶ *Maiore.* sc. quàm aduersarius: *vt ff. de verbor. signifi. a. l. maiore parte.*
z ¶ *Possidebat* & sic citiùs vincebat in *vti possidetis*, quàm in *vtrubi* [f] & erat fortè ratio, quia citiùs mobilia transferuntur, quam immobilia: *vt ff. commoda. l. 1. & ff. de re iudicata*

b Vtrubi interdictum vnde dicatur.
c Vtrum pro ad & vbi
d Possessio nõ est propriè de mobilibus.
e Possessio vnde dicatur.
f Lex ... in vtrubi, quàm in vti possidetis.

iudica. l. à diuo Pio. §. j. & ff. de acquirenda possessione. l. si rem.
a ¶ *Quantum ad possessionem* ¶ No. quantum a ad possessionem: nam quantum ad alia remansit differentia, vt olim, vt *Vti possidetis* in reb. immobilib. & *Vtrubi* in mobilibus locum habeat *vt hic dicitur, & suprà, §. proxi.*

a Vti possidetis, & vtrubi in possessionis effectu nõ est differentia: in respectu verò ipsarū rerum differẽtia est.
b Violentiæ multa genera.
c Vis inquietatiua, quæ patitur interdictũ quod vi, aut clam, qualiter fit.

quantum ad possessionem a pertinet, exæquata est, vt ille vincat, & in re soli, & in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clam b, nec precariò ab aduersario litis contestatæ tempore detinet.

Etiam is possidere intelligitur, cuius nomine alius est in possessione. Possessio autem, quamuis solo animo retineatur, solo tamen animo non acquiritur.

5. ¶ Possidere autem videtur quisque, non solùm si ipse possideat: sed & si eius nomine aliquis in possessione sit c, licèt eius iuri subiectus non sit, qualis est colonus d, & inquilinus. Per eos quoque apud quos deposuerit quis, aut quibus commodauerit, ipse possidere videtur e. Et hoc est quod dicitur retinere f possessionem posse aliquem per quemlibet qui eius nomine sit in possessione. Quinetiam animo quoque solo retineri possessionem placet, id est, vt quamuis neque ipse sit in possessione, neque eius nomine alius, tamen si non relinquendæ possessionis animo, sed posteà reuersurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. Adipisci verò possessionem per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus g. Nec vlla dubitatio a est, quin animo solo adipisci possessionem nemo possit.

b ¶ *Nec clam.* Cùm multa b sint genera violentiarum, quæ ad præsens omitto: de c hac vi quæ inquietatiua dicitur, quæ paris hoc interdictum, vt, si me arare, vel ædificare, vel aliquid in meo me facere prohibes, contendens te possidere, habet locum hoc interdictum: *vt ff. de vi, & vi arma. l. vim facit. & ff. quod vi, aut clam. l. j. §. quid sit.* ¶ Quid si ille non contendat se possidere, sed solum iniuriatur mihi? Resp. adhuc locum habet hoc interdictum. *vt ff. vti posse. l. si duo. §. si vicinus.* Sed & actione iniuriarum mihi tenetur: *vt ff. de action. empt. l. qui pendentem.* ¶ Quid si nec possessionis ratione, nec iniuriæ, sed quia seruitutem se habere contendit? Resp. si possidet, intentabo negatoriam: si ego possideo, intentabo hoc interdictum: *vt ff. si ser. vin. l. y. §. j.* ¶ Clam d autem possidet, qui clanculo, me absente, sibi possidere volens ingreditur fundum meum, quem ego possideo: nec tamen suspicor me posse repelli: & ita me absente, & inuito sæpissimè facit: *vt ff. quod vi, aut clam. l. y. § fin. & de acquir. possessione. l. clam an posse.* Ille e enim, qui ingreditur, habet naturalem per introitum suum, & ego ciuilem. ... vel dic, quod ego retineo naturalem ciuiliter, ingrediens naturalem naturaliter. ¶ Sed nónne etiam naturalẽ perdit statim, cum de fundo exit, & ad iudicium venit, vel etiam alias iret? Resp. non, imò animo retinet eam naturalem: vt facit fructuarius, qui solam naturalem habet. §. Vel dic, quòd si amittit eam, non tamen nocet, quia adhuc hoc interdicto tenetur, licèt ego possideam tantum, *vt diximus per l. ff. vti possid. l. si duo. § si vicinus.* ¶ Precariò f autem possidet aduersarius à me, si precibus suis motus, concessi sibi precariò: *vt ff. de preca. l. j. in princip. & § j.* & distingue in precario: quia aut agitur vt omnis possessio in accipientem transferatur, quod fieri potest: *vt ff. de precario. l. in rebus. & ff. de acquirenda possessione. l. Pomponius. § si is, qui.* aut vt nulla: & hoc valet: *vt ff. de preca. l. certè. §. si, qui.* Aut vt habeat naturalem tantùm qui accepit, & hoc valet: *vt ff. de preca. l. & habet §. cũ g.* Sed nunquid in omni precario vinco habentem à me per hoc interdictum scilicet *Vti possidetis*? Respon. non illum qui habet omnem possessionem, cùm hoc interdictum possessionem tueatur: *vt ff. vti possid. l. j. §. j. & y.* ergo vinco supradictos etiam si ego habebam possessionem ab alio vi, vel clam, vel precariò: *vt hic, & ff. vti possidetis l. j. §. si & l. y.* Accvrs.

d Clàm possidere.
e Possessor clã destinus habet naturalẽ possessionem, deiectus ciuilẽ.
f Precaria possessio.
g Præsumitur in dubio naturalis tantũmodò possessio translata. vt no Glo. Bar. & Ang. in d. §. cum.

Possidere autem.] Casvs. Iam habuistis quòd tam in interdicto *Vtrubi*, quàm in interdicto *Vti possidetis*, quæ sunt interdicta retinendæ possessionis, ille vincit qui in possessione inuenitur tempore litis contestatæ. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, qualiter aliquis dicatur possidere? & ipse respondet: Frater, dicit ipse, non solùm dicitur quis possidere, si per se hoc, & si corpore suo possideat: sed etiam si corpore alterius possideat, quamuis eius iuri non sit subiectus, dum tamen nomine suo possideat; sicut per colonum, & inquilinum, & depositarium, & commodatarium. & hoc est quod communiter dicitur, aliquem retinere posse possessionem per quemlibet qui eius nomine est in possessione. & non solùm per corpus suum, & per corpus alterius, qui eius nomine possidet, potest aliquis possidere, siue possessionem retinere, sed etiam solo animo potest aliquis possidere, seu possessionem retinere, licèt ipse non sit in possessione, vel aliquis eius nomine: dum tamen non animo deserendæ possessionis eam deseruerit; sed posteà reuersurus sit ad illam hoc dicit. Franc.

e ¶ *In possessione sit.* cautè dicit: *vt ff. de acquiren. pos. l. si quis an-se. §. item Pomponius* ibi, *non vt possidere.* Nam non h possident isti, nec ciuiliter, nec naturaliter, secundùm Ioan. sc. colonus, & inquilinus, & similes: *vt hic. & ff. de vsurap. l. non solùm. § quod vulgò.* Sed M. dicit eos naturaliter possidere: *vt ff. communi diuidundo. l. communi diuidundo §. neque.* Sed illud intellige colonum possidere, scilicet alij.

h Colonus, & inquilinus nec ciuiliter nec naturaliter possident.

d ¶ *Colonus* sc. in villa, sed inquilinus in ciuitate: *vt ff. de acquirenda possessione. l. re pignoru.*
e ¶ *Possidere videtur.* si ergo per alium possidet, ergo non possidet: *vt ff. de acquirend. possess. l. quod meo.* licèt quidã dixerint, eos naturaliset possidere, sicut & colonum, vt superiori casu diximus.
f ¶ *Retinere.* Licèt animo a retineatur: nõ tamen animo quæritur: *vt ff. de acquirenda possessione l. quemadmodũ. & C. de acquir. pos. l. licet & infrà proxi.* Accvrsivs.
g ¶ *Exposuimus.* suprà *per quas perso. no. ac. §. ex his* Accvrs.
a ¶ *Nec vlla dubitatio.* Possessio nudo animo retinetur, nudo animo amittitur, nudo animo non acquiritur. Sũt qui contendant, nudo quoque animo possessionem non amitti ex *l. quemadmodum. ff. de acquirend. possess.* sed ea lex, vt appares ex inscriptionum similitudine, conferenda est eam *l. ferè. ff. de diuers. reg. iur.* in qua meritò additur *ferè.* nec enim omnino, vt acquiritur, ita etiam amittitur possessio. nam etsi non amittatur solo corpore, propterea quod solo animo retinetur, solo tamen animo amittitur. nec est alia ratio propter quam videatur additus ille articulus, *ferè.* fuit autem hæc Ioannis sententia quam his verbis interpretes Græci exprimunt, [Greek text illegible] Cviac.

a Possessio quomodo acquiratur, ac perdatur, quid item ea sit, ac quotuplex, quoue iure inducta, quoue factum sit, an iura vide, ac dicit ... 2. ff. de acq. poss.

Etiam qui vi, clam, vel precariò ab spoliatore immobilem rem possidebat, interdicto Vnde vi, quod recuperandæ possessionis est, eius rei possessionem à qua euectus fuit consequitur. Quinimò qui rem suam penes alium constitutam violenter inuaserit, à dominio cadet: sin autem aliena sit, rem de recto restituet, illiúsque æstimationem præterea præstabit. Ad hæc criminis leg. Iulia de vi publica, vel priuata reus fit.

6. ¶ Recuperandæ possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi, vel ædium h vi deiectus fuerit. nam ei proponitur i interdictum *Vnde vi* ß k: per

Recuperanda possessionis.] Casvs. Vidistis suprà per exempla de interdicto *adipiscenda possessionis*: & etiam de interdictis *retinenda possessionis* modò videndum est de interdictis *recuperanda possessionis.* Recuperandæ autem possessionis interdictum, est interdictum *Vnde vi* per quod cogitur deiiciens vi deiectum restituere: s. in illam possessionem à qua ipsum deiecit: licèt deiectus a deiiciente vi, vel clam, vel precariò possederit: quod videtur iniquum. in gl. tamen habes hoc expeditum vno verbo, sc. illud verbum ex interuallo & hæc erat pœna violenti secũdum iura antiqua: sed alio modo punitur hodie violẽtus iste per nouas constitutiones *per l. si quis in tantam. C. vnde vi.* cuius effectus talis est, si quis rem mobilem, vel immobilẽ inuaserit violenter, si dominus erat illius rei quã inuasit violenter dominiũ illius rei amittit: si autẽ non erat dominus illius rei, cõpellitur restituere, & soluere æstimationẽ rei per violẽtiam possessæ. Et omnes pœnæ istæ imponũtur non solũ per actionem ciuilẽ, sed etiam per actionem criminalem. Potest enim qui aliũ vi de possessione deiecit, accusari lege Iulia de vi priuata, si sine armis, si verò cum armis, de vi publica. Sed domine, quid appellatis vos arma? Sunt enim quidam qui solummodo credunt eum armis deiicere eum, qui loricatus, & cum gladio, & scuto, & lancea, & consimilibus armis aliquẽ deiecit. Frater, non est ita. armorum enim appellatione non solùm scuta, gladios, & etiam cætera arma appellari volumus: sed etiam fustes, & lapides. Franc.

h ¶ *Ædium.* aliud b in rebus mobilibus. nã pro his competit vi bonorum raptorum actio: *vt ff. de vi ar. l. j. §. hoc interdictum. & § illud & §. planè.* nisi mobilia cum immobilibus peruotur hoc interdicto: *vt ff. de vi & vi ar. l. j. §. qui autem.* Accvrs.

b Vnde vi ... mobilia vi bonorum raptorum res mobiles.

i ¶ *Proponitur.* i. datur.
k ¶ *Interdictum vnde vi.* Hoc est momenti interdictũ, quod & celeris reformatio dicitur. De eo tractatur in titu. *Vnde vi & de vi armata.* sic enim legendũ est meo iudicio idque indicat *l. 1. §. vlt. de interd. ff.* M. etiã Tullius *in orat. pro Cæcina*, duo interdicta facit, interdictum, Vnde vi, & interdictum, de vi armata, siue de vi hominibus armatis, aut de hominibus armatis. Cviac.
k ¶ *Vnde vi.* Sed quare dicitur Vnde vi? Resp. quia talia erant

verba

verba prætoris ; Vnde illum vi deiecisti, &c. & ita à principio verborum prætoris sumpsit denominationem : sicut & alia, vt quorum bonorum, & similia: *vt ff. de vi, & vi arma l. j. in prin.*

a ¶ *Is.* scilicet deiectus, vt quia hodie expoliaui te, vel quia cœpi possidere rem suam clàm, vel vi[a] : in sequenti verò die me expulisti : nam teneris mihi hoc interdicto : secus si incontinenti me deiecis : *vt ff. de vi, & vi arm. l. iij. §. eū igitur. in glo. fin. & l. qui possessionem.* Quod incontinenti accipe, antequam ad alios actus extraneos diuertat : *vt ff. de duobus reis stipul. l. duos reos.*

quod is qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem : licèt is[a] ab eo qui vi deiecit, vi, vel clàm, vel precariò possideat.

Hoc per vim spolians, si dominus est, à dominio rei cadit, aliàs rē spoliatam, & eius æstimationem restituit: qui aliàs lege Iulia, de vi publica, vel priuata criminaliter punitur. Et armorum appellatione lapides, & fustes continentur. Aret.

Sed ex constitutionibus[b] sacris (vt suprà diximus[c]) si quis rem per vim occupauerit, si quidem in bonis eius est, dominio eius priuatur : si aliena, post eius restitutionem, etiam æstimationem rei[d] dare vim passo compellitur. Qui autem aliquem de possessione per vim deiecerit, tenetur lege Iulia de vi priuata[e], aut de vi publica[a]: sed de vi priuata, si sine armis vim fecerit : sin autē armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica tenetur. Armorum autem appellatione non solùm scuta, & gladios, & galeas, sed & fustes, & lapides[f] significari † intelligimus.

Accipe tertiam interdictorum diuisionem.

7. ¶ Tertia diuisio interdictorum hæc est, quòd aut simplicia sunt, aut duplicia[g]. Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus est : qualia sunt omnia, restitutoria, aut exhibitoria. Nam actoris est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui, reus autem is est, à quo desideratur vt restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti cùm prætor prohibet in loco sacro[h], vel in flumine publico[i], ripáve eius aliquid fieri. Nam actor est qui desiderat ne quid fiat : reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt, veluti *Vti possidetis* interdictum, & *Vtrubi*[k]. Ideò autem duplicia vocantur, quia par vtriusque litigatoris in his conditio est ; nec quisquam præcipuè reus, vel actor intelligitur: sed vnusquisque tam rei, quàm actoris partes sustinet.

Abiecta veteri proponendorum interdictorum solēnitate, hodie pro eis in factum actio competit.

8. ¶ De ordine, & veteri exitu interdictorū[l] superuacuum est hodie dicere. Nam quotiens extra ordinē[m] ius dicitur, (qualia sunt hodie omnia iudicia) non est necesse reddi interdictum: sed perinde iudicatur sine interdictis[n], ac si vtilis actio[o] ex causa interdicti reddita[p] fuisset.

b ¶ *Constitutionibus.* vt *Cod. vnde vi. l. si quis in tantam.*

c ¶ *Suprà diximus.* vt *suprà, vi bon. rap. §. quia tamen.*

d ¶ *Res.* scil. proprietatis, sed interdicto *vti possidetis*, possessio æstimatur : *vt ff. vti possid. l. pen. §. fin.* Accvrs. Additio. Dic, secundùm Ioan. Fab. quòd imò Dy. tenet quod in hoc interdicto fiat æstimatio possessionis, sicut in interdicto *vti possidetis*. sed ipse Ioan. Fab. dicit quoad proprietatem, & ad possessionem potest fieri æstimatio, secundùm quod concludit. Angel.

e ¶ *De vi priuata.* pœna autem huiusmodi legis est tertiæ partis bonorum publicatio, si sine armis : & relegatio si cum armis : *vt infrà, de public. iudic. §. item lex Iulia, de vi publica. & Cod. ad leg. Iuliam, de vi pub. l. quoniam & l. y. & ff. de accusa. l. hoc accusare. §. omnibus.* Vnde versus:

Vi priuata reum deponis ab ordine rerum.
Sed deportatur si vis armata probatur.
Vide *cap. y. extrà de ordine cogni. in glo.*

a ¶ *De vi publica.* Omnis vis armata est publica : non tamen omnis vis publica est armata. nam & sine armis offendi potest Respublica, vt in specie *l. 7. l. 8. quo dolo. l. vlt. ff. de vi publica.* Cviac.

f ¶ *Et lapides.* facit *infr. de public. iudic. §. item lex & ff. de vi, & vi arma l. iij. in prin. & ff. de verb. sign. l. armorum.* ¶ Sed nūquid[b] debet aliquis expectare se primò percuti, quàm percutiat ? Dicunt quidam quòd sic : *argu. C. vnde vi. l. j. & ff. ad leg. Aquil. l. si ex plagis §. tabernarius.* Nos contrà, sed sufficit iustus timor : *vt ff. ad leg. Aquil. l. sed & si quemcumque. & ff. ad leg. Corn. de sica. l. is qui. & ff. de vi, & vi arma. l. y §. qui armati.* Aduerte tamē quòd aliquando[c] vis infertur personæ, aliquando rebus: *vt not. glo. fi. in cap. significasti. y. de homi.* & ibi vide qualiter intelligitur illud commune dictum, Vim vi repellere licet cum moderamine inculpatæ tutelæ.

Tertia diuisio, &c.] Casvs. Positis duabus diuisionibus interdictorum, quarum vtraque est bimembris, hic ponit dominus Iustinianus tertiam, & est talis, quòd interdictorum quædam sunt simplicia, & quædam duplicia. Simplicia autem sunt illa, in quibus non reperitur nisi vnus reus, & vnus actor, cuiusmodi sunt omnia restitutoria, & exhibitoria. Duplicia sunt illa, in quibus quilibet reperitur reus, & actor. Sed interdictorum quædam sunt prohibitoria : & illorum quædam sunt simplicia, quædam duplicia. Simplicia sunt, veluti cùm prohibet prætor in loco sacro, vel in flumine publico, ripáve eius aliquid fieri. Duplicia sunt, veluti interdictum *Vti possidetis*, & *Vtrubi* & hæc ideò vocantur duplicia, quia in eis vnusquisque tam rei, quàm actoris vicem sustinet. h. d. Franc. Accurs.

g ¶ *Duplicia.* Similis potest fieri diuisio actionum ciuilium. Nam[d] quædam duplices sunt, vt familiæ erciscundæ, finium regundorum, & communi diuidundo : *vt ff. de iudiciis. l. in tribus.*

h ¶ *In loco sacro.* vt *ff. ne quid in loco sacro. l. j.* Accvrs.

Institut.

a Incontinenti dicitur eadem die, vt in hac gl. & vnde serui. in l. continuus in prin. ff. de verbo. oblig. Angel.

† An pariter quæcumque apta, natáque sunt ad nocendū, quo fit ex sententia Bar. & Ang. vt gladius penes incisorius, vel ad calamos tēperandos cōparatus pro armis nō habeantur, veluti nec dentes, nec vitri amphora, vitrum, aut cyathus, & huiusmodi similia. vnde fit vt dēte premēs, impetensque in statuti pœnā de armis percutiente non incidat, vt hic per Io. de Pla. quem videro.

b Percutiētem aut percutere volētem licet anteuertere.

a Vim rebus nostris etiam illatā propulsare possumus.

d Actionum quædam sunt simplices, quædam duplices.

i ¶ *Publico.* vt *ff. ne quid in flumine publico. per totum.*

k ¶ *Vtrubi.* item interdictum de superficiebus : *vt ff. de superficiebus. l. j. §. proponitur.* & dic. *vt ī. eo. § retinenda.* Accvrs.

De ordine, & veteri, &c.] Casvs. Dixi Iustiniano : Domine, quare non recitatis vos totam naturam, & solennitatem antiquorum interdictorum ? Frater, dicit ipse, superuacuum esset hodie de ordine, & solennitate antiqua interdictorum dicere. Nam quotiescumque extra ordinem, id est, solennitatem antiquam ius dicitur (quod hodie fit in omnibus iudiciis) non est necesse interponere interdictū. Domine, benè dicitis, sed benè dimitterem solennitatem interdictorum, si loco interdictorum essent mihi actiones proditæ à prætore. Frater, dicit Iustinianus, sic poteris illas hodie proponere sine aliqua solennitate, sicut posses si eam tibi dedisset prætor hodie. Similiter quando dat tibi prætor hoc interdictum, poteris hodie in eo illius interdicti actionem in factum vtilem proponere, perinde ac si istam actionem vtilem prætor tibi accommodasset. h. d. Franc.

De ordine.] id est, de antiqua solennitate, cū qua proponebantur interdicta sub certis formis : *vt diximus suprà, eod. in princ.*

l ¶ *Exitu interdictorum.* scilicet cum antiqua solennitate : sine ea tamen reddi potest, & proponi : *vt ff. de oper. no. nunc. l. prætor ait. §. nonnullis.* Vel etiam in factum actio loco cuiuslibet interdicti, quæ vtilis vocatur, vt subiicit.

m ¶ *Extra ordinem.* id[a] est, extra antiquam solennitatem quod semper fieri videtur, vt subiicit : *vt suprà de success. subla. in princ. & ff. de negot. gest. l. actio. in fine tit. & C. de formu. & imp. actio. subla. l. j. & y.*

n ¶ *Sine interdictis.* f. solennibus.

o ¶ *Vtilis actio.* f. in factum, quæ datur loco cuiuslibet interdicti.

¶ Et nota, quatuor[b] esse genera actionis in factum, 1. Vna est, quæ ex omni edicto, vel interdicto prætoris datur, vbi specialis actio non datur, vt hic. 2. Alia est legis Aquiliæ subsidiaria, quando damnum datur de non corpore in non corpus : *vt ī. ad legem Aquil. §. fin.* quæ & ipsa prætoria est : *vt ff. de præscript. verb. l. quia actionum. in fin.* 3. Tertiū genus est extraordinarium ; quod ex variis figuris causarum est introductum, quotiens æquum est actionem dari : *vt C. de sacrosanctis Ecclesiis. l. sancimus* 4. Quartum genus est, quod æquiparatur actioni præscriptis verbis : quæ actio præscriptis verbis vnà cum ista in factum ciuilis dicitur : *vt ff. de præscriptis verbis. l. j. in fin.* & habet[c] locum in tribus generibus negotiorum. 1. Primò in contractibus innominatis tribus, do vt des, do vt facias, & facio vt facias: *vt ff. de præscr. verb. l. naturalis. §. j. y. & iy.* Sed in quarto innominato contractu, scilicet facio vt des, habet locum actio de dolo: *vt ff. de præscr. l. naturalis § quòd si faciam.* 2. Item in secundo genere habet locum præscriptis verbis ex omni pacto incontinenti antè, vel pòst apposito iuxta aliquem contractum : *vt Cod. de pactis inter emptorem, & venditorem l. y. & Cod. de pactis. l. parens.* 3. Item in tertio genere vbicumque dubitatur de nomine contractus, vt patet in exemplis: *vt ff. de æsti. act. l. j. & ff. de præscr. ver. l. j. per totum. & l. iy.* ¶ Quid[d] sit actio in factum, & ad quod cōpetat, textus cum glo. est *in l. quotiens. ff. de præscrip. verb. & in l. in factum. cum ibi notatis. ff. de act. & oblig.* Acc. Additio. Nota, per hanc glo. quot sunt actiones in factum, & ad quid vnaquæque competat : & adde gl. *in l. quotiens. ff. de præscrip. verb. & text. in l. in factum & ibi glo. ff. de actio. & oblig.* Angel.

p ¶ *Reddita.* scilicet ab illo eodem prætore.

a Extra ordinem fieri pro extra antiquā solennitatem.

b Actionis in factū quatuor sunt genera.

c Actio præscriptis verbis in trib. generibus negotiorum habet locum.

d Actio in factum quid, & ad quid datur.

DE POENA TEMERE LITIGANTIVM.

a Continuatio.

Vsque [a] *nunc de propositione actionum dictum est, sed quia contingit, eas interdum temerè proponi, nunc de pœna temerè proponentium dicit.* Aretin.

h Diuisio.

N*Vnc admonendi.*] Totus iste titulus diuiditur [b] in tres partes. Primò continuat rubricam ad præcedentia. Secundò ponit tres pœnas quæ temerè litigantem coërcent. Tertiò [d] dictas pœnas sigillatim per exempla declarat. Secunda ibi, *Idque eo maximè.* Tertia ibi, *Ecce enim.*

CASVS. Dixi Iustin. Domine, tot, & tanta audiuimus, quòd tædio affecti sumus: & vos estis nobis tædiosus factus. Pro Deo dicatis nobis quid amplius vos intenditis dicere? Frater, dicit Iustin. scire debes, quòd multùm studuerũt magistratus antiqui, quòd non de facili litigaretur calumniosè: & nos similiter circa hoc studemus: quia hoc maximè fiet si temeritas litigantium tam actorum, quã reorum, aliquo de tribus mod. sc. vel pœna pecuniaria, vel iuretur. vel metu infamiæ puniatur. h. d. Franc.

a ¶ *Sustinebant* sc. magistratus qui iura reddebant: *vt ff. de origine iuris l. ij. §. post originem.*

b ¶ *Maximè.* i. certè.

c ¶ *Modò.* i. aliquando: & ita communiter exponitur quando bis, aut ter repetitur: *vt sup. quod cum eo. §. cæterum ver. sed haec.*

d ¶ *Pecuniaria pœna.* vt ĩ. eo §. fi. ACCVRS.

e ¶ *Iurisiurandi.* sc. calũniæ: *vt ĩ proxi. §.* ¶ Sed quando [c] Respond. in futuro sæculo: licèt non in isto: *vt C. de iureiurand. l. q.* [d]

e Periurij pœna diuina in futuro sæculo.

d Dic vt habetur in l. 4. & ibi Barto ff. de trans. & l. in d. l. 2 Cod. de iureiur. Angel.

DE POENA TEMERE' litigantium.

TITVLVS XVI.

Litigatorum temeritas triplici pœna coërcetur: periurij scilicet, pecuniaria, & infamia, siue ignominia: quarum singulas partes vsque ad tituli calcem persequitur.

NVnc admonendi sumus, magnam curam egisse eos qui iura sustinebant [a], ne facilè homines ad litigãdum procederent, quod & nobis studio est. Idque eo maximè [b] fieri potest, quòd temeritas tam agentium, quàm eorum cum quibus agitur, modò [c] pecuniaria pœna [d], modò iurisiurandi [e] religione, modò infamiæ [f] metu coërcetur.

Reus, actor, necnon vtriusque partis aduocati, iurisiurandi religione propter calumniam, seu cauillationem euitandam introductis, sese adstringere debent: alioquin non procedet iudicium.

Annota: Negantium mendacia pœna quandoque dupli, quandoque tripli puniri.

1. ¶ Ecce enim iusiurandum omnibus qui conueniuntur ex constitutione [g] nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus vtitur, nisi priùs [h] iurauerit, quòd putans se bona instantia vti, ad contradicendum [i] peruenit.

f ¶ *Infamia.* ĩ. eo §. *ex quibusdam.*

Ecce enim.] CASVS. Domine: Vos iam dixistis, quòd temeritas litigantium modis pluribus coërcetur. Pro Deo dicatis, si vobis placet, qualiter debeat primò coërceri? Frater, dicit ipse, primò debet per iuramentum coërceri, quia omnibus litigatoribus præcipitur, quòd iurent de calumnia. Franc.

g ¶ *Constitutione C. de iureiur. propter calum. dand. l. ij. in princ.*

e Iuramentum de calumnia præstatur tam ab actore, quã à reo. A reo post iuramentum ipsius actoris, & priusquã actor audiatur.

h ¶ *Nisi priùs.* Non dicit, quòd priùs reus quam actor [e] iuret: sed priusquam audiatur, actor autem priusquàm reus iuret: *vt C. de iur. propter calum. dan. l. ij. in prin. qua est contra.*

i ¶ *Ad contradicendum.* Nota diligenter capitula huius sacramenti. Actor [f] enim iurat, quod bona instantia venit ad agendum: *vt C. de iur. propter calum. dan. l. ij. in princ.* Item, quòd non dabit, vel dedit aliquid iudici, vt proferatus pro se sententia: *vt in auth. vt litis iurent in exordio litis. coll. ix.* Item, quòd nullam exiget, vel faciet probationem calumniosam: *vt in Authent. de his qui ingre. ad appellatio. §. fin. coll. v.* Econtrà reus [g] iurat hæc eadem, nisi quòd in primo capitulo iurat, se vti bona contradictione. [h] Quid [i] continere debeat iuramentum calumniæ, nocat glo. *in cap. 1 extrà de iura. calum.* vnde versus:

f Iurare actor quæ teneatur.
g Iurare quæ reus teneatur.
h Hactenus procedit Glo. Acc.
i Iuramento calũniæ quid contineatur.

Illud iuretur, quòd lis sibi iusta videtur.
Et si quæratur, verum non inficietur.
Nil promittetur, vt falsa probatio detur.
Vt lis tardetur, dilatio nulla petetur.

At aduersus, &c.] CASVS. Domine, benè vidimus qualiter iuramenti religione litigatorum temeritas coërcetur: modò dicere debetis, si vobis placet, qualiter pœna pecuniaria compescatur. Certè, dicit ipse, benè verum est, quòd pœna pecuniaria litigatorum temeritas coërcetur, quia quandoque actio quæ ex sui natura in simplum competit, propter inficiationem ipsius rei datur in duplum, veluti si damni iniuriæ, & legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur: & tamen benè sunt aliquæ actiones, quæ sine aliqua inficiatione dantur plusquam in simplum: vt est actio furti manifesti, quæ datur in quadruplum. Franc.

Negans id quod debet, aliquando in duplo punitur. Aretin.

¶ At † aduersus inficiantes, ex quibusdam causis dupli, vel tripli [k] a actio constituitur: veluti si damni iniuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur [l].

Reus in certis casibus, siue neget, siue fateatur, vltra simplum condemnatur.

¶ Statim autem ab initio pluris quàm simpli est actio [m], veluti furti manifesti quadrupli, nec manifesti dupli. Nã ex his, & aliis quibusdam causis (siue quis neget, siue fateatur) pluris, quàm simpli est actio.

Actor de calumnia iurare tenetur. Aretinus.

¶ Item actoris [n] quoque calumnia coërcetur. Nam etiam actor pro calumnia iurare cogitur ex nostra constitutione [β].

Aduocati actoris, & rei, de calumnia iurare debent. Aretin.

¶ Vtriusque etiam partis aduocati iusiurandum subeunt [o]: quod alia nostra constitutione comprehensum est.

Recepta mulcta decimæ partis litis, quæ olim improbis litigatorib. irrogabatur, hodie quisquis iniquè litigabit, periurium incurret, & damnum, impensásque omnes victrici parti inferre cogetur.

¶ Hæc autem [p] omnia pro veteri calũniæ actione [q] intro-

k ¶ *Tripli.* vt ĩ. *de actio. §. dupli.* vbi [a] quis per mendacium, aut dolum plus petens, quàm debeat, in triplum condemnatur. Alij deponunt de libris illud, *vel tripli*, eò quòd subiecta exempla non sunt huic versic apta.

a Mendacium facit quẽ puniri.
† aliàs pecuniaria pœna, cùm aduersus inficiãtes, &c.

a ¶ *Vel tripli.* Absunt hæc à vet. lib. & meritò: nulla enim est in inficiantem tripli actio. CVIAC.

l ¶ *Agatur.* item alibi *vt Cod. de non numer. pec. Auth. contra qui propriã.* Item alibi, vt si creditor neget sibi debitum solutum. Nam posteà quòd sit debitum, probare cogitur: *vt ff. de proba. l. cum de indebito.* Item [i] possessor negans se possidere, si probatur, perdit possessionẽ: *vt ff. de rei vindic. l. fi. & in Authen. de trien. & se. §. illud. & ibi glo. in verbo possessio. collat. iij.* Item alias: *vt ff. de iudic. l. eum.*

ADDITIO. ¶ Not. pœnas aliquas quas patitur calumniosè negans. & maximè not. quando aliquis possidet, & negat interrogatus se possidere, quod perdit possessionem, si de mendacio conuincatur: *vt l. fi. ff de rei vin.* Ang.

m ¶ *Est actio.* etiam à principio, nõ solùm inficiatione: *vt hic. & suprà de actio. §. at illa.* ACCVRS.

Item actoris quoque.] CASVS. Dixi Iustiniano, Domine, vidimus supra, qualiter per iuramentum, & pœnam pecuniariam rei temeritas coarctatur: sed de actore quid diceris? Certè, dicit ipse non solùm reos, secundùm quod superius diximus, sed & actor compellitur subire calumn. iuramentum. Imò plura adhuc dico tibi, quòd non solùm reus, & actor iurant, sicut diximus, sed etiam vtriusque partis aduocati iusiurandum subeũt, secundùm quod est in alia nostra constitutione prouisum. Et hæc omnia introducta sunt loco actionis veteris calumniæ, quæ in desuetudinem abiit, qua tenebatur actor qui temerè litigabat, in decimam partem litis: quod nusquam inuentum est factum esse, vt hic dicitur: sed pro his introductum est iusiurandum, & vt in expensis, & damnis litis puniatur improbus litigator. hoc dicit.

n ¶ *Item actoris.* quasi dicat, non solùm reus iurat de calumnia: *vt ĩ. eo. §. 1.* sed etiam actor, vt in constitutione nostra dicitur: *vt C. de iureiur. propter calum. l. ij. in prin.*

β ¶ *Ex nostra constitutione.* Additur in quibusdam codicibus manuscriptis, *Quod non calumniandi animo litem mouisset, sed existimando se bonam causam habere*, quod mihi valde probatur. nam vt superius iusiurandum rei definitum est, debuit & loco actoris iusiurandum definiri. CVIAC.

o ¶ *Subeunt.* scilicet quòd [b] iustum, & fidele patrocinium præstent, vt in constitutione dicitur. Sed tamen in consuetudine non habetur, quòd iuretur, licèt lege caueatur: *vt Cod. de iudi. l. rem non nouam §. patroni. & facit in auth. de testi. §. si coll. vij.*

b Iurare aduocati partium an, & quando debeant.

p ¶ *Hæc autem.* sc. quæ de sacramento calumniæ dicta sunt: ã. eo. §. 1. & ĩ. eo. § *item actoris. & §. proxi.*

q ¶ *Actione.* actio enim quædam erat qua tenebatur actor qui per calũniam litigabat, in decimã partẽ litis: quod hodie corrigitur. Sed & hoc hodie iure authent. in antiquũ redit statũ, licèt

non

non iure illius actionis, sed per iudicis officium: *vt in authen. de litigio § ad excludendas. coll. viij* a ¶ Et not. ex hoc § *& ex d. authent. de litig.* & ex l. *ff. de reg. iur. l. qui in ius. § nemo.* & ex l. *ill. ff. de petit. hære.* quod nisi improbe, & calumniosè litigauerit, non debeat condemnari in expensis: *vt ff. de iud. l. eum quem & C. de fruct. & lit. expen. l. non ignorat.* licèt in *C. de iu. l. properandum § sin autem.* indistinctè dicat, victum condemnari victori in expensis. Sed est intelligendum cum iam dicta determinatione, si calumniosè agit: *vt in auth. de iud. § oportet. col. vij.* A D D I T I O. Nota ex gloss. quòd licèt vna lex generaliter loquatur, tamen per alias leges patitur limitationes, & restrictiones: & sic lex patitur interpretationem passiuam: *vt l. 1. § lex Falcidia. ff. ad leg. Falcid.*

a Dic vt dic per Glo. & Ang. & videtur & gl. Bart. & Bal. & Sal. in auth. generaliter Cod. de episc. & cler. sed vt dixi supra de fideiuss. § fid. ... & Bart. in d. auth. generaliter. Hodie huiusmodi satisdatio de lite prosequenda, & decima parte litis, &c. nõ est in vsu. Ange.

Ex quibusdam iudiciis.] C A S V S. Viso qualiter temeritas & pœna pecuniaria litigatorum protemeritas compescatur: videndum est qualiter metu infamiæ restringetur. & certè quędam sunt iudicia, siue act. in quibus si quis fuerit damnatus, infamis efficitur, quas actio. litera enumerat, & hoc intellige, quando directè intentantur, quia tunc, & non aliter damnatus in illis efficitur infamis. In actio. autem pro socio, quæ directa est ab vtraque parte, hoc est, tam à parte intentantis, quàm à parte eius contra quem intentatur, secus est. & ideò quicunque sociorum in actio. pro socio fuerit condemnatus, infamis efficitur. Sed tamen scire debes, quod differentia est inter actiones hîc notatas descendentes ex contractu, vel quasi: quia non solùm illi qui damnati sunt in actionibus, descendentibus ex delicto hîc notatis, sunt infames, sed etiam illi qui in illis action. transigunt: quia etenim videtur confiteri qui transigit in actionibus autem hîc nominatis descendentibus ex contracto, vel quasi solùm damnati sunt infames: non autem illi qui transigunt. h. d. Franc. de Aretio.

ducta sunt, quæ in desuetudinem abiit: quia in partem decimam litis auctores mulctabat: quod nusquam factum esse inuenimus: sed pro his introductum est & præfatum iusiurandum, & vt improbus litigator & damnum, & impensas litis inferre aduersario suo cogatur.

Cõdemnatus, vel pactus ex criminibus quæ hic enumerantur, vel condemnatus actionib. directis, non cõtrariis, descendentibus ex cõtractibus hic enumeratis, erit infamis.

Annota: Directæ dicuntur, quæ pupillo aduersus tutorem, mādanti aduersus mandatarium, depositori aduersus depositarium competunt: & non e regione.

Annotatio etiam: pactione infamiam cõtrahi. nam quicumque ex delicto obnoxius, pretio dato paciscitur, ignominiosus fit.

2. ¶ Ex quibusdam iudiciis damnati a, ignominiosi fiunt: velnti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo: item tutelæ, mandati, depositi, directis b, non contrariis actionibus. Item pro socio, quæ ab vtraque parte directa est: & ob id quilibet ex sociis eo iudicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut iniuriarum, aut de dolo, non solùm damnati notantur ignominia, sed & pacti c: & rectè. Plurimum enim interest, vtrũ ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit d.

a ¶ *Damnati.* scilicet suo nomine, nisi procurauerit: non si procuratorio: *vt ff. de his qui notan. infa. l. furti. § si quis* & hoc si à iudice ordinario, vel delegato sit condemnatus, secus si ab arbitro: *vt ff. de his qui notan. infa. l. quid ergo. § cum autem. versic. ex compromisso.*

b ¶ *Directis* & ob id tutor conuentus à pupillo, & damnatus, infamatur. Idem b in aliis directis, secus si econtrà tutor pupillum faciat condemnari: *vt hic, & ff. de his qui notan. infam. l. 1.* ¶ Et not. quòd in casu etiam contrario infamat: *vt ff. de his qui notan. infa. l. furti. § mandati.* ¶ Item not. quòd quatuor c hic ponuntur exempla de maleficiis: & quatuor de contractibus, vel quasi d. Et ista continentur his versibus:

Iudicio damnatos infames reddit vbique.
Quod vi diripitur, iniuria, furta, doloque.
Actio mandati, tutela, depositique.
Directo, si pro socio, communiter vtrique.

b Sentētia super actione famosa in semper infamet.
c Actiones octo sunt quæ infamant.
d Hoc Gl. residuum nõ est Accur. ... Ferr.

c ¶ *Sed & pacti.* scilicet pretio æris siue iussu prætoris: *vt ff. de his qui not. infa. l. in actionibus & l. furti § pactum.* A C C V R S.

d ¶ *Debitor sit* vt *ff. de infa. l. furti § fin.*

Omnium autem actionum] C A S V S. In proximo § tractauit dominus Iustin. qualiter puniatur temeritas litigantium metu infamiæ hîc tractat qualiter punitur temeritas litigantiũ metu pœnæ pecuniariæ. Vel sic potest continuari: Temeritas quandoque consistit in perseuerando improbè litigãdo: quandoque autem consistit temeritas in ius vocando. Cùm ergo suprà dixerit dominus Iustin. qualiter punitur temeritas litigantium in perseuerando improbè litigando: modò dicitur qualiter punitur litigantis temeritas, quæ est in ius vocando. Dicitur ergo quòd principium instituendarum actionum ab eo edicto de in ius vocando proficiscitur: & explanat seipsum in texto, dicens, quod in primis debet aduersarius in ius vocari coram iudice, sed quoad illam vocationem in ius, satis abundè prospexit prætor parentibus, & patronis. Statuit enim quod non liceret liberis, & libertis parentes, vel patronos in ius vocare, antequam à prætore hoc postulassent, & etiam impetrassent: & sic non sufficit postulare, sed necesse est quòd obtineant, antequam eos in ius vocent. Si quis autem eorum aliter eos in ius vocaret, statuit in eum pœnam quinquaginta solidorum h. d. Franc.

Annota: iudicia omnia à citatione exordienda esse. †

3. ¶ Omnium † autem actionum instituendarũ principium ab ea parte edicti proficiscitur, qua prætor edicit e de in ius vocando. vtique enim in primis aduersarius in ius vocandus est: id est, ad eum vocandus, qui ius dicturus sit f. Qua parte prætor parẽtibus, & patronis, item parentibus liberisque patronorum, & patronarum hunc præstat honorem g, vt non aliter liceat liberis, libertisque eos in ius vocare, quàm si id ab ipso prætore postulauerint, & impetrauerint. Et si quis aliter vocauerit, in eum pœnam solidorum quinquaginta h constituit.

† Citatio non tantum est de processu, sed est primus actus processus, & quid de litis contestatione & libello, vide Lanfr. in practica a. in prin.

e ¶ *Edicit.* i. edictum proponit de in ius vocando: *vt ff. de in ius vocando l. 19. § prætor. & per totum tit.* A C C V R S.

† Facit ad hanc §. clem. l. inulla (?) Gl. super verbo, citationis in fin. de iudi.

f ¶ *Dicturus sit* vt *ff. de in ius vocan. l. 1.*

g ¶ *Honorem.* ¶ Nota quod patribus, & patronis est honor præstandus, & reuerentia: *vt hic, & l. honora. ff. de obseq. à lib. & liber parētibus & patro. præstand. & habetur in l. vt vim. ff. de iustitia & iure* A C C V R.

h ¶ *Solidorum quinquaginta.* alias quasi a inofficiosus castigatur si præ inopia pœnam soluere non possit: *vt ff. de in ius vocand. l. pen. & fin.* Et intellige hoc in emancipatis filiis, aliàs non posset esse iudicium inter patrem & filium: *vt C. de in ius vocan. l. fi. & diximus suprà de act. § in eum quoque. aliàs est vers. & in eum. § pœnales quoque* ¶ Item nota hic, quòd aureus b pro solido accipitur, cum *ff. de in ius vocan. l. si libertus. & l. in eum* dicat, quinquaginta aureorum, & hic dicit solidorum. ¶ Item nota, quòd septuaginta c duo aurei faciunt libram auri: *vt C. de suscept. & arca l. quotiescumque. lib. x.*

a Luat in corpore, qui non habet in ære.

b Aureus pro solido sumitur

c Libra auri continet 72. aureos.

DE OFFICIO IVDICIS.

TITVLVS XVII.

Iudex debet iudicare secundum ius scriptum, vel cõsuetudinarium: & sententiam suam secundum naturā actionis propositæ ferre: quod primò ostenditur in noxali actione. Aretin.

DE OFFICIO IVDICIS.

Ista rubrica d *continuatur secundum Ioan. Fab. Quia visum est suprà de actionibus. & quia officium iudicis loco actionis aliquando habetur* vt l. actionis verbo. ff. de act. & oblig. *ideò post actiones ponit de officio iudicis. Vel potest continuari, quòd iudicium consistit ex tribus personis, videlicet ex persona actoris, rei & iudicis:* vt ca. forus. extra de verb. signific. *sed suprà dictum est de actionibus, & sic de persona actoris, de except. & sic de reo: sequitur necessariò videre de tertio, & sic de iudice, & de eius officio. Et istam continuationem infert gl. hic in nigro.*

d Cõtinuatio rubricæ duplicitet.

S *Vperest.*] Totus iste titulus diuiditur e in sex partes. Primò ponit generaliter quid spectat ad officium iudicis, circa sententiam. Secundò quid ad ipsum pertinet circa condemnationem malorum seruorum. Tertiò quid in actione in rem. Quartò quid in actionibus vniuersalibus. Quintò quid in personalibus. Sextò quid in iudiciis diuisoriis. Secunda ibi: *Ideoque.* Tertia ibi, *Et si in rem.* Quarta ibi, *Et si hereditas.* Quinta ibi, *Sed ad exhibendũ.* Sexta ibi, *Si familiæ erciscundæ* C A S V S. Viso de actionibus, quomodo intentantur ab actoribus contra reos, superest vt de officio iudicis dispiciamus. & in primis scire debes, quòd iudex tenetur ad hoc, vt ipse iudicet secundũ leges, vel secundùm constitutiones, vel secundùm mores: hoc est, secundùm consuetudinem. Et sumus in versic. *Ideoque si noxalis.* Dixi vobis suprà, quòd iudex debet pronunciare secundum leges, & ita patet, quòd dominum conuentum actione noxali condemnare debeat pro delicto serui & debet eum condemnare in hunc modum: Lucium Titium dominum talis

e Diuisio.

seruì

serui Publio Mæuio in x. solidos condemno, aut noxam dare permitto, quia leges volunt, quòd dominus damnum datum à seruo debeat resarcire, vel quòd possit liberari si velit seruum dare pro noxa. Sic enim vult lex, quòd damni æstimatio sit in condemnationem licèt noxæ deditio sit in solutionem.

a ¶ *Superest.* sed vnde superest? Respond quia de actoribus diximus, & de reis, sequitur vt & de iudice (qui sedet in medio) dicamus, & eius officio circa quæ versatur. Accvrs.

† alias non habetur *quod.*

b ¶ *In primis.* id est, & in principalibus, vel inter principalia Nam a primò libellus dandus est: *vt Co. de litis contesta. authen. offeratur* & causæ b examinatio præcedere debet hanc obseruantiam, quæ circa sententiam adhibetur: *vt Co. de iudic. l. iudices.*

a Libellus initia iudicij dandus est velita. Citatio initiũ iudicij, seu litis pars est. Est enim citatio iudicij, siue litis fundamentum.

b Sententiam causæ examinatio præcedere debet

c Sententia in scriptis, & sedendo ferenda est.

2. Vel dic *in primis.* scil. obseruandi adhibendis Nam & alia sunt obseruanda, scilicet quòd c detur in scriptis: *vt C. de sentent. ex breui recit. l. fin.* & sedendo: *vt in authent. vt ab illustri. & quæ super §. sancimus coll. v.* Sed hoc est principale, quòd secundùm leges iudicet, vt hic dicitur. Accvrs.

† In l. mil. §. l. ff. de re iudicata. nõ legitur, noxam dedere: sed noxæ dedere.

c ¶ *Constitutionibus.* scil. Imperatorum.

d ¶ *Moribus* id est, consuetudine, quæ pro lege seruatur: *vt suprà, de iure naturali. § ex non scripto.* ¶ Sed quid si vnum eorum alteri contradicit? Resp. constitutio d legi antiquæ præiudicat: *vt ff. de legi. & senatuscons. l. non est nouum.* & e consuetudo præiudicat vtrique, siue sit generalis: *vt ff de leg. & senatuscons. l. de quibus. in si* siue sit specialis in illo loco scil. tantùm præiudicat vtrique: *vt ff. communia prædio. l. venditor. § consistat.* Accvrs.

d Constitutio legem, constitutionem, & legem consuetudo vincit.

e Consuetudo alia generalis, alia specialis.

e ¶ *Noxali.* id est. super. Accvrs.

f ¶ *Aditus est.* scilicet iudex.

α ¶ *Aditus est* Legendum *additus*, *vel addictus est*: vt in *l. cum furiosus. l. iudex. l. si in iudicio. ff. de iud l. quòd si Ephesi ff. de eo quod certo loco. l. si quis. l. filij C famil. ercisc. l. debitor. § vlt ff. ad Treb.* iudex additur actioni in hunc modum, L. Titivs Ivdex esto, Si paret, Primvm Secvndo e. ex testamento dari oportere, tvm pri mvs damnetvr: idque ex Cicer. intelligi potest in 4. *Act. in Verr.*

g ¶ *Noxam dedere.* scilicet permittit: nam damni æstimatio tantum est in condemnatione: *vt ff de re iudicata. l. miles §. 1. & 9.* alias esset incerta sententia, quod esse non debet: *vt suprà, de actionibus §. curare* Additio. De hoc an iudex debeat ferre sententiam certam, & an valeat sententia incerta, dic vt per Angel. *in d. §. curare.*

β ¶ *Noxam dedere.* Sic in *l. 1. ff. de his qui effud. vel deiec.* Cviac.

Et si in rem.] Casvs. Vidistis qualiter iudex debeat formare verba sententiæ in actione noxali. Sed domine, pro Deo, dicatis si placet, quale debeat esse officium iudicantis inter aliquos in actione reali? Frater, dicit ipse, libenter. Nam aut videt iudex quod ferenda est sententia contra petitorem, & tunc nihil aliud incumbit ei, nisi quòd absoluat possessorem, aut videt, quòd est ferenda sententia contra possessorem: & tunc debet condemnare possessorem, vt rem cum fructibus petitori restituat. & tenetur condemnatus in ista actione reali incontinenti rem cum fructibus restituere. sed in actione personali non tenetur incontinenti rem restituere, sed habet inducias à lege. Sed domine, quid si dixerit possessor condemnatus, quòd non possit rem restituere incontinenti, & petat tempus restituendi? Frater, si videat iudex, quòd calumniosus sit, & tempus petat frustratoriè, non dabit ei tempus: & si in rem restituerit, iurabitur contra eum in litem. si verò frustratoriè non petat tempus, benè dabit ei iudex tempus, intra quod restituat, secundùm quod sibi videbitur: ita tamen quòd caueat per bonos fideiussores, quòd si intra tempus quod sibi datum est, non restituat, quòd æstimationem litis soluet. h. d. Franc.

h ¶ *Ei.* scilicet possessori.

f Iubendi agatur, nõ solum si in rem.

i ¶ *Vt rem ipsam.* idem & si in personam f, vt, si res petatur vi possessa, per actionẽ quod metus causa, vel ex stipulatu ad rem tradendam. Si autem quantitas, vel in genere aliquid petatur, tunc à petitione actoris absoluitur, vel condẽnatur in re petita.

k ¶ *Cum fructibus.* Sed de quibus fructibus loquitur hic? Nunquid de naturalibus a, vt de pomis, & cerasis, & similibus b: an verò de industrialibus? Respond. de naturalibus non: quia illi aut extant, & tunc per rei vindicationem petuntur, siue res ipsa, cùm nullus etiam bonæ fidei possessor faciat suos: *vt ff. de vsur l. fructus.* Aut non extant, & tunc non tenetur, cùm non habeat, nec dolo fecerit quominus haberet, sed condictione sine causa æstimatio debetur: *vt ff. si certum pet. l si me.* & vtroque casu cessat officium iudicis de quo hic agitur, cùm iure actionis petantur. Item de industrialibus non, si à bonæ fidei possessore percepti sunt, quia percipiendo eos, & separando à solo, suos facit, & lucratur: *vt suprà de rer. diuis. §. si quis à non domino.* siue habeat titulum, siue non. *vt ff. quibus mod. vsusfruct. amitt. l. si vsufructuarius. & ff. si. re. l. iuj. §. post litem.* Si autem non separauit, adhuc ipsius fundi sunt: *vt ff de rei vin l fructus.* Sed dic, de industrialibus hic loqui qui sunt percepti, sed non consumpti à bonæ fidei possessore. nam cùm sunt facti possessoris non rei vindicatione, sed iudicis officio petuntur: *vt hic. & C de rei vindicat l. certum. § bona fides.* Si autem malæ c fidei sit, de consumptis tenebitur condictione sine causa: de extantibus, rei vindicatione: non dico, eadem rei vindicatione qua petitur res, sed alia omnino; licèt in petitione hæreditatis sit secus: *vt Co. de rei vindicat. l. certum. § respond.* De percipiendis autem tenetur officio iudicis: *vt ĩ. eod § 1 vers. illorum. & ff. de rei vin. l. si nauis. §. fin.* Si verò malæ fidei possessor titulum habeat, de consumptis tenetur condictione sine causa de extantibus, rei vindicatione, a percipiendis propter titulum excusatur: *vt C de rei vind l. si fundum.* nisi in quatuor casibus, vbi de percipiendis tenetur qui habet titulum: quod dic *vt ĩ. decimus de rerum diuisione. § si quis à non domino.*

a Fructus alij naturales, alij industriales.

b Quid oliua & syluatica dicantur fructus naturales, vel industriales? dic. quod dicũtur industriales, sicut seges. *vt est text. in l. si seruus seruum. § si oliuam ff. ad leg. Aqui. & ibi de. Ang.*

c Possessor malæ fidei quo iure tenetur fructus restituere.

Annota: Ea est ratio nam domino noxali actione conuenta optionem iura concedunt, aut damnum soluere, aut seruum noxæ dedendo, damni euitare æstimationem.

1. ¶ Idcòque si noxali e iudicio aditus est f α, obseruare debet, vt si condemnandus videtur dominus, ita debet condemnari: Pvblivm Mævivm Lvcio Titio in decem, avreos condemno: avt noxam dedere g β †.

Iudicis est reũ singulari in rem: vel vniuersali actione conuentũ, ad rei, fructuũmque restitutionẽ condemnare, qui si malæ fidei possessor fuerit, non modò perceptos fructus, sed & quos percipere potuit, præstare cogetur, quòd si bonæ fidei fuerit, consumptorũ, & culpa nõ perceptorũ nomine nequaquã tenebitur. post litis tamen contestationem nihil differt a malæ fidei possessore: quo fit vt omnium fructuum ratio à die litis contestatæ habenda sit.

In iudicio vniuersali ita fructus veniunt a, sicut in singulari & in vtroque iudicio malæ fidei possessor de non perceptis tenetur: secus in bonæ fidei possessore, nisi post litem contestatam. Aretin.

2. ¶ Et si in rem actum sit coram iudice, siue contra petitorem iudicauerit: absoluere debet possessorem, siue contra possessorem, iubere ei h debet vt rem ipsam i restituat cum fructibus k. Sed si neget possessor in præsenti l se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum est ei: vt tamen de litis æstimatione caueat cum fideiussore, si intra tempus quod ei datum est, non restituerit.

l ¶ *In præsenti.* Not. in d actione in rem incontinenti fieri executionem, secùs in personalibus, quia quatuor mensium spatium datur: *vt C de vsu rei iudi. l. ij. & iij. & fin.* Et in criminali statim sententia est executioni mandanda: *vt C. de pœna. l. cum reum.* Additio Nisi in casibus, qui notantur, *xj. quæst. iij. cum apud glo. in c. querenti. extrà de offic. deleg. in glo. quadrimestre.* Primus casus est, quando quis est confessus de crimine, differtur executio, donec appareat an velit in confessione perseuerare. Secundus est, cùm sententia lata est contra mulierem prægnantem, differtur executio vsque ad tempus partus. Tertius casus est, quando princeps ex iracundia tulit sententiam; tunc enim differtur executio vsque ad xxx. dies, ad videndum si princeps illam relaxabit Quartus est, quando insula est assignanda à principe, ad quam debeat malefactor deportari. Quintus est, si sententia est in seruum lata, quia differtur executio, donec ratiocinia reddiderit domino. Vnde versus:

In personali post menses quatuor: in re
Protinus est omnis sententia perficienda.
Sic in criminibus: sed casus excipe quinque,
Confessus, prægnans, iratus, & insula, seruus.

d Sententia in, & quib. in actionibus statim executioni mandanda sit.

Et si hæreditas.] Casvs. Iam dixi vobis, quale sit officium iudicis cum aditus iudex in actione in rem: modò videamus quod est officium iudicis quando aditur iudex in actione mixta, tam in rem, quam in personam, vt in petitione hæreditatis, & quid debet iudex tunc facere. Et dico, quòd idem debet facere in petitione hæreditatis quod in rei vindic quæ datur pro singularum rerum petitione ad differentiam petit. hæredita. in qua multæ res petuntur h. d. Et quicquid dicat litera, non est per omnia idem: *vt infrà videbitis.* Et sum in verbo, *Illorum autem fructuum* Dixi lutem. Iam benè vidi, quòd tam in rei vindi. quam in petit. hæredit. veniunt fructus percepti iudic. officio,

quia

quia debet iubere rem restitui cum fructibus. Sed domine, quid dicemus de fructibus percipiendis, in eo qui condemnatur petit. hæredita. vel rei vindic. Frater, dicit Instio aut fuit bonæ fidei poss. aut malæ fidei. si fuit malæ fidei poss. tunc ferè idem est in rei vindic & petit. hæred. vt eodem modo teneatur malæ fidei poss. de fructibus quos per culpam suam non percepit in rei vindic. sicut in petitio. hæred. si autem fuit bonæ fidei poss. non tenetur de consumptis, nec de percipiendis, nisi post litis contest. sicut prædo tenetur de fructibus culpa sua, scilicet possessoris non perceptis, vel perceptis, & cõsumptis. h. d. Franc.

In iudicio vniuersali ita fructus veniunt, sicut in singulari: & in vtroque iudicio malæ fidei possessor de non perceptis tenetur: secus in bonæ fidei possessore, nisi post litem contestatam. Aretinus.

Et si hæreditas petita sit [a], eadem circa fructus interueniunt, quæ diximus interuenire de singularum rerũ petitione [b]. illorum autem fructuum quos culpa sua possessor non perceperit [c], siue illorum quos percepit; in vtraque actione [d] eadem ratio penè [e] habetur, si prædo fuerit. Si verò bonæ fidei possessor fuerit, non habetur ratio [f] neque consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem, etiam illorum fructuum ratio habetur [g], qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt.

Conuento ad exhibendũ actione, rem vtcumque exhibere nõ sat est, vt liberationem consequatur; sed in eum causa statum exhibẽda est, in quo cœpti iudicij tempore erat. ideò pendente iudicio vsucapta exhibendo non liberatur fructus quoque medio tempore perceptos restituere cogitur, si tamẽ res statim exhibendæ facultatem non habeat reus, dilationẽ cõsequetur, cautione scilicet prius præstita, quòd si iussus à iudice exhibere, nõ exhibeat, aut se intra tempora exhibiturum non caueat, in id quod aduersarij interest, damnabitur.

3. ¶ Si ad exhibendum actum fuerit, non sufficit, si exhibeat rem is cum quo actum est; sed opus est, vt etiam rei causam debeat exhibere, id est, vt eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si cùm primùm ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. ideóque si inter moras exhibendi vsucapta sit [h] res à possessore, nihilominus condemnabitur. Præterea fructuũ medij tẽporis, id est, eius quod post acceptum ad exhibendum iudicium ante rem iudicatam

a ¶ *Et si hæreditas petita sit.* id est, si hæreditatis petitione actum sit, & condemnatio secuta. Nam & [a] ipsa est in rem, & in personam: *vt suprà de actio. §. quadam.*

b ¶ *Petitione.* vt restituantur fructus cum re: *vt suprà proxi. §.*

c ¶ *Non perceperit.* s. qui tit. non habebat, alias ab illis percipiendis excusatur, vt modò diximus.

d ¶ *In vtraque actione.* sc. in rem, & petitione hæreditatis. ACCVRS.

e ¶ *Penè.* penè dicit, quia in petitione hæreditatis veniunt eadem actione, qua res: sed in rei vindicatione alia pro re, alia pro fructibus.

f ¶ *Non habetur ratio.* hoc est verum per rei vindicationem, vel per iudicis officium, sed [b] per condictionem sine causa sic, cùm bonum, & æquum sit, *vt ff. si cert. peta. l. si & me.* secundum quosdam.

g ¶ *Ratio habetur.* nisi infans, vel pupillus fuerit possessor: *vt ff. de rei vin. l. quod infans. §. 1.*

Si ad exhibendum.] CASVS. Domine, pro Deo dicatis, si placet, quale sit officium iudicis in actione ad exhibendum, quæ personalis est, licet sit in rem scripta? Frater, dicit ipse, in actione ad exhibendum debet iudex iubere, quòd res exhibeatur, & non sufficit, quòd exhibeatur, nisi in eadem causa exhibeatur, in qua causa esset, si à princ. fuisset exhibita. vnde si ille qui iussus est exhibere rem, eam exhibere distulerit, & per eius moram fuerit res exhibenda à possessore vsucapta: nihilominus condemnatur ille, qui iussus fuerit exhibere. Item rationem fructuum medij temporis: id est, eius temporis quod intercessit post litem contest. & rem iudicatam, debet habere iudex. Item incontinenti debet exhibere ille qui rem exhibere iussus est: sicuti in reali condemnatus debet rem restituere incontinenti. & sic hæc actio ad exhibendum personalis est: *vt ff. ad exhibend. l. 3.* tamen dicitur scriptá in rem, quia in multis habet naturam realis actionis. Sed domine, quid si condemnatus in actione ad exhibendum, dicat, quod incontinenti non potest rem exhibere? Frater, dicit ipse, si videat iudex, quòd sine frustratione petat tempus intra quod rem exhibeat, debet ei dare tempus: sic tamen vt ipse ca-

Institut.

[a] Petitio hæreditatis est realis, & personalis.

[b] Fructus bona fide consumpti à bonæ fidei possessore, licet vindicari non possint, aut per officium iudicis peti: possunt tamen condictione sine causa peti.

ueat per bonum fideiussorem se rem exhibiturum, si autem nec iussu iudicis rem exhibere velit, nec caueat se postea rem exhibiturum, tunc debet condemnari actori quanti sua interest, non exhibitam rem fuisse h. d. Franc.

h ¶ *Vsucapta sit.* Sed [a] quomodo potuit vsucapi, cùm interruptio facta in actione ad exhibendum, videatur facta etiam in rei vindicatione: *vt Cod. de anna. excep. l. fin.* Respon. secundùm Ioann. lex illa intelligitur in tribus casibus in litera posi tis, non aliàs: *vt ff. ad exhib. l. Iulianus. in fi.* Alij dicunt, illam generaliter intelligi per *l. ff. de iud. l. solemus.* Et quod hic dicit, circa res mobiles [b], intellige in quibus non interrumpitur vsucapio per litis contestationem: *vt ff. de rei vind. l. si post.* Prima sententia verior est.

intercesserit, rationem debet habere iudex. Quòd si neget reus cum quo ad exhibendum actum est [i], in præsenti se exhibere posse, & tempus exhibẽdi causa petat, idq; sine † frustratione [m] postulare videatur, dari ei debet: vt tamen caueat [k] se restituturum. Quòd si neque statim iussu iudicis rem exhibeat, neque posteà exhibiturum se caueat: condemnandus [l] sit in id, quod actoris intererat, si ab initio res exhibita esset.

Nunc quid iudici faciendũ incũbat in diuersis iudiciis, paucis accipe. Si igitur familiæ erciscũdæ iudicium inter duos pluresve vertatur, iudicis est, singulas res singulis hæredib. adiudicare & si vnius res præualeat, eundem pro eo quod plus est, certa pecunia cohæredi condemnare. Item si vnus cohæredũ fructus ex re hæreditaria perceperit, aut male in ea versatus fuerit, eo nomine cohæredib. condẽnandus est. Idem per omnia in iudicio communi diuidundo dicito, etiam si de vna re tantum lis sit, modò commodam diuisionem patiatur, quam si non patiatur, permittitur iudici alteri ex litigatorib. rem etiam totam adiudicare, atque eundem alteri certa pecunia in rei locum inuicem cõdemnare.

4. ¶ Si familiæ erciscundæ iudicio actum sit, singulas res singulis hæredibus adiudicare debet: & si in alterius persona prægrauare videatur adiudicatio, debet [m] hunc inuicem cohæredi certa pecunia (sicut iam dictum est [n]) condemnare. Eo quoque nomine [β] cohæredi quisque suo condemnãdus est, quòd solus fructus hæreditarij fundi perceperit, aut rem hæreditariam corruperit [o], aut consumpserit [p]. Quæ quidẽ similiter inter plures quoque quàm duos cohæredes subsequuntur.

In actione communi diuidundo si sint plures res cõmunes, singulas singulariter iudex adiudicabit: & si vna plus valeat, quàm altera, in

i ¶ *Actum est.* & obtentum est.

m ¶ *Sine frustratione.* Non difficultate restitutionis, sed morandæ restitutionis causa. CVIACIVS.

k ¶ *Vt tamen caueat.* vt suprà, eod. §. *sed si neget. & ff. ad exhiben. l. de eo. §. si post. versic. si iussu.*

l ¶ *Condemnandus.* declaro iureiurando [c] in litem: *vt ff. de in lit. iur. l. in actionibus.*

Si familia erciscunda.] CASVS. Vidimus iam de officio iudicis in actio. simplicibus, modò videamus quale debet esse offic. iudic. in actio. duplicib. vt puta in iudicijs diuisoriis. & dicit, quòd si famil. erc. iudicio actum sit inter duos cohæredes, debet iudex, si possit, singulas res singulis hæredibus adiudicare, id est, primò vni vnam: & posteà alteri alteram. & si aliqua res pretiosa, vel magni pretij vni fuerit adiudicata, & ob hoc alter fuerit prægrauatus, tunc debet iudex illum cui res pretiosa adiudicata est, alteri in certa summa pecuniæ condemnare: vel quod sibi visum fuerit facere. Et si vnus hæredum rem hæreditariam corrupit, vel solus fructus alicuius fundi percepit, cohæredi eo nomine tenetur. & istud iudicium quodammodo habet locum inter tres cohæredes, vel quatuor, pluresve, sicut inter duos. Franc. Aretin.

m ¶ *Debet.* s. iudex. ACCVRS.

n *Dictum est* s. *de actio. §. quadam actiones.*

β ¶ *Eo quoque nomine.* Et eæ quidem sunt præstationes personales: *vt & in 4. vlt.* I. CVIAC.

o ¶ *Corruperit.* Nota quod cohæres qui corrupit, deuastauit, vel maculauit, vel consumpsit rem communem, tenetur alteri cohæredi isto iudicio. Angel.

p ¶ *Consumpserit.* vt hic, & ff. fam. ercisc. l. & puts. §. sed & si dolo.

Eadem interueniunt] CASVS. Iam habuistis de officio iudicis in iudicio famil. ercisc. Sed domine, pro Deo dicatis, quod est officium iudicis in iudicio communi diuidundo? Frater, dicit Iustin. eodem modo debere se habere in iudicio communi

 diuidun

[a] Vsucapio rerum mobilium non interrũpitur per litis contestationẽ.

† Si ergo frustratoriè petat, concedi à iudice nõ debet: *vt de dila. l. sive par.* Nam præsumunt aduersus eum qui dilationibus subterfugit iudicium: *vt in cap. nullus dubitat. de præsump.* Debétque pro huiusmodi dilationibus frustratoriis puniri in expensis: sicut & qui frustratoriè appellat: *vt in c. cio. si ante. de do. & contu.* Quinetiã vsuræ exiguntur. *l. si. ff. de re iud.* sequuntur extraordinariè. *Lens. § nec temerè. de appell.*

[b] Vsucapio in rebus immobilibus (quia est merè fauorabilis) nõ interrũpitur ex iudicio moto, sine per litis contestationẽ: *vt hic.* Merè odiosa, sola citatione interrumpitur. *l. eũ notissimi. Cod. de præscr. 30. anno. vl & mixta 10. vel 20. anno. l. vlt. Cod. de rei vindic.*

[c] Aut potiùs quãtum interest, rem non fuisse exhibitã non autem in tota re, quis in tota ia non interest sua. *l. Iulianus in fi. ff. de exhib.*

diuidundo iudex, sicut in iudicio familiæ erciscundæ: quia scilicet aliqui quibus plures res sunt communes, intendant iudicium communi diuidundo inter se, debet iudex, si plures res sint communes, vni vnam, alteri alteram adiudicare. Si autem de vna re agant quæ commodè diuidi possit; eam diuidere debet, & vni vnam partem, & alteri alteram partem adiudicare. Et si pars vni assignata melior sit, quàm altera quæ alteri assignatur, tunc debet iudex eũ cui meliorem partem assignauit, alteri in quadã summa pecuniæ, secundùm quod sibi visum fuerit, condemnare. Si autem res commodè diuidi non possit, tunc poterit iudex eam totam adiudicare vni, & eum alteri in certa summa pecuniæ condemnare. hoc dicit.

pecunia condemnabit. Si verò vna res sit quæ diuisionem non recipiat, adiudicabitur vni in solidum, qui condemnabitur consocio in pecunia. Aretinus.

5. ¶ Eadem interueniunt[a], & si communi diuidundo de pluribus rebus actũ sit. Quòd si de vna re, veluti de fundo, si quidẽ iste fundus cõmodè regionibus diuisionem recipiat, partes eius singulis adiudicare debet. & si vnius pars prægrauare videbitur, in inuicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quòd si commodè diuidi non possit[b], veluti si homo fortè, aut mulus erit, de quo actum sit; tunc totus vni adiudicandus est, & is inuicem alteri certa pecunia condemnandus est.

In finium regundorum iudicio tunc licet iudici ab antiquis agrorum finibus recedere, cum euidentioribus modis, quàm hactenus fuissent, nunc distingui nequeant: quo casu partem ex alterius agro alteri adiudicabit: & eundem alteri certa pecunia condemnabit. In hoc quoque iudicio etiam vertitur, vt si quis circa fines malitiosè quicquã gesserit, vel metiri agros passus non fuerit, puniẽdus sit.

6. ¶ Si finium regundorum[c] actum fuerit, dispicere[d] debet

a ¶ *Eadem interueniunt.* sc. vt fiat adiudicatio rerum. & pecuniæ: *vt sup. eod. §. si familia.* aut circa damna data in rebus: *vt supr eo §. prox & ff com. muni diuid. l. y. & iy.*

b ¶ *Non possit.* No. non[a] posse fieri, quod sine commoditate sit, *vt hic, & ff. de verb. sign. l. nepos Proculo.* ¶ Itẽ nota, corpus[b] aliud diuiduum, vt fundus qui diuiditur secundùm voluntatem patrisfa. *vt ff de leg. l. j. quod in rerum natura. §. y.* Aliud indiuiduum, vt homo: *vt hic, & ff. de vsucap. l. rerum mixtura. in princ.*

Si finium regũdorum.] Casvs. Iam vidistis offic. iudic. circa iudicium famil. erciscun. & communi diuidundo. modò videatis, qualiter se debet habere iudex in iudicio finium regundorum: scil. circa quæ est controuersia. Et dicit Iustin. quòd iudex in isto casu debet inspicere an necessaria sit adiudicatio: quod contingit in vno casu: videlicet quando fines in tali loco erant positi, quòd propter loci naturam sæpius sit contentio super terminis: veluti si locus fuerit humidus, vel morbusus. Debet enim iudex tunc in alio loco firmo, & solido ponere fines, ita quòd ampliùs super finibus non possit esse contentio: & ita ex agro alterius partem aliquam adiudicare alteri. & eum cui de alterius agro partem adiudicauerit, in certa summa pecuniæ condemnare. Et sum in versic. *Eo quoque nomine.* Scire debes, quòd in iudicio finium regundorum, si circa fines aliquid malitiosè fecerit, criminaliter potest conueniri. Propter contumaciam etiam debet quis in iudicio isto condemnari quantum visum fuerit iudicanti: veluti si iudex iussit agrũ mensurari, vt fines ponantur: & aliquos agros metiri non fuerit passus, & sum in versi. *Quod autem istis.* Iam vidistis, quòd in istis iudiciis duplicib. fam. ercisc. commun. diui. finium regun. sæpè illud quod erat vnius, adiudicatur alteri. & alter in quadam summa pecuniæ condemnatur: modò scire debetis, quòd quicquid in iudiciis istis alicui adiudicatur incontinenti sit illius cui adiudicatur. hoc Franc.

c ¶ *Si finium regundorum.* quo[c] iudicio agitur, vt agris confinibus termini ponantur, sed[d] pro domibus vicinis hoc iudicium non agitur. Si[e] autem sit domus in prædium rusticum, agitur vtili finium regundorum, non directa: *vt ff. fin. regun. l. y. in princ. & l. sed & loci. §. fin.*

d ¶ *Dispicere.* hoc scilicet quod sequitur, *si euidentioribus*, &c. Accvrs.

e ¶ *Adiudicatio.* facit *ff. finium regund. l. y. §. fin. & l. iy. & iiy. in principio.*

f ¶ *Furatus est.* Ad[f] quid damnabitur? Resp. quanti in litem iurauerit actor. Potest etiam criminaliter puniri in quinquaginta aureis ex lege agraria, pro qualibet vice, quæ applicantur fisco: *vt ff de ter. mo. l. agraria.* Nec ciuilis tollitur per criminalem: cùm[g] ad rei persecutionem altera detur: *vt C. quando ciui. actio præiu. crimi. l. j.* nisi interim donec altera exerceatur. *vt ff. de publ. iudi. l. ae qui.*

a Posse facere id non videmur, quod nõ possumus nisi incommodè.

b Corpus est duplex.

c Finiũ regũdorum iudicio ad id agimus, vt agris confinibus termini ponantur.

d Finiũ regundorum iudicio nõ agitur pro ædib. vicinis.

e Finiũ regũdorum iudicio vtili agitur pro domo in prædio rustico posita.

f Pœna terminales lapides furantis, in litem iuramentum, & criminalis.

g Actio ciuilis per criminalem nõ tollitur, quoties earum altera rei persecutionem continet.

g ¶ *Condemnatur.* scilicet ad interesse delato iureiurando in litem. Accvrs.

h ¶ *Metiri.* Nota, quòd[a] ille qui non patitur metiri fundum suum ad mandatum iudicis, vt contumax & inobediens potest puniri. Aretin.

iudex, an necessaria sit adiudicatio[e]: quæ sanè vno casu necessaria est, si euidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quàm olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari, quo casu cõueniens est, vt is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoq; nomine cõdemnandus est quisque hoc iudicio, quòd fortè circa fines aliquid malitiosè commisit: verbi gratia, quia lapides finales furatus est[f], vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quisque iudicio condẽnatur[g], veluti si quis iubẽre iudice metiri[h] agros passus nõ fuerit.

7. ¶ Quod autẽ istis iudiciis alicui adiudicatũ fuerit, id statim eius fit[i] cui adiudicatum est.

i ¶ *Eius fit.* Nũ. ex[b] sententia iudicis dominium transferri, sic est in missione quæ fit ex secundo decreto: *vt ff. de acquiren. possess. l. iy §. fin. & ff si ex noxa. cau. agatur l. y. in fi. & ff. communi diuid. l. sed si res.* quæ sic accipe, si fuerit facta missio per ipsum prætorem. Nam sola sententia non facit dominium, sed traditio: *vt Cod. de pact. l. traditio. & supra de rerum diui. §. per traditionem. & ff. de acquir possess. l. iusto.* ¶ Sed quid in rei vind. si res est aliena, & mea pronuncietur, & ex ea causa mihi traditur? Resp. idem. cum enim Publiciana mihi detur, quando a domino mihi adiudicatur, & traditur: *vt ff. de Publ. l. iy in fin.* ergo vbi dominus est, debet ex sententia, traditione me dominum facere: *vt ff. de Publ. l. quacumque.* Præterea lex videtur expressa: *vt ff. de procur. l. Pomponius. § sed & si. & ff de excep. rei iudic. l. si inter. in fin.* ¶ Nec obst. quòd ibi sit error, ex quo videatur dominium non transire, quia hic error iam reprobari non potest, iudicis sententia purgatus, à qua non fuit appellatum. ¶ Item nec obstat, quòd sententia lata in actione personali seu absoluto remanet debitum: *vt ff. de cond. indeb. l. Iulianus.* quia illud habet locum in obligatione, quæ est res incorporalis: hîc autem dicimus de dominio rei corporalis, quod[c] facile, & prorsus potest separari ab vno, & aliis dari: sed non sic in incorporali: *vt ff. pro socio. l. ea verò.*[d]

a Pœna contumacis, neque patientis fundum suum metiri, arbitraria est.

b Sẽtentia secura missione, & secundum decreta transferunt dominium.

e Dominium rei corporalis faciliùs perit, quàm incorporalis.

d Adde huic Glossæ aliam contrariam in l. exceptio ff de except. rei iudic. quam sequitur Iacob. & Petr. de Bel. Per l. j. § [illegible] ff de cond. in can. Sed glo. hic approbat hic Bal. et sententia Barto. in l. Pomponius. § si [illegible] ff de acq. po[illegible] adque per [illegible] pons Glo. cui reddit de § [illegible] & de specie [illegible] gl. esse de causam per Azonem [illegible] pro hac glo. [illegible] Baruia

DE PVBLICIS IVDICIIS.

TITVLVS XVIII.

Iudicia ex edictis publicis descẽdentia in multis ab actionib. differũt. Et quia vnicuique permittitur accusatio, ideo dicuntur publica: quorũ pœna aliquando est corporalis, aliquando irrogat infamiam cum pœna pecuniaria. Aret.

Publica iudicia neque per actiones[k] ordinantur, ne-

DE PVBLICIS IVDICIIS.

Quia ciuilia iudicia dicta sunt vsque huc. & etiam quædam criminalia, scilicet circa priuata delicta, vt s. in principio huius quarti libri vsque ad titulum de actionibus: ideo nunc ponit de publicis accusationibus, siue iudiciis.

Publica.] Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primò ponit, quòd publica iudicia non habent conformitatem cum priuatis. Secundò, vnde dicta sunt publica iudicia. Tertiò ponit in genere quæ pœna sit in publicis iudiciis. Quartò sigillatim demonstrat publica iudicia, & pœnas vniuscuiusque. Secunda ibi, *Publica autem dicta.* Tertia ibi, *Publicorum iudiciorum.* Quarta ibi. *Publica autem iudicia.* Casvs. Quæsiui à legislatore verùm publica iudicia, id est, publica crimina ordinentur, & constituantur, seu exerceantur per ciuiles actiones de quibus dictum est. Et ipse respondet, & dicit: Charissimi, scire debetis, quòd alio modo instituuntur, & alio modo exercentur publica iudicia, quàm actiones. Et dicit aliquis: Domine, quare dicuntur publica iudicia? Frater (dicit ipse) propter hoc, quia cuilibet de populo datur eorum executio: & hoc intelligendum est, dum tamen sit habilis ad accusandum. & sum in versic. *Publicorum, &c.* Scire debetis, quòd publicorum iudiciorum quædam sunt capitalia, & quædam non capitalia. Capitalia dicuntur illa per quæ infligitur mors, vel exilium perpetuum, vel ignis, & aquæ interdictio, vel in metallum damnatio. Publica autem & non capitalia sunt, quæ irrogant infamiam cum damno pecuniario. Franc.

k ¶ *Neque per actiones.* imò per accusationes. Additio. Nota quod actio significat ad vtilitatem partis priuatæ, & ciuiliter,

ciuiliter. facit quod not. Bart. *in l. agraria ff. de termi. mo.* Ange.
a ¶ *Nec omnino quicquam simile.* Hnc [a] verbum nimis largè positum sic intellige: quia in ciuilibus agitur vt aliquid detur actori: in istis autem non vt aliquid detur, sed vt puniatur accusatus & ita considerata petitione conquerentis, nihil habent simile inspecto fine, nec in principio (cùm vnum per actionem, alterum per accusationem instituatur) nec in exercitio: cùm in ciuilibus probet actor tantùm: *vt Cod. de eden. l. qui accusare.* sed in criminalibus actor, & reus quandoque: *vt Cod. de abols. l. fallaciter. & Cod. ad leg. Corn. de fal. l. vbi.* In aliis autem multa sunt similia. nam in vtrisque fit libellus: *vt Cod. de lit. contest. Authent. offeratur. & ff. de accu. l. libellorum.* Item in vtrisque de calumnia iuratur: *vt Cod. de iureiuran. l. j. in prin. & Cod. de fid. instr. l. vlt.* licèt quidam dixerunt contra: *vt argu. ff. de bo. eorum l. j.*

a Publicorum iudiciorum ab aliis iudiciis differentia, & cum iisdem similitudo.

que omnino quicquam simile [a] habent cum cæteris iudiciis de quibus locuti sumus: magnáque diuersitas eorum est & in instituendis [b], & in exercendis.

1. ¶ Publica [c] autem dicta sunt, quòd cuiuis ex populo [α] executio eorum plerumque [d] [β] datur.

2. ¶ Publicorum [e] iudiciorum quædã capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ vltimo supplicio [f] afficiunt homines, vel etiam aquæ, & ignis interdictione [g] vel deportatione, vel metallo [h]. Cætera si quam infamiã [i] irrogant cum damno pecuniario: ea † publica quidem sunt: non tamen capitalia [k].

Crimen læsæ maiestatis est publicum, & in duobus casibus morte non extinguitur, sed memoria defuncti damnatur.

3. ¶ Publica autem iudicia hæc sunt: lex Iulia maiestatis, quæ in eos qui contra Imperatorem, vel rempublicam [l] aliquid moliti sunt [m], suum vigorem extendit, cuius pœna animæ [n] amissionem sustinet [o], & memoria [p] rei etiam post mortem damnatur.

Ex lege Iulia de adulteriis, in omnibus capitulis est crimẽ publicum: cuius pœna aliter honestiores, & aliter humiles puniuntur. Aret.

Annota: Humiles grauiorib. pœnis plectendos, quàm honestiores.

4. ¶ Item lex Iulia [q] de adulteris coërcendis, quæ [r] non solùm temeratores [ʒ] alienarum nuptiarum gladio [δ] punit [s]; sed & eos, qui cum masculis [t] nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Iulia [u] etiam stupri flagitium punitur, cum quis sine vi [x] vel virginẽ, vel viduam [y] honestè viuentem stuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus [z], si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorũ: si humiles [a], corporis coërcitionem cum relegatione [a].

Hominẽ telo, id est, quocumque

b ¶ *Et in instituendis.* Sed qualiter [b] formatur libellus? Respond. Sic vt contineat nomen accusantis, & accusati, & crimen, & mensem quo commissum fuit crimen; & locum vbi fuit commissum: & cõsules sub quibus est admissum. [c] Item dies dati libelli debet inseri. Sed dies commissi criminis, vel hora non est necesse: *vt ff. de accusation. l. libellorum. in prin. & in Authen. de exhib. reis §. suscepto. collat. v.* & habet hoc locum in publico & in priuato crimine, quando criminaliter agitur: *vt ff. de priua. delic. l. fin.* Et ista possunt haberi his versibus:

Consule, mense, die, coram prætore professus,
Te deferre reum, crimen, loca, pone sodalum.
Et licèt hora, dies, non tempus non seruatur.

c. tua. extrà de procuratoribus.] Quandóque tamen hæc solennitas non est necessaria: vt in leui crimine, & notorio: *vt ff. de accus. l. leuia & C. de accus. l. ea quidem qua.* Et idem in casibus in quibus sine accusante quis damnari potest qui scilicet casus his legibus notantur: *ff. ad legem Iuliam de adulteriis. l. j. §. si publica & C. de testib. l. nullum & C. de probationib. l. pen. & ff. de suspectis tutoribus l. tutor §. præterea & C. de calum. l. j. & ff. de bon. lib. l. qui cùm maior ff. si libertus.* & idem in notorio crimine: vt diximus per *l. C. de accusa. l. ea quidem qua.* & idem in crimine falsi, secundum B. *vt C. ad legem Cornel. de fal. l. vbi.* Sed Io. contrà. & dicit quòd ibi principaliter fuit accusatio falsi instituta.

c ¶ *Publica.* hæc [d] est ratio quare dicantur publica: scilicet quasi populi: sic suprà *de suspect. tuto. §. consequens.* Et intellige quòd alias possit esse habilis ad accusandum: alias non. *vt ff. de accu. l. qui accusare.*

α ¶ *Quod cuiuis ex populo* Publica ergo iudicia inde nomen trahunt, quòd patent omnibus, *l. quamuis. y. C. ad legem Iuliam de adulteriis. l. lege Cornelia testamentaria. ff. C. ad legem Corneliam, de falsis.* Eadem ratione popularia iudicia sunt publica. *l. eum qui. §. in popularibus. ff. de iureiur.* ex quo efficitur, vt alia sint iudicia publica ciuilia, alia criminalia. CVIAC.

d ¶ *Plerumque* hoc ideò dicit, quia quandóque [e] est publica accusatio, & tamen non competit cuilibet ius accusandi: vt crimen suppositi partus, vbi accusant soli parentes: *vt ff. ad legem Corneliam de falsis. l. lege Cornelia. § j.* Item propter accusationem adulterij, quæ primo defertur certis personis, *vt Cod. ad legem Iuliam de adulteriis. l. quamuis y.* ACCVRS.

β ¶ *Plerumque.* Id est, nisi si cui lege aliqua agendi publica iudicia non est potestas. *l. palam. §. senatus ff. de ritu nuptiar.* CVIACIVS.

e ¶ *Publicorum.* facit *ff. eo. l. y.* ACCVRS.

f ¶ *Vltimo supplicio.* quod interpretantur mortem: *vt ff. de pœn. l. vlti.*

g ¶ *Interdictione.* quæ est mors ciuilis: *vt ff. de contra tab. l. j. in fine*

h ¶ *Deportatione, vel metallo.* has pœnas expone: vt diximus suprà, *quibus modis ius patria potest. solui. § cum autem.*

† Non ex tamẽ omnia publica iudicia sunt in quibus crimen vertitur, sed ea tãtùm quæ ex legibus publicorũ iudiciorum vertuntur, vt Iulia maie. de adult. lex Corne. de sicar. & venef. Pompe. de parri. Cornel. de test. vt infrà videbis.

b Libellus accusationis qua forma concipiendus sit.

c Dic ad minus duos: *vt l. forma ff. de censib. l. si quis in fundi vocabulo ff. de lega. j. nisi locus esset insignis & notorius per se. vt l. j. in fi. ff. de dote prælega. & l. demonstratio in princ. ff. de condic. & demonstr.* Angel.

d Publica iudicia cur dicantur.

e Partus suppositi, & adulterij accusatio non omnibus conceditur.

i ¶ *Infamiam.* vt in lege Iulia de vi priuata. vt *I. eo. §. item lex Iulia de vi publica.*

k ¶ *Capitalia.* & ista appellantur relegationes: *vt ff. eodem l. y. in §. fin.*

Publica autem iudicia.] CASVS. Domine, pro Deo ponatis nobis exempla de publicis iudiciis, & capitalibus. Frater, dicit ipse, libenter. vnde dicit ipse: Publicũ iudicium, & capitale est lex Iulia maiestatis, per quam puniuntur illi qui contra Imperatorem, vel Rempublicam aliquid moliti sunt. Per legem enim Iuliam maiestatis puniuntur tales vltimo supplicio, & etiam eorum memoria damnatur qui contra principem aliquid moliti sunt. Franc.

l ¶ *Rempublicam.* scilicet Romanorum. ACCVRS.

m ¶ *Moliti sunt.* cum effectu: tamen sola voluntas sufficit: *vt Cod. ad leg. maie. l. quisquis.*

n ¶ *Animæ.* id est, animam corporis. nam anima [a] non in hominis, sed in potestate Dei consistit: *sic Cod. de sacr. Eccl. l. sancimus, j. in fin. & in glo. pen.*

o ¶ *Sustinet.* id est, infert. ACCVRT.

p ¶ *Et memoria.* id est, dicere, etiam post mortem potest accusari, vt bona deferantur in fiscum, & auferantur hæredibus tanquam indignis: *vt C. ad leg. Iul. maiest. l. quisquis. & l. sequen.* ¶ Et quod dixi, post mortem accusari, intelligas in duobus [b] capitulis illius legis, hoc est, cùm contra principem, vel contra Rempublicam Romanam est machinatus: id est, nisus ad malum. alias finitur morte, vt cætera crimina: *vt ff. ad leg. Iul. maiest. l. fin.*

Item lex Iulia.] CASVS. Vidistis iam vnum publicum iudicium hic ponit dominus Iustinianus exemplum de quodam alio iudicio publico, scilicet de lege Iulia de adulteriis, quæ punit temeratores alienarum nuptiarum vltimo supplicio, & illos qui cum masculis rem nefandam committunt & non solùm puniuntur illi qui adulterium committunt lege Iulia de adulteriis, sed etiam qui sine vi virginem, vel viduam honestè viuentem stuprauerint. Si enim honestus cum honesta muliere fornicatur, patietur publicationem dimidiæ partis bonorum: si autem humilis sit, relegabitur.

q ¶ *Item lex Iulia.* scil. inter publica iudicia numeratur.

r ¶ *Quæ.* sc. lex Iulia de adul. ACCVRS.

ʒ ¶ *Temeratores.* Sacrilegos in l. *quamuis 2. Cod. ad legem Iul. de adult. l. 4. C. Theod. quor. app. non recip.* CVIAC.

δ ¶ *Gladio.* Legis Iuliæ pœna relegatio fuit. Quod igitur ait, *gladio.* non est ex rogatione Iulia, sed abrogatione. CVIAC.

s ¶ *Gladio punit.* sacrilegos enim nuptiarum gladio [c] ferire oportet: *vt C. de adul. l. quamuis. y. in fin.*

t ¶ *Cum masculis.* nam in hoc casu armantur iura, vt gladio feriantur: *vt C. ad legem Iuliam, de adul. l. cum vir nubit.*

u ¶ *Lege Iulia.* scilicet de adulteriis. nam habet hæc lex multa capitula: *vt ff. de mino. l. auxilium. §. sed vt ad legis. & ff. ad legem Iul. de adult. l. capite quinto.*

x ¶ *Sine vi.* quid si vi habetur *j. eo. § fin autem per vim*

y ¶ *Viduam.* adiicias, vel puerum, & dic de vidua, & de virgine nisi sint meretrices, vel licitæ concubinæ. vt hic subiicit, honestè, &c. *& ff. de adult. l. stuprum j respon. & §. j.* ADDITIO. Dic, quòd hoc procedit de iure ciuili, sed de iure canonico non est permissum: *vt clem. ad nostrum. de hæret. §. septimo. & ibi Gloss. §. igitur, &c.* Angel.

z ¶ *Stupratoribus.* Omnes vet. lib. *peccatoribus.* vt in §. *item lex Iulia de vi. ĩ. peccatores* CVIAC.

a ¶ *Humiles* qui sint humiles, vel honesti: dic *vt Cod. de incestis nuptiis l. humilem.*

a ¶ *Cum relegatione.* Hæc distinctio penè fallit in tribus casibus, in quibus committitur stuprum, & tamen maior [d] pœna imponitur. Primus est, si quis in puerum committit, quia tunc gladio feritur: *vt suprà eodem. §. item.* & quando tutor stuprauerit eam cuius est tutor: *vt C. si tut. pup. suam l. j.* Item si fuerit stuprata

a Anima non in hominis, sed in Dei potestate est.

b Morte quæ crimina non tollantur.

c Dic, quòd in adulterii pœna mortis fuit hodie inuecta, quæ non erat olim tempore Digestorũ, *vt not. gls. in l. quæ cũ vno §. adulterum ff. de re mil.* & dic quòd in talibus delictis etiam per viã inquisitionis potest procedi. *vt l. y §. si publico ff. de adult.* Ang.

d Stupri pœna tribus casibus grauior est, quam in aliis, & qui illi casus sint

stuprata aliqua à suo proprio seruo: *vt C. de mu. quæ ser. propr. se iunx. l. j.* ¶ Et nota pœnam [a] stupri esse quinquennalem: nisi quando per eum committitur: tunc enim sine præfinitione temporis potest institui; *vt ff. ad legem Iuliam de adult. maritis. §. quinquennium. & §. fin.*

a Stupri pœna est quinquennalis.

Item lex Cornelia] CASVS. Suprà vidistis duo exempla publicarum actionum, adhuc dabo vobis vnum exemplum: videlicet *in l. Corne. de sicar.* quæ homicidas punit; & etiam eos qui cum telo ambulant hominis interficiendi causa. Sed quæsiuit à domino Iustinian. Domine, quid est telum? Frater, dixit ipse, strictè accipiendo telum est quod ab arcu emittitur, largè tamen loquendo, dicitur telum quidquid emittitur vel de manu, vel de arcu, dum tamen nocere possit: & ponit in litera multa Græca nomina, & sequitur in versic. *Sicarij*, &c. Domine Iustiniane, vnde dicuntur sicarij? Frater, a sica, quod est cultrum ferreum vtrobique scindens. In versic. *Eadem lege* iam vidistis vnam leg. Corne. quæ tractauit de sica. modò videamus aliam, quæ tractat de venefici. & lege ista tenentur omnes illi, qui artibus odiosis, vel venenis, vel susurris homines occiderunt: & etiam qui mala medicamina publice vendiderunt. h. d. Franc.

† Concord. cap. si perfodiens. in ... g. a. super verbo, ... terra, de homi.

† lib. 5. homines

a id est, & tela ... comitus affe... rebantur, ha... sta, sagitta, funda, & lapides plurimi.

a ¶ *Item lex Cornelia.* scilic. computatur inter publica iudicia.

b ¶ *De sicariis.* quare sic dicantur, dic *vt infra eo. §. sicarij.* ACCVRSIVS.

c ¶ *Persequitur.* id est, persequitur eos qui homicidium fecerunt cum ferro. nec enim per hanc legem occiditur decidens, sed deportatur, & omnia bona sua publicantur: *vt ff. ad legem Corn. de sicar. l. eiusdem. §. legis, & l. pen. s.* Vel dic, quòd persequitur homicidas ferro: quia eos hodie occidimus: *vel eiusdem §. fi.* ADDITIO. Dic quòd pœna legis Corneliæ de sicariis est mors: *vt not. in l. j. & l. si quis cum telo. ff. de sica.* Ange.

quod manu emittitur, occidens: vel cum telo causa occidendi persequens, lege Cornelia de sicariis punitur, qua lege castigabitur veneficus, vel arte magica hominem occidens, vel malo medicamento publicè occidens.

5. ¶ Item lex Cornelia [a] de sicariis [b], quæ homicidas vltore ferro persequitur [c], vel eos qui hominis occidendi causa cum telo ambulant [d]. Telum autem (vt Caius noster in interpretatione legum duodecim tabularum scriptum reliquit) vulgò quidem id appellatur, quod arcu mittitur †: sed & omne significat quod manu cuiusque iacitur. Sequitur ergo, vt lignum & lapis [e], & ferrum hoc nomine contineantur, dictum ab eo quod in longinquũ mittitur, à Græca [f] voce ἀπὸ τοῦ τηλοῦ figuratum. Et sic hanc significationem inuenire possumus & in Græco nomine. Nam quod nos telum appellamus, illi β λος appellant, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι Admonet β nos Xenoph. † nã ita scribit [a], καὶ τὰ βέλη ἅμα ἐφέροντο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. Sicarij γ autem appellantur à sica [g], quod significat ferreum cultrum. Eadem lege [h] & venefici [i] capite damnantur, qui artibus odiosis [k], tam venenis, quàm susurris [l] magicis homines occiderint [m], vel mala medicamenta publicè vendiderint.

Lex Pompeia de parricidiis qua cauetur, quòd occidens paren-

d ¶ *Cum telo ambulant.* licèt eos non occidant: *vt C. ad legem Cornel. de sica. l. si quis cum telo.* ¶ Et not. capitula ex quibus aliquis hac lege teneatur: *vt ff. ad legem Cor. de sica. l. j.* ACCVRS.

e ¶ *Lapis* facit *suprà de interdict. §. qui autem.*

b Hæc Glo. nõ est Accurs.

f ¶ *Græca* [b] Significat enim telõn, idem quod longè. Nisi fortè malis substituere telothen, quasi dicas, de longinquo, quod & Neb. placuit in lexico suo iur. eum in dictione, *telum.* & Bud. in codice suo Instit. annotauit. Nos tamen quod propius accedit, elegimus, quando & ita legit Sypontinus, & post eum Ambrosius Calepinus dictione *telum.*

α ¶ *A Græca voce.* Ver. à *Græca voce figuratum,* ἀπὸ τοῦ τηλοῦ. vt in *l. si caluitur. de verb. sign.* male Theop. ἀπὸ τοῦ ... CVIAC.

β ¶ *Admonet.* Indubitatè legendum hoc in loco est ita, vt in *l. si caluitur, & apud Theophilum.* CVIACIVS

γ ¶ *Sicarij.* Suidas ... CVIAC.

g ¶ *A sica.* Vnde videbatur quòd tantum qui cum sica occiderent, hac lege tenerentur. Sed tamen generaliùs hodie accipitur sica, & telum per interpretationem: *vt suprà prox. §.*

c Sica quid.

Est [c] autem sica (vt subijcit) cultellus vtrinque scindens, quem portant peregrini quandoque in baculo quodam, ita quòd non apparet. vnde versus:

Mucro latens sica, sicarius inde vocatur.

h ¶ *Eadem lege* quæ dicitur Cornelia de sicariis.

i ¶ *Venefici.* Nam plus [a] est hominem veneno extinguere, quàm gladio occidere. *vt C. de mathemat. l. j.* Accurs.

a Veneno hominem extinguere plus est, quàm gladio.

k ¶ *Artibus odiosis.* id est, artificiis odiosis. Nam omnis ars bona est.

tes, vel alios de quibus hic, singulari pœna plectatur, est publici iudicij. Et committens delictum in se, plus punitur, quàm committens in alio. Aret.

6. ¶ Alia deinde lex asperrimum crimen noua pœna persequitur, quæ Pompeia de parricidiis vocatur, qua cauetur, vt si quis parentis [n], aut filij, aut omnino affectionis eius quæ nuncupatione parricidij † cõtinentur [o], fata præparauerit † [p], siue clàm, siue palàm id ausus fuerit: nécnon is cuius dolo malo id factum est, vel conscius criminis extitit, licèt extraneus [q] sit, pœna parricidij puniatur: & neque gladio, neque ignibus, neque vlli alij solenni pœnæ subiiciatur, sed insutus culeo cum cane, & gallo gallinaceo, & vipera, & simia, & inter eas ferales angustias comprehensus, secundùm quod regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem [r] proiiciatur: vt omnium elementorũ vsu viuus carere incipiat; & ei cœlum superstiti, & terra mortuo auferatur. Si quis autem alias, quàm cognatione, vel affinitate coniunctas sibi personas necauerit, pœnam legis Corneliæ de sicariis sustinebit [s]:

Publici iudicij crimen leg. Cornel. de fals. censetur, qua tenetur quicunque aliquid de his quæ exprimuntur in textu commiserit: & pœna eius in seruo est vltimũ supplicitũ: in libero deportatio. Aret.

l ¶ *Susurris.* id [b] est, incantationibus. Nam hæc scientia reprobanda est: *vt C. de mals. & mathemat. l. eorum.*

b Incantationũ ars reprobatur.

m ¶ *Occiderint.* etiam sine dolo: *vt ff. de pœn. l. si quis aliquid. ij. §. qui abortionis.* Secus in Cornelia, quia dolus est necessarius, nec sufficit etiam lata culpa: *vt ff. ad legem Corne. de sica. l. in lege.*

Alia deinde lex.] CASVS. Adhuc est quædam lex, quæ asperrimum crimen persequitur noua pœna: quia si quis patrem, vel matrem, vel auum, vel proauum, vel aliquem eorum de quibus fit mentio in litera, occiderit, debet cædi cum virgis sanguineis, & postmodum consui debet in quodam sacculo: & cum ipso debet poni serpens viuus, & canis, & gallus gallinaceus, & vipera, & simia, & tunc cum illis animalibus brutis debet proiici in vicinum flumen, vel in vicinum mare, secundùm quod regionis qualitas tulerit, vt sic inter ferales angustias deficiat, & omnium elementorum vsu viuus careat: vt ei cœlum superstiti, & terra mortuo auferatur & sum in versic. *Si quis autem*, &c. Iam vidistis qualiter punitur ille qui aliquem de linea descendenti, vel ascendenti interfecerit. Sed certè si quis alias personas sibi coniunctas aliqua affinitate, vel cognatione, quam illa, de qua dictum est suprà § proximo, necauerit, per legem Corneliam de sicariis similiter punitur.

† Sic emendauit ex constitu Constantini, cuius sententia parricidæ more maiorũ, nõ Cornelia, aut Pompeia lege coërcentur. Cuiacius

† aliàs præparauit.

n ¶ *Parentis* accipe parentes, & filios vsque in infinitum: *vt ff. de in ius vocando. l. quique. §. fin. & l. sed si hac. §. liberos.* ACCVRS.

o ¶ *Continentur.* Sed [c] qui sunt hi qui hac appellatione continentur? Respon. Superiores, & inferiores, vt diximus. Item collaterales, vt fratres, consobrini, & patrueles, & proximiores eis. Item affines quidam, vt vxor, nurus, gener, vitricus, priuignus, socer, & etiam patronus: *vt ff. eo. ad leg. Pompeiam, de parricid. l. j. & l. sed sciendum & l. cum pater.* ACCVRS.

c Parricidium in quas personas admittatur.

p ¶ *Præparauerit.* forte & si non occiderit, secundùm P. & facit pro eo *ff. eo. ad leg. Pompeiam de parricid. l. j. in fi.* 2. Vel dic, illum specialem casum [d].

d Dic. primam opin. sequitur hic Ioan. Fab. propter atrocitatẽ criminis. *facit l. fi. C. de sica. & hanc tenet Cin. in l. vnica. C. eo.* Ang.

q ¶ *Extraneus.* Nota extraneum plus puniri, quam si ipse occidisset: *vt hic, & ff. eo. l. vtrium. & l. si sciente.*

r ¶ *Vel in amnem.* id est, flumen. vel si hæc vicina non sunt, bestiis subiicitur: *vt ff. eo l. pen.*

s ¶ *Sustinebit.* Sed nõnne & qui superiores personas occidit, hac lege Corn. tenetur? Videtur quòd sic: *vt ff. eo. l. j. sed contrà C. eo. l. j.* Dic ergo, quòd hac lege Corn. tenetur, sed non accusatur. 2. Vel dic, secundùm Ioan. quòd tenetur eadem pœna, scilicet capitali, sed maior imponitur.

Item lex Cornelia] CASVS. Iam vidistis multas actio. publicas, adhuc ponit vnã actio. publicam, videlicet si quis falsum instrumentũ, vel testimoniũ scripserit, vel signauerit, vel subiecerit, lege Cornelia de falsis punitur: ita quòd si seruus est, vltimo supplicio affligitur; si verò liber est, deportari debet. Franc.

¶ *Testamen*

7. ¶ Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria [a] vocatur, pœnam irrogat ei qui testamẽtum, vel aliud instrumentum [b] a falsum scripserit [c], signauerit, recitauerit [d], subiecerit, vel signũ [e] adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit sciens, dolo malo. Eiúsque legis pœna in seruos, vltimum supplicium [f] est, quod etiam in lege de sicariis & veneficis seruatur: in liberos verò deportatio [g].

Vim committẽs cum armis aliter, quam virginem rapiendo, deportabitur: si sine armis, tertiæ partis bonorum publicatione dãnabitur. Sed per vim virginem, vel monialem rapiens, vel præstans opem, capite punitur. Arct.

8. ¶ Item lex Iulia de vi publica, seu priuata, aduersus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis arguatur, deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur: si verò sine armis, in tertiam partem [h] bonorum suorum publicatio [β] imponitur. Sin autem [i] per vim raptus virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tũc & raptores [ʒ], & hi qui opem huic flagitio dederunt, capite puniuntur, † secundùm nostræ constitutionis [k] definitionem: ex qua hoc apertiùs possibile est scire.

Publicã, sacram, vel religiosam rem furto subtrahens, & talibus opem præstãs, ex lege Iul. peculatus, quæ publica est, capite punitur: aliter autem ex ea delictum committens, deportatur. Arct.

9. ¶ Item lex Iulia peculatus eos punit qui publicam [ð] pecuniã [l], vel rem sacram [m], vel religiosam [n] furati fuerint [o]. Sed si quidem ipsi iudices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint, capitali † animaduersione puniuntur: & non solùm hi, sed etiam qui ministerium [p] eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint [q]. Alij verò qui in hanc legem inciderint, pœnæ deportationis [r] subiugantur.

Lex Fabia de plagiariis quãdoque pœnam capitis, quandoque leuiorem irrogat, secundùm Ang.

10. ¶ Est & inter publica iudicia lex Fabia † de plagiariis [s], quæ interdum capitis pœnam [t] ex sacris constitutionibus irrogat, interdum leuiorem.

Lex Iulia de ambitu, repetundarum, de annona, & residuis, quæ in diuersis capitulis loquuntur, diuersas pœnas (præterquam mortis) inferunt. Arct.

11. ¶ Sũt præterea publica iudicia, lex Iulia de ambitu [a] †,

a ¶ *Testamentaria.* ideò sic dicta: quia de testamento falso ibi agitur.
b ¶ *Instrumentũ.* s. emptionale, vel alicuius contractus. Accvrs.
α ¶ *Vel aliud instrumentum.* Hoc adiectum est legi Corneliæ. Lex enim ipsa non nisi de nummis, aut de testamentis falsis promulgata est. Cviacivs.
c ¶ *Falsum scripserit.* & ita veritatem mutauit, *vt in Authen. de instr. cau. & fi. §. j. in pr. coll. 6.*
d ¶ *Recitauerit.* Not. contra illos qui habent instrumenta, & scripturas alienas in custodiã, & tamen aliis ostendunt, & recitant, & copiam faciunt: quia incidunt in falsum *vt hic, & l. 1. § is qui ff. de leg. Cor. de fal. coniuncta leg. qui testamentum.* Angel.
e ¶ *Signum.* i. [a] sigillum, quod in testa. apponitur: *vt ī. de test. §. postea.* Item signum [b], quod chartis imponitur, vt quandoque fit, ex illis fiat comparatio ex instrumentis: *vt in Authent. de instru. cau. & fid. §. oportet. coll. vj.*
f ¶ *Vltimum supplicium.* quod interpretamur *vt ff. de pœna. l. vltimum.*
g ¶ *Deportatio.* & omnium bonorum publicatio. & sic not. quòd ex eodem commisso plus serui, quàm liberi puniantur: *vt hic. & ff. ad leg. Corn. de fal. l. j. §. fi. & ff. si ex nox. causa agatur. l. pen. & ff. de pœ. l. in seruorum* imò & inter liberos magis puniantur minores, quàm maiores: *vt ff. de minorib. l. Fadius.*

Item lex Iulia] Casvs. Iam vidistis multas [c] accusationes publicas, adhuc est quædam accusatio publica, per quam punitur violentia, siue sit publica, siue priuata: quia per leg. Iuliam de vi pub. punitur quis de vi ar. quia deportatur. Per leg. autem Iuliam de vi priuata aliquis punitur, qui vim fecit sine armis, quòd tertia pars bonorum suorum publicatur. & sum in vers. *Sin autem per vim.* Suprà vidistis de illo qui commisit stuprum cum vi, vt quia viduam, vel virginem, vel monialem rapuit. vel potes continuare istum §. ad præcedentem sic: In § proxi. dictum est, qualiter punitur ille qui per vim armatam, vel sine armis alicui abstulerit, modò autem tractat, qualiter puniatur ille qui stuprum committit per vim. Franc.
h ¶ *In tertiam partem.* Nota ex [c] maioritate delicti maiorem pœnam imponi, *vt hic, & C. ad leg. Iul. de vi l. 7. & facit ī. de interdict. §. qui autem.* ¶ Item hic damnatus fit infamis, *vt ff. ad leg. Iul. de vi pri. l. 3. j. respon.* Accvrsivs.
β ¶ *Publicatio.* Addidit Paulus *libr. 5 sent.* relegationem: quod etiam *l. quoniam. & l. seruos. Cod. ad leg. Iul. de vi.* confirmat. Cviac.
i ¶ *Sin autem.* dixit suprà quandó sine vi aliquis commiserit stuprum: *vt suprà eo. §. sed eandem.* nunc quando vi. vel continua cum superiori proxi. §.
ʒ ¶ *Tunc & raptores.* Om. vet. lib. *tunc & peccatores.* Cviacivs.
k ¶ *Constitutione.* *vt C. de raptoribus virginum. l. j.*

Item lex Iulia. Casvs. Non solùm leges superiores dicuntur accusationes publicæ, sed etiam accusatio leg. Iul. peculatus, dicitur accusatio publica & hac leg. punitur ille qui pecuniam Reipub. surripuit: & si fuerit iudex vel magistratus qui hoc fecerit, pœna capitali punietur, & omnes eius complices. Si autem quis extraneus, qui non fuerit iudex, vel magistratus, pecuniam Reipub. surripuerit, ipse, & eius complices deportari debent. Franc.

ð ¶ *Qui publicam.* Rectiùs vet. libr. *qui pecuniam, vel rem publicam, vel sacram.* Cviacivs
l ¶ *Publicam pecuniam* s. ciuitatis Romanæ non alterius: *vt ff. de fur. l. ob pecuniam & ff. ad leg. Iul. pecu. l. 9. § pen.*
m ¶ *Rem sacram.* vt calices, & thuribula quæ sacra sunt: *vt suprà de rerum diuisione. §. nullius,* vt ar-
n ¶ *Religiosam.* vt ch... ornamenta sep... rum.
o ¶ *Furati fuerint.* vel etiam interuerterint, ita quòd damnificauerint rempublic. *vt ff. ad leg. Iul. peculatus. l. j.*
p ¶ *Ministerium* i. adiutorium.
q ¶ *Susceperint.* s. [a] ad custodiendum.
r ¶ *Deportationis.* deportantur enim. ¶ Et not. quòd quinquennio durat hæc actio: *vt ad leg. Iul. pecu. l. peculatus* [b] Item est speciale in ea, quòd contra hæredes inchoetur: *vt ff. ad leg. Iul. pecu. l. fi.* Accvrs.

Est & inter.] Casvs, Non solum ista sunt publica iudicia, quæ vos vidistis: sed & lex Fabia de plagiariis, quæ interdum pœnam capitis infligit, & interdum minorem, dicitur publicum iudicium, & habet locum hæc lex, si quis filium alterius surripuerit, & eum vendiderit. Talis enim magnam plagam parentibus infert. Idem est si seruum alienum surripuerit, & distraxerit. Franc.
s ¶ *De plagiariis.* ideò sic dicta, quia orbato patre filio, vel domino seruo, hæc lex punit inhibantem, siue talem plagam inferentem. habet enim locum quando aliquis distrahit alienum seruum, vel filium, ita quòd pater, vel dominus non potest rehabere: *vt ff. ad leg. Fab. de pla. l. j. & l. lege & l. enim & l. pe. § fi.* Item tenetur qui liberum hominem de loco in locum transportat: *vt C. ad leg. Fab. de plag. l. quoniam.* & hoc si dolo facit, non aliter: *vt ff. ad leg. Fab. de plag. l. lege Fabia.* Item hac lege tenetur, si quis seruum in fuga constitutum vendat, ita vt emptio statim teneat: *vt C. ad leg. Fab. de plag. l. in fuga.*
t ¶ *Capitis pœnam* scil. maiorem: aliquando minorem capitalem cum capitalis aliàs fit minor, alias maior. Nam ingenuus nobilis in metallũ damnatur: ignobilis gladio feritur: seruus, vel libertus bestiis subiicitur: *vt C. ad leg. Fa. de plag. l. fin. & ff. ad legem Fab. l. fi. in fi.* Item quædam ciuilis pœna olim imponebatur, quæ cessat hodie: *vt ff. eo. l. fi.*

Sunt præterea. Casvs. Scire debetis, quòd omnia ferè iudicia publica, de quibus tractatum est a principio istius tituli vsque huc sunt publica, & capitalia. Modò autem est tractaturus Iustinianus de quibusdam iudiciis, quæ sunt publica, sed non capitalia, & enumerat ea in littera. Prima est lex Iul. de ambitu. Secunda est lex Iul. repetundarum. Tertia est lex Iul. de annona. Quarta est lex Iul. de residuis. Quando autem, & in quibus casibus locum habeant istæ leges, plenè habes notatum in Gl. ordin. Istæ autem leges minorem pœnam, quàm capitalem inferunt eis qui præcepta earum, siue earum iudicia neglexerint. Franc.
a ¶ *Lex Iulia de ambitu* quæ habet locum in quatuor [c] casibus. 1. Primò si quis dederit clam pecuniã, vt aliquẽ sortiatur honorem, non in ciuitate Romana. nam ibi cessat hæc lex, cùm princeps ibi eligat. *vt ff. ad leg. Iul. de ambit. l. vni. in prin.* Ideò dixi, clam, quia palàm potest: [d] *vt ff. de pollicitat. l. j. § j. & ff. de officio prætor. l. Barbarius.* 2. Secundò habet locum quando quis stat in magistratu vltra annum: *vt C. ad leg. Iuliam de ambitu l. j.*

3. Tertiò

a Notarius mutuus sigillum, puniatur pœna falsi.
b Signũ verum in instrumẽto apponi debeat à notario, ex hac glossa qui eam colligũt. adde Bart. Nouell. vt præponatur nomen Imperatoris, nu. 8.

† C. cor e parue. m: sancti Gl. 1. in fi. extra de adul. & stu.

c Pœna maior maiori delicto debetur.

† Nota diligẽter hunc locũ, qui vult, iudices ita delinquẽtes vnà cũ adiutoribus pœna corporali, naturalisque mortis plecti quod vult & tex in l. 1. Co. licèt Gl. illic exponat pro deportatione, quod pugnat cum hac, & illa littera: *vt hic not. Io. de Plat.*
a Furtum cõmittit, qui sciẽs rẽ alienã furtiuam custodiendam recipit: *vt hic. adde Capol. in l. 3 C. pro emptore.*
b Dic idem in adulterio & stupro: *vt not. Gl. suprà eo. § a.* regulariter autẽ durat per annos xx. *l. quærela. cap. in no. C. de fa.* Ang.
† Phanis vocant hanc legẽ Bernaldus, Fortorius, Catellianus Cotta: Flauiam verò (id quod magis placet) Põponius Lætus vir ætatis suæ doctissimus, à Flauio quodã tribuno plebis. Fauiam autem alij.
b Qui est affectati honoris crimen. Distat autẽ ab ambitione, quod ambitus in actu sit, ambitio verò in animo. Cæterũ quod iuracius lia purè dicit, iura can. simoniã appellant.
c Ambitus lex quatuor casib. locum habet.
d Negat Ioan. Fab. hoc esse verum: *vt l. ca. ff. de eo. & in Auth. vt iu. de fine quo. suf. per totum. & ff. de mu. & ho. l. testamentariorum.* Dic itaq; pro honore sine administratione cõsequenda rectè datis, nõ autẽ cum administratione: *secundum Bart. & Ang.*

3. Tertiò si quis ingreditur domum iudicia cognoscentis de causa criminali:*vt ff ad leg. Iuliam de amb.l.j.4.* Item quartò, si quis iudex nouum vectigal instituerit, & est pœna centum aureorum:*vt ff.ad legem Iuliam de ambitu.l.j.* Sed in casu deportatur quando scilicet bis idem officium continuè est assecutus: *vt C.ad legem Iuliam de ambitu. l.j.* Sed fallit in assessore, *vt C.de assess.l.liceat.* Item in procōsule, *vt ff.de offi proconsulis. l.antepenult.* 2. Vel dic ibi, *fascibus*, id est, sex mensibus, quia tantùm durabat eius officium. Accvrs.

lex Iulia repetundarum [a] [α], & lex Iulia de annona [b], & lex Iulia de residuis [c]: quæ de certis capitulis loquuntur, & animæ quidem amissionem non irrigant; aliis autem pœnis eos subiiciunt [d], qui præcepta earum [e] neglexerint.

a ¶ *Lex Iulia repetundarum.* Quæ habet locum quando iudex per pecuniā facit aliquid, vel omittit, *vt ff.ad leg. Iul. repetun l.iij. iiij. v.vj. & vij.* Esculentum tamen potest accipere iure veteri, dummodò nō nimis magnū:*vt ff.de offic. procon l.solent.in fin.* Sed iure nouo non nisi quando deficeret salarium:*vt in Authent.vt iudices sine quoquo suffragio.§.scriptum est exemplar huius.versic. quapropter. ibi, aut si non est.coll.ij* Pœna autem huius legis est ciuilis in quadruplum, *vt C.ad legem Iul.repetun l j.* criminalis extra ordinem, *vt ff.ad legem Iul.repetun.l.lex Iulia § hodie.*

α ¶ *Repetundarum* De pecuniis repetundis primus quæstionem constituit L. Piso tribun. pleb.neque adduci possum, vt credam eum, aut plures alias, aut omnes quæstiones publicas constituisse: nam quod ait M. Tullius *in Bruto*, Quæstiones perpetuæ hoc adolescente constitutæ sunt, quæ anteà nullæ fuerunt, mihi valdè à mendo suspectum est, & quia quæstiones perpetuas nusquam legi, & in lib vet. Sebastianus Conradus, vir eruditissimus ita scriptum esse annotauit. Quæstiones p. Crediderim igitur scriptum initio fuisse. Quæstiones p rep. quod est pecuniarum repetundarum: alioquin inconsequenter subiicit M Tull. L. enim Piso trib. pleb. legem primus de pecuniis repetundis Censorino, & Manilio Coss. tulit. Confirmat etiam me plurimum quod idem auctor eisdem pene verbis *in l ij. offic.* De pecuniis, inquit, repetundis à L. Pisone lata est lex, nulla antea cùm fuisset. Cviac.

b ¶ *Lex Iulia de annona* Hæc lex locum habet quotiens quis facit vt annona carior sit: & est pœna in eum statuta viginti aureorum: *vt ff.ad leg Iul.de annona.l.ij.*

a Lex de residuis quid cōtinet.

c ¶ *Lex Iulia de residuis* Et hæc [a] lex habet locum quando aliquid superfuit ex aliqua administratione publica, & ipse in vsum suum conuertit cui erat illa administratio commissa: *vt ff.ad legem Iul pecu.l.ij.& iiij.§.lege.* Pœna autem huius legis est tertia parte amplius, quam debet. quod Pe. sic dicit, vt esset in quadruplum. 2. Vel dic amplius tertia parte: quia punitur in simplum, & in tertia parte simpli: *vt ff ad leg Iul.pec.l.iiij.§.sed & qui pecuniam.in fi.* maximè quia pœnæ restringendæ sunt: *vt ff.de pœn l.interpretatione.* Additio. ¶ Nota quòd in istam legem incidunt officiales, siue camerarij, qui habent ex administratione publicas pecunias, & finito officio aliquid retinent, quia tenentur ista lege, & pœna suprà dicta. Et etiam aduertas, quòd ista pœna, & lege tenētur officiales, qui vnam collectam impositam in communi, destinata pro vsu & necessitate communis, ipsi conuertunt dictam pecuniā in alium vsum, quia etiam si esset pro necessitate communis: tamen includūt in istam legem, vt est casus *in l ij. ff. ad legem Iul. pec.* secundùm Angelum.

d ¶ *Subiiciunt.* scilicet leges prædictæ quatuor. 2. Vel dic, quod loquitur indefinitè: vt patet in inferioribus.

e ¶ *Earum.* scilicet legum. nam in cōtractibus, & aliis quæ debent de iure sortiri effectum, & non sortiuntur, iudicat lex non valere: *vt C de leg.& con.l.non dubium.* Item [a] in criminalibus variæ cōstituūtur pœnæ: quarum quedam sunt ordinariæ, quæ scilicet habent certam pœnam aliqua lege inductam, vt patet per multas rubricas. *ff.de publ.iudic.& in sequentib.* Aliæ sunt extraordinariæ: *vt ff.ad senatuscon. Turpil l. & in priuatis. & ff. de extraordin.cri.l.j.& in sequentib tit. vsque ad.tit.de pub. iudi.*

Iustinianus finem facturus, ampliorem publicorum iudiciorū determinationem Digesta continere dicit. Angel.

12. ¶ Sed de publicis iudiciis hæc exposuimus, vt vobis possibile sit, summo digito [f] †, & quasi per indicem [g] ea tetigisse: alioqui diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorum libris, Deo † propitio, aduentura est [h].

† Summo digito, & quasi per indicē, oratio est certè elegans, metaphoricè sumpta, & trāslata, vt innuat hic se Iustinia. perstrinxisse, & leuiter attigisse ad quod leuiter volumus attingere, id summo digito: id est, digiti summitate facere solemus & per indicem quasi per capita, & summatim dixisse videri volumus. *Alciat ad l.i. q. de verb signif.*

† Deo propitio, dixit, formula veterib. satis vsitata. Vt enim Deos iratos, infaustis, & aduersis rebus imprecabantur: ita Deos propitios, & faciles, cōteratis precabātur. vt ad hūc locū scripsi in meo commētario Et verò Stoicorum sententia ista fit, quæ apud Ciceronem 4. *Academicorum extat*

a Pœnæ in criminalibus sic ordinariæ, & extraordinariæ.

b Sūmo digito, & per indicem stringere quid sit, Accursius hic ignorat.

Sed de publicis iudiciis Casvs. Dixi Iustiniano: Domine, quare tantùm de publicis iudiciis tractastis, & tot exempla de eis posuistis? Frater (respondet dominus Iustinianus) hoc fecimus ad vtilitatem vestram, scilicet vt de eis aliquam notitiam generalem haberetis, siue cognitionem: sed plena eorum cognitio, siue scientia ex latioribus Digestorum libris, Deo propitio, aduentura est. Modò autem sufficiat vobis hæc summo digito, & quasi per indicem tetigisse. Et nota, quòd per duo verba, *aduentura*, & *summo digito*, duo dat nobis intelligere: scilicet profunditatem, per hoc quod dicit, *summo digito* & beatam spem, per hoc quod dicit, *aduentura.* hoc dicit. Franciscus Aretinus.

f ¶ *Summo digito* id [b] est, longiori digito, cum quo quis tangere potest altiùs, quàm cum aliis, qui dicitur medius. Accvr.

g ¶ *Per indicem.* id est, per alium digitum, qui dicitur index. 2. Vel dic, & meliùs, quòd hæc dicta sunt, vt sint index, siue demonstratio aliorum dicendorum: sicut & sub gallina ouum dimittitur, vt sit index ad hoc, vt ibi alia faciat oua, & idem in his qui aucupantur ad columbas.

h ¶ *Aduentura est vt ff.de publicis iudiciis. per totum librum, vsque ad titulum de appellationibus, qui sequitur* Accvr. Flor. Additio. Velit rex cœlestis nostra crimina omnia & priuata, & publica tollere: ne nos æthereas ad sedes impediant ascendere. Amen.

INSTITVTIONVM FINIS.

REMIS

REMISSIONES IN INSTITVTIONES IVSTINIANI.

SVPER has Institutiones vide Anselmum & doctissimos Iacobi Cuiacij Commentarios: vide Georgij Bernardi diuisiones in his quatuor Institutionum libris. Harum autem Institutionum finis est, vt sint prima legum cunabula, & elementa quibus iuuenes instructi ad penetralia iuris accedere facilius possint. Graeci, vt ait Harmenop. *lib.* 1. *tit.* 1. §. 5. Latini non modò Iurisconsulti, sed & Theologi Institutiones dixerunt: Lactant. 1. *cap.* 1.

Proœmium.

§. Imperatoriam.

Pro intellectu huius proœmij, vide Cuiacium *lib.* 4. *obseru. cap.* 24. Constantium Landum *enarrat. in tit. de iust. & iure. cap* 3. ex professo Ioãnes Rod. Hispanus ad eum §. scripsit.

Princeps Romanus.

Quasi diceret, Imperatorem non ex armis tantùm, sed ex legibus gloriosam sibi victoriam comparare. Nota autem hic Imperatores Romanos olim dictos fuisse principes. qua de re scribit Tacitus *lib.* 1. *annalium.* Aristot. *lib* 7. *politic. cap.* 2. & *lib.* 2. *cap.* 5 *lib.* 1. *cap.* 3 *lib.* 7. *cap.* 14. Plato *in lib de Repub.* Cicero *lib.* 1. *officiorum,* Plato *lib.* 5. *de Repub.* & *lib.* 2. *de legibus.*

§. Quorum vtramque. 1.

Vide Forcatulum *necyom. dialo.* 37. Contium *lib.* 1. *lect. subcessiuar cap.* 7.

Barbaricæ gentes.

Hi sunt Pagani, non autem Christiani: quas autem barbaras gentes intelligat hic Iustinianus, pulchrè declarat hic Hotomannus.

Post tanta temporum spatia.

Quot annos Vandali Africam obtinuerint, declarat Procopius: vide *l.* 1 *in princ. ff de offic. praefect. praetorio.*

§. Omnes verò. 2.

Quantum Iustinianus Imperator legibus præstiterit, declarat hoc §.

Ad immensa veteris prudentiæ.

Vide Duaren. *lib.* 2. *disput. cap* 6.

Per medium profundum.

Sic Liuius 31 *Prouideo animo ve vastiorem me altitudinem, ac velut profundum inuehi.*

§. Cúmque hoc. 3.

Crinitus *lib.* 10. *de honest. discipl. cap.* 12. Alciat. *lib.* 4. *disput. cap.* 3.

Ex quæstore sacri palatij.

Plin. 7. & 8. *epistol.*

Ab antiquis fabulis.

Fabulas appellat leges, quæ non sunt in vsu, Amm Marcel *lib.* 30.

§ Igitur post. 4.

Virum excelsum Tribonianum.

De fide Triboniani in iure constituendo, vide Harmenop. *lib.* 1. *tit.* 1 §. 10. & Suidam.

§. Quas ex omnibus. 5.

Caij nostri.

Caium nostrum appellat, quoniam eo authore præcipue vsus est: sicut de Scæuola, quo frequenter vtuntur, solent Paulus, & Tryphoninus dicere, Scæuola noster. Hic autem Caius fuit Adriani Imp. temporib. *l. verium. ff. de reb. dubiis. l. nuper ff. de donatio. inter vir. & vxor.* Anton. Aug. *lib.* 3. *cap.* 7.

§. Summa itaque. 6.

Ad hunc §. vide Rainaldum Corsum *indagat. lib.* 2 *cap.* 13.

Liber primus.

In hunc librum primum scripsit Syluester Aldobrandinus & Cuiacius.

Institut.

Titulus 1.

De iustitia, & iure.

Ad hunc titulum scripsere Vlpianus de Zanis, & Ferdin. Zoazes, Rainaldus Corsus *lib.* 1 *indagat. cap.* 11. & *lib.* 2. *cap.* 14. definitur autem iustitia hic, constans & perpetua voluntas ius suum vnicuique tribuendi, *l. iustitia.* 10. *h. t.* vel animi affectio suum cuique tribuens, ac societatem coniunctionis humanæ mirificè, & æquè tuens. Cicero 5. *de finibus.* Aristo *lib.* 5 *Ethic. cap.* 1.

§. Iurisprudentia. 1.

De hoc Alciat *lib.* 2. *disput. cap.* 8. Huius autem versiculi sensus verus, ac germanus mihi esse videtur, vt iurisprudentia nos doceat quomodo ius, & leges cognoscamus: per diuinas res intelligimus quæstiones de religione, cæremoniis, & de fide: & per humanas quæstiones intelligimus de Republ. de legibus, de bello, de pace, de vectigalibus, & de iure ciuili. Cicero *lib.* 3. *de orat.* & *lib* 2. *de legibus in* Topicis. & 1. *de orator.* Aristot *lib.* 5. *Ethic.*

§. His igitur. 2.

Iustinianus expositurus iura populi Romani pollicetur se accommodaturum suas præceptiones ad capacitatem discentium: qua in re imitatur statuarios, qui primùm rude aliquod opus effingunt, deinde paulò diligentiùs exponunt, & ad extremum, supremam manum imponunt: Fab. *in proœmio lib.* 8. *Instit. orat. lib.* 1. *cap.* 2. & 3. Cicero *Tuscul.* 5. Aristot *lib.* 5. *Ethic.*

§. Iuris præcepta. 3.

Vide Ræuardum *lib.* 1. *varia. cap* 1. Mecerium *lib.* 2 *opinion cap.* 1. Vvalcherũ *lib.* 1. *miscellaneor. cap.* 7. Declaratur autem hic Iurisconsulti triplex officium: qua de re Tull. *lib.* 3. *officio* & *lib.* 3. *de finibus.* Aristo. *lib* 5 *Ethic cap.* 1. & *cap.* 3.

§. Huius studij. 4.

Hoc desumptum est ex Vlpia. *in l.* 1. §. 2 *h. t.* Fab. *lib.* 2. *cap* 4. facit um publicum, & priuatum ponit: sed publico continetur sacrum, vt notat Budæus hic. Alciat. *in l. pupillus.* §. *munus. ff. de verbo. significa.* Aul *syl* 15. Cicero *in partitionibus*, & *de legibus l.* 5. §. *vlt* & *leg. seq. ff. de cap. min.*

Titulus 2.

De iure naturali, gentium, & ciuili.

Iuris priuati, quod partim ex naturæ præceptis, partim ex institutis gentium, & partim ex ciuitatis statutis compositum est, tres traduntur hic species, naturale nempe, gentium, & ciuile. de quibus speciebus ordine nunc differimus, quæ enumerantur quoque ab Vlpiano *in l.* 1. §. 1. & §. *ius naturale. ff. de iustitia & iure.*

Ius naturale est.

Rainaldus Corsus *lib.* 1. *indagat. cap.* 10. & 13. vide Bart. *in tract. de testamentis. chart.* 151. qui ponderat hunc textum ibi, & vide in simili Bald. *in l.* 1. *col. fin. vers.* 6. *principaliter quæro. circa fin. de rebus dubiis.* Vide declarationem ad illum textum per Hostiẽs. *in summa extrà de sponsal. sub rubr. illa de matr mo nus in* 2. *colum. in* ?*n.* vide multa conferentia ad materiam iuris in *extrauagant. bonæ. incip. rem non nouam. in Glo. quadam magna.*

§. Ius autem ciuile. 1.

In hunc § Forcatulus *autary cap.* 1. Quos, & quibus modis ius ciuile accipiatur, declarat hoc loco Imperator. coniunge autem cum hoc §. *l.* 9 *ff. de iustitia & iure.*

Partim suo proprio.

Cicero hac de re 1. *de legibus*, & in *oratione pro Balbo* Arist. *lib.* 5. *Ethic cap.* 6. & 7. Cicero *lib* 3. *officiorum.*

Vocatúrque ius ciuile.

Sic Cicero *in Topicis* idem ius sic definit, vt sit æquitas constituta iis, qui eiusdem ciuitatis sunt ad res suas obtinendas.

§. Sed ius quidem. 2.

Magius *lib.* 1. *miscellan. cap.* 16. Zoannetus *rerum quotidian. cap.* 60.

Vel Draconis leges.

Perperam hic Draconem facit legislatorem Lacedæmoniorum, cùm fuerit Ἀθηναίων νομοθέτης. Draconis meminit Aristoteles *lib.* 2. *politic. cap. vlt.* Plutarchus, & Laertius in Solone. Agel. *lib.* 11, *cap.* 18.

Quirites à Quirino.

Varro *lib.* 4. *de ling. Latin.* Cicero 1. *de legib.* Ouid 2. *Fastor.* Dionys. *lib.* 2.

§. Constat autem. 3.

Vide Platonem 8. *de repub.* Ræuard. *de auth. prud. cap.* 14. hoc desumptum est ex Vlpiano *in lib.* 6. & 7. *ff. de iustitia & iure.* Cicero in *Topicis.*

Ius autem gentium.

Ad Glo. in verbo *pene, in fine.* vide Bar. eum reprobantem in *l. ex hoc iure. in* 6 *colum. in* 3. *num. ff. de iustitia & iure.* Et de hoc vide aliquid in vltima quæst. super §. *quid sit cod. tit.*

§. Lex autem. 4.

De lege Hortensia, vide Gellium *lib.* 2. *cap.* 25. Verùm nota hic nomen *legis* varias apud auctores nostros significationes habere: primum enim *legis* appellatione omnes iuris Romani scripti partes, imò etiam aliorum populorum iura scripta comprehenduntur: *vt in l. omnes. ff. de iustitia & iure.* & *in* §. *ius autem fit. l. de quibus. ff. de legibus. l. legitima. ff de pactis.* eáque ratione plebiscita nonnunquam leges appellantur. nam & Aquiliam, & Falcidiam, leges appellamus, cùm plebiscita esse constet: vide Dion *lib.* 48.

§ Senatusconsultum. 5.

Cùm populus Romanus multum excreuisset, vt difficile conuocaretur gratia ferendarum legum, ad Senatum deuoluta fuit ista summa potestas, ideóque quicquid Senatus decreuisset, pro lege seruabatur. sed hodie apud nos suprem senatus legum authoritatem non habent: quoniam exemplis iudicandum non est: sed legibus, constitutionibus, & moribus.

§. Sed & quod. 6.

Duarenus *lib.* 1. *disput cap.* 19. Contius *lib* 2. *lect. c* 8. Charondas. Longullius post tractatum de seruitutum vsucapione. Hic autem locus descriptus est ex *l* 1. *ff. de constit. princip.* obiter tamen hic notabis, omnia, quæ principi placent, legis vim non habere: quid enim si princeps paciscatur, aut contrahat cum aliquo, an hanc conuentionem ius facere dicemus? pari modo nec quælibet interlocutio, quam protulit in aliquo negotio princeps, ius facit: quia non voluit princeps eam pro lege haberi: veruntamen addendum est ita demum quòd principi placuit legem esse, si non aduersetur rectæ rationi.

§ Prætorum quoque. 7.

Cuiacius *lib.* 8. *obseruat. cap.* 38. coniunge cum hoc §. *l.* 2. §. 5. *ff. de origine iuris.* pertinet etiam hic quòd Tullius ait, edictum prætoris legem esse annuam.

§. Responsa. 8.

Genesius *lib.* 2. *variar lectio. cap.* 30. Cuiacius *lib.* 7. *obseru cap.* 25. vide libellum Reuardi, *de authoritate prudentum.* Iurisconsultorum authoritas quæ & quanta fuerit, declarat Cicero *in oratione pro Cæcinna.* Eutropius *lib* 8. De responsis prudentum, & à quo ius respondendi de iure peteretur, vide *l.* 2. § 47. *de origine iuris.*

§. Sine scripto. 9.

Ius non scriptum est, quod vsus comprobauit: vsus, inquam, non repugnans iuri naturali, & rectæ rationi: item vsus frequens, & inueteratus, hoc est, plurimorum annorum vsus: nam vt id, quod moribus constitutum esse dicitur, vim iuris obtineat, in primis requiritur, vt ne iuri naturæ

aduersetur, quod tam non scripti, quàm scripti iuris vnica est norma: quòd si cum eo pugnet, nullius momenti erit l. quod non ratione. ff. de legib. l. 2. C quæ sit longa consuetudo.

§. Et non. 10.

Rainaldus Corsus lib. 1. indagat. cap. 18. redditur autem hîc ratio, cur ciues Romani partim iure scripto, partim non scripto vtantur: quoniam origo iuris fluxit ab institutis, vt ait Pomponius in l. 2. §. 1. ff. de origine iuris. qua de re Liuius lib. 3. Halicarnasseus lib 10.

§. Sed naturalia. 11.

Ponitur hîc differentia inter ius naturale, & ius ciuile: naturale etenim, de quo suprà dictum est, mutari non potest vlla ciuili ratione: sed ius ciuile mutatur pro morum, & temporum varietate.

§. Omne autem. 12.

Quidam hîc faciunt initium tit. de iure personar. vt Cuiac. Hæc autem diuisio maximè notanda est: quoniam continet argumentum librorum Institutionum, & ordinem, ac methodum horum librorum: de argumento proponit: quia quicquid in sequentibus titulis scriptum est, agit vel de rebus, vel de personis, vel de actionibus. ad ordinem quod attinet, is talis est, vt primùm agat de personis, vt lib. 1. secùdò de rebus, vt lib. 2. & 3. & princ. lib. 4. tertiò de actionibus, vt in tit. de actionibus.

Titulus 3.

De iure personarum.

Huic Titulo respondet apud Harmenopulum tit. de libertatibus, lib. 1. tit. 18. adde titulum Pandectarum de iure personarum. Caius 1. Instit. cap. 13.

Summa itaque.

Omnes homines aut liberi sunt, aut serui. Hominum quisquam neque est, neque fuit vnquam, qui ad alterum horum non pertineat: etsi enim quidam sint, de quorum statu probabiliter dubitetur: quales sunt statu liberi, & addicti: qui tamen rem paulò propiùs inspiciet, facilè animaduertet eos horum generum alterutro contineri. coniunge l. manumissiones ff. de iustitia & iure. & l. sed, quod seruum. ff. de condi. indeb.

§. Et libertas. 1.

Quid sit libertas, declaratur hoc §. vide apud Harmenop. 1. tit. 2. & l. 4. ff. de statu hominum. de libertate vide Bart. in tract. schef. 6. col. vide Glo. vs per Ange. Instit. de iure personar. & Bald. in l. libertas. ff. de statu hominum, plura de libertate, & maximè patriæ, vide per Ioan Niuer. inter cons. Alb. Brun. cons. 12. col. 1. Speculat. de treuga, & pace, ad finem.

§. Seruitus autem. 2.

Proponitur hîc seruitutis definitio, quæ maximè notanda est: aliter eam definit Cicero in paradoxis Quint. lib. 2. cap. 3. An seruitus naturę contraria sit, vide Aristot. lib. 1. politic. cap. 3. & 4. Senec. declam. 7. Bart. in l. 1. in versi. quæro. ff. de seruit. de diuisione seruitutis vide can. cùm redemptor. 12. q. 2.

§. Serui autem. 3.

Antonius Augustinus ad l. si mulieres. §. planè ignominia ff. de excusat. tuto.

Quid Imperatores captiuos venderent, vide Gellium lib. 7. cap. 4. Plaut. in Pers. & Halicarn. lib. 4. Cicero in orat. pro Flacco.

De mancipiis vide Varronem de lingua Latina. Macrobium Saturnaliorum lib. 3. cap. 7.

§ Serui autem. 4.

De seruis, qui ex ancillis nostris nascuntur, vide Festum lib. 19. & Nonium. hos prudentes vernas vocabant confer hunc §. cũ l. 5. ff. de statu homi. quæ ad hunc locum explicandum mirè confert: tametsi verba diuersa sint.

Ad pretium participandum.

Alij, vt Cuiacius, habent, partiendum. Sed perinde est. nam qui pretium, quo venditur, non participat, is, licet maior 20. annis fuerit, cùm distraheretur, ad libertatem nihilominùs proclamare potest, vt l. 1. ff. quibus ad libert. proclam. licet.

§. In seruorum. 5.

Nihil interest vtrùm quis natus, an factus sit seruus. at verò multum refert, vtrùm quis natus, an factus sit liber: quamuis quantum ad ministeria attinet, & officia seruorum, inter se differant: serui enim alij sunt actores, alij atrienses, alij mediastini, alij ordinarij, alij vicarij.

Titulus 4.

De ingenuis.

Vide Caium 1. Instit. §. 1. & Harmenopulum lib. 1. tit. 18. §. 5. Hic autem totus Titulus ex Marc. petitus est, l. 5. ff. de statu hominum. Vlpian. in fragmen. Paul. lib. 2. senten. cap. 25.

Ingenuus est.

Ingenuus est omnino liber: quoniam in eo nec seruitus, nec vllum seruitutis vestigium est. porro ingenuus est, qui nascitur liber, vt definitur hoc tit. vel qui natalibus à principe est restitutus. qua de re agitur lib. 40. Pandect. tit. 2. & lib. 6. Cod. tit. 8. Nouel. constit. 78. Cicero libro 3. de natura deorum. Liuius lib. 10.

§. Cùm autem. 8.

Mercerius libro primo opinionum, cap. 10. Coniunge l. 2. C de ingen. manumiss. & l. 21 de captiu. An, & quæ differentia sit inter seruum esse, & in seruitute esse, vide Fab. lib. 7. cap. 3. Paul. 5. senten. tit. 1. vide glo. magn. suprà tit. 1. in 2. parte.

Titulus 5.

De libertinis.

Augustinus ad leg. 1. §. 1. ff. de excusat. tutor. & lib. 3. emend. cap. 7. in fine. Ne homines perpetuò ista bellu ina, & misera seruitute tenerentur, veteres eius tollendæ causa varios inuenerunt modos: qui hîc enumerantur. interest enim Reipublicæ, ciuitates repleri liberis hominibus. & libertas res est inæstimabilis.

Libertini sunt.

Obseruandum hîc est, antiquitus libertinos dictos fuisse, non qui manumissi fuissent: sed qui ex iis essent procreati, id est, liberos eorum, qui manumissi essent: qua de re Suetun. in Claud. cap. 24. posteà verò libertinos appellatos, qui cùm serui fuissent, libertatem consecuti essent: & hoc sensu passim in hoc titulo, & in libris nostris verbum hoc vsurpatur.

§. Multis autem. 1.

Rænardus lib. 4. var. cap. 9. vide Cornelium Tacitum lib. 13. Politianum miscel. 98. vide l. 1. Cod. de Latina libertate tollenda.

Vindicta.

Vindicta virgula erat, quam lictor serui manumittendi capiti imponens eundem in libertatem vindicabat. qua de re Vlpia. in fragm. tit. 1. Boët. in Topica Ciceron. Theophil. in §. vlt. h. t. meminit etiam huius virgulæ Plutarchus in libello de iis, qui tardiùs à Deo puniuntur.

§. Si verò. 2.

Rainaldus Corsus lib. 1. indagat. cap. 25. monet autem hîc manumissionem quouis tempore, & loco fieri posse: quod quomodo intelligendum sit, optime declarat hîc Hotom.

§. Libertinorum. 3.

Ad intellectum huius §. vide Alciatum lib. 1. parerg. cap. 16. Fernandum lib. 2. explic. cap. 18. Marcum Vetranium de iur. lib. 1. cap. 29. Politianum miscella 84. Turneb. lib. 7. aduers. cap. 22.

Titulus 6.

Quibus ex caulis manum.

Hoc titulo explicatur lex Ælia Sentia, quæ lata fuit Augusti temporibus, Sexto Ælio, & L. Caninio consulibus, eius capita quot, & quæ notat Iul. Pac. in lib. 1. Instit. huc etiam pertinet titulus ff. qui, & à quibus manum. & tit. quæ in fraud. credit.

Non tamen cuicumque.

Lex Ælia Sentia.

De lege Ælia Sentia Connan. lib. 2. cap. 5. Vlpian. in fragmen. tit. 1.

§. Licet autem. 1.

Contius legit, licet tamen, sicut & apud Theophil. & in aliis exemplaribus legitur.

Qui soluendo non est.

Is dicitur non esse soluendo, qui non potest soluere solidum, quod debet, siue nihil siue partem tantùm soluere possit. l. soluendo. 114. ff. de verb. sign.

§. Idémque iuris. 2.

§. In fraudem. 3.

Ad materiam istius § vide Iason. Instit. de actio. §. item si quis in fraudem. col. 9.

§. Eadem lege. 4.

Consilium exercere quid sit, vide Alciat. lib. 1. parerg. cap. 41. Anton. Aug. cap. 2. lib. 1. emendat.

§. Iustæ autem. 5.

§. Semel autem. 6.

§. Cùm ergo. 7.

Titulus 7.

De lege Fusia Caninia tollenda.

De varia huius tituli inscriptione, vide D. Goth. Iul. Pacium, & alios.

Lege Fusia.

Titulus 8.

De his, qui sunt sui, vel alieni iuris.

Sequitur de iure.

Hic locus descriptus est ex lib. 1. Institutionum Cay. tit. 3. & ex l. 1. ff. de his qui sunt sui.

§. In potestate. 1.

In hoc §. duo tractantur: primùm ostenditur quæ sit origo potestatis, quam domini habent in seruos: secundò referuntur effectus herilis imperij, seu potestatis dominicæ.

§. Sed hoc tempore. 2.

De constitutione diui Antonini, vide Senecam lib. 3. de beneficiis.

De dominorum asperitate, vide Macrob. libr. 1. Saturn. cap. 7.

§. Sed & maior. 3.

Corrasius lib. 1. miscellan. cap. 23. De Asylo, siue de æde sacra, vide Cicer. Verr. 3. & 4. Liuium lib. 25. Senecam lib. 1. declam. Tacitum lib. 3.

Titulus 9.

De patria potestate.

Rævardus ad leges duodecim tabularum, cap. 3. ad illam materiam vide l. patre, ff. de his, qui sunt sui, vel alieni iuris.

Et ad Gloss. in verbo ius autem. vide text. in l. cùm oportet. §. non autem sibi, patria potestas. C. de bon. possess. contra tab.

In potestatę nostra.

Locus hic desumptus est ex l. 3. ff. de his qui sunt sui, vel alieni iuris.

§. Nuptiæ autem. 1.

De nuptiis, siue de matrimonio, vide Gellium lib. 4. cap. 3. Rainaldum Cursum lib. 1. indagat. c. 16. & 29. l. 10. & 11. ff. de ritu nupt. nota autem hîc differre nuptias à matrimonio: nuptiæ etenim sine matrimonio esse nõ possunt, at matrimonium sine nuptiis esse potest. Papinianus 15. Resp.

§. Ius autem. 2.

Forcatul. necyom. dialog. 55. Vaconius lib. 1. lib. cap. 8. Halicar. lib. 2.

De iure potestatis, & quibus proprium sit, vide Alcia. 2. dispu. cap. 22. Valerium Maximum lib. 5. Huius etiam iuris meminit Liuius lib. 1. vide Alc. in l. potestatis. ff. de verb. signifi. § in potestate. Ad gl. in verbo ius autẽ adde text. in l. cùm oportet §. non autem sibi, propria potest. &c. per quem text. videtur addi vnus effectus patriæ potestatis.

§. Qui igitur ex te. 3.

Coniunge l. 4. & 5. ff. de his, qui sunt sui. confer hunc locum cum l. 2. §. nam qui. ff. de his qui sunt sui.

Titulus 10.

De nuptiis.

Antonius Guibertus lib. primo quæstionum cap. 12. Contius lib. 1. lect. cap. 8. Declaratur autem hoc titulo quæ sint iustæ nuptiæ, ita vt quidam existiment, de iustis nuptiis legendum esse. continet itaque hic titulus rudimenta tituli Pandectarum de ritu nuptiarum, & tituli Codicis de nuptiis.

Iustæ

Iustas autem.

Vt legitimæ sint nuptiæ in primis requiritur, vt hi, qui coëunt, ciues sint Romani: hac de re vide Strabo. Halicar. & Sigon *de iure antiq ciuu. Rom. lib. 5. cap. 9.* Papinianum 11. *Respons.*

Masculi quidem puberes.

Quod impuberes iustas inter se nuptias contrahere non possint, declarat Plato *lib. 11 de leg. 16.* Macrob *lib. 1 in somn. Scip. cap 6* congruit *l. 4 ff de ritu nuptia. Nouell.* 100. *& Leonis* 78.

§. Ergo non omnes. 1.

Coniúge cum hoc §. *l. 50. & l vlt. ff. de ritu nupt.* nota autem hic nuptias contrahi non posse inter eas personas, quæ parentum, liberorúmve locum inter se obtinent quod optimè declarat Xenophô *in lib. Ximeuque.* & Plato *lib. 8. de legibus. & octauo de Repub.* ratio autem huius rei affertur ab Aristotele *lib. 5. politicor.* hac de re præclare Philo *in de calog lib 1.*

§. Inter eas quoque. 2.

Ad huius §. faciliorem intellectum, vide *l. 18. ff. de ritu nuptiar.* loquitur enim ibi Iurisconsultus de nuptiis prohibitis inter cognatos ex transuerso gradu. Summa autem prohibitionis nuptiarum, quæ hac iuris ciuilis parte continetur, hæc est, nempe nuptiæ prohibentur inter eos, qui coniuncti sunt vel in secundo, vel in tertio, & in quarto gradu in linea inæquali.

§. Fratris verò. 3.

Congruit cum hoc §. *l. 17. C. hoc tit. & l. 11. ff. de ritu nuptiarum.*

Sororis filiam.

Ambrosius *epist. 66.* 12. scribit ex quarto gradu vxorem ducere licere.

§. Duorum. 4.

Connot *lib. 5 cap 1.* Tacitus *lib. 4 cap. 12.* dicitur autem consobrinorum nuptias lege esse permissas, vt videre est in lege Mosaica, Genes. *cap 29* & iure ciuili hic. & *l. 78. § filiam ff. ad Trebel. l. 19. C. hoc titulo.*

§. Item amitam. 5.

Amitam ne adoptiuam quidem vxorem ducere permittitur *l per adoptionem 17. §. 1. ff. eodem.*

§. Affinitatis quoque. 6.

Ad huius §. intellectum sciendum est affinitatem esse personarum coniunctionem, sine vlla cognatione ex nuptiis procedentem, vt rectè definit hic Theophilus.

Qui duas vxores.

De duabus vxoribus ducendis legem tulit Valentinianus. *histor tripart. lib. 8. cap. 11.*

§. Socrum quoque. 7.

Socrum, aut nouercam ducere non possumus, quoniam parentum, liberorúmve loco habentur. *l. 4 §. 7. ff. de gradib. affinit* vide epi. 1. *ad Corinth. c. 5.*

§. Mariti tamen. 8.

Nuptiæ inter comprivignos iure contrahuntur. *l. generali. 34. §. 2. ff. de ritu nupt.* quoniam neque cognati inter se, neque affines sunt. *l. Titia. ff. de verborum obligat.*

§. Si vxor tua. 9.

§. Illud certum est. 10.

Nuptiis impedimento sunt seruiles etiam cognationes · *vt l. 14. §. 1. ff de ritu nupt.*

§. Sunt & aliæ. 11.

Personas alias, quæ nuptias contrahere nô possunt, notaui *in tit. ff de ritu nupt.*

§. Si aduersus ea. 12.

Contius *lib. 2. disput. cap. 11.*

§. Aliquando. 13.

Cuius matrimonium: vide Alciat. *lib 3. parado. cap. 16.* Explicantur autem in hoc §. duo modi legitimandi: vnus si filios naturales offerat curiæ alter si mater eius ex concubina fiat vxor: qua de re est *l. 10. C. de natur. libe.*

Titulus 11.
De adoptionibus.

Quæret hic aliquis quare de adoptionibus potius, quam de adoptione dixerit: sed (vt opinor) multitudinis numero vtitur, respiciens ad duas species adoptionis, quarum vna retinet nomen generis, vocaturque simpliciter adoptio: altera dicitur arrogatio: magna tamen est differentia: adoptamus etenim coram magistratu alienum filiumfamilias: arrogamus authoritate principis patremfamilias. vide Harmenop *lib. 2. tit. 8.* Caium 1. *Instit. cap. 5.* Vlpian. *in frag. tit. 8.*

Non solùm autem.

Totum hoc ex Vlpiano desumptū esse videtur cum ait, *non tantùm naturales liberi in potestate parentum sunt, sed etiam adoptiui. l. 2. ff. de adoption.*

§. Adoptio autem 1.

Quod adoptio tribus, non duobus modis fiat, vide Valerium *lib. 7. cap 9.* & Dion. 55. & 46. Cicero. *lib. 11. de legibus & in orat. pro domo sua.* de arrogatione, vide Gellium *lib. 5. cap. 19.*

§ Sed hodie. 2.

§. Cùm autem. 3.

Forcatul. *necyom. dialog. 98.* Goueanus *lib. 2. variar lect cap. 10.*

§. Minorem natu. 4.

Raimaldus Corsus *lib. 1. indag. cap. 18.*

§ Licet autem. 5.

Cuiacius *lib. 1 lect successiuum cap. 6.*

§. Et tam filium. 6.

§. Sed si quis. 7.

§. In plurimis. 8.

§ Sed & illud. 9.

Turnebus *lib. 29. aduers c. 5.* Forcatulus *neciary cap. 8.* Ferandus *lib. 2. explicat. cap. 19.* Magius *lib. 2. miscellan cap. 5.* De Spadonibus vide Anto August. *emend. lib. 3. cap. 5.*

§ Fœminæ. 10.

§. Illud proprium est. 11.

An Tiberius ante Augustum adoptauerit, vide Suetonium in *August. cap* 19. & Tacitum *libro* 1. *annalium*

§. Apud Catonem. 12.

Contius *d cap. 6.* vide Gellium *lib. 13. cap 18. & lib. 5. cap. 19.* iūge *l fin. § similique modo. C de Latina libertate tollen. fol. 179. num. 58. repetit. 6.*

Titulus 12.
Quibus modis ius, &c.

Patriæ potestatis soluendæ hoc titulo enumerantur modi, videlicet mors parentis, deportatio parentis, vel filij, seruitus pœnæ, patriciatus, filij capti uitas, emancipatio, & adoptio. vide Harmen. *lib. 1. tit 17.* Vlpia. *tit. 10.* Qui in potestate, mancipio ve sunt, an, & quemadmodum ex iure liberentur, vt de Paul. 2. *sentent. tit. 25.*

Patriæ.

Existimant quidam hoc verbum, *Patriæ*, expungendum esse: quòd hic non solùm de patria, sed etiam de herili potestate loquatur.

Videamus nunc.

Ad intellectum huius §. vide *l 5. ff. de his, qui sunt sui.*

An sacerdotium liberet filium à patria potestate, declarat hic Bart. Morte patris, an. & quemadmodum patria potestas soluatur, vide Harmen. *lib. 1. tit. 17. §. 5.*

§. Cùm autem. 1.

In hunc §. Alciatus *lib. 1. parerg.* De deportatione loquitur hic Imperator, quæ quasi mors dicitur. qua de re est *l. verum. §. societas. ff pro socio* cui adde *l. 3. & vlt. C. de senten. pass.* qui loci hunc pulchrè illustrant.

An, & quibus relegare concessum sit. An pater deportatus ciuitatem amittat. An captiuitas patris, vel filij dissoluat patriam potestatem: *vide Bart. & Bald. hic.*

§. Relegati. 2.

Vide apostil. Bart. qui reprobat glo suam *in l. vt vim. ff de iustit. & iur.* Et circa illud dictum vide Ias. *Institut de actionib.* super definitionē in glo. in verbo, *quamuis*, vide Bart. *in l amissione §. qui desinunt. de capit deminut.*

An relegatio patris, & filij ius patriæ potestatis adimat. An bannitus æquiparandus sit deportato. vide hic Bald. An, & quæ differentia sit inter relegatum, & deportatum, Theoph. hic.

§. Pœnæ seruus. 3.

Pœnæ seruus affectus filios in potestate habere desinit. Serui autem quomodo pœnæ efficiantur, declarat hoc loco Imperator. Grauitatem autem huius supplicij describit Diodo. Sicul. *lib. 6. l. sunt quidam. ff de pœnis.*

§ Filiusfamiliâs. 4.

Turnebus *lib. 15. cap. 16.* Quæ autem dignitas filium à patria potestate liberet, declarat hic Iusti. qua in re consule *l. vlt. C. de consul. l. si maritus. 7. C. de patria potestate.* vide Halicar. *lib. 2.* vide Budæum in Pandectas.

Imperialibus codicillis.

Quid sibi velint hæ duæ voces optimè explicat Sueton. *in Claud cap. 24. Nouell. 81.*

Vide glo. *in ca. indecorum. de ætate, & qualitate.*

§. Si ab hostibus. 5.

Vide ad quid alleget hunc text. *in l. si is, qui pro emptore. col pen. de vsucap.* præterea ad intellectum huius §. vide *l. 12. §. 1. ff de captiuis.*

An, & quare captus ab hostibus fingatur seruus, vide hic Bart. obiter autem notabis patriam potestatem captiuitate patris suspendi, non autem solui, vt notatur in fragmentis Vlpiani, *tit. 10. §. 4.*

§. Præterea. 6.

Ferandus *lib. 2. explicationum, cap. 10.* Magius *lib. 10. miscel. cap. 4.*

§. Admonendi. 7.

§. Sed & si pater. 8.

§. Illud autem. 9.

Socio. *in reg.* 186.

§. Et quidem. 10.

Vide Bart *in l quidam. col. 2. vers. venio. de verborum oblig*

Titulus 13.
De tutelis.

Scripsit ad hanc materiam Damhouderius *in tractatu de patrocinio pupillorum.* extat etiam in tutelæ materia liber Ioannis Rami.

Transeamus.

De hac personarum diuisione vide Connanum *lib. 2. cap. 1.*

§. Est autem. 1.

De capite liberu vide Gellium *lib. 5. cap. 19.*

§. Tutores autem. 2.

De æditui vide Plinium *lib. 14. cap. 7.* & Gellium *lib. 12. cap. 10.*

§. Permissum est. 3.

De testamentaria tutela vide Platonem 11. *de legibus.*

§. Cum autem 4.

§. Sed etsi. 5.

Titulus 14.
Qui testament. tutor.

Dari autem.

§. Sed & seruus. 1.

Connanus *lib. 2. cap. 2.* Gellius *lib. 12. c. 10.* Charondas *lib. 1. verisim. cap. fin.* Straitman. *harmonia iur. pag. 567.*

§. Furiosus, vel. 2.

§. Ad certum. 3.

Iostit. *qui testamento tut. dare poss* Barto. in *l. si is, qui ducenta. in §. vtrùm. de rebus dub col. 2. vers. nec obstat.*

§. Certæ autem rei. 4.

§. Si quis filiabus. 5.

Gellius *lib. 1. cap. 13.*

Titulus 15.
De legit. agnat. tute.

Ad intellectum huius tituli, adde quæ dicuntur in titulo de legitima patronorum tutela. de hac est titulus ff. *de legit tutor.*

Quibus autem.

De legitima agnatorum tutela vide Platonem 11 *de legibus.* ad hunc locum vide *l. 1. & 7. C de legitim tutor l. 1. C. de legitima tutela.* vide Vlpian. in *fragmen. tit. 11.*

§. Sunt autem. 1.

Qui dicantur agnati, declarat hoc loco Imperator quod etiam optimè demonstrat Bartol. hic. & plura vide apud Modestin. in *l. 4. §. 1.* & Vlpian *in*

l.50. ff. de grad. affin. Harmen. lib. 4. tit. 6. §. 1. Agnatus vt quis ſit, quid neceſſe ſit, dic vt notatur in margine in corpore iuris.

§. Quod autem. 2.

Coniunge cum hoc §. l. 6. ff. de legiti. tutor.

§. Sed agnationis. 3.

Singularis eſt hic § & optimè explicatur à Bart. & Bald hic, quos vide.

Plerumque perimitur.

Hanc vocem *plerumque*, adiecit: quaſi diceret vt ſæpiùs agnatio perimitur omni capitis diminutione, vide de his plura quæ notantur in *Inſt Theoph.*

Agnatio iuris ciuilis nomen eſt.

Nec in vet. nec in Theod. additur, *ciuilis*.

Titulus 16.

De capitis diminutione.

In hunc titulum vide Fornerium *lib. 1 ſelect. cap* 26. Goueanum *lib. 1. variar. lect. c.* 26. Vlpian. *in frag. tit* 5. §. 10. *&* *tit.* 11. Cæterum explicatur quid ſit capitis diminutio.

Eſt autem.

Continetur hîc capitis deminutionis definitio, & eiuſdem tripartita diuiſio ex *l.* 1. *&* *vlt ff. de capit. min.*

Tribus modis.

Duobus autem modis accidere dicet aliquis: nam aut magna eſt, aut minor: magna enim comprehendit maximam, & mediam: *vt l.* 1. § *ſi filius ff. de ſuis & legit. hæred.*

§. Maxima capitis. 1.

Propoſita tripliei diuiſione, oſtendit iam quid ſit maxima capitis deminutio. Maximam autem capitis deminutionem patiuntur ſerui pœnæ reuocati in ſeruitutem ob ingratitudinem, qui ſeipſos vendiderunt, vt hîc: & qui in inſulam deportati ſunt ob delictum. Cicero *pro Cæcina.* Liuius *lib.* 1. Halicarn. *lib* 4.

§. Minor, ſiue. 2.

De hac poſtrema capitis deminutione vide Boëtium in *Topica* Cicero. *in orat pro Cæcina.*

Vel qui in inſulam deportatus.

Deportatio hîc ſpetes mediæ capitis diminotionis conſtituitur.

Aqua, & igni interdictum.

De aquæ, & ignis interdictione vide Budæum *in l pen ff. de donat inter vir & vxor.* Boët *in Topica Ciceron* Cicer. *lib ad Attic epiſt.* 3.

§. Minima. 3.

De hac minima capitis diminutione vide Ciceronem *in Topica, loco ab adiunctis.*

§. Seruus autem. 4.

Hic §. deſumptus eſt ex Modeſt. *in l.* 3. *ff. de ſenator.*

§ Quibus autem. 5.

Remotus à dignitate ſtatum non perdit: vnde ſi remotus propter ſui pitudinem fuerit, nec iudicare, nec teſtimonium dicere poteſt: *vt l.* 2. *ff. de ſena.*

§. Quod autem. 6.

An minima capitis deminutio cognationē tollat quoad effectus ciuiles An iura ſanguinis aliqua capitis deminutione tollantur. An, & quę perdat damnatus in metallum. vide hîc Bald.

§. Quum autem. 7.

Totus hic §. deſumptus eſt ex Caio *in l.* 4. *ff de legit. tutor.*

Titulus 17.

De legit. patron. tutel.

Patroni, & eorum liberi conſequuntur ſuorum libertorum tutelam.

Ex eadem lege.

Patronorum tutela vnde introducta fuerit, declaratur hoc titulo. vide *l.* 3 *ff. de legitim. tutor.*

Titulus 18.

De legit. parent. tutel.

Quam rationem habent patroni ad libertos, quos manumiſerunt, eandem habent parentes ad filios a ſe emancipatos.

Exemplo.

Quod ait, patrem, & auum liberorum emancipatorum tutores eſſe, hoc Vlpian. *in l.* 3. *ff. de legit. tutor.* dicetur vicem legitimi tutoris ſuſtinere. vide Vlp. *in fragmen.*

An, & ad quem ſpectet onus tutelæ, declarat hoc loco Bald.

Titulus 19.

De fiduciaria tutela.

Iacobus Ræuardus *de auctor prud. cap* 5. quæ fiduciaria tutela appellari debeat, declarat hic Hotom. hinc fiduciarii tutores appellantur.

Eſt & alia.

Ad intellectum huius loci vide Vlpia. *tit.* 9.

An minor 25. annis tutor eſſe poſſit, vide hîc Bald. An frater ſit legitimus tutor fratris, Bart. hîc notat.

Titulus 20.

De Attiliano tutore, & eo, qui ex lege Iulia, & Titia dabatur.

De hoc dixi titulo *ff de tutorib. & curatorib. datis ab his.* vide Vlpian. *in frag tit.* 11. §. 14. Caium 1. *Inſtitut. tit.* 7.

Tribunorum plebis.

Tribuni plebis totidem: id eſt, decem fuerunt creati L. Minutio & M. Horatio Pulullo conſ qui edicta communiter conſcribere ſolent. vide Cicer. 3. *offic.*

§ Sed etſi teſtamento. 1.

§. Ab hoſtibus. 2.

Ad intellectum huius loci vide Vlpian. *in l.* 1. *&* 2. *ff. de legitim. tutor.*

§. Sed ex his legibus. 3.

Claud. in primis pupillis tutores eſſe dandos introduxit qua de re Sueton *in Claud. cap* 23. facit *l pen. ff rem pup ſalu' fore.*

§. Sed hoc iure. 4.

Ang. *ad tit. de excuſ. tutor l. Athena.* §. 2. Coraſ. *lib.* 5. *miſcel. cap.* 24. Tutoris dandi poteſtas quibus cõpetebat tempore Iuſtiniani. An iudex maleficiorum cognoſcere poſſit de re pecuniaria. Tutoris datio an ſit meri, vel mixti imperij, ſiue iuriſdictionis, vide Bart. hîc.

§. Nos autem per. 5.

Hic § optimè explicatur à Baldo.

§. Impuberes. 6.

§. Quum ergo pupillorum. 7.

Plato 9 *de leg.* 16.

Titulus 21.

De authoritate tutorum.

Authoritas vnde dicta vide hîc Iul. Pac. *Inſtitut.* Vlpia. *in fragmen. tit.* 11. §. 25. 26. *&* 27 eſt tit. *ff & C de auth præſt.*

An, & quomodo authoritas præbeatur, declaratur hic à Cuiacio.

An, & quomodo adultus obligetur, vide hîc Baldum

§. Neque tamen. 1.

Ferand *lib.* 1 *explicat. cap.* 21. Anton. Auguſt. *lib.* 3. *emend. cap* 7.

§. Tutor autem. 2.

Continetur hic ratio quare ſolus pupillus nequit adire hæreditatem, quoniam ſcilicet diſcretionem non habet, nec cognoſcit cauſas acquirendæ hæreditatis, quod requiritur *vt in l. pupillus ff. de acquir. hæred.* optimè autem hic § explicatur a Baldo hic. Anton. Aug. *emend cap* 56.

§. Si inter. 3.

Iudicium verùm inter tutorem, & pupillum eſſe poſſit, declarat hîc Gloſſa.

Titulus 22.

Quibus modis tutela finitur.

Vide titulum Cod. *quando tutores eſſe deſinunt.* hoc autem Titulo nouem modi explicantur, pubertas, capitis deminutio pupilli, conditionis euentus, mors pupilli, mors tutoris, capitis deminutio tutoris, tempus, excuſatio, remotio Cont. *lib.* 2. *ſinc. coſſinar. cap.* 13 Ræuard. *lib* 1. *var. cap.* 10.

Tutela legitima an finiatur ipſo iure: vel verùm durent reliquiæ primæ tutelæ. vide hîc Bart.

§. Item finitur. 1.

Menoch. *de arbit iud. lib.* 2. *cap.* 58.

§. Sed etſi vſque. 2.

Vide *l.* 8. §. 2. *l.* 15. *ff. de teſtam. tuto. l* 6. § 1. *l.* 14. *in fine. ff. de tutelis.*

§. Simili modo. 3.

§. Sed & capitis. 4.

Rainald. Corſius *lib.* 1. *indagat. cap.* 17.

§. Præterea. 5.

§. Deſinunt. 6.

Conſtituitur hîc differentia inter conſtituere, & finiri, vt Paulus cùm de vſufructu agit in ſententiis inter amittere, & finiri.

Titulus 23.

De curatoribus.

Caius 1. *Inſtit. tit. vlt.* Vlpian. *tit.* 12. quidam libri addunt, *dandis, vel confirmandis.* alij *de curatoribus.* qua de re Cuiac. hic. An, & quæ ſit inter tutorem, & curatorem differentia. vide doct. hic.

Curatores dantur puberibus minoribus.

§. Dantur. 1.

§. Item inuiti. 2.

Pro intellectu huius § vide Ræuard. *lib.* 1 *cap.* 17.

§. Furioſi quoque. 3.

Vide *l* 1 *ff. & Cod. de curatoribus.* Forcat. *necyom dialog.* 33 hic §. optimè etiam explicatur à Bal. hic

§ Sed & mente captis. 4.

Quid differat mente captus à furioſo, declarat hîc Theophil.

§. Interdum autem. 5.

§. Quòd ſi tutor. 6.

Titulus 24.

De ſatiſdatione tutorum, vel curatorum.

Continetur hic cautionis, ſeu ſtipulationis rem pupilli ſaluam fore formula. Quinam tamen ſatiſdare non cogantur, vide hîc Theophil.

§. Sed ſi ex teſtamento. 1.

§ Sciendum autem. 2.

§ Quibus conſtitutionibus. 3.

§. Neque autem. 4.

An, & qui fuerint præfecti vrbis, vide Gell *lib* 12. *cap.* 14.

Titulus 25.

De excuſationibus tutorum, vel curatorum.

In hunc tit. Zoannetus *reſt. c.* 19. Feran. *lib* 1. *explicat. c.* 21. Quænam ſint communia tutorũ, & curatorum declarat hic Iul. Pac. in ſua ſynopſi.

An liberorum numerus excuſet à tutela: & in liberorum numero, vide *l.* 1. *C. de num. lib.*

§ Item Diuus Marcus. 1.

Marcus Vetranius *de iure lib. cap.* 17. 18. & 19. Semeſtrium mentio ſæpiſſimè fit in iure noſtro: vt *in l.* 46 *ff. de pactis.* Suet. in Aug. *cap.* 35. & in Claudio *cap.* 14.

§. Item qui Reip. 2.

§. Et qui poteſtatem. 3.

§. Item propter litem. 4.

§. Item tria. 5.

§. Sed & propter. 6.

§. Item propter aduerſam. 7.

Menoch. *de arbit. iud caſ.* 60.

§. Similiter eum. 8.

§. Item ſi propter. 9.

§. Non eſſe autem. 10.

§. Inimicitiæ. 11.

Ræuard *lib.* 5. *var cap.* 15.

§. Item is, qui. 12.

§. Item maior. 13.

Cuiac. *lib.* 17. *obſer cap.* 28. Menoch. *de arbit iud lib.* 2. *caſ.* 59. Crinitus *lib.* 8. *de honeſt. diſcipl. cap* 15.

§. Qui autem. 14.

Marcus Vetranius *de iure liber. cap.* 19.

Titulo

Titulus 26.

De suspectis tutoribus.

Anton.Aug.*lib.* 11. *emend cap ult*

§.Ostendimus. 1.

§.Consequens. 2.

§ Suspectus autem. 3.

§.Si quis tutor. 4.

Finis lib. 1. Institut

LIBER SECVNDVS INSTITVTIONVM.

In hunc librum doctissimos scripsit Cuiacius commentarios.

Titulus 1.

De rerum diuisione, & acquirendo ipsarum dominio.

In hunc titulum scripsit Contius *lib. disput. c.* 12. Rain Corsus *lib.* 1 *indagat. cap* 9 qua de re in ff est *Titulus de acquir. rer. domin.* his adiungendus Vlpi. *tit. de dominiis, & acquisitionibus rerum.*

Superiore libro.

Continerat hic epitome prioris libri Institut.

Patrimonio nostro.

Patrimonium bona paterna significat, & matrimonium bona materna. Senec. *lib* 1. *de benef. cap* 3.

§.Et quidem naturali iure. 1.

In hunc §. Cuiac *lib.* 10. *obser. cap.* 7. Quænā autem communia, & publica sint, declarat hoc loco Imperator.

Aër, aqua profluens.

Aëris, & aquæ fluentis ad vsus cōmunis sit, declarat hic Cuiac. qua de re vide Ouid. 6. *Metamorphos* & Plaut. *in Rud.* Quid autem differat aqua profluens à flumine, pluribus ostendit hic Hotom.

§.Flumina. 2.

Separat hoc loco Imperator publica à communibus. qua de re vide hic Cuiac.

§.Est autem. 3.

Quid sit littus Harmen *lib* 2. *tit* 1. §. 77. *&* *l.* 112. *ff. de verb signif.* Tullius etiam *in Topicis.* Quid autem differat littus à ripa, consule hic Cuiac.

§ Riparum quoque. 4.

In hunc §. vide Forcat. *necyom dialo* 86. Quid autem sit *ripa*, declarat Vlpian. *in lib.* 1 *ff de flumin.* cæterùm dicitur hic, Riparum vsum publicum esse, cùm proprietas sit eorum, qui propè ripas prædia possident, quibus potissimùm & earum muniendarum onus incumbit.

§ Littorum quoque. 5.

Hæc de littorum vsu superuacanea esse existimat Hotomannus hic, quem vide. verùm de eius intellectu vide Forcat. *necyom dialog.* 84. An, & quæ sit differentia inter publica, & communia. An portus *maris* sit publicus: an verò communis. An etiam viæ sint publicæ, vide hic Bart.

§.Vniuersitatis hîc. 6.

Quæ loca vniuersitatis dicantur, declarat hoc loco Iustinianus: qua de re vide *lib.* 1. *ff. h tit.* De Theatro Cicero *lib* 3. *de finibus.*

An, & quæ nullius esse dicantur. An testimoniū quilibet dicere possit in causa vniuersitatis, qui sit de vniuersitate, declarat hic Bald.

§.Nullius autem 7.

Res nullius esse dicuntur, quæ sacra, religiosa, vel sancta sunt: vt in *l. c.* §. 2 *h. t.* qua de re supra satis, superque diximus. vide Harmen. hic.

§ Sacræ res. 8.

De ritu veteris ædis sacrandæ, Alex. Neap *lib* 6. *cap.* 14. *&* *lib.* 2. *c.* 8. Macrob *lib.* 3 *Sat. cap.* 3. Fest. *lib.* 17. & Macrob. *d. lib.* 3. *cap.* 7. Liuius *lib.* 2.

§.Religiosum locum. 9.

In hunc §. Ferād. *lib. explicat. cap.* 23. Anton. Aug. *lib.* 2. *emend cap* 2.

Item si alienus.

Institut.

Vlpianum huius loci interpretem habes *in l.* 2. §. *si vsusfructus ff de relig. & sumpt. fun.*

De mortuorum illatione, per quam religiosa loca fiunt, vide Cicero. *lib.* 2. *de legib.* Macrob. *lib.* 3. *Satur. cap* 3. Agel. *lib* 4 *cap* 9.

§.Sanctæ. 10.

Gilbert. Reg. lib. 2. ἀνεκδοτῶν. cap. 4 Ferand. *lib.* 2. *explicat. cap.* 24. De loco sacro, prophano, sancto, Macrob *d. loco.*

Muri, & portæ ciuitatis.

Portas sanctas esse ait: *vt in l.* 2. *ff. ne quid in loco sacro.* Quod tamen Plutarchus negat *in quæstionibus Romanis, & Romulo.* muri itidem dicuntur sancti: vt in *l.* 59 *&* *l. ult. ff. de rer. diuis.* Festus in voce, *Sanctum* Cicero *lib.* 3 *de natura Deorum.*

§.Singulorum autem. 11.

Vaconius *lib.* 1 *declar. cap.* 11. Coras. *lib* 6. *miscell. cap.* 25. *fol.* 32. *num* 34. 38. *&* 34. *repet.* 1.

§ Feræ bestiæ. 12.

In hunc §. Forcatus *autary, cap* 4. Contius *lib.* 1. *disput. cap.* 12. *fol* 217. *num* 36. *repet.* 5.

§.Illud quæsitum est. 13.

Ad intellectum huius §. vide *l.* 5. *de acquir. rerum dominio.*

§.Apium quoque. 14.

Pro faciliori huius §. sensu vide Forcat. *d. loco. cap.* 6. 7. 9. *&* 11. Ferād. *lib.* 2. *explic cap.* 15. Magium *lib.* 1. *miscel. cap.* 3. Pileum *quæst.* 73. In hunc § vide declamationem elegantem Quintiliani, *de apibus pauperis* Plin. *lib.* 11. *cap.* 5 De alueo Plin *lib.* 21. *cap.* 14. Harmen *lib.* 2 *tit.* 1. §. 23. Varro. *lib.* 3 *cap.* 6. Columell. *lib.* 9.

§.Pauonum. 15.

Pauones, columbæ, cerui, & animalia, quæ ex consuetudine abire, & redire solent, si reuertendi consuetudinem deseruerint, fiunt occupantium. vide *l* 37 *si pauonem ff de furtis.* De ceruis mansoetis insigne exemplum extat illius ceruæ Sertorianæ, & apud Virgil. 7 *Æneid.* An pauones, feræ, & agrestes sint natura, vide Varr. 3. *de re rust. cap.* 6. *&* 7. Colum. *lib.* 8. *cap.* 11.

§.Gallinarum. 16.

Qui gallinas, & anseres lucrandi animo detinet, furtum committit. ad intellectum autem huius loci meminerimus eorum, quæ narrat Plin. *lib.* 8. *c.* 53. *l.* 5. *&* 6. *ff. de acquir. rer. dom.* Gallinarum quot, & quæ genera vide Varr. *lib.* 3. *cap* 9. *&* 10. Colum. *lib.* 8. *cap.* 2.

§.Item ea. 17.

Pro intellectu huius §. vide *l.* 5. *&* *l.* 7. *ff. de acquir rer. dom.* Harmen *lib* 2. *tit.* 1. §. 32.

§.Item lapilli. 18.

Quæ in littore inueniuntur statim iure naturali inuentoris fiunt, vt gemmæ, lapilli, &c. Gell. *lib.* 11. *cap. vlt l.* 3. *ff. de rer. diuis. &* *l.* 6 *ff de acquir. rer dom.*

An thesaurus fiat occupantis: An, & quando inuenta in littore maris fiant inuentoris: An inuentor lapilli plus grauetur, quàm inuentor thesauri, declarat hic copiosè Bart.

§.Item ea. 19.

Ea, quæ ex animalibus dominio nostro subiectis nata sunt, nobis acquiruntur.

§.Præterea quòd. 20.

Pro intellectu huius loci vide Cuiac. *lib.* 10. *obser. c.* 4. Quid autem sit alluuio, declarat hic Hotoman. Cicero *pro Sexto Roscio.*

§.Quòd si vis. 21.

§.Insula. 22.

Primi occupantis erit insula in mari nata: fluuialis verò si in medio fuerit, confinium communis pro rata erit: sin citra, proximorum erit, nisi flumen agrum ipsum insulam effecerit, hac de re Menoch *de arbit. iud cas.* 245. Quot autem, & quibus modis insula in mari efficiatur, scribit Pomponius *in l.* 30. §. *tribus* facit *l.* 29. *& seq.* 56. *ff. de acq. rer. dom.* Plin *lib* 2. *c.* 85. *l.* 7. §. 3. *ff. de acquir. rer. domi.* Cæsar *lib.* 6. *de bello Gall.* Liuius *lib.* 2. Dionys. *lib.* 5.

§ Quod si naturali. 23.

Idem ius est in alueo fluminis exsiccato, quod in insula diximus.

§.Alia sanè causa. 24.

Ager alicuius à flumine in alueum mutatus publicus est, recessu fluminis confinium meus tamen manebis ager, qui rursum erit inundatus.

§.Cùm ex aliena. 25.

Ferand *lib.* 2. *explicat. cap.* 26.

§.Quòd si partim. 26.

§.Si tamen. 27.

Vide Anton. Aug. *lib* 3 *emend cap* 7.

§.Si duorum. 28.

An materiarum confusio speciei communionem inducat, vide Bald. hic.

§.Quòd si frumentum. 29.

§.Cùm in suo solo. 30.

Nota hîc ædificium cedere solo.

§.Ex diuerso. 31.

§.Si Titius. 32.

§.Qua ratione. 33.

Pro intellectu huius loci vide *l.* 7. § 10. *ff. de acqu. rerum domin.*

§ Litteræ. 34.

§.Si quis in aliena. 35.

Ferand. *lib.* 2. *explicat. cap.* 27. Rainald. Corset. *lib.* 2. *indag. cap.* 8.

Appellis, vel Parrhasij.

Huius meminit Plin. *lib.* 35. *cap.* 9. *&* 10. Horat. *lib.* 4. Odar od. 8.

§ Si quis à non domino. 36.

Forcatulus *in penu iuris, cap* 18. Vitalis *lib.* 5. *var. lectio. cap.* 19.

§.Is verò, ad quem. 37.

Fructus an, & quemadmodum fiant vsufructuarij, declarat hic Theoph vide *l.* 13 *quib. mod. vsusfr.*

§.In pecudum. 38.

Ad intellectum huius loci vide *l.* 28. *ff. de vsur. &* *l.* 68. *de vsufruct.*

§.Sed si gregis. 39.

Quot homines constituant populum, turbam, collegium, congregationem, & rixam, vide *cap.* 1. *extrà, de elect. l. Prætor* §. 1. *ff vi bonor. rapto.*

§.Thesauros. 40.

Hunc §. explicat Ferād. *lib.* 2 *explic. cap* 28. Charondas *lib.* 1. *verisim. c.* 21. Forner. *lib.* 2. *select. c.* 26. Cuiac. *lib.* 9. *obser cap.* 37. Brisson. *lib.* 4. *select. cap* 1. Zoannet. *rustic cap.* 27. Forcat. *iurispru fol.* 21. Alciat. *lib.* 7 *par.* 1. *cap* Thesaurum si quis inuenerit, an, & quando sit inuentoris, vide hic Bart. Quid Adrianus de thesauris cauerit, vide Spartianum in eius vita.

§.Per traditionem. 41.

Cuiac. *lib.* 10. *obser c.* 21. Vitalis *lib.* 1 *variar lect. c.* 15. Quid sit traditio, vide *l.* 9. § 8 *ff. de acquir rer. dominio.*

§.Venditæ. 42.

Rauard. *ad leg.* 12. *tab. c.* 7. Forner. *lib.* 2. *select.* 18.

§.Nihil autem. 43.

§.Qua ratione. 44.

§ Interdum. 45.

Cuiac. *lib.* 4. *obser. cap.* 3. Mercer. *lib.* 2. *opinio cap.* 12.

§.Item si quis merces. 46.

§.Hoc amplius. 47.

Res missiles vocat Suet. in Aug. *cap.* 98. In Calig. *cap.* 18. *&* Ner *cap.* 11.

§.Qua ratione. 48.

§.Alia sanè. 49.

Titulus 2.

De rebus corporalibus, & incorporalibus.

Hic Titulus totus est descriptus ex *l.* 1. *ff. de rerum diuisione.*

Quædam præterea.

Titulus 3.

De seruitutibus rusticorum, & vrbanorum prædiorum.

Hoc titulo, & sequentibus duobus, declarat species quasdam rerum incorporalium: id est, seruitutes reales, & personales: quomodo autem seruitus hoc loco accipiatur, declarat Iul. Pac.

Rusticorum prædiorum.

Seruitutum quatuor genera hic enumerantur.

Zoann. *lib* 4. *not. cap.* 11. legendum ait, *vehendi:* alioquin hic superuacuè iterùm paulò pòst subiici, *ambulandi.*

De actu Vide Varr. *lib. 4. de ling. Latin.* Festum *in verbo, Actus.* Isidor. Orig. *lib. 15. cap. 15.* Varr. *lib. 1. de rerust. cap. 2.*

§. Prædiorum vrbanorum. 1.

Hunc §. optimè explicat Bald. hîc Robert. *lib. 2. recept. lect. cap. 13.*

§. Inter rusticorum. 2.

§. Ideò autem. 3.

Hoc desumptum est ex Vlpiano *in l. 1. ff. commun. prædiorum.*

§. Si quis velit. 4.

Paladorius *rerum quotid. lib. 1. cap. 1. §. 8.*

Titulus 4.

De vsufructu.

Vsusfructus quid. adde §. 1. *de rer. diuis.*

§. Vsusfructus. 1.

§. Constituitur. 2.

§. Cùm autem. 3.

Sarmient. *lib. 3. select. cap. 9.*

Titulus 5.

De vsu, & habitatione.

Iisdem illis.

Hic locus desumptus est ex Caio *in l. 1. hoc tit.* Alciat. 1 *parad. cap. 17.*

§. Minus autem. 1.

Sarmientus *cap. 9.*

§. Item is. 2.

§. Item is. 3.

§. Sed etsi. 4.

§. Sed si cui. 5.

De lectione huius loci vid. Cuiac. hîc.

§. Hæc de, 6.

Titulus 6.

De vsucapionibus, & longi temporis præscriptionibus.

Reuard *Trib. cap. 10.* Coras. *lib. 6. misc. cap. 20.*

Iure ciuili.

§. Sed aliquando. 1.

Quòd hic dicitur tempore Ciceronis nominatim iure ciuili definitum, fortè quòd aliqui satis externam Cicero *in oratione de Aruspicum responsis* ait si minus iure ciuili præscriptum est lege tamen naturæ, communi gentium iure sancitum, vt nihil mortales à Diis immortalibus vsucapere possint.

§. Furtiuæ. 2.

§. Quòd autem. 3.

In vsucapionibus primùm inspicimus fidem possidentis: bona, an mala sit: deinde vt bona sit res, de qua agitur, vitium aliquod intercedat, nécne inspicimus.

§. Sed tamen. 4.

§. Item si. 5.

Superiori loco Iustinianos definiens veterum prudentum controuersiam, apertè docuit partum ancillæ non esse in fructu.

§. Aliis quoque. 6.

§. Quod autem. 7.

§. Aliquando. 8.

§. Res fisci. 9.

Res fiscales non censentur, quæ in patrimonium fisci nondum versæ sunt.

§. Nouissimè. 10.

§. Error autem. 11.

Facit *l. 27. ff. hoc tit.* cui adde Affricani responsum in *l. quod vulgò ff pro empt.*

§. Diutina. 12.

§. Inter conditorem. 13.

§. Edicto. 14.

Titulus 7.

De donationibus.

Ad Rubricam scripsit copiosissimè Hippo. Riminaldus. Anton. Contius *lib. 1. disput. cap. 1.*

Est & aliud.

§. Mortis causa 1.

Donatio causa mortis est, quæ fit propter mortis suspicionem, nec nisi mors donatoris contingat confirmatur: fit itaque periculo mortis, ita vt si liberatus fuerit, donata recipiat.

§. Aliæ autem. 2.

§. Est & aliud. 3.

§. Erat olim. 4.

Titulus 8.

Quibus alienare licet, vel non.

Ad hunc, & sequent. tit. extant eiusdem Riminaldi commentaria.

Accidit.

§ Contra autem. 1.

§ Nunc admonendi. 2.

Titulus 9.

Per quas personas cuique acquiritur.

Acquiritur.

§ Igitur. 1.

Menoch *de arbit. iud. cas. 126.*

§. Hoc quoque. 2.

§. Item vobis. 3.

§. De iis. 4.

§. Ex his. 5.

§. Hactenus. 6.

Titulus 10.

De testamentis ordinandis.

In hunc titulum, & aliquot sequentes optime scripsit illustrissimus præses Vigilius Zuichemus scripsit etiam Hensonus.

Testamentum.

Cotta in voce, *testamentum* Ferãdus *lib. 1. explic. cap. 29.* Forcat. *necyom. dialo. 24. & 73.* Coras. *lib. 5. miscell. cap. 11.* Valsheros *lib. 1. miscel. cap. 30* Vaconius *lib. 1. declar. 16.* Lotortus *de testamentis, oxio. 2* Brisson. *lib. 1. select. cap. 7.*

§ Sed vt nihil. 1.

§. Sed prædicta. 2.

§ Sed cùm paulatim. 3.

§. Sed his omnibus. 4.

§. Possunt autem. 5.

§. Testes autem. 6.

§. Sed cùm aliquis. 7.

Vid. Azon *in summa C. de testam. coll. 13. vers. si dicas.* quid ergo vbi quærit, an ille seruus possit in iudicium produci, & valeat eius testamentum, & determinat posse. deinde subiungit. ad quid igitur producitur ille testis? & respondet. & per eum hæc quæstio mihi subtilis videtor. quia de hoc dicendum est, vt de cæteris testibus, qui postea adhibiti fuêre quique facto, & perfecto testamento decesserunt, aut affecti sunt seruitnam pro testamento præsomendum est. vide Azonem *suprà, in loco præallegato.*

§ Pater. 8.

§. In testibus. 9.

§. Sed neque. 10.

§. Legatariis. 11.

Vide Azonem *in summa C. eod. col. 3. circa fin.* rationes quare legatariis testimonium non denegatur, possunt colligi in §. *sed neque. Insti. de testa. ordi.* si quid totum negotium agitur inter testatorem, & hæredem, vide Aret. *Instit. de rerum diuis.* §. *vniuersitatis.* Adde omnino Abba *in cap. insuper. col. antepen. & seq. de testamen.* sed meliùs cæteris, Aret. *in l. qui testamento. de testament.*

§. Nihil autem. 12.

Fornet *lib. 2. select. cap. 9.*

§. Sed & vnum. 13.

§. Sed hæc quidem. 14.

Titulus 11.

De militari testamento.

Supradicta.

§. Planè. 1.

§. Quinimò. 2.

§. Sed hactenus. 3.

§. Sed & si quis. 4.

§. Denique. 5.

§. Sciendum. 6.

Titulus 12.

Quibus non est permissum facere testamentum.

Rainaldus Corsus *lib. 3. indag. cap. 12.*

Non tamen.

§. Præterea. 1.

§. Idem prodigus. 2.

§. Item surdus. 3.

§. Cæcus. 4.

§. Eius, qui. 5.

Titulus 13.

De exhæredatione liberorum.

Non tamen.

§. Posthumi. 1.

§. Posthumo. 2.

§ Emancipatos. 3.

§. Adoptiui. 4.

§ Sed hæc quidem. 5.

§. Sed si in. 6.

§. Mater. 7.

Titulus 14.

De hæredibus instituendis.

Hæredes.

§. Seruus autem. 1.

§. Seruus etiam. 2.

§ Seruus autem 3

§ Et vnum. 4.

§ Hæreditas. 5.

§. Si plures. 6.

§. Videamus. 7.

§. Etsi plures. 8.

§. Hæres. 9.

§. Impossibilis. 10.

§. Si plures. 11.

Titulus 15.

De vulgari substitutione.

Vacon *lib. 2. disput. cap. 7.*

Potest autem.

§. Et plures. 1.

§. Et si ex. 2.

§. Sed si instituto. 3.

§. Si seruum. 4.

Vacon *lib. 6. declar. cap. 85.* Cuiac. *li. 17. obser. c. 21.*

Titulus 16.

De pupillari substitutione.

Ad hunc tit. scripsit Anton. Focquelinus.

Liberis.

§. Qua ratione. 1.

Forcat. *necyom. dialo. 32.*

§. Igitur. 2.

§. Sin autem. 3.

Bossius *lib. 3. select. cap. 12.*

§. Non solum. 4.

§. Liberis autem. 5.

Vide Fortu. *in l. 1. de pactis. 5 1. coll. in princ. vers. non obstat.*

§. Vel singulis. 6.

§. Substituitur. 7.

§. Masculo. 8.

§. Extraneo. 9.

Titulus 17.
Quibus modis testam.infirm
Testamentum.

§.Rumpitur.1.
§.Posteriore.2.
§.Sed & si quis.3.
§.Actio.4.
§.Hoc autem.5.
§.Non tamen.6.
§.Ex eo 7.
§.Eadem.8.

Titulus 18.
De inofficioso testamento.
Quia plerumque.

Antonius Contius *successiuar lib.1 cap.3.*

§.Non autem.1.
§.Tam autem.2.
§.Posthumi.3.
§.Si tutor.4.
§.Sed si è contrario.5.
§.Igitur quartam.6.

Titulus 19.
De hæredum qualitate,& differentia.
Hæredes.

§.Necessarius.1.
§.Sui autem.2.

Hanc repetiit Guterius.vide Coras.*lib.3. miscel. cap.16.& epist.4.cap 2.*

§.Cæteri.3.
§.In extraneis.4.
§.Extraneis.5.
§.Sciendum est.6.
§.Item extraneus.7.

Goueanus *lib 1. var.lect cap.25.* Forn. *lib.select. cap.19.* Vvaltherus.*lib.2.miscel.cap.31.*

Titulus 20.
De legatis.
Post hæc.

§ Legatum.1.

Vvaltherus *lib.1. miscel cap 7.*

§.Sed olim.2.

Straimannus harmoniæ iur.pag 281.

§.Sed non vsque.3.
§.Non solùm.4.

Berous q.56.

§.Sed etsi rem.5.
§ Si res aliena 6.

Vide Bart. in l. *si res. de legat. 3.* cui contradicit glo.hic posita.

§.Ea quoque.7.
§.Si eadem.8.
§.Si cui fundus.9.
§.Sed si rem.10.
§.Si quis rem suam.11.
§.Si rem suam.12.
§.Si quis debitori.13.

Vide Ias.*in l.si arrogator in 19.coll.ff de adopt.*

Ad illud quod dicit ibi glo.in verbo, *amplius.* vide Bart.reprobantem in *l.creditori.de legat.1.*

Ad finem huius §.eò quòd dicitur in glo. vide quod habetur per Doct.maximè per Castrens.*in l sed etsi.de hæred.instit.*

§.Ex contrario.14.

Straimannus *d. oper pag.279.*

§.Sed si vxori.15.
§.Si res legata 16.

Menoch.*de arbit.iud cas.*106.

§.Si quis ancillas.17.

Straimannus *d. oper.pag.*276.Forcat.*necyom.dialog.*43.

§.Si grex.18.
§.Ædibus.19.

Institut.

§. Si peculium.20.
§.Tam autem.21.

Ad illum tex. cum glo in verbo, *exegerit.* vide Aret *instit.eod tit in §.si rem suam legauerit.*

§.Si generaliter.22.
§.Optionis.23.
§.Legari autem.24.
§.Incertis.25.
§.Posthumo.26.

Forcat.*necyom.dial.8.* Robert.*recep lect.lib.1.c.3.*

§.Sed nec.27.
§.Posthumus.28.
§.Si quidem.29.

Ferand.*lib.explic cap.30.* Aug *emend.cap.8.lib 3.*

§.Huic proxima.30.
§.Longè.31.
§.An seruo.32.

Vacon *lib.4.declar 50.*

§.Ex diuerso.33.
§ Ante hoc.34.
§.Post mortem.35.
§.Pœnæ.36.

Titulus 21.
De ademptione legatorum, &
Translatione.
Ademptio.

§.Transferri.1.

Titulus 22.
De lege Falcidia.
Superest.

§.Et quum.1.
§.Quantitas.2.
§.Cùm autem 3.

Titulus 23.
De fideicommissariis hæreditatibus.

Bellon *lib.1.supp.cap.19.*

Nunc transeamus.

§.Sciendum.1.
§.In primis.2.
§ Restituta.3.
§ Et Neronis.4.
§.Sed quia hæredes.5.

Vide Bart.*in l.quartam in 3.col.in princ ad legem Falcid.*limita vt per Socin.*reg.437.repet.7.fol.383. num.48.*

§.Ergo.6.
§.Sed quia.7.
§.Nihil autem 8.
§.Si quis vna.9.

Vide latè Ruin.in *l. in quartam. in.chart.* 101. *cum sequent.pet.*109 *ad leg.Falcid.*

§ Prætereà.10.
§.Eum quoque.11.
§.Et quia.12.

Titulus 24.
De singulis rebus per fideicommissum relictis.
Potest.

§ Potest autem.1.
§.Libertas.2.
§.Verba autem.3.

Titulus 25.
De codicillis.

Ræuard.*de auctor.prud cap 14.*

§.Non tantùm.1.
§.Codicillis.2.
§.Codicillos.3.

Finis libri secundi.

LIBER TERTIVS
INSTITVTIONVM.

In hunc librum vide Cuiac.comment.

Titulus 1.
De hæreditatibus, quæ ab intestato deferuntur.

Plerique, qui de hac materia scripserunt, vno volumine editi sunt à Coloniensibus, à quibus elegantem Contij libellum prætermissum miror, scripsit ad hunc titulum Restaurus Castaldus.

Intestatus.

§.Intestatorum.1.
§ Sui autem.2.
§.Sui autem.3.
§.Interdum autem.4.
§.Per contrarium.5.

Iacob Ræuard. *ad leg.12.tab cap.19.* Ioan. Aurpachus, *lib 3 epist.cap.1.*

§.Cùm filius.6.

Vide Bart. *in l.item prætor.de suis & legit.*Ruin.*in l Gallus.§.1.in fin.de lib.& posthum.* & bonum verbum circa illum tex. Socin.*in l. cùm auus. in 6. col. de condit & demonst* Et vide Bart.in *l.2 §.si filius, de coniungend. cum emancipatis lib.*Et vide Dec.*in cons.3. col 3.incip.Et meminit me alias in 1.volum.*& Crot.*in repet.c. Raynutius de testam.col.*10.in quibus postremis locis dicit, quod d. § dispositio non vendicat locum in successione ex dispositione testatoris. vide Dec *in cons.44.per totum.*

§.Cùm autem.7.
§.Et,licèt.8.
§.Emancipati.9.

Instit. de hæred quæ ab intesta. defer. Marc. Mant.*sing* 560 *num* 2.*fol.*327.

§.At hi.10.
§.Minus ergo.11.
§.Eadem hæc.12.
§.Admonendi.13.
§.Sed ea omnia.14.

Ræuard *de author.prud.cap.6.*

§ Item vetustas.15.
§.Sed nos.16.

Titulus 2.
De legitima agnatorum successione.
Si nemo suus.

§.Sunt autem.1.
§.Per adoptionem.2.
§.Cæterùm.3.
§.Hoc etiam.4.

Attendendum circa fin. Institut de leg. agnato. success *fol.*156.*num.*50.*repet.*3.

In mat.ad hunc tex. Glo.1. *vers.superstites.* adde Alexand.*cons.*55.*vol.*4.eleganter Zas.*lib.1.resp.c.7.* Boer.*cons.*2. Afflict.*decis* 309 Guid Papæ *decis.*134 Fortun.Garz.ad *l. Gallus. §. idem credendum num.* 50.*ff.de lib.& posth.*

§.Si plures.5.
§.Proximus.6.
§ Placebat.7.
§.Ad legitimam.8.

Coras.*lib 6.miscell.cap 9.*Ræuard.*de auctor prud. cap.5.*

Titulus 3.
De senatusconsulto Tertylliano.

Marcus Vertranius *de iure liberorum,cap 27.*

Ex duodecim.

§ Sed hæ.1.

Corasius *epist.quæst cap.19.*

§.Posteà autem.2.

VVV 4 §.Præsn

§.Præferuntur.3.
§.Sed nos.4.
§.Sed eum.5.
§.Sed quemadmodum.6.
§.Licet autem.7.

Titulus 4.
De senatusconsulto Orficiano.

Rainaldus Corsus *lib.4.indagat.cap.*15. Iacob. Ræuardus *de auctor prud.cap.*12.

Per contrarium.
§.Sed eum.1.
§.Sciendum.2.
§.Nouissimè.3.

Titulus 5.
De successione cognatorum.
Post suor.
§.Qua parte.1.
§.Eor etiam.2.
§.Liberi.3.
§.Vulgò quæsitos 4.
§.Hoc loco.5.

Titulus 6.
De gradibus cognationum.

Ræuardus *lib.1.var.*1. In hunc titulum scripsit Oliuerius Textor.

Hoc loco.
§.Primo.1.
§.Secundo.2.
§.Tertio.3.

Forner.*lib.1.select.cap* 14

§.Quarto.4.
§.Quinto.5.
§.Sexto.6.

Augustinus *lib* 2 *emend.cap.*5.

§.Hactenus.7.
§.Agnationes.8.

Ferand.*lib.2.explic.cap.*31.

Titulus 7.
De seruili cognatione.
Illud certum.
§.Repetitis.1.

Titulus 8.
De successione libertorum.
Nunc de.
§.Qua de causa.1.

Marcus Vertranius *de iur. liber.cap* 14.& 21.

§.Posteà verò.2.

August.*lib.2.cap.*6. Cuiac. *lib.3. obser. cap.*13 & 17.Robert.*lib.2.recep.lect.cap.*24. Mar. Vertranius *dicto cap.*21.

Vide Alciat. *lib.*3 *dispunct.cap.*9.

§.Sed nostra.3.
§.Sed hæc.4.

Cuiac. *lib.4.obseru.cap.*5. Hotom *lib.1.obseru. cap.*2.

Titulus 9.
De assignatione libertorum.
In summa.
§.Nec tantùm.1.
§.Datur.2.
§.Nec interest.3.

Titulus 10.
De bonorum possessionibus.

Scripsit in hunc titulum Ioannes Ronchegallus Grotius.

Ius bonorum.

Bellon *lib.1.supp.cap.*19.Rossius *lib.3.memor.cap.* 20.& 21.Rain.Corsus *lib.3.cap.*4.

§.Sunt autem.1.

Alciat.*lib.1.parerg.cap.*12.

§.Sed eas quidem.2.
§.Septima.3.

Bellon.*lib.1.supp.cap.*18.Cuiac.*lib.*11.*obser.c.*14. Prætor non potest facere aliquem ipso iure hæredem. Quomodo hoc intelligatur post Porti.hic. *col.2.num.*3. vide per Pau. de Castr ad rubr. C. *qui admitt.* vbi alij, & Dec. *in* 3. *lectur. post princ.* affert nouum intellectum. Sed contra eum, quòd iste text.generaliter intelligatur.

Dico, quòd intelligitur iste §. respectu eorum, quæ suprà proximè dixerat *in fin. prin.* videlicet quòd quando Prætor vnà cum iure ciuili vocat etiam remotos ad bon. poss.ad eos pertinet hæreditas de iure ciuili.hic sequitur quòd quando solus non concurrens cum iure ciuili, Prætor vocat ad hæreditatem,non fiunt ipso iure hæredes: quia Prætor non potest.Alciat.*lib* 3.*parerg.cap.*3. Vacon. *declar.*104.Bellon.*lib.1.supp.cap* 10. & *lib.4.ca.*19. Fortun.Garzi.*ad l.aurisgentium,§.Prætor ait.num.*8. *ff.de pact.*Ias.*ad l.1.§.bonorum.num.*6.*tit.ad Trebel.*

§.Quum igitur.4.
§.Erit intra.5.
§.In petenda.6.

Bellon.*lib* 3.*supput.cap.*20.

§.Sed benè.7.

Titulus 11.
De acquisitione per arrogationem.
Est & alterius.
§.Ecce enim.1.
§.Nunc autem.2.
§.Sed ex diuerso.3.

Titulus 12.
De eo, cui libertatis causa bona addicuntur.
Accessit;
§.Et ita.1.
§.Hoc rescripto.2.
§.In primis 3.
§.Tunc enim.4.
§.Si is, qui.5.
§.Hæc constitutio.6.
§.Sed eum 7.

Titulus 13.
De successionibus sublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex senatusconsulto Claudiano.
Erant ante.

Ferand.*lib.2.explic.cap.*32. Vvaltherus *lib.1.miscel.cap.*8.

Titulus 14.
De obligationibus.

In hunc titulum,& sequentes,vsque ad titulum *quibus modis tollitur obligatio.* scripsit Andreas Serverus,Auignon.In hunc titulum,vsque ad titulum *de stipulatione seruorum.*Iuuenalis a Costaforti.

Nunc transeamus.

Rainald.Corsus *lib.2.indag.cap.*16.

§.Omnibus.1.
§.Sequens.2.

Titulus 15.
Quibus modis re contrahitur obligatio.
Re contrahitur.

Augustinus *lib.3.emend cap.*7.Forcat.*auiar.cap.*5.Vaconius *lib.2.declarat cap.*46.

§.Is quoque.1.
§.Item is,cui.2.

Instit. quibus modis re contrahitur obligatio. Ad Glo.ibi positam,vide text.in *§.nunc admonendi. Instit.quibus alien.licet,vel non.*

§.Prætereà.3.
§.Creditor.4.

Instit. *quibus modis re contrahitur obligat.* ibi in verbo *debet.* adde Alex. *in l. si modo.de leg* 1.& ad glo.ibi positam in verbo *dolo.*vide Dec.*in l.contractus.ff.de reg iur.num.*2.*in fin.vers.ac etiam.in princ.* 3. & de hac materia ponit ibi multa Dec. quem vide, & ad glo. in verbo *debet*, vide Salic. eam reprob. in *l.si nulla.de pign actio.col.*4. *vers.*4.*princip. quaro.*& Bart.in *l quod nemo ff.deposit. ad q.nu.*3. & de nulla glo.loquitur vide Ias. qui dicit illum esse singularem. in *l.sed etsi.§.quæsitum num* 41 *si quis caut.*

Titulus 16.
De verborum obligationibus.

Gouean.*lib.1.var.lect.*34. Cotta in voce, *stipulum.*Coras.*lib.1.miscel.cap.*29. Forcat. *necyom.dialog.*72 Ræuard.*lib.2.var.ca,*6. Quæsada *lib.1 quæst. iur.cap.*12.

Verbis obligatio.
§.In hac re 1.
§.Omnis stipulatio.2.
§.Si ita.3.

Charond.*lib.1.veris.cap.*18.Cuiac.*lib.*14 *obseru. cap.*12.

§.At si ita stipulatus.*Instit.de verborum oblig.* ad glossam ibi positam, vide Castrens.*in l.si ex toto.§.fin.num.3.ff.de lega.*1.

§.Sub conditione.4.
§.Loca etiam.5.
§.Conditiones.6.
§.Non solùm.7.

Titulus 17.
De duobus reis stipulandi, vel promittendi.
Et stipulandi.
§.Et huiusmodi.1.
§.Ex duobus.2.

Titulus 18.
De stipulatione seruorum.
Seruus ex.
§.Siue autem.1.
§.Sed quum.2.
§.Seruus communis.3.

Titulus 19.
De diuisione stipulationum.
Stipulationum.
§.Iudiciales sunt.1.
§.Prætoriæ.2.

Contius *lib.1.successionar.cap.*18.

§.Conuentionales.3.

Menoch.*de arbit.iudic. cap.*160.

§.Communes.4.

Titulus 20.
De inutilibus stipulationibus.
Omnis res.

Corasius *lib.5.miscel. cap* 2. Magius *lib.1. miscel. cap.*20.Couarr.*lib.4.var.resol.cap.*1.

§.At si quis.1.
§.Idem iuris.2.

Instit.*de inutilibus stipul.*ad text. & glo.in verbo *forum.*vide text.in *l.fine rei.de contrahen.emptio.*

§.Si quis alium.3.
§.Si quis alij.4.

Menoch.*de arbit.iud.lib.2.casu* 17.

Si quis alteri.

Instit.*de inutilibus stipulat.*vide Socin.*in reg.*326. & Bart. *cons.* 2.*§.1. de pact.* quæ declarat mentem huius §.licèt non allegetur.

§.Prætereà.5.

Molineus *ad l.3.§.si quis simpliciter.n.*28.*ff de ver. oblig.*Vacon.*decl.*71 *lib.*7.scripsit in hunc tit.copiosè Alexander Roscæus.§.*prætereà.* Insti.*de inutil.stipul. lib.3.fol.*86.*nu.6.repet.6.& fol.*189 *num.2.repet,*6.

§.Item

§.Item inutilis.6.

§.Murum.7.

§.Præterea.8.

Furiosus nullum negotium contrahere potest, quia non intelligit quod agit. Adde Dec. ad reg. *in negotiis ff. de reg. iur.* Mas. *sing.* 385. Corn. *cons.* 73. *lib.* 1. Ias. ad *l. Patre furioso num.* 5 *ff. de his, qui sunt sui, vel alieni iuris & in cons.* 141. Ludo. Gomes. *in reg. Cancel. de in r. resignan.* q. 10. Alex. *cons.* 47. *lib.* 7. Bertran *cons.* 48. *lib.* 1. & Alciat. *tract. praesum. reg.* 2 *praesumpt.* 18.

§.Pupillus.9.

Instit. *de inutil. stipul.* Ad glo. ibi, in verbo *infantia proximus* vide limitationem per Bald. in *l. excipiuntur ff. ad Syllan.* refert Ias. in *authent. sacramenta pub. num* 15. *C. si adversus vend.* Adde late Iason. in *l. properandum* in 6 *C. de iudic.*

De intellectu huius tex. vide Docto. ad *l.* 1. *ad princ. ff. de verborum oblig.* Ias. *num.* 22. & Rip. *num.* 67. *ad finem.* & Ruin *num.* 10. Boing. *num* 61. Iaco. Nig. *num.* 135.

Ad Glos. in verbo *infantia proximus.* limita per Bald. ad *l. excipiuntur ad Syllan.* refert Ias. in *authen. sacramenta pube num.* 15. *C. si adver. vend.* Vide Ias. late ad *l. properandum.* §. 1. *C. de iudic.*

§.Pupillus.10.

Instit. *de inutile. stipul.* vide Ruin. in *l.* 1. *in prin. in.* 18. *chart. de verb. oblig.*

§.Item verborum.11.

§.Post mortem.12.

Pilæus *quæst.* 3.

§.Item si quis.13.

§.Item autem.14.

Cuiac. *lib.* 9. *obseruat cap.* 14.

§.Item post.15.

§.Si scriptum.16.

Ad hunc tex. de verbo, *Promitto*, an importet stipulationem, vide Bart. & quæ ad eum, ad *l. lecta num.* 12. *ff. si certum peta.* ibidem Ias. & Dec. *num* 9. latissime per Fort Garzia. *ad l.* 1. *num.* 32. *ff. de pactis.* per Aret. ad *l. Titia.* §. 2. *de verb. oblign. & ad l. his verbis ff. de duobus reis.* vbi de notario, qui scripsit aliquem promisisse, an excusetur a falso, si probetur promissionem esse factam per epistolam absenti in mat. ad hunc text. Viuia. *lib.* 1. *com. opin. in verb* Promitto Ias. ad rub. *de verborum oblig.* vbi Rip *num.* 7. *cum sequen.* Socin. Iun. *num* 48. *cum seq.* vbi defendit com. opin. fundamentis. Fort. Gar. ad d. *l.* 1 Caccialu. *in tract. de pact.* q 4.

§.Quotiens.17.

§.Alteri stipulari.18.

Instit. *de inutilibus stipulat.* Gloss. in *l. quotiens* §. *fi. ff. de vsufructu.*

Et de ratione vera cur secus sit in teste, vide per Salycet. licèt non claré explicet ad *l.* 1. *C. de vsuris.* Claud de Seisel. ad *l. stipulandum. ff. de verb. oblig*

Quid in scriptura priuata, an verbum, *Promitto*, importet stipulationem de commun. quòd sic Caccialup. *in tract. de pact.* 4. *q. de commun. in contrarium.* Socin. Iun. *cons.* 33 *num.* 11 *lib* 3.

§.Sed & si quis.19.

§.Versa vice.20.

§.Item nemo rem 21.

§.Si de alia.22.

Instit. *de inutilibus stipulatio.* vide Ruin in §. *si quis simpliciter. l.* 1. *de verborum oblig. chart* 35 *in fine. cum sequent.*

§.Quod turpi.23.

§.Cùm quis.24.

Ad § fin. vide Glos Instit. *de inutilibus stipulat. in* §. *si quis alq. in Glo. fin.* Glo in *l. veri procuratoris.* § *interdum, ie solut. qua videntur contraria esse.*

Circa intellectum istius §. vide Alciat. in *l. mulieris in* 3. *Glo. de verbo. signifi. in fin.*

Titulus 21.

De fideiussoribus.

Extat in hunc titulum commentarius Iuuenalis a Costaforti Pisauensis.

Pro eo.

§.In omnibus.1.

§.Fideiussor.2.

§.Fideiussor.3.

§.Si plures.4.

§.Fideiussores.5.

§.Si quid.6.

§.Græcè.7.

§.In stipulationibus.8.

Titulus 22.

De literarum obligationibus.

Olim.

Rauard. *lib.* 3. *var. cap.* 1. Forcat. *necyom. cap.* 75.

§.Olim scriptura.

Ad dicta per docto in verb. *obligatio.* vide Ruin. in *rub. de verb. oblig. in* 10. *char. in prin.* post Alexan. quem allegat *in cons.* 40 *in* 1. *vol. in fin. in* 3. *col.* Et ad tex. ibi: sed ex ea nascitur condictio, cessante. Et vide Ias. *in l.* 1. *in* 5. *col. in prin. ff. de condi. indebiti.* Et ad materiam huius tit. vide omnino Bald. in *l. pen. C. de non num. pecu.* & ibi modernos. & Azon. in sub *C. de non num. pecun.* Et ad Gloss. quæ dicit, quod hic datur actio ex lege. *c.* 4. *vers. aliud exemplum* Et ad Glo. in verbo *oblig.* vide Bart. in *l. cum vltra. C. eodem.*

Forcat. *in necyom. iur. dialo* 75. *per totum. & dial.* 98 *post princ.* Alciat. *lib.* 12. *parerg. num.* 8. Petrus de Bellapert. text *ad l. generaliter C. de non num. pecu.*

Et ad text ibi, *ex ea nascitur.* vide Ias. ad *l.* 1. *col.* 5. *ad princip. de cond. indeb.* Et ad materiam huius tit. vide omninò Bald. ad *l. cum vltra. C. de non numera. pecun.* & ibi moder.

Adde h. text. non habere locum in tutore, qui ex sola scriptura absque lapsu biennij effectualiter obligatur *l. quoties.* §. *non tantum ff. de administ. tut.* not. Ias. ibi ponit rationem ad *l. singularia. num.* 11. *ff. si certum peta.* & ibidem Dec *num.* 8. Et adde hũc text. non habere locum de iure canon. quo etiam post biennium obstat exceptio: si ille offerat se paratum ad probationem non solutionis: vt per Afflict. *decis.* 402. *num.* 14.

Et ad Glo quæ dicit, quòd hîc datur actio ex lege vide Bart. ad *l. vnicam. de cond. ex. leg col.* 4. *versi. aliud exemplum.*

Et ad glo. in verbo *obligatio*, vide Bart. ad *l. cum vltra C. de non numer pecu.*

Titulus 23.

De obligationibus ex consensu.

Consensu.

Titulus 24.

De emptione, & venditione.

Extat in hunc titulum commentarios Iacobi Geraldi.

Emptio.

Cuiac. *lib.* 18 *obseru. cap.* 17. Corn. *tom.* 2. *variarum resolu. cap.* 1 *num.* 19.

§.Sed & certum.1.

Cuiac. *d. lib.* 11. *obser. cap.* 29.

§.Item pretium.2.

Ferand. *lib* 2. *explicat. cap.* 31.

§.Cùm autem.3.

§.Emptio.4.

§.Loca.5.

Titulus 25.

De locatione, & conductione.

Cuiac. *lib.* 2. *obser. cap.* 28.

Locatio.

Cuiac. *lib* 4. *obser. cap.* 26. Coras. *lib.* 2. *miscel. c.* 12.

§.Et quæ.1.

§.Præterea.2.

§.Adeò autem.3.

Ad intellect. vide Petrum de Bellapert. *suprà, de iure natu. col.* 8 *ad fi. vers. dico pro tanto* Coras. *l.* 2 *miscel. cap.* 21. Forcat. *in necyoman. iur. dialog* 74. *nu.* 2.

Ad Gl. in verbo, *ad locationem*, vide ad quid alleget Ias. in addit. ad Por. *Instit. de vsucap. in princ.*

Coras. *lib.* 5 *miscel cap.* 16. Forcat. *necyom. dial.* 74. Sarmienteus *lib.* 3. *select. cap.* 2. Molinæus *ad cõsuetu. tit.* 2 *in prin à num* 23.

Instit. locati Glossa ibi in verbo, *ad locationem*: vide ad hanc allegat. Iason. in addit. ad. Por. *Instit. de vsucap. in princ. in antepen. addit.* & ad intellectum istius textus, vide Petrum de Bellapertica, *Instit. de iure nat. gent. & ciuil. col.* 8. *ad finem. versicu. dico pro tanto.*

§.Item quæritur.4.

§.Conductor.5.

§.Mortuo.6.

Titulus 26.

De societate.

Societatem.

§.Et quidem.1.

§.De illa.2.

Couarr. *lib.* 3. *resolut cap.* 10.

§.Illud expeditum.3.

§.Manet autem.4.

§.Soluitur.5.

§.Si alicuius.6.

§.Publicatione.7.

§.Item si quis.8.

§.Socius.9.

Titulus 27.

De mandato.

Mandatum.

§.Mandatis.1.

Cuiac. *lib.* 11. *obser. cap.* 37.

§.Tua gratia.2.

§.Aliena.3.

§.Sua, & aliena 4.

§.Tua, & aliena.5.

§.Tua tantùm.6.

§.Illud quoque.7.

§.Is, qui exequitur.8.

§.Rectè quoque.9.

Per. Fab. *pag.* 178. *ad l.* 1. *ff. de iustitia & iure.*

§.Item si.10.

§.Mandatum.11.

§.Mandatum.12.

In summa, *Instit. mand.* ad Glo. ibi, in verbo mercede: vide text. qui videtur contra dicere in *l. fideicommisso. ff. mand.* de quo dicitur: vt in d. *l. fideiussio. ff. mand.*

Titulus 28.

De obligationibus, quæ quasi ex contractu nascuntur.

Post genera.

§.Igitur cùm quis.1.

§.Tutores.2.

§.Item si inter.3.

§.Item iuris.4.

§.Hæres.5.

§.Item is, cui.6.

Cuiac. *lib.* 5. *obseru cap.* 36. Rainald. Cors. *lib.* 2. *indag. cap.* 31.

Vide Port. & ibi Ias. in addit. *Instit. quibus modis re contrah. oblig.* §. *is quoque. col.* 2. *circa medium.* & Dec. in *l. in totum omnia. de regulis iuris.*

Titulos 29.

Per quas personas nobis obligatio acquiritur.

Expositis.

§.Item.1.

§.Per eum.2.

§.Communem.3.

Titulus 30.

Quibus modis tollitur obligatio.

§.Item.1.

§.Est autem.2.

§.Præterea.3.

§.Hoc amplius.4.

Finis libri tertij Institutionum.

LIBER QVARTVS INSTITVTIONVM.

* * *

Accuratè à Cuiacio hic liber explicatur.

Titulus 1.
De obligationibus quæ ex delicto nascuntur.

Cùm sit.

An pœna dupli, vel quadrupli possit exigi in foro conscientiæ, vide Gomes. Hispa. Instit. de actionibus, §. ex maleficiis. num. 14. vbi allegat diuersitates opinionum.

§. Furtum. 1.

Augustinus lib. 4 emend. lib. 4.

§. Furtum. 2.

§. Furtorum. 3.

August. d. cap. 4. Cuiac. lib. 11. obser. cap. 38. Aulus Gell. lib. 11. cap. 18. & lib. 16 cap. 10. Ræuard. ad leg. 12. tab. cap. 26. & copiosè Marcus Tatius Alpinus in epistola ad Volphangum Hungarum, de furto per lancem, & licium.

§. Conceptum. 4.

§. Pœna. 5.

§. Furtum. 6.

§. Placuit tamen. 7.

§. Sed etsi. 8.

Forcat. necyoma. dialo. 29.

§. Interdum. 9.

§. Aliquando. 10.

§. Interdum. 11.

§. Hi, qui. 12.

§. Furti autem. 13.

§. Vnde constat. 14.

§. Item si fullo. 15.

§. Quæ de fullone. 16.

§. Sed is. 17.

§. In summa. 18.

§. Furti autem. 19.

Titulus 2.
De vi bonorum raptorum.

Qui vi.

Ferrand. lib. 2. explica. cap. 34. Rainald. Corsus lib. 2 indag. iur cap. 5. & 25.

§. Ita tamen. 1.

Titulus 3.
De lege Aquilia.

l. Damni.

§. Quod autem. 1.

§. Iniuria. 2.

§. Ac ne is. 3.

§. Itaque. 4.

§. Item si. 5.

§. Prætereà. 6.

Rainald. Corsus lib. 1. indag. cap. 24.

§. Imperitia. 7.

§. Impetu. 8.

§. His autem. 9.

§. Illud non. 10.

§. Liberum. 11.

§. Caput. 12.

§. Capite. 13.

§. Illud palam. 14.

§. At nec. 15.

§. Cæterùm. 16.

Brisson. lib. 2. selec. cap. 9.

Titulus 4.
De iniuriis.

Generaliter.

§. Iniuria. 1.

§. Patitur. 2.

§. Seruis autem. 3.

§. Si communi. 4.

§. Quòd si vsusfructus. 5.

§. Sed si libero. 6.

§. Pœna autem. 7.

Forner. lib 2. select. cap. 19. Aulus Gell. lib. 10. cap. 1. Ræuard. ad legem 12 tab. cap. 25. Petrus Plaza lib. 1. miscell. crimin. cap. 2.

§. Sed & lex. 8.

§. Atrox. 9.

§. In summa. 10.

Charondas lib. 5. verisi. cap. 18.

§. In summa. 11.

Instit. de iniur. ad glo. ibi in verbo extraordinaria. vide Alex. in cons. 120. in * 2. vol. Adde Dec. in cap. ex literis de constit. Ad illum textum in verbo prosequi, vide Gomes. Instit. de action. in principio. in verbo prosequendi.

§. Hæc actio. 12.

Petrus Plaza lib. 1. miscel. crim. cap. 6. num. 42.

Titulus 5.
De obligationibus, quæ ex quasi delicto nascuntur.

Si iudex.

Rainald. Corsus lib. 1. indag. cap. 24.

§. Item is, ex. 1.

§. Filiusfamilias. 2.

§. Item exercitor. 3.

Titulus 6.
De actionibus.

Extant duo volumina Lugduni excusa, quæ continent ferè omnes, qui ad hunc titulum ex professo scripserunt.

Superest.

Instit. de act in glo. ibi, in verbo, iudex. vide Soci. in reg. 78. & ad glo. in verbo actio. dum exponit pro exactio. vide Bart. in l. 1 in 3. oppos. de excep.

Et ad Glo. in verbo habetur, in princ. vide Glossam concordantem in l. sed §. non solum. de procur.

Rainald. Corsus lib. 2. indag. cap. 1.

§. Omnium. 1.

Valtherus lib. 2. miscel cap. 32. Forcat. necyom. dialo 99. Coras. lib. 1. miscel. cap. 22. & lib 8. ca. 5. Vitalis lib. 2. variar lect. cap. 12. Contius lib. 1. disp. cap. 10.

§. Æquè. 2.

Corasius lib. 3. miscel. cap. 23. & 24. Forcat. necyom. dialo. 10. Valtherus lib. 1. miscel. cap. 4. & 5.

Vers. sanè.

Charondas lib. 3. verisi. cap. 1. Vitalis d. cap. 12. Gouean. lib. 1. variarum lect. cap. 41. Ioan. Robert. lib. 1. recept. lect. cap. 18. Anton. Contius lib. 1. successinarum, cap. 1.

§. Sed istæ. 3.

Cuiac. lib. 9. obseru. cap. 2. & lib. 10. cap. 6. Vitalis lib. 1. variar. lect. cap. 25.

§. Namque. 4.

§. Rursus. 5.

Charondas lib. 3. verisi cap 6. Gouean. lib. 1. variarum lect. cap. 10.

§. Item. 6.

Vide Bart. in proœm. ff. in §. 3. qui ponit differentiam inter hypothec. & pign.

§. Item Seruiana. 7.

Hunc §. repetiit Bellonus. vide Forcat. necyom. dialo. 18.

§. In personam. 8.

§. De constituta. 9.

Valtherus d. lib. 1. cap. 11. Forcat. necyom. dial. 70. Instit. de actio. fol. 396. num. 48. & seq. repet. 1.

§. De constituta. 10.

Instit. de actio. fol. 384. num. 9 repet. 1.

§. Constituta. 11.

Instit. de actio. Ad intellectum illius text. dum dicit, iure ciuili: tenetur in finalibus verbis: vide Ruin in rubr. de verborum oblig. chart. 6. cum sequen. & Glo in verbo consensum, ibi Sed Alber. l. 1. §. conuentionis de pactis. & ibi Forcat. col. penul. versi. venio ad Glo. Et ad illum textum vide Salyc. in l. si tibi. C. locati. in prima oppos. Vide etiam Petr. de Bellapert. col. 3. Instit. de iustitia & iure.

§. Pœnales 12.

Rainald Corsus lib. 3. indag. cap. 14. Pekius de reparat. eccles. cap. 27. num. 1.

§. Præiudiciales. 13.

Ræuard. lib. 1. varia. cap. 18. & lib. 1. de praeiudi. cap. 12.

§. Sic itaque. 14.

Instit. de actio. fol. 87. num. 11. tract. 5.

§. Appellamus. 15.

Corasios lib. 4. miscel. cap. 7.

§. Sequens illa. 16.

§. Rei persequendæ. 17.

§. Ex maleficiis. 18.

§. Vi autem. 19.

§. Quædam actiones. 20

Zasius lib. 2. respons. sing cap. 13.

§. Omnes autem. 21.

Menoch. de arbit iud. cas. 260.

§. In simplum. 22.

§. In duplum. 23.

Adde ad text. in l. hodie in §. 1. ad leg. Cornel. de fals & text. in Authen. contrà qui propriam C. de non numerata pecunia.

§ Tripli. 24.

Cuiac. lib. 12. obser cap. 21. Instit. de actio. vide Alciat lib. 3. dispun cap. 17.

§. Quadrupli. 25.

§. Sed furti. 26.

§. Item actio. 27.

§ Actionum autem. 28.

Coras. lib 2. miscel. cap. 8. Forcat. necyom. dialo. 95. Hotom lib. 1. obser. in fine cap. 18.

§. Fuerat. 29.

Instit de actio. vide Bart. in l. si constante in 6. quæst. 2. quæst. prin. & ibi Ias. soluto matrimonio.

§. In bonæ fidei. 30.

Ræuard. lib. 1. variar. cap. 12. & de auctor. prud cap. 3.

§. Prætereà. 31.

Corasios lib. 4. miscel. cap. 12. Menoch. de arbitrar iudi. lib. 2. quæst 3. 4. 5.

§. Curare. 32.

§. Si quis agens. 33.

Ræuard. lib. 3. var. cap. 14. Cuiac. lib. 7. obser. cap. 27. Brisson lib. 3. select cap. 10. Turneb. lib. 23. aduer. cap. 33. Forner lib. 2 select. cap. 8.

§ Si minus. 34.

Cuiacius lib. 11. obseruu. cap 21. Instit. de actio. fol. 95. num. 101. repet. 7.

§. Si quis aliud. 35.

§. Sunt prætereà. 36.

§. Item si. 37.

§. Sed etsi. 38.

§. Compensationes. 39.

§. Cum eo. 40.

Instit. de action. Limita vt per * Socin. reg. 47.

Titulus 7.
Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.

Quia tamen.

§. Si igitur. 1.

§. Eadem ratione. 2.

§. Introduxit. 3.

§. Prætereà. 4.

§. Cæterùm. 5.